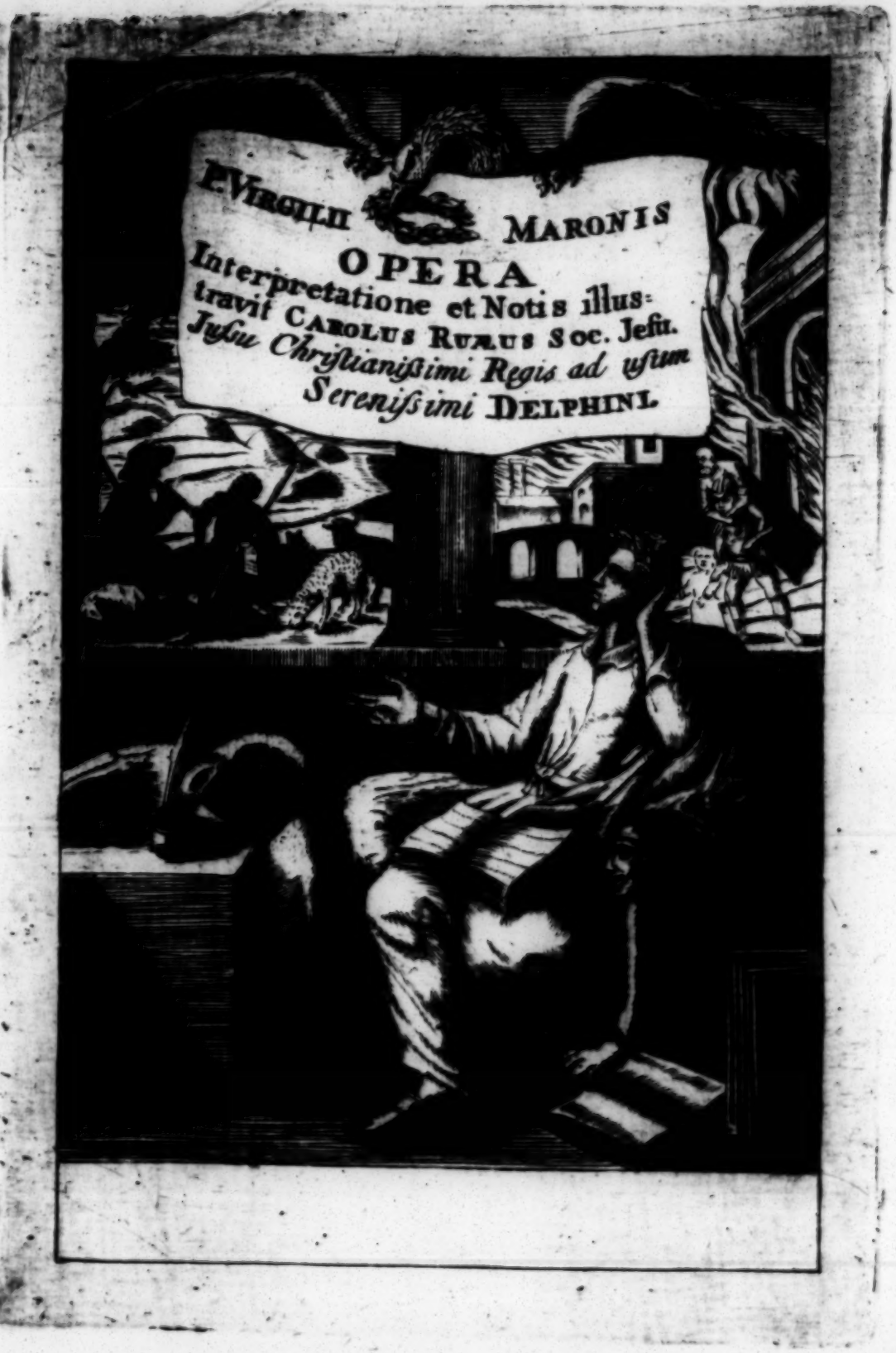

P. VIRGILII MARONIS
OPERA
Interpretatione et Notis illustravit CAROLUS RUAEUS Soc. Jesu.
Jussu Christianissimi Regis ad usum
Serenissimi DELPHINI

P. VIRGILII MARONIS

OPERA

INTERPRETATIONE ET NOTIS

ILLUSTRAVIT

Carolus Ruæus, Soc. Jesu,

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS,

AD USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

Juxta Editionem novissimam Parisiensem.

DUBLINII:
Ex Officina GEORGII GRIERSON. MDCCXXII.

BODLEIAN
P
22 DEC 1964

PRÆFATIO.

FUIT iis hominibus, qui ſcripta veterum explanarunt, hoc in omni ætate familiare vitium: ut ſe primum, auctorem deinde ſuum, illuſtrandos ornandoſque ſuſceperint; eos, quorum ſcriberent gratia, nullo admodum in loco ac numero habuerint. Aut enim ſcribere otioſis videntur voluiſſe, quibus ad libelli intelligentiam interdum ſatis exigui multa & magna commentationum volumina placere poſſent; aut eruditis viris & maximarum rerum cognitione jam imbutis, qui levia & communia faſtidirent. Qui vero primos juvenum conatus adjuvare non à ſua dignitate alienum duceret, vix è tota interpretum gente unus atque alter inventus eſt. Idcirco hanc partem, prope depoſitam à cæteris, tanto ſtudioſius ſuſcipi voluit, qui eſt ab Rege Chriſtianiſſimo Sereniſſimi Delphini inſtitutioni præpoſitus, Illuſtriſſimus Montauſerii Dux; quanto regii alumni indolem ad pernoſcenda veterum opera propenſiorem videbat: atque ut Princeps optimus prodeſſe jam tum inciperet ſuis, & orbis utilitati natum ſe intelligeret; hæc privatorum ejus ſtudiorum qualiacumque ſubſidia, publica facere etiam viſum eſt.

His ego auctoribus ac ducibus, in hac Virgilii explanatione, præter brevitatis nitoriſque ſtudium, id imprimis mihi propoſui; publicis commodis, non mea me laudi ſervire. Igitur verſibus interpretationem, notas interpretationi ſubjeci. Et eum quidem interpretationis optimum eſſe duxi modum: primum ut eſſet continua; ne, dum omitto facilia, nonnulla etiam, ut fit, difficilia præterirem: tum ut expedita poëticis numeris verſuum ſententia redderetur, plano rectoque ordine, verbis totidem aliis; ut præter vim ſenſumque verborum, etiam eorum copia compararetur. In notis, neglexi nihil, cujus in legendo Virgilio uſus eſſe aliquis poſſet; nihil ad ſolam literaturæ oſtentationem uſurpavi.

Atque id quidem mihi à ſummis viris impoſitum quanta fide perfecerim, declarabit fructus, ut ſpero, non mediocris inde percipiendus. Quam ſit autem ſcite prudenterque inſtitutum, ex iiſdem ipſis conſilii auctoribus exiſtimare jam nunc licet. Qui enim in informandis maximi Principis moribus tantam, non civilis modo militariſque prudentiæ, ſed literatæ etiam ſapientiæ vim præ ſe ſemper tulit, Carolus Sanctamaureus Montauſerii Dux; potuit is ad eamdem ſapientiam parum tutum ac facilem ipſi aditum aperire? Potuit ad veram eruditionem non optima quæque præſidia conquirere vir Di-

vinis humaniſque doctrinis excultiſſimus, Epiſcopus Condomienſis, Jacobus Benignus Boſſuetius? Horum ego monitis, auctoritati, prudentiæ non decederem, quibus Rex ſapientiſſimus ſuas regnique ſui ſpes omnes unice commiſit? Præſertim cum curis meis conſilia plerumque accederent Petri Danielis Huetii, cujus in moderandis Sereniſſimi Principis ſtudiis ſecunda ſunt partes. Is, cum & doctrinæ fama multum apud cæteros, & morum ſuavitate plus apud me aliquid poſſit; effecit amicitiæ ſuæ lenociniis, communicatis etiam mecum notis in Virgilium quibuſdam ſuis, ne tanto me operi omnino imparem putarem.

In quo quid præter alios interpretes præſtiterim, facile intelliget quiſquis eos aliquando attigerit: quorum quidem errores notare nolim aſperius, qui excuſari meos peto. Sane opera non inutilis à me poſita eſt in explicandis ex fide hiſtoriæ compluribus locis, obſcuris prius, aut parum feliciter enodatis: advocata etiam interdum ſubſidia aliarum artium ac diſciplinarum, ne Grammaticum egiſſe tantum dicerer: quibus tamen in ſingulis ſi cui videbor nimis preſſe ſtrictèque verſatus, cujuſmodi querelæ jam ad me delatæ ſunt; is me, non Geographum, aut Philoſophum, aut Rhetorem, ſed Virgilii interpretem eſſe intelligat.

Hac ſecunda editione, tum alia multa, quæ primis curis exciderant, adjecta aut emendata; tum vero imprimis textus ipſe Virgilii multis in locis, ex fide Nic. Heinſii, reſtitutus: cum ille noviſſimam editionem ſuam ex MSS. triginta diligentiſſimè contexuerit. Cujus viri omnibus, qui literas amant, luctuoſa mors; memoria cara ſemper & jucunda futura eſt.

VITA:

VITA:

INCERTO AUCTORE,

Quem aliqui DONATUM *falso putant.*

PUblius Virgilius Maro parentibus modicis fuit, & præcipue patre Marone: quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujuſdam viatoris initio mercenarium, mox ob induſtriam generum tradiderunt: quem cum agricolationi reique ruſticæ & gregibus præfeciſſet ſocer, ſilvis coëmundis & apibus curandis reculam auxit. Natus eſt, Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo primum Coſſ. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantua non procul. Prægnans mater Maia, cum ſomniaſſet enixam ſe laureum ramum, quem compactum terræ coaluiſſe, & excreviſſe illico in ſpeciem maturæ arboris, refertæ variis pomis & floribus, cerneret: ſequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere divertit, atque in ſubjecta foſſa partu levata eſt. Ferunt infantem, ut fuit editus, nec vagiſſe, & adeo miti vultu fuiſſe, ut haud dubiam ſpem proſperioris genituræ jam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperiis eodem ſtatim loco depacta, ita brevi coaluit, ut multo ante ſatas populos adæquarit: quæ arbor Virgilii ex eo dicta, atque conſecrata eſt, ſumma gravidarum & fœtarum religione, ſuſcipientium ibi & ſolventium vota.

Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit: & xvii. anno virilem togam cepit, illis conſulibus iterum quibus natus erat: Evenitque ut eo ipſo die Lucretius poëta decederet. Sed Virgilius Cremona Mediolanum, & inde paulo poſt Neapolim tranſiit: ubi cum literis & Græcis & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni cura omnique ſtudio indulſit medicinæ & mathematicis. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorque eſſet, ſe in urbem contulit:

tulit: ſtatimque magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiam nactus, multos varioſque morbos incidentes equis curavit. At Auguſtus in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio, ut uni ex ſtabulariis, dari juſſit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulchritudinis Cæſari dono fuit miſſus: qui omnium judicio ſpem portendebat virtutis & celeritatis immenſæ. Hunc cùm aſpexiſſet Maro, magiſtro ſtabuli dixit, natum eſſe ex morboſa equa, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuiſſe inventum eſt. Quod cum magiſter ſtabuli Auguſto recitaſſet, duplicari ipſi in mercedem panes juſſit. Cum item ex Hiſpania Auguſto canes dono mitterentur, & parentes eorum dixit Virgilius, & animum celeritatemque futuram. Quo cognito, mandat iterum augmentari Virgilio panes.

Dubitavit Auguſtus Octaviine filius eſſet, an alterius: idque Maronem aperire poſſe arbitratus eſt, quia canum & equi naturam parenteſque cognorat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domus vocat: & ſolum rogat, an ſciat quiſnam eſſet, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Novi, inquit Maro, te Cæſarem Auguſtum: & ferme æquam cum Diis immortalibus poteſtatem habere ſcio, ut quem vis felicem facias. Eo animo ſum, reſpondit Cæſar, ut ſi verum pro rogatu dixeris, beatum te felicemque reddam. Utinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Auguſtus: putant alii me natum Octavio: quidam ſuſpicantur alio me genitum viro. Maro ſubridens: facile, inquit, ſi impune licenterque quæ ſentio loqui jubes, id dicam. Affirmat Cæſar jurejurando, nullum ejus dictum ſe ægre laturum: immo non niſi donatum ab eo diſceſſurum. Ad hæc, oculos oculis Auguſti infigens Maro: Facilius, ait, in cæteris animalibus qualitates parentum mathematicis & philoſophis cognoſci poſſunt: in homine nequaquam poſſibile eſt. Sed de te conjecturam habeo ſimilem veri, ut quid exercuerit pater tuus, ſcire poſſim. Attente expectabat Auguſtus quidnam diceret. At ille: quantum ego rem intelligere poſſum, piſtoris filius es, inquit. Obſtupuerat Cæſar, & ſtatim quo id pacto fieri potuerit, animo volvebat. Interrumpens Virgilius: Audi, inquit, quo pacto id conjicio. Cum quædam enunciaverim prædixerimque, quæ intelligi ſcirique non niſi ab eruditiſſimis ſummiſque viris potuiſſent, tu princeps orbis iterum & iterum panes in mercedem dari juſſiſti: quod quidem aut piſtoris, aut nati piſtore, officium erat. Placuit Cæſari facetia. At deinceps, inquit Cæſar, non à piſtore, ſed à rege magnanimo dona feres. Illumque plurimi fecit, & Pollioni commendavit.

Corpore & ſtatura fuit grandi, aquilino colore, facie ruſticana, valetudine varia: nam plerumque ab ſtomacho & faucibus ac dolore capitis laborabat: ſanguinem etiam ſæpius ejecit. Cibi vinique minimi. Fama eſt eum libidinis pronioris in pueros fuiſſe; ſed boni ita eum pueros amaſſe putaverunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato ſuos pueros. Verum inter omnes maxime dilexit Cebetem, & Alexandrum, quem ſecunda Bucolicorum ecloga Alexim appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione. Utrumque non ineruditum dimiſit: Alexandrum grammaticum, Cebetem vero & poëtam. Vulgatum eſt, conſueviſſe eum cum Plotia Hieria. Sed Aſconius Pædianus affirmat, ipſum poſtea minoribus natu narrare ſolitum, invitatum quidem ſe à Vario ad communionem mulieris, verum ſe pertinaciſſime recuſaſſe. Cætera ſane vita, & ore, & animo, tam probum fuiſſe conſtat, ut Neapoli Parthenias vulgo appellaretur: ac, ſi quando Romæ, quo rariſſime commeabat, viſeretur, in publico ſectantes demonſtranteſque ſe, ſubterfugere ſolitum in proximum tectum. Bona autem cujuſdam exulantis offerente Auguſto, non ſuſtinuit accipere. Poſſedit prope centies ſeſtertiûm ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Romæ in Exquiliis, juxta hortos Mæcenatis: quamquam ſeceſſu Campaniæ Siciliæque plurimum

rimum uteretur. Quæcunque ab Auguſto peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat: quos jam grandis amiſit: ex quibus, patrem oculis captum: & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam adultum, cujus exitum ſub nomine Daphnidis deflet. Inter cætera ſtudia, ut ſupra diximus, medicinæ quoque, ac maxime mathematicæ operam dedit. Egit & cauſam unam omnino, nec amplius quam ſemel. Sermone tardiſſimum, ac pene indocto ſimilem fuiſſe, Meliſſus tradidit.

Poëticam puer adhuc auſpicatus, in Baliſtam ludi gladiatorii magiſtrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, diſtichon fecit:

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocte, die, tutum carpe, viator, iter.

Deinde Catalecton, & Moretum, & Priapeia, & Epigrammata, & Diras; & Culicem, cum eſſet annorum quindecim: cujus materia talis eſt. Paſtor fatigatus æſtu, quum ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet è palude; culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuo culicem contrivit, & viſum ſerpentem interemit, ac ſepulchrum culici ſtatuit, & diſtichon fecit:

Parve culex, pecudum cuſtos tibi tale merenti
Funeris officium vita pro munere reddit.

Scripſit etiam, de qua ambigitur, Ætnam. Et mox, cum res Romanas inchoaſſet, offenſus materia, & nominum aſperitate, ad Bucolica tranſiit: maxime ut Aſinium Pollionem, Alphenum Varum, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumvirorum juſſu trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mæcenatis edidit: cum ſibi vixdum noto opem tuliſſet adverſus Claudii veterani militis, vel, ut alii putant, Arii centurionis violentiam: à quo in altercatione litis agrariæ parum abfuit quin occideretur. Noviſſime autem Æneidem aggreſſus eſt, argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar: præterea nominibus ac rebus, Græcis Latiniſque, commune: & in quo, quod maxime ſtudebat, Romanæ ſimul urbis & Auguſti origo contineretur. Cum Georgica ſcriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos verſus dictare ſolitus, ac per totum diem retractando ad pauciſſimos redigere: non abſurde, carmen ſe urſæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. Æneida proſa prius oratione formatam, digeſtamque in duodecim libros, particulatim componere inſtituit, ut quidam tradunt. Alii ejus ſententiæ ſunt ut exiſtiment eum, ſi diutius vixiſſet, quatuor & viginti libros uſque ad Auguſti tempora ſcripturum: atque alia quidem percurſurum, Auguſti vero geſta diligentiſſime executurum: quippe qui dum ſcriberet, ne quid impetum moraretur, quædam imperfecta reliquit: alia leviſſimis verſibus ſcripſit, quos per jocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat, ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ advenirent.

Bucolica triennio, Aſinii Pollionis ſuaſu, perfecit. Hic Tranſpadanam provinciam regebat: cujus favore, cum veteranis Auguſti militibus Cremonenſium & Mantuanorum agri diſtribuerentur, ſuos Virgilius non amiſit. Facta enim diſtributione, ſuos, Claudio ſeu Ario datos, recuperavit. Hunc Pollionem maxime amavit Maro, & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui invitatus ad cœnam, captus pulchritudine & diligentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus Pollio

nis filium C. Asinium Cornelium Gallum, oratorem clarum, & poëtam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is transtulit Euphorionem in Latinum: & libris quatuor amores suos de Cytheride scripsit. Hic primo in amicitia Cæsaris Augusti fuit: postea in suspicionem conjurationis contra illum adductus, occisus est. Verum usque adeo hunc Gallum Virgilius amârat, ut quartus Georgicorum à medio usque ad finem ejus laudem contineret: quem postea, jubente Augusto, in Aristæi fabulam commutavit.

Georgica septennio Neapoli: Æneida partim in Sicilia, partim in Campania undecim annis confecit. Bucolica eo successu edidit, ut in scena quoque per cantores crebra pronunciatione recitarentur. At cum Cicero quosdam versus audisset, & statim acri judicio intellexisset non communi vena editos, jussit ab initio totam Eclogam recitari: quam cum accurate pernotasset, in fine ait, *Magnæ spes altera Romæ:* quasi ipse linguæ Latinæ spes prima fuisset, & Maro futurus esset secunda. Quæ verba postea Æneidi ipse inseruit.

Georgica, reverso ab Actiaca victoria Augusto, atque reficiendarum virium causa Atellæ commoranti, per continuum quatriduum legit: suscipiente Mæcenate legendi vicem, quoties interpellaretur ipse vocis offensione. Pronunciabat autem maxima cum suavitate, & lenociniis miris. Seneca tradidit, Julium Montanum poëtam solitum dicere, involaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisim: eosdem enim versus, eo pronunciante, bene sonare; sine illo inarescere, quasi mutos. Æneidos vixdum cœptæ tanta extitit fama, ut Sext. Propertius non dubitarit sic prædicare:

Cedite Romani scriptores, cedite Graii:
Nescio quid majus nascitur Iliade.

Augustus vero, cum jam forte expeditione Cantabrica abesset, & supplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut sibi de Æneide, ut ipsius verba sunt, vel primas carminis hypographas, vel quodlibet colon mitteret: negavit se facturum Virgilius. Cui tamen multò post, perfecta demum materia, tres omnino libros recitavit: secundum videlicet, quartum & sextum. Sed hunc præcipue ob Octaviam: quæ cum recitationi interesset, ad illos de filio suo versus, *tu Marcellus eris*, defeciisse fertur: atque ægre refocillata, dena sestertia pro singulo versu Virgilio dari jussit. Recitavit & pluribus: sed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quo magis judicium hominum experiretur. Erotem librarium & libertum ejus, exactæ jam senectutis, tradunt referre solitum: quondam in recitando eum duos dimidiatos versus compleisse extempore: & huic, *Misenum Æolidem*, adjeciisse, *quo non præstantior alter.* Item huic, *Ære ciere viros*, simili calore jactatum subjunxisse, *Martemque accendere cantu:* statimque sibi imperasse, ut utrumque volumini adscriberet.

Bucolica Georgicaque emendavit. Anno vero quinquagesimo secundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, statuit in Græciam & Asiam secedere, triennioque continuo omnem operam limationi dare: ut in reliqua vita tantum philosophiæ vacaret. Sed cum aggressus iter, Athenis occurrisset Augusto ab Oriente Romam revertenti, una cum Cæsare redire statuit. At cum Megara, vicinum Athenis oppidum, visendi gratiâ peteret, languorem nactus est: quem non intermissa navigatio auxit: ita ut gravior indies, tandem Brundusium adventârit: ubi diebus paucis obiit, decimo Calend. Octobris, Cn. Plautio, & Q. Lucretio, Coss. Qui cum gravari morbo sese sentiret, scrinia sæpe & magna instantia petivit, crematurus Æneida: quibus negatis, testamento comburi jussit, ut rem inemendatam imper-

nperfectamque. Verum Tucca & Varius monuerunt, id Auguſtum non permiſ-
rum. Tunc eidem Vario ac ſimul Tuccæ ſcripta ſub ea conditione legavit, ne
uid adderent quod à ſe editum non eſſet; & verſus etiam imperfectos, ſi qui
rant, relinquerent. Voluit etiam ejus oſſa Neapolim transferri, ubi diu & ſuaviſ-
me vixerat: ac extrema valetudine hoc ipſe ſibi epitaphium fecit diſtichon:

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope: cecini paſcua, rura, duces.

ranſlata igitur juſſu Auguſti ejus oſſa, prout ſtatuerat, Neapolim fuere: ſepulta-
ie via Puteolana, intra lapidem ſecundum: ſuoque ſepulcro id diſtichon, quod
cerat, inſcriptum eſt. Hæredes fecit ex dimidia parte, Valerium Proculum,
atrem ex altero patre: ex quarta Auguſtum: ex duodecima Mæcenatem: ex
eliqua L. Varium, & Plotium Tuccam, qui ejus Æneidem poſt obitum, prout
tiverat, juſſu Cæſaris emendaverunt. Nam nullius omnino ſententiâ crematu
neis digna viſa fuit, de qua re Sulpitii Carthaginenſis extant hujuſmodi verſus:

Juſſerat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem:
Tucca vetat, Variuſque ſimul: tu, maxime Cæſar,
Non ſinis, & Latiæ conſulis hiſtoriæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamus igni,
Et pene eſt alio Troja cremata rogo.

xtant & Auguſti de ipſa eadem re verſus plures & clariſſimi, quorum initium eſt:

Ergone ſupremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnaque doctiloqui morietur muſa Maronis?

Et paulo poſt,

Sed legum ſervanda fides: ſuprema voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere neceſſe eſt.
Frangatur potius legum veneranda poteſtas,
Quam tot congeſtos noctesque dieſque labores
Hauſerit una dies.--------Et ea quæ ſequuntur.

Nil igitur auctore Auguſto Varius addidit, quod & Maro præceperat: ſed ſum-
atim emendavit: ut qui verſus etiam imperfectos, ſi qui erant, reliquerit. Hos
ulti mox ſupplere conati, non perinde valuerunt: ob difficultatem, quod omnia
e apud eum hemiſtichia, præter illud, *Quem tibi jam Troja peperit*, ſenſum
dentur habere perfectum. Niſus grammaticus audiſſe ſe à ſenioribus dicebat,
arium duorum librorum ordinem commutaſſe, & qui ſecundus erat, in tertium
cum tranſtuliſſe: etiam primi libri correxiſſe principium, his demptis verſibus,

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen; & egreſſus ſilvis, vicina coegi
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virumque cano.

Obtrecta-

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt, nam nec Homero quidem. Prolatis Bucolicis, innominatus quidam reſcripſit Antibucolica, duas modò Eclogas, ſed inſulſiſſime παραδίσας, quarum prioris initium eſt:

Tityre, ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi?

Sequentis:

Dic mihi Damœta, cujum pecus? anne Latinum?
Non, verum Ægonis: noſtri ſic rure loquuntur.

Alius, recitante eo, ex Georgicis, *Nudus ara, ſere nudus*, ſubjecit, *habebis frigora, febrem.*

Eſt & adverſus Æneida liber Carbilii Pictoris, titulo Æneidomaſtix. M. Vipranius eum à Mæcenate ſuppoſitum, appellábat novæ κακοζηλίας repertorem: dicebatque neque tumidum eſſe, neque exilem; ſed communibus verbis opus illud confeciſſe. Herennius vitia ejus tantum contraxit, Petilius Fauſtinus furta. Sunt & Q. Octavii Aviti volumina: quibus annotatur, quos & unde verſus tranſtulerit. Aſconius Pædianus, libro quem contra obtrectatores Virgilii ſcripſit, pauca admodum ei objecta proponit: & potiſſimum quod non recte hiſtoriam contexuit, & quod pleraque ab Homero ſumpſit. Sed hoc crimen ſic defendere aſſuetum ait: cur non illi quoque eadem furta tentarent; verum intellecturos, facilius eſſe Herculi clavam, quam Homero verſum ſurripere. Et tamen deſtinaſſe ſecedere, ut omnia ad ſatietatem malevolorum decideret. Refert etiam Pædianus, benignum, cultoremque omnium bonorum atque eruditorum fuiſſe: & uſque adeo invidiæ expertem, ut ſi quid erudite dictum inſpiceret alterius, non minus gauderet ac ſi ſuum fuiſſet: neminem vituperare: laudare bonos: ea humanitate eſſe, ut niſi perverſus maxime, quiſque illum non diligeret modo, ſed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Ejus bibliotheca non minus aliis doctis patebat, ac ſibi: illudque Euripidis antiquum ſæpe uſurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, *communia eſſe amicorum omnia*. Quare coævos omnes poëtas ita adjunctos habuit; ut cum inter ſe plurimum invidia arderent, illum unà omnes colerent, Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anſer vero, quoniam Antonii partes ſecutus eſt, illum non obſervaſſe dicitur. Cornificius ob perverſam naturam illum non tulit. Gloriæ vero adeo contemptor fuit, ut cum quidam verſus quoſdam ſibi adſcriberent, eaque de re docti haberentur; non modo ægre non ferebat, imo voluptuoſum id ſibi erat. Cum enim diſtichon, quod laudem felicitatemque Auguſti continebat, feciſſet, valviſque non nominato auctore infixiſſet, id erat ejuſmodi:

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane:
Diviſum imperium cum Jove Cæſar habet.

Diu quæritans Auguſtus, cujuſnam hi verſus eſſent, eorum auctorem non inveniebat. Bathyllus vero, poëta quidam mediocris, tacentibus aliis, ſibi adſcripſit. Quamobrem donatus honoratuſque à Cæſare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, iiſdem valvis affixit quater hoc principium, *Sic vos non vobis*. Poſtulabat Auguſtus ut hi verſus complerentur. Quod cum fruſtra aliqui conati eſſent, Virgilius præpoſito diſticho ſic ſubjunxit,

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis nidificatis aves.

Sic

VITA.

Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

uo cognito aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro vero exaltatior. Cum aliquando Ennium in manu haberet, rogareturque quidnam faceret: reſpondit, aurum colligere de ſtercore Ennii. Habet enim poëta ille egregias ſententias, ſub erbis non multum ornatis. Interroganti Auguſto quo pacto feliciter civitas guernaretur: ſi, inquit, prudentiores temonem tenuerint, & boni malis præponanur: itaque optimi ſuos habeant honores, nulli tamen aliorum injuſti quicquam at. At Mæcenas: Quid, inquit, Virgili, ſatietatem homini non affert? omnium erum, reſpondit, aut ſimilitudo aut multitudo ſtomachum facit, præter intelligere. dem interrogavit quo pacto quis altam felicemque fortunam ſuam ſervare poſſet. ui Maro: ſi quantum honore ac divitiis aliis præſtantior ſit, tanto liberalitate & ſtitia alios ſuperare nitatur. Solitus erat dicere, nullam virtutem commodiorem omini eſſe patientiá; ac nullam aſperam adeo eſſe fortunam, quam prudenter atiendo vir fortis non vincat: Quam ſententiam in quinto Æneidos inſeruit:

Nate Dea, quo fata trahunt, retrahuntque, ſequamur:
Quicquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.

Cum quidam ejus amicus Cornificii in eum maledicta & inimicitias ſibi narraret: Quam putas, inquit, eſſe hujuſce malevolentiæ cauſam? nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An, inquit, Heſiodi ſententiæ non meminiſti, ubi it, architectum architecto invidere, & poëtam poëtæ? de malis, inquit, Græcus lle intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magna cum mea laude & gloria indictam in manu habeo. Majore enim cura virtuti intendam: atque quo elegantior ego fiam, eo vehementius invidia rumpetur. Erat Auguſto familiaris Filiſtus quidam, orator, & poëſin mediocriter doctus, cui multiplex variumque ingenium rat: quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignoſceret, quod Socrates facere conſuevit, ſed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicunque convenire dabatur, maledictis ſalibuſque vexabat. Quare ille ſæpe, aut acibundus diſcedebat, aut ſuffuſus pudore tacebat. Verum cum Auguſto audiente linguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam ſi linguam haberet, defendere nequire: Tace, inquit, rabula. Nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſarum meum Auguſtum fecit, & Mæcenatem: & ea tuba, cum volo, loquor, quæ ubique & diutiſſime audietur. Tu loquacitate non modo aures hominum, ſed muros rumpis. Auguſtus vero Filiſtum gravi vultu increpavit. Tunc Maro: Si tempus Cæſar, inquit, tacendi hic ſciret, raro loqueretur. Tacendum enim ſemper eſt, niſi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis proſit. Nam qui contendit, & an contentionis finis utilis ſit non novit, ſtultis illum annumerandum ſapientes putant. Poſteaquam Auguſtus ſumma rerum omnium potitus eſt, venit in mentem, an conduceret tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis conſulibus, & Senatui Remp. reddere. In qua re diverſæ ſententiæ conſultos habuit Mæcenatem & Agrippam: Agrippa enim, utile ſibi fore, etiamſi honeſtum non eſſet, relinquere tyrannidem, longa oratione contendit; quod Mæcenas dehortari magnopere conabatur. Quare Auguſti animus & hinc ferebatur & illinc. Erant enim diverſæ ſententiæ variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem, an conferat privato homini ſe in ſua repub. tyrannum facere. Tum ille: Omnibus ferme, inquit, rempub.

pub. aucupantibus moleſta ipſa tyrannis fuit & civibus: quia neceſſe erat propter o-
dia ſubditorum aut eorum injuſtitiam, in magna ſuſpicione magnoque timore vi-
vere: ſed ſi cives juſtum aliquem ſcirent, quem amarent plurimum; civitati i-
utile eſſet, ſi in eo uno omnis poteſtas foret. Quare ſi juſtitiam, quod modo facis,
omnibus in futurum, nulla hominum facta compoſitione, diſtribues, dominari te,
& tibi conducet, & orbi. Benevolentiam enim omnium ita habes, ut Deum te
& adorent & credant. Ejus ſententiam ſecutus Cæſar, principatum tenuit. Audi-
vit à Syrone præcepta Epicuri, cujus doctrinæ ſocium habuit Varum. Quamvis
diverſorum philoſophorum opiniones libris ſuis inſeruiſſe, de animo maxime, vi-
deatur; ipſe tamen fuit Academicus. Nam Platonis ſententias omnibus alii
prætulit.

*Hanc præſtantiſſimi poëta vitam, quod antiquiſſima ſit, non omiſi: quod tamen
& ſcateat erroribus, & aliis fere omnibus locum errandi præbuerit: ideo non eſſe abſque
cenſura proponendam exiſtimavi. Quamobrem vitam aliam digeſſi per annos ur-
bis & conſules, quos cum annis Auguſti Virgiliique contuli: ut ex ea comparatione
ſeries operum rerumque veritas certius innoteſceret.*

P. VIRGILII MARONIS

HISTORIA

Descripta per Consules,

A CAROLO RVÆO S. J.

Annus U. C. 684. *Virgilii* 1.
CN. POMPEIUS MAGNUS I.
M. LICINIUS CRASSUS I.

PUBLIUS Virgilius Maro nascitur in pago, cui nomen *Andes*, qui ter mille passibus Mantua distat; Idibus Octobris, qui dies est illius mensis decimus quintus. Ita vitæ scriptor. Ita Phlegon apud Photium: Οὐιργίλιος Μάρων ὁ ποιητὴς ἐγεννήθη τότε τῷ ἔτει εἰδοῖς Ὀκτωβρίαις. *Virgilius Maro poëta natus est hoc ipso anno, Idibus Octobris.* Ita Martialis Epigr. libr. 12. 68. *Octobres Maro consecravit Idus.* Patrem habuit, ex Pseudo-Donato, Maronem; ex Probo, Virgilium: matrem, Maiam. Pater, ex Servio, civis Mantuanus fuit; ex Probo, rusticus; ex aliis, opifex figulus; ex Pseudo-Donato, mercenarius, à socero Maio gregibus curandis & rei rusticæ præfectus.

Majum illum, avum Virgilii, exemplaria vitæ omnia *Magum* vocant. At cum ejus filia, Virgilii mater, juxta omnes *Maia* dicta sit: omnino Maiæ pater fuit Maius, non Magus: indeque ortum existimo, ut Virgilius magicis artibus imbutus fuisse creditus sit ab Elnando monacho aliisque sequioris sæculi scriptoribus: quod & Ecloga septima magica quædam sacra descripsisset, & peritus esset multarum artium, & præcipue avum habuisse *Magum* diceretur.

Virgilius, an *Vergilius* appellandus sit, magna fuit superiore sæculo controversia. Stabat Angelus Politianus pro Vergilio: pro Virgilio Pierius. Certe, neque multitudo veterum lapidum ac monumentorum, quæ Vergilium præferunt, quicquam evincit; cum alia etiam complura Virgilium habeant: nec Græca Suidæ scriptio, Οὐιργίλιος; cum Stephanus scribat in dictione *Mantua*:

Βιργίλιος

Βεργίλιος : nec etymon nominis à *Vere* aut *Vergiliis* ſtellis; cum alii deducant à *virga* laurea, quam prægnans mater in ſomnis vidit; alii à *virga* populea, quæ poſt ejus ortum more gentis humi defixa eſt; alii à *virginali* verecundia, propter quam Neapoli *Partheniας* appellatus eſt, à παρθένος *virgo*. Ego cum Pierio exiſtimo, facilem aliquando & promiſcuam fuiſſe commutationem elementorum *e* & *i*. Sic, teſte Quinctiliano, dicebatur apud veteres *Deana*, pro *Diana*; *Menerva* pro *Minerva*; *leber* & *mageſter*, pro *liber* & *magiſter*. Sic reperitur adhuc in quibuſdam codicibus *Verginius*, pro *Virginius*. Sic etiam ſcribi potuit *Vergilius* pro *Virgilius*. Sed in iis omnibus litera *i* denique prævaluit.

Nec mihi videtur *Virgilii* nomen alunde acceptum, quam à patre. Si enim fuit cognomen à *virga* aut *vere*; certe non ſecundo loco, ſed tertio, quæ cognominis ſedes eſt, appellandus fuit, P. MARO VIRGILIUS. Neque movet me, quod in quibuſdam veteribus libris, *Partheniatis* cognomen ſecundo ferat loco, hoc nimirum ordine, P. PARTHENIATIS VIRGILII MARONIS LIBER: id enim ex ſcriptorum inſcitia contra morem Romanum factum eſſe manifeſtum eſt.

Annus U. C. 691. *Auguſti* 1. *Virgilii* 8.
M. TULLIUS CICERO.
C. ANTONIUS.

NAſcitur Octavius, qui deinde Auguſtus appellatus eſt, 9. Kal. Octob. id eſt 23. Septemb. Patre C. Octavio; Matre Attiâ, M. Atti Balbi & Juliæ illius filiâ, quæ Julii Cæſaris ſoror fuit. Quare Octavius fuit Cæſaris ſororis nepos, non ex ſorore nepos, ut male quidam ſcripſerunt.

Annus U. C. 696. *Auguſti* 6. *Virgilii* 13.
L. CALPURNIUS PISO.
A. GABINIUS.

Virgilius Cremonæ ſtudiis eruditur. Ita Hieronymus in Euſebii chronico. Aliter tamen vitæ ſcriptor: *Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit.* Quæ verba ſic emendat Scaliger in Euſebium; *uſque ad ſedecimum annum*: quo fere anno Mediolanum conceſſit. Studia autem illius fuere Græci præcipue ſermonis, tum medicinæ & mathematicarum diſciplinarum: philoſophiæ quoque ſub Syrone Epicureo, & juxta Joſ. Scaligerum ſub Catio etiam Inſubri, ejuſdem ſectæ philoſopho, qui Mediolani natus erat. Et in eo quidem ſtudio ſocium habuit Varum illum, cujus gratia ſextam Eclogam deinde ſcripſit, Epicureæ philoſophiæ placita de rerum origine continentem. De Syrone dicemus in illius Eclogæ argumento: de Varo in eadem Ecloga, v. 7.

Poëſim imprimis dicitur auſpicatus adhuc puer: & *Cirim*, *Ætnam*, *Culicem*, *Moretum*, *Copam*, *Diras*, *Catalectον*, *Epigrammata*, *Priapeia* junior ſcripſiſſe. At Joſ. Scaliger, & poſt eum docti fere omnes *Ætnam* Cornelio Severo adjudicant: *Moretum*, Auli Septimî Severi eſſe idem ſuſpicatur: *Diræ*, quin à Valerio Catone ſcriptæ ſint, ne dubitari quidem patitur: *Copam* Virgilio tribuit Priſcianus, ſed reclamante Scaligero. *Priapeia*, obſcœniſſimam epigrammatum farraginem, ex Ovidii, Catulli, Petroniique fæcibus collecta eſſe manifeſtum eſt. In *Catalectis* & *Epigrammatis*, ut multa ſunt indigna Virgilio, propter maledicos & inverecundos ſales; ita paucula quædam eodem adoleſcente digna poſſunt videri. De *Ciri* & *Culice* major eſt controverſia.

Ac Virgilii quidem eſſe hoc utrumque opuſculum ſuaſerunt multis verſus utrique complures aſperſi, qui in Georgicis & Æneide, aut iidem omnino, aut paulo accuratius limati reperiuntur. Non eſſe autem, mihi perſuadet ſtylus enervis ac vagus, obſcura ſententia, numeri diſſoluti, prorſus ut qui tam ſordide humilis fuit, non videatur potuiſſe unquam ad perſpicuam illam Bucolicorum tenuitatem, multo minus ad ſplendidam Æneidos majeſtatem aſſurgere. Bene quidem Scaliger falſum de-

emonſtrat, id quod in vita Virgilii legi-
ur, ſcripſiſſe Culicem, quicumque tan-
em Culex ille ſit, annos quindecim na-
m. Quippe Statius in Genethliaco Lu-
ni, Sylv. l. 2. v. 74. teſtatur Lucanum
ripſiſſe Pharſaliam, *ante annos Culicis*
aroniani. At Lucanus poſt multa ope-
ultimam condidit Pharſaliam, eam-
magna ex parte inemendatam reli-
uit, anno quo mortuus eſt ætatis vigeſi-
o ſeptimo. Addo ego, Culicem hunc,
uem habemus, Octavio dicatum eſſe.
t Octavius tum, cum numerabat Vir-
ilius annum decimumquintum, ipſe
ntum octavum attigerat: qua ætate,
ec ipſi poëmata dicari, nec ea dici de
ſo potuerunt; *At tu, cui meritis oritur*
ducia tantis; aut ut habent codices alii,
t tu, cui meritis oritur fiducia caſtris,
ctavi venerande. Igitur ſcriptum fuiſſe
ulicem probabile eſt, cum Octavius a-
quo in nomine cœpit eſſe: circa id tem-
oris, quo donatus à Julio Cæſare mi-
taribus donis, eum in Hiſpanienſia ca-
ra ſecutus eſt, anno U.C. circiter 709.
ctavii 19. Virgilii 26. Quod quis cre-
at? Virgilium ab illa Culicis exilitate
a repente convaluiſſe; ut anno poſt ter-
o quartove Bucolica ſcribere tam æ-
uabili & vivido & puro nitore incepe-
t. His adducor ut putem, inſulſum il-
mCulicem, quem habemus præ mani-
us, ab inepto aliquo poſteriorum æta-
um ſcriptore fictum eſſe: qui cum apud
eteres laudari paſſim videret juvenilem
aronis Culicem; amiſſum illum vitio
emporum reſtituere per ludum aut per
ummam audaciam voluerit, quomodo
einceps à leviſſimis ſcriptoribus multa
alitioſe conficta ſunt, ut Cornelii Galli
legiæ, & nuper Petronii fragmentum.
Idem eſto de *Ciri* judicium, quam O-
idii tempore poſteriorem eſſe indicat
cyllæ; patris & patriæ ruinam meditan-
s, cum nutrice colloquium; locus om-
ino exaratus ad ſimilitudinem illius col-
oquii, quod habet Myrrha patris amore
naniens, cum nutrice item ſua, Metam.
9. Nec abſtinet Scyllæ nutrix ab exem-
plo ipſius Myrrhæ proferendo: ut plane exiſtimem fictorem illum Virgilianæ Ciris, ad Myrrham Ovidianam inter ſcribendum oculos intendiſſe. Non eſt igitur audiendus Scaliger, cum Cirim illam ipſam ultimum eſſe ſtatuit opus Virgilii, etiam Æneide poſterius: quanquam enim fuſum eſt feliciore vena, quam Culex; tamen jacent in eo multa, multa horrent, nitent quam pauciſſima: nec à Virgilio ſeneſcente, & æquo rerum ſuarum æſtimatore ſcribi tantillo in poëmatio potuit; *Accipe dona meo multum vigilata labore*, nec Virgilium juvenem, & Bucolica, Georgica, Æneida meditantem, tantum rei poëticæ jam tum ceperat tædium, ut in hoc tam levi opere deſinere non dubitaret: *In quo jure meas utinam requieſcere Muſas, & leviter blandum liceat deponere amorem.* Nec juvenis itaque, nec ſenex Virgilius Cirim ſcripſit.

Annus U. C. 699. *Aug.* 9. *Virg.* 16.
CN. POMPEIUS MAGNUS 2.
M. LICINIUS CRASSUS 2.

VIrilem togam ſumpſiſſe dicitur Virgilius apud Pſeudo-Donatum, anno ætatis 17. iiſdem illis Conſulibus, quibus natus erat. Idipſum agnoſcit Scaliger, ſed minus conſiderate. Neque enim ab Idibus Octobribus primi Pompeiani Conſulatus, ad Idus Octobres ſecundi, completos annos reperio plures quam quindecim. Si ergo Virgilius toga virili donatus eſt Pompeio & Craſſo ſecundum Coſſ. id anno Virgilii aut decimoquinto completo, aut decimo ſexto ineunte contigit. Sin ad uſque decimum ſeptimum ineuntem recedendum eſt: annus is fuit U.C. 700. Conſules, L. Domitius Ænobarbus, & Ap. Claudius Pulcher. Si denique decimus ſeptimus completus requiritur: annus fuit U.C. 701. Conſules, Cn. Domitius Calvinus, & M. Valerius Meſſala; quem annum conſignat his verbis Hieronymus in Euſebio: *Virgilius ſumpta toga Mediolanum tranſgreditur.*

Et

Et vero, etsi Romano jure pueritia anno 17. finiretur, tumque sumeretur toga pura seu virilis: tamen pro arbitrio tempus illud aliquando immutatum reperimus. Augustus ex Suetonio togam sumpsit anno 16. Caligula ex eodem, anno 20. M. Antoninus philosophus ex Julio Capitolino, anno 15.

An. U.C. 708. *Augusti* 18. *Virgilii* 25.
C. JULIUS CÆSAR 3.
M. ÆMILIUS LEPIDUS 1.

JUlius Cæsar mense Octobri quater triumphat, de Gallia, de Asia, de Ægypto, de Africa. Octavius, sororis ejus nepos, *militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est, quanquam expers belli propter ætatem.* Suetonius in Augusto, 8.

An. U.C. 709. *Augusti* 19. *Virgilii* 26.
C. JULIUS CÆSAR 4. *solus.*

CÆsar proficiscitur in Hispanias adversus Pompeii magni liberos. Octavius *vixdum firmus à gravi valetudine, per infestas hostibus vias, pauciſſimis comitibus, naufragio etiam facto, avunculum subsecutus magnopere demeruit.* Suetonius ibid. Cæsar redux sub initium Octobris triumphat quintum de Hispaniis.

Annus U.C. 710. *Aug.* 20. *Virg.* 27.
C. JULIUS CÆSAR 5.
M. ANTONIUS.

CÆsar expeditionem destinans in Parthos, Octavium præmittit Apolloniam. Ibi ille, dum studiis vacat, audit Cæsarem in senatu occisum esse Idibus Martiis, se ab eo in nomen & familiam adoptatum. Romam redit: sed adversante M. Antonio Consule, adjungit se optimatibus, quos ei infensos sciebat.

Annus U.C. 711. *Aug.* 21. *Virg.* 28.
C. VIBIUS PANSA.
A. HIRTIUS.

OCtavius mittitur cum Consulibus adversus M. Antonium, qui Decimum Brutum Mutinæ obsessum tenebat. Solvitur obsidio: Consules tamen bello pereunt. Fit agrorum aliqua inter milites divisio per decemviros, in quibus erat Cicero. Octavius armata manu Romam ingressus, Consulatum mortuo Pansa tunc vacuum, ab invito senatu extorquet 14. Kal. Septemb. seu 19. Augusti, ante annum ætatis vigesimum expletum. Inito Consulatu statim in nomen & bona Cæsaris lege transiit, vocatusque est deinceps ab omnibus, Dione teste l. 46. C. JULIUS CÆSAR OCTAVIANUS. Paulo post, nempe 27. Novembris, ipse ac M. Antonius & M. Æmilius Lepidus, triumviros se reipublicæ constituendæ in quinquennium renunciant, magistratus absque senatus & populi consilio designant in idem tempus, proscriptionem inimicorum suorum indicunt, qua Cicero 7. Decembris occisus est.

Hinc erroris arguuntur, qui volunt Eclogam Virgilii sextam Romæ auditam à Cicerone fuisse in theatro, cum à Cytheride mima cantaretur: eumdemque Romanæ eloquentiæ principem, ad suam & novi poëtæ laudem exclamasse: *Magnæ spes altera Romæ:* quæ verba deinceps Virgilius in Æneida retulerit. Tum enim, cum Cicero occisus est, Eclogas scribere nondum Virgilius cœperat: necdum venerat Romam: sed adhuc, aut Mediolani, aut in rure suo versabatur, ut mox deinde ostendemus.

Annus U.C. 712. *Aug.* 22. *Virg.* 29.
L. MUNATIUS PLANCUS.
M. ÆMILIUS LEPIDUS 2.

KAlendis Januariis Triumviri, inter cæteros Julio Cæsari habitos honores, sacellum ipsi dedicant in foro, ejus simulacrum ludis Circensibus cum Veneris simulacro circumferendum decernunt. Hinc Octavianus se *Divi filium* appellavit. Circa Novembrem pugnatur ad Philippos in Macedonia, pereuntque Cassius & Brutus, duobus prœliis, mensis fere unius intervallo dissitis, ex Plutarcho. M. Antonius abit in Asiam: Octavianus in Italiam redit, ut agros suis Antonianisque veteranis dividat.

Annus

Annus U. C. 713. *Aug.* 23. *Virg.* 30.
L. ANTONIUS.
P. SERVILIUS ISAURICUS.

FIT agrorum diviſio, ex optimis quibuſque urbibus Italiæ, ejectis per vim dominis, non iis tantum qui contra Triumviros ſteterant, ſed etiam aliis, ut habent Appianus & Dio. Fulvia M. Antonii uxor, & Lucius Antonius Conſul Marci frater, cum diviſionis illius adminiſtrationem & gratiam apud milites derivare ad ſe non potuiſſent, veterum poſſeſſorum querelis in ſpeciem commoti, bellum in Octavianum ſuſcitant. Aſinius Pollio, M. Antonii ſingularis amicus, Galliam Ciſalpinam interim copiis tenet, & Alpium tranſitum Octaviani legionibus intercludit, ut conſtat ex Appiano lib. 5. Idem Lucio Perufiæ obſeſſo ſuppetias ferre fruſtra conatus, ſub anni ſequentis initium dedita Perufia, cum ſeptem legionibus Venetiam, in qua regione Mantua eſt, in poteſtate Antonii diu retinet, ut teſtatur Velleius.

Atque hæc illa eſt Agraria largitio, qua Virgilius Andino patrimonio ſuo mulctatus eſt. Neque enim eſt, cur Corradus calamitatem illam accidiſſe poëtæ ſuſpicetur decemvirali illa diviſione, quæ Mutinenſe bellum ſecuta eſt, & cui intererat Cicero: tum enim levis erat ac fere nulla Romæ Octaviani auctoritas, ut optimates & ipſe Cicero de eo occidendo cogitarent. Quare Virgilius dicere tum de illo non potuit id Ecl. 1. *Deus nobis hæc otia fecit:* neque iſtud: *Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant:* potuit vero hac Philippenſi diviſione; cum ſe jam Octavianus *Divi Julii* filium appellaret, ſummaque polleret triumviratus auctoritate. Multo minus ferendi Probus & Pomponius Sabinus, qui id ad Actiacam diviſionem rejiciunt, & annum U. C. 723. Cum enim è pleriſque omnibus Virgilianæ vitæ ſcriptoribus certum ſit, Bucolica triennio eſſe perfecta; certum item, ut mox demonſtrabitur, Eclogam quartam anno U. C. 714. Pollione Conſule, eſſe editam: certum id quoque habendum eſt, ſpatium illud triennio circa Conſulatum Pollionis omnino eſſe numerandum. Adde quod idem ipſe Pomponius Virgilium dicat edidiſſe Bucolica anno ætatis 23. aut 24. Probus & Pædianus, anno 28. Servius, anno 29. Atqui diviſionis Actiacæ tempore annos numerabat plenos atque integros novem ac triginta, quod incuriam ſcriptorum ejuſmodi manifeſtam facit.

Igitur ſic ſtatuo. Virgilium Aſinio Pollioni, tum in Gallia Ciſalpina & Venetia, cujus pars eſt ager Mantuanus, cum imperio verſanti, ſive per Varum, quocum philoſophiæ ſtuduerat, ſive per Cornelium Gallum, ſive per ſeipſum innotuiſſe: per Pollionem commendatum eſſe Mæcenati: per hunc ad Octaviani gratiam irrepſiſſe. Quanquam enim tunc diverſarum erant partium Mæcenas & Pollio: ſimilitudo tamen ſtudiorum & æqua probitatis fama ſic utrumque ſociabat, ut anno proxime ſequente adminiſtri Brunduſinæ pacis una adhibiti ſint. Certe Pollionis in Virgilium priora fuiſſe merita, Mæcenatis potiora, vel ea res probat, quod prior à Virgilio gratia Pollioni, major Mæcenati relata ſit: Ecloga unica mox in illius honorem edita; Georgicis deinde libris quatuor hujus nomini nuncupatis.

Fretus ea commendatione Virgilius, agros ut reciperet ſuos, Romam ſub anni hujus initio primum venit. Quidni enim Virgilio de ſe fides habeatur? At Eclogâ primâ ſub Tityri perſona teſtatur, ſibi ante amiſſos agros Romam ignotam fuiſſe: *Urbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi Stultus ego huic noſtræ ſimilem, &c.* ſe libertatis obtinendæ gratia eò profectum: *Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi? Libertas, &c.*

Eam ob rem inter fabulas puto quicquid habet vitæ ſcriptor de ejus ad Octaviani gratiam aditu: quod magiſtro ſta-

buli charus primum fuerit: quod panes eidem ut uni è ſtabulariis in ſingulos dies dati: quod Octavianus, de genere ac patre ſuo aliquando ſolicitus, conſuluerit ea de re ſtabularium Maronem; ejuſque opera ſperaverit patrem ſe poſſe ſuum certo intelligere, quia is de canum equorumque genere ac parentibus ſcite interdum reſpondebat. Fuerit enim vero Maroni ſingularis illa, quam reipſa fuiſſe libri Georgici declarant, rei veterinariæ peritia; fuerint hæc omnia quæ narrantur temporum rationi accommoda, ut minime ſunt: quis tantum Octaviani fuiſſe ſtuporem credat, ut veterinariæ medicinæ eam eſſe vim ſibi perſuaderet: aut tantam Romani moris inſcitiam, ut ſe *regem magnanimum* appellaret? aut ipſi Virgilio tantam futurorum eventum Notitiam, ut Octavianum *Auguſti* nomine appellaret, ante annos minimum quatuordecim, quam eſſet honorifica illa appellatio ejus in gratiam inſtituta? Quid? jocus ipſe quam inſulſus: Piſtoris filium ſibi Octavianum videri, quod panes liberaliter erogaret! Cui fabulæ locum puto præbuiſſe quod apud Suetonium legitur: Antonium Octaviano inter cætera probra ſolitum objicere, quod proavum haberet piſtorem.

Hoc itaque anno ſcripta eſt Ecloga prima, qua poëta ſuam in agro recuperando felicitatem ſub Tityri nomine repræſentat. Proinde exorſus eſt Bucolica, cum annum decurreret nonum ac vigeſimum; necdum Idus Octobres attigiſſet, quo tempore trigeſimum erat ingreſſurus. Statimque Roma profectus Mantuam, novoſque poſſeſſores conatus ex agro ejicere, Arium nempe Centurionem, aut primipilarem Milienum Toronem, aut veteranum Claudium: ab eo, quiſquis fuerit, male habitus, ægrè vitæ ſuæ conſuluit, Mincio natatu trajecto, Romam regreſſus, ut vim novo Octaviani edicto reprimeret: Eclogam, quæ ordine nona legitur, obtuliſſe videtur Varo, apud Octavianum gratioſo, quaſi libellum ſupplicem indicemque calamitatis; eamque, ut res urgebat, ſubitario impetu è variis carminum, quæ meditabatur, fragmentis concinnaſſe: quod legenti perſuaſum fore facile confido.

Annus U. C. 714. *Aug.* 24. *Virg.* 31.
CN. DOMITIUS CALVINUS.
C. ASINIUS POLLIO.

OCtavianus Lucium Antonium urbemque Peruſiam deditione accipit. Marcus in Italiam veniens, maximo belli metu facto, Brunduſii pacem cum Octaviano componit; adminiſtris, ex parte Octaviani, Mæcenate; ex parte Marci, Pollione. Octavia ſoror Octaviani, mortuo Marcello priore viro, Marco Antonio conjux datur. Redeunt Romam triumviri: ſed Sexto Pompeio Magni filio mare Siculum infeſtis navibus obtinente, fames in urbe ſæviens urbem in Triumviros concitat. Octavianus & Antonius, à plebe tantum non laniati, de pace cum S. Pompeio conveniunt ad Puteolos, in litore Campaniæ. Ita compoſitis rebus, lætitia communis & rerum omnium copia in urbem redit. Decedunt è magiſtratu Conſules, Calvinus & Pollio, in paucos qui ſupererant anni hujus dies, more illorum temporum. Antonius exercitus ſui partem, ut per hyemem exerceret, mittit adverſus Parthinos, gentem Illyricam, & olim Bruti Caſſiique ſtudioſam: expeditionemque Pollioni ſuo committit, ut colligitur ex ejus triumpho de Parthinis anno proxime conſequente.

Virgilius, cum filius Pollioni natus eſſet, ejus genethliacon canit Ecloga quarta: antequam Pollio magiſtratum abdicaſſet; nam v. 11. *Teque adeo decus hoc evi, te conſule inibit Pollio:* poſt Brunduſinam pacem Pollionis operâ conſtitutam, nam v. 17. *Pacatumque reget patriis virtutibus orbem*: poſt pacem etiam Puteolanam, invecta ſcilicet in urbem abundantia, nam v. 21. *Ipſa lacte domum referent diſtenta capellæ Ubera*, &c. Igitur ſub extremos anni dies. Parum enim ſana fuiſſet illa ætatis aureæ promiſſio, imminente aut Brunduſini belli, aut Pompeianæ famis metu.

Annus U. C. 715. *Aug.* 25. *Virg.* 32.
L. MARCIUS CENSORINUS.
C. CALVISIUS SABINUS.

POllio bellum adverſus Parthinos feliciter gerit: de quibus triumphum agit 8. Kal. Novembris.

Dum inde Pollio Romam redit ad triumphum, perluſtratque Illyrici & Venetiæ litora: Virgilius Eclogam octavam componit, ubi perſtringit bellicas ejus laudes, v. 6. *Tu mihi, ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi, Sive oram Illyrici legis æquoris*, &c.

Nec procul ab eo tempore, nempe circa medium Octobrem, videtur ſcripta etiam illa, quæ ordine tertia legitur: cum ſcilicet victimæ & ſacra triumphalia pro Pollionis victoria pararentur. Ideo commendat poëta, ut vituli taurique Pollioni paſcantur, v. 84. *Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, Muſam: Pierides, vitulum lectori paſcite veſtro. Pollio & ipſe facit nova carmina: paſcite taurum*, &c. Quam ſi quis levem conjecturam putet; de illa non admodum pugnabo mecum ut ſentiat.

Annus U. C. 716. *Aug.* 26. *Virg.* 33.
APPIUS CLAUDIUS PULCHER.
C. NORBANUS FLACCUS.

BEllum inter Octavianum & S. Pompeium renovatur, adverſa primum Octaviani fortuna.

Virgilius Bucolicis finem imponit, poſtquam ea triennio ante incepiſſet. Tunc ergo ſcripta eſt Ecloga, quæ decima numeratur, quam hac ipſe conſignat nota: *Extremum hunc, Arethuſa, mihi concede laborem.* Cæteræ quas hic omiſimus, quo tempore ſcriptæ ſint, nihil certo indicat.

Annus U. C. 717. *Aug.* 27. *Virg.* 34.
M. VIPSANIUS AGRIPPA I.
L. CANINIUS GALLUS.

DUM adverſus S. Pompeium Octavianus bellum inſtaurat: orditur Virgilius Mæcenatis ſuaſu Georgica, quæ ſeptem annis conſequentibus exequitur, maxima ex parte Neapoli.

Annus U. C. 718. *Aug.* 28. *Virg.* 35.
L. GELLIUS POPLICOLA.
M. COCCEIUS NERVA.

S. Pompeius ab Octaviano navali pugna vincitur. Octavianus divinis honoribus coli nunc primum incipit: ut habet Appianus *lib.* 5. *Civil.* M. Antonius, re adverſus Parthos male geſta, concedit in Ægyptum ad Cleopatram: ubi ſe luxui & voluptatibus tradit.

Annus U. C. 719. *Aug.* 29. *Virg.* 36.
L. CORNIFICIUS.
S. POMPEIUS S. F.

S. Pompeius fuga ſe recipit ad Antonium, ejuſque juſſu in Phrygia occiditur à Titio. Octavianus victor inter Deos tutelares oppidatim conſecratur, cum jam annos 28. exegiſſet, ut habet diſerte Appianus lib. 5.

Quicquid ergo hactenus de divinitate Octaviani apud Virgilium reperitur, id ab eo dictum, aut per adulationem, aut quia jam inde ab anno 712, *Divi Julii* ſe filium appellabat.

Annus U. C. 720. *Aug.* 30. *Virg.* 37.
M. ANTONIUS 2.
L. SCRIBONIUS LIBO.

Annus U. C. 721. *Aug.* 31. *Virg.* 38.
C. CÆSAR OCTAVIANUS 2.
L. VOLCATIUS TULLUS.

Annus U. C. 722. *Aug.* 32. *Virg.* 39.
CN. DOMITIUS ÆNOBARBUS.
C. SOSIUS.

HIS annis tribus jacta ſunt belli ſemina, Octavianum inter & Antonium.

Annus U. C. 723. *Aug.* 33. *Virg.* 40.
C. CÆSAR OCTAVIANUS 3.
M. VALERIUS MESSALA.

DEbellatur apud Actium, Epiri promontorium, 2. Septembris, M. Antonius ab Octaviano, cum immenſis auxiliis, quæ ex Armenia, Media, Ægypto, Arabia, India, totaque ferme Aſia collegerat.

collegerat. Mox in Ægyptum cum Cleopatra bellum reparaturus fugit.

Annus U. C. 724. *Aug.* 34. *Virg.* 41.

C. Cæsar Octavianus 4.
M. Licinius Crassus.

Reversus in Italiam Octavianus, ut quartum Consulatum acciperet, obvium habet Brundusii Senatum, à quo Consul renunciatur : ibique dies, juxta Suetonium septem & viginti, juxta Dionem triginta cum substitisset ; inde statim abit in Asiam, ubi reliquam hyemem traducit, instruendo belli Ægyptii apparatu.

Falsum igitur, quod in vita Virgilii legitur : hunc Cæsari ex Actiaco bello reduci, & ad reficiendas vires, Atellæ, quæ urbs est Campaniæ, commoranti, legisse Georgica : Mæcenate suscipiente legendi vices, quoties is vocis offensione interpellaretur. Aut id si verum est ; non post Actiacum bellum, sed post Ægyptium necesse est accidisse.

Alexandriam, Ægypti regiam, Octavianus capit, mense Sextili, qui deinde Augustus appellatus est. Tum Cleopatræ & Antonii obitu solus universi orbis potitus imperio : primum Ægypti præfectum, sub procuratoris nomine, instituit Cornelium Gallum, eum, de quo decima Ecloga scripta est. Inde Octavianus per Syriam in Asiam revertitur, ibidemque hyemat non longe ab Euphrate : tum Tiridatem & Phraatem de regno Parthiæ contendentes victoriæ suæ terrore composuit: tum denique divinas honores affectavit palam, permisitque sibi templa extrui Nicomediæ, Pergami, &c. Quæ omnia contigere per hyemem anni hujus, ex Dione lib. 51.

Interim Virgilius Neapoli ultimam Georgicis manum & clausulam adhibebat his verbis ; *Hæc super arvorum cultu pecorisque canebam, Et super arboribus : Cæsar dum magnus ad altum Fulminat Euphratem bello, victorque volentes Per populos dat jura, viamque affectat Olympo. Illo Virgilium me tempore dulcis alebat Parthenope*, &c. Idem tunc priori-bus libris quosdam attexuit versus, hujus ipsius anni & Ægyptiacæ victoriæ indices : ut G. 2. 171. *Te, maxime Cæsar, qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris, Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.* Item G. 3. 28. *Atque hic undantem bello, magnumque fluentem Nilum, & navali surgentes ære columnas : Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphatem*, &c. Qua eadem hyeme statim animum ad Æneida convertit, eamque per annos undecim executus est, ut communiter vitæ scriptores habent.

Annus U. C. 725. *Aug.* 35. *Virg.* 42.
C. Cæsar Octavianus 5.
S. Appuleius.

Cæsar Romam reversus ter triumphat Sextili mense : de Dalmatis, de Macedonia & Actio, de Cleopatra & Ægypto. Atque ita pace per universum orbem Romanum constituta, templum Jani claudit tertium à Romulo. Quod inseruit Virgilius Æneidos libro primo, quem tunc habebat in manibus, v. 295. *Aspera tunc positis mitescent sæcula bellis, Claudentur belli portæ*, &c.

Eodem anno censuram exercet Cæsar, & collegam sibi assumit M. Agrippam : quo in munere ad expurgandos ordines reipublicæ moresque ambo multa fecerunt. Id quoque significat Virgilius eodem libro, v. 296. *Cana fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus, Jura dabunt.*

Dicitur & hoc anno Cæsar deliberasse de imperio deponendo, eaque de re consultores adhibuisse Mæcenatem & Agrippam. Et suadebat quidem Agrippa deponendum : negabat Mæcenas, cujus consilio obsecutus est. Id vero perquam absurdum, quod si esset, non fuisset à solo Pseudo-Donato, sed à gravissimis etiam historicis memoratum : Maronem nempe ab Cæsare vocatum etiam in consilium, Mæcenati assensum esse, nutantemque principis animum assensu hoc suo confirmasse.

Annus

Annus U. C. 726. *Aug.* 36. *Virg.* 43.
C. Cæsar Octavianus 6.
M. Vipsanius Agrippa 2.

Cæsar perfecta hoc anno censura, solennibus sacrificiis Romano more ustrum condit: ludos Actiacos quinquennales, ad æternam victoriæ suæ memoriam à se prius institutos, primum exhibet, nobilium puerorum equestri decursione & gymnica exercitatione præcipue insignes: ex Dione l. 51. & 53. Quæ omnia sub Æneæ persona repræsentat Virgilius l. 3. v. 279. *Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras, Actiaque Iliacis celebramus litora ludis: Exercent patrias oleo labente palæstras Nudati socii*, &c.

Annus U. C. 727. *Aug.* 37. *Virg.* 44.
C. Cæsar Octavianus 7.
M. Vipsanius Agrippa 3.

Augusti nomine donatur Octavianus à Senatu, Munatii Plancі sententia, Januario mense.

Annus U. C. 728. *Aug.* 38. *Virg.* 45.
C. Cæsar Augustus 8.
T. Statilius Taurus 2.

Cornelius Gallus, amicus Virgilii, primus Ægypti procurator ab Augusto constitutus, ob multa ibidem violenter acta eidem invisus, & à Senatu damnatus, seipsum interficit. Aiunt ejus laudes fuse à Virgilio fuisse celebratas Georg. lib. 4. indeque post ejus necem jussu Augusti sublatas, & Aristei fabulam earum loco substitutam. Sed fidem ii apud me non faciunt: tum quod Aristei fabula sic cum apum cultura connexa est, ut nata è re ipsa, non huic attexta videatur: tum quod Virgilius tantam operis partem laudando Gallo minime debuit tribuisse, qui non nisi pauculos versus Mæcenati dederat suo, cui totum ipsum opus dedicabat: tum quod Augustus ipse, qui Suetonio teste luxerat Galli necem, non ita videtur infestus ejus fuisse memoriæ, ut inanes ei laudes invideret.

Annus U. C. 729. *Aug.* 39. *Virg.* 46.
C. Cæsar Augustus 9.
M. Junius Silanus.

Augustus movet expeditionem in Cantabros: qua dum abesset, supplicibus, ut Pseudo-Donatus ait, minacibusque literis partem Æneidos aliquam efflagitat à Virgilio. nec obtinet. Virgilianæ ad Augustum epistolæ fragmentum profert Macrobius Saturn. l. 1. c. ultimo: *Ego vero frequentes à te literas accipio... De Ænea quidem meo, si mehercule jam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tanta inchoata res est, ut pene vitio mentis tantum opus ingressus mihi videar: cum præsertim, ut scis, alia quoque studia ad id opus multoque potiora impertiar.*

Annus U. C. 730. *Aug.* 40. *Virg.* 47.
C. Cæsar Augustus 10.
C. Norbanus Flaccus.

Marcellus, Octaviæ sororis Augusti filius, fit Ædilis, annos natus 18. Quintilius Cremonensis, Virgilii & Horatii familiaris, moritur, ex Hieronymo in Euseb. Horatius de hujus obitu Virgilium consolatur, Od. l. 1. 24. Hunc grammatici, nullo veteri auctore, *Varum* appellant. Sed Quintilium Cremonensem à Quintilio Varo debere distingui, ostendemus Ecl. 6. v. 7.

Annus U. C. 731. *Aug.* 41. *Virg.* 48.
C. Cæsar Augustus 11.
Cn. Calpurnius Piso.

Moritur Marcellus, anno circiter ætatis 20. maximo Augusti & Octaviæ totiusque populi Romani luctu, apud Bajas. Corpus ejus ingenti pompa crematur in campo Martio. Virgilius non multo post sextum Æneidos librum perficit, ornatque pulcherrimis de Marcelli obitu ac funere versibus: quos cum recenti adhuc dolore

Augusto

Auguſto recitaret, dicitur Octavia deceſſiſſe, & pro ſingulis hujus argumenti verſibus poëtæ dena ſeſtertia juſſiſſe numerari.

Tiridates, Armeniæ rex, cui cum Phraate Parthorum rege male conveniebat, Romæ ab Auguſto excipitur. Quo tempore accidit, quod innuit Dio, ut captivos & ſigna, bellis ſuperioribus Romanis erepta, Auguſtus à Partho repeteret. Hæc Virgilius, cum in Parthicum bellum vergere tum ſuſpicaretur, inſeruit libro ſeptimo, cui tunc dabat operam. v. 604. *Sive Getis inferre parat lacrymabile bellum*, &c. *Seu tendere ad Indos, Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna : Sunt gemina belli portæ*, &c. Igitur annis minus quatuor, ſex fere ultimos operis libros poëta perfecit : nec vero tanta in iis elucet, quanta in ſuperioribus, cura.

Annus U. C. 732. *Aug.* 42. *Virg.* 49.
M. Claudius Marcellus.
L. Arruntius.

SUB anni hujus finem, antequam ſequentes Conſules magiſtratum inirent, ex Dione, iter in Græciam Auguſtus ſuſcipit.

Annus U. C. 733. *Aug.* 43. *Virg.* 50.
Q. Æmilius Lepidus.
M. Lollius.

AUguſtus perluſtrat Græciæ & Siciliæ civitates : hyememque tranſigit in inſula Samo.

Annus U. C. 734. *Aug.* 44. *Virg.* 51.
M. Appuleius.
P. Silius Nerva.

TRajicit Auguſtus in Aſiam, mulctat Syriæ civitates : ibique amiſſas à Craſſo aquilas recipit à Parthis. Romam revertitur ; iterumque in Samum hyematurus conſedit.

Annus U. C. 735. *Aug.* 45. *Virg.* 52.
C. Sentius Saturnius.
Q. Lucretius Veſpillo.

VIrgilius, Æneide confecta, proficiſcitur in Græciam, ut divinum opus per otium expoliret. Cum tamen Auguſto Romam revertenti occurriſſet, de reditu cum eo cogitans languore correptus eſt : auctaque per navigationem valetudine, Tarentum, aut, juxta plures, Brunduſium appulit, ibidemque deceſſit, 22. Septembris, annos natus 50. menſes 11. dies 7. Dicitur moriens Æneida, cum nondum ad eam quam inſtituerat animo formam perduxiſſet, petiiſſe comburendam ; negatamque ſibi ab amicis, per teſtamentum legaſſe Plotio, Tuccæ, & Vario, qui eam aut comburerent, aut emendarent. Fabulam putat Corradus : ſed cum id aperte Gellius, Macrobius, imprimiſque Plinius, hiſtoriæ ſuæ lib. 7. c. 30. teſtentur : non video contra teſtes ejuſmodi quæ vis poſſit eſſe tanta rationum. Plotii Variique mentio frequens apud Horatium ; è quibus Varius Epici carminis ea ætate princeps fuit. Satyr. l. 1. 5. *Poſtera lux oritur multo gratiſſima : namque Plotius & Varius Sinueſſæ, Virgiliuſque, Occurrunt : anima, quales neque candidiores Terra tulit, nec queis me ſit devinctior alter.* Corpus Virgilii Neapolim, ut cupierat, tranſlatum, via Puteolana ſepultum eſt. Scripta, ſublatis aliquot verſibus, nullo addito, dicuntur expurgata. Morum & famæ cognitio, è veterum teſtimoniis mox afferendis, potius quam ex Pſeudo-Donato, repetenda eſt.

TESTIMONIA VETERUM DE VIRGILIO.

HORATIUS, *Sat. l.* 1. 10.

Forte epos, acer
Ut nemo, Varius ducit; molle atque facetum
Virgilio annuerint gaudentes rure Camœna.

IDEM, *Sat.* 6.

Optimus olim
Virgilius, post hunc Varius, dixere quis essem.

PROPERTIUS, *lib.* 2. *Eleg. ult.*

Me juvet æternis positum languere corollis,
Quem tetigit jactu certus ad ossa Deus:
Actia Virgilium custodis littora Phœbi,
Cæsaris & fortes dicere posse rates:
Qui nunc Æneæ Trojani suscitat arma,
Factaque Lavinis mœnia litoribus.
Cedite Romani scriptores, cedite Graii:
Nescio quid majus nascitur Iliade.
Tu canis umbrosi subter pineta Galesi
Thyrsin, & attritis Daphnin arundinibus, &c.
Tu canis Ascræi veteris præcepta poëtæ,
Quo seges in campo, quo viret uva jugo.
Tale facis carmen docta testudine, quale
Cynthius impositis temperat articulis.

OVIDIUS, *Artis amat. lib.* 3.

Et profugum Æneam, alta primordia Romæ,
Quo nullum Latio clarius extat opus.

IDEM, *Amorum lib.* 1.

Tityrus, & segetes, Æneiaque arma legentur:
Roma triumphati dum caput orbis erit.

IDEM, *Trist. l.* 2.

Et tamen ille tuâ felix Æneidos actor
Contulit in Tyrios arma virumque toros.
Nec legitur pars ulla magis de corpore toto,
Quam non legitimo fœdere junctus amor.
Phyllidis hic idem, tenerique Amaryllidis ignes
Bucolicis juvenis luserat ante modis.

SILIUS, *lib.* 8.

Mantua Musarum domus, atque ad sidera cantu
Evecta Andino, & Smyrnais æmula plectris.

STATIUS, *Thebaida alloquens.*

Vive precor, nec tu divinam Æneida tenta;
Sed longe sequere, & vestigia semper adora.

JUVENALIS, *Satyra* 11.

Conditor Iliados cantabitur, atque Maronis
Altisoni dubiam facientia carmina palmam.

MARTIALIS, *Epig. l.* 8.

Temporibus nostris ætas cum cedat avorum,
Creverit & major cum duce Roma suo:
Ingenium sacri miraris abesse Maronis,
Nec quenquam tanta bella sonare tuba?
Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones:
Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt, &c.

IDEM, *lib.* 14.

Accipe facundi Culicem studiose Maronis,
Ne nugis positis arma virumque canas.

SULPICIUS CARTHAGINENSIS.

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium qua cecinere ducem.
Tucca vetat, Variusque simul, tu, maxime Cæsar,
Non finis, & Latia consulis historiæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamus igni,
Et pene est alio Troja cremata rogo.

ALCIMUS.

Mæonio vati qui par aut proximus esset,
Consultus Paan risit & hæc cecinit:
Si potuit nasci quem tu sequereris, Homere;
Nascetur qui te possit, Homere, sequi.

VELLEIUS, *lib.* 2.

Inter quæ maxime nostri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, &c.

SENECA, *Controv. lib.* 3.

Virgilium illa felicitas ingenii in oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit.

PLINIUS, *Hist. l.* 7. *c.* 30.

D. Augustus carmina Virgilii cremari contra testamenti ejus verecundiam vetuit: majusque ita Vati testimonium contigit, quam si ipse sua carmina probavisset.

PLINIUS, *Epist.* 21. *lib.* 3.

Virgilii ante omnes imaginem venerabatur Silius, cujus natalem religiosius quam suum celebrabat: Neapoli maxime, ubi monumentum ejus adire ut templum colebat.

TACITUS, *Dialogo de Orat.*

Malo securum & secretum Virgilii secessum: in quo tamen, neque apud D. Augustum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Testes Augusti Epistolæ: testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilii surrexit universus, & forte præsentem spectantemque Virgilium veneratus est sic quasi Augustum.

QUINTILIANUS, *lib.* 10.

Utar verbis iisdem, quæ ab Afro Domitio juvenis accepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere: secundus, inquit, est Virgilius: propior tamen primo quam tertio.

IDEM, *lib.* 9.

Vetustatis amator unice fuit Virgilius.

MACROBIUS & GELLIUS

Totis capitibus, quæ exscribere longum esset.

LAMPRIDIUS, *de Alexandro Severo.*

Virgilium, Platonem poëtarum vocabat: ejusque imaginem cum Ciceronis simulacro in secundo larario habuit, & Achillis, & magnorum virorum.

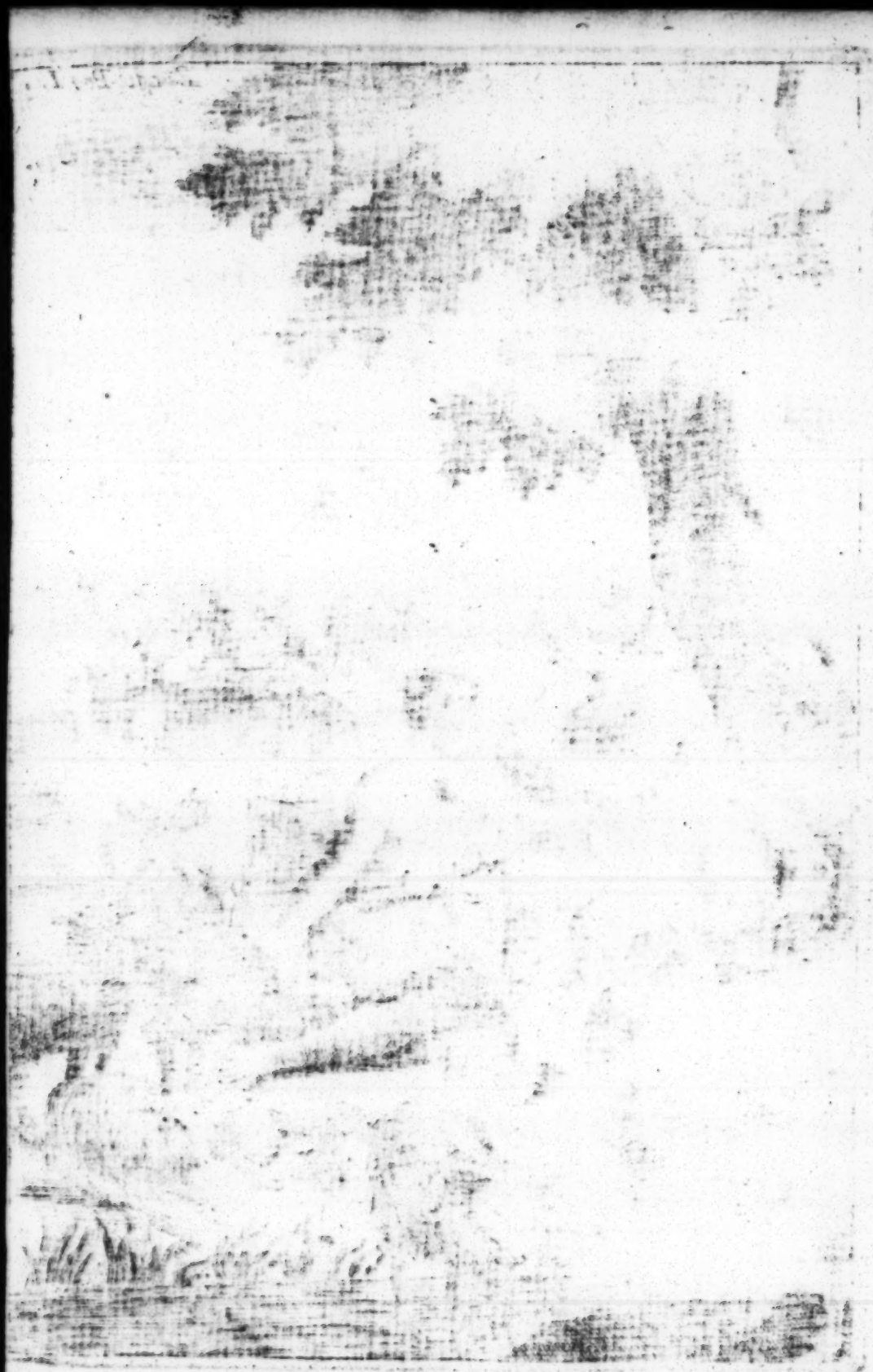
ARGUMENTUM IN BUCOLICA.

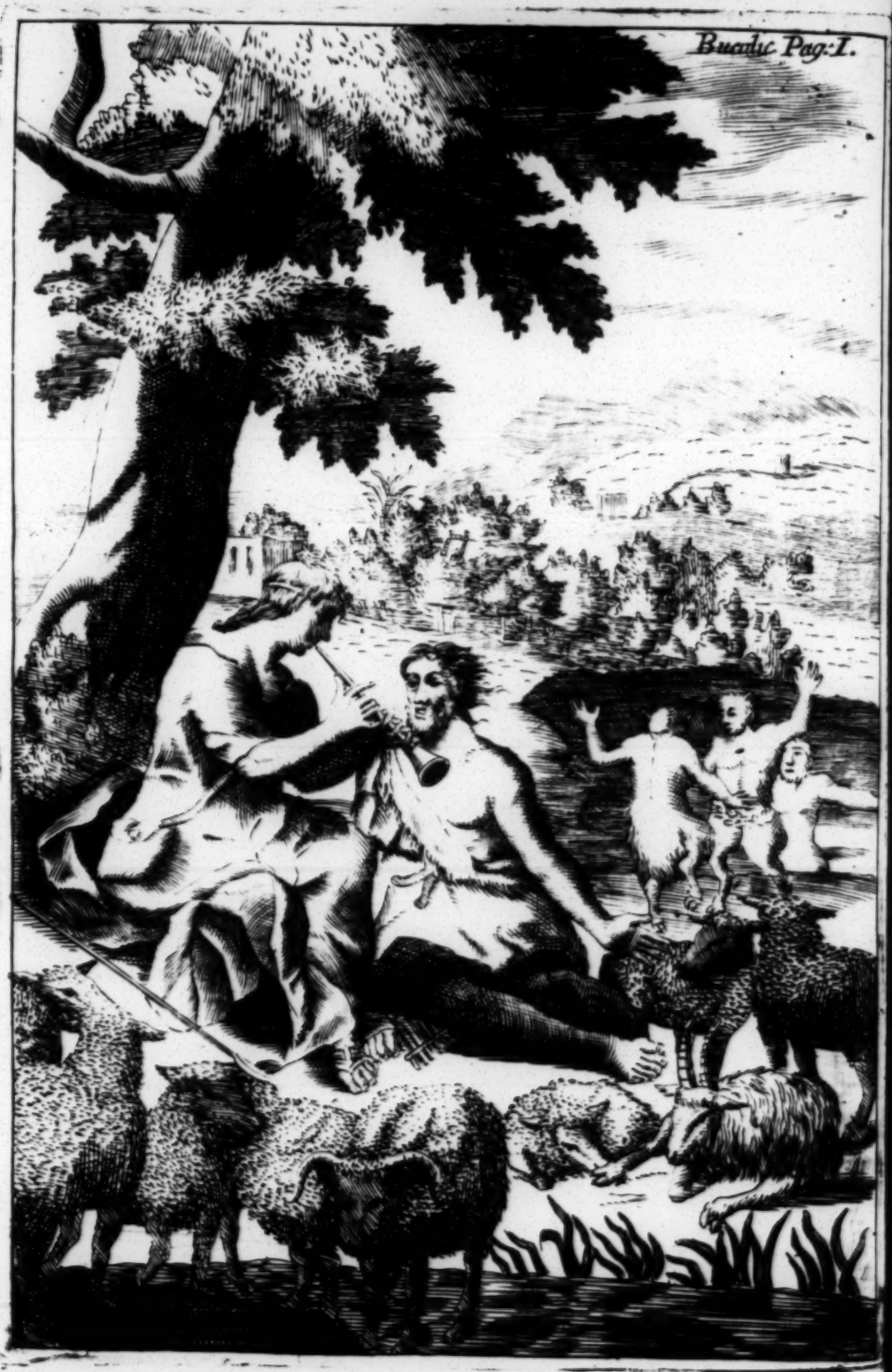
BUCOLICUM carmen idem eſt ac paſtorale, deducto nomine à paſtoribus; quorum ſunt præcipui qui curant boves, ſive bubulci, Græcè βουκόλοι, *à* βοῦς *bos. Quo in genere Virgilius Theocritum, Syracuſanum poëtam, imitandum ſibi propoſuit.*

Carmina ejuſmodi ſua vocavit Theocritus Idyllia, *Virgilius* Eclogas. *Eſt autem* ἐκλογὴ Ecloga, *delectus paucorum aliquot opuſculorum è pluribus, quæ fecerit auctor, nec luce digna judicarit: vel, delectus quorundam verſuum quos è Theocrito per imitationem expreſſerit: eſt enim* ἐκλέγειν eligere, ſecernere. *Male autem ſcribitur à quibuſdam Ægloga, quaſi ab* αἴξ capra *&* λόγος ſermo: *tum quia non* ἐκλογὴ, *ſed* αἰγολογία *dicenda eſſet: tum quia minima pars hujus operis ad capras pertinet; ad oves, cantus, amores, multo maxima: tum denique quia nomen Eclogæ aliis operibus tribuitur bene multis, in quibus paſtoritium nihil, imo nihil omnino præter* delectum *ſignificat. Tales habemus hodie Polybii, Diodori, Strabonis* Eclogas, *ſive excerpta è majori opere: odas Horatii vocat Sidonius Apollinaris,* varii carminis Eclogas: *ejuſdem Horatii Satyræ quibuſdam in codicibus* Eclogæ *inſcribuntur.*

Cœpta ſunt Bucolica anno Virgilii 29. exeunte, U. C. 713. et triennio perfecta: ut jam in vita, moxque ſingulis in Eclogis diſſeremus.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICA.

ECLOGA I.

*TITYRUS.

ARGUMENTUM.

CÆSAR *Octavianus cùm agrum Cremonenſem & Mantuanum veteranis militibus in præmium attribuiſſet, Virgilius Mantuanus inter cæteros agello ſuo ſpoliatus eſt: ſed Mecænati commendatus per Aſinium Pollionem, qui tunc in illâ regione cum aliquot legionibus verſabatur; & per Mecænatem in Octaviani gratiam inductus, quod amiſerat, recuperavit. Hâc igitur eclogâ laudes Octaviani & Romæ, ſuam felicitatem, Mantuanorum calamitatem, commemorat. Tityrus Virgilium repræſentat, Melibœus Mantuanos.*

Scripta eſt anno Virgilii 29. Urbis conditæ 713. Coſſ. P. Servilio & Lucio Antonio, Marci fratre: quo anno facta eſt celebris agrorum diviſio, ex quâ bellum Peruſinum ſtatim erupit: veteribus agrorum dominis confugientibus ad Lucium, & cum eo adverſus Triumviros conſpirantibus. Accidit autem agraria illa diviſio poſt victoriam Philippenſem Octaviani & M. Antonii, de Bruto & Caſſio Julii Cæſaris percuſſoribus, anno proximè præcedente relatam: non verò poſt victoriam Actiacam Octaviani de M. Antonio, ut malè in Pomponii & Probi commentariis legitur. Cadit enim hæc in annum Virgilii 39. at Bucolica ante annum ejus 32. abſoluta ſunt; quippe anno 29. incepta, & triennio perfecta. Quos errores in vitâ Poëtæ fuſius emendavimus.

NOTA.

**TITYRUS.*] Aptum argumento nomen. Eſt enim Tityrus, Heſychio, *Satyrus, calamus, avis quædam:* Servio, *aries major,* interpreti Theocriti, *otioſus.*

MEL. MELIBOEUS, TITYRUS.

Tityre, tu patulæ recubans ſub tegmine fagi,
Sylveſtrem tenui Muſam meditaris avenâ:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbrâ

INTERPRETATIO.

MEL. *Tityre, tu jacens ſub umbraculo fagi opaca, modularis cantilenam paſtoralem* cum *parvâ fiſtulâ: nos deſerimus terminos patriæ, & agros amœnos; nos eximus è patriâ: tu, Tityre, otioſus ſub umbrâ*

NOTÆ.

Melibœus.] Boum curator, ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν, *quia cura eſt ipſi de bobus.*

1. *Fagi.*] Fagus, quæ & æſculus dicitur, arbor glandifera, BEECH, ex quâ olim homines victitarunt: unde dicta Græcis quidem φηγὸς *fagus*, à φάγειν ſive φαγεῖν *edere*; Latinis autem æſculus pariter ab eſu. Utramque aliqui non malè diſtinguunt.

2. *Avenâ.*] Muſica inſtrumenta inter paſtores concinnata, primò ex avenis calamiſque triticeis inter ſe cerâ compactis: tum ex arundinibus & cavatis buxi fiſtulis: mox è gruum tibiis, animalium cornibus, metallis, &c. Unde *avena, ſtipula, calamus, arundo, fiſtula, buxus, tibia, cornu, æs,* &c. pro muſicis inſtrumentis uſurpantur.

doces arbores referre nomen *pulchræ Amaryllidis.* TIT. *O Melibœe, Deus nobis dedit hanc quietem. Nam habebo semper illum Dei loco: sæpe tener agnus* electus *ex ovili nostro tinget illius aram* sanguine. *Ille permisit vaccas meas vagari, ut vides, & me ipsum canere fistulâ rusticâ quicquid vellem.* ME. *Ego quidem non invideo, immo admiror,* cùm *tantus sit tumultus toto rure. Ecce ego mœrens abigo præ me capellas, & hanc, ô Tityre, difficilè traho. Modò enim enixa geminos* fœtus, qui erant *spes gregis, proh* dolor! *deseruit eos rigido in saxo, inter spissas corylos. Memini quercus afflatas fulmine sæpe prænunciasse nobis hanc calamitatem, nisi animus imprudens fuisset: sæpe cornix funesta admonuit ex ilice putri. Attamen dic nobis, Tityre, quinam sit ille Deus.* TIT. *Ego demens, ô Melibœe, existimavi urbem, quæ vocatur Roma, similem esse nostræ,* Mantuanæ, *ad quam* nos *pastores consuevimus deducere agnos tenellos.*

Formosam resonare doces Amaryllida sylvas. 5
TIT. O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti. 10
MEL. Non equidem invideo, miror magis: undiq;
Usque adeò turbatur agris. En ipse capellas [totis
Protenus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco:
Hìc inter densas corylos modò namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nudâ connixa reliquit. 15
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus:
Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, ille Deus qui sit, da, Tityre, nobis.
TI. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quò sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus. 22

NOTÆ.

5. *Amaryllida sylvas.*] Per sylvas, Echo intellige, quæ frequens in sylvis. De *Amaryllide* infra, vers. 31.

6. *Deus nobis hæc otia fecit.*] Octavianus, quem Deum per adulationem appellat. Errant quippe qui sacrificia volunt ejus in honorem jàm tum fuisse instituta. Non enim coli cœpit divinis honoribus, nisi post ultimam de Sexto Pompeio victoriam, anno ætatis 28. ut habet diserte Appianus l. 5. *Civil.* hoc est, annis tribus post edita à Virgilio Bucolica simul omnia.

14. *Corylos.*] Corylus, THE HASLE. Nux avellana sylvestris.

16. *Si mens non læva.*] Læva, seu sinistra pars ambiguè à Romanis accepta: sæpe in malum omen, ut hìc, & v. 18. sæpe in bonum, ut Æn. 2. 693. *Intonuit lævum.* Perinde igitur dextra pars, aliquando boni, aliquando mali ominis fuit. Unde autem vis eidem parti tam diversa? An quòd in interpretandis ostentis, aliquando situm Deorum, à quibus illa dabantur, aliquando situm augurum, qui illa petebant, attenderent? Dextra enim dantis, læva petentis est. Ita volunt aliqui, auctore Plutarcho, lib. de quæstionibus Romanis. Aliud quiddam suggerit Cicero de divin. 2. 82. Cùm enim dicat Græcis quidem & barbaris dextra auspicia, Romanis sinistra visa esse meliora: hinc dici possunt Romani sæpe suo more, sæpe Græco more in re divinatoriâ locuti esse. Unde autem utrique sinistras dextrasque partes sumerent, dicetur Ecl. 9. 15.

18. *Sæpe sinistra,* &c.] Non quidem *à sinistrâ parte:* quippe ex augurum doctrinâ, *cornix à sinistrâ, corvus à dextrâ, ratum facit:* ut docet Cicero de divin. lib. 1. 85. & Plautus in Asin. At *sinistra* hìc simpliciter *funestam* significat, ex quacunque parte venerit. Nam sic ait idem Cicero de divin. lib. 2. 82. *Haud ignoro, quæ mala sunt, sinistra nos dicere, etiamsi dextra sint.* Quæ vox, *mala,* quanquam suggesta sit à Lambino, ubi prius legebatur *bona*: tamen constat emendationis veritas ex eo, quòd alioqui locus ille totus sensu careat, & aliis à Lambino patentissimis erroribus purgatus sit. Porro funesta hæc est Virgiliana cornix, 1. quia cornix omnis per se funesta. 2. quia ex ilice, arbore item funestâ. 3. quia ex ilice cavâ & putri.

18. *Ab ilice.*] Ilex, arbor glandifera, è genere quercuum, THE HOLM-OAK.

19. *Da, Tityre.*] *Dare* & *accipere* pro *dicere* & *audire.* Terentius Heaut. *Nunc quamobrem has artes didicerim, paucis dabo.* Æn. 2. *Accipe nunc Danaum insidias.* Audaciùs etiam sequioris ævi scriptores *datur* usurpavere pro *traditur, dicitur.* Statius 7. Theb. *Æsopus genuisse datur.* Claud. 3. de Raptu. *Illic posuisse cruentam Ægida, captivamque pater post prælia prædam advexisse datur.* Quod contra Jul. Scaligerum defendit Barthius, sed malè: quicquid enim affert è veteribus eam in rem, probat *dare* pro *dicere* active dici, non passive.

Sic

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Nôram: ſic parvis componere magna ſolebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.
MEL. Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi?
TIT. Libertas: quæ ſera, tamen reſpexit inertem;
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore venit,
Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculî.
Quamvis multa meis exiret victima ſeptis,

Quemadmodum ſciebam catulos canibus, & hœdos capellis eſſe ſimiles: quemadmodum ſolebam comparare magna parvis. Sed urbs illa tantum eminet inter cæteras, quantum cupreſſi ſolent eminere inter viburna flexilia; MEL. *Et quæ tanta neceſſitas te coëgit Romam petere?* TIT. *Libertas, quæ* licet *tarda, tamen aſpexit me deſidem, cùm jam cana barba decideret ſecanti: tamen aſpexit, & venit poſt multos annos* ſervitutis: *ex quo ſecutus ſum Amaryllida, & reliqui Galateam. Scilicet, quamdiu amavi Galateam, (fatebor enim) nec ſperavi libertatem, nec curavi patrimonium: licet educerem ex ovilibus meis multas victimas,*

NOTÆ.

23. *Sic canibus*, &c.] Senſus juxta Servium legitimus hic eſt: Putabam antea Romam ita ſimilem eſſe urbibus aliis, ut ſunt catuli canibus ſimiles, qui ſolâ magnitudine differunt: in quo errabam: nunc enim probavi, eam à cæteris genere etiam & naturâ diſtare: nam ſedes eſt Deorum, tamq; noſtris urbibus antecellit quàm cupreſſi viburnis: quæ arbores duæ, naturâ inter ſe, non ſolâ magnitudine differunt.

26. *Inter viburna cupreſſi.*] Viburnum, virgulti ſpecies. THE WAY-FARING-TREE. Cupreſſus, CYPRESS: arbor nota.

29. *Candidior poſtquam*, &c.] Grave hìc diſſidium interpretum. Cauſa diſſidii, quòd Virgilius, qui hic Tityrus, anno ætatis 29. quo ſcripſit hanc eclogam, canus eſſe non potuit. Quatuor modis ſolvitur hic nodus. I. Si *candidior* referatur ad *libertas*, hoc pacto: Poſtquam tondenti barba cadere cœpiſſet, id eſt, poſtquam cœpi barbam alere; tum inertem reſpexit me *libertas candidior*, id eſt, *ſpecioſa & benigna*. Ita Servius. II. Si per candidiorem barbam prima intelligatur lanugo, quæ tenerior eſt, necdum colorem induit: hoc pacto: Libertas reſpexit me, tum, cùm tondenti cœpit lanugo decidere. Ita Pomponius. Malè tamen uterque, quia deinde Tityro expreſſe dicitur: *Fortunate ſenex*, &c. III. Meliùs, junior poëta latere ſub ſenili perſonâ dicetur voluiſſe, ideo, quia ſervum ſe fingit eſſe, deque receptâ libertate gloriatur, quam obtinere ſervi, niſi jam ſenes & multis laboribus probati, non ſolebant. Ita Cerdanus. IV. Putem ego non ubique ſervatam allegoriam, quod mox clariùs patebit. *Igitur*, ut ait Probus, *eâdem licentiâ ſenem ſe dixit, cùm ſit juvenis; quâ paſtorem ſe fecit, cùm ſit urbanus: aut Tityrum nominat, cùm ſit Virgilius.*

31. *Poſtquam nos*, &c.] Amicarum nomina: *Galatea* quidem à lacte deductum, quod Græcè eſt γάλα, γάλακτος. *Amaryllis* ab incilibus per quæ in agris aquæ derivantur: hoc enim eſt ἀπὸ ἀμάρας, ruſticum utrumque etymon. Qui volunt his nominibus Romam ac Mantuam adumbrari, multa garriunt. Politianus quidem, Romam dicit arcano nomine Amaryllida vocatam eſſe: quo id auctore? ut enim conſtet ex Plinio arcanum Romæ nomen fuiſſe, quod evulgare nefas eſſet, ſanè quid illud nominis fuerit à nemine proditum eſt. Nannius verò, Fabii Pictoris auctoritate fultus, Argeum campum, qui ſeptem collibus includebatur, inundatione Tyberis inhabitabilem aliquando fuiſſe ait: factis deinde Vertumno ſacris exſiccatum: quod per incilia factum eſſe ſuſpicatur, atque inde tributum Romæ nomen *Amaryllidis*: ut & *Galatea* nomen, Mantuæ, quòd illic Galatæ togati ſedes haberent, tractuſque ille *Gallia togata* vocaretur. His omiſſis nugis, ego nullam hìc allegoriam agnoſco: I. Quia Poëta bis in hâc ecl. Romam diſertè ac proprio nomine appellat, quum quid eſſet cauſæ, cur modò Romam, modò Amaryllida appellaret? II. Diſtinguit pariter Mantuam à Galateâ, cùm dicit ſe, dum ſerviret Galateæ, ſine fructu caſeos ingratæ urbi preſſiſſe. III. Si ſtet allegoria, inextricabilis eſt verſus ille, *Mirabar quid mœſta Deos*, &c. ut mox conſtabit. IV. Monet Servius in vitâ Virg. *Illud tenendum eſſe, in bucolicis, neque nuſquam, neque ubiq; aliquid figurate dici, hoc eſt, per allegoriam.*

33. *Nec cura peculi.*] Pro *Peculii*. *Peculium* autem, I. juxta Pomponium, patrimonium univerſim ſignificat, à *pecu*, ſive *pecore*; unde & *pecunia* dicta: ſive quòd omnia veterum bona olim in pecoribus conſiſterent, ut habent Varro & Plutarchus: ſive quòd prima pecunia facta ſit ex inciſis pecudum coriis, ut volunt Caſſiod. & Suidas: ſive quòd æs antiquiſſimum, cùm ſignari cœpit, ovis aut bovis capite ſignatum ſit, ut refert Plinius. II. *Peculium* proprie eſt pri-

 Pinguis

& coagularem opimos caſeos ad uſum *ingratæ urbis*; *nunquam referebam domum manus plenas pecuniâ.* MEL. *Mirabar cur triſtis invocares Deos, ô Amaryllı, cui ſervares poma pendentia ſuis* quæque *arboribus: Tityrus hinc aberat: ipſæ pinus, ipſi fontes, hæ ipſæ arbores te repetebant.* TIT. *Quid feciſſem? nec poteram* aliter *abire è ſervitute: nec Deos experiri tam propitios in alio loco,* quàm Romæ. *Illic vidi juvenem illum, ô Melibœe, propter quem ara noſtræ fumant ſingulis annis per duodecim dies. Illic ipſe prior tauros* jugo.

Pinguis & ingratæ premeretur caſeus urbi, (dibat.
Non umquam gravis ære domum mihi dextra re-
ME. Mirabar, quid mœſta Deos, Amarylli, voca-
Cui pendere ſuâ patereris in arbore poma. [res,
Tityrus hinc aberat. Ipſæ te, Tityre, pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant.
TIT. Quid facerem? neq; ſervitio me exire lice-
Nec tam præſentes alibi cognoſcere divos. (bat,
Hìc illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hìc mihi reſponſum primus dedit ille petenti:
Paſcite, ut ante, boves, pueri: ſubmittite tauros.

ita *reſpondit roganti mihi: Pueri, paſcite boves, ut prius: & ſubligate*

NOTÆ.

vata pecunia, quam ſervus, domini permiſſu, ſeparatim à domini rationibus comparabat, aut ad redimendam libertatem, aut alios in uſus. Atque eo quoque modo hic ſumi poteſt, ubi Tityrus ſervi perſonam induit.

36. *Gravis ære.*] Pecunia, quæ primum apud Romanos ære rudi, necdum ſignato, conſtitit.

37. *Mirabar, quid,* &c.] Hic verſus ita cruciat allegoriæ patronos, ut mendum irrepſiſſe huc velint, & reponi, *Galateam* pro *Amaryllide*, de quo ſibi conſtet allegoria. Fatentur quippe in Romam cadere iſta non poſſe: quia neque Melibœus, Romanarum rerum inſcius, Romæ dolorem de abſente Virgilio ſeu Tityro ſcire potuit, cùm doceatur ab ipſo Tityro quid ſit Roma: *Urbem quam Romam dicunt,* &c. Neq; Virgilius, poëtarum modeſtiſſimus, ita de ſe ſentiebat jam tum ac ſcribebat magnificè, ut tantam de ſe fuiſſe Romæ ſolicitudinem putaret. Planus abſq; allegoriâ ſenſus eſt, ſi de amicis puellis intelligatur. Abjecit Galateam Tityrus, amat Amaryllida, proficiſcitur Romam: Amaryllis interim, quæ Mantuæ relinquitur, abſentis deſiderio tabeſcit: Melibœus, qui dolorem Amaryllidis noverat, non item cauſam doloris; nunc demum à Tityro profectionis cauſam intelligit, eidemq; abſentiam exprobrat quaſi leviter amanti: unde purgat ſe Tityrus: *Quid facerem*, inquit, quid aliud remedii malis meis eſſe poterat quàm Romam proficiſci? &c.

40. *Arbuſta.*] Non arbuſculæ ſunt & fruticeta, ut quidam putant. Nam *convalles & arboreta magna erant*, inquit Gellius l. 17. c. 2. ex Q. Claudii annalibus; additq; *arboreta ignobilius verbum eſt, arbuſta celebratius.* Igitur loca ſunt arboribus conſita fructiferis, vel non fructiferis; ut ſcite quidem Valla & Ramus colligunt ex auctoribus rei ruſticæ. Nec obeſt quod legatur ecl. 4. 2. *Non omnes arbuſta juvant humileſque myrica. Si canimus ſylvas,* &c. Senſus enim eſt, *Non omnibus placent myrica, at ne ipſæ quidem arbores: ſed ſylvæ altiores,* &c.

43. *Juvenem.*] Octavianum, annos natum tunc circiter 22. *Decreverat enim Senatus*, inquit Servius, *ne quis eum puerum appellaret, ne majeſtas imperii minueretur.*

44. *Bis ſenos.*] Singulas duodecim anni menſium Calendas aut Idus intellige cum Servio, quibus fortè ſacrificia fiebant: ad conciliandos quidem Octaviano Deos; non verò tum in ipſius Octaviani honorem, ut diximus ad verſ. 6.

45. *Primus.*] Prævenit beneficio preces meas.

46. *Pueri*] Pueri appellatio tres habet ſignificationes, ex Paulo *in Verb. ſignif.* Unam quâ ſervi pueri dicuntur, alteram quâ puer puellæ opponitur, tertiam quâ puerilis ætas demonſtratur. Addi poteſt & quarta, quæ ad blanditias pertinet; quando patronus aut dominus ſubditos, etiam ætate grandiores, populariter & amicè compellat. Quarta hæc, & prima conveniunt Tityro, qui ſervum ſe fingit, & *ſenex* appellatur.

Submittite tauros.] Secuti ſumus interpretationem Servii, utpote ſimpliciorem & convenientiorem loco: ſenſus enim erit: *Paſcite & arate*, quâ duplici curâ res fere omnis ruſtica continetur. Alio tamen deduci poteſt. I. Cum Nannio: *ſuperinducite ad propagationem:* aliquando enim in compoſitis *ſub* uſurpatur pro *ſuper*, ut Æn. 12. 287. *corpora ſaltu ſubjiciunt in equos:* hoc eſt *ſuperjiciunt.* II. Cum Cerdano, *proferte & producite in paſcua:* eſt enim apud Lucret. I. 1. *Latificos nequeat fœtus ſubmittere tellus*, i. e. *proferre.* III. Cum Erythræo, *ſupplete gregem*, & ſubſtituite novos tauros, in locum eorum qui belli tempore perierunt: eſt enim in Juſtin. inſtit. l. 2. de rerum diviſ. *Si gregis uſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet.*

MEL.

MEL. Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt:
Et tibi magna ſatis: quamvis lapis omnia nudus,
Limoſoque palus obducat paſcua junco:
Non inſueta graves tentabunt pabula fœtas:
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hìc inter flumina nota,
Et fontes ſacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti,
Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc altâ ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëreâ ceſſabit turtur ab ulmo.
TIT. Ante leves ergo paſcentur in æthere cervi,
Et freta deſtituent nudos in littore piſces:
Ante, pererratis amborum finibus, exul

MEL. *O felix ſenex! itaq; agri tui relinquentur* tibi, *iiq; tibi ſatis ampli: licet nuda ſaxa tegant cæteros undique, & palus operiat paſcua cænoſo junco: inſolita pabula non vitiabunt gravidas pecudes, neque noxia contagies vicini gregis inficiet eas. O felix ſenex! hìc prope amnes cognitos, & fontes dicatos* Nymphis *frueris umbrâ frigidâ. Ex aliâ parte ſepes limitis propinqui in quâ flos ſalicum carpitur ſemper à Siculis apibus, ſæpe tenui murmure* apum *te invitabit, ut ſomno indulgeas. Ex aliâ parte putator frondium excelſo in colle cantabit ad auras. Neq; tamen interim raucæ palumbes,* quæ ſunt *tuæ deliciæ, neque turtur deſinet queri ex ulmo ſublimi.* TIT. *Prius igitur agiles cervi paſcent in aëre, & maria deſerent in littore piſces defectos aquâ:*

NOTÆ.

48. *Quamvis lapis.*] Volunt plerique omnes deſcribi his verbis Virgiliani ſterilitatem agri, qui, ut innui putant Ecl. 9. 7. à colle lapidoſo ad fluvium uſque Mincium vicinaſque paludes pertinebat: adeoque nec erat frumento, nec paſcuis opportunus. Ego iis non aſſentior: tum quòd ejus agri deſcriptio quæ fit Ecl. 9. non ſterilitatem ſed ubertatem potius notet; tum quòd hìc frequens de Tityri gregibus, paſcuis & umbraculis mentio fiat. Igitur de cæteris Mantuanorum agris locum explico. Tibi ſcilicet agri tui colendi & exercendi permittentur: quamvis reliqua omnis regio, tam culta prius, nunc belli calamitate horreſcat.

50. *Graves tentabunt pabula fœtas.*] *Fœtas* & *graves* conjungit, ut ſignificet *prægnantes*: quia *fœtas* ſine addito, de iis etiam dici poſſet, quæ jam fœtum ſive partum ediderunt. Et verò *fœta* aliquando eſt *gravida, plena*, Æn. 1. 55. *Loca fœta furentibus Auſtris.* Æn. 2. 238. *Fœta armis*, machina equi Trojani. Aliquando eſt *jam enixa*: Æn. 8. 630. *Fœtam Mavortis in antro Procubuiſſe lupam, geminos huic ubera circum Ludere pendentes pueros.*

50. *Non inſueta*, &c.] Quia non cogeris, ut cæteri, exul abire in novas & inſuetas regiones cum gregibus.

51. *Nec mala*, &c.] Quia ex difficultate paſtionis fames oritur in gregem, ex fame morbus, qui ſemper in grege contagioſus eſt.

52. *Flumina nota.*] Mincium, *Menzo*, de quo Ecl. 7. 13. & Padum, *le Po*, de quo Georg. 1. 482.

54. *Hinc tibi*, &c.] Senſus hujus loci ſatis intricatus, his notis explanabitur. I. Sepes quædam Virgilium inter ejuſq; vicinum agri limes ac terminus fuit. II. Sepes illa ſalicibus conſtabat. III. Delectantur flore ſalicum apiculæ, & levi ſuſurro ſoporem conciliant. IV. Apes Hyblææ figuratè dicuntur pro apibus optimis: *Hybla* enim oppidum eſt Siciliæ & mons oppido vicinus; loca melle commendatiſſima. V. Familiaris eſt Græcis hæc loquendi forma, *florem depaſta*. ut Æn. 1. 593. *Os humeroſq; Deo ſimilis*, &c. i. e. *ſecundum florem, ſecundum os & humeros.* VI. *Salicti* dicitur, pro *Saliceti. Salicetum* locus eſt ſalicibus conſitus, ut *arbuſtum* arboribus.

58. *Palumbes.*] Columbæ ſylveſtres, Wood-Pigeons. Dic. etiam palumbus & palumba.

61. *Freta.*] *Fretum*, ſynecdoche pro mari: *fretum* enim proprie eſt anguſtum mare inter duas terras: ut *fretum Siculum, Gaditanum*, &c. à fervendo dictum, quòd in eo mare compreſſum efferveſcat, ac veluti ebulliat.

62. *Ante, pererratis*, &c.] *Parthi* oriundi è Scythis, eam Aſiæ regionem occupavêre, quæ ab occaſu, Mediâ: à ſeptentrione, mari Caſpio: ab oriente, Bactrianâ & Arianâ; à meridie, Carmaniæ deſertis terminabatur. Mox in imperium prope immenſum evasêre ſub Arſacidis regibus, regna duodeviginti complexi, juxta Solinum c. 59. Romanum jugum nunquam omnino ſubiêre, ſagittis formidoloſi præcipuè, quas inter fugiendum in inſequentes retorquebant, mirâ arte verſis equis & inſtauratâ pugnâ. *Germani.*] Rheno, ab occidente; Oceano & mari Balthico, à ſeptentrione; Viſtulâ ab oriente; Danubio, à meridie olim circumſcripti: nunc terminis, ab oriente paulo anguſtioribus utuntur: à meridie vero latioribus, nempe Alpibus ab Italiâ diviſi. *Araris.*] Non Germaniæ, ſed Galliæ fluvius, *la Saone*, oritur ex Vogeſo monte, *Vauge*, &

Prius extorris Parthia potabit Ararim, aut Germania Tigrim, regionibus mutuò permutatis, quàm forma illius juvenis *excidat mihi ex animo.* MEL. *Nos verò hinc* pulsi *partim ibimus in Africam aridam, partim petemus Scythiam, aut celerem Oaxem Cretæ, aut Britannos omnino ſeparatos à cæteris populis, annos, reviſam cum admiratione patriam regionem,*

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm noſtro illius labatur pectore vultus.
MEL. At nos hinc alii ſitientes ibimus Afros,
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto diviſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo poſt tempore fines,

Nunquamne poſt diuturnum tempus, poſt aliquot

NOTÆ.

placidiſſimè fluens, ad Lugdunum Rhodano rapidiſſimo amni commixtus, cum eo in mare Mediterraneum fluit: unde Claudianus, *lentus Arar, Rhodanuſque celer. Tigris.*] Non eſt in Parthiâ proprie dictâ: ſed ortus ex Armeniæ montibus, aliquanto poſt ſpatio in terras mergitur, mox erumpens auctior, per Aſſyriam ac Meſopotamiam in Euphratem influit, quocum in Perſicum ſinum defertur. *Amborum.*] Inſulſe Pomponius explicat de Ambis Arabiæ populis, qui nihil hìc ad rem. Meliùs Ramus de utroque fluvio: ſed optimè Servius de utriſque populis Parthis & Germanis. Porro quidam ſugillant Virgilium, quòd videatur Tigrim in Parthiâ, Ararim in Germaniâ perperam collocare. Excuſant errorem aliqui ex decoro inſcitiæ paſtoralis. Alii meliùs animadvertunt, hoc eſſe Virgilio familiare, non ex inſcitiâ, ſed potius ad majorem dignitatem, regionum limites, quantũ ſine veritatis diſpendio fieri poteſt, extendere: quod ſæpius deinde videbimus: G. 1. 490, & G. 4. 287. Atqui verum eſt Ararim & Tigrim, non in Germaniâ quidem aut Parthiâ proprie dictâ: ſed ſaltem in ſubditis Germanorum & Parthorum imperio regionibus tunc fuiſſe. Sanè Parthos longo ſpatio Tigrim eſſe prætergreſſos, patet ex clade Craſſi: qui paulo antè cæſus fuerat ab iiſdem, ad Carrhas Meſopotamiæ urbem, non procul ab Euphrate. Germani autem, ut conſtat ex Cæſare l. 1. de bello Gal. ad CXX. millia, conſederant in Sequanis, quos Araris interfluit: ac licet inde pulſi ab eodem fuiſſent ultra Rhenum, id tamen de Arioviſto duntaxat ejuſque exercitu, non etiam de pacatis & inermibus familiis, intelligi poteſt.

65. *Sitientes Afros.*] Africa mundi quarta pars, *ſitiens* dicta, quia zonæ torridæ magnâ ex parte ſubjecta: maribus undequaque alluitur tribus, Mediterraneo ad ſeptentrionem, Oceano ad occidentem & meridiem, Erythræo ad orientem: plane triangularis inſula, niſi eam continenti Aſiæ conjungeret aliquot leucarum iſthmus inter Erythræum & Mediterraneum mare interjectus.

66. *Scythiam.*] Scytharum nomine Septentrionales omnes Aſiæ populos antiqui complexi ſunt, qui vagi, ſine urbibus, tectis, & legibus, opes in armentis habebant omnes, uxores & liberos plauſtris corio tectis hinc inde circumferebant: Martem ſub ſpecie acinacis adorabant, ex Herod. l. 4. Tartari regionem illam nunc occupant, quæ monte Imao, qui Tauri pars eſt, fere dividitur duas in partes: quarum quæ ad occidentem eſt, Scythia ſive Tartaria citerior, & intra Imaum; quæ ad orientem vergit, ulterior & extra Imaum dicitur.

66. *Cretæ veniemus Oaxem.*] Extat fluvius hujus nominis non in Cretâ, ſed in Meſopotamiâ, de quo ſermonem hìc eſſe contendit Servius, eumque *rapidum Cretæ* vocari ait, quòd cretam, ſeu terram albam curſu ſecum rapiat, unde fit turbulentus. Quod vix cuiquam ſano placeat. Volunt alii Oaxem reipſa fuiſſe in Cretâ; quod etſi in Geographis veteribus diſertè non habeatur, tamen conjicitur ex eo, quòd Apollonius Argon. 1. v. 1131. Cretam vocat *telluremOaxida*; tum Herodotus l. 4. *Oaxi*, urbis in Cretâ olim regiæ, meminit: cui quidem tributum nomen ab *Oaxe* quodam Apollinis filio refert ex Varrone Servius. Quidni fluvius ejuſdem cum urbe nominis fuiſſe ibidem dicatur? quod malim vel uno auctore Virgilio affirmare, quàm ad vanum inſcitiæ paſtoralis effugium cum aliis recurrere.

67. *Diviſos orbe Britannos.*] Britannia, olim Albion, inſula Europæ maxima in Oceano, Galliæ obverſa, duas diviſa in partes, Angliam & Scotiam. *Diviſos orbe.*] Quia orbem antiqui vocabant terram continentem, quæ Oceano alluitur: unde, ut notat Vives, inſulæ Oceani extra orbem dicuntur eſſe, non item inſulæ Mediterranei maris, ut Sicilia, Cyprus, &c.

68. *En unquam.*] Servius explicat, *unquámne, aliquandóne.* Fruterius, *an unquam.* Non ſatis diligenter: ſunt enim iſta omnia dubitantis tantum & interrogantis: Virgiliana autem vox, etiam optantis, qui affectus per negationem aptiùs exprimetur, *nunquámne*: ut manifeſtum eſt ex Ecl. 8. 7. *En erit unquam ille dies, mihi cùm liceat*, &c.

Pauperis

Pauperis & tugurî congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas!
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? En quò diſcordia cives
Perduxit miſeros! en queis conſevimus agros!
Inſere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites:
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac, viridi projectus in antro,
Dumosâ pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me paſcente, capellæ
Florentem cytiſum & ſalices carpetis amaras.
TIT. Hìc tamen hâc mecum poteris requieſcere
Fronde ſuper viridi. Sunt nobis mitia poma, (nocte
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.
Et jam ſumma procul villarum culmina fumant,
Majoreſque cadunt altis de montibus umbræ.

& tectum caſa pauperis extructum è glebâ, quæ tota erat mea poſſeſſio? Sceleratus miles poſſidebit hæc arva tam culta? peregrinus has meſſes? Eece quò calamitatis diſſenſio adegit cives infortunatos! ecce propter quos ſeminavimus arvâ? Nunc ô Melibœe, inſere pyros, digere vineas in ordinem. Ite, ite, mea capellæ, grex olim fortunate. Non ego deinde ſtratus viridi in ſpeluncâ aſpiciam vos procul ſpinosâ è rupe pendere: cantilenam nullam modulabor: non tondebitis, ô capellæ, cytiſum florentem & ſalices amaras, me cuſtode. TIT. *Tamen poteris hâc nocte quieſcere hìc mecum ſuper foliis virentibus: habemus matura poma, caſtaneas molles, & multum coacti lactis.*

Et jam ſumma pagorum tecta procul fumant, & umbræ grandiores porriguntur ex altis montibus.

NOTÆ.

69. *Tuguri.*] Pro tugurii, ut ſupra *peculi* pro peculii: eſtque omne ædificium ruſticæ rei cuſtodiendæ conveniens, à tegendo dictum. *Ceſpite.*] Ceſpes herba eſt cum propriâ terrâ excisa, A TURF. *Culmen.*] Tectum, quia apud antiquos tecta fiebant è culmis, ſeu paleis, inquit Serv.

70. *Poſt aliquot mea regna*, &c.] Locus difficilis. I. *Ariſta* hìc communiter pro meſſibus, & meſſes pro annis capiuntur: quo exemplo dixit Claudian. 4. Cos. Honorii, *decimas emenſus ariſtas.* Non placet Germano & Cerdano: ſi enim, inquiunt, *vix unquam* & *longo poſt tempore*; quomodo *poſt aliquot ariſtas* ſive annos, quod breve tempus notat, rura ſua reviſurus eſt? II. Itaque iidem illi *poſt*, non præpoſitionem, ſed adverbium eſſe volunt; & interpretantur *deinde*, hoc ſenſu: nunquamne, ne longo quidem poſt tempore, dabitur hoc ut videam mea regna, pauculas *deinde* ariſtas; id eſt, ex florenti meſſe, qualis erat cùm ibi regnarem, pauculas jam ac ſteriles ariſtas ſuperſtites? Sed hoc extortum videtur. III. Conjicerem ego cum Germano, *poſt ariſtas*, eâdem formâ dictum eſſe quâ Ecl. 3. 20. *poſt carecta latebas*, BEHIND THE STANDING CORN; & eſſe deſcriptionem agelli Melibœi, cujus regnum conſtiterit in pauculis aliquot jugeribus, adjacentibus pauperi caſulæ: cujus quidem tectum ita humile foret, ut vix emineret grandioribus ariſtis: adeòque inter eas, ſive poſt eas, latere dici poſſet.

71. *Novalia.*] Dicitur *hæc novalis*, & *hoc novale*: eſtque terra, vel, juxta Servium, ex quâ ſylva recens eradicata eſt; vel potius in quâ ſatum jam aliquid fuit, & quæ, priuſquam aliâ ſatione renovetur, ceſſat per annum & requieſcit: idque ſæpe fit alternis annis. Ita Georg. 1. 71. *Alternis idem tonſas ceſſare novales.*

74. *Inſere nunc.*] Apoſtrophe ironica Melibœi ad ſeipſum, quâ indignatur ſe fruſtra laborem colendis hortis & vitibus impendiſſe, cùm in barbarorum commoda ceſſuræ ſunt. *Nunc.*] Particula ironiis & inſectationi apta. Juven. Sat. 12. 57. *I nunc, & ventis vitam committe*, &c. *Inſerere*, eſt ſurculum, vel diverſi, vel ejuſdem generis, ſylveſtri arbori immittere, ut fructus mitiores ferat, TO GRAFT. Vide Geo. 2. 73.

79. *Cytiſum.*] Genus fruticis ſive herbæ, cujus ſpecies multiplex, & deſcriptio apud diverſos diverſiſſima. Conſtat greges inde imprimis pingueſcere, & augeri lac. In inſulâ Cythno, quæ Cycladum una eſt, primò inventus memoratur, ex eâque nomen accepiſſe.

82. *Caſtaneæ molles.*] Servio, *maturæ*; Erythræo, *novæ, recentes*: malè utrique: quò enim matûriores & recentiores, eò duriores. Igitur mollitiem, vel ad coactionem refer, quâ edules fiunt: vel ad corticem: caſtanearum enim aliud genus eſt denſiore, aliud molliore cortice, ex Nicandri interpr. Καςάνων τὸ μὲν λόπιμόν, τὸ δὲ μαλακόν. Unde & Ecl. 7. 53. *Caſtaneæ hirſutæ*; hìc, *Caſtaneæ molles.*

ECLOGA II.

*ALEXIS.

ARGUMENTUM.

Amabat Virgilius puerum: hunc Alexidis, se Corydonis nomine dissimulat, & I. Duritiem ipsi exprobrat. II. Jactat apud eum suas opes, musica peritiam, elegantiam formæ. III. Invitat eum in sylvas, commendatione vitæ agrestis. IV. Promittit munuscula. Agnoscit insaniam suam, & ad curam rei familiaris redit. Puerum hunc innuit Apuleius Apologiâ 1. fuisse Pollionis; Martialis l. 56. fuisse Mecænatis: nihil prohibet quo minus ita sit. Prohibet verò blanditiarum ejusmodi levitas, quo minus eas Octaviano dictas putem, in quem sanè orbis dominum cadere ista non possunt, delicias domini: *immo ne in Cornelium quidem Gallum, virum, ut, Ecl.* 10. *videbitur, muneribus gravem. Quarum opinionum primam Servius, secundam Lud. Vives perperam tuentur. De tempore, quo scripta est, nihil conjici potest.*

NOTA.

*ALEXIS.] Ab ἀλεξέω, *arceo, opitulor*: seu quia puer arcebat à se Corydonem; seu quia voluptas erat ac solatium domini.

INTERPRETATIO.

Pastor Corydon amabat pulchrum Alexim, qui erat *voluptas domini: nec erat ipsi spes ulla: solummodo veniebat frequenter ad spissas fagos,* quarũ *cacumen opacum* est: *illic solus fundebat inutiliter montibus & nemoribus hæc verba incomposita. O dure Alexi! nullomodo curas meos cantus: nullomodo misereris mei: deniq; coges me mori. Nunc ipsa pecora fruuntur umbrâ & frigore: nunc lacerti ipsi virides latent in vepribus: & Thestylis conterit herbas odoriferas, allium & serpyllum, messoribus fatigatis ob gravem æstum.*

FOrmosum pastor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini: nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assidue veniebat: ibi hæc incondita solus
Montibus, & sylvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas:
Nil nostri miserere: mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant:
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos:
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu
Allia serpyllumque herbas contundit olentes.

NOTÆ.

1. *Corydon.*] A κορυδὸς vel κορυδαλὸς, *alauda*, ALARK. De *fagis*, Ecl. 1. 1.

4. *Incondita.*] Incomposita, sine arte, sed quasi naturali impetu. Quo sensu Donatus interjectiones, quales sunt *Ah! ô!* vocavit *incondita*: quia naturâ, non hominum instituto proferuntur.

8. *Nunc etiam pecudes*, &c.] Commendat vim amoris sui à labore, laborem ex comparatione alienæ quietis. Pecudes, inquit, lacertique vilissimi fruuntur umbrâ; messores æstu defessi cibo reficiunt vires: ego æstuans & impransus te quæro; nec ullus ardorem hunc meridianum tolerare mecum potest, præter cicadas, quibus undique strepitant arbores.

9. *Spineta lacertos.*] Lacertus, & lacerta, ALIZARD.

10. *Thestylis.*] Hîc famulæ nomen, veneficæ apud Theocritum, Idyl. 2. 1. Unde insulse derivat Servius à Latinâ voce *testa*, quia herbas ad cibum messorum in testaceis poculis tundebat.

11. *Allia serpyllumque.*] *Allium*, oleris & bulbi species, GARLICK. *Serpyllum*,] herba odorata *serpens* humi ramusculis tenuibus, THYME.

Olentes.] Ambiguum vocabulum, tam ad bonos quàm ad malos odores pertinens. Ad bonos quidem, qualis est serpylli; ad malos, qualis alliorum. Sic ap. Hor. l. 1. Sat. 2. 27. *Pastillos Rufillus olet, Gorgonius hircum: Nil medium.* Contrà, *olidus* malam in partem ubiq; sumitur.

At

At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nonne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras
Atq; ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcan?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus eſſes.
O formoſe puer, nimium ne crede colori.
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum, nec qui ſim quæris, Alexi:
Quàm dives pecoris, nivei quàm lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æſtate, novum non frigore deſit.

Interim, dum ſequor tua veſtigia, mecum ad ſilvas ſervientem rauca cicada ſtrepitant per loca conſita arboribus.

Nonne fuiſſet melius tolerare graves iras & imperioſa faſtidia Amaryllidis? Nonne fuiſſet melius tolerare Menalcan? Licet ille fuſcus ſit, licet tu albus ſis. O formoſe puer, ne nimiis confidas colori. Liguſtra jacent humi, quamvis candida; vaccinia colliguntur, quamvis nigra. Me contemnis, ô Alexi, nec conſideras quis ego ſim, quàm multas poſſideam oves, quàm multum habeam lactis candidi. Mille oves meæ vagantur in montibus Siciliæ: lac non deeſt mihi per æſtatem, nec recens per hyemem.

NOTÆ.

13. *Cicadis.*] *Cigalle*, Gall. inſecti genus, ſtridulum potius quàm canorum. De *arbuſtis*, Ecl. 1. 40.

14, 15. *Amaryllidis*, &c, *Menalcan.*] De nomine *Amaryllidis*, Ecl. 1. 31, *Menalca*, Ecl. 3. 1.

17, 18. *Ne crede colori. Alba*, &c.] Ut enim liguſtra, quamvis alba, ne humo quidem colliguntur, quia nihil habent utilitatis; vaccinia verò, quamvis nigra, in pretio ſunt, quia utilia tingendis veſtibus: ita tu, quamvis candidus, negligêris propter ſuperbiam; Menalcas, quamvis niger, propter ingenuam indolem amabitur.

18. *Liguſtra.*] Liguſtrum, PRIVET. Arbor flores Maio menſe racematim ferens candidiſſimos.

Vaccinia.] Volunt aliqui baccas nigras, ſive acinos eſſe liguſtri, quaſi *baccinia*, quæ ſcriptorio atramento inſerviant. Alii mora agreſtia, quæ è rubo ſentis producta, ad tingendas ſervorum veſtes olim legebantur. Tamen conſtat, vel florem eſſe, vel plantam, ex hoc hujus eclogæ v. 50. *Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.* Melius igitur cum Turnebo & Salmaſio dicemus hyacinthum eſſe: tum ob alia, tum quia Virgilius hyacinthum Theocriti, per vaccinium Latinè reddidit Ecl. 10. 39. *Et nigræ viola ſunt, & vaccinia nigra:* plànè ex illo Idyllii 10. ἁ τὸ ἰον μέλαν ἴσις ἁ ὑακίνθιος ὄδαξεν. Adde quòd & vaccinium tingendæ ſervorum purpuræ uſui erat, ex Plinio; & hyacinthus hyſgino colori, qui purpuræ ſpecies eſt, conficiendo parabatur, item ex Plinio. Sic Salmaſ. in Solin. p. 272. & 1225. qui vaccinium ad eam hyacinthi ſpeciem refert, quæ *gladiolus* dicitur, CORN FLAG. Ruellius tamen fretus ſimilitudine nominis, ad eam ſpeciem quam Galli vocant *vaciet.* Vide Ecl. 3. 62.

Nigra.] Non propriè nigra; ſed ferruginea ſunt: unde Geo. 4. 183. *ferrugineos hyacinthos.* Ferrugineus autem color eſt, non rubiginoſi quidem ferri, ut quidam volunt: ſed politi ac levigati ferri, poſtquam candefactum refriguit, Angl. BRIGHT BROWN. Is autem color non admodum à violaceo diverſus eſt: videturque è rubro, nigro, ac cœruleo temperatus: unde pro tribus his coloribus paſſim uſurpatur: pro rubro quidem Æn. 11. 772. *ferrugine clarus & oſtro*; pro nigro Æn. 6. 303. de Charonte, *Et ferrugineâ ſubvectat corpora cymbâ*; pro cœruleo apud Plaut. in mil. 4. 43. *palliolum habeas ferrugineum*; *nam is color thalaſſicus eſt*, id eſt, marinus & cœruleus. Talis eſt hyacinthi & vaccinii color.

21. *Siculis in montibus.*] Vel quia ſcena hujus eclogæ fortè in Siciliâ conſtituitur; vel quia poëta imitatur Siculum Polyphemum, qui iiſdem fereverbis Galateam apud Theocritum alloquitur, Idyl. 11. vel potius quia Sicilia fertiliſſimis abundat pabulis; unde olim Romani imperii horreum vocata eſt, ob vina, frumenta, & paſcua. De *Siciliâ* inſulâ, Italiæ adjacente, fuſe Æn. 3. 687.

24. *Amphion Dircæus.*] Jovis filius & Antiopes, quæ Lyci Thebarum regis uxor fuerat, ab eodemque repudiata, & à Dirce, cum quâ Lycus ſecundas nuptias contraxerat, carcere incluſa; inſtante partûs tempore à Jove liberata eſt, & in Cytheronem montem fugiens, ibi gemellos edidit in bivio. Hos inventos paſtores educaverunt: & alterum quidem appellaverunt Zetum, à ζητεῖν *quærere*; alterum Amphionem, quod ἀμφὶ ὁδὸν *circiter viam* editus eſſet. Hi, poſtea adulti, matrem ulti ſunt ſuam, occisâ Dirce, quam Bacchus in fontem hujus nominis mutavit, non procul Thebis. *Amphion* citharæ ſono, quam à Mercurio dono acceperat, Thebarum muros extruxit. *Dircæus*, vel à Dirce occisâ, vel à fonte ipſo Thebano dictus.

Canto

Cano ea quæ Amphion Thebanus ſolebat canere in Aracyntho maritimo. Nec ſum tam deformis: nuper vidi me è litore, cùm mare tranquillum non moveretur vento. Ego non timerem Daphnim, te ipſo arbitro: niſi aliquando forma me *decipiat. Utinam velis tantummodo mecum incolere agros tibi viles, domoſque parvas: & transfodere cervos, & ducere gregem hædorum ad hibiſcum virentem. In ſylvis ſimul mecum imitaberis Pana cantando. Pan primus in morem induxit nectere cerâ multas arundines: Pan protegit oves & paſtores ovium. Nec pigeat te labra atterere fiſtulâ. Quid non faciebat Amyntas, ut diſceret hæc eadem à me? Habeo fiſtulam conflatam è ſeptem cicutis inæqualibus, quam Damœtas quondam donavit mihi: & dixit moriens: Tu nunc iſtam ſecundus poſſides. Damœtas* hoc *dixit, Amyntas ſtolidus invidit. Inſuper duo capreoli inventi à me in valle, non ſine periculo: quorum pelles* ſunt *adhuc diſtinctæ* maculis *candidis,*

Canto, quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeò informis: nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis ſtaret mare: non ego Daph-
Judice te, metuam, ſi nunquam fallat imago. (nim,
O tantùm libeat mecum tibi ſordida rura,
Atque humiles habitare caſas, & figere cervos,
Hœdorumq; gregem viridi compellere hibiſco!
Mecum unà in ſylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Inſtituit: Pan curat oves, oviumque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum.
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens: Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas: invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo nec tutâ mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,

NOTÆ.

24. *Actæo Aracyntho.*] Mons Aracynthus, Vibio quidem in Atticâ eſt, quæ ἀκτὴ vocata eſt, unde & mons ille *Actæus*: Sed Vibio plerique omnes repugnant, & Aracynthum in Bœotiâ communi ferme ſuffragio collocant, prope Thebas, in mare prominentem: his adhærendum eſt. At unde hic vocatur *Actæus*? Probus ab *Actæone* Thebano deducit, qui circa hunc montem fortè venabatur, cùm à canibus, ob viſam in lavacro Dianam, laniatus eſt. Servius Actæum vocatum putat, quaſi *litoralem*: eſt enim ἀκτὴ *litus*. Quâ voce uſus eſt Virgilius, *Æn.* 5. 613. *At procul in ſolâ ſecreta Troades actâ.*

26. *Non ego Daphnim.*] Alius paſtor, formâ nobilis. Nomen à δαφνὶς, *Laurea.*

30. *Compellere hibiſco.*] *Hibiſcus* planta è genere malvarum ſylveſtrium, foliis major & caule piloſior, THE LARGER MELLOWS. Hanc Scaliger in Varr. refert inter paſcua purgantia, unde greges ait ad eam plantam medicinæ causâ compelli ſolitos: atque ita *hibiſco*, erit *ad hibiſcum*: ut, *it clamor cœlo*, pro *ad cœlum*. Stephanus verò ait in Seminario, ita interdum hibiſcum grandeſcere, ut ex herbaceâ naturâ velut in arborem tranſeat, unde paſtores conficere baculos poſſint: & ita *compellere hibiſco*, erit *deducere baculo*. Servius *compellere* interpretatur, *à lacte depellere, & ad paſtionem herbarum cogere*, hibiſco propoſito.

31. *Pana.*] Pan ruſticæ & paſtoritiæ rei præſes Deus, quem habuerit patrem haud ſatis conſtat: Mercurium plerique dicunt. Sic appellatus à πᾶν *omne*: vel, juxta Homerum in hymnis, quia Deorum omnium delectaverat mentes, cùm citharam recens natus ſcite pulſaſſet: vel, juxta alios, quia naturam omnem repræſentabat; cornibus, radios Solis & Lunæ cornua; rubicundâ facie, ætherem; caprinis pedibus, terræ ſoliditatem; pilis hiſpidis, terræ arbores & feras, &c. Fiſtulam compegiſſe dicitur primus ex arundineis calamis, cùm Syringem nympham, quam deperibat, ſociarum precibus mutatam vidiſſet in arundinem, unde fiſtula Græcis σύριγξ dicta.

35. *Amyntas.*] Ab ἀμύνω *ſuccurro.*

36. *Diſparibus*, &c.] Fiſtula continebatur olim ſeptem calamis, apud Theocritum et am novem, Idyl. 8. ut vocum diſcrimina totidem imitaretur. Calami porro cerâ inter ſe conjuncti eâ proportione decreſcebant, ut in ſummo, quà inflabantur, æquales eſſent; inæquales in imo, quà exibat ſpiritus. *Cicutam.*] Scaliger vult hîc plantam illam eſſe venenatam, cujus ſucco Athenienſes ad publicum mortis ſupplicium, caule autem cavo ad muſicam utebantur. HEMLOCK. Servius putat eſſe calamorum quorumlibet internodia, ſed ſine teſte.

39. *Damœtas.*] Doricè pro Δημοίτης, quaſi δημότης *popularis*: à δῆμος *populus.*

Bina

Bina die ſiccant ovis ubera: quos tibi ſervo.
Jampridem à me illos abducere Theſtylis orat:
Et faciet: quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades, ô formoſe puer. Tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Naïs
Pallentes violas & ſumma papavera carpens,
Narciſſum & florem jungit bene olentis anethi.
Tum caſiâ, atque aliis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.
Ipſe ego cana legam tenerâ lanugine mala,
Caſtaneaſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: & honos erit huic quoq; pomo:
Et vos, ô lauri, carpam; & te, proxima myrte;
Sic poſitæ quoniam ſuaves miſcetis odores.

quotidie exhauriunt gemina ovis ubera: hos ſervo tibi. Jamdudum Theſtylis conatur precibus obtinere illos à me, & obtinebit, ſiquidem dona mea tibi vileſcunt. Huc veni, ô formoſe puer. En Nymphæ offerunt tibi lilia plenis caniſtris: alba Naïs tibi colligens violas pallidas & capita papaverum, addit narciſſum & florem anethi odoriferi: deinde miſcens cum *caſiâ & aliis herbis dulcibus, ornat mollia vaccinia calthis croceis. Egoverò colligam poma albentia molli lanugine, & nuces caſtaneas, quas mea Amaryllis diligebat. Adjungam pruna flava, & laus erit quoque huic fructui. Et vos decerpam, ô lauri; & te, myrte, lauris vicina: quia ita juncta emittitis gratos odores.*

NOTÆ.

46. *Nympha.*] *Nympha* quaſi νέα φαίνουσα *nova apparens:* & ſignificat, tum *novam nuptam*; tum fœminea illa numina, quæ juxta Pauſaniam, non immortalia quidem, ſed longiſſimi & pene innumerabilis ævi putabantur. Præerant autem aquis fluvialibus *Naiades*, ſive *Naides* à νάειν *fluere*; marinis *Nereides*, Nerei & Doridis filiæ; montibus *Oreades*, ab ὄρος *mons*; ſylvis *Dryades*, à δρῦς arbor, *quercus*; ſingulis arboribus *Hamadryades*, ab ἅμα *ſimul*, & δρῦς *arbor*, quia cum iiſdem arboribus occidebant; hortis & lucis *Napææ*, à νάπη *ſaltus, viretum*; pratis *Limoniades*, à λειμὼν *pratum*; ſtagnis *Limniades*, à λίμνη *ſtagnum*.

Calathis.] Græcum eſt κάλαθος, Latinè *caniſtrum, qualum, qualus, quaſillum, quaſillus.* Calathi forma patenti lilio ſimilis. Lilium enim ita deſcribit Plin. l. 21. c. 5. *Effigie calathi, reſupinis per ambitum labris.*

47. *Pallentes violas.*] Plin. l. 21. 6. Violas ait alias eſſe purpureas, alias luteas, alias albas: ad albas revocantur pallentes, quas elegit Corydon, ut amantium tinctas colore. Horat. enim l. 3. od. 10. 14. *Et tinctus violâ pallor amantium.*

Papavera.] Papaver, Narciſſus, & Anethum, pulcherrimi pueri fuerunt, qui, juxta Servium, in flores ſuorum nominum converſi ſunt: quos dum offert Corydon, Alexim quaſi admonet, ne ipſe tale aliquid ex amore olim patiatur. De *Narciſſo* quidem nota eſt fabula. Fuit Cephiſi Bœotiæ amnis, & Liriopes nymphæ filius: quem prædixerat Tireſias tamdiu victurum, quamdiu à ſui conſpectu abſtineret. Is cum Echûs nymphæ amorem ſpreviſſet, ſuamque in fonte imaginem conſpexiſſet, amore ſui contabuit, & in florem cognominem eſt mutatus. De *Anethi* autem & *Papaveris* metamorphoſi nihil apud veteres legi.

49. *Tum caſiâ.*] Caſia multiplex. I. Frutex cinnamomo affinis, odorato cortice, *de la canelle.* II. Fiſtula cujus medulla medicinalis eſt, *de la caſſe.* III. Herba coronaria, quam etiam Cneorum ex Hygnio Plinius vocat, l. 21. c. 9. Cneorum autem album, *Lavendulam*; nigrum *Roſmarinum* eſſe putat Dalecampius. De hâc tertiâ ſpecie ſolum hìc ſermo eſt.

50. *Vaccinia calthâ.*] De *Vacciniis* ſupra v. 18. *Caltha* flos lutei ſive crocei coloris, THE TURNSOLE, quaſi *ſolſequium*, quia præſertim cùm tenerior eſt, ad ſolem inflectitur.

51. *Cana legam*, &c.] Mala intelligit Cydonia ſive Coronea, QUINCES, ut ex canitie & lanugine colligitur: item ex fragmento Petronii, quod ex hoc loco manifeſtè expreſſum eſt.

Sordent velleribus hirſuta Cydonia canis,
Sordent hirſuta munera Caſtanea:
Nolo nuces, Amarylli, tuas, nec cerea pruna;
Ruſticus hæc Corydon munera magna putet.

52. *Caſtaneaſque nuces.*] Nux, genus eſt fructuum omnium qui duriore corio muniti ſunt: ſpecies ſunt, avellanæ, amygdalæ, juglandes, caſtaneæ, &c.

53. *Cerea pruna.*] Cerea vel ob mollitiem, ut Horat. de A. P. 163. *Cereus in vitium flecti.* Vel ob colorem croceum, ut in Priapeis, *magniſque cerâ luteum novâ prunum.*

Honos erit huic pomo.] Commendatione accipientis Alexidis: ſicut caſtaneis ob amorem Amaryllidis.

54. *Proxima myrte.*] Myrtus perpetuò virens, Veneri ſacra, vel quia propter odorem accommoda eſt ad delicias; vel quia maris litoribus gaudet, unde & Venus orta. *Proxima* lauro, vel ſitu, vel odore, vel etiam dignitate; quia laureæ coronæ Romæ uſui fuerunt in triumpho, myrteæ in ovatione, quæ minor triumphus erat, in equo, non in curru.

Ruſticus

Agreſtis es, ô Corydon, & Alexis non movetur tuis donis: & ſi contendas donis, Iolas non cedet tibi. Heu miſer, quid feci? immiſi Auſtrum floribus, & apros puris fontibus, imprudens! ah, ſtulte, quem fugis? Dii ipſi incoluerunt nemora, & Paris Trojanus. Pallas incolat ipſa urbes quas extruxit: ſylvæ autem placeant nobis præ cæteris rebus. Ferox læna ſectatur lupum, lupus ipſe capellam, petulans capella ſectatur cytiſum: te Corydon ſectatur, ô Alexi: unuſquiſque rapitur ſuâ voluptate. Vide, en juvenci referunt domum aratra ſublevata jugo: & ſol occidens auget creſcentes umbras: me tamen amor inflammat: nam quis poteſt eſſe finis in amore? Ah Corydon, Corydon, quanam inſania te occupavit! Habes in ulmo frondosâ vitem mediâ ex parte reciſam: cur non potius conaris ſaltem texere vimine, aut junco flexili, aliquid earum rerum, *quarum eget vita ruſtica? reperies alium Alexim, ſi hicce deſpicit.*

Ruſticus es, Corydon: nec munera curat Alexis:
Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu, quid volui miſero mihi? floribus Auſtrum
Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros.
Quem fugis, ah, demens! habitarunt dii quoq; ſylvas,
Dardaniuſq; Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipſa colat: nobis placeant ante omnia ſylvæ.
Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam:
Florentem cytiſum ſequitur laſciva capella:
Te Corydon, ô Alexi: trahit ſua quemq; voluptas.
Aſpice; aratra jugo referunt ſuſpenſa juvenci,
Et ſol creſcentes decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor: quis enim modus adſit amori?
Ah, Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo eſt.
Quin tu aliquid ſaltem potius, quorum indiget uſus,
Viminibus molliq; paras detexere junco?
Invenies alium, ſi te hic faſtidit, Alexim.

NOTÆ.

56. *Ruſticus es.*] Tria amoris impedimenta; Corydon ignobilis & ruſticus, Alexis munerum negligens, rivalis Iolas muneribus potentior.

57. *Iolas.*] Fortè ab interjectione ἰὼ, quæ modò lætitiam, modò luctum ſignat.

58. *Eheu, quid volui*, &c.] Multiplex explicatio. I. Lud. Vivis: Inanem operam ſumo, fundo carmina ſurdis auribus; perinde ac ſi flores ventis rapiendos exponerem, aut puram aquam ſuibus proculcandam. II. Nannii: Res meas florentes hoc amore corrupi. Quam ſententiam hìc duplici proverbio, ventorum & porcorum, deinde expreſſis verbis, exponit: *quæ te dementia cepit? Semiputata tibi*, &c. III. Abrami: Quænam vox excidit mihi, cum Iolam nominavi, & munerum feci mentionem? Alexis enim, ſi me audierit, Iolam ditiorem ſanè mihi præponet: Perinde igitur feci, ac ſi *floribus auſtrum*, &c.

Auſtrum.] Auſter ſive Notus, ventus à meridie flans, magnos humores colligens, quibus infert floribus & valetudini perniciem.

60. *Dii quoque ſylvas.*] Apollo ſcilicet, cùm Admeti gregem pavit, cœlo pulſus ob cædem Cyclopum, qui fulmina Jovi fabricaverant, ad occidendum Phaëtontæ filium Apollinis.

61. *Dardaniuſque Paris.*] Priami & Hecubæ filius: à patre expoſitus in ſylvis, quia cùm Hecuba facem ardentem parere ſe ſomniaſſet, conjectores reſponderant, infantem, quem in utero geſtabat, Trojani excidii cauſam futurum. Itaque educatus inter paſtores, in agonali certamine, quod ad Trojam celebrabatur, cùm Hectorem viciſſet, & ab eodem irato prope eſſet occidendus, pro ejuſdem fratre agnitus eſt. Cætera paſſim in Æn. *Dardanius.*] Id eſt, Trojanus, à Dardano Electræ Joviſque filio, uno è Trojæ conditoribus.

Pallas, quas, &c.] Pallas, nata è cerebro Jovis, armata & haſtam quaſſans: unde nomen habuit à πάλλω *quatio*. Artium Dea, Prima ædificiorum inventrix: & apud Athenienſes conditrix habita ejus arcis, quæ Ἀκρόπολις eſt dicta, quia in ſummâ urbis parte poſita erat. De *Cytiſo*, Ecl. 1. 79.

66. *Aſpice; aratra*, &c.] Colligit animum Corydon, & ex occaſu ſolis, & ceſſatione operum ruſticorum, agnoſcit jacturam temporis & inſaniam amoris ſui. Mox illud quaſi exprobrando ſibi objicit, *Me tamen urit amor: quis enim modus*, &c. Tum negligentiam ſibi ſuam ponit ob oculos: *Semiputata tibi*, &c. Denique ad ſaniora conſilia præ deſperatione mentem revocat: *Quin tu aliquid*, &c.

71. *Quorum indiget uſus.*] Quæ poſtulat uſus & conſuetudo quotidiana vitæ ruſticæ: ut ſunt naſſæ, crates, calathi.

72. *Detexere.*] Non minuendi, ſed augendi verbum: eſtq; *perfectè texere*. Sic Plaut. Pſeud. 1. 4. 7. *Neq; exordiri primum unde occipias habet, neque ad detexendam telam certos terminos.*

73. *Alexim.*] Ad exemplum Theocr. ἰυγύσεις Γαλάτειαν ἴσως, ἢ καλλίον' ἄλλαν. *Invenies Galateam fortè & pulchriorem aliam.* Idyl. 11. 76.

ECLOGA

ECLOGA III.
* PALÆMON.

ARGUMENTUM.

EST Amœbæa contentio inter Menalcam & Damœtam, paſtores: ac primò continet jurgia, deinde muſicum certamen, denique judicium Palæmonis de utroque: unde à judice Palæmone nomen habet. Vives allegoricam hanc eclogam putat: & Virgilium, ſub perſonâ Damœtæ: poëtam ex ejus obtrectatoribus aliquem, ſub perſonâ Menalcæ agnoſcit.

Amœbæum verò carmen, alternum *ſive* reciprocum *eſt,* ἀμοιβαῖον. *Hujus lex eſt, ut, qui poſterior dicit, aut majora dicat, quàm qui prior: aut certe paria: ſenſu, vel eodem, vel diverſo: alioqui victus habeatur.*

Tempus editæ hujus eclogæ erui poteſt ex his ejuſdem verſibus: Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, muſam: Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro. Pollio & ipſe facit nova carmina; paſcite taurum, &c. *Hæc enim tauri & vitulæ mentio facit, ut credam, ſcriptum hoc opus fuiſſe tum, cùm Aſinius Pollio miſſus à M. Antonio ad expeditionem Dalmaticam adverſus Parthinos, inde reverſus eſſet victor, & jam triumphi apparatus fierent. Hujus autem pompæ pars erat non ultima, deductio taurorum, aliarumque victimarum, pendentibus vittis, deauratiſq; cornibus; quæ Jovi capitolino mactandæ à triumphante offerebantur. Præſcribit igitur poëta bucolicus, ut taurus & vitula ad ſacrificia Pollionis triumphalia ſaginentur: idque præſcribit Muſis ipſis: quia Pollio non ſolùm bello, ſed literis etiam & poëſi clarus fuit.* Ecl. 4. in argum. *Porro cùm triumphus ille notetur in Faſtis, ad 8. Kal. Nov. A. U. C. 715. ſcripta fuit hæc ecloga circa medium Octobrem illius anni, qui fuit Virgilii 31. deſinens, aut 32. incipiens. Hæc quanquam levis conjectura, non inutilis tamen quibuſdam videbitur.*

NOTA.

* PALÆMON.] A verbo παλαίειν, *luctari:* pro quo poetæ dicunt παλαιμονεῖν.

MEN. MENALCAS, DAMŒTAS, PALÆMON.

DIC mihi, Damœta, cujum pecus? an Meliboei?
D. Non, verũ Ægonis: nuper mihi tradidit Ægõ.
ME. Infelix ô ſemper oves pecus! ipſe Neæram
Dum fovet, ac, ne me ſibi præferat illa, veretur;
Hic alienus oves cuſtos bis mulget in horâ:

INTERPRETATIO.
MEN. *O Damœta, dic mihi, cujus* eſt *grex iſte? an Melibœi?* DAM. *Minimè, ſed* eſt *Ægonis: Ægon mihi nuper* illum *commiſit.* MEN. *O oves, pecudes ſemper infauſtæ! dum Ægon ipſe demulcet Neæram, ac timet ne illa me anteponat ipſi: mercenarius iſte paſtor* Damœtas *exprimit lac ovibus bis* ſingulis *horis.*

NOTÆ.

Menalcas.] A μένω, *robur*, vel μένω, *duro, maneo*; & ἀλκή, *auxilium. Damœtas.* v. Ec. 2. 37.

1. *Cujum pecus.*] Antiquum nomen, *cujus, cuja, cujum.* Terent. in Eun. 2. 3. 29. *Virgo cuja eſt!* Plaut. in Curcul. 2. 1. 14. *Cujam vocem audio?* Idem in Rud. 3. 4. 39. *Argentum ero iſtiſce ambobus, cuja erant domino dedi.*

2. *Ægon.*] Paſtor rivalis Menalcæ in amore Neæræ, & herus Damœtæ. *Ægon* ab αἴξ αἰγὸς, *capra. Neæra*] à νέατα, *ſumen, abdomen. Melibœus,* v. Ecl. 1. ſub initium.

3. *Infelix ô ſemper oves pecus.*] Legunt aliqui, *ovis.* Quod Servius peſſimè interpretatur: O infelix pecus, ſemper ovis, id eſt, ſemper imbecille futurum: Ramus verò ſic: O ſemper infelix pecus ovium; ita ut *ovis* in genitivo ſit ſingulari, pro plurali *ovium.* Sed ſinceriſſimi codices habent, *oves*: plano ſenſu: O oves, pecus ſemper infelix! Quare autem *infelix?* & propter paſtorem, qui, ut vacet amoribus, curam ejus abjecit; & propter cuſtodem, à quo exhauritur & expilatur.

Et

Et ſuccus ſubripitur gregi, & lac agnis. DAM. *Memineris tamen iſta cautiùs eſſe exprobranda viris. Scimus & qui te* corruperint, *hœdis obliquè ſpectantibus, & quo in delubro, ſed bona Nymphæ riſerunt.* MEN. *Tunc, puto,* riſerunt, *cùm viderunt me amputare improbâ falce arbores, & novas vites Myconis.* DAM. *Vel potiùs hìc prope fagos antiquas, quando rupiſti arcum & ſagittas Daphnidis: qua tu, maligne Menalca, quando vidiſti data eſſe puero* illi, *& invidebas, & periiſſes, niſi damnum aliquod* ipſi *intuliſſes.* MEN. *Quid faciet herus Ægon: ſiquidem* ſervus *furax audet talia* mihi dicere? *Nonne ego te vidi, noquiſſime, dolo furari caprum Damonis, Lyciſcâ multum latrante? Et cùm clamarem: Quem in locum fugit ille? Tityre, collige gregem: tu deliteſcebas poſt carecta.* DAM. *An ille, canendo ſuperatus, mihi non reddidiſſet caprum, quem avena mea meruerat cantilenis? ſi ignoras, caper ille erat meus, & ipſe Damon id fatebatur, ſed dicebat ſe non poſſe reddere.* MEN. *Tu illum* viciſti *canendo? an unquam habuiſti avenam cerâ compactam?*

Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.
DA. Parciùs iſta viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, tranſverſa tuentibus hircis,
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello. 9
ME. Tum, credo, cùm me arbuſtum videre Myco-
Atque malâ vites incidere falce novellas. [nis,
D. Aut hìc ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregiſti & calamos: quæ tu, perverſe Menalca,
Et cùm vidiſti puero donata, dolebas;
Et, ſi non aliqua nocuiſſes, mortuus eſſes. 15
ME. Quid domini facient, audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis, peſſime, caprum
Excipere inſidiis, multum latrante Lyciſcâ?
Et cùm clamarem; Quò nunc ſe proripit ille?
Tityre, coge pecus: tu poſt carecta latebas. 20
DA. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula, caprum?
Si neſcis, meus ille caper fuit; & mihi Damon
Ipſe fatebatur, ſed reddere poſſe negabat.
M. Cantando tu illum? aut unquam tibi fiſtula cerâ

NOTÆ.

6. *Et ſuccus pecori, & lac.*] Idem lac, qui matribus quidem nativus eſt ſuccus; fœtibus autem, ſive agnis alimentum. Notetur hic defectus ſynalœphæ.

7. *Parciùs iſta viris*, &c.] Scito moderatiùs & cautiùs ea eſſe exprobranda viris, & pudicis; iis præſertim, qui te mollem & corruptum ſciunt. Servius non inſulſe explicat, & interpungit aliter: *Parciùs: iſta viris tamen objicianda memento. Novimus*, &c. hoc eſt: Parce quicquam mihi exprobrare: ſi tamen exprobres, memineris ea eſſe ejuſmodi, quæ viro objici poſſint: at novimus tua ſcelera viro indigna.

8. *Tranſverſa tuentibus hircis.*] Servius *hirquis* legit, & *hirquos* explicat, angulos oculorum, in quos retorti oculi, libidinem notent. Alii ſimpliciùs de *hircis* intelligunt, libidinoſis eò uſque animalibus, ut iis etiam dicantur invidere, quos libidini indulgentes viderint: tranſverſa autem tueri invidiæ ſignum eſt.

9. *Sacello.*] Sacellum, locus ſacer numini, parva ædicula: ſæpe, præſertim apud ruſticos, antrum erat. *Nympha.*] Vel Dryades, vel Napææ. Nemeſian. Ecl. 2. 20. *Quæ colitis ſylvas Dryades, quæque antra Napææ.*

10. *Tum credo, cùm*, &c.] Ironicè loquitur, & ſcelus alienum quaſi de ſe narrat; ſed eo vultu & nutu, ut reipsâ Damœtas ejus auctor eſſe intelligatur. *Arbuſtum.*] Non arbuſcula eſt, ſed locus arboribus conſitus, præſertim hoc loco ad fulciendas vites, quæ ideo *arbuſtivæ* à Columellâ dicuntur. Ecl. 1. 40. *Mycon.*] Paſtoris nomen à μυκάω *mugio*. *Daphnis*, à δάφνις *corona Laurea.*

17. *Damonis.*] Quaſi δαήμων *peritus.*

18. *Lyciſcâ.*] Canis ex lupo & cane editus, à λύκος *lupus*, & κύων *canis.*

20. *Carecta.*] Locus ubi multæ ſunt carices. *Carex* planta eſt ex arundineo genere: SEDGE. *De Tityro*, Ecl. 1. in argum.

25. *Cantando tu illum.*] Supple *viciſti*: reticentia ad ſubſannationem: ut iſta ad furorem & impetum, Æn. 1. 139. *Quos ego*, ſupple *ſi corripuero.*

Aut unquam tibi, &c.] Negat eum habere fiſtulam illam nobilem, ſeptiforem: non negat habere ignobilem, ſimplicem, atque unius calami, è cicutâ, è ſtipulâ, de quo genere Ecl. 2. 35. Ait enim, *non tu in triviis*, &c.

Juncta

Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, ſolebas
Stridenti miſerum ſtipulâ diſperdere carmen?
DA. Vis ergo inter nos, quid poſſit uterque viciſſim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne fortè recuſes,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes. [cum.
ME. De grege non auſim quicquam deponere te-
Eſt mihi namque domi pater, eſt injuſta noverca:
Biſque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verùm, id quod multò tute ipſe fatebere majus,
Inſanire libet quoniam tibi, pocula ponam
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis,

Nonne tu, imperite, ſolebas raucâ cicutâ ſpargere in plateis miſerabiles cantilenas? DAM. *Viſne igitur* ut *privatim videamus, quid uterque* noſtrum *valeat alterno carmine? ego do pignori hanc juvencam: ne fortaſſe rejicias eam, bis mulgetur, educat lacte geminos vitulos: tu dic quo pignore contendas mecum.* MEN. *De grege non auſim collocare quicquam in ſponſione tecum: habeo enim domi patrem, habeo novercam difficilem: & bis quotidie recenſent uterque gregem, alteruter* verò *hœdos. At, ſiquidem tibi placet ſtultum eſſe, opponam id quod tu ipſe fateberis eſſe longè pretioſius, calices è fago* confectos, *opus inciſum à præſtantiſſimo Alcimedonte: in quibus vimen* hederæ *ſuperadjectum* ope *torni facilis,*

NOTÆ.

26. *In triviis.*] *Bivium, trivium, quadrivium,* locus in quem duæ, tres, quatuorve concurrunt viæ. Ruſtici per trivia ululare certis diebus ſolebant, & flebile aliquid cantillare in honorem Dianæ, ſive Proſerpinæ: idque ad imitationem Cereris, eam à Plutone raptam per trivia cum clamore veſtigantis. Unde Diana dicta *Trivia*; ſive ex illis clamoribus; ſive ut ait Varro, quòd ejus ſimulacrum in triviis apud Græcos poneretur.

29. *Vitulam.*] Proprie *juvencam*, ſiquidem jam fœtus binos enixa eſt. Sic Ecl. 6. 47. Paſiphaën *virginem* vocat, pro muliere quæ jam viro ſit conjuncta.

Ne fortè recuſes.] Vel ſenſus eſt: Ne fortè recuſes mecum gratis certare, vitulam in pignus depono: ut ſaltem lucri ſpe ad certamen movearis. Vel, ne fortè, quia vitulam nominavi, pignus quaſi leve rejicias: binos fœtus alit, &c.

30. *Ad mulctram.*] *Mulctram, mulctrum, mulctrale*, vas ruſticum excipiendo lacti comparatum: *Mulctra* etiam dicitur pro ipſâ actione mulgendi.

34. *Biſque die*, &c.] I. Servius ſic explicat, ut *alter* ad novercam referatur: & ſic recenſio totius pecoris videatur uni patri attribui. Malè, tum quia *ambo* pecus numerant, ergo non ſolus pater: tum quia *alter* ad maſculinum genus pertinet, ergo non ad novercam. II. Cerdanus ſic: Ambo pecus numerant; *alter*, id eſt, pater, ſeorſum hœdos. III. Nannius verò, quem ſequimur, ſic: Ambo pecus, id eſt, matres numerant; *alter*, id eſt alteruter, hœdos, id eſt fœtus, eo quòd ad majorem numerum bini cuſtodes adhibendi ſint; ad minorem unus ſufficiat.

36. *Inſanire.*] Mecum certando, qui te multò doctior ſum.

37. *Fagina.*] Vaſa è fago, OF BEECH, juxta Plin. 16. 38. fuere aliquando in honore, & in uſu ſacrorum: recenſentur tamen à poëtis in pauperum ſupellectili. Ovid. Faſt. 5. 522. *Terra rubens, crater, pocula, fagus erat.*

37. *Cœlatum.*] Impreſſum, inciſum, per cavitatem exſculptum, à κοῖλον *cavum*: unde & cœli nomen per æ ſcribendum: ſive pro ſuperiore illâ & concavâ mundi parte, ſive pro ſcalpro ſumatur.

Alcimedontis.] Sculptoris nomen, ab ἀλκὴ *auxilium* & μέδω *rego, curo*: nomen heroi, quàm ſculptori, aptius.

38. *Lenta quibus*, &c.] Salmaſius & Cerdanus duplicem hìc artem agnoſcunt, tornaturam & cœlaturam: aiunt quippe, vitem, corymbos, hominum figuras torno fieri non poſſe, quo ligna teruntur tantum & levigantur, ſed ſolius cœli ſive ſcalpri opus eſſe, quo ſive ligna, ſive metalla inciduntur & excavantur. Hi locum iſtum ita explicant, ut velint *quibus* eſſe ablativi caſûs, *torno* dativi, hoc pacto: *in quibus lenta vitis per cœlaturam addita eſt torno, ſive materia jam tornata.* Ego I. vix putem *tornum* pro materiâ tornatâ, Latinè dici. II. Video, *toreumata* quæ proprie in veteribus gloſſ. exponuntur, *opera torno facta*, ſumi promiſcue à probatiſſimis ſcriptoribus pro cœlato opere: cujuſmodi ſunt calices, crateres, ſigna hominum ac ferarum exeuntia extantiaque. Sic Martialis l. 4. 39. *Solus Phidiaci toreuma cœli.* Sic Cicero frequenter in Verr. eodem ſenſu. III. Plinius l. 34. 8. artis toreutices inventorem memorat Phidiam, conſummatorem Polycletum; quos ſculptores ac ſtatuarios, non ſolùm tornatores fuiſſe conſtat. Unde exiſtimo, licet exacte tornus à cœlo & ſcalpro diſtinguatur: uſu tamen eſſe factum, ut promiſcui haberentur. Favet inſuper etymon, *tornus* enim à τορέω, vel τείρω, τίτορα, *tero, trivi.* Teritur autem materia, non ſolum cùm verſando raditur, ſed & cùm repetitâ ſcalpri impreſſione inciditur.

Diffuſos

implicat frondibus *hederæ pallidæ corymbos* suos *dispersos. In medio duæ* sunt *effigies, Conon: & quis fuit alter, qui virgâ distinxit populis totum mundum, & tempora quæ essent apta messori, quæ curvo aratori? Neq; adhuc illos* calices *attigi labiis, sed servo abditos.* DAM. *Mihi quoque idem Alcimedon fabricavit duos calices, & circumambiit ansas acantho flexili, & locavit in medio Orpheum & arbores sequentes. Neq; adhuc illos attigi labiis, sed servo abditos. Si* tamen *ad juvencam respicias, non est cur æstimes calices.* MEN. *Nullatenus hodie evitabis* certamen: *descendam ad quascunque conditiones* me *adduxeris.*

Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: & quis fuit alter,
Descripsit radio totum qui gentibus orbem?
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho:
Orpheaq; in medio posuit, sylvasque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes.
M. Nunquam hodie effugies: veniâ quocũq; vocâris.

NOTÆ.

38. *Torno facili.*] I. *Facile* alii explicant, *rude*, & facili nec longiori operâ elaboratum. II. Alii, *versatile*, quemadmodum Virg. Æn. 8. 310. *Facilesque oculos fert omnia circum.* III. Alii, *facile obsequens*, & ad ligni teneritudinem referunt, quemadmodum Tibul. l. 1. 40. *Pocula de facili composuitque luto.*

39. *Diffusos hederâ.*] Multi vitem & hederam hic implexas fuisse volunt. Ego cum Nannio solam hîc hederam agnosco; vitemq; accipio pro ipso hederæ vimine, quod *viticula* vocatur à Plinio; hederam verò pro foliis, hoc sensu: vimen hederaceum implicat foliis pallentibus corymbos suos. *Hedera.*] IVY. Ideo poculis insculpta, quia Bacchio sacra.

Corymbos.] Κόρυμβος Isidoro est annulus in hederâ, quo proxima quæque comprehendit atque alligat: sed Plinio, est racemus hederæ in orbem circumactus. Corymbus primò appellatus est subrectio quædam & suggestus capillorum in Atticorum capite: quare derivat Vossius à κάρα caput, unde & κόρυς galea.

40. *Conon.*] Non dux ille celebris Atheniensium, sed nobilis Mathematicus, patriâ Samius, qui in gratiam Ptolemæi Euergetæ Ægypti regis, comam Berenices ejus conjugis inter sydera finxit esse relatam: ut habet Callimachus in epigr. quod à Catullo Latinè redditum extat. Æqualis & amicus fuit Archimedis: immo, ut opinatur Pomponius, etiam in Mathemat. magister.

Et quis fuit alter, &c.] Oblitus pastor Mathematici alterius, seipsum interrogat; & non occurrente nomine, personam describit ab operibus, iis maximè, quæ ad agrestem usum pertinent: qualis est divisio temporum sationis & arationis. *Alter* autem ille, vel Aratus est, poëta Solensis, qui scripsit Græcè *Phænomena*, sive motum situmque stellarum: quo quidem opere sic Romani delectati sunt, ut illud Cicero adolescens, Claudius item, & Germanicus, Latinum reddiderint. Vel Hesiodus est, poëta ex Ascrâ Bœotiæ oppidulo, qui inter alia scripsit *Opera & dies*, sive *Georgica*. Vel denique probabilius Archimedes, Cononis vel discipulus, vel saltem amicus, celebris ante alios Mathematicus, & bellicarum machinarum inventor: qui in expugnatione Syracusarum, ab ignoto Marcelli victoris milite interfectus est, cùm figuras in arenâ describeret.

41. *Radio.*] Radius hic virga est, sive baculus mathematicus, quo variæ cœli terrarumque partes assignantur, & figuræ in arenâ describuntur.

45. *Acantho.*] Herba est acanthus longo latoque & flexuoso folio, BEARS-FOOT, capitulis columnarum, in ordine Corinthio, adhiberi solita ad ornatum: unde Romanis *Marmoraria* dicta est, auctore Fuschio.

46. *Orpheaque.*] Orpheus Thrax, Apollinis & Calliopes filius: lyram à patre, aut à Mercurio acceptam ita suaviter impellebat, ut fluminum sistere cursus, & sylvas feraſque trahere dictus sit. Ejus cum Eurydice amores, profectionem ad inferos, & mortem lege Georg. 4. 454.

49. *Nunquam hodie effugies*, &c.] Deposuerat juvencam; negaverat Menalcas se ob patris metum posse juvencam deponere, & pocula obtulerat: hærebat tamen in sponsione juvencæ Damœtas, *Si ad vitulam spectes, nihil est*, &c. atque adeo videbatur certamen subterfugere, quod hâc sponsione admitti à Menalcâ non poterat. Ergo Menalcas, ne adversarius effugiat, admittit juvencæ conditionem, depositio, per spem victoriæ, patris & novercæ metu. *Veniam quocunque vocâris.* Unde arbiter Palæmon de præmio deinde judicium ferens, nullam poculorum, sed juvencæ duntaxat mentionem facit, *Et vitulâ tu dignus, & hic.*

Audiat

Audiat hæc tantùm vel qui venit, ecce, Palæmon :
Efficiam poſthac ne quenquam voce laceſſas. 51
D. Quin age, ſi quid habes; in me mora non erit ulla:
Nec quenquam fugio : tantùm, vicine Palæmon,
Senſibus hæc imis, res eſt non parva, reponas. [herbâ:
PA. Dicite : quandoquidem in molli conſedimus
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos : 56
Nunc frondent ſylvæ, nunc formoſiſſimus annus.
Incipe, Damœta : tu deinde ſequêre, Menalca.
Alternis dicetis : amant alterna Camenæ. [na :
D. Ab Jove principium, Muſæ : Jovis omnia ple-
Ille colit terras, illi mea carmina curæ. 61
M. Et me Phœbus amat : Phœbo ſua ſemper apud me
Munera ſunt, lauri, & ſuave rubens hyacinthus. [me

tantummodo, idem ille qui venit, ea audiat. En Palæmon : Faciam ne deinceps ullum provoces cantu. DAM. *Ergo age, ſi habes aliquid ; ego nullo modo morabor : neque recuſo ullum judicem. Unum precor, ô Palæmon* mi *vicine : id penitus defige animo, res eſt non levis.* PAL. *Canite, ſiquidem ſedimus in tenero gramine ; & nunc omnis arbor, nunc omnis campus parit : nunc nemora virent, nunc annus pulcherrimus* eſt. *Incipe, ô Damœta ; tu deinde ſuccedes, ô Menalca : canetis vicißim, vicißitudo placet Muſis.* DAM. *A Jove ducamus initium, ô Muſæ : omnia plena* ſunt *Jove : ille fœcundat terras, ille curat meos verſus.* MEN. *Phœbus quoque me amat : ſunt ſemper apud me dona ſacra Phœbo, lauri, & hyacinthus ſuaviter purpuraſcens.*

NOTÆ.

50. *Audiat hæc tantum.*] Adſumus hìc uterque, adſunt pignora, deeſt tantùm judex : audiat ille qui venit. *Vel qui venit.*] Menalcas, viſo eminus paſtore, necdum inſpecto vultu, hujus ſe ſubjicit arbitrio, quicunque tandem ille ſit : ineſt quippe ea vis huic voci, *vel qui venit.* Mox agnito Palæmone, ipſum nomine compellat, & æmulum audacius alloquitur, *efficiam poſthac ne*, &c.

59. *Camenæ.*] Muſæ : prius dictæ *Carmenæ* & *Caſmenæ*, ex Varr. Radix, *carmen*, quod prius dictum eſt, *caſmen* : ſicut *arbor*, *arena*, *janitor*, prius *arbos*, *aſena*, *janitos*, ex eodem Varr. Unde errant qui ſcribunt *Camœnæ*, & deducunt à *cantu amœno*.

60. *Ab Jove principium, Muſæ.*] Ex illo Theocriti ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, καὶ εἰς Δία λήγετε μῶσαι, *à Jove incipiamus, & in Jovem deſinite, ô Muſæ!* Idyl. 17. 1. Unde malè quidam hìc legunt *Muſæ* in genitivo ; Quaſi eſſet, *Ab Jove principium Muſæ*, id eſt, carminis. *Jovis omnia plena.*] Tum quia Deorum ille princeps, & rerum omnium anima : tum quia Jovis nomen aëri tributum eſt undique diffuſo, Ge. 2. 325. *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes Magnus alit magno commixtus corpore fœtus.*

Muſæ.] Jovis & Mnemoſynes filiæ novem, artium præſides : Calliope, Clio, Erato, Thalia, Melpomene, Terpſichore, Euterpe, Polymnia, Urania ; natæ in Pieriâ regione Macedoniæ : ſedem habere dicuntur in Helicone Bœotiæ, & Parnaſſo Phocidis, montibus inter ſe vicinis.

62. *Phœbus.*] Idem qui Apollo & Sol, Jovis & Latonæ filius, eodem partu cum Dianâ editus in inſulâ Delo, medicinæ repertor : divinationis, muſicæ, & poëſeos Deus. Phœbus dictus quaſi φάος, *lumen vitæ*.

62. *Sua ſemper apud me munera.*] Sacra munera Phœbo, laurus & hyacinthus : de *lauro* quidem, Ecl. 2. 54. *Hyacinthus* flos ortus è vulnere pueri cognominis, qui Zephyro & Apollini cùm placeret, & aliquando diſco luderet cum Apolline, Zephyri invidiâ inter ludendum periit ; diſco, quem Apollo libraverat, in pueri caput malignè deflexo. Quis autem flos ille ſit quæritur. Certè non is eſt, qui vulgò ſic nominatur, cœruleus totus, & abſque ullis literarum notis. Certiſſimè is eſt, qui Græcis ξίφιος vel ξυρὶς dicitur, hoc eſt, *acutus* : Latinis autem, *gladiolus*, ob acutorum utrimque longorumque foliorum cum gladio ſimilitudinem : Anglicè verò GLADER ; & communi Græcis, Latinis, Galliſq ; vocabulo, *Iris* ; vel ob colorum diverſitatem, vel deformato nomine à ξίφος. Hoc multis probat Salmaſius in Solin. p. 1224. I. Ex Columellâ l. 9. 4. *Cæleſtis nominis Hyacinthus*, non *numinis*, ut multi habent codices : quid porro cœleſte nomen, niſi *Iris* ? II. Ex Palladio, l. 1. 37. *Hyacinthus, qui Iris, vel gladiolus*, dicitur. III. Gladiolus habet in folio diſcurrentes lineas, quæ multa A, & multa I, confuſe ſaltem exprimunt : at hyacinthus, *ai ai flos habet inſcriptum*. Ovid. Met. 10. 215. IV. Gladiolus magnitudine & ſpecie accedit ad lilium : at hyacinthus, *formamque capit quam lilia, ſi non Purpureus color his, argenteus eſſet in illis*. Ovid. Met. 10. 212. V. Gladiolus purpureus eſt ; unde & ferrugineus, & niger & rubens, ut explicuimus Ecl. 2. 18. Qui omnes colores tribuuntur hyacintho à poëtis. Reliqua infra, v. 107.

implicat frondi[illegible] nodis [illegible]
media duo [illegible]
& quis fuit [illegible]
[illegible] Conon
& tempora [illegible]
ferat, quæ curvus [illegible]? Nunq[illegible]
[illegible] labra, [illegible]
[illegible] servo [illegible]
[illegible] amplexus acantho [illegible]
[illegible] Orpheaq; in medio posuit, silvasque sequentes. Necdum illis labra admovi, sed condita servo. Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes. M. Nunquam hodie effugies; veniâ quocúq; vocaris.

Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: & quis fuit alter,
Descripsit radio totum qui gentibus orbem?
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho:
Orpheaq; in medio posuit, silvasque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes.
M. Nunquam hodie effugies; veniâ quocúq; vocâris.

Diffusos hederâ vestit pallente corymbos. In medio duo signa, Conon: & quis fuit alter, Descripsit radio totum qui gentibus orbem? Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet? Necdum illis labra admovi, sed condita servo. DA. *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit, Et molli circum est ansas amplexus acantho: Orpheaq; in medio posuit, silvasque sequentes. Necdum illis labra admovi, sed condita servo. Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes.* M. *Nunquam hodie effugies; veniâ quocúq; vocâris. Si tamen ad juvencam respiciat, non est cur æstimes calices.* MEN. *Nullatenus hodie evitabis certamen: descendam ad quascunque conditiones me adduxeris.*

NOTÆ.

38. *Torus facili.*] I. *Facile* alii explicant, *rudi*, & facili nec longiori operâ elaboratum. II. Alii, *versatile*, quemadmodum Virg. Æn. 8. 310. *Facilesque oculos fert omnia circum.* III. Alii, *facile obsequens*, & ad ligni teneritudinem referunt, quemadmodum Tibul. l. 1. 40. *Pocula de facili composuisse luto.*

39. *Diffusos hederâ.*] Multi vitem & hederam hic implexas fuisse volunt. Ego cum Nannio solam hic hederam agnosco; vitemq; accipio pro ipso hederæ vimine, quod *vinicula* vocatur à Plinio; hederam verò pro foliis, hoc sensu: vimen hederaceum implicat foliis pallentibus corymbos suos. *Hedera.*] IVY. Ideo poculis insculpta, quia Baccho sacra.

Corymbos.] Κόρυμβος & Isidoro est annulus in hederâ, quo proxima quæque comprehendit atque alligat: sed Plinio, est racemus hederæ in orbem circumactus. Corymbus primò appellatus est subrectio quædam & suggestus capillorum in Atticorum capite: quare derivat Vossius à κάρη caput, unde & κόμη galea.

40. *Conon.*] Non dux ille celebris Atheniensium, sed nobilis Mathematicus, patriâ Samius, qui in gratiam Ptolemæi Euergetæ Ægypti regis, comam Berenices ejus conjugis inter sydera finxit esse relatam: ut habet Callimachus in epigr. quod à Catullo Latinè redditum extat. Æqualis & amicus fuit Archimedis: immo, ut opinatur Pomponius, etiam in Mathemat. magister.

Et quis fuit alter, &c.] Oblitus pastor Mathematici alterius, seipsum interrogat; & non occurrente nomine, personam describit ab operibus, iis maximè, quæ ad agrestem usum pertinent: qualis est divisio temporum sationis & arationis. *Alter* autem ille, vel Aratus est, poëta Solensis, qui scripsit Græcè *Phænomena*, sive motum situmque stellarum: quo quidem opere sic Romani delectari sunt, ut illud Cicaro adolescens, Claudius item, & Germanicus, Latinum reddiderint. Vel Hesiodus est, poëta ex Aseræ Bœotiæ oppidulo, qui inter alia scripsit *Opera & dies*, sive *Georgica*. Vel denique probabilius Archimedes, Cononis vel discipulus, vel saltem amicus, celebris ante alios Mathematicus, & bellicarum machinarum inventor: qui in expugnatione Syracusarum, ab ignoto Marcelli victoris milite interfectus est, cùm figuras in arenâ describeret.

41. *Radio.*] Radius hic virga est, sive baculus mathematicus, quo variæ cœli terrarumque partes assignantur, & figuræ in arenâ describuntur.

45. *Acantho.*] Herba est acanthus longo latoque & flexuoso folio, BEARS-FOOT, capitulis columnarum, in ordine Corinthio, adhiberi solita ad ornatum: unde Romanis *Marmoraria* dicta est, auctore Fuschio.

46. *Orpheaque.*] Orpheus Thrax, Apollinis & Calliopes filius: lyram à patre, aut à Mercurio acceptam ita suaviter impellebat, ut fluminum sistere cursus, & sylvas feraſque trahere dictus sit. Ejus cum Eurydice amores, profectionem ad inferos, & mortem lege Georg. 4. 454.

49. *Nunquam hodie effugies*, &c.] Deposuerat juvencam; negaverat Menalcas se ob patris metum posse juvencam deponere, & pocula obtulerat: hæsebat tamen in sponsione juvencæ Damœtas, *Si ad vitulam spectes, nihil est*, &c. atque adeo videbatur certamen subterfugere, quod hic sponsione adultus à Menalcâ non poterat. Ergo Menalcas, ne adversarius effugiat, admittit juvencæ conditionem, deposito, per spem victoriæ, patrio & novercæ metu. *Veniam quocunque vocaris.* Unde arbiter Palæmon de præmio dicendo judicium ferens, nullam poculorum, sed juvencæ duntaxat mentionem facit, *Et vincla in digna, & hic.*

Audiat

Audiat hæc tantùm vel qui venit, ecce, Palæmon:
Efficiam poſthac ne quenquam voce laceſſas. 51
D. Quin age, ſi quid habes; in me mora non erit ulla:
Nec quenquam fugio: tantùm, vicine Palæmon,
Senſibus hæc imis, res eſt non parva, reponas. [herbâ:
PA. Dicite: quandoquidem in molli conſedimus
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos: 56
Nunc frondent ſylvæ, nunc formoſiſſimus annus.
Incipe, Damœta: tu deinde ſequêre, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camenæ. [na:
D. Ab Jove principium, Muſæ: Jovis omnia ple-
Ille colit terras, illi mea carmina curæ. 61
M. Et me Phœbus amat: Phœbo ſua ſemper apud
Munera ſunt, lauri, & ſuave rubens hyacinthus. [me

tantummodo, idem ille qui venit, ea audiat. En Palæmon: Faciam ne deinceps ullum provoces cantu. DAM. *Ergo age, ſi habes aliquid; ego nullo modo morabor: neque recuſo ullum judicem. Unum precor, ô Palæmon* mi *vicine: id penitus defige animo, res eſt non levis.* PAL. *Canite, ſiquidem ſedimus in tenero gramine; & nunc omnis arbor, nunc omnis campus parit: nunc nemora vireſcunt, nunc annus pulcherrimus* eſt. *Incipe, ô Damœta; tu deinde ſuccedes, ô Menalca: canetis viciſſim, viciſſitudo placet Muſis.* DAM. *A Jove ducamus initium, ô Muſæ: omnia plena* ſunt *Jove: ille fœcundat terras, ille curat meos verſus.* MEN. *Phœbus quoque me amat: ſunt ſemper apud me dona* ſacra *Phœbe, lauri, & hyacinthus ſuaviter purpuraſcens.*

NOTÆ.

50. *Audiat hæc tantum.*] Adſumus hìc uterque, adſunt pignora, deeſt tantùm judex: audiat ille qui venit. *Vel qui venit.*] Menalcas, viſo eminus paſtore, necdum inſpecto vultu, hujus ſe ſubjicit arbitrio, quicunque tandem ille ſit: ineſt quippe ea vis huic voci, *vel qui venit.* Mox agnito Palæmone, ipſum nomine compellat, & æmulum audaciùs alloquitur, *efficiam poſthac ne*, &c.

59. *Camenæ.*] Muſæ: prius dictæ *Carmenæ* & *Caſmenæ*, ex Varr. Radix, *carmen*, quod prius dictum eſt, *caſmen*: ſicut *arbor*, *arena*, *janitor*, prius *arbos*, *aſena*, *janitos*, ex eodem Varr. Unde errant qui ſcribunt *Camœnæ*, & deducunt à *cantu amœno*.

60. *Ab Jove principium, Muſæ.*] Ex illo Theocriti ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα, καὶ εἰς Δία λήγετε μῦσαι, *à Jove incipiamus, & in Jovem deſinite, ô Muſæ!* Idyl. 17. 1. Unde malè quidam hìc legunt *Muſæ* in genitivo; Quaſi eſſet, *Ab Jove principium Muſæ*, id eſt, carminis. *Jovis omnia plena.*] Tum quia Deorum ille princeps, & rerum omnium anima: tum quia Jovis nomen aëri tributum eſt undique diffuſo, Ge. 2. 325. *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes Magnus alit magno commixtus corpore fœtus.*

Muſæ.] Jovis & Mnemoſynes filiæ novem, artium præſides: Calliope, Clio, Erato, Thalia, Melpomene, Terpſichore, Euterpe, Polymnia, Urania; natæ in Pieriâ regione Macedoniæ: ſedem habere dicuntur in Helicone Bœotiæ, & Parnaſſo Phocidis, montibus inter ſe vicinis.

62. *Phœbus.*] Idem qui Apollo & Sol, Jovis & Latonæ filius, eodem partu cum Dianâ editus in inſulâ Delo, medicinæ repertor: divinationis, muſicæ, & poëſeos Deus. Phœbus dictus quaſi φάος, *lumen vitæ.*

62. *Sua ſemper apud me munera.*] Sacra munera Phœbo, laurus & hyacinthus: de *lauro* quidem, Ecl. 2. 54. *Hyacinthus* flos ortus è vulnere pueri cognominis, qui Zephyro & Apollini cùm placeret, & aliquando diſco luderet cum Apolline, Zephyri invidiâ inter ludendum periit; diſco, quem Apollo libraverat, in pueri caput malignè deflexo. Quis autem flos ille ſit quæritur. Certe non is eſt, qui vulgò ſic nominatur, cœruleus totus, & abſque ullis literarum notis. Certiſſimè is eſt, qui Græcis ξίφος vel ξυρὸς dicitur, hoc eſt, *acutus*: Latinis autem, *gladiolus*, ob acutorum utrimque longorumque foliorum cum gladio ſimilitudinem: Anglicè verò GLADER; & communi Græcis, Latinis, Galliſq; vocabulo, *Iris*; vel ob colorum diverſitatem, vel deformato nomine à ξίφος. Hoc multis probat Salmaſius in Solin. p. 1224. I. Ex Columellâ. l. 9. 4. *Cæleſtis nominis Hyacinthus*, non *numinis*, ut multi habent codices: quid porro cœleſte nomen, niſi *Iris*? II. Ex Palladio, l. 1. 37. *Hyacinthus, qui Iris, vel gladiolus*, dicitur. III. Gladiolus habet in folio diſcurrentes lineas, quæ multa A, & multa I, confuſe ſaltem exprimunt: at hyacinthus, *ai ai flos habet inſcriptum.* Ovid. Met. 10. 215. IV. Gladiolus magnitudine & ſpecie accedit ad lilium: at hyacinthus, *formamque capit quam lilia, ſi non Purpureus color his, argenteus eſſet in illis.* Ovid. Met. 10. 212. V. Gladiolus purpureus eſt; unde & ferrugineus, & niger & rubens, ut explicuimus Ecl. 2. 18. Qui omnes colores tribuuntur hyacintho à poëtis. Reliqua infra, v. 107.

DAM. *Galatea, jocoſa puella, me ferit malo, & fugit ad ſalices, & optat ſe videri* à me *priuſquam* fugiat. MEN. *Amyntas vere, meus amor, ſe ſponte exhibet mihi:* ita *ut jam Delia* ipſa *non ſit familiarior canibus meis.* DAM. *Dona* jam *parata ſunt amicæ meæ: nam obſervavi ipſe locum, in quo palumbes aëreæ nidificaverunt.* MEN. *Miſi Amyntæ decem mala flava electa ex arbore ſylveſtri: quod* unum *potui* facere: *cras mittam* totidem *alia.* DAM. *O quoties, & quæ* verba *mihi dixit Galatea! O venti, ferte ad aures Deorum aliquam* eorum *partem.* MEN. *Quid prodeſt mihi, ô Amynta, quòd tu me non aſpernaris animo, ſi ego ſervo retia, dum tu apros inſequeris?* DAM. *O Iola, mitte ad me Phyllida, meus eſt* dies *natalis. Quando immolabo vitulam pro terræ frugibus, tu ipſe veni.* MEN. *O Iola, diligo Phyllida præ aliis, me enim abeunte ploravit, & diu, dixit, vale, vale, ô formoſe.*

DAM. Malo me Galatea petit, laſciva puella:
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit ante videri. 65
MEN. At mihi ſeſe offert ultro meus ignis Amyn-
Notior ut jam ſit canibus non Delia noſtris. [tas:
DA. Parta meæ Veneri ſunt munera: namq; notavi
Ipſe locum, aëreæ quò congeſsêre palumbes.
ME. Quod potui, puero ſylveſtri ex arbore lecta
Aurea mala decem miſi: cras altera mittam. 71
DAM. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt!
Partem aliquam, venti, divûm referatis ad aures.
M. Quid prodeſt, quòd me ipſe animo non ſpernis,
Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſervo? [Amynta,
DA. Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Iola. 76
Cùm faciam vitulâ pro frugibus, ipſe venito. [flevit:
ME. Phyllida amo ante alias: nam me diſcedere
Et, longum, formoſe, vale, vale, inquit, Iola.

NOTÆ.

67. *Delia.*] Diana, Luna, venationis Dea, cujus in tutelâ canes, Latonæ filia: ſoror Phœbi, Delia dicta, ut ille Delius. Vel quòd luce ſuâ omnia δῆλα, id eſt, *manifeſta*, faciant. Vel ab inſulâ Delo: quæ cùm antea lateret, aut juxta alios erraret mari, Latonæ locum ad partum quærenti, ſubitò emerſit, & ſeſe obtulit: unde in præmium affixa eſt uni loco, & conſpicua deinceps ac ſtabilis facta: dicta Delos quaſi δῆλος *manifeſta*. Tamen hìc *Delia* forte non Dea, ſed Menalcæ famula, ex inſulâ Delo: cui ſane multò quàm Deæ convenit magis illa cum canibus familiaritas. De *Amyntâ*. Ecl. 2. 35.

68. *Meæ Veneri.*] Amatorum blanditiæ: amicas Veneres vocant. Lucret. 4. 1178. *Nec Veneres noſtras hoc fallit.* Mariti autem, uxores ſuas Junones; uxores viciſſim, maritos Joves appellant. Plaut. in Caſ. 2. 3. 14. *Eja mea Juno, non decet te eſſe tam triſtem tuo Jovi.*

69. *Aëreæ quò*, &c.] Palumbes, WOOD-PIGEONS: Veneri ſacræ, cujus trahendo currui addicuntur. *Aëreæ.*] Vel quia aërei ſunt coloris, inquit Servius, & *livia* appellantur: vel potius, quia editis in arboribus nidificant. *Congeſſere.*] Accumulavere feſtucas, floccos, alia id genus: quæ Plautus in Rud. 3. 6. 51. *nidamenta* nuncupat.

73. *Divûm referatis ad aures.*] Vel quia ineſt his verbis tanta ſuavitas, ut beatiſſimos Deos beare poſſint; vel ut Dii teſtes ſint promiſſorum Galateæ.

74. *Quid prodeſt, quòd*, &c.] Damœtas oſtendit antea gaudium ſuum de colloquiis, cum amicâ præſente. Nunc Menalcas majori amoris teſtimonio dolorem ſuum teſtatur, primò de amici abſentiâ: ſecundò de ejuſdem periculo; *ſectaris apros*: tertiò de ſuâ ſecuritate, *ego retia ſervo.* In quo ſic hæret, ut Amyntæ amorem inutilem putet, niſi ſocietatem pariat etiam periculorum.

76. *Phyllida*, &c. *Iola*, &c.] Iolas paſtor, ab interjectione ἰὼ *heu.* Iolæ famula *Phyllis*, communis amica Damœtæ & Menalcæ: à φύλλον *folium.*

76. *Meus eſt natalis.*] Natali in ſacrificio licebat voluptati indulgere: non item in ambarvali, quod pro terræ frugibus Cereri offerebatur; ter ductâ circum agros, aut agnâ, aut vitulâ immolatâ. Unde puella invitatur ad natale; ſolus paſtor ad ambarvale. De ambarvali, G. 1. 345.

77. *Cùm faciam vitulâ.*] *Facere* & *operari* ſine addito, eſt *ſacra facere, ſacris operari. Et facere vitulâ*, eſt *ſacra facere ex vitulâ.*

79. *Vale, inquit, Iola.*] Illa vox *Iola*, non eſt Phyllidis ad Iolam, cui vale dicat; ſed Menalcæ ad Iolam. Ut enim Damœtas compellaverat prius Iolam. *O Iola, mitte mihi Phyllida*: Ita nunc Menalcas eundem compellat: *O Iola, amo Phyllida, nam dixit mihi longum vale.*

DA-

D. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti: nobis Amaryllidis iræ. 81
M. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalix fœto pecori: mihi ſolus Amyntas.
D. Pollio amat noſtram, quamvis eſt ruſtica, Mu-
Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro. [ſam.
M. Pollio & ipſe facit nova carmina: paſcite tau-
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam. [rum,
DAM. Qui te, Pollio, amat; veniat quò te quoq;
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomũ. [gaudet:
M. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos. 91
D. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi:
Frigidus, ô pueri! fugite hinc, latet anguis in herbâ.
ME. Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ
Creditur: ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat. 95

DA. *Lupus funeſta res eſt gregibus, pluvia ſegetibus maturis, venti arboribus: nobis ira Amaryllidis.* MEN. *Humor grata res eſt* teneris *ſegetibus, arbutus hœdis* à lacte *depulſis, ſalix flexilis gregi prægnanti: mihi ſolus Amyntas.* DAM. *Pollio diligit mea carmina, licet ſint agreſtia: ô muſa, nutrite juvencam* Pollioni, *qui vos legit.* MEN. *Ipſe etiam Pollio componit novos verſus: nutrite* illi *taurum, qui jam cornibus feriat, & ſpargat arenam calcibus.* DAM. *Quiſquis te diligit, ô Pollio, perveniat* ad ea, *ad quæ lætatur te quoque perveniſſe: illi mel fluat, & vepres rigidi producant amomum.* MEN. *Quiſquis non odit Bavium, amet tuos verſus, ô Mævi! idemque ſubliget jugo vulpes, & exprimat lac ex hircis.* DAM. *O pueri, qui colligitis flores, & fraga naſcentia humi, hinc fugite: ſerpens lethalis occultus eſt ſub gramine.* MEN. *O oves, abſtinete longius ire, non tutò ſiditur ripæ; ipſe aries ſiccat adhuc villos.*

NOTÆ.

81. *Amaryllidis iræ.*] Cùm videat Damœtas Menalcam in amore Phyllidis rivalem ſibi obſtare, imò præferri; ad alium amorem deflectit, & jam Amaryllidi dicit blanditias. De nomine *Amaryllidis* Ecl. 1. 31.

82. *Arbutus.*] Arbor foliis lauro affinibus, ſed raris, THE STRAWBERRY-TREE: in deliciis ejus umbra fuit apud antiq. Hor. Od. l. 1. 1. 21. *Nunc viridi membra ſub arbuto ſtratus.* Fructus profert inſtar ceraſorum, aut fragorum, cum aliquâ dulcedine aſperos: Vocantur à Plinio *unedones*; quòd, inquit, plures edi non poſſint propter aſperitatem: à Virgilio *arbuta.* G. 1. 148. *Cùm jam glandes, atque arbuta ſacra Deficerent ſylvæ.* Et G. 2. 520. *Dant arbuta ſylvæ.*

83. *Mihi ſolus Amyntas.*] Ut oſtendat Menalcas, quicquid à ſe de luctu Phyllidis, deque ſuo in eam amore dictum eſt, per jocum dictum eſſe, quo Damœtam aliqua invidia ſtimularet: nunc ultro profitetur ſe præter Amyntam, amare neminem.

85. *Pierides.*] Muſæ novem, de quibus. v. 60. ſic dictæ, vel à Pierio Theſſaliæ monte, ubi ex Jove & Mnemoſyne natæ dicuntur: vel ex victoriâ, in Pieri Macedonis novem filias, relatâ; quæ Muſas auſæ ad cantum provocare, & ab iiſdem ſuperatæ, totidem in picas ab iis mutatæ ſunt.

86. *Pollio & ipſe.*] Quis fuerit, fuſe habetur in argum. Ecl. 4. Pervenit ad ſummam oratoris, hiſtorici, & poëtæ laudem; ad conſulatum anno U. C. 714. ad triumphum anno 715. E quibus laudibus poëticam ſolam hoc loco ei tribuit aperte Virgilius: *Pollio & ipſe facit nova carmina*: cæteros honores, ut paſtoritiis modulis graviores, tantum innuit his vocibus: *veniat quò te quoque gaudet:* nempe ad conſulatum & triumphum.

89. *Mella fluant illi,* &c.] Vota ſunt ejus in gratiam, quicunque Pollionem amaverit.

Amomum.] Parvus eſt frutex, magni inter aromata nominis, ex ligno ſeſe convolvens in racemi modum: aureo colore, flore exiguo, ſeu violæ albæ; ligno ſubrufo & valde odorato: in Aſſyriâ, Armeniâ, Ponto & Mediâ optimum. Ita fere à Dioſcoride deſcribitur. Plerique tamen ab eâ deſcriptione diſſentiunt.

90. *Qui Bavium non odit,* &c.] Bavius & Mævius, poëtæ peſſimi, Virgilio pariter & Horatio infeſti. Imprecatio eſt reſpondens è contrario votis Damœtæ pro Pollione; ſi quis non odit Bavium, ita ſtultus fiat, ut & amet Mævium, & jugo ſupponat vulpes.

94. *Parcite oves,* &c.] Senſus eſt juxta Servium & Farnabium: O pueri, cavete ne oves longius procedant: quod durius & abſque exemplo eſt. Noſtra interpretatio, tum nititur exemplis, eſt enim apud Catul. in Argon. 146. *Nil metuunt jurare, nihil promittere parcunt:* tum conformis eſt Theocritæo exemplo Idyl. 5. 100. σίτ' ἀπὸ τᾶς ποτίνω τὰ μηκάδες, ὦδε νέμεσθε, &c. *diſcedite ab oleaſtro, capellæ, hìc paſcite.*

Non bene ripæ Creditur.] Quia periculum eſt, ne vel oves lapſæ in profluentem rapiantur, vel ripa ipſa, fluctuum allapſu ſubtus exeſa, ruinam faciat.

DAM. *O Tityre, remove à fluvio paſcentes capellas: ego purgabo* eas *omnes in fonte, cùm erit opportunum.* MEN. *O pueri, colligite oves* in ovile: *ſi vis caloris corruperit lac, ut ante paucos dies, incaſſum prememus mammas manibus.* DAM. *Heu! quàm macilentos habeo tauros in fertili agro: idem amor perdit gregem, & dominum gregis.* MEN. *Non certe amor* id *importat his ovibus meis*: tamen *vix ſtant oſſibus. Neſcio quis oculus corrumpit mihi juniores agnos.*

DAM. Tityre, paſcentes à flumine reice capellas:
Ipſe, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
ME. Cogite oves, pueri: ſi lac præceperit æſtus,
Ut nuper, fruſtra preſſabimus ubera palmis.
D. Eheu, quam pingui macer eſt mihi taurus in arvo!
Idem amor exitium pecori eſt, pecoriſq; magiſtro.
M. His certe neq; amor cauſa eſt: vix oſſibus hærent.
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
D. Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli ſpatium non amplius ulnas.
ME. Dic quibus in terris inſcripti nomina regum

DAM. *Dic quâ in regione, cœli ſpatium apertum ſit ulnis non pluſquam tribus, & eris mihi magnus vates.* MEN. *Dic quâ in regione oriantur flores notati regum nominibus:*

NOTÆ.

96. *Reice capellas.*] Eſt hìc primò ſyncope, *rejice* in *re-ice*; tum contractio geminæ vocalis brevis in diphthongum longam; *re-ice*, in *reice*. Sic *eicit* pro *ejicit*, apud Lucret. l. 3. 891. *Ne radicitus è vitâ ſe tollit & eicit.*

98. *Si lac præceperit æſtus.*] Vel exſiccaverit; vel ita corruperit ut vaneſcat, & nimis liqueſcat.

100. *In arvo.*] Alii legunt in *ervo*. *Ervum* autem, THE BITTER VETCH, leguminis genus eſt, piſis affine, bobus ſaginandis utile.

101. *Pecoriſque magiſtro.*] Damœtæ me. cenario pecoris cuſtodi, qui dum amat Phyllida, Galateam, Amaryllida, videtur pecus è tam multiplici magiſtri ſollicitudine maciem contrahere.

103. *Oculus mihi faſcinat agnos.*] *Faſcinum* ſpecies incantationis: ſic dictum, I. Vel à faſciis, ſive liciis & filis, quibus ad illigandos & incantandos homines magicis in ſacris utebantur, de quo more Ecl. 8. 74. II. Vel à fando, ut vult Feſtus; quia verbis ac præſertim laudatione immodicâ, perficiebatur: de quâ ſpecie Ecl. 7. 27. III. Vel ut probat Voſſius in Etym. à *βασκάινειν invidere*: quod eſt, quaſi *βάσκει κακὸν ὀφθαλμοῖς occidere*, quia oculorum intuitu præcipuè fit faſcinatio: cùm ſcilicet maligni ſpiritus, ex invido aut male affecto pectore emiſſi per oculos aërem circumfuſum inficiunt; idemque ſic infectus aër eos inficit, in quos, vel ore, vel oculis, vel naribus commeat. Ita fere Heliod. Æthiop. l. 3. Junioribus verò, utpote tenerioris naturæ, ſæpius faſcinum adhæreſcit.

104. *Dic quibus in terris, &c.*] Uterque, quaſi de victoriâ deſperans, ad ænigmata confugit.

Apollo.] Vatum Deus, de quo ſupra v. 62. Cur ſic appelletur, docet Macrob. Saturn. 1. 17. I. Quia radios *ἀεὶ πάλλει*, id eſt, *ſemper vibrat*. II. Quia radiorum vi morbos frequenter excitat, quibus mortales *ἀπόλλυσι*, id eſt, *enecat*. III. Quia caloris benignitate morbos omnes *ἀπελαύνει*, id eſt, *fugat*. IV. Quia *ἀναπολεῖ*, id eſt, *inter utrumque mundi polum vertitur*. V. Quia unus eſt, non multiplex: idem enim aliquando eſt atque Sol. Ab *α* privativo, & *πολλοὶ multi*.

105. *Tres pateat &c.*] Ænigma difficile, in quo Virgilium crucem fixiſſe Grammaticis refert Servius ex Aſconio, qui hoc ipſum è Virgilio audiſſe ſe profeſſus eſt. Servius interpretatur, I. De Cœlio quodam Mantuano: qui dilapidato patrimonio ſepulchrum ſibi duntaxat trium ulnarum, ſeu pedum ſex, reſervaverat; idq; mirè placet Salmaſio in Solin. p. 1222. II. De Syene urbe in confinio Ægypti & Æthiopiæ, ſub tropico Cancri: quem locum in recto lumine ſol irradiare putabatur, medio ſolſtitii die; ut ne altiſſimo quidem in puteo, eam in rem à philoſophis effoſſo, umbram ullam efficeret. III. Alii de Ajacis clypeo, qui cœli figuram præferebat, eratque trium ulnarum, id eſt, trium cubitorum: ſic enim aliquando ulna ſumitur, ut oſtendit Voſſius in Etym. IV. Alii de ſpecu in Siciliâ, ubi rapta fertur à Plutone Proſerpina. V. Ciaccónius & Cerdanus de foſsâ quâdam Romæ in comitio factâ more Etruſcorum: quæ mundus dicebatur, & toto anno claudi ſolita, patebat certis duntaxat diebus tribus: hi autem *cœlum* pro mundo accipiunt, ulnas tres, pro diebus tribus. VI. Pomponius de Cœlo quodam, cujus ſtatura trium duntaxat eſſet cubitorum. VII. Alciatus de clibano, cujus oſtium ad ulnas tres apertum ſit. VIII. Alii de quolibet puteo: in quem qui deſcenderit, ſpatium cœli tantũ conſpiciat, quantũ putei latitudo permiſerit. Elige.

Naſcantur

Naſcantur flores: & Phyllida ſolus habeto. [lites:
PAL. Non noſtrum inter vos tantas componere
Et vitulâ tu dignus, & hic: & quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros. 110
Claudite jam rivos, pueri: ſat prata biberunt.

& poſſidebis ſolus Phyllida.
PAL. *Non meum eſt dirimere tantam contentionem inter vos: Tu mereris vitulam, & hic quoque: & quicunque aut diffidet amoribus proſperis, aut experietur triſtes. Nunc obſtruite rivos, ô juvenes: prata ſatis irrigata ſunt.*

NOTÆ.

107. *Naſcantur flores*, &c.] Cerdanus explicat de argenteo nummo qui extat, cujus altera pars Auguſti effigiem cum his verbis, *Auguſtus Cæſar*; altera florem præfert, cum hoc elogio, *Lucius Aquilius Florus triumvir.* Sed non advertit vir doctiſſimus, Auguſti cognomen Octaviano non tributum eſſe niſi anno U. C. 727. Virgilii 43. Octavio VII. & Agrippâ III. Coſſ. ut habet Cenſorinus. Edita autem ſunt Bucolica, anno Virgilii circiter 32. Igitur ad vulgarem & paſtoralem ſenſum confugio, qui eſt de hyacintho flore, in quem Hyacinthus primum, Phœbo dilectus puer; tum Ajax Græcorum poſt Achillem fortiſſimus, mutati ſunt. Videntur enim in illo ſcriptæ quodammodo literæ *αι*, quæ primæ ſunt in Ajace; &, ſi retrorſum legantur, primæ etiam aliquo modo in Hyacintho, ſi, ut vult Nannius, per *j* non per *y* ſcribatur, contra communem Græciæ totius fidem. Atque illa difficultas Hyacinthi nominis Ovidium movit, ut floris illius literas ad Ajacis quidem nomen referret; ad Apollinis verò gemitus, mortem Hyacinthi deplorantis. Quippe *αι* gemitum notat, unde eſt *αιάζω gemo.* Ita Met. 10. 215. *Ipſe ſuos gemitus foliis inſcripſit, & ai ai flos habet inſcriptum.* Tum l. 13. 397. *Litera communis mediis, pueroque, viroque, Inſcripta eſt foliis; hæc nominis, illa querelæ. Ajax* porro & *Hyacinthus*, non reges, ſed regum filii fuere: Ajax quidem Telamonis, Hyacinthus Amyclarum regis. Reges tamen vocat Virgilius eo more, quo Laviniam & Ariadnem reginas alibi vocavit.

109. *Et quiſquis amores, Aut*, &c.] Non uni digni eſtis vitulâ pro præmio, ſed etiam quicumque vobis ſimiles ita belle expriment affectus amantum: ſive ejus qui felix in amore felicitati ſuæ diffidit, qualis Menalcas: *Dulce ſatis humor*, &c. *Quid prodeſt, ſi me*, &c. ſive ejus qui amaritiem in amore experitur, qualis Damœtas: *Triſte lupus ſtabulis, &c. nobis Amaryllidis iræ.*

111. *Claudite jam*, &c.] Allegoria eſt. Jam cantare deſinite: ſatis enim aures noſtræ cantu veſtro delectatæ ſunt, quemadmodum aquarum humore prata reficiuntur.

ECLOGA IV.

* POLLIO.

ARGUMENTUM.

CONFECTO bello Peruſino, de quo dictum eſt in argum. Ecl. 1. M. Antonius multis de cauſis infenſus Octaviano, cum ingenti exercitu venerat in Italiam. Reconciliati tamen circa Brunduſium, adminiſtris L. Cocceio communi amico, & ex parte Octaviani, Mæcenate; ex parte Antonii Aſinio Pollione, tum conſule, ambo cum ovationis honore Romam ingreſſi ſunt. Sed paucis poſt diebus, cum Sext. Pompeius, Magni filius, occupatâ Siciliâ commeatum intercluderet, ideoque Roma fame premeretur, Octavianus & Antonius, lapidibus palam appetiti à populo, coacti ſunt pacem cum Sext. Pompeio componere. Pax compoſita ad Puteolos. Sublato igitur famis metu, cibariis in urbem confluentibus, civilibus bellis tanto poſt tempore extinctis, quædam aureæ ſpecies ætatis affulſit. Hæc autem omnia cùm accidiſſent ſub extremum Pollionis conſulatum, & ipſo Pollione adminiſtro, cui tunc temporis filius natus erat: huic Pollionis filio genethliacon Virgilius cecinit; ejuſdemque, & temporum illorum, in laudem detorſit, quicquid in Cumanæ Sibyllæ libris, de Chriſti ortu, ejuſque matre atque ætate legerat.

Scripta eſt anno Virgilii 31. ineunte: U. C. 714. exeunte: ſub ipſum pacis Puteolanæ tempus; Coſſ. Domitio, Calvino, & Aſinio Pollione: paulo antequam hi conſules magiſtratum abdicarent; quod more illorum temporum fecerunt, ad paucos qui ſupererant ex illo anno dies: in gratiam L. Cornelii Balbi Gaditani, & P. Canidii, qui conſules in annum reliquum appellati ſunt.

NOTA.

* POLLIO.] C. Aſinius Pollio, à Julio Cæſare, paulo ante cædem, Hiſpaniæ ulteriori præfectus; poſt ejus cædem amiciſſimus fuit M. Antonio, ut ipſe profitetur ſuis in Epiſtolis, quæ extant apud Ciceronem, l. 10. *Famil.* In ejuſdem Antonii partes cum duabus legionibus tranſiit, paulo ante triumviratum. Triumviratu inſtituto, & triumviris urbanos magiſtratus in quinquennium aſſignantibus, ipſe in an. U. C. 714. Conſul deſtinatus eſt; adnitente, ut credibile eſt, amico Antonio. Quo eodem tempore Feſcenninis verſibus ab Octaviano laceratus dicitur. *Macrob. Saturn.* 2. 4. Ei tunc in Galliâ Ciſalpinâ verſanti videtur Virgilius innotuiſſe, & per eum commendatus eſſe Mecænati: ut aditum haberet ad Octavianum, qui agrorum dividendorum in ſuos & Antonianos milites negotium unus in ſe ſuſceperat. Orto deinde Peruſino bello, L. Antonio, Marci fratri, ſuppetias tulit Pollio contra Octavianum. *Appian.* l. 5. *Civil.* Sed victo Lucio, ipſe tum Conſul, diu retentâ in poteſtate Marci Venetiâ, ejus in partes Domitium Ænobarbum ejuſque claſſem allexit. *Velleius lib.* 2. Conſecuta eſt pax Puteolana: ſtatimque in Parthinos, Illyricam gentem, & Bruti olim Caſſiique ſtudioſiſſimam, auſpiciis M. Antonii, expeditionem duxit: triumphavitque anno ſequente 715. Reliquam ætatem traduxit in Italiâ, & licet *poſt enervatum amore Cleopatræ Antonii animum, partibus ejus nunquam ſe miſcuerit*, ad bellum tamen Actiacum proficiſci noluit cum Octaviano, *propter notiora in ſe Antonii beneficia*, ait *Velleius l.* 2. Hiſtoriam ſcripſit bellorum civilium, item tragœdias; accuſavit juvenis Catonem: orator egregius, ſed Ciceronis eloquentiæ infeſtiſſimus. *Quintil. l.* 8. 1. *& l.* 10. 12. fortaſſe ob memoriam M. Antonii, quem ille Philippicis laceraverat. Vixit ferme ad extremum Auguſti principatum, & an. U. C. 757. obiit octogenarius, ut colligitur ex *Euſebii Chron.*

Filium habuit nullum *Saloninum* nomine, ſed nepotem; qui certe, cùm edita eſt hæc ecloga, nondum ortus erat; quippe qui annis, poſt editam hanc eclogam, 60. juvenis obiit, Tiberio *progener deſtinatus*, inquit Tacit. *annal.* 2. 75.

Filius autem Pollionis dictus eſt C. Aſinius Gallus, non *Saloninus*; diris deinde ſuppliciis à Tiberio Cæſare necatus anno U. C. 789. Ille igitur Pollionis *Saloninus*, qui à Servio dicitur *inter ipſa primordia periiſſe*, aut Servii commentum eſt, aut certe tunc, cùm ſcripta eſt Ecloga, *Saloninus* dici non potuit: cùm *Salonæ* à Pollione non captæ ſint niſi anno editionem eclogæ conſequente. Vide Ecl. 8. 13.

INTERPRETATIO.

O Muſæ Siculæ, cantemus paulo grandiora. Arbores, & parvæ myricæ non placent omnibus. Si cantamus ſylvas, ſylvæ deceant conſulem. Nunc attigimus extremum ſæculum vaticinii Cumæi Sibyllæ!

SIcelides Muſæ, paullo majora canamus.
Non omnes arbuſta juvant, humileſq; myricæ.
Si canimus ſylvas, ſylvæ ſint conſule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:

NOTÆ.

1. *Sicelides.*] A Græco nomine Σικελὶς: à Latino enim *Sicilia*, eſſet *Sicilides*: abſona vox propter exiguitatem literæ *i*, ſæpius repetitæ. Eas invocat Muſas, quia Theocritus Siculus, ex urbe Syracuſis, bucolicorum princeps fuit. Unde & *Syracuſium verſum* dicit, pro *Bucolico* Ecl. 6. 1. & *Arethuſam* Siciliæ fontem invocat Ecl. 10. 1.

2. *Myricæ.*] Myrica, frutex humilis: hanc alii Tamaricen vocant; alii Bruyam ſylveſtrem, TAMARISK. De *arbuſtis* Ecl. 1. 40.

3. *Sylvas.*] Per *ſylvas* hìc, & per *ſylveſtrem muſam* Ecl. 1. 2. bucolica ſive paſtoritia carmina intelligit. Cælius Rhodig. auctor eſt tamen, per *ſylvas conſule dignas*, alluſum ad ſylvarum curam: quæ minima erat provinciarum illarum, quæ conſuli è magiſtratu abeunti mandabantur. Unde apud Suetonium legimus, optimates ex invidiâ conatos eſſe, ut ea Jul. Cæſari provincia committeretur, quaſi minimi negotii; hunc verò contra perfeciſſe, ut ſibi Gallia daretur.

4. *Ultima.*] Vel *poſtrema* eſt: vel *prima*, & ab ætate noſtrâ remotiſſima, utroque enim ſenſu dicitur *ultimum*. Hæc autem ætas, de quâ hìc Virgilius, *poſtrema* dici poteſt: quòd eam Sibylla quaſi quinto loco conſtituerit, poſt alias quatuor per metalla deſignatas, auream, argenteam, æream, & ferream. *Prima* verò dici etiam poteſt: quòd hæc eadem inſtauratio ſit primæ ætatis aureæ, & eadem veluti ætas rediviva.

Cumæi carminis.] Sibyllini, *Cumæam* verò Sibyllam aliqui diſtinguunt à Cumanâ, ut al-

Magnus

Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo.
Jam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modò naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeò decus hoc ævi, te conſule, inibit,
Pollio: & incipient magni procedere menſes.

Magna ſeries temporum oritur de novo. Nunc Aſtraea revertitur, regnum Saturni revertitur: nunc novum genus hominum *mittitur è ſummo cœlo. Tu tantum, ô pudica Diana! adſis naſcenti puero: ſub quo ferrea ætas primum finietur, & aurea per totum orbem orietur: tuus* frater *Apollo jam imperat. Porro ſub tuo conſulatu, ô Pollio, gloria illa ætatum inchoabitur, & magni menſes incipient currere.*

NOTÆ.

tera Italica, altera Æolica ſit. *Cumæ* enim duæ percelebres, inter urbes alias ejuſdem nominis: alia in Æolide Aſiæ; alia in Campaniâ Italiæ. Utrumque tamen nomen confundi debet. De Sibyllarum nomine, numero, auctoritate, dicemus Æn. 6. 36. De *Cumis*, Æn. 6. 2.

5. *Magnus ab integro*, &c.] *Sæclorum* pro *ſæculorum*. *Sæculum* vulgò centum annorum ſpatium eſt; hìc *ætas* & *tempus* indefinitè. *Magnus ſæclorum ordo*, & poſtea *magni menſes* explicantur à pleriſque de magno anno Platonico, qui ex Cicerone 2. de Nat. Deor. *tum efficitur, cùm Solis, & Lunæ, & quinque errantium, ad eandem inter ſe comparationem confectis omnium ſpatiis, eſt facta converſio*; id eſt, reditus ad eundem ſitum, unde primò curſum inceperint. Quo tempore *quidam volunt*, inquit Clavius in c. 1. ſphæræ, *tunc omnia quæcumque in mundo ſunt, eodem ordine eſſe reditura, quo nunc cernantur.* Addunt autem fabuloſi hujus anni auctores, hunc ſpatio contineri 49000 annorum: alii tantùm 23760: alii etiam plurium. Quicquid ſit, de hoc anno Virgilium loqui vix putem: malimque *magnum* hìc, eſſe *illuſtrem*; quomodo heroes Alexander, Pompeius, *magni* dicti ſunt. Multa tamen eruditè docet Joſ. Scaliger de magno anno, magniſque menſibus Chaldaicis, quæ huic loco convenire poſſunt. In Canon. Iſagog. p. 252.

6. *Virgo.*] Aſtræa, ſeu Juſtitia, Jovis & Themidis filia: quæ finito aureo ſæculo, quo Dii cum hominibus habitaverunt, Diis propter hominum iniquitatem abeuntibus, terram quoque reliquit, ſed omnium ultima.

Saturnia regna.] Feliciſſima, aurea, qualia fuerunt Saturno imperante: ſub Jovis enim ejus filii imperio, deflexerunt omnia in pejus. Georg. 1. 125. *Saturnus*, Cœli & Veſtæ filius à Titane fratre ob regni contentionem carcere incluſus, à Jove filio liberatus: deinde ab eodem Jove, cui ſtruebat inſidias, regno pulſus, in Italiam aufugit ad Janum regem. Unde regio in quâ latuerat, *Latium* dicta. Hæc omnia fabulis poëtarum corrupta ſunt.

8. *Tu modò naſcenti puero.*] Quaſi dicat: novum genus hominum orietur, dummodo Lucina faveat huic puero naſcenti: qui princeps illius novi generis, id eſt, primus eſſe debet.

10. *Lucina.*] Dea certe fuit partui præſidens: dicta ſic, à *luce*, quam infantibus dabat. Quænam vero fuerit, ambigitur. Alii Junonem fuiſſe colligunt ex hâc ſolemni parientium formulâ: *Juno Lucina fer opem.* Alii Dianam è plurimis poëtarum locis. Alii diſtinctum ab utrâque numen, ex hymno in Apoll. apud Homerum: ubi Lucina dicitur à Junone impedita, quo minus Latonæ, Dianæ matri parturienti, opem ferret. Virgilius adhæret ſecundæ opinioni: cùm eam Apollinis ſororem hìc dicat: *tuus jam regnat Apollo*: id eſt, *tuus frater.*

Apollo.] Multi de Octaviano interpretantur: ut & Lucinam de Octaviâ ejus ſorore: quæ, & multum apud fratrem poterat; & pudicitiæ laude inſignis fuit; & mortuo priore conjuge Marcello, hoc ipſo tempore vinculum fuit pacis illius, quæ hâc eclogâ celebratur, ab Octaviano conjux Antonio tradita. Cur autem Octavianus Apollo dicitur? An quòd in cœnâ quâdam convivis duodecim Deorum habitu diſcumbentibus, ipſe Apollinem repræſentaverit? Certe Antonius deinceps id ei quaſi impiè factum objecit: videturque cœna illa cadere in hoc ipſum tempus, ut ex Suetonio colligitur. Melius tamen Virgilium hìc explicandum puto de Lucinâ ipsâ, quæ ad pueri ortum invitatur: deque ipſo Apolline, qui regnare dicitur ac triumphare, quia jam conſtat veritas vaticiniorum quæ per Sibyllam ſuam ediderat, de reditu ætatis aureæ.

11. *Inibit.*] Incipiet, orietur. Sic *ineunte anno*, id eſt, *incipiente*, dicitur abſolute.

12. *Magni menſes.*] Quintilis & Sextilis, aiunt Servius & Pomponius. *Magni* ideo, quia *Julius* & *Auguſtus*, ex Imperatorum nominibus appellati ſunt. Malè. Licet enim hoc de Julio verum ſit, de Auguſto menſe tamen falſum: cui nomen illud, non ante mortuam Cleopatram, & tres Octaviani triumphos, à ſenatu tributum eſt: immo non ante an. U. C. 727. *Magni* ergo *menſes* dicendi, quomodo ſupra *magnus ordo ſæclorum*, v. 5.

Te auctore, si aliquæ nostri criminis reliquiæ supersunt, tunc *deletæ liberabunt mundum æterno metu. Ipse* puer *particeps erit vitæ divinæ, & videbit heroas sociatos Diis, & ipse videbitur* ab *illis, & gubernabit mundum pacatum patris virtute. Terra autem ubique sine culturâ producet tibi parva munera, ô puer!* nempe *vagas hederas passim cum baccare, & colocasia mixta grato acantho. Ipsæ capræ reportabunt in stabulum mammas lacte tumentes, nec greges timebunt magnos leones: ipsæ cunæ proferent tibi jucundos flores: angues quoque morientur, & morientur plantæ venenatæ, quæ colligentem decipiunt: amomum Syriacum orietur ubique. Sed statim atque poteris jam legere laudes heroum, & gesta* tui *patris, ac percipere quid sit virtus;* tunc

Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
Ille Deûm vitam accipiet, Divisque videbit
Permixtos heroas, & ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones:
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores:
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.
At simul heroum laudes, & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paullatim flavescet campus aristâ,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella:

agri sensim flavescent spicis maturis, & racemi rubentes pendebunt è rubis agrestibus, & duræ quercus stillabunt mel instar roris:

NOTÆ.

13. *Sceleris vestigia nostri.*] Scelus illud, vel sunt perjuria Trojanorum, quibus omnes posterorum Romanorum calamitates tribuuntur. Georg. 1. 501. *Jampridem sanguine nostro Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.* Vel bella civilia Cæsaris & Pompeii. Vel cædes ipsa Cæsaris, spectante senatu, patrata; cujus in pœnam atrocissima bella Octaviani principatûs initium infestarunt.

15. *Ille Deûm vitam,* &c.] Alludit ad auream ætatem, quâ Dii cum hominibus familiariter degebant: innuitque puerum in eâdem, quâ pater est, futurum quoque gratiâ apud Triumviros & alios deinde reipublicæ administratores, quos per adulationem Deos vocat, ut Octavianum vocaverat, Ecl. 1. v. 6.

17. *Pacatumque reget patriis,* &c.] Addit eundem puerum rectorem orbis, id est, consulem futurum. Sic enim loqui tunc adhuc potuit poëta, nondum scilicet extinctâ republicâ: imo spe tum vigente maximâ restituendæ mox à Triumviris antiquæ libertatis, ut ex Appiano constat. *Patriis virtutibus.*] Vel refertur ad *reget*: Reget orbem, usu & exemplo virtutum omnium patriarum, id est, Romanarum. Vel refertur ad *pacatum*: Reget orbem pacatum virtute atq; industriâ Pollionis patris, qui cum Mecænate administer fuit pacis, inter Octavianum & M. Antonium.

19. *Hederas passim cum baccare.*] *Baccar*, herba est radicis odoratæ, quæ vim ad fascinationem depellendam habere putabatur. Nomine Gallico caret: quibusdam videtur esse *nardus rustica*; quibusdam verò, *digitalis*: Anglicè LADIES GLOVES. Despautério fœminini generis: at verò, ut probat exemplis veterum Vossius, semper neutrius: *hoc baccar*, Hederam puero promittit, ut futuro poëtæ, quemadmodum Ecl. 7. 25. *Pastores hederâ crescentem ornate poëtam*; baccar, ut puero formoso, qui proinde fascinationi invidentium magis obnoxius sit, quemadmodum ibid. 27. *Baccare frontem cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.*

20. *Colocasia fundet acantho.*] *Colocasium, ii*, vel *colocasia, æ*, faba est Ægyptia: cujus radix & caulis, ad cibum; flos ad coronas adhibebatur. De *acantho* Ecl. 3. 45.

24. *Fallax herba veneni.*] Generatim omnem herbam intelligit latentioris veneni. De *Amomo* Ecl. 3. 89.

36. *At simul heroum,* &c.] Prosecutus puritiæ ludos, nunc tria studia adolescentiæ enumerat. I. Poësim, *heroum laudes*. II. Historiam, *facta parentis*, quæ vide in arg. III. Philosophiam, *& quæ sit poteris cognoscere virtus*. Deinde ad virilis ætatis laudes ascendit: *Hinc ubi jam firmata,* &c.

Pauca

Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis,
Quæ tentare Thetim ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atq; iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipſe mari vector: nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non vinea falcem:
Robuſtus quoque jam tauris juga ſolvet arator.
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries jam ſuave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto:
Sponte ſuâ ſandyx paſcentes veſtiet agnos.

Tamen latebunt nonnulla reliquiæ malitiæ veteris, quæ cogant adire navibus mare, & claudere urbes mœnibus, & ſulcare terram. Tunc erit alter Tiphys, & altera Argo, quæ portet electos duces: erunt quoque bella alia, & ingens Achilles rurſus ibit adverſus Trojam. Deinde poſtquam ætas jam robuſta te reddiderit virum, ipſe etiam nauta recedet è mari, nec naves è pinis fabricatæ transferent merces: omnis terra producet omnia: nec ager ſcindetur raſtris, nec vitis falce. Tum quoque fortis agricola auferet jugum bobus; nec aſſueſcet lana ſimulare diverſos colores: ſed aries ipſe in paſcuis tinget vellus purpurâ ſuaviter rubenti, & croco luteo: Sandyx ultro induet agnos inter paſcendum.

NOTÆ.

31. *Pauca tamen*, &c.] Gradus quoſdam ponit ætatis aureæ, ſimul cum Pueri ætate procedentis: ita ut in ipſius ortu refloreſcere natura videatur, *fundent canabula flores*: in ejus adoleſcentiâ fructus ferre, *ariſtas, uvas, mella*; cum aliquibus tamen priſcæ fraudis, & ætatis ferreæ veſtigiis: firmatâ denique ejus in ætate, quaſi plena pace gaudere, bellis & laboribus extinctis, *omnis feret omnia tellus*. Quod exprimit abundantiam rerum omnium, quâ gaudebat Roma poſt pacem Puteolanam.

32. *Thetim.*] Eſt & *Thetis*, Græce Θέτις, genitivo *Thetidis*, primâ brevi: Et Τηθὺς *Tethys*, genitivo *Tethyos*, primâ longâ. Iſta *Tethys*, uxor Oceani, ſive Neptuni, Nympharum marinarum mater. Hæc verò *Thetis* Nerei & Doridis filia, quam cùm amaret Jupiter, uxoremque ducere decreviſſet, monitus eſt à Prometheo ſic eſſe in fatis, ut qui ex eâ naſceretur, patre major eſſet futurus: quo audito, Jupiter ab ejus nuptiis abſtinuit. Hanc itaque duxit Peleus, Æaci filius, ex eâque Achillem ſuſcepit.

34. *Tiphys.*] Gubernator navis quæ dicta eſt Argo. *Argo.*] Navis, ſive prima juxta fabulas, ſive apparatu & mole maxima omnium, quæ prius in uſu fuerant: conſtructa ad expeditionem Colchicam, ex pinis Pelii, montis in Theſſaliâ: inſerto è quercubus Dodonæ ſylvæ malo, qui oracula reddebat. Nomen, vel ab Architecto, quem *Argum* nominat Valer. Flaccus; Vel ab *Argivis*, id eſt, Græcis ducibus, quos vehebat, ut ait Ennius apud Cic. 1. Tuſcul. Vel à celeritate: ἀργὸς enim *velox* eſt. Inventrix ejus Minerva. Locus fabricationis, *Pagaſæ* promontorium & oppidum Theſſaliæ, non procul à Pelio monte. Unde *Pagaſæa navis* dicta eſt.

35. *Delectos heroas.*] *Argonautas*, nobiles Græcos, è Theſſaliâ præcipuè: qui numero circiter quinquaginta navi Argo vecti ſunt in Colchidem, ad diripiendum vellus aureum, à Tauris ignivomis, & Dracone cuſtoditum. Dux Jaſon: poſt eum notiſſimi Caſtor, Pollux, Hercules, Theſeus, Orpheus, Zetes & Calais.

36. *Achilles.*] Thetidis & Pelei filius, de quo Æn. 1. 34. Per Achillem verò quemcunque virum fortem: per Trojam, quamcunque civitatem; per Argo, quamcunque navem: per Tiphym, quemcunque gubernatorem ſignificari, bene admonet Servius: & eſt expoſitio illius, quod antè dixerat; futura nempe bella & navigationes.

38. *Vector.*] Tam activè dicitur pro eo qui vehit, quam paſſivè pro eo qui vehitur.

39. *Mutabit merces.*] Ante nummos repertos, commercia omnia per rerum commutationem fiebant, ut adhuc fit cum peregrinis multis gentibus.

40. *Raſtros.*] *Raſtrum*: plur. *Raſtri*, vel *raſtra*; inſtrumentum quo franguntur glebæ: à radendo dictum.

44. *Murice.*] Murex, piſcis eſt marinus è concharum genere, paululum à purpurâ diverſus: caro in eſcam, ſanguis in colorem aſſumitur, ex Martiale Epig. l. 13. 87. *Croceo luto.*] Alii pro croco luteo dictum volunt: crocus autem, SAFFRON, lutei coloris eſt, id eſt, flavi rubeſcentis. Alii lutum herbam agnoſcunt: quæ vel *glaſtum* ſit, WOAD, vel *caltha* quædam ſpecies, MARIGOLD.

45. *Sandyx.*] Vel color eſt compoſitus, ex æquâ ſandarachæ & rubricæ commixtione ex Plin. l. 35. 6. flammæ, vel minio concolor; VERMILION, *couleur de feu*. Vel frutex, aut herba, cujus dicitur à quibuſdam flos ſimilis cocco, SCARLET.

Talia

Parca firmo fatorum ordine unanimes dixerunt ſuis fuſis: ô talia tempora, currite. Accede ô ad magnos magiſtratus, mox veniet tempus accedendi: *ô dilecta proles Deorum, magne Jovis alumne! Vide mundum rotundâ mole vacillantem, terramque, & ſpatia maris, & altum cœlum. Vide, ut cuncta exultent ob adventum ætatis* aureæ. *Utinam reſtet mihi pars extrema tam prolixæ vitæ, & animæ, quantum ſufficiet ut tua geſta celebrem. Non me cantu ſuperabit, aut Orpheus Thracius, aut Linus: licet huic Orpheo mater faveat Calliopea; & huic Lino pater pulcher Apollo. Si Pan ipſe contendat mecum Arcadiæ arbitrio; ipſe Pan fatebitur ſe ſuperatum eſſe, Arcadiæ arbitrio. Incipe, parve puer, agnoſcere matrem* ex ipſius *riſu: decem menſes attulerunt matri diuturna tædia. Incipe, parve puer: cui parentes non arriſere,*

Talia ſæcla ſuis dixerunt, currite, fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere, ô magnos, aderit jam tempus, honores,
Cara Deûm ſoboles, magnum Jovis incrementum!
Aſpice convexo nutantem pondere mundum,
Terraſque, tractuſq; maris, cœlumq; profundum:
Aſpice, venturo lætentur ut omnia ſæclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus, & quantum ſat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atq; huic pater ad-[ſit,
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan etiam Arcadiâ mecum ſi judice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicat ſe judice victum.
Incipe, parve puer, riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe, parve puer, cui non riſere parentes,

NOTÆ.

47. *Parcæ.*] Erebi & Noctis filiæ: ſic dictæ vel à partu, quaſi *Partæ*, juxta Varronem; quia naſcentibus bonum malumque in partu conferunt. Vel per antiphraſim, à parcendo, juxta alios; quia nemini parcunt. Tres finguntur, quia tria ſunt tempora: colo inſtructæ, quâ vitæ humanæ ſtamina deducunt. Prima eſt *Clotho* à κλώθω *volvo*. Secunda *Lacheſis*: à λαγχάνω *ſortior*. Tertia *Atropos*, ab α privativo, & τρέπω *verto*, quia inflecti non poteſt.

49. *Jovis incrementum.*] Jovis filius, alumnus; ideo incrementum & augmentum: quia patres prole dicuntur augeri. Jovis autem Deorumque ſobolem vocat & alumnum: eo modo, quo Homerus heroes ſuos, διοτρεφεῖς, & θρέμματα Διὸς, *nutritos à Jove.*

50. *Nutantem convexo*, &c.] Geſtientem & præ lætitiâ commoventem ſe. *Convexum*, eſt curvatura exterior cœli, *concavum*, curvatura interior: utrumque promiſcuè ſumitur à poëtis. Æn. 4. 451. *Tædet cœli convexa tueri*, id eſt, *concava* quæ ſola intuemur. *Convexum* dixit pondus, quia mundi pondus & gravitas rotundum illum, adeoque convexum efficit: omnibus ejus partibus æqualiter ad centrum nitentibus.

56. *Linus.*] Apollinis & Terpſichores filius, paſtor idem & muſicæ peritiſſimus, Orphei & Herculis eâ in arte præceptor. Hunc ab ipſo Hercule occiſum ferunt, impactâ in caput citharâ, quòd ipſum Herculem ruſticiùs canentem irrideret.

57. *Orphei.*] Dativus Græcus, hìc diſſyllabus Ὀρφεῖος ου, ῆι vel ῆ. Sic apud Catullum eſt *Pelei*, τοῦ Πηλεῖ. De Orpheo Ecl. 3. 46. *Calliopea.*] Vel *Calliope*: ut *Penelopea*, vel *Penelope*. Una è novem muſis, mater Orphei, heroici carminis præſes: à κάλλος *pulchritudo*, & ὤψ, ὠπὸς *vox.*

58. *Pan etiam Arcadiâ*, &c.] De Pane Ecl. 2. 31. *Arcadia* Peloponneſi regio intima, à mari undique remota, ubique in montes aſſurgens; unde paſtioni pecorum, quàm agriculturæ aptior; ideoque Pana paſtorum Deum ſingulari cultu venerata.

61. *Longa decem.*] Vulgò menſe nono naſcuntur infantes: unde hic Vives, & Turnebus decem Lunæ menſes agnoſcunt, qui breviores. Alii menſem decimum ineuntem intelligunt, vel etiam completum: cùm ad hoc uſq; tempus partum differri poſſe conſtet; immo etiam ulterius. *Tulerunt.*] Penultimâ brevi, cùm vulgò habeatur longa. Sic Æn. 2. 774. & 3. 48. *Steteruntque comæ.* Georg. 2. 129. *Miſcueruntque herbas.* Lucret. 3. 86. *Prodiderunt.* 1042. *Occiderunt*, &c.

62. *Cui*, &c. *Parentes*, &c.] De hâc duplici voce controverſia eſt. *Cui.*] Quintilianus l. 9. 3. legit, *Qui*, plurali nominativo, hoc ſenſu: *qui pueri non riſere; hunc*, id eſt, *hos*, (per enallagen, ſive commutationem numerorum) *nec Deus mensâ dignatur, nec*, &c. II. Servius legit, *Cui*, dativo ſingulari; ſive, *Quoi*, quomodo veteres Latini ſcripſerunt, uſque ad ipſius Quintiliani pueritiam, ut ait ipſe, l. 1. 7. Et hic erit ſenſus: *Cui puero parentes non arriſere, hunc nec*

Nec

Nec Deus hunc mensâ, Dea nec dignata cubili est.

hunc nec Deus ad mensam, nec Dea in lectum, excipere *dignata est.*

NOTÆ.

Deus, &c. Qui quidem sensus ut constet magis, hæc superiora verba, *risu cognoscere matrem*, de risu matris, non de pueri risu, accipio: cum Erythræo & Bembo. Solent enim parentes ante cæteros à liberis agnosci ex blandiore risu, & est in liberis omen ingenii bonæque indolis, ex illo risu citissimè parentes agnoscere. Quare poëta puerum invitat, ut ex risu citò parentes agnoscat. *Parentes.*] Qui legunt cum Servio, *Cui*, nihil hìc habent negotii: &, *parentes*, nominativo plurali, intelligunt. Qui verò cum Quintiliano legunt, *Qui*, l. vel parentes esse volunt in vocativo, *ô parentes*: ita Politianus, Miscell. 89. II. Vel in accusativo: pro, *qui non risere ad parentes*: ita Jos. Scaliger in Catull. 62. 208. quomodo Plautus in cap. 3. 1. 21. *Quasi muti silent, neque me rident*: pro, *mihi arrident*. Servium sequor, quia figura Quintiliani durior hoc loco videtur.

63. *Nec Deus hunc*, &c.] Certe comminatio est imminentis puero calamitatis: si matrem risu non agnoscat. Quæ autem sit illa calamitas dubium est. I. Servius explicat de Vulcano, cui puer similis sit futurus: Vulcanus verò, cùm ei nascenti parentes, Jupiter & Juno, propter deformitatem non arrisissent, ab iis in Lemnum insulam dejectus est: quo ex casu claudus factus, deinceps, nec *à Jove* ad mensam Deorum, nec *à Minervâ* in maritum admissus est. Obstat tamen Servio Homerus, qui Vulcano dat locum in cœlesti convivio, Iliad. 1. 595. II. Politianus, Miscel. 89. explicat de *Genio* & *Junone*, qui puero propitii non sint futuri. Constat enim ex Senecâ Ep. 110. ex Plin. l. 2. 7. veteres hominibus singulis Genium & Junonem, tutelares Deos, ab ipso ortu attribuisse. Sed constat etiam apud eruditos omnes, Genium solis masculis, Junonem solis fœminis fuisse attributam: atque ita uni eidemque Pollionis filio Genius & Juno non conveniunt. Minimè autem constat id, quod hoc loco Philargyrius commentatur: nempe pueris nobilibus editis in atrio Junoni Lucinæ lectum sterni solitum, & mensam Herculi; sive juxta alios, Genio. Refert quidem Politianus duplicem Varronis locum: quorum alter docet, *initiari pueros Educa, Potina & Cuba*; *divis edendi, potandi, & cubandi*: alter docet, *natus si erat sublatus, Diis conjugalibus, Pilumno & Picumno, in ædibus lectum sterni.* At ex iis locis nihil erui potest; nisi quòd mensa Deabus, lectus Diis poneretur: cùm Virgilius contrà, mensam Deo, lectum Deæ attribuat. Quare ego duplici modo nodum solvo. I. Per *mensam*, educationem & nutritionem pueri intelligo, cui rei fatentur omnes præfuisse Genium; per *cubile*, conjugium intelligo, cui constat præfuisse Junonem. Atque ita sensus erit: *Hunc puerum Genius ali non permittet, nec per cibum incrementa capere; aut si permiserit, certe non permittet Juno ad felices nuptias pervenire.* II. Sic præterea commode potest explicari. *Si non agnoscas matrem risu, infelix eris, neque ad illam poteris Deorum vitam & consortium pervenire, quod prius tibi promiseram, versu* 15. Illa autem Deorum vita, sive apotheosis, gemino capite præcipuè continebatur: convictu Jovis, & Deæ alicujus conjugio. Sic apud Horatium l. 4. Od. 8. Herculis divinitas inde statuitur, quòd, *Jovis interest optatis epulis impiger Hercules.* Idemque, ut notum est, Heben juventutis Deam accepit in conjugem. Sic & Virgilius Georg. 1. 31. Immortalitatem, quam promittit Augusto, ita exprimit: *Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.* Eò itaque recident Virgilii minæ in puerum: *Non frueris Deorum vitâ, quia te nec Jupiter admittet ad mensam, nec Dea ulla in cubile.*

ECLOGA V.

*DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

PASTORES duo funebres ac divinos honores amico Daphnidi exhibent: Mopsus illius epitaphium; Menalcas apotheosim canit. Quis autem sit ille Daphnis, ambiguum est. I. *Aliqui pastorem*

rem esse putant Siculum, de quo Diodor. lib. 4. Mercurii filium, natum laureo in nemore, unde nomen habuerit à δαφνὶς, laurea: *peritum illum quidem musices, & Bucolici carminis apud Siculos inventorem. Qui cùm amaretur à Nymphâ, eique datam fidem fefellisset, ob amorem filiæ Regis, oculis in pœnam captus, carminis argumentum deinde pastoribus fuit. Nec sanè vero absimile Virgilium, qui toties in Bucolicis rerum Sicularum meminit, juvenis illius laudes esse prosecutum: exemplo Theocriti, qui videtur ejus in memoriam scripsisse Idyllium primum. II. Alii Pollionis filium esse conjiciunt: cujus genethliacon eclogâ superiore, hìc mors immatura celebretur. At si inter ipsa, ut volunt, obiit primordia; quomodo* curru subjungere tigres instituit, & thiasos inducere Baccho? *III. Sentit Vives à Virgilio, quamquam inscio & imprudente, mortuum atque redivivum Christum esse laudatum. Sed pius magis, quàm verus ille sensus est. IV. Pierius vult esse Quinctilium Cremonensem Virgilii atque Horatii familiarem. At ejus obitus hâc Eclogâ posterior est, annis circiter quindecim: caditque in an. V. C. 730. ut patet ex Euseb. Chron. V. Alii de Quinctilio Varo interpretantur, illo, qui in Germaniâ cæsus est an. V. C. 762. post obitum ipsius Virgilii 27. quàm scite, ipsi viderint. VI. Jul. Scaliger Poët. l. 14. suspicatur Flaccum esse quendam ipsius Virgilii fratrem: idque alii probant hoc incerti auctoris veteri distichо:* Tristia fata tui dum fles in Daphnide Flacci, Docte Maro, fratrem Diis immortalibus æquas. *Non putem tamen à modestissimo poëtâ tam superbè defletum fratrem fuisse, obscurum hominem ac semipaganum; nec fidem habeo versiculis incertis. VII. Meliùs Jos. Scaliger in Euseb. Chron. p. 143. & aliis, de cade & apotheosi Julii Cæsaris rem explicant. Quam commode, constabit ex notis.*

Scripta est, fortè quibusdam ludis, aut sacrificiis, in honorem Julii celebratis. Quo præcise tempore, non liquet. Certe post secundam, ac tertiam Eclogam: siquidem extremis hujus versibus mentio fit secundæ & tertiæ.

MENALCAS, MOPSUS.

INTERPRETATIO.

MEN. *Mopse, siquidem unà sumus; periti uterque, tu fistulâ canere, ego canere versus: cur nondum hìc procubuimus inter ulmos mixtas corylis?* MOP. *Tu* natu *major, justum est ut tibi obediam, ô Menalca: seu subimus umbracula fluctuantia ventis agitantibus, seu potius cavernam. Vide quomodo vitis agrestis prætexit cavernam uvis raris.*

MEN.

CUr non, Mopse, boni quoniam convenimus amTu calamos inflare leves, ego dicere versus, [bo,
Hìc corylis mixtas inter consedimus ulmos? [ca:
MO. Tu major: tibi me est æquum parere, Menal-
Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius succedimus: aspice ut antrum
Sylvestris raris sparsit labrusca racemis.
M. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.
MO. Quid si idem certet Phœbum superare canendo?

MEN. *Amyntas unus tecum potest contendere in montibus nostris.* MOP. *Quid* mirum, *cùm ipse contendat vincere Phœbum cantu?*

NOTÆ.

4. *TU Major.*] Ambo tamen juniores. Sic tum deinde v. 19. Mopsus ad Menalcam: *sed tu desine plura, puer.* Et vicissim Menalcas, ad Mopsum v. 49. *Fortunate puer, tu nunc.*

5. *Zephyris*] *Zephyrus* ventus flans ab occasu æquinoctiali: dictus quasi ζωηφόρος *vitam ferens.* Latinis *Favonius. Hic est genitalis mundi spiritus, à fovendo dictus,* inquit Plinius, lib. 16. 25. sive ut habent quidam codices, *a favendo.*

7. *Labrusca.*] Vitis sylvestris: sic dicta, vel quia circa macerias & septa, in terræ marginibus & labris nascitur; vel quia à sapore acerbo labra lædit. De *Amyntâ* Ecl. 2. 35. De *Phœbo* Ecl. 3. 62.

10. *Phyllidis ignes.*] *Phyllis* Lycurgi Thrâciæ regis filia: quæ Demophoonta Thesei regis Athenienſis ex Phædrâ filium amavit, excepitque è Trojano bello redeuntem. Is cùm Athenas ad componenda regni negotia reversus, illic longiores contra fidem datam traheret moras; Phyllis spretam se rata, amoris impatientiâ vitam laqueo finivit, & in arborem amygdalum foliis carentem est conversa. Reversus deinde Demophoon cùm arborem amplexus esset, illa sponsi adventum veluti sentiens emisit folia: unde folia quæ ante πίταλα dicebantur, ab ejus nomine dicta sunt φύλλα.

M.

M. Incipe Mopſe prior, ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe: paſcentes ſervabit Tityrus hœdos.
MO. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi,
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
ME. Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Judicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
MO. Sed tu deſine plura, puer: ſucceſſimus an-
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim
Flebant: vos coryli teſtes & flumina Nymphis:
Cùm, complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque Deos atque aſtra vocat crudelia mater.
Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neq; am-
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones

ME. *Mopſe, incipe primus, ſi habes, aut aliquos amores Phyllidis, aut laudes Alconis, aut rixas Codri. Incipe: Tityrus cuſtodiet hœdos paſcentes.* MO. *Meditabor potius illa carmina, quæ nuper ſcripſi in cortice fagi, & per vices canens inſculpſi: tu poſtea fac ut contendat Amyntas.* M. *Quanto ſalix flexilis inferior eſt olivæ, quanto parva ſaliunca rubentibus roſis, tanto tibi inferior eſt Amyntas, meâ* quidem *ſententiâ.* MO. *At tu, puer, omitte plura loqui, ingreſſi ſumus in antrum. Nymphæ lugebant Daphnim defunctum ferâ morte: vos, ô coryli & fluvii, teſtes* fuiſtis *Nympharum* luctûs. *Dum mater amplexa miſerandum cadaver filii ſui, & Deos & ſidera fera appellaret. O Daphni, nullus boves deduxit è paſtu ad fluvios frigidos, per illos dies: nulla quadrupes nec deguſtavit aquam, nec attigit herbam graminis. O Daphni, & montes inculti, & ſylvæ, dicunt leones*

NOTÆ.

11. *Alconis.*] Alcon celebris ſagittarius Cretenſis, qui in ſerpentem Phaleri filii ſui corpori circumplicatum tam induſtrie ſagittam direxit, ut eam in ſerpente defigeret, nec filium tangeret. *Jurgia Codri.*] Codrus rex Athenienſium fuit: qui bello adverſus Laconas, ut ait Servius; aut Dorienſes, ut Juſtinus; aut Thraces, ut Plutarchus: cùm ab oraculo reſponſum eſſet, eum populum victorem fore, cujus rex periiſſet; atque adeò edictum fuiſſet ab hoſtibus, ne quis regem Athenienſem læderet: ipſe ſumpto lignatoris habitu, jurgiis aliquos ex hoſtibus laceſſivit, ab iiſque occiſus eſt: hoſtes re cognitâ ſine prælio victi domum abierunt. *Phyllis* tamen, *Alcon*, & *Codrus*, fortaſſe hic paſtoritia nomina ſunt. Fuit & *Codrus* poëta, de quo Ecl 7. 22.

14. *Modulans alterna notavi.*] Ita ut modò canerem, modò quæ cantaveram, deſcriberem in fagi cortice. De *fago* Ecl. 1. 1.

17. *Puniceis.*] *Puniceus*, ſive *phœniceus* color ſplendidè rubet: *quales fructus palmæ arboris non admodum ſole incocti: unde ſpadicis & phœnicei nomen eſt*; inquit Gellius, l. 2. 26. σπάδιξ enim Doricè ſignificat, *avulſum è palmâ termitem cum fructu*: & communiter, φοῖνιξ, *palma* eſt & *palmæ fructus. Saliunca*] Ex Plinio l. 21. 7. *foliosa quidem eſt, ſed brevis, & quæ necti non poſſit: radici numeroſæ cohæret herba verùs quàm flos. Veſtibus interponi eam gratiſſimum.* Alii Lavendulam eſſe putant; alii nardum Celticam.

20. *Crudeli funere Daphnim.*] Aptum mihi videtur Julio Cæſari nomen: Lauream enim ſignificat, At Cæſar, ex Suet, c. 45, *Calvitii ſui deformitatem cùm iniquiſſimè ferret, ex omnibus decretis ſibi à ſenatu, populoque honoribus, non aliud aut recepit, aut uſurpavit libentiùs, quàm jus laureæ coronæ perpetuò geſtandæ.* Bene item, *crudeli funere.* Quia Cæſar medio in ſenatu, tribus & viginti pugionum ictibus occiſus eſt, ducibus conjurationis Bruto & Caſſio, ejuſdem familiaribus, idibus Martiis.

23. *Mater.*] Cerdanus transfert hunc affectum ad uxorem Julii Calpurniam, quæ paulo ante diem cædis, ſomniavit maritum *in gremio ſuo confodi:* ex Suet. 81. Ego matrem *Romam* puto: quæ corpus ejus, medio in foro, pro roſtris, inſolito tumultu & gentium omnium comploratione combuſſit: igne ex ipſis tribunalibus ac ſubſelliis excitato: ut eſt apud Sueton. 84.

24. *Non ulli paſtos*, &c.] Huc refero Suetonii verba. c. 81. de prodigiis quæ mortem Cæſaris præceſſerunt. *Proximis diebus equorum greges, quos in trajiciendo Rubicone flumine conſecrarat, ac vagos & ſine cuſtode dimiſerat, comperit pertinaciſſimè pabulo abſtinere, ubertimque flere.* Equi per *Quadrupedem* hìc ſignificantur, ut Æn. 11. 714. *Quadrupedemque citum ferratâ calce fatigat.*

26. *Libavit.*] Guſtavit, attigit. Æn. 1. 740.

27. *Pœnos leones.*] Punicos; id eſt Carthaginenſes, ſeu Africanos. Carthago enim urbs Africæ præcipua, cujus incolæ Pœni dicti, quaſi Phœni: quia è Phœnicià profecti, duce Eliſâ, ſive Didone. Æn. 1. 348. Ferax autem leonum & monſtrorum eſt Africa. In quâ Cæſar Catonem, Scipionem, & Jubam vicerat.

Interitum,

ipsos Africa doluisse mortem tuam. Daphnis etiam induxit morem *subligandi tigres Armenias ad currum, & celebrandi choreas* in honorem *Bacchi, & induendi flexiles hastas teneris frondibus. Ut vitis est ornamentum arborum, ut racemi vitium, ut tauri armentorum, ut messes agrorum fertilium:* sic *tu* eras *ornamentum omne tuorum; ex quo mors te abstulit, ipsa Pales atque ipse Apollo deseruit arva. Sæpe miserum lolium, et infœcunda avena regnant in sulcis, quibus commisimus magna hordea. Carduus, aut paliurus* armatus *spinis acutis nascitur pro dulci violâ, et narcisso purpureo. Spargite frondes per terram, tegite fontes umbraculis, ô pastores! Daphnis jubet hæc sibi præstari: et statuite sepulchrum, et adjicite sepulchro epitaphium: Ego Daphnis* hìc jaceo, *celebris in sylvis hinc usque ad cælum: magister pulchri pecoris, ipse pulchrior.* ME. *Tales mihi sunt versus tui, ô divine poëta, qualis res* est *fatigatis somnus in herbâ, et qualis res* est *æstuantibus*

Interitum, montesque feri sylvæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit: Daphnis thiasos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis: postquam te fata tulerunt,
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Pro molli violâ, pro purpureo narcisso,
Carduus & spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen.
Daphnis ego in sylvis hinc usq; ad sidera notus:
Formosi pecoris custos formosior ipse.
ME. Tale tuum carmen nobis, divine poëta;
Quale sopor fessis in gramine, quale per æstum

NOTÆ.

29. *Daphnis & Armenias*, &c.] *Hoc aperte ad Cæsarem pertinet, quem constat primum sacra Liberi patris transtulisse Romam, & Liberalia instituisse*, inquit Servius. Quo tamen id auctore dicat, ignoratur: immo sacra Liberi multò antè nota fuisse Romæ manifestum est. Nisi fortè dicatur magnificentiùs ea deinceps à Julio celebrata: eo quòd periculosissimo certamine Pompeii filios ad Mundam vicisset, ipso Liberalium die, ἐν Διονυσίοις, inquit Plutarchus in Cæsare: quo eodem die, ante quadriennium, Pompeius ad bellum exiisse quoque dicebatur. Præcipua autem Bacchi insignia fuere, *Tigres*: quibus currui subligatis circumvehi solitus est. *Thyrsus*, hasta erat, vestita pampinis & hèderâ, armata cuspide in coni formam desinente: Bacchi gestamen & comitum ejus fœminarum, quas *Bacchas* vocabant. Thyrsus quippe dicitur, quicquid ita surgit, ut in gracilitatem tenuetur: quemadmodum caulis medius fruticum & plantarum. *Thiasus* est chorus, sive sacra sodalitas canentium, saltantium, convivantium: non semper ad Bacchum, sed ad alia etiam divina pertinens. Diciturque, à θεῖα ἄσαι, divina canere. De *Baccho* infra v. 69.

29. *Curru subjungere tigres.*] *Curru* pro *currui*. Veteres enim in nominibus quartæ, genitivum extulere per *uis*, *curruis*: & dativum per *ui*, *currui*. Unde postea sicut genitivum contraxere in *us*, *curruis*, *currus*; ita aliquando contraxere dativum in *u*, *currui*, *curru*. Hoc innuit Gellius l. 4. 16. qui multa congerit exempla Virgilii & aliorum. Sic Æn. 1. 261. *parce metu.* 6. 465. *teque aspectu ne subtrahe.* 9. 605. *venatu invigilant pueri. Tigres.*] Bene *Armenias.* Tigris enim vox est Armena, ex Varr. aut Medica, ex Plinio: quæ celeritatem significat. Unde apud eos, feram illam, sagittam, & flumen celebre significat.

35. *Ipsa Pales.*] Pales Dea pastorum & pabuli: quam tamen Varro vult esse masculini generis. *Apollo.*] Hic Apollo Nomius intelligitur: sic dictus à νομὴ, *pascuum*; quia greges olim Admeti regis pavit. Georg. 3. 2.

36. *Grandia hordea.*] Speciem pro genere, hordeum pro quolibet frumento.

37. *Infelix lolium*, &c.] Lolium, COCKLE-WEED: Græcis ζιζάνιον. *Avena*] Duplex: altera sativa, et ad equinum pabulum utilis; altera plane inanis ac sterilis, de quâ hìc sermo. In hanc ultimam, & in lolium dicuntur frumenta degenerare.

38. *Purpureo narcisso.*] Duplex narcissi species; præcipua, ex Dioscoride, l. 4. 161. *Flos albus*, inquit, *intus croceus*, κροκώδης; *in quibusdam purpureus*, πορφυροειδής.

39. *Carduus &*, &c.] Carduus agrestis, THE THISTLE. *Paliurus.*] Herba, vel juxta alios frutex asperrimus: quidam spinam albam putant.

Dulcis

Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolùm æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo:
Nos tamen hæc quocunq; modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninq; tuum tollemus ad aſtra: [nis.
Daphnin ad aſtra feremus: amavit nos quoq; Daph-
MOP. An quicquam nobis tali ſit munere majus?
Et puer ipſe fuit cantari dignus, & iſta
Jampridem Stimicon laudavit carmina nobis.
ME. Candidus inſuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibuſque videt nubes & ſidera Daphnis.
Ergo alacris ſylvas & cætera rura voluptas,
Panaque, paſtoreſque tenet, Dryadaſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitiâ voces ad ſidera jactant
Intonſi montes: ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta: Deus, Deus ille, Menalca.

ſedare ſitim ſcaturiente rivo dulcis aqua. Nec tantum aquas magiſtrum fiſtulâ, ſed etiam voce. Felix juvenis, tu modo eris primus poſt eum. Nos tamen viciſſim tibi qualicumque modo canemus hæc noſtra, & Daphnim tuum tollemus in cælum: Daphnim tollemus in cælum, Daphnis nos etiam dilexit. MOP. *An ulla res mihi ſit pretioſior, quàm hoc munus? & puer ipſe meruit celebrari, & jamdudum Stimicon laudavit mihi* tuos *iſtos verſus.* ME. *Daphnis ſplendens miratur portas cæli à ſe non antè viſas, & deſpicit ſub pedibus nubila & aſtra. Ergo læta voluptas occupat nemora, campoſque omnes, & Pana, & paſtores, & Dryadas virgines. Neque lupus ſtruit inſidias gregi, neque ullæ plagæ moliuntur fraudem cervis. Daphnis bonus diligit pacem. Ipſi montes inculti emittunt clamores ad aſtra* præ *gaudio, ipſa rupes* modulantur *verſus, ipſa arbores modulantur* hoc: *Deus, ô Menalca, Deus ille* eſt.

NOTÆ.

49. *Alter ab illo.*] Secundus; non dignitate quidem, quia doctrina par utrique eſſe dicitur, *Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum:* ſed ordine tantùm temporis: Ita ut alter alteri ſit ſimilis, ſed magiſter primus & antiquior, Mopſus verò ſecundus & junior. *Magiſter* autem ille Mopſi, videtur ipſe fuiſſe Daphnis.

52. *Amavit nos quoque Daphnis.*] At, inquiunt, Menalcas Virgilius eſt, ſiquidem deinde dicit de ſuâ fiſtulâ: *Hæc nos, Formoſum Corydon ardebat Alexim: Hæc eadem docuit,* &c. Virgilium autem non amavit J. Cæſar, quippe ignotum adhuc tunc tęmporis: atque adeò Daphnis non eſt J. Cæſar. Sed nihil obſtat, quo minus dicamus amatos à Cæſare Mantuanos, & cæteros Galliæ Ciſalpinæ populos: utpote ex eâ provinciâ, quam Cæſar tantopere expetiiſſet. Virgilius autem Mantuanus fuit.

54. *Et puer ipſe.*] Negat Servius poſſe id convenire J. Cæſari, qui non puer, ſed annos natus 56. interfectus eſt. Ego exiſtimo Cæſarem conſulto hìc vocari puerum; quia relatus fuerat inter cœleſtes Deos: Dii verò cenſebantur vigorem ſemper habere juvenilem; nec aliam ob cauſam *Heben*, ſive *Juventam*, Diis ad pocula miniſtranda adhibebant. Contrà *Senectus* inter inferna numina numerabatur. Æn. 6. 275. *Primiſque in faucibus Orci,* &c. *pallenteſque habitant morbi, triſtiſque ſenectus.* Sic Ovid. Met. l. 4. 17. de Baccho canit: *Tibi enim inconſumpta juventa: Tu puer æternus, tu formoſiſſimus alto Conſpiceris cælo.*

56. *Candidus.*] Color Diis ſuperis addictus, ut niger inferis & mortuis. Tibul. l. 3. 6. 1. *Candide Liber, ades.* Ovid. Triſt. 5. 514. ad Natalem Deum; *Candidus huc venias.* Adde quòd heroas in lacteo circulo crederent habitare, ex Cicer. in Somnio Scip. qui circulus non malè cœli veſtibulum & limen vocari poteſt. *Limen.*] Eſt tranſverſum in januâ lignum, inferius vel ſuperius. Sic dicitur vel à *limes*, quia terminatur hìc domus; vel à limus, id eſt *obliquus* & *tranſverſus*, ut vult Feſtus.

Olympi.] Montes duodecim hoc nomine inſigniti ſunt. Præcipuus in eâ parte Theſſaliæ, quæ ad Macedoniam vergit: cujus vertex ita editus, ut nubes penetrare, & ad cœlum uſque pertinere dicatur; immo & pro cœlo ſumatur à poëtis. Dictus quaſi ὁλολαμπὴς, *totus lucidus*, quia nubes excedit, & ſole ſemper illuſtratur. De *Dryadibus*, Ec. 2. 46. De *Pane*, Ec. 2. 31.

64. *Deus, Deus, ille,* &c.] Conſtat honores Divinos J. Cæſari à Triumviris decretos eſſe, paulo poſt Triumviratum conſtitutum, anno U. C. 712. Lepido 11. & Munatio Planco Coſſ. Hi autem honores præcipuè fuerunt: ut ædes ei in foro, ubi crematum ejus cadaver fuerat, conſtrueretur: ut ſimulacrum ejus ludis Circenſibus unà cum ſimulacro Veneris circumferretur: ut, ſi qua victoria nunciaretur, ei ſeorſum quaſi victori ſacrificaretur: ut qui in ejus ædem confugiſſet, ab injuriâ tutus eſſet. Et ab eo tempore Octavianus ſe *Divi* filium appellavit.

Sis

Utinam ſis commodus, & propitius tuis! ecce quatuor aras, ecce duas tibi, & duo altaria Phœbo erecta. *Singulis annis offeram tibi duo vaſa recenti lacte undantia, & duo vaſa pinguis olei. Præſertimque lætificans epulas copioſo vino; ad ignem, ſi* fuerit *hyems; ſub umbraculis, ſi* fuerit *æſtas: effundam è calicibus vina Chia,* quæ ſunt *novum nectar. Damœtas, & Ægon Cretenſis mihi canent: Alpheſibœus exprimet choreas Satyrorum. Hæc in honorem tuum ſemper fient, & cùm ſolvemus Nymphis vota annua, & cùm circuibimus campos* cum hoſtiâ. *Quamdiu aper amabit culmina montium, quamdiu piſcis amnes, & quamdiu apes alentur thymo, quamdiu cicadæ rore: ſemper gloria, & nomen tuum, & laudes durabunt. Agreſtes ſingulis annis ſic tibi vota facient, quemadmodum Baccho & Cereri. Tu quoque adiges* eos *ad vota ſolvenda.*

Sis bonus ô felixque tuis! en quattuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.
Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Crateraſque duos ſtatuam tibi pinguis olivi:
Et multo imprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit; ſi meſſis, in umbrâ;
Vina novum fundam calathis Arviſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt; & cùm ſolennia vota
Reddemus Nymphis, & cùm luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit,
Dumq; thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ:
Semper honos, nomenq; tuum, laudeſq; manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoq; votis.

NOTÆ.

65. *Felixque tuis.*] *Felix* dicitur, tam is qui habet felicitatem, quam is qui facit alios felices. Æn. 1. 334.

68. *Crateraſque.*] *Crater* Græca vox, κρατὴρ, à κεράννυμι miſceo; iſtud autem à κέρας cornu: quòd veteres cavis cornibus, aut effictis in figuram cornuum poculis biberent, in iiſque vinum aquâ miſcerent.

69. *Baccho.*] Vino, cujus inventor Bacchus à poëtis dicitur: Jovis ex Semele filius: διμήτωρ *bimater* dictus, quia ex utero matris fulminatæ tranſlatus in Jovis femur, inde maturo partûs tempore iterum prodiit. Orbem terrarum peragravit, Indos domuit, primus omnium triumphavit invectus elephanto: turbâ ſtipatus temulentarum & vociferantium fœminarum, quas ab eo *Bacchas* dixere. Supra v. 29.

71. *Arviſia nectar.*] Ab Arviſo, promontorio Chii inſulæ, in mari Ægæo, ubi vinum exquiſitiſſimum. *Nectar.*] Potus Deorum, ut *ambroſia* cibus: ſæpe tamen promiſcuè ſumuntur: utrumque immortalitatem ſignificat. *Nectar* enim à νη privativâ particulâ, & κτείνω occido; *ambroſia*, ab α privativo, & βροτὸς *mortalis*. Utrumque miniſtrarunt diis Hebe, ſive Juventa, & Ganymedes. *Calathis.*] Poculis ad ſpeciem calathorum formatis. Ecl. 2. 46. Et Martialis apophor. 107. de calathis ait: *Nos Satyri, nos Bacchus amat:* unde patet calathum poculum quoque eſſe, non tantum caniſtrum.

72. *Damœtas,* &c.] Ecl. 3. 1. *Ægon.*] ab αἴξ *capra:* dictus *Lyctius*, à Lycto Cretæ inſulæ civitate.

73. *Alpheſibœus.*] Ab ἀλφάω *invenio*, & βοῦς *bos*. Hoc loco nomen paſtoris proprium eſt: ſed apud Homerum Il. 18. 593. epithetum eſt puellarum, quæ propter formam reperiebant multos juvenes, à quibus boves accipiebant munerum loco: quia opes omnes illis temporibus in gregibus ſitæ erant. De *Satyris*, Ecl. 6. in arg.

74. *Et cùm ſolennia vota.*] Sacra Nymphis fieri ſolita; vel in agris, ut Tumebo placet; vel etiam in domibus, ut Victorio. *Solennia* ſunt quæ *ſolum in anno* fiunt, id eſt, ſemel ſingulis annis.

75. *Et cùm luſtrabimus agros.*] Sacrificium innuit dictum *Ambarvale*. De quo Geor. 1. 345.

79. *Cererique.*] Ceres Saturni & Opis filia, mater Proſerpinæ, quam à Plutone raptam fertur laborioſiſſimè toto orbe quæſiviſſe: frugum, & cultûs terræ, magnâ ex parte repertrix.

80. *Damnabis tu quoque votis.*] Qui vota ſuſcipit, poſtulat aliquid à Deo, eidemque aliquid promittit. Si Deus promiſſa annuat: tum vovens quaſi damnatur, & judicio tenetur promiſſa exolvere. Unde Deus dicitur *damnare votis* vel *voti*, cùm poſtulata annuit, & ſic adigit voventem ad exolvenda promiſſa. Livius, dec. 3. l. 7. *Deos, Deaſque precabantur, ut illis fauſtum iter felixque pugna eſſet: & damnarentur ipſi votorum, quæ* pro *iis ſuſcepiſſent.* Æneid. 5. 237. eodem ſenſu dicitur, *voti reus.*

MO. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantùm venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles:
ME. Hâc te nos fragili donabimus antè cicutâ. 85
Hæc nos: Formoſum Corydon ardebat Alexim:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?
MO. At tu ſume pedum, quod me, cùm ſæpe rogaret,
Non tulit Antigenes (& erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis atque ære, Menalca. 90

MO. *Qualia tibi, qualia munera reponam pro tali cantu? Neque enim ſuſurrus Auſtri ingruentis, nec ripæ undis verberatæ ſic me delectant, neque fluvii qui inter lapidoſas valles volvuntur.* ME. *Priùs tibi dabo hanc tenuem fiſtulam: quâ ego didici* canere: *Formoſum Corydon amabat Alexim; eâdemque didici, Cujum pecus? an Melibœi?* MO. *Tu verò, Menalca, accipe pedum inſigne nodis æqualiter* diſtantibus, *& are: quod Antigenes non obtinuit, licet ſæpe à me peteret; & tunc tamen merebatur amari.*

NOTÆ.

82. *Venientis ſibilus Auſtri.*] Venientis, id eſt, naſcentis: tunc enim potiùs eſt aura, quàm ventus. Sic Æn. 5. 344. *gratior & pulchro veniens in corpore virtus:* id eſt, *naſcens & creſcens.* De Auſtro, Eclog. 2. 58.

86. *Hæc nos: formoſum*, &c.] Hâc eâdem fiſtulâ cecinimus Eclogam 2. quæ incipit: *Formoſum paſtor Corydon*, &c.] Item Eclogam 3. quæ incipit: *Dic mihi, Damœta, cujum pecus, an Melibœi?*

88. *Pedum.*] Virgam paſtoralem incurvam: *formoſum are*, quo ſuppactum eſt; & *nodis paribus*, id eſt, nodis qui æquali intervallo à ſe invicem diſtant.

ECLOGA VI.

*SILENUS.

ARGUMENTUM.

SILENUS pueros Chromin & Mnaſilum docet primam rerum originem, juxta doctrinam Epicuri, additque varias fabulas. Per Silenum, Syronem Epicureum philoſophum; per Chromin & Mnaſilum, Virgilium & Varum, Syronis eâ in Philoſophiâ diſcipulos, intelligunt interpretes. Certe Romæ tunc temporis vigebat hæc ſecta plurimùm. Et Virgilium *quidem oſtendit hæc Ecloga diſciplinæ huic aliquando adhæſiſſe.*

Nam conſequentibus annis videtur ad Pythagoram aut Platonem deflexiſſe, cujus Philoſophiam ſequitur, Æn. 6. 724. Varum *autem illum, de quo hic ſermo, ab Epicuri diſciplinâ, etiam in moribus, non abhorruiſſe conjicio, ex Ode Horatii* 18. *lib.* 1. *quæ ad eum ſcripta eſt, & plane Epicurum ſapit. De* Syrone *utriuſque præceptore habemus apud Ciceronem, & quòd ipſius Ciceronis amicus fuerit,* Epiſt. famil. *l.* 6. 11. *& quòd vir optimus, doctiſſimuſque Epicureus,* De finib. *l.* 2. 119. *Quo eodem ex opere facilè colligitur, eum in Italiâ floruiſſe ultimâ Ciceronis ætate: quâ ætate Virgilius, tum juvenis, operam ei dare potuit.*

Ex hoc primo Eclogæ verſu, Prima Syracoſio, &c. *ſunt qui probent, hanc inter cæteras ordine temporis primam eſſe; eamque à Cicerone fuiſſe auditam in theatro, cùm à Cytheride ſive Lycoride mimâ cantaretur: unde ad ſuam & Virgilii laudem Cicero exclamarit:* Magnæ ſpes altera Romæ. *Sed hæc Donati ſomnia ſunt, qualia multa ſomniavit. Videtur quippe poëta profiteri Ecl.* 1. *veniſſe ſe primò Romam, ut agros recuperaret ſuos: at Cicero annis ante diviſionem agrorum ferme duobus obiit, nempe ſub initium Triumviralis proſcriptionis, anno V. C.* 711. *cùm agri diviſi non ſint niſi anno V. C.* 713. *ineunte. Immo probo ego ex iiſdem verſibus, hanc non eſſe primam:* Prima Syracoſio dignata eſt ludere verſu: *igitur non jam primùm; ſed antea*

etiam luſerat; idque unum ſignificat, ſe primum omnium inter Latinos, Bucolicum ſcribendi genus è Græciâ ſeu Siciliâ, tranſtuliſſe. Quo autem ordine ac tempore hæc ſcripta ſit, incertum eſt.

NOTÆ.

* *SILENUS.*] Senex, Bacchi nutritius & pædagogus; ſemper aſino vehi, ſemper ebrius deſcribi ſolitus; cornuto capite, ſimis naribus: magnæ tamen ſolertiæ, unde dicitur multa ſapienter ediſſeruiſſe regi Midæ: memoratu que rex Antigonus vertiſſe ſibi laudi, quòd ab hoſtibus propter deformitatem quaſi Silenus rideretur, ut eſt apud Senec. De Irâ, l. 3. 22. Nomen à σιλλαίνειν, *ſcommata jacere, cavillari*, ex Æliano, l. 3. Var. Hiſt. c. 40. Sileni autem dicuntur omnes Satyri ſeniores, ex Pauſaniâ in Attic. Quanquam aliqui pingunt Silenum pedibus humanis, Satyros caprinis.

Satyri autem è Bacchi comitibus etiam fuerunt, ſalacitate inſignes. Plutarchus in Syllâ refert, unum ex illo genere ad Syllam eſſe adductum. Hieronymus in vitâ Pauli Eremitæ, unum quoque à S. Antonio viſum eſſe teſtatur; itemque alium ab omni Alexandrino populo, Conſtantini temporibus. Alii tamen hos inter ſpectra aut naturæ monſtra referunt, totumque id genus revocant ad fabulas. Nomen deducit Ælianus à σεσηρέναι, quod eſt, *os habere in modum rictûs canini conformatum*: Caſaubonus à Doricâ voce σάταρ, *jocari*: aliunde alii.

Panes his non abſimiles, quorum primus *Pan*, Mercurii filius; à πᾶν, *omne*: de quo multa Ecl. 2. 31.

Faunı, à *fando* dicti: quia ſylveſtribus in locis affari homines & alloqui putabantur: quod aiunt in prælio Romanos inter & Etruſcos de reſtituendis in regnum Tarquiniis accidiſſe: voce è ſylvis erumpente, quæ Romanos bono eſſe animo juberet.

Sylvanus & *ſylvani*, à *ſylvis* dicti. Ecl. 10. 24.

INTERPRETATIO.

Muſa mea, prima omnium *dignata eſt canere Sicula carmina: nec eam puduit incolere nemora. Cum canerem reges & bella, Apollo* mihi *vellicavit aurem, & me* ſic *admonuit: Tityre, decet paſtorem paſcere pingues oves, & componere tenues verſus. Ego nunc, ô Vare, exercebo fragili*

PRima Syracoſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit ſylvas habitare, Thalia.
Cùm canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Paſtorem, Tityre, pingues
Paſcere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namq; ſuper tibi erunt qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & triſtia condere bella)

NOTÆ.

1. *Prima Syracoſio.*] Primus è Latinis non ſum dedignatus ſcribere carmina bucolica, ad imitationem Theocriti Syracuſani. *Syracoſio*: ut brevis eſſet ſylaba tertia, quæ alioqui longa eſt in *Syracuſio*, Συρακυσίῳ. *Syracuſa*, urbs Siciliæ tunc ampliſſima: urbes olim quatuor, ex Cicerone; quinque, ex Strabone, ambitu ſuo complectens. Nunc *Saraguſa*.

2. *Thalia.*] Una è novem Muſis, comœdiæ & ludicrorum præſes: à θάλλω *vireſco, floreo, exhilaror.*

3. *Cùm canerem reges.*] Dicitur Virgilius res Albanas primò tractandas ſuſcepiſſe, ſed abjeciſſe deinde opus, & ad bucolica ſtudium convertiſſe. *Cynthius.*] Et Cynthia, nomina Apollinis & Dianæ: quia nati ambo in inſulâ maris Ægæi *Delo*, ubi mons eſt *Cynthus*.

4. *Aurem vellit.*] Proverbialiter dictum, pro *admonuit*; ſive quia, ut vult Eraſmus, in jus ituri vellicabant aurem illius, quem eſſe teſtem volebant: unde Horat. Sat. l. 1. 9. 75. *Licet anteſtari? ego verò oppono auriculam, rapit in jus.* Vel quia, ut vult Servius, auris memoriæ conſecrata eſt; quemadmodum frons Genio, & digiti Minervæ. *Tityrum* hìc ſe appellat Virgilius, ut Ecl. 1. 1.

5. *Deductum Carmen.*] Id eſt, tenue: à lanâ, quæ ad majorem tenuitatem nendo deducitur. Horat. Epiſt. l. 2. 1. 225. *Tenui deducta poëmata filo.* Tibul. l. 1. 3. 86. *Deducat plena ſtamina longa colo.*

7. *Vare*, &c.] De illo magna lis apud interpretes. Alii enim laudes illas attribuunt *P. Alpheno Varo*; alii *P. Quintilio Varo*; alii *Quintilio Cremonenſi*, quem item *Varum* vocant. Conſtat hos tres Virgilii æquales fuiſſe. Et *Alphenus* quidem *Varus*, Servii Sulpicii juriſconſulti diſcipulus, juriſconſultus ipſe fuit celebris: qui ex arte ſutoriâ; aut, ut volunt alii, tonſoriâ, ad conſulatum adrepſit, an. U.C. 755. Digeſtorum libros ſcripſit quadraginta. Laudatus à Gellio propter ſtudium antiquitatis, lib. 6. 5. Ab Horatio memoratur propter vafritiem, Sat. lib. 1. 3. Ab interpretibus Horatii, Cremonenſis dictus. Tamen hnic non puto dicatam eſſe hanc Eclogam, tum quia nullâ laude bellicâ,

Agreſtem

Agreſtem tenui meditabor arundine Muſam.
Non injuſſa cano: ſi quis tamen hæc quoque ſi quis
Captus amore leget; te noſtræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla eſt,
Quàm ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis & Mnaſilus in antro
Silenum pueri ſomno videre jacentem,
Inflatum heſterno venas, ut ſemper, Iaccho.
Serta procul tantùm capiti delapſa jacebant:
Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.
Aggreſſi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambo
Luſerat) injiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Ægle:
Ægle Naïadum pulcherrima: jamque videnti

fiſtulâ ruſticam muſam: ſiquidem multi ſuppetent tibi, qui optabunt celebrare laudes tuas, & ſcribere funeſta bella. Canto ea, quæ à Phœbo juſſus ſum cantare. Si tamen aliquis, ſi aliquis hæc etiam legat, horum amore percitus; te noſtræ myricæ, te omnis ſylva reſonabit, ô Vare: nullaque pagina magis placet Apollini, quam quæ ſibi præfixit Vari nomen. Pergite, ô Muſæ. Chromis & Mnaſilus pueri viderunt Silenum in cavernâ proſtratum ſomno; venis tumentibus heſterno vino, ut mos eſt. Erant procul humi coronæ, tantùm lapſæ è capite: Et grande poculum ſuſpenſum erat per anſam attritam. Hunc invadentes, injiciunt vincula confecta *ex ipſis coronis: ſæpe enim ille ſenex utrumque deceperat ſpe verſuum. Ægle adjungit ſe ſociam, & accedit pavidis: Ægle formoſiſſima Naïadum: Et* ipſi, *jam oculos aperienti,*

NOTÆ.

ſed unâ forenſi claruit: tum quia, cùm ſutor dicatur fuiſſe, nec ad conſulatum niſi diu poſt obitum Virgilii pervenerit; non videtur ejus fortuna tum, cùm Eclogæ ſcriberentur, ſatis Virgilii fortunæ præſtitiſſe, ut hic illi tam effuſis laudibus adularetur. *Quintilius* verò *Cremonenſis*, de quo ſic Euſebii Chron. ad annum primum Olymp. 189. qui reſpondet anno U. C. 730. *Quintilius Cremonenſis, Virgilii & Horatii familiaris, moritur.* Idem ille eſt, quem Servius Virgilii cognatum appellat; & cujus in morte Horatius Virgilium conſolatur, Od. l. 1. 24. Sed huic à nemine, præterquam à Grammaticulis *Vari* cognomen tribuitur. Omnino igitur laudes iſtæ ad *P. Quintilium Varum* referendæ ſunt: qui magnis muneribus ſub Auguſti imperio perfunctus eſt. Conſul an. U. C. 741. Syriæ deinde præſes per annos octo. Denique miſſus in Germaniam cum tribus legionibus; quas ingenti clade amiſit, inſidiis ab Arminio circumventus, an. U. C. 762. tanto ſuo dolore, ut ſibi conſciverit mortem; tanto Auguſti luctu, ut caput illidens parieti exclamaret, *Vare, legiones redde.*

7. *Et triſtia bella.*] Miror hìc Nannium & alios, qui bella intelligunt Germanica, Varo tam funeſta: illa enim anno, poſt obitum Virgilii ſeptimo circiter & vigeſimo, geſta ſunt. Bella igitur ſignificantur alia, quibus Varus per Triumvirales tumultus interfuerat: *triſtia*, non illi, ſed ejus hoſtibus, & patriæ generatim.

9. *Si quis tamen*, &c.] Quanquam Apollo me deterruerit à tuis factis heroico verſu deſcribendis: ſi quis tamen hæc legat bucolica; is nomen tuum noſtris in ſylvis, ſeu bucolicis, undique ſparſum reperiet; quod quidem ideo undique ſparſi, quia ſcio, ſcripta Phœbo placere magis nulla, quàm quæ nomen tuum præferunt. Et verò etiam nona Ecloga mentionem Vari crebram facit. De *Myricis*, Ecl. 4. 2. De *Pieridibus*. Ecl. 3. 85.

13. *Chromis & Mnaſilus.*] Juniores Satyri. *Chromis* à χρόμη, *hinnitus, audacia.*

Mnaſilus.] à μνάω, *meminiſſe facio*: & σίλλος, *ſcomma.*

15. *Iaccho.*] Bacchi nomen, ab ἰαχὴ, *clamor*: ob vociferantes in ejus comitatu ebrias mulieres.

16. *Serta procul tantùm*, &c.] Sic explicat Turnebus hanc vocem, *tantùm*: ſerta procul jacebant: tantùm delapſa è capite, non rupta, non calcata. Sic Cerdanus: Jacebat, dormiebat, vinum inhalabat, omnes habebat ebrietatis notas; hæc una tantùm nota deerat, quòd ſerta non gereret in capite. Hic enim erat ebriorum mos. *Capiam coronam mi in caput, aſſimulabo me eſſe ebrium*, Plaut. in Amphit. 3. 4. 16. *Capiti.*] pro capite. Sic. G. 1. 267. *Nunc torrete igni fruges.*

17. *Cantharus.*] Vas vinarium, in formam Scarabæi, qui κάνθαρος dicitur. Baccho ſacer eſt: unde notatus ſuperbiâ C. Marius, quòd poſt victoriam Cimbricam cantharis potare Liberi patris exemplo auſus fuerit, ex Plin. l. 33. 11.

18. *Ambo.*] *Ambos* Latinâ formâ; *ambo* Græcâ, ἄμφω. Sic *duos* & *duo*, δύο. Ecl. 5. 68. *Craterasque duos ſtatuam.* Æn. 11. 285. *Si duo præterea tales Idæa tuliſſet Terra viros.*

21. *Ægle Naïadum pulcherrima.*] Ab αἴγλη, *ſplendor.* Nymphæ nomen, Nereæ & Solis filia. De *Naiadibus*, Ecl. 2. 46. Dicuntur *Na-i-a-des*, quadriſyllabâ voce, ut hìc; vel *Naiades*, aut *Naïdes*, triſyllabâ voce, ut Ecl. 10. 10. *Naiades indigno cum Gallus amore periret.*

linit frontem & tempora moris rubris. Ille ridens fraudem: Cur, ait, implicatis mihi *vincula? expedite me* ex iis, *O pueri: ſufficit quòd potuerim deprehendi* à vobis. *Audite verſus quos petitis: vobis verſus; huic* Ægle *aliud præmium erit: ſimul ipſe incipit. Tunc verò aſpiceres Faunos & feras ſaltare ad cantum, tunc duras quercus cacuminibus nutare. Nec mons Parnaſſus adeò latatur Apolline; nec Rhodope & Iſmarus adeò mirantur Orpheum. Cantabat enim quomodo ſemina terrarum, & aëris, & maris, & ſimul puri ignis, congregata fuerint in immenſo vacuo: ut* ex *his primis omnia principia, & ipſa moles recentis mundi coaluerit. Deinde* quomodo *terra*

Sanguineis frontem moris & tempora pingit.
Ille dolum ridens: Quò vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: ſatis eſt potuiſſe videri.
Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit: ſimul incipit ipſe.
Tum verò in numerum Faunoſque feraſque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnaſſia rupes,
Nec tantùm Rhodope miratur & Iſmarus Orphea.
Namque canebat uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animæque, mariſque fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreverit orbis.
Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea Ponto

NOTÆ.

22. *Sanguineis frontem moris.*] *Morum*, fructus arboris *mori*: MULBERRY. Vocat *ſanguinea*: quod, candida cùm eſſent priùs, è ſanguine Pyrami & Thisbes ruborem induerint. Ovid. Met. 4. 54.

24. *Satis eſt potuiſſe videri.*] Supple, ad impetrandum quod vultis: *quia*, inquit Servius, *ſemidei, cùm volunt tantùm, videntur:* atque adeo, ſi videri volunt, ſignum eſt eos velle videntibus poſtulata concedere. Vel ſenſus eſt, Solvite me, ſatis enim ludi eſt, quòd is viſus ſim vobis, qui ligari poſſem.

27. *In numerum Ludere.*] Saltare, ita ut motuum ratio & menſura, cantuum rationi & menſuræ reſpondeat. De Faunis, in notis ad argumentum hujus Eclog.

29. *Parnaſſia rupes.*] Mons in Phocide, Citharoni & Heliconi vicinus; gemino vertice: quorum alter *Niſa* vocatur, Baccho ſacer: alter *Cirrha*, Phœbo Muſiſque dicatus.

30. *Rhodope.*] Mons Thraciæ, nivibus ſemper horrens, ad Euxinum mare protenſus, ex quo Hebrus profluit. *Iſmarus.*] Plur. *Iſmara:* mons alter, in maritimâ regione Thraciæ, non procul ab oſtiis Hebri. Hæc loca peragravit Orpheus vates, de quo G. 4. 454. De *Orpheo*, ibid.

31. *Namque canebat uti*, &c.] Origo mundi, juxta opinionem Epicuri philoſophi Athenienſis, ex oppido Gargetto: qui natus anno ante Chriſtum circiter 341. regnante in Macedoniâ Philippo, Alexandri patre: ex calculo ſenex obiit. Cujus philoſophiam de rerum naturâ verſibus perſecutus eſt Lucretius. Statuebat igitur duo rerum principia, *plenum* & *inane*: quia quicquid eſt, vel continetur, & eſt *plenum*; vel continet, & eſt *inane*. *Inane* vocabat, ſpatium uſquequaque diffuſum, carens corporibus: *plenum* appellabat, atomos, ſive minuta corpuſcula, toto inani volitantia; quæ hìc à Virgilio *ſemina* vocantur: quorum ex fortuito concurſu coaluerint illa quatuor, quæ dicimus elementa, ignis, aqua, terra, & aër. Aërem hìc *animam* vocat, poſt Lucretium l. 6. 577. *Ventus ubi, atque anima ſubitò vis maxima quædam.* Quia *animabilis & ſpirabilis eſt*, ex Cicer. De nat. Deor. 2. 91. Ex his porro elementis, inter ſe ordinatis ac temperatis, cœlum, ſol, animalia, cæteraque deinde formata ſunt.

35. *Solum.*] Primò dicitur de plantâ pedis. Sic Lucr. l. 1. 924. *Avia Pieridum peragro loca, nullius ante Trita ſolo.* Hinc *ſolea* dicta, quæ partem illam pedis obtegit. Hinc & *ſolum* pro terrâ vulgò ſumitur, ex Varr. l. 4. de L. L. quia *ſolo*, id eſt, plantâ pedis teritur. Neque pro terrâ tantùm, ſed pro unaquaque re, quæ alteri ſupponitur, eamque ſuſtentat. Pro mari, Æn. 5. 198. *Vaſtis tremit ictibus area puppis, ſubtrahiturque ſolum.* Pro cœlo etiam; Ovid. Met. 1. 73. *Aſtra tenent cæleſte ſolum.* Frequentiùs tamen pro terrâ, tam in ſingulari, quàm in plurali numero, G. 1. 80. *Ne ſaturare ſimo pingui pudeat ſola.*

Diſcludere Nerea ponto.] *Pontus* hìc uſurpatur, non pro aquis, ſed pro loco, ſive cavitatibus terrarum, in quibus aquæ ſegregatæ ſunt. *Nereus* verò ſumitur pro aquis ipſis. Is juxta Orpheum, Deorum antiquiſſimus eſt: juxta alios, Oceani & Tethyos filius. Idem ex Doride, ſorore & uxore ſuâ, maximam Nympharum marinarum turbam ſuſcepit, quæ *Nereides* dictæ. *Nerea*, accuſativus Græcus.

Cœperit,

Cœperit, & rerum paullatim ſumere formas.
Jamq; novum ut terræ ſtupeant luceſcere ſolem,
Altiùs atque cadant ſubmotis nubibus imbres:
Incipiant ſylvæ cùm primùm ſurgere, cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaſeaſq; refert volucres, furtumq; Promethei.
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent: ut litus, Hyla, Hyla, omne ſonaret.
Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaën nivei ſolatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla ſecuta eſt
Concubitus: quamvis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in levi quæſiſſet cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras!
Ille latus niveum molli fultus hyacintho,

cœperit ſolidari, & aquas diſpellere à ſe in mare, & accipere ſenſim ſpecies rerum. Poſtea quomodo terra miraretur ſolem recentem emicare, & quomodo *pluviæ decideren è nimbis altè remotis* à terrâ: *cùm nemora tunc inciperent creſcere, & cùm animalia* adhuc *rara vagarentur per montes* nondum *cognitos. Deinde narrat ſaxa projecta à Pyrrhâ, tempora Saturni, & aves Caucaſi, & ignem ſubreptum à Prometheo. Addit his* rebus, *quem ad fontem Argonautæ altè vocaſſent Hylan amiſſum: quomodo ripa omnis referret: Hyla, Hyla. Et ob amorem tauri condolet Paſiphaë; felici ſi nunquam tauri fuiſſent. Ah, mulier miſera, qua inſania te occupavit? Filiæ Prœti repleverunt campos falſis mugitibus: nulla tamen* earum *quæſivit tam infames amplexus pecudum; licet metueret ſuo collo* jugum *aratri, & ſæpe exploraret cornua in fronte politâ. Ah, mulier miſera,* tu *jam vagaris per montes! taurus* verò *reclinans candidum latus in teneris hyacinthis,*

NOTÆ.

41. *Lapides Pyrrhæ*, &c.] Pyrrha Deucalionis uxor fuit, quo apud Theſſalos regnante, contigit diluvium: ex quo ſervati duntaxat hi duo, & naviculâ delati in Parnaſſum; qui montium omnium unus aquis ſubmerſus non fuerat. Ibi Themidis oraculum conſuluerunt de reparatione generis humani: acceptoque reſponſo, ut magnæ matris oſſa poſt tergum projicerent, lectos è terrâ omniparente lapides projecere, quorum qui ſunt à Deucalione projecti, in mares; qui à Pyrrhâ, in fœminas continuò mutati ſunt. Ov. Met. 1. 318. *De Saturni regno*, Ecl. 4. 6.

42. *Caucaſeaſque*, &c.] Prometheus, Japeti filius ex Aſiâ conjuge, Deucalionis pater: cùm ignem è cœlo furatus eſſet, admotâ ſolis currui face è ferulis confectâ: eoque igne, vel hominem à ſe è luto formatum animaſſet; vel, ut narrant alii, plurimas artes ad uſum hominum reperiſſet; à Mercurio juſſu Jovis in Caucaſi ſcopulo ligatus eſt: vultur, aut aquila jecori ejus aſſiduè pertundendo adhibita. *Caucaſus*, Aſiæ mons notiſſimus, inter mare Euxinum & Caſpium.

43. *Hylan nautæ quo fonte*, &c.] Hylas puer, deliciæ Herculis, ejuſque comes in Argonauticâ expeditione. Is cùm è navi deſcendiſſet ad aquationem, in ripam fontis incumbens urnæ pondere demerſus eſt: à Nymphis, ut fabulantur, raptus; ab Hercule & Argonautis diu fruſtra inclamatus. Unde in ejus memoriam ſolennes eo in loco inſtitutæ ſunt inclamationes, & curſitationes populi, ex Solino, c. 42.

Quo fonte.] Quis enim fuerit ambigitur. Solinus *Hylam* fontem & lacum aſſignat, qui Pruſiadem Bithyniæ urbem alluit. Alii *Aſcanium* ejuſdem regionis fluvium, &c.

44. *Hyla, Hyla, omne.*] Græci vocalem longam ante aliam vocalem rarò elidunt, & ſæpe corripiunt: Ita hoc loco Virgilius.

46. *Paſiphaën.*] Filia Solis fuit: nomen à patre deductum, qui πᾶσι φάος *omnibus lucet*: uxor Minois regis Cretæ: quæ, tauri amore capta, & Dædali artificis ope vaccæ ligneæ incluſa, Minotaurum è tauro peperit, ſemihominem & ſemibovem. Reliqua Æn. 6. 26. *Virginem* vocat, etſi jam Phædræ, Ariadnes & Androgei matrem: Plauti, Terentii, & Euripidis exemplo; qui ſic appellant corruptam etiam quamlibet fœminam, modò junior ſit.

48. *Prœtides.*] Filiæ Prœti regis Argivorum, & Antiæ, vel Sthenoboeæ. Hæ cùm ſe Junoni formâ æquipararent, ab illâ in eam rabiem actæ ſunt, ut vaccas ſe putarent: poſtea ſanatæ ſunt à Melampo. *Falſos* mugitus vocat, quia re ipsâ non erant vaccæ, ſed vano errore deceptæ ſæpe frontem tentabant, explorabantque num cornutæ eſſent.

ſub umbroſâ ilice reguſtat herbas pallidas: vel conſectatur aliquam vaccam *in numeroſo armento. O Nymphæ, Cretenſes Nymphæ! claudite jam, claudite ſaltus ſylvarum:* ut videamus, *an fortaſſe alicubi vaga veſtigia tauri ſe noſtris oculis offerant obviam. Forſitan aliquæ vaccæ allicient illum ad ſtabula Gortynia, aut ſectantem greges, aut cupidum viridis herbæ. Deinde cantat virginem admiratam poma Heſperidum. Deinde cingit ſorores Phaëthontis muſco corticis amaræ, & attollit è terrâ excelſas alnos. Deinde cantat quemadmodum una è Muſis deduxerit in colles Bœotiæ* Cornelium *Gallum, deambulantem circa fluenta Permeſſi: & quemadmodum totus chorus Apollinis aſſurrexerit* huic *viro. Quemadmodum Linus paſtor,*

Ilice ſub nigrâ pallentes ruminat herbas:
Aut aliquam in magno ſequitur grege. Claudite Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite ſaltus:
Si qua fortè ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia. Forſitan illum,
Aut herbâ captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala puellam:
Tum Phaëthontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una ſororum;
Utque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine paſtor,

NOTÆ.

54. *Ruminat.*] *Rumen* eſt pars eminens gutturis, cujus in cavitatem demiſſi cibi à quibuſdam animalibus revocantur, & reguſtantur; quod *ruminare* dictum eſt.

Pallentes herbas.] Quia calore ſtomachi viriditatem amiſerunt, cum remanduntur. De *hyacinthis*, Ecl. 3. 63. De *Ilice*, Ecl. 1. 18.

55. *Claudite Nymphæ*, &c.] Verba ſunt, vel Paſiphaës, quam Silenus loquentem inducit ad Nymphas: vel ipſius Sileni Paſiphaën ſolantis, & Nymphas precantis, ut ei in inveniendo tauro opem ferant.

56. *Claudite.*] Retibus, ſive indagine; quomodo feræ clauduntur in venatione, ne aufugiant.

Saltus.] A ſaliendo: pars eſt ſylvarum, vel in quâ ſpiſſæ arbores exiliunt & aſſurgunt altiùs, ut Iſidoro placet; vel potiùs, ut Varroni, pars vacua & expedita ab arboribus, ubi pecudes libere paſcant & exiliant. Ita G. 3. 143. *Saltibus in vacuis paſcam. Dictææ.*] à Dicte, qui mons eſt in Cretâ celebris, cujus in antro apes Jovem infantem aluêre. G. 4. 152.

58. *Forſitan illum*, &c.] Fortaſſe, niſi claditis ſylvas, effugiet *ſtabula ad Gortynia. Gortyna*, vel *Cortyna*, oppidum Cretæ mediterraneum, lætioribus pabulis inſigne, ubi propterea Solis armenta fuerunt.

61. *Heſperidum miratam mala puellam.*] Atalanta eſt, filia Schœnei regis in Scyro, maris Ægæi inſulâ: quæ cum procis curſu contendebat eâ lege, ut victori nuberet, victum occideret. Victa tandem eſt ab Hippomene Martis, vel Neptuni nepote: dum aureis malis, quæ ab illo projecta inter currendum fuerant, colligendis occuparetur. Mala Hippomeni dederat Venus, ex horto Heſperidum. *Heſperides* fuere tres, Ægle, Arethuſa, & Heſperethuſa: filiæ Heſperi, qui frater Atlantis fuit. Hæ ad Lixum Mauritaniæ oppidum, hortos incolebant aureis arboribus pretioſos, & à pervigili dracone cuſtoditos; quem Hercules occidit, fructuſque deprædatus eſt.

62. *Phaëthontiadas.*] Sorores Phaëthontis filiæ Solis, à quo dictæ quoque ſunt *Heliades*, Phaëthuſa, Lampetie, & Lampethuſa: quæ nimio luctu ob fratrem dejectum è curru Solis in Eridanum, mutatæ ſunt, vel in alnos, ut hìc narrat Virgilius; vel in populos, ut Æn. 10. 190. Ovidius verò M. 2. 365. ait ex earum ramis electrum, ſive ſuccinum, in Eridanum, lacrymarum inſtar ſtillare. *Muſcus*, eſt quicquid extimo arborum cortici quaſi lanuginoſum & villoſum adhæret. *Cortex* maſculini & fœminini generis.

64. *Permeſſi ad flumina Gallum.*] *Permeſſus*, fluvius Bœotiæ, ex Helicone profluens. *Gallum.*] De eo, Ecl. 10. in argumento.

65. *Aonas in montes.*] Heliconem & Cithæronem, montes Bœotiæ; quæ primò Aonia dicta eſt, ab Aone Neptuni filio, qui montanis ejus regionis gentibus imperavit: deinde Bœotia, à bove; cujus ductu Cadmus pervenit ad eum locum, ubi Thebas condidit. Ovid. Metam. 3. 14. Hinc Muſæ *Aonides* appellatæ, quia ſacer eſt ipſis Helicon.

66. *Phœbi chorus.*] Muſæ novem, vel poëtæ. *Aſſurrexerit.*] Surrexerit è ſedibus, honoris causâ. *Linus*, Apollinis & Terpſichores filius. Ecl. 4. 56.

Floribus

Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Muſæ;
Aſcræo quos ante ſeni: quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.
Quid loquar? aut Scyllam Niſi, quam fama ſecuta
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto,
Ah! timidos nautas canibus laceraſſe marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona parârit?
Quo curſu deſerta petiverit, & quibus antè
Infelix ſua tecta ſupervolitaverit alis?

coronatus floribus & acri apio, hæc illi dixerit divinis verſibus: En ſume, Muſæ dant tibi hanc fiſtulam; quam prius dederant *Aſcræo ſeni; quâ ille canendo ſolebat evocare duras ornos è montibus: hâc fiſtulâ celebretur à te origo Grynæa ſylvæ; ut nulla ſit ſylva, quâ magis Apollo glorietur. Quid dicam* ut memoraverit, *aut Scyllam Niſi* filiam; *quam rumor tulit, cinctam latrantibus monſtris* circa *alba crura, diſturbaſſe naves Ulyſſeas, & in profundo mari laniaſſe, heu! nautas pavidos canibus marinis! Aut ut memoraverit corpus Terei converſum* in upupam; *quos cibos, qua munera Philomela illi præparaverit: quâ celeritate abierit in deſerta; & quibus pennis miſer volaverit ſuper domum* priùs *ſuam.*

NOTÆ.

68. *Apio.*] *Apium*, PARSLY: herba coronaria, quâ & ſepulcra ſpargi ſolebant, ex Suidâ; & victores Iſthmicis Nemæiſque ludis, itemque epulantes, coronari, ex Horatio Od. l. 2. 7. 23. *Quis udo deproperare apio coronas, curatve myrto? Quem Venus arbitrum dicet bibendi?* Ergo ad luctus & delicias idonea.

70. *Aſcræo quos ante ſeni.*] Heſiodo, cujus patria *Aſcra*, vicus Bœotiæ, in dextro Heliconis latere ſitus: qui, ut ipſe de ſe fabulatur initio Theogoniæ, cùm agnos in Helicone paſceret, accepit à Muſis non calamos quidem, ſed lauri virentis ramum. Strabo Cumam Æolicam illi patriam aſſignat, unde cum Dio patre commigravit Aſcram. Hunc alii Homero antiquiorem, alii æqualem, nonnulli juniorem putant. Lis adhuc pendet.

71. *Ornos.*] *Ornus*, Fraxinus ſylveſtris & montana. WILD ASH.

72. *Grynæi nemoris.*] *Grynium* juxta Strabonem, oppidum fuit Æolidis: ubi templum Apollinis candido è lapide, & lucus eidem ſacer fuit: locus oraculis inſignis. *Gallus* autem, de quo fuſe dicemus Ecl. 10. fertur reddidiſſe Latinis verſibus quædam ex Euphorione poëtâ Chalcidenſi: Suidas verò, inter illius Euphorionis opera, memorat *Mopſopia*, ſive *Confuſa*: in quibus varias hiſtorias, in primiſque multa de oraculis, narrabat. Quo in opere probabile eſt originem Grynæi oraculi fuiſſe deſcriptam, eamque partem à Gallo Latinè redditam eſſe.

74. *Quid loquar? aut Scyllam*, &c.] Duplex vulgò *Scylla* diſtinguitur: altera *Niſi* Megarenſium regis filia, quæ patrem, execto fatali ejus capillo, prodidit hoſti Minoi, cujus amore flagrabat; & in avem ceirim eſt converſa. *Ceiris* quibuſdam eſt, A HERON; quibuſdam, A BITTERN. Altera *Phorci* filia, quæ cùm amaretur à Glauco, per Circes invidiam mutata eſt inferiori parte corporis in caninos rictus, fonte quo lavari ſolebat, veneficiis infecto: cujus deformitatis horrore Siculum in fretum ſe præcipitem dedit, ibique in ſcopulum eſt converſa; non longè à celebri voragine, cui *Charybdis* nomen eſt: de quâ Æn. 3. 420. Hoc loco validâ tempeſtate jactatæ ſunt naves Ulyſſis, regis Ithacæ & Dulichii, inſularum in Ionio mari. Igitur pleriq; Virgilium accuſant, quòd utramque fabulam confuderit; tribueritque *Scyllæ Niſi*, quæ ad *Scyllam Phorci* pertinent. Iidemque non malè verſum emendant ex fide MSS. leguntque, *Quid loquar, an Scyllam Niſi, aut quam fama*, &c. Vel: *Quid loquar, aut Scyllam Niſi, aut*, &c. Cerdanus tamen vulgarem lectionem tuetur exemplo Ovidii, Amorum l. 3. 12. 21. qui *Scyllæ Niſi* canes quoque attribuit: *Per nos, Scylla, patri cano furata capillos, Pube premit rabidos inguinibuſq; canes.* Item Propert. l. 4. 4. 4. *Quid mirum in patrios Scyllam ſæviſſe capillos, Candidaq; in ſævos inguina verſa canes?*

78. *Terei*, &c.] Philomela & Progne filiæ fuerunt Pandionis, Athenienſium regis. Tereus rex Thraciæ Prognen uxorem duxit, ex eâque ſuſcepit Itym filium. Poſtea Philomelæ ſtuprum intulit, eique linguam abſcidit, ne ſcelus evulgaret: quo tamen in telâ deſcripto, utraque ſoror Itym jugulavit, & Tereo dedit epulandum: prolato deinde ſub finem epularum capite pueri, cùm Tereus ſtricto enſe in ultionem raperetur, ipſe in upupam avem mutatus eſt, A LAPWING; Philomela in luſciniam, A NIGHTINGALE; Progne in hirundinem; Itys in phaſianum, A PHEASANT.

Silenus cantat omnes fabulas quas felix Eurotas olim audiit, Phœbo canente; & juſſit ut lauri diſcerent: valles repercuſſa referunt cantus ad cœlum: quouſque Heſperus apparuit, cœlo invito, & coëgit paſtores colligere oves in ſtabulis, & recenſere numerum earum.

Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, juſſitque ediſcere lauros,
Ille canit: pulſæ referunt ad ſidera valles;
Cogere donec oves ſtabulis, numerumque referre
Juſſit, & invito proceſſit Veſper Olympo. 86

NOTÆ.

82. *Omnia quæ*, &c.] Quas omnes fabulas audiit Eurotas fluvius ab Apolline; cùm Apollo ejus in ripis verſaretur, ob amorem Hyacinthi, Laconis pueri.

83. *Eurotas.*] Laconiæ fluvius nobilis, ortus in Arcadiâ, lauris frequentibus inumbratus. Nunc *Baſilipotamo.*

86. *Invito proceſſit Veſper Olympo.*] *Veſper*, ſive *Venus* è ſeptem planetis unus, Solem fere comitatur. Et mane quidem dicitur *Luciſer*; Græce φωσφόρος, quâ etiam voce Latinè uſus eſt Martialis Epig. l. 8. 22. 1. *Phoſphore redde diem.* Dicitur & *Eous*, id eſt, matutinus, Georg. 1. 288. *Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.* Serò cùm apparet, vocatur *Veſper*, *Heſperus*, apud Plautum *Veſperugo.* Hunc unico equo vehi putabant, ut Solem quadrigis, & Lunam bigis: ſed equo manè albo, ſerò fuſco: unde, quia ex equo in equum deſiliebat, equos ei dicabant *deſultorios*, ex Iſidoro & Caſſiodoro. Stellam hanc alii Venerem ipſam dixere, alii Auroræ filium, alii fratrem aut filium Atlantis, Heſperum nomine: qui cùm altiſſimum conſcendiſſet montem, ut inde ſidera meliùs contemplaretur, in cœlum raptus creditur, & in Stellam mutatus.

Invito Olympo.] Quia cantûs ſuavitate quaſi captus ægrè ferebat noctem cum Veſpero procedere, quæ cantum abrumperet. De *Olympo*, Eclog. 5. 56.

ECLOGA VII.

* MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

NARRAT Melibœus paſtor contentionem amœbæam, ſive alternam, Thyrſidis & Corydonis: ſe coram & Daphnide judicibus, qui Corydoni palmam addicunt. In Corydone poſſumus agnoſcere Cornelium Gallum, aut Aſinium Pollionem, utrumque poëſeos laude florentem: in Thyrſide poëtam aliquem ex eorum amulis: in Daphnide, communem eorum amicum, apud quem illi contenderent: in Melibœo, Virgilium, qui dum amicos conſulit, de recuperandis agris & pecoribus ſolicitus, aſſumitur ab iis in judicem, jubeturque de re ſuâ ſecurus eſſe. Certe ſub his paſtoribus non infimæ ſortis homines latere, vel ex eo conjici poteſt, quod aureas marmoreaſque Diis voveant ſtatuas. Virgilium verò nihil prohibet hic Melibœum *vocari, qui non unam in Eclogis perſonam, ſed multiplicem induit.* Tityrum *enim ſe, in primâ Eclogâ*; Corydonem, *in ſecundâ*; Menalcam, *in nonâ, nuncupat. De ſcriptionis tempore, nihil certum. Affinis eſt Idyllio Theocriti Octavo.*

NOTA.

* *MELIBOEUS.* A curâ boum dictus: μέλει cura eſt, Cus bos. *Corydon* à κορυδὸς, *alauda*, A LARK. *Daphnis*, à δαφνὶς laurea. *Thyrſis*, à θύρσος, haſta pampinis veſtita in Bacchi ſacris.

MELI-

MELIBOEUS, CORYDON, THYRSIS.

MEL.

FOrtè ſub argutâ conſederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon & Thyrſis in unum:
Thyrſis oves, Corydon diſtentas lacte capellas.
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo:
Et cantare pares, & reſpondere parati.
Hìc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper deerraverat: atque ego Daphnim
Aſpicio: ille ubi me contra videt; Ocyus, inquit,
Huc ades, ô Melibœe; caper tibi ſalvus & hœdi;
Et, ſi quid ceſſare potes, requieſce ſub umbrâ.
Huc ipſi potum venient per prata juvenci:
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, éque ſacrâ reſonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos:

MEL. *Fortè Daphnis recubuerat ſub ilice ſuſurrante, & Corydon atque Thyrſis conjunxerunt ſimul greges: Thyrſis oves, Corydon capellas tumentes lacte. Uterque in florè ætatis, uterque ex Arcadiâ: & pares cantu, & parati ad certandum. Circa hunc locum aberraverat à me hircus ipſe dux gregis, dum munio teneras myrtos contra frigus. Ego verò ſtatim Daphnim video. Daphnis ubi me videt è regione; dixit, Veni huc citò, ô Melibœe: hircus & hœdi tui ſunt in tuto: & ſi potes aliquantulum morari, quieſce ſub hâc umbrâ. Juvenci* tui *venient ipſi huc per prata ad potandum: hic Mincius virens tegit ripas tenerâ arundine, & apes ſuſurrant è quercu ſacrâ. Quid egiſſem? Namque non habebam Alcippen, nec Phyllida, qua domi ſepararet* à matribus *agnos abductos ab ubere.*

NOTÆ.

1. *Ilice.*] Arbore glandiferâ, HOLM. Eclog. 1. 18. *Argutâ*, ſeu ſtridulâ; vel ob avium in ea ſedentium concentus; vel ob ventorum inter folia ſuſurrum.

4. *Arcades.*] Vel ex Arcadiâ oriundi, vel Arcadibus arte canendi ſimiles. Scena enim hujus Eclogæ, non in Arcadiâ; ſed in Galliâ Ciſalpinâ ſtatuitur, ad Mincii ripas, non procul à Mantuâ. De *Arcadibus*, Eclog. 4. 58. *Myrtis*, Eclog. 2. 54.

7. *Vir gregis ipſe caper.*] Caper pro hirco dictus; & *vir* per tranſlationem: nam *vir* proprie hominum eſt. Sic G. 3. 125. de tauro: *Quem legere ducem, & pecori dixere maritum.* Horat. Od. l. 1. 17. 7. de capellis & hirco: *Olentis uxores mariti.* Auctor hujus licentiæ Theocritus, Idyl. 8. 49. Ὦ τρᾶγε τᾶν λευκᾶν ἀγᾶν ἄνερ· *O hirce albarum caprarum vir.*

13. *Mincius.*] Fluvius Galliæ Ciſalpinæ leniſſimè fluens, *Menzo:* è Benaco lacu emiſſus, Mantuam alluens, indeque influens in Padum.

Eque ſacrâ, &c. quercu.] Sacra apud Græcos, qui eam dicabant Jovi, & ſingulis addicebant Dryadas & Hamadryadas; quæ cum illis & viverent & occiderent: ab ἅμα *ſimul*, & δρῦς *quercus*. Apud Romanos item: qui Nymphas ſive *Viras querquetulanas* colebant, præſides illius querceti, quod Romæ intra portam fuit, appellatam ideo *querquetulanam*: ex Feſto. Apud Gallos etiam, quorum ſacerdotes Druidæ, inde quoque appellati, ſacra nulla faciebant ſine querneo viſco, MISLETOE OF THE OAK. ex Plinio l. 16. 44.

Examina.] Apum coloniæ, ad novas ſedes quærendas emiſſæ: dictæ ſic, vel ab *exeundo*, quia ab alvearibus exeunt; vel meliùs, ut probat Voſſius in Etym. quaſi ἐξημμένα *ſimul ligata*. *Apes* enim dictæ ſunt ab antiquo verbo, *apo*: hoc autem deductum ab ἅπτω *ligo*: quia ſæpe apes colligatæ in cumulum videntur. G. 4. 257. *Aut illa pedibus connexa ad limina pendent.* Et adhuc Latinè *aptum* dicitur, quicquid ligatum & conjunctum eſt. G. 3. 168. *Ipſis è torquibus aptos junge pares*, &c.

14. *Alcippen, nec Phyllida, &c.*] Famularum Melibœi nomina. *Alcippe*, ab ἀλκὴ *ſubſidium*, & ἵππος *equus*; quaſi, curans equos. *Phyllis*, à φύλλον *folium*.

Et

Præterea *magna erat contentio Corydonis cum Thyrside. Attamen postposui mea negotia cantui illorum. Itaque cœpit uterque certare versibus alternis: Musæ enim volebant per vices ut cantarent. Hos Corydon, illos Thyrsis dicebat*, suâ quisque *vice*. COR. *Nympha Bœotia, nostræ delicia: vel inspirate mihi carmina, qualia* inspiratis *meo Codro: ille componit proxima carminibus Apollinis: vel si non omnes possumus* id assequi, *hoc loco canora* mea *tibia suspendetur è sacrâ pinu*. TH. *Pastores Arcadiæ coronate hederâ* me *poëtam crescentem, ut Codro rumpantur viscera* præ *invidiâ: aut si laudaverit me ultra quàm volo, coronate mihi frontem baccare; ne lingua maligna fascinet poëtam crescentem*. COR. *O Diana, puer Mycon* offert *tibi hoc caput pilosi apri,*

Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magPosthabui tamen illorum mea seria ludo. [num.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
COR. Nymphæ, noster amor, Libethrides: aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite: proxima Phœbi
Versibus ille facit: aut si non possumus omnes,
Hìc arguta sacrâ pendebit fistula pinu.
TH. Pastores hederâ crescentem ornate poëtam
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.
Aut si ultra placitum laudârit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
COR. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus

NOTÆ.

16. *Et certamen erat Corydon*, &c.] Antiptosin hìc Ramus agnoscit, casum pro casu, *Corydon*, pro *Corydoni*: Erat Corydoni magnum certamen cum Thyrside. Alii *certamen* accipiunt, quasi *certator*: quâ figurâ dicitur Æn. 5. 339. *Nunc tertia palma Diores*: id est, *tertius victor*. De *Musis*, Ecl. 3. 60.

21. *Nympha*, &c. *Libethrides.*] Primum hoc amœbæum continet vota pro poësi; petitque Corydon à Musis, ut sibi dent vim condendi carminis, qualem Codro concesserant: alioquin se artem depositurum. *Nymphæ.*] Musæ. *Libethrides.*] Præsides Libethrii fontis: quem Solinus, c. 8. in Magnesiâ locat, vocatque *præsidium poëtarum*; cæteri in Bœotiâ, ad Heliconem, auctore Pausaniâ in Bœot. qui addit, signa ibidem esse Nympharum & Musarum.

22. *Codro.*] Codrus Poëta fuit Virgilii temporum æqualis: ut probat Servius ex elegiis Valgii, quæ perierunt.

24. *Hìc arguta sacrâ*, &c.] Mos fuit emeritorum aliquâ in arte, ut artis instrumenta Diis ejus præsidibus suspenderent. Sic Vejanius gladiator apud Horat. Epist. 1. 1. 4. *Vejanius armis Herculis ad postem fixis latet abditus agro. Sacrâ pinu.*] Sacrâ magnæ Deorum matri Cybele, propter amicum Atyn in pinum commutatum.

25. *Pastores hederâ.*] Hederâ, non tantùm lauro, coronantur poëtæ. Vel quia, sicut lauri, sic hederæ semper virent: ideoque carminibus portendunt æternitatem. Vel quia poëtæ, Baccho etiam sacri sunt, propter furorem quo interdum Bacchantium instar corripiuntur. Unde è duobus Parnassi jugis, alterum dictum *Cirrha*, sacrum est Apollini; alterum dictum *Nisa*, sacrum Baccho.

27. *Laudârit, baccare frontem*, &c.] Erat in laude immodicâ species quædam fascinationis: quia *Nemesis* Dea, scelerum ultrix, & bonorum remuneratrix, inde iram concipere putabatur; & ab eo qui sic laudatus fuerat, pœnas repetere. Ait & Plinius l. 7. 2. *esse in Africâ familias quasdam effascinantium: quarum laudatione intereant probata, crescant arbores, emoriantur infantes.* Ad avertendum igitur fascinum, vel baccaris coronâ quasi amuleto utebantur: vel laudi præmittebant voculam, *præfiscini*, sive, *præfiscine*, hoc est, *sine fascino*: ut innuerent se laudare sincerè, non animo fascinandi. Ita Plaut. Asin. 2. 4. 84. *Præfiscine hoc nunc dixerim: nemo etiam me accusavit merito meo: neque me Athenis est alter hodie quisquam, cui credi rectè æquè putent.* Sensus igitur Eclogæ est: Coronate me, aut lauro, ut invidiâ rumpatur Codrus; aut baccare, ne me fascinet malignâ, id est, immodicâ laudatione. De *baccare*, Eclog. 4. 19. De *fascino*, Eclog. 3. 103.

29. *Setosi caput hoc apri*, &c.] Secundum amœbæum habet vota pro venatione, reque rusticâ. Ac primò, Corydon offert Dianæ, per Myconem amicum, caput apri, & cervi cornua; vel arbori, vel fani valvis aut parietibus affigenda: tum statuam integram promittit è marmore. Thyrsis primò jocosè agit cum Priapo ludicro numine: mox ei, vincendi studio & inani jactantiâ, marmoream, aureamque statuam vovet. De *Deliâ*, Ecl. 3. 67. De *Mycone*, Eclog. 3. 10.

Et

Et ramoſa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.
TH. Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare ſat eſt: cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleverit, aureus eſto.
CO. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formoſior albâ:
Cùm primùm paſti repetent præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
TH. Immò ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco, projectâ vilior algâ;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno eſt.

& arborea cornua cervi longavi. Si hoc ſit mihi *ſtabile, ſtatuêris integra è polito marmore, ligata calcëamento purpureo* circa *tibias.* TH. *O Priape, ſatis eſt te ſingulis annis expectare* à me *vas lactis, & has placentas:* tu *es cuſtos horti pauperis. Nunc te poſuimus è marmore, juxta præſentem* facultatem. *Sed ſi fœtus reparaverint gregem,* tu *eris ex auro.* COR. *Galatea, Nerei filia, gratior mihi quàm thymus Hyblæ, candidior quàm cycni, pulchrior quàm alba hedera: ſtatim atque ſaturati tauri redibunt in ſtabula: accede, ſi habes aliquam curam tui Corydonis.*

TH. *Ego verò appearam tibi aſperior quàm herba Sardonica, ſpinoſior quàm ruſcus, abjectior quàm alga* ad litus *ejecta: ſi hæc dies non mihi jam videtur prolixior quàm annus integer.*

NOTÆ.

31. *Si proprium hoc fuerit.*] Si hoc mihi proprium, & quaſi meum ac perpetuum addicas. Sic enim Æn. 1. 76. *Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.* Et Æn. 3. 85. *Da propriam, Thymbræe, domum.* Item Æn. 6. 871. *propria hæc ſi dona fuiſſent.* Quid autem eſt illud, *hoc?* Ut talia carmina faciam, qualia Codrus, inquit Servius. Malè: quid enim Diana, aper, & cornua ad poëſim? Meliùs: ut quod in apri hujus & cervi venatione mihi contigit, hoc mihi ſit proprium: nempe feliciter venari.

32. *Puniceo.*] Hujus quoque ſive rubri coloris, marmor eſt, *porphyrites:* in Ægypto frequens ex Plin. l. 36. 7. *Suras.*] Sura pars eſt tibiæ maximè carnoſa & mollis, quæ ſolis ineſt hominibus. *Cothurno.*] Cothurnus eſt calceamenti genus utrique aptum pedi, & utrique ſexui. Non multùm differre videtur ab ocreis, ſiquidem alter ſuras includit. Æn. 1. 341. *Purpureoque altè ſuras vincire cothurno.* Fuit in uſu, tam in venatione, ut hinc patet, quàm in theatro, quò primùm à Sophocle inductus eſt. Sed tragicus à venatorio in eo differt, quòd tragicus ſpiſſiori ſubere ſuppactus eſſet, ad augendam dicentis ſtaturam; ut innuit Juvenal. Sat. 6. 504. *Breviorque videtur virgine Pygmæâ, nullis adjuta cothurnis.*

33. *Sinum lactis.*] *Sinum, ſini,* vas eſt à *ſinu,* dictum, *quod majorem cavationem quàm pocula habeat,* inquit Varro. Sed cùm prima ſyllaba in *ſino* ſit longa, in *ſinu* brevis: videtur Voſſio deducendum à *δίνεω, verſo, circumago:* quia in eo butyrum verſando conficiebatur. *Liba.*] *Libum,* placentæ genus, ex farinâ, melle, & oleo: ſic dictum, quia pars ejus in ignem ſacrificiorum injecta Diis libabatur: *Libare* autem pro ſacrificare ſæpe ſumitur, etſi proprie de liquidis tantùm debeat dici, quæ paulatim effunduntur: λείβω enim eſt *ſtillo. Priape.*] Priapus Veneris & Bacchi filius; Lampſaci, quæ urbs eſt ad Helleſpontum, natus & imprimis cultus: cuſtos hortorum, quorum in limine ſtatuam ei rudem & quaſi informem ponebant.

36. *Si fœtura gregem ſuppleverit.*] Si damnum, quo grex meus affectus eſt, fœtus novi reparaverint. *Fœtura* enim, ſunt agni novi. *Supplere,* eſt, quod deeſt ſufficere: talia ſunt in exercitu *ſupplementa,* novi milites.

37. *Ner. . Galatea.*] Tertium amœbæum continet amicæ deſideria. Corydon invitat eam tribus molliſſimis blanditiis, ut ſub noctem ad ſe veniat. Thyrſis tria imprecatur ſibi, quò teſtetur diem ſibi anno eſſe longiorem: & juvencos incuſat ſuos, quaſi diutiùs paſcendo producerent diem, & noctem removerent. *Nerine,* id eſt, Nerei filia & Doridis. Nympha fuit à Polyphemo amata, qui cùm Acim, Siculum paſtorem, Fauni filium, ſibi ab eâ præferri intelligeret, eum rupe impactâ interfecit. Galatea mortuum paſtorem miſerata, mutavit in fluvium cognominem, qui in Ætnâ monte ortus in mare Siculum defertur. Corydon Galateam ſuam ruſticulam, *Nerinem Galateam* hìc vocat, quaſi Nymphæ illi formâ ſupparem.

Thymo mihi dulcior, &c.] Dulcior odore, non guſtu. *Hybla* mons in Siciliâ, thymo abundans, atque apibus.

41. *Sardois herbis.*] Sic dictis quia naſcuntur in Sardiniâ inſulâ: & mandentium ora ſic contrahunt, ut ii quaſi ridentes earum veneno emoriantur. Unde proverbium: *Sardonicus riſus.* Virgultum acutis foliis & pungentibus. A HOLLY-BUSH. *Alga,* herba vilis, foliis lactucæ ſimilis, in mari naſcens, unde ad litus ejectatur.

Ite

Abite in ſtabulum, ô boves jam *ſaturati: abite, ſi* vobis *eſt aliquis pudor.* CO. *Fontes muſcoſi, & gramen dulce ad ſomnum, & virens arbutus quæ vos inumbrat raris foliis, protegite pecus contra calorem ſolſtitialem: æſtas nunc imminet calidiſſima, nunc gemmæ tument in fœcundo palmite.* TH. *Hìc ſemper eſt focus, & tædæ pingues, & multus ignis, & limina perpetuo fumo nigrantia: hìc non magis timemus frigus Boreæ, quàm lupus* timet *multitudinem* ovium, *aut fluvii rapidi* timent *ripas.* CO. *Hìc ſunt juniperi, & caſtaneæ hirſutæ: jacent hinc inde ſub arbore ſui quique fructus: nunc omnia pulchra ſunt: ſed ſi pulcher Alexis diſcedat ex his collibus, videbis fluvios ipſos arentes.*

Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci.
CO. Muſcoſi fontes, & ſomno mollior herba,
Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,
Solſtitium pecori defendite: jam venit æſtas
Torrida: jam læto turgent in palmite gemmæ.
TH. Hìc focus, & tædæ pingues: hìc plurimus ignis
Semper, & aſſiduâ poſtes fuligine nigri.
Hìc tantum Boreæ curamus frigora; quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
COR. Stant & juniperi, & caſtaneæ hirſutæ:
Strata jacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma:
Omnia nunc rident: at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.

NOTÆ.

45. *Muſcoſi fontes.*] Quartum amœbæum continet commendationem agrorum & tectorum: agrorum quidem à fontibus, gramine & umbrâ; tectorum autem, à foco & igne. De *muſco*, Eclog. 6. 62.

Somno mollior.] Mollis & commoda ad ſomnum. Sic dixit Propert. l. 3. 15. 29. *Et durum Zetum, & lacrymis Amphiona mollem*, id eſt, mollem ad lacrymas.

47. *Solſtitium pecori defendite.*] *Solſtitium* duplex eſt, unum æſtivum, in 1. gradu Cancri, de quo hìc agitur; tunc æſtas eſt ſumma, dieſque nobis longiſſimus: brumale alterum, in 1. gradu Capricorni; & tunc hyems ſumma, dieſque breviſſimus. Solſtitia dicta non quòd ibi Sol ſtet immotus, ſed quod ulteriùs non progrediatur, & iter ſuum incipiat relegere: unde quia eundo & redeundo bis eidem viæ videtur inſiſtere, ideo nobis quaſi immotus apparet. *Solſtitium* tamen, & *ſolſtitia*, præter Columellam veteres omnes de æſtivo tantùm intelligunt, ut hìc Virgilius; hyemale vero *brumam* vocant. Ita Cerdanus in G. 1. 100. Dicitur porro, Defendere aliquem ab aliquâ re, ſupra v. 6. *teneras defendo a frigore myrtos*; & defendere aliquam rem alicui, ut hìc, & apud Horat. Od. l. 1. 17. 3. *Igneam defendit æſtatem capellis.*

48. *In palmite gemmæ.*] Palmes proprie de vitibus dicitur, id quod in arboribus *ſurculus*: nempe lignum illud quod ex ipsâ ſtirpe quotannis emergit, gemmaſque producit; quæ deinde abeunt in virgulas: virgulæ autem veluti palmæ digitos exibent. *Gemmæ.*] Nodi ſunt palmitum, qui corticem rumpunt, & in pampinos aut racemos evadunt. Dicuntur quoque *oculi*, ob figuram.

49. *Hìc focus & tædæ.*] *Focus* locus eſt continens & *fovens* ignem. *Tædæ* ligna quælibet, materies ignis. Proprie tamen *tæda* arbor eſt, à *piceâ* non admodum diverſa, ignem facile concipiens propter pinguedinem: in ſacrificiis pro face adhiberi ſolita: unde ſæpe apud poetas, *tæda* pro facibus.

51. *Boreæ.*] Ventus eſt flans à ſeptentrione, frigidus & ſiccus: à *Codeo clamo*, & *βίω decurro*; quia flat cum ſonitu. Vocatur & *Aquilo*, à vehementiori flatu & volatu, quaſi *Aquila*, inquit Feſtus. Strymonis Macedoniæ fluvii filius, Orithyiam Erechthei Athenarum regis filiam rapuit, ex quâ ſuſcepit Calaim & Zetem, quibus deinde ex patriâ origine alæ ſuccreverunt.

53. *Stant & juniperi.*] Quinto amœbæo deſcribuntur effectus varii præſentiæ & abſentiæ amici & amicæ. *Stant hirſutæ*, nempe nucibus, quæ cùm hirſutis echinis incluſæ ſint, arborem ipſam, ſi multæ ſint, amœnâ quâdam hirſutiâ ſpectabilem reddunt. Ita Æn. 6. 300. *ſtant lumina flamma. Juniperus.*] Arbor foliis, ſpinarum in modum, anguſtis & acutis: baccis parvis, rotundis, & odoratis, JUNIPER. De *caſtaneis*, Ecl. 1. 82. Verſus gravitate inſignis, propter ſpondæum quinti pedis, & hiatum geminum ſyllabæ longæ, abſque ſynalœphâ, more Græco.

54. *Sua quæque ſub arbore poma.*] Multiplex eſt Interpretatio. I. *Quæque poma jacent, ſua ſub arbore.* At tum *ſua* vel contrahitur unam in ſyllabam, ut in *ſuavis aureus*; vel *ſa*, non *ſua* dictum eſt, more veterum, qui *ſus, ſa, ſum* dixere: imprimis Ennius, cujus in fragmentis extat; *Poſtquam lumina ſis oculis bonus Ancus reliquit.* II. *Quaque ſub arbore, ſua jacent poma.* At tum legitur *quaque* non *quæque*, ut ad arborem referatur: ſed ſine veterum librorum auctoritate. III. Abſque his tricis, quidni dicas: *Sub arboribus jacent ſua quæque poma.*

TH.

TH. Aret aget, vitio moriens ſitit aëris herba :
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit :
Juppiter & læto deſcendet plurimus imbri.
CO. Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho :
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos : illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos : nec laurea Phœbi.
TH. Fraxinus in ſylvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis :
Sæpius at ſi me, Lycida formoſe, reviſas,
Fraxinus in ſylvis cedat tibi, pinus in hortis.
ME. Hæc memini, & victum fruſtra contendere Thyrſin.
Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis.

TH. *Campi areſcunt, gramina pereunt exuſta cœli æſtu nimio. Bacchus abſtulit montibus pampinos umbriferos : ſed omnis ſylva revireſcet ad adventum noſtræ Phyllidis, & multus aër ſolvetur in pluviam fertilem.* CO. *Populus acceptiſſima eſt Herculi, vinea Bacchо, myrtus pulchræ Veneri, Apollini ſua laurus : Phyllis amat corylos : quamdiu Phyllis amabit illas, nec myrtus, nec laurus Apollinis ſuperabit corylos.* TH. *Fraxinus formoſiſſima eſt in nemoribus, pinus in hortis, populus in fluminibus, abies in montibus excelſis : ſed ſi me ſæpe inviſas, ô pulcher Lycida ; fraxinus in nemoribus, pinus in hortis, cedet tibi.* ME. *Recordor illorum* carminum, *& quòd Thyrſis ſuperatus fruſtra pugnaverit. Ab illo tempore Corydon, habetur à nobis* verè *Corydon.*

NOTÆ.

51. *Liber.*] Bacchus, de quo Ecl. 5. 30. ſic dictus, vel quia Bœotiam, in quâ natus erat, liberam fecit, ut ait Plutarch. Vel quia vinum liberat animum curis, aut loquendi libertatem inducit.

60. *Juppiter & læto*, &c.] Jovem veteres aërem dixere ; eundemque Veſtæ, ſive Terræ conjugem, quam imbre fœcundat. G. 2. 325.

61. *Populus Alcidæ.*] Sextum & ultimum amœbæum laudes proſequitur amici & amicæ, eaſque laudes à variis arboribus petit. *Populus*, THE POPLAR, ſacra Herculi, quia is populo coronatus adiit inferos : unde pars ea foliorum, quæ capiti appreſſa erat, ex capitis ſudore palluit ; quæ pars ad auras obverſa erat, loci fuligine nigram quandam viriditatem contraxit. De *populo*, G. 2. 13. De *Alcide*, Æn. 5. 414. *Vitis.*] Baccho ſacra, quia vini inventor apud profanos auctores habetur. De *Iaccho*, Bacchi nomine, Eclog. 6. 15.

62. *Myrtus.*] Veneri ſacra, vel propter odoris delicias ; vel quia frequens in litore maris, cujus è ſpumâ Venus orta fingitur, Ecl. 2. 54. *Laurea.*] Sacra Phœbo, propter Daphnen in laurum mutatam. Sumitur ſæpius pro coronâ è lauro : hic tamen pro ipsâ arbore : ut & apud Hor. Od. l. 2. 15. 9. *Tum ſpiſſa ramis laurea.* De *lauro* Ecl. 2. 54. De *corylis*, Ecl. 1. 14.

65. *Fraxinus*, &c.] THE ASH. *Abies*, THE FIR, &c.

69. *Et victum fruſtra*, &c.] Victoria penes Corydonem. Quia Corydon in primo amœbæo orditur à pietate in Deos : Thyrſis à rabie, quâ inimicum inceſſit. In ſecundo Corydon invocat Dianam caſtum numen ; Thyrſis Priapum, obſcœnum Deum. In tertio Corydon blandiſſima vota facit : Thyrſis dira imprecatur ſibi. In reliquis Corydon læta ; Thyrſis triſtia ut plurimùm canit.

70. *Ex illo*, &c.] I. Servius vult hìc ſenſum abruptum eſſe, ex decoro paſtoralis ruſticitatis : & ſic ſupplet : Ex illo tempore Corydon eſt nobis, habetur à nobis, victor nobilis ſupra omnes. Sed hoc durum. II. Nannius unus omnium legit, non quidem *nobis*, ſed *noblis*, ſeu *nobilis* per contractionem : ſed hoc durius & abſque auctoritate. III. Simpliciùs : ex illo tempore Corydon habetur à nobis verè Corydon, id eſt, verè dignus eâ famâ quâ floret apud omnes.

ECLOGA VIII.

* PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

DUÆ ſunt hujus Eclogæ partes. Prima è tertio; ſecunda è ſecundo Theocriti Idyllio, fere deprompta. In primâ, juvenis, Niſæ puellæ procus, Mopſum rivalem ſibi prælatum dolet. In ſecundâ, venefica Daphnim, à ſe averſum, incantationibus magicis ad ſe ſuumque amorem pellicit. Primam canit Damon, ſecundam Alpheſibœus: neuter in ſuâ; ſed hic in venefica, ille in proci perſonâ. Utrumque paſtorem inducit Virgilius. Tum opus dicat Aſinio Pollioni; non, ut multi putant, Octaviano Cæſari: quemadmodum notæ docebunt.

Scripta eſt anno U. C. 715. Virgilii 31. L. Marcio Cenſorino, & C. Calviſio Sabino, Coſſ. Cùm Pollio ſubactis Parthinis, & perluſtratis oræ Illyricæ populis, per Venetiam & Timavi fluvii oſtia, Romam ad triumphum rediret.

NOTA.

* *PHARMACEUTRIA.*] Id eſt, *venefica*: φάρμακον enim ambigua vox eſt: & modò remedium, modò venenum ſignificat: unde φαρμακὺς, *veneficus*, & φαρμακεύτρια, *venefica*. Titulus autem ad ſecundam tantùm Eclogæ partem attinet, quæ canitur ab Alpheſibœo.

DAMON, ALPHESIBOEUS.

INTERPRETATIO. *Narrabimus carmen paſtorum, Damonis & Alpheſibœi, quos canentes admiratæ ſunt vaccæ oblita pabuli: quorum ad cantum obſtupuere lynces, & fluvii turbati cohibuerunt ſuos curſus. Tu mihi fave, ô Pollio! ſive jam tranſcendis rupes Timavi:*

PAſtorum Muſam, Damonis & Alpheſibœi,
Immemor herbarum quos eſt mirata juvenca,
Certantes, quorum ſtupefactæ carmine lynces,
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus:
Damonis Muſam dicemus & Alpheſibœi.
Tu mihi, ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi:

NOTÆ.

DAMON.] Ecl. 3. 17. *ALPHESIBOEUS.*] Ecl. 5. 73.

3. *Lynces.*] *Lynx*, animal acutiſſimi viſûs, è luporum cervariorum genere, maculoſâ & variâ pelle.

4. *Requierunt*, &c.] Vel neutrum eſt, hoc ſenſu: Flumina mutata ſecundum ſuos curſus, id eſt, mutato curſu deflectentia ab alveo, ut ad paſtores currerent; quieverunt & ſteterunt, poſtquam ad eos pervenere. Vel activum eſt, hoc ſenſu: flumina ſtiterunt curſum; *mutata*, id eſt, *turbata*: undis quæ affluebant, in eas quæ jam ſteterant, incurrentibus. Sic Propert. l. 2. 22. 25. *Jupiter Alcmenæ geminas requieverat Arctos.* Et Seneca in Hercule Oetæo, 1586. *Quam tuas laudes populi quieſcant.*

6. *Tu mihi, ſeu*, &c.] Pollionem hìc appellat, non Octavianum: bellum enim Illyricum & Dalmaticum ab Octaviano Cæſare non geſtum eſt, niſi poſt devictum occiſumque Sextum Pompeium. Pollionis autem expeditio in Parthinos, Illyrici populos, omnino in hoc ipſum tempus cadit: ut conſtat ex faſtis Capitol. & animadverſionibus Joſ. Scaligeri ad Euſeb. Erat tamen in eo Scaliger, quòd per *ſaxa Timavi*, res intelligat ab eodem Pollione geſtas circa Altinum, urbem in Venetiâ: quibus de rebus ita Velleius l. 2. poſtquam Lucii Antonii Peruſinâm deditionem deſcripſit. *Pollio Aſinius cum ſeptem legionibus, diu retentâ in poteſtate Antonii Venetiâ, magnis ſpecioſiſque rebus circa Altinum aliaſque ejus regionis urbes editis, Antonium*

Sive

Sive oram Illyrici legis æquoris: en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta!
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno! 10
A te principium; tibi desinet: accipe jussis [cum
Carmina cœpta tuis, atq; hanc sine tempora cir-
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

sive veheris circum litus maris Illyrici. Nunquamne aderit illud tempus, quo permittetur mihi narrare tua gesta! Nonne aderit illud tempus, *cùm potero laudare per totum orbem tuas tragœdias: quæ sola digna* sunt *cothurno Sophoclis! A te incœpi; in te finiam: accipe versus inchoatos ex mandato tuo; permitte*

ut *hac hedera repat circum caput tuum, inter lauros triumphales.*

NOTÆ.

pens, vagum adhuc Domitium & propriæ classis factum ducem, consiliis suis illectum ac fide data, junxit Antonio. Unde manifestum est res illas à Pollione, contra Octavianum, & pro M. Antonio Lucii fratre, gestas esse: neque Virgilius adeò expers fuit bonæ mentis, ut in ipsis Octaviani oculis Pollionem laudaret ob ea ipsa, quæ adversus ipsum præclarè gesserat. Igitur meliùs hæc intelligo de reditu Pollionis è Dalmatia Romam: non recto quidem itinere; sed, orâ Illyricam, & ipsa Venetiæ litora lustrando.

6. *Timavi*, &c.] *Timavus*, Fluvius Carnorum, qui populi sunt in Foro-julienſi ditione, *dans le Frioul*. Latissimus, sed brevissimus ejus decursus: quippe novem fontibus è monte erumpens, ad fanum Diomedis, nunc S. *Giovanni*; non longo pòst spatio in mare Hadriaticum devolvitur. Ad ejus ostia insulæ parvæ quædam sunt, insignes calidis fontibus, qui maris æstu increscunt. Has fortè insulas vocat hìc Poëta, *saxa Timavi*.

7. *Illyrici.*] *Illyricum*, regio amplissima, in longitudinem obversa Italiæ, à quâ per mare Hadriaticum dividitur: universim hodie dicta *Sclavonia*. Vulgò duas in partes apud veteres divisa, *Liburniam*, quæ ad occasum; & *Dalmatiam*, quæ ad ortum est. *En erit.*] Ecl. 1. 68.

10. *Sophocleo*, &c.] Scripsit quidem Augustus tragœdiam *Ajacem*; sed posterioribus, ut verisimile est, pacatisque temporibus. Adde quòd in lucem non edidit; ac ne perfecit quidem, sed delevit: unde dicere solitus erat, Ajacem suum in spongiam incubuisse, ut est apud Suetonium. At ex Horatio Od. l. 2. 1. constat Pollionem, triumphi sui tempore, tragœdiarum scriptorem fuisse nobilem. *Paullum severa Musa tragœdiæ desit theatris*, &c. Per *cothurnum*, altiorem calceum, tragœdia ipsa intelligitur: ut per *soccum*, calceum humilem, comœdia, versusque humiles. Horat. de Art. Poet. 89. *Indignatur enim privatis ac prope socco dignis carminibus narrari cœna Thyestæ. Sophocles* Athenienſis, tragicæ poëseos princeps, exhibuit fabulas 123. in quibus ter & vicies victoriam retulit; quarum postrema cùm ei præter spem contigisset, repentino gaudio expiravit. Cothurnum primus induxit in Theatrum. De *Cothurno*, Eclog. 7. 32.

11. *A te principium; tibi desinet*, &c.] Videri potest hoc ad Augustum spectare: cujus in honorem primam Eclogam, & ultimum opus *Æneida* conscripsit. Meliùs tamen ad Pollionem, cujus gratiâ recuperaverit agros, indeque scribendi occasionem arripuit. Quòd si *non desinit* in ejus laudibus, ut promiserat: memineris multa poëtas promittere, quæ non exolvunt.

13. *Hederam*, &c.] Permitte ut cingam tibi caput hâc hederâ poëticâ; dum te milites tui triumphantem coronant lauro victrici, id est, ut te laudem Poëtam poëta; dum te victorem laudant ii, qui tecum victores sunt. Olim corona poëtarum ex hederâ; triumphantium è lauro: quanquam deinde poëtis etiam è lauro data est. Vide Eclog. 7. 25.

Victrices lauros.] Triumphum intelligit Pollionis de Parthinis: anno U. C. 715. 8. Kal. Novemb. de quo, in argumento Ecl. 4. dictum est. *Parthini* autem, sive *Parthinei*, qui fuerint ambigitur. Hos in Macedoniâ Plinius, in Epiro Strabo collocat: in Illyrico cæteri, eâque Illyrici parte, quæ Dalmatia proprie dicitur. Rursus quâ in parte Dalmatiæ, dubitatur. Urbs enim eorum præcipua statuitur à Cæsare in eâ Dalmatiæ orâ, quæ Dyrrhachio & Macedoniæ confinis est. Alii Dionem secuti *Epidaurum* esse volunt, *Ragusæ*, in mediâ fere Dalmatiâ. Alii *Salonas* esse putant in eo Dalmatiæ litore, quod à Macedoniâ remotissimum est: idque auctore Servio qui de Salonis urbe Dalmatiæ triumphasse Pollionem ante consulatum refert. Hinc factum est, ut Josephus ipse Scaliger in Eusebium, p. 162. duplicem ejus triumphum perperam distinxerit, primum de Salonis Dalmatiæ, ante consulatum; alterum de Parthinis Macedoniæ, post consulatum: sed contra fastorum fidem, contra fidem historiæ: quæ res ab eo gestas usque ad consulatum, immò itinera ejus omnia fere describit, absque ullâ prioris illius in Dalmatas expeditionis mentione. Dicendum igitur, unicâ expeditione Pollionem

Frigida

Vix frigida tenebræ noctis abierant ex aëre, cùm vos in molli gramine jucundissimus est pecudibus. Tunc *Damon innitens oleæ tereti, sic orsus est.* DA. *Orere, Lucifer, & prævius advehe lucem: dum conqueror, delusus insano amore Nisæ sponsæ, & moriens appello Deos* in *ultimâ horâ vitæ: quamvis nihil mihi profuit attestari eos. Incipe mecum, ô mea fistula,* pastorales *cantus Mænali! Mænalus habet semper sylvam canoram, & pinus resonantes: semper ille* mons *audit amores pastorum, & Pana, qui primus non reliquit arundines inutiles. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus! Nisæ datur Mopso.* Nos *amatores quid non possimus expectare? Jam gryphes copulabuntur equis, & futuris temporibus pavidi damæ venient potum cum canibus. Mopse, præcide novas tædas, sponsa deducitur ad te. Abjice nuces, ô sponse! Hesperus pro te relinquit Oëtam. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus. O Sociata digno marito! Dum contemnis reliquos, dumque odio habes meam fistulam, & capellas,*

Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenerâ pecori gratissimus herbâ est: 1
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ. [mum
DA. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, a
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, & Divos (quanquam nil testibus illi
Profeci) extremâ moriens tamen alloquor horâ. 2
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
Semper habet: semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 2
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 3
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,

NOTÆ.

Illyricum perlustrasse: eamque victoriam & *Dalmaticam* fuisse dictam, quia Dalmatia præcipua pars Illyrici; & *Parthinicam*, quia Parthini tum in Dalmatiâ fortè plurimùm poterant; & *Saloninam*, quia Parthinorum ditio ad hanc usque urbem pertinere etiam potuit.

16. *Incumbens tereti olivæ.*] Dicitur *teres* quicquid rotundum & oblongum est, ut columna, truncus arboris, baculus. *Incumbens*] vel innitens baculo ex olivâ; vel trunco arboris ipsius defensus.

18. *Conjugis*, &c.] Non quæ erat, sed quæ fore sperabatur conjux. Sic Æn. 4. 536. *Quos ego jam toties sum dedignata maritos*, id est, *procos*, qui Didonis conjugium ambiebant.

19. *Nil testibus illis*, &c.] Nihil mihi profuit, quòd Nisa suam mihi fidem dederit, ejusque testes appellaverit Deos.

21. *Incipe Mænalios*, &c.] Versus *intercalaris*, qui sæpius aliis interponitur. *Mænalios.*] Quales à pastoribus cani solent in Mænalo, monte Arcadiæ, qui Pani sacer: in plurali numero *Mænala*. *Argutum.*] Ecl. 7. 1. *Pana.*] Ecl. 2. 31.

27. *Gryphes.*] Vel *Gryphi*, toto corpore leones, alis & rostro aquilæ, equis vehementer infesti, Apollini sacri, inquit Servius. Plinius tamen fabulosa monstra putat, ut & *Pegasos* l. 10. 49.

28. *Damæ.*] E genere caprarum sylvestrium, DEER. Virgilio, masculini; cæteris fœminini generis.

29. *Mopse, novas, &c.*] Rivali suo, Nisæ marito, invidè gratulatur: eumque hortatur, cum amarâ indignatione, ut ritus omnes exequatur nuptiarum, cùm nox immineat. I. Enim, præviis facibus quinque, ducebatur uxor sub noctem in mariti domum: faces è spinâ, vel corylo, vel pinu, incidebantur in summâ parte minutas in virgulas, spicarum instar & aristarum, quò facilius ignem concíperent: unde G. 1. 292. *Ferroque faces inspicat acuto.* II. Maritus nuces spargebat pueris, vel ut ostenderet se pueritiam relinquere: *nuces enim relinquere*, adagium est, hoc ipsum significans. Vel ob alia mysteria, quæ apud Rosinum videre est.

30. *Hesperus Oetam.*] *Oeta*, Thessaliæ mons, in sinum Malliacum desinens, altissimus: ità ut Attici & Bœoti, qui hunc habebant ad Occidentem, ex eo stellas cadere dicerent; quemadmodum ex *Idâ*, Phrygiæ monte item altissimo, quem habebant ad Orientem, oriri eàsdem fabulabantur. Qui loquendi mos, ad aliarum etiam regionum poëtas transiit, etsi alio situ positos. Noctem igitur jam procedere significat. De *Hespero*, Ecl. 6. 86.

Hirsutumque

Hirſutumque ſupercilium, prolixaque barba:
Nec curare Deum credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Sepibus in noſtris parvam te roſcida mala,
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam cœperat annus:
Jam fragiles poteram à terrâ contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abſtulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc ſcio quid ſit amor. Duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis noſtri puerum, nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Sævus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus; crudelis tu quoque, mater:
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque, mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc & oves ultro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narciſſo floreat alnus,
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.

& ſupercilia mea *piloſa, & barbam longam: & putas nullum Deum providere mortalibus* rebus. *Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. In ſeptis* horti *noſtri, vidi te* adhuc *parvam, colligentem cum matre poma perfuſa rore: ego vos ducebam* illuc. *Tunc ordiebar annum duodecimum: Tunc poteram ab humo attingere tenues ramos. Statim ac* te *vidi, quomodo perii! quomodo noxius error me rapuit* mihi! *Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Jam cognoſco quid ſit amor. Iſmarus, aut Rhodope, aut Garamantes ultimi, producunt in rigidis rupibus illum puerum,* qui *non* eſt *noſtræ naturæ & originis. Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Durus amor ſuaſit matri fœdare manus cruore liberorum. Tu etiam immitis* fuiſti, *ô mater. Magiſne immitis mater* fuit, *an puer ille improbus? Improbus* fuit *ille puer:* ſed *tu etiam immitis fuiſti, ô mater. Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Nunc & lupus ſponte fugiat oves, rigidæ quercus producant poma aurea, alnus floreat narciſſo, myricæ ſtillent cortice pingue ſuccinum.*

NOTÆ.

34. *Hirſutumque*, &c.] Hoc addit, vel ut robur commendet ſuum, cujus indicium eſt pilorum denſitas: Ita Polyphemus apud Theocrit. Idyl. 3. & apud Ovid. Met. 13. Vel potiùs ut ſuum exaggeret de amiſſâ Niſâ dolorem, quo factum eſt ut capillitium incultum ſummiſerit.

38. *Cum matre.*] Vel *tuâ*, vel *meâ*. Meliùs *tuâ*. Tamen apud Theocr. eſt *meâ*. Idyl. 11. 26. Ἦλθες ἐμᾶ σὺν ματρί. *Veniſti meâ cum matre.* Diſcrimen eſt quod apud Theocritum puer matrem ducat in montes: apud Virgilium verò in hortum, & domeſticas ſepes; quem in locum duce puero non egebat ſua mater.

39. *Alter ab undecimo.*] An duodecimus eſt, an decimus tertius? Certe *alter* de duobus tantum dicitur. Unde concludit Servius hic annum decimum tertium ſignari: *ut*, inquit, *unus ab undecimo, ſit duodecimus; alter decimus tertius.* Ego annum intelligi duodecimum puto; ita ut undecimus unum aliquid cum aliis ſuperioribus componat; *alter* vero huic adjectus, ſit poſt illum primus, adeoque de numeris veluti duobus dicatur. Sic Ecl. 5. 49. *Alter ab illo* eſt omnium judicio *primus poſt illum*, adeoque ſecundus, non tertius.

41. *Ut vidi, ut perii*, &c.] Omnino è Theocrito, Idyl. 3. 42. Ὡς ἴδον, ὡς ἐμάνην, ὡς ἐς βαθὺν ἅλατ' ἔρωτα. *Ut vidit, ut periit, ut in profundum ſaltavit amorem!*

44. *Iſmarus, aut Rhodope.*] Ecl. 6. 30. *Garamantes.*] Interioris Libyæ populi, ſine legibus & matrimoniis. Regio nunc dicitur *Guanigara.*

47. *Matrem.*] Medeam, Æetæ Colchorum regis filiam: quæ cùm Jaſoni Argonautarum duci artem dediſſet expugnandi aurei velleris, & cum eo è paternis regnis aufugiſſet, repudiata deinde ab eodem, ob amorem Creuſæ Corinthiorum regis filiæ: Creuſam cum Creonte patre magicis ignibus abſumpſit; filios ipſa ſuos, ex Jaſone ſuſceptos, in oculis patris jugulavit: tumque alatis ſerpentibus alium in locum devecta eſt.

54. *Electra myricæ.*] *Electrum, de l'ambre*: ſic Græcis dictum, quia refert fulgorem Solis, qui vocatur ἠλέκτωρ. Latinis *ſuccinum*: quia ſuccus eſt arborum quarundam è pineo genere, ex quibus quaſi gummi diffluit in Oceanum, ibique induratum defertur ad litus, aut à piſcatoribus extrahitur, maximè in inſulis Septentrionalibus. Vide Ecl. 6. 62. De *myricis* Ecl. 4. 2. De *Narciſſo*, Ecl. 2. 48.

Ulula quoque contendant cum cycnis: Tityrus fiat Orpheus: Orpheus inter arbores; Arion inter delphinos. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus. Cuncta fiant altum ipsum mare: valete nemora, præcipitabo me in mare è culmine rupis excelsæ: accipe donum hoc ultimum morientis. Cessa mecum, ô mea fistula, à pastoralibus cantibus. Hæc dixit Damon: vos, ô Musæ, narrate ea quæ retulit Alphesibœus: non possumus omnes omnia facere. ALPH. *Exporta aquam, & circumda has aras tæniâ laneâ, & adure verbenas pingues, & mascula thura: ut coner magicis ritibus abalienare sponsum à rectâ mente. Nihil hic deest præterquam carmina. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Carmina possunt Lunam ipsam evocare è cœlo. Circe transformavit per carmina socios Ulyssis:*

Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus: 55
Orpheus in sylvis; inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite sylvæ.
Præceps aërii speculâ de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Menalios, jam desine, tibia, versus. 61
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides: non omnia possumus omnes.
ALP. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vittâ:
Verbenasq; adole pingues, & mascula thura, 65
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hìc nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssei: 70

NOTÆ.

55. *Cycnis ululæ*, &c.] *Cycni* non nisi apud poëtas canori: re autem ipsâ & vivi & morientes fere muti, aut stridui. Quo magis mirum videtur, unde tanta apud Græcos Latinosq; de Cycnei cantûs deliciis consensio. Nazianzenus Orat. 34. cantum illum refert ad plausum aliarum, Zephyris inter pennarum calamos sibilantibus. *Ululæ*, nocturna avis, ab ululatu sic dicta, *un hibou*. *Tityrus.*] Hìc pro insulso pastore sumitur. *Orpheus.*] Ecl. 3. 46.

56. *Arion.*] Ex insulâ Lesbo, urbe Methymnâ, citharœdus & lyricus poëta nobilis: qui cùm ex Italiâ, ubi multas opes arte suâ collegerat, Corinthum rediret ad Periandrum regem, cui percarus erat; ab avaris nautis modulans in mare projectus est: sed à Delphino, quem dulcedine cantûs illexerat, exceptus, Tænarum, quod oppidum est Laconiæ, vectus ab eodem est. *Delphini* autem dicuntur & musicâ & amore hominum capi.

58. *Vivite sylvæ.*] Græcis χαίρετε, *gaudete.* Etiam in eos, quos cum odio abjicimus, & abire jubemus. Catul. 11. 17. *Cum suis vivat, valeatque mœchis:* id est, *abeat.*

64. *Effer aquam.*] Saga præcipit hæc omnia Amaryllidi famulæ.

65. *Verbenasque.*] Propriè *verbena* certa quædam herbæ species est, *de la vervene.* Vulgo tamen sumebatur apud Romanos pro omni herbâ, cum suâ terrâ, è puro sacroque loco evulsâ: quasi *herbena*, inquit Donatus. Talibus verbenis aras festis diebus coronabant: tales legati ferebant ex arce Capitolinâ erutas, & ostentabant hostibus, cùm ad eos ibant res captas repetitum; & legatorum unus ideo *verbenarius* vocabatur. Hâc perunctî magi putabant id impetrari quod volebant; abigi febres, amicitias conciliari. Plin. l. 22. 2. &c. *Mascula thura.*] Mascula, non sexu, nullum enim est fœmineum; sed bonitate.

67. *Nihil hìc nisi carmina*, &c.] Omnis materia incantationis jam parata est; nihil ultra requiritur præter carmina, id est, solemnem ac ritualem verborum formulam. Deinde seipsam hortatur exemplo Circes, de quâ, deque sociis Ulyssis in sues transformatis, Æn. 3. 386. & Æn. 7. 19.

69. *Deducere Lunam.*] Antiqui putavere Lunam esse magorum incantationibus subditam: ita ut, quoties iis luberet, rubesceret illa in modum sanguinis: & è cœlo deduceretur vel invita, ut in herbas despumaret. Atque inde putabant eam deliquium pati, tumque ipsi tinnitu cymbalorum succurrebant.

70. *Ulyssei.*] Pro *Ulyssis.* Sic Horat. Od. l. 1. 6. 7. *Nec cursus duplicis per mare Ulyssei.* Et Æn. 1. 34. *Reliquias Danaum atque immitis Achillei.* Latini enim Græca, in εὺς, ut Ὀδυσσεὺς, Ἀχιλλεὺς, Ὀρφεὺς; aliquando ad secundam declinationem reduxere: *Ulysseus, ei*; *Achilleus, ei*; *Orpheus, ei*: aliquando ad tertiam, ut *Ulysses, is*; *Achilles, is.*

Frigidus

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco. Numero Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modo: & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit
Uno eodemque igni: ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurũ.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, cùm feſſa juvencum

Serpens gelidus in pratis obrigeſcit, dum incantatur. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam *domum, ô mea carmina. Primo circumligo tibi hæc terna licia, triplici colore varia; & circa has aras ter ſero tuum ſimulacrum. Numerus impar placet Deo. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. O Amarylli, implica tres colores in tres nodos; implica jam, ô Amarylli, & dic, implico nodos Veneris. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Quemadmodum* hoc ſimulacrum *è limo* factum *induratur, & hoc* alterum *è cerâ* factum *emollitur, unâ & eâdem flammâ: ſic Daphnis noſtro amore* induretur & emolliatur. *Diſperge fruges ſalſas, & combure bitumine crepitantem laurum. Daphnis crudelis me comburit, ego hanc laurum* comburo *contra Daphnim. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Talis amor* occupet *Daphnim, qualis* eſt, *cùm juvenca*

NOTÆ.

71. *Cantando rumpitur anguis.*] Id eſt, dum incantatur. Sic G. 2. 250. *Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo:* id eſt, dum habetur, tractaturque digitis. Unde paret gerundia ejuſmodi paſſivam ſæpe habere ſignificationem.

74. *Licia.*] Sunt limbi qui telam hinc inde cingunt, & in quibus capita ſtaminum conduntur. 73. *Terna triplici colore.*] *Novem:* tria alba, tria roſea, tria nigra: ex hoc verſu, in Ceiri, 371. *Terque novena ligat triplici diverſa colore Fila,* &c. Quæ novem licia tribus deinde ligantur nodis: *Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores. Et Veneris, dic, vincula necto*: quibus verbis incantationis formula continetur.

75. *Numero Deus impare gaudet.*] Numeris rerum omnium naturam conſtare affirmabant Pythagorici: in imparibus in primis vim eſſe vulgus putabat. Unde præcipitur in Geoponicis, l. 18. ut nnmerus gregis ſemper impar ſit: in re bellicâ apud Vegetium, l. 3. 8. ut foſſæ quibus caſtra muniuntur latæ ſint pedes novem ad minimum, ſeptem ac decem ad ſummum; ſemper numero impari. Hoc autem loco, per numerum imparem, ternarius ſignificatur, princeps omnium: tum quia, ex Ariſtotele & Plutarcho, continet in ſe principium, medium, & finem; tum quia poteſtati Deorum, tam ſuperorum, quàm inferorum, ſignificandæ adhibetur. Jovis enim trifidum eſt fulmen, Neptuni ſceptrum tridens, Plutonis canis triceps, Parcæ tres, Furiæ tres, Apollo idem, Sol & Liber dicitur; *tria virginis ora Dianæ*, quæ Diana eſt in terris, Luna in cœlo, Hecate in inferis, eademque colitur in triviis. *Deus.*] Vel quilibet Deus: vel Hecate, quæ magicis rebus præeſt. *Deum* enim genere fœminino dici poſſe quidam volunt: & ſic Lucanum de furiis dixiſſe lib. 2. 80. *Terribileſque Deos ſcelerum.*

81. *Sic noſtro*, &c.] Sic uno eodemque amore noſtro, liqueſcat, & mollior fiat mihi, cæteris dureſcat.

82. *Sparge molam.*] *Mola* placentæ quædam ſpecies, quæ fiebat ex farre *horno*, & ſale horno, id eſt, *illius anni.* Ex farre, inquam, ſalſo, toſto, & molito: unde *mola* appellabatur; & victimæ dicebantur *immolari*, quia & frons victimarum, & foci, & cultri hâc molâ inſpergebantur. Itaque molâ conſpergitur effigies Daphnidis; ut victima hujus magici ſacrificii.

Incende bitumine.] *Bitumen*, limus aut terra, cujus natura vicina eſt ſulphuri.

83. *In Daphnide.*] Ex Theocriti Pharmaceutriâ Idyl. 2. 23. Δέλφις ἐμ' ἀνίασεν, ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν αἰθω. *Delphis me torquet, ego hanc laurum contra Delphida comburo.* Sic enim veteres Theocriti interpretes Græci ἐπὶ Δέλφιδι, vertunt κατὰ Δέλφιδος *contra Delphida*, in Delphida. Quod tamen Virgilius per ablativum caſum extulit: *In Daphnide.*

fatigata ſequendo juvencum per ſylvas & altos ſaltus, recumbit miſera juxta rivum aquæ, in ulvâ viridi, & omittit abire ſub ſeram noctem. Talis amor occupet Daphnim, & ego non curem illum ſanare. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam *domum, ô mea carmina. Perjurus ille reliquit mihi quondam has veſtes, dilecta monumenta ſui: quæ nunc ego ſub ipſo limine committo tibi, ô terra: hæ exuviæ debent* reducere *Daphnim* ad me. *Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Mœris ipſe mihi tradidit hæc gramina, & hæc venena, collecta in Ponto: multa* enim *oriuntur in Ponto. Ego vidi Mœrin ſæpe transformari per illa in lupum, & abdere ſe in ſylvis: ſæpe evocare animas è profundis tumulis, & transferre meſſes ſatas in alium locum. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Amarylli, exporta cineres extra domum, & jacta* eos *poſt caput in rivum fluentem, neque retro aſpicias. Ego per hos* cineres *oppugnabo Daphnim:* ſiquidem *non movetur, neque per Deos, neque per carmina. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Vide: dum exportare differo, cinis ipſe ultro involvit aram flammâ tremulâ: ſit hoc fauſtum! Certe neſcio quid apparet, & Hylax latrat in limine. Credamne illud? An amantes fingunt ſibi ſomnia? Ceſſate, jam ô mea ceſſate carmina. Daphnis ab urbe venit.*

Per nemora atq; altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulvâ
Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat: nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara ſui: quæ nunc ego limine in ipſo,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris; naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſylvis
Mœrin, ſæpe animas imis excire ſepulcris,
Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Fer cineres, Amarylli, foras: rivoque fluenti,
Tranſq; caput jace: ne reſpexeris. His ego Daphnim
Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Aſpice: corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſuâ, dum ferre moror, cinis ipſe: bonum ſit!
Neſcio quid certe eſt: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

NOTÆ.

87. *Ulva.*] Herba paluſtris: caret Gallico nomine.

92. *Pignora cara ſui, debent,* &c.] Expetuntur in ſacris magicis ea præcipue, quæ ſunt ejus, adverſus quem ſacra fiunt: ut capilli, veſtes. *Pignora ſui, quæ debent Daphnim:* id eſt, quæ tenentur ipſum Daphnim adducere ad limen, & in ipſo limine ſiſtere; quare ipſo in limine defodiuntur.

96. *Ponto.*] Pontus Aſiæ minoris regio; Euxino mari ſive Ponto, à Septentrione terminata; ab Oriente, Colchide; ferax venenorum utraque regio fuit. In Ponto regnavit Mithridates, qui venenis paſcebatur; in Colchide nata eſt Medea, celebris venefica.

101. *Rivoque fluenti.*] In rivum fluentem. Sic Æn. 5. 451. *It clamor cælo,* pro *ad cælum.*

106. *Bonum ſit.*] Cineres ignem concipiunt. Lætum omen; quod Terentiæ Ciceronis uxori ſacrificanti cùm accidiſſet, quaſi ſignum auſpicatiſſimum opprimendi Catilinæ habitum eſt à Veſtalibus; ut refert Plutarch. in Cicer.

107. *Hylax.*] Canis nomen, ut *Hylactor* apud Ovid. M. 3. 224. ab ὑλάω & ὑλακτάω *latro.* Latratus autem canis in limine notat adeſſe Daphnim.

108. *An qui amant.*] Vocalis *i*, nec patitur hic ſynalœphan, nec ſervat propriam quantitatem longam; ſed hiat, & brevis fit.

ECLOGA IX.

* MOERIS.

ARGUMENTUM.

CUM in agrorum diviſione Virgilium indemnem amici ſui præſtitiſſent, ut in Ecl. 1. dictum eſt, is ab Ario Centurione, vel à Milieno Torone primipilari, vel à Claudio veterano (variant enim in eo nomine interpretes) ab eo certe militum, cui prædium illud obvenerat, malè habitus & ferme occiſus: ut vitæ conſuleret, Mincium natatu trajecit. Romam deinde profectus, ut vim auctoritate Octaviani reprimeret; interim reliquit domi villicum ſuum Mœrim, monuitque ut novum agri dominum officiis, quibus poſſet, leniret omnibus. Hic itaque Mœris, huic domino munuſcula Mantuam deferens ex itinere in Lycidam familiarem incidit; quocum de Menalca, id eſt Virgilii, fortunâ colloquitur; ſimulque variis cantilenis tædium itineris levant.

Exiſtimo fuiſſe oblatum Varo hoc opuſculum, quaſi libelli ſupplicis loco; ut beneficium, ejus & Pollionis Mæcenatiſque gratiâ, jam acceptum, tueri porro ſibi apud Octavianum vellet. Eſt enim hîc, I. Beneficii mentio. II. Vis illata declaratio. III. Invocatio Vari, & amplioris ejus in laudem operis promiſſio. IV. Julii Cæſaris conſecratio quædam, ad adulandum comparata. Tum cætera quæ congerit carminum fragmenta, notant opus, ut res ferebat, properatum ac ſubitarium; ex variis concinnatum verſibus, quos primo impetu effuderat Poëta; aut ex occaſione priùs inchoatos, nondum ſuo quoſque filo ac tenore ad exitum duxerat. Anno igitur eodem, quo prima Ecloga, ſane haud multo deinde, ſcripta eſt.

NOTA.

* *MOERIS.*] A μοῖρα *fatum, ſors, pars:* quia agrorum partem ſorte amiſerat.

LYC. * LYCIDAS, MOERIS.

QUò te, Mœri, pedes? an, quò via ducit, in urbem?
MOE. O Lycida, vivi pervenimus; advena [noſtri
(Quod nunquam veriti ſumus) ut poſſeſſor agelli
Diceret: Hæc mea ſunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, triſtes, quoniam fors omnia verſat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hædos.
LY. Certe equidem audieram, quà ſe ſubducere colles

INTERPRETATIO.

LYC. *O Mœri, quò te ducunt pedes? an Mantuam, ad quam via ducit?* MOE. *O Lycida, viventes eò miſeriæ devenimus, ut peregrinus occupator agri noſtri diceret,* id *quod nunquam timueramus; Hic ager ad me pertinet, recedite, ô antiqui cultores. Nunc ſuperati, mœſti, ſiquidem fortuna vertit omnia, ferimus illi hos hædos, quod* utinam *non proſit* illi. LYC. *Ego ſanè audiveram*

NOTÆ.

* *LYCIDAS.*] A λύκος, *lupus*; οἱ λυκιδεῖς *luporum catuli.*

2. *Vivi pervenimus.*] Exaggerat vox iſta calamitatis indignitatem. Ut apud Ciceronem pro Quinctio, 50. *Huic acerbiſſimum viro vivenique funus indicitur.*

7. *Quà ſe ſubducere,* &c.] Deſcriptio agri Virgiliani, cujus erant hi termini: hinc clivus, inde fagus & aqua, vel paludis, vel Mincii fluminis. *Clivus* eſt inclinatum montis latus.

Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Uſque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſervaſſe Menalcan.
MOE. Audieras, & fama fuit: ſed carmina tantum
Noſtra valent, Lycida, tela inter Martia; quantum
Chaonias dicunt, aquilâ veniente, columbas.
Quòd niſi me quacumque novas incidere lites
Antè ſiniſtra cavâ monuiſſet ab ilice cornix;
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipſe Menalcas.
LYC. Heu, cadit in quemquam tantum ſcelus! heu tua nobis
Pene ſimul tecum ſolatia rapta, Menalca! [herbis
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cùm te ad delicias ferres Amaryllida noſtras?
Tityre, dum redeo, brevis eſt via, paſce capellas:
Et potum paſtas age, Tityre, & inter agendum
Occurſare capro, cornu ferit ille, caveto.
MOE. Immo hæc, quæ Varo, necdum perfecta, canebat.

Menalcam veſtrum dominum *verſibus ſuis* ſibi *conſervaſſe cuncta* ab eo loco, *ubi colles incipiunt recedere, & incurvare cacumen facili clivo; uſque ad aquam, &* ad *cacumen ruptum antiquæ fagi.* MOE. *Id audiveras, & rumor* ſic *tulit: ſed verſus noſtri non plus poſſunt inter arma belli, ô Lycida, quàm dicunt* poſſe *columbas Epiroticas, aquilâ imminente. Quòd niſi funeſta cornix è variosâ ilice me admoniſſet, ut quocumque modo abrumperem novas rixas; nec ego ipſe tuus* amicus *Mœris, nec ipſe Menalcas vivus eſſet.* LYC. *Heu, tantumne crimen venit cuiquam in mentem! heu, tuorum* verſuum *ſolamen fere nobis ablatum eſt tecum, ô Menalca! Quis celebraret Nymphas? quis tegeret terram herbis floridis? aut umbraret fontes virentibus ramis? Aut* quis caneret *verſus quos tibi nuper ſurripui: quando ibas ad Amaryllida, noſtram amicam? Tityre, donec redeam, breve eſt iter, paſce capellas: & poſtquam eas paveris, duc potum, ô Tityre: & dum ducas, cave ne occurras capro, ille* enim *cornu petit.* MOE. Aut *potius* quis caneret *hos* verſus, *quos* Menalcas *cantabat Varo, nondum perpolitos.*

NOTÆ.

12. *Martia.*] Bellica, quia *Mars* belli præſes, dictus etiam *Mavors*, quia *magna vertit.* Quidni à μαύρόω, *intingo, obſcuro:* quod poëticè dicitur pro ἀμαυρόω: Junonis & Jovis, aut ſolius Junonis abſque patre, filius; ut Minerva ſolius Jovis abſque matre filia. Hunc dicitur Juno concepiſſe tactu cujuſdam floris, quem ipſi eum in uſum Flora monſtraverat.

13. *Chaonias columbas.*] Speciem ponit pro genere: quia in Dodonæâ Epiri ſylvâ, oracula reddidiſſe dicuntur quercus, & iis inſidentes columbæ duæ; quarum altera Delphos in templum Apollinis; altera in Jovis Ammonis templum evolaverit; ubi famoſa deinceps fuerunt oracula. Epirus autem *Chaonia* ſæpe dicitur: quod *Chaones*, gens Epirotica, olim toti regioni imperaverint, ut ait Strabo l. 7.

15. *Ante ſiniſtra*, &c.] Præter illa quæ de hac voce dicta ſunt, Ecl. 1, 16, 18. quærendum ſupereſt, unde veteres Græci Romaniq; *dextram* ac *ſiniſtram* in auſpiciis peterent. Utrique ſanè diverſo modo locuti, idem ſenſere: hoc eſt orientalia auſpicia, quia lucis & motûs principium ab eâ parte eſt, viſa ſunt utriſque meliora: quæ tamen eadem, Græci *dextera*, Romani *ſiniſtra*, vocaverunt. De Græcis patet ex Homero Iliad. 12. 239. Ubi Hector ait, ſe aves augurales minimè curare: *ſive ad dextram vadant verſus auroram & ſolem, ſive ad ſiniſtram verſus occaſum obſcurum.* Εἴτ' ἐπὶ δεξί' ἴωσι πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε, εἴτ' ἐπ' ἀριστερὰ ποίγε ποτὶ ζόφον ἠερόεντα. De Romanis conſtat ex Varrone Epiſt. Quæſt. l. 5. *A Deorum ſede cùm in meridiem ſpectes, ad ſiniſtram ſunt partes mundi exorientes, ad dexteram occidentes: factum arbitror, ut ſiniſtra meliora auſpicia, quàm dextera, eſſe exiſtimentur.* Refert hunc locum Feſtus Pompeius, alioſq; citat veteres ejuſdem ſententiæ. Confirmat Plinius l. 2. c. 54. *Læva, proſpera exiſtimantur: quoniam lævâ parte mundi ortus eſt.* Ratio variæ appellationis fuit: quòd in auſpiciis, Græci ad Septentrionem, Romani ad meridiem, ſe converterent: ut patet ex antedictis: quod cur ita fecerint, non eſt hujus loci diſquirere.

21. *Sublegi.*] *Sublegere*, eſt *ſuffurari:* unde inquit Servius, *ſacrilegus* dicitur qui *ſacra legit*, id eſt, *furatur.*

24. *Tityre*, &c.] Renarrat primum fragmentum carminum, quæ ſublegerat. *Tityrus* hic eſt caprarius aliquis è Virgilii famulis. De *Varo*, Ecl. 6. 7.

Vare,

Vare, tuum nomen (ſuperet modo Mantua nobis,
Mantua, væ miſeræ nimium vicina Cremonæ!)
Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.
LY. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos,
Sic cytiſo paſtæ diſtentent ubera vaccæ:
Incipe, ſi quid habes: & me fecere poëtam
Pierides: ſunt & mihi carmina: me quoq; dicunt
Vatem paſtores, ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor nec dicere Cinnâ
Digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
MOE. Id quidem ago, & tacitus, Lycida, mecum ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe: neq; eſt ignobile carmen.
Huc ades, ô Galatea: quis eſt nam ludus in undis?

O Vare, olores canori altè eſferent ad aſtra nomen tuum: dummodo Mantua ſalva ſit nobis: Mantua, va miſeræ nimis propinquæ Cremonæ! LYC. *Sic tuæ apes evitent taxos Corſicæ* inſulæ: *ſic* tuæ *vaccæ ſaturatæ cytiſo diſtentent ubera. Incipe ſi habes aliquid! Muſæ me quoque reddiderunt poëtam: habeo etiam verſus: paſtores appellant me etiam vatem, ſed ego non adhibeo fidem illis: nondum enim videor ea proferre,* quæ ſint *Varo aut Cinnâ digna: ſed* videor *ſtridere inter cycnos canoros, velut anſer.* MOE. *Equidem id facio, & tacitè revolvo ipſe mecum, ô Lycida, an poſſim recordari: neque eſt carmen abjectum. Huc veni, ô Galatea, quæ enim eſt voluptas in aquis?*

NOTÆ.

27. *Vare, tuum,* &c.] Secundum fragmentum, de laudibus Vari.

28. *Mantua Cremonæ,* &c.] Galliæ Ciſalpinæ urbes vicinæ. *Mantua* ad Mincium fluvium, *Menzo*: nunc ducatûs caput: *Cremona*, ad Padum, *le Po*: nunc ducatu Mediolanenſi comprehenſa. Hæc Antonii partes cùm adverſus Octavianum tenuiſſet, ejus ager veteranis Octaviani militibus addictus eſt; & cùm non ſufficeret, addita pars agri Mantuani.

29. *Sublime ferent.*] Vel ad *nomen* referri poteſt, vel adverbii loco ſumi. Ita G. 1. 320. *Segetem ab radicibus imis ſublime expulſam eruerent.* Et Cicero de Nat. 2. 101. *Aër ſublime fertur*: Id eſt, ſublimiter, in ſublime.

Cycni.] Poëtæ. Sic Horat. Od. l. 4. 2. 25. *Multa Dircæum levat aura cycnum:* id eſt, Pindarum poëtam Thebanum. Nam ex Cicer. Tuſc. 1. 73. *Cycni Apollini dicati ſunt, quòd ab eo habere divinationem videantur: quia, providentes quid in morte ſit boni, cum cantu & voluptate moriuntur.* Tamen fictus eorum cantus eſt, de quo Ecl. 8. 55.

30. *Sic tua,* &c.] Obteſtandi formula & bene precandi, quoties quid ab aliquo petimus. Id eſt: Sic apes tuæ evitent taxos, quomodo mihi recitabis carmina. *Cyrneas taxos.*] *Taxus* arbor funeſtis annumerata, *Piſ.* Quâ paſtæ apes mel amariſſimum cudunt: unde Corſicæ mel infame, quòd hæc inſula taxis & cicutâ abundet. Ovid. Amor. l. 1. 12. 10. *Melle ſub infami Corſica miſit apis. Corſica*, inſula in mari mediterraneo, quæ cum Sardiniâ & Siciliâ Italiæ adjacet: *Cyrnus* Græcis dicta, à rege hujus nominis. De *examinibus*, Ecl. 7. 13. De *cytiſo*, Ecl. 1. 79. De *Pieridibus*, Ecl. 3. 85.

35. *Varo,* &c. *Cinnâ.*] Alii poëtas eſſe volunt; alii viros Octaviani gratiâ inſignes. Sed prima opinio ſtare non poteſt; I. Quia Cinna hic poëta, non poſſet eſſe alius quàm *Helvius Cinna*, qui Smyrnam ſcripſit annis novem, de inceſto Myrrhæ in patrem Cinyram Cypriorum regem amore: laudatus à Catullo, 94. & ab Ovidio Triſt. 2. 1. 435. At is jam inde à tempore Cæſareæ cædis, errore nominis, pro Cornelio Cinnâ prætore & Cæſaris hoſte, à plebe occiſus fuerat: ut eſt apud Sueton. II. Quia ex *Varis*, qui florebant illâ ætate, de quibus Ecl. 6. 7. nullus in poëſi nomen habuiſſe dicitur. III. Quia licet celebris tum fuerit poëta *Varius*, de quo ſæpe Horatius, imprimiſque Od. l. 5. 6. 1. *Scriberis Vario fortis, & hoſtium victor, Mœonii carminis alite*; tamen malè Servius hìc legit *Vario* pro *Varo: Nam neque adhuc Vario videor,* &c. Malè, inquam: ſiquidem dixit paulò antè Virgilius, *Vare, tuum nomen*, &c. Itaque ſecundam opinionem ſecutus, *P. Quinctilium Varum* intelligo, de quo Ecl. 6. 7. Et *Cornelium Cinnam Magnum*, Pompeii Magni ex filiâ nepotem, qui primò hoſtis Octaviani, deinde ab eodem ſuſceptus in caſtris Bruti & Caſſii, ut notat Lipſius in caput 9. l. 1. Senecæ de Clementiâ: Magnâ deinceps apud eum floruit gratiâ; auſus tamen in benefactorem ſuum conjurare, novo beneficio veniam ab eodem accepit, & conſulatum, an. U. C. 758.

36. *Anſer.*] Volunt hìc alluſum ad Anſerem, hujus ætatis poëtam, M. Antonii laudatorem, cui Antonius è bonis Pompeii in Falerno agro aliquid in præmium dederat: unde Cicero Philip. 13. 11. *Anſeres de Falerno depellentur.*

39. *Huc ades, ô* &c.] Tertium carminis fragmentum, expreſſum è Theocriti Cyclope, Idyl. 11. De *Galateâ*, Ecl. 1. 31.

Hìc eſt ver rubicundum ; hìc terra producit diverſos flores circa fluvios ; hìc alba populus incumbit cavernæ, & vites flexuoſæ efficiunt umbram. Veni hùc, ne cures quòd procelloſi fluctus percutiant litora. LYC. *Quid verò ? quænam audiveram te cantantem ſolum per noctem ſerenam ? recordor cantum, ſi ſcirem verba.* MOE. *Daphni, quid miraris veteres ortus ſiderum ? En prodiit ſidus Cæſaris* oriundi *à Venere ; ſidus, per quod fata abundabunt frumento, & per quod racemus in montibus apertis induet colorem. Daphni, planta piros, poſteri colligent tua pira. Anni auferunt cuncta, memoriam quoque. Ego recordor me ſæpe traduxiſſe canendo totos dies, cùm eſſem puer. Nunc tot verſus exciderunt mihi ; ipſa etiam vox me deſtituit : lupi me priores aſpexerunt. Attamen Menalcas ſat ſæpe recitabit iſta tibi.* LYC. *Differs diu meam voluptatem, quærendo* varias *cauſas. Aſpice, jam tota aqua quieta tibi tacet, & omnes*

Hìc ver purpureum, varios hìc flumina circum
Fundit humus flores : hìc candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades : inſani feriant ſine littora fluctus.
LY. Quid, quæ te purâ ſolum ſub nocte canentem
Audieram ? numeros memini, ſi verba tenerem.
MOE. Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus ?
Ecce, Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum :
Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Inſere, Daphni, piros, carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas, animum quoque. Sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina : vox quoq; Mœrim
Jam fugit ipſa : lupi Mœrim videre priores.
Sed tamen iſta ſatis referet tibi ſæpe Menalcas.
LY. Cauſando noſtros in longum ducis amores :
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor, & omnes

NOTÆ.

46. *Daphni, quid,* &c.] Quartum verſuum fragmentum, quod recitat Mœris. In eo Menalcas ſive Virgilius alloquitur Daphnim, amicum paſtorem, de morte J. Cæſaris ; cujus in funebribus ludis crinita ſtella per ſeptem continuos dies fulſiſſe dicitur, ex Suetonio 88. Creditumque eſt animam eſſe Cæſaris in cœlum recepti ; & ideo ſimulacris ejus & nummis ſtella in vertice addita. G. 1. 488.

47. *Dionæi.*] Cæſar ex gente Juliâ fuit ; Julia gens orta ab Iulo Æneæ filio ; Æneas Veneris & Anchiſæ filius ; Venus, juxta multos, Jovis & Diones Nymphæ marinæ filia ; licet juxta alios, orta ſit è ſpumâ maris.

48. *Aſtrum, quo ſegetes*] *Aſtrum* propriè ſignum eſt, è multis ſtellis compoſitum, vulgo *conſtellatio* ; hìc tamen pro ſtellâ unicâ ſumitur.

49. *Apricis.*] Soli expoſitis & apertis, quaſi *apericis*, inquit Voſſius. Niſi cum aliis deducere malis ab α privativo, & ὀρίων *horror* ; quod ſint ſine frigore ; undè & Africam dictam volunt. Opponuntur *apricus*, & *opacus*.

50. *Inſere, Daphni, piros.*] Hortatur paſtorem, ut ſerat arbores ; futurum quippe, ut ſidere illo favente creſcant feliciter, & poſterorum commodis ſerviant ; *Inſerere* hìc, non inſitionem ſignificat ; quâ ſurculus peregrinus arbori alterius naturæ immittitur ; ſed ſimpliciter plantationem arborum ; quomodo Columella dixit, *hortos inſerere*. Tum quaſi deficiente memoriâ, ſilet Mœris.

52. *Memini me condere.*] Pro *condidiſſe*. Sic Cicero ad Att. 8. 11. *Memini tibi librum aſferri à Demetrio* ; id eſt, allatum fuiſſe. *Condere*, eſt finire, ad occaſum ducere, & quaſi ſepelire. Quemadmodum dicitur Æn. 1. 378. *Ante diem clauſo componet Veſper Olympo* ; quaſi ad ſepulturam componet.

53. *Nunc oblita mihi.*] Duo notanda. I. *Oblita* paſſivâ ſignificatione. II. *Mihi*, pro, *à me*. Sic Æn. 1. 330. *Nulla tuarum audita mihi neque viſa ſororum.*

54. *Lupi Mœrim videre priores.*] Dicuntur lupi, ſed falſò, vocem ei adimere, quem priores conſpexerint ; perdere verò ipſi conſpecti priùs ; ex Plinio. Hinc, *Lupus in fabulâ*, proverbium eſt ; quoties colloquentibus ſupervenit aliquis, de quo ſermo erat ; is enim tum ſuâ præſentiâ ſermonem amputat loquentibus.

56. *Cauſando.*] Cauſas & excuſationes prætexendo ; nempe caducam memoriam, raucedinem, & alia ; quæ attulerat Mœris, ne verſus cantare cogeretur. Hunc igitur Lycidas variis invitamentis ad cantandum pellicit ; ſilent venti, medium iter confecimus, *&c.*

57. *Silet æquor.*] Non mare, ſed aqua *Mincii* fluvii, qui Mantuam & vicinas regiones alluit ; *Menzo*. *Æquor* enim dicitur de qualibet planitie, ſive aquarum, ſive camporum. Et verò mare longè inde remotum eſt. Æn. 2. 789.

(Aſpice)

(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media eſt nobis via: namque ſepulcrum
Incipit apparere Bianoris: hìc, ubi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes: hìc, Mœri, canamus:
Hìc hœdos depone, tamen veniemus in urbem:
Aut ſi, nox pluviam ne colligat antè, veremur;
Cantantes licet uſque (minùs via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te faſce levabo.
MOE. Deſine plura, puer: & quod nunc inſtat, agamus.
Carmina tum meliùs, cùm venerit ipſe, canemus.

ſibili ventorum ſtrepentium ceſſaverunt. Præterea ex hoc loco ſupereſt nobis tantum media pars viæ: nam tumulus Bianoris incipit apparere: hoc loco, in quo agricolæ colligunt ſpiſſa folia. Hoc loco canamus, ô Mœri: hoc loco demitte hœdos, nihilominus perveniemus in urbem. Aut ſi timemus ne nox adducat imbrem, antè quàm ad eam pervenerimus: *progrediamur, quamvis* interim *ſemper canentes: iter minus* nos *fatigabit. Ut progrediamur canendo, ego te levabo hoc onere.* MOE. *Puer, omitte cætera, & faciamus quod jam urget: tum cantabimus commodiùs verſus, cùm Menalcas advenerit.*

NOTÆ.

60. *Bianoris.*] Ocnus, idem qui & Tuſcorum rex, Tiberis fluvii & Mantûs fatidicæ Nymphæ filius, Mantuam de matris nomine condidit. Hujus ſepulcrum in viâ, veterum more: qui ideo ſepulcrorum elogia ad viatores dirigunt: *Sta viator, Abi viator.*

61. *Stringuht frondes.*] *Stringi* dicuntur ea, vel quæ ſtrictâ manu decerpuntur: ut G. 1. 305. *Quernas glandes tunc ſtringere tempus, Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.* Vel quæ colliguntur in faſciculum: ut hìc, & G. 1. 317. *Fragili jam ſtringeret hordea culmo.*

ECLOGA X.

*GALLUS.

ARGUMENTUM.

AMABAT Gallus Lycoridem: ſprevit hæc illum, ut alium ſibi charìorem ſequeretur in Rhætiam aliaſque regiones Italiæ, ſive Galliæ togatæ quas Rhenus alluit & Alpes inſident. Gallus abire fingitur, quaſi in exilium, repulſæ impatientiâ: locus exilii ſtatuitur Arcadia, paſtoribus nota ſedes, poëtiſque Bucolicis, qualis ipſe Gallus fuit. Huc amici, huc Dii ſylveſtres, ad ſolandum ejus dolorem conveniunt. Ille multa de remediis amoris, deque ſuâ ſorte diu fruſtra meditatus, ut amantium ingenium eſt, iterum ad amorem redit. Multa hìc ex Idyll. Theocriti primo.

Volunt omnes hanc Lycoridem *eandem eſſe cum* Cytheride *mimâ, quæ Volumnii Eutrapeli, Senatoris nobiliſſimi liberta primùm; ac deinde M. Antonio ſic chara fuit, ut is illam in Italiæ perluſtratione per civitates & municipia ſecum apertâ lectìcâ circumferret, trahentibus leonibus; ut Plinius notat, l. 8. 16. Id ſanè ſi ita eſt, multis eam neceſſe eſt nominibus inſignitam; quam &* Volumniam *ab Antonio vocatam eſſe Cicero indignatur, Philip. 2. 48. Quod autem volunt, iter illud Lycoridis Alpinum & Rhenanum, eam ipſam eſſe Antonianam perluſtrationem Italiæ, parum certe congruit tempori. Quippe duplex ab Antonio perluſtratio facta eſt,* eâdem comite mimâ, *inquit Cicero, ibid. 51. Altera ante pugnam Pharſalicam, ab eo tum tribuno plebis; altera poſt pugnam, ab eodem tum equitum magiſtro: hoc eſt annis, ut minimùm, decem ante editionem hujus Eclogæ, quæ poſtrema ominum ſcripta fuit; eâ tempeſtate, quâ jam Antonius in Oriente cum imperio verſabatur.* Extremum hunc Arethuſa, &c.

Ita igitur ſtatuo : aut Lycoridem illam, à Cytheride, ſive Volumniâ mimâ diverſam eſſe ; aut Galli rivalem, diverſum ab Antonio ; aut hâc Eclogâ exhiberi Gallo præteritorum amorum hiſtoriam, veterumque caſuum memoriam voluptatis causâ revocari : cùm Lycoridis fuga multò priùs contigiſſet.

NOTA.

* *GALLUS.*] Cneus, vel Publius Cornelius Gallus ; nam vario prænomine reperitur : patria Forojulienſis, *du Frioul* : ex infimâ fortunâ ad ſummam Octaviani gratiam, immo & amicitiam evectus eſt. *Suet. in Aug.* 66. Egregiam ei navavit operam in Alexandrino bello : in quo captam à ſe Parætonium urbem, adverſus vim doloſque M. Antonii, vi doliſque fortiter propugnavit. Ideo mottuâ Cleopatrâ & Antonio, redactâque in provinciæ formam Ægypto, non auſus Cæſar, metu novarum turbarum, copioſam regionem, gentemque leviſſimam viro nobili committere ; tamen eam amico Gallo credere non dubitavit. *Dio.* l. 51.

At non ita multò poſt, abuſus fortunæ amplitudine, Thebas ob tributa ſeditionem moventes, aut expilavit, *ex Ammiano*, l. 17. aut funditus evertit, *ex Hieronymo in Euſeb.* Tum cœpit in ipſum imperatorem multa intemperanter jactare, præſertim inter pocula. *Dio.* l. 53 *Ovid. Triſt.* 2. 445. Statuas ubique ſibi per Ægyptum erexit, acta ſua pyramidibus inſcripſit. Quibus nominibus cùm eſſet à Valerio Largo, ſocio & convictore olim ſuo, accuſatus ; Auguſtus huic Gallo ob ingratum & malevolum animum, domo & provinciis ſuis interdixit. Senatus graviore ſententiâ, mulctatum bonis, & exilii ignominiâ notatum eò adegit, ut ſuâ ſibi manu mortem accerſeret. Mortuum tamen Gallum luxit Auguſtus, & ob ſeveritatem ſenatûs vicem ſuam conqueſtus eſt : *quid ſibi ſoli non liceret, amicis quatenus vellet iraſci. Suet.* 66. Periit ætatis anno 40. aut 43. ut in Hieron. & Euſebio variè ſcriptum eſt : U. C. 728. ante obitum Virgilii, 7. Multis carus, Pollioni imprimis, itemque Ciceroni, ut colligitur ex epiſtolis Pollionis ad Ciceronem, quæ habentur apud ipſum Ciceronem, *Famil. l.* 10. 31. *&* 32. Virgilio certè cariſſimus : qui ejus etiam laudes celebraſſe dicitur quarto Georg. libro : unde poſt ejus necem Auguſti juſſu ſublatæ ſunt, & earum in locum Ariſtæi fabula ſubſtituta. Quod mihi tamen veriſimile non videtur : ita bellè Ariſtæi fabula cum reliquis libri partibus & argumento cohæret.

Poëta fuit. Scripſit de Lycoride ſuâ, fortè elegiaco carmine, libros quatuor : quo in genere Tibullo & Propertio durior fuiſſe dicitur à *Quintil. l.* 10. 1. Tranſtulit præterea bucolicis verſibus aliquid ex Euphorione, poëtâ Chalcidenſi, ut probamus *Ecl. hâc.* 10. 50. *&* *Ecl.* 6. 72. Perierunt omnia. Illas enim ſex elegias, quæ ejus nomine circumferuntur, opus inficetum & barbarum, plane conſtat Maximiani cujuſdam eſſe, recentioris nebulonis : ubi præter errores in ſyllabarum quantitate benemultos, & ineptam miniméque Latinam verborum ſtructuram, accedit illud præterea, quòd in iis Gallus ſenem ſe profiteatur, qui tamen firmâ adhuc ætate deceſſit. *Gyraldus, Voſſius, &c.* Alia item fragmenta, quæ ab Aldo Manutio juniore reperta Venetiis & edita ſunt, etſi minus inſulſa, tamen omnino ſuppoſititia eſſe evincit Joſ. Scaliger in opuſculis. In quo peccavit & hoc alterum Manutius, quod Gallum hunc Cornelium, cum Aſinio Gallo Pollionis filio confundit, deluſus à veteribus grammaticulis Virgilianæ vitæ ſcriptoribus.

INTERPRETATIO.

O Arethuſa, permitte mihi hoc ultimum opus. Canendi ſunt pauci verſus amico *meo Gallo, ſed quos ipſa Lycoris legat. Quis poſſet negare verſus Gallo ?*

EXtremum hunc, Arethuſa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda : neget quis carmina Gallo ?

NOTÆ.

1. *Arethuſa.*] Fons in inſulâ Ortygiâ, quæ Siciliæ adjacet, & quartam Syracuſanæ urbis partem efficit. Alpheus autem, Peloponneſi fluvius, poſtquam in mare defluxit, impermixtas dicitur ſervare aquas, & continuo lapſu in Ortygiam erumpere, per hunc ipſum fontem Arethuſam : idque ex eo probatur, quod projecta in Alpheum in Græciâ, per os Arethuſæ fontis, in Ortygiâ reddantur. Narrant verò fabulæ, Alpheum fluvium Arethuſæ Nymphæ fuiſſe amatorem ; hanc fugientem, à Dianâ converſam eſſe in fontem, eâdemque fugâ ſubter mare in Ortygiam emerſiſſe : Alpheum, eodem impetu conſecutum, undas ei ſuas deinde miſcuiſſe. Æn. 3. 692. 2. Hunc fontem invocat Siculum, ut antè *Sicelides Muſas*, ob Theocritum Siculum poëtam, Bucolicorum principem.

2. *Qua legat*, &c.] Quæ legat Lycoris, ad pudorem, quòd ſe Gallo tam duram præbuerit.

Sic

Sic tibi, cùm fluctus ſubter labêre Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe; ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent fimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuêre, puellæ
Naiades, indigno cùm Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſſi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ.
Pinifer illum etiam ſolâ ſub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt ſaxa Lycæi.
Stant & oves circum, noſtri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poëta.
Et formoſus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit & upilio, tardi venere bubulci:
Uvidus hybernâ venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant, tibi? Venit Apollo.
Galle, quid inſanis? inquit: tua cura Lycoris,
Perq; nives alium, perq; horrida caſtra ſecuta eſt.

Sic ſalſa Doris non confundat ſuas aquas cum tuis, cùm flues ſubter mare Siculum. Incipe, celebremus anxium amorem Galli; dum capellæ depreſſis naribus carpunt teneros frutices. Non cantamus ſurdis, ſylvæ referunt omnia. Quæ ſylvæ, aut qui ſaltus detinuere vos, ô Nymphæ Naiades, cum Gallus deficeret præ *amore indigno? Neque enim ulla culmina Parnaſſi aut Pindi, neque Aganippe Bœotica vos retardaverunt. Illum etiam lauri, illum etiam myricæ ploraverunt. Mænalus etiam abundans pinis, & rupes gelidi Lycæi ploraverunt illum, ſtratum ſub deſertâ rupe. Oves quoque circumſiſtunt, neque contemnunt nos. Nec tu contemnas gregem, ô divine poëta: ipſe pulcher Adonis pavit gregem circa fluvios. Venit quoque cuſtos ovium: venerunt lenti cuſtodes boum, venit Menalcas madefactus è* collectione *glandium hybernarum. Omnes petunt, unde* ſit *tibi amor ille. Venit Apollo: Galle, ait, cur deſipis? Lycoris, amica tua, ſecuta eſt alium per nives, & per caſtra horribilia.*

NOTÆ.

4. *Sicanos.*] Siculi ſic dicti ſunt, vel à Sicano Cyclopis filio; vel à Sicanis Hiſpaniæ populis, illam in inſulam tranſlatis. *Sic tibi.*] Ecl. 9. 30.

5. *Doris.*] Oceani & Tethyos filia, Nereo fratri nupta, ex quâ Nereides peperit. Hic ſumitur pro amarâ maris aquâ, quæ dulcibus Arethuſæ & Alphei aquis non admiſcetur.

9. *Quæ nemora, aut*, &c.] Naiades alloquitur poëta, ſive Nymphas præſides fontium, qui è Parnaſſo, Pindo & Helicone profluunt: eaſque increpat, quòd ad ſolandum Galli amorem non venerint, tam multis eo advolantibus. Eſtque tacita quædam ipſius Galli reprehenſio, quòd ſtudia carminum omiſerit, ut amori vacaret. De *Naiadibus*, Ecl. 2. 46.

11. *Nam neque Pindi*, &c.] Mons in Macedoniæ, Epiri, & Theſſaliæ confinio: unde tribus his regionibus ex æquo tribuitur. Dicunt quidam eum in Phocidem & Bœotiam uſque pertinere: & in Phocide quidem *Parnaſſum*; in Bœotiâ *Heliconem*, ac denique *Citharonem* vocari. Certe montes illi quatuor, licet in longa ſpatia diffuſi, tamen fere contigui ſunt, & perinde Muſis dicati.

12. *Aonia Aganippe.*] Bœotiæ fons, Muſis ſacer, ex Helicone monte, non procul Thebis, in Permeſſum fluvium defluens. *Aonia*, id eſt Bœotica, ab Aone Neptuni filio. Nota hìc hiatum vocalium: *Aonia Aganippe.* De *myricis*. Ecl. 4. 2.

15. *Mænalus, &*, &c.] *Mænalus*, & *Lycæus* Arcadiæ montes, Pani ſacri. Unde & *Lycæa* feſta, ejus in honorem ibi à paſtoribus inſtituta: quæ *Lupercalia* Latinis dicta; inter quos inducta ſunt ab Evandro, Arcadiæ rege, cùm in Italiam profugiſſet.

18. *Adonis.*] Filius Cinyræ Cypriorum regis, & Myrrhæ ejus filiæ: quem Venus in deliciis habuit. Is dum in *Idali*, montis Cyprii, nemore venaretur, apri dente percuſſus interiit: à Venere multis lacrymis deflętus. Hujus mentionem facit poëta, ad Galli ſolatium: ut is meminerit, ne ipſam quidem amoris Deam Venerem in amore felicem. Tum amatores adhibet Deos: Apollinem, qui Daphnen; Pana, qui Syringa; Sylvanum, qui Cypariſſum amavit: qui omnes parum feliciter amaverunt, Daphne in laurum, Syringe in arundinem, Cypariſſo in arborem cognominem, transformatis.

19. *Upilio.*] Pro *opilio*: *o* brevi, in *u* longum, metri causâ, mutato. Et antiqui *opes* dixere, quas poſteri *oves*.

Venit

Venit quoque Sylvanus cum rusticâ coronâ capitis, quatiens ferulas florentes & magna lilia. Venit Pan Deus Arcadiæ, quem ipsi conspeximus rubicundum minio & sanguineis baccis ebuli. Quis erit finis, aut Pan? *Amor negligit ista; nec durus amor satiatur fletu, nec herbæ rivis, nec apes cytiso, nec capellæ foliis. At Gallus mœstus ait; Tamen, ô Arcades, soli docti canere Arcades, canetis hæc vestris montibus. O quam placidè tunc quiescent mea ossa, si quondam vestra tibia referat meos amores! & utinam fuissem unus è vobis, aut custos vestri pecoris, aut putator maturorum racemorum. Certe sive amassem Phyllida, sive Amyntam, seu quemcumque* alium (*quid refert utrum Amyntas sit niger? & violæ sunt nigræ, & vaccinia nigra*) *recumberet* ille *mecum sub vite flexuosâ inter salices. Phyllis colligeret mihi flores, Amyntas caneret. O Lycori,* sunt *hìc fontes frigidi & amœna prata, & sylvæ; hìc traducerem tecum omnem ætatem. Nunc stultus amor me retinet inter media tela & infestos hostes, in armis feri Martis.*

Venit & agresti capitis Sylvanus honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.
Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit: amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris: soli cantare periti
Arcades. O mihi tum quàm molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atq; utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certe sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumq; furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra.)
Mecum inter salices lentâ sub vite jaceret.
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hìc gelidi fontes, hìc mollia prata, Lycori:
Hìc nemus, hìc ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adversos detinet hostes.

NOTÆ.

24. *Sylvanus.*] Deus τῆς ὕλης: ὕλην autem alii *sylvam* interpretantur, unde sylvarum Deum hunc fecere; alii *facem* omnium elementorum, seu quam dicunt Peripatetici *materiam primam*, ex quâ omnia constant. Quare eundem esse volunt cum Pane, qui totius naturæ Deus est, ut diximus, Ecl. 2. 31. πᾶν enim, est *omne*, & ὕλη, *omnium materia*. Distinguuntur tamen Sylvanus & Pan, G. 1. 17. & 20. *Agresti honore.*] Coronâ è foliis agrestibus.

25. *Ferulas.*] Ferula, planta est affinis fœniculo; cujus caulem, levissimum & durâ cute munitum, senes assumebant in baculos; narthex à quibusdam dicitur, *ferule.*

27. *Ebuli baccis.*] Ebulum, *de l'hieble*, herba aut virgultum affine sambuco, *au sureau.*

Minioque.] Minium, *du vermilion*, materies est fossilis, vel è propriis venis, vel ex argenti vivi fodinis erui solita: præsertim in Hispaniâ; circa fluvium, qui *Minius* appellatur, *Minho*, Gallæciam à Lusitaniâ dividens. Hoc colore simulacra Deorum, Jovis præcipuè, linebantur: Camillus vultu quoque miniato triumphavit.

30. *Nec cytiso.*] Ecl. 1. 79. De *Arcadibus* Ecl. 4. 58.

33. *Quàm molliter ossa*, &c.] Superstitiosè timebant veteres ne mortuorum corpora superjectæ terræ pondere graviùs premerentur; quare levem & contritum pulverem fere tumulo injiciebant, hâc verborum formulâ; *sit tibi terra levis.*

38. *Seu quicumque furor.*] *Amor*, in quo sæpe multum dementiæ & furoris est. Et verò ea quæ sequuntur, speciem habent dementissimi amoris. Namque inops consilii, modo vota facit pro eâ, cujus fastidia expertus est: *Ah! te ne frigora lædant*, &c.] modo ad poësim & musicam, modo ad sylvarum silentium, modo ad venationem; quasi ad totidem amoris diverticula & remedia confugit: mox in furorem relapsus, immedicabilem suum esse amorem profitetur. De *Phyllide*, Ecl. 3. 76. De *Amynta*, Ecl. 2. 35. De *vacciniis*, Ecl. 2. 18.

44. *Nunc insanus amor*, &c.] Sensus est; Hìc, si tibi liberet, ambo quieti & securi viveremus; nunc propter duritiem tuam ambo miseri sumus. Amor enim meus cogit me præ desperatione bellicis periculis caput meum exponere, quod ita vile tibi ac despicatum est. Te interim alienus amor rapit in regiones asperas, alieno tempore, difficili itinere.

Tu

Tu procul à patriâ (nec ſit mihi credere) tantum
Alpinas, ah dura, nives, & frigora Rheni
Me ſine ſola vides. Ah te ne frigora lædant!
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas!
Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina paſtoris Siculi modulabor avenâ.
Certum eſt in ſylvis, inter ſpelæa ferarum,
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: creſcent illæ, creſcetis amores.
Interea mixtis luſtrabo Mænala Nymphis,
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundarè ſaltus.
Jam mihi per rupes videor lucoſque ſonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu

Tu, ô crudelis, longè à patriâ (utinam liceret mihi id non credere) ſola ſine me vides tantummodo nives Alpium & glaciem Rheni. Ah ne te vulneret gelu! Ah ne glacies acuta tibi vulneret delicatos pedes! Ibo, & canam fiſtulâ Siculi paſtoris ea, quæ verſibus traduxi è Chalcidenſi poëtâ. *Ratum eſt*, me *malle pati inter nemora & ſpeluncas belluarum, & meos amores inſcribere teneris arboribus; creſcent illæ, creſcetis, ô amores. Interea circuibo Mænalum* montem, cum *ſociis Nymphis; aut perſequar fortes apros; nulla frigora prohibebunt me cingere canibus ſylvas Parthenii* mon-

tis. *Jam fingo mihi, me vagari per montes & nemora reſonantia, juvat vibrare arcu Parthico ſagittas Cretenſes:*

NOTÆ.

46. *Nec ſit mihi credere.*] Nec liceat mihi, nec poſſim. Sic Æn. 8. 676. *Actia bella cernere erat.* Horat. Epod. 17. 25. *Neque eſt levare tenta ſpiritu præcordia.* Hauſta è Græcis fontibus locutio, apud quos ἐξὶ ſignificat *licet*. Sic Homerus Odyſſ. 11. 157. τὸν οὔπως ἐξὶ περῆσαι, *quem non licet tranſmittere.*

Tantum.] Tribus præcipuè modis explicatur. I. Ita ut ſit nomen & referatur ad *credere*; Utinam liceat non credere *tantum*, id eſt, rem tantam tamque indignam. II. Ita ut ſit adverbium & referatur ad *ſit*; Utinam *ſit tantùm*; utinam liceat *tantùm* hoc non credere. Quaſi dicat; non peto ut Lycoris non ſit perfida, ſit ita ſane; ſed peto ut liceat mihi *tantummodo* id non credere. III. Ita ut ſit adverbium, & referatur ad ſententiam ſequentis verſus; Vides *tantummodo* nives & frigora, *&c.* Prima explicatio infirmior, ſecunda ſubtilior, tertia facilior.

47. *Alpinas*, &c.] Alpes, excelſi montes, qui Italiam à Galliâ Germaniâque diſterminant; multis dictæ nominibus, pro variâ regionum, quibus adjacent, ratione. Sunt enim *Alpes* maritimæ, Cottiæ, Gràjæ, Pœninæ, Rhæticæ, Tridentinæ, *&c.* Ex his multi oriuntur fluvii; celeberrimi, Padus, Ticinus, & Atheſis, *le Po*, *le Teſin*, *l' Adige*, qui in Italiam; Rhodanus, *le Rhoſne*, qui in Galliam; Rhenus, qui in Germaniam, devolvitur.

Rheni.] Fluvii Europæ poſt Danubium celeberrimi, qui antiquus Galliæ & Germaniæ terminus fuit, à fontibus ad oſtia. Fontes ejus duo in Alpibus, apud Rhætos occidentales, *les Griſons*. Oſtia plurima, quibus in Oceanum influit. Mirum tamen eſt tantæ famæ fluvium ad mare non perferre nomen. Nam ubi ad arcem Skinkiam, quæ caput eſt inſulæ Bataviæ, duas diviſus eſt in partes, Vahalim, & Rhenum, unde *bicornis* appellatur; mox varios deinde ſcinditur minores in alveos, quorum minimo Rheni permanet nomen; ſed is ad Lugdunum Batavorum, *Leyden*, antequam ad Oceanum pervenerit, inter arenas exhauritur.

50. *Ibo.*] Vagabor hinc atque hinc. Vel, abibo hinc, deſeram caſtra, & ſylvis abditus, carmina modulabor. *Chalcis* urbs eſt Eubœæ inſulæ, quæ Chalcis quoque vocata eſt. Eubœa porro Bœotiæ continenti dicitur olim adhæſiſſe; ab eâ nunc Euripo diſtincta, tam anguſto, ut aliquando ponte tranſmiſſus fuerit. Ex illâ inſulâ oriundus Euphorion, Antiocho Magno Syriæ regi percarus, ejuſque bibliothecæ præfectus: poëta nobilis, ſed, juxta Ciceronem, obſcurus; cujus opera in deliciis fuiſſe Tiberio Cæſari memorantur: ex quibus aliqua Latinis verſibus expreſſiſſe diximus hunc Gallum, Ecl. 6. 72.

51. *Paſtoris Siculi.*] Theocriti, poëtæ Siculi, ſtylo. Non igitur elegiæ fuerunt, ut putat Probus: neque enim elegiæ potuerunt Theocriti ſtylo componi; ſed aliquid bucolicis Idylliis affine.

53. *Malle pati.*] Supple, quàm Lycorida in poſterum ſequi, atque ita deperire.

55. *Mænala.*] Montem Arcadiæ, Ecl. 8. 21.

57. *Parthenios.*] *Parthenius* item Arcadiæ mons, ubi virgines venari ſolebant: unde nomen à παρθένος *virgo*.

59. *Libet Partho*, &c.] Species pro genere, arcus Parthicus & ſagittæ Cydoniæ, pro quolibet arcu & quibuſlibet ſagittis. Parthi enim & Cydones arte ſagittandi celebres: Æn. 12, 858. *Parthus ſive Cydon telum immedicabile torſit.* De *Parthis*, Ecl. 1. 63. *Cydon* urbs fuit in Cretâ inſulâ. *Cornu* dixit, pro arcu è corneâ materiâ fabricato.

Spicula

veluti hæc omnia *eſſent remedium inſaniæ meæ, aut* quaſi *ille Deus diſceret placari miſeriis hominum. Nunc iterum neque Hamadryades, neque verſus ipſi nobis arrident: Valete iterum,* vos *ipſa nemora. Noſtra cura nequeunt flectere amorem, ne* ſic quidem, *ſi mediâ hyeme potaremus* aquam *Hebri; & toleraremus Thracias nives hyemis humidæ: ne* ſic quidem, *ſi paſceremus oves Æthiopum ſub ſidere Cancri, cùm* intimus *cortex exſiccatus areſcit in ulmo excelsâ. Amor ſuperat omnia; nos quoque cedamus amori. O Divæ Muſæ, ſufficiet veſtrum poëtam cantaviſſe iſta* carmina, *ſedendo, & conficiendo calathum ex hibiſco tenui: vos efficietis, ut iſta* videantur *Gallo maxima. Gallo, erga quem amor meus tantum ereſcit ſingulis horis, quantum alnus virens attollit ſe ineunte vere. Surgamus: umbra ſolet eſſe noxia canentibus;* præſertimque *noxia* eſt *umbra juniperi: umbræ quoque nocent frugibus. Ite, ite domum, ô capellæ ſaturatæ: Veſper imminet.*

Spicula: tanquam hæc ſint noſtri medicina furoris,
Aut Deus ille malis hominum miteſcere diſcat. 61
Jam neque Hamadryades rurſum, nec carmina nobis
Ipſa placent: ipſæ rurſum concedite ſylvæ.
Non illum noſtri poſſunt mutare labores;
Nec ſi frigoribus mediis Hebrumq; bibamus, 65
Sithoniaſque nives hyemis ſubeamus aquoſæ:
Nec ſi, cùm moriens altâ liber aret in ulmo,
Æthiopum verſemus oves ſub ſidere Cancri.
Omnia vincit amor; & nos cedamus amori.
Hæc ſat erit, Divæ, veſtrum cecinisſe poëtam, 70
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere novo viridis ſe ſubjicit alnus.
Surgamus: ſolet eſſe gravis cantantibus umbra: 75
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

NOTÆ.

62. *Jam neque Hamadryades.*] De iis Ecl. 2. 46. Hic incipit Gallus remediorum & conſiliorum ſuorum inanitatem agnoſcere, ſeque amori victum tradere.

63. *Concedite ſylvæ.*] Idem quod antea dixerat: *Vivite ſylvæ*, Ecl. 8. 58.

65. *Hebrumque.*] Fluvium Thraciæ maximum; hodie *Mariſa*: arenas olim aureas volventem. In Ægæum mare influit: ortus ex Rhodope monte, qui cùm Hæmi pars quibuſdam videatur, ab iis idcirco dicitur Hebrus ex Hæmo profluere.

66. *Sithoniaſque nives.*] Sithonia pars eſt Thraciæ: vergens, vel in Pontum Euxinum, juxta Solinum; vel in oram Macedonicam Ægæi maris, juxta alios. Thracia frigida & nivoſa eſt, propter altiſſimum montem Hæmum, quo dividitur.

68. *Æthiopum.*] Æthiopia regio Africæ vaſtiſſima, Ægypto finitima: quam Nilus quoque fere mediam, ut & Ægyptum, interfluit, *le pais des Abiſſins.* Tota zonæ torridæ ſubjecta eſt, à tropico Cancri ultra æquatorem porrecta. Virgilius ergo *ſidus Cancri* dixit, pro tropico Cancri; & tropicum pro zonâ ipsâ torridâ, cujus terminus eſt ad ſeptentrionem. *Cancer* ſignum eſt in eâ parte cœli, quam ubi Sol attigit, exeunte Junio, tum æſtatem nobis calidiſſimam, dieſque longiſſimos efficit. De *zonis* & *tropicis*, G. 1. 233. De *hibiſco*, Ecl. 2. 30.

74. *Se ſubjicit alnus.*] Se ſuperjicit, ſe attollit. Vide Ecl. 1. 46. *Alnus, aulne*, arbor aquoſis locis gaudens.

75. *Gravis cantantibus umbra.*] Imo gratiſſima: præcipue Juniperi, *du genievre*, quæ arbor & odora eſt, & nihil venenatum patitur, & adverſus aëris vitia comburi ſolet. Sed ſignificat diuturniorem in umbrâ moram nocere canentibus poſſe propter frigus. Unde quidam legunt *cunctantibus*, non *cantantibus*. De *Heſpero*, Ecl. 6. 86.

FINIS BUCOLICORUM.

ARGUMENTUM IN GEORGICA.

GEORGICORUM *nomen, à* γεωργὸς agricola: *hoc autem à* γαῖα *vel* γία terra, & ἔργον opus. *Traduntur hoc opere præcepta de agricultura, quatuor libris. I. De aratione. II. De plantatione. III. De pastione cultuque pecorum. IV. De apibus & mellatione. Eaque omnia naturæ accommodantur Italici soli, præsertimque Veneti, in quo Mantua fuit. Ducem in eo genere secutus est Virgilius Hesiodum Ascræum ex Bœotia, de quo diximus Ecl. 6. 70. Cujus librum, inscriptum* ἔργα καὶ ἡμέραι, opera & dies, *longè & copiâ & elegantiâ superavit. Cœptum est opus anno circiter U. C. 717. Virgilii 32. aut 33. & septennio perpolitum.*

Mæcenas, cui Georgica inscripta sunt, primos in Octaviani gratia tenuit cum Agrippa gradus, Genere Tuscus, ex antiquis Etruriæ regibus: quorum posteri, post multas gentis clades, Romanam in civitatem admissi, equestri dignitate vixerunt. Eruditos complexus est, imprimis Virgilium & Horatium: adeò parum cupidus, ut qui cæteris magistratibus imperabat, ipse equestri ordine, & urbis atque Italiæ præfecturâ contentus vixerit. Adhibitus ab Octaviano cum Agrippa in consilium de imperio deponendo, retinendum persuasit. Sectâ Epicureus fuit, in vestitu, incessu, supellectili, conviviis, ipsaque dictione mollior ac remissior. Scripsit Prometheum & Octaviam tragœdias, carminum libros decem; soluta oratione commentarios de rebus ab Augusto gestis, item de animalibus & gemmis dialogos: omnia periere. Decessit anno U. C. 746. C. Martio Censorino & C. Asinio Gallo Coss. Triplex est apud eruditos de ejus nomine controversia. I. Quodnam ipsius nomen fuerit? Lambinus in Vipsaniam *gentem inducit, sed eum confundit cum Agrippa, cujus certe gentile nomen hoc fuit: Paulus Manutius in* Cinciam: *Glandorpius in* Heliam: *Muretus in* Aquiliam: *omnes aut levibus aut falsis conjecturis: Maxima & optima pars, Turnebus, Lipsius, &c. in* Cilniam, *quæ gens erat Aretinæ urbis in Etruria. II. Unde cognomen* Mæcenatis? *Insulsè deducit Becmannus ab ejus moribus, quod esset* μὴ κοινὸς *non communis; aut* μὴ καινὸς, non novus: *nam & Græci nunquam negativis nominibus* μὴ, *sed privativum* α *præfigunt, & Varro l. 7. de L. L. à loco dictum testatur. Est igitur à mediterraneo quodam Etruriæ oppidulo, Cæsenæ vicino, qua in ora Plinius vina Cæsenatia simul & Mæcenatia commendat, lib. 24. 6. III. Quomodo prima & media cognominis syllaba pingenda sit? Certe media, per* e *longum; quia Græce vulgo per* η *legitur. Prima vel per* æ, *vel* œ: *quia in veteribus cod. utroque modo reperitur; per* æ *frequentius. Igitur nomen integrum fuit,* CAIUS CILNIUS MÆCENAS.

P. VIRGILII

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON
AD
C. CILNIUM MÆCENATEM,
LIBER I.

ARGUMENTUM.

CONTINET hic liber propoſitionem totius operis ejuſque diviſionem quadruplicem. Tum ſequitur Deorum invocatio quotquot ruſticæ præſident rei, quos inter Octaviano Cæſari locus tribuitur; novo ſane illis temporibus adulationis exemplo; quo deinde Lucanus in Pharſalia, & Statius in Thebaïde, ad laudem Neronis & Domitiani immodeſtius abuſi ſunt. Atque hæc exordio comprehenduntur. Liber vero ipſe ſex habet partes. I. Multiplicem agri colendi rationem, juxta variam ejus Naturam. II. Agriculturæ originem. III. Agricolarum inſtrumenta. IV. Ruſticorum operum tempora. V. Tempeſtatum prognoſtica. VI. Digreſſionem ad varia prodigia, quæ cædem Julii Cæſaris aut præceſſerunt, aut ſubſecuta ſunt. Denique Epilogi loco, Deos pro incolumitate Octaviani, & pro ſalute populi Romani precatur. Tamen ex iis, aliorumque librorum præceptis, non pauca obſolevere, contrario uſu poſteriorum temporum, noſtrorum imprimis; quæ multa, ut artibus cæteris, ita huic quoque addidere.

INTERPRETATIO.

O Mæcenas, ordiar ſcribere deinceps quænam res *efficiat meſſes copioſas; quo tempore oporteat arare tellurem, & vites alligare ulmis; quæ* ſit *cura boum; quæ diligentia ſit* neceſſaria, *ut habeatur pecus; & quanta induſtria, ut alantur apes frugales:*

QUID faciat lætas ſegetes : quo ſidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmiſque adjungere vites,
Conveniat : quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori : atque apibus quanta experientia parcis ;

NOTÆ.

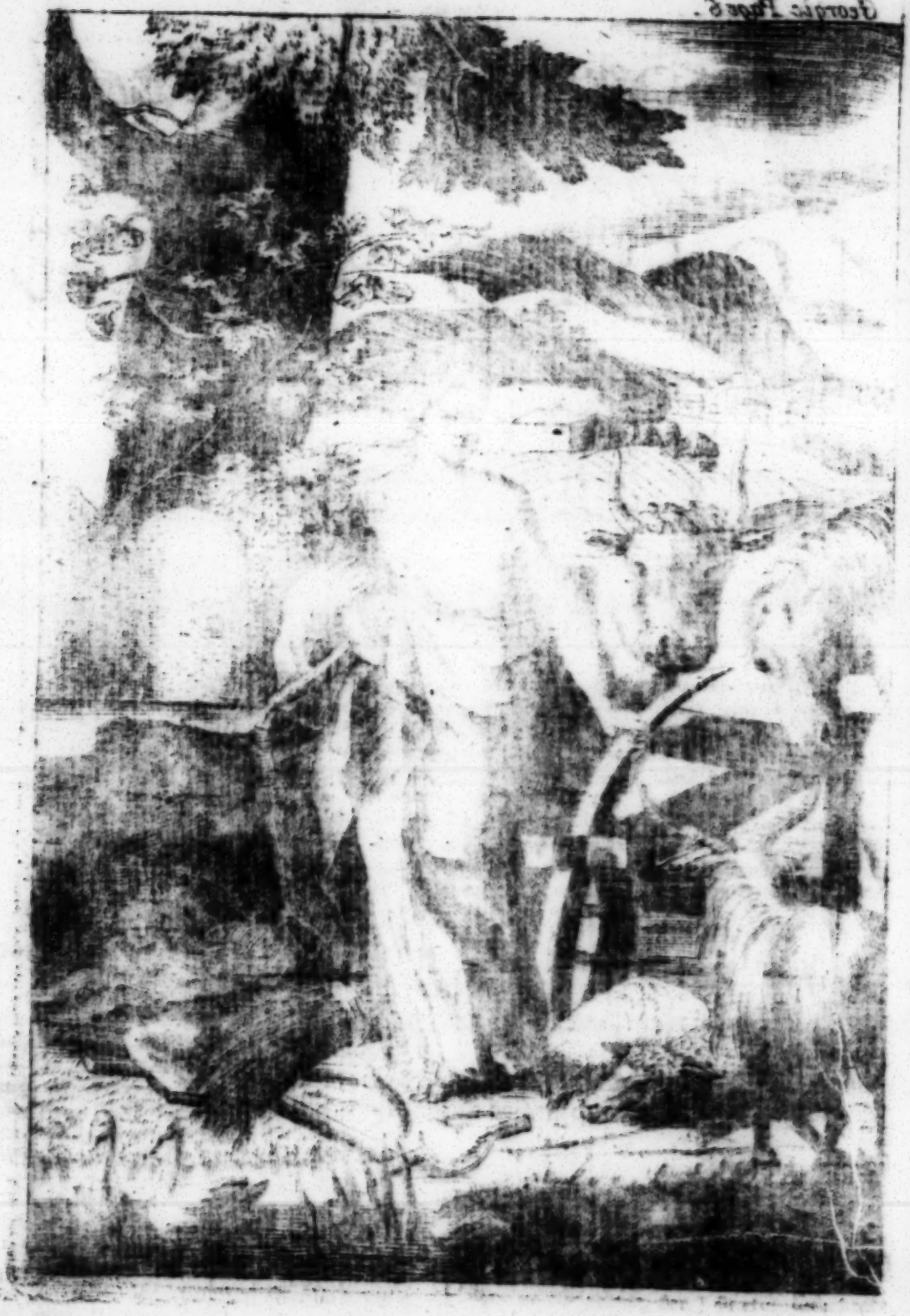
1. *Quid faciat.*] Quatuor his verſibus diſtinguitur cultura quadruplex, *terræ, arborum, pecorum, apum:* quæ ſingulæ ſingulis libris explicantur: eſtque partitio totius operis.

3. *Qui cultus habendo*, &c.] Ibi ſupprimitur, *aptus, par, neceſſarius*, aut aliquid ſimile, quod dativum regat; ut apud Cicer. ad Att. l. 13. Ep. 10. *Solvendo non erat.* Apud Plin. *Radix eſt veſcendo.*

4. *Apibus quanta*, &c.] Præter interpretationem jam traditam afferri poteſt hæc altera : Dicam quæ ſit apum experientia, prudentia, ingenium, ars quædam; non uſu quidem comparata, ſed ingenita.

Hinc

Hinc canere incipiam. Vos, ô clariſſima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber & alma Ceres; veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſtâ,
Poculaque inventis Acheloïa miſcuit uvis:
Et vos agreſtum præſentia numina Fauni,
Ferte ſimul Faunique pedem Dryadeſque puellæ:
Munera veſtra cano. Tuque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipſe nemus linquens patrium, ſaltuſque Lycæi,
Pan ovium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ô Tegeæe favens: oleæque Minerva

O vos ſidera mundi ſplendidiſſima quæ præſidetis anno currenti per cœlum: Bacche, & Ceres nutrix hominum: *ſi homines veſtro beneficio reliquerunt glandes Dodonæas* pro *frumento pingui, & miſcuerunt aquam Acheloi* cum *vino reperto. Et Vos ô Fauni, Dii propitii ruſticis: adeſte ô Fauni, una cum Dryadibus Nymphis. Canto veſtra dona. Et tu, cui terra* adhuc *recens produxit equum ferocem, icta magno tridente, ô Neptune: & tu qui coluiſti loca ſylveſtria, cui trecenti boves candidi carpunt frutices fertiles* inſulæ *Cææ. Tu ipſe, ô Pan Tegeæe, protector ovium: ſi curas Mænalum tuum, adeſto propitius, relinquens nemus patria & ſylvas Lycæi. Et* tu, *ô Pallas, repertrix olivæ,*

NOTÆ.

5. *Clariſſima mundi Lumina, Liber, &c.*] Liberum & Cererem appellat mundi lumina, annique ductores. Vel quia præſides & repertores habentur meſſis & Vindemiæ, quæ præcipuæ ſunt anni partes, & præcipua mundi ornamenta, unde cibus hominum & potus exiſtit. Vel quia per eos Lunam & Solem ſignificat. Et vero Prætextatus apud Macrob. l. 1. c. 18. fuſe probat *Solem*, non Liberum & Dionyſium dumtaxat; ſed & Jovem, & Martem, & Mercurium & Herculem ipſum eſſe; *Liberum* vero dici, quod *libere vagetur*. Lunam item addit, ipſam eſſe *Cererem*: Cujus nomen aliqui deducunt à *creando*, quod ad rerum productionem plurimum valeat. De *Libero*, Ecl. 7. 58. De *Cerere*, Ecl. 5. 79.

8, 9. *Chaoniam glandem, &c. Acheloïa pocula, &c.*] Species pro generibus: primi enim hominum glande ad paſtum, aquâ ad potum uſi ſunt. Celebris autem fuit inter ſylvas glandiferas Dodonæa, in Epiro ſive Chaonia: de qua Ecl. 9. 13. Sicut inter fluvios Achelous in Ætolia: ſive quia primus è terra erupit, ſive quia ejus in ripa primæ vineæ ſunt conſitæ, ab Oeneo Ætoliæ rege, qui ex uva à Staphylo paſtore ſuo reperta liquorem expreſſum, Libero patri, apud ſe tum diverſanti, cum obtuliſſet, ab eo colendæ vitis accepit modum.

10. *Fauni.*] In argumento Ecl. 6. *Dryades.*] Ecl. 2. 46.

12. *Prima tellus.*] Vel recens formata. Vel litoralis, quomodo G. 2. 44. *Primi lege litoris oram.* Vel Attica, quia Athenienſes hominum ſe primos & antiquiſſimos eſſe jactabant.

14. *Neptune.*] Fuit Opis & Saturni filius, Jovis & Plutonis frater, cui in mundi diviſione maris imperium obtigit. Uxorem habuit Amphitriten Nerei vel Oceani filiam. Equos domuiſſe primus dicitur: unde fabulantur poëtæ, cum lis inter eum & Minervam orta eſſet, de tribuendo Athenis nomine; placuiſſetque Diis, ut ejus nomine civitas appellaretur, qui munus hominibus utilius dediſſet: Neptunum percuſſo litore equum, bellicum animal, produxiſſe; Minervam haſtâ impactâ olivam, pacis inſigne, procreaſſe: victoriamque Minervæ fuiſſe adjudicatam. Neptuni inſigne *tridens*, ob tres orbis antiqui partes, quæ mari ambiuntur. Hoc loco invocatur, non quidem ut maris Deus; ſed ut equorum auctor, de quibus libro 3. multa dicenda ſunt.

Cææ.] Cæa, inſula maris Ægæi, Cycladum una; quam, relictis Thebis, occupavit Ariſtæus, poſt laniatum à canibus Actæonem filium, ob viſam in lavacro Dianam. Is Apollinis filius fuit ex Cyrene, filiâ Penei Theſſaliæ fluminis: rivalis Orphei in amore Eurydices: apum & mellis uſum invenit, lactiſque coagulum: unde hic invocatur. *Plura vide*, G. 4. 317.

17. *Tua ſi tibi, &c.*] Senſus eſt: ſi curas Mænalum, Lycæum, & reliquos Arcadiæ tuæ montes, & ſylvas, loca illa nunc relinque, ut mihi de re paſtoritia & arborea dicenti præſens adſis: his enim locis & honorificus & utilis erit ſermo meus. De *Pane*, Ecl. 2. 31.

18. *Tegeæe.*] Non *Tegæe*, ut quidam legunt. Conſtat enim *Tegea* urbs Arcadiæ, Pani ſacra, brevibus ſyllabis, Τεγέα: unde adjectivum *Tegeæus*.

Et tu, ô puer, auctor unci aratri. Et tu, ô Sylvane, portans à radice teneram cupreſſum. Et vos, ô Dii & Deæ omnes, qui habetis curam protegendi agros; ſeu qui ſuſtentatis novas fruges aliquo ſemine: ſeu qui effunditis è cælo pluviam copioſam in ſegetes. Et tu præcipue, ô Cæſar, quem dubium eſt quinam cætus Deorum deinde acceſpturi ſint; an velis perluſtrare urbes, & ſuſcipere curam terrarum; an totus orbis agnoſcat te parentem frugum, & rectorem temporum, coronans tuum caput myrto matris tuæ; an evadas Deus vaſti æquoris, & nauta adorent tuam ſolam potentiam, tibique Thule ultima inſularum *pareat; & Tethys te comparet ſibi generum omnibus aquis. An vero te adjungas* quaſi *novum aſtrum pigris menſibus,*

Inventrix, uncique puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens, Sylvane, cupreſſum.
Diique Deæq; omnes, ſtudium quibus arva tueri;
Quique novas alitis nonnullo ſemine fruges,
Quique ſatis largum cælo demittitis imbrem.
Tuq; adeo, quem mox quæ ſint habitura Deorum
Concilia, incertum eſt, urbiſne inviſere, Cæſar,
Terrarumque velis curam: & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempeſtatumque potentem
Accipiat, cingens maternâ tempora myrto:
An Deus immenſi venias maris, ac tua nautæ
Numina ſola colant: tibi ſerviat ultima Thule,
Teq; ſibi generum Tethys emat omnibus undis.
Anne novum tardis ſidus te menſibus addas,

NOTÆ.

19. *Uncique puer, &c.*] Vel Oſiris, apud Ægyptios aratri inventor; vel potius Triptolemus, Celei *Eleuſinæ* urbis in Attica regis, filius; quem adhuc puerum nutrivit Ceres, apud patrem excepta hoſpitio, dum Proſerpinam inquireret; eum deinde grandiorem factum agriculturam edocuit; impoſitumque ſuo currui, quem alati ſerpentes trahebant, miſit per totum orbem, ut uſum frumentorum hominibus indicaret. Eleuſini incolæ, beneficii memores, Cereri ſacra inſtituerunt.

20. *Sylvane, cupreſſum.*] Ob memoriam Cypariſſi pueri; qui Sylvano, aut juxta alios Apollini dilectus, cùm ex dolore occiſæ à ſe per errorem cervæ, quam habebat in deliciis, extabuiſſet; ab amatore Deo in cupreſſum arborem eſt converſus. De *Sylvano*, Ecl. 10. 24.

22. *Quique novas alitis, &c.*] Senſus eſt; vel qui jacta ab hominibus frugum ſemina, occulto quodam ſemine, pluviâ, rore, alitis: juxta Servium. Vel qui novas fruges, novo aliquo invento ſemine, producitis: juxta Cerdanum. Vel qui ſingulas frugum ſpecies conſervatis; relicto ſemper aliquo ſemine, in conſequentem annum ſuperſtite, quo renoventur. Legit N. Heinſius, *non ullo ſemine*; & ſenſus hic eſſe poteſt: Qui novas fruges produxiſtis primùm ſine ullo ſemine.

25. *Urbiſne inviſere, &c.*] Multi *urbis* agnoſcunt in genitivo caſu. Sed vix puto Latine dici, *inviſere curam urbis*; & præterea Probus Valerius apud Gellium, l. 13. 20. *urbis* eſſe vult in accuſativo caſu, pro *urbes*; & utrumque fuiſſe olim in uſu; ut *turrim* & *turrem*. Unde & plerumque legitur *urbeis*, ancipiti pronunciatione. Igitur *urbes*, vel *urbis* in accuſativo accipio, hoc ſenſu, *an velis curam terrarum, & inviſere urbes.* Quod ne barbare dictum cuipiam videatur, firmabitur hac Horatii locutione plane ſimili, Od. l. 1. 2. 49. *Hic magnos potius triumphos, hic ames dici pater atq; princeps.*

28. *Maternâ myrto.*] Dicatâ Veneri, matri Æneæ; unde genus ducis, Ecl. 9. 46. De *myrto*, Ecl. 2. 54.

30. *Thule.*] Terrarum ultima, quas antiqui noverint, & maxime ſeptentrionalis verſus occidentem. Ortelius putat eſſe tractum illum Norvegiæ, quem incolæ *Tilemark* appellant. Cambdenus *Schetlandias* inſulas Oceani Caledonii, ſub ditione regis Daniæ; quas nautæ dicunt *Thylenſil*. Cæteri *Iſlandiam*, ejuſdem ditionis maxime Borealem inſulam; ubi mons eſt nive perpetua opertus, flammis æſtuans.

31. *Tethys emat.*] Tethys, Ecl. 4. 32. Alluſum putat Servius Danielis ad ritus Romanos, juxta quos conjugia tribus fiebant modis; uſu, farre, & coemptione: uſu, cum aliquo tempore ſimul conjuges fuerant; farre, cum per Flaminem Dialem aut Pontificem, ſparſo farre ſive molâ ſalſâ, conjungebantur: coemptione, cum ſe ſub certa verborum formula interrogabant; vir mulierem, *an ſibi materfamilias eſſe vellet?* uxor virum, *utrum ſibi paterfamilias eſſe vellet? &c.*

32. *Tardis te menſibus addas.*] Æſtivis menſibus ſuccedas: in locum *Libræ*, inter *Virginem* & *Scorpium*; id eſt, in menſem Septembrem. *Tardos* vocat menſes æſtivos, quia dies menſium illorum longiores ſunt, & mora ſol in horizonte diuturnior. Unde menſes ipſi, quanquam reipſâ non pigriores cæteris; tamen hominibus, qui die præſertim inter ſe agunt, longiores dici

Qua

Qua locus Erigonen inter, Chelaſque ſequentes
Panditur: ipſe tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli juſtâ plus parte reliquit.
Quicquid eris; (nam te nec ſperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elyſios miretur Græcia campos,
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum, atq; audacibus annue cœptis:
Ignaroſq; viæ mecum miſeratus agreſtes
Ingredere, & votis jam nunc aſſueſce vocari.
Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſolvit;
Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ, bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.
At prius ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,
Ventos & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultuſq; habituſq; locorum:
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ:

qua patet ſpatium inter Virginem & brachia Scorpii illam *ſequentia. Ipſe Scorpius ardens jam conſtringit pro te brachia, & ceſſit* tibi *de cœlo plus* quam *juſtam partem. Quicumque Deus eris (nam neque inferi ſperent te* ſibi *regem, neque tam inſana cupiditas regnandi veniat tibi: Etſi Græcia admiretur campos Elyſios, etſi Proſerpina non curet ſequi matrem,* à qua *repoſcitur.) Præbe iter facile, fave conſiliis audacibus; & ingredere mecum* viam, *miſeratus ruſticos inſcios viæ, & jam nunc aſſueſce invocari per vota. Principio veris, cum humor nivoſus liqueſcit è montibus candidis, & gleba emollita diſſolvitur Zephyro: tunc ſtatim aratro* alte *impreſſo incipiat mihi taurus gemere, & vomer ſulcando tritus fulgere. Illa tandem ſeges complet deſideria cupidi agricolæ, quæ bis æſtatem, & bis hyemem paſſa eſt: ampliſſima meſſes illius* agricolæ *rumpunt horrea. Sed antequam aremus ferro campum incognitum; cura ſit præноſſe ventos, & diverſam cœli rationem, & propriam culturam naturamque terrarum: & quid unaquæque regio producat, & quid unaquæque neget. Hic ſegetes naſcuntur fertilius, illic vites:*

NOTÆ.

poſſunt. Adde quod civili dimenſione, dies quilibet duodecim in horas dividitur ab ortu Solis ad occaſum; nox item duodecim in horas, ab occaſu Solis ad ortum. Unde fit, ut æſtivæ horæ per diem hybernis multo ſint longiores, per noctem breviores; Contra hyeme, diurnæ breves, nocturnæ longiores. Sic Martialis Ep. l. 12. 1. *Hora nec æſtiva eſt*, id eſt, longa. Et Plaut. in Pſeud. Scena ult. *Credo equidem poteſſe te, ſcelus, Maſſici montis uberrimos quatuor fructus ebibere in una hora. P. hyberna addito*, id eſt, brevi.

33. *Erigonen.*] Icarii filiam, quæ caſum patris, à temulenta paſtorum Atticorum turba occiſi, tam graviter tulit, ut laqueo ſibi vitam ademerit. Ob pietatem à Diis in cœlum tranſlata, & *Virgo* dicta. Ita Hyginus. Quanquam alii ſignum illud Aſtræam putant, de qua Ecl. 4. 6.

Chelaſque ſequentes.] Veteres diu *Libram* ſignum ignoraverunt, medium inter *Virginem* & *Scorpium*: unde *Chelas*, id eſt, forfices & brachia Scorpii, dicit poëta poſt Virginem ſequi. Itaque *Libræ* loco, Scorpium in ſexaginta dividebant gradus. Ovid. M. 2. 198. *Porrigit in ſpatium ſignorum membra duorum.*

35. *Juſta cœli, &c.*] Cedit tibi ex ea parte, quam hactenus pluſquam juſtam ac ſibi debitam obtinuit. Vel, Cedit tibi pluſquam juſtam cœli partem; id eſt, pluſquam opus ſit, ut commode ſedeas; nempe locum Libræ. Iſque locus Octaviano aſſignatur, ex Joſ. Scaligeri mente, quia natus eſt principio Libræ, ſcilicet 9. Kal. Octob. De *Tartaro*, G. 4. 482. De *Elyſiis campis*, Æn. 6. 638.

39. *Proſerpina.*] Jovis & Cereris filia, à Plutone rapta, à matre diu quæſita, & reperta; impetravit à Jove, ut quotannis ſex menſibus apud ſuperos, ſex apud inferos degeret. Ait tamen poëta ſic eam Elyſii deliciis capi, ut parum ſuperos curet.

43. *Vere, &c.*] I. PARS. De *agri colendi varia ratione.* Cujus I. Præceptum eſt, *De prima aratione.* De *Zephyro*, Ecl. 5. 5.

48. *Bis quæ ſolem, &c.*] *Novâle*, ſive *vervactum* intelligit; agrum ſcilicet qui primo *vere actus*, id eſt, aratus, tota quieſcit æſtate; tum ſub finem autumni, ſive veris conſequentis initio, ſementi paratur; ac deinde ſecunda æſtate fructum fert; unde bis æſtatem, & bis hyemem patitur.

50. *At prius, &c.*] II. Præceptum. *De cognoſcenda ſoli natura. Æquor.*] Terram, proprie eſt quælibet planities æqua, Æn. 2. 780.

alibi fructus arborum, & herba ſponte virent. Nonne vides, quemadmodum Tmolus mittit ad nos crocum odoratum, India ebur, delicati Sabæi ſuum tus? At nudi Chalybes mittunt ferrum, & Pontus graveolentes caſtorum teſticulos, Epirus optimas equarum Olympicarum. Natura impoſuit certis locis has leges, & hæc pacta perpetua, ſtatim ab illo tempore, quo Deucalion projecit ſaxa immundum deſertum: unde orti ſunt homines, quod eſt durum genus. Eia igitur, ſtatim à primis menſibus anni, robuſti tauri arent pinguem terra planitiem: & æſtas ſicca torreat glebas inertes vehementi Sole. Sed ſi terra non ſit pinguis; ſufficiet eam perſtringere levi ſulco, circa ortum Arcturi:

Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epirus equarum?
Continuo has leges æternaque fœdera certis
Impoſuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue ſolum primis extemplo à menſibus anni
Fortes invertant tauri: glebaſque jacentes
Pulverulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
At ſi non fuerit tellus fœcunda, ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco:

NOTÆ.

56. *Tmolus odores.*] Mons Phrygiæ magnæ, in confinio Lydiæ; vini ferax, juxta Virgil. G. 2. 98. item croci, juxta Solinum c. 53. Unde per *croceos odores* aliqui vinum intelligunt odoris crocei: alii melius, crocum ipſum, *le ſaffran.*

57. *India mittit ebur.*] Aſiæ regio ampliſſima, ad occidentem Indo fluvio; ad orientem Sero item fluvio, ad meridiem Oceano Indico terminata; ad ſeptentrionem Emodis montibus, quæ Tauri pars eſt, à Scythia ſeparata: Gange fluvio in duas diviſa partes: regnis hodie plurimis diſtincta. Elephantos alit Libycis multo majores, unde ebur, qui dens eſt Elephantinus, in India celebre.

Tura Sabæi.] Arabiæ Felicis populi: molles dicti, vel propter aëris clementiam, vel propter odorum copiam. Eorum enim divitiæ balſamo, caſiâ, myrrhâ, cinnamomo, ture præſertim conſtant, quod ex arbuſculis inſtar lacrymæ gutatim fluit. Apud eos ex Plinio l. 12. 17. *Non alia ligni genera in uſu ſunt, quam odorata: ciboſque coquunt turis ligno, alii myrrha.*

58. *Chalybes nudi ferrum.*] Natio, vel Pontica, ad Thermodontem fluvium ex Strabone: vel Hiſpanica, ad Chalybem fluvium ex Juſtino: ferri fodinis celebrata: unde *chalybs* dictum eſt, puriſſimum optimeque temperatum ferrum.

59. *Caſtorea.*] Caſtor ſive fiber, canis eſt Ponticus: ita dictus, quod in Ponto frequentiſſimus: hujus teſticuli medicos in uſus expetuntur: ideoque ubi ſe requiri ſentit, ut vitæ conſulat, eos avellit morſu, & venatoribus permittit. Quod tamen merito plerique falſum existimant. *Caſtorea* ſunt caſtoris teſticuli. *Viroſa* dicuntur: vel à *virtute*, quia ad medicamenta adhibentur: vel à *virus*, quod mediæ ſignificationis vocabulum eſt, ut φάρμακον; & modo bonam, modo malam in partem ſumitur: in bonam apud Statium Sylv. l. 1. 4. 104. *Omne benigne virus, odoriferis Arabum quod doctus in arvis*, &c. in malam paſſim apud reliquos. Hic itaque gravem odorem ſignificat, qualis tribuitur à Plinio caſtoreis.

Eliadum palmas Epirus equarum.] *Epirus*, olim regnum, ſita inter Ionium mare, Theſſaliam, Macedoniam, & Achaiam: dicta quibuſdam, Albania inferior, equorum ferax. *Elis*, ſive *Elea* regio Peloponneſi maritima, inter Achaiam, Meſſeniam & Arcadiam. Cujus urbes præcipuæ *Elis*, ad Peneum; & *Olympia* in agro Piſæo, ad Alpheum fluvium. Jovis Olympii templo, ludiſque memorata, de quibus G. 3. 49. *Equarum* dixit, quia eas aliqui putant equis eſſe velociores. *Palmas equarum*: id eſt, equas victrices in Olympico curſu: quomodo Æn. 5. 339. *Nunc tertia palma Diores*, id eſt, Diores tertius victor.

62. *Deucalion.*] Ecl. 6. 41.

64. *Primis à menſibus anni.*] Januario & Februario. Nec obſtat, quod præcepit prius, *Vere novo*. Sic enim Columella l. 9. 2. *Neque novi veris principium ſic obſervare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus: ſed aliquid etiam ſumat de parte hyemis, quoniam conſumptâ brumâ jam intepeſcit annus, permittitque clementior dies opera moliri.*

66. *Maturis ſolibus.*] *Diebus*, vel *Solis ardoribus*. Et *maturis* paſſive, pro activo *maturantibus.*

68. *Arcturum.*] *Arcturus* ſtella eſt primæ magnitudinis in ſigno Bootæ, prope caudam urſæ majoris: unde nomen habet ab ἄρκτος urſa & οὐρὰ cauda: pluvias tempeſtateſque portendit ortu & occaſu ſuo. Monet Virgilius,

Illic

Illic officiant lætis ne frugibus herbæ;
Hic, ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.
Alternis idem tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato ſidere farra;
Unde prius lætum ſiliquâ quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſylvamq; ſonantem.
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ:
Urunt Lethæo perfuſa papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne ſaturare ſimo pingui pudeat ſola; neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva,
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atq; levem ſtipulam crepitantibus urere flammis.
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt: ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua ſuccus in herbas:
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes:
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia Solis

In illa terra hoc facies, *ne herba noceant frugibus ſertilibus; in hac, ne modicus humor deſtituat infœcundam terram. Tu idem permittes, ut novalia demeſſa requieſcant alternis* annis, & ut *ager inutilis indureſcat otio. Vel* ſaltem *converſo anno ſeminabis frumenta flaventia, illic, unde collegeris antea copioſa legumina folliculis ſtrepentibus, aut parva grana viciæ, aut tenues ſtipulas & manipulos crepitantes lupini amari. Nam ſeges lini exſiccat agrum, exſiccat* quoque ſeges *avenæ, exſiccant papavera conciliantia ſomnum obliviosum. Attamen alternis annis facile erit* ea ſerere: *modo ne pigeat fœcundare terram pingui ſtercore, & ne* pigeat *ſpargere fœdos cineres per arva exhauſta. Ita etiam agri quieſcunt variatis ſegetibus: & interim terra, quæ non arata fuerit, non caret utilitate. Sæpe etiam utile ſunt accendere agros infœcundos, & cremare leves calamos igne crepitante: ſive* quia *terra ſumit inde ſecretam virtutem & pingue alimentum: ſive* quia *omne ejus vitium igne conſumitur, & humor nimius exſiccatur: ſive* quia *calor ille aperit plures meatus & clauſa ſpiracula, per quæ ſuccus influat in plantas novas: ſive* quia ille calor *magis indurat* terram, *& comprimit rimas apertas; ne tenues imbres, nimiuſve ſolis ardor*

NOTÆ.

ut ſterilis terra leviter aretur ſub ejus exortum *coſmicum*: qui contingit juxta Columellam, circa 5. Septembris: juxta Plinium, circa 12. ejuſdem menſis. Nunc tamen multo tardius, nempe non niſi initio Octobris. Exoriri autem ſtella dicitur *coſmice*, cum aſcendit ſupra horizontem noſtrum orientalem, eodem momento, quo Sol ipſe.

71. *Alternis idem, &c.*] III. Præceptum inculcat, *De novatione agrorum*, ſive *alterna ceſſatione*. Quæ lex, ſi propter ſoli anguſtias ſervari non poſſit: monet ne continuis annis frumenta ſerant; ſed alternis frumenta & legumina leviora: qualis vicia, aut lupinus. Conſulit tamen, ut à lino, & avenâ & papaveribus ibi ſerendis abſtineant, niſi agri copioſa ſtercoratione reparentur.

73. *Farra.*] *Far* puriſſimum & optimum frumenti genus.

74. *Siliqua quaſſante legumen.*] *Siliqua*, folliculus, involucrum ſeminis. *Quaſſante.*] Active, pro *quaſſata*, nimirum à vento, cujus impulſu ſiliquæ crepitant. Sic Æn. 238. *Volventibus annis*, pro *volutis*. *Legumen.*] Fruges, quæ non ſecantur, ſed manu leguntur.

75. *Viciæ, triſtiſque lupini.*] *Vicia*, legumen minutis & nigrantibus in ſiliqua granis. *Veſce*. *Lupinus*, aliud legumen, *lupin*, cujus ſemina ſapore amariſſima, unde *triſtis* dicitur.

78. *Lethæo.*] Obliviosо: à fonte inferorum *Lethe*, cujus undæ epotæ rerum omnium oblivionem inducunt: à λήθη, *oblivio*. Æn. 6. 323.

80. *Ne ſaturare, &c.*] IV. Præceptum eſt, *De ſterilitatis remediis*, quæ tria præcipue ſunt, *ſtercoratio, cinerum jactatio, glebarum cum ſtipulis incenſio*.

86. *Sive inde, &c.*] Quatuor cauſas profert hujus incendii. Ut terra novum inde alimentum concipiat, ex eorum philoſophia, qui omnia ex igne docebant procreari. Ut noxius humor exſiccetur. Ut denſitas terræ relaxetur. Ut ejuſdem raritas aſtringatur.

vel frigus penetrans Boreæ exſiccet eam. Caterum ille *qui rumpit raſtris glebas inutiles, aut qui trahit vimineas crates* ſuper illas, *valde prodeſt agris; nec flava Ceres fruſtra illum aſpicit ex alto cœlo.* Valde etiam prodeſt ille, *qui ducto oblique aratro, proſcindit iterum tumores* ſulcorum, *quos excitaverat* primâ *agri aratione; & qui aſſidue colit terram, & domat agros. O agricolæ, petite* à Diis *æſtatem humidam, & hyemem ſiccam; frumenta copioſa ſunt, & ager fertilis* eſt, *ex ſiccitate hyemali. Nullam* aliam *ob culturam ſic Myſia gloriatur, & ipſa Gargara admirantur ſuas ſegetes. Quid dicam* de eo, *qui projecto ſemine ſtatim agros exercet, & frangit globos terræ male compactæ? Poſtea inducit in* agros *conſitos aquam, & rivos fluentes; & cum terra exſiccata languet herbis areſcentibus; ex improviſo educit aquam ex ſummitate canaliculi inclinati; illa cadens raucum ſtrepitum movet inter lapides attritos, & ebullitionibus humectat agros aridos. Quid dicam* de eo, *qui, ne calami concidant* ſub pondere *plenarum ſpicarum, amputat ſuperfluitatem ſegetum,* quando *herba tenera ſunt,*

Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineaſq; trahit crates, juvat arva; neq; illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo:
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro:
Exercetq; frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida ſolſtitia atq; hyemes orate ſerenas,
Agricolæ: hyberno lætiſſima pulvere farra,
Lætus ager: nullo tantum ſe Myſia cultu
Jactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
Quid dicam, jacto qui ſemine cominus arva
Inſequitur, cumuloſq; ruit male pinguis arenæ?
Deinde ſatis fluvium inducit, rivoſq; ſequentes?
Et cùm exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce, ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſq; arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,

NOTÆ.

93. *Boreæ penetrabile frigus adurat.*] De *Borea* Ecl. 7. 51. *Penetrabile* paſſiva vox, active ſumpta, pro *penetrans.* Sic. Æn. 10. 481. *Aſpice num magè ſit noſtrum penetrabile telum. Adurat.*] Vox tam frigori, quam calori attributa. Lucan. l. 4. 52. *Urebant montana nives.* Tacit. l. 13. Ann. *Ambuſti artus vi frigoris.*

94. *Multum adeo raſtris, &c.*] V. Præceptum, *De agri complanatione.* Cujus duplicem exhibet modum. Alterum per occas vel raſtros; *herſe, raſteau.* Alterum, per ſecundam aratri impreſſionem, quâ recti ſulci ſulcis aliis oblique ductis ſubiguntur. De *Cerere*, Ecl. 5. 79.

104. *Humida ſolſtitia, &c.*] VI. Præceptum, *De exoranda à diis commoda tempeſtate.* Commoda autem erit, ſi & æſtas opportunis pluviis mitigetur; & hyems ſiccitate frigida ac ſerena temperetur. *Solſtitia* dixit, pro æſtate. Vid. Ecl. 7. 47.

102. *Nullo tantum ſe, &c.*] Senſus eſt; Nullus cultus tantum prodeſt Myſiæ & Gargaris fertiliſſimis regionibus, quantum illa cœli temperies. *Myſia.*] Vel *Mœſia*, duplex; Europæa, quæ proprie Mœſia dicitur, inter Macedoniam, Thraciam & Daciam; nunc *Serviam, Bulgariam,* & *Beſſarabiam* complexa. Aſiatica, quæ proprie Myſia, de qua hic ſermo eſt; Aſiæ minoris pars, maxime occidentalis, ad Propontidem, Helleſpontum, & Ægæum mare; Troadem undecumque ambiens, niſi qua parte Troas mari alluitur. *Gargara.*] Pars Idæ montis, & oppidum in Troade; regiones ubertate memorabiles.

104. *Quid dicam, jacto, &c.*] VII. Præceptum, *De coopertione ſeminis. Cominus.*] Vulgo locum notat, quaſi *prope, è vicino loco*; hic tamen ſignat tempus, quaſi *ſtatim, ſine mora.* Et hanc quoque habere ſignificationem notat Cujacius l. 11. Obſerv. c. 39.

105. *Male pinguis arenæ.*] *Arena* ſæpe pro terra qualibet. Et vero G. 4. 291. pro limo Nili ſumitur, qui pinguis eſt; *Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ.* Et G. 2. 139. dicitur; *Turiferis Panchaïa pinguis arenis.* Atque ita, *male pinguis* non hic eſt, *ſterilis terra*; ſed *male, intempeſtive, & fruſtra compacta & conglobata.*

106. *Deinde ſatis, &c.*] VIII. Præceptum, *De irrigatione agri ſiccioris.*

110. *Scatebris.*] Effuſionibus, ebullitionibus. *Scatebra* eſt à *ſcateo*; ut *latebra* à *lateo*; & *ſcateo* eſt *redundo, ex plenitudine effluo*; proprieque de fontibus dicitur, tranſlative de aliis, ut *ſcatentem belluis pontum.* Horat. Od. 4. 27. 26. *Scatet urtica plurimis remediis.* Plin. l. 22. 13.

111. *Quid, qui, ne gravidis, &c.*] IX. Præceptum, *De noxia pinguedine coërcenda.*

112. *Depaſcit.*] Ut calami breviores & craſſiores ſurgant, atque adeo ferendo ſpicæ oneri aptiores.

Cum

Cum primum ſulcos æquant ſata? quique paludis
Collectum humorem bibulâ deducit arenâ?
Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit, & obducto late tenet omnia limo,
Unde cavæ tepido ſudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum ſint hominumque, boumque labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniæque grues, & amaris intyba fibris,
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit, primuſq; per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno.
Ante Jovem nulli ſubigebant arva coloni:
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris,
Prædarique lupos juſſit, pontumque moveri:
Mellaque decuſſit foliis, ignemque removit,
Et paſſim rivis currentia vina repreſſit:
Ut varias uſus meditando extunderet artes
Paulatim, & ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii ſenſere cavatas:
Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit,

ſtatim atque herbæ æquales ſunt ſulcis? Et de eo, *qui derivat ex terra bibula aquam* illic *collectam* inſtar *paludis? Præcipue ſi menſibus dubiis fluvius tumefactus exundat, & undique tegit omnia limo ſuperjecto: unde cavæ foſſæ fiunt madidæ tepidâ uligine. Tamen licet hominum & boum labores experti ſint hæc* omnia, *terram exercendo:* præterea *malignus anſer, & grues Thraciæ, & cichorea,* cujus *radices amaræ* ſunt, *nonnihil obſtant; & umbra nocet. Ipſe Jupiter colendæ* terræ *noluit rationem eſſe facilem: & primus ex arte verſavit terram, excitans curis hominum animos: nec paſſus eſt ſua regna languere triſti otio. Ante Jovis* tempora, *nulli agricolæ exercebant agros. Ne licebat quidem notare, aut definire terminis agros. Quærebant* cibos *in commune, & ipſa terra ſponte producebat omnia, nemine exigente. Jupiter adjunxit noxium venenum nigris ſerpentibus: & voluit lupos voraces eſſe, & mare agitari, & excuſſit mel è foliis arborum, & occultavit ignem, & ſtitit vinum ubique fluens in rivos. Ut experientia obſervando excogitaret paulatim diverſas artes, &*

colligeret ſpicas frumenti è ſulcis, & exprimeret ignem occultum è venis lapidum. Tunc primo flumina tulerunt arbores cavatas: tunc nauta attribuit ordinem & nomina ſideribus,

NOTÆ.

115. *Incertis menſibus.*] Veris & Autumni: quando temperies nunc ſuda, nunc pluvia, ſemper dubia eſt.

117. *Tepido ſudant, &c.*] Plerique explicant de foſſis agros dividentibus, quæ aquis implentur. Ego de cavitatibus, quæ pluviæ impetu, aut aquæ inſidentis pondere fiunt in agris, & uliginoſo ſudore diu poſtea madent. *Tepido.*] Quia terra autumnali vernâque pluviâ intepeſcit, quo tempore generantur vermiculi, &c.

118. *Nec tamen, &c.*] Enumeratio diverſarum rerum, quæ ſegetibus nocent. *Anſer* nocet, *l' oye*: tum quia ex Colum. l. 18. 13. *Quicquid tenerum contingere poteſt, carpit:* tum quia ex Pallad. l. 1. 23. *Anſerum ſtercus ſatis omnibus inimicum eſt. Grues* nocent, quia quemadmodum aves cæteræ, ſemina deprædantur. *Strymoniæ* dictæ, quia circa Strymonem, Macedoniæ fluvium, in confinio Thraciæ, frequentes verſantur. Nocet & *Intybum*, vel *Intybus*, olus è cichoreæ genere: vel quia radicibus ſerpit latius, vel quia ab anſeribus expetitur, eoſque allicit: ex Turnebo. *Umbra* denique nocet, quia, ut monet Plinius l. 17. 12. *Aliquando nutrix, aliquando noverca eſt.*

121. *Pater ipſe, &c.*] II. PARS. *De origine agricultura.*

124. *Veterno.*] *Veternum* & *Veternus*, morbus eſt ſtuporem inducens, tam animi, quam membrorum: alii ad *lethargum*, alii ad *hydropiſim*, alii ad *phthiſim* referunt. Hic pro otio & deſidia ſumitur.

131. *Ignemque removit.*] Non extinxit aut abſtulit; ſed tantum occuluit, vel in lapidibus, vel in terræ viſceribus. Illum vero, quia neceſſarium ad humanos uſus, dicitur Prometheus dolo furatus eſſe: ut jam narravimus Ecl. 6. 42.

appellans *Pleiadas, Hyadas, & lucidam urſam Lycaonis* filiam. *Tunc repertum eſt capere feras laqueis, & decipere viſco: & cingere canibus magnas ſylvas. Et jam alius projicit reticulum in latum fluvium, ſe committens alto* fluvio, *& alius trahit è mari retia humida. Tunc* venit *duritties ferri, & lamina ſerræ ſtridentis; (nam majores dividebant cuneis lignum fiſſile) Tunc variæ artes prodierunt: Magnus labor ſuperat omnia, & neceſſitas urgens in rerum inopia. Ceres prima docuit homines movere terram ferro: cum jam glandes & arbuta ſacræ ſylvæ deficerent, & Dodona recuſaret cibos. Deinde addita eſt frugibus* materies *laboris:* nempe, *ut noxia rubigo abſumeret calamos, & carduus inutilis horreſceret in agris: ſegetes emoriuntur, ſuccedit copia* herbarum *aſperarum,*

Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere viſco
Inventum: & magnos canibus circumdare ſaltus.
Atque alius latum fundâ jam verberat amnem
Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ſerræ;
(Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum)
Tum variæ venere artes. Labor omnia vicit
Improbus, & duris urgens in rebus egeſtas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit: cum jam glandes atque arbuta ſacræ
Deficerent ſylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos
Eſſet robigo, ſegniſque horreret in arvis
Carduus: intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſylva,

NOTÆ.

138. *Pleïadas.*] Stellæ ſunt ſeptem in collo Tauri. Sic dictæ, à πλέω *navigo*, quia navigandi tempus indicant, cum oriantur circa æquinoctium vernum, unde dicuntur Latinis à *vere, Vergiliæ.* Dicuntur etiam *Atlantides*, ab Atlante Mauritaniæ rege, cujus filiæ fuerunt, ex Pleione Nympha. Harum nomina *Electra, Alcinoe, Celæno, Sterope, Taygeta, Maia* Mercurii mater ex Jove: quæ ſex dicuntur apparere, quia Deos amatores habuerunt; Septima *Merope*, quia mortali Siſypho nupſit, præ pudore latere. *Pleïadas* hic quadriſyllabum eſt: apud Ovid. Faſt. 4. 169. triſyllabum, *Pleiades incipiunt humeros relevare paternos:* apud Statium Syl. 1. 3. 95. etiam prima brevi. *Hæc per & Ægaas hyemes, Pleiadumque nivoſum Sidus.*

Hyadas.] Stellæ ſunt ſeptem, in fronte Tauri. Sic dictæ ab ὕω *pluo*, quia pluvias creant. Latinæ *Sucula*, ab eadem illa Græca voce; non à *ſuibus*, quam imperitorum eſſe opinionem ait Cicero, De Nat. Deor. 2. 111. Finguntur quoque Atlantis fuiſſe filiæ, ex Æthra matre: quæ cum Hyantem, fratrem ſuum, à leone interfectum, inſolabiliter lugerent; miſeratione Jovis totidem in ſtellas converſæ ſunt: & ad pietatis memoriam, nomine fratris, & imbriferâ virtute inſignitæ. Nomina: *Ambroſia, Eudoxa, Paſitheæ, Corone, Plexauris, Pytho, & Tyche.*

Lycaonis Arcton.] *Urſa*, Græce ἄρκτος ſignum cœleſte. Duplex eſt, major & minor: utraque circapolum ſeptentrionalem, qui inde vocatur Arcticus. Major vocatur etiam *Helice*, ab ἕλιξ *circumvolutio*, quia circa polum volvitur majori circuitu, quam minor. Minor vocatur Cynoſura, à κύων *canis*, & οὐρὰ *cauda*; majorem nautæ Græci, minorem nautæ Phœnices intuebantur. Major fuit Lycaonis Arcadiæ regis filia, Calliſto dicta: quæ à Jove amata, à Junone in urſam converſa eſt; eâque ſub formâ cum ab Arcade filio, quem ex Jove ſuſceperat, prope eſſet occidenda, in cœlum à Jove cum eodem filio rapta eſt: & ipſa quidem in ſidus ejuſdem nominis, filius in Bootem ſive Arctophylacem mutatus eſt. Minor urſa Nympha fuit è nutricibus Jovis in grati animi teſtimonium eo tranſlata. De majore hic ſermo eſt.

141. *Fundâ.*] Reticulum eſt quod in amnem projicitur, *à fundendo* dictum, inquit Servius: melius à *fundo*, ut Taubmannus ſuggerit. *Humida lina.*] Retia è lino contexta.

143. *Ferri rigor.*] Ars indurandi ferri, & ſub hac ſpecie artes metallicæ omnes exprimuntur.

146. *Improbus.*] Id eſt, juxta Servium *magnus*: juxta Pomponium, *continuus*; juxta Aſcenſium, *modum neſciens*, & quaſi *inſatiabilis*: juxta Ramirem, *improbatus*: juxta alios *incommodus, importunus, difficilis.* Eodem omnes fere recidunt. Sic Æn. 12. 687. *Fertur in abruptum magno mons improbus actu.*

147. *Prima Ceres.*] Supra v. 19. *Arbuta.*] Fructus arbuti. Ecl. 3. 82. *Dodona.*] Sylva in Epiro: ſupra v. 8. & Ecl. 9. 13.

151. *Robigo.*] Vitii genus, quo culmi nigreſcunt, *nielle.* Ex nebula naſcitur: vel ex pluvia aut rore, cum è ſpica non decutitur, ſed Solis ſuperventu putreſcit. Hinc apud Romanos *Robigus* Deus, & *Robigalia* feſta x. Kal. Maias, ad avertendam hanc peſtem.

152. *Aſpera ſylva.*] Uſurpatur & pro *arundinibus*, Æn. 10. 710. *Sylvâ paſtus arundineâ.*

Lappæque,

Lappæque, tribulique: interque nitentia culta
Infelix lolium & ſteriles dominantur avenæ.
Quod niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votiſque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum,
Concuſſaque famem in ſylvis ſolabere quercu.
Dicendum & quæ ſint duris agreſtibus arma:
Queis ſine, nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes.
Vomis, & inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleuſinæ matris volventia plauſtra,
Tribulaque traheæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei viliſque ſupellex,
Arbuteæ crates, & myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor proviſa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in ſylvis magna vi flexa domatur

& lappæ, & tribuli; & infelix lolium, ſterileſque avenæ regnant per arva pinguia. Quod niſi & aſſidue terram proſcindas raſtris, & terreas volucres ſonitu, & amputes falce ramos arborum ruris umbroſi, & precibus obtinueris pluviam: heu, fruſtra videbis magnum acervum alterius, & cogêris ſubvenire fami ſuccutiendo quercum in ſylvis. Dicendum eſt quoque, quæ ſint inſtrumenta durorum agricolarum: ſine quibus ſegetes nec ſeminari, nec creſcere poſſunt. Primo vomer, & gravis moles curvi aratri, & plauſtra Cereris matris difficile volubilia, & tribula, & trahæ, & raſtri magni ponderis. Præterea vilis & viminea ſupellex Celei, crates ex arbuto, & ſacra vannus Bacchi. Quæ omnia memineris multo ante parare & ſervare: ſi te ſpectat vera laus beati ruris. Principio in ſylva, magna vi inflexa,

NOTÆ.

Pro *capillis*, apud Juvenal. S. 9. 13. *Horrida ſicca ſylva coma.* Pro *leguminibus*, ſupra v. 76. *Triſtiſque lupini Suſtuleris fragiles calamos, ſylvamque ſonantem.* Pro *verbis*, apud Cicer. De Orat. 3. 103. *ſylva rerum & ſententiarum comparanda eſt.* Igitur ſignificat tranſlative, *copiam* multarum rerum. Et uſu venit, ut poëtæ congeriem breviorum poëmatum, diverſi carminis & argumenti, *ſylvas* vocarent: immo & ſingulatim eorum unumquodq; *ſylvam*. Tales habemus Statii Papinii *ſylvarum* librosquinque.

153. *Lappæque, tribulique, &c.*] *Lappa, gloutteron, bardane:* herba capitula ferens hamis aſpera; quæ veſtibus prætereuntium adhærent. *Tribulus*: herba item floribus aculeatis. Gallico nomine caret. *Lolium.*] ζιζάνιον, *de l'yvraie. Nitentia culta.*] Loca culta & pinguia: *nitere* enim dicuntur vulgo quæ pinguia ſunt. Pari formâ dicet infra, v. 393. *Aperta ſerena*, id eſt, ſpatia aëris ſerena & aperta.

157, *Umbras.*] Ramos: ſic infra v. 191. *At ſi luxuriâ foliorum exuberat umbra.*

160. *Dicendum &, &c.*] III. PARS. *De ruſticis inſtrumentis.* Aratrum, *la charruë.* Vomis vel vomer, ferrum aratri terram ſecans, *le ſoc de la charrue.* Plauſtrum, *charrete.* Tribulum, tabula ferro aſperata, qua terebantur fruges: nunc ſine nomine. Trahea vel traha, genus vehiculi ſine rotis, *traiſneau.* Raſtrum, in plurali, *raſtri* vel *raſtra*, ferreis aut ligneis dentibus armatum, *raſteau.* Virgea ſupellex, *panniers d'oſier.* Crates, *claye*, ex arbuto arbore contexta, Ecl. 3. 82. Vannus, cribrum vel ventilabrum frumentarium. *Crible, van.*

162. *Grave robur aratri.*] *Robur*, vel eſt aratri moles & pondus ipſum, quod durum ac robuſtum eſt: ſic Æn. 7. 609. *Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri robora.* Vel eſt lignum quodcumque, unde aratrum fabricatur: ſic enim aliquando *robur* ſumitur, pro ligno quovis duriore: infra. v. 175. Et *ſuſpenſa focis exploret robora fumus.* Sumitur etiam aliquando pro ſpecie arboris è querceo genere.

163. *Tardaque Eleuſinæ, &c.*] Plauſtra, quorum rotæ non erant radiatæ, ſed inſtar tympanorum è ſolidis tabulis, atque ita axi impactæ, ut unà cum eo volverentur. Tali vehiculo ſimulacrum Cereris circum agros ducebatur: adhibebatur etiam ferendis aliis oneribus. Ejus uſus tam in ſacris Cereris, quam in re frumentaria, ab Eleuſi, Atticæ urbe, ubi regnavit Celeus, ſupra v. 19. *Volventia.*] Paſſive ſignificat, ut Æn. 1. 238. *Volventibus annis*, id eſt revolutis, volubilibus.

166. *Myſtica vannus Iacchi.*] Myſtica, id eſt, in myſteriis Bacchi adhibita. Vel quia Iſis dicitur cribro impoſuiſſe membra Oſiridis, ſive Bacchi, à Typhone dilaniata. Vel potius quia Baccho primitias frugum in vanno ruſtici offerebant. De *Iaccho*, Bacchi nomine, Ecl. 6. 15.

169. *Continuo in ſylvis, &c.*] Aratri deſcriptio. *Ulmus, orme*, apta ejus materia. *Buris*, aratri curvatura, & præcipua pars aratri, cui cætera aptantur. *Temo*, qui uſque ad jugum,

In

ſubigitur ulmus in burim, & capit formam curvi aratri. Huic buri jungitur *per imam partem temo extenſus in octo pedes, accomodantur binæ aures, & dentalia* quæ habent *duplex dorſum. Amputatur quoque prius tilia levis ad jugum, & fagus alta, & ſtiva, qua regat poſteriorem aratri partem: & fumus probat ligna* illa *ſuſpenſa ad focum. Poſſum enarrare tibi multa antiquorum præcepta, niſi nolis, & te tædeat diſcere minima quæque. Præcipue* oportet *complanare aream magno cylindro, & manu tractare terram, & firmare cretâ tenaci: ne herbæ naſcantur, & ne* area *ſiccitate reſoluta rimas agat. Præterea varii hoſtes nocent, ſæpe parvus mus facit domum ſub terris, & ſtruit horrea: aut talpa privati oculis fodiunt cubilia: & bufo in cavernis reperitur, & multa* alia *animalia quæ terra producit: & curculio, & formica providens egena ſenectuti, corrodunt magnum cumulum frumenti. Præterea contemplare, cum in ſylvis multa nux veſtiet ſe floribus, & demittit ramos odoriferos: ſi flores plures ſint* quam folia, *ſimiliter frumenta ſuccedent, & veniet magna ubertas, cum magno calore. At ſi rami abundent nimiâ copiâ frondium; fruſtra conteres in area manipulos, paleâ craſſos. Ego quidem vidi multos ſatores condire ſemina,*

In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus à tergo torqueat imos:
Et ſuſpenſa focis explorat robora fumus.
Poſſum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenueſque piget cognoſcere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & cretâ ſolidanda tenaci;
Ne ſubeant herbæ, neu pulvere victa fatiſcat.
Tum variæ illudunt peſtes: Sæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.
Inventuſque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica ſenectæ.
Contemplator item, cum ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuriâ foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues paleâ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,

NOTÆ.

ter boves aut equos extenditur. *Dentalia*, quibus vomer infigitur & imponitur: dicuntur *dorſo duplici*, id eſt, ut vulgo explicatur, *lato*, & *craſſo*: ut G. 3. 87. *At duplex agitur per lumbos ſpina:* vel quia reipſa duplex habent latus. *Aures*, annexi circa vomeremaſſerculi, quibus ſulcus amplior fit. *Jugum*, quo domantur alligati equi aut boves: idque, vel ex tilia, arbore leviſſima, *tilleul*; vel ex fago, BEECH, de qua Ecl. 1. 1. *Stiva*, pars quam agricola manu tenet, ad regendum aratrum, *le manche*.

174. *Currus torqueat imos.*] Aratrum, quod quibuſdam in regionibus inſtruitur rotis. *Imos.*] Poſteriorem aratri partem, quæ idcirco *ima* eſt, quia vomerem continet, atque ita magis in terram propendet.

175. *Explorat robora fumus.*] Probatæ enim ſoliditatis ea ſunt ligna, quæ fumo expoſita rimas non agunt. Supra v. 162.

178. *Area cum primis, &c.*] Inſtrumentis ruſticis annectit præceptum, *De paranda ad fruges terendas area, & aire. Cylindro.*] Lapide rotatili & tereti, id eſt, longo ac rotundo, in modum columnæ, à κυλίνδω *volvo*.

179. *Cretâ.*] Terrâ argillosâ ac tenaci.

180. *Pulvere.*] Siccitate, quæ pulverem creat: ita ſupra, v. 101. *Hyberno latiſſima pulvere farra.*

181. *Exiguus mus.*] Mus ruſticus ac ſubterraneus, *mulot*. 184. *Bufo.*] *Crapault*.

186. *Curculio.*] Vermis frumenta corrodens: dictus quaſi *gurgulio*, quia nihil in eo fere præter guttur, *calendre, charenſon*.

187. *Nux.*] Nucis variæ ſunt ſpecies: amygdalam hic intelligunt rei ruſticæ ſcriptores, cujus flores fertilitatis indicium eſſe ſtatuunt.

190. *Tritura.*] Terendi actio, & hic pro fertilitate uſurpatur: ubi enim multæ fruges, ibi multâ opus eſt triturâ.

192. *Pingues paleâ.*] Alii legunt *paleæ*: & referunt ad *culmos*, *paleæ culmos*: melius alii cum Servio *paleâ* in ablat. & referunt ad *pingues*; ſenſuſque eſt, culmos, non granis & fructu, ſed inutili palea pingues fore.

193. *Semina vidi, &c.*] Aliud addit præceptum, *De ſeminum cura.* Qua de re duo conſulit, medicationem, & majorum electionem ſeminum, ſed iſtud magis. Et

Et nitro prius & nigrâ perfundere amurcâ,
Grandior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.
Et quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore,
Degenerare tamen; ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legerit: ſic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri.
Non aliter quam qui adverſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit: ſi brachia forte remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam ſunt Arcturi ſidera nobis
Hœdorumque dies ſervandi, & lucidus anguis;
Quam quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus & oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividet orbem;
Exercete, viri, tauros, ſerite hordea campis,
Uſque ſub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Necnon & lini ſegetem & cereale papaver
Tempus humo tegere, & jamdudum incumbere aratris:

& ſpargere prius nitro ac nigrâ amurcâ, ut grana majora eſſent in folliculis vulgo *inanibus. Ac licet modico igne madefacta properarentur, tamen vidi ea, diu electa, & magnâ curâ explorata, degenerare: niſi hominum induſtria ſingulis annis eligeret maxima quaque* grana. *Sic* vidi *omnia vi fatorum abire in pejus, & retro acta converti. Perinde ac ille, qui contrario flumine agre impellit remis cymbam: ſi forte remittat brachia, ſtatim impetus rapit illum in profluentem, qua propendet fluvius. Præterea, nos* agricolæ, *tam debemus ſtellam Arcturi obſervare, & dies hædorum, & ſplendidum draconem; quam* ii *qui, vecti in patriam per ventoſum mare, exponunt ſe Helleſponto, & freto Abydi oſtriferi. Quando Libra fecerit horas diei & noctis æquales, & jam diſtribuet medium mundum luci ac tenebris: exercete tauros, ô agricola, ſeminate hordea in agris, uſque ad ultimas circiter pluvias duræ bruma. Tempus quoque eſt abſcondere terrâ ſegetem lini, & papaver Cereris: & quamprimum incumbere aratris:*

NOTÆ.

194. *Et nitro prius. &c.*] Nitrum, ſuccus calidæ naturæ, ſali affinis; frequens in ea Ægypti regione, quæ inde *Nitria* vocata eſt. Fitque, vel Nili aquâ, vel pluviâ Solis ardore concoctâ lapidis in modum. Vulgo ſal petræ dicitur, *ſalpetre*; ſed male. *Amurca*, fæces olivarum, ſive ſedimentum & ſordes olei.

195. *Fallacibus.*] Vulgo enim leguminum folliculi, laxiores & ampliores, minima grana continent.

196. *Properata maderent.*] Madeſcunt propter humorem vi caloris eductum: atque ita fieri dicitur, ut citius creſcant ſemina.

203. *Atque.*] Hic ſignificat *ſtatim*, ut explicat Gellius, l. 10. 29.

204. *Præterea, &c.*] IV. PARS. *De temporibus operum ruſticorum.* Monet tam eſſe agricolis obſervanda ſidera, quam nautis: ea præſertim quæ tempeſtates cient, ut *Arcturus*, de quo v. 68. *Hœdi*; ſtellæ duæ in humero aurigæ, ſive Erichthonii. *Anguis*, nempe ſeptentrionalis: nam triplex eſt, unus ad ſeptentrionem, alter in Ophiucho ſub æquatore circulo, tertius ad Auſtrum: de ultimo hic ſermonem eſſe putat Servius; de primo cæteri omnes, quia nobis magis eſt conſpicuus.

207. *Pontus & oſtriferi, &c.*] Plerique *Pontum* intelligunt *Euxinum*, latiſſimum illum maris ſinum, inter Propontidem & Mœotidem paludem. Ego de *Helleſponto* accipio, *& freti de Gallipoli*, cujus in anguſtiſſima parte duæ ſunt arces, mille paſſuum trajectu diſſitæ, *Seſtos*, in Europa, *Abydos* in Aſia, *les Dardanelles*. Totum illud litus oſtreis ferax, unde Ennius: *Mures ſunt Æni, aſt aſpera oſtrea plurima Abydi.*

208. *Libra die, &c.*] I. Præceptum, *De ſatione hordei, lini, papaveris.* Ab æquinoctio autumnali, ſive principio *libræ*, ad extremos uſque *bruma* dies. Ubi *bruma*, non pro tota hyeme, ſed pro hyberno ſolſtitio ponitur, quod cadit in extremum Decembrem: atque ita Virgilium explicat Plinius, l. 18 24. *Die.*] *Diei*; antiquorum more, qui ſic genitivum illum efferebant. Probat enim exemplis Gellius lib. 9. 14. ab iis dictum eſſe, *hujus dies, hujus dii, hujus die*; quod nunc eſt, *hujus diei.*

212. *Cereale papaver.*] Sic dictum: vel quia inventum à Cerere, juxta Euſebium de Præpar. Evang. l. 3. Vel quod eo Ceres uſa fuerit, ad oblivionem doloris de amiſſa Proſerpina; juxta Servium. Vel quod ſimulacra Cereris illud in manu geſtarent; juxta Brodæum & Turneb. Vel quod frequens naſcatur in ſegetibus, quæ in Cereris tutela ſunt: juxta Probum. Vel potius, quia *papaveris candidi ſemen toſtum in ſecunda menſa cum melle apud antiquos dabatur, & panis ruſtici cruſta eo inſpergebatur*; juxta Plin. l. 19. 8. idque ad delicias & famem excitandam: unde *veſcum papaver*, id eſt, *edule* dicitur G. 4. 131.

Dum

dum terra ſicca id *permittit, & nubes* pluviæ *ſuſpenſæ ſunt. Vere* ſit *ſementis fabarum: tunc etiam ſulci molles excipiunt te, ô Medica: & redit annuus cultus milii, quando taurus fulgens aureis cornibus inchoat annum; & canis occidit, dans* locum *ſideri retrogrado. Quod ſi præparas terram ad ſegetem tritici & far robuſtum, & ſoli frumento intentus es: Pleiades tibi occidant matutinæ, & ardens ſtella coronæ Ariadnes recedat prius;*

Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis ſatio: tum te quoque, Medica, putres
Accipiunt ſulci; & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & averſo cedens canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem robuſtaque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiaque ardentis decedat ſtella coronæ;

NOTÆ.

214. *Dum ſicca tellure licet, &c.*] Plerique poſt Servium interpretantur: Antequam pluat, dum imber imminet, necdum venit pluvioſa tempeſtas. Ego ſic: Quoties, in illa ipſa pluvioſa tempeſtate, terra erit paulo ſiccior, & imber ſuſpenſus. Et vero poëta ſationem illam aſſignat Autumno, cujus ultima pars pluvioſa eſt: eandemque ſationem profert *uſque ſub extremum brumæ imbrem*: non igitur jubet præveniri tempeſtatem imbriferam; ſed illius tempeſtatis eos eligi dies, qui ſicci magis ac ſereni erunt.

215. *Vere fabis, &c.*] II. Præceptum, *De tempore ſerendæ fabæ, medicæ, milii. Medica*, herba eſt, in Græciam à Medis advecta, per bella Perſarum, quæ Græcis Darius intulit: ſimilis trifolio, optimum animalium pabulum, *grand treſle, ou foin de Bourgogne*; ſemel ſata, dicitur durare tricenis annis à Plin. l. 18. 16. Unde hic opponitur milio, *au millet*, cujus eſt *annua cura*, quia ſingulis annis ſerendum eſt.

217. *Candidus auratis, &c.*] Tempus illius ſationis aſſignat, non initium veris, ſed ver jam adultum: quando *Canicula* ſive *Sirius*, quæ ſtella eſt in ore canis majoris, occidit *acronice* cum Sole, apud Taurum tunc exiſtente: id eſt, quando Sirius deſcendit infra horizontem noſtrum occidentalem eodem momento, quo Sol in tauro exiſtens infra eundem horizontem deſcendit. Hic eſt enim occaſus *acronycus*, ab ἄκρος *extremus*, & νὺξ *nox*, qui fit in primo noctis termino, ſeu initio. Porro occaſus ille canis exeunte Aprili tum contingebat, nunc multo tardius.

Aperit cum cornibus annum Taurus.] Annum fuiſſe apertum ab *ariete* ſive menſe Martio, vulgare eſt; Virgilius tamen aperiri ait à *tauro*, ſive menſe Aprili: vel quod reſpexerit ad etymon Aprilis, qui ab *aperiendo* dictus eſt, quia tunc aperiuntur omnia molliori tempeſtate: vel quod, ut ait Joſ. Scaliger, locutus ſit ex mente Heſiodi & Bœotorum, qui annum ſuum, non ab ortu arietis, ſed ab ortu Vergiliarum ſive Pleiadum in tauro, inchoabant. *Auratis cornibus,*] Stigelius alludi putat ad morem Romanorum, qui triumphalium taurorum cornua inaurabant. Ego ſic dici puto, quia lucidiſſimam in utroque cornuum acumine ſtellam *taurus* gerit; alteram ſecundæ, alteram tertiæ magnitudinis.

218. *Averſo cedens canis occidit aſtro.*] Ita corrigit è MSS. N. Heinſius, cum antea legeretur, *adverſo*, difficili & ambiguo ſenſu, nunc plano. *Averſum* enim aſtrum, eſt *navis Argo*, pone canem ſequens, & poſt eum occidens: illa autem, contra navium morem, averſâ & poſteriore ſui parte incedens in cœlo deſcribitur, puppe ſcilicet, non prorâ.

219. *At ſi triticeam, &c.*] III. Præceptum, *De tempore ſerendi tritici & farris:* quæ dicuntur *robuſta:* tum quia frumenta omnia multo plus habent, quam legumina, virium; adeoque terram exigunt multo pinguiorem: tum quia inter ipſa frumenta primum locum tenent *far* & *triticum.*

221. *Ante tibi Eoæ, &c.*] Tempus illud aſſignat ex duplici indicio: nempe poſt occaſum *coſmicum* matutinum *Pleiadum*, & ortum *heliacum* matutinum *coronæ* ſeptentrionalis: id eſt, quando Pleiades deſcendunt infra horizontem noſtrum occidentalem; eo momento, quo Sol aſcendit ſupra horizontem noſtrum orientalem: & quando corona ſeptentrionalis ſatis diſtat à Sole; ut poſſit expedire ſe è fulgore Solis, & paulo ante ejus ortum, in horizonte orientali apparere: quod utrumque contingebat Virgilii ætate ſub extremum Octobrem, nunc autem longe tardius. Occaſus *coſmicus* dicitur, à κόσμος *mundus*; ortus *heliacus*, ab ἥλιος *Sol. Atlantides*] Pleiades, Vergiliæ, v. 138. *Eoæ.*] Non *orientales* hoc loco, quia agitur de earum occaſu verſus horizontem occidentalem; ſed *matutinæ*, quia occaſus ille manè contingit: ab ἠὼς *aurora, diluculum.*

222. *Gnoſia.*] Cretica. *Gnoſus* oppidum eſt Cretæ inſulæ, in qua regnavit Minos pater Ariadnes: quæ à Theſeo rapta, ab eodem relicta in inſula Naxo, nupſit deinde Baccho: quibus

Debita

Debita quam ſulcis committas ſemina, quamque
Invitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Majæ cœpere: ſed illos 225
Expectata ſeges vanis eluſit ariſtis.
Si vero viciamque ſeres, vilemque faſelum,
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis;
Haud obſcura cadens mittit tibi ſigna Bootes:
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.
Idcirco certis dimenſum partibus orbem 231
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una coruſco
Semper Sole rubens, & torrida ſemper ab igni:
Quam circum extremæ dextrâ lævâq; trahuntur, 235
Cœruleâ glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ Divûm, & via ſecta per ambas,

quàm deponas in *ſulcis ſemina debita, & quam properes committere ſpem anni terræ repugnanti. Plurimi incœperunt ante occaſum Pleïadum, ſed meſſis ſperata fefellit eos inanibus ſpicis. Si autem ſeminas viciam, & vilem faſelum; neque dedignaris cultum lentis Ægyptiæ; Bootes occidens dabit tibi ſigna non dubia: incipe* tunc, *& profer ſationem uſque ad mediam hyemem. Ideo* Sol *aureus gubernat, per duodecim mundi ſigna, orbem diſtributum in certas partes. Quinque zonæ occupant cœlum, quarum una ſemper rubet fulgente Sole, & ſemper incaleſcit ab* ejus *ardore. Circa illam, ad dextram & ad ſiniſtram* duæ *ultimæ ducuntur: rigentes glacie cæruleâ, & nigris pluviis. Inter illas & mediam, duæ beneficio Deorum datæ ſunt miſeris hominibus: & orbita ſciſſa eſt inter* has *duas,*

NOTÆ.

in nuptiis, cum à Diis omnibus dona accepiſſet, imprimiſque coronam à Venere; coronam Bacchus, ſive juxta alios ipſam Ariadnen, in cœlum tranſtulit.

Decedat.] Non à nobis, quibus tunc incipit fieri conſpicua ante Ortum Solis; ſed à Sole, cui antea cum eſſet vicinior, nobis mane non apparebat, quia tunc ejus nimia luce delebatur.

225. *Ante occaſum Maiæ.*] Monet ad ſationem non eſſe præveniendum occaſum Vergiliarum: quarum unam appellat pro omnibus, nempe *Maiam*, quæ Mercurium ex Jove peperit in Cyllene monte Arcadiæ.

227. *Si vero viciamq; &c.*] IV. Præceptum, *De tempore ſerendæ vicia, faſeli, & lentis.* Vicia, *veſce.* Faſelus, *faiſolle.* Lens, *lentille:* frequens in Ægypto, præſertim apud *Peluſium*, oppidum à quo extremum è ſeptem Nili oſtiis, Peluſiacum dictum eſt.

229. *Cadens mittet tibi ſigna Bootes.*] Tempus hujus ſationis conſignat caſu Bootæ. Sed dubitatur quo Bootæ caſu. Duplex enim huic ſationi convenire poteſt, *coſmicus* & *acronycus*: *coſmicus*, cum deſcendit Bootes infra horizontem occidentalem, eo momento quo Sol aſcendit ſupra orientalem; quod contingebat tunc initio Martii: *acronycus* cum deſcendit infra horizontem occidentalem, eodem momento quo Sol ipſe; quod contingebat initio Novembris. Et vero Plinius l. 18. 15. triplicem agnoſcit viciæ ſationem: primam, circa occaſum Arcturi, quem indicat menſe Decembri priorem eſſe; ſecundam, circa menſem Januarium; tertiam, circa Martium. Igitur primæ ſationi convenit occaſus Arcturi, ſive Bootæ, *acronycus*; tertiæ *coſmicus*. Hujus itaque, & proxime conſequentis verſus, hic ſenſus eſt: Incipe primam ſationem à caſu *acronyco* Bootæ, menſe Novembri; & extende, ſive remitte, ſecundam ſationem uſque ad mediam hyemem, menſemque Januarium. Tertiam ſationem menſis Martii, quæ convenit cum occaſu Bootæ *coſmico*, videtur poëta non admittere. De *Arcturo*, v. 68. De *Boota*, in quo Arcturus eſt, v. 138.

233. *Quinque, &c. Zonæ.*] *Zona* ζώνη, Latine *cingulum, faſcia:* quintuplex eſt: ſic dicta, quia mundum zonæ inſtar circumcingit. Media torrida, inter utrumque tropicum comprehenſa, ſemper itineri ſubjecta Solis, qui nunquam ex ea excurrit: extremæ duæ frigidæ, circulis polaribus, poliſque definitæ: duæ temperatæ, inter torridam & frigidam hinc inde interjectæ.

238. *Via ſecta, &c.*] *Zodiacus*, circulus obliquus, in quo duodecim ſigna cæleſtia ſpatiis æqualibus deſcripta ſunt. De eo iſta quinque notanda. I. Dividitur in partes, ſive gradus 360. ſigna ſingula in gradus 30. è quibus unum circiter gradum ſingulis diebus motu proprio Sol conficit, ab occidente in orientem procedendo; atque ita unò circiter anno duodecim ſigna decurrit. Interea dum communi motu, qui raptus dicitur, ab oriente in occidentem procedendo, quatuor & viginti horarum ſpatio orbem terrarum circuit. II. Signorum ordo & nomina

Obliquus

quà ordo duodecim *ſignorum obliquè ſe volveret. Sicut mundus ſublimis attollitur, verſus Scythiam & montes Riphæos; ita deprimitur inclinans in Auſtrum Africæ. Hic polus ſemper nobis altus eſt: ſed illum Styx nigra, & umbræ infernæ vident ſub pedibus. Ad polum* ſuperiorem *maximus draco volvitur flexu ſinuoſo, in modum fluvii, circa* polum, *& inter duas urſas, quæ timent lavari aquis Oceani.*

Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæaſq; arduus arces
Conſurgit; premitur Libyæ devexus in Auſtros.
Hic vertex nobis ſemper ſublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt, maneſq; profundi.
Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur anguis
Circum, perq; duas in morem fluminis Arctos:
Arctos, Oceani metuentes æquore tingi.

NOTÆ.

his verſibus continentur. *Sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libraque, ſcorpius, arcitenens, caper, amphora, piſces.* Quæ quia maxima ex parte animalia ſunt, hinc circulus *Zodiacus* appellatur, à ζῴδιον, *animal.* III. Menſi *Martio* reſpondet *aries*: in quem ingredi Sol dicitur circa vigeſimum Martii, ſignumque totum decurrere, uſque ſub vigeſimum Aprilis: quo tempore in *taurum* ſubit: atque ita fere de cæteris. IV. *Obliquus* dicitur, quia non diſtat æqualiter à polis: ſed per zonam torridam tranſverſus, utrumque tropicum attingit, & æquatorem circulum bis ſecat. Attingit in primo gradu cancri tropicum ſeptentrionalem, qui inde *tropicus cancri* dicitur: attingit in primo gradu capricorni tropicum meridionalem, qui inde vocatur *tropicus capricorni.* Secat æquatorem in primo gradu arietis, & in primo gradu libræ. V. Cum Sol pervenit ad tropicum cancri, circa 21. Junii; tunc nobis eſt æſtas ſumma, ſive *ſolſtitium*: Cum ad tropicum capricorni, circa 21. Decembris; tunc hyems ſumma, ſive *bruma*: iique tropici dicuntur à τρέπω *verto*; quia Sol quando eorum alterum attigit, ad alterum vertit curſum. Cum vero Sol pervenit ad ſectionem arietis, ſub 20. Martii; tunc eſt *æquinoctium vernum:* cum ad ſectionem libræ, 23. Septembris, tunc eſt *æquinoctium autumnale.*

240. *Mundus ut*, &c.] Nunc de polis diſſerit: qui ſunt puncta duo circa quæ mundus volvitur, à πέλω *verto*, unde à Latinis *vertices* appellantur. De iis tria dicit. I. Duos eſſe, nempe Borealem, & Auſtralem. II. Borealem ſemper à nobis videri, Italis, Gallis, *&c.* Auſtralem nunquam à nobis videri: ſed ab iis quos appellamus *antipodas*: Virgilius *manes profundos*, ex ignaræ vetuſtatis mente, quæ ſedem illam inferis tribuebat. III. Utrumque polum deſcribit: Borealem quidem à cœleſtibus ſignis, quæ inde apparent, *dracone* præſertim & *urſâ* geminâ: de Auſtrali, utpote ignoto, conjicit; aut Solem à nobis recedentem illuc abire, aut illic noctem eſſe perpetuam.

Scythiam, Riphæaſque arduus arces.] De *Scythia*, per quam intelligit partes mundi ſeptentrionales, Ecl. 1. 66. *Arces.*] Montes, ab ἄκρος, *ſummus.* Sic, G. 4. 471. *Flerunt Rhodopeïæ arces. Riphæi.*] Montes Sarmatiæ Europæ, nunc *Muſcovia*: porrecti verſus Oceanum Scythicum, ad uſque oſtia *Obii* fluvii: à quibuſdam nunc appellantur *Stolp.*

241. *Libyæ devexus in Auſtros.*] Partes mundi meridionales deſignat per ventum, qui inde flat, *Auſtrum*: de quo Ecl. 2. 58. Deinde per ipſam *Libyam*, terrarum antiqui orbis, verſus polum illum, remotiſſimam. Certe *Libya* vulgo apud veteres pro tota Africa ſumitur, à Libya Epaphi filia, quæ huic nomen ſuum dedit: propriè tamen Africæ pars eſt ea, quæ mari mediterraneo, Ægypto, Tripolitana regione, & Æthiopia circumcluditur: nunc regnum & deſertum *Barca.*

243. *Styx atra*, &c.] De *Styge* inferorum fluvio, aut palude, Æn. 6. 323. De *Manibus* ſive umbris, Ib. 743.

244. *Anguis*, &c.] Sive *draco*, cuſtos horti Heſperidum à Junone conſtitutus, & ab eadem in cœlum tranſlatus, cum ab Hercule occiſus eſſet. Ecl. 6. 61. Is circa polum vertitur: & majorem urſam caudâ attingit, minorem corpore complectitur.

246. *Arctos, Oceani*, &c.] Urſas geminas quæ nunquam deſcendunt infra horizontem noſtrum; quia viciniores polo ſeptentrionali, qui ſemper nobis attollitur: ideo dicuntur nuſquam *æquore tingi*, id eſt, nuſquam occidere; more poëtarum, qui Solem & aſtra, cum occidunt, in Oceanum decumbere fabulantur. Ovidius vero Faſt. 2. 191. de majore urſa cauſam affert, odium Junonis: quæ, cum eam in cœlum admiſſam doleret, Tethyn rogavit, ne unquam aquis eam ſuis lavari permitteret. De *Arcto* utraque, v. 138.

Metuentes æquore tingi.] Id eſt, nunquam tingendas. Et eſt familiaris poëtis locutio. Sic Horat. Od. 2. 2. *Illum aget pennâ metuente ſolvi fama ſuperſtes:* id eſt, nunquam ſolvendâ.

Illic,

Illic, ut perhibent, aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtentâ denſantur nocte tenebræ;
Aut redit à nobis aurora, diemque reducit:
Noſq; ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina Veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus: hinc meſſiſq; diem, tempuſq; ſerendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere claſſes,
Aut tempeſtivam ſylvis evertere pinum.
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur & ortus,
Temporibuſq; parem diverſis quattuor annum.
Frigidus agricolam ſi quando continet imber:
Multa, forent quæ mox cœlo properanda ſereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem, cavat arbore lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit acervis.
Exacuunt alii vallos, furcaſque bicornes,

Ad polum inferiorem, *aut profunda nox ſemper ſilet, ut aiunt, & tenebræ denſantur effuſa nocte: aut Aurora, à nobis* recedens, *illuc revertitur, & refert lucem; & cum primus oriens nos afflat equis anhelantibus, illic rubens Heſperus accendit ſidera ſerotina. Ex his poſſumus præноſcere tempeſtates, cœlo incerto: ex his, & tempus meſſis, & tempus ſationis: & quandonam* opportunum ſit *deducere claſſes armatas, aut cædere in ſylvis pinum tempeſtivam. Nec fruſtra conſideramus ortus & occaſus ſyderum, & annum dimenſum* æqualiter *in quatuor tempeſtates. Si aliquando pluvia frigida retinet* domi *agricolam*; tunc *licet multa præparare, quæ poſtea feſtinanter facienda eſſent ſudo tempore. Arator exacuit duram aciem vomeris hebetati, cavat naviculas è ligno: vel imponit notas pecudibus, vel numeros cumulis* frugum. *Alii acuminant palos, & furcas bicornes,*

NOTÆ.

247. *Intempeſta ſilet nox.*] Quaſi *intempeſtiva* & ad agendum incommoda: definit enim eam Varro l. 5. L. L. *cum tempus agendi eſt nullum.*

249. *Aurora.*] Titanis & Terræ filia, Memnonis mater, ex Tithono, Laomedontis Trojani regis filio, quem ſic amavit, ut eum ſenem herbarum virtute ad juventutem revocaverit. Amavit & Cephalum. Roſeos ei digitos tribuit Homerus; roſeos equos alii, ſive bigas, ſive quadrigas: quibus aperire diem & Solem præcurrere dicitur: Idque ob colorem ſubrubentem & aureum, in quem deſinit ſæpe matutinum crepuſculum. Unde & *Aurora* vocata eſt, ab *aurâ*, juxta Varronem.

250. *Equis oriens afflavit*, &c.] Sol perfudit halitu & afflatu equorum, qui quatuor ipſi à poëtis aſſignantur: *Pyrois*, à πῦρ *ignis*; *Eous*, ab ἠὼς *Aurora*; *Æthon*, ab αἴθω *ardeo*; *Phlegon*, à φλέγω *comburo.*

251. *Accendit lumina Veſper.*] Veſper, prima ſtellarum apparet ſero, unde cæteras dicitur accendere. De eo, Ecl. 6. 86.

256. *Tempeſtivam*, &c.] Hoc eſt, tempore idoneo cædendis arboribus: nempe decreſcente Luna, poſt meridiem, ſine vento Auſtro, ſine rore, ſemine maturo, menſibus præſertim Julio & Auguſto: quia tunc minus obnoxiæ ſunt putrefactioni ac vermibus.

258. *Temporibuſque parem diverſis*, &c.] Veri, æſtati, autumno, hyemi. Quaſi *ſufficientem* quatuor illis temporibus, id eſt, qui poteſt eas quaſi ex ſeſe emittere ac ſuppeditare: ſic apud Cicer. *par diſſerendo*; apud Quintil. *par laboribus corpus.* Vel quaſi *idem valentem*, atque quatuor ipſas tempeſtates: totum enim eſt æquale partibus: ſic apud Cicer. 2. De Fin. 13. *Verbum Latinum par Græco, & idem valens.* Vel quaſi *æqualiter dimenſum* in quatuor partes: quia ſingulæ, tres menſes occupant. Sic apud Cicer. in Orat. 38. *Verba verbis quaſi dimenſa, & paria reſpondeant.*

259. *Frigidus*, &c.] V. Præceptum, *De iis quæ hybernâ & pluviâ tempeſtate agricolis facienda ſunt.*

261. *Maturare.*] Sæpe ſignificat, celeriter aliquid facere: ut Æn. 1. 141. *Maturate fugam:* apud Cicer. pro Cluentio 171. *Maturare* mortem alicui, &c. Hic tamen opponitur verbo *properare*; & ſignificat aliquid cum maturitate & otio, ſeu tempeſtive, facere; neque ſerius, neque citius.

262. *Lintres.*] *Linter*, vel navicula eſt fluviatilis, ex unica arbore excavata; vel vas aliquando pecori comparatum, ex uno item ligno exſculptum.

263. *Numeros impreſſit acervis.*] Modiorum numerum, vel teſſeris inſculpendo, vel ſaccis ipſis quibus continentur, appingendo.

264. *Vallos.*] Sudes, *des pieux.*

Atque

& præparant Amerina ligamina vineæ flexili. Modo conficite leves caniſtros è vimine rubeo: modo coquite igne frumenta, modo ea terite ſaxo. Quinetiam fas & leges permittunt facere res aliquas feſtis diebus: nulla religio prohibet derivare aquas ex agris, *cingere ſegetem ſepto, ſtruere dolos avibus, comburere ſpinas, & lavare in aquis gregem ovium, ſanitatis* cauſa. *Sæpe ductor pigri aſini dorſum* illius *oleo onerat, vel fructibus vilibus: & rediens* domum *ex urbe refert molam inciſam, vel maſſam nigræ picis. Ipſa Luna præbet dies varios variâ ſerie proſperos ad opera. Evita quintum* diem: illo die *Pluto pallidus, & Furiæ genitæ ſunt: præterea Terra ſcelerato partu produxit & Cœum & Iapetum & crudelem Typhœa, & fratres conjuratos evertere cœlum. Ter videlicet conati ſunt imponere Oſſam Pelio, & injicere Oſſæ frondoſum Olympum: ter Jupiter diſturbavit fulmine montes accumulatos. Septimus* dies *felix eſt, minus quam decimus, & ad plantandam vineam, & ad ſubigendos boves ligatos; & ad jungenda licia telæ.*

Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubeâ texatur fiſcina virgâ:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus
Fas & jura ſinunt: rivos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus aut onerat pomis: lapidemq; revertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.
Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenideſque ſatæ: tum partu Terra nefando
Cœumque, Iapetumq; creat, ſævumq; Typhoea,
Et conjuratos cœlum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam [pum:
Scilicet, atque Oſſæ frondoſum involvere Olym-
Ter Pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima poſt decimam felix, & ponere vitem,
Et prenſos domitare boves, & licia telæ

NOTÆ.

265. *Amerina.*] Ex *Ameria*, civitate Umbriæ: ubi frequentes ſalices.

266. *Rubeâ virgâ.*] Vel quæ abundat circa *Rubos* oppidum Campaniæ; vel quæ fit ex *rubo*, virgulti ſpecie.

267. *Nunc torrete, &c.*] Panificium intelligit: quo frumentum molitur, ac deinde piſtum coquitur. Vel alludit ad morem veterum, qui frugibus ſine piſtura teſtis veſcebantur.

268. *Quippe etiam, &c.*] VI. Præceptum, *De iis quæ feſtis diebus exercere licet agricolæ.*

272. *Salubri.*] Explicat Columella l. 2. 22. *Pontifices vetant feſtis diebus lanarum cauſa lavari oves, niſi propter medicinam. Virgilius idcirco adjecit, fluvio merſare ſalubri.* Nempe, non ut purgetur lana, ſed ut curetur ſcabies.

274. *Lapidemque, &c. incuſum.*] Lapidem molarem, ſive molam, arte inciſam, ut ſit uſui terendis & molendis frugibus.

276. *Ipſa dies alios, &c.*] VII. Præceptum, *De obſervatione dierum felicium & infelicium.*

277. *Pallidus Orcus.*] Pro Plutone ſumitur à Cicerone, de Nat. Deor. 3. 43. A Silio Italico pro Cerbero cane. Ab aliis pro Charonte portitore. Male autem à pleriſque pro Theſſaliæ fluvio, quem dicunt pinguem eſſe in modum olei, ideoque innatantem Peneo, in quem è Stygia palude influit. Fons erroris eſt Homeri verſus Iliad. 2. 755. Ὅρκος γὰρ δεινὸ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ. *Juramenti enim terribilis aquæ Stygia rivus eſt.* Patet vero legentibus, id ab Homero de Titareſio amne, quem ante deſcripſit, omnino dici: neque illic, ὅρκος, aliud ſignificare quam *juramentum*; non fluvium. Dicit quippe Stygiam paludem, cujus Titareſius rivus eſt, juramentum eſſe Deorum. Confirmatur vero hæc ſententia à Strabone, lib. 9.

278. *Eumenides.*] Furiæ, ſic dictæ per antiphraſim, quod minime ſint εὐμενεῖς *benevolæ*: Acherontis fluvii & Noctis filiæ, vipereis crinibus & facibus inſtructæ, ultrices criminum, numero tres: *Alecto* ab α privante, & λήγω *ceſſo*. *Tiſiphone*, à τίω, *ulciſcor*, & φόνος, *cades*. *Megæra*, à μιγαίρω, *invideo*.

279. *Cœumque, &c.*] Gigantum præcipuos, qui adverſus Deos, ad Phlegram Macedoniæ urbem, auſi pugnare: aggeſtis ejus regionis, vicinæque Theſſaliæ montibus, *Pelio, Oſſa, Olympo. De Olympo*, Ecl. 5. 56. *Typhœa.*] Non *Typhœa*, ut paſſim ſcribitur: neque enim in eo nomine *o* & *e* in unum coaleſcunt; ſed *e* & *a*: quippe eſt à Græco τυφαεὺς, ubi *a* cum *s* non facit diphthongum, ſed *s* cum *v*. Notetur verſus Græco more bis hians: *Ter ſunt conati*, &c.

280. *Fratres.*] Gigantes, Terræ & Titanis filios.

285. *Licia tela.*] Ecl. 8. 74.

Addere:

Addere: nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeo gelidâ melius ſe nocte dedere:
Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves ſtipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas:
Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu,
Et medio toſtas æſtu terit area fruges.
Nudus ara, ſere nudus: hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumq; fruuntur,
Mutuaque inter ſe læti convivia curant:
Invitat genialis hyems, curaſque reſolvit.
Ceu preſſæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tum ſtringere tem-
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta: [pus,
Tunc gruibus pedicas & retia ponere cervis,
Auritoſque ſequi lepores; tum figere damas

Nonus felix eſt ad peregrinationem, & adverſus furtis. Multa etiam melius ſuccedunt noctu, aut cum Lucifer ſpargit rore terras oriente Sole. Noctu graciles ariſtæ, noctu fœnum ſiccum melius ſecatur: humor tenax non deeſt noctibus. Et aliqui vigilant ad lucem nocturnam hyberni ignis, & acuto ferro incidunt faces. Interim uxor leniens cantilenis longum laborem addenſat telam ſtridulo pectine, aut coquit igne liquorem dulcis vini, et frondibus aufert ſpumam ex unda cacabi bullientis. At ſegetes flava ſecantur mediâ die, & mediâ die frumenta exſiccata teruntur in area. Ara nudus, ſemina nudus: frigus pigrum reddit agricolam. Per hyemem vulgo agricolæ utuntur rebus per æſtatem *comparatis: & hilares agitant inter ſe mutuas epulas. Suadet* hoc *hyems voluptuaria, & curas relaxat. Veluti cum naves onerata jam attigere portum, & nautæ hilares impoſuere coronas puppibus. Attamen tunc tempus eſt colligere & glandes quercinas, & baccas lauri, & olivas, & myrta ſanguinea. Tunc* tempus *eſt objicere pedicas avibus, & retia cervis, & perſequi lepores auritos: tunc* tempus *eſt occidere damas*

NOTÆ.

286. *Fuga melior, contraria furtis.*] Opportuna ſervis aut captivis fugientibus, inquiunt aliqui. Melius, opportuna itineribus & peregrinationi: velox enim curſus *fuga* poëtis dicitur, G. 3. 201. *Ille volat, ſimul arva fugâ, ſimul æquora verrens.*

287. *Multa adeo, &c.*] VIII. Præceptum, *De iis quæ noctu ac diu, æſtate atque hyeme melius præſtantur. Eous.*] Lucifer, Ecl. 6. 86.

292. *Faces inſpicat.*] Faces è ligno minutas in virgulas incidit ſpicarum & ariſtarum in modum, Ecl. 8. 29.

294. *Pectine.*] Pecten eſt inſtrumentum quo denſatur tela. Æn. 3. 483.

295. *Muſti.*] Vini novi. Deſcribit autem hic vini coctionem: quod ſi ad tertiam partem menſuræ decoquatur, *ſapa* dicitur: ſi ad dimidium, vocatur *defrutum*, *du reſiné*, ex Plin. l. 14. 9. Nota redundantem ultimam verſus ſyllabam, quæ cum prima ſequentis verſus elidenda eſt.

Vulcano.] Pro igne ſumitur, qui in ejus eſt tutela: Jovis & Junonis filius fuit: ab iis è cœlo propter deformitatem dejectus in inſulam Lemnum, claudus è caſu factus eſt, & ferrariam ibi fabricam exercuit, uxoremque duxit Venerem. Quanquam ejus officinam Virgilius alibi conſtituit, Æn. 8. 416.

297. *Ceres.*] Pro ſegete hic accipitur; alibi pro pane. De ea, Ecl. 5. 79.

302. *Genialis hyems.*] Ea quibus ineſt voluptas, *genialia* dicuntur: à *Genio* voluptatis Deo: unde dicimus *genio indulgere*, voluptati indulgere; & *genium defraudare*, voluptate abſtinere.

303. *Preſſæ.*] Jactatæ mari & afflictæ ſcopulis, juxta Ramum: oneratæ mercibus, juxta Taubmannum: ſic Tibul. l. 1. 196. *Preſſerat externâ navita merce ratem.*

304. *Coronas.*] Reduces è navigatione coronabant naves, puppes præcipue, quia in poſtrema illa navis parte ſacrarium erat.

305. *Stringere.*] Ecl. 9. 61. *Myrta.*] Fructus myrti arboris, qui maturi denſo rubore nigreſcunt.

307. *Gruibus pedicas.*] Laqueos quibus implicantur pedes; & *gruibus* poſuit pro quibuſcumque avibus, ſpeciem pro genere.

intorquendo lora ſtupea Balearis fundæ: cum nix alta jacet, cum fluvii propellunt glaciem. Quid enumerem procellas & aſtra autumni? & quænam ſint providenda ruſticis, cum dies jam decreſcunt, & æſtas eſt mitior: vel cum ver pluvium deſinit, cum ſpicæ ſegetum jam intremiſcunt per agros, & cum frumenta plena lacte tumeſcunt in culmo adhuc herbeſcente. Sæpe cum colonus introduceret meſſorem in ſegetes maturas, & jam ligaret hordea paleis fragilibus: ego vidi miſceri pugnas omnium ventorum: quæ diſſiparent in auras plenam ſegetem extirpatam radicitùs: tam denſo nimbo jactabat procella calamos leves, & ſtipulas volantes. Sæpe etiam ingens copia imbrium cadit è cœlo, & nubes è mari advectæ colligunt tempeſtatem nigræ pluviæ: cœlum altum minatur ruinam, evertitque largo imbre opera boum & campos fertiles: foſſæ implentur aquis, & fluvii profundi augentur cum ſtrepitu, & mare æſtuat fluctibus quaſi ebullientibus. Jupiter ipſe mediis in tenebris nubium, vibrat rubente manu tonitrua: quo tumultu terra late concutitur, feræ fugiunt, & humilis timor dejicit undique mentem hominum. Ille ferit ardenti fulmine, vel Atho, vel Rhodopen, vel ardua Ceraunia:

Stupea torquentem Balearis verbera fundæ;
Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempeſtates autumni & ſidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æſtas,
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver:
Spicea jam campis cum meſſis inhorruit, & cum
Frumenta in viridi ſtipulâ lactentia turgent?
Sæpe ego, cum flavis meſſorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam ſtringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam late ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems culmumq; levem, ſtipulaſq; volantes.
Sæpe etiam immenſumcœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti ſata læta, boumque labores
Diluit: implentur foſſæ, & cava flumina creſcunt
Cum ſonitu, fervetque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe pater, media nimborum in nocte, coruſcâ
Fulmina molitur dextrâ: quo maxima motu
Terra tremit: fugere feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor: ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit:

NOTÆ.

309. *Figere damas ſtupea, &c.*] Ordo eſt: tempus eſt, torquentem, id eſt, eum qui torquet verba fundæ, figere damas. Negat Philargyrius figi poſſe damas fundâ; ſed tantum eum in locum compelli, ubi deinde jaculis figantur. Quidni tamen plumbo è fundi excuſſo perinde figantur, ut nunc figuntur exploſo ex æreis tubulis plumbo? Sic enim Ovid. Met. 2. 729. *Non ſecus exarſit, quam cum Balearica plumbum Funda jacit; volat illud, & incandeſcit eundo.* Balearides autem inſulæ circa Hiſpaniam ſunt, *Majorca & Minorca*: quarum incolæ fundæ uſu præ cæteris inſignes, inde nomen habere memorantur, à βάλλειν *jacere*. *Stupea verbera.*] Funes è ſtupa contexti, ſive lora, quibus lapis aut plumbum intorquetur.

311. *Quid tempeſtates, &c.*] V. PARS. *De tempeſtatum prognoſticis*: quibus præmittit tempeſtatum ipſarum deſcriptionem.

322. *Agmen aquarum.*] Vel, juxta Servium, motum & impetum ſignificat: ut Æn. 2. 782. *Leni fluit agmine Tybris.* Vel, juxta Pomponium, copiam & multitudinem: cui aſſentior, propter epithetum *immenſum*, quod potius copiæ, quam motui convenit.

324. *Collectæ ex alto nubes.*] I. Collectæ *ex ſeptentrione* & Aquilone, juxta Servium: quia ſeptentrio ſublimis nobis; Auſter, ſive meridies, depreſſus eſt: at procellæ tamen è meridionali parte, Auſtro flante, præſertim ingruunt; & mox dicetur, *Ingeminant Auſtri.* II. Collectæ è *mari*, juxta Pomponium; quia nubes è mari & lacubus aquas colligunt. III. Collectæ *ex aëre ſublimi*: juxta alios communiter.

327. *Fervetque fretis.*] Etymon *freti* appoſuit. *Fretum* enim eſt mare inter gemini litoris anguſtias compreſſum, ibique quaſi *ferveſcens*, & *ſpirans*, & ebulliens.

332. *Aut Atho, aut, &c.*] *Athos*, mons eſt in Macedonia, imminens mari Ægæo; *Rhodope* in Thracia; *Ceraunia* in Epiro, ſic dicta, quia frequenti fulmine propter altitudinem feriuntur, à κεραυνὸς *fulmen*. Legitur in aliquot codic. *Athon*: & vero accuſativus Græca lege eſt Ἄθων. Uſu tamen Theocriti, Iſocratis, Strabo-

Dejicit: ingeminant Auſtri, & denſiſſimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, cœli menſes & ſidera ſerva:
Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet:
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
Imprimis venerare Deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hyemis, jam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus & ſocii comitentur ovantes;
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri, tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtuſque, pluviaſque & agentes frigora ventos;
Ipſe pater ſtatuit, quid menſtrua Luna moneret,

invaleſcunt Auſtri & pluvia copioſiſſima: jam ſylvæ, jam litora ſonant magno vento. Hoc timens, obſerva menſes & ſigna cœli: quam in partem abeat tardum aſtrum Saturni: Quos per circulos planeta Mercurii vagetur. Præcipue cole Deos, & annua ſacrificia perſolve magnæ Cereri, ſacrificans in herbis fertilibus, ſub exitum ultimæ hyemis, jam ſudo vere. Tunc agni ſunt pingues, tunc vina ſuaviſſima, tunc ſomni dulces, & umbræ opacæ in montibus. Omnis ruſtica juventus adoret tibi Cererem: cui tu miſce mel cum lacte & vino leni, & victima propitia ter ducatur circa novas fruges, quam totus chorus, & ſocii læti comitentur; & clamoribus invocent Cererem in domum ſuam: nec ullus ſubjiciat falcem maturæ ſegeti, priuſquam edat motus inconditos, & canat carmina in honorem *Cereris. Et ut poſſimus hæc cognoſcere certis indiciis, calorem, & imbres, & ventos adducentes frigora; Jupiter ipſe definivit, quid menſtrua Luna indicaret.*

NOTÆ.

nis, &c. receptus eſt accuſativus ἄθω: cujus ultima hic brevis fit, nec eliditur, Græco more; ut v. 281. *Imponere Pelio Oſſam.*

336. *Frigida Saturni*, &c.] Vis aſtrorum, planetarum imprimis, ad procellas & anni temperiem ſane maxima, augetur, aut minuitur, vel prout variis zodiaci ſignis quiſque reſpondet, & hoc ſignificat *quo ſe receptet*; vel prout planetis aliis conjungitur, & hoc ſignificat *quos erret in orbes.* Aſſignatur enim planetis *orbis* ſive circulus cuique ſuus. Itaque *Saturnus* noxius eſt, & reſpondens Capricorno, ciet pluvias; reſpondens Scorpio, grandines. *Mercurius* præſertim nulla virtute peculiari inſignis, talis eſt, qualis planeta cui ſeſe admovet: ſi *Jovi*, felix eſt; ſi *Saturno*, funeſtus: unde *miniſter deorum* dicitur. De *Saturno*, Ecl. 4. 6.

337. *Cyllenius.*] Mercurius, à Cyllene Arcadiæ monte, in quo natus eſt, patre Jove, matre Maiâ, una ex Pleiadibus. Bene *erret*: planetæ enim ſeptem, ex quibus unus eſt, nomen habent à πλάνη *error*: quia non fixa, ſed errantia ſidera ſunt.

339. *Sacra refer Cereri.*] Cereri duo indicit ſacrificia, vernum unum, *jam vere ſereno*; alterum æſtivum, *neque ante Falcem maturis quiſquam*, &c. v. 347. *Operatus.*] *Operari* & *facere*, ſine addito, eſt facere ſacrificium, Ecl. 3. 77.

343. *Cuncta tibi*, &c.] Ritum deſcribit ſacrificii *ambarvalis*, quo ſolebant *arva ambire*, & circuire cum hoſtia. Quæ vide fuſius apud Tibul. l. 2. 1. *Tibi.*] Tuo juſſu, tui cauſa, &c. eſtque Latinis, ut & Gallis, familiaris locutio. Sic ſupra v. 45. *Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro ingemere.*

344. *Cui tu lacte favos*, &c.] Sacrificii materiem explicat: lac, mel, vinum, hoſtiam: quæ juxta Virgil. Ecl. 3. 77. *vitula* erat: juxta Tibull. l. 2. 1. *agnus*; juxta eundem, l. 10. *porcus*: juxta Servium, *ſus gravida.*

Miti dilue Baccho.] Conſtat ex Plauto Aulul. act. 2. 6. 5. vinum à ſacrificiis Cereris abfuiſſe: cur igitur hic adeſt? Douza in illum Plauti locum, diſtinguit duo Cereris ſacrificia: *ambarvalia*, quæ cum vino fiebant; quod patet ex Tibulli loco citato. *Eleuſinia*, quæ nuptiarum ejus memoriam celebrabant, & hæc fiebant ſine vino: de iis Plautus explicandus eſt: *Cererine hi ſunt facturi nuptias? quia temeti*, id eſt, vini, *nihil allatum intelligo.*

347. *Cererem clamore vocent in tecta.*] Ut eorum domino propitia ſit; velitque copioſam ſegetem, quæ & Ceres ipſa dicitur, in ejus horreum inferri.

349. *Quercu.*] Ob memoriam victus prioris; nempe glandium; à quibus ad frumenta revocati ſunt, beneficio Cereris.

353. *Quid menſtrua Luna.*] Quæ ſingulis circiter menſibus curſum conficit: ut enim Sol anni, ſic Luna menſium eſt præſes: unde &

quo indicio Auſtri quieſcerent, quid videntes ruſtici ſæpe continerent greges non longe à ſtabulis. Statim ventis orientibus, aut æquor maris commotum incipit inſtari, & ſiccus fragor audiri ex altis montibus; aut ripæ procul reſonantes perturbari, & murmur ſylvarum augeſcere. Jam tunc fluctus difficile ſe abſtinent à curvis navibus vorandis, *cum mergi revolant celeriter è medio mari, & emittunt vocem ad litora: & cum marinæ fulicæ ludunt in arena: &* cum *ardea relinquit paludes* ſibi *notas, & volat ſupra altam nubem. Sæpe etiam, vento imminente, videbis ſtellas præcipites cadere è cœlo: & longos tractus lucis albeſcere à tergo, per tenebras noctis: ſæpe paleas leves, & folia caduca volitare, aut plumas natantes in ſuperficie aquæ agitari. Sed quando fulmen cadit à regione Boreali, & quando regio Euri & Zephyri tonat; omnes campi inundantur foſſis plenis: & omnis nauta per mare*

Quo ſigno caderent Auſtri, quid ſæpe videntes
Agricolæ propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut reſonantia longe
Litora miſceri, & nemorum increbeſcere murmur.
Jam ſibi tum curvis male temperat unda carinis,
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora, cumque marinæ
In ſicco ludunt fulicæ: notaſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi: noctiſque per umbram
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus;
Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Euriq; Zephyriq; tonat domus; omnia plenis
Rura natant foſſis, atque omnis navita ponto

NOTÆ.

menſis dictus eſt è *μήν Luna*. Monetque poëta, tempeſtatum prognoſtica repeti poſſe duplici è capite: ex aſtrologia & experientia. Aſtrologiam exprimit his verbis: *Quid menſtrua Luna moneret: quo ſigno*, &c. Experientiam his verbis: *Quid ſæpe videntes agricolæ*, &c. Incipit à prognoſticis experientiæ, verſu 356. tum exequitur prognoſtica aſtrologiæ, de Sole & Luna verſu 424.

354. *Quo ſigno*, &c.] Vel *quo ſub ſidere*; vel melius, *quo indicio* intelligi poſſet ventos deficere. *Auſtri* pro quibuſlibet procelloſis ventis: de iis Ecl. 2. 58,

356. *Continuo ventis ſurgentibus*, &c.] Ventorum affert prognoſtica XI. 1. Agitationem maris. 2. Fragorem è montibus. 3. Sonitum litorum. 4. Murmur ſylvarum. 5. Volatum mergorum è mari. 6. Ludos fulicarum in arena. 7. Fugam ardearum. 8. Lapſum ſtellarum. 9. Nocturnos lucis tractus. 10. Palearum volatum. 11. Plumarum in aqua colluſionem.

357. *Aridus fragor.*] Epithetum è Lucretio l. 6. 118. *Aridus unde aures tergit ſonus.* Siccus & acutus; qualis eſt arboris cum frangitur.

361. *Mergi.*] *Plongeons*, aliis corvi aquatici dicuntur.

363. *Fulicæ.*] *Foulques, poules d'eau*: anatibus non admodum abſimiles.

364. *Ardea.*] *Heron*: e præpetum genere, quæ altius volant; unde dicta quaſi *ardua*.

365. *Sæpe etiam ſtellas*, &c.] Conſentiunt omnes nullam cœlo ſtellam labi, ſed hoc è vulgi mente dictum eſſe, cui labi videtur. Lapſus autem illi juxta Plinium l. 1. 8. ſunt redundationes quædam humoris illius, quo aluntur ſtellæ; ut in luminibus accenſis liquore olei videmus accidere. Juxta Servium, ſunt particulæ quædam ignis ætherei, quæ decutiuntur à vento vehementiore, cum altiora conſcenderit. Nugæ. Juxta Ariſtotelem, ſunt terræ exhalationes aptæ ad concipiendum ignem: quæ ad mediam uſque aëris regionem eductæ, illic circumfuſi aëris frigore compreſſæ igneſcunt.

370. *At Boreæ de parte*, &c.] Prognoſtica pluviarum colligit XII. 1. Fulmen à Borea, id eſt, ſeptentrione. 2. Concurſum Euri venti orientalis; & Zephyri, venti occidentalis. 3. Fugam gruum è vallibus. 4. Buculam captantem naribus auras. 5. Hirundinem lacus circumvolitantem. 6. Ranas coaxantes. 7. Formicas ova è latebris educentes. 8. Arcum cœleſtem. 9. Corvos rauce crocitantes. 10. Marinarum avium & cycnorum frequentes ſub aquis demerſiones. 11. Solitariam cornicum in arena diſcurſationem. 12. Fungos in lucerna concreſcentes.

371. *Eurique*, &c.] Spirat ab oriente brumali. Latinis *Vulturnus* appellatur ex Plin. l. 2. 47. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. De *Borea*, Ecl. 7. 51.

Humida

Humida vela legit. Nunquam imprudentibus
Obfuit. Aut illum ſurgentem vallibus imis [imber
Aëriæ fugere grues: aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captavit naribus auras:
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Anguſtum formica terens iter: & bibit ingens
Arcus: & è paſtu decedens agmine magno
Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in un-
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi. [das,
Tum cornix plenâ pluviam vocat improba voce,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hyemem: teſtâ cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
Nec minus ex imbri ſoles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.

colligit vela humida: nunquam pluvia incautis nocuit. Vel illam venientem grues aëriæ fugiunt ex *imis vallibus: vel juvenca cœlum aſpiciens hauſit aërem naribus patentibus: aut hirundo canora volat circa lacus: & ranæ in limo canunt antiquam querelam. Sæpe formica fodiens parvam viam exportat ova ex intimis cavernulis: & haurit aquam magnus arcus* cœleſtis: *& turba corvorum rediens è paſtu magno numero, ſtrepit denſis alis. Præterea videre* potes *diverſas aves maris, & quæ circumveſtigant Aſiana prata in mollibus paludibus Cayſtri, certatim aſpergere humeros multâ aquâ: nunc objicere caput fluviis, nunc currere per undas, & fruſtra agitari deſiderio lavandi ſe. Tunc cornix importuna advocat imbrem altâ voce, & ſola privatim vagatur in arena arida. Ac ne puellæ quidem noctu nentes lanam ignorant pluviam* futuram: *cum vident oleum emittere ſcintillas in lucerna ardente, & putridos fungos cumulari. Pariter poſt imbrem poteris prævidere, & certis indiciis diſcere dies* ſudos *& cœlum apertum ac ſerenum.*

NOTÆ.

373. *Nunquam imprudentibus imber Obfuit, &c.*] Nunquam incautis nocuit: quia tam clara dat ſui ſigna, ut quibuſcumque nocuit, ii cavere potuerint.

378. *Et veterem*, &c.] Alluditur ad metamorphoſim, quâ Lyciæ ruſtici in ranas commutati ſunt: cum Latonæ, Dianam & Apollinem liberos ſinu gerenti, & ad lacum præ ſiti accedenti, convicium feciſſent. Ovid. Met. 6. *Nunc quoque turpes litibus exercent linguas; pulſoque pudore, quamvis ſint ſub aqua, ſub aqua maledicere tentant*, &c.

380. *Et bibit ingens arcus.*] Vulgus veterum putabat arcum cœleſtem, ſive *Irim*, haurire ſuis cornibus aquam è fontibus, eaque nutriri. Unde & eam *Junonis* nunciam finxere, id eſt, *aëris*.

383. *Et quæ Aſia circum*, &c.] *Cycnos* intelligit frequentes in Cayſtri ripis: *Cayſter*, vel *Cayſtrus*, fluvius Aſiæ minoris, naſcens in Phrygia majore, trajectâque Lydiâ, per Ioniæ litus in Ægæum mare defluens. *Aſia* palus & oppidum inter *Cayſtrum* fluvium, & montem *Tmolum*, qui eſt in confinio Lydiæ & Phrygiæ majoris, primam ſyllabam habet longam: *Aſia* vero, mundi pars, brevem. *Rimari* eſt cibum per terræ rimas veſtigare, vermiculos, &c. *Stagna* hic, prata ſunt, in quæ *Cayſter* exundat, & in quibus ſtant reſides aquæ.

387. *Incaſſum.*] Fruſtra. Quia cycnorum candori nihil addi per lotionem poteſt. *Geſtire.*] Eſt lætitiam & contentionem ſuam motu, geſtuque corporis exprimere.

388. *Tum cornix plena*, &c.] Ita vulgo legitur: Servius tamen *rauca*. Corvi itaque in utriſq; prognoſticis locum habent: ad pluviam quidem, *Corvorum increpuit denſis, &c.*] *Cornix plena pluviam, &c.*] Ad ſerenitatem vero v. 410. *Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces*, &c. Nempe ſi *plena* voce ac rauca diu crocitent, pluviam indicant; ſi *ter* aut *quater*, & *preſſo gutture*, & *liquida voce*, ſerenitatem nuntiant.

390. *Penſa.*] Lanas, quæ puellis dantur ad penſum, id eſt, intra conſtitutam diem expediendæ. *Teſta.*] Lucerna teſtacea. *Fungos.*] Scintillas; quæ circumfuſi aëris humore & craſſitie erumpere cum fumo prohibitæ, in lucernis reſident, & cumulantur in quamdam fungorum ſimilitudinem.

393. *Nec minus ex imbri*, &c.] Enumerat prognoſtica ſerenitatis IX. 1. Nitorem ſtellarum. 2. Nitorem Lunæ exorientis. 3. Cœlum

Tunc enim, nec lux ſtellarum apparet languida, nec Luna videtur oriri, debens lucem ſuam *luci Solis, nec levia vellera lanæ volare per aërem. Halcyones charæ Thetidi non explicant Soli alas in litore. Fœdi porci non meminerunt diſſipare roſtro faſciculos* palearum *laceratos. Sed potius nubila deprimuntur in valles, & reſidunt in campis. Et noctua, obſervans occaſum Solis ex alto cacumine, non emittit ſerotinos cantus. Falco videtur ſublimis puro in aëre, & alauda ſolvit pœnas pro crine purpureo* à ſe ſecto: *quacumque alauda fugiens findit alis tenuem aërem; ecce falco hoſtis crudelis magno murmure perſequitur* eam *per aërem; quacumque falco fertur per aërem, alauda fugiens celeriter findit alis tenuem aërem. Præterea corvi ter aut quater iterant claras voces compreſſo gutture. & ſæpe in nidis excelſis, neſcio quâ lætitiâ pleni præter morem, inter ſe frondes commovent: placet redire ad parvam prolem & gratos nidos, pluviâ exactâ. Sane non puto quod ſit illis* datum *à Diis*

Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna:
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad ſolem pennas in litore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones; non ore ſolutos
Immundi meminere ſues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoq; recumbunt:
Solis & occaſum ſervans de culmine ſummo
Nequicquam ſeros exercet noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus: qua ſe fert Niſus ad auras,
Illa levem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces
Aut quater ingeminant: & ſæpe cubilibus altis,
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe foliis ſtrepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulceſque reviſere nidos.
Haud equidem credo, quia ſit divinitus illis

NOTÆ.

ſine velleribus & nubeculis. 4. Halcyones alas ad Solem non explicantes. 5. Sues non jactantes manipulos. 6. Nebulas ad terram depreſſas. 7. Noctuam cadente Sole ſilentem. 8. Falconis in alaudam incurſus. 9. Corvorum lætos ſtrepitus. *Ex imbri.*] Vel *poſt imbrem.* Vel ex ipſo imbre, ſive obſervatione indiciorum pluviæ tempeſtatis, cognoſces oppoſitam temperiem: ſi nimirum indicia illa abfuerint. *Aperta ſerena.*] Supra v. 153.

396. *Obnoxia.*] Quia tam clare lucet, ut lucem tunc, non à Sole, ſed à ſeipſa habere videatur. Sol & Luna, Latonæ liberi, Ecl. 3. 67.

399. *Dilecta Thetidi Halcyones.*] Ceyx, Luciferi filius, Trachiniæ rex, ob multa domeſtica portenta profectus ad Clarii Apollinis oraculum, in Ægæo mari naufragium fecit. Uxor ejus Halcyone, Æoli filia, cum in mariti cadaver appulſum litori involaret amoris impetu: ambo in aves converſi ſunt, uxoris nomine *Halcyones* dictas: & in fidei præmium quotannis ipſarum fœturæ mare placidiſſimum ſubſternitur per 7. vel 11. vel 14. dies, qui inde *Halcyonii dies* appellantur, & contingunt circa brumam. Hinc *dilecta Thetidi* ſunt. De *Thetide*, Ecl. 4. 32. *Meminere ſues.*] Non memoriâ proprie dictâ, quæ fit per ſpecies, ſeu imagines rerum, uſu & ſenſu comparatas: ſed memoriâ impropriè dictâ; quam vocant *inſtinctum*, quæ fit per ſpecies in ortu ingenitas, quibus animantes ad rem aliquam fugiendam, aut appetendam moventur; quoties ſpecies illæ, rei ſimilis objectu & præſentia, excitantur. Ita ſpecies ingenita agitandi luti, ſolvendique manipuli movet ſuem: quoties luti, aut manipuli objectu excitatur.

403. *Nequicquam exercet.*] Id eſt, hoc loco, *non exercet*: juxta Servium, qui ſic explicat Perſium S. 2. 51. *Nequicquam fundo ſuſpiret nummus in imo*, id eſt, *non ſuſpiret. Noctua*, avis funeſta & nocturna, *chouette.*

404. *Niſus* &c.] *Haliaetus*, ſive falco, *faulcon*, olim Niſus Megarenſium rex: *Scylla, Ceiris*, ſive *alauda, alouette*, ejus filia: aves inimiciſſimæ. De earum metamorph. Ecl. 6. 74.

415. *Haud equidem*, &c.] Cauſam affert, cur aves, cæteræque animantes mutationem aëris præſentiant: non item homo. Ac negat eas habere rationem, & ingenium divinitus datum: indeque diſcrimen repetit; quia homo ratione pollet, atque adeo judicio & ratione, præter naturam & qualitatem aëris, poteſt eſſe triſtis & lætus: at vero animantes reliquæ, cum ratione careant, obſequuntur naturæ aëris; atque adeo quoties vel triſtes, vel lætæ apparent, id ex aliqua cœli aëriſq; affectione fieri probabilius eſt, qua neceſſario commoventur.

Ingenium,

Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verum, ubi tempeſtas & cœli mobilis humor
Mutavere vias: & Juppiter humidus Auſtris
Denſat, erant quæ rara modo; &, quæ denſa, relaxat:
Vertuntur ſpecies animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.
Si vero Solem ad rapidum Lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies; nunquam te craſtina fallet
Hora, neque inſidiis noctis capiere ſerenæ.
Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu;
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namq; is certiſſimus auctor)
Pura, neque obtuſis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo
Exactum ad menſem, pluviâ ventiſque carebunt:
Votaque ſervati ſolvent in litore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

ingenium, & rerum prudentia, quæ potentior eſt fato. Sed quando temperies & humor mutabilis cœli mutavit qualitates aëris: & quando aër hamectatus Auſtris condenſat ea quæ prius erant rara; & rarefacit ea quæ prius erant denſa: tunc ſpecies animorum mutantur, & corda nunc ſuſcipiunt affectus alios, & alios, dum ventus turbabat nubes. Hinc oritur ille cantus volucrum in campis, & lætæ ſunt pecudes, & corvi exultant gutture. Si autem conſideres Solem rapidum & ordinem Lunarum ſequentium, nunquam dies craſtinus te decipiet, nec decipieris fraude noctis ſerenæ. Cum primum Luna colligit lucem renaſcentem, ſi amplectatur aërem obſcurum nigris cornibus, maxima pluvia imminet colonis & mari. Sed ſi ſparſerit in vultu ſuo ruborem virginalem, ventus erit: Luna aurea ſemper rubeſcit ex vento. Si vero quarto die (nam hic eſt index certiſſimus) incedit per aërem clara, & cornibus non hebetatis; & ille dies totus, & qui ſequentur poſt illum uſque ad menſem tranſactum, erunt abſque imbre & vento: & nautæ ſervati à tempeſtate reddent in litore vota Glauco, & Panopeæ, & Melicertæ filio Inûs.

NOTÆ.

418. *Mutavere vias.*] Mutavere rationem & qualitatem aëris. *Via* enim eſt ſæpe *ratio & modus*. Sic G. 2. 22. *Sunt alii quos ipſe viâ ſibi repperit uſus.*

419. *Denſat, &c.*] *Denſare* eſt aliquid in minorem dimenſionem contrahere: *relaxare*, ſeu *rarefacere*, eſt in majorem dimenſionem dilatare. Quæ duo imprimis cadunt in aërem, qui naturæ eſt facile mobilis: aëris autem vis eſt in animantes maxima. Itaque mutato aëre, mutantur, varieque agitantur ſpecies & imagines rerum, in animantium memoria ſuperſtites: mutatis ſpeciebus, mutatur cognitio: mutata cognitione, appetitus quoque varie movetur; ſive ad triſtitiam, ſive ad lætitiam; ſive ad proſecutionem, ſive ad fugam. Per *ſpecies animorum*, cognitio exprimitur; per *motus*, affectio diverſa appetitus, cujus ſedes eſt in corde, ſeu *pectore*.

423. *Ovantes.*] Lætantes, Æn. 3. 189.

427. *Luna revertentes.*] Proponit ea prognoſtica quæ ab aſtrologia petuntur. I. A *Luna* tria. 1. Si nova ſit obſcura, pluviam notat. 2. Si rubeſcat, ventum minatur. 3. Si quartâ die ſerena ſit, menſem ſerenum promittit. Unde vulgare eſt: *Pallida Luna pluit, rubicunda flat, alba ſerenat.* II. A *Sole* Octo. 1. & 2. Si in ortu aut ſit maculoſus, aut media tantum ſui parte appareat, imbrem nuntiat. 3 & 4. Si in ortu diviſi ſint radii, aut Aurora palleat, ventos prædicit. 5. & 6. In occaſu ſi ſit cœruleus, pluviam; ſi igneus, ventos. 7. Si maculoſus, pluviam & ventos. 8. Si in ortu & occaſu lucidus, ſerenum ac ſudum Aquilonem.

427. *Colligit ignes.*] Quos decreſcens amiſiſſe videbatur, & quaſi ſibi miſſi paſſe.

437. *Glauco & Panopeæ, &c.*] Marinis numinibus. Verſus bis hiat Græcum in morem. *Glaucus* piſcator fuit: qui cum piſces à ſe captos fortuito cujuſdam herbæ attactu reſilire in aquam vidiſſet; eâdem ipſe deguſtatâ, piſces in mare ſecutus eſt, & in marinum Deum eſt converſus. *Panope*, vel *Panopea*: Nympha maris, Nerei & Doridis filia. *Melicerta* vel Melicertes *Inûs* filius fuit. *Ino* autem Cadmi filia, Athamantis Thebarum regis uxor, quæ maritum fugiens, in mare ſe cum filio præcipitem dedit: ambo maris numinibus additi: & *Ino* quidem Græcis *Leucothea*, Romanis *Matuta*; *Melicerta* illis *Palæmon*, his

Sol quoque & oriens, & quando se abscondit in mare, præbebit indicia: certissima indicia sequuntur Solem, & quæ dat mane, & quæ stellis apparentibus. Cum Sol abditus in cavo nubis, distinxerit primum ortum maculis, & media sui parte latuerit: tunc pluvia sit tibi suspecta. Nam Notus funestus & arboribus, & segetibus, & pecudibus imminet è mari. Vel cum sub initium diei radii separati emittent se ex opacis nubibus: vel cum Aurora, relinquens aureum lectum Tithoni, orietur pallida; Heu! tunc frondes male tuebuntur maturos racemos: tam multa & horrida grando saliet crepitans in tectis. Præterea magis proderit hæc alia annotare, cum Sol occidet cælo decurso: nam sæpe videmus diversos colores spargi in ejus vultu. Cæruleus significat imbrem, flammeus ventum. Si vero maculæ incipient miscerı cum micanti lumine, tunc videbis omnia æque turbari vento & pluviâ. Nullus me hortetur ire illâ nocte per mare, & solvere funem à terra. Sed si globus Solis nitidus sit, & quando reducet diem, & quando reductum abscondet: frustra timebis pluviam, sed videbis sylvas agitari sudo Aquilone. Denique Sol tibi significabit, quid ferat Vesper serotinus: qua ex parte ventus pellat siccas nubes: quid humidus Auster præparet. Quis audeat Solem appellare fallacem? Ille quoque sæpe declarat secretos tumultus imminere, insidiasque & bella occulta parari. Ille quoque misertus est Romæ, occiso Cæsare, quando velavit lucidum caput obscurâ ferrugine,

Sol quoq; & exoriens, & cum se condit in undas,
Signa dabit: Solem certissima signa sequuntur:
Et quæ mane refert, & quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
Arboribusque satisque Notus, pecorique siniſter.
Aut ubi sub lucem densâ inter nubila sese
Diversi erumpunt radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu male tum mites defendet pampinus uvas,
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam emenso cum jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cœruleus pluviam denunciat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni;
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere. Non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit; frustra terrebere nimbis,
Et claro sylvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit: Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet: fraudemq; & operta tumescere bella.
Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cum caput obscurâ nitidum ferrugine texit,

Impiaque

NOTÆ.

Portunus, appellatus est. Alii tamen Auroram his nominibus designatam putant: & *Leucotheam* Græco nomine, quasi *albam Deam*; *Matutam* Latino dictam esse, quasi *matutinam*. *Inoo.*] *Inous*, adjectivum nomen, id est, *filius Inûs*.

443. *Ab alto.*] Supra v. 324. *Notus.*] Idem qui Auster, ventus meridionalis, Ecl. 2. 58.

446. *Sese erumpent, &c.*] Hic active sumitur, auctore Lucretio l. 4. 1108. *Tandem ubi se erupit nervis collecta cupido.*

447. *Tithoni croceum, &c.*] De *Tithono*: deque *Aurora*, supra v. 249. *Croceus* color, *du saffran*, Ecl. 4. 44. De *Olympo*, Ecl. 5. 56.

456. *Fervere.*] Penultima brevi semper apud Virgilium: ut & *fulgere*, *stridere*, *effulgere*, *effervere*.

460. *Aquilone.*] Vento septentrionali, qui & *Boreas* dicitur: siccat nubes & cœlum abstergit, Ecl. 7. 51.

464. *Ille etiam, &c.*] VI. PARS. *Digressio de prodigiis quæ eadem J. Cæsaris, aut præcesserunt, aut subsecuta sunt.* Quæ singula Scriptorum aliorum auctoritate, quoad poterit fieri, confirmabo. Videndus Ovid. Met. 15, 782. qui prodigia illa recensuit, & Virgilium imitatus est.

467. *Cum caput obscurâ ferrugine, &c.*] Servius de vero Solis defectu interpretatur, sive

Impiaque æternam timuerunt ſæcula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoque, & æquora ponti,
Obſcœnique canes, importunæque volucres [gros
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in arVidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos, liquefactaq; volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit, inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens, & ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis: pecudeſque locutæ,

& quando homines ſcelerati timuerunt perpetuam noctem. Quamquam illo tempore terra quoque, & æquor maris, & fœdi canes, & funeſta aves dabant ſigna. Quoties vidimus Ætnam exundantem, caminis effractis erumpere in arva Cyclopum, & eructare globos flammarum ac lapides comminutos. Germania audiit toto aëre ſtrepitum armorum, & Alpes tremuerunt inſuetis motibus. Voces etiam magna auditæ ſunt paſſim per lucos tacitos: & ſpectra pallentia miris modis viſa ſunt *circa crepuſculum noctis: & pecora locuta* ſunt:

NOTÆ.

eclipſi; quam tamen aut illo, aut ſequente anno fuiſſe ullam negat Scaliger, & explicat de inſolito Solis pallore: de quo ſic Plin. l. 2. 30. *Fiunt prodigioſi & longiores Solis defectus, qualis occiſo Dictatore Cæſare, & Antoniano bello; totius pene anni pallore continuo.* Ita quoque Plutarchus in Cæſare: ἡ τὸ περὶ τὸν ἥλιον ἀμαύρωμα τῆς αὐγῆς, &c. *Circa Solem quoque hebetatio ſplendoris: nam toto illo anno pallens ejus globus, & ſine fulgore oriens, debilem & tenuem emiſit calorem: itaque nubilus aër & gravis extitit: unde fructus crudi immaturique elanguerunt ob cœli rigorem, & flaccidi evaſere. Ferrugine.*] Non proprie caligine, ſed rubore nigricante: de eo colore, Ecl. 2. 18.

468. *Sæcula.*] Genus hominum, homines Lucretii more: cui nihil eſt illa locutione familiarius, l. 1. 1090. *Quippe etiam veſci è terra mortalia ſæcla: l. 5. 986. Mortalia ſæcla dulcia linquebant labentis lumina vitæ.* Sic l. 4. 1220. *Et muliebre oritur patrio de ſemine ſæclum*; id eſt, mulieres: l. 3. 754. *Deſiperent homines, ſaperent fera ſæcla ferarum*; id eſt, feræ: l. 5. 860. *Leonum ſæcla*; id eſt, leones: l. 5. 864. *Bucera ſæcla*; id eſt, boves, &c. Suſpicatur Giſanius id è Græcis hauſtum eſſe, apud quos γενεὰ & *genus* & *ſæculum*, aut certe ſpatium aliquot annorum ſignificat.

470. *Obſcœnique canes, &c.*] Mali ominis; ſic paſſim à probatis auctoribus *fœda* dicuntur omina & auguria, quæ funeſta ſunt. De hac voce Æn. 3. 262. Appianus autem l. 4. civil. inter oſtenta, quæ triumviratum in ultionem Julianæ cædis inſtitutum præceſſere, hoc quoque recenſet. Κύνες τὲ γὰρ ὠρύοντο ὁμάλως, οἷα λύκοι. *Canes vero ululabant ex compoſito, inſtar luporum.*

Importunæque volucres.] Plutarchus habet inter prænuncia necis illius prodigia, καταίροντας εἰς ἀγορὰν ἐρήμους ὄρνιθας, *aves ſolitarias in forum delatas.* Suetonius vero in Julio c. 81. *Pridie eaſdem Idus avem regaliolum cum laureo ramulo Pompeianæ curiæ ſe inferentem volucres varii generis ex proximo nemore perſecutæ ibidem diſcerpſerunt.*

471. *Cyclopum effervere in agros*, &c.] De hoc prodigio nemo ſingulatim hoc tempore. *Ætna*, mons eſt Siciliæ; *mont Gibel*: de quo Æn. 3. 571. *Cyclopes*; juxta Diodorum, primi Siciliæ habitatores fuere: juxta fabulas, Neptuni & Amphitrites filii; ſic dicti, quia unicum habebant in fronte oculum orbicularem, unde nomen ipſis inditum à κύκλος *circulus*, & ὤψ *oculus, vultus*: iidem Vulcano miniſtri & opifices attributi: tres præcipue, Brontes, Steropes & Pyracmon: officinam habent apud Ætnam, ſupra v. 295.

473. *Liquefactaque volvere ſaxa.*] Saxa exeſa, & igne comminuta, ſeu pumices aridos ac ſpongioſos, vel cineres: quod inde conſtat magna interdum copia erumpere.

474. *Armorum ſonitum*, &c.] Appianus l. 4. Ἀνδρῶν τὲ μεγάλαι βοαί, &c. *Exaudiebantur magni clamores virorum, & armorum ſtrepitus, & curſus equorum, cum nihil tale cerneretur.* De *Germania*, quæ bello tentata, & aliqua ex parte victa à Cæſare fuerat, vide Ecl. 1. 63.

475. *Motibus Alpes.*] Ovidius, non Alpes, ſed Romam tremore concuſſam dicit, Met. 15. 799. *Motamque tremoribus urbem.* De *Alpibus*, Ecl. 10. 47.

476. *Vox quoque per lucos*, &c.] Ovid. ibidem v. 793. *Cantuſque feruntur auditi ſanctis & verba minantia lucis.*

477. *Simulacra modis*, &c.] Plutarchus in Cæſare. Τύποις νύκτωρ πολλαχῇ διαφερομένοις, *imaginibus noctu paſſim diſcurrentes.*

478. *Pecudeſque locutæ, infandum.*] Appian. l. 4. Βοῦς τὲ φωνὴν ἀφῆκεν ἀνθρώπου, &c. *Bos etiam humanam vocem emiſit, & infans recens natus locutus eſt.*

Infandum!

dira res! *Fluvii conſtiterunt, & terra hiaverunt. Prætriſtitia ſtatuæ eburneæ lacrymata ſunt in templis, & æreæ ſudaverunt. Padus rex fluminum inundavit ſylvas, eas provolvens magnis vorticibus; & per omnes agros rapuit armenta cum ſtabulis: nec eodem tempore aut venæ minaces* ceſſaverunt *apparere in triſtibus viſceribus* hoſtiarum, *aut ſanguis ceſſavit fluere e puteis, aut urbes* ceſſaverunt *reſonare alte per noctem ululatibus luporum. Aliis* temporibus *nunquam plura fulgura ceciderunt cœlo ſereno, nec toties cometæ funeſti effulſerunt. Itaque* campi *Philippici viderunt Romanos exercitus pugnare iterum inter ſe armis paribus:*

Infandum! ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt:
Et mœſtum illacrymat templis ebur, æraq; ſudant.
Proiuit inſano contorquens vortice ſylvas
Fluviorum rex Eridanus, campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit; & altè
Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.
Non alias cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura, nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:

NOTÆ.

479. *Siſtunt amnes.*] Unde ſequitur inundatio redundantium fluctuum. Horat. Od. 1. 2. *Vidimus flavum Tyberim, retortis Litore Hetruſco violenter undis, Ire dejectum monumenta regis, Templaque Veſtæ*, &c. Huc adde quæ mox dicentur, v. 482. de inundatione *Eridani*. De ſequenti prodigio, nempe *terræ hiatu*, nuſquam mentio.

480. *Et mœſtum illacrymat, &c.*] Appianus l. 4. Τῶν ξοάνων τὰ μὲν ἵδρυ, τὰ δ' ἢ καὶ αἷμα ἵδρυ. *E ſimulacris alia quidem ſudabant; alia etiam ſanguinem ſudabant.*

482. *Fluviorum rex Eridanus.*] Ἠριδανὸς Græcis, Latinis *Padus, le Po*: ex Veſulo monte in Alpibus Cottiis exoriens: Galliam Ciſalpinam, quæ nunc Italiæ pars eſt, in *Tranſpadanam & Ciſpadanam* dividens: in mare Hadriaticum multis oſtiis influit. *Rex.*] Vel quia fluviorum Italiæ maximus eſt: vel quia inſignitum eſt ejus nomine ſignum cœleſte vaſtæ magnitudinis, ab æquatore verſus Oriona, ad circulum uſque polarem antarcticum, vario anfractu pertinens. *Fluviorum.*] Vel pes anapæſtus pro dactylo hic appoſitus; vel duæ breves *fluvii*, in unam longam coaleſcunt, ut ſupra v. 397. *tenuia nec lanæ*, &c.

484. *Triſtibus aut extis fibræ, &c.*] Cicero de divinat. l. 1. 119. de J. Cæſare. *Cum immolaret illo die, quo primum in ſella aurea ſedit, & eum purpurea veſte proceſſit, in extis bovis opimi eor non fuit. Qua ille rei novitate perculſus; eum Spurina diceret, timendum eſſe, ne conſilium & vita deficeret; earum enim rerum utramque à corde proficiſci: poſtero die caput in jecore non fuit. Quæ quidem illi portendebantur à Diis immortalibus, ut videret interitum, non ut caveret.* Eadem fere habent Plutarchus, Valerius Maximus, &c. *Exta*, dicta juxta Feſtum, quia è viſceribus ea Diis præſecantur, quæ maxime extant eminentque. *Fibra* quoque dicta eſt antiquis juxta Varronem, cujuſque rei *extremitas*: unde pro venulis & nervulis & radiculis vulgo uſurpatur: & veſtium extremitates appellantur *fimbriæ*.

485. *Aut puteis, &c. & alte per noctem, &c.*] De primo portento tacent hiſtoriæ: de ſecundo ſic Appian. l. 4. Λύκοι τὴν ἀγορὰν διέθεον, *lupi per forum diſcurrebant.*

487. *Cœlo ceciderunt plura ſereno, &c.*] Appian. l. 4. Καὶ κεραυνοὶ συνεχεῖς εἰς ἱερά, καὶ ἀγάλματα ἔπιπτον. *Et fulmina crebra in templa & ſtatuas cadebant.* Fulmen & fulgur *ſereno cœlo*, aliquando mali ominis fuit, ut hic; aliquando etiam boni, ut Æn. 9. 630. *Audiit, & cœli genitor de parte ſerena Intonuit lævum.*

488. *Cometæ.*] Plutarchus in Cæſ. ὅτι μέγας κομήτης ἐφάνη. *Grandis cometa poſt Cæſaris necem eximie fulgens ſeptem noctes apparuit.* Hic autem cometa, ſtella eadem illa fuit, de qua Ecl. 9. 47. *Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum:* ſic enim Sueton. in Cæſ. 88. *Ludis, quos primo conſecratos ei hæres Auguſtus edebat, ſtella crinita per ſeptem dies continuos fulſit exoriens circa undecimam horam; creditumque eſt animam eſſe Cæſaris in cœlum recepti.*

489. *Paribus telis.*] Quia Romani contra Romanos bello civili certabant.

490. *Romanas acies iterum videre Philippi, &c.*] Nodus difficilis. Hæc certa præmitto. I. *Philippi* urbs eſt in confinio Thraciæ & Macedoniæ, ad radices Pangæi montis, qui pars eſt *Hæmi*. II. *Pharſalus*, urbs eſt in ea parte Theſſaliæ, quæ ad Macedoniam vergit. III. Emathiæ nomen, ab Emathione rege, Memnonis fratre, datum eſt Macedoniæ locisque confinibus. IV. Octavianus Cæſar haud dubie Brutum & Caſſium delevit, ad Hæmum & Philippos Thraciæ: Julius vero Cæſar Pompeium, ad Pharſa-

Nec

Nec fuit indignum ſuperis, bis ſanguine noſtro
Emathiam & latos Hæmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabrâ rubigine pila:
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.
Dii patrii Indigetes, & Romule, Veſtaque mater,

Nec viſum eſt indecorum Diis, bis Macedoniam, & præſertim vaſtos Hæmi agros, ſæcundari noſtro cruore. Nempe futurum eſt ut aliquando colonus, vertens in illis regionibus terram curvo aratro reperiat tela corroſa rubigine aſperâ: vel pulſet raſtris gravibus caſſides inutiles, & apertis tumulis, admiretur oſſa ingentia. O Dii patrii, Semidei, & Romule, & Veſta mater,

NOTÆ.

lum Theſſaliæ. Atque ita locus utriuſque pugnæ, totâ Macedoniâ intermediâ, immo leucis admodum octoginta, diſſitus eſt: ut conſtat e Græcis ſcriptoribus. V. Auctores tamen Romani, Virgilio poſteriores, Lucanus, Florus, &c. utramque pugnam eidem omnino addicunt loco. Ovidius ipſe Metam. 15. 825. de Octaviano, futuro Bruti victore, vaticinatur: *Pharſalia ſentiet illum, Emathiique iterum madefient cæde Philippi:* plane quaſi unum idemque ſit, *Pharſalia* & *Philippi*.

Hic nodus. Hæc ſolutio multiplex. I. Repererunt aliqui apud Stephanum, Scriptorem Græcum nobilem, Thebas Theſſalicas aut Phthioticas, Pharſalo vicinas, etiam vocatas eſſe *Philippos*. Hinc utramque cladem, & Pompeianam, & Brutianam, uni eidemque, ut ait Florus, arenæ addixerunt, Pharſalicæ nimirum: & Philippis, non Thracicis, at Theſſalicis. Errant illi: quippe qui Bruti cladem Philippis illis Thracicis & Hæmo monti abjudicant, quibus conſtanti totius hiſtoriæ fide tribuitur. II. Cenſent alii, Theſſaliæ Thraciæque fines, ac proinde Pharſalum & Philippos Hæmumque adeo montem, Emathiæ ſive Macedoniæ nomine comprehendi: præſertim cum hæc omnia Macedonum regum, Philippi, Alexandri, aliorumque ditione tenerentur. Idque more poëtarum, imprimiſque Virgilii, cui familiare eſſe regionum fines quam latiſſimos deſcribere, jam vidimus Ecl. 1. 63. Recte quidem illi, ſi Virgilius, & cæteri, pugnam utramque univerſim Emathiæ aſſignaſſent; non Philippis nominatim, aut Pharſaliæ. Quis vero id capiat? urbes duas, octoginta leucarum ſpatio diſſitas, unum eundemque locum eſſe. III. Exiſtimavi aliquando Virgilium, nullum hic de Pompeiano caſu facere mentionem; ſed tantum de gemina Bruti & Caſſii clade: quæ utraque apud Philippos Thraciæ, ad radices Hæmi contigit: & primâ quidem Caſſius, ſecundâ Brutus, periit: utraque menſis ferè unius intervallo diſcreta: ut liquet ex Plutarcho in Bruto. At viſum eſt accuratius deinde meditanti, clades illas duas ita vicinas atque conjunctas eſſe, ut agri dici non poſſint inde *bis pingueſcere*, quod annorum diverſitatem innuit. IV. Igitur ſimplicius & ſanius ita explico. Adverbium *iterum*, non ad *Philippos*, ſed ad Romanorum exercituum concurſum refero. Unde fit hic ſenſus, meo judicio planiſſimus. *Ergo Philippi viderunt Romanas acies iterum concurrere.* Philippi quidem tunc ipſi *primùm* viderunt; pugnam tamen *ſecundam*, de ſummo terrarum imperio decretoriam, inter Octavianum & Brutum, cum prima jam ante commiſſa eſſet apud Pharſalum inter Pompeium & Cæſarem.

491. *Bis ſanguine noſtro Emathiam, & latos Hami pingueſcere campos.*] Admiſsâ explicatione proximè allatâ, ſenſus eſt facilis: Bis ſanguine noſtro Emathia, ſive Macedonia, redundavit: primum ad Pharſalum, victo Pompeio; iterum ad Philippos, victo Bruto & Caſſio. Pharſalus enim & Philippi, etſi non in Macedonia ſtrictè ſumpta: tamen in ejus confinio ſunt. Vox autem illa, *bis*, in Emathiam tantum cadit; non in Hæmi campos Philippicos, ubi ſemel duntaxat pugnatum eſt: ſed Hæmum præcipue ſignat, ut inſignem recentiore plagâ, nimirum clade Bruti & Caſſii, quæ nuper contigerat. Quaſi dicat: *Bis ſanguine Romano rigata fuit Emathia, ſed præſertim ſemel Hamus mons.* Sic G. 2. 192. *Pateris libamus, & auro:* id eſt pateris variis, ſed præcipue aureis. Sic G. 3. 56. *Maculis inſignis, & albo:* id eſt, maculis variis, ſed præcipue albis.

498. *Dii patrii indigetes*, &c.] Alii conjungunt, ut iidem ſint *patrii* & *indigetes* Dii: alii diſtinguunt: primi melius: & *indigetes* dicti, vel quia eos *indigetare*, id eſt, appellare & invocare mos erat: vel quia homines fuerant, *in* eodem ſolo cum hominibus *degentes*; vel jam inter Deos in cœlo *degentes*; vel quia beati, nullius rei *indigentes*. Talis Romulus, & Æneas: *Quem turba Quirini nuncupat indigetem, temploque ariſque recepit.* Ovid. M. 14. 608. De *Romulo*, Æn. 1. 280.

Veſtaque.] Geminam eſſe volunt, alteram Saturni matrem, quam pro terra accipiunt; de qua Ovid. Faſt. 9. 300. *Stat vi terra ſuâ, vi ſtando Veſta vocatur*; alteram Saturni filiam,

Quæ

quæ cuſtodis Etruſcum Tibrim & Romanas arces : ne impedite, quo minus hic adoleſcens ſubveniat mundo ruenti. Jamdudum ſatis expiavimus noſtro cruore perfidiam Laomedontis Trojani. Jamdudum, ô Cæſar, aula Deorum dolet te eſſe apud nos, & indignatur te delectari mortalibus triumphis. Si quidem hic fas ac nefas confuſum eſt : tot bella ſunt per orbem, tot criminum forma : non habetur agriculturæ debitus honor : horrent agri cultoribus abreptis ad militiam, & curvæ falces cuduntur in crudelem gladium : hinc Euphrates, illinc Germania parat bellum : urbes finitimæ violatis fœderibus capiunt arma invicem : Mars ſceleſtus furit toto orbe. Veluti cum quadriga eruperunt è ſeptis per ſpatium circi, & auriga incaſſum adducens habenas abripitur ab equis, nec equi obtemperant habenis.

Quæ Tuſcum Tiberim & Romana palatia ſervas,
Hunc ſaltem everſo juvenem ſuccurrere ſæclo
Ne prohibete : ſatis jampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia, Cæſar,
Invidet, atq; hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas verſum atque nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ ſcelerum facies : non ullus aratro
Dignus honos, ſqualent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum :
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt : ſævit toto Mars impius orbe.
Ut cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt in ſpatio : & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

NOTÆ.

quam virginem & ignis præſidem ſtatuunt ; ab ἑστία *focus*, de qua Cicero, de Nat. 2. 67. Vulgo tamen utraque confunditur. Hanc volunt advectam ab Ænea inter Deos Penates, ut videbitur Æn. 2. 717. ejuſque ſacra tradita deinde Albanis, & à Numa Pompilio illata Romam ; collegio virginum inſtituto, quæ perpetuum ignem ad ſalutem imperii alerent.

499. *Tuſcum Tiberim.*] Italiæ fluvius eſt, Tuſciam, ſive Etruriam, à Latio dividens. De eo Æn. 8. 330. De *Palatiis* Romanis, Æn. 9. 9.

500. *Juvenem.*] Octavianum Cæſarem, Ecl. 1. De *ſæclo*, ſupra v. 468.

502. *Laomedonteæ*, &c.] Laomedon Priami pater, Trojanorum rex, cum urbem ſuam hactenus immunitam cingeret mœnibus : Neptunum & Apollinem, qui fabricam illam ſuſceperant, pacta mercede fraudavit. Ideo peſte & inundatione vexatus, cum ad placandos Deos, Heſionen filiam juſſu oraculi marinæ expoſuiſſet belluæ : eaque per Herculem liberata eſſet : equos eidem liberatori, quos promiſerat, abnuit : ideo capta urbs ab Hercule ac direpta : Diique complures Trojanis infeſti, quorum odio Romanas quoque calamitates attribuit.

509. *Hinc movet Euphrates, illinc*, &c.] Significat bellum ab oriente, ab occidente, ab ipſa Italia imminere, à civibus viciniſque urbibus ; à Parthis, quorum terminus erat Euphrates ; & à Germanis : de utraque gente, Ecl. 1. 63. Et vere de Parthis paulo ante triumpharat Ventidius, & adhuc adverſus eos bellum movebat Antonius. *Euphrates.*] Nobilis fluvius ex Armeniæ montibus ortus : Meſopotamiam deinde, Nili inſtar, inundatione fœcundans : denique cum Tigride conjunctus, in Perſicum ſinum influit.

512. *Ut cum carceribus*, &c.] Septis, ſive repagulis, quibus continebantur equi ad curſum parati. *Quadrigæ.*] Quatuor equi ſimul juncti, dicti, vel quod ſub eodem jugo ſint, quaſi *quadrijugæ*, ut eſt apud Gell. l. 11. Vel quod impellantur & agantur ſimul, quaſi *quadriagæ* : ut recentioribus magis placet. De illo equeſtri decurſu, ludiſque Circenſibus, Æn. 5. 288.

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICORUM
LIBER II.

ARGUMENTUM.

HABET hic liber de plantatione partes ſeptem. I. Modos omnes producendarum arborum, tam ex natura, quam ex arte. II. Varias earum ſpecies, & quo ſingulæ modo tractandæ ſint, naturali, an artificioſo. III. Quibus ſingulæ locis felicius proveniant: ubi excurritur in laudes Italici ſoli. IV. Artem diſcernendæ naturæ cujuſque ſoli. V. Culturam vitis. VI. Culturam oleæ, & aliarum aliquot arborum. VII. Epilogum de vitæ ruſticæ felicitate.

HActenus arvorum cultus, & ſidera cœli:
Nunc te, Bacche, canam, necnon ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tardè creſcentis olivæ.
Huc, pater ô Lenæe: tuis hic omnia plena
Muneribus, tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager, ſpumat plenis vindemia labris.
Huc, pater ô Lenæe, veni: nudataque muſto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

INTERPRETATIO.

Huc uſque locutus ſum *de cultura agrorum, deque ſignis cœleſtibus: jam loquar de te, ô Bacche: & de ſylveſtribus arbuſculis tecum, deque ſobole oleæ lente creſcentis. Huc* adſis, *ô Bacche pater: hic omnia repleta ſunt tuis donis: ager floret tibi, onuſtus pampinis autumnalibus: vindemia ſpumat plenis vaſis. Huc* adſis, *ô pater Bacche; & mecum tinge novo vino ſuras nudas detractis calceamentis.*

NOTÆ.

2. *Nunc te, Bacche,* &c.] Argumenta proponit hujus libri præcipua. Per *Bacchum*, vinum intelligit: per *prolem olivæ*, vel fructum, vel propaginem olearum: per *virgulta*, generatim ſylveſtres omnes arbores.

3. *Tardè creſcentis olivæ.*] *Oliva* tam tarde creſcit, ut per ducentos annos creſcere à quibuſdam dicatur: tam tarde fructum olim tulit, ut ex Plin. l. 15. c. 1. *Heſiodus negaverit oleæ ſatorem fructum ex ea percepiſſe quenquam:* ſua tamen ætate baccas ſecundo anno decerpi, ait idem Plinius. Hinc dicta Græcis ὀψίγονον & ſero genita, ὀψίκαρπον & ſero fructum ferens.

4. *Pater ô Lenæe.*] Invocatio Bacchi ſolius: quia præcipuum hoc libro ſtudium impendit in vinearum cultu præſcribendo. *Lenæus*, Bacchi nomen: non à *lenienda* mente, ut Donatus putat: ſed à ληνὸς torcular. At *Pater*, licet de omnibus Diis communiter, tamen de Baccho præſertim dicitur. Ita Velleius, de M. Antonio, l. 2. *Cum curru velut Liber pater vectus eſſet Alexandriæ.* Horat. Epiſt. 2. 1. 5. *Romulus & Liber pater, & cum Caſtore Pollux.* De *Baccho*, ejuſque inſignibus, Ecl. 5. 29. 69.

5. *Pampineo gravidus autumno,* &c.] Diomedes *exilem* vocat hunc verſum, quod in quinta ſede iambum pro ſpondæo habeat.

6. *Floret ager.*] Vites autumno non florent: adeoque hic *florere*, non proprium, ſed metaphoricum eſt. Sic Æn. 7. 804. *florentes ære catervas.* Lucret. l. 5. *floret mare navibus*, id eſt, *abundat, gaudet,* &c.

Labris.] *Labrum*, vaſis genus, in quo lavabant, quaſi *lavabrum.*

7. *Muſto tinge novo.*] Redundat hic *novo*, juxta aliquos. *Muſtum* enim ſine addito *vinum novum eſt*, imo *novum* ſimpliciter, ut ſcribit Nonnius, citaturque in illa ſignificatione ex Nævio *virgo muſta*: ex Catone Cenſorio, *agna muſta*: pro quo magis placuit Plinio, *muſteum piper, muſteus caſeus*: Plinius junior, *muſteus liber*, id eſt, *novus, recens.* De *cothurnis*, Ecl. 7. 32.

Principio

Primo natura diversa est in producendis arboribus. Aliæ enim, nullis hominibus per artem *compellentibus, ipsæ ultro nascuntur, & late occupant agros, & amnes flexuosos: ut siler tenerum, & genista flexibiles, & populus, & salices albentes foliis virentibus. Alia vero oriuntur ex jacto semine: ut castaneæ sublimes, & æsculus, quæ maxima in sylvis frondescit* ad honorem *Jovis, & quercus* quæ *existimata sunt à Græcis oracula. Alia emittunt à radice spississimam multitudinem* ramorum: *ut cerasi, & ulmi: laurus etiam Apollinea parva attollit se sub grandi umbraculo matris suæ. Natura primo suppeditavit tres illos modos quibus viresçit omne genus sylvarum & virgultorum, & lucorum sacrorum.*

Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque & flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glaucâ canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ
Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima sylva:
Ut cerasis, ulmisque: etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Sylvarum fruticumq; viret, nemorumq; sacrorum.
Sunt alii, quos ipse viâ sibi repperit usus.
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos:

Sunt alii modi, *quos ipsa experientia sibi invenit* certa *ratione. Hic avellens ramulos è trunco tenero matrum, committit* eos *fossulis. Iste sepelit terrâ radices, & perticas fissas* in *quatuor* partes, *& palos trunco acuminato.*

NOTÆ.

Principio arboribus.] I. PARS. *De modis quibus arbores proveniunt, tam à natura, quam ab arte.* A natura tribus modis oriuntur, sponte sua, semine fortuito, & radice: semine, inquam, fortuito; est enim quædam seminatio quæ ad artem etiam pertinet. Ab arte quot modis oriuntur, vide v. 22.

12. *Siler, lentaque genistæ.*] Siler, frutex humilis & lentus, *du sier*: ut & genista. *du genest.*

13. *Populus.*] *Puplier. Tria hujus genera:* ex Plinio. l. 16. c. 23. *alba, nigra, & quæ Libyca appellatur, minima folio ac nigerrima. Alba folio bicolor superne candicans, inferiore parte viridi.* Imo contra, inferne candicans, superne viridis, ut notat Marthiol. Causam duplicis hujus coloris repete ex Ecl. 7. 61.

Glaucâ canentia fronde salicta.] Loca arboribus consita dixit, pro ipsis arboribus; *salicta* vel *saliceta*, pro *salicibus, saules.* Multiplex earum species: præcipua *alba* quæ validioribus assurgit ramis: & quemadmodum populus, foliis hinc virentibus, inde albentibus notabilis est. Reliquæ gracilioribus virgis fere constant, & inter vimina recensentur, *osiers.*

15. *Castaneæ.*] *Chastaigniers. Æsculus*, arbor glandifera, frequens in Dodonæo nemore, quod Jovi dicatum est; quidam cum fago confundunt. Ecl. 1. 1. De quercubus ejus nemoris, è quibus oracula repeti solebant, Ecl. 9. 13.

18. *Cerasis, ulmisque.*] *Cerasus; cerasier*, arbor ex Cerasunte, urbe Cappadociæ maritima, deportata primo Romam à L. Lucullo, & in ejusdem de Mithridate Ponti rege triumpho circumlata. Scite autem notat Casaubonus in Athenæum, non arbori nomen ab urbe; sed urbi potius ab arborum ejusmodi multitudine inditum esse: ut & aliis compluribus locis. Sic enim *Rhamnus, untis*, vicus in Attica, à *rhamnis*; *Achradus, untis*, Atticæ tribus, ab ἀχράς δος, quæ *pyrus sylvestris* est; *Selinus, untis*, in Sicilia, itemque in Cilicia, à σέλινον *apium. Ulmus* arbor nota, *orme. Laurus*, Ecl. 2. 54. *Parnassia*, quia frequens in Parnasso, vel quia in tutela est Apollinis, cui sacer Parnassus.

21. *Fruticum.*] Frutices, quæ & *virgulta*: sunt ea quæ statim à radice se in ramos, ac veluti virgulas effundunt, & nunquam arborescunt. Mediæ naturæ sunt, inter arbores & herbas sive olera: quæ vero propius ad herbas accedunt, vocantur à Plinio *suffrutices.*

22. *Sunt alii.*] Modos enumerat septem, quibus arbores per artem proveniunt.

23. *Hic plantas, &c.*] I. Modus, *Avulsio*; qua stolones, *les regettons*, una cum fibris & radiculis, è stirpe aut corpore arboris abscinduntur, & sulcis sive scrobibus mandantur.

24. *Hic stirpes.*] II. Modus, *Defossio stirpium*, id est, imi & crassioris trunci cum radicibus, *des souches.*

25. *Quadrifidasque sudes &*, &c.] III. Modus. *Infossio palorum*, sive in quatuor partes, sive in acumen incisorum, *des pieux. Robore.*] Hic truncum ipsum pali significat, qua parte

† Sylvarumque

Sylvarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, & viva ſuâ plantaria terrâ.
Nil radicis egent aliæ: ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus ſectis, mirabile dictu,
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque inſita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite, ô proprios generatim diſcite cultus,
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo.
Neu ſegnes jaceant terræ: juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atque olea magnum veſtire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque unà decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima noſtræ,

Aliæ arbores deſiderant ad propagationem palmites arcuatos deprimi, & plantas vivas in propria terra defodi. *Aliæ non indigent radice, & amputator non timet reddens terræ committere ſummum faſtigium* rami. *Præterea ex ſicco ſtipite* olex, *ramis circumciſis, emittitur radix oleacea,* quod *mirum* eſt *dictu. Et ſæpe cernimus ramos unius arboris ſine damno mutari in* ramos *alterius, & pyrum transformatam producere mala* ſibi *inſita, & dura corna rubeſcere in pruno* arbore. *Agite igitur, ô coloni: diſcite culturam* ſingulis *generibus congruam, & manſuefacite per cultum fructus ſylveſtres.* Cavete *vero ne terræ ſint inutiles: prodeſt Iſmarum vitibus implere, & tegere oleis magnum Taburnum. Tu quoque fave mihi, ô Mæcenas, vere ornamentum & pars maxima famæ meæ;*

NOTÆ.

durior eſt: ſic enim Plin. l. 17. 17. *Ramo ſeruntur & punica, item myrtus, longitudine trium pedum, trunco prius exacuato.* Alibi aliud eſt *robur.* G. 1. 162.

26. *Sylvarumque aliæ, &c.*] IV. Modus. *Propagatio,* quæ præſertim in vitibus uſui eſt, *provigner.* Cum palmites è trunco in terram arcuatim inflectuntur, evaduntque novas in plantas: quæ *ſuâ,* id eſt, propriâ nativâque *terrâ* deinde pullulant; & *viva* dicuntur, quia non reciduntur è matris corpore, ſed ei ſemper adhærent. *Propago.*] eſt palmes ille inflexus, quo vitis propagatur & multiplicatur, *provin.*

28. *Nil radicis, &c.*] V. Modus. *Infoſſio ſummi ſurculi,* ſive taleæ è cacumine rami amputatæ, quæ abſque radice creſcit & viveſcit.

30. *Quin &, &c.*] VI. Modus. *Infoſſio circumſecti ſtipitis,* qui non acuminatus, non è cacumine deciſus, ut in tertio quartoque modo dictum eſt; ſed præciſus ab utraque parte, & ramulis undecumque ſpoliatus, radicem ex ſeſe progignit. *Caudex* in arboribus, idem eſt quod *caulis* in herbis: nempe id, quod è terra ſimplex aſſurgit, ex quo rami & folia circum erumpunt, *la tige.*

32. *Et ſæpe alterius, &c.*] VII. Modus. *Inſitio,* cum Surculus unius arboris alteri immittitur, quæ quaſi in ejus naturam tranſit: *enter.* De ea fuſius infra v. 73. *Vertere.*] Id eſt, vertere ſe, ut G. 3. 365. *In glaciem vertere lacuna,* id eſt, verterunt ſe. Et Æn. 1. 108. *tum prora avertit:* id eſt, avertit ſe. Et Æn. 2. 229. *novus per pectora cunctis inſinuat pavor:* id eſt, inſinuat ſe.

34. *Prunis---rubeſcere corna.*] *Cornum,* fructus eſt; *cornus,* arbor, *cornoillier.* Senſus ambiguus: vel enim dicit, corna inſita rubeſcere in prunis arboribus: vel cornos arbores rubeſcere prunis inſitis; quo ſenſu ultimo, non *corna,* ſed *corni,* dicendum fuiſſet. Sed interdum Virgilius fructum ſumit pro arbore: ut inferius v. 426. *poma* uſurpat, non *pomos.*

39. *Fructuſque feros.*] Plinius l. 17. c. 10. de plantis: *manſueſcunt tractatu, ceu fera.*

37. *Juvat Iſmara, &c.*] *Iſmarum* & *Taburnum* pro quibuſlibet montibus accipit. *Iſmarus,* plurali neutro *Iſmara,* in maritima Thraciæ regione mons, non procul ab oſtiis Hebri. Regionis incolæ Cicones ab Homero appellantur: ipſa regio, percelebris vino: Quo Ulyſſes Polyphemum Cyclopem inebriaſſe narratur, Odyſſ. 9. 197.

38. *Taburnum.*] *Taburnus* mons Campaniæ in confinio Samnii, inter Capuam & Nolam, ferax oleis, hodie *Taburo.*

39. *Decurre laborem.*] Plerique omnes allegoriam hanc à circo repetunt, in quo citatis equis decurrebatur: confirmantque ſuam ſententiam his poſtremis libri hujus verſibus, *Sed jam tempus equum fumantia ſolvere colla,* &c. Ego à navigatione repeto, ut & cætera quæ ſequuntur. Et vero verbum *decurro,* etiam aquis inſervit: apud Catul. 65. 6. *Auſi ſunt vada ſalſa cita decurrere puppi.* Æn. 5. 212. *Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.*

Mæcenas;

& perſequere mecum ſuſceptum opus: & navigans pande vela mari aperto. Non ego cupio comprehendere omnia meis carminibus: Non, ſi haberem centum linguas, & centum ora, & vocem ferream: fave mihi, *& rade oram proximi litoris. Terra eſt in propinquo: non hic morabor te poëmate fabuloſo, per circuitus & exordia prolixa. Quæ* arbores *ultro erigunt ſe in aërem, oriuntur quidem ſteriles, ſed ampla & robuſta: quia vis nativa ineſt terræ. Attamen ſi aliquis etiam immittat his* ſurculos aliarum, *aut* has *tranſlatas committat foſſis præparatis, deponent naturalem aſperitatem, & per aſſiduam culturam, quocumque artificiali modo tractaveris, parebunt celeriter. Pariter illa quæ ſurgit ſterilis è radice, idem faciet; ſi diſponatur per campos patentes: nunc alta folia & rami matris inumbrant* eam, *& abſumunt fructus ſurgenti, & enecant ferentem* fructus. *Quæ autem arbor extulit ſe è ſemine projecto, lentè creſcit, ſero datura umbram poſteris:*

Mæcenas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox. Ades, & primi lege litoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages & longa exorſa tenebo.
Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt. Tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis;
Exuerint ſylveſtrem animum: cultuque frequenti,
In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequentur.
Necnon & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes & rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
Jam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:

NOTÆ.

41. *Pelagoque volans, &c.*] Antea rogaverat Mæcenatem, ut ſecum laborem ſuſciperet: mox idem iterat per allegoriam, invitando, ut ſecum naviget. Solemne eſt autem vetuſtis ſcriptoribus, grave quodlibet inceptum per navigationem explicare; quod Galli quoque familiari ſermone uſurpamus, *s'embarquer*, id eſt, negotium aliquod ſuſcipere. *Volans.*] id eſt, *navigans*: mutua eſt enim metaphora inter volatum, & natatum, aut navigationem. Sic Æn. 5. 219. de navi Mneſthei: *ſic illam fert impetus ipſe volantem.* Et Æn. 6. 16. de volatu Dædali, *inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos.* Et ibid. v. 19. *Tibi Phœbe ſacravit remigium alarum.* Et G. 4. 59. de apibus, *Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen.*

44. *Primi lege litoris oram.*] Ne te, ô Mæcenas, alto mari committas; ſed *lege* tantum, id eſt, ſtringe terrarum litora. Tamen cum antea dixerit, *pelago da vela patenti*, videtur quibuſdam hic ſecum pugnare Virgilius. Alii agnoſcunt hic figuram, quæ *correctio* dicitur, quaſi dicat: *Expande vela in altum. Quanquam non omnia dicam, ſed ſumma tantum capita; itaque lege duntaxat litus.* Ego neque correctionem, neque pugnam hic agnoſco: *patens* enim mare, hic non altum et longe ſemotum litoribus mare ſignificat; ſed hunc habet ſenſum: *Naviga dum mare patet & apertum eſt, non clauſum ventis*: id eſt: *Aſpira mihi, dum vena fluit, dum ſcribere incipio: & lege litus terrarum*, &c.

45. *In manibus terræ.*] Servius explicat: In facili & in promptu eſt terræ, ruris deſcriptio; de cujus cultu ſcribimus: πρόχειρον enim Græcis *facile* eſt. Alii melius: Non recedemus à terra inter navigandum: legemus tantum litora: terræ ſemper erunt in propinquo, & velut in poteſtate ac manibus noſtris. Sic Æn. 9. 132. *Terra autem in manibus noſtris.*

47. *Sponte ſua, &c.*] Jam relegit ſingulos modos: docetque quid cujuſque ſit proprium: tum admonet, artificiales modi quibus arboribus conveniant; quemadmodum antea de naturalibus monuerat, v. 12.

49. *Solo natura ſubeſt.*] *Solum* Turnebus explicat, pedem ſeu radicem arboris: cujus natura vividior eſt in ſylveſtribus, ad eliciendum ſuccum. Alii de *terra* ipſa explicant, cui nativa vis ineſt; eaque veluti fortior ad ſylveſtres arbores, quam ad ſativas ſuſtentandas. De *ſolo*, ſub utraque ſignificatione, *terra & podis*, Ecl. 6. 35.

50. *Inſerat.*] Id eſt, per inſitionem in alium truncum transferat, inquit Aſcenſius. Male: non enim arbor ſylveſtris alteri trunco, ſed arbori ſylveſtri ſurculus ex altero trunco fœcundiore imponitur. Quippe *inſerere arborem*, non eſt duntaxat eam alteri inſerere; ſed etiam, eam inſitione alterius perficere: ſic Plin. l. 17. 17. *Corellius inſevit caſtaneam ſuemet ipſam ſurculo.*

Pomaque

Pomaque degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus, & omnes
Cogendæ in ſulcum, ac multâ mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Reſpondent, ſolido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis eduræ coryli naſcuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbroſa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur, & caſus abies viſura marinos.
Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida,
Et ſteriles platani malos geſſere valentes:
Caſtaneæ fagus, ornuſque incanuit albo

& fructus ejus degenerant, amiſſo priore ſapore: & vitis gerit viles racemos, qui ſunt *præda avium. Nempe cura eſt adhibenda erga omnes, & omnes redigendæ* ſunt *in ordinem, & ſubigendæ magno ſumptu. At olea melius ex caudicibus, vites per propaginem proveniunt, myrtus Veneris è craſſis palis. Oriuntur ſtirpibus duræ coryli, et magna fraxinus; et* populus *arbor umbrifera,* ex qua *Herculis corona* fuit; *et quercus Jovis Dodonæi: oritur etiam* ſic *alta palma, et abies* quæ *experturæ* eſt *pericula maris. Arbutus autem horrida inſeritur ſurculo nucis, et platani infœcundæ tulerunt malos robuſtas: fagus fuit alba* flore *caſtaneæ, et ornus candido*

NOTÆ:

60. *Uva racemos.*] Aut hic *uva*, pro *vite*; aut *racemus*, pro *acinis* uvæ, ponitur. Namque, ut admonet Taubmannus, *uva, racemus*, & *botrus*, idem plane; ſcilicet totus ipſe fructus vitis: partes ejus ſunt *acini*, ſive grana: partes acini, *folliculus*, ſive cutis, *ſuccus, caro*, & *nucleus*.

62. *Multa mercede.*] Vel multo labore, vel multo ſumptu.

63. *Sed truncis oleæ*, &c.] Docet quo ſingulæ modo meliusarboresper artem tractandæ ſint. I. *Truncis oleæ:* id eſt, caudicibus undecumque ſectis, qui ſextus eſt modus, ſupra v. 30. *Quin et caudicibus*, &c. *Truditur è ſicco radix oleagina ligno.* II. *Propagine vites*; qui quartus eſt modus, v. 26. *Alia preſſos propaginis arcus*, &c. III. *Solido de robore myrtus*, id eſt, palo acuminato; qui tertius eſt modus, v. 25. *Et acuto robore vallos.* Et vero ſic Plin. l. 17. 17. *Ramo ſeruntur et punica, item myrtus, longitudine trium pedum, trunco prius exacuato. Robur* eſt ipſa pars trunci ſive rami durior, ut diximus v. 25. IV. & V. *Plantis eduræ coryli*, &c. id eſt, vel ſtolonibus, vel ſtirpibus; qui primus & ſecundus modus eſt, v. 23. *Hic plantas tenero abſcindens*, &c. VI. *Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus:* id eſt, nux arbuto inſita melius ſuccedit. Arbutus, *arboiſier*. Ecl. 3. 82. Unus è ſeptem modis ſupereſt, nempe *decacuminatio*, ſive *talea*: cujus uſum non attulit; quia fere convenit vel cum tertio modo, vel cum ſexto.

64. *Paphiæ.*] Veneris, à *Papho*, urbe in inſula Cypro, ubi inſigniter colebatur. Cur myrtus ſit dicata Veneri, Ecl. 7. 62.

65. *Eduræ coryli.*] Nuces avellanæ, *coudriers. Eduræ*, id eſt valde duræ; littera enim *e* vocabulis præfixa, aliquando auget, ut hic, & apud Ovid. in arte, *Nec tamen, edure, quod petit illa, nega.* Aliquando minuit, ut infra, v. 78. *Enodes trunci*, id eſt, nodo carentes.

66. *Fraxinus.*] *Freſne. Herculeaque arbos*, &c.] *Populus, peuplier*: de qua & Herculis corona, Ecl. 7. 61.

67. *Chaoniique patris glandes.*] Quercus, dicata Jovi, in nemore Chaonio, ſive Dodonæo, Ecl. 9. 13.

68. *Abies.*] *Sapin.* Cujus aliqua ſpecies apta navibus: unde ipſi quaſi ſenſum tribuit, ad videnda maris pericula.

69. *Arbutus.*] *Arboiſier*, Ecl. 3. 82. Horrida, quia raris eſt foliis, & versûs ultima ſyllaba cum ſequente verſu eliditur. *Fœtu nucis*, ſurculo, vel gemmâ è nuce decerptâ.

70. *Steriles platani malos*, &c.] *Platanus, un plane*: arbor umbræ tantum opacitate, & foliorum amplitudine utilis. *Malus, un pommier.*

71. *Caſtaneæ fagus.*] Vulgo legitur *Caſtaneæ fagos:* quod abſurdum videtur, in caſtanea fertili, fagum infœcundam inſeri. Unde mire ſe torquent interpretes. I. Aſcenſius legit: *Et ſteriles platani malos geſſere valentes Caſtaneæ: fagus ornuſque incanuit*, &c. hoc ſenſu: Platani geſſere ramos caſtaneæ arboris, ita valentes ac robuſtos, ut etiam navium mali videri poſſent. Sed hoc durius. II. Scaliger legit: *Caſtaneas fagus*: ita ut fagus ſit in plurali nominativo, quartæ declinationis. At illa lectio, *caſtaneas* pro *caſtaneæ*, paulo ſane audacior. III. Melius Abramus legit, non *fagos*, ſed levi literæ unius immutatione: *Caſtaneæ fagus*: ita ut *caſtaneæ* ſit in genitivo; *fagus* in nominativo, per cæſuræ licentiam hic producto: hoc ſenſu: fagus incanuit flore caſtaneæ, & ornus flore pyri. Et vero flores caſtaneæ, cum aliquo alboré viréſcunt. *Fagus, heſtre*, Ecl. 1. 1. *Ornus, freſne ſauvage*, E. 6. 71. *Pyrus, poirier*

flore pyri : & porci comederunt glandes ſub ulmis. Nec una & eadem res eſt, inſerere, & inoculare. Nam qua parte oculi arborum *emittunt ſe è medio cortice, & rumpunt tenuem pelliculam ; arctus ſinus aperitur in ipſo oculo : in quo includunt oculum ex alia arbore* deciſum, *eumque docent concorporari cum cortice* interiore *humido. Aut præterea trunci carentes nodo ſcinduntur, & profunde rima aperitur cuneis per medium* lignum : *poſtea fertiles ſurculi inſinuantur : nec longo poſt tempore magna arbor ſurgit in aërem ramis fructiferis ; miraturque nova folia, & fructus non ſui* generis. *Præterea non eſt unica ſpecies, nec ulmorum robuſtarum, nec ſalicum & lotorum, & cupreſſorum Idæarum. Nec olivæ pingues oriuntur eâdem figurâ, Orchades, & radii, & pauſiæ* quarum *baccæ acerbæ* ſunt : *nec poma, & arbores Alcinoi ; nec genus idem eſt pyris Cruſtumiis, Syriis, & volemis ponderoſis.*

Flore pyri: glandemque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus inſerere atq; oculos imponere ſimplex:
Nam quà ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur. Nec longum tempus, & in-
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos, [gens
Miraturque novas frondes, & non ſua poma.
Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, nec Idæis cypariſſis:
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ,
Orchades, & radii, & amarâ pauſia baccâ:
Pomaque, & Alcinoi ſylvæ: nec ſurculus idem
Cruſtumiis, Syriiſque pyris, gravibuſque volemis.

NOTÆ.

72. *Glandemque ſues*, &c.] Significat quercus glandiferas ulmis fuiſſe inſitas, ad paſtum porcorum.

73. *Nec modus inſerere*, &c.] Deſcribitur inſitionis duplex modus: unus qui proprie vocatur *inſitio, enter en greffe* ; alter qui dicitur *inoculatio, enter en ecuſſon.* Additur à Plinio tertius, *emplaſtratio :* quæ ab aliis cum inoculatione confunditur. Videtur tamen, inter tres illos modos, id eſſe diſcriminis: quod *inſitio* fiebat, fiſſo arboris trunco, & ſurculis uno vel pluribus in ipſam trunci fiſſuram inſertis. *Inoculatio* autem, ſinu inter corticem ac truncum aperto, cui ſurculus includebatur. *Emplaſtratio* denique, ſublata parte corticis, cujus in locum ſubſtituebatur alterius arboris gemma, pari magnitudine, quæ ſublati corticis ſpatium repleret. Id patet ex Plin. l. 17. c. 16. 18. &c. Unde conſtat variam fuiſſe, pro temporum ratione, inſerendi artem : in eoque noſtros homines à Virgilio diſcedere, quod hic *ſinum* in ipſo arboris nodo ac gemma faciendum moneat ; quem nos, infra, vel ſupra nodum, in corticis parte maxime terſa ac nitida, aperimus. De verbo *inoleſcere*, Æn. 6. 738.

74. *Gemmæ.*] Propriè nodi ſunt, & germina, quibus in flores aut folia arbor protuberat ; metaphorice vocantur *oculi*, & *gemmæ* : *oculi*, propter corrugationem corticis, quæ circumplicatam oculorum cuticulam imitatur ; *gemmæ* ſimili metaphora.

78. *Enodes.*] Supra, v. 65.

83. *Præterea genus*, &c.] II. PARS. De variis *arborum ſpeciebus.* De *ſalicibus* v. 13. *Lotus* arbor Africana, magni uſus pro pane, & vino : unde & populi dicti *Lotophagi :* de qua fuſe Plinius, l. 13. 17. De *Cypariſſis*, vel cupreſſis, G. 1. 20. *Idæis.*] Mons Ida duplex, alter in Phrygia, alter in Creta inſula : de ultimo hic ſermo eſt, quem Plinius l. 16. 33. appellat *patriam cupreſſi.*

85. *Nec pingues*, &c.] Tres enumerat olivarum ſpecies. *Orchades*, vel ut alii legunt, *Orchites*, non ab inſulis Scotiæ adjacentibus, quæ *Orcades* appellantur ; ſed ab ὄρχις teſticulus, quod rotundæ ſint : *Radios*, quod oblongæ ſint inſtar radii textorii : *Pauſias*, quod ad oleum exprimendum tundantur, ab antiqua voce *pavire*, id eſt, tundere : monet enim Columella, orchites & radios, ad eſcam eſſe, quam ad liquorem meliores : itaque pauſia propter amaritiem ad oleum apta eſt.

87. *Alcinoi ſylvæ.*] Alcinous Phæacum rex, hortorum ſtudio laudatus apud Homer. Odyſſ. 7.

88. *Cruſtumiis*, &c.] Pyrorum ſpecies præcipue tres eligit è pluribus : *Cruſtumia* ab oppido Tuſciæ Cruſtumio, ſubrubicunda : *poires perles*, ex Dalecampio in Plin. 15. 15. *Syria*, nigricantia, aliter *Tarentina* dicta, quod è Syria Tarentum tranſlata fuiſſent : *bergamottes*, juxta aliquos. *Volema*, quod volam manus impleant, *bon chreſtien :* unde quidam confundunt cum iis, quæ Plinius appellat *libralia*, à libræ pondere ; ſed hæc ad aliam ſpeciem pertinent, cui nomen, *poires de livre.*

Non

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſythia utilior, tenuiſque lageos
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;
Purpureæ, preciæque: & quo te carmine dicam,
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites, firmiſſima vina:
Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus:

Non eadem uva pendet è noſtris arboribus Italicis, atque illa, *quam Lesbos decerpit è vite Methymnæa. Sunt vites Thaſiæ, ſunt quoque Mareoticæ albæ: Thaſiæ aptæ ſolo pingui, Mareoticæ* ſolo *tenui.* Eſt *quoque* vitis *Pſythia*, quæ *aptior* eſt *ad vinum coctum, & lageos ſubtilis*, quæ *aliquando pedes captat & alligat linguam.* Sunt *purpureæ, & preciæ: & quo verſu vos laudabo, ô Rhæticæ? ne tamen idcirco pugnate* cum *cellariis Falernis. Sunt præterea vites Ammineæ, vina* valde *durabilia: quibus cedit & Tmolus, & Phanæus ipſe, princeps* montium vitiferorum:

NOTÆ.

89. *Arboribus.*] Vel vitibus ipſis, quæ recenſentur à Theophraſto inter arbores: vel ulmis, quibus in Italia fulciuntur. Harum ſpecies diſtinguit quindecim.

90. *Quam Methymnæo*, &c.] *Lesbos* inſula maris Ægæi; cujus urbs *Methymna*, vino illuſtris.

91. *Thaſiæ*, &c.] *Thaſus*, ejuſdem maris inſula. *Mareotides.*] Fuit *Mareia*, lacus Ægyptius, Alexandriam à meridie alluens, & urbs lacui propinqua. Fuit *Mareotis*, Libyæ, ſeu Africæ pars, Ægypto contermina, quæ & Marmarica dicta eſt, nunc *Barca.* Fuit denique *Mareotis* alia, pars Epiri, ſeu Græciæ. Tribus his, vinum *Mareoticum* attribuitur à diverſis auctoribus: lacui quidem & urbi, ab Athenæo, l. 1. Libycæ regioni, à Strabone, lib. ultimo: Græcæ regioni à Colum. l. 3. 2. Plures tamen Libycum & Ægyptium fuiſſe cenſent, unde *Alexandrinum* quoque appellant.

93. *Paſſo Pſythia utilior.*] De paſſo *Pſythio* & *Melampſythio* frequens apud varios auctores mentio: unde vero *Pſythia* nomen, obſcurum eſt: Cerdanus ſuſpicatur, vel ob oppido aliquo Græciæ derivatum eſſe: ſiquidem Columella l. 3. c. 2. Pſythiam vitem *Græculam* facit: vel à ψύθα, quod apud Heſychium, eſt vinum illud, quod ſponte & ſine torculari profluit. *Paſſum* vinum eſt, quod fit ex uvis in vite diutius Sole aduſtis, ex Plin. l. 14. 9. vel ex uvis in lixivio & oleo ad ignem aliquantulum exſiccatis, ex Columel. l. 12. 16. Unde *paſſum* dicitur, vel quia Solem aut ignem *patitur*; vel quia Soli *expanditur.*

93. *Tenuiſque lageos*, &c.] Λάγως, *leporaria*; quæ leporis colorem refert. *Tenuis* dicitur: vel juxta Servium, quaſi penetrabilis; quæ facile ebrietatem inducit. Nam, ut admonet idem Servius, *olim*, adverbium eſt cujuſlibet temporis. Vel ut innuit Taubmannus, *tenuis* dicitur, quaſi levis & exiguæ virtutis; quæ *olim*, id eſt, tarde ac lente admodum inebriat.

95. *Purpureæ, preciæque.*] Illæ à colore nomen habent; hæ à maturitate, quaſi *præcoquæ*, inquit Servius: quia cito matureſcunt.

96. *Quo te carmine dicam, Rhætica?*] Laudatur hæc vitis à Catone, à Plinio; apud Auguſtum etiam fuiſſe in pretio traditur à Sueton. 77. Teſtatur tamen Servius, eam à Catullo fuiſſe vituperatam: qui locus Catulli non extat: unde putat Virgilium in ea laudanda, dubitatione uſum eſſe. Quanquam Turnebus figuram illam, *quo te carmine*, &c. non dubitationi, ſed admirationi tribuit, ac ſeriæ laudi, qua locum ipſi inter optima vina aſſignat, ſed poſt vina Falerna: ideo addit: *nec cellis*, &c. Firmatque ſententiam auctoritate Plinii l. 14. 6. *Rhætica tantum Falernis poſthabita à Virgilio. Falernus* mons & ager Campaniæ: mons vino, ager frumento feraciſſimus. *Rhætia* regio Italiæ contermina, inter Alpes Rhæticas ac Tridentinas: ubi hodie Griſones, Tridentina ditio, comitatus Tirolenſis, vallis Tellina, &c.

97. *Sunt etiam Ammineæ*, &c.] Scribunt Plinius & Auſonius *Ammineum vinum*: Galenus & Heſychius Ἀμιναῖον: igitur juxta illos legendum, *Sunt & Aminæa vites*: & utroque ſane modo diverſis in codicibus legitur. Ita dictum putat Alciatus generatim vinum optimum, quaſi ἄμεινον *melius*; at ſine teſte. Macrobius eſſe conjicit vinum ipſum Falernum: nam *Ammineæ fuerunt, ubi nunc Falernum eſt*, inquit ille, Saturn. l. 2. 16. Virgilius tamen hic Ammineum à Falerno diſtinguit. Ego vinum puto tota ſparſum Italia, ubi ſolas ab antiquis agnitas fuiſſe vites Ammineas teſtatur Columella; & ſuis quoque temporibus, vetuſtiſſimas ita ſolitas nuncupari. Eo quippe tranſlatas vites è Theſſalia, ab *Amineis* Theſſaliæ populis, ait Ariſtoteles in Polit. citante Philargyrio. Plin. vero l. 14. 2. *Principatus datur Ammineis, propter firmitatem, ſenioque proficientem vini ejus ubique vitam.*

98. *Tmolus*, &c. *Phanæus.*] De vino Tmoli Lydiæ montis G. 1. 56. *Phanæus*, mons in pro-

& parva Argitis, cum qua nulla alia poſſit contendere, aut liquore tanto, aut duratione per tot annos. Non ego te prætereo, ô vitis Rhodia, grata Diis ſecundarum menſarum! nec te, ô bumaſte, turgidis uvis. At non eſt numerabile quot ſint earum ſpecies, & quæ ſint nomina: neque vero intereſt eas redigere in numerum. Quem numerum *quicunque vellet diſcere, idem vellet diſcere quot arenæ moventur Zephyro; aut quot fluctus Ionii allabantur ad litus, cum Eurus vehementior irruit in naves. Nec vero terræ omnes poſſunt producere omnia: Salices oriuntur circa fluvios, alni circa pigras paludes, orni infœcundæ in lapidoſis montibus: litora feraciſſima* ſunt *myrtorum: denique vitis amat colles expoſitos Soli; taxi Boream & frigus. Aſpice etiam ultimum orbem excultum* ab *agricolis, & regionem orientalem Arabum, & Gelonos pictos.*

Argitiſque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, menſis, & Diis accepta ſecundis,
Tranſierim, Rhodia; & tumidis, bumaſte, racemis.
Sed neque quam multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus: neque enim numero comprendere refert.
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere, quam multæ Zephyro turbentur arenæ:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni,
Littora myrtetis lætiſſima: denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.

NOTÆ.

montorio Chii, inſulæ maris Ægæi: cujus vinum aliqui cum *Arviſio* confundunt, de quo Ecl. 5. 71. *Aſſurgit.*] Cedit, aſſurgimus enim iis, quibus honorem habemus. Ecl. 6. 66.

99. *Argitiſque minor.*] Minor majore præſtantior: duplex enim eſt ſpecies, ex Columel. l. 3. 2. Nomen habet, vel ab ἀργὸς, albus; vel ab *Argis*, Peloponneſi urbe & regno, quaſi *Argiva.*

101. *Non ego te*, &c. *Rhodia.*] Menſæ primæ, carnium erant; menſæ ſecundæ, pomorum, & cæterorum ejuſmodi, quæ *bellaria* generatim appellabant, Græci τραγήματα, Galli *deſſert.* In ſecundis illis menſis comprecabantur Deos, iiſque vina libabant, effundebantque: Mercurio præſertim; etiam aliis, Jovi, Junoni, Baccho, ut Æn. 1. 735. *Rhodium* igitur vinum, è *Rhodo* mediterranei maris inſula, aptum dicit; vel ad uſum inter bellaria, vel ad ſolemnem illam libationem.

102. *Bumaſte.*] Βυμαστὸς, vaccæ mammam magnitudine referens: *bumamma* Varroni, *bumammia* Columellæ & Plinio dicitur.

105. *Libyci.*] Vel Africæ; vel Libyæ, quæ pars eſt Africæ, de qua G. 1. 241. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. De *Euro*, G. 1. 371.

108. *Ionii.*] Ionium mare dicitur, non quod Ioniam alluit, anguſtam Aſiæ minoris regionem, inter Cariam & Æolidem; ſed quod Siciliam inter & Græciam interfuſum eſt: à quo mare Hadriaticum diſtinguitur *Acroceràunio* Epiri promontorio. Nominis origo incerta.

109. *Nec vero terræ*, &c.] III. PARS. *De variis locis quibus arbores aliis aliæ felicius proveniunt.* Salices, *ſaules*, v. 12. Alni, *aulnes.* Orni, *freſnes ſauvages.* *Myrteta*, loca myrto conſita, Ecl. 2. 54. *Taxus*, *Plf.* Infra, v. 257. *Aquilo*, Ecl. 7. 51.

115. *Eoaſque domus Arabum.*] *Eoas*, orientales: ab ἠὼς *Aurora*, quæ inde oritur. *Arabia*, ingens Aſiæ regio, ſinu Perſico ad orientem, mari rubro ad meridiem, ſinu Arabico ad occidentem, Syriâ & Meſopotamiâ ad ſeptentrionem definita: in tres diviſa partes: in *Deſertam:* in *Felicem*, ubi *Sabæi*, & *Panchæi* ture inſignes: & in *Petræam*, ubi *Nabathæi*, ſuis quoque nobiles odoribus.

Gelonos.] Barbaros populos, de quibus ita Turnebus l. 29. 26. *Populos Scythiæ omnes eſſe agnoſcunt, & ſcribunt geographi. Vibius Sequeſter populos Thraciæ exponit: ita enim ſcribit:* Geloni Thraciæ populi, picti corporis parte: *niſi ſi quis nomen Thraciæ, ut mendoſum ſuſpectat.* Et vero videtur Virgilius eos in Thracia collocare, G. 3. 461. *Acerque Gelonus cum fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum, & lac concretum cum ſanguine potat equino.* Rhodope enim Thraciæ mons eſt: & Getæ, Gens Dacica, Scythiæ tamen ac Thraciæ contermina.

Diviſæ

Diviſæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert ebenum, ſolis eſt turea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana? 120
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

Sua ſingulis *arboribus patria aſſignata* eſt. *Sola India producit nigrum ebenum: ſoli Sabæi habent ramos turiferos. Cur commemorem tibi balſama ſudantia ex odoriſera arbore, et baccas acanthi ſemper virentis? Cur* dicam *ſylvas Æthiopum, albentes molli lanâ? et quemadmodum Seres deducant è frondibus fila tenuia? aut* quid deſcribam *ſylvas, quas gerit India vicina Oceano,*

NOTÆ.

116. *India nigrum Fert ebenum.*] Dicitur *hoc ebenum, et hæc ebenus.* De ea ſic Plin. l. 12. 4. *Unam è peculiaribus Indiæ Virgilius celebravit ebenum, nuſquam alibi naſci profeſſus. Herodotus eam Æthiopia intelligere malvit. Roma eam magnus Pompeius in triumpho Mithridatico oſtendit. Uritur odore jucundo.* An Ebenus noſtra vera ſit, dubitatur, quia ſuffitu nullum emittit jucundum odorem: unde eam Pena exiſtimat eſſe Guajaci ſpeciem. De *India, Sabais,* & *ture,* G. 1. 57.

119. *Balſamaque.*] *Balſamum,* arbuſcula eſt, de qua ſic Plin. l. 12. 25. *Omnibus odoribus præfertur balſamum, uni terræ Judææ conceſſum: quondam in duobus tantum hortis, utroque regio. Oſtendere arbuſculum hunc urbi Imperatores Veſpaſiani,* nempe in triumpho Judaico. *Servit nunc hæc, et tributa pendit cum ſua gente. Saviere in eam Judæi, ſicut in vitam quoque ſuam; contra defendere Romani, et dimicatum pro frutice eſt. Viti ſimilior eſt, quam myrto: et implet colles vinearum modo, quæ ſine adminiculis ſe ipſa ſuſtinent. Inciditur vitro, lapide, oſſeiſve cultellis: ferro læsi vitalia odit. Succus è plaga manat, quem opobalſamum vocant, eximiæ ſuavitatis, ſed tenui guttâ: ploratus lanis parvæ colligitur in cornua. Præcipua gratia lacryma, ſecunda ſemini, tertia cortici, minima ligno:* quod etiam odoratiſſimum eſt. Sic tamen Lipſius, in Tacit. l. 5. 6. *Atque ita ſane tunc fuerit; poſtea non dubium ſtirpem eam in Ægyptum tranſiſſe.* Citatque Claudianum in Epithal. Palladii. Si tamen Joſepho fides eſt, Judaic. antiq. l. 8. 6. balſami planta potius in Judæam ex Ægypto tranſiit: dono data Salomoni à *Nicauli*; quam hic reginam facit Ægypti & Æthiopiæ, ſacræ literæ reginam Saba nuncupant.

Acanthi.] Non eſt hic *branca urſina,* de qua Ecl. 3. 45. quæ paſſim in agris reperitur, herba coronaria; ſed arbor eſt peregrina, ſemper frondens, & baccis ferax. Ea certe eſt *Ægyptia ſpina,* ſive *acacia,* flores habens candidos; ſemina item in ſiliquis, unde ſuccus exprimitur medicos in uſus expetitus, quæ *baccæ* dici poſſunt. Hinc & gummi fluit, quod vocant officinæ *Arabicum,* quia plerique ſpinam Ægyptiam cum Arabica ſpina confundunt. *Acanthus,* ἄκανθος, porro dicitur omnis ſpina, ab ἀκάζω *acuo*: unde ἀκανία quoque deducitur: eadem igitur utriuſque vocis origo eſt. Ita Bodæus in Theophraſtum l. 4. 3. Videtur nunc in Galliis arbor illa, ſed propter ſoli mutationem, ab Ægyptia multum degener.

120. *Quid nemora Æthiopum,* &c.] De iis Plin. l. 13. 14. *Æthiopia Ægypto contermina inſignes arbores non fere habet, præter laniferas: quarum natura, in deſcriptione Indorum atque Arabiæ, dicta eſt.* Has autem Arabicas ita deſcripſerat l. 12. 10. *Ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quæ maturitate ruptæ oſtendunt lanuginis pilas, ex quibus veſtes pretioſo linteo faciunt.* Lana illa, ſpecies eſt goſſipii, *coton.* De *Æthiopia,* Ecl. 10. 68.

121. *Velleraque ut,* &c.] Diſtinguunt plerique vellera *byſſina, bombycina,* & *ſerica*; ita ut *byſſina* ſint è lino aurei coloris; *bombycina* è verme ſatis noto; *ſerica* ex arborum lana. Et *byſſum* quidem naſci perhibet Plinius *circa Elim in Achaia,* l. 19. 1. *Bombycem* vermiculum Aſſyriæ attribuit, l. 11. 22. Ejuſque velleris texendi artem à Pamphila quadam muliere repertam eſſe, in Coo maris Ægæi inſula, teſtatur ibidem, poſt Ariſtotelem, Hiſt. an. l. 5. 19. Unde celebrantur à poëtis *Coa* veſtes. Arbores vero ſericas in extremo oriente, apud Seres populos, conſtituit Plinius, l. 6. 17. *Seres lanificio ſylvarum nobiles, perfuſam aquâ depectentes frondium canitiem. Mites quidem, ſed et ipſi feris perſimiles, cœtum reliquorum mortalium fugiunt, cum commercia expectant.* Hi fuerunt Scythis, Indis & Sinis contermini: unde cum iis omnibus vulgo confunduntur: videntur mihi eorum mores ad Sinenſes propius accedere.

122. *Aut quos Oceano,* &c.] Plin. l. 7. 2. *Maxima in India gignuntur animalia. Arbores quidem tanta proceritatis traduntur, ut ſagittis ſuperari nequeant. Arundines vero tantæ proceritatis, ut ſingula internodia alveo navigabili ternos interdum homines ferant.* De India G. 1. 57. *Extremi ſinus orbis.*] Quia latiſſimum habet ſinum, qui dicitur Gangeticus, verſus oceanum Eoum ſive Orientalem: & tota illa regio terrarum termi-

& quæ eſt *receſſus ultimi mundi? ubi nullæ ſagittæ poſſunt jactu ſuperare ſupremum cacumen arboris: & tamen illa natio non eſt pigra in uſu pharetræ. Media producit ſuccos acerbos, & lentum ſaporem mali fortunati: quo nullum remedium certius eſt, & certius expellit è corpore nigra venena: quando novercæ corruperunt potum, & miſcuerunt* cum eo *herbas, & verba pernicioſa. Arbor ipſa magna* eſt, *& ſimilis lauro* ſecundum *formam: & laurus eſſet, niſi circum emitteret alium odorem: frondes nullo vento decidunt: flos valde tenax* eſt. *Medi hoc* malo *corrigunt halitum* ſuum, *& graveolentia ora; & medentur ſenibus anhelantibus. Attamen, nec ſylvæ Medorum, regio opulentiſſima; nec pulcher Ganges, nec Hermus fluens aureo limo, contendat* cum *laudibus Italiæ: nec Bactra, nec India, nec tota Panchaia dives ſolo turifero.*

Extremi ſinus orbis? ubi aëra vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuere ſagittæ:
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos tardumque ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius ullum
(Pocula ſi quando ſævæ infecere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba)
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro;
Et, ſi non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folio haud ullis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas & olentia Medi
Ora fovent illo, & ſenibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum ſylvæ, ditiſſima terra,
Nec pulcher Ganges, atq; auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaïa pinguis arenis.

NOTÆ.

nus habita eſt; Sinis, qui ad orientem ulteriores ſunt, aut parum cognitis, aut Indorum nomine comprehenſis. *Aëra ſummum.*] Vel cacumen arboris ita appellat, vel aërem cacumini circumfuſum.

126. *Media fert*, &c.] Regio Aſiæ, opibus inſignis: ad ſeptentrionem mari Caſpio, ad meridiem Perſide, ad orientem Hircaniâ & Parthiâ, ad occidentem Armeniâ & Aſſyriâ, definita. *Malum* fert, *Medicum* aut *Aſſyrium* nomine, vulgo *citrium, citron.* Quod quidem his octo notis inſignit poëta. I. Amaritie, eâque *lentâ*, quod diu palato inhæreat, ut explicat Philargyrius. II. Felicitate, ceu fœcunditate: ut enim ait Plin. l. 12. 3. *Arbor ipſa omnibus horis pomifera eſt, aliis cadentibus, aliis matureſcentibus, aliis vero ſubnaſcentibus.* III. Virtute adverſus venena: futura, inquit Servius, non autem jam accepta. Immo ex Theophraſto, Athenæo, Dioſcoride, etiam adverſus accepta, præſertim ſi cum vino ſuccus ejus bibatur. IV. Foliorum cum lauro ſimilitudine. V. Odoris fragrantiâ. VI. Virore perpetuo. VII. Tenacitate florum: qui abeunt in fructus, non facile vento aut maturitate excutiendos. VIII. Uſu ad fœtorem anhelitus corrigendum. Plin. l. 11. 53. *Parthorum populis hoc præcipue & à juventa propter indiſcretos cibos: namque & vino fœtent ora nimio: ſed ſibi proceres medentur grano Aſſyrii mali, cujus eſt ſuavitas præcipua, in eſculenta addito.* Addit & mederi *ſenibus anhelis*, id eſt, vel fœtidè reſpirantibus, & idem erit cum priore ſenſus; vel aſthmaticis & difficile reſpirantibus, & diverſa erit ſententia, bonaque mali virtus. Denique Plinius l. 12. 3. ſic ait: *Tentavere gentes transferre ad ſeſe, propter remedii præſtantiam, fictilibus in vaſis: ſed niſi apud Medos in Perſide naſci noluit.* Tamen deinde Palladii diligentiâ convaluit arbor in Italia, & inde propagata eſt.

134. *Apprima.*] Pro *apprime:* neutrum plurale pro adverbio, Græco more: id eſt, *imprimis.* Sic G. 3. 500. *Et pede terram Crebra ferit*, &c. Ita plerique omnes. At Joſ. Scaliger & Giſanius legunt *apprime*, & contra fas corripiunt ultimam, Lucretiano more l. 6. 596. *Tecta ſuperne timent, metuunt inferne cavernas.* Et l. 4. 429. *Longe tamen parte ab ſumma*, &c.

136. *Sed neque Medorum*, &c.] Excurſio in laudes Italiæ: quam commendat, 1. A malis quibus caret. 2. A bonis quibus abundat. *Medorum ſylvæ.*] Quæ mala citria proferunt, de quibus v. 126.

137. *Ganges*, &c. *Hermus.*] Auriflui fluvii: *Ganges* ex Emodis profluens montibus, Indiam duas in partes mediam dividens, in Oceanum Indicum exit meridiem verſus: ſeptem oſtiis, ſi fides Virgilio, Æn. 9. 30. negante tamen Strabone, l. 15. *Hermus* Lydiæ fluvius, qui auctus Pactolo, aurifero etiam amne, in Phocaicum ſinum illabitur.

138. *Bactra.*] *Bactriana* regio Aſiæ, inter Parthiam ab occidente, atque Indiam ab oriente, Oxo fluvio à ſeptentrione, definita. *Bactri*, vel *Bactrii* populi ſunt: *Bactra, orum*, urbs eorum præcipua, Plin. l. 18. 7. de tritico. *Tradunt in Bactris grana tanta magnitudinis fieri, ut ſingula ſpicas noſtras æquent.* De *India*, deque *Panchaia*, vel *Panchaa*, Arabiæ felicis, ſive Sabæorum regione, G. 1. 57.

Hæc

Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertere, ſatis immanis dentibus hydri:
Nec galeis denſiſque virûm ſeges horruit haſtis:
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Maſſicus humor
Implevere: tenent oleæque, armentaque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.
Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas.
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt, & ſæva leonum
Semina: nec miſeros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immenſos orbes per humum, neq; tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumq; laborem:
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis:
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare, quod ſupra, memorem; quodque alluit
Anne lacus tantos? te, Lari maxime; teq; [infra?
Fluctibus & fremitu aſſurgens, Benace, marino?

Tauri efflantes ignem naribus non aravere hanc regionem dentibus magni draconis ſeminatis: nec ſeges riguit caſſidibus, & denſis haſtis militum: Sed fœcundæ fruges, & Maſſicus liquor vitis, replent illam, & olea armentaque pinguia occupant. Ex una parte equus bellicoſus immittit ſe campis alta cervice: ex alia parte greges ovium; & tauri, quæ ſunt maximæ victimæ, ſæpe loti ſacris aquis tuis, ô Clitumne, præceſſere Romanos triumphos ad templa Deorum. Hic eſt perpetuum ver, & æſtas menſibus non ſolitis: Bis pecudes pariunt; bis arbores ferunt fructus. Sed tigres furioſæ hinc abſunt, & crudelis proles leonum: nec aconita decipiunt miſeros colligentes: nec ſerpens ſquamoſus magnis gyris repit humi, nec tanta longitudine ſe convolvit in ſpiram. Adde tot urbes illuſtres, & difficultatem operum: tot oppida manu extructa in altis rupibus: & flumina ſubeuntia veteres muros urbium. *An laudabo mare, quod alluit* Italiam, *ſupra & infra? An vero lacus tam vaſtos? te, ô magne Lari; & te, ô Benace, intumeſcens fluctu & ſonitu marino?*

NOTÆ.

140. *Hæc loca non*, &c.] Colchidem intelligit, in quam profectus Jaſon, vellus aureum in Martis luco ſuſpenſum diripuit; domitis, & ad aratrum alligatis igneivomis tauris: ſeminatis hydri dentibus; occiſis militibus, qui ſtatim ex illo ſemine eruperant: interfecto denique dracone, velleris cuſtode: quæ omnia perfecit herbarum quarundam virtute, & arte Medeæ, Æetæ regis filiæ, qui cuſtodiam illam velleri ſuo appoſuerat, Ovid. Met. 7.

143. *Maſſicus.*] *Maſſicus* mons in Campania, vini ferax. De *Baccho*, Ecl. 5. 30. 69.

146. *Clitumne*, &c.] *Clitumnus* Italiæ fluvius, in Umbria: in Topinum primo amnem, mox cum eo in Tiberim labitur: in eo lavabantur victimæ, eoque dealbari putabantur: victimæ enim JoviCapitolino in triumphis non immolabantur niſi candidæ. Notat Turneb. l. 29. 26. *Clitumnum* hic pro Deo; non pro ipſo flumine accipi: ſiquidem dicitur, *tuo cum flumine*: Deus autem ille, vel fuit fluminis præſes, cui extructum in ejus ripa templum ait Plin. Ep. l. 8. 8. Vel fuit ipſe Jupiter, qui, Vibio teſte, Clitumnus dictus etiam eſt. *Maxima taurus victima.*] Victimæ dictæ olim ſunt majora animalia, in quibus maximus eſt taurus: hoſtiæ minora, ut oves. *Templa Deûm.*] Capitolium, Jovi ſacrum.

150. *Bis pomis utilis arbos.*] Hyperbole quibuſdam videtur; eſt tamen aliquid apud Plin. l. 16. 27. & Varronem l. 1. 7. de malo bifera, apud Conſentiam, Brutiorum in Italia civitatem.

152. *Aconita, &c.*] Herbæ venenoſæ: dictæ, vel juxta Solinum, ab *Acone* portu in Ponto, regione venenis infami; vel juxta Plin. Ovid. Lucan. à nudis cautibus ubi naſcuntur, quæ dicuntur ἀκόνιτα. Naſcuntur & in Italia, teſte Servio: ſed poëta arte utitur ut rem excuſet: nam ea innuit non obeſſe, quia ſunt omnibus nota, nec *fallunt legentes*. Sunt item ſerpentes, ſed parvi; neque tanti, quanti alibi: *neque tanto ſquameus*, &c.

158. *An mare*, &c.] Gemino mari alluitur Italia: *Hadriatico*, quod *ſuperum* vocant, quia eſt ad ſeptentrionem, ſuperiorem nobis mundi partem; & *Tyrrheno*, quod *inferum*, quia eſt ad meridiem.

159. *Te, Lari maxime, teque*, &c.] Lacus commemorat duos. Primus eſt *Larius*, *Lago di Como*, in ducatu Mediolanenſi: qui patet in longitudinem ad 30. milliaria, bicornis verſus meridiem: & altero quidem in cornu *Comum* urbem habet. Secundus eſt *Benacus*, *Lago di Garda*, in agro Veronenſi: Mincium fluvium ex ſe emittens meridiem verſus: oppidum alluens *Gardam*, ad orientem, unde ipſi nomen: Lario non multo longior, ſed latior: unde marisinſtar agitari tempeſtatibus à Virgilio perhibetur. Fa-

An laudabo portus, & moles objectas lacui *Lucrino, & mare* circa illas *indignans magno mugitu : qua* parte *aqua Julia resonat, mari procul repulso ; & qua Tyrrhenum mare infinuit* in *fauces Averni ? Eadem* Italia *monstrat* in *venis rivos argenti & metallum æris, & auro multum abundavit. Hæc* produxit *bellicosum genus hominum, Marsos & juventutem Sabellam, & Ligures assuetos labori, & Volscos armatos verubus. Hæc produxit Decios, Marios, & magnos Camillos,*

An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra,
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor :
Julia qua ponto longe ſonat unda refuſo,
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Avernis ?
Hæc eadem argenti rivos, æriſque metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marſos, pubemq; Sabellam,
Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque verutos
Extulit : hæc Decios, Marios, magnoſq; Camillos,

NOTÆ.

bricius tamen ita legit : *Te, Lari Maxime, teque,* &c. *Benace,* &c. ita ut tres diſtinguantur lacus : & per *Maximum*, is intelligatur, qui nunc eſt *Lago maggiore* : ſed neque lacus ille dictus eſt antiquis *Maximus*, ſed *Verbanus* ; neque verſus ita interpunctus Virgilium ſapit.

161. *Lucrinoque*, &c.] *Lucrinus*, in Puteolano Campaniæ ſinu minor eſt ſinus, inter Baias & Puteolos : intra eum *Avernus* lacus eſt, eidem per anguſtas fauces conjunctus. Conſtat ex Strabone l. 5. Lucrinum ſinum fuiſſe jam inde à temporibus Herculis diſcluſum à Tyrrheno mari, aggere longo ſtadia octo ; lato, quantum trahendo currui ſufficeret : cum autem vi tempeſtatis aquam admitteret multis locis, additum fuiſſe ab Agrippa id quod ſtructuræ deerat. Cauſam affert illius inſtaurationis Sueton. in Aug. 16. ut nempe commoda eſſet ſtatio continendis & exercendis navibus, quas Sex. Pompeio, Siciliam occupanti, objecturus erat Octavianus. Notandum vero, cum Abramo, quod quidam è veteribus ſcribere videantur, Lucrinum ab Octaviano fuiſſe perfoſſum, ut Dion. l. 48. & Sueton. in Aug. 16. Quidam, contra, fuiſſe molibus à mari ſeclusum, ut Virgil. & Plinius, l. 36. 15. Hos ita concilio. Portus unus è gemino contiguo lacu factus eſt : & Avernus quidem perfoſſus, ut cum Lucrino confluereet ; Lucrinus fere intercluſus, ne mare liberius in eum influeret. Atq; ita explicandus Sueronius : *Portum Julium apud Baias, immiſſo in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit.* Male igitur Servius tribuit Julio Cæſari opus illud, quod Julii nomen ad memoriam duntaxat Cæſaris tulit : extructum anno U. C. circiter 717. ut ex Sueton. colligitur. Nunc Avernus ſupereſt, *lago d' Averno* : at è Lucrino nihil ſupereſt, niſi palus lutoſa cum arundineto ; ex quo mons novus, qui Cinereus dicitur, extitit terræ motu, anno 1538.

164. *Tyrrhenuſque*, &c. *Avernus.*] *Tyrrhenum* mare dicitur, quicquid ab uſque Tuſcia ſive Etruria, ad fretum uſque Siculum, aquarum eſt. De *Averno* lacu qui à poëtis inferorum oſtium habitus eſt, fuſe Æ. 6. 237.

165. *Æriſque metalla.*] Plinius l. & c. ultimis, de Italia : *Metallis auri, argenti, æris, ferri, quandiu libuit exercere, nullis ceſſis.*

167. *Marſos*, &c.] De *Marſis*, Æ. 7. 750. De *Sabellis*, Æ. 7. 665. De *Ligaribus*, Æ. 10. 185. De *Volſcis*, Æ. 7. 803.

Verutos.] Armatos verubus, id eſt, ex Nonio, brevibus & acutis telis. Lipſius legit : *aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque veruto* : & eſt idem, verutum & veru : ſed præfero communem lectionem, *verutos*, à *veru* ; quomodo paſſim legimus *ſcutatos*, à *ſcuto* ; *cinctutos*, à *cinctu.*

169. *Decios.*] Familiam Romæ celeberrimam : ex qua *P. Decius Mus, conſul bello Latino, collega Manlio Torquato : cum utrique conſuli ſomnio obveniſſet, eos victores futuros, quorum dux in prælio cecidiſſet : tum collato cum collega ſomnio, conveniſſet, ut cujus cornu in acie laboraret, Diis ſe Manibus voveret : inclinante ſua parte, ſe & hoſtes, per Valerium pontificem, Diis Manibus devovit : impetu in hoſtes facto, victoriam ſuis reliquit.* Ita Aurelius Victor. Cicero vero, Tuſcul. 1. 89. teſtatur idem ab ejus filio factum bello Etruſco ; idemque ab ejus nepote, bello contra Pyrrhum Epiri regem.

Marios.] Caius Marius, ex municipio Arpinate humili loco natus, triumphavit de Jugurtha rege Numidiæ, deque Cimbris : ſepties Conſul fuit : in ſeptimo conſulatu, metuens imminentem ex Aſia Syllam, aut morbo, aut voluntariâ morte deceſſit. *Marius* junior, ejus filius, aut ex ſorore nepos, Prænefte obſeſſus deinde à Syllanis, cum per cuniculum vellet effugere, ſeptus ab hoſtili exercitu, mortem ſibi conſcivit in ipſo cuniculo, cum evadere ſe non poſſe animadverteret.

Camillos.] M. Furium Camillum : qui de Veientibus, decenni obſidione victis, triumphavit : Gallos Roma capta Capitolium obſidentes vicit : alter Romulus dictus, peſtilentia obiit octogenarius.

Scipiadas

Scipiadas duros bello: & te, maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virûm: tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes:
Aſcræumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quæ robora cuiq;,
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, colleſque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumoſis calculus arvis,
Palladiâ gaudent ſylvâ vivacis olivæ.
Indicio eſt, tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, & ſtrati baccis ſylveſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quiq; frequens herbis & fertilis ubere campus,

Scipiones bello aſperos, & te, ô Cæſar maxime, qui jam nunc victor, in ultimis Aſiæ finibus, repellis molles Indos à Romanis urbibus. Salve, ô terra Saturni, magna parens frugum, magna hominum: ſuſcipio in tuam utilitatem res laudatas & excultas ab antiquis, auſus aperire primus ſacros fontes: & canto per urbes Romanas carmen Heſiodi *Aſcræi. Jam locus eſt* differendi *de natura terrarum: qua ſit cuique vis, quis color, & qua indoles ad certas quaſdam res producendas. Primo terra aſpera & colles ingrati, ubi ſterilis argilla & lapilli ſunt in agris ſpinoſis, amant ſylvam vivacis olea ſacram Minervæ. Oleaſter plurimus naſcens in illis locis, & campi operti olivis ſylveſtribus, hoc indicant. At terra qua pinguis eſt, & abundans dulci humore, & campus qui ferax eſt herbarum, & fœcundus ubere:*

NOTÆ.

170. *Scipiadas.*] E Scipionum gente, duo præcipue inſignes, *Africani* dicti: de quibus, Æn. 6. 842.

171. *Qui nunc extremis*, &c.] Certe verſus illos operi jam perfecto Virgilius attexuit: nondum enim ullum ejuſmodi bellum geſſerat Octavianus, cum huic libro primum ſcribendo poëta operam daret. Omnino igitur de bello Actiaco, aut potius Ægyptio intelligamus. Primo enim Ægyptus Aſiæ confinis eſt: deinde, Indos & Arabes & Sabæos, inter auxilia M. Antonii & Cleopatræ fuiſſe memorat, Æ. 8. 705. *Omnis eo terrore Ægyptus & Indi, Omnis Arabs, omnes verterunt terga Sabæi.* Neque vero Indi apud veteres, ut apud nos, exacta ratione ſumuntur; ſed promiſcue pro callidarum plagarum populis. Unde Ovidius eos cum Æthiopibus confundit; cum dicit alicubi, Perſeum devexiſſe Andromeden *nigris ab Indis*: Appianus in Annib. ſumit pro Afris; ubi ait Annibalem juſſiſſe, ut Indi conſcenſis elephantis in Claudii caſtra irrumperent. Hyginus ait cap. 275. *Liber in India Ammonem*, &c. id eſt, in Africa, ubi templum Jovis Ammonis.

173. *Saturnia tellus.*] Italia, in qua Saturnus latuit. Ecl. 4. 6. Æn. 8. 318.

176. *Aſcræum.*] Ad imitationem Heſiodi Aſcræi, qui Georgica conſcripſit, Ecl. 3. 40. Ecl. 6. 70.

177. *Nunc locus*, &c.] IV. PARS. *De arte diſcernendæ naturæ cujuſque ſoli.* Et I. quidem præceptum eſt, de *terrâ aptâ oleis*, v. 179. II. *Aptâ vitibus*, v. 184. III. *Aptâ paſcuis*, v. 195. IV. *Aptâ frumento*, v. 203. V. *Aptâ ex æquo his omnibus*, v. 217. VI. *Quo modo terra cognoſcatur denſa & rara*, v. 227. VII. *Salſa*, v. 228. VIII. *Pinguis*, v. 248. IX. *Humida*, v. 251. X. *Gravis, levis, & frigida*, v. 254.

180. *Tenuis ubi argilla.*] Sicca, nam eſt argilla pinguis, *terre à la potier.*

181. *Palladia.*] De *Pallade*, Ecl. 2. 61. De olivæ vivacitate, G. 2. 3. Cur oliva Palladi ſit ſacra, G. 1. 14. *Oleaſter*, eſt ſylveſtris olea.

184. *Dulcique uligine.*] Servius: *Uligo proprie eſt naturalis humor terræ, ex ea nunquam recedens. Bene autem* dulci *addidit, ad diſcretionem amaræ*, & ſalſæ: quæ ex Columella l. 3. 1. vitifero ſolo deeſſe debet; *Ne*, inquit, *ſaporem vini corrumpat, & incrementa vitium veluti quâdam ſcabrâ rubigine coërceat.* Et notat Abramus nimiam illam uliginem, quæ ex fluminum decurſu oritur in vallibus, requiri à Virgilio, ex natura Italici ſoli, quod ut plurimum ſiccius eſt: à nobis enim glareoſa potius, & ſiccior terra ad vites expetitur.

185. *Fertilis ubere campus.*] Uber aliquando adjective ſumitur. Propert. l. 1. 22. *Umbria terris fertilis uberibus*, & ſignificat, *fœcundus, copioſus.* Aliquando ſubſtantive, ut hic, & infra v. 234. *vitibus almis aptius uber erit*: & ſignificat ipſam ubertatem, ſive *mammam* terræ. Idque exemplo Homeri, qui Il. 9. 141. Argos appellat *mammam terræ*, ἔτας ἀρούρης.

Qualem

qualem ſæpe ſolemus videre in ima valle montis, in quam fluvii deſluunt ex altis rupibus, & devolvunt limum fertilem: & campus *qui aſſurgit ad meridiem, & alit ſilicem incommodam curvis aratris: hic* campus *præbet tibi aliquando vites robuſtas, & abundantes multo vino: hic ferax eſt racemorum, & liquoris, qualem effundimus pateris aureis, quando pinguis Etruſcus inflavit* tibiam *eburneam ante aras, & quando offerimus* Diis *viſcera* victimarum *in patinis curvis. Si vero magis amas nutrire armenta, & vitulos, & ſobolem ovium, & capellas quæ exhauriunt* loca *culta, ejicere ſylvas & remota* arva *Tarenti fertilis, & agros quales infelix Mantua perdidit, qui nutriunt olores candidos* in *herboſo fluvio.* Illic *puri fontes non deſunt gregibus, nec herbæ: & quantum* herbarum *armenta dapiſcent per longos dies, tantum ros humidus reddit* per *brevem noctem. Terra ferme nigra & pinguis ſub vomere* alte *immiſſo, & cujus ſuperficies mollis eſt (hoc enim perficiemus arvatione) optima* eſt *frumentis: nullo ex agro videbis plura plauſtra exire, bobus* difficile *trahentibus. Item* illa terra, *ex qua arator iratus abſtulit ſylvam, & diruit nemora infœcunda multis annis, & evulſit vetera latibula volucrum cum radicibus imis: illæ fugerunt in aërem, nidis relictis;*

Qualem ſæpe cavâ montis convalle ſolemus
Deſpicere: huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicemq; trahunt limum: quiq; editus Auſtro,
Et filicem curvis invisam paſcit aratris:
Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic laticis; qualem pateris libamus & auro,
Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium vituloſque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas:
Saltus & ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niveos herboſo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt,
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (namq; hoc imitamur arando)
Optima frumentis, non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra juvencis:
Aut unde iratus ſylvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquaſque domos avium cum ſtirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;

NOTÆ.

189. *Filicem*, &c.] *Filix, fougere*, herba fruticoſa, multiplici radicum nexu aratrum impedit.

192. *Pateris libamus & auro.*] Diſſolutio eſt vocum pro *pateris aureis*: quibus vinum exquiſitiſſimum Diis libabatur. De *libatione* Æ. 1. 740. Notat morem ſacrificiorum, eorum præcipue, quæ fiebant ad *exta* victimarum conſulenda, quæ ars *aruſpicina* dicta eſt: in qua principes erant Etruſci ſive Tyrrheni, qui ideo Romæ ad ſacrificia adhibebantur, cum tibia eburnea. *Pinguis* dicitur Etruſcus: vel ex vitio gentis; nam Catullus, 40. 11. *Aut parcus Umber, aut obeſus Etruſcus.* Vel ex vitio tubicinum, quibus intumeſcunt genæ. Vel ex vitio ſacrificulorum, qui victimarum carnibus opipare veſcebantur.

194. *Lancibus & pandis.*] Vel patentibus; vel melius, extorum pondere curvatis & *repandis. Reddere* autem verbum eſt ſacrificiorum: *reddi enim dicebantur exta*, ait Servius, *cum probata & elixa ara imponebantur.* Tacit. l. 20. *Luſtrata bove, & ſuper ceſpitem redditis extis*, &c.

196. *Urentes culta capellas.*] *Morſus earum arbori exitialis, olivam lambendo quoque ſterilem faciunt.* Plin. l. 8. 50. *Culta* G. 1. 153.

197. *Saturi Tarenti*, &c.] Servius: *Aut fœcundi, aut quod eſt juxta oppidum Saturum. Tarentum enim & Saturum, vicina ſunt Calabriæ civitates.* Probus locum & paludem eſſe dicit vicinam Tarento. Qui autem explicant de *Satura palude*, ſive *Pomptina*, nunc *Auſente palude*, ii graviter errant. Eſt enim Tarentum in orientali cornu Italiæ, Æn. 3. 396. Pomptina vero palus, in litore meridionali, ad mare inferum, Æn. 7. ſub finem notæ 794.

198. *Mantua.*] De ejus calamitate, in argum. Ecl. 1. De *cycnis*, Ecl. 8. 55. *Flumen*, Mincius eſt, *Menzo*. Ecl. 7. 13.

204. *Hoc imitamur arando.*] Hoc unum aratione contendimus, ut imitemur arte, terram naturâ ſuâ mollem; ergo ſignum eſt, eam, quæ ex ſeipſa mollis & ſubacta eſt, eſſe frumentis aptiſſimam.

207. *Iratus.*] Offenſus ob diuturnam ſylvæ ſterilitatem.

At

At rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam jejuna quidem clivoſi glarea ruris
Vix humiles apibus caſias roremque miniſtrat:
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa chelydris
Creta: negant alios æque ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumoſq; volucres,
Et bibit humorem, & cum vult ex ſe ipſa remittit,
Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie & ſalsâ lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ eſt: Illam experiêre colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Veſevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamq; modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſit denſa, requiras:
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho:
Denſa, magis Cereri: rariſſima quæque, Lyæo)
Ante locum capies oculis: alteque jubebis
In ſolido puteum demitti, omnemque repones
Rurſus humum, & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt; rarum, pecorique & vitibus almis

at campus, prius *incultus, refulſit vomere impreſſa. Nam certe glarea ſicca agri declivis vix profert apibus parvas caſias & roſmarinum; quemadmodum topinus aſper, & creta corroſa à nigris chelydris. Nulli agri dicuntur producere tam gratum pabulum ſerpentibus, & præbere* tam *cavas latebras. Quæ exhalat tenues vapores & leves fumos, & bibit humorem, & ipſa ſponte ejicit* illum *ex ſe; & quæ ſemper tegit ſe propriis herbis, nec inficit vomerem ſcabritie & rubigine amarâ: illa tibi implicabit ulmos fœcundis vitibus: illa fertilis eſt oleis: illam ſenties colendo, & aptam gregibus, & tractabilem vomere acuto. Talem arat Capua dives, & regio propinqua monti Veſuvio, & Clanius non commodus Acerris deſertis. Jam dubo quomodo poteris unamquamque agnoſcere. Si quæris* an *rara ſit, an plus æquo denſa (quia altera bona eſt frumento, altera viti; denſa magis frumento, rariſſima quæque viti.) Primo eliges locum oculis, & jubebis puteum defodi profunde in ſolido* loco: *deinde repones omnem terram* in eundem locum, *& complanabis pediùs ſummas arenas. Si non ſufficiant* ad replendum locum; *ager erit rarus, & melior ad paſcua & vites almas:*

NOTÆ.

211. *Enituit.*] Aut campus refulſit repercuſſu lucidi vomeris. Aut pinguis factus eſt: *nitere* enim dicuntur ea, quæ pinguia ſunt. Horat. Epiſt. 1. 4. 15. *Me pinguem & nitidum*, &c. Virgil. G. 1. 153. *Interque nitentia culta.* Aut per commutationem, id eſt, in eo enituit & refulſit vomer: G. 1. 46. *Sulco attritus ſplendeſcere vomer.*

212. *Nam jejuna*, &c.] Ita cohæret oratio. Terra nigra, & putris, aut ex qua erutæ ſunt ſylvæ, optima eſt frumento: nam glarea, quæ huic contraria eſt, non eſt frumentaria, & vix flores producit. *Glarea, du gravier. Tophus, tuf*, lapis aſper & ſiccus, è terra & arena concretus. *Creta*, terra alba.

214. *Chelydris.*] Sunt proprie teſtudines marinæ, à χέλυς *teſtudo*, & ὕδωρ *aqua*. Apud Nicandrum tamen verſu 411. ſunt ſerpentes, quæ modo in paludibus, modo in arboribus latent: unde *Druinæ* quoque appellantur, à δρῦς quercus. De *caſiis* & *roſmarino*, herbis coronariis, Ecl. 2. 49.

224. *Capua & vicina Veſevo*, &c.] *Capua*, Campaniæ caput: unde & *Capuam* à *capite* dictam putat Strabo l. 5. Virgilius tamen à Capy, Æneæ commilitone, nomen ejus deducit, Æn. 10. 145. Hanc conſtat nulli terrarum ſoli bonitate poſthabendam; fuiſſe autem olim *inter tres maximas urbes, Romam, Carthaginemque numeratam*, teſtatur Florus, l. 1. 16. *Veſevus, Veſuvius*, & *Veſvius*, mons Campaniæ prope Nolam, mire fertilis, præterquam in cacumine, unde ſæpe ignes emittit: nunquam vehementius, quam imperante Tito: quo tempore Plinius hiſtoriæ naturalis ſcriptor, qui cognoſcendi illius ignis cupiditate eo ſe contulerat, fumo flammiſque extinctus eſt.

225. *Ora jugo.*] Dicitur, ut narrat Gellius l. 7. 20. ſcripſiſſe primo Virgilius: *Nola jugo*, ad laudem *Nolæ*, urbis Veſuvio vicinæ; ſed poſtea deleviſſe, propterea quod Nolani aquam ipſi negaſſent, ſuum in rus, quod erat in propinquo, deducendam.

Clanius non æquus Acerris.] *Acerræ: Acerra*, antiquiſſima Campaniæ urbs, non longe à Neapoli: hanc præterfluit amnis *Clanius*, *l. Agno:* cujus frequens inundatio pene urbem interdum exhauſit: unde ipſe, *non æquus Acerris*, & Acerræ *vaçuæ*, hic dicuntur.

229. *Cereri---Lyæo.*] De *Cerere* Ecl. 5. 69. Lyæus, Bacchi nomen, à λύω *ſolvo*: quod curis ſolvat & liberet.

Aptius

si vero abnuant se posse redire in suum locum, & foveis repletis terra redundet; ager erit *densus: existima* fore *glebas duras & crassos tumores, & ara terram bobus robustis. Terra autem salsa, & quæ dicitur amara, inepta* est *frumentis: illa neque emendatur aratione, neque servat vino suum genus,* ac *ne nomina* quidem *propria pomis: tale præbebit indicium* sui. *Tu corbes è denso vimine, & cola torcularis detrahe è tectis fumosis. In iis terra illa mala, & dulces fontium aquæ comprimantur* usque *ad summam* oram: *quippe omnis aqua exprimetur, & longa gutta defluant per* foramina *viminum. At sapor dabit signum manifestum, & amarities lædet gustu ora ægra explorantium. Præterea, hoc demum modo cognoscimus, quænam terra sit pinguis*: illa *manibus versata nunquam dissolvitur, sed dum tenetur, adhæret digitis instar picis. Humida nutrit grandiores herbas, & ipsa fœcunda est plusquam oportet: ah ne illa sit mihi nimis fertilis, & ne monstret se fortiorem primis in herbis! Quæ est gravis, et quæ levis, manifestat se ipso pondere, etsi* de illa *taceatur. Facile est cognoscere visu nigram, et quisquis* unicuique *color* est. *Sed difficile est investigare frigus perniciosum: tantummodo piceæ, et taxi noxia, vel nigra hederæ, dant aliquando signa* illius. *His cognitis, memineris putrefacere terram,*

Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager: glebas cunctantes crassaque terga
Expecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix: ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat;
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque prelorum fumosis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcesque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Lætior: ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis!
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit;
Quæque levis. Promptum est oculis prædicere nigram,
Et quisquis color. At sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantum, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt vestigia nigræ.
His animadversis, terram multo ante memento

NOTÆ.

234. *Aptius uber.*] Supra v. 185. *Posse negabunt.*] Non poterunt. Et quasi sensum mentemque terræ tribuit: ut alibi multis locis.

240. *Nec Baccho genus, aut,* &c.] Terra salsa sic ingrata est, ut arboribus apud se depositis non servet nomen: sed eas & virtute & nomine spoliet: id est, ut arbores in ea degenerent, nec amplius ejusdem generis ac nominis esse videantur. De *Baccho*, Ecl. 5. 69.

241. *Qualos, Colaque prelorum,* &c.] *Torcular* tota machina est uvis premendis, à *torquendo* sic dicta. *Prelum*, sunt trabes, quæ uvas torculari impositas premunt; à *premendo* dictæ per contractionem, *premulum, prelum:* unde syllaba prima brevis est in *premo*; longa in *prelum*. *Cola* sunt saeci, vel corbes, quæ torculari supposita vinum expressum excipiunt percolantque. *Qualos*, corbes è vimine, calathi, Ecl. 2. 46.

244. *Eluctabitur.*] Per vim, & quasi cum lucta exibit.

250. *Habendo,*] Passiva significatione, *dum habetur:* ut pleraque gerundia, Ecl. 8. 71.

252. *Ne sit mihi fertilis.*] Terra enim, cujus vis in herbas aut frondes absumitur, parum habet virtutis ad fructum ferendum.

254. *Tacitam.*] Etsi de illa taceatur, nullumque aliud indicium à me assignetur.

257. *Picea---taxi,* &c.] *Picea*, pini species: de qua Plin. l. 16. 10. *Picea montes amat atque frigora, feralis arbor, et funebri indicio ad fores posita, ac regis virens: hac plurimam resinam fundit. Taxus, de Pif:* de qua Plin. ibidem. *Taxus, minus virens, gracilisque et tristis ac dira: letale baccis, in Hispania præcipue, venenum inest. Sunt qui taxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus.*

259. *Hiis animadversis.*] V. PARS. *De cultura vitis.* Continet præcepta præcipue XV. I. Est *de scrobibus et foveis hyeme parandis*, v. 260 II. *De soli similitudine in seminario et vineto*

Excoquere,

Excoquere, & magnos ſcrobibus concidere montes:
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus: optima putri
Arva ſolo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robuſtus jugera foſſor.
At ſi quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Ante locum ſimilem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus ſeges, & quo mox digeſta feratur:
Mutatam ignorent ſubito ne ſemina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant:
Ut, quo quæque modo ſteterit, quâ parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Reſtituant. Adeo in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus, an plano melius ſit ponere vites,
Quære prius. Si pinguis agros metabere campi;
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive ſolum, colleſque ſupinos;
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.

et aperire foveis altos montes multo prius, et exponere Aquiloni glebas inverſas multo *prius, quam plantes hilare genus vitis. Optimi* ſunt *agri, quorum ſolum eſt tenerum:* id autem *efficiunt venti, et pruina frigida, et robuſtus foſſor agitans terram proſciſſam. Sed ſi nulla vigilantia deeſt quibuſdam viris, hi prius eligunt loca* duo *ſimilia:* unum, *in quo primum ſeminarium arborum præparetur; et* alterum, *in quem deinde transferatur diſtinguendum* per ordines: *ne ſurculi non aſſueſcant* terræ *matri ſubito mutatæ. Præterea notant cœli ſitum in cortice: ut reponant* arborem, *quomodo unaquæque poſita fuerat, qua parte paſſa erat calorem meridionalem, qua terga verterat ſeptentrioni. Tantum poteſt conſuetudo* capta *à tenera ætate.*

Perpende prius, an melius ſit plantare vites in *plano, an* in *collibus. Si eligis agros pinguis campi, ſere* vites *ſpiſſius: vitis non eſt ſterilior in denſo agro. Si vero* eligis *ſolum aſſurgens in tumores, et colles inclinatos, fac ordines* laxiores: *nihilominus omnia intervalla congruant perfectè, arboribus diſpoſitis per ſectos tramites.*

NOTÆ.

v. 265. III. *De ſignando vitis cortice, ad cognoſcendum nativum ejus ſitum*, v. 269. IV. *De ordine, quo ſerenda eſt*, v. 273. V. *De profunditate fovearum*, v. 288. VI. *De iis quæ cavenda ſunt in ſatione vitis*, v. 298. VII. *De tempore ſationis*, v. 315. VIII. *De ſtercoratione*, v. 346. IX. *De lapidum & concharum infoſſione*, v. 348. X. *De paſtinatione*, ſive terra vertenda paſtino, *la houë, la beſche*, v. 354. XI. *De ligatione*, quæ *pedatio* dicitur, *mettre les echalas*, v. 358. XII. *De frondatione*, ſeu frondium amputatione, v. 362. XIII. *De ſepto adverſus pecorum injurias*, v. 371. XIV. *De Bacchi ſacris*, v. 380. XV. *De vinitoris diligentia aliis in rebus*, v. 397.

261. *Aquiloni.*] Vento ſeptentrionali: generatim hic hyemem ſignificat. De eo Ecl. 7. 51.

267. *Arboribus.*] Vel vites ipſas, arbores vocat, ut ſupra v. 89. Vel præceptum generale eſt pro omnibus arboribus. *Seges.*] Bene de arbuſculis, quæ ſeruntur in ſeminario.

268. *Semina.*] Non hic grana ſunt, ſed ſurculi, ſive avulſi è vitis corpore, qui vocantur *malleoli, marcottes*; ſive cum ſuis radicibus tranſlati, qui vocantur *vivi radices.*

271. *Auſtrinos*, &c. *Axi*, &c.] Pro meridie, *Auſtrum* dicit, ventum inde flantem, de quo Ec. 2. 58. Pro ſeptentrione, *axem*, id eſt polum ſimpliciter; quia polus hic unus à nobis videtur.

275. *Denſa.*] Pro *denſè*, ſupra v. 134. De *ubere*, ſupra, v. 185. De *Baccho*, Ecl. 5. 69.

277. *Secius.*] Vel *ſequius*, ut Germano placet: *ſecus*, ſignificat *aliter*, & habet primam brevem; *ſecius* vel *ſequius*, ſignificat *deterius, pejus, minus*, & primam habet longam. Hac ſignificatione dixit paſſim Apuleius, *ſequiorem ſexum*, pro *muliebri*, qui minor ac deterior eſt: & Seneca, *ſequius de aliquo loqui*, id eſt, ſiniſtrè. Et derivat Turneb. l. 19. 17. à *ſequor*: quia *præire* conſuevit id, cujus melior eſt conditio; *ſequi*, cujus deterior, ut ſervus.

In unguem.] Exacta perfectaque ratione. Tranſlata dictio à marmorariis opificibus, qui marmorum juncturas ungue explorant, an perfectè commiſſæ ſint. Horat. de A. P. 295. *Perfectum decies non caſtigavit ad unguem.* Et Sat. l. 1. 5. 32. *Ad unguem factus homo.*

278. *Secto via limite quadret.*] Diſpoſitio arborum hic duplex intelligi poteſt: Ita ut ſingulæ viæ ſectæ ſint inter arbores, vel diſpoſitas in quadrangulum, & tunc perfectè quadrata figura eſt; vel diſpoſitas in triangulum, & tunc eſt quincuncialis figura, *enechiquier.* Quincuncialis porro figura, ſive *quincunx*, ita dicebatur, à figura quinti numeri, V. quam ſinguli trianguli exprimunt.

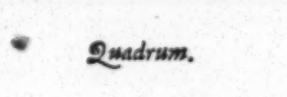
Ut

Quemadmodum in magno bello, cum longa legio extendit ſuas *cohortes, &* omnis *turba conſtitit in campo vacuo: & exercitus ordinati* ſunt, *& omnis terra undique ſplendet fulgore* armorum *æreorum: nondum* tamen *committunt horridam pugnam, ſed Mars incertus vagatur in medio armorum.* Sic *omnia intervalla* arborum *ſunt dimenſa æqualibus numeris tramitum: non ſolum, ut aſpectus delectet animum otioſum; ſed quia alioqui terra non præbebit omnibus æquale robur, nec rami poterunt ſe extendere in aërem. Forte petes quænam* debeat *eſſe altitudo foſſarum: auderem* ego *deponere vitem in tenui etiam foſſa; arbor* vero *profundius ac penitus defoditur in terra. Præcipue æſculus; quæ tantum progreditur radice ad inferos, quantum* progreditur *cacumine ad plagas cœleſtes. Ergo non hyemes, non venti, neque pluviæ illam eruunt: manet inconcuſſa, & per multos annos*

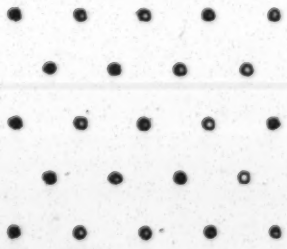
Ut ſæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, necdum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animum modo uti paſcat proſpectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neq; in vacuum poterunt ſe extendere rami.
Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altius ac penitus terræ defigitur arbos:
Æſculus imprimis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multoſq; per annos
Multa virûm volvens durando ſæcula vincit.
Tum fortes late ramos & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.
Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corylum ſere: neve flagella

ſuperat durando tranſigens multas ætates hominum: tum late porrigens ramos robuſtos, & brachia huc illuc, ipſa inter ramos ſuos *media, alit magnam umbram. Ne autem vineæ tibi inclinent ad Solem occidentem: & ne plantes corylum inter vites: & ne*

Quadrum.

Quincunx.

Vox *quadret* proprie notat priorem figuram; metaphorice vero ſecundam. Ita Cicero, de

NOTÆ.

Orat. 3. 173. *Conjunctionem verborum numeroſe cadere, & quadrare, & perfici volumus.* Et in Bruto, 43. *Quoniam tibi quadrat:* id eſt, *convenit, congruit.*

279. *Cohortes explicuit legio.*] Militum numerus in legione, pro temporum varia ratione, varius fuit. Univerſim legio dividebatur in cohortes X. manipulos XXX. centurias LX. In inceſſu quadratam ſervabat figuram; in pugna porrigebatur in longum, triplici verſu ſive lineâ, quarum ſingulæ manipulos decem continebant.

281. *Fluctuat omnis Ære renidenti tellus.*] Id eſt: ſplendor æris tremulus huc illuc in terra circumvolat. Sic ſupra, v. 211. *Enituit impulſo vomere campus.* De *Marte*, Ecl. 9. 12.

291. *Æſculus.*] Arbor glandifera, è quercuum genere. Supra, v. 16. *Tartara* G. 1. 36.

299. *Corylum.*] Supra, v. 65. Nocet radicum denſitate, quæ vitibus alimentum præripiunt. *Flagella*, ſunt ramorum ſummitates, è quibus non ſunt decerpendi ad plantandum ſurculi, ſive malleoli; ſed ex infima arboris parte, quæ terræ vicinior eſt, jam enim terræ aſſueverunt, eamque amant.

† Summa

Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas:
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuſo
Semina: neve oleæ ſylveſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm ſub cortice tectus
Robora comprendit, frondeſq; elapſus in altas
Ingentem cœlo ſonitum dedit: indè ſecutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram
Ad cœlum piceâ craſſus caligine nubem:
Præſertim ſi tempeſtas à vertice ſylvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non à ſtirpe valent, cæſæque reverti
Poſſunt, atque imâ ſimiles revireſcere terrâ:
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.
Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat auctor
Tellurem Borea rigidam ſpirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt, cum vere rubenti
Candida venit avis longis inviſa colubris:
Prima vel autumni ſub frigora, cum rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit
Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſylvis: [æſtas:
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris,

carpas ſuprema cacumina, aut ne *abſcindas ſupremos ſurculos ex arbore (adeo amant terram) & ne vulneres ferro obtuſo ſurculos: & ne plantes* ſimul *truncos oleæ ſylveſtris. Nam ſæpe paſtoribus imprudentibus excidit ignis, qui primo occultus ſub pingui cortice oleæ clam corripuit truncos, & erumpens in alta folia, edidit ingentem crepitum in aërem: inde gliſcens regnat victor per ramos & per altum verticem, & implicat flammis totam ſylvam, & denſus piceo fumo emittit in cœlum nigram nubem. Præcipue ſi tempeſtas à ſeptentrione incumbat arboribus, et* ſi *ventus augens volvat incendia. Cum id* accidit, tum vites *neque poſſunt è radice, neque per amputationem repullulare, et renaſci ſimiles ab ima terra:* ſed *ſterilis oleaſter amaris frondibus remanet* ſolus. *Ne autem ullus tam prudens, tibi auctor ſit* hujus *conſilii,* ut *ſtante Boreâ aperias* in ſcrobes *terram rigentem: tunc hyems conſtringit arva frigore: nec permittit ut, ſurculo defoſſo, radix conſtricta infigatur terræ. Optima plantatio vinearum eſt, vere purpureo, cum redit avis alba, infenſa longis ſerpentibus: vel circa prima frigora autumni: cum Sol rapidus nondum attigit equis hyemem, ſed jam calores abierunt. Ver præcipue foliis arborum, ver arboribus utile eſt. Terra intumeſcunt vere, et petunt ſemina fœcundantia. Tum aër,* qui eſt *pater omnipotens, labitur per pluvias fertiles in ſinum latæ uxoris* terræ: *et magnus ipſe, commixtus magno* ejus *corpori nutrit omnes fœtus. Tum fruticès* extra vias *poſiti reſonant volucribus,*

NOTÆ.

301. *Neu ferro læde retuſo.*] Non prohibet ferro præcidi; ſed ferrum obtuſum adhiberi, quo lacerarentur potius quam amputarentur *ſemina*, id eſt, *ſurculi*: vide ſupra, v. 268.

303. *Nam ſæpe*, &c.] Cur à vitibus removendæ ſint oleæ ſylveſtres, ſive oleaſtri, affert alias cauſas Theophraſtus l. 3. 15. Quod nempe tam olea, quàm ficus, alimenti plurimum exugant, umbramque inducant maximam.

305. *Robora.*] Truncos, ſupra, v. 25.

308. *Ruit.*] Emittit; active hic ſumitur, ut G. 1. 105. *Cumuloſque ruit male pinguis arenæ.*

310. *A vertice.*] A ſeptentrionali polo, juxta Servium: quia, *hic vertex nobis ſemper ſublimis*, G. 1. 242. A vertice arborum, juxta Germanum & Victorium. Vide G. 1. 324. *Collecta ex alto nubes.*

316. *Borea.*] Vento ſeptentrionali. Ecl. 7. 51.

319. *Cum vere rubenti Candida*, &c.] Ciconia, de qua Plin. l. 10. 23. *Ciconiæ quonam è loco veniant, aut quo ſe referant, incompertum adhuc eſt. E longinquo venire non dubium, eodem quo grues modo. Nidos eoſdem repetunt: genitricum ſenectam invicem educant.* Ver hic *rubens* dicitur, propter flores: ut paſſim alibi *purpureum.*

322. *Hyemem contingit equis.*] Tropicum Capricorni, quem ubi attigit, tunc bruma eſt & hyems ſumma: vide G. 1. 238.

325. *Tum pater*, &c.] *Æther*, ſive aër, per Jovem à poëtis: terra, per Junonem adumbrata eſt. Inter utrumque quoddam quaſi conjugium.

Et

& animalia redeunt ad conubitum ſtatis diebus. Omnis campus parturit, et agri aperiunt ſinum tepidis flatibus Zephyri: abundat in omnibus agris humor: et herbæ audent tuto exponere ſe novo Soli: nec vitis timet Auſtros ſurgentes, aut pluviam emiſſam è cœlo magnis Aquilonibus; ſed propellit germina, et effundit omnia folia. Non puto alios dies fulſiſſe in primo ortu naſcentis mundi, aut habuiſſe alium ordinem. Tempus illud ver fuit: magnus orbis habebat ver, & Euri continebant hybernos flatus: Statim ut pecudes acceperunt lucem, et ferreum genus hominum extulit caput ex agris ſaxoſis, et fera immiſſa ſunt in ſylvas, et ſidera in cælum. Et vero mundus adhuc tener non potuiſſet tolerare hunc laborem: niſi tanta quies eſſet inter hyemem et æſtatem, et niſi *clementia æris complecteretur terras. Caterum, quaſcumque arbuſculas defodies in agris, ſparge ſtercore pingui, et memineris tegere multâ terrâ. Vel* circa *infode lapides bibulos, aut conchas aſperas: nam aquæ inter eas fluent, et tenuis vapor permeabit, et ea quæ plantata ſunt ſument vires. Inventi ſunt etiam, qui premerent ea deſuper ſaxo, et pondere magna teſta: & hoc munimentum eſt adverſus pluvias immodicas: hoc* munimentum eſt, *quando canis ardorem ferens aperit calore agros hiantes. Surculis plantatis, reſtat ſæpe accumulare terram ad radices* eorum: *& immittere ligones ferreos* in terram.

Et Venerem certis repetunt armenta diebus. 329
Parturit almus ager: Zephyriq; tepentibus auris
Laxant arva ſinus: ſuperat tener omnibus humor:
Inque novos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere: nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes. 335
Non alios primâ creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri;
Cum primum lucem pecudes hauſere, virûmq; 340
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immiſſæque feræ ſylvis, & ſidera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem:
Si non tanta quies iret, friguſque caloremque
Inter; & exciperet cœli indulgentia terras. 345
Quod ſupereſt, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, & multâ memor occule terrâ:
Aut lapidem bibulum, aut ſqualentes infode con-
Inter enim labentur aquæ, tenuiſq; ſubibit [chas.
Halitus, atq; animos tollent ſata: jamque reperti
Qui ſaxo ſuper atque ingentis pondere teſtæ 351
Urgerent: hoc effuſos munimen ad imbres;
Hoc, ubi hiulca ſiti findit canis æſtifer arva.
Seminibus poſitis, ſupereſt deducere terram
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes. 355

NOTÆ.

330. *Zephyrique.*] Ecl. 5. 5. *Auſtros.*] Ecl. 2. 58. *Aquilonibus.*] Ecl. 7. 51.

336. *Non alios*, &c.] Diſceptatur, quo tempore mundus conditus ſit: verno, an autumnali: favet autumno ratio, quæ petitur à maturitate frugum: favet veri, quæ petitur à commodiſſima temperie. Poëtæ omnes pro vere ſtant. De *Euro*, G. 1. 371.

340. *Virûmque ferrea progenies*, &c.] Alludit ad ætatem ferream, & inſtaurationem mundi poſt diluvium factam, à Deucalione & Pyrrha, jactis poſt tergum lapidibus. Ecl. 6. 41.

343. *Nec res hunc teneræ*, &c.] Vel ſenſus eſt: Nec mundi res, tum teneræ ac recentes, potuiſſent perferre calorem æſtivum, aut frigus hybernum: ergo conveniens fuit, naſci eas verno tempore, quæ anni quædam eſt quies. Vel ſenſus eſt generalis: Nec mundi res, quæ per ſe teneræ ſemper ac fragiles ſunt, poſſent ferre vim æſtatis & hyemis; niſi vere, quaſi quiete recrearentur.

353. *Canis æſtifer.*] Sirius, vel canicula: ſtella in ore majoris canis: cujus vis in ſubjectas mundi partes inſignis eſſe perhibetur, quo tempore Sol oritur in principio leonis, nempe exeunte Julio: tumque æſtus ferventiſſimus eſt, morbique ex illo æſtu frequentiſſimi: dieſque illi *caniculares* vocantur, donec Sol totum leonis ſignum perluſtraverit, ad uſque diem 23. Auguſti. *Sirius* dictus, vel à σειραίνω, *ſicco*; vel à σείριος ἐναγὴς.

355. *Capita.*] Vitium arborumque capita, ſtirpes ſunt & radices; quibus, quaſi ore alimentum è terra trahunt.

Bidentes.] *Bidens* aliquando eſt *ovis*; hic inſtrumentum fodiendæ terræ comparatum, *paſtinum*, *ligo*, *un hoyau*. Etymon à binis dentibus: quod ligo ſit bifureus. De *ove bidente*, Æn. 4. 57.

† Aut

Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos:
Tum leves calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſque aptare ſudes, furcaſque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſque ſequi tabulata per ulmos.
Aĕ, dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris: & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immiſſus habenis,
Ipſa acies nondum falcis tentanda; ſed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ ſtirpibus ulmos
Exierint: tum ſtringe comas, tum brachia tonde;
Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluentes.
Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendū eſt:
Præcipue dum frons tenera imprudenſq; laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes, Solemque potentem,
Sylveſtres uri aſſidue, capreæque ſequaces
Illudunt: paſcuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas;
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcenia ludi:

Aut movere terram ſub vomere depreſſo, & deducere boves reſiſtentes inter ipſas vineas. Deinde adjungere viti *volitas cannas & haſtilia è virgis decorticatis, & palos fraxineos, & furcas bicornes: quarum viribus aſſueſcent aſſurgere, & deſpicere ventos, & adhærere ramis ad* uſque *ſummas ulmos. Et parcendum* quidem eſt *teneris* vitibus, *dum prima ætas creſcit novis frondibus, & dum palmes lætus attollit ſe in altum, emiſſus in aërem* veluti *laxatis habenis. Ipſa acies ferri non eſt adhuc adhibenda; ſed frondes præcidendæ* ſunt *unguibus manuum, & paſſim auferendæ. Poſtea, quando* vites, *firma radice implicatæ ulmis, creverint; tunc amputa pampinos, tunc ſeca palmites: prius timent ferrum: tunc demum exerce dura imperia, & coërce ramos ſuperfluos. Præterea ſepes jungendæ* ſunt, *& greges omnes continendi: præcipue dum frondes teneræ ſunt & inaſſuetæ noxiis* rebus: *quibus* frondibus, *præter magnas hyemes & Solem vehementem, ſylveſtres boves, & capræ ſequaces aſſidue nocent: oves & avidæ juvencæ carpunt* eas. *Nec hyems conſticta albo gelu, aut gravis æſtas penetrans rupes aridas, tantum* nocuit; *quantum nocuerunt illæ pecudes, & venenum duri dentis, & cicatrix impreſſa in ſtirpe corroſâ. Non aliud ob delictum caper immolatur Baccho* in *omnibus altaribus, & antiqui ludi prodeunt in theatra:*

NOTÆ.

356. *Aut preſſo exercere ſolum, &c.*] Ex more Italiæ, ubi vites ulmis aliiſque arboribus fulciebantur: adeoque laxius digeſtæ ſpatium arandi relinquebant, imo & frugum interſerendarum.

359. *Fraxineas.*] E fraxino arbore, *freſne.*

361. *Tabulata.*] Servius: *Sunt rami effuſiores, & in plana tendentes, non in altiora creſcentes.* Et Columella l. 5. 6. *Tabulata inſtituenda ſunt: hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncoſque prominentes; ut vites laxius diffundantur.*

364. *Laxis per purum, &c. habenis, &c.*] *Laxis habenis* metaphora eſt ab equis deſumpta, duce Lucretio l. 5. *Arboribuſque datum eſt variis exinde per auras Creſcendi magnum immiſſis certamen habenis.* Et *per purum*, ſignificat, *per aërem.* Sic & Horatius Od. 1. 34. 7. *Per purum tonantes egit equos, volucremque currum.*

374. *Sylveſtres uri.*] *Bubali*, quos vulgus cum *uris* confundit. Plin. l. 8. 15. *Uri* enim juxta Cæſarem, de bello Gall. l. 6. ſunt feræ, *magnitudine paulo infra elephantos, ſpecie & colore & figura tauri:* quæ in ſola Hercynia Germaniæ ſylva reperiuntur. *Bubali*, boves ſunt ſylveſtres, frequentes in Italia, ex Iſidoro & aliis: quanquam aliter à Plinio deſcribuntur.

381. *Proſcenia.*] Theatrum locus fuit ſemicirculi figuram habens, ſpectaculis ſcenicis deſtinatus, à θεάομαι *ſpecto.* Partes ejus fuere, I. *Porticus, ſcalæ, ſedilia:* ſedilium ordines dicebantur *cunei*; quia, cuneorum modo, eo ſtrictiores erant, quo magis ab ambitu ad centrum theatri accedebant: & hæc omnia circa ambitum theatri erant diſpoſita. II. *Orcheſtra* pars interior, ſive centrum theatri, eaque omnium infima & concava: unde *cavea* dicebatur totum theatri ſpatium. Hic ſedebant ſenatores, ludebantque chori ſaltatorum & muſicorum; ab ὀρχεῖσθαι *ſaltare.* III. *Proſcenium*, locus ab uno theatri

& magni Athenienſes inſtituerunt præmia circa pagos, & vias, & læti inter bibendum ſaltavere in pratis amœnis per unctas pelles hircorum. Romani quoque coloni, gens orta è Trojanis, jocantur verſibus incompoſitis, & riſu effuſo; & induunt larvas horribiles e cavis corticibus; & te vocant, ô Bacche, inter hilaria carmina; & in honorem tuum alligant fictiles imagunculas ex alta pinu. Hinc vinea omnis pullulat multo fructu, & valles cavæ, & ſaltus opaci implentur uvis; *& quicumque* locus, in quem imago *Bacchi circumvertit vultum formoſum. Itaque rite cantabimus Baccho ſuas laudes verſibus patriis, & offeremus ei diſcos atque placentas: & ſacer hircus, deductus corniibus ſtatuetur ante aram: & torrebimus pinguia viſcera in verubus è corylo* factis.

Præmiaque ingentes pagos & compita circum
Theſeidæ poſuere: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos ſaliere per utres.
Necnon Auſonii, Trojâ gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto:
Oraque corticibus ſumunt horrenda cavatis.
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valleſque cavæ, ſaltuſque profundi,
Et quocumque Deus circum caput egit honeſtum.
Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lanceſque & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram,
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

NOTÆ.

cornu ad alterum ductus, inter orcheſtram & ſcenam, altior quàm orcheſtra, inferior quàm ſcena: in eo agebant loquebanturque hiſtriones comici tragicique, e pulpito, id eſt, ex editiore aliquo & pedibus ſubſtrato tabulato. IV. *Scena*, pars theatri adverſa ſpectantibus: velis, picturis, columniſque decorata, & olim arboribus ad inumbrandos actores, cum ludi in propatulo antiquitus exhiberentur: à σκιὰ *umbraculum*. V. *Proſcenium*, ubi actores poſt ſcenam latent. VI. *Amphitheatrum*, fuit locus, non in ſemicirculum, ſed in circulum extructus: ubi nulla erat ſcena, ſed undecumque ſedilia ſpectatorum; cum *arena* in medio, in qua gladiatorum, ferarumque & alia id genus certamina peragebantur: quare *amphitheatrum* dicebatur, quaſi *undique theatrum*; ab ἀμφὶ *circum*, & θεάομαι, *ſpecto*.

382. *Præmiaque*, &c.] Ludi omnes theatrales e Bacchicis ejuſdmodi ludicris ortum habuere, quibus victor *hircum* referebat: unde tragœdiæ remanſit nomen à τράγος *hircus*, & ᾠδὴ *cantilena*. Horatius in arte Poëtica v. 220. *Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum, Mox etiam agreſtes Satyros nudavit*, &c. Floruit primo apud Athenienſes, qui *Theſeidæ* dicuntur, à *Theſeo* rege, qui primus eos, in pagis degentes, in urbem coëgit, mœnibuſque ſepſit. De eo, Æn. 6. 122.

384. *Unctos ſaliere per utres.*] Præcipua pars *Liberalium* ſive *Bacchicorum* ludorum, erat ſaltus per pelles hircinas, in campo cumulatas, inflataſque & unctas oleo. Hircinas eligebant pelles ſive utres ad contemptum hircorum etiam mortuorum, quod viti infeſtum ſit animal: ungebant, ut magis eſſent lubricæ, nec veſtigium cadentis ſuſtinerent: uno pede inſiliebant, reducto altero: & cum frequenter caderent *cernui*, ſive proni, vocabant ludos illos *Cernualia*; Græci ἀσκωλία, ab ἀσκὸς *uter*.

385. *Auſonii coloni.*] *Colonus* hic non *agricolam* ſignificat, ſed *coloniam*, ſive Trojanos, Ænea duce, miſſos ad *incolendam* Auſoniam, id eſt, Italiam. De *Auſonibus*, antiquis Italiæ populis, Æn. 3. 171.

389. *Oſcilla ſuſpendunt.*] Imagunculas fictiles, Baccho ſacras, & ad ejus ſpeciem effictas; quæ vineis providere putabantur, eiſque fertilitatem conferre, ad quas vento, aut numinis providentiâ impulſæ ſeſe converterent. Unde addit: *Et quocumque Deus circum caput egit honeſtum.* Nomen hoc, *oſcillum*, diminutivum eſt ab *os oris*, quaſi *parvum os*: unde etiam eſt *oſculum*, Æn. 1. 260.

391. *Saltuſque*, &c.] *Saltus* non eſſe ſylvarum ipſas arbores, ſed loca ſylvarum ab arboribus vacua, notavimus, Ecl. 6. 56.

394. *Liba.*] Placentæ genus, Ecl. 7. 33.

395. *Et ductus.*] Verba ſolemnia: ominoſum enim erat in ſacrificiis, ſi victima *traheretur*, non facile duceretur: tum ſi ad aram non ſponte *ſtaret*, ſed reluctaretur.

396. *Colurnis.*] Bene, cum enim *corylum* & *hircum* viti eſſe infeſtum dixerit, utrumque ad ſacrificia adhibet: *hircum*, ut victimam; *corylum*, ut materiem veru.

Eſt

Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt: namque omne quotannis
Terq; quaterq; ſolum ſcindendum, glebaque verſis
Æternum frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus: [bem,
Et jam olim ſeras poſuit cum vinea frondes,
Frigidus & ſylvis Aquilo decuſſit honorem; 404
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, & curvo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus metito. Bis vitibus ingruit umbra, 410
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. Necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur; incultique exercet cura ſalicti. 415
Jam vinctæ vites, jam falcem arbuſta reponunt,
Jam canit extremos effœtus vinitor antes:
Solicitanda tamen tellus, pulviſque movendus:
Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.

Eſt etiam iterandus in colendis vitibus labor ille, in quo nihil unquam ſatis perfectum eſt: nempe oportet *omnem terram vertere ſingulis annis ter & quater, & aſſidue comminuere glebas liganibus inverſis, & exonerare totum vinetum frondibus. Labor revolutus in circulum redit agricolis, & annus in ſe replicatur per eaſdem vias. Et tum demum, cum vinea amiſit ultimas frondes, &* cum *frigidus Aquilo abſtulit arboribus pulchritudinem, jam tum diligens agricola profert curas in annum futurum; & perſequitur curvâ Saturni falce vitem nudatam,* eam *tondens, & componit amputando. Primus move terram, primus combure ſarmenta* domum *deportata, & primus refer domum pedamenta; ultimus vindemiato. Bis frondes denſiores inumbrant vitem, bis herba ſuffocant vinetum ſpiſſis vepribus: magna difficultas in utriſque* amputandis. *Lauda rura magna,* ſed *cole parvum* rus. *Præterea ſecanda ſunt in ſylvis aſpera vimina è ruſco, & fluviales cannæ in ripis; & habenda cura ſalicti ſylveſtris. Poſtquam vites ligatæ ſunt: poſtquam vineta* permittunt *falcem reponi, poſtquam vinitor laſſus cantat* attigiſſe *ſe extremos* vineæ *ordines; tamen vertenda* eſt *terra, & gleba comminuenda, & aër timendus racemis jam maturis.*

NOTÆ.

397. *Eſt etiam*, &c.] Præcipit *alteram*, id eſt, ſecundam *paſtinationem*, quæ dicitur *repaſtinatio*, de qua, v. 354. Item & ſecundam *pampinationem*, ſeu frondium amputationem, de qua, v. 365. Quanquam monet, ter aut quater laborem ut rumque eſſe repetendum: quia nunquam *huic labori*, id eſt, in hoc labore, *ſatis eſt exhauſti*, id eſt, juxta Servium, exhauſtionis, finitionis, perfectionis: ſic Æn. 2. 427. *Servantiſſimus æqui*, id eſt, æquitatis.

401. *Actus in orbem.*] Id eſt, perpetuus & continuus: nullus enim in orbe, ſeu circulo terminus eſt.

404. *Aquilo.*] Ventus ſeptentrionalis. Ecl. 7. 51.

406. *Curvo Saturni dente*, &c.] Præcepta congerit de curis hybernis circa vitem: ac præcipue de *ablaqueatione*: quæ fit cum circa radices terra effoditur, tondenturque ferro ſuperfluæ radices: ex præſertim, quæ terræ ſuperficiem propius tangunt; ut inferiores convaleſcant. Dicitur *ablaqueatio*, quia vitis radicibus, quaſi totidem laqueis, expeditur & liberatur. *Saturni dente.*] Falce dentatâ ſeu acutâ, quæ Saturni geſtamen eſt. De *Saturno*, Ecl. 4. 6.

410. *Bis vitibus*, &c.] Cauſam affert geminæ *pampinationis*, quam antea præceperat: item & geminæ *runcationis*, quâ herbæ noxiæ eruuntur, *ſarcler.*

413. *Aſpera ruſci Vimina.*] Commendat curam fruticum, unde parantur viti retinacula. *Ruſcus*, vel *ruſcum*, *du houx.* De eo, Ecl. 7. 42. *Salictum* vel *ſalicetum*, locus ſalicibus conſitus, *ſauſaye.*

417. *Extremos effœtus vinitor antes.*] *Antes*, ſunt ordines vitium, qui ſunt ante cæteros poſiti, & vineam quaſi circundant, & quavis ex parte extremi ſunt. *Effœtus*, laſſus, qualis eſt mulier quæ multos edidit fœtus.

418. *Pulviſque movendus.*] Commovendus & exercitandus pulvis, fractione glebarum.

419. *Metuendus Juppiter uvis.*] Aër grandine & pluviis intempeſtivis infeſtus. *Juppiter* pro aëre, ſupra, v. 325.

Contra, nulla eſt difficultas in colendis oleis, nec illæ petunt curvam falcem & raſtros mordaces: cum ſemel radices egerunt in terram, & aſſueverunt aëri. Ipſa terra ſuppeditat ſuccum plantatis oleis, quando *aperitur ligone adunco; & reddit plenas olivas*, ſtatim *cum* ipſo *vomere. Ideo nutri olivam pinguem & gratam paci. Poma quoque, quando ſenſere truncos robuſtos, & accepere vires ſibi debitas, cito aſſurgunt in aërem virtute propria, nec egent noſtro auxilio. Interea ſylvæ omnes non minus onerant ſe fœtibus, & incultæ avium latebræ rubeſcunt baccis ſanguineis. Cytiſi ſecantur: ſylva alta ſuppeditat tædas*, quibus *ignes nocturni aluntur, & præbent lucem. Et homines negligunt* eas *plantare, &* in iis *curam adhibere? Quid commemorem majores* arbores? *ſalices & geniſtæ humiles, illæ* ipſæ *præbent, aut cibum pecudibus, aut umbram paſtoribus, & ſepem ſegetibus, & cibum apibus. Et pulchrum eſt videre Cytorum fluctuantem buxo, & ſylvas Naryciarum picearum: pulchrum eſt videre campos non egentes raſtris, aut ullâ curâ hominum. Sylvæ ipſæ ſteriles in Caucaſo monte,*

Contra, non ulla eſt oleis cultura; neque illæ 420
Procurvam expectant falcem, raſtroſque tenaces;
Cum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem & placitam paci nutritor olivam. 425
Poma quoq; ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas; ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis. 430
Tondentur cytiſi: tædas ſylva alta miniſtrat,
Paſcunturque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atq; impendere curam?
Quid majora ſequar? ſalices, humileſq; geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt; ſepemque ſatis, & pabula melli. 436
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos: juvat arva videre,
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ, 440

NOTÆ.

420. *Contra, non*, &c.] Laborioſæ vitis culturæ facilem opponit oleæ culturam. Utraque tamen in tenera ætate ſimilis eſt: diſparitas igitur à firmiori tantumætate petenda, quæmaximam in vite, vix ullam in olea, curam exigit; unde addit poëta; *Cum ſemel hæſerunt arvis.*

424. *Cum vomere*, &c.] Id eſt, ſtatim atque aperitur vomere, ſine mora, producit fructus. Exaggeratio, quæ certum & celerem proventum indicat.

424. *Fruges.*] Olivas interpretor. Et vero voces illæ promiſcue adhibentur à poëtis: *Nemus*, non proprie tantum pro ſylveſtrium arborum multitudine, ſed & pro vinea, v. 400. *Omne levandum fronde nemus*: *Sylva*, pro quarumlibet rerum multitudine, ut notavimus G. 1. 152. *Meſſis* pro collectione non ſolum tritici, ſed etiam uvarum, G. 2. 410. *Poſtremus metito.* Item pro mellis proventu, G. 4. 231. *Duo tempora meſſis. Vindemia* apud Plin. l. 15. 1. pro olivarum etiam collectione. *Seges*, pro arbuſculis in ſeminario, G. 2. 266. *Ubi prima paretur arboribus ſeges*, &c.

425. *Placitam paci nutritor olivam.*] *Nutritor*, pro *nutri*: paſſivum, activa ſignificatione: ut apud Cicer. pro Mil. 33. *Inimiciſſimum multo crudelius etiam punitus es.* Pro *puniſti. Placitam paci*, quia inſigne pacis fuit. Æn. 7. 237. Minervæ fuit dicata. Vide G. 1. 14.

426. *Poma.*] Fructus pro arbore: arbor enim, *pomus* eſt.

431. *Cytiſi: tædas*, &c.] De *cytiſo* frutice, qui tondetur ſaginando pecori, Ecl. 1. 79. De *tædis* arboribus è picearum genere, Ecl. 7. 49.

434. *Salices*, &c.] Salices, *Saules.* Geniſtæ, *Geneſt*: G. 2. 12.

436. *Pabula melli.*] Apibus, quæ mel conficiunt.

437. *Cytorum.*] Cytorus urbs, & mons Galatiæ, in ora Paphlagoniæ: buxo fertilis. Ovid. M. 4. 312. *Sæpe Cytoriaco deducit pectine crines*: id eſt, *buxeo.*

438. *Naryciæque picis lucos*, &c.] Sylvas feraces tædarum, picearum, aliarumque arborum, è quibus ſuccus erumpit; qui, ſi igne exprimitur, dicitur *pix, poix*: ſi ſponte fluit, dicitur *reſina, poix reſine*, turi affinis. *Narycium* urbs Græciæ & Italiæ, de qua, Æn. 3. 399.

440. *Caucaſeo*, &c.] De *Caucaſo* monte Aſiæ Ecl. 6. 42. De *Euro*, vento orientali, G. 1. 371. Hic Caucaſus, pro quolibet monte, Eurus pro quolibet vento.

Quas

Quas animoſi Euri aſſidue franguntq; feruntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedroſque cupreſſoſque:
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus; Ityræos taxi torquentur in arcus:
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto:
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado: necnon & apes examina condunt
Corticibuſque cavis, vitioſæque ilicis alveo.
Quid memorandum æque Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit: ille furentes
Centauros leto domuit, Rhœtumque Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus undam;

quas validis Euri ſemper perflant & rumpunt, exhibent alios aliæ fructus; præbent pinos, ligna utilia navibus; cedros & cupreſſos, utilia *domibus: ex his agricolæ tornaverunt radios rotis, & rotas plauſtris; & fabricaverunt curvas carinas navibus. Salices producunt vimina, ulmi frondes: Myrtus vero commoda eſt ad validas haſtilia, & cornus ad arma* alia: *taxi flectuntur in arcus Ityræos. Nec non tiliæ politæ, & buxus torno raſilis, accipiunt figuram & cavantur acuto ferro. Alnus quoque levis, demiſſa per Padum, innatat aquæ currenti: apes quoque abſcondunt examina* in *cavis corticibus, & in ſinu ilicis carioſæ. Quid produxerunt Bacchi munera,* quod ſit *æqualiter laudandum? Bacchus occaſiones etiam præbuit peccandi: ille morte affecit furioſos Centauros, & Rhœtum, & Pholum, & Hylæum minantem Lapithis magno poculo. O felices agricolas, ſi cognoſcerent ſuam felicitatem: quibus terra ipſa æquiſſima producit ex ſe victum parabilem, longe à bellis diſcordibus. Si* apud illos *domus alta portis ſuperbis non emittit* ex *totis ædibus magnam multitudinem* hominum *mane ſalutantium;*

NOTÆ.

444. *Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris.*] *Hinc,* non ad cedros & cupreſſos, è quibus nemo rotas fabricatur: ſed ad ſylvas, ſeu ſylveſtres arbores, refertur. De *radiis, tympanis,* & *plauſtris,* G. 1. 163. *Trivere,* perfecere torno, de qua arte Ecl. 3. 38.

445. *Ratibus poſuere carinas.*] *Rates* proprie, ſunt ligna inter ſe colligata, quæ per aquam aguntur; metaphorice ſumitur pro navi perfecta. *Carina,* eſt trabs ima, eaque incurva, quæ totius navis fundamentum eſt.

447. *De myrto.*] Ecl. 2. 54. De *corno, cornoillier,* ſupra, v. 34. De *taxo, if,* ſupra, v. 257. De *tilia, tilleul,* G. 1. 173. *Hæc buxus, vel hoc buxum, buis.*

448. *Ityræos.*] Gens eſt, juxta Servium, è Parthia; juxta cæteros, è Syria: ſagittandi arte memorabilis.

451, 452. *Alnus miſſa Pado.*] *Alnus, aulne,* nota arbor: *Padus, le Po,* nobiliſſimus Italiæ fluvius, de quo G. 1. 482. Hic ſumitur, pro quovis fluvio. *Pado,* pro, per *Padum:* ut, *It clamor cælo,* pro, *ad cælum.* De *examinibus* apum. E. 7. 13. De *ilice,* arbore, *yeuſe,* E. 1. 18.

456. *Centauros, &c.*] *Centauri* & *Lapithæ* vicini ſunt populi Theſſaliæ: hi Pindum & Othryn; illi Pelion montem incolentes. Lapitharum rex Pirithous cum Hippodamiam uxorem duceret, Centauri, ſponſam ipſo nuptiarum die rapere aggreſſi, à Theſeo & Hercule amicis Pirithoi, cæteriſque Lapithis ingenti clade inter ipſa pocula affecti ſunt. Centaurorum præcipuos commemorat Virgilius: Rhœtum, Pholum, & Hylæum. Pro *Rhœto,* aliqui *Rhœcum* legunt: & vero ſic apud Callimachum alioſque legitur. De *cratere.* Ecl. 5. 68.

458. *O fortunatos, &c.*] VII. PARS & ultima: *Digreſſio de vitæ ruſticæ felicitate.* I. Ejus commoda præfert commodis urbanæ vitæ, v. 461. II. Proximam facit literarum & philoſophiæ ſtudiis, v. 475. III. Præfert quibuſlibet aliis hominum ſtudiis, v. 495. IV. Hujus vitæ antiquitatem à primis Italiæ colonis, primiſque hominibus repetit, v. 532.

462. *Mane ſalutantum, &c.*] Mos apud Romanos, ut clientes magno numero patronos ſalutatum venirent prima luce. *Undam* exprimit multitudo populi exeuntis: dum alius alium, quaſi fluctus fluctum trudit. *Vomit,* metaphora antiqui uſus in eam rem: unde *vomitoria* dicebantur in amphitheatris aditus illi, per quos populus confertim ingrediens in ſedilia ſeſe effundebat.

si illi non appetunt limina variata pulchrâ testudine, & vestes distinctas auro, & æra Corinthia; si apud illos lana non tingitur Assyrio colore, & usus olei sinceri non depravatur casiâ. Tamen apud illos non deest *quies tuta, & vita nesciens decipere, affluens variis opibus: tamen otia in amplis fundis, & antra, & vivi lacus, & umbrosi campi, & mugitus boum, & dulces somni sub arbore, non desunt. Illic sunt sylvæ, & latibula ferarum, & juventus patiens in laboribus, parvoque assueta, & cerimoniæ Deorum, & venerandi parentes. Justitia abiens è terra ultimò posuit pedem apud illos. Me vero teneant pra cæteris dulces Musa,*

Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
Illusasque auro vestes, Ephyreïaque æra;
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casiâ liquidi corrumpitur usus olivi.
At secura quies, & nescia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, molleſque sub arbore somni
Non absunt. Illic saltus, ac lustra ferarum,
Et patiens operum, parvoque assueta juventus,
Sacra Deûm, sanctique patres: extrema per illos
Justitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primùm dulces ante omnia Musæ,

NOTÆ.

463. *Testudine postes.*] Portas intelligit, vel in testudinem, id est fornicem, arcuatas: vel tectas conchis testudinis Indicæ in laminas sectis. *De testudinibus, tortuis*, ita Plin. l. 9. 10. *Testudines tantæ magnitudinis Indicum mare emittit, ut singularum superficie habitabiles casas integant: atque inter insulas rubri præcipue mavis his navigabant cymbis. In mari conchyliis vivunt; tanta oris duritia, ut lapides comminuant: in terram egressa, in herbis pariunt ova, avium ovis similia, ad centena numero: eaque defossa extra aquas, incubant noctibus.* Tum cap. 11. *Testudinum putamina secare in laminas, lectosque & repositoria his vestire, Corbilius Pollio instituit, prodigi & sagacis ad luxuria instrumenta ingenii.*

464. *Illusasque auro vestes, &c.*] *In quibus artifex illudens, ex auro aliqua depinxit*, inquit Servius.

Ephyreïaque æra.] Quinque syllabarum vox, apud Lucanum etiam quatuor, *Ephyrea*: l. 6. *Insedit castris Ephyreaque mœnia servat*: id est, Corinthia: Corinthus enim, *Ephyra* dicta est, ab Ephyra Nympha. Urbs est Achaiæ, sita in medio Isthmi Peloponnesiaci, qui Corinthiacus ideo dicitur. Capta est & incensa, à L. Mummio Consule. Æs porro Corinthium magno in pretio fuit, & ad vasa expetitum: cujus pretii causa hæc affertur à Floro, l. 2. 6. *Quantas opes & abstulerit & cremaverit hinc scias: quod, quicquid Corinthii aris toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus: nam & aris notam pretiosiorem ipsa opulentissimæ urbis fecit injuria: quia incendio perustis plurimis statuis atque simulacris, aris, auri, argentique venæ in commune fluxere.* Æri tamen huic fuisse pretium etiam ante Mummianum incendium, probat ex Homero Cerdanus, aliisque argumentis Germanus.

465. *Alba nec Assyrio, &c.*] Quadruplex est Syriæ divisio. Syria, Assyria, Cœlesyria, & Leucosyria: Phœnicia vero & Tyrus, sunt in Cœlesyria: in Phœnicia autem & circa Tyrum inventa est purpura primũ è conchis expressa. *Venenum*, ut & φάρμακον Græcis, ambiguæ significationis est: & significat quicquid naturam rerum immutat, in bonam malamque partem; atque adeo & colores, quibus lana fucatur.

466. *Casia.*] Casiam triplicem distinximus Ecl. 2. 49. De prima specie haud dubie hic intelligendus poëta: quâ oleum ad majores delicias conditum fuisse puto, *de la canelle.*

469. *At frigida Tempe.*] *Tempe*, pluralis numeri, ac neutrius gen. amœnissima vallis fuit in Thessalia: cincta montibus Ossa, Pelio, & Olympo: Peneo fluvio interfusa. Ab ea valle, multæ, amœnitate pares, eo quoque nomine insignitæ sunt: sic in Sicilia posuit Ovid. Fast. 4. 475. *Heloria Tempe.* Statius in Bœotia, Theb. 1. 486. *Theumesia Tempe.* Hic Virgilius amœna quælibet loca intelligit. Nomen, à τέμενος *lucus, fanum*; quod Æoles deformarunt in τέμπος.

471. *Saltus ac lustra ferarum.*] De *saltibus*, vide Ecl. 6, 56. De *lustris*, quæ sunt ferarum in sylvis cubilia, puto magis adhærendum Festo quam Servio. Festus derivat à *luto*; unde metaphorice *lustra* dicuntur popinæ & lupanaria, ubi ventri ac desidiæ opera datur. Servius deducit ab *umbra*, quia loca illa parum *illustrantur*. Stat pro Festo Vossius in Etym.

474. *Justitia excedens.*] Astræa, de qua Ecl. 4. 6.

475. *Musæ.*] Profitetur se literarum studia præferre agriculturæ: si tamen his studiis minus se idoneum sentiret, ad hoc alterum vitæ genus abiturum. *Musæ.*] Non hic solius carminis præsides: sed literarum omnium, earum præcipue quæ ad cœlestia pertinent, quibus præest *Urania*.

Quarum

Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore,
Accipiant; cœlique vias & ſidera monſtrent,
Defectus Solis varios, Lunæque labores:
Unde tremor terris: qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſque in ſe ipſa reſidant: 480
Quid tantum Oceano properent ſe tingere Soles
Hyberni: vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis;
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes, 485
Flumina amem ſylvaſque inglorius. O ubi campi,
Sperchiuſque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! ô qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbra!
Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas, 490
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis avari!
Fortunatus & ille, Deos qui novit agreſtes,
Panaq; Sylvanumq; ſenem, Nymphaſque ſorores!
Illum non populi faſces, non purpura regum 495

quarum fero res ſacras, magno earum *amore captus: & doceant* me *circulos cæli, & ſidera, & diverſas eclipſes Solis, & eclipſes Lunæ: unde motus terræ* oriatur: *quâ virtute altum mare turgeſcat, ſuperato alveo; ac deinde in ſeipſum recurrat: qua de cauſa Sol hyemalis ita properet ſe lavare* aquis *Oceani: vel quæ mora differat noctes æſtivas. Si vero ſanguis frigidus circumfuſus cordi impediat, quo minus poſſim penetrare hæc ſecreta naturæ; placerent mihi rura, & fluvii decurrentes in vallibus: amarem fluvios & ſylvas, ſine* ulla alia *gloria. O ubi* ſunt *campi, & Sperchius* fluvius, *& mons Taygetus frequentatus à puellis Laconicis! ô, quis me transferat in valles gelidas Hæmi* montis, *& operiat* me *magnâ umbrâ ramorum! Felix* ille eſt, *qui potuit diſcere cauſas rerum, & qui poſuit ſub pedibus omnem timorem & turſticos, & Pana, & ſenem multum Acherontis avari. Sed felix quoque* eſt *ille qui colit Deos Sylvanum, & Nymphas ſorores. Ille non movetur, nec faſcibus populi, nec purpurâ regum,*

NOTÆ.

476. *Quarum ſacra fero.*] Poëtæ Muſarum ſe ſacerdotes appellant. Ita Horat. Od. l. 3. 1. *Carmina non prius audita, Muſarum ſacerdos, virginibus puerisque canto.* Sacerdotum eſt *ſacra ferre*, adminiſtrare ac ducere.

481. *Quid tantum Oceano, &c.*] Hyemem & æſtatem ſignificat: & ſenſus eſt: Quæ cauſa ſit, cur dies hyberni tam ſint in occaſum præcipites: & quæ mora noctes æſtivas differat, ac retardet. *Soles* dixit, pro *die.*, plurali numero: quemadmodum G. 1. 66. *Pulverulenta coquat maturis Solibus æſtas.*

484. *Frigidus obſtiterit, &c.*] *Secundum phyſicos, qui dicunt ſtultos homines eſſe frigidioris ſanguinis; prudentes, calidi. Unde & ſenes, in quibus jam friget; & pueri, in quibus necdum calet, minus ſapiunt.* Ita Servius. *Præcordia* proprie ſunt membranæ cordi prætenſæ: Græci vocant διάφραγμα. Supra præcordia ſunt pulmones & cor; infra, jecur & lien. Sæpe tamen ſumuntur pro *extis* omnibus, hic & alibi præcipue pro *corde*, ſæpe pro ipſo *animo.*

487. *Sperchiuſque, &c.*] *Sperchius*, Theſſaliæ fluvius, è Pindo monte, in Maliacum ſinum rapide fluens: hodie *Agriomela. Taygetus*, plural. *Taygeta*, mons Laconiæ, Spartæ & Amyclis imminens, venatione & Bacchi orgiis celebris: unde *Virginibus bacchata Lacænis:* id eſt frequentata à Laconiæ mulieribus, quæ illic Bacchantium cultu interdum ludebant. *Hæmus.* mons Thraciæ, de quo G. 1. 492.

490. *Felix qui, &c.*] Videntur hi verſus geminam philoſophiæ partem diſtinguere: primus *phyſicam*, ſive naturalem, quæ rerum cauſas inveſtigat: alii *ethicam*, ſive moralem, quæ tota eſt in temperandis hominum moribus, & conſectanda beatitate: beatitas autem in voluptate à pleriſque veterum conſtituebatur: nocet porro voluptati metus fati & inferorum.

492. *Acherontis avari.*] *Acheron*, inferorum fluvius, de quo Æ. 6. 323. *Avarus* dicitur, quia inferi rapiunt omnia.

493. *Deos agreſtes, Panaque, &c.*] De Diis agreſtibus Ecl. 6. in notis ad argum. De *Pane* Ecl. 2. 31. De *Sylvano*, Ecl. 10. 24. De *Nymphis ſororibus*, puta *Dryadibus* aut *Napæis*, &c. Ecl. 2. 46.

495. *Non populi faſces, non, &c.*] Neque movetur Romanorum honoribus: neque barbarorum regum. Romanos honores, per *faſces*; barbaros, per *purpuram* regum, ſignificat. *Faſces*, erant faſciculi virgarum, quibus erat obligata ſecuris, ita ut ferrum in ſummo extaret: inſignia fuere magiſtratuum apud Romanos. Dicuntur *faſces populi*, quia populi ſuffragiis magiſtratus eligebantur in comitiis. Faſces habebat

nec dissensione quæ turbat infidos fratres, nec Daco, qui descendit à Danubio conjurato; nec negotiis Romanorum, nec regnis perituris: neque ille aut cum angore miserescit paupertis, aut invidet diviti. Colligit fructus, quos rami, quos agri ipsi volentes ultro producunt: nec cognoscit leges duras, & tumultuosum forum, aut tabularia populi. Alii agitant remis mare profundum, & currunt ad militiam: pervadunt in aulas & domos regum. Hic intentat ruinam urbi & miseris domibus, ut bibat in poculo gemmeo, & dormiat in purpura Tyria: alius occultat divitias, & incumbit auro defosso: alius obstupescit miraculus ad rostra: alium percellit hiantem plausus plebis & senatorum in theatro, nam iteratur: alii gaudent tincti sanguine fratrum,

Flexit, & infidos agitans discordia fratres;
Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanæ, perituraq; regna: neque ille,
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere suâ, carpsit: nec ferrea jura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum, penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miserosque Penates,
Ut gemmâ bibat, & Sarrano indormiat ostro:
Condit opes alius, defossoque incubat auro:
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebisq; patrumque
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,

NOTÆ.

Dictator xxiv. Consul xii. Prætores provinciales vi. Prætores urbani ii. Præferebantur à *lictoribus*, quorum nomen à *ligando*: quia reos ligabant, feriebantque virgis è fasce detractis.

497. *Dacus ab Istro.*] *Daci*, nunc *Transylvani*, *Moldavi*, & *Valachi*, olim feræ gentes & Romanis infestæ, intra Carpathum montem à Septentrione; Istrum fluvium, à meridie: ad usque Istri ostia porrectæ. *Ister* sive *Danubius*, fluvius Europæ maximus. Oritur ex Abnoba monte in comitatu *Bar*, prope Villingam oppidum Sueviæ: deinde auctus fluviis 60. navigabilibus, in Pontum Euxinum influit ostiis sex, quorum duo tantum jam navigabilia sunt, cæteris arenâ clausis. Danubius olim vocatus ab ortu, ad usque Axiopolim urbem Mysiæ; quo loco Ister appellabatur: unde proprie Ister à Virgilio hic dicitur: & Dacus usurpatur pro quolibet hoste barbaro Romani imperii, cujus olim terminus ab ea parte Ister fuit.

498. *Non res*, &c.] Opponit Romanum imperium regnis cæteris; quæ vocat *peritura*, ut Romanam æternitatem notet.

499. *Aut doluit miserans*, &c.] Loquitur è Stoicorum sententia, qui motus omnes animi atque affectus, veluti morbos & vitia, ex homine sublatos volebant ad bene beateque vivendum. Ac speciatim patet misericordiam excludi à Seneca ex animo sapientis, lib. 2. de Clement. c. 5. *Quemadmodum religio Deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis: itaque pessimo cuique familiarissima est.*

502. *Populi tabularia.*] *Tabularium* Romæ locus fuit, in quo publica omnia instrumenta de prædiis, vectigalibus, portoriis, reditibusque aliis publicis, servabantur in tabulis. Erat autem in atrio Libertatis. Livius, l. 43. *Censores ex templo in atrium Libertatis ascenderunt: & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis servis publicis, negarunt se prius quicquam negotii publici gesturos, quam judicium populi de se factum esset.*

505. *Hic petit*, &c.] Eos carpit, qui opes è domitarum urbium ruinis colligunt. De *Penatibus*. Æ. 2. 717.

506. *Sarrano dormiat ostro*, &c.] Purpura quæ fit è sanie *ostrei* sive conchylii, qui *murex* appellatur, Phœnicum lingua *Saro*: unde Tyrus, urbs Phœniciæ, horum piscatu celebris, dicta est prius *Sarra*; & color purpureus, *Sarranus & Tyrius*. Distinguunt tamen plerique purpuram piscis, sive ostreum, à murice: hæc tamen à poëtis vulgo promiscue usurpantur. Purpura alia rubra, alia violacea, alia dibapha, id est, bis tincta, à *δὶς bis*, & *βάπτω tingo*.

508. *Hic stupet attonitus rostris*, &c.] Notat studium audiendi oratores, vel orandi è suggestis; quæ *rostra* dicebantur. Nam ex Livio l. 8. cum *Antiates*, gens Latii maritima, cujus caput *Antium*, victi à Romanis & classe spoliati essent, naves eorum partim in navalia subductæ, partim incensæ sunt: servatisque rostris, id est, eminentibus illis proræ partibus, quæ ferro aut ære armabantur; placuit in foro suggestum ex iis adornari, unde cum populo ageretur.

509. *Per cuneos, (geminatus enim,)* &c.] Notat studium spectaculorum: in quibus plausus, non à sola plebe, sed etiam à senatoribus ipsis dabatur, & sic geminabatur. *Cunei* sedilia sunt theatrorum, de quibus supra, v. 381.

Exilioque

Exilioque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt ſub Sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor: hinc patriam, parvoſq; nepotes
Suſtinet; hinc armenta boum, meritoſq; juvencos.
Nec requies; quin, aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi:
Proventuque oneret ſulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems; teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande ſues læti redeunt: dant arbuta ſylvæ:
Et varios ponit fœtus autumnus: & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea dulces pendent circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſervat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt: pingueſq; in gramine læto
Inter ſe adverſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos: fuſuſque per herbam,
Ignis ubi in medio, & ſocii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat: pecoriſque magiſtris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo;
Corporaque agreſti nudat prædura palæſtrâ.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater: ſic fortis Etruria crevit,
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,

& relictis domibus & gratis liminibus abeunt in exilium, & quærunt patriam ſuppoſitam alii Soli. Agricola autem *vertit terram curvo aratro; inde* eſt *labor anni; inde alit patriam & parvos nepotes; inde* alit *armenta boum, & juvencos, qui* id labore *meruerunt. Nec ceſſat, donec annus abundet, vel pomis, vel fœtu pecudum, vel manipulis ſpicarum Cerealium: & oneret ſulcos proventu, & ſuperet horrea.* Poſtquam *hyems venit, oliva Sicyonia premitur torcularibus: redeunt porci ſaginati glandibus: ſylvæ præbent poma ſylveſtria: & autumnus ſuppeditat varios fructus: & alte racemi dulces coquuntur in apertis collibus. Interea dulces nati pendent circa ora; caſta domus ſervat pudicitiam: vaccæ dimittunt mammas plenas lacte: & pingues hœdi in herba fertili certant invicem oppoſitis cornibus. Ipſe* agricola *celebrat dies feſtos: & ſtratus in herba, ubi ignis* eſt *in medio, &* ubi *ſocii implent pocula, te invocat, ô Bacche, vinum effundens* tibi: *Et proponit cuſtodibus gregis certamina celeris jaculi in ulmo, & nudat robuſta* eorum *corpora ad luctam ruſticam. Sic inſtituerunt vitam olim antiqui Sabini, ſic Remus, & frater* ejus Romulus: *ſic crevit generoſa Tuſcia: atque adeo Roma evaſit pulcherrima res mundi,*

NOTÆ.

517. *Cerealis mergite culmi.*] *Hæc merges*, Virgilio videtur eſſe manipulus ſpicarum, ut explicat Servius. Plinio tamen, l. 18. 30. videtur eſſe furca colligendis apta manipulis: qua ſignificatione dicitur etiam *merga*, *æ*, à Columella, & Feſto.

519. *Sicyonia bacca trapetis.*] *Sicyon*, urbs Achaiæ proprie dictæ, non longe ab Iſthmo Peloponneſiaco, ferax oleis. *Trapes*, ſive *trapetum* mola eſt, ſive torcular olei.

520. *Arbuta.*] Proprie ſunt fructus *arbuti*, arboris, *Arbouſier*, de qua Ecl. 3. 82. Hic forte pro baccis omnibus ſylveſtribus uſurpantur.

522. *Mitis in apricis*, &c.] Matureſcit Solis ardore. De loco *aprico*, id eſt, Soli expoſito, vide Ecl. 9. 49.

523. *Circum oſcula.*] Circa os pendent, ab ore pendent. *Oſculum* enim, non ſemper *baſium*; ſed magis proprie ipſum *os* ſignificat. Æn. 1, 260.

528. *Cratera coronant.*] Non coronant floribus, ſed vino: quod adſummam uſque poculi oram, aceveluti coronam, infunditur. Docet Athenæus l. 15. ex Ariſtotele, ὅτι οὐδὲν κολοβὸν προσφέρομεν πρὸς τοὺς θεούς, ἀλλὰ τέλεια, &c. *Nihil mutilum eſſe offerendum Diis, ſed integra & perfecta: plenum vero perfectum eſt: coronare autem, plenitudinem quandam ſignificat.* Citatque Homerum: Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο· *Juvenes vero crateras coronaverunt potu.*

531. *Palæſtrâ.*] Luctâ: Græca vox παλαίστρα, radix πάλλω *agito*, propter corporis in ea agitationem.

532. *Sabini.*] Romæ vicini, Apennini jugis circumvallati: quorum fœminas in ludis Romani rapuerunt.

533. *Hanc Remus & frater*, &c.] Remus & Romulus, fratres, Romæ conditores, Iliæ & Martis filii: de iis Æn. 8. 630.

Sic fortis Etruria.] Tuſcia à Latio, per Tiberim, diviſa: Æn. 8. 479. & 10. 164.

Septemque

& una circumcinxit ſibi muris ſeptem montes. Aureus quoque Saturnus ducebat hanc vitam in terris, ante imperium Jovis Cretenſis, & antequam ſcelerati homines veſcerentur occiſis bobus. Nondum etiam homines *audiverant inflari tubas, nondum gladios ſonare impoſitos duris incudibus. Sed nos decurrimus campum immenſum longitudine: & jam tempus* eſt *liberare* jugo *fumantia colla equorum.*

Septemq; una ſibi muro circumdedit arces. 535
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quam cæſis gens eſt epulata juvencis;
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari claſſica, necdum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes. 540
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor:
Et jam tempus equûm fumantia ſolvere colla.

NOTÆ.

535. *Septemque---muro circumdedit arces.*] *Arces*, vel loca munita ſunt; vel potius, montes, rupes: ut G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeiæ arces.* Et vero *arx* probabilius derivatur ab ἄκρα, *cacumen, vertex*: quanquam inepte Solinus derivat ab *Arcadibus*, qui primi in excelſa parte montis habitarunt; Varro ab *arcendo*, Servius ab *arcano*. Porro ſeptem Romæ colles incluſi muro fuere: Palatinus, nunc *palazzo maggiore*: Quirinalis, *monte cavallo*; Cœlius, *monte di S. Giovanni Laterano*; Capitolinus, *Campidoglio*; Aventinus, *monte di S. Sabina*; Eſquilinus, *monte di S. Maria maggiore*; Viminalis denique; quibus duo additi deinceps fuerunt, Janiculus collis, *Montorio*; & Vaticanus.

536. *Dictæi regis, & ante Impia quam*, &c.] Antequam regnaret Jupiter, qui educatus eſt in Dictæo monte Cretæ inſulæ, G. 152. Id eſt, aurea ætate; cum homines nondum animalium carne, ſed ſolis terræ fructibus veſcerentur. *De Saturno*, & *aurea* ætate, Ecl. 4. 6.

541. *Sed nos*, &c.] Hunc librum, ut & priores, allegoria terminat ab equis petita. *Æquor* hic eſt campus. Æn. 2. 780.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICORUM

LIBER III.

ARGUMENTUM.

EXORDIUM tria continet: invocationem Deorum, qui pabulo & pecorum paſtioni præſident: deinde laudes Octaviani: denique invitationem Mæcenatis, cujus juſſu ſuſceptum id operis fuiſſe, rurſus teſtatur. Sequuntur præceptiones de cultura pecorum, quatuor in partes diſtincta. I. Agit de bobus & equis. II. De ovibus & capris. III. De canibus. IV. De rebus pecori infeſtis; nempe ſerpentibus, ſcabie, febri, ac peſte: qua peſtis deſcriptio epilogi locum obtinet. Sparſa ſunt præterea toto libro fuſiores, oblectationis cauſa, deſcriptiones, quaſi quadam diverticula. Talis eſt deſcriptio curſus equeſtris, v. 103. Aſili ſive æſtri, v. 147. Taurorum amantium, v. 217. Furiarum amoris, v. 242. Scythica hyemis, v. 349.

TE

TE quoque, magna Pales, & te memorande canemus [cæi.
Paſtor ab Amphryſo: vos, ſylvæ, amneſq; Ly-
Cætera, quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. Quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras? 5
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameque humeroq; Pelops inſignis eburno,
Acer equis? Tentanda via eſt, quâ me quoq; poſſim
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modo vita ſuperſit)
Aonio rediens deducam vertice Muſas: 11

INTERPRETATIO.

Te etiam cantabo, ô magna Pales; & te, ô paſtor memorabilis ob Amphryſum; & vos, ô ſylvæ, & flumina Lycæi. Cætera omnia argumenta, *quæ delectare* poſſent *animos otioſos, jam pertractata* ſunt. *Quis neſcit aut Euryſtheum ſeverum, aut altaria infamis Buſiridis? Cui non dictus* eſt *Hylas puer, & Delos Latonia, & Hippodame, & Pelops notabilis humero eburneo,* ac *peritus* artis *equeſtris*? *Tentanda* eſt mihi *via, quâ poſſim attollere me etiam è terra, & victor volare per ora hominum. Ego primus rediens è Bœotiis montibus deducam mecum Muſas in patriam:*

NOTÆ.

1. *Te quoque, magna Pales.*] Dea paſtorum & pabuli, cui ſacra lacte fiebant: & feſta celebrabantur *Palilia*, 12. Kal. Maii: quo die Romulus urbem fundavit.

2. *Paſtor ab Amphryſo.*] *Amphryſus*, fluvius Theſſaliæ; ubi Apollo greges pavit Admeti regis: vel ipſius regis amore captus, juxta Callimachum in hymno; vel juxta alios, eidem addictus in ſervitutem à Jove, propter interfectos Cyclopas, qui fulmina Jovi fabricaverant, ad occidendum, vel Phaëthonta, vel Æſculapium, utrumque filium Apollinis. Ideo dicitur *memorandus ab Amphryſo*: id eſt, ob Amphryſum: quia ob operam ejus in ripis Admeto exhibitam, dictus eſt *Apollo Nomius*, à νομὸς *paſcuum*.

Sylvæ, amneſque Lycæi.] Loca quælibet paſcuis abundantia: quales ſunt in Arcadia ſylvæ, amneſque *Lycæi* montis, Ecl. 10. 15.

4. *Euryſthea.*] Mycenarum regem: qui Junonis odio obſequens, Herculem, oraculi juſſu ſibi ſubditum, difficillimis periculis objecit: è quibus evaſit victor. De *Hercule*, Æn. 8. 287.

5. *Illaudati Buſiridis aras.*] Regis Ægypti, qui cum hoſpites ad aras immolaret, ad eas ipſas cum Amphidamante filio & miniſtris occiſus eſt ab Hercule, cui ſtruebat eaſdem inſidias. *Illaudati.*] Illaudabilis, in quo nihil eſt laude dignum, ac proinde ſumma ſunt omnia vitia. Sic vulgo *invictus*, ſumitur pro *invincibili*, quod non eſt in uſu, ut notat Turneb. l. 4. 17. Videturque Virgilius carpere Iſocratem, Græcum oratorem, qui ſcripſit, quam adhuc habemus, laudationem Buſiridis.

6. *Hylas---Latonia Delos.*] *Hylas*, puer dilectus Herculi: Ecl. 6. 43. *Latona*, Cœi Titanis filia, à Jove compreſſa, Ecl. 3. 67. *Delos*, inſula maris Ægæi, ubi Latona Dianam & Apollinem enixa eſt. Æn. 3. 74.

7. *Hippodameque.*] Vel Hippodamia, filia OEnomai regis Elidis & Piſarum: qui, cum ex oraculo ſe à genero occidendum eſſe accepiſſet: equis confiſus velociſſimis, qui ex ventorum flatu creati erant, curule certamen filiæ procis propoſuit, eâ lege, ut qui vinceret, filiam obtineret; qui vinceretur, mortem ſubiret. Igitur tredecim victis & occiſis, Pelops Myrtilum OEnomai aurigam pretio corrupit, ut currui fragilem axem ſubjungeret, aut obicem axi non adjiceret. Quo pacto OEnomaus è curru concidit, membriſque caſu colliſis mortuus eſt. Pelops Hippodamiâ potitus, Myrtilum perfidiæ mercedem contumelioſius exigentem, in Ægæum mare præcipitem dedit, cujus illa pars ideo *Myrtoum* mare dicta eſt. *Pelopis* pater Tantalus fuit, Phrygiæ rex: qui cum Deos excepiſſet hoſpitio, eorumque numen explorare vellet, ſuum hunc filium iis epulandum dedit; à cujus eſu cæteri abſtinuerunt, exceptâ Cerere, quæ humerum ejus abſumpſit. Jupiter eum ſuſcitavit, humerumque ei reſtituit eburneum: Tantalus ob id ſcelus perpetua ſiti ac fame in inferis cruciatus fingitur, præſentibus epulis coactus abſtinere. Pelops deinde non Elide tantum, ſed totâ peninſulâ potitus, eam ſuo nomine *Peloponneſum* vocavit.

10. *Primus ego in patriam*, &c.] Certe hanc laudem prius dederat Ennio Lucret. l. 1. 117. *Ennius ut noſter cecinit, qui primus amæno detulit ex Helicone perenni fronde coronam, per gentes Italas*, &c. Igitur non ſignificat Virgilius ſe primum omnium Græcas Muſas deducturum in Italiam, ſed in agrum Mantuanum.

11. *Aonio vertice.*] Helicone, monte Bœotiæ, quæ Aonia prius dicta eſt. Ecl. 6. 65. De *Muſis*, Ecl. 3. 60.

Primus

dummodo vita duret mihi. *Primus reportabo tibi palmas Idumæas, ô Mantua: & ædificabo in campo viridi templum è marmore juxta aquam, ubi magnus Mincius errat lentis flexibus, & tegit* marginem *viparum tenerâ arundine. In medio* templo *mihi erit Cæsar, & templum occupabit. Ejus in honorem ego victor, & spectabilis purpurâ Tyriâ, impellam juxta fluvium centum currus albos quatuor equis. Omnis Græcia relinquens Alpheum, & sylvas Molorchi, meo jussu certabit cursu, & duro cæstu.*

Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenerâ prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens, lucosque Molorchi,
Cursibus, & crudo decernet Græcia cæstu.

NOTÆ.

12. *Primus Idumæas, &c.*] Id est, nobiles palmas: quales nascuntur in *Idume*, sive *Idumæa*, Syriæ regione, ab *Edom*, filio Esau, sic dicta. Attingit morem victorum Olympicis ludis: qui sua præmia referebant patrias in civitates; in quas triumphali pompâ invehebantur, fruebanturque deinceps vectigalibus totam in vitam è republica constitutis.

15. *Mincius.*] Fluvius Mantuam alluens, *Menzo*, Ecl. 7. 13.

16. *In medio*, &c.] Promittit multa in honorem Octaviani. I. *Templum*. II. *Ludos Olympicos, & Nemeæos*, Græco more. III. *Supplicationes cum Deorum statuis*. IV. *Sacrificia*. V. *Ludos theatrales*. VI. *Trophæa, imagines & statuas*.

17. *Victor ego, & Tyrio*, &c.] Victor poëtarum omnium Græcorum: quam victoriam explicat more tum Romano, tum Græco. Romano quidem, juxta quem victores purpurâ vestiti, quadrigis invecti triumphabant; Græco vero, juxta quem victores ludis Olympicis palmam manu, coronam capite, gestabant: unde supra dixit; *referam tibi, Mantua, palmas*: & infra v. 21. *Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ*, &c. De *Tyrio ostro*, sive purpura, G. 2. 506.

18. *Centum quadrijugos*, &c.] Vel modo poëtarum, *centum* dixit, pro magna multitudine: Vel alludit ad pompam Circensium ludorum, in quibus die uno fiebant viginti quinque curruum missus: id est, emissiones curruum è repagulis & carceribus: singulis autem missibus quatuor currus exibant; singuli, pro sua factione, suis distincti coloribus: quatuor enim erant factiones; rubra; alba; prasina, sive viridis; & veneta, sive cœrulea. Igitur centum currus Virgilii missus indicant viginti quinque, seu Circensem unius diei pompam. Circenses autem ludi, cursus equestres Olympicos imitabantur. Æn. 5. 288.

Ad flumina.] Veteri instituto: nam ante Circorum fabricam, *in litore fluminis Circenses agitabantur: in altero latere positis gladiis, ut ab utraque parte esset ignaviæ præsens periculum*: inquit Servius. Vide Æn. 5. 288.

19, 20. *Cuncta mihi*, &c.] Significat venturam esse Græciam ad suos ludos, patriis contemptis, quasi vilioribus. Quatuor autem erant in Græcia ludi, sive certamina insignia. *Olympica, Pythia, Isthmia, & Nemeæa*. I. *Olympica*, instituta sunt ab Hercule, in honorem Jovis, postquam Hercules Augeam regem Elidis occidisset: fraudatus ab eo mercede pactâ propter stabulum à triginta annorum fimo repurgatum. Victores coronâ donabantur ex oleastro, vel oleâ. Constabant autem ludi illi, pentathlo, sive quintuplici certamine, cæstu, cursu, saltu, disco, & palæstra: durabantque quinque dies, & quarto quoque anno celebrabantur: unde spatia quatuor annorum, duas inter ludorum illorum celebrationes interjecta, *Olympiades* appellata sunt. II. *Pythia*: fiebant in Pythio, Macedoniæ loco: in honorem Apollinis, ob cædem Pythonis serpentis: unde Apollo *Pæan* dictus est, à παίειν *ferire*, quod sagittis serpentem percussisset: indeque carmen in ipsius & cæterorum deinde Deorum laudem, vocatur *hic pæan*. Coronabantur victores lauro. III. *Isthmia*, in honorem Neptuni, à Theseo Athenienſium rege instituta, in faucibus isthmi Corinthiaci. Corona dabatur è pinu. IV. *Nemeæa*, edebantur in honorem Herculis, ob cædem leonis ab eo interfecti in sylva Nemeæa, prope Cleonas, urbem Achaiæ, in Peloponneso. Corona erat ex apio. Præterea ludis omnibus victores palmam manu gestabant. Virgilius per *Alpheum*, Elidis in Peloponneso fluvium, prope Olympiam urbem, certamina intelligit *Olympica*: quæ ibi committebantur. Per *lucos Molorchi*, certamina *Nemeæa*. Molorchus enim pastor fuit in agro Cleonæo, hospes Herculis, cujus in gratiam Hercules leonem Nemeæum sive Cleonæum interfecit. Certamina alia sub his duobus complectitur. *Cæstus.*] Chirothecæ quædam species est, è corio bubulo, eoque *crudo*: quo pugiles manus & brachia ad pugnam armabant. Æn. 5. 401.

Ipse

Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. Jam nunc ſolemnes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæſoſque videre juvencos:
Vel ſcena ut verſis diſcedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro, ſolidoque elephanto
Gangaridum faciam, victoriſque arma Quirini:
Atque hic undantem bello, magnumq; fluentem
Nilum, ac navali ſurgentes ære columnas.
Addam urbes Aſiæ domitas, pulſumq; Niphaten,

Ego decoratus frondibus tonſæ oleæ circa *caput, proponam præmia. Jam nunc juvat ducere ad templa ſolemnes pompas, & videre mactatas victimas: vel* videre, *quomodo ſcena mutetur converſâ facie: & quomodo Britanni intexti attollant aulæa purpurea. In portis* templi *ſculpam in auro & ſolido ebore pugnam Indorum, & bella victoris Romuli: ibidemque* ſculpam *Nilum agitatum* claſſibus, *& longe fluentem: & columnas extructas* ex *ære navium* captarum. *Adjiciam urbes Aſiæ expugnatas, & Armenos fugatos;*

NOTÆ.

21. *Tonſæ.*] Conciſis foliis apte compoſitæ.

22. *Ducere pompas.*] *Pompæ*, erant imagines Deorum impoſitæ ferculis; & alia quælibet ludorum ornamenta, quæ ad oſtentationem coram populo ducebantur: præcipue in *Circenſibus*. Nomen à πομπὴ; hoc autem à πέμπω *mitto, deduco, tranſveho*. De pompa illa Circenſi fuſe Ovid. Amor. 2. 2. 43. *Sed jam pompa venit: linguis animiſque favete*, &c. *Prima loco fertur ſparſis Victoria pennis*, &c. Tum Neptunus, Mars, Phœbus, Minerva, Ceres, &c.

24. *Vel ſcena ut, &c.*] Scena, frons eſt theatri, ſeu pars theatri adverſa ſpectantibus: quæ aulæis, velis, aliiſque ornamentis decorata, actores tegit atque inumbrat: σκηνὴ *umbraculum*, à σκιὰ *umbra*, G. 2. 381. Scena autem illa fiebat, aut *verſatilis*, aut *ductilis*. Verſatilis; cum ſubito machinis quibuſdam, ut præcipit Vitruvius, triangulis tota vertebatur, aliamque picturæ faciem oſtendebat. Ductilis; cum evolutis velis & aulæis, picturæ facies interior nudabatur. Utramque exprimit Virgilius.

25. *Intexti tollant aulæa Britanni.*] Singulæ voces egent explicatione. I. *Aulæa*: vela ingentia, peripetaſmata, dicta ſunt ab *aula* Attali, Pergami regis ditiſſimi, qui populum Romanum hæredem reliquit: primuſque invenit aurum intexere, ut Babylonii colores, ex Plinio l. 8. 48. unde *Attalica* & *Babylonica* aulæa veſteſque memorantur. II. *Britanni*, nunc Angli & Scoti. Non ab Octaviano victi ſunt, ut vult Servius, ſed à Julio Cæſare: qui ex continenti Galliæ bis in eorum inſulam navigavit: duabuſque victoriis re bene geſtâ, & acceptis obſidibus, magnum ſervorum numerum, ac prædam reportavit: juxta Strabonem l. 4. Ex iis igitur Julii mancipiis puto multos officiis theatralibus addictos eſſe: de quibus, ut illo tempore paſſim notis, hic ſermo eſt. III. *Intexti.* Nempe quia Julii victoriæ in ipſis aulæis depictæ erant: & inter eas, fortaſſe Britannica: unde portabant vela iidem Britanni qui in velis acupicti videbantur.

26. *Elephanto.*] De ebore, qui dens eſt elephanti, G. 1. 57.

27. *Gangaridum*, &c. *Quirini*, &c.] *Gangaridæ*, gens Indica circa Gangem. *Quirini.*] Octaviani: qui quaſi alter Romulus, & alter conditor Romæ habitus eſt. Romulus autem Quirinus dictus eſt à *quiri*, quæ Sabinorum linguâ haſtam ſignificat, qua ſemper inſtructus pingitur Romulus. Certum eſt agitatum fuiſſe in ſenatu, Romuli-ne, an Auguſti nomine, Octavianus donaretur. Sed peræque certum eſt, neque id contigiſſe niſi anno U. C. 727. annis poſt edita Georgica circiter tribus: neque unquam Gangaridas ab eo victos eſſe. Igitur appellatur à Virgilio *Quirinus*, non publica auctoritate, ſed privata adulatione: *Gangaridum* vero victor, quia M. Antonii victor; qui ipſe dolo Armenios, Ventidio duce, Parthos vicerat; Indos vero, Arabes, alioſque Aſiaticos habuerat in auxiliis, ut diximus G. 2. 171. Unde patet, id quod illo loco jam probavimus, hunc quoque locum Georgicis libris jam perfectis attextum eſſe.

28. *Magnumque fluentem Nilum.*] Nomen pro adverbio. Sic Æn. 7. 399. *Torvumque repente clamat*, &c. De *Nilo* Ægyptio flumine, G. 4. 288. & Nilus victoriam ſignificat Alexandrinam, de M. Antonio & Cleopatra ab Octaviano relatam, anno U. C. 724.

29. *Navali ſurgentes*, &c.] Octavianus è roſtris æreis Ægyptiarum navium, dicitur quatuor columnas conflaviſſe: auctor Servius.

30, 31. *Niphaten, Fidentemque*, &c.] Per Niphaten Armeniæ montem, Armenios ipſos intelligit; per montem, populos montis incolas. Sic Æ. 10. 13. *Alpes immittet apertas*: id eſt, populos Alpinos. De *Parthis*, diximus Ecl. 1. 62. Quomodo autem Octavianus dici poſſit viciſſe Armenios & Parthos, vide ſupra, in nota ad v. 27.

Fidentemque

& Parthos confidentes fuga ac ſagittis retro jactis, & ſpolia bis rapta manu ex diverſis hoſtibus, & populos bis victos in utroque mari. Erunt quoque ſtatuæ è marmore Pario, ſimulacra prope *animata, ſoboles Aſſaraci, & heroës familiæ deductæ à Jove: & Tros pater* Aſſaraci, *& Apollo munitor Trojæ. Invidia infelix timebit furias, & ſeverum fluvium Cocyti, & tortos ſerpentes Ixionis, & rotam immenſam, & rupem* Siſyphi *inſuperabilem. Interea ſubeamus ſylvas Dryadum, & ſaltus* æliis *inacceſſos*; ſubeamus *tua mandata, ô Mæcenas, non* ſane *facilia. Animus meus nihil altum incipit ſine te. Eia vero amputemus pigras moras: Citharon vocat* nos *magno clamore, & canes Taygeti, & Epidaurus domitrix equorum:*

Fidentemque fugâ Parthum verſisque ſagittis:
Et duo rapta manu diverſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas utroque ab litore gentes.
Stabunt & Parii lapides, ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles, demiſſæque ab Jove gentis
Nomina: Troſque parens, & Trojæ Cynthius auctor.
Invidia infelix furias amnemque ſeverum
Cocyti metuet, tortoſque Ixionis angues,
Immanemque rotam, & non exuperabile ſaxum.
Interea Dryadum ſylvas ſaltuſque ſequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia juſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat: en age, ſegnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetiq; canes, domitrixq; Epidaurus equorum:

NOTÆ.

32, 33. *Et duo rapta*-----*Biſque triumphatas*, &c.] Omnes explicant *diverſum hoſtem*, de Gangaridis & Britannis; *utrumque litus*, de orientali, in quo ſunt Gangaridæ; & occidentali, in quo ſunt Britanni. Sed male, ſiquidem Britannos Octavianus non vicit. Ego explico de Aſiaticis Africaniſque gentibus, quæ M. Antonio parebant: de gemina clade, qua M. Antonium affecit; prima ad Actium Epiri promontorium, in Europæo litore; altera ad Alexandriam, in Africano litore. *Rapta manu.*] Notat utrumque bellum ab Octaviano, non per legatos, ut bella fere cætera; ſed proprio Marte, propria manu, geſtum eſſe.

34. *Parii Lapides.*] Marmora candida è Paro inſula, quæ una eſt è Cycladibus in mari Ægæo.

35. *Aſſaraci Proles*, &c.] Gentis Iuliæ ſeriem & originem indicat. Hic autem fuit ordo. *Jupiter*: *Dardanus*, Jovis filius ex Electra Atlantis filia: *Erichthonius*: *Tros*. Hic ſcindit ſe familia duas in partes, per duos Trois filios, *Ilum & Aſſaracum*. *Ilus* enim genuit *Laomedontem*, hic *Priamum*. *Aſſaracus* vero habuit *Capyn*, hic *Anchiſen*: Ex *Anchiſe & Venere*, *Æneas*, *Aſcanii* ſive *Iuli* pater, qui auctor fuit gentis Iuliæ.

36. *Trojæ Cynthius auctor.*] Apollo, natus in inſula *Delo*; ubi mons eſt *Cynthus*, Ecl. 6. 3. Trojæ mœnia extruxit, regnante Laomedonte. Vide G. 1. 502.

37. *Invidia*, &c.] Eorum ſupplicium notat, qui Octaviani laudibus obtrectabant: quales multi ad id uſque tempus Romæ fuerant; è veteribus Sext. Pompeii, aut M. Antonii amicis.

38. *Cocytum*, &c.] Inferorum fluvium, è Stygе profluentem, à κωκύειν *gemere*, Æ. 6. 323.

Ixionis angues.] Ixion, Phlegyæ Lapitharum in Theſſalia regis, filius: cum ob cædem ſoceri ſui Deionei inexpiabilem vagaretur, aſſumptuſque in cœlum, & expiatus à Jove eſſet: Junonis amore percitus, ex nube, quam ei Jupiter pro Junone obtulerat, Centauros genuit. Apud homines deinde cum ſuos & Junonis amores quaſi veros jactaret: fulmine dejectus ad inferos, ibique tortis anguibus alligatus eſt rotæ, cujus perpetuo circumactu torquetur.

39. *Non exuperabile ſaxum.*] Siſyphi ſupplicium ſignificat. Is filius Æoli, cum Atticam latrociniis infeſtaret, occiſus eſt à Theſeo Athenarum rege: cujus in gratiam finxere Græci, Siſyphum apud inferos huic addictum pœnæ; ut in montis verticem ſaxum provolvat, & continuo inde gravitate ſua devolutum, continuo revolvat.

40. *Dryadum*, &c.] E. 2. 46. *Saltus.*] Ecl. 6. 56. *Mæcenas.*] In argumento Georg.

43, 44. *Vocat ingenti*, &c.] Dicit ſe vocari eas in regiones, quæ abundant iis animalibus, quorum culturam hoc libro docturus eſt. *Citharon.*] Mons Bœotiæ, quæ regio à *bove* nomen habuit; ut dictum eſt Æ. 6. 65. & à Juvenali, S. 10. 50. *Vervecum patria* nominatur. *Taygetus.*] Mons in Laconia prope Spartam; venatu inſignis, atque adeo canibus. *Epidaurus.*] Urbs multiplex hujus nominis; hæc in Peloponneſo eſt, in Argia regione, ad orientale litus, ubi colebatur Æſculapius: & tota Argia ferax equorum fuit: unde laudantur eo nomine Mycenæ, urbs ejuſdem regionis, v. 121. *Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenas.*

Et

Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipue matrum legat. Optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo:
Aut juga detrectans, interdumque aſpera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens imâ verrit veſtigia caudâ.
Ætas Lucinam juſtoſque pati Hymenæos
Deſinit ante decem, poſt quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis; nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta juventus,
Solve mares: mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi
Prima fugit: ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus:
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis.

& vox reboat multiplicata repercuſſu ſylvarum. Paulo poſt tamen aggrediar celebrare animoſa bella Octaviani: & famâ propagare nomen ejus *per tot annos, quot* annis *Octavianus diſtat à primo ortu Tithoni. Sive aliquis alit equos, admirans præmia victoriæ Olympiacæ; ſive aliquis* alit *robuſtos boves ad arationem: eligat præſertim corpora matrum. Optima eſt figura terribilis vaccæ, cui caput* eſt *deforme, cui collum* eſt *magnum, &* cui *pelles pendent à mento uſque ad crura:* cui *præterea latus longum eſt ſine modo, & omnia magna: pes etiam, & aures hirſutæ ſub cornibus inflexis. Nec diſplicebit mihi* vacca *notata maculis albis, aut quæ fugit jugum, & aliquando cornibus petit, & facie ſimilis eſt tauro; & quæ tota alta* eſt, *& ambulans verrit veſtigia* parte *extremâ caudæ. Ætas ſubeundi legitimum conjugium, & labores partus, finit ante decem annos, & incipit poſt quatuor: reliqua ætas, nec apta eſt generationi, nec commoda agriculturæ. Interea dum lata juventus viget in armentis: da licentiam maribus, & cito immitte pecora ad coitum, & propaga progeniem aliam ex alia per generationem. Optima quæque dies vitæ, prima elabitur miſeris mortalibus: morbi ſuccedunt, & mœſta ſenectus; & labor, & ſeveritas duræ mortis eos rapit. Erunt ſemper aliqua* pecudes, *quarum voles mutare corpora.*

NOTÆ.

46. *Mox tamen*, &c.] Promittere videtur Æneida, quæ ad gentis Iuliæ laudem conſcripta eſt, continetque paſſim laudes Cæſaris Octaviani. *Accingar.*] Suſcipiam. Tranſlatio eſt ab iis qui aliquid facturi veſtem altius cingunt; ne laciniis defluentibus impediantur.

48. *Tithoni.*] Vel Tithonus eſt ille, Laomedontis aut frater, aut filius, ab Aurora dilectus, de quo G. 1. 249. Vel juxta Servium & Euſtathium, Sol: qui Tithonus eodem modo dicitur, quo dicitur quoque Titan: nempe à τιτάινω, *extendo*, quia lucem undequaque extendit. Tithonus enim Auroræ, diſtabat ab Octaviano mille duntaxat annis; Sol tota mundi ætate, atque adeo quadam æternitate, quam videtur Octaviano polliceri Virgilius.

49. *Seu quis Olympiacæ*, &c.] I. PARS. *De equis & bobus.* Continetque præcepta quatuor. I. *De cognoſcendâ optimâ formâ vaccæ. v. 51. equi, v. 75.* II. *De delectu admiſſariorum, deſtalonis. v. 95. & equarum ad admiſſuram. v. 129.* quæ etiam tauris & vaccis accommodari poſſunt. III. *De cura equarum gravidarum, v. 140.* IV. *De cura & inſtitutione vitulorum, v. 157. & equuleorum, v. 179.*

52. *Turpe caput.*] Deforme, propter magnitudinem. Sic Homerus dixit, λαᾶς ἀναιδὴς, *lapis impudens*, Iliad. 4. 521. & alibi.

56. *Maculis inſignis & albo.*] Maculis albis: ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro*: pro pateris aureis.

60. *Lucinam-- Hymenæos.*] Deam partûs, Deoſque conjugii: quæ nomina etiam pecudibus tribuit, ut infra, v. 125. mariti nomen equo. *Et pecori dixere maritum.* De *Lucina.* Ecl. 4. 10. *Hymen* vel *Hymenæus:* Vel fuit filius Liberi & Veneris, qui primus certas nuptias inſtituit; vel vir Atticus, qui raptas à latronibus virgines parentibus intactas reſtituit. Unde ejus nomen invocari ſolebat apud Græcos in feſtis nuptialibus: & nuptiæ ipſæ dicebantur *Hymenæi.*

Semper

igitur ſemper repara armentum: *& ne poſtea deſideres ea quæ amiſeris, præveni* damnum, *& ſubſtitue armento prolem novam ſingulis annis. Similiter* neceſſarius *eſt armento dilectus idem equorum. Tu modo adhibe præcipuam curam* circa eos, *quos ſtatuis ſeponere ad propagationem armenti, jam inde à tenera* eorum *ætate. Statim pullus generoſi pecoris alte incedit per campos, & flexibili crure figit* gradum. *Primus audet ingredi viam, & explorare fluvios tumentes, & exponere ſeſe ponti incognito: nec timet ſtrepitus inanes. Collum habet elatum, caput acutum, ventrem ſubſtrictum, terga carnoſa, pectus robuſtum eminet in toros. Boni ſunt badii & glauci; color eſt peſſimus albis, & gilvis. Si autem arma aliqua longe ſonuerunt, non poteſt conſiſtere in loco: arrigit aures, & tremit membris, & volvit ſub naribus collectum calorem,* eum *coërcens. Crines denſi ſunt, & agitati recidunt in dextrum humerum. At ſpina* dorſi *duplex extenditur inter lumbos: & ungula cavat ſolido cornu terram, ſonatque graviter. Talis fuit Cyllarus domitus fræno Pollucis Amyclæi: &* tales *equi bijuges Martis, &* equi *curules magni Achillis, quos Græci poëtæ commemorant.*

Semper enim refice: ac ne poſt amiſſa requiras,
Anteveni; & ſobolem armento ſortire quotannis.
Nec non & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modo, quos in ſpem ſtatues ſubmittere gentis,
Præcipuum jam inde à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generoſi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit:
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus. Illi ardua cervix,
Argutumq; caput, brevis alvus, obeſaq; terga;
Luxuriatque toris animoſum pectus: honeſti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo: tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumq; premens volvit ſub naribus ignem.
Denſa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina: cavatque
Tellurem, & ſolido graviter ſonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, &, quorum Graii meminere poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.

NOTÆ.

75. *Semper enim refice.*] Hic *enim*, non cauſam notat, ſed effectum: *igitur, itaque.*

Ne poſt amiſſa requiras.] Ne ſero agnoſcas negligentiam tuam, ne ſero armenti jacturam doleas: præveni jacturam illam annua ſubſtitutione novæ ſobolis.

81. *Luxuriatque toris animoſum*, &c.] Tori, ſunt eminentiæ muſculorum, quaſi nodoſæ ac tumentes: ut in robuſtioribus corporibus videre eſt.

82. *Spadices, glaucique*, &c.] I. Tamen conſtat *ſpadices* eſſe, ex rubro nigricantes, badios, *bay, bruns*; σπάδιξ enim & βαΐς ſignificant palmæ termitem cum fructu, qui ad illum colorem accedit: unde color ille Phœniceus etiam dictus eſt, à φοῖνιξ *palma*. Vide Gellium l. 2. 26. II. Docet ibidem Fronto apud Gellium, per *glaucum* equum, viridem hic ſignificari: & perinde Virgilium dicere potuiſſe, cœruleum. Quis autem eſt equus viridis, aut cœruleus, aut glaucus? Haud dubiè ſcutulatus ille, quem ex macularum denſitate vocamus *Pommele ardoiſe*. Ardoſia quippe lapis eſt fiſſilis, & denſe cœruleus. III. *Albus* hic à candido diſtinguitur: nam candidus color maxime probatur in equis Deorum ac triumphantium. Iſidorus *album* explicat *pallidum, blanchaſtre*. IV. *Gilvus*, Varroni *helvus*, qualis eſt melli aut lateri ſemicocto: *Iſabelle lavé*: Germani dicunt *Gelb*.

87. *Duplex ſpina.*] Ita Zenoph. lib. de re equeſtri. Ita Varro. Non quod re duplex ſit, ſed ſpecie tantum & aſpectu: ut enim in equo macilento extat & eminet quaſi acuta ſpina dorſi; ita in robuſto ac vegeto cavum quiddam videtur per mediam ſpinam intercurrere; idque patet ex Varronis verbis; ſit *ſpina maxime duplex; ſi minus, non extant.*

89. *Talis Amyclæi*, &c.] De *Polluce*, ejuſque fratre *Caſtore*, Æ. 6. 121. Pollux ab Homero, Theocrito, Horatio, Ovidio, dicitur pugil inſignis fuiſſe; Caſtor, equorum domitor. Contra tamen videtur hic ſentire Virgilius. *Cyllarus.*] Equus Pollucis, juxta Virgilium & Propertium: Caſtoris, juxta Senecam, Valerium Flaccum, & Claudianum. *Amyclæi.*] *Amyclæ*, urbs in Laconia, non longe à Lacedæmone: unde Caſtor & Pollux, modo Lacedæmone, modo Amyclis nati dicuntur.

91. *Martis equi*, &c.] De *Marte* Ecl. 9. 12. *Martis* equos Servius aliique multi appellant *Pavorem*, & *Timorem*, δεῖμον & φόβον: idq; ex Heſiodo & Homero conantur probare: ſed ex

Talis

Talis & ipſe jubam cervice effudit equinâ
Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam ſegnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignoſce ſenectæ.
Frigidus in Venerem ſenior, fruſtraque laborem
Ingratum trahit: &, ſi quando ad prælia ventum eſt,
Ut quondam in ſtipulis magnis ſine viribus ignis,
Incaſſum furit. Ergo animos ævumque notabis
Præcipue: hinc alias artes, prolemque parentum:
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides? cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus;
Cum ſpes arrectæ juvenum, exultantiaq; haurit
Corda pavor pulſans: illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.
Nec mora, nec requies. At fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humeſcunt ſpumis flatuque ſequentum:
Tantus amor laudum, tantæ eſt victoria curæ.
Primus Erichthonius currus & quatuor auſus
Jungere equos, rapidiſque rotis inſiſtere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ, gyroſque dedere,

Talis ipſe quoque Saturnus velox emiſit crines è collo equino; ſuperveniente uxore, & fugiens implevit altum Pelium hinnitu acuto. Hunc etiam include ſtabulis, cum deficit, aut morbo tardus, aut ſenio piger: & ſis indulgentior ſenectuti non infami. Senex inutilis eſt ad coitum, & in eo *fruſtra extendit laborem ſterilem: & ſi interdum deſcenditur ad pugnam, fruſtra furit, ut aliquando magnus ignis in paleis* furit *ſine viribus. Ergo ſpectabis præſertim generoſitatem & ætatem, deinde alias dotes; quorum parentum ſint ſoboles; quomodo unuſquiſque doleat, cum vincitur; aut appetat victoriam. Nonne vides?* in *celeri certamine cum currus corripuerunt campum, et ruunt emiſſi è repagulis: cum ſpes juvenum excitatur, et metus pulſans fatigat corda ſubſultantia: juvenes imminent flagello intorto, et pendentes laxant habenas: rotæ volant, calidæ ex impetu: et jam demiſſi, et jam alte ſublati, videntur ire per aërem vacuum, & attolli in ventos. Nec moram* faciunt, *nec quieſcunt. At nubes flavi pulveris aſſurgit:* equi *ſiunt humidi ſpumâ & halitu ſequentium. Adeo amant gloriam, adeo appetunt victoriam. Erichthonius primus* omnium *auſus eſt componere currus et quadrigas: et poſt victoriam inſidere rapidis rotis. Lapithæ Pelethronii, inſidentes dorſo* equorum,

NOTÆ.

iis ipſis oſtendit Germanus, aurigas fuiſſe, non equos. *Achillis* equi, *Balius* & *Xanthus*, immortales; Zephyro patre, & Podarge Harpyia matre, geniti: Iliad. 15. 149. De *Achille*, Æ. 1. 34.

92. *Talis & ipſe*, &c.] Saturnus, de quo Ecl. 4. 6. cum Philyram, Oceani filiam, amore inſequeretur; Ope, ſive Rheâ uxore ſuperveniente, in equum ſe convertit, aufugitque in montem Theſſaliæ *Pelium*. Philyra Chironem ex eo peperit; ſuperiore parte hominem, inferiore equum.

96. *Nec turpi ignoſce ſenectæ.*] Affert Servius geminam hujus loci ſententiam; Vel, *nec ignoſce turpi ſenectæ*: vel, *ignoſce ſenectæ non turpi*. Secunda pluribus placet, quia Ennius, Plutarchus, Auſonius, &c. laudant equi ſenectutem, jubentque mitius haberi, & præteritos labores quiete compenſari: unde hic quoque eſt, *Abde domo*.

101. *Artes, prolemque parentum.*] Id eſt, quorum parentum ſint proles: ſive, quale ſit genus, & ſeries parentum è quibus nati ſunt. *Artes.*] Studia quibus apti ſunt, bellone, an agro, &c.

105. *Haurit.*] Ita pulſat, ut è ſedibus trahere & eruere videatur: hoc enim ſignificat *haurire*, quod eſt ab ἀράω *haurio*; & iſtud ab ἑράω *traho*: quod enim hauritur, è profundo trahitur, vide Æ. 10. 314.

113. *Primus Erichthonius*, &c.] Æſchylus Prometheum, Cicero Minervam, Maro Erichthonium curruum inventorem facit: ſive illum Athenienſium regem, ex Vulcano & Tellure natum, & anguipedem, qui, ut pedum deformitatem tegeret, dicitur currum fabricaſſe: ſive illum Phrygem, Dardani filium, Jovis nepotem, qui unus fuit ex Æneæ majoribus, de quo v. 35. Et vero Plinius l. 7. 56. *Bigas primum junxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius.*

115. *Fræna Pelethronii Lapithæ.*] Item fræni & equitationis inventionem tribuit Sophocles Neptuno, Lyſias orator Amazonibus, alii aliis: Virgilius *Lapithis*, Theſſaliæ populis, de quibus

Impoſiti dorſo: atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.
Æquus uterq; labor: æque juvenemq; magiſtri
Exquirunt, calidumq; animis, & curſibus acrem:
Quamvis ſæpe fugâ verſos ille egerit hoſtes,
Et patriam Epirum referat, forteſque Mycenas;
Neptunique ipsâ deducat origine gentem.
His animadverſis, inſtant ſub tempus; & omnes
Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori dixere maritum:
Pubenteſque ſecant herbas, fluvioſque miniſtrant,
Farraque; ne blando nequeat ſupereſſe labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati:
Ipſa autem macie tenuant armenta volentes.
Atq; ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat; frondeſque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant;
Cum graviter tunſis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, & ſulcos oblimet inertes:
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus, cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit, exactis gravidæ cum menſibus errant.

invenerunt artem *frænandi & gyrandi: & docuerunt equitem armatum inſultare terræ, & glomerare ſuperbos paſſus. Difficultas utraque par eſt; pariter magiſtri* artis *eligunt* equum *juvenem & ferventem animis, & vividum in curſu*: non ſenem, *etſi ſæpe ille converterit in fugam hoſtes pulſos, & referat patriam Epirum, aut fortes Mycenas, & ducat genus ab ipſa ſtirpe* equi *Neptunii. His notatis, magis ſolliciti ſunt circa tempus* admiſſuræ: *& adhibent omne ſtudium ut ſagment denſa pinguedine* eum, *quem elegerunt ducem, & deſignaverunt admiſſarium armenti: & ſecant* huic *herbas vigentes, & præbent aquam* copioſam, *& frumenta: ne non poſſit ſufficere jucundo labori, & ne pulli imbecilli ferant* notas *maciei paternæ. At de induſtria faciunt ipſas matres macilentas. Et cum voluptas prius cognita ſuadet novum coitum,* tunc *auferunt* eis *cibum, & avertunt* eas *à potu: ſæpe etiam agitant* eas *curſu, & fatigant æſtu: cum area ſonat frugibus graviter tritis, & cum paleæ vacuæ projiciuntur in ventos ſurgentes. Hoc faciunt ne trajectus partis genitalis ſit ſtrictior ob nimiam pinguedinem, & claudat meatus hebetes: Sed* ut pars illa *avide attrahat ſemen, & interius includat. Poſtea incipit cura patrum recedere, & cura matrum ſuccedere, quando vagantur gravidæ expletis menſibus.*

NOTÆ.

G. 2. 457. *Pelethronii* vero vel adjectivum eſt, epithetum Lapitharum, à Pelethronio eorum oppido ad Pelium montem; vel nomen cujuſdam Lapithæ proprium eſt, genitivo caſu, frænorum inventoris, cujus invento Lapithæ deinde cæteri uſi ſunt ad domandum & inſtituendum equum. Ait enim Plinius l. 7. 56. inveniſſe *frænos & ſtrata equorum Pelethronium: pugnare ex equo Theſſalos, qui Centauri dicti ſunt, habitantes ſecundum Pelium montem.* Lapithæ autem vicini Centauris.

117. *Greſſus glomerare.*] Quaſi colligere, reductis & replicatis anterioribus cruribus: dum poſteriora tenduntur & explicantur.

118. *Æquus uterque labor.*] Par laus, atque difficultas in utraque arte: ſive aurigandi, quæ fuit ars Erichthonii; ſive equitandi, quæ fuit ars Lapitharum.

120. *Quamvis ille*, &c.] Agitur hic de delectu equi admiſſarii, *etalon.*

121. *Epirum referat*, &c.] De *Epiro*, equorum feraci, G. 1. 59. *De equo Neptuni*, G. 1. 14. *Mycenæ*, urbs in Argia Peloponneſi regione, Argis vicina: utraque equis nobilis.

124. *Denſo pingui.*] Denſa pinguedine; duplex adjectivum, pro ſubſtantivo & adjectivo: ut G. 1. 393. *Aperta ſerena*, & alibi ſæpe.

126. *Pubentes herbas.*] Non teneriores, aut duriores, ſed ſucci plenas; qualis eſt homo adultâ ætate, cum pubeſcit.

130. *Concubitus primos jam nota voluptas.*] Pugnant hæc verba, *primos* & *jam nota.* Niſi juxta alios intelligamus *primos*, non omnino de primo concubitu; ſed tantum de primo & novo anni cujuſque redeuntis.

134. *Zephyrum.*] De vento illo occidentali, Ecl. 5. 5.

135. *Uſus.*] Trajectus, via: ut Æ. 2. 453. *Limen erat, cæcaque fores, & pervius uſus Tectorum inter ſe Priami.*

Non

Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fugâ, fluvioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina: muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæq; tegant, & ſaxea procubet umbra.
Eſt, lucos Silari circa, ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum, volitans, cui nomen aſilo
Romanum eſt, œſtron Graii vertere vocantes:
Aſper, acerba ſonans: quo tota exterrita ſylvis
Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concuſſus, ſylvæque, & ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno peſtem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior inſtat)
Arcebis gravido pecori; armentaque paſces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.
Poſt partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas & nomina gentis inurunt:
Et quos, aut pecori malint ſubmittere habendo,
Aut aris ſervare ſacros, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad ſtudium atq; uſum formabis agreſtem,
Jam vitulos hortare, viamque inſiſte domandi:
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici ſubnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio aſſuerint; ipſis è torquibus aptos
Junge pares, & coge gradum conferre juvencos.
Atque illis jam ſæpe rotæ ducantur inanes

Nullus patiatur eas trahere juga gravium plauſtrorum, aut viam trajicere ſaltando, aut percurrere prata celeri curſu, aut innatare fluviis rapidis. Paſcantur in ſpatiis apertis ſylvarum, & juxta tumentia flumina: ubi ſit muſcus, & ripa virens herbis; & ubi antra tegant equas, *& umbra rupium incumbat. Circa ſylvas Silari, &* circa *Alburnum virentem ilicibus, eſt plurima volitans* muſca, *quæ Romanis nominatur aſilus, Græci appellantes interpretati ſunt œſtrum: aſpera & acerbe murmurans, quâ armenta tota territa fugiunt è ſylvis, aër ſonat percuſſus mugitibus, & ſylvæ, & ripæ Tanagri aridi. Per hoc monſtrum Juno exercuit olim iram horribilem, inferens perniciem juvencæ* filiæ *Inachi. Expelles quoque illum* aſilum *à gravidis matribus, nam importunior ingruit mediâ æſtate: & paſces armenta* quando *ſol recens ſurrexit, aut* quando *ſtellæ inducunt noctem. Poſt partum omnis cura transfertur in vitulos: ſtatimque imprimunt* iis *ſigna & nomina gentis, &* notant eos *quos velint; ſive ſeponere ad propagandum armentum, ſive ſervare dicatos ſacrificiis; ſive* quos velint *arare terram, & verſare agrum aſperum glebis ſolutis. Reliqui vituli paſcuntur inter virides herbas. Tu exerce jam tum vitulos, quos erudies ad laborem & uſum ruſticanum: & inſtitue rationem* eos *domandi: dum animi juvenum dociles* ſunt, *dum ætas mutabilis* eſt. *Ac primo circunda collo laxos circulos è tenero vimine: deinde poſtquam colla* prius *libera aſſueverint ſervituti; conjunge* duos *juvencos æquales, alligatos ipſis circulis, & coge eos ſimul incedere. Et jam tum rotæ ſine onere ſæpe trahantur* ab *iis per humum,*

NOTÆ.

146. *Eſt, lucos Silari,* &c.] *Silarus,* nunc *Selo*: Italiæ fluvius in Lucania: quo Lucani à Picentinis dividuntur. *Alburnus.*] Ejus regionis mons, *Alborno*: ex quo monte fluvius oritur. Tanagrus, *Negro*, tenuis, & ideo æſtate fere areſcens. *Ilex*, arbor glandifera, *yeuſe.*

147. *Aſilo Romanum,* &c.] Tabanus, *taon*: muſca boves agitans, veteribus Italis dicta eſt *aſilus*: Græcis οἶστρος.

153. *Inachiæ Juno,* &c.] Io, Inachi fluvii Peloponneſiaci, vel potius Argivorum regis, filia: ut lateret Junonem, à Jove in juvencam converſa eſt, & Junoni petenti dono data: ab ea tradita eſt Argo paſtori in cuſtodiam: qui cum fuiſſet à Mercurio ſopitus & occiſus, Io à Junone œſtro immiſſo agitata, in Ægyptum uſque fugit: ubi implorato Jovis auxilio priſtinam recepit formam, nuptitque regi Oſiridi, & poſt mortem ab Ægyptiis habita eſt pro Dea, ſub Iſidis nomine.

166. *Circlos.*] Syncope pro *circulos*: quemadmodum *ſeclum* & *periclum*, pro ſeculum & periculum.

162. *Aptos.*] Ligatos; ἁπτὰ *ligo*, ut fuſe oſtendimus Ecl. 7. 13.

& illi *imprimant orbitas in ſuperficie pulveris. Poſtea axis è fago laborans ſub magno onere ſtrideat, & temo ex ære trahat rotas ſibi conjunctas. Interim manu colliges juvencis nondum domitis, non ſolum herbas, & frondes edules ſalicum, & ulvam paluſtrem; ſed* etiam *frumenta è* tenera *ſegete. Neque vaccæ partu ſolutæ replebunt tibi* lacte *candida mulctralia, ut* erat *conſuetudo veterum: ſed exhaurient totas mammas ad* alendos *dulces fœtus. Si vero ſtudium magis eſt ad bella, & ad exercitus feroces; aut* ſi magis ſtudium eſt *radere curru amnem Piſæ Alpheum, & impellere currus celeres in luco Jovis: primus labor equi eſt, videre contentiones & arma pugnantium; & ferre plangorem tubarum, & tolerare gemitum rotæ tractæ, & audire in ſtabulo crepitum frænorum: præterea magis ac magis latari blandis laudibus magiſtri, & amare ſonitum palpati colli. Audiat autem iſta, ut primum depulſus eſt à lacte matris: & vice* frænorum *præbeat collum mollibus loris,* adhuc *debilis, imo & tremens, necdum conſidens ætati. At cum quartus annus acceſſerit, tribus jam elapſis, ſtatim incipiat deſcribere gyros, &* incedere *paſſibus numeroſis* ac *ſonantibus: & inflectat alterne commiſſuras crurum,* ita ut *videatur coactus; deinde laceſſat ventos curſu: & currens per campos patentes, quaſi ſolutus fræno, vix attingat pedibus ſuperficiem arenæ. Qualis eſt Aquilo, cum imminet vehemens à ſeptentrionalibus partibus,*

Per terram, & ſummo veſtigia pulvere ſignent.
Poſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec veſcas ſalicum frondes, ulvamq; paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata: nec tibi fœtæ,
More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ;
Sed tota in dulces conſument ubera natos.
Sin ad bella magis ſtudium, turmaſque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Piſæ,
Et Jovis in luco currus agitare volantes;
Primus equi labor eſt, animos atque arma videre
Bellantum, lituoſque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, & ſtabulo frænos audire ſonantes:
Tum magis atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulſus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inſcius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta acceſſerit æſtas;
Carpere mox gyrum incipiat, gradibuſque ſonare
Compoſitis: ſinuetque alterna volumina crurum.
Sitque laboranti ſimilis: tum curſibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix ſummâ veſtigia ponat arenâ.
Qualis hyperboreis Aquilo cum denſus ab oris

N O T Æ.

172. *Faginus.*] E fago, *de hêtre:* Ecl. 1. 1.

175. *Veſcas.*] Edules, quæ tamen excitent. G. 4. 131. *Ulva.*] Herba quælibet paluſtris, ſine certo nomine.

176. *Sed frumenta*, &c.] Servius aliique explicant de farragine, hoc eſt de furfuribus triticeis, & farina hordeacea. Ego de herbis adhuc teneris, & recens ortis. Favent mihi voces, *carpes ſata*, quæ plane herbarum putationem & collectionem notant. Favet præterea monitum Virgilii v. 205. *Tum demum craſſa magnum farragine corpus Creſcere jam domitis ſinito*: ergo farragine interdicit indomitis, de quibus hic agitur. Varro tamen hunc cibum permittit vitulis ſemeſtribus. Virgilius itaque dicendus eſt, aut Varroni eſſe contrarius, aut farraginem domitis copioſe, indomitis ac junioribus parcè tantum permittere. *Fœtæ.*] Vox ambigua, quæ ſæpe gravidas, hic partu jam ſolutas ſignificat. Ecl. 1. 50. *Mulctralia.*] Vaſa mulgendo pecori. Ecl. 3. 30.

180, 181. *Aut Alphea*, &c.] De *Piſa*, urbs an fons tantum fuerit, dubitare videtur Strabo lib. 8. Regio certe fuit, & pars Elidis, ſive Eleæ, in Peleponneſo: in qua *Olympia* urbs, & *Alpheus* fluvius, G. 1. 59. loca ludis Olympicis & Jovis templo, inſignia. Vide ſupra v. 20.

183. *Lituoſque pati.*] *Lituus*, ſpecies incurvæ buccinæ: à cujus ſimilitudine *lituus* quoque dicitur augurum baculus, quo varias cœli regiones deſignabant.

196. *Qualis hyperboreis*, &c.] De *Scythia*, Ecl. 1. 66. De *Aquilone*, ſive *Borea*, vento ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. De *Hyperboreis*, ſeu *Riphæis* Moſcoviæ montibus, G. 1. 240. Dicuntur Hyperborea, quia ſupra eos & ex iis flare incipit Boreas. Differt *Aquilo Scythia hyemes*, id eſt, nubes in Scythia collectas, meridiem verſus propellit; eaſque *aridas*, quia non ſolvit eas in pluviam, utpote ſiccus & conſtringens.

Incubuit,

Incubuit, Scythiæque hyemes atque arida differt
Nubila: tum ſegetes altæ, campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſummæque ſonorem
Dant ſylvæ, longiq; urgent ad litora fluctus:
Ille volat, ſimul arva fugâ, ſimul æquora verrens.
Hic, vel ad Elei metas & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere jam domitis ſinito: namque ante domandum
Ingentes tollent animos: prenſiq; negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires induſtria firmat,
Quam Venerem & cæci ſtimulos avertere amoris:
Sive boum, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, & trans flumina lata:
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant.
Carpit enim vires paulatim, uritq; videndo
Fœmina: nec nemorum patitur meminiſſe, nec herbæ:
Dulcibus illa quidem illecebris, & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magnâ ſylvâ formoſa juvenca:
Illi alternantes multâ vi prælia miſcent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora ſanguis,
Verſaque in obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu: reboant ſylvæq; & magnus Olympus.
Nec mos bellantes unà ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longéque ignotis exulat oris:
Multa gemens ignominiam, plagaſque ſuperbi

& cum diſſipat procellas Scythiæ & nimbos adhuc *ſiccos: tum ſegetes altæ, & agri* ſpicis *fluctuantes tremiſcunt modico flatu: & cacumina ſylvarum edunt ſtrepitum: & longi fluctus impellunt* ſe *ad litora, Aquilo* autem *ruit; ſimul radens curſu campos, & ſimul mare. Talis* equus, *vel ſudabit, & emittet ore ſpumam ſanguineam, ad metas & magna ſpatia campi Olympici; vel melius trahet collo tenero vehicula Belgica. Tunc denique permitte, ut magnum corpus* eorum, qui jam *domiti* ſunt, *pinguescat denſâ farragine: nam* ſi ſaginentur *antequam domentur, efferent animum ferocem, & comprehenſi recuſabunt pati flagella flexibilia & obtemperare duris frænis. Sed nulla cura magis corroborat* eorum *vires quam impedire coitum & aculeos inſani amoris: ſive boum ſive equorum cultus alicui placet. Et propterea removent tauros longe, & in deſerta paſcua, poſt montem interjectum, & trans latos fluvios. Vel ſervant incluſos interius ad præſepia* pabulo *abundantia. Nam fœmina, dum videtur, paulatim minuit vires, et exhaurit* marem: *nec permittit* ut *meminerit ſylvarum, et pabuli: illa quidem* facit hoc *dulcibus blanditiis: et ſæpe cogit ſuperbos amantes certare inter ſe cornibus. Pulchra juvenca paſcitur in magna ſylva:* tauri vero *illi viciſſim multo ardore miſcent pugnam plagis frequentibus: niger ſanguis tingit membra, et cornua impinguntur converſa* vicissim *in* adverſarium *obnitentem, magno cum gemitu, et ſylva et magnum cœlum remugiunt. Nec ſolent adverſarii manere in eodem ſtabulo: ſed alteruter abit victus, et procul exulat in regione incognita: multum dolens de ignominia,*

NOTÆ.

202. *Elei--campi ſpatia*, &c.] Stadium Olympicum in Elide, de quo G. 1. 59. & G. 3. 20. & modo, v. 181.

204. *Belgica eſſeda.*] Eſſedum, vehiculi genus, tam ad iter, quàm ad bella comparatum. Eo quippe uti ſolitos fuiſſe Britannos in bellis memorat Cæſar, de bello Gall. lib. 4. Quod & vicinis quoque gentibus ut Belgis qui Galliæ partem tertiam occupabant, fuiſſe in uſu colligitur ex aliis auctoribus. De *Farragine*, v. 176.

206. *Ante domandum.*] Vide infra v. 348.

208. *Lupatis.*] Lupatum, frænum aſperrimum, uncis armatum ferreis *lupinorum* dentium formam habentibus; unde nomen eſt.

215. *Uritque videndo.*] Dum videtur. Gerundia enim plerumque vim habent paſſivam. Ecl. 8. 71.

221. *Lavit.*] Dicitur *lavare*, & *lavere*: hic *lavit*, non eſt præteritum à *lavare*, longam enim haberet ſyllabam primam; ſed præſens à *lavere*, atque ita habet brevem.

223. *Olympus.*] Cœlum tranſlative, proprie mons in Theſſalia, de quo, Ecl. 5. 56.

& vulneribus illatis *à feroci victore : & de amica quam perdidit sine ultione : & exit è regnis avorum,* frequenter *retorquens oculos ad stabulum. Exercet igitur suas vires omni curâ, & jacet pernoctans in cubili strato sub duris saxis, comedens frondes hispidas, & juncos acutos : & experitur se : & discit furere in sua cornua obluctans trunco arboris : & impetit aërem ictibus : & proludit ad pugnam arenis sparsis. Deinde postquam robur reparatum est, & vires refectæ, mutat locum, & celeriter incurrit in hostem immemorem. Veluti fluctus, cum cœpit albescere procul in medio mari, & eminus sinuatur : ac veluti volvens se ad litus, resonat horrende inter rupes, & cadit non minor ipsa rupe : at aqua infima ebullit in vortices, & superjicit in altum nigram arenam. Certe omne genus in terris, & hominum, & ferarum, & genus piscium, pecudes, & volucres versicolores, rapiuntur in furorem & ignem : omnes habent eundem amorem. Nullo alio tempore leæna negligens catulos crudelior errat in campis : neque ursi turpes edunt plures cades passim & strages in sylvis : tunc aper* est *crudelis, tunc tigris est pessima : heu ! tunc periculosè inceditur per desertos agros Africæ. Nonne vides, ut tremor quatiat omnia membra equorum, si duntaxat aër advexit* ad nares *notum odorem* fœminæ *? Tunc sane nec frœna aurigarum, nec sæva flagella, nec scopuli & rupes cavæ, neque fluvii interjecti & volventes saxa abrepta vi aquarum, retardant eos. Ipse aper Sabellicus irruit, & acuit dentes, & conculcat terram pedibus, & fricat costas arbore,*

Victoris, tum quos amisit inultus amores :
Et stabula aspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet pernox instrato saxa cubili :
Frondibus hirsutis & carice pastus acutâ :
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit,
Arboris obnixus trunco : ventosque lacessit
Ictibus, & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Post, ubi collectum robur, viresque receptæ,
Signa movet, præcepsq; oblitum fertur in hostem :
Fluctus ut in medio cœpit cum albescere ponto,
Longius ex altoque sinum trahit : utque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit : at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramq; alte subjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt : amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis : nec funera vulgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per sylvas : tum sævus aper, tum pessima tigris :
Heu ! male tum Libyæ solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras !
Ac neque eos jam frœna virûm, neq; verbera sæva,
Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos undâ torquentia montes.
Ipse ruit, denteſque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,

NOTÆ.

228. *Regnis avitis.*] Agris in quibus natus erat, ac veluti dominabatur : sic Ecl. 1. *Mea regna videns mirabor aristas.*

230. *Jacet pernox.*] Servius tamen, & juxta omnium, ut ait, veterum exemplarium fidem Pierius, legunt *pernix* : & explicant, *perseverans*, à pernitendo. At *pernix* nusquam habet hanc significationem, & ubique celeritatem notat : ut supra, v. 93. *Pernix Saturnus*, & Æ. 4. 180. *Pedibus celerem & pernicibus alis.* Celeritas autem, huic tauro, mœrenti ac fesso, non convenit : legatur itaque *pernox*, cum utroque Scaligero.

231. *Carice.*] Planta ex arundineo genere, Gallicè non nominata : de qua Ecl. 3. 20.

236. *Signa movet.*] Metaphora à bellis hominum, qui, cum castra movent, signa terræ defixa avellunt, alioque transferunt.

241. *Subjectat.*] *Superjicit* : & notavimus Ecl. 1. 46. præpositionem *sub* in compositis aliquando significare *super*.

249. *Libyæ.*] Africæ pars est, quæ vulgo pro Africa tota sumitur. G. 1. 241.

251. *Odor attulit auras.*] Commutatio : id est, aura, sive aër impulsus attulit odorem.

255. *Sabellicus sus.*] Vel aper, vel sus domesticus, è Sabinorum, vel Sabellorum regione, Romæ vicina, Æ. 7. 665.

Atque

Atque hinc atq; illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæcâ ſerus freta: quem ſuper ingens
Porta tonat cœli, & ſcopulis illiſa reclamant
Æquora: nec miſeri poſſunt revocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid Lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tranſq; ſonantem
Aſcanium: ſuperant montes, & flumina tranant:
Continuoq; avidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum, ſtant rupibus altis,
Exceptantque leves auras: & ſæpe ſine ullis
Conjugiis, vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos & depreſſas convalles
Diffugiunt: non, Eure, tuos, neq; Solis ad ortus,

& ex utraque parte indurat humeros ad plagas. Quid facit juvenis, cujus in oſſibus durus amor excitat ignem? ſcilicet vigilans per obſcuram noctem trajicit natatu fretum agitatum ſubita tempeſtate: ſuper ejus caput *magna porta cœli tonat, & mare impactum rupibus ſonat: nec miſeri parentes poſſunt* cum *impedire, nec* ipſa *inſuper amica peritura crudeli morte. Quid, lynces maculoſæ Bacchi, & genus acre luporum & canum: quid, fugaces cervi, quanta gerunt bella? Notabilis eſt tamen præ cæteris furor equarum. Et vero Venus ipſa immiſit illis* hunc *furorem, quo tempore equæ Potniades devoraverunt maxillis membra Glauci. Amor rapit illas trans Gargara, & trans rapidum Aſcanium: tranſcendunt montes, & trajiciunt fluvios: ſtatimque, poſtquam ignis exarſit* in *medullis avidis, præſertim vere (quia vere calor redit in oſſa) illæ omnes ſtant in altis rupibus obvertentes ora ad Zephyrum, excipiuntque levem aërem: & ſæpe ſine ullo concubitu, gravidæ vento,* quod *mirum* eſt *dictu, currunt per ſaxa, & rupes, & valles humiles: non ad* ortum *tuum, ô Eure; neque ad ortum Solis,*

NOTÆ.

258. *Quid juvenis*, &c.] Leander juvenis ex Abydo Aſiæ oppido, cum Heronem puellam, Veneris ſacerdotem, è Seſto Thraciæ oppido, deperiret: clam noctu trajiciebat natatu fauces Helleſponti, inter utrumque oppidum interjectas; ſed aliquando viribus deſtitutus, ac tempeſtate oppreſſus interiit. Cadaver cum eſſet ad litus Thraciæ delatum, Hero doloris impatientia ex ipſa arce in mare ſe præcipitem abjecit. De *Seſto*, *Abydo*, *& Helleſponto*, G. 1. 207.

261. *Porta cœli.*] Eſt juxta Manutium aër nubibus plenus: juxta alios, oriens, quia inde Solis incipit motus: juxta alios ipſa nubes, ex qua portæ inſtar hiſcente, fulmen erumpit. Juxta Cerdanum optime, regia, ſive templum Jovis. Nam Jupiter à poëtis quaſi è templo fulminare fingitur. Lucret. l. 1. 1096. *Cæli tonitralia templa.* Silius. l. 1. 136. *Tonat alti regia cæli.*

264. *Lynces.*] Species luporum cervariorum, de quibus Ecl. 8. 3. Has, ut & tigres, currui Bacchus alligavit.

267. *Glauci Potniades*, &c.] Glaucus, Siſyphi filius, è Potnia Bœotiæ vico; cum equas ſuas, quo eſſent velociores, à coitu cohiberet; Venus indignata tantum iis furorem immiſit, ut dominum laniarint.

269. *Gargara --- Aſcanium.*] *Gargara*, pars Idæ montis, & oppidum in Troade. *Aſcanius*, Bithyniæ fluvius in Aſia. Hic pro quolibet monte & fluvio.

273. *Ore omnes verſæ*, &c.] Equas in Luſitania circa Olyſſiponem ex vento concipere memorant Solinus, Columella, Varro. Fabulam putat Juſtinus, remque detorquet ad pernicitatem equorum Galleciæ & Luſitaniæ. Virgilius, duce Ariſtotele, ex illo conceptu non verum fœtum, ſed lentum virus ſtillare ait: idque vocant *hippomanes* ab equi furore; ἵππος enim *equus*, & μανία *furor*. Eſt etiam *hippomanes*, caruncula, quæ fronti pulli adnaſcitur: utrumque venenatum creditur.

277. *Non, Eure, tuos*, &c. *in Boream*, &c.] Alii ſic interpretantur: Non ad Eurum, ſed ad Boream, &c. Ego ſic: Non ad Eurum, neque ad Boream, &c. Quia ſcriptorum maxima pars videtur hanc vim uni Zephyro tribuere: ut & ipſe Virgilius; *Ore omnes verſæ in Zephyrum.* De *Zephyro*, vento occidentali, Ecl. 5. 5. De *Borea*, ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. De *Auſtro*, meridionali, Ecl. 2. 58. De *Euro*, orientali, G. 1. 371. *Caurus*, ſive *Corus*, ſpirat inter ſeptentrionem & occaſum.

neque *ad Boream & Caurum*; *neque ad eam partem, unde oritur Auſter nigerrimus, &* unde *contriſtat aërem pluvia tempeſtate. Poſt hunc denique* conceptum *diſtillat è partibus genitalibus viſcoſus liquor, quem paſtores apto nomine vocant hippomanes, quod ſæpe malæ novercæ collegerunt, addideruntque* huic *herbas, & verba malefica. Sed fugit interim, fugit tempus irreparabile: dum ferimur circa ſingula, correpti amore. Hoc ſufficit armentis. Supereſt ſecunda pars laboris,* nempe *tractare greges lanigeros, & capellas hirſutas, hoc difficile* eſt; *hinc ſperate gloriam, ô ruſtici laborioſi. Nec dubito animo, quam ſit difficile ſuperare ſermonis* dignitate *iſta argumenta, & addere hoc ornamentum rebus vilibus. Sed amor ſuavis rapit me per altiſſimas ſolitudines Parnaſſi: placet ire per ea culmina, per quæ nulla orbita veterum deflectit facili inclinatione* ad *Caſtaliam* undam. *Nunc, ô veneranda Pales, nunc canendum eſt magna voce. Principio, jubeo ut oves comedant herbam in mollibus ſtabulis, donec æſtas frondoſa paulatim redit: &* ut colonus *tegat duram terram multâ paleâ, et manipulis filicum, ſub* ipſis ovibus; *ne rigor frigidus* terræ *lædat pecus tenerum, & importet ſcabiem ac turpes podagras. Poſtea diſcedens ab ovibus, jubeo ut præbeat capris arbutos virides, & det aquam recens* hauſtam; *& ut ſtabula* tuta *à ventis, objiciantur Soli hyemali, verſa ad meridiem: cum frigidus Aquarius jam demum occidit, & aquam emittit ſub extremum annum.*

In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluvio contriſtat frigore cœlum. 279
Hinc demum, Hippomanes vero quod nomine dicunt
Paſtores, lentum diſtillat ab inguine virus.
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore. 285
Hoc ſatis armentis: ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtaſque capellas:
Hic labor; hinc laudem fortes ſperate coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnaſſi deſerta per ardua dulcis 291
Raptat amor: juvat ire jugis, quà nulla priorum
Caſtaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore ſonandum.
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam 295
Carpere oves, dum mox frondoſa reducitur æſtas:
Et multâ duram ſtipulâ filicumque maniplis
Sternere ſubter humum: glacies ne frigida lædat
Molle pecus, ſcabiemq; ferat; turpeſque podagras.
Poſt, hinc digreſſus, jubeo frondentia capris 300
Arbuta ſufficere, & fluvios præbere recentes;
Et ſtabula à ventis hyberno opponere Soli
Ad medium converſa diem: cum frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.

NOTÆ.

279. *Pluvio frigore.*] Auſter non eſt frigidus, ſed calidus atque humidus: unde *frigus* hic pro pluvia tempeſtate uſurpatur: ut *hyems* ſæpe, pro æſtiva etiam tempeſtate. G. 1. 321. *Ferret hyems culmumque levem paleaſque volantes.*

280. *Hippomanes.*] Supra v. 273.

286. *Hoc ſatis armentis: ſuperat*, &c.] II. PARS. *De cuſtu ovium & caprarum.* Præcepta continet quatuor. I. *De hyberna utriuſque gregis curatione*, v. 295. II. *De æſtiva utriuſque cura, & meridiana ac ſerotina paſtione*, v. 322. III. *De lanificio*, v. 384. IV. *De lactis proventu*, v. 394.

291. *Parnaſſi.*] De eo monte Phocidis, Ecl. 6. 29. Cujus in radicibus *Caſtalia* eſt, ſive fons Caſtalius, Muſis ſacer. De *Pale*, Dea pabuli, ſupra v. 1.

297. *Filicumque maniplis.*] Filix, *fougere*, nota herba.

301. *Arbuta.*] Sunt proprie fructus arbuti: hic ſumuntur pro ipſa arbuto, *Arboiſier*: quæ arbor inter caprarum pabula numeratur à Colum. l. 7. *Ea ſunt arbutus, cytiſus agreſtis*, &c. Vide Ecl. 3. 82.

303. *Olim.*] Vulgo tempus ſignificat præteritum, aut futurum: aliquando præſens, aut indefinitum: ut hic, & Æn. 5. 125. *Quod tumidis ſubmerſum tunditur olim fluctibus.* Et alibi. Tunc autem ſignificat, *aliquando*, *ſæpe*, *denique*, &c.

304. *Extremoque irrorat Aquarius anno.*] Annum exprimit eum, qui à Martio menſe numerari incipit; & ſic, definit in Januarium & Februarium: Aquarius autem oritur Januario, cadit Februario menſe. *Aquarius*, dicitur Ganymedes, Trois filius, quem Jupiter, aquilâ tranſvectum in cœlum, ſuis poculis præfecit: unde urnam habet, aquam fundentis ſitu: de eo, Æ. 5. 250.

Hæ

Hæ quoque non cura nobis leviore tuendæ,
Nec minor uſus erit: quamvis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Denſior hinc ſoboles, hinc largi copia lactis.
Quam magis exhauſto ſpumaverit ubere mulctra;
Læta magis preſſis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, ſetaſque comantes;
Uſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur vero ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrenteſq; rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta, ſuoſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem ventoſque nivales,
Quo minus eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertes: victumque feres, & virgea lætus
Pabula: nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At vero, Zephyris cum læta vocantibus æſtas,
In ſaltus utrumq; gregem atque in paſcua mittes:
Luciferi primo cum ſidere, frigida rura
Carpamus: dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Inde, ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ;
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam:
Æſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem:

Hæ quoque capræ *non colendæ ſunt à nobis minore ſtudio, nec minor erit utilitas* ex iis: *etſi Mileſia vellera* ovium, *imbuta Tyriâ purpurâ, magno* pretio *vendantur. E capris ſoboles frequentior* eſt, *& largior abundantia lactis: quanto magis mulctrale ſpumaverit, uberibus exhauſtis; tanto copioſius lac fluet ex uberibus preſſis. Interea* paſtores *etiam ſecant barbas, & pilos canos, & ſetas longas hircorum Libycorum, ad uſus bellorum, & ad veſtes pauperum nautarum.* Capræ *autem comedunt arbores & cacumina Lycæi, & rubos ſpinoſos, & dumos qui amant* loca *edita: & ipſæ meminerunt redire in ſtabula, & eo deducunt ſuos* fœtus; *& vix tranſiliunt limen, uberibus onuſtis* lacte. *Itaque omni cura defendes* ipſas *à frigore & ventis nivalibus; quo minus ipſæ provident mortali indigentiæ: portabiſque libens cibos & pabula è virgis, nec claudes* ipſis *fœnile per totam hyemem. At vero cum grata æſtas* imminebit, *Zephyro invitante;* tum *induces utrumque pecus* ovium & caprarum *in ſaltus & in paſcua: ſub primum ortum Luciferi* fac ut *paſcantur campos ſubfrigidos: dum mane novum* eſt, *dum herbæ candidæ ſunt, et ros in teneris herbis jucundiſſimus eſt pecudibus. Deinde cum quarta diei hora induxerit ſitim, et cicadæ querulæ fatigabunt ſtridore* ſuo *arbores: jube ut greges circa puteos, aut circa profunda ſtagna, bibant aquam currentem canalibus* factis *ex ilice. At ſub medium diem,* jube *ut quærant opacam vallem:*

NOTÆ.

306. *Mileſia*, &c.] Miletus, urbs in finibus Ioniæ & Cariæ: lanarum proventu celebrata. De *Tyro et purpura*, G. 2. 506.

311, 312. *Incanaque menta Cinyphii*, &c.] *Incana* affirmat, augetque: ut Æ. 6. 809. *Incanaque menta regis Romani*, Numæ, qui annos 80. natus deceſſit. *Tondent.*] Priſcianus ſumit paſſive pro *tondentur*; & *hirci*, accipit in nominativo: commodius tamen active legetur; & *hirci*, in genitivo; ſuppreſſo nominativo, *paſtores. Cinyphii.*] Africani. Cinyps eſt Ptolemæo Africæ fluvius, prope Garamantes; ubi hirci ſunt villoſiſſimi.

313. *Uſum in caſtrorum*, &c.] Ex hircorum pilis cilicia texuntur: vel ad nautarum militumque veſtes, ſaccos, funes; vel etiam ad tegenda turrium tabulata, ne iis facile ignis, bellicis machinis impactus adhæreſcat. Ita Varro, Philo, &c. De *Lycæo*, monte Arcadiæ, Ecl. 10. 15.

321. *Fœnilia.*] Loca in quibus fœnum includitur, non ſunt claudenda: id eſt, ex iis ſemper educendum eſt fœnum ad alendas capras. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. De *Lucifero*, ſtella Veneris, Ecl. 6. 86.

327. *Quarta ſitim*, &c.] Horas inæquales intelligit, quæ diem quemlibet in duodecim partes dividunt, ab ortu Solis ad occaſum; & noctem quamlibet duodecim in partes. Quo ſenſu meridies *ſexta* hora eſt; *quarta* nonæ noſtræ reſpondet. De *cicadis*, *cigalles*, Ecl. 2. 13. De *arbuſtis*, Ecl. 1. 40.

330. *Ilignis.*] Ex ilice factis. *Ilex* arbor glandifera, *yeuſe.*

Sicubi

ſi alicubi magna quercus Jovis antiquâ firmitate porrigit ingentes ramos; aut ſi alicubi obſcura multis ilicibus ſylva explicat ſacram umbram. Poſtea jube ut famuli *iterum dent* illis *dulcem potum, & iterum ducant* illos *paſtum, ſub occaſum Solis: cum Veſper frigidus mitigat* calorem *aëris, et cum Luna humida reparat arbores, et cum litora perſtrepunt* voce *halcyonis, et ſpinæ* cantu *acanthidis. Cur dicam verſu paſtores Numidiæ, cur paſcua, et pagos conſtantes paucis caſis? Sæpe grex paſcitur noctu diuque, et per totum ſpatium menſis; inceditque per longas ſolitudines, ſine ullis ſtabulis: tanta eſt vaſtitas camporum. Paſtor Numida trahit ſecum omnia, et domum, et larem, et arma, et canem Amyclæum, et pharetram Cretenſem. Non aliter ac fortis Romanus in patrio exercitu, cum ingreditur viam ſub graviori onere, et obſtat hoſti caſtris ordine diſpoſitis, antequam expectetur. At non* ſic fit, *ubi ſunt Scythiæ gentes, et Mæotica palus, et Danubius turbidus volvens flavas arenas:*

Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
Solis ad occaſum: cum frigidus aëra Veſper
Temperat, & ſaltus reficit jam roſcida Luna,
Litoraq; halcyonem reſonant, & acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctemq; & totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecus longa in deſerta ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet: Omnia ſecum
Armentarius Afer agit; tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Creſſamque pharetram.
Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cum carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mœoticaque unda,
Turbidus, & torquens flaventes Iſter arenas:

N O T Æ.

332. *Jovis quercus*, &c.] Quomodo ſacra ſit Jovi, Ecl. 7. 13. Monet Servius non eſſe mentem Virgilii, ut greges in ſacros lucos deducantur, quod nefas erat; ſed hic *quercum Jovis*, & *ſacram umbram*, generalia eſſe, non ſpecialia epitheta: quia generatim omnis quercus Jovi, & omne nemus Dianæ ſacratum eſt.

336. *Veſper.*] Stella Veneris, Ecl. 6. 86. De *halcyone*, ave, ejuſque fabula, G. 1. 399. *Acanthis*, vel *carduelis*, avis, *chardonneret.*

339. *Libya.*] Libya generatim Africam ſignificat, G. 1. 241. Tamen hi paſtorum mores præcipue pertinent ad eam Africæ partem litoralem, quæ *Numidia* vocata eſt: cujus incolæ *Numidæ* vel *Nomades*, a νομὴ *paſcuum*; quia paſtioni pecorum addicti.

340. *Mapalia.*] Salluſtius. *Ædificia Numidarum, quæ mapalia illi vocant: oblonga, incurvis lateribus tecta: quaſi navium carinæ ſunt.* Ab his non fere differunt *magalia*, de quibus Æn. 1. 425. *Miratur molem Æneas, magalia quondam*; niſi quod hæc vox primam habet longam, illa brevem.

344, 345. *Laremque --- Amyclæumque canem*, &c.] De *Laribus* & *Penatibus*, Æ. 2. 717. *Amyclæ*, urbs Laconiæ, celebris canum genere & venatu, de quâ ſupra, v. 89. *Creſſa*, e Creta, inſula Mediterranei maris, cujus incolæ ſagittandi induſtria memorabiles.

347. *Injuſto ſub faſce.*] Quia plus æquo gravis eſt. Sexaginta fuiſſe librarum à Vegetio memoratur. Quarum autem eſſet rerum, patet ex Cicer. Tuſcul. l. 2. 37. *Quis labor, quantus agminis? ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad uſum velint, ferre vallum. Non ſcutum, gladium, in onere noſtri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus.*

348. *Hoſti Ante expectatum*, &c.] Vulgo referunt *hoſti* ad *ſtat*; hoc ſenſu; *ſtat hoſti, obſtat hoſti.* Iidemque *ante expectatum*, vertunt, *antequam expectetur*; ut ſupra v. 206. *ante domandum* pro, *antequam dometur.* Quo exemplo dixit Silius, imitator Virgilii, l. 2. v. 31. *Dabitur tibi copia noſtri, ante expectatum.* Habent tamen exemplaria nonnulla *hoſtem*, non *hoſti*: atque ita legit Vegetius l. 1. de re milit. & interpretatur, *ante hoſtem expectatum*, id eſt, *ſperatum, optatum*: ut animoſam Romanorum audaciam notet.

349. *Scythiæ gentes*, &c.] De iis, Ecl. 1. 66. *Mœotica unda.*] Palus Mœotis, *mar bianco:* ultra pontum Euxinum, à quo per Cimmerium Boſphorum diſtinguitur; Tanaim fluvium excipiens. Primam habet ſyllabam brevem apud Ovid. Triſt. 3. 12. 2. *Longior antiquis viſa Mœotis hyems. Iſter.*] Danubius, de quo G. 2. 497.

Quaque

Quaq; redit medium Rhodope porrecta ſub axem.
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta: neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu late, ſeptemque aſſurgit in ulnas.
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquam diſcutit umbras:
Nec cùm invectus equis altum petit æthera; nec
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ:
Undaque jam tergo ferratos ſuſtinet orbes,
Puppibus illa prius patulis, nunc hoſpita plauſtris:
Æraque diffiliunt vulgo, veſteſque rigeſcunt
Indutæ, cæduntque ſecuribus humida vina,
Et totæ ſolidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non ſecius aëre ningit:
Intereunt pecudes: ſtant circumfuſa pruinis
Corpora magna boum: confertoque agmine cervi
Torpent mole novâ, & ſummis vix cornibus extant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterq; rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus ſecura ſub altâ

& ubi Rhodope reflectitur tendens ad medium ſeptentrionem. Illic continent pecora clauſa in ſtabulis: nec ullæ apparent, aut herbæ in agris, aut frondes in arboribus: ſed terra jacet late deformata cumulis nivium, & alta glacie, & tumeſcit ad uſque ſeptem cubitos. Semper eſt hyems, ſemper Cauri proſtantes frigus. Præterea nunquam Sol diſſipat umbras pallidas: nec quando conſcendens currum aſcendit in altum cœlum; nec quando lavat rubris aquis Oceani currum cadentem. Cruſtæ ſubitæ conſtringuntur in currenti fluvio: & unda nunc portat dorſo ferratas rotas; illæ quidem *ante excipiens latas naves; nunc* excipiens *plauſtra.* Vaſa *ærea paſſim franguntur, & veſtes indutæ congelantur;* & homines *rumpunt ſecuribus vina* prius *liquida, & totæ lacunæ convertunt* ſe *in duram glaciem, & gutta horrida dureſcit in barbis impexis. Interim non ſegnius nix cadit per totum aërem: moriuntur pecora: magna boum corpora ſtant circumdata nivibus: & cervi preſſo agmine torpent* ſub *novo onere, & vix eminent extremis cornibus.* Incolæ *non perſequuntur illos timidos immiſſis canibus, aut ullis laqueis, aut formidine pennarum rubrarum; ſed cominus feriunt ferro* eos, *dum propellunt pectore oppoſitum cumulum* nivis, *& occidunt* eos *alte rudentes, & læti referunt magno clamore.* Scythæ *ipſi ſecure & quiete vivunt in excavatis ſpeluncis,*

NOTÆ.

351. *Redit medium Rhodope*, &c.] Mons ille Thraciæ, in orientem extenditur, ibique conjungitur cum Hæmo; tum inde abſcedens, ſeptentrionem verſus quaſi regreditur. De *axe*, ſeu polo ſeptentrionali, G. 1. 240.

355. *Septem---in ulnas.*] *Ulna*, à Græco ὠλένη eſt proprie *cubitus*; ſive ſpatium à flexu cubiti ad medii digiti partem extremam: atque ita hic ſumitur. Latius etiam interdum ſumitur, pro ſpatio brachii utriuſque extenſi. Notandum autem hunc rigorem hyemis, noctiſque perpetuitatem, non convenire proprie Scythiæ & Mœoticæ regioni; ſed iis tantum partibus, quæ ad polum accedunt propius: ſub quo probant Geographi annum die unicâ, unicâ item nocte conſtare, utraque ſemeſtri. Igitur hyperbolica eſt hæc deſcriptio, & *nullæ frondes, nullæ herbæ* ſunt, *raræ frondes et herbæ, Cauri*, venti inter ſeptentrionem & occaſum ſpirantes.

359. *Rubro æquore.*] Non mari orientali, quod vulgo rubrum dicitur, & Erythræum; ſed occidentali, quod à colore decedentis ſolis rubeſcere videtur.

365. *Vertere lacunæ.*] Foſſæ, in quibus aquæ pluviæ, aliæque colliguntur. *Vertere*: verſæ ſunt, verterunt ſe: ut alibi paſſim.

366. *Stiria.*] Gutta, diminutivum eſt *ſtilla*.

367. *Non ſecius.*] Non ſegnius, G. 2. 277.

372. *Puniceæ formidine pennæ.*] *Formido*, linea, aut funiculus erat, cui plumæ implicabantur variis tinctæ coloribus, ad feras terrendas, ut in retia agerentur. De colore *puniceo*, ſplendidè rubente, Ecl. 5. 17.

374. *Rudentes.*] Hanc vocem tribuit hic *cervis*. Æ. 7. 16. *Leonibus*. Æ. 8. 284. *Caco ſemiſero*. Perſius Sat. 3. 9. *Aſino*: ſed Perſius primam producit, quam corripit Virgilius: *Fundor, ut Arcadiæ pecuaria rudere credas.*

Otia

ſub profunda terra : & inſerunt focis, injiciuntque flammis quercus accumulatas & ulmos integras. Illic traducunt noctem ludendo, & imitantur vini potum fermento & baccis acidis. Sic genus hominum indocile, ſuppoſitum Boreali ſeptentrioni, perflatur Riphæo vento : et tegitur circa *corpora fulvis villis animalium. Si ſtudes lanæ : primo ſint procul ſylvæ ſpinoſæ, et lappæ, et tribuli : fuge pabula* nimis *pinguia, et ſtatim elige greges :eneris pilis candidos. Rejice autem illum arietem, etſi ipſe ſit candidus, cui lingua ſolum nigra eſt ſub humido palato : ne denigret maculis fuſcis vellera fœtuum : et elige alium in campo pleno* ovium. *Sic Pan Deus Arcadia, ſi fas eſt credere, decepit te, ô Luna, captam dono niveæ lanæ : invitans te in altam ſylvam : nec tu aſpernata es invitantem. At qui ſtudet lacti, ille manu inferat in præſepia cytiſum, et copioſas lotos, et ſalſas herbas : inde magis appetunt potum, et magis implent mammas, et relinquunt in lacte ſecretum ſaporem ſalis. Multi hœdos jam ſeparatos arcent à matribus,*

Otia agunt terra : congeſtaque robora, totaſque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo ſeptem ſubjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro :
Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.
Si tibi lanicium curæ : primum aſpera ſylva,
Lappæque tribulique abſint : fuge pabula læta :
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum; plenoque alium circumſpice campo.
Munere ſic niveo lanæ, ſi credere dignum eſt,
Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans : nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, cytiſum, lotoſque frequentes
Ipſe manu, ſalſaſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam excretos prohibent à matribus hœdos,

NOTÆ.

380. *Fermento, atque acidis----ſorbis.*] Deſignat duplicem ſpeciem liquoris, qui vini defectum ſupplet in frigidioribus plagis. Primus fit *fermento*, id eſt, fermentatione hordei, tritici, avenæ : cum ſcilicet certo quodam calore medicata grana turgeſcunt & aceſcunt ; qui duo ſunt effectus fermenti : quod ideo ſic appellatur, à *ferveo*, quaſi *fervimentum :* & ſic fere ceresiſia fit, *la biere*. Alter liquor exprimitur è baccis fructibuſque acidioribus contuſis, qualia ſunt poma, pyra, corna, ſorba : *le cidre*, &c.

381. *Hyperboreo ſeptem*, &c.] De nomine *Hyperboreo*, ſupra v. 196. De nomine *ſeptemtrionum* variæ ſunt ſententiæ : probabilior illa, quæ Varronis eſt : ita dici à *bobus* qui *teriones* olim vocati ſunt, quia in aratione terram terunt. Signum enim illud Boreale, quod *urſum majorem* appellamus, ruſtici antiquitus *plauſtrum majus* appellavere : ob ſeptem ſtellas, in eo maxime conſpicuas ; & in plauſtri, aut junctorum boum formam diſpoſitas. Vicinumque ſignum dixerunt *Booten :* quia boves illos, ſive plauſtrum, præ ſe agere videtur.

382. *Riphæo Euro.*] De *Riphæis* montibus Moſcoviæ, valde ſeptentrionalibus, G. 1. 240. *Eurus*, ventus eſt orientalis, iiſque montibus ingruit, qua parte vergunt ad orientem : neque enim tota illa montium compages recto ordine ad polum tendit, ſed longe lateque porrigitur.

385. *Lappæque, tribulique*, &c.] *Lappa, glouteron ; tribulus*, herba è carduorum genere, ſine Gallico nomine : de iis jam G. 1. 153.

Fuge pabula læta.] Quia ſuccus omnis ex hoc cibo in adipem abit, non in lanam.

388. *Nigra ſubeſt*, &c.] Plinius l. 8. 47. *Arietum maxime ſpectantur ora : quia cujus coloris ſub lingua habuere venas, ejus et lanicium eſt in fœtu : variumque, ſi plures fuere.*

392. *Pan Deus*, &c.] De *Pane* Ecl. 2. 31. Macrobius fabulam teſtatur ſumptam è Nicandro, qui Georgicorum antiquus ſcriptor fuit. Ita narrat Probus, ut velit Pana, amore Lunæ percitum, ei mediam gregis ſui partem muneris loco obtuliſſe : hanc elegiſſe oves candidiſſimas : atque ita deceptam fuiſſe, quod eſſet pars illa deterior. Aliter alii : nempe Pana ſe in arietem candidiſſimum transformaſſe : Lunamque formæ candore deceptam ac ſequentem abduxiſſe in ſylvas, ac vitiaſſe.

394. *Cytiſum, lotoſque.*] De *Cytiſo*, Ecl. 1. 79. De *loto*, G. 2. 84.

Primaque

Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere horiſque diurnis;
Nocte premunt: quod jam tenebris & ſole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor,
Aut parco ſale contingunt, hyemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed unà
Veloces Spartæ catulos, acremque Moloſſum
Paſce ſero pingui: nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſuſque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros;
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylveſtribus apros
Latratu turbabis agens: monteſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit;
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere & umbræ,
Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
Fovit humum: cape ſaxa manu, cape robora, paſtor,
Tollentemque minas & ſibila colla tumentem
Dejice: jamque fugâ timidum caput abdidit alte;
Cum medii nexus extremæque agmina caudæ

cingendo extremum os loris ferratis. Quod expreſſerunt lactis *ſub ortum diei, & per horas diei; id coagulant per noctem: quod* expreſſerunt *ſub noctem, & Sole occidente; id paſtor ferens in caniſtris circa lucem vadit in urbem: aut condiunt moderato ſale, & reſervant in hyemem. Nec tibi ultima ſit cura canum: ſed ſimul ale ſero pingui celeres canes Spartæ, & fortes Moloſſos. Illis cuſtodientibus, nunquam timebis ſtabulis nocturnum latronem, aut incurſiones luporum, aut inquietos Hiſpanos à tergo* ingruentes. *Sæpe etiam perſequeris curſu pavidos onagros; urgebiſque canibus leporem, & canibus damas. Sæpe inſequens exturbabis latratu apros ejectos è cubilibus ſylveſtribus, & per montes altos impelles clamoribus magnum cervum in retia. Diſce etiam urere in ſtabulis cedrum odoratam, & fugare galbaneo odore perniciоſos chelydros. Sæpe, vel vipera tactu noxia latuit ſub præſepibus male purgatis, & territa fugit lucem; vel coluber, peſtis infeſta bobus, ſolitus ſubire tecta atque umbracula, & infigere venenum pecori, incubuit terræ: cape manu lapides, cape fuſtes, ô paſtor: & deturba tollentem minas ac tumentem ſibilanti collo: jamque fugiens occuluit profunde timidum caput, cum compage media* corporis, *& motus extremæ caudæ abrumpitur,*

NOTÆ.

402. *Exportans calathis adit*, &c.] Æ. 7. 805.

404. *Nec tibi cura canum*, &c.] III. PARS. *De cultura canum.* Præceptum unicum de ipſorum cibo: quem, *ſerum*, ſive aquam lactis eſſe jubet: idque vocat *pingue*, quia ejus uſus inducit pinguedinem.

405. *Veloces Spartæ*, &c.] *Sparta* ſive *Lacedæmon*, nobiliſſima totius Peloponneſi urbs, cujus legiſlator Lycurgus fuit. *Moloſſia*, Epiri regio, ſic dicta à Moloſſo, Pyrrhi Epiri regis, & Andromaches Hectoris viduæ filio. Æ. 3. 292. Spartani canes iis reſpondent, quos dicimus *levrieres*: Moloſſi iis, quos dicimus *dogues*.

408. *Iberos.*] Iberi rapinis aſſueti memorantur à Juſtino l. 44. aliiſque ſcriptoribus: iidem ſunt, qui & Hiſpani; ſive id nominis habuerint ab Ibero, *Ebre*, hujus oræ nobili flumine; ſive ab Iberis Aſiæ populis, inter Colchidem & Albaniam ſitis, unde commigraſſe dicuntur.

409. *Onagros.*] Sylveſtres aſinos.

414. *Diſce &*, &c.] IV. PARS. *De rebus pecori infeſtis*: Præcepta continent quatuor. I. Eſt *De fugandis ſerpentibus, vel odorum ſuffitu, vel ſaxis, vel fuſtibus*, v. 414. II. *De ſcabiei cauſis, nempe imbre, frigore, illoto ſudore, ſpinarum vulneribus*: deque *ejus remediis, lotione, unctione, & ſectione ulceris*, v. 444. III. *De febri, ejuſque remedio, nempe venæ apertione*, v. 457. IV. *De peſte, ejuſque effectis latiſſime*, v. 474.

415. *Galbaneoque*, &c.] *Galbanum*, ſuccus eſt, gummi aut turis modo expreſſus è ferula, ſive narthece: cujus nidore ſerpentes fugantur, ex Plin. l. 12. 25. *Chelydrus*: ſerpentis ſpecies, de quo G. 2. 214.

417. *Vipera.*] Serpentis ſpecies; ſic dicta, quaſi *vivipara*; quia ex Ariſtotele Hiſt. anim. l. 1. 6. cum cæteræ ſerpentes ova pariant, una vipera vivum animal parit.

423. *Agmina caudæ.*] Agmen de ſerpente dicitur, quia corporis pars poſt partem ſuccedit, atque *agitur*; inſtar exercitus agminatim pro-

Solvuntur,

& extrema curvatura trahit lentas ſpiras. Eſt etiam malus ille ſerpens in ſylvis Calabriæ, contorquens dorſum ſquamoſum erecto pectore, & magnis maculis notatus ſub *longa alvo: Qui, quandiu aliqui fluvii erumpunt è fontibus, & quandiu terra humida eſt*, propter *ver udum, & Auſtros imbriferos; amat ſtagna, & degens in ripis illic avidus implet fœdam gulam piſcibus & ranis clamoſis: poſtquam aquæ exſiccatæ* ſunt, *& terra hiat calore, emergit in ſiccam terram, & vibrans oculos ignitos, & ſiti exaſperatus, atque impatiens ardoris, furit per agros. Ne mihi tum veniat* in mentem *indulgere dulci ſomno ſub aëre, nec jacere inter herbas in clivo nemoris: quando* ille *renovatus depoſitâ pelle, & juventute reſplendens, aut relinquens in latebris fœtus vel ova, repit erectus ad Solem, & vibrat linguam trifidam. Docebo te etiam cauſas & indicia morborum. Fœda ſcabies corripit oves, cum frigida pluvia profunde penetravit ad vivum, & hyems horrens albâ glacie; vel quando ſudor haſit*, nec *deterſus eſt* ovibus, *poſt tonſuram*; *& quando ſpinæ aſperæ læſerunt* earum *corpora. Propterea paſtores lavant aquis dulcibus totum gregem, & aries humido vellere demergitur in fluvium, & merſus rapitur aquâ profluente:*

Solvuntur, tardoſque trahit ſinus ultimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squamea convolvens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Auſtris,
Stagna colit, ripiſq; habitans hic piſcibus atram
Improbus ingluviem, raniſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræq; ardore dehiſcunt;
Exilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aſperque ſiti, atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas:
Cum poſitis novus exuviis, nitiduſque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Morborum quoque te cauſas & ſigna docebo.
Turpis oves tentat ſcabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cum tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſuſque ſecundo defluit amni:

NOTÆ.

cedentis. Sic tribuitur pluviæ, G. 1. 322. *Cœlo venit agmen aquarum:* quia gutta poſt guttam cadit. Sic tribuitur fluvio, Æn. 2. 782. *Leni fluit agmine Tybris:* quia fluctus poſt fluctum volvitur.

425. *Eſt etiam ille*, &c.] *Cherſydrum* ſignificat, eumque deſcribit è Nicandro: nomen ejus à χέρσος *terra* & ὕδωρ *aqua*, quia in terra & aquis vivit. Ex Solino c. 8. frequentiſſima eſt cherſydris *Calabria*, extrema pars Italiæ meridiem verſus.

429. *Auſtris.*] A meridie flantibus. Ecl. 2. 58.

431. *Ingluviem.*] Sinus eſt gutturis; ſive pellis cava, quâ cibus primo ingeſtus, & adhuc indigeſtus, continetur.

435. *Sub dio.*] Sub divo, *ſub Jove frigido*, inquit Horat. Od. 1. 1. 25. ſub cœlo & aëre: quia Jupiter pro aëre ſumitur: vide G. 2. 325.

436. *Dorſo.*] Vel *dorſo nemoris*, id eſt, clivo & colle nemoroſo, qui in dorſum aſſurgit. Vel, ut vult Mancinellus, *dorſo jacuiſſe*, id eſt, reſupinum jacuiſſe.

437. *Cum poſitis novus exuviis*, &c.] Plinius l. 8. 27. *Anguis hiberno ſitu membranâ corpus obductâ, fœniculi ſucco impedimentum illud exuit, rutiluſque vernat. Exuit autem à capite primum*, &c. Juxta alios pellem exuit, per arcta petrarum foramina tranſeundo.

438. *Catulos aut ova*, &c.] *Catuli*, proprie ſunt canum fœtus; tranſlative, quorumlibet animalium. Videturque dubitare Virgilius, ſitne cherſydrus, *oviparus*, an *viviparus*, quemadmodum de vipera mox diximus. Probabilius oviparus eſt: & hic, *catuli*, ſignificant fœtus ex ovis egreſſos.

439. *Linguis---triſulcis.*] Ariſtoteles de part. animal. l. 2. 17. ſerpentum linguam agnoſcit longam ac bifidam; Poëtæ trifidam: ſive quod in modum cuſpidis conformata triplex habeat acumen; ſive quod ita vibretur celeriter, ut non tantum trifida, ſed triplex etiam appareat: unde Ovid. Met. 3. 39. *Treſque micant linguæ.*

Aut

Aut tonſum triſti contingunt corpus amurcâ,
Et ſpumas miſcent argenti, vivaque ſulfura,
Idæaſque pices, & pingues unguine ceras,
Scillamq; helleboroſq; graves, nigrumq; bitumen.
Non tamen ulla magis præſens fortuna laborum eſt,
Quam ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Ulceris os: alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, & meliora Deos ſedet omina poſcens.
Quin etiam ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Cum furit, atque artus depaſcitur arida febris;
Profuit incenſos æſtus avertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul, aut molli ſuccedere ſæpius umbræ
Videris, aut ſummas carpentem ignavius herbas,
Extremamque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, & ſeræ ſolam decedere nocti;
Continuo ferrò culpam compeſce, priuſquam
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo;
Quàm multæ pecudum peſtes: nec ſingula morbi
Corpora corripiunt; ſed tota æſtiva repente
Spemque, gregemque ſimul, cunctamque ab origine
Tum ſciat, aërias Alpes, & Norica ſi quis (gentem.

aut ungunt acerbâ amurcâ corpus tonſum, & miſcent ſpumam argenti, & ſulphur vivum, & picem Idæam, & ceram pinguem unguento, & ſcillam, & graves helleboros, & nigrum bitumen. Nulla tamen eſt opportunitas magis commoda in his *malis, quam ſi quis poſſit ſecare ferro extremam oram ulceris:* nam *malum creſcit & durat, dum tegitur; quandiu paſtor recuſat admovere vulneribus manum medicam, & otiatur, petens à Diis ſucceſſum meliorem. Præterea, quando dolor penetrans in oſſa intima ovium furit, & febris calida abſumit corpus: prodeſt expellere calorem inflammatum, et inter extremas* ungulas *pedis aperire venam ex qua ſanguis exilit: quomodo ſolent* aperire *Biſaltæ, & ſævus Gelonus; cum fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum, &* cum *bibit lac coagulatum cum ſanguine equorum. Quam* ovem *procul videris, aut quærere ſæpius dulcem umbram, aut mandere negligentius ſummas herbas, aut ultimam incedere, aut reſidere in medio campo inter paſcendum, & ſolam abire nocte* jam *provectâ*; hujus *morbum coërce ſtatim ferro, antequam ſævo contagio gliſcat in turbam,* quæ ſibi *non cavet. Turbo tempeſtatem ferens non ingruit tam denſus, quam frequentes ſunt pecudum morbi: neque morbi invadunt ſingula corpora, ſed tota æſtiva ſtatim, & fœtus, & gregem, & totam gentem ab ipſa origine. Tum* hoc *perſuaſum habebit, quiſquis nunc etiam videbit, poſt tantum tempus, Alpes excelſas, & Norica*

NOTÆ.

448, 449, 450, &c. *Amurcâ.*] Fæx olivarum, vel ſedimentum olei. *Spuma argenti*, aliter *lithargyrium*, quæ materies in argenti fodinis reperitur. Abramus ex Calpurnii Ecl. 5. de vivo argento explicat. *Pix Idæa* id eſt optima, qualis eſt in Ida, ſive Cretæ inſulæ, ſive Troadis monte, duplex enim eſt. *Scilla* vel *ſquilla*, bulbi genus. *Helleborus* vel *helleborum*, ſive *veratrum*, *grave* dicitur, quia olim noxium habitum eſt ac *terribile. Poſtea tam promiſcuum, ut plerique ſtudiorum gratia, ad providenda acrius quæ commentabantur, ſæpius ſumptitaverint.* Plin. l. 25. 5. Purgat, juxta eundem, vomitione, & ſternutamento. *Bitumen* limus eſt, cujus natura vicina ſulphuri. *Vivaque ſulphura*; verſus dactylicus, cujus extrema ſyllaba cum prima verſus conſequentis eliditur. Sic G. 2. 69. *Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida.*

460. *Ima ferire pedis*, &c.] Jubet Columella l. 7. 5. *De talo, vel inter duas ungulas, ſanguinem emitti.*

461. *Biſaltæ quo more*, &c.] Mos ille tribuebatur, non *Biſaltis* duntaxat Thraciæ vel Macedoniæ populis, neque duntaxat *Gelonis*, populis Scythiæ, vel Thraciæ; ſed generatim Scythis, Sarmatis, Getis, & Maſſagetis omnibus: Ita Plinius, Claudianus, &c. *Lac.*] Vel ovium, vel equarum, cujus item apud eos uſus fuit. De *Rhodope*, *Getis*, & *Gelonis*, G. 2. 115.

472. *Tota æſtiva.*] *Æſtiva* & *hyberna*, loca ſunt ubi milites per æſtatem & hyemem degunt: idque à militibus tranſtulit ad greges, qui æſtivis noctibus non continentur in ſtabulis; ſed in paſcuis ſub dio.

474. *Tum ſciat, aërias Alpes*, &c.] V. PARS & ultima, ſive Epilogus. *Deſcriptio ſæviſſimæ peſtis*; quæ tractum omnem Alpinum vaſtaverat, regionem olim paſcuis & pecore feraciſſimam:

Caſtella

caſtella in collibus, & agros Timavi fluvii *Iapidiæ, & regna paſtorum deſerta, et ſylvas longe lateque vacuas. Hic olim dira peſtilentia orta eſt corruptione aëris, & inflammata eſt toto ardore autumni, & interfecit omne genus pecudum, & omne* genus *ferarum, & vitiavit aquas, & fœdavit pabula veneno. Nec modus mortis erat vulgaris: ſed poſtquam ſitis fervida penetrans in omnes venas contraxerat miſera membra; tum humor tabidus exudabat, & convertebat in ſe paulatim* medullam *omnium oſſium putrefactorum morbo. Sæpe in medio ſacrificio Deorum victima ſtans ante aram, dum infula lanea alligatur niveis taniis, cecidit moribunda inter miniſtros ſtupefactos. Aut ſi ſacerdos prius occiderat aliquam cultro: ex ea neque viſcera impoſita aris concipiunt ignem; neque aruſpex interrogatus poteſt reddere reſponſa: & cultri ſuffixi vix colorantur ſanguine, & ſuperficies arena nigreſcit exigua ſanie. Præterea vituli moriuntur in fertilibus paſcuis, & exhalant dulces animas in ſtabulis plenis: Præterea rabies oritur blandis canibus: & tuſſis anhela concutit porcos ægros,* eoſque *ſtrangulat tumente gutture. Equus* aſſuetus *victoriæ cadit, miſer* poſt tot nobilia *exercitia, cibique negligens: & abhorret à potu, & crebro percutit terram ungulis: aures dejectæ* ſunt: *ſudor dubius* eſt *ibidem, et ille quidem frigidus* in iis qui mox *morituri ſunt:*

Caſtella in tumulis, & Iapidis arva Timavi,
Nunc quoque poſt tanto videat, deſertaque regna
Paſtorum, & longe ſaltus lateque vacantes.
Hic quondam morbo cœli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totoque autumni incanduit æſtu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum,
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex, ſed ubi ignea venis
Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus;
Rurſus abundabat fluidus liquor; omniaque in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.
Sæpe in honore Deûm medio ſtans hoſtia ad aram,
Lanea dum niveâ circumdatur infula vittâ,
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.
Aut ſi quam ferro mactaverat ante ſacerdos;
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris,
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates:
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summaque jejunâ ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tuſſis anhela ſues, ac faucibus angit obeſis.
Labitur infelix ſtudiorum, atque immemor herbæ
Victor equus, fonteſque avertitur, & pede terram
Crebro ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret

NOTÆ.

ac licet multo ante Virgilii tempora ſæviiſſet, illius adhuc veſtigia tum reſtabant. *Alpes*, Montes, qui Italiam à Gallia & Germania diſterminant, Ecl. 10. 47. *Norici*. Natio Germanica, in limite Alpium & ultra Alpes: nunc Bavaria, fortaſſe & Auſtria. *Timavus* fluvius Carnorum in ea Venetorum ditione quæ Forojulienſis dicitur, *le Frioul*. Hic olim *Japides*, gens Illyrica, Straboni *Japodes*, E. 8. 6.

481. *Tabo.*] *Tabum*, diminuta vox à *tabes*: quæ liquefactio eſt, rei alicujus ſoliditatem ſolvens: vulgo ſumitur *tabum* pro corrupto ſanguine, nec multum differt à *ſanie*: hic tamen pro corruptione ſumitur. Oritur à Dorica voce τάκω pro τήκω *liquefacio*.

482. *Simplex.*] Non facilis, ex uſu & ordine naturali; ſed violenta ac difficilis. Citatque Servius illud è Salluſtio: *Ne ſimplici quidem morte moriebantur.*

487. *Lanea dum*, &c.] Infula, ut ex Paſchalio, aliiſque conſtat; fuit latior faſcia, lanea & alba: caput non quidem totum operiens, ſed tempora inſtar diadematis cingens: unde vitta ſeu tænia pendebat. Hac victimæ, ſacerdotes, vates coronabantur. *Lanea* quidem, quia lanæ magnus in ſacris uſus fuit: vide Ecl. 8. 64. Æ. 4. 459.

497. *Faucibus angit obeſis.*] Bene *angit*; quia *angina* morbus eſt fauces occupans: *ſquinancie. Obeſis.*] Vel naturâ, vel morbo.

498. *Infelix ſtudiorum.*] Pari forma dixit Virgilius G. 4. 491. *Victus animi*. Æn. 5. 73. *Ævi maturis*. Æ. 11. 73. *Læta laborum, Dido*. Æ. 11. 416. *Fortunatus laborum*, &c.

500. *Incertus Sudor.*] Vel cujus cauſa incerta eſt, cum nulla præceſſerit fatigatio; vel potius varius, inſtabilis, qui modo oritur, modo deſinit.

Pellis

Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus,
Tum vero ardentes oculi, atq; attractus ab alto
Spiritus interdum gemitu gravis: imaque longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos: ea viſa ſalus morientibus una.
Mox erat hoc ipſum exitio: furiiſque refecti
Ardebant: ipſique ſuos jam morte ſub ægra
(Dii meliora piis, erroremque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & mixtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremoſque ciet gemitus: it triſtis arator,
Mœrentem abjungens fraternâ morte juvencum,
Atq; opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorũ, non mollia poſſunt
Prata movere animum, non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atq; oculos ſtupor urget inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertiſſe graves? atqui non Maſſica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ:
Frondibus & victu paſcuntur ſimplicis herbæ:
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina: nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis

pellis rigeſcit, & dura ad tactum reſiſtit tangenti. Primis diebus ante mortem dant hæc indicia. Si vero progreſſu temporis *morbus incipit augeri: tum vero oculi inflammantur; & anhelitus educitur ab intimo pectore, interdum impeditus gemitu: & tendunt imâ ilia longo ſuſpirio, ſanguis niger fluit è naribus, & lingua ſicca hæret gutturi obſtructo. Utile fuit* primo *immittere* in os *liquorem Bacchi cum infuſo cornu: hoc ſolum viſum remedium morientibus. Deinde hoc ipſum perniciosum erat: & vino corroborati inflammabantur furore: & jam non longe ab ægra morte lacerabant dentibus* carne *nudatis ſua membra diſcerpta. Dii* reſervate *meliora piis, & illam rabiem hoſtibus! Ecce autem taurus anhelans cadit ſub ferreo vomere, & ejicit ex ore ſanguinem miſtum ſpumâ, trahitque ultimum ſpiritum. Arator triſtis incedit, ſolvens taurum dolentem fratris morte, & relinquit aratrum fixum in medio labore. Non umbræ profundarum ſylvarum, non jucundæ poſſunt herbæ recreare animos* taurorum, *non amnis clarior electro, qui fluens inter ſaxa percurrit campum: at ima latera flacceſcunt, & ſtupor tenet oculos* eorum *immobiles, & cervix vergit ad terram deprimente pondere. Quid proſunt* illis *labor aut opera* collata homini? *Quid* prodeſt *araſſe vomere terras difficiles? Tamen, non dona Bacchi è Maſſico* monte, *non epulæ coacervatæ nocuerunt* illis. *Aluntur frondibus & pabulo herbæ communis: potus ſunt rivi puri, & amnes agitati curſu: nec cura excutiunt ſomnum ſalutarem. Aiunt, nullo alio tempore deſideratas* fuiſſe *boves in illis plagis,*

NOTÆ.

510. *Lenæos.*] Bacchicos. Sic dictus Bacchus à ληνὸς *torcular.* G. 2. 4.

522. *Electro.*] Electrum puriſſime fulget: ſive pro *ſuccino* ſumatur, *ambre*: de quo Ecl. 8. 54. ſive pro metallo, de quo Æ. 8. 402.

526. *Maſſica Bacchi.*] Vina è Maſſico, monte Campaniæ. De *Baccho*, Ecl. 5. 30. 69.

531. *Tempore non alio*, &c.] Volunt plerique omnes poſt Servium, alluſum hic eſſe ad hiſtoriam, quæ ab Herodoto, Plutarcho, Valerio refertur. Sic autem à Cicerone Tuſcul. 1. 113. *Argia ſacerdotis Cleobis & Biton filii prædicantur. Nota fabula eſt. Cum enim illam ad ſolemne & ſtatum* Junonis *ſacrificium curru vehi jus eſſet, morarenturque jumenta: tunc juvenes ii veſte poſitâ ad jugum acceſſerunt. Ita ſacerdos advecta in fanum, cum currus ductus eſſet à filiis, precata à Dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſet à Deo: poſt, epulatos cum matre adoleſcentes ſomno ſe dediſſe, mane inventos eſſe mortuos.* Sed id quoquo modo Servius detorqueat, extra rem omnino eſt. Illud unum inde cognoſcimus, Junonis ſacerdotes, curru invectas, adtemplaproceſſiſſe. Ego ſuſpicor adhibitos currus ad ipſa ſacra, ſive ſimulacra Junonis, ſive alia quælibet ſacrificii inſtrumenta convectanda: quemadmodum Cereris ſimulacrum plauſtris quoque

ad ſacra Junonis : & currus tractos fuiſſe *ad alta templa* ab *uris inæqualibus. Itaque* agricolæ *difficile proſcindunt terram raſtris, & ipſis unguibus defodiunt ſemina, & obnixo collo trahunt per altos montes plauſtra ſtridentia. Lupus non meditatur inſidias circa ovile, nec errat noctu circa greges: aſperior cura ſubigit illum: timidi damæ & fugaces cervi jam vagantur, & inter canes, & circa domos. Jam in ultimo litore fluctus lavat progeniem vaſti maris, & omne genus piſcium, veluti corpora naufraga, & vituli* marini *præter ſolitum fugiunt in fluvios. Moritur quoque vipera fruſtrà tecta cavis latibulis, & hydri conterriti ſquamis arrectis. Aër eſt pernicioſus ipſis avibus, & illæ cadentes amittunt vitam inter altas nubes. Præterea nec jam prodeſt mutare pabula : & medicinæ adhibitæ noxiæ ſunt. Receſſere* medicinæ *principes, Chiron* filius *Philyræ, & Melampus* filius *Amythaonis.*

Quæſitas ad ſacra boves Junonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, & ipſis
Unguibus infodiunt fruges, monteſq; per altos
Contentâ cervice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat : acrior illum
Cura domat : timidi damæ cervique fugaces
Nunc interque canes & circum tecta vagantur.
Jam maris immenſi prolem, & genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit : inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquamis aſtantibus hydri.
Ipſis eſt aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites altâ vitam ſub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula refert,
Quæſitæque nocent artes : ceſſere magiſtri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniuſque Melampus.

NOTÆ.

vehebatur. Juvat conjecturam tarditas boum: at Junonis ſacra lente admodum & graviter ſolita circumferri, notum eſt ex Horatio, Sat. 1. 3. 10. *Perſæpe velut qui Junonis ſacra ferret.* Ex Athenæo, apud quem adagii loco eſt, Ἡραῖον βαδίζειν, *Junonio greſſu incedere. De Junone*, Æ. 1. 19.

532. *Uris imparibus.*] Cum boves manſueti deeſſent, feri jungebantur, iique inæquales, quod in re curuli difforme eſt. De *uris*, ſive bobus ſylveſtribus, G. 2. 374.

533. *Donaria.*] Aliquando *dona* ſignificant: hic *templa*, ſive loca in quibus dona ſervantur: Apuleius l. 9. *Ibi donarium Deæ perquam opulentum.*

534. *Raſtris.*] De iis, G. 1. 160. *Plauſtra.*] De iis, G. 1. 163.

543. *Fugiunt in flumina phocæ.*] Marinæ peſtilentiæ metu, ad flumina præter conſuetudinem fugiunt. Plin. l. 9. 7. *Vituli marini, quos vocant phocas, ſpirant ac dormiunt in terra: item teſtudines.* Quare vitæ ſunt ancipitis, & in utroque elemento vivunt.

545. *Vipera.*] Plinius l. 10. 62. *Terreſtrium ſola, intra ſe parit ova unius coloris, & mollia, ut piſces. Tertia die intra uterum catulos excludit: deinde ſingulos diebus ſingulis parit, viginti fere numero. Itaque cæteræ, tarditatis impatientes, perrumpunt latera, occiſa parente.* Ita fere Ariſtoteles, Nicander, Plutarchus, &c. Propterea que Romæ parricidæ ſubmergebantur inſuti culeo cum vipera, cane, gallo & ſimia. Ælianus tamen, & alii, ſupereſſe partui ſuo viperam tradunt: idque verius eſſe nunc fere conſtat.

Hydri.] Plinius l. 28. 4. *In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus eſt, quod in aqua vivit: hydri vocantur, nullis ſerpentium inferiores veneno.* Ab ὕδωρ *aqua.*

550. *Phillyrides Chiron*, &c.] Id eſt præſtantiſſimi medici, quales olim fuere *Chiron* & *Melampus. Chiron* fuit Centaurus, Saturni & Philyræ filius, ut diximus ſupra, v. 92. Qui cum creviſſet, abiit in ſylvas, ibique herbarum viribus cognitis ſapientiſſimus evaſit medicus: à Peleo, Nerei genero; & Thetide, Pelei uxore, ad inſtituendum Achillem electus. Denique cum eſſet graviter vulneratus fortuito caſu Herculeæ ſagittæ, Lernæo ſanguine infectæ; doloris impatientiâ oravit ſuperos, ut ſibi, quanquam immortali, mori liceret: quo conceſſo, ab iis in cœlum tranſlatus eſt, & in Zodiaco locatus, ubi nunc *ſagittarius* vocatur. *Melampus*, Amythaonis & Dorippes filius, dicitur augurio claruiſſe, & animalium omnium atque avium percepiſſe voces. Filias Prœti furiis agitatas ad ſanam mentem reſtituit, Ecl. 6. 48. Ob medicinæ ſcientiam, templo, feſtis & ſacrificiis honoratus. Pauſan. l. 1.

Sævit

Sævit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone: morbos agit ante metumque,
Inque dies avidum ſurgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes
Arenteſque ſonant ripæ, colleſque ſupini.
Jamq; catervatim dat ſtragem, atq; aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo:
Donec hûmo tegere, ac foveis abſcondere diſcant.
Nam neq; erat coriis uſus: nec viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flammâ.
Nec tondere quidem morbo illuvieque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verum etiam inviſos ſi quis tentarat amictus;
Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus ſacer ignis edebat.

Et pallida Tiſiphone furit, emiſſa in lucem è nocte inferna: præ ſe ducit morbos & metum, & aſſurgens indies, extollit altius caput inſatiabile. Fluvii, & ſiccæ ripæ, & colles curvi fremunt balatu ovium & frequentibus mugitibus. Jamque Tiſiphone *edit ſtrages turmatim, & accumulat in ipſis ſtabulis cadavera diffluentia fœdâ tabe: donec in mentem venit* populis *ſepelire* ea *terrâ, & occultare in foveis. Nam neque* ulla *erat utilitas in coriis: nec quiſquam poteſt abluere undis, aut purgare igna viſcera:* ac *ne tondere quidem villos corroſos lue & ſanie: nec poſſunt tangere telas putridas. Sed etiam ſi quis attrectaverat veſtes* ejuſmodi *odioſas, ardentes puſtulæ, & fœdus ſudor adhærebat membris graveolentibus: & ſacer ignis abſumebat deinde membra attactu* fœdata, *ejus qui vel brevi tempore ſpecies tardabat* eas dimittere.

NOTÆ.

551. *Stygiis.*] *Styx*, fons Arcadiæ eſt, fluvius habitus inferorum, & à ſuperis tanta veneratione cultus, ut per illum jurarent; &, ſi juramentum violarent, divinitate uſuque nectaris per centum annos privarentur. Hic autem honos ei conceſſus, quia ejus filiæ Victoria, Vis, Robur, Zelus, Diis opem adverſus Titanas tulerant, ut eſt apud Heſiodum in Theog. Nomen à στυγέω *odi.*

552. *Tiſiphone.*] Una è furiis, de quibus G. 1. 278.

566. *Sacer ignis.*] Male Servius interpretatur de *ſacro morbo*, qui *epilepſia* eſt. Reliqui de eo qui dicitur vulgo, *ignis ſancti Antonii*; Græcis ἐρυσίπελας; Plinio, *zoſter & circinus*; & à Lucretio ita deſcribitur l. 6. *Exiſtit ſacer ignis & urit corpore ſerpens, quamcumque arripuit partem, repitque per artus.*

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICORUM
LIBER IV.

ARGUMENTUM.

POST brevem de apibus & mellatione propoſitionem, dedicationemque operis, opus ipſum octo partibus exequitur. I. Eſt de commoda apum habitatione. II. De earum pabulatione, examinibus, pugnis. III. De duabus earum ſpeciebus. IV. De earum quaſi civili prudentia & republica. V. De mellationis temporibus. VI. De morbis apum, morborumque ſignis ac remediis. VII. De apum reparatione, cum perierunt. VIII. De reparationis hujus inventione, & auctore Ariſtæo, cujus fabulam epilogi loco fuſe narrat: eidemque attexit fabulam Eurydices & Orphei.

INTERPRETATIO.

Continuo deſcribam cœleſtia munera aërii mellis: O Mæcenas! fave huic etiam parti Georgicorum. *Dicam ſpectacula parvarum rerum admiranda tibi, & reges* apum *generoſos, & mores, atque artes totius generis per ordinem, & ſpecies, & pugnas. Labor* ille eſt *in parva* ꝛc, *ſed gloria non eſt parva; ſi dii adverſi permittunt aliquem* id exequi; *& ſi Apollo invocatus exaudit. Primo quærenda* eſt *apibus ſedes & habitatio,* in loco *ad quem venti non poſſint pervenire; (nam venti impediunt quo minus* apes *ferant pabula in alveare;) & in quo oves, & hœdi petulantes non ſaltent ſuper floribus, & juvenca vaga per agros non excutiat rorem* ex herbis, *nec premat herbas naſcentes. Abſint quoque à pingui alveari lacerti maculoſi ſplendente tergo, & meropes, & cætera aves, &* imprimis *Procne,* quæ *notavit* ſibi *pectus manibus ſanguinolentis.*

PRotinus aërii mellis cœleſtia dona
Exequar: hanc etiam, Mæcenas, aſpice partem.
Admiranda tibi levium ſpectacula rerum,
Magnanimoſque duces, totiuſque ordine gentis
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria: ſi quem
Numina læva ſinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio ſedes apibus ſtatioque petenda,
Quo neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neq; oves hœdiq; petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus à ſtabulis, meropeſque, aliæque volucres,
Et manibus Procne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam late vaſtant, ipſaſque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.
At liquidi fontes, & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina rivus:
Palmaq; veſtibulum, aut ingens oleaſter inumbret,
Ut, cum prima novi ducent examina reges

Nam circum populantur omnia, & roſtro ferunt ipſas apes, ut ſint *gratum pabulum pullis crudelibus. Sed adſint fontes puri, & ſtagna* cooperta *viridi lanugine, parvus rivus currens inter herbas, palmaque, vel magnus oleaſter tegat veſtibulum. Ut quando novi reges ducent prima examina vere* ſibi *commodo,*

NOTÆ.

1. *Aërii mellis cœleſtia dona.*] Ex aëre ros defluit, adhæretque floribus & arborum foliis: inde colligitur ab apibus, & mel conficitur. Quare *aëris* & *cœli* donum eſt. De *Mæcenate* in arg. Georg.

7. *Numina læva.*] *Læva,* modo in bonam, modo in malam partem ſumuntur; ut diximus Ecl. 1. 16. Hic in malam, ita enim explicat hunc verſum Gellius l. 5. 12. dicitque *vim eſſe quorundam Deorum in lædendo magis, quam in juvando potentem----nam Deos quoſdam, ne obeſſent, placabant.* In his ponit Deum *Averruncum,* & *Robigum,* & *Vejovem,* cujus eſſet Romæ templum, in eoque ſimulacrum ſagittas tenens quaſi paratas ad nocendum: indeque nomen ejus deducit, quod ſicut *Jovem* dixerant, Deum qui juvaret; ita *Vejovem,* qui non juvaret: particula enim *ve,* aliquando augendæ, aliquando minuendæ rei, valet. *Vejovem* autem, & *Plutonem,* & *Ditem,* unum eumdemque eſſe perhibet Martianus Capella. Et vero Virgilius Æn. 4. 636. *Plutonem* vocat *Jovem Stygium*: at Plutonem & furias & cætera inferorum numina, *læva* & adverſa hominibus fuiſſe habita, nemo neſcit, teſtaturque Arnobius l. 3. De *Apolline* vatum Deo, Ecl. 3. 104.

8. *Principio,* &c.] I. PARS. *De apum habitatione*: præcepta continet duo. I. *De commodo alvearibus loco: deque iis, quæ adeſſe circum, aut procul abeſſe debent,* v. 8. II. *De forma alvearium,* v. 33.

13. *Squalentia terga lacerti.*] Lacertus, *laiſard. Squalor, ſqualidus, ſqualeo, ſqualens,* derivantur à *ſquamis*: ſignificantque quicquid ita inculcatum obſitumque eſt, ut ſquamarum in ſerpentium piſciumque coriis denſitatem & aſperitatem referat. Ita definit Gellius l. 2. 6. Sic Æ. 10. 314. *Per tunicam ſqualentem auro*: quia aurum denſe intextum erat. Sic maculæ in lacerto. Sic in corporibus congeries ſordium.

14. *Meropes.*] *Merops* avis, quæ & *apiaſter* dicitur, *gueſpier,* apibus infeſta. *Procne,* hirundo: notas quaſdam habet in pectore, quæ ſanguinem aliquo modo referunt: quas ſibi impreſſiſſe fingitur, plangens pectus manibus, cæde filii ſui cruentatis. Fabulam vide Ecl. 6. 78.

21. *Examina.*] Apum coloniæ, ad novas ſedes quærendas ex alveariibus egreſſæ, *eſſaims.* De iis Ecl. 7. 13.

Vere

Vere ſuo, ludetque favis emiſſa juventus;
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſverſas ſalices & grandia conjice ſaxa:
Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtivum Solem; ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia late
Serpylla, & graviter ſpirantis copia thymbræ
Floreat: irriguumque bibant violaria fontem.
Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus; nam frigore mella
Cogit hyems, eademq; calor liquefacta remittit:
Utraq; vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
Spiramenta linunt, fucoque & floribus oras
Explent: collectumq; hæc ipſa ad munera gluten
Et viſco & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris
Sub terra fodere larem; penituſque repertæ
Pumicibuſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimoſa cubilia limo

& quando juniores apes ludent egreſſæ ex alvearibus: tunc ripa propinqua invitet eas, ut ſe ſubtrahant calori; & arbor occurrens excipiat eas hoſpitio foliorum. In mediam aquam, ſive ſtabit immota, ſive fluet, projice ſalices obliquas, & magnos lapides: ut poſſint ſtare in iis quaſi in frequentibus pontibus, & explicare alas ad Solem æſtivum: ſi forte Eurus vehemens diſſipaverit redeuntes, aut disjecerit in aquas. Circa illa omnia, caſiæ virides, & ſerpylla longe redolentia, & copia thymbræ graviter halantis floreat, & viola illic irrigentur liquido rivo. Ipſa autem alvearia, ſive à te compacta ſint ex corticibus cavatis, ſive texta vimine flexili, habeant introitum arctum. Nam hyems conſtringit mella frigore, & calor reſolvit eadem liquefacta: utriuſque violentia pariter formidabilis eſt apibus: neque fruſtra illæ diligenter cerâ oblinunt parvas rimas domorum, & complent margines rimarum fuco, & floribus, & ſervant ad hos ipſos uſus gluten collectum, tenacius viſco & pice montis Idæ in Phrygia. Sæpe etiam, ſi vera eſt fama, aperuerunt ſibi domum ſub terra, effoſſis latibulis, & inventa ſunt profunda in lapidibus cavis, & in alvo arboris carioſæ. Tu tamen & unge alvearia hiantia,

NOTÆ.

29. *Neptuno immiſerit Eurus.*] *Neptunus* hic, pro quibuſlibet aquis: G. 1. 14. *Eurus*, pro quolibet vento violentiore, G. 1. 371.

30, 31, 32. *Caſia virides.*] *Caſia* lavendula eſt, aut roſmarinus. Ecl. 2. 49. *Serpyllum, ſerpolet*: Ecl. 2. 11. *Thymbra*, quæ ſatureia, & cunila etiam dicitur, herba condimentaria, *ſariette*. *Violaria*, loca violis conſita.

38. *Cerâ Spiramenta linunt, fucoque & floribus.*] Non cerâ proprie, neque floribus; ſed *melligine*, id eſt, glutine quodam, & viſcoſâ tenacique materiâ, unde operis fundamenta conficiunt, ex Plin. l. 11. 6. & 7. aliiſque. *Commoſis, piſſoceros*, & *propolis*. *Commoſis*, κόμμωσις, cruſta eſt prima, atque ima, ſaporis amari, dicta quaſi *gummitio*, à κόμμι *gummi*: quia fit è lacrymis arborum, ſalicis, ulmi, arundinis: è gummi præſertim, & reſina, &c. *Piſſoceros*, πισσόκηρος, ſecunda eſt cruſta, dilutior, fitque è mitiore gummi, mediæ naturæ inter picem & ceram; unde nomen habet à πίσσα *pix*, & κηρὸς *cera*. *Propolis* tertia cruſta, & proximum favorum ſtabilimentum, craſſioris materiæ, cui florum ſuccus additur: *hac omnes frigores aut injuriæ aditus obſtruuntur*, inquit Plinius: hanc ſignificat Virgilius *fucoque & floribus*: cruſtas alias inferiores per *gluten*.

39. *Fuco.*] Herba eſt, lactucæ ſimilis, ex algæ genere, *fucus marinus* à Plinio dicta: hujus aliqua ſpecies quadamtenus rubet. *Laudatiſſima*, inquit, *quæ in Creta inſula juxta terram in petris naſcitur, tingendis etiam lanis ita colorem alligans, ut elui poſtea non poſſit*, l. 32. 6. & l. 26. 10. Notat Aldrovandus in Muſæo metallico, l. 1. 7. mulieres antiquas hac herbâ conciliaſſe ruborem genis: indeque factum ut pigmenta omnia muliebris formæ, imprimiſque ceruſſa ad candorem præparata, dicta ſit *fucus*, *fard*.

41. *Viſco & Phrygiæ*, &c.] Hoc *Viſcum*, vel hic *viſcus*, *gluë*. De *pice* Idæ montis in Phrygia, G. 3. 450.

44. *Pumicibuſque.*] Pumex, *pierre ponce*.

45. *Tu tamen &*, &c.] Etſi intus apes alvearia glutine obducant: tu tamen unge exterius limo, ad majorem cautelam, &c.

circumlinens molli luto: & superjice luto *folia tenuia: neve permitte ut taxus sit vicinior alveari: neve coque* in *foco cancros rubentes: neve colloca* alveare *prope paludem profundam; aut ubi odor luti gravis* est; *aut ubi saxa intus cava resonant pulsu* vocis, *& soni species allisa resilit. Quod spectat* ad alia, *quando Sol rutilus expulit hyemem sub terras, & aperuit cœlum lumine calido: statim apes volant per saltus & sylvas, & carpunt flores purpureos, & volando degustant superficiem fluviorum. Ex his* floribus & aquis *recreatæ nescio quâ delectatione, nutriunt fœtus, &* conficiunt *eorum nidos: ex his elaborant artificioſe ceras novas, & fabricant mella glutinosa. Deinde quando videbis examen, emissum ex alvearibus per æstatem serenam, volare in altum aërem, & nigram nubem* apum *diffundi vento; Considera: quærunt semper aquas dulces, & ramos frondentes,* ubi consident: *sparge circa hunc locum odores præscriptos, melisphylla confricata, & vilem herbam cerintha: & excita tinnitum, & quate circum cymbala* Cybeles, *matris* Deorum: *Apes consistent in sedibus* sic *præparatis:*

Unge fovens circum, & raras superinjice frondes.
Neu propius tectis taxum sine, neve rubentes
Ure foco cancros: altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.
Quod supereſt, ubi pulsam hyemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æstiva luce reclusit:
Illæ continuo saltus sylvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, & flumina libant
Summa leves. Hinc, nescio qua dulcedine lætæ,
Progeniem nidosque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem;
Contemplator: aquas dulces & frondea semper
Tecta petunt: huc tu jussos asperge sapores,
Trita melisphylla, & cerinthæ ignobile gramen:
Tinnitusque cie, & matris quate cymbala circum.
Ipsæ consident medicatis sedibus: ipsæ

NOTÆ.

47. *Taxum.*] *Taxus, if,* de qua G. 2. 29. ab alvearibus amovenda, quia ex ejus succo mel amarissimum conficitur, quale est Corsicum, Ecl. 9. 57.

47. *Neve rubentes,* &c.] Cancri, *ecrevisses*; rubentes cum cocti sunt, nidore nocent apibus. *Palus* altitudine submergit apes: quia non facile patitur lapides, quibus quasi pontibus apes inhæresçant. *Cœnum,* nocet odoris gravitate. *Echo,* remisso sono pavidas facit.

51. *Quod supereſt, ubi,* &c.] II. PARS. *De pabulatione apum, examinibus, pugnis.* Præcepta continet duo. I. *Quomodo examina cogenda sint in alvearia,* v. 58. II. *Quomodo pugnæ compescendæ sint,* v. 86.

52. *Egit sub terras.*] Sub polum Australem, sive antarcticum, quem *sub pedibus Styx atra videt,* G. 1. 243. Pellit autem Sol hyemem ad illas partes, quia ad nostras accedit, ab illis recedit: quo ex recessu sequitur hyems. *Æstivâ luce.*] Calidiore: nec enim proprie æstas hic significatur, sed ver.

54. *Libant.*] Degustant, radunt. Æn. 1. 740.

57. *Excudunt ceras.*] Metaphora à fabris ferrariis ducta, quorum est proprie ferrum *cudere*: ideo comparabit apes cum Cyclopibus, v. 170.

59. *Nare per æstatem liquidam.*] *Nare* sæpe pro *volare*: *volare* sæpe pro *nare*, mutuâ translatione sumuntur: vide Æ. 5. 219. *Liquidam.*] Puram, serenam: Unde Ecl. 6. 33. *Et liquidi simul ignis.*

63. *Melisphylla.*] Ita restituit è manuscriptis N. Heinsius, cum ante, non sine Latinæ quantitatis damno, legeretur secunda brevi, *meliphylla.* Citrago est Latinorum, Gallorum, *melisse*; herba apibus gratissima, Græco nomine dicta à μέλι *mel*, & φύλλον *folium.*

Cerintha.] *Cerintha, κήρινθον,* à κηρὸς *favus*: Gallice *pasquete,* juxta Ruellium, à pascendis apibus.

64. *Tinnitusque cie, & matris,* &c.] Certum est apes tinnitu æris colligi unum in locum: gaudio-ne, an metu, Aristoteles dubitat: Plato & Plinius gaudio tribuunt; Varro & Columella metui. *Cymbala.*] Ærea instrumenta concava, quæ bacillis æreis percussa tinnitum edebant. *Matris.*] Cybeles matris Deorum, quæ & *Rhea,* & *Ops,* & *Vesta,* vocata est: cujus in sacris quatiebantur cymbala, ex veteri instituto *Corybantum* sive *Curetum,* de quibus infra dicemus, v. 151.

Intima

Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longe præſciſcere: namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter ſe coëunt, penniſq; coruſcant,
Spiculaque exacuunt roſtris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur, magniſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergo, ubi ver nactæ ſudum, campoſque patentes,
Erumpunt portis: concurritur, æthere in alto
Fit ſonitus: magnum mixtæ glomerantur in orbem,
Præcipiteſq; cadunt: non denſior aëre grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto in pectore verſant:
Uſq; adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos, verſa fugâ victor dare terga ſubegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcent.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambos:
Deterior qui viſus; eum, ne prodigus obſit,
Dede neci: melior vacuâ ſine regnet in aulâ.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:
(Nam duo ſunt genera) hic melior, inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquamis: ille horridus alter
Deſidiâ, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora gentis:

apes ſeſe immittent more ſuo in intima alvearia. Si vero exire voluerint *ad certamen (nam ſæpe diſcordia magno impetu inflammat utrumque regem) ſtatim licet longe præſentire & iram plebis, & corda belli avida: nam Martius etiam ſtrepitus rauci æris excitat tardas, & auditur bombus referens fractos ſonitus buccinarum. Tunc feſtinæ inter ſe congregantur, & micant alis, & acuunt aculeum roſtris, & parant* ad pugnam *brachiola, & ſtipantur denſæ circa regem & ipſius cellam, & invitant hoſtem magno fremitu. Itaque quando invenerunt tempus ſerenum, & ſpatia* aëris *aperta: irruunt è portis:* pugna *committitur: fit ſtrepitus in alto aëre, confuſæ denſantur in magnum globum, & cadunt præcipites: non pluit grando ſpiſſior ex aëre, nec tantum glandium ex ilice quaſſata. Ipſi* reges *in mediis exercitibus, aliis notabiles, agitant magnum animum in parvo corpore, obſtinati non recedere, eò uſque, quo victor terribilis cogat, vel hos, vel illos, dare in fugam terga converſa. Hæ commotiones animorum, & hæ tantæ pugnæ ſedabuntur, repreſſæ jactu exigui pulveris. Sed poſtquam revocaveris à pugna geminos reges: da neci eum qui viſus fuerit pejor, ne noceat conſumendo* cibos; *& permitte ut melior regnet in domo vacua ab* hoſte. *Alter erit lucidus notis auro aſperis (ſunt enim duo* apum *genera) hic melior* eſt *formâ pulcher, & clarus ſquamis rutilantibus, alter ille horridus* eſt *ignaviâ, & trahens magnam alvum ſine honore. Ut gemina* ſunt *formæ regum, ita ſpecies gentis:*

NOTÆ.

67. *Duobus regibus.*] Colum. l. 9. 9. *Inter ſe tanquam civilibus bellis; & cum alteris, tanquam cum exteris gentibus, præliantur.* Hic bellum deſcribitur civile. Nam ex Plin. l. 12. 16. *Naſcuntur aliquando in extremis favis apes grandiores, quæ cateras fugant.*

69. *Trepidantia.*] Non timida, ſed cum feſtinatione tumultuantia, ſic Æ. 9. 114. *Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,* id eſt, ne feſtinate. Sic infra v. 73. *Tum trepidæ inter ſe coëunt.*

75. *Prætoria.*] Cellas regum: metaphora ducta à caſtrenſibus tabernaculis eorum, qui bella adminiſtrabant: quod munus primo prætoribus, deinde conſulibus demandatum fuit, ex Feſto. Hinc etiam apud Columellam & Martialem *prætoria* ſunt ampla ædificia ruſtica; in quibus fortaſſe jus ruſticis, à domino ac patrono dicebatur.

91. *Alter erit, &c.*] III. PARS. *De variis apum ſpeciebus.* Duæ ſunt: rufæ, quæ minores; & nigræ magiſque variæ, quæ majores. Prima ſpecies melior. Rex magnitudine præſtat in ſua quiſque ſpecie, & in ſupremis favis habitat. *Squalentibus.*] Vide ſuprà, v. 13.

Namque alia apes horrent fœda; quemadmodum viator, qui venit ex loco valde pulverulento, & ſitibundus excreat pulverem ore ſicco: alia lucent & micant ſplendore, ardentes corporibus, quæ aſperſa ſunt auro & ſimilibus notis. Hoc genus melius eſt: ex his exprimes ſtato anni tempore mel dulce: nec tam dulce, quam & purum, & mitigaturum aſperam vim vini. At cum examina volant incerta, & ludunt per aërem, & faſtidiunt favos, & deſerunt alvearia inania, revocabis animos mobiles ab inutili licentia. Nec magna erit difficultas revocare: tu evelle regibus pennas: nullus audebit illis manentibus vagari per aërem, & eruere ſigna è caſtris. Horti ſpirantes croceis floribus eas alliciant; & tutela Priapi Helleſpontiaci, abactrix latronum & volucrum, cum falce è ſalice, eas ſervet. Ille ipſe qui curat talia, tranſferens ex altis montibus thymũ & pinos, plantet eas undique circa alvearia: ipſe atterat manus duro plantationis *labore: ipſe infodiat terræ plantas fertiles, & invergat* plantis *aquam opportunam. Ego certe, niſi jam ſub ultimum finem laborum colligerem*

Namq; aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cum venit, & terram ficco ſpuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & fulgore coruſcant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior ſoboles: hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.
At cum incerta volant, cœloque examina ludunt,
Contemnuntq; favos, & frigida tecta relinquunt,
Inſtabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe: non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter, aut caſtris audebit vellere ſigna.
Invitent croceis halantes floribus horti:
Et cuſtos furum atque avium, cum falce ſaligna,
Helleſpontiaci ſervet tutela Priapi.
Ipſe thymum pinoſque ferens de montibus altis,
Tecta ſerat late circum, cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat, ipſe feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam ſub fine laborum

NOTÆ.

96. *Ceu pulvere ab alto Cum*, &c.] Comparat horridam ſecundæ ſpeciei nigritiem, vel cum vultu habituque viatoris, qui pulvere ac ſudore obſitus ſpuit; vel cum ipſo illius ſputo, quod in fœdum ſalivæ ac terræ globulum humi colligitur.

102. *Liquida.*] Pura & ſine fæce: quæ enim omnino liquida ſunt, mala ſunt, ut admonet Servius.

102. *Bacchi domitura ſaporem.*] Vel mulſum intelligit, quod fiebat duabus vini menſuris, admixtâ mellis unâ: vel quodlibet vinum aſperum, quod melle temperabatur. Ita enim Horatius Sat. l. 2. 4. 24. *Aufidius forti miſcebat mella Falerno, mendoſe----leni præcordia mulſo prolueris melius:* ergo diſtinguit Horatius hanc vini temperaturam à mulſo. Ita Cerdanus. Quanquam nihil vetat, in eo damnari Aufidium ab Horatio, quod ille mulſum non è vino levi, ſed aſpero Falerno condiret. De *Bacchо* Ecl. 5. 69.

108. *Caſtris audebit vellere ſigna.*] Metaphora è militia Romanorum; qui cum caſtra metabantur, ſigna in terram defigebant ante prætorium; cum caſtra movebant, evellebant: & ſi facile quidem, bonum erat omen; contra, ſi difficile.

109. *Croceis.*] Verſicoloribus: color certus pro incerto: de eo colore Ecl. 4. 44.

110. *Cum falce ſaligna Helleſpontiaci*, &c.] Solebant in hortis omnibus Priapi ſtatuam collocare; cum falce è quolibet rudi ligno: pro quo genere, ſalignum poſuit, id eſt è ſalice. De *Priapo* Ecl. 7. 33. *Helleſpontiacus* dicitur, quia colebatur Imprimis Lampſaci, quæ urbs eſt in minore Myſia ad fretum Helleſpontiacum. De *Helleſponto*, *detroit de Gallipoli*, G. 1. 207.

112. *Pinoſque.*] Victorius non *pinum* arborem, ſed genus eſſe putat virgulti ſemper virentis: Taubmannus etiam florem. Sed quicquid ab iis affertur in rem ſuam, vanum eſt. Neque enim, ut volunt, Columella l. 9. 4. pinum inter frutices agnoſcit, ſed inter arbores apibus gratas: pinumque conjungit cum ilice, *ſemper virens pinus & minor ilex.* Neque Apollodorus eam inter flores admittit, cum admittit inter *coronamenta*: ut enim lauro triumphatores; ſic pinu coronabantur victores ludis Iſthmiis; nec tamen laurus eſt è florum genere. Neque Virgilius in Culice v. 405. cum dixit *ſemper florida pinus*, ſignificavit pinum florem eſſe perennem; ſed arborem perpetuo florentem metaphorice, id eſt, ſemper virentem.

Vela

Vela traham, & terris feſtinem advertere proram;
Forſitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti:
Quoque modo potis guaderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortuſq; per herbam [tem
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera coman-
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallenteſque hederas, & amantes litora myrtos.
Namq; ſub Oebaliæ memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem: cui pauca relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaq; circum
Lilia, verbenaſq; premens, veſcumq; papaver,
Regum æquabat opes animis: ſeràque revertens
Nocte domum, dapibus menſas onerabat inemptis.
Primus vere roſam, atq; autumno carpere poma:
Et cum triſtis hyems etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frænaret aquarum;
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,

vela, & properarem torquere proram ad terram; fortaſſe cantarem quoque, qua ratio culturæ ornaret hortos fertiles, & cantatem roſaria Pæſti bis fœcundi: & quomodo intyba, & margines virentes apio, lætarentur aquis irrigantibus, & quomodo cucumis curvatus per herbam tumeſceret in modum ventris: nec prætermiſiſſem narciſſum tarde florentem, & caulem acanthi flexilis, & hederas albentes, & myrtos quæ amant litora. Namque ſub altis mœnibus Tarenti, qua profundus Galeſus irrigat agros flaventes ſegetibus, *memini me vidiſſe ſenem Corycium, qui habebat pauca jugera agri deſerti: terra illa, nec apta erat* arationi *boum, nec opportuna* paſtioni *pecorum, nec commoda vitibus. Tamen in illo loco,* prius *dumoſo, plantans rara olera, & in circuitu candida lilia, ac verbenas, ac edule papaver, æquabat animo divitias regum, & nocte* jam *provectâ rediens domum, onerabat menſam cibis non emptis. Primus colligebat vere roſam, & autumno poma: & cum triſtis hyems frangeret adhuc lapides* vi *frigoris, & cohiberet glacie fluxum aquarum; ille jam tum tondebat frondes flexilis acanthi,*

NOTÆ.

119. *Biferique roſaria Paſti.*] *Paſtum*, oppidum & ſinus Lucaniæ, *Peſto*: cujus ſolum roſis nobile, quas bis, nempe menſe Maio & Septembri ferebat.

120. *Intyba.*] *Cicorée*, Georg. 1. 120. *Ripæ.*] Margines fontium. *Apium.*] *Perſil.* Ecl. 6. 68. *Cucumis.*] *Concombre*, olus notæ figuræ. *Narciſſum.*] Ecl. 2. 48. tardius floret: ideo *ſera comantem* vocat: & *ſera* dicit, pro *ſero*; adjectivum pluraſe neutrum, pro adverbio. *Vimen acanthi.*] Caulem *brancæ urſinæ*, de qua Ecl. 3. 45. Non vero *ſpina Ægyptia*, quæ alterum genus acanthi eſt, de quo G. 2. 119. De *myrtis*, Ecl. 2. 54.

125. *Namque ſub Oebalia*, &c.] Tarenti: urbis in Italiæ ſinu maxime Auſtrali: cujus inſtaurator fuit Phalantus, ex Oebalia, ſeu Laconia, profectus.

126. *Qua niger*, &c.] *Galeſus*, *Galaſo*, Calabriæ fluvius eſt, in ſinum illum Tarentinum defluens: *niger* dicitur, vel ab umbra circumſtantium arborum: unde à Propertio l. 2. 34. 67. vocatur umbroſus. *Umbroſi ſubter ſpineta Galeſi*: vel à profunditate aquarum, quæ nigritiem inde contrahunt: unde frequens eſt illud epithetum Homero, *μέλαν ὕδωρ*, *nigra aqua*. Erythræus legit *piger*, quia certum eſt eum lentiſſime labi.

127. *Corycium ſenem.*] Vel nomen fuit hujus ſenis proprium; vel appellativum à gente: *Corycus* enim, *κώρυκος*, mons, croci ferax, & oppidum fuit Ciliciæ: quæ regio eſt Aſiæ in litore maris inde dicti Cilicii. Hujus incolæ *Cilices*, eo quod piraticam exercerent, è Pompeio petiti bello; & partim occiſi, partim in fidem recepti, agris ab eo donati ſunt: præſertimque Cilicum remiges, quorum operâ uſus erat Pompeius, in Calabria Tarentinoque agro collocati ſunt. Ex iis hunc unum eſſe aliquem non immerito ſuſpicantur. *Flaventia culta.*] Loca culta & flaventia: duo adjectiva, quorum alterum ſubſtantivi vim obtinet, ut G. 1. 393. *Aperta ſerena.*

130. *Rarum.*] Raris, non denſis ordinibus, conſitum; quod in ſterili terra fit.

131. *Verbenaſque premens.*] *De la vervene.* Ecl. 8. 65. *Premens.*] Plantans, G. 2. 346. *Quacumque premes virgulta per agros. Veſcumque papaver.*] Edule, cauſam vide ſupra G. 1. 212. Veſcum item, minutum ac parvum ſignificat. Ovid. Faſt. l. 3. *Veſcaque parva vocant.* Plin. l. 7. 20. *Corpore veſco fuiſſe, ſed eximiis viribus Tritanum*, memorat.

137. *Mollis acanthi.*] *Brancæ urſinæ.* Ecl. 3. 45. De *Zephyris*, Ecl. 5. 5.

Æſtatem

incuſans æſtatem pigram & Zephyros tardos, Itaque primus abundabat apibus fœcundis, & multis examinibus; & colligebat mel ſpumoſum è favis compreſſis: habebat tilias, & pinos copioſas: & quot pomis arbor ferax ſe veſtierat tempore *novorum florum; totidem matura* poma *retinebat autumni* tempore. *Ille etiam digeſſerat in ordinem ulmos tarde* creſcentes, *& piros duras, et ſpinos jam ferentes pruna, & platanum jam præbentem umbracula bibentibus. Sed ego quidem arctatus ſpatiis anguſtioribus, iſta omitto, & relinquo aliis deinde commemoranda. Nunc age, deſcribam proprietates quas ipſe Jupiter addidit apibus: propter quod donum* obtinendum, apes, *ſecutæ canoros ſonitus Corybantium & æra crepitantia, nutriverunt regem cœli ſub caverna Dictæa. Sola* animalium *habent fœtus communes, et domos urbis communes, et vitam ducunt ſub legibus immobilibus: et ſola cognoſcunt patriam, et ſtatas domos: et prævidentes hyemem futuram, exercent* ſe *labore per æſtatem, et congregant in commune* bona *parta.*

Æſtatem increpitans ſeram, Zephyroſq; morantes.
Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & ſpumantia cogere preſſis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quotque in flore novo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit ulmos,
Eduramq; pirum, & ſpinos jam pruna ferentes,
Jamq; miniſtrantem platanum potantibus umbras.
Verum hæc ipſe equidem, ſpatiis excluſus iniquis,
Prætereo, atq; aliis poſt commemoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Juppiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros
Curetum ſonitus crepitantiaque æra ſecutæ,
Dictæo cœli regem pavere ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Urbis habent, magniſq; agitant ſub legibus ævum;
Et patriam ſolæ, & certos novere penates.
Venturæque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra ſepta domorum
Narciſſi lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces

Aliæ enim provident cibis, & lege conſtituta laborant per campos: pars intra clauſtra alvearium componunt ima fundamenta favorum, ex ſucco narciſſi & viſcoſo glutine corticis:

NOTÆ.

141. *Tiliæ atque*, &c.] *Tilia, tilleul*: arbor nota. *Pinus uberrima*, vel plurima, vel ferax pinearum nucum, vel ferax glutinis, quo apes utuntur ad mellis fundamina, vide ſupra, v. 39.

144. *In verſum*, &c.] De arborum ordinata plantatione, G. 2. 277. *Eduram pirum.*] Duritiem vel ad lignum refert; vel ad fructum, aut nondum maturam, aut etiam in maturitatem intus lapideſcentem. De hac voce, *edura*, vide G. 2. 65. De *Platano*, *plane*, ibidem G. 2. 70.

145. *Spinos jam pruna ferentes.*] Spinus, vel ſignificat prunum ſylveſtrem, quod vult Car. Stephanus; vel ſpinam ipſam, quæ in prunum converſa ſit per inſitionem, de qua inſitione G. 2. 73.

149. *Nunc age*, &c.] IV. PARS. *De apum republica, & quaſi civili prudentia*, in melle conficiendo, in rege obſervando, &c.

151. *Curetum ſonitus*, &c.] Saturnus cum filios mares devoraret, vel ex pacto cum Titane fratre, vel ex metu ſuo, cum eſſet in fatis fore ut à filiis regno pelleretur: Rhea ſive Ops, aut Cybele ejus uxor, Jovem, in Creta natum, in antro Dictæi montis, qui Idæ monti vicinus eſt, occuluit: juſſitque ut *Curetes*, ſive *Corybantes*, ſive *Dactyli*, ſacrorum ſuorum adminiſtri, cymbalis, æreiſque clypeis circa cunas obſtreperent, ne vagitus proderet infantem patri. Hujus porro inſulæ rex dicitur fuiſſe *Meliſſus*, cujus filiæ duæ Jovem aluerunt caprino lacte & melle: unde fabulæ ferunt, capram nomine Amaltheam, & apes Curetũ cymbalis excitas, Jovis nutrices fuiſſe: & ob id quidem beneficium, capram à Jove relatam inter ſidera, cornu ejus nymphis nutricibus datum, hac adjecta facultate, ut quidquid optaſſent, id illis ex eo cornu largiter emanaret; apes, cum antea nihilo eſſent muſcis aliis ſagaciores, nova ſagacitate fuiſſe præditas: unde facultates illæ *additæ* dicuntur. *Pro qua mercede.*] Supple, *conſequenda:* quaſi hoc ſibi officii ſui præmium ac finem apes propoſuerint.

158. *Victu.*] Pro *victui:* dativus contractus, de quo Ecl. 5. 29. De *Narciſſo*, Ecl. 2. 48. De *glutine*, quo ceræ & mellis fundamenta conſtant, ſupra, v. 39.

Suſpendunt

Suſpendunt ceras: aliæ, ſpem gentis, adultos
Educunt fœtus: aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti:
Inque vicem ſpeculantur aquas & nubila cœli,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
Cum properant: alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus Ætna:
Illi inter ſeſe magnâ vi brachia tollunt
In numerum; verſantq; tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (ſi parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque ſuo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At feſſæ multâ referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenæ: paſcuntur & arbuta paſſim,
Et glaucas ſalices, caſiamq; crocumq; rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis, nuſquam mora: rurſus eaſdem
Veſper ubi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus, muſſantque oras & limina circum.
Poſt, ubi jam thalamis ſe compoſuere, ſiletur
In noctem, feſſoſq; ſopor ſuus occupat artus.

poſtea tenaces concamerant ceras: alia alunt, incubando *fœtus creſcentes,* qui ſunt *ſpes generis: alia addenſant mella expurgata, & implent favos puro nectare. Sunt* aliquæ *quibus ſtatio ad portas ſorte obtigit: & quæ per vices prævident pluviam & nubes aëris; aut accipiunt onera venientium; aut conflato agmine expellunt ex alveari fucos,* quod eſt *genus pigrum. Fervet labor, & mella thymum balantia bene olent. Ac veluti quando Cyclopes fabricantur fulmina è maſſis emollitis: alii accipiunt, & remittunt aërem follibus è tauri corio* factis; *alii mergunt in aquas æra ſtridentia: Ætna plangit* ſub *incudibus* ſibi *impoſitis. Illi inter ſe attollunt brachia magno robore per ordinem, vertuntque ferrum mordaci forcipe. Non aliter (ſi licet comparare parva magnis) ingenita cupiditas congregandi* mella *urget apes Atticas, unamquamque* juxta *ſuum officium. Seniores curant alvearia, & tuentur favos, & conſtruunt domos artificioſas. At juniores redeunt laſſæ provecta nocte, referta thymo* circa *crura: & hinc inde carpunt arbuta, & ſalices virides, & caſiam, & crocum rufum, & tiliam viſcoſam, & hyacinthos nigreſcentes. Simul omnes quieſcunt à labore, ſimul omnes laborant. Mane exeunt portis, nullo in loco ignavia* eſt. *Poſtea cum Heſperus eis ſignificavit recedendum* eſſe *ex agris, & paſtione: tunc adeunt alvearia, tunc reficiunt corpora. Murmur excitatur, & ſtrepunt circa veſtibulum & portas. Deinde cum jam conſederunt in cellis, ſilent per noctem, & conveniens ſopor tenet membra laſſa.*

NOTÆ.

162. *Suſpendunt ceras,* &c.] Plinius, l. 11. 10. *Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerinis à ſole fornicatis, ne deſit aditus ad ſarciendum,* De *Nectare,* potu Deorum, Ecl. 5. 71.

165. *Sorti.*] Pro *ſorte*: ſic *igni* pro *igne,* G. 1. 267. *Capiti* pro *capite,* Ecl. 6. 16.

168. *Fucos.*] *Gueſpes.* Ex Plinio l. 11. 11. *Sunt quaſi ſervitia apum, his ſunt cellarum minima: quamobrem imperant iis, primoſque in opera expellunt, tardantes ſine clementia puniunt.*

170. *Cyclopes,* &c.] De iis, & *Ætna* monte G. 1. 471. & fuſius. Æ. 3. 569.

175. *In numerum.*] Certo quodam ordine, ac veluti numeroſo malleorum concentu.

177. *Cecropias.*] Atticas, à primo Atticorum rege Cecrope: mel autem Atticum celebre fuit, præſertim ex *Hymetto* monte.

179. *Dædala.*] A Dædalo, ingenioſiſſimo Athenienſi fabro, qui labyrinthum condidit; artificioſa quælibet opera, *Dædala,* vel *Dædalea* dicta ſunt. De eo plura Æ. 6. 29.

181. *Crura thymo plena.*] Plin. l. 11. 10. *Quæ flores comportant, prioribus pedibus femora onerant, propter id naturâ ſcabra; priores pedes roſtro.*

Arbuta paſſim, &c.] Arbuta, *fruits d'arboiſiers.* Ecl. 3. 82. Caſia, *lavande,* Ecl. 2. 49. Crocus, *ſafran,* Ecl. 4. 44. Hyacinthus, *glayeul,* Ecl. 3. 63. Tilia, *tilleul.* De *Ferrugineo* colore, Ecl. 2. 18.

186. *Veſper.*] Stella Veneris, Ecl. 6. 86.

Nec

Nec vero à ſtabulis pluviâ impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo, adventantibus Euris:
Sed circum tutæ ſub mœnibus urbis aquantur,
Excurſuſque breves tentant: & ſæpe lapillos,
Ut cymbæ inſtabiles fluctu jactante ſaburrã,
Tollunt: his ſeſe per inania nubila librant.
Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In venerem ſolvunt, aut fœtus nixibus edunt.
Verum ipſæ è foliis natos & ſuavibus herbis
Ore legunt: ipſæ regem, parvoſque Quirites
Sufficiunt: aulaſque & cerea regna refingunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam ſub faſce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamvis anguſti terminus ævi
Excipiat, (neq; enim plus ſeptima ducitur æſtas)
At genus immortale manet, multoſq; per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non ſic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorũ, aut Medus Hydaſpes,
Obſervant. Rege incolumi mens omnibus una eſt;
Amiſſo, rupere fidem: conſtructaque mella

Non autem abeunt longius ab alvearibus, quando imber inſtat, nec confidunt aëri, quando imminent venti: ſed, ſecura prope parietes alvearis, circum hauriunt aquas, & faciunt breves excurſiones; et ſæpe, quemadmodum naves fluitantes habent *arenam* contra *agitationem fluctuum, ita apprehendunt lapillos, et his ſuſtinent ſe per nubes vagas. Miraberis autem hanc conſuetudinem placuiſſe apibus: quod nec vacant coitui, nec inertes enervant corpus libidine, nec emittunt fœtus partu. Sed ipſæ roſtro colligunt fœtus è foliis et herbis dulcibus: Ipſæ ſupplent reges et parvos cives, et reparant palatia ac regna cerea. Sæpe quoque vagando contuderunt alas in duris ſaxis, et ſponte amiſere vitam ſub onere: tantus eſt* ipſis *amor florum, tanta gloria faciendi mellis. Itaque licet brevis vitæ finis eas urgeat (non enim vivunt plus* quam *ſeptem annos) tamen genus* earum *manet immortale, et fortuna familiæ ſubſiſtit per multos annos, et numerantur avi avorum. Præterea Ægyptus, et magna Lydia, et gens Parthorum, et Hydaſpes Mediæ non ita venerantur regem. Rege vivo, unanima eſt concordia omnium*; rege *mortuo, diſſolvunt ſocietatem, et ipſæ rapiunt mella accumulata,*

NOTÆ.

192. *Euris.*] Quibuſlibet ventis, proprie tamen orientalibus.

195. *Saburram.*] Arenam graviorem, quâ naves ad certam uſque menſuram onerantur, ac *ſaburrantur*, ut ſtabiliores fiant.

198. *Concubitu.*] Pro *concubitui*. Ecl. 5. 29. Plin. l. 11. 16. *Fœtus quonam modo progenerarent, magna inter eruditos et ſubtilis quæſtio fuit: apum enim coitus viſus eſt nunquam. Plures exiſtimavere oportere confici floribus. Gallinarum modo incubant. Id quod excluſum eſt, primum vermiculus videtur candidus----donec ruptis membranis, quæ ſingulos cingunt ovorum modo, univerſum agmen emergat.* Ita fere Ariſtoteles aliique, qui omnes putant reperiri ab iis aliquid in floribus, quod ſit ſeminis loco; idque deinde formatum in fœtus, ab iis demitti ore.

201. *Quirites.*] Cives, ducta metaphora à Romanis civibus, qui dicti ſunt *Quirites*; vel à Romulo rege, qui dictus eſt *Quirinus*: vel à *Curibus*, oppido Sabinorum, poſtquam fœdus ictum eſt inter Tatium eorum regem, & Romulum.

203. *Duris in cotibus.*] *Cos*, uſurpatur ſæpe pro lapide, qui ferro acuendo adhibetur. Hic tamen & alibi pro quolibet lapide aſpero, & caute. *Cos* itaque, & *cautes*, idem ſunt: quemadmodum & à Græcis uſurpatur ξύστη in utraque ſignificatione.

210. *Regem non ſic*, &c.] Comparat obſequia apum erga reges, cum ſtudio populorum, eorum maxime qui deliciis fracti, dominos quaſi ſervili cultu adorabant. Tales *Ægyptii*, de quibus infra, v. 287. *Lydi*, quorum regio pars eſt Aſiæ minoris, Pactolo, auriferoflumineperfuſa, Crœſo olim regi ditiſſimo ſubdita. *Parthi*, de quibus Ecl. 1. 62. *Medi* ad occidentem Parthorum ſiti: qui hic per Hydaſpem fluvium notantur. *Hydaſpes* tamen ab uno Virgilio in Media, ab aliis in India collocatur; ab aliis in Indum influere dicitur ad urbem Niſam, ab aliis in mare labi. Probus putat *Medum* dici victoriæ cauſâ; quia Medi & Perſæ, duce Alexandro, Indiam domuerunt: quod ſi admittatur, *Græcus* etiam & *Macedo* meliori jure potuit vocari; quod quis ferat? Abramus legit, *Indus Hydaſpes*, ſed ſine fide manuſcriptorum. Ego admodum incertam fuiſſe & eſſe ejus notitiam puto, nec alia de cauſa dixit Horatius, Od. l. 1. 228. *Qua loca fabuloſus lambit Hydaſpes:* adeo varia de illo narrantur.

Diripuere

Diripuere ipſæ, & crates ſolvere favorum.
Ille operum cuſtos, illum admirantur, & omnes
Circumſtant fremitu denſo, ſtipantque frequentes,
Et ſæpe attollunt humeris, & corpora bello [tem.
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mor-
His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus
Æthereos dixere: Deum namque ire per omnes
Terraſque, tractuſq; maris, cœlumq; profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarũ,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum; ſed viva volare
Sideris in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.
Si quando ſedem anguſtam, ſervataque mella
Theſauris relines; prius hauſtu ſparſus aquarum,
Ora fove, fumoſque manu prætende ſequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora meſſis,
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias, & Oceani ſpretos pede reppulit amnes:

& evertunt compagem favorum. Ille rex *præſides operibus, admirantur illum, & omnes circa* illum *conglobantur multo* cum *murmure, & ambiunt* illum *magno numero, & ſæpe efferunt humeris, & in bello objiciunt corpora* pro eo, *& quærunt per vulnera glorioſam necem. Quidam ob hæc indicia, & conſiderantes hæc ſpecimina* prudentiæ, *dixerunt, partem divinæ mentis & cæleſtes ſpiritus ineſſe apibus. Quippe* dixerunt *Deum fuſum eſſe per omnes, & terras, & tractus maris, & cælum profundum: ex illo pecudes, armenta, homines, omne genus ferarum,* denique *quemlibet naſcendo ſibi attrahere animam. Quippe* dixerunt *omnia poſt diſſolutionem reverti ac referri ad eum: nec eſſe locum exinanitioni; ſed* omnia *volare viva, ſui* quæque *ſideris in ordinem, atque ire in altum cælum. Si aliquando recludis arctum alveare, & mella ſervata in favis; prius os* tuum *imple, imbutus hauſtu aquarum; & prætende manu fumos* qui *inſequantur* apes. Apiarii *bis colligunt favos plenos, duo ſunt tempora mellationis. Simul ac Taygete Pleias monſtravit terris formoſum vultum, & repulit pede aquas Oceani à ſe contemptas:*

NOTÆ.

214. *Crates favorum.*] Quia favi in modum craticularum cancellati ſunt.

220. *Eſſe apibus partem*, &c.] Sequitur hic doctrinam Pythagoræ & Platonis. Pythagoræ opinio ſic à Servio explicatur: *Omnia animalia ex quatuor elementis & divino ſpiritu conſtare manifeſtum eſt. Trahunt enim à terra carnem, ab aqua humorem, ab aëre anhelitum, ab igne fervorem, à divino ſpiritu ingenium: quod quia eſt in apibus, ſicut in hominibus (namque metuunt, cupiunt, dolent, gaudent; quæ probantur ex his quæ faciunt: dimicant enim, colligunt flores, prævident pluvias) fateamur neceſſe eſt, etiam apes partem habere divinitatis.* Platonis autem opinio eſt in Timæo, Deum, cum mundum condidit, aſtris paremdiſtribuiſſe numerum animarum; ſinguliſque aſtris ſingulas attribuiſſe, quaſi totidem vehiculis. Pythagoræ autem & Platonis communis ſententia eſt, animam eſſe interitûs expertem; &, cum exit, pervenire in cognatam ſibi animam mundi, ut teſtatur Plutarchus l. 4. de Placit. Philoſ. Juxta has igitur ſententias docet Virgilius, *morti non eſſe locum*, id eſt, exinanitioni; quippe cum anima remaneat: deinde animam reverti *ſideris in numerum*, id eſt, ad ea ſidera quibus ſingulæ addicuntur; atque ita in cœlum reverti, quæ præcipua Dei ſedes eſt.

229. *Relines*, &c.] Aperies, detracta illâ omni materiâ, quâ totum alveare apes *linunt*. Tum duplici utere induſtria ad fugandas apes. I. Aquam hauſtam ore preſſo ſparge ſuper alvearia, pluviæ in modum. II. Prætende fumum.

Hauſtu ſparſus aquarum Ora fove.] Supple, *& deinde projice in pluviæ modum.* Prius legebatur, *ore fove*: ambiguâ & difficili ſententiâ. Reſcripſit è Manuſc. N. Heinſius: *Ora fove.*

231. *Bis gravidos cogunt*, &c.] V. PARS. *De mellationis temporibus*; verno ſcilicet, & autumnali. Per *gravidos fœtus*, haud dubie mella intelligit, quæ ſunt fructus & proventus apum: neque enim ſignificat proprie fœtus, qui non ſunt *gravidi*: neque matres apes, quæ dici non poſſunt *fœtus.*

232. *Taygete ſimul*, &c.] Una è *Pleiadibus*, ſub qua ſex etiam alias comprehendit: de iis G. 1. 138. Earum ortu & occaſu notat duplex tempus colligendi mellis, quod metaphorice *meſſem* vocat. Oriuntur oriente Sole in tauro, circa ultimum Aprilis, aut initium Maii: occidunt oriente Sole, circa finem Octobris, aut initium Novembris: Vide G. 1. 221.

233. *Oceani amnes.*] Quia Oceanus terram ambit.

Aut

aut cum eadem, fugiendo aſtrum piſcis imbriferi, deſcendit mœſta è cœlo in aquas hybernas. Illæ apes *iracundæ ſunt ſupra modum, & offenſæ immittunt venenum punctione, & affixæ venis relinquunt aculeos occultos, & amittunt vitam in vulnere. Si vero timeas hyemem ſterilem, & provideas in futurum, & miſereſcas gentis afflictæ, opumque direptarum: tamen quis omittat fumigare* eas *thymo, & auferre ceras ſuperfluas? Nam ſæpe occultus lacertus corroſit favos, cubilia plena* ſunt *blattis fugientibus lucem, & fucus iners otiatur prope alienum cibum, aut aſper crabro ſe miſcet* apibus, armatus *majori aculeo, aut importunum genus tinearum, aut aranea odioſa Minervæ ſuſpendit in portis telas tenues. Quo magis fuerint evacuatæ, eo diligentius omnes contendent reparare jacturam gentis vexatæ, et replebunt cellas, et conficient favos è floribus. Si autem (quoniam vitæ* conditio *intulit quoque apibus noſtras miſerias) corpora earum langueant triſti ægritudine, poteris deinceps cognoſcere id ſignis non incertis. Statim ægra habent alium colorem, horrida macies deturbat ſpeciem: tunc efferunt* ex *alvearibus cadavera carentium lumine, et ducunt triſtia funera:*

Aut eadem ſidus fugiens ubi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas.
Illis ira modum ſupra eſt, læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animaſque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parceſque futuro,
Contuſoſque animos & res miſerabere fractas;
At ſuffire thymo, ceraſque recidere inanes
Quis dubitet? nam ſæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis;
Aut dirum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint; hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.
Si vero (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis:
Continuo eſt ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & triſtia funera ducunt:

NOTÆ.

234. *Sidus fugiens piſcis aquoſi.*] Certe fugimus tantum inſequentes: at nullum proprie piſcium ſidus Pleiades ſequitur, ſed antecedit. Nodum hunc ut ſolvat Petitus, verſum ſic interpungit: *Aut eadem ſidus fugiens, ubi piſcis aquoſi triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas*: hoc ſenſu: *Aut eadem fugiens ſidus*, id eſt Solem; *ubi deſcendit in undas hybernas piſcis aquoſi*, id eſt, in quas jam ſidus piſcium ante deſcendit. Alii aliter ſolvunt. Ego ſervatâ vulgari interpunctione, per piſcem aquoſum, intelligo *hydram*, qui ſerpens eſt in aquis degens, unde nomen habet ab ὕδωρ, aqua: hoc enim ſidus etſi in occaſu Pleiadum, gradibus circiter quinquaginta ab iis diſtet; tamen eas ſubſequitur, iiſque videtur imminere.

238. *Animaſque in vulnere ponunt.*] Hoc inde fit, quia aculeus cum alvo, ſive inteſtino, conſertus eſt; &, cum infixus fuerit, è vulnere retrahi nequit ſine alvi ruptione.

239. *Sin durum*, &c.] Si providens in futurum nolis mella omnino detrahere, ne per hyemem deficientibus floribus apes fame pereant; relinque partem aliquam mellis ad cibum hybernum; & interim purga alveare à noxiis peſtibus; ut ſunt ſtellio, *laiſard*: blatta, *cloporte*: fucus, *gueſpe*: crabro, *freſlon*: tinea, vermiculi genus, corrodens veſtes & alia, &c.

246. *Inviſa Minervæ Aranea.*] Arachne, Lydia, lanificii arte auſa cum Minerva contendere; ægre ferens opus ſuum ab eadem confractum eſſe, ſuſpendio ſibi vitam abſtulit: à Minerva in araneam transformata eſt.

250. *Foros.*] *Fori* ſunt ſpatia in navibus apertiora, tabulata, in quibus inceditur: unde nomen habent, vel à *ferendo*, vel quod *foris* eminent. Sunt item in circo ejuſmodi ſpatia, è quibus videntur ſpectacula. Hinc diminutivum eſt *foruli*: quæ ſunt apud Suet. & Juven. librorum conditoria in Bibliothecis. Hic pro cellulis melleis uſurpantur.

251. *Si vero*, &c.] VI. PARS. *De morbis apum, eorumque ſignis et remediis.*

Au

Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes:
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur gravior, tractimq; ſuſurrant:
Frigidus ut quondam ſylvis immurmurat Auſter,
Ut mare ſollicitum ſtridet refluentibus undis,
Æſtuat ut clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos ſuadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arenteſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel pſythiâ paſſos de vite racemos,
Cecropiumq; thymum, & grave olentia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de ceſpite ſylvam,
Aureus ipſe: ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe Deûm nexis ornatæ torquibus aræ.
Aſper in ore ſapor: tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone caniſtris.
Sed ſi quem proles ſubito defecerit omnis,

aut eadem dependent ad portam ſimul implicatæ pedibus: aut omnes intus clauſæ morantur in alvearibus, deſides præ fame, & pigræ præ frigore contrahente membra. *Tum murmur obſcurius auditur, & ſuſurrant* longo *tractu: quemadmodum Auſter frigidus aliquando ſibilat in ſylvis; quemadmodum mare turbatum ſtridet fluctibus reciprocantibus; quemadmodum ignis fervens æſtuat* in *fornacibus clauſis. Tunc conſulo*, ut *Galbanei odores urantur illic, & mella infundantur per cannas arundineas; ultro excitando & invitando* apes *languidas ad cibum familiarem. Juvabit etiam addere* huic melli *ſuccum gallæ contritæ, et roſas ſiccas, vel muſtum multo igne ſpiſſatum, vel paſſas uvas è pſythia vite, et thymum Atticum, et centaurea gravia odore. Eſt etiam in pratis flos, cui agricolæ dedere nomen amelli: planta* eſt *facilis repertu. Quippe uno è ceſpite erigit magnam copiam caulium: aureus ipſe* eſt; ſed *purpura violæ nigricantis ſublucet in foliis, quæ multa in orbem ambiunt* floſcula. *Sæpe altaria Deorum ornantur torquibus* amello *implexis. Sapor illius aſper eſt palato: paſtores colligunt eum in pratis demeſſis, et ad flexuoſa fluenta Mellæ. Coque radices illius in vino optimo, et plenis calathis offer* apibus *in cibum ad foramina* alvearis. *Sed ſi aliquis amiſerit ſubito totam gentem,*

NOTÆ.

257. *Pedibus connexæ*, &c.] Non puto hic *uvam* ſignificari, ſiquidem ut lætitiæ indicium apponitur infra, v. 558. Itaque intellige de ſingulis aut pauculis apibus, quæ vel mortuæ, vel languidæ pedibus adhærent ad limina.

261. *Frigidus Auſter.*] Quilibet ventus: Auſter enim non frigidus, ſed humidus eſt. Macrobius tamen ait frigidum eſſe ab origine; & humidum fieri cum per zonæ torridæ plagam ad nos commeat. *Quondam.*] Aliquando. Sic G. 3. 99. *Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis incaſſum furit.*

264. *Galbaneos*, &c.] Galbanum, *galbanon*, gummi è narthece ſive ferula, in Syria: hujus odor fugat ſerpentes. Gall. *pomme de cheſne.* Defrutum, vinum coctum, *reſiné*, de quo G. 1. 295. Racemi paſſi, *ſechez au Soleil*: quem in uſum apta præ cæteris vitis Pſythia, de qua G. 2. 93. Centaurea, orum; vel centauria, æ; & centaurium, ii; *fiel de terre*: herba quæ nomen traxiſſe dicitur à Chirone Centauro; quia adhibita vulneri quod ipſi Herculis ſagittæ fecerant, eum ſanavit. *Cecropium thymum*, quia frequens in Hymetto monte Atticæ regionis, in qua primus regnavit Cecrops. *Amellus* certiſſime eſt *Aſter Atticus*, id eſt *ſtella Attica*, ob formam & patriam ſic dicta: Aliter *bubonium*, id eſt, *inguinalis*; quod inguinum doloribus medeatur: in hortis viſu notiſſima, nomine Gallis ignota.

278. *Mellæ.*] Vel, Melæ, Fluvii Galliæ Ciſalpinæ, prope Brixiam. Unde nomen habet *amellus flos*, juxta Servium.

281. *Sed ſi quem*, &c.] VII. PARS. *De reparatione apum, ejuſque reparationis inventore Ariſtæo.* Is Apollinis filius fuit, ex Cyrene filia Penei fluminis, vel regis: in Arcadia deinde regnaſſe dicitur; & apum ac mellis uſum, lactiſque coagulum inveniſſe, v. G. 1. 14.

Nec

nec habeat, unde reparetur genus novæ familiæ: tunc *tempus* eſt *aperire inventum memorabile Arcadii apiarii, & quomodo occiſis bobus, jam ſæpe ſanguis putridus produxerit apes. Narrabo famam omnem hujus facti, repetens* eam *altius à prima origine. Nam, qua* parte *felix natio Pellæi Canopi accolit Nilum inſidentem* agris *inundante flumine, & circumnavigat ſuos agros in naviculis verſicoloribus: & qua* parte regiones *vicinæ Perſis pharetratis attingunt* Ægyptum; *& quâ* parte *fluvius defluens ab uſque nigris Æthiopibus fœcundat Ægyptum nigro limo, & præcipitans exonerat ſe in oſtia ſeptem diſtincta; tota regio collocat in hoc invento ſpem certam. Primum quæritur locus anguſtus, & arctatus ad hunc ipſum uſum: hunc tegulis parvi tecti & contractis muris coarctant: adjunguntque quatuor feneſtras, obliquo lumine, à quatuor ventis. Tum quæritur juvencus jam flectens cornua* in *fronte bienni: huic multum repugnanti clauduntur amba nares, & halitus oris*;

Nec genus unde novæ ſtirpis revocetur, habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quoque modo cæſis jam ſæpe juvencis
Inſincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam, prima repetens ab origine, famam.
Nam quà Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſelis;
Quaque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
Uſque coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte ſalutem.
Exiguus primum, atq; ipſos contractus ad uſus
Eligitur locus: hunc anguſtique imbrice tecti,
Parietibuſque premunt arctis: & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce feneſtras.
Tum vitulus, bimâ curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares, & ſpiritus oris

NOTÆ.

287. *Quà Pellæi*, &c.] Locus perdifficilis. Vult Cerdanus duplicem hic regionem ſignificari, Ægyptum & Indiam: duplicem fluvium, Nilum & Indum: utrobique inventam eſſe artem reparandarum apum. Sed refutatur: tum quia non eſt veriſimile quod contendit, verſum hunc ſuppoſitum eſſe; *& viridem Ægyptum nigra fœcundat arena*, qui verſus plane de Nilo intelligi debet; & locus ipſe totus, de Nilo, non de Indo: tum quia male diceretur Indus devectus ab Indis, cum Indiæ fines non egrediatur. Abramus hic comminiſcitur neſcio quid de Gange Indico fluvio, qui per ſubterraneos meatus erumpat in Ægyptum, ibique Nilum efficiat. Ego omnia de Nilo interpretor: Et quæ duo videntur obſtare, ſic explico. I. Dicitur *Devectus ab Indis*, id eſt Æthiopibus, qui ab antiquis Indi vocabantur, ut jam notavimus G. 2. 171. Et vero quicquid olim jactatum ſit de ignotis Nili fontibus, nunc compertum eſt oriri ex duobus fontibus ad radices Lunæ montium, ad meridiem lacus ingentis, quem impermixtis aquis mox deinde præterfluit. Lacus dicitur *Zembre*. II. *Vicinia Perſidis urget* reipſa Ægyptum, non inquam, ipſa Perſis, ſed vicinæ Perſidis regiones, nempe Arabia, Syria, &c. quæ omnia Perſidis nomine comprehendit, quia ſubjecta aliquando fuerant Perſarum imperio, Cyri nempe & Cambyſis ejus filii, qui Ægyptum ipſam ditioni adjecit. Solet autem Virgilius terminos regionibus, quam poteſt latiſſimos, aſſignare: ut vidimus Ecl. 1. 63. & G. 1. 490. Nunc ſingulæ voces explicandæ.

Canopus.] Urbs eſt Ægypti, quam poëta innuit vicinam eſſe Alexandriæ, cum Canopum vocat *Pellæum*, i. e. *Alexandrinum*. Alexander enim, conditor Alexandriæ, in urbe Macedoniæ Pella natus erat: Per *Gentem Canopi* Ægyptios omnes intelligit, quia urbs illa erat antiquiſſima; ſita ad maximum è ſeptem oſtiis, quibus Nilus in mare ſe exonerat. *Gens fortunata.*] Propter fertilitatem regionis. *Stagnantem flumine Nilum.*] Quia Sole in cancrum ſubeunte, creſcere incipit per centum dies ad uſque Autumnum: qua exundatione fœcundantur agri, per quos itur phaſelis & navigiis anguſtis, ex arundine papyracea. *Pharetratæ Perſidis.*] Quia Perſæ equitatu, venatione, & ſagittandi arte inſignes fuerunt: ſiti ad orientem Aſſyriæ, ad occidentem Aſiæ, ad meridiem Parthiæ, ad ſeptentrionem ſinus Perſici. De *Indis*, G. 1. 57.

298. *Quattuor à ventis.*] Qui fiant è quatuor mundi cardinibus, ſive partibus oppoſitis, unde *cardinales* vocantur: Eurus ab oriente, Zephyrus ab occidente, Boreas à ſeptentrione, Notus à meridie.

300. *Nares & ſpiritus*, &c.] Oculi etiam, & partes omnes ad halitum aut egeſtionem neceſſariæ, linteo pice oblito obſtruebantur.

Multa

Multa reluctanti obſtruitur; plagiſque perempto
Tunſa per integram ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt: & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiaſque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas,
Ante novis rubeant quàm prata coloribus, ante
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Æſtuat: & viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & ſtridentia pennis
Miſcentur, tenuemque magis, magis aëra carpunt:
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupêre: aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſi quando prœlia Parthi.
Quis Deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus, fugiens Peneïa Tempe,
Amiſſis, ut fama, apibus morboque fameque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens; atque hac affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes: quid me præclarâ ſtirpe Deorum [pollo)
(Si modo, quem perhibes, pater eſt Thymbræus A-
Inviſum fatis genuiſti? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor? quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.

& huic interfecto verberibus, contuſa viſcera putreſiunt intra pellem non laceratam. Sic relinquunt depoſitum in loco *clauſo, & lateribus ſubſternunt fragmina ramorum, thymum, & caſias novas. Hoc fit, cum primum Zephyri agitant aquas, antequam campi pingantur novis coloribus* florum, *antequam loquax hirundo defigat nidum* in *tignis* domorum. *Interea humor calefactus in oſſibus teneris effervescit; & congregantur mirabili modo animalia digna viſu; prima carentia pedibus, deinde alis etiam ſtrepentia, & magit, magiſque tentant auras tenues: donec evolent,* tam denſe, *quam imber cadens per æſtatem è nubibus: aut quam ſagittæ ex arcu emittente, ſi quando fugaces Parthi faciunt præludia pugnandi. O Muſæ! quis Deus invenit hanc artem in noſtra commoda? Unde nova hæc hominum experientia cepit exordium? Paſtor Ariſtæus relinquens Tempe,* quæ *Peneo* alluuntur, *apibus amiſſis per morbum & famem, ut narratur; ſtetit mœſtus ad ſacrum fontem ſummi fluvii, multum querendo; & allocutus eſt matrem his verbis. Mater Cyrene, mater, quæ habitas in fundo huius fontis: cur me produxiſti odioſum fatis ex illuſtri Deorum genere, ſi modo Thymbræus Apollo pater meus eſt, ut memoras? aut quonam depulſus eſt à te amor* tuus *erga me? Cur jubebas me ſperare* honores *immortalium? Ecce amitto, cum ſis mea mater, hunc ipſum honorem vitæ mortalis, quem diligens cura frugum & pecorum vix pepererat mihi exploranti omnia.*

NOTÆ.

302. *Per integram*, &c.] Nec enim laceranda eſt pellis & cruentanda, ſed paulatim ictibus maceranda; ita ut viſcera, carnes, & oſſa etiam comminuantur intra pellem. Id cavendum admonet auctor Geoponicarum præceptionum.

304. *Caſiaſque.*] Roſmarinum, vel lavendulam. Ecl. 2. 49.

305. *Hoc geritur Zephyris*, &c.] Id eſt, circa initium veris: monetque auctor Geopon. per tres hebdomadas includendum eſſe, donec putrefiat.

310. *Trunca pedum*, &c.] Hinc aliqui dictas volunt *apes*, quaſi ἄποδες *ſine pedibus*: ſed verum etymon retuli, Ecl. 7. 13.

311. *Magis, magis aëra carpunt.*] Exprimit primos conatus ad volandum, cum alas ventilant.

314. *Leves.... Parthi.*] De iis Ecl. 1. 62. Levitatem refero, vel ad fugæ dolos, vel ad equitandi peritiam.

317. *Paſtor*, &c.] VIII. PARS. *Fabula Ariſtæi & Orphei*; Epilogi loco. *Tempe.*] Theſſaliæ vallis eſt, quam Peneus fluvius præterfluit. G. 2. 469. Fugiebat ille Tempe, ubi degebat; ut ad caput, ſive fontem Penei fluvii, qui matris ſuæ Cyrenes pater erat, excurreret, quaſi ad maternam domum. De *Ariſtæo* ſupra, v. 283. & G. 1. 14.

323. *Thymbræus.*] Apollinis cognomen, à Thymbra Troadis oppido, ubi templum ejus celebre, in quo ferunt Achillem à Paride fuiſſe occiſum.

Age ergo, ipſa etiam evelle manu fœcundas arbores, immitte inſeſtum ardorem in pecora, & eneca ſegetes, incende agros, & impelle validam ſecurim in vites: ſi tanta negligentia meæ gloriæ cepit te. At mater percepit ſonum vocis *è cubili profundi fluvii: circa eam Nymphæ nebant Mileſiam lanam, tinctam multo colore vitri: & Drymo, & Xantho, & Ligea, & Phyllodoce,* quarum *coma ſublucens diffuſa* erat *per colla candida; Neſæe, & Thalia, & Spio, & Cymodoce, & Cydippe, & flava Lycorias; altera* adhuc *virgo, altera jam paſſa primam difficultatem partus; & Clio, & ſoror* ejus *Beroë, ambæ Oceani filiæ, ambæ veſtitæ auro, & verſicoloribus pellibus; & Ephyre, & Opis, & Aſia Deïopeia, & velox Arethuſa, ſagittis denique depoſitis. Inter quas Clymene narrabat vanam ſollicitudinem Vulcani,* de cuſtodienda Venere, *& fraudes, jucundaque furta Martis; & numerabat frequentes amores Deorum ab uſque Chao. Quibus cantilenis intenta dum verſant fuſis molles lanas,*

Quin age, & ipſa manu felices erue ſylvas:
Fer ſtabulis inimicum ignem, atq; interfice meſſes:
Ure ſata, & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit: eam circum Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali ſaturo fucata colore:
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla;
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, & flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque, & Beroë ſoror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ:
Atque Ephyre, atque Opis, & Aſia Deïopeia;
Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martiſque dolos, & dulcia furta,
Aque Chao denſos Divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fuſis mollia penſa

NOTÆ.

330. *Stabulis inimicum ignem.*] Vel incendium, vel potius ſacrum illum ac peſtiferum ignem, de quo G. 3. 566.

331. *Bipennem.*] Securim utrimque acutam, *à bina pinna*: nam *pinnæ* ſunt quædam faſtigia; ut ſummitates in templis, quæ vocantur *pinnacula*.

334. *Mileſia vellera.*] Pretioſa, ex urbe Mileto, in finibus Ioniæ & Cariæ. Species eſt pro genere.

335. *Hyali colore.*] Vitreo, inter cœruleum, & viridem medio: ab ὕαλος *vitrum*.

336. *Drymoque*, &c.] Nympharum nomina partim ex Homero l. 18. 39. partim ex Heſiodo in Theogon. 245. Drymo, à δρύμος, *ſylva quercea*. Xantho, à ξανθὸς *flava*. Ligea, à λίγεια *canora*. Phyllodoce, à φύλλον *folium*, & δέχομαι *capio*. Neſæe, Νησαίη, à νῆσος *inſula*. Spio, à σπεῖον *ſpelunca*. Thalia, à θάλλω *floreo*. Cymodoce, à κῦμα *unda*, & δέχομαι *capio*. Cydippe, à κύδος *gloria*, & ἵππος *equus*. Lycorias, à λύκος *lupus*. Clio, à κλείω *laudo*. Ephyre, à ἐύρεω *rigo*. Opis, ab ὤψ, ὠπὸς, *vultus*. Deiopeia, à δῆϊος, *ardens*, & ὄψ, ὀπὸς, *vox*. Aſia eadem appellatur, adjectivo nomine, quia ex Aſia palude, de qua G. 1. 383. Clymene, à κλύω *audio*. Arethuſa, primo venatrix & Dianæ comes, tum ſagittis & venatione dimiſſâ, ab eadem mutata in fontem. Ec. 10. 1.

340. *Lucinæ.*] De hac partuum præſide Dea, Ecl. 4. 10.

345. *Curam inanem Vulcani*, &c.] Venus Vulcani conjux Martem amavit; in adulterio deprehenſa eſt à marito; & ſubtiliſſimis vinculis cum adultero irretita, Deorum ludibrio expoſita eſt. *Curam inanem Vulcani* appellat, ſive in cuſtodienda uxore, ſive in eadem irretienda: neque enim illa vincula opprobrium Vulcani ſuſtulere, ſed evulgavere. De *Vulcano*, G. 1. 295. De *Marte*, Ec. 9. 12.

347. *Aque Chao.*] Ita reſtituit Heinſius ex antiquis MSS. cum antea legeretur, *Atque Chao* & *Eque Chao*. Chaos, indigeſta moles, ex qua omnia eruperunt: vulgo numeratur inter ea nomina, quæ per caſus non declinantur; tamen hic ablativus eſt *Chao*. Senſus eſt: Narrabat Clymene amores Deorum, incipiens, vel à prima mundi formatione, vel ab ipſo Chao, qui primus Deorum fuit, juxta Heſiodum in Theogon. v. 16. ubi Deorum progenitores conſtituit, *Chaos*, *Tellurem*, & *Amorem*.

348. *Mollia penſa.*] Manipulos lanæ. *Penſum*, vel à *pendeo*, quia pendet è colo; vel potius à *pendo*, quia appenditur, & cuique aſſignatur cum menſura & pondere.

Devol-

Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi, vitreiſque ſedilibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens, ſummâ flavum caput extulit undâ.
Et procul: O gemitu non fruſtra exterrita tanto,
Cyrene ſoror; ipſe tibi, tua maxima cura,
Triſtis Ariſtæus, Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic perculſa nova mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina Divûm
Tangere, ait. Simul alta jubet diſcedere late
Flumina, quà juvenis greſſus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circumſtetit unda,
Accepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncique lacus clauſos, lucoſque ſonantes,
Ibat; & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magnâ labentia flumina terrâ
Spectabat diverſa locis, Phaſimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum ſe erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis, Myſuſque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes

rurſus querela Ariſtæi perculit aures matris, & omnes è vitreis *ſedibus obſtupuerunt: ſed ante alias ſorores Arethuſa proſpectans, extulit flavum caput è ſuperficie aquæ. Et procul* dixit: *O Cyrene ſoror non fruſtra obſtupefacta tanto luctu; ipſe mœſtus Ariſtæus, tua maxima cura adſtat tibi lacrymans ad fontem Penei patris ſui: & te appellat nomine crudelem. Huic reſpondit mater, percita mentem novo timore: Age, duc* illum *ad nos, licet* illi *ingredi in domum Deorum. Statimque juſſit ut aqua late dividerentur, quâ juvenis dirigeret paſſus: at aqua accumulata in ſpeciem montis cinxit ipſum, & excepit magno gremio, & admiſit intra fluvium. Jamque ibat admirans domum matris, & regna liquida, & aquas clauſas in receptaculis, & ſylvas reſonantes: & ſtupefactus magno motu aquarum, conſiderabat omnes fluvios labentes ſub magna terra, diſtinctos locis; & Phaſim, & Lycum, & fontem, ex quo Enipeus emittit ſe primo & ex quo pater Tibris, & ex quo fluvius Anio, & Hypanis ſtrepens inter ſaxa, & Caicus Myſiæ, & Eridanus deauratus* circa *duo cornua taurini vultus, quo nullus alius amnis rapidior currit per agros fertiles in mare ſplendidum. Poſtquam pervenit in tecta cubiculi* ſtructa *è pumice impendente, & Cyrene cognovit*

NOTÆ.

358. *Fas illi*, &c.] Quia Deo patre, matre Nympha genitus eſt.

364. *Speluncique lacus clauſos*, &c.] De fluviorum origine duæ ſunt opiniones præcipuæ; altera Platonis, altera Ariſtotelis. Plato eorum commune receptaculum intra terræ viſcera conditum putat; quem hic ſequitur Virgilius: Ariſtoteles è mari profluere exiſtimat, quem ſequitur Homerus l. 21. 195. Adit igitur Ariſtæus matris domum in illo communi receptaculo. *Lucos ſonantes* appellat poëta herbas in fluviis & lacubus magnâ copiâ enaſcentes, quæ aquarum interſtrepentium motu agitantur.

367. *Phaſimque, Lycumque*, &c.] *Phaſis* fluvius nobilis in Colchide, orieus in Armeniæ montibus, in pontum Euxinum labens: circa quem frequentes aves, inde dicti Phaſiani, Faiſans. *Lycus* multiplex: præcipuus in eadem Colchide. *Enipeus* in Thaſſalia, Pharſalicos campos irrigans. *Tiberinus* & *Anio* in Italia. *Hypanis* in Scythia, *Caicus* in Myſia, *Eridanus* in Italia; de eo G. 1. 482.

368. *Se erumpit.*] Sic Lucretius l. 4. 1108. *Se erupit venis collecta cupido.*

371. *Et gemina*, &c.] Tauri forma à poëtis vulgo fluviis omnibus attribuitur; unde Horatius Od. 4. 14. *Sic tauriformis volvitur Aufidus.* Id autem fit, vel quia fluvii aquarum pleni mugitum taurorum imitantur; vel quia terram ſulcant inſtar boum; vel quia flexuoſos dividuntur in alveos, qui vocantur *cornua*. *Auratus* dicitur Eridanus, maxime propter ſtellas, quibus in cœlo inſignis eſt: eſt enim aſtrum hujus etiam nominis. *Gemina cornua.* Quia etſi in plura, tamen in duo præcipua dividitur.

372. *Pinguia culta.*] Vide ſupra v. 126. *Flaventia culta.*

373. *In mare purpureum.*] Poëtæ *purpureum* dixere, quidquid nitet ac ſplendidum eſt: quale eſt *mare*, Sole præſertim affulgente. Catullus, quercûs *ramos purpureos* appellavit: Albinovanus ad Leviam, *purpuream niveus*: Horatius, *purpureos olores*;

immoderata lamenta filii: ſorores per ordinem inverſunt aquas manibus, & offerunt mappas corraſis pilis: pars onerat menſas cibis, & ponit pocula plena vino; *altaria incenduntur ignibus tureis. Et mater ait: Accipe duo pocula vini Lydii,* hoc *effundamus* in honorem *Oceani. Simul ipſa orat & Oceanum parentem rerum & Nymphas ſorores* ſuas, *quæ tuentur innumeras ſylvas, & innumeros fluvios. Ter reſperſit ardentem flammam puro vino; ter flamma ſuppoſita emicuit ad* uſque *ſummum tecti. Quo omine corroborans animum* illius, *ſic ipſa incipit: In Carpathio ſinu maris vates eſt, Proteus cæruleus, qui perambulat magnum mare* invectus *piſcibus, & curru equorum* habentium *duos pedes. Hic nunc reviſit portus Emathiæ, Pallenenque patriam: hunc* nos *nymphæ veneramur, hunc & ipſe Nereus ſenior* colit: cum enim ſit *vates, cognoſcit omnia, & quæ ſunt* præſentia, *& quæ præterita, & quæ poſt immineant futura. Nam ſic placuit Neptuno: cujus ducit ſub mari magnos greges & phocas infames. O nate, ille primo tibi ſtringendus eſt catenis, ut explicet tibi omnem originem morbi, & det bonos ſucceſſus.*

Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonſiſque ferunt mantilia villis:
Pars epulis onerant menſas, & plena reponunt
Pocula; Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.
Et mater: Cape Mæonii carcheſia Bacchi:
Oceano libemus, ait. Simul ipſa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphaſque ſorores,
Centum quæ ſylvas, centum quæ flumina ſervant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare veſtem:
Ter flamma ad ſummum tecti ſubjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa:
Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Cœruleus Proteus, magnum qui piſcibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque reviſit
Pallenen; hunc & nymphæ veneramur, & ipſe
Grandævus Nereus: novit namque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno viſum eſt: immania cujus
Armenta, & turpes paſcit ſub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi cauſam, eventuſque ſecundet.

NOTÆ.

374. *Pendentia pumice tecta.*] *Pumex*, lapis ob foraminum multitudinem leviſſimus, *pierre-ponce.*

379. *Panchæis adoleſcunt*, &c.] Nullum fere convivium apud antiquos abſque re ſacra & libatione: vide Æ. 1. 727. De ture Panchææ regionis in Arabia, G. 3. 139. *De libatione* Ecl. 7. 33.

380. *Mæonii carcheſia Bacchi.*] *Carcheſium* ex Athenæo, eſt poculum oblongum, circa mediam partem mediocriter compreſſum, anſis à ſummo ad infimum pertingentibus. *Mæonium* vinum, id eſt Lydium: Lydia enim Aſiæ minoris regio, prius Mæonia dicta eſt, arboribus fere carens, & vite conſita, ex Strabone l. 13.

382. *Oceanumque patrem rerum.*] Ex Orpheo & Homero, multis locis; eorumque philoſophorum ſententia, qui, Thalete Mileſio duce, ex aqua putabant conſtare omnia: Cicero meminit Academ. 2.

384. *Ter----nectare Veſtam.*] De myſteriis numeri ternarii, Ecl. 8. 75. De *nectare*, quod hic pro vino ſumitur, Ecl. 5. 71. De *Veſta* Dea, quæ hic pro igne uſurpatur, G. 1. 498.

387. *Carpathio.*] Pars mediterranei maris *Carpatho* circumjecta: quæ inſula eſt, obverſa Ægypto, inter Cretam & Rhodum media; hodie *Scarpanto.* De *Neptuno* G. 1. 14.

388. *Proteus.*] Neptuni & Phœnices, vel Oceani & Tethyos filius: Ægyptius genere, juxta Homerum; ſed juxta Virgilium ex peninſula *Pallene*, quæ eſt in Macedonia, inter ſinum Thermaicum & Toronaicum. Regnavit in Ægypto, ex communi opinione; ex Platone, ibidem ſophiſta fuit; ex Luciano, hiſtrio: unde eum, quas vellet, induiſſe formas & mutaſſe memorant. Aiunt & hunc fuiſſe paſtorem Neptunii pecoris, nempe phocarum; & Neptunum, ejus in gratiam, è quodam Pallenes hiatu ſpeluncam ſub mari feciſſe, qua illum in Ægyptum uſque ſecum perduxit.

389. *Et juncto bipedum*, &c.] Eoſdem & piſces & equos appellat; ſed bipedes, equos videlicet marinos, qui pedes duos partemque corporis anteriorem habent equorum, poſteriore deſinunt in piſces. *Emathia*, Macedonia eſt, G. 1. 490. De *Pallene* mox diximus. De *Nereo*, Ecl. 6. 35.

Nam

Nam ſine vi non ulla dabit præcepta, neque illum.
Orando flectes: vim duram & vincula capto
Tende: doli circum hæc demũ frangentur inanes.
Ipſa ego te, medios cum Sol accenderit æſtus,
Cum ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quo feſſus ab undis
Se recipit; facile ut ſomno aggrediare jacentem.
Verum ubi correptum manibus, vinciſq; tenebis;
Tum variæ illudent ſpecies, atque ora ferarum.
Fiet enim ſubito ſus horridus, atraque tigris,
Squamoſuſque draco, & fulvâ cervice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quanto ille magis formas ſe vertet in omnes;
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit, mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina ſomno.
Hæc ait, & liquidum ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Eſt ſpecus in-
Exeſi latere in montis; quo plurima vento [gens
Cogitur, inq; ſinus ſcindit ſeſe unda reductos;
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi.
Hic juvenem in latebris averſum à lumine Nympha
Collocat, ipſa procul nebulis obſcura reſiſtit.
Jam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat: arebant herbæ, & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cum Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum vaſti circum gens humida ponti

Quippe nulla dabit tibi *conſilia niſi coactus, neque vinces illum precando. Quando reperis* illum, *injice* illi *vim durorum vinculorum: contra hæc* vincula *fraudes* ejus *inutiles cadunt. Ego ipſe, cum Sol calefecerit medium diem, cum herbæ ſiccæ ſunt, & umbra jam jucundior eſt gregibus, ducam te in latebras ſenis, in quas ſe recipit è mari fatigatus; ut facile invadas* eum *ſtratum ſomno. Sed cum tenebis* illum *comprehenſum manibus et vinculis; tunc variæ figuræ & vultus belluarum* te *decipient. Nam repente apparebit ſus horribilis, & ſæva tigris, & ſerpens ſquameus, & leæna verſo capite; aut emittet ſtridorem acutum flammæ, & ſic expediet* ſe è *vinculis, aut effugiet ſolutus in aquas tenues. Sed quo magis ille mutabit ſe in omnes figuras; eo magis, ô nate, conſtringe vincula retinentia; uſque dum evadat talis transformato corpore, qualem aſpexeris, cum ſomnus inceptus clauderet oculos. Hæc dixit, & ſparſit liquidum odorem ambroſiæ, quo perunxit totum filii corpus; at illi ſuavis odor exivit è capillis unctis, & conveniens robur inditum eſt membris. Eſt ingens antrum in latere montis excavati, quo plurimi fluctus pelluntur* vi *ventorum, et finduntur in ſinus replicatos*; quod eſt *aliquando receptaculum tutiſſimum nautis periclitantibus. Proteus occultat ſe intus objectu ingentis ſaxi. Hic Nympha conſtituit juvenem in inſidiis remotum à luce, ipſa remanet procul latens in nube. Jam rapidus Sirius, comburens ſitientes Indos, ardebat* in *cœlo, & Sol flammeus ſiccaverat medium orbem; herbæ areſcebant, & radii urebant* uſque *ad limum profunda flumina calefacta ſiccatis alveis: cum Proteus exibat è mari petens ſolitam ſpeluncam: circa eum genus humidum magni*

NOTÆ.

415. *Ambroſiæ.*] Cibus eſt Deorum; *Nectar* potus: confunduntur tamen ſæpe, ut hic, ubi *liquidus odor* dicitur ambroſiæ, Ecl. 5. 71.

418. *Habilis venit vigor.*] Ut luctari facile poſſet cum Proteo, contra vincula obluctaturo.

421. *Statio tutiſſima.*] Vel in ipſo ſpecu, vel in cacumine rupis, vel inter rupem ipſam, & continentem: videtur enim rupes non in litore, ſed in ipſo mari fuiſſe, non longe à litore; ideoque ſpatii ſatis rupem inter & litus fuiſſe interjectum, ut poſſent illic ſtare naves, adverſus vim ventorum, rupis objectu defenſæ. *Olim*, aliquando, G. 3. 303.

425. *Sirius Indos*, &c.] Significat calorem tunc fuiſſe vehementiſſimum, qualis eſt tempore *meridiano*, per dies *caniculares*. Meridiem iſta exprimunt, *medium Sol igneus orbem*, &c. Caniculares dies efficit *Sirius*, ſtella in ore majoris canis, de qua G. 2. 353. *Indos.*] Pro quibuſlibet calentibus plagis: de iis G. 1. 57.

maris exil'ens ſpargit late aquam ſalſam. Vituli marini *adjiciunt ſe* præ *ſomno ſeparati in litore. Ipſe Proteus (quemadmodum aliquando cuſtos armenti in montibus, cum Heſperus revocat vitulos è paſtione ad ſtabulum, & cum agni auditi* à lupis *excitant eos balatibus) ſedet in rupe in medio* armentorum, *& recognoſcit* eorum *numerum. Siquidem offertur Ariſtæo copia hujus* capiendi; *vix paſſus ſenem diſponere* ad ſomnum *corpus fatigatum, irruit* in eum *magno clamore, & invadit vinculis dormientem. Contra Proteus, non oblitus ſuæ induſtriæ, vertit ſe in omnia prodigia rerum, & in ignem, & in belluam horribilem, & in amnem fluentem. Sed poſtquam nulla fraus invenit* modum *fugiendi, victus revertitur ad propriam* formam, *ac demum locutus eſt ore humano: At quis tibi, audaciſſime juvenum, imperavit ut venires* in *meam domum? aut quid à me poſtulas? ait. Ille autem* reſpondit: *Scis, ô Proteu, ſcis ipſe; neque ullus poteſt te decipere. Tu vero ceſſa velle* fallere me: *obſecuti juſſis Deorum venimus huc, ad petendum oraculum,* quodmedeatur *damnis rerum* noſtrarum. *Hæc ſolum locutus* eſt. *Poſtea vates magno denique impetu defixit oculos cærulea luce* coruſcantes; *& minaciter collidens* dentes, *ſic aperuit os ad fata* evulganda. *Alicujus Dei ultio te perſequitur: ſolvis* pœnam *magni ſceleris: Orpheus, nequaquam propter meritum miſer, imprecatur tibi has pœnas, (niſi fata obſtent) & atrociter furit ob conjugem* ſibi *ereptam. Illa quidem virgo moritura, dum te fugeret currens juxta fluvios, non animadvertit ante pedes alta in herba magnum ſerpentem degentem in ripa. At turba Dryadum ejuſdem ætatis impleverunt clamoribus ſummos*

Exultans, rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſæ in litore phocæ.
Ipſe (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditiſque lupos acuunt balatibus agni) 435
Conſidit ſcopulo medius, numerumque recenſet.
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas;
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. Ille ſuæ contra non immemor artis, 440
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemque, horribilemq; ferā, fluviumq; liquentē.
Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſeſe redit, atque hominis tandem ore locutus;
Nam quis te, juvenum confidentiſſime, noſtras 445
Juſſit adire dōos? quidve hinc petis? inquit. At ille,
Scis, Proteu, ſcis ipſe; neq; eſt te fallere cuiquam.
Sed tu deſine velle: Deûm præcepta ſecuti
Venimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multâ
Ardentes oculos intorſit lumine glauco; 451
Et graviter frendens, ſic fatis ora reſolvit.
Non te nullius exercent numinis iræ;
Magna luis commiſſa: tibi has miſerabiles Orpheus
Haud quaquam ob meritū pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat, & raptâ graviter pro conjuge ſævit. 456
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas altâ non vidit in herbâ.
At chorus æqualis Dryadū clamore ſupremos 460

NOTÆ.

434. *Veſper.*] Heſperus, ſtella Veneris, de qua Ecl. 6. 86.

447. *Neque eſt te fallere cuiquam.*] Pro, *nec licet cuiquam*; Græca locutio. Vide Ecl. 10. 46. *Nec ſit mihi credere.*

454. *Orpheus.*] Thrax: Calliope matre; patre, vel Apolline, vel OEagro Thraciæ fluvio. Ecl. 3. 46. De *Eurydice* Nympha, nihil admodum narratur præter ea, quæ habet hic locus.

455. *Haud quaquam ob meritum pœnas*, &c.] Triplex interpretatio. I. Abrahami: *omnino præter meritum*, id eſt, majores quam tu meruiſti. Non placet, quia antea Proteus *magna* vocavit ipſius *commiſſa*. II. Servii & aliorum: *non adhuc juxta meritum:* id eſt, minores quam tu mereris. Sed ſane videntur verba aliud ſonare. III. Quam ſuggerit Taubmannus, qui refert hæc verba ad Orpheum: *miſerabilem nullo ſuo merito*; & in hac hæreo.

458. *Hydrum.*] Serpentem in aquis, humidiſque locis degentem, ab ὕδωρ *aqua*.

460. *Dryadum.*] Nympharum ſylveſtrium, à δρῦς *quercus*. Ecl. 2. 46.

Implerunt

Implerunt montes: flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, & Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atq; Actias Orithyia.
Ipse cavâ solans ægrum testudine amorem,
Te, dulcis conjux, te solò in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingressus, Manesque adiit, regemque tremendum,
Nesciaq; humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum:
Quam multa in sylvis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,

montes: ploraverunt rupes Rhodopeia, & Pangæus altus, & Martia terra Rhesi, & Getæ, & Hebrus, & Attica Orithyia. Orpheus leniens cavâ citharâ dolorem amoris, solus canebat te, ô dulcis uxor, te desertа in ripa, te die oriente, te die *occidente, solus canebat. Ingressus etiam Tænarias cavernas,* quæ sunt *portæ profundæ inferorum, & sylvam obscuram tenebroso metu, adiit Manes, & Plutonem timendum, & animos insuetos leniri precibus hominum. At umbræ tenues, cantu* Orphei *excitatæ ex intimis locis inferorum, & figuræ carentium lumine, incedebant: quam multa millia volucrum occultant se in sylvis, quando Hesperus, aut frigida pluvia pellit* eas *è montibus: uxores, & mariti, & corpora fortium heroum spoliata vitâ, pueri, & puellæ innuptæ,*

NOTÆ.

461. *Flerunt Rhodopeiæ arces,* &c.] Enumerat varia Thraciæ loca, quæ Orphei dolore commota sunt. *Rhodope.*] Mons est, de quo Ecl. 6. 30. *Arces.*] Montes, rupes, ab ἄκρον *summum:* sic G. 1. 240. *Ripheasque arduus arces. Rhodopeiæ arces.*] Hiatus & contractio diphthongi longæ, ante vocalem, Græco more. *Pangæa.*] Neutrum plurale: singulare masculinum est *Pangæus,* Thraciæ mons, in Macedoniæ confinio, Philippis urbi imminens.

462. *Rhesi Mavortia tellus.*] Prolepsis est, sive anticipatio temporis: Rhesus enim Trojani excidii tempore vixit; Orpheo igitur posterior. De *Rheso,* Thraciæ rege, Martis filio, Æn. 1. 473. *Mavortia tellus.*] Thracia, quia Mars in Thracia natus, in Rhodope monte, ex Jove & Junone. De *Getis,* populis Scythiæ ac Thraciæ conterminis, G. 2. 115. De *Hebro,* Thraciæ fluvio, Ecl. 10. 65.

463. *Actias Orithyia.*] Erechthei Athenarum regis filia, rapta à Borea in Thraciam: ex eo peperit Calain & Zethen, quibus alæ deinde succreverunt. *Actias* dicitur, ab Attica regione. *Attica* enim ex Strabone l. 9. sic appellata est deformato nomine ab *Actica;* cum à veteribus *Acte* vocata esset, quia tota litoralis; ἀκτὴ autem est *litus. Orithyia,* vox quatuor syllabarum, quarum mediæ duæ diphthongi sunt; ὠρειθυία, unde versus spondaicus est.

467. *Tænarias fauces.*] *Tænarus,* plur. *Tænara:* promontorium Peloponnesi, dividens sinum Messeniacum à Laconico: quod Græci fabulabantur aditum esse inferorum. Æn. 6. 237.

Ditis.] Plutonis, qui Jovis & Neptuni frater, inferorum imperium sorte obtinuit: Proserpinam, Cereris filiam, rapuit, &c. Utrumque nomen à divitiis habet, quæ è terræ visceribus effodiuntur: *Dis* quidem Latine dictus à *divitiis;* *Pluton* Græce à πλοῦτος, quæ vox idem significat.

468. *Nigra formidine lucum.*] Sylvas in inferis etiam myrteas, aliasque constituit, Æn. 6. v. 444. ac deinceps. Et hic est enallage sive immutatio: *caligantem nigrâ formidine,* pro *caligantem nigredine formidabili.*

469. *Manes.*] Sumuntur & pro mortuorum animis, & pro loco ipso inferorum, ubi animi degunt, & pro Diis ipsis inferorum. De iis ita philosophatur Apuleius lib. de Deo Socratis, omnium, opinor, optimè. Statuit, I. Animos illos generatim dici *lemures.* II. Ex his lemuribus, qui posterorum curam sortitus, pacato & quieto nomine domum possidebat, *larem* dici familiarem. III. Qui propter adversa vitæ merita, nullis bonis sedibus, in terra quodam exilio puniebatur, inane terriculamentum bonis, noxium malis, *larvam* dici. IV. Cum incertum erat, quæ cuique sortitio evenisset, utrum lar esset, an larva; *Manem* Deum nuncupari, & honoris causa vocabulum esse additum. *Manes* porro dictos putant, vel à *manando,* quia manant & discurrunt per auras; vel ab antiqua voce *manus,* hoc est *bonus,* unde & *mane* derivatum volunt. Reliqua vide Æ. 6. 743.

471. *Erebi.*] Juxta Hyginum, Deus est inferorum, ex Chao & Caligine progenitus, pater noctis: juxta alios, ipsa est inferorum profundissima sedes, ab ἐρέβω *tego.*

& juvenes elati in busta ante oculos parentum. Quos limus niger, & fœda arundines Cocyti, & palus odiosa pigris aquis circumcludit, & Styx novies circumvoluta compescit. Obstupuerunt etiam ipsæ domus, & profundissima Tartara mortis, & Furiæ implicatæ cæruleis serpentibus crinium loco; & Cerberus hians continuit tria guttura; & orbis rotæ Ixionia quievit, flante vento contrario. Jamque regrediens vitaverat omnia pericula; & Eurydice ipsi restituta redibat in aliam lucem, propius sequens; nam Proserpina posuerat hanc conditionem: cum repentina insania occupavit improvidum amantem, condonanda illa quidem, si Dii inferi scirent condonare quicquam. Stetit, & jam in ipso aditu lucis, immemor & impatiens animo, respexit Eurydicen suam: illic omnis opera perdita est, & pactum crudelis regis resciſſum, & fragor ter auditus per stagna Averna. Illa sic locuta est: Quis & me miseram, & te perdidit, ô Orpheu? Quis tantus furor? Ecce rursus dura fata retro appellant me, & somnus claudit oculos fluitantes. Jam ergo vale: trahor circumfusa magnis tenebris, & porrigens tibi manus imbecilles, heu! non amplius tua. Sic locuta est, & ex oculis statim evanuit in aliam partem, veluti fumus commixtus in aëra tenuem: neque postea vidit Orpheum, frustra captantem umbras, & conantem multa loqui; neque portitor inferorum passus est deinde eum trajicere fluvium interjectum. Quid faceret? quo se conferret, conjuge bis erepta? quibus lacrymis Manes, quibus verbis Deos flecteret? Eurydice quidem jam frigida vehebatur naviculâ Stygiâ. Aiunt illum septem integros menses continuo

Impositique rogis juvenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardàque palus inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Quin ipsæ stupuere domus, atque intima leti
Tartara, cœruleosque implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuitque inhians tria Cerberus ora;
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
Jamq; pedem referens, casus evaserat omnes;
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem;
Cum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.
Restitit, Eurydicenq; suam jam luce sub ipsa,
Immemor, heu! victusq; animi, respexit: ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa; Quis & me, inquit, miseram, & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditq; natantia lumina somnus.
Jamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu! non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis subito, ceu fumus in auras
Commixtus tenues, fugit diversa: neq; illum
Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quo se raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ nabat jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses

NOTÆ.

479. *Cocyti.... 480. Styx.*] Inferorum flumina sunt. Æ. 6. 323.

482. *Tartara.*] *Tartarus*, plur. *Tartara*, infimus inferorum locus: à ταράττω *conturbo*, quod illic plena sint omnia perturbationis; vel à τρεπτρίζω *tremore obrigesco*.

483. *Eumenides.*] Furiæ: G. 1. 278. *Cerberus.*] Canis triceps, custos inferorum. Æn. 6. 417. *Ixion.*] G. 3. 38.

487. *Proserpina.*] G. 1. 39. 493. *Stagnis Avernis.*] *Avernus*, lacus in Campania: Latinis habitus ostium inferorum, ut *Tænarus* Græcis: Æn. 6. 237.

496. *Natantia lumina.*] *Invalida*, juxta Servium: *humida*, quod juxta doctrinam Hippocratis, in ægrotante mortis indicium est: *fluitantia & errantia*, juxta Scaligerum, dum modo clauduntur, modo aperiuntur; ut fit quando somnus invitis obrepit.

502. *Portitor orci.*] *Charon*, qui animas cymba transportat. Æn. 1. 299. *Orcus*, inferi, G. 1. 277.

Rupe

Rupe ſub aëria, deſerti ad Strimonis undam
Fleviſſe, & gelidis hæc evolviſſe ſub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populeâ mœrens Philomela ſub umbrâ
Amiſſos queritur fœtus, quos durus arator
Obſervans nido implumes, detraxit; at illa
Flet noctem, ramoque ſedens miſerabile carmen
Integrat, & mœſtis late loca queſtibus implet.
Nulla Venus, nulliq; animum flexere hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaïmque nivalem,
Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: ſpreto Ciconũ quo munere matres,
Inter ſacra Deûm, nocturnique orgia Bacchi,
Diſcerptum latos juvenem ſparſere per agros.
Tum quoq; marmoreâ caput à cervice revulſum,
Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipſa, & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen, animâ fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus: & ſe jactu dedit æquor in altum;
Quaq; dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem:
Nate, licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile Nym-
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis, [phæ,
Exitium miſere apibus. Tu munera ſupplex
Tende, petens pacem, & faciles venerare Napæas.

ploraviſſe, ſub rupe alta, juxta aquas deſerti Strymonis, et revolviſſe frigidis in cavernis hos caſuſſuos, movendo tigres, & trahendo cantu quercus. Qualis luſcinia triſtis ſub umbra populi lamentatur pullos amiſſos, quos crudelis agricola deprehendens in nido abſtulit adhuc implumes; illa vero plorat per noctem, & ſtans in ramo renovat lugubrem cantum, & implet loca omnia triſtibus querelis. Nullius amor, nulla conjugia lenierunt animum. Solus percurrebat glacies Boreales, & Tanaim nivoſum, & agros nunquam carentes Riphæo gelu, lugens Eurydicen ereptam, & vana dona Plutonis: quo nuptiali *munere contempto, mulieres Ciconum, inter ceremonias Deorum, & nocturna orgia Bacchi, disjecerunt per vaſtos campos* membra *laniati juvenis. Tunc etiam, cum Hebrus Oeagrius ferens medio in fluento volveret caput* ejus *reſectum à candido collo, ipſa vox & lingua frigida Eurydicen, ah infelicem Eurydicen, appellabat, anima erumpente; ripæ totius fluminis repetebant Eurydicen. Hæc* dixit *Proteus, & ſe ſaltu immiſit in profundum mare; & qua ſe immiſit, ſupra caput ſuum convolvit aquam ſpumantem: at Cyrene non ſe immiſit; nam prior allocuta eſt trepidantem: Fili, potes abjicere ex animo mœſtam ſollicitudinem. Hæc eſt tota origo morbi: ideo Nymphæ, cum quibus Eurydice miſcebat choreas in profundis ſylvis, intulerunt funeſtam perniciem apibus. Tu ſupplex offer dona, obſecrans veniam, & cole Napæas placabiles.*

NOTÆ.

508. *Strymonis.*] Macedoniæ fluvii, in confinio Thraciæ.

511. *Philomela.*] Quæ in luſciniam converſa eſt, Ecl. 6. 78.

516. *Hymenæi.*] De *Hymenæo*, conjugii Deo, G. 3. 60. De *Hyperboreis* regionibus G. 3. 196. De *Riphæis* montibus G. 1. 240. De *Dite*, ſupra, v. 467.

517. *Tanaim.*] *Tanais*, fluvius in Moſcorum finibus oriens, in Mæoticam paludem influens, Europam ab Aſia diſterminans.

520. *Spreto Ciconum quo munere matres.*] Ita lege ex antiquis aliquot codic. non *ſpretæ*: quia ſic conſtat ſibi ſententia: Thraciæ enim mulieres Orpheum de nuptiis ſollicitaverant: *quo nuptiali munere ſpreto*, ipſum laniavere. *Cicones*, gens fuit Thraciæ, circa oſtia Hebri, & montem Iſmarum, de quibus G. 2. 37.

521. *Nocturnique orgia Bacchi.*] *Orgia*, ſacra Bacchi, ab ὀργὴ *furor*, quod cum furore peragerentur. De *Bacchis* & *Baccho*, Ecl. 5. 29. 69.

524. *Oeagrius Hebrus.*] Orphei truncum caput in Hebrum cum lyra projectum, dicitur in inſulam Lesbum appuliſſe, atque ibi eſſe ſepultum; lyra relata inter ſidera, & à ſingulis Muſis, quarum cecinerat laudes, ſtellis novem inſignita. Hebrus *Oeagrius* dicitur ab *Oeagro*: ſive Oeagrus rex fuerit Thraciæ, qui nomen ſuum fluvio reliquerit, ut vult Diodorus Siculus; ſive fluvius fuerit, ex quo Hebrus naſcitur, ut vult Servius.

535. *Napæas.*] Nymphæ lucorum ſunt, à νάπη *ſaltus, virgultum.*

Namque

nam concedent veniam precibus, & deponent furorem. Sed antea docebo per ordinem, quæ ſit ratio precandi. Elige quatuor tauros inſignes robuſto corpore, qui nunc tondent tibi cacumina viridis Lycæi, & totidem juvencas, collo nondum *ſubacto. Erige his* victimis *quatuor altaria in altis templis Nympharum, & effunde è gutturibus ſacrum ſanguinem, & relinque ipſa corpora victimarum in frondente luco. Deinde, quando nona aurora patefecerit ortum ſuum, dabis inferias Orpheo è papaveribus Lethæis; & coles mitigatam Eurydicen occiſâ vitulâ, & immolabis ovem nigram, & repetes lucum. Sine mora, ſtatim exequitur mandata matris; venit ad templa, erigit altaria præſcripta, ducit quatuor tauros inſignes robuſto corpore, & totidem juvencas, collo* nondum *ſubacto: deinde, poſtquam nona aurora patefecerat ſuum ortum, dat inferias Orpheo, et repetit lucum. Illic vero vident prodigium improviſum et mirabile dictu: apes ſtridere toto utero inter putrefacta viſcera boum, et erumpere fractis coſtis, et diffundi magnas* earum *nubes; et jam* eas *congregari in cacumine arboris, et à ramis flexibilibus dependere* in modum *uvæ. Hæc cantabam de cultura agrorum et pecorum, et de arboribus: dum magnus Cæſar tonat circa profundum Euphratem, et victor diſtribuit leges*

Namque dabunt veniam votis, iraſque remittent.
Sed modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem,
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, ubi nona ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ,
Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes.
Haud mora, continuo matris præcepta faceſſit:
Ad delubra venit, monſtratas excitat aras.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Poſt, ubi nona ſuos aurora induxerat ortus:
Inferias Orphei mittit, lucumque reviſit.
Hic vero ſubitum, ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt; liquefacta boum per viſcera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere coſtis,
Immenſaſq; trahi nubes; jamque arbore ſummâ
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.
Hæc ſuper arvorũ cultu pecorumq; canebam,
Et ſuper arboribus: Cæſar dum magnus ad altũ
Fulminat Euphraten bello, victorq; volentes

NOTÆ.

539. *Lycæi.*] Montis Arcadiæ, qua in regione Ariſtæus aliquando regnavit. De *aurora* G. 1. 249.

545. *Inferias Orphei lethæa*, &c.] *Inferiæ*, ſacrificia, quæ Diis manibus offerebantur. *Orphei*, Dativus Græcus Ὀρφεῖ. Ecl. 4. 57. *Papavera lethæa*, id eſt, oblivionem & ſomnum inducentia; à λήθη *oblivio*, G. 1. 78. Æ. 6. 323.

556. *Stridere, effervere.*] Penultimâ brevi, G. 1. 456.

558. *Uvam demittere.*] Certe hic lætitiæ ſignum eſt illa apum glomeratio, de qua vide ſupra, v. 257.

561. *Fulminat Euphraten bello*, &c.] Certum eſt ex hoc loco, ultimam huic operi manũ admotam eſſe poſt bellum Alexandrinum, occiſis Cleopatra & Antonio: cum Octavianus per Syriam in Aſiam hyematurus abiiſſet: Tunc enim non longe aberat ab Euphrate. Tunc Tiridatem Phraatemque, de regno Parthiæ contendentes, victoriæ ſuæ terrore aliquando compoſuerat; Tiridatemque victum in Syria permiſerat verſari, Phraatis filium obſidem ſecũ abducebat Romam. Tunc divinos maxime honores affectabat; & templa ſinebat ſibi fieri Nicomediæ, Pergami, & alibi paſſim. Quæ omnia, ut conſtat ex Dione, l. 5. contigere per hyemem anni U. C. 724. exeuntis, cum natus eſſet Octavianus, annis expletis 33. Virgilius item 40. Neque enim aliud eſt in hiſtoria tempus, cui melius aſſignari hæc poſſint. Tumque videtur poëta addidiſſe operi jam perfecto, quicquid in eo paſſim legimus de Octaviani victoriis. G. 2. 171. *Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris*, &c. G. 2. 28. *Atque hic undantem bello, magnumque fluentem Nilum*, &c. Quod autem dicunt ejus vitæ ſcriptores, eum Octaviano, ex Actiaco bello reduci, & Attellæ commoranti, legiſſe Georgica, Mæcenate ſuſcipiente legendi vices; id aut omnino falſum eſt, aut certe non niſi poſt bellum Alexandrinum contigit. Conſtat enim ex Dione, Plutarcho, & aliis, Octavianum, confe-

Per

Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis otî:
Carmina qui luſi paſtorum; audaxque juventâ,
Tityre, te patuli cecini ſub tegmine fagi. 566

populis non invitis, & præparat ſibi viam ad cœlum. Illa tempeſtate Neapolis amœna me Virgilium nutriebat, vacantem ſtudiis otii privati: qui luſi verſibus paſtoralibus: & confidens juventuti, te cecini, ô Tityre, ſub umbraculo opacæ fagi.

NOTÆ.

cto bello Actiaco, non ſtetiſſe in Italia, niſi pauciſſimos dies Brunduſii; ideoque ſtatim in Græciam, Aſiamque abiiſſe, ibidemque hyemaſſe, ad inſtruendos Alexandrini belli apparatus; tantum abeſt ut Attellam, quæ urbs eſt Campaniæ, venerit.

564. *Parthenope.*] Neapolis, urbs Italicæ Campaniæ maritima, nunc regni caput; à Chalcidenſibus, qui Cumas Italicas condiderunt, etiam condita. Ii primo illam *Parthenopen* vocaverunt, invento ibidem tumulo unius e Sirenibus hujus nominis, quæ dolens Ulyſſem cantu ſuo non fuiſſe allectum, mortem ſibi conſciverat. At cum loci hujus ubertas & frequentia Cumis noceret, hanc poſtea diruerunt: deinde graſſante late peſtilentiâ admoniti divinitus, inſtaurarunt, vocaveruntque *Neapolim*, id eſt, urbem novam. De Virgilii in ea commoratione ac morte, vitam conſule.

Studiis ignobilis otî.] Studia intelligit privata literarum ac bonarum artium, quæ à poëta modeſtiſſimo dicuntur *ignobilia*, præ adminiſtratione reipublicæ & magiſtratuum, ad quos nunquam Virgilius acceſſit.

FINIS GEORGICORUM.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIS.

ARGUMENTUM.

ÆNEIS poëma heroïcum, ſive epicum; ab Ænea Trojano, Veneris & Anchiſæ filio, Priami genero, nomen habet: non quod actiones illius omnes comprehendat; ſed unam inter omnes præcipuam, ſcilicet regnum in Italia fundatum. Scripta eſt à Virgilio in gratiam, tum Romanæ totius gentis, tum familiæ imprimis Juliæ, quæ originem referebat ſuam ad Iülum ſive Aſcaniũ, Æneæ filium ex Creüſa Priami filia. In hanc porro familiam adſcitus à Julio Cæſare avunculo fuerat Octavianus, tunc rerũ potens, atque Ægypto ſubactâ, M. Antonio & Cleopatrâ interfectis, unus orbis Romani dominus. Scribi cœpta eſt Anno U. C. 724. exeunte: Virgilii 40. Octaviani 33. cum Octavianus in Aſia non longe ab Euphrate hyemaret: atque ita Virgilius poſt adhibitamGeorgicis extremam manum, continuo animum Æneidi videtur applicuiſſe; in eaque annos, ut habet Servius, undecim collocaſſe, quot ab eo tempore ad mortem Virgilii omnino numerantur. Secutus eſt Virgilius, ut in Bucolicis Theocritum, in Georgicis Heſiodum; ita in Æneide Homerum: cujus Odyſſeam ſex prioribus libris, Iliadem ſex poſterioribus, expreſſit, an etiam ſuperavit? id vero ambigitur inter doctos.

DE NATURA POEMATIS EPICI.

POEMA *epicum*, ſive *epopœia*, ſic dictum eſt ab ἔπος *verbum*, quia totum poëtæ dictione ſeu narratione continetur. Definitur ex doctrina Ariſtotelis: *Imitatio actionis unius illuſtris, completæ, certæ magnitudinis, quæ narratione & verſu hexãetro viros principes cum admiratione et delectatione ad primarias virtutes excitat.*

Quinque complectitur, *actionem, fabulam, mores, ſententiam, dictionem.* Actio, eſt poëmatis materia: Fabula, eſt actionis forma & tractatio: Mores, Sententia, Dictio, ſunt neceſſaria fabulæ ornamenta. Poëta ſumit actionem ab heroë, fabulã ab arte ſua, mores à philoſophia, ſententiã à rhetorica, dictionem à grãmatica.

ACTIO debet eſſe *una, illuſtris, completa, certæ magnitudinis.*

Una, id eſt, ab uno heroë præcipuo, & uno continuo ſpatio temporis abſque intermiſſione perfecta; taliſque præterea, ut alias in actiones integras item completaſque dividi non poſſit.

Illuſtris, ergo & virorum principum, & in gravi ſplendidaque materia.

Completa, cui nihil deſit eorum omnium, quæ adeſſe debent, ut abſoluta & ad finem perducta dici queat.

Certæ magnitudinis ſive *durationis*, quæ vulgo anni unius ſpatio, interdum etiam minore definitur: ab ea nimirum actionis parte, unde poëta ſumit poëmatis exordium,

dium, ad uſque poëmatis finem. Sic Odyſſea dies quinque omninò & quinquaginta; Ilias annum integrum capit.

FABULA conſtat partibus, ſive plane neceſſariis, quæ ſunt *exordium*, *nexus*, & *ſolutio*: ſive non plane neceſſariis, quæ ſunt *epiſodia*.

Exordium, habet propoſitionem actionis, invocationem numinis, etiam aliquando dedicationem operis principi aut amico viro.

Nexus, eſt variorum caſuum ſeries, ad eam uſque perducta partem operis, in qua fit actionis flexus in felicitatem aut infelicitatem.

Solutio, eſt quicquid ab eo flexu ad finem uſque actionis peragitur.

Epiſodia, ſunt actiones quædam adſcititiæ, quæ cum actione præcipua veluti neceſſariam, certe veriſimilem conjunctionem habent. Ea vulgo in nexum, raro in ſolutionem, nunquam in exordium inſeruntur. Ἐπεισόδια dicta ab ἐπὶ *ſuper*, *præter*, εἰς *in*, & ὁδὸς *via*; quaſi *ſupervenientia in viam & ſeriem* actionis.

MORES denique manifeſtant animi affectus. SENTENTIA mentis cogitationes exprimit. DICTIO mores & ſententiam repræſentat.

DE NATURA ÆNEIDOS.

ACTIO Æneidos, ut nuda eſt operis materia, ſic ſe habet. Æneas, incenſâ à Græcis Trojâ, cum ſuorum reliquiis mari ſe committit, Italiam petiturus, unde majores ejus orti eſſe ferebantur: illuc, poſt caſus terra marique varios, appellit: excipitur humaniter à Latino, tunc ibidem regnante; & Laviniæ nuptiis in generum adoptaretur, niſi obſtaret Turnus, Dauni Rutulorum regis filius. Is Laviniæ nuptias jampridem ambiens, Æneam gravi bello vexat: ſed ab eo victus & occiſus, ſponſam ei regnumque habendum denique permittit.

Unam eſſe, atque *Illuſtrem*, eam actionem liquet.

Completam negavit Maphæus Vegius, ideoque ſibi poſſe viſus eſt decimum tertium librum Æneidi aſſuere, quo dolorem Rutulorum, Turni funus, Æneæ nuptias & apotheoſin complexus eſt: temere omnino. Nam apotheoſis à Jove promiſſa eſt lib. 1. 263. *Feres ad ſidera cœli Magnanimum Æneam.* Tum confirmata l. 12. 794. *Indigetem Æneam ſcis ipſa, & ſcire fateris, Deberi cœlo.* Jam Lavinia regnumque Latii à Turno moriente Æneæ permittitur l. 12. 937. *Tua eſt Lavinia conjux.* Cætera, quæ ad pompam luctumque pertinent, frigida ac puerilia, certe minime neceſſaria.

Magnitudinem habet *certam* ac juſtam: licet enim octo circiter annis duraſſe actio tota dicatur; unum tamen ex iis, eumque ultimum, poëta complectitur: ſuperioribus reliquis in epiſodicam Æneæ coram Didone narrationem redactis. Mambrunus quidem ſexdecim menſes Æneidi attribuit, eo adductus, quod Anchiſes, ut ex l. 5. liquidum eſt, obierit in Sicilia verno tempore. Unde ſic colligit: Æneam non multo poſt, verno item tempore, inde ſolviſſe, cum in Africam tempeſtate ejectus eſt: quid enim eum, mortuo patre, fatis in Italiam vocantibus, diutius in Sicilia tenuiſſet? Tum addit eundem in Africa totam hyemem, atque adeo annum fere traduxiſſe; ſiquidem inde iterum in Siciliam ineunte vere trajiciens, anniverſarios patri ludos celebravit: reliquis autem in Italia præclare geſtis menſes minimum quatuor eſſe tribuendos. Pugnat contra Segreſius, in egregia Præfatione in Gallicam Æneidos interpretationem: oſtenditque Æneam è Sicilia non niſi Julio menſe, quarto nempe poſt obitum patris, in Africam appuliſſe: toto illo intervallo temporis, vel reficiendæ claſſi, vel expectandæ commodæ tempeſtati, curiſque aliis impenſo. Atque ita legitimo unius anni ſpatio Æneis tota continebitur; quod ſuis locis probabimus, præſertim l. 1. v. 539. & 760.

FA-

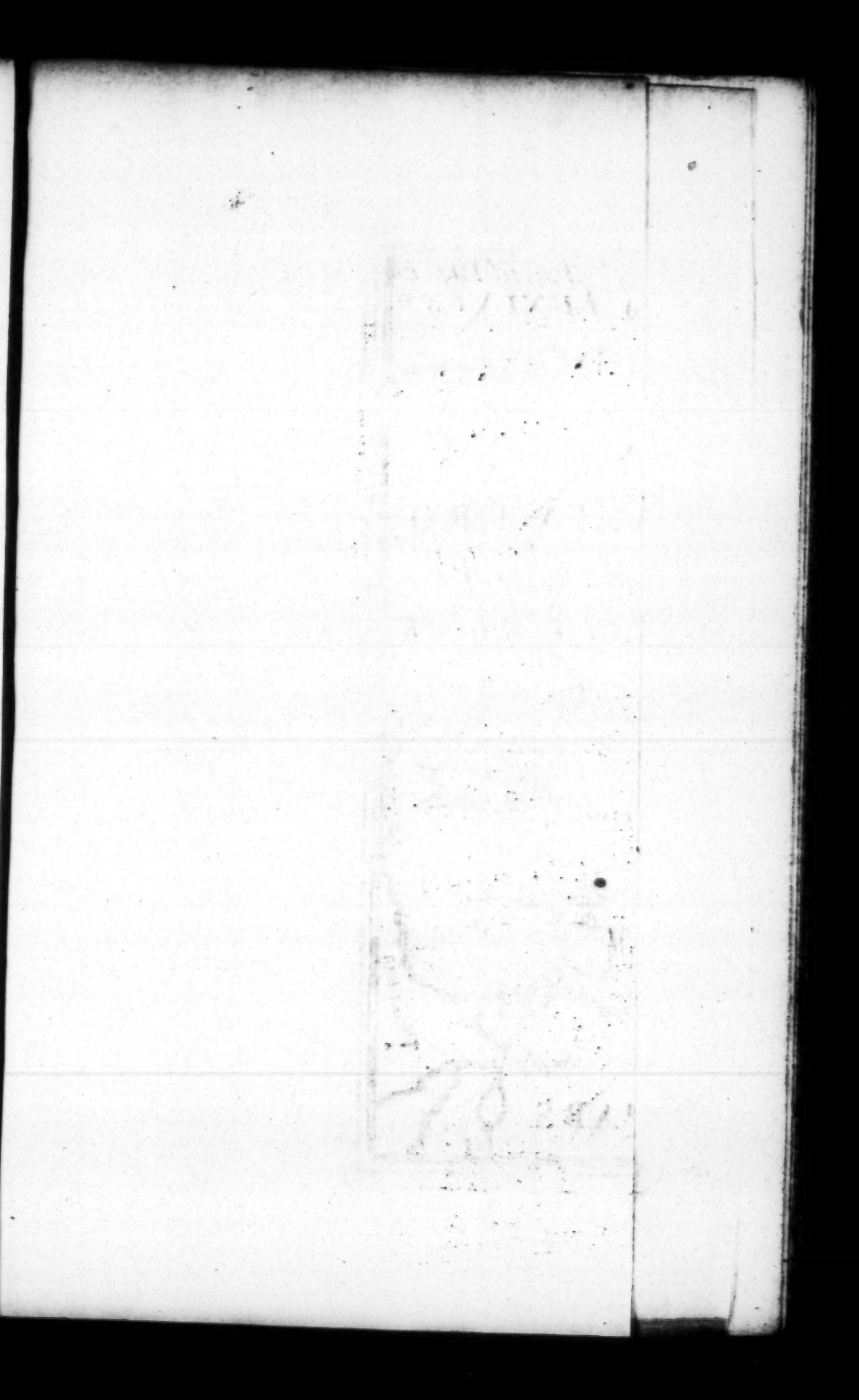
FABULA, ſive actio ſuis epiſodiis ornata, repeti poteſt ex argumentis cuique libro præfixis: ea tamen cautione, ut, ſi quæritur ordo temporis, ſecundus liber primum legendus ſit, tum tertius, deinde primus, quartus deinceps & cæteri: artis enim, ſive poëmatis, alium ordinem poëta inſtituit; ſeriemque conſulto perturbavit earum rerum, quas hiſtoricus ſingulas, prout evenerunt, recto ac naturali ordine deſcriberet.

Exordium breviſſimum, verſus vix quindecim, capit. Unde autem ſumendum ſit, dubitatur: utrum ab illis verſibus, *Ille ego*; an ab his, *Arma virumque cano*. Ego ab his puto ſumendum, veteres ſecutus, Virgilii præſertim æquales: qui quoties Æneidos meminêre, toties eam his ipſis vocibus deſignarunt. Ovid. Amor. l. 1. 15. 25. *Tityrus, & ſegetes, Æneiaque arma legentur.* Idem Triſt. l. 2. 533. *Felix Æneidos auctor Contulit in Tyrios arma virumque toros.* Propert. l. 2. 34. 63. *Qui nunc Æneæ Trojani ſuſcitat arma.* Martialis l. 8. 56. 19. *Protinus Italiam concepit & arma virumque, Qui modo vix culicem fleverat ore rudi.* Auſonius Epig. 129. *Arma virumque docens, atque arma virumque peritus, &c.* Et vero abeſſe prævios quatuor verſus à MSS. antiquiſſimis teſtatur Pierius: adeo ut N. Heinſius nec editioni ſuæ dignatus ſit adſcribere. Vulgo tamen adſcribuntur, ſed ſeorſim ab aliis conſequentibus: unde conjiciunt plerique à Tucca & Vario, quaſi parum aptos tanti operis exordio, fuiſſe ſublatos; factos tamen à Virgilio: non quidem ut exordium, ſed ut auctoris ſignaculum notamque, operis editioni præfigendam, & inter recitandum ab eo ſupprimi ſolitam: unde cum ſtatim ordiretur ab *Arma virumque*, &c. poëma ſub his verſibus, non ſub aliis, innotuiſſe probabile eſt.

Nexus totis duodecim libris, ad uſque duellum Æneæ cum Turno pertinet. *Solutio* incipit à duello.

Epiſodia ſunt, Junonis conſilium de ſubvertenda Trojana claſſe, Æneæ apud Didonem diverſio, amores, narratio Trojani incendii, cæteraque ejuſmodi, quæ partes quidem ſunt fabulæ, non autem actionis: poſſunt enim ab actione, qualis antea nude deſcripta eſt, omnino ſeparari; à fabula, ſine gravi ejus immutatione, non poſſunt.

MORES ubique æquabiles, & ad imitationem ac delectationem aptiſſimi. SENTENTIA autem & DICTIO ſic abſoluta ac perfecta eſt, ut vel hoc utroque nomine princeps poëtarum Virgilius habendus ſit.

Map catalogued

60
65
Ancient Page
PONTUS EUXINUS
45
BERRICIA
Teucri
PHRYGIA
ASIA PRO
PRIA, sive Pars
ASIÆ MAGNÆ
40
Cyprus
Carpathiũ marc
RRANEUM
Aegyptus
PARS
65

Æneid Lib I.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER I.

ARGUMENTUM.

PROPOSITIONE & invocatione præmiſſis, narratio incipit à ſeptimo Æneæ expeditionis anno: quo tempore, Trojanis è Sicilia in Italiam ſolventibus, Juno tempeſtatem excitat, conciliato ſibi Æolo. Sedat tempeſtatem Neptunus. Naves Æneæ ſeptem in portum Africæ ſe recipiunt, reliquis aliò diſjectis. Venus apud Jovem de filii calamitate queritur. Solatur eam Jupiter, expoſitâ Æneæ ejuſque poſteritatis futurâ felicitate. Mittitur Mercurius, qui Carthaginenſium animos Trojanis placabiles reddat. Venus habitu venatricis occurrit Æneæ, regionem cum Achate exploranti: indicatâque Didonis ac regionis conditione, utrumque nebulâ ſeptum Carthaginem dimittit. Illic Æneas, templum ingreſſus, primum in belli Trojani picturas incidit: deinde in Didonem, & in ſocios quos fluctibus oppreſſos putaverat, Didoni ſupplicantes. Dat ſe in conſpectum Æneæ: à Regina benigne excipitur: accerſitur per Achatem Aſcanius: cujus in locum dolo Veneris Cupido ſubſtituitur, ut Æneæ amorem Didoni inſpiret. Abeunt omnes in aulam ad convivium.

ILle ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen; & egreſſus ſylvis, vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

INTERPRETATIO.
Ego ille ſum, *qui olim cecini cantilenas tenui calamo: & egreſſus è ſylvis coëgi propinquos agros, ut obedirent agricolæ quantumlibet cupido;* quod *opus jucundum* fuit *ruſticis. Sed jam horrida Martis*

Arma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinaque venit 6

Cano bella & hominem, qui pulſus fatis, primus venit è regione Trojana in *Italiam, &* ad *litus Lavinum.*

NOTÆ.

5. *Trojæ.*] Troja, regio Phrygiæ minoris, in Aſia minore; cujus urbs præcipua *Ilium*, ab Ilo rege dicta: non procul ab Ida monte. Hæc & *Troja*, à Troë rege, & *Dardania*, à Dardano Trois avo; & *Teucria*, à Teucro Dardani ſocero, vocata eſt. Ejus arx *Pergamus*, plur. *Pergama.*

Primus.] Antenor tamen prius in Italiam venit, Pataviumque condidit: ſed non prius Trojâ profectus eſt, neque ad Lavinum litus venit, ſed in Venetiam, ut legitur infra, v. 246.

6. *Italiam.*] Regio eſt Europæ notiſſima, in formam ocreæ extenſa; inter Hadriaticum ſinum à ſeptentrione & oriente; ac mare Tyr-

Litora:

Ille multum agitatus fuit *terrâ & mari*, *per potentiam Deorum, & propter iram memorem crudelis Junonis. Multa quoque toleravit præterea* in *bello, donec fundaret urbem, & induceret Deos in Latium*; *ex quo* facto *populus Latinus, & cives Albani, & muri altæ Romæ* orti sunt. *O Musa, suggere mihi causas* earum rerum: *quo Deorum violato, vel quo* scelere *offensa regina Deorum coëgerit hominem pietate illustrem agitari tot calamitatibus, & suscipere tot labores. Tantusne furor* ineſt *mentibus divinis? Fuit urbs vetus*, quam *colonia Tyriorum incoluit*,

Litora: multum ille & terris jactatus & alto,
Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoq; & bello passus, dum conderet urbem,
Inferretq; Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi causas memora: quo numine læso,
Quidve dolens regina Deûm, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,

NOTÆ.

rhenum, à meridie; ad septentrionem & occidentē Alpibus separatur a Germania & Gallia.

Lavina.] Id est, quæ deinde *Lavina* dicta sunt, à Laviniæ nomine, quæ, Latini filia, Æneæ nupsit. Unde hic *prolepsis* agnoscitur, sive anticipatio temporis. Servius tamen affirmat eandem urbem dictam esse primo *Lavinum* à Lavino Latini fratre; deinde *Laurentum*, ob inventam ibidem laurum à Latino, cum regnum fratre mortuo suscepisset; & hoc utroque nomine fuisse insignitam, priusquam Æneas in Italiam veniret: tertio denique ab Ænea vocatam esse *Lavinium*, à Lavinia uxore. Sed unde Lavinum hunc Latini fratrem fuisse acceperit, non liquet. Laurentum item ac Lavinium unam urbem fuisse negat Strabo: quare primæ opinioni adhæreo. Damnant Virgilium nonnulli, quod *Lavina* non *Lavinia* dixerit: sed præterquam quod sibi constant in ea scriptione MSS. omnes, habet quoque Propertius l. 2. 34. 64. *Factaque Lavinis mœnia litoribus.*

7. *Litora.*] Quamvis Lavinium distaret à litore, juxta Servium, octo milliaribus; juxta alios, minimū tribus: litus tamen, quod huic urbi respondebat, eodem nomine insigniri potuit.

Terris jactatus & alto, &c.] Propositio est sex priorum librorum, qui continent maritima pericula: *Multa quoque & bello*, &c.] Propositio est sex posteriorum, qui terrestria continent.

8. *Memorem Junonis ob iram.*] Id est, iram Junonis memoris: quarum autem rerum memoris, habes infra v. 30.

9. *Dum conderet urbem.*] *Lavinium.* In quam primum Deos & sacra intulit: quæ Albæ parens fuit, ac deinde Romæ. Male enim ait Servius posse explicari de *Troja*, quam condidit Æneas lib. 7. 159. statim post adventum in Italiam, castrorum potius quam urbis in speciem; siquidem hujus deinde mentio nulla. Male item de *Roma*: siquidem urbs hic significatur, unde *Albani patres atque altæ mœnia Romæ* orta sunt.

10. *Deos Latio.*] Penates, de quibus Æ. 2. 717. *Latio*, pro, *in Latium*: ut, *It clamor cœlo.* Æ. 5. 451. *Latium* Italiæ regio: de qua Æ. 7. 54.

Genus unde Latinum.] Quomodo ex Æneæ genus Latinum? si quidem Latini ante adventum Æneæ in Italiam noti erant; quare Juno ad Jovem, Æ. 12. 820. *Pro Latio obtestor---Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos, Neu Troas fieri jubeas.* Facile solvunt, qui vocem *unde* ad Latium referunt: patet enimvero, ex Latio ortos esse Latinos, Albanos item, & Romanos; cum ii omnes populi Latium incoluerint. Quia tamen melius vox *unde* refertur ad factum Æneæ, idcirco quæritur quomodo Latinum inde ortum dicatur. Hunc autem modum suggerit Servius: quia victor Æneas, cum Trojanum nomen Latinis imponere jure potuisset, ipse Latinum nomen Trojanis imposuit suis, & ex utroque genere unum fecit; quo ex genere mixto, *Albani* deinde *patres*, sive reges; & *mœnia Romæ* propagata sunt: ut infra fusius dicetur, v. 265.

12. *Musa.*] Musam invocat nullo certo nomine: Homeri Exemplo, qui in Iliade, Μῆνιν ἄειδε θεὰ, *Iram cane Dea*; & in Odyssea, Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα, *Virum mihi dic musa.* Alibi Calliopen, heroici carminis præsidem, distincte invocat; hic tantum obscure.

Quo numine læso.] Quibus læsis numinibus. Quippe præter Junonem, Deos alios Æneas infestos habuit: ut patet ex illo versu, qui huic respondet, *Vi superum, sæva memorem Junonis ob iram.*

13. *Tot volvere casus.*] Pro *tot volvi casibus*: quod quanquam durum est, tamen firmatur hoc Statii non absimili exemplo, ex Theb. l. 2. 402. *Ex quo frater inops ignota per oppida tristes Exul agit casus*: pro *agitur casibus.*

16. *Tyrii.*] *Tyrus*, urbs Syriæ in Phœnicia, inter Sidonem ad septentrionem, & Ptolemaidem ad meridiem in ora maris Mediterranei. Nunc *Sur* dicta, olim *Sarra*: unde *Sarranum* ostrum, pro *Tyrio* celebratum est. Tyrii, cum

Carthago,

Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longe
Oſtia; dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Poſthabitâ coluiſſe Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus eſſe,
Si qua fata ſinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem ſed enim Trojano à ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem belloque ſuperbum,
Venturum excidio Libyæ: ſic volvere Parcas.
Id metuens, veteriſque memor Saturnia belli,

Carthago nomine, *procul ex adverſo Italiæ & oſtiorum Tiberis; abundans opibus, & acerrima belli artibus. Juno dicitur hanc unam habitaſſe præ cæteris regionibus,* etiam *Samo poſtpoſitâ. Illic Junonis arma, illic currus fuit: jam tunc Dea contendit ut illa imperet populis, protegitque* eam in hanc ſpem, *ſi fatum* id *quoquomodo permittat. Enimvero audierat prolem deduci è ſtirpe Trojanorum, quæ aliquando dirueret mœnia Tyriorum. Inde per cladem Africæ, gentem* illam *futuram ubique dominam, & bello glorioſam: ita ſtatuiſſe Parcas.* Audierat hoc *Juno, hoc* ipſum *timens, & reminiſcens præteriti belli,*

NOTÆ.

in Africam venerunt, dicti ſunt *Pœni*, quaſi *Phœni*: quia ex *Phœnicia* profecti.

Coloni.] Proprie ſunt ii, qui terram colunt, agricolæ: ut ſupra, v. 3. *Ut quamvis avido parerent arva colono*, &c. Aliquando ſumuntur pro parte civium, qui ex conſenſu civitatis ad ſedes alias incolendas deducuntur, diciturque *colonia*: quales ſexaginta ſupra centum deductæ à Romanis varia in loca numerantur. Tyrii autem, Carthaginis conditores, non proprie *coloni* fuere, ſed profugi; ſi quidem non ex conſenſu ſuæ civitatis, ſed fuga & ſeceſſione, Tyro profecti ſunt.

17. *Carthago.*] Urbs, caput Africæ, Græcis Καρχηδὼν dicta. Æmula Romæ diu fuit, cum eaque geſſit bella tria graviſſima: à Scipione victa primum & vectigalis facta; poſtmodum à Scipione Æmiliano deleta. De illa, deque illius initiis, dicemus in argumento libri IV.

Tiberina Oſtia.] *Tiberis*, fluvius Italiæ, de quo Æn. 8. 330. Oſtia ejus duo, quibus in mare Tyrrhenum evolvitur: ubi urbes duæ, *Oſtia* ad orientem, *Portus* ad occidentem.

19. *Magis omnibus unam*, &c.] Multas habuit urbes ſibi addictas Juno, Argos, Spartam, Mycenas: Imprimis Samon.

20. *Samo.*] *Samos*, ſive *Samus*, inſula eſt Icarii maris, Ioniæ adjacens, contra Epheſum. In ea Juno adolevit, nupſitque Jovi: ideoque templum ejus erat Sami nobiliſſimum, & ſimulacrum habitu nubentis, & ſacra ritu nuptiarum.

21. *Arma, Hic currus fuit.*] Currum Junonis deſcribit Homerus Il. 5. 720. cujus miniſtra eſt Hebe: hunc aut ſimilem intellige, aut potius *thenſam*, vehiculum, quo Deorum ſimulacra in ſacris circumferebantur. *Illius arma.*] Vel haſta fuit; agnoſcit enim Plutarchus Junonem *Curitim*, & *curis* lingua Sabinorum haſta eſt. Vel ſceptrum & fulmen, his enim inſignibus ornatum fuit Carthagini ſimulacrum Junonis. Vel clypeus; refert enim Servius hanc ſolemnem e ſacris Tiburtibus formulam: *Juno curilis, tuo curru clypeoque tuere meos curia vernulas ſane.*

22. *Si qua fata ſinant.*] Juno enim, & ipſe Jupiter, Diique cæteri ſubditi erant fato, quod eſſe dicebatur cauſa rerum immutabilis & æterna.

26. *Venturum excidio*, &c.] Modicius hic agnoſcit ablativum caſum: *excidio* pro *per excidium*; hoc ſenſu: *Hinc populum Romanum futurum late regem per excidium Africæ.* Vulgo tamen agnoſcitur dativus: *venturum excidio*, pro *ad excidium*; ut, *It clamor cœlo*, pro *ad cœlum*; hoc ſenſu: *Populum Romanorum hinc*, id eſt, *poſt Carthaginis expugnationem, late ac ſine æmulo regnantem, venturum ac progreſſurum ad excidium totius Africæ.* Placet utraque interpretatio: ſecunda communior: prima ſubtilior. *Libya*, pars Africæ, pro tota, G. 1. 241.

Sic volvere Parcas.] Parcæ tres, quæ fatorum humanorum fila volvunt: de iis Ecl. 4. 47.

27. *Id metuens.*] Difficile eſt intelligere, quò nominativus iſte referatur. Alii referunt ad verbum ſuperius, *audierat*; hoc ſenſu: *Audierat Carthaginem à Romanis delendam eſſe, id metuens*; id eſt, *cum metu audierat.* Alii ad poſterius verbum, *arcebat longe Latio*; hoc ſenſu: *Id metuens; præterea his aliis tribus cauſis*, quæ per parentheſim enumerantur, *accenſa, arcebat Trojanos Latio.* Sed longior ſane mihi videtur ille trajectus: poteſt tamen admitti, ſi *Necdum etiam*, cum quatuor ſequentibus verſibus, parentheſi includatur.

Saturnia.] Juno Saturni & Opis filia; atque ita Jovis ſoror, itemque conjux.

quod prima ſuſcitaverat contra Trojanos pro Argis ſibi dilectis. Præterea cauſæ iracundiæ & ſæva indignatio non abierant adhuc ex *animo: reſidet infixum profunda in mente judicium Paridis, & contumelia contemptæ pulchritudinis ſuæ, & familiæ ſibi odioſa, & munus Ganymedis* à Jove *rapti. His inſuper irritata, repellebat procul à Latio Trojanos, reliquias Græcorum et crudelis Achillis, agitatos per totum mare; et* illi *à multis annis vagabantur impulſi fatis circa maria omnia. Tanti erat momenti fundare Romanum populum. Vix vela faciebant læti è conſpectu Siculæ terræ in altum mare, et* roſtris *aratis ſecabant ſpumas maris;*

Prima quod ad Trojam pro caris geſſerat Argis.
Necdum etiam cauſæ irarum, ſævique dolores
Exciderant animo. Manet alta mente repôſtum
Judicium Paridis, ſpretæque injuria formæ,
Et genus inviſum, & rapti Ganymedis honores.
His accenſa ſuper, jactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaûm atque immitis Achillei,
Arcebat longe Latio: multoſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant;

NOTÆ.

28. *Prima.*] Quia origo belli Trojani fuit judicium Paridis: à quo poſtpoſitæ Veneri fuerunt Juno & Pallas. Juno igitur prima & dignitate & tempore, Græcis idcirco adverſus Trojanos favit. *Argis.*] Urbis nomen eſt in Peloponneſo; *Argi* maſculinum plurale, vel *Argos* neutrum ſingulare: cives hujus, & Græci deinde omnes *Argivi* communiter dicti.

30. *Repôſtum.*] *Repoſitum*; ſyncope frequens apud poëtas. Lucret. l. 1. 35. *Tereti cervice repoſtâ.* Horat. Epod. 9. v. 1. *Quando repôſtum Cæcubum ad feſtas dapes.*

31. *Judicium Paridis.*] Paris ſive Alexander, Priami & Hecubæ filius; à patre primum expoſitus in ſylvis, quia, cum Hecuba facem ardentem parere ſe ſomniaſſet, conjectores reſponderant, infantem, quem in utero geſtabat, Trojani excidii cauſam futurum: à matre tamen clam educatus in Ida monte, propter æquitatis famam à Diis electus eſt judex pulchritudinis, inter Junonem, Palladem, ac Venerem: orto nempe inter eas diſſidio, propter malum aureum ad Pelei nuptias à Diſcordia illatum, atque inſcriptum his verbis, *Detur pulcherrimæ*, Paris Veneri malum addixit: poſtmodum agnitus ab Hectore fratre & parentibus, ac deinde miſſus in Græciam, & Menelai Spartani regis hoſpitio uſus, Helenam ejus uxorem Veneris favore ſecum abduxit: ad quam repetendam, bellum à Græcis conflatum eſt. Occidit deinde Achillem in templo Thymbræi Apollinis, & paulo poſt à Philoctete occiſus eſt.

32. *Et genus inviſum.*] Quia Trojanorum genus à Dardano fluxerat, Jovis filio ex Electra pellice, Atlantis filia. Infra v. 239.

Rapti Ganymedis honores.] Munus miniſtrandi pocula in Deorum conviviis, tranſlatum eſt ab Hebe, Dea juventutis, ad Ganymedem, formoſum puerum, Trois filium, à Jove ſub aquilæ formam latente ſublatum inter ſidera, cum in Ida monte venaretur. *Rapti.*] Vel genitivus eſt caſus, & refertur ad *Ganymedis*; vel nominativus pluralis, & *honores* reſpicit, qui rapti, ſeu erepti ſunt Hebe, Junonis & Jovis, vel, juxta alios, unius Junonis filiæ.

33. *His accenſa ſuper.*] Accenſa *ſuper his*, id eſt, *de his cauſis tribus*, nempe judicio Paridis, Electræ amoribus, & Ganymedis honore. Donatus ac Servius melius *ſuper* explicant, quaſi *præterea*: nempe accenſa his tribus; *ſuper* ſive *præter* metum de Carthaginis excidio conceptum: quæ quarta erat odii ejus in Æneam cauſa.

34. *Danaûm*, &c.] Græcorum, à *Danao* Ægypti fratre, qui in Græciam navigavit, indeque expulſo rege Sthenelo, Argos tenuit, ac novæ gentis parens fuit.

Achillei.] Genitivus eſt pro *Achillis:* cauſam vide infra v. 224. *Achilles* Pelei & Thetidis filius, regnavit in Auſtrali Theſſaliæ parte quæ Phthiotis dicta eſt. Statim ab ortu Stygiis aquis immerſus, atque inde vulnere non violabilis, præterquam eâ pedis parte, quâ, dum lavaretur, à matre comprehenſus eſt. Occultatus à Thetide, inter Lycomedis, Scyri regis filias, habitu muliebri, ne ad Trojam iret, unam earum vitiavit Deidamiam, ex eaque Pyrrhum ſuſcepit. Agnitus tamen Ulyſſis dolo, & ad illam expeditionem profectus, Hectorem occidit, & viciſſim à Paride occiſus eſt, ſagittâ in talum impactâ. *Pelides* à patre Peleo dictus: *Æacides* ab avo Æaco, Jovis filio, Æginæ inſulæ rege, de quo Æ. 2. 7.

38. *Siculæ telluris.*] Sicilia, inſula Mediterranei maris, de qua fusè Æ. 3. 687. Hinc ſolvit Æneas menſe Julio exeunte: ut diximus in argumento generali.

Cum

Cum Juno, æternum ſervans ſub pectore vulnus,
Hæc ſecum: Mene incepto deſiſtere victam,
Nec poſſe Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallaſne exurere claſſem
Argivûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Unius ob noxam & furias Ajacis Oïlei?
Ipſa, Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Diſjecitque rates, evertitque æquora ventis:
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego, quæ Divûm incedo regina, Joviſque
Et ſoror & conjux, unâ cum gente tot annos
Bella gero: & quiſquam numen Junonis adoret
Præterea, aut ſupplex aris imponat honorem?
Talia flammato ſecum Dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Auſtris,
Æoliam venit. Hic vaſto rex Æolus antro

cum Juno ſervans ſub pectore plagam immortalem, hæc mente volvebat: Egone ut victa ceſſem à cœpto, nec poſſim arcere ab Italia regem Trojanorum? ſcilicet impedior fatis. An Pallas potuit incendere naves Græcorum, & ipſos ſubmergere mari, propter culpam & furorem ſolius Ajacis Oilei? Ipſa vibrans è nubibus rapidum fulmen Jovis, & diſſipavit naves, & turbavit mare ventis, ipſumque Ajacem *evomentem flammas e tranſfoſſo pectore, involvit turbine, & impegit rupi acutæ. Ego vero quæ gradior regina Deorum, Joviſque & ſoror & uxor, bellum facio à tot annis adverſus unicum populum: & aliquis poſtea colet divinitatem Junonis, aut ſupplex imponet victimam altaribus? Talia volvens Dea privatim animo ardente, venit in Æoliam, regionem tempeſtatum, & loca plena furioſis ventis. Illic rex Æolus ſpatioſa in caverna*

NOTÆ.

42. *Teucrorum.*] Trojanorum, à *Teucro* rege: de quo infra v. 239.

43. *Quippe vetor fatis.*] Occurrit objectioni, quæ peti poſſet è ſumma vi fatorum in ipſos Deos; & eſt indignatio cum amaro quodam joco: *Quaſi vero fata debuerint ultionem injuriæ permittere Palladi, mihi negare.* De *Pallade*, Ecl. 2. 61.

44. *Argivûm.*] Non proprie Argivorum, ſive Græcorum omnium; ſed Locrenſium: qui cum rege ſuo Ajace, Oilei filio, poſt Trojanum excidium patriam repetentes, tempeſtate oppreſſi ſunt: Ajax ipſe fulmine afflictus à Pallade; eo quod is, captâ Trojâ, Caſſandram Priami filiam virginem, & vaticinandi munere inſignem, in ipſo Palladis templo violaſſet. Juxta Homerum tamen ſubmerſus eſt à Neptuno, eò quòd invitis Diis evaſurum ſe è fluctibus impudenter jactaſſet. Odyſ. l. 4. 505.

45. *Ajacis Oïlei.*] Duo enim Ajaces fuerunt. Hic Oïlei, Locrenſium regis; alter Telamonis, Salaminis regis filius, qui propter amiſſa in judicio Achillis arma, in gladium incubuit. *Oïlei.*] Subſtantivum eſt, & eſt *Ajax Oïlei*, nempe *filius*; ut alibi *Deiphobe Glauci*, nempe *filia*.

46. *Jovis.*] A quo fulmen mutuata fuerat, ut graviorem infligeret plagam. Juno enim, & Pallas, & Vulcanus, fulmina mittere dicebantur; ſed non tam valida, quam Jupiter.

49. *Scopuloque.*] Aut Caphareo, Eubœæ monti: aut juxta Homerum Odyſſ. 4. 207. Gyræ petræ, quam Didymus eſſe putat Gyarum, Ægæi inſulam, non longe à Delo, ſteriliſſimam & exilii loco habitam à Romanis.

50. *Incedo regina*, &c.] De gravitate Junonii inceſſus G. 3. 532. Solemnia Deorum cum ſororibus connubia ſunt. Ovid. Met. 9. 498. *Dii nempe ſuas habuere ſorores. Sic Saturnus Opim junctam ſibi ſanguine duxit, Oceanus Tethyn, Junonem rector Olympi.* Per Jovem autem, fabulæ ætherem cœlumque igneum ſignificarunt; per Junonem, aërem: unde Juno Jovis *ſoror* dicitur, quia aër ætheri ſubtilitate perſimilis; *conjux* vero, quia aër ætheri ſubjectus. Ex Cicerone & Macrobio. Tamen Virgilius aërem ipſum & ætherem videtur in uno Jove adumbraſſe, eique terram conjugem attribuiſſe. G. 2. 325.

55. *Auſtris.*] Proprie ventis à meridie flantibus, de quibus, Ecl. 2. 58. Hic promiſcue pro omnibus.

56. *Æoliam.*] Non hic Aſiæ minoris regio ſignificatur, inter Troadem & Ioniam ſita, *Æolia*, ſive *Æolis* dicta, ſed *Æoliæ inſulæ* inter Italiam & Siciliam ſitæ, numero ſeptem; aliter *Vulcaniæ* & *Hephæſtiades* appellatæ: quarum principes ſunt Lipara, Hiera, Strongyle. *Vulcaniæ* & *Hephæſtiades* dictæ, quia propter frequentem ignium eruptionem Vulcanus, qui Græcis Ἥφαιστος, ibidem habere officinam exiſtimatus eſt; præſertim in Hiera, de qua Æ. 8. 416. *Æoliæ* vero, quia Æolus, Hippotæ filius, ibidem regnavit, maxime in Strongyle: rex ventorum habitus ideo, quia juxta Plinium, Diodorum ac Solinum, ex inſularum fumo ventos in triduum

Luctantes ventos, tempeſtateſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum clauſtra fremunt. Celſa ſedet Æolus arce,
Sceptra tenens: mollitque animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens: molemque & montes inſuper altos
Impoſuit: regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas ſciret dare juſſus habenas.
Ad quem tum Juno ſupplex his vocibus uſa eſt:
Æole, (namq; tibi Divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus; & tollere vento:)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victoſque Penates.
Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes:
Aut age diverſas, & disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deïopeiam
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo;
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchrâ faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor: mihi juſſa capeſſere fas eſt.

continet auctoritate ſuâ ventos pugnantes, & tempeſtates ſonantes, eoſque coërcet catenis & carcere. Illi impatientes tumultuantur circa obices, magno cum fragore montis: Æolus ſedet in ſummo monte, tenens ſceptrum; & mitigat animos, & moderatur furorem. Niſi id faceret, ſcilicet venti *rapidi ſecum raperent maria ac terras & cœlum intimum, eaque per aërem traherent. Sed Deus omnipotens id timens clauſit* eos *in antris obſcuris, & ſuperimpoſuit moles altarum rupium, præfecitque regem, qui conſtanti lege ſciret & eos coërcere, & iis permittere laxiora frena, quoties juberetur. Apud quem Juno tunc ſupplicans uſa eſt his verbis: Æole (nam parens Deorum & rex mortalium tibi dedit, & mitigare, & concitare vento fluctus) Natio mihi infenſa currit per mare Tyrrhenum, in Italiam ferens Trojam & Penates domitos. Adde impetum ventis, & obrue naves ſubmerſas, aut impelle* in *diverſas* partes, *& diſperge corpora mari. Ego habeo quatuordecim Nymphas formoſo corpore: è quibus Deïopeiam, quæ ſpecie elegantiſſima* eſt, *ſociabo* tibi *firmo conjugio, & propriam addicam: ut pro tali officio tranſigat tecum omnes annos, & efficiat te patrem formoſâ ſobole. Æolus hæc viciſſim* reſpondit: *Tua cura eſt, ô regina, conſiderare quid velis; æquum eſt me exequi tua mandata.*

NOTÆ.

prædicere nautis ſolitus erat: unde hæ inſulæ dicuntur hic *ventorum patriæ*. Nomen Æoli ab αἴολος *varius*, ob naturam ventorum mutabilem.

60. *Arce.*] Vel proprie in arce, quæ ipſi palatii loco ſit; vel in ſumma montis rupe: rupes enim *arces* aliquando appellantur: G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeiæ arces.*

63. *Verrantque.*] Vox Lucretiana, l. 5. 267. *Validi verrentes æquora venti.*

66. *Fœdere.*] Eſt enim quoddam veluti fœdus, imperium principum in ſubditos: quo ſubditi obſequium principibus, principes ſubditis tutelam promittunt.

71. *Tyrrhenum æquor.*] Mediterranei maris ea pars eſt, quæ Italiam ad meridiem alluit; unde *mare inferum* etiam vocatur, & mare *Tuſcum*: à Tuſcia ſive Etruria, ad fretum Siculum extenditur: *mer de Toſcane.*

72. *Ilium in Italiam*, &c.] De *Ilio*, Troja, ſupra, v. 5. De *Italia*, v. 6. De *Penatibus*, Diis domeſticis. l. 2. 717.

75. *Nymphæ.*] Proprie minora aquarum numina ſunt, ut diximus, Ecl. 2. 46. Addicuntur tamen & aliis numinibus quaſi famulæ.

76. *Deïopeiam.* Nomen à δαΐω *ardens*, & ὄψ ὀπὸς *vox.*

77. *Connubio.*] Vulgo ſecundam ſyllabam habet longam, quia eſt à *nubo*, cujus prima longa: ita Æ. 3. 319. *Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia ſervas?* Æ. 4. 316. *Per connubia noſtra*, &c.

78. *Pulchrâ prole.*] Innuit hic Æolum liberis fuiſſe hactenus infelicem; Siſypho nempe latrociniis infami, Macareo ſororis ſuæ Canaces inceſto amatore: hos enim duos hujus etiam Æoli ventorum regis liberos facit Ovidius Ep. Heroid. 11. 9. Et propterea Juno novam ei conjugem proponit, ex qua digniores ſuſcipiat liberos. Adde quod Dea nuptiarum & partuum eſt: unde non indecora eſt hæc ejus promiſſio.

81. *Fas eſt.*] Licebit mihi facere, etiamſi illicita juſſeris: tibi enim tam multa debeo, ſceptra, gratiam Jovis, ut nemini reus poſſim videri, ſi juſſa tua, quæcumque fuerint, impleve-

Tu

Tu mihi quodcunque hoc regni, tu ſceptra, Jovemq;
Concilias: tu das epulis accumbere Divûm,
Nimborumque facis tempeſtatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum converſa cuſpide montem
Impulit in latus: ac venti, velut agmĩne facto,
Quà data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque à ſedibus imis
Una Euruſque Notuſque ruunt, creberq; procellis
Africus: & vaſtos volvunt ad litora fluctus.
Inſequitur clamorque virûm, ſtridorq; rudentum.
Eripiunt ſubito nubes cœlumque, diemque,
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther:
Præſentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ ſolvuntur frigore membra.
Ingemit, & duplices tendens ad ſidera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis,
Contigit oppetere! ô Danaûm fortiſſime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe? tuâq; animam hanc effundere dextrâ?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon: ubi tot Simoïs correpta ſub undis

Tu mihi demereris Jovem, & imperium, & eam qualemcumque auctoritatem: tu facis ut accumbam menſis Deorum, & reddis me *dominum nubium ac tempeſtatum. Poſtquam hæc dicta ſunt, concuſſit cavernoſum montem ad latus intortâ cuſpide: ac venti quaſi turmatim erumpunt, quà via aperta eſt, & agitant flatu terras. Inſederunt mari, ac ſimul Euruſque, Notuſque, & frequens tempeſtatibus Africus, evertunt totum mare ab ipſo fundo: & propellunt ad litora magnos fluctus. Sequitur & clamor hominum, & ſtridor funium. Statim nubes auferunt cœlum & lucem ex oculis Trojanorum: nox obſcura inſidet mari: poli tonuere, & aër ſplendet frequentibus fulguribus: & omnia ingerunt hominibus præſentem necem. Continuo membra Æneæ frigore diſſolvuntur: Ingemit, & attollens ad aſtra ambas manus, talia ore pronunciat: O ter & quater felices quibus accidit mori in oculis parentum, ad muros excelſos Trojæ: ô generoſiſſime nationis Danaorum, fili Tydei, egone non potui mori in campis Trojanis, & amittere hanc vitam tuâ manu? Ubi durus Hector periit armis Achillis, & magnus Sarpedon; ubi Simois volvit inter aquas tot correptos clypeos hominum,*

NOTÆ.

rim. Atque id ad mentem Donati. Servius vero ait eſſe commutationem negativi ſenſus in affirmativum; *fas eſt capeſſere*, pro, *nefas eſt non capeſſere*: ut alibi affirmativus in negativum commutatur; *munera nec ſperno*, pro, *libenter accipio*, Æ. 7. 261.

83. *Epulis accumbere.*] Divinitatis hæc nota eſt: ſic notat Horatius divinitatem Herculis, Od. l. 4. 8. 29. *Sic Jovis intereſt optatis epulis impiger Hercules.*

84. *Tempeſtatum potentem.*] Dominum. Sic Horat. Od. l. 1. 3. *Sic te Diva potens Cypri.*

89. *Euruſque*, &c.] *Eurus*, ventus ab oriente. *Notus*, à meridie, qui & *Auſter* dicitur. *Africus*, ab Africa ſpirans, inter occidentem ac meridiem.

91. *Stridorque rudentum.*] Nauticorum funium, qui propter gravem in motu ſtridorem, *rudere* quodammodo videntur.

93. *Teucrorum.*] Trojanorum, ſupra, v. 42.

96. *Extemplo.*] *Continuo:* & verbum eſt ſacrorum, ut *ilicet* judiciorum: quemadmodum enim *ilicet*, dimiſſo ſenatu, id eſt, *ire licet*; ita *extemplo*, ſacrificio peracto, pronunciabatur à præcone: quo ſignificaretur, ut exirent *è templo*. Quod quia cito fiebat, ideo pro *cito* & *continuo* ſumi utrumque cœptum eſt.

97. *Ingemit.*] Accuſatur hic à quibuſdam Æneas puſilli animi, ſed temere: non enim hic mortem deprecatur, ſed mortem ingloriam atque inutilem.

100. *Danaûm*, &c. *Tydide*, &c.] *Danaum*, Græcorum à Danao, ſupra, v. 34. *Tydide.*] Vocativus Græcus. Diomedem intelligit, Tydei filium, Argivorum ducem Trojano bello: de quo Æ. 11. 243. Ab eo vulneratus Æneas in coxa, & tantum non occiſus eſt, Iliad. 5.

103. *Sævus.*] Hic pro *ſorti*, bonam in partem ſumitur.

Æacidæ.] Achillis, qui nepos fuit Æaci, ſupra v. 34.

Hector.] Priami & Hecubæ filius, Trojæ propugnator, qui decimo obſidionis anno ab Achille occiſus eſt, & bigis alligatus, ac circa Patrocli ſepulcrum & Trojæ muros tractus: cadaver à Priamo redemptum auro, poſtquam dies duodecim inſepultum fuiſſet.

104. *Sarpedon.*] Jovis ex Laodamia filius, Lyciæ rex, Priamo contra Græcos in auxilium venit, & à Patroclo occiſus eſt.

et galeas, et generosa corpora. Talia dicenti, tempestas stridens ab Aquilone percutit ex opposita parte velum, et propellit fluctus ad astra. Rumpuntur remi, deinde prora detorquetur, et objicit latus undis: succedit mons aquæ altitudine præruptus. Alii pendent è summo fluctu; mare hians pandit aliis terram inter fluctus: mare ebulliens turbatur arenis. Notus affligit tres naves abreptas ad scopulos occultos; scopulos inquam, illos, *quos Itali in medio mari appellant Aras,*

Scuta virûm, galeasq; & fortia corpora volvit.
Talia jactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet;
Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus Aras,

NOTÆ.

104. *Simois.*] Fluvius Troadis, ex Ida monte, per agrum Trojanum in Scamandrum profluens, & cum eo in Hellespontum, non longe à Sigeo promontorio: nunc dicitur *Simoeis.*

106. *Aquilone.*] Qui & *Boreas* appellatur, ventus septentrionalis, Ecl. 7. 51.

107. *Adversa.*] Quia Aquilo, flans à septentrione, adversus est illac navigantibus è Sicilia in Italiam. Atque hujus quidem venti flatu Æneas, qui solverat è Drepani portu, & Siciliæ parte maxime occidentali; jamque aliquantum in mare Tyrrhenum ad septentrionem processerat; retro ad meridiem actus est, Africam versus. Ubi cum inter Siciliam atque Africam, quasi medium teneret; tum Notus à meridie, tres naves ad septentrionem & *aras* repulit, v. 112. Eurus ab oriente, tres alias in occidentem impegit, ad latera Africæ, & Syrtim minorem, v. 114.

108. *Prora avertit.*] In quibusdam codd. *proram avertit*, & refertur ad *procella*: in cæteris melius *prora avertit*, id est, *avertit se. Prora.*] Pars navis anterior.

109. *Insequitur cumulo*, &c.] Dabit lucem hæc imitatio Ovidiana, Met. 15. 508. *Cum mare surrexit, cumulusque immanis aquarum In montis speciem curvari et crescere visus.*

112. *In saxa latentia.*] Non in quælibet saxa latentia; sed in ea, quæ ab Italis *aræ* vocantur: quænam autem illa sunt, mox inquiremus.

113. *Aras.*] I. Explicant aliqui apud Pomponium Sabinum, de Aris Philænorum, loco in Africa celebri, propter mortem duorum ejus nominis fratrum, qui, pro disterminandis Carthaginensium suorum à Cyrenaica ditione limitibus, ibi se vivos defodi passi sunt: ut est apud Sallust. in Jugurtha. At locus ille circa Syrtim majorem, in continenti Africæ fuit: igitur Notus, meridionalis ventus, non potuit illuc naves pellere; adde quod sunt aræ istæ *mediis in fluctibus.* II. Scaliger in Comment. ad Epistolam 9. Ausonii, *aras* ait esse moles & crepidines, quibus flumina aut maria coërcentur, Gallice *quays*: citatque hos Virgilii versus, sed male; nam crepidines illæ litora muniunt, *aræ* istæ sunt *mediis in fluctibus.* Firmat sententiam hoc ejusdem epistolæ versu, *Desertus vacuis solisque exerceor aris*: sed libenter, nec temere rescriberem, vel *agris*, vel *oris*; cui lectioni favet impense subsequentium versuum sententia. Addit locum è Tertulliani pallio, cap. 5. *Soleo de qualibet margine, vel ara, medicinam moribus dicere*: putatque *margine* & *ara* hic esse synonyma: sed præterquam quod in quibusdam codd. legitur *area*, non *ara*; manifestum est nihil hic esse, quod ad mare fluviosque pertineat: & hæc esse Cynici cujusdam philosophi verba, qui profitetur se ad dicendum, non suggestu, non pulpito indigere; sed ex quolibet loco paulo editiore, quales sunt in viis margines, qualis in aris gradus, concionem habere. III. Ex Servio & Pomponio Sabino colligitur *aras* insulas esse, Africam inter & Siciliam positas, non longe è Lilybæo Siciliæ promontorio, communi nomine *Ægates* appellatas; tres numero, Phorbantiam, nunc *Lavenzo*; Ægusam, nunc *Favignana*; Hieram, nunc *Maretamo*; easque admodum scopulosas, & saxis *latentibus* vallatas. Ad has constat victos esse navali prœlio Pœnos à Q. Lutatio Catulo consule, anno U. C. 512. & pace ibidem constitutâ, terminatum ab eo feliciter fuisse bellum Punicum primum; iis conditionibus, ut quicquid insularum est Africam inter & Italiam, Romani juris deinceps foret. Id habetur ex Floro, Cornelio Nepote, Polybio. Testatur Servius ex illo fœdere saxa illa dicta Italis fuisse *aras propitias*, & eo nomine appellari apud Sisennam historicum veterem, cujus opera perierunt. Atque ille insularum situs plane cum Virgiliana tempestatis descriptione convenit, qualem explicuimus ad v. 107. Non possum tamen, quin hic Turnebum, & Pomponium Melam, obiter perstringam. Turnebus quidem l. 26. c. 23. saxa illa magno in honore apud Romanos habita confirmat ex hoc Lucani l. 8. 892. *Augustis aris victoris Li-*

Dorsum

Dorſum immane mari ſummo. Tres Eurus ab alto
In brevia & Syrtes urget, miſerabile viſu;
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam quæ Lycios fidumque vehebat Orontem,
Ipſius ante oculos ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronuſque magiſter
Volvitur in caput: aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore
Apparent rari nantes in gurgite vaſto: [vortex.

quæ ſunt quaſi *grande dorſum in ſuperficie maris. Eurus tres* naves *impellit à pleno* mari *in brevia & ſyrtes, res viſu miſerabilis:* eaſque *impingit in vada, & circumdat vallo arenæ. Ingens fluctus ante oculos ipſius* Æneæ *percutit à prora in puppim, unam* navim *qua ferebat Lycios & fidelem Orontem: concidit gubernator, & pronus ſubvertitur in caput: navim vero fluctus ter eodem in loco circum involvens torquet, & præceps vortex abſorbet mari. Videntur pauci enatantes in immenſo mari:*

NOTÆ.

byco pulſatur ab æquore ſaxum Tarpeiis. Ubi ſane dormitavit vir ſagax: patet enimvero legentibus, ſaxum hoc Lucani, tumulum illum eſſe ſubitarium, quo Pompeii cadaver in Ægyptio litore conditum eſt; & hanc eſſe verſuum ſententiam: *ſaxeum Pompeii tumulum, quem fluctus alluit in litore, auguſtiorem eſſe aris illis, quas adulatrix Roma victori Cæſari deinde erexit:* vox autem *Tarpeiis* plane ſequenti verſui adjungenda eſt. Pomponius Mela, cum l. 2. c. 7. vocavit *Ægates Romana clade memorabiles*, aut erravit, aut cladem intellexit, non quam Romani paſſi ſint, ſed quam Pœnis intulerint.

114. *Dorſum immane*, &c.] Quomodo igitur *latentia*; ſiquidem dorſum in mari faciebant? ſcilicet *dorſum* faciebant inſulæ: circumjecta inſulis ſaxa *latebant.* Polybius l. 4. de Iſtri oſtiis loquens, ait, in iis aggeſtiones quoque arenarum eſſe, quas nautæ vocant *pectora:* καλοῦσι δ' αὐτὰς οἱ ναυτικοὶ στήθη.

115. *In brevia & ſyrtes.*] Non in omnia *brevia*, ſed in ea quæ peculiariter vocantur *ſyrtes.* Et *brevia, vada, ſyrtes*, communiter ſignificant partes illas maris, ubi frequentes & vento mutabiles fiunt arenarum aggeſtiones: *brevia* quidem dicta βραχέα, quia *brevis* & parum alta ibidem aqua eſt: *vada*, quia pedibus illac facile eſt *vadere*, difficile navibus; *ſyrtes*, à *tractu* inquit Salluſtius, id eſt, quaſi σύρτεις à σύρω *traho*, quia eo *limum, arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt*, ait idem. Syrtes ejuſmodi duæ ſunt in Africano litore, vaſtos in ſinus porrectæ, Tripolitanam regionem utrimque vallant: major ad orientem eſt, *les ſeches de Barbarie*; minor ad occidentem, *le golfe de Capes*: major à minore disjungitur ducentis & quinquaginta paſſuum millibus. Itaque de minore ſola hic eſt ſermo: pluralem tamen numerum poëta ad rem augendam adhibuit. Et *Eurus* facile potuit ad Syrtis illius occidentale latus, Carthagini vicinius, Æneæ naves impellere, cum ab oriente ſpiret.

117. *Lycios.*] Aſiæ minoris populus, inter Pamphyliam & Cariam, qui Trojanis in auxilium venerant: & mortuo rege ſuo Sarpedone, Æneæ adhæſerant. *Orontes*, earum dux, magiſter navis, *Leucaſpis* videtur fuiſſe, de quo Æ. 6. 334.

118. *A vertice*, &c.] Explicat Servius, *à puppi*, quam ait eſſe vertícem navis: male, non enim *à puppi in puppim* pontus ferire poteſt. Idem Servius, ab *Aquilone*, ſeu *Boreali polo*, qui *vertex* appellatur; durius Modicius, *à puncto verticali*, quod Arabes *Zenith* vocant; curioſius Taubmannus, *à vertice*, ſive, quod idem eſt, *vortice aquarum aut ventorum*; Lucretius enim l. 1. 293. de ventis, *Interdum vortice torto corripiunt*: ſed ab eo ſenſu videtur abhorrere præpoſitio *à*. Ego interpretor *à prora*; quæ pars eſt navis, ſi non mole altior, ſaltem acutior & in roſtrum deſinens: unde *vertex* dici poteſt. Adde quod levior cum ſit, facilius potuit fluctuum impetu attolli, & in puppim ſubverti: unde *pronus magiſter in caput* revolutus fuerit.

121. *Vortex.*] Charifius diſtinguit *verticem* à *vortice*; & hunc derivat à *vorando*, illum à *vertendo*. Alii tamen melius utrumque à *vertendo* deducunt, & utriuſque vim confundunt; ut ſignificent quicquid *vertitur* ac torquetur, ut in aquis, ventis, extrema parte axis, capillis: à capillis autem, ad ſummam capitis partem exprimendam transfertur *vertex*; à capite, ad cacumina montium atque arborum. Patet utriuſque vocis affinitas ex Quinctiliano, qui ait Scipionem Africanum primum in *vortices* & *vorſus* literam *o* mutaſſe in *e*.

122. *Apparent rari*, &c.] Hoc de navi Orontis intelligendum: ex qua pauci enatare conabantur, cæteris mari demerſis.

Gurgite vaſto.] *Gurges* eſt pars maris aut fluvii profundi, aquas ingenti ſono quaſi ſorbens; unde à ſoni ſimilitudine nomen habet: ſumitur hic, ut vulgo apud cæteros poëtas, pro toto mari: & eſt Tapinoſis, ſive rei magnæ expoſitio humilior; unde additur, *vaſto*. Sic Æ. 3. 197. *Diſperſi jactamur gurgite vaſto.*

& *arma hominum, & tabulæ, & Trojanæ opes per aquas. Jam tempestas superavit firmam navem Ilionei, jam* navem *generosi Achatæ, &* eam *quâ portabatur Abas, & quâ senior Alethes: & omnes solutis juncturis laterum admittunt pernicioſam aquam, & rimis dehiſcunt. Interea Neptunus animadvertit mare magno tumultu agitari, & immiſſam tempeſtatem, & profunda maris ab imis vadis revolvta: graviter iratus, & mari providens, ſuſtulit caput tranquillum è ſuperficie aquæ. Cernit naves Æneæ diſperſas toto mari, Trojanos obrutos fluctibus & aëris fulminibus. Nec fraudes & iræ Junonis ignotæ fuerunt fratri* Junonis: *appellat ad ſe Eurum ac Zephyrum, deinde hæc ait: Tantane vos cepit confidentia ex veſtra origine? Jam audetis, ô venti, abſque mea auctoritate, confundere cœlum & terram, & attollere tantos cumulos* fluctuum?

Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ;
Et quâ vectus Abas, & quâ grandævus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimiſque fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſamque hyemem ſenſit Neptunus, & imis
Stagna refuſa vadis: graviter commotus, & alto
Proſpiciens, ſummâ placidum caput extulit undâ.
Diſjectam Æneæ toto videt æquore claſſem,
Fluctibus oppreſſos Troas, cœlique ruinâ.
Nec latuere doli fratrem Junonis, & iræ:
Eurum ad ſe Zephyrumque vocat: dehinc talia fatur;
Tantane vos generis tenuit fiducia veſtri?
Jam cœlum terramque, meo ſine numine, venti,
Miſcere, & tantas audetis tollere moles?

NOTÆ.

123. *Troia gaza.*] Perſica vox, ærarium ſignificat, ex Pom. Mela, l. 1. 11. Neque tantum pro auro ſumitur, quod natare non potuiſſet; ſed pro qualibet pretioſa ſupellectile. Addit Mela, *Gazam*, Palæſtinæ urbem inde nomen accepiſſe; quod Cambyſes Perſarum rex, cum Ægyptum armis peteret, *huc belli opes & pecuniam intuliſſet. Troïa* adjective, *Troïus, Troïa*, trium ſyllabarum.

124. *Ilionei--Achatæ.*] *Ilionei* vult eſſe dativum Servius, & caſum pro caſu poſitum: at dativus quidem eſt Græcus, ſed genitivus Latinus, *Ilionens, Ilionei. Achatæ* quoque genitivus eſt Latinus primæ declinationis, ut Æ. 4. 351. *Me patris Anchiſæ.* Et *Achates* quidem fidus erat Æneæ amicus, de quo paſſim ubique ſermo eſt. *Ilioneus* mox apud Didonem naufragorum orator erit, v. 525.

125. *Abas----Alethes.*] *Abas*, is forte, qui à Lauſo Mezentii filio occiditur, Æ. 10. 427. *Alethes*, ut præcipui vir conſilii atque auctoritatis inducitur Æ. 9. 246. *Hic annis gravis atque animi maturus Alethes.*

126. *Hyems.*] Vis tempeſtatis: æſtas enim tunc erat, ut videbimus, v. 539. Sic de æſtiva tempeſtate, G. 1. 321. *Ita turbine nigro Ferrat hyems culmumque leves ſtipulaſque volantes.*

127. *Imbrem.*] Vel proprie pluviam, vel ipſam maris aquam: aqua enim generatim imber à Lucretio dicitur, l. 1. 715. *Ex igni, terra, atque anima procreſcere, & imbri.*

129. *Neptunus.*] Jovis & Plutonis frater; maris præſes. Uxorem habuit Amphitriten; ex qua Nymphas complures ſuſcepit. Muros Trojanos condidit cum Apolline: equum è terra ſuſcitavit, cum Pallade contendens de nomine Athenis imponendo, ut habetur G. 1. 14. Nomen ejus, juxta Ciceronem, à *nando*; juxta Varronem, à *nubendo*, quia terras aquis obnubit & cooperit.

130. *Stagna vadis.*] Tapinoſis, humilis expreſſio majoris rei: *ſtagnum* enim eſt *aqua ſtans*: *vadum*, locus in mari aut fluvio, ubi parum aquæ, multum arenæ eſt: hic utrumque pro *mari.*

133. *Cœlique ruinâ.*] Imbre, fulguribus, fulminibus, quæ è cœlo *ruunt.*

134. *Fratrem Junonis.*] Neptunum: ambo enim Saturnum patrem, Opem matrem habuerunt. Neptunus autem dicitur Junonis frater: quia aër, qui Juno eſt, confinis eſt aquæ, quæ Neptunus.

135. *Eurum---Zephyrumque.*] Ventos oppoſitos; hunc ab occidente, illum ab oriente.

136. *Generis fiducia.*] Venti enim principes, feruntur Auroræ & Aſtræi Titanis filii eſſe. Admonet ergo Neptunus objurgando, ut, ſi Gigantum majorum ſuorum imitari pervicaciam velint, pœnas eorundem timeant.

137. *Cœlum terramque.*] Puto hic à Neptuno communem elementorum omnium perturbationem ventis exprobrari: & per *cœlum* quidem, aërem & æthereum; per *terram*, aquam etiam ſignificari, quæ cum terra conglobata eſt.

Quos

Quos ego. Sed motos præſtat componere fluctus.
Poſt mihi non ſimili pœnâ commiſſa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite veſtro:
Non illi imperium pelagi, ſævumq; tridentem,
Sed mihi ſorte datum: tenet ille immania ſaxa,
Veſtras, Eure, domos: illa ſe jactet in aula
Æolus, & clauſo ventorum carcere regnet.
Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectaſque fugat nubes, Solemque reducit.
Cymothoë ſimul, & Triton adnixus, acuto
Detrudunt naves ſcopulo: levat ipſe tridenti,
Et vaſtas aperit ſyrtes, & temperat æquor,
Atque rotis ſummas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſævitque animis ignobile vulgus;
Jamq; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat:
Tum pietate gravem ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent; arrectiſq; auribus adſtant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet. [quam
Sic cunctus pelagi cecidit fragor: æquora poſt-
Proſpiciens genitor, cœloque invectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora ſecundo.

Vos ego puniam. *Sed melius eſt ſedare turbatas aquas. Deinceps non luetis crimina tali pœnâ. Celerate fugam, & dicite iſta veſtro regi: Non illi conceſſam eſſe dominationem maris, & potentem tridentem; ſed mihi per ſortem. Habet ille rupes ingentes,* quæ ſunt *veſtræ domus, ô Eure: Æolus glorietur in illa aula, & clauſo carcere ventorum exerceat imperium. Sic dixit, & celerius* quam *dixerat ſedat inflatum mare, & pellit nimbos congregatos, &* rurſus *inducit Solem. Simul* cum eo *Cymothoë, & Triton connitens, depellunt naves* ab *acuto ſcopulo: ipſe* Neptunus *ſublevat* eas *tridente, & recludit immenſas ſyrtes, & ſedat mare, & perſtringit ſuperficiem aquarum levibus rotis. Et quemadmodum ſæpe, cum in populo numeroſo commota eſt ſeditio, & plebs vilis furit animis; & jam tædæ ac lapides volant, ira ſuppeditat tela: tunc ſi fortuitò viderint virum aliquem inſignem virtute ac meritis, tacent, & ſtant attentis auribus; ille temperat animos & placat corda ſermone. Ita omnis tumultus maris ceſſavit, ſtatim atque pater videns mare, & vectus per aërem ſerenum, impulit equos, & currens immiſit habenas currui facili.*

NOTÆ.

Numine.] *Numen*, proprie *nutus* eſt; ſive motus quidam oculorum & capitis, quo petenti ſignificamus nos poſtulata concedere. Hinc ad ſignificandam voluntatem Deorum traducitur, ut hic, & Æ. 2. 777. *Non hæc ſine numine Divûm Eveniunt.* Tum ad potentiam eorundem & auctoritatem, ut ſupra, v. 52. *Et quiſquam numen Junonis adoret?* & infra v. 670. *Et ſupplex tua numina poſco.* Denique ad ipſum Deum, ut G. 4. 453. *Non te nullius exercent numinis iræ*; & Æn. 4. 382. *Si quid pia numina poſſunt.*

139. *Quos ego.*] Reticentia, ad terrorem incutiendum. Supple: *Quos ego ſi corripuero, probè ulciſcar.* De hac figura Ecl. 3. 25.

141. *Maturate fugam.*] Celerate. De hac voce G. 1. 261.

142. *Tridentem.*] Sceptrum Neptuni, quod ipſi tribuitur: vel quia tria ſunt aquarum genera, maria, flumina, paludes: vel potius, ut innuit Cornutus, quia piſcatores telo ejuſmodi ad venationem piſcium utebantur, vocabantque *fuſcinam.*

143. *Saxa.*] Æoliarum inſularum, de quibus v. 55.

148. *Cymothoë--Triton.*] Dii marini. *Cymothoë* Nympha, Nerei & Doridis filia: à κῦμα *unda*, & θέω *curro*. *Triton*, Neptuni & Amphitrites, aut Salaciæ Nymphæ filius: ſuperiore parte hominem, inferiore piſcem referens: Neptuni buccinator, conchâ utens pro tuba.

150. *Syrtes.*] De ſyrtibus ſupra, v. 315.

159. *Cœloque aperto.*] Non per cœlum vectus, inquit Servius; ſed vectus per maria, cœlo jam ſereno. Tamen ſic aër mari jungitur, inquit Corradus; ut vectus per mare Neptunus, moveri tamen in aëre dici poſſit.

160. *Flectit equos.*] Geminos, marinos, qui ipſius curru à poëtis alligantur: pedibus anterioribus inſtructos, poſterioribus carentes. Unde ſic à Statio deſcribuntur. Achil. l. 1. 390. *Illi ſpumiferos glomerant à pectore fluctus, Pone natant, delentque pedum veſtigia cauda.* Et à Virgilio G. 4. 389. *Proteus magnum qui piſcibus æquor, Et junctò bipedum curru metitur equorum.* Equos hujuſmodi bipedes, quos à caudæ flexu *hippocampos* appellant, inter poëtarum figmenta refert Aldrovandus: nulloſque agnoſcit niſi quadrupedes, quorum effigiem refert, magis bubulæ aut ſuillæ, quam equinæ, affinem: vo-

Defeſſi

Trojani fatigati conantur aſſequi curſu litora quæ vicina ſunt, & deflectunt ad plagas Africæ. Eſt locus in longo receſſu, ubi *inſula format portum oppoſitu laterum, quibus omnis è mari* veniens *fluctus frangitur, & finditur in ſinus replicatos. Hinc & inde rupes immanes & duo ſcopuli eminent ad cœlum : quorum ſub cacumine undique mare placidum quieſcit : præterea umbraculum arborum micantium, et nemus obſcurum horrentibus tenebris deſuper impendet. Ex oppoſita parte, caverna* eſt *in ſcopulis ſuſpenſis : in* caverna *ſunt aquæ dulces, & ſedilia è vivo lapide : domus* videtur *Nympharum. Illic nulla retinacula continent*

Defeſſi Æneadæ, quæ proxima, litora curſu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Eſt in ſeceſſu longo locus : inſula portum
Efficit objectu laterum ; quibus omnis ab alto
Frangitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos.
Hinc atque hinc vaſtæ rupes, geminique minantur
In cœlum ſcopuli : quorum ſub vertice late
Æquora tuta ſilent : tum ſylvis ſcena coruſcis
Deſuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte ſub adverſa ſcopulis pendentibus antrum :
Intus aquæ dulces, vivoque ſedilia ſaxo ;
Nympharum domus : hic feſſas non vincula naves

NOTÆ.

catque *hippopotamos*, à fluviis, præcipue Ægypti, ubi frequentes dicuntur inveniri, maxime in Nigro & Nilo.

Curru.] Dativus antiquus, pro *currui :* de quo Ecl. 5. 29.

162. *Libyæ.*] Pars eſt Africæ ad oram mediterranei maris, ad occidentem Ægypti : varie à variis ſcriptoribus definita : vulgo pro tota Africa ſumitur.

163. *Eſt in ſeceſſu,* &c.] Portum, à natura, non ab arte factum deſcribit. Et hunc aliqui volunt eſſe portum Africanæ Carthaginis, ſed falſo; ſtatim enim vidiſſet Æneas fundamenta urbis, quæ non vidit niſi poſtera die. Alii dicunt eam deſcriptionem plane convenire portui Carthaginis Hiſpanicæ, ſive novæ ; at ea ſimilitudo caſu occurrit ; neque enim ad Hiſpanicas, ſed ad *Libycas oras* Æneas vertitur. Turnebus melius putat portum illum fictum à poëta, circa litus Carthaginenſe, & omnino expreſſum ad formam Ithacenſis portus, apud Homer. Odyſ. 13. 95.

163. *Inſula portum,* &c.] Suppreſſa eſt vox relativa *quem*, aut adverbium *ubi* : ſic ſupra : *Urbs antiqua fuit, Tyrii,* &c. pro *quam Tyrii,* &c. Hæc autem eſt loci deſcriptio. 1. Sinus eſt longus ac profundus, non latus, in ora Libyæ. 2. Sinus illius fauces, ne laxiores ſint, claudantur objectu inſulæ ; quæ in longum porrecta, latus unum opponit ſinui, alterum pleno mari. 3. Inſula ſinum ita claudit, ut aditum tamen in ſinum utrimque liberum relinquat. 4. Sic inſula mari latus opponit, ut fluctus eo allapſi frangantur, & in ſe ſinuatim revoluti, non recto impetu, ſed magno flexu, per extrema inſulæ aditum utrimque in portum quærant. 5. Sinus ipſe, non inſula, ſcopulis fere circumcingitur : quorum altiſſimi duo procurrunt ad extrema terræ continentis cornua, & utrumque aditum defendunt, ſylvis in vertice inumbrati. 6. In intimo ſinus receſſu, quæ frons eſt adverſa portum ſubeuntibus, ſcopuli antrum exhibent vivis aquis irriguum, *&c.*

165. *Sinus reductos.*] Vel ſinus in ſe revolutos ac replicatos, quas unda cum impetu ſic alliſa ſemper facit ; ut explicamus G. 4. 420. Vel ſinus à ſe invicem recedentes, ut explicat Turnebus ; qui ſic exponit quoque illud Horatii, Epod. 2. 13. *Aut in reducta valle*, id eſt, *recedente ac remota.*

167. *Sub vertice---tuta.*] Quia ſcopuli imminent mari, atque inſulæ : ideoque locum à ventis ac tempeſtate tutum præſtant.

168. *Scena.*] *Scena, σκηνὴ* eſt *umbraculum*, à *σκιὰ umbra* : unde hic proprie dicitur : transfertur ad theatrum, G. 2. 481. & 3. 24.

169. *Coruſcis Deſuper, horrentique,* &c.] Vel, ſylvis *deſuper* Sole illuſtratis ; *ſubter*, ramorum opacitate horrentibus. Vel, ſylvis criſpantibus & ventorum impulſu agitatis, & ingenti umbra nigrantibus, ſcena & nemus *deſuper* imminent. Nam *deſuper*, & ad *coruſcis*, & ad *imminet* referri poteſt. *Coruſcis.*] Notat interdum *ſplendorem*, ut G. 1. 233. *Coruſco ſemper ſole rubens.*] Interdum *motum*, ut Æ. 12. 919. *Telum Æneas fatale coruſcat* ; id eſt, *movet, vibrat.* Sic *micare* ambiguum eſt Æ. 10. 396. *Semianimeſque micant digiti*, id eſt, *moventur.*

172. *Hic feſſas non*, &c.] Vel ſignificat adeo tutum à procellis portum eſſe, ut naves vinculis & anchoris in eo non egeant. Vel dicit Nymphis unis familiarem eſſe locum, ignotum adhuc mortalibus ; necdum ullas eo naves appuliſſe.

Ulla

Ulla tenent, unco non alligat anchora morſu.
Huc ſeptem Æneas collectis navibus omni
Ex numero ſubit: ac magno telluris amore
Egreſſi, optatâ potiuntur Troës arenâ,
Et ſale tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum ſilici ſcintillam excudit Achates,
Suſcepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaq; arma
Expediunt feſſi rerum: frugeſque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.
Æneas ſcopulum interea conſcendit, & omnem
Proſpectum late pelago petit, Anthea ſi quâ
Jactatum vento videat, Phrygiaſque biremes,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caïci:
Navem in conſpectu nullam, tres litore cervos
Proſpicit errantes: hos tota armenta ſequuntur

naves laſſatas, anchora non affigit eas *unco dente. Illuc intrat Æneas congregatis navibus ſeptem ex tota multitudine: & Trojani* ex iis *egreſſi* cum *magno terra deſiderio, obtinent arenam deſideratam, & ſternunt in litore corpora ſalſis* undis *fluentia. Et primo Achates excuſſit ſcintillam è lapide, & recepit ignem in frondibus, & circumjecit ſicca alimenta, & ſuſcitavit flammam in foco. Tum fatigati caſibus educunt frumenta infecta undis, & inſtrumenta piſtoria: incipiuntque & coquere igne, & comminuere lapide, frumenta erepta* è naufragio. *Interim Æneas conſcendit rupem, & petit omnem undique proſpectum* in *mare, ſi alicubi Antheum cernat agitatum vento, & Phrygias naves, vel Capyn, vel arma Caici in altis puppibus. Nullam videt navem ante oculos,* ſed *tres cervos vagantes in litore: hos toti greges ſequuntur*

NOTÆ.

174. *Septem.*] Nempe viginti navibus Troja ſolverat, infra, v. 385. Una Lyciorum mox naufragio periit, v. 117. Duodecim mari diſſipatæ, deinde incolumes redibunt, v. 397.

180. *Rapuitque in fomite flammam.*] Servius & Diomedes hic agnoſcunt ſpeciem ſolœciſmi: *in fomite*, pro *in fomitem*; idque factum à poëta ex veteri licentia circa communes præpoſitiones, *in*, *ſub*, *ſuper*, &c. *Fomes*, inquit Servius, ſunt aſſulæ, quæ ab arboribus cadunt cum inciduntur, & igni concipiendo commodæ ſunt. Mihi tamen hic videtur aliquid præterea ſignificari; & *fomitem* ſumi pro *foco*, ubi ſit congeries grandiorum lignorum: *focus* enim & *fomes* ſunt pariter à *foveo*. Senſus igitur erit, I. Excudit ſcintillam. II. Suſcepit eam in foliis. III. Foliis arida alia nutrimenta adjecit, puta aſſulas. IV. Ex iis foliis ac nutrimentis jam flagrantibus rapuit in fomite flammas: id eſt, celeriter & raptim excitavit flammam in foco & ſtrue lignorum.

181. *Cererem.*] *Ceres*, Saturni & Opis filia fuit: frugum repertrix, ideoque hic pro *pane* ſumitur; ut *Bacchus* pro *vino*.

Cerealiaque arma.] Arma, ſunt cujuſque artis inſtrumenta. Sic G. 1. 160. *Dicendum et quæ ſint duris agreſtibus arma.* Hic igitur artis piſtoriæ ſignificantur inſtrumenta.

182. *Feſſi rerum.*] Earum nempe quæ ipſis acciderant, ut Æ. 12. 589. *Trepidæ rerum*, vel feſſi miſeriarum, ut infra v. 466. *Sunt lacrymæ rerum.*

183. *Et torrere*, &c.] Tranſpoſitio; prius enim fuit tundere ſaxo fruges, quam *panem* coquere.

185. *Anthea*, &c.] *Antheus*, accuſat. Græco *Anthea*; de quo mentio eſt l. 12. 443. *Capys*, qui Capuæ deinde conditor fuit: de quo Æ. 10. 145. *Caicus*, de quo Æ. 9. 35.

186. *Phrygiaſque biremes.*] Naves, quæ duplici remorum ordine inſtructæ erant: Æn. 3. 119.

187. *Arma Caïci.*] Explicant multi de inſignibus figuris belluarum, avium, monſtrorum, quæ in puppi exſculptæ navi nomen dabant: unde altera *Centaurus*, Æn. 9. 121. altera *Chimæra*, Ibid. 118, &c. Ego cum Corrado exiſtimo, *arma* eſſe ipſa, quæ à navigantibus in puppi ordine diſponebantur, præſertim clypeos, ut in veteribus nummis & monumentis videre eſt: ſic Æn. 10. 80. *Præfigere puppibus arma*, pro *armare naves*. Et fortaſſe navis Caici clypeos atque arma certæ cujuſdam habebat formæ, quæ facile dignoſci poſſet.

188. *Cervos.*] Ariſtoteles & Plinius negant in Africa cervos eſſe. Affirmat tamen Dalecampius in Plin. l. 8. 33. additque id jam omnibus notum eſſe.

à tergo, & turba pascitur per valles. Illic stetit, & cepit manu arcum & sagittas veloces, quæ arma fidelis Achates ferebat. Ac primo interficit ipsos duces, tollentes capita sublimia cornibus ramosis: deinde persequens telis per frondosam sylvam turbat vulgus & reliquam multitudinem. Nec cessat ante quam victor affligat ad terram septem magna corpora, & eorum numerum æqualem faciat numero navium. Postea redit in portum, & distribuit inter omnes socios. Deinde dividit vina, quæ largus Acestes imposuerat cadis in *litore Siculo, dederatque heros discedentibus: & solatur verbis mœsta corda. O socii (nam non obliti sumus malorum præteritorum) ô qui toleraſtis acerbiora! Deus ponet his quoque terminum. Vos accessistis ad rabiem Scyllæ, & ad rupes intus latrantes: vos experti estis quoque rupes Cyclopum: resumite animos, & pellite tristem metum: fortasse gratum erit aliquando recordari harum etiam* rerum. *Per casus diversos, per tam multa pericula rerum, tendimus in Latium; ubi fata monstrant sedes tranquillas: in illo* loco *licebit regnum Trojanum excitari. Perseverate, & reservate vos ipsos ad res prosperas. Hæc dicit ore* quidem tenus, *& anxius gravi sollicitudine spem fronte fingit;* sed *comprimit corde profundum dolorem. Trojani parant se ad prædam & ad futuras epulas: detrahunt pelles è costis, & detegunt carnes:*

A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu celeresque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, sternit; tum vulgus, & omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portũ petit, & socios partitur in omnes.
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio, dederatq; abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet:
O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi graviora: dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusque sonantes
Accestis scopulos; vos & Cyclopea saxa
Experti: revocate animos, mœstumque timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum,
Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert: curisque ingentibus æger,
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt dapibusque futuris:
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant:

NOTÆ.

199. *Vina bonus*, &c.] Parum commoda vocum perturbatio, quæ vocis unius immutatione facile tolli potuisset: *Deinde bonus quæ vina cadis onerarat Acestes, dividit.* De *Aceste Sicilia rege*, Æn. 5. 36.

Cadis onerarat.] *Cadus*, vas vinarium, aliter *Amphora Attica*, capiens *urnas* duas. *Onerarat cadis vina*, pro *onerarat cados vino.*

200. *Trinacrio.*] Siculo. *Sicilia* dicta est *Trinacria* à tribus promontoriis, de quibus Æ. 3. 687.

202. *Ante malorum.*] Agnoscit hic J. C. Scaliger *syntheſin* sive *conjunctionem:* ita ut *antemalorum* sit una vox è duabus composita: opponitque hanc figuram *seiunctioni*, quâ vox una in duas dissolvitur, ut infra, v. 614. *Quæ me cumque vocant terræ.* Turnebus mavult suppressum esse articulum & verbum, fere Græco more; & sensum esse: *malorum quæ fuerunt ante:* quemadmodum apud Ovid. Met. 1. 20. *Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus*; id est, *quæ sunt sine pondere.*

205. *Accestis scopulos.*] Pro *accessistis ad scopulos.* Sic *extinxem*, pro *extinxissem*, Æ. 4. 606. Et *direxti* pro *direxisti.* Æ. 6. 57. De *Scylla* olim virgine, nunc scopulo ad fretum Siculum, Æ. 3. 420. De *Cyclopibus* ejusdem Siciliæ ad montem Ætnam incolis, Æ. 3. 569.

209. *Latium.*] De ea Italiæ regione, Æ. 7. 54.

211. *Durate.*] Perseverate, sustinete: quo sensu active etiam dicitur Æ. 8. 577. *Quemvis durare laborem.* Et apud Horat. Od. l. 1. 14. 7. *vix durare carinæ possint imperiosius æquor.*

214. *Prædæ accingunt.*] Cervis, quæ venatorum *præda* erat, ad cibum curandis *accingunt* se, id est, parant: solent enim ministri ad præstandam commodius operam, defluentem vestem altius *cingere.*

215. *Tergora*, &c.] Per *tergora*, pelles intellige; per *viscera*, vel interiora quæ educuntur; vel juxta alios, carnes ipsas quæ pelli proxime subjectæ sunt. Per *ahena*, vasa ærea; vel ad elixandas carnes; vel, ut mavult Servius, ad

Pars

Pars in fruſta ſecant, verubuſq; trementia figunt.
Littore ahena locant alii, flammaſque miniſtrant.
Tum victu revocant vires; fuſique per herbam,
Implentur veteris Bacchi, pinguiſque ferinæ.
Poſtquam exempta fames epulis, menſæque re-
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt, (motæ;
Spemq; metumq; inter dubii; ſeu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas, nunc acris Orontei,
Nunc Amyci caſum gemit, & crudelia ſecum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemq; Cloanthum.
Et jam finis erat; cum Juppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum, terraſque jacentes,
Littoraque, & latos populos; ſic vertice cœli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes,
Alloquitur Venus: O, qui res hominumq; Deûm-
Æternis regis imperiis, & fulmine terres; (que
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere? quibus tot funera paſſis,

alii ſcindunt in partes, & trajiciunt verubus eas adhuc *palpitantes: alii diſponunt aerea* vaſa in *litore, & ſubjiciunt ignem. Tum reficiunt vires cibo: & diſcumbentes in gramine ſatiantur vino veteri, & pingui* carne *ferarum. Poſtquam fames pulſa eſt cibo, & menſa ſublata* fuerunt: *inquirunt longo colloquio de ſociis amiſſis, inter ſpem ac timorem incerti, utrum putare* debeant eos *vivere, an in extremis verſari, nec jam audire* quamvis *inclamentur. Imprimis pius Æneas, nunc dolet privatim* fortunam *generoſi Orontis, nunc fortunam Amyci, nunc duram ſortem Lyci, & fortem Gyan, & fortem Cloanthum. Et jam erat finis, cum Jupiter ex alto cœlo deſpectans mare navigabile, & terras humiles, & litora, & diffuſas gentes, tali* ſitu *ſtetit in ſuprema* parte *cœli, & fixit oculos in regnis Africa. Venus autem triſtior, &* habens *pulchros oculos lacrymis perfuſos, illum alloquitur volventem animo tales curas: O* tu, *qui ſempiternâ potentiâ moderaris res hominum ac Deorum, & fulmine terribilis es; Quid meus Æneas tam grave peccare contra te* potuit, *quid Trojani potuere? Quibus*, jam *oppreſſis tam multiplici clade,*

NOTÆ.

lavanda ante epulas hominum corpora. Errat tamen Servius, cum ait heroicis temporibus elixæ carnis uſum non fuiſſe. Nam Ovid. Met. 1. 228. De Lycaone loquitur, qui, ante ipſa diluvii tempora, hoſpitum ſuorum *ſemineces partim ferventibus artus Mollit aquis, partim ſubjecto torruit igni.*

219. *Implentur veteris Bacchi*, &c.] Græcorum more, apud quos verba implendi regunt genitivum. Sic Plaut. in Amphit. A. 1. S. 2. v. 8. *Erroris ambo ego illos & dementiæ complebo. Bacchi*, id eſt, vini, cujus inventor fuiſſe dicitur à poëtis: Jovis & Semeles filius fuit. E. 5. 69.

223. *Vocatos.*] Significat eos eſſe mortuos: & alludit ad morem veterum; qui & morientium manes, & eos, quos per errorem amiſerant, ter vocabant. Sic Æ. 6. 505. *Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem Conſtitui, & magnâ manes ter voce vocavi.* Et Æ. 2. 769. *Mœſtuſque Creuſam Nequicquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.* Huc etiam valet *Hylæ* inclamatio. Ecl. 6. 43.

224. *Orontei.*] In genitivo caſu, pro *Orontis.* Sic apud Ciceronem *Ariobarzani, Verri*, &c. pariter in genitivo. Ratio è Græcis repetenda eſt, apud quos frequens erat declinationum commutatio. Sic nomina in εὺς, *ut*, Ἀχιλλεὺς, efferebant Dores per ης, Ἀχίλλης: poëtæ viciſſim nomina in ης, ut, Ἀντιφάτης, efferebant per εὺς, ut, Ἀντιφατεὺς. Hinc nomina Latina ex iis deducta ad duplicem quoque declinationem pertinent: & dictum eſt, *Achillei*, ſupra, v. 34. *Ulyſſei*, Ecl. 8. 70. Hic *Orontei*; ab *Achilleus, Ulyſſeus, Oronteus*, Ἀχιλλεὺς, &c. Viciſſimque *Orphei* Dativo caſu, Ecl. 4. 57. *Orphen* accuſativo, *Oronten, Achillen, Ulyſſen*: ab *Orphes, Orontes, Achilles, Ulyſſes*; Ὀρφεὺς, &c. An vero *Orontei* an *Oronti, Achillei*, an *Achilli* ſcribendum ſit, inanis eſt controverſia.

225. *Amyci*, &c.] Duo hujus nominis à Turno deinceps occidentur: alter Æ. 9. 772. alter Æ. 12. 509. Uter hic fuerit, non liquet, qui naufragio periiſſe nunc putatur, unde tamen emerſit cum aliis compluribus, de quibus v. 513. *Lyci* pugna cum Turno deſcribitur Æ. 9. 545. De *Gya* & *Cloantho*, frequens ſermo eſt nauticis in ludis, Æ. 5.

227. *Finis erat.*] Cœnæ, colloquii, diei.

228. *Velivolum.*] Ubi naves velis, quaſi alis, volant: Æn. 3. 520. *Velorum pandimus alas.* Et contra, volucres nare per aërem dicuntur: de Dædalo Æ. 6. 16. *Gelidas enavit ad Arctos*; ibidemque, v. 19. *Remigium alarum.* De *Libya*, pro *Africa*, ſupra v. 162.

Cunctus

totus orbis terrarum clauditur propter Italiam? Sane promiſeras hinc aliquando, annis labentibus, Romanos, hinc duces orituros eſſe è ſtirpe Teucri inſtaurată, qui mare & terras regerent omni authoritate: quodnam conſilium mutavit te, ô pater? Hac ſpe lenibam dolorem *de interitu Trojæ & triſti excidio, compenſans* his *fatis fata adverſa. Nunc* tamen *idem infortunium perſequitur homines agitatos tot caſibus: quem ponis terminum laborum, ô magne rex? Antenor, cum effugiſſet è medio Græcorum,*

Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te, genitor, ſententia vertit?
Hoc equidem occaſum Trojæ, triſteſque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot caſibus actos
Inſequitur: quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapſus Achivis,

NOTÆ.

237. *Cunctus ob Italiam.*] *Ob*, non eſt hoc loco *circa*, ut ſomniat Servius; ſed *propter*: quod enim Italiam petunt, ideo tantus in eos exarſit Deorum & hominum furor, ut toto orbe arceantur.

238. *Volventibus annis.*] Uſu venit in illa voce, quod vix uſquam in alia; nempe ut activa vox paſſivam habeat vim, & hic, & G. 1. 163. *Volventia plauſtra*, id eſt, *volubilia, quæ volvuntur.* Tum ut vox futuri temporis, præteritum ſignificet, ut Æ. 9. 7. *Volvenda dies en attulit ultro*: & apud Lucret. l. 6. *Glans etiam longo curſu volvenda liqueſcit*; id eſt, *voluta.*

239. *Revocato à ſanguine Teucri.*] *Dardanus* Jovis dicitur filius, ex Electra Atlantide, Coriti Tuſciæ regis uxore. Hic cum veniſſet in Phrygiam, Teucri regis, in Phrygiæ parte, gener factus, ei ſucceſſit in regnum, & urbem *Dardaniam* condidit, quæ deinde dicta eſt *Troja.* Itaque Trojani modo *è ſanguine Teucri*, modo *Dardanidæ* appellantur. Hinc ſtatuit Servius, hoc loco *Teucri* nomen à poëta ſubſtitutum eſſe pro nomine *Dardani*: ſiquidem Dardanus ex Italia, non Teucer, ortus erat: at hoc durum videtur. Corradus *ſanguinem Teucri*, Trojanos explicat; ſed negat Dardanum Italum fuiſſe: atque adeo *revocato* interpretatur, non ut cæteri, *revocato in Italiam*; ſed *reſtituto & revocato in priſtinum ſplendorem, unde per incendium urbis exciderat.* Tamen quia Virgilius affirmat Dardanum ex Italia oriundum eſſe, Æ. 3. 167. ideo è Servio & Corrado tertiam explicandi rationem compono: & per *ſanguinem Teucri*, Trojanos; per *revocationem*, reditum in Italiam intelligo; hoc ſenſu: Sanguis Teucri & ſanguis Dardani, jam unus idemque eſt: is revocabitur in Italiam; unde profluxit, non per Teucrum quidem, ſed per Dardanum.

243. *Fatis contraria fata rependens.*] Compenſans Trojani fati acerbitatem, jucundâ ſpe Romani fati. Sed cur Venus timeat mobilem erga Trojanos Jovis animum, cum immobilem eſſe fati vim ſciat? Puto ego *Fatum*, nihil aliud fuiſſe, quam immutabilem rerum & eventuum ſeriem, in Jovis mente, ſive decretis exiſtentem; quam proinde ſolus ipſe cognoſceret; ſolus Diis per ſe, hominibus per oracula declararet: unde ait Harpyia fatidica, Æ. 3. 251. *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo prædixit.* Addo, Fatum veteres immobile quidem credidiſſe: ſic tamen, ut crederent, I. Ejus eventum, etſi omnino impediri non poſſet, poſſe tamen aliquantum retardari. Ita Juno Æ. 7. 313. *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis: At trahere, atque moras tantis licet addere rebus.* II. Eventum pendere ſæpe à certis conditionibus, quibus eluſis fatum eluſum eſſet. III. Fati cujuſlibet declarationem, ſive per Jovem, ſive per oracula, poſſe eſſe ambiguam. Unde ſæpe tam Dii, quam homines, contra fata ſibi adverſa nitebantur. Hic igitur Venus timet, ne Jupiter parum ſincere de futura Æneæ felicitate ſit locutus.

246. *Antenor.*] Hunc aliqui teſtantur ex ſorore Priami natum eſſe, de quo ſic Livius initio hiſtoriæ: *Conſtat Troja capta, in cæteros ſævitum eſſe Trojanos, duobus, Æneæ Antenoreque, & vetuſti jure hoſpitii*, (quia Ulyſſem ſub habitu mendici latentem, & à ſe agnitum, Priamo non prodiderant) *& quia pacis reddendæque Helenæ ſemper auctores fuerant, omne jus belli Achivos abſtinuiſſe. Caſibus deinde variis Antenorem, cum multitudine Henetum, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes & ducem, rege Pylemene ad Trojam amiſſo quærebant; veniſſe in intimum maris Hadriatici ſinum: Euganeiſque, qui inter mare & Alpes incolebant, pulſis; Henetos Trojanoſque eas tenuiſſe terras. Et in quem primum ingreſſi ſunt locum, Troja vocatur, pagoque inde Troja nomen eſt: gens univerſa Veneti appellati.* Addunt *Patavium* urbem ab ipſo conditam in illo tractu, nunc *Padoue.* De *Achivis*, Græcis, v. 492.

Illyricos

Illyricos penetrare ſinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem ſuperare Timavi:
Unde per ora novem vaſto cum murmure montis
It mare proruptum, & pelago premit arva ſonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi, ſedeſque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit
Troïa: nunc placidâ compôſtus pace quieſcit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amiſſis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in ſceptra reponis?
Olli ſubridens hominum ſator atque Deorum,
Vultu, quo cœlum tempeſtateſque ſerenat,
Oſcula libavit natæ: dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem & promiſſa Lavini
Mœnia, ſublimemque feres ad ſidera cœli
Magnanimum Æneam, neq; me ſententia vertit.

potuit ſecurus intrare in ſinum Illyricum & intima regna Liburniæ, & tranſgredi fontem Timavi: unde per novem ſcaturigines, magno cum ſonitu montis exit quaſi *profuſum mare, & aquis ſtrepentibus operit agros. Nihilominus ille fundavit illic urbem Patavium, & ſedes Trojanorum, & impoſuit populo nomen, & ſuſpendit arma Trojana, jamque quieſcit fruens dulci pace. Nos,* qui ſumus *tua ſoboles, quibus promittis regiam cœli, amiſſis navibus,* (*horrenda* res) *prodimur propter furorem ſolius* Junonis, *& procul ejicimur ab Italis litoribus. Hoc præmium eſt virtutis? Sic reſtituis nos in regna? Pater hominum ac Deorum illi ſubridens,* eâ *facie* quâ *ſerenat aërem & tempeſtates, tetigit labra filiæ: deinde hæc dicit: Abſtine metu, Cytherea: fata tuorum ſtant tibi immota: videbis urbem & muros promiſſos Lavinii, & ſublimem extolles ad aſtra cœli generoſum Æneam, neque* aliud *conſilium mutavit me.*

NOTÆ.

247. *Illyricos penetrare ſinus*, &c.] Iter Antenoris deſcribit per mare Hadriaticum, qui ſinus eſt ingens, cui ad meridiem adjacet Italia; ad ſeptentrionem *Illyricum*, *l'Eſclavonie*; cujus Illyrici pars orientalis eſt *Dalmatia*; occidentalis *Liburnia*, nunc maritima pars Croatiæ. Ulterius in intimo ſinu ſunt *Carni*, nunc pars Fori Julii, *Frioul:* ubi fluvius eſt *Timavus*. In meridiem deinde, Italiam verſus, reflexo curſu occurrit Venetia regio, ubi *Patavium* & *Venetia*, urbes celeberrimæ.

249. *Per ora novem*, &c.] De *oſtiis Timavi* explicantur: quæ varias inter inſulas diviſa, ſeptem ab aliis, ab aliis octo, novemque numerantur. Quidni ad *fontem Timavi* referam? qui dicitur è monte erumpere per novem ſcaturigines, quæ deinde in unum confluunt fluvium, breviſſimum quidem, ſed latiſſimum; unde *maris* nomen ipſi attributum ab incolis, teſtatur Servius ex Varrone. Hunc tamen fluvium hodie obſcurum eſſe rivulum perhibent. De illo jam diximus, Ecl. 8. 6.

252. *Teucrorum, & genti*, &c.] Trojanorum, à Teucro, ſupra, v. 2. 9. *Genti nomen dedit*, cum Venetos appellavit ab Henetis ſociis. *Arma fixit Troïa*, dum pagum Trojam ibi condidit, ſupra, v. 246.

254. *Cœli quibus annuis arcem.*] Quia inter Indigetes Æneam aliquando vocandum eſſe, fatum ferebat. Æ. 12. 794. De *Indigetibus*, G. 1. 498.

256. *Prodimur.*] Tradimur à te in poteſtatem hoſtium.

260. *Oſcula libavit natæ.*] *Natæ*, non dativo caſu, ſed genitivo. *Libavit*, non *dedit*; ſed *leviter tetigit*. *Oſcula*, non *baſia:* ſed *ſummum os, parvum os.* Id eſt, *os ſuum ſummo natæ ori leviter admovit.* Sic Ovidius *oſcula* dixit diminutivè, pro *parva ora:* Met. 1. 499. *Videt igne micantes ſideribus ſimiles oculos, videt oſcula.* Et Martialis, Ep. lib. 11. 92. 4. *Ipſaque crudeles ederunt oſcula morbi.* Et Horat. Od. 1. 13. *Dulcia barbare ladentem oſcula.*

Natæ.] Quadruplex fuit Venus, ex Cicer. L. 3. de Nat. Deorum. Præcipuæ ſunt; ea quæ nata eſt è ſpuma maris; & ea quæ Jovis & Diones filia fuit, de qua hic ſermo eſt. Utraque vulgo confunditur, & re, & nomine: utraque enim Græcis dicitur Aphrodite, ab ἀφρὸς *ſpuma*. Latinis autem *Venus*; quod, inquit Cicero, ad omnes *veniat*, eſt enim voluptatis Dea; at *trahit ſua quemque voluptas.*

261. *Parce metu, Cytherea.*] *Metu* pro *metui*, dativus antiquus, de quo Ecl. 5. 29. *Cythera, orum*, inſula Mediterranei maris, contra Cretam, non longe à Malea Peloponneſi promontorio, dicata Veneri; τὰ Κύθηρα, ſecundâ ſyllabâ longâ, quamquam in *Cytherea* brevis eſt.

262. *Lavini.*] Pro *Lavinii*. Et prima in hoc nomine communis eſt; hic brevis, ut & verſu 274. alibi longa, ut v. 6. *Italiam fato profugus Lavinaque venit litora.* Sic quoque prima, in

Hic

Ille (dicam enim tibi, ſiquidem ea cura te ſollicitat; & explicabo ſecreta fatorum ea longe revolvens) faciet grave bellum in Italia, & domabit gentes aſperas, & dabit viris leges & urbes: donec tertia æſtas eum viderit dominantem, & tres hyemes fluxerint poſt Rutulos domitos. At puer Aſcanius, cui modo adjicitur agnomen Iuli, qui dicebatur Ilus dum res Iliacæ vigebant regno; traducet imperando triginta magnos annos, menſibus labentibus: & tranſportabit regnum ab urbe Lavinio, & multo labore ædificabit Albam longam. Illic deinde regnum erit per annos trecentos integros ſub ſtirpe Trojana; donec Ilia, regii ſanguinis ſacerdos, Marte gravida, edet partu binam ſobolem. Poſtea Romulus, gaudens ruſo tegmine lupæ altricis ſuæ, ſuccedet in curam gentis, ſtatuet urbem Martiam, & appellabit Romanos de ſuo nomine. Ego illis nec deſinio limites ditionis, nec durationem: conceſſi imperium abſque termino. Immo acerba Juno,

Hic tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet;
Longius & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populoſque feroces
Contundet, moreſque viris & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaq; tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur, (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnumque ab ſede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
Hic jam tercentum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea: donec regina ſacerdos,
Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanoſq; ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi. Quin aſpera Juno,

NOTÆ.

Italia; *Italiam fato*, &c. & v. 256. *Prodimur atque Italis*, &c.

270. *Ternaque tranſierint*, &c.] Per tres æſtates treſque hyemes, tres annos deſcribit, quibus Æneas regnavit Lavinii, poſt Turnum, Rutulorum regem, à ſe devictum. Tacet autem de Æneæ morte, quæ varie à variis deſcribitur. Aliqui occiſum volunt in prælio adverſus Mezentium: aut certe poſt victoriam nuſquam comparuiſſe: inde habitum inter Deos. De *Latio* Æ. 7. 54. De *Italia* & *Lavinio*, ſupra v. 6. De *Rutulis* Latii populis, Turno ſubditis, Æn. 7. 794.

271. *At puer Aſcanius.*] *Aſcanius* ſic dictus eſt, ab Aſcanio Phrygiæ fluvio, ut putat Servius; *Ilus*, ab ipſo Ilio, ſive Troja, ut innuit hic Virgilius. Hoc porro nomen deformatum deinde eſt in *Iulus*, ab ἴουλος inquiunt, quæ eſt *prima lanugo*; quia videlicet Mezentium ſingulari certamine occiderat, cum prima lanugine veſtiretur, ut refert ex Catone Servius. At hæc minime cum Virgilio conveniunt, qui eædem Mezentii tribuit Æneæ, Æ. 10. 874. neque cum iis, quæ de morte Æneæ retulimus. Et certe ſic obſcura ſunt heroica illa, aut potius fabuloſa tempora; ut dubitet Livius, utrum Creüſæ, an Laviniæ filius ſit, is, qui Albam condidit, Aſcanius.

273. *Triginta*, &c.] Regnaſſe ait Aſcanium annos triginta; alii dicunt octo & triginta: forte triginta Lavinii, octo Albæ. *Volvendis.*] Revolutis, ſupra, v. 238. *Orbes.*] Annos, quia *in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.* G. 2. 402. *Magnos orbes.*] Si comparentur cum Lunaribus, qui breviores ac menſtrui ſunt.

277. *Hectorea.*] Trojana, ab Hectore Priami filio, ſupra, v. 103.

278. *Regina ſacerdos, Marte gravis*, &c.] Ilia, ſive Rhea Sylvia, Numitoris Albani regis filia, atque hinc dicta *regina*; ab Amulio, Patris fratre & expulſore, ſacerdotio Veſtæ addicta, ut virgo permaneret; à Marte compreſſa, Remum ac Romulum peperit. Hi jubente Amulio per Fauſtulum paſtorem feris expoſiti, à *lupa* nutriti dicuntur; juxta alios ab Acca Laurentia Fauſtuli uxore, quæ meretricio cognomine *lupa* appellabatur. Hi ulti avum ſuum, & occiſo Amulio, Romam condidere. Romulus urbi nomen dedit; fratrem, ſaltu parvitati mœnium illudentem, interfecit; poſt bella deinde plurima fulmine ictus, in cœlum raptus eſſe creditus eſt.

280. *Mavortia.*] Marti dicata, quia Mars Remi & Romuli pater.

281. *Suo de nomine.*] *Romulus* diminutivum eſt nominis, ad blanditias; nomen ipſum *Romus*, unde *Roma*: citatque Servius in eam rem hæc Sibyllæ verba, Ῥωμαῖοι Ῥώμυ παῖδες.

Quæ

Quæ mare nunc terraſq; metu cœlumque fatigat,
Conſilia in melius referet; mecumq; fovebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet luſtris labentibus ætas,
Cum domus Aſſaraci Phthiam clarasq; Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchrâ Trojanus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris,
Julius, à magno demiſſum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo, ſpoliis Orientis onuſtum,
Accipies ſecura: vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis miteſcent ſæcula bellis.
Cana fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus,

quæ nunc timore commovet mare & terras & cœlum, mutabit ſententiam in melius, & mecum promovebit Romanos dominos rerum, & populum togatum. Ita placuit. Veniet fluentibus temporibus ætas, quando familia Aſſaraci ſubjiciet ſervituti Phthiam, nobileſque Mycenas, & imperabit Argis ſuperatis. Orietur Cæſar, Trojanus illuſtri origine, qui definiet ditionem ſuam Oceano, famam ſideribus, iſque erit Julius, quod nomen deductum eſt à magno Iulo. Tu olim ſecura illum excipies, in cœlo, oneratum ſpoliis Orientis: ille etiam invocabitur per vota. Tunc dura tempora manſueſcent compoſitis bellis. Cana Fides, & Veſta, Romulus cum fratre Remo,

NOTÆ.

286. *Togatam.*] Per *togam*, exteriorem veſtem vulgo albam, diſtinguit Romanam gentem à cæteris: Romanorum enim tam erat propria *toga*, quam *pallium* Græcorum, *bracca* Gallorum.

287. *Luſtris.*] Varro l. 5. de LL. *Luſtrum nominatum tempus quinquennale, à luendo, hoc eſt, ſolvendo: quod quinto quoque anno vectigalia & tributa per cenſores perſolvebantur.* Complectitur autem perfectum quinquennium: unde differt ab *Olympiade*, quæ quadriennium dumtaxat capit.

288. *Domus Aſſaraci.*] Bene Romanos vocat domum Aſſaraci. Nam in duobus Troïs filiis, Ilo & Aſſaraco, familia regia diviſa eſt; & ex *Ilo* reges Trojani propagati ſunt; ex *Aſſaraco* Capys, è Capy Anchiſes, ex Anchiſa Æneas ortus eſt, ex quo Romani.

Phthiam, &c.] Urbs eſt & regio Theſſaliæ, Achillis patria & ditio. *Mycenæ*, urbs Peloponneſi, in qua regnavit Agamemnon. *Argi*, urbs item Peloponneſi, in qua idem regnaſſe quoque dicitur ab Euripide paſſim in Oreſte: patetque ex ejus tragœdiæ v. 98. & 101. duarum illarum urbium populos, quod inter ſe vicini eſſent, eidemque regi parerent, ideo communia habuiſſe nomina; & promiſcue utroſque, modo Argivos, modo Mycenæos eſſe appellatos: id quod Strabo ipſe annotavit l. 8. Argivos tamen illos ad bellum Trojanum duxiſſe dicitur Diomedes ab Homero Iliad. 2. 563. Quod autem hic diſputant interpretes, à quo Romanorum ducum urbes illæ captæ ſint, diſcutiemus Æn. 6. 838.

292. *Julius.*] De hoc Julio Cæſare, diximus tota paſſim Ecl. 5.

293. *Orientis.*] Ex quatuor enim triumphis, quibus victor Cæſar per urbem invectus eſt, diebus quatuor continuis; ſecundus de Ægypto fuit, Ægyptique Rege, Ptolemæo; tertius de Pharnace Ponti rege; de Gallia primus; de Africa & Hiſpania ultimus.

295. *Aſpera tum poſitis*, &c.] Ex his & ſequentibus confirmatur id quod in argumento diximus de tempore inchoatæ Æneidos. Incepta enim eſt, exeunte anno U. C. 724. Deducta ad hunc, quem explicavimus, locum, ineunte anno ſequenti 725. Quo anno, Kal. Januariis, renunciatus eſt Octavianus quintùm conſul; & portæ Jani, pacato jam orbe belliſque civilibus extinctis, clauſæ. Tum eodem anno triplicem triumphum celebravit, Sextili menſe, (qui poſt annos duos Auguſtus appellatus eſt:) Nempe unum de Pannoniis & Dalmatis, alterum de Actio & Macedonia, tertium de Ægypto & Cleopatra. Quod autem hujus libri ſcriptio ad ſequentes annos non pertineat, patet ex eo, quod vaticinium Jovis deſinit in clauſis Jani portis, quæ anno proxime ſequente rurſus apertæ ſunt, ob bellum Cantabricum.

296. *Cana Fides, & Veſta, Remo*, &c.] Perfectam reipublicæ felicitatem deſcribit; quæ his quatuor continetur, *religione, fide, legitima auctoritate, pace. Religio* conjungit principem & populos cum Deo; *fides* populos, & inter ſe, & cum principe ſociat; *auctoritas* principem populo commendat; *pax* rempublicam cum reliquis terrarum populis conciliat. *Religio* per *Veſtam* adumbratur, quæ ignem ſignificat, inquit Servius; & proinde ſacrificia, quæ ſine igne eſſe non poſſunt: de hac G. 1. 498. *Fides*, eaque antiqua, per *canitiem* inſignitur. *Auctoritas* principum per Remum ac Romulum, primarum legum auctores. *Pax* per clauſas belli portas.

jus diſtribuent: odioſæ portæ belli claudentur ferro & ſtrictis compagibus: intus ſceleratus Furor ſedens ſupra arma crudelia, & ligatus poſt terga centum æreis catenis, frendebit horrens ore ſanguinolento. Hæc dicit, & mittit è cœlo filium Majæ: ut regio, & ut mœnia novæ Carthaginis aperiantur ad hoſpitium Trojanorum: ne Dido, ignara voluntatis divinæ, *prohiberet eos* à ſua *regione. Ille volat per latum aërem,* utens *alis* quaſi *remis, & ſtatim conſtitit in litore Africæ: Et jam exequitur mandata; & Carthaginenſes deponunt aſperum animum, Deo jubente: præcipue Regina ſumit animum lenem & mentem placidam erga Trojanos. Sed*

Jura dabunt: diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: Furor impius intus
Sæva ſedens ſuper arma, & centum vinctus ahenis
Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & Majâ genitum demittit ab alto:
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hoſpitio Teucris: ne fati neſcia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus aſtitit oris:
Et jam juſſa facit: ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo: imprimis Regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemq; benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data eſt, exire, locoſq;
Explorare novos; quas vento acceſſerit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) homineſne, feræne,

pius Æneas multa cogitans per noctem, ſtatim atque lux alma orta eſt, ſtatuit egredi, & conſiderare nova loca, & inquirere quaſnam in regiones vi *ventorum venerit, quinam* eas *habitent, an homines, an fera* (*nam cernit* loca *inculta,*)

NOTÆ.

Remo cum fratre Quirinus.] Vel alludit ad diſcordiam utriuſque fratris, quam comparat cum bellis civilibus, hoc ſenſu: frater à fratre non diffidebit amplius, non inſidiabitur fratri, non occidet fratrem, ut in civilibus bellis uſu venit: ſed res, mores, auctoritas communis inter eos; idem ſenſus futurus eſt: Romulus ipſe cum Remo, ſi nunc vivat, de imponendo urbi nomine, legibuſque conveniret. Vel Octavianum & Agrippam intelligit: nam Octavianus eodem anno cenſor factus, collegâ aſſumpſit ſibi Agrippam, victoriarum omnium ſuarum adminiſtrum, etiam deinde generum: quo in munere ſenatum expurgaſſe, Patriciorum familias ſuppleviſſe ambo dicuntur. Et vero jam Octavianum *Quirini* nomine inſigniverat Virgilius, G. 3. 27. ubi de *Quirino*, Romuli nomine, diximus.

298. *Claudentur belli portæ.*] Templum Jani à Romulo conditum quidam volunt poſt initum fœdus Romanos inter & Sabinos, ideoque pingi Janum fronte geminâ, ad ſignificandam coitionem geminæ gentis. Macrobius tamen ante bellum Sabinum innuit conditum fuiſſe, ſiquidem ait in ipſa pugna templo ſtatim patente, calidæ aquæ torrentes erupiſſe, qui Sabinorum exercitum jam victorem fugarint. Unde ortus mos ejus aperiendi, cum ingrueret bellum, ad memoriam & ſpem auxilii. Quicquid ſit de fundatore, Numa certe inſtituit, ut aperiretur bello, pace clauderetur. Raro autem contigit claudi: primo ſub Numa: ſecundo poſt primũ bellum Punicum, T. Manlio Conſulę: deinde ter ſub Octaviano, ut evincit Lipſius Elect. l. 1. c. 20. nempe, primo poſt Alexandrinam victoriam, ejuſdem conſulatu quinto; iterum poſt bellum Cantabricum, conſulatu decimo; denique orbe terrarum terra marique pacato, conſulatu undecĩo. Deinceps à Nerone per ludum: denique à Domitiano.

299. *Ahenis Poſt tergum nodis.*] Nodis vinculorum æreorum. Alludit, juxta Turnebum, ad imaginem belli, hoc habitu pictam ab Apelle, & ab Auguſto dedicatam in foro ſuo; ut eſt apud Plin. l. 35. 10. Sed nondum hoc tempore forum dedicatum erat. Juxta Germanum, ad ſimulacrum Martis à Spartanis in urbe ſua ſic conſtricti.

301. *Majâ genitum.*] Mercurium, Jove genitum, & Majâ Atlantis filiâ, quæ inter Pleiades ſtellas numeratur: editum in *Cyllene*, Arcadiæ monte, unde dicitur *Cyllenius*: nuncium Deorum, unde habet *gemini commercia mundi*, ſuperi ſcilicet atque inferi, & capite ac pedibus alatus pingitur: Deum eloquentiæ, palæſtræ, mercatorum, ac furum: inventorem lyræ, quam Apollini dono dedit.

302. *Carthaginis----Teucris.*] De illa, v. 17. De his, v. 42.

303. *Ne fati neſcia Dido.*] Voluntatis divinæ, quæ Trojanos benigne excipi jubebat. Sic Æ. 8. 292. *Fatis Junonis iniquæ.*

305. *Remigio alarum*, &c.] De hac tranſlatione, v. 228. De *Libya*, Africæ parte, v. 162. *Pœni*, quaſi Phœni, Carthaginenſes è Phœnicia oriundi.

Quærere

Quærere conſtituit, ſociiſque exacta referre.
Claſſem in convexo nemorum, ſub rupe cavata,
Arboribus clausã circum atq; horrentibus umbris,
Occulit: ipſe uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater mediâ ſeſe tulit obvia ſylvâ, 318
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threïſſa fatigat
Harpalyce, volucremq; fugâ prævertitur Hebrum.
Namq; humeris de more habilẽ ſuſpenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoq; ſinus collecta fluentes. 324
Ac prior: Heus, inquit, juvenes, monſtrate mearũ
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctam phæretrâ & maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contra ſic filius orſus:
Nulla tuarum audita mihi, neq; viſa ſororum, 330
O (quam te memorem!) Virgo: namq; haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat. O Dea, certe:
An Phœbi ſoror, an Nympharum ſanguinis una?
Sis felix, noſtrumque leves quæcunque laborem:
Et quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris 335
Jactemur, doceas: ignari hominumq; locorumque
Erramus, vento huc & vaſtis fluctibus acti.

& ſtatuit rursus narrare iſta ſociis poſtquam inquiſiverit. Abſcondit in cavo ſylvarum, ſub ſpelunca cava, naves undique cinctas arboribus & umbra nigrante: ipſe incedit comitatus ſolo Achate, quaſſans manu duo jacula latis cuſpidibus armata. Huic Venus genitrix occurrit obviam in medio ſylvæ, præ ſe ferens vultum & amictum virginis, & arma virginis Lacænæ: aut talis, qualis Harpalyce Thracia impellit equos, & præcurrit curſu celerem Hebrum. Quippe, juxta conſuetudinem venatorum, ſuſpenderat humeris commodum arcum, quaſi venatrix, & permiſerat ventis diffluere capillos: habens nuda genua, & vagos plexus veſtium diffluentes, coërcitos nodo. Et prior ait: Heus juvenes! docete num fortaſſe videritis hic vagantem aliquam mearum ſororum, inſtructam pharetrâ & pelle verſicoloris lyncis, aut urgentem clamore curſum ſpumantis apri. Sic locuta eſt Venus: at natus Veneris ita cœpit loqui viciſſim: Nec ulla tuarum ſororum audita eſt, nec viſa à me. O virgo, quam te dicam eſſe? non enim habes ſpeciem mortalem, nec vox tua refert hominem, O Dea, certe: an vero ſoror Phœbi, an una è genere Nympharum? Eſto propitia, & quæcumque es, minue noſtram ſollicitudinem: & doce, quo demum ſub cælo, qua in regione terrarum verſemur: vagamur neſcii hominum & locorum iſtorum: huc impulſi ventis & magnis tempeſtatibus:

NOTÆ.

314. *Convexo.*] Concavo: eſt enim *convexum* exterior rei rotundæ ſuperficies; *concavum* interior: & promiſcuus eſt Poëtis utriuſque vocis uſus. Æ. 4. 451. *Tædet cæli convexa tueri*, id eſt, *concava*. Et Ovid. Triſt. l. 11. 20. *Inque modum tumuli concava ſurgit aqua*, id eſt, *convexa*.

320. *Spartanæ.*] Virgines enim Spartanæ, ſecundum Lycurgi inſtituta, virilibus etiam ſtudiis exercebantur, imprimiſque venatu.

Equos Threïſſa fatigat.] Comparatio quidem non in equitatione eſt, aut præcipiti curſu; neque enim equitabat aut præceps currebat Venus: ſed in ipſo habitu, quo Venus Amazoni ſimilis eſt. *Threïſſa.*] E Thracia, non Europæa, ſed Aſiatica, ut oſtendemus, Æ. 11. 659. ubi fuſè de Amazonibus.

321. *Harpalyce.*] Celebris Amazon, quæ patrem ſuum à Getis bello captum dicitur fortiter & celeriter ex eorum manibus recepiſſe.

Hebrum.] Quid mirum, ſi fluvii impetum eques præcurrat? tum, quam inſolens fluvio epithetum, *volucrem?* Quare locum ſolerter emendat V. C. Daniel Huetius; legitque non *Hebrum*, ſed *Eurum*, in quem iſta perquam conveniunt. Juvat conjecturam, quod facilis fuit literarum in iis vocibus commutatio: tum quod *Hebrus* fluvius eſt Thraciæ Europeæ, ut dictum eſt Ecl. 10. 65. Amazones autem Thraciam Aſiaticam incoluerunt. Æ. 11. 659.

321. *Fugâ.*] Curſu. Sic G. 3. 142. de equo: *Acri carpere prata fugâ.*

327. *Lyncis.*] *Lynx*, animal eſt acutiſſimi viſus, è luporum cervariorum genere.

333. *Phœbi ſoror.*] Diana: utriuſque pater Jupiter, mater Latona. De utroque, Ecl. 3. 67. De *Phœbi* nomine, Ibid. 62.

334. *Sis felix.*] Dicitur *felix*, & qui habet felicitatem, & qui facit eſſe felicem, inquit Servius. Sic E. 5. 65. *Sis bonus ô, felixque tuis.*

Multa hoſtia occidetur manu meâ, in honorem *tuum, ante altaria. Tunc Venus* ait: *Non equidem me* judico *dignam tali cultu. Conſuetudo eſt puellarum Tyriarum ferre pharetram, & cingere alte tibias purpureis ocreis. Cernis regna Punica, Tyrios, & urbem Agenoridum; ſed regio Libya* eſt, *gens bello ferox. Dido tenet* hoc *regnum, qua exiit* ex *urbe Tyro, fugiens fratrem: longa eſt* ea *injuria, longi circuitus: ſed perſtringam ſumma rerum capita. Huic maritus erat Sichæus, inter Phœnices agris ditiſſimus, & magno amore dilectus ab infelici* Didone: *huic* Sichæo *pater* eam *dederat* adhuc *virginem, & primis auſpiciis conjunxerat: ſed frater* Didonis *Pygmalion tenebat regnum Tyri, crimine crudelior præ cæteris omnibus. Hos inter medios odium ortum eſt. Ille ſacrilegus, & obcæcatus cupidine divitiarum, clam occidit ipſum gladio ante altaria improvidum, non curans amores ſororis: & diu abſcondit ſcelus, & plurima malitioſe ſimulans, inutili ſpe fefellit mœſtam conjugem. At umbra ipſa mariti inſepulti apparuit ei in ſomno, mirum in modum erigens caput pallidum: revelavit fatalia altaria, & pectus gladio confoſſum, & declaravit omne crimen ignotum familiæ. Deinde ſuadet, ut celeret fugam, & exeat è patria:*

Multa tibi ante aras noſtrâ cadet hoſtia dextrâ.
Tunc Venus: Haud equidē tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios & Agenoris urbem;
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
Germanum fugiens: longa eſt injuria, longæ
Ambages: ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditiſſimus agri
Phœnicum, & magno miſeræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primiſque jugarat
Ominibus: ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, ſcelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum,
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ: factumque diu celavit; & ægram,
Multa malus ſimulans, vanâ ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras trajectaque pectora ferro
Nudavit, cæcumque domûs ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriâque excedere ſuadet:

NOTÆ.

341. *Suras*, &c.] *Sura*, pars eſt tibiæ maxime carnoſa & mollis. *Cothurnus*, eſt calceamenti genus, Ecl. 7. 32.

342. *Punica*, &c.] Quaſi *Phœnica*, ſeu *Phœnicia*, unde Dido & Carthaginenſes profecti. *Tyrios.*] Non cives, ſed colonos, Carthaginis conditores. *Agenoris.*] Id eſt, *Agenoridum*: Ab Agenore, qui in ea regnavit regione, quæ Phœnicia deinde appellata eſt, fuitque inter Didonis avos, ut videbimus in argumento lib. 4. De *Libycis finibus*, v. 162.

347. *Conjux Sichæus.*] Idem & avunculus Didonis fuit, & Herculis ſacerdos, & nomine Acerbas: ex Juſtino. *Sichæus*, hic primam producit; alibi corripit, v. 724. *Abolere Sichæum.*

349. *Pater.*] Belus rex Tyri, v. 733.

350. *Primis ominibus.*] Primis nuptiis. Cicero de divin. l. 1. 104. *L. Flaccum ego audivi cum diceret, cum vellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſſe in quoddam ſacellum ominis capiendi causâ: quod fieri more veterum ſolebat.*

352. *Quos inter*, &c.] Adjungit hæc Servius verbis proximè præcedentibus: *Immanior ante omnes eos, inter quos furor medius venit*, id eſt, *inter omnes qui unquam odio & furore incenſi ſunt.* Alii diſtinguunt melius, & ad Pygmalionem ac Sichæum referunt, *quos inter ortum eſt odium*; ſi non mutuum, ſaltem Pygmalionis in Sichæum; quod ſufficit ut *medium* dici poſſit. De *Pygmalione*, in argumento libri 4.

353. *Ante aras.*] Herculis, cujus erat ſacerdos Sichæus, & hæc erat prima poſt regem dignitas, ex Juſtino l. 18.

353. *Securus amorum.*] Negligens, contemnens, nihil ſibi ab iis timens. Sic loquitur Juno de Trojanis, Æ. 7. 304. *Securi pelagi atque mei.*

357. *Inhumati.*] Centum annos errabant inhumatorum umbræ: ut eſt Æ. 6. 329. Crudelitati igitur addiderat impietatem Pygmalion, qui cæſum Sichæum inſepultum adjecerat.

Auxiliumque

Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Theſauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota, fugam Dido ſocioſque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
Aut metus acer erat: naves, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantque auro: portantur avari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, ſurgentemque novæ Carthaginis arcem:
Mercatique ſolum, facti de nomine Byrſam,
Taurino quantum poſſent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut veniſtis ab oris?
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suſpirans, imoque trahens à pectore vocem:
O Dea, ſi prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales noſtrorum audire laborum;
Ante diem clauſo componet veſper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (ſi veſtras forte per aures
Trojæ nomen iit) diverſa per æquora vectos,
Forte ſuâ Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoſte Penates
Claſſe veho mecum, famâ ſuper æthera notus.

& ad ſubſidium itineris, aperit antiquos theſauros in terra, incognitum pondus auri & argenti. His rebus *concitata Dido inſtruit fugam & ſocios. Concurrunt, quibus erat aut odium crudelis tyranni, aut gravis metus: invadunt naves, qua caſu inſtructa* erant, *eaſque onerant auro; vehuntur mari divitiæ avari Pygmalionis: mulier auctor* eſt *facti. Pervenerunt* ad ea *loca, ubi mox videbis magnos muros, & arcem novæ Carthaginis ſe attollentem: & emerunt agrum,* dictum *Byrſam, nomine ab* ipſa *fraude* deducto; tanti ſpatii, *quantum poſſent includere pelle tauri. Vos vero, quinam* eſtis *denique, aut quanam è regione profecti eſtis? aut quem in locum habetis iter? Æneas* huic *talibus* verbis *interroganti* reſpondit *ſuſpirans, & educens vocem* ex *intimo pectore: O Dea, ſi revolvens a prima cauſa progrediar; & ſi tibi otium ſit audire hiſtoriam noſtrarum calamitatum: prius Heſperus clauſo cælo ſepeliet diem. Tempeſtas, caſu ſolito, projecit ad litus Africæ nos, pulſos per varia maria è Troja vetere (ſi fortaſſe nomen Trojæ venit ad aures veſtras.) Sum pius Æneas, famâ ſuper cælum cognitus, qui fero mecum navibus Penates ereptos è* poteſtate *hoſtium.*

NOTÆ.

363. *Ignotum argenti.*] Juſtinus l. 18. 4. *Sichæus aurum metu regis, non tectis, ſed terræ crediderat; quam rem etſi homines ignorabant, fama tamen loquebatur.* Idque Pygmalionis cupiditatem ad ſcelus incenderat.

366. *Parata.*] Vel ad frumenta aliunde convehenda, ut ait Servius. Vel ut ipſam Didonem ad Pygmalionem tranſportarent: *Finxit enim ſe,* inquit Juſtinus, *ad regem migrare velle; ſed miniſtros migrationis à rege miſſos navibus impoſuit,* &c.

368. *Pygmalionis opes.*] Vel quas jam ut ſuas Pygmalion animo conceperat. Vel quia reipſa, cum opibus conjugis opes quoque Pygmalionis, rapuit Dido.

370. *Arcem: Mercatique, &c.*] Dido in Libyam appulſa, cum ab Iarba Getulorum rege pelleretur, emit ab eo tantum terræ, quantum amplecti bovis corium poſſet. Quod ubi obtinuit, corio tenuiſſimas in partes conciſo, ſtadia occupavit duo ac viginti. Explicat Donatus de pecunia è bubulo corio quæ primis temporibus in uſu fuit, quâ Dido mercata ſit urbis ſolum. Ita fabulæ. Quid verum ſit, vide in argumento lib. 4.

377. *Annales.*] Bene; quia totis decem *annis* Trojæ obſidio, ſeptem *annis* Æneæ navigatio duraverat.

378. *Diem clauſo,* &c.] Duplex hic metaphora. I. Eſt, à morte ac tumulo: *componere* enim, eſt *ſepelire*; & *diem clauſo Olympo componere,* eſt, *diem in cælo quaſi in tumulo ſepelire ac condere.* Dies enim ut naſci dicitur, ſic mori: Statius, Sylv. l. 4. 6. 3. *Jam moriente die.* Horatius Sat. l. 1. 9. 28. *Omnes compoſui, felices, nunc ego reſto.* Virgil. Ecl. 9. 52: *Longos Cantando puerum memini me condere Soles.* II. Eſt, quod cœlum claudi nocte, & aperiri die dicatur; unde G. 3. 261. *Porta tonat cœli. Veſper.*] Stella Veneris, Ecl. 86. *Olympus.*] Mons Theſſaliæ, qui pro cœlo ſumitur, Ecl. 5. 56.

381. *Forte ſuâ.*] *Caſu ſuo, quo ſolet:* & nomen eſt à nominativo *fors.* De *Troja*, v. 5. De *Libya*, v. 162. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *Italia*, v. 6.

383. *Fama ſuper æthera notus.*] Secutus eſt Virgilius Homerum Odyſ. 9. 20. ubi ait Ulyſſes ad Alcinoum: Καὶ μευ κλέος ἀμφὶς ἀραρὸν ἵκει, *& mea gloria cœlum attigit.*

Quæro Italiam patriam, & originem familiæ meæ, quæ eſt *a ſupremo Jove. Conſcendi mare Phrygium viginti navibus, genitrice Deâ iter oſtendente, obſecutus fatis* mihi *poſitis. Vix ſeptem* naves *ſuperſunt concuſſæ fluctibus & Euro. Ego ipſe incognitus, egenus, erro per ſolitudines Africæ, ejectus ex Aſia & Europa. Nec Venus ſuſtinuit eum longius queri; medio in dolore ſic interlocuta eſt: Quicumque es, non odioſus ſuperis ducis ſpiritum vitalem, opinor, ſi quidem appuliſti urbi Tyriæ. Perge tantummodo, & hinc confer te ad palatium Reginæ. Tibi enim annuncio ſocios rediiſſe, & naves reductas* eſſe, *& provectas in ſecurum* locum *Aquilonibus mutatis: niſi mendaces parentes* mei *fruſtra* me *docuerunt* artem *auſpiciorum. Aſpice duodecim cycnos turmatim exultantes, quos avis Jovis labens ē cœli partibus agitabat vacuo* in *aëre: jam videntur longa ſerie, vel eligere* ſedes *in terra; vel jam electas conſiderare propius. Quemadmodum illi redeuntes ludunt alis ſtrepitantibus, & turmatim circumiere aërem, & emiſere cantus: non alio modo, & naves tuæ, & flos tuorum, vel portum occupat, vel inflatis velis intrat oſtia* portus. *Perge tantummodo, & dirige paſſus quà via te ducit. Sic locuta eſt, & recedens reſplenduit pulchrâ cervice, & capilli ambroſiâ* delibuti *exhalaverunt è capite divinum odorem:*

Italiam quæro patriam, & genus ab Jove ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi navibus æquor,
Matre deâ monſtrante viam, data fata ſecutus:
Vix ſeptem convulſæ undis Euroque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europâ atque Aſiâ pulſus. Nec plura querentem
Paſſa Venus: medio ſic interfata dolore eſt:
Quiſquis es, haud (credo) inviſus cœleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atq; hinc te Reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios, claſſemque relatam
Nuncio, & in tutum verſis Aquilonibus actam:
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Aſpice bis ſenos lætantes agmine cycnos,
Æthereâ quos lapſa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam deſpectare videntur.
Ut reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantuſque dedere;
Haud aliter puppeſque tuæ, pubeſque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.
Perge modo, & quà te ducit via, dirige greſſum.
Dixit: & avertens roſeâ cervice refulſit,
Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere:

NOTÆ.

384. *Patriam, & genus.*] Dardanus enim, Jovis filius, auctor alter Trojanæ gentis, Italus fuit: v. 239.

385. *Phrygium.*] Alluens Phrygiam minorem. Duplex enim eſt ejus nominis in Aſia minore regio: altera *major*, quæ tota mediterranea eſt; altera *minor*, quæ maritima eſt, ad Propontidem, Helleſpontum & Ægæum mare, contra inſulam Lesbon. Hæc minor etiam *Troas* dicta eſt, quæ pars ejus fuit præcipua.

387. *Euroque.*] Vento orientali, quo naves ejus, partim ad latus Syrtis minoris, partim ad litus Africæ dejectæ ſunt, v. 114.

388. *Ignotus.*] Licet enim Æneæ nomen *fama ſuper æthera notum ſit*; ipſe tamen Afris nondum ſub eo nomine innotuit.

389. *Europâ atque Aſiâ.*] Troja enim eſt in Aſia, unde profectus eſt; Italia in Europa, unde rejectus in Africam.

395. *Verſis Aquilonibus.*] Ut enim Aquilo à ſeptentrione ad meridiem Æneæ naves pepulerat in Africam, v. 106. ita ut illæ è minori Syrte ad litus Carthagini vicinum emergerent, opus fuit ut Aquilo in fugam *verſus* retro cederet, prævaleretque Notus à meridie.

396. *Ni fruſtra, &c.*] Ne divinitas futuri prædictione palam fiat, fingit ſe à parentibus imbutam augurandi arte.

398. *Jovis ales.*] Aquila, quæ miniſtra fulminis dicitur, quia tempeſtatis tempore ſuper altiſſimas nubes ſeſe volatu erigit.

406. *Avertens.*] Supple, *ſe*, ut ſupra, v. 108. *Tum prora avertit.*

Roſeâ cervice.] Vel ad colli colorem refero, unde Venus dicitur ab Anacreonte, 53. 22. ῥοδόχροος, *roſicolor*: vel roſeam interpretor, *pulchram*, qua de re dicemus infra, v. 595. Et hoc primum affert Divinitatis indicium, *fulgorem roſeæ cervicis.*

407. *Ambroſiæque comæ.*] Secundum Divinitatis indicium, *ſuavitas odoris*, Sic Ovid. Faſt. 5. 375. *Omnia finierat, tenues ſeceſſit in auras. Manſit odor, poſſes ſcire fuiſſe Deam.* More autem Homerico *ambroſiæ comæ*, vel ſunt *immortales*; vel potius *reſperſæ ſucco ambroſiæ.* De *Ambroſia & nectare*, Ecl. 5. 71.

Spiravere: pedes veſtis defluxit ad imos,
Et vera inceſſu patuit Dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem eſt voce ſecutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falſis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire & reddere voces?
Talibus incuſat, greſſumque ad mœnia tendit.
At Venus obſcuro gradientes aëre ſepſit,
Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Molirive moram, aut veniendi poſcere cauſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedeſque reviſit
Læta ſuas: ubi templum illi, centumq; Sabæo
Thure calent aræ, ſertiſque recentibus halant.
Corripuere viam interea, quà ſemita monſtrat.
Jamque aſcendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adverſaſque aſpectat deſuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, & ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus ſubvolvere ſaxa;
Pars aptare locum tecto, & concludere ſulco.
Jura magiſtratuſq; legunt, ſanctumq; ſenatum.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris

veſtis decidit ad pedes infimos, & greſſu apparuit vera Dea. Æneas, ſimul atque agnovit genitricem ſuam, *proſecutus eſt abeuntem talibus verbis: Cur tu etiam, ô dura, decipis tam ſæpe filium* tuum *vanis figuris? quare non permittitur applicare dexteram* meam *dexteræ* tuæ, *atque audire & reddere verba non ſimulata? Sic queritur* de ea, *& dirigit paſſus ad urbem. Sed Venus cinxit euntes tenebroſo aëre, & circumdedit multo tegmine nubis,* utpote *Dea, ne quis poſſet eos videre, neve quis tangere, aut facere moram, aut petere rationem* cur *veniſſent. Ipſa* ſe *attollens abit Paphum, & redit gaudens in regionem ſuam: ubi templum & centum altaria fervent* in *ejus* honorem *ture Arabico, & redolent flores novos. Interim ingreſſi ſunt viam, quà callis oſtendit. Et jam conſcendebant collem, qui valde impendet urbi, & deſuper aſpicit turres oppoſitas. Æneas admiratur magnitudinem* urbis, ubi erant *olim caſæ: admiratur portas, & tumultum, & pavimenta viarum.*

Feſtinant ardentes Tyrii: pars extendit muros, & erigit arcem, & manibus rotat lapides: pars eligit locum ad *tectum, & cingit foſsâ: eligunt jura, & magiſtratus, & ſacrum conſilium. Illic alii excavant portus, illic alii ponunt profunda fundamenta theatri,*

NOTÆ.

408. *Pedes veſtis*, &c.] Tertia Divinitatis nota, *promiſſa veſtis ad pedes.* Idque Dearum omnium propriũ fuiſſe, præterquam Virtutis, docet Lactantius in Statium l. 10. v. 639. Proprium item Baccho attribuit Propertius, l. 3. 15. 32. Tibullus quoque ac Statius.

409. *Inceſſu patuit Dea.*] Quartum & maximum Divinitatis argumentum, *incedendi modus.* Quem ſic ab humano diſtinguit Heliodorus Æthiop. l. 3. ut divinus, non dimotione pedum & tranſpoſitione, ſed continuo impetu & quaſi lapſu quodam fiat: unde perhibet ſtatuas Deorum apud Ægyptios, conjunctis & quaſi unitis pedibus inſiſtere: citatque teſtem Homerum. Et vero apud Theocritum, Idyl. 17. 25. Dii vocantur *νέποδες, uſu pedum carentes*: & apud Callimachum, Hymno 5. 3. Pallas Θεὸς ἐυτυκτ@ ἰόντι. *Dea parata ſerpit.* Addit & aliud indicium Divinitatis Heliodorus, quod Dii recto obtutu, neque clauſis unquam palpebris intueantur. Statius tamen greſſum Diis, non fluentem, ſed humano majorem & nimium tribuit, l. 13. 347. *Tamen aſpera produnt ora Deam, nimiique gradus.*

417. *Cernere ne quis*, &c.] Dubitabat enim Venus, quo in eos animo Dido futura eſſet, Junonis cultui addicta.

419. *Paphum.*] Urbem in Cypro, notiſſimâ mediterranei maris inſulâ, Veneri dicatam.

420. *Centumque Sabæo*, &c.] Tacitus l. 2. de ſacris Paphiæ Veneris. *Hoſtiæ, ut quiſque voviſſet, mares deliguntur. Certiſſima fides hœdorum fibris. Sanguinem ara offundere vetitum, precibus & igne puro altaria adolentur.* Unde hic cum de aris fiat mentio, nulla fit de victimis. *Sabæum tus* petitum *è Sabæis*, Arabiæ felicis populis: de quibus G. 1. 57.

425. *Magalia.*] Seu *mapalia*, ruſticorum Afrorum caſæ ſunt, de quibus G. 3. 340.

430. *Jura.*] Alii pro *legibus*; alii pro *juridicis*; alii melius pro *locis ipſis* accipiunt, ubi jus dicendum erat. Sic enim accipimus, quoties dicimus *in jus rapere, in jus ambulare.* De *Scenis* theatralibus G. 2. 381. Et 3. 24.

& ſecant è rupibus ingentes columnas, quæ ſint *alta ornamenta futurarum ſcenarum.* Talis eſt eorum labor, *qualis labor occupat apes ad Solem, æſtate incipiente, per agros floridos: quando emittunt grandiorem ſobolem generis, aut cum denſant mella liquidiora, & implent alvearia ſuavi nectare, aut excipiunt onera venientum* è paſtu, *aut collectâ turmâ expellunt à ſtabulis* ſuis *fucos, pigrum gregem. Fervent* omnes in *opere, & mella odorata olent thymum. O felices, quorum muri jam eriguntur! inquit Æneas, & ſpectat altitudinem urbis. Immittit ſe in medios* cives *clauſus nube,* quod *admirabile* eſt *dictu: & miſcet ſe viris, nec videtur à quoquam. Erat in media urbe ſylva* ſacra, *gratiſſima* propter *umbram: quo loco Pœni, agitati fluctibus & ventis, primum fodiendo* repererunt *ſignum, quod regina Juno* eis *oſtenderat,* nempe *caput bellicoſi equi: Ita quippe* oſtenderat, *populum* illum *futurum eſſe nobilem bello, & aptum vivere æternâ famâ. Hoc* loco *Tyria Dido ædificabat Junoni magnum templum, ſplendidum muneribus, & præſentiâ Deæ: cui limen æreum impoſitum erat gradibus,*

Fundamenta locant alii, immaneſque columnas
Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate novâ per florea rura
Exercet ſub Sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia ſurgunt!
Æneas ait, & faſtigia ſuſpicit urbis.
Infert ſe ſeptus nebulâ, mirabile dictu,
Per medios, miſcetque viris: neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, lætiſſimus umbrâ;
Quo primum jactati undis & turbine Pœni
Effodere loco ſignum, quod regia Juno
Monſtrarat, caput acris equi: ſic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſecula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & numine Divæ:
Ærea cui gradibus ſurgebant limina, nexæque

NOTÆ.

437. *Nectare.*] Potu Deorum, de quo Ecl. 5. 71. Hic pro *melle* ſumitur.

439. *Fucos.*] *Gueſpes*, apum quaſi ſervitia ſunt, G. 4. 168.

448. *Caput acris equi.*] Juſtinus l. 18. 5. *In primis fundamentis caput bubulum inventum eſt: quod auſpicium quidem fructuoſæ terræ; ſed laborioſæ, perpetuoque ſervæ urbis fuit: propter quod in alium locum urbs tranſlata. Ubi quoque equi caput repertum, bellicoſum potentemque populum futurum ſignificans, urbi auſpicatam ſedem dedit.*

449. *Facilem victu.*] Explicat Pierius, *quæ facile vinci poſſet*; ita ut *victu*, ſupinum à *vinco*, paſſive ſignificet: ſed malum hoc omen, bonum autem hic quæritur. Explicat Germanus Valens, quæ *facile vincere poſſet*; ita ut *victu*, ſupinum à *vinco*, active ſignificet. Explicant alii communiter, *quæ ſit ſervilis frugibus, & commoda ad victum*; ita ut *victu*, ſit ſupinum à *vivo*. Ego eodem ſupino uſus, *victu* à *vivo*, interpretor de fama & gloria gentis, quæ florere æternum debeat: hoc enim eſt proprie, *vivere per ſecula.*

450. *Sidonia.*] *Tyria:* Nam *Sidon*, urbs Phœniciæ, in Syria, portus in ora mediterranei maris, nunc *Sayde*: hic pro *Tyro* ſumitur; quia utraque vicina, & à Phœnicibus condita, & eidem regi ſubdita.

452. *Limina.*] *Porta* ac *janua* partes omnes hic diſtinguemus. *Porta* proprie de urbibus dicitur: quia cum circuitus urbis aratro primum deſignabantur, qua parte relinquendus erat in urbem aditus, attollebatur aratrum ac *portabatur*, ne ſulcum imprimeret. At privatarum domorum ingreſſus, cum apertus eſt, dicitur *Janua*, vel ab *eundo*, vel à *Jano*; cum clauſus eſt, dicitur *Oſtium*, ab *obſtando*. Nam ea per quæ prohibetur ingreſſus, ſi *foras* aperiuntur, dicuntur *fores*: ſi duas in partes ab utroque latere panduntur, *Bifores*: ſi ab uno tantum latere, ſed in ſe *volvuntur* ac replicantur, vocantur *Valvæ*, quaſi *volvæ*. Id autem, quo vertuntur fores, eſt *Cardo*: quia eſt earum, vel quaſi *cor*, ut volunt Servius & Iſidorus: vel quaſi hamus ex quo ſuſpenduntur, eſt autem *hamus* Græcis κρίκος. Tum *Limen*, eſt tranſverſum in janua lignum, inferius vel ſuperius; vel à *limes*, quia illic terminatur domus; vel à *limus*, id eſt, *obliquus* & *tranſverſus*. Denique *Poſtes*, ſunt arrectaria portarum, quaſi *poſt oſtium*: ſaxa vel ligna ab utroque portæ latere, quibus cardines, ſera & repagula immittuntur. Hæc tamen omnia promiſcue vulgo uſurpantur pro janua.

Ære

Ære trabes, foribus cardo ſtridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit: hic primum Æneas ſperare ſalutem
Auſus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque, ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo,
Reginam opperiens; dum, quæ fortuna ſit urbi,
Artificumque manus inter ſe operumq; laborem
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam famâ totum vulgata per orbem;
Atridas, Priamumq; & ſævum ambobus Achillem.
Conſtitit, & lacrymans: Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus: ſunt hic etiam ſua præmia laudi,
Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus: feret hæc aliquam tibi fama ſalutem.
Sic ait: atque animum picturâ paſcit inani,
Multa gemens, largoq; humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juventus;
Hac Phryges, inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rheſi niveis tentoria velis
Agnoſcit lacrymans: primo quæ prodita ſomno
Tydides multâ vaſtabat cæde cruentus;
Ardenteſque avertit equos in caſtra, priuſquam

& trabes compacta ære, & cardo ſtridebat in *portis æreis. In hac ſacra ſylva nova res occurrens primo minuit metum: hic Æneas primo auſus eſt ſibi promittere ſalutem, & melius ſperare de rebus male affectis. Nam dum circumſpicit ſingula magno in templo, expectans Reginam: dum admiratur qua ſit felicitas* illius *urbis, & manus opificum invicem* concordes, *& difficultatem operum; cernit prælia Trojana per ordinem, & bellum jam famâ cognitum per omnes terras, & Atrei filios, & Priamum, & crudelem utriſque Achillem. Subſtitit, & flens: Quis jam locus eſt, ait, ô Achate! quæ plaga in terris non plena noſtrorum caſuum? Ecce Priamus: hic quoque datur virtuti ſuæ merces, eſt commiſeratio calamitatum, & caſus hominum movent corda. Depone timorem, hæc fama aſferet tibi aliquam ſalutem. Sic locutus eſt: & oblectat mentem vanis picturis, multum gemens, & irrigat faciem copioſo fletu. Nam cernebat, quemadmodum pugnantes circa Trojam Graci hac fugerent, & Trojana juventus perſequeretur* eos: *hac Trojani* fugerent; *& Achilles criſtâ inſignis immineret è curru. Non longe hinc agnoſcit plorans tabernacula Rheſi è candidis velis prodita: qua in prima nocte filius Tydei populabatur multâ ſtrage ſanguinolentus, & abducit acres equos in caſtra* Græcorum, *antequam*

NOTÆ.

462. *Sævum ambobus Achillem.*] Tres tamen ſunt; *Atrida* duo, Menelaus & Agamemnon, Atrei regis Mycenarum filii; & *Priamus*, Trojæ rex. Tum *Achilles* Menelao ſævus non fuit: ſed Agamemnoni tantum, cum receſſit ab ejus exercitu propter ereptam ſibi Briſeida; & Priamo, cujus filium Hectorem occidit, & indigne habuit. Quomodo igitur *ambobus*? An geminos Atridas pro uno poſuit, quia unius patris erant filii? An *ambobus* poſuit, pro *utriſque*? An geminos exercitus ſignificavit, Atridarum & Priami? An potius legemus cum Seneca, Epiſt. 104. *Atriden*, non *Atridas*, ut ad unum Agamemnona referatur? Hunc ſane malim audire quam Donatum, qui *ſævum* interpretatur, *ſævissimum*, Agamemnone ſcilicet ac Menelao.

466. *Lacrymæ rerum.*] Propter res adverſas, calamitates: Sic Æ. 2. 784. *Lacrymas dilectæ pelle Creuſæ*; id eſt, Lacrymas propter dilectam Creuſam, & dolorem de ea conceptum mitiga.

470. *Pergama.*] *Pergamus*, arx fuit Trojana in editiſſimo urbis loco ſita: unde alta omnia ædificia deinde *Pergama* appellata ſunt. Cave, ne arcem illam confundas cum urbe *Pergamo*, quæ in eadem Phrygia minore poſtea condita eſt ad Caicum fluvium, fuitque *Attalicorum* regum ſedes, & Galeni patria, & celebris uſu chartæ Pergamenæ, *du parchemin*.

472. *Hac Phryges, inſtaret*, &c.] *Phryges*, Trojani, qui Phrygiæ minoris partem incolebant; ſupra, v. 385. *E curru* pugnabant ſæpe veteres, quo miles & auriga ferebantur. De *criſtis* Æ. 3. 468.

473. *Rheſi.*] Rheſus Thraciæ rex, Martis, vel Strymonis filius; cum Trojanis veniret in auxilium, adduceretque ſecum equos, quorum erat fatum, ut, ſi ſemel Xanthi aquam bibiſſent, Troja foret invicta; clauſis jam portis, coactus eſt in litore tentoria ponere. Sed proditus à Dolone Trojano ſpeculatore, qui in Græcorum ſpeculatores Diomedem & Ulyſſem inciderat, à Diomede interfectus eſt, & equi fatales abducti, Iliad. 10. 453. Equi porro illi ferocitate

Pabula

carpſiſſent pabula Trojæ, & potaſſent aquam *Xanthi. Parte aliâ Troilus, miſer adoleſcens, & quanquam inæqualis auſus pugnare in Achillem, trahitur* ab equis, *& pendet reſupinus è curru vacuo, retinens tamen habenas: huic & cervix & capilli raptantur per humum, & pulvis ſulcatur haſtâ inversâ. Interea Trojanæ ſparſis capillis ibant ad templum Palladis non* ipſis *amicæ, & portabant* ei *pallam, mœſta* more *ſupplicantium, & percutientes pectus palmis. Dea infenſa tenebat oculos defixos in terram. Achilles traxerat Hectorem ter circa muros Trojanos, & vendebat auro cadaver exanimum. Tunc autem* Æneas *emittit ex intimo pectore magnum gemitum, ut vidit ſpolia, & currum, & ipſum cadaver amici, & Priamum tendentem manus exarmatas. Animadvertit etiam ſe mixtum principibus Græcis,*

Pabula guſtaſſent Trojæ, Xanthumque bibiſſent.
Parte aliâ fugiens amiſſis Troïlus armis,
Infelix puer atque impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret reſupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixq; comæq; trahun-
Per terram, & versâ pulvis inſcribitur haſtâ. [tur
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades paſſis, peplumque ferebant
Suppliciter triſtes, & tunſæ pectora palmis.
Diva ſolo fixos oculos averſa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut ſpolia, ut currus, utque ipſum corpus amici,
Tendentemq; manus Priamum conſpexit inermes.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,

NOTÆ.

præcellebant, ab equis Diomedis Thraciæ regis oriundi, humana carne veſci ſolitis; quibus ideo dominum ipſum devorandum Hercules tradidit. *Primo ſomno.*] *Somnus* pro *nocte*, ut G. 1. 208. *Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas. Tydides.*] Diomedes, Tydei filius, Æ. 11. 243.

477. *Xanthum.*] Diis ita dictum, hominibus vero *Scamandrum*, inquit Homerus; quia nomen illud iſto antiquius: fluvium Troadis, ex Ida monte profluentem, unde ſe in Helleſpontum exonerat.

478. *Troilus.*] De ejus ætate variæ ſunt ſententiæ. Virgilius hunc *puerum*, Horatius *impuberem* facit: alii, ut Hyginus & Tzetzes, jam grandiorem, & unum è maximis Priami natis. Variæ quoque de ejus morte opiniones: Theocritus & Lycophron eum volunt, ob ſpretum Achillis amorem, in templo Apollinis ab Achille fuiſſe occiſum: alii in ipſo certamine: alii per vim; alii ex inſidiis.

479. *Impar congreſſus Achilli.*] Vel *impar Achilli:* vel ut mavult Servius, *congreſſus Achilli*; id eſt, cum Achille: ut Catullus dixit in carmine nupt. v. 64. *Noli pugnare duobus.*

482. *Versâ pulvis inſcribitur haſtâ.*] Non haſta Troili, quam adhuc manu retineret; nam *amiſſis armis*, id eſt, *dilapſis*, ferebatur: & ſola lora manu implicata retinebat. Igitur haſta Achillis, quæ per Troili pectus adacta, & cum eo reſupino *inverſa*, ferro pulverem ſulcabat.

483. *Non æquæ Palladis.*] Infeſtæ propter judicium Paridis, de quo, v. 31. De *Pallade* v. 43. Ibant autem ad templum Trojanæ mulieres, duce Hecuba, Heleni & Hectoris admonitu, cum gravem à Diomede accepiſſent cladem; ut Deam Diomedi faventem, & pepli dono, & ſacrificiis placarent. Iliad. 6. 302.

484. *Crinibus Iliades*, &c.] Alludit ad morem Romanarum mulierum, quæ in luctu, aperto capite, & ſolutis paſſiſque crinibus incedebant, fortaſſe etiam Trojanæ ac barbaræ; cum contra Græcæ tonderent comas: quod docet Plutarchus in Romanis quæſt. *Peplum.*] Offerebatur Deabus, non in luctu tantum; ſed etiam ſolemnibus quibuſdam diebus, muneris loco: *Palladi* præſertim; *Junoni*, ex Pauſania l. 2. & Statio Theb. 10. 56. Imò & *Veneri*, ex Claudiano de nuptiis Honor. v. 123. Eo induebantur ſimulacra; ſic enim Stat. Theb. 10. 65. *Hoc tunc Argolicæ ſanctum velamine matres Induerant ebur. Peplum* autem fuit palla, ſive pallium muliebre, ſubtili arte contextum, ad pedes effuſum, ſine manicis; coloris aliquando purpurei, aliquando candidi: aureâ fimbriâ claviſque aureis, & variis Deorum heroumque figuris ornatum.

487. *Ter circum*, &c.] De *Achille* v. 34. De *Hectore* v. 123.

492. *Achivis.*] Græcis. *Græcia* enim proprie dicta, ſive *Hellas*, *Achaia* quoque appellata eſt, ab *Achæo* quodam, vel Jovis filio, vel Zuthi, qui in ea regione regnavit: cujus populi. *Achæi* & *Achivi* ſunt dicti: eſt & alia minor *Achaia*, Peloponneſi pars.

Eoaſque

Eoaſque acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediiſque in millibus ardet,
Aurea ſubnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum ſtupet, obtutuque hæret defixus in uno;
Regina ad templum formâ pulcherrima Dido
Inceſſit, magnâ juvenum ſtipante catervâ.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille ſecutæ [tram
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa phare-
Fert humero, gradienſq; Deas ſupereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi regniſque futuris.
Tum foribus Divæ, mediâ teſtudine templi;
Septa armis ſolioque alte ſubnixa, reſedit.

& exercitus orientales, & arma nigri Memnonis. Penthesilea furens ducit turmas Amazonum inſtructas *ſcutis lunatis, & ardet inter media millia, nectens cingulum aureum ſub nudato ubere,* utpote *bellatrix, & audet puella certare* cum *viris. Dum iſta mirabilia conſpiciuntur ab Æneâ Trojano, dum ſtupet, & ſtat defixus in hoc ſolo aſpectu; Regina Dido ſpecie clariſſima venit in templum, magnâ juvenum turbâ ambiente. Talis Diana in ripis Eurotæ, vel per culmina Cynthi, miſcet choreas; quam ſecutæ mille Oreades hinc atque inde congregantur: Diana geſtat humero pharetram, & incedens extat ſupra cæteras Nymphas. Lætitia tacite mulcet animum Latonæ. Talis erat Dido, talem ſe attollebat læta inter medios, urgens opus, & regna futura. Deinde ſedit ad fores Junonis, ſub medio fornice templi, cincta militibus, & alte ſuffulta ſolio.*

NOTÆ.

493. *Eoaſque acies &*, &c.] *Memnon* Auroram matrem, Tithonum patrem habuit, Laomedontis Trojani regis filium. Quare Trojanorum in auxilium veniſſe dicitur, cum ingentibus Indorum & Æthiopum copiis; & ab Achille occiſus, è rogo ſuo aves produxiſſe; quæ duas in partes diviſæ, roſtris atque unguibus, ad parentandum auctori ſuo, decertaverint. Ejus ſtatua, in Ægypto, Solis orientis ictа radiis, emiſiſſe ſonum memoratur. *Eoas.*] Orientales, ab ἠὼς, *Aurora.*

494. *Amazonidum.*] Id eſt, *Amazonum:* quæ ſibi mammam alteram inurebant, ne jaciendis ſagittis eſſet impedimento: alteram baltheo ſubſtringebant. Nomen inde ab α privativo, & μαζὸς *mamma.* De iis fuſe Æ. 11. 659, &c. Harum regina *Penthesilea*, Trojanis poſt mortem Hectoris opem tulit: & juxta aliquos, ab Achille; juxta alios, à Neoptolemo Achillis filio interfecta eſt. *Peltis.*] Scutis breviſſimis, in formam mediæ Lunæ.

502. *Qualis in Eurotæ*, &c.] Explodit hanc Didonis cum Diana comparationem Valerius Probus apud Gellium l. 9. c. 9. aitque nihil tam improſpere à Virgilio converſum eſſe ex Homero, apud quem illa reperitur, Odyſſ. 6. 102. Defendit eam Scaliger Poëtic. l. 5. c. 3. aitque Virgilianam eſſe à magiſtro, Homericam à diſcipulo. Ego in Valerii ſententiam paulo ſum propenſior: vel ideo, quod ex iis circumſtantiis, quas ſane multas congerit, nulla eſt ad rem, niſi multitudo Oreadum, quæ Dianam comitantur; cæteræ omnino à Didone diverſæ ſunt. *Eurotæ.*] Fluvii in Laconia, Spartam alluentis: quæ regio venatu celebris eſt. *Cynthi.*] Montis in inſula Delo, ubi Diana & Apollo nati ſunt.

503. *Choros.*] Multitudo ſaltantium & canentium eſt proprie *chorus.*

504. *Oreades.*] Nymphæ montium, ab ὄρος *mons* Ecl. 2. 46.

506. *Latonæ.*] Filiæ Cœi Titanis, quæ Dianam & Apollinem ex Jove peperit in inſula Delo, Ecl. 3. 67.

509. *Tum foribus Divæ*, &c.] Adjungit Servius hæc verba proxime præcedentibus, hoc ſenſu: *Inſtat Regina operi, tum præſertim ædificandis Junonii templi foribus.* Affert & aliam interpretationem, quam etſi priori poſtponat, ego tamen præpono: nempe medio in templo locum fuiſſe ſeparatum, ubi ſervabatur ſimulacrum Numinis, & religio adminiſtrabatur; iſque appellatur à Polluce *ſacellum, delubrum*, à Vitruvio *cella*, à cæteris *adytum, penetrale:* atque is, vel velo, vel muro ſeptus erat, & pervius *foribus*; quemadmodum noſtris in templis uſuvenit. Iis porro in *foribus* Dido jus dicebat: & mos ille Romanorum deinceps fuit, in templis jus dicere, ac ſenatum habere. *Mediâ teſtudine.*] Medio in templo, cujus tectum concavum & fornicatum erat in morem teſtudinis, *tortæ.*

Jura

Distribuebat jus & leges civibus, & dividebat in aquas partes laborem operum, aut ducebat sorte. Cum repente Æneas videt accedere cum *ingenti multitudine Antheum, & Sergestum, & generosum Cloanthum, & alios Trojanorum, quos nigra tempestas mari dispulerat, & abstulerat ad litora omnino diversa. Obstupuit continuo ipse, & continuo Achates* quoque *commotus est gaudio & timore; cupiebant avide sociare dextras* cum iis, *sed successus incertus turbat mentes. Dissimulant* adhuc, *& obtecti cavâ nebulâ considerant, quæ sociorum sors, quo* in *litore reliquerint naves, cur veniant: veniebant autem electi singulis è navibus, poscentes veniam & lamentando accedebant ad templum. Postquam ingressi* sunt, *& data est facultas loquendi coram* Reginâ: *spectatissimus* intra socios *Ilioneus sic incepit sedatâ mente: O Regina, cui Jupiter permisit extruere urbem novam, & coërcere æquitate populos feroces: Nos miseri Trojani, acti ventis per omnia maria, precamur te: propelle dira incendia à navibus, ignosce religiosæ genti, & benignius aspice miserias nostras. Nos non venimus, aut vastare gladio domos Africanas, aut abducere ad litora prædas raptas: non inest menti ea violentia, nec tanta ferocitas victis. Est regio,* quam *Græci vocant nomine Hesperiam: regio antiqua, potens bello & fertilitate terræ:*

Jura dabat legesque viris, operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Cum subito Æneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt, fortemq; Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates
Lætitiâque metuque, avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube cavâ speculantur amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O regina, novam cui condere Juppiter urbem,
Justitiâque dedit gentes frænare superbas:
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos à navibus ignes,
Parce pio generi, & propius res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas.
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis atq; ubere glebæ:

NOTÆ.

514. *Anthea, Sergestumque*, &c.] De *Antheo*, v. 185. De *Cloantho*, & *Sergesto*, passim lib. 5. nauticis in ludis. De *Teucris*, Trojanis, supra, v. 42.

523. *Orantes veniam.*] Orantes ut mitius haberentur: nam *venia* non semper *culpam* supponit; sed læpe *pacem* & favorem significat: Cicero, pro Rabir. 5. *Ab Jove pacem & veniam peto.* Pro Fonteio, 20. *In bellis gerendis, à Diis immortalibus pacem & veniam petunt.* De *Ilioneo*, v. 124.

534. *Est locus, Hesperiam*, &c.] Supple, *quem* ut supra, v. 16. *Urbs antiqua fuit, Tyrii*, supple, *quam Tyrii.* Italia multis nominibus dicta fuit, pro varia temporum ratione. *Hesperia*, quod nomen ipsi cum Hispania commune fuit; vel ab *Hespero*, Atlantis Mauritaniæ regis fratre, qui primo obtinuit Hispaniam, indeque à fratre pulsus in Italiam venit; vel ab *Hespero*, Veneris stella; quæ mane sub Luciferi nomine apparet, sero sub nomine *Hesperi*, atque ita occasum significat; quo factum est, ut Græci ex iis regionibus, quas habent ad occasum, Italiam appellaverint *Hesperiam magnam*; Hispaniam vero, *minorem Hesperiam.* Alterum Italiæ nomen fuit *Oenotria*; vel ab *Oenotro* rege Sabinorum; vel ob Oenotro, Lycaonis Arcadiæ regis filio; vel potius ab οἶνος *vinum* & ὀτρύνειν *incitare*, quod vini ferax regio sit. Aliud ejusdem regionis nomen est *Italia*; vel ab Italo rege Siculorum; vel à bobus, qui veteri lingua Græca dicebantur ἰτάλοι, & illic fuere magnâ copiâ. Alia item nomina tulit, de quibus fuse Kircherus in Latio l. 1. c. 1, 2, 3. Quodnam autem sit omnium antiquissimum, difficile est conjicere: Virgilius *Italiam* novissimum putat, cum ait, minores *Italiam dixisse.*

535. *Ubere glebæ.*] De forma illa loquendi G. 2. 185.

Oenotrii

Oenotrii coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Huc curſus fuit:
Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada cæca tulit, penituſq; procacibus Auſtris,
Perque undas, ſuperante ſalo, perque invia ſaxa
Diſpulit: huc pauci veſtris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ:
Bella cient, primâque vetant conſiſtere terrâ.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma;
At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo juſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello major & armis:
Quem ſi fata virum ſervant, ſi veſcitur aurâ
Æthereâ, neq; adhuc crudelibus occubat umbris;
Non metus, officio nec te certaſſe priorem
Pœniteat. Sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaque, Trojanoq; à ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſylvis aptare trabes, & ſtringere remos.
Si datur Italiam, ſociis & rege recepto,
Tendere; ut Italiam læti Latiumque petamus:

Oenotrii populi ipſam *incoluerunt: nunc rumor* eſt, *poſteros eam regionem appellaviſſe Italiam, de nomine ducis. Illuc direximus curſum: cum repente oriens è mari procelloſus Orion impulit* nos *in vada latentia, & petulantibus ventis,* ac *mari ſuperante, funditus disjecit, perque aquas, perque rupes inacceſſas: pauci enatavimus huc ad veſtra litora. Quodnam* eſt *hoc genus hominum? aut qua regio tam crudelis tolerat hanc conſuetudinem? negatur* nobis *arena* pro *hoſpitio: bella movent, & impediunt* quo minus *maneamus* in *primo litore. Si deſpicitis genus humanum, & vindictam hominum: at expectate Deos memores æqui & iniqui. Regem habebamus Æneam, quo non fuit ullus juſtior, nec pietate, nec bello & armis inſignior. Si fata virum hunc ſervant, ſi ſpirat aërem cœleſtem, nec adhuc cecidit* ſub *ſævas umbras; nullus* eſt *timor* nobis, *neque pœnitebit te provocaſſe prius* eum *beneficiis. Sunt etiam* nobis *urbes* in *terra Sicula, & arma, & Aceſtes illuſtris è Trojana origine. Permittatur* nobis *detrahere* ad terram *naves ventis fractas, & accommodare trabes è ſylvis, & abſcindere remos. Ut læti eamus in Italiam & Latium, ſi conceditur ire in Italiam, ſociis & rege recepto:*

NOTÆ.

539. *Orion.*] De hujus ſigni cœleſtis fabula dicemus Æ. 3. 517. Ex hoc autem verſu probat Segreſius, Virgilium non niſi Julio menſe in Africam eſſe appulſum. Nam de triplici tantum Orionis ortu hic agi poteſt, de *quotidiano*, de *heliaco*, de *acronico*: quas voces explicuimus G. 1. 217. & 221. & 229. Conſtat autem de *quotidiano* non poſſe explicari; ſic enim Orion quotidie tempeſtates excitaret: non de *acronico*, qui hyeme contingit; ergo de ortu *heliaco*, qui nunc in Julii initia cadit, olim tamen in medium Junium: at vis hujus ſideris, non ad unum ortus diem, ſed ad conſequentes etiam dies pertinere putanda eſt. Firmat opinionem hoc etiam verſu libri 4. 52. ubi Anna Didoni ſuadet, ut Æneam per hyemem detineat: *Dum pelago deſævit hyems, & aquoſus Orion*: quod omnino nunc intelligendum de ortu ejus *acronico*, qui menſibus poſt heliacum circiter quinque contingit.

540. *Procacibus Auſtris*, &c.] Obſtinate importunis. Horat. Od. l. 1. 26. 2. *Tradam protervis in mare Creticum Portare ventis.* Lucret. l. 6. 110. *Furit petulantibus Euris.* De *Auſtris*, ventis meridionalibus, Ecl. 2. 58.

541. *Salo.*] *Sal* & *ſalum* uſurpat Virgilius, pro mari, quod Græcis dicitur, ἁλς. Æn. 5. 866. *Sale ſaxa ſonabant.*

547. *Sperate Deos*, &c.] Expectate. Æn. 4. 419. *Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem, Et perferre ſoror potero. Fandi atque nefandi.*] Illius, quod *fas*, & *nefas* eſt: utrumque enim à *fando* dicitur: quia quod æquum eſt, digne *fari* poſſumus: quod iniquum, *fari* non poſſumus.

550. *Si veſcitur aurâ.*] Si ſpirat, ſi halitum ducit ex aëre. Et vero apud Lucret. l. 5. 72. *Veſci*, eſt *uti*: *Quove modo genus humanum variante loquela cœperit inter ſe veſci.*

554. *Aceſtes.*] Rex Siciliæ, de quo Æ. 5. 36. De *Sicilia* inſula Æ. 3. 687.

556. *Stringere remos.*] Ecl. 9. 61. *Agricolæ ſtringunt frondes*: id eſt, *amputant.*

558. *Ut Italiam*, &c.] De ea, v. 6. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Teucris*, Trojanis, ſupra v. 239. De *Libya*, Africa, v. 162. De *Iulo*, Aſcanio, v. 271. De *Sicanis*, Siculis, Æ. 3. 687. De *Dardanidis*, Trojanis, ſupra, v. 239.

Sin

si vero ſalus extincta eſt, *teque mare Africæ tenet, ô pater optime Trojanorum, nec jam ſupereſt ſpes Aſcanii; at ſaltem* ut *eamus ad mare Siciliæ, &* ad *paratas urbes, ex quibus huc pulſi* ſumus, *&* ad *regem Aceſten. His verbis Ilioneus* orabat: *interea Trojani omnes murmure approbabant. Tum Dido, vultu demiſſo, breviter loquitur: Ejicite metum* ex *animo, ô Trojani: expellite ſollicitudinem. Difficilis* ſtatus *rerum* mearum, *et novitas dominationis, cogunt me facere talia, & circum munire terminos cuſtodibus. Quis ignoret familiam Æneæ, & Trojam urbem, & virtutes, & populos, & incendia tanti belli?* Nos *Pœni non habemus adeo craſſa ingenia, nec Sol alligat equos* currui *tam remotus ab urbe Carthagine. Seu vos appetitis magnam Italiam, & agros Saturni, ſive regionem Erycis, et regem Aceſten: dimittam* vos *ſecuros præſidio, & reficiam opibus. Vultiſne etiam manere mecum pariter* in *hoc regno? urbs quam condo, veſtra eſt: trahite in terram naves: Trojanus & Tyrius à me tractabitur* ſine *ulla diverſitate. Atque utinam ipſe rex Æneas adeſſet, pulſus eodem vento! Sane mittam fidos* homines *circa litora, & mandabo* ut illi *perveſtigent extremam Africam: ſi* forte *naufragus vagatur aliquibus* in *ſylvis, aut urbibus. His ſermonibus excitati, & generoſus Achates, & pater Æneas, jamdiu optabant exire è nube. Prior Achates alloquitur Æneam: Fili Veneris, quod conſilium jam venit in mentem? cernis omnia tuta, & naves & ſocios recuperatos: unus tantum deeſt, quem ipſi conſpeximus mediis in undis*

Sin ablumpta ſalus, & te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec ſpes jam reſtat Iüli;
At freta Sicaniæ ſaltem ſedeſque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Aceſten.
Talibus Ilioneus: cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.

Tum breviter Dido, vultum demiſſa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, ſecludite curas.
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines cuſtode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Trojæ neſciat urbem?
Virtuteſque, viroſque, & tanti incendia belli?
Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni:
Nec tam averſus equos Tyriâ Sol jungit ab urbe.
Seu vos Heſperiam magnam, Saturniaque arva;
Sive Erycis fines, regemque optatis Aceſten;
Auxilio tutos dimittam, opibuſque juvabo.
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt; ſubducite naves:
Tros Tyriuſque mihi nullo diſcrimine agetur.
Atque utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
Afforet Æneas! Equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ luſtrare extrema jubebo:
Si quibus ejectus ſylvis aut urbibus errat.

His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant: prior Æneam compellat Achates:
Nate Deâ, quæ nunc animo ſententia ſurgit?
Omnia tuta vides, claſſem, ſocioſque receptos.
Unus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſi

N O T Æ.

565. *Vultum demiſſa.*] Puduit enim Reginam minime barbaram, naufragos, & exteros à ſuis tam dure habitos fuiſſe.

569. *Genus Æneadum.*] Non nepotes Æneæ, qui nulli tum erant; ſed majores, à quibus ille genus ducebat.

571. *Pœni.*] Dicti quaſi *Phœni*, v. 332.

572. *Nec tam averſus*, &c.] Senſus eſt: *Tyriam urbem non eſſe tam remotam à Solis ortu & calore*; atque adeo cives ſuos ingenio non eſſe tam obtuſo. *Non obtuſa*, &c.] Aiunt enim philoſophi, populos qui frigidioribus in plagis naſcuntur, vulgo tardiori eſſe indole.

573. *Heſperiam magnam*, &c.] Italiam v. 534. *Saturnia arva.*] Eam Italiæ partem, quæ *Latium* dicta eſt, quod in ea Saturnus latuerit, Æ. 8. 316. *Erycis fines.*] Siciliæ montem in parte occidentali, nunc *monte S. Julien*, non longe à Drepano: cui nomen impoſuit *Eryx*, ibidem ſepultus. De eo, Æ. 5. 24. *Aceſtes.*] Ejuſdem Siciliæ rex, Æ. 5. 36.

577. *Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt*; &c.] Servius refert accuſativum *urbem*, ad præcedens verbum *vultis*; hoc ſenſu: *Vultis his conſidere regnis? vultis urbem quam ſtatuo! veſtra eſt.* Vulgo tamen agnoſcunt Grämatici mutationem caſus, *Urbem quam ſtatuo*, pro, *urbs quam ſtatuo.* Aliqui, quibus accedo, ſolam ordinis mutationem putant, pro, *quam urbem ſtatuo.*

579. *Noto.*] Sive Auſtro, vento meridionali, Ecl. 2. 58.

588. *Unus abeſt.*] *Orontes*, de quo, v. 117.

Submerſum:

Submerſum: dictis reſpondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfuſa repente
Scindit ſe nubes, & in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit,
Os, humeroſque Deo ſimilis: namq; ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariuſve lapis circumdatur auro.
Tum ſic Reginam alloquitur, cunctiſque repente
Improviſus ait: Coram, quem quæritis, adſum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores!
Quæ nos, relliquias Danaûm, terræque mariſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo ſocias. Grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido: nec quicquid ubiq; eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem;
Dii tibi, ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Uſquam juſtitiæ eſt, & mens ſibi conſcia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, polus dum ſidera paſcet:

ſubmerſum: reliqua conveniunt cum *ſermone matris* tuæ. *Vix ea locutus erat, cum ſubito nebula circumjecta rumpit ſe, & ſolvitur in vacuum aërem. Viſus eſt ſtans Æneas & emicuit claro ſplendore, ſimilis Deo ſecundum vultum et humeros. Ipſa enim mater aſpiraverat filio decorem in coma, & egregiam lucem juventutis, & hilarem pulchritudinem oculis. Qualem pulchritudinem ars adjicit ebori, aut quando argentum, vel marmor Parium cingitur rutilo auro. Tunc ſic alloquitur Reginam, & ſtatim omnibus inexpectatus inquit; Adſum præſens, ego quem quæritis, Trojanus Æneas, ſervatus à fluctibus Africæ. O* quæ *ſola miſerta es infandarum calamitatum Trojæ! Quæ nos excipis urbe & domo,* nos qui ſumus *reliquias Græcorum, fracti jam omnibus infortuniis terræ & maris, indigentes omnium* rerum. *Non eſt noſtræ facultatis tibi referre gratias debitas, ô Dido: nec quodcumque uſquam eſt nationis Trojanæ, quæ diſſipata eſt toto mundo, tibi reddere* poſſit *præmia merita;* ſed ſoli *Dii, ſi aliqui Dii reſpiciunt pios, ſi eſt ullo in loco aliquid Juſtitiæ;* ſed & tua *mens conſcia ſibi æquitatis. Quæ tam fortunata tempora te protulerunt? qui tanti parentes talem produxere? Quamdiu amnes current in mare, quamdiu umbræ* arborum *circuibunt cacumina* in *montibus, quamdiu cœlum alet aſtra:*

NOTÆ.

595. *Purpureum.*] Ad colorem poteſt referri, qui rubicundus ac roſeus juvenibus fere eſt. Sic ſupra, v. 406. tribuitur Veneri *roſea cervix.* Sic Æ. 13. 16. *Venus aurea* dicitur, forte ex aureo colore capillorum. Quamquam his nominibus exiſtimo non tam certum coloremſignificari, quam generatim pulchritudinem: ut cũ dixit Horat. Od. l. 4. 1. 10. *Purpureis ales oloribus.* Piſo Albinov. *Brachia purpureâ candidiora nive.* Homerus Odyſ. 6. 231. Κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας, *comas hyacinthino flori ſimiles.* Cum enim inter colores pulcherrima ſit purpura; inter metalla aurum; inter flores roſa, & veterum æſtimatione, hyacinthus; ideo hæc nomina, ad exprimendã quamlibet pulchritudinem tranſtulerunt. Expreſſus eſt hic locus, cum ſequenti comparatione, ex Homeri Odyſſ. l. 6. 229. ubi Minerva formam addit Ulyſſi, ut Nauſicaæ placeat.

596. *Manus addunt,* &c.] *Manus,* pro arte & labore hic ſumuntur; ut ſupra, v. 459. *Artificumque manus inter ſe.*

597. *Parius lapis.*] Marmor candidum è Paro inſula, in mari Ægæo.

602. *Relliquias Danaûm.*] Supra v. 34.

607. *Si qua pios,* &c.] Modicius ait tria hic promitti virtutis præmia: primum à Diis, *ſi qua pios reſpectant numina;* ſecundum ab hominibus, *ſi quid uſquam juſtitiæ eſt;* tertium ab ipſa Didonis conſcientia, *& mens ſibi conſcia recti;* quaſi dicat Æneas: *Non meum eſt nec Trojanorum, tantam virtutem remunerari, ſed Deorum, ſed omnium hominum, ſed tui ipſius:* nam virtus ſibi eſt ipſa præmium.

612. *Luſtrabunt convexa,* &c.] *Convexa* montium accipio, pro *cacuminibus,* quæ rotunda & convexa ſunt, *luſtrabunt* pro *circuibunt;* quemadmodum Hercules Æ. 8. 231. *Ter totum fervidus irâ Luſtrat Aventini montem,* id eſt, *circuit. Luſtrare* autem proprie ſignificat *expiare,* à *luo;* per tranſlationem, *circuire,* quia expiationes agrorum & urbium per *circuitiones* fiebant; unde de ſacrificio ambarvali ait Virgil. Ecl. 5. 75. *Et cum luſtrabimus agros.* Umbræ porro ad motum Solis moventur, & in orbem circumflectuntur.

Semper

ſemper gloria, & nomen tuum, & laudes durabunt: quacumque regio trahat me ad ſe. *Sic locutus apprehendit* manu *dextrâ carum Ilioneum, & ſiniſtrâ Sereſtum, poſtea alios, & generoſum Gyan, & generoſum Cloanthum. Obſtupuit primo Tyria Dido ob aſpectum, deinde ob tantam calamitatem Æneæ; & ſic ore dixit: qua te fortuna, ô fili Dea, perſequitur per tot diſcrimina? qua potentia te projecit ad crudelia litora? Tu-ne es ille Æneas, quem alma Venus peperit Anchiſæ Trojano prope aquas Phrygii Simoëntis? Ego quidem recordor Teucrum veniſſe Sidona, ejectum è terminis patriæ, & quærentem nova regna ope Beli. Tunc* meus *pater Belus populabatur pinguem Cyprum, & victor* cum *imperio poſſidebat. Jam* inde *ab illo tempore nota eſt mihi ruina urbis Trojanæ, & nomen tuum, & reges Græci. Ipſe* Teucer *hoſtis, extollebat magnis laudibus Teucros*

Semper honos, nomenq; tuum, laudeſq; manebunt:
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextrâ, lævâque Sereſtum: 615
Poſt alios, fortemq; Gyan, fortemq; Cloanthum.
Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto; & ſic ore locuta eſt:
Quis te, nate Deâ, per tanta pericula caſus 619
Inſequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tu-ne ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli. Genitor tum Belus opimam 625
Vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo caſus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regeſque Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat, 629
Seq; ortum antiquâ Teucrorum à ſtirpe volebat.
Quare agite, ô tectis, juvenes, ſuccedite noſtris!
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Jactatam, hâc demum voluit conſiſtere terrâ.

Trojanos, *& aiebat ſe oriundum è veteri Teucrorum* illorum *familia. Agite ergo, ô juvenes, intrate* in *noſtras domos. Similis fortuna voluit, ut ego quoque agitata per multos caſus, denique manerem hac in regione.*

NOTÆ.

Polus dum ſidera paſcet.] E veterum opinione, qui Solem & ſidera, quia igneæ atque adeo voracis naturæ, paſci crediderunt aquarum humore in cœlum educto; ſed fruſtra quidam legunt *palus*; nam Lucretius in multis Virgilii magiſter dixit l. 1. 231. *Unde æther ſidera paſcit.*

615. *Ilionea*, &c.] Penultimam, natura brevem, metri cauſa produxit, Ionum more, qui Ἰλιονῆα dicunt pro Ἰλιονέα. *Sereſtum.*] Teſtatur Pierius in Longobardico cod. *Sergeſtum* legi, & v. 514. dixit, *Anthea Sergeſtumque videt*; nulla de *Sereſto* mentio. Tamen l. 12. 561. diſtinguuntur hæc duo nomina: *Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum.*

621. *Dardanio Anchiſæ.*] Notanda gravitas verſus, quæ oritur ex hiatu vocalium, & ſpondeo quinti pedis. *Dardanio*, Trojano, v. 239. *Anchiſæ*, Capyos filio, Aſſaraci nepoti, è ſtirpe Trojanorum regum. Hic à Venere adamatus; oculis deinde privatus fuiſſe dicitur, quod amores jactaſſet ſuos. De *Venere*, v. 260. De *Simoënte*, fluvio, v. 104. De *Phrygia*, v. 385.

623. *Teucrum memini Sidona.*] Teucer, Telamonis Salaminis inſulæ regis filius, cum è bello Trojano rediiſſet in patriâ, inultâ fratris Ajacis morte, qui dolis Ulyſſis circumventus, ob dolorem de amiſſis judicio armis Achillis, mortem ſibi intulerat; à patre actus in exilium, & Cyprum appulſus, urbem illic, de patriæ ſuæ nomine, Salamina conſtituit. Addit Virgilius Cyprum tunc temporis à Belo, Tyri rege, Didonis patre, fuiſſe expugnatam; atque adeo Teucrum veniſſe ad Belum, ut ejus ope ſedem in illa inſula obtineret. *Sidona.*] De qua urbe, v. 450. De Belo in argumento lib. 4.

626. *Cyprum.*] Ingentem inſulam mediterranei maris, in ſinu Iſſico, inter Ciliciam & Syriam, Veneris olim cultu celebrem.

628. *Pelaſgi.*] Proprie Theſſali; qui ſic dicti ſunt, vel à *Pelaſgo*, Lycaonis Arcadiæ regis filio, à quo ducebant originem; vel quaſi *Pelargi*, à πελαργὸς, *ciconia*, quia ciconiarum more per multas regiones erraverunt. Pro Græcis omnibus, & hic, & paſſim ſumuntur.

630. *Teucrorum à ſtirpe.*] Trojanorum, qui ab antiquo Teucro, Dardani ſocero, ſic dicti fuerant, v. 239. Ab ea Teucri ſtirpe oriebatur Teucer, per Heſionem matrem ſuam, quæ Laomedontis Trojani regis filia fuit: Laomedon Ili filius, Ilus Trois, Tros Erichthonii, Erichthonius Dardani, Dardanus Teucri gener.

Non

Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat: ſimul Æneân in regia ducit
Tecta, ſimul Divûm templis indicit honorem.
Nec minus interea ſociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pingues centum cum matribus agnos:
Munera, lætitiamque Dei.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediiſque parant convivia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, celataque in auro
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidum ad naves præmittit Achaten:
Aſcanio ferat hæc, ipſumque ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet, pallam ſignis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,

Non inſcia miſeriarum didici auxiliari miſeris. Sic loquitur: ſtatimque ducit Æneam in regiam domum, & eodem tempore mandat ſacra fieri in *templis Deorum. Interim nec minore* curâ *mittit ad litora ſociis Æneæ, viginti tauros, centum corpora hirſuta porcorum, centum agnos pingues, cum* centum *ovibus:* præterea *dona & gaudia Bacchi. At domus interior* licet *ſplendida, ornatur regali pompâ, & ſub medio tecto parantur epula.* Adſunt *veſtimenta perfecta* magno *artificio, & purpurâ illuſtri* tincta: *magna vaſa argentea* in *menſis, & egregia facinora majorum ſculpta in auro, ordo rerum longiſſimus deductus per tot viros, ab* ipſo *ortu veteris familiæ. Æneas (nam affectus paternus non ſuſtinuit* ejus *animum* tardare diutius) *mittit celerem Achaten ad naves,* ut *referat iſta Aſcanio, & adducat eum in urbem. Tota ſollicitudo cari patris poſita eſt in Aſcanio.*

Inſuper imperat, ut afferat munera ſervata ex *Trojano excidio, pallam figuris aureis, & velamen* cui *croceus acanthus intextus* erat: *ornamenta Argivæ Helenæ, quæ ipſa Mycenis exportaverat,*

NOTÆ.

640. *Lætitiamque Dei.*] Vinum; Lætitiam Dei, id eſt, Bacchi, de quo infra v. 738. *Adſit lætitiæ Bacchus dator.* Gellius aliique legunt non *Dei*, ſed, vel *dii*, vel *die*; qui ſunt antiqui genitivi, à nomine *dies*: ut G. 1. 208. *Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas*: Et ſenſus erit; miſſa eſſe à Didone hæc omnia, ut diem illum hilariter Trojani ducerent. Plura tamen & vetuſtiora exemplaria habent *Dei.*

652. *Pallam.*] Pallium muliebre; utraque vox, vel à *palam*, quia veſtis eſt exterior; vel à πάλλω *vibro*, quod frequenti motu vibretur.

653. *Croceo velamen acantho.*] Ornatum variis flexibus acanthi herbæ, croceo colore, vel aureo expreſſæ. *Velamen* aliqui *cycladem* eſſe volunt: genus fœmineæ veſtis tenuiſſimum, rotundum, ac fimbriatum; alii, quia croci fit mentio, putant eſſe *epicrocum*, amiculum tenue ac perlucidum: iique melius, quia *epicrocum* velaminis inſtar fuit, *cyclas* talaris veſtis. Prop. l. 4. 7. 40. *Auratâ cyclade ſignat humum. Acanthus, branche urſine*, herbâ coronaria, Ecl. 3. 45. *Crocus*, flos, SAFFRON.

654. *Argivæ Helenæ.*] Patrem habuit Jovem, ſub cycni ſpecie; matrem Ledam, Tyndarei Laconiæ regis uxorem. Leda ova duo peperit: ex altero Pollux & Helena divino ſemine: ex altero Caſtor & Clytæmneſtra mortali ſemine excluſi ſunt. Dixit tamen Horatius, ſed contra communem opinionem, Pollucem & Caſtorem ex eodem ovo prodiiſſe, Sat. l. 2. 1. 26. *Caſtor gaudet equis, ovo prognatus eodem, pugnis.* Nupſit Helena Menelao, cui erepta eſt à Paride; & Trojam deducta, ortum dedit bello Trojano: ſupra v. 31. Cætera de eadem, Æ. 2. 567. Æ. 6. 511. *Argivæ.*] Græcæ; non enim *Argis* nata fuit, nec *Mycenis* regnavit; ſed vir ejus Menelaus frater fuit Agamemnonis, qui in hac utraque regnavit urbe, ſupra v. 288. Menelaus autem adſcitus in generum à Tyndareo, Spartæ vel Lacedæmonis rege, mortuis Caſtore ac Polluce, Spartæ regnavit. Promiſcue tamen ſumuntur harum urbium nomina, propter vicinitatem, omnes enim ſunt in Peloponneſo.

eum iret Trojam ad vetitum conjugium, dona miranda Ledæ matris ejus. *Præterea ſceptrum, quod Ilione primogenita filiarum Priami tulerat quondam, & monile ex unionibus* ad ornatum *colli, & coronam duplici* textu *auri & gemmarum: properans iſta* afferre *Achates dirigebat iter ad naves. At Venus volvit animo novos dolos, nova conſilia:* nempe *ut Cupido, mutatâ formâ & vultu, veniat pro dulci Aſcanio, & inflammet muneribus amantem Reginam, ac immiſceat ignem oſſibus* ejus. *Nam metuit domum dubiam, & Tyrios fallaces: angit* eam *aſpera Juno, & hæ ſollicitudines per noctem redeunt. Igitur alloquitur alatum Amorem his verbis: Fili,* qui es *meum robur, & magna mea vis: Fili, qui ſolus deſpicis fulmina ſupremi Jovis,* quibus vicit *Typhœum: confugio ad te, & ſupplex imploro tuam poteſtatem. Notum tibi* eſt, *quomodo frater tuus Æneas agitetur mari circa omnia litora, odio Junonis* nobis *infenſæ; & ſæpe condoluiſti mihi dolenti. Hunc Tyria Dido detinet, & retardat dulcibus ſermonibus: & dubito quem habitura ſint* exitum *hæc hoſpitia,* quibus præeſt *Juno: non quieſcet in* hoc *flexu tam commodo* rerum.

Pergama cum peteret, inconceſſoſque Hymenæos,
Extulerat: matris Ledæ mirabile donum.
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroque coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore verſat
Conſilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, doniſque furentem
Incendat Reginam, atque offibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyrioſque bilingues:
Urit atrox Juno, & ſub noctem cura recurſat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem;
Nate, meæ vires, mea magna potentia; ſolus,
Nate, Patris ſummi qui tela Typhoëa temnis:
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi: & noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſque moratur
Vocibus: & vereor, quò ſe Junonia vertant
Hoſpitia; haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis & cingere flammâ
Reginam meditor: ne quo ſe numine mutet;
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quà facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.
Regius, accitu chari genitoris, ad urbem

Quapropter meditor prius occupare Reginam fraude, & ambire igne: ne mutet ſe ad *ullius Dei* nutum; *ſed* ut *mecum proſequatur Æneam magno amore: Quomodo poſſis id exequi, audi jam conſilium meum. Regius juvenis, quem maxime curo,*

NOTÆ.

655. *Pergama. Hymenæos.*] Illa, pro *Troja* ſumuntur, v. 470. Hi pro nuptiis, G. 3. 60.

657. *Ilione.*] Polymneſtoris Thraciæ regis uxor.

659. *Duplicem.*] Quia duplex erat in ea ordo, ſive faſcia; altera aurea, altera gemmea.

661. *Cytherea.*] Venus, v. 260. *Cupido,* Amoris Deus, duplex à quibuſdam fingitur; honeſtus, Jove ac Venere prognatus; turpis, Nocte atque Erebo. Alii non Jovem, ſed Mercurium honeſto patrem aſſignant.

665. *Bilingues.*] Vel alludit ad duplicem linguam, qua utebantur, Phœniciam & Libycam; vel perfidiam notat genti familiarem, proverbio enim fuit, *Punica fides.*

669. *Typhoëa.*] Fulmina, quibus Gigantes vicit; imprimiſque Typhoëum, de quo G. 1. 279. Sunt qui ſcribunt *Typhoëa*; nec admodum refert: debuit enim dici *Typhoëa*, à Græco τυφώεια: perinde autem potuit ex diphthongo *ei*, vel abjici *i*, ut fieret *Typhoëa*, vel abjici *e*, ut fieret *Typhoïa*.

674. *Phœniſſa.*] E Phœnicia oriunda, & Junonis cultui addicta, ſupra v. 450. De *cardine*, qui hic pro flexu rerum ſumitur; ex eo quod janua flectitur & vertitur in cardine, v. 453.

Sidoniam

Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis reſtantia Trojæ.
Hunc ego ſopitum ſomno, ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium, ſacratâ ſede recondam:
Ne quà ſcire dolos, mediuſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo: & notos pueri puer indue vultus:
Ut, cum te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas laticemque Lyæum,
Cum dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet;
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.
Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & greſſu gaudens incedit Iüli.
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Irrigat: & fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus & dulci aſpirans complectitur umbrâ.
Jamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam ſe Regina ſuperbis
Aureâ compoſuit ſpondâ, mediamque locavit.
Jam pater Æneas & jam Trojana juventus
Conveniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.

parat ſe vocatis dilecti patris, ad eundum in urbem Carthaginem, portans munera quæ ſuperſunt è naufragio, & incendio Trojæ. Ego occultabo illum ſopitum ſomno, ſacro in loco, ſuper alta Cythera, vel ſuper Idalium nemus: *ne poſſit aliquo modo cognoſcere fraudes* meas, *& medius intervenire. Tu ſimula per fraudem formam illius, & puer aſſume notam faciem pueri, non plus quam unâ nocte: ut cum Dido læta excipiet te ſinu, inter epulas regias & liquorem Bacchicum; cum amplectetur* te, *& præbebit* tibi *ſuavia oſcula; inſinues* ei *ſecretam flammam, & decipias* eam *veneno* amoris. *Amor obtemperat mandatis dilectæ matris, & deponit alas, & eundo imitatur inceſſum Aſcanii. Venus autem infundit Aſcanio dulcem ſomnum in membra: & Dea aufert* eum, *compoſitum* in ſuo *ſinu, in altas ſylvas Idaliæ: ubi amaracus ſuaviter halans cingit illum floribus & gratâ umbrâ. Et jam ibat Cupido, obediens juſſis Æneæ, et portabat Carthaginenſibus regalia munera, gaudens duce Achate. Quando venit, tum Regina diſcumbit in aurea ſponda & magnificis tapetibus, & media ſedet. Tum pater Æneas, & tum juvenes Trojani* ſimul *accedunt; & diſcumbunt in lectis purpureis.*

NOTÆ.

682. *Sidoniam.*] Carthaginem, coloniam Sidoniorum ac Tyriorum, v. 16.

684. *Super alta Cythera*, &c.] Ut Æ. 6. 794. *Super & Garamantas & Indos Proferet imperium*: vel eſt *ultra*, vel *in*. *Cythera, erum.*] Inſula mediterranei maris contra Cretam, v. 261. *Idalium.*] Vel *Idalia*, oppidum & nemus eſt inſulæ Cypri.

690. *Lyæum.*] Bacchicum: Bacchus enim *Lyæus* dictus eſt, à λύω *ſolvo*, quod curis animum ſolvat ac liberet. De *Iulo*, ſive *Aſcanio*, v. 271. De *Venere*, v. 260.

697. *Amaracus.*] Herba coronaria, ſuaviſſimi odoris, floſculos emittens perpuſillos, candidos, *marjolaine.*

701. *Aulæis.*] Velis pretioſiſque tapetibus: vel ſuſpenſis ſuper lectum, vel in lecto ſubſtructis.

702. *Aureâ ſpondâ*, &c.] *Sponda* pars lecti exterior eſt; ſæpe pro toto lecto ſumitur, à σπονδὴ *fœdus*: unde & ſponſis nomen eſt. *Aureâ.*] Diſſyllabâ voce; quomodo Æ. 7. 190. *Aureâ percuſſum virgâ.*

Mediamque locavit.] Uſus ad menſam duplex fuit, vel ſedendi in ſella, vel in lecto diſcumbendi. Sedendi uſus antiquior & ſeverior: Barbari & orientales populi molliores, diſcumbendi morem invexere. Unde Romani primis temporibus ſedere: poſt Aſiam debellatam, auctis opibus ac deliciis, diſcubuere: mulieres tamen adhuc ſedendi morem præ modeſtia retinebant. Auguſti temporibus obſoleſcebat in domibus, & in ſacris tantum Capitolii epulis ſervabatur; ut eſt apud Valerium Max. l. 2. 3. Patet autem ex Livio l. 28. 18. Afros diſcumbere ſolitos, jam inde à Scipionis, & Syphacis temporibus. Unde Virgilius hic ad barbarum alludit morem. *Mediam.*] Vel in lecto, qui erat medius, ut vult Corradus, nec enim decebat in eodem lecto gravem fœminam diſcumbere cum Ænea: & vere circa menſam tres vulgo lecti ſternebantur; unde conclave dicebatur *triclinium*, à τρεῖς *tres* & κλίνη *lectus*. Vel etiam in eodem lecto, quod dici poteſt apud Barbaros gravitati non obfuiſſe. Et vero videtur Aſca-

Miniſtri infundunt aquam manibus, & proferunt panem è caniſtris, & geſtant mantilia è raſis velleribus. Intus ſunt *quinquaginta miniſtræ, quibus cura eſt componere longâ ſerie penum, & ſuffire igne* domeſticos *Deos. Sunt aliæ centum, & totidem famuli æqualis ætatis, qui imponant menſis cibos, & proferant pocula. Pariter etiam Pœni magno numero congregantur per lætam domum, juſſi recubare in lectis pictis. Mirantur munera Æneæ, mirantur Aſcanium, & vultum ardentem Cupidinis, & ficta* ejus *verba, & pallam, velamen intextum croceo acantho. Præſertim miſera Dido, deſtinata amori futuro, non poteſt ſatiare animum, & inflammatur ſpectando, & æqualiter capitur* pulchritudine *munerum & pueri. Ille poſtquam hæſit collo &* in *complexu Æneæ, & ſatiavit magnum amorem ficti patris; it ad Reginam. Hæc oculos, hæc totum animum defigit* in puerum, *& aliquando premit* eum in *ſinu: ignorans Dido, quantus Deus* ſibi *miſeræ inſideat. Sed ille recordatus* mandatorum *matris* ſuæ *Veneris, incipit delere paulatim* memoriam *Sichæi, et conatur præoccupare vehementi amore mentem jamdudum otioſam, et corda deſueta* amandi.

Dant famuli manibus lymphas, Cereremque caniſtris
Expediunt, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere Penates:
Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris juſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
Flagranteſque Dei vultus, ſimulataque verba:
Pallamque & pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infelix, peſti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardeſcitque tuendo
Phœniſſa: & puero pariter doniſque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum falſi implevit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet: inſcia Dido,
Inſideat quantus miſeræ Deus: at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & vivo tentat prævertere amore
Jampridem reſides animos, deſuetaque corda.

NOTÆ.

nius, ſive Cupido, inferiorem ſeu ſiniſtrum in eodem lecto locum occupaſſe, unde facile Didonis gremio incumberet, v. 722. eo quippe amici & amicæ diſcumbebant loco: ut commode jacerent illius in ſinu qui medium locum obtinebat; & dextra manus ejus ad cibos carpendos libera eſſet. Æneas autem certe dextrum ſive ſuperiorem obtinuit locum, nam l. 2. 2. *toro ſic orſus ab alto.* Quis autem locus dignior haberetur, an *dexter* & ſuperior, an *medius*, dubia eſt ſententia, ſuis utraque rationibus ac teſtimoniis nixa. De *oſtro*, conchylio unde exprimitur purpura, G. 2. 506. De *Cerere*, pro pane, Ecl. 5. 79.

706. *Mantilia.*] Villoſa lintea, tergendis *manibus* comparata, unde habent nomen; differunt à *mappis*, juxta Voſſium in Etym. quod mantilibus etiam ſternerentur menſæ, *mappis* manus tantum tergerentur; afferrenturque mappæ aliquando eum in uſum à ſingulis convivis: unde Martial. Epig. l. 12. 29. 11. *Attulerat mappam nemo, dum furta timentur: mantile è menſa ſurripit Hermogenes.*

708. *Penum*, &c.] *Penus, hujus peni*, vel *hujus penus*, maſculini vel fœminini generis: vel *penus penoris* neutrius: ſunt res ad victum neceſſariæ, quæ in intima domus parte ſervantur. Hinc eſt *penitus*, & *penetro*, & *Penates*, Dii, qui in intima domus parte colebantur. Cum autem ait Naſcimbænus, *flammis adolere Penates*, eſſe *coquinam facere*, plane errat: patet enim ex Athenæi compluribus locis, convivia rem ſacram apud veteres fuiſſe; nihilque in iis adhiberi frequentius, quam thura, flores, Deorum ſimulacra, libationes. Igitur *flammis adolere Penates*, eſt ſuffitu Penates colere, ut in convivio Nympharum, G. 4. 379. *Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.* De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

724. *Acidalia.*] Veneris, quæ ſic dicitur ab *Acidalio* fonte, in Orchomeno Bœotiæ civitate, qui Gratiis dicatus eſt: Gratiæ autem Veneris & Liberi filiæ à quibuſdam dicuntur. De *Sichæo*, v. 347.

725. *Prævertere.*] Præoccupare, ne Juno Didoni odium inſpiret in Trojanos.

Poſtquam

Poſtquam prima quies epulis, menſæq; remotæ;
Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocemq; per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi: & noctem flammis funalia vincunt.
Hic Regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitq, mero pateram; quam Belus, & omnes
A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia tectis;
Juppiter (hoſpitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriiſque diem Trojâque profectis
Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiſſe minores.
Adſit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit, & in menſam laticum libavit honorem:
Primaque libato ſummo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hauſit
Spumantem pateram, & pleno ſe proluit auro:
Poſt alii proceres. Citharâ crinitus Iopas
Perſonat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Soliſque labores:

Poſtquam ceſſatum eſt à primis epulis, & ſublati ſunt *cibi, ponunt magna pocula, & coronant vinum. Fit ſonus per domum, & vox volvitur per ſpatioſa atria: lucernæ accenſæ pendent è laquearibus auratis, & faces luce pellunt tenebras. Tunc Regina petiit pateram auro & gemmis gravem, & replevit* eam *vino, quam Belus, & omnes Beli poſteri* ſolebant replere. *Tunc ſilentium factum* eſt tota *domo: Jupiter*, inquit Dido, (*nam aiunt te auctorem eſſe legum hoſpitalium*) *fac ut hic dies ſit felix Carthaginenſibus, & advenis Trojanis: & ut poſteri noſtri hujus recordentur. Adſit Bacchus auctor lætitiæ, & propitia Juno: Et vos, ô Carthaginenſes, adeſte faventes huic convivio. Sic ait, & ſtillavit in menſam* vinum, *honorem liquorum: & eo ſtillato, primo deguſtavit* reliquum *ſummis tantummodo labris: deinde dedit Bitiæ hortans* eum: *ille alacer ebibit pateram ſpumantem, & conſperſit ſe* vino *auream* paterâ *plenâ: poſtea alii proceres. Iopas comatus ludit citharâ*, ea *quæ maximus Atlas docuit. Canit ille errores Lunæ, & defectus Solis:*

NOTÆ.

727. *Menſaque remotæ.*] Menſæ, non tantum ſunt τράπεζαι, ſeu menſæ ipſæ quæ ferculis onerantur; ſed etiam σῖτία, ſeu cibi & fercula, quæ imponuntur menſis: quod diſerte ſcribit Pollux, & innuunt auctores Latini, apud quos frequens eſt diviſio convivii in *primas* ac *ſecundas menſas*: at menſæ non mutabantur: itaque prima & ſecunda fercula intellige, quorum prima graviorum erant ciborum; ſecunda pomorum, comporationum, libationum: utraque diſtinguebantur ſaltationibus, cantu, ludis, dum convivæ ab edendo quieſcerent: & hæc eſt *prima quies*, cui reſpondet, *ſecundæ quietis* loco, finis epularum poſt ſecundas menſas. De *crateribus*, poculis vinariis. Ecl. 5. 68. De *coronatione* vini, G. 2. 528.

730. *Lychni laquearibus.*] Λύχνος, *lucerna*: Græcam vocem Latinæ præpoſuit, quia minus humilem. *Laquear.*] Sive *lacunar*, eſt interſtitium trabium ac tignorum, in conclavium tectis, diciturque à *lacu*, quia cavum eſt, *lacus* autem ſignificat proprie cavum quodlibet aquarum receptaculum, ſed transfertur ad alia multa ob figuræ ſimilitudinem. *Funalia.*] Funes cerâ obliti.

733. *Belus & omnes à Belo*, &c.] Belus iſte, non Didonis pater eſt, de quo prius, v. 625. de hoc enim dici non poſſet, *omnes à Belo*, id eſt, *omnes Beli poſteri*; ſiquidem inter hunc & Didonem nullus occurrit medius. Igitur de Belo antiquiore intellige, qui numeratur inter Didonis majores: vide argumentum lib. 4.

735. *Juppiter (hoſpitibus.*] Magna fuit in veneratione *Jupiter hoſpitalis*, Græcis Ξένιος.

740. *Libavit.*] Stillavit: à λείβω *ſtillo*. Ritus hic fuit ſacrificiorum: ſacerdos vinum è vaſculo deguſtabat, dabatque deinde deguſtandum cæteris; tum illud, vel in victimæ cornua; vel, ſi ſacra ſolo ture abſque victima fierent, in ignem aræ impoſitum; vel, ſi abſque igne, ut in conviviis, in menſam invergebat. Unde *libo* primo ſignificat *ſtillo*; deinde quia in libatione vinum deguſtabatur, ſignificat etiam *deguſto* ac *leviter tango*, ut ſupra, v. 260. *Oſcula libavit nato*: G. 4. 54. *Flumina libant ſummis leves.* Denique generatim ſumitur pro *ſacrificio*, quia nullum ſacrificium erat ſine libatione.

745. *Atlas.*] Bene Pœnus ea narrat, quæ docuit Atlas Afer, rex Mauritaniæ, qui cum eſſet aſtrologiæ peritiſſimus, cœlum humeris ſuſtinuiſſe dicitur; & in montem cognominem mutatus, objectu Gorgonei capitis, à Perſeo Jovis filio, quem excipere hoſpitio noluerat.

unde oriatur *genus hominum, & pecudes; unde pluvia & fulmina:* canit *Arcturum, & Hyadas imbriferas, & duos Triones; cur Sol hyemalis ita properet ſe lavare* aquis *Oceani, vel quæ mora retardet lentas noctes* æſtatis. *Carthaginenſes dant plauſum, & Trojani eos imitantur. Miſera etiam Dido traducebat noctem variis* cum Æneæ *colloquiis, & ſenſim hauriebat amorem: quærens multa de Priamo, multa de Hectore: modo, quibus armis inſtructus filius Auroræ veniſſet* Trojam: *modo, quales eſſent equi Diomedis: modo, quantus eſſet Achilles. Age potius, ô hoſpes, inquit, & narra nobis dolos Græcorum à prima origine, ruinamque* civium *tuorum, & tuas errores: nam æſtas jam ſeptima te circumfert errantem omnibus terris & maribus.*

Unde hominum genus, & pecudes : unde imber,
& ignes :
Arcturum, pluviaſq; Hyadas, geminoſq; Triones:
Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Ingeminant plauſum Tyrii, Troëſq; ſequuntur.
Necnon & vario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem ;
Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ veniſſet filius armis :
Nunc, quales Diomedis equi : nunc, quantus
Achilles.
Immo age, & à prima dic, hoſpes, origine nobis
Inſidias, inquit, Danaûm, caſuſque tuorum,
Erroreſque tuos: nam te jam ſeptima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æſtas.

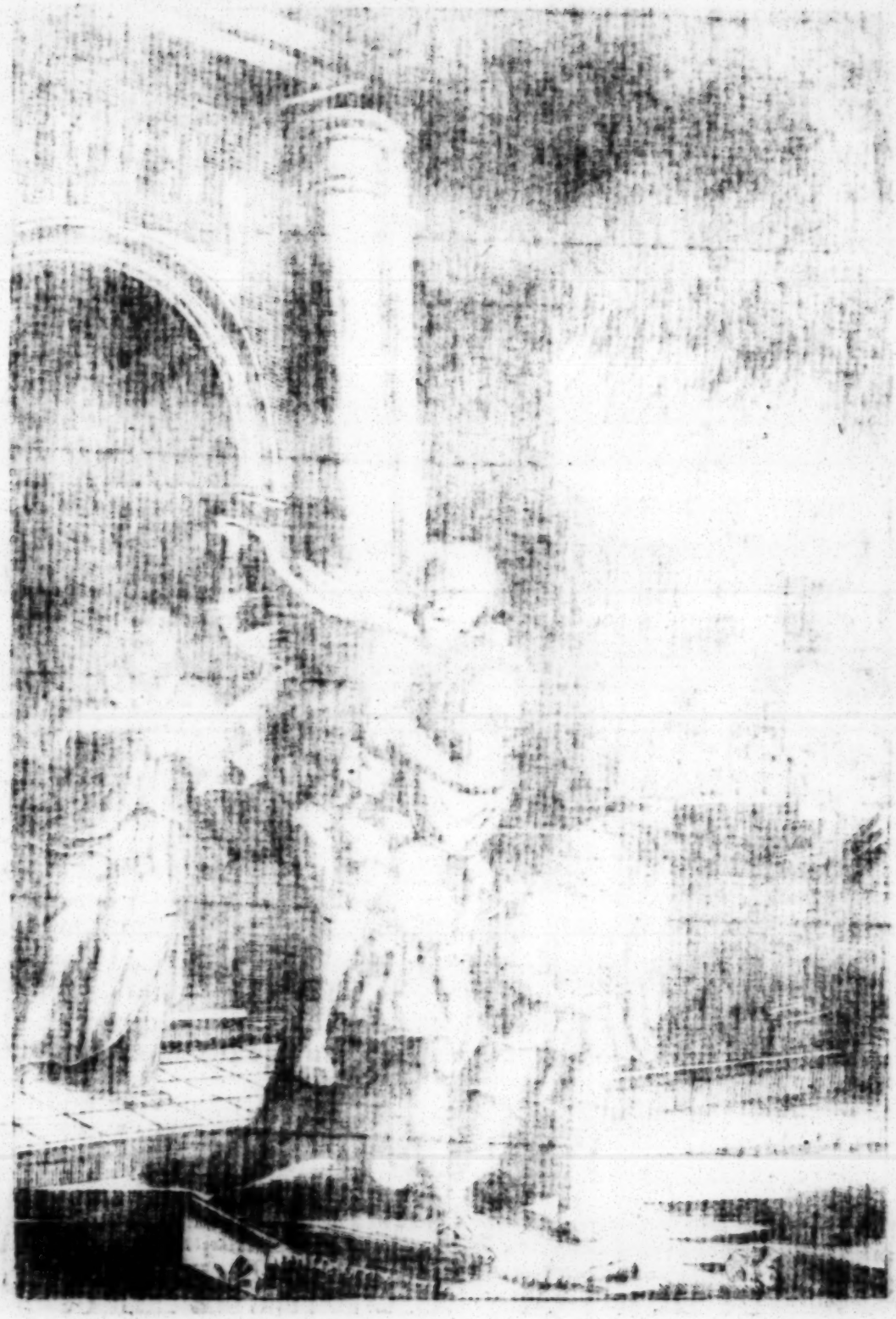
NOTÆ.

748. *Arcturum*, &c.] Stellam procelloſam, in ſigno Bootæ, prope caudam urſæ majoris; unde nomen habet ad ἄρκτος & οὐρὰ *cauda*, G. 1. 68. *Hyadas*, ſtellas ſeptem in fronte tauri, quibus nomen eſt ab ὕω *pluo*, G. 1. 138. *Geminos Triones.*] Urſas duas, ſigna Borealia, quæ à ruſticis *plauſtrum majus*, ac *plauſtrum minus*, olim dicta ſunt: quia in majore ſeptem ſtellæ ita diſpoſitæ ſunt, ut boves aratro ſubligatos referant: boves autem *triones* antiquis dicti ſunt: quod arando, vel terram terant, juxta Varronem, quaſi *teriones*; vel ſtrias in terra excavent, juxta Scaligerum, quaſi *ſtriones*. In minore vero, ſtellæ item aliquot, licet multo minores, eumdem fere ſitum imitantur.

749. *Se tingere ſoles.*] Ex vulgi mente, cui ſidera in Oceanum decumbere & lavari dicebantur. Senſus eſt: cur dies hyberni tam ſint breves; & quæ mora ſic obſtet noctibus æſtivis, ut ſero ac lente veniant: verſus ii huc tranſlati ſunt è G. 2. 481, 482. *Soles*, dies, vel Sol ipſe.

754. *Priamo*, &c.] Trojano rege, de quo paſſim lib. 2. De *Hectore* ejus filio, & *Achille*, ſupra, v. 103. De *Auroræ filio Memnone*, v. 493. De *Diomede*, Tydei filio, v. 101. De *equis* quos Rheſo Diomedes abduxit, v. 476.

760. *Septima æſtas.*] Hinc probat Segreſius æſtate Æneam ad Africæ litus appulſum eſſe. Nec refert quod lib. 5. v. 626. ſub ipſum ſequentis veris initium, dicat etiam Beroë: *Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas.* Illic enim addit *vertitur*, id eſt, tranſacta eſt & in aliam æſtatem vertitur aç deflectit, nempe in octavam.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER II.

ARGUMENTUM.

NARRAT Didoni Æneas Trojani excidii ſeriem; ea eſt ejuſmodi. Græci decennali bello pene fracti, dolo capere urbem conſtituunt: fugam ſimulant; circa Tenedum inſulam latent; equum relinquunt in caſtris, fœtum intus militibus. Quo, per fraudem Sinonis, cui fidem mors Laocoontis faciebat, in urbem inducto: noctu reſerato ejus utero Græci erumpunt; admiſſoque exercitu, Trojam ferro & igne populantur. Admonetur in ſomnis Æneas ab Hectore, ut fugâ ſibi conſulat: Æneas mortem fuga præferens, coactâ manu, Græcos aliquot cadit; ſumptiſque eorum armis, ſuorum telis fere obruitur. At vaſtatâ regiâ, Priamo Pyrrhi manu interfecto, Æneas domum revertitur, Anchiſa patri ſacra Penateſque committit, ſuis eum imponit humeris; & cum Aſcanio filio, Creuſaque uxore, fugam arripit. Mox amiſsâ inter eundum Creusâ, iter ad eam quærendam relegit: occurrit mortuæ uxoris umbra, monetque ſe à Cybele in Phrygia detineri. Redit ille in montem Idam, & cum ſociis mari fugam parat.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Æneas ſic orſus ab alto:
Infandum, regina, jubes renovare dolorem:
Trojanas ut opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque ipſe miſerrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando,
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyſſei,

INTERPRETATIO.

Omnes ſiluerunt, & attenti comprimebant vocem. Tum pater Æneas ſic incepit è ſuperiori parte lecti: Jubes me, ô Regina, renovare dolorem infandum, narrando, *quomodo Græci everterint potentiam Trojanam, & regnum deplorandum: & quæcunque vidi ipſe* digna *miſeratione, & quibus magnâ ex parte interfui. Quis Myrmidonum, aut Dolopum, aut* quis *miles duri Ulyſſis hæc commemorando*

NOTÆ.

2. *Ab alto.*] Quia Æneas ſedebat in altiore, id eſt, dextera parte lecti; Aſcanius in inferiore, ſeu ſiniſtra; Dido in media. Æ. 1. 702. *Danai.*] Græci, Æ. 1. 34.

7. *Myrmidonum*, &c.] Milites Achillis fuerunt, ex Ægina inſula ſinûs Saronici, inter Peloponneſum & Atticam: ſic dicti à μύρμηξ *formica:* quod, ut ait Strabo, propter ſoli ſterilitatem, formicarum in morem terram fodientes, ſemen in ſaxa conjicerent; itemque laterum coctorum penuriâ in foſſis habitarent. Fabulætamen ex eo derivant nomen, quod Æacus,

Temperet à lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos.
Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breviter Trojæ ſupremum audire laborem:
Quanquam animus meminiſſe horret, luctuque refugit:
Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum, divinâ Palladis arte
Ædificant: ſectâque intexunt abiete coſtas.
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penituſque cavernas
Ingentes, uterumque armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima famâ
Inſula, dives opum, Priami dum regna manebant:
Nunc tantum ſinus, & ſtatio malefida carinis:
Huc ſe provecti deſerto in littore condunt.
Nos abiiſſe rati, & vento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſolvit ſe Teucria luctu:

abſtineat à fletu? Et jam nox humida præceps abit è cœlo, & aſtra deſcendentia invitant ad ſomnum. Sed ſi tanta tibi eſt *cupiditas cognoſcendi caſus noſtros, & breviter audiendi ultimam Trojæ ruinam, quamvis* mea *mens abhorreat, & præ dolore recuſet recordari: tamen incipiam. Duces Græcorum, afflicti bello, & fatis repulſi* ab expugnatione urbis, *tot annis jam elapſis; faciunt equum, in modum montis, divino conſilio Minervæ, et ſtruunt coſtas ex abiete ſciſſas. Fingunt* eſſe *votum pro reditu: ſpargitur is rumor. Ad* eam rem *ſortiti electa corpora militum,* ea *clam occultant in obſcuris lateribus* equi, *et magnas cavernas atque uterum profunde implent armatis militibus. Eſt in propinquo Tenedos inſula, famâ notiſſima, abundans opibus, dum regnum Priami ſtabat: nunc ſolum* eſt *ſinus et ſtatio parum tuta navibus. Illuc elapſi occultant ſe deſerto in litore: nos putavimus* eos *diſceſſiſſe, et ventis* propitiis *repetiiſſe Mycenas. Itaque Troja omnis liberat ſe diuturno angore:*

NOTÆ.

Achillis avus, Æginæ rex, cum regnum videret peſte vaſtatum, precibus à Jove impetravit, ut formicæ, quas ingenti numero reptantes videbat, novos in incolas mutarentur. Aliqui ſic fabulam explicant, ut putent Æginam inſulam frequentiorem ab ipſo redditam, deductis ex Theſſalia coloniis; teſtatur enim Velleius initio hiſtoriæ, *Theſſaliam* prius vocatam eſſe *Myrmidonum civitatem*, ac non niſi poſt Trojana tempora *Theſſaliam*. Igitur Achillis *Myrmidones*, vel erunt *Æginetæ*, vel potius *Theſſali*.

Dolopum.] Eos quidam Theſſaliæ, Plinius Ætoliæ, Ptolemæus Epiro annumerat. Addit Strabo, præpoſitum iis fuiſſe à Peleo Achillis patre, Phœnicem, qui cum Chirone centauro Achillis educationi præfuerat, eumque ad Trojam ſecutus eſt. Igitur Dolopes, vel Phœnicis milites erant, vel Achillis, vel, ut alii volunt, Pyrrhi Achillis filii.

Ulyſſei.] Ithacæ & Cephaleniæ, inſularum in Ionio mari, regis; cujus dolis Trojana expeditio præcipue promota eſt: de illo paſſim, hoc & aliis libris. *Ulyſſei*, pro *Ulyſſis*, Genitivus, de quo Æ. 1. 224.

8. *Cœlo Præcipitat.*] Nox abit, fugit è cœlo.

9. *Suadentque cadentia ſidera ſomnos.*] Decedentia, die proxime imminente: quam interpretationem probabimus. Æ. 4. 81.

15. *Inſtar montis equum*, &c.] De voce, *inſtar*, Æ. 6. 865. Equi fabricator fuit *Epeus*; materiam advexit *Ajax Oilei*. Equus autem ille, non reipſa equus fuit: ſed, vel machina, cujuſmodi eſt aries, quâ muri ſubruti ſint; vel pictura in ea urbis porta, quam Græcis prodidiſſe Antenor dicitur, vel ſignum Græcis datum, ut in pugna ſuos ab hoſtibus dignoſcerent; vel equeſtrem notat pugnam, qua Græci Trojanos vicerint; vel montem *Hippium*, poſt quem latentes Græci urbem oppreſſerint: ἵππος enim eſt *equus*, & ideo quibuſdam videtur dixiſſe Virgilius: *Inſtar montis equum.*

16. *Abiete*, &c.] *Sapin*: pro quovis ligno.

17. *Votum pro reditu.*] Ad obtinendum felicem reditum: & Accius in Deiphobo ſic inſcriptum ait equum fuiſſe. *Minervæ donum armipotenti Danai abeuntes dicant.*

21. *Tenedos.*] Inſula Helleſponti, contra Sigeum Troadis promontorium.

25. *Mycenas.*] Urbem regiam Agamemnonis, in Peloponneſo, de qua Æ. 1. 288.

26. *Teucria.*] Troja, à *Teucro* rege, *Dardani* ſocero, Æ. 1. 239.

Pandu

Panduntur portæ; juvat ire, & Dorica caſtra,
Deſertoſque videre locos, littuſque relictum.
Hic Dolopum manus: hic ſævus tendebat Achilles:
Claſſibus hic locus: hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primuſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaûm inſidias ſuſpectaque dona,
Præcipitare jubent, ſubjectiſque urere flammis;
Aut terebrare cavas uteri & tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce.
Et procul: O miſeri, quæ tanta inſania, cives?
Creditis avectos hoſtes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? ſic notus Ulyſſes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaque deſuper urbi;
Aut aliquis latet error: equo ne credite, Teucri.
Quicquid id eſt, timeo Danaos & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum

porta aperiuntur, dulce eſt exire, & aſpicere caſtra Græca, & vacua ſpatia, & litus derelictum. Hic turma Dolopum, hic crudelis Achilles habebat tentoria: hæc erat *ſtatio navium: hic exercitus ſolebant pugnare. Pars ſtupet munus perniciosum* oblatum *innuptæ Palladi, & admiratur magnitudinem equi: & primus Thymœtes ſuadet* ut *admittatur intra muros, & ſtatuatur in arce; ſeu per fraudem, ſeu jam fata Trojæ ita volebant. At Capys, & quorum animo prudentior* inerat *ſenſus, aut ſuadent* ut *abjiciant dolos Græcorum & munera ſuſpecta, comburantque ſuppoſitis ignibus; aut* ut *fodiant & explorent cavas latebras alvi. Plebs ambigua diſtrahitur in oppoſita conſilia. Tunc prior coram omnibus Laocoon, magnâ turbâ ſequente, decurrit celer è ſumma arce: & procul* clamat: *O miſeri cives! quæ tanta* eſt *ſtultitia? An putatis hoſtes* eſſe *profectos: aut exiſtimatis ulla Græcorum munera carere fraudibus? ſic Ulyſſes cognitus* eſt vobis? *Aut Græci clauſi hoc ligno latent; aut hæc machina ſtructa eſt contra noſtra mœnia ad explorandum domos, & ex alto ingruendum urbi; aut alius aliquis dolus latet: Trojani, ne fidite* huic *equo: quodcumque iſtud eſt, metuo Græcos, etiam dum munera dant. Cum hæc dixit, immiſit totis viribus magnam haſtam in latus, & in uterum equi curvatum juncturis:*

NOTÆ.

27. *Dorica.*] *Doris*, Græciæ regio, inter Theſſaliam, Ætoliam, & Phocidem; ad Parnaſſum & OEtan montes. Pro tota Græcia hic ſumitur.

29. *Tendebat.*] Tendebat tentoria: vox Tacito & Suetonio familiaris. Suet. in Galba 12. *Germanorum cohortem remiſit in patriam, quaſi Cn. Dolabellæ, cujus juxta hortos tendebat, proniorem.* De *Achille*, Æ. 1. 103.

31. *Innuptæ Minervæ.*] *Pallas* item dicta eſt: Vulcani nuptias reſpuit, & virginitatem ſervavit. Nomen, vel à *minari*, quod armata pingatur; vel à *memini*, quod memoriæ Dea dicatur; vel potius ab antiquo *minervo*, id eſt, *moneo*, quod homines bene moneat, utpote Dea ſapientiæ atque artium.

34. *Sive dolo.*] Habuit enim Thymœtes aliquam prodendi Priami quaſi juſtam cauſam. Narrat enim ſcholiaſtes Lycophronis, *Cyllam*, Hecubæ ſororem, Thymœtæ uxorem, amatam à Priamo: ac deinde cum filio Munippo, quem furtim ex eo ſuſceperat, ab eo fuiſſe occiſam. De *Danais*, Græcis, Æn. 1. 34.

41. *Laocoon.*] Juxta aliquos, Anchiſæ frater fuit: juxta alios, Priami filius, ſacerdos Apollinis: cætera infra, v. 201. 229. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 192.

47. *Inſpectura domos, venturaque*, &c.] Cum enim altior eſſet muris & domibus, ſuſpicabatur Laocoon eſſe aut ſpeculam, aut machinam fœtam ignibus, qui deinde in ſubjectam urbem ingruerent.

51. *Feri.*] Equi: ſic Æ. 7. 489. de cervo: *Pectebatque ferum.*

Contorſit

Contorſit: ſtetit illa tremens, uteroque recuſſo
Inſonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
Et, ſi fata Deûm, ſi mens non læva fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras;
Trojaque nunc ſtares, Priamique arx alta maneres.
Ecce manus juvenem interea poſt terga revinctũ
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui ſe ignotum venientibus ultro,
Hoc ipſum ut ſtrueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat: fidens animi, atq; in utrumq; paratus,
Seu verſare dolos, ſeu certæ occumbere morti.
Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes.
Namque ut conſpectu in medio turbatus, inermis
Conſtitit, atq; oculis Phrygia agmina circumſpexit:
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt
Accipere? aut quid jam miſero mihi deniq; reſtat!
Cui neq; apud Danaos uſquam locus: inſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.
Quo gemitu converſi animi, compreſſus & omnis
Impetus: hortamur fari, quo ſanguine cretus,
Quidve ferat, memoret; quæ ſit fidúcia capto.
Ille hæc, depoſitâ tandem formidine, fatur:
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerin tquæcunq; fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo;
Hoc primum: nec, ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemq; improba finget.
Fando aliquid, ſi forte tuas pervenit ad aures

haſit illa tremens, & repercuſſo utero cava ſpatia ſonuerunt, & emiſerunt gemitum. Et, ſi fata Deorum, ſi mens non fuiſſet ſiniſtra, Laocoon *perſuaſiſſet, ut violaſſemus armis Græcas latebras: & nunc ſtares, ô Troja; & maneres, ô arx alta Priami. Ecce interim paſtores Trojani magno clamore ad Regem trahebant juvenem ligatum manibus poſt terga: qui ſponte ſe ignotum tradiderat venientibus, ut illud ipſum formaret,* ac deinde *panderet Trojam Græcis: confidens animo, & paratus ad utrumque; ſeu ad faciendam fraudem, ſeu ad mortem certo ſubeundam. Undique Trojana juventus cupiditate videndi circumfuſa accurrit, & inſultat certatim captivo. Audi jam dolos Græcorum, & ab una* eorum *fraude cognoſce omnes* Græcos. *Scilicet ut ſtetit in medio conſpectu, ſtupefactus, ſine armis; et circumſpexit oculis Trojanas turmas: Heu, inquit, quæ jam terra, quæ maria poſſunt me excipere? aut quid miſero mihi demum ſupereſt? Cui neque locus uſquam eſt apud Græcos: præterea ipſi Trojani inimici pœnas cum ſanguine repetunt. Quo gemitu mutatis* ſunt *animi, & vis omnis cohibita* eſt: *hortamur* ut *loquatur, & narret, quâ ſtirpe natus* ſit: *quid nunciet, quæ fides* adhibenda *ſit* ipſi *captivo. Ille compreſſo denique metu ſic loquitur: Ego quidem, ô Rex, vera, inquit, tibi aperiam omnia, quæcunque fuerint; neque negabo me eſſe è genere Græco; hoc primum: nec adverſa fortuna, etſi miſerum fecerit Sinonem, faciet etiam ſallacem & mendacem. Si forte inter loquendum* de *aliqua* re, *venit ad aures tuas*

NOTÆ.

54. *Læva.*] *Fata* ſignificat *contraria*; ut G. 4. 7. *Numina læva: mentem* vero, *imprudentem*, ut Ecl. 1. 16. *Si mens non læva fuiſſet.* Ubi de ambigua vocis hujus poteſtate fuſe agitur.

55. *Argolicas fœdare.*] *Argolicas*, Græcas, ab *Argis*, urbe Peleponneſi, de qua Æ. 1. 289. *Fœdare.*] Lacerare, vulnerare: ut Æ. 3. 241. *Obſcœnas ferro fœdare volucres.*

59. *Dardanidæ.*] Trojani à rege Dardano, Teucri genero. Æ. 1. 239. De *Achivis*, Græcis, Æ 1. 492.

68. *Phrygia.*] Trojana, quia Troas in Phrygia minore fuit. Æ. 1. 385.

78. *Argolica.*] De *Argis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 289.

81. *Fando aliquid.*] Gerundia modo paſſive ſignificant; ut hic, *fando*, id eſt, *dum aliquid dicitur:* modo active, ut ſupra v. 6. *Quis talia fando*, id eſt, *dum dicit talia.* Ita Servius.

Belidæ

Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria: quem falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem infando indicio, quia bella vetabat,
Demiſere neci: nunc caſſum lumine lugent:
Illi me comitem, & conſanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.
Dum ſtabat regno incolumis, regnumque vigebat
Conſiliis; & nos aliquod nomenque decuſque
Geſſimus: invidiâ poſtquam pellacis Ulyſſei
(Haud ignota loquor) ſuperis conceſſit ab oris;
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: & me, fors ſi qua tuliſſet,
Si patrios unquam remeaſſem victor ad Argos,
Promiſi ultorem, & verbis odia aſpera movi.
Hinc mihi prima mali labes: hinc ſemper Ulyſſes
Criminibus terrere novis: hinc ſpargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conſcius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante miniſtro--

nomen Palamedis Belidæ, & gloria nobilis per *famam: quem Græci ſub falſo* prætextu *proditionis innocentem morti addixerunt per crudelem calumniam, quia diſſuadebat bellum; nunc deflent privatum luce. Pater* meus *pauper miſit me, illi* Palamedi *comitem & ſanguine cognatum, huc ad bellum à prima adoleſcentia. Dum ſalvus ſtetit in regno, & regnum floruit* ejus *conſiliis; ego quoque aliquid famæ & honoris obtinui: poſtquam invidiâ fallacis Ulyſſei (non ignota dico) abiit* ex hoc *mundo ſuperiore; triſtis ducebam vitam in dolore ac tenebris, & clam indignabar ob mortem innocentis amici. Nec ſilui inſanus: & ſi me fortuna aliqua reduxiſſet, ſi aliquando rediiſſem victor ad patriam* meam *Argos, promiſi* me fore *ultorem, & querelis concitavi acerbum odium* Ulyſſis in me. *Hæc mihi* fuit *prima origo calamitatis: inde ſemper Ulyſſes* cœpit me *terrere novis criminationibus: inde emittere in plebem ſermones dubios* de me, *&* apud ſe *reus quærere ea* unde mihi noceret. *Neque vero ceſſavit, donec Calchante miniſtro---*

NOTÆ.

82. *Belidæ Palamedis.*] Fuit Palamedes Nauplii filius, regis Eubœæ inſulæ, in Ægæo mari: per Amymonen, Danai filiam, ortum duxit à Belo Priſco, rege illius Africæ partis, quæ deinde Ægyptus vocata eſt. Is Palamedes infeſtum habuit Ulyſſem duabus maxime de cauſis. I. Nolebat Ulyſſes ad bellum Trojanum proficiſci cum cæteris Græcis; ideoque inſaniam ſimulans, junctis ad aratrum animalibus diverſæ naturæ, ſerebat ſalem. Filium ejus Telemachum aratro Palamedes ſuppoſuit; quo viſo Ulyſſes aratrum ſuſpendit, atque ita minime ſtultus eſſe judicatus eſt. II. Ulyſſes ad bellum profectus, & in Thraciam deinde miſſus ad frumenta convehenda, cum nihil retuliſſet, increpitus eſt à Palamede, qui illuc ipſe miſſus magnam frumenti vim advexit. Subtiliſſimo ingenio Palamedes, & in otio caſtrorum reperit multa, literas quatuor, θ, φ, ξ, χ, ludos complures, multa de ponderibus.

83. *Falſa ſub proditione Pelaſgi*, &c.] Sub ſpecie proditionis. Ulyſſes enim aurum in Palamedis tentorio clam defodit: tum epiſtolam fingit Priami ad Palamedem, qua gratiæ ei agebantur pro proditione, & aurum muneris loco fuiſſe datum indicabatur: quod cum Græci in ejus tentorio reperiſſent, inſontem lapidibus obruerunt. Rem Dictys aliter narrat. *Pelaſgi.*] Græci, proprie Theſſali. Æn. 1. 628. *Indicio.*] Relatione Ulyſſis, & auri indicatione. *Quia bella vetabat.*] Hoc mentitur Sinon, in gratiam Trojanorum, ut fidem ſibi apud eos faciat.

86. *Conſanguinitate propinquum.*] Et hoc mentitur Sinon: non enim Palamedi ſanguine junctus fuit, ſed Ulyſſi; ex eadem *Autolyci* & *Siſyphi* ſtirpe.

88. *Regno incolumis*, &c.] Vel intelligit regnum Eubœæ, quod obtinebat Nauplius Palamedis pater; vel potius commune imperium & concilium Græciæ totius, ad bellum Trojanum conſociatæ.

99. *Quærere conſcius arma.*] *Conſcius:* id eſt, *ſciens ſe reum occiſi Palamedis, atque adeo ſe verbis & querelis meis unum peti. Arma.*] Sunt cujuſlibet rei faciendæ inſtrumenta & auxilia, hic, *inſidiæ, fraudes, nocendi occaſio.*

100. *Calchante.*] Calchas, Græcorum augur: cujus abſque conſilio & divinatione nihil Trojano bello geſtum eſt. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

Sed

Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? ſi omnes uno ordine habetis Achivos,
Idq; audire ſat eſt jamdudum; ſumite pœnas: [vos,
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum vero ardemus ſcitari, & quærere cauſas,
Ignari ſcelerum tantorum, artiſque Pelaſgæ.
Proſequitur pavitans, & ficto pectore fatur:
Sæpe fugam Danai Trojâ cupiere relictâ
Moliri: & longo feſſi diſcedere bello.
Feciſſentque utinam! Sæpe illos aſpera ponti
Intercluſit hyems, & terruit Auſter euntes.
Præcipue, cum jam hic trabibus contextus acernis,
Staret equus, toto ſonuerunt æthere nimbi.
Suſpenſi Eurypylum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus: iſque adytis hæc triſtia dicta reportat:
Sanguine placaſtis ventos, & virgine cæsâ,
Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animâque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obſtupuere animi, geliduſq; per ima cucurrit
Oſſa tremor; cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ ſint ea numina Divûm,
Flagitat: & mihi jam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos ſilet ille dies, tectuſque recuſat
Prodere voce ſuâ quenquam, aut opponere morti.

At vero cur ego hæc fruſtra tenarro vobis *ingrata? aut cur moror? ſi eodem modo tractatis omnes Græcos, & ſi jamdudum ſatis eſt hoc audire; ſumite ſupplicium* de me: *hoc optaverit Ulyſſes, & Atridæ magno* pretio *emerint. Tunc autem cupimus interrogare, & petere cauſas, inſcii tantorum criminum & fraudis Græcæ. Pergit timens, & mendaci animo ait: Sæpe Græci optaverunt fugam petere Trojâ relictâ, & abire, fatigati diuturno bello. Et utinam* id *feciſſent! Sæpe adverſa tempeſtas maris eos detinuit, & Auſter terruit abeuntes. Præſertim cum jam ſtaret hoc loco equus extructus è lignis acernis, nubes tonuerunt toto æthere. Incerti mittimus Eurypylum* ad *conſulendum oraculum Apollinis: & ille refert ex* ejus *penetralibus hæc triſtia verba: O Græci, cum primo veniſtis ad litus Trojanum, propitiaſtis ventos ſanguine, & immolatâ virgine: reditus impetrandus* eſt *ſanguine, & ſacrificandum eſt animâ Græcâ. Quæ vox poſtquam venit ad aures plebis, obſtupuerunt animi: & frigidus timor penetravit in oſſa intima; cui mortem deſtinet, quem petat Apollo. Tum Ulyſſes magno tumultu educit in medios vatem Calchanta: quærit quanam ſit illa voluntas Deorum: & multi mihi jam prædicebant crudele crimen artificioſi* Ulyſſis, *& clam prævidebant futura. Ille* Calchas *tacet* per *decem dies: & occultus abnuit declarare ullum voce ſuâ, aut objicere morti.*

NOTÆ.

104. *Ithacus velit*, &c.] Rem facietis optatiſſimam Ulyſſi *Ithacæ* regi, & *Agamemnoni & Menelao* Atrei filiis.

106. *Pelaſgæ.*] Græcæ, nam ſuſpecta olim fuit Græcorum fides. De *Pelaſgis*, Æ. 1. 628. De *Danais*, Æ. 1. 34.

111. *Auſter.*] Ventus meridionalis, adverſus redeuntibus à Troade in Græciam. De *Auſtro*, E. 2. 58. *Acernis*, ex *acere* arbore, *erable.*

114. *Eurypylum.*] Augurem nobilem, quem quadraginta navibus ad bellum Trojanum veniſſe ait Homerus Il. 2. 736.

116. *Virgine cæsâ.*] Iphigeniâ, Agamemnonis filiâ. Nam Græci Trojam profecti, cum ad Aulidem Bœotiæ portum veniſſent, ſuſpenſis ventis & peſtilentiâ graſſante, conſuluerunt oraculum; à quo reſponſum eſt, Agamemnonis filiam Dianæ eſſe immolandam; ſed hæc in ipſo ſacrificio à Diana ſubducta eſt, & cerva ejus in locum ſuppoſita; ipſa virgo in Tauricam regionem tranſlata, ubi Dianæ ſacerdotio functa eſt. Videtur tamen Virgilius cæſam affirmare; ut & Ovidius.

118. *Litandum.*] Et *ſacrificandum*, differunt; nam *litare* dicuntur ii, quorum ſacrificium Diis gratum & acceptum eſt: vel à λύω, id eſt, *ſolvo*; vel à λιτὴ *precatio ſupplex*, unde & *litaniæ* noſtræ derivantur. De *Apolline*, vaticiniorum Deo, Ecl. 3. 104.

123. *Numina.*] Hic ſumi pro voluntate Deorum, haud dubium eſt; vide Æn. 1. 137. *Ithacus.*] Ulyſſes, Ithacæ inſulæ rex.

Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compoſitò rumpit vocem, & me deſtinat aræ.
Aſſenſere omnes: & quæ ſibi quiſq; timebat,
Unius in miſeri exitium converſa tulere.
Jamque dies infanda aderat: mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) leto me, & vincula rupi:
Limoſoque lacu per noctem obſcurus in ulva
Delitui, dum vela darent, ſi forte dediſſent.
Nec mihi jam patriam antiquam ſpes ulla videndi,
Nec dulces natos exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia, & culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos & conſcia numina veri;
Per ſi qua eſt quæ reſtat adhuc mortalibus uſquam
Intemerata fides, oro: miſerere laborum
Tantorum, miſerere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miſereſcimus ultro.
Ipſe viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus; dictiſq; ita fatur amicis:
Quiſquis es, amiſſos hinc jam obliviſcere Graios,
Noſter eris: mihique hæc ediſſere vera roganti:
Quò molem hanc immanis equi ſtatuere? quis auctor?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille dolis inſtructus & arte Pelaſgâ,

Denique ægre coactus magnis clamoribus Ulyſſis, ex compacto emittit vocem, & me devovet altaribus. Applauſerunt omnes: & paſſi ſunt verti in perniciem unius miſeri ea, quæ unuſquiſque metuebat ſibi. Jamque dies funeſta advenerat: mihi incipiebant *parari ſacrificia, & mola ſalſa, & tæniæ circa caput* pendulæ. *Subduxi me morti fateor, & abrupi catenas, & latui per noctem obſcuram in herbis limoſi lacus, donec præberent vela ventis, ſi fortaſſe præbituri eſſent. Neque mihi nunc ſpes ulla eſt videndi veterem patriam, & jucundos liberos, & patrem deſideratum: quos illi fortaſſe ad ſacrificium repetent ob meam fugam, & expiabunt hoc delictum nece miſerorum. Hoc ergo precor te, per ſuperos & Deos qui veritatem ſciunt; per, ſi qua eſt inviolata fides, quæ ſuperſit uſpiam hominibus: miſerere tot calamitatum, miſerere animi indigna paſſi. His lacrymis concedimus vitam, & lubenter miſeremur* ejus. *Ipſe Priamus imperat ſolvi manicas & catenas ſtrictas: & amicis verbis ſic loquitur; Quicumque ſis, jam inde obliviſcere Græcos relictos, noſter eris: ſed hac mihi petenti vere declara. Cur poſuerunt hanc ingentem molem equi? quis* hujus *auctor eſt? aut quid petunt? qua* eſt in eo *religio? aut qua* eſt hæc *machina belli? Dixerat. Ille, imbutus fraudibus & calliditate Græca,*

NOTÆ.

133. *Salſa fruges.*] *Mola*, placentæ ſpecies, ex *farre* ſive frumento, ſalſo, toſto, ac molito: unde *mola* appellabatur; & victimæ, quarum fronti ante ſacrificium imponebatur, dicebantur *immolari*, E. 8. 82.

Vittæ.] *Infula*, faſcia latior, vulgo lanea & nivea, ex qua minores aliæ dependebant: unde Lucretius l. 1. 87. De Iphigenia immolanda: *Cui ſimul infula virgineos circumdata comptus, Ex utraque pari malarum parte profuſa eſt.* Hac infula non tantum victimæ, ſed ſacerdotes, & ipſa etiam Deorum ſimulacra coronabantur: unde, infra v. 168. *Virgineas auſi Diva contingere vittas.*

135. *Ulva.*] Herba quælibet paluſtris, ſine certo nomine.

141. *Quod.*] Vel eſt *quocirca*; vel redundat, ut ſæpe apud Græcos ὅτι, vel, ut mihi videtur, pronomen eſt, *quod te oro*; id eſt *hoc te oro, hoc unum te oro, miſerere*, &c. Sic Æ. 6. 363. *Quod te per cœli jucundum lumen & auras, Per genitorem oro*, &c.

142. *Per ſi qua eſt*, &c.] Locutio poëtis familiaris; & ſenſus eſt: *Per intemeratam fidem, ſi qua eſt intemerata fides hominibus.* Sic Æn. 12. 56. *Per ſi quis Amatæ Tangit honos animum.*

146. *Manicas.*] Vox à *manu* deducta: ſignificatque aliquando veſtium partem, quæ manus & brachia protegit: aliquando vincula manuum; ut *compedes*, pedum.

152. *Arte Pelaſgâ.*] Græci vafritie & mala fide infames fuerunt. De *Pelaſgis*, proprie Theſſalis, Æ. 1. 628.

Suſtulit

extulit ad aſtra manus ſolutas vinculis: Vos atteſtor, inquit, ignes ſempiterni, inviolabilem veſtram divinitatem: Vos ara & enſes funeſti, quos evitavi; & tænia Deorum, quas victima geſtavi: liceat mihi violare arcana ſacramenta Græcorum: liceat odiſſe illos, & exponere cuncta in lucem, ſi occultant aliqua: neque vero jam *obſtrictus ſum ullis legibus patriæ. Tu tantum, ô Troja, ſta promiſſis; & per me ſervata, ſerva* mihi *fidem: ſi vera profero, ſi magna præſto. Tota ſpes Græcorum & confidentia incepti belli poſita fuit in ope Palladis. At vero à quo* tempore *impius Diomedes & Ulyſſes repertor criminum, aggreſſi auferre è ſancto templo* Trojæ *fatale Palladium, occiſis cuſtodibus ſummæ arcis, rapuerunt ſacram ſtatuam; & auſi ſunt tangere ſanguinolentis manibus virgineam infulam Deæ: ab illo* tempore *ſpes Græcorum cæpit evaneſcere, & retro acta abire: vires infirmatæ* ſunt, *animus Deæ alienatus* eſt ab iis: *Nec incertis portentis id ſignificavit Pallas: Vix ſtatua depoſita* eſt *in caſtris* Græcorum, cum *rutila flammæ eruperunt* ex ejus *oculis ſubrectis, & ſalſus ſudor fluxit per* ejus *membra, & ipſa ter exiliit è terra,*

Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas.
Vos, æterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait: vos aræ, enſeſque nefandi,
Quos fugi; vittæque Deûm, quas hoſtia geſſi:
Fas mihi Graiorum ſacrata reſolvere jura;
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promiſſis maneas, ſervataque ſerves
Troja fidem: ſi vera feram, ſi magna rependam.
Omnis ſpes Danaûm & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit. Impius ex quo
Tydides ſed enim, ſcelerumque inventor Ulyſſes,
Fatale aggreſſi ſacrato avellere templo
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuere ſacram effigiem; manibuſq; cruentis
Virgineas auſi Divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm: fractæ vires, averſa Deæ mens.
Nec dubiis ea ſigna dedit Tritonia monſtris.
Vix poſitum caſtris ſimulacrum; arſere coruſcæ
Luminibus flammæ arrectis, ſalſuſque per artus
Sudor iit, terque ipſa ſolo (mirabile dictu)

NOTÆ.

154. *Vos, æterni ignes.*] Aliqui explicant de ignibus aræ, quo effugerat; alii melius cum Servio, de Sole, Luna, & ſideribus aliis. Nam hæc putabant veteres, & igneæ eſſe naturæ, & in æternum lucere, & habere Divinitatem: & frequenter jurabant per ſidera, Æ. 8. 429. *Cœlum hoc & conſcia ſidera teſtor.*

159. *Si qua tegunt.*] *Si* pro *ſiquidem*, non dubitantis, ſed affirmantis eſt.

162. *Danaûm.*] Græcorum, Æ. 1. 34. De *Pallade*, Ibid. 43. & ſupra, 31. De *Tydide*, Diomede Tydei filio, Æ. 1. 101. De *Ulyſſe*, ſupra, v. 7.

166. *Palladium.*] Statua fuit Palladis, armata parmâ, id eſt, ſcuto breviore, & haſtâ; eo ritu conſecrata, ut crederent, urbem, in qua eſſet, inexpugnabilem fore. Aliqui dicunt è cœlo eſſe delapſam; alii factam ex oſſibus Pelopis. Hanc Ulyſſes & Diomedes, ſublapſi per cuniculos aut cloacas in urbem Trojam, ex arce ſubripuerunt: Diomedes deinde poſt excidium Trojæ tempeſtate actus in Italiam, Deorum reſponſis monitus ut Palladium Trojanis reſtitueret, dicitur illud Æneæ per Calabriam tranſeunti reſtituiſſe, vel cuidam ex Æneæ amicis, cui nomen *Nautes*. Ab hoc illatum in Italiam, & Lavinii primum, deinde Albæ, tum Romæ ſervatum in templo Veſtæ, ſub Veſtalium & Nautiæ familiæ cuſtodia; tam ſecreto, ut Herodianus teſtetur, ſub Commodo Imperatore cum templum Veſtæ conflagraſſet, Palladium Romæ tunc primo viſum eſſe. De *vittis*, ſupra, v. 133. *Virgineæ* dicuntur, quia *Pallas innupta.*

171. *Tritonia.*] Pomponius Mela, l. 1. c. 7. paludem & amnem Africæ *Tritona* memorat, non longe à Syrte minore, *unde*, inquit, *Minervæ cognomen inditum eſt, ut incolæ arbitrantur, ibi genitæ: faciuntque ei fabulæ aliquam fidem; quod quem natalem ejus putant, ludicris virginum inter ſe decertantium celebrant.* Sic & Lucanus l. 9. 347. *Torpentem Tritonos adit illaſa paludem. Hanc & Pallas amat: patrio quæ vertice nata Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo eſt, Ut probat ipſe calor) tetigit: ſtagnique quietâ Vultus vidit aquâ, poſuitque in margine plantas, Et ſe dilectâ Tritonida dixit ab undâ.* Vel forte

Emicuit

Emicuit, parmamq; ferens haſtamque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas:
Nec poſſe Argolicis exſcindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago & curvis ſecum advexere carinis.
Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas;
Arma Deoſq; parant comites, pelagoq; remenſo
Improviſi aderunt: ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læſo,
Effigiem ſtatuere, nefas quæ triſte piaret:
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cæloque educere juſſit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia poſſit;
Neu populum antiqua ſub relligione tueri.
Nam ſi veſtra manus violaſſet dona Minervæ;
Tum magnum exitium (quod dii prius omen in ipſum
Convertant) Priami imperio Phrygibuſq; futurum:
Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in urbem;
Ultro Aſiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & noſtros ea fata manere nepotes.

quaſſans clypeum & haſtam trementem; quæ res eſt *miranda dictu. Statim Calchas declarat tentandam eſſe fugam mari: nec poſſe Trojam everti Græcis armis, niſi requirant* ex urbe *Argis alia auſpicia; & reducant Palladem* faventem, *qualem* prius *mari & curvis navibus ſecum adduxerant. Et nunc ſi vento redeunt Mycenas*, in urbem *patriam*; *parant* nova *bella & Deos ſocios, & mari* iterum *trajecto aderunt inexpectati: ſic Calchas diſponit omnia. Pro Palladio* rapto, *& Dea offenſa, admoniti extruxerunt hoc ſimulacrum, quod expiaret funeſtum crimen. Tamen Calchas præcepit* eos *extruere lignis compactis hanc molem altiſſimam, &* eam *ad cœlum erigere: ne poſſit capi portis, & induci in muros; neve ſervare populum, ſecundum antiquam religionem. Nam*, dicebat, *ſi veſtræ manus læſiſſent* hoc oblatum *Palladi munus; tunc magnam ruinam imminere regno Priami & Phrygibus, quod vaticinium Dii potius convertant in ipſum* Calchanta: *ſi vero manibus veſtris inductum fuiſſet in urbem veſtram; ſponte Aſiam magnis copiis venturam eſſe ad urbes Peloponneſi, & ea fata ſpectare noſtros poſteros.*

NOTÆ.

alluſum eſt à Latinis auctoribus ad Græcum Palladis epithetum, quo dicitur, Iliad. 2. 157. & alibi, ἀτρυτώνη *indefeſſa, expers timoris*; à τρεῖν *timere*, & α privativo.

176. *Calchas*, &c.] Græcorum vates. *Pergama.*] Arx Trojæ. Æn. 1. 470. *Argi*, & *Mycenæ*, urbes Peloponneſi, regiæ Agamemnonis, Æ. 1. 288.

178. *Omina ni repetant*, &c.] Reſpexit morem Romanorum, inquit Servius: nam ſi egreſſi male pugnaſſent, revertebantur ad captanda rurſus auguria: aut ſi longius abeſſent Româ, locus aliquis ex agro captivo Romanus fiebat, in illa provincia in qua bellabatur, ad quem, ſi renovanda eſſent auſpicia, dux rediret.

182. *Omnia Calchas.*] Legunt aliqui *omina*; nec male.

186. *Roboribus.*] Vel ſpecies eſt quercus *robur*; vel lignum quodvis duriſſimum. G. 1. 162.

188. *Antiqua ſub relligione tueri.*] Id eſt, in locum Palladii ſuccedere, quod antiquo cultu & populi credulitate urbem ſervaturum erat.

191. *Phrygibus.*] Trojanis, in minore Phrygia ſitis, Æ. 1. 385.

193. *Aſiam.*] Duplex eſt: major & minor. *Major*, è tribus mundi partibus, quas veteres agnoverunt, longe maxima eſt: quam ab Europa Tanais fluvius, pontus Euxinus, & Ægæum mare diſterminant; ab Africa ſinus Arabicus: nunc in partes diſtincta præcipue ſex, imperium Moſcoviticum, Tartaricum, Turcicum, Perſicum, Indicum, & Sinenſe. *Minor*, peninſula eſt majoris Aſiæ, maxime occidentalis: inter pontum Euxinum, & eam mediterranei maris partem, quæ Iſſico ſinu terminatur: nunc *Natolia*: de hac ſermo hic eſt, quia in ea erat *Troas.*

193. *Pelopeia ad mœnia.*] Vel *Argos* ubi præcipue regnavit Pelops: vel totam peninſulam Iſthmo Corinthiaco Græciæ annexam; quæ cum *Apia* diceretur, *Peloponneſus* deinde, id eſt, *inſula Pelopis*, vocata eſt à *Pelope*; qui è Phrygia, ubi Tantalus ejus pater regnaverat, coloniam eo deduxit. *Pelops* à Tantalo patre dicitur appoſitus fuiſſe Diis ad epulas, cumque humerum avidior Ceres comediſſet, eburneo humero donatus à Jove, Oenomaum deinde regem Elidis curuli certamine vicit; fraude aurigæ Myrtili, qui vectem axi ſubduxerat: atque ita Hippo-

Talibus

Talibus dolis, & vafritie perjuri Sinonis, res credita eſt; & decepti fraudibus, ejuſque fletu ſubacti ſunt ii, quos neque Diomedes, nec Achilles Lariſſæus, nec decem anni, nec mille naves ſubegerant. Tunc aliud magis & longe magis terribile portentum *objicitur miſeris* Trojanis, *& turbat incautas mentes. Laocoon ſorte electus ſacerdos Neptuno, ſacrificabat magnum taurum ad ſolemnia altaria. Ecce autem (horreſco narrans) duo ſerpentes immenſis ſpiris à Tenedo* emiſſi *per mare ſedatum, innatant undis, & ſimul accedunt ad litus: quorum pars anterior ſublata è fluctibus, & criſta ſanguinolenta excedunt undas; pars reliqua propius radit mare, & curvat volvendo immanes caudas. Fit ſtrepitus, mari ſpumante: & jam attigerant litus, & ſuffuſi ſanguine & igne* circa *coruſcantes oculos, lambebant linguis mobilibus ora ſibilantia. Fugimus exanimati aſpectu: illi certo impetu currunt ad Laocoonta; & primo ſerpens uterque amplectendo conſtringit parva corpora duorum filiorum* Laocoontis, *& morſu devorat miſera membra: deinde invadunt* patrem *ipſum venientem in auxilium & arma attollentem, ſpiriſque grandibus involvunt: & jam bis complexi medium, bis circumdantes* ejus *collo dorſa ſquamoſa, excedunt capite & collis altis. Ille ſimul conatur manibus diſrumpere nexus,*

Talibus inſidiis, perjurique arte Sinonis,
Credita res: captique dolis, lacrymiſque coacti;
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miſeris multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno ſorte ſacerdos,
Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horreſco referens) immenſis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterq; ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exuperant undas; pars cætera pontum
Pone legit, ſinuatque immenſa volumine terga.
Fit ſonitus ſpumante ſalo: jamq; arva tenebant;
Ardenteſque oculos ſuffecti ſanguine & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus viſu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt: & primum parva duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus uterque
Implicat, & miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt, ipſum auxilio ſubeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, ſpiriſque ligant ingentibus: & jam
Bis medium amplexi, bis collo ſquamea circum
Terga dati, ſuperant capite & cervicibus altis.
Ille ſimul manibus tendit divellere nodos,

NOTÆ.

damiam Oenomai filiam ſolus è procis obtinuit, aliis tredecim ab Oenomao jam ante victis & occiſis: eam enim iis poſuerat legem, ut victus moreretur, victori filia nuberet, monitus oraculis à genero ſibi mortemimminere. Pelops ex Hippodamia *Atreum* ac *Thyeſtem* ſuſcepit: Atreus *Menelaum* & *Agamemnona*. *Pelopeia*, quatuor ſyllabis, Græca diphthongo, *Pelopeia*.

197. *Tydides*, &c.] Diomedes Tydei filius, Æ. 1. 101. *Lariſſæus Achilles.*] Phthius potius, quia Phthiæ natus eſt; cum ejus pater Peleus, ex Ægina inſula propter fratris ſui Phoci cædem profugus, ab Eurytione Phthiæ rege in tertiam regni partem adſcitus eſſet. Sed *Phthia & Lariſſa* vicinæ ſunt Theſſaliæ urbes.

198. *Mille carinæ.*] Homerus in catalogo numerat mille centum & octoginta ſex. *Carina* proprie eſt trabs ima, quæ fundamentum eſt totius navis: vulgo pro tota navi uſurpatur.

201. *Neptuno ſorte*, &c.] De *Laocoonte* ſupra v. 41. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. Sorte ductus eſt ſacerdos Laocoon, quia ubi non erant certi Deo ſacerdotes, ſorte duci mos erat: non erant autem apud Trojanos Neptuno, vel ex quo Laomedon Neptunum contempſerat; vel ex quo Trojani ejus ſacerdotem interfecerunt, quia ſacrificiis adventum Græcorum non vetuerat. Nunc itaque rati Græcos abiiſſe, ſacra Neptuno facienda putaverunt ipſo in litore; & ſors in Laocoonta cecidit, jam antea ſacerdotem Apollinis. De *Tenedo*, inſula Helleſponti, ſupra, v. 21.

209. *Salo.*] Mari, Æ. 541.

212. *Agmine certo.*] Certo & ordinato motu: ſic G. 3. 423. *Extremæque agmina cauda*: locum vide.

Perfu

Perfuſus ſanie vittas atroque veneno;
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit:
Quales mugitus, fugit cum ſaucius aram
Taurus, & incertam excuſſit cervice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſævæque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſque Deæ, clypeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor: & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt; ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaq; Divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi: pedibuſque rotarum
Subjiciunt lapſus, & ſtupea vincula collo
Intendunt: ſcandit fatalis machina muros,
Fœta armis: pueri circum innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemq; manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, ô Divûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidûm! quater ipſo in limine portæ
Subſtitit, atq; utero ſonitum quater arma dedere.
Inſtamus tamen immemores, cæcique furore,

infectus circa *tæniam tabo & nigro veneno, ſimul emittit ad aſtra clamores horrendos:* tales, *quales mugitus* emittit *taurus, cum vulneratus fugit altaria, & excuſſit a collo ſecurim dubio* ictu impactam. *At gemini angues ſerpendo fugiunt ad ſumma templa, & abeunt in ædem ſævæ Minervæ: & occultantur ſub pedibus ſimulacri, & ſub orbe clypei. Tunc vero novus timor omnibus illabitur in corda attonita: aiuntque Laocoonta dignum fuiſſe pœnâ* quam *perſolvit; qui vulneraverit telo ſacrum lignum, & immiſerit tergo haſtam impiam. Clamant invehendum eſſe in urbem equum; & orandam Deæ divinitatem. Evertimus muros, & aperimus munimenta urbis. Omnes præparant ſe ad opus: & pedibus* equi *rotarum ſupponunt orbes, & injiciunt collo funes è ſtupa: fatalis machina intrat muros, plena armatis: circum pueri & virgines puellæ canunt ſacra* carmina, *& gaudent tangere manu funes. Machina progreditur, & minans inducitur in mediam urbem. O patria, ô Troja ſedes Deorum, & muri Trojanorum nobiles bello! Reſtitit quater in ipſo aditu portæ, & quater arma in* ejus *alvo ediderunt ſtrepitum. Urgemus tamen improvidi & occæcati inſaniâ,*

NOTÆ.

221. *Sanie vittas.*] Sanies eſt ſanguis mutatus ac fere corruptus, atro colore permixtus. De *vittis* ſupra v. 133.

225. *Delubra.*] Templa ſic dicta, à *deluo*: quia plerumque ante templa fontes erant, aut lacus, ubi templa ingreſſuri deluebantur.

226. *Tritonidis arcem.*] Minervæ Tritoniæ, de qua ſupra, v. 171. *Arcem.*] Vel Trojanæ urbis, in qua templum illud erat, ut v. 41. *Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce.* Vel arcem dixit, pro templo & æde Minervæ, quocumque loco ſita fuerit.

227. *Clypeique ſub orbe.*] Serpentes à Pallade excitatos in hujus perniciem non mirabitur, qui ſciet ex Plutarchi libro de Iſide, draconem ſacrum fuiſſe Minervæ, & à Phidia Minervæ ſimulacro eſſe appoſitum: qui Politianum legerit, ſcibentem, ſe vidiſſe Romæ Palladis clypeum, ſquamoſo draconis corio contextum, & dracunculis fimbriatum.

229. *Inſinuat.*] Supple *ſe*: ut Æ. 1. 108. *Tum prora avertit.*

Scelus expendiſſe merentem.] Quidam dicunt ſupplicium luiſſe tum quidem Laocoonta, non ob læſum equum, iramque Palladis; ſed ob violatam alio ſcelere ſanctitatem Apollinei templi, cujus erat ſacerdos; & ſerpentes aufugiſſe in idem illud templum, quod erat in urbis arce.

230. *Robur.*] Lignum quodvis durius, G. 1. 162.

231. *Tergo.*] Dixit v. 51. *In latus, inque alvum.* Ergo à *tergo* equum aggreſſus, ictum in eam impegit *lateris* partem, quæ *alvo* contermina eſt.

234. *Muros, et mœnia,* &c.] Ita diſtinguit Germanus, ut *muros* velit eſſe lapideum ambitum, quo urbs cingitur; *mœnia* munitiones, turres, & id genus cætera, quibus muri defenduntur.

235. *Accingunt.*] Supple *ſe*, ut v. 229. *Inſinuat pavor.*

241. *Divûm domus Ilium.*] Quia murorum ſtructores habuit Neptunum & Apollinem: quia Ganymedem Jovis, Tithonum Auroræ delicias, è ſtirpe regia protulit. De *Ilio*, Troja, Æ. 1. 5. De *Dardanidis*, Trojanis, Ibid. 239.

& locamus funeſtum portentum in ſacra arce. Tunc etiam Caſſandra ſolvit in vaticinia futura ruinæ *vocem, Phœbi voluntate nunquam creditam à Trojanis. Nos miſeri per urbem tegimus feſtivis ramis templa Deorum, quibus dies ille* futurus *erat extremus. Interim cœlum mutatur, & nox cadit in Oceanum, tegens magnis umbris & terram & cœlum, & fraudes Græcorum: Trojani ſparſi per urbem, ſiluerunt: ſomnus tenet laſſa membra. Et jam exercitus Græcus armatis navibus proficiſcebatur à Tenedo, per opportuna ſilentia Lunæ tacitæ, accedens ad litora cognita: cum navis regia ſuſtuliſſet facem; Sinon quoque, protectus voluntate Deorum* nobis *infeſtâ, aperuit clam lignea clauſtra, & Græcos* in *alvo cluſſos: equus apertus effundit eos in aërem: & hilares emittunt ſe è cavo ligno duces Tiſandrus & Sthenelus, & improbus Ulyſſes, deſcendentes per funem dejectum; & Athamas, & Thoas, & Neoptolemus Pelei nepos, et primus Machaon,*

Et monſtrum infelix ſacratâ ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, Dei juſſu non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deûm miſeri, quibus ultimus eſſet
Ille dies, feſtâ velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terramque polumque,
Myrmidonumque dolos. Fuſi per mœnia Teucri
Conticuere: ſopor feſſos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx inſtructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica ſilentia Lunæ,
Littora nota petens: flammas cum regia puppis
Extulerat; fatiſque Deûm defenſus iniquis,
Incluſos utero Danaos & pinea furtim
Laxat clauſtra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætiq; cavo ſe robore promunt
Tiſandrus Stheneluſque duces, & dirus Ulyſſes,
Demiſſum lapſi per funem; Athamaſque, Thoaſq;,
Pelideſque Neoptolemus, primuſque Machaon,

NOTÆ.

246. *Caſſandra.*] Priami & Hecubæ filia, quæ cum ab amatore Apolline artem accepiſſet vaticinandi, nec ei tamen gratiam amoris mutui retuliſſet: indignatus Deus effecit, ut à Trojanis fides ipſius vaticiniis non haberetur. Nupſit ſub extremis illius belli temporibus Choræbo: captâ urbe, vitiata eſt ab Ajace Oilei, in ipſo Minervæ templo, & in prædam Agamemnoni ceſſit; quem cum admoneret ſæpe de cavendis Clytæmneſtræ inſidiis, nec dicto haberet audientem; cum ipſo deinde, Ægiſthi & Clytæmneſtræ ſcelere, in convivio obtruncata eſt. De *delubris*, ſupra, v. 255. De *Myrmidonibus*, Achilli ſubditis, v. 7.

250. *Ruit Oceano nox.*] Sole nimirum in Oceanum, ut fingitur, cadente; conſequitur ſtatim nox, & poſt eum præcipitat. *Oceano*, id eſt, *in Oceanum*. Sicut *it clamor cœlo*, id eſt, *ad cœlum*.

254. *Argiva phalanx.*] *Phalanx* proprie Macedonum eſt agmen pedeſtre, perpetuo umbonum textu conſertum, atque ita juncto impetu in hoſtes incurrens; unde nomen habet juxta Suidam, à πελάζειν ἄγχι *accedere prope*. Ex Vegetio habebat hominum octo millia. *Argiva.*] Græca ab *Argis* urbe Peloponneſi, de qua Æ. 1. 289. De *Tenedo*, Helleſponti inſula, ſupra, v. 21.

255. *Silentia Lunæ.*] Ne explices de Luna cum Sole conjuncta, quæ tum dicitur *ſilens*, quia minime lucet; ſed intellige de media & ſilente nocte, ut explicabimus, v. 340.

261. *Tiſandrus.*] Servius ait eum fuiſſe filium Polynicis illius, qui de regno Thebano cum fratre Eteocle confligens occidit: ſed hunc Polynicis filium vulgo *Therſandrum*, non Tiſandrum vocant. At Servius, *Tiſandrus* hic legit; Pomponius, *Theſſandrus*.

Sthenelus.] Filius illius Capanei Argivi, qui eodem Thebano bello Polynicem ſecutus occiderat, vel Jovis fulmine, vel Thebanorum lapidatione obrutus.

Duces.] Non ad Tiſandrum, & Sthenelum dumtaxat, vox illa pertinet; ſed ad Ulyſſem etiam, & Neoptolemum, & alios quos hic appellat.

263. *Pelideſque Neoptolemus.*] *Pyrrhus*, Achillis & Deidamiæ filius: *Pyrrhus* dictus à colore capillorum, nam πυῤῥὸς *rufus* eſt: *Neoptolemus*, à νέος *novus*, & πόλεμος *bellum*; quia admodum adoleſcens, ad belli Trojani reliquias perductus eſt: erat enim in fatis abſque aliquo Æacidarũ capi Trojam non poſſe. Trojâ captâ Priamum interfecit, Polyxenam Priami filiam ſub Achillis tumulo immolavit; Andromachen Hectoris uxorem ex præda captivam habuit;

Et

Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem ſomno vinoque ſepultam:
Cæduntur vigiles: portiſque patentibus omnes
Accipiunt ſocios, atque agmina conſcia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono Divûm gratiſſima ſerpit.
In ſomnis ecce ante oculos mœſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi, largoſque effundere fletus:
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes traj ectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, & concretos ſanguine crines,
Vulneraq; illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios: ultro flens ipſe videbar
Compellare virum, & mœſtas expromere voces:
O lux Dardaniæ! ſpes ô fidiſſima Teucrûm!
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumque urbiſque labores
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno!
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur;

& Menelaus, & ipſe Epeus architectus doloſi equi. *Aggrediuntur urbem impeditam vino ac ſomno: occiduntur excubitores: & apertis portis admittunt omnes ſocios, & conjungunt turmas ejuſdem concilii participes. Tempus erat, quo primus ſomnus feſſis hominibus ſubit, & Deorum munere gratiſſimus illabitur. Ecce per ſomnum Hector triſtiſſimus viſus eſt mihi adſtare præ oculis, & emittere copioſas lacrymas: tractus equis, ut olim, & niger ſanguineo pulvere, & transfoſſus loris per pedes tumidos. Hei mihi, qualis erat! quam diverſus ab illo Hectore, qui rediit ornatus ſpoliis Achillis, vel* cum *injeciſſet ignes Trojanos in naves Græcorum! habens barbam ſordidam, & capillos cohærentes ſanguine, & plagas illas, quas multas accepit circa muros patriæ. Ego ploranſ videbar primus alloqui virum, & emittere hæc triſtia verba: O Lumen Trojæ! ô ſpes firmiſſima Trojanorum! quæ tam longa mora te detinuit? ô Hector optate, quibus è regionibus venis! quomodo te videmus laſſi, poſt multas neces tuorum, poſt diverſos & urbis et civium labores? quæ cauſa indigna maculavit pulchram faciem; aut quare video has plagas? Ille nihil* ad hæc dixit, *nec* reſponſis *detinet me petentem inutilia;*

NOTÆ.

Moloſſum ex ea ſuſcepit; & cum eam deinde matrimonio junxiſſet Heleno Priami filio, ducturus Hermionem Menelai & Helenæ filiam; ab Oreſte Agamemnonis filio, cui Hermione deſponſata fuerat, in Delphico Apollinis templo interfectus eſt. *Pelides* vocatur, quia *Pelei* nepos, qui Æaci fuit filius, regis in Ægina inſula, & Thetidis maritus.

Primuſque Machaon.] Æſculapii filius, Podalirii frater; uterque medicus inſignis fuit, præcipue ſanandis vulneribus. *Primus:* id eſt, primo loco delapſus per funem: nec obſtat quod Tiſandrus & reliqui ſupra vocati ſint *duces*; erant enim *duces* dignitate ac munere, non deſcendendi ordine.

264. *Menelaus.*] Atrei filius, Agamemnonis frater, Tyndarei Spartani regis gener, ac deinde ſucceſſor; maritus Helenæ, quam cum raptam à Paride fruſtra legationibus à Priamo repetiiſſet, ſociali totius Græciæ bello repetiit, recepitque tandem everſo Trojano regno: & conſcenſâ navi, poſt octavum erroris annum domum redit.

Epeus.] Ideo equi lignei fabricator dicitur, quia muralem reperit machinam quæ vocatur etiam *aries*, ex Plin. lib. 7. 56.

272. *Raptatus bigis.*] De *Hectore* bigis raptato, Æ. 1. 487. De *bigis*, & quadrigis, duobus & quatuor equis, ſub eodem jugo conjunctis, G. 1. 512

275. *Exuvias Achillis*, &c.] Cum nempe Achilles è Græcorum caſtris receſſiſſet, offenſus Agamemnoni ob ereptam ſibi Briſeida: territi navium incendio Græci, fruſtra precibus Achillem tentaverunt, Patroclus imprimis, ipſi chariſſimus; qui cum ad reditum impellere eum non poſſet, rogavit, ſua ſibi ſaltem arma militeſque ſuos concederet, quibus, Trojanis metum incuteret. Conceſſit Achilles: at Patroclus, Achillis armis indutus, ab Hectore occiſus eſt. Igitur per *Achillis exuvias*, Achillis arma intellige; non Achilli quidem, ſed Patroclo direpta. Ita Homerus Iliad. 15. ſub finem, & 16.

ſed agre trahens gemitus ex intimo pectore: Heu! fuge, fili Veneris, & te, inquit, ſubtrahe huic incendio. Hoſtis tenet urbem, cadit ab alto vertice Troja: ſatisfecimus Patriæ & Priamo: Si Troja manu aliquâ *ſervari poſſet, hac meâ etiam fuiſſet ſervata. Troja committit tibi* ſua *ſacra, & ſuos Deos: accipe hos caſuum* tuorum *ſocios, quære illis urbem, quam tandem magnam condes pererrato mari. Sic locutus eſt; & manibus exportat ex adytis intimis inſulas, & potentem Veſtam, & ignem inextinctum. Interim urbs turbatur variis miſeriis: et quamvis domus patris Anchiſa ſeparata, & cincta arboribus, ſubmoveatur; magis & magis auditur ſonus, & horror armorum imminet. Excitor è ſomno, & aſcendens ſupergredior ſummum culmen tecti, & ſto attentis auribus. Sicut quando ignis ventis ſævientibus cecidit in ſegetem; aut* quando *præceps torrens montanis undis vaſtat agros, vaſtat ſegetes fertiles & labores boum, & rapit arbores in præceps:* tunc *paſtor ignarus obſtupeſcit audiens ſonum ex alto cacumine rupis. Tunc vero clara* fuit *veritas* verborum Hectoris, *& apparent fraudes Græcorum. Jam domus magna Deiphobi fecit ruinam, igne vincente: jam domus vicina Ucalegontis ardet: promontorium Sigeum late relucet flammis.*

Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate Deâ, teque his (ait) eripe flammis.
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troja:
Sat patriæ Priamoq; datum: ſi Pergama dextrâ
Defendi poſſent, etiam hâc defenſa fuiſſent.
Sacra, ſuoſque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverſo interea miſcentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quanquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus, arboribuſque obtecta receſſit)
Clareſcunt ſonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus aſto.
In ſegetem veluti cum flamma furentibus Auſtris
Incidit; aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta, boumque labores,
Præcipiteſque trahit ſylvas: ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.
Tum verò manifeſta fides, Danaûmque pateſcunt
Inſidiæ: jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano ſuperante, domus: jam proximus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.

NOTÆ.

291. *Pergama, orum.*] Arx Trojæ. Æ. 1. 470.

293. *Sacra, ſuoſque,* &c.] Per *ſacra*, res eas intelligit, quæ ad ceremonias Deorum pertinebant; ut vittæ, infulæ, de quibus ſupra, v. 133. Pepla, de quibus Æ. 1. 484. Per *Penates*, Deorum domeſticorum ſimulacra, de quibus infra, v. 717. Per *Veſtam*, vel unum ex illis Penatium ſimulacris, vel ignem ipſum æternum: ait enim Ovid. Faſt. 6. 291. *Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam.* Per *ignem perpetuum*, ignem inextinctum: qui, ſi aliquando extingueretur; non alio igne, ſed admotis Soli fomitibus ipſo Solis calore excitandus erat. De hoc, deque *Veſta*, Georgicorum 1. 498.

297. *Adytis effert.*] Vel reipſa effert; vel in ſomnis videtur efferre. Effert autem in Æneæ domum, è templo quod erat in arce; & cum iis imperium à Priamo in Æneam tranſfert. Cultum porro ignis acceperant Phryges & Græci ab orientalibus populis, præcipue Perſis; quibus ob uſus maximos dignus Divinitate viſus eſt, & perpetuâ cuſtodiâ. *Adyta.*] Sunt intimæ partes domorum templorumque, in quas intrare nefas eſt, ab α privativo, & δύω *ingredior*. De *penetralibus*, in voce *penus*, Æ. 1. 708. De *Auſtris*, ventis meridionalibus. Ecl. 2. 58.

310. *Deiphobi.*] Priami filius fuit, qui poſtquam Paris à Pyrrho occiſus eſt, Helenam duxit uxorem, cujus dolo inter primos interfectus eſt, ut fuſe deſcribitur Æ. 6. 490. De *Vulcano*, qui pro igne hic ſumitur, G. 1. 295.

312. *Ucalegon: Sigea igni freta,* &c.] Ucalegon, ſenex, unus è Conſiliariis Priami; *Ucalegon* ponitur pro *domo Ucalegontis. Sigea.*] *Sigeum, & Rhœteum:* promontoria duo Troadis, non longe ab urbe Troja. *Freta* dixit, pro mari Helleſpontiaco, quod regionem illam alluit, & proprie fretum eſt.

Exoritur

Exoritur clamorque virûm, clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec ſat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum ſociis ardent animi: furor iraque mentem
Præcipitant, pulchrumque mori ſuccurrit in armis.
Ecce autem, telis Pantheus elapſus Achivûm,
Pantheus Otriades, arcis Phœbique ſacerdos;
Sacra manu, victoſque Deos, parvumque nepotem
Ipſe trahit: curſuque amens ad limina tendit:
Quo res ſumma loco, Pantheu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
Venit ſumma dies & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Juppiter Argos
Tranſtulit: incensâ Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus aſtans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miſcet
Inſultans: portis alii bipatentibus adſunt,
Millia quot magnis nunquam venere Mycenis.
Obſedere alii telis anguſta viarum
Oppoſiti: ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte reſiſtunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine Divûm

Attollitur clamor virorum, & fremitus tubarum. Attonitus arma ſumo, nec ſatis erat *rationis* cur ſumerem *arma: ſed cupit animus colligere turbam ad pugnandum, & convolare in arcem cum ſociis: furor & ira impellunt animum, & venit* in mentem *glorioſum* eſſe *mori ſub armis. Ecce autem Pantheus elapſus ex armis Græcorum, Pantheus Otrei filius, ſacerdos Phœbi & arcis, rapit ipſe manu* res *ſacras, & Deos ſuperatos, & parvum nepotem: & exanimatus currendo tendit ad januam* meam: *O Pantheu, dixi, quo* in *ſtatu ſuprema res eſt? quam in arcem currimus? Vix ea locutus eram, cum talia reſpondet gemens: Venit ſuprema dies & tempus inevitabile Trojanis: periimus Trojani, periit Troja, & magna gloria Trojanorum: crudelis Jupiter omnia tranſmiſit ad Argivos: Græci regnant in urbe inflammata. Equus altus ſtans in medio murorum emittit milites, & victor Sinon ſpargit incendia illudens:* totque *alii intrant portis utrimque apertis, quot millia nunquam venere è magna* urbe *Mycenis: alii obſtantes occupaverunt armis anguſtas vias: obſtat gladiorum acies micanti mucrone, nuda, parata ad cædem, vix primi excubitores portarum ſuſtinent pugnam, & reſiſtunt inſano certamine. Talibus verbis Panthei, et voluntate Deorum,*

NOTÆ.

319. *Pantheus Otriades*, &c.] Otrei filius, ſacerdos Apollinis qui in arce colebatur: licet enim arx Trojana præcipue ſacra eſſet Palladi, ut deinde Romanum Capitolium Jovi; utraque tamen ſedes Diis aliis compluribus dicata erat. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. 104. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

321. *Limina.*] Legunt alii *litora*, nec male. Servius & Donatus retinent *limina*; & hinc Æneæ virtutem exaggerant, cujus in domum, & Hector, & Pantheus ſacra deferebant.

322. *Quam prendimus arcem?*] Senſus eſt: *Quam occupabimus arcem? in quam arcem concurremus?* Maxime enim de arce videtur Æneas fuiſſe ſollicitus, dixit enim v. 315. *Et concurrere in arcem cum ſociis ardent animi.* Sed arx illa primo à Græcis capta fuerat, & equus in eam inductus, v. 245. *Et monſtrum infelix ſacratâ ſiſtimus arce.* Tamen aliæ fuere arces & munita loca; imprimis Priami regia, in quam ultimus Græcorum impetus fuit, infra, v. 437. Dubitat igitur Æneas, quænam arx adhuc propugnari poſſit.

325. *Dardania. Ilium.*] Trojæ nomina, Æ. 1. 5. *Troës, Teucrorum:* Trojanorum nomina, Æ. 1. 34. 239. *Argos, Mycenis:* urbes ſunt Peloponneſi, regnum Agamemnonis, Æ. 1. 288. *Danai*, Græci, Æ. 1. 34. *Sinon*, ſupra, 86.

332. *Anguſta viarum.*] Anguſtas vias: familiaris poëtis & hiſtoricis locutio: infra, v. 725. *Opaca locorum.* Æ. 1. 426. *Strata viarum.*

335. *Cæco Marte.*] Certamine vel obſcuro, quia per noctem committebatur; vel inſano, quia à paucis & improvidis contra multos & paratos. De *Marte*, belli Deo, Ecl. 9. 12. *Otriadæ.*] Panthei, qui filius Otrei. *Numine.*] Æ. 1. 137.

rapior in arma & in incendia: quo crudelis Erinnys, quo tumultus & clamor elatus in cælum me *vocat. Adjungunt se socios Ripheus, & grandis ætate Iphitus, occurrentes* mihi *ad* lucem *Luna, & Hypanis, & Dymas; & densantur ad latus nostrum: & Chorœbus juvenis Mygdonis* filius: *forte per illos dies venerat Trojam, ardens magno amore Cassandræ; & gener ferebat auxilium Priamo & Trojanis: miser qui non crediderat monitis sponsæ vaticinantis. Postquam vidi illos collectos promptos esse ad pugnam, de iis* rebus *si cœpi* loqui: *O juvenes, corda frustra generosa: si firmum est vobis desiderium sequendi* me *tentantem extrema; cernitis quis sit status rerum. Omnes Dii, per quos hoc regnum steterat, abierunt destitis altaribus & penetralibus: vos* vero vultis *subvenire urbi* jam *combustæ: moriamur* potius, *& ruamus in medium armorum. Sola salus victis* via quæ restat *victis*, est *nullam sperare salutem. Sic furor additus est virtuti juvenum. Deinde veluti lupi rapaces, per nebulosum tempus, quos rabida ventris aviditas expulit furiosos* ex antris, *& quos proles relicta expectat siccis gutturibus:* ita nos *per arma, per hostes, imus ad mortem certissimam, & insistimus mediam viam urbis: nigra nox errat circa* nos *cavis tenebris. Quis explicet sermone stragem & mortes illius noctis?*

In flammas & in arma feror: quo tristis Erinnys,
Quo fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Ripheus, & maximus annis
Iphitus, oblati per lunam, Hypanisque, Dymasque;
Et lateri agglomerant nostro: juvenisq; Chorœbus
Mygdonides: illis ad Trojam forte diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat:
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierat.
Quos ubi confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his: Juvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido est
Certa sequi: quæ sit rebus fortuna, videtis.
Excessere omnes adytis arisque relictis
Dii, quibus imperium hoc steterat: succurritis urbi
Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus.
Una salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde lupi ceu
Raptores, atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant siccis: per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæq; tenemus
Urbis iter: nox atra cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando

NOTÆ.

337. *Erinnys.*] Nomen commune tribus furiis: quæ, ut *Eumenides*, sic *Erinnyes* vocantur. Propert. lib. 2. 20, 29. *Tunc me vel tragica vexetis Erinnyes.* Privata singularum nomina sunt, *Alecto, Tisiphone, Megæra:* de quibus G. 1. 278.

340. *Oblati per lunam.*] Probat enim Scaliger, de Emendatione temp. lib. 5. captam esse Trojam circa plenilunium & finem veris: idque etiam patet ex Petronii fragmento de expugnatione Trojæ: *Jam plena Phœbe candidum extulerat jubar:* at tum Luna maxime lucida est. Igitur *silentia Lunæ*, ut antea dixit Virgilius, v. 255. de *media nocte* explicanda sunt, quod tempus vocatur *conticinium*, quia tunc tacent omnia: Luna autem nocturni silentii præses dicitur: unde Horat. Epod. 5. 51. *Nox & Diana quæ silentium regis.*

342. *Mygdonides.*] Nomen à *Mygdone* patre, fratre Hecubæ Priami uxoris: non à *Mygdonia* regione; monet enim Servius gentilia nomina non desinere in *des*, sed patronymica. De *Cassandra* supra, v. 246. De *Phrygibus*, Æ. 1. 385.

348. *Fortissima frustra.*] Hic agnoscunt vulgo interpretes plane prolixam & incommodam verborum trajectionem, & verba digerunt hoc modo: *Juvenes, fortissima pectora: videtis qua sit fortuna rebus: omnes Dii, quibus hoc imperium steterat, abierunt adytis arisque relictis: frustra succurritis urbi incensæ. Si vobis cupido certa est sequi audentem extrema, ruamus in media arma, & moriamur.* Ego rectum, absque trajectione, sensum verborum videri mihi videor, ut patet in interpretatione: ubi vocat Æneas juvenum *pectora frustra fortissima*, quia eorum fortitudo ad patriæ salutem deinceps inutilis erat.

Explicet

Explicet? aut poſſit lacrymis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perque domos, & religioſa deorum
Limina. Nec ſoli pœnas dant ſanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoreſque cadunt Danai: crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus ſe Danaûm, magnâ comitante catervâ,
Androgeos offert nobis, ſocia agmina credens,
Inſcius; atque ultro verbis compellat amicis:
Feſtinate viri, nam quæ tam ſera moratur
Segnities? alii rapiunt incenſa feruntque
Pergama: vos celſis nunc primum à navibus itis?
Dixit: & extemplo (neq; enim reſponſa dabantur
Fida ſatis) ſenſit medios delapſus in hoſtes.
Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſque repente refugit
Attollentem iras, & cœrula colla tumentem.
Haud ſecus Androgeos viſu tremefactus abibat.
Irruimus, denſis & circumfundimur armis:
Ignaroſque loci paſſim & formidine captos
Sternimus: aſpirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans ſucceſſu animiſque Chorœbus:
O ſocii, quà prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quàq; oſtendit ſe dextra, ſequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmque inſignia nobis
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?
Arma dabunt ipſi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique inſigne decorum
Induitur: laterique Argivum accommodat enſem.
Hoc Ripheus, hoc ipſe Dymas, omniſque juventus
Læta facit: ſpoliis ſe quiſq; recentibus armat.

aut poſſit lugendo æquare illos *labores? Perit urbs vetus,* quæ *regnaverat per multos annos: multa inutilia corpora paſſim funduntur, & per vias, & per domos, &* per *ſacra veſtibula Deorum. Nec ſoli Trojani luunt pœnas ſanguine: aliquando etiam virtus redit victis in corda, & Græci victores occiduntur: ubique crudelis* eſt *luctus, ubique timor, & multa ſpecies mortis. Androgeos primus è Græcis occurrit nobis, magnâ turbâ cingente, putans* nos eſſe *agmen ſociorum, inconſultus: & prior nos alloquitur ſermone amico: Properate ô viri, qua enim tam tarda deſidia* vos *detinet? alii vaſtant & evertunt Trojam combuſtam: vos nunc primo venitis ab altis navibus?* Sic *locutus eſt: & ſtatim agnovit* ſe *deveniſſe in medium hoſtium, nam non reddebantur* ipſi *reſponſa ſatis tuta: Obſtupuit, & retro continuit pedem cum voce. Sicut qui in vepribus rigidis innitens terræ calcavit anguem ex improviſo: & ſubito tremens fugit* eum *aſſurgentem in iras, & inflantem collum cæruleum. Non aliter Androgeos recedebat territus aſpectu. Irrumpimus et circumiſcemur confertis armis: & paſſim dejicimus* Græcos, *inſcios locorum, & metu percitos: fortuna favet primis conatibus. Et tunc Chorœbus lætus ſucceſſu & animoſior ait: O ſocii, eamus, quà fortuna oſtendit viam ſalutis, & quà ſe præbet propitiam. Mutemus clypeos, & accommodemus nobis arma Græcorum. Quis exigat in hoſte,* utrum *virtus, aut dolus* ſit? *Ipſi* Græci occiſi *ſuppeditabunt* nobis *arma. Sic locutus poſtea induit caſſidem criſtatam Androgei, & pulchrum ornamentum clypei, & alligat lateri gladium Græcum. Hoc facit Ripheus, hoc ipſe Dymas, & omnis juventus læta: unuſquiſque armat ſe ſpoliis novis.*

NOTÆ.

367. *Quondam.*] Aliquando. Sic G. 3. 99. *Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis incaſſum furit.* De *Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239. De *Danais*, Græcis, Æ. 1. 34.

377. *Senſit delapſus in hoſtes.*] Id eſt, *ſe delapſum eſſe*: Græciſmus, Latinis veteribus familiaris. Sic Catul. in Phaſelo, v. 2. *Ait fuiſſe navium celerrimus, &c.*

379. *Aſpris.*] Pro *aſperis*: ut Æ. 1. 205. *Acceſtis*, pro *acceſſiſtis.*

391. *Comantem galeam.*] Criſtatam, caudis animalium ornatam. Æ. 3. 468. *Argivum.* Græcum, ab Argis urbe Poloponneſi, Æ. 1. 288.

Imus permixti Græcis, Diis non propitiis: & congressi per obscuram noctem committimus multas pugnas, mittimus plurimos Græcorum ad inferos. Alii fugiunt ad naves & quærunt currendo tutum litus: aliqui fœdo metu iterum conscendunt magnum equum, & occultantur in utero ejus sibi *cognito. Heu, nihil oportet quemquam sperare invitis Diis! Ecce filia Priami Cassandra, capillis expassis, rapiebatur à templo & penetralibus Palladis, frustra tollens ad cœlum ardentes oculos: oculos* inquam, *nam catena ligabant teneras manus. Chorœbus irato animo non passus est hoc spectaculum, & moriturus immisit se mediam in turbam. Omnes sequimur, & ingruimus spissis telis. Tum statim è summo fastigio templi obruimur jaculis nostrorum* Trojanorum, *& fit strages deploranda, ob armorum formam & errorem cristarum Græcarum. Tunc Græci* commoti *dolore & ira* ob *ereptam* sibi *Cassandram, undique congregati* nos *oppugnant: ardentissimus* erat *Ajax & gemini filii Atrei, & omnis exercitus Dolopum. Quemadmodum venti oppositi scisso turbine aliquando certant, & Zephyrus, & Notus, & Eurus exultans equis orientalibus: sibilant sylvæ, ac Nereus spumosus tridente furit, & commovet mare* ab *imo fundo. Si aliquos per tenebras obscuræ noctis fugavimus dolis, & dispersimus tota urbe: illi etiam occurrunt, primique agnoscunt scuta et arma simulata, et notant voces sono discrepantes* à suis: *Statim opprimimur numero, et primus Chorœbus occiditur manu*

Vadimus immixti Danais, haud numine nostro:
Multaque per cæcam congressi prœlia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo.
Heu, nihil invitis fas quenquam fidere Divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus à templo Cassandra adytisque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiatâ mente Chorœbus,
Et sese medium injecit moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes,
Armorum facie, & Grajarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt: acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque Notusque, & lætus Eois
Eurus equis: stridunt sylvæ: sævitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscurâ nocte per umbram
Fudimus insidiis, totâque agitavimus urbe,
Apparent: primi clypeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero, primusque Chorœbus

NOTÆ.

396. *Haud numine nostro.*] Non propitiis Diis. Sic Æ. 12. v. 540. *Nec Dii texere cupentum, Æneâ veniente, sui.* De *Orco*, qui pro inferis sumitur, G. 1. 277.

404. *Cassandra*, &c.] Supra v. 246. In templo Minervæ vitiata ab Ajace Oilei filio, Æ. 1. 44. De *Ajace* Oilei, de quo hic mentio, Æ. 1. 45. De *Atridis*, Atrei filiis, Agamemnone, Æ. 3. 54. & Menelao, supra v. 264. De *Dolopibus*, supra, v. 7.

417. *Zephyrus*, &c.] Ventus occidentalis, Ecl. 5. 5. *Notus.*] Qui & *Auster*, meridionalis: *vitio humidus*: Ecl. 2. 58. *Eurus.*] Orientalis, unde equis invectus dicitur *Eois*, ab *ἠὼς*, *Aurora*. Et verò Horatius equos etiam Euro tribuit, Od. 4. 4. 44. Per *Siculas equitavit undas. Quondam.*] Aliquando, supra, v. 367.

419. *Nereus.*] Juxta aliquos pro *Neptuno* sumitur, ob tridentem: juxta Orpheum pro Deorum antiquissimo: juxta Hesiodum, pro Ponti filio: juxta omnes, pro Nereidum Nympharum patre, & uno è maris præsidibus.

423. *Ora sono discordia.*] Alii enim Phrygiâ, alii Græcâ linguâ utebantur: quidam explicant de vario militum symbolo, *mot du guet.*

Peneleï

Peneleï dextrâ divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Ripheus juſtiſſimus unus
Qui fuit in Teucris, & ſervantiſſimus æqui.
Diis aliter viſum. Pereunt Hypaniſque, Dymaſque,
Confixi à ſociis: nec te tua plurima, Pantheu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum:
Teſtor, in occaſu veſtro, nec tela, nec ullas
Vitaviſſe vices Danaûm; et, ſi fata fuiſſent
Ut caderem, meruiſſe manu. Divellimur inde,
Iphitus & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyſſei.
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nuſquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaoſq; ad tecta ruentes
Cernimus, obſeſſumque actâ teſtudine limen.
Hærent parietibus ſcalæ, poſteſque ſub ipſos
Nituntur gradibus: clypeoſque ad tela ſiniſtris
Protecti objiciunt, prenſant faſtigia dextris.
Dardanidæ contra turres ac tecta domorum
Culmina convellunt: his ſe, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte parant defendere telis:
Auratæſque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt; alii ſtrictis mucronibus imas
Obſedere fores, has ſervant agmine denſo.
Inſtaurati animi, regis ſuccurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius uſus

Penelei ad aram Deæ Palladis. Occiditur etiam Riphæus, qui inter Trojanos unus omnium juſtiſſimus fuit, & obſervantiſſimus æquitatis. Aliter viſum eſt Diis. Moriuntur Hypanis & Dymas, confoſſi à civibus; nec multa religio tua, nec vittæ Phœbi protexerunt te morientem, ô Pantheu. Trojani cineres, & ſupremus ignis meorum; teſtor vos, me *in exitio veſtro nec effugiſſe arma, nec ulla pericula* illata *à Græcis: et, ſi fatum voluiſſet ut morerer, me dignum fuiſſe* propter *facta. Abſtrahimur inde Iphitus & Pelias mecum: è quibus Iphitus jam erat annis tardior, Pelias etiam tardatus ob plagam ab Ulyſſe* acceptam. *Statim vocamur clamoribus ad regiam Priami. Illic autem* videmus *magnum certamen; quaſi nulla eſſent alibi prælia, & nulli morerentur reliqua* in *urbe: ſic videmus Martem effrænem, & Græcos ad faſtigia aſcendentes, & portas obſeſſas admotâ teſtudine. Scalæ affiguntur muris, & innituntur gradibus ad ipſas portas: & Græci tecti opponunt ſiniſtris* manibus *clypeos ad jacula, dextris apprehendunt tecta. Contra Trojani diruunt turres & culmina tegentia domos: ſiquidem vident extremas* res, *conantur defendere ſe his armis in ruina jam ſuprema: & dejiciunt auratas trabes, magna ornamenta antiquorum patrum: alii ſtrictis gladiis occupaverunt portas, & has defendunt ſpiſſâ multitudine. Renovatus* eſt mihi *ardor ſuccurrendi domui regis, & adjuvandi viros auxilio, & addendi vires victis. Erat limen, & janua occulta, & pervia conjunctio domorum*

NOTÆ.

425. *Peneleï.*] Unius è quinque Bœotorum ducibus, qui ad expeditionem Trojanam venerant. Iliad. 2. 494. *Armipotentis.*] Palladis, quæ quaſſans arma è cerebro Jovis nata eſt, unde nomen à πάλλω *quaſſo.*

428. *Diis aliter viſum.*] Licet juſtiſſimus eſſet, viſus eſt tamen Diis reus ac morte dignus eſſe. De *infula*, ſeu vittis Apollinis, v. 133. De *Apolline*, Ecl. 3. 104.

434. *Meruiſſe manu.*] Me dignum fuiſſe morte, propter ea quæ *manu* feceram: nempe ob cædes Græcorum plurimas.

440. *Martem.*] Pro bello, cujus Deus eſt, Ecl. 9. 12.

441. *Teſtudine.*] Machina, quæ inventa dicitur bello Trojano. Sic deſcribitur à Livio l. 44. 9. *Scutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis; faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant.* Ait Xiphilinus in Auguſto, tam firmam fuiſſe, ut homines ſupra illam ire poſſent: ſed & equi agi & vehicula. Nempe à corio *teſtudinis, tortuë*: Græcis συναστισμὸς, à clypeis ſimul nexis. De *poſtibus*, Æn. 1. 452.

Tectorum

Priami inter ſe, & porta relicta à tergo: quâ miſera Andromache, dum ſtabant regna, ſæpe ſolebat abſque comitatu ſe conferre ad ſoceros, & ducebat avo puerum Aſtyanacta. Hâc aſcendo ad faſtigia ſummi tecti, unde miſeri Trojani vibrabant manibus ſpicula inania. Evertimus ab altiſſima parte, & disjecimus turrim ſitam in loco declivi, & ſummis tectis elatam ad ſidera, unde ſolebat tota Troja ſpectari, & naves Græcorum, & Achaia caſtra: poſtquam eam *circum accidimus ferro, quâ* parte *ſupremũ tabulatum reddebat juncturas* parietis *infirmiores: Illa* turris *extemplo concidens ruinam fecit cum tumultu, & late incubuit ſuper turmas Græcorum: ſed alii ſuccedunt: nec lapides, nec ullum genus armorum interim ceſſat. Ante ipſum introitum et ad primam portam, Pyrrhus gaudet fulgens armis & luce* armorum *æreorum. Qualis* eſt *coluber, quem hyems frigida occultabat effœtum ſub terra; quando refectus venenatis herbis, et jam reparatus depoſitâ pelle, ac juventute conſpicuus, elato pectore protrahit in lucem lubricum dorſum, erectus ad Solem, & vibrat linguam tricuſpidem. Simul magnus Periphas, & armiger Automedon ductor equorum Achillis: ſimul tota juventus Scyri* inſulæ, *aſcendunt ad tectum, & conjiciunt ignes ad faſtigia.*

Tectorum inter ſe Priami, poſteſque relicti
A tergo: infelix quâ ſe, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, & avo puerum Aſtyanacta trahebat.
Evado ad ſummi faſtigia culminis, unde
Tela manu miſeri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem, ſummiſque ſub aſtra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm ſolitæ naves, & Achaïca caſtra;
Aggreſſi ferro circum, quà ſumma labantes
Junctûras tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimuſque. Ea lapſa repente ruinam
Cum ſonitu trahit, & Danaûm ſuper agmina late
Incidit: aſt alii ſubeunt; nec ſaxa, nec ullum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulum ante ipſum primoq; in limine Pyrrhus
Exultat, telis & luce coruſcus ahenâ.
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina paſtus,
Frigida ſub terrâ tumidum quem bruma tegebat;
Nunc poſitis novus exuviis, nitiduſq; juventâ,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Una ingens Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon: una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.

NOTÆ.

454. *Tectorum inter ſe*, &c.] Videntur continua duo fuiſſe palatia Priami, & Hectoris, cujus Andromache uxor fuit. *Relicti.*] Ab hoſtibus, qui poſticam illam januam non animadverterant.

456. *Andromache.*] Filia Eetionis regis Thebes, in Cilicia, minoris Aſiæ provincia. Occiſo marito Hectore, Priami & Hecubæ filio, captâque Trojâ, Pyrrho ceſſit in prædam: à quo ducta in Epirum, ex eo Moloſſum ſuſcepit; ac deinde Heleno, Priami item filio, cum regni Epirotici parte in uxorem conceſſa eſt. *Soceri* igitur Andromaches fuere Priamus & Hecuba.

457. *Aſtyanacta.*] Filium unicum Andromaches ex Hectore: hic poſt Trojam captam cum quæreretur à Græcis ad mortem, occultatus à matre in ipſo Hectoris tumulo, indeque dolo Ulyſſis erutus, è turri præceps actus eſt.

462. *Achaica caſtra.*] De Achaia, Græciæ regione, Æ. 1. 492. De *Danais*, Ib. 34.

463. *Quâ ſumma*, &c.] Qua trabium, quæ ſummum tabulatum ſuſtinebant, capita, parieti immiſſa, infirmiorem illum reddebant, & exſcindi facilem. De *Pyrrho*, ſupra, v. 263.

471. *Qualis ubi*, &c.] De illa ſerpentis renovatione, herbarum paſtu, lingua tricuſpide, jam diximus, G. 3. 437.

477. *Scyria pubes.*] E Scyro inſula, una è Cycladibus, in qua regnavit Lycomedes: apud quem depoſitus à Thetide Achilles puellari habitu ne ad bellum raperetur, interim ex Deidamia Lycomedis filia Pyrrhum ſuſcepit. De *bipenni*, ſecuri utrinque acuta, G. 4. 331. De *limine, poſtibus, cardine*, Æ. 1. 452.

Ipſe

Ipſe inter primos, correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, poſteſque à cardine vellit
Æratos: jamque excisâ trabe firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus & atria longa pateſcunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatoſque vident ſtantes in limine primo.
At domus interior gemitu miſeroque tumultu
Miſcetur: penituſque cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant: ferit aurea ſidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant:
Amplexæq; tenent poſtes, atq; oſcula figunt.
Inſtat vi patriâ Pyrrhus; nec clauſtra, neq; ipſi
Cuſtodes ſufferre valent: labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primoſq; trucidant
Immiſſi Danai, & late loca milite complent.
Non ſic, aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitaſque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campoſq; per omnes
Cum ſtabulis armenta trahit. Vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminoſq; in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centumq; nurus, Priamumq; per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro ſpoliiſque ſuperbi,

Pyrrhus *ipſe inter primos correpta ſecuri durum limen perfringit, & è cardinibus eruit portas areas: & jam abſciſsâ trabe perforavit duriſſima ligna, feciſque magnum hiatum lato ſpatio. Apparet interior domus, & longa atria patent, apparent receſſus Priami & antiquorum regum: & cernunt milites reſiſtentes in ipſo aditu. At domus interior turbatur luctu & miſero tumultu: cavæ ædes intimæ reſonant planctibus fœminarum: clamor ferit aſtra lucida. Tunc timidæ matres vagantur totâ domo, & hærent amplexæ portas, jiſque dant oſcula. Urget Pyrrhus paterno impetu: nec obices, nec ipſi cuſtodes poſſunt eum ſuſtinere: janua quatitur multo ariete, & porta concidunt ejectæ è cardinibus. Fit via per vim, & Græci immiſſi pandunt ſibi aditum, & occidunt primos, & undique replent ſpatia militibus. Non ſic ſpumans fluvius volvitur in agros furens auctu* aquarum, *& per omnes campos evertit armenta cum ſtabulis; quando fractis obicibus exundavit, & ſuperavit* aquarum *copiâ moles oppoſitas. Ipſe vidi furioſum cædibus Pyrrhum, & duos Atrei filios in limine. Vidi Hecubam, & centum fœminas, & Priamum inter aras inficientem ſanguine ignes, quos dicaverat* Diis. *Quinquaginta cubicula,* in quibus erat ei *magna ſpes poſteritatis: porta ornata auro peregrino & ſpoliis,*

NOTÆ.

491. *Vi patriâ.*] Hauſtâ è patris Achillis exemplo, qui ex *Horat.* de A. P. 292. *Iracundus, inexorabilis, acer.*

492. *Ariete.*] Machina fuit longior, cujus caput in arietis caput ex ære conformatum, in urbium portas magna vi librabatur. De *Pyrrho Neoptolemo* ſupra, v. 263.

501. *Hecubam.*] Uxorem Priami, filiam Ciſſei Thraciæ regis: quæ in ſervitutem à Græcis abducta fingitur mutata in canem, quia Græcos inanibus convitiis laceſſebat. *Centumque Nurus.*] *Nurus,* proprie uxor filii eſt, *bru.* Cum tamen conſtet Priamum filios centum, atque adeo centum nurus, non habuiſſe; conſtat hic juniores intelligi fœminas, quæ in comitatu Hecubæ erant, aut ad eam confugerant: ut apud Ovid. Met. 2. 364. de populis arboribus loquentem: *Inde fluunt lacryma, ſtillataque Sole rigeſcunt De ramis electra novis, quæ lucidus amnis Excipit, & nuribus mittit geſtanda Latinis.* De *aris* Priami, infra, v. 513.

503. *Quinquaginta illi thalami.*] Separata cubicula. Priamus enim ex Homero, Iliad. 6. 244. totidem habuit thalamos, ubi filii totidem apud uxores habitabant: & è regione thalamos præterea duodecim, ubi totidem habitabant filiæ apud generos: ergo liberos habuit ex utroque ſexu duos ac ſexaginta, è variis uxoribus, præſertimque ex Hecuba novemdecim, ut ait ipſe Priamus, Iliad. ultima, 496.

504. *Barbarico.*] Cerdanus probat exemplis compluribus, *Barbaricum & Phrygium* idem eſſe, & Phryges divitiis fuiſſe inſignes: & certum quidem eſt barbaros à Græcis vocatos eſſe Aſiaticos omnes, quales erant Trojani, Phryges, & Perſæ. Nec tamen puto patriam Æneæ barbaram ab Ænea ipſo hic appellari; igitur melius explica de auro Aſiaticis aliis gentibus per-

Procu-

ceciderunt: ubi deeſt ignis, occupant locum *Graci. Forte etiam petes, quæ fuerit ſors Priami. Poſtquam vidit ruinam captæ urbis, et perruptas portas domus, et hoſtem in medio* ejus *receſſu: ſenex fruſtra induit humeris ſenio trementibus arma diu deſueta, et accingitur gladio inutili, et ruit moriturus in confertos hoſtes. In media domo et ſub apertis auris cœli fuit ara magna, et prope laurus antiquiſſimâ, imminens aræ, tegens umbrâ* Deos *domeſticos. Hic Hecuba, et* ejus *filiæ fruſtra circa aras confertæ, ſicut fugientes columbæ per nigram tempeſtatem, et amplectentes Deorum ſtatuas,* eis *adhærebant. Cum vero vidit Priamum ipſum ſumptis armis juvenilibus: Quæ tam funeſta mens, ait, ô miſer marite, impulit* te *ad induenda hæc arma? aut quo curris? Tempus* præſens *non indiget tali ſubſidio, nec talibus propugnatoribus; ne ſi meus* quidem *Hector nunc ipſe adeſſet. Huc denique* te *recipe: hæc ara proteget cunctos, aut morieris nobiſcum. Sic ore locuta, accepit ſenem juxta ſe, et poſuit* eum *in ſacro ſedili. Ecce autem Polites, unus filiorum Priami, evitatâ morte* illatâ *à Pyrrho, inter arma, inter hoſtes, fugit per longas porticus, et pererrat ampla atria, vulneratus: Pyrrhus furens perſequitur illum inimico telo, et prope manu attingit, urgetque haſtâ. Poſtquam autem* Polites *pervenit ante oculos et ora parentum,*

Procubuere: tenent Danai, quà deficit ignis.
Forſitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis ubi captæ caſum, convulſaque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem;
Arma diu ſenior deſueta trementibus ævo
Circundat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
Ædibus in mediis, nudoque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, juxtaque veterrima laurus,
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa Penates.
HicHecuba,& natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atrâ ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, & Divûm amplexæ ſimulacra tenebant.
Ipſum autem ſumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit: quæ mens tam dira, miſerrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis [Hector.
Tempus eget: non, ſi ipſe meus nunc afforet
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes,
Aut moriere ſimul. Sic ore effata, recepit
Ad ſeſe, & ſacrâ longævum in ſede locavit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hoſtes
Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat
Saucius: illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur, jam jamq; manu tenet, & premit haſtâ.
Ut tandem ante oculos evaſit & ora parentum,

NOTÆ.

bellum direpto, præcipue quia cum *ſpoliis* hic jungitur.

512. *Sub ætheris axe.*] *Sub Dio*, vel *ſub Jove*; id eſt, ſub ipſo aëre & aperto cœlo, quem locum in mediis domibus *impluvium* vocant. *Axe.*] Cœlo. Vel quia pars cœli nobis imminens ſignum habet maxime conſpicuum, *urſum*, ſive *ſeptemtriones*; quod & *plauſtrum* dicitur, & *axis* ideo dici poteſt, juxta Servium. Vel quia, ſicut *poli*, ita & *axis*, pro toto cœlo ſumitur: ſunt enim *poli*, puncta duo axem terminantia; *axis* autem linea ipſa ſive obelus, circa quem cœlum volvi concipitur.

513. *Ingens ara fuit.*] Ara illa, in loco ſubdiali & aperto, mediis in ædibus poſita fuit, & *Jovi Herceo* dicata ex Athenæo, l. 5. Ad hanc occiſus fuit Priamus: ex Euripide, Pauſania, Ovidio, Seneca. Dicebatur Herceus ἑρκεῖος, ab ἕρκος *ſeptum*, quia intra domorum ſepta ſtatuebatur ejus ara. Præter oculos naturales duos, tertium habebat in fronte, ex Pauſania in Corinth. Non aſſentior Turnebo, l. 14. 15. in hac ara ſacratum fuiſſe ignem perpetuum; ſed ignem recens à Priamo excitatum ad placandos Deos, de quo v. 502.

Laurus.] Hanc aliqui dicunt arte factam fuiſſe: cujus truncus cubitorum duodecim ex auro puriſſimo; rami & folia ex auro & argento, flores & fructus è gemmis. Sed ſativam & naturalem puto.

514. *Penates.*] Vel domum intelligit, vel ſtatuas domeſticorum Deorum cum Herceo Jove in eadem ara poſitas. De *Penatibus*, infra, v. 717.

529. *Vulnere.*] Ictu, vel telo, quo vulnus infligitur.

Concidit,

Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit. [tur,
Hic Priamus, quanquam in media jam morte tene-
Non tamen abſtinuit, nec voci, iræque pepercit :
At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis
Dii (ſi qua eſt cœlo pietas, quæ talia curet)
Perſolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita : qui nati coram me cernere letum
Feciſti, & patrios fœdaſti funere vultus.
At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo ; ſed jura fidemque
Supplicis erubuit ; corpuſque exangue ſepulcro
Reddidit Hectoreum, meq; in mea regna remiſit.
Sic fatus ſenior, telumque imbelle ſine ictu
Conjecit : rauco quod protinus ære repulſum,
Et ſummo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus : Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori : illi mea triſtia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipſa tremen-
Traxit, & in multo lapſantem ſanguine nati : [tem
Implicuitque comam lævâ ; dextrâque coruſcum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum : hic exitus illum
Sorte tulit; Trojam incenſam & prolapſa videntem
Pergama, tot quondam populis terriſq; ſuperbum
Regnatorem Aſiæ : jacet ingens litore truncus,
Avulſumq; humeris caput, & ſine nomine corpus.
At me tum primum ſævus circumſtitit horror :
Obſtupui : ſubiit chari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem : ſubiit deſerta Creüſa,
Et direpta domus, & parvi caſus Iüli.

cecidit & emiſit animam cum multo ſanguine. Tum Priamus, etſi jam in media morte poſitus, tamen non ſibi temperavit, nec iram & vocem continuit : Tibi vero, exclamat, Dii referant meritam gratiam, & reddant debitam mercedem pro hoc crimine, & talibus factis ; ſi eſt in *cœlo aliqua pietas, quæ provideat talia* : tibi, inquam, *qui feciſti me coram videre mortem filii, & funeſtaſti faciem patris* hac *cæde. At ille Achilles, ex quo fingis te procreatum eſſe, talis non fuit erga hoſtem Priamum : ſed rationem habuit juris* gentium *& fidei* debitæ *ſupplicantibus ; & reſtituit tumulo exanime corpus Hectoris, & me remiſit in urbem meam. Sic dixit ſenex, & projecit telum debile abſque impetu, quod ſtatim reſiliit* ex *ære rauco, & fruſtra pependit è ſummo umbone clypei. Cui Pyrrhus* reſpondit : *Feres ergo iſta, & ibis nuncius ad Achillem patrem* meum : *memento narrare illi mea indigna facta & Pyrrhum degenerem. Nunc morere. Hæc dicens, trahit* eum *ad ipſas aras trepidum, & vacillantem in medio ſanguine filii, & involvit ſiniſtrâ capillos, ac dextrâ ſuſtulit enſem micantem, condiditque in* ejus *latus uſque ad manubrium. Hic fuit terminus caſuum Priami : hic exitus neceſſitate abſtulit eum, videntem Pergama everſa & Trojam combuſtam* : eum, inquam, *regem Aſiæ, clarum propter tot gentes, & tot regiones : jacet in litore magnus truncus, & caput abſciſſum* ex *humeris, et cadaver ſine nomine. Tunc verò primùm dirus horror invaſit me. Attonitus fui : venit* in mentem *imago dilecti patris* mei ; *quando vidi regem* ipſi *coævum efflantem crudeli plagâ animam : venit* in mentem *Creüſa derelicta, et ſpoliata domus, et periculum parvi Aſcanii.*

NOTÆ.

542. *Supplicis*, &c.] De hac Priami ſupplicatione apud Achillem, pro repetendo Hectoris cadavere, Æ. 1. 103.

546. *Umbone.*] *Umbo.* ἄμβων eſt quicquid à plano eminet, rotundâ figurâ : talis erat media pars clypei. *Pelides* : Achilles, filius Pelei, de quo Æ. 1. 34.

554. *Hac finis.*] Vulgo maſculini generis eſt : hic etiam fœminini, ut Æ. 5. 384. *Quæ finis ſtandi ?*

557. *Regnatorem Aſiæ.*] Priamus enim imperaſſe dicitur Phrygiæ minori ac majori, quæ maximam Aſiæ minoris partem complectuntur.

Litore truncus.] Dicitur enim à quibuſdam Priamus à Pyrrho tractus ab ara domeſtica ad Achillis tumulum, qui erat in litore Sigei promontorii ; ibique occiſus : Virgilius occiſum quidem vult ad aram, ſed cadaver deinde protractum fuiſſe ad litus innuit.

562. *Creüſa.*] De ea infra, v. 772.

Reſpicio,

Circumſpicio, & quæro quanam eſſet circa me multitudo. Omnes me *reliquerant fatigati, & corpora ſaliendo præcipitaverant in terram, aut afflicta conjecerant in flammas. Et jam fere reſtabam ſolus, cum video filiam Tyndarei occupantem templum Veſtæ, & clam occultam in arcano loco: clara flamma præbent lucem vaganti* mihi *& circumquaque intendenti oculos in omnia. Illa communis furia Trojæ & Græciæ, timens Trojanos ſibi infenſos ob ruinam Trojæ, & ſupplicia à Græcis* inferenda, *& furorem derelicti mariti, occultaverat ſeſe, & harebat aris non viſa. Accenſus eſt furor* in *animo: ſubortus eſt ardor vindicandi patriam everſam, & repetendi pœnas ſceleris. Nempe,* aiebam, *hæc videbit illæſa Spartam & Mycenas patrias? & abibit regina* poſt *partam victoriam? & cernet maritum, & domum, & parentes, & filios, ſtipata multitudine Trojanorum & famulis Phrygiis! Priamus* interea *gladio perierit? Troja arſerit igne? Trojanum litus tam ſæpe maduerit ſanguine? Non ſic* erit: *nam licet nulla ſit memorabilis gloria in punitione fœminæ,* & talis *victoria non ſit digna laude: tamen laudabor* quod *occiderim ſceleratam, & pœnis affecerim ream; & dulce erit expleviſſe deſiderium ardentiſſimæ ultionis, & ſatisfeciſſe manibus* meorum *civium. Talia dicebam, et currebam furioſo animo: cum alma mater* mea *præbuit ſe mihi videndam, nuſquam antea tam manifeſta oculis;*

Reſpicio, &, quæ ſit me circum copia, luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi, & corpora ſaltu
Ad terram miſere, aut ignibus ægra dedere.
Jamque adeo ſuper unus eram, cum limina Veſtæ
Servantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio: dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimque oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos everſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deſerti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe, atque aris inviſa ſedebat.
Exarſere ignes animo: ſubit ira, cadentem
Ulciſci patriam, & ſceleratas ſumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriaſq; Mycenas
Aſpiciet? partoque ibit regina triumpho;
Conjugiumq;, domumq;, patres, natoſq; videbit,
Iliadum turbâ & Phrygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine litus?
Non ita: namq; etſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem;
Extinxiſſe nefas tamen, & ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas; animumque expleſſe juvabit
Ultricis flammæ, & cineres ſatiaſſe meorum.
Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar:
Cum mihi ſe, non ante oculis tam clara, videndam

NOTÆ.

567. *Jamque adeo*, &c.] Verſus duos & viginti ſequentes ſuſtuliſſe dicuntur Varius & Tucca; eo quod ea, quam continent, Helenæ fuga, contraria videatur iis, quæ leguntur Æn. 6. 511. ubi dicitur Helena, non apud Priamum, ſed apud filium Priami Deiphobum, ſuum poſt necem Paridis maritum, habitaſſe; & in ejus domum Græcos ad ipſum jugulandum induxiſſe: *Intra tecta vocat Menelaum et mœnia pandit; Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti, Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.* At reſpondeo cum Naſcimbæno, dici poſſe, ſpem Helenæ de placando Menelao vanam fuiſſe, quod innuit vox illa *ſcilicet*; proditoque Deiphobo, Helenam, cum ſe nihilominus velut hoſtem peti animadvertiſſet, evaſiſſe fugâ in Veſtæ templum ſacrarium domus regiæ, per illud ipſum poſticum oſtium, quo Æneas eundem in locum penetraverat. Et vero Euripides in Troad. v. 35. 876. 1056. docet Helenam cum Trojanis mulieribus captivam à Menelao abductam eſſe, eo conſilio, ut Græcis, quorum liberi Trojano bello perierant, occidenda traderetur. *Tyndaris* vocatur, ob *Tyndareum* patrem, Spartæ regem. Æ. 1. 654. *Erinnys*, furiis commune nomen, ſupra, v. 337. De *Veſta*, v. 296.

577. *Spartam.*] *Sparta* ſive *Lacedæmon* patria Helenæ, urbs Peloponneſi, ut & *Mycenæ*: quare autem dicatur etiam ejus patria *Mycenæ*, diximus Æn. 1. 654. De *Phrygia*, Æn. 1. 385.

585. *Nefas.*] Pro perſona ſceleſta & nefaria: ſic frequenter apud Plautum uſurpatur *ſcelus*.

Obtulit,

Obtulit, & purâ per noctem in luce refulſit
Alma parens, confeſſa Deam; qualiſque videri
Cœlicolis & quanta ſolet; dextrâque prehenſum
Continuit, roſeoque hæc inſuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?
Non prius aſpicies, ubi feſſum ætate parentem
Liqueris Anchiſen? ſuperet conjuxne Creüſa,
Aſcaniuſque puer? quos omnes undique Graiæ
Circumerrant acies: &, ni mea cura reſiſtat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inviſa Lacænæ,
Culpatuſve Paris; verum inclementia Divûm
Has evertit opes, ſternitque à culmine Trojam.
Aſpice: namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Juſſa time, neu præceptis parere recuſa.
Hic ubi disjectas moles, avulſaque ſaxis
Saxa vides, mixtoq; undantem pulvere fumum;
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque à ſedibus urbem
Eruit. Hic Juno Scæas ſæviſſima portas
Prima tenet, ſociumque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam ſummas arces Tritonia, reſpice, Pallas
Inſedit, nimbo effulgens & Gorgone ſævâ.

& in tenebris reſplenduit nitido lumine faſſa ſe Deam eſſe, & qualis ac quanta ſolet apparere Divis; & repreſſit me dextrâ apprehenſum: prætereaque adjecit hæc verba *ore roſeo: Fili, quis tantus dolor commovet* hanc *iram intractabilem! Cur furis? aut quem in* locum *tibi abiit cura noſtrarum* rerum? *Nonne prius quæres, ubi deſerueris patrem* tuum *Anchiſem, annis gravem? An ſuperſit uxor Creuſa, aut Aſcanius filius? quos omnes cingunt undique turmæ Græcorum; &, niſi mea ſollicitudo obſtitiſſet, jam ignis abſumpſiſſet, aut gladius hoſtilis interfeciſſet. Non vultus Helenæ Spartanæ tibi odioſus, aut* toties *incuſatus Paris; ſed Deorum ira delet hanc potentiam, et dejicit Trojam ex* alto *faſtigio. Vide: nam auferam omnem nubem, quæ effuſa tibi aſpicienti debilitat oculos mortales, et humida circum nigreſcit: tu ne ulla matris imperia metue, et ne abnuas obtemperare* ejus *mandatis. Illic ubi cernis moles proſtratas, et lapides avulſos lapidibus, et fumum undatim* ſurgentem *mixto pulvere*; illic *Neptunus ſuccutit fundamenta impulſa magno tridente, et convellit à radicibus totam urbem. Illic ferociſſima Juno occupat Scæas portas, et armata ferro* ac *furioſa vocat à navibus exercitum ſociorum. Jam, aſpice, Tritonia Pallas ſtetit in ſummis arcibus, reſplendens nube et torvo* capite *Meduſæ.*

NOTÆ.

600. *Hauſerit.*] De hac voce, pro *vulneraverit, occiderit*, Æ. 10. 314.

601. *Tyndaridis Lacænæ*, &c.] Helenæ, Tyndarei filiæ, Lacedæmoniæ, Æ. 1. 654. *Lacæna*, fœmininum, non à maſculino, *Lacænus*, ſed à *Lacon*, incola Laconiæ; ut à λέων, *leo*; λέαινα, *leæna*. De *Paride*, Æ. 1. 31.

610. *Neptunus muros*, &c.] Neptunum Virgilius Trojanæ urbi infeſtum facit, ob perjurium Laomedontis, qui Deum illum pactâ mercede fraudavit, poſtquam is cum Apolline muros urbis condidiſſet: G. 1. 502. Neptunus tamen apud Euripid. in prologo Troad. ait ſe Trojanis benevolum ſemper fuiſſe, ex quo muros eorum condiderat: ſed in fabulis incerta omnia. Aitque Servius Laomedontem Apollini & Neptuno pecuniam ad ſacra voviſſe, ac deinde ad murorum fabricam convertiſſe: unde fabula emanavit, Deos, & feciſſe muros, & regi offenſos fuiſſe. De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

612. *Scæas portas.*] Trojæ portas ſex fuiſſe ait Dares, *Antenorida, Dardanien, Iliam, Catumbriam, Trojanam, et Scæam.* Hæc nomen habuit, vel à σκαιὰ *ſiniſtra*, quod in ſiniſtra urbis parte eſſet: vel à σκήνωμα *tentorium, tabernaculum*; quod hic ſepulcrum eſſet Laomedontis: vel, juxta Strabonem l. 13. vox eſt Thracica, cujus ſignificatum non affert.

615. *Tritonia.*] Supra v. 171. *Pallas*, Æ. 1. 43.

616. *Nimbo.*] Servius explicat, *nube divina*: & puto circulum eſſe lucidum, huic ſimilem diademati, quo Divorum capita Chriſtiani præcingunt. Aitque Iſidorus l. 19. 31. *Nimbum*

Ipſe

Ipſe Jupiter ſuggerit Græcis animos & robur opportunum: ipſe commovet Deos adverſus arma Trojana. Fili, accelera fugam, & pone finem laboribus. Nuſquam te deſeram, & ducam te ſecurum ad paternam domum. Sic *locuta fuerat, & ſtatim abdidit ſe denſis tenebris noctis. Apparent horrenda ſpecies, & numina magna Deorum adverſa Trojæ. Tunc vero omne Ilium viſum eſt mihi recumbere in flammas, & Troja Neptunia à fundamentis ſubrui. Et quemadmodum quando in altis montibus ruſtici conantur certatim evellere veterem ornum, circumciſam ferro multiſque ſecuribus; illa diu minatur, & ramis tremens vacillat emoto cacumine: donec paulatim victa ictibus, poſtremùm inſonuit, & evulſa fecit ruinam in montibus. Deſcendo, ac ducente Venere elabor inter ignes & hoſtes*: eorum *arma permittunt* mihi *viam, et ignes retro abeunt. Sed poſtquam jam progreſſus ſum ad januam paterna domus, et veteres ædes; pater, quem cupiebam exportare primum in altos montes, et ad* quem *primum ibam, renuit protrahere vitam, et tolerare exilium*, poſt *everſam Trojam: et dicit, O vos, quibus ſanguis ætate vigens, et ſana vires ſtant propria firmitate: vos tentate fugam. Si ſuperi voluiſſent me proferre vitam, ſervaſſent mihi hanc domum: ſatis et pluſquam* ſatis eſt

Ipſe Pater Danais animos vireſque ſecundas
Sufficit: ipſe Deos in Dardana ſuſcitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori:
Nuſquam abero, & tutum patrio te limine ſiſtam.
Dixerat, & ſpiſſis noctis ſe condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna Deûm.
Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti ſummis antiquam in montibus ornum
Cum ferro acciſam crebriſque bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim; illa uſque minatur,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat:
Vulneribus donec paulatim evicta, ſupremum
Congemuit, traxitque jugis avulſa ruinam.
Deſcendo, ac ducente Deo flammam inter & hoſtes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Aſt ubi jam patriæ perventum ad limina ſedis,
Antiquaſque domos: genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam,
Abnegat excisâ vitam producere Trojâ,
Exiliumque pati. Vos ô quibus integer ævi
Sanguis, ait, ſolidæque ſuo ſtant robore vires;
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſervaſſent ſedes: ſatis una ſuperque

NOTÆ.

quoque dici *faſciolam tranſverſam ex auro, aſſutam in linteo, quod eſt in fronte fœminarum.* Qua voce uſus eſt Arnobius l. 2. *Laminas pertunderent aurium, imminuerent frontes nimbis.* Et Plautus in Pœnulo Act. 1. ſc. 2. v. 135. Meretricem vocat *nimbatam.*

Gorgone.] *Meduſa, Euryale, Sthenyo*, Phorci filiæ, apud inſulas Dorcadas in Æthiopico oceano regnaſſe dicuntur; *Gorgones* dictæ à γοργότης *ferocitas.* Ex his, cum *Meduſa* vim à Neptuno paſſa eſſet in Minervæ templo, Minerva capillos ejus mutavit in ſerpentes, quorum aſpectu homines in ſaxa vertebantur. Hoc deinde caput Perſeus, Jovis & Danaës filius, abſcidit auxilio Minervæ: quæ ſuum ipſi clypeum eam in rem commodavit ex ære politiſſimo, quo velut in ſpeculo reflexam capitis ſpeciem tuto aſpiceret: abſciſſum caput Minerva deinceps eidem ſuo clypeo ad terrorem impoſuit.

625. *Neptunia.*] A Neptuno condita, ſupra, v. 610.

626. *Ornum.*] *Ornus*, fraxinus eſt ſylveſtris & montana, *freſne ſauvage.*

632. *Deo.*] Dea Venere. Nam *Deus* communi genere aliquando ſumitur. Sic Lucanus, l. 2. 80. *Terribileſque Deos ſcelerum*, furias appellat. Sic Euripides in Troad. v. 948. τὴν θεὸν κόλαζε, *Deum objurga*, Venerem intelligit. Sic Demoſthenes in exordio orationis de Corona: Θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, *Deos precor cunctos et cunctas.*

642. *Una excidia.*] Cum olim ab Hercule Troja expugnata eſt. Æ. 3. 476.

Vidimus

Vidimus excidia, & captæ ſuperavimus urbi.
Sic ô ſic poſitum affati diſcedite corpus.
Ipſe manu mortem inveniam: miſerebitur hoſtis,
Exuviaſque petet: facilis jactura ſepulcri eſt.
Jampridem inviſus Divis & inutilis annos
Demoror, ex quo me Divûm pater atq; hominum
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat:
Nos contra effuſi lacrymis, conjuxque Creüſa,
Aſcaniuſque, omniſque domus: ne vertere ſecum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoq; & ſedibus hæret in iſdem.
Rurſus in arma feror, mortemq; miſerrimus opto.
Nam quod conſilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Speraſti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet urbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque tuoſque juvat: patet iſti janua leto.
Jamque aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me, per tela, per ignes,
Eripis? ut mediis hoſtem in penetralibus, utq;
Aſcaniumque, patremque meum, juxtaq; Creüſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais, ſinite inſtaurata reviſam
Prœlia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rurſus: clypeoque ſiniſtram
Inſertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iülum.

me *vidiſſe* jam *unum excidium, & ſatis ſuperfui captæ urbi. Abite ô* poſtquam ultimum *vale dixeritis meo cadaveri ſic depoſito. Ipſe reperiam mortem* propriâ *manu, aut hoſtis miſertus* mei me occidet, *& detrahet mihi ſpolia: leve eſt privari ſepulcro. Jamdudum odioſus Diis & inutilis traho vitam, ex quo pater Deorum & rex hominum afflavit me aurâ fulminis, & tetigit igne. Talia dicens perſtabat & manebat pertinax. Nos contra effuſi in fletus, & uxor Creüſa, & Aſcanius, & tota domus: ne pater vellet evertere omnia ſecum, & vim addere fato* nos *prementi. Abnuit* hoc, *& hæret in propoſito & loco eodem. Iterùm curro ad pugnam, & infeliciſſimus mortem appeto. Quod enim* aliud *conſilium, vel quæ ſors jam offerebatur? An ſperaſti, ô pater, me poſſe* hinc *exportare pedem, te deſerto? an tantum crimen exiit* ex *ore patris? Si placet Diis nihil ſupereſſe ex urbe tantâ, & ſi hoc fixum eſt* in eorum *mente, & delectat* eos *adjicere te ac tuos Trojæ* mox *perituræ; aperta eſt via ad hanc mortem. Et mox veniet Pyrrhus ex* effuſione *multi ſanguinis Priami; qui* novit *jugulare filium ante oculos patris, & patrem ante altaria. Haccine erat* cauſa, *ô alma mater, cur me inter arma, inter flammas ſervaviſti? ut videam hoſtem in mediis receſſibus* domûs; *& ut* videam *Aſcanium, & patrem meum, & Creüſam; occiſos alterum in alterius ſanguine! O famuli, arma, date arma: dies poſtremus invitat victos.* Permittite ut *redeam ad Græcos, permittite* ut *repetam pugnas renovatas: nullatenus moriemur hodie omnes abſque ultione. Tunc iterum induor armis: & accommodans inſerebam clypeum ſiniſtræ, & conferebam me extra domum. Ecce autem uxor amplectens pedes* meos *in* ipſo *aditu* domûs *hærebat, & proferebat* mihi *patri parvum Iulum.*

NOTÆ.

644. *Poſitum affati.*] Verba duo funebria. *Poſitum*, jacens, mortuum. Ovid. Heroid. 10. 124. *Nec poſitos artus unget amica manus. Affari:* morem notat Romanorum, qui ſtatim atque cadaver combuſtum aut ſepultum fuerat, antequam diſcederent, *vale* ter inclamabant.

649. *Fulminis afflavit*, &c.] Fulmen fere nunquam, niſi vento flante, impellitur: unde pingitur cum alis, & *Æ*. 8. 430. Cyclopes admiſcent fulmini radios *tres ignis & alitis Auſtri.* Anchiſes autem à quibuſdam dicitur oculis privatus, hic à Virgilio tactus fulmine, eo quod ſuos cum Venere amores evulgaviſſet: nec plane occiſus; ſed *afflatus tactuſque*, ac proprie *attonitus*, unde ſtuporem & debilitatem membrorum contraxit,

Si exis moriturus, & nos trahe tecum in omnes casus: *si vero* propter *experientiam* militarem *collocas aliquam spem in pugna, defende primo hanc domum, cui parvus Iulus, cui pater tuus* relinquuntur; *cui relinquor ego olim vocata uxor tua. Talia inclamans implebat gemitu totam domum. Cum repentinum & dictu admirabile prodigium apparuit. Nam inter complexus & oscula tristium parentum, ecce levis apex visus est è summo capite Iuli emittere lucem, & flamma innocua molli attactu delibare capillos* ejus *& nutriri circa tempora. Nos timidi* cœpimus *currere* præ *metu, & agitare capillos accensos, et extinguere aquâ sacrum ignem. Sed pater Anchises gaudens erexit oculos ad astra, et protulit manus ad cœlum cum his verbis: Jupiter omnipotens, si placaris ullis precibus, intuere nos, hoc solum* petimus: *et si religione meremur* aliquid, *præterea fer opem, ô pater, et confirma hæc auspicia. Vix senex ea dixerat, et repentino sonitu tonuit* ad *sinistram* partem; *et stella protrahens facem, cadens è cœlo per tenebras, cucurrit multo cum lumine. Videmus hanc* stellam *cadentem supra summa fastigia domus, se manifestam abdere in sylva Idæa, et designantem iter: tum trames longo tractu emittit fulgorem, et circum undique loca fumant sulfure.*

Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum: 675
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum: cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor.
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cum subitum dictuq; oritur mirabile monstrũ. 680
Namque manus inter mœstorumq; ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, tractuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes. 686
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
Juppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos, hoc tantum: &, si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore 692
Intonuit lævum, & de cœlo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti, 695
Cernimus Idæâ claram se condere sylvâ,
Signantemque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, & late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Affaturque Deos, & sanctum sidus adorat: 700
Jam jam nulla mora est: sequor, &, quà ducitis,
Dii patrii servate domum, servate nepotem. [adsum.
Vestrum hoc auguriũ, vestroq; in numine Troja est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille, & jam per mœnia clarior ignis 705

Tunc vero pater expugnatus convertit se ad cœlum, et alloquitur Deos, et adorat stellam, aitque: *Nunc nunc nulla est mora: sequor, et vado, qua ducitis. Ô Dii patrii custodite domum, custodite nepotem. Omnen hoc vestrum, et Troja* est *in vestra potestate. Equidem cedo, nec abnuo, ire tibi sociùs, ô fili. Ille locutus fuerat: et jam flamma clarius* crepitans *auditur per urbem,*

NOTÆ.

683. *Apex.*] Summa pars pilei. Nam ex Servio Danielis, qui Suetonium citat, tria erant pileorum genera, quibus sacerdotes utebantur: *apex, tutulus, galerus. Galerus*, pileum erat ex pelle hostiæ cæsæ: *tutulus*, pileum lanatum, in metæ formam: *apex*, pileum sutile, circa medium virgâ eminente, cui lana circumligata erat; nomen ab antiqua voce *apio* vel *apo*, ab ἅπτω *ligo*.

693. *Intonuit lævum.*] De siniſtro fulmine prospero, & hujus vocis, *lævum*, ambigua significatione, fuse, Ecl. 1. 16. De *stellis* quæ cadere videntur, & accensis in media aëris regione siccis exhalationibus, G. 1. 365.

696. *Idæa sylva.*] Infra v. 801.

698. *Sulfure.*] Fulmina enim sulfuris odorem habere dicuntur.

703. *Augurium.*] Proprie est consultatio avium ad futura prænoscenda, tamen ad alia omnia futuri omina transfertur. Nomen ab *avium* vel *gestu*, vel *garritu*, vel *gustu*: quia hujus artis ministri spectabant, quomodo aves se gererent in volatu; quomodo garrirent; quomodo offam oblatam gustarent. De *Numine*, Æ. 1. 137.

Auditur,

Auditur, propiuſque æſtus incendia volvunt.
Ergo age, chare pater, cervici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris: nec me labor iſte gravabit.
Quo res cunq; cadent, unum & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit: mihi parvus Iülus
Sit comes, & longe ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templumque vetuſtum
Deſertæ Cereris: juxtaque antiqua cupreſſus,
Relligione patrum multos ſervata per annos.
Hanc ex diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu genitor, cape ſacra manu, patrioſque Penates.
Me bello è tanto digreſſum & cæde recenti,
Attrectare nefas: donec me flumine vivo
Abluero.

Hæc fatus, latos humeros ſubjectaque colla
Veſte ſuper, fulvique inſternor pelle leonis,
Succedoque oneri: dextræ ſe parvus Iülus
Implicuit, ſequiturque patrem non paſſibus æquis.
Pone ſubit conjux. Ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant

& incendium propius ſpargit calorem. Age igitur, ô dilecte pater; imponaris noſtro collo, ipſe portato te humeris: nec iſtud pondus me premet. Quocunque res abeant, unum & idem utrique periculum, una ſalus erit. Parvus Iulus mihi ſit comes, & uxor eminus ſequatur veſtigia. Vos ô famuli, defigite mentibus veſtris ea *quæ dicam. Occurrit exeuntibus ex urbe colliculus, & antiquum templum Cereris deſertam: et prope vetuſta cupreſſus, ob majorum reverentiam ſervata per multos annos. Veniemus in hunc eundem locum per varias* vias. *Tu pater accipe manu res ſacras, & patrios Deos. Non licet me, redeuntem è tanta pugna & recenti ſtrage, tangere* eos: *donec me lavero purâ aquâ. Hæc locutus tegor veſte, & pelle ruſi leonis* circa *latos humeros collumque ſubmiſſum; & ſubeo onus: parvus Aſcanius adhæſit* meæ *dexteræ, & ſequitur* me *patrem paſſibus non æqualibus. Uxor juxta ſequitur. Vadimus per obſcura loca: Et me, quem nulla ſpicula immiſſa*

NOTÆ.

714. *Cereris.*] *Ceres* fuit Saturni & Opis filia, frugum repertrix, G. 1. 39.

717. *Penates.*] Deos domeſticos: qui cum in interiore domo colerentur, ita dicti ſunt à nomine *penus*; quæ ſunt res neceſſariæ, in intima domus parte ſervatæ: ut ab *optimus, magnus*; *optimas, magnas*; *optimates, magnates*; ita à *penus, penas, penates*. Quinam illi eſſent, ambigitur. Alii, *Jovem, Junonem*, ac *Minervam*, fuiſſe aiunt: Alii *Neptunum* & *Apollinem*: alii *Cælum* ac *Terram*: Arnobius Deos *conſentes* ſeu *complices*, quorum numerum ac nomina ignota fuiſſe docet. Dionyſius Halicarn. l. 1. refert ex Timæo caducea fuiſſe ærea, & ferrea, Trojanamque terram fictilem. Hos tamen ait ſe Romæ in templo vidiſſe, forma duorum juvenum haſtatorum, habitu ſedentium. Hi tamen *Caſtor* & *Pollux* eſſe non poſſunt, cum fratres eſſent Helenæ; Penates vero multo antiquiores. Hos Dardanus è *Samothracia*, inſula contra Thraciam, advexiſſe cum Palladio dicitur, & Trojæ collocaſſe; unde Æneas eos in Italiam detulerit. Porro unde Penates acceperit Æneas, dubium videri poteſt. An vere Hectoris umbra è locis, ubi ſervabantur, ipſi detulerit, ut dictum eſt, v. 297. An ſimiles domi habuerit eorum ſtatuas, quas Anchiſæ patri commiſerit. An cum Palladio à Diomede acceperit, ut vidimus v. 166. An Æneas, per incendii tumultum ingreſſus arcem, eos inde extulerit: ut ait Halicarnaſſeus, negare tamen videtur Virgilius. *Lares* vero, Dii etiam fuerunt domeſtici; ut Ovidio placet, Mercurii & Laræ, ſive Larundæ, filii; juxta Plautum, caninâ ſpecie efformabantur: juxta Plutarchum, caninâ pelle tantum induebantur, propter fidam cuſtodiam domus. Exiſtimo cum Apuleio *Lares* eſſe ipſas animas parentum, qui, quod olim in ipſa domo ſepulturæ mandarentur, curare ſemper familiam putabantur ſuam: unde erat *Lar familiaris*: & *Lars* vox eſt Etruſca, quæ *populi principem* ſignificat. In eoque diſtinguo *Penates* à *Laribus*: quod *Penates* divinâ eſſent origine, *Lares* humanâ. De *Larium* cultu, Æ. 3. 177.

719. *Flumine vivo.*] Mos fuit veterum, ut nunquam aut attrectarent ſacra, aut ad ſacrificium offerendum accederent, niſi lotis manibus, aliquando capite, quandoque etiam toto corpore: præſertim ſi cæde aliquâ, aut funere, aut impuro uſu fœdi eſſent. Lotio fiebat, non ſtagnanti, aut pluviali torrentique aquâ; ſed vivâ ac perenni, qualis eſt fontium ac fluminum: ſive in ipſo flumine, per immerſionem; ſive aquâ inde hauſtâ, per ſolam effuſionem.

725. *Opaca locorum.*] Opaca loca: ſupra v. 332.

Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graii;
Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitiq; oneriq; timentem.
Jamq; propinquabam portis, omnemq; videbar
Evaſiſſe viam; ſubito cum creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus: genitorq; per umbram
Proſpiciens: Nate, exclamat, fuge nate: propin-
Ardentes clypeos atq; æra micantia cerno. [quant:
Hic mihi neſcio quod trepido male numen amicũ
Confuſam eripuit mentem. Namq; avia curſũ
Dum ſequor, & notâ excedo regione viarum:
Heu! miſero conjux fatone erepta Creüſa
Subſtitit, erravitne via, ſeu laſſa reſedit,
Incertum: nec poſt oculis eſt reddita noſtris.
Nec priùs amiſſam reſpexi, animumque reflexi;
Quàm tumulum antiquæ Cereris, ſedemq; ſacratam
Venimus: hic demum collectis omnibus una
Defuit, & comites natumque virumque fefellit.
Quem non incuſavi amens hominumq; Deorumq;?
Aut quid in everſa vidi crudelius urbe?
Aſcanium, Anchiſenq; patrem, Teucroſq; Penates
Commendo ſociis, & curvâ valle recondo.
Ipſe urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renovare omnes, omnemq; reverti
Per Trojam, & rurſus caput objectare periclis.
Principio muros, obſcuraque limina portæ,
Quà greſſum extuleram, repeto: & veſtigia retro
Obſervata ſequor per noctem, & lumine luſtro.
Horror ubique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.
Inde domum, ſi forte pedem, ſi forte tuliſſet,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne tene-
Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia vento [bant.
Volvitur, exuperant flammæ, furit æſtus ad auras.
Procedo ad Priami ſedes, arcemque reviſo.
Et jam porticibus vacuis, Junonis aſylo,

neque conferti Græci ex hoſtili exercitu antea turbabant; nunc omnes flatus terrent, omne murmur ſollicitat ancipitem, & æqualiter metuentem comiti & oneri. Et jam accedebam ad portas, & videbar exceſſiſſe ex omnibus viis: cum repente frequens ſtrepitus pedum viſus eſt allabi ad aures: & pater per noctem intuens vociferatur: Fili, fuge fili: appropinquant: video fulgentes clypeos, & arma area ſplendentia. Tunc neſcio quis Deus inimicus abſtulit mihi timenti turbatam mentem. Nam dum currendo quæro loca *à viis* remota, *& recedo è ſpatiis cognitis itinerum: heu! Creüſa uxor ſubſtitit: dubium eſt, an fato ablata* mihi *miſero, an aberraverit ab itinere, an feſſa ſederit: nec deinde reſtituta eſt oculis meis. Neque vidi* eam eſſe *amiſſam, aut adverti mentem: priùs quàm perveniſſemus ad collem vetuſtæ Cereris, & templum, ſacrum: hic denique congregatis cæteris, ſola defuit, & fruſtrata eſt comites, & filium, & maritum. Quem non accuſavi Deorum & hominum, inſanus! aut quid vidi durius in ruina urbis? Commendo ſociis Aſcanium, & Anchiſen, & Trojanos Deos, eoſque occulto in humili valle. Ego redeo in urbem, & tegor armis nitentibus. Deliberatum eſt renovare omnes caſus, & redire per omnem Trojam, & iterum objicere caput periculis. Primum reviſo muros, & limina obſcura portæ* urbis, *quà exportaveram pedem: & retro relego veſtigia notata in tenebris, & quæro oculis. Ubique horror, & ſimul ipſum ſilentium terret mentem. Inde redeo domum,* ut viderem *an fortaſſe retuliſſet gradum* illuc. *Græci invaſerant, & occupabant totam domum. Continuò ignis vorax fertur* vi *ventorum ad ſupremum cacumen: flammæ ſupra aſſurgunt, ardor ſævit in aërem. Progredior ad regiam Priami, & repeto arcem. Et jam in porticibus deſertis, & templo Junonis,*

NOTÆ.

754. *Lumine luſtro.*] Vel luce ex flammis ardentis patriæ, ut vult Donatus: & vero dixerat v. 312. *Sigea igni freta lata relucent.* Vel oculis: *lumen* enim hoc ſenſu, etiam ſingulari numero dicitur: Æ. 12. 220. *Aram Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus.*

760. *Priami ſedes, arcemque.*] Duo ſunt loca diverſa, ut diximus v. 322.

761. *Vacuis.*] Non à Græcis, qui multi ibi erant; ſed à civibus ac defenſoribus.

Junonis aſylo.] *Aſylum* ἄσυλον, ab *a* privativo & σύρειν *trahere*, σῦλα *ſpolium*: quia qui ad

Cuſtodes

Cuſtodes lecti Phœnix & dirus Ulyſſes
Prædam aſſervabant: huc undique Troïa gaza
Incenſis erepta adytis, menſæque Deorum,
Crateresque auro ſolidi, captivaque veſtis
Congeritur: pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circum.
Auſus quinetiam voces jactare per umbram
Implevi clamore vias: mœſtuſque Creüſam
Nequicquam ingeminans, iterumq; iterũq;vocavi.
Quærenti, & tectis urbis ſine fine furenti,
Infelix ſimulacrum atque ipſius umbra Creüſæ
Viſa mihi ante oculos, & notâ major imago.
Obſtupui, ſteteruntq; comæ, & vox faucibus hæſit.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum inſano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? non hæc ſine numine Divûm
Eveniunt: nec te comitem aſportare Creüſam
Fas, aut ille ſinit ſuperi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, & vaſtũ maris æquor arandũ.
Ad terram Heſperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque, & regia conjux
Parta tibi: lacrymas dilectæ pelle Creüſæ.
Non ego Myrmidonũ ſedes Dolopumve ſuperbas

cuſtodes electi Phœnix & crudelis Ulyſſes ſervabant ſpolia: in *hunc* locum *undique cumulantur divitiæ Trojanæ, ſublatæ è receſſibus combuſtis, & menſæ Deorum, & pocula ſolida* ex *auro, & veſtimenta capta: pueri & timidæ matres longa ſerie ſtant circum. Imo etiam auſus emittere voces inter tenebras, replevi vicos clamoribus, & triſtis fruſtra repetens Creüſam rurſus & rurſus appellavi. Miſera ſpecies & umbra ipſius Creüſæ, & figura grandior* quàm eâ quæ erat *cognita, apparuit præ oculis mihi veſtiganti, & ſine fine dolenti per domos urbis. Obſtupui, & capilli obriguerunt* mihi, *& vox hæſit* in *gutture. Tunc ſic* cœpit *me alloqui, & auferre ſolicitudinem his verbis: Quid tantum prodeſt vacare immodico dolori, ô chare marite? iſta non contingunt abſque voluntate Deorum: nec fatum, aut ille rex ſummi cæli, permittunt te auferre* hinc *ſociam Creüſam. Tu percurſurus es longa exilia, et immenſum ſpatium maris. Pervenies ad terram Italicam, ubi Tybris Lydius volvitur pacato curſu inter pingues agros populorum. Illic parata eſt tibi fortuna proſpera, et regnum, et uxor, regis* filia: *depone dolorem ob charam Creüſam* conceptum. *Ego non videbo ſuperbas regiones Myrmidonum aut Dolopum,*

NOTÆ.

illud confugiſſet, inde trahi aut ſpoliari non poterat. Idque jus ſylvis quibuſdam, ſed præcipue templis tributum eſt. De *Phœnice*, Achillis rectore, ſupra, v. 7. De *Ulyſſe*, Ibid. De *gaza*, Æ. 1. 123. De *crateribus*, poculis, Ecl. 5. 68.

772. *Creüſa.*] Æneæ uxor fuit, mater Aſcanii, filia Priami & Hecubæ. Scriptores Æneæ infeſti hanc ab Æenea occiſam volunt, ex pactione cum Græcis: ne quid ex Priami ſanguine ſupereſſet. Virgilius fingit à Cybele fuiſſe retentam: ne quid eſſet impedimenti, quominus Æneas, aut à Didone adoptaretur, aut à Lavinia aſſumeretur in virum.

777. De *numine.*] Voluntate Deorum, Æ. 1. 137. De *Olympo*, Theſſaliæ monte, qui pro cœlo ſumi ſolet, Ecl. 5. 56.

780. *Maris æquor arandum.*] *Æquor*, eſt quælibet æqua planities, ſive terræ, ſive maris, ſive etiam ſpeculi: unde Æ. 7. 781. *Æquore campi exercebat equos.* Hic *maris æquor.* Lucretius l. 4. 105. *Reddunt ſpeculorum ex æquore viſum. Arandum.* Ducta metaphora ab agris: ſicut Æ. 5. 158. *Sulcant vada ſalſa carina.* Eſt enim *ſulcus*, longus ille tractus, quem vomer inter arandum excavat.

781. *Heſperiam.*] Duplex eſt, *Hiſpania*, & *Italia*; hic *Italia*: Æ. 1. 534. *Tybris*, Italiæ fluvius, de quo Æ. 8. 330. *Lydius* dicitur, quia Tuſcos, ſive Etruſcos, à Latio dividit. Tuſci autem etiam *Tyrrheni* dicti ſunt à Tyrrheno, filio Atyos, qui Atys, Herculis & Omphales filius, Lydiæ rex, in Aſia minore, cum regio fame laboraret, ſorte inter filios jacta, *Lydum* regni ſucceſſorem habuit, *Tyrrhenum* è regno emiſit ad condendam coloniam: quam poſt varios tandem errores, in Italia ad ſuperiorem Tybris ripam collocavit: quare Etruſci & Tyrrheni è *Lydia* oriundi ſunt. De *agmine*, pro impetu, G. 3. 423. De *Myrmidonibus* ac *Dolopibus* ſupra, v. 7.

Aſpiciam, aut Graiis ſervitum matribus ibo:
Dardanis, & Divæ Veneris nurus.
Sed me magna Deûm genetrix his detinet oris.
Jamque vale, & nati ſerva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem & multa volentem
Dicere deſeruit, tenueſque receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Sic demum ſocios conſumptâ nocte reviſo.
Atque hic ingentem comitum affluxiſſe novorum
Invenio admirans numerum: matreſque, viroſque,
Collectam exilio pubem, miſerabile vulgus:
Undique convenere, animis opibuſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem: Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum: nec ſpes opis ulla dabatur.
Ceſſi, & ſublato montem genitore petivi.

nec ibo miniſtratum matribus Græcis: cum ſim *è Dardani* ſanguine, *et nurus Deæ Veneris. Sed magna mater Deorum retinet me in his regionibus. Nunc igitur vale, & retine amorem filii noſtri. Poſtquam protulit hæc verba, reliquit* me *plorantem & volentem loqui plurima, et evanuit in aëvem levem. Tunc ter conatus* ſum *injicere brachia collo* ejus; *ter ſpecies fruſtra apprehenſa abiit è manibus, ſimilis levi vento, & ſimilis vago ſomno. Denique tranſacta nocte ſic redeo ad ſocios. Et illic reperio admirans magnam multitudinem novorum ſociorum adveniſſe, & matres, & viros, juventutem congregatam ad fugam, & plebem miſerandam. Undecunque concurrerunt, parati & voluntate & facultatibus, in quaſcunque terras velim* eos *ducere mari. Et jam Lucifer oriebatur è cacuminibus ſummæ Idæ, & inchoabat diem: & Græci occupabant clauſos aditus portarum: nec offerebatur ulla ſpes auxilii. Ceſſi, et patrem ferens conſcendi montem.*

NOTÆ.

787. *Dardanis*, &c.] Quia Priami filia, è Dardano oriunda. Vide ſtemma, G. 3. 35.

788. *Magna Deûm genetrix.*] *Cybele*, de qua, ejuſque ſacris, Æ. 3. Quomodo autem Creüſam detinet? Senſus eſt: Creüſam in Idæos famulatum ejus choros adſcitam eſſe; & immortalitate donatam, quali Nymphæ fruebantur.

801. *Lucifer Idæ.*] Significat *Idam* montem ad orientem fuiſſe Trojæ, unde *Lucifer*, ſtella Veneris, ante Solis ortum primo appareret. *Ida* quippe per Troadem univerſam ſparſa eſt in varios montes: quorum pars ſeptemtrionalis, ad Propontidis litus: pars occidentalis, ad Helieſpontum; pars meridionalis, ad ſinum Adramyttenum maris Ægæi, pertinet. Imminebat Trojæ ad orientem, ibidemque Paris de tribus Deabus judicium tulit. Fœminini generis eſt *Ida* contra regulam communem. De *Lucifero*, Ecl. 6. 86. Ait Varro ſtellam illam Veneris ab Ænea ſemper viſam eſſe, donec ad agrum Laurentem venerit: quo tempore videri tandem ab eo deſiit.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER III.

ARGUMENTUM.

PERGIT Æneas enarrare Didoni casus suos, quorum altera pars hoc libro continetur, nempe navigatio. Æneas incensâ Trojâ, classe viginti navium ad urbem Antandrum clam fabricatâ, defertur in Thraciam, ubi cum urbem conderet, territus prodigio casi à Polymnestore rege Polydori, navigat in insulam Delum, consulturus oraculum Apollinis: à quo monitus ut antiquam matrem *exquireret, Anchisa interpretatione Cretam esse insulam ratus, Trojanæ gentis originem, eo contendit, urbemque novam edificat. At inde peste depulsus, monitus in somnis à Diis Penatibus, Italiam vera esse Trojanorum cunabula, Italiam petit. In itinere actus tempestate in insulas Strophades, infestas habet Harpyias: quarum ex una audit se non prius in Italia fixurum sedes, quam fame coactus fuerit mensas absumere. Hinc delatus ad Actium promontorium, ibi ludos celebrat. Tum in Epirum appulsus, Andromachen reperit, jam Heleni uxorem, et mortuo Pyrrho in Chaonia Epiri parte regnantem. Audit ab Heleno, rege eodem ac vate, sedem sibi à Diis in Italia paratam: eo loco, ubi suem albam inveniret triginta fœtus enixam. Admonetur ab eodem, ne in proxima Italiæ parte considat, Græcorum metu, qui ventis eo disjecti fuerant: tum ne Siculum trajiciat fretum, metu Scyllæ et Charybdis: sed deflexo ad occasum cursu Siciliam circumeat. Igitur relictâ Epiro, Tarentum, quæ in vicina Italiæ ora est, et Siciliæ partem Ætna monti proximam prætervectus: hinc supplicem recipit Achæmenidem, socium Ulyssis, ab eoque de feritate Cyclopum edoctus, observatis omnibus Heleni præceptis, tandem Drepanum, occidentalem Siciliæ portum, obtinet: ubi moritur Anchises. Atque hinc mediâ æstate solvens Æneas in Italiam, tempestate in Africam ejicitur. Et hic finis est narrationis.*

POstquam res Asiæ Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditq; superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;

INTERPRETATIO.
Postquam placuit Diis destruere potentiam Asiæ, et populum Priami; et postquam
nobile Ilium cecidit, et tota Troja à Neptuno munita fumat à fundamentis:

NOTÆ.

1. *Res Asiæ.*] Minoris, cujus magna pars est utraque Phrygia, major & minor, Priamo subdita. Æ. 1. 385.

2. *Immeritam.*] Nam perfidia Laomedontis in Neptunum & Apollinem, & crimen Paridis in Junonem ac Minervam, non debuere tanto populo creare perniciem. Æ. 1. 31. Æ. 2. 610.

3. *Ilium---Neptunia Troja.*] Per *Ilium*, arx; per *Trojam*, urbs significatur. *Ilium* dicitur à Virgilio tantum neutro genere: ab Horatio, *Ilios* fœminino: ab Ovidio *Ilion* etiam fœminino, communi urbium genere.

impellimur ominibus Deorum petere exilia remota, & regiones vacuas; & fabricamus naves prope ipſam Antandrum, & prope montes Idæ Phrygiæ: dubii, quem in locum fata nos mittant, ubi permittatur manere: & colligimus ſocios. Vix prima æſtas inceperat: & jam pater Anchiſes imperabat nos *dirigere vela*, quo *fata* vellent. *Tunc lugens deſero litora patriæ, & portus, & arva, ubi Troja ſita fuit. Abeo exul per mare, cum ſociis, & nato,* cum *Penatibus, & magnis Diis. Terra Martia ſpatioſis agris longe habitatur*, quam *Thraces colunt, ſubjecta olim bellicoſo Lycurgo: vetus hoſpitium Trojanorum, & cujus Dii* erant *conjuncti* noſtris, *dum felices fuimus. Illuc navigo, et in ſinuoſo litore ſtatuo primos muros, appulſus fatis adverſis: et nomen* civibus *facio Æneadas, de meo nomine. Offerebam ſacrificia matri Veneri, et Diis auctoribus operis inchoati:*

Diverſa exilia, & deſertas quærere terras,
Auguriis agimur Divûm: claſſemque ſub ipſa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ:
Incerti quo fata ferant, ubi ſiſtere detur.
Contrahimuſque viros. Vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans, portuſque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit: feror exul in altum,
Cum ſociis, natoque, Penatibus, & magnis Diis.
Terra procul vaſtis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo:
Hoſpitium antiquum Trojæ, ſociiq; Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis:
Æneadaſque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, Diviſque ferebam
Auſpicibus cœptorum operum: ſuperoq; nitentem

NOTÆ.

5. *Auguriis.*] Hectoris admonitu, Æ. 2. 295. flammâ, quæ verticem Aſcanii lambebat, v. 681. curſu ſtellæ cadentis, & lævo fulmine, v. 694. ſermone ultimo Creüſæ. v. 781.

6. *Antandro.*] *Antandros*, urbs eſt Phrygiæ minoris, nunc *S. Dimitri*, ad ſinum Adramyttenum, & litus Ægæi maris: ſub radices Idæ, ubi copia erat arborum ad navalem ſtructuram, & latebroſi ſinus procul à conſpectu Græcorum. De *Ida* monte, Æ. 2. 801.

7. *Incerti quo fata ferant.*] Tamen Creüſa monuerat, Æ. 2. 781. in Heſperia ad ripas Tybris ſedes eſſe futuras. Ergo, vel non credidit inani Creüſæ ſimulacro; vel illud Creüſæ vaticinium ex iis eſt locis, quos Virgilius emendare debuiſſet.

8. *Æſtas.*] Nam Troja ſub finem veris capta eſt, ut diximus Æ. 2. 340. Et in ædificanda viginti navium claſſe aliquantum ſane temporis abiit.

12. *Penatibus et magnis Diis.*] *Magni* ſunt Jupiter, Juno, Mars, &c. communes Dii: *Penates*, domeſtici, nec nominati, Æ. 2. 717.

13. *Procul.*] Thracia tamen à Troade non diſtinguitur niſi anguſtiſſimis faucibus Helleſponti, *les Dardanelles*. Igitur *procul*, non eſt *longe diſſita*; ſed quæ *longe lateque colitur*, latiſſima enim eſt Thracia. *Mavortia* dicta, quia Mars in ea natus eſt. Ecl. 6. 30. & 9. 12.

14. *Thraces arant.*] Relativum *quam* ſuppreſſit more ſuo: ſic Æ. 1. 16. *Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni. Thracia*, ampla Europæ regio olim duas in partes diviſa, in Thraciam cis Rhodopen, & trans Rhodopen montem. *Romania* dicta deinde eſt, cum in eam Conſtantinus Romanum Imperium tranſtulit. Ejus caput *Conſtantinopolis*: termini, à ſeptentrione & occidente, Bulgaria; à meridie, mare Ægæum; ab oriente, Helleſpontus, Propontis, & Pontus Euxinus.

Lycurgo.] Thraciæ rex fuit, Dryantis filius, qui Baccho infeſtus ipſum fugere compulit in inſulam Naxum, & vites Thraciâ totâ ſuccidi juſſit: quas cum ipſe ſuccideret, dicitur Dei ultione in furorem actus ſibi crura amputaſſe. *Regnata.*] Paſſive dixit: ut Æ. 6. 770. *Regnandam acceperit Albam*: & Horat. Od. l. 2. 6. 11. *Regnata Laconi rura Phalanto.*

15. *Sociique Penates.*] Nam Polymneſtor, Thraciæ rex, conjugem habuerat Ilionem, filiam Priami. De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

18. *Æneadas.*] Urbem vocat Mela l. 2. 2. *Ænos*: inter oſtia Hebri & Cherſoneſum: confirmatque Plinius, cum ait ad eam urbem eſſe Polydori tumulum: l. 4. 11. Nunc etiam dicitur *Eno. Dionææ matri*, Veneri, filiæ Jovis & Dionæ, Æ. 1. 260.

Cœlicolûm

Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea ſummo
Virgulta, & denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi, viridemque ab humo convellere ſylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum & dictu video mirabile monſtrum.
Nam, quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, geliduſque coit formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum convellere vimen
Inſequor, & cauſas penitus tentare latentes:
Alter & alterius ſequitur de cortice ſanguis.
Multa movens animo Nymphas venerabar agreſtes,
Gradivumque patrem, Geticis qui præſidet arvis,
Rite ſecundarent viſus, omenque levarent.
Tertia ſed poſtquam majore haſtilia nixu
Aggredior, genibuſque adverſæ obluctor arenæ:
Eloquar, an ſileam? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures:
Quid miſerum, Ænea, laceras? jam parce ſepulto,
Parce pias ſcelerare manus: non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, & jaculis increvit acutis.

& immolabam in litore taurum pinguem ſummo regi cœleſtium. Forte tumulus prope erat, quo in *ſummo erant frutices cornei, & myrtus aſpera multis haſtilibus. Acceſſi* ad tumulum, *& conatus abrumpere è terra ramos virides, ut tegerem altaria ramis* illis *folioſis; video prodigium tremendum & mirabile dictu. Nam quæ arbor primo eruitur è terra fractis radicibus, ex hac defluunt guttæ nigri ſanguinis, & tingunt terram ſanie. Frigidus tremor agitat meum corpus, & ſanguis metu gelidus congregatur* ad cor. *Iterum pergo extirpare virgam flexilem alterius* arboris, *& explorare cauſas occultas: & niger ſanguis fluit ex alterius cortice.* Ego *volvens mente plurima, orabam Nymphas ſylveſtres, & patrem Martem, qui præeſt campis Thraciæ,* ut *bene proſpera redderent viſa, & averterent* malum *augurium. Sed poſtquam majore conatu acceſſi ad tertios ramos, & genibus obnixus ſum* contra *terram oppoſitam: dicam, an tacebo? flebilis gemitus auditur* ab *intimo tumulo, & vox emiſſa pervenit ad aures: Cur diſcerpis miſerum, ô Ænea? abſtine à ſepulto, cave polluere religioſas manus* tuas: *Troja non me produxit alienum tibi: ſanguis hic non fluit è trunco. Heu fuge regionem crudelem, fuge litus avarum.* Ego *enim* ſum *Polydorus: multitudo* telorum *ferreorum obruit hic* me *confixum, & crevit* in *acuta haſtilia.*

NOTÆ.

21. *Taurum.*] Dicunt interpretes, ex Atteio, non licuiſſe immolare Jovi *taurum, vervecem, arietem*: adduntque ideo non acceptum fuiſſe ſacrificium Jovi, ſecutumque ſtatim eſſe Polydori prodigium. Malim tamen dicere tunc temporis non ita diſtinctas fuiſſe religionum rationes: taurumque etiam Jovi placuiſſe, ut probat hic multis exemplis Cerdanus.

22. *Tumulus.*] Et editiorem locum, & ſepulcrum ſignificat. *Cornea*, ex arbore *corno, cornouiller*: de qua G. 2. 34. De *Virgultis*; Ibid. 21. De *Myrto*, Ecl. 2. 54. De *ſylva*, pro qualibet multitudine, G. 1. 152.

34. *Nymphas agreſtes.*] Hamadryadas, Ecl. 2. 46. Cum enim hæ unà cum arboribus vivant & occidant; dubitabat num eſſet earum ſanguis.

35. *Gradivum----Geticis.*] *Gradivus* Mars nominatur, à κραδαίνω, *vibro*. *Getæ*: populi Daciæ, Thraciæ tamen annumerati ob viciniam. G. 2. 115. De *Marte*, E. 9. 12.

36. *Secundarent viſus.*] *Viſus*, pro *viſa*. Notatque Cerdanus, *ſecundarent*, proprie dictum: nam poſt adverſum omen, cum repeteretur novum, ſi hoc proſperum erat, primum deſtruebat, vocaturque *ſecundum*; ſi rurſus adverſum erat, vocabatur *alterum*.

42. *Scelerare manus.*] Violatione ſepulcri: quæ religio ſancta ſemper fuit.

45. *Hic confixum*, &c.] Euripides tamen in Hecuba v. 700. ait à Polymneſtore cæſum, & in mare projectum, ad illud litus ejectum eſſe, quo Græci è Troja domum repetentes appulſi erant: ibique ab Hecuba matre fuiſſe agnitum:

Tum

Tunc autem obſtupui, oppreſſus dubiâ formidine ſecundum *animum, & capilli obrigeſcerunt, & vox ſtetit in gutture. Olim miſer Priamus clam miſerat regi Thraciæ hunc Polydorum educandum cum ingenti copia auri: cum jam male ſperaret de armis Trojæ, & videret urbem premi obſidione. Ille* Polymneſtor, *poſtquam potentia Trojanorum imminuta* eſt, *& fortuna abiit* ab iis; *converſus ad partes Agamemnonis & exercitum victorem, violat jura omnia, jugulat Polydorum, & per vim rapit aurum* ejus. *Quid non cogis corda hominum* facere, *ô execranda cupiditas divitiarum? Poſtquam timor abiit è membris meis, renarro prodigia Deorum electis principibus populi, & primum patri* meo, *& peto quis ſit eorum ſenſus* ea de re. *Idem* eſt *omnibus conſilium, abire ex impia regione, deſerere funeſtatum hoſpitium, & præbere vela ventis. Itaque apparamus exequias Polydoro, & multum*

Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſteteruntq; comæ, & vox faucibus hæſit.
Hunc Polydorum auri quondã cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi: cum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obſidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna receſſit;
Res Agamemnonias victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? Poſtquam pavor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumq; parentem,
Monſtra Deûm refero; & quæ ſit ſententia, poſco.
Omnibus idem animus, ſceleratã excedere terrã,
Linquere pollutũ hoſpitiũ, & dare claſſibus Auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro funus, & ingens

NOTÆ.

& in ultionem ſceleris Polymneſtora occæcatum à Trojanis mulieribus, eâdem Hecubâ duce, quæ remotum in locum eum abduxerat ſpe detegendi theſauri. Aliter etiam narrat Hyginus: Nempe Polydorum admodum infantem in Thraciam miſſum: ab Ilione ſorore, Polymneſtoris uxore, ſuppoſitum eſſe pro Deiphilo, Polymneſtoris filio, ſed ex alia uxore; ut tutius Græcos lateret: atque ita Deiphilum ab inſcio patre occiſum deinde fuiſſe, non Polydorum.

54. *Agamemnonias.*] Agamemnon, Atrei Mycenarum regis filius, Menelai Spartani regis frater, rex ipſe Mycenarum, ad expeditionem Trojanam dux electus totius Græciæ, unde *rex regum* à poëtis appellatur: capta Troja Caſſandram filiam Priami captivam ſibi habuit, amavitque; ac reverſus in patriam, occiſus eſt cum eadem Caſſandra in convivio, inſidiis Clytæmneſtræ uxoris, ab Ægiſtho adultero, Thyeſtis filio, qui Thyeſtes Atrei frater fuerat. At Oreſtes Agamemnonis filius, in ejus ultionem, & Ægiſthum & matrem Clytæmneſtram interfecit.

57. *Sacra.*] *Execranda*: vox frequens apud veteres: ab iis ducta qui *devovebantur, ſacrabantur, et addicebantur* morti pro publicis delictis; ita ut impune occidi poſſent. Sic devovebatur apud Maſſilienſes pauper aliquis, peſtilentiâ ſæviente: ſic aliquando Codrus apud Athenienſes, Curtius & Decius apud Romanos ſe devoverunt: ſic etiam omnis victima immolatur quaſi onuſta populi totius delictis. Rhodiginus tamen ait *ſacrum* dici quicquid *magnum* eſt, & ſic Homero Il. 16. 407, ἰχθὺν ἱερὸν, eſſe *piſcem magnum*. Addo ſic etiam apud Hebræos magna omnia dici *Dei* eſſe, ſic Pſ. 36. 6. *Montes Dei*, ſunt *magni montes*: & Pſ. 80. 10. *Cedri Dei*, ſunt *magnæ cedri*. Hic igitur fortaſſe *ſacra fames*, eſt *magna fames*.

61. *Dare claſſibus auſtros.*] Commutatio: id eſt, *committere claſſem ventis*. Poſuit *Auſtros*, ventum meridionalem, de quo Ecl. 2. 58. pro vento generatim. Euntibus enim è Thracia in inſulam Delum, Auſter contrarius, Boreas commodus eſt.

62. *Inſtauramus Polydoro funus*, &c.] Perſtringit hic ceremonias funebres, quæ fuſius l. 6. 215 deſcribentur. I. Inſtaurat funus, quia male tumulatus primo fuerat, projectus nimirum ac telis obrutus: unde videri potuit inhumatus. II. *Funus* alii *ſepulcrum* explicant, alii *pompam* funebrem. III. *Manes*, ſunt animæ mortuorum: hic anima Polydori: de iis G. 4. 469. IV. *Aræ*, numero plurali, quia heroum animis geminæ ſacrabantur: infra v. 305. Hectori Andromache, *geminas cauſam lacrymis ſacraverat aras*. Ec. 5. 66. paſtores Daphnidi, *en quattuor aras, ecce duas tibi, Daphni*. V. *Cæruleis vittis* & tæniis ornabantur aræ: & *cæruleus* color, tum in ſacris uſui fuit; unde Valer. Argon. 1. 776. *Multâ pallens ferrugine taurus ſtabat adhuc, cui cæruleæ per cornua vittæ*: tum in luctu aſſumi ſolebat à mulieribus, depoſitâ veſte purpureâ, ut eſt apud

Aggeritur

Aggeritur tumulo tellus: ſtant manibus aræ,
Cœruleis mœſtæ vittis atrâque cupreſſo:
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis & ſacri pateras: animamq; ſepulcro
Condimus, & magna ſupremùm voce ciemus.
Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auſter in altum:
Deducunt ſocii naves, & littora complent.
Provehimur portu, terræque urbeſque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereidum matri & Neptuno Ægæo:
Quam pius arcitenens oras & littora circum
Errantem, Mycone celsâ Gyaroque revinxit;
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

terra accumulamus in ſepulcrum: eriguntur altaria animæ ejus, *triſtia cæruleis taniis & nigrâ cupreſſo: et Trojanæ circum* eunt *paſſis capillis, juxta conſuetudinem. Infundimus pocula ſpumantia tepido lacte, et pateras ſanguinis hoſtiarum: et claudimus animam* in *ſepulcro, et magnâ voce ultimo conclamamus. Deinde ſtatim ut prima ſecuritas maris* apparuit, *et venti præbuerunt quietum mare, et Auſter blande ſtrepens invitavit ad navigationem: ſocii detrahunt naves et tegunt litora. Recedimus è portu, terræque et urbes relinquuntur. Medio in mari jucundiſſima inſula incolitur, dicata matri Nereidum et Neptuno Ægæo: quam pius Apollo religavit Mycone altâ et Gyaro, vagam* antea *circa litora et* circa *extrema* terrarum: *et voluit coli ſtabilem, et aſpernari ventos.*

N O T Æ.

Danielis Servium, qui citat Catonem; ſed addit cœruleum à veteribus nigrum dici: unde fortaſſe hic cœruleæ vittæ, nigræ ſunt. VI. Cupreſſus addebatur aris & buſtis ad latera: vel quia gravis eſt odoris, ad fœtorem cadaverum leniendum: vel quia ſemel exciſa non renaſcitur, ad mortem exprimendam; vel quia cariem non ſentit, ad gloriæ immortalitatem ſignificandam. VII. *Iliacæ* mulieres crines ſolverunt: alluditque poëta ad morem Romanum, qui forte fuit etiam apud Phryges: nam Græci crines in luctu non ſolvebant, ſed ſecabant; ut ait Plutarch. in Roman. quæſt. VIII. *Cymbia*; vaſa oblonga & anguſta, in modum cymbæ & naviculæ. IX. Sanguinem, & lac; etiam aliquando vinum, & mel, & aquam effundebant: quia his paſci & delectari animas credebant, præcipue ſanguine: hinc etiam gladiatorum certamina circa buſtum: hinc Odyſſ. 11. 36. Ulyſſes Tireſiæ manibus ſacra faciens, non eum educit, niſi effuſo in ſcrobem multo victimarum ſanguine. X. *Animam condebant ſepulcro*; quia, qui fuerant inhumati, hos errare centum annos exiſtimabant. XI. *Voce ciebant*, & appellabant ter proprio nomine, ut facilius errantem animam ad ſepulcrum urnamque revocarent: tum ter *vale* dicto, diſcedebant.

74. *Nereidum*, &c.] *Delum* inſulam ſignificat, in qua nati Apollo & Diana, Ecl. 3. 67. Una eſt è Cycladibus inſulis, in mari Ægæo, quod hic dicitur *Neptunus Ægæus*: vel ab *Ægis* Euboeæ oppido; vel ab Ægæ Æolidis promontorio, juxta Strabonem; vel à crebris inſulis, quæ procul aſpicientibus videntur habere ſpeciem αἰγῶν, *caprarum*, juxta Feſtum; vel ab Olenia capra, cœleſti ſidere, quæ exoriens graves ibi tempeſtates excitat. Ibi magna inſularum multitudo: quarum meridionales dicuntur *Sporades*, à σπείρω *ſpargo*, quia diſperſæ ſunt ſine ordine; ſeptentrionales vero *Cyclades*, à κύκλος *circulus*, quia quaſi in circulum diſpoſitæ ſunt circa *Delum*: quam, antea vagam, poſt Latonæ vero partum uni affixam loco, circumcingunt, & quaſi *revinciunt*. *Mycone* & *Gyaros*, duæ ex iis, pro cæteris hic appellantur, quamvis aliquæ ſint Delo propiores. *Mycone* quidem ad ortum, una è Cycladibus, nunc *Mycoli*: *celſa* dicitur propter montem ejus *Dimaſtum*. *Gyaros*, ad occidentem inter Sporades, ſteriliſſima, & à Romanis olim deſtinata facinoroſorum exilio: nunc *Caloira* à quibuſdam vocatur; quanquam incerti admodum eſt, & ſitus, & nominis. *Arcitenens.*] Apollo, qui ſtatim ut natus eſt, Pythona ſerpentem *arcu*, & ſagittis occidit; in Latonam matrem ſuam, tum gravidam, immiſſum à Junone: unde *pius* dicitur. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *Doride*, quæ *Nereïdes* ex Nereo fratre ſuſcepit, Ecl. 10. 5.

77. *Immotamque*, &c.] Olim dicitur erraſſe mari, atque adeo aliquando ventorum agitatu mari ſubmerſa eſſe. Deinceps vero Δῆλος *manifeſta* vocata eſt: vel quia Latonæ locum ad pariendum quærenti, tutum à ſerpentis Pythonis inſidiis, ſubito è mari emerſit: vel quod poſt diluvium Ogygium, quod Deucalioneum longe præceſſit, prima ex aquis apparuit: vel quod Phœbi oracula, alibi obſcura, hic manifeſta ſunt. Fabulam aliqui referunt ad terræ motus, quibus agitabatur antea, & deinceps agitari deſiit: alii ad ſecuritatem portus. Urbs ejus primaria dicta eſt etiam *Delos*.

Huc

Illuc navigo: illa tranquilliſſima excipit ſecuro portu nos *laſſos: egreſſi* è navibus *veneramur urbem Apollinis. Rex Anius, idem rex populi & ſacerdos Apollinis, coronatus* circa *caput taniis & lauro dicatâ* Apollini, *venit obviam, & agnoſcit Anchiſen antiquum amicum. Jungimus manus in* ſignum *hoſpitii. Reverebar templum Apollinis conditum vetere ſaxo: O Thymbrae, concede* nobis *propriam ſedem, da muros fatigatis, & familias, & urbem ſtabilem: protege ſecunda Pergama Trojæ, reliquias Græcorum & crudelis Achillis. Quem ſequimur? aut quo imperas* nos *ire, & ubi ſtatuere ſedes? O pater! præbe* nobis *omen, & deſcende in mentes noſtras. Vix dixeram iſta; ſtatim omnia viſa ſunt trepidare, & portæ, & laurus Dei: & totus mons circum concuti, & tentorium ſonare apertis receſſibus. Humiles cadimus in terram, & vox pervenit ad aures: Trojani fortes; quæ terra vos produxit à prima origine majorum, eadem fertili ſinu excipiet*

Huc feror: hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit: egreſſi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phœbiq; ſacerdos,
Vittis & ſacrâ redimitus tempora lauro,
Occurrit, veterem Anchiſen agnoſcit amicum.
Jungimus hoſpitio dextras, & tecta ſubimus.
Templa Dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto:
Da propriam, Thymbræe, domum, da mœnia feſſis,
Et genus, & manſuram urbem: ſerva altera Trojæ
Pergama, relliquias Danaûm atq; immitis Achillei.
Quem ſequimur? quove ire jubes? ubi ponere ſedes?
Da, pater, augurium, atque animis illabere noſtris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia viſa repente,
Liminaque, lauruſque Dei: totuſque moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina recluſis.
Submiſſi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto

NOTÆ.

80. *Rex Anius*, &c.] Veterum more, rex idem & ſacerdos: Apollinis filius ex Rhæa, vel Rhæo. Filiæ ejus ex Dorippe fuere tres, *Oeno*, *Spermo*, *et Elais*, dictæ *Canotropæ*, à καινὸς *novus*, & τρέπω *verto*: quod Bacchi beneficio, quicquid tangerent, novas in formas verterent: OEno quidem in οἶνον *vinum*: Spermo in σπέρμα *ſemen triticeum*; Elais in ἔλαιον *oleum*. Fabula inde eſt, quod pater magnam eorum vim colligeret, ex donis Apollini Delio oblatis. Conſtat enim ex antiquis monumentis quæ citat Cerdanus, aram Apollinis Delii nullo victimarum ſanguine cultam fuiſſe, ſed precibus, floribus, &c. unde ait ſolùm Æneas *venerabar*; & preces ſuas, non etiam victimas commemorat.

85. *Thymbræe.*] Strabo l. 13. ait campum eſſe Thymbram, in agro Trojano, quem Thymbrius fluvius interfluit, in Scamandrum influens, ubi templum eſt Apollinis Thymbræi: quibus locis ex Servio nomen eſt à copia thymbræ, herbæ condimentariæ, *ſariette*. Hic Æneas Apollinem, non Delium vocat, ſed Thymbræum: ut oſtendat unum eumdemque Deum eſſe, eumque ſibi placabilem reddat, commemoratione Trojani cultus & patrii templi.

91. *Liminaque, lauruſque*, &c.] Vel laurus quâ caput ſimulacri coronabatur, Vel potius laurea ſylva, conſita in templi limine ſeu veſtibulo: more veterum, qui lucos templis addebant. Notetur hic ſyllaba *que*, contra naturam producta.

92. *Mons*, &c.] *Cynthus*, mons Deli inſulæ: unde Apollo *Cynthius*, & Diana *Cynthia*.

Cortina.] Proprie fuit vas tingendis lanis, dictum à *corte*, *baſſe-court*; vel quia hujus vaſis forma rotunda fuit, ut *cortis* quam rotundam fuiſſe habemus ex Catone; vel quia vaſis hujus magnus erat uſus in *corte*. Hinc à formæ ſimilitudine cortinæ appellatio tranſlata eſt ab Ennio ad ſignificandum *hemiſphærium cœli*. *Quæque freto cava cærulea cortina receptat*. Hinc ad exprimendum tentorium circa tripoda Delphicum, ubi ſedens Pythia puella vaticinabatur. Hinc ad vela illa quibus in theatro hiſtriones latent; & in ſacris libris quælibet pellicea tentoria, *courtines*. Alii aliunde deducunt: vel à *corio* Pythonis ſerpentis, ex quo tentorium Delphici tripodis factum dicunt: vel à *corde* puellæ, quod illic à Phœbo tenebatur: ſed primum probabilius Voſſio videtur, Scaligero, &c. Hic autem ambiguum eſt, an *velum* ſimpliciter, an etiam *tripodis* tentorium ſignificet: cum dubium ſit an ex tripode, an per puellam, an per Anium regem, an ſolâ Dei voce redditum ſit ex adytis hoc Æneæ oraculum.

95. *Ubere.*] De *ubere* terræ, pro ubertate, Æ. 1. 535. & G. 2. 185.

Accipiet

Accipiet reduces : antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
Hæc Phœbus : mixtoq; ingens exorta tumultu
Lætitia, & cuncti, quæ ſint ea mœnia, quærunt :
Quò Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum :
Audite, ô proceres, ait, & ſpes diſcite veſtras.
Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.
Maximus unde pater, ſi rite audita recordor,
Teucrus Rhœteas primum eſt advectus in oras,
Optavitque locum regno : nondum Ilium & arces
Pergameæ ſteterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,

vos redeuntes : quærite veterem genetricem. Illic familia Æneæ regnabit in regiones omnes, & filii filiorum, & qui orientur ab illis. Apollo hæc dixit *: & gaudium magnum ortum* eſt *mixto tumultu, & omnes inquirunt quæ ſit ea urbs, quò Phœbus revocet vagos, & imperet* eos *redire. Tunc pater* meus *recogitans hiſtorias antiquorum hominum, dixit : O primates, audite, & intelligite ſpes veſtras. Creta, inſula Jovis magni, ſita eſt* in *medio mari, ubi* eſt *mons Ida, & origo nationis noſtræ ;* incolæ *illius occupant centum urbes magnas, regna fertiliſſima : unde, ſi bene memini auditarum* rerum, *maximus pater Teucer primo advenit ad promontorium Rhœticum, & elegit ſedem regni : nondum Ilium & arx Pergamus condita erat, degebant in profundis vallibus. Hinc* venit *mater Cybele protectrix* loci, *& cymbala Corybantia,*

NOTÆ.

97. *Domus Æneæ*, &c.] Verſus ii duo vaticinium continent de magnitudine Romani imperii. Traducti ſunt ex Homero Iliad. 20. 306. Ubi Neptunus Æneam ab Achille occidendum periculo eripit. Sed apud Homerum illic, & in hymno Veneris v. 197. omnia exemplaria habent, non πάντεσσιν *cunctis*, ſed Τρώεσσιν *Trojanis* : unde plerique putant Æneam non veniſſe in Italiam, ſed poſt Priameæ familiæ excidium Trojæ regnaſſe : cujus rei ſane multa veſtigia & argumenta profert Bochartus in diſſertatione quam Segreſius præfixit Gallico ſuo Virgilio : prævaluit tamen Italorum opinio, quam ſecutus eſt Virgilius.

102. *Volvens monumenta*, &c.] Erravit in ea explicatione oraculi & pater & filius : pater quidem, quod in re dubia, qualis erat origo Trojanæ gentis, quæ per Dardanum ex Italia, per Teucrum è Creta oriebatur, minime dubitaret : filius autem, quod patrem non monuerit, ſe à Creüſa abeunte audiviſſe, ſibi ſedes à Diis in Italia ad Tybrim fluvium eſſe paratas ; quod in alteram interpretationis partem deflectere patris animum potuiſſet : vide Æ. 2. 781.

104. *Creta*, &c.] *Candie*, ingens inſula mediterranei maris : inter Ægæum & Libycum mare : olim urbibus clara centum, unde ab Homero in Iliade ἑκατόμπολις dicitur ; in Odyſſ. habet tantum urbes ἐννεήκοντα, *nonaginta* : præcipuæ fuerunt *Gnoſſus, Gortyna, Cydon, Dictymna.* De Jovis in ea inſula cunabulis ; deque *Cybele* & *Corybantibus*, G. 4. 151. & mox v. 111.

108. *Teucrus Rhœteas.*] Teucer, Scamandri Cretenſis filius, cum inſula frugum inopiâ laboraret, dicitur, ad ſedes novas quærendas, cum tertia populi parte ſolviſſe ; acceptoque oraculo, ibi ſe poſiturum ſedes, ubi eſſet à terrigenis noctu oppugnatus, in Phrygia circa Amixitum & Rhœteum Troadis in Helleſponto promontorium maximâ murium multitudine vexatus, ibi ſedem fixit, templum conſtituit Apollini Smintheo, cujus ſimulacrum pede premebat murem, qui Phrygiâ aut Creticâ linguâ σμίνθος appellatur. Præterea veterum colonorum more, patria nomina intulit in Troadem, & montem vocavit Idam ab Ida Cretenſi monte. Æ. 2. 801. à patre ſuo Scamandrum fluvium, qui antea Xanthus vocabatur ; unde Homerus ait Xanthum à Diis vocari, Scamandrum ab hominibus ; id eſt, nomen hoc eſſe illo recentius. Denique cultum Cybeles matris Deorum in Phrygiam intulit è Creta, ubi illa Jovem pepererat & aluerat.

109. *Optavitque locum regno.*] *Elegit* : ſic Æ. 1. 429. *Pars optare locum tecto.* Et ve. primus ibi regnavit : pauloque poſt venit ex Italia Dardanus, qui ab ipſo in generum ac ſucceſſorem adſcitus eſt. Æ. 1. 239.

111. *Mater cultrix Cybele.*] Quæ & *Rhea*, & *Ops*, Saturni uxor, mater Deorum ac terra ipſa. Nomen vel à *Cybelo* monte Phrygiæ ; vel à

Idæumque

& ſylva Idæa: hinc fidele arcanum ceremoniarum, & juncti leones traxerunt currum Deæ. Itaque agite, & eamus quà mandata Deorum nos ducant. Propitiemus ventos, & proficiſcamur in regnum Creticum. Neque abeſt longo ſpatio: dum Jupiter faveat, tertia dies appellet naves ad litus Creticum. Sic locutus immolavit in altaribus dignas victimas: Neptuno taurum; tibi taurum, ô Phœbe formoſe: Tempeſtati ovem nigram, Zephyris propitiis candidam. Rumor ſpargitur, ducem Idomeneum ejectum abiiſſe è paternis regnis, & litora Cretæ eſſe vacua, domos carere hoſtibus, & regionem relictam patere. Linquimus portus Deli, & mari currimus:

Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris,
Et juncti currum dominæ ſubiere leones.
Ergo agite, &, Divûm ducunt quà juſſa, ſequamur.
Placemus ventos, & Gnoſſia regna petamus.
Nec longo diſtant curſu: modo Juppiter adſit,
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores:
Taurum Neptuno; taurum tibi, pulcher Apollo:
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulſum regnis ceſſiſſe paternis
Idomenea ducem, deſertaque littora Cretæ,
Hoſte vacare domos, ſedeſque aſtare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus:

NOTÆ.

κυβιστᾶσθαι, *in caput ſaltare, caput rotare*, quod in ſacris ejus miniſtri crebro caput rotarent. Et verò Græcis ipſa dicitur Ἡ Κυβέλη, & Κυβέβη. Vocabantur miniſtri illi, *Corybantes, Curetes*, & *Dactyli Idæi*, Jovis altores, qui frequenti cymbalorum æreorum pulſu in ſacris utebantur. Vehebatur curru, quia ex Lucret. l. 2. 600. terra eſt; terra autem in medio pendet. Trahebatur à leonibus, quia mater eſt omnium, & parentum officiis proles etiam ferociſſima moliri debet. Cætera ejus myſteria ibi fuſe ab eodem Lucretio explicantur. Premebantur autem ejus ſacra gravi ſilentio, ut & Cereris ceremoniæ: fortaſſe ut inſcrutabilem terræ profunditatem exprimerent. Reliqua vide G. 4. 151. & Æ. 6. 784. Legunt hic multi, *cultrix Cybeli*, in quo Phrygiæ monte culta eſſe dicitur: atque adeo hunc incoluiſſe dici poteſt, & protexiſſe, quomodo Juno Carthaginem, l. 1. 20. *Quam Juno fertur terris magis omnibus unam Poſthabitâ coluiſſe Samo.* Alioqui *cultrix Cybele*, dicetur, pro cultrice montium, in quibus coli amavit, quo nomine eam appellat Catul. de nuptiis Pelei, 300. *Unigenamque ſinu cultricem montibus Idæ.*

115. *Gnoſſia regna.*] Cretam, cujus urbs præcipua *Gnoſſus*, ſupra, v. 104.

116. *Juppiter.*] Sumitur hic, vel pro Deorum rege, qui natus in Creta eidem præfuerat, vel pro aëre ventis impulſo, ut à Catullo ſumitur in Phaſelo: *ſive utrumque Juppiter ſimul ſecundus incidiſſet in pedem.*

118. *Honores.*] Pro ſacrificiis ſæpe fumuntur: infra, v. 547. *Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.* De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *Apolline*, Ecl. 3. 104.

120. *Nigram Hyemi*, &c.] Per *Hyemem*, intelligit *Tempeſtates*, quæ ex Cicer. de Nat. Deorum 3. 51. *Populi Romani ritu conſecratæ ſunt----noſtri duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt.* Ad hunc morem alluſit Virgilius, hic, & l. 5. 772. *Tempeſtatibus agnam Cædere deinde jubet.* Et notat hic Taubmannus ex Plauto, *pecudem* maxime de ovino genere dici. *Venti* quoque Deorum loco habiti ſunt, tam apud Græcos ex Herodoto, qui l. 7. Athenienſes inducit Boreæ ſacrificantes; quam apud Romanos ex Seneca, Natur. quæſt. l. 5. 17. qui ait, Auguſtum in Gallia commorantem, Circio, Galliæ Narbonenſis peculiari vento, templum voviſſe ac feciſſe. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. At notat Macrobius hæc ſacrificia, non in templo Deliaco facta eſſe, ubi ſanguinem fundi nefas erat. Et vero non ſacrificaſſe hyemi & ventis ad aram Apollinis. Ubi igitur? fortaſſe in litore.

122. *Idomenea.*] Ἰδομενῆα, ut longa ſit penultima, ut Æ. 1. 615. *Ilioneа petit dextrâ.* Idomeneus filius Deucalionis, nepos fuit Minois Cretenſis regis, duxitque Cretenſes ad Trojanum bellum: unde rediens cum in tempeſtate voviſſet ſe ſacrificaturum Diis, quod ſibi appulſo primum occurreret, occurriſſetque filius; eum pater immolavit; ortâ deinde peſte pulſus eſt rex à civibus, quaſi impius in prolem, atque ita Diis inviſus. Inde abiiſſe dicitur in Calabriam Italiæ, & ad Salentinum promontorium urbem condidiſſe. Ait tamen interpres Lycophronis, eum à Nauplio pulſum, Eubœæ rege: qui ut necem Palamedis filii, Ulyſſis dolo à Græcis ad Trojam occiſi, vindicaret; Cretam occupaverat. Diodorus non pulſum Idomenea, ſed in patria diem obiiſſe cenſet.

124. *Ortygiæ.*] Antiquum nomen Delii inſulæ: vel ab ὄρτυξ, *coturnix*, *caille*; quod genus

Bacchatam-

Bacchatamq; jugis Naxon, viridemq; Donyſam,
Olearon, niveamq; Paron, ſparſaſq; per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta conſita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur ſocii, Cretam proavoſque petamus.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamq; voco: & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Jamque fere ſicco ſubductæ littore puppes:
Connubiis arviſque novis operata juventus:
Jura domoſq; dabam: ſubito cum tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſque ſatiſque lues, & letifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum ſteriles exurere Sirius agros.
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraculum Ortygiæ Phœbumq; remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem feſſis finem rebus ferat, unde laborum

& radimus Naxum in *montibus* ſonantem tumultu *Bacharum, et viridem Donyſam, & Olearon, et Paron candidam, & Cycladas ſparſas per mare, & freta diſtincta multis inſulis. Tollitur clamor nautarum diverſo conatu. Socii impellunt* ſeſe, *ut adeamus Cretam & majores. Ventus ſiborians à puppi propellit navigantes: ac demum appellimur ad vetera litora Curetum. Ergo cupidus exſtruo muros deſiderata urbis, &* eam *appello Pergameam: & hortor populum gaudentem* hac *appellatione*, ut *curet domos, & erigat arcem* alto *faſtigio. Et jam ferme naves deductæ* à mari ſtabant *in litore ſicco: juventus vacabat conjugiis & agris novis: diſtribuebam leges ac domos: cum repente peſtis funeſta, & putrida, & annus mortifer venit in corpora, &* in *arbores, &* in *ſegetes, vitiatis ſpatiis aëris.* Socii *amittebant dulces animas, aut trahebant languentia corpora: præterea Sirius* cœpit *urere campos infœcundos: herbæ ſiccabantur, & meſſes aridæ non dabant cibum. Pater* meus *hortatur* me ut *remenſo mari eam iterum ad oraculum Deli, et* ad *Phœbum*; *et* ut *orem veniam: et* petam, *quem terminum ponat rebus afflictis, unde imperet* nos

NOTÆ.

illic, aut primum, aut magna multitudine viſum volunt grammatici: vel juxta alios, ab Ortygia Ætoliæ; cujus & hanc, & alias complures Ortygias, colonias fuiſſe volunt.

125. *Bacchatamque jugis Naxon.*] *Naxus*, una Cycladum, inſula nobiliſſima, ad meridiem Deli, vino fertilis, unde Baccho dicata: quia Ariadnem, à Theſeo raptam ibique relictam fertur excepiſſe. *Bacchata* dicitur, id eſt, frequentata à Bacchis, furioſis Bacchi comitibus fœminis: Ecl. 5. 29. 69. Hodie *Naxi.*

Viridemque Donyſam.] Jacet inter Icariam & Gyarum, marmore viridi celebris: hodie *Donuſſa.*

126. *Olearon*, &c.] *Olearus* vel *Oliaros*: juxta Nigrum nunc dicta *Quiniminio: Paron.*] *Paros*, hodie *Pario*, niveo marmore nobilis. De *Cycladibus*, ſupra, v. 74.

127. *Conſita terris.*] Ubi variæ terræ, ſeu inſulæ, quaſi *ſatæ* & *ſeminatæ* ſunt: & poſt mentionem *Cycladum*, hic ſignificat *Sporadas*; quæ nomen habent à σπείρω, *ſemino*, quia ſine ordine ſparſæ ſunt.

131. *Curetum oris.*] Cretam ſignificat: ubi *Curetes* populi, vel familia fuit miniſtrorum Cybeles: ſic dicti juxta Strabonem, l. 10. à κυρὰ *tonſura*,, quia anteriorem capitis partem detonſam geſtabant. Saltationis armatæ inventionem iis Plinius tribuit. Cæteri etiam tympana, quorum ſtrepitu Jovem recens natum Saturni patris voracitati ſubduxere. Iidem dicti *Corybantes* & *Idæi Dactyli.*

134. *Amare focos.*] Servius ait commendari ſtudium ſacrificiorum, quæ ſemper igne perficiebantur: ego curam privatarum domorum & rei familiaris, id enim focus ſæpe ſignificat; ut cum dicimus, *pugnare pro aris et focis*, id eſt, pro re ſacra ac profana, publica ac domeſtica.

136. *Operata*, &c.] Vel *operam dabat* connubiis & agris colendis, ut explicat Donatus. Vel *ſacrificabat* pro felici ſucceſſu conjugiorum & agrorum; nam & ante hæc omnia præibat apud veteres ſacrificium, & *operari* ſimpliciter *ſacrificari* interdum ſignificat, ut G. 1. 339. *Lætis operatus in herbis.*

141. *Sirius.*] Stella in ore majoris canis, quæ *canicula* dicitur: De ea G. 2. 353. De *Ortygia*, ſive Delo inſula, ſupra, v. 124. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. De *Phrygiis Penatibus*, Æn. 2. 717.

Tentare

quarere ſubſidium in tot *difficultatibus, & quo convertere curſum. Nox erat, & ſomnus tenebat animalia per terras. Statua ſacra Deorum, & Penates Phrygii, quos exportaveram mecum a Troja, & è medio incendio urbis; viſi* ſunt *in ſomnis ſtare ante oculos decumbentis, multa luce conſpicui, quâ* parte *Luna plena mittebat ſuum lumen per feneſtras hiantes. Tunc ſic* viſi ſunt *me alloqui, & auferre ſolicitudinem his verbis: Quod Apollo dicturus* eſſet *tibi appuiſo* ad *Delum:* hoc ipſum tibi *prædicit hoc loco, & ecce nos ipſe ſponte mittit in tuam domum. Nos* poſt *Trojam combuſtam, ſecuti* ſumus *te & tua arma; nos te duce percurrimus navibus procelloſum mare; nos ipſi extollemus ad ſidera futuros poſteros* tuos, *& dabimus imperium* orbis *urbi* tuæ. *Tu deſtina magnos muros* nobis *magnis, & ne abjice laborem longi itineris. Mutanda* eſt *regio: Delius Apollo non ſuaſit tibi* adire *hæc litora, nec juſſit* te *manere in Creta. Eſt regio,* quam *Græci cognomine appellant Heſperiam: terra vetus, potens bello & fertilitate agrorum. Populi Oenotrii* hanc *tenuerunt: nunc rumor* eſt *poſteros vocaviſſe nationem, Italiam, è nomine ducis. Hæ ſedes addictæ* ſunt *nobis: hinc natus* eſt *Dardanus, & pater Jaſius, à quo* Dardano *principe genus noſtrum* ductum eſt. *Age, ſurge, & lætus renarra ſeniori patri hæc verba non* revocanda *in dubium. Quare Coritum, et terras*

Tentare auxilium jubeat, quo vertere curſus.
Nox erat, & terris animalia ſomnus habebat.
Effigies ſacræ Divûm, Phrygiique Penates,
Quos mecum à Troja mediiſque ex ignibus urbis
Extuleram, viſi ante oculos aſtare jacentis
In ſomnis, multo manifeſti lumine: quà ſe
Plena per inſertas fundebat Luna feneſtras.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,
Hic canit: & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuaque arma ſecuti;
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor;
Idem venturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ ſedes: non hæc tibi littora ſuaſit
Delius, aut Cretæ juſſit conſidere Apollo.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt;
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ:
Oenotrii coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ ſedes: hinc Dardanus ortus,
Iaſiuſque pater, genus à quo principe noſtrum.
Surge, age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Coritum, terraſq; require

NOTÆ.

152. *Inſertas.*] Servius explicat, *inſeratas*, id eſt, *non ſeratas, non clauſas ſerâ*; per ſyncopen, ut Æ. 2. 379. *Aſpris ſentibus*, pro *aſperis*: paulo durius. Turnebus, *ædibus inſertas et interpoſitas*, ad lucem admittendam. Germanus, *trajectas et penetratas lumine.* Alii, *hiantes, quibus lumen inſertum erat*; quo fere modo dixit, Æ. 2. 135. *Per noctem obſcurus, in ulva delitui*: id eſt *per noctem obſcuram.*

163. *Eſt locus*, &c.] Hi verſus & ſequentes omnino tranſlati ſunt ex Æn. 1. v. 534. ubi fuſe explicantur.

167. *Dardanus, Iaſiuſque pater*, &c.] *Pater* ad poſteros refertur, non ad Dardanum, qui ejus frater fuit: ambo Electram habuere matrem, filiam Atlantis Mauritaniæ regis, uxorem Coriti Tuſciæ regis in Italia; ſed Jaſius hunc Coritum habuit patrem; Dardanus Jovem. Mortuo Corito, ortoque de ſuccedendi jure diſſidio, Jaſium Dardanus occidit: ideoque pulſus à Tuſcis, & à Siculo Hiſpaniæ rege, Electræ fratre, qui ad componenda diſſidia venerat; primo in Samothraciam inſulam fugit, ac deinde in Phrygiam, ubi Teucri filiam accepit in conjugem, & cum eo gentis hujus parens fuit, quæ deinde Trojana dicta eſt. Igitur, *à quo* non ad Jaſium, ſed ad Dardanum referri debet. Æ. 1. 239.

170. *Coritum.*] *Coritus*; mons & urbs Tuſciæ, nunc *Cortona:* vel a Corito, Dardani, ut putabatur, patre, ſic dicta; vel a κόρυς *galea*, quam Dardanus illic in pugna amiſit. De *Tuſcia* ſive *Etruria*, Italiæ regione, Æ. 8. 479.

† Auſonias:

Auſonias: Dictæa negat tibi Juppiter arva.
Talibus attonitus viſis ac voce Deorum,
(Nec ſopor illud erat; ſed coram agnoſcere vultus,
Velataſque comas, præſcutiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio è ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis: perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, remque ordine pando:
Agnovit prolem ambiguam, geminoſq; parentes:
Seq; novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro,
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Caſſandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora ſequamur.
Sic ait, & cuncti dictis paremus ovantes,
Hanc quoq; deſerimus ſedem, pauciſq; relictis

Auſonias: Jupiter negat tibi Cretenſes agros. Ego *ſtupefactus talibus juſſis et ſermone Deorum, (neque enim hoc erat ſomnus; ſed videbar coram diſtinguere vultus, et capillos velatos, et facies præſentes:* & *tum ſudor frigidus fluebat toto corpore*) *effero corpus è lecto, et extollo ad cœlum manus inverſas cum prece, et injecto flammis pura dona: confectâ ſacrificio lætus facio Anchiſen certum* de iis rebus, *et explico ordine prodigium.* Anchiſes *animadvertit familiam ancipitem, et binos* ejus *auctores: et ſe deluſum* eſſe *novo errore antiquarum regionum. Deinde ait: Fili agitate fatis Trojanis: ſola Caſſandra mihi prædicebat tales caſus. Nunc reminiſcor* illam *prædixiſſe hæc deſtinata* eſſe *noſtræ genti: et ſæpe appellaſſe Heſperiam, ſæpe regna Italica. Sed quis putaviſſet Trojanos venturos ad littus Italiæ? aut quem tum Caſſandra vaticinans moviſſet? Obediamus Apollini, et admoniti ſequamur meliora* conſilia. *Sic dixit, et omnes obtemperamus lati verbis* ejus. *Relinquimus hanc etiam terram, et paucis* ibi *relictis præbemus*

NOTÆ.

171. *Auſonias: Dictæa*, &c.] Italiam volunt dictam eſſe Auſoniam ab *Auſone*, Ulyſſis & Calypsûs filio: at male: non enim hic Penates Æneæ nomen hoc Italiæ tribuerent, cum vixdum natus eſſet Auſon, tantum abeſt ut illic regnaret. Niſi uſurpatum id putemus per anticipationem temporis. Alii volunt *Auſones* dictos eſſe Græcis, veteres eos Latii populos; qui Latinis *Aurunci* dicebantur, commutatione vulgari literæ *r* in *s*. Et bene: nam *Aurunci* antiquiores fuerunt Ulyſſis & Æneæ temporibus, ſiquidem ait Latinus Latii rex, Æ. 7. 206. *Atque equidem memini--- Auruncos ita ferre ſenes. Dictæa arva*, Cretenſia ſunt, à monte *Dicte*, ubi educatus eſt Jupiter, nunc *Laſthi*, in parte orientali Cretæ: ab aliquibus Idæ pars eſſe dicitur, & diſtinguitur ab aliis.

174. *Velataſque comas.*] Ornatas vittis, quæ etiam ſacrarũ ſtatuarum capitibus alligabantur. Æn. 2. 133.

176. *Supinas.*] Ita ſublatas, ut palmæ cœlo obvertantur.

177. *Munera libo*, &c.] Penatibus & Laribus ſacra fiebant; alia quotidiana & privata; alia publica in compitis; unde apud Romanos dicebantur *Compitalia*. Privata vulgo *ad focum*, aliquando etiam ad aram, quæ in ſacrario domus erecta erat: eaque fiebant thure, vino, coronis & laneis & floreis, cibo aliquo lautiore è menſa in ignem injecto. Patet id præſertim ex Plauto in Aululariæ prologo. Publica ſacrificia fiebant porcâ cæſâ. Igitur hic *munera intemerata* erunt, purum vinum, ac thus: quare *libari* dicuntur, id eſt, *ſtillari* & *injici*, Æ. 8. 740.

180. *Geminoſque parentes*, &c.] *Teucrum*, qui ex Creta, *Dardanum*, qui ex Italia venerat. At vero errorem agnoſcere ante debuerat, præſertim ex ultimis Creuſæ verbis ad Æneam, Æ. 2. 781.

183. *Caſſandra.*] De illa Priami filia, & vate, cujus vaticiniis nulla fides à Trojanis habebatur, Æ. 2. 246. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *Teucris*, Trojanis, Ibid. 239.

189. *Ovantes.*] Proprie *ovatio* erat minor triumphus, pedeſtris; ad ſummum ex equo, non è curru. Nomen eſt, vel ab acclamatione militum, geminatâ ſæpius literâ O, juxta Feſtum: vel ab *ove*, quæ in minori triumpho immolabatur; non taurus, juxta Plutarchum. Hinc ad lætitiam omnem ſignificandam vox illa traducta; etiam ad corvos, qui dicuntur, G. 1. 428. *Ovantes gutture corvi.*

vela ventis, *& decurrimus magnum mare cavis navibus. Poſtquam naves provecta* ſunt *in altum* mare, *nec jam ulla terra amplius videbantur*; ſed *undequaque aër, & undequaque aqua: tunc cærulea pluvia decidit mihi ſupra caput, inducens noctem & tempeſtatem: & mare terribile* factum eſt *ob tenebras. Statim venti impellunt mare, & magni fluctus intumeſcunt: agitamur diſperſi immenſo mari. Nubes obtexerunt diem, & nox imbrifera eripuit lucem: crebro micant fulgura è ſciſſis nubibus. Dejicimur à recto curſu, & vagamur per undas ignotas. Ipſe Palinurus ait ſe non diſtinguere diem à nocte* in *cælo, nec cognoſcere iter in mediis fluctibus. Itaque vagamur mari* per *tres dies ambiguos* propter *tenebras obſcuras, et* per *tres noctes ſine aſtro. Quarto demum die terra primum viſa eſt ſe erigere, & procul oſtendere montes, atque emittere fumum. Vela detumeſcunt, incumbimus remis: non* eſt *mora, nauta connitentes convolvunt ſpumoſos* fluctus, *et ſecant* ſpatia *cærulea. Litora Strophadum primo excipiunt me ereptum ex undis. Strophades inſulæ Græco nomine appellatæ jacent in magno* mari *Ionio: quas ſæva Celæno et aliæ Harpyiæ habitant: ex quo* tempore *domus Phinei*

Vela damus, vaſtumq; cavâ trabe currimus æquor.
Poſtquã altũ tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ; cœlum undiq; & undique pontus:
Tum mihi cœruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyememque ferens: & inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque ſurgunt
Æquora: diſperſi jactamur gurgite vaſto:
Involvere diem nimbi, & nox humida cœlum
Abſtulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur curſu, & cæcis erramus in undis.
Ipſe diem noctemque negat diſcernere cœlo,
Nec meminiſſe viæ media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine ſoles
Erramus pelago, totidem ſine ſidere noctes.
Quarto terra die primùm ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis inſurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primum
Accipiunt. Strophades Graio ſtant nomine dictæ
Inſulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ: Phineïa poſtquam

NOTÆ.

202. *Palinurus.*] Gubernator navis Æneæ, qui Morphei dolis oppreſſus in mare decidet, Æ. 5. 883. & in Italiam, ad litus Velinum enatans, ab incolis occidetur, nomenque dabit promontorio Lucaniæ Palinuro, Æ. 6. 337.

210. *Strophades Graio*, &c.] Inſulæ duæ parvæ, hodie *Strivali*, ad latus Peloponneſi, in mari Ionio. *Ionium* vero mare dicitur: non quod Ioniam alluit, Aſiæ minoris regionem inter Æolidem & Cariam; ſed quicquid aquarum interjacet Siciliam inter & Græciam, ad uſque promontorium Epiri Acroceraunium, ubi mare Hadriaticum incipit, quod vocatur à quibuſdam *ſinus Ionius*. Inſulæ porro illæ prius dicebantur *Plotæ*: deinde *Strophades* à στροφὴ *converſio*: quia Calais & Zetes, alati Boreæ filii ex Orithyia, cum Harpyias è Phinei regno ad has uſque inſulas expuliſſent; à Jove admoniti ne Harpyias ultra perſequerentur, inde repreſſo curſu reverſi ſunt. Notetur longa diphthongus *æ* ante vocalem correpta, nec eliſa, Græco more: *Inſulæ Ionio.*

211. *Celæno, Harpyiæque*, &c.] Ponti & Terræ dicuntur filiæ, unde in inſulis habitant: nomen ab ἀρπάω, ἁρπάζω, *rapio*. Vulgo tres numerantur ab Heſiodo, *Iris, Aello, Ocypete*. Alii mutant nomina. Virgilius unam appellat *Celæno*, nec definit aliarum nomina aut numerum. Aliqui quartam addunt *Thyellam*. Vocavit eas Apollonius, Διὸς κύνας *Jovis canes*; Valerius Flaccus, *Jovis famulas*; Virgilius hic, *furias*, v. 252. *diras*, v. 262. unde probat Servius, & poſt eum Cerdanus, eaſdem eſſe quæ apud inferos dicuntur *furiæ*, apud ſuperos *diræ*, in medio *harpyiæ*: quemadmodum eadem eſt Diana in terris, Luna in cœlo, Proſerpina in inferis.

212. *Phineïa.*] Phineus Arcadiæ, vel Thraciæ rex, cum filios ex prima conjuge ſuſceptos, fraude novercæ excæcaſſet: ipſe à Jove excæcatus, & immiſſis Harpyiis vexatus eſt. Argonautas deinde, in Colchidem ad expeditionem velleris aurei profectos, cum iter docuiſſet: Calais & Zetes ut gratiam referrent, Harpyias ad Plotas uſque inſulas perſecuti ſunt, ut mox diximus.

Clauſa

Clauſa domus, menſaſque metu liquere priores.
Triſtius haud illis monſtrum, nec ſævior ulla
Peſtis & ira Deûm Stygiis ſeſe extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdiſſima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida ſemper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus: ecce
Læta boum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo cuſtode, per herbas.
Irruimus ferro, & Divos ipſumque vocamus
In prædam partemque Jovem: tunc littore curvo
Extruimuſque toros, dapibuſque epulamur opimis.
At ſubitæ horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiæ: & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in ſeceſſu longo, ſub rupe cavata,
Arboribus clauſi circum atque horrentibus umbris,
Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem.
Rurſum ex diverſo cœli cæciſque latebris,
Turba ſonans prædam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc arma capeſſant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus ac juſſi faciunt, tectoſque per herbam
Diſponunt enſes, & ſcuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapſæ ſonitum per curva dedere
Littora; dat ſignum ſpecula Miſenus ab alta
Ære cavo: invadunt ſocii, & nova prælia tentant,
Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres.

clauſa eſt ipſis, & præ *timore deſeruerunt menſas priores. Non* eſt *monſtrum* pernicioſius *illis, nec ulla peſtis aut furor Deorum crudelior extulit ſe ex undis inferorum. Vultus* earum *volucrum* ſunt *fœminei, ſordidiſſima eſſuſio alvi, & manus aduncæ, & facies ſemper pallida* præ *fame. Poſtquam huc appulſi ingreſſi ſumus portum: ecce cernimus paſſim in campis pingues boum greges, & greges caprarum in pratis, ſine cuſtode. Irruimus* in eos *gladiis, & vocamus in prædam & in partem Deos & Jovem ipſum. Deinde in ſinuoſo litore ſtruimus lectulos, & comedimus pingues carnes. Sed improviſæ Harpyiæ advolant tremendo volatu è montibus, & ſuccutiunt alas magno ſtridore, & rapiunt cibos, & turpant omnia immundo tactu. Præterea vox* earum *horribilis* eſt *inter fœtidum odorem. Iterum in receſſu remoto ſub rupe cavata, circumtecti arboribus & denſâ umbrâ, ſternimus menſas, & collocamus ignem in aris. Iterum ex alia* parte *cœli & latebris incognitis, turba Harpyiarum ſtridens advolat circa prædam aduncis pedibus, & fœdat cibos ore. Præcipio tunc ſociis* ut *ſumant arma, & bellum faciendum* eſſe *cum ſæva turba. Non aliter ac juſſi* erant *faciunt, et præparant gladios occultos ſub herba, et abſcondunt clypeos latentes. Igitur, cum* Harpyiæ *advolantes ediderunt ſtrepitum per ſinuoſa litora; Miſenus ab alto colle dat ſignum* pugnæ *cava buccina: aggrediuntur ſocii, et tentant novam pugnam,* nempe *vulnerare gladio turpes volucres maris.*

NOTÆ.

215. *Stygiis.*] *Styx*, inferorum fluvius, de quo Æ. 6. 323.

223. *In prædam partemque Jovem.*] Id eſt, *in prædæ partem.* Et mos erat veterum ut partem ſpoliorum in bello, aut prædæ in venatione Diis voverent: eamque vel addicerent ſacrificiis, vel è tholo & fornice & arboribus ad memoriam ſuſpenderent. Sic Æ. 9. 407. Niſus ad Dianam, *Siqua ipſe meis venatibus auxi, Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi.*

224. *Toros.*] *Lectos:* juxta grammaticos veteres, à *torta* herba, ex qua ſtruebantur: juxta recentiores, à τορὸς *funis*, quia extentis funibus fiebant.

231. *Ariſque*, &c.] Vel quia nuſquam epulabantur veteres abſque aliqua ſpecie ſacrificii, & ſaltem libationis, de qua Æ. 1. 740. Vel quia forte aras Jovi erexerant, ut prædæ partem ei ſacrificarent.

239. *Specula Miſenus*, &c.] *Specula*, locus editior, unde late proſpectus patet: ab antiquo *ſpecio*, id eſt *video*; hinc eſt *ſpeculor. Miſenus*, Æoli filius, Hectoris olim tubicen, nunc Æneæ, de quo multa Æ. 6. 164.

241. *Pelagi volucres.*] Quia Harpyiæ Ponti aut Neptuni, & Terræ dicuntur filiæ, ſupra, v. 212.

At neque excipiunt plumis ictum illum, aut plagas tergo: & celeri fugâ elapſæ ad aſtra, deſerunt prædam ſemimanducatam & notas fœdas. Una ex iis *Celæno conſtitit in altiſſima rupe, funeſta vates, & emiſit hæc verba è pectore: An etiam bellum, bellum* inquam *vultis* nobis *inferre, poſt ſtragem boum & occiſos juvencos* noſtros, *ô Trojani? & ejicere Harpyias inſontes è paternâ ditione? Ergo animis excipite & imprimite hæc mea verba: quæ Jupiter omnipotens dixit Apollini, Phœbus Apollo mihi, ego maxima furiarum expono vobis. Petitis navigatione Italiam: & ventis invocatis pervenietis in Italiam, & permittetur* vobis *ingredi portus* ejus. *Sed non claudetis muris urbem conceſſam, priuſquam crudelis fames & injuria cædis nobis illatæ cogat vos devorare dentibus menſas corroſas.* Sic *locuta eſt, & fugit in ſylvam alis ablata. At ſociis ſanguis frigidus conſtipatur repentino timore: animi defecerunt: nec jam ulterius volunt armis* pugnare, *ſed votis & precibus petere pacem ab* Harpyiis, *ſeu ſint Deæ, ſeu funeſtæ & fœdæ volucres. At pater Anchiſes extenſis è litore manibus invocat magnos Deos, & deſtinat* ipſis *digna ſacrificia. O Dii,* inquit, *impedite* effectum harum *minarum, Dii avertite tale infortunium, & placati protegite pios. Deinde imperat* ſocios *evellere funem è litore, & ſolvere ablatos rudentes.*

Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerique fugâ ſub ſidera lapſæ,
Semeſam prædam & veſtigia fœda relinquunt.
Una in præcelſa conſedit rupe Celæno,
Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum ſtratiſque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis?
Et patrio inſontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apol-
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando. [lo
Italiam curſu petitis: ventiſque vocatis
Ibitis Italiam, portuſque intrare licebit.
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, noſtræque injuria cædis,
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.
Dixit: & in ſylvam pennis ablata refugit.
At ſociis ſubitâ gelidus formidine ſanguis
Diriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis precibuſque jubent expoſcere pacem:
Sive Deæ, ſeu ſint diræ obſcœnæque volucres.
At pater Anchiſes paſſis de littore palmis
Numina magna vocat, meritoſque indicit honores:
Dii, prohibete minas, Dii talem avertite caſum,
Et placidi ſervate pios. Tum littore funem
Diripere, excuſſoſque jubet laxare rudentes.

NOTÆ.

248. *Laomedontiadæ.*] Trojani, à Laomedonte rege, Priami patre, G. 3. 35.

249. *Patrio regno.*] Neptuni patris, cui parent mare & inſulæ. De *Phœbo* Ecl. 3. 62. De *Apolline*; Ibid. 104. Nomen utrumque conjunxit, Homerico more. Innuit autem, fatorum omnem cognitionem & oracula à ſolo Jove prodire; ut diximus Æ. 1. 243.

257. *Ambeſas ſubigat*, &c.] Horrendum vaticinium! quanta enim fames, quæ menſas ligneas abſumere ſubigat? Tamen ludicrum eſſe probabit eventus Æ. 7. v. 116. Cum, non fames dira, ſed edendi aviditas, Trojanis ſuadebit, ut panis fruſta, quæ cibis aliis ſubſtraverint, etiam comedant. *Ambeſas*, id eſt, *circumeſas*: *ambi* enim vel *amba*, Latinis eſt *circum*; à Græco *ἀμφί*.

262. *Deæ, Diræ, obſcœnaque*, &c.] Per *Deas*, intelligit *furias*, quæ ſic paſſim à Græcis Latiniſque poëtis appellantur. Per *obſcœnas volucres*, non tantum *fœdas*, ſed potius *funeſtas* & mali ominis. *Obſcœnum* enim vox eſt auguralis: cujus etyma ſeptem affert Voſſius. Tria hæc probatiſſima; alterum ab *ob* & *ſcævum*, quod eſt à *σκαιὸν ſiniſtrum* & *bonum*; itaque *obſcœnum*, quod *obſtat ſcævo* & bono omini; alterum ab *ob* & *cano*, id eſt, *contra cano*: quod quando pulli in auguriis captandis faciebant, funeſtiſſimum erat: tertium ab *ob* & *cœnum*, *lutum*, quod *ſordidum* notat. Ex prima origine ſcribi debet per *a*, ex ſecunda per *e* ſimpliciter, ex tertia per *œ*.

264. *Numina magna.*] Erant enim *majores* & *minores* Dii. Majores duodecim; mares ſex, Jupiter, Neptunus, Mars, Mercurius, Vulcanus, Apollo; ſex fœminæ, Juno, Veſta, Ceres, Pallas,

Tendunt

Tendunt vela Noti : fugimus ſpumantibus undis,
Quà curſum ventuſque gubernatorque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemoroſa Zacynthos,
Dulichiumq; Sameq; & Neritos ardua ſaxis :
Effugimus ſcopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem ſævi execramur Ulyſſis.
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,

Auſtri inflant vela : fugimus per ſpumoſas aquas, qua ventus & gubernator dirigebant navigationem. Jam Zacynthos ſylvoſa apparet in medio mari, & Dulichium, & Same, & Neritos alta rupibus. Evitamus ſcopulos Ithacæ, regna Laërtæ ; & deteſtamur regionem nutricem crudelis Ulyſſis. Deinde etiam oſcenditur procelloſus vertex Leucatæ montis,

NOTÆ.

Diana, Venus. Minores erant, heroës, ſemidei, &c. inter quos *furias* illas, quaſi famulares Deos, reponebat Æneas. De *rudentibus*, funibus nauticis, Æ. 1. 91.

268. *Noti.*] Auſtri, venti meridionales : & proprie quidem, hoc enim vento opus eſt, à Strophadibus ad Zacynthum naviganti. De *Noto*, Ecl. 2. 58.

270. *Zacynthos.*] Perſequitur iter ; in eodem Ionio mari, à meridie in ſeptentrionem : quo ordine, poſt *Strophades* occurrit ....

I. *Zacynthus*, *Zante*, ad latus occidentale Peloponneſi, contra promontorium Chelonaten, hodie ſub Veneta ditione.

II. *Same*, *Dulichium*, & *Ithaca*. Hæ tres ſub eadem fere linea occurrunt, ante fauces ſinus Corinthiaci.

Dulichium ab eo ſinu minus diſtat, eſtque una ex *Echinadibus* inſulis, quæ jam communi nomine vocantur *Cozzulari*, incerto numero, ut monet Strabo l. 10. quia cum parvæ ſint, & ad oſtia Acheloi fluvii Acarnaniæ, modo arenarum appulſu junguntur, modo aquæ impetu ſeparantur.

Same, vel *Samos*, quæ & *Cephalenia*, nunc *Cephalonie*, ex Strabone l. 10. major, & à Corinthiaco ſinu magis ad occidentem recedens : paret reipublicæ Venetæ.

Ithaca, nunc *Val di compare*, inter Cephaleniam & Dulichium media : Ulyſſis patria ; quandoque paruit Turcis. In Ithaca eſt *Neritos*, non inſula, ut lexica geographica vulgo ferunt, ex Strabone. Strabo enim contra probat multis Homeri verſibus, montem eſt Ithacæ *Neritum*, Νήριτον. Quod autem hic legitur fœminini generis, *Neritos ardua ſaxis*, explicat Suidas ; apud quem *Neritum* mons eſt, *Neritos* ſylva ibidem denſiſſima : quod confirmat Heſychius, cum ait ; Neritum, Ithacæ montem eſſe ſemper virentem ac frondentem : & Homerus, qui vocat Νήριτον εἰνοσίφυλλον *Neritum frondoſum*. Et bene congruit, quod ſtatim mentio ſequitur Ithacæ : quaſi dicat Æneas : *Apparet Ithaca ſylva Neritos, ſaxis altiſſimis impoſita ; ſed ſtatim illos Ithacæ ſcopulos effugimus.*

III. Sequitur ad ſeptentrionem trium illarum, inſula, *Leucas*, *Leucadis*, vel *Leucate*, *tes* ; nunc *ſainte Maure*, nuper ſub ditione Turcarum, ad litus Acarnaniæ, quæ pars eſt Epiri : cui aliquando conjuncta fuit anguſto iſthmo ; ac deinde ponte, poſtquam iſthmum illum Corinthii perfodiſſent. In hac inſula, Cephaleniam verſus, mons eſt ſive rupes, *Leucata*, *catæ*. Hæc rupes, quia alba eſt, inde ſibi & inſulæ nomen fecit : λευκὸς enim eſt *albus*. Ex hac rupe qui amantes exiliiſſent in mare, ſanari ab amore putabantur ; quod feciſſe perhibetur Sappho poëtria, Phaonis amore inſaniens. Eidem rupi fanum Apollinis impoſitum fuiſſe teſtatur Strabo, cui quotannis in ſacrificium ſolebat reus aliquis è rupe in mare dejici, quam ob rem, ſive ob ſcopulorum aſperitatem, dicitur hic, *formidatus nautis Apollo*. In ea inſula urbs eſt eodem nomine *Leucas*, quam Plinius ait olim dictam fuiſſe *Neritum* : ſed emendandus eſt ex Strabone, legendumque *Nericos*, non *Neritum*. De hac urbe Æneas loquitur, cum dicit : *Parva ſuccedimus urbi*. Tum deinde relictis illic navibus, ad Actiacum uſque litus proceſſit, à quo nondum Leucas diviſa fuerat, ut colligi poteſt ex Homeri verſibus apud Stabonem, lib. 10.

IV. Igitur, ſequitur ad ſeptentrionem *Actium* promontorium, nunc *capo Figalo*, in ipſis faucibus Ambracii ſinus, ubi Actium erat opidulum, & fanum alterum Apollinis : totus enim ille tractus Epiri ſacer erat Apollini, dicebaturque *Actius*, id eſt, litoralis, ab ἀκτὴ *litus*.

272. *Laërtia regna.*] Laërtes Acriſii filius, Jovis nepos, vulgo Ulyſſis pater creditus eſt : quidam tamen dixere Ulyſſem Anticleâ quidem Laërtæ uxore prognatum eſſe, ſed patre Siſypho vel Autolico. Regni autem Laërtæ præcipua quidem ſedes *Ithaca* fuit : paruit tamen ipſi etiam *Cephalenia*, & *Zacynthus*, & *Epiri* magna pars, præcipue ubi *Leucas* : ut ex Strabone colligitur, & Homero, Iliad. 2. 631. *Dulichium* vero & *Echinades*, etſi fortaſſe aliquando Laërtæ paruerant, ſiquidem Ulyſſes ſæpe *Dulichius* appellatus : tamen earum incolas ad expeditionem Trojanam duxit Meges quadraginta navibus. Iliad. 2. 625.

& Apollo terribilis navigantibus. Hunc montem *lassi petimus, & imus* ad *parvam urbem. Anchora demittitur è prora, puppes sistunt in litore. Igitur potiti demum terrâ inseratâ, & sacrificamus Jovi, & cumulamus aras victimis, & nobilitamus Actium promontorium Trojanis ludis. Socii nudati committunt patrias luctas oleo fluente : delectat eos evitasse tot urbes Græcas, & iter habuisse inter medios hostes. Interea Sol circumagit annum integrum, & gelida hyems infestat mare Aquilonibus. Appendo liminibus anterioribus scutum aris cavi,* quod *gestaverat magnus Abas,*

Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi.
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.
Ergo insperatâ tandem tellure potiti,
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras :
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii : juvat evasisse tot urbes
Argolicas, medioque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,

NOTÆ.

279. *Lustramurque Jovi*, &c.] Solvimus vota & sacrificia Jovi. *Lustro* enim, ut jam notavimus Æ. 1. 287. & 612. dicitur à *luo*, id est, *solvo* : unde cum vota Deo fecimus, voti *rei* sumus, ut diximus Ecl. 5. 80. Igitur *lustramur*, cum *solvimur* voto : & multo etiam magis, cum ad placandos Deos pro delicto aliquo sacra expiatoria facimus. Ita ceremoniæ omnes, quæ ad sacra pertinent, *lustrales* dicuntur. Sic l. 6. 231. in funere Miseni, sacerdos *ter socios pura circumtulit unda .... lustravitque viros.* Sic l. 8. 183. post oblatas Herculi victimas Trojana juventus vescitur *perpetui tergo bovis & lustralibus extis.* Quare autem nunc *lustrantur Jovi* ? Ut exolvant vota quæ nuncupaverat Anchises magnis numinibus, in Strophadum litore, supra v. 264. Quare Jovi præcipue sacrificia, Apollini ludos instituit.

280. *Actiaque Iliacis*, &c.] Alludit certe poëta ad ludos eos, quos Octavianus maxima celebritate instituit, post victoriam de M. Antonio & Cleopatra relatam, ad Actium Epiri promontorium, Anno U. C. 723. iv. Nonas Septembris. Cujus ad memoriam, naves plurimas Apollini Actiaco consecravit ; Actiacum templum majus extruxit ; urbem Nicopolim condidit in ipsis faucibus sinus Ambracii, contra Actium, in eo loco ubi castra posuerat ; locum ubi tentorium ipse habuerat magnis lapidibus constravit, ibique trophæum è rostris captarum navium, & sacrarium Apollini sub dio excitavit ; ludos imprimis instituit quinquennales, qui præcipue equestri decursu ac certamine nobilium puerorum patriciorumque virorum, tum gymnicâ pugnâ constabant. Sed ludos illos non exhibuit, nisi Anno U. C. 726. quo anno ipse Octavianus vi. & M. Agrippa ii. consules fuerunt, perfecerunt-que simul censum ac lustrum populi, anno proxime præcedente inceptum : quæ omnia leguntur apud Dionem, l. 51. & 53.

Atque hæc paulo fusius : quia ex his conjicio Virgilium ad hanc, quam explicamus, operis sui partem perveniisse hoc ipso anno 726. paulo post exhibitos ludos. Quia I. *Iliaci ludi*, est ipsa equestris puerorum decursio, quam vocatam esse *Trojam*, & à Trojanis ad Romanos transiisse, testatur Æ. 5. 602. Facile autem Æneæ suppetebant equi, in Epiro, feraciissimâ equorum regione. G. 1. 59. II. *Palæstræ* & *nudati socii*, sunt ludi gymnici, γυμνὸς enim *nudus* est : qui autem eo pugnæ genere exercebantur, nudi erant : atque ut manus adversariorum in lubricam cutem impactæ, facilius ictum amitterent ; ideo sibi cutem, oleo, luto, & cerâ ungebant : hinc aliqui nomen *palæstræ* deducunt à πηλὸς *lutum* ; quanquam alii melius à πάλλω *vibro, agito* ; ob variam agitationem & vibrationem corporis ad evitandos ictus. III. *Lustramur Jovi* : alludit ad solemnem populi lustrationem, quæ singulis quinquenniis post conditum populi Romani censum fiebat *suovetaurilibus*, id est, sacrificio *suis, ovis*, & *tauri*, aliisque ceremoniis quæ censum terminabant & condebant. Quod hoc anno U. C. 726, ab Octaviano perfectum est.

283. *Argolicas*.] Græcas : *Argi*, urbs Peloponnesi, Æ. 1. 288.

286. *Abantis .... postibus*.] Audax ac superbum Æneæ factum : qui in mediis Græcorum urbibus atque insulis, trophæa de Græcis ipsis victoribus erigit. *Abas* quis fuerit ambigitur : unus fortasse ex iis quos nocte supremâ è comitibus Androgei occiderat, Æ. 2. 371. *Postibus* autem figit Apollinei templi, vel Leucatæ, vel Actii.

Postibus

Poſtibus adverſis figo, & rem carmine ſigno:
Æneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus jubeo, & conſidere tranſtris.
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus aërias Phæacum abſcondimus arces,
Littoraque Epiri legimus, portuque ſubimus
Chaonio, & celſam Buthroti aſcendimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures:
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi ſceptriſque potitum;
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui: miroque incenſum pectus amore
Compellare virum, & caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſes & littora linquens.
Solemnes tum forte dapes & triſtia dona
Ante urbem, in luco, falſi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache: maneſque vocabat

& noto factum hoc *verſu: Æneas* poſuit *hac ſpolia de Græcis* Trojæ *victoribus* relata. *Poſtea impero* ſocios *relinquere portum & ſedere in ſcamnis. Socii certatim verberant mare* remis *& radunt fluctus. Continuo præterimus altas arces Phæacum, & radimus litora Epiri, & intramus portum Chaonium, & accedimus ad excelſam urbem Buthrotum. Hic incredibilis rumor rerum implet aures* noſtras: *Helenum filium Priami imperare per urbes Græcas, potitum uxore & regno Pyrrhi* nepotis *Æaci*; *& Andromachen rurſus veniſſe* in poteſtatem *mariti Trojani. Obſtupui: & pectus exarſit mirabili deſiderio alloquendi hominem, & ſciendi tantos caſus. Progredior* ultra *portum, relinquens naves & litus. Tunc forte Andromache ante urbem, in* ſacra *ſylva, ad aquas ficti Simoëntis, offerebat cineri ſolemnes epulas & funebria munera, & appellabat manes*

NOTÆ.

289. *Tranſtris.*] Scamnis, in quibus remiges ſedent, quæ dicuntur etiam *juga*.

291. *Phæacum abſcondimus arces.*] Ab Actio promontorio, ſive Leucade, ad occidentem deflexo curſu, occurrit deinde inſula *Phæacum*, ſive *Corcyra*, hodie *Corfu*: ad latus Epiri, olim hortis Alcinoi regis nobilitata, nunc ſub ditione Veneta. *Abſcondimus* arces, id eſt, *abſconduntur nobis*, dum celeri navis decurſu prætermittuntur: qua voce uſus eſt deinde Seneca Ep. 70. *In hoc curſu rapidiſſimi temporis primum pueritiam abſcondimus.* Et bene dixit *abſcondimus arces*, id eſt, urbes aliquas ad orientem inſulæ ſitas; non vero *abſcondimus inſulam*: quia *Buthrotum*, quam petebat, eſt in ipſo conſpectu & ex adverſo inſulæ, qua ad occidentem vergit.

292. *Epiri.*] Regni olim in Europa nobilis, cujus ad meridiem & occidentem eſt mare Ionium, ad orientem Achaia & Theſſalia, ad ſeptentrionem Macedonia: nunc Albania inferior à quibuſdam dicitur. Ejus olim præcipuæ partes fuerunt, *Acarnania*, *Caſſiopæa*, *Amphilochia*, *Theſprotia*, & *Chaonia*, quæ maxime occidentalis eſt; dicta etiam *Moloſſia*. Hanc tamen ab illa Strabo diſtinguit: Chaonia quidem, à *Chaone*, Trojano, Heleni fratre; *Moloſſia* deinde, à Moloſſo Andromaches & Pyrrhi filio, qui regnavit ibi poſt Helenum, quem veluti tutorem, occiſo Pyrrho habuerat. In Chaonia urbs eſt *Buthrotum*, vel *Buthrotus*, hodie *Butrinto*; in ingreſſu portûs *Pelodis*, hoc eſt *cænoſi*, inquit Strabo l. 7. de quo portu hic eſt mentio. In eadem regione eſt *Dodona* Sylva, ubi Jovis oraculum: quam tamen ibidem Strabo, primo Theſprotiæ, deinde Moloſſiæ, attributam fuiſſe teſtatur.

295. *Priamiden Helenum.*] De eo Priami filio: deque *Pyrrho*, Achillis filio, Æaci pronepote, Æ. 2. 263. De *Andromache*, antea Hectoris uxore, Æ. 2. 456.

301. *Solemnes dapes*, &c.] Annua ſacrificia, quæ vulgo cum epulis conjuncta erant; ex ipſis victimarum extis. De *Simoënte*, Trojano fluvio, cujus nomen alicui rivulo Andromache in Epiro tribuerat, Æ. 1. 104. De *Hectore*, Ibid. 103.

303. *Libabat cineri.*] Vel vero cineri, cujus partem aliquam in urna deferre ſecum Andromache potuerat, ex iis qui collecti ſunt ex ejus funere, Iliad. ultimo, 790. Vel ejus manibus atque umbræ. *Dona triſtia.*] Lac, ſanguinem, &c. ut ſupra, v. 66. Unde proprie, *libabat*, erat *effundebat*: quanquam generatim etiam ſumi poteſt pro *ſacrificabat*. De hac voce. Æ. 1. 740.

Prope ſepulcrum Hectoris, quod dedicaverat è viridi ceſpite vacuum; & binas aras, cauſam lacrymarum. Ut aſpexit me accedentem, & ſtupefacta vidit circa me *Trojana arma; attonita* hoc *magno prodigio, exanimata eſt in ipſo aſpectu: calor abiit* ex *oſſibus: cadit, & longo* poſt *tempore vix demum* ita *loquitur. An vera ſpecies, & verus nuncius te mihi ſiſtis, ô fili Veneris? an vivis? aut ſi lux alma abiit* à *te, ubi eſt Hector?* Sic *locuta eſt, & emiſit lacrymas, & implevit clamore omnem locum. Vix reſpondeo pauca mœrenti, & turbatus os aperio interruptis verbis: Certe vivo, & traho vitam per omnes miſerias. Ne dubita, nam vera aſpicis. Heu! quis caſus ſucceſſit tibi, privatæ tanto marito, aut quæ fortuna ſatis* tibi *congrua rediit* ad te? *O Andromache, teneſne conjugium Hectoris, an Pyrrhi? Demiſit vultum, & humili voce dixit: O fortunata præ aliis, virgo Priami* filia, *coacta mori ad ſepulcrum hoſtis, prope muros altos Trojæ: quæ non paſſa eſt ullam ſortitionem, nec tetigit captiva lectum victoris domini. Nos poſt patriam combuſtam vecta per longinqua maria, parientes in captivitate, toleravimus ſuperbiam familiæ Achillis, & juvenem ferocem: qui poſtea quærens Hermionem* nepotem *Ledæ, & conjugium Spartanum,*

Hectoreũ ad tumulum, viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſam lacrymis, ſacraverat aras.
Ut me conſpexit venientem, & Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monſtris,
Diriguit viſu in medio: calor oſſa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate Deâ, viviſne? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector ubi eſt? Dixit, lacrymaſq; effudit, & omnem
Implevit clamore locum: vix pauca furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hiſco:
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita, nam vera vides.
Heu quis te caſus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna ſatis fortuna reviſit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia ſervas;
Dejecit vultum, & demiſsâ voce locuta eſt:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis
Juſſa mori: quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incensâ diverſa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus, juvenemque ſuperbum
Servitio enixæ tulimus: qui deinde ſecutus
Ledæam Hermionem, Lacedæmonioſq; Hymenæos,

NOTÆ.

304. *Inanem.*] Tumulum *honorarium* vocat Suetonius in Claudio, c. 1. Xenophon in Exped. Cyri l. 6. κενοτάφιον, id eſt, *vacuum tumulum.*

305. *Geminas, cauſam lacrymis,* &c.] Alteram Hectori; alteram Aſtyanacti filio, quem Græci è Trojæ turribus præcipitem miſerant. Vel potius utramque Hectori: quia geminas heroibus dicari mos erat, ſupra, v. 63. *Cauſam lacrymis.*] Id eſt, quæ viri memoriam, ac dolorem ſuum alerent.

319. *Connubia ſervas?*] Maneſne in viduitate, ac fide data Hectori, an vero tranſiiſti ad Pyrrhi nuptias?

321. *Priameïa virgo.*] Polyxena, Priami & Hecubæ filia, amata ab Achille: qui cùm ad ejus nuptias in templum Apollinis Thymbræi conveniſſet, à Paride, poſt Apollinis ſimulacrum latente, ſagittæ ictu occiſus eſt. Capto deinde Ilio, ejus umbra Polyxenam immolari ſibi petiit. Illa ad Achillis tumulum ab ipſo Pyrrho Achillis filio jugulata eſt.

327. *Servitio enixæ.*] Andromache captiva à Pyrrho in uxorem admiſſa, ſuſcepit ex eo Moloſſum: qui parti Epiri nomen fecit, v. 292.

328. *Ledæam Hermionem,* &c.] Menelai filiam, Spartani ſeu Lacedæmonii regis, ex Helena filia Jovis & Ledæ. Hermione, Menelao ad Trojanum bellum profecto, à Tyndareo Ledæ marito deſponſata eſt Oreſti cognato ſuo, Agamemnonis filio. Eadem interim à patre Menelao ad Trojam deſponſata eſt Pyrrho, Achillis filio: eidemque poſt confectum bellum tradita. Quod cum ægre ferret Oreſtes, Delphos venit: & nactus ibi Pyrrhum de futura ſibi ex eo conjugio prole oraculum conſulentem, eum ad ipſas aras Apollinis interfecit.

Me

Me famulam famuloq; Heleno tranſmiſit habendam.
Aſt illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & ſcelerum furiis agitatus Oreſtes
Excipit incautum, patriaſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamq; omnem Trojano à Chaone dixit:
Pergamaque, Iliacamq; jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum noſtris Deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius? ſuperatne, & veſcitur aura?
Quem tibi jam Troja———
Ecquæ jam puero eſt amiſſæ cura parentis?

me ſervam tradidit poſſidendam Heleno, ipſi quoque ſervo. At Oreſtes ardens magno deſiderio raptæ uxoris, & impulſus furiis criminis ſui, intercipit illum improvidum, & jugulat ad altaria patriæ. Per mortem Pyrrhi pars regni data ceſſit Heleno: qui à Trojano Chaone vocavit cognomine campos Chaonios & totam Chaoniam; & condidit in monte Pergama, & hanc arcem Iliacam. Sed quinam venti & quanam fata direxerunt tibi curſum? aut quis Deus adduxit te inſcium ad noſtra litora? Quid? puer Aſcanius ſupereſtne & fruitur vita? is quem tibi jam Troja----Quinam eſt jam puero dolor de amiſſa matre?

NOTÆ.

331. *Scelerum furiis agitatus Oreſtes.*] Agamemnonis & Clytemnæſtræ filius: patre ad Trojam profecto, & Ægiſtho Clytemnæſtræ adultero Mycenas tenente, ſubductus ejus inſidiis à ſorore Electra, & ad Strophium Phocidis principem miſſus eſt: ubi ſingularem cum ejus filio Pylade amicitiam contraxit. Poſt Trojam expugnatam, & patrem Agamemnonem Ægiſthi inſidiis jugulatum, matrem cum adultero interfecit. Ideo furiis agitatus, ac poſt labores plurimos expiatus, ac ſolutus crimine ab Areopagitis, aut, ut ait Cicer. ipſius Minervæ judicio, in regnum rediit: Hermionem uxorem accepit, occiſo prius apud Delphos Pyrrho: cum ea regnum quoque Spartanum addidit ſuo. Corpus ejus poſt mortem refoſſum, ſeptem cubitorum fuiſſe refert Plinius lib. 7. 16.

332. *Patrias ad aras.*] Certum eſt Pyrrhum ab Oreſte occiſum eſſe *Delphis*, in Phocide, apud ipſas Delphici Apollinis aras: Achillem vero Pyrrhi patrem interfectum à Paride, ad Trojam, in Apollinis Thymbræi templo, atque ita fatale fuiſſe patri & filio, ut apud Apollinem caderent. At varie ſe torquent interpretes, ut explicent, cur *patrias aras* poëta dixerit: multa comminiſcuntur: hæc duo mihi videntur optima. I. Si ad ſenſum Naſcimbæni per *patrias*, intelligamus eaſdem, ad quas *pater* Achilles occiſus fuerat, nempe *Apollineas*, quanquam loco diſſitas. II. Tamen tutius puto *patrias* explicare ad ſenſum Turnebi, *Græcas*: ara enim Delphica, fere in medio totius Græciæ ſita, publicum erat Græciæ totius oraculum. Addo, quod rem firmet: Epirum, ubi tum regnabat Pyrrhus, inter Græciæ provincias non eſſe habitam, ut patet ex Strabone l. 7. Pyrrhum vero & Oreſtem patriâ Græcos fuiſſe: Oreſtem quidem Argivum è Peloponneſo: Pyrrhum, patre natum Achille, Theſſalo è Phthia: matre Deidamia, è Scyro Ægæi maris inſula.

335. *Trojano à Chaone.*] *Chaon*, unus è Priami filiis: quem Helenus frater cum in venatu ignarus occidiſſet, ad ſolatium doloris, regnum ejus nomine appellavit; regnavitque quaſi tutor Moloſſi, ut jam diximus, v. 292.

336. *Pergamaque, Iliacamque*, &c.] Diviſio eſt unius rei in duas: *Pergamus* enim fuit arx *Iliaca*, ſive Trojana.

340. *Quem tibi jam Troja....*] Verſus aut à Virgilio relictus imperfectus, aut à Tucca & Vario mutilatus. Suppleverunt ſic aliqui: *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creuſa.* Male. Troja enim fumante, & Ænea fugiente, patrem ſequebatur jam tum pedes Aſcanius, Æn. 2. 724. Alii ſic: *Quem tibi jam Trojâ obſeſſâ eſt eripa Creuſa.* Paulo veriſimilius. Cum enim decem annos bellum Trojanum, annos ſeptem Æneæ navigatio duraverit, annos ſexdecim aut ſeptemdecim numerare tum potuit Aſcanius, cum Italicis pugnis deinde interfuit: ſed omnino abhorret verſus à nitore Virgiliano.

341. *Ecquæ jam puero eſt*, &c.] Putant aliqui oblitum hic ſui eſſe Virgilium. Quomodo enim ſcire potuit Andromache Creuſam, Aſcanii matrem, in fuga amiſſam fuiſſe: cum ea de re nihildum Æneas ei dixiſſet? quidni vero ſcire id potuit ante ſuum è Trojano littore diſceſſum? præſertim cum Æneas in urbem rediiſſet, quæſiiſſet eam omnibus viis, ab omnibus amicis: quorum aliquis ad captivas deferre caſum potuit.

Ecquid

quomodo & pater Æneas, & avunculus Hector incitant ipsum *ad veterem fortitudinem & animos viriles? Talia dicebat plorans, & frustra movebat longos fletus: cum heros Helenus* filius *Priami, effert se ex urbe, comitantibus plurimis: & agnoscit suos* Trojanos, *& latus ducit in domum suam: et inter singulas voces emittit multum lacrymarum. Progredior, et agnosco parvam Trojam, et Pergama assimilata magnis, et siccum rivum cognomine Xanthi, et amplector postes portæ Scææ. Trojani quoque potiuntur simul urbe sociâ. Rex sub vastis porticibus excipiebat eos. Bibebant vini pocula in medio aulæ, cibis auro impositis, et tenebant pateras. Jamque dies et secundus dies abiit, et venti invitant vela, et lintea inflantur tumido vento. Alloquor his verbis Helenum vatem, et rogo* eum *talia: Trojane, interpres Deorum, qui cognoscis divinitatem Apollinis,*

Ecquid in antiquam virtutem animosq; viriles,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longosque ciebat
Incassùm fletus: quum sese à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoscitque suos, lætusque ad limina ducit:
Et multum lacrymas verba inter singula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, simulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco: Scææque amplector limina portæ.
Necnon & Teucri sociâ simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, pateraſque tenebant.
Jamque dies alterque dies processit; & auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
Trojugena, interpres Divûm, qui numina Phœbi,

NOTÆ.

348. *Multum lacrymas.*] Alii legunt, *Multum lacrymans.* Favet primæ lectioni, quod alioqui verbum *fundit* nullo casu fulciretur. Favet secundæ, quod durum sit: *multum lacrymas*, pro *multum lacrymarum*: Hæreo tamen primæ, quia communior est. De *Xantho*, seu *Scamandro* Troadis fluvio, Æ. 1. 477. De *Scæa*, Trojæ porta, Æ. 2. 612.

354. *Aulaï in medio*, &c.] *Aulaï*, dissolutio more veterum, diphthongi *æ*, quæ Græcis est *αι*, in vocales duas *a* & *i*. *Libabant*: vel gustabant, bibebantque, vel offerebant Diis per libationem & effusionem: Æ. 1. 740. De *Bacchi*, Ecl. 5. 29. 69. De *Austro*, vento meridionali, Ecl. 2. 58.

359. *Qui numina Phœbi*, &c.] Quinque divinationis species enumerat. Primam, quæ fit *afflata Dei*: secundam, quæ *insessu in tripode*: tertiam, quæ *combustione lauri*: quartam, quæ *intuitu siderum*: quintam, quæ *observatione avium*. I. Significatur per *numina Phœbi*, qui aliquando in vates illapsus, os ipsis ad futura prædicenda aperiebat, ut mox continget Heleno. II. Per *tripodas*, in quibus sedentes puellæ vaticinabantur: præsertim Delphis, unde mos ille in pleraque alia Apollinis templa transierat. Erat autem *tripus*, vel puteus tres latus pedes, in quem demissa puella emergente halitu amens reddebatur: vel vas & crater, tribus nitens pedibus: vel mensa, tribus edita gradibus: vel probabilius, sella tribus fulcris imposita, in medio patens, ubi sedebat vates; eaque aliquando ærea, aliquando aurea, etiam Delphis corio Pythonis serpentis cooperta. III. Per *Clarii lauros*, vaticinium innuit, quod petebatur ex combustione laurei rami: qui si in igne crepitaret, bono erat omini; si taceret, malo. Tibul. l. 2. 5. 81. *Ut succensa sacris crepitet bene laurea flammis, Omine quo felix et sacer annus eat.* Propert. l. 2. 20. 36. *Deficiunt magico torti sub carmine rhombi, Et jacet extincto laurus adusta foco. Clarii.*] Epithetum Apollinis, cui *Claros*, urbs Ioniæ, prope Colophonem, in Asia minore, celebri templo & oraculo dicata erat: & hoc epithetum proquolibet alio hic additum est: quemadmodum Apollo *Delius*, appellatus est *Thymbræus*, v. 84. IV. Per ipsa *sidera* satis notatur *astromantia*. V. Per *volucrum linguas* notatur proprie ars *augurum*, qui *avium garritum* & cantum consulebant. Per *præpetis omina pennæ*, proprie ars *auspicum*, qui *aves spectabant* volantes. Et aves quidem, quarum spectabatur cantus, dicebantur *oscines*, ab *os*, & *cano*; ut corvus, cornix, picus: quarum autem spectabatur volatus, dicebantur *prapetes*, à προπίτεσθαι, *pravolare*; ut vultures, aquilæ. De *Celæno* & *Harpyiis*, supra, v. 211.

Qu

Qui tripodas, Clarii lauros, qui ſidera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ:
Fare age: namq; omnem curſum mihi proſpera dixit
Religio; & cuncti ſuaſerunt numine Divi
Italiam petere, & terras tentare repoſtas:
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & triſtes denuntiat iras,
Obſcœnamq; famem. Quæ prima pericula vito?
Quidve ſequens, tantos poſſum ſuperare labores?
Hic Helenus, cæſis primum de more juvencis,
Exorat pacem Divûm: vittaſque reſolvit
Sacrati capitis: meque ad tua limina, Phœbe,
Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore ſacerdos.
Nate Deâ: nam te majoribus ire per altum
Auſpiciis manifeſta fides: ſic fata Deûm rex
Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo.
Pauca tibi è multis, quo tutior hoſpita luſtres
Æquora, & Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, fariq; vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinoſque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et ſalis Auſonii luſtrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque inſula Circes;

& tripodas, & lauros Clarii, & aſtra, & cantus avium, & auſpicia volantis alæ: Dic age: nam ceremoniæ propitiæ mihi declaraverunt totum iter meum; *& omnes Dii* ſuâ *auctoritate ſuaſerunt mihi petere Italiam, & quærere terras* mihi præparatas. *Sola Harpyia Celæno canit prodigium novum & horrendum dictu, & prædicit funeſtas iras & fœdam famem. Quod periculum primo effugiam? & quid exequendo, poſſum emergere è tantis caſibus? Tunc Helenus, primo mactatis juvencis juxta conſuetudinem, precatur veniam à Diis: & ſolvit tænias ſacri capitis, et ipſe ad tua templa, ô Phœbe, manu ducit me trepidantem ob magnam* reverentiam *Dei. Ac poſtea ſacerdos loquitur hæc divino ex ore: Fili Veneris: nam certo ſcio te majoribus auſpiciis currere per mare: ita rex Deorum diſponit fata, et miſcet fortunas: ea ſeries* rerum *decurrit. Explicabo tibi verbis pauca è plurimis, ut ſecurior percurras maria* quæ te *excipient, et poſſis quieſcere* in *portu Italico: nam Parcæ impediunt ne Helenus ſciat reliqua, et Juno impedit* ne *loquatur. Primò longum iter impeditum procul longis regionibus ſeparat* à te *Italiam, quam tu jam putas propinquam, et* cujus *paras intrare vicinos portus, ô ignare. Et curvandi ſunt remi in mari Siculo, et percurrenda navibus planities maris Italici, et inferna paludes* adeundæ, *et inſula Circes Colchica:*

NOTÆ.

370. *Vittaſque reſolvit.*] Infulam, qua implicati erant capilli. Vittata enim infula, ſacerdotis inſigne eſt, Æ. 2. 133. Soluta autem, indicium eſt vaticinantis ac furentis, Æ. 6. 48. de Sibylla: *Non compta manſere coma.*

375. *Majoribus auſpiciis.*] Vel bonis: vel ad majora ſpectantibus; vel majorum Deorum, Jovis, Apollinis, &c. non avium aut ſiderum tantum.

379. *Parca*, &c.] Tres, quæ fuſis diſpenſabant fata hominum, Ecl. 4. 47. *Juno* Saturni & Opis filia, inimica Trojanis: cauſam habes Æ. 1. 29.

384. *Trinacria lentandus*, &c.] *Flectendus & curvandus*, ob vim adverſam fluctuum inter ſe pugnantium. Sic Catullus de nupt. Pelei, v. 282. *Quidne fugis lentos incurvans gurgite remos?* De *Trinacria*, Sicilia, fuſe infra, v. 687. De *Auſonia*, Italia, ſupra, v. 171.

386. *Infernique.*] De deſcenſu ad inferos, Æ. 6. De appulſu ad inſulam *Circes*, Æ. 7. 10. Erat autem Solis & Perſes Nymphæ filia, ſoror Æetæ Colchici regis, qui pater fuit Medeæ: aut juxta alios, Æetæ filia, Medeæ ſoror. *Æææ* dicta, id eſt, *Colchica*: ab *Æa*, inſula & urbe Colchici regni, circa oſtia Phaſis fluvii. Sarmatarum regi nupſit, quo venenis occiſo, in Italiam fugit, ad promontorium & montem, qui deinde *Circæus* dictus eſt, hodie *Circello*, in Latio: qui quidem mons continenti junctus eſt: ſed quia Pomptinis paludibus cingitur ad ſeptentrionem, ideo inſulæ formam aliquando habuit. Eadem Circe, cum Glaucum, marinum Deum amaret, ex zelotypia Scyllam puellam in monſtrum marinum commutavit: item & Picum Latinorum regem in avem, quod Canentem conjugem ſibi præferret.

Quàm

priusquam possis condere urbem in secura regione. Dicam tibi signa, tu ea retine commissa animo. Quando porca reperta à te sollicito, jacebit circa undam remoti fluvii, enixa prolem triginta capitum, alba, recumbens humi, & porcelli albi circa mammas: ille locus erit urbis, ille certus finis laborum. Nec tu expaveſce futurum esum mensarum. Fata reperient viam, & Apollo invocatus adjuvabit. Evita autem has terras, & hanc extremitatem Italici litoris, quæ propinqua alluitur fluctu nostri maris: cunctæ illæ urbes incoluntur à pravis Græcis. Illic & Narycii Locri statuerunt muros, & Cretensis Idomeneus occupat militibus campos Salentinos:

Quàm tutâ possis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Albæ, solo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros.
Fata viam invenient, aderitq; vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic & Narycii posuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obsedit milite campos

NOTÆ.

389. *Secreti ad fluminis*, &c.] De omine suis, cum triginta porcellis repertæ, ad ripam Tybris, ubi *Alba* urbs, aut juxta alios *Lavinium* condita deinde est. Æ. 8. 42.

394. *Mensarum morsus.*] De his v. 257.

396. *Italique hanc littoris oram*, &c.] Italiæ *frontem* intelligit, sive partem meridionalem: quæ confecto Trojano bello, Græcis plurimis illuc post varios errores appulsis, ab iis *magna Græcia* vocata est: nunc Neapolitani regni maximam partem constituit; Italiamque divisit duo in cornua, quæ Tarentino sinu vasto & patenti separantur. Tota illa frons ad orientem penitus obversa est Epiro, marique Ionio. Atque in cornu quidem orientali, quod ab Epiro minus remotum est, promontorium est Japygium, vel Salentinum, *Capo de santa Marie*: totumque cornu Salentini occupabant: quorum urbes præcipuæ, Tarentum *Taranto*, Brundusium *Brindes*, Hydrus *Otrante*. In altero cornu, quod ad meridiem pertinet, tria sunt præcipua promontoria: Lacinium, *capo delle colonne*, Salentino respondens: Brutium, sive Leucopetra, *capo dell' armi*, Siciliæ proximum; & Zephyrium, *capo de stillo*, inter utrumque medium. Infra Lacinium, in ipso sinu Tarentino, est Petilia, *Strongoli*. Inter Lacinium & Zephyrium, est sinus Scylacius vel Scylleticus *golfo di squillaci*, ubi urbs Scylacium. Inter Zephyrium, & Brutium, ingens est ora, ubi non longe à Zephyrio occurrit Caulonia, vel Caulon, *Castel vetere*: tum infra, meridiem versus, Narycia, vel Locri Epizephyrii, nunc *Gieraci*. Atque hæc fusior descriptio ad ea, quæ sequuntur hoc libro, planè necessaria visa est.

399. *Narycii Locri.*] Constat eos à Græcis Locris oriundos esse: duce, vel Evanthe juxta Strabonem: vel Ajace juxta alios. Tres autem in Græcia fuerunt hujus nominis populi: *Epicnemidii* & *Opuntii*, contermini; ad septentrionem Phocidis, & meridiem Eubœæ sinusque Maliaci: tum *Ozolæ*; ad occidentem Phocidis, & septentrionem fauceſque ipsas sinus Corinthiaci sive Crissæi. Strabo vult Epizephyrios, ab Ozolis Crissæi sinus oriundos, negat ab Opuntiis. Tamen nomen ipsum *Narycia* urbs innuit, eos, si non ab Opuntiis; saltem ab Epicnemidiis esse profectos; si quidem *Narycium* urbs à Plinio collocatur apud Locros Maliaci sinus, & Boagrium fluvium. At ibidem erant Epicnemidii: ibidem regnabat Ajax Oilei filius, ex Homero Iliad. 2. 523. Et *Naryx*, sive *Naryce*, sive *Narycium*, urbs est, ex qua juxta Suidam fuit Ajax. Quæ ut conciliem: existimo Locris omnibus, Ozolis, Epicnemidiis, Opuntiis, Ajacem ad Trojam imperasse, cum omnes Parnasso monte conjungantur: in reditu deinde Ajace mortuo, ut diximus Æ. 1. 44. aliis alio per tempestatem disjectis, aliquas è Locris omnibus reliquias Evanthe duce in Italiam perveniſſe, & Naryciam condidisse: tumque dictos esse *Epizephyrios*: quod non procul à promontorio Italiæ *Zephyrio* sedem elegissent.

400. *Salentinos*, &c.] De eorum situ, v. 396. De *Idomeneo* Cretæ rege, v. 122. *Lyctius* dicitur à *Lycto* oppido Cretæ, de qua insula, v. 104.

Lyctius

Lyctius Idomeneus : hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ ſubnixa Petilia muro.
Quin, ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves ;
Purpureo velare comas adopertus amictu :
Ne qua inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto :
Hac caſti maneant in relligione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & anguſti rareſcent clauſtra Pelori ;
Læva tibi tellus & longo læva petantur
Æquora circuitu : dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vaſtâ convulſa ruinâ
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diffiluiſſe ferunt : cum protinus utraq; tellus
Una foret, venit medio vi pontus, & undis
Heſperium Siculo latus abſcidit : arvaque & urbes
Littore diductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis

illic eſt illa Petilia ducis Melibœi Philocteta, defenſa muro. Imo quando naves tranſvecta ultra mare conſtiterint, et jam reddes vota altaribus in litore ſtructis: tegaris ſecundum capillos coopertus velo purpureo : ne aliquis vultus hoſtilis occurrat inter pia ſacrificia, in cultu Deorum, et abrumpat auſpicia. Socii ſervent *hanc conſuetudinem ſacrificiorum,* tu *ipſe hanc ſerva: poſteri pii perſiſtant in hac ceremonia. Sed quando ventus te profectum appulerit ad litus Siculum, et minuentur anguſtiæ arcti Pelori : ſiniſtra terra et ſiniſtra maria à te petantur longâ circuitione : evita dextrum litus et* dextras *aquas. Narrant hæc loca olim magnâ violentiâ et ruinâ diſceſſiſſe. Adeo remota vetuſtas temporis poteſt mutare* res. *Cum utraque terra eſſet una continuo : mare* cum *impetu venit* in *medium, et aquis ſeparavit Italicum latus à Siculo : et labitur anguſto freto inter arva et urbes, diſtinctas* ſuo quaſque *litore. Scylla occupat dexterum latus ; immanis Charybdis lævum :*

NOTÆ.

401. *Melibœi Parva*, &c.] Philoctetes, Pœantis filius, Melibœæ rex, urbis in Theſſalia, ad radices montis Oſſæ: cum in OEta, Theſſalico monte Trachiniæ regionis, pyram, in qua ſe Hercules comburendum collocaverat, ejus juſſu ſuccendiſſet ; ab eodem arcum & ſagittas, Lernææ hydræ felle imbutas, accepit in munus. Trojam deinde profectus, & colubri morſu in crure ſauciatus, à Græcis in inſula Lemno fœtoris impatientiâ, relictus eſt. Poſtea tamen, monente oraculo Trojam non niſi ſagittis Herculeis capi poſſe, ab Ulyſſe & Neoptolemo in caſtra accerſitus, Paridem occidit : & urbe captâ, auditâque Melibœorum defectione, ut narrat Strabo, venit in Italiam : Ibique Petiliam aut condidit, aut juxtà alios mœnibus firmavit : ſitum ejus vide, v. 396.

405. *Purpureo*, &c.] Hunc morem ſervavere Romani, ut in ſacris caput obnuberent : ne turbatus alienarum rerum aſpectu ſacerdos, aut interrumperet ſacra, aut ex iis aliquid omitteret : utrumque enim fatale atque ominoſum erat. Idque aiunt Romani ſcriptores Æneæ exemplo à poſteris uſurpatum, infra, v. 545. Saturno tamen, Honori, & Herculi, aperto capite facta ſacra, non velato, probat multiplici auctoritate Gerdanus.

411. *Rareſcent clauſtra Pelori.*] *Pelorus*, ſeu *Pelorum*, *Capo di Faro*, promontorium Siciliæ maxime orientale : ſic Italiæ vicinum eſt, ut eidem contiguum aliquando fuerit, quemadmodum hic narrat poëta ; & adhuc procul aſpicientibus conjunctum appareat, nec ullo freto pervium : tamen propius accedentibus paulatim rareſcunt & aperiuntur clauſtra illa, minuunturque viſu anguſtiæ, & laxior aditus apparet paulo. De *Sicilia*, infra, v. 687.

416. *Protinus.*] Sine interruptione atque intervallo, continuâ & perpetuâ ſerie. Sic Æ. 9. 337. *Felix ſi protinus illum Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet* : id eſt, ſi continuo luſiſſet. Hinc Æ. 10. 340. *Protinus haſta fugit*, & alibi vulgo ſumitur pro *ſtatim* ; quia quod ſtatim fit, ſine intermiſſione fit. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534.

420. *Dextrum Scylla*, &c.] *Scylla* ad latus Italiæ, Cænym promontorium : ſcopulus eſt tumultuoſo fluctuũ allapſu ſemper fremens, nunc *Sciglio* : à σκύλλω *vexo*. *Charybdis*, ad latus Siciliæ, prope Meſſanam urbem : mare eſt vorticoſum, aquas ſorbens, & cum impetu deinde ructans, nunc *Colofaro* : à χάσκω *hio*, & ῥοιβδῶ *ſorbeo*. *Charybdim* aiunt meretricem fuiſſe voraciſſimam : quæ, cum Herculi boves eripuiſſet,

Obſidet :

et profundo gurgite voraginis ter vorat fluctus in præceps, deinde alternatim attollit eos *in aërem, et ferit aquis astra. At antrum includit Scyllam* in *obscuris latebris, pandentem guttura, et trahentem naves in scopulos. Superior forma* est *humana, et puella formoso pectore, usque ad* imum *ventrem: inferior* est *pristis immenso corpore, conjuncta uteri: canum circa caudam Delphinorum. Melius est, te morantem circumnavigare fines Siculi Pachyni, et circumsinuare longos cursus; quàm semel videre sub lata caverna turpem Scyllam, et scopulos sonantes canibus cæruleis. Præterea, si aliqua est scientia Heleno, si aliqua fides* habenda *vati, si Apollo implet animum veris* rebus: *unice hoc tibi prædicam, et unice ante omnia, et repetens rursus ac rursus inculcabo. Primò cole precibus divinitatem magnæ Junonis, fer lubens vota Junoni, et vince potentem reginam supplicibus muneribus: sic demum victor relictâ Siciliâ admitteris in regiones Italas. Quando illuc appulsus veneris ad Cumæam urbem,*

Obsidet: atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusq; sub auras
Erigit alternos, & sidera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & naves in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore pristis,
Delphinûm caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circumflectere cursus;
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cœruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, si qua est Heleno prudentia vati,
Si qua fides, animum si veris implet Apollo:
Unum illud tibi, nate Deâ, præque omnibus unum
Prædicam, & repetens iterumq; iterumq; monebo.
Junonis magnæ primum prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominamq; potentem
Supplicibus supera donis: sic denique victor
Trinacriâ fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,

NOTÆ.

à Jove fulmine icta, & in fretum præceps acta, in voraginem ibi conversa est. *Scyllam* Phorci filiam, à Circe commutatam dicunt in monstrum, cujus suprema pars fœmineam speciem retinuerit, infima in canes abierit: quorum latratu fluctuum strepitum exprimere voluerunt; ipsumque monstrum in scopulo latere, eoque naves attrahere ac lacerare fabulati sunt. Atque hæc, ex mente poëtarum dicta, emendabimus infra, v. 555. & 685.

421. *Barathri.*] Græca vox βάραθρον *barathrum*: ex Suida & Diomede, locus erat apud Athenienses profundissimus, in quem noxii & morti destinati præcipitabantur, à βαθὺς *profundus*, juxta Festum.

427. *Pristis*, &c.] Scylla tres habuit partes: superiorem virgineam, pube tenus; infimam, in modum pistricis, sive ingentis piscis desinentem in caudas bifidas, quales habent Delphini; mediam, scilicet commissuram pubis & caudæ, unde uteri & capita canum sive luporum erumpebant. Ex his patet sensus versuum, Notanda hic quatuor. I. Græco more dictum est: *commissa caudas*: supple κατὰ, *circa caudas, per caudas.* II. *Delphinus*, vel *Delphin*, juxta aliquos porcus est marinus, *marsouin.* III. *Pristis*; vel *pistrix, pistricis*: sumitur vulgo pro *balæna*, quamvis à Plinio distinguatur: maximæ molis, & tamen velocissime fluctus secans, unde nomen habet: πρίζω enim est *sector.* IV. Cæteri poëtæ *canes* tantum Scyllæ attribuunt, Virgilius ad terrorem *lupos* dixit.

429. *Trinacrii Pachyni.*] *Pachynum*, meridionale promontorium Siciliæ: unum è tribus, quæ ipsam Trinacriam efficiunt, *capo Passaro*, v. 687.

437. *Junonis*, &c.] De ea, ejusque in Trojanos odio, Æ. 1. 27, 28. 33.

441. *Cumæam*, &c.] *Cumæ*, urbs fuit Italiæ, in litore Campaniæ, nunc eversa. De hac Æ. 6. 2. *Divini lacus* sunt, *Avernus*, & *Lucrinus*, in Puteolano sinu, prope Baias & Cumas. *Divini* dicti: propter vicinum Sibyllæ antrum. De his fusè G. 2. 161. Et Æ. 6. 237. *Avernus* plur. *Averna*, montibus undequaque horrebat & sylvis, quas excidit Agrippa, locusque deinde multis ædificiis amœnus redditus est. De *Sibylla*, Æ. 6. 10.

Divi-

Divinoſque lacus, & Averna ſonantia ſylvis;
Inſanam vatem aſpicies, quæ rupe ſub ima
Fata canit, foliiſque notas & nomina mandat.
Quæcunq; in foliis deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro ſeclusa relinquit:
Illa manent immota locis, neq; ab ordine cedunt.
Verum eadem verſo tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere ſaxo,
Nec revocare ſitus, aut jungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint diſpendia tanti:
Quamvis increpitent ſocii, & vi curſus in altum
Vela vocet, poſſiſque ſinus implere ſecundos:
Quin adeas vatem, precibuſque oracula poſcas
Ipſa canat, vocemque volens atque ora reſolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiaſq; ferasq; laborem,
Expediet: curſuſque dabit venerata ſecundos.
Hæc ſunt quæ noſtrâ liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt:
Dona dehinc auro gravia ſectoque elephanto
Imperat ad naves ferri: ſtipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæoſque lebetas,
Loricam conſertam hamis, auroque trilicem:

& lacus ſacros & Avernum inter *ſylvas ſonantem: videbis Sibyllam furentem, quæ ſub antro profundo aperit fata, committitque frondibus literas, & vaticinia. Virgo diſponit in ordinem, &* manens *clauſa in antro relinquit* ante oſtium *vaticinia, quæ ſcripſit in frondibus. Illa* vaticinia *ſtant ſuis locis immota, nec recedunt à ſitu. Sed quando revoluto cardine levis ventus afflavit ea, & porta* aperta *turbavit frondes: nunquam poſtea curat colligere vaticinia cavo* in *antro, aut reſtituere in ordinem, aut jungere. Exeunt ſine conſilio, & oderunt domum Sibyllæ. Illic ne ulla damna moræ ſint tibi curæ: etſi ſocii* te *incuſent, & navigatio per vim invitet vela in altum mare, & poſſis replere vento favente ſinus* velorum: *Immò* potius *conveni Sibyllam, & ora precibus ut ipſa reddat oracula, & libens aperiat os & vocem. Illa explicabit tibi gentes Italiæ, & futura bella, & quâ ratione tolerabis aut evitabis unumquemque laborem: & à te culta impetrabit tibi curſus felices. Hæc ſunt* de quibus *licet admoneri te meâ voce.*

I perge, & factis extolle ad aſtra magnam Trojam. Poſtquam vates ore benevolo locutus eſt iſta: deinde jubet portari ad naves munera gravia auro & ſciſſo ebore: & congerit in naves multum argenti, & ollas Dodonæas, loricam compactam hamis, & triplici licio auri:

NOTÆ.

460. *Venerata.*] Paſſive dictum: ſic Horatius Sat. l. 2. 2. 124. *Et venerata Ceres ut culmo ſurgeret alto.*

464. *Elephanto.*] Eborie, quod ex dentibus elephanti ſecatur & perpolitur.

466. *Dodonæoſque lebetas.*] Pelves *Dodonæas*, id eſt, *æreas:* æs enim Dodonæ, ut Corinthi, celebre fuit. At duo fuere lebetum genera: alii qui admovebantur igni ad culinæ miniſteria, ad abluendas manus: alii qui appendebantur ad ornatum, ſive in domibus, ſive in templis. Et vero aiunt, locum, ubi Dodonæi Jovis oracula reddebantur, cinctum fuiſſe lebetibus, ita ſibi invicem conjunctis, ut commoto uno cæteri moverentur, ſonitumque diu redderent: unde proverbium fuit *Dodonæum æs*, in ſoquaces. Fuit autem *Dodona* lucus ſylvaque, Jovis oraculo & quercu fatidica celebris, in Epiro, Ecl. 9. 13. & ſupra, 292.

467. *Loricam conſertam hamis*, &c.] *Lorica* tunica quædam eſt, ac munimentum pectoris in bello: quæ quia primum è *loris* & coriis fiebat, *lorica* dicta eſt. Contextâ deinceps ex laminis ferreis: tum annulis ſibi invicem *hamorum* inſtar impactis & concatenatis: denique ſquamis etiam ferreis, aut laminæ aut corio confertim inſertis. Hæc autem aliquando ſimplex, aliquando etiam duplex, ac triplex erat. Unde Statius l. 7. 312. *Ter inſuto ſervant ingentia ferro Pectora.* Et Virgil. l. 9. 707. *Nec duplici ſquama lorica fidelis & auro.* Duplex vocabatur *bilix*; triplex, *trilix*: id eſt, *bino* & *trino licio*, ſive textu: parte pro toto accepta. Atque ut multiplex textus, per multiplex *licium* hic exprimitur; ſic à Silio l. 4. per *ſubtemen*, quæ pars in ipſo textu alia eſt. *Nexilis innumero chalybum ſubtemine thorax.* De *licio* & *ſubtemine*, infra, v. 483. Quid vero ſi dicamus

Et

& apicem pulchræ caſſidis, & criſtas capillatas, quæ fuerant *arma Pyrrhi : ſunt quoque pro patre* meo *ſua munera. Adjicit equos, adjicit etiam duces. Subſtituit remiges : ſimul inſtruit armis ſocios* meos. *Interim Anchiſes imperabat* eos *inſtruere naves velis, ne ulla mora opponeretur vento faventi. Quem vates Apollinis alloquitur magno honore : O Anchiſa,* qui *honoratus* es *connubio glorioſo Veneris,* qui es *cura Deorum,* & *bis ſervatus è Trojano excidio ; ecce tibi* præſens eſt *terra Italiæ, hanc apprehende navibus. Et tamen opus eſt, ut naviges mari ultra iſtam* partem. *Pars iſta Italiæ, quam aperit Apollo, procul* eſt. *I, inquit, ô fortunate* propter *pietatem filii ! quid ulterius pergo, & retardo ſurgentes Auſtros loquendo ?*

Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comantes,
Arma Neoptolemi : ſunt & ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces. 470
Remigium ſupplet : ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare jubebat
Anchiſes, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore :
Conjugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo, 475
Cura Deûm, bis Pergameis erepte ruinis :
Ecce tibi Auſoniæ tellus : hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabare neceſſe eſt.
Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, ô felix nati pietate : quid ultra 480
Provehor, & fando ſurgentes demoror Auſtros ?
Nec minus Andromache, digreſſu mœſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſubtemine veſtes,
Et Phrygiam Aſcanio chlamydem : nec cedit honori :
Textilibuſque onerat donis, ac talia fatur : 485

Nec minus Andromache, triſtis ob *ultimum diſceſſum, fert Aſcanio amictus verſicolores aureo textu, & chlamydem Phrygiam : nec male reſpondet dignitati* ejus : *& cumulat operibus textilibus ; et hæc dicit :*

NOTÆ.

auro trilicem loricam, unico ac ſimplici ferreorum annulorum textu fuiſſe : ſed cujus extrema ora triplici licio aureo ſine triplici annulorum aureorum verſu ornata & quaſi fimbriata eſſet ? Audi Valerium l. 3. 199. *Per clypei cedentis opus, partemque trilicem, qua ſtomachi ſecreta ferit.* Ergo in thorace, non contextus totus, ſed *pars tantum* aliqua *trilix* fuit : eaque ima ; quæ ad *ſecreta ſtomachi* ſive ad ventrem proxime accederet.

468. *Conum,* &c.] Proprie *conus,* eſt quicquid in pineæ nucis figuram aſſurgit, & ex rotundo in acutum deſinit. Transfertur ad eam galeæ partem, quæ ex ejus convexo eminet ; ſuſtinetque *criſtas,* ſive è jubis equinis, ſive è verſicoloribus pennis : quæ in modum capillorum ſive *comarum* diffundebantur.

470. *Duces.*] Nempe itineris, qui ſcopulos & ſyrtes oſtenderent.

475. *Anchiſa,* &c.] Vocativus Græcus, qui longam habet ultimam. Venus amavit Anchiſen, ex quo Æneam peperit. Æ. 2. 649.

476. *Bis Pergameis,* &c.] *Primo,* cum Hercules Laomedonti offenſus ob negatam ſibi pro Heſione filia, è ceti faucibus liberata, pactam mercedem, expugnavit Trojam, Heſionem Telamoni Salaminio conjugem dedit, Podarcen Laomedontis filium captivum abduxit, qui deinde redemtus, dictus eſt Priamus, à πριαμαι emo. *Secundo,* cum à Græcis Troja incenſa eſt. De *Auſtris,* ventis meridionalibus. Ecl. 2. 58.

483. *Picturatas auri ſubtemine veſtes.*] Aliqui legunt *ſubtegmine* : male. Nam machina tota in qua tela texitur, & præſertim ea pars cui alligatur, dicitur *jugum* : prima fila, quæ jugo junguntur, telamque ordiuntur, ac deſiniunt, vocantur *licia* : fila quæ in longum ducta alligantur licio, & ſubinde attolluntur deprimunturque, ſunt *ſtamina* : fila, quæ inter ſtamina tranſverſim inſeruntur, alterna ſtaminum depreſſione & ſublatione, ſunt *ſubtemina,* quaſi *ſubſtamina :* inſtrumentum quo deprimitur attolliturque ſtamen, dicitur *arundo* ; quo inſeritur ſubtemen, dicitur *radius* ; quo addenſatur ſubtemen cum ſtamine, dicitur *pecten.* Patent iſta ex his Ovidii verſibus, Metam. 6. 53.

Haud mora, conſiſtunt diverſis partibus ambæ ;
Et gracili geminas intendunt ſtamine telas.
Tela jugo *juncta eſt* : ſtamen *ſecernit* arundo :
Inſeritur medium radiis *ſubtemen acutis ;*
Quod digiti expediunt, atque inter ſtamina ductum
Percuſſo feriunt inſerti pectine *dentes.*

484. *Phrygiam chlamydem.* Veſtem brevi rem, & vulgo militarem, quæ ſuperponebatur thoraci, ad ornatum, *caſſaque. Phrygiam.* Id eſt, acu pictam : nam Plin. l. 8. 48. *Pictæ veſtes jam apud Homerum fuere, unde triumphales natæ : acu facere id Phryges invenerunt ; ideque Phrygiones appellati ſunt.* De *Aſtyanacte* Æ. 2. 457.

Accip

Accipe &hæc, manuũ tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, & longũ Andromachæ teſtentur amorem,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago.
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubeſceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus eſt fortuna peracta
Jam ſua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum,
Arva neque Auſoniæ ſemper cedentia retro
Quærenda. Effigiem Xanthi, Trojamque videtis,
Quam veſtræ fecere manus: melioribus, opto,
Auſpiciis, & quæ fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Tybrim vicinaque Tybridis arva
Intrâro, gentique meæ data mœnia cernam:
Cognataſque urbes olim, populoſque propinquos,
Epiro, Heſperiâ, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem caſus, unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat noſtros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta,
Unde iter Italiam, curſuſque breviſſimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, paſſimque in litore ſicco
Corpora curamus; feſſos ſopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta ſubibat:
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes

Accipe etiam hæc, ô puer, quæ tibi ſint monumenta mearum manuum, & diu probent amorem Andromachæ, uxoris Hectoris: accipe ultima munera tuorum, ô unica effigies, quæ mihi reſtat mei Aſtyanactis. Sic ille gerebat oculos, ſic manus, ſic vultum. Et jam tecum adoleſceret pari ætate. Ego diſcedens eos alloquebar lacrymis erumpentibus: Vivite fortunati, vos quibus ſua fortuna jam perfecta eſt: nos trahimur in fata alia poſt alia! Vobis quies acquiſita eſt, nulla planities maris eſt ſecanda, neque quærendi agri Italiæ ſemper fugientes retro: cernitis imaginem Xanthi, & Trojam, quam manus veſtræ fecerunt melioribus ominibus, ut cupio, & quæ minus expoſita ſit Græcis. Si unquam ingrediar Tybrim & agros Tybridi propinquos, & aſpiciam muros deſtinatos meo populo: quondam urbes conſanguineas, & nationes vicinas, ex Epiro, & ex Italia, quibus idem conditor eſt Dardanus, & eadem fortuna, faciemus utramque Trojam unam voluntate: ea cura ſpectet noſtros poſteros. Progredimur mari prope vicina Ceraunia, unde via & trajectus breviſſimus eſt mari in Italiam. Interim Sol cadit, & montes denſi obſcurantur. Decumbimus in ſinu deſiderata terræ, prope aquam, partiti officia *navalia: & paſſim in litore ſicco reficimus corpora; ſomnus fluit in laſſa membra. Nondum nox provecta horis attigerat medium curſum: impiger Palinurus ſurgit è lecto,*

NOTÆ.

497. *Xanthi*, &c.] De *Xantho*, Troadis fluvio, cujus nomen Andromache rivo alicui dederat, ut Trojæ nomen alicui vico, Æ. 1. 477. De *Epiro*, ſupra, v. 292.

503. *Idem Dardanus auctor.*] Non Epiro & Heſperiæ; ſed populis in utramque regionem expulſis: nempe Trojanis, qui, cum Heleno in Epiro jam ſederant, cum Ænea in Heſperia ſive Italia ſeſſuri erant. Utrique jactati Trojæ caſibus, & à Dardano oriundi, ſupra, v. 167.

504. *Unam faciemus utramque Trojam*, &c.] Nempe hanc Trojam in Epiro factam ab Heleno, & alteram Trojam, quam in agro laurente Italiæ conditurus erat Æneas, Æ. 7. 38. Sive potius, utroſque Trojanos intelligit; am Epiri, quam Italiæ.

506. *Ceraunia.*] Montes ſunt altiſſimi, & ideo crebro fulmine percuſſi: unde etiam *Acroceraunia* nuncupantur, ab ἄκρον *ſummum*, & κεραυνὸς *fulmen*. Termini ſunt Epiri ad ſeptentrionem, ut & maris Ionii, quod inde Hadriaticum dici incipit. Hinc curſus in Italiam breviſſimus: quare facile à media nocte ad Auroram tranſmiſſo mari Æneas potuit in conſpectum Italiæ venire.

510. *Sortiti remos.*] Remigandi officium apud veteres, non in reos, ſed in ipſos milites ſorte dividebatur; ut & excubandi cura. De *Palinuro*, navis Æneæ gubernatore, Æ. 5. 838. & 6. 337.

Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviasq; Hyadas, geminosq; Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi signum: nos castra movemus,
Tentamusque viam, & velorum pandimus alas.
Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis:
Cum procul obscuros colles, humilemq; videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera coronâ
Induit, implevitque mero: Divosque vocavit,
Stans celsa in puppi:
Dii, maris & terræ tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ: portusque patescit
Jam propior, templumq; apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, & proras ad litora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum:
Objectæ salsâ spumant aspergine cautes.

& observat omnes ventos, & auditu captat aërem: notat omnia astra decurrentia cœlo silente, Arcturum, & imbriferas Hyadas, & geminos Triones; & aspicit Oriona armatum aurea luce. Postquam cernit omnia congruere in cœlo sereno, è puppe dat clarum signum: nos movemus classem, & ingredimur iter, & extendimus alas velorum. Et jam stellis expulsis Aurora rubescebat: cum videmus procul colles obscuros & planam Italiam. Achates primus conclamat Italiam: socii clamore hilari salutant Italiam. Tunc pater Anchises cinxit magnum poculum coronâ, & replevit vino, & invocavit Deos erectus in alta puppe: O Dii, ait, *præsides maris & terræ & tempestatum: date* nobis *viam facilem* per *ventum, & favete prosperi. Augentur flatus desiderati, & portus jam propior aperitur, & in monte apparet templum Palladis. Socii colligunt vela, & vertunt proras ad litora. Portus ab orientali mari curvatur in arcum; rupes appositæ spumant salsâ aspergine.*

NOTÆ.

516. *Arcturum*, &c.] Stellam in signo Bootæ, quæ aliquando pro toto signo sumitur: G. 1. 68. *Hyadas* stellas septem in fronte tauri, ibid. 138. *Geminos Triones*, utramque ursam, majorem ac minorem: Æ. 1. 748.

517. *Oriona.*] Orion venator fuit, comes Dianæ, qui scorpii morsu in talo vulneratus occubuit: & Deorum miseratione in sidus mutatus est. Scorpius autem, vel à Terra in eum immissus est, quod Orion nullam sibi feram insuperabilem esse gloriaretur; vel, juxta alios, à Diana, cui vim inferre in venatione voluerat. Orion in cœlo lucidissimum sidus stellis constat sex & quinquaginta, pingiturque accinctus gladio & clavam intendens: unde *armatus auro* dicitur, id est, *aureâ luce conspicuus.* De ejus ortu, Æ. 1. 539.

518. *Constare.*] Omnia serenitatis signa sibi respondere, inter se congruere: eaque certa, & firma, & constantia; non varia.

520. *Velorum alas.*] Mutua translatio est, inter volandi & navigandi verba. Æ. 1. 228.

522. *Humilem Italiam.*] Tum quia in ea parte altis montibus caret: tum quia è longinquo spectantibus altissima quæque humilia videntur: tum quia universim mare terris altius apparet.

525. *Cratera coronâ Induit*, &c.] *Coronare* poculum, duo significat. Aliquando *implere vino*, ut diximus G. 2. 628. Aliquando cingere coronâ floreâ, ut hic: siquidem hic utrumque distinguitur: *coronâ induit, implevitque mero.* Et *libationem* exprimit, facile ac quotidianum Diis fere omnibus sacrificium, vini effusionem in mare. De *libatione* Æ. 1. 740.

531. *Templum in arce Minervæ.*] Templum in promontorio Japygio, sive Salentino: de quo Strabo l. 6. de Salentinis loquens: Ἐνταῦθα δ' ἐστὶ καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερὸν πλούσιόν ποτε, &c. *Hic vero fuit & Minervæ templum dives olim, & scopulus quem vocant promontorium Japygium, multum procurrens in mare contra ortum hybernum.*

533. *Portus ab Eoo fluctu.*] Id est, ad orientem obvertitur: ἠὼς, *Aurora* est, quæ ab oriente nascitur. *Arcem* vero accipio; vel pro munitione aliqua, quæ locum defenderet; vel pro ipso scopulo promontorii quod ἄκρον dicitur, ut explicuimus ad illud, G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeiæ arces.*

Ipso

Ipſe latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitque à litore templum.
Quattuor hic, primum omen, equos in gramine
Tondentes campum late, candore nivali. [vidi
Et pater Anchiſes, Bellum, ô terra hoſpita, portas.
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minan-
Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti [tur.
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre:
Spes eſt pacis, ait. Tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonæ, quæ prima accepit ovantes:
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu:
Præceptiſque Heleni, dederat quæ maxima, rite
Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.
Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum:
Grajugenûmq; domos, ſuſpectaq; linquimus arva.
Hinc ſinus Herculei, ſi vera eſt fama, Tarenti

Ipſe portus *occultus eſt: ſcopuli turribus* ſimiles *demittunt* utrinque *latera* quaſi duplici *muro: & templum recedit à littore. Illic vidi in pratis quatuor equos candore niveo late carpentes herbam*; quod fuit *primum omen. Et pater Anchiſes ait, O terra hoſpitalis, portendis bellum. Equi armantur ad bellum: hæc armenta minantur bellum. Sed tamen iidem equi aſſueti* ſunt *ſubire currum, & portare fræna concordia* ſub *jugo: ſpes eſt pacis. Tunc oramus ſanctam Divinitatem Palladis armigeræ, quæ prima excepit latos: & ante altaria tegimur Phrygio amictu* circa *capita. Et ex monitis Heleni, quæ dederat maxima, offerimus rite Junoni Argivæ ſacrificia præſcripta. Abſque mora, votis continuo ordine perſolutis convertimus cornua antennarum veliferarum: & deſerimus ſedes Græcorum, campoſque ſuſpectos. Hinc videtur ſinus Tarenti, ſi verus eſt rumor, Herculei:*

NOTÆ.

535. *Brachia muro Turriti ſcopuli.*] Nec turres erant, nec brachia: ſed rupes porrectæ in modum brachiorum, & erectæ inſtar turrium. Propert. l. 3. 20. 24. *Scandam ego Theſea brachia longa via.*

541. *Curru*, &c.] Pro *currui*, dativo contracto, Ecl. 5. 29. De *Pallade armiſona*, Æ. 1. 43. De *ovatione*, pro lætitia, ſupra, v. 189.

545. *Phrygio velamur amictu.*] Obſervat præceptum Heleni: de quo ſupra, 405. *Amictum* illum volunt eſſe capitis integumentum, cui nomen erat *tutulus*, de quo Æ. 2. 683. *Phrygium* autem vocat, vel ſimpliciter, quaſi Trojanum, vel arte factum Phrygiâ, id eſt, acu elaboratum, ut ſupra, v. 484. Hic autem aliqui volunt accidiſſe Æneæ, quod attigimus Æ. 2. 166. ut Diomedes, qui cum Ulyſſe fatale Palladium ex arce Trojana eripuerat; pulſus deinde fatis adverſis in Italiam, & juſſus à Diis illud Trojanis reſtituere, Æneam forte illuc appulſum, & operto capite ſacrificantem nactus, hoc eidem reddere non auſus ſit, ne turbaret ſacra, ſed cuidam ex Æneæ ſociis tradiderit, cui nomen *Nautes*. Et vero regnaſſe dicitur Diomedes in Apulia, quæ Salentinis & Calabris contermina eſt ad occidentem, quanquam ſatis longo intervallo diſſita.

547. *Junoni Argivæ.*] Quæ celebratur in *Argia* Peloponneſi regione: ita ut cum *Mycenæ* & *Argi*, vicinæ illic urbes, quæ Danao ſimul paruerant, in duo deinde regna diviſæ ſunt, templum celebre Heræum dictum, Ἡραῖον, id eſt, Junonium, licet ad Mycenas ſitum, utrique tamen regi commune eſſet: Strabo l. 8. Hinc profecti in Italiam Græci, ſacra Junoni Argivæ ibidem inſtituerunt: Diomedes lucum apud Venetos, ex Strabone. l. 5. Jaſon fanum in Lucania, ex eodem, l. 6.

548. *Continuo.*] *Continuo ordine*, id eſt, non interrupto ſacrificio: ideoque caput velare juſſus fuerat, ſupra, v. 405.

549. *Cornua velatarum*, &c.] *Antenna* ſunt ligna tranſverſa in malo, quibus alligantur vela: antennarum extrema vocantur à Virgilio *cornua*: unde ipſas antennas appellat Lucanus, l. 8. 177. *ſummos ceruchos*: id eſt, *habentes cornua*, ab ἴχω *habeo*, & κέρας *cornu*.

549. *Obvertimus.*] Ab extremo illo Italiæ promontorio Japygio, ad partem maximè meridionalem, cujus deſcriptionem habes, v. 396.

551. *Herculei Tarenti.*] De Tarenti ſitu v. 396. Urbs eſt cum portu celebri, in receſſu maxime ſeptentrionali ſinus Tarentini; bella olim geſſit maxima cum Romanis, advocato in auxilium Pyrrho Epiri rege, Romanis deinde ſubdita, tum in Annibalis poteſtatem redacta, iterum ad Romanos reverſa eſt. Hujus conditor *Taras*; qui heros, juxta Strabonem; juxta Servium, Neptuni filius fuit: inſtaurator aut potius invaſor, *Phalantus* Lacedæmonius; qui cum Parthenîis, nothâ Lacedæmoniorum prole, expulſus è patria

ex adverſo templum *Dea Lacinia erigit ſe, & arces Caulonis, & Scylacæum naviſragum. Deinde procul è mari videtur Ætna Sicula, et eminus audimus magnum fremitum maris, et ſcopulos repercuſſos, et ſonitus ruptos ad litora: et fluctus exiliunt, et arenæ turbantur ebullitione. Et pater Anchiſes* ait: *Scilicet hæc eſt illa Charybdis: Helenus prædicebat hos ſcopulos, has rupes horrendas.*

Cernitur, attollit ſe Diva Lacinia contra,
Cauloniſque arces, & naviſragum Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulſataque ſaxa
Audimus longe, fractaſque ad litora voces:
Exultantque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes: Nimirum hæc illa Charybdis:
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat.

NOTÆ.

ibidem ſedes ſtatuit, & divinis honoribus poſt mortem affectus eſt; ut eſt apud Strabonem l. 6. & Juſtinum l. 3. 4. *Herculeum Tarentum* cur appelletur non liquet: videturque Virgilius de nominis veritate ipſe dubitare, cum addit, *ſi vera eſt fama*. Quadruplicem conjecturam affero. I. Eſt ex Servio, qui ait Phalantum ex Herculis fuiſſe poſteris, ab eoque octavum: ſed hoc quaſi commentum rejicitur. II. Eſt ex Erythræo, qui docet ex Ariſtotelis libro de mirabilibus auditis, locum quem Tarentini occupaverunt, vocatum eſſe poſtea *Heracleam*, cum prius dictus eſſet *Pleon*, & *Sigeum*. Addit vero quod plane incertum eſt, Tarentinos ab Hercule fuiſſe domitos. III. Eſt ex Pomponio Sabino, qui ait in Herculis tutela Tarentum fuiſſe. Et vero legimus in Strabone l. 6. fuiſſe in illa urbe coloſſum Herculis æreum, opus Lyſippi; à Fabio maximo, qui recepit urbem, inde ſublatum, & in Capitolio dedicatum. IV. Addo: non urbem ſolum, ſed totum tractum, Herculis itineribus & memoriâ fuiſſe inſignem: quod colligo ex eodem Strabone: urbs enim ibidem fuit *Heraclea*, id eſt, *Herculea*; ubi communis agebatur conventus Græcorum omnium, qui has regiones tenebant: tum *Leuca* urbs, ubi fons fœtentis aquæ, excitatus è ſanguine Gigantum Leuterniorum, quos ab uſque Phlegræis Italicæ Campaniæ campis perſecutus Hercules ibidem terrâ obruerat.

552. *Diva Lacinia contra.*] Junonis Laciniæ templum, prope Crotonem urbem, ſanctum omnibus circa populis, ex Livio l. 24. cujus tegulas marmoreas Fulvius Flaccus in cenſura ſua, tranſtulit in ædem Fortunæ equeſtris, quam Romæ faciebat, ex Valerio l. 1. 2. ubi ara ſub dio poſita, in qua cinis, perflantibus procellis, ſemper immobilis, ex Plin. l. 2. 107. *Contra.*] Meridiem verſus, in promontorio Lacinio, cum Tarentum ſit ad ſeptentrionem, v. 396.

553. *Cauloniſque arces, & naviſragum*, &c.] Prius tamen occurrit *Scylacæum*, quam *Caulon*. Eſt *Caulon*, vel *Caulonia*, urbs prius *Aulonia* dicta, à valle quam habebat in conſpectu, erat enim in Apennini jugo ſita: Græce autem αὐλὼν, *vallis*. Ab Achivis condita ex Strab. l. 6. nunc *Caſtel vetere*; mons adhuc *Caulo*.

553. *Naviſragum Scylacæum.*] *Scylacæus* ſinus, in media ſinus ora, *Scylacæum* habet urbem, coloniam Athenienſium, qui Mneſtheum regem ad Trojam ſecuti ducem fuerant. Strabo l. 6. Sed hic varia eſt lectio. Dubitat Scaliger, Poet. l. 2. 31. an ſit, *Naufragum Scylacæum*, redundante ſyllabâ, aut extremis duabus in unam coaleſcentibus; an vero, *Naviſragum Scylacæum*, ubi amphimacer in dactyli locum ſuccederet. Turnebus cenſet l. 19. 21. commodius legi poſſe *Syllæum*, quod vel eſt promontorium *Cænys*, *coda della volpe*, in anguſtiis freti Siculi; vel *Scylla* ſcopulus, etiam ultra Cænym leucâ integrâ remotus. Sed ſane cum Æneas ne ad Charybdim quidem niſi eminus acceſſerit; vix potuit Scyllæum videre. Igitur commodius eſt legere cum antiquis pleriſque codicibus *Naviſragum Scylacæum*, per unicum l. præſertim cum dicat Strabo *Scylletium* antiquis, recentioribus dictum eſſe Σκυλάκιον. *Scylacium.*

555. *Et gemitum ingentem pelagi*, &c.] Videtur hic Virgilius verius quàm cæteri poëtæ naturam Charybdis expreſſiſſe. Quippe Cluverius, qui ad pernoſcendam loci naturam ſe Meſſanam contulerat, ait, probatque in Sicilia antiqua l. 1. c. 5. etſi vortex ille circa Meſſanam oſtendatur, appelleturque *Calofaro* & *la Rema*; tamen mare toto freto vorticoſum eſſe, ac tumultuoſum: laudatque Thucydidem, qui fretum totum Charybdim appellavit, l. 4. *Eſt autem fretum, mare inter Rhegium & Meſſanam, qua minimum Sicilia diſtat à continente: & hoc illud eſt, quod Charybdis appellatum fuit, quâ Ulyſſes fertur tranſnavigaſſe*: ἐν ἔστιν ἡ χάρυβδις καλουμένη, τοῦτο, &c. Hinc à quibuſdam ad Pelorum promontorium, ab aliis ad Meſſanam, collocatur; ab Homero ſub ſcopulo caprificis arboribus inumbrato, ab aliis ut hians abſq; ſcopulis vorago deſcribitur. Re autem ipſa impetus

Eripite,

Eripite, ô ſocii, pariterque inſurgite remis.
Haud minus ac juſſi faciunt: primuſque rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas:
Lævam cuncta cohors remis ventiſque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & iidem
Subductâ ad manes imos deſcendimus undâ.
Ter ſcopuli clamorem inter cava ſaxa dedere;
Ter ſpumam eliſam & rorantia vidimus aſtra.
Interea feſſos ventus cum ſole reliquit:
Ignarique viæ, Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu ventorum immotus, & ingens
Ipſe; ſed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo & candente favilla:
Attollitque globos flammarum, & ſidera lambit:
Interdum ſcopulos avulſaque viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæſtuat imo.

Extrahite hinc vos, *ô ſocii, & pari* impetu *incumbite remis. Nec faciunt ratius quàm juſſi* erant facere: *et primum Palinurus deflexit proram ſiridentem ad aquas ſiniſtras: turba omnis abiit in ſiniſtram* partem *remis et ventis. Erigimur in cœlum ſinuato mari, et iidem ſubtractâ aquâ delabimur ad imos inferos. Ter ſcopuli ſonitum emiſerunt intra cava ſaxa, ter vidimus ſpumam impactam & ſidera ſtillantia. Interim ventus cum Sole deſtituit nos fatigatos: & inſcii via appellimur ad litus Cyclopum. Portus* eſt *imperturbatus ab ingreſſu ventorum, & ipſe capax; ſed Ætna prope tonat horribili tumultu: & aliquando emittit ad cœlum nigram nubem, fumantem turbine piceo & ſerventibus favillis: & attollit globos flammarum, & tangit aſtra: aliquando erigit evomens rupes & diſrupta viſcera montis, & cum ſonitu congerit in aëre ſaxa comminuta, & ebullit* ex *imo fundo.*

NOTÆ.

eſt maris, à ſeptentrione vehementius quàm à meridie influentis: cujus fluctus, adverſis ventis obluctantibus, Auſtro præſertim à meridie ſæviente, repelluntur in freti anguſtias; ibique compreſſi, ingenti murmure & litorum ſcopulorumque mugitu in vortices contorquentur. Scitè ergo Virgilius, nullâ certi loci mentione factâ, generatim *gemitum, litora, ſaxa, vada, æſtum* commemorat: additque *nimirum hæc illâ Charybdis.* Male ergo plerique cum Cerdano *ſaxa* & *ſcopulos* interpretantur de *Scylla*: quæ, ut oſtendemus v. 685. nimium diſtat à vulgari Charybdis loco, quam ut ejus latratus inde audiri poſſit. De fabula *Charybdis* & *Scyllæ*, ſupra, v. 420.

565. *Ad manes.*] In profundum maris, & quaſi ad inferos, ſedem umbrarum & animarum, quæ *manes* dicuntur, de quibus G. 4. 469.

567. *Rorantia aſtra.*] Stillantem aërem, depluente aquâ, quæ maris impetu ejecta ſurſum fuerat.

569. *Cyclopum oris.*] Ex Cluverio de Sicilia l. 1. 2. *Cyclopes* primi Siciliæ, ſive Trinacriæ habitatores fuerunt: præcipue circa montem Ætnam, & agrum Leontinum. Fatetur eos ſtaturâ fuiſſe gigantæâ, quod probat multis ibidem repertis cadaveribus inſolitæ magnitudinis: eos item agreſtes, & hoſpitibus infeſtos memorat. Hinc finxerunt poëtæ veſci eos humanis carnibus; unicum habere media in fronte rotundum oculum, unde nomen ipſis à κύκλος *circulus*, & ὤψ *oculus*. Tum, ob Ætnæ montis, & Liparearum in ſeptentrionali Siciliæ litore ſeptem inſularum viciniam, addiderunt eoſdem Vulcani miniſtros eſſe, ſuis illis in officinis, ad fabricanda Jovis fulmina; Neptuni autem filios, quia ſolent fabulæ ſceleratos omnes ei pro filiis attribuere. Portus Cyclopum à Virgilio fingitur, circa litus ubi nunc eſt *Catana* urbs, ad radices Ætnæ: patet enim è ſubſequenti narratione, eum in Siciliæ continenti, loco ſylvoſo deſcribi: non in iis ſcopulis qui circa idem litus à Cyclopibus vulgo nomen habent.

571. *Ætna.*] *Montgibel*, non longe à litore Siciliæ orientali: miræ fertilitatis.

572. *Prorumpit nubem.*] Activum hic eſt; unde paſſivum apud Lucret. l. 6. 435. *Prorumpitur in mare venti vis*: neutrum vero Æ. 10. 379. *Medius denſos prorumpit in hoſtes.*

573. *Candente.* Non ſolum *candida*, ſed *ferveute*, quæ ex fervore candorem contraxerit. Sic Æ. 12. 91. *Enſem quem ------- Stygiâ candentem tinxerat undâ.*

576. *Liquefactaque ſaxa.*] Exeſa in pumices, comminuta in cineres, qui torrentium inſtar inde erumpunt; & Catanenſem agrum, vicinumque mare interdum operiunt. Vide Cluverium loco citato.

Rumor eſt, corpus Enceladi ſemuſtum fulmine, premi hac mole, & magnam Ætnam ſuper impoſitam exhalare ignem fractis caminis: et, quoties Enceladus *vertit latus fatigatum, Siciliam totam tremere tumultu, & involvere cœlum fumo.* Per *illam noctem occulti* in *ſylvis patimur infanda prodigia, nec cognoſcimus quæ cauſa emittat* illum *ſonitum. Nam nec erant lumina ſiderum, nec cœlum fulgens ſplendore æteris: ſed nebula tenebroſo aëre, & nox importuna includebat Lunam in nube. Et jam dies ſequens naſcebatur primo diluculo, & aurora diſpulerat è cœlo humidas tenebras: cum repente prodit è ſylvis nova figura hominis ignoti, exeſa macie ſummâ, & miſerabilis habitu; & ſupplex tendit manus ad litora. Reſpicimus: fœda* erant *ſordes, & barba diffuſa, veſtis contexta ſpinis*; quantum ad *alia Græcus, & olim miſſus ad Trojam in patrio exercitu. Atque ille quando vidit eminus veſtes Trojanas & Trojana arma, paululum ſubſtitit territus viſu, & pedem cohibuit: deinde currens contulit ſe ad litora cum precibus & fletu*: aitque, *Obſecro per aſtra, per Deos, & per hanc lucem cœli* quâ *reſpiro: auferte me, ô Trojani, aſportate* in *quaſlibet terras. Hoc ſatis erit. Scio me unum* eſſe *è claſſe Græca, & fateor me invaſiſſe armis Iliacas domos.*

Fama eſt, Enceladi ſemuſtum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemque inſuper Ætnam
Impoſitam, ruptis flammam expirare caminis: 580
Et, feſſum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti ſylvis immania monſtra
Perferimus: nec, quæ ſonitum det cauſa, videmus.
Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus æthrâ 585
Sidereâ polus; obſcuro ſed nubila cœlo,
Et Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.
Poſtera jamque dies primo ſurgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Cùm ſubitò è ſylvis, macie confecta ſupremâ, 590
Ignoti nova forma viri, miſerandaque cultu,
Procedit, ſupplexque manus ad litora tendit.
Reſpicimus: dira illuvies, immiſſaque barba,
Conſertum tegmen ſpinis; at cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam miſſus in armis.
Iſque ubi Dardanios habitus & Troïa vidit 596
Arma procul; paullum aſpectu conterritus hæſit,
Continuitque gradum: mox ſeſe ad litora præceps
Cum fletu precibuſque tulit. Per ſiderâ teſtor,
Per ſuperos, atque hoc cœli ſpirabile lumen: 600
Tollite me, Teucri; quaſcunque abducite terras.
Hoc ſat erit. Scio me Danais è claſſibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiiſſe Penates.

NOTÆ.

578. *Enceladi ſemuſtum*, &c.] Cauſam affert hujus incendii fabuloſam: nempe bello gigantæo, maximum gigantum Enceladum, Titanis ac Terræ filium, fulminatum à Jove fuiſſe, & Ætna monte obtectum. Pindarus, & Ovidius hoc ſupplicium Typhoëo attribuunt: eundemque volunt non hoc uno monte, ſed Siciliâ totâ oppreſſum eſſe: Ovid. Met. 5. 346. Veram alii cauſam proferunt: quod totus ille tractus ad uſque Campaniam, ſulfure abundet ac ſpeluncis, in quas admiſſi venti incendia excitant. Unde exiſtimo non aliam ob cauſam Lipareas inſulas, & *Æolias*, & *Vulcanias* appellatas eſſe; earumque regnum & *Æolo* & *Vulcano* ex æquo attributum, quàm quod & igne & vento perinde agitentur.

585. *Æthrâ Sidereâ.*] Cœleſtis ignis ſphæra, ut aiunt, quæ vocatur *æther*; & pro cœlo, & aëre & aſtrorum ſplendore ſumitur.

587. *Nox intempeſta.*] Ad agendum inepta, atque intempeſtiva.

588. *Eoo.*] Lucifero, Veneris ſtellâ, qui pro *diluculo* ſumitur: nomen ab ἠὼς, *Aurora*. De eo, Ecl. 6. 86. De *Aurora*, G. 1. 249.

594. *Conſertum tegmen ſpinis.*] Veſtis è frondibus arborum, quæ ſpinis inter ſe affluxæ & compoſitæ erant. *Cætera.*] Quantum ad cætera, nempe ſtatum, inceſſum, colorem, vocis ſonum.

600. *Cœli ſpirabile lumen.*] Vel aërem, quem reſpiramus, & qui luce penetratur; vel lucem ipſam Solis vitalem, quâ cuncta fruuntur ac veluti ſpirant.

Pro

Pro quo, ſi ſceleris tanta eſt injuria noſtri,
Spargite me in fluctus, vaſtoque immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periiſſe juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibuſque volutans
Hærebat. Qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa moratus,
Dat juveni, atq; animum præſenti pignore firmat.
Ille hæc, depoſitâ tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyſſei,
Nomen Achemenides: Trojam genitore Adamaſto
Paupere (manſiſſetq; utinam fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocii vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere. Domus ſanie dapibuſque cruentis,
Intus opaca, ingens: ipſe arduus, altaque pulſat
Sidera: (Dii, talem terris avertite peſtem)
Nec viſu facilis, nec dictu affabilis ulli.
Viſceribus miſerorum, & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora noſtro
Prenſa manu magnâ, medio reſupinus in antro
Frangeret ad ſaxum, ſanieq; aſperſa natarent
Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud impune quidem: nec talia paſſus Ulyſſes,

Pro qua re, ſi tanta eſt iniquitas mei criminis, projicite me in undas, & demergite vaſto mari. Si pereo manibus hominum, dulce erit perire. Dixerat: et amplectens genua noſtra, & abjectus in genua, hærebat: incitamus eum, ut *dicat qui ſit, quo ortus ſanguine;* utque *poſtea fateatur, quæ ſors eum vexet. Ipſe pater Anchiſes, non expectans diutius, porrigit dextram juveni, & confirmat ejus animum* hoc *proſpero teſtimonio* fidei. *Ille excuſſo metu hæc demum loquitur: Sum ex patria Ithaca, comes miſeri Ulyſſis, nomen* mihi eſt *Achemenides,* qui *iveram Trojam patre Adamaſto paupere* exiſtente, *& utinam illa ſors* mihi *manſiſſet! Hic ſocii, dum fugiunt feſtini crudelem domum, obliti* mei, *me reliquerunt in vaſta caverna Cyclopis. Domus* eſt *interius tenebroſa, magna, tabo & ſanguinolentis cibis* plena: *ipſe Cyclops altiſſimus, & tangit alta aſtra: (Dii, ſervate terras à tali pernicie) nec facilis videri, nec ſermone affabilis cuiquam: paſcitur viſceribus miſerorum & nigro ſanguine. Vidi ego ipſe, cum ſupinus media in caverna allideret ad rupem duo corpora de numero noſtro comprehenſa magnis manibus, & porta redundaret ſanguine infecta: vidi, cum devoraret membra ſtillantia tabo, & membra calentia tremerent ſub* ejus *dentibus. Non tamen abſque ultione: nec Ulyſſes toleravit talia,*

NOTÆ.

611. *Præſenti pignore.*] Traditâ manu: quod fidei ſignum. Sic Curtius l. 5. Darium morientem ita inducit cum Polyſtrato loquentem: *Alexandro hoc fidei regiæ unicum dextræ pignus pro me dabis. Hæc dicentem accepta Polyſtrati manu vita deſtituit.*

613. *Ex Ithaca,* &c.] Inſula eſt ad ſinum Corinthiacum, pars regni Ulyſſis: ſupra, v. 270, 272. *Ulyſſei* pro *Ulyſſis.* Æ. 1. 224.

614. *Achemenides.*] Fictum nomen ab ἀχθ& *mœror,* & μένω *maneo*: quia derelictus à ſociis in mœrore diu fuerat; unde miror Nannium hujus nominis nullum etymon reperiſſe; ideoque reſcribendum duxiſſe *Agamenides,* quaſi ab ἄγαν *valde* & μένω *maneo*: eoque miror magis, quod Ovidius, qui Metam. libro 14. totum hoc iter ex Virgilio quaſi exſcripſit, hunc ipſum ſæpius *Achemeniden* vocat.

615. *Paupere.*] Ut ſe ad Trojam non voluntate profectum oſtendat, habeatque neceſſitatis excuſationem. Sic Sinon ad Priamum Æ. 2. 87. *Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.*

617. *Cyclopis in antro.*] Polyphemi. Is Ulyſſem, appulſum in Siciliam, & cum ſociis duodecim ad ſe venientem, antro incluſum tenuit: devoratiſque ſex ex illis, ab Ulyſſe vini potu ſopitus, impactâ in oculum clavâ excæcatus eſt. Ulyſſes deinde ſub arietum villis ſocios ſeque ipſum implicuit, & cum grege ex antro emerſit. Quæ fuſe deſcribit Homerus Odyſſ. 9. 105. Hoc imitatur Virgilius: fingitque caſu relictum illic eſſe unum è ſociis Ulyſſis, qui ante tres menſes ad idem litus appulſus fuerat.

aut Ithacenſis oblitus eſt ſui in tanto periculo. Nam ſtatim atque Cyclops *ſatiatus cibis & ſepultus vino, demiſit collum incurvatum, & jacuit per cavernam vaſtus, inter dormiendum ejectans tabum & fruſta miſta* cum *vino ſanguineo: nos* poſtquam *invocaſſemus magnos Deos, & duxiſſemus ſorte officia, ſimul undique circumſiſtimus, & perfodimus telo acuto oculum magnum, qui unicus occultabatur ſub feroci fronte, in modum ſcuti Argolici aut ſolaris lampadis: & læti vindicamus denique animas ſociorum. Sed fugite, ô infortunati, fugite, & abſcindite funem a litore. Nam qualis & quantus Polyphemus includit cavo in ſpecu greges ovinos, & premit ubera*; tales ac tanti *centum alii horrendi Cyclopes manent circa hæc ſinuoſa litora, & vagantur per altos montes. Jam tertia Lunæ cornua implent ſe luce, ex quo duco vitam in ſylvis, inter cubilia vacua & ſedes ferarum; & è rupe ſpecto Cyclopas immanes, & trepido* ad *ſonum pedum & vocem. Rami præbent* mihi *miſera alimenta, baccas, et lapidoſa corna, et herbæ nutriunt* me *vulſis radicibus. Circumſpiciens omnia, vidi hanc primò claſſem tendentem ad litora: deſtinavi me illi, quæcumque eſſet: ſufficit evitaſſe nationem immanem. Vos potius* quam illa, *extinguite hanc* meam *vitam morte. Vix iſta locutus erat, cum cernimus in ſummo monte, ipſum paſtorem Polyphemum moventem ſe vaſtâ mole inter greges, et tendentem ad litora* ſibi *cognita. Monſtrum horribile, deforme, immane, cui lux ablata* eſt. *Pinus truncata ſuſtinet manum, et firmat inceſſum. Oves lanigeræ ſequuntur* eum, *hæc unica oblectatio eſt* ipſi,

Oblituſve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, vinoque ſepultus
Cervicem inflexam poſuit, jacuitque per antrum
Immenſus, ſaniem eructans, ac fruſta cruento
Per ſomnum commixta mero; nos, magna precati
Numina, ſortitique vices, unà undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.
Sed fugite, ô miſeri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam qualis quantuſque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preſſat;
Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ ſe cornua lumine complent,
Cum vitam in ſylvis, inter deſerta ferarum
Luſtra domoſque traho, vaſtoſq; ab rupe Cyclopas
Proſpicio, ſonitumque pedum, vocemque tremiſco.
Victum infelicem, baccas, lapidoſaque corna
Dant rami, & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans, hanc primùm ad litora claſſem
Conſpexi venientem: huic me, quæcunque fuiſſet,
Addixi: ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animam hanc potius quocunque abſumite leto.
Vix ea fatus erat, ſummo cum monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſta ſe mole moventem
Paſtorem Polyphemum, & litora nota petentem:
Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Trunca manum pinus regit, & veſtigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves, ea ſola voluptas,

NOTÆ.

636. *Latebat.*] Clauſus erat tunc oculus, nempe ſomno.

637. *Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis.*] Tria notat, figuram, magnitudinem, & ſplendorem oculi. Notat *figuram* quidem rotundam; quæ figura erat *clypei*, & Cyclopes vocabantur à rotundo oculo, v. 569. Notat *magnitudinem* ingentem; qualis erat *clypei Argolici*, qui totum tegebat militem, ita ut cæſorum corpora in clypeis exportarentur. Notat denique *ſplendoris* vim acerrimam, qualis eſt *Phœbeæ lampadis*, id eſt, Solis.

649. *Lapidoſa corna.*] Fructus *corni* arboris, *cornoiller:* qui rubicundi ſunt, intus officulo muniti duriſſimo. *Bacca* ſunt exigui quilibet arborum fœtus.

Solamenque

Solamenque mali: de collo fiſtula pendet.
Poſtquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit;
Luminis effoſſi fluidum lavit inde cruorem:
Dentibus infrendens gemitù: graditurq; per æquor
Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, ſic merito, tacitique incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Senſit, & ad ſonitum vocis veſtigia torſit.
Verum ubi nulla datur dextram affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo,
Clamorem immenſum tollit, quo pontus & omnes
Intremuere undæ, penituſque exterrita tellus
Italiæ, curviſque immugiit Ætna cavernis.
At genus è ſylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & litora complent.
Cernimus aſtantes nequicquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celſo
Aëriæ quercus aut coniferæ cypariſſi
Conſtiterant, ſylva alta Jovis, lucuſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis.
Contrà, juſſa monent Heleni Scyllam atque Charybdim
Inter utramque viam, leti diſcrimine parvo,
Ni teneant curſus: certum eſt dare lintea retro.

& ſolatium miſeria: tibi pendet è collo. Poſtquam attigit ſummos fluctus, & pervenit ad mare; inde abſtergit ſanguinem fluentem ex oculo excæcato, ſtridens dentibus inter gemendum: *& jam incedit per medium mare, nondum* tamen *aqua madefecit alta* ejus *latera. Nos timentes* cœpimus *properare fugam procul inde, admiſſo ſupplice,* qui *ſic merebatur, & ſilentes ſecamus funem, et incurvi percurrimus mare remis* inter ſe *contendentibus. Agnovit* hoc Polyphemus, *& retulit pedem ad murmura vocum. Sed quoniam nulla datur* ipſi *facultas jungendi manum, nec poteſt procedendo æqualis eſſe fluctibus Ioniis; emittit clamorem, quo mare et omnes fluctus tremuerunt; et terra Italia intime tremefacta, atque Ætna ſinuoſis cavernis remugit. At gens Cyclopum evocata è ſylvis et altis montibus currit ad portum, et tegit litus. Videmus fratres Ætnæos fruſtra ſtantes oculo fero, attollentes ad cœlum alta capita, turbam horrendam: quales cum aëriæ quercus, vel cypariſſi coniferæ alto cacumine eriguntur, altum nemus Iovis, aut ſylva Dianæ. Timor gravis compellit* ſocios *feſtinos tollere funes quamcunque* in partem, *et immittere vela propitiis ventis. Contra* autem, *præcepta Heleni admonent, ne iter habeant inter utramque viam,* nempe *Scyllam et Charybdim, qua parum diſtat à morte: deliberatum eſt retro agere vela.*

NOTÆ.

670. *Dextram affectare.*] Cum affectu & aviditate apprehendere.

671. *Nec potis Ionios,* &c.] Nec potis eſt, nec poteſt: antiquæ voces, *pos* & *potis:* unde *compos, impos*: & verbum *poſſum*, quaſi *pos ſum*: & *potire* à *potis* apud Plautum. *Ionios fluctus.*] Quia mare *Ionium* à Sicilia ad uſque Græciam appellatur, ſupra v. 210. De *Ætna* v. 571. De *Cyclopibus*, v. 569.

680. *Coniferæ cypariſſi.*] Fructus pini & cupreſſi, quia rotundi in acumen abeunt, ideo dicuntur *coni*; *conus* enim hæc ipſa figura eſt, v. 468. Quercus dicata Jovi erat: ideo, *ſylva Jovis.* Cupreſſus, arbor luctuoſa, Proſerpinæ; quæ Diana eadem erat: ideo *lucuſque Diana.* Æ. 4. 511.

685. *Inter utramque viam.*] *Utraque via* hic, pro Scylla ſcopulo, & Charybdi voragine ſumitur; quam qui teneat, vitæ diſcrimen adeat: & *Ni*, pro *ne* dictum eſſe, conſentiunt omnes interpretes. Monuerat enim Helenus, ſupra, v. 429. ne illac tranſirent, ſed retro potius abirent, &, curſu ad ſiniſtram reflexo, Siciliam circumnavigarent.

Leti diſcrimine parvo.] Non hoc dicit; utrumque monſtrum *Scyllam et Charybdim parum inter ſe diſtare*: ſciebat enim, id quod jam ſcimus, diſtantiam ac diſcrimen inter utrumque eſſe, ut minimum, duodeciesmille paſſuum. Sed hoc dicit: in his freti anguſtiis, totaque adeo via, quicumque curſum tenent, *parum à morte diſtare*, propter frequentes vortices, ſupra, v. 555.

Ecce

Ecce autem Boreas oritur flans ab anguſto freto Pelori: præternavigo oſtia è vivo ſaxo Pantagiæ, & ſinus Megareos, & Tapſum humilem. Hæc oſtendebat nobis *Achemenides, comes miſeri Ulyſſis, retro radens litora* jam ante à ſe *pererrata. Inſula jacet objecta ſinui Siculo, contra*

Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori
Miſſus adeſt: vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megaroſque ſinus, Tapſumque jacentem.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum 690
Litora Achemenides, comes infelicis Ulyſſei.
Sicanio prætenta ſinu jacet inſula contra

NOTÆ.

687. *Boreas.*] Ventus ſeptentrionalis, de quo Ecl. 7. 51. Et hic quidem proprie, quia Siculum fretum rectis faucibus à ſeptentrione ad meridiem patet: unde à *Peloro* promontorio ad *Pachynum* navigantibus omnino Boreâ opus eſt.

Anguſta à ſede Pelori.] Bene *anguſta*, hic enim ſunt maximæ Siculi freti anguſtiæ: paſſuum ſcilicet mille quingentorum, qui leucam circiter mediam efficiunt. Atque hic opus eſt brevem Siciliæ deſcriptionem attexere.

Sicilia, omnium mediterranei maris inſularum maxima, multis nominibus appellata fuit, multos habuit incolas. I. *Cyclopas*, ut diximus, v. 569. II. *Sicanos*, Hiſpaniæ populos circa fluvium Sicanum; qui juxta alios eſt Sicoris; *Segre*; juxta alios Cingo, *Cinca*: ab his dicta eſt *Sicania*. III. *Italos*, qui Siculo duce, Sicanos in occidentalem inſulæ partem ejecerunt: à quibus dicta eſt *Sicilia*: quanquam aliis aliter placet. IV. *Græcos* complures ac barbaros, qui colonias in eam deduxerunt. Denique Carthaginenſibus paruit, Romanis, &c.

Nomen antiquiſſimum eſt *Trinacria*, à triangulari figura, quam efficiunt τρία ἄκρα, *tria* extrema, ſeu *promontoria*. Primum eſt *Pelorus, capo di Faro*, ad ſeptentrionem, ſic dictum à Pharo, ſive ſpecula & turri, quæ illic ad dirigendas naves extructa eſt. Secundum eſt *Pachynus, capo di Paſſaro*, ad meridiem. Tertium *Lilybæum, capo di Marſalla*, vel *di Boco*, ad occidentem.

In orientali latere occurrunt, *Pantagias* fluvius, *Megareus* ſinus, *Tapſus* peninſula, *Ortygia* inſula, *Plemmyrium* promontorium, *Helorus* fluvius, *Pachynum* promontorium.

In meridionali latere, à Pachyno, ſunt *Camarina* palus, *Geloi* campi; *Gela*, *Agragas*, *Selinus*, urbes: tum *Lilybæum* promontorium.

In ſeptentrionali latere, à Lilybæo, *Drepani portus*.

689. *Pantagiæ.*] *Pantagias*, fluvius breviſſimus, nunc *Porcari*: cujus oſtia utrinque præruptо ſaxo etiam nunc includuntur, viginti ferme cubitos alto: hic tamen hybernis auctus torrentibus è Leontinis collibus magnam ſecum ſaxorum copiam devehit ingenti murmure: unde Claudianus eum vocat l. 2. de raptu, v. 58. *ſaxa rotantem Pantagiam*: nomenque deducit Cluverius à πάντα *omnia*, & ἄγω *traho*: quamvis alii à πάτταγος *fragor*.

Megaroſque ſinus.] Apud Ovid. *Megareos*. Sinus eſt hic à Tauro promontorio ad Tapſum peninſulam. In media ſinus ora, fuit urbs *Megare*, vel *Megaris*; à Megarenſibus Achaiæ ſic appellata: prius *Hybla* dicta, ab *Hyblæis* collibus vicinis, thymi & mellis feracibus: jamdiu penitus exciſa.

Tapſumque jacentem.] Peninſula eſt *Tapſus*, ſinum Megarenſem à meridie definiens, plana, æqua fluctibus, & iis quaſi ſepulta: unde forte nomen habet à θάπτω *ſepelio*: præcipue iſthmum habet humilem & anguſtum; quare inſula dicitur à Servio, & adhuc vocatur, *iſola delli Manghiſi*.

690. *Relegens errata retrorſum.*] Nempe Virgilius eorum opinionem ſequitur, qui putant Ulyſſem, è Lotophagorum terra, quæ *Meninx* inſula eſt, ad Syrtim Africæ minorem, per meridionale ac deinde orientale Siciliæ latus, ad montem Ætnam & ad Cyclopas veniſſe, Odyſſ. l. 9. Juxta quam opinionem, Achemenides viſa jam à ſe litora retro legit; ab orientali quippe latere, ad meridionale navigans. At Cluverius ab illa opinione abhorret: probatque in Sicilia, l. 2. 17. Ulyſſem à Lotophagis ad Lilybæum promontorium Drepanumque navigaſſe: &, cum Cyclopes totam inſulam occuparent, Polyphemum illic in Eryce monte, non in Ætna, latuiſſe.

692. *Sicanio*, &c.] De hoc Siciliæ nomine, ſupra, v. 687. Syllabas habet ad arbitrium longas aut breves: legitur enim Ecl. 10. 4. *fluctus ſubterlabere Sicanos*. Hoc autem *Sicanio ſinu* ſignificat ſinum, conſequentibus poſt Æneam temporibus, *Syracuſanum* dictum: cujus fauces ad ſeptentrionem inſidebat urbs ipſa *Syracuſa*; ad meridiem, *Plemmyrium* caſtellum in promontorio cognomine. Inter urbem Plemmy-

Plemmyrium undoſum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc, Elidis amnem,
Occultas egiſſe vias ſubter mare; qui nunc
Ore, Arethuſa, tuo Siculis confunditur undis.
Juſſi numina magna loci veneramur: & inde
Exupero præpingue ſolum ſtagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaque ſaxa Pachyni
Radimus: & fatis nunquam conceſſa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloi,

Plemmyrium undoſum: majores dedere ipſi *nomen, Ortygiam. Fama narrat Alpheum, Elidis fluvium, feciſſe ſibi ſecretum iter huc uſque ſub mari, qui* fluvius *nunc* exiens *per os tuum, ô Arethuſa, miſcetur aquis Siculis. Adoramus magnos Deos regionis,* ut *juſſi* eramus: *& inde prætereo pingues terras Helori ſtagnantis. Inde radimus altas rupes & ſaxa procurrentia Pachyni: & procul videtur Camarina,* quam *fata nunquam permiſerunt moveri, & campi Geloi,*

NOTÆ.

& promontorium, inſula erat *Ortygia*, ponte quidem urbi juncta, urbis ipſa pars; magis autem à promontorio remota, & quaſi ſinui prætenta, ne laxius pateret. Urbs nunc *Saragoſa* dicitur: cujus Virgilius quare hic non meminerit, dicemus, v. 707. *Plemmyrium*, quod *vadoſum* ſignificat, πλημμυρὶς *maris inundatio*, nomen promontorio conveniens: nunc dicitur *maſſa d'Olivero*. Denique *Ortygia* inſula, juxta Diodorum l. 5. nomen inde habuit, quod ſit ſacra Dianæ, quæ, cum nata ſit in *Ortygia* Delo, de qua v. 124. ſoli natalis appellationem in illam tranſtulit.

694. *Alpheum fama eſt.*] *Alpheus*, fluvius eſt Elidis, regionis in Peloponneſo. *Arethuſa* fons in occidentali Ortygiæ inſulæ latere, in ſinum Syracuſanum erumpens; munitione & mole lapidum à mari disjunctus, ne fluctu totus operiatur: tantâ dulciſſimarum aquarum copiâ, ut fluvium emittere ſtatim in ortu dicatur. Hunc porro fluvium arbitrabantur veteres ipſum eſſe Elidis Alpheum: qui, vel per ſubterraneos meatus, vel inter maris fluctus incorruptus, eò penetraret: idque vel inde certum volebant, quod ludis Olympicis, qui in Elide quinta quaque æſtate celebrabantur, victimarum ſordes in Alpheum projectæ, per os Arethuſæ Siculæ emergerent. Hoc figmentum explodit Strabo l. 6. Hinc fabuloſos Alphei & Arethuſæ Nymphæ amores, vide Ecl. 10. 1. Nunc fons Arethuſa in ea inſula fere ignoratur: nempe multos in alveolos ad uſus opificum diviſus fuit; aut fluctibus ea litora, unde erumpebat, excedentibus, ex ipſo mari nunc erumpit; ubi nunc multæ ſunt ejuſmodi dulcis aquæ non longe à litore ſcaturigines. Ita Fazellus Decad. 1. lib. 4. 1. quocum recentiores conſentiunt.

697. *Juſſi numina magna*, &c.] Admoniti, vel tum ab Achemenide, vel prius ab Heleno. *Numina*, fortaſſe Dianæ, cui dicatam hanc inſulam fuiſſe ex Diodoro retulimus, v. 692.

698. *Stagnantis Helori.*] *Helorus*, paulo ſupra Pachynum promontorium, ad ſeptentrionem: fluvius amœniſſimus: in decurſu nunc dictus *Atellari*; circa oſtium, *Abyſo*; qua parte ſtagni inſtar leniter fluens, hybernis præterea auctus imbribus, more Nili vicinos in agros ſæpe reſtagnat: unde *ſtagnans* hic dicitur: tanta porro amœnitate atque ubertate, ut Ovidius Faſt. 475. locum illum *Heloria tempe* vocaverit. Fuit non procul urbs *Helorum*, & arx *Helorus*: utraque diruta.

699. *Saxa Pachyni.*] *Pachynus*, vel *Pachynum*; prima ſyllaba vulgo brevi, longa tamen apud Ovid. Metam. 13. 726. promontorium eſt meridionale Siciliæ, duorum fere milliarium ſpatio in mare projectum, in peninſulæ modum: quæ altis cautibus prærupta, ſexcentorum eſt paſſuum ambitu; cujus iſthmus, paſſuum admodum viginti, tumeſcente mari inſulæ ſpeciem præbet.

701. *Camarina.*] *Palus*, verius *lacus*, cum è viginti fontibus erumpat: prope urbem cognominem, extructam à Syracuſanis, nunc omnino dirutam. Lacum medium, nunc *lago di Camarana*, fluvius *Hipparus* præterfluit, nunc *fiumedi Camarana*. Dicitur *fatis nunquam conceſſa moveri:* quia ex Suida, & veteribus grammaticis, cum aliquando deficiente aquâ peſtilentiam ex putore creaſſet; petiiſſentque Camarinenſes ab Apolline, num eam penitus exſiccarent: prohibuit Deus: quod tamen præter Dei juſſum cum feciſſent, morbus quidem extinctus eſt, at hoſtes per ſpatium paludis ingreſſi Camarinam urbem expugnarunt. Qua de re extat oraculum Apollinis hoc carmine conceptum in Anthol. l. 4. Μὴ κίνει Καμαρίναν, ἀκίνητον γὰρ ἀμείνων. *Nec moveas Camarinam, immota enim melior.*

Immaniſque

& ingens Gela, appellata de nomine fluvii. Inde altiſſimus Agragas, olim ferax generoſorum equorum, oſtendit eminus maximos muros. Te quoque pratereo faventibus ventis, ô palmoſa Selinus: & trajicio vada Lilybeïa, aſpera ſcopulis occultis. Inde portus Drepani & injucunda regio me excipit. Hic agitatus tot procellis maris, heu! amitto patrem Anchiſen, ſolatium omnium curarum & caſuum. Hic me deſeris, ô pater optime, heu! fruſtra ſervate à tantis periculis. Nec vates Helenus, cum prænunciaret aſpera plurima, mihi prædixerat hunc dolorem; neque ipſa Celæno.

Immaniſque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Agragas oſtentat maxima longe
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmoſa Selinus: 705
Et vada dura lego ſaxis Lilybeïa cæcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu! genitorem, omnis curæ caſuſque levamen,
Amitto Anchiſen: hic me, pater optime, feſſum 710
Deſeris, heu! tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus; non dira Celæno.

NOTÆ.

702. *Geloi, Immaniſque Gela.*] *Gela* urbs olim ingens, unde *immanis* dicitur; & propriis regibus inſignis fuit, quibus frequens cum Syracuſanis bellum: à Rhodiis & Cretenſibus condita: ab Agrigentinorum tyranno Phintia tandem diruta: urbs *Gela* dicebatur; fluvius, unde ipſi nomen, *Gelas*, nunc *fiume di Terra nova*; populi *Geloi*, & *Gelenſes*. In voce *Gela* brevis ultima ſyllaba producitur, ob ſequentem in *fluvio* geminam conſonantem.

703. *Agragas.*] Græcis, ὁ Ἀκράγας, Latinis *Agrigentum*, nunc *Gergenti*: ad fluvium cognominem, nunc *fiume di S. Biagio*; urbs olim in vertice rupis extructa à Gelenſibus.

704. *Generator equorum.*] Habemus ex Servio, qui Pindarum citat, Agrigentinos equos in Græciæ ludis nobiles fuiſſe: ex Diodoro l. 13. Exænetum, Olympicis victorem, curru urbem ingreſſum eſſe, bigis Agrigentinis comitantibus trecentis, albi coloris; tum ſepulcra victoribus equis magnifice interdum ibidem extructa.

705. *Palmoſa Selinus.*] A Megarenſibus Siculis condita, de quibus v. 689. Nunc plane diruta: diciturque locus, *terra de li Pulci*: ad fluvium cognominem, hodie *Madiuni*. Nomen dedit σέλινον, *apium*, *perſil*; cujus adhuc ibidem, ut & palmarum agreſtium, ingens copia eſt.

706. *Saxis Lilybeïa cæcis.*] *Lilybæum*, tertium Siciliæ promontorium, ad occidentem: planum quidem, ſed ad tria paſſuum millia excurrens in mare, aquis ad cubitorum trium altitudinem perfuſis. Unde hic *ſaxis cæcis dura vada* dicuntur. Ibi olim urbs *Lilybæum*, cujus in ruinis urbs eſt hodie *Marſalla*: à qua promontorium appellatur *capo di Marſalla*; vel à Latino nomine corrupto *capo di Boëo*. Græca vox Λιλυβαῖον, Ionice Λιλυβήϊον, unde Virgilius deduxit *Lilybeia* pro *Lilybæa*.

707. *Drepani me portus*, &c.] A Lilybæo in Boream deflectendo, portus hic occurrit capaciſſimus, ad radices *Erycis* montis, qui nunc eſt mons *S. Juliani*, & *Erycis* ibidem urbis: unde diu dictus eſt *portus Erycinorum*, ſive *Drepanum*; à litoris curvatura in modum *falcis*; quæ Græcis eſt δρέπανον. Hic Amilcar Carthaginenſis oppidum condidit, Eryce urbe deſtructa, anno primi belli Punici primo, U. C. circiter 480. quod oppidum nunc *Drepanum* eſt; ſive neutro plurali *Drepana*, vulgo *Trapani*.

Atque hic non abs re erit obſervare prudentiam Virgilii: qui, cum ſciret Punici belli & conditi Drepani recentem eſſe memoriam, quippe nondum annis ducentis & quinquaginta diſtantem ab ætate ſua; cavit omnino, ne quam Æneas ſuus mentionem de *urbe* faceret, de *portu* tantum & *ora* locutus. Idem cavit in *Syracuſis* omittendis: cujus urbis cum eſſet maximum Romæ nomen, & celebratiſſima per Marcellum expugnatio; multi ejus originem noverant; ſciebantque ab Archia Corinthiiſque conditam, annis ab excidio Trojæ plus quadringentis. In cæteris vero, quarum obſcuriora initia, non veritus ſubtiliorum hominum ſupercilium, indulſit aliquid rudiorum ſimplicitati, plebeiis uſus & notis urbium nominibus. Sic *Megaridem* & *Tapſum* paſſus eſt ab Ænea commemorari: quamvis eâdem prope, ac Syracuſæ, ætate eſſent. Sic ad *Camarinæ* urbis caſum alludi: quamvis annis centum ac triginta recentior Syracuſis, & Syracuſanorum colonia eſſet. Sic *Gelam* urbem laudari, annis poſt Syracuſas quadraginta quinque conditam à Cretenſibus & Rhodiis: *Agrigentum* quoque, Gelenſium opus; & *Selinuntem*, Megarenſium Siculorum. Quæ temporum ratio partim ex Strabone, partim ex Thucydide certiſſima eſt.

Hic

Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digreſſum veſtris Deus appulit oris.
Sic pater Æneas, intentis omnibus unus,
Fata renarrabat Divûm, curſuſque docebat:
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

Hoc fuit ipſi *extremum malum, hic terminus longæ navigationis. Hinc me profectum Dii applicuerunt ad veſtra litora. Sic pater Æneas, ſolus omnibus attentis, narrabat fata à Diis* ſibi impoſita, *& referebat errores* ſuos. *Denique ſilnit, & hic poſito fine* ſeceſſit *ad quietem.*

NOTÆ.

710. *Amitto Anchiſen.*] Verno tempore: ut patebit Æ. 5. 46. cum anniverſarios patri ludos celebrabit. De *Anchiſa*, Æ. 1. 621. De *Helemo*, Æ. 2. 263. De *Celæno* & *Harpyiis*, ſupra, 211.

715. *Hinc me digreſſum*, &c.] E Drepani portu in vicinam Italiam ſolvens, tempeſtate ad litus Africæ rejectus eſt, ut vidimus Æ. 1. Idque contigit æſtate poſt Trojæ excidium ſeptimâ, ut eſt Æ. 1. 759. Ita ut totos annos ſex jam errando conſumpſerit. Quanquam vix conſtat hæc tam longi temporis ratio: niſi dicatur per unum alterumve annum in Thracia, itemque in Creta perſtitiſſe ad condendas urbes: neque enim videtur aliis in locis moram feciſſe, niſi brevem.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

DIDO amores in Æneam ſuos Annæ ſorori aperit; ejuſque conſilio animum adjicit ad nuptias. Juno, ut Æneam ab Italia deducat, agit cum Venere de conciliandis inter utrumque nuptiis. Æneas ac Dido venatum abeunt, ſubortâque Junonis artibus tempeſtate, confugiunt in antrum: ibidemque falſum illud infauſtumque conjugium perficitur. Iarbas, Getulorum rex, Jovis Ammonis filius, Didonis procus, advenam ſibi præferri indignans, apud Jovem graviter queritur. Jupiter & ejus precibus, & fatis urgentibus adductus, Mercurium ad Æneam mittit, qui eum abire in Italiam jubeat. Parat clam Æneas omnia ad navigationem neceſſaria: quod ſuſpicata Dido, precibus & lacrymis deterrere eum ab incepto, tum per ſe, tum per ſororem conatur. Æneas iterum à Mercurio in ſomnis admonitus, nocte intempeſta anchoras ſolvit. Dido doloris impatiens, extructam ſimulatione ſacri magici pyram conſcendens, ipſo Æneæ gladio ſibi vitam adimit.

Unus hic è libris omnibus plurimum artis habet ac ſuavitatis, motuſque animi tenerrimos quoſque ac violentiſſimos: præſertim in octo Didonis orationibus, quibus I. Sorori amorem aperit, v. 9. *II. Diſſuadet Æneæ profectionem,* v. 305. *III. Eidem multa exprobrat, & multa comminatur.* v. 305. *IV. Sororem adhibet apud Æneam conciliatricem,* v. 416. *V. Deſperatis omnibus, ſpecie*

cie ſacri magici, moriendi conſilium ſorori diſſimulat, v. 478. VI. Secum ipſa noctu varia conſilia agitat, v. 534. VII. Fugientium Trojanorum aſpectu extremum furit, v. 590. VIII. Stricto enſe ſibi imminens in verba noviſſima erumpit, v. 651. Accuſant Virgilium aliqui, quod ex Argon. Apollonii lib. 4. multa decerpſerit: quos damnat Scaliger: neque convenit argumentum, niſi hoc uno, quod hoſpitem hic Dido, illic Medea, ſuum ament. At nihil admodum, præter comparationes pauculas, inde excerptum eſt: qualia etiam nonnulla ex Calypſûs & Ulyſſis amoribus, Odyſſ. l. 5. tum ex Euripidis Medea & Hippolyto, & Catulli carmine de Pelei nuptiis, excerpta ſunt.

NOTÆ.

DE *ætate*, *familia*, *moribus* Didonis, locus hic eſt diſſerendi: quæ tria conſtat eſſe à Virgilio parum expreſſa fideliter.

I. DE ÆTATE. Male Virgilius Æneam Didoni æqualem fecit, cum ſit hæc illo tribus propemodum ſæculis recentior: quam temporis anticipationem *anachroniſmum* appellant. At nuper Marollius hac Virgilium culpa liberare conatus eſt, ex fide fabuloſæ hiſtoriæ: atque in ejus familiæ gradibus hunc ordinem ſtatuit: ut caput ſit generis, I. *Inachus*. II. *Io*, ejus filia. III. Ex ea & Jove *Epaphus*. IV. Ex Epapho *Belus ſenior*. V. Ex Belo ſeniore *Agenor*. VI. Ex Agenore *Phœnix*, *Cadmus*, *Europa*, &c. Per quos familia multas in partes diviſa eſt. Et ex Phœnice quidem ortus putatur, I. *Belus junior* ſive *Methres*, & *Pliſthenes*. II. Ex Belo, *Pygmalion*, *Eliſa* ſive *Dido*, & *Anna*. Ex Pliſthene *Acerbas*; qui *Sicharbas*, & *Sichæus* dicitur, conſobrinus & conjux Didonis: iique triplici tantum gradu ab Agenore diſſiti. Cujus ex altero filio Cadmo prodiit, I. *Polydorus* II. Ex Polydoro *Labdacus*. III. Ex Labdaco *Laius*. IV. Ex Laio *Oedipus*. V. Ex Oedipo *Polynices* & *Eteocles*. VI. Ex Polynice *Therſandrus*, qui in equo Trojano cum aliis Græcorum ducibus incluſus dicitur. Cætera familiæ membra graduſque non attingo. Ex iis autem ipſis, quæ profert Marollius in rem ſuam, manifeſtum eſt Didonem, ſi non prætergreſſa eſt, annis centum & pluribus Trojanum eſſe excidium antegreſſam. Qui enim fiat, ut Dido, quæ tribus tantum gradibus diſtat à capite generis Agenore, cadat in ætatem illius Therſandri, qui totis ſeptem gradibus ab eodem capite diſtat? Quod vero addit Marollius, aliquot eſſe omiſſos in ſerie Didonis gradus, injuria temporum aut ſcriptorum, inde fit id ipſum quod volumus: nempe & incertam eſſe temporum illorum ſcriptorumque fidem; & ſtatui omnino non poſſe, quot omiſſi ſint gradus: an quatuor, ut ad Trojana tempora Dido perduci poſſit; an plures, ut, ſi ſuperis placet, etiam ad Romana.

Porro ſi à fabulis ad hiſtoriam appellamus: conſtat Didonem, Troja multo poſteriorem, Roma paulo ſuperiorem eſſe: etſi intervalla illa temporum alii aliis majora definiant. Quippe à Carthagine condita ad Romam conditam numerantur à Velleio anni 65. à Trogo & Juſtino 72. Colliguntur ex Epitome quinquageſima prima T. Livii, 92. ex Solino, 129. ex aliis apud Euſebium, 140. Statuuntur autem ab exactiſſimis ætatis noſtræ chronographis, imprimiſque Labbeo, quem, quia rem adverſus Marollium accurate defendit, ſecuti ſumus, anni omnino 135. Cum autem ex Porcii Catonis exactiſſimis calculis apud Dionyſium Halicarnaſſeum, Roma diſtet ab excidio Trojano annis 432. quos reducit Labbeus ad 431. hinc facile patebit ſubductis numeris, quanta ſit ab illo excidio diſtantia Didonis & Carthaginis: nempe juxta nos, annorum 296. juxta veteres, aut plurium aut paulo pauciorum. Atque hæc omnia nituntur graviſſimo Joſephi teſtimonio, qui l. 1. contra Appionem ſeriem deſcribit Tyriorum regum, ex Menandro Epheſio & exactiſſimis Tyriorum annalibus. Ubi conſignatus eſt exceſſus Didonis è Phœnicia ad condendam Carthaginem, anno Pygmalionis regis ſeptimo, qui in annum ab excidio Trojano 276. plane cadit.

At cum doceat Appianus fama circumferri, fundatam fuiſſe à Xoro & Carchedone Phœnicibus Carthaginem, annis ante excidium Trojæ 50. Et in Virgilio, Æ. 1. v. 425. legamus de Carthagine: *Miratur molem Æneas, magalia quondam.* Tum v. 370. *Ingentia cernes Mœnia, ſurgentemque novæ Carthaginis arcem, Mercatique ſolum, facti de nomine, Byrſam*, &c. Ex iis colligi poſſe exiſtimo: Carthaginis quidem *magalia*, caſaſque & initia quædam, annis ante excidium Trojæ 50. à Phœnicibus Xoro & Carchedone poſita eſſe. Tum annis ab excidio Trojæ 276. fugiſſe Didonem è Phœnicia; eoque fugam intendiſſe, ubi multis ante annis aliquos è Phœnicibus ſedem poſuiſſe audierat; hanc ſedem avectis è patria opibus muniviſſe; & ad magalia adjeciſſe arcem, quæ inde *Byrſa* dicta eſt, à *boſra*, voce Hebraica, quæ *munitum locum* ſignificat: quam deinde vocem Græci, ob ſimilitudinem, fabulis & *corio* ſuo bubulo deformarunt. Eſt enim apud Græcos *βύρσα corium*. Sic arce munita vetus Carthago nova facta eſt; concurrente cum antiquo fundatoris nomine Phœnicia voce *Carthada*, quæ juxta Solinum c. 30. *civitatem novam* ſignificat. Atque ita

Carthago

Carthago perfecta eſt, anno poſt fugam Didonis 20. qui Pygmalionis 27. à Troja capta, 296. ante Romam, 125. ante Chriſtum, 888. mundi 3166.

II. DE FAMILIA. A Joſepho, ex certiſſimis monumentis Tyriorum pater ponitur Didonis, Annæ, & Pygmalionis, *Metginus*; qui vocatur à Theophilo Antiocheno *Metten*: avus *Badezorus*: proavus *Ithobalus*, ſacris in literis *Ethbaal* nuncupatus; qui, occiſo rege *Phele*, regnum in familiam tranſtulit ſuam, ex antiqua *Abibali*, *Hirami*, & *Baleaſari* familia.

Ex his conjicio Virgilium hiſtoriæ Phœniciæ parum ſcientem, ut Didonem retro ad uſque Trojæ tempora removeret, è Græcorum fabulis antiqua nomina petiiſſe: vel, ſi Phœnicum literas attigerat, nominum aſperitate deterritum, ea mollioribus elementis leniiſſe. Sic *Beli* nomen & patri Didonis, & uni ex ejus majoribus dedit: haud dubie detruncatum, ex *Abibalo*, *Baleaſaro*, *Ithobalo*. Tum *Acerbam* ſeu *Sicharbam*, in *Sichæum* mollivit. Servius *Methrem* ſuum, quem ipſum eſſe Belum putat Didonis patrem, ex *Metgino* ſeu *Mettene*, vero Didonis patre, deformavit. Porro *Anna*, *Eliſa*, & *Dido*, Phœnicum vocabula ſunt. Anna enim eſt, *gratioſa*: Eliſa, *fortitudo viri*, ſeu *virago*: Dido, *dilecta*. Dubium autem eſt, utrum huic reginæ nomen prius inditum fuerit. Si conſulantur interpretes, prius nomen Eliſæ: ſi vocis ſignificatio, Didonis prius fuit; & ex facti audacia, Eliſæ poſterius.

III. DE MORIBUS. Graviter quidem querentem de Virgilio Didonem inducit Auſonius, Epig. 111. quod eam impudici amoris impatientia ac dolore mortem oppetiiſſe cecinerit contra fidem hiſtoriæ: quæ rogum eam conſcendiſſe teſtatur; ne datam Sichæo primo conjugi fidem, novis cum Iarba Getuliæ rege nuptiis, violaret. Atque ea quidem in re peccaſſe gravius Virgilium puto, ſi peccavit, quam in illa mutatione temporum.

Statuo itaque ſcientem ac volentem in hunc utrumque errorem lapſum eſſe Virgilium: eo conſilio, ut Punicis bellis, quibus nihil erat in hiſtoria Romana illuſtrius, in poëmate etiam ſuo locum daret; mutuique inter utramque gentem odii cauſam aliquam afferret. Qua tamen in re non eum puto à poëticæ legibus receſſiſſe. Quanquam enim per eas cautum eſt, ne poëta temporum ordinem temere intervertat, in re nota præſertim atque inſigni; tum, ne quem niſi ſuis moribus coloribuſque depingat: lex tamen eſt omnium prima, *placere*. Quod ſi aſſequi ſperavit poſſe Virgilius apud ſuos, illa deformatione temporum atque morum (& vero aſſecutus eſt) omnino poëtæ maximi partes implevit. Eſt autem certe aſſecutus, ſiquidem Ovidius paulo poſt, hos Didonis amores transferre non dubitavit in Met. l. 14. 77. Idemque teſtatur, Triſt. 2. 1. 535.

Nec legitur pars ulla magis de corpore toto,
Quam non legitimo fœdere junctus amor.

AT regina gravi jamdudum ſaucia curâ,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multuſque recurſat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbaq;: nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbeâ luſtrabat lampade terras, 6
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Cum ſic unanimem alloquitur maleſana ſororem.

INTERPRETATIO.

Regina autem, jamdiu vulnerata gravi ſollicitudine, fovet plagam in venis, & abſumitur occulto igne. Multa virtutes Æneæ, & multa gloria ejus *redit in mentem: vultus* ejus *& ſermo hærent impreſſi animo, & hæc cura non permittit tranquillam quietem corpori. Poſtera Aurora illuſtrabat terras luce Solis, & expulerat è cœlo humidas tenebras; cum ſic maleſana loquitur ad concordem ſororem.*

NOTÆ.

1. *At Regina.*] Pendet hoc initium ex ultimo libri tertii verſu: Æneas *conticuit tandem, factoque hic fine quievit: At Regina*, ex quo ipſum audivit, amore ſaucia non quievit, &c.

2. *Vulnus alit*, &c.] Hic videtur Amor ſolito habitu depingi: cæcus, ſagittis & face armatus: ſagittis *vulnus* intulit, face *ignem* accendit, cæcus *cæco* igne carpſit.

3. *Multa viri virtus*, &c.] Quatuor amoris cauſæ. Virtus; *multa viri virtus*. Nobilitas, *gentis honos*. Pulchritudo; *infixi pectore vultus*. Eloquentia; *verbaque*. Quas eaſdem cauſas iterum enumerat, v. 10.

6. *Phœbeâ lampade.*] Tapinoſis, ſive rei magnæ expoſitio humilior, *Solis*, per *lampada*: ſimilis huic, qua *mare* appellat *gurgitem*, Æn. 1. 122. Imò auſus eſt dicere Lucret. l. 6. 1196. *Aut etiam nona reddebant lampade vitam*: pro *nona die*.

Anna ſoror, quæ inſomnia terrent me dubiam? quis hic novus hoſpes venit in regionem noſtram? ô qualem ſe ſpecie exhibens! quam generoſis animis & factis! Certe credo hunc eſſe prolem Deorum. Nec temere credo: metus prodit animos ignobiles. Heu! quibus fatis fuit ille agitatus! quæ bella confecta narrabat! Si non maneret mihi conſtitutum & immutabile id propoſitum, *ut nolim me ulli conjungere per uxum conjugalem, ex quo primus amor fefellit me deceptam morte* Sichæi; *ſi non tæderet me lecti & facis; fortaſſe poſſem cadere in hoc ſolum delictum. Nam fatebor, ô Anna, poſt mortem miſeri mariti Sichæi, & Deos infectos cæde à fratre* factâ, *ſolus Æneas movit ſenſus meos, & impulit animum vacillantem; animadverto ſigna veteris amoris. Sed cupio ut vel terra intima mihi ante aperiatur; vel pater omnipotens fulmine demittat me ad umbras, pallidas umbras inferorum & noctem profundam: antequam te lædam, ô pudicitia, & frangam tua jura. Ille* Sichæus, *qui me primus ſociavit ſibi, abſtulit meos amores:*

Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?
Quis novus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes?
Quem ſeſe ore ferens! quàm forti pectore & armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe Deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumq; ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare jugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæſum thalami tædæque fuiſſet;
Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna, fatebor enim, miſeri poſt fata Sichæi
Conjugis, & ſparſos fraterna cæde penates;
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Impulit: agnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat;
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemq; profundam,
Ante, pudor, quàm te violo, aut tua jura reſolvo.
Ille meos, primus qui me ſibi junxit, amores

NOTÆ.

9. *Anna ſoror: quæ me*, &c.] Oratio plane ad ejus ingenium conformata, quæ primùm è ſeveris moribus ad amorem deflectit. Quatuor habet partes. I. Admiratur Æneæ pulchritudinem, virtutem, nobilitatem, res præclare geſtas. II. Proponit ſibi cauſas, quæ ab ejus amore animum avertant: nempe viduitatis propoſitum, primi conjugii calamitates, voluptatum faſtidium. III. Fatetur tamen ſenſus ſuos, non animum, aliquatenus inflexos. IV. Denique alienam ab amore voluntatem æternam fore pollicetur. Quod tamen propoſitum invito animo fieri teſtantur effuſæ in ſinum lacrymæ.

Inſomnia.] Ἐνύπνια, ea quæ in ſomnis apparent, ſomnia, ſimulacra.

17. *Deceptam morte.*] Primo nupſerat Sichæo, qui à Pygmalione Didonis fratre occiſus fuerat, Æ. 1. 347.

18. *Tædaque.*] Facis è *tæda* arbore, è piceārum genere: pro nuptiis ſumitur; quia præferebatur novæ uxori, in mariti domum deducendæ. De illo more nuptiali, E. 8. 29.

19. *Culpæ.*] Quia ſecundæ nuptiæ adjunctam infamiæ notam habuerunt, propter ſuſpicionem intemperantiæ: unde, juxta Servium, apud Romanos repellebantur à ſacerdotio bis nuptæ: juxta Tacitum, apud Germanos ſecundæ nuptiæ lege prohibebantur.

21. *Penates.*] Vel pro domo ſumuntur; vel potius pro Diis ipſis domeſticis: nam Æn. 1. 353. occiſus eſt Sichæus *ante aras*. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. *Fraterna cæde.*] Non qua frater occiſus eſt; ſed qua Sichæus vir Didonis à Pygmalione, Tyri rege, occiſus eſt.

23. *Veteris veſtigia flammæ.*] Senſus duplex eſſe poteſt. Primus obvius; *Agnoſco veſtigia veteris amoris in Sichæum, qui me ab Æneæ amore deterret.* Secundus abſtruſior, at convenientior eſt: *Agnoſco veſtigia conjugalis amoris, quo primum olim in Sichæum, nunc iterum in Æneam feror.* De *Erebo*, pro inferis, G. 4. 471.

27. *Ante pudor, quàm*, &c.] Redundat illud *ante*. Sic enim eſt, *tellus* priùs *ima dehiſcat, ante, pudor, quàm te violo*. Sic apud Salluſtium in Catilina: *Priuſquam legiones ſcriberentur, multa ante capere.*

Violo---reſolvo.] Hæc eſt antiqua lectio, quam Apronianus & MSS. plurimi confirmant; cum vulgo legatur *violem, reſolvam.*

Abſtulit:

Abſtulit: ille habeat ſecum, ſervetque ſepulcro.
Sic effata, ſinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert: O luce magis dilecta ſorori,
Sola-ne perpetuâ mœrens carpêre juventâ?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia nôris?
Id cinerem, aut manes credis curare ſepultos?
Eſto: ægram nulli quondam flexere mariti;
Non Libyæ, non ante Tyro: deſpectus Iarbas,
Ductoreſque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placito-ne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum conſederis arvis?
Hinc Getulæ urbes genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, & inhoſpita Syrtis:
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro ſurgentia dicam,

illle habeat eos *ſecum, & ſervet* in *tumulo. Sic locuta implevit gremium lacrymis erumpentibus. Anna reſpondet: O ſoror chara ſorori magis quàm vita, an ſola conſumêris dolens per totam juventutem? nec experieris jucundos liberos, nec dona Veneris? Putaſne cinerem aut umbras ſepultas id curare? Ita ſit: nulli proci antea commoverunt dolentem te; nec in Libya, nec prius Tyri: contemptus* eſt à te *Iarbas, aliique duces, quos regio Africana abundans victoriis nutrit: an etiam reſiſtes grato amori? Nec venit* tibi *in mentem, quorum in agris conſtiteris? Hinc urbes Getulæ, gens bello inſuperabilis, & Numidæ indomiti, & Syrtis inhoſpitalis* nos *cingunt: hinc regio ſiccitate ſolitaria, & Barcæi furioſi. Quid dicam* de *bellis imminentibus* ab urbe *Tyro*,

NOTÆ.

31. *O luce magis dilecta*, &c.] Annæ oratio, animum eò, quò propenſum videt, ſcite impellentis. Duas habet partes. I. Perſuadet nuptias, 1. A delectabili, ut aiunt: cui addit poſthabendam eſſe memoriam Sichæi, cum nullus inſit ſenſus mortuis: poſthabendum quoque propoſitum viduitatis, quæ ideo tantum chara fuit, quia nullus procorum charior. 2. Ab utili: ad defenſionem & gloriam novæ urbis ac gentis, cui hanc à Diis opem præſtitam putat. II. Modum aſſignat perficiendi conſilii, ſacrificia, moram hoſpitis, *&c.*

32. *Mœrens carpêre juventâ.*] Tranſlatio eſt à floribus, qui *carpuntur* manu, atque ita defloreſcunt, quaſi dicat: *Solane totâ juventâ triſtis conſumeris ac defloreſces?*

36. *Libyæ.*] Aliquando pro tota Africa ſumitur: hic pro parte Africæ, quæ Ægyptum proxime attingit. G. 1. 241. De *Tyro*, Æ. 1. 16.

Non Libyæ, non ante Tyro.] Aliqui nulla interpunctione, continuo ordine, ſic legunt, *Non Libyæ, non ante Tyro deſpectus Iarbas:* ut ſenſus ſit, Iarbam & in Libya deſpectum fuiſſe à Didone, & prius Tyri. Sed cum nulla auctoritate conſtet Didonem, ante adventum in Libyam, ab Iarba petitam fuiſſe: utor interpunctione ſolertiorum interpretum, unde ſenſum iſtum elicio, Didonem, ut in Libya, ſic Tyri multos deſpexiſſe procos. Nec vero mirum eſt *Libya* dictum eſſe pro *in Libya*; & *Tyro*, ſive *in Tyro*, pro *Tyri*: ſiquidem dixit Cicero, *Siciliæ cum eſſem*; & *in Alexandria*: pro, *in Sicilia*, & *Alexandriæ.*

Iarbas.] Jovis & Garamantidis Nymphæ filius, aut Mauruſiorum, aut Maxitanorum, aut Getulorum, fortaſſe totius Africani litoris, rex: cum dicatur deinde v. 198. filius Ammonis Jovis, qui eſt in extrema orientali parte, juxta Ægyptum. Is cum fraude bovini corii deceptus, Carthaginem à Didone ſtructam videret, ejus nuptias ſub belli denunciatione petiit: ad quas cum cives repugnantem adigerent, trium menſium petito ſpatio, pyrâ in ultima urbis parte extructâ, veluti placatura viri prioris manes, multis hoſtiis cæſis pyram conſcendit: atque ita ad populum reſpiciens, ituram ſe ad virum, ſicut præceperat, dixit, vitamque gladio finivit. Quandiu Carthago invicta fuit, pro Dea culta eſt. Ita fere Juſtinus, lib. 18. 6. & alii.

37. *Africa terra*, &c.] Africana. Sic Tibullus, 1. 9. 33. *Terra Campania:* Catullus, 40. 21. *Terra Celtiberia.* De *Africa*, Ecl. 1. 65.

38. *Pugnabis amori.*] Verba contentionis junguntur ſæpe dativo caſui, Ecl. 5. 8. *Tibi certet Amyntas.* G. 2 99. *Cui non certaverit ulla*, &c.

40. *Getulæ urbes*, &c.] *Getuli* ad meridiem Carthaginis ſiti erant: *Numidæ* ad occidentem, qui & *Nomades*, ob feram ac paſtoralem vitam, eſt enim *νομὴ paſtus. Syrtis* utraque, major & minor, Libyci maris ſinus, arenarum aggeſtionibus infeſti, ad orientem: de iis Æ. 1. 115. *Barcæi*, ſive Barcitæ; ultra Syrtes, ad orientem majoris: nunc, regnum *Barca.*

& de minis fratris? Certe existimo naves Iliacas Diis auctoribus, & Junone propitia, huc vento direxisse cursum. Qualem tu videbis hanc urbem, ô soror! qualia regna crescere, tali connubio! quantis factis eriget se Pœnorum gloria, adjuvantibus armis Trojanorum! Tantummodo tu pete à Diis favorem, & sacrificiis perfectis, protrahe tempus *hospitii, & suggere* iis *causas manendi: dum hyems & pluvius Orion furet mari; & naves fractæ* erunt, *& aër* erit *intolerabilis. His verbis incendit amore animum* jam *ardentem, & spem attulit menti incertæ, & abstulit verecundiam. Primo petunt templa, & ad altaria petunt favorem* Deorum:

Germanique minas?
Diis equidem auspicibus reor, & Junone secundâ,
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere
Conjugio tali! Teucrûm comitantibꝰ armis, [regna
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modo posce Deos veniam, sacrisque litatis,
Indulge hospitio, causasque innecte morandi:
Dum pelago desævit hyems, & aquosus Orion;
Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo:
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.

immolant juxta ritum oves selectas Cereri legum inventrici, & Phœbo, & Bacchò patri: prà omnibus Junoni, cui curæ sunt nexus conjugales.

NOTÆ.

44. *Germanique minas.*] Testatur Justinus, Pygmalionem Tyri regem, cognitâ sororis fugâ, impio bello persequi fugientem paravisse; sed matris precibus & Deorum minis victum quievisse.

45. *Junone secundâ.*] Quæ & præses est nuptiarum, & Pœnorum custos, Æ. 1. 19. infra, v. 59.

50. *Veniam.*] Vel reipsa *veniam*, quia conjugii desiderium vocavit *culpam*, v. 19. Vel *favorem*, quem sæpe *venia* significat, Æ. 1. 523.

Sacris litatis.] Non factis tantum, sed feliciter factis: hoc enim est *litare*, ut diximus, Æ. 2. 116. Et jam addo locum è Cicerone de Divin. 2. 38. *Quid? cum pluribus Diis immolatur: qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur!* Dictum est autem *litare sacra*, ut à Propert. l. 4. 1. 24. *Litare exta*; à Suetonio *litare victimas.*

52. *Desævit.*] Duo significat: & valde *sævit*, & *sævire cessat.* Cerdanus affirmat semper cessationem significare; nullumque exemplum esse, quod non explicet hunc in modum. Hoc ergo explicet, ex Æ. 10. 569. *Sic toto Æneas desævit in æquore victor, ut semel intepuit mucro:* ubi certe affirmat augetque, non minuit. At minuit & cessationem notat apud Lucanum, 5. 303. *Nec, dum desæviat ira, expectat.* Hic affirmat, siquidem affirmant cætera: *Quassataque rates, & non tractabile cœlum.* Porro certissimum puto, tempus præsens hic positum esse pro futuro: *desævit*, pro *desæviet:* hoc sensu: *detine hic Æneam quamdiu sæviet hyems.* Patet enim ex v. 6. institutum inter Annam Didonemque colloquium, postridie quam Æneas advenerat: tunc autem æstas fuit, ut probavimus Æ. 1. 539. De Orione. Firmabit interpretationem meam geminus versus, alter ex hoc eodem libro v. 121. *Dum trepidant alæ*, id est, *trepidabunt:* alter è Georg. l. 4. v. 84. *Dum gravis aut hos, aut hos versa fugâ victor dare terga coëgit*, id est, *dum cogat, donec coëgerit.* De *Orione*, Æ. 3. 517. Æ. 1. 539.

56. *Delubra.*] Templa, de iis Æ. 2. 225.

57. *Bidentes.*] Oves Gellius disputat ita dici, quasi *biennes*, duorum annorum. Festus, quod inferiores ac superiores haberent dentes, unde & *ambidentes* etiam vocabantur, quasi utrinque dentatæ. Isidorus, quod inter dentes octo *binos* haberent cæteris eminentiores. Tales autem oves exigebantur ad sacrificia.

58. *Legiferæ Cereri.*] Ceres Saturni & Opis filia, Proserpinæ mater ex Jove; quæ fruges & culturam agrorum invenit; ideoque jura & leges, quæ de agrorum divisione natæ sunt: unde sacra ejus apud Athenienses θεσμοφόρια appellabantur, à θεσμὸς *lex* & φέρω *fero.* De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. De *Lyæo*, Bacchо, G. 2. 229.

59. *Junoni*, &c.] Hæc Saturni & Opis filia, Jovis & soror & conjux: quia nuptiis præerat, ideo Græcis dicebatur Ζυγία, Romanis *Juga*, à *jugo*, sive à *jungendis* conjugibus: nam in nuptiis, si Servio & Isidoro fides est, in symbolum conjunctionis, jugum reipsa imponebatur contrahentibus; si aliis credimus, vittâ tantum sive teniâ simul ambo ligabantur.

Ipsa

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora Deûm pingues ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu, vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit ſub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totâque vagatur
Urbe furens. Qualis conjectâ cerva ſagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Creſſia fixit
Paſtor agens telis, liquitque volatile ferrum
Neſcius; illa fugâ ſylvas ſaltuſque peragrat
Dictæos: hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit:
Sidoniaſque oſtentat opes, urbemque paratam.
Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit:
Iliacoſque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Poſt, ubi digreſſi, lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentq; cadentia ſidera ſomnos:
Sola domo mœret vacuâ, ſtratiſque relictis

Ipſa formoſiſſima Dido tenens manu *dextera pateram, fundit* vinum *inter media cornua vaccæ candidæ: aut incedit circa pinguia altaria ante imagines Deorum, & renovat ſacrificia* per *diem, & intenta pectoribus victimarum apertis, conſulit viſcera* earum *palpitantia. Heu, ignaræ mentes vatum! quid vota, quid templa proſunt amanti? interim gratus ignis abſumit medullas, & occulta plaga durat ſub corde. Uritur miſera Dido, & inſana errat* per *totam urbem. Qualis cerva* poſt *conjectam ſagittam, quam paſtor perſequens armis perfodit improvidam procul in ſylvis Creticis, & reliquit ignarus volatile ferrum* in vulnere; *illa* cerva *percurrit fugiens ſylvas & ſaltus Dictæos; mortifera ſagitta hæret lateri.* Dido *nunc ducit Æneam ſecum per media munimenta: & oſtentat Tyrias divitias, & urbem paratam. Incipit loqui, & hæret in media voce. Nunc die occidente repetit eaſdem epulas: & inſana poſtulat rurſus audire Trojanos caſus, & ſuſpenſa eſt rurſus ab ore narrantis. Deinde, cum exierunt, & viciſſim Luna obſcurior ſubducit lucem* ſuam, *& ſtellæ decedentes cogunt ad ſomnum: ſola dolet* in *domo vacua, & incumbit lecto relicto* ab Ænea:

NOTÆ.

61. *Candentis vaccæ.*] Alluſum putat Naſcimbænus ad legem Numæ Romanorum regis, quam refert Plutarchus: ne mulieres ab obitu conjugis ad uſque menſes decem nuptias repeterent: quæ autem infra id tempus vellent repetere, vaccam prægnantem ſacrificarent. Illa porrò vini effuſio, *libatio eſt*, Æ. 1. 740.

62. *Spatiatur ad aras.*] Etiam more Romano, matronæ ante aras, faculas tenentes, & geſtu gravi, ſaltationemque ſeveram imitantes, movebantur & ferebantur: quod Horatium intellexiſſe puto, cum in Arte ſcribit: *Ut feſtis matrona moveri juſſa diebus.* Hæc Turnebus, l. 23. 3.

63. *Inſtaurat.*] Frequenter repetit ac renovat ſacrificia. Verbum in ea re ſolemne.

64. *Spirantia conſulit exta.*] *Extiſpicium* eſt: quo *exta*, id eſt, victimarum interiora quæ maxime *extant*, cor, pulmo, lien, jecur, celeriter extrahuntur; & adhuc ſpirantia ac palpitantia inſpiciuntur, antequam frigeſcant, habeturque inde futuri cognitio.

70. *Creſſia.*] Cretica, in Creta inſula, *Candie*, de qua Æ. 3. 104. cujus in parte orientali mons eſt *Dicte*.

81. *Suadentque cadentia ſidera ſomnos.*] Non initium noctis, ut vulgo putatur, ſed exitum intellige, ut & Æ. 2. 9. Duo enim hic diſtinguit tempora: unum, quo Dido repetit convivia, ſcilicet *labente die*; & hoc eſt initium noctis: alterum, quo mœret domo vacuâ, nempe cum *viciſſim luna premit lumen*; & hic exitus noctis. Nec te decipiat, quod dicantur tunc *ſuadere cadentia ſidera ſomnos*, quod videtur in initia noctis aptius convenire: immo plane in exitum convenit, tunc enim proprie *cadunt ſidera*, noctis initio *ſurgunt*: tunc etiam ſomnus mollior & facilior, & iis qui noctu vigilavere, omnino neceſſarius eſt.

82. *Vacuâ.*] Silente, cæteris ad ſomnum digreſſis.

Stratis relictis.] Lectis, non *conjugalibus*, nondum enim conjugium coaluerat: ſed *epularibus*, qualis ille de quo Æ. 2. 2. *Inde toro pater Æneas*, &c.

aſpicit auditque abſens abſentem illum: aut tenet in *ſinu Aſcanium, capta ſimilitudine patris* ejus; ut videat *an poſſit fallere amorem infandum. Turres inceptæ non attolluntur, juventus non exercetur armis, nec præparat portus & tuta munimenta ad bellum: opera manent interrupta, & eminentiæ magnæ murorum, & machinæ eductæ* ad *cælum. Statim atque dilecta uxor Jovis cognovit hanc tali veneno imbutam* eſſe, *nec famam obſiſtere* ejus *inſaniæ; ſimo compellat Venerem talibus verbis: Nempe reportatis pulchram laudem, & magna ſpolia, & tu, & filius tuus; magnam & memorabilem gloriam: quod una mulier ſuperata ſit fraude duorum Deorum. Nec vero me latet, te timuiſſe noſtros muros, & ſuſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ. Sed quis erit finis? aut quo jam* tendimus *tanta contentione? Quin potius facimus pacem æternam & firmas nuptias? obtines quod quæſiviſti toto animo:*

Incubat: illum abſens abſentem auditq; videtque:
Aut gremio Aſcanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portuſve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Chara Jovis conjux, nec famam obſtare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem & ſpolia ampla refertis,
Tuq; puerq; tuus; magnum & memorabile nomen:
Una dolo Divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam pactoſque hymenæos
Exercemus? habes, totâ quod mente petîſti:
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribuſque rega-
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito, [mus
Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulatâ mente locutam,

uritur amans Dido, & hauſit per oſſa amorem. Gubernemus igitur hanc gentem communem, & æquali poteſtate: liceat obedire Phrygio marito, & tradere in manum tuam Tyrios quaſi *dotem. Contra Venus ſic cœpit* loqui *illi: nam agnovit* illam *locutam eſſe ficto conſilio,*

NOTÆ.

85. *Si fallere poſſit amorem.*] Eâdem formâ, Æ. 6. 78. *Magnum ſi pectore poſſit Excuſſiſſe Deum.*

88. *Minæ Murorum.*] Contendunt cum Turnebo plerique omnes *minas* eſſe partes altiſſimas murorum, pinnas feneſtratas; vel quia inde propugnatores hoſtibus *minantur*, juxta Turnebum; vel quia partes illæ maxime *eminent*, juxta Hortenſium. Sed quia id auctoritatibus firmant ſequioris ſæculi ſcriptorum, Rufini, Ammiani: vix fidem habeo: ſuſpicorque *minas* dici, non de muris tantum, ſed etiam de celſis quibuſlibet aceervis ac molibus imperfectis, quæ ruinam videntur *minari*, aut certe ipſo aſpectu terrent. Juvant conjecturam hic, *opera imperfecta.*

89. *Machina.*] Sunt qui pro ædificiis ſumant: ego pro machinis illis, quæ ad ſubvehendos lapides, attollendamque molem ædificii eriguntur.

91. *Nec famam obſtare furori.*] Nec famæ curam ac ſtudium obſtare amori ardentiſſimo, qui ſæpe in furorem accenditur. *Saturnia*, Juno, Saturni & Opis filia. De *Venere*, Æ. 1. Æ. 1. 260. De ejus puero Cupidine, Æ. 1. 661.

96. *Veritam te mœnia noſtra.*] Et vero Venus Æ. 1. 675. ideo ſub Aſcanii habitu Cupidinem Didoni obtulit, qui eam in amorem Ænex illiceret: ne Juno, Carthagini propitia, Trojanis infeſta, hoc hoſpitio adverſus eos abuteretur: *Vereor quo ſe Junonia vertant Hoſpitia.* De *Hymenæo* Deo, pro nuptiis, G. 3. 60.

102. *Paribus Auſpiciis.*] Tranſlata dictio è comitiis, ubi creabantur conſules captato pariter volatu avium, quod proprie *auſpicium eſt.*

103. *Liceat Phrygio ſervire marito*, &c.] *Liceat*, me ac Didonem; Deam nempe, Reginamque; ſervire *Phrygio*, id eſt exuli & ſervo; quod acerbe ac maligne dictum eſt: erant enim Phryges Trojani tum exules, & univerſim tota gens notâ ſervitutis aliquâ infames: ex ea enim ſervi ac mancipia vulgo petebantur, ut notat Athenæus, & paſſim apud ſcriptores videre eſt. *De Phrygia*, Æ. 1. 385.

104. *Dotaleſque.*] *Dos*, eſt patrimonium uxoris, & quicquid viro cum uxore datur.

Quo

Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna ſequatur.
Sed fatis incerta feror: ſi Juppiter unam
Eſſe velit Tyriis urbem, Trojâque profectis;
Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux: tibi fas animum tentare precando.
Perge, ſequar. Tum ſic excepit regia Juno:
Mecum erit iſte labor: nunc quâ ratione, quod inſtat,
Confieri poſſit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas, unaque miſerrima Dido,
In nemus ire parant: ubi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan, radiiſque retexerit orbem.
His ego nigrantem commiſta grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, ſaltuſque indagine cingunt,
Deſuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient: adero, &, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.

ut abduceret imperium ab *Italia ad Africanam terram: Quis ſtultus recuſet talia? aut malit tecum diſceptare bello? dummodo ſors promoveat conſilium quod ſuggeris. Sed fatis rapior dubia: utrum Jupiter velit eamdem urbem eſſe Tyriis, &* iis qui *venerunt Trojâ; aut approbet confundi nationes, aut nuptias ſociari. Tu es* ejus *uxor, tibi facile* eſt *ſollicitare precibus mentem* ejus. *Perge, ſequar. Tum ſic reſpondit Juno regina: Mea erit illa cura: jam attende, paucis* verbis *explicabo, quo modo* id *quod imminet, poſſit perfici. Æneas & miſerrima Dido parant ire venatum in ſylvam, quando Sol craſtinus primo extulerit* ſe *orientem, & luce detexerit mundum. Ego, dum equites current, & claudent ſylvas retibus, deſuper immittam obſcuram nubem mixtâ grandine, & commovebo fulmine totum aërem. Diſpergentur comites, & occultabuntur denſis tenebris. Dido & dux Trojanus pervenient* ad *idem antrum: præſens ero, &, ſi tuus conſenſus mihi certus eſt, ſociabo* illam *firmo conjugio, & addicam* Æneæ *propriam.*

NOTÆ.

106. *Quo regnum Italiæ*, &c.] Æ. 1. 23. *Progeniem ſed enim Trojano à ſanguine duci Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces: Hinc populum late regem . . . venturum:* nempe Romanum, Italum: cujus parentem Æneam ideo mari Juno inſequebatur, ejeceratque vi tempeſtatis ad litus Africæ; ut eum à fundando in Italia regno averteret, ac debitum ejus fatis orbis imperium in Africa ſtabiliret.

110. *Fatis incerta feror: ſi.*] Pro *an:* ita fere, v. 85. *Si fallere poſſit amorem*, id eſt, ut videat *an fallere poſſit amorem.*

116. *Confieri.*] Baldus Ciceroni, in Epiſt. ad Atticum, l. 9. 10. *Ut per te res tota confieret.* Cæſar, de bello Gall. l. 7. *Poſtcaquam id difficilius confieri animadvertit.*

119. *Titan.*] Solis nomen: Refert Gyraldus ex antiquis fabularum auctoribus, *Titeam*, quæ *Terra* dicta etiam eſt, è *Cœlo* genuiſſe *Titanas*, quorum unus fuit *Hyperion*, qui ex ſorore *Baſilea* ſuſcepit *Solem* & *Lunam*. Unde Sol *Titan* dictus eſt gentili nomine. Omnia quippe incerta in fabulis.

121. *Trepidant alæ.*] *Trepidant* non ſemper eſt *timent*, ſed aliquando *feſtinant*, ut hic, & Æ. 9. 114. *Ne trepidate meas Teucri defendere naves, neve armate manus:* id eſt, *ne feſtinate*, prohibet enim defendi. *Alæ.*] Idem ſunt in equeſtri, quod in acie pedeſtri *cornua*: ſic dictæ, quia equeſtres turmæ pedeſtres copias quaſi *alis* tegunt. Et venatorum ſpecies quatuor profert Joannes Scoppa è veteri fragmento, *inveſtigatores, indicatores, inſidiatores*, & *alatos*, qui equo feras in caſſes urgent.

Indagine cingunt.] *Indago*, juxta Servium, eſt ipſa ferarum inquiſitio. Juxta Hortenſium, ſunt canes ferarum indagatores atque inquiſitores. Juxta Budæum, quem ſequuntur plerique omnes, eſt retium ac plagarum ſeries in perticas ſublata captandis feris. Facit pro Budæo quod *indago*, ut plurimum, jungitur cum verbis *cingendi, includendi*. Facit pro Hortenſio, nomen ipſum, *indaginis*, quod in canes melius cadit: tum illud G. 1. 140. *Canibus circundare ſaltus:* tum iſtud è Livio l. 7. *Cum præmiſſus eques velut indagine diſſipatos Samnites ageret*; quod canibus longe convenientius eſt. Hinc ſuſpenſus hæreo de utroque quid ſtatuam.

Trepidant . . . cingunt.] Certe hic tempus præſens eſt pro futuro: quod jam notavimus, v. 52.

Hic erit Hymen. Non obſiſtens petenti Venus annuit, & riſit ob *fraudem repertam* à Junone. *Interim Aurora ſurgens deſeruit Oceanum. Luce ortâ juventus electa exit è portis.* Adſunt *retia ſubtilia, plagæ, haſtilia latâ cuſpide; & equites Maſſyli, & virtus odoratrix canum, erumpunt. Primi Carthaginenſium expectant ad portas reginam tardantem in cubiculo: ſtatque equus ornatus auro & purpura, & acer mandit fræna ſpumans. Denique procedit comitante magnâ turbâ, cincta verſicolore inſtitâ* circa *Tyriam chlamydem: huic pharetra* eſt *aurea, capilli colliguntur in* nodum *aureum, aurea fibula coërcet veſtem purpuream. Nec non & Trojani comites, & lætus Aſcanius eunt quoque: Æneas ipſe formoſiſſimus aliis omnibus addit ſe ſocium, & adjungit* ſuas *turmas. Qualis* eſt *Apollo, quando frigidam Lyciam flumenque Xanthum relinquit,*

Hic Hymenæus erit. Non adverſata, petenti
Annuit, atque dolis riſit Cytherea repertis.
Oceanum interea ſurgens Aurora reliquit.
It portis jubare exorto delecta juventus.
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Maſſylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: oſtroque inſignis & auro
Stat ſonipes, ac fræna ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur magnâ ſtipante catervâ,
Sidoniam picto chlamydem circundata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Necnon & Phrygii comites, & lætus Iülus,
Incedunt: ipſe ante alios pulcherrimus omnes
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam, Xanthique fluenta

NOTÆ.

127. *Hymenæus.*] Deus nuptiarum præſes, G. 3. 60. *Cytherea*, Venus, Æ. 1. 261. *Aurora* G. 1. 249.

130. *Jubare exorto.*] Primum diluculum notat: nam *Jubar*, juxta Varronem, lib. 6. de LL. *dicitur ſtella Lucifer, quæ in ſummo habet diffuſum lumen, ut ideò in capite jubam:* A quibuſdam etiam pro Sole ſumitur: & generatim, pro rerum quarumlibet ſplendore: Stat. Theb. 9. 699. *Et pictum gemmis galeæ jubar.*

131. *Retia, plagæ*, &c.] Venatoria inſtrumenta. *Retia rara*, caſſes minus denſo filo contexti. *Plagæ*; vel majora retia, juxta Turnebum; vel, juxta Servium, funes quibus retia tenduntur circa imam ſummamque partem. *Venabula*; tela, ſive haſtæ breviores, ferro latiore.

132. *Odora canum vis.*] *Odoratrix*, nam *odora* propriè eſt, quæ odorem ex ſe emittit; *odoratrix* vero, quæ percipit.

Canum vis.] Vel *copia & multitudo*: ut apud Cicer. de Aruſp. reſponſis, 22. *Vis innumerabilis ſervorum.* Vel *facultas odorandi*; ut apud eumdem, de Divin. 2. 35. *vis cordis ad vivendum*; & 37. *vis quædam ſentiens.* Vel *canes ipſi:* Græco more, ut Homerus dixit Iliad. 3. 105. Πριάμοιο βίην, *Priami vim*, pro ipſo *Priamo.*

Maſſyli.] Gens Africana, admodum incerti ſitus; à Virgilio ponitur ad occidentem Carthaginis, nempe ad oceani fines, ut videbitur, v. 483.

133. *Cunctantem.*] Scilicet placendi ſtudio, ex iis fuit mulieribus, de quibus Terent. Heaut. A. 2. S. 2. 11. *Dum comuntur annus eſt.* De *oſtro*, purpura, G. 2. 506.

137. *Sidoniam chlamydem picto limbo.*] *Sidoniam*, explico purpuream, à Sidone, urbe Phœniciæ, vicina Tyro, unde purpura celebris, G. 2. 506. *Picto*, interpretor, diverſi à purpura coloris, fortaſſe aurei. *Limbo*, inſtitâ, in extrema ora chlamydis. *Chlamydem*, veſtem militarem ac venatoriam, thoraci ſuperpoſitam, *caſaque.*

138. *In aurum.*] Vel in reticulum aurei contextus implexi crines: vel crines ipſi flavi coloris in aurei nodi formam ligati. De *Phrygia*, Aſiæ regione, unde Trojani erant, Æ. 1. 385. *De Iulo*, Aſcanio, Ibid. 271.

143. *Qualis ubi*, &c.] Comparaverat Virgilius Æ. 1. 502. Didonem cum Diana: nunc Æneam cum fratre Dianæ Apolline. Et aliquantum expreſſa res eſt ex duobus Apollonii locis, Argon. l. 1. Solemnis autem erat opinio, Deos certis anni temporibus commutare ſedes: aitque Servius conſtare, ſex hybernis menſibus Apollinem apud Pataram Lyciæ urbem oracula reddere; ſed æſtivis apud Delum Ægæi maris inſulam. *Lycia*, regio eſt Aſiæ minoris, ad meridiem maritima urbs ibi *Patara* fuit, nunc *Patera*, Apollinis templo quondam inſignis, & Xanthus fluvius & urbs, nunc *Santo.*

Deſerit,

Deſerit, ac Delum maternam inviſit Apollo,
Inſtauratque choros: mixtique altaria circum
Creteſque Dryopeſq; fremunt, pictiq; Agathyrſi:
Ipſe jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atq; implicat auro:
Tela ſonant humeris. Haud illo ſegnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.
Poſtquam altos ventum in montes, atq; invia luſtra:
Ecce feræ ſaxi dejectæ vertice capræ
Decurrêre jugis: alia de parte patentes
Tranſmittunt curſu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, monteſq; relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: jamque hos curſu, jam præterit illos:
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvũ deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit: inſequitur commiſtâ grandine nimbus.
Et Tyrii comites paſſim, & Trojana juventus,
Dardaniuſque nepos Veneris, diverſa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Deveniunt: prima & Tellus & pronuba Juno

ac petit Delum inſulam *matris, et renovat choreas; et mixti Cretenſes Dryopeſque pictique Agathyrſi lætantur circa aras: ipſe incedit in cacuminibus Cynthi, & componens effuſos capillos cingit tenerâ coronâ, involvitque auro: ſagittæ ſonant ad humeros. Non deformior illo Æneas incedebat, tanta pulchritudo elucet* in *eximio vultu. Poſtquam perventum eſt ad altos montes & cubilia* ferarum *inacceſſa: ecce capræ ſylveſtres immiſſæ è cacumine rupis decurrerunt per colles: ex alia parte cervi prætereunt curſu campos apertos, & fugiendo colligunt ſe in greges pulverulentos, ac deſerunt montes. At juvenis Aſcanius per medias valles exultat* in *equo generoſo: & jam hos, jam illos anteit curſu, cupitque concedi votis ſuis aprum ſpumantem inter pigros* illos *greges, aut ruſum leonem deſcendere è monte. Interim cœlum incipit turbari magno tumultu: ſuccedit nubes mixtâ grandine. Paſſim & comites Carthaginenſes, & juventus Trojana, & Trojanus nepos Veneris, hinc inde per agros quæſiverunt diſperſas caſas: torrentes cadunt è montibus. Dido & dux Trojanus deveniunt in idem antrum: et prima Tellus ac Juno pronuba*

NOTÆ.

144. *Delum maternam.*] Quia in ea Ægæi maris inſula Dianam et Apollinem Latona è Jove peperit. Æ. 3. 74. & 77.

146. *Creteſque Dryopeſque*, &c.] Confluentes ad oraculum Delium undecumque populi. *Cretes* ex inſula Creta, *Candie*: Æ. 3. 104. *Dryopes*, ex Strabone l. 9. fuerunt in Peloponneſo: eò tranſvecti, vel à Driope Arcade, cum antea circa Sperchium Theſſaliæ fluvium habitarent; vel ab Hercule ejecti è Doride, quæ eſt juxta Parnaſſum montem. *Agathyrſi*, gens Scythica, qui ex Mela l. 2. 1. *Ora artuſque pingebant, ut quiſque majoribus præſtabat, ita magis vel minus.* Juxta alios gens Sarmatica. *Cynthus*, mons in inſula Delo. Æ. 3. 92.

151. *Luſtra.*] Ferarum cubilia: quare, G. 2. 471. De *Cervis*, quos eſſe in Africa multi negant, Æ. 1. 188. Affirmant tamen Oppiani & Philoſtrati aliorumque teſtimonia apud Cerdanum.

163. *Dardanius nepos Veneris.*] Aſcanius, filius Æneæ, qui Anchiſæ & Veneris filius: *Dardanius*, Trojanus, Æ. 1. 239.

166. *Prima et Tellus, et pronuba Juno.*] Conſtat ad ſingula gravioris momenti negotia ſolitos veteres captare auſpicia atque omina; ſed præſertim ad nuptias: ut diximus Æ. 1. 350. Igitur omina quæ fuerint hic notandum eſt. I. Quidam aiunt *Tellurem* quoque è Diis fuiſſe nuptiarum præſidibus: *prima* autem dicitur ordine ſignificandi, quia tunc prima omnium ſigna dedit: quæ autem? niſi terræ motum. II. *Juno*, ut conſtat, nuptiis præfuit, hinc dicta *Pronuba*, Γαμηλία à γάμος *nuptiæ*. Hinc autem, cum pro *aëre* terræ proximo ſæpe ſumatur, ſignum dedit, *nimbis* & *commiſtâ grandine*. III. *Æther* ſuperior, & ignea mundi pars, quæ *Jupiter* aliquando dicitur, ſigna dedit fulguribus & fulmine; juxta eorum opinionem, qui fulmina putabant, non in media aëris regione fabricari, ſed à Jove mitti & igneo æthere. *Conſcius* dicitur, quia nuptiarum illarum conſcii & auctores ſuperi ipſi fuerant, Juno, Venus, & ipſe, quem ſuum in conſilium adegerant, Jupiter, v. 110. & ſequentibus.

dant ſignum: fulgura emicuerunt, et cœlum particeps conſilii de conjugio, et Nymphæ ululârunt ex alto cacumine. Ille dies primus auctor fuit exitii, et primus calamitatum: nec enim Dido amplius *terretur ſpecie aut rumore, nec jam exercet amorem ſecretum;* hunc *appellat conjugium, & velat crimen hac appellatione. Statim Fama currit per magnas urbes Africæ: Fama, malum, quo nullum eſt celerius, præſtat agilitate, et auget vires eundo: parva primum,* ob *timorem; mox erigit ſe in aërem, inceditque per terram, et abſcondit caput inter nubes. Terra mater irritata ob furorem Deorum produxit illam, ut narrant, ultimam ſororem Cœo et Enceladoo, velocem pedibus et citis alis: monſtrum horribile, ingens, cui quot ſunt plumæ* in *corpore, tot oculi aperti vigilant ſubter* eas *(res mirabilis dictu) tot linguæ, tot ora loquuntur, tot arrigit aures. Volat nocte per medium cœli, & per umbram terræ, ſtridens, nec permittit ſomnum oculis: die ſedet ſpeculatrix, aut* in *faſtigio ſummi tecti,*

Dant ſignum: fulſere ignes & conſcius æther
Connubii, ſummoque ululârunt vertice Nymphæ.
Ille dies, primus leti primuſque malorum
Cauſa fuit: neq; enim ſpecie famâve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem;
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbes:
Fama, malum quo non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo:
Parva metu primò; mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ irritata Deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladoq; ſororē
Progenuit; pedibus celerem & pernicibus alis:
Monſtrum horrendum, ingens: cui quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno:
Luce ſedet cuſtos, aut ſummi culmine tecti,

NOTÆ.

167. *Fulſere ignes*, &c.] Mos erat in nuptiis, ut ſponſæ ad ſponſum eunti præferrentur faces; ut puellæ ad mediam noctem ante conjugum fores lætis carminibus perſtreperent, quorum exemplum inſigne ſupereſt apud Theocritum Idyllio 18. Ideo Virgilius hic adhibet *fulgura* pro facibus; & *ululatum Nympharum*, pro carminibus.

168. *Nymphæ.*] Vel fuere *Oreades*, Nymphæ montium, quia erant in ſpeluncæ *ſummo vertice*. De iis Ecl. 2. 46. Vel, ut cenſet Cerdanus, *Diræ & Furiæ*, quæ pro Nymphis ab amantibus acceptæ fuerint. De quo errore ſic Dido apud Ovid. Heroid. 7. 73. *Audieram voces: Nymphas ululaſſe putavi: Eumenides ſatis ſigna dedere meis.*

170. *Neque enim ſpecie famâve movetur.*] Non ſpecie, ac præſenti deformitate ſceleris ſui; nec fama ac ſermone abſentium hominum.

174. *Fama, malum*, &c.] Vapulat à Macrobio aliiſque Virgilius, ob eam famæ deſcriptionem, quam tamen ſubſequentes poëtæ imitari fruſtra conati ſunt: & certe multum habet acuminis. *Mobilitate viget*, quia eſt incerta ac mutabilis. *Vires acquirit eundo*, qua vel una re monſtrum videri poteſt, cum eundo cætera deficiunt. *Parva metu primo, mox*, &c. quia non niſi timide primo, quæ ſunt tacenda, divulgantur. *Caput inter nubila condit*: quia licet ſparſa ſit ubique fama; ſæpe tamen ejus caput, atque auctor, & veritas, ignorantur. *Terra parens extremam progenuit ſororem* gigantibus: quia fama turpia Deorum ſcelera evulgavit: qui videtur extremus Terræ conatus in Deos, poſt extincta Gigantum bella. Huic *plumæ multæ*: quia unuſquiſque de ſuo aliquam quaſi plumam famæ addit. *Vigiles oculi ſubter plumas*: quia videt omnia, videtur à nemine. *Nocte volat*: neque enim animadverti poteſt, quî fiat, ut tantillo tempore tam longe lateque pervagetur. *Luce ſedet cuſtos*: ut obſervet quæ tractantur inter homines; præſertim in ædibus regum, magniſque urbibus. Cæterum tam eſt apta veris, quam falſis evulgandis.

179. *Cœo, Enceladoque ſororem.*] Gigantum præcipuis, Terræ ac Titanis filiis: qui bellum Jovi intulerunt ad ulciſcendâ patris injuriam, cui cœli regnum, ut fratri Saturni natu majori, debitum eſſe contendebant. Hi aggeſtis montibus, ut cœlum aſcenderent, iiſdem oppreſſi ſunt. G. 1. 279.

Turribus

Turribus aut altis, & magnas territat urbes:
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat:
Veniſſe Æneam Trojano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido:
Nunc hyemem inter ſe luxu, quam longa, fovere,
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc paſſim Dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam:
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit: vigilemque ſacraverat ignem,
Excubias Divûm æternas, pecudumque cruore
Pingue ſolum, & variis florentia limina ſertis.
Iſque amens animi & rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina Divûm,
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.
Juppiter omnipotens, cui nunc Mauruſia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,

aut in altis turribus, & tremefacit magnas urbes: tam retinens mali & falſi, quam nuntia veri. Illa tunc læta implebat populos vario rumore, & narrabat perinde facta & non facta: Æneam veniſſe, ortum è Trojano ſanguine, cui marito ſociare ſe dignetur formoſa Dido: nunc illos in *luxu traducere inter ſe hyemem, quam longa* eſt, *oblitos regnorum, & correptos inhoneſto amore. Turpis Dea ſpargit hæc paſſim per ora hominum. Confeſtim deflectit volatum ad regem Iarbam: inflammatque ſermonibus animum* ejus, *& accumulat iras. Ille natus* Jove *Ammone, & Nymphâ Garamantide raptâ, ſtruxerat Jovi centum templa ſpatioſa vaſtis in regnis, & centum altaria: & dedicaverat ignem immortalem, perpetuas excubias Deorum; & dedicaverat terram pinguem ſanguine victimarum, & portas ornatas ſertis verſicoloribus. Ille autem impos mentis & inflammatus rumore acerbo, dicitur ante altaria, inter media ſimulacra Deorum, ſupplex elatis manibus plurimùm oraſſe Jovem: O Jupiter omnipotens, cui gens Maurica epulans in verſicoloribus lectis nunc effundit Bacchicum liquorem,*

NOTÆ.

198. *Hic Ammone ſatus.*] *Jupiter Ammon*, Ægyptiis & Afris celebre oraculum ac templum habuit in Libya, ad orientem Cyrenaicæ regionis, ad occidentem Ægypti, ad ſeptentrionem Garamantum ac Naſamonum: in irriguo & palmifero loco, quamvis tota regio ariditſima ac deſertiſſima ſit. Hujus origo varie refertur: tribuitur tamen maxime Libero, ſive Baccho, cui per Libyæ deſerta iter facienti, aries cornu fontem ibi monſtravit; quem ille Jovem eſſe patrem arbitratus, templum ibidem erexit Jovi, cornuto & arietino capite, vocavitque *Ammona*, ab *arena*, quæ Græcis eſt ἄμμος vel ψάμμος. Plutarchus tamen lib. de Iſide, videtur negare nomen eſſe illud Græcæ originis, ſed Ægyptiorum proprium. Unde aliqui putant *Ham*, ſive *Cham*, Noë filium, primum Ægypti cultorem, ſub eo coli nomine: alii *Solem*, qui, ut & *calor*, dicitur Hebræis *Hamma*; eique volunt, ut & Moſi, appicta eſſe cornua pro radiis. Et vero ex Curtio l. 4. juxta illud templum fons erat quoque, *Solis* dictus, qui rigeſcebat interdiu, noctu fervebat; tepidus aut frigidus, pro vario Solis acceſſu aut receſſu. Hoc adiit oraculum Alexander, cum eſſet in Egypto: ab eoque ſe Jovis filium dici per ſacerdotem curavit. Hujus hic Iarbas filius dicitur fuiſſe, & *Garamantidis* Nymphæ; ſive *Garamantis* proprium, ſive gentile nomen ſit: non enim longe aberant populi Garamantes. De *Iarba*, v. 36.

199. *Templa Jovi centum*, &c.] Aliqui inde colligunt Iarbam Ammonis templi conditorem dici: ſed perperam: cum centum illa templa, *latis regnis*, id eſt, variis latiſſimi regni locis condita dicantur.

200. *Vigilem ignem.*] Plutarchus, lib. de defectu oraculorum, teſtatur in Ammonis templo lucernam fuiſſe perpetuo ardentem, de quo more, Æ. 2. 297.

205. *Supinis.*] Notetur mos orandi veterum, non expanſis, non porrectis; ſed ſupinis manibus, ita ut palmæ cœlo obverſæ eſſent.

206. *Cui gens Mauruſia*, &c.] *Mauruſii* ſive *Mauri*, partem Africæ occidentalem obtinebant, ab uſque Carthagine aut Numidia, ad fretum Gaditanum: varias in gentes diſtributi.

207. *Gens epulata toris*, &c.] Poſt ſacrificia ſolebant è victimarum extis epulari, inque epulis vina in Deorum honorem *libare* & effundere. De *epulis* illis, Æ. 7. 175. De *libatione*, Æ. 1. 740. De *toris*, lectis vulgo gramineis, Æ. 3. 224. De *Lenæo*, ſive Bacchico honore, pro vino, G. 2. 4.

Aſpicis

videſne hæc? an vero *fruſtra timemus te, ô pater, cum vibras fulmina? an fulgura vana in nubibus terrent mentes, & edunt inutiles ſonos? Mulier, qua vaga in regione noſtra condidit parvam urbem emptione, cui dedimus litus colendum, cui* impoſuimus *conditiones loci: rejecit nuptias noſtras, & admiſit in regnum Æneam maritum. Et nunc ille Paris cum comitatu effœminato, ſubligatus mitrâ Lydiâ* circa *mentum & capillos delibutos, fruitur prædâ: nos ſcilicet inferimus dona tuis templis, & ſuſtentamus famam inanem. Omnipotens audiit* eum *precantem talibus verbis, & hærentem* ad *aras: & flexit oculos ad urbem regiam, & ad amantes negligentes famæ honeſtæ. Tunc ſic loquitur ad Mercurium, & imperat talia: Vade, age, fili, advoca Zephyros, & deſcende alis: et alloquere Trojanum ducem, qui nunc moratur in Tyria Carthagine, nec conſiderat urbes à fatis* ſibi *conceſſas: porta per levem aërem mandata mea. Mater ejus formoſiſſima non eum nobis pollicita fuerat talem, nec eam ob rem bis eripuit* eum *è Græcorum armis:*

Aſpicis hæc? an te, genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miſcent?
Fœmina, quæ noſtris errans in finibus urbem
Exiguam pretio poſuit; cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus: connubia noſtra
Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ crinemque madentem
Subnexus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, araſque tenentem
Audiit omnipotens: oculoſq; ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade, age, nate, voca Zephyros, & labere pennis:
Dardaniumq; ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatiſque datas non reſpicit urbes,
Alloquere: & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:

NOTÆ.

215. *Paris*, &c.] Æneam vocat Paridem, id eſt, mollem: de eo Æ. 1. 31. Propterea-que Athenæus l. 1. notat Homerum nemini Heroum uſum unguentorum, præterquam Paridi, tribuiſſe: erat autem uſus ille præcipue in capillis: unde mox addit, *crinemque madentem. Semiviro comitatu.*] Alludit ad morem Phrygum, apud quos inſignis erat cultus Deæ Cybeles, cujus ſacerdotes exſecabantur, unde molles & effœminati evadebant, vocabanturque *Galli*.

216. *Mæoniâ mitrâ*, &c.] Lydi ex Strabone, l. 13. Priami tempore vocabantur Μάονες, *Mæones*, vel Μαίονες *Mæones*: paulo poſt *Lydi*, à Lydo rege, Herculis nepote, Æ. 2. 781. *Lydia* porro, Aſiæ minoris mediterranea regio eſt, quæ à poëtis ſolet Phrygiæ annumerari, ex eodem Strabone, l. 14. Ad orientem ac ſeptentrionem habet Phrygiam majorem; ab occidente Æolidem: flumina *Pactolum* & *Hermum*, aureis arenis inſignia: montem *Tmolum*, vino & croco celebrem: unde regio tota divitiis deliciiſque nobilis fuit. Illic in uſu erat *mitra*, pileum muliebre, incurvum: baccis inſigne, ac redimiculis vinculiſque, quibus mento ſubligabatur.

217. *Subnexus.*] Ita emendo cum Gevartio, Elect. lib. 1. c. 7. Olim legebatur *Subnixus*, literis vel ante Servii tempora male corruptis. Fruſtra quippe Servius interpretabatur, *crinem unguentatum ſubnixum habens*, vel *fiduciâ elatus*. Fruſtra Turnebus explicabat, *ſub mitra crinem ac mentum ſubjectum habens*. Utraque enim interpretatio ſenſu caret & acumine: noſtra rectior & ſimplicior.

218. *Famam inanem.*] Qua dicor filius tuus, rex Libyæ, conjux Didonis futurus.

219. *Araſque tenentem.*] Mos ſupplicantium ac ſacrificantium: unde Varro apud Macrobium l. 3. 2. ait *aras* dictas olim eſſe *aſas*, quaſi *anſas*, quibus vaſa teneri ſolent; quemadmodum *Valerii* & *Furii*, prius dicebantur *Valeſii* & *Fuſii*.

222. *Mercurium.*] De eo, infra, v. 238. Æ. 1. 301. De *Zephyris*, ventis occidentalibus, Ecl. 5. 4. De *Dardaniis*, Trojanis, Æ. 1. 239. De *Tyria Carthagine*, ſupra in argumento.

228. *Bis vindicat armis.*] Æneam *Venus* bis è Græcorum armis eripuerat. *Primo*, quando Diomedes in Trojana obſidione, Æneam ſaxo ita percuſſit, ut is in genua prolapſus haud dubie occidendus fuiſſet, niſi Venus eum peplo circumfuſũ eripuiſſet morti, Iliad. 5. 315. *Secundo*, quando Æneas, matris conſilio &

Sed

Sed fore qui gravidam imperiis, belloq; frementem
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem:
Aſcanio-ne pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit? aut quâ ſpe inimica in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam & Lavinia reſpicit arva?
Naviget: Hæc ſumma eſt, hic noſtri nuntius eſto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea; quæ ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit,
Dat ſomnos adimitque, & lumina morte reſignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila. Jamque volans, apicem & latera ardua
Atlantis duri, cœlum qui vertice ſulcit: [cernit

ſed pollicita fuerat hunc *futurum qui poſſideret Italiam plenam regnis, & belli cupidam:* qui *probaret originem ſuam* eſſe *è nobili ſanguine Teucri, & ſubjiceret imperio* ſuo *totum orbem. Si nullus ſplendor tantorum factorum* hunc *movet, nec ſuſcipit ipſe laborem ad ſuam laudem: an pater invidet Aſcanio Romanam urbem? Quid parat? aut quâ ſpe manet apud gentem inimicam? nec cogitat poſteritatem Italicam, & campos Lavinios? Navim conſcendat: hæc* eſt *ſumma, hic ſit* illi *nuntius* à *nobis. Sic locutus erat. Mercurius parabat ſe ad obediendum juſſis magni patris: & primo ſubligat talaria aurea; quæ, ſeu ſupra mare, ſeu ſupra terram, ferunt pennis* eum *volantem pariter cum rapido vento. Deinde accipit virgam: per hanc ille educit ex inferis animas pallidas, alias deiicit ad triſtes inferos, præbet auſertque ſomnos, & ex morte aperit oculos. Hac inſtructus pellit ventos & trajicit turbidas nubes. Jamque volans videt cacumen & excelſa latera duri Atlantis, qui capite ſuſtinet cœlum:*

NOTÆ.

auxilio, è Trojano incendio ereptus, & ad fugam incitatus eſt, Æ. 2. 619. Neque enim iis aſſentior, qui explicant de ejus congreſſu cum Achille, ubi à Neptuno morti ereptus eſt, Iliad. 20. 290. Namque hanc ei opem non Venus, ſed Neptunus contulit.

229. *Gravidam imperiis.*] Variis regnis regibuſque diſtinctam ac plenam: qua forma dixit, G. 2. 5. *Pampineo gravidus autumno floret ager.* De *ſanguine Teucri*, Trojanorum parentis, Æ. 1. 239. De *orbis* imperio Trojanis Romaniſque promiſſo, Æ. 1. 282.

234. *Aſcanio-ne*, &c.] De eo, Æn. 1. 271. Albam condidit, unde prodiit *Roma* per *Romulum*, Albanorum regum ſobolem, Æn. 1. 273. 278. De *Auſonia*, Italia, Æ. 3. 171. De *Lavinio*, ab Ænea condita urbe, Æ. 1. 6.

239. *Talaria.*] Calceamenta alata Mercurii: quæ Valerius Flaccus vocat *plantaria*: Statius *alas plantares.*

242. *Virgam.*] Quam dono viciſſim accepit ab Apolline Mercurius, cum ei lyram dediſſet. Hac inſtructus cum abiret in Arcadiam, incidit in ſerpentes duos ad pugnam comparatos, projectâque virgâ ſtatim compeſcuit. Unde pacis ſymbolum evaſit virga illa duobus implexa ſerpentibus: quam Græci legatis ſuis dabant, ad pacem & ſecuritatem; vocabantque κηρύκιον quia *legati* κήρυκες, ex qua voce Latini virgam ipſam appellaverunt, cum aliqua literarum deformatione, *Caduceum.* De *Orco*, qui pro inferis ſumitur, G. 1. 277. De *Tartaro*, profundiſſimo inferorum loco, G. 1. 36.

244. *Lumina morte reſignat.*] I. Explicat Servius *claudit*: malè: cum opponuntur *reſigno* & *ſigno*, id eſt, *ſigillis munio, claudo.* II. Explicat Turnebus, *aperit in buſto*: idque haurit e Plinio, l. 11. 37. *Morientibus* oculos *operire, rurſuſque in rogo patefacere, Quiritum magno ritu ſacrum eſt: ita more condito, ut neque ab homine ſupremum eos ſpectari fas ſit; & cœlo non oſtendi, nefas.* Hoc igitur officium tribuit Mercurio: ſed quia ſolebat id fieri à cognatis, antequam buſto cadaver imponerent: ideo, III. Explico, *aperit oculos ex morte*; id eſt, *revocat è morte corpora:* quod quintum officium à primo diſtinguitur: primum enim eſt, *quod animas ex Orco evocet*, ſive ut Jovi ſiſtat, ſive ad alia miniſteria: quintum eſt, quod *corpora ipſa revocet à morte, oculoſque corporis aperiat.*

247. *Atlantis.*] *Atlas* mons Africæ maximus, nivoſo ſemper cacumine, Mauritaniam

Atlantis,

Atlantis, cui caput piniferum, ſemper circundatum nigris nubibus, tunditur ventis & pluviis. Nix ſuperjecta tegit humeros: præterea fluvii devolvuntur è mento ſenis, & barba horrida concreſcit glacie. Hic primo ſtetit Mercurius contendens alis æqualibus; hinc delapſus toto corpore ſe impulit ad undas: ſimilis volucri, quæ circa litora, circa rupes piſcoſas volat demiſſe prope mare. Non aliter proles Cyllenia veniens ab Atlante *avo materno, volabat inter cœlum & terram, ſcindebat aërem & litus arenoſum Libyæ. Statim atque alatis pedibus attigit caſas; vidit Æneam fundantem arces, & reparantem tecta: illi autem erat enſis interpunctus jaſpide fulvâ, & toga rubeſcebat ex Tyriâ purpurâ pendens ex humeris: quæ ornamenta fecerat opulenta Dido, & diſtinxerat telas ſubtili auro. Statim aggreditur* eum his verbis: *Tu nunc ſtatuis fundamenta altæ Carthaginis, & condis pulchram urbem uxori ſerviens, heu, immemor regni tui & rerum tuarum! Ipſe Rex Deorum, qui poteſtate* ſua *vertit cœlum & terras, miſit me tibi è cœlo ſplendido: ipſe imperat* me *portare hæc* ſua *mandata per levem aërem: Quid paras, aut qua ſpe perdis otia in Libyca regione?*

Atlantis, cinctum aſſidue cui nubibus atris
Piniferum caput & vento pulſatur & imbri:
Nix humeros infuſa tegit: tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit; hinc toto præceps ſe corpore ad undas
Miſit: avi ſimilis, quæ circum litora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlumque volabat,
Litus arenoſum Libyæ ventoſque ſecabat,
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis;
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conſpicit: atque illi ſtellatus iaſpide fulvâ
Enſis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demiſſa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Extruis, heu, regni rerumque oblite tuarum!
Ipſe Deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipſe hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid ſtruis? aut quâ ſpe Libycis teris otia terris?

NOTÆ.

à Libya interiore dividens; & ad oceanum occidentalem deſinens: hujus longa ſeries dicitur ab Hiſpanis *montes claros*. In hunc dicitur Atlas rex Mauritaniæ commutatus à Perſeo, aſpectu Meduſei capitis, quod is eum excipere hoſpitio noluiſſet: cum autem eſſet idem Atlas aſtrologiæ peritiſſimus, cœlum dictus eſt humeris ſuſtinere. Hic à Virgilio deſcribitur, quaſi hominis figuram adhuc retinens.

252. *Cyllenius.*] Atlas hic ſeptem Pleiadum pater fuit, G. 1. 138. Harum una *Maia* Mercurium peperit ex Jove, in vertice *Cyllenes*, Arcadiæ montis. Unde Atlas dicitur Mercurii *avus maternus*, id eſt, avus Mercurii ex parte matris.

254. *Avi ſimilis.*] Comparatio illa habituſque Mercurii eſt ex Homero, Odyſſ. 5. 43. Avem vocat Homerus *Laron*, quæ vel eſt fulica, *foulque*, vel ciconia, vel alia, de ea enim varie diſputatur.

259. *Magalia.*] Caſas paſtorum Libyæ, de quibus G. 3. 340.

261. *Stellatus iaſpide fulvâ.*] Capulus gladii cum vagina gemmis, quaſi ſtellis interpuncto. De *Iaſpidis* pretioſi lapilli coloribus multa Plinius l. 37. 9. Nulla tamen fulva tota agnoſcitur: ſed aureo tantum diſtincta quaſi pulvere. *Fulvus* autem color mixtus eſt ex rufo & viridi, qualis eſt in leonibus.

262. *Tyrio murice læna.*] *Læna*: Nonnio veſtimentum eſt militare, quod ſupra omnia veſtimenta aſſumitur; ſed facile errare potuit, & *lænam* cum chlamyde confundere: ſiquidem Varroni, Feſto, atque aliis, *læna*, veſtimentum eſt duplex, inſtar duarum togarum; atque adeo oblongum, & bello parum commodum. Sacerdotalis fuit veſtis: unde Popilius *Lænas* appellatus eſt, quod ea indutus exiſſet è ſacrificio ad ſeditionem ſedandam. Hyberna etiam videtur fuiſſe ob denſitatem: quare tum conveniens erat Æneæ, qui in hyeme verſabatur, infra, v. 309. *Hyberno moliris ſidere claſſem:* Nomen vel à *lana* multa, juxta Varronem; vel juxta Plutarchum, à Græca voce χλαῖνα, quæ veſtis erat ejuſdem uſus, χλιαίνω enim eſt *calefacio*. De *Tyrio murice*; purpura, G. 2. 506. De *Olympo*, Theſſaliæ monte, qui pro cœlo ſumitur, Ecl. 5. 56.

Si

Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem;
Aſcanium ſurgentem, & ſpes hæredis Iüli
Reſpice: cui regnum Italiæ, Romanaq; tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus,
Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Æneas aſpectu obmutuit amens:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
Ardet abire fugâ, dulceſque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque Deorum.
Heu! quid agat? quo nunc Reginam ambire fu-
Audeat affatu? quæ prima exordia ſumat? [rentem
Atq; animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſq; rapit varias, perq; omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt. [thum:
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Cloan-
Claſſem aptent taciti, ſocioſque ad litora cogant,
Arma parent; & quæ ſit rebus cauſa novandis,
Diſſimulent: ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, & quæ molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocyus omnes
Imperio læti parent, ac juſſa faceſſunt.
At regina dolos (quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motuſque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia Fama furenti
Detulit armari claſſem, curſumque parari.
Sævit inops animi, totamq; incenſa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita ſacris

Si nullus ſplendor tantarum rerum te movet; nec ſuſcipis ipſe laborem ad tuam laudem; attende ad *Aſcanium creſcentem, & ad ſpes hæredis Iuli: cui imperium Italiæ & Romana terra debentur. Talibus verbis locutus Mercurius fugit aſpectum humanum* in *medio ſermone, & procul abiit ex oculis in levem aërem. At vero Æneas ſtupefactus viſu, obmutuit, & capilli* præ *horrore arrecti* ſunt, *& vox ſtetit* in *gutture. Cupit exire fugiendo & deſerere gratam regionem, territus tanto monitu & juſſu Deorum. Heu! quid faciat? quo alloquio audeat circumvenire Reginam amantem? unde capiat primum initium? & nunc huc, nunc illuc diſtrahit animum, & trahit in diverſas partes, & volvit per omnia. Hoc conſilium viſum eſt melius ponderanti. Vocat Mneſtheum, & Sergeſtum, & fortem Cloanthum:* jubetque *ut inſtruant claſſem ſecreto, & congregent ſocios ad litus, & præparent arma; & celent, quæ ſit cauſa mutandarum rerum: interim, dum bona Dido ignorat, & non ſuſpicatur abrumpi tantos amores, ſe quæſiturum aditus, & quæ tempora loquendi* erunt *commodiſſima; quæ via negotii conficiendi tutiſſima. Celeriter omnes obediunt læti mandato, & exequuntur juſſa. Sed Regina præſenſit fraudem (quis poſſit decipere amantem?) & cognovit prima tumultum futurum, metuens omnia* vel *tutiſſima. Eadem Fama nuntiavit amanti, claſſem inſtrui, & parari diſceſſum. Furit impos mentis, & inflammata bacchatur per totam urbem: qualis Baccha incitata quaſſatis ſimulacris,*

NOTÆ.

275. *Regnum Italiæ, Romanaque tellus.*] Tellus, Romana olim dicenda; ſupra, v. 234.

288. *Mneſthea*, &c.] Accuſativus Græcus, pro Latino *Mneſtheum*. De eo, deque *Sergeſto*, & *Cloantho*, Æ. 5. v. 116.

301. *Bacchatur*, &c.] Didonem comparat Baechi comitibus fœminis: quæ ipſum ex India victorem temulentæ ſequebantur, lynces ac tigres ejus currui ſubligatas commovebant, coronatæ pampino, thyrſis armatæ ſive haſtis pampino atque hedera implicatis. Hinc I. *Bacchæ* vocatæ ſunt & *Thyades*, à Θύω *curro*, vel à Θύω *ſacrifico*, *impetu feror*. II. Harum exemplo, ſacra ſibi à mulieribus fieri deinceps voluit, quæ dicta ſunt ὄργια *Orgia*, ab ὀργὴ *ira*, quia cum furore peragebantur. III. Cithæron ſacris illis celebris, mons Bœotiæ, pars Parnaſſi, ut quibuſdam videtur: & vero pars aliqua Parnaſſi dicata fuit Baccho, Ecl. 7. 25. IV. Sacra illa imprimis tertio quoque fiebant anno; & Athenienſes ante inſtitutas Olympiadas, per Dionyſia ſive Bacchica feſta ſolebant tempora diſtinguere: vocabantque feſta illa τριετηρικὰ *trieterica*, id eſt, *triennalia*,

Thyas,

quando orgia triennalia ſtimulant eam *audito Baccho, & Citharon invitat* eam *nocturno tumultu. Denique ultro alloquitur Æneam his verbis: Etiamne, ô perfide, ſperaſti poſſe celare tantum crimen; et tacitus abire meâ regione? Nec te amor noſter, nec te dextra olim data; nec Dido retinet peritura crudeli morte? Imo etiam ſtruis claſſem hyemali tempore, et properas navigare per mare inter medios Aquilones, crudelis! Quid? ſi non quæreres regionem externam et ſedes incognitas, ſed ſi vetus Troja ſtaret: an claſſe peteretur à te Troja per mare procelloſum? An fugis me? ego oro te per has lacrymas et dexteram tuam (ſiquidem ipſa nihil aliud reſervavi mihi jam miſeræ) per conjugium noſtrum, per nuptias inchoatas; ſi bene merui quicquam de te, aut ſi quicquam meum fuit gratum tibi: miſerere domûs* mex *cadentis; et, ſi quis adhuc aditus eſt precibus, precor depone hoc conſilium. Propter te populi Libyæ et reges Numidarum oderunt* me, *et Tyrii infenſi ſunt mihi: propter eundem te pudor periit, et prima fama, per quam unicam attingebam aſtra: cui relinquis me morituram, ô hoſpes? ſiquidem hoc unum nomen ſupereſt de conjuge. Quid expecto? an ut Pygmalion frater diruat muros meos? aut Iarbas Getulus trahat* me *captivam? Saltem ſi ante fugam aliqua proles mihi ſuſcepta fuiſſet de te, ſi parvulus aliquis Æneas mihi luderet* in *aula, qui te tantummodo vultu repræſentaret:*

Thyas, ubi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Citharon.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum
Poſſe nefas, tacituſque meâ decedere terrâ?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris ſidere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis! Quid? ſi non arva aliena domoſque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret;
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Me-ne fugis? per ego has lacrymas dextramque tuam, te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos Hymenæos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum: miſerere domûs labentis, & iſtam,
Oro, ſi quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumq; tyranni
Odere, infenſi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, &, quâ ſolâ ſidera adibam,
Fama prior: cui me moribundam deſeris, hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de conjuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet,
Ante fugam ſoboles, ſi quis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, qui te tantum ore referret;

NOTÆ.

à τρία & ἔτος *annus.* V. Noctu fiebant: unde dicebantur νυκτήλια, *nyctelia*, à νὺξ, νυκτὸς, *nox.* VI. *Commotis ſacris*: id eſt, vel quaſſatis thyrſis, ſacris Baccho haſtis, de quibus Ecl. 5. 29. vel commoto, quod circumferebant, Bacchi ſimulacro: unde Horatius Od. l. 1. 18. 11. *Non ego, te, candide Baſſareu, invitum quatiam.*

305. *Diſſimulare, &c.*] Tres habet partes hæc oratio. PROPOSITIONEM, qua conſtituit non eſſe Æneæ clam fugiendum, idque per interrogationem duobus primis verſibus comprehendit. CONFIRMATIONEM per quinque rationes. 1. Eſt *Amor.* 2. *Data dextera* & fides. 3. Pietas in morituram *crudeli funere.* 4. Incommoda itineris, *hyberno ſidere.* 5. Comparatio à majori ad minus: Non peteres Trojam hac tempeſtate, ergo multo minus *arva aliena* & *domos ignotas.* PERORATIONEM, ſive affectuum commotionem, in qua maxima vis eſt. Nam, 1. Obſecrationes adhibet per ſacratiſſima & chariſſima quæque. 2. Commemorat beneficia, odium exterorum & ſuorum, extinctum pudorem, famam amiſſam. 3. Exponit ſolitudinem ſuam & pericula, quibus ad mortem certiſſime adigetur. 4. Videtur aliquid Æneæ concedere, ut viciſſim aliquid obtineat; precaturque ſaltem ut expectet, dum aliqua ſibi ſuperſit ex eo ſoboles.

310. *Aquilonibus.*] De iis ſeptentrionalibus ventis, Ecl. 7. 51. De *Hymenæo*, nuptiali Deo,

Non

Non equidem omnino capta aut deſerta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam: nec me meminiſſe pigebit Eliſæ,
Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. Nec ego hanc abſcondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis, & ſponte meâ componere curas;
Urbem Trojanam primùm dulceſque meorum
Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
Et recidiva manu poſuiſſem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ juſſere capeſſere ſortes:
Hic amor, hæc patria eſt. Si te Carthaginis arces

equidem non plane viderer decepta aut derelicta. Sic locuta fuerat. Ille juſſu Jovis tenebat immotos oculos, & obſtinatus coërcebat curam in animo. Tandem repoſuit hæc pauca: Ego, ô regina, nunquam negabo te meruiſſe de me *multa, quæ loquendo potes enumerare: nec me pœnitebit recordari Eliſæ; quamdiu ipſe recordabor mei, dum anima movebit iſta membra. Dicam pauca pro* ſtatu *rei. Nec ego ſperavi tegere ſilentio* hanc *fugam, ne fingas* id tibi; ſed etiam *nunquam prætexui faces maritales, aut veni* huc *ad has nuptias. Si fata permitterent me tranſigere vitam mea voluntate, & conſtituere negotia meo arbitratu: primo venerarer Trojanam urbem & dulces reliquias meorum, & ſtarent alta palatia Priami, & manu condidiſſem victis Pergama caduca. Sed jam Grynæus Apollo magnam Italiam, Lycia oracula Italiam imperaverunt* me *quærere: hic eſt amor, hæc patria. Si munimenta Carthaginis*

NOTÆ.

G. 3. 60. De *Nomadibus*, qui & *Numidæ* dicuntur, ſupra, v. 40. De *Pygmalione*, v. 44. De *Iarba*, v. 36.

333. *Ego te, quæ*, &c.] Tres habet partes Æneæ reſponſio. CONFESSIONEM acceptorum beneficiorum, pro quibus gratum animum pollicetur: idque locum habet exordii. NEGATIONEM furtivæ fugæ: immò & conjugii, quod legitimum non fuit, & ſine ſolemnibus ceremoniis, ſupra, v. 166. EXCUSATIONEM. I. Quia primum ipſius conſilium fuit Trojam inſtaurare in Phrygia: quo in flexu rerum, conjux Didonis eſſe non poterat. 2. Quia Dii in Italiam ipſum etiam repugnantem miſerunt; quod alterum fuit conjugii obſtaculum. 3. Comparatione à pari; quia ſi Diis ipſa paruit, & eorum juſſu Carthagine detinetur, quidni ipſe ſequatur Deos in Italiam? 4. Quia cogitur iis obſequi, & paternæ umbræ, & ipſius Mercurii admonitu. 5. Quia fatis jubetur Aſcanio regnum parare, quo careret in Libya, ubi regnum ad illam ex Didone ſobolem pertineret. Fatendum tamen orationem illam, ſi Deorum juſſa excipias, ſane eſſe ſubfrigidam.

340. *Meis Auſpiciis.*] Mea voluntate atque ſponte, meo arbitratu. Mos enim erat veterum, ut gravius nihil, niſi prius captatis auſpiciis ſuſciperent. Atque ita non ſuis auſpiciis rem gerere, eſt non ſuâ voluatate.

344. *Recidiva.*] Alii explicant *reſtituta*, & poſt excidium redeuntia: quomodo *recidivæ febres* dicuntur. Sed puto *recidivas febres* ideo dici, quia in eas *recidimus*; atque ita ſemper *caſum* ſignificare. Igitur *recidiva* ſimpliciter interpretor *caduca* ſive *cadentia*. Quod ſi *recidiva* caſum iteratum notant; puto alluſum ad geminam Trojæ expugnationem, primam ab Hercule, alteram à Græcis. Æ. 3. 476.

345. *Grynæus*, &c.] *Grynium*, in Æolide, Aſiæ minoris maritima regione, ad occidentem Lydiæ: ubi vetus oraculum, & templum Apollinis ſumptuoſum. Sic Strabo, l. 13. De eo, Ecl. 6. 72. *Lycia*, ejuſdem Aſiæ minoris regio ad meridiem, urbem habuit *Pataram*, ubi celebre etiam oraculum Apollinis, de quo ſupra, v. 143. Hinc Apollo *Grynæus* & *Patareus* dictus eſt; & quanquam Æneas Phœbi monita de quærenda Italia, neque Pataræ accepiſſet; ſed in inſula Delo, apud Anium regem, Æ. 3. 97. & in Epiro, apud Helenum Regem, Æ. 3. 381. per hæc tamen communia nomina *Grynæi* & *Lycii*, unus idemque Apollo, ejuſque oraculum, non locus ſignificatur. Sic in ipſo Delio templo, Apollinem nuncupat *Thymbræum*, cum Thymbra ſit in Troade, Æ. 3. 85.

346. *Sortes.*] *Oracula*, quæ conſulentibus, modo proſpera, modo adverſa, prout *ſors*, ſive fatum ferebat.

Phœniſſam

& viſus Libyca urbis retinet te Phœniſſam: quæ demum eſt tibi *invidia*, quod *Trojani ſedeant* in *Italica terra? licet nos quoque quærere regna externa. Umbra aſpera Anchiſæ ſollicitat me in ſomnis, quoties nox tegit terras humidis tenebris, quoties lucida ſidera oriuntur.* Sollicitat *me puer Aſcanius, & injuria* facta *dilecto capiti* ejus, *quem privo regno Italiæ & terris fatalibus. Nunc etiam nuntius Deorum miſſus ab ipſo Jove (atteſtor utrumque Deum) portavit* ejus *juſſa per levem aërem: ipſe vidi Deum in luce perſpicua ingredientem muros, & excepi his auribus vocem* ejus. *Ceſſa commovere & me & te his queſtibus: non ſponte peto Italiam. Talia loquentem* Dido *jamdiu infenſa intuetur, rotans huc illuc oculos: & totum* Æneam *circumſpicit oculis tacitis, & ſic irata loquitur: Nec tibi mater* eſt *Dea, nec Dardanus auctor familiæ* eſt, *ô perfide; ſed Caucaſus horribilis duris rupibus peperit te, & Hyrcanæ tigres præbuerunt* tibi *ubera. Quid enim diſſimulo? aut quæ graviora expecto? An gemuit ob fletum meum? an obvertit oculos? an emollitus fudit lacrymas, aut miſertus eſt amantis? Quæ quibus præferam? nunc nunc neque maxima Juno,*

Phœniſſam, Libycæque aſpectus detinet urbis:
Quæ tandem Auſoniâ Teucros conſidere terrâ
Invidia eſt? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchiſæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet in ſomnis & turbida terret imago:
Me puer Aſcanius, capitiſque injuria chari,
Quem regno Heſperiæ fraudo & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres Divûm, Jove miſſus ab ipſo,
(Teſtor utrumq; caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipſe Deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine, meque tuis incendere, teq; querelis:
Italiam non ſponte ſequor.
Talia dicentem jamdudum averſa tuetur,
Huc illuc volvens oculos: totumque pererrat
Luminibus tacitis, & ſic accenſa profatur:
Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide, ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.
Nam quid diſſimulo? aut quæ me ad majora reſervo?
Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miſeratus amantem eſt?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno,

NOTÆ.

348. *Phœniſſam.*] Cum è Phœnicia oriunda ſis, Æ. 1. 450. De *Libya*, ſupra, v. 36. De *Auſonia*, Italia, Æ. 3. 171. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *Italia Aſcanio promiſſa*, Æ. 1. 270.

356. *Interpres Divûm.*] Mercurius, qui Græce Ἑρμῆς dicitur, quaſi ἑρμηνεὺς *interpres.*

360. *Incendere querelis.*] Sic Æ. 10. 895. *Clamore incendunt cœlum.* Et Æ. 11. 147. *Mœſtam incendunt clamoribus urbem.*

362. *Averſa.*] Vel *oculis averſa*, id eſt, torvis ac retortis oculis intuens: vel *averſa animo.*

365. *Nec tibi Diva parens*, &c.] Erumpit Didonis furor in hanc ſupremam orationem, quâ I. Negat ea quæ jactaverat v. 12. de divino Æneæ genere. II. Æneam incuſat; quod nec gemitu, nec aſpectu, nec fletu dignatus & flentem & amantem fuerit. III. Deos incuſat ipſos, quod hæc impune ſinant abire. IV. In Æneam iterum, ut in ingratum invehitur: commemoratione beneficiorum quinque. V. Ut in mendacem, qui oracula, Deorumque juſſa fugæ prætexat: quod refutat, negando curam rerum mortalium Diis ineſſe. VI. Per correctionem, negat ſe velle mendacia illius refellere: tum addit conceſſionem deluſoriam, & comminationem futuri naufragii, perpetuarumque poſt mortem inimicitiarum. Ubi notandum, eam ex animi perturbatione Deos modo iniquos dicere, modo rerum humanarum negligentes incuſare, modo pios appellare, à quibus juſtam perfidiæ ultionem ſperet. VII. Denique ſequitur ex furore deliquium.

365. *Dardanus.*] Auctor Trojanorum, Æn. 1. 239.

367. *Caucaſus, Hyrcanæque*, &c.] *Caucaſus*, mons Aſiæ, præ cæteris altus & ſcopuloſus, inter mare Euxinum & Caſpium: *Hyrcania*, olim Parthiæ pars ad meridiem Caſpii maris, nunc *Tabareſtan*, ſub ditione Perſarum: regio pantheris ac tigribus infeſta.

371. *Quæ quibus anteferam*, &c.] Inter quæ omnia immanitatis ſigna, quænam aliis majora dicam?

Nec

Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.
Nuſquam tuta fides. Ejectum litore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amiſſam claſſem, ſocios à morte reduxi.
Heu! furiis incenſa feror. Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Jove miſſus ab ipſo
Interpres Divûm fert horrida juſſa per auras.
Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neq; dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis, ſi quid pia numina poſſunt,
Supplicia hauſurum ſcopulis; & nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus abſens:
Et, cum frigida mors animâ ſeduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis, improbe, pœnas:
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit: ſeque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem
Dicere. Suſcipiunt famulæ, collapſaque membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoq; animũ labefactus amore:
Juſſa tamen Divûm exequitur, claſſemque reviſit.
Tum vero Teucri incumbunt, & litore celſas

nec pater Saturnius videt hæc juſtis oculis. Nullibi certa eſt fides. Excepi Æneam *expulſum è litore, egenum; & ſtulta conſtitui eum in parte regni: ſervavi naves amiſſas & ſocios à morte. Heu! rapior inflammata à furiis. Nunc Apollo vates, nunc oracula Lycia, nunc nuntius Deorum miſſus ab ipſo Jove portat per aërem dura mandata. Quaſi vero is eſſet labor Deorum, & ea cura vexaret* eos *tranquillos. Neque te retineo, neque refuto* quæ *dixiſti. I, pete ventis Italiam, quare regna per mare. Equidem, ſi juſti Dii poſſunt aliquid, ſpero* te *luiturum pœnas in mediis ſcopulis, & ſæpe nomine appellaturum Didonem. Perſequar* te *nigris ignibus* licet *abſens: & poſtquam frigida mors ſeparaverit corpus* ab *anima, adero umbra cunctis locis: ſolves* mihi *pœnas, ô improbe: audiam, & hæc fama* pœnarum tuarum *veniet ad me apud inferos profundos. His prolatis interrupit medium ſermonem, & afflicta fugit lucem, & ſe abducit & aufert ex aſpectu, relinquens* Æneam *metu tardantem* dicere *multa, & parantem dicere multa. Suſtinent* eam *famulæ: & reportant in marmoreum cubiculum membra defecta, locantque* ea in *lecto. At pius Æneas quamvis opnet conſolando placare mœrentem, & pellere curas ſermonibus, multum gemens, & concuſſus animo* propter *amorem: tamen obſervat juſſa Deorum; & repetit claſſem. Tunc autem Trojani incumbunt* operi,

Tum vero Teucri incumbunt, & litore celſas

NOTÆ.

Jam jam, &c.] Sed quid mirum ſi eſt in me iniquus Æneas: cum ne Juno quidem Carthaginis & conjugii perinde tutrix; ne Jupiter quidem ipſe Saturni filius & Junonis conjux, æquis oculis hæc in me ab illo commiſſa ſcelera aſpiciant.

373. *Nuſquam tuta fides.*] Nec apud homines, qui eam temere violant; nec apud Deos, qui eam impune violari ſinunt.

380. *Neque dicta refello*, &c.] Senſus eſt: Oracula quidem & juſſa illa, à te ficta ſunt: poſſem fraudem tuam eaque refellere: ſed nec refello, nec te hic ultra retineo: *I, ſequere Italiam*, &c.

383. *Supplicia hauſurum.*] Pro *hauſturum*: id eſt, fluctibus ſubmergendum, ſuffocandum aquis, quibuſcum mortem *hauriat*. *Dido.*] In accuſativo Græco.

384. *Sequar atris ignibus abſens.*] Inſtar furiæ tibi adhærebit abſentis & derelictæ Didonis memoria.

385. *Anima*, &c.] Tribuuntur Ovidio quatuor hi verſus:

Bis duo ſunt homini: manes, caro, ſpiritus, umbra:
Quatuor iſta, loci bis duo ſuſcipiunt.
Terra tegit carnem, tumulum circumvolat umbra,
Orcus habet manes, ſpiritus aſtra petit.

Ex quibus erui poteſt hujus loci ſenſus: *Cum mihi mors* carnem à ſpiritu, *corpus ab anima ſeparaverit*: umbra *mea te ſemper inſequetur; & fama ſupplicii tui ſub terras perveniet ad* manes *meos*. Hæc fuſius, Æ. 6. 748.

& detrahunt altas naves è toto litore : natant uncta naves : & nautæ portant remos virescentes, & ligna è sylvis adhuc informia, desiderio fugiendi. Videas eos exeuntes, & erumpentes ex urbe tota. Et quemadmodum formicæ, quando depradantur magnum cumulum frumenti, provida in hyemem, & seponunt in latebris : nigra turba incedit per agros, & subvehunt prædam angusto tramite inter herbas : partim obnixæ humeris propellunt magna grana : partim colligunt turmas, & accelerant morantes : omnis semita fervet labore. Quis tunc sensus erat tibi, ô Dido, spectanti talia ? aut quos emittebas gemitus ? cum ex alta arce spectares litora undique æstuare, & aspiceres coram oculis totum mare turbari tantis clamoribus ? Improbe amor, quid non cogis facere animos hominum ? Cogitur rursus descendere ad lacrymas : rursus oppugnare Æneam *precando, & supplicando subjicere animum amori : ne omittat quicquam intentatum,* antequam *frustra moriatur. Anna,* inquit, *cernis circum properari toto litore : undique collecti sunt : jam vela invitant ventos,*

Deducunt toto naves: natat uncta carina;
Frondentesque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum [nunt:
Cum populant, hyemis memores, tectoque repo-
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus? cum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumq; videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum, frustra moritura, relinquat.
Anna, vides toto properari litore circum:
Undique convenere: vocat jam carbasus auras,

NOTÆ.

398. *Uncta carina.*] Pice aliaque pingui materia perlitæ naves, quarum trabs infima *carina* est.

399. *Frondentes remos.*] Non elaboratos aut siccos; sed adhuc recentes ex arbore, immo & frondibus vestitos: hyems enim tunc deflectebat in ver: quam tamen hyemem simpliciter vocat Dido, Æneæ deterrendi causa, v. 309. *Hyberno moliris sidere classem.* Ver autem optime congruit cum iis quæ dicentur, Æ. 5. 46. *Robora.* Duriora grandioraque ligna, ad malos conficiendos. De *robore*, quod aliquando pro specie glandiferæ arboris sumitur, sæpius pro duriore quovis ligno, G. 1. 162.

402. *Ac veluti.*] Trojanorum laborem cum formicarum sedulitate comparat: *Parvula nam exemplo est magni formica laboris,* inquit Horat. Sat. l. 1. 1. Expressa est ista comparatio ex paræneſi Phocyllidis, quæ legitur apud Hortensium. *Far.*] Plur. *farra*, frumenti species est purissimi. *Callis.*] Est semita quæ *callo* pedum induruit. *Semita.*] Angusta via, quasi *semi iter.*

407. *Castigantque moras.*] Accelerant, ac veluti increpant morantes.

409. *Litora fervere.*] *Æstuare*, nautis, Trojanis, aliis referta esse. Utraque translatio petitur ab æstu, & aquis ferventibus, quæ dum ebulliunt, confertim ac tumultuoso impetu miscentur inter se, multiplicantur, intumescunt.

416. *Anna, vides*, &c.] Dido jam Æneæ dirissima quæque comminata atque imprecata fuerat, v. 381. Nunc suadet Annæ ut eum supplex adeat pro se: more amantum, qui nunc minis, nunc precibus agunt: jam furiosi, mox dejecti, nusquam sibi similes. Oratio tres habet partes. I. Exponit præsens profectionis periculum. II. Rogat Annam ut Æneam adeat: tum quia colitur ab Ænea, tum quia novit ipsa pertentare ejus animum. III. Docet eam argumenta, quibus eum à profectione deterreat, eaque tria. 1. Quod nihil in eum hostile Dido commiserit. 2. Quod nondum commoda sit navigationi tempestas. 3. Quod non jam conjugium; sed breve tantum tempus petat, ut dolori assuescat suo, ejusque absentiæ.

417. *Carbasus.*] Plur. *Carbasa.* Lini genus: quo, & vela, & vestes etiam fiunt: in Hispania inventus est circa Tarraconem, ex Plin. l. 19. 1.

Puppibus

Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem;
Et perferre, ſoror, potero. Miſeræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi: ſolam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus;
Sola viri molles aditus & tempora noras.
I, ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum:
Non ego cum Danais Trojanam exſcindere gentem
Aulide juravi, claſſemve ad Pergama miſi:
Nec patris Anchiſæ cineres maneſve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremum hoc miſeræ det munus amanti:
Expectet facilemque fugam, ventoſq; ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem ſpatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam: miſerere ſororis:
Quam mihi cum dederit, cumulatum morte remittam.

& nautæ hilares addiderunt puppibus coronas. Ego ſi potuiſſem præſentire tantam calamitatem, poſſem etiam eam ſuſtinere. Tamen, ô Anna, fac iſtud ſolum mihi miſeræ: nam perfidus ille ſolebat te ſolam revereri, etiam tibi committere ſecretos ſenſus; ſola cognoſcebas tempora & commodos aditus ad illum. I, ſoror, & ſupplex alloquere hoſtem ferocem. Non ego juravi cum Græcis, in Aulide, evertere Trojanam gentem, aut miſi naves adverſus Trojam: nec effodi cineres & umbram patris Anchiſæ. Cur abnuit excipere rigidis auribus meos ſermones? Quo vadit? Concedat ultimum hoc munus miſeræ amanti: expectet commodam fugam, & ventos opportunos. Non jam peto antiquum conjugium, quod violavit: nec ut *abſtineat pulchro Latio, & deſerat regnum. Peto tempus leve, quietem & moram* ad *amorem* extinguendum: *donec ſors mea me domitam aſſuefaciat* huic dolori. *Hoc precor* ab illo *beneficium ultimum: miſerere ſororis: cum mihi hoc dederit, dimittam illum expletum* etiam *morte* mea.

NOTÆ.

418. *Coronas.*] Mos nautarum cum ſolverent, & appellerent, in ſignum lætitiæ. G. 1. 303. *Ceu preſſa cum jam portum tetigere carinæ, Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.* Imponebant autem præcipuè puppibus, quia in ea navis parte ſacrarium erat.

419. *Hunc ego ſi potui*, &c.] *Si potuiſſem:* mutatio Modi, ut ſupra, v. 27. *Ante pudor quam te violo:* id eſt, *violem.* Et ſenſus eſt: Quamvis non poſſim perferre, *tamen* hoc mihi ſolatium qualecumque exhibe, *I, ſoror, atque hoſtem affare*, &c.

426. *Aulide juravi.*] *Aulis*, Tanagræorum pagus eſt, in ora Bœotiæ, loco ſaxoſo, ad Euripum Eubœæ appoſitus, non longe à Chalcide: portum habet duplicem; quo convenit Græcorum claſſis navium mille, ad Trojanam expeditionem proficiſcens. Hic cum in illo Græcorum conventu Agamemnon rex Mycenarum cervam, Dianæ Aulidenſi ſacram, inter venandum occidiſſet, ventis adverſis detenta claſſis fuit, donec admonitus à Calchante Agamemnon Iphigeniam filiam ſuam Dianæ immolaret, Æ. 2. 116. *De Danais*, Græcis, Æ. 1. 34. De *Pergamis*, arce Trojæ, Æ. 1. 470.

427. *Anchiſæ cineres maneſve.* Grave crimen apud veteres, violare mortuorum ſepulcra. De *manibus* ſupra, v. 385. De *Latio*, Italiæ parte, Æ. 1. 10.

435. *Veniam.*] Favorem ac beneficium. Æ. 1. 523.

Miſerere ſororis.] Extremum hoc ab illo beneficium peto: miſerere igitur ſororis, & fac ut illud obtineam.

436. *Quam mihi cùm dederit, cumulatum morte remittam.*] Ita, collatis exemplaribus, hunc verſum, totius operis difficillimum & maxime luxatum, emendo: Et ſenſus eſt. *Hoc beneficium moræ paulò longioris, hanc gratiam extremam cùm mihi contulerit; remittam illum, dimittam, ſinam abire, & mortem meam quaſi cumulum votis ejus adjiciam.* Eſtque hæc amantum locutio, qui perfidis amantibus munus conferre morte ſua exiſtimant: qualis ille paſtor Ecl. 8. 59. *Præceps aërii ſpecula de montis in undas Deferar, extremum hoc munus morientis habeto.* Habent alii codices: *Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam*, vel, *cumulata in morte relinquam:* nullo, vel abſurdo ſenſu.

Talibus orabat, taleſque miſerrima fletus
Fertque refertque ſoror: ſed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obſtant: placidaſq; viri Deus obſtruit aures.
Ac veluti annoſo validam cùm robore quercum
Alpini Boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant; it ſtridor, & alte
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis: & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atq; hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas:
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemq; relinquat:
Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
Horrendum dictu, latices nigreſcere ſacros;
Fuſaq; in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & feſta fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Viſa viri, nox cum terras obſcura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaq; præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipſe furentem

Talibus verbis *precabatur, & ſoror miſerrima fert ac refert Æneæ tales fletus: ſed ille nullis fletibus movetur, & nulla verba audit exorabilis. Fata obſtant, & Deus occludit Æneæ benignas aures. Et veluti quando Boreæ Alpini nunc hinc, nunc illinc, conantur inter ſe evertere flatibus quercum validam antiquo robore*; tunc *ſtridor auditur, & trunco profunde commoto folia tegunt terram: ipſa* quercus *hæret rupibus: & tantum radice progreditur ad inferos, quantum cacumine in cœleſtem aërem. Non aliter heros verberatur hinc atque hinc continuis ſermonibus, & magno animo ſentit dolores: animus* tamen *perſtat immutabilis, inutiles lacrymæ defluunt. Tunc autem miſera Dido territa fatis rogat mortem*: *tædet* eam *aſpicere concava cœli. Ut magis perficiat conſilium, & abjiciat vitam: vidit, cum imponeret munera altaribus* ubi *thus crematur*, rem *horribilem dictu, ſacrum liquorem nigreſcere, & vinum effuſum mutare ſe in fœdum ſanguinem. Nulli elocuta* eſt *hoc prodigium, ne ipſi* quidem *ſorori. Præterea fuit in ædibus ſacrarium primi mariti è marmore, quod venerabatur mirabili cultu, cinctum vittis albis & feſtivis foliis. Verba & voces mariti appellantis viſa* ſunt *hinc audiri, cum opaca nox obtegeret terras: & bubo ſolus* viſus eſt *è tectis ſæpe queri funeſto cantu, & protrahere longas voces in* modum *fletus. Et præterea vaticinia veterum vatum terrent* eam *monitis horrendis. Ipſe crudelis Æneas*

NOTÆ.

442. *Alpini Boreæ.*] De *Borea*, vento ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. Hic numero plurali, ut paſſim *Aquilones* & *Auſtri*. Dicuntur *Alpini*, quia flant à ſeptentrione: ager autem Mantuanus, unde Virgilius erat, & magna pars Italiæ, Alpibus à ſeptentrione & occidente cingitur. De *Alpibus*, E. 10. 47.

451. *Convexa*, &c.] *Tædet cœlum videre*, id eſt, *vivere*. *Convexa* dixit, id eſt, *concava*: concavam enim cœli ſuperficiem duntaxat videmus, non convexam, Æ. 1. 314.

454. *Latices nigreſcere*, &c.] Per *latices*, lac & aquam intelligit, quæ cum alba vulgo ſint, novo prodigio nigreſcebant: tum vina in cruorem vertebantur. Hæc enim offerebantur in ſacrificiis, vina præſertim, ad libationem, de qua, Æ. 1. 740.

457. *Templum.*] *Sacrarium*, locus in privata domo, ubi ſtatuam ſervabat Sichæi, primi conjugis: ornatam frondibus, & velleribus niveis, iiſque laneis, quæ *vitta* dicebantur; ornamenta non ſacerdotum tantum, ſed & ſtatuarum & victimarum. Ecl. 8. 64. Æ. 2. 133.

462. *Sola bubo.*] *Hibou*; vulgo maſculini generis, hic fœminini: idque notat Nonnius Marcellus; idemque legit *ſera*, non *ſola*: utrumque apte, cum *ſero* ſub noctem canat, & loca *ſola* plerumque incolat.

In

In ſomnis ferus Æneas: ſemperque relinqui
Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deſertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et ſolem geminum, & duplices ſe oſtendere Thebas:
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes,
Armatam facibus matrem & ſerpentibus atris
Cum fugit, ultriceſque ſedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit furias, evicta dolore,
Decrevitque mori: tempus ſecum ipſa modumque
Exigit, &, mœſtam dictis aggreſſa ſororem,
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat:
Inveni, germana, viam, gratare ſorori,
Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſolvat amantem.
Oceani finem juxta Solemque cadentem,

turbat furentem per ſomnia; & ipſa ſibi videtur ſemper deſeri ſola, ſemper ire per *longum iter incomitata, & quærere Carthaginenſes* in *locis deſertis. Quemadmodum Pentheus inſaniens videt turmas furiarum, duoſque Soles, & duas Thebas ſe offerre* ipſi: *Vel* quemadmodum *Agamemnonis* filius *Oreſtes*, tam ſæpe *iactatus* in *theatris, quando fugit matrem armatam facibus & nigris anguibus, &* quando *furiæ vindices ſtant ad ianuam. Igitur poſtquam* Dido *ſuccumbens dolori ſuſcepit* animo *furias, & ſtatuit mori: ſecum ipſa meditatur tempus & modum, & compellans verbis triſtem ſororem, celat conſilium ſub vultu, & exhilarat frontem ſpe* ſimulatâ: *O ſoror*, inquit, *gratulare ſorori: reperi artem, quæ reſtituet illum mihi, vel me amantem liberabit* ab *illo. Prope terminos Oceani & Solem occidentem,*

NOTÆ.

469. *Eumenidum veluti*, &c.] Furorem Didonis comparat cum furore Penthei & Oreſtis. *Pentheus*, Echionis filius, Cadmi nepos ex Agave filia, rex Thebarum in Bœotia: cum cives à Bacchi veneratione averteret, ipſumque Bacchum, ad ſe ſub Acœtæ forma adductum à famulis, carcere includi juſſiſſet: tum in Cithæronem, Bœotiæ montem, ad orgia diſturbanda cucurriſſet, à matre & materteris orgia celebrantibus laceratus eſt. Ita Ovid. Metam. 3. 700. Ita fere & Euripides in Bacchicis: ubi ait Pentheum, antequam in montem abiret, furore immiſſo vexatum à Baccho fuiſſe, v. 848. ipſumque inducit Pentheum, ita loquentem, v. 915. Καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, δισσὰς δὲ Θήβας. *Et vero videre mihi duos quidem Soles videor, dupliceſque Thebas.* Addit Virgilius etiam *agmina Eumenidum*, ſive furiarum, quæ tres tantummodo ſunt. De quibus, G. 1. 278.

471. *Oreſtes.*] Agamemnonis filius, propter occiſam matrem Clytæmneſtram agitatus ab ejus umbra & Furiis, quæ ſemper ei cum facibus imminere videbantur, Delphos adiit ad conſulendum Apollinem: à quo cum audiſſet ſe Athenis in templo Minervæ expiandum, Furiis templi limen obſidentibus ne exiret, exiit tamen; & Athenas profectus, Minervæ judicio cauſam adverſus Furias obtinuit. Hinc dixit Virgilius *in limine*. Ita fere Æſchylus in Eumenidum tragœdia; qua de re cum aliæ ab Euripide aliiſque poëtis tragœdiæ ſcriptæ ſint; ideo dicitur *ſcenis agitatus Oreſtes*. Cætera de eo, Æ. 3. 331. De *Scena*, parte theatri, G. 2. 381. & 3. 24. De *Diris*, furiis, Æ. 3. 211. G. 1. 278. G. 3. 552.

480. *Oceani finem juxta*, &c.] *Heſperides* tres, *Ægle*, *Arethuſa*, *Heſperethuſa*: patrem habuerunt, vel Heſperum Atlantis fratrem; vel Atlantem ipſum, ex Heſperide. Is hortos filiabus attribuit, ubi mala fuere aurea: eoſq; cuſtodiendos dedit pervigili draconi: inde Hercules, ab Euryſtheo juſſus, occiſo dracone, mala diripuit. Præter draconem addit Virgilius *ſacerdotem* & templum, fortaſſe Veneris, cui mala dicata erant. Situs hortorum á Virgilio deſcribitur juxta communiorem opinionem, in Mauritania Tingitana, extrema Africæ parte ad occidentem, circa Lixum oppidum: vel in continenti, juxta aliquos: vel in inſula, juxta alios. Hic locus ad orientem habet *Maſſylos* ſive *Maſæſylos*, ad meridiem *Æthiopas* occidentales, & *Atlantem* montem, de quo v. 247. qui mons cum variis nominibus ad Ægyptum uſque pertineat, & Africam univerſam dividat in ſeptentrionalem & meridionalem; ideo veteres poëtæ quicquid erat fere gentium ad meridiem Atlantis, Æthiopum nomine comprehendebant, dividebantque in orientales & occidentales. De *Æthiopia* proprie dicta diximus Ecl. 10. 68. Alii Heſperidum hortos collocant in parte Africæ plane oppoſita, nempe ad orientem, in orientali ora Syrtis majoris: quorum errorem refellit Salmaſius ad Solinum. *Mala* porro hortorum, alii *oves* pretioſiſſimi velleris aiunt fuiſſe, quæ, ut & *mala*, Græcis dicuntur μῆλα: alii *mala* illa exiſtimant, quæ vel *citrea* vel *aurantia* appellamus; inde ab Her-

extrema eſt regio Æthiopum: ubi magnus Atlas vertit humeris cœlum confixum aſtris fulgentibus. Inde oriunda *oſtenſa eſt mihi ſaga Maſſylæ nationis, cuſtos templi Heſperidum: & quæ præbebat cibum draconi, & ſervabat ſacros ramos in arbore, fundens liquida mella & ſomniferum papaver. Hæc pollicetur ſe carminibus reſolvere animos quos velit: aliis vero injicere triſtes curas: retinere aquam* in *fluviis, & retro agere ſidera; & evocat infernas umbras. Videbis terram reboare ſub pedibus, & ornos delabi è montibus. O dilecta ſoror, atteſtor Deos, & te, tuumque jucundum caput, me coactam præparari ad magicas artes. Tu tacita, ſub aëre,* in *interiore domo, extrue rogum: & ſuperpone arma Æneæ, quæ ſceleratus reliquit ſuſpenſa* in *cubiculo,*

Ultimus Æthiopum locus eſt, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulaſque draconi
Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella ſoporiferumque papaver. 486
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit; aſt aliis duras immittere curas:
Siſtere aquam fluviis, & vertere ſidera retro:
Nocturnoſque ciet manes. Mugire videbis 490
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.
Teſtor, chara, Deos, & te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige: & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit 495

NOTÆ.

cule exportata in Græciam. *Hortos* vero putant inſulas eſſe *Fortunatas*, nunc *Canaries*, infra Lixum quidem, ſed Atlanti proximas, & à litore non admodum diſſitas. Alii volunt eas eſſe, quæ ab antiquis *Heſperides & Gorgades* appellatæ ſunt, nunc *Iſles du cap verd*: ſed illæ multo ad meridiem accedunt magis, & ab Atlante recedunt, ad oſtia nigri fluvii, à quibus leucis totis centum & quinquaginta diſſitæ ſunt. *Draconem* denique exiſtimant flexuoſum maris fretum fuiſſe, quo horti à continente dividebantur.

482. *Stellis ardentibus aptum.*] Hæc locutio ter reperitur in Ennii fragmentis, unde Virgilius eam hauſit. *Aptum* autem hic, *fixum* & *connexum* eſt, à Græco ἅπτω *ligo*: Ecl. 7. 13. Sic Lucret. l. 5. 538. *Ex ineunte ævo conjunctam atque uniter aptam.* Et v. 1205. *Stelliſque micantibus æthera fixum*: id eſt, *in quo ſtellæ micantes fixæ ſunt.* Ita: *Stellis ardentibus aptum*, id eſt, *in quo ſtellæ ardentes aptæ & junctæ ſunt.*

486. *Soporiferumque papaver.*] Si pervigil eſſe debuit draco, quomodo ſoporifero papavere ſacerdos eum alebat? Hic multa interpretes. Ego hæc duo. I. Non ſignificat poëta ſopitum draconem à ſacerdote, ſed nutritum cibis delicatiſſimis. Erat autem in deliciis menſarum ſecundarum apud veteres maſſa quædam dulciaria, toſto ſemine papaveris & melle condita: ex Plin. l. 19. 8. nihilque apud eos fere mellitum erat, quod non eſſet ſparſum etiam papavere. II. Forte vult illius ſagæ potentiam extollere, quæ artem etiam ſciret ſopiendi pervigilis draconis: ut Medea apud Ovid. Met. 7. 150. De *manibus*, animis mortuorum, G. 4. 469. De *ornis*, fraxinis ſylveſtribus, Ecl. 6. 71.

493. *Accingier artes.*] Pro *accingi ad artes*: ſuppreſſa præpoſitione, & voce triſſyllaba in quadriſyllabam prolata, more Græcorum; qui infinitivis attexunt ſyllabas. *Accingi*, pro *parari*: morem eorum innuit, qui fluentem veſtem colligunt & cingunt, ut ſint ad opus expeditiores. Cur autem opus erat hoc apparatu? nonne ſibi necem conſciſcere poterat Dido clam ſorore? Poterat enimvero. Sed ſperare etiam poterat, apparatus illius inſolentiâ Æneam fore commovendum. Et pompam illam ex arte adhibuit Virgilius, ut hiſtoriæ aliquomodo ſerviret, quæ Didonem erecto rogo ſibi vitam ademiſſe teſtatur, licet honeſtiorem ob cauſam, ſupra, v. 36.

494. *Pyram.*] Struem lignorum ad comburenda cadavera. *Rogus* dicitur, antequam ardeat: vel à ῥωγὴ *fiſſura*, ex Marſilio; vel potius, à *rogandis* Dis, qui cadavere impoſito rogabantur, ex Perotto. *Pyra* dicitur, cum jam ardere cœpit, à πῦρ *ignis*. *Buſtum*, cum ardere deſiit, vel quaſi *bene uſtum* ex Feſto; vel potius, ex Voſſio, ab antiquo *buro*, unde *comburo*, quod eſt à Græco πύρω.

Tecto interiore ſub auras.] Non quidem ſub *tecto*, quod inde arſiſſet: ſed in intimo regiæ receſſu, aperto loco, *ſub auras*. *Tectum* igitur hic pro domo ſumitur, pars pro toto.

495. *Arma, thalamo*, &c.] Et infra, v. 507.

Impius,

Impius, exuviaſque omnes, lectumque jugalem,
Quo perii, ſuperimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta juvat; monſtratq; ſacerdos.
Hæc effata ſilet: pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera ſacris
Germanam credit: nec tantos mente furores
Concipit; aut graviora timet, quam morte Sichæi.
Ergo juſſa parat.
At Regina pyrâ, penetrali in ſede, ſub auras
Erectâ ingenti, tædis atque ilice ſectâ,
Intenditque locum ſertis, & fronde coronat
Funereâ: ſuper exuvias, enſemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum: & crines effuſa ſacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebumq;, Chaoſque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat & latices ſimulatos fontis Averni.

& omnes veſtes, & lectum conjugalem in *quo perii. Placet delere omnes reliquias peſſimi hominis, &* ita *docet ſaga. Hæc locuta tacet: ſimul pallor invadit vultum. Tamen Anna non putat ſororem celare mortem* ſuam ſub illis *novis ceremoniis: nec ſuſpicatur animo tantam rabiem; aut timet atrocius* quicquam, *quam* in *nece Sichæi. Igitur præparat,* quæ *mandata* fuerant. *Sed Regina extructo rogo è tædis & ilicibus ſectis, ſub aëre, in interiore domo: cingitque locum ſertis, & coronat funebribus foliis: ſuperponit lecto veſtes, & enſem relictum, & imaginem* Ænex, *non inſcia futuri* caſus. *Altaria ſtant circum, & ſaga ſoluta crinibus tonat ore trecentos Deos, & Erebum, & Chaos, & Hecaten triplicem, tria capita virginis Diana. Affuderat quoque fictas aquas lacus Averni.*

NOTÆ.

enſem relictum. Itaque immerito culpant nonnulli Virgilium, quod enſis ab Ænea Didoni; à viro mulieri, dono datus ſit. At non ait *datum*, ſed caſu relictum in cubiculo. Nec obſtat, quod eum *munus* appellat, v. 647. Sic enim ait: *non hos quæſitum munus in uſus*, id eſt, *non hos in uſus quæſitum & comparatum ab Ænea: cui, muneris loco, datus ab aliquo alio fuerat.*

496. *Exuvias.*] Spolia, veſtes, ab *exuo.*

505. *Tædis atque ilice.*] *Tæda*, arbor pinguis, è *piceárum* genere, ex qua faces fiebant, quæ ideo *tæda* vocabantur: *Ilex*, arbor glandifera, è quercuum genere, *de l'yeuſe.*

506. *Intenditque locum ſertis*, &c.] Vel pyram, vel parietes loci ubi ſtabat pyra. *Funerea fronde*, verbena ex funeſtis arboribus, cupreſſo, taxo, &c. De *verbenis*, Æ. 8. 65.

508. *Effigiemque toro*, &c.] Ad amoris affectum, ut ne in morte quidem ab Ænea ſepararetur; in ſpeciem tamen, ad magica ſacra; quibus adhibebantur effigies eorum, in quos illa parabantur, præſertim cereæ, Ecl. 8. 75. De *toro*, lecto, Æ. 3. 224.

509. *Sacerdos.*] Maſſyla, de qua v. 483. De *crinium in ſacris effuſione*, Æ. 3. 370.

510. *Tercentum tonat ore Deos.*] Vel juxta Hortenſium, ſonat *tercentum Deos*; id eſt, *innumeros*: certo numero, pro incerto. Vel juxta Servium, *Ter tonat centum Deos*, id eſt, centum numina Hecates, quæ ſic dicta ab ἑκατὸν *centum*: quia centum varias habere dicebatur poteſtates, & centum victimis placabatur, & centenarius numerus ipſi ſacer erat.

Erebum.] Vel Deus eſt inferorum ex Chao & Caligine prognatus, paterque Noctis, juxta Hyginum: vel profundiſſima inferorum ſedes, ab ἐρέφω *tego.*

Chaos.] Vel antiquiſſimus Deorum eſt, unde cæteri propagati, juxta Heſiodum in Theog. v. 116. Vel prima rerum omnium & confuſa moles, unde orbis eductus eſt G. 4. 347.

511. *Tergeminam Hecaten*, &c.] Sororem Apollinis, triplici nomine; quippe *Luna* in cœlo, *Diana* in terris, *Proſerpina* in inferis appellabatur. At præterea *Hecate.* Ergo nomine quadruplici, non triplici? Immo *Hecate* nomen non fuit, ſed cognomen, de quo proxime diximus. Eadem quoque tribus capitibus pingebatur, dextro equino, ſiniſtro canino; medio, vel humano, vel ſuillo, variant enim auctores. Tum colebatur in triviis. *Virgo* dicitur, quia virginitatis amans, ideoque ſylveſtres mores & venatum coluit. Igitur poëta per *Hecaten* & *Dianam*, idem dixit, diverſe tamen expreſſit.

512. *Simulatos fontis Averni.*] *Lacus* proprie, non *fons* eſt, in Campania Italiæ, per quem deſcenſus eſſe dicitur ad inferos, G. 2. 161. Cujus aquæ ad magica ſacra celebres dicuntur apud Latinos: an item apud Barbaros & Græcos, non perinde liquet. Fortaſſe *Averna* generatim dicuntur lacus omnes, quorum halitus putris & gravior avibus infeſtus eſt: inde enim *Aver-*

Et conquiruntur lanuginoſæ herbæ ſucciſa falcibus æreis ad Lunam, cum ſucco nigri veneni. Conquiritur etiam Hippomanes, *amor equæ ſubductus, & evulſus è fronte pulli naſcentis. Ipſa* Dido *moritura, exuta calceamentis* circa *unum pedem, in veſte ſuccincta, prope altaria, teſtatur molâ & manibus piis Deos & aſtra concurrentia ad ſuum fatum: præterea, ſi aliquis Deus æquus & memor curam gerit amantum non æquali nexu* junctorum, hunc *implorat. Nox erat, & corpora fatigata ſomnum capiebant in terris, ſylvæque &*

Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & naſcentis equi de fronte revulſus,
Et matri præreptus amor.
Ipſa molâ manibuſque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura Deos, & conſcia fati
Sidera: tum, ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, juſtumq; memorque, precatur.
Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſylvæque & ſæva quiêrant
Æquora: cùm medio volvuntur ſidera lapſu:

aſpera maria quieverant: quando aſtra vertuntur in medio curſu;

NOTÆ.

nus nomen habuit, quaſi ἄορν, ab *a privativo*, & ὄρνις, *avis*, Æ. 6. 237. Conjecturam firmat Lucret. l. 6. 738. *Nunc age, Averna tibi quæ ſint loca cumque, lacuſque.* Aquam autem ejuſmodi à Magis ubique expetitam, quippe fœdam & graveolentem, veriſimile eſt. Addit *ſimulatos:* quia communem aquam hoc nomine Dido appellabat, ad faliendam ſororem.

513. *Falcibus &*, &c.] *Ad lunam*: quia putabatur in herbas deſpumare, & inſervire rebus magicis; quippe eadem atque Hecate, Ecl. 8. 69. *Pubentes herbæ:* vel villoſæ & lanuginoſæ: vel grandiores & adultæ, quibus vis inſit major; non teneræ. *Ahenis falcibus*, id eſt æreis: quia id ea in arte ſolemne. Ovid. Met. 7. 228. de Medea: *Partim ſuccidit curvamine falcis ahenæ.*

514. *Nigri lacte veneni.*] Vel *lac* dixit, pro quolibet ſucco: *nigrum venenum*, pro infauſto, diro, ut G. 2. 130. *Membris agit atra venena.* Vel, *lac nigri veneni*, pro ſucco nigri coloris.

515. *Naſcentis equi*, &c.] Plin. l. 8. 42. *Cenſent equis innaſci amoris veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod ſtatim edito partu devorat fœta; aut partum ad ubera non admittit, ſi quis præreptum habeat.* Eadem fere Ariſtoteles & Ælianus. Ideo Hippomanes *matris amor* dicitur: quia primo expetitur ab equa, eique pullum chariorem reddit. Nomen ab ἵππος *equus*, & μανία *furor*. Hoc autem hippomanes quæri jubet Dido: ut ſorori perſuadeat, ſacra illa, ad conciliandum Æneam, non ad mortem ſibi quærendam, inſtitui.

517. *Ipſa molâ manibuſque*, &c.] Ipſa Dido, non ſacerdos, Deos atteſtatur: *ſpargens molam*, ſive placentam ſalſam ſuper aras, eaſque *tenens manibus*. De *mola*, ejuſque ſpargendæ conſuetudine, Æ. 8. 82. De *tenendis aris* inter ſupplicandum, ſupra, v. 219.

518. *Unum exuta pedem vinclis*, &c.] Sagarum habitus. Talis Medea apud Ovid. Met. 7. 182. *Egreditur tectis, veſtes induta recinctas, Nuda pedem, nudis humeris infuſa capillos.* Siniſtrum *pedem* fuiſſe exiſtimat Cerdanus. *Vincla* explicat Pontanus, *calceamenta:* ex Tibul. l. 1. 6. 30. *Vinclaque de niveo detrahit ipſe pede.*

In veſte recincta.] Explicant omnes, *diſcinctam, ſolutam, ac fluentem* veſtem: quia, inquit Naſcimbænus, nihil in ſacrificiis non ſolutum eſſe oportebat. Ego *ſuccinctam*, & *collectam*; ut pes nudus appareret, & commodior eſſet ad circumeundas aras habitus. Et vero tres poëtarum principes reperio hæc tria in magico habitu deſcripſiſſe, nudos pedes, effuſos capillos, & veſtem recinctam. Virgilium quidem hoc loco de Didone, Ovidium Met. 7. 182. De Medea: *Egreditur tectis, veſtes induta recinctas, Nuda pedem, nudis humeris infuſa capillos.* Horatium Sat. l. 1. 8. 23. de Canidia: *Vidi egomet nigrâ ſuccinctam vadere pallâ Canidiam, pedibus nudis, paſſoque capillo.* Tutius igitur puto Virgilii & Ovidii interpretem adhibere Horatium: & *recinctam*, explicare *ſuccinctam*, *accinctam:* præſertim cum antea, v. 493. Dido dixerit: *Magicas invitam accingier artes:* & in pleriſque aliis verbis *re*, non neget, ſed augeat; ut in *recido*, *recipio:* in pleriſque utramque vim habeat; ut in *recanto*, & *recino*, quæ ſignificant incantationem & diſſolvere & iterare; ſic erit in *recingo* utraque vis.

520. *Non æquo fœdere amantes.*] Amantes, non æquali affectu; non pari fide conjunctos: quales erant Dido & Æneas; illa multum, hic leviter amans.

Cùm

Cùm tacet omnis ager, pecudes, pictæq; volucres,
Quæq; lacus late liquidos, quæq; aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœniſſa; neque unquam
Solvitur in ſomnos, oculiſve aut pectore noctem
Accipit: ingeminant curæ, rurſuſq; reſurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumque ita corde volutat:
En quid ago? rurſuſne procos irriſa priores
Experiar? Nomadumq; petam connubia ſupplex,
Quos ego ſum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſes atque ultima Teucrûm
Juſſa ſequar? quiáne auxilio juvat ante levatos,
Et bene apud memores veteris ſtat gratia facti:
Quis me autem, fac velle, ſinet? ratibuſque ſuperbis
Irriſam accipiet? neſcis heu, perdita, necdum
Laomedonteæ ſentis perjuria gentis?
Quid tum? ſola fugâ nautas comitabor ovantes?
An Tyriis, omnique manu ſtipata meorum
Inſequar? & quos Sidoniâ vix urbe revelli,
Rurſus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroq; averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atq; objicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas?

quando omnis campus ſilet, beſtiæ, & verſicolores aves, & quæ incolunt late lacus liquidos, & quæ agros rubis horridos, jacentes ſub nocte tacitâ mulcebant ſomno curas et corda oblita laborum. Non vero mulcebat curas *Phœniſſa animo miſera, nec unquam reſolvitur in ſomnum, aut admittit noctem oculis aut pectore: augeſcunt curæ, & iterum renaſcens amor furit, & agitatur magno motu irarum. Sic adeo inſtat ſibi, & ſic apud ſe cogitat: Quid nunc faciam? an viciſſim contemnenda tentabo primos amatores, et ſupplex flagitabo nuptias Numidarum, quos ego jam toties dedignata ſum* accipere *conjuges? An ergo ſequar naves Trojanas, & ſuprema imperia Trojanorum? an quia* mihi *prodeſt eos prius* à me *recreatos eſſe ſubſidio, &* quia *gratia* illius *antiqui facti manet* adhuc *in bene gratis* eorum animis? *Fac autem* me *velle* eos ſequi, *quis* eorum *mihi permittet? & navibus admittet irriſam? Heu! neſciſne miſera, necdum ſentis perjuria Trojanæ gentis? Quid tum* ſi hoc accidat? *an ſola fugiendo ſequar nautas* eorum *triumphantes? an cincta Carthaginenſibus, & omni turba meorum perſequar* eos? *& iterum traham in mare, & jubebo committere vela ventis,* eos *quos diſficile extraxi ex urbe* Tyro, *Sidoniæ* vicina? *Morere potius, ut digna es, & expelle enſe dolorem. Tu, ô ſoror, commota meis lacrymis, tu primo oppreſſiſti amantem his miſeriis, & exponis* me *hoſti. Nonne fas erat ducere vitam immunem nuptiarum,* in *modum feræ, nec tangi talibus curis?*

NOTÆ.

529. *Phœniſſa.*] Hic *Phœnix*, hæc *Phœniſſa*: oriunda è Phœnicia, Æ. 1. 450. *Infelix animi.*] Græca locutio: ut G. 4. 491. *Victuſque animi.* G. 3. 498. *Infelix ſtudiorum*, &c.

534. *En quid ago?* &c.] Deliberat noctu Dido, quid factura ſit. Quinque ſibi proponit conſilia. I. Procos priores adire precibus, ut per eos læſum amorem ulciſcatur. II. Trojanorum navibus, & fidei ſe committere. III. Solam Trojanos fugientes ſequi. IV. Eos totius regni ſui viribus perſequi. V. Rejectis his omnibus, mori. Denique miſeriarum cauſam in ſororem refert: cujus blanditiis impulſa eſt, ut datam Sichæo falleret fidem. De *Nomadibus*, vel Numidis, ſupra, v. 41.

538. *Quiáne.*] An quia? Et ironia eſt, hoc ſenſu: *An quia jam nihil prodeſt mihi quod eos olim juverim: ideo eorum naves ſequar, eorum imperio me ſubjiciam?* De gente *Laomedontea*, ejuſque perjuriis, G. 1. 502.

551. *More feræ*, &c.] Id eſt ſolitariam vitam degere, & minime ſociabilem, & quaſi feram. Fruſtra enim nonnulli ad *lynces* reſpexiſſe exiſtimant, quas aiunt amiſſo conjuge nunquam deinceps alteri ſociari. *Tangere curas.*] Dictum, pro *tangi curis*: ut Æn. 1. 13. *volvere caſus*, pro *volvi caſibus.*

Non

Non eſt ſervata à me fides jurata cineribus Sichæi. Illa emittebat è pectore tantas querelas. Æneas jam certus abeundi capiebat ſomnum in alta puppe, jam bene præparatis rebus. Species Dei redeuntis ſub eadem figura obtulit ſe illi per ſomnum, & iterum viſa eſt ita increpare illum; ſimilis Mercurio per *omnia, & vocem, & colorem, & flavos capillos, & membra pulchra juventutis: Fili Veneris,* inquit, *poteſne capere ſomnum in hoc caſu? nec vides pericula quæ mox te circumſtabunt? inſane! nec audis ventos propitios flare? Illa* Dido, *certa moriendi, meditatur animo fraudes & ſævum crimen, & agitatur variis motibus irarum. Nec fugis hinc feſtinus, quamdiu poteſtas* eſt *feſtinandi? Mox videbis mare agitari remis, & ſplendere funeſtis facibus; mox litora accendi flammis: ſi Aurora invenerit te tardantem* in *his regionibus. Age ergo, amputa moras: mulier* res eſt *ſemper varia & mutabilis. Ita locutus, confudit ſe* cum *nigris tenebris. Tunc autem Æneas territus ſubito ſimulacro, eripit corpus ſomno, & increpat ſocios: Expergiſcimini celeriter, ô ſocii, & ſedete in ſcamnis: explicate vela cito: ecce Deus miſſus ex alto cœlo rurſus hortatur celerare fugam, & ſecare tortos funes. Sequimur te, ô ſancte Deus, quicumque es, & rurſus læti obtemperamus mandatis. Adſis ô,* & nos *benignus adjuves, & reddas è cœlo ſidera*

Non ſervata fides cineri promiſſa Sichæo.
Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Æneas celſa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus jam rite paratis.
Huic ſe forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſuſque ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ:
Nate Deâ, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quæ circumſtent te deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos, dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?
Jam mare turbari trabibus, ſævaſque videbis
Collucere faces; jam fervere litora flammis:
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras: varium & mutabile ſemper
Fœmina. Sic fatus nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum vero Æneas, ſubitis exterritus umbris,
Corripit è ſomno corpus, ſocioſque fatigat:
Præcipites vigilate viri, & conſidite tranſtris:
Solvite vela citi: Deus æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam tortoſque incidere funes
Ecce iterum ſtimulat. Sequimur te, ſancte Deorũ,
Quiſquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adſis ô, placiduſque juves, & ſidera cœlo

NOTÆ.

552. *Cineri Sichæo.*] Adjectivo pro *Sichæio*: niſi legatur, ut in antiquis pleriſque cod. *Sichai.*

550. *Nate Deâ.*] Secunda Mercurii ad Æneam legatio: qua ſuadet, ut etiam noctu fugiat. Duplici ratione utitur. I. Petitur ab imminentibus periculis. II. A commoda tempeſtate. Pericula deinde exponit, in eo poſita, quod nunc quidem Dido ſtatuerit mori; ſed cum ſit *varium ac mutabile fœmina*, fieri poſſit, ut nolit inulta mori, & poſtera die fugientem armatâ claſſe perſequatur.

562. *Zephyros.*] Commodum quemlibet ventum: nam ex Africa in Italiam ſolventibus Auſtro meridionali, non Zephyro occidentali opus eſt, Ecl. 5. 5.

566. *Jam mare turbari trabibus.*] Carthaginenſium navibus, à Didone immittendis. Sic Æn. 3. 191. *Cavâ trabe currimus æquor.* De *Aurora*, G. 1. 249.

573. *Tranſtris.*] Scamnis nauticis, ubi remiges ſedent.

576. *Sancte Deorum, Quiſquis es.*] Sumpſit ex Ennio: *Reſpondit Juno Saturnia, ſancta Dearum*: qui forte ex Græcis, apud quos illa dicitur θεὰ θεῶν. Alii ſic interpungunt: *Sequimur te ſancte, Deorum quiſquis es. Quiſquis es.*] Non enim videtur iterum veniſſe Mercurius armatus caduceo & talaribus, ut v. 239. ſed colore tantum & voce ſimilis, v. 559.

577. *Ovantes.*] Læti. Æ. 3. 189.

Dextra

Dextra feras. Dixit: vaginâque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque terit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet: rapiuntque, ruunt-
Litora deſeruere: latet ſub claſſibus æquor: [que:
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina è ſpeculis ut primùm albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis;
Litoraque & vacuos ſenſit ſine remige portus:
Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum,
Flaventeſque abſciſſa comas: Proh Juppiter! ibit
Hic, ait, & noſtris illuſerit advena regnis?
Non arma expedient, totaq; ex urbe ſequentur,
Diripientque rates alii navalibus? ite:
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi ſum? quæ mentem inſania
Infelix Dido! nunc te fata impia tangunt. [mutat?
Tum decuit, cum ſceptra dabas. En dextra fideſ-
Quem ſecum patrios aiunt portare Penates, [que!

propitia. Dixit: & eripit è vagina gladium coruſcantem, & ſtrictâ acie ſecat funes. Idem ardor occupat ſimul omnes: & rapiunt, & ruunt: reliquerunt litora: mare tegitur ſub navibus: adnixi convolvunt fluctus *ſpumoſos, & trajiciunt cærulea* ſpatia. *Et jam prima Aurora, deſerens croceum lectum Tithoni, illuſtrabat terras nova luce: Statim atque Regina vidit è ſpecula diem albeſcere, & claſſem progredi velis paribus; & animadvertit litora & portus vacuos abſque remigibus: percutiens ter & quater manu pulchrum pectus, et evellens flavos capillos: Proh Jupiter! inquit: abibit ille advena, & illuſerit noſtro regno?* Cives *non educent arma, nec* eum *inſequentur ex urbe tota, nec alii extrahent naves è ſtationibus? ite celeres, injicite faces, immittite vela, agitate remos. Quid dico, aut ubi ſum? quæ amentia turbat mentem? Miſera Dido, nunc fata crudelia te urgent. Tunc decebat* hæc facere, *cum tradebas ſceptra* tua Æneæ. *En dextra* data, *& fides*: en ille, *quem dicunt ferre ſecum patrios Penates,*

NOTÆ.

579. *Dextra ſidera.*] Propitia. De uſu vocis hujus; & cur ſæpe *læva* etiam proſpera ſint, Ecl. 1. 16.

585. *Tithoni croceum*, &c.] Tithonus Laomedontis Trojani regis filius, ex Strymone: ob formam raptus ab Aurora, ab eadem immortalitatem obtinuit; ſed oblitus perpetuam juventam etiam petere, cum demum conſenuiſſet, tædio affectus mortalitatem petiit, quæ reſtitui cum non poſſet, in cicadam ab Aurora mutatus eſt. De *Aurora*, G. 1. 249. *Croceus* color, qui proprius eſt *croci* floris, *du ſafran.*

586. *E ſpeculis.*] Locis editioribus, unde *ſpeculari* procul poterat abeuntes: inſomnis enim tota nocte, eo ſe Dido amoris impatientiâ contulerat.

590. *Proh Jupiter!* &c.] Erumpit in hanc orationem Reginæ furor. *Imprecatoria* eſt: habetque partes ſeptem. I. Exclamationem abruptam, quâ Jovem appellat, quaſi violati hoſpitii vindicem: quemadmodum eum in excipiendo primum hoſpite appellaverat, Æn. 1. 735. II. Juſſa aſpera & concitata, quibus Carthaginenſes in fugaces Trojanos commovet. III. Correctionem amentiæ ſuæ, quâ ſe abſentibus ſtulta imperare cognoſcit: tum enim ſola loquebatur è ſpeculis. IV. Exprobrationē fictæ Æneæ pietatis, in Deos, in patrem. V. Dolorem amiſſæ ultionis, quam in Æneam, ejuſque filium & gentem, exercere potuiſſet. VI. Obteſtationem Deorum, tam ſuperorum, quàm inferorum; ut ſibi adeſſe ultores velint. VII. Diram imprecationem, tam in Æneam, quam in ejus poſteros; quæ æterna Carthaginenſibus & Italis inter ſe odia portendit.

595. *Quæ mentem inſania mutat?*] Olim quippe ſervabas Æneam ejuſque naves à Pœnorum furore, Æ. 1. 566. nunc eos in illum immittis? Olim ſceptra dabas Æneæ, nunc ejus vitam petis?

596. *Nunc te fata impia tangunt.*] Nunc inſtant tibi fata ultima, dura ſors, ſuprema dies; & jam tibi mentem & conſilium, mox vitam quoque eripient.

597. *Tum decuit, cum*, &c.] Decuit hæc, quæ nunc jubes, tum jubere; & Trojanos habere hoſtiliter: cum eos hoſpitio, eorum ducem in regni partem, accepiſti, cum ei ſceptra tua, teque adeo tradidiſti.

598. *Penates.*] De *Penatibus*, quos Trojano incendio Æneas eripuerat, deque *Anchiſa* ſublato in humeros, Æ. 2. v. 717. & ſequentibus.

Quem

quem ſuſtentaſſe humeris patrem annis effœtum. Nonne potui lacerare correptum corpus, & ſpargere in *aquas? nonne occidere gladio ſocios, nonne ipſum Aſcanium, et offerre* eum *in menſa patris comedendum? At dubius fuiſſet exitus* illius *pugnæ! fuiſſet. Quem timebam* ego *moritura? immiſiſſem faces in caſtra: & impleviſſem ignibus naves: extinxiſſem patrem & filium cum gente: ipſa me præcipitaſſem ſuper* illos. *Sol, qui luce circumſpicis omnia terrarum opera: tuque Juno, conciliatrix & particeps nuptialium negotiorum: & tu Hecate inclamata per urbes in triviis nocturnis: & Furiæ vindices, & Dii morientis Didonis: audite hæc, & applicate huc numen meritum à ſceleratis, & excipite noſtras preces. Si neceſſe eſt* Æneam, *ſceleratum* illud *caput, attingere portus, & appelli terris; et ſic voluntas Jovis* id *exigit, et hic terminus ſtat: ſaltem agitatus et bello et armis fortis populi,*

Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium, patriiſque epulandum apponere menſis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna! fuiſſet.
Quem metui moritura? faces in caſtra tuliſſem:
Implêſſemq; foros flammis: natumq; patremq;
Cum genere extinxem: memet ſuper ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras:
Tuque harum interpres curarum, & conſcia Juno,
Nocturniſque Hecate triviis ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, & Dii morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et noſtras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſic fata Jovis poſcunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus & armis,

NOTÆ.

600. *Abreptum divellere corpus.*] Quemadmodum Bacchæ Orpheum, Pentheum, diſcerpſerunt: G. 4. 520. & ſupra, 469.

602. *Patriis epulandum*, &c.] Quemadmodum Atreus, Thyeſtæ fratris filios, ipſi ad epulas coctos appoſuerat: Procne & Philomela Tereo Itym, Ecl. 6. 78.

605. *Foros.*] Vel ſpatia in navibus aperta, ut tabulata in quibus inceditur: vel concava navium latera, quæ onus *ferunt*. G. 4. 250.

606. *Extinxem.*] Syncope, pro *extinxiſſem*: infra, v. 682.

607. *Sol, qui*, &c.] *Solem* obteſtatur, vel quaſi altorem vitæ, quam relictura eſt; vel ut, qui luſtrat omnia, ſuæ mortis & alienæ perfidiæ teſtis eſſe velit. *Junonem*, ut pronubam & conciliatricem interpretemque nuptiarum, propter quas moritur, ſupra, v. 59. *Hecaten* ut præſidem ſacrorum magicorum, quorum ſimulatione moritur, ſupra, v. 511. *Diras*, ſeu *Furias*, ut infeſtæ ſint Æneæ, cujus ſcelere moritur, Æ. 3. 212. G. 3. 552. *Deos* denique; vel tutelares urbis ſuæ, ut inter illam atque Italos odia æterna ſuſcitent; vel mortis præſides, ut facilem ſibi mortem præbeant. De voce *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

611. *Meritum malis*, &c.] Advertite & applicate huc numen veſtrum, id eſt, poteſtatem illam & vim ulciſcendi ac puniendi, quâ mali coërceri atque opprimi meruerunt. De *fatis*, eorumque diſpenſatore Jove, Æ. 1. 243.

615. *At bello*, &c.] Volunt interpretes hanc imprecationem aliquatenus exitum habuiſſe. Nam Æneas I. Appulſus in Italiam, vexatus eſt armis Turni regis. II. Avulſus eſt ab Iüli complexu, cum ab eo diſceſſit, ut apud Evandrum quæreret auxilium. Æ. 8. 80. III. Vidit indigna ſuorum funera variis in præliis, Æn. 10. 11. 12. Præſertim cædem Pallantis. Æ. 10. 489. IV. Pacem, aiunt, iniquis conditionibus cum Latino rege ſancivit; quia propriæ gentis amiſit nomen, & commune Latinorum nomen accepit, Æn. 1. 10. V. Cecidit ante diem, & inhumatus jacuit: quia dicitur, tertio imperii anno cum Mezentio pugnans, in Numici fluminis ripa, nuſquam comparuiſſe: alii tamen aliter, Æn. 1. 270. VI. Nullus amor populis, nec fœdera fuerunt: ſiquidem tria Romanos inter & Carthaginenſes orta ſunt Punica bella; ex Pœnorum perfidia, qui nulla fœderum religione coërceri poterant. VII. Exortus ex ipſius gente Annibal, novem annos natus ab Amilcare patre ad aras Deorum jurejurando adactus eſt, ut, quamprimum poſſet, hoſtis Romanorum foret. Idem bellum Punicum ſecundum Romanis intulit, in ipſum Italiæ ſinum; illudque octodecim annis geſſit. Victus demum à Scipione Africano majore, in Africa; apud Pruſiam Bithyniæ regem veneno ſe ipſe interemit, ne in manus Flaminii Romanorum legati traderetur.

Finibus

Finibus extorris, complexu avulſus Iüli,
Auxilium imploret, videatque indigna ſuorum
Funera: nec, cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hæc precor; hanc vocem extremam cum ſanguine fundo.
Tum vos, ô Tyrii, ſtirpem & genus omne futurum
Exercete odiis; cinerique hæc mittite noſtro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque ſequare colonos.
Nunc, olim, quocunque dabunt ſe tempore vires,
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipſique nepotes.
Hæc ait: & partes animum verſabat in omnes,
Inviſam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, chara, mihi, nutrix, huc ſiſte ſororem:
Dic corpus properet fluviali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum & monſtrata piacula ducat.
Sic veniat, tuque ipſa piâ tege tempora vittâ.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus: finemque imponere curis:

exul è finibus ſuis, *abſtractus à complexu Aſcanii, imploret auxilium, & cernat indignas mortes ſuorum: &, cum ſubmiſerit ſe conditionibus pacis oneroſæ, non potiatur regno aut vitâ deſideratâ; ſed moriatur ante tempus, &* ſit *inſepultus* in *media arena. Hæc imprecor: emitto hæc ultima verba cum ſanguine. Vos etiam, ô Carthaginenſes, perſequimini odiis ſtirpem* ejus *& omnem gentem futuram; & offerte hæc dona meis cineribus: nullus amor, nulla concordia ſit* inter hos *populos. Naſcere, ô vindex aliquis, è noſtris oſſibus; qui perſequaris ferro & flammâ colonias Trojanas. Nunc, & olim, & quocumque tempore offerent ſe vires, imprecor litora inimica litoribus, maria maribus, arma armis: certent etiam ipſi poſteri. Dixit hæc, & convertebat animum in varias partes, quærens quam citiſſime abrumpere vitam odioſam. Tunc breviter allocuta eſt Barcen nutricem Sichæi, nam nigra humus tenebat ſuam* nutricem *in vetere patria: O nutrix dilecta, accerſe huc mihi Annam ſororem. Mone ut feſtinet aſpergere corpus aquâ flumineâ, & ſecum adducat pecudes ac piacula præſcripta. Sic veniat, & tu ipſa cinge caput ſacrâ vittâ. Mens eſt* mihi *abſolvere ſacrificia, quæ inchoata deſtinavi Jovi inferno: & ponere terminum miſeriis:*

NOTÆ.

620. *Cadat ante diem*, &c.] Cadere dicuntur ante diem, qui non præfixo juxta communem naturæ ordinem tempore; ſed violentâ, aut fortuitâ, aut immaturâ morte pereunt. De *Tyriis*, Carthaginenſibus Tyro oriundis, Æn. 1. 16. De *Dardaniis*, Trojanis, Æ. 1. 239.

623. *Cinerique hæc mittite*, &c.] Alludit ad munera, quæ ſepulcris mortuorum imponebant, infundebantque; *lac*, *vinum*, *ſanguinem*. Æ. 3. 62. Quorum loco petit *odia*, & inimicitias cum Trojana ſtirpe.

628. *Litora litoribus*, &c.] Nam Carthaginis litus Italiæ litori ſitu oppoſitum eſt. Æ. 1. 17. *Carthago Italiam contra*. Sic odiis quoque.

635. *Fluviali ſpargere lympha*.] De ablutione veterum, ante ſacrificia, purâ & fluviali in aquâ, Æ. 2. 719. Notant autem interpretes, ad ſacra ſuperorum Deorum ablutionem adhibitam; ad ſacra inferorum, ſolam aſperſionem. Sic Æ. 6. 636. Æneas ramum Proſerpinæ fi-

gens apud inferos: *Corpuſque recenti ſpargit aquâ*. At idem Æ. 2. 720. Penates attingere non audens ait, *Donec me flumine vivo Abluero*.

636. *Monſtrata piacula*.] Res ad expiandos Deos neceſſarias. Cur autem? quia fidem juratam Sichæo, novo & fatali conjugio violaverat. Quæ autem illa piacula? Nempe nigræ victimæ, quæ Diis inferis immolabantur. Æ. 6. 153. *Duc nigras pecudes, ea prima piacula ſunto*. Et multa mandat vetulæ nutrici; ut ea diutius abſente, ſe ipſam facilius interimat: adſtantibus paucis dumtaxat, iiſque inferioris ordinis mulierculis, de quibus v. 664. *Collapſam aſpiciunt comites*: non auſæ nimirum ad eam propius accedere. De *vittis* & tæniis è capite pendentibus ad ſacra myſteria, Æ. 2. 133.

638. *Jovi Stygio*.] Plutoni, Saturni filio, Jovis fratri: cui, in diviſione univerſi imperii, ſorte inferi obtigerunt. Dictus à *Styge*, inferorum fluvio, Æ. 6. 323.

Dardani-

& dare igni bustum Trojani ducis. Sic locuta est. Illa urgebat gressum senili affectu. At Dido tremens, & efferata horridis consiliis, rotans oculos sanguineos, & infecta maculis circa *malas trementes, & pallens* ob *mortem imminentem, ingreditur interiorem partem domus, & furens conscendit altam pyram, & educit gladium Trojanum, munus non comparatum in hos usus. Postquam vidit vestes Trojanas & lectum* sibi *cognitum, paululum illic morata fiendo & cogitando, abjecit se in lectum, & protulit hæc ultima verba! reliquiæ dulces, dum fata & Dii permittebant, excipite hanc animam, & liberate me his curis. Vixi, & perfeci cursum quem fortuna* mihi *dederat: & nunc simulacrum meum descendet illustre sub terras. Condidi urbem egregiam, vidi meos muros, vindicavi maritum, exegi pœnas ab inimico fratre. Fortunata, heu nimis fortunata! si tantummodo Trojanæ naves non attigissent nostra litora. Dixit* hæc, *& ore incumbens in lectum:* An *moriemur, inulta? sed* tamen *moriamur, inquit: sic, sic dulce est descendere ad umbras. Crudelis Trojanus è mari videat oculis has flammas, & auferat secum signa nostræ mortis. Dixerat: & in medio talium* verborum *famulæ vident eam collapsam, & gladium spumantem sanguine, & manus* eodem *tinctas. Clamor spargitur in profundam*

Dardaniiq; rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.
At trepida & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
Hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
Conspexit, paullum lacrymis & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ, dum fata Deusque sinebant:
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis.
Vixi, &, quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi:
Felix, heu nimium felix! si litora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit, &, os impressa toro, moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait: sic sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasq; manus. It clamor ad alta

NOTÆ.

640. *Dardaniique rogum capitis.*] Rogum extructum ad abolenda monumenta omnia exuviasque Æneæ Trojani, ejusque amorem extinguendum: ut à saga sibi præscriptum esse fingebat, v. 495. De *rogo*, busto, v. 494.

646. *Ensem, non hos*, &c.] De ense illo, supra, v. 495. De *toro*, lecto. Æ. 3. 224.

651. *Dulces exuviæ*, &c.] In hac suprema Didonis oratione tres elucent præcipuæ sensus: *Amoris, gloriæ, ultionis.* I. AMORIS: cum Æneæ imagini, jugalique lecto vitam suam animamque committit: & in iis exuviis non tam præsentem intuetur acerbitatem, quam præteritæ dulcedinis recordatur; *dulces, dum fata*, &c. II. GLORIÆ: cum se sperat illustrem fore, tam apud inferos, *magna mei sub terras*, &c. quam inter homines; apud quos, & præclaram urbem fundavit munivitque, & Sichæum ulta est, raptis Pygmalionis opibus: illustrior ac felicior futura, si nunquam Æneas Carthaginem appulsus esset. III. ULTIONIS: cum os lecto imprimens rabie quadam furoris, inultam se mori dolet: mox pensensis quasi rerum momentis, & secum existimans, duo esse quæ morte quærere possit, ultionem, & miseriarum finem; statuit sibi esse moriendum, saltem ut finem illum & quietem consequatur: *sic, sic juvat*, &c. maxime cum aspectus incensi rogi permovere Æneæ animum possit, & ultionem inchoare. De *Exuviis*, spoliis, v. 496.

654. *Imago.*] Umbra, manes, Æ. 5. 81.

656. *Ulta virum.*] Quia opes Pygmalioni, tum suas, tum eas propter quas Sichæum occiderat, fugiens eripuit. Æ. 1. 368. 363. De *Dardano* & *Dardaniis*, Trojanis, Æ. 1. 239.

Atria :

Atria: concuſſam bacchatur fama per urbem,
Lamentis gemituque & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, reſonat magnis plangoribus æther.
Non aliter quam ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perq; hominũ volvantur perq; Deorũ. 671
Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,
Unguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deſerta querar? comitemne ſororem
Spreviſti moriens? eadem me ad fata vocaſſes,
Idem ambas ferro dolor atq; eadem hora tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patrioſque vocavi 680
Voce Deos; ſic te ut poſitâ crudelis abeſſem?
Extinxti me teque, ſoror, populumque, patreſque
Sidonios, urbemque tuam. Date, vulnera lymphis
Abluam; &, extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaſerat altos, 685
Semianimemq; ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens cubitoque innixa levavit, 690
Ter revoluta toro eſt: oculiſque errantibus, alto
Quæſivit cœlo lucem, ingemuitque repertâ.

aream: fama furit per urbem commotam, domus fremunt gemitu & ululatu fœminarum, aër ſonat magnis planctibus. Non aliter ac ſi tota Carthago, aut Tyrus antiqua ſubvertatur irrumpentibus hoſtibus; & ſi flammæ furentes ſpargantur per tecta, & Deorum & hominum. Audiit hoc *ſoror exanimata, & pavefacta feſtino curſu, lacerans vultum unguibus & pectus pugnis, irrumpit inter medios, & inclamat morientem nomine: Hoc ipſum fuit, ô ſoror? fallebas me hoc dolo? hoc parabat mihi pyra iſta, hoc ignes & altaria? Qua de re primum conquerar* ego *derelicta? an moriens aſpernata es ſororem te comitari? ſi me invitaſſes ad eadem funera, idem dolor atque eadem hora ſuſtuliſſet utramque gladio. Erexi etiam his manibus* meis, *& voce appellavi patrios Deos; ut* ego *inhumana abeſſem à te ſic jacente? Perdidiſti, ô ſoror, & me, & te, & populum, & ſenes Phœnicios, & tuam urbem. Date, abluam aquis plagas; &, ſi aliquis ultimus ſpiritus adhuc vagatur,* illum *ore colligam. Sic locuta pervenerat ad altiſſimos gradus, & gremio complexa ſororem ſemimortuam, fovebat* eam *cum gemitu, & abſtergebat veſte nigrum ſanguinem. Illa conata erigere tardos oculos, deficit iterum: ſtridet ſub pectore plaga infixa. Ter erexit ſe efferens & innitens cubito, ter relapſa eſt in lectum: & vagis oculis quaſivit lucem ex alto cœlo, & ingemuit* poſt lucem *repertam.*

NOTÆ.

666. *Atria.*] Proprie *atrium* eſt *area ſubdialis* ante ædes, quaſi ἀὶ θριον, unde etiam ad primam ædium ipſarum partem ſignificandam traductum eſt. Ab eo non longe aberat culina: in eoque cœnabant veteres, & majorum imagines diſponebant; quæ cum à fumo culinæ non longè abeſſent, ideo appellabantur *fumoſa*; ipſumque atrium, ut frigide argutatur Servius, dictum etiam inde volunt quaſi *atrum*. De voce *bacchatur*, pro *furit*, à furioſis Bacchi comitibus fœminis deducta, ſupra, v. 301. De Carthagine in argumento. De *Tyro*, Æ. 1. 16.

681. *Sic te ut poſitâ.*] Sic *depoſitâ*, ſic *jacente:* vox funebris, de qua Æ. 2. 644. Et ſenſus loci eſt: *Itane vero ſtruxi hunc rogum meis manibus, & ad hæc ſacra Deos vocavi: ut eorum particeps non eſſem; ut abeſſem, dum tu te occidiſti?*

682. *Extinxti*, &c.] Pro *extinxiſti*, ſyncope; ut ſupra, 606. *Extinxem*, pro *extinxiſſem:* & Æ. 1. 205. *Acceſtis*, pro *acceſſiſtis*. Ita legunt Valerius Probus, Cariſius, &c. Veteres tamen plurimi codices habent *Extinxi*, prima perſona: ita ut culpam omnem damnumque commune Anna in ſe unam conferat. De *Sidoniis*, unde oriundi Carthaginenſes, Æ. 1. 450.

685. *Ore legam.*] Mos Romanorum veterum, ut amici & cognati, admoto ad os morientis ore, extremum ejus ſpiritum quaſi excipere & haurire velle viderentur. Moris etiam illius apud Græcos aliqua reperit veſtigia Cerdanus in hunc locum.

Tum

Tunc Juno omnipotens, miſereſcens longi doloris & difficilis mortis, miſit Irim è cœlo, quæ ſepararet animam pugnantem & membra eidem *conjuncta. Nam, quia nec moriebatur* ex *natura, neque morte meritâ; ſed miſera ante tempus, & inflammata ſubito furore: nondum Proſerpina eripuerat illi flavum capillum, nec damnaverat ejus caput Stygio Orco. Igitur Iris roriſera, ducens ex oppoſito Sole mille colores varios, devolat per cœlum croceis alis, & ſtetit ſupra* ejus *caput: Ego juſſa, offero Plutoni hunc* crinem *ſacrum, & libero te iſto corpore. Sic dixit, & dextra abſcindit crinem: & ſimul omnis calor effuſus* eſt, *ac vita abiit in aërem.*

Tum Juno omnipotens, longũ miſerata dolorẽ,
Difficileſque obitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam nexoſq; reſolveret artus.
Nam, quia nec fato, meritâ nec morte peribat;
Sed miſera ante diem, ſubitoque accenſa furore:
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo Sole colores,
Devolat, & ſupra caput aſtitit: Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat: omnis & unà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

NOTÆ.

696. *Nec fato, merita,* &c.] Triplex diſtinguit genus mortis: quæ *fato*, quæ *merito*, quæ *caſu* contingit. Contingit *fato*, quæ naturalis eſt; *merito*, quæ propter ſcelera, aut intemperantiam accidit; *caſu*, quæ nec natura, nec merito. In primis duabus fatalem crinem ſecari definit Virgilius, in tertia negat; quaſi *fata* tantum, hominumque *merita*, ſub Deorum providentiam caderent; *caſus* eam falleret. At Dido cadit ante diem, non *fato* & natura, ſupra, v. 620. Cadit *miſera*, non rea, nec merita. Igitur *caſu*. Quare crinis ipſi non amputatur.

698. *Flavum Proſerpina crinem.*] Credebant Græci Romanique, mori neminem poſſe, niſi Proſerpina morientis crinem abſtuliſſet, quaſi ſacras ſibi inferiſque primitias. Hujus opinionis multa ſunt in poſterioribus poëtis veſtigia: nonnulla etiam in antiquioribus: in Euripidis Alceſtide, v. 74. Θάνατος, ſive *Mors*, crinem illum ſacrum Alceſtidi amputat, pro conjuge Admeto morituræ. Hic Iris officio illo fungitur. Mos forte repetitus è ſacrificiis: ubi ſetas aliquot è media victimarum fronte decerpete, & in ignem conjicere ſolebant. Æn. 6. 245. Ita & in hominibus putabant fieri, quos Orco quaſi victimas mors demittebat. De *Junone*, cuſtode Carthaginis Dea, Æ. 1. 19. De *Proſerpina*, inferorum Dea, Plutonis conjuge, G. 1. 39. De *Styge*, interorum fluvio, Æ. 6. 223. De *Orco*, Deo inferorum, G. 1. 277.

700. *Iris croceis,* &c.] *Iris*, Deorum, & Junonis præcipue nuntia, Thaumantis & Electræ dicitur filia: quia arcus eſt cœleſtis, qui maximam colorum varietate admirationem facit; & *admiror*, Græce dicitur Θαυμάζω. Eſt autem cœleſtis arcus, Solaris lucis pictura, in adverſâ nube, eâque *roſcidâ*, id eſt, mox in pluviam ſolvendâ. Colores refert varios, pro majori minorique nubis denſitate: præcipue purpureum, cœruleum, viridem, croceum, qui *crocum* florem refert, *le ſaffran*. De *Dite*, Plutone, inferorum Deo, G. 4. 467.

Eneid Lib. V.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER V.

ARGUMENTUM.

Æneas, è Libya in Italiam navigans, deflectere in Siciliam vi tempestatis cogitur: ubi ab Aceste Trojano benevole exceptus; patri, quem illic superiore anno mors abstulerat, anniversarium celebrat sacrum, ludosque quatuor, cursum navalem, ac pedestrem, cestuum pugnam, sagittarum ejaculationem, quibus addit Ascanius equestrem decursum. Interim Trojanæ mulieres, Junonis impulsu, hortatu Iridis, tædio navigationis, incendunt naves: quarum quatuor exuruntur, cæteræ immissâ à Jove pluviâ servantur. Quare suadet Æneæ Nautes, ut, avecto secum juvenum flore, senes ac mulieres in Sicilia relinquat. Firmat id consilium Anchises in somnis: idemque suadet Æneæ, ut appulsus in Italiam adeat Sibyllam; eâque duce descendat ad inferos, ubi posterorum seriem & eventus docebitur. Paret Æneas patris monitis, & conditâ in Sicilia urbe Acestâ, Neptuno per Venerem conciliato, solvit in Italiam: quo in cursu Palinurus navis gubernator dormiens in mare excutitur. Delineatus est hic liber ad exemplum libri Iliad. 23. ubi ludi ab Achille ad tumulum Patrocli celebrantur.

INTEREA medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat:
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elisæ
Collucent flammis: quæ tantum accenderit ignem,
Causa latet; duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla

INTERPRETATIO.

INterim Æneas jam tenebat navibus medium iter certus eundi, *& vento findebat fluctus nigros: respectans ad urbem quæ jam splendet ignibus miseræ Didonis: Ignoratur causa, quæ excitaverit tantum incendium; sed acerbi dolores, violato magno amore, & id quod furens mulier potest* facere, *cognitum* Trojanis, *deducunt animos Trojanorum in tristia auguria. Postquam naves attigere* altum *mare, nec jam ulla terra amplius*

NOTÆ.

1. *Medium.*] Non præcise *mediam* itineris partem, Africam inter & Siciliam; hinc enim rogi flammas videre non potuisset: sed *medium*, id est, *plenum mare*: quemadmodum Polyphemus, Æ. 3. 665. *Graditurque per æquor jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.*

2. *Certus.*] Vel *certus eundi*, & ad petendam Italiam obstinatus; ut Æ. 3. 554. *Celsa in puppi jam certus eundi Carpebat somnos.* Vel *certus & gnarus itineris*, quod jam semel confecerat, Drepano in Italiam solvens, indeque tempestate retro actus in Africam, Æ. l. 1.

Aquilone.] *Vento* generatim: neque enim Aquilone septentrionali vento impelli ex Africa in Italiam potuit, sed Austro potius, Aquiloni opposito: Ecl. 7. 51. De *Elisa*, altero Didonis nomine, in argumento lib. 4. De *augurio*, quod hic pro præsagio universim sumitur, Æ. 2. 703. De *Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239.

Occurrit

Occurrit tellus, cœlum undique & undique pontus:
Olli cœruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyememque ferens; & inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? Sic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validiſque incumbere remis;
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Ænea, non, ſi mihi Juppiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſverſa fremunt, & veſpere ab atro
Conſurgunt venti; atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus: ſuperat quoniam fortuna, ſequamur;
Quoque vocat, vertamus iter. Nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis portuſque Sicanos:
Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.

apparet, ſed undique cœlum & undique mare: cærulea pluvia incubuit illi in caput, invehens noctem ac tempeſtatem; & æqua inhorruit tenebris. Ipſe gubernator Palinurus ex alta puppe exclamat: *Heu! quare tanti nimbi circumdederint cœlum? quidve præparas* nobis, *ô pater Neptune? Sic locutus, deinde imperat* eos *ſumere arma* nautica, *& incumbere fortibus remis; & tendit oblique vela ad ventum, & talia dicit: Generoſe Ænea, etiamſi auctor Jupiter mihi promitteret, non ſperarem attingere Italiam hac cœli* temperie. *Venti mutati è tranſverſo fremunt, & flant ab obſcuro occidente; & aër denſatur in nubes. Nec nos poſſumus obluctari contra,* ac *ne progredi quidem: obſequamur, ſiquidem fortuna vincit; & convertamus iter, quo* nos *vocat. Et puto non procul* eſſe *fida regna Erycis fratris* tui, *& portus Siculos: ſi modo bene memor remetior ſidera* jam *obſervata.*

NOTÆ.

11. *Noctem hyememque.*] *Tempeſtatem cum nocte.* Nocte enim hanc tempeſtatem contigiſſe hinc patet, quod aſtra tum obſervari poterant; infrà v. 25. *Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.* Porro *hyemem* ſumi pro tempeſtate diximus Æ. 1. 126. Habentur hæc duo carmina etiam Æ. 3. 194, 195.

13. *Quianam.*] Jovianus Pontanus reſcribit, *quinam tanti.* Sed contra codices omnes, atque interpretes. Et vero vox Enniana eſt: *Heu! quianam dictis noſtris ſententia flexa eſt?* quam antiquitatis cauſa affectatam à Virgilio ait Quintilianus. De *Neptuno*, Æ. 1. 129, 134.

15. *Colligere arma*, &c.] *Arma* cujuſlibet artis inſtrumenta ſunt, ut vidimus, Æ. 1. 181. Atque ita ſupellex omnis nautica, *vela, rudentes, remi.* Obnixe tamen contendit Cerdanus, *arma*, in re nautica, nihil ligneum ſignificare; atque adeo non *remos*, ſed *vela* tantum & his affinia. Quod quamquam curioſius notatum puto, tamen favet ipſi vox *colligere*, quæ proprie de velis dicitur. Erit igitur hic ſenſus, juxta ipſum: *Jubet colligi & contrahi vela*; ne tranſverſi venti è curſu dejiciant: *jubet incumbi remis*; ut, quantum eos è recto itinere ventorum vis amovebit, tantum labor atque induſtria provehat: *jubet vela, non omnino contrahi, ſed obliquari*; ut aura venti ſaltem aliqua captetur, quæ remigantes adjuvet. De illa *obliquatione*, infra, v. 830. De *Italia*, Æ. 1. 534.

19. *Tranſverſa.*] Neutrum plurale, pro adverbio: Græco more. Sic Æ. 9. 125. *Amnis rauca ſonans.*

Veſpere.] *Occidente.* Cauſam habes Æ. 1. 534. Et miror dici ab accuratis interpretibus, Taubmanno, Cerdano, curſum Æneæ tum ad occidentem fuiſſe: manifeſtum enim eſt, Carthagine ſolventibus, Italiam, quò tunc Æneæ curſus erat, eſſe ad ſeptentrionem. Itaque verba hæc, *veſpere ab atro conſurgunt venti*, ſuperiora explicant, *mutati tranſverſa fremunt*: erat enim tum tranſverſus Æneæ ventus occidentalis, & plane in Siciliam propellebat; unde concludit Palinurus, *quoque vocat, vertamus iter*, ſcilicet in Siciliam.

24. *Fraterna Erycis.*] *Eryx* filius *Buta*, communem creditus eſt cum Ænea matrem habere *Venerem*; reipſa *Lycaſten* Siculam meretricem, quæ ob formæ elegantiam, uſitato veteribus ſermone, *Venus* appellata eſt. Avum habuit *Amycum*, regem Bebrycum circa Pontum, qui ceſtuum certamine occiſus eſt à Polluce: quapropter fugiens Butes, regnum in Sicilia conſtituit: Eryx pariter ab Hercule ceſtibus occiſus eſt, infra, v. 411. Ex eo nomen datum *Eryci* monti atque urbi, circa Lilybæum occidentale Siciliæ promontorium, de quo Æ. 3. 707. quo nunc iter Trojani deflectunt. De *Sicanis*, antiquis Siciliæ populis, Æ. 3. 687.

25. *Remetior.*] Nota enim erant jam inde maria illa Palinuro, ut modo diximus.

Tum

Tum pius Æneas; equidem ſic poſcere ventos
Jamdudum, & fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An ſit mihi gratior ulla,
Quoque magis feſſas optem dimittere naves;
Quam quæ Dardanium tellus mihi ſervat Aceſtem,
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa? 31
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela ſecundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite claſſis:
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelſo miratus vertice montis 35
Adventum, ſociaſque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in jaculis & pelle Libyſtidis urſæ;
Troïa Crimiſo conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non immemor ille paren-
Gratatur reduces, & gaza lætus agreſti [tum,
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera cum primo ſtellas oriente fugarat
Clara dies; ſocios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:

Tunc pius Æneas ait: *Certe video ventos petere hoc jamdiu, & te incaſſum contra obniti. Detorque iter velis. An ulla terra poteſt eſſe mihi gratior, & ad quam potius cupiam appellere naves feſſas: quam qua ſervat mihi Trojanum Aceſten, & continet ſinu oſſa patris Anchiſæ? Poſtquam ea dicta ſunt, tendunt* ad *portum, & Zephyri faventes inflant vela: claſſis velox mari provehitur, ac demum læti applicantur noto litori. At Aceſtes eminus* ex *alto cacumine montis admiratus adventum ſociarum navium venit obviam, terribilis ob jacula, & pellem urſæ Libycæ: hunc mater Trojana peperit conceptum* è *Crimiſo fluvio. Ille non oblitus veterum patrum, gratulatur reverſis, & lætus excipit* juxta *ruſticam opulentiam, & reficit fatigatos amicis opibus. Cum poſtera dies clara pepulisſet ſtellas è primo oriente; Æneas advocat ſocios in concionem è toto litore, & ex ſummitate tumuli* ſic *loquitur:*

NOTÆ.

36. *Aceſtes*, &c.] De hujus genere multa è Græcis afferunt admodum ambigua Hortenſius & Cluverius. Ex iis iſta colligo. Laomedon, rex Trojanus, offenſus viro nobili, cujus fraude coactus erat Heſionen filiam ſuam marinæ beluæ exponere; viciſſim tres ejus filias Siculis nautis tradidit, vel mari ſubmergendas, vel quo luberet avehendas. His in Siciliam appulſis, una è Trojanis tribus puellis filium ſuſcepit: vel ex adoleſcente Trojano qui ſe illis præ amore comitem addixerat, juxta Dionyſium Halicarnaſſeum; vel ex Crimiſo amne in canem converſo, juxta Lycophronem. Hic hujus filius, reverſus Trojam Priami temporibus, inde iterum poſt Trojæ excidium in Siciliam regreſſus eſt, & ſecum Elymum advexit. Ibi recepti à Sicanis, & agris donati, mox Æneam eodem appulſum exceperunt, & cum eo varias illic ſtatuerunt urbes, ad occidentalem Siciliæ partem, de quibus infra, v. 755. Porro pater puellarum trium, à Lycophrone *Phœnodamas*, à Servio & Pomponio *Hippotes* appellatur. Hujus filia Crimiſi uxor, à Servio & Pomponio *Egeſta*. Egeſtæ filius, de quo hic agitur, à Stephano *Egeſtus*, à Dionyſio *Ægeſtus*, à Tzetze *Ægeſtes*, à Virgilio & Silio *Aceſtes*. Fluvius pater, ex Lycophrone *Crimiſſus*, ex Diodoro *Cremiſſus*, ex Plutarcho *Crimeſus*, ex Cornelio Nepote *Criniſſus*; ex Virgilii variis exemplaribus, *Criniſus*, *Crimniſus*, & omnino emendatiſſime, ut contendit Cluverius in Sicilia l. 2. 2. *Crimiſus*. Hic modo, ut idem luculenter probat, non eſt brevis ille fluvius, ad Segeſtam urbem in mare Tyrrhenum influens, vulgo *Freddo*, ut multi putant; ſed major alius, ex agro Panormitano & ſeptentrionali Siciliæ parte in meridionalem decurrens, qui cum *Hypſa* fluvio denique commixtus, cum eo in mare Libycum devolvitur, ad Selinuntem urbem, cum Hypſa communi dictus nomine *Belici*, aut *Belici deſtro*, qui in dextram Hypſæ ripam influit.

37. *Horridus in*, &c.] *In* præpoſitio, adhibetur hoc modo ad ſignificandum habitum: Æ. 4. 518. *In veſte recincta*. *Pellium* antiquiſſimus uſus eſt ad veſtes, tamen poſt arborum folia. *Urſos* Plinius negavit naſci in Africa, ob calidiorem cœli temperiem: Cerdanus tamen multis defendit Virgilium, imprimis auctoritate Solini, c. 29. *Numidici urſi forma cæteris præſtant, villis profundioribus*. Lipſius urſos Numidicos & Libycos à Romanis dictos putat non veros *urſos*, ſed *leones*; quemadmodum *elephantos*, ab iiſdem *boves lucas*, ob inſolitam formam, cui nomen ex notiore animali imponebant. *Libyſtidis*, à *Libyſtis*, gentile nomen eſt, per pleonaſmum formatum à propria *Lybis*. Legunt tamen aliqui *Libyſſidis*: ut ſit à *Libys*, *Libyſſa*; à *Libyſſa*, *Libyſſis*, *Libyſſidis*. De *gaza*, opibus, *Æ*. 1. 123.

44. *Tumuli aggere*.] *Agger*, aggeſtio eſt, vel lapidum, vel terræ, unum in locum. *Tumulus*, eſt terræ *tumor*, ex illa aggeſtione: unde tam

Trojani magni, gens è nobili ſanguine Deorum: Completur annuus circuitus menſibus tranſactis; ex quo mandavimus terræ reliquias & oſſa divini patris, & dedicavimus altaria funebria. Et jam, niſi decipior, adeſt dies; quem ſemper exiſtimabo mæſtum, ſemper colendum, ſic voluiſtis, ô Dii. Ego ſi nunc diem *tranſigerem exul in ſyrtibus Gætulis, aut interceptus mari Argolico, vel* in *urbe Mycenis: tamen celebrarem annua vota, & ſolemnes ceremonias* juxta *ritum; & cumularem altaria congruis muneribus. Nunc libenter adſumus ante cineres & oſſa ipſius patris, certe non ſine conſilio & ſine voluntate Deorum,* ut *puto: & vento impulſi ingredimur portus amicos. Agite igitur & omnes lætum ſacrificium peragamus: petamus ventos* ab eo, & ut *patiatur me urbe conditâ ſingulis annis perſolvere hæc ſacrificia,* in *templis ſibi dedicatis. Aceſtes oriundus Trojâ donat vobis corpora boum duo numero per naves* ſingulas: *invitate ad epulas Penates,*

Dardanidæ magni, genus alto à ſanguine Divûm:
Annuus exactis completur menſibus orbis; 46
Ex quo relliquias divinique oſſa parentis
Condidimus terra, mœſtaſque ſacravimus aras.
Jamq; dies, ni fallor, adeſt; quem ſemper acerbum,
Semper honoratum, ſic Dii voluiſtis, habebo. 50
Hunc ego Gætulis agerem ſi ſyrtibus exul,
Argolicove mari deprenſus, & urbe Mycenæ:
Annua vota tamen, ſolemneſque ordine pompas
Exequerer; ſtrueremque ſuis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipſius & oſſa parentis, 55
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine Di-
Adſumus: & portus delati intramus amicos. [vûm,
Ergo agite, & lætum cincti celebremus honorem:
Poſcamus ventos, atque hæc mea ſacra quotannis
Urbe velit poſitâ templis ſibi ferre dicatis. 60
Bina boum vobis Trojâ generatus Aceſtes
Dat numero capita in naves: adhibete Penates

NOTÆ.

pro *ſepulchro*, quam pro *colle* uſurpatur: hic pro *colle*.

47. *Dardanidæ.*] A Dardano Jovis filio orti; ideo à *ſanguine Divûm*.

46. *Annuus exactis*, &c.] Anniverſarius recurrit dies, Anchiſæ morte conſignatus. Igitur Anchiſes vere ineunte, hyeme exeunte, obierat. Patet id, quia I. Tempus hoc ipſum adhuc hybernum vocat Dido, Æ. 4. 309. *Hyberno moliris ſidere claſſem.* II. In ipſa profectione Trojani *frondentes ferunt ramos*, Æ. 4. 399. ex Africa autem in Siciliam curſus, v.x duorum triumve dierum eſt. III. Incerta tum erat cœli temperies, qualis primo vere: ſolvit Æneas ex Africa ſudo cœlo, mox tempeſtas oritur, nunc dubitat utrum ſubſequens dies nona ſerena futura ſit, v. 64. *Si non ea diem*, &c. IV. Terra tum veſtita erat gramine & floribus, v. 76. *Purpureoſque jacit flores*, v. 287. *Tendit Gramineum in campum.* Nec tamen inde ſequitur Æneidos opus annuum ſpatium prætergredi, ut notavimus in argumento Æneidos.

48. *Condidimus terra.*] Non totum ipſum cadaver, qui ſepulturæ noſtræ mos eſt: ſed combuſti corporis *reliquias*, *oſſa*, *cineres*, quæ à buſto collecta, tumulo deinde ac terræ mandaverit. Etſi enim apud veteres in uſu fuerit, cadavera unguentis condita terræ mandare; uſitatius tamen comburere, præſertim virorum illuſtrium apud Græcos: ſic Patroclus ab Achille comburitur, ac deinde tumulatur, Iliad. 23. Sic Miſenus ab Æneа, Æ. 6. De *aris Geminis* ad ſepulcra ſtruendis, Æ. 3. 62. De *Gætulis* Africæ populis, qui ad *ſyrtes* uſque pertinent, Æ. 3. 40. De *Syrtibus*, importuoſis litoris Africani ſinubus, Æ. 1. 115.

52. *Argolico mari.*] *Argolico ſinu*, qui pars eſt Ægæi maris ad orientem Peloponneſi. *Urbe Mycenæ*: ut Æ. 1. 251. *Urbem Patavi.* Habent aliqui codices *Mycene*, *Mycena*, *Mycenis*. *Argos* & *Mycenæ*, urbes Peloponneſi, Æ. 1. 288.

54. *Strueremque ſuis altaria donis.*] *Struerem*, explicat Taubmannus *cumularem*: unde *ſtructor* dicebatur in re coquinariâ qui fercula ſtruebat, ſcite componebat, cumulabat. *Suis donis*, congruis; congrua autem erant mortuis dona, *lac*, *vinum*, *mel*, *ſanguis*: ut diximus Æ. 3. 62. & mox videbitur, v. 76.

56. *Sine mente, ſine numine.*] Sine conſilio, & voluntate Deorum. De *numine*, hoc ſenſu, Æ. 1. 137.

59. *Poſcamus ventos.*] Ab ipſo Anchiſa, quem ut Deum colere inſtituit. *Divinique oſſa parentis.* Hujus autem divini cultus notæ ſunt *aræ*, *ſacra*, *ludi*, *templa dicata*, *vota* pro ventis obtinendis. Quorum tamen aliqua in communibus mortuorum omnium funeribus uſurpabantur.

62. *Adhibete Penates.*] De *Penatibus*, Æ. 2. 717. Quomodo *adhiberentur epulis*, Æ. 3. 177.

Et

Et patrios epulis, & quos colit hoſpes Aceſtes.
Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem :
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis.
Quique pedum curſu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibuſve ſagittis ;
Seu crudo fidit pugnam committere ceſtu ;
Cuncti adſint, meritæq; expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat maternâ tempora myrto :
Hoc Elymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius : ſequitur quos cætera pubes.

& patrios, & eos quos hoſpes Aceſtes veneratur. Inſuper, ſi nona Aurora protulerit hominibus diem ſerenum, & luce detexerit orbem, proponam Trojanis pugnam velocium navium. Et qui valet curſu pedum ; & qui incedit fidens viribus, aut ſolertior jaculo, vel levibus ſagittis ; ſive qui *audet conſerere pugnam duro ceſtu : hi omnes adſint, & expectent præmia merita victoriæ. Favete omnes linguis, & circumdate caput ramis. Sic locutus, tegit caput myrto matris ſuæ : Elymus idem facit, idem Aceſtes grandior natu, idem puer Aſcanius : quos reliqua juventus imitatur.*

NOTÆ.

65. *Si nona*, &c.] *Si*, aliis *dubitantis* eſſe videtur, qui ideo *almum* interpretantur *ſerenum* : & ſenſus erit : *ludi nona die celebrabuntur : ſi ſudum erit* ; ſin minus, in aliam diem remittentur. Aliis videtur eſſe *affirmantis* : & abſolute ſenſus eſt ; *cum Aurora extulerit nonam diem* : ſic explicuimus Æ. 1. 607. *Si qua pios reſpectant numina.* Per *nonam diem*, alludit ad novemdialia Romanorum ſacra pro mortuis : ſervabantur enim domi cadavera ſeptem dies, octavo cremabantur, nono reliquiæ ſepulcro mandabantur.

66. *Ponam certamina.*] Vox in ea re ſolemnis, *ponere*. Sic apud Græcos, ludorum ejuſmodi deſignator dicebatur ἀγωνοθέτης, ab ἀγὼν *certamen*, & τίθημι *pono*.

68. *Incedit.*] Sic Æ. 1. 50. *Divûm incedo Regina.* Quæ quanquam ad majeſtatem inceſſus pertinere videri poſſunt : occurrit tamen mihi, *incedo* à poëta dici pro *ſum*. Sic uſurpatur & *venio*, G. 1. 29. *An Deus immenſi venias maris.* De *ceſtu*, chirotheca è corio bubulo *crudo*, infra, v. 405.

71. *Ore favete omnes.*] Paſſim apud alios auctores, *Favete linguis.* Quibus formulis dubium eſt, *ſilentium*, an *plauſus* & acclamatio indicatur. Pro *ſilentio* facit locus Senecæ lib. de vita beata c. 27. *Quoties mentio ſacrarum literarum intervenerit, favete linguis. Hoc verbum, non ut plerique exiſtimant, à favore trahitur ; ſed imperatur ſilentium, ut rite peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.* Pro *plauſu* & acclamatione facit Ovid. Met. 15. 677. *En Deus eſt, Deus eſt, animis linguiſque favete. Quiſquis adeſt viſum veneratur numen, & omnes Verba ſacerdotis referunt geminata, piamque Æneadæ præſtant & mente & voce ſalutem.* Idem in Ibin. v. 96. *Quiſquis ades, ſacris ore favete meis. Quiſquis ades, ſacris lugubria dicite verba.* Hæc ut conciliem, exiſtimo, non perpetuum *ſilentium* indici, neque perpetuam *acclamationem* ; ſed omnino *attentionem* ad ſacra : ut ea tantum dicant, quæ ſacrorum ritu dicenda ſunt ; à cæteris omnibus verbis abſtineant. Interpretationem adjuvat Ovidius loco citato, cum dicit, *animis linguiſque favete* ; quibus eumdem *animis* ac *linguis* exhiberi favorem jubet. At non jubet, nihil omnino animis interim ac mente cogitari, ſed ea dumtaxat quæ ad Deos, & ſacra pertineant ; ita nec omnino nihil dici, ſed ea quæ eo etiam ſpectent. Et vero Seneca vocem tantum *malam* & *obſtrepentem* arcet : Horatius Od. l. 3. 1. tantum *profanum vulgus*, id eſt, profanis ſermonibus indulgens : Ovidius loquentes inducit ea ſolum, quæ ſacrificio conveniant, ut patebit ſuperiora exempla relegenti : Latini autem veteres, hujus auctores formulæ, cum eam vocibus ambiguis expreſſerunt, *favete ore, linguis* ; non autem *favete verbis, ſermone, ſilentio*, indicare videntur voluiſſe tempeſtivas illas loquendi ac tacendi vices.

72. *Maternâ myrto.*] Veneri, Æneæ matri dicatâ arbore. Unde ad coronas aſſumi ab Ænea decuit, ut deinde à Romanis in ovatione, Ecl. 2. 52.

73. *Elymus.*] Hic, ex Strabone, Dionyſio, Lycophronis interprete Iſaaco Tzetze, fuit Trojanus. Poſt excidium Trojæ in Siciliam ab Aceſte advectus fuit, ut diximus, v. 36. Addit Tzetzes, fuiſſe ſpurium Anchiſæ filium. Teſtatur Dionyſius, regio genere ortum eſſe : ideoque novos illos Siciliæ incolas Trojanos, univerſim ſuo nomine *Elymos* appellaſſe. Negare videtur Virgilius fuiſſe Trojanum, Anchiſæ filium,

Æneas cum multis millibus ibat è concione ad ſepulcrum, mediusin magna turba circumfuſa. Illic juxta *vi um effundit ſtillans in terram duo pocula puri vini, duo lactis recentis, duo ſanguinis ſacri : ſpargitque flores purpureos, & profert talia : Salve, ſancte pater : ſalvete rurſus, fruſtra recuperati cineres, & anima, & umbra paterna. Non fas fuit quærere tecum regionem Italam & agros fatales, nec Auſoniam Tybrim, quiſquis* ille *ſit. Hæc protulerat, cum ſerpens lubricus, ingens, eduxit ex intimis penetralibus* ſepulcri *ſeptem ſinus, ſeptemplexus ; tranquille circundans ſepulcrum, & labens inter aras : cui maculæ cæruleæ illuſtrabant dorſum, & fulgor auro interpunctus ſquamas : quemadmodum arcus* in *nubibus concipit mille diverſos colores, Sole oppoſito. Æneas videns ſtupefactus eſt : ille demum repens longo tractu inter pateras poculaque polita, & deguſtavit cibos, & innocuus rediit iterum* in *profundum ſepulcrum, & reliquit aras deguſtatas. Tanto magis* Æneas *perfecit ſacra inchoata in* honorem *patris :*

Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo ſanguine ſacro :
Purpureoſque jacit flores, ac talia fatur :
Salve, ſancte parens : Iterum ſalvete, recepti
Nequicquam cineres, animæq; umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliaque arva, [brim.
Nec tecum Auſonium, quicunque eſt, quærere Ty-
Dixerat hæc, adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit ;
Amplexus placide tumulum, lapſuſque per aras :
Cœruleæ cui terga notæ, maculoſus & auro
Squamam incendebat fulgor : ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverſo Sole colores.
Obſtupuit viſu Æneas : ille agmine longo
Tandem inter pateras & levia pocula ſerpens,
Libavitque dapes, rurſuſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores :

NOTÆ.

& regio ſanguine oriundum : ſiquidem eum conceptis verbis Siculum teſtatur, v. 300. *Tum duo Trinacrii juvenes, Elymus Panopeſque.* Deinde nullam ei laudem ab Æneæ conſanguinitate & regia origine tribuit : quod certe non omiſiſſet, qui eodem loco, v. 297. Diorem commendat à *ſtirpe Priami* ; & v. 24. Erycem *fratrem* Æneæ appellavit. Itaque hoc unum fatetur, v. 391. Elymum fuiſſe *comitem ſenioris Aceſtæ* : cui ſe comitem adjungere tam in ipſa Sicilia, quam in Tróade potuit.

77. *Carcheſia Baccho.*] De *Carcheſiis* poculis, G. 4. 380. De *Baccho*, vino, Ecl. 5. 69. De *ſaceris funebribus*, lacte, vino, ſanguine, Æ. 3. 62.

79. *Purpureos flores.*] Vel roſas intelligit, flores dicatos Veneri, Achiſæ amatrici ; vel generatim flores quoſcumque purpureos.

80. *Iterum ſalvete recepti.*] *Iterum ſalvete* ; non autem, *iterum recepti. Iterum*, inquit : ſive quia jam anno ſuperiore exequiis patrem honoraverat, ſalutaveratque funebri more ; ſive quia modo dixit, *ſalve, ſancte parens* ; ergo *iterum ſalve* ; ter enim extrema illa ſalutatio repetebatur in Romanorum funeribus *vale* ; cui ſynonymum eſt *ſalve*, ex Varrone apud Servium : non quod ſalutem iis valetudinemque optarent, qua frui ultra non poterant ; ſed pacem ſaltem & gaudium in alteto ſtatu. *Recepti nequicquam cineres.*] Per *cineres*, ait Servius, patrem intelligit, quem è Trojano excidio fruſtra liberaverat. Immo, *cineres* ipſos intelligit ; quos anno ſuperiore reliquerat in Sicilia, nunc autem recipit reditu ſuo, ac reviſit, *nequicquam tamen* ; quia non conferet reditus, ut cum eo adire Italiam liceat. *Animæque umbræque.*] Vel plurali numero uſus eſt, pro ſingulari ; ut paſſim poetæ : vel reipſa plures putavit eſſe animas : de quibus commodius diſſeremus, Æ. 6. v. 724. & ſequentibus.

82. *Fines Italos.*] De *Italia*, Æ. 1. 534. De *Auſonia*, Italiæ nomine, Æ. 3. 171. De *Tybri*, Italiæ fluvio, Æ. 1. 17. De *adytis*, locis intimis, Æ. 2. 297. De *ſquamis*, G. 4. 13. De *arcu*, ſeu *Iride*, Æ. 4. 700. De *agmine*, in ſerpentibus, G. 3. 423. De verbo *libavit*, deguſtavit, Æ. 1. 740.

93. *Depaſta altaria.*] Non ab igne, victimas conſumente, nondum enim cæſæ fuerant victimæ ; ſed ab ipſo ſerpente, qui prima dona libaverat.

94. *Inſtaurat.*] Renovat incepta ſacrificia ; jam enim fuderat vina, v. 78. moxque iterum fundit, v. 98. Quid ita ? an quia ſacrificia ſerpentis occurſu turbata eſſe putabat ? At bono erat omini ſerpentis occurſus. An quia cum prævia ſacrificia è floribus & liquoribus, quaſi mortuo homini obtulerit ; nunc viſo ſerpente,

Incertus,

Incertus, geniumne loci, famulumne parentis
Eſſe putet: cædit quinas de more bidentes,
Totque ſues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſæ magni, maneſque Acheronte remiſſos.
Necnon & ſocii, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt: onerantq; aras, mactantq; juvencos.
Ordine ahena locant alii: fuſique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viſcera torrent.
Expectata dies aderat, nonamque ſerenâ
Auroram Phaëtontis equi jam luce vehebant:
Famaque finitimos & clari nomen Aceſtæ
Excierat: læto complerant littora cœtu,
Viſuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio: ſacri tripodes, virideſque coronæ,

dubitans, an genium loci, an famulum patris exiſtimet eum *eſſe; mactat juxta conſuetudinem quinque oves, & totidem ſues, totidem juvencos nigros tergoribus: & effundebat vinum è pateris, & appellabat animam magni Anchiſæ, & manes* ejus *emiſſos* ex *inferis. Pariter & ſocii efferunt læti munera* ſecundum *facultatem quæ eſt unicuique: & onerant altaria, & immolant juvencos. Alii diſponunt ærea* vaſa *per ordinem: & ſtrati ſuper herba, ſupponunt prunas verubus, & torrent viſcera. Dies optata advenerat, & jam equi Phaëtontis advehebant nonam Auroram ſereno lumine: & fama ac nomen illuſtris Aceſtæ eduxerat vicinos: occupaverant litus hilari multitudine,* partim *viſuri Trojanos, partim etiam parati certare. Primo præmia ſtatuuntur ob oculos & in medio circo: ſacri tripodes, & virentes coronæ,*

NOTÆ.

majora offerenda exiſtimat, quaſi heroi, inter Deos admiſſo? Certe non admodum diverſa ab his ſacrificia Plutoni, Proſerpinæ, Diiſque inferorum aliis offert, Æ. 6. 243.

95. *Geniumne loci, famulumne*, &c.] *Genii* & cuſtodes, locis, urbibus, domibus attribui ſolebant; ut & hominibus ſingulis attribui ſolitos diximus Ecl. 4. 63. *Famulos* item majoribus Diis ſuos aſſignabant: eoſque è brutis animantibus plerumque aſſumptos. Sic Æ. 6. 190. columbæ miniſtræ ſunt Veneris, ut Æneam ad auream arborem deducant. Sic ex Silio Italico, l. 13. 124. apud Capuam: *Numen erat jam cerva loci, famulamque Dianæ Credebant.* Sic aquila Jovi: Sic ex Plutarcho in Cleomene, dracones heroibus ſacri putabantur: unde hic *anguis* Anchiſæ famulus.

96. *Cædit quinas de more bidentes.*] Vel *cædit de more*, id eſt, non per ſeipſum, ſed per famulos, more pontificum Romanorum. Vel oves *de more bidentes*, id eſt, *biennes* aut *ambidentes*, de quibus Æ. 4. 57. Vel *quinas de more*, cœleſtibus Diis adhibito; quibus numero impari victimæ cædebantur, quia *numero Deus impare gaudet*: inferis autem numero pari, Æ. 6. 243. Igitur offert Æneas patri quinque pecudes, ut jam cœleſti Divo; eaſque nigrantes, ut ex inferis aſſumpto. Notatque Turnebus ejuſmodi ſacrificia Romanis *ſuovetaurilia* dicta eſſe; quæ *ſue, ove*, & *tauro* fiebant.

98. *Animamque vocabat*, &c] Non ſimpliciter inclamat invitatque ad ſepulcrales aras, ut ſacrificiorum ſanguine paſcatur: quemadmodum paſcuntur animæ mortuorum, imprimiſque Tireſiæ apud Homer. Odyſſ. 11. 95. Quemadmodum Achilles tota nocte circa Patrocli rogum vina fundit, animum ejus vocans. Iliad. 23. 221. Non ita inquam. Sed *invocat*, ut ſibi adſit propitius pater, cujus *manes Acheronte remiſſos* putat, & inter Deos vitam degere. De *Acheronte*, inferorum fluvio, Æ. 6. 242. De *manibus*, G. 4. 469.

102. *Ahena.*] Vaſa ærea: vel ad lavanda corpora, vel ad elixandas carnes. Licet enim Homerus heroibus ſuis elixas carnes non paret, ut notat Plato de republ. l. 3. has tamen primis etiam illis temporibus in uſu fuiſſe notavimus, Æ. 1. 215. De *epulis* poſt ſacrificia, plura vide, Æ. 8. 180.

105. *Auroram Phaëtontis equi.*] *Phaëton*, hic, vel Solis eſt filius, qui cum à patre diurnum regimen currus extorſiſſet precibus, & equos inſcite regeret, ex iis à Jove in Eridanum Italiæ fluvium fulmine excuſſus eſt: Ovid. Met. 2. Vel potius *Sol* ipſe eſt, qui dicitur ab Homero Odyſſ. 11. 320. Ἥλιος φαέθων, *Sol Phaëthon*, id eſt, *ſplendens*. Ejus equi quatuor, *Pyrois*, à πῦρ *ignis*; *Eous*, ab ἠὼς *Aurora*; *Æthon*, ab αἴθω *uro*; *Phlegon*, à φλέγω *inflammo*. De *Aurora*, G. 1. 249.

110. *Tripodes*, &c.] *Tripus* proprie ſellæ menſæque ſpecies, tribus nixæ pedibus; cui quandoque inſidebatur, ſæpe imponebantur lebetes crateresque ad libamina, Æ. 3. 349. *Sacer* dicitur, quia in templo Delphico, reque omni divina magni erat uſus: tum viris fortibus dona-

& palma, dona victoribus destinata, & arma, & vestes intinctæ purpura, pondera argenti & auri: & medio è tumulo tuba canit indictos ludos. Quatuor naves, pares vastis remis, electæ è tota classe, incipiunt primum certamen. Mnestheus agitat fortibus remigibus celerem Pristin; Mnestheus, inquam, *mox Italus, à quo nomine oritur familia Memmii: & Gyas magnam Chimæram, magnâ mole, opus* instar *urbis; quam juvenes Trojani triplici versu impellunt*, cui *remi surgunt triplici ordine.*

Et palmæ, pretium victoribus; armaque, & ostro
Perfusæ vestes, argenti aurique talenta:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quattuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin,
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Mem-
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus: triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi.

NOTÆ.

batur in præmium, unde Horat. Od. l. 4. 8. *Donarem tripodas præmia fortium Grajorum.*

111. *Et palmæ, pretium victoribus.*] Id est, pretium solemne & vulgare victoribus omnibus. Quærit enim Plutarchus Sympos. l. 8. quæst. 4. *Cur sacrorum certaminum aliud aliam habeat coronam, palma sit communis omnibus.* Respondetque, hoc ideo usu venisse, quod viro forti palma persimilis, non deprimatur onere, sed contra magis obluctetur. De *ostro*, ostreo, sive conchylio, unde purpura exprimitur, G. 2. 506.

112. *Talenta.*] Τάλαντον, à ταλάω *sustero*, quia primo libram significavit, qua pondera appenduntur: tum quodvis magnum auri argentique pondus, denique certum determinatumque pondus, varium tamen apud varias gentes: celebratissimum Atticum Talentum, quod sic describitur à Rhemnio Fannio:

Cecropium supereſt post hæc docuisse talentum,
Sexaginta minas, seu vis, sex millia drachmas,
Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis.

Porro *drachma* Attica, *denario* Romano, & *grosso* Francico æquiparatur. *Grossus* pars est *marcæ* sexagesima quarta. *Marca* signati argenti hoc anno 1675. Ludoviceos argenteos capit novem; hoc est, libras nostras sive Francicos viginti septem. Grossus igitur valet octo solidos cum denariolis paulo minus sex: qui grossi sexies millies repetiti Francicos conficiunt 2550. Et hic valor est *argentei talenti* Attici ad modum nostrum revocati. *Aurei* autem *talenti* valorem conjicies, habita auri cum argento comparatione: aurum enim Græcum Romanumque duodecies argenti valorem; Francicum sexies etiam ac decies & amplius nunc superat. *Cætera*, infra, v. 248.

114. *Prima pares*, &c.] I. LUDUS, *navium decursus.* Cujus exemplum in Homero non habuit Virgilius: nec vero voluit cursum illius equestrem imitari, quia Homerus in eo plus operæ studiique posuerat; ludos alios imitatus est, quos ille minus diligenter scripserat, Iliad. 23.

116. *Pristin*, &c.] Naves quatuor, æquales magnitudine ac robore, suis insignit nominibus quæ è pictis in puppi monstris reperit. Primæ *Pristis* appicta erat marina bellua, è balænarum genere, de qua, Æ. 3. 427. Secundæ *Chimæra*, ignivomum ac triforme monstrum: quod ex Ovid. Metam. 9. 649. *mediis in partibus hircum, Pectus & ora leæ, caudam serpentis habebat.* De ea, Æ. 6. 288. Tertiam ornabat *Centauri* pictura, ex equina & humana specie conflata, de quo genere, G. 2. 456. Quartam *Scyllæ*, marini in freto Siculo monstri, effigies, quam explicuimus, Æ. 3. 427.

117. *Mox Italus Mnestheus*, &c.] Ut nobilibus Romanorum familiis gratificetur, eas à Trojanis deducit, à Mnestheo, *Memmios*, à Sergesto, *Sergios*, à Cloantho, *Cluentios.* Addunt alii etiam, à Gya, *Geganios:* quod tamen Virgilii testimonio caret.

119. *Urbis opus.*] *Urbis instar*; in qua tantum operis fuerat, quantum in urbe positum. Sic apud Cicer. Ac. in Ver. 5. 88. *Erat illa navis constrata; & ita magna, ut si in prædonum pugna versaretur, urbis instar haberi inter illos pyraticos myoparones videretur.*

Triplici versu, &c.] *Triremem* significat navem: qualem tamen Trojanis temporibus nondum fuisse probabile est; sed Poëtæ ut multa alia, sic & illud per anticipationem dicere licuit. Quid sit autem in navibus *versus* & *ordo* remorum duplex, triplex, quadruplex; unde *biremes*, *triremes*, *quadriremes*, &c. appellantur; valde ambiguum est. Quia tamen ex Virgilio, *triplici consurgunt ordine remi*: constat in utroque navis latere remigum ordines surrexisse alios aliis superpositos: non ita tamen, ut superiorum remigum pedes inferiorum capitibus impenderent, perpendiculari, ut aiunt, rectaque linea; sic enim latera navium extruenda altius fuissent: sed ita, ut scamnis, quæ & *juga* &

Sergestus-

Sergeſtuſque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magnâ: Scyllâque Cloanthus
Cœruleâ, genus unde tibi, Romane Cluentî.
Eſt procul in pelago ſaxum, ſpumantia contra
Littora; quod tumidis ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi ſidera Cori:
Tranquillo ſilet, immotâque attollitur undâ
Campus, & apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis, pater: unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt, ipſique in puppibus auro
Ductores longe effulgent oſtroque decori:
Cætera populeâ velatur fronde juventus,
Nudatoſque humeros oleo perfuſa niteſcit:
Conſidunt tranſtris, intentaque brachia remis
Intenti expectant ſignum: exultantiaque haurit
Corda pavor pulſans, laudumque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit ſonitum tuba; finibus omnes,
Haud mora, profiluere ſuis: ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos: totumque dehiſcit
Convulſum remis roſtriſque tridentibus æquor.

Et Sergeſtus, à quo familia Sergia trahit nomen, vehitur Centauro magna: et Cloanthus, unde tibi origo eſt, ô Cluenti Romane, vehitur Scyllâ cœrulea. Procul in mari, adverſus ſpumoſum litus, eſt rupes; quæ aliquando merſa verberatur fluctibus, quando hyemales Cori abſcondunt aſtra: at tranquillo tempore *ſilet, et erigitur ex immotis aquis,* veluti *campus et perfugium gratiſſimum mergis apricantibus. Illic pater Æneas ponit metam è frondoſâ ilice,* quæ eſſet *ſignum nautis: à qua ſcirent redire, et circa quam flectere longos circuitus. Deinde ſorte capiunt loca: & ipſi duces è puppibus procul reſplendent, inſignes auro & purpurâ: reliqui juvenes coronantur populeis foliis, & renitent uncti oleo* per *nudos humeros: ſedent* in *tranſtris, & expectant ſignum obnixi* ſecundum *brachia remis intenta: & metus pulſans, atque arrectum deſiderium gloriæ, fatigat corda ſubſultantia. Deinde quando clara tuba emiſit ſonum, non* eſt *mora, omnes è terminis ſuis proruperunt: nauticus clamor pulſat cœlum, fluctus turbati adductis brachiis ſpumant: pars* impetu *imprimunt ſulcos* in aquis: *& totum mare erutum remis & roſtris triſidis aperitur.*

NOTÆ.

tranſtra dicuntur, oblique à ſummo ad imum inſtar graduum diſpoſitis inſiſterent remiges; quorum ſuperior ordo ibi figebat pedes, ubi ordo inferior inſidebat. Porro ſeries illæ remigum, à ſummo latere ad imam carinam oblique numeratæ, *ordines* dicebantur; & pro multiplici *ordine*, navis erat *biremis*, *triremis*, *quadriremis*, à Ptolemæo Philopatore extructa etiam *quadraginta* ordinum: at eædem ſeries, à prora ad puppim numeratæ, dicebantur *verſus*, & ſic in ſingulis lateribus, *verſus* aliquando viginti quinque, aliquando plures; & in Ptolemæi navi, quæ quadraginta *ordinum* fuit, & quater mille remigum, *verſus* quinquaginta fuere. Igitur Chimæra hic Virgiliana, quæ *triplici verſu*, *triplici ordine* inſtructa erat; remiges in ſingulis lateribus novem, tota nave octodecim capiebat.

125. *Olim.*] *Aliquando*, indefinite. Sic G. 3. 303. *Cum frigidus olim jam cadit.*

126. *Hyberni Cori*, &c.] *Corus* ventus, flat ab occaſu æſtivo. *Hybernus* dicitur, ſeu frigidus, quia ſitu maxime ad ſeptentrionales ventos accedit. *Condit ſidera* nimbis inductis. Scribitur etiam *Caurus*.

128. *Apricis mergis.*] A vibus aquaticis, *plongeons*, quæ cum frequenter ſe aquis immergant, amant ad Solem ſiccare ſe, in locis *apricis*, id eſt, Soli expoſitis. De voce *apricis*, Ecl. 9. 49.

129. *Metam.*] *Meta* eſt *extremitas*, *terminus*: ſive in agris, ſive in circo: vulgo è lapidibus oblongis, in acumen acpyramidem erectis. Talis erat Romano in circo figura metarum, quas in extremo decurſu ſepties quadrigæ circumflectebant: eo alludit Virgilius; & quanquam ilicis ramus hanc figuram non refert; refert tamen quōodocunque ipſa rupes, cui ramus infigitur. De *oſtro*, purpura, G. 2. 506. De *populo*, *peuplier*, G. 2. 13. De *ilice*, *yeuſe*, Ecl. 1. 18.

135. *Oleo.*] Ad membra roboranda: unde etiam eo luctaturi ungebantur. Æ. 3. 280. De *tranſtris*, ſcamnis remigum, ſupra, v. 119.

137. *Haurit corda pavor*, &c.] Verſum jam explicuimus, G. 3. 105.

143. *Roſtriſque tridentibus.*] Paſſim legebatur olim *ſtridentibus*; ſed obſtat menſura primæ

Non

Non tam celeres curſus invadunt campum in *certamine bigarum, & erumpunt emiſſi è carcere. Nec ita aurigæ immiſſis jugis quatiunt habenas ſinuoſas, & proni extendunt* ſe *ad verberandum* equos. *Tunc omnis ſylva reſonat plauſu & fremitu hominum, et acclamationibus faventium, & litora volvunt murmur incluſum: colles icti clamoribus, eos remittunt. Gyas primus abit ante alios, & evadit per undas inter fremitum & multitudinem: quem deinde Cloanthus ſequitur, melius* inſtructus *remis, ſed navis gravior mole* ipſum *retinet. Poſt illos æquali intervallo Priſtis & Centaurus conantur attingere priorem locum. Et nunc Priſtis præit; nunc magna Centaurus præcedit* eam *victam; nunc ambæ currunt ſimul æquatis proris, & longis carinis ſecant ſalſos fluctus. Et jam appropinquabant ſcopulo, & attingebant terminum; cum Gyas,* qui *primus* erat, *et victor, medio in mari increpat* his *verbis Menœten gubernatorem navis ſuæ: Quo tantum recedis mihi ad dextram? huc flecte curſum, adhæve litori* rupis, *& permitte* ut *remi radant ſiniſtra ſaxa: alii currant pleniore mari. Sic dixit: ſed Menœtes metuens occulta ſaxa, detorquet proram ad undas maris. Quo recedis diverſus? iterum revocabat* cum *Gyas* repetens *cum clamore; Pete ſaxa, ô Menœte: & interim videt Cloanthum imminentem dorſo, & tenentem proxima* ſpatia. *Ille* Cloanthus *interior radit ſiniſtram viam, inter navem Gyæ & ſaxa ſonantia, & repentinus prætergreditur* Gyam, qui modo fuerat *prior,*

Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus.
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremituque virûm, ſtudiiſq; faventum
Conſonat omne nemus, vocemq; incluſa volutant
Littora, pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primuſq; elabitur undis (anthus
Turbam inter fremitumq; Gyas: quem deinde Clo-
Conſequitur, melior remis; ſed pondere pinus
Tarda tenet. Poſt hos æquo diſcrimine Priſtis
Centauruſq; locum tendunt ſuperare priorem.
Et nunc Priſtis abit; nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc unà ambæ junctiſque feruntur
Frontibus, & longâ ſulcant vada ſalſa carinâ.
Jamq; propinquabant ſcopulo, metamq; tenebant;
Cum princeps medioq; Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten;
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige curſum,
Littus ama, & lævas ſtringat ſine palmula cautes:
Altum alii teneant. Dixit: ſed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas:
Quo diverſus abis? iterum, Pete ſaxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthum
Reſpicit inſtantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ ſcopuloſque ſonantes
Radit iter lævum interior, ſubituſq; priorem

NOTÆ.

ſyllabæ, quæ ubique longa eſt. Sed à viris doctis academiæ Neapolitanæ profecta eſt ſuperiore ſæculo illa eo rectio, qua uſi ſumus; utpote cum antiqua navium ſpecie veteribuſque nummis ac picturis conveniētiſſima, quarum in prora roſtrum triſidum ex ære bifidūve addebatur, ad hoſtiles naves in incurſu vulnerandas.

144. *Bijugo certamine*, &c.] Curſu *bigarum & quadrigarum*: De quibus G. 1. 512. De *carceribus* infra, v. 288. *Fuga*, ligna tranſverſa quibus equi temoni currus alligabantur: hic vero, juxta aliquos, pro ipſis *jugalibus equis* uſurpantur.

149. *Vocemque incluſa volutant Littora.*] Commutatio eſt: pro *vocemque incluſam volutant.*

162. *Mihi dexter abis.*] *Mihi abis*: Abundat hic *mihi*; ut alibi ſæpe, & G. 3. 15. *In medio mihi Cæſar erit.*

163. *Littus ama.*] *Accede propius ad littus.* Sic Horat. Od. l. 1. 25. 3. *Amatque janua limen.* Jubet igitur ut navem admoveat propius litori; non Siciliæ equidem, ſed rupis & metæ; ne latiore curſu eam circumeundo, ab aliis inſequentibus ſuperetur.

Palmula.] Pars extrema remi planior, & in modum humanæ palmæ protenſa. Catull. in Phaſelo, v. 4. *Sive palmulis opus foret volare, ſive linteo.*

170. *Interior.*] Quicquid ſit de hujus vocis ſignificatione in hominum conſeſſu & inceſſu, *dextram* an *ſiniſtram* partem notet: certum eſt

Præterit,

Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarſit juveni dolor oſſibus ingens,
Nec lacrymis caruere genæ: ſegnemque Menœten,
Oblitus decoriſque ſui ſociûmque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit, ipſe magiſter:
Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior, madidaque fluens in veſte Menœtes;
Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe recedit.
Illum & labentem Teucri, & riſere natantem;
Et ſalſos rident revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto Mneſtheoque Gyam ſuperare morantem.
Sergeſtus capit ante locum, ſcopuloq; propinquat:
Nec totâ tamen ille prior præeunte carinâ:
Parte prior, partem roſtro premit æmula Priſtis.
At media ſocios incedens nave per ipſos
Hortatur Mneſtheus: Nunc, nunc inſurgite remis
Hectorei ſocii, Trojæ quos ſorte ſupremâ
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis ſyrtibus uſi,
Ionioque mari, Maleæque ſequacibus undis.
Non jam prima peto Mneſtheus, neq; vincere certo.

& tenet ſecurum mare metis præteritis. Tunc autem ingens dolor accenſus eſt in medullis juvenis, & genæ non caruerunt lacrymis, et immemor dignitatis ſuæ & vitæ ſociorum, dejicit tardum Menœten ex alta puppe pronum in mare. Ipſe ſuccedit gubernaculo moderator, ipſe magiſter navis: *& hortatur nautas, & vertit clavum ad litora* metæ. *Sed Menœtes, poſtquam gravatus* undis *ægre tandem emiſſus eſt ex imo fundo, jam ſenior, fluens humida in veſte; conſcendit ſummitatem rupis, & ſedit in arido ſaxo. Trojani riſerunt illum, & cadentem, et enatantem: & rident revomentem è pectore ſalſam aquam. Tunc bona ſpes ſuperandi Gyam tardantem orta eſt ultimis duobus, Sergeſto & Mneſtheo. Sergeſtus anticipat ſpatium, & appropinquat rupi: nec tamen ille prior eſt, totâ navi præcedente: prior eſt* ex *parte*, & *æmula Priſtis urget roſtro* aliam *partem. Sed Mneſtheus ambulans media* in *nave inter ipſos ſocios*, eos *hortatur*: *Nunc, nunc inſurgite in remos, ô Trojani ſocii*, quos in *extremo exitio Trojæ elegi comites: nunc exercete illud robur, illam fortitudinem, quâ uſi eſtis in ſyrtibus Gætulis, & mari Ionio, & infeſtis aquis Maleæ. Non jam peto prima* loca, ego *Mneſtheus* modo victor: *neque contendo vincere.*

NOTÆ.

in decurſu circenſi, interiorem partem *ſiniſtram* eſſe: quia, cum in circo *meta* ad ſiniſtram curruum eſſet; brevior circa eam flexus *ſiniſter* erat, iſque metæ propior atque *interior*; *dexter* autem *exterior* atque à meta remotior. Igitur, cum navalis hic ludus circenſem imitetur; hic *interior* eſt *ſiniſter*. De *circo* & *metis*, infra, v. 288.

171. *Tuta.*] Nempe à periculo ſaxorum, quæ metam circumſtabant: nondũ tamen omnino tuta, quia nondum victoria parta erat: poſt metam quippe ſuperatam, & aliqua ex parte circuitam, in portum ſiniſtro curſu redeundum erat, ut dicemus infra, v. 225.

174. *Decoris ſui, ſociûmque*, &c.] *Decoris ſui*, quia indignũ eſt principem virum ab alio pœnam ſuis manibus exigere. *Sociûm ſalutis*: id eſt, *ſalutis ſociorum*, quæ amiſſo gubernatore periclitabatur. Nec placet Cerdanus, qui *ſocium* agnoſcit accuſativo caſu; tum quia mutatur verbi regimen, *oblitus decoris, ſociumque*: tum quia non video quî dici poſſit Menœtes *ſocius ſalutis*.

177. *Clavumque.*] Pars in ſummo gubernaculo tranſverſa, inſtar capuli, qua gubernaculum regitur. *Gubernaculum* vero, remus erat longior latiorque, ad puppim religatus, quo curſum navis gubernator moderabatur. De *Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239.

186. *Carina.*] Ima trabs eſt, navis totius fabricam fulciens, & inſtar ſpinæ à prora ad puppim decurrens. De *roſtro*, v. 143. De *Gætulis*, Æ. 4. 40. De *ſyrtibus*, Æ. 1. 115. De *Ionio mari*, Æ. 3. 210.

193. *Maleæque ſequacibus undis.*] *Malea* promontorium eſt Peloponneſi, ſinum inter Argolicum & Laconicum, nunc *Capo Malio di S. Angelo*: procellis infeſtum; unde *ſequaces* ejus dicuntur undæ; quaſi nautas inſequerentur. Superatum autem ab Ænea fuit, cum è Sporadibus & Cycladibus inſulis ad Strophades iter fecit, Æ. 3.

Quan-

Tamen ô utinam poſſem! *ſed vincant quibus hoc conceſſiſti, ô Neptune. Pudeat nos ultimos reverti: hoc ſuperate, ô cives, & impedite* hoc *dedecus. Illi ſumma contentione incumbunt* in remos: *navis ærata tremit magno ſucceſſu, & æquor ſubducitur: tunc frequens anhelitus concutit membra & ſicca ora* remigum: *ſudor fluit undique* in *rivos. Ipſa fortuna attulit viris gloriam cupitam. Nam dum Sergeſtus ardens animi impetiit proram ad ſcopulos, inter* ſcopulos & Mneſtheum, *et elabitur ſpatio anguſto; miſer adhæſit ſcopulis protenſis* ſubaqua. *Rupes commotæ* ſunt; *et remi impacti in acutum ſaxum crepuerunt, et prora alliſa* ſtetit *ſuſpenſa* in ſcopulis. *Conſurgunt nautæ, et magno* cum *clamore ſiſtunt: et adhibent ferratas trudes, ac perticas acuminatâ cuſpide: et colligunt è mari remos fractos. At Mneſtheus gaudens & ardentior* ex *illo ſucceſſu, veloci impulſu remorum, et invocatis ventis, ſecat undas faciles, et navigat patenti mari. Qualis columba, cui domus et nidi ſunt in cavo ſaxo, repente excita è ſpelunca fugit in campos volans, et territa dat alis ictum ingentem domui* ſuæ: *mox elapſa in aërem tranquillum, ſecat viam tenuem, nec movet celeres alas:*

Quanquam ô! ſed ſuperent, quibus hoc, Neptune, dediſti.
Extremos pudeat rediiſſe: hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque ſolum: tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit: ſudor fluit undiq; rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque furens animi dum prorâ ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo;
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ, & magno clamore morantur:
Ferrataſque ſudes & acutâ cuſpide contos
Expediunt, fractoſque legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpeluncâ ſubito commota columba,
Cui domus & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapſa quieto,
Radit iter liquidum, celeres neq; commovet alas:

NOTÆ.

195. *Quanquam ô! ſed*, &c.] Duplex affectus. I. Victoriæ optatio: *Non vincere certo: quanquam ô! velim, ſi liceat, vincere.* II. Correctio. *Sed tamen vincant illi, quibus hoc, Neptune, dediſti.* De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

199. *Subtrahiturque ſolum.*] Subſtrata maris aqua non ſecari, ſed quaſi per vim ſubtrahi videtur retro, tanto impetu navis porro impellitur: *ſolum* enim eſt quicquid alteri ſubſternitur, ut oſtendimus, Ecl. 6. 35.

203. *Interior.*] *Inter* Mneſtheum & metam, flexum breviorem *ſiniſtrum* captans: ſupra, v. 170.

205. *Murice.*] Saxo acuto, aſpero ac prominente: ſic dicto à *murice*, oſtreo, unde purpureus liquor exprimitur; cujus conchylium faſtigiatum & acutum eſt.

208. *Sudes .... contos*, &c.] Perticas, quæ Tacito *trudes* appellantur: quibus vado inhærens impellitur navis, aut iners alia moles promovetur. Monetque Iſidorus *cuſpidem conti* ferro non armatam eſſe, ſed tantum ex ipſo ligno acuminatam.

211. *Agmine remorum.*] Actu motuque remorum ordinato, & per quandam ſucceſſionem continuo. De illa voce, G. 3. 423.

212. *Prona maria.*] Secunda, facilia, ſine ullo jam obſtaculo; curſu tam facili, ut non in plano æquore, ſed in declivi loco pronus ac præceps currere videatur. Plinius l. 2. 70. *In alta adverſo, in alia prono mari.*

214. *Pumice.*] *Pumex* lapis eſt levis, ſpongioſus, ad ſcabra læviganda aptiſſimus: hic pro cavernoſa rupe ſumitur, per tapinoſim; ut v. 209. *Gurges*, pro mari, quemadmodum diximus, Æ. 1. 122. Eſt autem hæc, navim inter et columbam, ſcite inſtituta cōparatio, cum *navium* & *volatûs* magna cognatio ſit, ut diximus Æ. 1. 128. & mox Mneſthei navem appellet *volantem*, v. 219.

Sic

Sic Mneſtheus, ſic ipſa fugâ ſecat ultima Priſtis
Æquora; ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibuſq; vadis; fruſtraq; vocantem
Auxilia, & fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimæram
Conſequitur; cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jamq; ipſo ſupereſt in fine Cloanthus:
Quem petit, & ſummis adnixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctiq; ſequentem
Inſtigant ſtudiis: reſonatque fragoribus æther.
Hi proprium decus & partum indignantur honorem
Ni teneant, vitamq; volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit; poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris:
Ni palmas ponto tendens utraſque Cloanthus
Fudiſſetque preces, Divoſque in vota vocaſſet:
Dii, quibꝰ imperiũ eſt pelagi, quorum æquora curro;
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Conſtituam ante aras voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit: eumque imis ſub fluctibus audiit omnis

Sic Mneſtheus, ſic ipſa ejus *Priſtis ſindit fugiens extremum* ſpatium aſſignati *maris; ſic ipſe impetus provehit* illam *volantem. Et primo præterit Sergeſtum, connitentem adverſus rupem altam & vada humilia; fruſtraque implorantem auxilium, & tentantem enatare fractis remis. Deinde conſequitur Gyan, & ipſam* ejus *Chimæram vaſtæ magnitudinis: Vincitur* illa, *quia orbata eſt gubernatore. Et jam unus Cloanthus reſtat* vincendus *prope ipſum terminum: hunc* Mneſtheus *ſequitur, & premit contendens totis viribus. Tunc vero invaleſcit clamor, & omnes favore incitant inſequentem, & aër ſonat fragoribus. Illi indignantur, niſi conſervent gloriam propriam, & honorem* jam *comparatum; & vellent pacto* mutare *vitam cum victoria. Hi animantur ſucceſſu: Poſſunt* vincere, *quia videntur* ſibi *poſſe. Et fortaſſe meruiſſent* paria *præmia navibus ex æquo* victricibus: *niſi Cloanthus tendens* ad *mare ambas palmas* manuum, *emiſiſſet preces, & Deos invocaſſet per vota: ô Dii, quibus eſt regnum maris, quorum decurro ſpatia; ego vobis offeram lætus in hoc litore ante altaria candidum taurum, voto obligatus, & projiciam viſcera in ſalſos fluctus, & effundam vina pura. Dixit: & ex intimis fluctibus audiit eum omnis turba*

NOTÆ.

218. *Ultima æquora.*] Ultimam aſſignati maris partem, ultra metam. De *brevibus vadis*, Æ. 1. 115.

225. *Supereſt in fine Cloanthus.*] Mneſtheus de victoria contendit cum Cloantho. At Cloanthus tamen jam à verſu 171. *metis tenet æquora tuta relictis:* Hæc ut conciliem, exiſtimo præmium ei propoſitum fuiſſe, non qui dumtaxat metam attingeret primus; ſed qui præterea circumita meta, primus ſiniſtro curſu rediret in portum, unde dextro curſu naves exierant. Idque manifeſtum eſt, I. Quia hæc tria proponit Æneas certaturis, v. 130. *Conſtituit ſignum nautis pater, unde reverti Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.* II. Quia mox, v. 243. navis Cloanthi tum victoriam obtinet, cum *ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.* At in rupe, quæ metæ loco fuit, *portus*, iſque *altus* fuiſſe non poteſt; cum eſſet objecta portui, & tantum *ſtatio gratiſſima mergis.* Hic igitur jam & Mneſtheus & Cloanthus metam prætergreſſi putandi ſunt: *Cloanthus* quidem, quia *metis tenet æquora tuta relictis*; Mneſtheus vero, quia *fuga ſecat ultima æquora.* Cloanthus autem *ſolus ipſo ſupereſt in fine:* id eſt, in extremo recurſu, reditu à meta ad portum: Quo in reditu eum ſuperare, aut ſaltem æquare Mneſtheus contendit.

228. *Fragoribus.*] Ita ex manuſcriptis cum N. Heinſio emendamus. Olim *clamoribus:* ſed parum exacte, cum ſuperiore verſu dixerit, *Ingeminat clamor.*

237. *Voti reus.*] Voto obligatus: Sic Ecl. 5. 83. *Damnabis tu quoque votis:* ubi verba hæc explicuimus.

238. *Porriciam in fluctus*, &c.] *Porro & procul jaciam in fluctus.* Verbum eſt in ſacrificiis ſolemne. Sic apud Livium l. 29. 27. Scipio è Sicilia in Africam navigaturus, *cruda exta, cæſa victima, uti mos eſt, in mare porricit: tubaque ſignum dedit profiſciſcendi. Libationis* vero par exemplum habemus apud Thucyd. lib. 6. ubi Nicias, Lamachus, & Alcibiades, è Piræo, Athenienſi portu, ſolventes, aureis argenteiſque pateris vinum in mare fudiſſe dicuntur.

Nereidum

Nereidum, & Phorci, & virgo Panopea; & ipſe pater Portunus magna manu impulit navem *currentem: illa celerius vento & pennatâ ſagittâ currit ad terram, & immittit ſe* in *portum intimum. Tunc filius Anchiſæ, vocatis omnibus juxta conſuetudinem, declarat magna voce præconis Cloanthum victorem, & coronat* ejus *caput viridi lauro: datque ipſi eligendos tres juvencos, & vina, & magnum talentum argenti poſſidendum*, quæ erant *munera pro navibus. Ipſis* vero *ducibus tribuit ſingularia dona. Victori* Cloantho *chlamydem auro intextam, circa quam Meliboea purpurâ denſa excurrit gemino flexu, & regius puer* Ganymedes in ea *intextus, ardens, ſimilis anhelanti, perſequitur curſu & jaculo cervos celeres in Ida ſylvoſa: quem volans armiger Jovis pedibus uncis rapuit ab Ida* in *ſublime. Fruſtra ſenes cuſtodes tendunt palmas ad aſtra, & latratus canum* videtur *furere in aërem.*

Nereidum Phorcique chorus, Panopeaque virgo;
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem
Impulit; illa Noto citius volucrique ſagitta
Ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in naves, ternos optare juvencos,
Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Meliboea cucurrit.
Intextuſque puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos curſuque fatigat,
Acer, anhelanti ſimilis; quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad ſidera tendunt
Cuſtodes, ſævitque canum latratus in auras.

NOTÆ.

240. *Nereidum Phorcique chorus*, &c.] *Phorcus* ſive *Phorcys*, marinum numen, Ponti ac Terræ filius; filias habuit Gorgonas tres, Meduſam, Euryalen, & Sthenyo. *Chorus* ejus marina alia numina. *Nereides*, Nymphæ maris, Nerei & Doridis ejus ſororis filiæ. *Panopea*, Nereidum una, de qua G. 1. 437. Ubi de *Portuno* quoque diximus, cui à *portu* vel *portandis* navibus nomen eſt. De *Noto*, vento meridionali, Ecl. 2. 58.

245. *Præconis.*] *Præco*, non *tubicen*, quia apud Livium l. 33. 18. *Romani ad ſpectaculum conſederunt, & præco cum tubicine, ut mos eſt, in mediam arenam proceſſit.* Præco igitur, qui voce, non cantu, populum, vel ad ludum, vel ad alia *præciebat:* ut enim, inquit Voſſius, *concio* eſt populus, qui per præconem *concietur* & convocatur; ita *præco*, qui *præcit* & ante conventum excitat populum ut veniat.

248. *Talentum.*] Conſtat ex comparatione cum aliis præmiis inſtituta, *talentum*, neque hic, neque v. 112, ſumi poſſe pro *talento Attico.* Conſtat idem ex Homero, qui Il. 23. præmium ſtatuit equeſtris curriculi, primum quidem, fœminam cum lebete; ſecundum, equam prægnantem; tertium, lebetem; quartum, duo auri talenta. Igitur vel *talentum*, pro quolibet auri argentique pondere hic ſumendum eſt, ut diximus, v. 112. Vel pro *talento Siculo* veteri, quod minimum quid valuiſſe ait Pollux l. 9. Et ex ipſius verbis colligit Budæus fuiſſe *ſex drachmarum*, hoc eſt, ſolidorum noſtrorum Francicorum vixdum unius & quinquaginta. Homerus autem ſi non Siculo talento, ſimil ſaltem aliquo uſus eſt.

251. *Purpura Mæandro*, &c.] De *chlamyde eaſaque*, Æ. 4. 137. Fuit hæc aureo textu *aurata:* ſed extrema in ora, geminum habuit ſinuoſum flexuoſumque limbum, *plurima purpura*, id eſt, denſiore, diſtinctum. *Mæander* fluvius minoris Aſiæ maximus, è Phrygia major naſcens, tum inter Cariam & Ioniam in mare Myrtoum, quæ pars eſt Ægæi, ad Heracleam urbem influens, nunc *Madre* appellatur: to flexibus in ſe quaſi recurrens, ut pro quibuſcunque flexibus metaphoricè ſumatur. *Meliboea*, Theſſaliæ urbs ad radices montis Oſſæ purpurei oſtrei piſcatu ac tinctura celebris. D *purpura* denſiore ac *dibapha*, G. 2. 506.

252. *Puer regius Idâ.*] In chlamyde, textu acu *Ganymedes*, Trois regis filius, de quo Æ 1. 32. De *Ida* Troadis monte, Æ. 1. 801. E diviſam quidem hanc picturam fuiſſe neceſſ eſt, duas velut in partes: quarum altera ve nantem Ganymedem exprimeret; altera rap tum ejus & comitum ſtuporem.

255. *Jovis armiger.*] Ex Plinio, l. 2. 55. Ful men non percutit è volucribus aquilam, qu ideo miniſtra fulminis Joviſque à poëtis fingi tur. De *hamis & lorica auro trilice*, Æ. 3. 467.

A

At qui deinde locum tenuit virtute ſecundum;
Levibus huic hamis conſertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor apud rapidum Simoëntа ſub Ilio alto,
Donat habere viro, decus & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagariſque ferebant
Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleus, curſu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta atque aſpera ſignis.
Jamque adeo donati omnes, opibuſque ſuperbi,
Puniceis ibant evincti tempora tæniis:
Cum ſævo è ſcopulo multa vix arte revulſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis uno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens,
Ærea quem obliquum rota tranſiit, aut gravis ictu
Semineçem liquit ſaxo lacerumque viator:
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardenſque oculis, & ſibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, ſeq; in ſua membra plicantem.
Tali remigio navis ſe tarda movebat:
Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis.
Sergeſtum Æneas promiſſo munere donat,
Servatam ob navem lætus ſocioſque reductos.
Olli ſerva datur, operum haud ignara Minervæ,
Creſſa genus, Pholoë, geminique ſub ubere nati.
Hoc pius Æneas miſſo certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis

At poſtea huic Mneſtheo, *qui viribus obtinuit locum ſecundum, donat habendam loricam, compactam hamis* & ornatam *triplici licio auri*, ut ſit ipſi *decus & armatura in bello*: Æneas *ipſe victor hanc abſtulerat Demoleo juxta rapidum Simoëntа & prope altam Trojam. Vix miniſtri Phegeus & Sagaris obnixi humeris portabant illam multiplici* textu denſam; *Demoleus autem* illâ *olim armatus agitabat fugâ Trojanos vagos. Tertia præmia dat* Gyæ, *duos lebetas ex ære, & pocula conflata argento atque ſcabra figuris. Jamque adeo omnes remunerati, & gloriantes opibus, incedebant coronati rubris vittis* circa *caput: Cum Sergeſtus multo labore vix extractus è ſcopulo, remis amiſſis, & ſpoliatus uno* remorum *ordine, provehebat navem irriſam ſine gloria. Qualis ſæpe interceptus in eminentia viæ anguis, quem rota ærea obliquum trajecit, vel* quem *viator graviter feriens reliquit ſemimortuum & laceratum ſaxo: fruſtra fugiens movet corpore longos flexus: parte ſui ferox, & micans oculis, & ſublimis erigens colla ſibilantia; pars debilis vulnere retardat* eum *torquentem nodos, & involventem ſe in ſua membra. Navis tarda movebat ſe talibus remis: tamen velis utitur, & intrat portum velis tumentibus. Æneas gaudens propter navem & ſocios reductos, donat Sergeſtum promiſſo præmio. Datur illi ſerva, haud inſcia artis Minervæ, Creſſa* ſecundum *genus, nomine Pholoë, & bini filii ad* ejus *ubera. Pius Æneas dimiſſo hoc ludo, procedit in campum virentem; quem ſylvæ* in *collibus curvatis* poſitæ *claudebant undequaque*;

NOTÆ.

260. *Demoleo.*] Demoleus, Græcorum dux aliquis ab Æenea occiſus. *Simois*, fluvius Troadis, Æ. 1. 104. *Ilio alto*, Græco more corripit vocalem longam ante aliam, abſque vocalium eliſione, ut G. 1. 281. *Imponere Pelio Oſſam.* De *Ilio*, Troja, Æ. 1. 5. De *lebetibus* dono datis, Æ. 3. 466. De *Cymbiis*, vaſculis, Æ. 3. 96.

269. *Puniceis tæniis.*] Vittis laneis, ſeu lemniſcis è laurea corona pendentibus, quæ coronæ *lemniſcatæ* dicebantur. *Tæniis*, vox diſſyllaba per contractionem: ut paſſim *aureis*. De *puniceo*, ſive rubicundo & roſeo colore, Ecl. 5. 17.

273. *Via in aggere.*] *Agger*, viæ publicæ pars media, eminentior & lapidibus ſtrata atque exaggerata, ut pluviæ defluant.

284. *Operum Minervæ.*] Quæ cum artibus aliis, tum præcipue lanificio, ac texturæ præeſſe dicitur, Æ. 2. 31. *Creſſa*, Cres, Creſſa, è Creta, *Candie*, Æ. 3. 104.

Cingebant

& in ima valle erat circuitus theatri quo heros intulit ſe medium inter multa millia, & compoſito in cœtu reſedit Illic invitat valore præmiorum *animos, qui forte velint certare curſu, & ſtatuit præmia. Undique congregantur Trojani, & Sicani* cum iis *mixti: primi Niſus & Euryalus, Euryalus inſignis pulchritudine, & robuſta juventute: Niſus, honeſto amore pueri: quos deinde ſequitur Diores regius* juvenis *è præclara ſtirpe Priami. Hunc* ſequuntur *ſimul Salius & Patron: quorum alter* eſt *Acarnan; alter ex Arcadia, è ſanguine Tegeæi populi. Poſtea duo juvenes Siculi, Elymus & Panopes, aſſueti ſylvis, comites ſenioris Aceſtæ. Inſuper multi quos fama obſcura celat.*

Cingebant ſylvæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit, extructoque reſedit.
Hic qui forte velint rapido contendere curſu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, miſtique Sicani:
Niſus & Euryalus, primi.
Euryalus formâ inſignis, viridique juventâ;
Niſus, amore pio pueri: quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores.
Hunc Salius, ſimul & Patron: quorum alter Acar-[nan;
Alter ab Arcadia, Tegeææ ſanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Elymus Panopeſque,
Aſſueti ſylvis, comites ſenioris Aceſtæ.
Multi præterea, quos fama obſcura recondit.
Æneas quibus in mediis ſic deinde locutus:

Quos inter medios Æneas deinde ita locutus eſt:

NOTÆ.

288. *Theatri Circus erat*, &c.] De *theatri* forma, G. 2. 381. De *circo*, cujus aliquam ſimilitudinem vallis hæc Sicula referebat, hæc accipe. I. *Circus* locus fuit à Tarquinio Priſco Romæ extructus, montes inter Aventinum ac Palatinum, ludis celebrandis ad imitationem Olympicorum; ſed præcipue decurſionibus equeſtribus; quas jam Romulus in campo Martio ad Tybris ripam inſtituerat, & nuncupaverat *equiria*. Nomen inde habuit quod *circularis* ſeu orbicularis eſſet figuræ, longior tamen quam latior, quippe longitudine pedes circiter bis mille, latitudine mille tantum complexus. II. *Cavea*, fuit ambitus circi, ubi populi ſedes, in *cuneos* diſtinctæ, ut de theatro diximus. III. *Arena*, ſpatium fuit circi medium, in quo aurigæ decurrebant: comminutis albis lapidibus, aliquando etiam minio & chryſocolla conſtratum. IV. *Euripus*, fuit lacuna, altitudine ac latitudine pedum decem, arenæ circumdata, eamque à cavea dividens: in eam derivabantur aquæ: unde ab Euripo nomen habuit, Euboici freti anguſtiſſimo loco, in quo ſepties aquæ ſingulis diebus reciprocant. V. *Carceres*, loca fuerunt fornicata, ubi currus ante pugnam coercebantur, & unde dato ſigno ſublatiſque repagulis erumpebant, ducto per ſortem ordine. Dicebantur *oſtia* etiam & *limina*: eorumque medium erat *oſtium*, quo aſcendebatur ad locum ubi erat ludorum editoris præſidumque ſeſſio. VI. *Meta*, moles erant lapideæ, rotundæ, in acumen deſinentes, tres ſimul junctæ, quarum acuminibus ova erant impoſita: hæ in utraque arenæ parte fere extrema poſitæ erant, relicto tamen circumundique ſpatio quo circa metas aurigæ currum facile flecterent. VII. *Spina*, fuit ſeptum, ſecundum longitudinem circi, à meta ad metam, inſtar ſpinæ dorſi productum: circi arenam duas in partes, dextram ſiniſtramque, diſterminans. In ea *columnæ*, *obeliſci*, *delphini*, *Deorum ſtatuæ*, *delubra* etiam & *ſacraria* diſpoſita ad ornatum. VIII. *Curſus* à carceribus incipiebat, ſecundum latus dexterum circi; ita ut metæ ultimæ ad ſiniſtram curruum ſitæ eſſent. Ad eas qui pervenerant, circuibant eas ſepties, in ſiniſtram interioremque partem deflectendo: inde per ſiniſtrum circi latus redibant ad metas *Murcias*, carceribus propiores, ubi è curru deſcendebant. De *factionibus* aurigarum, *& miſſibus*, G. 3. 18.

291. *Hic qui forte velint*, &c.] II. LUDUS, *Pedeſtris curſus*. Imitatur Homerum Virgilius, qui Iliad. 23. 740. tres inducit curſores apud Patrocli tumulum, *Ajacem Oilei*, *Ulyſſem* & *Antilochum*: & Ajacem quidem Minervæ dolo fingit bovino in fimo lapſum eſſe: id unum ex eo mutuatus eſt Virgilius, reliqua longo intervallo ſuperavit.

292. *Pretiis . . . præmia.*] Diverſa ſunt *præmia*, munera ipſa; *pretia*, valor, dignitaſque præmiorum. De *Teucris*, Æ. 1. 236. De *Sicanis*, Æ. 3. 687. De *Niſo* & *Euryalo*, Æ. 9. 176. De *Priamo*, Æ. 3. 476.

298. *Acarnan.*] *Salius*, ex Acarnania, Epiri parte, de qua, Æ. 3. 292.

299. *Arcadia*, *Tegeæa*, &c.] *Patron Tegeæus vel Tegeates*, ex Tegea, urbe Arcadiæ, novem pagis conſtante juxta Strab. l. 8. De *Arcadia*, Ecl. 4. 58. De *Trinacria*, Sicilia, Æ. 3. 687. De *Elymo*, ſupra, v. 73. De *Aceſta*, v. 36.

‡

Accipite

Accipite hæc animis, lætaſque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnoſſia bina dabo lævato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
Accipient, flavâque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto.
Alter Amazoniam pharetram, plenamque ſagittis
Threïciis; lato quam circum amplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolicâ hâc galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta: locum capiunt, ſignoque repente
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles: ſimul ultima ſignant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salius. Spatio poſt deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumq; Elymus ſequitur. Quo deinde ſub ipſo
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: ſpatia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguumve relinquat.
Jamq; fere ſpatio extremo feſſique ſub ipſum
Finem adventabant: levi cum ſanguine Niſus
Labitur infelix; cæſis ut forte juvencis,

Percipite hæc animo, & huc applicate lætas mentes. Nullus ex hoc numero recedet non remuneratus à me. Dabo reportanda duo tela Gnoſſia rutilantia lævigato ferro, & ſecurim tectam *cælato argento: Hoc præmium erit ſimile omnibus. Tres primi ferent munera* alia, *& coronabuntur pallidâ oleâ circa caput. Primus Victor habeat equum decoratum phaleris. Secundus pharetram Amazoniam & repletam ſagittis Thraciis: quam latus balteus* ex *auro circumambit, & fibula nectit gemmâ tereti. Tertius abeat contentus hac caſſide Argolicâ. Poſtquam hæc dicta* ſunt, *ſumunt locum: & audito ſigno ſtatim aggrediuntur curriculum: & relinquunt limen elapſi, ſimiles nimbo: ſimul attendunt* ad *terminum. Primus currit Niſus, & exilit longe ante omnes ſocios, velocior & ventis & alis fulminis. Proximus ab eo, ſed poſt longum intervallum proximus, ſequitur Salius. Tum ſpatio poſt* Salium *relicto Euryalus tertius. Elymuſque ſequitur Euryalum. Deinde juxta hunc ipſum ſtatim currit Diores, & jam fricat* ejus *calcem calce, imminens* alteri ejus *humero: & ſi longius reſtaret ſpatium, præteriret* eum *elapſus prior, aut relinqueret dubium. Jamque pene* in *ultimo curriculo* poſiti, & *fatigati accedebant ad ipſum terminum: cum Niſus cadit humido* in *ſanguine, quippe mactatis juvencis,*

NOTÆ.

306. *Gnoſſia*, &c.] *Gnoſus* urbs Cretæ inſulæ ſive Candiæ, Æ. 3. 104. unde *ſpicula* laudatiſſima: *ſpiculum* autem, non ſagitta, ſed miſſile telum fuit, pedum quinque, triangulo ferro: *pilum* aliter dictum. De *bipenni*, ſecuri utrimq; acuta, G. 4. 331.

309. *Flavâ olivâ.*] Arbore dicata Minervæ, G. 1. 14. *Flava:* quia folii pars poſterior ſubpallida, & coloris veluti porracei eſt: ea coronabantur victores Olympicis ludis, G. 3. 20.

310. *Phaleris.*] *Phalera*, equorum ornamenta, præſertim in capite, τὰ φάλαρα, quod eſt à φάος, *luceo: harnachure, caparaſſon*, Æ. 7. 278.

311. *Amazoniam pharetram*, &c.] Qualem ferebant *Amazones*, quas in *Thracia* proprie dicta aliqui veterum collocabant. De vera earum ſede dicemus, Æ. 11. 659. De *Amazonum* nomine, Æ. 4. 494. De *Thracia*, Æ. 3. 14.

313. *Tereti.*] Quæ rotunda, & in longum porrecta eſt.

314. *Argolica galea.*] Vel quam Argivo alicui ereptam; vel Argolica figura: ut enim vidimus, Æ. 3. 637. clypeos Argolicos ſingularis fuiſſe formæ; ita & galeæ fuerunt: nam in Græcorum cæde, Æ. 2. 392. Trojani cum occiſorum arma ſibi aptâſſent, galeæ & *Graiarum errore jubarum*, tantum non à ſuis occiſi ſunt. De *Argis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288.

316. *Limen.*] Lineam aliquam deſcriptam in campo, quæ *carceres* & *oſtia* circi ſupplerer, ſupra, v. 288. De *alis* fulmini appingi ſolitis, Æ. 2. 649.

324. *Calcem terit jam calce.*] Arguitur hic à quibuſdam Virgilius, quod calcem præcurrentis, inſequentis calce tritam dixerit; cum teri non poſſit ab inſequente niſi ſummis pedum articulis. Temere: neque enim Diores Elymum æquâ directâq; lineâ inſequebatur, alioqui nunquam ipſum anteire potuiſſet; at paullum ad latus: ita ut pene incumberet, non ejus *humeris*, ſed alteri tantum *humero*, & pedes utriuſq; ſecundum latera ſe interdum ſtringerent, atque ita *calcem calce* tererent.

329. *Cæſis juvencis.*] Ad ſacrificia Anchiſæ perſolvenda.

Fuſus humum virideſq; ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis, jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo: ſed pronus in ipſo
Concidit immundoque fimo ſacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio, per lubrica ſurgens;
Ille autem ſpiſsâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, & munere victor amici
Prima tenet, plauſuque volat fremituque ſecundo.
Poſt Elymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet;
Ereptumque dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, & magnâ proclamat voce Diores:
Qui ſubiit palmæ; fruſtraque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas: Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo.
Me liceat caſus miſereri inſontis amici.
Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hic Niſus: Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis, primam merui qui laude coronam;
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus olli,
Et clypeum efferri juſſit, Didymaonis artes,

forte ſanguis *ſuperfuſus madefecerat terram & virides herbas. Illic juvenis, jam exultans,* ut *victor, non firmavit pedem compreſsâ terrâ vacillantem: ed pronus cecidit in ipſum ſimumque obſcœnum ſanguinemque ſacrum. Non tamen ille oblitus eſt Euryali, neque amoris: nam ſurgens in lubrico* loco *oppoſuit ſe Salio; ille autem jacuit ſupinus* in *denſa arena. Exilit Euryalus, & victor beneficio amici occupat primum* locum, *volatque plauſu & acclamatione favente. Poſtea ſuccedit Elymus, & mox Diores tertius victor. Tunc Salius implet magnis clamoribus* cœtum *omnem ſedentem* in *magno theatro, & conſpectum primorum procerum: & poſtulat ſibi reſtitui gloriam fraude ereptam. Favor & decens ſtatus, & virtus gratior apparens in formoſo corpore, protegit Euryalum. Juvat* eum, *& magna voce clamat Diores: qui ſucceſſit* tertius *victoriæ; & fruſtra acceſſit ad ultimum præmium, ſi prima gloria reſtituitur Salio. Tunc Pater Æneas: Veſtra præmia vobis ſtant certa, ô juvenes, & nemo mutabit ordine victoriam. Liceat me miſereri caſus amici inſontis. Sic locutus, dat Salio magnam pellem Gætuli leonis, gravem villis & auratam unguibus. Tunc Niſus* ait, *Si tanta munera dantur victis, & te miſeret* eorum qui *ceciderunt: quæ dabis digna dona* mihi *Niſo, qui meruiſſem virtute primam coronam, niſi adverſa* eadem *fortuna, quæ obſtitit Salio, mihi* quoque obſtitiſſet? *Ac ſimul hæc dicendo oſtendebat vultum, & membra fœdata humido fimo. Pater optimus Æneas arriſit illi: & imperavit clypeum efferri, opus Didymaonis,*

NOTÆ.

332. *Titubata.*] Paſſive, cum *titubo* neutram vim vulgo habeat. Et hic Niſi caſus eſt expreſſus ex Homero, Il. 23. 774. ut jam notavimus, v. 291.

339. *Nunc tertia palma Diores.*] *Palmam* hic, non ſolum pro *victoria*, ſed pro ipſo *victore* uſurpat: ut G. 1. 59. *palmas equarum*, pro *victricibus inter equas*. Porro quia Diores quintum duntaxat ordinem obtinebat, nec niſi caſu Niſi, & fraude Salio facta, tertium in locum proveſtus eſt: Ideo dixit, *nunc*: *nunc*, inquam, primis duobus caſu ac fraude ſublatis. De *cavea*, parte *circi*, ſupra, v. 288.

340. *Ora prima patrum.*] Seniores ac Judices, quorum in conſpectu atque ante ora vociferatur.

344. *Veniens in corpore virtus.*] *Apparens, creſcens*; meljus, *exiſtens*: nam *venio* ſignificat ſæpe *ſum, exiſto*: G. 1. 29. *An Deus immenſi venias maris.*

351. *Gætuli leonis*, &c.] Africa tota leonibus, feriſque aliis infeſta: imprimis *Gætulia* ejus pars, de qua Æ. 4. 40. Pellis autem hujus, ungues ad ſplendorem deaurati fuerant; *unguibus aureis.*

353. *Si tanta*, &c.] Vis Niſi verborum hæc eſt: Ego & Salius ambo cecidimus: at ego primus: hic ſecundus ad metam ſubibat: ſi ergo hic donatus munere, cur ego indonatus?

359. *Didymaonis.*] Fictum eſt nomen, & inſignem artificem hic notat.

Neptuni

Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt ubi confecti curſus, & dona peregit:
Nunc, ſi cui virtus animuſque in pectore præſens,
Adſit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittiſque juvencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora: continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm ſe murmure tollit:
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra:
Idemq; ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui ſe
Bebrycià veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulvâ moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibuſque inducere cæſtus.

ereptum à Gracis è portis Neptuno dicatis. Donat egregium juvenem hoc inſigni præmio. Deinde poſtquam abſoluti ſunt curſus, & perfecit remunerationem: nunc, ait, *ſi virtus eſt alicui, & animus præſens in pectore, accedat, & erigat brachia ligatis manibus. Sic dixit, & proponit geminum præmium certaminis: victori juvencum tectum auro & tæniis; victo gladium & pulchram caſſidem,* ad *ſolatium. Nec mora* eſt: *ſtatim Dares erigit vultum immani cum robore, & attollit ſe magno* cum *fremitu hominum: qui ſolus ſolebat certare cum Paride:* & qui *idem ad ſepulchrum, ubi maximus Hector recumbit, percuſſit Buten illuſtrem victoriis, qui jactabat ſe ortum ex familia Bebrycia Amyci, & proſtravit eum morientem* in *arena fulva. Talis Dares erigit caput altum in prima certamina, & oſtentat humeros latos, & porrigens jactat brachia alternatim, & verberat ictibus aërem. Quæritur alter* certaturus cum *eo: nec ullus ex tanta turba audet ſe offerre* huic *viro, & alligare cæſtus manibus.*

NOTÆ.

360. *Neptuni ſacro*, &c.] Cenſet Donatus hunc clypeum, ex aliquo in Græcia Neptuni templo erutum ab ipſo Ænea, cum per Græcas inſulas atque urbes navigaret: quemadmodum clypeum alium poſtibus Actiaci Apollinis fixerat, Æ. 3. 288. atque ita ad contemptum Græcorum illic *fixum*, hic *refixum* clypeum fuiſſe. Sed non decuit *pium Æneam* in ſpoliandis Deorum templis ſacrilegium admittere. Quare Servium libentius audio: qui putat cætera inter munera, quæ Helenus Æneæ ex Epiro ſolventi dederat, Æ. 3. 464. hunc fuiſſe clypeum, olim à Pyrrho refixum è Neptunii templi poſtibus, in excidio Trojæ. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *poſtibus*, parte januæ, Æ. 2. 442. De *Danais*, Æ. 1. 34.

362. *Poſt ubi*, &c.] III. LUDUS, *Pugilatus, ſive cæſtuum certamen.* Expreſſus ex Homero, Iliad. 23. 653. ubi contendunt inter ſe *Epeus* & *Euryalus*: ſed vix ullo eventu memorabili: unde Virgilius Homero plane hic ſuperior eſt. *Epeam* ſibi nimium confidentem imitatur Virgilii *Dares*, *Euryalum Entellus* ſenex. De *pugilatu*, infra, v. 401.

366. *Velatum auro vittiſque juvencum.*] Boves cornibus deauratis vittiſque ac tæniis inſignes erant, & cum ſtatuebantur mactandi ad aras, & ſæpe cum in præmium dabantur. De primo more, Æ. 9. 627. *Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum.* De altero Livius, l. 7. 37. *Conſul advocata concione P. Decii cumulatas nova virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum & centum bobus, eximioque uno albo, opimo, auratis cornibus, donat.*

370. *Paridem.*] Hunc enim Priami filium, etſi moribus mollem, viribus tamen robuſtum fuiſſe, & cæſtuum certamine victoriam ex ipſo Hectore fratre retuliſſe diximus, Ecl. 2. 61. De eo multa, Æneid. 1. 31.

371. *Quo maximus occubat Hector.*] Hector, Priami filius, de quo, Æ. 1. 103. occiſus ab Achille, redemptus à Priamo, in Sigeo promontorio tumulatus eſt: factis, ut habet Dares Phrygius, inter utrumque exercitum duorum menſium induciis: ludique ad tumulum ſingulari pompa celebrati ſunt; in quibus Dares hic Virgilianus inter alios dicitur decertaſſe.

372. *Victorem Buten*, &c.] Hic *Butes*, non ille fuit Amyci filius, pater Erycis, de quo ſupra, v. 24. quippe Eryx multo ante Trojanum bellum ab Hercule occiſus fuit, ut mox videbimus, v. 411. Quomodo igitur Butes, Erycis pater, ſub ultimum Trojanæ obſidionis tempus occiſus fuiſſet à juvene Darete? Itaque hic *Butes*, de quo hic ſermo, alter aliquis fuit, è primi Butæ poſteris: quod innuunt Virgilii verba, *ſe veniens Amyci de gente ferebat*, quæ ſane remotiorem aliquem, quam filii, gradum notant. De *Bebrycibus*, & *Amyco* eorum rege, occiſo à Polluce, ſupra, v. 24.

Ergo lætus, & ſperans ſuperare omnes victoria, ſtatit ad pedes Æneæ : nec diutius tardans, tunc apprehendit ſiniſtrâ manu *taurum cornu, & ſic loquitur : quis* erit *finis expectandi ? quouſque oportet me retineri ? imperame abducere præmium. Simul omnes Trojani fremebant, & volebant præmia reddi viro. Tunc Aceſtes graviter increpat verbis Entellum, quippe fœderat proximus* in *viridi lecto herbarum : Entelle,* qui *fruſtra* fuiſti *olim fortiſſimus : heroum nunc an permittes tam patiens tanta præmia auferri ſine pugna ? ubi nunc* eſt *Deus ille Eryx, fruſtra dictus nobis* à te *magiſter* tuus ? *ubi* eſt *fama* ſparſa *per totam Siciliam, & illa ſpolia ſuſpenſa è tuis tectis ? Ille ad hæc* ait : *non abiit amor laudis, nec gloria fugata* per *timorem : at vero ſanguis frigidus ſtupet ſenectute tardante, & vires exhauſtæ frigeſcunt in corpore. Si mihi, ſi nunc* mihi *adeſſet illa juventus, quæ adfuit olim, & quâ improbus iſte gaudet cum confidentia ; acceſſiſſem* ad pugnam, *non certe invitatus præmio & formoſo juvenco : nec curo præmium. Sic locutus, poſtea projicit in medium duos cæſtus magni ponderis* : cum *quibus Eryx ardens ſolebat inſerre manus in pugnam, & cingere brachia duro corio. Obſtupuerunt animi* ſpectatorum : *tanti* erant *boves,* quorum *ſeptem magna coria rigeſcebant plumbo & ferro inſuto. Dares ipſe obſtupeſcit præ cæteris, & multum abnuit* pugnare : *& generoſus filius Anchiſæ verſat huc illuc & pondus & ipſa ingentia involucra ligaminum.*

Ergo alacris, cunctoſque putans excedere palmâ,
Æneæ ſtetit ante pedes : nec plura moratus,
Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ita fatur :
Nate Dea, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi ? quo me decet uſque teneri ?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddiq; viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ :
Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines ? ubi nunc nobis Deus ille, magiſter
Nequicquam memoratus Eryx ? ubi fama per omnē
Trinacriam, & ſpolia illa tuis pendentia tectis ?
Ille ſub hæc : non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu : ſed enim gelidus tardante ſenectâ
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quâq; improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa ;
Haud equidem pretio inductus pulchroq; juvenco
Veniſſem : nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit : quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi : tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto ferroq; rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat :
Magnanimuſque Anchiſiades & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.

NOTÆ.

384. *Quæ finis.*] Amat Virgilius hoc nomen fœminino genere : Æ. 2. 554. *Hæc finis Priami fatorum.* De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *toro*, lecto, Æ. 3. 224.

396. *Sanguis hebet, frigentque effœtæ*, &c.] Sanguis in ſenibus minori copia, tardiores ſpiritus & craſſiores emittit : unde frigus & ſtupor. *Effœta* proprie dicuntur fœminæ, quæ multos fœtus pepererunt.

401. *Cæſtus.*] *Cæſtus*, chirothecæ ſpecies quædam eſt è loris bubulis, plumbo etiam ac ferro interdum inſuto : his pugiles muniebant manus ; eoſque cubito atque humero, ne excuterentur, alligabant. Nomen multi, inter quos Voſſius, deducunt à *cædo*, ideoque ſcribunt *caſtus* : malim audire Feſtum & Scaligerum, Poët. l. 1, 22. qui deducunt à κεστὸν *cingulum, lorum* : & hoc à κεντέω *pungo*, quia acu *punctum* & conſutum erat. Sic apud Homer. Iliad. 14. 214. Venus deponit in ſinum Junonis *cæſtum* ſuum, ſeu κεστὸν ἰμάντα, *punctum cingulum*, cui amor, deſiderium, blandiloquentia, omneſque ad captandas mentes inerant illecebræ. Et vere Virgilius iis cæſtum exprimit verbis quæ cingulo apprime congruunt : v. 364. *Evinctis attollat brachia palmis.* v. 408. *Vinclorum immenſa volumina.* v. 425. *Paribus palmas innexuit armis.* Ludus autem ille inter antiquiſſimos fuit, vocabaturque *pugilatus* : in eo diverſus à *lucta* ; quod in *pugilatu*, manuum *pugnis* ſe invicem cæderent, ab adverbio πυξ *pugno* ; in *lucta*, complexu inſertiſque brachiis ac pedibus *luxarent* ſe ac proſternerent.

Tum

Tum ſenior tales referebat pectore voces:
Quid ſi quis cæſtus ipſius & Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in litore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc ſparſoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troïus arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat auctor Aceſtes;
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto,
Solve metus: & tu Trojanos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris dejecit amictum:
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacertoſq;
Exuit: atque ingens mediâ conſiſtit arenâ.
Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Immiſcentq; manus manibus, pugnamq; laceſſunt.
Ille, pedum melior motu, fretuſque juventâ:
Hic, membris & mole valens; ſed tarda trementi
Genua labant: vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter ſe vulnera jactant,

Tunc ſenex Entellus *emittebat è pectore talia verba: Quid, ſi aliquis vidiſſet cæſtus, & arma ipſius Herculis, & triſte certamen in hoc ipſo litore? Eryx frater tuus ferebat olim hæc arma. Vides adhuc ea fœdata ſanguine, & cerebro ſparſo. His pugnavit adverſus magnum Herculem: ego iiſdem ſolitus* pugnare, *dum ſanguis calidior præbebat robur, & nondum ſenectus æmula albeſcebat ſparſa utriſque temporibus capitis. At ſi Dares Trojanus recuſat arma hæc noſtra, & ſi id placet pio Æneæ, idque probat Aceſtes auctor* hujus pugnæ; *æqualiter pugnemus. Depono tui causâ coria Erycis, depone timorem: tu quoque auſer cæſtus Trojanos. Hæc locutus, deponit ex humeris geminum amictum: & nudat magnos artus membrorum, magna oſſa, & lacertos: & arduus ſtat in medio campi. Tunc pater* Æneas *filius Anchiſæ extulit cæſtus æquales, & ligavit utriuſque manus paribus armis. Statim uterque ſtetit erectus in articulos* pedum, *& intrepidus erexit brachia in altum aërem. Retro averterunt ab ictu alta capita, & miſcent manus manibus, & provocant certamen. Ille, fortior agilitate pedum, & defenſus juventute: hic robuſtus vaſtitate membrorum; ſed genua pigra vacillant trementi, & difficilis anhelitus agitat vaſta membra. Illi* viri *fruſtra inter ſe minantur multas plagas,*

NOTÆ.

411. *Triſtemque*, &c.] De *Hercule* Jovis & Alcmenæ filio, Æ. 8. 288. De *Eryce* filio Veneris, atque ita Æneæ *germano* fratre, ſupra, v. 24. Cauſam porro cur ab Hercule in Sicilia *Eryx* occiſus ſit, hanc afferunt. Hercules, occiſo Iberiæ ſive Hiſpaniæ rege Geryone, boves ejus cum in Italiam adduxiſſet; eorum unus forma præcipuus, tranſmiſſo freto in Siciliam enatans, ab Eryce raptus eſt, & ab Hercule fruſtra repetitus. Hinc gravis inter eos pugna ter cæſtibus commiſſa, quarum ultima Eryx interfectus eſt.

414. *Alciden.*] *Herculem*: qui licet Jovis & Alcmenæ filius: tamen & *Amphitryoniades* & *Alcides* dictus eſt: ab *Amphitryone* Thebano Alcmenæ marito, & ab *Alcæo* Amphitryonis patre. Aliqui derivant ab ἀλκὴ *robur*.

415. *Æmula ſenectus.*] Vulgo *invidam* explicant, quæ vigorem juvenibus invidere ſolet: vel quæ fruſtra vigorem illum imitatur, *æmulaturque*. Fortaſſe *æmulam* dixit, quia in utriſque temporibus canos ſpargentem: quaſi utraque tempora cum feſtinatione quadam & æmulatione certatim canescerent.

418. *Sedet.*] Fixum eſt, ſedet in animo. *Auctor Aceſtes.*] Non auctor quidem editorque ludorum, quos Æneas unus indixit; ſed hortator Entelli, ut cum Darete pugnaret; atque ita *Auctor*: ſupra v. 387.

421. *Duplicem amictum.*] Vel geminam veſtem, interiorem & exteriorem: vel unicam, eamque ſuffultam & inſtar duplicis, qualis fuit *Lana*, de qua Æ. 4. 262.

422. *Membrorum artus.*] *Artus*, ſunt compagines ac junctura majorum corporis membrorum; ut *articuli* minorum, puta digitorum. *Lacertus*, os eſt inter manus, vertebram, & cubitum. *Brachium*, eſt os inter lacertum & humerum.

432. *Genua labant,*] Proceleuſmaticus eſt, quatuor breves pro dactylo: ut G. 4. 297. *Parietibuſque premunt arctis.*

multas ingerunt cavis lateribus, & edant magnos ſonitus pectore: & frequens manus vagatur circa aures ac tempora, & malæ crepitant ſub gravibus ictibus. Entellus conſiſtit gravis, & immotus in eodem ſtatu, tantummodo eludit ictus corpore & oculis vigilantibus. Alter, ſicut qui invadit urbem machinis, aut qui obſidet in armis montana caſtella, ſic perveſtigat doloſe nunc hos nunc illos aditus & omnem locum, & eum premit fruſtra variis impreſſionibus. Entellus inſurgens oſtendit dextram, & alte erexit: alter celer prævidit ictum immiſſum à capite, & levi corpore elapſus effugit. Entellus effudit impetum in auras, & ipſe gravis & graviter procumbit ultro in terram magno pondere: ut aliquando pinus cariosa evulſa radicibus procumbit in Erymantho, aut in magna Ida. Trojani & juvenes Siculi ſurgunt diverſis *animis: clamores mittuntur ad cœlum: & Aceſtes primus accurrit, & miſerans erigit è terra amicum æquævum. Sed heros non tardatus* eſt, *nec territus* illo *caſu: redit ardentior ad pugnam, & ira revocat robur: præterea pudor & fortitudo* ſibi *cognita inflammat vires: & ardens urget toto campo currentem Dareta; nunc dexterâ, nunc idem ſiniſtrâ ingerens ictus. Nec* eſt

Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vaſtos
Dant ſonitus, erratq; aures & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, niſuque immotus eodem,
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celſam oppugnant qui molibus urbem,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis;
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemq; pererrat
Arte locum, & variis aſſultibus irritus urget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & alte
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celerique elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit, & ultro
Ipſe gravis graviterque ad terram pondere vaſto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymanthо,
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Conſurgunt ſtudiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cœlo: primuſque accurrit Aceſtes,
Æquævumque ab humo miſerans attollit amicum.
At non tardatus caſu, neque territus heros:
Acrior ad pugnam redit, ac vim ſuſcitat ira:
Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus:
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtrâ.
Nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; ſic denſis ictibus heros
Creber utrâque manu pulſat verſatq; Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longius iras,
Et ſævire animis Entellum haud paſſus acerbis:

mora, nec requies: quam ſpiſſa grandine crepitant nimbi ſuper tectis; tam ſpiſſis ictibus heros utrâque manu frequens verberat & agitat Dareta. Tunc pater Æneas non paſſus eſt *iras progredi ulterius, & Entellum furere animo crudeli:*

NOTÆ.

434. *Cavo lateri.*] Vel *curvo*, quia infra latera corpus flectitur & curvatur: vel reipſa, *cavo*, quia laterum coſtis cavus pectoris thorax circumcluditur.

438. *Tela...*] *Tela* vulgo à τῆλε *longe*: unde ſignificant *miſſilia* quæcumque arma, quæ procul & eminus jaciuntur. Tamen aliquando uſurpantur quoque pro armis quibus pugnatur cominus. Pro enſe, Æ. 9. 747. *At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat, Effugies... ſic ait, & ſublatum alte conſurgit in enſem.* Hic pro cæſibus. Unde firmatur conjectura Voſſii: qui deducit à *tego, tegulum, telum*, priore producta ob contractionem, ut à *premo, premulum, prelum*: atque ita ſignificabit id omne quo quis ſe tegit ac tuetur.

Exit.] Active. pro *eludit, evitat.* Sic & Æ. 11. 750. *Vim viribus exit.* Vox Lucretiana l. 5. 1329. *Nam tranſverſa feros exibant dentis adactus Jumenta.*

446. *Ultro.*] Per ſe ipſe, nullo impellente.

448. *Erymantho.*] *Erymanthus* mons, ſylva, & fluvius Arcadiæ in Peloponneſo: nunc *Dimizana*: locus ſylvis aſper, & apro quondam infeſtus, quem occidit Hercules. De *Ida*, Phrygiæ monte etiam ſylvoſo, Æ. 2. 801. De *Teucris*, Æn. 1. 239. De *Trinacria*, Æ. 3. 687. De *æquore*, pro campo, Æ. 2. 780.

Sed

Sed finem impoſuit pugnæ; feſſumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, converſaque numina ſentis?
Cede Deo. Dixitque, & prælia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, craſſumq; cruorem
Ore rejectantem, mixtoſq; in ſanguine dentes,
Ducunt ad naves: galeamque enſemque vocati
Accipiunt: palmam Entello taurumq; relinquunt.
Hic victor, ſuperans animis, tauroque ſuperbus,
Nate Deâ, voſque hæc, inquit, cognoſcite Teucri:
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et quâ ſervetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adverſi contra ſtetit ora juvenci,
Qui donum aſtabat pugnæ: duroſque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cæſtus
Arduus, effractoque illiſit in oſſa cerebro.
Sternitur, exanimiſq; tremens procũbit humi bos.
Ille ſuper tales effudit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Perſolvo: hic victor cæſtus artemq; repono.
Protinus Æneas celeri certare ſagittâ
Invitat, qui forte velint, & præmia ponit:

ſed indixit finem certaminis; & ſubduxit laſſum Dareta, ſolans eum *verbis, et talia loquitur: Infelix! quæ tanta inſania occupavit mentem? nonne experiris aliud robur, & mutatos Deos? Cede Deo.* Sic *dixit, et dicendo abrupit pugnam. At fideles ſocii* Daretis *ducunt ad naves illum, trahentem genua infirma, & motantem utrinque caput, & expuentem ore ſpiſſum ſanguinem, ac dentes mixtos cum ſanguine: & vocati* ab Ænea *accipiunt caſſidem & gladium; et permittunt Entello taurum & palmam. Tunc victor, elatus animo, & ſuperbiens tauro, ait: fili Veneris, & vos, ô Trojani, hæc animadvertite: et quale robur mihi fuerit in corpore juvenili, et è quali morte eripiatis liberatum Dareta.* Sic *locutus* eſt, *et ſtetit adverſus caput oppoſiti tauri, qui ſtabat præmium certaminis: et ſublimis, manu reductâ, impegit duroscæſtus inter media cornua, et immiſit* eos *in oſſa perrupto cerebro. Sternitur bos, et tremens procidit* in *terram moribundus. Ille ſuper bove profert è pectore talia verba: ô Eryx, immolo tibi pro morte Daretis hanc vitam potiorem: hic victor depono artem & caſtus. Statim Æneas invitat qui ſorte velint contendere ſagittis, & proponit præmia:*

NOTÆ.

466. *Vires alias.*] *Majores* illi, *minores* tibi vires eſſe, quam putaveras.

467. *Cede Deo.*] Vel *Deo illi* cujus numina jam à te averſa ſunt. Vel *Eryci heroi*, Deæ filio, Entelli magiſtro ac protectori, quem Aceſtes vocavit Deum, ſupra, v. 291. cui mox deinde tanquam Deo taurũ Entellus immolat, v. 483. vel, *rationi*, juxta mentem Plutarchi; qui auctor eſt hoc proverbium apud ſeptem Græciæ ſapientes fuiſſe, ἕπου θεῷ, *ſequere Deum*: explicatque, *obtempera rationi*, quæ quaſi Deus oracula de rebus agendis ſemper dictat.

472. *Palmam.*] Vel tranſlatio eſt, pro *victoria*; vel proprie *palma*, de qua diximus, v. 111.

483. *Hanc tibi, Eryx, meliorem animam.*] *Meliorem*: vel quia vilipendit à ſe victum Dareta: vel quia Diis gratiores ſunt victimæ ex brutis animantibus, quam humanæ: vel alludit ad *ſuccidaneas* victimas; quæ, cum primæ fugerant, aut infauſtæ fuerant, earum in locum ſubſtituebantur, dicebanturque *meliores*, inclamantibus ſacerdotibus, δευτέρων ἀμεινόνων, *ſecundis melioribus.*

484. *Hic victor cæſtus*, &c.] Morem notat gladiatorum conſequentis ætatis, qui cum per ætatem ab arte diſcedebant, virga donabantur, quam *rudem* appellabant; vocabanturque *rudiarii*: & artis ſuæ arma ſuſpendebant ad poſtes Herculis. Hic Entellus, non Herculi, à quo Eryx occiſus; ſed ipſi Eryci ſua conſecrat, quem Dei loco videtur habere, ut jam diximus, v. 467.

485. *Celeri certare ſagitta.*] IV. LUDUS, *Sagittarum jactus.* Expreſſus eſt ex Homeri Iliad. 23. 850. ubi *Teucer* columbæ funem ſecat; *Meriones* columbam ipſam evolantem ferit. Virgilius quatuor inducit certantes; *Hippocoonta*, *Mneſtheum*, *Eurytionа*, *Aceſten*. Et *Hippocoon* quidem malo ſagittam infigit. *Mneſtheus* funem ſecat. *Eurytion* columbam inter nubila transfodit. *Aceſta* ſagitta in auras conjecta ignem concipit.

et magnâ manu attollit malum de nave Sereſti: et ſuſpendit ex alto malo columbã in funem trajecto volitantem, ad quam dirigant ſagittas. Convenerunt viri, et ærea caſſis excepit ſortes conjectas: et favente clamore primus ante cæteros extrahitur locus Hippocoontis Hyrtaci filii; hunc ſequitur Mneſtheus modo victor in nautica pugna, Mneſtheus coronatus viridi oleâ. Tertius eſt Eurytion, tuus frater, ô nobiliſſime Pandare: qui olim juſſus turbare fœdus, primus vibráſti jaculum in medium Græcorum. Ultimus et in profundo caſſidis remanſit Aceſtes, auſus etiam ipſe aggredi manu laborem juvenum. Tunc viri illi, unuſquiſque pro ſe, curvant robuſtis viribus flexiles arcus, et educunt ſagittas è pharetris. Et ſagitta juvenis Hyrtacidæ prima ferit levem aërem, nervo per cælum ſonante: et pervenit ad malum, et figitur in arbore oppoſiti mali. Malus tremuit, et avis territa tremuit alis, et omnia loca ſonuerunt magno plauſu. Poſtea ardens Mneſtheus ſtetit inflexo arcu, dirigens in altum, et ſimul intendit oculos ac ſagittam: at miſer non potuit attingere ferro ipſam avem: tantum ſecuit nodos et funes lineos, quibus pendebat ab alto malo conſtricta circa pedem. Illa avis fugit evolans in ventos et nigras nubes. Deinde promptus Eurytion, tenens ſagittam jamdiu intentam arcu parato, invocavit per vota fratrem Pandarum:

Ingentique manu malum de nave Sereſti
Erigit; & volucrem trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Convenere viri, disjectamque ærea ſortem
Accepit galea: & primus clamore ſecundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modo navali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus, ô clariſſime, frater,
Pandare: qui quondam, juſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ ſubſedit Aceſtes,
Auſus & ipſe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris:
Primaque per cœlum nervo ſtridente ſagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras,
Et venit, adverſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti ſonuerunt omnia plauſu:
Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu
Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit:
Aſt ipſam miſerandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos & vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit:

NOTÆ.

487. *Sereſti.*] De hoc Trojano duce, Æ. 1. 615.

491. *Galea.*] In *galeam*, quia apud milites: apud cæteros vulgo *in urnam* aut *ſitulam*, ſortes conjiciebantur.

492. *Hyrtacidæ Hippocoontis.*] Hortenſius eum appellat Hyrtaciden filiũ Hippocoontis. Donatus melius Hippocoonta filium Hyrtaci. Eſt quidem apud Homerum *Hyrtacides Aſius*, Il. 12. 96. ſed *Aſius* proprium eſt, *Hyrtacides* patronymicum, ut paret Il. 13. 384. ubi *Aſius* idem ille ab Idomeneo occiditur. Eſt etiam apud eundem, Iliad. 10. 518. *Hippocoon* Thrax, conſobrinus Rheſi: qui ea ipſe nocte qua Rheſus ad Trojam cæſus eſt, è ſomno excitatus eſt ab Apolline. Hic ex Æneæ ſociis eſſe deinde potuit.

493. *Victor.*] Non primo, ſed ſecundo loco.

496. *Pandare, qui,* &c.] Convenerat Græcos inter ac Trojanos, ad dirimendum bellum, ut Paris Helenæ raptor, & Menelaus Helenæ maritus, ſingulari certamine de Helena contenderent. At Paris, cum prope victus eſſet, à Venere è pugna ſubductus eſt, inducta caligine, Iliad. l. 3. 380. Deinde Jupiter, adnitente Junone, Minervæ mandavit ut fœdus turbaret: quod ut faceret, perſuaſit illa Pandaro, è Myſia, Lycaonis filio, ut ſagittam in Menelaum evibraret: atque ita vulnerato Menelao rurſus in bella itum eſt; Iliad. 4. 89. De *Achivis*, Æ. 1. 492.

512. *Notos.*] Ventos quoſlibet, proprie meridionales; Auſtri aliter dicuntur, Ecl. 2. 58.

514. *Fratrem in vota vocavit.*] Pandarum, qui, inquit Servius, apud Lycios colitur quaſi heros.

Jam

Jam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem, nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in aſtris
Aëriis, fixamque refert delapſa ſagittam.
Amiſsâ ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen æthereas telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter arcumque ſonantem.
Hic oculis ſubito objicitur magnoque futurum
Augurio monſtrum: docuit poſt exitus ingens,
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namq; volans liquidis in nubibus arſit arundo,
Signavitque viam flammis, tenueſque receſſit
Conſumpta in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinemque volantia ſidera ducunt.
Attonitis hæſere animis, ſuperoſque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuit Æneas: ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater, nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auſpiciis exortem ducere honorem.

& contuitus columbam jam gaudentem aëre libero & plaudentem alis, transfodit eam inter obſcuras nubes. Cadit mortua, & amiſit vitam in aſtris cœleſtibus, & labens refert ſagittam infixam. Aceſtes reſtabat ſolus amiſsâ victoriâ: qui tamen evibravit ſagittam in aërem ſublimem, oſtentans ſimul induſtriam & ſonitum arcus ſui. Tum occurrit oculis prodigium repentinum & futurum magno omini: ingens caſus hoc explicuit poſtea, & vates terrifici declaraverunt tardam prædictionem. Nam ſagitta arundinea volans inflammata eſt inter aëreas nubes, & igne notavit iter, & abſumpta evanuit in leves ventos: quemadmodum ſæpe ſtellæ cadentes è cœlo tranſeunt, & volantes trahunt poſt ſe comam. Siculi Trojanique viri ſteterunt ſtupefacti animo, & oraverunt Deos: et maximus Æneas non rejecit omen, ſed amplexus Aceſtem ornat eum magnis donis, et talia dicit: Accipe, ô pater, nam talibus prodigiis magnus rex cœli voluit te habere honorem extraordinarium.

NOTÆ.

At errat ſi eum ideo Lycium fuiſſe putat, inductus in errorem his Homeri verſibus, Iliad. 4. 119. Εὔχετο δ' Ἀπόλλωνι Λυκηγενέι, &c. *Supplicabat autem Apollini Lycio, inclyto jaculatori, agnorum primo genitorum ſacrificaturum claram hecatomben, ubi domum reverſus eſſet, clara in urbem Zelia.* Eſt enim *Zelia*, urbs Myſiæ, ad radices montis Idæ, & fluvium Æſepum, cujus accolas populos in auxilium Priami adduxerat Pandarus, ut legitur ibid. v. 91. *Lycium* igitur Apollinem ab eo invocatum puto, non quod patriâ eſſet Lycius, ſed propter Lycii templi atque oraculi celebritatem; de quo Æ. 4. 345. Fratrem vero invocat Eurytion, vel ut heroa; vel ut ſumme jaculandi peritum, quippe qui Menelaum vulneraverat, Iliad. 4. 139. Sic Manlius apud Livium, l. 38. 8. *Te L. Scipio appello, cujus ego mihi, ſucceſſis in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque non fruſtra ab Diis immortalibus precatus ſum.*

521. *Pariter, arcumque.*] *Pariter* ultimam brevem hic producit ſequente vocali, propter cæſuram.

523. *Augurio monſtrum: docuit poſt,* &c.] *Augurium* proprie quid ſit, diximus, Æ. 2. 703. Hic pro quolibet ſigno, ac præſagio futurorum eventuum ſumitur. *Monſtrum* eſt, quicquid contra rerum naturam accidit, & aliquid monſtrat ac ſignificat eventurum. *Exitus* qui hinc ſecutus eſt, incenſio fuit navium Trojanarum, infra, v. 659.

524. *Seraque,* &c.] Explicat Servius *gravia*; Hortenſius *futura*; Cerdanus *tarda*: hoc ſenſu: Ignorabant quid hoc monſtro portenderetur; id mox docuit exitus; tumque Vates intellexerunt aperueruntque omina, ſed ſerius ac tardius; cum nullus ultra eſſet remedio locus.

525. *In nubibus arſit arundo.*] Prodigium in eo fuit, quod id juxta rerum ordinem accidere non poterat; ut ſagitta ex arundine, quamlibet ſicca, ignem inter nubila conciperet; quod de terræ exhalationibus in altum aërem eductis Ariſtoteles ait. De *ſtellis*, ut vulgus putat, *cadentibus*, quales & unde ſint, diximus G. 1. 365.

530. *Nec omen Abnuit Æneas.*] Cum debuiſſet averſari, accipit, atque ut ſibi proſperum agnoſcit; vel diſſimulans ob Aceſtæ reverentiam, & licet infauſtum ſciret; vel potius deceptus recordatione lætæ illius flammæ, quæ in Aſcanii capite effulſerat, Æ. 2. 680.

534. *Exortem ducere honorem.*] *Extra ſortem ordinemque propoſitorum præmiorum.* Et morem notat Græcorum; apud quos, antequam præda divideretur inter milites, ſelectiſſima quæque iis qui ſe fortiter in præliogeſſerant, non ſorte,

Ipſius

Habebis hoc munus ipſius ſenis Anchiſæ: poculum cælatum figuris, quod olim Ciſſeus rex Thraciæ dederat habendũ Anchiſæ patri pro magno munere, & quaſi pignus & monimentum ſui amoris. Sic locutus, coronat caput ejus viridi lauro, & declarat Aceſten primum victorem ante omnes. Et benignus Eurytion non invidit victoriæ ſibi prælatæ, licet ſolus dejeciſſet volucrem ex alto aëre. Proximus eſt in diſtributione *præmiorum, qui ſecuit funem: ultimus, qui levi ſagitta perfodit malum. At pater Æneas, ludis nondum dimiſſis, vocat ad ſe Epytiden, cuſtodem & comitem pueri Aſcanii: & ſic loquitur in aurem fidelem: age, vade: & dic, inquit, Aſcanio; ſi jam habet ſecum inſtructum agmen puerorum, & ſi compoſuit curſus equorum; huc deducat turmas* in honorē *avi* ſui, *et monſtret ſe in armis. Ipſe imperat populum omnem ſparſum recedere è toto circo, et ſpatium fieri vacuum. Accedunt pueri, & in conſpectu parentum emicant æqualiter ſuper equis frænatis: omnis juventus Siciliæ & Trojæ plaudit admirans eos equitantes. Omnibus capilli premuntur coronâ comptâ:*

Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus habebis: 535
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Ciſſeus
Ferre ſui dederat monimentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori, 541
Quamvis ſolus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine miſſo, 545
Cuſtodem ad ſeſe comitemque impubis Iüli
Epytiden vocat, & fidam ſic fatur ad aurem:
Vade, age: &, Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſuſq; inſtruxit equorum,
Ducat avo turmas, & ſeſe oſtendat in armis, 550
Dic, ait. Ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos jubet eſſe patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus. 555
Omnibus in morem tonſâ coma preſſa coronâ:

NOTÆ.

ſed judicio dabantur. Sic Æ. 9. 271. Aſcanius Niſo; *Clypeum criſtaſque rubentes Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.*

537. *Ciſſeus.*] Rex alicujus Thraciæ partis, Hecubæ pater, quæ Priami conjux fuit, ab eoque dicta *Ciſſeis*. De *Thracia*, Æ. 3. 14.

547. *Epytiden.*] *Epytides*, patronymicum ejus fuit nomen; proprium, *Periphantes*: qui *Epyti* filius, Anchiſæ præco. Iliad. 17. 324.

548. *Aſcanio, ſi jam*, &c.] Non enim interfuerat ludis Aſcanius; turmas interea ſuas ad ludum inſtituens. De eo, Æ. 1. 291.

553. *Incedunt pueri*, &c.] V. LUDUS, *Equeſtris decurſio puerorum Troiano more.* Hunc omiſſis cæteris Homeri ludis, Iliad. 23. addidit Virgilius in gratiam Auguſti, qui his temporibus ludum illum in uſum revocaverat, ut diximus Æ. 3. 280. De Auguſto ſic Sueton. c. 43. *Trojæ ludum edidit frequentiſſime, majorum minorumve puerorum delectu: priſci decorique moris exiſtimans, claræ ſtirpis indolem ſic noteſcere. In hoc ludicro C. Nonium Aſprenatem lapſu debilitatum aureo torque donavit: paſſuſque eſt ipſum poſteroſque Torquati ferre cognomen. Mox finem fecit talia edendi, Aſinio Pollione oratore graviter invidioſeque in curia queſto Æſerminı nepotis ſui caſum, qui & ipſe crus effregerat.* In eoque Auguſtus ducem ſecutus erat Julium Cæſarem, de quo idem Suetonius, c. 39. *Trojam luſit turma duplex, majorum minorumve puerorum.* Tres hic turmas ſtatuit Virgilius, ſingulas puerorum duodecim; cum vulgo in exercitu *turmæ* terdenos haberent equites quibus præerant tres *decuriones*. Tres, inquam, ſtatuit turmas, licet Julius duas tantum; quia fortaſſe turmarum numerus ad arbitrium editoris mutabatur, & ab Auguſto auctus fuerat; eſt enim veriſimile ita deſcriptos hic à Poëta ludos fuiſſe, ut ab Auguſto tunc edebãtur. Porro hæc fuerunt ludentibꝰ pueris arma atque ornamenta. I. Galea. II. Corona ſupra ipſam galeam. III. Torques aureus, catenæ inſtar circuito collo ſummum in pectus delabens. IV. Pharetra humero ſuſpenſa; non omnibus quidem; ait enim, *pars leves humero pharetras*; ſed fortaſſe ducibus. V. Haſtilia duo præfixa ferro; quibus ſeſe videntur ex equis viciſſim impuliſſe; unde frequens caſus ſequebatur, ut ex Suetonio modo vidimus.

556. *Tonſâ coma*, &c.] Naſcimbænus *tonſum* de tonſura capillorum explicat. Servius, *coronam*, de galea; & vero Homerus, Iliad. 7. 12. de galea loquens, ait, ὑπὸ στεφάνης ἰυχέλυσσε

Cornet

Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro,
Pars leves humero pharetras: it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri binſeni quemque ſecuti,
Agmine partito fulgent, paribuſque magiſtris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, veſtigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atti duxere Latini:
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iülo.
Extremus, formaq; ante omnes pulcher Iülus

gerunt duas haſtas corneas armatas ferro, pars humero pharetras politas: flexibilis circulus torti auri per collum deſcendit in ſummum pectus. Turma equitum ſunt *tres numero, & tres duces oberrant: pueri duodecim ſecuti unumquemque ducem, micant agmine diſtincto, & ſimilibus ducibus. Una* eſt *turma puerorum, quam lætam ducit parvus Priamus, ferens nomen avi, tua inclyta proles, ô Polite, auctura Italos: quem portat equus Thracius bicolor notis candidis, greſſus pedum primorum candidi* ſunt, *& erigit frontem candidam. Secundus* dux *eſt Atys, à quo Attii Latini ducunt originem: parvus Atys, & puer charus puero Iülo. Ultimus Iülus, & præ omnibus ſpectabilis* propter *pulchritudinem,*

NOTÆ.

ſub corona ærea. Tamen exiſtimo pueros, & *galeatos*, & ſupra galeam *coronatos* fuiſſe: qualis eſt Marrubius ſacerdos, Æ. 7. 751. *Fronde ſuper galeam & felici comptus oliva. Galeatos* quidem, quia Aſcanius deinde v. 673. *Galeam ante pedes projecit inanem. Coronatos* vero, non fluentibus ramis; ſed preſſis conciſiſque frondibus: talis ipſe Virgilius G. 3. 21. *Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ.*

557. *Cornea bina*, &c.] *Haſtile*, lignum ipſum haſtæ, cui ferrum præfixum eſt: lignum, inquam, ex arbore *corno*, *cornoſtiller*: de qua G. 2. 34. & haſtas quidem illas neceſſe eſt breviores fuiſſe, ut binæ ferri poſſent, vel alterutra ſimul manu, vel ſingulæ ſingulis manibus.

562. *Partito.*] Ab antiquo *partio*: nunc enim *partior*, active tantum, non etiam paſſive ſumitur. *Magiſtris.*] Ducibus, quos mox enumeraturus eſt: & hæc appellatio propria eſt in eo genere; quippe cum eligebatur Romæ dictator, qui ſub eo præerat equitatui, vocabatur *magiſter equitum*. De voce, *ovans*: Æ. 3. 189.

564. *Polite, progenies*, &c.] Ejus *Polita* filius, qui in oculis Priami patris à Pyrrho interfectus eſt, Æ. 2. 526. *Polite*, vocativus eſt à nominativo *Polites*, non à *Politus*. Hic *Polites*, teſte Servio, dicitur tamen à Catone in originibus veniſſe cum Ænea in Italiam, & urbem condidiſſe *Politorium* in Latio, ubi nunc *Polini*: quam deinde urbem Ancus Romanorum rex delevit, quod eſſet illa Latinorum adverſus Romanos perfugium. Virgilius, qui Politen à Pyrrho cæſum induxit, hujus urbis ſtructuram attribuere videtur ejus filio, cum ait: *Progenies auctura Italos*. De *Italis*, Æ. 1. 534.

566. *Portat equus bicolor*, &c.] Albus quidem fronte primiſque duobus pedibus: hoc enim eſt *primi pedis*, id eſt, *primorum pedum*. At quis alter color? Fortaſſe rufus: talis enim equus ab Homero deſcribitur, Iliad. 23. 455. totus rufus, & alba ſtella in fronte conſpicuus: quod exprimere hic Virgilius voluiſſe Cerdano videtur. De *Thracia*, equorum ferace; Æ. 3. 14.

567. *Primi Alba pedis*, &c.] Servius de duobus anterioribus pedibus explicat, Cerdanus de unico pede dextro. *Frontem albam* Scaliger interpretatur, *alba veluti ſtella* notatam: quia omnino alba deterioris equi indicium eſt.

568. *Genus unde Atti.*] Sic reſcribo cum Pierio ex antiquis codicibus. Conſtat enim ſignatam hic à Virgilio fuiſſe gentem *Attiam*, non *Acciam*, neque *Atyam*: unde maternum genus Auguſtus ducebat. Quare dixit: *genus unde Atti duxere Latini*, non vero *Romani*: quia *Attia* gens erat ex urbe Latii *Aricia*, nunc *la Riccia*.

569. *Puer dilectus Iülo.*] Notat certe conjunctam affinitatem inter utramque gentem, *Juliam*, quæ ab Iülo; & *Attiam*, quæ ab Aty: qua ex conjunctione prodiit Auguſtus. Quippe Julia, Julii Cæſaris ſoror, nupſerat M. Attio Balbo: quo ex conjugio prodiit *Attia*; quæ collocata C. Octavio, Octavium peperit, Auguſtum deinde appellatum. Unde emendabis Plutarchum & alios, qui Auguſtum ex ſorore Cæſaris natum ferunt; & Livianam periochen libri 116. ubi is dicitur Cæſaris hæres *& ex ſorore nepos*: habet autem emendatiſſimus Livii codex, Pierio teſte, *ſororis nepos*; quod verum eſt: fuit enim Auguſtus nepos Juliæ, ſororis Cæſaris; non nepos Cæſaris, ex Julia ſorore: qua ex verborum confuſione ortus error eſt. De *Sidonio*, Æ. 1. 450. De *Didone*, in argumento lib. 4.

Sidonio

Impoſitus eſt equo Sidonio: quem pulchra Dido dederat ei, ut *eſſet monimentum & teſtimonium ſui amoris. Reliqua juventus vehitur equis Siculis ſenis Aceſtæ. Trojani recipiunt* cum *plauſu* eos de gloria *ſollicitos, & lætantur* eos *videndo, & agnoſcunt vultus antiquorum patrum. Poſtquam læti circuierunt equitando omnem concionem & conſpectum ſuorum: procul Epytides dedit paratis ſignum clamore; & ſonuit flagello. Illi excurrerunt* ſimul *pares, deinde tres* duces *diviſerunt agmen* in *ſeparatas turmas: iterumque admoniti relegerunt iter, & immiſere haſtas inimicas. Poſtea incipiunt alios curſus & alios recurſus* ex *oppoſitis locis, & implicant alternatim gyros gyris, & ſub armis edunt imaginem certaminis. Et modo præbent terga fugæ, modo convertunt haſtas* quaſi *inimici, modo æqualiter incedunt* quaſi *pace compoſita. Quemadmodum Labyrinthus in alta Creta dicitur habuiſſe olim iter implexum obſcuris parietibus, & fraudem incertam* propter *mille vias,* per *quas error inobſervabilis & inexplicabilis turbabat ſigna progrediendi. Non aliter filii Trojanorum impediunt currendo curſum, & miſcent fugas ac certamina ludendo. Similes delphinis, qui natando per liquidum mare findunt Carpathium ac Libycum* mare, *& ludunt inter fluctus. Aſcanius, cum circumdaret Albam longam mœnibus, renovavit primus hanc conſuetudinem decurſionis, atque has pugnas; & docuit veteres Latinos* eas *edere: quo modo ipſe puer, & cum eo Trojana juventus:*

Sidonio eſt invectus equo: quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monimentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
Excipiunt plauſu pavidos, gaudentq; tuentes
Dardanidæ, veterumq; agnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem læti conſeſſum oculoſq; ſuorum
Luſtravere in equis: ſignum clamore paratis
Epytides longe dedit, inſonuitque flagello.
Olli diſcurrêre pares, atque agmina terni
Diductis ſolvêre choris: rurſuſque vocati
Convertêre vias, infeſtaque tela tulere.
Inde alios ineunt curſus, alioſque recurſus,
Adverſis ſpatiis: alternoſque orbibus orbes
Impediunt, pugnæq; cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga fugâ nudant, nunc ſpicula vertunt
Infenſi, factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter ancipitemque
Mille viis habuiſſe dolum, quâ ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati veſtigia curſu
Impediunt, texuntque fugas & prælia ludo:
Delphinum ſimiles, qui per maria humida nando
Carpathium Libycumq; ſecant, luduntq; per undas.
Hunc morem curſus, atq; hæc certamina primus
Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priſcos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troïa pubes:

NOTÆ.

573. *Senioris Aceſtæ.*] Ad *equos Aceſtæ* refero, quibus Aceſtes Trojanam juventutem ad hunc ludum inſtruxerat: non ad *pubem Aceſtæ*, ſeu juventutem Siculam; quam probabile eſt in Trojanis illis pueris locum non habuiſſe, ſiquidem è tribus ductoribus nullus Siculus fuit.

575. *Pavidos.*] De laude & victoria ſollicitos: eo pavore perculſos, de quo v. 138. *Exultantiaque haurit corda pavor pulſans.*

576. *Ora parentum.*] Parentum ſimilitudinem in liberis. De verbo *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

588. *Creta fertur Labyrinthus.* De *Creta* inſula, *Candie*, Æ. 3. 104. De *Labyrintho*, Æ. 6. 67. Et comparat varias curſus puerilis figuras cum *Labyrintho*; currentes deinde pueros, cum *delphinis.*

594. *Delphinum*, &c.] *Delphin*, vel *delphinus*, communiter creditur eſſe *porcus marinus, marſoüin*, quem falsò incurvo corpore pinxere veteres: niſi forte ſic apparet propter impetum ac velocitatem motus cum erumpit è mari: vere enim dicitur à Plinio l. 9. 8. *velociſſimum omnium animalium, non ſolum marinorum; ocyor volucri, ocyor telo .... tanta vi exilit, ut pleramque vela navium tranſvolet.*

595. *Carpathium Libycumque.*] *Carpathium* mare, ad orientem Cretæ inſulæ, ubi eſt *Carpathus* inſula, Cretam inter & Rhodum media nunc *Scarpanto. Libycum* mare, circa Libyam de qua Africæ parte, Æ. 1. 162. & G. 1. 24[illegible]. De *Aſcanio*, Æ. 1. 271. De *Alba*, Æ. 8. 48. De *Latinis*, veteribus Latii incolis, Æ. 1. 10.

Alba

Albani docuere ſuos, hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem;
Trojaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolemnia ludis;
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem; ventoſque aſpirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum ſaturata dolorē.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum: & litora luſtrans,
Deſertoſque videt portus, claſſemque relictam.
At procul in ſola ſecretæ Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæq; profundum
Pontum expectabant flentes: heu! tot vada feſſis
Et tantum ſupereſſe maris, vox omnibus una.
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter mediaş ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, & faciemque Deæ veſtemque reponit.
Fit Beroë, Iſmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuiſſent.
Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
O miſeræ, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerit ad letum, patriæ ſub mœnibus! ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas;
Cum freta, cum terras omnes, tot inhoſpita ſaxa
Sideraq; emenſæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam ſequimur fugientem, & volvimur undis.

eodem modo *Albani docuerunt ſuos* poſteros: *hinc vero maxima Roma accepit & retinuit patrium ludum*; *&* illi *pueri nunc dicuntur Troja & Trojanum agmen. Hactenus pugnæ editæ* ſunt *ſancto parenti. Tum fortuna primum converſa mutavit fidem. Dum per diverſos ludos perſolvunt ſepulcro juſta: Juno* filia *Saturni demiſit Irim è cœlo ad naves Trojanas, & adjuvat ventis* eam *deſcendentem, pluvima parans, & nondum expleta* ſecundum *veterem indignationem. Illa virgo feſtinans iter per arcum mille colorum, nulli aſpectabilis deſcendit* per *pronam ſemitam. Videt magnum concurſum* ad ludos; *& circumiens litora, cernit portus vacuos & naves incuſtoditas. At Trojanæ procul ſeparatæ in deſerto litore plorabant Anchiſen amiſſum, & cunctæ plorantes aſpiciebant altum mare: unus* erat *ſermo omnium: heu! tot fluctus & tantum maris reſtare fatigatis! poſtulant urbem: tædet* eas *pati aſperitatem maris. Igitur Iris non ignara nocendi immittit ſe in medium* earum, *& exuit formamque & habitum Deæ. Aſſimilatur Beroë uxori grandævæ Dorycli Iſmarii, cui fuerat olim nobilitas, & fama, & ſoboles. Sic autem immiſcet ſe mediam matribus Trojanorum: ô infelices, inquit, quas manus Græcorum non traxere ad mortem,* in *bello, ſub muris patriæ! ô gens infortunata! cui morti reſervat te fortuna? Jam ſeptima æſtas tranſiit ab exitio Trojæ; ex quo* tempore *vagamur emenſæ tot maria, & omnes terras, tot ſcopulos inhabitabiles, & ſidera: ex quo per vaſtum mare quærimus Italiam fugientem, & raptamur fluctibus.*

NOTÆ.

606. *Irim de cœlo*, &c.] De *Iride*, & arcu cœleſti, Æ. 4. 700. De *Junone*, *Saturni filia*, Æ. 1. 27.

613. *Secretæ Troades acta.*] Nam, ut ait Hortenſius, indecorum eſt honeſtas matronas publicis in ſpectaculis eſſe cum viris. *Acta* litus eſt, ab ἀκτὴ; qua voce etiam uſus eſt Cicero, de Siculo litore loquens, Verrina 5. 81. *Uxorem tot in acta dies ſecum habere.*

620. *Beroë*, *Iſmarii*, &c.] Ficta nomina *Beroës* & *Dorycli*. *Iſmarius* is dicitur, id eſt, *Thracius*, ab Iſmaro, Thraciæ maritimæ monte, de quo G. 2. 37. De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *Achaia*, Græcia proprie dicta, vel Peloponneſi parte, Æ. 1. 492.

626. *Jam vertitur æſtas.*] Jam præterita eſt ſeptima, & convertitur vergitque in octavam. Hunc enim eſſe ſenſum diximus, Æ. 1. 760. Et vero tunc ita loquebatur Beroë, non æſtate, ſed vere; ipſo quippe ludorum die, ut ſtatuimus ſupra, v. 46.

628. *Sidera emenſæ.*] Per navigationem, quæ aſtrorum aſpectu regitur.

629. *Fugientem.*] Quia, quo propius ad eam accedebant, eo videbantur ab ea longius vi tempeſtatum repelli. De *Eryce*, Æneæ fratre, v. 24.

Hic

Hic eſt regio Erycis fratris Æneæ, & hoſpes Aceſtes: quis vetat Æneam fundare muros, & dare urbem civibus? O patria, & Penates fruſtra erepti ab hoſtibus! an deinceps nulli vocabuntur muri Trojæ? nullibi aſpiciam fluvios Hectoreos, Xanthum & Simoëntа? Immo agite, & mecum incendite funeſtas naves. Nam umbra Caſſandræ vatis viſa eſt per ſomnum præbere mihi faces, accenſas, aitque, hic quærite Trojam, hic eſt vobis domus: jam tempus urget rem. Nec mora eſt adhibenda *tantis præſagiis: ecce quatuor altaria* poſita *Neptuno!* Ille *ipſe Deus ſuppeditat* nobis *animos & faces. Hæc dicens, prima* per *vim rapit funeſtum ignem: & erectâ dexterâ nitens procul librat, & conjicit. Arrecti* ſunt *animi & attonita corda Trojanarum. Hic una è multis, quæ* erat *annis provectiſſima,* nomine *Pyrgo, regia nutrix tot filiorum Priami: non hæc vobis eſt Beroë, ô matres; non uxor Rhœteïa Dorycli: animadvertite indicia divinæ pulchritudinis, & oculos micantes, quis* ſit *illi vigor, quæ facies, aut ſonus vocis, aut greſſus ambulanti. Egomet ipſa, jamdiu digreſſa* à Beroë, *reliqui Beroën ægrotantem, & dolentem quod ſola immunis eſſet talis officii, nec exhiberet Anchiſæ digna ſacrificia. Hæc locuta* eſt.

Hic Erycis fines fraterni, atq; hoſpes Aceſtes: 630
Quid prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoſte Penates;
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes. 635
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces: hic quærite Trojam:
Hic domus eſt, inquit, vobis: jam tempus agit res,
Nec tantis mora prodigiis: en quattuor aræ 639
Neptuno! Deus ipſe faces animumque miniſtrat.
Hæc memorans, prima infenſum vi corripit ignem,
Sublatâque procul dextrâ connixa coruſcat,
Et jacit. Arrectæ mentes ſtupefactaque corda
Iliadum. Hic una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
Non Beroë vobis; non hæc Rhœteïa, matres,
Eſt Dorycli conjux: divini ſigna decoris,
Ardenteſque notate oculos: qui ſpiritus illi,
Qui vultus, vociſve ſonus, vel greſſus eunti.
Ipſa egomet dudum Beroën digreſſa reliqui 650
Ægram, indignantem tali quod ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
Hæc effata.

NOTÆ.

De *Aceſta*, v. 36. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *Hectore*, Æ. 1. 103. De *Xantho*, Troadis fluvio, Æ. 1. 477. De *Simoënte*, Troadis item fluvio, Æ. 1. 104. De *Caſſandra* vate, Priami filia, Æ. 2. 246.

638. *Agit res.*] Sic Romanus; ac Mediceus codex, aliique vetuſti, apud Pierium: licet in aliis legatur *tempus agi res*: id eſt, *tempus agendi rem*. Magis tamen placet prima lectio, *tempus agit res*: id eſt, *ipſum tempus, ipſa occaſio, rem urget & porro impellit: nam ecce faces*, &c.

639. *Quattuor aræ Neptuno.*] A quo conſtitutæ? non ab Ænea, qui ad tumulum, & in patris honorem ſacra fecerat: tumulus autem & ſacrificii locus procul aberant ab ea litoris parte; nec procul à circo; ut patet ex boum ſanguine, quo lapſus eſt Niſus, v. 333. Ergo, vel a Cloantho: qui, hoc ipſo in litore Siculo, immolandum pro navali victoria taurum Diis pelagi voverat, v. 235. vel ab ipſis Trojanis: qui, dum Æneas Anchiſæ ſacra faceret, mactabant ipſi juvencos pro ſua quiſque copia; ſive ut Anchiſen, ſive ut alios etiam Deos colerent, neque enim id à poeta definitur, v. 100.

642. *Ignem .... coruſcat.*] Neutrum id vulgo verbum eſt; apud Virgilium ſæpe activum. Æ. 10. 651. *Strictumque coruſcat mucronem.* Æ. 12. 431. *Haſtamque coruſcat.*

645. *Pyrgo.*] Fictum nomen à poëta. De Priami quinquaginta filiis, ac duodecim filiabus, Æ. 2. 503.

646. *Rhœteïa.*] E *Rhœteo*, Troadis promontorio, non procul ab urbe Troja.

647. *Divini ſigna decoris.*] Quatuor ea ſigna commemorat. I. *Fulgorem vultus & oculorum.* II. *Spiritum*, id eſt, halitum odoratum. III. *Inceſſum*, aut gradem, aut fluentem. IV. *Sonum vocis*, ſane altiorem firmioremque. De tribus primis diximus, Æ. 1. 406, 407, 409. De quarto dixit Æneas ad Venerem ibidem, v. 332. ubi, *Nec vox hominem ſonat.*

651. *Indignantem quod*, &c.] Ægre ferentem, quod per valetudinem ſibi non liceret intereſſe ſacris.

A

At matres primo ancipites, oculiſque malignis
Ambiguæ, ſpectare rates, miſerum inter amorem
Præſentis terræ fatiſque vocantia regna:
Cum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monſtris, actæq; furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars ſpoliant aras, frondem ac virgulta faceſque
Conjiciunt: furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per, & remos, & pictas abjete puppes.
Nuncius Anchiſæ ad tumulum cuneoſque theatri
Incenſas perfert naves Eumelus: & ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Aſcanius, curſus ut lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
Caſtra: nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miſeræ cives! non hoſtem inimicaq; caſtra
Argivûm; veſtras ſpes uritis. En ego veſter
Aſcanius. Galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrûm.
Aſt illæ diverſa metu per litora paſſim
Diffugiunt; ſylvaſque, & ſicubi concava furtim

Sed matres primo cœperunt *aſpicere naves oculis malevolis, incertæ & dubiæ inter miſerum amorem præſentis regionis & regna invitantia* per *fatum. Cum Dea* Iris *extulit ſe per aërem alis æquatis, & in diſceſſu ſignavit magnum arcum inter nubes. Tunc autem ſtupefactæ prodigiis, & impulſæ furore, vociferantur, & rapiunt ignem* ex *aris intimis: pars nudant aras, injiciuntque frondes & ramos & faces: ignis ſævit laxatis habenis, per ſcamna, & remos, & puppes pictas* ex *abiete* ſtructas. *Eumelus nuncius defert ad ſepulcrum Anchiſæ & ſedes theatri naves eſſe combuſtas: & ipſi* ſpectatores *vident nigrantes favillas volare in fumo. Et primus Aſcanius, quemadmodum lætus regebat decurſionem equeſtrem, eo modo cucurrit* ad *caſtra tumultuantia, feſtinus* in *equo: & magiſtri ſtupefacti non poſſunt* eum *retinere, atque, quis eſt iſte novus furor, ô miſeræ cives? quo jam, quo tenditis? non incenditis hoſtes, & hoſtilia caſtra Græcorum;* ſed *ſpes veſtras. Ecce ego* ſum *veſter Aſcanius. Abjecit ad pedes vacuam caſſidem, qua opertus* in *ludo ediderat imaginem pugnæ. Accurrit ſimul Æneas, ſimul multitudo Trojanorum. Sed illæ* præ *timore fugiunt quacumque in remota litora, & clam quærunt ſylvas, ac rupes cavernoſas, ſi alicubi* ſunt:

NOTÆ.

660. *Rapiuntque focis penetralibus ignem, &c.*] Dionyſius Halicarn. poſtquam de Ægeſto ſive Aceſta, & Elymo, jam in Sicilia conſidentibus, locutus eſt: ita de hoc navium incendio diſſerit, l. 1. Εὐτυχὲς δὲ εἰρημένοις Αἰνείας ἀνδράσι, &c. *In hos autem viros poſtquam incidit Æneas, amplectitur eos comiter, & condit in eorum gratiam urbes Ægeſtam & Erycem, & exercitus ſui partem in iis relinquit: quantum ego conjicio, ſua ſponte, ut labore & marinis jactationibus feſſi loco tuto quieſcerent: ut vero aliqui ſcribunt, detrimentum claſſis illic paſſus ab incendio, quod aliquot fœmina tædio navigationis excitaverant; & neceſſitate coactus turbam relinquere, quam poſt abſumptas naves reliquæ capere non poterant.* Plutarchus in Romulo, refert ex aliquorum ſententia incenſas à mulieribus naves Trojanorum fuiſſe in ipſis Tybridis faucibus, *Romæ* cujuſdam Trojanæ ſuaſu, à qua deinde *Roma* nomen habuerit. Strabo, l. 6. id Crotone accidiſſe narrat, & ſic deinde rem definit; Καὶ τὸ τῶν Τρωάδων δὲ τόλμημα περιφήμως πολλαχῆ, &c. *Et Trojanarum quidem facinus multis aſcribitur locis, videturque incredibile, cum tamen fieri potuerit.*

661. *Spoliant aras.*] Frondibus, verbenis, tæniis, quibus ornatæ erant & aræ & ſtatuæ. Æ. 4. 457.

662. *Vulcanus habenis.*] De *Vulcano*, pro igne, G. 1. 295. *Habenis.*] Tranſlatio ab aurigis, qui habenas ad incitatiſſimum curſum laxiores equis permittunt. De *tranſtris*, ſupra, v. 119. De *abiete, ſapin.* G. 2. 68. De *cuneis theatri*, ſupra, v. 288.

665. *Eumelus.*] Effœtus aliquis ſenex, qui apud naves cum mulieribus ſteterat.

669. *Magiſtri.*] Vel alii duces duo, *Priamus* & *Atys*, qui ſic appellantur, v. 562. Vel cuſtos Aſcanii Epytides, aliorumque juvenum cuſtodes. De *Argivis* & *Argis* urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288.

673. *Galeam ... inanem.*] Jam *vacuam*, quippe extractam è capite. Alii explicant *ſpoliatam corona*, quæ prius ſuperpoſita galeæ, jam impetu deciderat. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Saxa,

pœnitet eas *facinoris & vitæ: & revocatæ* à furore *agnoſcunt ſuos* cives: *& Juno expulſa eſt ex animo. Tamen flammæ & incendia non amiſerunt propterea vim* ſuam: *ſtupa emittens pigrum fumum alitur ſub ligno humido, & ſpiſſus ignis abſumit trabes, & pernicies funditur* per *totam molem: & labor virorum injectæque undæ non proficiunt. Tunc pius Æneas* cœpit *lacerare veſtem* ab *humeris, & invocare Deos* in *auxilium, & extollere palmas* manuum: *Jupiter omnipotens,* ait, *ſi nondum odiſti Trojanos omnes ad unum, ſi vetus miſericordia* tua *ſpectat caſus humanos: concede nunc claſſi evitare incendium, ô pater, & ſerva ab exitio res anguſtas Trojanorum: vel, ſi mereor, tu trade me morti inimico fulmine, & hic opprime* me *tua manu, quod* ſolum *reſtat. Vix dixerat ea, cum immiſſis pluviis tempeſtas furit præter conſuetudinem, & alta* loca *terrarum & campi quatiuntur fulmine: imber ſonans aquis & denſatus à nigris Auſtris cadit ex toto æthere: & naves deſuper implentur, ligna ſemuſta humeſcunt: donec ignis totus extinctus* eſt; *& cæteræ naves receptæ* ſunt *ab igne, quatuor* tantum *abſumptis. Sed pater Æneas, perculſus* hac *triſti calamitate, agitabat animo magnas curas, nunc huc, nunc illuc*

Saxa petunt: piget incepti, luciſque: ſuoſque
Mutatæ agnoſcunt: excuſſaque pectore Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuere: udo ſub robore vivit
Stupa, vomens tardum fumum: lentuſque carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit corpore peſtis:
Nec vires heroum, infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare Deos, & tendere palmas:
Juppiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
Trojanos, ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam evadere claſſi
Nunc, pater, & tenues Teucrûm res eripe leto:
Vel tu quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte; tuâque hic obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat: cum effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit: tonitruq; tremiſcunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, denſiſq; nigerrimus Auſtris:
Implenturque ſuper puppes, ſemuſta madeſcunt
Robora: reſtinctus donec vapor omnis; & omnes,
Quattuor amiſſis, ſervatæ à peſte carinæ.
At pater Æneas caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas

NOTÆ.

681. *Udo ſub robore.*] Duro quovis ligno; aliquando certa ſpecie arboris, è querceo genere, G. 1. 162.

682. *Stupa.*] Linum vile, cortici proxime adhærens, obturandis ac ſtipandis rimis ac foraminibus comparatum. Græce στύπη, à στύφω *aſtringo.*

682. *Tardum fumum, lentuſque,* &c.] Quia uda & vicina undis materia non facile in flammam emicabat.

683. *Vapor.*] Proprie eſt halitus ac flatus, qui fumi inſtar expiratur: hic pro igne ſumitur, juxta Lucretium, l. 2. 149. *At vapor is quem Sol mittit, lumenque ſerenum. Carinæ,* trabes ſunt imæ in *navibus.*

683. *Corpore peſtis.*] *Corpus* hic pro navium mole: *Peſtis* pro igne uſurpatur, & ſæpe pro noxia quacunque re; ut apud Livium, l. 44. pro cæde; *in aliam fœdiorem peſtem incidebant: elephantes enim ab rectoribus in litus acti exeuntes obterebant.* Plinius, l. 2. pro tempeſtate: *Præcipua navigantium peſtis,* &c.

685. *Abſcindere veſtem,* &c.] Maximum hoc ſignum doloris fuit: uſitatiſſimum apud Hebræos, ut patet ex ſacris literis. Sed & apud Ægyptios ex Herodoto, l. 2. quos mortuos proſecutæ mulieres vagæ per urbem percutiebant ſe nudatis mamillis. Apud Trojanos, ex Seneca in Troad. v. 101. ubi Hecuba: *Cadat ex humeris veſtis apertis; jam nuda vocant pectora dextras.* Apud Græcos, ex Herodoto, l. 8. re male geſta à Mardonio. Apud Romanos ex Suetonio in Nerone, c. 42. qui *poſtquam Galbam et Hiſpanias deſciviſſe cognovit . . . veſte diſciſſa, capite converberato, actum de ſe pronunciavit.* Cauſa autem hujus moris hæc erat, ut pectus pateret ad planctum, cujus etiam frequens apud veteres uſus.

695. *Ardua terrarum.*] Montes; ſpatia terrarum altiſſima. Vulgaris eſt ea locutio atque elegans: ut Æ. 2. 332. *Anguſta viarum.* Ibid. v. 725. *Opaca locorum.* De *Auſtris,* ventis meridionalibus, Ecl. 2. 58. De *roboribus* ſupra v. 681.

Mutabat : verſans, Siculiſne reſideret arvis
Oblitus fatorum, Italaſne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaq; inſignem reddidit arte ;
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna Deûm, vel quæ fatorum poſceret ordo.
Iſque his Æneam ſolatus vocibus infit :
Nate Deâ, quò fata trahunt retrahuntque, ſequamur.
Quicquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.
Eſt tibi Dardanius divinæ ſtirpis Aceſtes :
Hunc cape conſiliis ſocium, & conjunge volentem.
Huic trade, amiſſis ſuperant qui navibus ; & quos
Pertæſum magni incepti rerumque tuarum eſt,
Longævoſque ſenes ac feſſas æquore matres ;
Et quicquid tecum invalidum, metuenſq; pericli eſt,
Delige : & his habeant terris ſine mœnia feſſi.
Urbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici :
Tum vero in curas animus diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis ſubvecta tenebat :
Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ, ſubito tales effundere voces :
Nate, mihi vitâ quondam, dum vita manebat,
Chare magis : nate, Iliacis exercite fatis :
Imperio Jovis huc venio, qui claſſibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.

deliberans, an remaneret in *agris Siculis immemor fatorum, an peteret regiones Italas. Tunc ſenex Nautes, quem Tritonia Pallas unice inſtituit, & effecit clarum multis vaticiniis ; edebat hac reſponſa,* dicebatque, *vel quid magna ira deorum minaretur, vel quid exigeret ſeries fatorum. Atque ille ſolatus Æneam loquitur his verbis : Fili Veneris, eamus quo fata vocant & revocant. Quicquid accidet, omnis fortuna vincenda eſt tolerando. Eſt tibi Trojanus Aceſtes è divina origine : accipe illum & volentem adhibe ſocium ad conſilia. Da illi* eos *qui ſuperſtui* ſunt *amiſſis navibus, & quos tædet magni conſilii & rerum tuarum ; & elige ſenes grandævos, & matres laſſas navigatione, & quodcumque tecum eſt infirmum & timens pericula : & permitte* ut illi *fatigati habeant urbem* in *hac regione. Vocabunt urbem* illam *Aceſtam, conceſſo* ab Aceſta *nomine. Æneas commotus eſt talibus verbis amici ſenis : deinde vero diſtractus eſt animo in omnes curas. Et nox nigra occupabat cœlum invecta duobus equis : deinde ſpecies Anchiſa patris delapſa è cœlo viſa eſt* ipſi *repente proferre talia verba : ô fili, mihi magis chare* quam *vita, quando vita inerat mihi ; fili, agitate caſibus Trojanis : venio huc juſſu Jovis, qui avertit incendium à navibus* tuis, *ac denique miſertus eſt* tui *ex alto cœlo.*

NOTÆ.

704. *Nautes, unum Tritonia,* &c.] *Nautes,* caput *Nautiæ* familiæ Romanæ, cujus in cuſtodia Palladium Romæ per ſucceſſionem fuit : ut habet Dionyſius Halicarn. l. 6. Et cauſam diximus, Æ. 2. 166. De *Pallade,* Æ. 1. 43. & 2. 31. De *Tritonia,* ejus cognomine, Æ. 2. 171. De *ordine fatorum,* Æ. 1. 243. De *Aceſta rege, Dardania ſtirpis,* ſupra, v. 36.

718. *Aceſtam.*] De hac urbe, infra, v. 755.

721. *Bigis.*] Ut Soli *quadriga,* ſic Nocti & Lunæ *bigæ* à Poëtis trahendo currui aſſignantur : & quidem ab Ovidio *equi,* ab Auſonio *juvencæ,* ab aliis *muli* ; quia ſicut muli non ſuo, ſed equi genere procreantur ; ita Luna, non ſuo, ſed Solis lucet lumine. Tibullus tamen, l. 3. 4. 17. attribuit Nocti *quadrigas.* Color autem illis *niger* vulgo datur ; à Claudiano *cæruleus,* qui ſæpe ſumitur pro nigro ; ab Ovidio *niveus,* quia illic de Luna agitur.

722. *Cæla facies delapſa parentis,* &c.] E cœlo labitur, quo ejus *manes Acheronte remiſſos,* & inter Divos admiſſos putari vidimus, v. 99. Tamen mox conveniri vult apud inferos, v. 733. Scilicet putabant veteres quatuor ineſſe homini, de quibus Æ. 4. 385. præcipue *animam* ; & *ſimulacrum,* ſive *idolum,* ſive *manes : animam,* heroum præſertim in cœlum abire ; *ſimulacrum* eorundem manere apud inferos. Sic apud Homerum Odyſſ. 11. 600. Ulyſſes, in illa ſua mortuorum ex inferis evocatione, ait : Τὸν δὲ μετ' εἰσενόησα βίην Ἡρακληείην, εἴδωλον· αὐτὸς δὲ, &c. *Poſt hunc vero vidi vim Herculeam, idolum : ipſe vero apud immortales Deos oblectatur in conviviis.* De *Ilio,* Æ. 1. 5. De *fatis,* Æ. 1. 243. De *Italia,* Æ. 1. 534. De *Latio,* Æ. 1. 10. De *Dite,* Plutone, G. 4. 467. De *Avernis,* pro inferis, Æ. 6. 237. De *Tartaro,* infimo inferorum loco, G. 1. 36. De *Elyſio,* beatorum apud inferos ſede, Æ. 6. 638. De *Sibylla,* Æ. 6. 10. De *ſacrificio Sibyllæ,* Æ. 6. 243. De *genere Æneæ,* ſeu poſteris, Æ. 6. 756.

Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam: gens dura, atq; aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos; & Averna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me impia namq;
Tartara habent tristesq; umbræ: sed amœna piorum
Concilia, Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
Nigrantum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuũ, & quæ dentur mœnia, disces.
Jamque vale: torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas: quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem, & sopitos suscitat ignes:
Pergameumque Larem, & canæ penetralia Vestæ
Farre pio & plenâ supplex veneratur acerrâ.
Extemplo socios, primumque accersit Acesten:
Et Jovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet; & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis: nec jussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.

Obtempera consiliis, quæ senex Nautes præbet tibi prudentissima: transporta in Italiam electos juvenes, generosissimos animos: gens fortis & aspera moribus vincenda est tibi in Latio. Tamen prius veni ad *domos inferas, & per Avernum profundum quære mea colloquia, ô fili. Non enim sceleratus Tartarus & mœstæ umbræ tenent me, sed habito Elysium, & lætos cœtus bonorum. Casta Sibylla huc ducet te multo sanguine nigrarum victimarum. Tunc disces omnes posteros tuos, & urbes quæ concedentur. Nunc autem vale: nox humida peragit medium cursum, &* Sol *oriens crudelis me attingit equis anhelantibus.* Sic *locutus* erat, *& evanuit veluti fumus in levem aërem. Æneas deinde ait: quo curris? quo* te *subtrahis? quem fugis, aut quis te cohibet ab amplexu nostro? Hæc dicens, succendit ignem in cinere sepultum: colitque supplex pio frumento & thuribulo pleno Lares Trojanos & sacraria albæ Vestæ. Statim advocat socios, ac primo Acesten: declaratque mandatum Jovis, & jussa dilecti patris, & quod jam consilium hæreat menti. Nulla* est *mora in* hoc *consilio, & Acestes non recusat mandata. Addicunt matres urbi, et relinquunt plebem volentem, animos non cupidos magnæ gloriæ.*

NOTÆ.

738. *Medios torquet*, &c.] Tria sunt hic notanda. I. Æstas, sive solstitium imminens, hic significatur: cum scilicet nox est brevissima, primumque diluculum mediæ nocti fere conjunctum: ait enim *medios torquet nox cursus*; & *oriens me equis afflavit*, id est, *Sol oriens*. Quæ ratio temporis cum iis quæ diximus v. 46. apprime convenit. Et vero confectis ludis, verisimile est Æneam consilii ambiguum dies non paucos in deliberando posuisse: cum hoc ipsi insomnium contigit. II. Umbræ noctu tantum solent apparere, diemque fugiunt. Propert. l. 4. 7. 89.

Nocte vagæ ferimur, nox clausas liberat umbras:
Errat et objecta Cerberus ipse sera.
Luce jubent leges Lethæa ad stagna reverti:
Nos vehimur, vectum nauta recensет onus.

Alii hoc tribuunt *umbris*, quæ circa tumulos manebant; cum *manes* sive *idola* apud inferos clausa essent. Licet autem hæc Anchisæ species è cœlo, non ex inferis, apparere hic dicatur: eamdem tamen ipsi tribuit lucis ac diei formidinem. III. Somnia tantum ea putantur vera, quæ ad extremam noctem obveniunt: falsa, quæ sub primam noctem. Causam affert Plinius, l. 10. 75. *A vino et à cibis proxima, atque in redormitione, vana esse visa prope convenit.* Quare verum hoc insomnium Æneas existimavit.

744. *Pergameumque Larem*, &c.] *Penates, Lares, Vestam*, id est, inextinctum ignem, secum in Italiam advexisse Æneam diximus, Æ. 2. 293. ubi de *Vesta*: & Æ. 2. 717. De cultu *Larium* diximus, Æ. 3. 177. Colebantur autem injectis in ignem floribus, vino, thure, libis, sive placentis è purissimo frumento, quod *far* appellatur; mola item salsa, de qua Æ. 2. 133. Unde hic ait *farre pio*, id est, placenta & libo; & *acerra*, arcula thuris sive thuribulo. Supersunt hic tria notanda. I. Per *sopitos ignes*, non intelligi ignes extinctos, hoc enim nefas erat; sed lentius emicantes. II. Vestam dici *canam*. Vel quasi antiquam, ut dicta est, Æ. 1. 296, *cana fides*. Vel quia Vestales deinde virgines albo amictu indutæ sunt. III. Æneam, post Anchisæ discessum, sacra fecisse *Laribus*: quia putabant

Ipsi

Ipſi tranſtra novant, flammiſque ambeſa reponunt
Robora navigiis: aptant remoſque rudenteſque:
Exigui numero, ſed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem deſignat aratro,
Sortiturq; domos: hoc, Ilium; & hæc loca, Trojæ
Eſſe jubet; gaudet regno Trojanus Aceſtes,
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ: tumuloque ſacerdos

Alii reficiunt ſcamna, et reparant in *navibus ligna ſeminuſta flammis; accommodant remos et funes: pauci* quidem ſunt *numero, ſed virtus ardens bello. Interim Æneas deſcribit* ſpatium *urbis aratro, et diſtribuit domos* per ſortem: *imperat hoc* ſpatium *dici Ilium; et hæc loca,* loca *Trojæ. Aceſtes Trojanus lætatur* nova *ditione. Aſſignat forum, et ponit leges ſenibus convocatis.*

Tunc templum propinquum ſideribus ponitur Veneri Cypriæ in cacumine Erycis montis: *et ſacerdos*

NOTÆ.

veteres, nihil aliud *Lares* eſſe, quam animas parentum, ut oſtendimus, Æ. 2. 717. De *tranſtris*, ſupra, v. 119. De *rudentibus*, infra, v. 824. De voce *ambeſa*, Æ. 3. 357.

755. *Urbem*, &c.] De hac tria dicenda, *nomen, ſitus, conditor.* I. Vocatur à Stephano *Egeſta*, à Dionyſio Halicarnaſſeo *Ægeſta*, à Cicerone & Romanis vulgo *Segeſta*, à Plinio cives ejus *Aceſtæi*, quod convenit cum Virgilio, qui *Aceſtam* vocat: nunc teſte Fazello *Barbara*. Varietatem nominum induxit multiplex regis hujus appellatio, quem Virgilius *Aceſten* vocat, ſupra, v. 36. II. Situs ejus eſt in parte occidentali Siciliæ, ſinum verſus & emporium, cui nomen *Caſtel à mare*, & ſeptentrionem reſpicit: urbs ipſa *Segeſta*, non in litore, ſed ab hoc emporio milliaria circiter quinque in terras recedit ad meridiem: ager calidis & ſulphureis fontibus paſſim ſcatet. III. Hujus conditor dicitur à quibuſdam apud Strab. l. 6. Philoctetes, qui ex agro Italiæ Crotonienſi Trojanum Ægeſtum eo conſilio in Siciliam miſerat. Apud Lycophronem & ejus interpretem Tzetzem, Ægeſtæ atque Elymo tribuitur, ſupra, v. 73. Apud Virgilium, Pompeium, Feſtum, Dionyſium, Ciceronem, Æneæ aſſignatur. Ita Cicero Verrina 4. 72. *Segeſta eſt oppidum pervetus in Sicilia, quod ab Æneâ, fugiente a Troja atque in hæc loca veniente, conditum eſſe demonſtrant.* Dionyſii Halicarn. verba jam retulimus, v. 660. De Romano more circumducendi *aratri*, ad circuitum urbis deſignandum, Æ. 1. 452. in voce *porta*.

756. *Hoc, Ilium; et hæc loca, Trojæ.*] *Ilii* mentionem in Sicilia nuſquam reperi: quare hic, *Ilium* ſumi puto pro *arce* aut urbe ipſa Segeſtana, quæ ad ſimilitudinem Ilii ſive Trojæ condita ſit: quemadmodum ex arce Trojana *Pergamo* edita loca omnia deinde *Pergama* vocata eſſe diximus Æ. 1. 470. *Loca Trojæ.*] *Scamandrum* ſive *Xanthum*, & *Simoënta*, Troadis fluvios, de quibus Æ. 1. 104. 477. quorum nomina duobus circa Segeſtam in Sicilia fluviis ab Æneâ fuiſſe impoſita teſtantur quidam apud Strab. l. 13. Et *Scamandri* quidem mentio eſt apud Diodorum, l. 20. quem Cluverius ait nunc appellari nomine S. *Bartholomæi*, vel *Freddo*. Addit idem *Simoënta* ad orientem ipſius naſci, & cum eo poſt paulo miſceri: nec ejus vulgare nomen aſſignat.

758. *Indicitque forum*, &c.] *Forum* locus erat ubi jus diceretur. *Indicit*, tempus proprie notat, quo jus in foro dicendum eſſet. *Dat jura*, jus illud legeſque aperit, ex quibus urbem recturi eſſent *patres*, id eſt, ſeniores: & ſic Romæ *ſenatores* deinde vocati ſunt. Notandum autem civitatem tribus præcipue contineri, muris, legibus, religione: quibus ex æquo ab Æneâ proviſum eſt.

759. *Erycino in vertice.*] De ſitu *Erycis*, nunc S. *Juliani*, montis poſt Ætnam in Sicilia maximi, diximus, Æ. 3. 707. In hujus declivi, paulo infra verticem, urbs fuit ejuſdem nominis. Hanc fundatam, & utrique nomen inditum volunt ab ipſo Eryce, Diodorus l. 4. & Apollodorus l. 2. A ſepulchro Erycis ibidem conſtituto nomen petit Hyginus, c. 270. Ab Æneâ cum Segeſta urbe conditam eſſe cenſent Dionyſius l. 1. & Tzetzes in Lycophronem. De *Eryce*, ſupra, v. 24.

760. *Sedes Fundatur Veneri Idaliæ.*] In ſummo montis Erycis vertice planities fuit, ubi templum Veneris Erycinæ diu celebratum; & juxta Tacitum à Tiberio, juxta Suetonium à Claudio, deinde inſtauratum. Primus ejus conditor Æneas dicitur à Pomponio Mela, ab Hygino, à Dionyſio, qui Venerem illam ipſam non *Erycinam*, ſed *Æneiam* vocatam addit. Ab his ita diſſentit Diodorus l. 4. ut non ſolum Erycem urbem, ſed & Erycinæ Veneris ædem, ab *Eryce* fundatam putet; ab Æneâ donis dumtaxat ornatam: Æneæ tamen opus vulgo id habitum eſſe innuit Tacitus Annal. l. 4. *Idaliam* vocat Venerem Virgilius, non quod hoc ibi nomine inſignita fuerit; ſed quomodo Delium Apollinem appellat *Thymbræum*, ut notavimus, Æ. 3. 85. & Æ. 4. 345. *Idalium* ſive *Idalia*, oppidum & nemus eſt inſulæ Cypri, in mediterranei maris maxime orientali ſinu, quæ tota Veneri dicata fuit.

ac ſylva late ſacra attribuitur ſepulchro Anchiſæ. Et jam omnis populus epulatus fuerat per *novem dies, & facta* fuerant *ſacrificia* per *aras: cum tranquilli venti complanaverunt fluctus, & validus Auſter aſpirans invitavit iterum in mare. Surgit magnus luctus per litora ſinuoſa* : cives *ſtant complexi inter ſe noctuque diuque. Jam ipſæ matres; ipſi, quibus conſpectus maris videbatur olim horridus, & vis* ejus *intolerabilis*; illi *volunt proficiſci, & pati difficultates omnes itineris. Bonus Æneas ſolatur illos ſermone benevolo, & plorans commendat* eos *Aceſtæ conſanguineo* ſuo. *Poſtea jubet* ſuos *immolare Eryci tres vitulos, & agnam tempeſtatibus; & funes per ordinem abrumpi. Ipſe coronatus frondibus conciſæ olivæ* circa *caput, erectus longe in prora, tenet poculum; & projicit viſcera in aquas ſalſas, effunditque vina pura. Ventus exoriens propellit à puppe navigantes: ſocii verberant mare certatim, & verrunt* ejus *planitiem. Venus autem interim agitata curis alloquitur Neptunum, & emittit è pectore tales querelas:*

Et lucus late ſacer additur Anchiſæo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos; placidi ſtraverunt æquora venti:
Creber & aſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus:
Complexi inter ſe noctemque diemque morantur.
Ipſæ jam matres; ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrymans commendat Aceſtæ.
Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde jubet; ſolvique ex ordine funes.
Ipſe caput tonſæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet; extaque ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taleſque effundit pectore queſtus:

NOTÆ.

761. *Sacerdos & lucus*, &c.] Quippe promiſerat ſe, condita urbe, ſacra in perpetuum Anchiſæ patri fundaturum. v. 60. Itaque ſacerdotem ei, & ſacram ſylvam dedicat. *Anchiſæo.*] Pro *Anchiſæio*: ut Æ. 4. 552. *Cineri Sichæo*, pro *cineri Sichæio*. Teſtatur autem Hyginus c. 270. in Erycino monte ſepultum Anchiſen fuiſſe: quamvis in Italiam perveniſſe Cato dicat; alii, antequam Æneas Siciliam attigiſſet, in itinere obiiſſe.

762. *Dies epulata novem*, &c.] Novemdialia ſacrificia repetita, de quibus v. 64. Sacrificiis autem fere ſemper adjunctæ epulæ è ſacris carnibus. Cujus autem in honorem peracta hæc ſacra? An iterum patris, ut illa ſuperiora? an Deorum novæ urbis? An Veneris Erycinæ? Hoc ſane ipſum puto: incidi enim in locum Athenæi l. 9. quem hic aſcribere non pigebit. Τῆς δὲ Σικελίας ἐν Ἔρυκι καιρός τίς ἐστιν, ὃν καλοῦσιν ἀναγωγάς, &c. *In Eryce autem Siciliæ tempus quoddam eſt quod vocant ἀναγωγάς, ſive* profectionis dies, *quibus aiunt Venerem in Africam abire. Tum nullæ apparent circa locum columbæ, tamquam ebeuntem Deam comitatæ. Nono poſt die, quod tempus καταγώγιον, ſive* reverſionis dies *appellant, columba ex mari una prævolante, & in templum ſe recipiente, ſequuntur mox aliæ. Tum quotquot circum habitant divites convivia agunt, cæteri læti plaudunt.* Eadem ferme habet Ælianus Hiſt. anim. l. 4. 2. Quæ cum Æneæ profectione, ac epulis, dierumque numero, ſatis congruunt; ut eo dicatur Virgilius reſpexiſſe: & Æneas matri ſuæ Veneri poſtrema hæc feciſſe ſacra, cui modo templum fundaverat.

764. *Auſter.*] Ventus meridionalis, navigantibus è Sicilia in Italiam commodus. Ecl. 2. 58.

768. *Numen.*] Vel numen ac divinitas maris: vel quorumcumque Deorum voluntas: Æ. 1. 137.

771. *Conſanguineo Aceſtæ.*] *Conſanguineus*, non cognatum & *ex eadem familia* hic ſignificat; nullum enim eſt veſtigium hujus inter Æneam & Aceſten cognationis: ſed *ex eadem gente* Trojana. Vide quæ de Aceſtæ origine dicta ſunt, v. 36. De *Eryce*, v. 24. De *Erycis divinitate*, v. 467. De *divinitate tempeſtatum*, & *agna* iiſdem immolanda, Æ. 3. 120. De *vino* & *extis projiciendis* in mare ante profectionem, ſupra, v. 238. De *extis*, Æ. 4. 64. *Patera*, poculum eſt *patens*.

779. *At Venus*, &c.] De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *æquore*, pro maris planitie, Æ. 2. 780. De *Junonis* ira in Trojanos, Æ. 1. 33. De *ejuſdem conatu adverſus fata*, Æ. 1. 243. De *Phrygibus*, Æ. 1. 385.

Junonis

Junonis gravis ira & inexſaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces deſcendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatiſve infracta quieſcit.
Non media de gente Phrygum exediſſe nefandis
Urbem odiis ſatis eſt, pœnam traxiſſe per omnem
Reliquias; Trojæ cineres atque oſſa peremptæ
Inſequitur: cauſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi nuper Libycis tu teſtis in undis
Quam molem ſubito excierit: maria omnia cœlo
Miſcuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc auſa tuis.
Proh ſcelus! ecce etiam Trojanis matribus actis
Exuſſit fœdè puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſa ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis; merui quoque: ſæpe furores
Compreſſi, & rabiem tantam cœlique mariſque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque teſtor,
Æneæ mini cura tui. Cum Troïa Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere poſſet
In mare ſe Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Æneam, nec Diis, nec viribus æquis,

Aſpera iracundia & inſatiabilis animus Junonis cogunt me delabi ad omnes preces, ô Neptune. Hanc, neque diuturnum tempus, nec ulla pietas placat; nec quieſcit victa juſſu Jovis aut fatis. Non ſufficit ipſi *conſumpſiſſe infando odio urbem è medio populorum Phrygiæ, & duxiſſe* ejus *reliquias per omne* genus *pœnarum; perſequitur cineres & oſſa interfecta Trojæ: noverit ipſa cauſas tanti furoris. Tu ipſe teſtis* es, *quantam excitaverit mihi nuper tempeſtatem in mari Libyco: confudit omnia maria* cum cœlo, *fruſtra confidens ventis Æoliis: auſa* eſt *hoc in tua ditione. O crimen! en etiam impulſis mulieribus Trojanis incendit fœdè naves, & coëgit* cives *amiſsâ claſſe relinquere* eas mulieres in *peregrina regione. Quod* ſpectat ad *reliqua: precor, liceat* Trojanis *committere tibi per undas vela ſecura, liceat pervenire* ad *Tybrim Laurentem; ſiquidem peto* res *conceſſas, ſiquidem Parcæ* et fata *dant* illis *eas urbes. Tunc* filius *Saturni, rector profundi maris, protulit iſta; ô Venus, omnino æquum eſt te confidere meo imperio, unde accepiſti ortum;* hoc *etiam merui: ſæpe repreſſi furores & rabiem immanem cœli & maris. Nec minor cura* eſt *mihi Æneæ tui in terris, teſtes* appello *Xanthum & Simoënta. Quando Achilles perſequens turmas Trojanas territas allidebat* eas ad *muros,* & *tradebat morti multa millia, & fluvii pleni* cadaveribus *gemebant, & Xanthus non poterat invenire viam & exonerare ſe in mare; tunc ego ſervavi cavâ nube Æneam certantem* cum *forti* filio *Pelei, nec Diis nec viribus paribus:*

NOTÆ.

784. *Infracta.*] *Fracta.* Affirmat enim fere ſemper augerique, non negat; ſcilicet ab *infringo*, quod ſemper affirmat.

788. *Cauſas tanti ſciat illa furoris.*] Significat nullam eſſe furoris illius cauſam; quaſi dicat, *ſciat illa cauſas, ego enim neſcio.* De *Libyco mari*, circa Africam, Æ. 1. 162. De *Æolo* ventorum Deo, Æ. 1. 56.

790. *Molem.*] Cumulos fluctuum tempeſtate ſuſcitatos. Sic Æ. 1. 138. Neptunus increpat ventos: *Tantas audetis tollere moles?* De *Parcis*, quæ pro fato ſumuntur, Æ. 1. 26. De *Neptuno Saturni filio*, Æ. 1. 129.

800. *Cytherea*, &c.] De hoc *Veneris* nomine, Æ. 1. 261. De *ejus genere* & *ortu* è ſpuma maris, Æ. 1. 260.

801. *Merui quoque.*] Merui beneficiis meis, ut mihi fideres.

803. *Xanthum*, &c.] Hos atteſtatur fluvios Neptunus: non quaſi ſacra ſibi numina; ſed quia reipſa teſtes fuerant exhibiti Æneæ auxilii, quorum in ripa Æneam periculo Neptunus eripuerat. De *Xantho* & *Simoënte*, fluviis Troadis, Æ. 1. 104, 477. De *Æneæ ex Achillis manibus erepto*, Æ. 4. 228. De *Pelida*, Achille, ejuſque patre Peleo, Æ. 2. 263. De *Neptuni odio in Trojanos*, Æ. 2. 610.

quamvis optarem eruere à fundamentis munimenta perjura Trojæ conſtructa meis manibus. Nunc etiam reſtat mihi eadem voluntas erga Æneam, *depone metum: perveniet ſecurus* ad *portum Averni, quem cupis: unus erit tantummodo quem requiret ſubmerſum mari; unicum caput peribit pro multis. Poſtquam pater* Neptunus *recreavit his verbis lætum animum Deæ, alligat equos curru, & imponit iis ferocientibus frena ſpumantia, & manibus laxat omnes habenas. Volat celer per ſummos fluctus* in *curru cæruleo, undæ demittunt* ſe, *& mare inflatum complanatur aquis, ſub rotis ſonantibus: nimbi fugiunt toto æ're. Tunc varii vultus comitum* apparent; *grandia cete, & chorus Glauci ſenioris, & Palæmon filius Inûs, & Tritones veloces, & totus exercitus Phorci. Thetis & Melite, & virgo Panopea, Neſæe, & Spio, Thalia, & Cymodoce, occupant ſiniſtra* ſpatia.

Nube cavâ eripui; cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ. 811
Nunc quoque mens eadem perſtat mihi, pelle timorem;
Tutus quos optas portus accedet Averni:
Unus erit tantum, amiſſum quem gurgite quæret;
Unum pro multis dabitur caput. 815
His ubi læta Deæ permulſit pectora dictis;
Jungit equos curru genitor, ſpumantiaque addit
Fræna feris, manibuſque omnes effundit habenas.
Cæruleo per ſumma levis volat æquora curru:
Subſidunt undæ, tumidumque ſub axe tonanti 820
Sternitur æquor aquis: fugiunt vaſto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies: immania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inoüſque Palæmon,
Tritoneſque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeaq; virgo,
Niſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque. 826
Hic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.

Tunc viciſſim blanda lætitia ſubit animum incertum Æneæ: imperat celeriter omnes malos erigi, & admoveri manus ad *vela.*

NOTÆ.

813. *Portus accedet Averni.*] Qui non longe abeſt ab urbe *Cumis*, & *antro Sibyllæ:* quo perveniet, Æ. 6. De *Averno*, G. 2. 161. Æ. 4. 512. Æ. 6. 237.

815. *Unum pro multis*, &c.] Palinurus, qui Morphei fraude ſubmergetur, v. 860. De *equis & curru Neptuni*, Æ. 1. 160. De *feris*, pro equis, Æ. 2. 51.

820. *Sub axe tonanti.*] Vel *axe Neptunii curvus*, qui magno rotarum ſtrepitu impelli & quaſi *tonare* videbatur. Vel *axe cæli*, id eſt, cœlo ipſo, quod tempeſtatem minabatur, & jam *tonabat*, priuſquam has Neptuno preces funderet Venus.

822. *Variæ comitum facies*, &c.] Varia maris numina, aut monſtra. I. *Cete*, maximi ſunt piſces, qui pro balænis vulgo ſumuntur: neutrius generis, & pluralis numeri: quia Græca vox eſt, eaque neutra τὸ κῆτος, plurali numero τὰ κήτεα, & per contractionem κήτη, unde *cete*. II. *Glaucus*, *Panopea*, *Palæmon* filius *Inûs*, G. 1. 437. III. *Senior Glauci chorus*, Nymphæ, aut Tritones: & commutatio eſt, id eſt, *ſenioris Glauci chorus*. IV. *Tritones*, Æ. 1. 148. V. *Phorci exercitus*, ſupra 240. VI. *Thetis*, Nerei filia, E. 4. 32. cum reliquis Nymphis ſororibus, quarum nomina ſingulatim explicantur, G. 4. 338. Præterquam *Melites* quæ ab Heſiodo numeratur inter quinquaginta Nerei filias, Μελίτη, à μέλι *mel*.

829. *Attolli malos.*] De re nautica hæc accipe. I. *Malus*, ingens arbor eſt, in medio navis erecta, è qua vela ſuſpenduntur; cum in altum ſolvebant veteres, hunc erigebant; inſerebantque foramini, qui Latinis *modius*, Græcis μεσόδμη, dicebatur; tum funibus undique firmabant: appulſi autem ad litus, eruebant è *modio*, & inclinabant ad puppim, in ligno quod Plauto *caſteria*, Homero ἰκρόδμη appellatur. De *erectione* hic loquitur Virgilius. De *inclinatione*, Lucanus l. 3. 46. *Et poſito remis petierunt litora malo.* II. *Antennæ*, oblongæ perticæ, è quibus expanſa pendebant vela: hæ malo tranſverſæ ſuſpendebantur, vel in ipſa mali ſummitate, ſi major venti vis captanda erat; vel medio in malo, ſi moderatior ſufficiebat. III. *Brachia* & *cornua*, partes erant antennæ; *brachia* quidem partes mediæ, quæ hinc inde ad mali latera prominebant: *cornua* vero partes extremæ, quæ brachia terminabant. Itaque hic per *brachia*, totas ipſas antennas Æneas intelligit: jubetque velis intendi antennas, per enallagen ſive commutationem; id eſt, *jubet vela intendi antennis*. Niſi forte præſtet ita ſimplicius explicare: *jubet admoveri manus & brachia artemque omnem ex-*

Una

Una omnes fecere pedem: pariterq; ſiniſtros,
Nunc dextros ſolvere ſinus; una ardua torquent
Cornua, detorquentq; : ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jamque fere mediam cœli nox humida metam
Contigerat; placidâ laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ:
Cum levis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aëra dimovit tenebroſum, & diſpulit umbras;
Te, Palinure, petens, tibi triſtia ſomnia portans
Inſonti: puppique Deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis, fuditque has ore loquelas:
Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem,
Æquatæ ſpirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori.
Ipſe ego pauliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Me-ne ſalis placidi vultum fluctuſque quietos
Ignorare jubes? me-ne huic confidere monſtro?
Æneam credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat: clavumque affixus & hærens

Simul omnes extenderunt funes veli: *et ſimul laxaverunt* modo *ſiniſtros, modo dextros ſinus* veli: *ſimul vertunt & obvertunt alta cornua* antennæ: *venti proſperi provehunt claſſem. Palinurus primus ante omnes ducebat denſam claſſem: alii juſſi* ſunt *dirigere curſum ad illum. Et jam nox humida attigerat pene medium ſpatium cœli, remiges ſtrati inter dura ſcamna ſub remis permiſerant membra tranquillo ſomno: cum Somnus celer delapſus è ſideribus cœleſtibus diſcuſſit aërem obſcurum, & fugavit tenebras: quærens te, ô Palinure: ferens tibi innocenti ſomnia funeſta: & Deus ſedit in alta puppe, ſimilis Phorbanti, & protulit ore verba iſta: ô Palinure, fili Iaſi, ipſum mare provehit naves, venti ſtant æquabiles, tempus offertur* ad *quietem. Demitte caput, & ſubtrahe labori oculos laſſos. Ego ipſe implebo pro te tuum officium tantiſper. Cui Palinurus reſpondet vix aperiens oculos: an vis me neſcire faciem tranquilli maris & undarum quietarum? an me fidere huic monſtro? quid enim committam Æneam Auſtris doloſis, etiam toties deceptus fraude aëris ſereni? Proferebat talia verba: & nullatenus deſerebat gubernaculum,* ei *affixus & adhærens;*

NOTÆ.

plicandis velis. IV. *Funes*, quibus antennæ velis inſtructæ demittebantur attollebanturque, vocabantur *rudentes*: qui vero ex utroque infimo veli angulo pendebant, dicebantur *pedes*. V. *Pedum* uſus erat, in captando vento: cum enim vulgo antenna extra malum, proram verſus, ex æquo penderet: pedeſque hinc atque hinc è velo penduli ad latera navis, item ex æquo alligarentur; prout magis minuſve pedum alter aut laxabatur, aut ſtringebatur, ita magis minuſve in dextrum ſiniſtrumve latus *detorquebantur cornua* antennarum, ipſaq; *obliquabatur* antenna, & majori minorive ſinu vela ventos excipiebant. Atque illud eſt, *obliquare ſinus in ventum*, ſupra, v. 16. Itemque *facere pedem*, id eſt, *extendere pedem*, ut ſæpe, *facere vela*, id eſt, *extendere vela*.

832. *Sua flamina.*] *Proſpera, commoda.* Sic Ovid. Triſt. 1. 9. 49. *Vos facite ut ventos, loca cum diverſa petamus, Illa ſuos habeat, nec minus illa ſuos.*

835. *Metam.*] Aërem *circo* comparat; in quo ſidera, *noxque* ipſa, decurrunt: terram exiguæ rotundæque molis, poſitam in medio, comparat *metæ*; quam ſidera circumeunt: De *circo* & *meta*, v. 288.

838. *Somnus.*] De eo, ejuſque inſignibus, Æ. 6. 893. *Delapſus ab aſtris*: id eſt, *ex aëre*, per quem vagatur, ut varia hominibus ſomnia immittat: cum enim noctis ſit filius, & habitet apud inferos; ex aſtris & cœlo deſcendere, quaſi è propria ſede, non poteſt.

839. *Diſpulit umbras.*] Vel ſimpliciter motum exprimit volantis Dei, qui tenebroſum aërem alis findit: Vel ſignificat, aërem ab eo etiam clariorem redditum, ut ejus inſueta ſerenitas Palinuro fraudem faceret.

842. *Phorbanti.*] Multi fuerunt hujus nominis: interque alios unus è filiis Priami: de quo hic ſermonem eſſe putat Hortenſius. *Iaſius*, Trojanus aliquis, pater aut avus Palinuri. De *ſale*, pro mari. Æ. 1. 541. De *Auſtris*, ventis meridionalibus, E. 2. 58. De *Clavo*, manubrio gubernaculi, ſupra, 177. De *Lethæo rore*, & fonte apud inferos oblivionem inducente, G. 1. 78. & Æ. 6. 705. De *Styge*, fluvio etiam inferno, Æ. 6. 323.

& intendebat oculos in ſidera. Ecce Deus excutit ſuper gemina tempora ramum ſparſum aquâ Lethaâ, & ſoporatum virtute Stygiâ: & relaxat obnitenti oculos fluitantes. Vix ſomnus improviſus occupaverat prima membra: et ſtatim Deus ſuper innitens, impulit, cum parte puppis effracta et cum gubernaculo, illum *pronum in undas liquidas, & ſæpe implorantem ſocios fruſtra. Ipſe alatus & volans ſuſtulit ſe in levem aërem. Claſſis decurrit mari viam non minus tutam, & provehitur ſecura promiſſis patris Neptuni. Imo jam progreſſa radebat rupes Sirenum; olim aſperas & albentes oſſibus multorum; tunc vero ſaxa horriſona multum ſtrepebant irrequieto mari: cum pater Æneas agnovit navem ire fluitantĕ amiſſo gubernatore, & ipſe gubernavit eam per undas obſcuras, multum gemens, & turbatus animo* ob *ſortem amici: ô Palinure,* aiebat, qui *nimis fidiſti cœlo & mari tranquillo, jacebis inſepultus in ignoto litore.*

Nuſquam amittebat, oculoſq; ſub aſtra tenebat:
Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygiâ, ſuper utraq; quaſſat
Tempora; cunctantique natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et ſuper incumbens, cum puppis parte revulſa,
Cumque gubernaculo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequicquam ſæpe vocantem.
Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales in auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis,
Promiſſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo ſcopulos Sirenum advecta ſubibat,
Difficiles quondam, multorumq; oſſibus albos;
Tum rauca aſſiduo longe ſale ſaxa ſonabant:
Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, & ipſe ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, caſuque animum concuſſus amici:
O nimium cœlo & pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena.

NOTÆ.

856. *Natantia lumina.*] *Fluitantia*, quæ nunc aperiuntur, nunc clauduntur. De *gubernaculo*, ſupra, v. 177.

864. *Sirenum ſcopulos*, &c.] Duo quærenda: quæ *Sirenes*, qui earum *ſcopuli*. I. *Sirenes* monſtra fuerunt; Acheloi fluvii & Calliopes aut Melpomenes Muſæ, filiæ tres, *Parthenope, Leucoſia, Ligea*. Varia ſpecie pinguntur: ſuperiore quidem corporis parte fœminæ: inferiore vero gallinæ, aut paſſeres, aut piſces. Harum una voce, altera tibiis, tertia lyra canebat. His deliciis nautas præternavigantes in naufragiũ pelliciebant ad ſcopulos. Harumque fatum fuit, tandiu vivere, quamdiu cantantes eas audiens nemo impune prætervectus eſſet. At eum Ulyſſes, monitus à Circe, ſociorum aures obturaſſet cera, ſeque navis malo alligari juſſiſſet; eaque arte trajeciſſet incolumis: ideo Sirenes in mare ſe præcipites dederunt. Nomen: non à σύρω, *traho, quia Sirenes*, non *Syrenes*, appellantur: ſed, vel à σειρὰ, *catena, funis*; vel à σείω, quod interdum eſt *decipio*. II. Sedes earum collocatur ad Surrentinum Italiæ promontorium, in mare Tyrrhenum prominens, inter agrum Campanum & Picentinum, ſinumque Puteolanum & Pæſtanum. Sed cum illic plures ſint inſulæ; imprimis *Capreæ*, major inſula, Tiberii ſeceſſu ac voluptatibus infamis, nunc *Capri*, ad Puteolanum ſinum magis accedens: item *Sirenuſæ*, ſcopuli, continenti propiores ac Pæſtano ſinui: hinc ſedem Sirenum alii in *Capreis*, alii in *Sirenuſis* locant; optime qui in *Sirenuſis*, nunc abſque nomine ſcopulis. Pæſtanus vero ſinus nunc eſt *golfo di Silerno*; Puteolanus, *golfo di Napoli*.

871. *Nudus in ignota, Palinure*, &c.] Cætera quæ ad Palinurum pertinent, deſcribentur Æ. 6. 337. Non enim fluctibus hauſtus eſt; ſed enatans ab Italici litoris incolis occiſus.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Appulsus Æneas in Italiam ad Cumas, petit antrum Sibyllæ Deiphobes: dumque varia Phœbeo in templo descripta contemplatur, jubetur victimas cædere; peractisque sacrificiis consulit Sibyllam de futuris eventibus, deque descensu ad inferos. Sibylla tria respondet: Bellum ab Italis instare gravissimum; ramum aureum, inventu perdifficilem, adeunti inferos parandum esse; denique unum ex amicis in litore mortem interim obiisse. Redit Æneas ad suos, mortuum Misenum reperit: hujus extruendo rogo dum excidiur sylva, columba, aves Veneris, ad auream arborem Æneam deducunt. Hic igitur funere perfunctus, nocturnisque sacrificiis ad Avernum antrum inferorum numina veneratus, ad inferos Sibylla duce descendit. Videt illic I. In vestibulo, monstra varia. II. In ripa fluviorum infernorum, umbras defunctorum aditum petentes; inque iis, Orontem, Palinurum. III. In ipso flumine, Charonta portitorem, quem, secum de aditu rixantem, aurei rami conspectu demulcet. IV. In limine, Cerberum canem, quem sopit objecta ossa. V. Ultra limen, sedes varias, quas incolebant: 1. Infantes: 2. Injusta morte damnati: 3. Propria manu perempti: 4. Amantes, in quibus Dido. 5. Bellatores, inter quos Deiphobus, aliique Trojani & Græci duces. VI. Ad sinistram, eminus carcerem vidit impiorum pœnis destinatum: quem locum adire cum non posset; à Sibylla varia variorum supplicia edocetur, Gigantum, Salmonei, Lapitharum, Ixionis, Thesei, &c. VII. Ad dextram verso itinere, pervenit ad Elysios campos; ubi multos heroum nactus, à Musæo de loci incolarumque conditione, deque Anchisa, certior factus; in ipsum Anchisen incidit. VIII. Anchises, multa de animarum natura juxta Pythagoræ documenta præfatus, clarissimum quemque posterorum ad usque Augustum ei ostendit. IX. Denique perlustratis omnibus, per eburneam somni portam Æneas ad suos revertitur; & è Cumano litore, ad Cajetanum navigat.

SIC fatur lacrymans, classiq; immittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci

INTERPRETATIO.

Sic loquitur plorans, & permittit navibus cursum liberum, & demum appellitur litori Euboïco Cumarum. Nautæ *vertunt proras* ad *mare: deinde*

NOTÆ.

1. *Sic fatur*, &c.] Quid fatur? id nempe quod extremis duobus libri quinti versibus continetur: *O nimium cœlo*, &c.

Habenas.] Metaphora ab equis petita: quæ liberum impetum cursumque navium significat. Hæc ad ignem translata est, Æ. 5. 662. *Furit immissis Vulcanus habenis.* Et ad crescentes arborum ramos, G. 2. 364. *Palmes laxis per purum immissus habenis.*

2. *Euboicis Cumarum*, &c.] *Eubœa*, maxima est Græciæ insula, hodie *Negropont*: ad septentrionem & orientem, Locris, Bœotiæ & Atticæ; in longitudinem obversa: ab iisque divisa freto angustissimo, quod Euripus dicitur. Angustissimo freti loco urbs est *Chalcis*, quæ continenti Græciæ ponte juncta est. *Æolia*, vel *Æolis*, regio est Asiæ minoris, ad Ægæum mare, & Ioniæ septentrionem: in ea urbs fuit *Cuma*, nunc *Foja nova*. Hippocles Cumanus ex Æolia, & Megasthenes Chalcidensis ex Eubœa,

Anchora

anchora ſiſtit naves uncis tenacibus, et curvatæ puppes tegunt extremum *litus: prompta turba juvenum exilit in terram Italicam: pars quærit ſcintillas ignis latentes in venis lapidis: pars colligit ligna* arborum, quæ ſunt *opaca domus ferarum; & oſtendit repertos fluvios. Sed pius Æneas vadit* ad *templum altum cui Apollo præeſt, & ad vaſtam penitus cavernam & horrendum penetrale Sibyllæ, cui Deus Delius inſpirat magnam animam & intelligentiam, declaratque* res *futuras. Jam intrant ſylvas & auratum templum Dianæ. Dædalus, ſicut fama perhibet, fugiens regnum Minois,*

Anchora fundabąt naves, & littora curvæ
Prætexunt puppes: juvenum manus emicat ardens
Littus in Heſperium: quærit pars ſemina flammæ,
Abſtruſa in venis ſilicis; pars denſa ferarum
Tecta rapit ſylvas, inventaque flumina monſtrat.
At pius Æneas arces quibus altus Apollo
Præſidet, horrendæq; procul ſecreta Sibyllæ,
Antrum immane petit: magnam cui mentem ani-
Delius inſpirat vates, aperitque futura. [mumq;
Jam ſubeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, ut fama eſt, fugiens Minoïa regna,

NOTÆ.

coloniam utriuſque gentis in Italiam deduxerunt; urbemque condiderũt in Campania, circa promontorium occidentale ejus ſinus, qui inde *Cumanus* appellatus eſt, etiam *Puteolanus*, nunc *golfo di Napoli*. Græcis urbs dicta Κύμη, Latinis *Cumæ*, quibuſdam etiam *Cuma*: nunc verſa eſt. Hanc multo poſt Trojana tempora conditam eſſe teſtatur Velleius, l. 1. 4. Unde hæc à Virgilio de ea dicta eſſe neceſſe eſt per anticipationem temporis.

4. *Anchora fundabat*, &c.] Quia navim, unde per funem demittitur, committit, alligatque maris *fundo*, atque ita ſtabilit. Antiquiſſimæ anchoræ lapideæ fuerunt, ut conſtat ex Arriano, in periplo ponti Euxini: deinde ligneæ, plumbo munitæ: poſtmodum ferreæ. De *Heſperio*, ſeu Italico litore, Æ. 1. 534.

6. *Semina flammæ.*] Scintillas. Sic Lucretius, l. 1. 900. *Verum ſemina ſunt ardoris multa.* Sic Homerus, Odyſſ. 5. 490. Σπέρμα πυρός, *ſemen ignis*. Imo Lucretius, quaſi eſſet aliquid plantis & igni commune, dixit, l. 1. 898. *Donec flammæ fulſerunt flore coorto.*

9. *Arces quibus altus Apollo*, &c.] Hic notanda ſex. I. Æneæ prima cura eſt, adire Sibyllam: juxta monitum Heleni, Æ. 3. 441. præceptumque patris, Æ. 5. 731. II. Templum illud in latere orientali collis, urbis Cumanæ pars & veluti arx fuit. III. Extructum fuit ex uno eodemq; rupis ſaxo, & velut in ipſo rupis ſinu excavatum. IV. Antrum Sibyllæ non extra templum, ſed in intimo templi loco fuit, multos in receſſus naturaliter deſoſsũ. Habentur iſtæc ex oratione parænetica Juſtini Martyris, qui annis poſt Virgilium centum circiter & ſeptuaginta florebat ſub Antonio Pio, templumque ipſum vidiſſe ſe perhibet: tum ex Agathia hiſtor. l. 1. cujus ætate templum videtur fuiſſe deſtructũ, aut in arcem converſum; cui cavernæ Sibyllæ ſubjecta erat. V. Templum illud, juxta Virgiliũ, Apollini ſimul & Dianæ dicatum fuit: ſiquidem Sibylla vocatur *Phœbi Triviaque ſacerdos*. VI. Templo juncta de more ſylva fuit, ſive *lucus*; aut utrique numini, aut uni Dianæ ſylvarum præſidi ſacer. De *Sibylla*, infra, v. 36. De *Apolline* & *Phœbo*, eodem numine, Ecl. 3. 62. 104. De *Trivia*, Diana, ſic à triviis ubi colebatur dicta, Æ. 4. 511. De *Delio vate*, Apolline vatum Deo, Ecl. 3. 67. Æ. 3. 77.

11. *Mentem animumque.*] Non eſt hæc ſynonyma, ſed rerum diverſarum expreſſio familiaris poëtis, Lucretio l. 4. 59. *Mens animi vigilat.* Catullo, Epig. ad Ortalum, v. 4. *Mens animi tantis fluctuat ipſa malis.* Horatio item, &c. Ita diſtinguuntur à Lactantio, l. 7. *Non idem eſt Mens & Animus: aliud enim eſt quo vivimus, aliud quo cogitamus. Nam dormientium Mens, non Animus ſopitur: & in furioſis Mens extinguitur, Animus manet.* Itaque mens, ipſa eſt Animi intelligentia & conſilium: ex Lucretio, l. 3. 616. *Animi nunquam mens conſiliumque.*

14. *Dædalus*, &c.] Athenienſis, ſolerti admodum ac ſubtili ingenio faber ac ſculptor, aſciæ, terebræ, multorumq; aliorũ inſtrumentorũ auctor: cum Perdicem, ſororis ſuæ filium, ob inventum ſerræ uſum ex invidia occidiſſet; judicii metu fugit in Cretam. Hic admiſſus in gratiam regis Minois labyrinthum fabricavit: ſed mox, ob commodatam Paſiphaë reginæ operam ad promovendum ejus cũ Tauro adulterium, turre incluſus cum Icaro filio, inde, ſibi filioque à plumis & ſera compactis alis, evolavit in Siciliam: ubi multa reliquit artis ſuæ monimenta, juxta Pauſaniam & Diodorum. Juxta Virgilium tamen, quem Silius, Juvenalis & Statius ducem ſecuti ſunt, in Italiam aufugit ad Cumas Campaniæ; ubi templũ Phœbo condidit; opinor ideo, quod ejus a ſasardore non diſſolviſſet, ut diſſolverat alas Icari ejus filii; qui imprudentius per aërẽ evagatus, alioqui intro

Præpe-

Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo,
Inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos;
Chalcidicamque levis tandem ſuperaſtitit arcem.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, ſacravit
Remigium alarum; poſuitque immania templa.
In foribus, letum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ juſſi (miſerum) ſeptena quotannis
Corpora natorum: ſtat ductis ſortibus urna.
Contra elata mari reſpondet Gnoſſia tellus.
Hic crudelis amor tauri, ſuppoſtaque furto
Paſiphaë, miſtumq; genus, proleſq; biformis
Minotaurus ineſt, Veneris monimenta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

auſus committere ſe aëri cum *pennis velocibus, evaſit ad frigidum ſeptentrionem per viam inſolitam; et volans ſtetit denique ſuper arce Cumana. Appulſus primum his terris ſacravit tibi remos alarum, ô Apollo; et fundavit vaſtum templum. In portis* erat ſculpta *mors Androgei: deinde Athenienſes juſſi* in *pœnam dare ſingulis annis ſeptem corpora filiorum*; res *miſera! adeſt urna* unde *ſortes eductæ* erant. *Cretica inſula eminens mari reſpondet è regione. Hic adeſt amor inſanus Paſiphaës* erga *taurum, et Paſiphaë ſuppoſita* per *fraudem, et Minotaurus ſoboles* ejus *biformis mixto genere, monimentum flagitioſæ libidinis. Hic* adeſt *illa difficultas et error inexplicabilis labyrinthi.*

NOTÆ.

curſu, in eam Ægæi maris partem cecidit, quæ eſt ad ſeptentrionem Cretæ, circa Samum inſulam; nomenque, & inſulæ Sami vicinæ, & huic maris plagæ, reliquit ſuum.

Minoïa regna.] *Cretam*, ſive *Candiam*, de qua Æ. 3. 104. Ubi regnavit *Minos*, Jovis & Europæ filius, qui ex *Paſiphaë* Solis filia, genuit *Ariadnem*, *Phædram* & *Androgeum*. Multis bellis adverſus Athenienſes Megarenſeſque victor: cum fugientem Dædalum inſecutus, bello Cocalum Siciliæ regem appeteret, ab Cocali filiabus thermarum vapore ſuffocatus eſt: juſtitiæ nomine ſic nobilitatus, ut apud inferos judex animarum à Græcarum fabularum auctoribus conſtitutus ſit: qui tamen iidem, quod ab eo male mulctati ſæpe Græci fuiſſent; ideo familiam ejus, uxorem, filiaſque propudioſis figmentis infames fecere.

16. *Enavit ad Arctos.*] In eas evolavit regiones, quæ ad ſeptentrionem Cretæ inſulæ ſitæ ſunt. Pace tamen dixerim Virgilii; Italia Siciliaque multo ad occidentem Cretæ magis vergunt quam ad ſeptentrionem. *Enavit.*] Evolavit: magna enim inter navigationem & volatum affinitas, unde mox alæ vocantur *remigium alarum:* ut enim multiplici remorum ac remigum ordine navis hinc inde provehitur, ita geminis hinc inde alis agitatur volucris: Æ. 1. 228. De *Arcto gemina*, ſive *urſa*, aſtris ſeptentrionalibus, G. 1. 138. De *Chalcidica*, ſive Cumea arce, ſupra, v. 2.

20. *Letum Androgeo*, &c.] *Androgeus*, Minois & Paſiphaës filius, in publicis Græciæ ludis ſæpenumero victor, ab Athenienſibus & Megarenſibus ex invidia occiſus eſt. Ideo Megarenſes à Minoë bello petiti & ſubacti ſunt. Athenienſes tributo mulctati ſeptem puerorum, totidemque puellarum: quos in Cretam, vel quotannis vel tertio aut nono quoque anno, ſorte vel delectu, mittere jubebantur, includendos labyrintho, & Minotauro devorandos. Virgilius pueros tantum numerat. *Androgeo*, genitivus eſt Atticus quartæ inflectionis, τοῦ Ἀνδρόγεω.

21. *Cecropidæ.*] Antiquum Athenienſium nomen: quorum rex primus fuit *Cecrops* Ægyptius, qui populos hujus regionis vagos duodecim in oppida congregavit, primumque vocavit *Cecropiam*; quæ deinde fuit arx Athenienſis urbis, cum Theſeus duodecim hæc oppida unam in urbem coëgit, muriſque cinxit. De *ſortibus* ex urna educendis, Æn. 5. 491. De *Gnoſſo*, urbe Cretæ inſulæ, Æ. 3. 104.

24. *Amor tauri*, &c.] *Paſiphaë*, Solis filia, de qua Ecl. 6. 46. turpi amore tauri correpta, dicitur arte Dædali incluſa vaccæ lignæ fuiſſe, qua arte clam *furtim*que ſuſcepit è tauro monſtrum *biforme*, ſemibovem ac ſemivirum, *Minotaurum* nomine: qui incluſus in labyrintho, puerorum Athenienſium ſanguine paſcebatur. *Taurus* hic juxta aliquos unus aliquis fuit ex aulicis principibus: qui ſtupri conſuetudinem cum Regina, Dædalo adminiſtro, habuerat. *Proles biformis.*] Ortus puer ex illa conſuetudine; qui ad geminum referri poterat patrem, verum alterum, alterum falſum; unde & nomen ex utroque mixtum tulit. De *Venere*, amoris ac libidinis Dea, Æ. 1. 260.

27. *Labor ille domus*, &c.] *Labyrinthus* quadruplex fuit. Primus Ægyptiacus apud Heracleopolitas, opus multorum regum, cui manū ultimam Pſammitichus impoſuit. Secundus hic Cretenſis, Dædali opus, ad Ægyptiaci exemplum extructus, ſed vix centenam ejus partem referens. Tertius in Lemno inſula, centum & quinquaginta columnis inſignis. Quar-

Magnum

Nam Dædalus miserans magnum amorem filiæ regis, ipse explicuit Theseo *fraudes & circuitus parietum, dirigens filo passus* ejus *incertos. Tu etiam, ô Icare, haberes magnum locum in tanta sculptura, si dolor permisisset. Bis conatus erat exprimere in auro calamitatem illam: Bis manus paterna defecerunt. At vero* Trojani *uterius perlustrassent oculis omnia: nisi Achates ante præmissus* ab Ænea ad Sibyllam, *rediisset; & cum eo Deiphobe* filia *Glauci, sacerdos Apollinis ac Diana, quæ dicit hæc Regi:*

Magnum Reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. Tu quoq; magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro;
Bis patriæ cecidêre manus. Quin protinus omnia
Perlegerent oculis: ni jam præmissus Achates
Afforet; atque unà Phœbi Triviæque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia Regi:

NOTÆ.

tus in Italia juxta Clusium, opus & sepulcrum Porsenæ Etruscorum regis. Locus fuit multis tramitibus inter se implexis, crebrisque foribus ad fallendos occursus recursusque intercisus: tectus fornicibus undequaque, & multis pyramidibus fastigiatus. Vide Plinium, l. 36. 13.

28. *Regina sed enim*, &c.] *Theseus*, Ægæi Athenienſium regis filius, firmatus oraculis à patre veniam obtinuit, ad persolvendum Cretensibus tributum in Cretam cum reliquis pueris proficiscendi. Huc appulsus, pellecta in amorem sui *Ariadne*, Minois & Pasiphaës filia, ejus opera à Dædalo glomeratum filum accepit: quo ad labyrinthi januam alligato, & inter eundum evoluto, cum Minotaurum occidisset, inde remenso itinere egressus, captivos reliquos ipsamque Ariadnen navi secum avexit. Hanc tamen in itinere deseruisse dicitur in insula Naxo: ubi à Baccho suscepta est, & corona donata, quam deinde inter sidera Dii retulerunt. *Regina* vocatur, id est regis filia: ut Polyxena apud Euripidem ἄνασσα. De morte *Icari*, supra, v. 14.

31. *Sineret dolor.*] Supprimitur *si* particula; mutaturque tempus pro *si sivisset dolor.*

33. *Protinus omnia.*] *Omnia*, duas ultimas vocales in unam contrahit, ut spondæus fiat. Sic Æ. 5. 352. *Unguibus aureis.* De *Achate*, fidissimo Ænex comite, passim dictum. De *Phœbi Triviaque sacerdote*, supra, v. 9.

36. *Deiphobe Glauci*, &c.] De Sibyllis confusa obscuraque omnia: hæc mihi certiora occurrunt. I. *Sibylla* nomine nuncupatæ fuerunt, fœminæ generatim omnes, quæ futura cum aliquo impetu furoris Deique afflatu prædicebant. II. *Nomen* est, à σιὸς Æolica voce, pro Θεὸς, *Deus*; & βυλὴ *consilium*: ita ut *Sibylla* sit, *divini consilii particeps.* III. Vitæ diuturnitate & virginitatis laude vulgo commendantur. IV. Ambrosius, in epistolam 1. ad Corinth. cap. 2. existimat eas malo spiritu afflatas, non veri Dei beneficio futura conjecisse. Hieronymus tamen adversus Jovinianum lib. 1. videtur existimare divinationem iis à vero Deo in præmium virginitatis datam esse. V. Multa de Christo prædixerunt, Cumana imprimis & Erythræa: neque tamen inde, aut vero numine afflatas, aut fide omnino dignas, putat Augustinus. Sic enim ait contra Faustum, l. 13. c. 2. *Sibylla porro, vel Sibyllæ, & si qui alii vates vel philosophi gentium de Filio Dei vera prædixisse perhibentur: valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam: non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam: cum illum Deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos congentiles populos idola & dæmonia colentes partim docere ausi sunt, partim prohibere ausi non sunt.* VI. Ideo existimo, Sibyllas malo quidem spiritu afflatas fuisse: factum tamen, ut in præmium virginitatis, aliqua etiam vera declarari per eas voluerit Deus, ad revincendam ethnicorum pervicaciam. VII. Plures paucioresve à diversis auctoribus numerantur; decem à Varrone, quem vulgo sequuntur omnes. *Delphica, Erythræa, Cumæa, Samia, Cumana, Hellespontica, Libyca, Persica, Phrygia, Tiburtina.* Harum una Tarquinio Prisco, Romanorum regi, tres vel novem obtulit libros, ex multarum Sibyllarum vaticiniis contextos: petiitque pretium trecentorum nummorum: despecta à Rege, tertiam librorum partem abjecit in ignem; tum reversa, idem iterum pretium popposcit: iterumque repulsam passa, partem librorum alteram incendit, pro reliqua tantundem petiit. Cujus pertinaciam rex admiratus, & persolvit pretium, & libros inter sacra Romani imperii haberi voluit, & in Capitolini Jovis sacrario sub terram in arca lapidea deposuit: constitutis viris, qui, quoties exigerent dubia reipublicæ tempora, libros eos consulerent. Hi primum viri duo, postea decem, denique quindecim fuere Syllæ dictatoris temporibus. Hæc Tarquinii Sibylla, aliis *Cumæa*, aliis *Erythræa* dicitur, vulgo tamen *Cumana* nomine *Amalthea*, vel *Demophile.* VIII. Libri illi incendio Capitolii conflagrarunt, anno ante Syllæ dictaturam: quare legati ex senatusconsulto missi sunt in pleraſque Græciæ

Non

Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit:
Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam, nec ſacra morantur
Juſſa viri, Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
Exciſum Euboïcæ latus ingens rupis in antrum;
Quo lati ducunt aditus centum, oſtia centum:
Unde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cum virgo, Poſcere fata
Tempus, ait: Deus, ecce, Deus. Cui talia fanti
Ante fores, ſubito non vultus, non color unus,
Non comptæ manſêre comæ: ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majorque videri,
Nec mortale ſonans: afflata eſt numine quando
Jam propiore Dei. Ceſſas in vota preceſque,
Tros, ait, Ænea? ceſſas? neq; enim ante dehiſcent
Attonitæ magna ora domus. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor; fuditq; preces Rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ ſemper miſerate labores,

Hoc tempus non petit ſibi hæc ſpectacula: nunc potius erit immolare ſeptem juvencos de armento adhuc *indomito, & totidem oves electas juxta ritum. Sacerdos allocuta Æneam his* verbis, *invitat Trojanos in altum templum: & famuli non tardant* exequi *mandata* de ſacrificio. *Latus ingens rupis Cumanæ excavatum* eſt *in* formam *antri: quo centum lati aditus & centum portæ ducunt: unde erumpunt totidem voces*, quæ ſunt *reſponſa Sibyllæ. Perventum erat ad os* antri: *cum Virgo dixit: tempus eſt petendi oracula. Deus, Deus adeſt. Cui dicenti talia ante oſtia, repente non remanſit facies* eadem, *non idem color, non capilli ordinati: ſed pectus anhelans, & cor efferatum intumeſcit rabie:* cœpitque *apparere major, nec loquens modo humano: ex quo correpta eſt ſpiritu Dei jam præſente; dixit*que: *tardus es ad emittenda vota & preces, ô Ænea Trojane! tardus es: nam magna oſtia antri terrifici non aperientur prius*, quam preces emiſeris: *& hæc locuta ſiluit. Tremor frigidus ſubiit in oſſa dura Trojanorum: & Rex eorum miſit preces ex intimo corde: ô Phœbe, qui* ſemper *miſertus* es *acerborum caſuum Trojæ:*

NÔTÆ.

& Italiæ civitates, qui carmina Sibyllarum undique conquiſita Romam deportarent. Hi collegerunt ad mille verſus: qui deinceps magna cura ſervati, tandem à Stilicone Honorii imperatoris ſocero cremati ſunt. Libros autem Sibyllinorum oraculorum octo, qui Græcis verſibus ſcripti circumferuntur, omnino ſuppoſitos puto. IX. Denique hæc Virgiliana Sibylla, *Cumæa* eſſe putatur, ſive *Cimmeria*, quæ in Italia paulo poſt excidium Trojæ vaticinata eſt. Hanc Juſtinus in paranetica orat. ait fuiſſe ortam Babylone, & Beroſi Chaldaicarum rerum ſcriptoris filiam: Virgilius Deiphoben, & Glauci cujuſdam filiam nuncupat; atque ita Græcæ putat eſſe originis.

38. *Grege de intacto*, &c.] *Juvencos* nondum jugum paſſos: hi enim uni ſacrificiis apti erant, G. 4. 551. *Intacta totidem cervice juvencas.* Deinde numero ſeptem: quia Apollini immolandi erant, uni è Diis ſuperis, quibus impar numerus placet: Æ. 5. 96. De *bidentibus*, ovibus, Æ. 4. 57.

41. *Alta in templa*, &c.] De ſitu templi, & rupis, deque multis ejus oſtiis & receſſibus, ſupra, v. 9. De *Euboica*, id eſt, *Cumana* urbe, v. 2.

50. *Afflata eſt*, &c.] Non tantum tacta vicini numinis ſpiritu: ſed plena & correpta: ut contra Servium contendunt interpretes. Sic Ovid. Faſt. 6. 703. Tibiam dixit *afflatam* quæ vento plena eſt, & quaſi inflata: *Inventam Satyrus primum miratur; & uſum Neſcit, & afflatam ſenſit habere ſonum.* Igitur *propiore numine*, non eſt *viciniore*; ſed in intima pectoris parte jam *præſente*: maxime cum dicatur, v. 78. *Magnum ſi pectore poſſit Excuſſiſſe Deum.*

53. *Attonitæ magna ora domus.*] Oſtia illa *centum*, id eſt, plurima, de quibus v. 44. Domus vocatur *attonita*: vel quia vocum erumpentium ſono, quaſi tonitru concutitur: vel quia attonitos actrepidos facit, quemadmodum mors dicitur *pallida*, quia pallorem inducit. Et ſenſus eſt: Ego quæ nunc te alloquor *ante fores*; non intrabo in ipſa antri penetralia, unde oracula ſoleo emittere; niſi prius vota conceperis. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

56. *Phœbe*, &c.] Trojanis favit: unde Ovidius Triſt. l. 1. 2, 5. *Mulciber in Trojam, pro Troja ſtabat Apollo.* De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. De *Paride*, Æ. 1. 31. De *Achille*, à Paride in templo Apollinis occiſo, Æ. 3. 321. De *Æaco*, Achillis avo, Æ. 1. 103. *Direxti*, pro *direxiſti*: ut Æ. 1, 205. *Acceſtis ſcopulos*, pro *acceſſiſtis*.

Dardana

qui direxiſti ſagittam Trojanam & manum Paridis in corpus Achillis: te auctore ingreſſus ſum tot maria cingentia magnas terras, & nationes Maſſylorum longe remotas, & litora vicina Syrtibus. Nunc denique attingimus litora Italiæ recedentis. Hactenus calamitas Trojanorum nos perſecuta fuerit. Nunc æquum eſt vos etiam ignoſcere Trojanæ genti, ô Dii, & Deæ omnes, quibus adverſabatur Troja & magna gloria Troadis. Et tu, ô ſanctiſſima Sibylla, prævidens futurum, permitte Trojanos, & Deos vagos, & numina Trojæ jactata, ſedere in Latio: Non peto regna non debita meis fatis. Tunc ſtatuam Phœbo & Dianæ templa è marmore ſolido, & dies feſtos de nomine Phœbi dictos. *Magnum etiam ſacrarium expectat te in regnis noſtris. Ego enim illic recondam tua oracula, & ſecreta fata declarata meæ genti; & dedicabo tibi viros electos, ô alma: tantummodo noli inſcribere carmine frondibus, ne*

Dardana qui Paridis direxti tela manuſque
Corpus in Æacidæ: magnas obeuntia terras
Tot maria intravi duce te, penituſque repoſtas
Maſſylûm gentes, prætentaq; Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ fugientes prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas eſt parcere genti,
Diiq; Deæq; omnes, quibus obſtitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ. Tuq; ô ſanctiſſima vates,
Præſcia venturi: da (non indebita poſco
Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros,
Erranteſque Deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtoſque dies de nomine Phœbi.
Te quoq; magna manent regnis penetralia noſtris.
Hic ego namque tuas ſortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam; lectoſque ſacrabo
Alma viros: foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipſa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit

confuſa evolent in *ludibrium rapidorum ventorum: precor* te, *loquere tu ipſa.* Sic *fecit finem loquendi voce. At Sibylla ingens, nondum patiens Phœbi, furit in caverna,* tentans *an poſſit*

NOTÆ.

59. *Duce te.*] Ipſius enim oracula ſæpius de rerum eventu conſulerat: maxime in inſula Delo, Æ. 3. 84. Et ad Leucadem atque Actium, Ibid. 274. Tum in Epiro apud Helenum, Ibid. 359. De *Maſſylis*, Afris, Æ. 4. 480. De *Syrtibus*, vadoſis Africi maris plagis, Æ. 1. 115.

63. *Parcere genti, Ditque Deaque,* &c.] Numina Trojæ infeſta: *Juno*, Æ. 1. 33. *Neptunus*, Æ. 2. 610. *Pallas*, Æ. 2. 162. De *Dardania* gente & *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Pergamo*, Æ. 1. 470. De *Ilio* & *Troja*, Æ. 1. 5. De *Latio*, Æ. 1. 10. De *numinibus Trojæ*, Æ. 2. 717. De *Trivia*, Diana, Æ. 4. 511.

69. *De marmore templa,* &c.] Alludit ad pleraque, quæ à Romanis Æneæ poſteris in Apollinis honorem inſtituta ſunt. Ad ludos quidem Apollinares primo bello Punico inſtitutos ex Sibyllino carmine, Cornelio Rufo decemviro: qui inde dictus eſt *Sibylla*, poſtmodum corrupto vocabulo *Sylla*. Deinde ad templum Apollinis, in Palatio poſt Actiacam victoriam ab Auguſto magnificentiſſime extructũ.

71. *Te quoque,* &c.] Non ſignificat templa Sibyllæ eſſe extruenda; ſed locum duntaxat aſſignandum in ipſis Jovis Capitolini penetralibus & ſacrario, ubi libri Sibyllini reponerentur ſub eorum virorum cura, de quibus diximus, v. 36. De *ſortibus* pro *oraculis*, Æ. 4. 346.

74. *Foliis ne carmina manda.*] Hoc Sibyllæ illi peculiare aiunt fuiſſe, ut palmarum foliis oracula ſua deſcriberet; citatque Varronem Hortenſius. Cerdanus cenſet id ex uſu fuiſſe illorum temporum: quibus nondum ſcribebatur in cortice aut papyro, aut pergameno corio; ſed in frondibus tantum arboreis.

76. *Finem dedit ore loquendi.*] Conſulto dictum id volunt interpretes: quia interim *animo* multa volvebat precabaturque, dum *ore* tacebat. Ego tamen hic poetæ diligentiam deſidero.

77. *Nondum patiens.*] Vel *nondum* hic ſignificat *non*, ut cenſet Cujacius: hoc ſenſu: *Sibylla impatiens Phœbi conatur eum excutere.* Vel potius ſignificat, Sibyllam nondum eſſe *omnino docilem* ſubditamque Phœbo, ut ex ipſius arbitrio oracula eloquatur; ſed reluctari, donec fingatur, cogaturque.

78. *Bacchatur.*] Furit more Baccharum, de quibus Æ. 4. 301. *Si poſſit:* locutio ſic explenda, *tentans an poſſit.* Ut Æ. 2. 756. *Pedem ſi forte tuliſſet:* id eſt, *explorans an pedem retuliſſet.*

Excuſſiſſ

Excuſſiſſe Deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitq; premendo.
Oſtia jamque domus patuêre ingentia centum
Sponte ſuâ, vatiſque ferunt reſponſa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terrâ graviora manent. In regna Lavini
Dardanidæ venient, mitte hanc de pectore curam:
Sed non & veniſſe volent. Bella, horrida bella,
Et Tybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint: alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipſe Deâ: Nec Teucris addita Juno
Uſquam aberit. Quum tu ſupplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Cauſa mali tanti conjux iterum hoſpita Teucris;
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis; ſed contra audentior ito,
Quàm tua te fortuna ſinet. Via prima ſalutis,
Quod minimè reris, Graja pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Ut primum ceſſit furor, & rabida ora quiêrunt;

expellere è pectore magnum Deum: ille tanto magis exagitat os rabidum, ſubigens pectus efferatum, & opprimendo accommodat ad oracula proferenda. *Et jam centum magna porta antri aperta ſunt motu proprio, & emittunt in aërem* hæc *reſponſa Sibyllæ: ô qui evaſiſti magna pericula maris! Sed majora expectant te* in *terra. Trojani pervenient ad regnum Lavinium, ejice hanc ſollicitudinem è corde: ſed cupient quoque non* eo *perveniſſe. Video bella, horrida bella, & Tybrim ſpumantem multo ſanguine. Non deerunt tibi Simoïs, nec Xanthus, nec exercitus Græci: alter Achilles jam paratus eſt* in *Latio, ipſe etiam filius Deæ: & Juno infeſta Trojanis non aberit ullo loco. Quum tu, quas nationes Italorum, & quas urbes non implorabis ſupplex in rebus extremis? Cauſa tantarum calamitatum* erit *rurſus Trojanis conjux hoſpitio excipiens* eos, *& rurſus peregrina nuptia. Tu noli frangi calamitatibus: ſed contra reſiſte audacior, quàm tua fortuna te permittet* eſſe. *Prima ſalutis via aperietur* tibi *ab urbe Græca, quod non putas. Talibus verbis Cumæa Sibylla canit è receſſu terrificas ambages, & reboat è caverna, obtegens vera obſcuris: ſic Apollo regit habenas, & agitat ſtimulos ſub* ejus *corde. Statim atque furor exceſſit, & os efferatum ſiluit;*

NOTÆ.

84. *In regna Lavini.*] Regna *Lavinia*: regionem Italiæ, ubi urbs *Lavinium*: ſic Æ. 1. 251. *urbem Patavi*, ubi eſt *urbem Patavium*. An vero jam ante Æneæ tempora *Lavinium* urbi nomen eſſet, diximus Æ. 1. 6. Quidam legunt non male: *regna Latini*, regis ad quem Æneas perveniet, Æ. 7. 45. De *Tybri*, Æ. 8. 330.

88. *Non Simoïs*, &c.] Comparat vates bella Trojana cum futuris in Italia bellis, ex locorum, perſonarum, cauſarumque ſimilitudine. Confert enim *Xanthum* & *Simoënta*, de quibus, Æ. 1. 104, 477. cum *Tybri* & *Numico*, de quibus Æ. 8. 330. & Æ. 7. 150. *Achillem* cum *Turno*, de quo Æ. 7. 56. *Helenam* cum *Lavinia*, de qua Æ. 7. 72. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Doricis caſtris*, id eſt, Græcis, Æ. 2. 27.

90. *Natus & ipſe Deâ.*] Ut enim Achilles matrem habuit Thetida, Ecl. 4. 32. ſic Turnus Veniliam nympham, Æ. 7. 56.

90. *Teucris addita Juno.*] *Infeſta*, & quaſi lateri ſemper *affixa*. Nam *addere*, etſi aliquando bonam in partem ſumitur, ut Æ. 8. 301. *Decus addite Divis*: ſæpe tamen in malam: & proprie de inflictis verberibus dici probat Taubmannus in Plauti Aulul. act. 3. ſc. 6. v. 19. citatque Macrobius hoc è Lucilio: *Si mihi non prætor fiet additus, atque agitet me.*

93. *Conjux iterum hoſpita.*] Ut Helena, Menelai uxor, quæ Paridem hoſpitio Spartæ excepit, ab eodem rapta, Trojano bello cauſam dedit: ſic Lavinia, filia Latini qui Æneam hoſpitio excipiet, Turno promiſſa, ab Ænea expetita, belli iterum auctor erit.

97. *Graja ab urbe.*] *Pallanteo*, urbe Evandri Arcadis: de quo Æ. 8. 51.

98. *Adyto.*] Loco antri intimo, Æ. 2. 297.

99. *Ambages.*] Circuitus *ambiguos*: ab antiquo *ambi*, *circum*; & *ago*.

100. *Fræna .... ſtimulos*, &c.] Metaphoræ ductæ ab equis & bobus: quorum illi reguntur frænis, atque habenis, hinc inde tractis & *concuſſis*; hi fuſtibus impelluntur pungunturque præacutis. Fingitur autem Apollo quaſi vatibus inſidens, equitis aut agitatoris in morem.

Incipit

heros Æneas cœpit loqui: *ô virgo, nulla ſpecies laborum occurrit mihi nova & improviſa: præſenſi & mecum prius mente confeci cuncta. Unum precor: quandoquidem fertur hic* eſſe *porta regis inferni, & obſcura palus Acheronte exundante; liceat* mihi *ire in conſpectum & vultum dilecti patris: monſtra iter, & aperi ſacras portas. Ego his humeris ſervavi illum inter flammas & mille ſpicula inſequentia, & extraxi e mediis hoſtibus: Ille ſecutus* eſt *meum iter & omnia maria mecum; atque tolerabat omnes minas & cœli & maris,* quamquam *infirmus, ſupra robur & conditionem ſenectutis. Præterea ipſe rogans me,* ſimul *dabat juſſa ut convenirem te ſupplex, & venirem tuam domum. O alma, precor, miſerere filii & patris: nam potes cuncta: nec fruſtra Hecate præpoſuit te ſylvis infernis.*

Incipit Æneas heros: non ulla laborum,
O Virgo, nova mî facies inopinave ſurgit:
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro; quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo;
Ire ad conſpectum chari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas & mille ſequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortemque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Natique patriſque,
Alma, precor, miſerere: potes namq; omnia; nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arceſſere conjugis Orpheus,
Threïciâ fretus citharâ fidibuſque canoris:
Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,

Si Orpheus potuit evocare umbram uxoris, adjutus citharâ Thraciâ & chordis ſonantibus: ſi Pollux eripuit fratrem alternâ morte,

NOTÆ.

105. *Omnia præcepi.*] Monitis Heleni, Æ. 3. 441. Monitis Anchiſæ, Æ. 5. 730.

106. *Hic inferni janua regis.*] De hoc aditu inferorum, in Campania Italiæ, ad Avernum lacum, dicemus, v. 237. De *Acheronte*, æſtuante & ſtagnante, v. 323.

111. *Eripui his humeris.*] E Trojano incendio, Græcorumque poteſtate, Æ. 2. 731.

115. *Ut te ſupplex peterem, mandata dabat.*] Cum Æneæ noctu apparuit, Æ. 2. 731.

117. *Alma.*] Ab *alendo* proprie dicitur: unde *alma Ceres*, & *alma parens*. Sæpe tamen apud Latinos, pro *pura* ſumitur, ut *lux alma*: atque ita hic pro *Sibylla virgine*.

118. *Lucis Hecate præfecit Avernis.*] *Lucis Avernis*: quia Avernus lacus, juxta quem aditus eſt ad inferos, undique ſylvis cinctus erat, v. 237. *Hecate*, Proſerpina, Æ. 4. 510, 511.

119. *Si potuit*, &c.] Petitionis æquitatem firmat exemplis Æneas. *Orpheus* adire potuit inferos, ut conjugem revocaret: quidni poſſim ut patrem duntaxat videam? *Pollux* & *Caſtor* toties eadem via eunt ac redeunt: quidni ego ſemel? *Theſeus* ut Proſerpinam raperet: *Hercules*, ut Cerberum: quidni ego ut pie agam?

Manes arceſſere, &c.] *Arceſſere* eſt, *advocare*: pro quo poſterioribus temporibus dictum eſt *accerſere*: neque enim fides iis habenda, qui dicunt, *arceſſere* eſſe, *repellere*; *accerſere* vero, *advocare*: ſed unum idemque ſignificant: & *arceſſere* quidem magis ex uſu probatiſſimorum ſcriptorum. De *manibus*, infra, v. 724. De *deſcenſu Orphei ad inferos*, ad liberandam conjugem Eurydicen, G. 4. 454.

120. *Threïciâ . . . . fidibus.*] *Thracia*, quia Orpheus Thrax fuit: de ea regione, Æ. 3. 14. *Fides*, chordæ citharæ: non quod inter ſe quadam veluti fide concordent, ut vult Feſtus: ſed omnino, à σφίδες, quæ Heſychio *chordæ* ſunt.

121. *Pollux*, &c.] De *Pollucis* & *Caſtoris* genere diximus, Æ. 1. 654. Uterque Ledam habuit matrem, Tyndarei Spartani regis uxorem: patrem Pollux quidem Jovem, unde immortalis fuit; Caſtor vero Tyndareum, unde mortalis fuit. Communi tamen ambo nomine dicti ſunt, & *Caſtores*, & *Tyndaridæ*: & Διόσκυροι, *Dioſcuri*, id eſt, *Jovis filii*. Caſtor equeſtri arte, Pollux pugilatu inſignis memoratur: ambo inter ſe amicitia conjunctiſſimi: Helenam ſororem à Theſeo raptam recepe-runt: Colchos ad expugnationē velleris aure cum Argonautis profecti ſunt: qua in expeditione cum navis periclitaretur, votaque Dii fierent: ignes ex utriuſque fratris capitibus e micuere, quos tranquillitas maris ſtatim con ſecuta eſt: mare piratis purgavere. Mortuo deinde Caſtore, Pollux à Jove obtinuit, ut ſuam cum ipſo immortalitatem partiretur: atque ita

Itqu

Itque reditque viam toties: quid Theſea, magnum
Quid memorem Alciden? & mî genus ab Jove
Talibus orabat dictis, arasque tenebat. [ſummo.
Tunc ſic orſa loqui vates: Sate ſanguine Divûm,
Tros Anchiſiade: facilis deſcenſus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, ſuperaſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt. Pauci, quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, potuere. Tenent media omnia ſylvæ,
Cocytuſque ſinu labens circumfluit atro.
Quòd ſi tantus amor menti, ſi tanta cupido eſt,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; & inſano juvat indulgere labori:
Accipe quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus ſacer: hunc tegit omnis

& toties it reditque per illam eamdem *viam: cur proferam Theſeum; cur magnum Herculem? mihi etiam origo eſt à ſupremo Jove. Talibus verbis precabatur, & tangebat altaria. Tunc Sibylla cœpit ita loqui: ô create ſanguine Deorum, Trojane fili Anchiſa: facilis* eſt *deſcenſus* ad *inferos: porta nigra Plutonis aperta eſt die noctuque: ſed referre pedem, & redire ad ætherem ſublimem, hæc eſt difficultas, hic labor. Pauci Deorum filii, quos juſtus Jupiter dilexit, vel quos generoſa virtus extulit ad cœlum,* id *potuerunt. Sylvæ occupant omnia intervalla, & Cocytus fluens nigris flexibus circum cingit. Si tamen tantus amor & tantum deſiderium ineſt animo, præternavigandi bis fluvios Stygios, & videndi bis nigrum Tartarum; & ſi placet ſuſcipere vanum laborem: audi, quæ prius perficienda ſunt. Ramus aureus & frondibus & cortice flexili,* qui *dicitur dicatus Proſerpinæ infernæ, latet* in *umbroſa arbore: hunc omnis ſylva occultat,*

NOTÆ.

factum eſt, ut alternis diebus, alter in cœlo, alter apud inferos degat. Fabulæ locum dedit ſiderum illorum natura, quos *geminos* appellamus, qui & ipſi dicuntur eſſe *Tyndaridæ*: aiunt enim interpretes, altero oriente alterum occidere; quod omnino falſum eſt. Id quidem verum; ita ſtellas utriuſque capitis eſſe diſpoſitas inter ſe, ut in ipſo, quod aiunt, ſive ortus ſive occaſus puncto, cum altera primum oritur, altera infra horizontem adhuc lateat; cum altera primum occidit, altera ſupra horizontem adhuc appareat. Sunt & ignes eorum nomine dicti, circa navium vela maloſque errare ſoliti; qui nihil ab *ignibus fatuis* differunt. Hi & olim & etiamnum, ſi duo apparent, ſalutares nautis habentur; ſi unus tantum apparet, funeſtus exiſtimatur: Hiſpani nautæ nunc vocant ignes *ſancti Hermi*, aut *ſancti Telmi*: Itali *ſancti Petri*, & *ſancti Nicolai*.

122. *Theſea.*] Accuſativus Græcus. De eo infra, v. 618. De *Alcida*, Herculis nomine, Æ. 5. 414. De ejus factis & deſcenſu ad inferos, Æ. 8. 288.

123. *Et mi genus ab Jove.*] Tam maternum genus, à Venere Jovis filia, Æ. 1. 260. quam paternum, à Dardano, Jovis filio, Æ. 3. 167. Unde ſe majorem exiſtimat Polluce, Hercule, & Theſeo; qui materno genere mortales erant: Pollux Ledæ, Hercules Alcmenæ, Theſeus Æthræ filius: De *tenendis aris* inter ſupplicandum, Æ. 4. 219. De *Averno*, infra, v. 237. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467.

131. *Tenent media omnia ſylvæ.*] Non media inferorum loca, ubi carcer igneus impiorum, & Elyſii piorum campi: ſed intervalla & ſpatia, inter Sibyllæ cavernam & inferorum fluvios media: Avernus enim lacus ſylvis cinctus erat, v. 237. & aditus ipſe inferorum, v. 257. De *Cocyto* & *Styge*, v. 323.

134. *Bis nigra*, &c.] Et nunc, & cum aliquando morieris. *Tartarus*, plur. *Tartara*, profundiſſimus eſt inferorum locus. Alii deducunt à verbo ταρταρίζειν *tremere*: niſi potius hoc verbum ab illo loco deductum eſt: alii à ταράττειν, *turbare*.

137. *Aureus ramus.*] Hoc fictum à Virgilio. Occaſionem figmenti petitam putat Servius è ſacra Dianæ ſylva, apud urbem Latii Ariciam, cui ſacerdos præerat dictus Rex nemorenſis, conditione fugitivus. Hanc in ſylvam quiſquis fugitivus veniſſet, ſi poterat inde ramum auferre, poterat & cum ſacerdote decertare ſingulari certamine; ac ſi eum viciſſet, ejus in locum ſuccedere. Auctor hujus & ſacri & moris ferebatur fuiſſe Oreſtes, qui ex Taurica Cherſoneſo cum Iphigenia ſorore fuga elapſus, raptum inde Dianæ ſimulacrum Aricinæ collocaverat.

138. *Junoni infernæ.*] Proſerpinæ, inferorum deæ, de qua G. 1. 39. *Juno infernæ* vocatur; quemadmodum vir ejus Pluto, *Jupiter Stygius*, Æ. 4. 638. Et vero ſylvam Averno circumjectam, de qua dicemus, v. 237. aiunt Proſerpinæ dicatam fuiſſe Homerus, Lycophron & Diodorus.

& umbra obſcurarum vallium abſcondunt. Sed non conceditur intrare loca *ſecreta terræ, priuſquam aliquis evulſerit ex arbore aureum ramum. Juſſit pulchra Proſerpina ferri ad ſe ſuum illud donum: Uno decerpto alter non deeſt* etiam *aureus, & ramulus pullulat ſimili metallo. Igitur quære* illum *erectis oculis, & inventum evelle manu* juxta ritum: *nam ipſe ſponte & facile cedet* tibi evellenti, *ſi fata vocant te* ad inferos: *alioqui non poteris* illum *ſuperare ullo robore, nec amputare duro ferro. Præterea cadaver amici exanime jacet tibi, heu ignoras* id! *& funeſtat morte totam claſſem: dum requiris reſponſa, & ſuſpenſus hæres ad januam meam. Prius depone hunc* in *propria ſede, & include tumulo.* Deinde *duc* ad aram *victimas nigras: ha prima ſint expiationes. Ita demique videbis ſylvas Stygias, regionem inacceſſam viventibus.* Sic *locuta eſt, tum clauſo ore tacuit. Æneas relinquens cavernam incedit vultu triſti figens oculos* in terram; *& volvit ſecum mente caſus obſcuros: cui fidelis Achates it comes, & figit pedes* agitatus *ſimilibus curis. Jactabant inter ſe plurima vario colloquio:* ſcilicet, *quem ſociorum mortuum dixiſſet Sibylla, quod cadaver tumulandum. At illi poſtquam pervenere* ad ſuos, *aſpiciunt in litore arido Miſenum occiſum miſeranda morte: Miſenum* filium *Æoli, quo non* erat *alter aptior ad incitandos tubâ viros, & inflammandam pugnam ſonitu. Hic fuerat ſocius magni Hectoris: juxta Hectora circumibat* pugnantes *conſpicuus tubâ & haſtâ.*

Lucus, & obſcuris claudunt convallibus umbræ:
Sed non ante datur telluris operta ſubire,
Auricomos quàm quis decerpſerit arbore fœtus.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. Primo avulſo non deficit alter
Aureus; & ſimili frondeſcit virga metallo.
Ergo alte veſtiga oculis, & rite repertum
Carpe manu; namq; ipſe volens faciliſque ſequetur,
Si te fata vocant; aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
Heu neſcis! totamque inceſtat funere claſſem:
Dum conſulta petis, noſtroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
Aſpicies. Dixit, preſſoque obmutuit ore.
Æneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum; cæcoſque volutat
Eventus animo ſecum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant:
Quem ſocium exanimem vates, quod corpus humandũ
Diceret: atq; illi Miſenum in littore ſicco,
Ut venêre, vident indigna morte peremptum;
Miſenum Æoliden, quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes: Hectora circũ
Et lituo pugnas inſignis obibat & haſtâ.

NOTÆ.

141. *Auricomos fœtus.*] Vel fructus etiam aureos, aureis comis, id eſt, frondibus ornatos: vel ramum ipſum aureum, qui, quia pullulat ex arbore, fœtus illius dici poteſt.

150. *Inceſtat funere claſſem.*] *Inceſtum*, opponitur *caſto*; & *inceſtare* eſt, *polluere, funeſtare, fœdare.* Cenſebatur vero polluta domus omnis, in qua quis mortuus fuerat, niſi certis piaculis expurgaretur.

152. *Sedibus ſuis.*] Terræ, quæ proprius eſt locus mortuorum.

153. *Ea prima piacula ſunto.*] Cenſent aliqui præſcribi ſacrificia funebria ad expiandam labem ex morte Miſeni contractam. Alii melius referunt ad ſacrificia, Diis inferis offerenda, infra, v. 243. Licet enim illa *impetratoria* videri poſſint ad obtinendum aditum inferorum; erant etiam *expiatoria*: expiandæ enim erant ſcelerum labes, ut quis hoc beneficio dignus haberetur: quare Æneas aqua recenti corpus luſtrat, v. 635. De *lucis Stygiis*, v. 237. De *Styge*, v. 323.

164. *Miſenum Æoliden.*] Filium eum facit *Æoli*, ventorum Dei, de quo Æ. 1. 56. quia ad inflandam tubam vento flatuque opus eſt. De *Marte*, qui hic pro pugna ſumitur, Ecl. 9. 12. De *Hectore*, Priami filio, ab Achille occiſo, Æ. 1. 487.

167. *Lituo.*] *Tuba* recta eſt: *cornu* plane incurvum: *lituus* inter utrumque medius: ab ejus figura baculus auguralis *lituus* quoq; dictus eſt.

Poſtquam

Poſtquam illum victor vitâ ſpoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.
Sed tum forte cavâ dum perſonat æquora conchâ
Demens, & cantu vocat in certamina Divos;
Æmulus exceptum Triton, ſi credere dignum eſt,
Inter ſaxa virum ſpumoſâ immerſerat undâ.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant:
Præcipue pius Æneas. Tum juſſa Sibyllæ,
Haud mora, feſtinant flentes; aramque ſepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam ſylvam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes: cuneis & fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribuſque accingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Aſpectans ſylvam immenſam, & ſic ore precatur:
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto! quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Miſene, locuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venêre volantes,
Et viridi ſedêre ſolo: tum maximus heros
Maternas agnoſcit aves, lætuſque precatur:
Eſte duces ô, ſiqua via eſt: curſumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque ô dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus, veſtigia preſſit,
Obſervans quæ ſigna ferant, quo tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,

Ex quo victor Achilles privaverat vitâ Hectora, heros generoſiſſimus adjunxerat ſe ſocium Æneæ Trojano, non ſecutus viliorem dominum. Sed modo, dum forte inconſultus ſonat per mare conchâ excavatâ, & ſonitu laceſſit Deos ad certamen; Triton invidus, ſi æquum eſt id credere, ſubmerſerat ſpumantibus fluctibus hominem circumventum inter ſcopulos. Igitur omnes circum querebantur magno clamore: imprimis pius Æneas. Deinde exequuntur mandata Sibyllæ plorantes, nulla mora eſt; & contendunt accumulare ex arboribus atque erigere ad cœlum rogum ſepulcralem. Eunt in ſylvam veterem, profunda latibula ferarum; piceæ cadunt, ilex reſonat percuſſa ſecuribus, & trunci fraxinei: roburque fiſſile frangitur cuneis: volvunt è montibus magnas ornos. Æneas quoque inter tales labores primus incitat ſocios, & inſtruitur ſimilibus inſtrumentis. Interim ipſe meditatur hæc ſuo cum animo mœſto, intuens ingentem ſylvam; & ita orat voce: ô ſi jam ille ramus aureus monſtret ſe nobis in tanta ſylva! ſiquidem, ô Miſene, Sibylla nimis vere dixit cuncta de te. Vix locutus erat iſta; quando duæ columbæ forte volantes per aërem venerunt in ipſum conſpectum hominis, & ſteterunt in viridi terra. Tunc maximus heros agnoſcit volucres matris ſuæ, & gaudens orat: ô vos eſtote duces, ſi eſt aliqua via; & ex aëre dirigite iter meum *in ſylvam, ubi ramus pretioſus inumbrat terram fœcundam: & tu, ô Dea mater, ne deſere* me in *rebus incertis. Sic locutus continuit pedem, explorans quæ dent indicia, quo pergant ire. Illæ paſcentes cœperunt tantum progredi ſubſiliendo,*

NOTÆ.

Tubæ, antequam ex ære fierent, è conchis intortis oblongiſque in uſu fuerant. De *Dardanio*, Trojano, Æ. 1. 239. De *Tritone*, Neptuni tubicine, Æ. 1. 148.

177. *Aram ſepulcri.*] Rogum in modum aræ conformari ſolitum, Æ. 4. 494.

180. *Piceæ*, &c.] *Piceæ*, pini ſpecies, reſinam ferens, arbor funeſta, de qua G. 2. 257. *Ilex* è querceo genere, *yeuſe*. *Fraxinus*, arbor nota, *freſne*. *Robur*, ſpecies quercûs, G. 2. 25. *Ornus*, fraxinus ſylveſtris, Ecl. 6. 71.

184. *Armis.*] Securibus, inſtrumentis lignatorum. Sic inſtrumenta piſtorum, Æ. 1. 181. dicuntur *Cerealia arma*. Nec dedecebat pium principem hæc pietas in mortuos.

193. *Maternas aves.*] Columbas, ob fœcunditatem Veneri ſacras, Æneæ matri.

199. *Paſcentes .... volando.*] Non, paſſis in aërem alis volando: tum quia ſic paſcere non potuiſſent; tum quia mox, v. 202. *tollunt ſe celeres*. Ergo prius incedebant, & inter paſcendum volitabant ſubſiliebantque. Alluditque

quantum oculi ſequentium poterant obſervare viſu *acutiſſimo. Deinde poſtquam pervenerunt ad os fœtidi Averni ; attollunt ſe veloces, & elapſa per aërem tenuem ſiſtunt grato loco ſuper gemina arbore, unde ſplendor auri diſſimilis coloris emicuit inter ramos. Quale viſcum, quod propria arbor non producit, ſolet hyberno tempore in ſylvis vireſcere foliis recentibus : & cingere ramuſculo fulvo ramos* arborum *rotundos. Talis erat forma auri pullulantis* in *denſa ilice, ſic lamina ſtridebat dulci vento. Æneas ſtatim accipit* ramum, *& cupidus decerpit lentiorem, defertque in domum Sibyllæ. Interea Trojani non ſegnius plorabant in litore Miſenum, & parabant ultima* officia *cadaveri mœſto. Primo erexerunt magnum buſtum è tadis pinguibus & quercu ſiſſâ : cujus latera ornant ramis funeſtis, &* in parte *anteriore collocant funebres cupreſſos, & deſuper ornant armis ſplendentibus. Pars adhibent aquam calidam, &* vaſa *area ebullientia* ex *igne : & eluunt unguuntque cadaver frigentis.*

Quantum acie poſſent oculi ſervare ſequentum.
Inde ubi venêre ad fauces graveolentis Averni ;
Tollunt ſe celeres, liquidumque per aëra lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt,
Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſylvis brumali frigore viſcum
Fronde virere nova, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos.
Talis erat ſpecies auri frondentis opacâ
Ilice, ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, aviduſque refringit
Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tædis & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram : cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt : corpuſque lavant frigentis & unguunt.

NOTÆ.

poëta ad pullorum augurium, quod optimum habebatur, ſi paſcerent pulli.

201. *Fauces Averni.*] Ad os ipſum *Averni* lacus, qua parte cum *Lucrino* lacu committitur, ut diximus, G. 2. 161. Hic tollunt ſe columbæ in auras, non modo ut peſtilentem lacus halitum evitent ; ſed ut in arborem vicinam evolent, in eaque latentem ramum oſtendant Æneæ. De *Averno*, infra, v. 237.

204. *Diſcolor.*] Non enim tota arbor aurea ; ſed in ilice viridi, ramus unicus aureus, quo avulſo ſubibat alter. *Aura auri*, Fulgor auri, unde *auram*, & *auroram*, & *theſaurum* dici putat Scaliger, Poëtic. l. 4. 16.

205. *Viſcum.*] Species eſt fruticis, politi & glutinoſi, in ilice & larice & querni maxime generis arboribus, hyeme erumpens in ramuli modum, earumque arborum ramis adhæreſcens : extra fulvi, intus porracei coloris, *quy de cheſne.* Non naſcitur è ſemine proprio arboris ; at neque ex inſidentium volucrum ſimo, ut putavere veteres ; ſed ex ipſo arborum vitali excremento : unde ait, *quo non ſua ſeminat arbos.* Nulla ſine viſco ſacra Gallorum ſacerdotes Druidæ faciebant, ex Plinio, l. 16. 44.

209. *Bractea.*] Tenuior ſubtiliorque lamina : hanc enim ſpeciem aureæ frondes habebant.

210. *Avidus .... Cunctantem.*] Quomodo *cunctantem*, ſiquidem dixerat Sibylla : *faciliſque ſequetur, Si te fata vocant* ? Nodum ſolvit vox iſta *avidus* : quippe avido citiſſima quæque tardiora videntur.

213. *Cineri ingrato.*] Ad quem nullus funebrium officiorum ſenſus perveniebat. Vel, qui nullam erat gratiam relaturus. Vel potius, qui mœſtitiam omnibus creabat, minime *gratus* & *latus*. Habet porro funus illud præcipua veterum ceremoniarum veſtigia.

215. *Pyram*, &c.] I. De *pyra*, *rogo*, *buſto*, Æ. 4. 494. II. *Atra frondes*, rami ſunt funeſtarum arborum, quales *taxus*, *picea*, *cupreſſus* imprimis : quæ cum gravis eſſet odoris, ideo juxta Varronem addebatur pyræ, ne combuſti cadaveris fœtor nares adſtantium læderet : vel quia, cum exciſa nunquam renaſci ſoleat, ideo mortis erat inſigne. III. *Arma*, & *veſtes*, & quicquid vivo chariſſimum fuerat, eriam cum mortuo comburebantur. Atque hæc ad ſtructuram rogi pertinent : cætera ad curam cadaveris.

218. *Calidos latices.*] I. Lavabant cadavera calidis undis ; ut ſi quid eſſet vitalis ſpiritus quod homines falleret, excitaretur calore. II. Ungebant amomo, hyacinthino roſaceoque unguento, non tantum quæ diu ſervanda erant,

Fit

Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota,
Conjiciunt. Pars ingenti ſubiere feretro,
Triſte miniſterium; & ſubjectam more parentum
Averſi tenuere facem: congeſta cremantur
Turea dona, dapes, fuſo crateres olivo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino & bibulam lavêre favillam:
Oſſaque lecta cado texit Chorinæus aheno.
Idem ter ſocios purâ circumtulit undâ,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ:
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Imponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque,

Fit comploratio: deinde collocant in *lecto membra deplorata; & ſuperaggerunt veſtes purpureas ac tegmina conſueta. Pars ſuppoſuere* ſe *magno feretro*, quod eſt *triſte officium*; *& retroverſi porrexere ſuppoſitam facem*, ex *conſuetudine majorum: comburuntur accumulata munera turis, & carnes, & pocula injecti olei. Poſtquam cineres ſubſederunt, & flamma defecit, irrigaverunt vino reliquias & favillas ſiccas: & Chorinæus incluſit vaſculo æreo oſſa collecta. Idem circumiit ter ſocios aquâ piaculari, aſpergens tenui rore* cum *ramo fertilis olea: & expiavit viros, & protulit voces ultimas. Sed pius Æneas ſtatuit tumulum magna molis, &* in eo *propria viri* illius *arma, & remum, & tubam,*

NOTÆ.

ut apud nos in uſu eſt; ſed etiam in honorem quæ proxime comburenda: idque officium erat penes *pollinctores*. III. Fiebant gemitus & conclamatio: tum ad dolorem; tum ad vitam, ſi adhuc ſupereſſet, revocandam: & ad id muneris conducebantur mulieres *præfica*, quæ cæteris plangendi modum ſtatuebant. IV. Collocabatur cadaver in toro, lecto, è ſtragulis ac veſtibus congeſto. De toro, Æ. 3. 224. V. Lectus ipſe imponebatur *feretro*: quod cratis inſtar fuit, è ligno & vimine; neque ſolum aptum funeribus, ſed aliis quibuſlibet pompis, in quibus ſimulacra aut ſpolia ferebantur: à *ferendo* dictum; unde & *Jupiter Feretrius*, cui Romulus ſpolia Cæninenſium regis prælio occiſi in ejuſmodi ferculo obtulerat, ut eſt apud Livium, l. 1. 10. VI. Subibant humeris feretrum conſanguinei, virique nobiles. Sic Auguſtus ab Senatoribus elatus eſt, ex Suetonio c. 100. Germanicus à tribunis & centurionibus, ex Tacito l. 3. 1. Severus ab equeſtris ordinis nobiliſſimis, ex Herodiano l. 4. VII. Propinqui facem pyræ ſubjiciebant, ſed averſo vultu, ut ſe id invitos facere oſtenderent. VIII. Pingues etiam liquores, *thus*, *oleum*, *dapes*, id eſt, carnes adipemque victimarum rogo adjiciebant ad excitandum ignem. Ita Achilles in funere Patrocli, Iliad. 23. 168.

227. *Reliquias vino*, &c.] Combuſto cadavere. I. Vino prunas extinguebant, ut cineres facilius colligi poſſent. Patet id ex Patrocli funere, Iliad. 23. 250. II. Secernebant defuncti cineres ab aliis cineribus; imprimis oſſa, cognitu facillima: quod notat Homerus eodem libro, v. 240. Fuit etiam apud Indos lini genus, molli & lapideo filo; quod igne ſplendeſceret tantum, non abſumeretur. Hinc regibus texebant tunicas, quæ corporum favillam à reliquo cinere ſeparabant, ex Plinio l. 19. 1. III. Cineres imponebant urnæ, cado, phialæ, ut ſepulcro deinde mandarentur. Iliad. 23. 253. IV. Quia maculam aliquam contraxerant ex funere, unde funeſtati & inceſti putabantur: ideo antequam abirent, purgabantur à ſacerdote trina luſtralis aquæ aſperſione per circuitionem, *pura circumtulit unda*: unde verbum *luſtro*, quod proprie eſt *ſolvo*, *expio*, ad ſignificandam *circuitionem* traductum eſt. Æ. 1. 612. Æ. 4. 279. Aqua autem luſtralis erat juxta Athenæum l. 9. in qua titionem tingebant, ſumptum ex altari, ubi peregerant ſacra. V. *Verba noviſſima*, alia erant quibus alloquebantur cadaveris reliquias, nempe ter repetitum *Vale*: alia quibus dimittebant populum, nempe *Ilicet*, id eſt *ire licet*; idque ultimum uſurpabant in omnium ſacrorum exitu, non funebrium tantum.

230. *Rore levi & ramo felicis*, &c.] Sunt qui *aſpergillum* intelligunt; ex *oliva*, & *rore marino* frutice, *roſmarin*, de quo Ecl. 2. 49. & G. 2. 213. Tamen commodius de aqua inſtar rōris aſperſa. *Felicis oliva.*] Fertilis, ſativæ; non ſylveſtris, nec oleaſtri, qui dicitur G. 2. 314. *Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.*

232. *Sepulcrum*, &c.] Notat Æneæ pietatem in amicos: & morem illius etiam temporis, defunctorum inſignia tumulis inſculpendi. Igitur Miſeno ponuntur *arma* ut bellatori, nam v. 167. *pugnas inſignis obibat & haſta*: *remus*, ut qui in curſu navigationis obierat: ita ponitur & Elpenori ab Ulyſſe, Odyſſ. 12. 15. *Tuba* denique, ut tubicini.

ſub excelſo monte, qui nunc appellatur ex illo Miſenus, & ſervat perpetuum nomen in ſecula. His perfectis, implet celeriter juſſa Sibyllæ. Fuit caverna profunda, patens lato hiatu,

Monte ſub aërio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.
His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque immanis hiatu,

NOTÆ.

234. *Qui nunc Miſenus*, &c.] *Miſenum* intelligit promontorium, monte aſſurgens, & Puteolanum, nunc Neapolitanum, ſinum ab occidente terminans, hodie *Capo Miſeno*. Nomen huic inditum à ſepulcro Miſeni Æneæ tubicinis conſentiunt è poëtis, poſt Virgilium, Propertius, Silius, Statius; è geographis, Solinus & Mela. Ulyſſis tamen ſocium illum facit Strabo. Intra ſinum, non longe è promontorio, erat *portus Miſenus*; Ubi Auguſtus ad tutelam Italiæ claſſem alteram ſemper habebat, alteram Ravennæ.

237. *Spelunca alta fuit*, &c.] I. *Avernus*, ἄορνος, ab α privativo & ὄρνις, *avis*, lacus eſt non longe à Puteolano Campaniæ ſinu, inter Bajas & Puteolos: hujus ſitum & cum Lucrino lacu conjunctionem deſcripſimus G. 2. 161, 164. Nomen adhuc hodie, *lago d' Averno*. Hoc autem nomen olim, non peculiare huic loco, ſed iis omnibus commune fuit, è quibus vapores halituſque erumpebant avibus peſtiferi; ſeu lacus, ſeu cavernæ campique eſſent: idque manifeſtum eſt ex Lucretio l. 6. 738. *Nunc age averna tibi quæ ſint loca cunque lacuſque*: tum ex Plinio, qui in proœmio l. 4. locum ejuſmodi *Aornon* etiam in Epiro collocat. II. *Spelunca* circa hunc lacum adhuc apparet duplex: altera ad meridiem, quæ dicitur etiamnum, *grotta di Sibylla*: videturque eſſe oſtium illius cuniculi, qui ab Averno Cumas uſque deducebat, & jam ſubſidente terra oppletus eſt: altera, quæ à Puteolis hodieque deducit Neapolim: ſuffoſſo monte *Pauſilypo*. Eſt tamen utraque Æneæ temporibus multo recentior: quippe paulo ante ſcriptum opus Æneidos, à Cocceio effoſſa; ſequente, ut ait Strabo, fabuloſam famam de ſubterraneis hujus loci meatibus & Cimmeriorum cavernis. III. *Vera* hujus loci natura talis fuit. Avernus ipſe lacus limpidiſſimus, ſed profundiſſimus: unde ex Diodoro l. 4. cœruleus, id eſt niger, apparet. Idem præciſis rectiſſimiſque collibus, & propter ſylvas denſiſſimas olim inacceſſis, cingebatur, in orbem undique præterquam in aditu imminentibus, ex Strabone l. 5. Totus ille tractus calidæ aquæ fontibus innumeris ſcatet, ſulfure, alumine, ſale, nitro, bitumine commiſtis, ex Plin. l. 31. 2. Idem Campaniæ litus, ut & vicinæ Siciliæ, paſſim ubique cavum eſt; ut patet ex Charybdi, ex Veſuvio & Ætna, montibus ignivomis: unde Horatius objectas huic mari rupes, *pumices* vocat, Od. l. 1. 11. 6. IV. *Falſa* hinc multa poëtæ finxerunt, Homero duce: qui cum Ulyſſem circa Siciliam & Italiam errantem induceret; ad concitandam admirationem nihil cavit diligentius, quam ne quid nomine ſuo appellaret. Itaque cum Ulyſſes, juxta Circes monita, è Circæo Latii monte ſive inſula ad Plutonis domum nave contendit, Odyſſ. 10. 512. & Odyſſ. 11. 13. omnino ſignificatur hic Campaniæ locus: ſiquidem huc, & Borea vento, & unius diei navigatione Ulyſſes pervenit. At vero cum ſciret Homerus *Cimmerios* quoſdam eſſe in Aſia ſeptentrionali populos, circa Sarmatas & Scythas, Mœotidemque paludem & mare Caſpium, qui forte ob caliginoſos regionis ſuæ halitus raro Solem videre, & perpetuis in tenebris vivere dicerentur: cum item Græci quatuor præcipue agnoſcerēt apud inferos flumina, *Acherontem*, *Pyriphlegethontem*, *Cocytum* & *Stygem*; ideo Cimmerios populos in cavis Campaniæ locis incolas ſtatuit; fluviorumque infernorum nomina calidis ac ſulfureis circa Avernum fontibus attribuit; Tyrrhenumque ipſum ſive mediterraneum mare, Oceanum appellavit. V. Manſerunt apud poſteros hæc eadem deinde nomina. Et *Acheruſiam* quidem paludem agnoſcit Strabo, cœnoſam quamdam Tyrrheni maris effuſionem, inter Cumas & Miſenum promontorium, nunc *lago di Colluccia*. Agnoſcit & *Pyriphlegethontem* ex aquis calidis: & ad ipſum mare, non procul ab Averno, fontem aquæ potabilis, à qua tamen omnes abſtinent, *Stygis* eſſe aquam rati. Teſtatur Silius Italicus, l. 12. 117. *Cocyti* vocabulum inditum fuiſſe Lucrino lacui, qui Averno junctus erat, jamque exſiccatus eſt. *Cimmeriorum* vero oppidum ibidem olim fuiſſe aiunt Plinius, Lycophron, Feſtus Pompeius, qui addit eo nomine dictos eſſe, quod convallem incolerent eminenti jugo circumdatam, Sole neque matutino neque veſpertino illuſtratam: Ephorus autem apud Strabonem ait eos in cuniculis habitaſſe, & metallis effodiendis ibi quæſiſſe victum. Inde aiunt locum illum Plutoni dicatum eſſe, & nemus ibidem fuiſſe Proſerpinæ ſacrum, ſylvam haud dubie Averno circumdatam; & ſub terra oraculum, ubi vita functi reſponſa darent: & qui lacum navigabant, prius ſacrificiis ſolitos placare genios ſubterraneos. Fœtorem vero Averni pernicioſum avibus inter fabulas Strabo reponit, propter aquæ limpitudinem, etiam Ariſtoteli memoratam. VI. Hinc demum factum eſt ut Latini poëtæ, cum ſuis de rebus agunt, oſtium inferorum in ſpeluncis

Scrupea,

Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris;
Quam ſuper haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis; talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad convexa ferebat;
Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum.
Quattuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos:
Et, ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, cœloque Ereboq; potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris. Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum magnæque ſorori

ſaxoſa, defenſa nigro lacu & umbris ſylvarum: ſuper quam nullæ aves poterant tuto facere iter alis: talis vapor erumpens ex nigris oſtiis extollebat ſe ad curvaturam cæli: unde Græci appellaverunt locum nomine Avernum. Illic primo ſtatuit ad aras *quatuor juvences nigros* ſecundum *terga, & ſacerdos effundit vinum in caput* eorum: *& ſecans in medio cornuum ſummos pilos, injicit eos in ſacras flammas*, quaſi *primitias ſacrificii: appellans clamore Hecaten potentem* in *cœlo & inferis. Alii ſuffigunt cultros, et excipiunt* in *poculis ſanguinem calentem. Ipſe Æneas cadit gladio agnam nigra pellis matri Furiarum & magnæ* ejus *ſorori,*

NOTÆ.

lacus *Averni* conſtituant: cum autem Græca deſcribunt, in antris collocent *Tænari* montis, qui promontorium eſt Laconiæ, in parte Peloponneſi maxime meridionali, inter Laconicum & Meſſeniacum ſinum, nunc *capo Maina*. Hac deſcendiſſe dicitur Hercules cum Theſeo, apud Senecam in Hercule furente: hac Orpheus, G. 4. 467.

241. *Convexa.*] Concava ſpatia. Sic Æ. 1. 314. *Claſſem in convexo nemorum*, &c.

243. *Quattuor hic primum*, &c.] De hoc ſacrificio, quod Sibylla Diis inferis fieri præceperat, v. 153. hæc accipe. I. *Sacerdos*, ipſa *Sibylla* eſt, quemadmodum ſaga illa, Æ. 4. 509. *Crines effuſa ſacerdos tercentum tonat ore Deas.* II. *Locus* ſacrificii, *ſpelunca* eſt, per quam aditus eſſe putabatur ad inferos, diverſa illa quidem ab antro Sibyllæ: Sibyllæ enim antrum in ipſo erat Apollinis templo, Cumanaq; urbe, ut diximus v. 9. hæc vero ſpelunca, apud Avernum lacum. Mos autem fuit ejuſmodi ſacrorum, ut ſub terra fierent: effoſſa etiam ſcrobe, in quam ſanguis & libamina invergerentur. Ita Ulyſſes Odyſſ. 11. 25. III. *Tempus* ſacrificii, *nox*: v. 252. *nocturnas inchoat aras*: & maxima noctis parte ſacrificium duravit, ad uſque ortum Solis, v. 255. IV. *Victima nigra*; ob inferorum tenebras: *pari numero*; quia Diis inferorum hic placebat, ut *impar* ſuperis, Æ. 5. 96. *Sterilis vacca* Proſerpinæ: quia nullam ex Plutone marito prolem ſuſceperat. V. *Sacerdos invergit vina*, in frontem ad probandas victimas: ſi enim ſubita illa vini aſperſione non contremiſcerent, ſed ſtuperent immobiles; ſacrificio aptæ non erant. *Invergit* porro; id eſt converſa plane manu ſive patera deorſum effundit, quia Diis offert inferis: ſi autem ſuperis; manu ſupina quaſi in altum emittens, vinum cornibus affundebat: quare tunc ait Virgilius, Æ. 4. 61. *Media inter cornua fundit:* nunc vero, *invergit.* De voce *libo*, quæ *ſtillo, deguſto*, & *ſacrifico* etiam ſignificat, Æ. 1. 740. VI. *Setas* & *pilos* carpit, & in ignem jacit: ut ſacrificium incipiat, oſtendatque victimam Diis jam devotam eſſe. Agamemnon tamen Iliad. 3. 274. pilos illos non in ignem jacit, ſed adſtantibus diſtribuit: ut ſignificet, omnes fœderis, quod ſacrificio illo cum Trojanis ſanciebatur, teſtes ac vindices futuros. VII. *Voce*, id eſt, ſono confuſo ac tumultuoſo, non diſtincta voce appellat *Hecaten*, quæ in cœlo *Luna*, in inferis *Proſerpina* appellatur. De *Hecate* & *Erebo* Æ. 4. 509, 510, 511. VIII. Miniſtri victimas cædunt: idque fiebat, primum *ſecuri* in cervicem impacta, præſertim in majoribus victimis, ut ictu exanimatæ concideren; tum deinde cultris jugulabant. De primo more dixit Æ. 2. 224. *Taurus & incertam excuſſit cervice ſecurim.* IX. *Sanguinem* ſuſcipiunt *pateris*, planis patentibuſque poculis: ut circa aras in terram effundant; quemadmodum Ulyſſes in ſcrobem, Odyſſ. 11. 35. X. Æneas ipſe, non opera miniſtrorum, ſed manu propria, victimas aliquot jugulat: heroum more, qui fere ſemper hoc officio apud Homerum defunguntur. XI. Denique *ſolida viſcera* comburit flammis, quod vocant *holocauſtum*; imponitque ſolida ipſa corpora, ſola detracta pelle: *viſcera* enim ait Servius eſſe, quicquid ſub pelle eſt, etiam carnes quibus oſſa veſtiuntur: *exta* vero ſunt ea ipſa viſcera quæ maxime *extant* aperto pectore; ut cor, pulmo, lien. Aliis autem in ſacrificiis, carnium & extorum partes aliquæ diſtribuebantur ad epulas, ut Æ. 8. 182. Tum victimas ipſas inſpergit oleo, ut facile comburantur.

250. *Matri Eumenidum*, &c.] *Mater* Eumenidum, *Nox*; quæ ipſas ex Acheronte peperit. *Soror* Noctis, *Terra*; nox enim terræ umbra eſt.

& vaccam infœcundam tibi, ô Proſerpina. Deinde facit nocturna ſacrificia regi inferno, & offert ſuper *altaribus tota corpora taurorum, & ſuperfundens etiam oleum viſceribus incenſis. Ecce autem circa lucem & ortum primi Solis, cœpit terra reboare ſub pedibus, & culmina ſylvarum* cœperunt *agitari; & canes viſa ſunt allatrare per noctem, appropinquante Hecate.* Tunc *Sibylla exclamat; Longe, longe recedite, ô profani; & exite è tota ſylva. Et tu ingredere viam, & extrahe gladium è vagina: nunc opus eſt fortitudine, nunc animo conſtanti, ô Ænea.* Hoc *ſolum locuta, infert ſe furens in profundum ſpelunca: ille Æneas paſſibus non timidis aſſequitur euntem. O Dii, quibus eſt poteſtas in animas, & vos umbræ mutæ; & Chaos, & Phlegethon, loca undique tacita per noctem, ſit mihi licitum narrare* res *auditas: ſit* licitum per *divinitatem veſtram exponere res tectas profundâ terrâ & obſcuritate.*

Enſe ferit; ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi ſub lumina Solis & ortus,
Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri
Sylvarum: viſæque canes ululare per umbram,
Adventante Deâ. Procul ô, procul eſte profani,
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco.
Tuque invade viam, vaginâque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro ſe immiſit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Dii, quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes;
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui: ſit numine veſtro
Pandere res altâ terrâ & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam Lunam ſub luce maligna

Incedebant ſoli per noctem obſcuram in tenebris, & per domos vacuas & inania regna Plutonis. Quale eſt iter in ſylvis, ad Lunam dubiam, ſub luce exigua:

NOTÆ.

Eumenides furiæ tres, de quibus Æ. 4. 469. & G. 3. 552. De *Proſerpina*, G. 1. 39. De *Stygio rege*, Plutone, Æ. 4. 638.

257. *Canes ululare ... Adventante Deâ.*] Invocaverunt *Hecaten*, magico more: ut iis numine ſuo adeſſet ad iter tuto peragendum. Adeſt illa: ſed quia ſe manifeſto videndam non exhibet, ejus præſentiam teſtantur *ululantes canes*. Per *canes*, intellige, vel canes quas Hecate comites attribuere veteres ſolebant: vel ipſam Hecaten quæ tribus è capitibus unum habebat caninum: vel canem Cerberum, exeunti reginæ allatrantem: vel furias, dictas quoque infernas canes.

258. *Procul eſte profani.*] Qui ſacris non initiati eſtis, ſceleſti, non expiati. Et hæc ſolemnis fuit ſacrorum, etiam magicorum, formula; ut profani inde arcerentur. Cerdanus, *profanos*, refert ad ſpectra alia quæ in Hecates comitatu præter Sibyllæ voluntatem aderant: idque firmat multis poëtarum ſimilibus locis. Ego ad omnes Æneæ comites refero, quorum cauſa non celebrata fuerant ſacra: unius enim Æneæ expiandi rationem habuerat, unus erat ad inferos deducendus: quare cæteros arcet, non è ſpelunca ſolum, ſed è tota etiam lacus Averni ſylva.

260. *Vaginâque eripe ferrum.*] Ad fuganda, quæ deinceps occurrent, ſpectra. Quamvis enim in dæmonas, ac ſpiritus, & genios ejuſmodi vim ferri nullam eſſe compertum ſit: eſſe tamen aliquam exiſtimavere Platonici, & poëtæ veteres. Ita Ulyſſes, Odyſſ. 11. 48. fugat enſe umbras, in ſcrobem ſanguine plenam avidius incurrentes.

265. *Chaos &*, &c.] Invocatio eſt poëtæ: qualem ſolet magnarum rerum deſcriptionibus præfigere. De *Chao*, rudi & confuſa mole, ex qua res omnes eruperunt, & quæ pro Deo Deorumque parente habetur ab Heſiodo, diximus G. 4. v. 247. De *Phlegethonte*, inferno fluvio, infra, v. 323.

268. *Ibant obſcuri ſola*, &c.] Commutatio, ſive hypallage: pro, *ſoli ſub obſcura* nocte. Sic Æ. 5. 149. *Vocemque incluſa volutant Littora*, pro *incluſam vocem*.

269. *Domos Ditis vacuas*, &c.] Quas habitant umbræ leves, & corporis expertes. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467.

270. *Incertam Lunam.*] Alii explicant, Lunam cum Sole conjunctam, tumque minime lucentem. Alii melius, Lunam nubibus & aëris caligine intercluſam. De *Jove*, pro aëre, Ecl. 3. 60. Ecl. 7. 60.

Eſt

Eſt iter in ſylvis: ubi cœlum condidit umbrâ
Juppiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum primiſq; in faucibus Orci,
Luctus & ultrices poſuêre cubilia Curæ:
Pallenteſq; habitant Morbi, triſtiſq; Senectus,
Et Metus, & maleſuada Fames, & turpis Egeſtas,
Terribiles viſu formæ: Letumque, Laborque:
Tum conſanguineus Leti Sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverſo in limine Bellum,
Ferreiq; Eumenidum thalami, & Diſcordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annoſaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam ſedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliiſq; ſub omnibus hærent.
Multaq; præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæq; biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammiſq; armata Chimæra:
Gorgones, Harpyiæq;, & forma tricorporis umbræ.

quando aër occultat caligine cœlum, & nox obſcura eripuit rebus colorem. Ante ipſum veſtibulum & in primo aditu inferorum, Luctus & Cura vindices fixerunt cubilia: habitantque Morbi pallidi, et mœſta Senectus, et Metus, et Fames ſuadens mala, & Paupertas infamis, ſpectra horrida aſpectu: & Mors, & Labor: deinde Somnus frater Mortis, & Gaudia animi ſcelerata, & in limine oppoſito Bellum mortiferum, & ferrea cubicula Furiarum, et Diſcordia inſana implicata taniis ſanguinolentis circa *capillos anguineos. In medio* veſtibulo *ulmus magna, umbroſa, explicat ramos et brachia vetera: aiunt vulgo ſomnia inania occupare hunc locum, et* ipſa *ſedent ſub omnibus frondibus. Et præterea ſpectra plurima aliarum ferarum manent ad portas, Centauri, Scylla biformes, & Briareus centuplex, & Hydra Lerna ſibilans horride, & Chimæra evomens ignes: Gorgones & Harpyia, & ſpecies umbra tricorporis.*

NOTÆ.

273. *Veſtibulum.*] Spatium eſt, ſive area, quæ viam à domo dividit, eſtque ante portam ædium. In hoc inferorum veſtibulo varias deſcribit calamitates, quas horrendis formis & quaſi corporibus veſtit. Has fere omnes enumerat Cicero de natura Deorum, l. 3. 44. aitq; eſſe Noctis & Erebi filias. Locũ etiam habent inter Noctis liberos, in Heſiodi Theogonia, v. 225. *Orcus*, hic pro inferis, alibi pro Deo inferorum ſumitur, infra, 323.

276. *Maleſuada Fames.*] Non tantum eſt *inopia victus*; ſed etiam *avaritia*, & *auri ſacra fames*, quæ nullum non ſuadet ſcelus.

278. *Conſanguineus Lethi Sopor.*] *Somnus* dicitur ab Homero, Iliad. 14. 231. κασίγνητος θανάτοιο, *frater mortis:* & Heſiodus in Theogon. v. 214. Mortem & Somnum ait Noctis eſſe liberos. Ut autem *conſanguineus* apud Latinos *fratrem germanum* ſæpe ſignificat, ſic enim uſurpat Statius, l. 11. 407. & alibi: ita quoque κασίγνητος, apud Græcos.

278. *Mala mentis Gaudia.*] Voluptas ex perpetratis ſceleribus percipi ſolita.

280. *Eumenidum thalami.*] Non *lecti conjugales*, quia nunquam nupſere furiæ: ſed *ſedes*, *cubicula*, vel ubi natæ ſunt, vel ubi decumbunt: proprie tamen *thalamus* dicitur de cubiculo nuptiali, à θάλλω, *vireo*. De *Eumenidibus*, Æ. 4. 469. G. 3. 552.

283. *Quam ſedem*, &c.] Somnia ſub *arbore* patula & opaca collocat, qualis apta eſt ſomno conciliando: ſub *ulmo*, quia ut ulmus ſterilis arbor eſt, ita vana & caſſa vulgo ſomnia: ſub *foliis*; ob levitatem & mobilitatem; & quia eo tempore quo cadunt arborum folia, præſertim vana eſſe ſomnia vulgo dicuntur.

286. *Centauri*, &c.] Monſtra, ſuperiori parte humana, inferiori equina: Ixione & nube geniti, G. 3. 38. Theſſaliæ populi fuere, ideo ſic dicti, quia primi ex equis pugnare, & eos ſtimulis agitare docuerunt, à κεντέω, *ſtimulo*: De *iis*, G. 3. 115. De *Scyllis* duabus, altera inferiori parte in canes, ac deinde in ſcopulum converſa; altera in alaudam mutata, Ecl. 6. 74. Æ. 3. 420.

287. *Briareus.*] Gigas, Cœli & Terræ filius: *centumgeminus*, id eſt, centum brachiis inſtructus; non centum corporibus. *Ægæon* etiam appellatur, & inferorũ cuſtos hic videtur eſſe, non ut cæteri gigantes pœnis damnatus. Cauſam habes, Æ. 10. 565. De *bellua Lernæ*, ſive *hydra*, quam in Lernæa Argiæ regionis in Peloponneſo palude Hercules occidit, Æ. 8. 300.

288. *Chimæra.*] Monſtrum ignivomum, cui caput leonis, pectus hirci, cauda ſerpentis: hanc dicitur Bellerophontes occidiſſe Pegaſo equo invectus, quia montem Lyciæ habitabilem reddidit: cujus in ignivomo cacũine lec-

Corripit

Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus offert.
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formæ,
Irruat, & fruſtra ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno vaſtaq; vòragine gurges
Æſtuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat
Terribili ſqualore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet, ſtant lumina flamma,
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, veliſque miniſtrat,
Et ferrugineâ ſubvectat corpora cymbâ,
Jam ſenior; ſed cruda Deo viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat;
Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum:
Quàm multa in ſylvis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes primi tranſmittere curſum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos;
Aſt alios longe ſummotos arcet arenâ.
Æneas (miratus enim, motuſque tumultu)
Dic, ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas

Hic Æneas captus repentino metu educit gladium, & intentat venientibus ſtrictum illius *aciumen. Et niſi ſapiens comes docuiſſet, animas* eas *leves vagari ſine corpore ſub inani ſimulacro figura, irrumperet, & fruſtra feriret umbras gladio. Inde* incipit *iter quod ducit ad aquas Acherontis inferni. Ille gurges turbidus cœno & vaſta voragine, exundat, et exonerat omnem arenam in Cocytum. Charon, vector tremendus horribili ſqualore, tenet has aquas &* hos *fluvios: huic multa eſt in mento canities neglecta, oculi* pleni *ſunt igne, veſtis ſordida nodo* ligata *pendet ex humeris. Ipſe impellit cymbam pertica, & adjuvat velis, & tranſportat* umbras *corporum nigrâ cymbâ, jam ſenex; ſed ſenectus robuſta & vegeta eſt,* utpote *Deo. Omnis turba currebat huc effuſa ad ripas: matres & viri, & corpora fortium bellatorum privata luce, pueri, & puellæ innuptæ, & juvenes elati* in *pyras in conſpectu parentum:* tam multi, *quam multæ frondes excuſſæ cadunt per ſylvas primo frigore autumni; ſive quam multæ volucres congregatur ad terram ex alto mari, quando tempeſtas hyberna pellit* eas *ultra mare, & mittit in plagas calidas. Stabant precantes,* ut *primi trajicerent ſpatium, & extendebant manus deſiderio ripæ oppoſitæ. Sed vector aſper nunc accipit hos, nunc illos, procul autem à ripa expellit alios. Æneas inquit (nam obſtupuit & commotus eſt* hoc *tumultu) dic, ô virgo; quid ſignificat* illa *frequentia ad fluvium? & quid poſcunt animæ? vel ob quam differentiam*

NOTÆ.

nes erant, in radice ſerpentes, in medio paſcua capris alendis aptiſſima. De *Gorgonibus* ſororibus, quarum natu maxima Meduſa ſerpentinos crines habuit, Æ. 2. 616. De *Harpyiis*, Æn. 3. 211. De *tricorpore umbra Geryonis*, Æ. 7. 662.

292. *Tenues ſine corpore vitas.*] *Vitas* quidem, quia animæ ſunt immortales; *tenues*, quia ſeparatæ à corpore, & ſic à vulnerum & mortis periculo jam immunes. Cur ergo v. 260. juſſus erat Æneas ferrum ſtringere? non ſane ut umbras vulneraret; ſed meo quidem judicio, ut terreret recordatione quadam ferri & præteritorum in vita periculorum.

295. *Tartarei quæ fert*, &c.] De *Tartaro*, infimo inferorum loco, ſupra, v. 134. De *Acheronte & Cocyto*, infra, v. 323.

299. *Charon.*] Erebi & Noctis filius per antiphraſim dictus, quod minime ſit χαίρων, *gaudens.*

300. *Stant lumina flamma.*] Ita pleni ſunt flâma oculi, ut veluti ex ea toti conſtare videantur. Sic dicitur, Æ. 12. 408. *Stare pulvere cælum.* Horat. Od. l. 1. 9. *Vides ut alta ſtet nive candidum Soracte*, &c. De *ferrugineo* colore, proprie ferreo, hic nigro, Ecl. 2. 18.

312. *Terris apricis.*] Soli expoſitis: Ecl. 9.

Hæ

Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt? 320
Olli ſic breviter fata eſt longæva ſacerdos:
Anchiſa generate, Deûm certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dii cujus jurare timent & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba eſt: 325
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantq; hæc littora circũ:
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reviſunt.
Conſtitit Anchiſa ſatus, & veſtigia preſſit, 331
Multa putans, ſortemq; animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mœſtos, & mortis honore carentes,
Leucaſpim, & Lyciæ ductorem claſſis Orontem:
Quos ſimul à Troja ventoſa per æquora vectos 335
Obruit Auſter, aquâ involvens navemq; viroſque.
Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper curſu, dum ſidera ſervat,

hæ recedant è ripa, illæ ſecant remis aquas pallidas? Sic antiqua vates breviter locuta eſt illi: fili Anchiſa, certiſſima ſoboles Deorum, cernis ſtagna profunda Cocyti, & paludem Stygiam, cujus Dii metuunt jurare & violare divinitatem. Hæc omnis turba, quam vides, eſt egena & inſepulta: vector ille, eſt *Charon: hi, quos portat unda,* ſunt *ſepulti. Nec permittitur trajicere ripas horribiles & fluctus ſonantes, antequam oſſa repoſita ſint in tumulis. Vagantur* per *centum annos et volitant circa has ripas: tunc denique recepti tranſmittunt fluvios deſideratos. Filius Anchiſæ ſtetit, & continuit greſſum, agitans plurima, & miſerans animo* eorum *ſortem acerbam. Videt illic triſtes, & privatos honore ſepulturæ, Leucaſpim, & Orontem ducem Lyciæ claſſis: quos è Troade navigantes per maria procelloſa Auſter demerſit ſimul, ſepeliens* in *aquis & navem & homines. Ecce Palinurus gubernator ferebat ſe* ad eum: is *qui nuper in navigatione, dum obſervat aſtra,*

NOTÆ.

49. Hi porro ſeptem ſuperiores verſus fere expreſſi ſunt ex G. 2. 473. Quod autem ait de trajectione avium in calidiores plagas; de hirundinibus, deque gruibus & ciconiis memoratur, G. 1. 319.

323. *Cocyti ſtagna*, &c.] Quinque vulgo à Græcis apud inferos flumina ſtatuuntur. *Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon ſeu Pyriphlegethon*, & *Lethe*. Nomina illa deſumpta ſunt è variis Græciæ fontibus ac fluviis, quos propter noxiam aliquam naturæ vim in inferis quoque reperiri finxerunt. I. *Acheron* multiplex: unus Elide, occidentali & maritima Peloponneſi regione, in Alpheum influens, juxta quem inſignis eſt Plutonis & Proſerpinæ cultus, ex Strabone l. 8. Alter in Theſprotia Epiri regione, ex Acheruſia palude profluens, ad Cichyrum urbem, juxta Strabonem, l. 7. & Pauſaniam in Atticis. *Cocytus*, juxta eundem Pauſaniam, non longe ab Acherõte ibidem fluit, aqua inſuaviſſima. *Styx*, fons Arcadiæ eſt, ad urbem Nonacrin ex altiſſima rupe ſtillans, indeque penetrato ſaxo in Crathin fluviũ delabens: tam præſentis veneni, ut vaſa quælibet etiam aurea diffringat, nec poſſit niſi equi ungula contineri. Hæc Pauſanias in Arcadicis. Cur autem Dii per eam jurare ſoliti ſint, diximus, G. 3. 551. *Lethe*; ſive, ut mavult Caſaubonus, fluvius *Lethes*, genitivo caſu; aut fluvius *Lethæus*; unus fuit in Portugallia, vulgo *Lima*, juxta Strabonem & Melam: alius in Africa, circa majorem Syrtim urbemque Berenicen, juxta Lucanum: alius in Bœotia, ad Lebadeam oppidum, juxta Pauſaniam in Bœoticis. *Lethæi* amnes alibi complures à Strabone numerantur, l. 14. *Phlegethon*, aut *Pyriphlegethon*, nulli quod ſciam loco aſſignatus eſt, præterquam calidis circa Avernum fontibus, ut refert Strabo ex Homero. II. Nomina hæc omnia luctuoſum aliquid ſignificant. Acheron ab ἄχος, *dolor*, & ῥέω, *fluo*. Cocytus à κωκύω, *fleo*. Styx, à στυγέω, *odio proſequor*. Phlegethon aut Pyriphlegethon, à πῦρ, *ignis*, & φλέγω, *comburo*. Lethe, à λήθη, *oblivio*, quod ejus epota aqua oblivionem induceret. III. De eorum in inferis ſitu pluribus diſputat Cerdanus. Hoc certiſſimum: iis nominibus promiſcue poëtas abuti, nullo admodum certo ordine: vulgo tamen dici, ex Acheronte profluere Stygem, à Styge Cocytũ propagari. IV. Eridanus etiam in campis Elyſiis à Virgilio conſtituitur. Cauſam vide, v. 659.

334. *Orontem.*] Ejus mortem habes, Æ. 1. 117. De *Auſtro*, vento meridionali, Ecl. 2. 58. De *Palinuri caſu*, Æ. 5. 835.

338. *Libyco curſu.*] Non tamen mari *Libyco*, ſed *Tyrrheno*: cum è Sicilia in Italiam ſolviſſet.

Exciderat

Exciderat puppi, mediis effuſus in undis.
Hunc ubi vix multa mœſtum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: quis te, Palinure, Deorum
Eripuit nobis, medioque ſub æquore merſit?
Dic, age: namque mihi fallax haud ante repertus,
Hoc uno reſponſo animum delusit Apollo;
Qui fore te ponto incolumem, fineſq; canebat
Venturum Auſonios: en hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem; Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchiſiade, nec me Deus æquore merſit.
Namque gubernaculum multa vi forte revulſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſuſq; regebam,
Præcipitans traxi mecum. Maria aſpera juro,
Non ullum pro me tantum cepiſſe timorem;
Quam tua ne, ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis navis ſurgentibus undis.
Tres Notus hybernas immenſa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ: vix lumine quarto
Proſpexi Italiam, ſumma ſublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veſte gravatum,
Prenſantemq; uncis manibus capita aſpera montis,
Ferro invaſiſſet, prædamque ignara putâſſet.

exciderat è puppe, lapſus in medias aquas. Poſtquam Æneas difficile eum agnovit ob ſpiſſas tenebras, ita alloquitur prior: ô Palinure, quis Deorum abſtulit te nobis, & obruit ſub medio mari? Dic, age: nam Apollo non prius inventus mihi mendax, hoc ſolo reſponſo decepit mentem meam; *quando prædicebat te futurum eſſe ſalvum* per *mare, & perventurum ad litus Italicum: an illa eſt fides promiſſorum! Ille autem* reſpondit: *ô dux, fili Anchiſa, nec oraculum Phœbi decepit te, nec Deus merſit me mari. Nam forte cadens præceps, abſtuli mecum gubernaculum multo pondere abruptum, cui commiſſus cuſtos adhærebam, & quo moderabar curſum. Teſtor maria aſpera,* me *nullum habuiſſe tantum metum pro me, quam ne tua navis, deſtituta gubernaculo, & privata gubernatore, ſubmergeretur, ſi tanti fluctus tumeſcerent. Auſter validus ſuſtentavit me tres noctes aſperas ſuper fluctibus, per vaſtum mare: vix die quarto vidi Italiam erectus ex altis aquis. Paulatim adnatabam* ad *terram, & jam attigeram tuta* loca: *niſi natio inhumana appetiiſſet ferro me gravatum ob veſtem humidam, apprehendentem curvis manibus acuta cacumina rupis; & niſi maleſana exiſtimâſſet* me eſſe *prædam.*

NOTÆ.

Ita tamen Poëta locutus videtur, quia à Libya in Italiam Æneas navigans, in Siciliam deflexerat. De *Libya*, Æ. 1. 162. Expreſſum eſt hoc Palinuri cum Ænea colloquium ex Homero, Odyſſ. 11. ubi ſimile quiddam eſt inter Ulyſſem & Elpenora.

346. *Auſonios.*] De iis Italiæ populis, Æ. 3. 171. De *Cortina Phœbi*, loco unde oracula reddebantur, Æ. 3. 92.

348. *Nec me Deus æquore merſit.*] Aliqui ſic interpungunt: *nec te Phœbi cortina fefellit, nec me: Deus æquore merſit:* nam à ſomno reipſa fuerat ſubmerſus. Alii communem retinent continuamque verborum ſententiam: aiuntque, ex opinione Palinuri Phorbantem illum fuiſſe, non Deum, cujus ſuaſu ſomno ſe dederit. De *Noto* ſive *Auſtro*, meridionali vento, Ecl. 3. 58.

353. *Excuſſa magiſtro.*] Commutatio: id eſt, *unde magiſter excuſſus erat.* Sic infra, v. 507. *Nomen & arma locum ſervant*: id eſt, *locus ſervat arma.* Et Æ. 4. 149.

355. *Hybernas noctes.*] Ver tamen erat æſtati proximum, ut liquet ex Æ. 5. 46. Igitur *hyems* hic pro tempeſtate & maris aſperitate ſumenda eſt, ut Æ. 1. 120. *Notus*, ſive *Auſter*, flat à meridie, Æ. 2. 58.

356. *Lumine quarto.*] *Die quarto.* Ita Cicero, pro Rabirio Poſthumo, 29. vertit ex Euripidis Medea verſum his verbis: *Si te ſecundo lumine hic offendero, moriere.*

358. *Terra, & jam tuta tenebam.*] Quod ſatis erat, ut impleta videretur fides oraculorum, quæ ambigua ſolebant eſſe. Non tamen legitur in Æneide, quonam oraculo promiſſus Æneæ fuerit Palinuri appulſus in Italiam.

359. *Gens crudelis.*] *Lucani, Italiæ* populi: ad meridiem vicini Brutiis, ad ſeptentrionem Apulis & Picentinis: ad occidentem Tyrrheno mari, ad orientem ſinu Tarentino definiti: nunc *Baſilicata*, & pars principatus ulterioris, in regno Neapolitano.

361. *Prædam.*] Naufragum divitem; in quo ſpoliando multum lucri facere poſſent. De *Iilo*, Æ. 1. 271.

Nunc

Nunc me fluctus habet, verſantq; in littore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iüli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, namque potes; portuſq; require Velinos:
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi Diva creatrix
Oſtendit (neque enim, credo, ſine numine Divûm
Flumina tanta paras Stygiamq; innare paludem)
Da dextram miſero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut ſaltem placidis in morte quieſcam.
Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnemq; ſeverum
Eumenidum aſpicies? ripamve injuſſus abibis?
Deſine fata Deûm flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor, duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi longe lateque per urbes
Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt,
Et ſtatuent tumulum, & tumulo ſolemnia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulſuſque parumper
Corde dolor triſti: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptũ peragunt, fluvioq; propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia proſpexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ;

Nunc fluctus tenent meum cadaver, & venti jactant ad litus. Id vero *precor te, per gratam lucem cœli & aërem, per patrem, per ſpem Aſcanii creſcentis; libera me his malis, ô* dux *invicte: vel tu impone mihi terram, quandoquidem potes; & pete portum Velinum: vel tu præbe manum* mihi *miſero, & trahe me tecum trans fluvium, ut ſaltem poſt mortem quieſcam in tranquillis ſedibus: ſi eſt aliquis modus, ſi Dea mater* tua *tibi monſtravit aliquem; non enim, ut exiſtimo, ſuſcipis trajicere tantos fluvios & paludem Stygiam abſque auctoritate Deorum. Talia locutus erat, cum Sibylla incepit talia: ô Palinure, unde* eſt *tibi deſiderium tam impium? Tu inſepultus videbis aquas Stygias, & fluvium terribilem Furiarum? & exibis* in *ripam* alteram *ſine juſſu* Deorum? *Ceſſa ſperare fata Deorum poſſe mutari orando. Sed accipe memor* mea *verba,* ad *ſolatium acerbæ calamitatis. Nam vicini* Lucaniæ *populi, coacti monitis cœleſtibus, placabunt oſſa* tua *longe & late per urbes, & erigent* tibi *ſepulcrum, &* Curæ ejus *ſedata* ſunt *his verbis, & dolor tantiſper ejectus eſt è mœſto corde: lætatur* ob *terram ſui nominis. Igitur perficiunt iter inchoatum, & accedunt ad flumen. Quos quando vector jam inde ab amne Stygio vidit ambulare per ſylvam ſilentem, & admovere pedem* ad *litus;*

ferent munera ſepulcro: & locus ſervabit perpetuum nomen Palinuri.

NOTÆ.

365. *His malis.*] Cum enim centum annos errarent inhumati: nec tam cito admittebantur in Elyſium, nec niſi tardius in alia corpora revertebantur, v. 720, 724.

366. *Terram injice.*] Genus erat ſepulturæ, *injectio glebæ*, cum quis in cadaver incidiſſet: idque inſepultum relinquere nefas habebatur, quod porcæ ſacrificio erat expiandum. Idem injiciendi pulveris mos etiam Græcis fuit.

Portus Velinos.] Non longe ab urbe *Velia*, in litore Lucaniæ, inter promontoria Poſidium ac Palinurum. Qui tamen Palinurus commemorare portum potuit Velinum? cum Velia non niſi anno poſt Æneam amplius ſexcenteſimo, regnante Rege Romanorum Servio Tullio, condita ſit. Reprehenditur eo nomine Virgilius ab Hygino apud Gellium. Sed præterquam quod Poëtis omnibus familiaris eſt & communi uſu quaſi licita temporis anticipatio, præſertim in re obſcuriore, ut notavimus, Æ. 3. 707. non leviter eum defendit Alciatus, cum ait, non urbem hic appellari, ſed litus ac fluvium, à quo nomen urbi inditum eſſe Stephanus teſtatur. Ea nunc exciſa eſt; prope *Caſtel a mar della brucca.*

374. *Amnemque ſeverum Eumenidum.*] Severum quidem omnibus, ſed præcipue tibi, ſi contra fas ante centum annos eum trajicere volueris: aderunt enim tibi tum ultrices Furiæ, Eumenides, de quibus, Æ. 4. 469. G. 3. 552. De *Styge*, ſupra, v. 223.

379. *Prodigiis acti*, &c.] Hoc Servius ait petitum ex hiſtoria; & Lucanos ob inhumanam Palinuri cædem peſtilentia vexatos, conſulto oraculo accepiſſe placandos eſſe ejus manes: quare & lucum ipſi dicaverunt, & tumulum ad meridiem Veliæ erexerunt in promontorio, cui ab eo tempore Palinuri nomen fuit.

Sic

ſic primus adoritur eos verbis, & ultra increpat: quicunque es, qui accedis armatus ad fluvios noſtros, age, dic cur venias: & jam ex iſto loco ſiſte gradum. Hæc ſedes eſt umbrarum, Somni & Noctis ſomniferæ; non licet vehere cymbâ Stygiâ corpora viventia. Nec vero gaviſus ſum me tranſmiſiſſe per hanc paludem Herculem huc venientem; nec Theſeum, & Pirithoum: quamvis orti eſſent Diis, & inſuperabiles robore. Ille manu deduxit in catenas infernum canem è ſolio ipſius Plutonis, & traxit eum trepidantem: Hi aggreſſi ſunt extrahere Reginam è lecto Plutonis. Adverſus hæc ita locuta eſt breviter Sibylla Apollinea: nullæ hic ſunt inſidiæ tales, deſine turbari, nec arma iſta minantur vim: per nos licet, ut magnus cuſtos in antro ſemper latrans terreat umbras incorporeas; licet, ut Proſerpina pudica teneat januam patrui ſui. Æneas Trojanus, illuſtris pietate & fortitudine, deſcendit ad patrem ſuum in profundas umbras. Si te nulla ſpecies tantæ pietatis commovet,

Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quiſquis es, armatus qui noſtra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias: jam iſtinc & comprime greſſum.
Umbrarum hic locus eſt, Somni, Noctiſq; ſoporæ:
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu; nec Theſea, Pirithoümque,
Diis quanquam geniti, atq; invicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petivit,
Ipſius à ſolio Regis, traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata eſt Amphryſia vates:
Nullæ hic inſidiæ tales, abſiſte moveri;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras;
Caſta licet patrui ſervet Proſerpina limen.
Troïus Æneas, pietate inſignis & armis,
Ad genitorem, imas Erebi deſcendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,

NOTÆ

392. *Alciden.*] De eo Herculis nomine, Æ. 5. 414. De *Theſeo* & *Pirithoo*, infra, v. 618. *Diis geniti.* Hercules Jove: Theſeus, Ægæo quidem; ſed juxta fabulas, Neptuno: Pirithous Ixione, ut vulgo putatur; ſed ut eſt apud Homerum, Iliad. 14. 318. Jove, & Dia ipſius Ixionis uxore; cui, ut addunt alii, Jupiter in equum tranſformatus circumcurrendo vim intulit, unde nomen inditum Pirithoo, à περὶ *circum*, & θοὸς, *celer.*

395. *Cuſtodem*, &c.] *Cerberum* canem: qui quidem non ad *ſolium* Plutonis, ſed in ipſo aditu inferorum eſt. Quare vel putandus eſt canis ad ipſum uſque domini ſolium Herculis metu refugiſſe, indeque abſtractus fuiſſe: vel ſolium, pro toto regno ac ditione Plutonis accipiendum eſt. De *Cerbero*, v. 417. De *hoc Herculis facto*, Æ. 8. 296.

397. *Dominam Ditis thalamo.*] *Domina* vocantur ab amatoribus amicæ: Horat. Od. l. 2. 12, 13. *Me dulcis domina Muſa Licymniæ cantus*, &c. Etiam à maritis uxores: Sueton. in Claudio 39. *Occiſa Meſſalina, paulo poſt quam in triclinium decubuit, cur domina non veniret, requiſivit.* Et ſingulariter Proſerpina *domina* dicitur, ut ſæpe occurrit apud Pauſaniam in Arcadicis: Καὶ τῇ δεσποίνῃ θύουσιν ἱερεῖα οἱ Ἀρκάδες: *& domina* mactant *victimas Arcades.* Cum autem *Dis* proprie dicatur de Plutone, ut diximus G. 4. 467. ideo melius hic legendum putem, *Ditis thalamo*, quam *Dominam Ditis.* De *thalamo*, ſupra, v. 280. De hoc *Theſei & Pirithoi facto*, infra, v. 618.

398. *Amphryſia vates.*] *Apollinea:* quiā Apollo ipſe vocatur *Paſtor ab Amphryſo*, fluvio Theſſaliæ, ubi Apollo greges pavit, vide G. 3. 2.

402. *Servet Proſerpina limen.*] Non perſuadet Cerdanus, honeſtas olim fœminas ad januas domorum, more meretricio, ſediſſe, licet multa in eam rem congerat. Imo mihi perſuaſiſſimum eſt, tam apud Græcos, quam apud Romanos arctam fuiſſe mulierum cuſtodiam; eaſque domum interiorem tenuiſſe, non januam. Igitur hic *ſervare limen*, explico *januam clauſam tenere*: quod tuto facere Proſerpina poterit; cum Æneas ea mente non venerit, ut aditum ſibi ad eam perrumpat. Quamquam & hæc poteſt eſſe verborum ſententia: *Adeo non irrumpet Æneas in Proſerpinæ thalamum; ut etiam in ipſo domus limine ſtare illa caſta quidem & ſecura poſſit. Proſerpina.*] Cereris filia ex Jove: unde Pluto frater Jovis, ipſius & maritus & *patruus* eſt. *Erebus*: vel Deus, vel locus inferorum profundiſſimus, Æ. 4. 509. *Juga*, ſcamna nautica, Æ. 5. 119. *Fori*, tabulata navis, Æ. 4. 605. G. 4. 250.

At ramum hunc (aperit ramum qui veſte latebat)
Agnoſcas. Tumida ex ira tum corda reſidunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo poſt tempore viſum,
Cœruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa ſedebant,
Deturbat, laxatque foros: ſimul accipit alveo
Ingentem Æneam. Gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemq; virumq;
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, adverſo recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle ſoporatam & medicatis frugibus offam
Objicit: ille fame rabidâ tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga reſolvit
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, cuſtode ſepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Hos juxta, falſo damnati crimine mortis.

ſaltem agnoſce hunc ramum: & oſtendit ramum qui tegebatur veſte. Tunc corda Charontis *quieverunt ab ira tumida. Nec plura his* dicta ſunt. *Ille admirans manus venerabile fatalis rami,* quod *videbat poſt longum tempus, appellit nigram navem, & accedit ad ripam. Deinde ejicit alias animas, quæ ſedebant in ſcamnis longis, & evacuat tabulata; ſimul admittit in cymbam magnum Æneam. Cymba compactilis gemuit ſub onere, et bibit per rimas multum aquæ. Denique tranſmittit ultra fluvium ſalvos Æneam & Sibyllam in fœdo limo & viridi herba. Magnus Cerberus ſonat per hanc regionem latratu è tribus gutturibus* erumpente, *decumbens vaſtus in ſpelunca oppoſita. Sibylla animadvertens colla* Cerberi *jam rigeſcere ſerpentibus, projicit huic placentam conditam melle & frugibus præparatis. Ille aperiens tria guttura,* præ *fame furioſa, devorat* hanc *projectam, & proſtratus humi deficit vaſtis membris, & quantus* eſt *porrigitur* per *totam ſpeluncam. Cuſtode ſopito, Æneas occupat introitum, & pervadit promptus ripam fluvii, unde non redditur. Statim voces auditæ* ſunt, *& magnus vagitus, & animæ infantum plorantes ſub primis portis, quos dies funeſta eripuit, privatos jucundâ vitâ & abſtractos ab ubere, & demiſit morti immaturæ. Juxta hos* ſunt, qui *addicti* ſunt *morti* ob *injuſtam calumniam.*

NOTÆ.

412. *Alveo.*] Non fluvii, ſed cymbæ. Ita Livius l. 1. de Remo & Romulo cymbæ impoſitis: *Cum fluitantem alveum, quo expoſiti erant pueri, tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet.*

413. *Cymba Sutilis.*] Conſtat cymbas apud pleraſque nationes è corio pellibuſque conſutis fieri. Neque tamen inde exiſtimo infernam illam ejus generis fuiſſe: ſed tantum ex eo more verbum *ſuere* traductum eſſe ad fabricam compagemque lignearum etiam navium, qualis hæc fuit: ſicut & verbum *texere*; quia è juncis paſſim aliquæ contextæ fuerunt.

416. *Ulva.*] Herba paluſtris, abſque certo nomine.

417. *Cerberus.*] Canis infernæ januæ cuſtos, dictus *Cerberus*, quaſi κρεοβόρος, *carnivorus*. Deſcribitur ab Apollodoro cum tribus capitibus, draconis cauda, tergore variis ſerpentum capitibus ſparſo. Idcirco *latratu trifauci* ululat; & dicuntur ejus *colla horrere colubris*. Heſiodus tamen in Theogon. quinquaginta ipſi capita tribuit.

420. *Melle ſoporatam*, &c.] *Offa*, placentæ ſpecies fuit, ex edulibus rebus diverſis miſtis ſubactiſque confectæ: μάζα Græcis dicta eſt, unde Latinis *maſſa*: eratque primo ex farina, aqua & oleo; mox majori luxu condita etiam fuit, papavere, lacte, ficis, melle, quod ſacchari loco veteribus erat. *Fruges* itaque erant farra ſive farina, & papaveris ſemina, quorum uſum in bellariis jam notavimus, Æ. 4. 486. *Medicatæ* erant, id eſt temperatæ & ſimul maceratæ. *Soporatam* dixit, id eſt, vi ſoporifera præditam: quæ quamvis non inerat melli, inerat tamen papaveri & aliis frugibus. Quare fruſtra legit Turnebus *ſaporatam*: quæ vox eſt ſequioris ætatis ſcriptorum, Ammiani, Tertulliani; cum *ſoporatum* eo ſenſu jam dixerat Virgilius, Æ. 5. 855. *vique ſoporatum Stygia.* Mellita autem ſolita dari canibus & feris, notat Cerdanus ex Apollonio & Philoſtrato.

Nec

Nec vero assignantur illæ sedes absque sorte, absque judice. Minos inquisitor agitat urnam: ipse cogit cœtum umbrarum, & discutit vitam ac scelera. Deinde tristes occupant vicina loca, qui innocentes intulerunt sibi mortem propria *manu, & pertæsi luminis prodigerunt animas. Quam vellent nunc in superis auris tolerare & paupertatem & labores difficiles! Fata* id *prohibent, & palus odiosa implicat tristibus aquis, & Styx novies circumflua detinet. Nec longe hinc ostenduntur patentes in omnem partem campi lugentes: ita appellant illos nomine. Hic occultæ semitæ abscondunt* eos *quos durus amor absumpsit crudeli veneno, & sylva myrtea undique tegit* eos, *nec sollicitudines deserunt post ipsam mortem. His locis videt Phædram, & Procrin, & tristem Eriphylen*

Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice sedes.
Quæsitor Minos urnam movet: ille silentum
Consiliumque vocat, vitasque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi letum
Insontes peperêre manu, lucemque perosi
Projecêre animas. Quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores!
Fata obstant, tristique palus inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnē
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit; curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram Procrinq; locis, mœstamq; Eriphylen

NOTÆ.

431. *Hæ sine sorte datæ.*] De sortibus in judiciis diversus mos fuit Græcorum ac Romanorum. Apud Romanos in urnam conjiciebantur, vel nomina judicum, ut sorte eligerentur ad singulas causas: vel, juxta alios, ipsa causarum nomina, ut, quo quæque ordine disceptanda esset, sorte statueretur. Apud Græcos urnæ statuebantur duæ, in quas singuli judices calculum sortemque, vel damnantem, vel absolventem, conjiciebant. Dubitatur quo more judicia peragi apud inferos Virgilius velit. Enimvero unus videtur Minos hic esse judex, ut mox dicemus; ergo minime opus erat judices sorte ducere. At neque varii erant calculi, cum unus esset judex, ideoque duplex omnino calculus; & *urna* hic notatur unica, eaque *moveri* dicitur, quod in colligendis calculis non usurpatur, sed in miscendis. Igitur omnino urnam & sortes hic adhiberi puto ad causarum ordinem statuendum: quod Budæus in more Romano fuisse contendit, quicquid contra Nannius aliique afferant recentiores.

Sine judice.] Judices inferorum tres præcipui statuuntur, *Minos*, *Rhadamanthus*, *Æacus*. De *Minoë* jam diximus, v. 14. *Rhadamanthus*, hujus frater fuit; ambo Jovis & Europæ filii: & Minos quidem Cretensibus leges primus dedisse dicitur, Rhadamanthus earum observationem curasse: ita enim Plutarchus in Theseo. *Æacus* Jovis item filius fuit ex Ægina, Pelei pater & Achillis avus, de quo Æ. 1. 103. Hi tres ob justitiæ severitatem in inferis judicandi munere donati sunt à poëtis. Ac præcipua dignitas penes Minoa, cui soli sceptrum aureum ab Homero datur, Odyss. 11. 567. Virgilius mentionem de Æaco nullam facit, Rhadamanthi sedem in impiorum carcere collocat, pœnarum speciem ac modum unicuique decernentis, v. 566. Hic solum statuit Minoa, has aliasve sedes pro merito singulis assignantem. Quod autem discutiunt nonnulli, an prætoris Romani munus hic gerat; omnino arbitror inutile.

436. *Quam vellent*, &c.] Ex sententia Platonis: qui ait eos in inferis graviter puniri, qui sibi mortem intulerunt; & vulgo animas mira teneri cupiditate corporis; ut infra videbitur, 721, 724. De *Styge*, supra, v. 323.

443. *Myrtea Sylva.*] Quia myrtus sacra est Veneri, Ecl. 2. 54. Ecl. 7. 62. *Novies* interfusa Styx dicitur, id est, sæpius.

445. *Phædram.*] Minois filiam, Thesei uxorem, quæ privigni Hippolyti amore capta, & ab eo repulsa, cum eum apud maritum de oblato sibi stupro accusasset, eique mortem à patre ideo illatam audivisset, laqueo vitam finivit. Seneca in Hippolyto.

Procrin.] Erechthei Athenienſium regis filiam, uxorem Cephali. Hic ad explorandam ejus fidem, cum dissimulato habitu pudicitiam ejus sollicitasset muneribus, ac prope expugnasset: exprobratâ ei perfidiâ, rediit tamen cum ea in gratiam. Sed illa cum audisset Cephalum venatu fessum Auram in umbra interdum invocare; suspicata amicæ alicujus hoc esse nomen, ut eum deprehenderet, latuit inter frutices: quibus commotis, Cephalus feram ratus esse, jaculo eam incautus occidit. Ovid. Metam. v.

Eriphylen.] Amphiarai, vatis Argivi uxorem. Is cum sciret se Thebano adversus Eteoclem bello periturum, latere constituit. Sed ab

Crudeli

Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit,
Evadnenque, & Paſiphaën. His Laodamia [neus,
It comes; &, juvenis quondam, nunc fœmina, Cæ-
Rurſus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſylva in magna: quam Troïus heros
Ut primum juxta ſtetit, agnovitque per umbram
Obſcuram; qualem primo qui ſurgere menſe
Aut videt aut vidiſſe putat per nubila lunam;
Demiſit lacrymas, dulciq; affatus amore eſt:
Infelix Dido! verus mihi nuncius ergo
Venerat, extinctam ferroque extrema ſecutam?
Funeris heu tibi cauſa fui! Per ſidera juro,
Per ſuperos, & ſi qua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de littore ceſſi.
Sed me juſſa Deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt noctemque profundam,
Imperiis egêre ſuis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teq; aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc
Talibus Æneas ardentem & torva tuentem [eſt.

oſtendentem plagas acceptas *à crudeli filio, & Evadnen, et Paſiphaën: Laodamia ſocia eſt illarum; et Caneus olim juvenis, modo iterum fœmina, et reverſa in antiquam formam* per *fatum. Inter quas Phœnicia Dido recens poſt vulnus* ſibi in-flictum *vagabatur in magno nemore. Ut primum Trojanus heros ſtetit prope, et agnovit* eam *inter tenebras obſcuras; qualem aliquis videt aut putat vidiſſe Lunam oriri inter nubes ineunte menſe; effudit lacrymas, & præ ſuavi amore locutus eſt: miſera Dido! ergo verus nuncius ad me venerat, te mortuam, et gladio paſſam ultima fata. Heu! tibi auctor ſui mortis. Juro per aſtra, per Deos: et ſi aliqua eſt fides ſub terra profunda, exivi nolens è tuo litore, ô Regina. Sed mandata Deorum, quæ cogunt* me *nunc ire* per *has umbras, per loca horrida ſqualore et tenebras profundas, expulerunt me auctoritate ſua. Nec potui credere me tibi allaturum eſſe tantum dolorem abitu meo. Contine greſſum, et ne ſubducas te conſpectui meo. Quem fugis? hoc eſt ultimum* tempus, *quo tecum loquar* per *fatum. Æneas mulcebat verbis talibus animum irata et aſpere intuentis,*

NOTÆ.

Adraſto Argivorum rege, vel juxta alios à Polynice Adraſti genero, Eteoclis fratre, corrupta aurei monilis dono Eriphyle, maritum prodidit: qui ab bellum coactus proficiſci, dum fortiter pugnat, terræ hiatu cum curru hauſtus eſt. Eriphyle ex mariti mandato ab Alcmæone filio eſt interfecta. Ita plerique narrant, alii aliter. Cum autem inter amantes à Virgilio ſtatuatur, neceſſe eſt eam non ſolo monilis dono, ſed ſtupro fuiſſe corruptam.

447. *Evadnen.*] Martis filiam, uxorem Capanei Argivi: quæ, cum eodem bello occiſus fuiſſet maritus, & funus ejus celebraretur, in ejus rogum inſiliit. De *Paſiphaës* amoribus, ſupra, v. 24. Ecl. 6. 46.

Laodamia.] Acaſti filia, uxor Proteſilai, unius è Græcis principibus, qui primus Græcorum omnium bello Trojano periit, occiſus ab Hectore. Hujus mortem cum accepiſſet uxor, à Diis petiit, ut ejus umbram ſibi liceret intueri: idque cum impetraſſet, in amplexibus animam efflavit.

448. *Caneus.*] *Canis*, Elati Lapithæ filia, à Neptuno in ſtupri mercedem obtinuit, ut mutaretur in virum, & ferro vulnerari non poſſet. Inde tantam in ſuperbiam, ac Deorum contemptum proceſſit, ut haſtam ſuam adorari à ſubditis vellet: ideo iratus Jupiter pugnantem eum adverſus Centauros, arborum ſtipitumque acervo opprimi voluit. Dicitur fato & voluntate Deorum ad priſtinum ſexum poſt mortem rediiſſe: ut ſic in pœnam impietatis utroque Neptuni dono ſpoliaretur. De *Phœniſſa*, Sidonia, Tyria, Æ. 1. 450. De *Didonis* vulnere, Æ. 4. 663.

462. *Loca ſenta ſitu.*] *Sentis* eſt ſpina: ſic dictus, quia quam primum à tangentibus ſentitur: hinc *ſenticoſus*, & *ſentus*, aſper, horridus. Terentius in Eunuch. Act. 2. ſc. 2. v. 5. *Video ſentum, ſqualidum, agrum, annis panniſque obſitum. Situs* eſt caries, mucor, ſqualor, ex humore parietibus adhærescens. *Aſpectu* pro aſpectui, dativus contractus, Ecl. 5. 29.

466. *Extremum fato, &c.*] Neque enim amplius me vivum mortuumve videre poteris: non vivum, quia pauculæ tantum horæ mihi ad hæc inviſenda loca Deorum voluntate ac fato conceſſæ ſunt: non mortuum, quia ſors mea fatumque bellatoris aliis inferorum ſedibus me addicit.

467. *Torva tuentem .... ſolo fixos oculos .... averſa.*] Diſtingue tempora: primo enim torve aſpexit, mox ſolo fixit oculos, tũ deniq; avertit.

& conabatur ei *movere lacrymas. Illa infensa tenebat oculos defixos* in *terram. Nec magis movetur* secundum *faciem ab usque principio sermonis, quam si stet lapis durus, aut rupes Marpesia. Denique abstulit se, & fugit inimica in sylvam umbrosam : ubi prior maritus Sichaus respondet illi sollicitudine, & aquat amorem ejus. Nihilominus Æneas commotus acerba* ejus *morte, longe sequitur euntem plorans & miseretur* ejus. *Inde persequitur iter concessum : & jam attigerant campos extremos, quos separatos incolunt* viri *insignes bello. Hic occurrit illi Tydeus, hic Parthenopæus illustris armis, & umbra Adrasti pallidi. Hic Trojani valde deplorati inter vivos, & occisi* in *præliis. Quos omnes ille videns longa serie, suspiravit : & Glaucum, & Medonta, & Thersilochum, tres filios Antenoris, & Polybœten sacerdotem Cereris, & Idæum adhuc currus, adhuc arma tractantem. Anima plurima circumsistunt* ad *dextram & sinistram : Nec sufficit vidisse semel* Æneam *: delectat* ipsas *remanere diu,*

Lenibat dictis animum, lacrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat :
Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quàm si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum : conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymans longe, & miseratus euntem.
Inde datum molitur iter : jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidæ : quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit : Glaucumq; Medontaq; Thersilochumq;,
Tres Antenoridas : Cererique sacrum Polybœten,
Idæumq;, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextrâ lævâque frequentes.
Nec vidisse semel satis est : juvat usque morari,

N O T Æ.

vel *aversa*, non ad oculos, sed ad animum infensum refertur, ut Æ. 4. 362.

471. *Marpesia cautes.*] Mons marmoreus in insula Paro, una è Cycladibus, de qua Æ. 3. 126. juxta Stephanum. Aut juxta Jornandem, Caucasi montis pars, ab Amazonum regina Marpesia, quæ illic aliquando habitavit. De *Sichæo*, . . 1. 347.

479. *Tydeus*, &c.] Duces occurrunt belli Thebani, pro Polynice adversus Eteoclem fratrem. *Tydeus*, OEnei Ætolorum regis filius, Adrasti Argivorum regis filiam uxorem duxit, alteram Polynices. Pro Polynice legatus de repetendo regno ad Eteoclem Thebas missus, ab eo insidiis appetitus, viros quinquaginta solus superavit. Hinc reversus, & ad obsidionem urbis cum Adrasto & Polynice regressus, à Menalippo Thebano vulneratus occubuit. Diomedis pater fuit, qui inde *Tydides* appellatur, Æ. 1. 101.

480. *Parthenopæus, & Adrasti*, &c.] *Parthenopæus*, Atalantæ & Meleagri filius, Arcadibus imperavit : reversus ex Thebano bello incolumis, ad Trojam deinde occubuisse dicitur. *Adrastus*, rex Argivorum, socer Tydei & Polynicis : qui magno amisso exercitu obsidionem Thebarum omittere coactus est, & in patriam fugienti similis redire, unde *pallens* hic dicitur.

481. *Caduci Dardanidæ.*] De *Dardanidis*, Trojanis, Æ. 1. 239. *Caduci*, mortui, cadentes : unde *cadavera*, & *caducum fulmen* apud Horat. l. 3. 4. 44.

483. *Glaucumque*, &c.] Versus ex Homero expressus, qui tres illos duces enumerat inter Trojanorum auxiliatores, Iliad. 17. 216. Γλαῦκόν τε, Μήδοντά τε, Θερσίλοχόν τε. Unde arguas Nascimbænum, qui suspicatur *Mydona* legendum esse, quia Medontis nullam inter Trojanos fieri mentionem meminit. *Glaucus*, Hippolochi filius, Bellerophontis nepos, Lyciorum dux cum Sarpedone. Is in auxilium Trojanis venit, & cum Diomede congressus, inita amicitia cum eo arma aurea æreis commutavit. Iliad. 6. 119. Hic quando obierit, non liquet. *Thersilochus*, inter duces Pæonum, ex Macedonia Thraciæ confini, occisus est ab Achille, Iliad. 21. 209. *Tres Antenoridas*, Antenoris filios, Iliad. 11. 59. Τρεῖς Ἀντηνορίδας. ibidemque appellantur, Polybus, Agenor, Acamas, qui ad pugnam Hectoris & Æneæ socii descenderunt. *Polybœtes*, apud Homerum inter Trojanos non reperitur ; sed inter Græcos, *Polypœtes*, Pirithoi filius. De *Cerere*, Ecl. 5. 79. *Idæus* auriga fuit & armiger Priami regis, de quo Iliad. 24. 470.

Et

Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæq; phalanges,
Ut vidêre virum fulgentiaq; arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deïphobum videt, & lacerum crudeliter ora;
Ora, manuſque ambas, populataq; tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultro:
Deïphobe armipotens, genus alto à ſanguine Teu-[cri,
Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama ſupremâ
Nocte tulit, feſſum vaſta te cæde Pelaſgûm
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Conſtitui, & magna Manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum ſervant. Te, amice, nequivi
Conſpicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
Atq; hic Priamides: nihil, ô tibi, amice, relictum eſt:
Omnia Deïphobo ſolviſti, & funeris umbris:

& admovere pedem propius, *& petere cauſas cur venerit: Sed duces Græcorum, & turma Agamemnonis, quando viderunt Æneam & arma ſplendentia inter tenebras: cœperunt tremere magno timore: pars obvertere dorſum, quemadmodum olim cucurrerunt* ad *naves: pars emittere parvam vocem, clamor inceptus fallit hiantes. Atque hic vidit Deïphobum, filium Priami, diſcerptum omnibus membris, immaniter laceratum circa os:* circa *os, & utramque manum, & tempora ſpoliata ſectis auribus, & naſum truncatum indecoro vulnere. Itaque difficile agnovit trementem, & occultantem turpes plagas; & prior alloquitur* eum *voce cognita: ô Deïphobe bellicoſe, ſoboles è nobili ſanguine Teucri: quis auſus eſt exigere* de te *tam dirum ſupplicium? cui tantum licuit contra te? Rumor pertulit mihi, te ultima nocte* Trojæ *laſſum multa ſtrage Græcorum obiiſſe ſuper cumulum confuſorum cadaverum. Tunc ego ipſe erexi* tibi *in litore Rhœteo ſepulcrum vacuum, & appellavi ter magno clamore animam tuam: locus ſervat nomen & arma* tua. *Non potui, ô amice, te videre, & abiens tumulare* in *patria tellure. Tum vero filius Priami* dixit: *nihil prætermiſſum eſt à te, ô amice: omnia exhibuiſti* officia *Deïphobo, & umbræ cadaveris.*

NOTÆ.

489. *Agamemnoniaque phalanges.*] *Phalanx*, agmen proprie Macedonum fuit, conſtans octo peditum millibus, qui conſertis clypeis preſſiſque ordinibus pugnabant. Hic pro quolibet agmine ac multitudine ſumitur. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *Agamemnone*, Græcorum ad Trojam duce, Æ. 3. 54.

492. *Ceu quondam petiere rates.*] Achille, propter ereptam ſibi ab Agamemnone Briſeïda, à Græcorum exercitu abſente: Trojani Græcos immiſſis ignibus ad naves uſque fugaverunt, Hectore duce, Iliad. 15. 326.

495. *Deïphobum.*] Priami filium, poſt mortem Paridis Helenæ maritum, Æ. 2. 310. De *Helena*, aliqua diximus, Æ. 1. 654. cætera infra, v. 511. De *prodito ab ea Deïphobo*, Æ. 2. 567. Et ſic eum à Menelao necatũ eſſe teſtatur Dictys Cretenſis.

500. *Teucri*, &c.] De eo, Æ. 1. 239. *Pelaſgi*, Græci, Æ. 1. 628. *Rhœteum* & *Sigeum*, Troadis promontoria fuere duo, in Helleſpontum excurrentia: in Rhœteo ſepulcrum Ajacis, in Sigeo ſepulcrum Achillis fuit. At quia loca illa tum à Græcis tenebantur, cum inde fugit Æneas, exiſtimo *Rhœteum* hic ſumi pro toto Troadis litore, cujus in parte meridionali clam Æneas claſſem ædificavit, apud Antandrum, Æ. 3. 6.

505. *Tumulum inanem*, &c.] *Honorarium*, qualis ſtatuebatur iis, quorum corpora haberi non poterant: idque ſufficiebat, ut humati dicerentur, & eſſent à centum annorum errore liberi. De *inclamatione* ad ſepulcrum diximus in funere Polydori, Æ. 3. 62.

507. *Nomen & arma*, &c.] Commutatio: pro, *locus ſervat nomen & arma*. Porro *arma* vel *ſculpta* intelligit in tumulo: vel *vera*, olim forte dono Æneæ data à Deiphobo ſervataque, ut Æ. 1. 654. pallam Helenæ, & ſceptrum Iliones. *Nomen* autem Deïphobi illi loco inditum fuiſſe non jam liquet ex ullis ſcriptoribus. *Te, amice.*] *Te*, omiſſa eliſione, corripitur more Græcorum, ſequente vocali.

510. *Funeris umbris.*] *Funus*, non pro ſacris ac ceremonia funebri, ſed pro ipſo cadavere hic ſumitur: ut Æ. 9. 491. *Qua nunc artus, avulſaque membra, & funus lacerum tellus habet.*

Sed me fata mea & ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, nôſti: & nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo.
Illa chorum ſimulans, Evantes orgia circum
Ducebat Phrygias, flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis ſomnoq; gravatum
Infelix habuit thalamus, preſſitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti ſubduxerat enſem.
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur
Hortator ſcelerum Æolides. Dii talia Graiis [unà
Inſtaurate, pio ſi pœnas ore repoſco.

Sed ſors mea & pernicioſum crimen Helenæ *Lacedæmoniæ obruerunt me his pœnis: illa reliquit* mihi *hæc inſignia. Scis enim quomodo traduxerimus ultimam noctem in falſa lætitia; & oportet* nos *nimis recordari: Quando equus fatalis venit aſcenſu ſuper alta Pergama, & gravidus induxit in utero milites armatos. Illa fingens choreas, ducebat circa ſacra Bacchi* fœminas *Phrygias furioſas: ipſa in medio attollebat magnam tædam, & ex alta arce invitabat Græcos. Tunc funeſtus lectus tenebat me fatigatum curis & obrutum ſomno: & jucunda ac profunda quies, ſimiliſque morti tranquilla, oppreſſit me decumbentem. Interim digna uxor auſert arma omnia domo, & ſubtraxerat capiti* meo *gladium fidelem. Vocat Menelaum intra domum, & aperit januam. Nempe exiſtimans hoc magnum fore donum amanti* marito, *& ſic infamiam veteris malitiæ poſſe deleri. Quid detineo* te? *irruunt in cubiculum: additur ſimul* iis *comes Ulyſſes incitator criminum. Dii reddite talia Græcis, ſi imprecor* iis *ſupplicia juſto ore.*

NOTÆ.

511. *Lacana.*] Helenæ Lacedæmoniæ. De *Lacana* appellatione, Æ. 2. 601. De *ejus ortu*, Æ. 1. 654. Hæc, Leda *Spartani* regis Tyndarei uxore, & Jove genita: à Theſeo primum rapta eſt: per Caſtorem ac Pollucem fratres ſuos ex ejus poteſtate liberata, Menelao deinde nupſit Mycenarum regis filio; qui mortuo Tyndareo, Caſtore, ac Polluce, in regnum Spartanum ſucceſſit: inde rapta à Paride, & Trojam deducta, decennii bello repetita eſt. Occiſo ſub obſidionis finem Paride, nupſit Deïphobo, Paridis fratri. Quid deinde ipſi capta Troja contigerit, ambiguum eſt. Vulgo dicitur in gratiam cum Menelao rediiſſe, & cum eo variis acta erroribus appulſa in Ægyptum: unde iterum navigans, incolumis cum marito Spartam rediit, ubi poſtea ſepulti ſunt in Menelai delubro, Therapnis, quæ urbs eſt Laconiæ. Longe alia ſors illius à Pauſania in Laconicis refertur ex Rhodiorum monumentis. Ait enim Helenam mortuo Menelao, Sparta pulſam, ad Polyxo Argivam, neceſſariam ſuam, Tlepolemi Rhodii regis uxorem, Rhodum confugiſſe: Polyxo memorem necis viri ſui, qui ad Trojam occiſus à Sarpedone fuerit, ancillas in eam furiarum habitu immiſiſſe, quæ illam dum lavaret comprehenſam laqueis ſuſpenderint. Alii aliter.

515. *Saltu.*] Æ. 2. 237. *Scandit fatalis machina muros.* Quia cum anguſtiores eſſent portæ, diruendi muri fuerant, ut equus in urbem induceretur. Ibid. 234. *Dividimus muros*, &c.] De *Pergamis*, Æ. 1. 470.

517. *Evantes orgia*, &c.] Menelaus Odyſſ. 4. 277. narrat Helenam ter equum circumluſtrâſſe, Græcorum ſingulos duces nomine appellantem: unde Virgilius finxit illos Baccharum choros. *Evantes*, Bacchæ dictæ ſunt, Bacchi comites fœminæ. *Evan*, Εὐάν, aut *Evius*, Εὐὸς, ipſe Bacchus: ab *evoë*, vel *evohe*, εὐοῖ, quæ Bacchantium in Bacchi honorem acclamatio eſt. Hujus vocis origo varia refertur. Heſychius ait *Evan*, Indis *hederam* eſſe, qua Bacchus de Indis triumphans haſtam implicuit. Alii dictum putant quaſi εὖ οἶ, *bene illi*, aut εὖ γ' ὁ *bene fili*; quod bello Giganteo primus Deorum Gigantem interfecerit in leonem verſus, unde ſic illi acclamarit Jupiter pater. De *Baccho*, Ecl. 5. 29. De *Bacchis* fœminis; & *orgiis* Bacchi ſacris, Æ. 4. 301. De *Phrygia*, Æ. 1. 385. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *thalamo*, ſupra, v. 280.

529. *Æolides.*] Nomen Ulyſſi probroſum: quo, non legitimus Laërtæ filius dicitur; ſed Anticleæ, Laërtæ uxoris, ex Siſypho Æoli filio, Æ. 3. 272. De *Graiis*, Græcis, G. 2. 16. *Inſtaurate*, reponite, renovate, rurſus facite, eorum in pœnam.

Sed

Sed te qui vivum caſu, age, fare viciſſim,
Attulerint: pelagine venis erroribus actus?
An monitu Divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut triſtes ſine ſole domos, loca turbida, adires?
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo curſu trajecerat axem,
Et fors omne datum traherent per talia tempus.
Sed comes admonuit, breviterq; affata Sibylla eſt:
Nox ruit, Ænea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas.
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit:
Hac iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contra: ne ſævi, magna ſacerdos:
Diſcedam: explebo numerum, reddarq; tenebris.
I decus, i, noſtrum: melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubitò; & ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque ſonantia ſaxa.
Porta adverſa, ingens, ſolidoq; adamante columnæ;

At age, dic viciſſim quinam caſus te adduxerint huc *viventem: an venis pulſus erroribus maris, an juſſu Deorum, an aliqua* alia *ſors te adigit, ut venias in ſedes mœſtas abſque luce, et* ad *loca tumultuoſa?* In *hac viciſſitudine colloquii Aurora rubicundis equis in aëreo decurſu jam tranſierat medium cœlum: et ſorte traducerent in talibus omne tempus conceſſum. Sed comes Sibylla admonuit, et breviter locuta eſt: ô Ænea, nox approperat, nos traducimus horas lugendo. Hic eſt locus, ubi via ſecat ſe in duas partes. Dextra* eſt, *qua extenditur uſque ad palatium magni Plutonis: per hanc iter eſt nobis ad Elyſium: at ſiniſtra continet ſupplicia impiorum, & ducit ad Tartara ſcelerata. Contra Deïphobus ait; ne iraſcare, ô magna vates, abibo: concludam ſermonem, & redibo in tenebras. I, noſtra gloria, i; ſequere fata feliciora.* Hoc *ſolum locutus* eſt, *et in* ipſo *ſermone deflexit greſſum. Æneas reſpexit ſtatim, & ſub rupe ſiniſtra cernit ſpatioſam urbem, cinctam tribus muris: quam Tartareus Phlegethon, rapidus fluvius, circuit ignibus torrentibus, et volvit ſaxa ſonantia. Porta oppoſita magna* eſt, *et columna ex adamante duriſſimo;*

NOTÆ.

535. *Roſeis Aurora quadrigis Jam*, &c.] De *Aurora*, ejuſque *quadrigis* aut *bigis*, G. 1. 249. Hic diſſentire cogor à reliquis propemodum interpretibus, & cum Donato ſentire, *medium diem* hic ſignificari, non *mediam noctem*. Quicquid enim dicant Gellius aliique, de variis dierum initiis ac dimenſionibus apud varias gentes: nullum dubium eſſe poteſt, ubi Virgilius dies ſuos ortu Solis occaſuque definit. Tenendum autem id quod à Cerdano affertur, ex libro Plutarchi de genio Socratis: *tempus datum* & conceſſum ad ejuſmodi inferorum perluſtrationem, fuiſſe *noctium duarum* & *unius diei*. At Æneas ſacrificia perfecit ſuperiore tota nocte; v. 252. *Tum Stygio Jovi nocturnas inchoat aras*. Viam inferorum ingreſſus eſt ſub ipſum Solis & lucis ortum, v. 255. *Ecce autem primi ſub lumina Solis et ortus*. Nunc emenſa media itineris parte, certe non poteſt eſſe niſi dies media, jam in noctem vergens: veſpertinum illud tempus totum & noctis ſecundæ partem aliquam traducet perluſtrando Elyſio: atque ita redibit ad ſuos nocte altera quam ab iis diſceſſerat. Igitur *Aurora* hic diem ſignificat. Et vero Donatus ac Lætus notant, Auroram, cum quadrigis invehitur, pro Sole accipi. Deinde, *nox ruit*, Æ. 8. 369. ſignificat, *nox accedit, venit*: ergo & hic eodem ſenſu accipi nihil vetat.

541. *Ditis*, &c.] De *Dite*, Plutone, G. 4. 467. De *Elyſio*, infra, v. 638.

545. *Explebo numerum, reddarque*, &c.] Multæ in hæc verba afferuntur parum ſanæ interpretationes: hæ ſaniſſimæ. I. Simplicior. *Diſcedam, et implebo numerum turbæ a qua diſceſſi, ut te alloquerer*: erat nempe inter bellicoſos viros Deïphobus. II. Doctior; & juxta Platonis mentem, qui ſingulis animis, antequam alia in corpora remigrarent, certos quoſdam aſſignabat purgationis annos, ut dicetur infra, v. 739. Quocirca ſenſus erit; *Diſcedam, impleturus numerum annorum purgationis, quæ ſit his in tenebris*. III. Verior, ut puto: *Diſcedam. Sine modo expleam orationis meæ, quam incœpi, numerum & periodum*. Quam ſtatim ita terminat: *I decus, i, noſtrum*, &c.

549. *Mœnia .... muro*, &c.] Munimenta arcis videt, triplici muro conſtantia. De *Phlegethonte*, ſupra, v. 324.

552. *Adamante columna*.] Non ad ornatum, ſed ad duritiem exprimendam: communi Græ-

Vis ut nulla virûm, non ipſi exſcindere ferro
Cœlicolæ valeant: ſtat ferrea turris ad auras:
Tiſiphoneq; ſedens, pallâ ſuccincta cruentâ,
Veſtibulum inſomnis ſervat noctesque dieſque.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæva ſonare
Verbera: tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitumq; exterritus hauſit.
Quæ ſcelerum facies, ô virgo, effare, quibuſve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen:
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipſa Deûm pœnas docuit, perq; omnia duxit.
Gnoſſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna:
Caſtigatque, auditq; dolos: ſubigitque fateri
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuo ſontes ultrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans: torvoſque ſiniſtrâ
Intentans angues, vocat agmina ſæva ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ. Cernis, cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſervet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Sævior intus habet ſedem: tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditq; ſub umbras,

ita ut nullum robur hominum, non ipſi ſuperi poſſint evertere eam ferro. Turris ferrea ſurgit in altum: & Tiſiphone ſedens, cincta pallio ſanguinolento, cuſtodit limen vigil & noctu & diu. Hinc cœperunt *audiri gemitus, & reſonare crudeles ictus: præterea ſtridor ferri & tractorum vinculorum. Æneas ſtetit, & ſtupefactus attendit* ad *ſtrepitum. Quæ* ſunt illic *ſpecies eximinum, dic, ô virgo, aut quibus ſuppliciis cruciantur? unde tantus planctus* ſurgit *in auras? Tunc Vates ſic cæpit loqui: Clariſſime dux Trojanorum, nulli puro fas eſt ſubire portam impiam: ſed quando Hecate præpoſuit me ſylvis infernis; ipſa mihi declaravit ſupplicia* conſtituta *à Diis, & duxit me per omnia. Rhadamanthus Cretenſis obtinet hoc ſaviſſimum imperium: & punit, & audit fraudes, & cogit fateri quæ unumque facinora patrata unuſquiſque per vitam protulit* uſque *ad tardam mortem, gaudens vana ſimulatione. Statim Tiſiphone vindex armata flagro verberat reos illudens, & ſiniſtrâ* manu *incutiens ſavos ſerpentes, appellat crudelem turbam ſororum. Tunc denique portæ aperiuntur ſtridentes horriſono cardine.*

Pergit Sibylla: *vides, quale ſatellitium ſedeat in veſtibulo? quale ſpectrum occupet poſtes? Hydra crudelior intus habet ſedem, horribilis quinquaginta faucibus. Præterea ipſe Tartarus bis tantum deſcendit in profundum, & extenditur ſub umbras,*

NOTÆ.

eis Latiniſque proverbio, quo *dura* omnia & firma, *adamantina* dicuntur. De *Tiſiphone*, una furiarum, G. 3. 551. De *palla*, pallio muliebri, Æ. 1. 52.

564. *Hecate*, &c.] De *Hecate*, Æ. 4. 510, 511. De *lucis Avernis*, ſupra, v. 237. De *Rhadamantho*, v. 431. De *Gnoſo*, urbe Cretæ inſulæ, Æ. 3. 104.

568. *Furto inani.*] *Secretis delictis:* ideo *inanibus*, quia Deo nota ſunt, & poſt mortem punienda. *Furtum* autem dicitur quicquid clam & furtim committitur. Sic adulteria Martis vocantur *dulcia furta*, G. 4. 346. Et Paſiphaë dicitur *ſuppoſita furto*, ſupra, v. 24.

572. *Agmina ſæva ſororum.*] Furiæ tantum tres numerantur, *Tiſiphone*, *Alecto*, *Megæra*, de quibus, G. 3. 552. Notat tamen Cerdanus vulgo apud Poëtas *agmen* & *agmina* vocari; à Seneca, *turbam*; à Statio, *aciem*. Exiſtimat id factum ad ſignificandas earû multiplices iras. Addo ego forſaſſe tres tantum Furias principes privatis nominibus appellari, quibus aliæ complures quaſi miniſtræ ſubſerviant. De *cardine portarum*, Æ. 1. 452. De *veſtibulo*, ſupra, v. 273.

576. *Immanis hiatibus hydra.*] Hæc, vel alia eſt ab hydra Lernæa, occiſa ab Hercule, quam in inferorum veſtibulo jam Æneas vidit, v. 287. Vel, ſi eadem eſt, huc illuc vagatur per inferos, & ad cruciandos impios varias in partes mittitur: quemadmodum Furiæ thalamos habent eodem in veſtibulo, v. 280. cum tamen Tiſiphone hic in Tartaro ſontes cruciet. Dicitur hydra *ſavior*, id eſt, crudelior reliquis Tartari cuſtodibus, qui limina ſervant. De *hydra*, Æ. 8. 300. De *Tartaro*, profundiſſimo inferorum loco, ſupra, v. 134.

Quantus

Quantus ad æthereum cœli ſuſpectus Olympum.
Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora: qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi, ſuperiſque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & ſonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic invectus equis & lampada quaſſans,
Per Grajûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, Divûmque ſibi poſcebat honorem:
Demens! qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum curſu ſimulârat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
Necnon & Tityon, terræ omniparentis alumnũ,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur; roſtroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis
Viſcera, rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoümque?

quantus eſt *proſpectus* inde *ad æthereum cœli Olympum. Illic juventus Titania, antiqua ſoboles Terra, proſtrati fulmine verſantur in imo fundo. Illic vidi quoque geminos filios Aloëi, vaſta corpora: qui ſuſceperant evertere manibus magnum cœlum, & expellere Jovem è regnis ſupernis. Vidi etiam Salmonea ſolventem duras pœnas, quia imitatus* fuerat *ignes Jovis & tonitru cœli. Ille vectus quatuor equis & quatiens tædam, currebat exultans per gentes Græcorum & per mediam urbem Elidis, & exigebat ſibi cultum divinum: inſanus! qui imitabatur* curru *æreo & impetu equorum nimbos & tonitru non imitabile. Sed pater omnipotens vibravit fulmen per opaca nubila (non ille* quidem *faces & lumina fumida tadarum,* ut Salmoneus) *& vaſto turbine proſtratum tranſfixit. Videre erat etiam Tityum filium Terræ omniparentis: cujus corpus extenditur per tota novem jugera; & immanis vultur fodicans adunco roſtro jecur perpetuum & viſcera fœcunda* ad *pœnas, ſcrutatur ea* ad *cibum; & manet intra proſundum pectus: nec ulla quies permittitur fibris repullulantibus. Cur commemorem Lapithas, Ixiona, & Pirithoũm?*

NOTÆ.

579. *Quantus .... ſuſpectus, &c.*] *Suſpectus*, ſubſtantivum nomen hic apparet, non adjectivum, hoc ſenſu: tam profundus eſt Tartarus, quantus eſt conſpectus ſpatii à terra ad cœlum, vel ab ipſo Tartaro ad cœlum. Expreſſus eſt hic locus ex Homero, Iliad. 8.16. & Heſiodo, in Theogon. 720. ubi Tartarus tantum ſub terra eſt, ὅσον οὐρανός ἐς' ἀπ' γαίης, *quantum cœlum eſt à terra.*

580. *Titania pubes.*] Gigantes, Titanis ac Terræ filii, de quibus Æ. 4. 179.

582. *Aloïdas.*] Oetum & Ephialtem Neptuni liberos ex Iphimedia, Aloëi Terræ ac Titanis filii uxore: hos nono ipſo ætatis anno novem cubitis latos, novem ulnis altos Homerus facit. Odyſſ. 11. 304. Itaque in pugna Gigantum ab Apolline ſagittis fuiſſe confixos, antequam ad pubertatem pervenirent.

585. *Salmonea, &c.*] *Salmoneus*, Σαλμωνεὺς vel Deucalionis Elidenſis, vel Æoli filius fuit: certe in Elide regnavit, Peloponneſi maritima & occidentali regione. Hic æreis in pontibus ac tabulatis quadrigas impellens, faces jactabat in ſubditos: ut Jovem in Elide ludis maxime Olympicis honoratum ſimularet. Ideo à Jove fulmine ictus eſt. *Mediaque per Elidis urbem:* pro *mediamque per Elidis urbem.* De *Olympo* monte, Ecl. 5. 56. De *Elide*, G. 1. 59.

595. *Tityon, &c.*] *Tityus*, Jove natus, & Elara Orchomeni filia: quam cum Jupiter vitiaſſet, Junonis metu occultavit in terra, unde erumpens Tityus Gigantea ſpecie, Terræ filius creditus eſt: ideo à Virgilio *alumnus* ejus, non filius dicitur. Hic ab Apolline ſagittis interfectus eſt, quod Latonæ vim paraſſet. Hanc ejus menſuram & ſupplicium Virgilius accepit ab Homero, Odyſſ. 11. 576. Eadem etiam Prometheo pœna ab aliis tribuitur.

601. *Lapithas, &c.*] De *Lapithis*, immani Theſſaliæ gente, quorum tamen ſcelus nullum ſingulare narratur, G. 2. 456. De *Ixione*, eorum rege, qui ob tentatam Junonis pudicitiam, rotæ apud inferos alligatus eſt, G. 3. 38. De Pirithoo, qui Ixionis filius fuit, aut Jovis ex Dia Ixionis uxore; quique Proſerpinam rapere ex inferis aggreſſus, à Cerbero devoratus eſt, ſupra, v. 393. infra, v. 617. His duplex ſuppliciũ aſſignatur, timor ſaxi imminentis, & mediis in epulis fames.

ſuper quos nigrum ſaxum jamjam lapſurum & ſimile cadenti impendet. Fulcra aurea ſplendent in *lætis lectis altis, & convivia parata ante ora* cum *abundantia regali: maxima Furiarum accumbit prope, & vetat tangere menſas manibus, & ſurgit erigens facem, & vociferatur ore. Illic, ii quibus fratres odioſi* fuerunt, *dum vita durabat, aut pater verberatus, aut dolus fabricatus clienti; aut qui ſoli in ubuerunt opibus partis, nec dederunt partem* earum *ſuis, quæ turba maxima eſt; & qui occiſi* ſunt *propter adulterium, & qui ſecuti* ſunt *bella injuſta, nec timuerunt violare fidem* datam *dominis:* illi *incluſi expectant ſupplicium. Ne petas doceri quale ſupplicium* expectent, *aut quis modus & quæ ſors damnaverit eos. Alii verſant magnum ſaxum, & pendent diſtenti radiis rotarum. Miſer Theſeus ſedet & perpetuo ſedebit, & Phlegyas miſerrimus admonet omnes, & teſtatur magno clamore inter tenebras: Diſcite* toties *admoniti æquitatem, & non ſpernere Deos. Hic prodidit patriam pecuniâ, & ei impoſuit tyrannum ferocem: tulit & ſuſtulit leges pretio.*

Quos ſuper atra ſilex jamjam lapſura, cadentique
Imminet aſſimilis. Lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu: Furiarum maxima juxta
Accubat, & manibus prohibet contingere menſas,
Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatuſve parens, & fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis ſoli incubuêre repertis,
Nec partem poſuere ſuis, quæ maxima turba eſt;
Quique ob adulterium cæſi, quique arma ſecuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Incluſi pœnam expectant. Ne quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunave mer-
Saxum ingens volvunt alii, radiiſque rotarum [ſit.
Diſtricti pendent. Sedet, æternumque ſedebit
Infelix Theſeus; Phlegyaſque miſerrimus omnes
Admonet, & magna teſtatur voce per umbras:
Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere Divos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Impoſuit: fixit leges pretio atque refixit.

NOTÆ.

603. *Genialibus toris.*] Quales lecti nuptiales; qui *geniales* à *generando* dicuntur, vel à *genio*, vitæ ac lætitiæ præſide, de quo Ecl. 4. 63. unde *geniale* appellatur quidquid lætum eſt, ut G. 1. 302. *Invitat genialis hyems.*

616. *Saxum ingens*, &c.] Indicat Siſyphum, Æoli filium, latrociniis infamem: de quo G. 3. 39. *Radiiſque rotarum*, &c.] Indicat Ixionem de quo G. 3. 38. quem quia alteri ſupplicio jam addixit, v. 601. pluribus affectum ſuppliciis probabile eſt.

617. *Æternumque ſedebit infelix Theſeus.*] *Theſeus*, de quo ſupra v. 28. Et *Pirithous*, de quo, v. 392. amicitia conjunctiſſimi, dicuntur inferos adiiſſe, ut inde Proſerpinam raperent: & Pirithous quidem à Plutone datus eſſe Cerbero devorandus: Theſeus autem remanſiſſe in vinculis; donec ab Hercule liberatus ſit. At Theſeus poſt mortem, cum rediiſſet ad inferos, lapidi affixus eſt, ubi æternum ſederet, in pœnam impii olim ſuſcepti itineris. Ita fabulæ. Sed aiunt hiſtoriæ, & Theſeum & Pirithoum conatos quidem rapere filiam Aidonei qui Græcis Pluto eſt, Moloſſorum ſive Theſprotorum in Epiro regis, eamque vocatam Proſerpinam; matrem ejus Cererem; canem, cui objectus fuit Pirithous, Cerberum: poſtea Theſeum in gratiam Herculis ab Aidoneo dimiſſum eſſe: idque contigiſſe ad Cichyrum amnem & Acheruſiam paludem, de qua v. 323. teſtatur Pauſanias in Atticis.

618. *Phlegyaſque miſerrimus*, &c.] Ambigua eſt hujus loci ſententia, vel *Theſeus miſerrimus admonet omnes Phlegyas:* vel *Phlegyas miſerrimus omnes admonet. Phlegya*, Bœotiæ juxta Orchomenum populi fuerunt, rapinis inſignes: qui aggreſſi templum Apollinis Delphicum diripere, fulminibus, terræ motibus, & peſtilentia poſtmodum abſumpti ſunt, ex Pauſania in Bœoticis. Hos alii inſulanos fuiſſe perhibent circa Theſſaliam, à rege Phlegya ſic dictos: qui ob frequentem contemptum Deorum, à Neptuno immiſſo diluvio deleti ſunt. *Phlegyas*, Martis filius, rex fuit Lapitharum in Theſſalia, Ixionis juxta aliquos pater, & Coronidis Nymphæ: hæc cum ex Apolline Æſculapium peperiſſet; dicitur pater templum Apollinis incendiſſe, ideoque ſagittis ab Apolline detruſus fuiſſe ad inferos. Atque hæc ſententia mihi videtur potior: quid enim Theſeo cum Phlegyis populis?

622. *Fixit leges*, &c.] Condidit, tulit. Metaphora ducta à conſuetudine, qua leges in æs inciſæ *fixis* tabellis in publico proponebantur; quæ cum avellerentur, dicebantur *refigi*. De *Hymenæo*, nuptiali Deo, G. 3. 60.

Hic

Hic thalamum invaſit natæ, vetitoſque hymenæos.
Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti.
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraq; centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva ſacerdos:
Sed jam age, carpe viam, & ſuſceptũ perfice munus:
Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio, atque adverſo fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat: & pariter greſſi per opaca viarum
Corripiunt ſpatium medium, foribuſq; propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpuſque recenti
Spargit aqua, ramumque adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere Divæ,
Devenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.
Largior hic campos æther & lumine veſtit
Purpureo: Solemque ſuum, ſua ſidera nôrunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Necnon Threïcius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:

Hic aggreſſus eſt pudicitiam filiæ, & nuptias prohibitas. Omnes auſi infanda crimina, & executi conſilia. Si eſſent mihi centum linguæ & centum ora, & vox ferrea, non poſſem complecti omnes ſpecies criminum, nec enumerare omnia nomina ſuppliciorum. Poſtquam longæva vates Apollinis protulit hæc verba, ait: nunc autem age, ingredere viam, & perfice inceptum officium: properemus. Video muros fabricatos in *fornacibus Cyclopum, & portas ſub oppoſito fornice: ubi* Dii *nos jubent deponere munera decerpta* ex arbore. Sic *locuta fuerat: & pariter ambulantes per tenebroſa* ſpatia *viarum invadunt medium iter, & appropinquant portis. Æneas occupat aditum, & aſpergit corpus recenti aqua, & affigit ramum in oppoſito limine. Denique his abſolutis, perſoluto munere Proſerpinæ, pervenerunt* ad *loca læta, & prata jucunda, & ſedes beatas ſylvarum felicium. Hic aër ambit agros liberior & luce purpurea: & incolæ cognoſcunt ſuum Solem & ſua aſtra. Pars exercent corpora in herboſis locis, certant ludis, & luctantur* in *arena fulva. Pars agitant ſaltationes pedibus, & canunt cantilenas. Vates etiam Thracius cum veſte longa canit numeris ſeptem diſcrimina ſonorum:*

NOTÆ.

630. *Cyclopum educta.*] De *Cyclopibus*, Æ. 3. 569. His cudendi ferri muniendarumque urbium inventio tribuitur. Quare hic ferrea & munita mœnia intellige. *Educta* dicuntur: non quaſi *elata* in altum; ſed quaſi ferro *ducta*, & *ductilia*, quod fit in caminis & fornacibus.

631. *Mœnia.*] Palatium Plutonis & Proſerpinæ.

636. *Spargit aqua.*] Vel quia pollutus aſpectu Tartari: vel quia ſacrum munus Proſerpinæ offert; ſolemnis autem in ſacris omnibus ablutio. *Spargit* vero dumtaxat, non omnino *lavat*: de quo more, Æ. 4. 635.

638. *Locos lætos*, &c.] *Elyſium.* Locus erat piis apud inferos deſtinatus, deliciis omnibus affluens. Alii collocant in inſulis fortunatis, *Canaries*, ad latus occidentale Africæ, de quibus Æ. 4. 480. Alii in Hiſpania Bœtica, *Andalouſie, Grenade.* Alii apud Indos. Alii in pratis aëriis, cœlum inter ac terram mediis. Nomen aliqui fingunt ab Elyſio quodam Eleutheri filio: aliqui ab ἔλυσις, *profectio*, quod illuc piorum animæ poſt obitum proficiſcantur: aliqui quaſi ἀ λύσιον, *non ſolubile*, quia ſedes eſt animarum immortalium, quæ diſſolvi non poſſunt.

638. *Vireta.*] Loca ſunt herbarum arborumque viriditate amœna.

641. *Purpureo: Solemque*, &c.] *Lumine purpureo*, pulchro, Æ. 1. 595. *Solem* in Elyſio alium ſtatuit etiam Plato in Phœdone.

642. *Gramineis palæſtris.*] *Palæſtra*, tam pro *ludo* ſumitur, quam pro *loco* ludis addicto. Hic pro *loco*. De *Palæſtra*, ſive *lucta*, Æ. 3. 280. in quo differat à *pugilatu*, Æ. 5. 401.

645. *Threïcius ſacerdos.*] *Orpheus*, Ecl. 3. 46. G. 4. 454. Multi fuere hujus nominis: ſed omnia uni tribuuntur, fabularum more. Dicitur ex Ægypto arcanas ceremonias primus tranſtuliſſe; tum lyræ ſolertia, & carminis ſuavitate præcelluiſſe: quo utroque nomine *longa cum veſte* inducitur, quæ & ſacerdotum fuit, & muſicorum.

646. *Numeris ſeptem*, &c.] Numeroſis cantibus perſonat citharam: quæ primo ſeptem chordis inſtructa memoratur, deinde novem, in honorem Muſarum. Hæc autem pulſabatur

Jamque

& ſonat eadem, modo digitis, modo plectro eburneo. Hic eſt vetuſta propago Teucri, ſoboles clariſſima, heroës magnanimi, nati temporibus felicioribus: & Ilus, & Aſſaracus, & Dardanus fundator Trojæ. Miratur procul arma & currus virorum vacuos. Haſtæ ſunt fixæ in terra, & equi liberi paſcuntur paſſim in campis: amor curruum & armorum qui fuit viventibus, ſtudium quod fuit *alendi pingues equos; idem manet* iis *depoſitis* ſub *terra. Ecce videt alios* ad *dextram & ad ſiniſtram epulantes ſuper gramine, & cantantes in choro lætas cantilenas, in odorifera ſylva lauri: unde magnus Eridanus decurrit per ſylvam apud ſuperos. Hic turba* eſt eorum, *qui certando pro patria tulerunt vulnera: & qui ſacerdotes puri* fuerunt, *dum vita durabat: & qui vates pii, ac locuti* res *dignas Apolline: aut qui ornaverunt vitam* humanam *per artes repertas* à ſe: *& qui reddiderunt alios memores ſui,* iis *benefaciendo. Capita horum omnium coronantur taniâ candidâ. Quos circumſtantes Sibylla ſic allocuta eſt, præ cæteris Muſæum; nam magna turba*

Jamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis:
Iluſque, Aſſaracuſque, & Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, curruſque virûm miratur inanes.
Stant terrâ defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi: quæ gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos; eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit ecce alios dextrâ lævâque per herbam
Veſcentes, lætumque choro pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus: unde ſuperne
Plurimus Eridani per ſylvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera paſſi:
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat:
Quique pii vates, & Phœbo digna locuti:
Inventas aut qui vitam excoluere per artes:
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.
Quos circumfuſos ſic eſt affata Sibylla,
Muſæum ante omnes; medium nam plurima turba

NOTÆ.

digitis, pectine, plectro: Nam *plectrum*, ſive arcum illum, quo fila perſtringuntur, à pectine diverſum eſſe oſtendit inventa Romæ Julii tertii temporibus marmorea Orphei ſtatua, quæ ſiniſtra manu citharam, dextra pectinem tenebat, teſte Naſcimbæno.

650. *Aſſaracuſque*, &c.] De hac Trojanorum regum ſerie, G. 3. 35. De *Dardano*, Æ. 3. 167.

657. *Pæana.*] *Pæan*, hymnus fuit, iſque duplex: alter in honorem Martis, qui ſolebat ante pugnam cani; alter in honorem Apollinis, qui poſt victoriam: inde læti quilibet quorumcumque Deorum hymni, *pæanes* etiam dicti. Nomen, vel à παίω, *ferio*, quia ob confoſſum ab Apolline Pythona ſerpentem, hic hymnus primo cantatus eſt: vel ab ἴε, παῖ, *jaculare, fili*, quibus verbis eum Latona mater ea in pugna hortabatur: unde *Io pæan*, deinde triumphantium acclamatio fuit.

659. *Plurimus Eridani*, &c.] Duplex affertur ab interpretibus hujus loci ſententia: I. *Unde magna pars Eridani è ſuperis præcipitat in inferos:* notaturque ab iis vis adverbii *ſuperne*, quo motus ſignificatur è ſuperiore loco in inferiorem; tum natura Eridani, qui Plinio teſte l. 3. 16. non longe ab ortu abſorbetur in terras quaſi cuniculo, & paullo poſt in Forovibienſi agro, qui nunc eſt Pedemontii pars, exoritur. II. *Unde magnus Eridanus fluit ad ſuperiores terræ incolas*, quæ ſententia mihi probabilior videtur: tum quia *unde* indicat hic Elyſium nemus, ubi verſatur Æneas; ideoque, *ſuperne*, non poteſt ſignificare ſuperas terras ex quibus Padus deſcendat; ſenſus enim eſſet, *Ex quo Elyſio volvitur Eridanus ex terris*; qui motus non ſibi conſentiunt: tum quia *ſuperne*, ſignificat quicquid eſt *ſupra*, non tantum *deſuper:* tum quia ſubterranea ſunt omnium fluviorum receptacula, unde erumpunt, G. 4. 364. Cum autem Eridanus agrum Mantuanum alluat, hunc habuit Virgilius honorem amni patrio; ut eum, non è communi fluviorum omnium receptaculo, ſed ex Elyſio ortum diceret. De *Eridano*, ſive *Pado*, *le Po*, G. 1. 482.

667. *Muſæum.*] Dicitur hic à Suida, Eleuſinius Athenienſis, Orphei diſcipulus, carminum heroicorum ſcriptor, quorum Eumolpo filio ad quatuor millia ſcripſit: floruit ſub Cecrope ſecundo Athenienſium rege. Hic, & Orpheus, Homero antiquiores putantur: ideoq; hic commemorantur à Virgilio. Supereſt adhuc carmen

Hunc

Hunc habet, atque humeris extantem ſuſpicit altis.
Dicite, felices animæ, tuque, optime vates;
Quæ regio Anchiſen, quis habet locus? illius ergô
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes. 671
Atque huic reſponſum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparumque toros & prata recentia rivis 674
Incolimus: ſed vos, ſi fert ita corde voluntas,
Hoc ſuperate jugum, & facili jam tramite ſiſtam.
Dixit: & ante tulit greſſum, campoſque nitentes
Deſuper oſtentat: dehinc ſumma cacuminalinquunt.
At pater Anchiſes penitus convalle virenti
Incluſas animas, ſuperumq; ad lumen ituras, 680
Luſtrabat ſtudio recolens: omnemque ſuorum
Forte recenſebat numerum, charoſque nepotes,
Fataque, fortunaſque virûm, moreſque, manuſque.
Iſque ubi tendentem adverſûm per gramina vidit
Æneam; alacris palmas utraſque tetendit, 685
Effuſæque genis lacrymæ, et vox excidit ore:
Veniſti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas! datur ora tueri,
Nate, tua, & notas audire & reddere voces! 689
Sic equidem ducebam animo rebarque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras & quanta per æquora vectum,
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quàm metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: tua me, genitor, tua triſtis imago 695
Sæpius occurrens hæc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes. Da jungere dextram,
Da genitor: teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
Sic memorans, largo fletu ſimul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum; 700
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,

hunc habet in medio ſui, & admiratur ſuperantem altis humeris: ô anima fortunata, & tu optime Vates; dicite, quæ regio, quis locus tenet Anchiſen? illius cauſâ venimus huc, *& trajecimus magnos fluvios inferorum. Tunc heros ſic dedit ei reſponſum paucis* verbis: *nemo* noſtrûm *habet fixam domum: habitamus in ſylvis umbroſis, & incolimus herboſas ripas; & prata* ſemper *nova ob rivos. Vos tamen, ſi cupiditas animi ſic jubet, conſcendite hunc collem; &* vos *deducam* ad eum *facili ſemita.* Sic *dixit; & præivit inceſſu, & deſuper oſtendit campos amœnos: Deinde deſcendunt ex alto vertice. Pater autem Anchiſes in profunda valle viridi circumſpiciebat animas ſeparatas & reverſuras in lucem ſuperiorem, conſiderans* eas *ſtudioſe: & fortè recognoſcebat omnem multitudinem ſuorum: & dilectos poſteros, & fata, & fortunas, & mores, & facta hominum* illorum. *Et quando ille vidit Æneam ex adverſo venientem per herbas, latus protulit ambas manus, & lacryma fluxerunt per genas, & vox exiit* ex *ore: veniſti denique, & tua pietas certa patri ſuperavit iter difficile! ô fili, permittitur aſpicere vultum tuum, & accipere ac reddere voces familiares! Certe numerans tempora, cogitabam animo & exiſtimabam ita fore: & mea ſollicitudo non decepit me. O fili,* per *quales terras & per quanta maria jactatum, & quantis periculis agitatum ego te audio! quàm timui ne regna Africa tibi obſtarent aliquantum! Æneas vero* ait: *tua, ô pater, tua mœſta umbra ſæpe viſa impulit me venire ad hæc loca. Naves* mex *ſtant* in *mari Tyrrheno. Permitte* mihi, *ô pater, permitte conjungere manus, & ne te ſubducas complexui meo. Sic loquens, ſimul madefaciebat vultum copioſis lacrymis. Ter conatus erat implicare brachia collo* ejus: *ter umbra fruſtra comprehenſa elapſa eſt è manibus,*

NOTÆ.

de amoribus Leandri & Herûs, quod Muſæo tribuit Scaliger in Poëtica, & longè verſibus Homericis anteponit. Negat tamen Voſſius, & auctorem hujus operis vixiſſe ſub Auguſtis affirmat, etiam poſt quartum Chriſti ſeculum.

687. *Expectata.*] Doctiſſimi legunt *ſpectata.* Nec male: id eſt, cognita, perſpecta, *probata*: quemadmodum Ovidius dixit, *Spectatur in ignibus aurum.*

694. *Ne quid Libyæ, &c.*] Cùm Didonis amore te implicuiſti, Æ. 4. De *Lybia*, Æ. 1. 162. De *ſale*, pro mari, Æ. 1. 541. De *Tyrrheno* mari, Italiam ad meridiem alluente, Æ. 1, 71. De *Lethæo* amne, ſupra, v. 323.

Par

similis ventis levibus & simillima fugaci somno. Interea Æneas cernit in valle secreta sylvam separatam, & frutices sonantes per *sylvam: & fluvium Lethæum, qui praterfluit tranquillam sedem. Gentes & populi innumeri volabant circa hunc* fluvium. *Et quemadmodum quando in pratis, suda æstate, apes adhærent diversis floribus, & vagantur circa alba lilia:* sic *omnis campus sonat fremitu. Æneas ignarus rei statim obstupet aspectu, & petit causas: quinam ergo sint illi fluvii, aut quinam homines occupaverint ripas tanta multitudine. Tunc pater Anchises* ait: *Anima quibus alia corpora destinantur* per *fatum, bibunt oblivia aterna & liquores tutos ad aquas Lethæi fluvii. Ego certe jamdudum opto enarrare tibi, & coram monstrare illas, & enumerare sobolem illam meorum: ut magis gaudeas Italiam demum inventam* fuisse à te. *O pater,* ait Æneas, *an existimandum est animas aliquas illustres hinc redire in lucem, & reverti rursus in pigra corpora? quodnam est miseris tam insanum vita desiderium? Respondet Anchises; O nate, equidem dicam, nec te relinquam dubium. Et* sic *explicat singula per ordinem. Primo, spiritus fovet intus cœlum, terram, spatia aquea, & lucidum globum Lunæ, et astra Titania: & mens didita per omnia membra movet totam* illam *molem, & miscet se cum magno* illo *corpore.*

Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta ſonantia ſylvis; 704
Lethæumq;, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes populiq; volabant.
Ac veluti in pratis, ubi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſaſque requirit 710
Inſcius Æneas: quæ ſint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices & longa oblivia potant. 715
Has equidem memorare tibi atq; oſtendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italiâ tandem lætere repertâ.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putādū eſt
Sublimes animas? iterumque ad tarda reverti 720
Corpora: quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum, nate, tenebo.
Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio cœlum, ac terras, camposq; liquentes,
Lucentemq; globum Lunæ, Titaniaque aſtra 725
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

NOTÆ.

713. *Quibus altera fato Corpora debentur.*] Non enim omnes animæ alia in corpora redibant, ut mox dicemus v. 748. Sed jam opus est, ut promissam sæpe de animarum natura dissertationem exequamur, & evolvamus mysteria famosæ illius translationis animarum diversa in corpora, quæ Græcis μετεμψύχωσις dicitur. Hanc primo invexit Pythagoras, tenueruntque deinceps Socrates & Plato. His adhæret hoc loco Virgilius, ut & G. 4. 220. qui prius Epicurum sequebatur, Ecl. 6. 31. Id omne undecim capitibus complectemur: quæ quantum à Christiana veritate absint, facile erit intelligere.

724. *Principio cœlum, &c.*] I. *Caput.* Deus rudem informemque materiam in quatuor elementa primum digessit, ignem, aërem, aquam, terram. Inde mundi corpus fabricavit, varias in partes ac sphæras, quasi membra distinctum: harum suprema, *cœlum*: infima, *terra*; cui *liquentes campi*, sive aqua substernitur; mediæ partes, *Sol*, *Astra*, *globus Lunæ*, quo inferiora elementa à cœlestibus quasi communi termino separantur. Ut enim sunt infra Lunæ globum naturæ quatuor elementorum per formas distinctæ suis in sphæris: ita supra globū eumdem sunt eædem naturæ longe excellentiori modo per virtutes: habent quippe cœlestia corpora ab ignis natura lumen ac motum, à terræ natura solidam firmitatem, ab aëris natura perspicuitatem, ab aquæ natura æquabilem lenitatem: sed illæ omnes naturæ illic in formam præstantissimam, nempe ignis, redactæ sunt; cujus tanta est excellentia, ut quintum elementum sive quinta *essentia* dici possit; quemadmodum hic apud nos in unam mixti formam quotidie coalescunt: ita Plato in Timæo, & Marsilius ibid. cap. 24. De *Titanis* nomine, quod Soli præcipue tribuitur, Æ. 4. 119.

726. *Spiritus intus alit, &c.*] II. *Caput.* Huic mundi corpori Deus *animam* sive *spiritum* ad-

Inde

Inde hominum pecudumq; genus, vitæq; volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo
Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaq; membra.
Hinc metuunt cupiuntq;, dolent gaudentq; neque
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cœco. [auras
Quin & ſupremo cum lumine vita reliquit;
Non tamen omne malũ miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes; penituſque neceſſe eſt

Inde oritur *genus hominum, & pecudum, & vita avium, & monſtra quæ mare fert ſub polita planitie. Ineſt illis animis vis ignea, & origo cœleſtis; quatenus corpora noxia non gravant, & artus terreni membraque mortalia non recedunt* vim illam. *Hinc* animæ *timent & deſiderant, mœrent & lætantur: nec ſuſpiciunt cœlum incluſæ in tenebris & obſcuro carcere. Præterea quando ultima luce vita receſſit: non tamen omne malum, nec omnes corporeæ ſordes omnino recedunt* à *miſeris*; *& plane neceſſe eſt* ut

NOTÆ.

didit, cui ineſt præcipue *intellectus, intelligentia* & *natura*, id eſt, vitalis ac ſeminaria virtus. Et hanc quidem animam Pythagoras Deum ipſum eſſe contendebat, ut liquet ex Minutio Felice: at Plato, non Deum, ſed opus putabat ſummi Dei.

728. *Inde hominum, &c.*] III. *Caput. Inde*; juxta Pythagoram ſignificat, *Ex hoc Deo, qui eſt mundi anima*; *quaſi decerpta particulæ ſunt vitæ hominum et pecudum.* Juxta Platonem vero ſignificat, *Ex reliquiis hujus temperationis, ex qua mundi animam formaverat Deus*; *formatæ ſunt ab eodem ſingulares animæ viventium.* Ita Plato loquitur in Timæo. Quænam autem illa fuerit temperatio, ſatis dilucide percipi non poteſt, neque ex Platonicorum, neque ex Platonis ipſius verbis. Virgilium autem Platoni potius quam Pythagoræ hic adhæſiſſe exiſtimo: quia ſic melius hæc omnis ejus doctrina conſtabit, ut ex ſequenti capite manifeſtũ fiet.

730. *Igneus eſt ollis vigor .... ſeminibus, &c.*] IV. *Caput.* Docet Plato diſerte in Timæo, unicum illum ac ſupremum Deum, poſtquam ex animæ mundi reliquiis animas formâſſet, rationis & intelligentiæ participes; eas quaſi *ſementem ſparſiſſe* in Solem, in Lunam, aliaque aſtra & inſtrumenta temporis: ita ut ſingulæ ſingulis aſtris quaſi vehiculis invectæ, univerſum contemplari poſſent. Addit eum poſt ejuſmodi ſementem, animarum cum corporibus conjunctionem inferioribus ac junioribus Diis permiſiſſe. Appellat Plato juniores Deos, Cœlum, Terram, Saturnum, Rheam, Jovem, &c. Tum ait, juniores Deos, viventia corpora ex elementis procreaſſe, quibus duplicem animam addiderint; alteram immortalem, ex divina illa *ſemente*, qua ſidera *conſita* fuerant, quaſi quodam defluvio delapſam; quam in capite rotundo, quaſi in mundi compendio locaverint: alteram mortalem à ſe confiatam; cujus partem quæ iraſcitur, circa cor; quæ concupiſcit, circa jecur, poſuerint. Ἑτέρᾳ τὰς μὲν εἰς Ἥλιον, τὰς δ' εἰς Σελήνην, τὰς δ' εἰς τἆλλα ὅσα ὀργανα χρόνου· τὸ δὴ μετὰ τοῦτο σπεῖρον, τοῖς νέοις παραδοῦναι θεοῖς σώματα πλάττειν, &c. Hinc patet, cur Virgilius vitas illas ſive animas vocaverit *ſemina*. Item cur *igneus vigor* & *cœleſtis origo* iiſdem ſit; nempe, vel quia per multa ſecula aſtris invectæ aliquid ex ea contraxerunt natura, quam igneam eſſe diximus, v. 724. vel quia fortaſſe ex eodem cœli igne & quinta *eſſentia* conflatæ ſunt, ut Platonicis quibuſdam viſum eſt.

731. *Quantum non, &c.*] V. *Caput.* Animæ ejuſdem erant naturæ, in hominibus, belluis, volucribus, piſcibus: ſiquidem, juxta Pythagoram & Platonem, mutua erat earum commutatio. Totum porro earum diſcrimen ex craſſiori aut ſubtiliori corporum diſcrimine petebatur: ut inter infantem ac juvenem, virum ac ſenem, videmus contingere. Atque illud eſt quod vocat Plato ſub finem Timæi, *mentis jacturam et acquiſitionem, qua invicem animalia commutantur*, πάνυ τότε ἢ νῦν διαμείβεσθαι τὰ ζῶα εἰς ἄλληλα, νῦν μὲν ἀνοίας ἀποβολῇ μετὰ δὲ κτήσει μεταβαλλόμενα. Quo autem ordine fieret illa tranſmutatio, mox dicemus. Hinc inter ipſos homines, indolis, ingenii, morumque diverſitas, ex eadem oriebatur varietate corporum: ideo ait Poëta, cœleſtem in eorum animis eſſe originem, & vero apparere, quatenus corporum & membrorum pondere non gravantur.

733. *Hinc metuunt cupiuntque, &c.*] VI. *Caput.* Ex illo cum corporibus nexu oriuntur perturbationes omnes animorum. Prout quippe, aut ſanguis, aut pituita, aut flava, atrave bilis in corporibus prævalet: ita motibus aliis, aliiſve, facilius animi agitantur. His autem quatuor motibus cæteros omnes Poëta complectitur: quippe *metu* ac *deſiderio* ſive ſpe in malum ac bonum futurum ferimur; *dolore* & *gaudio*, circa malum ac bonum præſens afficimur; & facile, incluſus quaſi obſcuro carcere animus, auras cœleſtes, id eſt, divinam originẽ, obliviſcitur.

Multa

multa vitia diu conglutinata iis adhuc adhæreſcunt admirabili ratione. Ideo cruciantur pœnis, & perſolvunt ſupplicia præteritarum noxarum. Alia ſuſpenſa exponuntur levibus ventis: aliis crimen, quo ſunt infecta, lavatur ſub immenſo lacu, aut abſumitur flammis. Omnes patimur, unuſquiſque ſuos ultores. Deinde inducimur in ſpatioſum Elyſium, & pauci obtinemus lætos campos: quando longa dies confectis ſpatiis temporum delevit congenitas ſordes, ac reliquit purum ſenſum cœleſtem & ſimplicem fulgorem ignis.

Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur manes. Exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum ſenſum, atque auraï ſimplicis ignem.

NOTÆ.

738. *Inoleſcere.*] Eſt *ſimul creſcere.* Vel, ab *alo*, quod ſimul alitur. Vel, à *Solco*, quod ſimul eſſe ſolet.

739. *Ergo exercentur pœnis, &c.*] VII. *Caput.* Animæ illæ, etſi diverſæ à corporibus naturæ, ex diuturna tamen cum iis conjunctione multa inquinamenta contrahunt. Unde triplici purgatione expiantur: *Igne*, *ventis*, id eſt, *aëre*; & *gurgite vaſto*, id eſt, *aquis*. Hæc autem tria in ſacris uſurpabantur purgationum genera: aut enim res infectæ tæda vel ſulfure purgabantur, aut aqua luſtrabantur, aut aëre ventilabantur. Et quantum ad animas, hanc Platonicis attribuit ſententiam Auguſtinus de Civit. Dei, lib. 21. 13. eamque affert hujus cauſam: quod, *quoniam terris ſuperiora ſunt elementa, aqua, aër, ignis; ex aliquo iſtorum mundetur, quod terrena contagione contractum eſt.*

743. *Quiſque ſuos patimur manes.*] Id eſt, *Omnes patimur noſtros manes, unuſquiſque ſuos.* Quinam autem illi ſint *manes*, ambigitur: idque videri poteſt è Platonis doctrina etiam repetitum. VIII. igitur *Caput.* Animis ſingulis, jam inde à prima generatione deſcēſuque ex aſtris, genium ſive dæmonem attribui cuſtodem operum, qui animam in lucem extrahat, ac deinde poſt mortem reducat ad inferos, ait Plato de rep. l. 10. itemque in Phædone. Hos *manes* dici nihil vetat, eoſdemq; purgatiōis miniſtros adhiberi. Quanquam alii per *manes*, furias, alioſque minores intelligunt inferorum Deos, à quibus animæ torquentur: & vero ita ſumuntur *manes*. G. 4. 489. *Scirent ſi ignoſcere manes:* ibi enim Deos inferorum ſignificari manifeſtū eſt. Utraque explicatio conciliabitur facile; ſi Platonici genii dicantur, utriuſque mundi habere commercium, qualiter Mercurius: & ſuperi quidem terreſtreſve Dii eſſe, cum vivis adſunt; inferi autem, cum mortuis purgandis aſſiſtunt. Loca vero huic purgationi aſſignata exiſtimo eſſe varias ſedes illas, jam ab Æneæ peragratas; ubi infantes, amantes, bellicoſi, propria manu occiſi: qui inde poſt certos purgationis annos in Elyſium admittebantur. De *manibus*, alia ſignificatione, pro umbris mortuorum, G. 4. 469.

744. *Pauci læta arva tenemus, &c.*] IX. *Caput.* Pauci fruebantur Elyſii voluptatibus; multi quidem, ſi per ſe ipſi ſpectentur, nam evocabantur *agmine magno*, infra, v. 749. tamen pauci, ſi cum immenſo animarum omnium numero conferantur. 1. Quia multi detrudebantur in Tartarum, inde nunquam in lucem alia generatione emerſuri, quod eorum ſcelera nulla purgatione elui poſſent: ita Plato in Phædone. 2. Quia pars animarum longe maxima diſtinctis illis in ſedibus purgabatur: quibus in Elyſium ſuccedentibus, aliæ ex Elyſio in vitam emigrabant. 3. Quia multi, aut omni, aut ſaltem aliqua purgatione perfuncti, ſcelerum in pœnam detrudebantur nova in. corpora, belluarum aut volucrum; nec in Elyſium tranſibant, ob vitam virtutum ſterilem. Quare fruſtra ſe torquet Cerdanus, ut pugnantes conciliet voces: *quiſque patimur*, & *pauci tenemus.*

745. *Donec longa dies, &c.*] X. *Caput.* In hoc Elyſio fruebantur animæ quiete perfectiſſima: vocat enim Virgilius, v. 669. *felices animas*; & v. 638. *locos lætos, et amœna vireta Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.* Ergo hinc procul aberant purgationis tormenta. Quid igitur ait Anchiſes; *Pauci læta arva tenemus: donec longa dies concretam exemit labem?* Omnino aliud mihi ſonare videtur *donec*, quam aliis vulgo interpretibus: neque hic interpretor, *quouſque*, quaſi futuram in Elyſio purgationem notet; ſed *quando*, ut præteritam ſecluſis in locis purgationem indicet. Idque duo perſuadent; 1. Quia non dixit Virgilius, *donec exemerit*, aut *exemat*; ſed *donec exemit*, quod expreſſius ſignificat, *quando exemit*, quam *quouſque exemerit.* 2. Quia pari ſenſu dixit Horatius, Od. l. 3. 9. *Donec gratus eram tibi .... Perſarum vigui rege beatior:* id eſt, *quando gratus eram tibi, &c.* Et *auraï ſimplicis ignem*, ſignificat puram animæ

Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno:
Scilicet immemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes: natumque, unaque Sibyllam,
Conventus trahit in medios turbamque ſonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine poſſit
Adverſos legere, & venientum diſcere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequa-
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes, [tur
Illuſtres animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille, vides? purâ juvenis qui nititur haſtâ,

Poſtquam verterunt rotam per mille annos, Deus vocat eas omnes magno numero ad amnem oblivionis: nempe ut oblitæ præteritorum *repetant ſuperiorem curvaturam* mundi, *et incipiant velle iterum redire in corpora. Anchiſes* hæc *dixerat: et ducit filium ac ſimul Sibyllam in medios cœtus turbamque frementem: et conſcendit collem, unde poſſit conſiderare longa ſerie omnes* ſibi *obverſos, et intueri vultus venientium. Age modo,* inquit Anchiſes, *explicabo verbis, quis bonus aliquando ſecuturus ſit ſobolem Trojanam, qui poſteri deſtinentur ex Italica familia, nobiles animas, et ſucceſſuras noſtro nomini: et tibi aperiam tua fata. Videſne? Ille juvenis qui inſiſtit haſtæ nitidæ,*

NOTÆ.

naturam, quæ propter ſubtilitatem aëri & igni ſimillima eſt, ideo vocat eum Horatius Sat. l. 2. 79. *Divinæ particulam auræ:* cujus vocis ultima diphthongus duas in vocales priſco more diſſolvitur, *auræ* in *auraï*.

748. *Has omnes, ubi, &c.*] XI. *Caput.* Poſtquam animæ hac ſua beatitate per annos mille in Elyſio potitæ ſunt: evocantur ad generationem aliam, aliamque cum novo corpore unionem. At prius Lethæas aquas jubentur ebibere: ut præteritorum omnium, tam laborum, quam voluptatum obliti; nec teneantur Elyſii deſiderio, nec ſuperioris vitæ aſperitate deterreantur; nec ſupertit quicquam, niſi ingenitus quidam affectus animæ in corpus. Quod autem ait *omnes*, reſtringi debet ad eas omnes, *quibus altera fato corpora debentur*, v. 714. Non enim omnes redibant in corpora; nec vero tale quicquam de ſe Anchiſes commemorat; quod ſi erat futurum, certe non omiſiſſet. Hos autem ab eo reditu fuiſſe immunes puto, qui ob exquiſita merita admiſſi inter Deos fuerant, & *Acheronte remiſſi*, ut loquitur Æneas de Anchiſe Æ. 5. 99. & reverſi *ſideris in numerum*, unde prima generatione defluxerant, ut ait Virgilius G. 4. 227. Horum quippe non *animas* apud inferos, ſed *idola* ſolum ac ſimulacra Elyſiis in campis remanſiſſe teſtatur Lucretius ex Ennio l. 1. 120. Et Ulyſſes apud Homer. Odyſſ. 11. 600. ait ſe inter inferorum umbras vidiſſe idolum Herculis, quocum ſermonem habuerit; ipſum vero, id eſt, ipſius animam, apud ſuperos degere. Tamen Anchiſen à Virgilio deſcribi: cujus idolum hic Æneam alloquitur, dum anima fruitur cœleſtium Deorum conſortio. Itaque tria diſtingui poſſunt in homine, *anima*, *corpus*, *idolum*: additur ab aliis etiam quarta pars, *umbra*, quæ ſepulcrum incolebat, ut notavimus Æ. 4. 385. Quamquam hæc *umbra* ab anima, corpore & idolo diſtinctio, non ita videtur certa. De *Lethæo* oblivionis flumine, ſupra, v. 323. *Rotam volvere*, metaphora eſt pro *tempus traducere*; ex Ennio petita, ut teſtatur Servius. Et temporis *rotam* dixit; ut paulo ante *orbem*; & paſſim alibi *curſum*, *curriculum*. *Convexa ſupera*: vel ſignificat convexam ſuperficiem terræ, cujus in concavo inferi latent: vel ſublimem & concavam cœli conſpicui partem, ut diximus Æ. 1. 314.

756. *Nunc age, &c.*] Oſtendit Anchiſes Æneæ poſterorum ſuorum clariſſimos: ubi notanda quatuor. I. Poſteros illos partim ex Trojana, partim ex Itala gente oriundos fore: cum utraque gens Æneæ & Laviniæ conjugio miſcenda ſit. II. Non ſervari ab Anchiſa in illa enumeratione ordinem temporum: cum à Romulo ſtatim ad Cæſarem tranſeat, tum regrediatur ad Numam. III. Alios etiam commemorari, præter poſteros Æneæ, utriuſque gentis illuſtres viros. IV. Hoc totum Virgilii artificium, etſi perquam inſigne eſt, errore non carere. Is autem error eſt ejuſmodi. Animas inducit quæ jam inſederant corpora, indeque egreſſæ, tum aut puræ erant, aut purgabantur, in Romanorum heroum corpora reverſuræ. At ſi erant puræ, inerat iis dumtaxat purus æthereus ſenſus atque auraï ſimplicis ignis; atque ita nullus inerat ſenſus corporis præteriti, multo minus futuri: ſi purgabantur, nondum Lethæis aquis imbutæ, nondum præteriti corporis memoriam exuerant; atque adeo nondum potuerant convenientes futuræ olim ſorti affectus aſſumere; igitur nec Sylvius niti haſta, nec Romulus geminas habere criſtas, nec Numa mentum incanum gerere, nec circa Marcellum Romani ſtrepere.

Proxima

occupat ſorte ſpatium proximum lumini, primus erumpet in aërem cœleſtem mixtus Italo ſanguine, Sylvius, nomen Albanum, tua ſoboles poſtrema: quem uxor Lavinia in ſylvis tarde pariet tibi ſeniori, futurum regem & patrem regum: à quo familia noſtra regnabit Alba longæ. Hic vicinus huic, eſt *Procas, honor Trojanæ nationis: Deinde Capys, & Numitor, & Æneas Sylvius, qui referet te nomine; æqualiter illuſtris armis & pietate, ſi tandem* aliquando *accipiat regendam Albam. Qui juvenes vide quantum præ ſe ferant robur! At qui habent caput cinctum* corona *civili quercea;*

Proxima ſorte tenet lucis loca, primus ad auras
Æthereas Italo commixtus ſanguine ſurget
Sylvius, Albanum nomen, tua poſtuma proles:
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux
Educet ſylvis regem, regumque parentem;
Unde genus longâ noſtrum dominabitur Albâ.
Proximus ille, Procas, Trojanæ gloria gentis:
Et Capys, & Numitor: &, qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas; pariter pietate vel armis
Egregius, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires!
At qui umbrata gerunt civili tempora quercu;

NOTÆ.

763. *Sylvius, Albanum nomen, &c.*] In his Romanæ Hiſtoriæ initiis parum ſibi ſcriptores conſentiunt. Livius hunc Sylvium, Aſcanii filium facit: Dionyſius Halicarnaſſeus, Æneæ. Scribit enim Laviniam, tum cum obiit Æneas, prægnantem, Aſcanii privigni metu in ſylvas fugiſſe ad regii pecoris magiſtrum Tyrrheum; ibique filium peperiſſe, cui inde Sylvio nomen fuit: Aſcanium pietate motum in novercam, ſibi hunc ipſum Sylvium ſucceſſorem deſignaſſe; Iülo filio ſuo pontificatum maximum tribuiſſe, à quo gens Julia propagata eſt. *Albanum nomen* dicitur Sylvius: quia ex eo reges Albani communi nomine Sylvii appellati ſunt; ut poſtea imperatores Romani, Cæſares. *Poſtuma proles*, duplici ſenſu explicabatur; vel quæ poſt *humationem* patris oritur; tumque ſcribitur *poſthuma*, non *poſtuma*: vel quæ *poſtrema*, oritur, etiam vivo patre; tumque deducitur à *poſt*, *poſterior*, *poſtremus* & *poſtumus*; ut ab *extra*, *exterior*, *extremus*, *extimus* & *extumus*. In hac ſententia ſunt eruditorum diligentiſſimi quiq; : qui iidem aiunt uſu quidem veniſſe, ut mortuo patre nati poſtumi appellentur; non quia poſt humationem nati, ſed quia re vera poſtremi. Et vero Virgilius ait Sylvium natum patre longævo, non patre mortuo: in quo diſcedit quidem ab ea, quam ex Dionyſio attulimus, hiſtoriæ fide; ſed eum excuſat, vel ejuſdem hiſtoriæ varietas, vel poëtica licentia: nec deſunt, qui, ut hiſtoriæ veritati conſulant, *longævum* explicent, jam relatum in Deos & *immortalem*; nituntur que hoc Ennii verſu, *Romulus in cælo cum Diis genitalibus ævum Ducit*; & Æſchyli teſtimonio qui in Tragœdia *ſeptem ad Thebas*, vocat Deos μακροζωυς, *longævos*. De *Lavinia*, Latini filia, Æ. 7. 52. De *Alba*, Æ. 8. 42.

767. *Proximus ille, Procas, &c.*] Qui proximus tunc in Elyſio apparebat; non qui proximus erat Sylvio ſucceſſurus: fuit enim *Procas*, inter Albanos reges ordine tantum decimus tertius, *Capys* ſeptimus, *Numitor* decimus quartus, *Æneas Sylvius* tertius, juxta Livium.

770 *Si unquam, &c.*] Æneas Sylvius fraude tutoris regno ſpoliatus, nonniſi anno ætatis ſecundo & quinquageſimo regnum adeptus, illud tamen annis uno & triginta tenuit.

772. *Civili .... quercu.*] Corona civica, è quercu vel ilice, quia alendæ hominum vitæ glandes olim in uſu fuerant, ideo iis dabatur, qui in pugna civem ſervaverant, ſimulque occiderant hoſtem, nec è loco deturbati fuerant. Hic iis aſſignatur Albanis, qui ad civium tutelam varias urbes Italiæ condiderant muriſve cinxerant: quorum nomina non indicat, utpote obſcura aut incerta. *Nomentum*, nunc *Lamentano*, milliaribus duodecim Româ diſſitum, ad ſeptentrionem. *Gabii*, urbs inter Romam ac Prænеſte media, decem circiter milliaribus utrimq; diſtans, ad orientem: nunc omnino diruta, juxta diverſorium publicũ cui nomen eſt *l' Oſteria*. *Fidena* vel *Fidenæ*, quinque milliaribus Româ diſſita, ad ſeptentrionem, nunc *Caſtel Giubileo*. *Collatia*, non multo remotior, ad orientem, nunc ne veſtigiis quidem ſuperſtes. *Pometia Sueſſa*, cujus ager *Pometius*, *Pometinus*, & *Pomptinus* dictus eſt; vicinæque paludes *Pomptinæ*, nunc *l' Auſente palude*; urbs fuit Volſcorum, nunc deleta. *Caſtrum Inui*, oppidulum Rutulorum in litore Tyrrheni maris, nunc dirutum: ei dicatum Deo, qui Græcis Pan, Latinis Faunus, Fatuus, & *Inuus* ſive *Incubus* dictus eſt, ab ineundo, quod animalia paſſim iniret. *Bola* vel *Bolæ*, oppidum Æquorum, circa Prænеſte, ad orientem Romæ, quod jam Plinii tempore ſine veſtigiis interierat. *Cora*, nunc caſtellum nomen antiquum retinens, urbs Volſcorũ non longe à Pometia. Has autem urbes ut La-

Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemq; Fidenam;
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Caſtrumq; Inuï, BolamqueCoramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.
Quin & avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminæ ſtent vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperûm jam ſignet honore?
En hujus, nate, auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septemque una ſibi muro circundabit arces.
Felix prole virûm: qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta Deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.
Huc, geminas huc flecte acies: hanc aſpice gentem
Romanoſque tuos. Hic Cæſar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, Divûm genus: aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam: ſuper & Garamantas & Indos

hi condent tibi in montibus Nomentum, & Gabios, & urbem Fidenam; hi arces Collatinas, Pometiam, & Caſtrum Inuï, & Bolam, & Coram. Hæc nomina tunc dabuntur illis, jam ſunt terræ abſque nomine. Quin etiam Romulus Martius, quem pariet mater Ilia ex ſtirpe Aſſaraci, adjiciet ſe ſocium avo. Videſne, ut duæ criſtæ ſurgant ex ejus capite, & ut pater Deorum jam inſigniat eum ſuo ſplendore? Ecce, ô fili, famoſa illa Roma hujus ductu æquabit dominationem ſuam terris, & animos cœlo: & una cinget ſibi muro ſeptem montes. Fortunata ſobole civium: qualis mater Berecynthia vehitur curru per urbes Phrygias, coronata turribus, gaudens prole Deorum, amplexa centum nepotes, omnes incolas cœli, omnes obtinentes ſpatia alta & ſuperiora. Huc, huc obverte geminos oculos: Cerne hanc nationem, & Romanos tuos. Hic eſt Cæſar, & omnis proles Iulii, exitura ſub magnum axem cœli. Hic eſt ille vir, quem ſæpe audis promitti tibi, Auguſtus Cæſar, filius Deorum: qui inſtaurabit iterum aurea ſecula per Latium, per loca olim gubernata à Saturno: & propagabit imperium ultra Garamantas atque Indos:

NOTÆ.

tio aſcribat Virgilius. Latium ſumit non prout erat antiquis illis temporibus, ſed prout deinceps fuit; cum huic etiam Æqui, Hernici, Volſci, & parte aliqua Sabini annumerati ſunt.

777. *Avo comitem, &c.*] *Numitori*, Procæ filio, per Amulium fratrem regnis pulſo, addet ſe ultorem nepos Romulus, *Martis* filius, & *Iliæ*, Numitori filiæ, Æ. 1. 278. De *Aſſaraco*, avo Anchiſæ, à quo per Albanos reges oriebatur Ilia, Æ. 1. 288.

779. *Gemina ſtent vertice criſtæ.*] *Criſtæ*, jubæ ſunt equinæ, plumæ verſicolores, galearum cono impoſitæ, à gallorum criſtis ita propter ſimilitudinem dictæ, Æ. 3. 468. *Gemina*, ad majorem ornatum, non ut gemini fratres Remus Romuluſque ſignificentur, quod quidã volunt.

780. *Pater ipſe, &c.*] Vel Mars, *pater* Romuli, qui eum, *ſui*, *ſuperûm*que honoris participem facit. Vel potius Jupiter *pater ſuperorum*, qui eum *ſuo* honore inſignit. Indicat Romuli mortem: qui vel fulmine ictus, vel à ſuis diſcerptus, inter Deos poſtea relatus eſſe creditus eſt. De *Roma* ab eo condita, Æ. 1. 278, 280. De *ſeptem Romæ montibus*, G. 2. 535.

784. *Berecynthia mater.*] *Cybele*, mater Jovis & complurium Deorum: quæ pro terra ſumitur, unde turritam gerit coronam. *Berecynthia* dicta eſt à Berecyntho caſtello Phrygiæ ad Sagarim fluvium, vel monte ejuſdem Phrygiæ ad amnem Marſyam, ubi inſigniter colebatur. De *ea ejuſque cultu in Phrygia*, Æ. 3. 111.

789. *Cæſar, et omnis Iuli, &c.*] De Julio Cæſare, quem hic indicat, Ecl. 5. De *Iulo*, gentis Juliæ capite, Æ. 1. 271.

792. *Auguſtus Cæſar, &c.*] Octavianus, Julii ſororis nepos, ut diximus, Æ. 5. 569. Auguſti nomine donatus, anno U.C. 727. *Divûm genus* dicitur, quia Anchiſa, Ænea, & per hos, Dardano & Jove genitus: Alia exemplaria habent *Divi genus*, notantque appellationem ipſam Octaviani: qui in nummis & marmoribus, ex quo tempore Julium Cæſarem, ſuum ex adoptione patrem, in Deos retulerat, ſe Divi filium nuncupabat, quod contigit anno U. C. 712. ut notavimus Ecl. 5. 64. De *aureo ſeculo*, *Saturno*, & *Latio*, Ecl. 4. 6. Notatque pacem ubique conſtitutam, anno U. C. 725. de qua Æ. 1. 295.

794. *Garamantas et Indos.*] Vel intellige veros Indos, Aſiæ populos, de quibus G. 1. 57. & *Garamantas*, interioris Africæ populos, de quibus Æ. 4. 198. Teſtatur enim Suetonius c. 21. Indorum reges, Auguſti fama permotos, ejus

ſita eſt illa *terra ultra ſidera, ultra iter Solis & anni, ubi Atlas cæliſer verſat humeris cælum conſixum ſtellis ardentibus. In ejus expectatione jam nunc & regna Caſpia, & terra Mæotica trepidant* ob *oracula Deorum; & ſeptem oſtia Nili ſtupefacta commoventur. Nec certe Hercules peragravit tot terras: licet occiderit cervam æreis pedibus, aut pacaverit ſylvas Erymanthi, & arcu terruerit Lernam. Neque Bacchus, qui victor regit currum habenis pampino* veſtitis, *impellens tigres ex alto cacumine Niſæ.*

Proferet imperium: jacet extra ſidera tellus,
Extra anni Soliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hujus in adventu jam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent Divûm, & Mæotica tellus,
Et ſeptemgemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit:
Fixerit æripidem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu.
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celſo Niſæ de vertice tigres.

NOTÆ.

amicitiam quæſiſſe. Quod ex Euſebii chronico accidiſſe colligitur anno U. C. 728. At vero, cum eos ipſe bello adeo non domuerit, ut ne laceſſiverit quidem: malim *Indos* de Æthiopibus intimæ Africæ populis intelligere, de quibus Ecl. 10. 68. Hos enim appellatos fuiſſe Indos à veteribus oſtendimus, G. 1. 171. & G. 4. 287. Africæ vero partes fere omnes tum cognitæ, ab Auguſto domitæ ſunt; ſive per ſe, cum Ægyptum devicta Cleopatra in provinciam redegit, anno U. C. 724. ſive per Antonium, qui ejus auſpiciis de Africa triumphavit, anno U. C. 725. & alios deinceps.

795. *Jacet extra ſidera tellus, &c.*] Deſcribit eamdem Africam: quæ ita zonæ torridæ ſubjecta eſt, ut ultra tropicum Cancri ad ſeptentrionem, extra tropicum Capricorni ad meridiem excurrat: quæ ultima pars, etſi non circumluſtrata fuerat à veteribus, tamen conjectutis nota eſſe poterat. Hoc zonæ torridæ ſpatium vocat poëta *Solis & anni vias*: quia Solis annuus in cœlo curſus iiſdem tropicis definitur: neque Solis dumtaxat; ſed & reliquorum ſex planetarũ, qui vocantur hic *ſidera*, nec multum ex iiſdem ſpatiis excurrunt. De *zona, tropicis, &c.* G. 1. 233, 238, 240. De *Africa*, E. 1. 65

796. *Cœlifer Atlas, &c.*] *Atlas*, mons quidem eſt Africæ ſeptentrionalis, de quo, Æ. 4. 247. Sed cum veteres interiorem ac meridionalem Africam parum cognoſcerent, iſque mons Africæ ſit maximus & longa ſerie productus: montes harum regionum omnes Atlantis propaginem putabant; ut omnes earundem populos Æthiopum nomine complectebantur, Æ. 4. 480. *Axem aptum ſtellis*, explicuimus ibidem, v. 482.

798. *Caſpia regna.*] Aſiam intelligit, ubi *Caſpium* eſt mare, nunc *mer de Bacu, de Sala*: & circa illud ad ſeptentrionem Sarmatæ & Scythæ, ad meridiem Parthorum imperium, ad occidentem Armeni. Cum Parthis quid egerit, vidimus, G. 4. 561.

799. *Mæotica tellus.*] Septentrionales ſignificat Europæ populos, ubi *Mæotis Palus*, nunc *Mar bianco*, circa quam minores Tartari: quæ tamen loca ab Auguſto tentata non liquet; ſed fœdere tantum adjuncta.

800. *Septemgemini turbant, &c.*] Id eſt, *turbantur*. Sic etiam in proſa oratione Tacitus: *Si una alterave civitas turbat*. De *Nilo*, Ægypti fluvio, ejuſque ſeptem oſtiis, G. 4. 287.

801. *Alcides tantum, &c.*] *Hercules*, cur *Alcides* dictus, Æ. 5. 414. ſuis in varias orbis partes expeditionibus famoſus. Adfuit enim Jaſoni in Cholchica velleris aurei direptione, Buſirin occidit in Ægypto, Geryonem in Hiſpania, Erycem in Sicilia, Diomedem in Thracia: Heſperidum hortos in extrema Africa diripuit; tum itinerum ſuorum terminum fixit, columnas, monteſve duos, Abylem in Africa, & Calpen in Hiſpania: qui montes cum antea continui eſſent, ab eo dicuntur ſeparati: unde immiſſo mari fretum Gaditanum apertum eſt, *le detroit de Gibraltar*. Quibus omiſſis illius factis, miror cur Virgilius tria elegerit in una eademque Peloponneſo edita: nempe cervam æreis pedibus & aureis cornibus, Dianæ ſacram, habitantem in *Manalo* Arcadiæ monte, curſu comprehenſam; aprum, in *Erymantho* Arcadiæ item monte vivum captum; hydram in *Lerna* palude, Mycenas inter & Argos, interfectam: neque enim inde multa terrarum ſpatia peragraſſe Herculem colligi poteſt. De *Herculis laboribus*, Æ. 8. 288.

805. *Liber, agens, &c.*] De *Libero* ſive *Baccho*, ejuſque in India victoriis, Ecl. 5. 69. Ecl. 7. 58. Æ. 4. 301. Dicitur idem Hiſpaniam, deinde Ægyptum, & Libyam peragraſſe. Et *Niſa* quidem triplex numeratur. 1. Urbs in Ægypto Arabiæ vicina, ubi Diodorus incunabula Bacchi conſtituit. 2. Urbs ad montem Merum, in India, non longe à Cophene fluvio, qui in occidentalem Indi partem influit; quam à Baccho Indiam peragrante conditam, deditione cepit & liberam reliquit Alexander. 3. Alterum è

Et

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausoniâ prohibet consistere terrâ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fasceisque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, sævasque secures
Accipiet: natosque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix: utcunque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

Et adhuc dubitamus æternare virtutem factis? aut timor impedit nos *sedere in terra Italica? Quis vero procul ille spectabilis ramo olivæ, portans sacras* res? *agnosco capillos & barbam canam regis Romani: qui primus firmabit urbem legibus, missus in amplum regnum à parvis Curibus & terra paupere. Cui postea succedet Tullus, qui turbabit pacem patriæ, et excitabit ad bella cives quietos et exercitum desuetum vincendi. Quem prope sequitur Ancus jactantior, & jam nunc nimis quærens favorem populi. Visne etiam videre reges Tarquinios, et animam gloriosam Bruti vindicis, & fasces recuperatos? Hic primus accipiet imperium Consulis et secures severas: et pro honesta libertate pater adiget ad supplicium filios parantes novum bellum, miser: quomodocunque posteri accepturi sint hoc factum, amor patriæ superabit, et immensum desiderium gloriæ.*

NOTÆ.

Parnassi culminibus, juxta aliquos: qui ipsum Baccho sacrum dicunt; eique oppositum cacumen, Cirrham nomine, Apollini dicatum. Vicus quidem *Nisa* statuitur à Stephano in Helicone, qui Bœotiæ mons est Parnasso æmulus. Bacchi autem tres ab aliquibus distinguuntur; ut Hercules quadraginta: quorum omnium facta tribuuntur Baccho filio Jovis ex Semele; ut Herculi, Jovis ex Alcmena. De *Augusti victoriis* in utroque litore, Asiatico & Africano, G. 3. 33. De *Ausonia*, Italia, Æ. 7. 54.

809. *Incanaque menta Regis, &c.*] *Numæ Pompilii*, secundi Romanorum regis: qui deficiente Romuli stirpe, propter prudentiam ascitus est è Curibus, urbe Sabinorum primaria, ubi nunc Monasteriolum *Vescovio di Sabina*. Is legibus & religionum sanctitate feroces Romanos temperavit; Ægeriæ, ut fingebat, Nymphæ usus consilio: in pace perpetua urbem continuit; unde coronatur *oliva*, quæ pacis insigne est: annos vixit octoginta, quorum tres & quadraginta regnavit, quare hic describitur mento *incano*, id est, *valde cano*, Æ. 5. 784.

814. *Tullus, &c.*] *Tullus Hostilius*, Rex Romanorum tertius, neque è Romuli, neque è Numæ genere. Albano bello pacem abrupit, quod excepit gravis pestilentia: ob quam avertendam sacra dum Jovi faceret, ictus fulmine cum tota domo conflagravit.

815. *Jactantior Ancus, &c.*] *Ancus Martius*, rex quartus, Numæ nepos ex filia: multa fecit in populi commoda: *civilibus superiorum regum belli pacisque et artibus et gloria par*, inquit Livius. *Aura popularis*, est populi favor; & sic describitur à Cicerone Quinctius, pro Cluentio, 77. *homo popularis, qui omnes rumorum et concionum ventos colligere consuesset.*

817. *Tarquinios.*] Corintho oriundos. Duo hujus nominis Romæ regnaverunt: *Priscus*, & *Superbus*, Prisci nepos. Horum medius Servius Tullus omittitur à Virgilio propter obscuritatem stirpis. *Priscus*, Anci filiorum opera occisus est: *Superbus*, ob violatam à Sexto filio suo Lucretiæ pudicitiam, cum tota familia regno pulsus est: auctoribus conspirationis Bruto & Collatino, qui perpetuum regum imperium in annuum consulare permutarunt; & *fasces*, ac purpuram, & alia summæ potestatis insignia sibi cæterisque deinde consulibus attribuerunt. De *fascibus* virgarum, quarum in medio securis eminebat, G. 2. 495.

820. *Natosque pater, &c.*] *Titus* & *Tiberius*, Bruti filii, cum de revocandis in urbem Tarquiniis clam egissent, palam virgis cæsi, ac deinde securi percussi sunt, patre jubente ac spectante. Quo facto utrum laudem Brutus meruerit à posteris, varie disceptatum est: unde addit, *utcunque ferent, &c.*

Præterea vide longe Decios, & Druſos, & Torquatum ſævientem ſecuri, & Camillum reportantem vexilla. Illæ autem animæ, quas vides ſplendere in armis æqualibus, concordes nunc, & dum teguntur his *tenebris ; heu ! ſi pervenerint ad lucem vitæ, quantum bellum, quantas pugnas & clades inter ſe excitabunt ! ſocer deſcendens è montibus Alpinis & rupe Monœci ; gener adjutus orientalibus* populis *oppoſitis. O pueri, ne aſſuefacite animum tantis bellis : neve convertite in viſcera patriæ firmum* ejus *robur. Et tu prior, tu abſtine, qui trahis originem è cœlo : projice arma* è *manibus,* ô qui *ſanguis meus* es. *Ille ſubacta Corintho victor impellet currum ad altum Capitolium,*

Quin Decios, Druſoſque procul, ſævumq; ſecuri
Aſpice Torquatum, & referentem ſigna Camillum.
Illæ autem paribus quas fulgere cernis in armis
Concordes animæ nunc & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies ſtragemque ciebunt!
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci
Deſcendens ; gener adverſis inſtructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis aſſueſcite bella :
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo :
Projice tela manu, ſanguis meus.
Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho

NOTÆ.

824. *Decios, Druſos, &c.*] Familias Romæ nobiles commemorat. *Decios*, quorum tres pro re publica vitam devovere, variis temporibus, ut diximus, G. 2. 169. *Druſos* ; cognomen fuit illatum in familiam *Liviam*, ob *Druſum*, Gallorum ducem, ab uno aliquo ejus familiæ trucidatum. In hac multi Conſules ac Tribuni plebis : ex ea orta Livia Druſilla, tum Auguſti conjux. *Torquatum*. T. Manlium intelligit, qui anno 393. ob detractum Gallorum duci à ſe occiſo *torquem*, inde *Torquati* cognomen in familiam intulit : ter conſul fuit, ter dictator : tertio conſulatu triumphavit de Latinis anno 414. quo bello filium ſecuri cædi juſſit ; quod contra edictum ducem Tuſculanorum pugna interfeciſſet. *Camillum* : M. Furium Camillum : qui quinquies dictator fuit ; quater triumphavit, de Veientibus, de Volſcis, de Gallis Roma liberata, iterum de Gallis octogenarius, anno U. C. 387.

830 *Aggeribus ſocer Alpinis, &c.*] Cæſar, cujus filiam Juliam Pompeius in matrimonio habuerat. In auxiliis Cæſaris erant Galli & Germani ab occidente : in Pompeii auxiliis Aſiatici ab oriente. Unde Cæſarem ait venturum ex Alpibus, qui montes Italiam à Gallia dividunt, Ecl. 10. 47. Pompeium ex orientalibus Auroræ partibus : *hæc* enim eſt *Aurora*. *Arx Monœci, Monaco*, ſeu *Morgues*, principatus, arx, & portus, in ora maritima Liguriæ *de la coſte, ou riviere de Gennes*, & ipſo Alpium maritimarum initio : dictus *Herculis Monœci* portus, quod Hercules, pulſis hoſtibus, illic aut ſolus regnaverit, aut ſolus privato in templo cultus fuerit, *à μόνος ſolus*, & *οἰκῶν habitans*.

832. *Animis aſſueſcite bella.*] Duplex commutatio. *I. Aſſueſcite bella animis* ; pro *aſſuefacite animos bellis*. II. Neutrum pro activo : *aſſueſcite*, pro *aſſuefacite*. Et ſic fere Velleius Paterculus. l. 2. 79. *Militi ac remigi navalibus aſſueſcendo certaminibus præfectus eſt Marcus Agrippa.*

835. *Sanguis meus.*] Julius Cæſar, qui ab Iülo Aſcanio & Venere ducebat originem, ſupra, v. 763. Idque per appoſitionem dictum eſt pro, *qui es ſanguis meus* : alioqui dicendum erat, *mi ſanguis.*

836. *Capitolia ad alta Corintho, &c.*] *Corinthus* urbs Græciæ nobilis, in iſthmo, dicto inde Corinthiaco, quo Peloponneſus à reliqua Græcia dividitur : inter duo maria, Ægæum ab oriente, & Ionium ab occidente. *Achivi*, populi ſunt ſeptentrionales Peloponneſi, ad occidentem Corinthi : quorum nomine, Hellas, ſive maxima pars Græciæ ultra Iſthmum, etiam Achaia dicta eſt. Hi cum ſibi conciliaſſent plurimas, tam Peloponneſi, quam reliquæ extra Peloponneſum Græciæ civitates ; diuq ; fuiſſent in ſocietate Romanorum : tandem Romanorũ legatis ad illud, quod vocabant, Achæorum concilium diſſolvendum miſſis Corinthum, ibiq ; violatis, bello à Romanis appetiti ſunt : quo ipſi victi, Corinthus capta & incenſa, eorumque ſocii, Arcades, Thebani, Megarenſes, totaque adeo Peloponneſus & Græcia Romano imperio ſubdita, eique præpoſitus magiſtratus Achaiæ præfectus deinde appellatus eſt : quia Romani in Achæis, tum Græciæ principibus, Græciam univerſam ſubegerant, inquit Pauſanias in Atticis. Hæc geſta ſunt primum à Q. Cæcilio Metello prætore ; perfecta à L. Mummio conſule, qui de iis triumphavit anno U. C. 609. *Capitolium*, templũ Jovis fuit Romæ, ſtrui cœptum à Tarquinio Priſco, in colle qui prius Tarpeius dictus fuit, deinde Capitolinus : nomen

Victor

Victor aget currum, cæſis inſignis Achivis. 837
Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenas,
Ipſumq; Æaciden, genus armipotentis Achillei;
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitũ; aut te, Coſſe, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,

clarus ob interfectos Achivos. Ille deſtruet, Argos, et Mycenas Agamemnonis, et ipſum nepotem Æaci, ſobolem bellicoſi Achillis: ultus avos ſuos Trojanos, et templum Minervæ violatum. Quis omittat te indictum, ô magne Cato; aut te, ô Coſſe? Quis familiam Gracchorum? aut duo fulmina belli,

NOTÆ.

inditum ab invento ibidem humano capite, dum fundamenta ponerentur. Huc ſolebant curru deduci triumphantes, ut lauream ſuam in Jovis gremio deponerent.

838. *Eruet ille Argos*, &c.] *Eruet*, hic non ſignificat *evertet*, ſed ſimpliciter *vincet*. Tum *Argos* & *Mycenæ*, pro regno ipſo Argolico totâque illâ regione uſurpantur, ut ſæpe fit à Virgilio. Conſtat enim ex Strabone, lib. 8. *Mycenas* ab ipſis Argivis invidia imperii exciſas fuiſſe, & omnino deletas; non ergo à Romanis. Vide Æn. 7. 372. Dubitatur autem, cui Romanorum ducum tribuenda ſit hæc victoria. I. Tribuitur T. Quinctio Flaminino, quem aliqui Flaminium nuncupant: qui Philippum Macedoniæ regem, cui parebat Theſſalia Græciæque ac Peloponneſi pars maxima, debellavit; Argos recepit; Græcos omnes libertate donavit; ideoque tribus continuis diebus triumphavit anno 560. II. Tribuitur L. Æmylio Paullo: qui Perſeum vel Perſen, Philippi filium, iiſdem fere auxiliis confidentem, vicit, & in triumpho duxit, anno 587. III. Tribuitur Q. Cæcilio Metello, qui Andriſcum ſive Pſeudophilippum, patre Perſeo falſo gloriantem, iiſdem opibus fretum, ultimumque Macedoniæ regem, vicit: & bellum Achaicum inchoavit, de quo mox dicebamus, triumphavitque anno U. C. 608. *Philippus* autem, ejuſque filius *Perſeus*, & *Andriſcus*, ex *Æacidarum* & *Achillis* familia genus deducere ſe gloriabantur, ut teſtatur Silius Italicus de Philippo; *Hic gente egregius, veteriſque ab origine regni, Æacidum ſceptris proavoque tumebat Achille.* Idem ait Propertius, l. 4. 12. 39. De genitivo *Achillei*, pro *Achillis*, Æ. 1, 224.

840. *Ultus avos Trojæ*, &c.] Quæ à Græcis, Achæis præſertim & Peloponneſiis, exciſa fuerat. *Templa temerata Minervæ* fuerant; tum à Diomede & Ulyſſe, cum è Trojano ejus templo Palladium ſubripuerant, Æ. 2. 166. tum ab Ajace Oilei filio, qui Caſſandram eodem in templo violaverat, Æ. 1. 44. Æ. 2. 404.

841. *Magne Cato.*] Duo præcipui fuerunt hujus nominis: *major* alter, & *cenſorius*, qui ad ſummam ſenectutem pervenit: *minor* alter, & *prætorius*, è majoris poſteris: qui bello Cæſariano ſibi mortem Uticæ conſcivit, ne in Cæſaris poteſtatem veniret: ambo ſic inſignes gravitate, ut quiſquis gravitatem affectet, tertius dicatur Cato. Juvenal. Sat. 2. 40. *Tertius è cœlo cecidit Cato.* *Major*, de quo hic agitur, Tuſculo oriundus, è Portia gente obſcura, ob prudentiam dictus eſt *Cato*. Latinis enim, *catus*, eſt prudens. Prætor Sardiniam ſubegit. Conſul anno U. C. 559. anno inſequente de Hiſpania proconſul triumphavit. Cenſor anno U. C. 579. L. Quinctium Flamininum conſularem è ſenatu ejecit. Tertio bello Punico Carthaginem eſſe delendam cenſuit; ſeptuagenarius literas Græcas didicit: octogenarius Galbam accuſavit: ipſe quater & quadragies accuſatus, ſemper abſolutus.

Coſſe.] *A. Cornelius Coſſus*, occiſo Larte Tolumnio Veientium rege, opima ejus ſpolia Jovi Feretrio ſecunda conſecravit; cum Romulus prima dedicaſſet: Id referunt multi in annum U. C. 325. Dubitatur vero, an Conſul, an Magiſter equitum, an militum tribunus, id Coſſus fecerit. Dictator deinde factus anno U. C. 369. triumphavit de Volſcis: & M. Manlium Capitolinum, regni affectati ſuſpectum, in carcerem conjecit.

842. *Gracchi genus.*] Hujus familiæ clariſſimus fuit *Tiberius Sempronius Gracchus*: qui prætor de Hiſpania citeriore, ſeu Celtiberis, triumphavit, deſtructis oppidis eorum trecentis, anno U. C. 576. Conſul anno inſequente, ſortitus Sardiniam, iterum de ea Proconſul triumphavit, anno 579. Cenſor anno 585. Conſul iterum anno 591. graves geſſit cum Scipione Africano majore inimicitias: quibus tamen depoſitis, filiam ejus Corneliam accepit conjugem. Ex ea duodecim liberos ſuſtulit: è quibus filii duo ſuperſtites, Tiberius & Caius Gracchus: qui ambo Tribuni plebis diverſis temporibus facti, cum per leges agrarias affectare regnum viderentur, concitato optimatum tumultu, ſimiliter perierunt: Tiberius quidem, anno 621. Caius, anno 633.

842. *Duo fulmina belli, Scipiadas*, &c.] *P. Cornelius Scipio Africanus major*, & *P. Cornelius Scipio Æmylianus Africanus minor*, majoris nepos, ex familia Pauli Æmylii Macedonici per adoptionem aſſumptus. *Major*, anno U. C. 543. ætatis ſuæ 24. extra ordinẽ miſſus in Hiſpaniam, inde Pœnos expulit. Conſul factus anno 549. in

duos Scipiones deſtructores Libyæ? aut paupertate glorioſum Fabricium? aut te ſeminantem in ſulco, ô Serrane? Quo me abripitis fatigatum, ô Fabii? tu es ille Fabius *Maximus, qui ſolus nobis reparas rempublicam cunctando. Alii, opinor equidem, conflabunt ſolertius æra* quaſi *animata: excident è marmore vivos vultus; melius agitabunt cauſas, & diſtinguent virgâ circuitus cœli, & explicabunt ortum aſtrorum: tu, Romane, memineris gubernare gentes* cum *auctoritate: hæ erunt artes tuæ: et ſtatuere conditiones pacis, et ignoſcere ſubmiſſis, et domare ſuperbos.*

Scipiadas, cladem Libyæ? parvoque potentem
Fabricium? vel te ſulco, Serrane, ſerentem?
Quo feſſum rapitis, Fabii? Tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem: vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt cauſas melius; cœlique meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes; paciſque imponere morem,
Parcere ſubjectis, & debellare ſuperbos.
Sic pater Anchiſes; atque hæc mirantibus addit:
Aſpice, ut inſignis ſpoliis Marcellus opimis

Sic ait *Anchiſes: et hæc adjicit mirantibus: vide, quomodo Marcellus incedit, notabilis ob ſpolia opima,*

NOTÆ.

Africam anno ſequente Proconſul trajecit: ibique cæſis Pœnis, coëgit Annibalem ad patriæ tutelam ex Italia regredi: ſubactæ Carthagini tributum & obſides imperavit, ideoque nomen Africani & triumphum tulit, bello Punico ſecundo confecto, anno 553. Cenſor deinde fuit anno 555. Iterum Conſul anno 560. Ter electus princeps Senatus: adverſus Antiochum Syriæ regem profectus eſt legatus Lucii fratris, qui ex ea victoria dictus eſt Aſiaticus. Inde reverſus, & accuſatus à Petilliis tribunis plebis, de recepta ab Antiocho ob dandam pacem pecunia, indignum ratus adeſſe ſe ad cauſam dicendam, abiit Liternum in Campaniam, ibidemque mortuus eſt, anno circiter 567. *Minor*, Conſul renunciatus ante ætatem favore populi, anno U. C. 607. bellum Punicum tertium confecit deleta Carthagine, indeque triumphavit anno 608. Cenſor anno 612. Iterum Conſul, anno 620. Numantia citerioris Hiſpaniæ urbe deletâ triumphavit, anno 622. Mortuus in lecto repertus eſt, anno 625. ita ut quædam eliſarum faucium in capite notæ apparerent: ſuſpecta fuit dati veneni uxor ejus Sempronia, ſoror Gracchorum, cum quibus fuerant Africano ſimultates. De ejus morte nulla eſt habita quæſtio. *Belli fulmina* vocantur duce Lucretio, qui de eorum altero ait l. 3. 1048. *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror.* Et Cicerone, qui de aliis ejuſdem gentis, in orat. pro Cornelio Balbo, 34. *Cum duo fulmina noſtri imperii ſubito in Hiſpania Cn. et P. Scipiones extincti occidiſſent.* De *Libya*, Africa, Æ. 1. 162.

844. *Fabricium?*] *C. Fabricius* bis Conſul fuit, bis triumphavit: & primo quidem conſulatu de Etruſcis, anno 472. ſecundo de Samnitibus & Lucanis, anno 476. *Parvo potens*, quia paupertatis ſtudio nobilis, auro neque à Samnitibus neq; à Pyrrho rege corrumpi potuit: reſponditque, Romam aurum non habere, ſed habentibus aurum imperare.

Serrane, &c.] *L. Quinctius Cincinnatus* bis dictator: prima dictatura de Æquis triumphavit, anno 296. Secunda Sp. Mælium affectati regni ſuſpicione laborantem per Servilium Ahalam obtruncavit, anno 315. tum octogenarius ex agro quatuor jugerum, quem arabat ipſe & ſerebat, ad magiſtratum eductus, unde *Serrani* cognomen habuit à *ſerendo*.

845. *Fabii? tu Maximus*, &c.] *Fabiorum* nobiliſſima gens, & patricia, & ab Hercule deducens genus, una bellum adverſus Veientes in ſe ſuſcepit: quo bello ſex & trecenti à Veientibus ad fluvium Cremeram per inſidias oppreſſi ſunt: uno ex univerſa familia ſuperſtite, qui propter teneriorem ætatem domi relictus fuerat: per hunc propagatum eſt genus; & ex ejus poſteris fuit Q. *Fabius Maximus*, qui quinquies Conſul, ſemel Cenſor, bis Dictator, bis Princeps Senatus; bis triumphavit: primo quidem conſulatu, de Liguribus, anno 521. quinto autem de Pœnis, Tarento recepto, anno 545. Annibalis ferociam & fortunam conſtantia ſua contudit; remque Romanam, acceptis ad Trebiam & Traſimenum cladibus fractam, cunctatione reſtituit: unde *cunctator* eſt appellatus. Hunc verſum Virgilius ex Annalibus Ennii totum tranſtulit; *Unus qui nobis*, &c.

847. *Excudent alii*, &c.] Artem regnandi propriam Romanorum comparat cum gentium aliarum artibus: cum ſtatuaria Corinthiorum, oratoria Athenienſium, aſtrologica Chaldæorum & Ægyptiorum. De *radio* ſeu virga mathematica, ad varias cœli terrarumque partes aſſignandas, diximus, Ecl. 3. 41.

855. *Spoliis Marcellus opimis.*] *M. Claudius Marcellus*, plebeiæ, ſed inſignis, familiæ, quin-

Ingreditur,

Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques: ſternet Pœnos, Gallumque rebellem:
Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.
Atque hic Æneas (una namque ire videbat
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille virum qui ſic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Quis ſtrepitus circa comitum! quantum inſtar in ipſo eſt!
Sed nox atra caput triſti circumvolat umbra.
Tum pater Anchiſes lacrymis ingreſſus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum:
Oſtendent terris hunc tantum fata, neque ultra

& victor aſſurgit ſuper omnes viros. Hic magno tumultu furente firmabit rem Romanam equitatu: vincet Carthaginenſes, & Gallum rebellantem: & dicabit patri Quirino tertia ſpolia direpta. Hic vero Æneas ait (*nam videbat ſimul incedere juvenem inſignem pulchritudine & armis ſplendentibus; ſed frons parum erat hilaris, & oculi demiſſi è vultu*) *ô pater, quis ille, qui ſic comitatur virum incedentem? An filius* eſt ejus? *an vero aliquis è magna ſerie poſterorum? Quis ſtrepitus ſociorum eſt circa* illum! *quanta ſimilitudo* Marcelli *eſt in illo! ſed nigra nox cingit caput* illius *mœſtis tenebris. Tunc pater Anchiſes erumpentibus lacrymis cœpit* loqui: *ô fili, ne petas* à me *magnum dolorem tuorum. Fata monſtrabunt duntaxat illum terris, nec permittent diutius vivere.*

NOTÆ.

quies Conſul, ſemel triumphavit: primo nempe conſulatu: de Gallis Inſubribus Germaniſque eorum ſociis, occiſo Germanorum rege Virdumaro, captaque Gallorum urbe primaria Mediolano, anno U. C. 532. Tertio conſulatu miſſus in Siciliam Syracuſas Annibali Pœniſq; faventes, & Archimedis induſtria defenſas, triennii obſidione cepit: ideoque ovans urbem ingreſſus eſt, anno 543. Primus Annibalem in fugam vertit, commiſſo ad Nolam certamine: inde ſæpius cum eo proſpere congreſſus, tandem quinto conſulatu circumventus ejus inſidiis, interfectus eſt, anno 546. *Opima ſpolia* dicebantur, quæ dux duci à ſe in pugna occiſo detraxerat: qualia Marcellus Virdumaro.

857. *Tumultu.*] Proprie bellum Gallicum ita nuncupat. Sic enim Cicero Philippica, 8. 3. *Majores noſtri tumultum Italicum, quod erat domeſticus; tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus: præterea nullum tumultum nominabant.* Proprie etiam *ſiſtet eques*, quia Marcellus peditatu relicto, equitatu ad majorem celeritatem oppreſſit Gallos & Virdumarum. De *Pœnis*, Carthaginenſibus, Æ. 1. 342.

859. *Tertiaque arma*, &c.] *Prima* enim opima ſpolia retulit Jovi Feretrio Romulus, de Acrone Cæninenſium rege, ſupra, v. 218. *Secunda* Coſſus, de Larte Tolumnio Veientium rege, ſupra, v. 841. *Tertia* hic Marcellus de Virdumaro: poſt quem nemo alius, ut perhibet Plutarchus in ejus vita. At quæritur, cur Virgilius dixerit, *Patri ſuſpendet capta Quirino.* I. Naſcimbænus explicat, *Suſpendet patri Jovi, ſpolia capta Quirino*, id eſt, capta *Marte*, ſive *bello.* II. Sic Cerdanus, *Appendet addetque ſpolia tertia, ſpoliis olim à patre Quirino*, ſive *Romulo ſuſpenſis.* III. Sic Servius, *Suſpendet patri Romulo*: affertque legem Numæ; qua jubebantur prima opima ſpolia Jovi offerri, ſecunda Marti, tertia Romulo. Sed patet hoc edictum fuiſſe de ſpoliis tribus ab eodem duce referendis: & conſtat ex omnibus ſcriptoribus, Jovi Marcellum ſua ſacraviſſe. IV. Sic ego, *Suſpendet Jovi Quirino*; id eſt, *Jovi Feretrio.* Quemadmodum enim dicitur, *Janus Quirinus*, apud Suet. in Auguſto 22. & Horat. Od. l. 4. 15. 9. quod belli præſes eſſet, & ejus templum fuiſſet à Romulo Quirino conditum, ut innuit Macrob. Saturn. 1. 9. ſic Jupiter Feretrius hoc utroque modo dici *Quirinus* potuit: *Quirini* porro nomen ab *haſta*, quæ Sabinis *curis* aut *quiris* dicitur, inditum primo eſt & Marti & Romulo, ob belli curam & ſtudium.

865. *Quantum inſtar in ipſo eſt.*] Quæ ſimilitudo! quæ æquiparatio virtutis ejus, cum priſci illius Marcelli virtute! *Inſtar*, nomen eſt, ut aiunt, indeclinabile. Cicero in Piſon. 52. *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit.* Suetonius in Cæſare, 16. *Cujus equi inſtar pro æde Veneris dedicavit.* Columella, l. 3: *Pampinus inſtar quatuor digitorum erit.* Solinus, Gellius, inferiorumque temporum ſcriptores adjecta præpoſitione dixerunt *ad inſtar.*

867. *Ingreſſus.*] Incepit loqui, ut G. 2. 175. *Tibi res antiquæ laudis & artis Ingredior.*

869. *Oſtendent terris hunc*, &c.] Indicat M. Marcellum, Octaviæ ſororis Auguſti filium ex C. Marcello: quem Auguſtus etiam puerum deſtinaverat maritum Juliæ filiæ ſuæ, ſibique filium & imperii ſucceſſorem adoptaverat.

O Dii, Romana gens visa est *vobis nimis potens* futura, *si hoc munus fuisset ipsi perpetuum. Ille campus*, qui est *prope magnam urbem Martis, quantos emittet gemitus hominum! vel, ô Tiberine, quale aspicies funus, quando præterfluet sepulcrum ejus novum! neque ullus puer è Trojana stirpe eriget avos Latinos in tantam spem: neque terra Romulea olim adeo se efferet ullo filio. Heu pietas! heu fides antiqua, et manus insuperabilis bello! non ullus adversus impune opposuisset se illi armato: sive quando pedibus irrupisset in hostem, sive percussisset calcaribus membra spumantis equi. Heu puer deplorande! si aliquo modo evites dura fata, tu eris Marcellus. Date lilia plenis manibus*: ut *injiciam rubicundos flores, et saltem ornem his muneribus umbram nepotis, et persolvam hoc vanum officium. Ita discurrunt ubique tota regione in vastis spatiis aëris, et circumspiciunt omnia. Postquam Anchises duxit filium per hac omnia, et inflammavit animum* ejus *cupiditate gloriæ futuræ: deinde monstrat illi bella quæ postea facienda* sunt; *& declarat illi Laurentem gentem, & urbem Latini; & qua ratione toleraturus sit aut evitaturus unumquemque laborem.*

Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu prisca fides! invictaque bello
Dextera! non illi quisquam se impune tulisset
Obvius armato: seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentesque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatq; feratque laborem.

NOTÆ.

Is factus ædilis & pontifex ante tempus: paulo post, anno U. C. 731. ætatis circiter 20. apud Baias obiit: aquarum frigidarum balneis, specie reficiendæ valetudinis, enectus ab Antonio Musa medico; vel per imprudentiam, vel forte Liviæ suasu. Corpus ejus Romam delatum, campo Martio, juxta urbem, secundum Tybrim, crematum ac tumulatum est: maximo populi Romani dolore, magnificentissimo funere, quod lecti sexcenti comitati sunt.

871. *Propria dona.*] *Perpetua*, ut diximus, Ecl. 7. 31. De *Mavortis* sive *Martis urbe*, Roma, Æ. 1. 280. De *Tiberino fluvio*, Æ. 7. 330.

874. *Funera.*] Interpretare, vel funus ipsum, plurale pro singulari: vel lectos illos sexcentos: cæteraque funeris ornamenta: vel cædes gladiatorum in funeribus usurpatas. De *Ilia*, Æ. 1. 5. De *Latinis*, Æ. 1. 10. Æ. 7. 54.

878. *Heu pietas! heu*, &c.] Deplorat spem tot insignium virtutum cum eo juvene sepultam. Sic autem eum describit Seneca ad Marciam, c. 2. *Adolescentem animo alacrem, ingenio potentem, sed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum, patientem laboris, voluptatibus alienum*, &c.

881. *Armos.*] Proprie *humeri* sunt: quæ pars quia calcaribus non foditur, sed ilia, ideo hic, *armos*, pro equo generatim sume.

883. *Tu Marcellus*, &c.] Hic ille versus est, quem audiens Octavia, cum librum hunc sextum Virgilius Augusto recitaret, animo defecta est: jussitque pro singulis hujus argumenti versibus auctori dena sestertia numerari. Inde constat, recente adhuc mortis illius luctu perfectum à poëta librum hunc fuisse, scilicet anno U. C. 731. Nec plures quam quatuor annos in sex posterioribus libris collocasse, cum in sex prioribus circiter septem posuisset. De *Aspersione florum circa sepulcra*, Æ. 5. 79.

887. *Aëris in campis*, &c.] In Elysio; quod *aëreum* dicitur, vel quia vacuum & inanibus umbris habitatum: vel quia situm in aëreis pratis, ut diximus, v. 638. De verbo *lustro*, circumspicio, Æ. 1. 612.

891. *Laurentesque*, &c.] De iis, Æ. 7. 63. De *Latino* rege, Ibid. v. 47.

Sunt

Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:
Altera, candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portâque emittit eburnâ.
Ille viam secat ad naves, sociosque revisit.
Tum se ad Caïetæ recto fert littore portum.
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.

Duæ sunt januæ Somni: quarum una dicitur esse cornea, per quam permittitur liber egressus veris figuris: altera fulgens, quia facta è candido ebore; sed Di inferi mittunt per hanc falsa somnia in mundum. Illic tunc Anchises alloquitur his verbis Æneam et simul Sibyllam, et dimittit per januam eburneam. Ille corripit viam ad naves, et repetit socios. Tunc radens *rectum litus tendit ad portum Caïetæ. Anchora demittitur è prora, et puppes tegunt litus.*

NOTÆ.

893. *Sunt geminæ*, &c.] Somnum apud Cimmerios, ad fluvium Lèthes, collocat Ovid. Metam. 11. 594. id est, in inferorum aditu. Circa eum segesmagna papaverum, infinita somniorum gens, ministri tres præcipui: *Morpheus*, qui figuras hominum imitatur; *Icelus* vel *Phobetor*, qui reliquorum animantium; *Phantasus*, qui rerum inanimatarum species. *Somniis* Virgilius jam antea sedem assignavit ulmum ingentem in vestibulo inferorum, v. 283. Sed illic aliqua tantum hærere somniorum examina arbitror: hic vero propriam esse domum: cui portas geminas attribuit, Homero duce, Odyss. 19. 562. *eburneam* alteram, qua falsa: *corneam*, qua vera Somnia emittuntur. Cujus discriminis ratione afferunt aliqui: quod cornea sint pervia visui; eburnea vero, impervia: alii, quod cornu naturam oculorum referat, ebur naturam dentium; quæ autē videntur oculis, multo sunt certiora, quā quæ alieno tantum ore famaque percipiuntur. Cum igitur Virgilius Æneam eburnea porta emittit; indicat profecto, quidquid à se de illo inferorum aditu dictum est, in fabulis esse numerandum. De *elephanto*, pro ebore, quod elephanti dens est, G. 1. 57. De *manibus*, pro diis inferorum, supra 743. De *Caïeta*, Æ. 7. 1. De *Anchoris*, supra v. 4. De *hoc situ navium in litore*, Æ. 3. 277. unde versus iste decerptus est.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER VII.

ARGUMENTUM.

Æneas è Cumano litore ad occidentem provectus, tumulatâ in Auruncorum litore Caïetâ nutrice suâ, pratergressus montem Circæum, Circes habitatione et veneficiis infamem, ad ostia Tiberis appellitur. Tunc Latinus illic Aboriginibus imperabat. Huic unica erat filia Lavinia, Fauni oraculis destinata externo marito, Amata tamen matris voluntate promissa Turno Rutulorum regi. Mittit Æneas Oratores Laurentum, in urbem Latini regiam. Latinus Æneam, non modo in socium, sed oraculi memor, etiam in generum admittit. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, evocat Alecto ex inferis. Alecto primum Amatam Latini uxorem ita concitat, ut illa Bacchi sacra simulans

simulans filiam abscondat in montibus. Turnum deinde furiis isdem agit in bellum: & Trojanos Latinosque invicem committit; occiso per Ascanium cervo, qui Tyrrhei pastoris regii filio erat in deliciis. Omnibus bellum frementibus, Latinus unus obsistit: tamen Junone ipsâ belli portas aperiente, rem fatis permittere cogitur. Confluunt ad Turnum ex omnibus Italiæ partibus auxilia: Mezentius, ejusque filius Lausus, cum Agyllinis; Catillus & Coras, cum Tyburtinis; Caculus cum Prænestinis, &c.

INTERPRETATIO.

Tu etiam, ô Caieta, nutrix Æneæ, tribuisti moriens famam immortalem nostris litoribus: & nunc memoria tua custodit locum; & nomen tuum *indicat sepulcrum* tuum *in magna Italia, si aliquis est hic honor. At pius Æneas factis exequiis* juxta *consuetudinem, extructa mole sepulcri, postquam tumida maria pacata sunt, continuat navigationem velis, & deserit portum. Venti favent circa noctem: & Luna splendida non obstat cursui: mare fulget sub* ejus *luce tremula. Leguntur litora vicina terræ Circææ: ubi filia Solis opulenta sonat continuo cantu per sylvas invias; & in domo magnifica accendit cedrum odoriferam ad lucem nocturnam, addensans acuto pectine telas subtiles. Hinc* cœperunt *audiri voces, & furores leonum excutientium vincula & rudentium per medium noctem: & setosi porci, & ursi* cœperunt *frendere in stabulis, et species magnorum luporum ululare: quos Circe, crudelis Dea, mutaverat efficacibus herbis ex figura hominum in vultus et pellem ferarum.*

TU quoque littoribus nostris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Caïeta, dedisti:
Et nunc servat honos sedem tuus; ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius exequiis Æneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aspirant auræ in noctem: nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur littora terræ:
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
Setigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie Dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.

NOTÆ.

1. *Tu quoque*, &c.] In litore maris Tyrrheni, & finibus novi Latii; nunc ea parte regni Neapolitani, quæ dicitur *Terra di lavoro*, est hodieque *Caieta*, *Gaieta*, urbs cum sinu & promontorio cognomine. Nomen alii cum Virgilio ab Ænex nutrice repetunt: Aurelius Victor à καιειν, *incendere*, quod illic Ænex naves à Trojanis mulieribus incensas quidam dicant: Strabo à Laconum lingua, qui *curva* omnia καιατιλας vocant.

3. *Servat honos sedem tuus.*] Vel sensum habet, quem in interpretatione suggerimus. Vel est hypallage, sive commutatio, pro *sedes servat honorem et memoriam tuam*, Æ. 6. 268. De *Hesperia magna*, Italia, Æ. 1. 534.

10. *Proxima Circææ*, &c.] Solvit sub noctem Caieta, & ad occidentem navigat; Circæumque montem, *Circello*, in eodem Latii litore prætergressus, ad ostia Tyberis prima luce pervenit. *De Circæo* monte & *Circe* veneficâ, Solis filiâ, Æ. 3. 368.

11. *Inaccessos lucos.*] Accessit eo tamen Ulysses cum sociis. Igitur *inaccessos* dicit quorum difficilis accessus, quo nemo debeat accedere propter illecebrarum pericula. Sic G. 3. 5. dixit: *Illaudati Busiridis aras*, id est, quem nemo debet laudare, quamvis eum Isocrates laudaverit.

12. *Resonat cantu lucos.*] *Personat*, *resonare docet*. Neutrum, pro activo: ut fere Æ. 6. 832. *Assuescite bello*. Porro Circe *urit cedrum*, sive tædam è cedro, pretiosâ arbore, quæ cariem non sentit, & unde oleum exprimitur. *Percurrit telas*: telam texit, opus muliebre, de quo Æ. 3. 483. *Pectine arguto*, id est, vel *stridulo*, vel *acuto*.

16. *Rudentum.*] Proprium est asinorum *rudere*, G. 3. 374. Leo dicitur *rugire*, sed vox ista recentiorum scriptorum est.

19. *Quos hominum ex facie*, &c.] Dicitur Circe potu medicati liquoris & virgæ tactu mutasse homines in feras. Et sic in sues mutavit Ulyssis socios, præter Eurylochum, qui domum ejus ingredi noluerat; Et Ulyssem, qui esu cu-

Quæ

Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira ſubirent;
Neptunus ventis implevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jamq; rubeſcebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:
Cum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit: hunc inter fluvio Tyberinus amœno,
Vorticibus rapidis & multâ flavus arenâ,
In mare prorumpit: variæ circumque ſupraque
Aſſuetæ ripis volucres & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis, terræque advertere proras
Imperat: & lætus fluvio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui Reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Cum primum Auſoniis exercitus appulit oris,
Expediam: & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu Diva mone: dicam horrida bella,
Dicam acies, actoſque animis in funera reges,
Tyrrhenamq; manum, totamq; ſub arma coactam
Heſperiam. Major rerum mihi naſcitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & Nymphâ genitum Laurente Maricâ

Qua talia portenta ne paterentur pii Trojani, provecti in portum illum, & ne appellerent ad funeſta litora; Neptunus inflavit vela proſperis ventis, & acceleravit curſum, & impulit naves ultra ſpumoſum hoc mare. Et jam mare rubeſcebat luce, et ab alto cælo Aurora crocea ſplendebat in equis duobus roſeis: quando venti quieverunt, et omnis flatus ſubito ceſſavit, et remi laborant in mari immoto. Tunc autem Æneas vidit è mari magnam ſylvam: per illam Tybris, grato fluvio, celeri impetu, et flavus plurimis arenis, proruit in mare: diverſæ aves, aſſuetæ litoribus et alveo fluvii, circum et ſupra recreabant cantu cælum, et per ſylvam volabant. Jubet ſocios detorquere curſum, et appellere proras litori: et gaudens ſubit amnem umbroſum. Age modo, ô Erato, explicabo qui reges, quæ tempora rerum, quis ſtatus fuerit veteris Latii; quando peregrinus exercitus primo applicuit claſſem Italico litori: et revolvam initia primi belli. Tu Dea, doce poëtam. Narrabo bella horrida: narrabo exercitus, et reges irâ impulſos in eadem, et turmas Tyrrhenas, et Italiam univerſam conſociatam ad arma. Oritur mihi gravior ſeries rerum, ſuſcipio opus difficilius, quam prius. *Rex Latinus, jam grandævus, gubernabat agros et urbes quietas in pace diuturna. Audimus hunc natum Fauno et Maricâ Nymphâ Laurente,*

NOTÆ.

juſdam herbæ, *moly* nomine, præſervatus à Mercurio fuerat. Hos tamen poſtea Circe, Ulyſſis rogatu, priſtinæ reſtituit formæ. Ita Hom. Odyſſ. 10. 135. *Sava Dea* appellatur ab Homero ibid. δεινὴ θεὸς, quia divini generis, Solis filia. De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

25. *Jamque*, &c.] De *Aurora*, ejuſque *bigis*, G. 1. 249. De *luteo colore*, Ecl. 4. 44.

28. *Tonſæ.*] Remi: ſic dicti, vel quia fiunt è ligno *attonſo* & dolato; vel quia aquas *tondent* vel *tundunt* & verberant: Enniana & Lucretiana vox. Lucr. l. 2. 554. *Antennas, proram, malos, tonſaſque natantes.*

30. *Tyberinus.*] Fluvius, vel potius fluvii Deus. De *eo*, Æ. 8. 330.

36. *Fluvio ſuccedit opaco.*] *Umbroſo*, propter arbores ripam hinc inde inumbrantes.

37. *Erato.*] Muſa, quæ verſibus præeſt amatoriis, ab ἐράω, *amo*. Hanc invocat, quia bellorum ſequentium origo ex amore Turni & Æneæ in Laviniam. De Muſis, Ecl. 3. 69. De *Latio* antiquo & *Auſoniis*, infra, v. 54.

43. *Tyrrhenam.*] Tuſcam, Etruſcam, Æ. 2. 781. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534.

47. *Hunc Fauno*, &c.] Obſcura eſt admodum hujus familiæ ſeries, & fabulis confuſa. Multi diſcedunt à Virgilio, qui tres à Saturno gradus tantum numerat: Saturnum, Picum, Faunum ſeu Fatuelum, & Latinum. Alii novem diſtinguunt gradus: in iiſque geminum Saturnum, geminum item & Picum & Faunum: aiuntque ea junioribus Pico & Fauno tribui à Virgilio, quæ priſcis tribui debuiſſent. Addunt hos *Aboriginum* reges fuiſſe, qui *Latini* deinde à Latino dicti ſint: quanquam Latinorum nomen multo fuiſſe Latino rege antiquius quidam volunt, inter quos ipſe Virgilius, ut diximus, Æ. 1. 10. De *Saturno*, ejuſque fuga in Italiam, Æ. 8. 319.

Accipi-

Picus fuerat *pater Fauni: et* Picus *te patrem habebat, ô Saturne; tu primum caput* ejus *familiæ. Filius Latino et sobolis masculæ nulla erat, Deorum voluntate: et nascens mortua fuerat* in *prima infantia. Filia unica tenebat domum et totam regionem: jam apta marito, jam nubilis ob adultam ætatem. Plurimi è magno Latio et tota Italia illam ambiebant. Ambit præ cæteris omnibus formosissimus Turnus, potens avis et atavis: quem assumi generum uxor regis mirifico studio instabat: sed prodigia Deorum obsistunt per varios terrores. Laurus erat in medio domus, in intimis recessibus, sacra* secundum *frondes, et ob religionem servata per multos annos. Pater Latinus dicebatur dicasse illam Phœbo, repertam cum fundaret prima mœnia; et ab illa dedisse nomen Laurentibus incolis.*

Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert; tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato Divûm, prolesque virilis
Nulla fuit: primâque oriens erepta juventâ est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes:
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totaque petebant
Ausonia. Petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavisq; potens: quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore:
Sed variis portenta Deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus;
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.

NOTÆ.

47. *Laurente Maricâ.*] Uxor *Fauni*, seu *Fatueli*, dicta est *Fauna*, aut *Fatua*. Nomen habuere à *fando*, vel *fatu*: quia furore correpti futura *fari* ac dicere solebant. *Marica* autem Nympha, ex qua Faunus suscepit Latinum, juxta Arnobium fuit Circe: juxta alios ipsa Fauna, quæ à Minturnensibus, ad ostia Liris fluvii, sacro in luco colebatur. *Laurens* vocatur ex regionis nomine: de quo infra, v. 63.

52. *Filia.*] Lavinia, quæ demum Æneæ nupsit, occiso Turno, Æ. 12.

54. *Magno è Latio, totaque . . . . Ausonia.*] Duplex *Latium* fuit: antiquum, à Tiberi fluvio ad Circæum montem, *Circello*. Novum, seu magnum, à Tiberi ad Lyrim amnem, qui nunc est *Garigliano*, complectens Volscos, Auruncos, Æquos, &c. Hæc tamen Latii extensio à Romanis regibus est, multo Æneæ temporibus recentior: unde suspicantur multi, Latium hic pro tota Italia sumi, quemadmodum & Ausoniam. *Ausones*, Trojanis temporibus multo antiquiores, Italiæ partem incoluerunt inferiorem, quæ ad Siciliam accedit. Mox, quia notissimi rebus gestis evaserant, factum est, ut eorum nomine à Græcis vocaretur tota Italia, à Sicilia usque ad Alpes. Pulsi deinde ab aliis, ultimo consederunt inter Volscos & Campanos, circa Lyrim, Caietam & Minturnas; & *Aurunci* tunc appellati sunt. Vide Cluver. Italiæ l. 3. 9.

56. *Turnus avis*, &c.] *Dauni* & *Venilia* filius, Rutulorum rex. *Venilia* soror erat Amatæ Latini uxoris, divinis honoribus affecta, Æ. 10. 76. Daunus maternum genus ducebat à Jove per Danaën, infra, v. 372. paternum à Pilumno, Deo etiam habito, Æ. 10. 76. De *situ Rutulorum*, infra, v. 794.

56. *Regia conjux.*] *Amata*, Veniliæ soror.

62. *Phœbo sacrasse.*] Quia laurus Phœbo dilecta. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62.

63. *Laurentis colonis.*] *Laurens*, nomen constat fuisse primo inditum sylvæ laureæ, quæ circa litus Tyrrheni maris fuit, à Tiberi orientem versus porrecta. Inde vicina regio *Laurens* etiam dicta est. Inde *Laurens* dicitur Marica Nympha, Fauni uxor, v. 47. Inde Picus, Latini avus, dicitur etiam *Laurens*, v. 171. Inde Turnus ipse eodem appellatur nomine, v. 650. quia Rutulorum regionem sylva illa attingebat. Porro cum arces primus ibidem condidisse Latinus dicatur; & Laurens Picus, ejus avus, eodem loco regiam habuisse, v. 171. aut sibi male consentit Virgilius: aut dicendum, *regiam* quidem à Pico esse conditam; à Latino *arces* sive munitiones, additas: & urbem à lauro præcipuæ magnitudinis, appellatam esse *Laurentum*, quod nomen sylvæ tantum & regioni commune prius fuerat. Dicuntur incolæ, *Laurentes*, *Laurentini*, *Laurentii*, & *Laurenti*, hic & apud Plinium l. 13. 3. quanquam aliqui legunt hic *Laurentes*, non *Laurentis*. Urbs posterioribus dicta est *Laurolavinium*; non quod eadem fuerit cum *Lavinio*; sed quod exhaustâ bellis utrâque, & Laurente & Lavinio, utriusque incolæ Laurentum confluxerint, & urbem communi nomine dixerint, ut suspicatur Cluverius in antiqua Italia, l. 3. 3. atque ut ei videtur, ea nunc dicitur *Paterno*.

Hujus

Hujus apes ſummum denſæ, mirabile dictu,
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem; & pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates: externum cernimus, inquit,
Adventare virum; & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iſdem, & ſumma dominarier arce.
Præterea caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem aſtat Lavinia virgo:
Viſa, nefas, longis comprendere crinibus ignem,
Atq; omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri.
Namque fore illuſtrem famâ fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit: lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea; nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca Mephitim.
Hinc Italæ gentes omniſque Oënotria tellus
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit;

Apes denſæ, res mira dictu, trans levem æthera volantes magno ſtridore, inſederunt ſupremum illius cacumen: & pedibus invicem conjunctis, examen repentinum pependit è frondoſo ramo. Statim vates dixit: videmus appropinquare hominem peregrinum, & exercitum ex eadem regione quærere hanc *eandem regionem, & regnare in* hac *ſuprema arce. Præterea dum Lavinia virgo accendit altaria ſacris facibus, & ſtat prope patrem, (res horrida) viſa eſt corripere ignem longis capillis, & comburi flammâ ſonante ſecundum omnia ornamenta; & viſa eſt accenſa* ſecundum *regias comas, accenſa* ſecundum *coronam ſpectabilem gemmis: deinde fumans* viſa eſt *cingi rutulanti luce, & jactare ignem tota domo. Hoc autem* cœpit *haberi terribile & viſu admirabile. Etenim aiebant ipſam illuſtrem famâ & fortunâ futuram* eſſe, *ſed minari genti magnum bellum. At rex territus his prodigiis vadit ad oracula fatidici Fauni patris ſui, & conſulit ſylvas ſitas ſub alta Albunea; qua* Albunea ſylva *maxima ſylvarum reſonat ſacro fonte, & umbroſa emittit denſam Mephitim. Italæ nationes & omnis terra Oënotria accipiunt inde reſponſa in* rebus *incertis. Sacerdos cum obtulit illic dona, & per noctem tacitam jacuit* ſuper *pelles ſuppoſitas ovium immolatarum, & quæſivit* illic *ſomnum;*

NOTÆ.

66. *Pedibus per mutua nexis*, &c.] De hac apum glomeratione, quæ *uva* dicitur, G. 4. 257. & 558. De *apum examine*, Ecl. 7. 13.

70. *Partibus ex iſdem.*] Apes è Tyrrheni maris partibus venerant Laurentum, inſederant lauri apicem: quo ſignificabatur, exteros Tyrrheno mari venturos, victores futuros, ſummum imperium adepturos. *Dominarier*, Extenſio ſyllabæ, pro *dominari*.

71. *Adolet altaria tædis.*] Adolet thus ad altaria domeſticorum Deorum, Æ. 1. 708. *Flammis adolere Penates.*

77. *Vulcanum.*] Deum ignis, pro igne, ut G. 1. 295.

82. *Lucoſque ſub alta Albunea.*] *Albunea* fons eſt profundiſſimæ altitudinis, unde erumpit fluvius *Albula*, nunc *la ſolforata*, ſulfureis aquis memorabilis, quæ primo frigidæ ſunt, mox inducunt calorem. *Albula*, paulo infra Tibur, influit in *Anienem* fluvium, nunc *Teverone*. Odor ejus & ſapor corruptus eſt: unde ait Virgilius exhalare *Mephitim*. Eſt autem *Mephitis*, Juno aëri corrupto præſidens; cui ædes apud Hirpinos fuit ad lacum Amſancti, ex Plinio l. 2. 93. & apud Cremonam, ex Tacito hiſt. l. 3. Hic *Mephitis* pro ipſo putore ſumitur, ut Vulcanus pro igne, Jupiter pro aëre. Juxta Scaligerum vox Etruſca eſt, à Syris deducta, apud quos gravitatem odoris ſignificat. Apud Albuneam *ſylva* fuit ſacra Muſis, ex Martiali: ibidem culti ſunt Fauni, ex Virgilio & Statio: ibidem, ex Lactantio, Nympha *Albunea*, quæ Sibylla fuit Tyburtina. De *Italis* & *Oenotriis*, Æ. 1. 534.

87. *Cæſarum ovium ſub nocte*, &c.] Plinius l. 16. 44. *Apud Tiburtes* (unde non longe abeſt Albunea) *extant ilices tres, etiam Tiburte conditore eorum vetuſtiores. Fuiſſe autem eum tradunt filium Amphiarai, qui apud Thebas obierit unâ ætate ante Iliacum bellum.* Pauſanias autem in Atticis loquens de Amphiarao, inſigni ſomniorum interprete, qui à Græcis ideo inter

Multa

videt multas figuras vagantes mirabilibus modis, & audit voces multiplices, & fruitur sermone Deorum, & alloquitur Acherontа è profundo Averno. Tunc etiam ipse pater Latinus, poscens responsa, illic sacrificabat de more centum oves lanigeras; & jacebat extensus super earum pelle & stratis velleribus. Vox repentina emissa est ex intima sylva: ô mea proles, ne quære jungere filiam tuam conjugio Latino; neve confide lectis præparatis. Venit gener peregrinus: qui progenie sua extollet nostrum nomen ad sidera; & cujus de stirpe posteri videbunt omnia versari & regi sub pedibus suis, quacumque Sol revertens aspicit geminum Oceanum. Latinus ipse non continet in ore suo hæc responsa Fauni patris, & hæc monita data per noctem tacitam; sed jam fama circumundique volans sparserat ea per urbes Italicas: cum juventus Trojana applicuit naves ad crepidinem herbosam litoris. Æneas, & præcipui duces, et formosus Ascanius, sternunt corpora sua sub ramis arboris altæ: & inchoant epulas, et in gramine supponunt cibis placentas è frumento; sicut ipse Jupiter suggerebat, et onerant illud *solum panis fructibus sylvestribus. Illic cæteris absumptis, cum inopia ciborum cogeret* eos *vertere morsus in pancm exiguum: et frangere manu ac dentibus audacibus orbem*

Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes;
Atque harum effultus tergo stratisque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi: qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferent; quorumq; à stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, quà Sol utrumque recurrens
Aspicit Oceanum, vertiq; regiq; videbunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus;
Sed circum late volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat; cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iülus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituuntque dapes, & adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis, (sic Juppiter ipse monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi;
Et violare manu malisque audacibus orbem

NOTÆ.

Deos relatus est; ait, apud Oropum, Atticæ maritimam urbem, Amphiarai fontem esse ac templum: ubi arietem immolant, cujus substrata in pelle dormientes nocturna visa expectant. Ex iis colligit Cerdanus, ejusmodi sacra à Tiburte Amphiarai filio translata esse in Italiam; eaque à Virgilio esse Fauno attributa, quæ Amphiarao Græci tribuerant.

91. *Acheronta affatur Avernis.*] Per *Acheronta*, fluvium infernum, de quo Æ. 6. 323. umbras Deosque inferorum intelligit. Per *Averna*, inferorum ostia, de quibus, Æ. 6. 237. ipsos indicat inferos.

96. *Latinis.*] E Latio, quod complectitur Aborigines, Rutulos, Laurentes, Volscos, &c. supra, v. 54.

100. *Utrumque recurrens*, &c.] Magnitudinem notat futuri imperii Romani; vel ab oceano orientali ad occidentalem, qua Sol diurno motu recurrit; vel ab oceano septentrionali ad meridionalem, qua Sol annuo motu discurrit. De *vario Solis motu*, G. 1. 238.

105. *Ausonias*, &c.] Supra, v. 54. *Laomedontia pubes*, à Laomedonte Trojano rege, G. 1. 502. *Aggere*, Æ. 5. 44. *Adorea liba*, placentas ex frumento purissimo, quod *ador*, sive *far*, appellatur; Æ. 7. 33. Et forte, quia appellat *liba*, innuit Virgilius sacrificia Diis tum primum ab Æneа facta esse: & è placentis *libatis* oblatisque socios pavisse famem, ut è victimarum extis fieri solitum videbimus, Æ. 8. 183.

111. *Cereale solum.*] *Solum* est, quod cuique rei sustentandæ supponitur, Ecl. 6. 35. *Ceres*, Dea frumenti, panis, Æ. 5. 79. *Cereale solum*, quadra è pane.

114. *Orbem Fatalis crusti.*] Mox vocabit, *quadram*, tum *mensam*; & *placentas* intelligit, quæ pro patinis tum fuerunt, & vero sæpe esse sole-

Fatalis

Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus! etiam mensas consumimus, inquit Iülus?
Nec plura, alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem: primumque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuo: Salve fatis mihi debita tellus;
Vosque, ait, ô fidi Trojæ salvete Penates.
Hic domus, hæc patria est. Genitor mihi talia (namq;
Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
Cum te, nate, fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas;
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant,
Exitiis positura modum.
Quare agite: & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quivè habeant homines, ubi mœnia gen-
Vestigemus; & à portu diversa petamus. [tis,
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat: &, Geniumque loci, primamq; Deorum
Tellurem, Nymphasque & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, noctisque orientia signa,

fatalis crusta, nec abstinere à planis quadris: Ascanius jocans, dixit: Heus! etiam comedimus mensas! Nec dixit *plura. Vox illa audita indicavit primam terminum laborum: & pater excepit* eam *primus ab ore loquentis, &* secum *expendit admiratus oraculum. Statimque dixit; Salve terra debita mihi per fatum; & vos salvete, ô Penates Trojani. Hic* est *domus, hæc est patria. Etenim nunc reminiscor, pater Anchises deposuit apud me talia secreta fatorum: Fili,* aiebat, *quando fames coget te appulsum incognitis litoribus comedere mensas, cibis deficientibus, tunc fatigatus memento sperare sedem* certam, *& manu statuere illic ac cingere mœnibus primam urbem. Illa fames erat* ista: *hi* casus *extremi erant destinati nobis allaturi finem miseriis. Agite igitur: & sub primam lucem Solis inquiramus læti, quanam* sint *hæ regiones, aut quinam homines occupent* eas, *ubi* sint *urbes* illius *nationis; & abeamus* in loca *remota à portu. Nunc effundite pateras* in honorem *Jovis, & precibus invocate patrem Anchisen, & rursus afferte vinum* in *mensas. Sic locutus, postea cingit caput ramo viridi, orat Genium* hujus *loci, & Terram primam Deorum, & Nymphas, et Deos adhuc incognitos: deinde Noctem, et sidera surgentia per noctem,*

NOTÆ.

bant apud veteres. Hæc vocum diversitas è placentæ figura repetenda est. Erat enim rotunda quidem, sed lineis duabus decussatim in medio signata: itaque quatuor veluti quadris distincta. Ita Cerdanus è veteribus Poëtis.

119. *Stupefactus numine.*] Oraculo divino, quod ex Ascanii ore erumpebat; aut potius oraculi divinâ quadam solutione. *Pressit.* Vel *continuit silentio:* vel potius, *secum tacitè expendit.*

121. *Trojæ Penates.*] Dii regionis illius patrii ac domestici; qui, cum iis Penatibus conjuncti, quos Troja advehimus, jam communi nomine penates tutelaresque Trojæ ac Trojanorum dicendi estis.

128. *Illa fames.*] Prædicta, non tantum ab Harpyia Celæno, Æ. 3. 257. sed etiam ab Anchisa: forte, Æ. 6. 890. ubi filio memorat futura bella in Italia: *et quo quemque modo fugiatve feratve laborem.*

130. *Primo cum lumine Solis.*] Posteræ lucis initio. Hunc enim diem in excensu, & libationibus, & Deorum veneratione posuerunt. De *libatione* in mensa, Æ. 1. 740. De *divinitate Anchisæ*, Æ. 5. 59. 96. 98. De *Geniis locorum*, Æ. 5. 95.

136. *Primamque Deorum Tellurem*, &c.] Juxta Hesiodum, qui in Theogon. v. 117. post Chaos primam Deorum ponit *Terram*, quæ primo genuit Cœlum, ex Cœlo Oceanum, Saturnum, Gigantes, &c. Æneas deinde *Nymphas* precatur, de quibus Ecl. 2. 46. Et *flumina*, quæ suos quoque Deos habere putabantur. Et hos adjungit *Telluri*, quia eam ornant atque incolunt.

138. *Noctem*, &c.] Deam item, apud Hesiodum, v. 123. prognatam è Chao, & parentem Diei atque Ætheris: unde cum ea conjungit *signa* sive *astra*, quæ noctu oriuntur & apparere incipiunt. Noctem invocat, ut imminentem; quia timebat sibi tum ab incolarum insidiis.

Idæumque

& Jovem. Idæum, & matrem Phrygiam per ordinem invocat, & geminos parentes è cælo & ex inferis. Tunc Jupiter omnipotens intonuit ter ſerenus è ſupremo cælo, & monſtravit è cælo nubem coruſcantem auro & radiis luminis, ipſe commovens eam *manu. Tunc ſtatim rumor ſpargitur per exercitum Trojanum, veniſſe diem quo ædificent urbem deſtinatam. Certatim renovant epulas, & gaudentes magnis præſagiis diſponunt pocula, & coronant vina. Quando dies poſtera naſcens cinxit terras luce; ſeparati inquirunt urbem, & terminos, & litora* hujus *nationis:* diſcunt, *hæc* eſſe *ſtagna fontis Numici, hoc* eſſe *flumen Tybrim, hic manere generoſos Latinos. Tunc filius Anchiſæ imperat centum oratorei electos ex omni ordine ire ad magnificam urbem Regis, omnes coronatos ramis Minervæ: & portare* illi *viro munera, & petere pacem* pro *Trojanis. Non* eſt *mora: juſſi properant, & vadunt celeribus paſſibus: Æneas ipſe deſcribit muros depreſſâ foſſâ, & inchoat urbem, & in litore cingit primam habitationem vallo & pinnis in formam caſtrorum.*

Idæumq; Jovem, Phrygiamq; ex ordine matrem
Invocat, & duplices cœloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radiiſque ardentem lucis & auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor,
Adveniſſe diem quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cum primâ luſtrabat lampade terras
Orta dies; urbem, & fines, & littora gentis
Diverſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Tybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia Regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſq; feruntur
Paſſibus: ipſe humili deſignat mœnia foſſâ,
Moliturque locum, primaſque in litore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
Jamq; iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:

Et jam juvenes perfuncti itinere videbant turres & domos altas Latinorum, & appropinquabant muro. Ante urbem pueri & juvenes in *prima pubertate exercentur equis, & regunt currus in arena:*

NOTÆ.

139. *Idaumque Jovem.*] Natum in Ida Cretæ monte, & educatum in Dictæo ejuſdem antro, G. 4. 151. De *matre Phrygia*, Cybele, in Phrygia præcipue culta, Æ. 3. 111.

140. *Duplices cœloque Ereboque parentes.*] Venerem matrem, quæ in cœlo, & Anchiſem patrem, cujus idolum quidem apud inferos erat, anima tamen in cœlo apud ſuperos, Æ. 6. 748. De *Erebo*, profundo inferorum loco, Æ. 4. 510.

141. *Clarus ab alto Intonuit.*] Fulmen ſereno cœlo cadens, modo fauſti, modo infauſti ominis, G. 1. 487.

142. *Radiis lucis & auro.*] *Lucis aureæ.* Sic G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.*

144. *Diditur.*] Non *deditur:* hoc enim à *dedo, trado*; illud à *dido, diſtribuo.* Horat. Satyr. l. 2. 2. 66. *ſervis .... munia didit.* Lucretius frequentiſſime. De *coronatione vini*; cum, vel implentur vino pocula, vel reipsâ cinguntur floribus, Æ. 3. 525. & G. 2. 528. De *lampade*, pro *Sole*, Æ. 4. 6.

155. *Stagna Numici.*] Fontem Numici fluvii, cujus breviſſimus curſus eſt prope Lavinium, inter Laurentem & Ardeam. Hunc fontem aiunt ſacrum fuiſſe Annæ Perennæ, quam Ovidius, Faſt. 3. 551. putat Annam eſſe Didonis ſororem, eo profugam, poſt necem ſororis direptamque ab Iarba Carthaginem: Nunc eſt *rivo di Nemi.* De *Tybri*, Æ. 1. 17. De *Latinis*, ſupra, v. 54.

154. *Ramis Palladis.*] Olivæ, Palladi ſacræ, G. 1. 14. De *Pallade*, Æ. 1. 43.

157. *Deſignat mœnia foſſâ.*] Locum ad orientalem Tyberis ripam, paulo ſupra maris litus, cui nomen Trojæ dedit, ex Livio & Dionyſio Halicarn. ubi deinde *Oſtia* urbs ab Anco Marcio Romanorum rege condita eſt.

160. *Tecta Latinorum.*] Redundat ſyllaba in verſu, ut in iſto, G. 1. 295. *Vulcano decoquit humorem.* Notat *Laurentum*, urbem Latini regiam.

Aut

Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt.
Cum provectus equo longævi Regis ad aures
Nuncius ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum sylvis & relligione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæc sacris sedes epulis: hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua è cedro, Italusque, paterque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem;
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo astabant: aliique ab origine reges,

aut intendunt difficiles arcus, aut vibrant brachiis spicula flexibilia, & provocant se cursu atque jactu telorum. *Tunc nuncius vectus equo refert ad aures grandævi Regis venisse magnos homines in habitu incognito. Ille jubet* eos *adduci intra domum, & sedit in avito solio, in medio* suorum. *Fuit in altissima* parte *urbis domus magna, magnifica, educta centum columnis, palatium Laurentis Pici, tremenda* ob *sylvas & religionem majorum. Initium erat regibus, inde sumere sceptra, & erigere primos fasces: hæc curia* erat *illis templum, hic locus* destinatus *sacris convivis: hic mactato ariete patres solebant sedere* ad *mensas longas. Imò præterea stabant in vestibulo per ordinem imagines veterum patrum ex antiqua cedro, & Italus, & pater Sabinus plantator vitis, tenens in imagine falcem curvatam; & senex Saturnus, & effigies Jani bifrontis; & alii reges* à prima *origine,*

NOTÆ.

171. *Laurentis regia Pici.*] De illa *regia*, & *Laurente agro*, supra, v. 63. De *Pico*, v. 47. & infra, v. 189.

173. *Attollere fasces omen erat.*] *Fasces* posuit pro quibuslibet imperii insignibus; nondum enim fascium hic usus erat. *Omen* posuit pro *initio*: quia veteres, gravissimarum rerum initio, captare omina & auspicia & auguria solebant: unde *auspicium* etiam, & *auspicari* dicimus, pro, *initium* capere & *incipere*: & *inaugurari*, pro, *in dignitatem aliquam assumi.*

174. *Curia templum.*] *Curia*, locus est ubi res publicæ *curantur*: sive divinæ, ut sacrificia; sive humanæ, ut judicia, consilia: unde aliquando cum templo fere convenit; aliquando ab eo diversa est, ut hic. Qui curiæ præerat, dicebatur inde apud Romanos *curio*: & postquam populus Romanus à Romulo tres in *tribus* distinctus est, singulæ tribus divisæ sunt in decem *curias*, sic dictas à locis, quo sacrorum negotiorumque causâ separatim cives conveniebant.

175. *Ariete cæso Perpetuis*, &c.] *Arietis* sacrificium illis in partibus tum in usu fuisse jam diximus, v. 87. *Perpetuis mensis*: in longum porrectis, ubi continua serie sederent convivæ; non vero distinctis in sedilibus. Sic Æ. 8. 183. *Perpetui tergo bovis.* Porro considere, non in lecto recumbere ad mensas, heroicis temporibus moris fuisse diximus, Æ. 1. 702.

178. *Italus.*] Hunc aiunt quidam fuisse Siculorum regem: Dionysius potentem vir. m, Oenotrum genere, & ex eorum Arcadum prosapia, qui duce Oënotro Lycaonis filio, illuc ex Peloponneso venerant: eumque propagato imperio, regionem *Oënotriam* ante dictam, nomine suo *Italiam* nuncupasse.

178. *Sabinus Vitisator*, &c.] *Sabinus* nomen dedit Sabinis, genti ex Lacedæmoniis quidem, ut vulgo existimatur; sed, ut Cluverius probat, ex Oscis Ausonibus oriundæ. Filius fuit *Sanci*, hujus regionis genii, qui alio nomine *Dius Fidius*, alio item *Semo* dicebatur: ut patet ex Ovid. Fast. 6. 213. Hunc *vitem* & *segetes* coluisse non liquet: quare multi versum hunc totum *Vitisator, curvam servans*, &c. referunt ad Saturnum. At certe structura versus omnino ad Sabinum esse referendum ostendit. Et si conjicere fas est: puto hunc *Sabinum*, ejusque patrem *Sancum*, artem serendæ terræ in eo tractu reperisse; unde *Sancus* dictus sit *Semo*; non quasi *semihomo*, id est, inter homines Deosque medius, ut interpretatur Vossius; sed à *seminando*: atque ita *vitisator* & *falce armatus* pingitur ejus filius Sabinus; quod fortasse artem illam à patre inventam perfecerit, & vitium culturam eidem addiderit. De *Saturno*, Æ. 8. 319. De *Jano* bifronte, infra, v. 610. De *vestibulo*, seu *atrio*, in quo disponebantur imagines, Æ. 4. 666.

181. *Ab origine reges.*] Allusum aliqui putant ad populos Aborigines, quibus tunc Latinus imperabat. Hos quidam volunt primos fuisse Italiæ incolas, ibidem natos, non aliunde

qui certando pro patria tulerant vulnera bellica. Et præterea pendent circa ſacra limina arma plurima, capti currus, & curvæ ſecures; & criſtæ capitum, & magna clauſtra portarum, & ſpicula, & ſcuta, & roſtra avulſa navibus. Ipſe Picus, domitor equorum, ſedebat, cum *baculo Quirinali, & veſtitus parvâ trabeâ; & ſiniſtrâ manu ferebat ſcutulum: Picus, quem amatrix Circe, correpta* nimiâ *cupidinate, percuſſum aureâ virgâ & transformatum venenis fecit avem; & variavit coloribus* ejus *alas. Latinus ſedens intra tale templum Deorum & avitam domum, accerſivit Trojanos ad ſe ſub tecta: & prior dixit hac ore tranquillo* iis *ingreſſis: ô Trojani (neque enim ignoramus & urbem & genus* veſtrum, *& cogniti direxiſtis* huc *mari navigationem) dicite*

Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo parvâque ſedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat
Picus, equûm domitor: quem capta cupidine conjux
Aureâ percuſſum virgâ, verſumq; venenis,
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo Divûm, patriâque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit:
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidæ (neq; enim neſcimus & urbem
Et genus, auditique advertitis æquore curſûm)

NOTÆ.

advectos, ideoque dictos *Aborigines*, cujuſmodi homines Græci vocant αὐτόχθονας. Alii ex variis nationibus vagis collectos, unde *Aberrigines* dicti ſint, ab *aberrando*. Alii vero plures, Dionyſio Halicarnaſſeo duce, eoſdem putant fuiſſe cum Œnotris, qui ex Arcadia profecti, annis ante bellum Trojanum pluſquam quadringentis, in Italiam appulſi, montes patrio more incoluerint; indeque quaſi cognomine quodam appellati ſint *Aborigines*, ab ὄρος, *mons*. Videtur Virgilius primam opinionem tenere, Æ. 8. 314. De *poſtibus*, Æ. 2. 442. De *criſtis galearum*, Æ. 6. 779. De *roſtris*, in prora navium prominentibus, Æ. 5. 143.

187. *Quirinali lituo*, &c.] *Lituus*, hic baculus eſt augurum, in ſumma parte incurvus, quo cœli regiones ad conſulendos avium volatus diſtinguebant; alibi, tuba eſt, ejuſdem formæ, Æ. 6. 167. Igitur *ſuccinctus*, ad *trabeam* dumtaxat pertinet, non ad *lituum*: nemo enim *cinctus* baculo dici poteſt. *Quirinalis* dicitur; quia ex Plutarcho, Romulus augurandi mire peritus fuit, ob eamque rem lituum ſolebat geſtare: qui deinde ſtudioſe ſervatus in curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, cum ea deflagaſſet, inventus eſt integer, ut eſt apud Cicer. de Divin. l. 1. 30. Cum ergo Romulus appellatus ſit *Quirinus*; ideo lituus, hic, *Quirinalis*, per anticipationem vocatur.

188. *Parvâ ſuccinctus trabeâ.*] *Trabea*, toga fuit, communis ſive albi coloris: in eo diſſimilis *prætextæ*: quod *prætexta* purpureo limbo tantum in ima ora prætexeretur; trabea multis faſciis virgiſque purpureis, inſtar trabiũ tranſverſis ac diſcurrentibus, ornaretur; iiſque vel intextis, vel aſſutis. Ornamentum fuit equitum in decurſione publica, quæ Idibus Julii fiebat: item & Conſulum in aperiendo Jani templo: aliquando etiam augurum, qualis hic ornatus Pici deſcribitur. A Romulo trabeam uſurpatam, prætextam à Tullo Hoſtilio primum inventam habemus ex Plinio, l. 9. 39. Quare Virgilius, qui eam attribuit Pico, prolepſi ſive anticipatione uſus eſt. Dicitur hæc Pici trabea, *parva*; id eſt, ſtricta, brevis atque anguſta, quales initio togæ fuerunt; non laxior & fuſior, quales deinde luxus induxit. De *ancilibus*, ſcutis minoribus ac rotundis, Æ. 8. 664.

189. *Picus, equûm domitor*, &c.] *Studioſus equorum* dicitur ab Ovid. Metam. 14. 322. mutatuſque in avem picum, *pivert*, à Circe; quod, ob fidem uxori ſuæ Canenti ſervandam, ejus amorem ſpreviſſet. Fingitur mutatus in picum: quia avis illa maximi uſus fuit in captandis auguriis, qua in arte idem rex excelluit; unde & augurali habitu hîc deſcribitur. *Aurea virga.*] Aliqui legunt *aurea*, in primo caſu, ut ad Circen referatur: quemadmodum *Venus aurea* appellatur, Æ. 10. 16. Alii, *aurea*, in ſexto caſu, ut ad virgam referatur: quemadmodum diximus, Æ. 1. 702. *Aureâ compoſuit ſpondâ.* Vocatur Circe *conjux*, id eſt, amatrix, quæ conjugis loco optabat eſſe; ut Ec. 8. 18. *Conjugis indigno Niſæ deceptus amore.*

191. *Sparſitque coloribus alas.*] Purpureo & fulvo, quibus pici pennæ diſtinctæ ſunt. De *Teucris* & *Dardanidis*, Trojanis, Æ. 1. 239.

Quid

Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrâſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium: neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua, veteriſque Dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes: his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threïciamq; Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, & numerum Divorum altaribus auget.
Dixerat: & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni: nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris;
Nec ſidus regione viæ, lituſve fefellit.
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Afferimur: pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipſe Jovis de gente ſuprema,
Troïus Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis:

quid petitis? quæ cauſa tulit per tot maria cærulea ad litus Italicum naves veſtras, aut cujus rei indigentes? Sive pulſi errore viarum, ſive procellis (qualia multa navigantes tulerunt per altum mare) ingreſſi eſtis ripas fluvii noſtri, & ſtatis in portu; ne fugiatis hoc hoſpitium: & ne neſciatis Latinos eſſe populum Saturni non juſtum per vincula legum, ſed ſponte ſua, & continentem ſe in conſuetudine illius antiqui Dei. Et ſane recordor (quamquam fama illa minus nota eſt ob vetuſtatem) Auruncos ſenes ita narrare: quomodo Dardanus, natus in his arvis, pervenit ad Idæas urbes Phrygiæ, & ad Samum Thraciam, quæ nunc vocatur Samothracia. Nunc palatium aureum cæli ſiderei excipit ſolio illum hinc profectum è Tyrrhena urbe Coriti, & donatus aris auget numerum divorum. Dixerat: & Ilioneus ſic reſpondit voce verbis ejus: Rex, eximia proles Fauni: nec nigra tempeſtas coëgit nos agitatos mari intrare in regnum veſtrum; nec aſtrum, aut litus abduxit nos à recta regione viæ. Omnes conſulto & animis libentibus appellimur ad hanc urbem: ejecti regnis, quæ Sol oriens ex ultimo cælo ſpectabat olim ampliſſima. Initium noſtræ ſtirpis eſt à Jove: Trojana juventus gloriatur Jove parente: rex Æneas Trojanus ipſe è ſumma familia Jovis, miſit nos ad tuam domum. Si terra ultima celat aliquem interfuſo oceano; ſi zona Solis torridi, porrecta in medio quatuor zonarum, ſeparat aliquem à cæteris hominibus; is quoque audivit, quanta procella belli, erumpens è crudelibus Mycenis, pererraverit agros Idæos; & quo fato geminus orbis Europa atque Aſia commiſſus ſit;

NOTÆ.

202. *Latinos, Saturni gentem*, &c.] Indicat ætatem auream. De qua, E. 4. 6. G. 1. 125. De *Saturni* in Italia regno, Æ. 8. 319. De *Auruncis* & *Auſonibus*, ſupra, v. 55.

207. *Dardanus Idæas*, &c.] Hoc narravimus, Æ. 3. 167. Æ. 1. 239. De *Ida*, monte Troadis in Phrygia, Æ. 1. 385. De *Tyrrhena* regione, Æ. 2. 781.

208. *Threïciamque Samum.*] *Samos* triplex. I. Maxima, ad occidentem ſinus Corinthiaci, in mari Ionio, nunc *Cephalonie*, de qua, Æ. 3. 271. II. Minor, ad occidentem Ioniæ, in mari Icario, nunc adhuc *Samo*, de qua, Æ. 1. 20. III. Minima, ad meridiem Thraciæ, contra oſtia Hebri fluvii, in mari Ægæo, communius *Samothracia* dicta, nunc *Samandrachi*: de qua hic ſermo eſt. De *Corito* oppido Tuſciæ, nunc *Cortona*, Æ. 3. 170.

217. *Regnis, quæ maxima*, &c.] Priamus enim maximæ parti minoris Aſiæ imperabat, Æ. 3. 1. De *ortu Dardani à Jove*, Æ. 3. 167.

220. *Jovis de gente .... Æneas.*] Et paterno genere, per Dardanum; & materno, per Venerem. *Idæi campi*, Trojani, ubi mons Ida, Æ. 2. 801. *Mycenis*, urbe Peloponneſi, Agamemnonis regia, Æ. 1. 288. *Europa atque Aſia orbis*: Græci, qui ex Europa; Trojani, qui ex Aſia. *Orbis*, pro mundi parte hic ſumitur.

Ab illo excidio, jactati per tot maria immensa, poscimus pro *Diis domesticis sedem angustam & litus securum, & aquam atque aërem communem omnibus. Non erimus dedecori regno* tuo, *nec levis fama vestra* inde *habebitur, nec delebitur gratia tanti beneficii, nec pœnitebit Italos admisisse sinu* suo *Trojam. Juro per fata Æneæ, &* per *dextram* ejus *potentem, seu fide, seu bello & armis, si ullus expertus est* eam: *multi populi, multæ nationes, & petierunt, & voluerunt nos sociare sibi: ne sperne* nos, *quia sponte portamus manibus taenias & verba supplicantium. Sed voluntas Deorum coëgit nos jussis suis quærere regionem vestram. Dardanus hinc ortus* est, *huc revertitur: & Apollo magnis oraculis impellit nos ad Tybrim Tyrrhenum, &* ad *fluenta sacra fontis Numici. Præterea Æneas offert tibi exigua dona præteritæ fortunæ, reliquias servatas è Troja incensa. Anchises pater* ejus *libabat hac* paterâ *auteâ ante altaria: hic erat ornatus Priami, quando* juxta *consuetudinem reddebat jus populis convocatis, & sceptrum, & sacra tiara, & vestes, opus Trojanarum* mulierum. Inter *talia verba Ilionei, Latinus tenet vultum defixum intuendo, & stat immotus loco, volvens oculos attentos: nec purpura colorata, nec sceptrum Priami tam movet regem, quam attendit ad conjugium & nuptias filiæ, & meditatur in animo oraculum antiqui Fauni.*

Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis lituſque rogamus
Innocuum, & cunctis undamq; auramq; patentem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama levis, tantique aboleſcet gratia facti:
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantum)
Et petiêre sibi & voluêre adjungere gentes.
Sed nos fata Deûm vestras exquirere terras
Imperiis egêre suis. Hinc Dardanus ortus,
Huc repetit: jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoq; moratur,
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.

NOTÆ.

225. *Audiit, & si quem*, &c.] Intelligit incolas, si qui sunt, zonæ frigidæ; quæ ultra oceanum, ad meridianum & septentrionalem polum hinc inde recedit: & incolas zonæ torridæ, quæ in medio orbis itineri Solis subjacet. De his tribus zonis & aliis duabus temperatis, G. 1. 233.

237. *Præferimus manibus vittas.*] Supplices, tam apud Latinos, quam apud Græcos, solebant olivæ ramum præferre, revinctum laneis vittis; quæ in manus supplicum dependebant: unde dicuntur passim etiam *velamina*, & *infulæ*; quod velarent manus & quasi vincirent: capitum vero infulæ vulgo etiam essent è taeniis vittisque laneis, Æ. 2. 133.

242. *Tyrrhenum ad Tybrim*, &c.] De *eo*, Æ. 2. 781. De *Numico*, supra, v. 150. De *libatione ad aras*, Æ. 1. 740.

247. *Sacerque tiaras.*] Pileus fuit omnium fere orientalium principum, igitur & Phrygum: oblongus, rotundus, in acumen desinens, pendulis ad aures vittis insignitus: cujus acumen erectum quidem reges ferebant; cæteri ab rege illustres viri, paulum inflexum.

248. *Iliadumque labor, vestes.*] Vestes acu pictæ, quod *Phrygum* inventum fuit: unde & *Phrygiones* dicuntur ejusmodi artifices. *Iliades*, Trojanæ mulieres, Phrygiæ.

254. *Sortem.*] Oraculum, Æ. 4. 346. De *paribus auspiciis*, pro pari potestate, Æ. 4. 102.

Hunc

Hunc illum fatis externa à ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis; hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dii noſtra incepta ſecundent,
Auguriumq; ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas,
Munera nec ſperno: non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modo Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociuſque vocari)
Adveniat; vultus neve exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, & (ſi quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent:
Tecti auro fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum geminoſque jugales,
Semine ab æthereo, ſpirantes naribus ignem:
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creavit.

hunc eſſe illum generum, profectum è peregrina regione, deſtinatum fatis; & hunc vocari in regnum æqua poteſtate: hinc orituram ſobolem illuſtrem virtutibus, & quæ potentiâ ſubjiciat totum orbem. Denique lætus ait: Dii proſpera reddant noſtra conſilia, & ſua auguria. Vir Trojane, concedetur tibi quod cupis. Nec contemno dona veſtra: regnante Latino, non deficiet vobis fœcunditas divitis agri, aut abundantia Troæ. Tantummodo veniat ipſe Æneas; ſi tantum eſt ipſi deſiderium noſtri, ſi properat conjungi mecum jure hoſpitii, & appellari ſocius; & ne timeat vultus benevolos. Erit mihi pars fœderis, tetigiſſe dextram regis. Vos vero jam reportate Regi mea dicta. Eſt mihi filia, quam non oracula ex patrio ſacrario, non multa prodigia è cœlo miſſa permittunt me ſociare marito nationis noſtræ. Edicunt hoc ſupereſſe Latio: nempe venturum eſſe generum è peregrinis regionibus, qui poſteritate ſua extollat ad ſidera noſtrum nomen. Et opinor hunc illum eſſe quem fata petunt; & id cupio, ſimea mens conjicit aliquid veri. Hac locutus pater, elegit equos ex omni multitudine. Trecenti bene curati erant in altis ſtabulis. Statim imperat equos, coopertos purpurâ & variatis ſtragulis, dari ſingulis Trojanis

per *ordinem: aurea phaleræ pendent demiſſæ in pectora: tecti auro mordent ſub dentibus aurum rutilum.* Imperat *dari Æneæ abſenti currum & geminos* equos *jugales, ex origine cœleſti, exhalantes ignem naribus: de ſtirpe illorum, quos ingenioſa Circe, ſuffurata patri* ſuo *Soli, creaverat nothos è matre ſuppoſita.*

NOTÆ.

262. *Uber agri.*] Subſtantive pro *ubertate terræ*, G. 2. 115.

266. *Tyranni.*] *Regis.* Sic enim Plato, & Iſocrates, & Græci poëtæ Tragici, bonum etiam principem appellant. De *adyto*, Æ. 2. 297.

277. *Inſtratos oſtro alipedes.*] *Alipedes*, equi veloces & quaſi alatis pedibus: deſumpta vox è Lucretio, qui cervos ita nuncupat, l. 6. 765. *Oſtro*, purpura è ſanguine oſtrei expreſſa, G. 2. 506. *Pictis tapetis*, ſtragulis purpureis, ſed acu pictis & variatis: pictura enim de acu ſæpe dicitur: reperitur *tapes*, *tapete*, *tapetum*.

278. *Monilia.*] *Phaleras* quidam interpretantur. Et vero phaleræ ſunt Plinio penſilia ornamenta: quamquam Suidæ ſunt ſcutula in fronte; Herodoto tegumenta circa maxillas.

282. *Patri quos Dædala Circe*, &c.] Fingitur hic à Virgilio Circe, Solis filia, paternis equis equam clam ſuppoſuiſſe, quæ hos Latini equos ex eorum ſemine pepererit: unde *nothi* dicuntur, id eſt, non legitimi, quorum tamen notus eſt pater: quorum enim ignotus eſt, ii dicuntur *ſpurii*: à Græca voce νόθος, quæ idem ſignificat. *Circe* dicitur *Dædala*, id eſt, ingenioſa: vel à Dædalo ingenioſo artifice, Æ. 6. 14. vel à δαιδάλλω, *artificioſa facio*. Sic Lucretius, Minervam, Terram, linguam, *Dædalam* paſſim appellat. Dicitur autem *Circe* à quibuſdam fuiſſe Marica illa nympha, mater Latini, de qua, v. 47.

Trojani poſt *talia munera & verba Latini revertuntur excelſi in equis, & referunt pacem. Ecce autem aſpera uxor Jovis referebat ſe ab Argis Inachiis, & ibat elata per aërem, & procul ab uſque Pachyno Siculo vidit ex aëre latum Æneam & claſſem Trojanam. Videt* Trojanos *jam ſtruere domos, jam conſidere regioni, reliquiſſe naves: ſtetit affixa* illic, *præ gravi dolore: deinde movens caput, emiſit è pectore hæc verba: Vah gentem odioſam, & fata Trojanorum oppoſita voluntati meæ! An* potuerunt *perire in campis Sigeis! an capti potuerunt capi? an Troja combuſta combuſſit homines? Ergo reperierunt iter per medios exercitus & medias flammas? At opinor, mea poteſtas denique jacet laſſa: aut ſatiata depoſui odium. Imo etiam auſa ſum perſequi inter aquas eos expulſos patriâ, & toto mari me objicere iis exulibus. Vires cœli & maris conſumptæ ſunt contra Trojanos. Quid profuerunt mihi Syrtes, aut Scylla, aut magna Charybdis? teguntur alveo deſiderato Tybridis, tuti à mari atque à me. Mars potuit evertere crudelem nationem Lapitharum: ipſe pater Deorum permiſit furori Diana veterem Calydona: quam tantam* pœnam *ſceleris merentibus Lapithis aut Calydone? Sed ego, magna uxor Jovis, quæ potui nihil omittere intentatum, quæ converti me in omnia, ſuperor ab Æneâ. Quod ſi mea divinitas non eſt ſatis potens; non ſane dubitabo invocare quicquid uſquam eſt.*

Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auraſque invecta tenebat:
Et lætum Æneam, claſſemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates: ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigeïs occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? medias acies, medioſque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent: odiis aut exſaturata quievi.
Quin etiam patriâ excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto.
Abſumptæ in Teucros vires cœlique mariſque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: conceſſit in iras
Ipſe Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus, aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?
Aſt ego, magna Jovis conjux, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti;
Vincor ab Æneâ. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitem haud equidem implorare quod uſquam eſt:

NOTÆ.

286. *Inachiis Argis.*] De *Argis*, urbe Peloponneſi, Junoni chara, Æ. 1. 19. 288. *Inachii* dicuntur, vel ab Inacho Argivorum rege; vel ab Inacho fluvio; qui prope urbem fluit; ex Strabone l. 8. De *Pachyno*, promontorio Siciliæ meridionali, *capo Paſſaro*, Æ. 3. 699.

294. *Fata Phrygum.*] De *fatis*, Æ. 1. 243. De *Phrygia*, Ibid. 585. De *Sigeo* Troadis promontorio, Æ. 6. 500. De *numine*, Æ. 1. 137. De *Teucris*, Ibid. 239.

302. *Quid Syrtes*, &c.] In Libyco mari vadoſi ſinus, Æ. 1. 115. De *Scylla* ſcopulo, & *Charybdi* voragine in freto Siculo, Æ 3. 420.

304. *Mars perdere gentem Lapithûm*, &c.] Pirithous Lapitharum rex, de quo Æ. 6. 601. 617. ad ſuas cum Hippodame nuptias cum Centauros Deoſque omnes, uno excepto Marte, invitaſſet: Mars utramque gentem Lapithas & Centauros, clade utrinque maxima inter pocula commiſit. Ita Servius, quem ſequuntur cæteri interpretes. De *Lapithis*, & *Centauris*, Theſſaliæ gentibus, G. 2. 456. G. 3. 38.

306. *Calydona Dianæ*, &c.] OEneus Calydonis rex, in Ætolia, circa oſtia Eveni fluvii: cum Diis omnibus, exceptâ Dianâ, primitias frugum obtuliſſet; irata Dea aprum immiſit, à quo vaſtatus eſt late ager Calydonius, donec à Meleagro Oënei filio fera occideretur, Ovid. Met. 8. 273.

Flectere

Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo:
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeïs prægnans ignes enixa jugales:
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit.
Luctificam Alecto dirarum ab ſede ſororum
Infernisque ciet tenebris: cui triſtia bella,
Iræque, inſidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo ſata Nocte, laborem,
Hanc operam; ne noſter honos, infractave cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italoſve obſidere fines.

ſi non poſſum flectere ſuperos, commovebo inferos. Sit ita, *non permittetur* mihi *arcere eos ab regno Latini; & Lavinia fatis deſtinatur Æneæ uxor certiſſima: ſed licet differre, & adhibere moras tantis rebus; ſed licet evertere populos utriuſque regis. Gener & ſocer faciant fœdus hoc præmio ſuorum. Puella,* habebis *pro dote ſanguinem Trojanum & Rutulum: & Bellona deſtinatur tibi pronuba. Nec ſolum* Hecuba filia *Ciſſei gravida peperit faces conjugales: Veneri etiam ſuus filius erit idem, & alter Paris, & fax iterum perniciosa contra Trojam recidivam. Poſtquam protulit hæc verba, deſcendit tremenda* in *terras. Excitat ex domo dirarum ſororum & infernis umbris Alecto luctuoſam: cui bella triſtia, & iræ, & inſidiæ, & crimina perniciosa ſunt cordi. Ipſe etiam pater Pluton averſatur* hoc *monſtrum, averſantur ſorores infernæ: tot convertit ſe in ſpecies, tam crudeles ſunt figuræ* ejus, *tot dira producit ſerpentes. Juno animat eam his verbis, & loquitur talia: ô virgo filia Noctis, concede mihi hunc laborem proprium, hoc officium: ne noſtra gloria vel fama, victa, cedat locum; & ne Trojani poſſint circumvenire Latinum* prætextu *conjugii, & invadere regionem Italam.*

NOTÆ.

312. *Acheronta.*] Numina inferorum, ubi *Acheron* fluvius, Æ. 6. 323.

315. *At trahere,* &c.] Quomodo Dii fatis obſtare poſſent, diximus, Æ. 1. 243.

317. *Mercede ſuorum.*] Damno populorum; quæ *merces* ironice dicitur. Ita Cicero Tuſcul. 3. 12. *Nam iſtuc, nihil dolore, non ſine magna mercede contingit, immanitatis in anima, ſtuporis in corpore.*

319. *Bellona.... pronuba.*] *Bellona,* Dea bellorum præſes, Martis ſoror, quæ eidem ad bellum eunti currum & equos parat: Græcis dicta *Enyo. Pronubæ,* mulieres dicebantur, quæ nuptias conciliabant, eaque adminiſtrabant quæ pertinebant ad nuptias, & nuptam in lecto collocabant: eas oportebat uni viro nuptas fuiſſe, ad bonum omen.

320. *Ciſſeïs prægnans ignes,* &c.] Hecuba Priami uxor, Ciſſei Thraciæ regis filia, antequam pareret Parin, viſa eſt ſibi facem utero geſtare, Æ. 1. 31. *Ignes enixa jugales,* intellige Parin ipſum, vel incendium Trojæ, quod illius partus & conjugii fructus fuit: dicitur enim *jugale* quicquid ad conjugium pertinet; & conjugium ipſum, *jugum,* Æ. 4. 59.

321. *Idem Veneri partus,* &c.] Æneas, Veneris filius, erit alter Paris, altera ruina Trojæ, quam à ſe excitatam in Italia iterum perdet.

322. *Recidiva Pergama.*] Explicant plerique *repullulantia, reparata*; ego ſimpliciter, *iterum cadentia,* ut Æ. 4. 344. Qui enim deducunt à *cado* (& arbores quæ cæſæ & reciſæ repullulant) non advertunt obſtare menſuram ſyllabæ ſecundæ brevem; unde melius à *cado,* quam à *cædo* derivatur. *Pergama,* arces Trojanæ urbis, Æ. 1. 470.

324. *Alecto,* &c.] De hac furia, aliiſque duabus, G. 3. 552. Æ. 6. 572. De *Plutone,* G. 4. 467.

331. *Virgo ſata Nocte.*] *Virginem* vocat furiam. Vel ſimpliciter, pro puella: quomodo Paſiphaë dicitur *virgo,* Ecl. 6. 52. Vel peculiari furiarum nomine: quæ ſic dicuntur, quia ſeveræ & in puniendo incorruptæ: unde Ajax flagellifer apud Sophoclem, v. 847. vocat eas ἀεὶ παρθένας, *ſemper virgines.* Noctis & Acherontis erant filiæ.

Tu potes commovere in pugnas fratres conjunctiſſimos, & turbare odiis familias: tu immittere domibus verbera & mortiferas tædas: tibi ſunt *mille ſpecies & mille artes nocendi: concita animum fertilem, diſturba pacem confectam, ſemina cauſas belli:* fac ut *juventus velit arma, ſimulque petat, & corripiat* ea. *Poſtea Alecto imbuta venenis Meduſais, primo adit Latium & altam domum regis Laurentis, & obſidet portas quietas Amatæ: quam fœminea ſolicitudo & ira cruciabat flagrantem ob adventum Trojanorum & nuptias Turni. Dea injicit ei colubrum unum è capillis cæruleis, & ſubmittit in ſinum uſque ad profundum cor: ut acta in furorem* per *id monſtrum evertat totam familiam. Ille lapſus inter veſtes & pectus leve, ſerpit nullo tactu, & ſubrepit furenti infundens halitum viperеum: magnus* ille *coluber fit aureus torquis* circa *collum, fit tænia longa vitta, & implicat capillos, & lubricus vagatur* per *membra. Et* quidem *dum prima peſtis ſubmiſſa humido veneno movet ſenſus, & immiſcet flammas oſſibus, & nondum animus excepit incendium toto pectore:* tum *locuta eſt tranquillius & ſolita conſuetudine matrum, flens multum ob filiam & nuptias Trojanas: ô pater, an Lavinia datur ducenda Trojanis?*

Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos: tu verbera tectis
Funereaſque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus,
Disjice compoſitam pacem, ſere crimina belli:
Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ:
Quam ſuper adventu Teucrûm, Turniq; hymenæis,
Fœmineæ ardentem curæq; iræq; coquebant.
Huic Dea cœruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit;
Quo furibunda domum monſtro permiſceat om-
Ille inter veſtes & levia pectora lapſus [nem.
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem;
Vipeream inſpirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atq; oſſibus implicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, & ſolito matrum de more, locuta eſt;
Multa ſuper nata lacrymans, Phrygiiſq; hymenæis:
Exulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natæq; tuique?
Nec matris miſeret, quam primo Aquilone relin-
Perfidus, alta petens, abductâ virgine prædo? [quet
An non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces?

nec miſeret te & filiæ, & tui? nec miſeret te *matris: quam perfidus* ille *prædo deſeret primo vento, abiens mari, abreptâ virgine? Nonne paſtor Phrygius ſic intravit Spartam, & ſic abſtulit Helenam Ledæ filiam in urbem Trojanam?*

NOTÆ.

337. *Tibi nomina mille.*] Vel intelligit mille peſtes, furiarum quaſi famulas, quæ paſſim in earum comitatu ponuntur à Poëtis, diſtinctæ variis nominibus: ut ſunt Luctus, Pavor, Fames, Diſcordia, &c. Vel intelligit *cauſas nocendi*: frequenter enim *nomen* pro *cauſa* ſumitur: unde paſſim *quo nomine*, pro *qua de cauſa*.

341. *Gorgoneis venenis.*] Quia Meduſa una è Gorgonibus, Æ. 2. 616. caput habuit ſerpentibus horridum: quod à ſe abſciſſum Perſeus cum per Africam circumferret, ſtillantes inde in terram ſanguinis guttæ totidem in angues venenatos mutatæ ſunt, unde multitudo tanta venenorum & ſerpentum in Africa. Ovid. Metam. 4. 620. & Apollonius, l. 4. 1514. De *Latio* ſupra, v. 54. De *Laurente* regione, v. 63. De *tyranni* nomine, v. 266. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Hymenæo*, nuptiarum præſide, G. 3. 60.

350. *Attactu nullo.*] Senſibili, quem Amata perciperet.

352. *Tænia vittæ.*] *Tænia*, extrema pars *vittæ*: promiſcue vulgo ſumuntur. De ſacro *vittarum* uſu, Æ. 2. 133.

261. *Aquilone.*] Vento ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. Hic pro quolibet vento.

363. *An non ſic Phrygius*, &c.] Legitur *An non* per ſimplicem interrogationem. Et *at non?* per interrogationē ironiæ conjunctam. *Paſtor*,

Quid

Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno ?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis :
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diffidet, externam reor ; & ſic dicere Divos.
Et Turno, ſi prima domûs repetatur origo,
Inachus Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contra ſtare videt ; penituſq; in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat :
Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymphata per urbem :
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent. Ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis : ſtupet inſcia turba,

Quid erit *tua ſacra fides, quid antiquum ſtudium tuorum, & dextra toties data cognato Turno ? Si quæritur Latinis gener è gente aliena, & id ſtatutum eſt, & mandata patris Fauni urgent te : certe exiſtimo alienam regionem* eam *omnem, quæ non ſubdita dominationi noſtræ ſeparatur* à nobis ; *& exiſtimo ſic Deos loqui. Præterea ſi requiratur prima origo familiæ* Turni ; *patres Turni ſunt Inachus & Acriſius, & media Græcia. Poſtquam fruſtra aggreſſa his verbis Latinum, cernit* eum *contra perſiſtere* ; & poſtquam *furioſum venenum colubri intime lapſum* eſt *in viſcera, & penetrat* eam *totam : tunc vero miſera, commota magnis monſtris, ſævit ultra modum furioſa per vaſtam urbem : quemadmodum aliquando turbo curſitans ſub torto flagello, quem pueri vacantes ludo agitant in magnum orbem circa atria ſpatioſa. Ille impulſus flagello vagatur ſinuoſis ſpatiis : turba ignara obſtupeſcit,*

NOTÆ.

Paris qui primo paſtor fuit, Æ. 1. 31. *Phrygius*, Trojanus è Phrygia, Æ. 1. 385. *Lacedæmona*, Spartam in Peloponneſo, Æ. 2. 577. De *Helenæ ortu* ex Leda, & raptu, Æ. 1. 654. Æ. 6. 511.

366. *Conſanguineo Turno.*] Matrem habebat Veniliam, ſororem Amatæ.

367. *Si gener*, &c.] Eludit oraculum Fauni, de quo ſupra, v. 18. probatque illud in Turnum cadere : tum quia Rutuli non parebant Latinis, & ſic externi poterant dici, quamvis vicini : tum quia è Græcis Argivis ortus erat Turnus ; Æneas contra è Dardano Italo.

372. *Inachus Acriſiuſque*, &c.] *Inachus* Argivorum rex fuit, qui nomen fluvio ibidem dedit. *Acriſius* ex ejus fuit poſteris : pater *Danaës*, quam cum audiſſet parituram eſſe filium, à quo ipſe foret occidendus, turre virginem incluſit. Hæc illic vitiata à Jove, ſub aurei imbris ſpecie per tegulas delapſo, peperit Perſeum. Ideo incluſa cum puero in arca ab Acriſio, & in mare projecta, allapſa eſt, ſecundum Græcos ſcriptores, ad inſulam Seriphum, unam è Cycladibus in Ægæo mari ; ibique à Polydecte ſuſcepta eſt : ſecundum Latinos, ad litus Apuliæ, ubi Pilumno regi, Turni avo, nupſit ; & *Ardeam* condidit in Rutulorum finibus : Pilumnus Daunum, Daunus Turnum ex Venilia Amatæ ſorore genuit.

Mediaque Mycenæ.] *Argos* & *Mycenæ*, vicinæ Peloponneſi urbes, ita ut commune Junonis templum haberent, inter utramque poſitum, ex Strab. lib. 8. uni eidemque principi parebat tota illa ditio, Acriſii tempore ; nec diſtinctum Mycenis regnum conſtitutum eſt, niſi ſub Pelopis poſteris, ut notat ibidem Strabo. Quare ob viciniam & indiſtinctum diu imperium, *Argos* & *Mycenæ* promiſcue pro uno eodemque regno, ac fere loco, habentur à Poëtis, imprimiſque à Virgilio. Hæc ſufficiant teſtimonia, pauca è multis, Æ. 2. 178. Sinon à Calchante admonitos ait fuiſſe Græcos, exſcindi Trojam non poſſe : *omina ni repetant Argis*, id eſt, niſi Argos redeant : ſtatimque refert eos, Calchantis admonitu, *patrias vento petiiſſe Mycenas*. Ergo Mycenæ & Argos pro eadem urbe uſurpatæ. Item Æ. 6. 838. ſic ait de duce Romano : *Eruet ille Argos Agamemnoniaſque Mycenas*, id eſt, Argivorum regnum eruet. Conſtat enim ex Strabone loco citato, *Mycenas* non à Romanis, ſed ab ipſis Argivis eſſe erutas, ita ut ſuo tempore ne veſtigium quidem earum reperiretur. Itaque hic, *mediæque Mycenæ*, ſignificat, *mediam Græciam, mediam Peloponneſum* : partem pro toto, locum certum pro incerto.

377. *Lymphata.*] Furioſa. Vel, à *Nymphis, lympharum* præſidibus, quæ eos, à quibus erant conſpectæ, in furorem agebant : ita fere Feſtus : Vel, quod in rabiem acti, *lympham*, id eſt, *aquam*, timeant : ita Iſidorus.

Impubeſ-

& agmen impube miratur buxum verſatile : ictus adjiciunt vim buxo. Regina *non lentior* quam *ille curſus, vagatur per medias urbes & populos furentes. Imo præterea, auſa grandius crimen & orſa majorem furorem, abit in ſylvas,* ſub *ficta religione Bacchi, & occultat filiam* in *montibus umbroſis : ut auferat* hoc *conjugium Trojanis,* aut *retardet nuptias, fremens Evoë Bacche: clamans te unum dignum eſſe puella,* ô Bacche. *Et vero rumor ſpargitur,* puellam *geſtare pro te thyrſos teneros, circuire choris tuam* imaginem, *alere comam dicatam tibi : & eadem cupiditas impellit ſimul omnes matres inflammatas furiis* in *pectore, ad quærendas domos novas. Reliquerunt domos: præbent ventis colla & capillos : alia autem implent aërem tremulis clamoribus, & induta pellibus geſtant haſtas* ornatas *pampino. Ipſa* Regina *in medio furioſa tenet pinum flammantem, & canit nuptias filiæ ſuæ & Turni, volvens oculos ſanguine lentos, & ſubito clamat immaniter : Io matres Latinæ, audite omnes ubicunque eſtis : ſi quis amor reſtat piis animis erga miſeram Amatam, ſi ſolicitat* vos *cura auctoritatis maternæ, reſolvite taenias capillorum, celebrate mecum orgia. Sic undique per ſylvas, per deſerta ferarum, Alecto impellit Reginam furiis Bacchi. Poſtquam Dea funeſta viſa eſt* ſibi *ſatis ſtimulaviſſe primas iras, et turbaſſe omnem familiam atque conſilium Latini : ſtatim aufertur nigris alis inde ad muros Rutuli audacis : quam urbem*

Impubeſque manus, mirata volubile buxum :
Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbes agitur, populoſque feroces.
Quin etiam in ſylvas, ſimulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat : & natam frondoſis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tædaſq; moretur :
Evoë Bacche fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans. Etenim molles tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem,
Fama volat : furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit nova quærere tecta.
Deſeruêre domos : ventis dant colla comaſque :
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem : torvumq; repente
Clamat : Io matres, audite ubi quæque, Latinæ.
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet :
Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.
Talem inter ſylvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Alecto ſtimulis agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini ;
Protinus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros : quam dicitur urbem

NOTÆ.

382. *Buxum.*] *Buxus* arbor eſt : *buxum*, lignum arboris, *buys*, ex quo fit *turbo*, luſorium inſtrumentum verſatile, Gall. *ſabot*.

385. *Bacchi*, &c.] De *eo*, deque *thyrſis*, haſtis pampino veſtitis, E. 5. 29. De *Bacchis*, mulieribus eidem ſacris, quarum furorem ſimulabat Amata, Æ. 4. 301. De vociferatione Bacchica *Evoë*, Æ. 6. 517. De *choro* ſeu ſaltatione mulierum circa Deorum ſimulacra, Æ. 4. 62. De verbo *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

391. *Tibi paſcere crinem.*] Mos apud Græcos, Romanos, Barbaros, capillos Diis ſacrare : idque fiebat duobus modis, vel eos fluentes & incæduos alendo ; vel detondendo, & templis appendendo, aut mortuorum tumulis injiciendo. Contendit tamen Cerdanus ſemper ſacratos fuiſſe per tonſuram, nec ſolitos ali, niſi ut poſtea ſecarentur.

397. *Pinum ſuſtinet.*] Facem nuptialem, quæ frequenter à pinu, Ecl. 8. 29. Faces eas non tantum à pueris, ſed à matre etiam latas, præcipue apud Græcos, probat Cerdanus, ex Euripide & Apollonio.

400. *Io.*] Vox eſt omnes prope affectus exprimens, dolorem, gaudium, &c. *ió*. De *orgiis*, Bacchi ſacris, Æ. 4. 301.

403. *Solvite crinales vittas.*] Quæ virginum & matronarum capillos coërcebant, non meretricum. Unde Ovid. de arte, l. 1. 30. *Eſte procul vittæ tenues, inſigne pudoris.* Eas reſolvere, furoris & inverecundiæ nota fuit, Baccharumque mos.

Acriſio-

Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto : locus Ardua quondam
Dictus avis, & nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit : in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat : induit albos
Cum vitta crines : tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe, Junonis anus, templique ſacerdos :
Et juveni ante oculos his ſe cum vocibus offert :
Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis tranſcribi ſceptra colonis ?
Rex tibi conjugium & quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externuſque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te, irriſe, periclis :
Tyrrhenas, i, ſterne acies : rege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, & armari pubem portiſque moveri
Lætus in arma para : & Phrygios, qui flumine pul-
Conſedêre, duces, pictaſque exure carinas. [chro
Cœleſtûm vis magna jubet. Rex ipſe Latinus,
Nî dare conjugium & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic Juvenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim

Danaë dicitur condidiſſe civibus Acriſioneis, huc *advecta celeri vento : locus* ille *appellatus* eſt *olim à majoribus Ardua, & nunc nomen inſigne reſtat Ardea. Sed caſus* ita *tulit. Illic Turnus tenebroſa nocte jam capiebat medium ſomnum in ſublimi domo. Alecto deponit ſævum vultum, & membra furioſa : mutat ſe in ſpeciem vetulæ, & ſulcat rugis frontem fœdam : aſſumit capillos albos cum tænia : tum implicat iis coronam olivæ. Fit Calybe, vetula Junonis, & ſacerdos* ejus *templi : & exhibet ſe juveni præ oculis cum his verbis : Turne, an feres tot labores abire fruſtra, & tua regna tranſmitti Trojanis adveni s ? Rex abnuit tibi matrimonium & præmia parata ſanguine, & hæres peregrinus quæritur ad regnum. I modo, illuſe, expone te inutilibus periculis : i, ſupra Tuſcos exercitus, protege pace Latinos. Ipſa autem omnipotens* Juno *filia Saturni palam juſſit me dicere hæc tibi, dum dormis tranquilla nocte. Age igitur, & lætus cura juventutem armari & emitti portis ad bellum : & ſuccende duces Phrygios, qui ſederunt ad pulchrum fluvium, & pictas naves. Magna poteſtas Deorum* hoc *imperat. Ipſe rex Latinus, niſi conſentit conficere matrimonium, et ſtare promiſſis, ſentiat et experiatur denique Turnum in bello. Tum juvenis ridens vatem, ita viciſſim*

NOTÆ.

410. *Acriſioneis colonis*, &c.] Quod fabulæ de *arca* Danaës effutiunt, ut ſupra narravimus, v. 372. hoc videtur hic Virgilius de *navi* interpretari, quâ, cum Argivis aliquot, fugam Danaë in Italiam ceperit : quo allapſa, favente vento meridionali *Noto*, condidit ibidem Ardeam, in gratiam *colonorum* Argivorum, quos advexerat ſecum è regno *Acriſii* patris ſui. *Ardea*, urbs fuit regia Rutulorum, in finibus Latii, mare Tyrrhenum verſus, ad orientem Laurenti ; nunc vicus nomen retinens. Nomen, vel ab *Ardea* ave, cujus ex augurio condita eſt, teſte Hygino apud Senecam, quem qui ſequuntur explicant hic vocem *avis*, de *volucri* ; videturque Ovidius, Met. 14. 574. alluſiſſe ad illam urbis originem, cum eamdem ab Ænea exciſam & in *Ardeam* avem mutatam fingit. Vel potius, dicta eſt ab *arduo* ſitu : unde ſic legimus, duce Servio, & MSS. apud Pierium compluribus : *locus Ardua quondam dictus avis*, id eſt, *majoribus*.

413. *Fortuna fuit*, &c.] Vel ad ſuperiora refertur ; *Fortuna caſuſque fuit, ut nomen urbi tandiu remanſerit, tot aliis urbium nominibus aut mutatis aut ſepultis*. Vel ad ſubſequentia ; *Fortuna caſuſque fuit, quod Turnus tum dormiebat*, &c.

418. *Cum vitta crines*, &c.] *Calyben* Poëta ſacerdotem fingit templi Junonii, quod Ardeæ fuiſſe indicat : unde favor Junonis in Turnum. *Vittas* illa ſive *infulam* ſacerdotalem gerebat, Æ. 2. 133. *Innectit ramum olivæ*, in coronam infulæ ſuperpoſitam.

426. *Tyrrhenas, i, ſterne acies.*] Adverſus quos Latinis bellum gerentibus opem Turnus ſæpe tulerat. De *iis*, Æ. 2. 781. De *Junone*, Saturni filia, Æ. 1. 27. De *Phrygiis*, Trojanis, Æ. 1. 385.

Ore

ore reponit verba: non, ut putas, nuncius ille *fugit meas aures, classem ingressam esse fluvium Tybrim: ne mihi finge tantas* causas *timendi, regina Juno non est oblita nostri. Sed, o mater, senectus fracta annis & imbecilla ad* cognoscendam *veritatem frustra agitat te curis, & decipit vatem falso timore super bellis regum. Cura* sit *tibi custodire simulacra & templa Deorum: viri, quibus bella debent esse cura, administrent bella. Alecto erupit in furorem talibus verbis. At repentinus tremor invadit membra juvenis loquentis: oculi cohorruerunt: tot colubris sibilat furia, tam horrendum vultus* ejus *exhibet se. Tum* Alecto *contorquens oculos ignitos, repulit morantem & parentem loqui plura, & extulit duos colubros, & sonuit flagello, & adjecit hæc ore furioso: Ecce ego* sum illa *obruta annis, quam senectus imbecilla* ad cognoscendum *verum decipit falso metu inter bella regum. Attende ad ista: venio e domo sororum sunestarum: fero* in *manibus bella & mortem. Sic locuta torquet tædam* in *juvenem, & figit sub pectore faces fumantes nigra luce. Magnus timor abstulit illi somnum: & sudor profusus toto corpore rigavit & ossa & membra.* Ille *furens poscit arma, quærit arma* per *lectum & domum. Fervet cupido armorum, & vesana rabies belli,* & *præterea ira. Sicut quando flamma* excitata *e virgis supponitur magno crepitu lateribus* ollæ *æreæ spumantis, & undæ ardore subsiliunt:* tum *violentia aqua furit intus, & fluvius fumidus alte exundat spumis: nec jam unda continet se, vapor niger surgit in aërem. Itaque rupta pace, imperat præcipuis juvenum iter ad regem: & jubet arma instrui,* suos *Italiam tueri, & pellere hostem ultra terminos* regionis: ait *se satis esse* contra *utrosque, & Latinos & Trojanos.*

Ore refert: Classes invectas Tybridis alveo,
Non, ut rere, meas effugit nuncius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ, verique effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet; & arma
Regum inter, falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, Divûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus,
Dirigere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice ad hæc: adsum dirarum ab sede sororum:
Bella manu, letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
Olli somnum ingens rupit pavor: ossaq; & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit.
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli,
Ira super. Magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exultantque æstu latices: furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum: & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisq; venire Latinisque.

NOTÆ.

440. *Victa situ, verique effœta.*] *Situs*, squalor est ex vetustate contractus, Æ. 6. 462. *Effœta*, dicitur mulier quæ cessavit fœtus emittere & parere: unde *veri effœta*, erit, quæ cessavit vera dicere & cognoscere; quales vetulæ, quæ falsa sæpe pro veris accipiunt.

447. *Erinnys sibilat hydris.*] *Erinnys*, commune furiarum nomen, Æ. 2. 337. *Hydrus*, vel *hydra*: proprie serpentis genus in aquis degens, ab ὑδωρ, *aqua*.

470. *Venire.*] Esse. Sic G. 1. 29. *An Deus immensi venias maris.* De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Styge*, & *Cocyto*, Æ. 6. 323.

Hæc

Hæc ubi dicta dedit, Divoſque in vota vocavit,
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet, atque juventæ;
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis ſe concitat alis:
Arte nova ſpeculata locum, quo littore pulcher
Inſidiis curſuque feras agitabat Iülus.
Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Cauſa fuit, belloque animos accendit agreſtes.
Cervus erat forma præſtanti & cornibus ingens:
Tyrrheidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheuſq; pater, cui regia parent
Armenta, & late cuſtodia credita campi.
Aſſuetum imperiis ſoror omni Sylvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis:
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, menſæq; aſſuetus herili,
Errabat ſylvis: rurſuſque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iüli
Commovêre canes: fluvio cum forte ſecundo
Defluëret, ripaquè æſtus viridante levaret.
Ipſe etiam, eximiæ laudis ſuccenſus amore,
Aſcanius curvo direxit ſpicula cornu:
Nec dextræ erranti Deus abfuit, actaque multo
Perque uterum ſonitu, perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitq; gemens ſtabulis: queſtuque cruentus,
Atque imploranti ſimilis, tectum omne replevit.
Sylvia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agreſtes.

Poſtquam protulit hæc verba, et invocavit Deos ad vota ſua audienda: Rutuli mutuo incitât ſe ad bellum. Hunc incitat eximia ſpecies pulchritudinis et juventutis regis ſui; *illum reges* ejus *majores, iſtum manus* ejus *clara factis. Dum Turnus implet Rutulos audaciâ animoſâ, Alecto Stygiis alis immittit ſe in Trojanos: intuita* per *novam fraudem locum* in *litore, ubi formoſus Aſcanius perſequebatur feras inſidiis & curſu. Hic puella Cocytia immittit canibus furorem repentinum, & percellit nares odore cognito, ut agiles inſequerentur cervum: quod fuit primum caput calamitatum, & inflammavit ad bellum animos ruſticos. Cervus erat eximia ſpecie, & altis cornibus: quem filii Tyrrhei alebant abſtractum ab uberibus matris,* & ipſe *pater Tyrrheus, cui ſubdita erant armenta regis, & commiſſa erat late cura agrorum. Sylvia ſoror* eorum *omni ſtudio decorabat* illum *docilem imperio, cingens* ei *cornua floribus teneris: & pectebat cervum, & lavabat in puris fontibus. Ille patiens* tangi *manu, & aſſuetus menſa domini, vagabatur per ſylvas, & poſtea referebat ſe ipſe ad domum cognitam, quamvis provecta nocte. Canes furioſa venantes Aſcanii excitaverunt illum procul errantem: cum forte enataſſet prono fluvio, & leniret calorem in herboſa ripa. Ipſe quoque Aſcanius, inflammatus cupiditate pulchræ laudis, curvato* arcu *corneo intendit ſagittam: nec deſunt Alecto manui incertæ, &* ſagitta *arundinea impulſa magno ſtridore tranſiit per uterum et per ilia cervi. At cervus vulneratus fugit in notam domum, et gemens intravit ſtabulum, ſanguinolentus ac ſimilis petenti* opem, *implevit queſtu totam domum. Sylvia ſoror feriens humeros manibus, prima petit opem, et inclamat duros ruſticos.*

NOTÆ.

485. *Tyrrheuſque pater.*] Hunc fuiſſe Latino pecoris cuſtodem ait Dionyſ. Halic. & ad eum deinde, mortuo Æneâ, fugiſſe Laviniam, ut diximus, Æ. 6. 763.

489. *Ferum.*] Naturâ ferum animal, cultu manſuetum. Sic equum appellavit, Æ. 2. 51. *Inque feri curvam compagibus alvum.*

498. *Deus.*] *Alecto:* nam *Deus* etiam genere communi, de fœmina dicitur: Æ. 2. 632.

499. *Ilia.*] Partes imi ventris, circa ſummas coxas.

Olli

Illi repentini adveniunt: nam furia exasperans eos *clam latet in sylvis: hic armatus titione præusto, hic nodis gravis fustis: furor convertit* in *arma quicquid obvium est unicuique quærenti* arma. *Tyrrhus, cum forte finderet adactis cuneis quercum fissilem in quatuor* partes, *horrendum iratus, correpta securi convocat multitudinem. At crudelis Furia nacta è speculis tempus nocendi, conscendit altum culmen tabuli, & de supremo vertice canit signum pastorale, & curvo cornu contendit vocem infernam: quâ statim omnis sylva intremuit, & intimæ arbores sonuere. Audiit etiam procul lacus Dianæ, audiit fluvius Nar albus aquâ sulfureâ, & fontes Velini: & matres timidæ presserunt pueros ad ubera. Tunc autem agricolæ indociles correptis armis undique accurrunt prompti ad vocem, qua dirum cornu impulit sonum: & juventus etiam Trojana castris patentibus immittit subsidium Ascanio. Ordinaverunt agmina: non jam pugnatur prælio rustico, fustibus duris, aut palis præustis: sed dimicant gladiis dubiis, & rigescit nigra seges strictorum ensium; & arma area, Sole percussa, micant & emittunt splendorem ad nubes. Ut quando fluctus cœpit albescere primo vento:* tunc *mare tollit se sensim, & erigit undas altius, deinde surgit in æthera ex intimo fundo. Hic Almon juvenis, qui maximus erat filiorum Tyrrhi, prosternitur sagitta sonante ante primum agmen: nam plaga hæsit sub jugulo, & sanguine obstruxit viam liquidæ vocis & levem spiritum. Multa corpora hominum* sternuntur *circa* illum: imprimis *senex Galæsus, dum exhibet se conciliatorem pacis, qui unus* omnium *fuit olim æquissimus, & ditissimus agrorum Italicorum:*

Olli (pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva è speculis tempus Dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit tabuli, & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: quâ protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, quà buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non & Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxêre acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cum albescere vento:
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur: hæsit enim sub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa: seniorq; Galæsus,
Dum paci medium se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.

NOTÆ.

509. *Quadrifidam quercum.*] Fissilem in quatuor partes, id est, in multas partes: numerus certus pro incerto.

514. *Tartaream vocem.*] *Tartarus*, profundus infelorum locus. Æ. 6. 134.

516. *Triviæ lacus*, &c.] Lacus Dianæ Aricinæ, juxta Ariciam urbem, tribus circiter leucis Laurento dissitus, ad septentrionem, nunc *lago di nemo*. *Trivia*, Dianæ nomen, à triviis ubi colebatur, Æ. 4. 511.

517. *Sulfurea Nar albus aqua.*] *Nar*, nunc *Nera*, fluvius Umbriam Sabinumque agrum disterminans, & influens in Tybrim. Nomen à Sabina voce *Nar*, quæ sulfur significat, ob vim odoremque aquarum.

Fontesque Velini.] Lacus *Velinus*, ab ἰλὺς, *palus*: nunc *lago di pie di Luco*, ab oppido vicino: in Sabinorum finibus exonerans se in Narem fluvium.

537. *Ausoniis arvis.*] Italicis, v. 54.

Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur:
Promiſſi Dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Imbuit, & primæ commiſit funera pugnæ;
Deſerit Heſperiam, & cœli convexa per auras,
Junonem victrix affatur voce ſuperba:
En perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Dic in amicitiam coëant, & fœdera jungant.
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros;
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos inſani Martis amore,
Undiq; ut auxilio veniant: ſpargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum & fraudis abunde eſt:
Stant belli cauſæ: pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, ſanguis novus imbuit arma.
Talia connubia & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus & rex ipſe Latinus.
Te ſuper æthereas errare licentius auras
Haud pater ipſe velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis: ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Tales dederat Saturnia voces:
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.

quinque greges ovium, & quinque armenta redibant illi, & ſcindebat terram centum aratris. At dum ea fiunt per agros Marte adhuc *æquali: Furia compos facta promiſſi, poſtquam inchoavit bellum ſanguine, & incepit eadem primi prælii; relinquit Italiam, & vecta per ſpatia cœli, victrix alloquitur verbis ſuperbis Junonem: ecce diſſenſio conflata eſt tibi* per *bellum triſte: nunc jube* ut *conveniant in ſocietatem & faciant pacem. Si quidem perfudi Trojanos Italico ſanguine; præterea hoc adjiciam illis* rebus, *ſi tua voluntas mihi notafiat: incitabo rumoribus vicinas urbes ad bellum, & inflammabo animos furioſa cupiditate Martis, ut undecumque accurrant* ad *ſubſidium: diffundam prælia per campos. Tunc Juno viciſſim ait: Satis eſt terroris & doli: manent cauſa belli: certatur cominus armis: ſanguis novus tinxit arma, quæ caſus prima obtulit. Eximia ſoboles Veneris, & ipſe rex Latinus peragant talia conjugia & tales nuptias. Ipſe pater rector ſupremi cœli nollet te vagari liberius ſuper ſpatia cæleſtia. Recede* ex his *locis: ſi aliquod diſcrimen ſupereſt in hoc negotio, ego ipſa regam* illud. *Saturni filia protulerat talia verba: Furia vero explicat alas ſonantes colubris, & adit regionem Cocyti, relinquens* loca *alta & ſuperna.*

NOTÆ.

538. *Quina redibant.*] E paſtu in ſtabula.

540. *Æquo Marte.*] Antequam Latinorum præcipui occiſi eſſent, dum adhuc æqua utrimque eſſet fortuna prælii. Sic Donatus: quem malo ſequi, quam Servium, qui explicat *aperto Marte:* aut Aſcenſium, qui interpretatur *æquo & plano campo.* De *Marte*, E. 9. 12.

541. *Promiſſi Dea facta potens.*] Compos facta rei, quam Junoni effecturam ſe promiſerat.

542. *Imbuit.*] *Tinxit, perfudit:* metaphorice: *incepit, inſtituit:* per tranſlationem à *laneis vaſculis*, quæ primum liquore aliquo perfunduntur; vel à primis infantum potionibus, quas puerilis vocis imitatione *buas* ab antiquis dictas eſſe, Nonius ex Catone & Varrone teſtatur. Si igitur hic ſumatur propria ſignificatione, ſenſus erit: *Tinxit ſanguine bellum*, id eſt, *bellica arma*: ut mox v. 554. *Sanguis novus imbuit arma.* Si ſumatur metaphorice, ſenſus erit: *Incepit bellum ſanguine:* quo more dixit Propertius, l. 4. 10. 5. *Imbuis exemplum primæ, tu Romule, palmæ*: id eſt, *incipis, inſtituis, das exemplum.* De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534.

543. *Convexa per auras.*] *Convecta.* Sic G. 4. 293. *Uſque coloratis amnis devexus ab Indis:* id eſt, *devectus.*

546. *Dic in amicitiam*, &c.] Fac, ſi potes, ut in amicitiam redeant. Et eſt ironica Furiæ jactatio, quaſi dicat: eas ego turbas excitavi, quas nec tu ipſa Juno componere poſſis. *Auſonio ſanguine*, v. 54.

547. *Quandoquidem*, &c.] Cæteri conjungunt cum ſuperioribus: ego ſubſequentibus adjicio, hoc ſenſu: quandoquidem tam feliciter Trojanos Rutulis commiſi; permitte mihi, ut alias etiam gentes huic bello admiſceam. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *Hymenæo*, G. 3. 60. De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Olympo*, E. 5. 56. De *Cocyto*, Æ. 6. 323.

Eſt

Eſt locus in medio Italiæ, ſub altis montibus, inſignis & celebratus famâ in regionibus plurimis, nempe valles Amſancti. Latus ſylvæ, nigrum ſpiſſis foliis, premit utrinque hunc locum: *& in medio ejus torrens tumultuoſius edit ſtrepitum ſaxis erumpente vortice. Oſtenduntur hic antrum horribile, & oſtia ſævi Plutonis: & magna vorago apertis inferis pandit aditus peſtiferos: quibus abſcondita furia, odioſa Dea, liberabat cœlum & terras. Interea filia Saturni non ſegnius addit bello manum ultimam. Omnis multitudo paſtorum recurrit è prælio in urbem: & referunt occiſos Almonem puerum & caput Galæſi cæſi, & invocant Deos, & precantur Latinum. Turnus adeſt, & in medio cadaverum auget timorem cædis & incendii: aitque Trojanos admitti in regna, gentem Phrygiam aſſociari, ſe ejici domo. Tunc* illi, *quorum matres percita Baccho percurrunt ſylvas inacceſſas* cum *choreis, conveniunt undique congregati, & exercent bellum: neque enim levis eſt auctoritas Amatæ. Statim omnes, iratis Diis, flagitant dirum bellum, contra auſpicia, contra voluntatem Deorum. Certatim cingunt domum regis Latini: ille obſiſtit, velut rupes maris, immobilis: veluti rupes maris, magna tempeſtate inſtante; quæ multis fluctibus circum ſonantibus ſuſtentat ſe mole ſua: fruſtra ſcopuli et ſaxa ſpumantia circumſtrepunt, et alga impacta appellitur lateri. Sed quandoquidem nulla offertur facultas evertendi inſanum conſilium, & res fiunt ad arbitrium duræ Junonis: pater ſæpius atteſtatus Deos & aërem vacuum, ait: heu! vincimur fatis, & raptamur tempeſtate. O miſeri,* vos *ipſi perſolvetis has pœnas ſacrilego ſanguine,*

Eſt locus, Italiæ in medio ſub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondibus atrum
Urget utrinque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & torto vortice torrens.
Hic ſpecus horrendum, & ſævi ſpiracula Ditis
Monſtrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Inviſum numen, terras cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus: cæſoſque reportant
Almonem puerum, fœdatique ora Galæſi.
Implorantque Deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine, cædis & ignis
Terrorem ingeminat; Teucroſq; in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis, (neque enim leve nomen Amatæ;)
Undique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata Deûm, perverſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circumlatrantibus undis,
Mole tenet: ſcopuli nequicquam & ſpumea circum
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verum ubi nulla datur cæcum exuperare poteſtas
Conſilium, & ſævæ nutu Junonis eunt res;
Multa Deos, auraſque pater teſtatus inanes:
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procellâ.
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,

NOTÆ.

565. *Amſancti valles*, &c.] In Hirpinis, qui Apuliamab oriente, Campaniam ab occidente habent: medio fere ſpatio, inter mare ſuperũ ſive Hadriaticum, & inferum ſive Tyrrhenum, eſt vallis, in qua lacus *Amſanctus*, nunc *Muſiti*, à Mephitis templo quod ibi olim fuit, ut diximus ſupra, v. 83. aquis nigris, & odore teterrimis, in medio lacus ad viri proceritatem ingenti fragore ebullientibus. Unum ex oſtiis inferorum Itali credidere, & inde *Amſanctus* dictus eſt, id eſt, *circum ſacer*: *ambi* enim, vel *ambe*, veteribus fuit *circum*, ab ἀμφὶ. *Ditis*, Pluronis, G. 4. 467. *Acheronte*, Æ. 6. 323. *Erinnys*, Furia, Æ. 2. 337.

575. *Fœdati.*] Vulnerati, cæſi. Vide Æ. 2. 53. *Ferro Argolicas fœdare latebras.*

577. *Crimine.*] Cæſis cadaveribus, quorum cædem Turnus crimini vertebat Trojanis. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Phrygia*, Ibid. 385. De *Baccho* ejuſque *thiaſis*, ſeu choreis, Ecl. 5. 29.

O miſeri! te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium: votiſque Deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omniſque in limine portus:
Funere felici ſpolior. Nec plura locutus,
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem:
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaniſve, Arabiſve parant; ſeu tendere ad Indos,
Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.
Sunt geminæ belli portæ, ſic nomine dicunt,
Religione ſacræ, & ſævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus.

O Turne, ſpectabit te crimen & triſtis pœna: & tardioribus precibus implorabis Deos. Nam quies eſt mihi parta, & omnis portus eſt in conſpectu: tantùm *privabor morte felici. Nec plura locutus, clauſit ſe domo, & depoſuit regimen rerum. Erat conſuetudo in Latio Italico, quam urbes Albanæ ſolemnem perpetuò ſervaverunt*; quam *nunc Romani potentiſſimi orbis ſervant, quando concitant Martem in prima certamina: ſeu parant inferre manu triſte bellum Getis, aut Hyrcanis, aut Arabibus*; *ſeu proficiſci contra Indos, & perſequi Auroræ* populos, *& repetere ſigna à Parthis. Sunt duæ portæ belli, appellant eas hoc nomine, venerabiles religione & metu crudelis Martis: centum vectes ærei, & æterna vires ferri claudunt* eas; *& Janus cuſtos non recedit à portis.*

NOTÆ.

598. *Nam mihi, &c.*] Nam mihi nihil timeo, cùm ſit in propinquo portus mortis; cujus non amittam quietem, ſed tantum honores fortaſſe, & pompam funebrem; captâ & vaſtatâ à Trojanis urbe meâ.

601. *Heſperio in Latio, &c.*] De *Heſperiâ*, Italiâ, Æ. 1. 534. De *Latio* ſupra, 54. De *Albâ*, Aſcanii regiâ urbe, Æ. 1. 275. Æ. 8. 48.

604. *Sive Getis, &c.*] Populis Daciæ, Thracum vicinis: circa oſtia Danubii. G. 2. 115. De his triumphaverat paulo ante hæc Virgilii tempora M. Licinius Craſſus Proconſul, Auguſti auſpiciis, anno u. c. 726.

605. *Hyrcaniſve, Arabiſve, &c.*] *Hyrcania*: olim Parthiæ pars, Æ. 4. 367. Huic nullum privatim bellum à Romanis illatum eſt; ſed Parthis, quorum imperio continebatur *Arabia*: cujus populi *Arabes*, vel *Arabi*: ingens Aſiæ quaſi peninſula: Syriæ, Meſopotamiæ, & Parthorum imperio contermina: G. 2. 115. Hanc penetrare & ſubigere tentavit Auguſtus anno 730. duce expeditionis Ælio Gallo, juxta Strabonem; non Ælio Largo, ut mendoſe legitur apud Dionem; neque Cornelio Gallo, de quo Ecl. 10. ut malè Caſaubonum in Strabonis l. 17. commentari oſtendit Valeſius in Ammianum.

Tendere ad Indos, Auroramque, &c.] Conſtat ex Dione, Indos pacem ſanxiſſe cum Auguſto, & ad eum dona advexiſſe, cùm Sami hyemaret, ſub finem anni 734. aut initium ſequentis: cùm Auguſtus in urbem rediret ex Aſiâ & Syriâ, ubi multa compoſuerat. Conſtat, Phraatem regem Parthorum, veritum ne bello ab Auguſto peteretur, eidem in Syriâ verſanti ſigna captivoſque remiſiſſe, quotquot Craſſi Antoniique cladibus Parthi ceperant: idque accidiſſe circa æſtatem anni 734. At cùm hæc propius accedant ad mortem Virgilii, quæ anno 735. contigit: non dubito quin Virgilius, non quidem de hâc ipsâ ſignorum receptione, & itinere Auguſti; ſed de ejus apparatu explicandus ſit: quæ omnia contigere circa annum 732. Nam, ut habet Dio, Auguſtus itineri ſe dedit, antequam inirent magiſtratum conſules anni 733. Idem ſigna & captivos à Parthis repetiit ſub finem anni 731. Quo fortè tempore etiam legatos ab Indis de pace accepit, ſiquidem ait Dio, eos pacem per legatos prius petiiſſe quàm eam Sami conficerent. Atque hinc Virgilius, qui hæc Romæ tum videbat, ad bellum tendere exiſtimavit, cùm tamen deinde pace perfecta ſint. De *Indis*, G. 1. 57. De *Auroræ*. G. 3. 144. De *Parthis*, Ecl. 1. 63.

607. *Sunt geminæ, &c.*] Virgilius utitur anticipatione. Templum enim Jani ad bellum aperiri, non niſi à Numâ, ſecundo Romanorum rege, inſtitutum eſt. Cætera pete ex Æ. 1. 298.

609. *Vectes.*] *Vectis*, inſtrumentum in modum trabis aut pali craſſioris, quo vel januæ adverſus vim muniuntur, vel promoventur impellunturque moles onerum, vel diruuntur muri: à *vehendo* dictum: idque ex ære, ferro, ligno.

610. *Cuſtos limine Janus.*] Vel quia ſtatua ejus erat in limine bifrons: vel quia præerat omnibus januis, quæ ab ipſo ſic dictæ ſunt. Præerat enim omnibus initiis domorum, quæ *januæ* ſunt; anni, qui menſis *Januarius*, &c. Primus rex fuit & antiquiſſimus Italiæ, qui Saturnum hoſpitio excepit. Hunc aliqui Noë, ali-

Quando ſtat Senatoribus certum conſilium belli, ipſe Conſul, notabilis trabeâ Romuleâ & cinctu Gabino, aperit illas & ſtridentes earum *cardines; ipſe inclamat bellum: tum reliqua juventus imitatur* eum, *& æreæ tubæ reſpondent concentu rauco. Tunc quoque Latinus cogebatur indicere bellum Trojanis illo ritu, & aperire funeſtas portas.* Sed *pater abſtinuit a tactu* portarum, *& abhorrens fugit turpe miniſterium, & abſcondit ſe in obſcuris tenebris. Tunc regina Deorum* filia *Saturni, delapſa è cælo, ipſa percuſſit manu portas obſiſtentes, & emoto cardine fregit poſtes belli ferratos. Italia, prius quieta & non turbata,* nunc *flagrat. Hi partim volant ire pedites per agros: partim ſæviunt ſublimes &* excitantes *pulverem aliis equis: omnes quærunt arma: partim purgant arvinâ pingui ſcuta polita & ſpicula ſplendida, & acuunt ſecures in cote: & placet portare vexilla, & audire ſonitum tubarum. Itaque quinque magnæ urbes defixis incudibus recudunt tela: Atina potens, & Tibur excelſum,* & *Ardea, & Cruſtumerium, & Antemna turrita.*

Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabeâ cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul;
Ipſe vocat pugnas: ſequitur tum cætera pubes,
Æreaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſteſque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, & cæcis ſe condidit umbris.
Tum regina Deûm, cœlo delapſa, morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia atque immobilis antè.
Pars, pedes ire parat campis; pars, arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt:
Pars lêves clypeos & ſpicula lucida tergunt
Arvinâ pingui, ſubiguntque in cote ſecures:
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeò magnæ poſitis incudibus urbes
Tela novant; Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, & turrigeræ Antemnæ.

NOTÆ.

qui Japhet Noë filium putant. Vini uſum in Italiam invexit, araſque, & templa, & portarum ac clavium uſum. Ab aliis primus dicitur Deorum. *Bifrons* pingitur, vel quia cum Saturno regnum partitus eſt, & maximâ conjunctione cum eodem vixit: vel quod ob ſummam prudentiam, præterita ſciret, futura provideret: vel quod Italiæ gentes à feris moribus ad manſuetiores traduxerit, quæ duplex vita duplici vultu notatur: vel quod Græcus origine, ut quidam volunt, linguâ duplici loqueretur.

612. *Quirinali trabeâ, cinctuque Gabino,* &c.] De *trabeâ*, quæ *Quirinalis* ab inventore *Romulo* dicta eſt, ſupra, v. 188. *Cinctus Gabinus* fuit, cùm togæ lacinia, quæ ſiniſtro brachio vulgò imponebatur, inde ſubducta, in tergum ita rejiciebatur, ut contracta retraheretur ad pectus, atque ita in nodum necteretur: qui nodus ſive cinctus, togam contrahebat, brevioremque & ſtrictiorem reddebat. Ita Ferrarius, qui de re veſtiariâ quàm accuratiſſimè ſcripſit. Nomen & originem derivat Servius à Gabiis, Latii urbe: ubi cùm cives ſacris operarentur togati, ſubitò ingruentibus hoſtibus, cùm non eſſet ſpatium arma ſumendi, ſic ſuccinctis contractiſque togis ad pugnam exierunt. Hoc ritu Conſul bella indicebat, Duces & Imperatores ſpolia hoſtium cremabant, ſacra ſæpe bello faciebant, devovebant ſe, &c.

621. *Cardine verſo,* &c.] De *cardine* portarum, Æ. 1. 452. De *poſtibus*, Æ. 2. 442. De *Auſoniâ*, Italiâ, ſupra, v. 54.

627. *Arvinâ pingui,* &c.] Eſt ſevum, ſive pinguedo illa, quæ inter carnem & cutem animalium eſt. *Cos*, fœminini generis, lapis eſt quo cultri acuuntur.

630. *Atina*, &c.] Urbs in ſeptentrionali regione Volſcorum, in Apennini jugo, nunc adhuc nomen retinens. *Tibur*, nunc *Tivoli*, in ſeptentrionali parte veteris Latii, prope cataractam Anienis fluvii è rupibus præcipitantis: *ſuperbum* dicitur: vel ob illas rupes, propter quas *ſupinum* dicitur ab Horatio, Od. l. 3. 4. 23. & *altum* à Martiali, Epig. lib. 7. 12. vel ob ſuperbiam, quâ cum Romanis jam potentiſſimis auſi ſunt bellum gerere, anno U. C. circiter 400.

631. *Ardea*, &c.] *Ardea*, Rutulorum caput, ſupra, v. 410. *Cruſtumerium*, vel *Cruſtumeria*, non longè ab urbe Româ: in illo Sabinæ regionis angulo, quem Anio in Tyberim procurrens efficit: nunc fortè *Marcigliano vecchio*. *Antemna*, vel *Antemna*, nunc dirutum oppidum, ad

Tegmina

Tegmina tuta cavant capitum, flectuntq; ſalignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut lêves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes:
Claſſica jamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque auroq; trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona, Deæ, cantuſq; movete:
Qui bello exciti reges; quæ quemque ſecutæ
Complerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor Divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lauſus: quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus, equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllinâ nequicquam ex urbe ſecutos
Mille viros: dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, & cui pater haud Mezentius eſſet.

Cavant tutas galeas capitum, et texunt è ſalice crates clypeorum: alii excudunt loricas aereas, vel politas ocreas argento flexili. Illuc abiit ſtudium vomeris et falcis, illuc omnis cura aratri: recoquunt patrios gladios in *fornacibus: et jam buccinæ ſonant: datur ſymbolum ſignum belli. Hic feſtinus extrahit galeam è tecto: ille jungit ad currum equos frementes, inſtruiturque clypeo et loricâ* cum *triplici licio auri, et armatur fideli gladio. Nunc, ô Muſæ, aperite Helicona; et ſuggerite* mihi *cantus* iſtos: *quinam reges excitati* fuerint *ad bellum; quinam exercitus ſecuti unumquemque operuerint campos; quibus hominibus abundaverit jam tunc tellus Italica nutrix* mea, *quibus bellis flagraverit. Nam* vos, *Divæ, meminiſtis, et poteſtis narrare* illa: *vix levis rumor famæ pervenit ad nos. Primus Mezentius contemptor Deorum aſper incipit bellum è Tyrrhenâ regione, et inſtruit exercitum. Lauſus filius huic prope* adeſt: *quo nemo alter fuit formoſior, excepto corpore Laurentis Turni. Lauſus* ille, *domitor equorum, et victor ferarum, ducit mille viros fruſtra ſecutos* ipſum *ex urbe Agyllinâ: dignus qui felicior eſſet paterno regno, et cui Mezentius non fuiſſet pater.*

NOTÆ.

confluentem Anienis in Tiberim; ſed in Latio, non in Sabinis: ideo ſic dictum, quòd *ante amnes* poſitum ſit.

633. *Umbonum crates.*] Scutorum fulcra è ſalice, quæ deinde corio veſtiebant. *Umbo*, media pars eſt Scuti eminentior, Æ. 2. 546.

637. *Claſſica*, &c.] *Tuba*: ſic dictæ, quòd iis multitudo *calaretur*, id eſt, *vocaretur*, ſive ad bellum, ſive ad concionem: unde & *claſſes* dictæ ſunt, tum exercitus, non tantum navales, ſed etiam terreſtres; tum civium partes ad cenſum diſtributæ. *Tuba* autem propriè recta fuit, à *tubo* ſive canali dicta. *Cornu*, omnino flexum, à *bovum* cornibus: ex quibus factum eſt, priuſquam ære conflaretur, unde dicta eſt *buccina*. *Lituus*, paulum incurvus, figuræ inter tubam & cornu mediæ.

Teſſera.] Proprie figura eſt, ſex conſtans æquis lateribus, omni ex parte quadrata; luſoriis talis, quales hodie habemus, non abſimilis: nomen à τέσσαρα, *quatuor*. Varios habuit uſus, præcipuè in bello: ubi ſignificabat ſignum illud, quod ab imperatoribus ad tribunos, à tribunis ad centuriones, & per eos ad alios deinde milites pertinebat: vel ut milites invicem ſe cognoſcerent, vel ut iis imperatorum mandata innoteſcerent. Aliquando inſcripta fuit, aliquando vocalis: ut frequenter ſub Cæſare *Venus genitrix*, ſub Mario *Lar Deus*, ſub Syllâ *Apollo Delphicus*.

639. *Ad juga cogit equos.*] Tunc enim viri principes è curru pugnabant. De *loricâ auro trilice*, Æ. 3. 467.

641. *Helicona, Deæ*, &c.] *Deæ*, Muſæ, Ecl. 3. 60. *Helicon*, mons Bœotiæ, Muſis ſacer, Parnaſſo vicinus.

647. *Tyrrhenis ab oris*, &c.] De *Tyrrhenâ* regione, ſive *Tuſciâ* & *Etruriâ*, Æ. 2. 781. De *Mezentio*, Æ. 8. 481. De *Laurente Turno*, ſupra, v. 63.

652. *Agyllinâ nequicquam ex urbe*, &c.] *Agylla*, urbs Etruriæ, fere in confinio Latii, leucâ paulo plus unâ diſtans à litore, à Pelaſgis è Theſſaliâ profectis condita & appellata: à Tyrrhenis verò è Lydiâ oriundis capta, & *Care* dicta: nunc *Cerveteri*, regia Mezentii: unde ex-

Poſt hos formoſus Aventinus, genitus formoſo Hercule, oſtentat per campos currum illuſtrem victoriâ, & equos victores: & profert in *ſcuto inſigne patris*, nempe *centum ſerpentes, & hydram circumdatam ſerpentibus. Rhea ſacerdos, mulier conjuncta Deo, protulit illum in auras lucis furtim in ſylvâ collis Aventini: poſtquam Hercules victor ab occiſo Geryone pervenit in regionem Laurentem, & lavit vaccas Hiſpanas in fluvio Tuſco.* Milites ejus *præferunt manu ad pugnam pila & duros dolones: & certant acumine tereti, & veru Sabello. Ipſe pedes, quaſſans pellem ingentem leonis, impexam horribilibus pilis cum dentibus candidis, & cinctus eâ* circa *caput: ſic intrabat domum regiam terribilis, & opertus circa humeros indumento Herculeo.*

Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum,
Victoreſque oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clypeoque inſigne paternum,
Centum angues, cinctamq; gerit ſerpentibus hydram:
Collis Aventini ſylvâ quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras,
Mixta Deo mulier: poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu, ſævoſque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſetâ cum dentibus albis,
Indutus capiti: ſic regia tecta ſubibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

NOTÆ.

Pulſus à ſuis, cum reliquiis fidelium ſibi ſubditorum Turno ſe conjunxerat. *Nequicquam*: cùm & Mezentius & Lauſus & Turnus hoc bello morituri eſſent.

657. *Inſigne paternum, Centum angues, &c.*] Inſigne ad memoriam paternæ victoriæ compoſitum: ſcilicet, debellatæ hydræ, in angues innumeros pullulantis, Æ. 8. 300.

659. *Collis Aventini, &c.*] Unius è collibus, quibus inſidet Roma, nunc *monte di S. Sabina.* Ambiguum relinquit Virgilius, an colli nomen ab illo Herculis filio, an illi potius à colle nomen fuerit. Cùm autem *Rheam ſacerdotem* appellat, Herculi in ſilvis furtivo amore conjunctam; præludit ad *Rheam Sylviam* veſtalem, quæ deinde circa hunc eundem locum, ex Marte Romulum concepit, Æ. 1. 278.

662. *Geryone extincto Tirynthius, &c.*] *Geryon, Geryonis*: vel, *Geryones, Geryona*; vel, *Geryoneus, Geryonei*: quia Græcè dicitur, Γηρυών, Γηρυόνης, Γηρυονεύς, Rex fuit Hiſpaniæ; qui tria dicitur habuiſſe corpora, quòd tribus etiam inſulis Hiſpaniæ adjacentibus imperaret, Balearicæ majori, minori, & Ebuſæ; vel quòd tres eſſent fratres amore conjunctiſſimi, quibus devictis, Hercules eorum armenta diripuerit, & ſecum in Italiam advexerit. *Tirynthius*, nomen Herculis: *Tiryns*, urbs fuit Argis vicina, ubi nutritus eſt Hercules. De *Laurentibus arvis*, ſupra, v. 63.

663. *Tyrrheno in flumine, &c.*] *Tyberi*, qui Tyrrhenos ſeu Etruriam à Latio dividit: unde dicitur quoque Æ. 2. 781. *Lydius*, à Tyrrheno Lydo, qui regnum ibi conſtituit. *Iberia*, nomen Hiſpaniæ, ab Ibero fluvio, qui nunc eſt *Ebre.*

664. *Pila .... dolones, &c.*] Milites Aventinæ regionis armat Poëta, I. *Pilis*: quæ propria deinde fuerunt tela Romanorum, haſtilia manum implentia, ſeptem circiter pedes longa, quorum tertia pars in ferreum mucronem hamatum abibat. II. *Dolonibus*: contis ingentibus ligneis; quibus vel præfixum erat ferrum ita breve, ut vix appareret; vel ferrum ipſum latebat intra lignum, indeque cùm erat opus evibrabatur: ideo nomen habent à *dolo*. III. *Verutis*, quæ vocat *veru Sabellum* & *teretem mucronem*: quæ in eo tantum videntur à pilis diverſa fuiſſe, quòd ferrum tenuius haberent, pila latius. Porro *veru Sabellum* & *teres mucro*, non ſunt diverſa; ſed res eadem per disjunctionem expreſſa, ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.*

665. *Sabello.*] Vel *Sabino*, vel *Samnitico*. Hoc enim nomen utrique genti commune fuiſſe oſtendit Cluverius paſſim in antiquâ Italiâ: quòd utrique communis origo eſſet: nempe ab *Auſonibus*; qui deinde *Opici* ſive *Oſci*, tum *Sabelli*; deinde in plures diviſi partes. *Samnites* ad ortum, *Sabini* ad occaſum dicti ſunt. Et ſitus quidem Sabinorum, qui Romæ & Aventino colli propiores fuerunt, probat hic *Sabellum* de *Sabinis* debere intelligi. Intelligit tamen Lipſius de *Samnitibus*: quia *Samnitum* nomen à telo deducit Feſtus, quod σαυνίον Græci dicunt, quâ voce vertit ſemper Dionyſius *verutum* Livii. Hæreo tamen in primâ ſententiâ.

669. *Herculeo amictu.*] Hercules enim indutus vulgò fuit pelle Nemæi leonis, à ſe occiſi.

Tum

Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catilluſque, acerque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur.
Ceu duo nubigenæ cùm vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Omolen Othrynq; nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum, pecora inter agreſtia regem,
Inventumq; focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio latè comitatur agreſtis:
Quique altum Prænesten viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt: quos, dives Anagnia, paſcis;
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clypei, curruſve ſonant: pars maxima glandes

Poſtea duo fratres relinquunt muros Tiburtinos, populum appellatum nomine Tiburti fratris eorum; nempe *Catilius & generoſus Coras, juvenes Argivi: & inter media arma incedunt ante primum agmen. Quemadmodum duo Centauri nubium filii, cùm deſcendunt è ſummo cacumine montis, deſerentes celeri curſu Omolen & Othryn nivoſum*: tum *ſylva præbet* illis *currentibus latum ſpatium, & arbuſcula cedunt magno fragore. Neque abfuit Caculus, conditor urbis Prænestinæ, quem regem omnia ſecula putaverunt natum Vulcano inter pecudes agreſtes, & repertum in ignibus. Multitudo ruſticana latè cingit ipſum: & homines qui habitant Prænesten excelſum, & qui campos Gabinæ Junonis, & frigidum Anienem, & rupes Hernicas irriguas rivis: quos alis, opulenta Anagnia, quos* tu, *ô pater Amaſene. Arma non* ſunt *illis omnibus, nec ſonant* iis *ſcuta aut currus: maxima pars fundit glandes*

NOTÆ.

670. *Tiburtia*, &c.] De *Tibure* urbe, v. 630.

672. *Argiva juventus.*] *Coras*; *Tiburs*, *Tiburtus* vel *Tiburnus*; & *Catillus*, primâ brevi apud Statium, longâ apud Virgilium, ſeu *Catilus*, quo dactylo uſus eſt Horatius, filii fuere Amphiarai Argivi juxta multos: conditores Tiburis & aliarum in Italiâ urbium, quò venerunt poſt prodigialem ad Thebas necem patris, de quâ Æ. 6. 445. Sextius apud Solinum hos tres Amphiarai nepotes facit, & Catilli filios. Cato ibidem, Catillum Tiburis conditorem, non Argivum, ſed Arcadem cenſet, claſſis Evandri præfectum.

674. *Nubigenæ.... Centauri.*] Superiore parte humanâ, inferiore equinâ: Ixione & nube geniti, Theſſaliæ populi, G. 3. 38. Æ. 6. 286.

675. *Omolen, Othrynque.*] Montes Theſſaliæ. De *virgultis*, G. 2. 21.

678. *Prænestinæ*, &c.] *Prænesten*, antiqui Latii urbs ad orientem Romæ, nunc *Paleſtrina*. Hanc à Prænesten Ulyſſis nepote conditam aliqui aiunt: Virgilius & alii quidam à Cæculo, quem è Digitiorum fratrum ſorore conceptum narrant, cùm eam Vulcanus ſub ſcintillæ ſpecie vitiaſſet; & à matre abjectum juxta templum Jovis, ad ignem repertum eſſe, cùm ei fumus oculos aliquantulum læſiſſet, unde Cæculus appellatus eſt. Hæc è Solino & Servio fabula concinnata. Suſpicor tamen hunc Cæculum non fundatorem proprie urbis Prænestinæ dici, ſed tantùm inſtauratorem. Cauſam ſuſpicandi videbimus Æ. 8. 561. Hujus ampliſſima ditio hìc deſcribitur, ab urbe Prænestinâ ad Circæum fere montem, longo circuitu Laurentes ac Rutulos amplexa. De *Vulcano*, ignis præſide, G. 1. 295. De *legione*, quæ improprie ſumitur pro quovis agmine, G. 2. 280.

682. *Gabinæ Junonis*, &c.] Enumerat populos ſub Cæculi ſignis militantes. I. Igitur *Prænestinos*. II. *Gabios*, urbem ubi religiosè Juno colebatur, de quâ Æ. 6. 773. III. *Anienem*. *Anio*, *Anien*, vel *Anienus*, fluvius eſt determinans vetus Latium à Sabinis, deinde in Tyberim influens: hodie dicitur *Teverone*; habebatque fontes in finibus ſeptentrionalibus Hernicorum. IV. *Hernica ſaxa*, &c. *Hernici*, populi fuerunt novi Latii ad orientem inter Æquos, Marſos & Volſcos: Sabini fuiſſe generis vulgò putantur, ſiquidem ait Servius *herna* Sabinis dici *ſaxa*, unde genti nomen. Horum caput *Anagnia*. Horum fines ad meridiem fere attingit fons *Amaſeni* fluvii, nunc *Toppia*: qui inde per Pomptinas paludes, circa Circæum promontorium, in mare Tyrrhenum evolvitur.

686. *Glandes Liventis plumbi*, &c.] Armat Poëta milites Cæculi, I. *Fundâ* & *glandibus plumbeis*. II. *Spiculis* duobus, id eſt, meo judicio, haſtilibus minoribus ac tenuioribus, quorum craſſities unius digiti, ferrum pedale, lignum tripedale: quæ inter arma velitum deſcribit Lipſius. III. *Galeris* è lupinâ pelle, id eſt, pileis turbinatis & in acumen deſinentibus. IV. *Perone*, hoc eſt, calceamento ruſtico è crudo corio, ad

Liventis plumbi ſpargit : pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti : veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituêre pedis, crudus tegit altera pero.
At Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec ſternere ferro,
Jampridem reſides populos, deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubitò, ferrumq; retractat.
Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucoſque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant.
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cùm ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos : ſonat amnis, & Aſia longè
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magniq; ipſe agminis inſtar :

plumbi lividi : pars præfert manu duo ſpicula, & habet ad tegumentum capitis pileos fulvos de pelle lupi : relinquunt plantas ſiniſtri pedis nudas, calceus crudi corii operit alteras. At Meſſapus, domitor equorum, ſoboles Neptuni, quem nemini licitum erat occidere nec igne nec ferro, repente concitat ad pugnas ſubditos dudum otioſos ac turmas deſuetas bello, & reſumit arma. Hi duces Meſſapi regunt *exercitus Feſcenninos & juſtos Faliſcos. Hi incolunt rupes Soractis, & campos Flavinios, & lacum Ciminum cum monte, & ſylvas Capenas. Incedebant digeſti ordine, & celebrabant regem ſuum. Quemadmodum aliquando candentes cycni in ſerenis nubibus, cùm referunt ſe è paſtu, & emittunt numeroſam vocem per colla oblonga : tum reſonat amnis & palus Aſia procul repercuſſa. Nec ullus exiſtimaret ſtrui armatum exercitum ex tantâ multitudine, ſed aëriam nubem raucarum avium impelli ex alto mari ad litora. Ecce Clauſus, ex antiquo ſanguine Sabinorum, ducens magnam turbam, & ipſe inſtar magnæ turbæ :*

NOTÆ.

tutelam dextri pedis, cùm ſiniſter nudus eſſet : qui mos Ætolorum fuit : unde Macrobius Hernicos non è Sabinis, ſed è Pelaſgis oriundos putat, per quos hunc morem Ætolicum acceperint.

691. *Meſſapus*, &c.] Græcus ex Anthedoniâ, Bœotiæ regione, ubi Meſſapio monti nomen dedit : poſtmodum profectus in Italiam, occupavit extremam ejus peninſulam ad orientem, quæ Meſſapia, ab eo, deinde Calabria vocata eſt. Dicitur *Neptunia proles*, ob navigandi peritiam ; *equûm domitor*, quia equus Neptuno ſacer eſt, G. 1. 14. Huic tamen regnum Virgilius à Calabriâ longè diverſum attribuit, nempe in orientali Etruriæ parte, ad ſeptentrionem Romæ.

695. *Feſcenninas acies*, &c.] Sub Meſſapo erant, I. *Feſcennia*, ſive *Feſcennium*, oppidum Etruriæ, paulo infra confluentem Naris in Tyberim : unde orta eſt licentia nuptialium carminum, quæ *Feſcennina* dicta ſunt : nunc quibuſdam dicitur *Galeſe*. II. *Faliſci* : populi paulo infra Feſcennium : quorum urbs *Falerii*, quæ *Faliſcum* aliquando appellatur. *Æquos* dixit, quia legum duodecim tabularum aliqua ſupplementa Romani ab iis acceperant. Ita Servius. III. *Soractis* ; mons in agro Faliſco : nunc *monte de S. Silveſtro*. Dixit *arces* pro *rupibus* illius montis : ut G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeïæ arces*. IV. *Flavinia arva* : vel urbs, vel ager, præterquam Virgilii & Silii verſibus ignotus. V. *Ciminus* : mons & lacus cum *Ciminiâ* ſylvâ, ad occidentem in Etruriam interior ſubit. Suſpicatur Cluverius montem eum eſſe, qui modò nuncupatur *di Viterbo* ; lacum, *di Ronciglione*. VI. *Capena* : urbs cum luco & templo Feroniæ, ad ripam Tyberis, inter agrum Faliſcum & Veientem fuit : nunc *Canepina*. De *cycnorum* cantu, E. 8. 55. De *Aſiâ* palude in Lydiâ, G. 1, 383.

706. *Sabinorum*, &c.] *Sabini*, orti juxta aliquos ex Lacedæmoniis : juxta diligentiſſimum ſcriptorem Cluverium, ex Opicis & Auſonibus indigenis Campaniæ habitatoribus : eam habuerunt Italiæ partem, quæ eſt ad ſeptentrionem Latii : inter fluvios Narem, Tyberim, Anienem ; & montem Apenninum : nunc regio retinet fere nomen, eſtque ſub ditione Pontificiâ.

707. *Clauſus*.] *Atta Clauſus*, poſt exactos reges, cum totâ familiâ & quinque millibus clientum & amicorum, è Sabinorum urbe Regillo, Romam tranſmigravit : utque ad formam Romanam nomen aptaret ſuum, Appius Claudius

Claudia

Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Unà ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites:
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ:
Qui Nomentum urbem, qui roſea rura Velini;
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemq; Severum,
Caſperiamq; colunt, Foruloſq; & flumen Himellæ:
Qui Tiberim Fabarimq; bibunt: quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini:
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.
Quàm multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis:
Vel quàm Sole novo denſæ torrentur ariſtæ,

is *à quo nunc & tribus & gens Claudia propagatur per Latium, ex quo* tempore *Roma ex parte conceſſa eſt Sabinis. Simul magna cohors Amiterna, & antiqui Curenſes: omnis multitudo Ereti, & Mutuſcæ oliviferæ: qui occupant urbem Nomentum, & roſeos campos Velini* lacûs: *qui rupes horridas Tetricæ, & montem Severum, & Caſperiam, & Forulos, & fluvium Himellam: qui potant Fabarim & Tyberim: quos Nurſia nivoſa mittit, & claſſes Hortinæ, & gentes Latinæ: & quos Allia, nomen funeſtum, dividens interfluit.* Tam multi, *quàm multi fluctus agitantur* in *mari Africano, quando aſper Orion occidit in aquas hybernas: vel quàm denſæ ariſtæ coquuntur Sole novo,*

NOTÆ.

dici voluit. Ideo in patriciorum numerum admiſſus eſt: ager ei trans Anienem fluvium attributus: & cùm Romulus populum Romanum in tres partes diſtribuiſſet, quas ideo dixerat *tribus*; nimirum *Tatienſem*, *Rhamnenſem* & *Lucerenſem*; fuerunt à poſteris aliæ complures additæ, inter quas *Claudia* tribus. At hic Clauſus, de quo Virgilius, è majoribus illius Claudii fuiſſe fingitur. De voce *inſtar*, Æ. 6. 865. De *Latio*, ſupra, v. 54.

709. *In partem data Roma Sabinis.*] Bis id contigit. Primò, poſt prælia pro raptis Sabinis Romanos inter ac Sabinos diu commiſſa: quæ ſic compoſita ſunt, ut Romulus & Tatius communiter regnum adminiſtrarent, Sabini Romam commigrarent è Curibus ſuis; & Roma quidem Romuli ſervaret nomen, Romani verò Quirites à Curibus, Sabinorum urbe, dicerentur. Secundò, id contigit in Clauſo; qui, ut diximus, poſt expulſos reges admiſſus eſt: & de hâc ſecundâ admiſſione Poëtam puto explicandum

710. *Amiterna cohors*, &c.] Loca enumerantur varia Sabinorum. I. *Amiternum*, urbs in latere orientali regionis illius & Apennini jugis, nunc exciſa, prope oppidulum *S. Vittorino*. II. *Priſci Quirites*. Non Romani, ſed Curenſes, ex urbe Curibus, unde Romani Quirites dicti ſunt: in parte regonis plane oppoſitâ & occidentali; nunc *Vejovio di Sabina*. III. *Eretum*, vicus in angulo meridionali, fere ad confluentem Alliæ & Tyberis, nunc *monte ritundo*. IV. *Nomentum*, Ereto vicinum ad orientem: nunc *Lamentano*. V. *Mutuſca*, aliter *Trebula*, vicus in ſeptentrionali parte, ultra paludem Reatinam, nunc *monte Leone*. VI. *Roſea rura Velini*, pars agri Reatini, ſic à Plinio, Varrone, Feſto appellata, à *rore*, qui fertiliſſimum tractum illum efficit: circa *Velinum* fluvium, nunc *Velino*; & *Velinum* lacum, nunc *lago di pie de Luco*. VII. *Tetrica* & *Severus*, montes incerti ſitûs: à Blondo circa fontem Fabaris fluvii collocantur, in parte occidentali; hic *monte Negro*, ille *monte di S. Giovanni*: à Cluverio, in angulo ſeptentrionali circa Nurſiam urbem, ubi *la grotta di Sibylla*. VIII. *Caſperia*, paulo ſupra Cures, oppidum, nunc *Aſpera*. IX. *Foruli*, vicus in rupe circa Amiternum, exciſus. X. *Himella*, fluvius prope Caſperiam naſcens, in Tyberim infra Cures delabitur; nunc *Aia*. XI. De *Tybri*, Æ. 8. 330. XII. *Fabaris*, vel *Farfarus*, in orientalem Tyberis ripam influens, nunc *Farfa*. XIII. *Nurſia*, ultima Sabinarum urbium ad ſeptentrionem, inter Apennini pruinas, quare *frigida* appellatur; nunc *Norcia*. XIV. *Hortantum*, vel *Horta*, urbs apud confluentes Naris ac Tyberis, in Etruriâ quidem, ſed Sabinis contermina: nunc *Orta*. *Claſſes*, exercitum terreſtrem interpretor, non navalem, ut diximus ſupra, v. 637. XV. *Latini*, qui Sabinis contermini ſunt ad meridiem, ſupra, v. 54. XVI. *Allia*, fluvius in orientalem Tyberis ripam irrumpens, paulo infra Eretum: ubi Romani à Gallis Senonenſibus graviter deinde cæſi ſunt, nunc *rio di Moſſo*.

718. *Libyco . . . marmore*, &c.] Æ. 1. 162. *Orion*, aſtrum formidabile, non tantùm ortu, ut diximus Æ. 1. 539. ſed etiam occaſu hyberno. De *Orione*, Æ. 3. 517.

720. *Quàm ſole novo*, &c.] Multi codices ſcribunt *quum*; ubi ſuſpicor legendum *quàm*, *quàm denſæ*: ut ſit ſanior ſenſus hujus ſecundæ comparationis. Per *Solem novum*, non *ver*; ſed æſtatem primam intelligit, quâ matureſcunt ariſtæ. *Hermus*, Lydiæ fluvius, regionis feraciſſimæ, G. 2. 137. *Lycia*, ferax item frumenti, meridionalis Aſiæ minoris regio, Æ. 4. 143.

aut in *agris Hermi, aut* in *arvis flaventibus Lyciæ. Clypei resonant, & terra tremit commota pulsu pedum. Hinc Halesus Agamemnonius, hostis Trojanæ gentis, alligat equos curru, & adducit Turno mille bellicosos populos*; adsunt, *qui findunt rastris Massicum fœcundum vino : & quos Aurunci patres miserunt è montibus excelsis : & qui sunt prope mare Sidicinum : & qui proficiscuntur Calibus : & accola Vulturni fluminis vadosi : & similiter durus Saticulus, & agmen Oscorum. Arma sunt illis aclides teretes, sed mos est eas alligare loro flexili : cetra protegit sinistras manus : curvi gladii* sunt illis ad pugnandum *cominus. Neque tu omitteris non memoratus versibus nostris, ô Oebale : quem Telon dicitur genuisse è Nymphâ Sebethide, cùm jam*

Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta sonant, pulsuq; pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos; vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris: & quos de collibus altis
Aurunci misere patres: Sidicinaque juxta
Æquora: quique Cales linquunt: amnisq; vadosi
Accola Vulturni: pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. Teretes sunt aclides illis
Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello:
Lævas cetra tegit: falcati cominus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale: quem generasse Telon Sebethide Nymphâ
Fertur, Teleboûm Capreas cùm regna teneret
Jam senior: patriis sed non & filius arvis
Contentus, latè jam tum ditione premebat
Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus;

senex obtineret Capreas, regnum Teleboarum : at verò filius non contentus paternâ regione, jam tum latè occupat imperio gentes Sarrastes, & campos quos Sarnus perluit;

NOTÆ.

723. *Agamemnonius, &c.*] Agamemnonis filius aliquis nothus : qui horrore paternæ cædis, de quâ Æ. 3. 54. in Italiam fugiens, dicitur ab Ovidio & Solino Falisco rum urbem condidisse; Quibus tamen non assentitur Virgilius, qui longè aliâ in parte regnum ejus constituit, nempe circa Campaniam, quæ est ad orientem Latii, habetque ad orientem Picentinos & Hirpinos, ad septentrionem Samnium, ad meridiem mare.

726. *Massica qui, &c.*] Campaniæ gentes & loca præcipua. I. *Massicus mons*, ad mare, in confinio novi Latii, ad occidentem agri Falerni, tractus totus vino percelebris : nunc *monte di Dragone*. De *Baccho*, Ecl. 5. 69. De *rastris*, G. 1. 160. II. *Aurunci*, reliquiæ Opicorum sive Ausonum in Italiâ, qui inter Campaniam & Volscos consederunt, supra v. 54. III. *Sidicini*, pars eorundem Opicorum alia, quæ in mediterraneis Auruncorum finibus consedit, circa Teanum urbem, et juxta Virgilium etiam ad litus aliquantum pertinuit. IV. *Cales*, plurali numero, oppidum supra Massicum montem Campaniæ : nunc *Calvi*. V. *Vulturnus*, etiamnum retinens nomen, fluvius Campaniæ ipsam à Samnio magnâ parte disterminans, & ad meridiem agri Falerni in mare influens. VI. *Saticula*, vel *Satricula*, urbs ad orientem Vulturni & Capuæ, nunc *Caserta*. VII. *Osci* : nomen diminutum ab *Opicis*, genti Ausoniâ, & hujus regionis indigenâ.

730. *Teretes aclides, &c.*] Arma Campanorum. I. *Aclides teretes* : id est, vel exigua missilia, quod censent aliqui, quia plures ab eodem gestantur apud Valerium : vel clavæ breves, eminentibus hinc inde acuminibus asperæ, loro sive flagello alligatæ, ut post impactum vulnus revocari possent. Nomen : vel quasi ἀχίδες, ab ἀχὶς, *acumen* ; vel quasi ἀξυλίδες ab ἀξυλία, quæ jaculi species fuit ejusmodi loro alligati. II. *Cetra*, cutum loreum, Afris Hispaniisque familiare : vocem putat Maurorum Vossius. III. *Ensis*, in falcis modum curvatus : *harpen* appellat Ovidius, tribuitque Perseo, ab ἅρπη, *falx*.

734. *Sebethide Nymphâ.*] Filia *Sebethi*, ad Neapolim fluvii, *fiume della Maddalena*.

735. *Teleboûm Capreas, &c.*] *Capreæ*, plurali numero, insula est contra Surrentinum promontorium, deliciæ olim Tiberii Cæsaris, nunc *Capri* : quam tenuerunt Teleboæ, ex Acarnaniâ, Epiri regione, profecti.

738. *Sarrastes, &c.*] Parebant OEbalo populi circa Surrentinum promontorium : nempe Campani orientales, Hirpini, & Picentini. I. *Sarnus* fluvius loca tractûs illius alluit, nunc *Sarno* : fluens per Campaniam, ex Hirpinorum finibus, in illud sinus Neapolitani lacûs, quod Surrentino promontorio terminatur. Hujus accolas vocat *Sarrastes*. II. *Rufæ*, vel *Rufræ*, vel *Rufrium*, nunc *Ruvo* : urbs ad orientem remotior,

Quique

Quique Rufas, Batulumque tenent, atque arva Celennæ;
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ:
Teutonico ritu ſoliti torquere cateias,
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prælia Nurſæ,
Ufens, inſignem famâ & felicibus armis:
Horrida præcipuè cui gens, aſſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent, ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubiâ venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam & felici comptus olivâ,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro:
Vipereo generi, & graviter ſpirantibus hydris,
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat;
Mulcebatque iras, & morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit: neque eum juvere in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,

& qui habitant Rufas, & Batulum, & agros Celenna; & quos muri Abellæ fructiferæ deſpiciunt: ſolent vibrare catejas more Teutonico, quibus cortices detracti è ſubere ſunt galeæ capitum, & quibus ſplendent æreæ peltæ, ſplendent gladii ærei. Te quoque, ô Ufens, montoſæ Nurſæ miſerunt ad bellum, illuſtrem famâ & pugnis felicibus: te, inquam, cui præſertim paret Æquicola, natio aſpera, & aſſueta frequenti venationi ſylvarum in durâ terrâ: hi armati colunt terram, & ſemper placet eis congerere novas prædas, ac vivere latrociniis. Præterea venit quoque Umbro generoſiſſimus, miſſu regis Archippi, ſacerdos ex Marrubiâ natione, ornatus ſuper caſſidem foliis oleæ felicis: qui ſolebat cantu & tactu infundere ſoporem generi viperarum, & hydris noxiè halantibus; & mitigabat furorem earum, & ſanabat arte morſus. Sed non potuit ſanare vulnus Trojani teli: neque carmina ſoporifera, & gramina collecta in Marſis montibus, profuerunt ei contra plagas. Te ſylva Angitiæ, te Fucinus aquis pellucidis,

NOTÆ.

in extremis Hirpinis Lucaniam verſus. III. *Batulum* & *Celenna*: urbes ignoti ſitûs. IV. *Abella* non *Bella*, ut malè habent quidam codices: nunc *Avella*: urbs ad ſeptentrionem Sarni: in angulo Campaniæ Samnitibus & Hirpinis confini: excelſo ſitu, quare *deſpectare* ſubjectos populos videtur; ferax nucum, quæ inde *avellanæ* dictæ ſunt, quas non *mala* quidem, ſed *poma* appellat Plinius l. 15. 22.

741. *Teutonico, &c.*] Arma populorum illorum. I. *Cateja*, quæ ab Aventino tormenti genus fuiſſe dicitur, unde torquebantur ſaxa: meliùs ab Iſidoro, telum quod propter gravitatem non longè evolabat, ſed vi maxima perfringebat. Hæc Gallorum erat propria, *Teutonumque*: qui Germaniæ erant populi, circa Cimbricam Cherſoneſum, ubi nunc *Dania*. II. *Galea* è cortice ſuberis, qui leviſſimus & ſpiſſiſſimus eſt, *liege*. III. *Pelta ærata*, quæ breve ſcutum fuit, in modum Lunæ mediæ, vel hederacei folii: eaque, vel tota ærea; vel æreâ laminâ protecta. IV. *Enſis æreus*.

744. *Et te montoſæ, &c.*] *Æqui*, vel *Æquicoli*, ſeu *Æquiculi*, quam hic *Æquicolam gentem* appellat Virgilius, fuere ad orientem ſuperioris partis antiqui Latii: à fontibus Anienis, fere ad uſque Tibur: nunc pars eſt Campaniæ Romanæ: ibi urbs olim fuit *Nurſa*, jam ignoti ſitûs. De *venatu* pro *venatui*, Ecl. 5. 29.

750. *Marrubiâ, &c.*] *Marſi*: ad orientem ac ſeptentrionem Æquorum, inter continua Apennini juga: gens orta, vel juxta Plinium, Gellium, Solinum, è Circes filio; à quo vim adverſus venena & ſerpentes dicitur accepiſſe: vel è Sabinis, quod propter linguæ communionem Cluverio magis placet: vel juxta alios, à Marſiâ rege Lydorum. Loca Marſorum præcipua fuerunt, I. *Archippe*, urbs olim, quæ hiatu terræ hauſta & in Fucinum lacum diſſoluta eſt: quo ex nomine Virgilius Archippi regis nomen finxit. II. *Marrubium* vel *Marruvium*, regionis caput, in ejus meridianis finibus, infra lacum Fucinum, juxta fontes Liris fluvii: ea nunc *Morea* dicitur. III. *Lucus* ſive *nemus Angitiæ*: quæ fuit juxta Solinum ſoror Circes, venitque cum eâ in Italiam, & vicina Fucino lacui occupavit. Lucus hic ad occidentem lacûs ſitus fuit: hodie oppidum *Luco*. IV. *Fucinus*, lacus fere in mediâ regione, propius tamen ad meridiem deſcendens: nunc *lago Fucino*; vel à vicino oppido, *largo di Celano*. De *Hydris*, ſupra, v. 447. De *Dardaniâ*, Trojanâ, Æ. 1. 239.

Te

te puri lacus luxerunt. Veniebat quoque Virbius, ſoboles Hippolyti clariſſima bello: quem mater Aricia miſit illuſtrem, educatum in ſylvis Egeriæ, juxta litus humidum, ubi eſt *ara Dianæ pinguis & placida. Quippe* ex *famâ narrant Hippolytum, reſuſcitatum herbis medicinalibus & amore Dianæ, iterum veniſſe ſub aſtra cæleſtia, & ſub aërem ſuperiorem cœli: poſtquam obiiſſet fraude novercæ, & ſolviſſet ſanguine pœnas patri, diſcerptus* ab *equis efferatis.*

Te liquidi flevere lacus. 760
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius: inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Egeriæ lucis, humentia circum
Littora, pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt famâ, Hippolytum, poſtquam arte novercæ 765
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Ætherea, & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.

NOTÆ.

761. *Hippolyti proles*, &c.] *Hippolytus*, Theſei Athenarum regis filius, à novercâ Phædrâ fruſtra interpellatus de ſtupro, ideoque ab eâdem de vi in ſe paratâ falsò delatus ad patrem: cùm ad litus maris currum ageret, devotus à patre, equis ſubito marini monſtri incurſu efferatis raptatus ac diſcerptus eſt. Diana ejus cultu & caſtitate commota, per Æſculapium, Phœbi & Coronidis filium, revocavit eum in vitam, commendavitque ipſum Egeriæ Nymphæ Aricini nemoris: ubi inter minores Divos cultus fuit, appellatuſque Virbius, quod inter *viros bis* fuerat. Fingitur à Virgilio filium habuiſſe ſibi cognominem, qui Turni auxilio venerit.

762. *Mater Aricia.*] Vel eſt *Aricia*, urbs antiqua Latii, tribus circiter leucis Laurento diſſita ad ſeptentrionem, nunc *la Riccia*: quæ *mater* dicitur, quomodo Italia, G. 2. 173. *magna parens frugum, magna virûm.* Vel *Aricia* quædam Nympha, quam videtur fingere Virgilius amatam ab Hippolyto Virbio, matremque ſecundi hujus Virbii: quæ Ariciæ urbi nomen dederit; ut Virbius vicino Ariciæ colli, cujus Perſius & Cornutus meminerunt?

763. *Egeriæ lucis*, &c.] Circa Ariciam nemus ingens fuit, dicatum Dianæ, vel Egeriæ: ubi nunc oppidum *Nemo*: item templum Dianæ Scythicæ vel Tauricæ; & lacus Dianæ Aricinæ, nunc *lago di Nemo*. Lacus multis impletur fontibus, quorum præcipuus fons *Egeria* dictus eſt. Hanc Nympham Numa Pompilius, Romanorum rex ſecundus, ſibi eſſe conjugem fingebat; ab eâque legum inſtitura ſe accipere. Eandem fingit Ovidius, ex morte Numæ nimium dolentem, Dianæ miſeratione in fontem illum converſam fuiſſe.

Humentia circum littora.] Ita è Romano codice, apud Pierium, emendandum duximus: cùm vulgata lectio, *Hymettia*, careat ſenſu. Nam *Hymettus*, mons apibus & melle celebris, in Atticâ eſt, & primam habet ſyllabam brevem; neque ullum in eo Italiæ tractu nominis hujus veſtigium eſſe, Gifanius, Pimpontius, Naſcimbænus ſentiunt.

764. *Placabilis ara Dianæ.*] In Tauricâ Cherſoneſo colebatur Diana ſanguine exterorum hominum quotquot illuc appellebant. Diana Iphigeniam Agamemnonis filiam, è ſacrificio ſubductam, & illuc ex Aulide tranſlatam ſibi in ſacerdotem conſecraverat, Æ. 2. 116. Oreſtes Agamemnonis filius, ad ulciſcendam necem patris, matrem Clytæmneſtram interfecerat, Æ. 3. 331. Ideo furiis agitatus, inter cætera piacula, juſſus dicitur in Tauricam abire Cherſoneſum, indeque Dianæ ſimulacrum eripere. Eò igitur cum amico Pylade profectus, juſſu regis Thoantis tantùm non immolatus eſt: ſed agnitus à ſorore clam cum eâ Dianæ ſimulacrum abduxit: &, ut eſt magna fabularum varietas, Mycenas illud tranſtulit, juxta Hyginum: Athenas, juxta Euripidem; juxta Latinos pleroſque Græcorum æmulos, Ariciam. Suſpicatur Cluverius hanc religionem ab Italis per Pelaſgos & Arcadas eſſe acceptam. Conſtat verò victimas humanas his omnibus locis eſſe mactatas ad memoriam Taurici ſacrificii, non tantâ tamen apud Aricinos immanitate. Neque enim illic omnes exteri immolabantur: ſed ſervus aliquis fugitivus, in illo nemore tam diu ſacerdotio fungebatur ſub *regis nemorenſis* nomine; donec ab alio fugitivo provocatus ad certamen, ab eo occideretur. Unde *placabilis* ara illa dicitur à Virgilio; & à Valerio Argonaut. 2. 304. *ſoli non mitis Aricia regi.* Perſtabat adhuc illa religio Caligulæ tempore: cujus in vitâ Sueronius c. 35. *Nemorenſi regi, quòd multos jam annos potiretur ſacerdotio, validiorem adverſarium ſubornavit.*

769. *Pæoniis herbis*, &c.] Herbis medicis: *Pæon* enim, etſi certum medici nomen inducitur ab Homero, Iliad. 5. 899. & alibi: videtur tamen commune medicorum rerumque medicarum fuiſſe nomen, ab Apolline medicorum Deo deductum, qui *Pæan* ipſe dictus eſt, quâ de causâ, diximus, Æ. 6. 657.

Tum

Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis,
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in ſylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam templo Triviæ, luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi; quòd littore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes:
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At lêvem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
(Argumentum ingens) & cuſtos virginis Argus,
Cœlatâque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina denſantur campis, Argivaque pubes,

Tunc pater omnipotens, aegre ferens ullum hominem emergere ex infernis tenebris ad lucem vitæ, ipſe demiſit fulmine ad aquas infernas filium Apollinis, inventorem talis medicinæ & artis. Sed alma Diana abſcondit Hippolytum arcanis locis, & dimiſit ad *Egeriam Nympham* & ad *ſylvam: ut illic ſolus in ſylvis Italicis incognitus duceret vitam, & illic diceretur Virbius, mutato nomine. Unde etiam equi corneis unguis expelluntur a templo & ſylvis dicatis Dianæ; quia territi monſtris marinis abjecerunt in litore currum & juvenem. Filius* ejus Virbii *nihilo minus impellebat ardentes equos in planitie campi, & curru ibat ad bella. Ipſe Turnus egregio corpore incedit inter primos, geſtans arma, & ſupereminet toto capite. Huic caſſis excelſa, criſtata tribus jubis, ſuſtinet Chimæram emittentem gutture flammas Ætnæas: tanto magis illa fremens & minax diris flammis, quanto magis ſævium prælia fuſo ſanguine. At Io,* ex *auro, cornibus erectis, jam operta pilis, jam bos, ornabat politum clypeum* Turni, (*argumentum illuſtre*) *& Argus cuſtos puellæ, & Inachus* ejus *pater emittens fluvium ex urnâ calatâ.*

Nubes peditum ſequitur Turnum, *& agmina ſcutata congregantur totis campis, & juventus Græca,*

NOTÆ.

773. *Phœbigenam*, &c.] *Æſculapium*, Phœbo & Coronide genitum, Phlegyæ Lapitharum regis filiâ, Æ. 6. 618. Hic Æſculapius, cùm arte medendi inſignis, non unum Hippolytum, ſed alios complures ad vitam revocaſſet; fulmine adactus eſt ad inferos à Jove: Apollo Cyclopas, fabricatores fulminis, ſagittis confixit: Jupiter Apollinem ob eam cædem cœlo expulit, coëgitque mortali regi ſervire, G. 3. 2. De *Styge*, Æ. 6. 323. De *Triviâ*, Dianâ, quæ colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

781. *Haud ſecius*, &c.] Nihilominus, non ſegnius: etſi pater Hippolytus ab equis laceratus fuiſſet, ſupra, v. 761. De voce *ſecius*, G. 2. 277. De *Chimærâ*, Æ. 6. 288. De *Ætnais ignibus*, qui pro quibuſlibet hic ſumuntur, Æ. 3. 578. De *jubis equinis* in apice galeæ, Æ. 3. 468.

789. *Io*, &c.] Inachus Argivorum rex, fluvio ibidem nomen dedit: unde pro fluvio ipſe ſumitur à poëtis. Hujus fluvii filia *Io* cùm amaretur à Jove; ab eodem, ne à Junone agnoſceretur, in juvencam eſt converſa. Juno juvencam à Jove petiit, acceptamque dedit cuſtodiendam paſtori, cui centum erant oculi, nomen Argus. Is à Mercurio ſopitus fiſtulæ cantu, & obtruncatus eſt. Juno paſtoris oculos pavoni impoſuit ſuo, juvencam furore perculit: quæ in Ægyptum uſque fugiens, ibi tandem à Jove priſtinæ reddita eſt formæ: nupſitque Oſiridi regi, & ab Ægyptiis ſub Iſidis nomine culta eſt. Hanc fabulam impoſuit Turnus clypeo, quia originem ab Inacho ducere gloriabatur, ſupra, v. 372.

794. *Argivaque pubes*, &c.] Populos enumerat qui ducem Turnum ſequebantur, non quòd omnes ei ſubditi, ſed quòd ei milites mitterent ſuos. I. *Argivi*: haud dubiè ipſi *Ardeæ* incolæ ex Danaë Argivâ orti, v. 372. unde

Aurun-

& turmæ Auruncæ, & Rutuli, & antiqui Sicani, & agmina Sacrana, & Labicani picti secundum *clypeos : qui colunt tuas ſylvas, ô Tybri, & ſacram ripam Numici ; & ſcindunt vomere colles Rutulos, & montem Circæum : quibus agris imperat Jupiter Anxurus, & Feronia gaudens ſylvâ virente : quâ porrigitur nigra palus Pomptina, & quâ frigidus Uſens pandit ſibi viam per profundas valles, & mergitur in mare.*

Auruncæq; manus, Rutuli, vetereſq; Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici:
Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrumque Numici
Littus arant; Rutuloſque exercent vomere colles,
Circæumque jugum: queis Juppiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Quà Saturæ jacet atra palus, geliduſq; per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Uſens.

NOTÆ.

Acriſionei vocati ſunt, v. 410. II. *Aurunci*: reliquiæ Auſonum, inter Volſcos Campanos conſidentes, v. 54. Hos tamen aliis etiam locis ſparſos fuiſſe videbitur, Æ. 11. 316. III. *Rutuli*: populi Latinis conſanguinitate quidem & connubiis ac vicinitate conjuncti; ſed Turno tamen, non Latino ſubditi: quorum præcipua ſedes; ab oriente, Antio Volſcorum oppido maritimo; ab occidente, Numicio amne; à meridie, Lanuvio Latinorum urbe, continebatur. IV. *Sicani*: vel fuerunt certæ cujuſdam urbis in Latio populi, ſiquidem eos Plinius, l. 3. 5. numerat inter quinquaginta tres Latii populos qui ſuo tempore ſine veſtigiis interierant: vel reliquiæ Siculorum, quos omnino primos Italiæ incolas contendit fuiſſe Cluverius ex Dionyſio: qui deinde ab Aboriginibus & Pelaſgis è Græciâ profectis pulſi, in *Sicaniam* inſulam fugerunt, eamque ſuo duciſque ſui nomine *Siciliam* appellaverunt: unde Siculi, quotquot erant in Italiâ ſuperſtites, ex ſociorum ſuorum victoriâ, Sicani etiam ſunt dicti. V. *Sacrani*: quorum originem Cluverius, ex Feſto, Servio, ac Dionyſio ita concinnat; ut velit partem fuiſſe Pelaſgorum & Aboriginum, qui poſt pulſos à ſe Siculos, viciſſim à Sabinis ex meridie ingruentibus pulſi ſint Reate oppido, ultra Anienem fluvium, & ſedes circa locum, ubi nunc eſt Roma, quæſiverint; unde, quia Reate *ſacra* Cybeles magno erant in honore, *Sacrani* appellati ſint. VI. *Labici*, *Labicani* vel *Lavicani*: quorum urbs *Labicum*, nunc *Zagaruolo*, in ſeptentrionali veteris Latii parte ſupra Tuſculum. VII. *Accolæ Tyberis*, de quo Æ. 8. 330. De *ſaltibus*, pro ſylvis, Ecl. 6. 55. VIII. *Accolæ Numicii*, fluvii, de quo ſupra, v. 150. IX. *Circæi*, incolæ Circæi montis & promontorii, quo Latium vetus ad orientem terminatur: mons hodie *Circello*. Æ. 3. 386. X. *Anxur*, neutro maſculinoque genere: ubi Jupiter ab urbe dictus *Anxur* aut *Anxurus*, ſingulari cultu colebatur: non puer & imberbis, ut ſomniant poſt Servium grammatici; ſed promiſſâ barbâ, ut conſtat ex nummo apud Conſtant. Landum cum inſcript. JOVIS AXUR. Nugantur iſdem Grammatici, cùm nomen illud Græcum volunt, quaſi ἄνευ ξυρῆ, *ſine novaculâ*: ait enim Plinius, l. 3. 5. nomen eſſe à Volſcâ linguâ repetitum. Urbs poſtea à Græcis propter ſitûs aſperitatem, dicta eſt Τραχὶν *Trachine*, à τραχὺς, *aſper*: indeque *Taracina*, vel *Terracina*, nunc *Terracine*, ad orientem Circæi montis, apud Volſcos. XI. *Feroniæ* lucus, cum fonte ac templo, fuit inter Circæos & Terracinam. Quænam autem hæc fuerit Dea, ambigitur. Aiunt plerique Junonem eſſe: aliter tamen videtur, cùm Feroniam Virgilius, Herili Prænestini regis matrem faciat, Æ. 8. 564. quod in Junonem cadere hon poteſt, quæ nullos niſi ex Jove liberos ſuſcepit. Narrat Dionyſius, Lacedæmoniorum numen fuiſſe: qui illuc appulſi Lycurgi temporibus, *Feroniæ* Deæ locum dicaverint, quòd eos feliciter mari *ferri* contigerat. Innuit tamen idem l. 3. Latinorum et Sabinorum numen eſſe, quod Græci ſuâ linguâ vertunt, ἀνθιφόρον, *Floriferam*; alii Φιλοστέφανον, *amantem coronarum*; alii aliter: quæ omnia Deam florum aut hortorum fuiſſe ſignificant. XII. *Saturæ Palus*: quæ & *Pometina*, inde & *Pomptina* & *Pontina* dicta eſt, maritimam fere omnem Volſcorum regionem prætexens, longitudine leucarum circiter duodecim: à loco quem vocabant olim *tres tabernas*; nunc *Ciſterna*, ad uſque *Terracinam*: quæ pars ejus extrema ad orientem, eadem latiſſima erat: duobus fluviis ibi reſtagnantibus, *Amaſeno* nunc *Toppia*, & *Uſente* nunc *Auſente*, à quo palus ipſa etiamnum appellatur *l' Auſente palude*. Unde porro *Pomptina* dicta ſit, patet: nempe ab urbe Volſcorum *Sueſſâ Pometiâ*, mediterraneâ illâ quidem, ſed cujus ager ad mare pertinens abibat in has paludes. Unde autem *Saturæ* nomen acceperit, non ita liquet. Ego ſic ſtatuo: Virgilium voluiſſe utrumque Pomptinæ paludis terminum hìc ſignificare: ab oriente quidem *Uſentem* fluvium: ab occidente verò fluvium *Aſturam*, ejuſdem nunc nominis. Quippe hunc *Aſturam*, Strabo Στύρα, Feſtus *Sturam*, vetus codex apud Sigonium in librum octavum Livii, *Saturam* vocat. Hoc autem fluvio definitam ab occidente fuiſſe paludem, nec ipſe negabit Cluverius: ſiquidem initium paludis petit à *tribus*

Hos

Hos ſuper advenit Volſcâ de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo calathiſve Minervæ
Fœmineas aſſueta manus; ſed prælia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina: nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter; celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agriſque effuſa juventus,
Turbaque miratur matrum, & proſpectat euntem:
Attonitis inhians animis, ut regius oſtro
Velet honos lêves humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixâ cuſpide myrtum.

Præter illos Camilla venit è natione Volſcâ, ducens turmam equitum & catervas fulgentes æreis armis, *bellicoſa* puellâ: *non illa* quidem *puella aſſueta* ſecundum *fœmineas manus colo & calathis Minervæ*; *ſed* aſſueta *tolerare difficiles pugnas, & præcurrere ventos curſu pedum. Illa vel volaſſet per ſummas herbas ſegetis non tangendo, nec fregiſſet currendo teneros calamos*; *vel habuiſſet iter per medium mare, ſuſtentata undis tumidis, nec madefeciſſet aquis teneros pedes. Omnis juventus egreſſa domibus & agris, & turba matrum admiratur illam & aſpicit incedentem*: *attendens ſtupentibus animis*; *quomodo regalis ornatus tegat purpurâ nitidos humeros, quomodo fibula colligat crinem auro*; *quomodo ipſa ferat Lyciam pharetram, & myrtum paſtoralem armatam cuſpide.*

NOTÆ.

tabernis, & agro *Sueſſa Pometia*: quæ urbs utraque ad *Aſturam* fluvium ſita erat. Hujus paludis ſpatio tres & viginti urbes olim fuiſſe tradit Plinius: per mediam Appius aggere viam ſtravit, ſuo appellatam nomine: ſiccare conati ſunt variis temporibus Cornelius Cethegus, Auguſtus, & Theodoricus.

803. *Volſcâ de gente Camilla.*] *Volſci*, gens bellicoſa, Rutulos & Latinos, ab occidente; Auruncos, & Campanos ab oriente; Hernicos & Æquos à ſeptentrione attingens: incerti generis, ſed linguæ à Latinâ diverſæ ac ſibi propriæ. E mediterraneis hujus regionis urbibus milites advexiſſe puto Camillam, cùm maritimæ fere Turnum ſequerentur. Hujus Camillæ caſus & origo narrantur Æ. 11. 535.

804. *Florentes ære catervas.*] *Ornatas, fulgentes*: metaphora, de quâ G. 2. 6. De *calathis*, caniſtris, ubi fila & lanæ & alia reponuntur, Ecl. 2. 46. Minervæ tribuuntur, quia lanificii textiliumque operum habetur præſes, Æ. 5. 284.

814. *Oſtro Velet honos, &c.*] *Purpurâ* ex oſtrei ſive muricis ſanguine expreſsâ, G. 2. 506. *Lyciam pharetram* tribuit, pro quâlibet inſigni pharetrâ: quia ſagittandi arte Lycii nobiles. De illâ Aſiæ minoris meridianâ regione, Æ. 4. 143. *Myrtum*, haſtilibus ob ligni firmitatem aptam arborem fuiſſe, jam notavit Virgilius, G. 2. 447. *Paſtoralem* appellat, quia vitâ ſylveſtri ac paſtorali inſtituta à Metabo fuerat Camilla, ut videbitur Æ. 11. 569.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER VIII.

ARGUMENTUM.

Turnus Venulum ad Diomedem mittit, ut eum ad belli ſocietatem alliciat. Æneas, Tyberini fluvii monitu, iter eodem conſilio ſuſcipit ad Evandrum: qui ex Arcadiâ profugus in Palatino monte conſederat. Evander, ſacris Herculis tum intentus, Æneam iiſdem adhibet: eorum originem edocet, victoriam ſcilicet Herculis de Caco regionis illius inſigni olim prædone. Tum Æneam quadringentorum equitum ſubſidio juvat: iiſdem Pallantem filium præficit: Æneam ad Tyrrhenos, expulſo Mezentio, regem poſcentes, cum certâ regni auxiliique ſpe dimittit. Æneas poſtridie, parte alterâ copiarum ſecundo flumine ad ſuos remiſiâ, cum alterâ Tyrrhenos adit. Interim Venus arma Æneæ ſuo defert, à Vulcano fabricata; clypeum imprimis, in quo Æneas res præclarè olim gerendas à Romanis poſteris mirâ arte cælatas admiratur. Præcipuus eo in opere locus eſt Auguſto; cujus egregiam de Antonio et Cleopatrâ Ægypti reginâ victoriam, triplicemque triumphum diligentiùs poëta deſcribit.

INTERPRETATIO.

Poſtquam Turnus ſuſtulit ex arce Laurenti vexillum belli, et tubæ ſonuerunt rauco ſtrepitu; et poſtquam excitavit generoſos equos, et poſtquam commovit arma; ſtatim animi turbati fuerunt: *ſimul totum Latium conſpirat* ut in *tumultu ſubito, et juventus ferox furit. Præcipui duces Meſſapus, et Uſens, et Mezentius contemptor Deorum, colligunt undecunque ſubſidia, et ſpoliant agricolis arva ſpatioſa.*

UT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu:
Utque acres concuſſit equos, utque impulit arma;
Extemplo turbati animi: ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera. Ductores primi, Meſſapus, & Uſens,
Contemptorque Deûm Mezentius, undiq; cogunt
Auxilia, & latos vaſtant cultoribus agros.

NOTÆ.

1. *Belli ſignum.*] Virgilius loquitur hìc ex more Romanorum, apud quos triplex erat militiæ genus. *Sacramentum*, cùm milites jurabant, ſe non niſi confectis militiæ temporibus, ſive ſtipendiis, ex reipublicæ exercitu diſceſſuros. *Conjuratio*, cùm in ſubito tumultu dux, cui ſingulos ſacramento adigere non vacabat, è Capitolio duplex attollebat vexillum; roſeum unum, quò pedites: cœruleum, quò equites conveniebant; ſimulque jurabant omnes. *Evocatio*, cùm diverſi diverſas in partes ad cogendos exercitus mittebantur. Ita fere Servius. *Vexillum* autem Romanis fuit *velum* minus, quadratum, ex haſtâ ſuſpenſum. De *Laurento urbe*; quam Turnus, adnitente Amatâ, habenis rerum à Latino relictis, belli ſedem fecerat, Æ. 7. 63. De *cornibus, tubâ*, Æ. 7. 637.

3. *Concuſſit equos*, &c.] Excitavit equos ſonitu cornuum; milites impulſu armorum, id eſt, alliſis ad clypeos haſtis: cujus moris innumera ſunt apud auctores veſtigia. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Meſſapo*, Ibid. 691. De *Uſente*, Ibid. 744. De *Mezentio*, Ibid. 647.

Mittitur

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium: & Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Æneam claſſi, victoſque Penates
Inferre, & fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat: multaſque viro ſe adjungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his cœptis; quem, ſi fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat; manifeſtiùs ipſi,
Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu:
Atq; animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat latè loca: jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes
Alituum pecudumque genus ſopor altus habebat:
Cùm pater in ripâ, gelidique ſub ætheris axe
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic Deus ipſe loci, fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, & crines umbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
O ſate gente Deûm, Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Expectate ſolo Laurenti, arviſque Latinis:
Hìc tibi certa domus; certi, ne abſiſte, penates:
Neu belli terrere minis: tumor omnis & iræ
Conceſſere Deûm.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,

Venulus mittitur etiam ad urbem magni Diomedis, ut poſcat opem: & doceat Diomedem *Trojanos ſtare* in *Latio, Æneam navibus appulſum* eſſe, *& induxere Deos* ſuos *victos à* Græcis, *& dicere ſe vocari fatis* in *regnum, & plurimas nationes ſociare ſe* huic *homini Trojano, &* ejus *nomen latè ſpargi* in *Latio*; & addat, *cognoſci* ab *ipſo* Diomede *clariùs, quàm à rege Turno, aut à rege Latino, quid* Æneas *machinetur his conſiliis, quem optet exitum certaminis, ſi fortuna* ipſi *faveat. Talia* fiunt *per Latium: qua omnia cernens Trojanus heros, agitatur magnis fluctibus curarum: & modò huc, modò illuc diſtrahit mentem vagam, & differt in partes diverſas, & volvit per omnia. Veluti quando lux tremula* emiſſa *à ſole aut ſpecie rutilantis Lunæ, reſiliens è vaſis æreis pervagatur latè cuncta loca; & jam attollitur in aërem, & perſtringit laquearia ſupremi tecti. Nox erat, & profundus ſomnus tenebat animalia laſſa & genus volucrum ac pecorum per omnes terras: quando pater Æneas, ſolicitus animo* ob *difficile bellum, decubuit in ripâ & ſub axe frigidi aëris, & permiſit corpori tardam quietem. Ipſe Tyberinus ſenex, Deus regionis, flumine amœno, viſus* eſt *erigere ſe inter populeas arbores: linum ſubtile tegebat eum viridi veſte, & opaca arundo inumbrabat capillos. Tunc* cœpit *alloqui* Æneam, *& auferre ſolicitudinem his verbis: ô nate* ex *familiâ Deorum, qui reducis ad nos urbem Trojanam ex hoſtibus, & tueris Pergama perpetua: expectate in terrâ Laurente & campis Latinis: hìc ſedes certa eſt tibi, certi Penates, ne ceſſes* ab incepto: *neve terrearis comminatione belli: omnis indignatio et ira Deorum ceſſaverunt. Et ne exiſtimes ſomnum ſuggerere* tibi *hæc inania,*

NOTÆ.

9. *Diomedis ad urbem*, &c.] *Arpos* vel *Argyrippam*, urbem in Apuliâ Dauniâ, conditam à Diomede. De *eâ*, deque *Diomede*, Æ. 11. 243. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Penatibus* Æneæ, Trojâ advectis, Æ. 2. 717.

18. *Laomedontius heros.*] Æneas, ex eâdem, quâ Laomedon, rex Trojanus, familiâ, G. 3. 35. De *Laquearibus*, interſtitiis trabium, Æ. 1. 730.

28. *Ætheris axe.*] Sub aperto aëre, Æn. 2. 512. De *Tyberino*, infra, v. 330. De *carbaſo*, lini ſpecie, Æ. 4. 417. De *Pergamis*, arce Trojæ, Æ. 1. 470. De *Laurente* agro, Æ. 7. 63. De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

37. *Revehis nobis.*] Gens enim Trojana per Dardanum ex Italiâ olim profecta erat, Æ. 3. 167.

Littoreis

Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit;
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta eano. Nunc, quâ ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum aſſiduè ducunt cum gente Latinâ:
Hos caſtris adhibe ſocios, & fœdere junge.
Ipſe ego te ripis, & recto flumine ducam,
Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge, age, nate Deâ: primiſque cadentibus aſtris
Junoni fer rite preces, iramque minaſque
Supplicibus ſupera votis: mihi victor honorem
Perſolves. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cœruleus Tybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hìc mihi magna domus, celſis caput urbibus exit.
Dixit: deinde lacu fluvius ſe condidit alto,

mox magna ſus, à te inventa ſub ilicibus litoreis, quæ peperit fœtus triginta porcellorum, jacebit humi ſtrata; alba ipſa, *& porcelli albi circa mammas. Hic erit locus urbis, hæc certa quies à laboribus, ex quo* præſagio, *annis triginta recurrentibus, Aſcanius fundabit Albam urbem nobili nomine. Non prædico tibi dubia. Jam attende, dicam* tibi *paucis* verbis, *quomodo conficias quod imminet,* ad obtinendam *victoriam. Arcades, gens orta à Pallante, qui ſecuti* ſunt *ſocii Evandrum regem & vexilla* ejus, *elegerunt ſedem* in *his regionibus, & fundaverunt in montibus urbem Pallanteum, è nomine Pallantis proavi* Evandri. *Hi ſemper bellum gerunt cum populo Latino. Hos adjunge ſocios exercitui* tuo, *& alliga* tibi *per fœdus. Ego ipſe ducam te* per *ripas* meas *& rectum fluvium, ut ſublevatus vincas* facilè *remis fluvium adverſus* te fluentem. *Age, ſurge, fili Veneris: & primis ſtellis occidentibus, offer religiosè preces Junoni, & placa ſubmiſſis votis iram & minas* ejus; *exhibebis honorem mihi,* quando eris *victor. Ego ſum* ille, *quem vides lambentem ripas tumidis aquis, & dividentem agros fertiles, Tybris cæruleus, fluvius acceptiſſimus Diis. Hìc mihi* eſt *ampla domus, fons erumpit apud altas urbes.* Sic *locutus* eſt *fluvius: deinde merſit ſe profundis aquis,*

NOTÆ.

48. *Albam, &c.*] Cognomento *longam*, ob ſitum, inter lacum & montem inde Albanum appellatum: Româ diſſitam quindecim circiter millibus ad orientem. Hæc ab Aſcanio condita: poſtquam annos triginta Lavinii regnatum eſſet: ex augurio repertæ albæ ſuis, cum triginta porcellis, ut habent Romani ſcriptores. At anni illi triginta de quibus Tyberinus loquitur, non ab hoc ipſo Æneæ adventu numerandi ſunt: ſed ab urbe Lavinio conditâ; aut potiùs, ab ipsâ Æneæ morte, qui tres annos regnavit, ut dictum eſt, Æ. 1. 270.

51. *Arcades, &c.*] *Arcadia*, regio eſt Peloponneſi media, Ecl. 4. 58. Hinc profectus eſt Evander: vel ob occiſum ex errore patrem, ut narrat Servius; vel ad educendam coloniam, ut vult Pauſanias in Arcadicis: conſeditque juxta Tyberim in monte & oppidulo quod vocavit *Palantium, Pallanteum, Palatium*; vel ab urbe Arcadiæ Pallantio, unde profecti fuerant, juxta Pauſaniam, Dionyſium, & Livium; vel à Pallante Arcadiæ rege, proavo ſuo, juxta Virgilium. Matrem habuit, juxta Solinum, *Nicoſtratam*, quæ ob fatidica carmina *Carmentis* à Latinis dicta eſt; patrem juxta pleroſque Mercurium. Condita deinde Roma eſt in eo monte, qui *Palatinus* dictus eſt, nunc *Palazzo maggiore* ſeu *Palatino*.

57. *Recto flumine.*] Abſque errore, expedito itinere.

59. *Cadentibus aſtris.*] Decedentibus, ſub primam diei lucem. Æ. 4. 81.

63. *Pinguia culta.*] Loca culta & pinguia, G. 1. 153.

65. *Magna domus.*] Præter allatam interpretationem, affertur hæc alia, ſed durior. *Hìc mihi magna domus exit*: aſſurgit paulatim, lapſu temporis, id eſt, fundabitur, erigetur. Et Romam innuit, quæ his in regionibus ædificanda erat, caput reliquarum urbium futura. De *fonte Tybris*, infra, v. 330.

Ima

Ima petens: nox Æneam ſomnuſque reliquit.
Surgit, & ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effudit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt:
Tuque ô Tybri tuo genitor cum flumine ſancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunq; lacus miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocunq; ſolo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum:
Adſis ô tandem, & propiùs tua numina firmes.
Sic memorat: geminaſque legit de claſſe biremes,
Remigioque aptat: ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitũ atq; oculis mirabile monſtrum:
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus.
Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat, ſacra ferens, & cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris eâ fluvium, quam longa eſt, nocte tumentem
Leniit, & tacitâ refluens ita ſubſtitit undâ;
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus inſuetum, fulgentia longe
Scuta virûm fluvio pictaſque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, virideſque ſecant placido æquore ſylvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,

deſcendens ad *intima*: *nox & ſomnus deſeruit Æneam. Surgit, & aſpiciens ſurgentem lucem cœleſtis Solis, hauſit religioſe cavis manibus aquam de fluvio, & emiſit ad cœlum talia verba: Nymphæ, Nymphæ Laurentes, à quibus eſt origo fluviorum: & tu, ô Tybri pater, cum tuo ſacro fluvio, admittite Æneam, & denique protegite à periculis. Quocumque fonte* tua *aqua detinet te, miſereſcentem calamitatum noſtrarum; quacumque regione erumpis formoſiſſimus: ſemper decoraberis cultu meo, ſemper muneribus meis, ô* tu qui es *amnis cornutus, rex aquarum Italicarum. Succurre tantummodo, & præſenti* auxilio *confirma vim tuorum* promiſſorum. *Sic loquitur: & eligit duas naves è claſſe, & accommodat* ad *remigandum: ſimul accingit ſocios armis. Ecce autem prodigium repentinum & admirandum viſu: ſus alba ejuſdem coloris ac fœtus albus, jacuit per ſylvam, & cernitur in viridi litore: quam adeo pius Æneas tibi immolat, tibi, ô maxima Juno, offerens* tibi *ſacrificia, & conſtituit ante altaria cum turba* porcellorum. *Tybris* per *eam noctem, quàm longa fuit, ſedavit flumen ſuum inflatum: & retro fluens ſtetit fluctibus ſic tranquillis, ut æquaret planitiem aquarum in modum mollis ſtagni & quietæ paludis, ita ut labor abeſſet in remigando. Igitur rumore proſpero deproperant iter ſuſceptum. Abies oblita* pice *decurrit fluctibus*; *et aquæ mirantur, ſylva inaſſueta* his ſpectaculis *miratur, clypeos hominum procul ſplendentes et pictas naves vehi flumine. Illi remigando traducunt noctem et diem, et prætervehuntur longos circuitus, et inumbrantur diverſis arboribus, et trajiciunt virides ſylvas tranquillo flumine. Sol ardens pervenerat* ad *medium ſpatium cœli,*

NOTÆ.

69. *Undam de flumine.*] Ad lavandas purgandaſque manus antè preces· qui mos multis exemplis ab interpretibus firmatur, Æ. 2. 719.

71. *Genus amnibus*, &c.] Nymphæ aquarum & fontium quorumlibet præſides: quorum ex colluvie fiunt augenturque fluvii. De *Laurente regione*, Æ. 7. 63.

77. *Corniger Heſperidum*, &c.] *Rex* Italicarum aquarum; non magnitudine ſua, qui honos Eridano tribui debet, & vero tribuitur, G. 1. 482. ſed ob futuram magnitudinem regiæ urbis Romæ, quam præterfluit. Deinde poteſt Æneas hunc ei honorem habere, cum nondum Eridanum, aut majorem ullum in Italia fluvium viderit. De *cornibus fluviorum*, G. 4. 371. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *biremibus*, Æ. 5. 119.

90. *Rumore ſecundo.*] Sparſo inter milites, de ſucceſſu itineris bene ominantes. De *Abiete*, *ſapini*, arbore quæ hic pro nave ſumitur, G. 2. 68.

cum longe aſpiciunt muros, & arcem, & pauca culmina domorum, quæ Romana magnitudo nunc extulit ad *cælum: tunc Evander poſſidebat rem anguſtam. Statim appellunt* illuc *naves, & accedunt ad urbem. Forte illo die rex Arcadius* Evander *offerebat ſolẽne ſacrificium magno filio Amphitryonis & Diis, ante urbem, in ſylva. Simul Pallas filius* Evandri, *ſimul præcipui omnes juvenum, et ſenatus inops, offerebant thura huic* Deo: *& ſanguis calidus fumabat ante altaria. Quando conſpexerunt altas naves, &* viros *appelli inter umbroſam ſylvam, & incurvari in remos tranquillos: terrentur aſpectu inopino, & omnes ſurgunt relictis menſis: quos audax Pallas prohibet abrumpere ceremonias, & ipſe correptâ haſtâ currit obviam, & eminus exclamat è tumulo: ô Juvenes, quæ cauſa impulit vos explorare iter incognitum? quo itis? qui* eſtis ſecundum *genus? unde* eſtis ſecundum *patriam? an pacem huc portatis, an bellum? Tunc pater Æneas ſic loquitur è ſumma puppe, & præfert manu ramum olea pacifica: Cernis Trojanos & arma infenſa Latinis, quos profugos Latini expulerunt bello feroci. Adimus Evandrum: referte* illi *iſta, & dicite veniſſe electos principes Trojæ, implorantes ſocietatem armorum. Pallas obſtupuit attonitus tanto nomine; exi, ait, ô tu quiſquis es, & affare præſens parentem meum, & ingredere domos noſtras* ut *hoſpes. Simul accepit* eum *manu, & perſtitit amplectens dexteram. Progredientes intrant ſylvam, & recedunt* à *fluvio. Tunc Æneas alloquitur regem amico ſermone: optime Græcorum, cui fortuna voluit me ſupplicare, & proferre ramos ornatos toniis: equidem non metui, quod eſſes* dux *Græcorum, & Arcas,*

Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyus advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die ſolemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno Diviſque ferebat,
Ante urbem, in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperq; ſenatus,
Thura dabant: tepiduſque cruor fumabat ad aras.
Ut celſas vidêre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipſe,
Et procul è tumulo: Juvenes, quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit. [ma?
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an ar-
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.
Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Accepitque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumq; relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vittâ comptos voluit prætendere ramos: [Arcas,
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor &

NOTÆ.

103. *Amphitryoniadæ.*] Herculi, infra, v. 288.

105. *Senatus.*] Concilium ſenum: quod deinde à Romulo & Romanis vocatũ eſt *ſenatus.*

110. *Menſis.*] Ubi veſcebantur ſacris carnibus: & pars hæc erat ſacrificii. De *ſacrificiis non interrumpendis*, Æ. 3. 405. De *Olivæ ramo taniis ornato, ad pacem petendam*, Æ. 7. 237. De *Dardaniis* ducibus, Æ. 1. 239. De *Penatibus*, pro domo, Æ. 2. 717.

129. *Danaûm quod*, &c.] De *Danais*, Græcis, Æ. 1. 34. De *Arcadia*, Ecl. 4. 58. De *Atridis*, Atrei filiis, Agamemnone, Æ. 3. 54. & Menelao, Æ. 2. 264. His quomodo conjunctus eſſet Evander, varie exponit Servius: multi repetunt ex Atlante, cujus ſeptem filiæ fuerunt, quarum ex una & Jove Tantalus Atrei avus prognatus eſt; ex alia, nempe Maia, Mercurius pater Evandri.

Quodque

Quodque à ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, & ſancta oracula Divûm,
Cognatique patres, tua tetris dicta fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & auctor,
Electrâ, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis ſi quicquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipſe meumque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, erudeli Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant;
Et mare quod ſupra, teneant, quodq; alluit infra.
Accipe, daque fidem: ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os oculoſque loquentis
Jamdudum & totum luſtrabat lumine corpus.
Tunc ſic pauca refert: ut te, fortiſſime Teucrûm,
Accipio agnoſcoque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchiſæ magni vultumque recordor!
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,

& quod ab origine cognatus duobus Atreï filiis. Sed pietas mea, & ſacra monita Deorum, & majores noſtri conſanguinei, & fama tua ſparſa per terras, ſociaverunt me tibi, & auctoritate fatorum impulerunt me jam *volentem. Dardanus, primus parens & fundator urbis Trojanæ; natus, quemadmodum Græci teſtantur, Electrâ* filiâ *Atlantis; appulſus eſt* ad *Teucros. Maximus Atlas, qui portat humeris orbes cœleſtes, genuit Electram. Mercurius parens eſt veſter, quem candida Maia peperit conceptum* in *frigido cacumine Cyllenes. At, ſi aliquam damus* fidem iis quæ *audivimus; Atlas, idem Atlas qui portat aſtra cœli, genuit Maiam. Ita gens utriuſque dividit ſe ab eodem ſanguine. Confiſus his* rebus, *non adhibui cum calliditate legationes & prima experimenta tua* voluntatis: *ego memet expoſui, & acceſſi ſupplex ad domum* tuam. *Eadem natio Rutula, quæ te* perſequitur *bello inhumano, nos etiam perſequitur: ſi nos ejiciat, nihil putat defuturum, quominus ſubjiciat ſub ditionem ſuam omnem omnino Italiam; & occupet mare quod allambit* eam *ſupra, & quod infra. Accipe, & præbe fidem: ſunt nobis corpora robuſta* ad *bellum, ſunt animi, & juvenes inſignes rebus* geſtis. *Æneas* ſic *dixerat: Evander jamdiu circumſpiciebat oculis vultum & oculos & omne corpus dicentis. Tunc ita reſpondet pauca: ô generoſiſſime Trojanorum, quàm libenter agnoſco te & accipio! quàm* bene *reminiſcor ſermonem & vocem et ſpeciem magni patris* tui *Anchiſæ! Nam memini Priamum, filium Laomedontis, inviſentem regnum ſororis* ſuæ *Heſiones*, & *euntem Salamina,*

NOTÆ.

131. *Mea me virtus*, &c.] Conſcientia virtutis meæ, quâ nihil mihi videbar commiſiſſe, quod odio tuo dignum eſſet.

134. *Dardanus*, &c.] De *Dardani origine*, Æ. 3. 167. De *Atlante*, Æ. 4. 247. De *Electra*, & *Maia*, & *Pleiadibus* ſororibus, G. 1. 138. De *Mercurio*, & *Cyllene* monte Arcadiæ, Æ. 1. 301.

138. *Vobis Mercurius pater eſt.*] Vel *vobis Arcadibus*: quia natus ille in Arcadia. Vel *vobis Evandro* & *Pallanti*: diximus enim, v. 51. Mercurium habitum eſſe patrem Evandri.

146. *Daunia.*] *Rutula*, à Dauno rege, patre Turni, Æ. 7. 794. De *Heſperia*, Æ. 1. 534.

149. *Et mare, quod*, &c.] *Superum*, ſive Hadriaticum, ad ſeptentrionem Italiæ: *inferum*, ſive Tyrrhenum, ad meridiem.

157. *Heſiones*, &c.] *Heſione*, Laomedontis filia, uxor Telamonis *Salaminis* inſulæ regis, inter Peloponneſum & Atticam, Æ. 3. 476. De Arcadia, Ecl. 4. 58.

Viſentem regna ſororis Priamum.] Alii non viſentem animi cauſa; ſed captivum illuc abductum à Telamone ſororis marito aiunt: ut jam dictum, Æ. 3. 476. De *Laomedonte* Priami patre, G. 1. 502.

Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa:
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Acceſſi, & cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram, Lyciaſque ſagittas
Diſcedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaq; bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quam petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et lux cum primum terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibuſque juvabo.
Interea ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, & jam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.
Hæc ubi dicta: dapes jubet & ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro & villoſi pelle leonis
Accipit Æneam, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantq; caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul & Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis & luſtralibus extis.
Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus e-
Rex Evandrus ait: non hæc ſolemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana ſuperſtitio veterumve ignara Deorum
Impoſuit: ſævis, hoſpes Trojane, periclis

coatiano itinere *perluſtraſſe frigidam regionem Arcadiæ. Tunc prima juventus tegebat mihi natas lanugine: & admirabar principes Trojanos, & admirabar ipſum Laomedontis filium: ſed Anchiſes incedebat ſublimior omnibus. Animus fervebat mihi juvenili deſiderio alloquendi hominem, & ſociandi dextram dextræ. Audivi* eum, *& cupidus deduxi eum ad urbem Pheneum. Ille abiens donavit mihi illuſtrem pharetram, & ſagittas Lycias, & chlamydem intextam auro, & frena duo aurea, quæ meus* filius *Pallas modo habet. Itaque hæc etiam dextra, quam rogatis, jam à me ſociata eſt fœdere* vobiſcum: *& quando primum dies craſtina ſe referet terris, remittam vos refectos ſubſidio, & adjuvabo viribus* meis. *Interim, quandoquidem acceſſiſtis huc* ut *amici, perficite benevoli nobiſcum hæc annua ſacrificia, quæ non licet differre, & jam inde aſſueſcite epulis ſociorum. Poſtquam hæc dicta* fuerunt: *imperat cibos & pocula ſubducta referri, & ipſe conſtituit homines in herbida ſede: & admittit principem Æneam in torum & pellem ſetoſi leonis, & inducit in ſolium* ex *acere. Tunc juvenes electi & ſacerdos avæ certatim portant viſcera toſta taurorum, & accumulant in calathis munera confecti panis, & proferunt vinum. Æneas, & ſimul Trojana juventus, comedit dorſum longi bovis & viſcera piacularia. Poſtquam fames ablata fuit, & cupido comedendi ſatiata, rex Evander dixit: non ſuperſtitio falſa & inſcia Deorum antiquorum indixit nobis has ceremonias, has epulas ex conſuetudine, hæc altaria tanti Dei: exequimur iſtud, ô hoſpes Trojane,*

NOTÆ.

165. *Phenei.*] *Pheneum*, vel *Pheneus*, Arcadiæ urbs & lacus, apud Cyllenen montem. De *Lycia* regione, cujus commendabantur ſagittæ & pharetræ, Æ. 4. 134. De *chlamyde*, *caſaque*, Æ. 3. 484.

175. *Sublata.... pocula.*] Metu navium adventantium. De *toris*, herbeis ſedilibus, Æ. 3. 224. *Acerno*, ex acere arbore, *erable*. De more *ſedendi* ad menſas, Æ. 1. 702. De *aſſis* & *elixis* carnibus, Æ. 1. 215. De *Cerere* pro pane, Æ. 1. 181. De *Baccho*, pro vino, Ecl. 5. 69.

183. *Perpetui tergo bovis*, &c.] Boves conſtat integros ad igaem & epulas apponi ſolitos apud veteres: & apud Homerum alioſque apponi præcipue viris principibus *dorſum*, illudque δουναὶς, *longum*, *continuum*, *porrectum*: quod hic *perpetuum* dicitur. *Exta luſtralia*: quæ religioſe comeſa, *luſtrare*, id eſt, purgare putabantur, Æ. 4. 64.

185. *Evandrus.*] Græca forma, Εὐανδρος. Latina, *Evander*.

187. *Veterum ignara Deorum.*] Non colimus Herculem, recentiorem Deum, contemptu antiquiorum & majorum Deorum, quales Jupiter, Apollo, &c.

Servati

Servati facimus, meritoſque novamus honores.
Jam primum ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem:
Disjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, & ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit vaſto ſubmota receſſu,
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inacceſſam radiis: ſemperque recenti
Cæde tepebat humus: foribuſque affixa ſuperbis
Ora virûm triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magna ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque Dei: nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis ſpoliiſque ſuperbus,
Alcides aderat: tauroſque hac victor agebat
Ingentes: vallemque boves amnemque tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inauſum
Aut intentatum ſceleriſve dolive fuiſſet:
Quattuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Caudâ in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea cum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryôniades armenta, abitumque pararet:
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodiſque gravatum

erepti è gravibus periculis; & renovamus meritum cultum. Conſidera nunc primo hanc rupem ſuſtentatam ſaxis: quemadmodum moles longe diſruptæ, & domus in monte ſtat vacua, & ſaxa accumulaverunt magnam ruinam. Hic fuit caverna ſubducta in longam profunditatem: quam dira ſpecies Caci ſemihominis occupabat, inviam luci Solis: & terra ſemper illic calida erat ſtragibus novis: & capita hominum fixa ad crudeles portas pendebant lividia triſti ſanie. Vulcanus erat parens hujus monſtri: monſtrum *eructans ore nigros ignes Vulcani, efferebat ſe vaſta mole. Tandem tempus attulit nobis cupientibus opem & præſentiam Dei. Nam venit Hercules, illuſtris vindex, inſignis morte & ſpoliis Geryonis tricorporis: & victor pellebat* per *hanc* regionem *tauros magnos: & boves implebant vallem et fluvium. Sed animus latronis Caci concitatus, ne ſupereſſet quicquam criminis aut fraudis, quod non auderet aut tentaret, abducit à ſtabulis quatuor tauros eximio corpore, totidem vaccas pulchriore ſpecie. Et ne aliqua veſtigia reſtarent* ex *unguibus rectis: hos abductos caudâ in cavernam, & raptos averſis ſignis viæ, abſcondebat vaſta rupe. Nulla ſigna docebant ad cavernam* eum qui *quæſiviſſet. Interim cum Hercules educeret è ſtabulis armenta jam ſaturata, et præpararet diſceſſum: boves* in *egreſſu* cœperunt *boare, et tota ſylva* cœpit *repleri quæſitibus, et colles* cœperunt *deſeri* cum *clamore. Una vaccarum remiſit clamorem, et ſub cavernâ ſpatioſâ reboavit, et incluſa fruſtravit ſpem Caci. Tunc autem Herculi dolor inflammatus* eſt in *iras nigra bile: ſumit manu arma, et truncum gravem nodis,*

NOTÆ.

194. *Semihominis Caci*, &c.] Mediâ parte fera, mediâ homo fuiſſe dicitur: nihil tamen ei affingit Virgilius ex fera, præter villoſum pectus, infra, v. 266. Huic Propertius tribuit tria capita, l. 4. 9. Livius paſtorem ait fuiſſe, ferocem viribus. Nomen à κακὸς *malus*. De *Geryone tergemino*, ejuſque bobus ab Hercule direptis, Æ. 7. 662. De *Alcide*, nomine Herculis, infra, v. 288.

Semihominis, &c.] Sic reſtituit N. Heinſius ex MSS. *Facies Caci tenebat*, id eſt, *Cacus tenebat*. Sic Æ. 3. 591. *Ignoti nova forma viri .... manus ad litora tendit*. Id eſt, *vir ignotus manus tendit*.

205. *Furis.*] Alibi *furiis*: ſed ex veteribus codicibus ita emendavimus, duce Fierio.

219. *Atro felle dolor.*] *Felle*, pro *bile*; in qua videtur poëta iracundiam ponere.

220. *Arma .... nodiſque gravatum Robur.*] Vel eandem rem dixit, *clavam, quæ ipſius erant arma*: vel *alia arma præter clavam*, nempe ſagittas; quia v. 249. *deſuper Alcides telis pre-*

& currendo contendit ad *alta ſpatia montis. Tunc primo noſtri* homines *aſpexerunt Cacum metuentem & viſu turbatum. Statim fugit celerior Euro, & currit* ad *cavernam: metus adjunxerat pennas pedibus. Poſtquam clauſit ſe, & fractis vinculis demiſit ſaxum ingens, quod pendebat ferro & arte patris* Vulcani; *& munivit portam defenſam* hoc *obſtaculo: ecce Hercules adeſt furioſus animo, & conſiderans omnem aditum, immittit oculos huc & illuc, ſtridens dentibus. Ter ardens furore circuit totum montem Aventinum; ter invadit fruſtra ſaxeas portas; ter ſedit laſſus* in *valle. Erat rupes acuta, ſaxis undequaque acciſis, erecta è dorſo caverna, viſu excelſiſſima, latebra accommoda nidis avium funeſtarum. Cum* illa *jugo curva penderet in fluvium* ſibi *ſiniſtrum*: Hercules *commovit illam, & abrupit erutam intimis radicibus, connixus* ab *dextra* parte *in* partem *oppoſitam: deinde ſtatim propulit, quo pulſu magnum cœlum ſonuit: ripæ diſſiluerunt, & fluvius territus retrogreſſus eſt. At ſpelunca & magna aula Caci apparuit detecta, & antra tenebroſa intime aperta ſunt. Non aliter quam ſi terra per vim intime diffracta aperiat domos infernas, aperiat regna pallida, inaſpecta à Diis; & ſi immanis vorago inſuper aſpiciatur: & umbra tremant luce infuſa. Itaque Hercules deſuper urget jaculis*

Robur, & aërii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit; ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat; fultoſque immuniit obice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus irâ
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequicquam; ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſam ſolvit radicibus: inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther:
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbroſæ penitus patuere cavernæ.
Non ſecus ac ſi quâ penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, Diis inviſa; ſuperq; immane barathrum
Cernatur, trepidentque immiſſo lumine Manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis vaſtiſque molaribus inſtat.
Ille autem (neq; enim fuga jam ſuper ulla pericli eſt)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,

Cacum ſubito interceptum in lumine inopino, et clauſum in *rupe cava, & vociferantem inſueto* modo: *& adhibet cuncta arma, & opprimit ramis & magnis lapidibus. Ille vero (nam nullum jam reſtat effugium diſcriminis) emittit gutture magnum fumum,* res *miranda dictu,*

NOTÆ.

mit. De *robore*, gravi ligno, G. 1. 162. De *Euro*, vento orientali, G. 1. 371.

226. *Arte paterna.*] Cyclopes enim, miniſtri Vulcani, artem reperiſſe dicuntur muniendarum urbium, Æ. 6. 630. *Tirynthius*, nomen Herculis, Æ. 7. 662. *Aventinus* mons, Æ. 7. 657. Dixitque *montem Aventini*, qua forma *urbem Patavi*, Æ. 1. 251.

235. *Dirarum volucrum.*] Bubonum, corvorum, &c.

236. *Lævum.*] *Aventinus*, nunc *monte di S. Sabina*, Tyberim habet ad occidentem, quam Virgilius ſiniſtram montis partem appellat. Hercules igitur ſtabat ad orientem illius rupis, quæ erat in monte: ſi quidem *dexter in adverſum*. De *ſiniſtra* & *dextra*, Ecl. 9. 15. De *Barathro*, Æ. 3. 421. De *Manibus*, G. 4. 469. Æ. 6. 743. De verbo *rudere*, G. 3. 374.

250. *Molaribus.*] Saxis grandibus, quæ molarum inſtar eſſent.

Evomit:

Evomit: involvitque domum caligine cæca,
Proſpectum eripiens oculis: glomeratq; ſub antro
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis: ſeque ipſe per ignem
Præcipiti jecit ſaltu, quà plurimus undam
Fumus agit, nebulâque ingens ſpecus æſtuat atrâ.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit, in nodum complexus: & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulſis:
Abſtractæque boves, abjuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur: pedibuſque informe cadaver
Protrahitur: nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villoſaque ſetis
Pectora ſemiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primuſque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit: quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
Quare agite, ô juvenes, tantarum in munere laudũ,
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris:
Communemq; vocate Deum, & date vina volentes.

& implet totam ſpeluncam obſcuris tenebris, auferens viſum oculis: & colligit ſub ſpelunca noctem fumidam, miſtis tenebris cum *flamma. Hercules* præ *ira non toleravit* hoc: *& ipſe immiſit ſe præcipiti ſaltu per flammas, qua* parte *multus fumus impellit* ſe in *undam, & magna ſpelunca exhalat nigram nubem. Tum apprehendit Cacum evomentem in tenebris inutiles ignes, comprimens eum in nodum: & incumbens ſtringit oculos extruſos, & jugulum aridum* ſine *ſanguine. Statim aperitur nigra ſpelunca portis fractis: & exponuntur luci vacca abducta & prædæ ablata cum perjurio: & fœdum cadaver raptatur pedibus: animi nequeunt ſatiari ſpectando oculos horribiles & faciem, & pectus ſemiferi* Caci *hiſpidum pilis, & ignes extinctos in gutture. Ab illo tempore ſolemnis eſt gloria* Herculis: *& poſteri gaudentes coluerunt* hunc *diem: & primus inſtitutor Potitius, & familia Pinaria, miniſtra Herculei ſacrificii, collocavit hanc aram in* hac *ſylva: quæ* ara *ſemper dicetur à nobis maxima, & quæ ſemper erit maxima. Agite igitur, ô juvenes: in celebratione tantæ virtutis, coronate capillos foliis, & proferte manibus pocula, & invocate Deum communem, & offerte ei vina libenti* animo.

NOTÆ.

257. *Undam fumus agit.*] Vaporem, in modum undæ erumpentem, G. 2. 462.

263. *Abjurataque rapina.*] Juxta Servium, *per vim retenta:* juxta Gentilem, *empta abſque perſoluto pretio:* juxta Germanum & alios, quibus aſſentior, *quas quis habere ſe negat cum juramento & perjurio.*

269. *Potitius*, &c.] Livius l. 1. ait poſt cædem Caci, tum primum bove eximia de grege capta ſacrum Herculi factum: *adhibitis ad miniſterium dapemque Potitiis ac Pinariis, quæ tum familiæ maximè inclyta ea loca incolebant. Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præſto eſſent, iiſque exta apponerentur: Pinarii extis adeſis ad cæteram venirent dapem. Inde inſtitutum manſit, donec Pinarium genus fuit, ne extis ſolemnibus veſcerentur. Potitii, ab Evandro edocti, antiſtites ſacri ejus per multas ætates fuerunt, donec tradito ſervis publicis ſolemni familiæ miniſterio, genus omne Potitiorum in pœnam interiit.* Quod excidium Potitiæ familiæ contigit ſub Appio Claudio Cenſore, anno U.C. 442. Pinariam duraſſe ad uſque Maximini tempora cenſet Cerdanus; ſed fallitur, ſiquidem ex hoc loco patet jam Livii ætate exciſam fuiſſe. *Potitios* inde dictos quidam putant, quod extis *potirentur*: *Pinarios, à πεῖνα, fames.* Sed nugari mihi videntur.

271. *Aram.... quæ maxima*, &c.] Apud Livium l. 1. ſic Evander Herculem alloquitur: *Jove nate Hercules, ſalve: te mihi mater, veridica interpres Deûm, auctarum cæleſtium numerum cecinit, tibique aram hic dicatam iri, quam opulentiſſima olim in terris gens maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextrâ Hercules datâ, accipere ſe omen, impleturumque fata, aræ conditæ, atque dicatæ, ait.* Aram illam in foro boario Romæ perſtitiſſe memorat Ovid. Faſt. 1. 581. Erat autem forum boarium inter montes, Aventinum, Palatinum, & Capitolinum.

275. *Communem Deum.*] Dii *communes* vocantur, qui coluntur ab omnibus populis propter communem utilitatem: ſic Mars propter bellum, Mercurius propter artes, Hercules propter debellata ubique monſtra. Et ſingulariter Hercules: qui Arcadibus, Italis, ac Trojanis perinde venerandus erat. De *populo*, arbore viridi & pallida, Herculi ſacra, *peuplier*, E. 7. 61.

Dixerat, Herculeâ bicolor cum populus umbrâ
Velavitque comas, foliiſque innexa pependit:
Et ſacer implevit dextram ſcyphus. Ocyus omnes
In menſam læti libant, Divoſque precantur.
Devexo interea propior fit veſper Olympo:
Jamque ſacerdotes, primuſque Potitius, ibant
Pellibus in morem cincti: flammaſque ferebant.
Inſtaurant epulas, & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus; ille ſenum: qui carmine
Herculeas & facta ferunt: ut prima novercæ

Sic *dixerat*: *cum populus* arbor *gemini coloris, et texit capillos* omnium *umbrâ Herculeâ, et pependit implicata frondibus*: *et ſacrum poculum replevit dextram* manum. *Statim omnes hilares projiciunt vinum in menſam, et orant Deos. Interim occiduo cælo veſper fit vicinior*: *et jam ſacerdotes, et primus Potitius, incedebant cincti pellibus juxta conſuetudinem, et portabant faces. Renovant convivium, et portant jucunda munera menſæ ſecundæ, et operiunt altaria patinis plenis. Tunc Salii circa aras flammantes accedunt inter cantus, coronati* circa *capita ramis populeis. Hic* eſt *chorus juvenum, ille ſenum*: *qui cantu memorant laudes et geſta Herculis*: *quemadmodum ſtringens occiderit manu prima monſtra novercæ,*

NOTÆ.

278. *Scyphus*, &c.] Græca vox, σκύφος, vas amplum, Herculi præcipue addictum; ut *cantharus* Baccho, ex Macrob. De *libatione in menſam*, Æ. 1. 740.

282. *Pellibus in morem cincti.*] Vel in morem paſtoritiæ vitæ, & Panos Arcadum Dei: vel potius in morem Herculis, qui leonis pelle indutus erat. De *inſtauratione* & renovatione epularum per *ſecundas menſas*, ubi poma, bellaria, mellex placentæ, Æ. 1. 727.

284. *Lancibus.*] *Lanx*, patina eſt, à *latitudine* dicta.

285. *Salii.*] Primo inſtituti à Numa, duodecim numero, è patricio genere: duplicati deinde à Tullo Hoſtilio: armati ſaltabant ad tibiæ modulos: concuſſis haſta brevibus ſcutis, quæ ancilia vocabant. Nomen à *ſaliendo*: unde licet à Numa inſtituti ſint, & in honorem Martis; tamen apud Evandrum in honorem Herculis inducuntur à Virgilio, qui vim nominis, non rationem temporis ſpectavit.

288. *Ut prima novercæ*, &c.] *Hercules* Jovis filius & Alcmenæ, quæ Amphitryonis Thebani uxor erat, Junonis novercæ odio multis laboribus expoſitus eſt: unde cum *Alcides* vocaretur, ab *Alceo* Amphitryonis patre; vocatus eſt Ἡρακλῆς, *Hercules*, ab Ἥρα, *Juno*, & κλέος, *gloria*. Præcipui ejus labores hic recenſentur. I. Cum eſſet in cunis, immiſſos à Junone angues duos eliſit. II. Trojam cepit ſub Laomedonte, ob negatam ſibi mercedem liberatæ à ceto Heſiones, G. 1. 502. Æ. 3. 476. III. Cum Eurytus Oechaliæ rex, in Theſſalia, Iolen filiam ipſi promiſiſſet uxorem, & poſtea denegaſſet; urbem diruit. IV. Antequam nati eſſent Hercules, & Euryſtheus Mycenarum rex: cum eſſet in fatis, hunc alteri ſerviturum, qui poſterior natus eſſet; effecit Juno, ut Hercules poſterior naſceretur: quare ſubditus Euryſtheo, ab eodē ad laborioſiſſimas expeditiones miſſus eſt: Juno hic *iniqua* dicitur, non quidem *injuſta*, quod in hymno impium fuiſſet; ſed *infeſta*, *inſenſa*. *Fata* ſumuntur hic pro *auctoritate et voluntate* Junonis: ſic ait ipſa Juno, Æ. 7. 293. *Fatis contraria noſtris fata Phrygum*. V. Cum hoſpitio benigne exceptus eſſet à Pholo Centauro: & Centauri alii ad vini Herculi appoſiti odorem hoſtiliter incurriſſent: dicitur eos ſagittis confixiſſe. Virgilius tamen Pholum, non ut hoſpitem, ſed ut hoſtem ejus memorat. *Bimembres* fingebantur Centauri, ſuperiore parte humana, inferiore equina, Æ. 6. 286. *Nubigenæ*, quia nube & Ixione geniti, G. 3. 38. VI. Taurum agros Cretenſium populantem non occidit quidem, ſed ad Euryſtheum adduxit. Hunc aiunt quidam immiſſum à Neptuno, quem Minos Cretæ rex offenderat: alii taurum fuiſſe, qui Europam Minois matrem in Cretam tranſtulerat: alii taurum, cujus amore inſanierat Paſiphaë Minois uxor, Æ. 6. 24. VII. Leonem, in ſylva Nemea, prope Cleonas Argiæ urbem in Peloponneſo, cum neque ſagittis neque impactâ clavâ occidere poſſet, unguibus apprehenſum diſſecuit: ejuſque pellem, quod non eſſet ferro penetrabilis, in veſtem ſibi aſſumpſit. VIII. Per Tænari promontorii antrum ingreſſus ad inferos, Cerberum canem, ad ſolium Plutonis metu fugientem, inde pertraxit ad Euryſtheum, & reducere juſſus eſt. Æ. 6. 395. De *Stygiis aquis*, & *Orco*, Æ. 6. 323. IX. Diis magno præſidio fuit contra Gigantes cœlum aggreſſos: quorum inter præcipuos fuit Typhoëus, de quo G. 1. 279. Æ. 9. 716. Ita Apollodorus. Unde patet vanitas fabularum: quæ eumdem Herculem circa Euryſthei Theſeique tempora florentem, jam inde à Gigantei

Monſtra

Monſtra manu, geminoſq; premens eliſerit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque, Oechaliamque: ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæumque, Pholumq; manu; tu Creſſia mactas
Prodigia, & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus: te janitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumſtetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis:
Et nos, & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant; ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemq; ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſq; reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus ævo:
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, facileſque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & ſingula lætus
Exquiritque auditque virûm monimenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæq; tenebant,

& duos ſerpentes; quemadmodum eadem everterit bello illuſtres urbes, & Trojam & Oechaliam: quemadmodum toleraverit labores mille aſperos, ſub rege Euryſtheo, per poteſtatem Junonis infenſæ. Tu, ô heros *inſuperabilis, occidis manu filios nubis bino corpore, & Hylæum, & Pholum, & monſtra Cretica, & immanem leonem ſub rupe Nemeæ. Flumina Stygia te timuerunt: te janitor inferorum, jacens* in *antro ſanguinolento ſuper oſſa ſemivorata. Nec te ſpecies ulla* terruerunt; *non terruit ipſe Typhoëus, ſublimis, intendens arma: non hydra Lernæa* magna *multitudine capitum circumcinxit te inopem conſilii. Salve vera progenies Jovis, adjuncte Diis* quaſi *honor* eorum; *veni pede proſpero & ad nos, & ad tua ſacrificia propitius. Memorant talia cantibus; ſuper cætera addunt cavernam Caci, & ipſum exhalantem flammas. Tota ſylva reſonat ſtrepitu, & colles reſiliunt. Deinde abſolutis ceremoniis divinis, omnes redeunt ad urbem. Rex obrutus ſenio incedebat, & ambulans habebat prope* ſe *Æneam comitem & filium* ſuum, *& ſolabatur* laborem *itineris multiplici colloquio. Æneas admiratur, & emittit leves oculos circa omnia, & delectatur* aſpectu *locorum, & gaudens petit diſcitque ſingula veſtigia veterum hominum. Tunc rex Evander, fundator arcis, quæ* deinde fuit *Romana*, ait: *Fauni & Nymphæ, natæ in illis locis, occupabant has ſylvas,*

NOTÆ.

belli ætate fuiſſe inter Deos docent. X. Hydram, ſerpentem in aquis & terra vivacem, cui nomen ab ὕδωρ, *aqua*, in Lerna palude degentem, Mycenas inter & Argos, capitibus ſeptem, aut juxta alios, quinquaginta terribilem; quorum quoties unum abſciſſum erat, toties aliaduplicato numero pullulabant, admoto ad ſingula vulnera igni, tandem interfecit. XI. Cum Deianeira ejus uxor ſuſpectos haberet ejus in Iolen amores, miſit ad eum veſtem Neſſi Centauri infectam ſanguine, cui vim ineſſe audiverat ad amorem excitandum: quam ille cum induiſſet, indeque ſparſo per membra incendio, vim doloris pati non poſſet, excitatâ & ſuccenſâ pyrâ, in Oeta monte Theſſaliæ, in eam immiſit ſeſe; & ſic expurgatus omni contage mortali, tranſiiſſe ad Deos creditus eſt.

302. *Dexter.*] *Propitius:* de hac voce in bonam partem, Ecl. 1. 16.

307. *Obſitus ævo.*] Plautus in Menæchmis, Act. 5. 2, 4. *Conſitus ſum ſenectute*, id eſt, *plenus annis*: quia agri *conſiti* ſive *obſiti* frugibus, *pleni* ſunt frugibus. Ita plerique omnes. Ego explico *ſparſus ſenectute*, live *canis*: quia quæ *ſeruntur*, *ſparguntur*: & jam dixit Virgilius, Æ. 5. 416. *Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus*: & ſane ſic explicandus eſt Lucretius l. 2. 210. *Sol etiam ſummo de vertice diſſipat ornem Ardorem in pratis, & lumine conſerit arva*, id eſt, *lumine ſpargit arva.*

313. *Romanæ conditor arcis.*] Conditor oppiduli in Palatino monte, ut diximus, v. 51. cujus in ruinis Romulus deinde prima Romanæ urbis initia conſtituit, loco quadratam in formam munito. Livius, Plutarchus, Feſtus, &c.

314. *Indigenæ Fauni*, &c.] Videtur hic per *Indigenas* intelligere *Aborigines populos*, eoſq; primos ſtatuere Italiæ incolas, ut diximus. Æ. 7. 181.

Genſque

& natio hominum orta truncis & duris arboribus: quibus neque consuetudines neque cultus erat: nec sciebant alligare tauros jugo, *aut colligere divitias, aut moderate uti* rebus *partis; sed arbores, & venatus durus victu nutriebat* eos. *Saturnus primus venit ab Olympo cœlesti, fugiens arma Jovis, & profugus erepto imperio. Hic congregavit gentem immansuetam et diffusam* per *montes excelsos, & imposuit* ei *leges: & voluit appellari Latium, quod tuto occultatus fuisset in hac regione. Aurea ætas, de qua loquuntur, fuit sub illo rege: ita continebat populos in tranquilla pace, donec subrepsit sensim seculum pejus & alterius coloris, & furor belli, & cupiditas possidendi. Tunc venerunt turma Ausonia, & nationes Sicula: & Saturnia regio sæpe mutavit nomen. Tunc* venerunt *reges, & Tybris ferox vasto corpore, à quo deinde* nos *Itali appellavimus flumen nomine Tybrim: & vetus Albula perdidit proprium nomen.*

Gensque virûm truncis & duro robore nata :
Queis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros
Aut componere opes nôrant, aut parcere parto;
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit: Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea, quæ perhibent, illo sub rege fuerunt
Sæcula; sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus Ausoniæ, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperq; immani corpore Tybris;
A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.

NOTÆ.

& ita censet Justinus. Quanquam probabilius putat Cluverius primos fuisse Siculos: Aborigines vero Siculis posteriores, & aliunde advectos, nempe ex Arcadia; unde sacra eo intulerint Panos & Fauni, qui ab Arcadibus pastoritiæ vitæ deditis colebantur. De *Faunis*, Ecl. 6. 27. De *Nymphis*, Ecl. 2. 46.

315. *Robore nata.*] Cum enim in cavis arborum truncis primo habitarent, inde nati putabantur. De *robore*, ligno, G. 1. 161.

319. *Primus ab*, &c.] *Saturnus*, Cretensis rex à Jove filio primum liberatus è manibus Titanum, qui eum, ortâ de regnandi jure controversiâ, carcere incluserant: monente oraculo, ut à filio sibi caveret; cum eidem strueret insidias, occupatus à filio & è regno ejectus, navi in Italiam venit: ibique exceptus à Jano antiquissimo rege, populos cum eo composuit legibus: unde propter castitatem è cœlo venisse creditus est, & aureum nomen suo seculo fecit. *Latium* Italiam appellavit, quod in ea contra filii insidias latuisset. *Primus* venisse in Italiam ex aliis regionibus dicitur à Virgilio, qui putat Janum & Aborigines fuisse primos loci indigenas, à quibus Saturnus exceptus est. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Olympo* monte, pro cœlo, Ecl. 5. 56.

326. *Decolor ætas.*] *Argentea*, ab *aureo* colore deficiens: tum *ærea* & *ferrea*, G. 1. 125.

328. *Ausonia*, &c.] Et hinc patet, inter Italiæ populos non eum à Virgilio temporis ordinem statui, qui à scriptoribus reliquis statuitur: quanquam fateor confusa admodum hic esse omnia, nec sibi constare scriptores. Diximus enim *Siculos*, qui & *Sicani* deinde dicti sunt, primos fuisse Latii & Sabinæ regionis incolas, eosque indigenas, Æ. 7. 794. *Ausones* vero, primos item & indigenas habitatores Italiæ, fretum versus Siculum, Æ. 7. 54. Virgilius vero censet utrosque esse advenas, Saturno posteriores. Tum hic alter etiam notatur Virgilii error: quod Saturni ætatem ab Evandri Latinique temporibus his longe removet; cum effluxisse ab eo videatur ætatum quadruplex mutatio, aureæ, argenteæ, æreæ, ferreæ: tamen, Æ. 7. 47. Saturnum Latini proavum facit.

330. *Asperque immani corpore Tybris*, &c.] Rex Tuscorum, qui occisus juxta fluvium Albulam, huic nomen reliquit suum. Ita Festus & alii. Livius tamen & Ovidius hoc nomen repetunt à Tyberino Albanorum rege, qui eo demersus est. Oritur in Apennini jugis, in septentrionali Etruriæ parte, juxta Umbros: dividitque totam Etruriam, seu Tusciam, ad orientem ab Umbris, Sabinis, & Latio: unde quia Tuscis maxime objicitur, dicitur à Poëtis *Tuscus amnis*, potius quam *Sabinus* aut *Latinus*. Evolvitur in mare Tuscum sive Tyrrhenum duobus ostiis: ad orientale ostium urbs est *Ostia*; prope occidentale urbs *Portus*.

Me

Me pulſum patriâ, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His poſuere locis: matriſq; egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, & Deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progreſſus, monſtrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphæ priſcum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ; cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Palanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer aſylum
Rettulit, & gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.
Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti:
Teſtaturque locum, & letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſylveſtribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agreſtes

Fortuna omnipotens & fatum inevitabile conſtituerunt his in ſedibus me ejectum è patria, & quærentem ultima ſpatia maris: & terrifica vaticinia Carmentis Nymphæ matris mea, *& Deus Apollo ſuaſor, duxerunt* me. *Vix ea prolata* fuerunt: *deinde progrediens, oſtendit & aram, & portam Carmentalem,* quod *nomen* eſt *Romanum, quam narrant* eſſe *antiquum honorem Carmentis, vatis aperientis fata: qua prima prædixit, Romanos illuſtres evaſuros, et Pallanteum celebre* fore. *Poſtea* oſtendit *magnam ſylvam, quam Romulus* deinde *convertit* in *aſylum; & oſtendit Lupercal ſub frigida rupe, appellatum ex cultu Arcadico Panos Lycæi. Præterea oſtendit quoque ſacram ſylvam Argileti, & atteſtatur locum ipſum, & narrat mortem hoſpitis Argi. Inde ducit* eum *ad locum Tarpeium & Capitolia,* quæ *jam aurea* ſunt, *quondam* erant *aſpera dumis incultis. Jam tunc* horrida *ſanctitas* hujus *loci terrefaciebat trepidos ruſticos,*

NOTÆ.

336. *Carmentis, &c.*] Seu *Carmenta*, matris Evandri; quæ Græcis dicta *Themis* juxta Dionyſ. aut *Nicoſtrata*, juxta Solinum: Latinis dicta eſt *Carmenta*, quia futura *carmine* evulgabat. De *Apolline* vaticiniorum præſide, Ecl. 3. 104.

337. *Progreſſus.*] Ex ripa orientali Tyberis & radicibus Aventini, progreſſus ad ſeptentrionem, quo loco ſpectabat Aventinum ad meridiem, Capitolinum ad ſeptentrionem, Palatinum ad orientem: ibidemque forum fuit deinde boarium, ubi ara Herculis maxima.

Aram.] Vel *Maximam* Herculis, ſupra, v. 271. Vel aram ipſius *Carmentæ*, juxta Carmentalem portã, ſub Capitolino monte; de qua Dionyſius, l. 1. *Romano nomine* dictam ait Carmentalẽ: Carmenta enim nomen Latinum eſt. *Cecinit Æneadas magnos*: quia inter alia, Romanos cecinit gentem fore opulentiſſimam, ſupra, v. 271. De *Pallanteo*, ſeu Palatino monte, v. 51.

342. *Aſylum.*] Locum à Romulo conſtitutum inter querceta duo, Capitolinũque & Palatinum; quò quicumque confugerent è vicinis urbibus, ſalvi ac ſecuri eſſent: qua arte novam urbem ſuam frequentem effeciț. De *aſylo*, Æ. 2. 761.

343. *Lupercal.*] Locum in Palatino monte, ubi Arcades Evandro auctore templũ extruxerant Pani Arcadiæ Deo. Illic quotannis ludicrum celebrabatur, juvenibus paſſim diſcurrentibus nudis, cum ſcuticis è caprina pelle, quibus obvios quoſque cædebant; mulieres præcipue, quæ ſe his verberibus ad partum juvari exiſtimabant: *Luperci* ipſi dicebantur. *Lupercal*, nomen deductum à *lupa*, ſeu *Lycæo* monte Arcadiæ, ubi Pan colebatur: eſt enim λύκος, *lupus*. Unde quidam Romulum putant hujus ludi auctorem eſſe, quod eo in loco à *lupa* nutritus fuiſſet. *Parrhaſia* dicta eſt Arcadia, ab Arcadiæ regione & oppido ejus nominis: cujus conditor fuit Parrhaſius Lycaonis filius juxta Steph. De *Pane* Deo, Æ. 2. 21.

345. *Nemus Argileti.*] Locum pariter inter Aventinum & Capitolinum, circa forum boarium: quæ pars erat Argei campi. Nõen juxta Varronem, vel ab argilloſa hujus loci terra; vel ab *Argo*, quem ait Fabius Pictor fuiſſe hoſpitem Evandri: aiuntque paſſim interpretes hunc ob affectati regni ſuſpicionem, ab Arcadibus occiſũ fuiſſe, inſcio Evandro, qui eum hoc loco ſepultum præcipuis honoribus affecerit: quare *teſtatur locum* Evander; id eſt, locum atteſtatur, & quaſi adjurat, ſe violati hoſpitii reum non eſſe. Alii nomen deducunt ab Argivis Herculis comitibus.

347. *Tarpeiam ſedem, &c.*] Montem dictum primo *Saturnium*, ob Saturniam urbem in eo conditam à Jano, ad memoriam ſuæ cũ Saturno ſocietatis: deinde appellatũ *Tarpeium*: denique *Capitolinum*, ab humano capite ibidẽ invento, cum templi fundamenta Tarquinius Pri-

Dira

jam tunc metuebant ſylvam et rupem. Deus, ait, tenet hanc ſylvam, hunc collem cacumine ſylvoſo: dubium eſt quis ſit ille *Deus. Arcades putant ſe vidiſſe* illic *ipſum Jovem: cum ſæpe quateret dextrâ* manu *obſcuram ægida, et commoveret nubes. Cernis præterea has urbes duas everſis muris, reliquias et veſtigia antiquorum hominum. Janus pater fundavit hanc arcem, Saturnus iſtam: huic nomen fuit Janiculum, iſti Saturnia. Talibus inter ſe colloquiis accedebant ad domum inopis Evandri: et paſſim ſpectabant armenta boare in foro* deinde dicto *Romano, et magnificis Carinis. Poſtquam perventum eſt* ad *domum, ait* Evander: *Hercules victor intravit has portas, hæc aula excepit eum. O hoſpes, aude deſpicere divitias, et oſtende te quoque parem Deo, et accede non offenſus rebus inopibus.* Sic *locutus eſt, et induxit magnum Æneam ſub culmina parvi tecti, et conſtituit in lectis* eum, *ſuſtentatum frondibus et pelle urſæ Libycæ. Nox venit, et ambit terram alis obſcuris. Sed Venus genitrix Æneæ, non fruſtra territa animo, et commota minis Laurentum et aſperâ ſeditione,*

Dira loci, jam tum ſylvam ſaxumq; tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
(Quis Deus, incertũ eſt) habitat Deus. Arcades ipſũ
Credunt ſe vidiſſe Jovem: cum ſæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimboſque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias veterumq; vides monimenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri: paſſimque armenta videbant
Romanoque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad ſedes; hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, & te quoq; dignum
Finge Deo, rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Æneam duxit: ſtratiſque locavit
Effultum foliis & pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentumque minis & duro mota tumultu,

NOTÆ.

ſcus jaceret. Ibi magnus honos habitus deinceps Capitolino Jovi, cujus futuri cultus quædam quaſi ſemina ſpargit hic Virgilius.

354. *Ægida.*] Clypeum Jupiter ſibi finxiſſe dicitur ex pelle Amaltheæ capræ, nutricis ſuæ, G. 4. 151. eſt autem αἴξ *capra*. Sic vocat Homerus non Jovis tantum, ſed & Minervæ etiam & Apollinis clypeum: Virgilius item tribuit Minervæ, infra, v. 435.

358. *Janiculum*, &c.] Montes Tybri interfluente diſcreti: *Janiculum* quidem ad occidentalem ripam; *Saturnius*, ſive Capitolinus, ad orientalem: non tamen omnino adverſi, nam Capitolinus ad ſeptentrionem magis recedit. In utroque gemina olim urbs fuerat. De *Jano*, Æ. 7. 610. De *Saturno*, ſupra, v. 319.

361. *Romanoque foro*, &c.] Deflexo ad orientem itinere, inter Capitolinum & Aventinum: ſpatium iuviſunt illud, ubi deinceps fuit *forum maximum Romanum*, civilibus negotiis tractandis conſtitutum. Incipiebat autem à radicibus orientalibus Capitolini; ac deinde ad latus item orientale Aventini excurrebat: qua in ultima parte propius attingebat locum, qui *Carinæ* dictæ deinde ſunt *lautæ*, ob magnificentiam & lautitiam ædificiorum, in quibus domus fuit Pompeii. Nominis ratio non affertur alia tolerabilis; niſi quod locus in modum carinæ curvus, ac longus eſſet. De *Alcide*, ſupra, v. 288. De *urſa Libyſtide*, ſeu *Libyca*, Æ. 5. 37.

370. *At Venus*, &c.] Expreſſus eſt hic locus ad imitationem Homeri: apud quem Thetis à Vulcano petit arma pro Achille filio, Iliad. 18. 369. Virgilius quidem hic Homero ſuperior eſt dignitate ſententiarum: videtur tamen parum prudenter ab eo factum, ut legitimum virum deprecetur Venus pro Æneа, quem adulterio ex Anchiſa ſuſceperat; ſeque adeo genitricem ejus eſſe glorietur, *Arma rogo genitrix nato*. Excuſat eum tamen, tum meretricia impudentia, cujus exemplum in Venere exhibet; tum vis mulebrium blanditiarum apud ſenes, qualis Vulcanus. De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Vulcano*, G. 1. 295. De *Laurentibus*, Æ. 7. 63. Porro *thalamus* ille & aula Vulcani, ubi hoc habetur colloquium, in cœlo eſſe fingitur: ſiquidem, v. 423. Vulcanus è cœlo deſcendet in officinam ſuam, ad arma fabricanda, circa Liparen inſulam. In quo peccavit Homerus, qui aulam & officinam Vulcani ſimul in cœlo conſtituit.

Vulcanum

Vulcanum alloquitur, thalamoq; hæc conjugis au-
Incipit, & dictis divinum aſpirat amorem: [reo
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opiſque tuæ: nec te, chariſſime conjux,
Incaſſumve tuos volui exercere labores.
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis, in me excidiumq; meorum.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet: ille repente
Accepit ſolitam flammam, notuſque medullas
Intravit calor, & labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecus atque olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quò tibi, Diva, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet.
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemq; alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atq; hæc tibi mens eſt:
Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove poteſt electro,

alloquitur Vulcanum, & orditur hæc verba *in aureo lecto mariti, & verbis immittit ei divinum amorem: Dum reges Græci evertebant armis Trojam* ſibi *deſtinatam, & arces perituras flammis hoſtilibus; nullum ſubſidium, nec arma artis & operis tui imploravi* à te *pro miſeris Trojanis: nec volui adhibere fruſtra te & tuam operam, ô dulciſſime marite. Quanquam & debebam multa filiis Priami, & ſæpe deploraveram aſperam calamitatem Æneæ. Nunc* ille *juſſu Jovis ſtetit in regione Rutulorum. Itaque accedo ipſa ſupplex: & peto arma à te, Deo mihi venerando: mater* pro *filio. Te filia Nerei, te conjux Tithoni potuit expugnare fletu. Conſidera, quæ gentes conveniant: quæ urbes clauſis portis acuant gladios in me, & ruinam meorum.* Sic *locuta eſt Dea, & candidis brachiis ambit hinc atque hinc dulci amplexu tardum* Vulcanum: *ille ſubito ſuſcepit ignem conſuetum, et notus ardor penetravit medullas, et irrepſit in oſſa liquefacta. Non aliter atque cum aliquando hiatus flammeus, apertus fulgenti fulmine, rutilus pervolitat nubes. Uxor* id *animadvertit, gaudens fraudibus, et ſciens* vim *pulchritudinis ſuæ. Tunc pater* Vulcanus *ſic loquitur captus amore perpetuo: cur cauſas repetis è longinquo? quò abiit à te confidentia in me, ô Dea? tunc etiam fuiſſet mihi facile arma dare Trojanis, ſi* tunc *par voluntas fuiſſet tibi. Neque Jupiter omnipotens, neque fata prohibebant Trojam perſiſtere, et Priamum vivere ad decem alios annos. Et jam, ſi vis pugnare, et ſi hoc tibi eſt conſilium: poſſum* tibi *polliceri, quodcunque* eſt *ſtudii in arte mea, quodcunque poteſt fabricari ferro et electro liquente,*

NOTÆ.

374. *Argolici*, &c.] De *Argis*, urbe regia Agamemnonis, Æ. 1. 288. De *Pergamis*, arce Trojæ, Æ. 1. 470.

379. *Priami . . . . natis.*] Paridi, à quo pulchritudinis præmium tulerat, pomum aureum, Æ. 1. 31. De *ſitu Rutulorum*, Æ. 7. 795.

383. *Filia Nerei*, &c.] *Thetis*, de qua, Ecl. 4. 32. pro filio Achille arma à Vulcano impetravit. *Aurora*, Tithoni uxor, pro Memnone filio, ad Trojanum bellum proficiſcente. De *Aurora*, G. 1. 249. De *Tithono*, Æ. 4. 585. De *Memnone*, Æ. 1. 493.

398. *Nec fata vetabant Stare*, &c.] Fata à Diis non immutari, ſed differri cenſebantur poſſe, Æ. 1. 243. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

402. *Poteſt electro.*] Quidam antiqui codices habent, *poteſtur electro*. Et eſt quidem *poteſtur* Lucretiana & Pacuviana vox: ſed prima ſyllaba in *electro* longa eſt, tum natura ſua ἤλεκτρον; tum uſu Virgilii, *ſudent electra myrica*, Ecl. 8. 54. Nec obſtat verſus è Ceiri repetitus, qui à Joſ. Scaligero non legitimus putatur. *Electrum*, hic non *ſuccinum* eſt, ut illud alterum Eclogæ 8. ſed aurum, quinta argenti portione mixtum, ſi-

Quantum

quantum poſſunt flamma et fluctus: deſine orando diffidere tuæ auctoritati. Locutus ea verba, tulit ei cupidos amplexus, et jacens in ſinu uxoris quaſivit per totum corpus tranquillum ſomnum. Deinde, poſtquam prima quies abrupiſſet ſomnum, medio ſpatio noctis jam lapſa: quando mulier cui præcipuum eſt ſuſtentare vitam colo et exigua arte, excitat ignem coopertum & cinerem ſuperadditum igni, *adjiciens noctem labori, & occupat famulas longo penſo ad lucernas; ut queat tenere pudicum lectum mariti, & alere parvos liberos. Non aliter præſes ignis* Vulcanus, *nec tardior, ſurgit illo tempore è molli lecto ad laborem fabrilem. Prope latus Siculum & Liparen Æoliam aſſurgit inſula, alta fumantibus ſcopulis: ſub qua* inſula *ſpelunca & caverna Ætnea reſonant, excavata ignibus Cyclopum; & magni ictus auditi ex incudibus emittunt plangorem, & ſtrident* in *cavernis maſſa Chalybum, & flamma exſpirat è fornacibus: ſedes* eſt *Vulcani, & terra nomine Vulcania. Tunc Vulcanus ab alto cœlo deſcendit illuc. Cyclopes exercebant* artem *ferrariam ſub immenſa caverna, et Brontes, et Steropes, et Pyracmon nudus corpore. Erat illis inter manus fulmen inchoatum,* ex his *quæ pater* Jupiter *multa torquet è cœlo: jam parte* aliqua *perfecta, pars reſtabat imperfecta.*

Quantum ignes animæq; valent: abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus: placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum: cum fœmina pri-
Cui tolerare colo vitam tenuique Minervâ, [mum
Impoſitum cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulaſq; ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, & poſſit parvos educere natos.
Haud ſecus Ignipotens, nec tempore ſegnior illo,
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntq; cavernis
Stricturæ Chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Huc tunc Ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Bronteſq; Steropeſq; & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras, pars imperfecta manebat.

NOTÆ.

ve ex natura, ſive ex arte temperies illa ſit. De eo Plinius. l. 33. 4. Nomen ob fulgorem, à Sole, qui Græcis Poëtis vocatur ἠλέκτωρ.

404. *Indubitare.*] *Dubitare.* Et hic auget particula *in*, ut in voce *infractus*, *incanus*; pro *fractus*, *canus*.

409. *Tenuique Minervâ.*] *Tenui arte*, ut enim Minerva texturæ, lanificio, & ejuſmodi artibus præeſt, ita pro iis ipſis ſumitur: quemadmodum Vulcanus pro igne, Bacchus pro vino. De *Minerva*, Æ. 2. 31.

412. *Caſtum ut ſervare cubile*, &c.] Ut otia vitet, infeſta pudicitiæ.

416. *Inſula Sicanium*, &c.] Ad latus ſeptentrionale Siciliæ, non longe à prōontorio Peloro & Italia, ſunt inſulæ ſeptem, *Æoliæ* ſeu *Vulcaniæ* dictæ: maxima earum *Lipara*, hodie *Lipari*: inter quam & Siciliam eſt *Hiera*, id eſt, *ſacra*, quia Vulcano dicata: unde hodieque dicitur *Volcano*, quam hic deſcribit Virgilius. Ex hac præcipue ignes erumpunt: quod inde fit, ut ait Solinus, c. 12. *quia ipſa inſula, naturâ ſoli igneâ, per occulta commercia, aut mutuantur Ætnæ incendia, aut ſubminiſtrant.* Totum enim illud Italiæ inferioris & Siciliæ ſolum, ut alibi monuimus, ſubterraneis motibus cavum & ſulfure ſuccenſum eſt. De *iis inſulis*, Æ. 1. 56. De *Sicania*, Sicilia, Æ. 3. 687. De *Ætna*, monte igni-vomo Siciliæ, lb. 571. De *Cyclopibus*, lb. 569.

421. *Stricturæ Chalybum.*] *Stricturæ*: ferrum, ut è fodinis extrahitur: in maſſas quaſi ferreas conſtrictum ac ſtipatum. *Chalybes*, populi vel Ponti, vel Hiſpaniæ, ferrariis fodinis & operibus inſignes, G. 1. 58.

425. *Bronteſque*, &c.] Nomina Cyclopum è Græcis Poëtis repetita. Brontes, à βροντὴ, *tonitru*: Steropes, à στεροπὴ, *fulgur*: Pyracmon, à πῦρ, *ignis*: & ἄκμων, *incus*.

Tres imbris torti radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant, rutili tres ignis & alitis Auſtri.
Fulgores nunc terrificos, ſonitumque, metumque
Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotaſque volucres
Inſtabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Ægidaq; horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant:
Connexoſque angues, ipſamque in pectore Divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, cœptoſque auferte labores,
Ætnei Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus uſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra:
Præcipitate moras. Nec plura effatus: at illi
Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum:
Vulnificuſque chalybs vaſtâ fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt: alii ventoſis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multâ vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris:
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.

Adjecerant ei *tres radios pluvia, tres nubis aquoſæ, tres flammæ refulgentis et venti velocis. Nunc miſcebant operi fulgura terrentia, et fragorem, et timorem, et iras* cum *igne perſequente.* Ex *alia parte deproperabant Marti currum et rotas celeres, quibus ille commovet homines, quibus urbes: et certatim ornabant ſquamis et auro ægida horribilem, clypeum Palladis iratæ, et ſerpentes implicatos, et ipſam Meduſam in pectore Deæ torquentem oculos* poſt *abſciſſum collum. O Cyclopes Ætnei, ait* Vulcanus, *auferte hæc omnia, et deponite laborem inchoatum, et huc intendite animum. Arma* ſunt *fabricanda forti viro: nunc opus eſt robore, nunc promptis manibus, nunc omni arte præcipuâ: accelerate moras. Nec plura locutus eſt. Illi autem omnes ſtatim adnixi* ſunt, *et pariter diviſerunt laborem: æs et metallum auri fluit* in *rivos, et chalybs vulnificus liquitur* in *ampla fornace. Componunt magnum clypeum,* ſufficientẽ *ſolum adverſus cuncta arma Latinorum; et connectunt ſeptem textus* rotundos *textibus: alii excipiunt et emittunt ventos follibus plenis vento: alii mergunt aquis æra ſtridula; caverna ſonat incudibus* in ea *deſixis. Illi inter ſe erigunt brachia multo conatu per ordinem, & forcipe mordaci vertunt maſſam. Dum pater Lemnius urget hæc in regionibus Æoliis, lux alma & cantus matutini avium ſub tectis excitant Evandrum ex abjecto cubili.*

NOTÆ.

429. *Tres imbris torti radios*, &c.] Fulmina in antiquis marmoribus duodecim radiis effinguntur, in circulum diſpoſitis: non rectis illis quidem, ſed varios in angulos inflexis, qui trifidam in cuſpidem ſinguli deſinunt. Talis eſt forma Virgiliani hujus fulminis, de qua ſic fere Cerdanus: Solent torqueri fulmina, vel *grandinante cœlo*, vel *ruentibus magnis pluviis*, vel *aëre fulguribus æſtuante*, vel *ventis flantibus*. Grandinem intelligo, per *imbrem tortum*: pluviam immenſam per *aquoſam nubem*: æſtuantem aërem, per *ignem*: flatus ventorum per *Auſtrum*: hic enim ventus præ cæteris frequens tempeſtatibus eſt, ut diximus Ecl. 2. 58. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *ægide*, clypeo Palladis, ſupra, v. 354. De *Pallade*, Æ. 1. 43.

436. *Squamis auroque*, &c.] Disjunctio, pro *ſquamis aureis*, G. 2. 192. *Pateris libamus et auro*, pro, *pateris aureis*. Significat clypeum Palladis ſquamoſo corio ſerpentis ex auro tectum fuiſſe: ipſum vero Gorgonis, id eſt, Meduſæ, caput anguiferum, non in clypeo, ut alias, ſed in anteriore loricæ parte ad pectus affixum. De *Gorgone* & *Palladis clypeo*, Æ. 2. 616.

446. *Chalybs.*] Genus ferri denſiſſimi ac duriſſimi, *acier*: à populis hujus nominis, de quibus ſupra, v. 421.

453. *In numerum.*] Eo ordine, qui numeroſum quemdam ictuum concentum referat.

454. *Pater Lemnius.*] *Vulcanus*: qui à Junone matre, propter deformitatem, è cœlo dejectus eſt in inſulam Lemnum, nunc *Stalimene*, in Ægæo mari: ubi à Græcis dictus eſt officinam ſuam exercere, ob frequentia ibidem fulmina. G. 1. 295. De *inſulis Æoliis*, ſupra, v. 416.

Conſurgit

Senex ſurgit, & induitur tunicâ circa membra, & circumligat plantis calceamenta pedum Tuſca: deinde accingit lateri & humeris gladium Arcadicum, revocans in dextram *pelles panthera pendentes à ſiniſtra. Praterea duo etiam canes cuſtodes exeunt ex alta porta, & ſequuntur paſſus domini.* Sic *ibat heros ad cubiculum & penetrale Æneæ, memor verborum & promiſſi officii. Nec minus mane experrectus Æneas ferebat ſe* ad eum. *Pallas filius aderat comes illi* Evandro, *Achates huic* Æneæ. Cum *occurriſſent, ſociant dextras* manus, *& ſedent in media domo, denique utuntur libero colloquio. Rex primus hæc* dicit: *maxime dux Trojanorum, quo ſalvo nunquam ſane exiſtimabo regnum vel res Troja everſas: ſunt nobis parvæ vires ad ſubſidium belli, pro tanta dignitate: hinc coërcemur fluvio Etruſco; inde Rutulus urget* nos, *& ſonat armis circa mœnia* noſtra. *Aſt ego meditor ſociare tibi magnas nationes; & caſtra è regno divite: ſors inſperata oſtendit* tibi *hanc* viam *ſalutis:* & *confers te huc fatis vocantibus. Non longe hinc habitatur ſedes urbis Agyllina, ſtructa lapidibus antiquis: qua* parte *colonia Lydia, inſignis bello, ſtetit olim in montibus Tuſcis. Hanc* urbem, per *multos annos vigentem, Mezentius rex deinceps gubernavit, ſevero imperio & duris armis. Quid* proderet *narrare immanes ſtrages? quid crudelia facinora tyranni!*

Conſurgit ſenior, tunicâque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:
Tum lateri atq; humeris Tegeæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab lævâ pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem & ſecreta petebat,
Sermonum memor & promiſſi muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt
Ædibus, & licito tandem ſermone fruuntur:
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tuſco claudimur amni;
Hinc Rutulus premit, & murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentaq; regnis
Jungere caſtra paro, quam fors inopina ſalutem
Oſtentat: fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo colitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio & ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni

NOTÆ.

458. *Tyrrhena pedum vincula.*] Calceamenta Tyrrheno more: quorum ſolea lignea erat, quatuor digitorum latitudine, lora autem inaurata: ex Polluce, 7. 22. Et notandum calceamenta veterum, ut ex antiquis ſtatuis conſtat, fere ſoleas fuiſſe: non latis integumentis deſuper, ſed vinculis tantum loriſque aptas pedibus. De *Tyrrhenis*, vicinis tunc Evandro populis, mox 479.

459. *Tegeæum enſem.*] *Arcadicum*; à *Tegea* urbe Arcadiæ, ubi Pan colebatur.

460. *Panthera.*] Fera eſt, maculoſa pelle, cujus mas eſt *pardus*: à πᾶν *omne*, & θὴρ, *fera*.

472. *Pro nomine tanto*, &c.] Pro dignitate Trojani nominis: pro tanta cauſa, id eſt, tanto bello: *nomen* enim ſæpe pro *cauſa* ſumitur. De *Tuſco* amne, *Tybri*, ſupra, v. 330. De *Rutulis*, Æ. 7. 795.

479. *Urbis Agyllinæ ſedes*, &c.] Urbs erat Etruriæ, à Lydis dicta deinde *Cære*, hodie *Cervetiri*, Æ. 7. 652. Aiunt Etruſcos, ſive indigenas, ſive aliunde advectos, eam Italiæ regionem, quæ eſt ad occidentem Tybris, incoluiſſe: hinc à Pelaſgis ex Æmonia, quæ deinde Theſſalia dicta eſt, profectis, bello peritos: qui poſt Agyllinam ibi conditam, à Tyrrhenis è Lydia profectis expulſi ſunt. Hi ſive Etruſci, ſive Tyrrheni, etiam *Tuſci* vocati ſunt; à θύω, *ſacrifico*: ob religionis ceremonias, quæ apud eos vigebant, imprimis in urbe *Cære*, quam vocat Livius l. 7. *ſacrarium populi Romani, diverſorium ſacerdotum, ac receptaculum ſacrorum*: ab hac religiones Deorum dictæ ſunt *ceremonia*. Hinc multi ſcribunt *Thuſci*; multi tamen *Tuſci*, Græcis auctoribus, à quibus vocantur Τυῤῥηνοί. *Etruſcorum* nomen unde ortum ſit, ignoratur.

† Effera?

Effera? Dii capiti ipſius generique reſervent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus atque oribus ora,
Tormenti genus! & ſanie taboque fluentes
Complexu in miſero, longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives, infanda furentem
Armati circumſiſtunt, ipſumque, domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes, Rutulorum elapſus in agros,
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis,
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaque ferre jubent. Retinet longævus aruſpex,
Fata canens: ô Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſq; virûm: quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & meritâ accendit Mezentius irâ:
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Divûm.
Ipſe oratores ad me regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarchon:
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu ſæcliſque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Gnatûm exhortarer, ni mixtus matre Sabellâ
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime du-
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri, [ctor.
Pallanta adjungam. Sub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat: primis & te miretur ab annis.

Dii rependant iſta *capiti & familiæ ipſius. Immo etiam alligabat corpora mortua* corporibus *vivis, committens & manus manibus et vultus vultibus, ô ſpeciem ſupplicii! & ſic occidebat lenta nece* homines *diffluentes tabo & ſanie in* hoc *miſerando nexu. Sed cives denique pertæſi, obſident armati ſævientem inaudito* modo, *& ipſum &* ipſius *domum: jugulant* ejus *ſocios, immittunt flammas ad tecta. Ille elapſus inter ſtrages* cœpit *fugere in regionem Rutulorum, & protegi armis Turni* excipietis eum *hoſpitio. Itaque tota Tuſcia rebellavit legitimo furore, repetunt præſenti bello regem ad pœnam. Ego, ô Ænea, dabo te ducem his millibus: naves enim* eorum *congregatæ toto litore fremunt, & volunt inferre ſigna. Senior aruſpex cohibet* eos, *edicens* hæc *oracula: ô juventus lectiſſima Lydia, flos et robur antiquorum hominum: quos indignatio legitima impellit adverſus hoſtem, &* quos *Mezentius inflammat juſto furore: nemini Italo licet ſubdere tantam nationem: eligite duces exteros. Tunc exercitus Tyrrhenus territus oraculo Deorum, ſtetit* in *his arvis. Ipſe Tarchon miſit ad me legatos, & coronam cum ſceptro, & addicit* has *notas regni:* rogans *ut veniam in caſtra, & accipiam regnum Tyrrhenum. At ſenectus pigra frigore & exhauſta annis, & robur lentum ad ſortia* conſilia, *aufert mihi regnum. Impellerem* ad id *filium, niſi junctus* cum *matre Sabella, ex ea duceret partem patriæ. Tu cujus & annis & patria oraculum favet, quem Dii vocant, intra in regnum, ô dux generoſiſſime Trojanorum & Italorum. Præterea ſociabo tibi hunc Pallantem,* qui eſt *ſpes & ſolamen noſtrum. Aſſueſcat ſub te inſtitutore patri militiam & durum laborem belli, & contemplari geſta tua: et admiretur te à tenera ætate.*

NOTÆ.

498. *Aruſpex.*] Qui exta *conſpicit arviga* vel *aruga*: eſt autem *arviga*, hoſtia: ab ἄρνιξα, *aries*, ita Voſſius. Qua in arte ſingularis fuit Etruſcorum vatum peritia. De *Mæonia*, Lydia, Æ. 4. 216.

506. *Tarchon.*] Nomen apud Tyrrhenos inſigne. Fuerat enim alter ejus nominis præfectus *Tyrrheni* regis, qui eo uſus eſt ad condendas in ea regione urbes duodecim, ex Strabone.

510. *Matre Sabella.*] Vel *Sabino*, vel *Samnitico* genere: hoc enim nomen inter utramque gentem ambiguum eſt: & Sabellam gentem Italiæ indigenam fuiſſe, non exteram, probat hic locus. Vide Æ. 7. 665. De *Cytherea*, Venere, Æ. 1. 261.

Tradam huic ducentos equites Arcadas, selectam vim juventutis: & Pallas tradet *tibi totidem suo nomine. Vix ea locutus erat: & Æneas filius Anchisæ & fidelis Achates tenebant vultum defixum, & meditabantur plurima difficilia cum sua tristi mente: nisi Venus misisset signum è cœlo patente. Quippe fulgur intortum è cœlo inopinate erupit cum strepitu: & statim omnia visa sunt tremere, & sonus buccinæ Tyrrhenæ sonare per aërem. Aspiciunt sursum: & rursus magnus fragor tonat; cernunt arma fulgere & commota resonare, inter nubes,* tempore *sereno, in parte cœli tranquilla. Cæteri territi sunt animo: sed princeps Trojanus cognovit sonum, & promissa Deæ matris. Tunc ait: ne autem,* tu qui me excipis *hospitio, ne sane petas à me qualem exitum prodigia ista prædicant: ego vocor è cœlo* ad bellum. *Dea mater monuit se daturam hoc indicium, si bellum immineret; & se allaturam per aërem armaturam Vulcani* manu factâ ad *auxilium* meum. *Heu! quam magnæ strages imminent Laurentibus miseris. O Turne, quale supplicium persolves mihi! O pater Tyberine, quam multos clypeos, & cassides, & robusta cadavera impelles inter aquas tuas! nunc* Latini *petant bellum, & violent fœdera. Postquam protulit hæc verba, erigit se è solio sublimi: & primo succendit igne Herculis aras* ubi ignis erat fere *extinctus*: & *hilaris it* ad *Larem, quem* ab *hesterna* die noverat, *&* ad *exiguos Penates: immolat juxta consuetudinem oves electas: simul Evander, simul juventus Trojana. Deinde* Æneas *incedit ad naves, & redit* ad *socios:*

Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Æneas Anchisiades & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant:
Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit: & ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat in-
Arma inter nubem, cœli in regione serena, [gens:
Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alii: sed Troïus heros
Agnovit sonitum, & Divæ promissa parentis.
Tum memorat: ne vero, hospes, ne quære profecto
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram Diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volves,
Tybri pater! poscant acies, & fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto:
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat: hesternumq; Larem, parvosque Penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes:
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Posthinc ad naves graditur, sociosque revisit:

NOTÆ.

526. *Tyrrhenusque tuba mugire*, &c.] *Tyrhenus clangor* tubæ dicitur: quia Tyrrheni cornua & tubas dicuntur inveniſſe ab Athenæo, l. 4. Indicatque ſonus ille Tyrrhenus, Æneam à Tyrrhenis ad regnum vocari.

537. *Laurentibus*, &c.] Latini regis populis, Æ. 7. 63. De *Turno*, ibid. 56. De *Tybri*, ſupra, v. 330.

540. *Fœdera rumpant.*] Nam Latinus Æneam in ſocium & generum admiſerat, Æ. 7. 260.

542. *Herculeis*, &c.] Non mihi videntur in lucum rediiſſe, ubi heſternâ die ſacra Herculi fecerant: ſed aras domeſticas, in quibus ignis ſopitus erat, excitaſſe prunis ex heſterno ſacrificio aſſervatis: non enim ignem ſacrum niſi ex ſacro licebat accendere, ex Phædro, l. 4. f. 10. vel novos ignes domi accenderunt in honorem Herculis. *Heſternum Larem* interpretor: vel qui pridie cultus ab iis fuerat, antequam decumberent: vel potius, quem Æneas, novus hoſpes, ab heſterna dumtaxat die noverat & colendum ſuſceperat. De *Laribus & Penatibus*, Æ. 2. 717. De *eorum cultu*, Æ. 3. 177. De *ovibus bidentibus*, Æ. 4. 57.

Quorum

Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit; pars cætera pronâ
Fertur aquâ, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio rerumque patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exſortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam ſubito vulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Juppiter annos!
Qualis eram, cum primam aciem Præneſte ſub ipſa
Stravi, ſcutorumque incendi victor acervos:
Et regem hâc Herilum dextrâ ſub tartara miſi:
Naſcenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma movenda;
Ter leto ſternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam,
Nate, tuo: neque finitimus Mezentius unquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, ô ſuperi, & Divûm tu maxime rector
Juppiter, Arcadii quæſo miſereſcite regis,
Et patrias audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant;
Si viſurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc ô, nunc liceat crudelem abrumpere vitam:
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri;

è quorum numero eligit inſignìores virtute, qui comitentur ſe ad bellum; pars reliqua navigat pronis undis, & lenta deſcendit ſecundo flumine, reditura ad *Aſcanium nuncia patris & rerum* ab eo geſtarum. *Equi dantur Trojanis euntibus* in *regionem Etruſcam: adducunt* ad *Æneam* equum *extra ſortem* aliorum, *quem tegit flava pellis leonis reſplendens unguibus auratis. Statim rumor ſpargitur emiſſus per urbem exiguam, equites ire celeriter ad arcem regis Etruſci. Matres* præ *timore renovant preces, & metus accedit prope* ad *periculum, & jam ſpecies belli videtur major. Tunc pater Evander amplexus dextram Æneæ abeuntis, inhæret* illi, *flens inſatiabiliter, & profert talia: ô utinam Jupiter redùcat mihi annos elapſos*: & me talem efficiat, *qualis eram, quando juxta ipſam* urbem *Præneſte delevi primum exercìtum, & victor combuſſi congeriem clypeorum: & hac manu miſi ad inferos regem Herilum: cui naſcenti genitrix Feronia dederat tres animas, & tria arma tractandà, res terribilis dictu: occidendus erat triplici morte: tamen hæc dextera eripuit illi omnes animas, & ſpoliavit* illum *totidem armis. Eo nunc nullatenus diſtraherer* à *jucundo amplexu tuo, ô fili: nec unquam vicinus Mezentius, illudens huic* meo *capiti, intuliſſet enſe tot crudeles neces, nec privaſſet urbem tam multis incolis. Sed vos, ô Dii, & tu Jupiter, maxime rex Deorum, oro, miſereſcite regis Arcadis, & exaudite preces paternas. Si veſtra poteſtas, ſi fata relinquunt mihi Pallanta ſalvum; ſi vivo viſurus eum, & redìturus in commune* cum eo: *peto vitam: paratus ero tolerare quemlibet laborem. Si vero intentas mihi eventum aliquem aſperum, ô fortuna; ô jam jam liceat finire moleſtam vitam: dum ſollicitudo* eſt adhuc *anceps, & ſpes futuri dubia;*

NOTÆ.

561. *Præneſte*, &c.] Æ. 7. 678. fundatorem Prænestinæ urbis appellavit Cæculum, qui erat hoc ipſo bello in auxiliis Turni, proindeque firmæ adhuc ætatis. Quomodo igitur ab Evandro, nunc ſene, tunc juvene, occidi potuit Herilus ſub ipſa Præneſte? Niſi dicatur Præneſte jam urbis formam habuiſſe tempore Herili, qui regnaſſe ibidem videtur: munitiones vero à Cæculo acceptiſſe. *Præneſte* modò neutrius, modò fœminini eſt generis. *Herilus* hic tricorpor, ad ſimilitudinem Geryonis, fingitur, Æ. 7. 662. *Feronia*, Dea, Herili mater, Æ. 7. 800. *Arcadius rex*, Evander, ſupra, v. 51.

dum te habeo in *complexu*, *ô dilecte fili, unicum & ultimum gaudium meum: ne nuncius tristior lædat aures* meas. *Pater emittebat hæc verba in ultimo discessu: ministri reportabant in aulam* eum *defectum* animo. *At equites jam egressi erant portis patentibus: in primis Æneas & fidelis Achates: deinde alii principes Trojæ: ipse Pallas in media turma spectabilis chlamyde & armis versicoloribus. Qualis* est *Lucifer, quem Venus amat pra cæteris ignibus siderum, quando madens aquis Oceani erigit sacrum vultum* in *cælo, & dissipat noctem. Matres timidæ sunt in muris, & visu sequuntur nubem pulverulentam & turmas rutilantes æreis* armis. *Illi armati incedunt inter vepres, qua proximus est terminus viarum: clamor surgit, et collecto agmine ungulæ* equorum *ferunt pulverulentos campos strepitu quadrupedante. Est magna sylva, prope frigidum flumen Caretana* urbis, *late sacra veneratione majorum: colles curvi circumdant undequaque et cingunt sylvam abietibus umbrosis. Fama narrat, antiquos Pelasgos, qui primi occupaverunt olim regionem Latinam, dicaviſſe sylvam et diem* certum *Sylvano, Deo agrorum et pecudum. Non longe hinc Tarcho et Tyrrheni habebant castra, secura* ob naturam *locorum: et totus exercitus* eorum *poterat jam aspici* ab Æneæ *ex edito colle, & fixerat tentoria* in *patentibus campis. Æneas pater & juventus electa ad bellum descendunt illuc, & fatigati reficiunt equos & corpora. At Venus, alba Dea, erat* illic, *portans munera per nubes aëreas; & ut eminus aspexit filium remotum à frigido fluvio in valle separata:*

Dum te, chare puer, mea sera & sola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuncius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos & fidus Achates:
Inde alii Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis.
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer undâ,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulverem nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, & nigrâ nemus abiete cingunt.
Sylvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis: celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt, fessique & equos & corpora curant.
At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta

NOTÆ.

588. *Chlamyde.*] De ea militari veste, *casaque*, Æ. 3. 484. De *Lucifero*, stellâ Veneris, quæ mane ante Solis ortum ultima videtur in cœlo, unde præire Solem dicitur, Ecl. 6. 86.

596. *Quadrupedante putrem*, &c.] *Putrem*, in pulverem facile solubilem. *Quadrupedante sonitu*: quasi numeroso quadrupedum equorũ incessu.

597. *Cæritis amnem*, &c.] *Sylva*, in litore maris, prope amnem exiguum, *Caretanum* olim, nunc *Vacina* dictum: ad orientem urbis *Cæritis* quæ est *Cære*, de qua supra, v. 479. Hujus incolæ *Cærites*, media syllaba brevi; vel *Cæretes*, media longa, dicuntur, Æ. 10. 183. De *abiete*, arbore, *sapin*, passim in Georg. De *Sylvano*, Ecl. 10. 24. De *Pelasgis*, supra, v. 479.

602. *Qui primi*, &c.] Tamen post *Siculos* indigenas, & adventas *Œnotros* seu *Aborigines*, venere *Pelasgi*: deinde *Tyrrheni*, postea *Arcades*, tum *Trojani*. Hic ordo è Dionysio Halicarn. repetitur. *Tendebat in arvis*, castra metabatur, figebat tentoria: ut Æ. 2. 29. *Hic sævus tendebat Achilles.*

Ut

Ut procul egelido ſecretum flumine vidit;
Talibus affata eſt dictis, ſeque obtulit ultro:
En perfecta mei promiſsâ conjugis arte
Munera: ne mox, aut Laurentes, nate, ſuperbos
Aut acrem dubites in prælia poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma ſub adverſâ poſuit radiantia quercu.
Ille Deæ donis & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit:
Miraturque, interque manus & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam flammaſq; vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cum cœrula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inſcius ævi,
Fecerat Ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella,
Fecerat: & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere linguâ.
Nec procul hinc Romam, & raptas ſine more Sabinas
Conſeſſu caveæ, magnis Circenſibus actis,

allocuta eſt eum talibus verbis, & ſe ultro exhibuit: ecce dona fabricata per artem mariti mei, quam tibi promiſeram: ne deinceps, ô fili, timeas vocare ad pugnam, ſive Laurentes glorioſos, ſive ferocem Turnum. Sic *dixit Venus, & venit in amplexum filii, & depoſuit arma fulgentia ſub quercu oppoſita. Ille Æneas gaudens muneribus Deæ & tanto honore, non poteſt ſatiari, & mittit oculos per ſingulas* partes, *& ſtupet: & ſumit in manus & brachia, caſſidem horrendam criſtis & ejicientem ignes, & gladium mortiferum, & loricam rigidam ære, cruentam, amplam:* talem, *qualis eſt nubes cærulea, quando accenditur radiis Solis, & reſplendet procul: deinde ocreas politas electro & auro repurgato, & haſtam, & fabricam inenarrabilem clypei. Vulcanus, non imperitus vaticiniorum, nec inſcius futuri ſeculi, expreſſerat in illo* clypeo *res Italas & victorias Romanorum:* expreſſerat *illic totam ſeriem familiæ orituræ ab Aſcanio, & bella geſta per ordinem.* Expreſſerat *quoque lupam enixam jacere in virenti caverna Martis; duos infantes* huic *alludere pendulos ad mammas, & interritos ſugere altricem; illam reflexam collo tereti adblandiri* iis *alternis, & formare membra* eorum *linguâ. Nec longe inde apposuerat Romam & Sabinas raptas abſque exemplo* in *cœtu caveæ,* dum *agerentur magni* ludi *Circenſes:*

NOTÆ.

610. *Egelido.*] Ambiguam hujus vocis eſſe poteſtatem exiſtimat Scaliger Poët. l. 6. 7. & modo negare, ut in *enodis*, G. 2. 78. modo augere, ut in *edurus*, G. 4. 145. Igitur *egelidus* modo eſt *tepidus*, modo *frigidus*. Cerdanus contendit ſemper eſſe *tepidum*: affertque è Catullo *egelidos tepores*, è Columella *egelidum ver*, &c. ſed afferimus etiam è Virgilio *egelidum flumen*, ex Auſonio *egelidum Iſtrum*, *egelidum Moſellam*, id eſt, *frigidum*: quis enim unquam fluvios vocavit *tepidos?* De *Laurentibus*, Æ. 7. 63. De *Cytherea*, Æ. 1. 261.

620. *Criſtis galeam*, &c.] *Criſtis*, id eſt, pennis avium, aut jubis equinis, igneo colore tinctis, è cono ſeu apice galeæ, in modum flammarum erumpentibus, Æ. 3. 468. De *electro*, ſupra, v. 402.

625. *Clypei textum.*] Quia è multis coriis, aut laminis compacti erant clypei.

629. *Stirpis ab Aſcanio*, &c.] De *Aſcanii ſtirpe*, Æ. 6. 763. & ſequent. De *lupa*, Romuli & Remi, Martis filiorum, altrice, Æn. 1. 278.

635. *Raptas ſine more Sabinas*, &c.] Romulus, cum, urbe condita, deeſſe ſuis civibus fœminas videret: ludos indixit, qui *Conſuales* tum, deinde *Circenſes* dicti ſunt: De *iis* & *cavea*, Æ. 5. 388. Ad eos cum conveniſſent vicini, præcipue ex urbe Sabinorum *Curibus*; eorum fœminæ raptæ ſunt à Romanis. Hinc bellum grave inter utramque gentem: quod inter Tatium Sabinorum regem & Romulum denique compoſitum eſt; ea lege, ut pars Sabinorum Romulorum in urbem Curibus commigrarent, in ea Tatius ac Romulus regnarent, urbs quidem à Romulo *Roma*, populus à Curibus *Curites* ſeu *Quirites* dicerentur. De *Curibus*, Æ. 6. 809.

& ſtatim novum bellum oriri inter Romanos, & ſenem Tatium & Cures auſteros. Poſtea iidem reges, relicto prælio, erant ante altaria Jovis, armati & ferentes pateras: & ſanciebant inter ſe pacem ictâ porcâ. Non longe hinc quadrigæ concitatæ in oppoſitas partes dilacerabant Metium: tu vero, Albane, debuiſſes ſtare pactis: & Tullus per ſylvam trahebat viſcera hominis illius perjuri: & ſentes ſtillabant tincti ſanguine. Præterea Porſenna jubebat Romanos admittere Tarquinium expulſum, & cingebat urbem magna obſidione. Romani currebant ad arma pro libertate. Videres illum Porſennam ſimilem irato & ſimilem minanti: ideo quia Cocles audebat diruere pontem, & Cloelia trajiciebat flumen catenis fractis. In ſuprema parte clypei Manlius, defenſor arcis Tarpeiæ, erat ante templum, & ſervabat altum Capitolium; & domus adhuc nova rigeſcebat paleis Romuli.

Addiderat: ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni, Curibuſque ſeveris.
Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, pateraſque tenentes 640
Stabant: & cæsâ jungebant fœdera porcâ.
Haud procul inde citæ Metium in diverſa quadrigæ
Diſtulerant, (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus 644
Per ſylvam, & ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat.
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpiceres: pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis. 651
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat:
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

NOTÆ.

641. *Cesâ porcâ.*] Hanc formulam jungendi fœderis affert Livius, l. 1. quam tamen Hoſtilio Tullo tertio Romanorum rege antiquiorem fuiſſe innuit. Fecialis, miniſter ſanciendi fœderis ſic aiebat; *Si prior defecerit publico conſilio, dolo malo: tu illo die, Jupiter, populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam. Id ubi dixit, porcum ſilice percuſſit.* Inde fœdus *ictum* dici ſolet.

642. *Metium in diverſa*, &c.] Cum Tullus Hoſtilius, tertius Romanorum rex, Albanos imperio ſuo ſubdidiſſet; ſuſceptoque adverſus Fidenates bello, Metius Suffetius Albanorum dictator Romanos in pugna deſeruiſſet; Tullus victor eum duobus curribus per quadrigas in diverſa raptis illigari ac diſcerpi juſſit; Albanam urbem dirui, cives Romam traduci.

646. *Tarquinium*, &c.] Tarquinius Superbus, rex ſeptimus, ob ſua filiique ſcelera pulſus eſt, Bruto & Collatino ducibus: Porſenna rex Etruſcorum eos reducere aggreſſus, Janiculum, partem urbis ad occidentalem Tyberis ripam, eidem ponte junctam ſublicio, occupavit.

650. *Cocles.*] Etruſcis in orientalem urbis partem irrumpere parantibus: Horatius Cocles, qui forte poſitus in ſtatione ſublicii pontis fuerat, ſolus iis obſtitit in ipſo pontis aditu, dum Romani à tergo pontem interrumperent. Quo diruto, armatus in Tyberim deſiluit, & multis ſuper incidentibus telis tranavit ſalvus ad ſuos.

651. *Cloelia.*] Cum de pacis conditionibus ageretur, datæque eſſent Porſennæ regi puellæ obſides, ut exercitum ex Janiculo deduceret; Cloelia virgo, una ex obſidibus, fruſtrata lavandi prætextu cuſtodes ſuos, eorum equis conſcenſis, cum cæteris virginibus tranavit Tyberim: & repetita à rege, eidemque reddita, iterum ab eo propter virtutis miraculum libera demiſſa eſt cum iis obſidibus quas voluit ipſa eligere. Hanc equeſtri ſtatua Romani donaverunt.

652. *Tarpeia Manlius*, &c.] Anno U. C. 364. Galli Senones, Brenno duce, cum, fuſis ad Alliam fluvium Romanis captaque urbe Roma, Capitolium obſiderent: & noctu in muros per præcipitia adreperent: anſeres, Junoni ſacri, quibus in ſumma fame obſeſſi pepercerant, clangore ſuo milites excitavere: hi Gallos repulerunt, Marco Manlio duce, qui triennio antè conſulatum geſſerat. Galli deinde, poſt ſeptem menſium obſidionem, pacem ingenti auri pondere cum pacti eſſent, à M. Camillo Dictatore ſuperveniente cæſi ſunt & urbe pulſi. De *Tarpeio* ſeu *Capitolino* monte, ubi arx & templum Jovis, ſupra, v. 347.

654. *Romuleoque recens*, &c.] Caſa Romuli multiplex fuit, in Palatino monte una, ut monet Dionyſ. l. 2. altera in Capitolino: eaque, ut ferebant mores temporis, ſtramento & paleis tecta: quæ Ovidii, Senecæ, ac Vitruvii tempore adhuc ſupererat, & ad monumentum priſcæ frugalitatis colebatur. Ovid. Faſt. 3. 183. Senec. Controv. 9. Vitruv. l. 2. c. 1. *Recens* dicitur

Atque

Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quiſque Alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hic exultantes Salios, nudoſque Lupercos,
Lanigeroſque apices, & lapſa ancilia cœlo
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis:
At ſceierum pœnas; & te, Catilina, minaci

Et illic anſer ex *argento, volans* in *aureis porticibus, monebat* cantu *Gallos accedere ad portas: Galli accedebant per ſentes, & jam occupabant arcem, tuti tenebris & munere noctis caliginoſæ. Illis* erat *aurea coma, & veſtimentum aureum: ſplendebant ſagis virgatis: præterea colla candida cingebantur aureis* monilibus: *unuſquiſque librat manu duo gæſa Alpina, tecti clypeis longis* ſecundum *corpora. Inde ſculpſerat Salios ſaltantes, & Lupercos nudos, & acumina* pileorum *lanea, & ſcutula emiſſa è cœlo: ibant ad ſacrificia per urbem pudicæ matronæ in vehiculis penſilibus. Procul hinc adjicit quoque infernas plagas, profundos aditus Plutonis: & ſupplicia crimmum: & te, ô Catilina,*

NOTÆ.

ratione ſculpturæ; quia cum recens à Vulcano ſculpta eſſet et ex auro efficta, videbatur fulgore ſuo referre rutilum quemdam horrorem recentium palearum, quibus tegebatur.

659. *Aurea cæſaries*, &c.] Habitus & arma Gallorum. I. *Aurea coma*; deſcribuntur enim à Livio & aliis comæ Gallorum promiſſæ & rutilatæ, ſeu flavæ. II. *Lactea colla*: candido etiam colore inſignes fuiſſe prædicantur, unde & nomen habuiſſe à γάλα, *lac*. III. *Aurea veſtis*, quam hic multi ſumunt pro *barba*, quia Lucretius, l. 5. 672. dixit, *impubem molli pubeſcere veſte*. Poteſt tamen intelligi de veſte interiore, cui ſagula ſuperinducta eſſent. IV. *Sagula*. Fuerunt *chlamys*, *ſagum*, *paludamentum*, ejuſdem prope formæ veſtes exteriores, breviores, apertæ, fibulâ circa dextrum humerum annexæ: ſed *paludamentum*, proprium imperatorum & longius; *ſagum & chlamys*, militum & brevius. Quidam volunt, *ſaga*, vel *ſagula* Gallorum, habuiſſe manicas, & fibulatas fuiſſe veſtes; ſed inſtar tunicæ inductas, apertas tamen ante pectus. *Virgata ſagula* dicuntur; id eſt, virgis ſive ſegmentis diſtincta verſicoloribus, & in longum varia ſerie porrectis. V. *Torques* aurei, è collo penduli; quos apud Gallos in uſu etiam militari fuiſſe, patet ex Manlio Torquato, qui nomen hoc obtinuit ob detractum in pugna Gallorum duci torquem, Æ. 6. 825. VI. *Gæſa*; haſtæ longiores, ſed leves & exiles, quæ binæ, una manu ferri poterant, *Alpina* dicuntur: vel quia è ligno Alpinarum arborum, vel quia Gallorum propria, qui circa Alpinos montes habitabant. VII. *Scuta longa*, non clypei; *clypeus* enim rotundus eſt; *ſcutum* longius multo quam latius.

664. *Lanigeroſque*, &c.] De *Saliis*, ſupra, v. 285. De *Lupercis*, v. 343. Sacerdotes porro, præcipue flamines, pileos geſtabant oblongos, quorum ex faſtigio virga eminebat, cui lana erat filo circumligata: quod ſi per æſtatem geſtare pileum moleſtius ducerent, filo illo caput circuibant, quod nefas eſſet eos nudo eſſe capite: hinc *Flamines* dicti, quaſi *Filamines*; & lana illa, *apex*, ab *apo*, quod eſt ab ἄπτω, *ligo*.

Lapſa ancilia, &c.] Scuta brevia, quaſi *amciſa*, id eſt, *Circumciſa*, quod ovali figura eſſent abſque angulis. Ovid. Faſt. 3. 377. *Atque ancile vocat, quod ab omni parte reciſum eſt: Quemque notes oculis, angulus omnis abeſt.* Horum unum, regnante Numa, decidiſſe dicitur è cœlo: & edita vox, omnium potentiſſimam fore civitatem, quamdiu id in ea manſiſſet. Ideo Mamurius Veturius auctor fuit, ut ejuſdem modi fierent plura, quibus id miſceretur, ne internoſci cœleſte poſſet. Quod factum eſt, omniaque in ſacrario Martis repoſita, ſub cuſtodia Saliorum: qui certis diebus efferebant ea pulſabantque per urbem, ac deinde recondebant. Ovid. loco citato, &c.

666. *Pilentis matres*, &c.] Cum Camillus aurum Apollini Delphico voviſſet, bello Veienti, nec auri ſatis reperiretur: matronæ nobiles aurum illud ex muliebri mundo contulerunt: ob eamque munificentiam, is honor iis eſt habitus, ut *pilento* ad ſacra ludoſque veherentur. Ita Livius, anno circiter U. C. 362. De *pilenti* vehiculi forma nihil reperio.

667. *Tartareas ſedes*, &c.] De *Tartaro*, Æ. 6. 134. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467. De *oſtiis* inferorum, Æ. 6. 237.

668. *Catilina.*] *L. Sergius Catilina*, patriciâ familiâ vir, cum bis in petitione conſulatus repulſam tuliſſet: de cæde conſulum & ſenatus,

ſuſpenſum eximminente ſcopulo, & metuentem vultus furiarum: & pios ſegregatos ab impiis, *& Catonem his dicentem jus. Inter hæc apparebat late ex auro ſpecies inflati maris, at* aquæ *cæruleæ ſpumabant fluctu albo: & delphines circum lucidi argento agitabant in orbem mare caudis, & ſcindebant fluctus. In medio* mari *videre erat claſſes æratis* proris, *certamina Actiaca: & aſpexiſſes totum Leucaten ferveſcere pugnâ ordinatâ, & undas reſplendere argento. Hinc* erat *Auguſtus Cæſar ducens ad pugnam Italos, cum ſenatoribus, & populo, & Penatibus, & magnis Diis, erectus in puppe ſublimi: cui caput lætum emittit geminas flammas, & paterna ſtella apparet* in *capite. Alia parte* erat *Agrippa, Diis & ventis propitiis ſublimis, impellens aciem: cui caput radiat roſtratum navali coronâ,* quod eſt *nobile monumentum victoriæ.*

Pendentem ſcopulo, furiarumque ora trementem:
Secretoſque pios, his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea, ſed fluctu ſpumabant cœrula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſes æratas, Actia bella,
Cernere erat: totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prælia Cæſar,
Cum patribus, populoq;, Penatibus & magnis Diis,
Stans celſa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia, ventis & Diis Agrippa ſecundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ variiſque Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis & littore rubro
Ægyptum, vireſque Orientis, & ultima ſecum

Inde Antonius victor diverſis bellis & auxilio barbarorum, adducit ſecum Ægyptum, & robora Orientis, & extrema Bactra, ab uſque *gentibus Aurora & mari rubro:*

NOTÆ.

de incendenda urbe, opprimendaque republica conjuravit cum nobiliſſimis aliis compluribus viris: deprehenſus à M. Tullio Cicerone tum conſule, urbe excedere coactus eſt: ejus ſocii P. Lentulus & C. Cethegus prætores in carcere præfocati ſunt: ipſe commiſsâ in agro Piſtorienſi pugnâ victus & interfectus eſt, duce C. Antonio, Ciceronis collegâ, Anno U. C. 691. De *Furiis*, G. 3. 552.

670. *Catonem*, &c.] Non majorem, ſed minorem; ſiquidem Catilinæ & eorum temporum hic mentionem facit, quæ propius attigit minor Cato. De utroque, Æ. 6. 841. Hunc præficit juri dicundo apud pios homines in Elyſiis campis, ob ſeveram virtutem; non ut eum irrideat, quaſi hoſtem Julii Cæſaris, ut argutatur Cerdanus aliique.

673. *Delphines*, &c.] De *Delphinibus*, Æ. 3. 427. De *Actio* promontorio Epiri, & *victoria* ibidem ab Auguſto relata, Ibid. v. 270, 280. De *Leucate*, ibidem monte & inſula, v. 274. De *Auguſto*, Octaviani cognomine, Æ. 6. 792. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *magnis* Diis, Æ. 3. 12.

680. *Tempora flammas vomunt*,] Aliqui referunt ad galeam, cujus conus criſtas habebat flammivomas, ut, v. 620. Alii ad diadema rutilis gemmis hinc inde diſtinctum. Alii ad Auguſti oculos, quos aeres imprimis & igneos fuiſſe teſtatur Suetonius.

681. *Patriumque vertice ſidus.*] Stella Julii Cæſaris: quæ, quia ejus in morte effulſerat, pro eo habita eſt, ideo ejus ſimulacris in capite impoſita, Ecl. 9. 46.

682. *Agrippa.*] *M. Agrippa*, omnium Auguſti operum ac victoriarum adminiſter, præcipue Actiaco bello. Ter conſul fuit, conſors Tribunitiæ poteſtatis cum Auguſto, gener ejuſdem, & adoptione filius. Obiit anno U.C. 742.

684. *Roſtrata coronâ*, &c.] Corona navalis aurea, in ſpeciem roſtrorum navalium conformata, data raro: primum à Pompeio Magno M. Varroni, bellis piraticis: ſecundo ab Auguſto M. Agrippæ, bellis Siculis adverſus Sextum Pompeium, quæ ille confecit extrema ad fretum Siculum pugna, anno U.C. 718. Plin. l. 16. 4.

686. *Victor, ab Aurora*, &c.] *M. Antonius*, omnium Julii Cæſaris expeditionū ſocius, ejuſdem in dictatura magiſter equitum, conſul anno U.C. 719. quo Cæſar occiſus eſt: ac deinceps triumvir cum Octaviano ac Lepido; multa eo in magiſtratu crudeliter egit; Brutum & Caſſium conjunctis cum Octaviano copiis vicit: mox ad bellum Parthicum & adminiſtrandum orientē profectus, Parthos quidem vicit per Ventidium,

Bactra

Bactra vehit: ſequiturque, nefas! Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Convulſum remis roſtriſq; tridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stupea flamma manu, teliſque volatile ferrum
Spargitur: arva novâ Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro:
Necdum etiam geminos à tergo reſpicit angues.
Omnigenûmq; Deûm monſtra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraq; Minervam
Tela tenent: ſævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, triſteſque ex æthere Diræ,
Et ſciſſâ gaudens vadit Diſcordia pallâ,

& proh *ſcelus*! *uxor Ægyptia ſequitur* ipſum. *Omnes* videntur *ſimul irrumpere, & totum mare ſpumare commotum remis revolutis & roſtris triſidis. Procedunt mari: diceres Cycladas erutas fluitare mari: aut excelſos montes congredi* cum *montibus: tanta* eſt *moles turritarum puppium* unde *homines imminent. Projicitur manu ignis in ſtupa, & ſpiculis volucre ferrum: campi Neptuni rubeſcunt novâ ſtrage. In medio Regina* Cleopatra *revocat acies patrio ſiſtro: & nondum adhuc ſpectat à tergo ſerpentes duos. Et portenta Deorum omnis generis, & latrator Anubis, ferunt arma adverſus Neptunum & Venerem, & adverſus Minervam: Mars exſculptus ferro ſavit in medio prælio, & funeſta Furia ex aëre, et Diſcordia incedit gaudens lacerâ pallâ,*

NOTÆ.

qui anno 716. de illis triumphavit: ſed ipſe ab iiſdem affectus variis cladibus, in Ægyptum ſeceſſit, amore Cleopatræ, Ægypti reginæ: quam cum orbis terrarum reginam conſtituere meditaretur, hoſtis à Senatu judicatus, victus eſt ab Octaviano apud Actium Epiri promontorium, anno U. C. 723. ſequente anno captâ ab eodem Octaviano Alexandriâ, ſibi ipſe mortem intulit: Cleopatra cum Octavianum irretire amore ſuo non potuiſſet, verita ne in triumphum duceretur, aſpidis inter ficus deliteſcentis punctu ſibi mortem accerſivit. *Aurora populos* vocat orientales. *Litus rubrum*, accolas maris rubri, quod Arabiam ad occidentem & meridiem alluit; & in ſinum influens, Aſiam ab Africa ſeparat, Ægyptumque prætexit ab oriente. *Bactra, orum*, urbs eſt præcipua Bactrianæ regionis, inter Parthiam ab occidente, Indiam ab oriente, Sogdianam à ſeptentrione, Aſiam à meridie. Ex iis omnibus regionibus auxilia ſecum habuit Antonius.

690. *Roſtriſque tridentibus.*] Ita legendum eſſe diximus, & explicuimus, Æ. 5. 143.

692. *Cycladas.*] Naves Antonii, magnitudine conſpicuas, comparat cum inſulis maris Ægæi *Cycladibus*, de quibus Æ. 3. 74. Cum autem dicat, *montes concurrere montibus altos:* innuit utriuſque exercitus naves mole ac turribus fuiſſe inſignes: ac præcipuam fuiſſe Antonianarum molem conſentiunt hiſtorici. De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

696. *Patrio ſiſtro.*] *Siſtrum*, æreum crepitaculum, Ægyptiorum proprium, inſtar reticuli quo pilæ per ludum impelluntur, hoc fere modo compactum erat. Ærea lamina in ovalem figuram inflexa deſinebat in manubrium: hanc laminam tres quatuorve fidiculæ, item æreæ, hinc inde trajiciebant, laxis foraminibus inſertæ: ita ut, quoties ſiſtrum manubrio commovebatur, fidiculæ cum capita crebro affrictu ad laminam alliſa tinnitum ederent. Siſtri uſus præcipuus erat in ſacris Iſidis, Ægyptiæ Deæ, cujus ſimulacra ſiſtrum aliquando manu præferebant. Nomen à σείω, *quatio*. Atque ejus quidem crepitaculi ſonum levem fuiſſe neceſſe eſt; neque ſatis canorum aut gravem, ut naves à prælio revocare poſſet: quare hoc à Virgilio dictum puto per ironiam, ut eſt à Propertio quoque de Cleopatra dictum, l. 3. 9. 41. *Auſa Jovi noſtro latrantem opponere Anubim, Et Tyberim Nili cogere ferre minas, Romanamque tubam crepitanti pellere ſiſtro.*

698. *Omnigenûmque Deûm*, &c.] Cicero de Nat. l. 3. 39. *Omne fere genus beſtiarum Ægyptii conſecrarunt.* Plutarchus numerat *felem, gryphem:* Plinius, *ſcarabæos*: Prudentius, *ſimiam:* alii, alias. Præcipua tamen eorum numina *Oſiris* rex, ejuſque uxor *Iſis:* & *Anubis* eorum vel filius, vel miles, vel ſatelles: ideo canino capite depictus, quia vel regem fide cuſtodiebat, vel venator erat; vel ejus, quaſi canis indagantis, operâ Iſis uſa eſt, in inveſtigandis mariti membris, à Typhone fratre diſcerptis. Vide Voſſium de Idol. l. 1. 27. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *Venere*, Ibid. 260. De *Minerva*, Æ. 2. 31. De *Mavorte*, E. 9. 12.

701. *Ex æthere Diræ.*] *Furiæ*, De quibus, Æ. 6. 572. *Ex æthere*: tum quia volantes illic exſculptæ erant: tum quia apud ſuperos præſertim dicuntur *diræ*, Æ. 3. 211.

Quam

quam Bellona ſequitur cum ſtagro cruentato. Actiacus Apollo videns iſta tendebat arcum ex alto: hoc metu tota Ægyptus, & Indi, omnis Arabs, omnes Sabæi convertebant dorſum. Ipſa regina videbatur præbere vela ventis invocatis, & quamprimum laxare funes navium *ſolutos. Vulcanus fecerat illam inter ſtrages, pallidam nece imminente, provehi fluctibus & Iapyge* vento: *ex adverſo autem Nilum dolentem magno corpore, & aperientem plexus ſuos & tota veſte* expaſſa *invitantem victos in ſinum ſuum cæruleum & fluenta latebroſa. Sed Cæſar ingreſſus Romanos muros triplici triumpho, referebat Diis votum perenne,* nempe *trecenta templa ingentia per totam urbem. Via reſonabant gaudio & ludis ac plauſu: chorus matronarum* erat *in omnibus templis, & altaria* in *omnibus; ante altaria mactati juvenci tegebant terram. Ipſe* Auguſtus *ſedens in nivea porta candidi Apollinis,*

Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat Ignipotens undis & Iapyge ferri:
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, & tota veſte vocantem
Cœruleum in gremium latebroſaq; flumina victos.
At Cæſar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, Diis Italis votum immortale ſacrabat,
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitiâ ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe ſedens niveo candentis limine Phœbi,

NOTÆ.

702. *Sciſsâ diſcordia pallâ.*] Ut ipſo habitu vim exprimat ſuam, quâ dividit animos, fœdera diſrumpit, &c. De *Bellona*, Martis ſorore, Æ. 7. 319. De *Apolline*, cui ſacrum erat *Actium* promontorium, Æ. 3. 275. De *palla*, pallio muliebri, Æ. 1. 652.

705. *Indi*, &c.] Vel veri *Indi* Aſiæ: ſiquidem poſuit *Bactrianos* in auxiliis Antonii. Vel *Æthiopes*, Ægyptiis vicini, quos ab veteribus *Indos* etiam dictos eſſe oſtendimus, G. 2. 171. *Arabes*, ad orientem Ægypti. *Sabæi*, Arabes ad meridiem Arabiæ felicis, G. 1. 57.

710. *Iapyge.*] Vento, qui ab Apulia, Italiæ maxime orientali parte, flat recta in orientē, ideoque in Ægyptum. Dicitur *Iapyx* ab ipſa Apulia, quæ ſic prius dicta fuit ab Iapyge, filio, juxta Plinium, Dædali; juxta Liberalem, Lycaonis. De *Nilo*, Ægypti fluvio, G. 4. 287.

714. *Triplici . . . . triumpho.*] Cæſar Octavianus, devictis imperii ſui æmulis, tribus continuis diebus Romæ triumphavit, anno U. C. 725. Primo quidem die, de Salaſſis Alpinis populis, Dalmatis, Illyriis, Pannoniis: quos ſtatim poſt oppreſſum Sext. Pompeium vicerat annis 719, &720. partim per legatos, partim per ſeipſum: præcipue Dalmatas, quo bello vulneratus fuerat. Altero die, de Cleopatra apud Actium in Epiri litore ſuperata, deque Macedonia, anno U. C. 723. menſe Septembri. Tertio de Ægypto, poſt necem Antonii & Cleopatræ, captamque Alexandriam, ſubactâ, anno U. C. 724. menſe Sextili: unde Octavianus poſtea, idemque menſis, Auguſti nomine inſigniti ſunt, anno 727. Januar. menſe.

715. *Diis Italis votum immortale*, &c.] *Trecenta*, id eſt, multa templa, quæ belli tempore voverat, variis Diis deinde conſecravit, immortalia pietatis ſuæ monimenta. Ita enim Dio, l. 51. de iis quæ ab eo ſtatim poſt triumphos edita ſunt. Ἔπειτα δὲ τοῦτα διελθόντα τὸ τε Ἀθήναιον, καὶ, &c. *Deinde vero perfecit Minerva templum . . . . & curiam Juliam in honorem patris ſui factam dedicavit: in eaque collocavit ſimulacrum victoriæ . . . . Tarento advectum, & ſpoliis Ægyptiis decoratum. Julii quoque heroi ſacrarium multis in eo ſuſpenſis donariis ex præda Ægyptiaca exornavit. Multa etiam Jovi Capitolino, Junonique & Minervæ conſecravit: cum ex Senatus-conſulto omnia prius eorum in templis ſuſpenſa ornamenta, tanquam contaminata, eſſent detracta.* De ludis & ſacrificiis publicis, ejus in honorem, & Romæ, & alibi inſtitutis, multa addit. De *delubris*, Æ. 2. 225.

720. *Candentis limine Phœbi.*] Templo Apollinis, quod jamdiu inchoatū in Palatio, tandem cum bibliotheca dedicavit, anno U. C. 726. Nondum igitur perfectum erat triumphi tempore; ſed Poëta ob vicinitatem temporum utrumque conjungit. *Candentis Phœbi*: è candido marmore Pari inſulæ; nam Plinius, l. 36. 5. ait Auguſtum in Palatina æde Apollinis poſuiſſe ſigna, Bupali & Anthermi, Chiorum fratrum, opere

Dona

Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis & armis.
Hic Nomadũ genus, & diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Pinxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremiq; hominum Morini, Rhenuſq; bicornis,
Indomitique Dahæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia, per clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur: rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

conſiderat munera populorum, & accommodat ea ad poſtes: nationes ſubactæ progrediuntur longa ſerie, tam diverſa ſermone, quam more veſtium & armis. Hic Vulcanus ſculpſerat nationes Nomadum, & Afros diſcinctos: hic Lelegas, & Caras, & Gelonos ſagittis armatos. Euphrates fluebat jam mitior fluctibus, & Morini ultimi hominum, & Rhenus bicornis, & Dahæ antea invicti, & Araxes impatiens pontis. Æneas admiratur in clypeo Vulcani talia munera matris ſuæ: & lætatur ſpecie rerum quas *ignorat, imponens humero & gloriam & famam poſterorum.*

NOTÆ.

perfecta: qui candido tantum ac Pario marmore utebantur.

721. *Dona recognoſcit populorum*, &c.] *Coronas aureas*, quas victoribus Romanis imperatoribus & ſociæ & vectigales provinciæ gratulationis ergo mittebant; non vero victæ gentes ad redimendam vitam, ut fabulatur Servius. Tales juxta Livium Quinctius Flamininus prætulit in triumpho centumquatuordecim: Scipio Aſiaticus ducentas triginta quatuor: Julius Cæſar juxta Appianum bis mille octingentas viginti duas. Coronarum loco pecunia deinceps ab imperatoribus exacta eſt, quod *aurum coronarium* dicebatur. Talem exegit Cæſar ab ipſa urbe Roma, cum ex Aſia victo Pharnace rediiſſet: ex Dione, l. 42. Plerumque offerebantur deinde coronæ illæ Diis, præcipue Jovi Capitolino: Cæſar ſuas poſt triumphũ vendidit, cõfectamque inde pecuniam militibus diſtribuit. Octavianus, juxta Dionem, ex Italiæ civitatibus noluit accipere: alias quas à ſociis accepit, poſtibus templorum videtur appendiſſe, juxta Virgiliũ.

724. *Hic Nomadum genus.*] Triumphos Octaviani deſcribit, qua in põpa ſubactarum gentium captivi duces currum ſubſequebantur. I. *Nomada*, vel *Numida*: Africana gens, ad occidentem Carthaginis, quorum caput *Cirta*, nunc *Conſtantine*: ob paſtoralem vitam ita dicti à νομὴ, *paſtus*. II. *Afri diſcincti*: id eſt, vel *ignavi*, & labori minime aſſueti: quia qui ſe ad opus parant, accingunt veſtem altius: vel revera *fluentibus veſtibus induti*: hunc enim fuiſſe habitum Afrorum innuit Milphio Plauti, ſic Pœnum alloquens in Pœnulo, Act. 5. ſc. 2. v. 48. *Tu qui zonam non habes, quid in hanc veniſtis urbem, aut quid quæritis?* III. *Geloni*: populi, vel Scythiæ vel Thraciæ, G. 1. 115. IV. *Leleges*, vagi Aſiæ minoris populi, qui ab Homero ad meridiẽ Æolidis circa ſinum Adramyttenum collocantur: ab aliis Cum caribus confunduntur, aut eis ut ſocii permiſcentur. V. *Cares*, regionem occupant Aſiæ, ad meridiem Ioniæ, ad occidentem Lyciæ, ad ſeptentrionem Doridis, nunc *Aidinelli*. VI. *Morini* populi in ea parte Belgicæ Galliæ, quæ proxime ad Britanniam magnam accedit, & ad fretum quo Britannicus oceanus cum Germanico committitur: unde *extremi dicuntur* in ea parte: horum caput fuit Tarvanna, *Terouanne*, nunc diruta, in Picardiæ & Arteſiæ confinio. De Morinis triũphavit Caius Carinus, eodem anno ac die quo primum triumphum duxit Octavianus. VII. *Dahæ*, vel *Daha*: Scythicum genus dicuntur à Stephano: & à Pomponio Mela collocantur in Aſia, non longe à Scythis, circa Oxum fluvium: inter Bactrianos & Sogdianos: quod ſi ita eſt, fuerunt illi inter Auguſti captivos cum Bactrianis Antonii ſociis. VIII. *Euphrates*, fluvius Armeniam & Meſopotamiam alluens: de eo, G. 1. 509. Quid apud illum geſſerit Octavianus, G. 4. 561. IX. *Rhenus bicornis*, de eo Ecl. 10. 47. Hunc belli cauſâ trajeciſſe ſecundus Romãorum Agrippa dicitur à Dione, & triumphum tamen neglexiſſe, anno U. C. 717. X. *Araxes*, ex Armeniæ montibus per medium in mare Caſpium influens, placido primum fluxu; ſed ubi in aſperiora devenit, ingenti impetu ac fragore: ut habet Pomponius Mela, l. 3. 5. De ejus pontibus ita Serv. *Quem pontibus nixus eſt Xerxes conſcendere: vel cui Alexander magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt: quem poſtea Auguſtus firmiore ponte ligavit.* At de ponte quidem Alexandri loquitur Iſidorus, l. 13. 21.

724. *Mulciber.*] Vulcanus ita dictus à *mulcendo* ac temperando ferro.

730. *Ignarus.*] Quamvis enim his imaginibus delectabatur, tamen quid illæ repræſentarent cognoſcere non poterat.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER IX.

ARGUMENTUM.

Æneâ conquirendis auxiliis apud Arcadas ac Tuscos occupato, Turnus admonetur à Junone per Iridem, ut in castrensia nova Trojæ munimenta impetum faciat. Trojanis, ex Æneæ præscripto, non egredientibus ad pugnam, Turnus eorum naves, oppidi lateri admotas, parat incendere: sed illæ, cum ex Idæa sylvæ materia fabricatæ olim fuissent, Idææ matris beneficio mutantur marinas in Nymphas: tum, nocte imminente, circa oppidum excubiæ disponuntur. Interim Trojani, de revocando per nuncios Æneâ solliciti, dum inter se consultant, Nisus et Euryalus, par nobile amicorum, ultro suscipiunt hanc provinciam: laudati ab Ascanio, dimissique, eadem Rutulorum nocte magnam faciunt: eorumque spoliis induti dum pergunt porro, à Latinis equitibus obviis occiduntur: capita hastis affixa, & in castris erecta, agnoscuntur procul à Trojanis, & ingentem in oppido luctum excitant, præsertim matris Euryali. Turnus oppugnationem mane instaurat. Ascanius Numanum insolentius illudentem, emissâ è muris sagittâ, configit. Quo successu elati, Pandarus & Bitias portas recludunt, & Rutulos subeuntes magna strage propellunt. Turnus facto impetu tandem irrumpit, sed clausis portis, hostium multitudine circumventus, paulatim recedit in eam oppidi partem quam Tyberis alluebat, & ut erat armatus in flumen desiliens ad suos natatu revertitur.

INTERPRETATIO.

Ac dum ista fiunt in regione longe remota, Juno filia Saturni misit è cælo Irim ad audacem Turnum. Turnus forte quiescebat tunc apud sylvam Pilumni abavi, in valle sacra. Ad quem filia Thaumantis ita locuta est ore roseo: Turne, ecce tempus revolutũ exhibuit sponte id, *quod nullus Deorum auderet polliceri tibi cupienti.*

ATque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti Divûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.

NOTÆ.

1. *Diversa parte.*] In Etruria, apud urbem Cære. Æ. 8. 479. De *Iride*, *Thaumantis filia*, Æ. 4. 700.

3. *Parentis Pilumni.*] At Pilumnus dicitur, Æ. 10. 76. Turni *avus*: ibid. 619. Turni *quartus pater*, id est, *abavus*. Igitur, vel *parens* sumitur hic generatim, quomodo dicimus *parentes majoresque*, quocumque gradu distent à nobis: vel, ut ait Servius, *Pilumnus* commune fuit familiæ cognomen, à primo Pilumno derivatum in posteros, ut Cæsarum à primo Cæsare. Sto in prima sententia: quia solus Pilumnus, caput gentis, Deus habitus est, ut locis illis videbimus; ideoque luco seu sylvâ sacrâ donatus.

4. *Sedebat.*] Vel *feriebatur* ad ejus tumulum: scripsit enim Cicero, De Leg. l. 2. 55. *Danicalibus feriis* sederi mortuos. Ita Turnebus. Vel simpliciter, *otiabatur*. Ita Donatus. Vel *deliberabat* secum de rerum suarum statu.

Æneas,

Æneas, urbe, & ſociis, & claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedemque petit Evandri.
Nec ſatis: extremas Coriti penetravit ad urbes:
Lydorumque manum, collectos armat agreſtes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere currus.
Rumpe moras omnes, & turbata arripe caſtra.
Dixit, & in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentemque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, dupliceſque ad ſidera palmas
Suſtulit, ac tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeſtas? medium video diſcedere cœlum,
Palanteſque polo ſtellas: ſequar omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus, ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans: oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictaï veſtis, & auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrheidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges: aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, & jam ſe condidit alveo.

Æneas, relicta urbe et ſociis et navibus, adivit regnum et regionem Evandri Palatini. Nec id ſatis eſt: ivit ad ultimas urbes Coriti: et armat multitudinem Tyrrhenorum, ruſticos congregatos. Quid deliberas? jam tempus eſt vocare equites et currus. Amputa omnem moram, et invade caſtra territa. Sic *locuta eſt, et alis æqualibus extulit ſe ad cœlum, et in fuga ſignavit magnum arcum ſub nubibus. Juvenis* Turnus *agnovit* eam, *et porrexit ambas palmas ad aſtra, et proſecutus eſt abeuntem talibus verbis: ô Iri, ornamentum aëris: quis miſit te lapſam è nubibus ad me in terras? unde ſubito hæc facies cœli tam ſplendida? cerno medium cœlum hiare, et ſidera errantia cœlo. Parebo tantis monitis, quicunque* Deorum *hortaris me ad bellum. Atque ita locutus, progreſſus eſt ad fluvium, et extulit è ſuperficie fluvii aquam, multa petens à Diis: et replevit cœlum votis. Et jam totus exercitus procedebat agris patentibus, frequens equis, abundans veſtibus verſicoloribus et auro. Meſſapus regit prima agmina, filii Tyrrhei ultima: Turnus rex excurrit in medio exercitu, attollens arma, et excedit* alios *toto capite. Veluti profundus Ganges creſcens cum ſilentio ſeptem fluviis placidis: aut* veluti *Nilus fœcundis aquis, quando refluit* ex *agris, & jam incluſit ſe* ſuo *alveo.*

NOTÆ.

9. *Palatini*, &c.] De *Evandro*, *Palatini* montis incola, Æ. 8. 51. In eo monte deinde ſtructa eſt Roma, in eo Romulus unam è pluribus ſuis habuit domum, Cæſar quoque Octavianus habuit ſuam; unde imperatorum ædes, ubicumque eſſent,, *palatia* vocata ſunt.

10. *Coriti*, &c.] Urbs eſt Tuſciæ, à Corito rege fundata, nunc *Cortona*, Æ. 3. 170. De *Lydis*, Tuſciæ colonis, de Lydia, Æn. 2. 781. Æn. 8. 479.

13. *Caſtra.*] Novam Trojam, tumultuario opere munitam ab Æneâ, ad oſtium orientale Tyberis, Æ. 7. 157.

23. *Hauſit de gurgite lymphas.*] Ut lotis manibus purius precaretur. Sic Æneas, Æ. 8. 69. De genitivo *pictaï*, Æ. 3. 354. De *Meſſapo*, Æ. 7. 691. De *Tyrrheo*, & ejus filiis, Ibid. 483.

30. *Ceu ſeptem ſurgens*, &c.] *Ganges*, fluvius mediam Indiam interſecans, ac duas in partes dividens: influens in Oceanum meridionalem uno quidem oſtio; ſed cui tam multæ objacent inſulæ, ut oſtium illud inſulis interciſum, multiplex dici poſſit. Nilus modo exundare certis temporibus dicitur apud Solinum, c. 55. De *Nilo*, ejuſque ſeptem oſtiis & benefica exundatione, G. 4. 287. Comparat igitur Virgilius Turni exercitum è multis Italiæ populis, qui prius diſperſi per agros vagabantur, nunc in unum collecti inſtructa acie incedunt non ſine majeſtate & ſilentio; cum his duobus fluviis, non exundantibus quidem, ſed poſt exundationem è campis in alveum refluentibus. Quidam voces illas, *ſeptem ſurgens ſedatis amnibus:* non de ſeptem oſtiis, quibus Ganges deſcendit potius in mare, quam *ſurgit*; ſed melius explicant de fluviis compluribus, qui in eum influunt, & quorum ſocietate intumeſcit ac vere *ſurgit:* quo ſenſu *ſeptem*, erit pro incerto quolibet numero, qui ſæpe à poëtis per *ſeptenum* aut *centenum* exprimitur.

Hic

Tunc Trojani procul vident nimbum repentinum colligi ex *obſcuro pulvere, & caliginem induci in agros. Primus Caïcus vociferatur ex aggere oppoſito: O cives! quantus globus nigræ caliginis accedit* ad nos? *afferte arma celeres, date ſpicula, conſcendite mœnia: hoſtis inſtat, agite. Omnes Trojani* cum *magna vociferatione includunt ſe intra portas, & replent munimenta. Quippe Æneas peritiſſimus militaris* rei *ſic abiens juſſerat: ſi caſus aliquis* ejuſmodi *contingeret, interim* dum abeſt: *ne auderent ordinare exercitum, neve committere* in *campum: tantummodo tuerentur caſtra & muros defenſos munimentis. Itaque, licet pudor & furor hortentur* eos *conſerere manus; tamen opponunt portas, & exequuntur mandata Æneæ, & armati expectant hoſtem in mediis turribus. Turnus, cum antecurrens prægreſſus eſſet lentiorem turmam, ſtipatus viginti equitibus electis; ita acceſſit* ad *urbem inexpectatus: Thracius equus maculoſus albo fert eum, & caſſis aurea inumbrat criſtis rubris. O juvenes, inquit, quis erit veſtrum, qui primus in hoſtem* irruet *mecum? ecce.* Sic *ait, & vibrans jaculum projicit in aërem,* quaſi *initium prælii: & altus immittit ſeſe in campum* junctum urbi. *Socii ſuccedunt* ei cum *clamore, & ſequuntur ululatu terribili. Mirantur deſides animos Trojanorum: hominesillos non exhibere ſe in æquam planitiem, non inferre arma oppoſita; ſed inſidere caſtris.* Turnus *iratus huc et illuc circuit equo muros, et veſtigat ingreſſum per loca inacceſſa. Et veluti quando lupus ſub mediam noctem inſidians ovili pleno fremdet prope ſepta, paſſus ventos & pluvias;* tunc *agni ſecuri ſub matribus emittunt balatum: ille* vero *acer & percitus irâ furit adverſus abſentes: furor edendi auctus ex longo* tempore, *& guttur ſitiens ſanguinis vexat* eum. *Non aliter furor inflammatur Rutulo, conſideranti muros & caſtra, & indignatio augeſcit* in *oſſibus duris:*

Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſa conclamat mole Caïcus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atrâ?
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros:
Hoſtis adeſt, eja. Ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas, & mœnia complent.
Namq; ita diſcedens præceperat optimus armis
Æneas: ſi qua interea fortuna fuiſſet;
Ne ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo & tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iraq; monſtrant;
Objiciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt,
Armatique cavis expectant turribus hoſtem.
Turnus, ut antevolans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus: & urbi
Improviſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtâq; tegit galea aurea rubrâ.
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hoſtem?
En, ait: & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ: & campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono. Teucrûm mirantur inertia corda:
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre [huc
Arma viros: ſed caſtra fovere. Huc turbidus atque
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus inſidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbres,
Nocte ſuper media: tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus irâ
Sævit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ficcæ ſanguine fauces.
Haud aliter Rutulo muros & caſtra tuenti
Igneſcunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet:

NOTÆ.

49. *Thracius.*] De *equo* ejuſdem modi, Æ. 5. 566. De *Thracia* equorum ferace, Æn. 3. 14. De *criſtis galearum*, Æ. 3. 468.

56. *Æquo campo.*] Vel *plano*: vel potius, *ubi pari periculo, pari pugnâ modo*, decertare poſſent. De verbo *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

60. *Caulas.*] *Caula*, ſtabulum ovium, è Græco αὐλὴ.

63. *In abſentes.*] In agnos à ſe ipſo per ſepta disjunctos.

Qua tentet ratione aditus; & qua via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat,
Aggeribus ſeptam circum & fluvialibus undis,
Invadit: ſocioſque incendia poſcit ovantes:
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt: urget præſentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commixtam Vulcanus ad aſtra favillam.
Quis Deus, ô Muſæ, tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: priſca fides facto, ſed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas claſſem, & pelagi petere alta parabat:
Ipſa Deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: da, nate, petenti,
Quod tua chara parens domito te poſcit Olympo.
Pinea ſylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit ſumma, quò ſacra ferebant,
Nigranti picea trabibuſque obſcurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, cum claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius urget.
Solve metus, atq; hoc precibus ſine poſſe parentem:
Ne curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: proſit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genitrix, quò fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certuſque incerta pericula luſtret
Æneas? cui tanta Deo permiſſa poteſtas?

quomodo quærat ingreſſum; & qua parte *via* aliqua *extrahat* ex *aggere Trojanos incluſos, & inducat* eos *in planitiem. Impugnat claſſem circum defenſam munimentis & aquis fluvialibus, quæ latebat admota lateri caſtrorum: & vocat ad incendium ſocios gaudentes, & ipſe ardens armat manum pinu flammanti. Tunc autem dant ſe* operi: *præſentia Turni incitat* eos, *& omnis juventus armatur nigris facibus. Rapuerunt* titiones *è ſocis: tæda ſumifera emittit ad ſidera lucem piceam, & ignis mixtam favillam. O Muſæ, quis Deus abduxit à Trojanis incendia tam crudelia? quis depulit tantas flammas à navibus? dicite* hoc: *antiqua* eſt *certitudo* hujus *facti, tamen fama* ejus eſt *æterna. Tempore quo Æneas primum ſtruebat naves in Ida* monte *Phrygia, & parabat* ſe *ad eundum* in *extrema* ſpatia *maris: ipſa Berecynthia, mater Deorum, dicitur allocuta magnum Jovem his verbis: ô fili, concede* matri *precanti, quod dilecta mater tua petit a te* poſt *cœlum ſubactum. Sylva pinea chara per multos annos fuit mihi, lucus in ſupremo vertice, umbroſus piceis opacis & truncis acernis: quem* in locum *inferebant ſacrificia. Ego læta conceſſi has* arbores *Trojano juveni, quando indigebat navibus: nunc metus anxius habet me ſollicitam. Expelle timores* meos, *& permitte matrem hoc poſſe precibus* ſuis: *ne* naves illæ *deficiant, fractæ ulla navigatione aut vi ventorum: proſit* ipſis, eas *natas* eſſe *in montibus noſtris. Filius, qui volvit aſtra mundi,* reſpondet *illi ex adverſo: O mater! quo vertis fata, aut quid rogas his* verbis? *an naves fabricatæ manu mortali obtinebunt jus immortalitatis? & Æneas ſecurus adibit pericula dubia? cui Deo conceſſa* eſt *tanta facultas?*

NOTÆ.

68. *In æquor.*] In campum, Æ. 2. 780.

70. *Aggeribus*, &c.] Situm deſcribit novæ Trojæ, Æn. 7. 157. De *aggere*, infra, v. 142.

75. *Focos.*] Quos excitaverant, ad accendendas arbores pinguis naturæ; quales ſunt pinus, tæda, Eclog. 7. 49. Tamen tæda pro qualibet face ſumi poteſt. De *Vulcano* pro igne, G. 1. 295.

79. *Priſca fides, ſed*, &c.] Etſi factum ob vetuſtatem multis ſubobſcurum ſit; fama tamen ejus non periit, ſed vigebit ſemper. De *Ida*, Troadis monte, Æ. 2. 801. De *navibus Æneæ* ibidem ſtructis ad fugam, Æ. 3. 6. De *Berecynthia*, Cybele, Æ. 6. 784. De *arce* pro montis cacumine, G. 4. 461. *Picea*, arbor reſinam ferens, G. 2. 257. *Trabes acernæ*, ex *acere* arbore, *erable*.

Imo

ego potius quondam, poſtquam functa iis periculis *attigerint terminos & portus Italos: quacumque evitaverit fluctus, & tulerit principem Trojanum ad campos Laurentes*: huic *auferam ſpeciem mortalem, & imperabo* has eſſe *Deas vaſti maris: qualis Doto filia Nerei, & Galatea ſcindunt pectore mare ſpumoſum.* Sic *locutus* erat, *& id voluit* eſſe *certum, per fluvios fratris inferni, per ripas fluentes pice & nigro vortice: & commovit nutu totum cœlum. Ergo promiſſa dies advenerat, & Parca conſummaverant tempus conſtitutum: quando impugnatio Turni movit matrem* Berecynthiam, *ut averteret faces a navibus* ſibi *ſacris. Tunc primum novum lumen illuxit oculis* Trojanorum; *& magna nubes viſa* eſt *ab oriente trajicere cœlum, & ſimul chori Idæi: deinde vox terribilis emittitur per aërem, & implet turmas Trojanorum ac Rutulorum: ô Trojani, ne properate tueri meas naves, & ne armate manus* veſtras: *prius permittetur Turno ſuccendere mare, quam pinus* mihi *dicatas. Vos ite libera, ite Nymphæ maris: mater* Deorum *id imperat. Et ſtatim ſingulæ naves abſcindunt ſuos funes è litoribus: & more delphinorum merſis roſtris quærunt profundum mare. Deinde (prodigium admirabile) referunt ſe totidem vultus puellares, & currunt mari; quot ærata naves antea hæſerant ad litora. Rutuli animo horruerunt: ipſe Meſſapus territus eſt equis commotis: fluvius quoque Tyberinus ſiſtit raucum immurmurans, & refert curſum à mari. Non tamen repreſſa eſt confidentia Turni audacis. Ultro excitat verbis animos ſuorum, & ultro eos objurgat: hæc prodigia ſpectant Trojanos: ipſe Jupiter auſert illis ſubſidium conſuetum: naves non expectant arma nec incendia Rutulorum. Itaque mare jam impenetrabile eſt Trojanis,*

Imo, ubi defunctæ finem portuſque tenebunt
Auſonios: olim quæcunque evaſerit undis,
Dardaniumq; ducem Laurentia vexerit arva; 100
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris eſſe Deas: qualis Nereïa Doto
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum, Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas, 105
Annuit: & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant: cum Turni injuria matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis effulſit, & ingens 110
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras,
Excidit, & Troum Rutulorumq; agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno
Quàm ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutæ, 116
Ite, Deæ pelagi: genitrix jubet. Et ſua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis:
Delphinûmque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt. Hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontoq; feruntur; 121
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuere animis Rutuli: conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis; cunctatur & amnis
Rauca ſonans, revocatq; pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno. 126
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monſtra petunt: his Juppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris, 130

NOTÆ.

99. *Auſonios*, &c.] Æ. 7. 54. *Dardanium ducem*, Æ. 1. 239. *Laurentia arva*, Æ. 7. 63. *Doto, Galatea:* Nymphæ marinæ, Nerei filiæ: Ecl. 7. 37. De *Styge* fluvio, & cur Dii *per Styga jurare* ſoleant, G. 3. 551. De *Olympo*, Ecl. 5. 56. De *Parcis*, Æ. 1. 26.

112. *Idæique chori.*] *Corybantes, Curetes, Dactyli*, Cybeles miniſtri: qui cymbalis æreis ea in nube circa Cybelen perſtrepebant, Æ. 3. 111.

114. *Ne trepidate.*] Vox illa non ſemper metum ſolum ſignificat; ſed feſtinationem ac tumultuationem: ut patet ex G. 4. 69. De *Delphinibus*, Æ. 5. 594. De *proris navium aratis*, Æ. 3. 143. De *Tyberino*, Deo fluvii, Æ. 8. 31.

130. *Rutulos.*] Æ. 7. 794. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Nec

Nec ſpes ulla fugæ: rerum pars altera adempta eſt;
Terra autem in manibus noſtris; tot millia gentes
Arma ferunt Italiæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant, reſponſa Deorum.
Sat fatis Veneriq; datum, tetigere quod arva
Fertilis Auſoniæ Troës; ſunt & mea contra
Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge præreptâ. Nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt? peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Fœmineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parva,
Dant animos; an non viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes?
Sed vos, ô lecti; ferro quis ſcindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros: addant ſe protinus omnes
Etruſci ſocios: tenebras & inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo.
Luce palam certum eſt igni circundare muros:
Haud ſibi cum Danais rem faxo & pube Pelaſga
Eſſe putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.

nec ulla ſpes fugiendi ſupereſt ipſis: pars altera mundi ablata eſt ipſis; *terra vero eſt in poteſtate noſtra: tam multa ſunt millia nationum Italarum quæ inferunt* iis *bellum. Nullatenus terrent me fatalia oracula Deorum, ſi Trojani prædicant aliqua pro ſe: ſatisfactum eſt fatis & Veneri, ex quo Trojani attigerunt agros fœcundæ Italiæ: ſunt quoque mihi fata mea adverſus* illa, nempe *evertere bello gentem impiam,* ſi quidem *erepta* eſt mihi *ſponſa. Nec iſta indignatio movit ſolos filios Atrei, aut licitum eſt ſolis Mycenis ſumere arma. At* nonne *ſatis eſt* iis *ſemel periiſſe? ſatis eſſet, non adhuc omnino abhorrentibus à muliebri genere, peccaſſe prius.* Illi, *quibus hactutela aggeris interjecti, & foſſæ* nos *remorantes,* quæ *parum diſterminant* eos *à morte, augent audaciam: nonne viderunt muros Trojæ, ſtructos manu Neptuni, collabi in flammas? at vos, ô ſelecti* ſocii, dicite: *quis parat evertere ferro vallum, & quis impugnat mecum caſtra timida? non eſt opus mihi contra Trojanos armis Vulcani, non mille navibus: ſtatim adjungant ſe* illis *omnes Tuſci ſocios: ne metuant noctem, & ignavum furtum Palladii, occiſis cuſtodibus ſuprema arcis: nec occultabimur in obſcuro utero equi: ratum eſt cingere muros ignibus palam* de *die. Faciam ne exiſtiment ſibi negotium eſſe cum juventute Pelaſga & Achivis, quos Hector protraxit* uſque *ad decimum annum.*

NOTÆ.

131. *Rerum pars altera.*] Inferioris orbis, qui ex aqua & terra conglobatur.

134. *Phryges.*] Trojani, qui per contemptum ſic appellabantur, ob Phrygum mollitiem, Æ. 1. 385.

138. *Atridas.*] Atrei, Mycenarum regis, filios; *Agamemnona*, Æ. 3. 54. & *Menelaum*, Æ. 2. 264. Qui ob raptam à Paride Trojano Helenam, Menelai conjugem, Græciam univerſam in Trojanos concitarunt. De *Mycenis*, Peloponneſi urbe, Æ. 1. 288.

140. *Sed periiſſe ſemel*, &c.] Conciſa admodum ſententia, ideoque ſubobſcura: quæ juxta traditam interpretationem ſic fuſius explicari poteſt. *Nonne ſufficit ipſis jam ſemel periiſſe, propter amorem fœminarum:* certe quicunque alii nondum odiſſent penitus omne genus fœmineum; iis ſatis fuiſſet peccare prius: id eſt, *ſatis eſſet peccaſſe prius*: ſive, ſatis eſſet memoria prioris peccati & pœnæ, ut ab amore fœminarum averterentur: non iterum idem peccarent, & novam ſibi perniciem accerſerent.

142. *Valli.*] Dicitur *vallum* & *vallus*. *Vallum*, munimentum eſt; ex aggeſta terra, quæ proprie *agger* dicitur; & ſudibus ſive palis, qui proprie dicuntur *valli*, quibus terra aggeſta cohibetur. De *Trojæ muris à Neptuno fabricatis*, Æ. 2. 619.

148. *Armis Vulcani.*] Duo videtur dicere: & ſe non egere armis à Vulcano fabricatis, qualia Achilles habuit, Æ. 8. 383. nec ſe uſurum proprio enſe, quem habuit ipſe Turnus, à Vulcano item conflatum, Æ. 12. 90. De *mille carinis* Græcorum ad Trojam, Æ. 2. 198 De *Etruſcis*, Æ. 8. 479. De *nocturno furto Palladii* Trojani, facto ab Ulyſſe & Diomede, Æ. 2. 166. De *equo Trojano*, & Græcis eo incluſis, Æ. 2. 260. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *Pelaſgis*, Theſſalis, Ibid. v. 628. De *Hectore*, Priami filio, Ibid. v. 487.

Jam vero, siquidem optima pars diei lapsa est : quod restat, ô viri, re feliciter inchoatâ, reficite hilares corpora, & parati expectate prælium. Interim committitur Messapo cura collocandi ad portas stationes vigilum, & circundandi munimenta ignibus. Quatuordecim Rutuli electi sunt, *qui observent muros cum militibus : illos vero singulos sequuntur centum juvenes purpurati cristis & fulgentes auro. Divagantur, & succedunt* sibi *invicem, & projecti in gramina vacant compotationi, & exhauriunt pocula area. Micant ignes : vigiles transigunt noctem insomnem ludendo. Trojani prospiciunt ista desuper ex aggeribus, & servant armis summas* partes murorum : *præterea pavidi metu circumspiciunt portas, & firmant pontes ac propugnacula :* habent *arma expedita. Urgent Mnestheus & ardens Sereſtus : quos pater Æneas, si* res *adversæ aliquando* id *exigerent, jusserat esse moderatores juvenum & administros rerum. Quodlibet agmen, per sortem* exponens se *periculo, excubat per muros, & variat vices,* secundum id *quod unicuique* contigit *servandum. Nisus, filius Hyrtaci, ardentissimus* in *bello, quem Ida venatrix dederat Æneæ comitem, promptum jaculo & sagittis levibus, erat custos portæ : prope eum* erat *Euryalus, quo nullus alius Trojanorum formosior fuit, nec tulit arma Trojana : puer notans vultum imberbem primâ juventute. Erat illis amor mutuus, & simul* solebant *currere ad pugnam : tunc etiam servabant portam communibus excubiis. Nisus dixit : Euryale, an Dii immittunt animis hunc ardorem ? an sua cupido ardens fit unicuique Deus ? jamdiu animus suggerit mihi aggredi, aut certamen, aut aliquid magnum ; nec contentus est* hoc *otio tranquillo. Vides, quæ confidentia rerum occupet Rutulos :*

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei :
Quod supereſt, læti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri ; & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti : ast illos centeni quemque sequuntur,
Purpurei cristis juvenes auroque coruſci.
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes : noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è vallo prospectant Troës, & armis
Alta tenent : necnon trepidi formidine portas
Explorant, pontesq; & propugnacula jungunt :
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Sereſtus :
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, exercetq; vices, quod cuiq; tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides ; comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis :
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana nec induit arma ;
Ora puer primâ signans intonsa juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant :
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait : Diine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale ? an sua cuique Deus fit dira cupido ?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi ; nec placidâ contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum ;

N O T Æ.

165. *Crateras.*] De iis poculis, Ecl. 5. 68.

170. *Pontes & propugnacula.*] Pontes, & scalas, quibus turres & munimenta inter se committebantur, ut possent obsessi discurrere. De *Legione*, G. 2. 279.

177. *Ida Venatrix.*] Vel mater Nisi, nomine *Ida* : vel mons *Ida*, Æ. 2. 801, quæ dicitur *venatrix*, quia venatoribus frequens : ut G. 3. 44. *Domitrix Epidaurus equorum.*

181. *Primâ juventâ.*] *Lanugine*, quæ primæ juventutis indicium est.

185. *An sua cuique*, &c.] An vero unusquisque, id quod valde vult, divino impulsu se sibi fingit velle ?

Lumina

Lumina rara micant: ſomno vinoque ſoluti
Procubuere: ſilent late loca. Percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Æneam acciri omnes, populuſque, patreſque,
Expoſcunt: mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt; (nam mihi facti
Fama ſat eſt,) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros & mœnia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus, ſimul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Æneam & fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemptor; & iſtum
Qui vitâ bene credat emi, quo tendis, honorem.
Niſus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas: non: ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicunque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſi quis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Si quis in adverſum rapiat caſuſve Deuſve,
Te ſupereſſe velim: tua vitâ dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugnâ, pretiove redemptum,
Mandet humo ſolitâ; aut, ſi qua id fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro.
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris:

ignes rari ſplendent: jacuerunt labefacti ſomno & vino: loca omnia *undique ſilent. Adverte porro quid mediter, & quod conſilium ſuboriatur animo* meo. *Omnes, & plebs, & proceres, petunt revocari Æneam: & mitti homines, qui referant certa* de eo. *Si pollicentur* ſe daturos *tibi* ea *quæ peto* (*nam gloria facti ſufficit mihi*) *videor poſſe invenire juxta illum collem iter ad urbem & munimenta Pallantea. Euryalus ſtupefactus eſt, percitus magnâ cupiditate gloriæ* talis: *ſimul alloquitur ferventem amicum his* verbis: *an ergo, Niſe, renuis me admittere ſocium* in *tantis rebus? an dimittam te ſolum in tantum periculum? Opheltes pater* meus *aſſuetus armis, non ſic inſtituit me, educatum inter motus Græcorum & bella Trojæ: nec feci tecum talia,* ex quo *ſequor generoſum Æneam & fortunam ultimam. Eſt* ſane, *eſt animus hic* meus *negligens vitæ; & qui putet iſtam gloriam,* ad *quam aſpiras, bene comparari* diſpendio *vitæ. Niſus* reſpondet *ad iſta: Sane nihil tale timebam de te, nec licebat timere: non* ſane: *ſic magnus Jupiter, aut quiſquis* Deus *conſiderat juſtis oculis hæc* noſtra, *reducat me tibi victorem*; ut verum dico. *At ſi aliqua (cujuſmodi prævides plurima in tali periculo) ſi aliqua, aut fortuna, aut Deus, deducat me in* aliquam *calamitatem: optarem te reſtare, tua ætas dignior* eſt *vitâ. Sit* aliquis, *qui* de *more committat terræ me, ſubductum è prælio, aut redemptum pecuniâ; aut, ſi aliqua fortuna id prohibeat,* ſit aliquis, qui *perſolvat* mihi *abſenti juſta, & ornet* me *tumulo. Ne vero ſim auctor tanti luctus infelici matri* tuæ:

NOTÆ.

191. *Quid dubitem.*] *Quid mediter, quid deliberem facere*: omnis enim deliberatio cum dubitatione conjuncta eſt.

194. *Si tibi, quæ poſco, promittunt.*] Hic torquent ſe interpretes levi de cauſa. Senſus eſt: *Si tibi tribuunt mercedem, quam ſum petiturus*: idque ait ex amicorum ingenio, qui ſibi unis periculoſa, amicis commoda quærunt. Hoc manifeſtum eſt ex iis quæ ſequuntur: *nam mihi facti fama ſat eſt.* Opponit enim famam commodis. De *Pallantea urbe*, Evandri regia, Æ. 8. 51.

202. *Argolicum.*] Græcum, ab urbe *Argis*, Æ. 1. 288.

207. *De te nil tale verebar.*] Nil tale de te timebam, quale ſuſpicaris: nempe ne timidus eſſes, cum inter bella natus & educatus ſis, &c.

213. *Raptum pugnâ*, &c.] Sic Antigone cadaver Polynicis fratris è pugnæ campo clam eripuit. Et Priamus cadaver Hectoris filii magnis muneribus ab Achille redemit ad ſepulturam.

215. *Abſenti ferat*, &c.] Si cadaver meum haberi non poſſit, ſaltem honorarium mihi ſepulcrum ſtruat, Æ. 3. 304. *Inferatque* ſepulcro dona, quæ ideo *Inferiæ* dicuntur: aquam, lac, mel, vinum, ſanguinem, & aliquando etiam exſectos capillos, Æ. 3. 62.

quæ audax è plurimis matribus ſola ſequitur te, ô puer; nec curat urbem magni Aceſtæ. Ille vero reſpondet: fruſtra colligis falſos prætextus: nec meum conſilium jam mutatum movetur loco ſuo: properemus. Simul expergefacit excubitores: illi ſuccedunt, & tuentur portas ordine ſuo. Ipſe Euryalus, relictis excubiis, incedit comes Niſo, & adeunt Regem. Animalia reliqua per omnes regiones ſolvebant ſomno curas & animos immemores laborum. Primi duces Trojanorum & juvenes lecti habebant deliberationem de maximis negotiis regni: quid agerent, aut quis jam iret nuncius ad Æneam. Stant nixi longis haſtis, & tenentes clypeos, in medio caſtrorum & campi. Tunc ſubito Niſus & Euryalus ſimul rogant admitti: rem eſſe magnam, & fore utilitatem in mora. Iülus primus excepit feſtinantes, & imperavit Niſum loqui. Tunc ſic ait filius Hyrtaci: ô Trojani, audite animis benevolis: & ne iſta, qua proponimus, æſtimentur ex ætate noſtra. Rutuli, obruti ſomno & vino ſiluerunt: vidimus ipſi locum occultæ fugæ, qui apertus eſt juxta bivium portæ, quæ vicina eſt mari. Ignes rari, & niger fumus tollitur ad aſtra. Si ſinatis nos uti hac fortunâ: videbitis Æneam, quæſitum à nobis ad urbem Pallanteam, hic præſentem fore cum ſpoliis, patratâ magnâ ſtrage. Nec via illa nos decipiet euntes: conſideravimus frequenti venatione vicinam illam urbem inter valles opacas, & exploravimus totum fluvium. Tunc Alethes gravis ætate & prudens mente ait: ô Dii patrii, quorum ſub poteſtate Troja eſt, non tamen vultis evertere penitus Trojanos, quandoquidem dediſtis illi tales animos juvenum, & tam firma corda. Sic loquens, amplectebatur manus & humeros utriuſque, & irrorabat os & faciem fletu.

Quæ te ſola, puer, multis è matribus auſa
Proſequitur; magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: cauſas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit:
Acceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat: illi
Succedunt, ſervantque vices: ſtatione relictâ
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi, et delecta juventus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant:
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuncius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes,
Caſtrorum & campi medio. Tum Niſus, & unà
Euryalus, confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumq; moræ fore. Primus Iülus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tunc ſic Hyrtacides: Audite, ô mentibus æquis
Æneadæ: neve hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſepulti
Conticuere: locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur. Si fortunâ permittitis uti:
Quæſitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum ſpoliis, ingenti cæde peractâ,
Affore cernetis. Nec nos via fallit euntes:
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu aſſiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Alethes:
Dii patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenum & tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans, humeros dextraſq; tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.

NOTÆ.

218. *Mœnia Aceſtæ.*] Urbem apud Siculos conditam Trojanis mulieribus, & regi Siciliæ Aceſtæ commendatam, Æ. 5. 75.

232. *Pretiumque moræ fore.*] Se quidem interrumpere conſilia, quæ tum habebantur, iiſque moram afferre; ſed utilitatem aliquam in hac mora eſſe futuram.

233. *Trepidos.*] Feſtinantes, ſupra, v. 114. De *Rutulis*, Æ. 7. 794. De *Pallantea urbe*, Æ. 8. 51.

244. *Primam ſub vallibus urbem.*] Vicinas urbis Pallanteæ valles, qui primi ſunt urbis veluti aditus: urbs enim ipſa erat in monte. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Quæ

Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus auſis
Præmia poſſe rear ſolvi? pulcherrima primùm
Dii moreſque dabunt veſtri: tum cætera reddet
Actutùm pius Æneas, atque integer ævi
Aſcanius, meriti tanti non immemor unquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penates,
Aſſaracique Larem, & canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor: quæcunque mihi fortuna fideſq; eſt,
In veſtris pono gremiis: revocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis,
Aureus? ipſum illum clypeum criſtaſque rubentes
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſq; dabit, ſuaque omnibus arma:
Inſuper, id campi quod rex habet ipſe Latinus.
Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes.
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, ſeu bella geram: tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit; tantum fortuna ſecunda,

O viri, quam mercedem, quam dignam mercedem *putem poſſe retribui vobis pro talibus cœptis? primò Dii & virtus veſtra reddent vobis pulcherrimam: deinde pius Æneas ſtatim retribuet reliquam: & Aſcanius* adhuc *vigens ætate, nunquam* futurus *immemor tanti officii. Ego vero, addit Aſcanius, cujus unica ſalus eſt* in *patre revocato, vos precor, ô Niſe, per magnos Penates, & per larem Aſſaraci, & per adyta candida Veſtæ: quæcumque eſt mihi felicitas & fiducia,* hanc *depono in ſinus veſtros: revocate patrem* meum, *reddite* mihi *præſentiam* ejus: *nihil funeſtum* erit *illo recuperato. Donabo* vobis *duo pocula conflata argento & inſculpta ſignis, quæ pater cepit captâ Arisbâ: & duos tripodas, duo magna talenta auri: magnum craterem, quem Dido Sidonia dedit* mihi. *Si autem acciderit* mihi *victori domare Italiam & conſequi regnum, & trahere ſortem ſpoliorum: vidiſti, quo equo & quibus in armis Turnus ibat aureus? ego eximam è ſortitione illam eandem clypeum, & criſtas rubras,* quæ *jam nunc* eſt *tua merces, ô Niſe. Inſuper pater* meus *donabit duodecim electa corpora matrum* captivarum, *& captivos* totidem, *& iis omnibus arma propria: præterea, quicquid agrorum poſſidet ipſe rex Latinus. Te autem, ô venerande juvenis, cui ætas mea ſuccedit ſpatio viciniore, jam excipio* te *toto ſinu, & adjungo ſocium in omnes eventus. Nullus honos acquiretur meis rebus ſine te, ſive faciam pacem, ſive bella: committam tibi ſupremam* curam *agendi & dicendi. Ad quem Euryalus reſpondet talia: Me nulla dies oſtendat degenerem à tam audacibus cœptis: tantummodo contingat* mihi *ſors proſpera,*

NOTÆ.

254. *Dii moreſque*, &c.] Nam virtus & recte factorum conſcientia ſibi ipſa præmium eſt, Æ. 1. 607.

258. *Penates, Aſſaracique*, &c.] Penates & *Lar*, Dii domeſtici. *Veſta*, Dea igni inextincto præſidens. *Aſſaracus* familiæ caput, Troïs filius, Æneæ proavus, Æ. 1. 288. Hunc verſum jam explanavimus, Æ. 5. 744.

264. *Arisbâ.*] Urbe Troadis, à Trojanis expugnatâ paulo ante bellum Græcum, circa Abydum & Lampſacum, Propontidem verſus, ex Strabone, lib. 13.

265. *Tripodas*, &c.] De iis & eorum uſu apud antiquos, Æ. 5. 110. De *talentis aureis*, Æ. 5. 112. De *cratere*, Ecl. 5. 68. De *Sidonia Didone*, Æ. 1. 450.

274. *Id campi quod*, &c.] Non totum quidem Latini regnum; ſed agros qui erant in privatis Latini bonis: quales, honoris cauſa, reſpublica regibus dabat. Sic agrum deinde habuit Tarquinius ſuperbus Romæ in campo Martio.

Haud adverſa cadat. Sed te ſuper omnia dona
Unum oro. Genitrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi: quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc, ignaram hujus quodcunq; pericli
Inque ſalutatam linquo: nox & tua teſtis [eſt,
Dextera, quod nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnes. Perculsâ mente dederunt
Dardanidæ lacrymas; ante omnes pulcher Iülus,
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit iſta mihi genitrix, nomenque Creüſæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parva manet, caſus factum quicunque ſequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebuſque ſecundis;
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait illacrymans; humero ſimul exuit enſem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnoſſius, atq; habilem vaginâ aptarat eburnâ.
Dat Niſo Mneſtheus pellem, horrentiſque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumq; ſenumque
Proſequitur votis; necnon & pulcher Iülus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; ſed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram

non funeſta. At peto à te rem *unam magis* quam *cætera munera. Eſt mihi mater ex antiqua ſtirpe Priami: quam nec Trojana tellus, nec urbs regis Aceſtæ, impedivit infelicem* quo minus *abiret mecum. Ego defero nunc illam, inſciam hujus diſcriminis qualecumque eſt, & inſalutatam: teſtor noctem & dexteram tuam, quod non poſſim tolerare fletus matris. Sed tu, precor, ſolare egentem, & ſubveni derelictæ: permitte me exportare* hinc *hanc ſpem de te: curram audacior in omnia pericula. Trojani commotis mentibus effuderunt lacrymas; præ cæteris formoſus Aſcanius, & ſpecimen charitatis* erga *parentes perculit ejus animum. Deinde ita loquitur: Promitto omnia digna magnis tuis inceptis; quippe illa mihi erit mater, & nomen Creüſæ tantummodo deerit: nec levis favor debetur* ipſi, quod peperit *talem* filium; *quicunque eventus ſequatur* hoc *factum. Juro per hoc caput* meum, *per quod pater meus conſueverat* jurare: eadem illa *quæ promitto tibi redeunti & poſt rem feliciter* geſtam; *eadem illa ſervabuntur tua matri et familiæ. Sic dixit plorans: et ſimul extrahit ex humeris gladium auratum, quem Lycaon Gnoſſius fecerat mirâ induſtriâ, et incluſerat accommodum* in *vagina eburnea. Mneſtheus donat Niſo vellus et ſpolium biſpidi leonis: fidelis Alethes mutat* cum eo *caſſidem. Continuo progrediuntur armati: quos abeuntes omnis turba procerum et juvenum et ſenum comitatur votis* uſque *ad portas: præterea etiam formoſus Aſcanius*, præ ſe *ferens animum et ſollicitudinem virilem ante ætatem, dabat* ipſis *mandata plurima perferenda ad patrem: ſed venti diſſipant omnia, et ſpargunt* illa *inania per nubes. Egreſſi tranſiliunt foſſas, et per tenebras noctis*

NOTÆ.

283. *Haud adverſa.*] Ita reponimus ex Heinſio; ſenſu facili: cum ante legeretur, *aut adverſa*; nullo, aut perquam obſcuro ſenſu. De *urbe Aceſtæ*, in Sicilia, Æ. 5. 755.

297. *Creüſæ.*] Matris Aſcanii, de qua Æ. 2. 772.

300. *Per quod pater*, &c.] Caput intelligit ſuum, quod ut ſibi chariſſimum atteſtari ſolebat Æneas *ante*, id eſt, vel *olim*, Trojæ, cum Aſcanius puer eſſet: vel *priuſquam* abiret ad Evandrum. Caput enim quaſi ſacrum reverebantur veteres; unde per illud jurabant.

304. *Lycaon Gnoſſius.*] Artifex nobilis ex urbe *Gnoſſo* in Creta inſula: ubi arma ſingulari arte fabricabantur, Æ. 3. 104.

313. *Nubibus irrita.*] Innuit ipſos eſſe morituros, antequam ad Æneam perveniant.

Caſtra

Caſtra inimica petunt: multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim vino ſomnoque per herbam
Corpora fuſa vident: arrectos littore currus:
Inter lora rotaſque viros: ſimul arma jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextrâ: nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt: tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, & conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemq; premit, ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore ſomnum:
Rex idem: & regi Turno gratiſſimus augur;
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis, ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncumq; relinquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra toriq; madent: necnon Lamyrumque Lamumque
Et juvenem Serranum; illâ qui plurima nocte
Luſerat inſignis facie, multoque jacebat
Membra Deo victus: felix, ſi protinus illum
Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.
Impaſtus ceu plena leo per ovilia turbans,
(Suadet enim veſana fames) manditq; trahitq;
Molle pecus, mutumq; metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incenſus & ipſe
Perfurit: ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumq;, Hebeſumq; ſubit, Rhœtumq;, Abarimq;,

tendunt ad *caſtra hoſtilia: prius tamen futuri exitio plurimis. Aſpiciunt corpora projecta promiſcue inter gramina* per *ſomnum & vinum: currus erectos in litore: homines inter habenas & rotas: arma ſimul jacere, ſimul vina. Filius Hyrtaci primus ſic ore dixit: Euryale, tentandum* eſt aliquid *manu: jam res ipſa* nos *invitat. Iter noſtrum* eſt *per hanc* partem: *tu obſerva, ne ulla turma poſſit aſſurgere* contra *nos à tergo, & provide procul. Ego vaſtabo iſta* loca, *& ducam te* per *ſpatioſam viam. Sic loquitur, & cohibet vocem*: & *continuo invadit enſe glorioſum Rhamnetem, qui forte exhalabat ſomnum toto pectore, ſuſſultus altis ſtragulis: idem rex & augur dilectiſſimus Turno; ſed non potuit avertere mortem divinatione. Opprimit prope* illum *tres miniſtros promiſcue ſtratos inter arma, & armigerum Remi, & aurigam, reperiens* eum *ſub ipſis equis, & abſcindit gladio colla pendula. Deinde amputat caput* Remo *ipſi domino* eorum, *& linquit truncum* ejus *ſingultantem ſanguine: terra calefacta & lecti inficiuntur nigro ſanguine. Praterea* opprimit *Lamyrum, & Lamum, & juvenem Serranum; qui formoſus vultu luſerat multum* per *hanc noctem, & ſtertebat ſolutus membris* ob *multum Bacchum: fortunatus, ſi continuo adæquaſſet ludum illum nocti, & produxiſſet* uſque *ad diem. Quemadmodum leo jejunus, tumultuans in ovilibus plenis, devorat & lacerat pecudes teneras & ſilentes* præ *timore, & frendet gutture ſanguinolento, nam immoderata fames impellit. Non minor* eſt *ſtrages* edita ab *Euryalo: ipſe quoque inflammatus ſævit, & aggreditur in medio multum vulgus ſine honore, & Fadum, & Hebeſum, & Rhœtum, & Abarim,*

NOTÆ.

315. *Ante.*] Vel, *antequam ipſi moriantur*, quod ſubobſcure tantum ſignificat. Vel, *antequam ad caſtra hoſtium perveniant*: & ſic dicendum, inter urbem & caſtra ſpatium fuiſſe, ubi diſcurrebant illi, qui propius admoti muris à Turno fuerant, & jam vino ſepulti in gramine decubuerant.

327. *Rex idem.*] Præludit ad morem Romanum, qui poſt exactos reges inductus eſt: ut è Patriciis eligeretur *ſacrorum rex*, vel *rex ſacrificulus*: *ſubditus* tamen is erat pontifici ſummo, & ab auguribus & pontificibus eligebatur. Talis Rhamnes augur mihi videtur fuiſſe.

328. *Auguria.*] De hac arte divinandi, Æ. 2. 703. *Peſtem*, rem quamcumque exitialem: hic *mortem*, alibi *incendium*, Æ. 5. 683.

335. *Plurima .... Luſerat.*] *Plurimum*: neutrum plurale, pro adverbio. Sic G. 4. 122. *Sera comantem Narciſſum*; id eſt, *ſero*.

337. *Membra Deo victus.*] *Somno*, ut vult Cerdanus: ut ego arbitror, *Baccho*; quem jam *Deum* ſimpliciter nuncupavit, Æ. 1. 640. *Munera lætitiamque Dei. Protinus*, continuo lapſu, atque ordine, Æ. 3. 416.

339. *Turbans.*] Tumultuans, ſic Æ. 6. 800. *Turbant trepida oſtia Nili.*

improvidos: Rhœtum expergefactum & aſpicientem omnia, ſed qui *timens occultabat ſe poſt amplum poculum; cui aſſurgenti abſcondit propius totum gladium* in *pectore objecto, & retraxit* eum poſt *certam mortem. Ille* Rhœtus *ejicit animam ſanguineam, & moriens reddit vinum confuſum cum ſanguine. Hic* Euryalus *ardens continuat* cædem. *Et jam pergebat ad ſocios Meſſapi, ubi ſpectabat ignem ultimum extingui, & equos ſolutos de more paſcere herbam: quando Niſus dixit breviter talia* verba, *quippe animadvertit* ſe & ſocium *rapi nimiâ cupiditate ſtragis: deſinamus, nam dies non commodus* nobis *imminet. Satis pœnarum ſumptum eſt: via aperta* eſt *inter hoſtes. Linquunt plurima arma hominum ornata ſolido argento, & pocula, & pretioſos tapetas. Euryalus* rapit *Rhamnetis phaleras, & balteum aureum clavis: quæ munera Cædicus opulentiſſimus miſerat quondam Remulo Tiburtino, cum abſens* vellet *eum ſociare hoſpitio: ille* Remulus *moriens dedit poſſidenda nepoti ſuo:* ſed *poſt* Remuli *mortem, Rutuli obtinuerunt* ea tempore *belli, per pugnam.*

Ignaros: Rhœtum vigilantem & cuncta videntem;
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore in adverſo totum cui cominus enſem
Condidit aſſurgenti, & multâ morte recepit. [miſta
Purpuream vomit ille animam, & cum ſanguine
Vina refert moriens. Hic furto fervidus inſtat.
Jamque ad Meſſapi ſocios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Niſus,
(Senſit enim nimiâ cæde atque cupidine ferri)
Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt: via facta per hoſtes.
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, crateraſque ſimul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula: Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio cum jungeret abſens,
Cædicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti:
Poſt mortem bello Rutuli pugnâque potiti:
Hæc rapit, atq; humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi habilem criſtiſque decoram
Induit. Excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.

Euryalus *rapit hæc, & fruſtra accommodat robuſtis humeris* ſuis. *Tum imponit* capiti *galeam Meſſapi commodam & inſignem criſtis. Exeunt* è *caſtris, & petunt ſecura* loca. *Interim equites trecenti, omnes ſcutati, duce Volſcente, incedebant, & portabant reſponſa regi Turno, præmiſſi ex urbe Laurente, dum reliqua legio manet parata* in *agris* Laurentibus.

NOTÆ.

348. *Multa morte recepit.*] Vel eduxit *multo cruore* ſtillantem: vel non eduxit niſi poſt *certam mortem.*

349. *Purpuream animam.*] Homerus, Iliad. 5. 83. πορφύρεόν θάνατον, *purpurea mors.* Locutio repetita ex veterum quorundam opinione: qui præcipuam animæ ſedem ſtatuebant in ſanguine, animamque eſſe ipſum ſanguinem etiam nonnulli putabant.

350. *Furto fervidus inſtat.*] *Furtum* vocat, vel ſpoliationem cadaverum & armorum direptionem; vel cædem ipſam furtim & tacitè editam: *furtum* quippe eſt quicquid occulte patratur, Æ. 6. 568.

359. *Phaleras .... & aurea bullis Cingula.*] *Phaleræ*, ornamenta equorum, Æ. 5. 310. Æ. 7. 278. *Cingula*, balteus quem vocat Varro *cingulum è corio bullatum*: & Virgilius, Æ. 12. 942. de balteo Pallantis ait: *notis fulſerunt cingula bullis. Bullæ* vero erant clavorum aureorum quædam capita, cingulis affixa: ob ſimilitudinem ita dicta à *ballis*, quæ in aquis *ebullientibus* excitantur. Non abſimile fuit ornamentum aureum, pueris nobilibus appendi ſolitum è collo, *bulla* item nuncupatum.

361. *Hoſpitio cum jungeret abſens.*] Veteres hoſpitii jura mutuis muneribus colebant, abſentes præſentesve. De *criſtis galearum*, Æ. 3. 468.

364. *Nequicquam.*] Quia mox occidendus erat, & hæc ipſa ſpolia amiſſurus.

367. *Ex urbe Latina.*] *Laurento*, Æ. 7. 63.

368. *Cætera legio.*] *Pedites.* Nam in legione Romana communius trecenti fuere equites, pedites vulgo quater mille: licet auctior aliquando fuerit numerus. Igitur mittebatur ab Amata Laurenti regina, legio ad Turnum, duce Vol-

Jamq;

Jamq; propinquabant caſtris, muroque ſubibant;
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temere eſt viſum, conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri: quæ cauſa viæ? quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in ſylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atq; hinc, omnemq; aditum cuſtode coronant.
Sylva fuit late dumis atque ilice nigrâ
Horrida, quam denſi complerant undique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Impediunt, fallique timor regione viarum.
Niſus abit: jamque imprudens evaſerat hoſtes,
Atque locos, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Quave ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat:
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.

Et jam attingebant caſtra, & accedebant ad *munimenta* caſtrenſia: *cum vident eminus hos juvenes divertentes ad ſiniſtram viam; et in umbra noctis ſublucente caſſis* Meſſapi *prodidit Euryalum incautum, & emicuit objecta radiis* Lunæ. *Volſcens è turma exclamat: non falſo viſum eſt* nobis: *ſiſtite viri: qua cauſa eſt* vobis *eundi? & quinam eſtis* ita *armati? & quo habetis iter? illi nihil* voluerunt *reſpondere adverſum; ſed* cœperunt *properare fugam per ſylvas, & committere ſe tenebris. Equites opponunt ſe hinc & inde ad tranſverſa* itinera *cognita* ſibi, *& circundant cuſtodibus omnes ingreſſus. Fuit* illic *ſylva aſpera dumis & ilicibus opacis, quam ſpiſſi vepres undique implebant: paucæ via deducebant* ad eam *per ſecretos tramites. Opacitas ramorum & ſpolia gravia retardant Euryalum, & metus aberrandi à* recto *ſpatio itineris. Niſus effugit: & non providens* amico, *jam elapſus* erat *ab hoſtibus; & ex agris, qui deinde vocati* ſunt *Albani, de nomine Alba: tunc rex Latinus collocabat* illic *ſtabula ſublimia. Poſtquam conſtitit, & fruſtra reſpectavit amicum abſentem,* ait: *ô miſer Euryale, quo loco deſerui te? aut qua quæram* te? *iterum remetiens vias omnes dubias ſylvæ doloſæ, ſimul & revolvit veſtigia retro quæſita, & vagatur* inter *dumos tacitos: audit equos, audit ſonitus, & tuas perſequentium.*

NOTÆ.

ſcente: ſed equitatus, utpote expeditior, præmiſſus fuerat; peditatus adhuc in campis circa Laurentum, utpote tardior, morabatur.

370. *Scutati omnes.*] *Scutum* enim oblongum, non rotundus *clypeus*, in uſu fuit Romanorum equitum. Vide Lipſium. De *forma* ſcuti, Æ. 8. 659.

372. *Lævo flectentes limite.*] Ad ſeptentrionem: quem juvenes habebant ad lævam, Volſcens cum equitibus ad dextram.

381. *Ilice nigra.*] *Ilex*, arbor glandifera, yeaſe.

387. *Locos.*] Qui reſcribunt ex fide aliquot codicum, *lacus*; ii minime videntur ad locum & tempus attendere. Nam *Pallanteum*, ubi nunc *Roma*, quinque admodum leucis noſtris Gallicis ab urbe *Oſtia* diſſitum erat, ubi tum *Troja nova*. *Lacus* autem *Albanus*, de quo Æ. 8. 48. ad orientem utriuſque urbis longe recedebat, hinc à Pallanteo quatuor leucis, inde item quatuor à Troja nova disjunctis: atque hæc de loco. Jam quantum ad tempus: Niſus & Euryalus circa mediam noctem, eamq; æſtivam, urbe exierant; ut patet ex militum ludo, ſomno, ignibus extinctis: noctis partem aliquam in procerum conſilio ac deliberatione traduxerant; aliquam item in cæde peragenda. Quî fieri igitur poteſt, ut Niſus fugâ elapſus ſit à Troja nova ad Albanum lacum, quæ quatuor leucæ ſunt? item ab Albano lacu ad ultima caſtrorum loca, amici quærendi causâ, redierit, quæ quatuor aliæ ſunt leucæ: eaſque leucas octo intra breviſſimum æſtivæ noctis mediæ ſpatium perfecerit? Quo fit ut legam *locos*, non *lacus*: eoſque explicem de parte aliqua agri Albani, qui tum forte eo uſque pertinebat, quam partem fugâ jam prætergreſſus fuerat Niſus.

Nec

Nec longũ in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit: ac videt Euryalum; quem jam manus omnis,
Fraude loci & noctis, ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyus adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur;
Tu Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit; ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi: [ras.
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per au-
Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud ſummâ telum librabat ab aure;
Dum trepidant: it haſta Tago per tempus utrumq;
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli cõſpicit uſquam
Auctorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit:
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit. Simul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tunc vero exterritus, amens
Conclamat Niſus: nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me: adſum qui feci: in me convertite ferrum,

non longum tempus abiit *illo intervallo, quando clamor attingit aures: & cernit Euryalum; quem omnis turma repentino ſtrepitu ac ſonitu jam trahit, interceptum errore loci & noctis, et incaſſum agitantem multa. Quid agat? quo robore, quibus armis audeat liberare juvenem? an moriturus immittat ſe in medios hoſtis, et acceleret per plagas necem glorioſam? Statim librans haſtile brachio contracto, reſpectans Lunam ſublimem, his verbis orat eam; Tu Dea, tu propitia fave meo conatui: ô Latonia, gloria ſiderum, et tutatrix ſylvarum. Si pater meus Hyrtacus obtulit unquam pro me tuis altaribus aliqua munera; ſi ipſe meis venationibus accumulavi aliqua, aut appendi è fornice, aut affixi ad culmina* tibi *conſecrata; permitte me diſſipare hanc turmam, et dirige per aërem* hoc *haſtile. Sic locutus* fuerat: *et adnitens toto corpore evibrat ferrum: haſtile volans dividit caliginem noctis, et pervadit in dorſum Sulmonis oppoſiti, et illic rumpitur, et trajicit præcordia rupto ligno. Sternitur ille, emittens è pectore fluvium calentem, frigeſcens, et ſuccumbens humeris longis ſingultibus. Circumſpectant in diverſas partes. Ille ferventior hoc* ſucceſſu *ecce intorquebat à ſuprema auris* parte *haſtile aliud. Dum* illi *tumultuantur: haſtile ſtridens incidit* in *Tagum per tempora gemina, et calefactum ſtetit* in *cerebro tranſfuſo. Volſcens aſperfurit, nec videt uſpiam libratorem teli, nec quo fervidus poſſit inferre ſe: at tu, ait, dabis mihi ſanguine calido pœnas* debitas *ab utroque* veſtrum. *Simul educto gladio irruebat in Euryalum. Tunc autem Niſus territus, extra mentem* poſitus, *vociferatur: nec ulterius potuit occultare ſe umbris, aut pati tantum dolorem. Me, me* rapite: *adſum qui* id *commiſi: vertite in me arma,*

NOTÆ.

405. *Latonia.*] *Luna, Diana*, à Latona matre, G. 3. 6.

408. *Tholo.*] Media ac ſuprema pars eſt tecti, in formam ſcuti brevis, in qua trabes coëunt: unde eſt quaſi fornicis, ut aiunt, clavis.

413. *Præcordia.*] Græcis διαφράγμα, membranæ ſunt *prætenſæ cordi:* ſupra ſunt, cor & pulmones; infra jecur & lien. *Ilia*, partes ſunt imi ventris, circa ſummas coxas.

427. *Me, me: adſum*, &c.] Abrupta ex animi perturbatione ſententia. *Me me occidite*, &c. *Rutulos*, promiſcue pro hoſtibus appellat, quanquam hi erant Latini. De *Rutulis*, Æ. 7. 794.

O Ru-

O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc & conſcia ſidera teſtor:
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſadigit coſtas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit.
Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluviâ cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur:
Quem circum glomerati hoſtes hinc cominus atque hinc
Proturbant: inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum: donec Rutuli clamantis in ore [ſti.
Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit ho-
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidâque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitolî immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores prædâ Rutuli ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui, & primis unâ tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque; ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceſq; viros, tepidâq; recentem
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine rivos.

O Rutuli, omnis dolus meus eſt: *iſte nihil auſus* eſt, *aut potuit* facere: *atteſtor hoc cœlum, & aſtra quæ* id *ſciunt: tantummodo nimis amavit amicum miſerum. Proferebat talia dicta: ſed gladius* totâ *vi immiſſus transfodit coſtas, & perfringit pectus candidum. Euryalus ſternitur morte, & ſanguis fluit per formoſa membra, & collum inflexum pendet in humeros. Quemadmodum, quando flos purpureus proſciſſus aratro languet moriens: aut* quemadmodum *papavera feſſo collo inflectunt caput, quando forte obruuntur imbre. At Niſus irrumpit per medios hoſtes, & inter omnes unum quærit Volſcentem, defigit* oculos *in uno Volſcente: circa quem* Niſum *hoſtes collecti cominus eum premunt hinc atque hinc:* ille *non inertius premit* eos, *& contorquet gladium fulminantem: donec immiſit eum in ore oppoſito* ducis *Rutuli vociferantis, & moriens eripuit vitam hoſti. Tum transfixus jecit ſe ſuper amicum mortuum, & illic tandem quievit dulce nece. Ambo felices, ſi mei verſus valent aliquid, nulla dies vos unquam ſubtrahet tempori memori: dum gens Æneæ habitabit immotam rupem Capitolii, & fundator Romæ tenebit imperium* orbis. *Rutuli victores adepti prædam, & ſpolia, plorantes reportabant in caſtra Volſcentem mortuum. Nec levior* erat *dolor in caſtris, Rhamnete invento mortuo, & tot proceribus unâ nocte interfectis; & Serrano, & Numa: concurſus* fit *ad ipſa cadavera, &* ad *homines ſemimortuos, & ad locum tepefactum recenti ſtrage, &* ad *rivos infectos ſpumoſo ſanguine.*

NOTÆ.

448. *Domus Æneæ Capitoli*, &c.] *Roma*, urbs ab Æneæ poſteris fundata, in Palatino monte primum: deinceps ad alios producta montes ſex, præcipue Capitolinum, Palatino vicinum à ſeptentrione: ubi arx & templum Jovis. Aliqui *domum Æneæ* explicant de ipſa *domo Auguſti*, qui cum tota gente Julia ex Æneæ oriebatur: at illa non in Capitolino, ſed in Palatino monte ſita erat, ut & Julii Cæſaris domus. Adde quod *domus Æneæ* jam pro Romana gente accepta eſt, Æ. 3. 97. *Immobile ſaxum* vocat, alluditque ad æternitatem Romani imperii: quam à Tarquinii Priſci temporibus certam Romani exiſtimabant: cum enim is ad extruendum Jovis Capitolini templum, Deos omnes alia in urbis loca transferri juberet, *Juventus & Terminus* ex omnibus Diis cedere loco noluerunt: unde ductum eſt omen, fore ut urbis termini nunquam loco moverentur; nec unquam juvenilis vigor illi deeſſet.

449. *Pater Romanus.*] Vel *Auguſtus*, vel *Senatus Romanus*. Vel potius, *Romulus*, gentis Romanæ conditor & pater.

Agno-

Recognoſcunt inter ſe prædam, & fulgentem caſſidem Meſſapi, & phaleras recuperatas multo labore. Et jam prima Aurora deſerens lectum croceum Tithoni colluſtrabat terras nova luce: Sole jam inducto, rebus jam detectis per *lucem, Turnus ipſe cinctus armis excitat homines ad arma: & unuſquiſque* dux *colligit ad pugnam agmina ſua* tecta *ære, et ſtimulant furorem multiplici rumore. Præterea,* res *viſu terribilis, figunt in haſtis ſublatis capita Niſi et Euryali, et proſequuntur multis vociferationibus. Æneadæ firmi in læva parte murorum objecere exercitum, nam* pars *dextra munitur fluvio: et tuentur magnas foſſas, et triſtes ſtant* in *excelſis turribus: ſimul ſpectabant capita juvenum præfixa, nimis cognita miſeris, et ſtillantia nigra ſanie. Interim Fama alata, volans per urbem territam, nuncia irrumpit, et pervenit* ad *aures matris Euryali: et calor ſubito deſeruit oſſa miſeræ: radii dejecti* ſunt *e manibus, et tela dilapſa: miſera illa præcipitat, et* cum *vociferatione mulebri lacerata* ſecundum *capillos, inſana vadit curſu* ad *muros et primas turmas: non illa attendens homines, non illa diſcrimen et arma: deinde replet cœlum querelis: an ego te talem video, ô Euryale? an tu es ille* futurus *ſolatium ultimum meæ ſenectutis!* an *potuiſti deſerere me ſolam, ô inhumane? neque conceſſa* eſt *matri infelici facultas ultimè alloquendi te, miſſum in tanta diſcrimina? heu! jaces* in *tellure incognita, præda objecta canibus Latinis et avibus. Nec* ego *mater protuli te* ante ædes, ut curatrix *tui funeris*;

Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Jam Sole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipſe,
Suſcitat, æratasque acies in prælia cogit
Quiſque ſuas, variiſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis, viſu miſerabile, in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali & Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem, nam dextera cingitur amni;
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti: ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuncia Fama ruit, matriſque adlabitur aures
Euryali; at ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit:
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa;
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit; non illa virûm, non illa pericli, [plet;
Telorumq; memor; cœlum dehinc queſtibus im-
Hunc ego te, Euryale, aſpicio? tune illa ſenectæ
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu! terrâ ignotâ, canibus data præda Latinis,
Alitibuſque, jaces! nec te tua funera mater

NOTÆ.

457. *Agnoſcunt ſpolia*, &c.] Quæ Rutulis eripuerant Niſus & Euryalus; & quæ iterum ex iis Volſcentis equites receperant. De iis, v. 359. & ſequentibus. De *Tithono Aurora conjuge*, Æ. 4. 585.

468. *Siniſtra.*] *Orientali*, quæ Laurentum ſpectabat.

472. *Tabo.*] Putri ſanguine, G. 3. 481. De *Fama*, Æ. 4. 174.

476. *Radii*, &c.] *Inſtrumenta textoria*, Æ. 3. 483. *Penſa*, telæ: quæ prius involutæ, jam eâ ſurgente revolvuntur. De *penſo*, G. 1. 390.

478. *Muros amens*, &c.] Non tamen excedit urbe, ſed è muris: ad conſpectum ſuffixi capitis, has in querelas erumpit.

484. *Affari extremum.*] Romani mortuos ſtatim poſt obitum inclamabant: tum poſt funus ter dicto *vale*, relinquebant, Æ. 2. 644. Æ. 6. 218.

486. *Tua funera mater Produxi*, &c.] I. Jul. Scaliger, Pomponium ſecutus, mutilam vult eſſe orationem, ob vim doloris: explicatque, *nec te mater peperi* ad *hæc tua funera*. Il. Joſ. Scaliger, non multum diſſentiens à Servio, vult, *funeras* eſſe mulieres, quæ curam ſuſcipiebant funeris, ut ſunt mater, ſoror; eaſque diſtingui à *præficis*, quæ conductæ pretio præficiebantur

Produxi,

Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & telâ curas ſolabar aniles.
Quò ſequar? aut quæ nunc artus avulſaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terrâque marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas: in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli; me primam abſumite ferro.
Aut tu, magne pater Divûm, miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo;
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mœſtuſque per omnes
It gemitus; torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilionei monitu & multum lacrymantis Iüli,
Corripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit; ſequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant actâ pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum;
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros;
Qua rara eſt acies, interlucetque corona
Non tam ſpiſſa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſi quà
Poſſent tectam aciē perrumpere; cum tamen omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.

aut clauſi oculos; aut lavi plagas; abſcondens cadaver *veſte, quam feſtinans tibi accelerabam noctuque diuque, & leniebam* textu *telæ moleſtias ſenectutis. Quò ibo? aut quæ terra nunc retinet artus, & abſciſſa membra, & cadaver laniatum: hoc* caput *repræſentas mihi de te, ô fili? hoc ſecuta ſum et terra et mari? Transfodite me, ô Rutuli, ſi aliqua eſt* vobis *pietas: contorquete in me omnia ſpicula: me primam interficite ferro. Vel tu, magne parens Deorum, miſereſce, et fulmine tuo demitte ad inferos hoc* meum *caput* tibi *odioſum: ſi non poſſum aliter finire duram vitam. Animi commoti* ſunt *hoc luctu, et triſtia ſuſpiria mittuntur ab omnibus: vires languent tarda ad pugnam. Idæus et Actor excipiunt illam excitantem fletus* inter milites, *et in manibus referunt in domum* ipſius, *monitu Ilionei et Iüli plurimum plorantis. At tuba procul excitavit ære rauco formidabilem ſonum: ſuccedit clamor, et cœlum reboat. Volſci approperant ſimul admotâ teſtudine, et aggrediuntur cumulare foſſas, et eruere aggerem: pars veſtigat ingreſſum, et ſuperare ſcalis muros, qua exercitus rarus eſt, et* qua *multitudo paſſim hiat non tam denſa militibus. Contra Trojani* incipiunt *projicere omnes ſpecies armorum, et diſpellere* eos *longis liguis, conſueti propugnare mœnia bello diuturno. Dejiciebant etiam lapides pernicioſi ponderis,* tentantes *an poſſent aliqua* parte *perfringere agmen tectum* clypeis: *tamen interea* Rutuli *gaudent ſuſtinere caſus omnes ſub ſpiſſa teſtudine.*

NOTÆ.

ancillis ad lamentandum: quod *præficarum* fictus, *funerarum* verus eſſet ac ſincerus dolor. Eoque derivat illud Ennii epitaphium apud Cicer. *Nemo me lacrumis decoret, neque funera fletum faxit: cur? volito vivus per ora virûm.* Sed admodum dubia hæc lectio eſt, cum vulgo legatur, *funera fletu, funere fletum*, &c. III. Suſpicatur Merula legendum, *tua funera mater proluxi*, quæ vox apud Feſtum reperitur: ex quo tertia concinnari poteſt opinio: *nec* te tua funera mater proluxi, id eſt, *nec te et tuam mortem proluxi.* Et vero tales erant funebres ceremoniæ: lugebatur & conclamabatur mortuus, claudebantur ipſi ocuii, lavabatur, veſtibus pretioſiſſimis tegebatur, efferebatur in feretro ad januam domus; ibique cum proſtitiſſet aliquandiu, facie & pedibus in publicum verſis, ad rogum deducebatur: quæ maxima ex parte explicuimus, Æ. 6. 215. & ſequentibus.

487. *Produxi.*] Juxta primam explicationem ſuperiorum vocum ſignificat, *peperi.* Juxta ſecundam, *propoſui ad januam domus*: quod Dio & Græci alii vocant προτιθέναι. Juxta tertiam, *proluxi* legendum eſt.

491. *Funus lacerum.*] Haud dubie *cadaver.* Sic Propert. l. 1. 17. 8. *Haccine parva meum funus arena teget?* De *Tartaro*, imis inferis, Æ. 6. 134.

505. *Teſtudine*, &c.] Milites erant denſati in globum, conſertis ſupra capita clypeis, ut ſic ad muros tutius accederent: De *ea teſtudine*, Æ. 2. 441. De *Volſcis*, Æ. 7. 803. De *vallo*, ſupra, v. 142. De *contis*, Æ. 5. 208.

Nec

Deinde non poſſunt *ſuſtinere: nam qua* parte *magnus globus appropinquat, Teucri advolvunt & impeliunt vaſtum ſaxum, quod late oppreſſit Rutulos, & ſeparavit tegmina clypeorum: nec ulterius Rutuli ardentes volunt certare obſcuro certamine* teſtudinis; *ſed conantur dimovere jaculis* Trojanos ex *aggere. Alia ex parte Mezentius terribilis viſu librabat pinum Tyrrhenam, & injicit fumidas tædas. At Meſſapus, ſubactor equorum, filius Neptuni, diruit palos* aggeris, *& petit ſcalas ad muros* ſcandendos. *Vos*, ô Muſæ, & præcipuè *Calliope, oro, docete cantantem; quas cædes, quas neces Turnus tunc ibi intulerit; quem hominem unuſquiſque miſerit* ad *inferos: & explicate mecum totum ambitum* hujus *belli: nam* vos, *Deæ, & recordamini, & poteſtis narrare. Turris ſtabat alta ſuſpicientibus, & tabulatis ſublimibus, commoda ſitu: quem Itali omnes conabantur occupare totis viribus, & diruere totâ vi potentiæ ſuæ: contra Trojani* conabantur *propugnare lapidibus, & vibrare ſagittas crebras per apertas feneſtras. Turnus primus immiſit tædam flammantem; & affixit lateri* turris *ignem: qui auctus vento invaſit aſſeres, et adhæſit fulcris abſumptis.* Trojani *turbati* cœperunt *intus tumultuari, et incaſſum quærere effugium è periculo: dum colligunt ſe, et retro recedunt*

Nec jam ſufficiunt: nam qua globus imminet in-
Immanem Teucri molem volvuntq; ruuntq;: [gens,
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit
Tegmina: nec curant cœco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli: ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte aliâ horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.
Vos, ô Calliope, precor aſpirate canenti;
Quas ibi tum ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli:
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu & pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali ſummâque evertere opum vi
Certabant; Troës contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri; quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam; dum ſe glomerant, retroq; reſidunt

NOTÆ.

516. *Ruuntque.*] Impellunt, projiciunt: Æ. 1. 39. *Spumas ſalis ære ruebant.*

518. *Cœco Marte.*] Quia latebant ſub teſtudine, tecti & inumbrati clypeis.

522. *Etruſcam pinum et .... ignes.*] Vel ignitam facem è pinu, pingui arbore: vel manu alterâ facem, alterâ haſtam pineam. De *Mezentio* Etruſcorum rege, fuſe Evander, Æ. 8. 481. De *Etruſca* gente, ibidem in notis. De *Meſſapo*, Æ. 7. 691. De *vallo*, munimento ex palis & aggeſta terra, ſupra, v. 142.

525. *Vos, ô Calliope.*] Muſas omnes invocat, ſed præcipuè *Calliopen*, heroici carminis præſidem, de qua, Ecl. 4. 57. Numerum ſingularem cum plurali ſic conjunxit Tibul. l. 3. 6. 55. *Nobis inimica merenti.* Et Catul. Epig. 108. 5. *Inſperanti ipſa refers te nobis.* De *Orco*, Plutone, G. 1. 277.

528. *Oras belli.*] Enniana vox. *Ora* ſunt extremæ partes veſtium: quæ, quia in ambitum excurrunt, hic ſumuntur pro toto circuitu, ambitu ac ſerie belli.

530. *Pontibus.*] Turres multis contabulationibus erigebantur, è quarum infimis aſcenſus erat ad ſummas: hæc ipſa tabulata, vel eorum ſcalæ, *pontes* hic dicuntur: ut forte etiam ſupra, v. 170.

532. *Opum vi.*] Enniana locutio, pro, *omni induſtria, virtute, inſtrumentis.*

535. *Lampada.*] *Lampades* hic appellantur, ignita quæcunque miſſilia, ex ſtupa, pice & reſina: quæ compacta ſimul, & mucronibus unciſque & hamis ferreis armata, ut ligneis præſertim munimentis adhærerent, vel manu, vel aliquando etiam machinis intorquebantur. Varia eorum erat ad libitum figura. De *poſtibus*, proprie fulcris arrectariiſque portarum, Æ. 2. 442. De *peſte*, pro igne, ſupra, v. 328.

In partem, quæ peſte caret; tum pondere turris
Procubuit ſubito, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecutâ,
Confixique ſuis telis, & pectora duro
Transfoſſi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elapſi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Lycimnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis:
Enſe levis nudo, parmâque inglorius albâ.
Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit;
Hinc acies, atque hinc acies aſtare Latinas:
Ut fera, quæ densâ venantum ſepta coronâ
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Injicit, & ſaltu ſupra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtes
Irruit; &, quà tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hoſtes,
Inter & arma fugâ muros tenet; altaque certat
Prendere tecta manu, ſociûmque attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu, teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtraſne evadere, demens,
Sperâſti te poſſe manus? ſimul arripit ipſum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi, aut leporem, aut candenti corpore cycnũ
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur: invadunt, & foſſas aggere complent:
Ardentes tædas alii ad faſtigia jactant.

in ſpatium quod vacabat igne; tum repente turris cecidit, & totum cœlum ſonat ſtrepitu. Cadunt ſemimortui in terram, vaſta mole ſuperincidente, & confoſſi propriis armis, & trajecti duro ligno per *pectora. Vix ſolus Helenor & Lycus evaſerunt: quorum natu major* erat *Helenor, quem ſerva Lycimnia clam pepererat regi Lydio, & miſerat ad Trojam, bello* ipſi *prohibito:* erat *levis enſe ſtricto & ignobilis ſcuto albo. Atque ille, cum agnovit ſe in mediis millibus Turni, agmina Latina circumſiſtere hinc & inde: quemadmodum fera, quæ cincta multitudine ſpiſsâ venatorum ſævit adverſus arma, & non ignara immittit ſeſe in mortem, & ſaltu ruit ſupra haſtilia; non aliter juvenis irrumpit moriturus in medios hoſtes, & incurrit quà cernit arma ſpiſſiſſima. At Lycus multo velocior pedibus, & inter hoſtes, & inter arma occupat fugâ muros; & conatur arripere manu ſublimes pinnas, & apprehendere manus ſociorum. Quem Turnus victor, perſecutus ſimul curſu & jaculo, objurgat his* verbis: *ſtulte, an ſperâſti te poſſe evitare manus meas? ſimul apprehendit ipſum pendentem, & excutit cum magna parte muri. Qualis armiger Jovis, quando evolans* in *altum abripuit unguibus falcatis, aut leporem, aut cycnum nitido corpore: aut* quando *lupus, ſacer Marti, ſubtraxit è caulis agnum, quæſitum à matre multis balatibus. Undique clamor ſurgit: aggrediuntur, & cumulant foſſas* terrâ *aggeſtâ: alii torquent tædas flammantes ad culmina.*

NOTÆ.

546. *Mæonio regi.*] Regi Mæonum, qui deinde Lydi dicti ſunt, & ab Homero numerantur inter Trojanorum auxilia, utpote Phrygiæ contermini, Æ. 4. 216.

547. *Vetitis armis.*] Vel contra juſſa Deorum & fati, Trojanis contrarii. Vel contra morem Romanorum: ad quem alludit hic Poëta, quaſi Trojanorum etiam fuiſſet. Nefas enim fuit Romæ ſervos militiæ nomen dare, niſi ſervitute ſolutos: quod non niſi periculoſis reipublicæ temporibus permittebatur.

548. *Enſe levis nudo, parmâque,* &c.] Omnino ſum depingit, quales Romanorum deinde fuunt *velites*, ſic à *velocitate* dicti. Horum arma, *arma*, brevis rotunduſque clypeus & undique par: *gladius*, & leves aliquot *haſtula*. Eligebantur è junioribus & pauperibus, juxta Polyb. Porro cum vulgo viri principes, aut familiæ ſuæ, aut factorum ſuorum inſignia præferrent deſcripta in clypeis: ut Turnus *Inachum*, Æ. 7. 790. Aventinus, *hydram Herculis*, ibid. 657. Helenor iſte nudum clypeum geſtat: tum quia juvenis nihil dum patrare laude dignum potuit: tum quia furtivo concubitu ex ſerva editus, paternam originem jactare prohibetur, habeturque ideo quaſi ſervilis generis.

553. *Venabula.*] Haſtæ ſunt venatoriæ, breves, lato ferro, Æ. 4. 131.

564. *Jovis armiger.*] Aquila, fulminis miniſtra, Æ. 5. 255. De *tædis*, arbore & face, Ecl. 7 49.

Ilioneus

Ilioneus lapide & magno fragmine rupis opprimit Lucetium, appropinquantem portæ & conjicientem ignes: Liger Emathiona, Asylas Chorinæum: alter peritus jaculandi, alter mittendi sagittas procul decipientes. Cæneus occidit *Ortygium, Turnus victorem Cæneum: Turnus Ityn, & Clonium, Dioxippum, & Promulum, & Sagarim, & Idam stantem ante summas turres: Capys Privernum: hunc hasta Themillæ primo leviter vulneraverat: ille abjecto clypeo tulit inconsultus manum ad plagam: ergo sagitta pennis appulsa est, & manus affixa* est *lateri sinistro, & occulta intus penetravit mortifero ictu* pulmones, quibus *respirat anima. Filius Arcentis stabat* indutus *pulchris armis,* habens *chlamydem variatam acu, & splendens purpurâ Ibericâ, formosus vultu: quem pater Arcens miserat Æneæ, educatum* in *sylva Martis, circa Simethum fluvium, ubi* est *optima & benigna ara Palici. Mezentius depositis armis impulit ipse stridentem fundam, loro ter rotato circa caput: & discidit calefacto plumbo medium caput oppositi* Juvenis, *& prostravit* eum in *vastâ arenâ.*

Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,
Lucetium, portæ subeuntem, igneſque ferentem:
Emathiona Liger, Chorinæum sternit Asylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagittâ:
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promulumque,
Et Sagarim, & summis stantem pro turribus Idam:
Privernum Capys: hunc primo levis hasta Themillæ
Strinxerat: Ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adductâ circum caput egit habenâ:
Et media adversi liquefactô tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.

NOTÆ.

582. *Pictus acu chlamydem*, &c.] *Chlamys*, militaris vestis, *casaque*, Æ. 4. 137. *Ferrugo*, color est politi ferri, in nigrum tendens, *bruniſsure*, Ecl. 2. 18. Talis memoratur fuisse color purpuræ Ibericæ nigricantis. *Iberia* vero, hic sumitur à quibusdam pro regione Asiatica, inter Pontum Euxinum & mare Caspium, quæ nunc Georgiæ pars est, dicta *Gurgistan*; cujus coloni in Europam profecti nomen dederint Ibero Hispaniæ flumini, & Hispaniam ipsam tenuerint. Ab aliis sumitur probabilius pro ipsa Hispania, cum idem color à quibusdam dicatur Bæticus; à Bæti fluvio Hispaniæ, *Guadalquivir*: & minium apud Hispanos præcipuæ laudis olim ex Plinio fuerit; ut nunc quoque rubeus ille color nigro suffultus, quem vocant *morado*.

584. *Simethia circum*, &c.] *Simethus*, Siciliæ fluvius; in orientale ejusdem latus infra Catanam defluens; nunc juxta Cluverium, *la Jaretta*. Tamen juxta Virgilium, videtur is esse qui nunc nomen habet *à sancto Paulo*, paulo inferius fluens: nam non longe ab ejus fontibus visuntur adhuc ruinæ templi Palicorum, & eorundem lacus, qui lacus Fazelli tempore *Naphthia* vocabatur, in multas scaturigines erumpens aquæ sulfureæ, quæ falso jurantes enecabat, ut fuse narrat ex auctoribus Græcis Macrobius, Saturn. 5. 19.

585. *Pinguis ubi & placabilis*, &c.] *Palici* fratres fuerunt, Jovis filii, & Thaliæ Nymphæ, Vulcani filiæ; quæ gravida cum Junonem timeret, dicitur à Jove terræ hiatu occultata: ubi nati infantes, indeque egressi, *Palici* dicti sunt à πάλιν ἰέναι, *iterum venire*. Horum oraculo Siculi in sterilitate admoniti dicuntur, ut cuidam Heroi sacra facerent: quæ res cum prospere successisset, ad eorum aram dona multa congesserunt, ut refert ex Xenagora Macrobius. Hinc ara illa dicitur à Virgilio *pinguis*. Addit Diodorus, l. 11. asylum illic esse fugitivorum servorum, cum à dominis inclementius habentur: indeque nefas esse eos abduci, nisi securitatis datâ fide, quam violare nemo audeat. Hinc, ut mihi videtur, ara eadem dicitur *placabilis*. De *Martis luco*, nullam alibi reperi mentionem.

588. *Liquefacto plumbo.*] Lucret. 6. 177. *Plumbea vero glans etiam longo cursu volvendo liquescit*, id est, calefit & mollescit.

Tum

Tum primùm bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, antè feras solitus terrere fugaces,
Ascanius : fortemque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat ; Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
Ibat, & ingenti sese clamore ferebat :
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros ?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt !
Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit ?
Non hic Atridæ : nec fandi fictor Ulysses :
Durum à stirpe genus. Natos ad flumina primùm
Deferimus, sævoque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, sylvasque fatigant :
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, versâque juvencûm
Terga fatigamus hastâ. Nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galeâ premimus ; semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco & fulgenti murice vestis :
Desidiæ cordi : juvat indulgere choreis :
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Ascanius, prius assuetus terrere feras fugientes, fertur tum primò evibrasse velocem sagittam in *bello, & stravisse manu robustum Numanum, cui cognomen erat Remulo ; & qui nuper conjugio copulatus duxerat minorem sororem Turni. Ille ante prima agmina inclamans digna & indigna dictu, & inflatus corde* ob *novam potentiam, incedebat, & jactabat se magno clamore : non pudet* vos *rursus claudi aggeribus & obsidione, ô Phryges bis capti, & opponere muros morti ? ecce* illos, *qui bello petunt sibi conjugia nostra ! quis Deus, qua insania vos impulit* in *Italiam ? non hic* sunt *filii Atrei, nec Ulysses* vanus *artifex verborum :* sed *gens fortis ab* ipsa *origine. Portamus statim ad flumina natos, & induramus acerbo gelu & aquis. Pueri indulgent venatui, & percurrunt sylvas : ludus* eorum *est domare equos, & jacere sagittas* arcu *corneo. Juventus autem patiens laboris, & contenta tenui victu, aut exercet terram rastris, aut impugnat urbes bello. Omnis atas traducitur* in *armis, & impellimus dorsa juvencorum* arantium *hastâ inversâ. Nec senectus lenta minuit robur animi, aut pellit vigorem. Tegimus casside capillos albos : & semper* nos *delectat colligere novas prædas, & vivere* rebus *raptis. Vobis vestimentum tinctum* est *croco & micanti purpura :* vobis *inertia* est in *deliciis : placet vacare choreis : & tunica* vestræ *habent manicas, & mitra ligamina.*

NOTÆ.

596. *Novo regno.*] Affinitate regia. Græci enim, quorum imitatores Latini, regum filios, fratresque & affines appellabant reges : ut observat Germanus, probatque multis.

599. *Bis capti Phryges.*] *Phryges*, molles : ad contemptum sic vocat Trojanos. *Bis capti* : ab Hercule & à Græcis, Æ. 3. 476. Vel potius à Græcis cum Troja incensa est ; & jam à Latinis, in hac nova Troja. De *Phrygia* Æ. 1. 385. De *Phrygum mollitie*, Æ. 4. 216. De *Atrei filiis*, Agamemnone & Menelao, Æ. 2. 264. Æ. 3. 54. De *Ulysse versuto*, Æ. 2. 7.

605. *Venatu.*] Dativo contracto, pro *venatui*, Ecl. 5. 29.

609. *Versâque juvencûm*, &c.] Aramus armati : nec stimulis aut flagris, sed extrema hastæ parte boves arantes incessimus.

614. *Croco.*] *Crocus* flos, *saffran* : cujus colore infecta vestis, *crocota* & *crocotula* dicebatur ; infectores, *crocotarii* : muliebris & mollis ornatus. De *murice*, ostreo, unde purpura exprimitur, G. 2. 506.

616. *Tunica manicas, &*, &c.] Tunica vestis virorum interior, χιτων Græcis : cui respondet mulierum *stola* : utraque cincta. Huic viri Græci *pallium* apertum ac fluens ; Romani *togam* clausam superinjiciebant : mulieres *pallam*, pallio Græco aperto non absimilem. *Tunica* : à superiore parte omnino absq; manicis olim fuit, ita ut humeros hinc inde nudaret ; ab inferiore, ad genua defluebat, dicebaturque *exomis* : mox ad usq; cubitum, & paulo infra genua pertinuit, dicebaturq; *colobium*, & hic mos diu duravit Romæ, exomide servis solis relicta : dein-

O vere Phrygia, neque enim eſtis Phryges! ite per excelſa Dindyma, ubi tibia emittit ſonum imparem, vobis aſſuetis huic ſono. Tympana & tibia Berecynthia buxea matris Idæa vos invitant: relinquite arma viris, & abſtinete ferro. Aſcanius non paſſus eſt ſpargentem verbis talia, & loquentem indigna: & oppoſitus adduxit ſagittam nervo equino: & diſtrahens brachia ſejuncta, ſtetit, prius ſupplex obſecrans Jovem per hæc vota: Jupiter omnipotens, fave inceptis audacibus. Ego ducam tibi ad tuum templum munera ſolemnia: & ponam ante altaria juvencum capite deaurato, candidum, & tollentem caput æqualiter cum matre ſuâ: qui jam incurrat cornu, & diſſipet arenam pedibus. Audivit pater, & è ſuda regione cæli tonuit ad ſiniſtram. Simul mortifer arcus ſonat: & ſagitta emiſſa volat ſtridens terribiliter, & pervenit ad caput Rutuli, & perfodit cuſpide cava tempora. I, irride virtutem jactabundis vocibus.

O vere Phrygiæ, neque enim Phryges! ite per alta
Dindyma, ubi aſſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxuſq; vocat Berecynthia matris
Idææ: ſinite arma viris, & cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Aſcanius: nervoque obverſus equino
Contendit telum: diverſaque brachia ducens,
Conſtitit, antè Jovem ſupplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſollemnia dona:
Et ſtatuam ante aras auratâ fronte juvencum
Candentem, pariterq; caput cum matre ferentem;
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte ſerena
Intonuit lævum. Sonat unà letifer arcus:
Et fugit horrendùm ſtridens elapſa ſagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem illude ſuperbis.

NOTÆ.

de creſcente luxu ad primores uſque manus digitoſque provecta eſt, & ad talos promiſſa; quod mollitiei fuit, & à Cicerone vitio vertitur Catilinæ ſociis, quia muliebris ſtolæ ſpecies hæc erat. Tunicæ illæ *manicatæ*, à Cicerone vocantur; à Seneca & Plauto *manuleatæ*; à Scipione apud Gellium *chiridotæ*. Tales Trojanis hic Numanus exprobrat. Mediis etiam temporibus tunica duplex ferebatur: altera communis; altera intima, quæ & *interula* ſive *ſubucula*. De *mitris*, pileis, earumque *redimiculis*, Æ. 4. 216.

618. *Dindyma*, &c.] Phrygia univerſa ſacra fuit Cybele, matri Deûm. In ea montes *Dindymus*, *Berecynthus*, & *Ida*. *Dindymus* ſic dictus, quod ſit διδυμος, *geminus*, ſive *gemello vertice*: plur. *Dindyma*. Hinc Cybele dicta *Dindymene*, & *Berecynthia*, & *Idæa* mater. De *ea*, Æ. 3. 111, 108. De *Ida*, Æ. 2. 801.

Biforem dat tibia, &c.] *Tibia* muſicum inſtrumentum, flatu perſonum: ſic dicta, quia è gruum, hinnulorum, aliorumque animalium cavis tibiis primo formata eſt: Inde è buxo atque ebore. Olim pauca habuit foramina; unde duæ ſimul inflabantur, mutabanturque pro modorum varietate. Quæ dextera oris parte inflabatur, unicum habebat foramen, ac proinde graviorem ſonum; quæ ſiniſtra oris parte, duo habebat foramina, ſonumque acutiorem: & hic erat modus *Phrygius*, cum tibiæ ſic adhibebantur *impares*, quia modus ille ex gravi & acuto temperatus erat. Cum autem *Dorius* modus multo eſſet gravior, duabus dextris canebatur, id eſt, duabus tibiis *paribus*, unico foramine. Cum *Lydius* eſſet acutior, duabus ſiniſtris fiebat, id eſt, duabus tibiis paribus, duplici foramine. Hi enim erant præcipui tres modi: quibus affines alii: *Serranus*, id eſt, *Tyrius*; ab urbe *Tyro*, quæ *Sar* dicta eſt, G. 3. 506. affinis Lydio. Fuit & *Æolius*, &c. Hinc patet tibias *pares*, eſſe vel Lydias, vel Dorias: *impares*, ſemper *Phrygias*. Quare Servius bene explicuit hic *biforem*, imparem, diſſimilem. Hæc è Salmaſio in Solinum.

619. *Tympana.*] Ex Iſidoro. *Tympanum eſt pellis, vel corium, ligno extenſum:* pulſabatur apud veteres manibus ac digitis: à τύπτειν, *verberare*. Hæc, ut & *cymbala*, ærea & cava, à κύμβη, *cavitas*, adhibebantur ad ſacra Cybeles, de quibus Lucret. l. 2. 618. *Tympana tenſa tonant palmis, & cymbala circum Concava, raucisonoque minantur cornua cantu, Et Phrygio ſtimulat numero cava tibia mentes.*

622. *Nervo equino.*] Nervos arcuum ex equorum ſetis fieri ſolitos, teſtatur Heſychius.

624. *Antè Jovem.*] Verſis oculis in aërem ſuperiorem, ſive ætherem, qui *Jupiter* eſt, G. 2. 325.

631. *Intonuit lævum.*] Bonum omen, Ecl. 1. 16.

Bis captì Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hæc tantum Aſcanius: Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiâque fremunt, animoſque ad ſidera tollunt.
Æthereâ tum forte plagâ crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies urbemque videbat,
Nube ſedens: atq; his victorem affatur Iülum:
Macte novâ virtute, puer: ſic itur ad aſtra;
Diis genite, & geniture Deos: jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident:
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere ſe mittit, ſpirantes dimovet auras,
Aſcaniumque petit: forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos:
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemque, coloremq;,
Et crines albos, & ſæva ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iülum:
Sit ſatis, Æneide, telis impune Numanum
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis.
Cætera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo,
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere Deum proceres divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fugâ ſenſere ſonantem.

Phryges bis capti reddunt hæc reſponſa Rutulis. Aſcanius dixit *hæc ſolum: Troiani applaudunt clamore, & geſtiunt gaudio, & extollunt ad cœlum virtutem* ejus. *Tum ſorte Apollo comatus in aëriis ſpatiis deſuper ſpectabat exercitum Italicum et urbem* Trojanorum, *inſidens nimbo: & alloquitur his* verbis *Aſcanium victorem: creſce, ô puer, tali virtute: ſic tenditur ad ſidera, orte à Diis, & producture Deos: cuncta bella per fatum oritura quieſcent meritò ſub poſteritate Aſſaraci: neque Troja te comprehendit. Simul locutus iſta librat ſe à ſummo aëre, diſſecat aërem ſpirabilem, & tendit ad Aſcanium: tum mutatur ſpecie vultus in Buten ſenem. Hic prius fuerat Anchiſæ Trojano armiger, & fidelis ſatelles ad portam: tunc pater* Æneas *adjunxerat* hunc *Aſcanio comitem. Apollo incedebat ſimilis* huic *ſeni* per *omnia, & vocem, & colorem, & capillos canos, & arma ſono aſpera. Atque alloquitur acrem Aſcanium his verbis: fili Æneæ, ſufficiat* tibi *Numanum occubuiſſe ſagittâ tuâ abſque* tuo *damno: magnus Apollo dedit tibi hunc primum honorem, & non invidet æquali gloriæ armorum. Cæterum abſtine pugnâ, ô puer. Apollo ita locutus fugit* in *medio colloquio viſus humanos, & longe ab oculis abiit in levem aërem. Principes Trojani cognoverunt Deum, & ſagittas divinas, & audiverunt pharetram ſonantem dum abiret.*

NOTÆ.

639. *Auſonias acies.*] *Italas*, Æ. 7. 54. *Urbem*: novam Trojam, Æ. 7. 157.

641. *Macte.*] *Mactus*, quaſi *mauctus*, id eſt, *magis auctus*. Sic herba adulta dicta eſt à Catone *macta*, quia *aucta*: hoſtiæ quoque *mactæ*, quia mola, vino, thure, ſpargebantur, & quaſi cumulabantur *augebanturque* ante ſacrificium; unde *mactare* pro *cædere*, dictum fuit. Diis ipſis in ſacrificiis acclamabant: *macte hocce vino inferio eſto, macte hacce dape eſto*, quia ſacrificiis augeri eorum felicitatem putabant. Cicero dixit, Nonio teſte, *mactare aliquem honoribus*: Plautus, *mactare infortunio*. Hæc fere ex Voſſio: qui addit, hac formula vocativum *macte* adhiberi pro nominativo *mactus*, more Attico: quemadmodum apud Tibullum l. 1. 7. 53. *Sic venias hodierne*: apud Perſium, Sat. 3. 28. *Stemmate quod Tuſco ramum milleſime ducis.* Eſt & apud Plin. l. 2. 12. plurali numero: *mactiingenio eſte, cœli interpretes.*

642. *Diis genite*, &c.] Genitus *Venere* per Æneam, *Jove* per Dardanum: geniturus *Julium* & *Octavianum* Cæſares; qui divinis honoribus afficiendi erant. De *Aſſaraco*, à quo ortus Æneas, Æ. 1. 288.

644. *Nec te Troja capit.*] Sic Philippus Macedoniæ rex ad Alexandrum, apud Plutarchum: *quære tibi regnum par, non enim te capit Macedonia.* De nova Troja intellige, Æ. 7. 157.

647. *Dardanio Anchiſæ.*] Verſus ſpondaicus, cum hiatu diphthongi longæ, more Græcorum.

653. *Æneide.*] Vocativus patronymicus, ab *Æneides*.

655. *Paribus armis.*] Nam Apollo puer ſagittis ſerpentem Pythona confixit, ut matrem defenderet: quemadmodum Aſcanius hic Numanum, ut patriam ulciſcatur, Æ. 3. 75.

660. *Pharetramque fugâ ſenſere*, &c.] Prætec ſigna divinæ præſentiæ quæ diximus, Æ. 1. 406. hoc addit aliud: nempe, ſonitum quem dant

Itaque per monita & auctoritatem Phœbi retinent Aſcanium incenſum ad pugnam: ipſi iterum redeunt ad prælia, & exponunt vitam manifeſtis periculis. Clamor ſpargitur per æthera totis mœnibus. Adducunt fortes arcus, & librant haſtas amentatas. Terra omnis tegitur ſpiculis: præterea clypei & cavæ caſſides reddant ſonum aliiſu ſpiculorum: oritur crudele prælium. Quanta eſt pluvia, quæ per Hœdos pluviales orta ab occidente percutit terram: quàm crebrâ grandine nubes ruunt in mare, quando Jupiter aſper Auſtris emittit cœlo tempeſtatem pluvioſam, & ſolvit cavas nubes. Pandarus & Bitias, geniti Alcanore Idæo: quos Hiera ſylveſtris educavit in ſylva Jovis, juvenes æquales abietibus & montibus patriæ ſuæ: aperiunt portam, quæ credita erat ipſis juſſis regis, conſiſi armis, & ultro alliciunt hoſtem in muros. Ipſi intus ſtant ante turres ad dextram & ſiniſtram, indutí ferro, & rutilantes criſtis ſupra capita ſublimia. Quales duæ quercus aëriæ tolluntur circa fluvios liquidos, aut in ripis Eridani, aut juxta gratum Atheſin, & erigunt ad cœlum capita incadua, & motant alium cacumen. Rutuli, cum viderunt ingreſſum apertum, irruunt.

Ergo avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animaſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris.
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis: tum ſcuta cavæque
Dant ſonitum flictu galeæ, pugna aſpera ſurgit.
Quantus ab occaſu veniens pluvialibus Hœdis
Verberat imber humum: quàm multâ grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Juppiter horridus Auſtris
Torquet aquoſam hyemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſylveſtris Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos;
Portam, quæ ducis imperio commiſſa, recludunt;
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus, dextrâ ac lævâ, pro turribus aſtant,
Armati ferro, & criſtis capita alta coruſci.
Quales aëriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Atheſin ſeu propter amœnum,
Conſurgunt geminæ quercus, intonſaque cœlo
Attollunt capita, & ſublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.

NOTÆ.

pharetræ & ſagittarum auditum in aëre, poſtquam ex oculis Apollo jam evanuiſſet. Talis eſt Apollinis ſonus Iliad. 1. 46. De nomine *Apollinis*, Ecl. 3. 104. De nomine *Phœbi*, Ibid. 62.

665. *Amenta.*] Haſtas, quæ circa medium *amento*, id eſt, loro alligatæ erant: quo implicata manus, æquabili quaſi impetu certius haſtam librabat. *Amentum*, ab ἀπτω *ligo*: unde etiam *apes* & *examen apum*: ut diximus, Ecl. 7. 13.

668. *Hœdis.*] Stellis duabus aſtri, cui nomen *Erichthonius* vel *Auriga*, infra ejus humerum: quarum ortus & occaſus procelloſus habetur. De *Auſtro*, pluvio, item vento meridionali, Ecl. 2. 58.

672. *Idæo*, &c.] In Ida monte Troadis: ubi Cybele colebatur; ac ipſe etiam Jupiter: qui ideo paſſim dicitur ab Homero Ἰδαῖος μεδέων, *ab Ida imperans*, Iliad. 3. 276, &c. *Hiera*, Ἱερὰ; nomen matris: quia tamen ſecundam natura brevem habet, ſuſpicatur Turnebus *hyæna* legendum eſſe: quæ fera eſt à qua Pandarum & Bitiam educatos putat, ut Romulum à lupa.

674. *Abietibus.*] *Abies*, arbor, *ſapin*. Quatuor ſyllabæ breves in dactylum compreſſæ.

679. *Liquentia*, &c.] Ita paſſim optimi quique codices: aliqui tamen *Liquetia*; quod quidam avide arripiunt poſt Servium. Et eſt *Liquetia*; vel potius, ut apud Plinium legitur, *Liquentia*, fluvius Venetorum, in ſuperiorem ſinûs Hadriatici partem influens, nunc *Livenza*. At præter rationes ab Erythræo contra Servii curioſiorem interpretationem allatas; contra facit, quod dicitur *Liquentia*, *Liquentia*. Unde puto Virgilium ſimplicius de *liquentibus*, id eſt, *liquidis* fluviis, explicandum eſſe: ait enim, G. 4. 442. *fluviumque liquentem*. Et *liquens*, primam habet, modo brevem, modo longam.

680. *Padi*, &c.] *Padus*, ſive *Eridanus*, *le Po*, fluvius Italiæ maximus, G. 1. 482. *Atheſis*, poſt Padum maximus, *l'Adige*, ex Tridentinis Alpibus, per Venetos in mare Hadriaticum influit; proprio quidem oſtio, ſed foſſis quibuſdam tranſverſis & paludibus, cum regio tota ſcateat; ideo dictus eſt à Servio & Vibio in Padum, qui paulo inferius fluit, decurrere.

Conti-

Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut verſi terga dedere,
Aut ipſo portæ poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ:
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diverſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuncius: hoſtem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.
Deſerit inceptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratreſq; ſuperbos.
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto ſternit jaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenuem, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem, atque Erymantha manu, tum ſternit Aphydnum:
Tum Bitian ardentem oculis animiſq; frementem:
Non jaculo, neque enim jaculo vitam ille dediſſet;
Sed magnum ſtridens contorta falarica venit
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquamâ lorica fidelis & auro
Suſtinuit: collapſa ruunt immania membra:
Dat tellus gemitum, & clypeũ ſuper intonat ingens.

Statim Quercens & Equicolus ſpectabilis armis, & Tmarus temerarius animo, & Hæmon Martius, vel repulſi objecere terga totis turmis hoſtium, *vel amiſerunt vitam in ipſo aditu portæ. Tunc furor magis accenditur* in *animis inſenſis: & jam Trojani denſantur congregati* in *eum* locum, *& audent conſerere manus & progredi longius. Nuncius fertur Regi Turno, ſavienti alia in parte & turbanti hoſtes: hoſtem animari recenti ſtrage, & offerre portas apertas. Relinquit inceptum* opus, *& accenſus ingenti furore, currit ad portam Trojanam & fratres ſuperbos. Et intorto telo dejicit primùm Antiphaten, filium ſpurium magni Sarpedonis ex matre Thebana, nam is ſe primus offerebat:* jaculum *è corno Italica volat per aërem levem, & impactum ſtomacho penetrat profundum pectus: hiatus profundæ plagæ emittit fluctus ſpumoſi ſanguinis, & ferrum caleſit in pulmone ſauciato. Deinde dejicit manu Meropem, & Erymantha: deinde Aphydnum: deinde Bitian flammantem oculis, & furentem animo: non jaculo, nam ille non amiſiſſet vitam jaculo; ſed falarica evibrata venit valdè ſtridens impulſa more fulminis, quam nec duo coria taurina, nec lorica defenſa duplici ſquamâ aureâ, repulit: vaſta membra ſternuntur dejecta: terra reddit gemitum, & grandis* Bitias *tonat* cadens *ſuper clypeum.*

NOTÆ.

695. *Dardaniam portam.*] Novæ Trojæ, Æ. 7. 157. *Dardani*, Trojani, Æ. 1. 239.

697. *Thebana*, &c.] *Thebæ* multæ fuerunt, aliæ in Ægypto, aliæ in Bœotia, aliæ in Theſſalia Phthiotide: illæ nihil hic ad rem faciunt; ſed *Thebe*, *Thebes*, Aliæ minoris urbs apud Adramyttenos, de qua Lydis & Myſis diu certamen fuit, teſte Strabone, lib. 13. Regia fuit Eetionis, Andromachæ patris. Didymus tamen, vetus Homeri interpres, hanc Eetionis regiam *Thebas* etiam vocat plurali numero, ad verſum 397. Iliad. 6. Et adhuc expreſſius ad verſum 366. Iliad. 1. *Sarpedon* Lyciæ rex, Jovis filius, Æ. 1. 104. *Nothus*, non legitimo conjugio ſuſceptus filius, Æ. 7. 283. *Cornus*, arbor duriſſimo ligno, ideo telorum materia, *cornoli iller*, Æn. 3. 649.

700. *Undam ſpumantem.*] Sanguinem undatim, id eſt, magnâ copiâ, in rivos erumpentem. *Undam* dixit de multitudine populi, G. 2. 462.

705. *Falarica.*] Oblonga haſta, teres, præterquam ad extremum, ubi ferrum extabat quadratum, tres longum pedes, ut cum armis transfigere corpus poſſet. Huic ferro picem in ſtupa circumligabant: adjectoque igni immittebant in ligneas præſertim turres, quæ *falæ* dicebantur Etruſca voce. Hoc tamen inventum videtur Saguntinis Hiſpaniæ tribuere Livius, l. 21. 8. unde hæc deſcriptio concinnata eſt.

707. *Duplici ſquamâ*, &c.] De *tergis* ſive coriis; & *ſquamis* loricarum, Æ. 3. 467. *Squamâ & auro*, id eſt, ſquamis aureis: ut G. 2. 192. *Pateris & auro*, pateris aureis.

709. *Clypeum ſuper*, &c.] Servius agnoſcit *clypeum* neutro etiam genere, juxta Caprum: aitque ſic exprimi à Virgilio Homericum illud, Iliad. 5. 42. Δὰπησεν ὃ πεσὼν, ἀρὰβησε δὲ πεύχε ἐπ' αὐτῷ, *ſonuit autem cadens, ſonueruntque*

Qualis in Cumano Bajarum litore agger ſaxeus aliquando cadit, quem immittunt mari eductum prius vaſtis molibus: ſic ille agger *præcipitans facit ruinam, & profunde ſubſidit impactus undis: maria turbantur, & nigra arena erigunturtunc Prochyta intima tremit ſonitu, & Inarime injecta Typhœo* quaſi *aſſerum cubile juſſa Jovis. Tunc Mars bellipotens animum & robur Latinis adjecit, & agitavit ſub eorum pectore ſtimulos acutos: & injecit Teucris fugam & nigrum timorem.* Latini *concurrunt undecumque: ſiquidem facultas pugnandi* ipſis *conceſſa eſt* à Trojanis; *& Deus bellicoſus ſubiit eorum animum. Pandarus, ubi videt fratrem proſtrato corpore, & quo in ſtatu ſit fortuna, qui caſus impellat res* Trojanas: *magno conatu trudit portam revoluto cardine, obſtructans vaſtis humeris: & relinquit in aſpero prælio plurimos ſociorum, excluſos muris: alios vero claudit ſecum, & excipit irrumpentes: inſanus! qui non agnoverit in media multitudine regem Rutulum irruentem, & ultro clauſerit* in *urbe, quaſi crudelem tigrim inter ignavas pecudes. Statim novum lumen emicuit ex oculis* Turni, *& arma* ejus *ſonuerunt horride; criſtæ rubræ nutant in capite, & emittit è clypeo fulgura rutilantia.*

Qualis in Euboico Bajarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Conſtructam jaciunt ponto: ſic illa ruinam
Prona trahit, penituſque vadis illiſa recumbit:
Miſcent ſe maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumq; cubile
Inarime Jovis imperiis impoſta Typhoëo.
Hic Mars armipotens animum vireſque Latinis
Addidit, & ſtimulos acres ſub pectore vertit:
Immiſitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Undique conveniunt: quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo Deus incidit.
Pandarus, ut fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res,
Portam vi multâ converſo cardine torquet,
Obnixus latis humeris: multoſque ſuorum,
Mœnibus excluſos, duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit, recipitque ruentes:
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluſerit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulſit, & arma
Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.

NOTÆ.

arma ſub ipſo. Quod etſi non abs re eſt, tamen interpretationem allatam puto tutiorem.

710. *Euboico Bajarum*, &c.] *Baiæ*, locus in Campania tepidis aquarum fontibus nobilis, in latere ſuperiore Campani ſive Neapolitani ſinus; non longe à Miſeno promontorio: etiamnum retinet nomen. De hujus loci natura fuſe, Æ. 6 237. *Chalcidenſes* ex *Eubœa* Græciæ inſula, hodie *Negrepont*, non longe hinc urbem *Cumas* condiderunt, Æ. 6. 2. Nec longe fuit *Lucrinus*, *Avernuſque* lacus: qui molibus ab Hercule clauſi primum; deinde ab Agrippa in portum Julium Octaviani auſpiciis converſi ſunt, anno U. C. 717. ut oſtendimus, G. 2. 161. Ideo Virgilius hic *pilas*, ſive moles lapideas, in mare impactas commemorat.

715. *Prochyta*, &c.] Vel *Prochyte*, hodie *Procita*, parva & aſpera inſula Tyrrheni maris, proxime adnota Miſeno promontorio: hoc inter & Inarimen inſulam, aqua per terræ motum avulſa, Plinio, Straboni, aliiſq; cenſetur.

716. *Inarime.*] Ad meridiem Prochytæ, multo amplior inſula, fertilitate nobilis: olim *Pithecuſa*, & *Ænaria* etiam dicta, nunc *Iſchia*: ſolo concavo & ſulfureo, qualis eſt totus ille tractus; ignis eruptionibus olim ſæpe infeſta; unde Homerus Jovē commentus eſt hanc impacto fulmine injeciſſe giganti *Typhoëo*, qui ab Heſiodo deſcribitur anguineis capitibus centū inſtructus, iiſque flammas eructantibus, Terræ & Tartari filius, in Theogon. 821. De *Typhoëi* nomine, G. 1. 279. Porro Homeri verſus illi ſunt, Iliad. 2. 783. Τοῖα δ' ὑπεστονάχιζε, Διὶ ὡς τεραμνοβρεμέτῃ Χωομένῳ, ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφωέϊ γαῖαν ἰμάσσῃ. Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς. *Terra vero reſonabat, ſicut Jove fulminatore irato, quando circa Typhœum terram verberat, in Arimis, ubi aiunt Typhœi eſſe cubilia.* Quibuſcum ſi Virgiliani verſus iſti comparantur, certe videbuntur ex iis exſcripti. Ubi duo videntur à Virgilio ſane facta audacter: I. Quod *Arimos* illos Pithecuſæ inſulæ addixerit: cum alii Ciliciæ montem, alii Lydiæ eſſe affirment apud Didymum in Homer.

Agnō-

Agnoſcunt faciem inviſam atq; immania membra
Turbati ſubito Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur: non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſiqua animo virtus, & conſere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat: ille rudem nodis & cortice crudo
Intorquet, ſummis adnixus viribus, haſtam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorſit veniens, portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, & ſublatum alte conſurgit in enſem:
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubeſque immani vulnere malas.
Fit ſonus, ingenti concuſſa eſt pondere tellus:
Collapſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroq; pependit.
Diffugiunt verſi trepidâ formidine Troes.
Et ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſocioſq; immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem cædiſque inſana cupido
Egit in adverſos.

Trojani ſtatim perturbati agnoſcunt vultum inimicum & grandia membra: tum magnus Pandarus exilit, & ardens dolore necis fraternæ exclamat: non hæc eſt dotalis aula Amatæ: nec media Ardea claudit Turnum mœnibus patriis. Cernis caſtra hoſtilia: nulla eſt facultas hinc erumpendi. Turnus ſubridens illi reſpondet ſedato animo: incipe, ſi vis aliqua eſt animo tuo, & congredere mecum manu: referes Priamo hic etiam repertum fuiſſe à te Achillem. Dixerat: ille Pandarus connitens toto robore, vibrat haſtam aſperam nodis & ſcabro cortice. Aër excepit ictum: Juno filia Saturni deflexit eam venientem, & haſta inhæret portæ. Tu vero non evitabis hæc arma, quæ mea dextra rotat cum robore: nam non eſt idem auctor armorum & ictus. Sic dixit Turnus, & erigit ſe in gladium alte eductum: & diſſecat ferro mediam frontem Pandari horrendo vulnere, inter utraque tempora & genas imberbes. Fit ſonitus, terra quaſſata eſt magno illo pondere: trahit moriens in terra membra deficientia & arma ſanguinolenta: & caput ſciſſum in partes æquales pependit illi hinc atque hinc ex utroque humero. Trojani fugiunt diſpuiſi tumultuoſo metu: & ſi illa cogitatio ſuccurriſſet ſtatim victori Turno, frangere manu obices & excipere ſocios portis, dies ille fuiſſet ſupremus bello & populo Trojano: ſed ira & immoderata cupiditas ſtragis impulit inflammatum Turnum adverſus oppoſitos hoſtes.

NOTÆ.

alii etiam Syriæ apud Strabonem: qui tamen ait, quibuſdam videri eſſe Pithecuſæ incolas: eo quod πίθηκος, *ſimia*, Etruſca lingua *arimus* dicatur: ſed hæc quaſi admodum incerta videtur proponere. II. Quod voces illas εἰν Ἀρίμοις, *in Arimis, apud Arimos*: quæ voces & Homeri ſunt & Heſiodi; in unum inſulæ ſuoſtantivum vocabulum compoſuerit, *Inarime, Inarimes*. Nec eum excuſat Erythræus cum dicit, eodem exemplo eſſe *Inalpinus*: hæc enim vox adjectiva eſt, quo in genere multo facilior eſt compoſitio. Nec item excuſant alii, cum ex Plinii auctoritate affirmant, ab Homero ſcriptum *Inarimen*, non *in Armiis*: Plinium enimvero erroris revincunt codices & interpretes Homeri omnes. Quod autem Virgilius hujus compoſitionis primus auctor ſit, hinc jure conjici poſſe exiſtimo: quod ante ipſum nemo; poſt ipſum ſtatim Ovidius, Statius, Lucanus, Silius, Plinius, Claudianus, aliique promiſcue omnes eadem uſi ſunt voce: ſibi glorioſum rati, cum eo aliquid, aut audere, aut errare. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *Latinis*, Æ. 7. 54.

737. *Dotalis regia Amatæ.*] Laurentum, urbs regia Latini: cujus uxor Amata, Turno fævens, Laviniam ipſi regnumque in dotem tradere conabatur, Æ. 7. 56. De *Ardea*, Rutulorum & Turni urbe regia, Æ. 7. 372, 410.

742. *Priamo narrabis Achillem.*] Turnum; qui tam ſit infeſtus Trojanis, quam olim Achilles fuit. De *Achille*, Æ. 1. 103. Æ. 3. 321. De *Priamo*, Æ. 2. 506. De *Junone Saturni filia*, Æ. 1. 27.

747. *Telum.*] Pro enſe, ut jam alibi notavimus, Æ. 5. 438.

Principio Phalarim, & ſucciſo poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergum: Juno vires animumque miniſtrat.
Addit Halyn comitem, & confixâ Phegea parmâ:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumq; Haliumq; Noëmonaq; Prytanimq;.
Lyncea tendentem contra, ſocioſque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat; huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longe jacuit caput; inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno;
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Muſis;
Cretea Muſarũ comitem; cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numeroſque intendere nervis;
Semper equos atque arma virûm pugnaſque canebat.
Tandem ductores auditâ cæde ſuorum
Conveniunt Teucri, Mneſtheus acerque Sereſtus;
Palanteſque vident ſocios, hoſtemq; receptum.
Et Mneſtheus, quò deinde fugam? quò tenditis? inquit,
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, veſtris, ô cives, undique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque Deorum,
Et magni Æneæ, ſegnes, miſeretque pudetque?
Talibus accenſi firmantur, & agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. Ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit infenſis; at territus ille
Aſper, acerba tuens, retro redit: & neque terga
Ira dare aut virtus patitur; nec tendere contra
Ille quidem hoc cupiens potis eſt per tela viroſq;.

Primo interficit Phalarim, & Gygen poplite ejus ſubſecto: deinde intorquet in dorſum fugientium haſtas ereptas his occiſis: *Juno ſufficit* ipſi *robur & animum. Adjicit* iis *ſocium Halyn, & Phegeum perforato* ejus *ſcuto: poſtea ſuper muris inſcios* ingreſſus ſui *& agitantes pugnam, Alcandrum, & Halium, & Noëmona, & Prytanim. Connitens à dextra parte aggeris intercipit fulgenti enſe Lynceum incurrentem ex adverſo & appellantem ſocios; caput cominus exciſum uno ictu procul concidit illi cum caſſide: deinde interficit Amycum venatorem ferarum, quo nullus alter* erat *ſolertior illinere manu ſpicula, & imbuere ferrum veneno: & Clytium Æoli filium, & Cretenm charum Muſis, Cretenm ſocium Muſarum, cui ſemper cantus & lyræ erant curæ, & ſonos edere chordis: ſemper cantabat equos, & bella hominum, & certamina. Denique duces Trojani cognitâ ſtrage ſuorum congregantur, Mneſtheus, & fortis Sereſtus: & cernunt ſocios vagos, & hoſtem admiſſum. Et Mneſtheus clamat: quò, quò dirigitis fugam ultra: quos jam habetis muros alios, quæ præterea munimenta? vir unus, clauſus undique veſtris aggeribus, ô cives, fecerit per urbem tantas cædes abſque ultione? dejecerit ad inferos tot principes juvenum? ô inertes! nonne pudet & miſeret* vos *patriæ infortunatæ, & antiquorum Deorum, & ingentis Æneæ? Talibus* verbis *inflammati corroborantur, & ſtant ſpiſſo agmine. Turnus* incipit *ſenſim recedere è prælio, & accedere* ad *flumen &* ad *partem* murorum *quæ clauditur flumine. Trojani* pergunt *eò ardentius incurrere magno clamore, & cogi in turbam. Veluti cum turba* aliqua *urget jaculis infeſtis immanem leonem: ille autem turbatus, iratus, torvè aſpiciens, cedit retro: nec tamen furor aut virtus ſinit* eum *elvertere terga; nec ille valet, propter* multitudinem *armorum & hominum, contra ruere, licet id cupiat.*

NOTÆ.

769. *Connixus ab aggere dexter.*] Cum contra tenderet Lynceus, Turnus ſiniſtro latere innixus aggeri, dextra manu in dextrum quoque Lyncei latus incurrit: De *aggere*, ſupra, V. 142.

773. *Ungere tela*, &c.] Medicatis & venenatis herbis, barbarico more.

785. *Orco.*] Inferorum Deo, G. 1. 277.

796. *Potis eſt.*] De hac voce, Æ. 3. 671. De *Iride*, Æ. 4. 709.

Haud

Haud aliter retrò dubius veſtigia Turnus
Improperata refert, & mens exæſtuat irâ.
Quin etiam bis tum medios invaſerat hoſtes,
Bis converſa fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus è caſtris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam cœlo nam Juppiter Irim
Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextrâ valet: injectis ſic undique telis
Obruitur. Strepit aſſiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fatiſcunt:
Diſcuſſæque jubæ capiti, nec ſufficit umbo
Ictibus; ingeminant haſtis & Troës, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus: tum toto corpore ſudor
Liquitur; & piceum, nec reſpirare poteſtas,
Flumen agit: feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit: ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis:
Et lætum ſociis ablutâ cæde remiſit.

Non aliter Turnus anceps retro fecit greſſus abſque feſtinatione, & animus exuiderit furore. Immo etiam bis jam irruperat in hoſtes medios, bis verterat in fugam per muros turmas in ſe *converſas. Sed omnis exercitus feſtinanter congregatur è caſtris in unum: nec Juno filia Saturni audet ſuppeditare* Turno *robur adverſus eos: nam Juppiter miſit è cœlo Irim aëriam, portantem ſorori mandata non grata; niſi Turnus exeat ex altis muris Trojanorum. Igitur juvenis nec amplius poteſt reſiſtere clypeo, nec manu: ita premitur jaculis undequaque intortis. Caſſis ſonat continuo flictu circa cava tempora, &* arma *validæ ex ære rumpuntur lapidibus: & criſtæ dejectæ ſunt è capite, nec clypeus par* eſt adverſus tot *ictus: ingruunt haſtis, & Trojani, & ipſe Mneſtheus* inſtar *fulminis: præterea ſudor è toto corpore labitur, & efficit nigrum fluentum, nec facultas* eſt *reſpirandi*: difficilis *anhelitus commovet membra fatigata. Tunc denique præcipitans immiſit ſe ſaliendo in fluvium* cum *omnibus armis: fluvius in ſuo flavo ſinu excepit cadentem, & portavit placidis aquis: & revexit gaudentem ad ſocios,* ſanguine *cædis purgato.*

NOTÆ.

810. *Juba*, &c.] *Equinæ jubæ*, unde criſtæ galearum, Æ. 3. 468. *Umbo*, pars media eminens in clypeo, Æ. 2. 546.

813. *Piceum flumen.*] Sudor eſt pulveri commiſtus, picis inſtar nigreſcens & adhærens cuti.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER X.

ARGUMENTUM.

Jupiter advocato Deorum concilio, fruſtra conatus Junonem ac Venerem in concordiam adducere, de Trojanorum Rutulorumque rebus inter ſe diſſidentes: pronunciat ſe neutrarum partium fore, ſed fatis omnia permiſſurum. Rutuli ad oppugnandam, Trojani ad defendendam urbem redeunt. Æneas, dies aliquot in Etruria commoratus, collectis inde auxiliis, ad ſuos redit, triginta navium claſſe auctus. Nymphas, è ſuis navibus eam in ſpeciem paulo ante transformatas, in itinere obvias habet. Ab iis de ſuorum periculo certior factus: ſub primam lucem provectus in conſpectum hoſtium, exercitum in litus exponit. Occurrunt Rutuli: commiſſoque gravi certamine, Pallas à Turno occiditur: cujus necem cum ulciſceretur Æneas magnâ ſtrage, & Aſcanius eruptione factâ copias ſuas paternis adjunxiſſet; Juno Turnum præſenti periculo eripit, objectâ illi falsâ Æneæ imagine: quem ille fugientem ad uſque navem dum ſequitur, retinaculis à Junone ruptis, ad litora Ardeæ proxima vi tempeſtatis abripitur. Mezentius pugna pro Turno ſuccedens, & filius Mezentii Lauſus, ab Æneæ occiduntur.

INTERPRETATIO. *Interim regia cæli omnipotentis aperitur: & genitor Deorum atque rector hominum cogit concilium in aulam ſtellatam: unde ſublimis deſpicit cunctas terras, & caſtra Trojanorum, & gentes Latinas. Sedent in domo aperta valvis biforibus: ipſe Jupiter orditur ſermonem: Magni habitatores cæli, quare conſilium vobis mutatum eſt in contrarium? & uſque adeo pugnatis animis adverſis?*

PAnditur interea domus omnipotentis Olympi;
Conciliumque vocat Divûm pater atque hominum rex
Sideream in ſedem: terras unde arduus omnes,
Caſtraq; Dardanidum aſpectat, populoſq; Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus: incipit ipſe:
Cœlicolæ magni, quianam ſententia vobis
Verſa retro? tantumq; animis certatis iniquis?

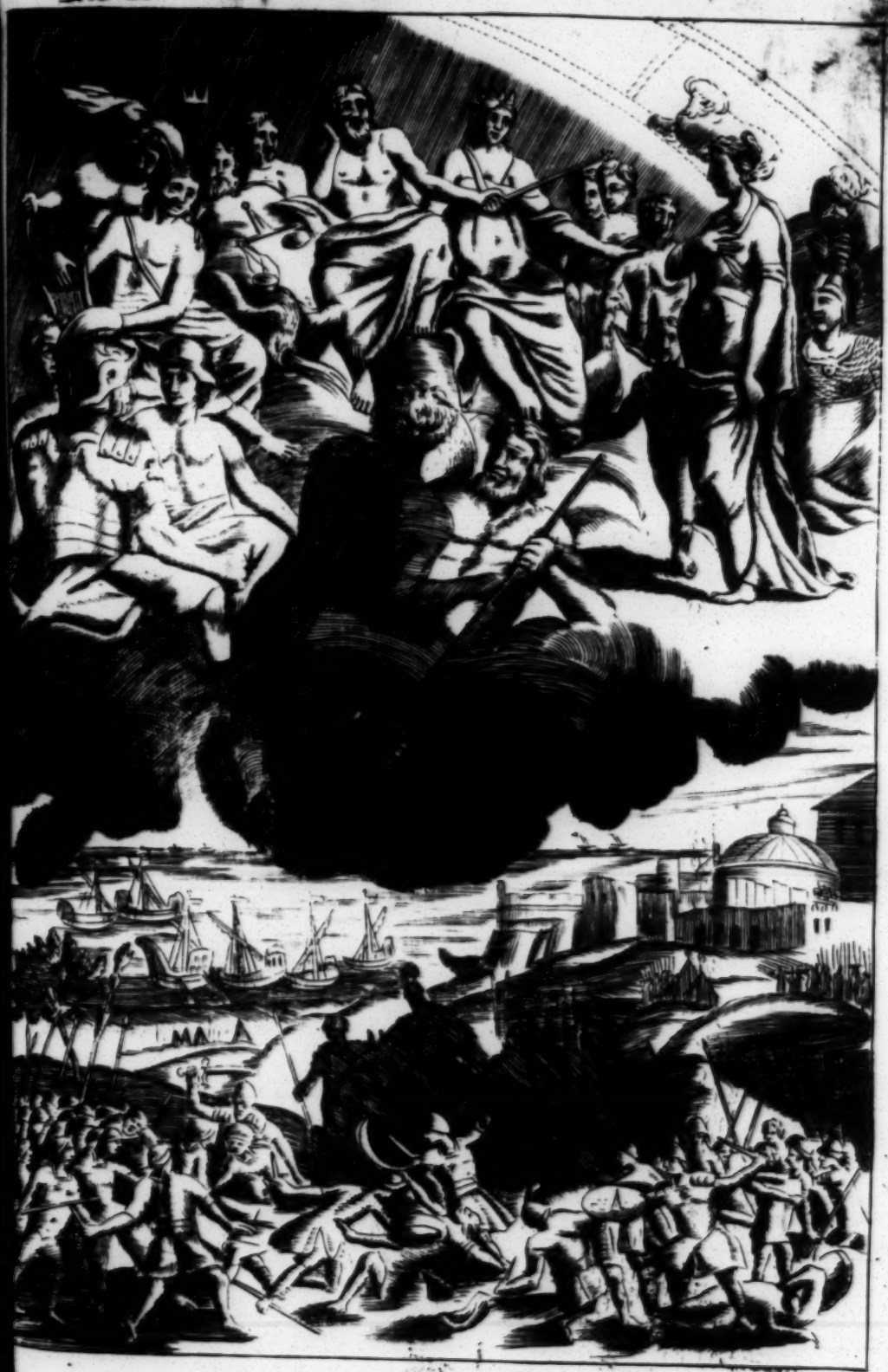
NOTÆ.

1. *Omnipotentis Olympi.*] Aliqui per *Olympum*, Jovem intelligunt, quem eo etiam nomine eſſe appellatum probat in indice Erythræus, ex Cæcilio Minutiano Apuleio, ex Cleanthe, et Diodoro Siculo. Alii melius *cælum* accipiunt: quod *omnipotens* dicitur, vel quia Jupiter omnipotens in eo habitat; vel quia ad omnium rerum productionem per ſiderum influxus conducit; ut terra per vim ſuam, quæ ideo dicitur *omnipotens*. Sic *Olympum omnipotentem* diſtinguit à Jove, Æ. 12. 791. *Rex omnipotentis Olympi.* De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *Latinis*, Æn. 7. 54.

5. *Tectis bipatentibus.*] Ubi janua eſt *biforis*, quæ in dextram lævamque aperitur. Sic Auſon. Epig. 137. 3. vocat *pugillar bipatens*, quod apertum duas paginas explicat.

6. *Quianam ſententia vobis verſa*, &c.] Id eſt, Cur immemores eſtis meæ ſententiæ, quâ prohibueram, ne Itali Trojanis obſtarent? Vel, cur mutaſtis ipſi ſententiam veſtram, quâ ſtatueratis neutris partibus favere? *Quianam*, Æ. 5. 13. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Abnueram

Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum diſcordia? quis metus, aut hos,
Aut hos arma ſequi, ferrumque laceſſere ſuaſit?
Adveniet juſtum pugnæ, ne accerſite, tempus:
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe licebit:
Nunc ſinite, & placitum læti componite fœdus.
Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O pater, ô hominum Divûmque æterna poteſtas,
(Namque aliud quid ſit, quod jam implorare queamus?)
Cernis ut inſultent Rutuli? Turnuſque feratur
Per medios inſignis equis, tumiduſque ſecundo
Marte ruat? non clauſa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine foſſæ.
Æneas ignarus abeſt. Nunquamne levari
Obſidione ſines? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, nec non exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis

prohibuenamne Italia bello congrederetur cum *Trojanis: qua diſſenſio* eſt *contra prohibitionem? quis timor impulit, vel hos, vel iſtos capere arma & commovere ferrum? veniet legitimum pugnæ tempus, ne accelerate* illud: *quando aſpera Carthago inferet Romanis urbibus magnam perniciem & Alpes pateſactas: tunc licebit pugnare odiis, tunc* licebit *depopulari res* Trojanas: *nunc permittite, & latis conciliate pacem* quæ *placet* mihi. *Jupiter* dixit *hæc paucis* verbis: *at pulchra Venus non pauca reſpondet adverſum. O genitor, ô ſempiterna virtus hominum ac Deorum,* (*ſcilicet quid eſt aliud, quod nunc poſſimus invocare?*) *vides quomodo Rutuli inſoleſcant? &* quomodo *Turnus conſpicuus equis rapiatur inter medios, & irrumpat ſuperbus felici prælio? munimenta clauſa jam non tuentur Trojanos: immo committunt pugnam intra portas, & in ipſis propugnaculis murorum, & foſſæ replentur ſanguine. Æneas abeſt* illinc *inſcius* rerum illarum. *An nunquam permittis eos liberari obſidione? rurſus hoſtis inſtat muris Trojæ reſurgentis, & præterea alter exercitus: & rurſus Tydei filius inſurgit in Teucros ab Arpis Ætolis.*

NOTÆ.

11. *Adveniet .... tempus,* &c.] Quaſi dicat Jupiter: *Nemo mihi objiciat, quod faveam Trojanis, eoſque illæſos eſſe perpetuo velim. Adveniet tempus præſcriptum fatis, quo eorum poſteri gravibus & ipſi cladibus afficientur, ab Annibale & Carthaginienſibus.*

12. *Carthago,* &c.] Significat bella Punica, à Carthaginienſibus ter geſta cum Romanis: quorum ſecundo Annibal per Hiſpanias, Galliaſque, in Italiam exercitum traduxit, ſuperatis Pyrenæis & Alpibus, Italiam fere totam in ſuam poteſtatem redegit, in ea per annos circiter ſexdecim inſedit: ſed Scipione interim in Africam immiſſo, revocatus in patriam, à Scipione victus eſt; Carthago vectigalis facta: atque ita bellum Punicum ſecundum confectum eſt, anno U. C. 553. Bello deinde Punico tertio deleta eſt urbs eadem, à Scipione juniore ſive Æmyliano, anno U. C. 608. De *Carthagine*, in argumento l. 4. De *Alpibus*, Italiam à Gallia & Germania diſterminantibus, Ecl. 10. 47.

13. *Exitium .... atque Alpes apertas.*] Nova & figurata locutio, pro, *immittet exitium per Alpes apertas*; ut notat Scaliger. Vel potius, *immittet Alpes*, id eſt, *Alpinos populos*: locum dixit, pro incolis: quemadmodum, G. 3. 31. *Addam urbes Aſiæ domitas, pulſumque Niphatem*: per *Niphatem* montem Armeniæ, Armenos ipſos intellexit, pulſos à Romanis. Aperuit autem ſibi Alpes Annibal maximo labore, adeſis aceto atque igne rupibus. Lege Livium l. 21. 36.

14. *Tum certare,* &c.] Tum licebit, ut Trojani, ſeu Romani eorum poſteri, pateant odiis atque deprædationi hoſtium: vel, odiis veſtris, deprædationi hoſtium.

15. *Componite fœdus.*] Vel inter vos; vel inter Latinos ac Trojanos. De *Venere aurea*, id eſt, *pulchra*, Æ. 1. 595. De *Rutulis*, Æ. 7. 795. De *aggeribus*, Æ. 9. 142.

27. *Naſcentis Trojæ,* &c.] Æ. 7. 157.

28. *Ætolis ab Arpis Tydides.*] *Arpi*, Apuliæ Dauniæ urbs, cujus ruinæ adhuc dicuntur *Arpe*. Condita à Diomede Tydei filio, de quo, Æ. 11. 243. Ab eo petierat auxilium Turnus, Æ. 8. 9. nullo tamen ſucceſſu, ut patebit, Æ. 11. 243. Quare Venus hic fingit exercitum ab Arpis imminere, ut cauſam ſuam exaggeret.

Tydides.

Sane, opinor, ſupereſt ut ego Tydides. Equidem, credo, mea vulnera reſtant:
rurſus vulnerer; & ego tua filia Et tua progenies mortalia demoror arma.
expecto arma mortalis viri. *Si* Si ſine pace tua atque invito numine Troës
Trojani adierunt Italiam abſque Italiam petiere; luant peccata, neque illos
tua venia, & invitâ divinitate Juveris auxilio: ſin tot reſponſa ſecuti,
tuâ; expendant pœnas *delicti* Quæ ſuperi maneſque dabant; cur nunc tua quiſ-
tui, nec recrees illos ope tuâ: ſi [quam
vero id fecerunt *obſecuti tot* Flectere juſſa poteſt? aut cur nova condere fata?
oraculis, quæ cœlum & inferi Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes?
dabant illis; *cur ullius nunc* Quid tempeſtatum regem, ventoſque furentes
poteſt frangere vim *mandatorum* Æoliâ excitos? aut actam nubibus Irim?
tuorum, vel cur poteſt *ſtatuere* Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
nova fata? Cur memorabo Sors rerum) movet: & ſuperis immiſſa repente
naves incenſas in litore Siculo? Alecto, medias Italûm bacchata per urbes.
cur regem procellarum, & ventos Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta,
furioſos eductos ex Æolia Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
inſula? aut Irim demiſſam ex Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjux
aëre? nunc quoque Juno *concitat* Dura: per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
inferos, hæc ſola pars rerum Excidia obteſtor; liceat dimittere ab armis
reſtabat inexperta: & Alecto Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
immiſſa ſubito in loca *ſuperiora, ſæviit in mediis urbibus* Æneas ſane ignotis jactetur in undis;
Italorum. Non moveor ob regnum: Et, quamcunque viam dederit fortuna, ſequatur:
ſperavimus illud, dum ſors ſavit: ſuperent, quos mavis ſuperare. Si nulla eſt Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
plaga, quam aſpera uxor tua Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos, atq; Cythera,
relinquat Trojanis: ô pater, obſecro Idaliæque domus: poſitis inglorius armis
per ſumantes ruinas Trojæ Exigat hic ævum: magnâ ditione jubeto
dirutæ; liceat mihi *eripere Aſcanium* Carthago premat Auſoniam: nihil urbibus inde
ſalvum è bello, liceat ut Obſtabit Tyriis. Quid peſtem evadere belli
reſtet nepos. Æneas quidem Juvit, & Argolicos medium fugiſſe per ignes?
agitetur fluctibus incognitis, &
ſequatur iter quodcumque ſors
offeret ipſi; at *poſſim tueri, &*
ſubtrahere è crudeli prælio hunc
Aſcanium. *Eſt mihi Amathus,*
eſt alta Paphos, ſunt Cythera, &
ædes Idalia: illic ducat vitam
ignobilis abjectis armis: impera ut *Carthago opprimat Italiam gravi potentiâ, nihil ab eo* Aſcanio *obſtabit urbibus Punicis. Quid profuit* Æneam *evitaſſe ruinas belli, & fugiſſe per medios ignes Græcos?*

NOTÆ.

29. *Mea vulnera reſtant.*] Iliad. 5. 335. Cum Æneam, à Diomede lapidis ictu vulneratum, Venus oppoſito peplo è pugnæ periculo ſubduceret, à Diomede in vola manus vulnerata eſt. Mars deinde ad imum ventrem ab eo fauciatus quoque eſt, v. 857.

36. *Erycino in littore.*] Æ. 5. 660. Mulieres Trojanæ, Junonis & Iridis ſuaſu, tædio navigationis, naves Æneæ exuſſerunt, dum is ludos celebrat ad patris Anchiſæ tumulum, prope Erycem, Siciliæ urbem & montem, qui nunc eſt mons *Sancti Juliani*, Æ. 3. 707. Æ. 5. 24.

38. *Æoliâ excitos.*] Juno Æolum & ventos in Æneæ claſſem concitavit, Æ. 1. 56. ubi de inſulis *Æoliis*, ad latus ſeptentrionale Siciliæ.

Irim.] Miſſa eſt à Junone, ad Trojanas mulieres, ut eas ad incendium navium concitaret, Æ. 5. 606. Ad Turnum, ut eum ad bellum hortaretur, Æ. 9. 2, &c. De *Iride*, Æ. 4. 700.

39. *Manes.*] Deos inferorum, Æ. 6. 743. Hos commovit Juno cum in Trojanos furiam Alecto concitavit, Æ. 7. 324. Alecto deinde Amatam in furorem egit, ibid. 346. poſtea Turnum, ib. 409. De voce *bacchata*, quæ à furioſis Bacchi comitibus petitur, Æ. 4. 301.

51. *Amathus.*] Genit. *Amathuntis*; nunc *Limiſſo*, & *Idalium*, aut *Idalia*, *bourg Dalim*: & *Paphus*, ſive *Paphos*, *Baſſo*: urbes in Cypro inſula, quæ tota Veneri ſacra fuit, Æ. 1. 629. *Cythera*, *orum*, inſula inter Peloponneſum & Cretam, nunc *Cerigo*, Æ. 1. 261.

54. *Auſoniam.*] Italiam, Æ. 7. 55.

56. *Argolicos.*] Græcos, ab urbe *Argis* 1. 289.

Totque

Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt?
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atq; ſolum quo Troja fuit? Xanthum & Simoënta
Redde, oro, miſeris: iterumq; revolvere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quiſquam Divûmque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam petiit fatis auctoribus, eſto,
Caſſandræ impulſus furiis. Num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam committere ventis?
Num puero ſummam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia noſtra
Egit? ubi hic Juno, demiſſave nubibus Iris?
Indignum eſt, Italos Trojam circundare flammis
Naſcentem, & patriâ Turnum conſiſtere terrâ;
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid, face Trojanos atrâ vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?

& quid profuit *evaſiſſe tot pericula maris et terræ immenſæ, dum Trojani quærunt Latium, & Trojam rurſus cadentem? nonne potius erat manere in ultimis ruinis patriæ, & in terra ubi fuit Troja? O pater, redde, precor, miſeris* illis *Xanthum et Simoënta, & permitte Trojanis rurſus adire caſus Troïcos. Tum Juno regina, commota furore aſpero,* ait: *quare cogis me ſolvere profundum ſilentium, & pateſacere ſermone dolorem occultum?* an *ullus hominum aut Deorum coëgit Æneam adire bellum, aut opponere ſe hoſtem regi Latino? adiit Italiam fatis ſuadentibus, incitatus vaticiniis Caſſandræ, ſit* ita *ſane. An ſuaſimus* ei ut *deſereret caſtra* ſua, *aut crederet vitam* ſuam *ventis? an* ſuaſimus, ut *traderet puero adminiſtrationem belli & urbem* ſuam; *aut* ut *ſollicitaret fidem Etruſcam & populos tranquillos? quis Deus, quæ infeſta vis noſtra impulit* eum *in* hoc *damnum? ubi* eſt in *ea* re *Juno, & Iris miſſa ex aëre: Iniuſtum eſt* nempe quod *Itali cingant ignibus Trojam novam;* & quod *Turnus maneat in patria tellure:* Turnus, inquam, *cui Pilumnus eſt avus, cui Dea Venilia* eſt *mater. Quid* ergo illud eſt, quod *Trojani nigris tædis inferunt vim Latinis? opprimunt imperio regiones non ſuas, & abducunt prædas?*

NOTÆ.

18. *Latium*, &c.] Æ. 7. 54. *Teucri*, Æ. 1. 239. *Pergama*, arx Trojæ, Æ. 1. 470. *Recidiva*, aliqui explicant *reſtituta*; ego, *caduca*, *rurſus cadentia*, Æ. 7. 322. *Xanthus*, & *Simois*, Troadis fluvii, Æ. 1. 104. 477.

68. *Caſſandræ --- furiis.*] Amarum Junonis dictum: quo ſignificat Æneam furioſa quædã Caſſandræ vaticinia pro Deorum, & fati monitis accepiſſe. *Caſſandra*, Priami filia fuit & vates, Æ. 2. 246. Prædixerat Anchiſæ Trojanos venturos in Italiam, Æ. 3. 183.

70. *Puero.*] Aſcanio, cui curam novæ Trojæ crediderat, ſub tutela tamen Mneſthei & Seneſti, Æ. 9. 171.

71. *Tyrrhenamve fidem*, &c.] Æneas, Evandri conſilio, Tarchontem & Tyrrhenos, à Mezentio rege diſſidentes, adierat, opem ab iis petiturus, Æ. 8. 597. De *Tyrrhena gente*, ibid. 479.

76. *Pilumnus avus*, &c.] *Pilumnus* & *Picumnus* fratres, antiqui Rutulorum reges: Jovem, juxta aliquos, patrem habuerunt. *Pilumnus*, ob inventum *pili* uſum in comminuendo frumento, totamque pinſendi artem, inde nomen habuit. *Picumnus*, ob inductum morem ſtercorandæ terræ, *Sterculius* etiam eſt appellatus. Iidem dicti ſunt Dii conjugales: iiſdemque, ſtatim ut natus erat infans, lectus in atrio domus honoris cauſa ſternebatur, teſte Varrõe apud Nonium: quare ipſos etiam neceſſe eſt aliquid eorum reperiſſe, quæ ad conjugia puerorumque inſtitutionem pertinent. Ab hoc primo *Pilumno*, aut multi, aut omnes deinde Rutulorum reges, *Pilumni* dicti ſunt: ſiquidem Pilumnus dicitur Turni *parens*, Æ. 9. 4. Turni *avus*, hic: Turni *quartus pater*, id eſt, *abavus*, infra, v. 619. De *Venilia* genere nihil reperitur, niſi quod erat ſoror Amatæ, Latini uxoris: de ejuſdem divinitate nihil, niſi quod à Servio Nympha dicitur.

77. *Face*, &c.] Significat primos belli motus ob occiſum à Trojanis Sylviæ cervum excitatos: ubi ruſticis armis, fuſtibus obuſtis, & ſtipitibus primò res acta eſt, Æ. 7. 505.

Quid,

quid eſt, quod *decipiunt ſoceros, & eripiunt ſponſas è ſinu* ſponſorum? quod *manu precantur pacem, & prætendunt arma navibus? Tu potes ſuffurari Æneam è manibus Græcorum, & opponere pro viro illo nubem, & vanas auras; & potes transformare naves in totidem Nymphas: crimen eſt, nos adjuviſſe aliquantulum Rutulos adverſus eum. Æneas abeſt inſcius* periculi urbis, *& vero abſit inſcius: Eſt tibi Paphus & Idalium, ſunt Cythera ſublimia: cur ergo ſollicitas urbem potentem bello & animos bellicoſos? an nos ſubruere tibi à fundamentis fragile regnum Troadis contendimus?* an, inquam, *nos? an* potius ille, *qui commiſit Trojanos* cum *Græcis? qua fuit cauſa cur Europa & Aſia ſurgeret in bella, & ſocietas dirimeretur clandeſtino* amore? an *adulter Trojanus cepit Spartam me duce? an ego ſubminiſtravi arma, & alui bellum amoribus? tunc decebat te timere tuis: jam tardior inſoleſcis querimoniis non legitimis, & moves rixas inanes. Juno loquebatur talibus* verbis: *& omnes incolæ cœli muſſitabant diverſis ſententiis: veluti quando primi flatus fremunt ſncluſi ſylvis, & volvunt obſcuros ſonitus, ſignificantes nautis imminentem ventum. Tunc genitor omnipotens, cui* eſt *ſuprema potentia rerum, incepit* loqui: *illo loquente, alta aula Deorum conticeſcit, & tellus territa à fundamentis, & ſublimis æther tacet:*

Quid, ſoceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma? 80
Tu potes Æneam manibus ſubducere Graiûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem claſſem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juviſſe, nefandum eſt.
Æneas ignarus abeſt: ignarus & abſit. 85
Eſt Paphos, Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aſpera ten-
Noſne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo [tas?
Conamur? nos? an miſeros qui Troas Achivis
Objecit? quæ cauſa fuit conſurgere in arma 90
Europamque Aſiamque, & fœdera ſolvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique Cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis
Haud juſtis aſſurgis, & irrita jurgia jactas. 95
Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
Cœlicolæ aſſenſu vario: ceu flamina prima
Cum deprenſa fremunt ſylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Infit: eo dicente, Deûm domus alta ileſcit, 101
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther:

NOTÆ.

79. *Soceros legere*, &c.] *Decipere, furtim accipere*, & quaſi *ſuffurari*: unde dicitur *ſacrilegus*, qui ſacra furatur: quo ſenſu compoſitum verbum magis eſt in uſu *ſublegere*: unde Ecl. 9. 21. *Sublegi tacitus tibi carmina nuper.*

80. *Pacem orare manu*, &c.] Id eſt, aliud verbis præ ſe ferre, aliud re præſtare. *Pacem orare manu*, eſt ſupplicum ritu ramos olivæ, tæniis laneis implicatos, manu prætendere, Æ. 7. 237.

81. *Tu potes Æneam*, &c.] Æneam Venus è Diomedis manibus eripuit, peplo, vel nebulâ pepli inſtar obductâ, ſupra, v. 29.

83. *Nymphas.*] Id à Cybele factum, Æn. 9. 117. ſed quaſi in gratiam Veneris factum eſſet, Veneri exprobrat Juno.

85. *Ignarus & abſit.*] Rationem petitam ex Æneæ abſentia, cum refutare non poſſit, ironicâ conceſſione eludit. De *Papho, Idalio*, &c. v. 51.

87. *Urbem*, &c.] *Laurentum*, cujus imperium affectare Æneas videbatur, per Laviniæ conjugium.

88. *Noſne tibi fluxas*, &c.] Dixerat Venus, *Xanthum & Simoënta redde oro miſeris*: permitte ut in ipſis Trojæ reliquiis maneamus. Reponit Juno, *An ego id impedio, an Trojæ reliquias tibi invideo?* Vel præſens poſuit pro præterito, *An ego everti olim res Trojæ per ſe labentes & fluxas?*

89. *Qui Troas Achivis Objecit.*] *Parin* ſignificat: qui ſocietatem & jura hoſpitiorum violavit: Helenam Menelai regis Spartani conjugem, apud quem hoſpitio exceptus erat, rapuit marito abſente: imo ſi fides hic eſt Junoni & Virgilio, per vim expugnatâ Spartâ id commiſit, Æ. 1. 31. De *Achivis*, Æ. 1. 492.

91. *Europam*, &c.] Ubi Græcia. *Aſiam*, ubi Troas. *Spartam*, urbem Peloponneſi, Æ. 2. 577. *Dardanius*, Paris, è regia Dardani familia, Æ. 1. 231.

93. *Cupidine.*] Amore mutuo Helenæ & Paridis: *Cupido*, Veneris filius, Æ. 1. 662.

102. *Solo tellus.*] *Solo*, profunditate, qua ſoli

Tum

Tum Zephyri poſuere, premit placida æquora pontus.
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum eſt, nec veſtra capit diſcordia finem:
Quæ cuique eſt fortuna hodie, quam quiſque ſecat ſpem,
Tros Rutuluſve fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitiſque ſiniſtris.
NecRutulos ſolvo. Sua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent. Rex Juppiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi: ſolio tum Juppiter aureo
Surgit: cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
Aſt legio Æneadûm vallis obſeſſa tenetur,
Nec ſpes ulla fugæ. Miſeri ſtant turribus altis
Nequicquam, & rarâ muros cinxere coronâ.
Aſius Imbracides, Hicetaoniuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, & ſenior cum Caſtore Tybris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus, & Hæmon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſius Acmon,

tum Zephyri quieverunt, mare ſternit tranquillam planitiem. Ergo accipite hæc mea verba, & imprimite ea in mentibus. Siquidem non permittitur Latinos ſociari Trojanis per fœdus, & veſtra diſſenſio non habet finem: ab hoc die, quæcumque ſit unicuique ſors, quamlibet ſpem ſibi aſſumat unuſquiſque, ſive Trojanus, ſive Rutulus fuerit, hos *tractabo ſine ullo diſcrimine: ſive urbs cingitur obſidione in damnum Italorum; ſive pernicioſo errore Trojanorum et ominibus infauſtis. Nec libero Rutulos fatis. Unicuique ſua incepta præſtabunt damnum aut felicitatem. Rex Jupiter æquus* erit *omnibus. Fata facient* ſibi *viam. Firmavit* hoc *per fluvium fratris Stygii, per ripas fluentes pice & nigris vorticibus: & motu* capitis *commovit univerſum cœlum. Hic* fuit *finis ſermonum: tunc Jupiter ſurgit è ſolio aureo: quem ſuperi deducunt domum* cingentes eum *medium. Interim Rutuli* ad *omnes portas pergunt circum delere viros internecione, & circumdare muros incendiis. Exercitus autem Trojanorum clauditur obſeſſus* intra *aggeres: nec* eſt *ulla ſpes fugiendi. Infelices* illi *excubant fruſtra* in *altis turribus, & cingunt muros exiguo numero.*

Aſius filius Imbraci, & Thymœtes filius Hicetaonis, & duo Aſſaraci, & ſenex Tybris cum Caſtore, ſunt præcipui in *turba* propugnantium: *duo fratres Sarpedonis, & Clarus & Hamon è nobili Lycia, comitantur illos. Acmon* ex urbe *Lyrneſſo, ...*

NOTÆ.

la terra eſt, Ecl. 6. 35. De *Zephyris*, Ecl. 5. 5. De *Auſoniis*, Æ. 7. 54. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

107. *Secat ſpem.*] Servius, Erythræus, & alii explicant, *ſequitur* ſpem: ſic enim *ſecundus* & *ſecia* derivantur à *ſequendo*. Turnebus interpretatur *diſſecat*, & ſibi quaſi *ſeparat* & *ſumit*. Idem innuit adhuc tertiam interpretationem, *tranſigit, abſolvit, exequitur*, ex illo Horatii, Sat. 1. 1. 10, 15. *Ridiculum acri Fortius & melius magnas plerumque ſecat res.*

108. *Rutuluſve fuat.*] *Fuerit*: defectivum futuri temporis. De *Rutulis*, Æ. 7. 795.

110. *Errore malo . . . monitis ſiniſtris.*] Quibus impulſi ſunt, ut urbe ſe clauderent.

113. *Stygii per flumina fratris*, &c.] Per *Styga*, Plutonis inferorumque flumen: per quod *Dii* jurabant, G. 3. 551. Æ. 6. 323. De *Olympo*, Ecl. 5. 56.

117. *Ad limina.*] Ex patenti aula, ubi habitum concilium fuerat: ad ipſius interioris domus januam.

125. *Germani Sarpedonis ambo*, &c.] Fratres Sarpedonis, qui Lyciæ rex, Jovis ex Laodamia filius, occiſus eſt à Patroclo in obſidione Trojæ, Æ. 1. 104. *Germani* autem dicuntur à Varrone, qui ex eadem genitrice manant: aut melius à Feſto, qui ex eodem *germine*, & ſtirpe, ſive paternâ, ſive maternâ, ſunt.

128. *Lyrneſius.*] Ex urbe Phrygiæ *Lyrneſſo*, non longe à Thebe, circa ſinum Adrãyttenum: ubi ſuos *Cilices* ponit Homerus: qui ab Achille pulſi, & in meridionalem Aſiæ minoris partem

Nec

non inferior patre Clytio aut fratre Mneſtheo, contendens toto corpore jacit vaſtum ſaxum, quod erat *non parvum fragmentum montis. Alii conantur propugnare* urbem *jaculis, alii lapidibus: & immittere tædas, & imponere ſagittas nervo* arcus. *Ecce ipſe puer Dardanius, digniſſimus amor Veneris, in mediis nudatus* ſecundum *pulchrum caput, fulget quaſi gemma, quæ diſtinguit aurum rutilum,* & *ornamentum* eſt *colli vel capitis: aut quemadmodum ſplendet ebur inſixum ex arte, vel buxo, vel terebintho Oriciæ* urbis. *Huic cervix candida ſuſtinet capillos promiſſos, & circulus auri flexilis ſubligat* eos. *O Iſmare, bellicoſi populi viderunt etiam te intentare vulnera, & ungere ſagittas veneno: te,* inquam, *generoſe* juvenis *è patria Lydia, ubi homines colunt opimos agros, et Pactolus ſpargit* eos *auro. Aderat quoque Mneſtheus, quem honor priſtinus ejecti è murorum propugnaculis Turni evehit in altum: & Capys, à quo nomen inditum eſt urbi Campanæ. Illi commiſerant inter ſe prælium aſperi belli: Æneas* autem *media nocte ſcindebat mare. Scilicet poſtquam ab Evandro venit* ad *regem* Tarchontem, *ingreſſus* in *caſtra Tyrrhena; & aperuit regi nomen & genus; & expoſuit quid poſcat, aut quid ipſe offerat, quas vires Mezentius aſſociet ſibi,* & quam ſit *violentus animus Turni; monuit, quæ ſit* habenda *fides rebus hominum, & adjecit preces: mora nulla adhibetur, Tarchon ſociat vires* ſuas, *& init fœdus. Tunc populus Etruſcus,* non *impeditus fatis,*

Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis:
Molirique ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honeſtum,
Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Incluſum buxo, aut Oriciâ terebintho
Lucet ebur. Fuſos cervix cui lactea crines
Accipit & molli ſubnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Iſmare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæoniâ generoſe domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactoluſque irrigat auro.
Affuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant: mediâ Æneas freta nocte ſecabat.
Namque ut ab Evandro caſtris ingreſſus Etruſcis
Regem adit, & regi memorat nomenque genuſque,
Quidve petat, quidve ipſe ferat; Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus,
Admonet, immiſcetq; preces: haud fit mora, Tarchon
Jungit opes, fœduſque ferit. Tum libera fatis

NOTÆ.

profugi, ad orientem Pamphyliæ conſederunt; ibique condiderunt urbes cognomines *Lyrneſſum* & *Theben*, & *Ciliciæ* novæ nomen dederunt. Ita Strabo, l. 14. ex Calliſthene. Quare cum diximus, Æ. 2. 456. Andromachen filiam fuiſſe Ætionis, Thebani regis in Cilicia; Ciliciam veterē & Homericam, non novam accepimus.

129. *Fratre Mneſtheo.*] Servius legit *Meneſtheo*, ut ſit dactylus in quinta ſede: ſed è probatiſſimis codicibus malim legi *Mneſtheo*, ut *fratre* ſit ſpondæus, ultima ſyllaba producta, ob ſequentem duplicem conſonantem in *Mneſtheo*.

133. *Dardanius puer.*] Non tantum Trojanus, ſed ex regia *Dardani* familia etiam oriundus, Æ. 1. 239, 288.

136. *Oriciâ terebintho.*] *Terebinthus*, arbor eſt reſinæ ſpeciem fundens, ligno ebeni inſtar exi-

mii ac nigri ſplendoris: magna naſcitur in Syria, brevis ac fruticoſa in Macedonia, Plin. l. 1[illegible] 6. *Oricum*, oppidum eſt Macedoniæ, Plinio, [illegible] Epiri confinio, ad mare Ionium, nunc *Orco*: [illegible] aliis Chaoniæ regioni Epiri annumeratur.

141. *Mæonia*, &c.] Quæ deinde *Lydia* dicta eſt, Aſiæ minoris mediterranea regio. De [illegible] ejuſque fluvio Pactolo, aureis arenis nobil[illegible] Æ. 4. 216.

145. *Campanæ urbi*, &c.] *Capuæ*, quæ Campaniæ caput fuit: nunc quæ extat hujus nominis, ab antiqua fere leucæ ſpatio diverſa eſt.

148. *Ut ab Evandro.*] Quomodo Æneas [illegible] Evandro ad Tarchontem, Etruſcorum ducem, Evandri ſuaſu abierit, vidimus, Æ. 8. 478, [illegible]

154. *Libera fatis.*] Quia fatis prohibebatur ne, poſt expulſum Mezentium, alium ſibi regem niſi externæ ſtirpis, aſſumeret, Æ. 8. 498.

† Claſſe

Claſſem conſcendit, juſſis gens Lydia Divûm
Externo commiſſa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubjuncta leones:
Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Æneas, ſecumque volutat
Eventus belli varios: Pallaſque ſiniſtro
Affixus lateri, jam quærit ſidera, opacæ
Noctis iter; jam quæ paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, Deæ, cantuſq; movete;
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus æratâ princeps ſecat æquora Tigri;
Sub quo mille manus juvenum; qui mœnia Cluſi,
Quique urbem liquere Coſas; queis tela, ſagittæ,
Corytique leves humeris, & letifer arcus.

conſcendit naves, creditus duci extero ex *imperio Deorum. Navis Æneæ habet primum* locum, *ornata* circa *roſtrum leonibus Phrygiis. Ida aſſurgit ſupra*, mons *gratiſſimus Trojanis exulibus. Ingens Æneas hic ſedet, & meditatur ſecum varios caſus belli, & Pallas admotus* ad *lævum latus* ejus, *modo inquirit de aſtris*, quæ ſunt *itinera noctis*; *modo* de iis, *quæ Æneas ſuſtinuit terra & mari. O Muſa, aperite nunc Helicona, & ſuggerite* mihi hos *cantus: quæ multitudo ſequatur interim Æneam è regione Etruſca, & impleat naves, & feratur mari. Primus Maſſicus findit mare Tigri aratâ: ſub quo* ſunt *mille manus juvenum; qui venerunt è muris Cluſii & urbe Coſa; quibus arma* ſunt *ſagittæ, & leves pharetræ in humeris, & arcus mortifer.*

NOTÆ.

155. *Gens Lydia.*] *Etruſci*, ſive *Tyrrheni*, è *Lydia* oriundi, Æ. 8. 479. Æ 2. 781.

156. *Æneia puppis.*] Probabile eſt Etruſcos tum claſſem paratam habuiſſe, cui ſola Æneæ inſignia ad ornatum imponenda fuerint. Neque enim tantulo tempore potuit ædificari, quantulo Æneas apud eos moram fecit.

157. *Roſtro Phrygios*, &c.] *Idam* habuit in inſignibus, quia in illo Phrygiæ monte claſſem olim ad fugam ædificaverat, Æ. 3. 6. auſpiciis *Cybeles*, quæ pinus, in eo monte ſibi ſacras, Æneæ in id opus conceſſerat, Æ. 9. 88. Ideo *leones* appoſiti, quia ſacri ſunt Cybele. *Phrygis* dicti, quia Cybeles cultus in Phrygia præcipue vigebat, Æ. 3. 111. De *roſtro* navium, Æ. 5. 143. De *Teucris*, Æ. 1. 139.

160. *Pallas.*] Evandri filius, Æ. 8. paſſim.

163. *Pandite nunc*, &c.] Eundem hunc verſum adhibuit in enumeratione auxiliorum Turni, Æ. 7. 641. *Dea*, Muſæ, Ecl. 3. 60. *Helicon*, mons Bœotiæ, Parnaſſo vicinus, Muſis ſacer.

164. *Tuſcis.*] De iis jam ſæpe diximus, Æ. 8. 479, &c. Pro variis temporibus & colonis varia mutarunt nomina: modo *Etruſci*, modo *Tyrrheni*, modo *Tuſci*. Primo Apenninis montibus à ſeptentrione & occidente, mari infero à meridie, Tyberi ab oriente, terminati ſunt, Ligurum etiam partem aliquam complexi: tumque duodecim in populos urbeſque diſtincti: quibus totidem præerant principes, *Lucumones* patrio nomine communiter dicti; quorum unus aliis per vices præerat. Talis fuit *Mezentius*, rex ſive Lucumo Cæritis urbis: talis *Porſena* rex Cluſii, &c. Poſtea, ut teſtatur Livius, l. 5. tranſgreſſi Apenninum, circa Padum ad uſque Alpes tenuere: ibique totidem ſtatuere colonias, quot erant gentis capita, nimirum duodecim: hinc à Gallis deinde pulſi ſunt, & intra fines antiquos repreſſi. Atque hujus Etruriæ Circumpadanæ caput fuiſſe Mantuam ait Virgilius, infra, v. 201. Ubi eamdem ipſi diviſionem populorum tribuit: ut primo totum *genus* tres in tribus ſive *gentes*; mox ſingulæ tribus in quatuor *populos*, ſive urbes, aut curias, diſtinguerentur.

166. *Maſſicus.*] Rex, ſive Lucumo *Cluſii* urbis & *Coſæ*. Tamen, infra, v. 655. Cluſii rex vocatur *Oſinius*. Igitur vel idem duplici nomine dictus eſt *Oſinius* & *Maſſicus*: vel *Maſſicus* rex fuit Coſæ, *Oſinius* Cluſii; ita tamen ut Oſinius ſubeſſet Maſſico, unde urbs utraque Maſſicum ducem ſequi dicitur. Et vero reges illos inter ſe non fuiſſe æqualis dignitatis, ex eo patet; quod primo tres, deinde duodecim in partes populi illi dividerentur, ut modo diximus. *Tigri*. Nomina navium, petita à figuris in puppi vel prora pictis aut ſculptis.

167. *Cluſi*, &c.] *Cluſium*: urbs Etruriæ mediterranea, hodie *Chiuſi*: ad paludem longiſſimam, quam *Clanis* fluvius trajicit, hodie *Chiana*.

168. *Coſas.*] *Coſæ*, vel *Coſſæ*, vel ſingulari numero *Coſa*, Etruriæ maritima urbs, ad promontorium *Argentarium*, quod hodie eſt *monte Argentaro*: urbs ipſa putatur quibuſdam eadem eſſe quæ nunc dicitur *Orbetello*; ſed aliis melius oppidum vicinum, *Anſedonia*.

169. *Corytique.*] Græca vox, γωρυτὸς, *pharetra*, theca ſagittarum. Qua voce, poſt Virgilium, uſi Ovidius & Statius.

Simul eſt *ferox. Abas: tota hujus acies ſplendebat armis conſpicuis, & puppis Apolline aurato. Populonia patria ſubjecerat illi ſexcentos juvenes peritos belli: Ilva autem trecentos, inſula nobilis copioſis metallis Chalybum. Tertius* erat *ille Aſylas interpres* rerum *divinarum & humanarum, cui obtemperant viſcera animalium, & aſtra cœli, & voces avium, & flamma fulminis ominoſi: trahit* ſecum *mille* viros *confertos numero & rigidis haſtis. Piſa, urbs Tuſca ſitu, orta* ex Piſis *Alpheis, juſſerant hos ſubeſſe* Aſylæ. *Sequitur Aſtur formoſiſſimus, Aſtur fidens equo & armis pictis. Qui ſunt* ex *patria Carete, qui in campis Minionis; & antiqui Pyrgi, & Graviſca* ubi *mala temperies* aëris, *adjungunt trecentos: omnibus par* eſt *voluntas ſequendi. Non ego omittam te, ô Cinyra generoſiſſime bello dux Ligurum: & Cupavo* quem *pauci ſequuntur,*

Unà torvus Abas: huic totum inſignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes; aſt Ilva trecentos,
Inſula inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum Divûmq; interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes:
Mille rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Urbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens & verſicoloribus armis.
Ter centum adjiciunt (mens omnibus una ſequendi)
Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in arvis;
Et Pyrgi veteres, intempeſtæque Graviſcæ.
Non ego te, Ligurum ductor fortiſſime bello,
Tranſierim, Cinyra; & paucis comitate Cupavo,

NOTÆ.

172. *Populonia mater.*] *Populonium*, vel *Populonia*, in promontorio cognomine: cujus ex ruinis non procul condita eſt urbs, hodie dicta *Piombino*. Dicitur urbs, *mater*: quemadmodum Italia, *parens*, G. 2. 173.

173. *Ilva.*] Græcis dicta *Æthalia*, nunc *Elba*: in conſpectu Populoniæ, ad meridiem: ferri fodinis olim ferax, quæ duo hæc habebant præcipua, teſte Strabone, l. 5. Unum, quod in ipſa inſula fornacibus liquari ferrum non poſſet, ſed ideo in continentem transferretur: alterum, quod foſſæ, unde ferrum eſſet erutum, rurſus tractu temporis implerentur: quare merito dicuntur à Virgilio, *inexhauſta*.

174. *Chalybum metallis.*] Ferro, cujus cudendi ars præcipua fuit apud *Chalybes*, populos, vel Ponti, vel Hiſpaniæ, G. 1. 58. à quibus ferrum optime temperatum dicitur *chalybs*.

176. *Pecudum fibræ*, &c.] Significantur hic I. Per fibras pecudum, *aruſpices*, qui futura prædicebant ex inſpectis extis & viſceribus hoſtiarum, Æ. 8. 498. II. Per ſidera, *aſtromantia*. III. Per volucrum linguas, *ars augurum*, Æ. 3. 361. IV. Per fulmina præſaga, *ars ominatoria*, quæ ex dextro aut ſiniſtro caſu aliiſque fulminum circumſtantiis præſagia ducebat, Ecl. 1. 16.

179. *Alphea Piſa*, &c.] *Piſa*, vel *Piſa*: urbs in confinio Etruriæ, prope *Ligures*, adhuc retinens nomen ad fluvium Arnum, *Arno*. Condita putatur à Peloponneſiis, vel poſt bellum Trojanum eò per errorem pulſis; vel, ut Virgilius cenſet, ante ipſa Trojana tempora. Eſt autem in Peloponneſo urbs cognominis ad *Alpheum* fluvium, G. 3. 19. Æ. 3. 694.

183. *Carete domo*, &c.] Ex urbe *Caretana*, hodie *Cerveteri*, cui prius Mezentius imperabat, Æ. 8. 479, 597. *Minio*, hodie *Mugnone*: fluviolus, non qui *Care* alluit, ut aliqui perperam notarunt; ſed qui ab ea urbe diſtat leucis aliquot ad occidentem.

184. *Pyrgi.*] Oppidum maritimum, nunc dirutum, Cæretanæ urbi vicinum ad occidentem: Martialis vocat *litoreos Pyrgos*, à πύργοι, *turres*.

184. *Intempeſta Graviſca.*] *Graviſca*, vel *Graviſca*: maritima item urbs fuit, jam plane exciſa. Nomen habet à *gravitate* aëris, vicinarum paludum odore corrupti; ut ex Catone apud Servium, & Rutilio conſtat. Ideo *intempeſta* à Virgilio vocantur, quia carentes aëris ſalubri temperie.

185. *Ligurum.*] *Liguria* duplex, alia litorea, Alpibus ab occidente; Macra fluvio, *la Magra*, ab oriente: Apenninis jugis, à ſeptentrione; mari Liguſtico, à meridie definita. Alia mediterranea, ultra Apenninum ad ſeptentrionem excurrens, uſque ad Padum, *le Po*. Litorea, nunc fere eſt, *la riviere de Genes*; ubi *Genua* urbs & reſpublica: mediterranea nunc capit ducatum Montis-ferrati, partemque Mediolanenſis & Pedemontii principatus.

186. *Cinyra.*] Sic repoſuimus è MSS. Nicolai Heinſii: cùm antea legeretur *Cycne*, nullo ſenſu. Neque enim ea quæ de Cycno mox dicuntur, ad hunc pertinent, ſed ad *Cupavonem*.

Cujus

Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.
Crimen amor veſtrum, formæq; inſigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëtontis amati,
Populeas inter frondes umbramque ſororum
Dum canit, & mœſtum muſa ſolatur amorem:
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & ſidera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis immane minatur
Arduus, & longâ ſulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Tuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis; ſed non genus omnibus unum:
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni,
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,

Cujus è capite attolluntur plumæ cycneæ. Amor crimen eſt *veſtra* familiæ, *& inſigne* petitum ex *transformatione patris. Scilicet aiunt Cycnum, dum deſiderio dilecti Phaëtontis cantat inter arbores populos ac umbracula ſororum* ejus, *&* dum *recreat cantu triſtem amorem: albeſcentem teneris plumis traduxiſſe ſenectutem, deſerendo terras & petendo cœlum cantu. Filius ſecutus claſſe turmas æqualium, propellit remis magnam* navem *Centaurum: ille* Centaurus *impendet aquæ, et ſublimis intentat fluctibus vaſtum ſaxum, et findit profundum mare longâ trabe. Ille etiam Ocnus, filius Mantûs vatis et fluvii Etruſci, movet exercitum è patria regione*: ille, *ô Mantua, qui dedit tibi muros et nomen matris* ſuæ, *ô Mantua illuſtris majoribus, ſed ſtirps non* eſt *eadem omnibus: habet tribus tres, populos quatuor ſub* unaquaque *tribu, ipſa* eſt *primaria populorum* iliorum, *robur* illi *ex Etruſca cognatione. Præterea Mezentius concitat contra ſe quingentos ex illa* regione,

NOTÆ.

186. *Cupavo.*] Phaëton, Clymenes & Solis filius, Epaphi regis Ægypti convitiis adactus ut ſe filium Solis probaret: cum à patre petiiſſet currus regimen in unum diem, & ægre obtinuiſſet, deflecteretque à conſueta diurni currus orbita, atque ita mundus ardere cœpiſſet: Jovis fulmine percuſſus in Eridanum cecidit. Ovid. Met. 2. Phaëtontis ſorores, *Phaëtuſa*, *Lampetie* & *Lampetuſa*, cum eum toto orbe quærerent, tandem ejus tumulum in Eridani ripis nactæ, ibidem fletu contabuerunt: & in arbores mutatæ ſunt, vel alnos, vel populos; unde *ſuccinum* ſive *electrum*, quaſi lacrymas, manare Poëtæ finxerunt. *Cycnus*, Ligurum rex, materno ſanguine & amicitia conjunctiſſimus Phaëtonti, apud eundem fluvium ex dolore in cycnum converſus eſt, Ovid. Met. 2. 367. *Cupavo*, *Cupavonis*, hujus Cycni filius à Virgilio dicitur, id eſt, unus è poſteris. Quis autem fuerit fluvius ille *Eridanus*, electri ferax, ambigitur. Vulgò Poëtis *Padus* putatur, ſuperioris illius Italiæ, ſive Galliæ Ciſalpinæ fluvius, G. 1. 482. Joannes Goropius *Viſtulam* eſſe exiſtimat, Poloniæ & Pruſſiæ fluvium; quia electrum è Pruſſiæ litoribus mitti certum eſt. Cluverius arbitratur eſſe fluvium *Radanum*, *Radaunne*: qui Dantiſcum urbem interfluens, non procul inde ſe Viſtulæ immiſcet.

188. *Crimen amor veſtrum.*] *Veſtrum crimen*: id eſt, familiæ illius veſtræ, (nam *Cycnus*, Phaëtonti ejuſque ſororibus, per Glymenem ſanguine junctus erat) fuit amor in Phaëtonta, dolorque nimius de ejus interitu: quo offenſi Dii tam multos ex eadem familia in alienas formas immutarunt. *Formæque inſigne paternæ.* Plumæ olorinæ, ſive cycneæ, è galea ſubrectæ.

195. *Centaurum.*] Navim, cui inſculptus Centaurus ſaxum intentans. De *Centauris*, monſtris, ſuperiore parte humana, inferiore equina, Æ. 6. 286.

198. *Ocnus.*] Non conditor, ſed inſtaurator, ſive munitor urbis Mantuæ: cui muros & nomen matris ſuæ dediſſe fingitur. Quo nomine antea dicta fuerit *Mantua*, ignoratur. *Ocnus*, idem, qui *Bianor* appellatur, Ecl. 9. 60.

199. *Fatidicæ Mantûs.*] *Manto*, genitivo Græco *Mantûs*: Tireſiæ vatis filia. *Fatidica* dicitur, ex ipſa vi nominis: eſt enim μάντις, *vates*.

Tuſci amnis.] *Tyberis*, qui Tuſciam à vicinis regionibus diſterminat, Æ. 8. 330.

201. *Mantua dives avis.*] Urbs Galliæ Ciſalpinæ, nunc Ducatus caput: ſita in medio ſtagno, quod *Mincius* amnis efficit. Primi ejus conditores fuere *Tuſci*: qui ex Etruria, ſive Tuſcia antiqua, in eam regionem effuſi; eamdem illic, quam apud ſe, regiminis formam conſtituerant, duodenas in urbes ac populos adminiſtrationem partiti: ut jam diximus, v. 164. Duodecim urbium illarum novæ Tuſciæ, *Mantuam* caput Virgilius facit, ut faveat aduleturque patriæ, cum tamen caput eſſet *Felſina*, quæ dein-

quos Mincius, habens *patrem Benacum, coronatus arundine viridi ducebat in mare navibus inimicis* Mezentio. *Ducit eos Auletes gravis, & erigens se percutit undam centenis remis ligneis : fluctus spumant agitato mari. Portat illum Triton vastus, & terrens mare exruleum* tubâ *è concha : huic* Tritoni *merso usque ad latera, vultus pilosus exhibet hominem, venter exit in Pristin, unda spumosa sonat sub pectore semiferino. Tot principes selecti navigabant triginta navibus in auxilium Trojæ* novæ, *& scindebant aratro rostro spatia salsæ quæ. Et jam lux abierat è cœlo, & benefica Luna attingebat medium cœlum curru nocturno : Æneas ipse sedens, moderatur gubernaculum, & dat operam velis : non enim sollicitudo permittit ejus corpori* ullam *quietem. Et ecce turba suarum sociarum offert se ipsi in medio cursu :* scilicet, *Nympha, quas benefica Cybele voluerat frui divinitate maris, & fieri Nymphas è navibus : natabant simul, et scindebant undas ; quot antea naves erata stabant ad litus. Agnoscunt procul Regem, & circumeunt* eum *saltando. Cymodocea, quæ erat peritissima loquendi* inter *illas, tenet manu dextrâ puppim, sequens prope : & ipsa emergit tergo, ac subnatat sinistrâ* manu per *aquas quietas. Deinde sic affatur Æneam insciam* harum rerum *: ô Ænea, soboles Deorum, an vigilas ? vigila, & laxa funes velis.*

Quos patre Benaco, velatus arundine glaucâ,
Mincius infestâ ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, centenâque arbore fluctum
Verberat assurgens : spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cœrula conchâ
Exterrens freta : cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus,
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, & campos salis ære secabant.
Jamq; dies cœlo concesserat, almaq; curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum :
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio, chorus ecce suarum
Occurrit comitum, Nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphasq; è navibus esse
Jusserat : innabant pariter, fluctusq; secabant ;
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Pone sequens, dextrâ puppim tenet : ipsaq; dorso
Eminet, ac lævâ tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur : vigilásne, Deûm gens
Ænea ? vigila, & velis immitte rudentes.

NOTÆ.

de *Bononia* appellata est, juxta Cluverium, Ital. l. 1. 26.

205. *Benaco*, &c.] *Benacus*, lacus est ejusdem Galliæ Cisalpinæ, in agro Veronensi, nunc *lago di Garda*, G. 2. 160. *Mincium* fluvium emittit, *Menzo* : qui postquam urbem *Mantuam* in modum lacus circumalluit, exonerat sese in Padum. *Mincium* hunc ne ducem esse putes, sed ipsum fluvium, cujus è ripis collecta classis hæc fuerat quingentorum hominum, quorum dux *Auletes*.

209. *Triton.*] Neptuni tubicen, conchâ utens pro tuba, superiore parte vir, inferiore piscis, Æ. 1. 148.

211. *Pristin.*] Piscem immanem, è balænarum genere, Æ. 3. 427.

214. *Salis*, &c.] *Sal*, pro mari, Æ. 1. 541. De *aratis rostris*, Æ. 5. 143.

216. *Phœbe.*] Luna, Phœbi soror, Ecl. 3. 67. De *Olympo*, monte Thessaliæ, qui pro cœlo sumitur, Ecl. 5. 56. De *Cybele*, Æn. 3. 111. De *navibus Æneæ*, in Nymphas transformatis, Æ. 9. 120.

218. *Velisque ministrat.*] Proprium est, *ministrare* alicui homini : translatum, *ministrare velis* : ministrabat autem Æneas, non colligendo aut explicando vela ; quod inferiorum erat operarum : sed *pedes*, id est, funes qui extremis angulis majoris veli alligati erant, aut contrahendo, aut remittendo ; quod gubernatoris erat munus, Æ. 5. 830.

224. *Lustrant.*] Circumeunt, Æ. 1. 612.

228. *Vigiláne*, &c.] Ratione quippe temporis dormire debuerat ; nisi gubernatoris partes in se suscepisset. Sunt, qui alludum putent ad morem Romanum ; quo, postquam indictum erat bellum, imperator Martis sacrarium ingressus, hastam simulacri commovebat, dicens,

Nos

Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, claſſis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat:
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genitrix faciem miſerata refecit:
Et dedit eſſe Deas, ævumq; agitare ſub undis.
At puer Aſcanius muro foſſiſque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca juſſa tenet forti permixtus Etruſco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge, age, & Aurorâ ſocios veniente vocari [ipſe
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit
Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux (mea ſi non irrita dicta putaris)
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextrâ diſcedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas,
Ocyor & jaculo & ventos æquante ſagittâ.
Inde aliæ celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera aſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa Deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibuſq; adſis pede, Diva, ſecundo.
Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
Maturâ jam luce dies, noctemque fugarat.

Nos ſumus pinus Idææ, è ſacro cacumine illius montis, *naves* olim *tua, nunc Nymphæ maris. Cum Rutulus fœdiſragus perſequeretur ferro & igne nos ſubmergendas: abrupimus non ſponte tua retinacula, & te quærimus per mare. Mater* Cybele *miſerta* noſtri *reparavit formam* noſtram: *& permiſit* nos *eſſe Deas, & ducere vitam ſub aquis. Sed juvenis Aſcanius clauditur muro & foſſis, inter media arma & Latinos feroces bello. Jam equitatus Arcadius, junctus generoſis Etruſcis, attigit loca præſcripta: certum eſt conſilium Turni, objicere illis agmina interjecta, ne* illi *promoveant ad urbem* ſua. *Age, ſurge:* & prima *luce imminente, primus impera ſocios excitari ad arma: & ſume clypeum, quem ipſe Vulcanus donavit tibi impenetrabilem, & cinxit extremitatem* illius *auro. Craſtina dies videbit magnos cumulos Rutulorum cadaverum, niſi exiſtimaveris mea verba vana.* Sic *locuta fuerat, & abiens, pepulit* manu *dextrâ* puppim *ſublimem, non inſcia modi* quo erat impellenda: *illa* puppis *currit per aquas, celerior & telo & ſagitta pari ventis. Deinde aliæ naves properant. Ipſe Trojanus filius Anchiſæ miratur neſciens cauſam: tamen erigit animos ſuorum hoc præſagio. Deinde ſuſpiciens concavas* partes *ſummi* cœli, *ſic orat breviter: ô mater Idæa, altrix Deorum, cui Dindyma chara* ſunt, *& urbes turrita, & leones bini* alligati *jugo* & dociles *ad frana: tu nunc* es *mihi auctor pugnæ, tu bene ſecundes omen, & accedas ad Phrygas curſu proſpero, ô Dea.* Hæc *ſolum locutus: & interim dies reverſa provehebatur lumine jam pleno, & expulerat noctem.*

NOTÆ.

Mars vigila. Sunt qui ad verba Veſtalium: quæ, teſte Servio, certis diebus adibant regem ſacrorum, dicebantque, *vigilaſne rex? vigila.*

230. *Idæa pinus.*] Materia navium, *pinus* arbor. Locus natalis, *Ida* Phrygiæ mons, Æ. 2. 801. De *Rutulis*, Æ. 7. 795.

238. *Jam loca juſſa*, &c.] Non deſcripſit Poëta, quo Æneas juſſerit equites abire. Sed cum Evander Arcadas equites quadringentos Æneæ adjunxerit, Æ. 8. 518. cum Æneas eos Etruſco exercitui ſociarit, ibid. 606. veriſimile eſt eum, antequam naves conſcenderet, equitatum & ſuum & Etruſcum terra præmiſiſſe: eo conſilio, ut certum in locum provecti, impreſſionem in caſtra Rutulorum facerent; eodem tempore, quo naves exſcenſionem tentarent. De *Aurora*, G. 1. 249.

243. *Ignipotens.*] *Vulcanus*, Veneris ſtuſu, clypeum Æneæ fabricaverat, Æ. 8. 439.

251. *Supera convexa.*] Id eſt, *rotunda* & *concava*, Æ. 1. 314.

252. *Ida:....*] *Cybele* mater Deorum: quæ quia pro terra ſumebatur, quæ ſuſtentat urbes, ideo turrita cum corona pingebatur. Cur ejus currum leones traherent, vidimus, Æ. 3. 111. Huic ſacri fuerunt montes plerique Phrygiæ: *Ida*, Æ. 2. 801. *Dindymus*, Æ. 9. 618.

254. *Propinques augurium.*] Id eſt, *preſens ſis hoc augurio*: ſeu *faveas hoc augurio*. Vide Æn. 1. 530. *Propius res aſpice.* Vocat Trojanos, *Phry-*

Primo imperat ſociis, ut ſequantur vexilla, & excitent animos ad bella, & accingant ſe ad *certamen. Et jam habet præ oculis Trojanos & munimenta* urbis *ſua, erectus in puppi excelſa: tum poſtea extulit læva* manu *clypeum fulgentem. Trojani è mœnibus emittunt clamorem ad aſtra: ſpes aucta accendit iras: vibrant manibus jacula. Quales grues Strymonis* fluvii *emittunt voces inter nigras nubes, & trajiciunt cœlum cum ſonitu, & fugiunt Auſtros* cum *læto clamore. Sed ea* cœperunt *videri mirabilia regi Rutulo & ducibus Italis: donec viderunt naves detortas ad litus, & totum mare appelli* cum *navibus. Conus* galeæ *fulget è capite, & ſplendor ſpargitur è ſummitate* per *criſtas, & umbo clypei aureus emittit copioſos ignes. Non aliter ac ſi cometæ cruenti aliquando triſte rubeſcunt per humidam noctem: aut ſi ignis ille Sirius oritur, portendens hominibus male affectis ſiccitatem & morbos, & contriſtat cœlum luce ſiniſtrâ. Tamen non periit audaci Turno ſpes occupandi litus, & prohibendi terrâ deſcendentes. Ultro excitat verbis animos* ſuorum, *& ultro adhortatur: ô viri, promptum* eſt *vobis perſicere manu, quod cupiviſtis votis:*

Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Jamque in conſpectu Teucros habet & ſua caſtra,
Stans celſa in puppi: clypeum tum deinde ſiniſtrâ
Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidæ è muris: ſpes addita ſuſcitat iras:
Tela manu jaciunt. Quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque Notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibuſque ea mira videri
Auſoniis: donec verſas ad littora puppes
Reſpiciunt, totumque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes.
Non ſecus ac liquida ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent: aut Sirius ardor,
Ille ſitim morboſque ferens mortalibus ægris,
Naſcitur, & lævo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optaſtis, adeſt, perfringere dextrâ:
In manibus Mars ipſe, viri: nunc conjugis eſto
Quiſq; ſuæ tectiq; memor; nunc magna referto
Facta, patrum laudes: ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egreſſiſque labant veſtigia prima.
Audentes fortuna juvat.
Hæc ait: & ſecum verſat, quos ducere contrà,

pugna ipſa eſt *in poteſtate* veſtra: *jam unuſquiſque ſit memor uxoris & domus* ſuæ, *nunc memoret præclara geſta & laudes majorum: ultro objiciamus* nos *ad mare, dum tumultuantur, & primi greſſus vacillant exſcendentibus. Fortuna auxiliatur audacibus. Dicit hæc; & meditatur ſecum, quos* poſſit *ducere adverſus* Æneam,

NOTÆ.

gas; quia Troas in Phrygia minore fuit. Æ. 1. 385.

265. *Strymoniæ*, &c.] Comparatio illa, bellici Trojanorum clamoris cum gruum clamore, repetita eſt ex Homero, Iliad. 3. 2. *Grues*, aves oblongo collo ac roſtro, frequentes circa *Strymonem*, Macedoniæ fluvium, in confinio Thraciæ. Imbrem fugiunt, magno numero collectæ: ideoque *Notos*, id eſt, *Auſtros*, ventos pluvios à meridie, Ecl. 2. 58. Hinc G. 1. 374. inter ſigna imbris: *aut illum vallibus imis aëriæ fugere grues.* De *Rutulis*, Æ. 7. 795. De *Auſoniis*, Latinis, ibid. 4.

269. *Totumque allabi claſſibus æquor.*] Commutatio, pro, *claſſes allabi toto æquore.* Sic Æ. 6. 268. *Ibant obſcuri ſolâ ſub nocte,*

270. *Ardet apex capiti*, &c.] Æneæ habitum deſcribit, cædem Rutulo comminantis: & cum cometa comparat. Mutuatus eſt hanc deſcriptionem ex Homero, de clypeo & galea Achillis, Il. 19. 379. Comparationem vero cum *Sirio*, ſive *canicula*, ex eodem, Il. 22. 26. De *apice*, ſive *cono* galeæ, ejuſdemque *criſtis*, Æ. 3. 468. De *umbone*, parte media maxime eminente clypei, Æ. 2. 546.

273. *Sirius ardor.*] *Sirius*, vel *Canicula*: ſtella in ore majoris canis, maximos æſtus creans, G. 2. 353. Hic adjective ſumitur, alibi ſubſtantive, Æ. 3. 141.

280. *In manibus Mars.*] In poteſtate. Sic Æ. 9, 132. *Terra autem in manibus.*

Vel

Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi ſervare recurſus
Languentis pelagi, & brevibus ſe credere ſaltu:
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Qua vada non ſperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu,
Advertit ſubito proras: ſocioſque precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates: inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arreptâ tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon: ſocii conſurgere tonſis,
Spumanteſque rates arvis inferre Latinis:
Donec roſtra tenent ſiccum, & ſedere carinæ
Omnes innocuæ; ſed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſuſtentata diu, fluctuſque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis;
Fragmina remorum quos & fluitantia tranſtra
Impediunt, retrahitque pedes ſimul unda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora, ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore ſiſtit.
Signa canunt; primus turmas invaſit agreſtes
Æneas, omen pugnæ: ſtravitque Latinos,

aut quibus poſſit committere urbem obſeſſam. Interea Æneas emittit pontibus ſocios ex altis navibus. Multi incipiunt *quærere reſluxum maris tranquillioris, & exponere ſe* in loca *vadoſa per ſaltum: alii ope remorum. Tarchon contemplatus litora, quâ parte non putat* reperiri *vada, & undæ non ſonant alliſæ; ſed* quâ parte *mare ſine offenſione advolvitur, æſtu tumeſcente: ſubito impellit proras & orat ſocios: nunc, ô turba electa, intendite validos remos: erigite, invehite naves: ſcindite roſtris hanc terram hoſticam, & ipſa trabs* ima *aperiat ſibi viam: &* cum *ſemel arripuero terram, non abnuo lacerare navem* in *tali loco. Quæ talia cum Tarchon dixiſſet: ſocii* cœperunt *erigere* ſe *in remos, & invehere naves ſpumoſas in litus Latinum: donec roſtra attigerunt ſiccum* locum, *& omnes naves ſteterunt illæſæ: non tamen navis tua, ô Tarchon. Quippe impacta arenis, dum pendet* ex *inæquali cumulo* earum, *nutabunda, diu ſuſpenſa, &* dum *agitat undas, laceratur, & effundit viros in medias aquas: quibus fragmenta remorum & ſcamna ſubnatantia obſtant, & fluctus refluens ſimul retrahit pedes* allabentium. *Nec pigra mora retardat Turnum: ſed promptus ducit univerſum exercitum contra Trojanos, & ex adverſo ſtat in litore. Signa inſonant: Æneas primus aggreditur agmina ruſtica,* quod fuit *initium prælii: & dejecit Latinos,*

NOTÆ.

288. *Servare recurſus*, &c.] Mirum, quam multa hic abſurde interpretes commenti ſint, imprimis Donatus. Senſus hic eſt: Tres ineunt exſcenſionis vias. I. Æneas applicat naves ſummæ crepidini litoris, & jactis pontibus milites exponit. II. Aliqui quærunt vadoſa quædam loca; quæ æſtu quidem affluente fluctibus operta ſunt; refluente ſicca ſunt, aut ſaxis & arenis & ſtagnantibus aquis infeſta: hæc autē in loca exiliunt, aut ſaltum remis adjuvant ac ſuſtentant. III. Tarchon, omiſſis vadoſis illis & inæqualibus locis, eligit planum & humile litus: quo fluctus abſq; offenſione ac ſtrepitu, ſed leni & æquabili impetu evolvuntur. Cum autem ibi aqua deficiat: hortatur Tarchon, ut valido impetu navesimpulſæ ac veluti ſublatæ, ſulcum in terra ſibi aperiant. Eo tamen in loco repertis præter ſpem vadis & inæqualibus arenarum cumulis, navis Tarchontis alliditur.

299. *Tonſis.*] *Tonſa*, remus, Æ. 7. 28.

302. *Innocuæ.*] Activa vox: ſed paſſive ſumitur, pro *illæſæ*. Sic Lucanus uſurpat *innoxia*, l. 9. 89. de Pſyllis loquens: *Gens unica terris incolit à ſævo ſerpentum innoxia morſu*; id eſt, *illæſa morſu*.

303. *Vadis.*] Locis, ubi aqua parum alta eſt, Æ. 1. 115. in Notis.

304. *Fluctuſque fatigat.*] Servius explicat: *Fluctus fatigat navim.* Ego, *navis fatigat fluctus*: Scilicet crebro remorum & contorum impulſu ſuccuſſuque, ut ex arenis extraheretur. De *tranſtris*, ſcamnis navium, Æ. 5. 119.

310. *Signa.*] Tubæ, cornua, buccinæ, Æ. 7. 637.

311. *Omen pugnæ.*] Vel, *initium*: quia in rerum initiis, omina ſive auſpicia captabantur, Æ. 7. 173. Vel *fauſtum auſpicium*: ex hoc enim primo ſucceſſu, de victoria bene æſtimare cæpit.

interfecto Therone: qui hominum maximus primus tendit in *Æneam. Æneas enſe pervadit huic latus perfoſſum, per loricam aſperam auro, & per textus æreos* clypei. *Inde occidit Lycam, excifum è matre jam mortua, & dicatum tibi, ô Apollo: quod* adhuc *infans potuiſſet evadere periculum ferri. Nec procul ſtravit morte aſperum Ciſſeum, et grandem Gyam, vaſtantes clavâ turmas. Nihil profuerunt illis arma Herculis, nihil robuſtæ manus, & pater Melampus, ſocius Herculis, quamdiu terra propoſuit* Herculi *difficiles labores. Ecce vibrans telum* in *Pharum, dum is emittit ſtolida verba, defigit* illud *in ore vociferantis. Tu etiam, ô miſer Cydon, dum perditus inſequeris Clytium, flavum genis* ob *primorem barbam, novum amicum* tuum, *jacuiſſes dejectus manu Trojana, non ſollicitus* de *amoribus juvenum qui tibi erant ſemper* cordi: *niſi denſa turma fratrum, proles Phorci, fuiſſet obvia Æneæ: numero ſeptem* ſunt, *& vibrant ſeptem tela:* ſed ea *partim è caſſide et clypeo reſiliunt inania, partim mater Venus divertit* ea *contingentia corpus Æneæ. Æneas alloquitur fidelem Achaten: ſubminiſtra mihi arma, quæ in arvis Trojanis fixa* ſunt *in corporibus Græcorum: nullum* telum ex iis *dextera vibrabit incaſſum in Rutulos. Tum apprehendit ingentem haſtam, & vibrat: illa volans transfodit æra ſcuti Mæonis, & penetrat ſimul loricam cum pectore.*

Occiſo Therone: virûm qui maximus ultro
Æneam petit. Huic gladio, perque ærea ſuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exectum jam matre peremptâ,
Et tibi, Phœbe, ſacrum: caſus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe Ciſſea durum,
Immanemque Gyam, ſternentes agmina clavâ,
Dejecit leto. Nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, uſque graves dum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamantis ſiſtit in ore.
Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix nova gaudia, Cydon:
Dardaniâ ſtratus dextrâ, ſecurus amorum,
Qui juvenum tibi ſemper erant, miſerande, jaceres:
Ni fratrum ſtipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies: ſeptem numero, ſeptenaque tela
Conjiciunt: partim galeâ clypeoque reſultant
Irrita, deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi (non ullum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterunt quæ in corpore Grajûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit haſtam,
Et jacit: illa volans clypei tranſverberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.

NOTÆ.

313. *Suta.*] Alii legunt, *ſcuta:* ſed durior hæc conſonantium colliſio multis videtur, *ærea ſcuta.* Quare, *juxta* probatiſſimos codices, malo *ſuta;* ſive clypeum ex multis æreis laminis *conſutum* & contextum. Qua forma Virgilius, G. 4. 33. vocavit alvearia, *corticibus ſuta cavatis.* Nec obſtat duo hic jungi adjectiva abſque ſubſtantivo nomine: ſiquidem idipſum ſæpe uſu venit, G. 1. 153. *Nitentia culta.* Ibid. 393. *Aperta ſerena,* &c.

314. *Tunicam.*] Veſtem interiorem, de qua, Æ. 9. 616.

Latus haurit.] *Exhaurit,* educto per vulnus ſanguine. Metaphora ducta ab utribus, & doliis: quæ dicuntur *exhauriri,* cum facto foramine liquor ex iis educitur. Sic Homerus uſurpat ἀφύω. Il. 13. 508. Διὰ δ' ἔντερα χαλκὸς ἄφυσε, *Inteſtina autem æs exhauſit.*

316. *Tibi, Phœbe, ſacrum.*] Quia Apollo medicorum eſt Deus, quorum ope exectâ matre Lycas ortus fuerat: atque ita ferri vi natus, eâdemque mortuus. De *Phœbo,* Ecl. 3. 62.

319. *Herculis arma.*] Clava, è duræ arboris trunco. De *Hercule,* ſeu *Alcida,* ejuſque laboribus, Æ. 8. 288. De *Melampo,* forte medico illo celebri, de quo G. 3. 550.

326. *Securus amorum.*] Nihil tum ſolicitus de rebus amatoriis, quippe mortuus; pari fere, non eâdem tamen formâ, dixit, Æ. 1. 354. *Securus amorum germanæ. Dardaniâ,* Trojanâ Æneæ manu, Æ. 1. 239. *Rutulos,* Æ. 7. 794. *Graiis,* Græcis, G. 2. 16.

Huic

Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextrâ: trajecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit, ſervatq; cruenta tenorem:
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit: ſed non & figere contra
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clauſus
Advenit, & rigidâ Dryopen ferit eminus haſtâ
Sub mentum graviter preſsâ, pariterque loquentis
Vocem animamq; rapit trajecto gutture: at ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem.
Tres quoq; Threïcios, Boreæ de gente ſuprema:
Et tres, quos Idas pater & patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus. Occurrit Haleſus,
Auruncæque manus: ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno diſcordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit:
Anceps pugna diu, ſtant obnixi omnia contra.
Haud aliter Trojanæ acies, acieſque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, denſuſque viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Intulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis:
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtres,

Alcanor frater auxiliatur illi, & ſuſtinet dextrâ fratrem cadentem: haſta jam *vibrata continuò pervadit transfoſſo brachio, & ſanguinolenta ſervat impetum: & dextra* Alcanoris *languens nervis pependit ex humero. Tunc Numitor telo extracto è corpore fratris appetit Æneam: ſed non permiſſum eſt viciſſim etiam eum vulnerare, at delibavit femur magni Achatæ. Tunc Clauſus confidens juvenili corpore venit è Curibus, & procul lædit Dryopen rigenti haſtâ durè inflictâ ſub mentum, & ſimul aufert loquentis vocem & ſpiritum transfoſſo jugulo: ille autem verberat fronte tellurem, & effundit ore ſpiſſum ſanguinem. Dejicit etiam per varios modos tres Thracas, de ſublimi ſtirpe Boreæ; & tres quos pater Idas & patria* urbs *Iſmara miſit* ad bellum. *Haleſus occurrit & turmæ Auruncæ: occurrit & progenies Neptuni Meſſapus conſpicuus equis: modo hi, modo illi conantur expellere: pugnatur in ipſo ingreſſu Italiæ. Quemadmodum venti oppoſiti excitant pugnas in ſpatioſo aëre, paribus animis & viribus: non cedit mare* ipſis, *non nubes, non ipſi* venti *inter ſe; diu dubium* eſt *prælium, manent obſtantes contra omnia. Non aliter agmina Trojana, & agmina Latina congrediuntur: pes hæret pedi, & vir ſpiſſus viro. Sed ab alia parte, qua torrens late disjecerat lapides contortos, & arbores evulſas è ripis: poſtquam Pallas conſpexit Arcadas, non aſſuetos incurrere agmine pedeſtri,*

NOTÆ.

339. *Trajecto miſſa lacerto*, &c.] Aliqui de altera haſta intelligunt, quæ poſt trajectum Mæonem ab Ænea miſſa fuerit. Ego de eadem, quæ primo Mæonis pectus, deinde eodem impetu ſubeuntis Alcanoris pervaſerit lacertum; inde dextra ejus manus languida pependerit. *Lacertus*, pars eſt brachii è cubito ad manum.

345. *Curibus.*] Ex urbe Sabinorum, Æn. 7. 710. Poſtquam deſcripſit Virgilius eædem factam ab Ænea, mox narrat cædem Trojanorum, à Clauſo Sabino patratam. Male legunt aliqui *Lauſus*: eſt enim *Lauſus* Mezentii filius; *Clauſus* vero Sabinorum dux, Æ. 7. 707

350. *Threïcios, Boreæ*, &c.] *Thraces*, Æ. 3. 14 *Boreas* ſeptentrionalis ventus, fingitur Strymonis fuiſſe filius, fluvii Macedoniæ, qui Thraciæ etiam tribuitur, Ecl. 7. 51.

351. *Iſmara.*] Singularis numeri, ut videtur: Thraciæ urbs eſt Servio ad Iſmarum montem, qui non longe eſt ab oſtiis Hebri: *Iſmarus* tamen urbs illa vulgo dicitur, non *Iſmara*. Ptolemæo in Armenia minore ſtatuitur, ad Euphratem.

353. *Haleſus, Auruncaque*, &c.] Auruncorum Italorum dux, mox à Pallante occidendus, v. 425. Æ. 7. 723, 726, &c. De *Meſſapo*, equis nobili, ob Neptunum equi auctorem, ibid. 691. De *Auſonia*, ibid. 54.

361. *Pede pes.*] Pro *pedi*, inquit Servius.

362. *Saxa rotantia.*] Paſſive, pro *rotata*: ut G. 1. 163. *Volventia plauſtra*: pro, *voluta*.

363. *Arbuſta.*] Non arbuſculæ ſunt, ſed loca ipſa arboribus conſita, Ecl. 1. 40.

Ut

Ut vidit Pallas Latio dare terga ſequaci:
Aſpera quèis natura loci dimittere quando
Suaſit equos: unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quo fugitis ſocii? per vos, & fortia facta;
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis,
Fidite ne pedibus: ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, qua globus ille virûm denſiſſimus urget:
Hac vos & Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis, animæq; manuſque.
Ecce, maris magno claudit nos obice pontus:
Deeſt jam terra fugæ: pelagus, Trojamne petemus?
Hæc ait, & medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primum fatis adductus iniquis
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quà ſpina dedit: haſtamque receptat
Oſſibus hærentem. Quem non ſuper occupat Hisbon,
Ille quidem hoc ſperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum, crudeli morte ſodalis,
Excipit: atq; enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit, & Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia, Laride Tymberque, ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas.
Nam tibi, Tymbre, caput Evandrius abſtulit enſis:
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quærit:

objicere terga Latino perſequenti: quandoquidem difficilis natura loci cōēgit eos *deſcendere* ex *equis: modò precibus, modò dictis aſperis inflammat virtutem* illorum, *quod ſolum ſupererat* in *rebus angustis. Quo fugitis, ô ſocii? per vos* ipſos, *&* per *generoſa geſta* veſtra; *per nomen Evandri regis, & relatas victorias, & meam expectationem, qua nunc ſurgit æmula gloria paterna, ne committite* vos *fugæ: via* eſt *aperienda inter hoſtes, qua* parte *multitudo illa hominum ſpiſſiſſima premit* nos: *nobilis patria hac vocat vos & ducem Pallanta. Nullis Dii urgent* nos, *mortales urgemur ab hoſte mortali:* ſunt *nobis* tot *manus & animæ,* quot illis. *Ecce mare coërcet nos magno obſtaculo aquarum: jam terra deficit fugæ: an adibimus mare, an Trojam? Dixit hæc, & medius irruit in hoſtes confertos. Lagus occurrit primum obvius illi, attractus fatis adverſis: dum* hic *attollit ſaxum vaſti ponderis,* Pallas *occidit eum immiſſâ haſtâ, quâ* parte *ſpina facit divortium coſtarum per medium* dorſi: *& retrahit haſtam infixam oſſibus. Hisbon non intercipit illum* Pallanta *in* hoc opere, *quamvis ille hoc ſperaret. Nam Pallas prius intercipit irrumpentem, improvidum, dum furit* ob *mortem aſperam ſocii: & occultat gladium in pulmone turgido. Deinde invadit Helenum, & Anchemolum è veteri familia Rhœti, auſum conſtuprare cubile novercæ. Vos quoque gemini* fratres *occidiſtis in campis Rutulis, Laride & Tymber, ſoboles Dauci,* quæ erat *ſimillima, & indiſtincta ſuis parentibus, &* cauſa *jucundi erroris. Sed Pallas nunc poſuit crudelia diſcrimina* inter vos. *Nam gladius Evandri* filii *abſcidit tibi caput, ô Tymber: dextra* manus *amputata quærit te ſuum, ô Laride:*

NOTÆ.

371. *Spemque meam, qua,* &c.] Cum pater meus victor ex omnibus bellis domum remearit, ego, ejus laudis æmulus, ſperabam me quoque victorem redituum.

378. *Trojam.*] Novam, ſeu caſtra Trojanorum, Æ. 7. 157.

387. *Tumido in pulmone.*] Et ex natura ſua, & ob iram ex morte ſocii conceptam.

389. *Anchemolum, thalamos,* &c.] Narrat Servius ex Abieno, Rhœtum fuiſſe Marrubiorum in Italia regem, qui cum Anchemolo filio novercam ſuperinduxiſſet Caſperiam, ſtuprata illa fuit ab ipſo Anchemolo, qui patris metu ad Turnum fugit.

392. *Indiſcreta ſuis,* &c.] Ita ſimiles inter ſe fratres, ut à parentibus diſcerni non poſſent.

394. *Tymbre.*] Dicitur *Tymber* & *Tymbrus* ut *Evander* & *Evandrus,* Æ. 8. 313.

Semi-

Semianimeſque micant digiti, ferrumq; retractant.
Arcadas accenſos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, miſtus dolor & pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc ſpatium, tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo namq; procul validam direxerat haſtam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optatò, ventis æſtate coortis,
Diſperſa immittit ſylvis incendia paſtor:
Correptis ſubito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantes.
Non aliter ſociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe,
Elatam in jugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permixta cruento.
Fata canens ſylvis genitor celarat Haleſum:
Ut ſenior leto canentia lumina ſolvit;
Injecere manum Parcæ, teliſque ſacrarunt
Evandri: quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Tybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi:
Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit.

& digiti moventur ſemimortui, & motant gladium. Dolor junctus pudori excitat in hoſtem Arcadas inflammatos monitis, & videntes egregia geſta ducis. Tunc Pallas confodit Rhœteum fugientem ulterius equis *binis* jugo alligatis: *tantumdem ſpatii & moræ fuit Ilo* ad mortẽ. *Nam* Pallas *intenderat eminus* in *Ilum haſtam robuſtam: quam Rhœteus medius excepit, fugiens te, fortiſſime Teuthra, & fratrem* tuum *Tyren: & excuſſus è curru ſemimortuus ferit talis agros Rutulorum. Et ſicut* per *æſtatem ventis ſubortis ex voto, paſtor diffundit* in *ſylvis ſparſa incendia: continuo correptis mediis* ſylvis *horrenda vis Vulcani funditur ſimul in vaſtos agros: ille vero* paſtor *ſedens voti compos aſpicit ignes exultantes. Non aliter vis tota ſociorum colligitur in unum, & adjuvat te, ô Palla. At Haleſus ardens bello currit contra oppoſitos, & convolvit ſe in arma ſua. Hic interficit Ladonem, & Phereta, & Demodocum: abſcindit Strymonio ſplendente gladio dextram erectam in gutture* ſuum: *vulnerat lapide frontem Thoantis, & diffindit oſſa miſta cerebro ſanguinolento. Pater* Haleſi *prædicens futura occultaverat Haleſum* in *ſylvis: poſtquam ſenex diſſolvit morte oculos ſeniles, Parcæ miſerunt manus* in Haleſum, *& addixerunt* eum *armis Evandri. Pallas aggreditur illum, ſic prius precatus: ô Pater Tybri, da nunc felicem* exitum, *& viam per pectus fortis Haleſi, telo, quod libro volatile: quercus tua feret hæc arma & ſpolia hominis.*

NOTÆ.

396. *Ferrumque retractant.*] Convulſis nempe nervis, & aliquo motu ſubſultuque gladium adhuc attrectantibus.

402. *Teuthra.*] *Teuthras, Teuthræ*, ut *Æneas, Æneæ:* vocat. in *a. Tyren.*] *Tyres, Tyra:* ut *Anchiſes, Anchiſa*: accuſ. in *en.*

404. *Calcibus.*] *Calx*, extrema pars & poſterior pedis, talus: unde *calcar*, & *calcare*. De *Rutulis*, Æ. 7. 794.

408. *Acies Vulcania.*] Exercitus & vis Vulcani, id eſt, incendium, ex multis flammis, aciei inſtar, collectum. De *Vulcano*, G. 1. 295.

409. *Flammas ovantes.*] Quaſi triumphantes. De illa voce, Æ. 3. 189.

413. *Phereta.*] *Pheres, Pheretis:* ut *Dares, Daretis:* accuſ. in *a.*

417. *Genitor celarat Haleſum.*] Haleſus hic diverſus eſt ab eo qui Æ. 7. 723. dicitur *Agamemnonius Trojani nominis hoſtis.* Hujus enim pater, *ſenior leto canentia lumina ſolvit*: & filium Italicis *ſylvis celavit.* At pater alterius Agamemnon, robuſtâ ætate occiſus eſt in Græcia, Clytæmneſtræ uxoris inſidiis.

418. *Canentia lumina.*] *Senilia:* Dura tranſlatio, à *canitie*, quæ propria eſt capillorum. De *Parcis*, fata hominum fuſo volventibus, Æ. 1. 26. De *Tybri*, fluvio regionis illius, Æ. 8. 330.

423. *Tua quercus.*] Aliqua ex iis, quæ tuis in ripis naſcuntur.

Audiit

Audiit illa Deus. Dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tantâ perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina. Primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumq; moramque.
Sternitur Arcadiæ proles, ſternuntur Etruſci:
Et vos, ô Grajis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt, ducibuſque & viribus æquis:
Extremi addenſent acies: nec turba moveri
Tela manuſque ſinit. Hinc Pallas inſtat & urget;
Hinc contrà Lauſus: nec multum diſcrepat ætas:
Egregii formâ; ſed queis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi:
Mox illos ſua fata manent majore ſub hoſte.
Interea Soror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum, qui volucri curru medium ſecat agmen.
Ut vidit ſocios: tempus deſiſtere pugnâ,
Solus ego in Pallanta feror, ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait: & ſocii ceſſerunt æquore juſſi.
At Rutulûm abſceſſu juvenis, tum juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno: corpuſq; per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu,
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto inſigni: ſorti pater æquus utrique eſt:
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.

Deus Tybris *exaudivit illa verba. Dum Haleſus tegit Imaona, offert miſer jaculo Arcadico pectus indefenſum. Sed Lauſus,* qui erat *magna pars belli, non permittit exercitum terreri nece tanti hominis. Primus interficit Abantem adverſum,* qui erat *difficultas & firmamentum pugnæ. Soboles Arcadiæ caditur, Tuſci cæduntur: & vos, Trojani, corpora* quæ *Graci* non potuerant *perdere. Exercitus miſcentur, paribus ductoribus & viribus: ultimi comprimũt multitudinem* pugnantium: *nec multitudo permittit expediri arma & manus. Hinc Pallas imminet & urget; illinc Lauſus* ex *adverſo: nec ætas valde diſtat: pulchrâ* erant *ſpecie; ſed ſors negaverat illis regreſſum in patriam. Tamen rex vaſti cæli non paſſus* eſt *illos certare inter ſe: mox ſua funera deſtinata ſunt illis ſub hoſte nobiliore. Interim ſoror benevola* Turni *admonet Turnum, qui trajicit celeri curru mediam turbam,* ut *auxilietur Lauſo. Poſtquam aſpexit ſocios,* ait: *tempus* eſt *recedendi à prælio, ego ſolus irruo in Pallanta, Pallas debetur mihi ſoli: optarem,* ut *ipſe* ejus *pater* hic *eſſet præſens. Dixit hæc, & ſocii receſſerunt è campo præſcripto. Sed juvenis* Pallas, *tum* ob *receſſum Rutulorum, tum admiratus juſſa imperioſa, obſtupet* fixus *in Turno: & verſat oculos per magnum corpus* illius, *& circuit omnia fero aſpectu, & talibus dictis reſpondet adverſa verba Regis: ego mox prædicabor, aut* propter *direptas magnificas exuvias, aut* propter *necem illuſtrem: genitor* meus *paratus eſt utrique fortunæ: abſtine minis. Locutus prodit in medium campum. Sanguis frigidus concurrit Arcadibus circa cor.*

NOTÆ.

424. *Texit.*] Donatus videtur explicuiſſe *protexit, defendit:* à *tego.* Servius, *detexit, ſpoliavit,* à *texo*: & Plautina quidem locutio eſt, in Amphitr. act. 1. ſc. 1. v. 138. *Illic hoc homo denuo volt pallium detexere,* id eſt, *ſpoliare,* ut explicant Turnebus ac Taubmanus. At cum Plautus uſus ſit verbo compoſito *detexere*; vereor ut ſimplex *texere* ſignificare idem poſſit: quare Donato aſſentior, etſi tempus præteritum hic duriuſcule adhibetur pro præſenti.

426. *Lauſus.*] Mezentii filius, Æn. 7. 649. De *Arcadibus*, Æ. 8. 51. De *Etruſcis*, ibid. 479. De *Teucris*, Æ. 239.

432. *Addenſent.*] Vulgo *addenſant.* Sed doctiſſimi quique grãmatici verbum illud etiam in ſecunda cõjugatione agnoſcunt. Ita frequenter Lucretius. *Addenſant* autem extremi acies dum urgent ipſi, inſtantque, ut in primos pugnantium ordines perveniant.

438. *Majore ſub hoſte.*] Quippe *Pallas* mox occidendus erat à Turno, v. 487. *Lauſus*, à Æneа, v. 815.

439. *Soror alma.*] Turni ſoror, Juturna Nympha, de qua, Æ. 12. 138.

448. *Tyranni.*] Regis, Æ 7. 266.

449. *Spoliis opimis.*] Quæ dux duci detrahit.

451. *Æquor.*] Eſt æqua planities, Æn. 2. 780.

Deſilui

Desiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
Cominus: utque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si quà fors adjuvet ausum,
Viribus imparibus: magnumq; ita ad æthera fatur:
Per patris hospitium, & mensas quas advena adisti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasq; effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat sua cuique dies, breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ; sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidere Deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam;
Vaginâque cavâ fulgentem diripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt quà tegmina summa,
Incidit; atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur;
Aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.

Turnus descendit ex equis *duobus jugo* alligatis, *parat pedes accedere propius: & quemadmodum leo accurrit, quando è sublimi specula conspexit taurum cogitantem pugnas stare longe in agris: non alia est species Turni appropinquantis. Pallas, quando existimavit fore* ut *ille* posset *tangi hastâ vibratâ*, cœpit *primus irruere, robore inæquali*, explorans *an fors aliquando faveret incepto, & sic loquitur ad cœlum magnum: ô Alcide, oro te, per hospitalitatem mei patris, & mensas* quibus *exceptus fuisti peregrinus, auxiliare magnis inceptis* meis: Turnus *videat me auferre sibi moribundo arma sanguinolenta, & oculi exanimes Turni patiantur* me *victorem. Hercules audivit juvenem, & comprimit sub profundo corde magnum dolorem, & emisit lacrymas inutiles. Tunc pater* Herculis *alloquitur filium verbis mitibus: dies fixa est unicuique sua, spatium vitæ est omnibus angustum & immutabile; sed augere gloriam gestis, hic* est *effectus virtutis. Tot filii Deorum occiderunt circa muros sublimis Trojæ: quin simul Sarpedon occidit, meus filius: etiam fata sua reposcunt Turnum, & accedit ad terminum vitæ concessæ. Sic dixit, & retulit oculos ad campos Rutulorum. Pallas autem librat hastam magno robore, & educit gladium splendidum* è *vagina cava.* Hasta *illa volans pervenit, quà suprema armatura humerorum erigitur: & aperiens* sibi *aditum* per *extremitatem clypei, denique libavit etiam de magno corpore Turni. Tunc Turnus diu quatiens immittit in Pallanta lignum armatum ferro acuto, & sic loquitur: vide, an telum meum melius penetret.*

NOTÆ.

454. *Speculâ.*] Loco editiore, unde subjecta loca dispicere & *speculari* possumus.

460. *Hospitium.*] Hercules ex Hispania redux, ab Evandro exceptus hospitio fuerat, auctusq; sacrificiis & arâ maximâ, post occisum Cacũ, Æ. 8. 269, 271, &c. De *Alcida*, Hercule, ib. 288.

466. *Tum genitor*, &c.] Jupiter, Herculem filium, pro Pallante morituro deprecantem, cum fata mutare non possit, exemplis consolatur.

471. *Sarpedon*, &c.] Jovis filius ex Laodamia, Lyciæ rex, ad Trojã occisus à Patroclo, Æ. 1. 104

472. *Metas.*] *Finem.* Translatio à *metis* in circo positis, Æ. 5. 288.

473. *Oculos Rutulorum rejicit arvis.*] *Ad arva.* Sic Æ. 5. 451. *It clamor cœlo.* Hoc autem aspectu favorem suum ad Rutulos transtulisse Jupiter significatur, Æ. 1. 530. *Propius res aspice nostras.*

476. *Humeris tegmina summa.*] Summa pars loricæ, quæ humeros tegit: ubi levi vulnere perstrictus est Turnus.

479. *Robur.*] Validum quodcumque lignum, G. 1. 162.

481. *Penetrabile.*] Passive vulgo significat: hic active, pro eo quod vim habet penetrandi. Sic G. 1. 93. *Penetrabile frigus adurat.*

Dixerat:

Dixerat : *mucro autem* teli *perfodit ictu coruſcante medium clypeum : quamvis tot lamina ferri, tot æris, corium tauri toties circumplicatum ambiat eum : & pervadit moras thoracis, & magnum pectus. Ille* Pallas *incaſſum extrahit è plaga telum calidum : ſanguis atque anima exeunt unâ & eâdem viâ. Concidit ſuper plagam : arma ediderunt ſonitum ſuper eum : & moriens mordet ore ſanguinolento terram inimicam. Turnus incumbens ſuper illum, ait : Arcades, reportate memores hæc mea verba Evandro : remitto* ipſi *Pallanta, qualem meruit* remitti : *quæcumque eſt gloria ſepulcri, quodcumque ſolatium inhumationis,* hoc *concedo ; non conſtabunt illi exiguo* pretio *hoſpitia data Æneæ. Et locutus talia, compreſſit pede ſiniſtro mortuum : auferens grande pondus baltei, & crimen* in eo *pictum :* quod erat, *turba juvenum turpiter occiſa per noctem conjugalem, & cubilia ſanguinolenta : quæ doctus Eurytion ſculpſerat multo auro : quo ſpolio* potitus *Turnus jam triumphat & latatur. O mens hominum ignara fati, & caſus venturi, & ſervanda modeſtia in fortuna proſpera ! tempus adveniet Turno, cum optabit emptum ingenti* pretio, ut nunquam *tetigiſſet Pallanta : & cum deteſtabitur iſta ſpolia* & iſtum *diem. At ſocii* Pallantis *denſati multis lamentis & fletibus reportant Pallanta impoſitum clypeo. O* Palla *redituræ ad patrem, magne ejus dolor, luctus & honor ! hæc prima dies expoſuit te bello, hæc eadem eripit : tamen poſtquam reliquiſti magnos cumulos Rutulorum.*

Dixerat : ac clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum :
Unâ eâdemq; viâ ſanguiſq; animuſq; ſequuntur.
Corruit in vulnus : ſonitum ſuper arma dedere :
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens :
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro : qualem meruit, Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen human-
Largior : haud illi ſtabunt Æneia parvo [di eſt,
Hoſpitia. Et lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimum : rapiens immania pondera baltei,
Impreſſumque nefas (una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti)
Quæ bonus Eurytion multo cælaverat auro :
Quo nunc Turnus ovat ſpolio gaudetq; potitus.
Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum, rebus ſublata ſecundis !
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta ; & cum ſpolia iſta diemque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrymiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum reditûre parenti !
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert :
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.

NOTÆ.

482. *Ferri terga.*] Proprie de pellibus dicuntur : hic per tranſlationem, de metallorum laminis.

489. *Petit ore cruento.*] Concidit igitur in faciem. *Petit ore*, id eſt, mordet terram : vel ex vindictæ rabie, vel ex lucta animæ difficile è juvenili corpore erumpentis. *Ore cruento*, quia accepto letali quocumque vulnere, ſanguis vulgo per os effluit.

494. *Æneia Hoſpitia.*] Quomodo Æneam hoſpitio exceperit, legitur, Æ. 8. 154, &c.

497. *Una ſub nocte jugali*, &c.] Danaus & Ægyptus, Beli regis filii, cum inter ſe diſſiderent, Danaus in Græciam abiit, ibique occupavit regnum Argivum : ut fratris ſui genus deleret, quinquaginta filias ſuas, fratris ſui filiis item quinquaginta, uxores dedit. Illæ patris ſui juſſu maritos prima nocte occiderunt, excepta una Hypermneſtra, quæ Lynceo pepercit ſuo. Hinc ſorores illæ apud inferos addictæ ſunt aquis, in pertuſum doliũ perpetuò infundendis. *Danaides* dictæ à patre, *Belides* ab avo.

499. *Eurytion*, &c.] Peritus aliquis artifex. *Cælaverat*, non acu pinxerat : ergo balteus aureis argenteiſq; laminis opertus fuit, in quibus hæc cælata fuerant. De verbo *ovat*, Æ. 3. 189.

503. *Turno tempus erit, cum*, &c.] Cum ſcilicet ab Ænea victus, & vitâ tantum non donatus, ad aſpectum baltei recrudeſcente victoris irâ, occidetur, Æ. 12. 940.

Nec

Nec jam fama mali tanti, ſed certior auctor
Advolat Æneæ: tenui diſcrimine leti
Eſſe ſuos, tempus verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæq; metit gladio, latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro: te, Turne, ſuperbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis: menſæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quattuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit: inferias quos immolet umbris,
Captivoq; rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam cum tenderet haſtam;
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta:
Et genua amplectens effatur talia ſupplex:
Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iüli,
Te precor, hanc animam ſerves natoq; patrique.
Eſt domus alta: jacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi: non hic victoria Teucrûm
Vertitur; haud anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat: Æneas contra cui talia reddit,
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis; belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc Patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iülus.
Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæq; ſacerdos,

Nec jam rumor, ſed certus nuncius tantæ calamitatis accurrit ad Æneam: ſuos parum diſtare ab exitio: tempus eſſe opem ferendi Teucris fugatis. Æneas cadit enſe vicina omnia, & furens facit ſibi ferro viam per latam turbam: quærens te, Turne, ferocientem novâ ſtrage. Pallas, Evander, omnia verſantur Æneæ, ante ipſos oculos: imprimis *menſæ, quas primas externus tum adivit, & dexteræ junctæ. Illic capit vivos quatuor juvenes, natos Sulmone; totidem quos Ufens alebat: quos mactet* in *ſacrificium umbris* Pallantis, *& ut riget cruore captivorum ignes buſti. Deinde cum longe intentaret inimicam haſtam Mago: ille dolo ſuppoſuit ſe, & haſta tremens ſupervolavit: et* Magus *amplectens genua loquitur talia ſupplex: oro te per animam patris* tui, *et* per *ſpes* tuas de *Iülo creſcente: ſerva hanc vitam* meam *e patri et* mihi *filio. Eſt mihi domus ſublimis: jacent intime infoſſa talenta argenti ſignati: ſunt pondera auri elaborati et non elaborati: victoria Trojanorum non hic continetur: vita unica non exponet* vos *tantis periculis. Dixerat: Æneas adverſum reſpondet illi talia. Serva tuis filiis talenta illa plurima auri et argenti, quæ narras: Turnus jam ante occiſo Pallante abſtulit prior iſta belli pacta. Hoc animi patris Anchiſæ, hoc ſentit Iülus. Sic locutus, corripit ſiniſtrâ* manu *caſſidem* ejus, *et condidit gladium uſque ad capulum* in *cervice orantis deprecantis. Nec* erat *longe Æmonides, ſacerdos Apollinis ac Dianæ,*

NOTÆ.

516. *Menſæ, quas advena*, &c.] Cum ab Evandro acceptus hoſpitio eſt, Æ. 8. 154. & junctis dextris fœdus initum, ib. 467.

519. *Inferias quos immolet umbris*, &c.] *Inferiæ*, ſunt munera quæ tumulis mortuorum *inferuntur*: lac, mel, vinum, aqua, flores, exſectæ comæ: ſanguis victimarum, etiam quandoque humanarum, quæ ex captivis aſſumebantur. Sic Achilles in funere Patrocli mactat duodecim Trojanos juvenes, eorumque corpora in Patrocli pyram injicit, Iliad. 23. 175. Romani deinde, pro humanis illis victimis, gladiatorum certamina circa pyram induxerunt. *Umbras* dixit, plurali numero, pro *umbra*, Pallantis; ut Æ. 5. 81. *Animæque umbræque paternæ.*

524. *Manes.*] Aliquando pro Diis ipſis inferorum ſumuntur, Æ. 6. 743. Hic & alibi, pro umbris ipſis, ſive animis mortuorum, G. 4. 469.

526. *Talenta*, &c.] De talenti valore, Æ. 5. 112, 248.

527. *Facti Infectique.*] *Factum aurum* quod in opus conflatum eſt: *infectum*, quod adhuc in maſſam compactum.

532. *Parce*, &c.] Serva natis tuis, & tuam in rem abſtine: unde parcus dicitur abſtinens.

534 *Hoc ſentit.*] Hæc eſt eorum ſententia, ut omiſſis muneribus tuis Pallanta ulciſcar.

537. *Phœbi Triviaque ſacerdos*, &c.] Dianæ & Apollinis templa & ſacra ſæpe conjunguntur, ut Æ. 6. 35. De *Phœbo* ſeu *Apolline*, Ecl. 3. 62.

Infula

totus reſplendens veſte & armis conſpicuis: cui inſula cingebat caput tæniis. Æneas aggreſſus illum perſequitur in *campo, & incumbens lapſo mactat* eum, *& opprimit magnis tenebris. Serejus reportat humeris arma* ejus *collecta, trophæum* futurum *tibi, ô Mars rex* belli. *Caculus natus è ſtirpe Vulcani, & Umbro ortus è montibus Marſorum, novant certamen. Æneas adversùm ſavit. Abſciderat enſe* manum *ſiniſtram Anxuris, & ferro totum ambitum clypei. Ille cecinerat aliquid magnum, & putaverat virtutem adfuturam incantamento, & forte tollebat animum* ad *cœlum, & promiſerat ſibi capillos albos & prolixam vitam. Tarquitus, quem Nympha Dryope pepererat Fauno ſylvarum incolæ, contra geſtiens armis micantibus dedit ſe obvium furenti Æneæ. Æneas detortâ haſtâ* Tarquiti *impedit* ejus *loricam et magnum pondus clypei: deinde dejicit* in *terram caput illius, fruſtra deprecantis & parantis loqui plurima: & propellens truncum calentem, hoſtili animo loquitur hæc ſuper* eum: *ô tremende* hoſtis, *jace nunc iſtic: bona mater tua non te teget terrâ, nec imponet corpus patrio tumulo; relinquêris avibus rapacibus, aut aqua vehet te abjectum* in *profundum, & piſces avidi ſugent vulnera. Continuo inſectatur Antæum & Lycam, primas turmas Turni: & robuſtum Numam, & fulvum Camertem,*

Infula cui ſacrâ redimibat tempora vittâ:
Totus collucens veſte atque inſignibus armis.
Quem congreſſus agit campo, lapſumq; ſuperſtans
Immolat, ingentique umbrâ tegit: arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Inſtaurant acies, Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimq; affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat,
Canitiemque ſibi & longos promiſerat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit: ille reductâ
Loricam clypeique ingens onus impedit haſtâ:
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ: truncumq; tepentem
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro;
Alitibus linquere feris, aut gurgite merſum
Unda feret, piſceſq; impaſti vulnera lambent.
Protinus Antæum & Lycam, prima agmina Turni
Perſequitur; fortemq; Numam, fulvūq; Camertem,

NOTÆ.

104. De *Trivia*, Diana, ſic à triviis, ubi colebatur, dicta, Æ. 4. 511.

538. *Infula*, &c.] Faſcia latior, ex qua minores vittæ dependebant, inſtar diadematis caput ſacerdotum ambiens, Æ. 2. 133.

541. *Umbrâ tegit.*] Vel ſuperincumbente corpore ſuo morientem inumbrat, quod inane admodum mihi videtur. Vel potius, mortis tenebris operit, quod congruit cum illo, v. 746. *In æternam clauduntur lumina noctem.*

542. *Rex Gradive, trophæum.*] *Gradivus*, Martis nomen, Æ. 3. 35. *Trophæum*, ſtrues armorum, ad monimentum victoriæ, Æ. 11. 7.

544. *Caculus*, &c.] Prænestinorum dux, Æ. 7. 678. *Umbro*, Marſorum, ibid. 750.

547. *Dixerat ille aliquid magnum.*] Id eſt, magicis quibuſdam conſecrationibus & carminibus adverſus vulnera ſe munierat. Unde Germanus aliique ſuſpicantur legendum eſſe, *magicum*, non *magnum*.

551. *Sylvicolæ Fauno Dryope*, &c.] *Fauni*, ruſtica numina, multa fuere, Ecl. 6. 27. Horum aliquo, & Dryope Nymphâ, natus Tarquitus.

552. *Reductâ Loricam*, &c.] Tarquitus longam haſtam in Æneam dextrâ intendebat: Æneas hanc detorſit: quam cum Tarquitus non amitteret manu; inde clypeus ejus haſtâ tranſversâ impeditus, patentem vulneri locum reliquit.

558. *Patrio.*] Non *paterno*, cum mater Nympha, paterque Faunus immortales eſſent: ſed *patrio*, ſeu natali in loco: erat enim Italus, at non ex ea Italiæ parte. *Onerabit membra ſepulcro.* Commutatio eſt, pro, *onerabit ſepulcrum membris.* Sic Æ. 1. 119. *Vina cadis onerarat Acestes.*

562. *Numam.*] Jam Numam occiderunt Niſus & Euryalus, Æ. 9. 454. ideo vellicatur Virgilius apud Macrobium, quaſi parum memor. Quaſi vero in tanto exercitu duo ejuſdem nominis eſſe non potuerint?

Magnanimo Volſcente ſatum: ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe: Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes.
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce Nyphæi
Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem & dira frementem
Ut videre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntq; ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adverſâque ingens apparuit haſtâ.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos; nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non & Troïus heros
Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hoſtem.

natum generoſo Volſcente: qui fuit agris opulentiſſimus inter *Auſonas, & imperavit Amyclis ſilentibus. Qualis Ægæon, cui aiunt* fuiſſe *centum brachia & centum manus, & flammam erupiſſe quinquaginta faucibus & pectoribus: quando adverſus tonitrua Jovis ſonabat totidem clypeis æqualibus, & nudabat totidem enſes. Sic Æneas victor furit per totam planitiem; ex quo gladius ſemel incaluit. Immo ecce irrumpit in equos quatuor Nyphæi* alligatos *jugo, & in pectora oppoſita* eorum: *ſed illi, cum viderunt Æneam procul incedentem & dire furentem, turbati timore & retro fugientes, excutiunt ducem, & trahunt currum ad litus. Interim Lucagus immittit ſe in medios equis duobus albis jugalibus, & frater* ejus *Liger: ſed frater* Liger *regit equos loris, Lucagus ardens quatit gladium nudatum. Æneas non paſſus eſt eos tanto ardore ferocientes: Irrumpit, & oppoſitâ haſtâ ſublimis occurrit. Cui Liger* ait: *non vides equos Diomedis, non currum Achillis, aut arva Phrygiæ: mox terminus belli & vitæ tuæ ponetur in his terris. Talia verba volant late* ab *inſano Ligere: at heros Trojanus non ſic meditatur verba ex adverſo: nam librat telum in hoſtem.*

NOTÆ.

563. *Volſcente.*] Qui à Niſo occiſus fuerat, Æ. 9. 438.

564. *Tacitis Amyclis.*] *Amyclæ*, urbs fuit Peloponneſi, Lacedæmoni ſic vicina, ut pars ejus à quibuſdam habita ſit. Hinc profecti coloni urbem in Italia cognominem condiderunt, in Auruncis, inter Tarracinam & Cajetam: ad lacum qui deinde *Amyclanus*, poſtea *Fundanus* dictus eſt, nunc, *lago di fondi*. Urbs illa jamdiu deleta erat tempore Virgilii: vel, à ſerpentibus juxta Plinium & Solinum: vel, à finitimis juxta Ciceronem. *Tacitæ* autem dicuntur Amyclæ ex eodem Cicerone, vel, quod propter nimiam modeſtiam injurias à finitimis acceptas cum tacerent ac diſſimularent, ab iiſdem oppreſſæ ſunt: vel ex Servio, quia cum Pythagoricam ſectam ſequerentur, quæ quinquennale ſilentiũ ſervari, & ab animalium cæde abſtineri jubebat; à ſerpentibus è vicina palude erumpentibus, quas occidere nefas putabant, deletæ ſunt.

565. *Ægæon.*] Gigas, Cœli & Telluris filius, ex Heſiodo in Theog. v. 147. *Ægæon* apud homines dictus, *Briareus* apud Deos, ex Homero, Iliad. 1. 403. manibus centum, capitibus quinquaginta inſtructus. Jovis hoſtis hic dicitur, quales gigantes cæteri. Tamen Homerus loco citato ait, eum Thetidis impulſu opem Jovi tuliſſe adverſus Neptunum, Junonem & Palladem, cum Dii alii adverſus Jovem, propter ejus jactantiam, rebellaſſent. Ideo apud inferos non torquetur, ſed ſedet quaſi ſatelles in veſtibulo, Æ. 6. 287.

575. *Bijugis.*] A nominativo *bijugus*: dicitur enim *bijugis* tertiæ declin. & *bijugus* ſecundæ, unde infra, v. 587. *Admonuit bijugos.*

581. *Non Diomedis equos*, &c.] Non ii ſumus hoſtes, quorum è manibus elabi poſſis: ut elapſus es è Diomedis manibus, Venere peplum ſuum obtendente, ut diximus ſupra, v. 82. ex Homero Iliad. 5. 311. Aut è manibus Achillis, Neptuno te pugnæ ſubducente, ut diximus, Æ. 4. 182. ex Homero, Iliad. 20. 321. Sed jam vitæ terminum attigiſti. *Porro equi Diomedis* non illi ſunt, quos Rheſo abſtulit, de quibus Æ. 1. 756. ſed equi quicunque Diomedis. Quippe Rheſi equos rapit Diomedes, Iliad. 10. 598. cum

Lucagus, poſtquam incurvatus imminens in verbera excitavit telo binos equos, dum ſiniſtro pede protenſo parat ſe ad certamen; jaculum Æneæ intrat per infimam extremitatem clypei ſplendentis, deinde perſodit inguen ſiniſtrum. Dejectus è curru ſemianimus ſternitur humi: quem pius Æneas alloquitur verbis acerbis. Lucage, nulla iners fuga equorum prodidit tuum currum, aut umbræ inanes averterunt eos *ab hoſtibus:* tu *ipſe exiliens è rotis relinquis jugum* currus. *Sic locutus iſte, apprehendit binos jugales. Frater miſerandus, dejectus eodem curru, porrigebat manus exarmatas,* dicens: *Vir Trojane, per te* ipſum, *per parentes qui te produxerunt talem, omitte hanc animam, & miſereſce orantis: Æneas oranti pluribus* verbis ait: *non proferebas prius talia verba: morere, & frater ne deſeras fratrem. Deinde aperit acumine* gladii *pectus,* quo *latet anima. Dux Trojanus tales faciebat cades per agros: ſæviens more aquæ præcipitis, aut nigræ procellæ. Denique juvenis Aſcanius, & juventus fruſtra obſeſſa, egrediuntur, & deſerunt munimenta ſua. Interim Jupiter alloquitur prior Junonem: ô ſoror mea & eadem uxor acceptiſſima:* an *Venus fulcit vires Trojanorum, ut putabas? nec opinio* tua *decipit te? non* eſt illis *hominibus manus ardens ad bellum? & animus aſper ac tolerans laboris? Cui Juno* ait *humilis: ô formoſiſſime marite, cur laceſſis* me *dolentem & metuentem verba tua dura? quippe ſi mihi eſſet in amore* ea *auctoritas, qua fuit olim, & quam deceret eſſe,*

Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ; ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis:
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ita fatus,
Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas: haud talia dudum
Dicta dabas; morere, & fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius; torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt & caſtra relinquunt
Aſcanius puer, & nequicquam obſeſſa juventus.
Junonem interea compellat Juppiter ultro;
O germana mihi atque eadem gratiſſima conjux;
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes? non vivida bello
Dextra viris, animuſq; ferox, patienſque pericli?
Cui Juno ſubmiſſa; quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamq; eſſe decebat,

NOTÆ.

Ænea autem è curru pugnaverat jam Iliad. 5. 311. De *Diomede*, Æ. 11. 101. De *Achille*, Æ. 1. 103. De *Phrygia*, ubi Troas, ibid. 385.

589. *Inguen.*] Pars eſt illa corporis, qua femur, imo ventri vicinum, complicatur.

603. *Turbinis.*] *Turbo*, ventus eſt repentino impetu, univerſa *perturbans*, ex Apuleio: Græcis, τύφων.

604. *Caſtra.*] Urbem obſeſſam, Æ. 7. 157.

607. *Germana*, &c.] Cur Juno dicatur Jovis & *ſoror* & *conjux*, Æ. 1. 51.

609. *Non vivida bello*, &c.] Exiſtimant aliqui dictum id à Jove ſimpliciter: nullam ineſſe virtutem Trojanis, niſi quæ in uno Veneris auxilio poſita ſit. Sed hoc durius. Quare Servius putat ironiam eſſe, cujus vera ſententia ſit: non Venerem Trojanis, ſed vividam bello dextram virtutemq; ſuccurrere. Etſi enim Venus ab Ænea vulnera depulerit, v. 331. hæc tamen ipſius cura ad unum Æneam pertinebat; non ad cæteros item duces, qui propria vi multa fortiter patrabant. *Opes:* vires, potentiam, Æ. 9. 532. *ſummâ nituntur opum vi.*

612. *Sollicitas ægram.*] Laceſſis, objurgas, ludis. Et hinc firmatur Servii ſententia de ironia Jovis.

Vis

Vis in amore foret; non hoc mihi namq; negares,
Omnipotens: quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.
Nunc pereat; Teucriſque pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtrâ deducit origine nomen:
Pilumnuſque illi quartus pater: & tua largâ
Sæpe manu multiſque oneravit limina donis.
Cui rex ætherei breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis leti tempuſque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis;
Tolle fugâ Turnum, atque inſtantibus eripe fatis:
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum; ſpes paſcis inanes.
Cui Juno illacrymans: quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares; atq; hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror: quod ut ô potius formidine falſa
Ludar; & in melius tua, qui potes, orſa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem nimbo ſuccincta per auras:
Iliacamque aciem & Laurentia caſtra petivit.
Tum Dea nube cavâ tenuem ſine viribus umbram,
In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis: clypeumque jubaſque

non negares hoc mihi, cum *poſſis omnia: imo poſſem ſubtrahere Turnum è prælio, & ſervare ſalvum patri* ejus *Dauno. Nunc moriatur, et perſolvat pio ſanguine pœnas Trojanis. Tamen ille trahit nomen è ſtirpe noſtrâ: & Pilumnus* eſt *illi pater quarto* gradu: *& ſæpe cumulavit portas* templorum *tuorum liberali manu & plurimis muneribus. Cui rex cœli ſic loquitur breviter; Si petitur à* te pro illo *juvene moriturò dilatio mortis inſtantis & tempus, & ſi exiſtimas me* poſſe *ſic ſtatuere; aufer Turnum fugâ, & eripe* eum *fatis urgentibus: licet* mihi *favere* tibi *eo uſque: Si vero gratia ulla amplior occultatur ſub iſtis precibus; & ſi exiſtimas bellum univerſum* poſſe *mutari & transferri; aliis ſvem vanam. Cui Juno flens* dit: *ſi ſaltem permitteres ex animo, id quod agre permittis verbo: & ſi hæc vita ſupereſſet certa Turno? nunc* vero *acerbus finis deſtinatur innocenti, aut ego dicor ignara veritatis: quod* ita *potius* ſit, *ut ego decipiar inani metu; & tu referas in melius incepta tua*, tu *qui* id *potes. Poſtquam protulit hæc verba, ſtatim dimiſit ſe è ſummo cœlo, involuta nube, propellens procellam per aërem: & adiit exercitum Trojanum & caſtra Latina. Deinde inſtruit armis Trojanis levem umbram abſque viribus*, ex *nube vacua, in figuram Æneæ*, quod erat *prodigium mirabile aſpectu: & ſimulat clypeum, & criſtas*

NOTÆ.

614. *Vis in amore*, &c.] Si tantum apud te poſſem amore meo, quantum olim poteram: non *hoc* mihi negares; ut Latini quoque virtute atque animo ſuperiores eſſent.

618. *Noſtrâ origine.*] *Divinâ.* Et vero Pilumnus à quibuſdam dicitur Jovis fuiſſe filius: quod tamen parum huic Junonis orationi convenit. Neque enim chara eſſe potuit Junoni ſtirps Pilumni, ſi Jovis ex pellice filius fuit. Igitur ad ignotam aliam, ſed divinam tamen originem referendus eſt. De *Pilumno*, quarto patre Turni, ſupra, v. 76.

625. *Hactenus induiſſiſſe vacat.*] Fuit opinio veterum, fata omnino impediri ne à Jove quidem poſſe; poſſe tamen aliquantum differri; ut diximus, Æ. 1. 243.

628. *Quid ſi, quod voce gravaris*, &c.] Timet Juno ne parum ſincere & ex animo permiſerit Jupiter, vitam Turni, dilatâ morte, ſervari.

631. *Veri Vana.*] *Ignara, inſcia*, Æ. 7. 440. *Veri effœta ſenectus.*

632. *Potes.*] Poteſt Jupiter fata reflectere: vel differendo; vel conditionem aliquam, unde illa pendent, impediendo, Æ. 1. 243.

634. *Hyemem.*] Tempeſtatem, Æn. 1. 126. De *Laurento*, urbe Latina, Æ. 7. 63.

636. *Tum Dea nube cavâ*, &c.] Ex Homero, Iliad. 5. 449. Cum Venus Diomedi in Æneam irruenti fruſtra peplum obtendens, ab ipſo Diomede vulnerata fuiſſet, currumque Æneæ commiſiſſet Apollini: Apollo, Æneâ ſubducto, ſimulacrum eidem perſimile hoſtibus oppoſuit. Idem hic præſtat Juno: non quidem ut Æneam, ſed ut Turnum Æneæ ſubducat: urgentibus è litore, erumpentibus ex urbe Trojanis.

638. *Jubas.*] Galeæ criſtas, è jubis equinis. Æ. 3. 468.

Divini affimulat capitis, dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis.
Morte obitâ quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum vero Æneam averſum ut cedere Turnus
Credidit, atq; animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quò fugis, Ænea? thalamos ne deſere pactos:
Hâc dabitur dextrâ tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem: nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis, celſi conjuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis & ponte parato,
Quâ rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat,
Exuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,
Avulſamq; rapit revoluta per æquora navem.
(Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.)
Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſq; ſalutis:
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?

divini capitis, tribuit ei vana verba, tribuit ſonum vocis *abſque anima, & exprimit inceſſum ambulantis. Qualia ſimulacra rumor eſt volare* poſt *mortem obitam, aut qualia ſomnia deciſiant ſenſus ſopitos. At ſimulacrum lætum geſtit ante prima agmina, & provocat armis Turnum, & urget verbis. Turnus imminet illi, & procul evibrat haſtam ſonantem: illud convertit greſſus ablato dorſo. Tunc autem quando Turnus credidit Æneam retro verſum fugere, & turbatus accepit animo ſpem vanam, ait: quò fugis, ô Ænea? ne deſere conjugia promiſſa: terra quæſita per mare dabitur* tibi *hac manu* mea. *Inclamans talia perſequitur, & intorquet enſem nudum: nec animadvertit ventos rapere ſuam voluptatem. Forte navis, admota margini lapidis alti ſtabat ſcalis extenſis & ponte præparato, quâ* nave *rex Oſinius vectus* fuerat *è Cluſina regione. Simulacrum Æneæ fugientis conjicit ſe illuc timidum in latebras: nec lentior imminet Turnus, & omittit moras, & tranſvolat pontes excelſos. Vix pervenerat* ad *proram*: cum *filia Saturni* Juno *ſecat funem, & trahit navem ſolutam per mare turbatum. (Æneas vero vocat ad certamina abſentem Turnum; & tradit morti plurima corpora hominum obvia.) Tunc tenue ſimulacrum non quærit ulterius latibula, at evolans* in *altum confudit* ſe cum *nigra nube: dum interim ventus vehit Turnum medio mari. Ille circumſpectat inſcius rerum, & ingratus ſervatæ* vitæ: *& tollit ad aſtra geminas manus cum* his *verbis: ô pater omnipotens, an exiſtimaſti me aptum tanto ſceleri, & voluiſti* me *luere tale ſupplicium?*

NOTÆ.

650. *Hâc dabitur*, &c.] Amarus jocus: ſignificat enim, ſe humi dejecturum Æneam, & morti daturum.

651. *Coruſcat Mucronem.*] Neutrum verbum, Virgilio ſæpe activum, Æ. 5. 642.

652. *Nec ferre videt*, &c.] Nec videt hoſtem, cujus ob fugam exultat, umbram inanem eſſe, quæ vento rapitur.

653. *Crepidine.*] *Crepido*, eſt ſummitas ripæ, vel abrupti ſaxi. *Crepidine*, pro *crepidini*; ut ſupra, v. 361. *Hæret pede pes*, pro *pedi*.

655. *Cluſinis advectus Oſinius oris*, &c.] De illo *Cluſii rege*, & urbe *Cluſio*, ſupra, v. 166.

664. *Sublime volans.*] *In ſublime*: adverbi more. Sic G. 1. 320. *Segetem ab radicibus imi ſublime expulſam eruerent.*

666. *Ingratuſque ſalutis.*] Incuſat enim Jovem, cujus permiſſu, Junoniſque operâ ſervatus fuerat.

668. *Crimine dignum.*] *Dignum*, qui admiterem tantum ſcelus: quale eſt, meos in pugna deſerere.

Qui

Quò feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet?
Laurenteſne iterum muros aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaq; arma ſecuti?
Quoſque, nefas, omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumq; cadentum
Accipio. Quid agam? aut quæ jam ſatis ima dehi-
Terra mihi? vos ô potius miſereſcite, venti: [ſcat
In rupes, in ſaxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, ſæviſque vadis immittite ſyrtis:
Quo neq; me Rutuli, neq; conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat il-
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens [luc:
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem;
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
Curva petat: Teucrûmq; iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus utramq; viam: ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animo miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans, fluctuque æſtuq; ſecundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiiſque viro teliſque ſequentibus inſtant.
Ille, velut rupes vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atq; minas perfert cœliq; mariſque,
Ipſa immota manens: prolem Dolichaonis Hebrum

quò vehor? unde diſceſſi? quæ fuga & qualem referet me? an rurſus aſpiciam muros Laurentes, aut caſtra mea? *quid* dicet *multitudo illa hominum, qui ſecuti* ſunt *me & meum bellum? & quos omnes, ô ſcelus, deſerui in crudeli morte? & jam cerno* eos *vagos, & audio gemitum morientum. Quid faciam? aut qua terra jam ſatis aperiatur mihi? ô venti, vos potius miſereſcite* mei: *ego Turnus vos colo ſponte: allidite navem ad ſcopulos, ad ſaxa: impellite* in *vada aſpera ſyrtium: quo neque Rutuli, neque fama ſciens* meam fugam, *ſequantur me. Hæc dicens nunc agitur animo huc, nunc illuc; an furens ob tantam ignominiam tranſfodiat ſe cuſpide, & traducat per coſtas durum gladium; an immittat* ſe in *medias aquas, & adeat natatu ſinuoſa litora, & ſe referat rurſus in arma Trojanorum. Ter tentavit utramque viam: ter ſuprema Juno cohibuit* eum, *& animo miſerata coërcuit juvenem. Provehitur findens maria, unda & fluxu* maris *favente: & portatur ad urbem veterem Dauni patris* ſui. *Sed interea Mezentius impulſu Jovis ardens ſuccedit* ei in *prælio, & aggreditur Trojanos. Irrumpunt* in eum *turmæ Etruſcæ, & immineant uni viro: uni, inquam, omnibus odiis & denſis jaculis. Ille* Mezentius, *ſicut rupes quæ procurrit in magnum mare, objecta furori ventorum & oppoſita fluctibus, ſuſtinet omnem violentiam & minas cœli & maris, ipſa ſtans inconcuſſa:* ſic *dejecit* in *terram Hebrum filium Dolichaonis,*

NOTÆ.

670. *Quemve reducet?*] Qualem me reducet? quanta ignaviæ labe maculatum?

671. *Laurentes muros.*] Urbem Latini regis, Æ. 7. 63. *Caſtra*: vel mea: vel Trojanorum.

674. *Palantes video.*] *Palantes, vagos*: quaſi *planantes*: à πλανᾶσθαι, *erro, vagor*: unde & *planeta*, vaga aſtra.

677. *Adoro.*] Ventos ſcilicet. De quorum divinitate, Æ. 3. 120.

678. *Syrtis.*] Ita lego cum Servio, non *ſyrtes*: ne obſcurior ſit ſtructura. *Syrtis*: locus quilibet arenoſus in mari, Æ. 1. 115.

681. *Seſe . . . . mucrone induat.*] Commutatio, pro, *mucronem induat, veſtiat, abdatque corpore.* Sic Cæſar, de bello Gall. l. 7. *Se ipſi acutiſſimis vallis induebant.*

682. *Crudum enſem.*] *Cruentum.* Nam *cruor*, eſt ſanguis effuſus venis & jam frigeſcens, à κρύος *frigidus*: à cruore *cruentus & crudus*, qui adhuc eſt in cruore: à *crudo, crudelis*; ut à *fido, fidelis.*

685. *Viam.*] Modum utrumque conſulendi decori ſuo.

688. *Urbem.*] *Ardeam*, Dauni & Turni regiam, Rutulorum caput, Æ. 7. 410.

690. *Ovantes.*] Succeſſu exultantes, & quaſi jam triumphantes, Æ. 3. 189.

691. *Tyrrhenæ acies.*] Pars ea Etruſcarum gentium, quæ Mezentium regem ob immanitatem ejecerant, & Æneæ in auxilium venerant, ſupra, v. 163. Æ. 8. 478.

& cum eo Latagum & Palmum fugientem: ſed opprimit ſaxo & magno fragmento rupis Latagum, ſecundum *os & vultum* ſibi *objectum: permittit Palmum volutari jacentem ſubjecto poplite: & dat Lauſo arma* ejus *ferenda humeris, & criſtas imponendas capiti. Opprimit etiam Evantem Phrygium & Mimanta coætaneum & ſocium Paridis: quem Theano protulit in lucem Amyco patri eadem nocte*, qua *Regina filia Ciſſei, gravida* ex *face, edidit Parin: ad urbem patris* Paris *obiit, Laurens litus habet Mimanta incogitantem. Et quemadmodum aper aliquis morſibus canum pulſus ex altis montibus, nutritus* in *ſylva arundinea, quem Veſulus pinifer texit annis plurimis, vel palus Laurentia; poſtquam ventum eſt in retia, conſtitit, & frendet aſper, & cohorreſcit humeris: nec animus eſt ulli iraſci* in eum, *aut accedere propius, ſed* omnes *urgent* eminus *telis & ſecuris clamoribus: ille vero interritus opponit ſe in omnes partes, ſtridens dentibus, & excutit tela è tergo. Non aliter nemini* eorum, *quibus Mezentius legitimo eſt odio,*

Sternit humi: cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemq; adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit: armaque Lauſo
Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Nec non Evantem Phrygium, Paridiſq; Mimanta
Æqualem comitemque: unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit; & face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat: urbe paternâ
Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper (multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit, multoſque palus Laurentia) ſylvâ
Paſtus arundineâ: poſtquam inter retia ventum eſt,
Subſtitit, infremuitque ferox, & inhorruit armis:
Nec cuiquam iraſci propiuſve accedere virtus,
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant:
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit haſtas.
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,

NOTÆ.

703. *Theano.*] In ſecundo caſu, *Theanus*: Amyci Trojani uxor: à Taubmanno Hecubæ ſoror dicitur, ideo, quia Ciſſei Thraciæ regis filia vocatur ab Homero, Iliad. 6. 299. & 11. 224. Hecuba autem *Ciſſeis* à Virgilio & à quibuſdam aliis appellatur. At Homerus Hecubam, non Ciſſei Thracis, ſed Dymantis Phrygis filiam fuiſſe ait, Iliad. 16. 718. Et Theano, uxorem Antenoris & Minervæ ſacerdotem, Iliad. 6. 299. Igitur, neque Theano ſoror Hecubæ fuit; neque Theano Virgiliana, eadem eſt atque Homerica: ſed nomen à Virgilio fictum. Quomodo Hecuba, cum Parin utero ferret, facem geſtare ſe ſomniaverit, Æ. 1. 31.

706. *Occubat, ignarum*, &c.] Prima pars ad Parin pertinet, qui ad Trojam à Philoctete occiſus eſt: ſecunda ad Mimanta, qui in campis Laurentibus occiditur. Quare Pierius aliiq; ſic locum hunc reſtituunt: *Urbe paterna occubat hic, charum Laurens habet ora Mimanta.* Sed contra eſt, quod antiqui interpretes omnino *ignarum* legerint; Gellius imprimis, qui *ignarum* paſſive interpretatur, pro, *ignotum*: ut apud Ovid. Metam. l. 7. 403. *Jamque aderat Theſeus, proles ignara parenti.* Sed hic nihil opus eſt ad paſſivam illam vim confugere: cum active ſignificare poſſit, *ignarum caſus ſui*, id eſt, *ignorantem ſe tali caſu & loco moriturum.* De *Laurente litore*, Æ. 7. 63.

707. *Ac velut ille*, &c.] *Ille*, frequenter abundat in Virgilianis comparationibus, & magnum aliquid ac ſingulare ſignificat; *Ille aper*, id eſt, *magnus aliquis aper.* Sic Æ. 12. 5. *Pœnorum qualis in arvis, Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, Jamdudum movet arma leo.*

708. *Veſulus.*] Mons altiſſimus Alpium maritimarum, ad occidentem Liguriæ, nunc *monte Viſo*: in eo ſunt Padi fontes, *du Po.*

709. *Palus Laurentia.*] Inter Tyberis oſtia urbemque Laurentem, ſecundum litus Tyrrheni maris: qui tractus ſylvis & paludibus arundinetiſque aſper olim fuit, ubi frequentes apri memorantur à Poëtis; hinc *ſylva hæc arundinea*, id eſt, paluſtris, à Virgilio appellatur; teſtaturque Cluverius, loci ſpeciem nunc ab antiqua non admodum differre, immo & apris infeſtam eſſe.

714. *Partes cunctatur in omnes.*] Moram facit ac ſubſiſtit, ut opponat ſe in omnes partes.

716. *Quibus Mezentius ira.*] Quomodo dicimus, *eſſe odio. Juſta* dicitur illa Etruſcorum ira, ob immanem Mezentii crudelitatem, Æ. 8. 478

Non

Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro;
Miſſilibus longe & vaſto clamore laceſſunt.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Grajus homo, infectos linquens profugus hymenæos.
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
(Suadet enim veſana fames) ſi forte fugacem
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cervũ;
Gaudet hians immane, comaſque arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper accumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuſpide vulnus:
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit: haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper objectum poſito pede nixus & haſtâ:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii, lætum pæana ſecuti.
Ille autem expirans: non me, quicunq; es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoq; fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens mixtâ Mezentius irâ:
Nunc morere: aſt de me Divûm pater atque hominum rex

eſt audacia congredi nudo enſe cum eo: *procul infeſtant* eum *jaculis & altâ vociferatione. Acron, vir Græcus, venerat ex antiqua regione Coriti, advena, omittens nuptias imperfectas. Poſtquam* Mezentius *aſpexit procul eum turbantem medias turmas, purpureum* ob *criſtas & purpuram ſponſæ promiſſæ: quemadmodum ſæpe leo famelicus percurrens alta ſtabula (nam impellit immoderata fames) ſi forte vidit capream fugacem, aut cervum ſublimem ob cornua; lavatur aperiens fauces immaniter, & arrigit jubas, & ſtat incumbens ſuper viſcera, & ſanguis tingit os fœdum: ſic gaudens Mezentius irrumpit in hoſtes confertos. Miſer Acron ſternitur, & moriens ferit talis nigram terram, & inficit ſanguine haſtam ruptam. Atque idem* Mezentius *dedignatus eſt occidere Oroden fugientem, & librato* jaculo *acuto infligere* ei *plagam improviſam: ſed obviam* præcurrens, *& obtulit* ſe *adverſo, & vir viro objecit ſe: non melior inſidiis, ſed generoſis armis. Deinde pede impoſito, & innitens haſtâ ſuper* eum *ſtratum: ô viri, ecce jacet ingens Orodes, pars exercitus non aſpernanda. Sorii exclamant, repetentes lætum pæana. Ille autem moriens* dixit: *ô victor, quiſquis es, non gaudebis diu, nec me inulto: ſors æqualis te etiam ſpectat, & mox mordebis eandem terram. Ad quem* reſpondet *Mezentius ſubridens miſto furore: jam morere: de me autem ſtatuat genitor Deorum & rex hominum.*

NOTÆ.

719. *Antiquis Coriti de finibus.*] *Coritus*, nunc *Cortona*, urbs in orientali parte Tuſciæ, circa Thraſimenum lacum. *Antiquis finibus:* quia à Corito Dardani patre fundata, à quo Trojani originem duxerunt, Æ. 3. 169. *Grajus homo.*] Græcâ origine; qui Coriti, ſeu Cortonæ conſederat. *Profugus* ad Tarchontem & Æneam: cauſam non affert Poëta. De *Hymenæo*, nuptiarum præſide numine, G. 3. 60.

722. *Pennis & oſtro.*] *Pennis purpureis*; ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.* Sunt *pennæ*, criſtæ caſſidis, è plumis avium purpureo colore tinctis, Æ. 3. 468. Munus autem erat à ſponſa datum abeunti, in pignus amoris. *Oſtrum*, purpura ex oſtreo expreſſa, G. 2. 506.

727. *Lavit.*] Prima brevi, præſentis eſt temporis, à *lavere*: prima longa, præteriti eſt temporis, à *lavare*.

733. *Cæcum vulnus.*] Ab Orode non prævisum; quia à tergo, quaſi clam, & ex inſidiis; ſeu, ut mox ait, *furto*.

738. *Pæana ſecuti.*] *Pæan*, carmen triumphale: quod inceptum à Mezentio, ſocii perſequuntur. De *ea voce*, Æ. 6. 657.

741. *Eadem mox arva tenebis.*] Proſternendus & occidendus ab Ænea, infra, v. 894.

743. *Divûm pater atque hominum rex.*] Quem vos talem eſſe creditis: ut notat Servius. Jocatur enim impius Mezentius in Deos, qui infra, v. 773. nullum invocat ad pugnam Deum, præter dextram ſuam & arma; *Dextra mihi Deus, & telum quod miſſile libro.*

Viderit. Hoc dicens, eduxit corpore telum:
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpem:
Partheniumq; Rapo, & prædurum viribus Orſen;
Meſſapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten:
Illum, infrænis equi lapſu tellure jacentem;
Hunc, peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis,
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit: Atronium Salius; Saliumque Nealces,
Inſignis jaculo & longè fallente ſagittâ.
Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique: neq; his fuga nota, neque illis.
Dii Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus, hinc contrà ſpectat Saturnia Juno.
Pallida Tiſiphone media inter millia ſævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo: quàm magnus Orion,
Cùm pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam ſcindens; humero ſupereminet undas;
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,

Id loquens, extraxit haſtam è corpore: quies acerba & ſomnus ferreus premit illi oculos: oculi clauduntur in perpetuam noctem. Cadicus jugulat Alcathoum, Sacrator Hydaſpen: & Rapo Parthenium, ac Orſen prævalidum robore: Meſſapus, & Clonium, & Ericeten Lycaonium; illum dejectum in *terram lapſu equi indomiti; hunc pedes peditem. Agis quoque Lycius cucurrerat* in Meſſapum: *hunc tamen deturbat Valerus non carens virtute avorum: Salius Atronium; & Salium Nealces, bonus jaculo & ſagittâ eminus decipiente. Jam Mars aſper adæquabat dolores & mortes mutuas: victores & victi pariter occidebant, & pariter cadebant: nec fuga cognita erat his, neque illis. Dii in domo Jovis miſerantur vanum furorem utriuſque* partis, *& tantas difficultates eſſe hominibus. Hinc Venus, hinc Juno filia Saturni aſpicit* ex *adverſo. Tiſiphone pallida furit in mediis millibus. At vero Mezentius librans magnam haſtam intrat* in *campum turbulentus: quantus Orion excellit humeris ſuper fluctus, quando graditur pedes, aperiens* ſibi *iter per vaſta ſtagna medii Nerei; aut* quando *reportans antiquam ornum è ſummis montibus, ambulat* in *terra, & tegit caput inter nubes. Talis Mezentius immittit ſe magnis armis. Ex adverſo Æneas, conſpicatus* eum *in longa turma, parat ire obviam illi. Ille ſtat intrepidus,*

NOTÆ.

747. *Cadicus*, &c.] Reprehendunt Poëtam critici, quod nomina permiſcuerit. Produnt ſe tamen ipſa per ſe, quorum, & qualia ſint: Latina quippe, *Cadicus, Sacrator, Rapo, Meſſapus, Salius*, &c. Græca, ſeu Phrygia & Trojana, *Alcathous, Hydaſpes, Parthenius, Orſes*, &c.

749. *Lycaonium Ericeten.*] Vel *Lycaonis* filium: vel, è *Lycaonia*, minoris Aſiæ regione mediterranea: inter Cappadociam, Piſidiam, & Ciliciam.

751. *Lycius Agis.*] E *Lycia*, minoris Aſiæ regione, meridionali & maritima, inter Cariam ab occidente, & Ciliciam ab oriente.

754. *Longè fallente ſagittâ.*] Eminus incautos feriente. *Mavors*, Martis nomen, quia magna vertit, Ecl. 9. 12. *Venus*, Æ. 1. 260. *Juno, Saturni filia*, Æ. 1. 27. 50.

761. *Tiſiphone.*] Una è tribus furiis, Æ. 6. 572. G. 3. 552. Nomen à τίω, *ulciſcor*, & φόνος, *cædes.*

763. *Orion.*] De eo multa fabuloſa congerit hic Servius: Sed omnino arbitror, poëtam explicandum de ejus ſpecie cœleſti: maximum enim ſidus eſt, ſtellis conſtans ſex & quinquaginta lucidiſſimis: pingitur accinctus gladio, & clavam intendens. Unde cum mari navigantibus oritur, videtur mare medium ſecare: mox humeris, deinde toto corpore è fluctibus emergens. Sic quoque in terra degentibus, videtur ex horizonte ad ſummum uſque cœlum pertingere. *Ornus annoſa*, clava eſt, qua inſtructus pingitur. *Ornus* arbor, fraxinus ſylveſtris. *Nereus*, marinum numen, Ecl. 6. 35. *Nerei ſtagna:* humilior expreſſio maris, quam auget, addendo *maxima:* ut Æ. 1. 122. *Nantes in gurgite vaſto.*

Hoſtem

Hoſtem magnanimum opperiens, & mole ſuâ ſtat:
Atq; oculis ſpatium emenſus quantum ſatis haſtæ:
Dextra mihi Deus, & telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint. Voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, trophæum
Æneæ. Dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Jecit: at illa volans clypeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Anthorem latus inter & ilia figit:
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro, atq; Italâ conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus: imaque ſedet
Inguine; ſed vires haud pertulit. Ocyus enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit à femore, & trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus; lacrymæq; per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, filebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoq; inimicum haſtile trahebat:
Prorupit juvenis, ſeſeque immiſcuit armis.
Jamque aſſurgentis dextrâ, plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem: ipſumque morando

expectans generoſum hoſtem, & immotus eſt ſua proceritate: & menſus ſpatium, quantum ſufficiebat haſtæ, ait: *nunc dextera*, quæ *mihi Deus* eſt; *& haſta, quam vibro volatilem, auxilientur* mihi. *Voveo, ô Lauſe, te* fore *trophæum ipſum Æneæ, veſtitum ſpoliis detractis è corpore raptoris.* Sic *ait, & procul evibravit haſtam ſonantem: illa autem volans detorta eſt* è *clypeo Æneæ, & longe confodit inter ilia & latus illuſtrem Anthorem: Anthorem ſocium Herculis, qui profectus Argis adhæſerat Evandro, & remanſerat in urbe Itala. Miſer dejicitur alienâ plagâ, & ſpectat cœlum, & moriens recordatur dilectos Argos. Tunc pius Æneas immittit haſtam: illa pervadit per clypeum cavum trino ære, per telas lineas, & opus* clypei *compactum tribus coriis tauri*: *& ſummâ* ſui parte *ſtetit* in *inguine: ſed non tulit vim* ſuam eo uſque. *Statim Æneas, gaudens conſpecto ſanguine regis Etruſci, educit gladium à femore, & ardens imminet turbato. Lauſus, cum* id *conſpexit, alte ingemuit* ex *amore* in *dilectum patrem, & lacrymæ ſparſæ* ſunt *per vultum. Sane, ſi aliqua poſteritas datura eſt fidem tanto facto, non hic tacebo exitum aſperæ mortis, & tua fortia geſta; nec te* ipſum, *ô celebrande juvenis. Ille retro ferens greſſum, & debilis, & impeditus, recedebat; & trahebat* cum *clypeo haſtam hoſtilem: juvenis irruit, & ſe interpoſuit armis, & objecit ſe cuſpidi Æneæ attollentis dextram, & inferentis vulnus, & ipſum ſuſtinuit retardando:*

NOTÆ.

773. *Dextra mihi Deus.*] Nam ubique *Contemptor Divum Mezentius*, Æ. 7. 648.

775. *Ipſum te, Lauſe, trophæum*, &c.] Solent victores truncum arboris eligere, quem ſpoliis onerent; idque *trophæum* appellant. Mezentius vovet, non truncum arboris, ſed Lauſum ipſum filium ſuum trophæi loco ſibi futurum: id eſt, ſe daturum, & quaſi conſecraturum filio ſpolia Æneæ.

778. *Anthorem.*] Non ab *Anthor, Anthoris*: brevis enim eſſet media ſyllaba: ut in *Hector, Hectoris*; *Neſtor, Neſtoris*. Igitur ab *Anthores, Anthoris*: ut *Diores, Dioris*: unde *Anthorem*, ſicut *Diorem*, Æ. 12. 509. Ita Servius. De *Argis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288. De *Hercule*, apud Evandrum excepto, Æ. 8. 200.

780. *Italâ urbe.*] *Pallanteo*, Evandri regia, Æ. 8. 51.

784. *Linea terga.*] Supra, v. 482. *Ferri terga*: id eſt, plexus varios. *Lino* autem, ſive *linteo* tegebantur ærea etiam ſcuta, ut iis inhærere pictura poſſet: ex Servio. De *inguine*, ſupra, v. 589.

788. *Femore.*] *Femur* & *femen*, promiſcue ſumuntur; tamen proprie *femen*, pars eſt interior; *femur*, exterior. Aiunt aliqui ſolum dici *femur*, in nominativo: cujus genitivus ſit *femoris* vel *feminis*: leguntque hic, *femine*.

794. *Inque ligatus*, &c.] Æneæ haſtili per clypeum in inguen impacto, cum ipſo clypeo quaſi illigatus.

796. *Prorupit juvenis.*] Sic reſtituimus ex Romano apud Pierium codice: alias *proripuit*.

Suſtinuit:

ſocii adjuvant ingenti clamore, dum pater excederet tectus parmâ filii: & evibrant ſpicula, & longe propellunt hoſtem jaculis: Æneas ſavit & continet ſe tectus clypeo. *Et quemadmodum, ſi aliquando nubes ruunt effusâ grandine, omnis arator & omnis agricola fugit* ex *agris, & viator abdit* ſe ſub *aggere ſecuro, aut* ſub *crepidine fluvii, aut ſub cavo rupis arduæ, dum pluit; ut poſſint Sole revocato operari per diem in terris: ſic Æneas obrutus undequaque ſpiculis, ſuſtinet omnem nubem armorum, donec ceſſet tonare: & objurgat Lauſum, & comminatur Lauſo: quo curris, ô moriture, & cur ſuſcipis majora viribus? pietas tua decipit te improvidum. Ille nihilominus inſanus gaudet: & jam furor aſper gravius exardeſcit duci Trojano, & Parcæ colligunt ultima fila Lauſo. Nam Æneas immittit validum enſem in medium juvenem, & abdit totum: cuſpis trajecit quoque parmam, levem armaturam minacis* juvenis, *& tunicam quam mater neverat auro flexili: & cruor replevit ſinum: tunc vita triſtis abiit per aërem ad inferos, & deſeruit corpus. At vero cum filius Anchiſæ vidit faciem & ora morientis, ora pallentia miris modis: ingemuit graviter miſereſcens, & porrexit dexteram, & ſpecimen* illud *pietatis* in *parentem penetravit animum. O puer infelix, quid nunc pro iſtis meritis; quid pius Æneas dabit tibi dignum tantâ virtute? retine arma tua, quibus gaudebas: & te reddo umbris parentum & ſepulcro, ſi qua* ratione *id curas. Tamen ô miſer, ſolaberis necem infauſtam ea re: moreris manu ingentis Æneæ. Ultro excitat ſocios morantes, et erigit è terra illum ſedantem cruore crines de more compoſitos.*

Suſtinuit: ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parmâ protectus abiret:
Telaque conjiciunt: proturbantq; eminus hoſtem
Miſſilibus: furit Æneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut, effusâ ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tutâ latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit; in terris ut poſſint, ſole reducto,
Exercere diem: ſic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli, dum detonet, omnem
Suſtinet: & Lauſum increpitat, Lauſoq; minatur:
Quo moriture ruis? majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exultat demens: ſævæ jamque altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt. Validum namq; exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Tranſiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitque ſinum ſanguis; tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpuſque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris:
Ingemuit miſerans graviter, dextramque tetendit;
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago:
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua; teque parentum
Manibus, & cineri, ſi qua eſt ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem;
Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantes ſocios, & terrâ ſublevat ipſum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.

NOTÆ.

800. *Parmâ.*] Brevis clypeus rotundus, & undique *par*: *velitum* apud Romanos ob levitatem proprius, Æ. 9. 548. unde infra, v. 817. *Parmam levia arma.*

809. *Nubem belli, dum detonet, omnem Suſtinet.*] Ita Pierius legit, ex vetuſtiſſimo Romano codice: cum vulgo corrupte legatur: *nubem belli dum detinet, omnes ſuſtinet.* Firmat Romanam lectionem Servius, cum ſic interpretatur: *Bellantium impetum ſuſtinet, dum deferveat.*

815. *Parca.*] Tres, quæ fuſis hominum ſortes evolvunt, Æ. 1. 26.

818. *Tunicam.*] De ea veſte interiore, Æ. 9. 616.

820. *Manes.*] Inferorum Dii ſunt, vel animæ mortuorum, Æ. 6. 743.

832. *De more.*] Juvenum: qui, ut & mulieres, capillos certa lege componebant, ut videre eſt in antiquis ſtatuis. De *Tyberino* fluvio, Æ. 8. 330.

Interea

Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
Vulnera ficcabat lymphis, corpusque levabat,
Arboris acclinis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat: multosq; remittit
Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimum super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præsaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas;
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ
Quem genui? tua-ne hæc genitor per vulnera ser-
Morte tua vivens? heu! nunc misero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum
Omnes per mortes animam sontem ipse dedisse:
Nunc vivo, neq; adhuc homines lucemq; relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: et, quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentem, & talibus infit:

Interim pater ejus, *ad undas Tyberis fluvii, tergebat aquis plagam, & curabat corpus adnixus trunco arboris: aerea cassis longe pendet è ramis, & onerosa arma jacent* in *prato. Juvenes præcipui circumsistunt: ipse saucius, anhelans, sustentat collum, deponens in pectus barbam promissam: quærit plurima de Lauso: & mittit plurimos qui retrahant* eum, *& portent* ei *jussa patris. Sed socii plorantes portabant in clypeo Lausum mortuum, magnum, & magnâ plagâ occisum. Mens* patris *præsagiens calamitatem agnovit procul lamenta: deturpat canos* crines *fœdo pulvere, tollit ad cœlum geminas palmas, & incumbit cadaveri: ô fili, an tanta cupido vitæ corripuit me, ut paterer* eum *quem genui supponi pro me dextera inimica? an* ego *pater servor per has plagas tuas, tuam vivus* per *mortem? heu! nunc denique mihi misero durum* est *exilium, nunc plaga intime infligta* est. *Ego, ô fili, ipse infeci scelere tuum nomen, ejectus solio & regno paterno propter cupiditatem* meam. *Debebam pœnas patriæ, &* debebam *ipse dare animam sceleratam indignationi meorum* subditorum *per omnia* genera *mortis. Nunc vivo, nec adhuc relinquo vitam & homines: at relinquam. Hæc proferens, simul erigit se in femur saucium: & quamvis violentia profundi vulneris retardet* eum, *non fractus imperat adduci equum: hoc erat illi ornamentum, hoc solatium;* per *hunc exibat victor* ex *omnibus præliis: alloquitur mœstum* equum, *& affatur talibus* verbis:

NOTÆ.

835. *Acclinis.*] Vulgo *acclivis*: sed emendant Turnebus, Lambinus, Casaubonus, &c. ut & *reclinis* pro *reclivis*: è voce antiqua, & Lucretiana, *clino*. Cæsar de bello Gal. l. 6. *His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant: atque ita paulum modo acclinatæ quietem capiunt.* Dicitur tamen *proclivis*, non *proclinis*: à *clivo*, quæ inclinatio est & devexitas montis. Ego existimo, sicut *clivus* à *clino* dictus est, quod apud omnes constat; ita potuisse dici *acclivis* & *reclivis*, etiamsi à *clino* deriventur.

835. *Procul.*] Servius aliique hinc probant, *procul*, significare *juxta*: itemque ex illo, Ecl. 6. 15. *Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.* Ego in eam opinionem adduci non possum: & puto, *procul*, non quidem longam semper distantiam; sed aliquam saltem significare.

849. *Heu! nunc misero mihi*, &c.] Non me movit huc usque, aut ignominia exilii, aut dolor inflicti ab Ænea vulneris: quamdiu te ultorem superesse putavi: nunc, &c.

852. *Ob invidiam.*] Non, *ob odia*: ne merito expulsus esse videatur, inquit Servius. Male: cum profiteatur se *criminis* reum *debere pœnas patriæ*. Fortasse *ob invidiam* dicit, non *subditorum in se*, sed *suam* in *subditos*: id est, cupiditatem, avaritiam, immanitatem.

Rhœbe,

Rhœbe, diu, res ſi qua diu mortalibus ulla eſt,
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lauſique dolorum
Ultor eris mecum; aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter: neque enim, fortiſſime, credo
Juſſa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
Dixit: & acceptus tergo conſueta locavit
Membra, manuſq; ambas jaculis oneravit acutis:
Ære caput fulgens, criſtâque hirſutus equinâ.
Sic curſum in medios rapidus dedit. Æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Atque hic Ænean magnâ ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætuſque precatur:
Sic pater ille Deûm faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infeſtâ ſubit obvius haſtâ.
Ille autem: quid me erepto, ſæviſſime, nato
Terres? hæc via ſola fuit, quâ perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec Divûm parcimus ulli:
Deſine, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem:
Inde aliud ſuper atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum aſtantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter ſecum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine ſylvam.

Rhœbe, diu viximus, ſi nulla res diu durat hominibus: vel hodie victor reportabis ſpolia illa ſanguinea & caput Æneæ, & mecum eris ultor mortis Lauſi: vel, ſi nullus impetus pandit mihi *viam* ad ultionem, *cades ſimul. Opinor enim, ô fortiſſime, dedignaberis ferre imperia exterorum, & Trojanos dominos.* Sic *ait: & exceptus dorſo, compoſuit corpus aſſuetum* huic equo: *& armavit binas manus telis acutis: ſplendens aera* caſſide ſecundum *caput, & horrens criſtâ* è jubis *equinis. Sic præceps cepit curſum per medios. Pudor magnus ardet in corde intimo, & amentia juncta* cum *dolore, & amor turbatus furore, & fortitudo* ſua ſibi *cognita. Tunc vero appellavit Æneam ter altâ voce. Æneas agnovit eum, & gaudens orat* Deos: *ſic pater ille Deorum, ſic magnus Apollo efficiat,* ut *incipias conſerere manum* mecum. Hoc *ſolum locutus* eſt, & *occurrit adverſus minaci haſtâ. Ille autem* Mezentius ait: *ô crudeliſſime, cur me territas ſublato filio? unicus fuit ille modus, quo poſſes* me *occidere: nec timemus mortem, nec reveremur ullum numen: abſtine* ab illis: *nunc venio moriturus, & prius fero tibi hæc munera. Dixit, & libravit jaculum in hoſtem: deinde infigit aliud, & præterea aliud, & circuit* in *magnum orbem: ſed clypeus aureus excipit* illa. *Ter equitavit in ſiniſtros circuitus circa ſtantem* Æneam, *ſpargens manu jacula: ter heros Trojanus ſecum circumfert magnum numerum* jaculorum, *in æreo clypeo* defixum.

NOTÆ.

861. *Rhœbe diu*, &c.] Carpitur hic à quibuſdam Virgilius, quod Mezentium inducat ſe cum equo componentem. Ducem tamen habet Homerum, Il. 8. 185. ubi Hector equos item ſuos, Xanthum, Podargum, Æthona, & Lampum adhortatur.

875. *Sic pater ille*, &c.] Æneæ pietas in invocandis Diis, quos contra Mezentius negligit: *Dextra mihi Deus*, &c. v. 773. *Sic*, &c.] id eſt, *ſic faciat pater Deûm, ut incipias*, &c. Eſt enim in pugna, quæ miſſilibus peragitur, deterior ejus conditio qui incipit. Vel: *faciat pater Deûm, ut ſic incipias*: id eſt, *eques contra peditem.* Nam etſi habitus equeſtris videtur ad impetum pedeſtri ſuperior: in pedeſtri tamen magna & multiplex utilitas. Et vero Æneas pedes, confoſſo equo, equitem detrudebat.

878. *Quid me erepto*, &c.] Orbatum filio patrem fruſtra territas: magis enim poſt illius exceſſum cupio mori, quam me ipſe cupis occidere. Sic Donatus.

879. *Hæc via ſola fuit*, &c.] Aliâ enim viâ ſuperare non poſſes: tunc vita mea conſumpta eſt, tunc me cepit odium vitæ; cum cecidit Lauſus, cum ejus funus his oculis vidi. Sic Donatus.

880. *Nec mortem*, &c.] Fruſtra minaris mortem quam quæro: fruſtra Deos invocas, quos contemno, quos probris laceſſo; quibus, ſi adeſſent, minime parcerem.

881. *Hæc tibi porto Dona prius.*] Ut quaſi mutuo munere, me occidas. *Umbo*, Æ. 2. 546.

887. *Sylvam.*] Magnam telorum multitudinem, infixam clypeo. G. 1. 152.

Inde

Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere; & urgetur pugnâ congreſſus iniquâ:
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troëſque Latinique.
Advolat Æneas, vaginâque eripit enſem:
Et ſuper hæc: Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
Suſpiciens hauſit cœlum, mentemque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortemq; minaris?
Nullum in cæde nefas, nec ſic ad prælia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Unum hoc, per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro;
Corpus humo patiare tegi: ſcio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc, oro, defende furorem,
Et me conſortem nati concede ſepulcro.
Hæc loquitur, juguloq; haud inſcius accipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

Denique cum pigeret ducere tot moras, & extrahere tot jacula è clypeo; & cum premeretur certans prælio impari: meditans mente plurima, tum denique irruit, & impingit haſtam inter cava tempora pugnacis equi: equus attollit ſe rectum, ferit aërem ungulis poſterioribus, et ipſe cadens ſuper equitem excuſſum impediteum, & pronus in caput opprimit projectum humerum. Trojani & Latini commovent cœlum clamore. Æneas accurrit, & extrahit gladium è vagina, & ſimul hæc dicit: *ubi eſt jam ferox Mezentius, & aſpera illa violentia animi? Etruſcus, poſtquam aſpiciens aërem hauſit ſpiritum & collegit animum,* ait *contra: hoſtis acerbe, cur objurgas* me, *& intentas necem? nullum crimen eſt in* mea *cæde: nec ſic redii ad prælium,* ut mihi parceres; *nec meus Lauſus fecit mihi tecum hac fœdera. Hoc ſolum precor, per veniam* quæ datur *ſuperatis hoſtibus, ſi datur aliqua: patere* ut *cadaver* meum *tumuletur humo. Novi aſpera odia meorum circumſiſtere* me: *precor, contine hunc furorem, & redde me tumulo conjunctum* cum *filio. Hæc dicit, & excipit gladium gutture ſciens & videns, & ſpargit animam cum ſanguine exundante in arma.*

NOTÆ.

889. *Pugnâ congreſſus iniquâ.*] Pedes Æneas, contra equitem Mezentium.

892. *Tollit ſe arrectum,* &c.] Videtur primum ſublato capite ex dolore vulneris, in poſteriores pedes ſurrexiſſe: mox contrario motu recidens in anteriores, poſterioribus aërem verberaſſe: quo ſuccuſſu dejectus eſt Mezentius: equus in caput cernuus procubuit.

894. *Ejectoque incumbit cernuus armo.*] *Cernuus* is dicitur, qui procumbit in faciem; eam ſcilicet partem, quâ *cernimus*, ſeu videmus: hinc *cernuare*. Ita vulgo grammatici omnes. *Armus* eſt humerus, ut quibuſdam videtur, brutorum animantium. Tamen hic explicatur de humero Mezentii, quemadmodum de humero Herminii, Æ. 11. 644.

895. *Clamore incendunt cœlum.*] Commovent, concitant. Sic Æ. 4. 390. *Deſine meque tuis incendere, teque querelis.*

900. *Mortemque minaris? Nullum,* &c.] Quid ſuſpendis ictum, quaſi me ad mortem deprecandum invitares? potes me occidere: nullum crimen eſt, ſi quod hoſtis tibi parabat, id ipſum huic inferas. Non ad pugnam eâ mente redii, ut vincerem; ſed ut morerer. Nec Lauſus morte ſuâ fœdus hoc tecum mihi pepigit, ut vitam deinde mihi condonares: donum quippe reſpuerem tuum, qui filio ſupereſſe nolo.

905. *Circumſtare odia.*] De odiis Etruſcorum in Mezentium regem ſuum, Æ. 8. 478.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER XI.

ARGUMENTUM.

Posterâ die victor Æneas de spoliis Mezentii trophæum Marti erigit; Pallantis mortui corpus magno apparatu ad Evandri urbem remittit, ubi summo patris luctu excipitur. Latini oratores duodecim dierum inducias ab Ænea obtinent, & interim uterque exercitus cadavera suorum supremis honoribus prosequitur. Venulus, è Diomedis urbe redux, nullam inde spem esse auxilii, Latinis refert. Latinus rex, ea spe destitutus, convocato concilio, legatos ad Æneam de pacis conditionibus mittendos censet. Addit Drances huic regis sententiæ multa in Turnum belli auctorem convitia: quæ Turnus amarè sed animosè resellit: paratum se professus singulari cum Ænea certamine commune periculum redimere. Iis ita vixantibus nunciatur, Trojani exercitus expeditos equites planis itineribus Laurento imminere, Æneam cum reliquis copiis per loca montibus impedita eodem contendere. Turnus cognito Æneæ consilio suas etiam copias bifariam dividit: equites sub Camilla & Messapo Trojanis equitibus apponit; ipse cum cæteris montium angustias occupat, ut Æneam opprimat insidiis. Diana mortem Camillæ prævidens, cum eam impedire non possit, saltem ultioni providet: demissa è cœlo Nympha Opi, quæ percussorem illius interimat. Commisso equestri prælio Camilla ab Arunte occiditur, Aruns ab Opi. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt. Cujus calamitatis nuncio ad Turnum perlato, is relictis, quas insederat, angustiis, auxilio suorum accurrit. Eodem subsequitur Æneas: imminente jam nocte, castra utrique ante urbem collocant.

INTERPRETATIO.

Interim Aurora oriens desoruit mare. Æneas victor, primo mane reddebat vota Diis: quamvis & urgeat sollicitudo dandi tempus sociis tumulandis, & animus turbatus sit morte Pallantis. *Defigit in colle quercum excelsam, ramis circum amputatis: & imponit* ei *arma splendida,*

OCeanum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas (quamquam & sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est)
Vota Deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

NOTÆ.

1. *Oceanum*, &c.] Noctem, quæ prælium secuta est, non describit: quo nomine perperam carpitur à Donato, in Eunuchum Terentii: nam, ut ait Servius, *quæ naturalia sunt, omnibus per se patent.* De *Aurora*, pro die, Æ. 6. 535. G. 1. 249.

4. *Primo Eoo.*] *Lucifero*, stellâ Veneris; quæ manè ante ortum Solis apparet, diciturque tum *Eous*, ab ἠὼς, *Aurora*; sero solem cadentem subsequitur, tumque vocatur *Vesper*, Ecl. 6. 86. Porro Æneas vota exequitur antequam funus curet: quia polluti credebantur, & Deorum sacris inepti, qui funera attigerant, Æ. 6. 227. in notis.

† Mezentî

Mezentî ducis exuvias; tibi, magne, trophæum,
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis: clypeumq; ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt: hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ: manibuſque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis muroſque Latinos.
Arma parate, animis & ſpe præſumite bellum:
Ne qua mora ignaros (ubi primum vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemque educere caſtris)
Impediat, ſegneſque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait: egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus; mœſtamq; Evandri primus ad urbem

ſpolia ducis Mezentii: quod erat *trophæum tibi ſacrum, ô magne Deus belli: accommodat* quercui *criſtas ſtillantes ſanguine, & ſpicula hominis fracta, & loricam appetitam & apertam duodecim locis: & annectit lævæ* parti *clypeum ex ære, & ſuſpendit collo gladium* manubrio *eburneo. Deinde ſic exorſus hortatur ſocios exultantes: nam omnis turba ducum circumſtabat eum denſa: ô ſocii, res maxima perfecta* eſt: *omnis metus abſit. Quantum ad reliqua: hæc ſunt ſpolia & primitia de feroci rege* Turno: *& hic jacet Mezentius mea manu. Nunc nobis eundum* eſt *ad regem & urbem Latinam. Parate arma, &* cum *animo ac ſpe deſiderate pugnam: ne ulla mora detineat* vos *imparatos, &* dubia *ſententia retardet pigros* præ *timore*; *cum primum Dii permiſerint* nobis *eruere ſigna* è terra, *& emittere juventutem* è *caſtris. Interim tradamus terræ ſocios & cadavera inſepulta: qui honos unicus ſupereſt iis* qui ſunt *ſub profundo Acheronte. Ite, inquit: donate ultimis honoribus animas* illas *inſignes, quæ emerunt nobis hanc regionem ſuo ſanguine: & Pallas primus reducatur in urbem triſtem Evandri:*

NOTÆ.

7. *Trophæum.*] Græcis τρόπαιον, à τροπὴ, *fuga*: hoc autem à τρέπω, *verto*; vertuntur quippe qui fugiunt. Unde doctiſſimi Grammatici *tropæum* Latinè ſcribendum exiſtimant, non *trophæum*. Tamen aſpirationem retineri poſſe arbitror: cum eam in alias quoque Græcanicas voces Latini induxerint. Sic dixerunt *Riphæos montes*, ῥίπαια ὄρη; *Boſphorum*, Βόσπορον. Trophæa verò editiſſimis in locis conſtitui uſu venit: ſic Pompeius devictis Hiſpanis poſuit in Pyrenæis jugis. Fiebant vel ex immani trunco arboris, quem armis circũveſtiebant, ut corporis loco eſſet: vel ex acervo & cumulo ſpoliorum, &c. De *Marte*, bellorum Deo, Ecl. 9. 12.

9. *Tela trunca.*] Quæ in Æneam à Mezentio projecta, & clypeo recepta atque infixa magno numero fuerant, Æ. 10. 887.

10. *Perfoſſumque.*] Duo tantum vulnera Mezẽtius ab Ænea acceperat: alterum in inguine, Æ. 10. 785. alterum in jugulo, ibid. 907. unde igitur duodecim illa thoracis foramina? ſuſpicatur Servius eum ab Etruſcis infenſis poſt mortem fuiſſe multis ictibus appetitum: ut fuit Hector, & Tydeus. Oraverat tamen moriens Mezentius Æneam, ne ſuorum odiis eum objiceret. Numerum autem *duodenum* pro quolibet incerto numero, à poëta poſitum puto.

11. *Eburnum.*] Quia vel vagina, vel manubrium, erat ex ebore.

13. *Ovantes.*] Exultantes ob victoriam, Æ. 3. 189.

16. *Primitiæ.*] Primi fructus belli in Turnum ſuſcepti, quos pius Æneas Marti dedicat: ut ſolebant primitiæ frugum, aut primi gregum fœtus Diis ſacrari. *De rege ſuperbo.* Turnum explico, non Mezentium: non enim hæ erant Mezentii primitiæ, ſed ſpolia omnia. *Hic eſt.* Servius *hic* pronomen putat, & explicat *talis*: quaſi diceret: hic tantus tamque formidandus hoſtis, nunc talis ac tantillus eſt, umbra tantum & inane ſimulacrum. Ego *hic* adverbium malo.

19. *Vellere ſigna.*] More Romanorum, qui in caſtris humi defigebant ſigna: quæ ſi deinde ad pugnam ituri facilè evellerent, bono ducebant omini; ſi difficile, malo.

23. *Honos Acheronte ſub imo.*] Qui enim carebant honore ſepulcri, deſpecti apud inferos, & vagi centum annos errabant, Æ. 6. 325. *Acheron*, inferorum fluvius, hic pro inferis accipitur, Æ. 6. 325.

26. *Evandri ad urbem.*] *Pallanteum*, Æ. 8. 51.

Mittatur

Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina greſſum:
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat ſenior: qui Parrhaſio Evandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis charo datus ibat alumno.
Circum omnes famulûmq; manus, Trojanaq; turba,
Et mœſtæ Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut vero Æneas foribus ſeſe intulit altis:
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mœſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miſerande puer, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi? ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam: cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium; metuenſque mo-
Acres eſſe viros, cum durâ prælia gente. [neret
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos juvenem exanimum, & nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix! nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatique triumphi!
Hæc mea magna fides! at non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum

Pallas, quem non inopem virtutis funeſta dies eripuit & extinxit nece aſperâ. Sic dixit plorans, & refert pedem ad portam, ubi ſenex Acœtes cuſtodiebat depoſitum cadaver Pallantis mortui: Acœtes *qui prius fuit armiger Evandro Arcadi; ſed jam non venerat tam fauſtis eminibus comes addictus dilecto alumno. Circumſtant omnes, & turba famulorum, & multitudo Trojanorum, & Trojanæ triſtes paſſis capillis juxta ritum. Poſtquam vero Æneas ingreſſus eſt portis ſublimibus: emittunt ad aſtra magnum gemitum pectoribus perculſis, & inſonuit aula triſti fletu. Ipſe* Æneas, *poſtquam aſpexit caput candidi Pallantis ſuſtentatum, & ejus faciem, & plagam mucronis Itali apertam in molli pectore; lacrymis erumpentibus ſic loquitur: ô deplorande juvenis, an fortuna, cum proſpera accederet* ad me, *eripuit te mihi; ut non videres imperium noſtrum, neque victor reducereris ad urbem paternam? non hæc dederam de te promiſſa patri* tuo *Evandro,* cum ab eo *abis; cum amplexus me abeuntem, demitteret* me *in magnum imperium* Etruſcorum; *& timens admoneret* me, Latinos *homines eſſe aſperos, bellum eſſe* mihi *cum forti natione. Et nunc quidem ille, deluſus ſpe admodum vana, forſan etiam concipit vota* pro te, *& onerat aras muneribus;* dum *nos triſtes proſequimur inutili honore juvenem mortuum, & jam nullatenus ſubjectum* Diis *ullis ſuperis. O miſer, ſpectabis mœſtum funus filii. Hi* ſunt *noſtri reditus, & triumphi ſperati! hæc magna mea confidentia! tamen, ô Evander, non videbis* eum *caſum plagis indecoris: nec, filio* turpiter *ſalvo*

NOTÆ.

29. *Ad limina.*] Ad januam quippe domus producebantur defunctorum cadavera, Æ. 9. 5. 6. Cæteras vero funerum ceremonias deſcripſimus, Æ. 6. 215. & ſequentibus. Videtur Æneas confecto prælio fugatiſque hoſtibus, in urbem ingreſſus ſuam, in ea noctem duxiſſe. Eò etiam illata ante noctem fuerant principũ virorum cadavera; præcipue Pallantis: quod inſigni aliqua in domo depoſitum inviſit ſummo mane Æneas: indeque deductam funeris pompam extra urbem proſequitur.

31. *Parrhaſio Evandro.*] Arcadi, Æ. 8. 344.

35. *Iliades,* &c.] De more ſolvendæ comæ in luctu, Æ. 1. 484.

39. *Fultum.*] Suſtentatum ſuppoſitis veſtibus, tapetibus, &c. De *Auſonibus,* Italis, Æ. 7. 54.

47. *Mitteret in imperium.*] Ad Tuſcos, quibus regem petentibus Evander Æneam miſerat, Æ. 8. 475, 551.

51. *Nil jam cœleſtibus,* &c.] Vivi ſubditi ſunt ſuperis Diis, mortui inferis.

55. *Fides.*] Quâ confidebam victorem Pallanta rediturum.

56. *Pudendis vulneribus.*] A tergo illatis; quæ fugacem notent, tibique mortem optabilem reddant, ne dedecus nati aſpicias. *Auſonia,* Italia, Æ. 7. 54.

Optabis

Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præsidium, Ausonia, & quantum tu perdis, Iüle!
Hæc ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat: & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis: solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii, crates & molle feretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno:
Extructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi;
Cui neq; fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
Non jam mater alit tellus, virosque ministrat.
Tum geminas vestes, auroque ostroque rigentes,
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Harum unam juveni, supremum mœstus honorem
Induit; arsurasque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos & tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammam:
Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:

optabis tibi mortem acerbam. Hei mihi! quantum amittis tutamen, ô Italia! & quantum tu, ô Iüle! Postquam hæc flens dixit, jubet cadaver deplorabile auferri: & mittit mille viros electos ex universo exercitu, qui prosequantur pompam ultimam, & adsint luctui patris: quæ *sunt solamina parva magni doloris, tamen debita infausto patri. Alii non tardi componunt crates & flexile feretrum, è ramis arbuteis & virgultis querceis: & tegunt lectum* illic *collocatum umbraculo foliorum. Illic constituunt juvenem excelsum in strato rustico: qualem* constituerent *florẽ, sive tenera viola, sive languentis hyacinthi, decerptum pollice puella; cui nondum splendor, nondum sua pulchritudo periit; nec* tamen *terra parens jam nutrit, & sufficit* ei *vires. Tum Æneas exportat vestes duas, asperas auro & purpurâ, quas ipsa Dido Sidonia ei olim elaboraverat gaudens* illo *labore, & distinxerat textum auro subtili. Induit tristis unam illarum juveni,* quasi *ultimum ornamentum; & tegit capillos comburendos* altera, quasi *velo. Præterea accumulat plurima dona prælii Laurentini, & imperat spolia portari longâ serie. Addit equos & tela, quæ eripuerat hosti. Alligaverat quoque manibus post dorsum* eos, *quos* pater *demissurus esset* ut *inferias umbris filii, irrigaturos rogum fuso sanguine: & imperat ipsos duces portare arbores vestitas armis hostium, & nomina hostium inscribi* arboribus. *Miser Acœtes obrutus annis ducitur, nunc turpans pectus pugnis, nunc vultum unguibus:*

NOTÆ.

64. *Crates et molle feretrum*, &c.] De illo feretro, in modum cratis, Æ. 6. 218. in Notis.

65. *Arbuteis*, &c.] *Arbutus*, arbor in deliciis veterum, *arboisier*, Ecl. 3. 82. apta fuit cratibus, quare, G. 1. 166. *Arbutea crates. Quernum vimen*: virgultum, sive ramusculus, è quercu.

67. *Stramine.*] Vulgo, *stramen* accipitur pro culmis & paleis & frondibus, quæ pecori substernuntur. De *viola*, Ecl. 2. 47. De *hyacintho*, *glayeul*, Ecl. 3. 63.

69. *Languentis hyacinthi.*] Sæpe Virgilius finalem syllabam natura sua brevem producit, sequente literaH. ut hic. Ut Æ. 10. 126. *Et Clarus & Hamon.* Ibid. 720. *Linquens profugus hymenæos.* Ut Æ. 7. 368. *Turnique canit hymenæos.* Ut Æ. 9. 418. *Dum trepidant, it hasta Tago.*

72. *Ostro.*] Purpurâ, ex ostreo expressâ, G. 2. 506.

74. *Sidonia Dido.*] Ex Phœnicia, Æ. 1. 410.

78. *Laurentis pugnæ.*] Laurentino in litore commissæ, Æ. 7. 63.

81. *Umbris Inferias.*] Octo juvenes, in pugna captos; ut ad rogum immolarentur, *inferrenturque* quasi dona tumulo, Æ 10. 519.

83. *Truncos.*] Minora trophæa; quæ manibus præferrentur; supra, v. 7.

& ſternitur humi profuſus toto corpore. Trahunt quoque currus rigatos cruore Rutulorum. Deinde Æthon, equus bellicus, depoſitis ornamentis, incedit plorans, & rigat caput longis guttis. Alii portant haſtam & caſſidem Pallantis: *nam victor Turnus poſſidet reliqua* arma. *Poſtea triſtis turma ſequitur, & Trojani, & ductores Etruſci, & Arcades converſis haſtis. Poſtquam tota ſeries proſequentium* funus *longe tranſiit, Æneas conſtitit, & adjecit hæc alte gemens: eadem aſpera ſors belli nos appellat hinc ad alios fletus. Salve* in *perpetuum mihi, ô Palla maxime, & vale* in *perpetuum. Nec locutus plura, ibat ad muros excelſos, & referebat pedem in urbem. Et jam oratores venerant ex urbe Latini* regis, *tecti ramis olivæ, & petentes* hanc *facultatem:* ut *redderet cadavera, quæ jacebant ferro ſtrata per agros; & permitteret* ea *ſubire ſepulcrum terræ: nullum eſſe bellum cum victis & privatis luce* cœleſti: *ignoſceret* iis, quos *olim appellaverat hoſpites & ſoceros. Illos orantes* ea quæ *non erant neganda Æneas clemens donat* illa *facultate, & præterea voce adjicit iſta: ô Latini, quæ ſors immerita vos immiſcuit tanto bello, ut recuſetis nos amicos? an petitis pacem mortuis & interfectis caſu prælii? ſane cuperem dare illam etiam viventibus. Nec veniſſem* huc, *niſi fata aſſignaſſent* mihi *hanc regionem & hanc ſedem:*

Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus poſitis inſignibus Æthon
It lacrymans, guttiſq; humectat grandibus ora.
Haſtam alii galeamque ferunt, nam cætera Turnus
Victor habet. Tum mœſta phalanx Teucrique ſequuntur,
Tyrrhenique duces, & verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas, gemituq; hæc addidit alto;
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere caſſis:
Parceret hoſpitibus quondam ſoceriſq; vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantes,
Proſequitur veniâ, & verbis hæc inſuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacemne exanimis & Martis ſorte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi fata locum ſedemque dediſſent:

NOTÆ.

88. *Currus.*] Pugnabant enim ſæpe viri principes in curribus; ut *Niphæus*, Æ. 10. 570. & paulo poſt, *Lucagus.*

89. *Poſitis inſignibus Æthon.*] Equi Pallantis nomen, quod uni ex Solis equis ab Ovidio tribuitur, ab αἴθω, *uro*, vel *ardeo. Inſignia* equi, ſunt *phaleræ*, Æ. 5. 310. *monilia* & *ſtragula picta*, Æ. 7. 277, 278. *Flet*, more equis ſatis vulgari: ut in humanum doloris affectum tranſire ſæpe videantur.

91. *Catera.*] Ergo clypeum, enſem, ſed præcipue balteum abſtulit Turnus, Æ. 10. 496.

92. *Phalanx.*] Proprie agmen pedeſtre Macedonum, Æ. 2. 254. Hic pro quolibet agmine. *Teucri*, Æ. 1. 239. *Tyrrheni*, Æ. 8. 479. *Arcades*, Æ. 8. 51.

96. *Alias ad lacrymas.*] Ad peragenda cæterorum ſociorum funera.

97. *Salve. Vale.*] *Noviſſima verba*: quibus à funere diſcedebant, Æ. 6. 227. in notis.

99. *Greſſumque in caſtra ferebat.*] Ad urbem ſuam, opere ſubitario caſtrorum in morem extructam, Æ. 7. 157. Igitur funus extra urbem cõitatus, nunc dimiſſo funere ad urbem redit.

100. *Urbe Latinâ.*] Laurento, Latini regiâ, Æ. 7. 63.

101. *Velati ramis oleæ.*] *Velati*, non capite, ſed manibus: quibus ramos pacificæ arboris oleæ, tæniis laneis implicatos, ſupplices præferebant, Æ. 7. 237.

104. *Æthere caſſis.*] *Caſſus*, privatus: non à *quaſſus*, ut nugatur Servius; ſed omnino à verbo *careo.*

105. *Soceriſque vocatis.*] Cum Latinus Æneam in ſocium, hoſpitem & generum accepit, Æ. 7. 263.

Nec

Nec bellum cum gente gero. Rex noſtra reliquit
Hoſpitia, & Turni potius ſe credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat; his decuit mecum concurrere telis:
Vixet, cui vitam Deus aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, & miſeris ſupponite civibus ignem.
Dixerat Æneas: olli obſtupuere ſilentes,
Converſique oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior, ſemperque odiis & crimine Drances
Infenſus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert: O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unoq; omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies: & pace ſequeſtrâ
Per ſylvas Teucri, mixtique impune Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis, & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans, tanti prænuncia luctus,
Evandrum Evandriq; domos & mœnia complet;
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.

nec facio bellum cum gente Latina. *Rex* veſtet *abrupit* jura *noſtri hoſpitii, & potius ſe commiſit armis Turni. Juſtius fuiſſet Turnum exponere ſe huic morti. Si ſtatuit terminare bellum manu, & ejicere Trojanos, decuit* eum *pugnare mecum his armis: vixiſſet* is noſtrûm, *cui Deus aut virtus ſua ſervaſſet vitam. Abite jam, & ſubjicite flammas miſeris civibus* mortuis. *Æneas locutus erat: illi taciti obſtupuerunt, ac tenebant oculos & vultus inter ſe obverſos. Tum ſenex Drances, ſemper infeſtus odiis et criminatione juveni Turno, ſic deinde voce reponit verba: ô vir Trojane, famâ magne, major factis: quibus laudibus extollam te* ad *cœlum? an prius admirabor te* ob *juſtitiam*, an ob *opera bellica? nos autem memores* beneficii *reportabimus iſta* quæ dicis *in urbem patriam: & ſociabimus te regi Latino, ſi aliqua fortuna modum offerat: Turnus quærat ſibi* alia *fœdera. Immo delectabit etiam* nos, *eripere moles fatales murorum tuorum, & portare humeris ſaxa Trojana* urbis. *Dixerat hæc, & omnes communi voce muſſitabant talia. Statuerunt* inducias ad *duodecim dies: & pace intermediâ, Trojani & Latini confuſi abſque periculo vagati ſunt per montes & ſylvas. Fraxinus alta ſonat ſecuri utrimque acutâ: eruunt pinus erectas ad aſtra: nec intermittunt ſecare cuneis quercus & cedros odoratas, nec vehere ornos plauſtris ſtridentibus. Et jam fama, prænuncia tanti doloris, diſperſa implet Evandrum, & Evandri ædem atque urbem; quæ* fama *prius narrabat per Latium, Pallanta victorem* eſſe.

NOTÆ.

114. *Turni ſe credidit armis.*] Non ſponte tamen, ſed cogente Amatâ uxore. Æ. 7. 616.

118. *Vixet.*] Syncope, pro *vixiſſet*. Sic Æ. 4. 682. *Extinxti*, pro *extinxiſti*, &c.

122. *Crimine.*] Criminationibus, quibus Turnum ſemper onerabat, ex odio. Sic Æ. 2. 98. *Hinc ſemper Ulyſſes Criminibus terrere novis.*

126. *Juſtitiane prius mirer.*] More Græcorũ: apud quos verba *admirandi* & ſimilia nonnulla genitivo junguntur. Sic infra, v. 280. *Memini latorve malorum.* Apud Horat. Od. l. 2. 9. 17. *Deſine mollium tandem querelarum*, &c.

133. *Pace ſequeſtrâ.*] *Conciliatrice.* Nam *ſequeſter* eſt arbiter inter utramque partem medius, cujus judicium utraque pars *ſequitur*. Vel juxta Servium & Donatum *pax ſequeſtra*, ſunt *inducia*: quæ *ſequeſtra* ſunt, id eſt, mediæ, inter bellum præteritum & bellum futurum.

135. *Ferro bipenni.*] *Bipennis*, vel *ferrum bipenne*: ſecuris eſt, utrinque acuta: à *bina pinna*: eſt autem *pinna* faſtigium quoddam; unde ſummitas templorum vocatur *pinnaculum*.

137. *Robora.*] *Robur*, vel ſpecies eſt duriſſimæ quercus, vel durum quodlibet lignum, G. 1. 162. *Olens*, Ecl. 2. 11.

138. *Ornos.*] *Fraxinos* ſylveſtres.

Arcades incipiunt *concurrere ad portas urbis, & juxta ritum veterem corripuerunt funebres tedas: iter splendet longâ serie flammarum, & late dividit campos. Multitudo Trojanorum adversùm veniens conjungit* iis *agmina* sua *dolentia. Quæ quando matres viderunt ingredi domos, commovent clamoribus urbem omnem. At nulla violentia potest cohibere Evandrum, sed currit in medios: feretro deposito, concidit super Pallanta, atque inharet flens & gemens: ac demum difficile via aperta est voci* per *dolorem: ô Palla, non dederas hæc promissa patri tuo:* sed fore *ut velles te committere duro Marti circumspectius. Non eram nescius, quantum valeret nova* cupiditas *gloriæ in bello, & jucundus* ille *honor in prima pugna. O primi conatus juvenis infelices, & acerba experimenta belli vicini, & vota precesque meæ à nullo Deorum audita! & tu, ô sanctissima uxor, felix* per *mortem tuam, nec superstes ad hunc luctum! contra ego vivendo excessi mea fata, ut pater restarem superstes* filio. Si *Rutuli obruissent me telis* eo quod *junxi societatem belli* cum *Trojanis, ipse* libens *amisissem vitam; & hæc pompa veheret domum me, non Pallanta. Nec incusabo vos, ô Trojani, nec fœdus, nec quas manus sociavimus* per *hospitium: calamitas ista debita erat meæ senectuti. Tamen si mors immatura destinata erat filio: oportebat* eum *mori inducentem Trojanos in Latium, occisis prius* multis *millibus Volscorum. Ego vero, ô Palla, non honorabo te aliâ pompâ; quam pius Æneas, & quàm illustres Trojani, & quam ductores Tusci, & omnis exercitus Tuscorum.* Illi *portant magna trophæa,* ex iis, *quos tua manus demisit morti. Tu etiam, ô Turne, stares jam grandis truncus* vestitus *armis,*

Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas rapuere faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina. Quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mœstam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere;
Sed venit in medios: feretro Pallanta reposto
Procumbit super, atq; hæret lacrymansque gemens-
Et via vix tandem voci laxata dolore est: [que:
Non hæc, ô Palla, dederas promissa parenti:
Cautius ut sævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ juvenis miseræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita Deorum
Vota, precesque meæ! tuq; ô sanctissima conjux,
Felix morte tuâ, neque in hunc servata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Troûm socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis: animam ipse dedissem;
Atq; hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
Junximus hospitio dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ. Quod si immatura manebat
Mors natum; cæsis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros, cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quàm pius Æneas, & quàm magni Phryges, & quàm
Tyrrheniq; duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,

NOTÆ.

147. *Incendunt.*] Metaphora, pro, *concitant*, Æ. 4. 360.

148. *Potis est.*] Æ. 3. 671. *Feretrum*, Æ. 6. 218.

156. *Primitiæ.*] Supra, v. 16. *Belli propinqui:* vel inter finitimos & propinquos populos, ita ut ab eo abstinere non potuerim: vel imminentis, cujus mors Pallantis præludium est.

160. *Vici mea fata.*] Superavi naturalem ordinem, longiore vitâ. Fatum enim esse videtur, ut pater ante filium moriatur.

161. *Troûm socia*, &c.] Si peccavi, initâ cum Trojanis armorum societate, solus plecti a Rutulis debui, solus animam effundere. *Obruerent.*] Supple *utinam*, aut *si*: ut Æ. 6. 31. *Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes. Volscorum.*] Gens fuit Latinis & Rutulis contermina ab oriente, Æ. 7. 803. *Latium*, Æ. 7. 54. *Phryges*, Trojani, Æ. 1. 385. *Tyrrheni duces*, Æ. 10. 164. *Trophæa*, supra, v. 7.

Esset

Eſſet par ætas, & idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inviſam, Pallante perempto;
Dextera cauſa tua eſt, Turnum gnatoq; patrique
Quam debere vides meritis: vacat hic tibi ſolus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: ſed gnato manes perferre ſub imos.
Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Conſtituere pyras: huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum: ſubjectiſq; ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos: ter mœſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, ſparguntur & arma:
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frænaque, ferventeſque rotas: pars, munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti:
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaque ſervant
Buſta: neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras; & corpora partim

ſi par fuiſſet ætas, & vis æqualis ab ætate. Sed miſer, cur obtreo Teucros à pugna? abite, & memores reportate regi veſtro *hæc* mea *dicta: ô* Ænea, *ſi ſuſtineo adhuc vitam odioſam occiſo Pallante; dextera tua cauſa eſt,* cur id faciam: dextera, *quæ, ut intelligis, debet Turnum & filio* Pallanti, *& mihi patri,* qui ambo id *meriti* ſumus: *unicus hic modus* ſolandi me *reſtat tibi et fortunæ. Non cupio gaudia vitæ, nec licitum* eſt: *ſed* cupio *ferre hæc* gaudia *filio ad profundos inferos. Interim Aurora reddiderat miſeris hominibus beneficũ lumen, reducens opera & labores. Jam pater Æneas, jam Tarchon erexerũt rogos in ſinuoſo litore: unuſquiſque juxta morem majorum tulit illuc cadavera ſuorum: & ſuppoſitis nigris flammis, ſublime cœlum tegitur fumò inſimilitudinem noctis. Ter induti rutilis armis* pedites *ambulaverunt circa rogos: ter in equis circuiverunt triſtem flammam funeris, & emiſerunt ore ululatus. Tellus etiam rigatur fletu, arma etiam rigantur. Et clamor hominum & ſonitus buccinarum tollitur* ad *cœlum. Deinde alia mittunt* in *ignem ſpolia ablata Latinis interfectis, & caſſides, & pulchros gladios, & frana, & celeres rotas: pars, dona nota* mortuis, *ſcutæ ipſorum, & jacula non fauſta. Plurima corpora boum circum immolantur morti: jugulant in ignem, & ſetoſos porcos, & pecudes direptas ex omnibus campis: deinde* per *totum litus aſpiciunt ſocios* qui *cremantur: obſervant rogos ſemuſtos: neque poſſunt* inde *abſtrahi, quouſque nox frigida mutavit cœlum diſtinctum aſtris micantibus. Nec aliter infelices Latini erexerunt quoque rogos innumeros in alia parte: & partim*

NOTÆ.

174. *Eſſet par ætas.*] Aut mihi, aut nato: ſed ego ſenior ſum, natus junior fuit, quam ut te vinceret.

182. *Aurora.*] Dies altera poſt pugnam. De *Aurora*, G. 1. 249. Æ. 6. 535.

185. *Pyras.*] Rogos, buſta, ligneas ſtrues comburendis cadaveribus, Æ. 4. 494. De ritibus pompæ funebris, Æ 6. 215. & ſequentibus.

189. *Decurrêre---- Luſtravere in equis.*] Primum refero ad pedites: ſecundum ad equites: ut ſic totus exercitus officio funebri erga ſocios fungeretur. De *luſtratione*, pro *circuitione*, Æ. 1. 612.

195. *Ferventeſque rotas.*] *Rotas* currum hoſtilium, unde ſolebant principes viri pugnare. *Ferventes*: quæ ſolebant curſu incaleſcere: Horat. Od. 1. 1. 1. *Metaque ſervidis evitata rotis.*

202. *Cœlum ſtellis aptum.*] Commutatio: pro, *cui aptæ & connexæ ſunt ſtellæ*, Æ. 4. 482.

ondunt humi plurima hominum cadavera; partim quoque auferunt asportata in vicinos campos, & remittunt in urbem. Comburunt reliqua, & immanem cumulum promiscuæ stragis, nec numerando, nec honorando. Tunc undiquaque spatiosi campi resplendent certatim frequentibus ignibus. Tertia dies expulerat è cælo frigidam noctem: dolentes evertebant altum cinerem & ossa permista in rogis, & tegebant ea tepido acervo terræ. Jam vero præcipuus tumultus & pars doloris longe maxima erat per domos in urbe Latini opulenti. Illic matres, & nurus infaustæ: illic dilecta pectora sororum dolentium, & pueri orbati patribus detestantur funestum bellum, & nuptias Turni: volunt ut ipse armis, ipse gladio dirimat rem; si quidem petit sibi imperium Italiæ & præcipuam potestatem. Drances acerbus asperat hæc: & testatur Turnum unum vocari, unum peti ad pugnam. Contra multiplex est simul sententia variis verbis pro Turno, & magna auctoritas Reginæ protegit eum: multa fama tuetur virum partis trophæis. Inter has dissensiones medio tumultu ardente: ecce præterea tristes legati referunt responsa è magna urbe Diomedis: aiunt *nihil perfectum* esse *omnibus impensis tantorum laborum: nihil dona effeciſſe, nec aurum, nec magnas preces: alia auxilia quærenda* esse *Latinis, aut pacem petendam à rege Trojano. Ipse rex*

Multa virûm terræ infodiunt; avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbiq; remittunt: 206
Cætera, confusæque ingentem cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant. Tunc undiq;
Certatim crebris collucent ignibus agri. [vasti
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram: 210
Mœrentes altum cinerem & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miseræq; nurus, hic chara sororum 215
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ & primos sibi poscat honores.
Ingravat hæc sævus Drances: solumq; vocari 220
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
Hos inter motus, medio flagrante tumultu, 225
Ecce super mœsti magnâ Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona neq; aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus. 231
Fatalem Æneam manifesto numine ferri
Admonet ira Deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio accitos, alta intra limina cogit. 235
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis, & maximus ævo,

Latinus concidit ex *magnitudine doloris. Furor Deorum, & sepulcra recentia ante oculos, ostendunt Æneam fatalem juvari evidenti* auxilio *Deorum. Itaque congregat in excelsam regiam magnum concilium & præcipuos suorum accersitos jussu suo. Illi congregantur, & plenis viis currunt ad domum regis. Latinus, & grandior ætate,*

NOTÆ.

206. *Urbique remittunt.*] Non uni omnia corpora: sed unumquodque suæ. De vario more *sepeliendi & comburendi cadaveris*, Æ. 5. 48.

211. *Ruebant Ossa focis.*] Quomodo ossa hominum à busti reliquiis secernerentur, Æ. 6. 227. Quomodo post cremationem tumularentur, Æ. 5. 48. *Ruo*, active, Æ. 1. 39.

215. *Nurus.*] *Nurus*, proprie uxor filii, *bru:* sumitur vulgo pro jũiore qualibet fœmina, cõjugio copulata, Æ. 2. 501. De *hymenæo*, G. 3. 60.

223. *Regina nomen.*] *Amata*, quæ favebat Turno, sororis filio, Æ. 7. 357. De *trophæis*, supra, v. 7.

226. *Diomedis ab urbe.*] *Arpis*, infra, v. 243.

230. *Pacem petendum.*] Regimen gerundii. Sic Lucretius, l. 1. 111. *Pœnas in morte timendum.* Ibid. 381. *Metu privandum est corpora quæque.*

Et

Et primus ſceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remiſſos,
Quæ referant, fari jubet: & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. Tum facta ſilentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, ô cives, Diomedem Argivaque caſtra,
Atque iter emenſi caſus ſuperavimus omnes;
Contigimuſque manum, quâ concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Japygis agris.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi;
Munera præferimus, nomen patriamq; docemus:
Qui bellum intulerint, quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonii: quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus omnes,

& præcipuus regno, ſedet inter medios, non hilari vultu. Atque hic imperat legatos, reverſos ex urbe Ætolica, dicere quanam reporten. : & quærit ſingula reſponſa ſuo ordine. Tunc indictum eſt *linguis ſilentium; & Venulus obediens imperio incipit ita loqui; O cives, vidimus Diomedem & caſtra Græca, & perfecto itinere evaſimus omnia pericula, & retigimus manum, quâ regnum Trojanum perit. Ille victor extruebat in campis Gargani Japygis urbem Argyripam, de nomine patriæ gentis. Poſtquam ingreſſi* ſumus, *& facultas conceſſa* eſt *alloquendi præſentem: offerimus dona, profitemur nomen & patriam: qui indixerint* nobis *bellum, quæ cauſa* nos *adduxerit* in urbem *Arpos. Ille ſic tranquillâ voce reſpondit* iis quæ *audierat; O felices populi, imperium Saturni, Auſonii veteres: quæ ſors vos turbat tranquillos, & impellit movere bella inſueta? quot quot vaſtavimus ferro arva Trojana (omitto ea* mala quæ *tolerata* ſunt *pugnando ad ſublimes muros, & quot ille Simois ſepeliverit viros) luimus per orbem immania ſupplicia, & omnes pœnas criminum,*

NOTÆ.

238. *Primus ſceptris.*] Reges enim erant plerique, ex iis qui Turni auxilio venerant, Æ. 7. 647.

239. *Ætola ex urbe.*] *Arpis*, ab Ætolo Diomede conditis: mox, v. 243.

242. *Venulus.*] Qui ad Diomedem legatus fuerat, Æ. 8. 9.

243. *Diomedem.*] Filius fuit Tydei, nepos OEnei: paterno quidem & avito jure, Ætoliæ rex: ſed cum pater Tydeus Agrii patrui invidiâ regno pulſus eſſet, & Argos Peloponneſi urbem ad regem Adraſtum confugiſſet; ibi Diomedes ex Deiphyle, Adraſti filiâ, natus eſt. Is Adraſto mortuo maximam & quaſi regiam auctoritatem Argis obtinuit: avum ſuum, item ab Agrii filiis pulſum, in Ætoliam reſtituit: Argivorum & vicinarum urbium dux ad Trojam profectus eſt; ex Homero, Il. 2. 563. Ibi maxima quæque poſt Achillem ac difficillima perfecit: Palladium ex arce Trojana rapuit, Rheſum Thraciæ regem occidit; unde laudat Virgilius ejus manum, *quâ concidit Ilia tellus.* Venerem & Martem vulneravit. Quare Venus ejus domum evertit, adulterio Ægialeæ uxoris ejus cum Cylabaro apud Argos: quorum ex inſidiis cum ægre elapſus eſſet, neque vero poſſet in Ætoliam reverti ut notat Cedrenus; in Apuliam, maxime orientalem Italiæ partem, mari fugit: ibique exceptus à Dauno rege, & parte agri donatus, urbes multas condidit: præcipue *Argos Hippium*, id eſt, *equeſtre*: ex nomine natalis urbis, cujus ager *aptus equis* dicitur ab Homero: quæ vox deinde corrupta eſt primo in *Argyrippam*, vel *Argyripam*; deinde in *Arpos*. Ejus ruinæ nunc adhuc dicuntur *Arpe*, non longe à *Siponto* urbe, & radicibus promontorii *Gargani*, *monti di S. Angelo*, quod in mare Hadriaticum procurrit. De ejus morte multiplex opinio refertur à Strabone, l. 6. Prima eſt, eum in Diomedeis inſulis, huic litori vicinis, ſubito evanuiſſe: ejuſque ſocios, dolore mortis illius eſſe mutatos in aves, infra, v. 272. Secunda eſt, ipſum in patriam revocatum, in ea diem obiiſſe. Tertia eſt, ſubactâ illâ maris Hadriatici orâ ad uſque Venetos, apud illos mortuum, & divinis honoribus affectum eſſe. De *Japyge*, qui nomen dedit Japygiæ, ſive Apuliæ, Æ. 8. 710.

252. *Saturnia regna*, &c.] De *Saturni fuga in Italiam*, Æ. 8. 319. De *Auſonibus*, antiquis Italiæ incolis, ibid. 328. Æ. 7. 54.

257. *Simois.*] Fluvius Troadis, Æ. 1. 104.

turba deploranda ipſi etiam Priamo. Novit iſta *funeſtum ſidus Palladis, & ſcopuli Eubœæ, &* mons *vindex Caphareus. Poſt illam* Trojæ *expeditionem pulſi ad diverſa litora, Menelaus filius Atrei circa columnas Protei exulat. Ulyſſes adiit Cyclopas Ætnæos. An memorabo regnum Pyrrhi, & domum Idomenei ſubverſam? aut Locros degentes litore Libyco? ipſe rex Mycenarum, dux magnorum Gracorum, periit in primo aditu* domus, *manu ſceleratæ uxoris*: poſt *Aſiam ſubactam adulter inſidiatus eſt* ei.

Vel Priamo miſeranda manus. Scit triſte Minervæ
Sidus, & Euboïcæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diverſum ad littus abacti,
Atrides Protei Menelaus ad uſque columnas
Exulat: Ætnæos vidit Cyclopas Ulyſſes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque Penates
Idomenei? Libyco-ve habitantes littore Locros?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextrâ
Oppetiit: devictâ Aſiâ ſubſedit adulter.
Invidiſſe Deos, patriis ut redditus oris

An memorabo *Deos obſtitiſſe* mihi, *quominus revectus* in *patriam regionem*

NOTÆ.

259. *Triſte Minervæ Sidus*, &c.] *Sidus Arcturi*, quod cum per ſe procelloſum ſit, vim adhuc perniciofiorem ex ira Minervæ dici poteſt accepiſſe ad vexandas Ajacis Oilei naves. Sic enim Solinus, c. 20. de Caphareo. *Ubi poſt Ilii excidium Argivam claſſem, vel Minervæ ira; vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi gravibus affecit cladibus.* De *Arcturo*, Æn. 1. 748. G. 1. 68. Explicari tamen poteſt *ſidus* de ipſa tempeſtate, quam excitavit Minerva: nam hic videtur vocem illam accepiſſe Virgilius, G. 1. 311. *Quid tempeſtates autumni & ſidera dicam?* & Æ. 12. 451. *Ad terras abrupto ſidere nimbus It mare per medium.* De *Minerva*, Æn. 2. 31. De *Ajace ob ea interfecto* ad Caphareum, Eubœæ inſulæ ſcopulum, Æ. 1. 44, 49. De *Eubœa* Græciæ inſula, *Negrepont*, Æ. 6. 2.

262. *Atrides Protei, &c.*] *Menelaus*, Spartæ rex, de quo, Æ. 2. 264. *Atrei* filius, confecto Trojano bello, octo annis tempeſtate jactatus eſt circa Ægypti litora, antequam in patriam rediret; & divertit apud *Proteum* regem Ægypti, de quo G. 4. 388. Ita fere Homerus, Odyſſ. 4. 385, &c.

Columnas.] *Limites, terminos* Ægypti. Quippe Strabo l. 3. de columnis Herculis apud fretum Gaditanum diſſerens, ait id nomen inde ortum eſſe, quod viri illuſtres, ut finem imperii aut expeditionis ſuæ notâ aliquâ conſignarent; aras, aut columnas, aut in modum columnarum turriculas, fretis, aut promontoriis, aut montibus impoſuerint: quæ nomina, deſtructis per temporum injuriam monumentis illis, loco ipſi remanſerunt. Tales columnæ Herculis in freto Gaditano, aræ Philænorum ad Syrtes Africæ columna Ionica in iſthmo Corinthiaco, turris Pelori & turris Rhegina in freto Siculo, aræ Bacchi & Alexandri in India. Igitur *columnæ Protei*, pars erit illa litoris Ægyptii, ubi deinde magnus portus Alexandriæ fuit, qui ſic deſcribitur à Strabone, l. 17. Ἐν δεξιᾷ μὲν νῆσος ἡ ὁ πύργος ὁ Φάρος, &c. *Ad dextram eſt Pharus, inſula & turris: ad ſiniſtram vero cautes & promontorium Lochias.* Et vero teſtatur Homerus, Menelaum ad Pharum inſulam primo exſcenſionem feciſſe, Odyſſ. 4. 355.

263. *Ætnæos.*] Ulyſſes in Siciliam apud Cyclopas appulſus eſt: ubi mons Ætna, ut fuſe narrat Achæmenides, Æ. 3. 613.

264. *Regna Neoptolemi.*] Pyrrhi, Epiri regis, Achillis filii: qui ab Oreſte Agamemnonis filio occiſus eſt, ob amorem Hermiones, Æ. 3. 328, &c. De *Pyrrho Neoptolemo*, Æ. 2. 263.

265. *Penates Idomenei.*] Cretenſis regis, qui à ſuis pulſus eſt ob occiſum filium, Æ. 3 122. *Penates*, Dii ſunt domeſtici, Æ. 2. 717.

265. *Libyco litore Locros.*] De *Locris*, Græciæ populis circa Parnaſſum montem, Æ. 3. 399. Horum aliqui, poſt bellum Trojanum conſederunt in meridionali cornu Italiæ, circa Zephyrium promontorium, ut ibidem explicuimus: alii in Africa, circa Pentapolim, quæ Cyrenaica regio eſt, ad mare mediterraneum, & orientem Syrtis majoris, ut ait Servius; ut vero teſtatur Domitius Afer, in regione Africæ plane oppoſita, nempe ad Oceanū Atlanticum.

266. *Mycenæus*, &c.] Agamemnon, Mycenarum rex, Clytæmneſtræ uxoris & Ægiſthi adulteri inſidiis occiſus, Æ. 3. 54. De *Mycenis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

268. *Devictâ Aſiâ ſubſedit adulter.*] *Subſido*, eſt *clam ſedeo in inſidiis*. Unde Valerius Max. l. 7. c. 2. vocat *ſubſeſſorem alieni matrimonii*, adulterum, qui alienæ conjugis pudicitiæ inſidiatur. Itaque ſenſus eſt, Agamemnoni adulteriorum vindici, qui ob Paridis adulterium Trojam everterat; inſidiatorem adulterum non defuiſſe, qui eum ſub prima domus limina primumque reditum opprimeret.

Conju-

Conjugium optatum & pulchrã Calydona viderem?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur:
Et ſocii amiſſi petierunt æthera pennis,
Fluminibuſque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) & ſcopulos lacrymoſis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore; cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portaſtis ab oris,
Vertite ad Æneam. Stetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros; ultrò Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ:
Hectoris Æneæque manu victoria Grajûm
Hæſit, & in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,
Quà datur: aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optime regum,
Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello.

viderem dilectam conjugem & ſpecioſam Calydona? nunc quoque monſtra terribilia aſpectu inſectantur me: *& ſocii amiſſi evolarunt alis in aërem, & volucres errant* circa *fluvios, & replent rupes triſtibus ſonis: heu crudelia ſupplicia meorum! hæc autem expectanda mihi jam fuerunt ab illo tempore; quando inſanus invaſi gladio corpora immortalia, & ſauciavi plagâ dextram* manum *Veneris. Ne vero, ne hortemini me ad talia prælia. Nec mihi bellum ullum eſt cum Trojanis poſt exciſam Trojam: nec recordor, aut gaudeo* de *antiquis calamitatibus. Ferte ad Æneam dona, quæ tuliſtis ad me è patriis terris. Stetimus adverſus valida* ejus *arma, & conſeruimus manus: credite* mihi *experto, quantus attollat clypeum, quo impetu vibret haſtam. Si terra Idæa produxiſſet duos tales viros præter eum; Trojanus prior intuliſſet bellum urbibus Argivis, & Græcia doleret mutatis fatis. Quamdiu tardatum eſt circa muros pertinacis Trojæ: victoria Græcorum ſubſtitit manu Hectoris & Æneæ, & retro tulit pedem in decimum annum. Ambo* erant *illuſtres animis, ambo bellicâ fortitudine: iſte ſuperior* erat *religione. Dextræ* veſtræ *conveniant in fœdera, ſiquidem* id *conceditur: ſed cavete, ne arma veſtra congrediantur* cum illius *armis. Audiviſti ſimul, rex optime regum, & quæ ſint* ejus *reſponſa, & quis ſit* ejus *ſenſus* de *tanto bello.*

NOTÆ.

270. *Conjugium*, &c.] *Conjugem* Ægialeam, ſupra, v. 243. *Calydona*, urbem Ætoliæ, quam Diomedes & avito jure poſſidebat, & armis domuerat, Æ. 7. 306.

272. *Socii amiſſi*, &c.] Circa promontorium Apuliæ Garganum, inſulæ ſunt, non duæ, ut ait Strabo, ſed quinque: *Diomedeæ* ab antiquis dictæ: harum maxima nunc *Tremiti*. Illic Diomedis ſocii in aves finguntur commutati: vel ob iram Veneris, vivo adhuc Diomede, ut aiunt Virgilius & Ovidius Metam. l. 14. 494. vel ob dolorem amiſſi morte Diomedis, ut innuere videtur Strabo aliique. Has aves in his tantum inſulis reperiri ait Plinius, l. 10. 44. eaſque dentes habere, colore eſſe candidas, infeſtas advenis præterquam Græcis. Joannes Meurſius ait eaſdem eſſe quæ Græcis dicuntur ἠροδιοὶ, Latinis *ardeæ*, Gallis *herons*. Plinius facit *fulicarum* ſimiles. Ovidius non *cycnos* quidem, ſed cycnis proximas.

276. *Cæleſtia corpora.*] Venerem in vola manus Diomedes vulneraverat. Iliad. 5. v. 335. Martem in imo ventre, v. 857.

280. *Latorve malorum.*] Græcâ formâ, ſupra, v. 126.

283. *Contulimuſque manus*, &c.] Adulatur hic heroi ſuo Virgilius: quanquam enim adverſus Diomedem ſtetit, Iliad. 5. 225. tamen huic minime fuiſſe parem conſtat ex eo, quod ab eodem in coxa vulneratus ictu lapidis fuit, fuiſſetque adeo interfectus, niſi Venus auxilio filii adfuiſſet, v. 311.

284. *In clypeum aſſurgat.*] Ipſe attollat clypeum ſuum. Sic Æ. 12. 729. *Ate ſublatum conſurgit Turnus in enſem, Et ferit.*

285. *Idæa terra.*] *Troas*, ubi mons *Ida*, Æ. 2. 801. *Inachias*, Argivas, Æ. 7. 286. *Dardanus*, Trojanus, Æ. 1. 239.

Vix legatiea dixerant: *& varium murmur diffusum est per ora turbata Italorum: veluti quando saxa coërcent fluvios torrentes; tunc obstructo alveo murmur editur, et propinqua ripa fremunt aquis strepitantibus. Statim atque animi sedati et ora tumultuantia composita fuerunt; rex precatus Deos incipit è summo solio: equidem, ô Latini, et cuperem, et utilius fuisset deliberare prius de summa rerum: non* vero *convocare concilium tali tempore, cum hostis premit muros, Facimus bellum difficile, ô cives, cum stirpe Deorum, et hominibus invictis: quos nulla pugna debilitant, et* qui etiam *superati non possunt abstinere ab armis. Si constituistis aliquam spem in exercitu Æolorum advocato, deponite* eam: *unusquisque* sit *sibi* sua *spes; sed videtis, quam tenuis spes illa sit. Quo casu rerum* nostrarum *catera concussa jaceant, omnia* denique *sunt ob oculos et in manibus vestris. At neminem accuso: fuit* vobis *fortitudo, quæ potuit esse maxima: pugnatum est tota mole regni. Itaque exponam, quis sensus jam sit incertæ menti* meæ, *et ostendam paucis* verbis: *advertite animos. Est mihi vetustus ager, vicinus fluvio Tyrrheno,*

Vix ea legati: variusque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor: ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnes; clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt;
Præfatus Divos, solio Rex insit ab alto: 301
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente Deorum,
Invictisq; viris, gerimus: quos nulla fatigant 306
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem si quam accitis Ætolûm habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque; sed, hæc quàm angusta,
Cætera quâ rerum jaceant perculsa ruinâ, [videtis.
Ante oculos interq; manus sunt omnia vestras. 312
Nec quemquam incuso: potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam; & paucis, animos adhibete, docebo.
Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni, 316

NOTÆ.

301. *Præfatus Divos.*] Notat Turnebus veteres, præcipue Romanos, id solemne habuisse; ut antequam verba publice facerent, Deos precarentur: & frequenter orationum exordia ab invocatione Deorum sumerent. Talia fuere exordia omnia Catonis; talia Ciceronis ac Demosthenis nonnulla.

302. *Ante equidem.*] ORATIO Latini duas habet partes. I. Exponit hostilium virium magnitudinem, cui suarum tenuitatē opponit. II. Proponit conditiones pacis tres: aut terras Æneæ assignandas, si sedere hic velit; aut naves ædificandas, si malit alio abire; denique oratores ad eum mittendos cum regiis muneribus.

305. *Cum gente Deorum.*] Æneas à Jove per Venerem ortus: Trojana gens à Jove per Dardanum, Æ. 1. 239.

308. *Ætolûm.*] Diomedis sociorum, in Apulia sedentium, supra, v. 243.

316. *Est antiquus ager*, &c.] Duplex est de hujus agri situ opinio. I. Donatus, quem sequitur Cluverius, agrum illum metitur ad littus maris: à Circæo monte, qui terminus fuit Latii, tempore Tarquinii superbi, orientem versus, ad usque Tyberim, qui terminus Latii fuit ad occidentem. Firmat inde hanc opinionē Donatus, quod Tuscos dicat aliquando sedisse circa Ufentem fluvium, huic monti Circæo vicinum; hunc itaque *Tuscum* fluvium hic à Virgilio appellari: deinde quod constet apud omnes, *Rutulos*, Turno subditos, spatio illo contentos fuisse; & *Auruncos* montem Circæum proxime attingere; & *pinetum*, seu locum pinu consitum, circa Circæum esse. At tribus ex capitibus minime probabilis hæc sententia videtur mihi. Primo, quod per *Tuscum amnem* à Virgilio semper intelligatur Tyberis, G. 1. 499. Æ. 8. 473. Æ. 10. 199. Secundo, quod ager ille sic extensus complecteretur regnum universum Turni, cujus angustias descripsimus, Æ. 7. 795. immo & multo latiora spatia: at quantumvis dicantur Rutuli fuisse Latinis conjuncti, aut etiam subditi; certe vero simile non est, Latinum regem homini externo regnum obtulisse, quod consanguinei Turni ditionem totam absorberet. Tertio, cum urbs Laurentum, caput Latinæ ditionis, in qua tum concilium habebat Latinus, à Tyberi vix distaret leucis tribus, sive millibus paulo plus septem; & reliqua agri illius pars ad usque Circæum millia plusquam quadraginta haberet adorien-

Longus

Longus in occaſum, fines ſuper uſque Sicanos.
Aurunci Rutulique ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum: & fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus.
Conſidant, ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipſi numerumque modumque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſque manu prætendere ramos:
Munera portantes eboriſque, aurique talenta,
Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri.
Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.

protenſus in occidentem, ultra terminos Siculos. Aurunci & Rutuli colunt, & verſant aratro colles aſperos, & utuntur ſteriliſſimis eorum locis ad paſcua. Tota illa regio, & tractus pineus alti montis detur amicitiæ Trojanorum: & ſtatuamus juſtas conditiones fœderis, & admittamus eos *ſocios in regnum noſtrum. Quieſcant* illic, *ſi tanta eſt cupiditas, & ſtruant urbes. Si vero voluntas eſt* ipſis *adire alias regiones & alios populos, & ſi poſſunt abire è terra noſtra: ſtruamus* ipſis *ligno Italico viginti naves, aut plures ſi poſſunt implere: tota materies jacet prope aquas: ipſi præſcribant numerum & formam navium; nos ſuppeditemus æra, operam, & nautica* omnia. *Inſuper placet, centum oratores Latinos è præcipuo genere ire, ut exponant* Trojanis mea *dicta, & jungant fœdera: & placet* eos *præferre manibus ramos pacificos, portantes dona eboris, & talenta auri, & ſellam & togam, notas noſtri imperii.* Vos *deliberate in commune, & ſubvenite rebus fractis.*

NOTÆ.

tem: ſane ager ille dici non potuit à Latino *longus in occaſum*; ſed omnino *longus in ortum*. II. Servius, quem ſequor, agrum metitur ab urbe Laurento Tyberim verſus, quo fere loco Trojam ſuam novam Trojani jam condiderant. Atque ita erit *Tuſco proximus amni*; nempe Tyberi: erit *longus in occaſum*, ſive ad occaſum Laurenti urbis: immo, ne anguſtiæ agri objiciantur, ultra Tyberim in occaſum porrigitur; ſiquidem *Siculi* primi omnium Italiæ incolæ, qui deinde *Sicani* dicti ſunt, ultra Tyberim multas antiquitus tenuerunt urbes, in quibus numerat Dionyſius *Alſium*, & *Cære*, in eodem tractu maritimo ultra Tyberim. Igitur erit ager ille, *longus fines ſuper uſque Sicanos*, id eſt, uſque ad fines illos, quos veteres Siculi tenebant, priuſquam à Pelaſgis & Aborigimibus inde pulſi, *Sicaniam* inſulam occuparent, unde *Sicani* dicti ſunt, Æ. 7. 795. Quin etiam *Aurunci Rutulique ſerere* potuerunt: non veri quidem *Rutuli*, qui fixerant ſedem ad orientem Laurentinæ ditionis, Æ. 7. 795. nec veri *Aurunci*, qui ſuam fixerant ultra Circæum, Æ. 7. 54. Sed quædam eorum reliquiæ, quæ circa Tyberim remanſerant: hunc enim tractum à Tyberi ad Circæum variis temporibus varios habuiſſe colonos, qui ſeſe invicem alias in regiones expulerint, teſtatur Plinius, l. 3. 5. *Latium antiquum, à Tyberi Circeios uſque, obſervatum eſt millium paſſuum quinquaginta longitudine. Colonis ſæpe mutatis, tenuere alii aliis temporibus: Aborigines, Pelaſgi, Arcades, Siculi, Aurunci, Rutuli.*

326. *Italo robore.*] *Robur*, pro quocumque duriore ligno ſumitur, G. 1. 162.

329. *Navalia.*] Vulgo *navale*, locus eſt ubi ſtant naves. Hic, vel locus eſt ubi ædificantur: vel, ut ait Servius, ligna quibus ædificantur: vel potius inſtrumenta omnia, quæ ad navium fabricam pertinent. De *talentis*, Æ. 5. 112.

334. *Sellam*, &c.] *Sellam curulem*: ita dictam deinde à Romanis, non quod à *Curibus* Sabinis inventa eſſet, nam Florus teſtatur Tarquinium Priſcum ab Etruſcis eam accepiſſe; ſed omnino *à curru*: nam vetus auctor apud Gellium, l. 3. 18. teſtatur, *Senatores, qui curulem magiſtratum geſſiſſent, currus ſolitos honoris gratia in curiam vehi: in quo currus ſella eſſet ſupra quam conſiderent, quæ ob eam cauſam curulis appellaretur.* Utebantur autem eâ reges primo, tum conſules, cenſores, prætores, & ædiles curules: hanc etiam Romani regibus amicis muneris loco mittebant, ut Porſennæ apud Dionyſium, Maſiniſſæ apud Appianum & Livium. Erat illa *eburnea*, ſeu potius cœlato ebore contecta: tum incurvis pedibus, unde à Plutarcho in Mario dicitur ἀγκυλόπους *incurvipes*. De *trabea*, togâ regiâ & conſulari, Æ. 7. 188.

335. *Conſulite in medium.*] Id quod eſt in communem utilitatem, G. 1. 127. *in medium quærebant.*

Tum

Tum idem Drances infestus, quem gloria Turni pungebat occultâ invidiâ & stimulis acerbis: abundans divitiis, & abundantior eloquentiâ; sed manus ejus erat *iners* ad *bellum*: tamen *reputabatur non vanus auctor* in *consiliis*: *potens factionibus: maternus splendor dabat illi genus illustre, à patre habebat ignotum* genus: *surgit, & accusat his verbis* Turnum, *augetque invidiam: Suades, ô bone rex, rem ignotam nemini, nec indigentem voce nostrâ. Omnes fatentur se cognoscere quid postulet fors gentis* nostræ, *sed verentur dicere. Concedat licentiam loquendi, & deponat tumore* ille, *cujus propter omina adversa & funesta studia (dicam enimvero, quamvis mihi comminetur arma & necem) videmus tot lumina ducum periisse, & urbem universam jacere* in *dolore*: *dum* ille *oppugnat castra Trojana confidens fugæ, & dum armis minatur cœlo. Unum præterea, optime regum, unum addas istis muneribus, qua multa imperas ferri & dici Trojanis*: *nec vis cujusquam te impediat, quominus*, cum sis *pater, tradas filiam illustri genero & splendidis nuptiis, & confirmes hanc pacem perpetuo fœdere. Quod si tanta formido* Turni *occupat animos & pectora* nostra; *obsecremus ipsum & precemur ab ipso veniam*: precemur, *ut permittat regi, & relinquat patriæ jus suum.*

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliquâ invidiâ stimulisque agitabat amaris:
Largus opum, & linguâ melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens: genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat:
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, ô bone rex. Cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum moresque siniſtros,
(Dicam equidē, licet arma mihi mortemq; minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu: dum Troïa tentat
Castra fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias: nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero digniſque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod si tantus habet mentes & pectora terror;
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.

NOTÆ.

339. *Futilis.*] Vanus, loquax, inutilis, nihil continens, qui sibi credita statim effundit. Translatio est, juxta Servium, Donatum, Lactantium, à vase *futili* dicto: cujus os latum & patulum, fundus angustus & acutus erat: ita ut in terra depositum stare non posset, sed statim in latus effunderetur. Hoc utebantur in sacris Vestæ, quia iis sacris aquam in terra deponi nefas erat.

340. *Seditione.*] Factionibus, captandis vulgi animis.

343. *Rem nulli obscuram*, &c.] ORATIO Drancis quinque habet partes. I. Dicit, omnes ideo tacere, quia Turnum timent. II. Unum se profitetur ex omnibus audacter in Turnum dicere pro republica, quam ille temeritate ac fugâ suâ pene evertit. III. Censet pacis conditionibus cæteris hanc etiam adjiciendam, ut Lavinia conjux Æneæ detur. IV. Orat Turnum, ne patiatur privati commodi rationes publicis rationibus obstare. V. Denique orat, ut si bello abstinere nolit, privatam contentionem, non publico periculo, sed privato certamine dirimat; quod ab Æneâ proponitur.

345. *Dicere mussant.*] *Mussare*, est *muto* proximum esse; submissâ & parum distinctâ voce, quasi timide ac dubitanter loqui; *obmurmurare*. Hic *timere, vereri.*

347. *Cujus ob auspicium.*] Quia bellum administratur nutu & auspiciis Turni; non Latini, qui rerum habenas eam in rem deposuerat, Æ. 7. 600. & forte felicioribus auspiciis bellum suscepisset, si suscipiendum duxisset.

351. *Fugæ fidens.*] Carpit fugam Turni: cum à Junone, non tamen sponte, subductus est e pugna, Æ. 10. 659. De *hymenæis*, nuptiis, G. 3. 60.

359. *Cedat*, &c.] Si adeo Turnum timemus, ut nullus ausit de eo conqueri: ne queramur, ne vi agamus; sed precemur ipsum, saltem sinat, ut rex & patria rei communi libere consulant pro suo jure.

Quid

Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & cauſa malorum!
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis, & eſſe
Nil moror, en ſupplex venio: miſerere tuorum:
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolavimus agros.
Aut ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis: & ſi adeo dotalis regia cordi eſt;
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, ſiqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contra,
Qui vocat.

Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, tibi ſemper copia fandi,
Tunc cum bella manus poſcunt: patribuſq; vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant; dum diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance: tot quando ſtragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimq; trophæis
Inſignis agros. Poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes

Cur toties propellis miſeros cives in manifeſta pericula? ô tu qui es Latinis origo & cauſa calamitatum illarum! nulla eſt ſalus in bello: omnes flagitamus à te pacem, ô Turne, & ſimul pignus certiſſimum pacis Laviniam. *Ego, quem tu exiſtimas tibi infenſum, & vero non curo eſſe, ecce primus accedo ſupplex: miſereſce tuorum, depone iram, & ejectus recede. Satis vidimus cadium, fugati ab* Ænea, *& ſatis vaſtavimus arva ſpatioſa. Aut ſi gloria te excitat, ſi contines pectore tantas vires, ſi denique tibi chara eſt hæc aula* quam ambis *in dotem, aude & ſecurus oppone pectus adverſum contra hoſtem. Nempe, ut uxor regia detur Turno, nos fundamur campis, anima ignobiles, turba inſepulta & indefleta. Nunc vero tu, ſi eſt tibi virtus ulla, ſi habes quicquam patriæ fortitudinis, contuere* ex *adverſo,* illum *qui te appellat. Violentia Turni accenſa eſt his verbis: dat gemitum, & emittit è profundo pectore verba iſta: Semper quidem, ô Drance, copioſa tibi eſt facultas loquendi, tunc cum bella exigunt opus: & ſenibus convocatis primus interes: ſed aula non eſt implenda verbis, quæ magnifica excidunt tibi impune: dum propugnacula murorum cohibent hoſtem, nec foſſa redundant ſanguine. Itaque tona* vi *eloquentia,* quod *tibi conſuetum* eſt; *& tu, ô Drance, accuſa me timoris: quandoquidem tua manus edidit tot cumulos cadaverum Trojanorum, & paſſim illuſtras campos trophais. Licet* tibi *explorare, quid valeat virtus ardens: ſcilicet hoſtes*

NOTÆ.

372. *Inhumata infletaque turba.*] Privata funebri honore: quod apud veteres miſerrimum fuit, Æ. 6. 325.

375. *Qui vocat.*] Supra, v. 115.

378. *Larga quidem,* &c.] ORATIO Turni duas habet partes præcipuas, quarum prima refellit Drancem; ſecunda caput, de quo deliberatur, attingit. I. Refellit criminationem temeritatis & fugæ, primo vanam Drancis eloquentiam per ironiam illudendo; ſecundo commemorando facta ſua, cædem Evandri, Bitiæ, &c. II. Timorem Drancis de Trojanorum virtute conceptum elevat, ironice exaggerando: aitque, nunc Græcos ipſos, Achillem, Diomedem, coram Trojanis trepidare; flumina ipſa retro ab iis fugere, &c. III. Simulatum de ſe timorem Dranci adimit, profitendo ſe tam ignavo ſanguine maculari nolle. Atque hæc prima pars orationis eſt. IV. Concedit ad eas pacis conditiones abeundum, ſi res deſperata ſit: quanquam forte mori tum glorioſius foret. V. Oſtendit rem adeo non eſſe deſperatam, ut potius integra ſit; cum auxilia ſibi multa ſuperſint; cum victoria Trojanis admodum cruenta fuerit, damnumque par; cum adhuc bellum in ortu ipſo ſit atque initio, ideoque facile mutari poſſit, fortunæ viciſſitudine. VI. Auxiliis Diomedis, quæ deſunt, opponit auxilia quæ adſunt quam plurima, Meſſapi, Tolumnii, Camillæ. VII. Denique offert ſe pugnæ ſingulari.

385. *Trophais.*] ſupra, v. 7.

Quæ-

non erunt nobis petendi procul: undique circumdant muros. An ibimus contra illos *oppositos* nobis? *cur moraris? an fortitudo bellica semper erit tibi in superba lingua & istis pedibus fugacibus? an ego fugatus sum, ô ignaviſſime? an vero ullus accusabit me* quod *fusus* fuerim: *qui considerabit Tybrim inflatum crescere sanguine Trojano, & universam domum Evandri extinctam esse cum sobole, et Arcadas spoliatos exercitu? Bitias & vastus Pandarus non sic experti* sunt *me, et mille alii quos* uno *die victor dejeci ad inferos, clausus muris et circumdatus munimentis hostilibus. Nulla est salus in bello,* ais? *ominare talia, ô insane, homini Troiano, aut rebus tuis. Itaque ne desinas commovere omnia magno timore, et extollere potentiam nationis bis superatæ, contra* vero *minuere potentiam Latini. Nunc etiam principes Myrmidonum reformidant arma Trojana? nunc etiam Diomedes, etiam Lariſſæus Achilles? fluvius etiam Ausidus retro fugit mare Hadriaticum?*

Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
Ventoſa in lingua, pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit? [ſum
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pul-
Arguet? Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Evandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello? capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis. Proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt?
Nunc & Tydides, & Lariſſæus Achilles?
Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas?
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus: & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextrâ hâc, abſiſte moveri,
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.

eodem *ipso* tempore *quo sceleſtus* ille *accusator simulat se timidum adversus meas rixas, et exasperat metu* suo *accusationem* suam. *Desine turbari, nunquam perdes talem animam hac manu* mea: *maneat tecum, et stet in illo* tuo *pectore.*

NOTÆ.

394. *Evandri Procubuiſſe domum.*] Occiſo Pallante ab ipſo Turno, Æ. 10. 442.

396. *Bitias et Pandarus.*] Portæ Trojanæ cuſtodes, quos interfecit Turnus cum in eam urbem inſiluit, Æ. 9. 708. & ſequentibus.

399. *Capiti cane,* &c.] *Canere,* vatum proprium eſt, & futura prædicentium: & ſenſus eſt: jacta infauſtum illud omen in Trojanos, in te ipſum; quod nempe nulla, neque his, neque tibi per bellum ſalus ſit.

402. *Bis Victa.*] Primum ab Hercule, deinde à Græcis, Æ. 3. 476.

403. *Nunc et Myrmidonum,* &c.] Ironice metus inanitatem exaggerat. Dic, ut nobis timorem incutias, Myrmidonas, Diomedem, Achillem timuiſſe arma Trojana: qui nunquam illa timuerunt. *Myrmidones,* Theſſali vel Æginetæ, Achillis milites, Æ. 2. 7. *Phrygia,* ubi Troas, Æ. 1. 38. *Tydides,* Tydei filius Diomedes, ſupra, v. 243. *Lariſſæus Achilles,* Theſſalus, Æ. 2. 197.

405. *Amnis et Hadriacas,* &c.] Dic ipſos etiam fluvios, Trojanorum metu, retro aquas egiſſe. *Ausidus,* nunc *Lofanto*: fluvius Italiæ in Hirpinis naſcens, inter Apuliam, Daunium, & Peucetiam, in mare Hadriaticum fluens, celebris Cannenſi prælio, quo circa ejus oſtia Romani ab Hannibale victi ſunt. *Hadriacum,* vel *Hadriaticum,* vel *Hadrianum* mare, vel *Hadria,* pars eſt mediterranei maris: à promontorio Salentino, quod ſuperius eſt Italiæ cornu, in ſinum influens, Italiamq; ad ſeptentrionem alluens, unde *mare ſuperum* vocatur. Huic nomen ab *Hadria* urbe & fluvio in tractu Veneto, ſupra Padi oſtia, ſub extremum ſinum, ad latus occidentale: nunc dicitur ſinus ipſe *Golfe de Venice,* ab urbe Venetiis. Scribitur, vel ſine aſpiratione *Adria*; vel, ut in pleriſque omnibus antiquitatis monumentis, cum aſpiratione *Hadria.*

407. *Artificis Scelus.*] Pro *ſceleſto artifice.* Sic apud Comicos frequenter. Terent. Andr. 3. 5. 1. *Ubi illic ſcelus eſt, qui me perdidit?* *Crimen* item; pro criminatione ſeu accuſatione, ſupra, v. 122.

408. *Dextrâ hâc.*] Quæ conſuevit fortes occidere, non ignavos. Sic Cæſar ad Metellum,

Nunc

Nunc ad te & tua, magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis;
Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, neq; habet fortuna regreſſum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quamquam ô! ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios, fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi; qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine, ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variuſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos alterna reviſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec parva ſequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quod ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus victoria fugit,
Ut tantâ quicquam pro ſpe tentare recuſem.

Jam redeo ad te & ad tuam deliberationem, ô magne pater. Si nullam deinceps conſtituis ſpem in noſtris armis; ſi ſumus tam deſtituti, & omnino periimus ob exercitum ſemel fugatum, & ſi fortuna nullam habet viciſſitudinem: precemur pacem, & porrigamus manus exarmatas. Tamen, ô ſi reſtaret nobis aliquid virtutis priſtinæ, ille videretur mihi felix in laboribus, & virtute præſtans præ cæteris; qui, ne cerneret quicquam tale, ſemel procubuit moriens & momordit ore tellurem. Si vero nobis reſtant vires, & juventus adhuc illæſa, & urbes ac nationes Italæ ad ſubſidium; ſi vero præterea victoria contigit Trojanis cum multo ſanguine, ſi ſunt illis ſua mortes, & par clades in omnibus: quare ignavi deficimus in primo ingreſſu belli? cur tremor invadit membra ante ſonitum buccinæ: tempus, & multiplex motus annorum inſtabilium vertit plurima in melius: fortuna alternatim reviſens decepit plurimos, & rurſus conſtituit eos in firmo ſtatu. Ætolus & Arpi non erunt nobis ſubſidio? ſed erit Meſſapus, & fortunatus Tolumnius, & ductores, quos tot nationes miſerunt: nec parvus honos comitabitur congregatos è Latio & campis Laurentibus. Eſt etiam Camilla, ex illuſtri gente Volſcorum, ducens agmen equitum & turmas fulgentes ære. Quod ſi Trojani me vocant unum ad pugnam, & id vobis videtur, & tantum noceo publicæ utilitati: victoria non adeo fugit averſata meas iſtas manus, ut abnuam audere quicquam pro ſpe tanta.

NOTÆ.

apud Lucanum, l. 3. 135. *Haud unquam jugulo ſe polluet iſto Noſtra, Metelle, manus; dignum te Cæſaris irâ Nullus bonus faciet.*

415. *Quamquam ô! ſi*, &c.] Si funditus occidimus, petamus pacem: tamen, vel ita quoque, ſi quicquam haberemus virtutis, deberemus mortem majori felicitati ducere, quàm pacem: ut ille Mezentius, qui ab Æneâ occiſus eſt, Æ. 10. ſub finem. De forma illa optationis, *Quamquam ô!* Æ. 5. 195.

416. *Fortunatus laborum, Egregius animi.*] Græca locutio, ſupra, v. 73. *Lata laborum.*

423. *In limine primo.*] Vixdum inito bello.

424. *Ante tubam.*] Antequam decretoria pugna tubarum ſonitu indicta ſit.

428. *Ætolus, & Arpi.*] Diomedes Argyripæ conditor, ſupra, v. 243.

429. *Meſſapus*, &c.] Dux aliquot Etruſcorum invulnerabilis, Æ. 7. 691. *Tolumnius*, augur, qui fœdus diſturbabit, Æ. 12. 258. & in eo tumultu occidetur. *Felix* dicitur ob peritiam & felicitatem auguriorum. De *Latio*, & *Laurentibus* agris, Æ. 7. 54, 63. De *Camilla*, duce Volſcorum, Æ. 7. 803. & infra, v. 535.

433. *Florentes ære catervas.*] *Fulgentes*: metaphora, de qua, G. 2. 6.

437. *Tanta pro ſpe.*] Vel victoriæ; vel Laviniæ; vel laudis inde colligendæ, quod ſolus privato periculo communem ſalutem peperierim.

Ibo

Ibo virtute mea adversus Æneam: quamvis ille præ se ferret magnum ipsum Achillem, & haberet arma paria Achilleis, *fabricata manibus Vulcani. Ego Turnus, nemine majorum inferior virtute, devoveo hanc vitam vobis & Latino socero: Æneas me poscit unum? & vero precor, ut poscat* me unum: *potius quam* ut *Drances morte pereat* mecum, *si talis est ira Deorum* ut pereamus; *aut referat* gloriam, *si virtus aut gloria est* hic consequenda. *Illi rixantes differebant hæc inter se de rebus ambiguis: Æneas movebat* loco *castra et exercitum. Ecce nuncius currit magno tumultu per domum regiam, et replet urbem magno metu,* dicens: *Trojanos ordinatos* in *aciem, et exercitum Etruscum descendere è fluvio Tyberi per tota arva. Statim turbata* sunt *mentes, et commota pectora plebis, et furor excitatus non levibus stimulis. Tumultuantes corripiunt arma manibus, juventus fremens* flagitat *bellum, patres plorant queruntur que tristes: cum ingens clamor effert se undique in aërem* cum *multiplici discordia. Non aliter ac cum forte turmæ avium sederunt in profunda sylva; aut* cum *rauci cycni emittunt cantus in piscoso fluvio Paduſa, inter aquas garrulas. Nempe ô cives, inquit Turnus arreptâ occasione, convocate concilium, et otiosi prædicate pacem*: dum *illi irrumpunt in regnum armati. Nec plura effatus, proripuit se, et celer exportavit* se *ex alta domo. Tu, ait, ô Voluse, significa turmis Volscorum* ut *armentur:*

Ibo animis contrà: vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc, soceroq; Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devoveo: solum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira Deorum,
Morte luat; sive est virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas aciemque movebat.
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamq; manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt, fremit arma juventus,
Flent mœsti mussantq; patres: hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud secus atque alto in luco cum forte catervæ
Consedêre avium: piscosove amne Paduſæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Imo, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura locutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis:

NOTÆ.

439. *Vulcani manibus.*] Et habebat quidem Æneas, quod ignorabat Turnus, arma Veneris rogatu à Vulcano fabricata, Æ. 8. 370. Quemadmodum Achilles arma item rogatu Thetidis ab eodem obtinuerat, apud Homerum, Il. 18. 369.

443. *Nec Drances potius*, &c.] Invitavit Drancem ut secum in hostes irrueret, socius laudis & periculi, v. 389. Nunc orationem quasi retractans ait: Æneas me solum vocat? & vero id opto, potius quam ut Drances aut laudis aut periculi mei particeps sit.

449. *Tyberino*, &c.] Æ. 8. 330. *Teucros*, Æ. 1. 239. *Tyrrhenam*, Æ. 8. 479. *Mussant*, obmurmurant, supra, v. 345.

457. *Amne Paduſæ.*] *Padus*, maximum Italiæ flumen, de quo G. 1. 482. ostiis quidem septem in mare Hadriaticum defertur, sed duobus antiquissimis: quorum septentrionale dicitur *Volana*, hodie *il Po di Volana*; meridionale, *Paduſe*, hodie *Il Po d' Argenta*. Vocat *stagna*, propter diffusas paludis in morem circa ostia Padi, & variis fossis confluentes aquas. *Amne Paduſæ*, ut *urbem Patavi*, Æ. 1. 251.

463. *Maniplis.*] *Manipulus* erat certus militum numerus, qui sub eodem signo pugnabant. Erat Romuli tempore militum centuria; postea duas centurias cepit. Sic dicitur, ex Varrone, quia *minima manus* sive turba militum erat: ex Vegetio, quia *junctis manibus*, id est, simul, pugnabant: melius ex Ovidio, Aurelio Victore, Donato, &c. quia pro signis & Aquilis, Romuli tempore, habuerunt fasciculos fœni, perticâ suspensos: fasciculi autem illi dicuntur *manipuli*, quod manum impleant.

Duc

Duc, ait, & Rutulos: equites Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
Cætera, quà juſſo, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota diſcurritur urbe.
Concilium ipſe pater & magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ultro
Dardanium Ænean, generumque aſciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut ſaxa ſudeſque
Subjiciunt: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros variâ cinxere coronâ
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum ſummaſque ad Palladis arces
Subvehitur magnâ matrum regina catervâ,
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſa mali tanti, atq; oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum ture vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, belli præſes, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſq; effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prælia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc: lateriq; accinxerat enſem,
Fulgebatque altâ decurrens aureus arce:
Exultatque animis, & ſpe jam præcipit hoſtem.

duc etiam Rutulos: Meſſape, & Coras cum fratre, explicate per agros equites in armis. Pars defendant ingreſſus urbis, & occupent turres: reliqua multitudo ferat arma mecum, qua parte *juſſero. Conſeſtim ex urbe totâ curritur ad muros. Ipſe pater Latinus abrumpit concilium & magna exorſa, & turbatus luctuoſo tempore, differt* ea in aliud: *& accuſat ſe plurimum, quod non ultro admiſerit & urbi adoptaverit generum, Trojanum Æneam. Alii faciunt foſſas* ante *portas, aut ſupponunt ſtipites & ſaxa: rauca tuba dat ſignum ſanguineum* ad *pugnam. Tunc matronæ & pueri circumdederunt muros multiplici cœtu: extrema neceſſitas invitat omnes. Regina quoque* cum *ingenti comitatu matrum vehitur ad templum & ſupremam arcem Palladis, portans munera: & prope comes* eſt *Lavinia puella, cauſa tantæ calamitatis, & ſubmittens formoſos oculos. Matres ſequuntur, & implent templum vapore turis, & è porta ſublimi emittunt voces luctuoſas: ô virgo Tritonia, potens* in *armis, præſidens bello: rumpe* tua *manu arma Trojani prædatoris, & dejice illum humi præcipitem, & diſturba ſub altis portis. Turnus ipſe ardens armatur ad pugnam: & jam armatus* ſecundum *loricam Rutulam* erat *aſper areis ſquamis, & texerat auro tibias, adhuc detectus* ſecundum *caput: & alligaverat gladium lateri: & ſplendebat aureus exiliens è ſumma arce: & geſtit animo, & ſpe jam præoccupat hoſtem.*

NOTÆ.

464. *Equites Meſſapus.*] Sic interpungimus, poſt Servium & Donatum: ut Voluſus ducat Rutulos, & ſimul moneat Volſcos ut ſub ducibus ſuis pugnæ ſe parent; Meſſapus vero, Coras, & ejus frater Catillus, de quibus, Æ. 7. 672. ducant equites. *Meſſapus*, nominativus eſt pro vocativo, ut Æ. 8. 77. *Heſperidum fluvius regnator aquarum Adſis*, &c. Æ. 1. 192. *Sater arma Latinus habeto.*

467. *Juſſo.*] *Juſſero.* Sic frequenter in duodecim tabulis, apud Cicer. de legibus, &c. *præcepſis*, pro *præceperis: rupſis*, pro *ruperis: rapſis*, pro *rapueris.* Sic *faxo*, pro *fecero*; *faxim*, pro *fecerim.* Turnebus, l. 15. c. 15.

477. *Palladis arces.*] Templa Palladis vulgo in arcibus, quia Pallas inventrix dicitur arcium, Ecl. 2. 61. *Pallas quas condidit arces Ipſa colat.* Dona ferunt ipſi, *peplum*, Æ. 1. 484. Cultum vero Palladis reliquorumque Deorum Laurentes à Græcis acceperant, qui frequentes confederant in meridionali Italiæ parte, quæ inde diu *magna Græcia* dicta eſt.

483. *Armipotens Tritonia.*] Palladis nomen, Æ. 2. 171. Præſes autem fuit urbium, artium, belli, &c. De *Phrygia*, ubi Troas, Æ. 1. 385.

488. *Squamis ahenis*, &c. *Suras*, &c.] De *ſquamis* loricæ corio ſuperadditis, Æ. 3. 467. *Sura*, pars eſt tibiæ carnoſa, quæ cum toto crure ocreis veſtitur.

Qualis equus poſtquam ruptis retinaculis fugit ſtabula, demum liber, & fruens patente campo: ille aut vadit ad paſcua & greges equarum; aut ſolitus lavari noto fluvio aqua exilit, & collo alte erecto petulans fremit; & crines errant per collum & per humeros. Cui Camilla, ſequente turma Volſcorum, obvia occurrit, & regina deſcendit ex equo ſub ipſis portis: quam tota turma imitans, deſcendit ad terram relictis equis: deinde Camilla *dicit iſta: Turne, ſi* animus *generoſus habet jure aliquam in ſe confidentiam, audeo & polliceor obſtare exercitui Trojanorum, et ſola procedere obvia adverſus equites Etruſcos. Permitte me experiri manu prima diſcrimina pugnæ: tu pedes mane ad muros, et tuere urbem. Turnus* reſpondet *ad iſta, harens oculis in terribili puella: ô virgo, gloria Italiæ: quas conabor dicere, quas referre* tibi *gratias? ſed jam, quandoquidem animus ille* tuus *eſt ſupra omnia* pericula, *divide mecum periculum. Ut fama et miſſi obſervatores faciunt fidem, Æneas callidus præmiſit equites levis armaturæ,* qui *vaſtarent agros: ipſe, accelerans per deſerta alta montis* ſuperato *jugo, accedit ad urbem. Meditor inſidias belli, in curva ſemita ſylvæ, ut occupem militibus armatis angustias bifidas. Tu, ſignis conjunctis, occurre equitatui Etruſco. Meſſapus ardens erit tecum, et catervæ Latinæ, et turma Tiburtina: ſume tu quoque munus ducis. Sic dixit, et ſimilibus verbis animat Meſſapum, et duces ſocios* ejus *ad pugnam: et* ipſe *vadit in hoſtem. Eſt vallis flexu ſinuoſo, apta fraudibus et inſidiis belli: quam nigra latera premunt utrinque ſpiſſis foliis: trames parvus ducit illuc,*

Qualis, ubi abruptis fugit præſepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum;
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis: tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſiqua eſt fiducia forti,
Audeo & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quaſve referre parem? ſed nunc eſt omnia quando
Ille animus ſupra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem miſſique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
Furta paro belli, convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit turmæque Latinæ,
Tiburtique manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſocioſque duces: & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu vallis accommoda fraudi
Armorumque dolis: quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus: tenuis quò ſemita ducit,

NOTÆ.

498. *Volſcorum acie.*] Qui jam vocati à Turno per Voluſum fuerant, v. 463. De *Camilla*, eorum duce, infra, v. 535. De *Volſcis*, Æ. 7. 803. De *Tyrrhenis*, Æneæ ſociis, Æ. 8. 479.

515. *Furta---belli.*] *Inſidias*: dicitur quippe *furtum*, quicquid clam fit. Æ. 5. 588.

Convexo.] *Concavo*, aut ſaltem *curvo*, Æ. 1. 314.

517. *Tyrrhenum equitem.*] Qui præmiſſus erat ab Ænea, per planos campos.

518. *Meſſapus erit*, &c.] Cum equitibus aliquot *Etruſcis*, quorum dux erat, Æ. 7. 691. *Turma Latinæ*, ſive *Rutula*, ſub Voluſo, ſupra, v. 464. *Tiburti manus*, ſub Catillo & Cora, ſupra, v. 465. Æ. 7. 670.

522. *Vallis accommoda.*] *Vallis* ultimam brevem hic producit propter cæſuram. Servius tamen legit antiquo nominativo, *valles*.

Anguſtæ-

Anguſtæque ferunt fauces, adituſque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis ſummoque in vertice mon-
Planities ignota jacet, tutique receptus: [tis,
Seu dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ;
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis notâ fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacrâque catervâ,
Compellabat, & has triſti Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias: neq; enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitâque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno, vireſque ſuperbas,
Priverno antiquâ Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Suſtulit exilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat: ille innare parans, infantis amore
Tardatur, charoq; oneri timet: omnia ſecum
Verſanti, ſubito vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane manu validâ quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis & robore cocto;
Huic natam, libro & ſylveſtri ſubere clauſam,
Implicat, atq, habilem mediæ circumligat haſtæ:
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,

& meatus arcti atque ingreſſus difficiles ferunt ad eam. *Super eam, in ſpeculis & in ſupremo cacumine montis, ſternitur planities incognita & perfugium tutum: ſive velis deſcendere* ad *pugnam, à dextra & ſiniſtra* parte; *ſive imminere è verticibus, & dejicere vaſtos lapides. Juvenis* Turnus *vadit* illuc *per ſpatia itinerum* ſibi *cognita, & occupavit locum, & conſtitit in locis* illis *aſperis. Interim in cœleſtibus ſedibus* Diana *filia Latonæ alloquebatur Opim, unam è comitibus puellis, & è turbâ* ſibi *ſacrâ; & ore mœſto proferebat hæc verba. O virgo, Camilla vadit ad bellum aſperum, & fruſtra tegitur noſtris armis, dilecta mihi præ cæteris: nam hic amor non novus contigit* mihi *Dianæ, flexitque animum meum improviſâ dulcedine. Metabus, ejectus regno per invidiam & ob potentiam ferociorem, cum exiret è veteri urbe Priverno, fugiens per medias pugnas belli, aſportavit ſociam exitii infantem, & appellavit* eam *Camillam,* de *nomine matris Caſmillæ, mutatâ parte* nominis. *Ipſe ferens* eam *ante ſe* in *ſinu, quærebat longa cacumina ſylvarum ſecretarum: arma infeſta urgebant undique, & Volſci diſcurrebant circumjectis militibus. Ecce* in *medio fuga, Amaſenus tumens exundabat altis ripis, tanta pluvia effuderat ſe è nubibus: ille meditans enatare, retinetur amore infantis, et timet dilecto oneri: agre tandem fixum* eſt *hoc conſilium* illi, *omnia ſecum raptim expendenti. Alligat filiam incluſam cortice & ſylveſtri ſubere huic* telo, *quod telum grande geſtabat forte manu robuſtâ, firmum nodis & ligno exſiccato* utpote *bellator; & circumnectit aptam mediæ haſtæ: & evibrans* haſtam *illam grandi dextera, ſic loquitur ad cœlum: Diana virgo, benefica cultrix ſylvarum,*

NOTÆ.

534. *Latonia.*] Diana, Latonæ filia, E. 3. 67.

539. *Ob invidiam.*] Vel ſubditorum in ſe: vel ſuam, ut explicuimus de Mezentio, Æ. 10. 852.

540. *Priverno,* &c.] *Privernum,* urbs Volſcorum, circa Pomptinas paludes & Amaſenum fluvium, paucis aliquot leucis à mari diſtans: ejus ruinæ hodie viſuntur juxta oppidum *Piperno*: *Amaſenus,* hodie eſt *Toppia,* Æ. 7. 794. in extrema nota. De *Volſcis,* ibidem, &, v. 803.

554. *Robore cocto.*] Ligno duriore, ad fumum exſiccato, G. 1. 175. *Et ſuſpenſa ſocis exploret robora fumus.* De *robore,* Ibid. 162.

553. *Libro & ſubere.*] *Liber,* cortex interior & tenuis. Hoc *ſuber,* arbor craſſiſſimi ac leviſſimi corticis, *liege.*

Ipſe pater infantis *hanc tibi conſecro famulam: fugit hoſtem per aëra, tenens primùm tua jacula: ô Dea, obteſtor te, accipe hanc tuam, quæ jam creditur dubiis ventis. Dixit* hæc, *et jacit haſtam libratam reducto brachio: aquæ ſonuerunt: fugit miſera Camilla ſuper velocem fluvium in haſta ſtridula. Metabus vero, numerosâ turbâ jam propius imminente, projicit ſe in flumen, et victor extrahit è glebis herboſis haſtam cum infante,* quæ erat *donum* jam ſacrum *Dianæ. Nulla urbes exceperunt eum domibus, nulla muris: neque ipſe ſe ſubdidiſſet iis* ob *aſperitatem* morum: *traduxit vitam paſtoritiam et ſecretis in montibus. Illic inter vepres et inter latebras* ſylvarum *horridas, alebat filiam uberibus equæ gregalis et lacte ferino, premens ubera in labris* filiæ *tenellis. Et ſtatim atque infans fixit greſſus primis plantis pedum; oneravit manus* ejus *telo acuto, et alligavit arcum ac ſagittas humero parvulæ. Pro aureo* ornatu *capillorum, pro veſtitu pallæ defluentis, pellis tigridis pendet è capite per tergum. Jam tunc libravit manu molli jacula puerilia, et agitavit fundam tereti loro circa caput, et proſtravit gruem Strymoniam vel cycnum candidum. Matres plurimæ in Etruſcis urbibus fruſtra deſideraverunt illam* in *uxorem filiorum* ſuorum: *contenta* cultu *ſolius Dianæ, fovet pudica perpetuùm amorem virginitatis et armorum. Vellem* ut *non fuiſſet perculſa* amore *talis belli, aggreſſa oppugnare Trojanos: nunc eſſet mihi dilecta una è meis comitibus. Age vero, ô Nympha, ſiquidem premitur fatis crudelibus, deſcende cœlo, et adi regionem Latinam, ubi funeſtum prælium miſcetur auſpiciis adverſis.*

Ipſe pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit: accipe, teſtor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto
Immittit: ſonuere undæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magnâ propius jam urgente catervâ,
Dat ſeſe fluvio, atq; haſtam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere: neque ipſe manus feritate dediſſet;
Paſtorum & ſolis exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto:
Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habenâ,
Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: ſolâ contenta Dianâ,
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuiſſet
Militiâ tali, conata laceſſere Teucros:
Chara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere Nympha polo, fineſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.

NOTÆ.

566. *Donum Triviæ.*] *Camillam:* vel, quam Triviæ quaſi dono ſalvam recipiebat. Vel quâ ipſe Triviæ quaſi donum voverat. *Trivia,* Dianæ nomen, quia colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

568. *Manus dediſſit.*] *Conſenſiſſet, ceſſiſſet.* Adagium eſt, ex iis deſumptum, qui pugnâ victi, aut manus ligandas præbent, aut iiſdem protenſis mortem deprecantur.

570. *Luſtra.*] Cubilia ferarum in ſylvis, G. 2. 471.

751. *Armentalis equa.*] Quæ gregatim inter armenta verſabatur. *Lacte ferino,* equino: nam equum vocavit *ferum,* Æ. 2. 51.

576. *Crinali auro,* &c.] Vel reticulo aureo, quo virgines complecti capillos ſolebant: vel acu crinali, quâ capilli diſcernuntur: vel, alio quolibet aureo capitis ornatu. *Palla,* pallium muliebre, apertum ac talare, Æ. 9. 616.

580. *Strymoniam gruem.*] Quia frequens eſt id genus circa Strymonem, Macedoniæ fluvium. Æ. 10. 265.

582. *Nurum.*] Uxorem filii, *bru.*

Hæc

Hæc cape, & ultricem pharetrâ deprome ſagittam.
Hac, quicunque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cavâ miſerandæ corpus & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit : at illa leves cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas : fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis,
Huc obverſus & huc : tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent : haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, & ſpicula vibrant :
Adventuſq; virûm, fremituſque ardeſcit equorum.
Jamque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat : ſubito erumpunt clamore, frementeſq;
Exhortantur equos : fundunt ſimul undiq; tela
Crebra nivis ritu : cœlumque obtexitur umbrâ.
Continuo adverſis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaq; quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies : verſique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt, princeps turmas inducit Aſylas.
Jamque propinquabant portis : rurſuſque Latini

Accipe hac, & extrahe è pharetra vindicem ſagittam. Quiſquis laſerit vulnere corpus mihi *dicatum*, ſive fuerit *Trojanus, ſive Rutulus, ſimul hâc* ſagittâ *mihi ſolvat pœnas ſanguine : ego deinde nube cava inferam ſepulcro cadaver miſera* Camillæ *& arma non direpta, & reſtituam* illam *patriæ.* Sic *dixit* Diana : *at illa* Nympha *delapſa per levem aërem cœli inſonuit, incluſa obſcuro nimbo* ſecundum *corpus. Sed interim omnis multitudo Trojana accedit ad muros* Laurenti, *& duces Tuſci, & omnis acies equitum, diſtincti in turmas* certo *numero : equus ſubſiliens fremit toto campo, & obluctatur converſus arctis habenis huc & illuc : tum campus horreſcit undique ferreis haſtis, & arva reſplendent excelſis armis. Meſſapus quoque, & Latini veloces, & Coras cum fratre, & equitatus virginis Camillæ, apparent contra oppoſiti* in *campo : & immittunt longe haſtas brachiis contractis, & conjiciunt ſpicula : & fervet adventus hominum, & hinnitus equorum. Et jam uterque* exercitus *ſteterat, progreſſus intra jactum teli : erumpunt* in *repentinum clamorem, et concitant equos frementes : ſimul ſpargunt undique tela frequentia more nivis : et cœlum tegitur tenebris. Statim Tyrrhenus et ardens Aconteus concurrunt connixi haſtis oppoſitis, et primi magno ſtrepitu faciunt impetum, et feriunt pectora equorum impulſa pectoribus. Aconteus dejectus in modum fulminis, aut molis impulſæ* per *machinam, corruit procul, et effundit vitam in ventos. Exercitus* Latini *confeſtim territi* ſunt : *et Latini converſi opponunt* retro *ſcuta, et reflectunt equos ad muros. Trojani perſequuntur, primus Aſylas immittit agmina. Et jam attingebant portas : et iterum Latini*

NOTÆ.

599. *Numero in turmas.*] *Turmæ*, proprie erant equitum, & capiebant equites vulgo triginta. Æ. 5. 553. in Notis.

604. *Ala Camillæ.*] Vegetius, *Alæ dicuntur equitum*, quod ad ſimilitudinem alarum ab utraque parte protegunt acies. Atque ita ſumitur *ala* apud Virgilium. Oſtendit tamen Lipſius de militia Rom. l. 2. 7. *alas* etiam quandoque de peditibus dici : & vulgo de copiis, ſive equeſtribus, ſive pedeſtribus ſociorum quæ ad latera aciei collocabantur.

612. *Tyrrhenus.*] Hic non gentile nomen, ſed proprium eſt principis alicujus viri, ex Æneæ aut Tarchontis exercitu.

617. *Præcipitat.*] Pro *præcipitatur*. Ut Æn. 1. 108. *Tum prora avertit*, pro *avertitur*.

619. *Rejiciunt parmas.*] In tergum, ut ſeſe à perſequentium jaculis in fuga defendant.

emittunt clamorem, & retorquent colla equorum *facilia. Trojani fugiunt, & revertuntur habenis omnino immissis. Quale* est *mare, quando excurrens æstu reciproco, modo volvitur ad terras, & spumans effundit undam super rupes, & perluit ultimas arenas sinuando se ; modo cedit retro, præceps & resorbens saxa æstu convulsa, & deserit litus fluctu detumescente. Bis Etrusci pepulerunt ad urbem Rutulos fugatos : bis iidem fugati respiciunt muniendo humeros clypeis. Sed quando commissi ad tertiam pugnam, miscuerunt invicem totos exercitus, & vir elegit virum : tum vero & gemitus morientum* audiuntur ; *ac rotantur in alto sanguine, & arma, & corpora & equi moribundi confusi* in *strage hominum : oritur crudele prælium. Orsilochus, cum timeret aggredi* Remulum, *immittit hastam* in *equum Remuli, & figit ferrum sub aure : quo ictu equus furit arrectus, & impatiens plagæ agitat alta crura sublato pectore : ille* Remulus *dejectus humi corruit. Catillus* sternit *Iolam : & magnum animo, magnum corpore & armis sternit Herminium : cui coma flava* erat in *capite aperto, & nudi humeri : nec plagæ terrent* eum, *tam late apertus est in ictus : hasta immissa huic per latos humeros intremit, & transfixa* cum *dolore incurvat hominem. Spargitur late niger sanguis : pugnantes edunt strages gladiis, & per plagas quærunt mortem gloriosam. At Camilla pharetrata gaudet in mediis stragibus,* quasi *Amazon, nudata* secundum *unam mammam* ad *prælium. Et modo jaciens manu congerit hastas flexiles, modo indefatigabilis corripit dextrâ manu robustam securim.*

Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt ;
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosq; superjacit undam
Spumeus, extremamq; sinu perfundit arenam :
Nunc rapidus retro atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos :
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir :
Tum vero & gemitus morientũ, & sanguine in alto
Armaque, corporaque, & permisti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi : pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo ferrumq; sub aure reliquit :
Quo sonipes ictu furit arduus, altaq; jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura :
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium : nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri : nec vulnera terrent :
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum, transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor : dant funera ferro
Certantes : pulchramq; petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla.
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc validam dextrâ rapit indefessa bipennem.

NOTÆ.

Parmas, scuta brevia rotunda, & undique *paria*.

636. *Orsilochus*, &c.] Trojanus. *Remulus*, Latinus : alius ab illo Tiburtino *Remulo*, qui moriens phaleras nepoti dederat, Æ. 9. 360. item ab illo Numano *Remulo*, quem Ascanius occiderat, ibid. 592.

640. *Catillus*, &c.] Tibuttinus, de quo Æ. 7. 672.

645. *Duplicatque virum.*] Videtur à tergo inter utrasque scapulas percussus, ita ut in anteriorem partem corpus curvatum, & quasi plicatum ex ictu fuerit. Alii legunt *Duplicatque viri transfixa dolorem.* Alii, *Duplicatque, virum transfixa, dolorem.* Prima lectio saniſſima, juxta Turnebum. Cujus firmat opinionem illud Ovidii, *Duplicataq; vulnere cœco est :* Item illud Homeri de Therſite, Iliad. 2. 266. Πλῆξεν, ὁ δ' ἰδυιάθη, *percussit ; ille autem incurvabat se.*

648. *Amazon.*] *Volsca*, Amazonum tamen more armata ; id est, exusta mamma dextra, sinistroque latere nudato : ut diximus ; Æ. 1. 494.

650. *Densat.*] Secundæ conjugationis : vel *densat*, primæ : Æ. 10. 432. *Bipennis*, securis utrimque acuta, supra, v. 135.

Aureus

Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſiquando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides: quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſque bonæ bellique miniſtras.
Quales Threïciæ, cum flumina Thermodontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, ſeu cum ſe Martia curru
Penthesilea refert: magnoque ululante tumultu
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cujus apertum
Adverſi longâ tranſverberat abiete pectus.

Arcus aureus, & ſagitta Dianæ ſonant ex humero ejus. *Ipſa quoque verſo arcu defigit ſagittas fugaces, ſi aliquando cedit fugata in tergum.* Sunt *vero* circa eam *ſelectæ ſocia, & virgo Larina, & Tulla, & Tarpeia intentans aeream ſecurim, Italæ* puellæ: *quas ipſa divina Camilla elegit ſibi* quaſi *honorem, famulas* in *bello & bona pace. Quales Thracia Amazones, quando leguntſluenta Thermodontis, & pugnant armis pictis: ſive* circa *Hippolyten, ſive quando bellicoſa Penthesilea redit in curru: & magno tumultu ululante muliebres turmæ geſtiunt ſcutis lunatis: ô bellicoſa virgo, quem primum, quem ultimum ſternis haſta? aut quot ſpargis humi corpora moribunda? primo Eumenium patre Clytio: cujus oppoſiti pectus patens transfodit longâ* haſtâ ex *abiete.*

NOTÆ.

652. *Arma Dianæ.*] Venatoria: ſagittæ in pharetra, bipennis, haſtilia.

654. *Spicula converſo*, &c.] More Parthorum, quos ea arte celebres diximus, Ecl. 1. 62.

657. *Dia Camilla.*] Græca vox, δῖα *generoſa, præſtantiſſima, divina:* quia Dianæ Deæ conſecrata, ſupra, v. 557. Sic apud Homerum Helena vocatur δῖα γυναικῶν, *præſtantiſſima mulierum.*

658. *Paciſque bonæ*, &c.] Sic plures & ſaniores codices, Pierio teſte. Aliqui tamen habent, *paciſque bonas bellique miniſtras.*

659. *Quales Threïciæ.*] De Amazonum gente ac nomine, Æ. 1. 321, 494. Nunc de patria & ſede. I. Conſtat Amazonum ſedem non fuiſſe in *Thracia* propria & *Europæa*, quæ Macedoniæ confinis eſt; ſed in ſeptentrionali minoris Aſiæ litore, quod Ponto Euxino alluitur: urbemque regiam ab ipſis illic conditam fuiſſe *Themiſcyram*, non longe à Thermodonte fluvio: eiſdemque paruiſſe totum illum tractum, qui deinceps Bithyniam, Paphlagoniam, Cappadociamque complexus eſt. Ita Herodotus, Pauſanias, Diodorus Siculus, &c. II. Conſtat è Xenophonte, Exped. l. 6. tractum illum ipſum tuliſſe quoque *Thraciæ* nomen, nempe *Aſiaticæ.* III. Habemus ex iiſdem auctoribus, præcipue Diodoro, Amazonas, circumflexo Euxini litore tum orientali tum etiam ſeptentrionali, trajectoque Tanai fluvio, maximam Sarmatiæ Aſiaticæ & Europææ ſubegiſſe partem: deinde, cum ab Hercule ac Theſeo nativis in ſedibus bello appetitæ & victæ eſſent; occupato in Libya Hercule, bellum eas Græcis intuliſſe, tranſmiſſo ſcilicet Boſphoro Cimmerio; indeque per Thraciam Europæam, Macedoniam ac Theſaliam, aperuiſſe ſibi aditum ad ipſam Athenienſium arcem, quam aliquandiu tenuerunt. Tamen hinc pulſæ ſunt à Theſeo, ut probant iis in locis multa, tum Theſei victoriæ, tum Amazonum cladis monumenta: earumque reliquiæ intra priſtinos Pontici litoris fines ſervavere deinceps formam aliquam imperii, uſque ad Trojani belli tempora; cum Penthesilea, nativo odio Græcis infeſta, Trojanis auxilium tulit, & ab Achille aut Pyrrho ſub belli finem occiſa eſt. Tum etiam ad uſque Alexandrum magnum perſtitere, ad quem Thaleſtris Amazonas trecentas adduxit, ex Diodoro & Q. Curtio.

659. *Thermodontis.*] Legunt quidam *Thermodoontis*, ut *Hippocoontis*: ita ut priores ſyllabæ tres dactylum efficiant. At omnino quadriſyllabum eſt, *Thermodontis:* ubi priores ſyllabæ tres longæ cum ω in ſecunda ſyllaba, quæ ideo breviari non poteſt: ſcribitur enim Θερμώδων, non Θερμόδων, & Cappadociæ fluvius eſt, in oram Euxini meridionalem influens: nunc *Pormon.*

661. *Hippolyten.*] Theſei uxor fuit, dicta ab aliis *Antiopa*: ex qua Hippolytum filium ſuſcepit, inſidiis Phædræ novercæ deinde ſublatum. Hanc bello Herculis Amazonico Theſeus, vel dono Herculis acceperat, vel dolo ipſe rapuerat: bello deinde Attico adverſus Amazonas, ab illis pro viro pugnans occiſa eſt. Plutarchus in Theſeo, Diodorus, &c. De *Penthesilea*, quæ ob virtutem filia Martis credita eſt, Æ. 1. 494.

663. *Lunatis peltis.*] Scutis breviſſimis, in formam Lunæ mediæ præciſis.

667. *Abiete.*] Haſta ex *abiete* arbore, *ſapin.*

Ille corruit vomens fluenta ſanguinis, & mordet terram ſanguinolentam, & moriens agitat ſe in ſua plaga. Deinde Lirin & Pagaſum praterea: quorum alter dum collabens equo ſuccidente retrahit habenas: alter dum ſuccurrit, & porrigit cadenti dextram lentiorem, repente & ſimul concidunt. Adjicit iis Amaſtrum Hippota filium: & imminens inſequitur propius haſtâ, & Tereum, & Harpalycum, & Demophoontem, & Chromim: & quot jacula vibrata manu virgo intorſit; tot homines Trojani corruerunt. Ornitus venator procul excurrit in *armis inſuetis & equo Apulo: cui pellis extracta juvenco pertinaci tegit latos humeros; magnus rictus gutturis & gena lupi cum dentibus candidis operuerunt caput; & ſparus ruſticus armat manum: ipſe excurrit in mediis turmis, & ſupereminet toto capite. Illa perfodit hunc interceptum, non enim difficile* erat *diſturbato agmine: & hoſtili animo hac ait ſuper* illum: *exiſtimaviſti, O Etruſce, te venari feras* in *ſylvis? venit dies, qui ulciſcatur verba veſtra fœmineis armis. Tamen reſcres umbris parentum* tuorum *gloriam hanc non exiguam, te occiſum eſſe haſtâ Camillæ. Continuo* occidit *Orſilochum & Buten, duo maxima corpora Trojanorum: ſed Buten acumine* teli *transfodit adverſum, inter caſſidem et thoracem, quâ collum equitantis micat, et quà parma deſcendit infra humerum ſiniſtrum; fugiens* vero *et circumacta magnum in orbem fallit Orſilochum, interius ſecans gyrum, et perſequitur* eum qui prius eam *perſequebatur. Deinde aſſurgens altius bis impingit validam ſecurim per arma et per oſſa* huic *homini roganti et multum precanti: plaga ſpargit vultum calido cerebro.*

Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienſq; ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lirin Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo revolutus equo dum colligit; alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequiturq; incumbens eminus haſtâ,
Tereaque Harpalycumque & Demophoonta Chromimque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo;
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi cum dentibus albis;
Agreſtiſque manus armat ſparus: ipſe catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit, & ſuper hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret. Nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: ſed Buten adverſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter, quà colla ſedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnumq; agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perq; arma viro perq; oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.

N O T Æ.

677. *Phrygii.*] Trojani, è Phrygia, Æ. 1. 38<.

678. *Equo Iapyge.*] Ex Apulia, quæ *Iapygia* dicta eſt, Æ. 8. 710. & ſupra, v. 247.

682. *Sparus.*] Telum eſt ruſticanum; à *ſpargendo* dictum: hoc fere conſtat. Cujus porro formæ, dubitatur: Feſtus vult parviſſimi generis eſſe jaculum, quod facile ſpargatur: Servius recurvum, in modum pedi paſtoralis.

686. *Tyrrhene.*] Orte è Tyrrhena gente.

688. *Veſtra verba.*] Quibus fortitudinem veſtram intemperanter jactatis. De *Manibus* parentum, G. 4. 469. Æ. 6. 743.

693. *Parma.*] V. 619. *Lacertò*, Æ. 5. 422.

695. *Gyro interior.*] Breviori ſpatio atque ambitu reflectens ſeſe, E. 5. 170.

Incidit

Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugnâ
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere, cernit:
Conſilio verſare dolos ingreſſus & aſtu,
Incipit hæc: quid tam egregium, ſi fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa feret cui gloria fraudem.
Dixit: at illa furens, acrique incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſque affiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, purâque interrita parmâ.
At juvenis, viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
Haud mora, converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligur, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequicquam patrias tentaſti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu: frænique adverſa prehenſis
Congreditur, pœnaſque inimico à ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamq; tenet, pedibuſq; eviſcerat uncis:
Tum cruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum ſator atque Deorum
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.

Occurritilli, et ſtetit ſtupefactus improviſo viſu bellicoſus filius Auni incola Apennini, non ultimus Ligurum, quandiu fata permittebant ei *fallere. Ille autem, cum videt ſe nullo curſu poſſe ſubducere ſe prælio, nec expellere Reginam imminentem: incipiens conſulto agitare dolos mente et ſolertiâ, dicit iſta: quid tam illuſtre eſt, ſi* cum ſis *fœmina, confidis equo robuſto? relinque celeritatem* equi, *et propius committe te mecum plana terra, et para te ad certamen pedeſtre: mox cognoſces, cui laus inanis inferet damnum.* Sic *ait: illa vero furens & commota aſperâ indignatione, dat equum ſocia, & ſtat in armis paribus, pedes, & interrita enſe ſtricto atque ſcuto ſplendente. Sed juvenis exiſtimans ſe victorem eſſe fraude, aufugit ipſe, nulla* eſt *mora, & abripitur fugax habenis detortis, & talo ferrato impellit velocem equum. Fraudulente Ligur, & fruſtra elate ſuperbo animo: fruſtra calidus adhibuiſti aſtutiam patriam: nec* illa *aſtutia reducet te ſalvum Auno doloſo. Virgo hæc loquitur, & ardens pedibus velocibus prætergreditur curſu equum, & correpto frano oppoſita pugnat, & ſumit ſupplicium ab hoſtili ſanguine.* Tam facile, *quam facile accipiter, avis dicata* Marti, *ex alta rupe perſequitur alis columbam altam in aëre, & tenet correptam, & dilaniat unguibus acutis: tunc ſanguis & penna evulſæ decidunt ex aëre. Sed genitor hominum & Deorum non quieſcit ſublimis in ſupremo cœlo* quaſi *nullis oculis videns iſta. Pater* ille *excitat ad durum certamen Tarchontem Tyrrhenum, & commovet* ejus *iram non levibus ſtimulis.*

NOTÆ.

700. *Apenninicolæ.*] De *Apennino*, monte Italiæ, Liguriam à ſeptentrione ambiente, Æ. 12. 703. De *Liguria*, Æ. 10. 185. Monet autem Cato Ligures eſſe fallaces.

706. *Fugam.*] Curſum celerem. Sic Æ. 1. 321. de Harpalyce Amazone, *Volucremque fuga prævertitur Eurum.*

708. *Fraudem.*] Hanc veram & antiquam lectionem eſſe contendit Servius; non *laudem*, ut vulgò legitur: & ſenſus eſt; cognoſces cui jactantia damnum afferat.

711. *Purâ parmâ.*] Juxta Servium, *nudâ* & abſque rerum geſtarum figuris: quia, inquit, tunc primum in bella deſcenderat. Juxta Donatum, *expeditâ* & abſque pondere. Juxta interpretationem à nobis jam traditam, Æ. 6. 650. *nitidâ, lucidâ, tersâ.*

715. *Ligur.*] Pleraque vetera exemplaria habent *Ligus*. Et ſic olim in uſu fuiſſe, probat adjectivum *Liguſticus*, inde derivatum. Nec magis abſonum eſt *Ligus, Liguris*; quam *lepus leporis*; *vetus, veteris.*

721. *Accipiter.... ſacer.*] Ξprevier, avis rapax; ideo Marti ſacra. Latinum nomen è Græco deductum ὠξύπλερος, celeriter volans: Gallicũ nomen à Germano, ut placet Scalig. & Voſſ.

Ergo

Itaque Tarchon inter ſtrages & acies recedentes impellitur equo, & exhortatur equitatum variis ſermonibus, appellans unumquemque nomine ſuo, *& revocat ad pugnam fugientes : ô Tyrrheni nunquam* ſatis *dolituri ! ô ſemper ignavi ! quis timor, qua tanta ſegnitia incidit animis* veſtris *? Fœmina diſpergit* vos *vagos, & fugat has turmas ? cur geſtatis manibus ferrum, & cur hac arma inania ? tamen non eſtis ignavi ad voluptates & ad pugnas nocturnas, aut ad expectandas epulas, & compotationes menſæ opimæ, quando tibia curva Bacchi indixit choreas : hic* eſt *amor* veſter, *hæc cura : dummodo favens aruſpex nunciet ſacrificia, & hoſtia opima invitet in profundos lucos. Hæc locutus, ipſe etiam moriturus impellit equum in medios, & minax immittit ſe adverſum Venulo : & conſtringit dextrâ* manu *hoſtem detractum ab equo, & magno impetu concitatus abripit* eum *ante ſinum ſuum. Clamor erigitur ad cœlum, & Latini omnes converterunt oculos. Tarchon ardens volat campo, portans hominem &* ejus *arma : deinde abrumpit ferrum è ſuprema* ejus *haſta, & quærit partes apertas, quibus inferat plagam mortiferam. Ille contra obluctans repellit* ejus *dextram à gutture* ſuo, *& evitat vim viribus. Et ſicut, quando fulva aquila volans alte portat ſerpentem raptum, & illigavit* ei *pedes, & hæſit unguibus ; ſerpens vero vulneratus convolvit ſinuoſas ſpiras, et rigeſcit ſquamis ſublatis, et altus aſſurgens ſibilat ore : illa roſtro incurvo non minus premit obnitentem, et ſimul quatit aërem alis. Non aliter Tarchon gaudens auſert prædam è turma Tiburtinorum : imitati exemplum et eventum ducis* ſui *Tyrrheni irruunt. Tunc Aruns, addictus morti, prior currit circa celerem Camillam* cum *ſagitta et multa ſolertia,*

Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemq; vocans; reficitq; in prælia pulſos.
Quis metus, ô nunquam dolituri, ô ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quidve hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella,
Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium: dum ſacra ſecundus aruſpex
Nunciet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipſe
Concitat, & Venulo adverſum ſe turbidus infert:
Direptumq; ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Convertere oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virumq; ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quà vulnus letale ferat. Contra ille repugnans
Suſtinet à jugulo dextram, & vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; unguibus hæſit:
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectiſque horret ſquamis, & ſibilat ore
Arduus inſurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans: ducis exemplum eventumq; ſecuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo & multa prior arte Camillam

NOTÆ.

730. *Alas.*] Equitatum, v. 604.

732. *O nunquam dolituri.*] O qui nunquam acceptis injuriis movemini, ut fortes decet, ad juſtam ac dignam ultionem. *Palantes*, vagos, Æ. 10. 674.

737. *Tibia Bacchi.*] Bacchanalia intelligit & epulas Baccho ſacras ad ſonitum tibiæ, ut cætera Deorum ſacra. De *Baccho*, Ecl. 5. 29. De *tibiis*, Æ. 9. 618.

739. *Aruſpex.*] Qui ex inſpectis hoſtiarum viſceribus futura prædicit : quæ ars propria Tyrrhenorum, Æ. 8. 498.

746. *Æquore.*] Planitie campi, Æ. 2. 780.

750. *Vim viribus exit.*] Active, ut Æ. 5. 438.

757. *Tiburtum.*] Quorum inter principes erat Venulus. De *Tibure*, urbe Latii, Æ. 7. 630.

759. *Mæonidæ.*] Tyrrheni, è Mæonia, ſive Lydia, orti, Æ. 2. 781. Æ. 4. 216.

Circuit,

Circuit, &, quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Quà ſe cunque furens medio tulit agmine virgo;
Hac Aruns ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat:
Quà victrix redit illa, pedemq; ex hoſte reportat;
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemq; pererrat
Undiq; circuitũ, & certam quatit improbus haſtam.
Forte ſacer Cybele Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis:
Spumantemq; agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.
Ipſe peregrinâ ferrugine clarus & oſtro,
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tum croceam chlamydemq; ſinuſq; crepan-
Carbaſeos fulvo in nodum collegerat auro, [tes
Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo ſive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo ſive ut ſe ferret in auro
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur: totumque incauta per agmen,
Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis cum tandem tempore capto
Conjicit & ſuperos Aruns ſic voce precatur:

& explorat quænam fortuna ſit commodiſſima. Quacumque virgo ardens immittit ſe medio exercitu; Aruns ſequitur eam *hac parte, & occultus conſiderat inceſſum* ejus: *quà revertitur illa victrix, & refert pedem ab hoſte; juvenis clam deflectit illac habenas expeditas. Undique percurrit hos aditus, & jam hos aditus, & omnem circuitum, & librat malignus haſtam inevitabilem. Forte Chloreus dicatus Cybele, & quondam ſacerdos, procul ſplendebat conſpicuus* in *armis Phrygiis: & impellebat equum ſpumantem, quem tegebat pellis compacta ſquamis æreis auratis* in modum *plumarum. Ipſe conſpicuus ferrugine & purpurâ externâ, vibrabat Lycio* arcu *corneo ſagittas Cortynias: arcus auratus ſonat ex humeris, & galea aurea eſt* huic *vati: præterea ſtrinxerat in nodum fulvi auri chlamydem croceam carbaſinam &* ejus *plexus crepitantes, pictus acu* ſecundum *tunicam & barbara tegmina crurum. Puella, ſive ut appenderet templis arma Trojana, ſive ut venando incederet in aureis ſpoliis captis, ſequebatur cæca hunc unum ex omnibus certantibus in prælio: & imprudens flagrabat per totum exercitum muliebri cupiditate prædæ & ſpoliorum. Cum denique tempore captato Aruns vibrat jaculum ex inſidiis, & orat Deos his verbis:*

NOTÆ.

768. *Sacer Cybele.*] Alii legunt, *Sacer Cybelo:* alii, *Satus Cybelo*; ne idem ſit *ſacer & ſacerdos.* Nugæ: poteſt enim quis ſacer eſſe dicatuſque per votum numini, non per ſacerdotium: ut Camilla, quæ tamen Dianæ ſacerdos non erat. De *Cybelo*, monte Phrygiæ, & *Cybele*, Dea, Deorum matre, Æ. 3. 111.

770. *Ahenis In plumam*, &c.] Non militibus tantum, ſed & equis etiam loricæ quandoque fuerunt: & ii proprie dicebantur *cataphracti.* De iis ita Salluſt. apud Servium, *equis paria operimenta erant, quæ linteo ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.* Igitur lorica equi erat ex pelle ſive corio, cui inſertæ erant æreæ laminæ, in modum ſquamarum inciſæ; erant autem ſquamæ illæ, non rotundæ quidem ac vulgares; ſed oblongæ, ita ut ad plumarum formam potius accederent: neque ex ære ſimplici, ſed aurato, Æ. 3. 467.

772. *Peregrinâ ferrugine & oſtro*, &c.] Oſtro ſive purpurâ Ibericâ, ferrugineâ & ſubnigricante; de qua, Æ. 9. 582. De *oſtro*, G. 2. 506.

773. *Lycio Cortynia*, &c.] Species pro genere. Arcus enim inſignes è cornea materia, è Lycia Aſiæ regione, de qua, Æ. 4. 143. Sagittæ item ex urbe Cretæ inſulæ *Cortyna*, vel *Gortyna*, E. 6. 60.

775. *Caſſida.*] Nomen primæ declinationis deductum ex accuſativo nominis tertiæ: *caſſida, caſſidæ:* à *caſſis, caſſidis, caſſidi, caſſida:* quod & apud Propertium reperitur, l. 3. 11. 15. Sic apud Varronem, teſte Nonio, *compeda*, à *compes*; *chlamyda*, à *chlamys:* apud ſacros ſcriptores noſtros, *lampada* à *lampas. Croceam*, tinctam croco flore, *ſaffran.*

777. *Tunicas & barbara*, &c.] De *tunicis*, Æ. 9. 616. *Tegmina crurum:* ſunt ocreæ non vulgari quidem Græcorum aut Italorum, ſed Barbarorum more: hoc eſt; ut videtur pleriſque, Phrygum, qui primi acu pingere repererunt. Paulo tamen aliter viſum explicandum illud, Æ. 2. 504. *Barbarico poſtes auro.*

780. *Certamine pugnæ.*] Sic Lucret. l. 4. 841. Sic & Æ. 2. 780. *Maris æquor.*

Summe

Supreme Deorum Apollo, præſes ſacri Soractis, quem præcipui colimus, cui ignis è pinu alitur in cumulum: & cui nos cultores, ſecuri religione, calcamus plantis multas prunas per mediam flammam: Concede, ô pater omnipotens, hanc ignominiam deleri noſtris armis. Non peto exuvias, aut trophæum, aut ulla ſpolia victæ puellæ: reliqua facta mihi præſtabunt gloriam: revertar libenter *inglorius in urbem patriam, dummodo hæc funeſta peſtis moriatur vulnere à me* inflicto. *Apollo audivit: & conceſſit* ut *pars voti animo ſuccederet, partem diſſipavit in leves ventos. Conceſſit precanti ut occideret morte improviſâ* Camillam *turbatam: non conceſſit ut nobilis patria cerneret eum reverſum, & nubes diſpulerunt voces in ventos. Itaque ſtatim atque haſta librata manu edidit ſtridorem per aërem; agmina converterunt animos, & omnes Volſci direxerunt oculos ad Reginam. Ipſa nullatenus animadvertit aut aërem* impulſum, *aut ſtridorem, aut jaculum veniens ex alto, donec jaculum appulſum ad mammam præciſam infixum eſt, & profunde immiſſum hauſit virgineum ſanguinem. Socia feſtinantes accurrunt, & ſuſcipiunt Reginam cadentem: Aruns præ cæteris ſtupefactus, fugit, gaudio & timore mixtis: nec jam ultro audet fidere haſtæ, nec occurrere armis virginis. Et quemadmodum aliquis lupus, paſtore aut magno juvenco interfecto, memor facti* ſui *audacis, recipit ſe in montes excelſos* extra *viam poſitus, priuſquam jacula hoſtilia aſſequantur* ipſum: *& reflectens caudam ſupponit* eam *trementem utero, & adit ſylvas: non aliter Aruns turbatus ſubduxit ſe ex oculis,*

Summe Deûm, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus veſtigia prunâ:
Da, pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis
Omnipotens. Non exuvias pulſæve trophæum
Virginis aut ſpolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubitâ turbatam morte Camillam,
Annuit oranti; reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertere procellæ.
Ergo ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras;
Convertêre animos acies, oculoſque tulere
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque auræ,
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamq; ruentem
Suſcipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia mixtoque metu: nec jam amplius haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montes ſeſe avius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus magnove juvenco,
Conſcius audacis facti: caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, ſylvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,

NOTÆ.

785. *Soractis.*] *Soracte* vel *Soractes*, mons in Etruria in agro Faliſco, ad occidentalem ripam Tyberis, ad ſeptentrionem Romæ, nunc *monte di S. Sylveſtro.* Ibi lucus & templum Apollinis fuit. Plinius l. 7. 3. *Haud procul urbe Roma, in Faliſcorum agro, familiæ ſunt paucæ, quæ vocantur Hirpi, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes non aduruntur, & ob id perpetuo Senatuſconſulto militiæ aliorumque munerum vacationem habent.* Addit Servius ex Varrone, ſacrificulos illos, per prunas ambulaturos, medicamento aliquo ſolitos ſibi plantas tingere. *Aruns* igitur ex illis Hirpis Etruſcis fuit & equitibus Tarchontis. *Pineus ardor*, ſunt prunæ, è pinu ſuccensâ excitatæ.

793. *Inglorius.*] Nulla cæde nobilis: hanc enim cædem eſſe ignotam volo.

798. *Notos.*] Speciem pro genere: ventos meridionales pro quibuſlibet ventis, Ecl. 2. 58.

809. *Ille lupus.*] *Ille* frequenter abundat in comparationibus, Æ. 1. c. 707.

Conten-

Contentuſque fugâ mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida leto
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans, Accam ex æqualibus unam
Alloquitur, fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanoſque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exolvit ſe corpore, lentaque colla
Et captum leto poſuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera: dejectâ crudeſcit pugna Camillâ.
Incurrunt denſi: ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcadis alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utq; procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimium, virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neq; hoc ſine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.

& gaudens ob fugam miſcuit ſe mediis armatis. Illa moriens educit manu jaculum: ſed cuſpis ferrea haret ad coſtas inter oſſa profundo vulnere. Concidit pallida, concidunt oculi frigidi morte: color olim rubicundus deſeruit vultum. Tum moriens ſic alloquitur Accam unam è ſociis, quæ ſola Camillæ fidelis erat præ cæteris, cum qua ſolebat communicare curas ſuas: & ſic loquitur iſta: Acca ſoror, potui huc uſque pugnare: nunc dura plaga me interfecit, & omnia circum nigreſcunt caligine. Fuge, & fer ad Turnum hæc ultima monita: ſuccedat mihi ad pugnam, & avertat Trojanos ab urbe: denique vale. His prolatis, ſimul dimittebat habenas: non ſponte labens in terram: tum frigida diſſolvit ſe paulatim toto corpore, & demiſit colla incurva caputque morte victum, abjiciens arma: & vita dolens cum gemitu abit in tenebras. Tunc autem vaſtus clamor ſuboriens verberat aſtra aurea: prælium inhorreſcit occiſâ Camillâ. Irrumpunt conferti: ſimul omnis multitudo Trojanorum, & ductores Tuſci, & equitatus Evandri Arcadis. At Opis exploratrix Diana jamdudum ſedet ſublimis in ſummis montibus, & immota aſpicit prælium: & cum inter medios clamores juvenum certantium procul vidit Camillam affectam triſti morte; & ſuſpiravit, & emiſit hæc verba ex intimo pectore; heu virgo! tuliſti ſupplicium nimis crudele, conata bello aggredi Trojanos: nec profuit tibi derelicta inter vepres coluiſſe Dianam: aut tuliſſe humeris noſtras pharetras. Tamen Dea tua non te relinquet jam ingloriam in ſuprema morte: neque hæc mors erit abſque honore inter populos, nec feres famam non vindicatæ.

NOTÆ.

815. *Contentus fugâ.*] Præter allatam interpretationem, poteſt hæc etiam afferri: *Concitatus fuga, contendens fugam*; à *contendo*.

835. *Ala.*] Equites ſupra, v. 604.

836. *Triviæ.*] Dianæ, quæ colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

839. *Multatam.*] Aliqui legunt *mulcatam*. Differunt vero *multare*, & *mulcare*: quod *multare* eſt à voce Oſca vel Sabina, *multa*, quæ pœnam pecuniariam à judice irrogatam ſignificat, ut notant Feſtus & Varro; & per tranſlationem quamlibet aliam pœnã: *mulcare* autem Latina vox eſt quæ ſignificat *verberare*, à *mulceo*, quod eſt *mollio*: quia quod verberatur, mollitur: hinc Vulcanus dictus eſt *Mulciber*, à verberando ferro. Vide Germanum Valentem, & Voſſium.

843. *Deſerta in dumis.*] De vita Camillæ in ſylvis, ſupra, v. 539. & ſequentibus.

Nam

Nam quiſquis læſit vulnere tuum corpus, ſolvet id *nece meritâ. Fuit ſub excelſo monte magnum ſepulcrum Dercenni, veteris regis Laurentini, ex aggeſta terra, & tectum umbroſâ ilice. Dea formoſiſſima collocat ſe primum illic celeri impetu, & ab excelſo tumulo circumſpicit Aruntem. Quando aſpexit illum coruſcantem armis & vane ſuperbientem, ait: cur diſcedis in diverſam* partem? *huc fer gradum, huc veni moriture: ut recipias mercedem dignam Camillâ. Tu-ne morieris ſagittis* ipſius *etiam Diana? Dixit, &* quemadmodum Amazon *Thracia eduxit ex aurata pharetra ſagittam celerem, & inimica intendit* arcum *corneum, & extendit longe: donec extremitates* ejus inflexæ *committerentur inter ſe, & jam tangeret manibus æqualibus, ſiniſtrâ cuſpidem ferri, dexterâ & nervo mammam. Statim Aruns audivit ſimul ſtridorem ſagittæ, aëremque frementem, & ferrum infixum eſt in corpore. Socii immemores relinquunt illum in incognito pulvere arvorum exſpirantem et ultima gementem: Opis effertur alis ad æthereum cœlum. Levis equitatus Camillæ fugit primus, reginâ amiſſâ: Rutuli turbati fugiunt, fugit fortis Atinas: et ductores diſſipati et manipuli vaſtati quærunt loca tuta, et currunt equis converſi ad muros. Nec ullus poteſt ſuſtinere armis, aut ſtare contra Trojanos imminentes et inferentes mortem: ſed reportant humeris defeſſis arcus laxos, et ungula equorum currendo pulſat campum pulverulentum. Pulvis confuſus nigrâ caligine fertur ad muros; et matres verberantes ſinum emittunt è ſpeculis fœmineam vociferationem ad aſtra cœli.*

Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.
Hic Dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem:
Cur, inquit, diverſus abis? huc dirige greſſum:
Huc periture veni: capias ut digna Camillæ
Præmia. Tu-ne etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & auratâ volucrem Threïſſa ſagittam
Deprompſit pharetrâ, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe: donec curvata coirent
Inter ſe capita, & manibus jam tangeret æquis,
Lævâ aciem ferri, dextrâ nervoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantes
Audiit una Aruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum expirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, dominâ amiſsâ, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas;
Disjectique duces, deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros letumq; ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumq; putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atrâ
Pulvis: & è ſpeculis percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.

NOTÆ.

850. *Dercenni*, &c.] De hoc vetere Laurentum rege, Latino multò antiquiore, nihil apud auctores. *Buſtum* ait, pro loco ubi cineres poſt combuſtionem depoſiti fuerant. *Ilex*, arbor glandifera, *yeuſe*. De *Laurente* regione, Æ. 7. 63.

854. *Vana.*] More adverbii, pro *vane*: ut G. 3. 500. *Terram crebra ferit.*

856. *Digna Camillæ Præmia*, &c.] Mors divinâ manu illata, præmium, non pœna eſt. Si mori debuerat Camilla, mori divinâ manu debuerat, non imbelli timidi mortalis telo. Tune dignum Camillâ munus auferes? & ignavus cum ſis, non cujuſlibet numinis, ſed ipſius etiam Dianæ telis moriere?

858. *Threïſſa*, &c.] *Ut Threïſſa*, id eſt, *ut Amazon.* Sic Camilla, v. 648. *Exultat Amazon*, id eſt, *ut Amazon.* Neque enim Opis aut Camilla tales erant re ipſa: ſed cultu tantum atque habitu. De *Amazonibus Thraciis*, ſupra, v. 659.

867. *Olympum.*] Montem Theſſaliæ, pro cœlo, Ecl. 5. 56. *Ala*, equitatus, ſupra, v. 604. *Rutuli*, milites Turni, Æ. 7. 794.

Qui

Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba.
Nec miſeram effugiunt mortem: ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas. Pars claudere portas:
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturq; miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos lachrymantumq; ora parentũ,
Pars in præcipites foſſas, urgente ruinâ,
Volvitur; immiſſis pars cæca & concita frænis
Arietat in portas, & duros obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) ut videre Camillam;
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum ſudibuſque imitantur obuſtis
Præcipites, primæq; mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in ſylvis ſæviſſimus implet
Nuncius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtes, & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat, campumque tenebat,
Cum pater Æneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exuperatque jugum, ſylvâque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit:
Et ſævum Æneam agnovit Turnus in armis,

Qui primi attigerunt curſu portas apertas; hos turba hoſtilis opprimit agmine ſuperjecto: nec evitant mortem funeſtam: ſed in ipſo ingreſſu, in muris patriis, & inter tutas domos confoſſi emittunt animas. Pars incipit *claudere portas: nec audent patefacere aditum ſociis, nec admittere precantes intra muros: & incipit triſtiſſima ſtrages, propugnantium armis ingreſſus, & ruentium in pugnam.* Ex iis qui ſunt *excluſi: pars labitur in foſſas præruptas, premente* multitudine *irruentium, ante oculos & vultus parentum plorantium; pars inſana & concita* equis *frænatis impellunt portas & poſtes firmatos repagulis.* In *ſuprema* illa *contentione matres ipſæ, ex quo conſpexerunt Camillam* (id *docet verus amor patriæ*) *feſtinantes emittunt è muris tela manibus, & imitantur* arma *ferrea duris lignis, ſtipitibus, ſuſtibus præuſtis, nihil moratæ, & cupiunt prima mori pro* defenſione *murorum. Interim nuncius acerbiſſimus occupat Turnum in ſylvis, & Acca refert juveni magnum* illum *tumultum: turmas Volſcorum cæſas* eſſe, *Camillam occiſam eſſe, hoſtes infeſtos imminere, & favente Marte vaſtaſſe omnia: timorem jam extendi ad muros. Ille furioſus deſerit colles occupatos & ſylvas difficiles, nam auctoritas dura Jovis ita imperat. Vix exceſſerat ultra conſpectum, & attigerat campos: cum pater Æneas, ingreſſus ſylvas patentes, ſupergreditur collem, & exit* ex *obſcura ſylva. Sic ambo feſtini & toto impetu currunt ad muros, nec abſunt longo intervallo à ſe invicem. Et ſimul Æneas vidit procul campos undantes pulvere, Laurentemque exercitum: & Turnus agnovit Æneam ferocem cum exercitu,*

NOTÆ.

890. *Arietat in portas.*] Non quidem equorum in portas impulſu, quod viſum eſt Donato; ſed obviis quibuſdam aut trabibus aut molaribus impactis inſtar arietum: de qua machina, Æ. 2. 492.

892. *Ut videre Camillam.*] Vel cum viderunt Camillæ corpus inter ſociarum manus relatum: vel potius, quia, v. 594. dixit Diana ſe nube cavâ corpus illud tumulo illaturam, ex quo viderunt Camillam, pro aliena ſalute ad arma concurrentem, amor patriæ ſuaſit ipſis idem pro ſalute propria faciendum. De *robore*, pro quovis duriore ligno, G. 1. 162.

901. *Furens (nam ſæva,* &c.] Duplici de cauſa reliquit inſidias, quibus Æneam deprehendere & bellum conficere mox potuiſſet: nempe ob præcipitem furorem, qui ei mentem abſtulit: & ob numina Jovis, & vim fatorum Æneæ faventium.

Adven-

audivitque inceſſum pedum, & hinnitus equorum. Statim inciperent certamina, & tentarent prælia: niſi Sol roſeus jam lavaret mari Hiſpanico feſſos equos, & reduceret noctem die cadente. Ambo *quieſcunt in caſtris ante urbem, & cingunt muros* urbis.

Adventumque pedum flatuſque audivit equorum.
Continuo pugnas ineant, & prælia tentent:
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat. 914
Conſidunt caſtris ante urbem, & mœnia vallant.

NOTÆ.

913. *Gurgite Ibero.*] Occiduo Oceano: nam Iberia ſive Hiſpania ad occidentem Italiæ objacet. De *Iberia*, Æ. 9. 582. De *gurgite*, pro *mari*, Æ. 1. 122.

915. *Mœnia vallant.*] Circumambiunt: Trojani ut oppugnent: Rutuli ut defendant.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER XII.

ARGUMENTUM.

Fractis geminâ pugnâ Latinis, Turnus cum Æneâ ſingulari certamine dimicare ſtatuit. Solemni ſacramento conditiones certaminis fœduſque à Latino, Æneâ, Turnoque ſancitur. Fœdus à Juturnâ, Turni ſorore, Junonis impulſu diſturbatur: primuſque Tolumnius, falſo augurio victoriam ſibi pollicitus, Trojanos invadit. Æneas ſagittâ vulneratus excedere cogitur è prælio: quo abſente maximam ſtragem Turnus edit. Venus dictamno herbâ vulnus Æneæ ſanat. Is, refectis viribus reverſus ad pugnam Turnum nominatim vocat. Sed cum Juturna, excuſſo Turni auriga Metiſco, currum ejus moderaretur, & ab Æneæ occurſu detorqueret, ne congredi ſimul poſſent: Æneas, admoto ad urbis mœnia exercitu, in propugnacula ignem conjicit. Hinc Amata Turnum occiſum rata, laqueo vitam ſibi adimit. Turnus, ne urbs in hoſtium poteſtatem veniret, ad ſingulare certamen redit. Pugnant Æneas & Turnus: Æneas victor, cum Turni jugulo immineret; jamque ipſius precibus motus ad miſericordiam deflecteret: viſo in ejus humeris Pallantis balteo, repente exardeſcit, hoſtemque interficit.

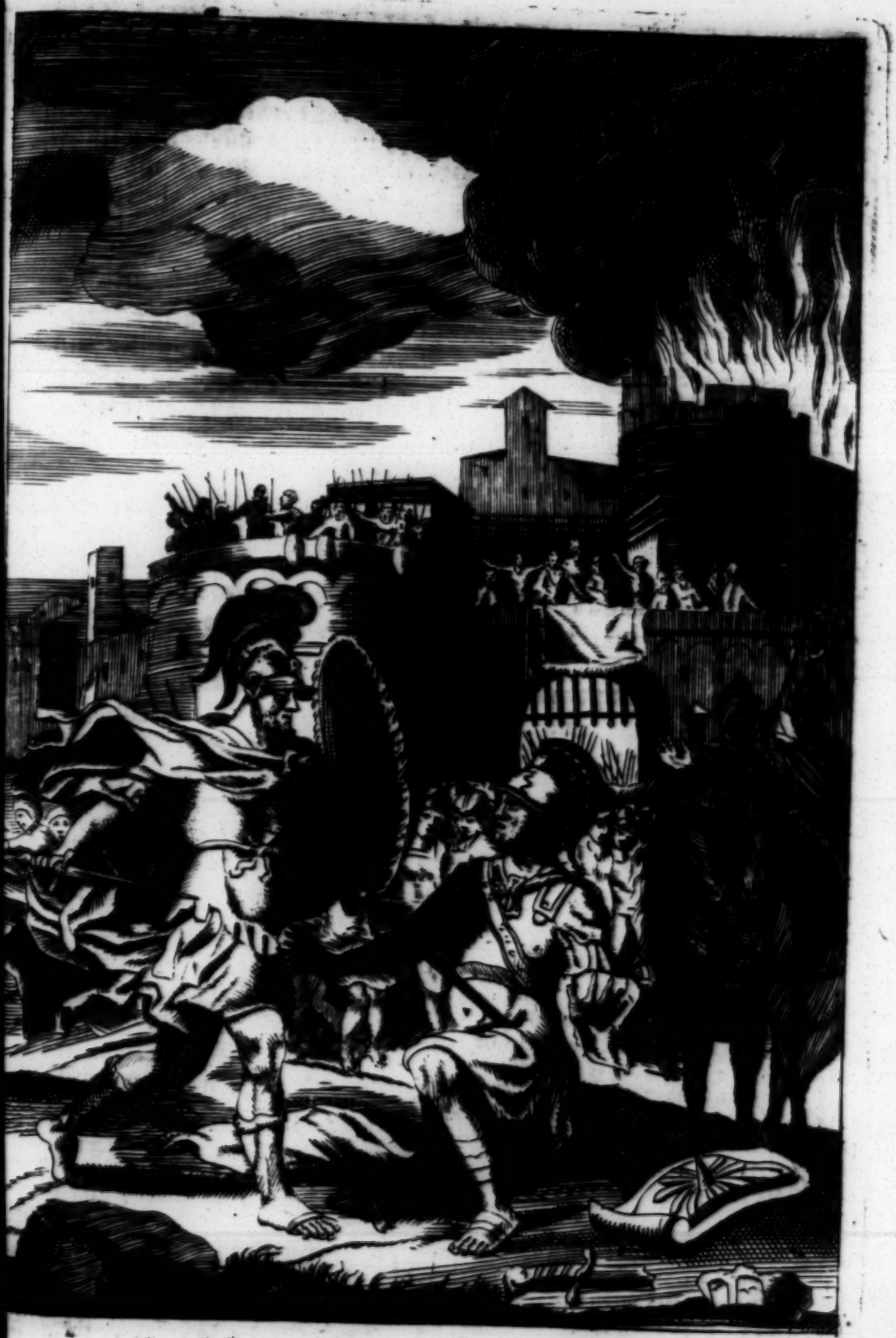
INTERPRETATIO. *Turnus, cum videt Latinos fractos bello infelici abjeciſſe animum, fidem ſuorum promiſſorum jam repeti,*

TUrnus ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,

NOTÆ.

1. *Infractus.*] Vox raro negans, ſæpius affirmans, ut jam monuimus, Æ. 5. 784 & probat multis Erythræus in Indice. Hic affirmat.

2. *Promiſſa.*] Quibus ad ſingulare cum Æneâ prælium ſe obſtrinxerat, Æ. 10. 434.

Se ſignari oculis: ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo: gaudetq; comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur Regem, atq; ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quòd dicta retractent
Ignavi Æneadæ: nec, quæ pepigere, recuſent.
Congredior: fer ſacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hâc Dardanium dextrâ ſub Tartara mittam
Deſertorem Aſiæ, (ſedeant, ſpectentq; Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me impenſiùs æquum eſt
Conſulere, atq; omnes metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni: ſunt oppida capta
Multa manu: nec non aurumq; animuſq; Latino
Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris;
Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis; ſimul hæc animo hauri.

ſe deſignari oculis: ſponte etiam implacabilis iraſcitur, et erigit animum. Qualis leo aliquis, in agris Afrorum ſauciatus ſecundum pectus duro vulnere venatorum, tunc demùm exerit vires ſuas: et lætatur commovens toros jubatos colli: interritus abrumpit jaculum venatoris infixum ſibi, et frendet ore ſanguinolento. Non aliter ira creſcit Turno inflammato. Tunc ſic alloquitur Regem, et turbulentus ita incipit: nulla eſt dilatio in Turno: nihil eſt cur ſegnes Trojani revocent ſua verba, et abnuant facere ea *de quibus convenerunt. Deſcendo ad pugnam: offer ſacrificia, ô pater, et fac fœdus. Vel hâc* manu *dexterâ mittam ad inferos Trojanum profugum ex Aſiâ, et ſolus refutabo enſe criminationem communem nobis* omnibus, (*Latini quieſcant, et aſpiciant* me) *vel* Trojanus *poſſideat* nos *victos*, & *Lavinia detur* ei *uxor. Latinus reſpondit ei tranquillo animo: ô juvenis, excellens animo! quantum tu excellis aſperâ fortitudine, tanto ſtudioſius juſtum eſt me providere* tibi, *et* metimentem tibi *conſiderare omnia pericula. Eſt tibi regnum Dauni patris tui: ſunt plurimæ urbes expugnatæ viribus* tuis: *ſunt quoque Latino divitiæ et benevolentia: ſunt aliæ virgines* in *Latio et campis Laurentibus, nec ingloriæ* ſecundum *genus. Permitte me omiſſis frandibus exponere iſta tibi non* quidem *grata dictu: et ſimul perpende iſta animo.*

NOTÆ.

4. *Pœnorum.*] Afrorum circa Carthaginem; qui ſic dicti ſunt, quaſi Phœni, quia à Phœniciâ cum Didone profecti, Æn. 4. in argumento.

5. *Ille*, &c.] Magnus aliquis leo; & ſic, *ille*, ſæpe abundat in comparationibus, Æ. 10. 707.

6. *Movet arma leo.*] *Arma*, ſunt uniuſcujuſque vires, & ad agendum inſtrumenta. Sic Æ. 2. 99. De Ulyſſe. *Et quærere conſcius arma*, id eſt, *dolos*. Apud Statium, l. 9. 589. *Armaque curva ſumm*, ſunt *dentes*. Hîc leonis *arma* ſunt ungues, dentes: unde dicuntur *leones exarmati*, quibus ungues & dentes evulſi ſunt.

7. *Toros.*] Sunt eminentiæ muſculorum nodoſæ ac tumentes, circa cervicem aliaſque corporis partes.

11. *Retractent.*] Fidem datam revocent per aliud pactum & quaſi contractum.

13. *Fer ſacra . . . concipe fœdus.*] Ad ejuſmodi fœdera adhibebantur ſacrificia & verba *concepta*, id eſt, certa ſolemniaque; infra, v. 169.

14. *Tartara.*] Inferorum pars infima, Æ. 6. 134.

15. *Aſiæ.*] Phrygiæ, ſive Troadis, quæ eſt in minore Aſiâ, Æ. 1. 385.

19. *Opræſtans*, &c.] ORATIO Latini, quâ conatur Turnum à ſpe conjugii & ſingulari certamine ad pacem revocare: oſtenditque, I. Affinitatem illam Turni cum Latino eſſe inutilem, cùm regnum utriuſque ſatis abſque illâ virium conjunctione potens ſit; cùm ſint urbes multæ Turno, divitiæ pariter atque animus, & fortitudo Latini populis, virgines in Latio plurimæ quas Turnus uxores optare poſſit. II. Eſſe illicitam; quippe à Diis prohibitam, Æ. 7. 95. III. Eſſe pernicioſam, ſi quidem ex quâ Turni causâ, Deorum voluntati obſtitit, calamitatibus innumeris utraque gens oppreſſa eſt. IV. Si, inquit, te occiſo, ſocium Æneam excepturus ſum: quidni potius te ſalvo? V. Objicit ſibi odia Rutulorum ob periculum Turni: Turno ipſi ſolicitudinem doloremque Dauni patris, belli varios eventus, &c. De *Latio* & *Laurento*, Æ. 7. 54. 63.

Non erat licitum me jungere filiam ulli antiquorum amatorum: & omnes Dii atque homines monebant illud. Expugnatus benevolentiâ ergate, *expugnatus sanguine cognato, & fletibus tristis uxoris* meæ, *fregi omnes nexus: abstuli* eam *promissam* Æneæ *genero, suscepi bellum scleratum. Cernis, ô Turne, quæ calamitates, quæ bella me persequantur ab illo* tempore: cernis *quantas difficultates* tu *ipse patiaris. Bis superati magno prælio, vix defendimus* hâc *urbe spem Italiæ: fluctus Tyberis calent adhuc nostro cruore, & vasti agri albescunt ossibus. Quò revertor toties? quæ stultitia vertit sententiam* meam? *si paratus sum advocare* Trojanos *ad societatem Turno occiso; cur non potiùs extinguo bella* eo *salvo? Quid Rutuli* mihi *conjuncti, quid reliqua Italia dicet, si exposuerim morti te petentem filiam meam & nostram affinitatem? (fortuna refellat* hæc *mea verba.) Considera res mutabiles bello: miserescе patris senioris, quem jam tristem Ardea patria* tua *procul separat* à nobis. *Ferocia Turni nullo modo mitigatur* his *verbis: invalescit potiùs, & asperatur remedio. Cùm primùm potuit loqui, sic instituit ore: obsecro, bone* pater, *depone pro me hanc solicitudinem, quam habes: & permittas me eligere mortem propter gloriam. Nos etiam, ô pater, libramus manu jacula & ferrum non inutile: & sanguis exit è plagâ* quam *nos* facimus. *Procul aberit ab eo mater Dea: quæ muliebri nebulâ protegat* eum *fugientem, &* ipsa *se abscondat inani caligine. Sed Regina, tremefacta novâ conditione pugnæ, lugeat, & retinebat generum iratum* ipsa *moritura: Turne, ego* peto unam rem, *per hos fletus; per gloriam Amatæ,*

Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes Diviq; hominesq; canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis & mœstæ lacrymis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
Bella, vides: quantos primus patiare labores.
Bis magnâ victi pugnâ, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campiq; ingentes ossibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si Turno extincto socios sum accire paratus;
Cur non incolumi potiùs certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem si te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentem?
Respice res bello varias: miserere parentis
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longè
Dividit. Haud quaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, ægrescitq; medendo.
Ut primùm fari potuit, sic institit ore: [me
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumq; haud debile dextrâ
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longè illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœmineâ tegat, & vanis sese occulat umbris.
At regina, novâ pugnæ conterrita sorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ

NOTÆ.

34. *Bis magnâ victi pugnâ.*] *Primâ* in exscensu navium, ubi occisus ab Æneâ Mezentius, fugatus Turnus, Æ. 10. 310. *Secundâ* equestri, ubi cecidit Camilla, Æ. 11. 597. De *Tyberi*, Æ. 8. 330. De *Rutulis*, Æ. 7. 794.

43. *Parentis Longævi.*] *Dauni*, Æ. 7. 56. *Ardea*, urbs Rutulorum regia, Æ. 7. 410.

46. *Medendo.*] Dum ei medicina quæritur à Latino: gerundia enim ejusmodi sæpe passim habent vim, Ecl. 8. 71. *Cantando rumpitur anguis.*

49. *Pacisci.*] Quasi optione glorioſæ mortis aut vitæ propositâ, mortem consultò & veluti ex pacto eligere.

52. *Dea mater*, &c.] *Venus*, quæ à Diomedis impetu Æneam objectâ nube defendit, Æ. 10. 81.

56. *Turne, per has*, &c.] ORATIO Amatæ ad Turnum, Veniliæ sororis suæ filium: non quidem ut eum ad pacem inflectat, abhorrebat enim ab Æneæ societate; sed ut avertat à singulari certamine, & iterum communi bello res tota committatur.

Tangit

Tangit honos animum: (ſpes tu nunc una ſenectæ,
Tu requies miſeræ: decus imperiumq; Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, deſiſte manum committere Teucris.
Qui te cunque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent: ſimul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfuſa genas: cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur; vel mixta rubent ubi lilia multâ
Alba rosâ: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitq; in virgine vultus.
Ardet in arma magis, pauciſq; affatur Amatam:
Ne, quæſo, ne me lacrymis, neve omine tanto
Proſequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuncius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: cùm primùm craſtina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit; [eſcant,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma qui-
Et Rutulûm: noſtro dirimatur ſanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapiduſque in tecta receſſit;
Poſcit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia;

ſi aliqua movet animum tuum: (tu jam es *unica ſpes ſenectutis* meæ, *tu* es *requies miſera: regnum & gloria Latini* eſt *in tuâ poteſtate: familia omnis* jam *labefactata innititur tibi) peto* rem *unam, omitte conſerere manum* cum *Trojanis. Quicunque caſus tibi deſtinati ſunt* in *hâc pugnâ, ii deſtinati ſunt etiam mihi, ô Turne: ſtatim abjiciam hanc lucem odioſam, nec aſpiciam captiva Æneam generum. Lavinia rigata lacrymis* ſecundum *genas ardentes audiit verba matris: huic ignis multus ſuffecit ruborem, & ſparſus eſt per vultum calefactum. Quemadmodum ſi aliquis tinxerit ebur Indicum purpurâ rubicundâ; aut quando lilia candida rubeſcunt, mixta roſis multis: puella exhibebat vultu tales colores. Amor agitat Turnum, & figit oculos in puellâ.* Hinc *magis accenditur ad pugnam, & alloquitur Amatam paucis* verbis: *ô mater, ne, obſecro, ne proſequaris fletu & augurio tam* funeſto *me deſcendentem ad prælium aſperi Martis: non enim eſt in Turno poteſtas retardandæ mortis. O Idmon, fer nuncius regi Trojano hæc mea verba non* ei *placitura: quando craſtina Aurora invecta rubro curru primùm rubebit* in *cælo*; tunc *non ducat Trojanos contra Rutulos: ceſſent bella Trojanorum & Rutulorum: bellum terminetur noſtro ſanguine: Lavinia petatur uxor* in *illo campo. Poſtquam protulit hæc verba, & celer abiit in domum* ſuam; *petit equos, & lætatur videns* eos *frementes in conſpectu* ſuo, *quos Orithyia ipſa dedit Pilumno ornamentum*;

NOTÆ.

67. *Indum.*] Ebur è dentibus elephantorum, qui frequentes in Indiâ, Aſiæ maximâ regione, G. 1. 57. *India mittit ebur.* De *oſtro*, purpurâ ex oſtreo expreſsâ, G. 2. 506.

74. *Neque enim Turno mora libera mortis.*] Senſus ex ſuperioribus aptus. Ne putes me ceſſurum lacrymis, & poſſe revocari funeſto illo doloris veſtri omine. Si enim ſum moriturus, ne ſic quidem pugnam ſubterfugio: non enim mortalium ulli liberum eſt mortem retardare, cùm dies fatalis imminet. Hunc locum Servius recenſet in duodecim Virgilii inſolubilibus. De *tyranno*, pro rege, bonam in partem, Æ. 7. 226. De *Phrygiâ*, ubi Troas, Æ. 1. 385.

77. *Puniceis*, &c.] Vellicatur hic verſus à criticis ob frequentem colliſionem literæ *r*, & ſyllabarum affinium. De colore *puniceo*, rubro, Ecl. 5. 17. De *Aurorâ, ejuſque curru*, G. 1. 249. Æ. 6. 535.

83. *Pilumno .... Orithyia.*] *Pilumnus*, abavus Turni, Æ. 10. 76. *Orithyia*, Erechthei Athenarum regis filia, rapta in Thraciam à Boreâ, G. 4. 463. Quæritur quomodo Pilumno Italo nota eſſe potuerit Orithyia, puella Attica in Thraciam tranſlata. Reſpondet Turnebus, Pilumnum & Orithyiam hominum opinione Deos eſſe habitos, atque ita alterum alteri notum eſſe potuiſſe: poëtam verò Orithyiam adbibuiſſe potiùs, quàm aliud quodvis numen, quia Thracia ſemper equis nobilis fuit. Sic Turni equus Thracius eſt, Æ. 9. 49. Rheſi equi, Thracii, Æn. 1. 473. Diomedis equi, Thracii, Æ. 1. 756. Porro verſus hic ſpondaicus eſt: nam *Orithyia*, Ὠρείθυια, vox eſt quatuor ſyllabarum, quarum mediæ duæ diphthongi ſunt *ei* & *ui*.

qui ſuperarent nivem candore, ventos celeritate. Aurigæ feſtini circumſiſtunt, & palpant cavis manibus pectora equorum *planſa, & pectunt colla crinita. Deinde ipſe induit humeris loricam aſperam auro & candido orichalco: ſimul accommodat* ut *geſtentur, & gladium, clypeum, & eminentias criſtæ rubicundæ: gladium*, inquam, *quem ipſe Deus præſes ignis fabricaverat Dauno patri* Turni, *& merſerat ferventem aquis Stygiis. Deinde ſumit* cum *robore haſtam validam, quæ ſtabat in mediâ domo admota magnæ columnæ, ſpolium Actoris Aurunci: & commovet* eam *trementem, inclamans: nunc, ó haſta quæ nunquam fefelliſti me vocantem, nunc adeſt tempus:* olim *te maximus Actor, nunc dextra Turni te geſtat: da* ut

Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibuſq; laceſſunt
Pectora plauſa cavis, & colla comantia pectunt. 86
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: ſimul aptat habendo
Enſemque, clypeumque, & rubræ cornua criſtæ:
Enſem, quem Dauno ignipotens Deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygiâ candentem tinxerat undâ. 91
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium, quaſſatque trementem,
Vociferans: nunc, ô nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamque manu validâ lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhâque madentes. 100

proſternam corpus, & ut diſrumpam forti manu loricam direptam Phrygis effæminati, & ut inficiam pulvere capillos ejus *criſpatos ferro calido, & fluentes myrrhâ.*

NOTÆ.

87. *Alboque orichalco.*] Græcè ὀρείχαλκος, ab ὄρος *mons*, & χαλκὸς *as*: eſtque *as montanum*: non fulvum, ut æs vulgare; ſed in album deflectens: Gallicè dicimus *leton*. Ita Scaliger ad Feſtum, Voſſius in Etym. Latini ſyllabam ſecundam, quæ longa eſt, & naturâ ſuâ, & apud Callimachum in lavacro Palladis, v. 19. brevem fecerunt: ut Virgilius hìc, & Horatius, A. P. v. 203. *Tibia non, ut nunc, orichalco vincta, tubæque æmula.* Cùm autem aliquando commutabiles apud Latinos fuerint literæ *o* & *au*: quemadmodum *explodo* eſt à *plaudo*; quemadmodum ſcripſere veteres *olla* & *aula*, *caudex* & *codex*, &c. ſic reperimus apud Plautum *aurichalcum* pro *orichalco*. Unde grammatici aliquot imperite metallum eſſe putaverunt ex *auro* & *ære* mixtum, cujuſmodi nullum eſſe conſtat. Id verò, quale nunc habemus, non è terrâ natum, ſed arte factum eſt: teſtaturque Plinius, l. 34. 2. ſuo tempore jamdudum deſiiſſe, effœtâ tellure.

88. *Habendo.*] Gerundium paſſivæ facultatis, ſupra, v. 46.

89. *Cornua criſtæ.*] Non vera *cornua*, qualia Pyrrhus galeæ ad terrorem hircina addebat, ex Plutarcho; ſed criſtam geminam è jubis equinis, aut plumis, è galeæ vertice hinc inde eminentem inſtar cornuum, Æn. 6. 779. *Geminæ ſtant vertice criſtæ.*

90. *Ignipotens Deus*, &c.] *Vulcanus* arma Æneæ fabricavit, Æn. 8. 370. nec Turno quoque deeſſe ejus artem voluit poëta, ad augendam heroum ſuorum dignitatem. De *Vulcano*, ibid. & G. 1. 295. De *Dauno*, Æn. 7. 56.

91. *Stygiâ candentem*, &c.] *Candens*, ex Gellio eſt aliquando *albicans*, aliquando *fervens*: quæ enim incaleſcunt, ex nimio fervore quandoque albicant. *Aquâ tinxerat* enſem Vulcanus: ſic enim chalybs immerſione temperatur. *Aquâ Stygiâ*, ad quandam veluti magicam conſecrationem, quemadmodum innuit Donatus. Aquæ enim infernæ in magicis ſacris expetebantur, Æ. 4. 512. Ego verò ſuſpicor id factum à Vulcano, ut enſem illum frangi non poſſe probaret. *Stygis* enim Arcadiæ fontis, qui inde à Poëtis ad inferos traductus eſt, ea vis erat, ut vaſa cujuſlibet metalli diffringeret, nec poſſent ejus aquæ, niſi equi ungulâ, contineri, Æ. 6. 323.

94. *Actoris Aurunci ſpolium.*] Ducis alicujus Auruncorum, cui Turnus eam bello detraxerat. De *Auruncis* Italiæ populis, inter Volſcos & Campanos, Æ. 7. 54.

99. *Semiviri Phrygis*, &c.] Cur id nominis Phrygibus, & Æneæ tribuatur, jam dictum, Æ. 4. 215. ubi de capillis unguento delibutis. De *Phrygiâ*, in quâ Troas, Æ. 1. 385.

100. *Vibratos*, &c.] *Calamiſtro criſpatos.* Fuit autem *calamiſtrum*, acus ferrea, longior, aliquando fiſtulæ inſtar cava: quæ calefacta ſub cinere, & capillis adhibita, eos intorquebat: à ſimilitudine cum *calamo* ſeu arundine, nomen habuit. Hujus artis miniſtri, *ciniflones* & *cinerarii* vocabantur, quòd ad calefaciendum calamiſtrum ſtarent in cineres.

Myrrhâque madentes.] *Myrrha*, arbuſcula eſt,

His

His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Nec minùs interea maternis ſævus in armis
Æneas acuit Martem, & ſe ſuſcitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios, mœſtique metum ſolatur Iüli,
Fata docens: regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen, magnæ ſub mœnibus urbis,
Dimenſi, Rutulique viri, Teucrique parabant:
In medioque focos, & Dîs communibus aras
Gramineas: alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Abripitur hoc furore, & ſcintillæ erumpunt è toto vultu furentis, ignis fulget vividis oculis. Quemadmodum quando taurus emittit mugitus terribiles ad præludium pugnæ, & obluctans in *truncum arboris conatur iraſci adverſus cornua, & provocat ventos ictibus, & parat ſe ad pugnam, disjectis arenis. Interea Æneas terribilis ſub armaturâ maternâ non minùs parat pugnam, & furore commovet ſe, lætus bellum dirimi propoſito fœdere: Tum conſolatur ſocios & timorem Iuli ſoliciti, aperiens* ipſis *fata: jubetque viros reportare Latino certum reſponſum, & proponere conditiones pacis. Vix ſequens dies nata illuſtrabat luce ſupremos montes, quando equi Solis erigunt ſe primùm è profundo mari, & emittunt lucem naribus patulis. Viri Rutuli & Trojani dimetientes parabant campum ad pugnam, juxta muros magnæ urbis: & in medio* campo *focos & aras è cæſpite Diis communibus: alii portabant aquam & ignem, operti limo, & cincti verbenâ* circa *capita.*

NOTÆ.

in Arabiâ præſertim naſcens: altitudo ejus ad quinque cubita, nec ſine ſpinâ, caudice duro & intorto, cortice levi, folio olivæ fere ſimili. Succus inde ſponte exſudat certis temporibus, tum inciſione exprimitur, diciturque *ſtacte* vel *myrrha*, Plin. l. 12. 15. Condiendis cadaveribus, & imbuendis capillis, aliiſque ejuſmodi deliciis adhibebatur.

101. *Furiis.*] Furioſis motibus, quaſi quibuſdam furiis, Æ. 6. 572.

115. *Solis equi.*] Quatuor, de quibus Æn. 3. 15. *Gurgite*, pro mari, Æ. 1. 122.

118. *Focos . . . aras Gramineas.*] Aras è ceſpite, ſeu terrâ cum herbis evulsâ, in quibus ignis imponeretur *foovereturque:* atque ita *aræ* ſunt ipſi *foci.*

Dîs communibus.] *Communes Dii* multis modis ſumuntur. I. Qui certam cœli zonam regionemque non habent; qualis Cybele mater Deorum; cùm certam habent Jupiter, Juno, Mercurius, Venus, &c. II. Qui apud omnes homines coluntur, ut Sol, Luna, Mars, &c. III. Hic ad rem melius, qui ab Rutulis ad patrem communiter & pariter invocandi erant. Ita fere Servius.

119. *Fontemque ignemque.*] Servius, *ad facienda fœdera, aqua & ignis adhibentur: unde contrà, quos arcere volumus à noſtro conſortio, eis aquâ & igni interdicimus*, id eſt, *rebus quibus conſortia copulantur.* Erat autem neceſſaria ſacrificiis aqua, vel ad luſtrandos adſtantes, vel ad purgandum corpus ante ſacrificium, vel ad alios victimarum uſus. *Fontem* poſuit pro aquâ.

120. *Velati lino, &c.*] Id quaſi certum ſtatuitur à Servio; *feciales*, qui ſanciendis fœderibus miniſtri adhibebantur, nunquam lineam tuliſſe veſtem. Unde triplex opinio de hâc Virgilii voce, I. Servius ait, fœdus illud irritum fore: Virgilium verò, quoties rebus exitum daturus non eſt, toties iis infirma & inauſpicata dare principia. Sic Æneas in Thraciâ condens urbem, taurum Jovi contra ritum ſacrificat, Æ. 3. 21. II. Paſſeratius & Scaliger explicant *linum*, non de veſte, ſed de filo ſive licio, quo flamines & alii caput per æſtatem cingebant, & ut Varronis ac Livii verbis utar, *velabant*: unde *flamines*, quaſi *filamines*, vocabantur, Æ. 8. 664. III. Niger & Hyginus apud Servium legunt: *velati limo*: & explicant *limum*, veſtem ab umbilico ad pedes, cujus in extremâ orâ erat purpura *lima*, id eſt flexuoſa. Sed veſtis illa poparum erat, ſive infimorum ſacrificii miniſtrorum. Quare adhæreo ſecundæ opinioni.

Verbenâ.] Proprie certa eſt herbæ ſpecies, *de*

Exercitus Italorum prodit, & agmina haſtata effundunt ſe plenis portis: hinc totus exercitus Trojanus & Tyrrhenus exit ſub *armis variis: non aliter armati ferro, quàm ſi durum certamen Martis appellet* eos. *Ipſi etiam duces ſplendidi auro & purpurâ currunt inter media millia: & Mneſtheus proles Aſſaraci, & generoſus Aſylas: & Meſſapus agitator equorum, ſoboles Neptuni. Et poſtquam unuſquiſque receſſit in ſuum locum ſigno indicto, figunt haſtas humi, & deponunt clypeos. Tunc cupiditate* videndi *egreſſa matres, & plebs ſine armis, & ſenes infirmi, impleverunt turres & tecta domorum: alii ſtant in altis portis. At Juno aſpiciens ex alto colle, qui nunc vocatur Albanus (tunc nec nomen nec honor aut fama erat* huic *colli) videbat campum, & geminum exercitum Laurentinorum & Trojanorum, & urbem Latini. Statim Dea ſic allocuta eſt Deam ſororem Turni, quæ præeſt ſtagnis & fluviis ſtrepentibus: Jupiter rex ſummus cæli addixit illi hunc honorem ob virginitatem* ei *ablatam: Nympha, ornamentum amnium, dilectiſſima meo animo: noſti quomodo prætulerim te ſolam omnibus Latinis, quæcunque aſcenderunt ingratum*

Procedit legio Auſonidum, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis: hinc Troius omnis,
Tyrrhenuſque ruit variis exercitus armis:
Haud ſecus inſtructi ferro, quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori:
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas:
Et Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique ſenes, turres & tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus aſtant.
At Juno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neque nomen erat, neque honos, aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum ſpectabat, & ambas
Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem,
Diva Deam, ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris
Præſidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter ereptâ pro virginitate ſacravit: [ſtro,
Nympha, decus fluviorum, animo gratiſſima no-
Scis, ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum aſcendêre cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locârim.
Diſce tuum, ne me incuſes, Juturna, dolorem.
Quà viſa eſt fortuna pati, Parcæque ſinebant

lectum ſummi Jovis; & quo modo *ſponte conſtituerim* te *participem cæli. O Juturna, ne accuſe me, accipe* cauſam *luctûs tui. Quatenus fortuna viſa eſt* id *tolerare, & Parca permittebant*

NOTÆ.

la verveine: communiter tamen ſumebatur pro quâlibet herbâ vel fronde, laureâ, myrteâ, &c. è ſacro loco evultâ, Ecl. 8. 65.

121. *Legio Auſonidum, pilata, &c.*] *Legio*, pars exercitûs certo numero definita: hìc pro toto exercitu, G. 2. 279. *Pilata*, armata pilis haſtilibus, Æ. 7. 664.

123. *Tyrrhenus.*] Sub Tarchonte, ſocio Æneæ, Æ. 8. 479. Æ. 2. 781.

127. *Genus Aſſaraci Mneſtheus, &c.*] Igitur ſanguine junctus Æneæ, qui ab Aſſaraco genus ducebat, Æn. 1. 288. De *Aſylâ*, Æ. 11. 620. De *Meſſapo*, Æ. 7. 691.

134. *Albanus, &c.*] De hoc monte, Æ. 8. 48. Æ. 9. 387.

139. *Diva Deam.*] Dicunt Grammatici, *Deos* fuiſſe æternos; *Divos*, ex hominibus aſſumptos. Tamen Virgilius nomen utrumque confundit. Æ. 1. 486. Pallas vacatur *Diva*.

139. *Stagnis quæ, &c.*] *Juturna*, ſoror Turni, *Nai* ab Ovidio vocatur, Faſt. 2. 585. id eſt, Nympha aquatilis. Hunc ei honorem à Jove i prænmum ereptæ pudicitiæ conceſſum a Virgilius. Ovidius etiam antè amores Jovi ei attribuit. Fons ejus & lacus ex Alban montis radicibus in Tyberim influit, celebr apud veteres aquarum ſalubritate: vocant ho die nonnulli *Lago di Turno*; alii, *di Volturn* cùm eſſet priùs *Lago di Juturna*, inquit Cl verius.

144. *Jovis ingratum cubile.*] Commutatio pro, *Cubile Jovis ingrati*, & in ſervando con jugio parum fidi. *Locârim.* Locari à Jov paſſa ſim.

147. *Parcæ.*] Tres, quæ pro fatis hìc uſurpantur, Ecl. 4. 47.

Ceder

Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi?
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera pos-
Tu pro germano, si quid præsentius audes, [sum.
Perge, decet: forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cùm lacrymas oculis Juturna profudit;
Terque quaterq; manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno: 156
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi speciimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro. 165
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis,
Et juxtà Ascanius, magnæ spes altera Romæ.
Procedunt castris: puràque in veste sacerdos

res Latii procedere, defendi Turnum & urbem tuam. Nunc cognosco juvenem certare fatis inæqualibus: & dies appropinquat Parcarum, & potestas adversa. Non possum videre oculis hoc certamen, & fœdera. Tu, si audes aliquid utilius pro fratre tuo, perfice, illud *decet: fortasse meliora succedent miseris. Vix ea* dicta fuerant, *cum Juturna fudit oculis lacrymas, & verberavit manu pectus decorum ter ac quater. Juno filia Saturni inquit, Non est hoc tempus ad lacrymas: propera, & subtrahe fratrem morti, si est aliqua ratio: vel tu excita bellum & dissipa fœdus inceptum: ego* sum tibi *auctor ut* id *audeas. Sic exhortata reliquit* eam *dubiam & turbatam tristi solicitudine animi. Interim reges* vehuntur: *Latinus magno apparatu, curru à quatuor equis* tracto, *cui duodecim radii aurati circumeunt caput rutilum, ornamentum Solis avi. Turnus vehitur binis equis candidis, librans manu duo jacula latâ cuspide. Inde pater Æneas, caput gentis Romanæ, resplendens clypeo cœlesti, & armis divinis, & Ascanius adstat comes, secunda spes magna Roma. Exeunt è castris: et sacerdos in veste candidâ*

NOTÆ.

152. *Si quid præsentius audes*, &c.] Non quòd Nympham se Deûm Regina potentiorem putet; sed quòd faciliorem fore apud Jovem putet sororis excusationem, si soror pro fratre moram injicere fatis audeat.

161. *Interea reges*, &c.] Adumbrata hæc pompa fœderis ad Homeri exemplum, Il. 3. ubi Agamemnon & Priamus, de pugnâ singulari Paridis in Menelaum facto fœdere conveniunt. Hic sententia longiori parentheſi suspensa est, per novem nempe versus: *interea reges . . . . procedunt castris.* Potest tamen & absque parentheſi intelligi, si dicatur Poëta à plurali numero ad singularem statim deflexisse; pro *interea reges vehuntur: Latinus quidem curru quadrijugo, &c.*

164. *Solis avi*, &c.] Dixit Virgilius, Æ. 7. 47. Latini patrem fuisse *Faunum*; matrem, *Maricam* Nympham; avum, *Picum*. Quomodo ergo *Sol* esse potuit *avus* Latini? I. Hesiodus Latinum facit filium *Circes* & Ulyssis, in Theogon. v. 1013. Circe autem filia fuit Solis, Æ. 3. 386. Æ. 7. 10. At huic aperte adversatur Virgilius in Latini stemmate, Æ. 7. 47. II. Arnobius ait *Maricam* illam Nympham Latini matrem, ipsam esse Italo nomine *Circen*. At eo ipso libri septimi initio Virgilius aperte Circen à Maricâ distinguit: cùm vocat Maricam, *Laurentem* nympham; Circen autem *Æaeam*, id est, Colchicam. Æ. 3. 386. III. Ego existimo *Circen*, conjugis loco habitam à *Pico*; eamque ex eo *Faunum* suscepisse: ipsumque deinde Picum in avem mutâsse, quod ad amorem legitimæ conjugis *Canentis* se referret. Et verò Circe vocatur Pici *conjux*, Æ. 7. 189. quod tamen videtur ab Ovidii narratione paulum discedere, quam ibidem attulimus.

165. *Bina hastilia.*] *Pila*, qualia duo simul ferre deinde soliti sunt milites Romani, Æ. 7. 664. *Crispans:* quatiendo quasi sinuans & flectens.

167. *Sidereo clypeo.*] Vel instar siderum fulgente: vel quem in cœlo Venus à Vulcano petierat: vel quem Deus ipse Vulcanus in Hierâ insulâ fabricaverat, Æ. 8. 370.

168. *Spes altera Romæ.*] Æneas enim prima, Ascanius secunda. Quod aiunt, Ciceronem quoddam è Virgilii carminibus audientem, has in voces erupisse, falsum ostendimus in argumento Ecl. 6.

169. *Purâ in veste.*] Donatus, *colore albâ, nec purpuræ variatâ picturis.* Festus; *non fulguritâ; non funestâ*, id est, quæ funeri adhibita non fuisset. Alii communiter, *carente maculis.*

adducit fœtum porca ſetoſa et ovem intonſam, et ſtatuit victimas ad aras accenſas. Illi converſi oculis ad Solem orientem, ſpargunt manibus frumentum ſalſum, et ſignant gladio ſumma capita victimarum, et effundunt pateras in aras. Tum pius Æneas nudato gladio ſic orat: eſto nunc teſtis mihi oranti, ô Sol, et hæc terra pro quâ potui tolerare tot labores, et tu, ô pater omnipotens, et tu, ô Juno Saturni filia, jam ô Diva, jam mihi mitior, ut oro: et tu, ô glorioſe Mars, qui pater tenes omnia bella ſub tuâ poteſtate: et fontes et fluvios invoco, et quæcunque eſt divinitas in alto æthere, et quicunque ſunt Dii ſub mari cæruleo. Si fortè victoria iverit ad Turnum Italum; æquum eſt nos victos abire in urbem Evandri: Iulus abibit ex his campis; nec Æneadæ rebelles inferent deinceps vobis bellum ullum, aut provocabunt armis hæc regna. Si verò victoria conceſſerit nobis Martem propitium, ut potius ſpero, et potius Dii confirment ſpem meam auctoritate ſuâ; ego neque Italos obtemperare Trojanis, neque arrogo mihi imperium: ambæ nationes indomitæ jungant ſe legibus æqualibus in fœdus perpetuum. Ego diſtribuam religiones et Deos: ſocer Latinus curet bella, ſocer ſupremum imperium: Trojani extruent mihi urbem, et Lavinia imponet nomen urbi. Æneas ſic dixit primus: Latinus deinde ſic ſequitur aſpiciens in cœlum, et erigit dextram ad aſtra: ô Æneâ, juro hæc eadem ſidera, mare, terram, et geminam prolem Latonâ, et Janum bifrontem,

Setigeræ fœtum ſuis, intonſamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem converſi lumina Solem,
Dant fruges manibus ſalſas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno;
Jam melior, jam Diva, precor: tuque, inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella, pater, ſub numine torques:
Fonteſque fluvioſque voco, quæque ætheris alti
Religio, & quæ cœruleo ſunt numina ponto.
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos diſcedere ad urbem:
Cedet Iülus agris: nec poſt arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceſſent.
Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potius reor, & potius Dî numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra, Deoſque dabo: ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolenne ſocer: mihi mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, ſidera juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,

NOTÆ.

170. *Setigera ſuis*, &c.] *Ovis* pro Æneâ adhibetur, Græco fere more. Nam Græci apud Homerum, Iliad. 3. 103. agnos ad fœdus ſtatuunt. *Porcus*, pro Latino, more Romano aut Italo, de quo more Æ. 8. 641. De *ovibus bidentibus*, Æ. 4. 57. De *converſione ad orientem* in auſpiciis & ſacris rebus, Ecl. 9. 15.

173. *Fruges ſalſas*, &c.] I. *Molam*, ex puriſſimo frumento, *ſalſo*, toſto, ac molito, victimarum capiti imponunt; quæ proprie eſt *immolatio*, Æ. 2. 133. II. Pilos è capite victimarum ſecant, Æ. 6. 243. in Notis. III. Vina invergunt in frontem victimarum, & in ipſa altaria: quæ *libatio* erat, ibid. & Æ. 1. 740. Atque illi primi erant ſacrificii apparatus.

176. *Eſto nunc Sol teſtis*, &c.] *Sol*, *Terra*, *Jupiter*, *Juno*, *Mars*, &c. Communes illi ſunt utriuſque generis Dii, de quibus, v. 118.

183. *Auſonio Turno.*] Italo. Æ. 7. 54.

184. *Evandri ad urbem.*] Pallanteum, Æ. 8. 51.

185. *Cedet Iulus.*] Ut oſtendat, ſe non tam ſibi, quàm poſteris ſuis & genti, ſedem quærere.

187. *Noſtrum Martem.*] Faventem. Infra, v. 540. *Nec Di texere Cupenum, Æneâ veniente, ſuo.*

198. *Latonæque genus duplex.*] *Apollinem*, Solem; & *Dianam*, Lunam: Latonâ ex Jove editos, in inſulâ Delo, Ecl. 3. 67. Æ. 3. 74-77.

Janumque bifrontem.] Italorum regem ac numen, fœderibus adhiberi ſolitum, Æ. 6. 607. 610.

Vimque

Vimque Deûm infernam, & duri ſacraria Ditis.
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit.
Tango aras, medioſque ignes, & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cunq; cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet: non, ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens, cœlumve in Tartara ſolvat:
Ut ſceptrum hoc (dextrâ ſceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
Cùm ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas, & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At verò Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario miſceri pectora motu:

& poteſtatem infernam Deorum, & penetralia ſævi Plutonis. Audiat hæc pater ille, *qui firmat fulmine fœdera. Tango aras, & ignes in medio* earum, *& atteſtor Deos: nulla dies auferet Italis hanc pacem, neque* hæc *fœdera, quomodocunque res ſuccedent, nec ulla potentia abducet me* ab iis *volentem: non, etiamſi* illa potentia *diſſolvat terram in aquas confundens* eam *diluvio, aut dejiciat cœlum in inferos. Quemadmodum hoc ſceptrum (nam ſæpè tenebat* manu *dextrâ ſceptrum) nunquam emittet ramulos nec umbracula levibus foliis, ex quo primùm in ſylvis abſciſſum ex imo trunco ſeparatur à matre, & ferro amiſit frondes & ramulos: quondam arbor, nunc manus fabri cinxit* illam *ære pulchro, & dedit portandam regibus Latinis. Talibus verbis confirmabant fœdera inter ſe, in medio conſpectu principum: tum* juxta *morem ſacras victimas occidunt in ignem, & extrahunt viſcera* ex iiſdem adhuc *ſpirantibus, & tegunt altaria lancibus plenis. At vero* cœpit *certamen illud jampridem videri Rutulis inæqualis, & animi turbari vario motu:*

NOTÆ.

199. *Vim Deûm infernam.*] Pro *Diis ipſis infernis*, ut Iliad. 3. 105. Πριάμοιο βίην, *Priami vim*, pro *ipſo Priamo*. Et Æ. 4. 132. *Odora canum vis*, pro *ipſis canibus*.

Sacraria Ditis.] *Dis*, Pluto eſt, G. 4. 467. *Sacrarium*, ſanctuarium, locus templi intimus, ubi præcipua numinis religio: hic regia eſt Plutonis, de quâ Æ. 6. 630. Quidam hanc infernam regiam, *ſacram* dici putant quaſi *exectabilem*: ut Æ. 3. 57. *Auri ſacra fames.*

200. *Fœdera fulmine ſancit.*] Quia per coruſcationes fulminum fœdera confirmantur: ita Servius. Vel quia Jupiter ultor eſt violati fœderis, perculſis fulmine fœdifragis: ita Turnebus. Unde fecialis porcum feriens in ſolemni fœderum formulâ ſic precabatur Jovem; *illis legibus populus non deficiet. Si prior defecerit, publico conſilio, dolo malo: tu illo die Jupiter populum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes polleſque.* Ita Livius, l. 2.

201. *Tango aras.*] Mos jurantium, ſupplicantium, ſacrificantium, ut aras & ſimulacra & res ſacras manu contingant: qui mos ad nos etiam tranſiit, ut jurantes ſacris libris manum imponamus, Æ. 4. 219.

204. *Tellurem effundat in undas.*] Servius hypallagen ſive commutationem hic agnoſcit: pro, *undas effundat in tellurem*. Ego minimè, ſed cùm fere undecunque mare terram ambiat, interpretor de terræ compage in undas diſſolvendâ. De *Tartaro*, profundiſſimo inferorum loco, Æ. 6. 134.

206. *Ut ſceptrum hoc*, &c.] Apta eſt è ſuperioribus ſententia; *nec me vis ulla volentem avertet .... ut ſceptrum hoc nunquam fundet virgulta, &c.* Petita eſt illa comparatio ex Homero totidem fere verbis, Iliad. 1. 234. Et quanquam ſolemne fuit regum jusjurandum ſceptri ſublatio, ut monet Ariſtoteles Polit. 3. ab illâ tamen nimis curioſâ ſceptri deſcriptione abſtinere potuit debuitque Virgilius.

209. *Matre caret.*] Vel terrâ: nam, *non jam mater alit tellus*, Æ. 11. 71. Vel arbore: Nam *parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbrâ*, G. 2. 19.

213. *Rite ſacratas.*] Immolatione, ſectione pilorum, libatione; ſupra, v. 178.

215. *Oneratis lancibus, &c.*] Vaſis eſcariis in quibus ſtructa & cumulata victimarum exta. *Lanx* nomen habet à *latitudine*: ſicut *patina*, à *pateo*. Voſſius tamen inter lancem & patinam id fere diſcriminis ſtatuit: quòd in *lance* carnes aſſæ, fructus, cibi ſimplices apponerentur; in patinâ cibi conditi, ut piſces, haberetque vulgò operculum.

Tum

& tunc magis, cùm propiùs vident duces *non* esse *pari robore. Auget* hanc opinionem *Turnus, progressus gradu tacito, & suppliciter dejectis oculis venerans aram, & mala* ejus *liventes, & pallor in corpore juvenili. Juturna soror* ejus *statim atque vidit hunc sermonem invalescere, & animos plebis mobiles dissentire, per medium exercitum, similis specie Camerti (cui origo erat illustris à majoribus, & splendida fama paternæ fortitudinis, & ipse* erat *fortissimus bello) immittit se per medium exercitum, non ignara rerum, & spargit varios rumores, & dicit talia: non pudet* vos, *ô Rutuli, objicere vitam unius pro iis omnibus? nonne sumus pares numero & robore? ecce omnes & Trojani & Arcades adsunt hìc, & Etruria inimica Turno, exercitus* ille *à fatis immissus: si secundus* quisque nostrum *certet, vix unusquisque habebit hostem. Turnus quidem famâ ascendet ad Deos, quorum aris consecrat se, & immortalis curret per ora: nos amissâ patriâ cogemur obedire dominis ferocibus, qui nunc otiosi constitimus in campis. Tum consilium juvenum confirmatum est magis ac magis talibus verbis: & rumor spargitur per turmas. Ipsi Laurentes & ipsi Latini mutati sunt: qui modò optabant sibi requiem, & securitatem rebus suis, nunc spectant arma, & cupiunt fœdus non factum, & miserescunt duræ conditionis Turni. Juturna addit his* rebus *aliud majus, & præbet ex alto cœlo ostentum; quo nullum opportunius turbavit animos Italos, & decepit prodigio. Scilicet avis fulva Jovis, volans in aëre rubicundo,*

Tum magis, ut propiùs cernunt non viribus æquis.
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus,
Tabenteſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam aſſimulata Camerti,
(Cui genus à proavis ingens, clarumq; paternæ
Nomen erat virtutis, & ipſe acerrimus armis)
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, ô Rutuli, cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non ſumus? En omnes & Troës & Arcades hìc ſunt,
Fataliſq; manus, infenſa Etruria Turno:
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet famâ, vivuſque per ora feretur:
Nos, patriâ amiſſâ, dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis,
Jam magis atq; magis: ſerpitq; per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini:
Qui ſibi jam requiem pugnæ, rebuſq; ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœduſq; precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat ſignum cœlo; quo non præſentius ullum
Turbavit mentes Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubrâ fulvus Jovis ales in æthrâ,

NOTÆ.

231. *Troës & Arcades*, &c.] Gentes in Turnum fœderatæ. Trojani Æneæ: Arcades Evandri: Etruſci Tarchontis, Æ. 8. 518, 479.

232. *Fataliſque manus*, &c.] Vel quia Latinorum agros petebant quaſi fatis ſibi debitos: vel potius, cùm Virgilius id ſolis Etruſcis attribuat, quia fato paratum ſibi regem Æneam exſpectaverant, Æ. 8. 494. Bene ait *infeſta* Etruria Turno: erat enim aliqua pars Etruriæ Turno addicta, duce Meſſapo, Æ. 7. 691. 695.

233. *Vix hoſtem, alterni.*] Si ſecundus quiſque noſtrum, ſi media pars noſtrum congrediatur; vix ſinguli hoſtem habebimus: id eſt, duo & amplius unicuique objicimur.

246. *Monſtro.*] Oſtento: quod monſtratur & oſtenditur ſigna futurorum petentibus.

247. *Rubrâ Jovis ales in æthrâ.*] *Æthra, æthræ* nomen primæ declinationis, αἴθρα idem est atque æther. *Æther* autem juxta Anaxagoram & Ciceronem, eſt illa veterum ſphæra ignis aërem ambiens, ab αἴθω, *ardeo*: ideo *rubra* à Virgilio dicta: juxta alios, eſt cœlum totius & ſiderum compago, ab ἀεὶ θεῖν, *ſemper currere.* Hìc pro *aëre* univerſim ſumitur. De *Jovis alite*, aquilâ, Æ. 5. 255.

Littorea

Littoreas agitabat aves, turbamque ſonantem
Agminis aligeri: ſubitò cùm lapſus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali: cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam (mirabile viſu)
Ætheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Factâ nube premunt: donec vi victus, & ipſo
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penituſque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntq; manus: primuſq; Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc, votis, inquit, quod ſæpe petivi.
Accipio, agnoſcoque Deos. Me, me duce, ferrum
Corripite, ô Rutuli, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves; & littora veſtra
Vi populat: petet ille fugam, penituſq; profundo
Vela dabit: vos unanimi denſete catervas,
Et regem vobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, & adverſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
Certa ſecat: ſimul hoc; ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, ut fortè novem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo;
Horum unum ad medium, teritur quà ſutilis alvo
Balteus, & laterum junctura fibula mordet,
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fulvâque extendit arenâ.
At fratres, animoſa phalanx, accenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc denſi rurſus inundant

perſequebatur aves marinas, & multitudinem ſtrepitantem alata turba: cùm repente ruens ad aquas, avida comprehendit pedibus aduncis cycnum eximium. Itali ſuſtulerunt animos: & aves omnes (res *mirabilis aſpectu*) *cum ſonitu convertuntur è fugâ, & inumbrant alis aërem, &* velut *nube coactâ urgent hoſtem per aërem: donec ceſſit avis, victa* earum *vi & ipſo pondere* cycni, *& dimiſit prædam ex unguibus in flumen, & longè aufugit inter nubes. Tunc autem Rutuli venerantur oſtentum illud clamore, & explicant manus: & augur Tolumnius primus ait, hoc erat, hoc, quod ſæpe petivi votis: admitto* omen, *& agnoſco Deos. Me, me auctore, ſumite ferrum, ô Rutuli, quos iniquus advena terret bello, ſicut imbecillas volucres, & per vim vaſtat litora veſtra: ille arripiet fugam, & longè permittet vela mari: vos concordes colligite agmina, & prælio defendite regem vobis ereptum.* Sic *dixit, & irrumpens vibravit haſtam in hoſtes oppoſitos: haſta cornea ſtrideus emiſit ſonum, & certa dividit aërem: ſimul hoc* fit; *ſimul clamor magnus* oritur, *& omnes ordines perturbati* ſunt, *& animi accenſi tumultu. Cùm fortè novem formoſa corpora fratrum ſtarent adverſum, quos fidelis uxor Tyrrhena una ediderat Gylippo Arcadi: haſta volans transfodit unum illorum circa medium* corpus, per *coſtas, quà balteus conſutus atterſtur ventre, &* quà *fibula ſtringit junctûras laterum, & ſternit* in *flavam arenam juvenem* illum *inſignem pulchritudine. Sed fratres* ejus, *turba generoſa & concitata dolore, partim educunt enſes manibus, partim apprehendunt* tela *miſſilia ferrea, & irrumpunt,* veluti *caci: adverſus quos irruunt agmina Laurentinorum: deinde iterum effunduntur conſerti*

NOTÆ.

257. *Augurium, &c.*] Proprie, erat enim ſignum petitum ex *avibus*, Æ. 2. 703. Et ſcite quidem Rutuli Æneam in aquilâ, Turnum in cycno, ſeipſos in avibus agnoſcebant: ſed falſum erat augurium, non à Deo fatorum adminiſtro, ſed à Juturnâ immiſſum, ad diſturbandum fœdus & mortem Turni retardandam.

264. *Denſete.*] Veteri more, pro *denſate.* Æ. 10. 432.

267. *Cornus.*] Haſta ex arbore *corno, cornouiller*, G. 2. 34.

269. *Cunei.*] Ordines peditum, ſic dicti ab agminum figurâ: infra, v. 575.

274. *Balteus, & laterum junctûras, &c.*] *Fibula*, claviculus, extrema baltei connectens. *Latera* baltei intelligit, non corporis.

277. *Phalanx.*] Vox Macedonica, peditum agmen, Æ. 6. 489.

Troës,

Trojani, & Etruſci, & Arcades pictis armis. Sic idem amor dimicandi ferro occupat omnes. Spoliaverunt altaria: nubes confuſa jaculorum ſpargitur toto aëre, & pluvia ferrea imminet: jaciunt pocula & ignes. Ipſe rex *Latinus fugit, reportans Deos disjectos fœdere non perfecto. Alii alligant* equos *curribus, vel ſaltu imponunt corpora equis, & inſtant nudis enſibus. Meſſapus cupidus turbare fœdus proturbat equo objecto Auleſten, regem Etruſcum, & ferentem ornamenta regis: ille recedens cadit, & infelix à tergo immiſcetur aris averſis, per caput & humeros: at Meſſapus ardens accurrit* cum *haſtâ, & ſublimis* ex *equo ferit* eum *graviter haſtâ trabali multùm deprecantem, & ſic loquitur: habet hoc* vulnus: *hæc hoſtia convenientior oblata eſt magnis Diis. Itali accurrunt & nudant membra calida. Chorinæus arripit ex arâ torrem ſemiuſtum, & occurrens intercipit flammis vultum Ebuſi irruentis & inferentis vulnus: magna barba refulſit illi, & uſtulata emiſit nidorem: ipſe* Chorinæus *incurrens deſuper apprehendit* manu *ſiniſtrâ comam turbati hoſtis, & obluctans impoſito genu ſternit eum humi: ſic fodit latus duro gladio. Podalirius ſequens enſe ſtricto Alſum paſtorem, & in primo agmine fugientem inter arma, inſtat* illi: *ille reductâ ſecuri ſecat frontem mediam & mentum oppoſiti* hoſtis, *& latè regit arma diffuſo cerebro.*

Troës, Agyllinique, & pictis Arcades armis. 281
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Crateraſque focoſque ferunt. Fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere Divos. 286
Infrænant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regiſque inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus, 290
Adverſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo involvitur aris
In caput, inque humeros: at fervidus advolat haſtâ
Meſſapus, teloque orantem multa trabali 294
Deſuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: hæc melior magnis data victima Divis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Chorinæus ab arâ
Corripit, & venienti Ebuſo, plagamque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit, 300
Nidoremque ambuſta dedit: ſuper ipſe ſecutus
Cæſariem lævâ turbati corripit hoſtis,
Impreſſoque genu nitens, terræ applicat ipſum;
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primâque acie per tela ruentem, 305
Enſe ſequens nudo ſuperimminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentumque reductâ
Diſjicit, & ſparſo latè rigat arma cerebro.

NOTÆ.

281. *Agyllini.*] Etruſci, Æneæ ſocii, ex urbe *Agyllinâ* ſive *Carite*, nunc *Cerveteri*, Æ. 7. 652. Æ. 8. 479.

285. *Crateras, &c.*] Pocula, quibus vina fundebant, cruoremque victimarum: Græca vox κρατὴρ, Ecl. 5. 68. *Focos*, partes ararum graminearum, ubi accenſus ignis fuerat, ſupra, v. 118.

287. *Infrænant currus.*] Equos frænatos curmi alligant.

288. *Subjiciunt in equos.*] Superjiciunt: de vi præpoſitionis illius, Ecl. 1. 46. Ecl. 10. 74.

290. *Regem.... Tyrrhenum Auleſten.*] Unum è regibus Tyrrhenis, ſive Lucumonibus: de quibus Æ. 10. 164, 166. Tales fuere *Mezentius*, *Meſſapus*, ex Turni partibus, *Maſſicus*, *Oſinius*, ex partibus Æneæ, ib.

294. *Telo trabali.*] Magno inſtar *trabis*. Unde apud Statium *haſta trabalis*; apud Claudianum, *trabale ſceptrum*: apud Horatium, *clavi trabales*.

296. *Hoc habet.*] Vel habet, ſimpliciter: explicatur à Servio, *percuſſus eſt letali vulnere, habet vulnus letale*: à Donato, *bene ſe res habet*: à Scaligero, *ſic ſic agendum eſt*. Servio aſſentior: quia vox eſt è gladiatoriis ludis repetita, ubi victor vulnerato à ſe adverſario ſic inſultabat. Terentius in Andr. *Certe captus eſt, habet.* Seneca in Agamem. & Hercule Oetæo, *Habet, peractum eſt.*

Hæc melior victima.] Quàm ovis & porcellus, qui fœderum Diis oblati ſunt, v. 170.

298. *Chorinæus.*] Sacerdos Trojanus, qui ex officio propius aræ aſtabat, Æ. 6. 228. *Ambuſtum*, circumuſtum, Æ. 3. 257.

Olli

Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat.
Quò ruitis? quæve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges: mihi jus concurrere ſoli:
Me ſinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt:
Incertum quâ pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, Deuſne,
Attulerit: preſſa eſt inſignis gloria facti,
Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatoſque duces; ſubitâ ſpe fervidus ardet:
Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atq; furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumq; volant: gemit ultima pulſu
Thraca pedum: circumq; atræ Formidinis ora,
Iræque, Inſidiæque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus

Acerba quies & ferreus ſomnus premit illi oculos: oculi clauduntur in perpetuam noctem. Sed pius Æneas capite aperto proſorebat dextram exarmatam, & inclamans vocabat ſuos: quò curritis? aut quanam hæc diſſenſio repentina oritur? ô reprimite furorem: fœdus jam percuſſum eſt, & omnes conditiones conſtitutæ: mihi ſoli fas eſt pugnare: permittite me pugnare, *& pellite timores: ego faciam manu* ut *fœdera conſtantia* ſint: *hæc ſacrificia jam addicunt mihi Turnum. Inter has voces, inter hæc talia verba, ecce ſagitta ſtridens appulſa eſt pennis* ad *Æneam: ignotum* eſt, *quâ manu miſſa ſit, quo impetu pulſa; quis præbuerit Rutulis tantam gloriam, an ſors, an Deus: fama illuſtris* hujus *facti ſuppreſſa eſt, nec ullus gloriatus eſt vulnere Æneæ. Turnus cùm vidit Æneam recedentem ab exercitu, & duces* ejus *turbatos; ſervidus accenditur ſpe improviſâ: ſimul petit equos et arma, et confidens ſaltu erumpit in currum, et corripit habenas manibus. Currens dat morti plurima robuſta corpora hominum: diſjicit plurimos ſemimortuos, aut ſternit curru agmina, aut immittit fugientibus haſtas abſtractas* iiſdem. *Qualis Mars* gaudens *ſanguine, quando juxta fluenta frigidi Hebri efferàtus ſonat clypeo, et ſuſcitans bella impellit equos furentes: illi patente campo currunt ante Auſtros et Zephyrum: ultima Thracia ſonat pulſu pedum* equinorum: *et comites* illius *Dei, facies nigri Timoris, et Iræ, et Inſidiæ, circum rapiuntur. Talis Turnus gaudens impellit in medias pugnas equos*

NOTÆ.

312. *Nudato capite*, &c.] Tam, ut hâc piâ confidentiâ ferociam Latinorum emolliret; quàm ut agnoſceretur à ſuis, eiſque voluntatem ſuam apertiùs ſignificaret. Sic Julius Cæſar in acie Pharſalicâ, nudâ manu & capite ſuis inclamabat, *Parcite civibus*: apud Plutarchum & Appianum.

314. *Ictum jam fœdus.*] Cæſis jam victimis, v. 214. ſacerdotum ferro; non ictu lapidis, qui deinde mos Romanorum fuit, Æ. 8. 641.

316. *Faxo.*] *Fecero*, Æ. 11. 467.

317. *Turnum debent hæc mihi ſacra.*] Ex quo verba fœderis concepimus ego & Latinus: ex eo Turnus mihi uni addictus eſt; unus ego cum eo congredi poſſum: abſtinete ab eo, & mihi permittite.

331. *Hebri*, &c.] Fluvii Thraciæ, hodie *Mariſa*, Ecl. 10. 65. *Mavors*, Mars in Thraciâ natus, Ecl. 9. 12. *Equi Martis*, duo juxta aliquos, ſed malè Pavor & Timor, G. 3. 91. *Notus*, Auſter, ventus meridionalis, Ecl. 2. 58. *Zephyrus*, ventus occidentalis, Ecl. 5. 5. *Thraca*, pro *Thracia*, quæ Græca eſt Θρᾴκη, & Θρήκη, Æ. 3. 14. *Increpat equos clypeo*: id eſt colliſis haſtâ & clypeo. Vel *increpat*, verborum neutrorum more, abſque caſu, id eſt, *ſonat*.

Fumantes

fumantes ſudore, inſultans miſerande hoſtibus interfectis: rapidæ ungulæ ſpargunt guttas ſanguineas, & ſanguis mixtus pulvere calcatur. Et jam dedit morti Sthenelum, & Thamyrim, & Pholum: Thamyrim quidem *& Pholum, aggreſſus cominus: Sthenelum* vero *eminus: eminus duos filios Imbraſi, Glaucum & Ladem: quos ipſe Imbraſius educaverat* in *Lyciâ, & inſtruxerat pariter* artibus *militaribus, ſive conſerere manum, ſive præcurrere ventos equo. Aliâ parte Eumedes rapitur in media certamina, ſoboles veteris Dolonis, egregia* in *bello, repræſentans nomine avum, manu & fortitudine patrem: qui* pater, *ut olim iret explorator in caſtra Græcorum, auſus* erat *petere ſibi equos Achillis* in *mercedem. Sed Diomedes donavit illum aliâ mercede pro talibus cæptis, nec* amplius ille *optat equos Achillis. Cùm Turnus vidit illum procul patente campo: priùs perſecutus* ipſum *levi ſagittâ per longum aërem, continuit equos ſuos binos, & exſcendit è curru, atque incurrit lapſo & ſemimortuo: & pede impoſito* in *collum* ejus, *eripit enſem* ex ejus *dexterâ, & immerſit ſplendentem profundo jugulo, & adjicit hæc ſuper: ecce, ô vir Trojane, metire proſtratus campos & Italiam quam appetiiſti bello: qui auſi ſunt me laceſſere ferro, reportant hæc præmia: ſic ſtruunt urbes. Mittit huic ſocium Buten, impacto jaculo, & Colorea, & Sybarim, & Dareta, & Therſilochum, & Thymæten lapſum è collo equi* frequenter *lapſantis.*

Fumantes ſudore quatit, miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtâque cruor calcatur arenâ.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque,
Pholumque: [ambos
Hunc congreſſus, & hunc; illum eminus: eminus
Imbraſidas, Glaucum atq; Ladem, quos Imbraſus
Nutrierat Lyciâ, paribuſq; ornaverat armis, [ipſe
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte aliâ, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis, [tem:
Nomine avum referens, animo manibuſq; paren-
Qui quondam, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus.
Illum Tydides alio pro talibus auſis
Affecit pretio: nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane ſecutus,
Siſtit equos bijuges, & curru deſilit, atque
Semianimi lapſoque ſupervenit: & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo, atque hæc inſuper addit:
En, agros, & quam bello, Trojane, petiſti
Heſperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt: ſic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjectâ cuſpide, mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therſilo-
(chumque,
Et ſternacis equi lapſum cervice Thymœten.

NOTÆ.

344. *Lyciâ.*] Aſiæ minoris regio meridionalis eſt, de quâ Æ. 4. 143.

347. *Proles bello præclara Dolonis.*] Ironicè: fuit enim Dolon bello ignavus, & hic Eumedes, ejus filius, ſatis ignominiosè occiditur. Ita Cerdanus: cujus opinionem firmant ſequentia verba, quæ omnino ironiam ſapiunt: *illum Tydides alio pro talibus auſis affecit pretio*; id eſt, *morte*, Iliad. 10. 299. Hector mercedem proponit ei, qui ſpeculator ire voluerit ad Græcorum naves. Dolon Eumedis filius, vir dives, petit ſibi promitti mercedis loco currum & equos Achillis: promiſſo confirmatus, ad Græcos abit. Incidit in Ulyſſem ac Diomedem: quibus metu mortis fatetur ſe ſpeculatorem eſſe, Rheſum Thraciæ regem veniſſe Trojanorum auxilio, ejus copias incuſtoditas & ſomno ſepultas jacere in litore, ſibi currum & equos Achillis ab Hectore promiſſos, ſe præmii magnitudine adductum hoc munus ſuſcepiſſe. Occiditur à Diomede: qui cum Ulyſſe clam ad Thracum caſtra ſubrepens, Rheſum interficit, & ejus equos Trojæ fatales abripit. De *Rheſo* & *ejus equis*, Æ. 1. 473. De *Peleo*, Achillis patre, Æ. 2. 263. De *Tydeo*, Diomedis patre. Æ. 11. 243.

352. *Nec equis aſpirat Achillis.*] Pergit Poëta illudere Doloni: qui captus à Diomede, non ampliùs ad equos Achillis, ſed ad vitam ſervandam aſpirabat.

360. *Heſperiam, &c.*] Italiam, Æ. 1. 534.

364. *Sternacis equi cervice.*] Equo in anteriora genua prolapſo, Thymœtes per ejus collum devolutus eſt. Ita Servius.

A

Ac velut Edoni Boreæ cùm ſpiritus alto
Inſonat Ægæo, ſequiturque ad littora fluctus;
Quà venti incubuere, fugam dant nubila cœlo.
Sic Turno, quacunq; viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque ruunt acies: fert impetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus, animiſq; frementem:
Objecit ſeſe ad currum, & ſpumantia frænis
Ora citatorum dextrâ detorſit equorum.
Dum trahitur, pendetq; jugis, hunc lata retectum
Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen, clypeo objecto, converſus in hoſtem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Cùm rota præcipitem, & procurſu concitus axis
Impulit, effuditq; ſolo: Turnuſque ſecutus,
Imam inter galeam, ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenâ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mneſtheus, & fidus Achates,
Aſcaniuſque comes, caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longâ nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, & infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeq; in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera lætus Apollo
Augurium citharamque dabat, celereſque ſagittas.

Et ſicut, quando flatus Thracii Boreæ ſonat per profundum mare Ægæum, & fluctus abeunt ad litora; tunc nubes fugiunt per aërem, quâ parte flant venti. Sic turmæ cedunt Turno, quacunque aperit ſibi iter, & acies fugatæ rumpuntur: impetus provehit ipſum, & ventus adverſus currui commovet criſtam volantem. Phegeus non paſſus eſt illum *imminentem ſibi, & furentem animo. Oppoſuit ſe ad currum, &* manu *dextrâ detorſit capita concitatorum equorum, ſpumantia* ob *frænum. Dum ipſe rapitur & inhæret jugo, hunc lata* Turni *lancea conſequitur detectum, & impacta penetrat loricam duplicem, & ſtringit vulnere ſuperficiem corporis. Tamen ille oppoſitus ibat objecto clypeo contra hoſtem, & educto gladio vocabat auxilium:* cùm *rota & axis curſu concitatus impulit eum & ſtravit humi: & Turnus inſecutus* eum *inter infimam* oram *caſſidis, & extremitates ſummæ loricæ, abſcidit caput gladio, & reliquit truncum* in *pulvere. At verò dum Turnus edit ſtrages* in *campis, interim Mneſtheus, & fidelis Achates, & comes Aſcanius, depoſuerunt* in *caſtris Æneam ſanguinolentum, firmantem longâ haſtâ paſſus alternatim. Furit, & conatur abſtrahere* cuſpidem *teli fracto telo; & petit modum auxilii, qui celerrimus* ſit: ut *ſecent plagam lato gladio, & intimè aperiant latebram teli, & remittant ſe ad pugnam. Et jam aderat Iapis filius Iaſi, charus præ cæteris Apollini: cui ipſe Apollo, percitus magno amore, offerebat olim ſuas artes, ſua munera, vaticinium, & muſicam, & veloces ſagittas.*

NOTÆ.

365. *Edoni Boreæ.*] Thracii; è Thraciâ ſeptentrionali, in Græciam & mare Ægæum flantis. *Edoni*, Ἤδωνοὶ, Stephano & Straboni, l. 10. gens eſt Thracia incerti ſitûs: unde ibidem apud Strabonem, *Lycurgus* Thraciæ rex, *Edonus* appellatur. Hinc dixit Statius, *Edonas hyemes.* De *Boreâ*, E. 7. 51. De *Ægæo* mari, Græciam à minore Aſiâ ſeparante, Æ. 3. 74.

367. *Fugam dant nubila.*] Ventus enim ſeptentrionalis fugat nubes; meridionalis colligit.

375. *Lancea.*] Haſta, vox non Latina, ſed Hiſpanica eſt, ex Varrone apud Gellium: Gallica, ex Diodoro Siculo.

Bilicem.] Bino textu; vel licio, ſive filo, Æ. 3. 467.

391. *Iapis.*] Legunt aliqui *Iapyx*, ſed hìc ventus eſt, de quo Æ. 8. 710. Quæ duo ut diſtinguantur, tum diverſa habent recti caſus elementa, tum diverſam obliquorum flexionem: flectit enim venti nomen Virgilius *Iapyx, ygis*: medici nomen Donatus apud Pierium, *Iapis, Iapicis*: Turnebus tamen, *Iapĭs, Iapidis*; ex Auſonio, Epigr. 19. 7. *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt.*

393. *Suas artes.*] Apollinis artes fuerunt, I. *Vaticinia*, quorum variæ ſpecies habentur, Æ. 3. 359.

Ille,

Ille, ut retardaret mortem desperati patris, maluit cognoscere vires herbarum et usum medicinæ, et exercere inglorius artem illam *tacitam. Æneas stabat, acerbè fremens, innixus magna hasta, magno juvenum et Ascanii dolentis concursu et fletibus immotus. Ille senex* Iapis, *cinctus replicatâ veste ex consuetudine medicorum, frustra deproperat plurima manu medicâ et validis herbis Phœbi; frustra commovet manu telum, et apprehendit ferrum mordaci forcipe. Nulla fortuna juvat operam; Apollo auctor* medicinæ *nullatenus succurrit: tamen sævus horror magis ac magis augetur in campis, et malum vicinius est. Jam vident aërem* totum *constare pulvere: appropinquant equites* Turni, *et jacula crebra cadunt in mediis castris: surgit ad cœlum mœstus clamor juvenum pugnantium et morientium in pugnâ.*

Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Æneas, magno juvenum, & mœrentis Iüli
Concursu, lacrymisque immobilis. Ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medicâ, Phœbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat; nequicquam spicula dextrâ
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit; nihil auctor Apollo
Subvenit: & sævus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulver cœlum
Stare vident: subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro sub Marte cadentum.
Hìc Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæâ carpit ab Idâ,

Tum Venus mater, commota immerito dolore filii, legit ex Idâ Cretaâ dictamnum,

NOTÆ.

Æ. 10. 176. II. *Musica*, unde cum lyrâ pingitur, & Poëtarum Deus est. Ecl. 4. 55. III. *Peritia jaculandi*, unde ipsi tribuitur pharetra, & ab Homero sæpe dicitur, ἑκατηβόλος, *longè jaculans*, Æ. 6. 657. IV. *Medicina*, quam artem Æsculapio filio tradidisse dicitur, Æ. 7. 773.

395. *Depositi.*] *Desperati.* Deducta locutio è duplici more. Alterius meminit Servius, Isidorus, &c. ex Plutarcho, qui ait veteres solitos in publicum ægrotos proponere, quod *deponere* est: ut si quis prætereuntium, aut simili morbo fuisset ipse agitatus, aut quicquam remedii nosset, id ægro significaret. Alterius jam mentionem fecimus, Æ. 9. 486. ubi diximus, solitos veteres ad januam domûs cadavera deponere, ut etiam nunc apud nos in usu est. Et generatim *positus*, est *jacens*, *mortuus*; ut diximus, Æ. 2. 644. ait enim Ovid. Heroid. 10. 124. *Nec positos artus unget amica manus*, id est, *jacentes*; neque enim ad januam domûs, sed in ipsâ domo ungebantur. Eodem quo nunc utitur verbo Virgilius, usus est & Ovidius de Ponto, l. 2. 2. 45. *Jam prope depositus, certe jam frigidus ager*, &c. Cic. 3. Verr. 5. *Ægram et prope depositam reipublicæ partem suscepisse.*

397. *Mutas artes.*] *Medicinam*, quam sic vocat: vel comparatione musicæ & vaticinii, quæ voce maxime constant. Vel quia parum famosa tum erat, & à servis fere exercebatur. Vel quia tunc, non voce & disceptatione ac præceptione tractabatur, sed manu atque opere: unde *chirurgiam* nostram referebat: ut patet ex hoc Iapide qui chirurgum hìc præstat potiùs quàm medicum: & ex ipsis poëtæ verbis, qui ipsi tribuit, non tantum *scire potestates herbarum*, sed etiam ipsum *usum medendi.*

401. *Pæonium.*] in morem Pæonis Deorum medici, Æ. 7. 769.

403. *Trepidat.*] Festinat, Æ. 9. 114. G. 4. 69. De *Phœbo* & *Apolline*, Ecl. 3. 62. 104.

407. *Pulvere cœlum Stare.*] Plenum esse, Æ. 6. 300. De *Marte*, Ecl. 9. 12.

412. *Dictamnum*, &c.] *Dictamnus*, vel *dictamnum*, herba in solâ Cretâ insulâ proveniens; *pulegio* formâ affinis, *an pouliot*: frondibus tamen latioribus & lanuginosis: quare *puberes* hìc dicuntur. Valet ad expellenda è vulneribus tela; cujus rei capræ & cervi Cretenses indicium dicuntur fecisse. Nomen habet à *Dicteo* monte Cretensis insulæ, in quo, ut & in *Idâ* ejusdem insulæ monte, reperitur. Damnant aliqui Virgilium, quòd caulem & flores dictamno tribuerit: quos ei Plinius & Dioscorides auferunt. At verò Matthiolus ostendit Plinium errasse erroremque suum ex corruptâ Dioscoridis lectione hausisse: cùm ex Theophrasto antiquiore rerum illarum scriptore, & Galeno, & experientiâ constet; flores, & caulem, & semen i

Puberibus

Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæſere ſagittæ. 415
Hoc Venus, obſcuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fuſcum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occultè medicans: ſpargitque ſalubris
Ambroſiæ ſuccos, & odoriferam panaceam.
Fovit eâ vulnus lymphâ longævus Iapis, 420
Ignorans: ſubitòque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis ſtetit imo vulnere ſanguis:
Jamque ſecuta manum, nullo cogente, ſagitta
Excidit, atque novæ rediere in priſtina vires.
Arma citi properate viro: quid ſtatis? Iapis 425
Conclamat, primuſq; animos accendit in hoſtes.
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtrâ
Proveniunt; neq; te, Ænea, mea dextera ſervat:
Major agit Deus, atq; opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ ſuras incluſerat auro 430
Hinc atq; hinc: oditque moras, haſtamq; coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clypeus, loricaq; tergo eſt:
Aſcanium ſuſis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verumq; laborem;
Fortunam ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox, cùm matura adoleverit ætas, 438
Sis memor: & te, animo repetentem exempla tuorũ,

caulem frondibus lanuginoſis, & diffuſam in flores purpureos: herba illa non ignota eſt *capris ſylveſtribus, cùm leves ſagittæ infixæ* ſunt *tergo. Venus attulit hoc* dictamnum, *involuta nube obſcurâ* circa *corpus: imbuit hoc* dictamno *undam nigrantem in patinis fulgentibus, occultè temperans: & miſcet ſalutaris ambroſiæ ſuccos, & panaceam odoratam. Senex Iapis, ignarus* rei, *lavit plagam aquâ illâ: & ſcilicet omnis dolor repente abiit è corpore, omnis ſanguis conſtitit in imâ plagâ: & jam ſagitta ſecuta manum exiit, nullo* per vim *trahente, & novum robur rediit ad conſueta* officia. *Feſtinate celeres* afferre *arma* huic *viro: cur moramini?* Sic *clamat Iapis, & primus inflammat animos contra hoſtes:* addens: *iſta non accidunt humanis viribus, neque induſtriâ medicorum: neque manus mea te ſanat, ô Ænea. Deus potentior agit, & mittit te ad majores labores. Ille* Æneas *cupidus certaminis* jam *veſtierat tibias* ocreis *aureis hinc & inde: & averſatur moras, & quaſſat haſtam. Poſtquam clypeus accommodus lateri & thorax tergo adfuit: amplectitur Aſcanium armis circumjectis, & oſculans per caſſidem ſumma ejus ora,* ſic *loquitur;* ô *puer, ſume ex me exemplum virtutis & digni laboris;* fortunæ autem *ex aliis. Mox dextera mea faciet te bello ſecurum, & ducet* tuam ſecuritatem *inter magna* ſua *præmia. Tu, mox, quando ætas provectior adoleverit, fac* ut *ſis memor* meæ virtutis:

NOTÆ.

dictamno reperiri. Flores autem non ſingulares; ſed ſingulis fere foliis adnaſcentes: unde *flore comans* dicitur.

417. *Labris.*] Vaſis, in quibus lavabant: quaſi *lavabris.* Vocat *fuſcum amnem*, aquam variis infectam ſuccis herbarum, quas Iapis priùs miſcuerat, v. 402.

419. *Ambroſiæ, &c. Panaceam.*] *Ambroſia*, herba eſt quidem rutæ affinis: ſed hìc haud dubie cibus ille potuſve Deorum, de quo Ecl. 5. 71. *Panacea*, quæ Columellæ *panax*, Plinio *panaces*, herba eſt fœniculo, anetho, & ferulæ aliquatenus affinis: admodum ſalutaris, & morborum omnium remedia nomine ipſo promittens, ut ait Plinius, l. 25. 4. à πᾶν *omne*, & ἄκος, *remedium.* Gallico nomine caret.

422. *Stetit.*] Fluere deſiit.

430. *Suras.*] Pars tibiæ poſterior, carnoſa & ventricoſa: pro totâ tibiâ ſumitur, quam veſtiit Æneas aureis ocreis.

431. *Haſtamque coruſcat.*] Activè, Æ. 5. 642.

434. *Delibans oſcula.*] Ore contingens ora: hunc enim eſſe locutionis hujus ſenſum oſtendimus, Æ. 1. 260. *Oſcula libavit nata. Delibans*, leviter tangens, Æ. 1. 740.

436. *Fortunam ex aliis.*] Licet enim hoc Latino bello felix Æneas fuiſſet: tamen adverſâ fortunâ jactatus eatenus fuerat.

437. *Magna inter præmia ducet.*] Vel, *ducet te ad magna præmia, laudis, regni,* &c. ut vult Servius: vel fortè, *ducet ac reputabit magni præmii loco, ſi poſt tot labores te defenſum dare poſſit*: videtur enim Æneas Aſcanii unius cauſâ tot labores ſuſcipere, ſupra, v. 185.

& pater Æneas, atque avunculus Hector excitet te revolventem animo exempla tuorum. Poſtquam protulit hæc verba, extulit ſe è portis, altus, commovens manu grandem haſtam: ſimul erumpunt cum *magno numero Anteus & Mneſtheus: & omnis multitudo exit deſertis caſtris: tum campus turbatur obſcuro pulvere, & terra tremit commota pulſu pedum. Turnus ex oppoſito tumulo vidit accedentes: Latini viderunt, & frigidus tremor ſuprepſit in intima oſſa. Juturna prima ante omnes Latinos audivit, & agnovit ſonitum, & fugit trepida. Ille* Æneas *volat, & trahit* ſecum *denſum agmen patente campo. Qualis turbo cùm effusâ tempeſtate ruit ad terras per mare medium: heu! animi longè providi horreſcunt miſeris agricolis:* ſcilicet, *ille* turbo *inferet calamitatem arboribus, & cladem ſegetibus; evertet latè cuncta: venti prævolant, & portant ſonitum ad littora. Talis dux Trojanus impellit aciem in oppoſitos hoſtes: omnes denſi conglobant ſe preſſis ordinibus. Thymbræus petit gladio gravem Oſirim: Mneſtheus jugulat Archetium, Achates Epulonem, & Gyas Uſentem. Occiditur ipſe augur Tolumnius, qui primus immiſerat haſtam in hoſtes oppoſitos. Clamor ad cœlum mittitur: & Rutuli mutuò fugati, objiciunt* per *fugam terga pulverulenta in agris. Ipſe* Æneas *neque dignatur dimittere morti dantes terga, nec inſequitur pari greſſu obſtantes, nec jacientes* eminus *ſpicula: quærit unum Turnum circumiens in opaco pulvere,* unum *hunc vocat ad pugnam. Juturna virgo, commota hoc timore* ſecundum *animum,*

Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,
Telum immane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Anteuſque Mneſtheuſque ruunt: omniſq; relictis
Turba fluit caſtris: tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſuq; pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientes aggere Turnus:
Videre Auſonii, geliduſque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitq; ſonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoq; atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium; miſeris, heu, præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia latè:
Antè volant, ſonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in adverſos ductor Rhœteïus hoſtes
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis
Agglomerant. Ferit enſe gravem Thymbræus Oſirim:
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemq; Gyas. Cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor: verſique viciſſim
Pulverulenta fugâ Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque averſos dignatur ſternere morti;
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes
Inſequitur: ſolum densâ in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Juturna virago,

NOTÆ.

440. *Avunculus Hector.*] Creüſa enim, Aſcanii mater, ſoror erat Hectoris, Priami filia, Æ. 2. 772.

451. *Sidere.*] Tempeſtate, procellâ, quæ ſiderum ortu & occaſu concitatur, Æ. 11. 260.

454. *Ruet omnia.*] Activè, Æ. 1. 39. *Spumas ſalis ære ruebant.*

456. *Ductor Rhœteius.*] *Trojanus,* Æneas: à Rhœteo Troadis promontorio, Æ. 6. 500. in notis.

457. *Cuneis.*] *Ordinibus,* in figuram cunei, infra, v. 575.

460. *Tolumnius augur, &c.*] Supra, v. 257. *Augur,* quia ex *avium* conſideratione futura prædicebat, Æ. 2. 703.

464. *Neque averſos, &c.*] Ita reſtituimus cum Pierio: ut tria pugnantium genera ſignificentur; *averſorum* & jam terga dantium; *congredientium* cominus & æquo pede; eminus tela *inferentium.* Alii ſic legunt, ſed minus ſanè, *ipſe neque adverſos dignatur ſternere morti: nec pede congreſſos, nec equo, nec tela ferentes.*

467. *Luſtrans.*] Circumiens, Æ. 1. 612.

468. *Virago.*] A vir, dixerunt veteres, Feſto

Aurigam

Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, & longè lapſum temone relinquit:
Ipſa ſubit, manibuſq; undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemq; & corpus & arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parva legens, nidiſq; loquacibus eſcas:
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat. Similis medios Juturna per hoſtes
Fertur equis, rapidoq; volans obit omnia curru:
Jamq; hìc germanum, jamq; hìc oſtendit ovantem:
Nec conferre manum patitur: volat avia longè.
Haud minùs Æneas tortos legit obvius orbes,
Veſtigatq; virum, & disjecta per agmina magnâ
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum;
Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu! quid agat? vario nequicquam fluctuat æſtu:
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, uti lævâ duo fortè gerebat
Lenta levis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, & ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſq; excuſſit vertice criſtas.
Tum verò aſſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus,
Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem, & læſi teſtatus fœderis aras:
Jam tandem invadit medios, & Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes

dejicit inter medias halenas Metiſcum aurigam Turni, & relinquit procul lapſum è temone: ipſa ſuccedit in ejus locum, *& regit manibus halenas fluctuantes,* præ ſe *ferens omnia Metiſci, & vocem, & ſpeciem, & arma. Veluti quando nigra hirundo volat per amplam domum opulenti domini, & alis circuit altas areas, colligens parva pabula & cibos nidis garrulis: & modò reſonat* in *porticibus ſpatioſis, modò circa ſtagna humida. Similis Juturna vehitur equis inter medios hoſtes, & percurrit cuncta celeri curru: & jam hìc, & jam illìc, oſtendit fratrem exultantem: nec permittit* eum *conſerere manum* cum Æneâ: *volat procul extra viam. Æneas non ſegniùs percurrit flexos circuitus, occurrens* ei: *& quærit virum* illum, *& magno clamore vocat inter agmina diſſipata. Quoties conjecit oculos in hoſtem, & imitatus eſt curſu* pedeſtri *celeritatem equorum Turni* habentium *alatos pedes; toties Juturna deflexit converſum currum. Heu! quid faciat* Æneas? *fruſtra agitatur variis motibus, & diverſæ curæ rapiunt mentem in oppoſita. Meſſapus, cùm fortè leviter currendo ferret ſiniſtrâ* manu *duo jacula flexilia armata ferro, librans certo ictu unum illorum immittit huic* Æneæ. *Æneas ſtetit, & occuluit ſe poſt clypeum, incurvans* ſe in *poplitem: tamen immiſſa haſta abſtulit ſummitatem galeæ, & abſcidit è capite ſupremas criſtas. Tunc autem ira intumuit, & dolis coactus, cùm vidit equos & currum rapi in diverſam* partem, *ſæpe atteſtans Jovem & altaria violati fœderis: tum demùm irrumpit* in *medios, & Marte proſpero terribilis, edidit crudelem ſtragem* abſque *ullo delectu, & immittit omnes habenas furoris. Quis Deus, quis carmine jam declaret mihi tot duras res,*

NOTÆ.

teſte, *viram*, pro fœminâ: hinc *virago*, quæ viro eſſet ſimilis: unde contracta eſt *virgo*. Tamen *virago* generoſæ fœminæ ſingulariter tribuitur: *virgo* cuilibet integræ.

474. *Atria.*] Aream ante ædes, Æ. 4. 666.

479. *Ovantem.*] Exultantem, Æ. 3. 189.

481. *Legit obvius orbes.*] *Legere orbes*, nihil aliud videtur eſſe quàm *iiſdem orbibus per eandem circuitum inſiſtere.* Sed quia additur *obvius*, omnino eſt, *corripere orbes illos, & breviori circuitu ſeſe hoſti adverſum offerre.*

484. *Alipedumque fugam, &c.*] Æmulatus eſt curſu celeritatem equorum Turni: quæ tanta erat, ut alatos pedes habere viderentur. *Fugam* dicit, pro *celeritate.* Æ. 1. 321.

491. *In arma.*] Arma hìc pro clypeo, ut egregiè probat Cerdanus.

492. *Apicem tamen incita, &c.*] *Apex*, ſum-

varias strages, & mortem ducum, quos modò Turnus, modò heros Trojanus dejecit vicissim toto campo? ô Jupiter, ah placuit tibi, *populos mansuros in perpetuo fœdere certare tanto tumultu! Æneas non multùm tardans, invadit in latus Sucronem Rutulum; ea pugna primùm fixit loco Trojanos irruentes: et quà mors erat promptissima, immisit durum ensem trans costas & septum pectoris. Turnus occidit Amycum disturbatum* ex *equo, & fratrem* ejus *Diorem, pedestri congressu; hunc longâ hastâ irruentem, hunc gladio: & assigit currui capita amborum amputata, & aufert stillantia sanguine. Ille* Æneas *dat morti Talon, Tanaïm & fortem Cethegum, tres uno impetu, & tristem Onythen, virum Thebanum & prolem matris Peridiæ. Hic* Turnus morti dat *fratres profectos è Lyciâ & agris Apollinis: & Menœten Arcada, juvenem frustra aversatum bella, cui ars & pauper domus fuerat circa aquas Lernæ piscosæ; nec dignitates magnatum notæ* erant illi; *& pater* ejus *serebat in arvis conductis. Et quemadmodum ignes injecti è diversis partibus in siccam sylvam & in virgulta laurea crepitantia; aut quando fluvii spumantes præcipiti lapsu ex altis montibus edunt strepitum & currunt in mare, singuli vastantes suum iter: non lentiùs amlo Æneas & Turnus irrumpunt in certamina: nunc, nunc*

Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inq; vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, æternâ gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, & quà fata celerrima, crudum
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremq; Diorem
Congressus pedes; hunc venientem cuspide longâ,
Hunc mucrone ferit: curruque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaïmque neci, fortemq; Cethegum,
Tres uno congressu, & mœstum mittit Onythen,
Nomen Echionium, matrisq; genus Peridiæ.
Hic fratres Lyciâ missos & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada; piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Munera; conductâque pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in sylvam, & virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segniùs ambo
Æneas Turnusque ruunt per prælia: nunc, nunc

NOTÆ.

ma pars in cono galeæ, Æ. 2. 683. Æ. 3. 468. De *cristis*, ibid.

501. *Æquore.*] Plano campo. Æ. 2. 780.

504. *Gentes in pace futuras.*] Ex illo enim fœdere Romana gens orta, quæ totam Italiam sub uno deinceps imperio conjunxit.

505. *Ea prima ruentes, &c.*] Duplex interpretatio. I. Communis, *Pugna illa Æneæ cum Sucrone effecit, ut Trojani antea fugientes tunc primò subsisterent.* II. Cerdani, *Pugna illa sive occursus Sucronis, fortissimi militis, fecit, ut Trojani in hostem antè irruentes, tum primò impetum cohibuerint ac steterint.*

506. *Moratus.*] Alii legunt *morantem.*

508. *Costas & crates pectoris.*] Costas, quæ pectori veluti crates obtenduntur.

510. *Cuspide longâ---mucrone.*] Per longam *cuspidem*, intelligit acumen hastæ: per *mucronem*, acumen gladii. Alii aliter.

511. *Curru.*] Pro *currui*, Ecl. 5. 29.

515. *Nomen Echionium.*] *Thebanum*, ab Echione, qui in condendis Thebis Bœotiis Cadmo adfuerat. De *Thebis*, Æ. 9. 697.

516. *Fratres Lyciâ, &c.*] Hos non nominat. *Lycia*, Asiæ minoris regio ad meridiem, oraculis Apollinis nobilitata, Æ. 4. 143, 345.

518. *Arcada piscosæ, &c.*] Qui oriundus quidem ex Arcadiâ, Ecl. 4. 58. deinde in Argiâ regione piscatum exercuerat circa Lernam paludem, Æn. 6. 287. denique cum Evandro Arcade venerat in Italiam, tumque erat inter Æneæ auxilia.

520. *Munera.*] *Munia, dignitates.* Pauci quidam legunt, *limina.*

522. *Sonantia lauro.*] Ob crepitum ardentis lauri.

Fluctuat

Fluctuat ira intus : rumpuntur neſcia vinci
Pectora : nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos & avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo, atq; ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditq; ſolo : hunc lora & juga ſubter
Provolvêre rotæ, crebro ſuper ungula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo, animiſque immane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet :
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Grajûm fortiſſime Creteu,
Eripuit Turno : nec Dî texere Cupentum,
Æneâ veniente, ſui : dedit obvia ferro
Pectora, nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, & latè terram conſternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
Hîc tibi mortis erant metæ : domus alta ſub Idâ,
Lyrneſſi domus alta : ſolo Laurente ſepulcrum.
Totæ adeò converſæ acies, omneſque Latini,
Omnes Dardanidæ : Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Et Meſſapus, equûm domitor, & fortis Aſylas,
Tuſcorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ :
Pro ſe quiſque viri ſummâ nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies : vaſto certamine tendunt.
Hîc mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocyus, & ſubitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit ; aſpicit urbem

ira movetur intus : pectora antè *neſcia vinci perfodiuntur : nunc toto impetu incurritur in vulnera. Hic* Æneas *ſaxo & turbine magni lapidis dejicit præcipitem & ſternit humi Murranum jactantem avos & vetera nomina avorum, & omne genus deductum per reges Latinos : rotæ propulerunt ipſum ſubter juga & habenas, præterea protriverunt* eum *ungulæ multo pulſu incitatæ equorum immemorum domini. Ille* Turnus *occurrit Hyllo irruenti & dire ſævienti animis, & librat jaculum ad tempora* tecta caſſide *auratâ : haſta ſtetit illi* in *cerebro perfoſſo per galeam. Nec tua dextera ſervavit te* à *Turno, ô Creteu fortiſſime Græcorum : nec Dii propitii protexerunt Cupentum, Æneâ irruente :* ille *obtulit pectus obvium ferro, nec mora clypei ærei profuit miſero. Te etiam, ô Æole, agri Laurentini viderunt mori, & latè tegere terram dorſo. Moreris* tu, *quem Græca caterva non potuerunt dejicere, nec Achilles vaſtator regnorum Priami. Hic erat tibi terminus mortis : domus ſublimis* erat *ſub Idâ, domus ſublimis* in urbe *Lyrneſſo ; tumulus* in *terrâ Laurentinâ. Toti etiam exercitus permixti* ſunt, *& omnes Latini, & omnes Trojani : Mneſtheus, & ardens Sereſtus, & Meſſapus ſubactor equorum, & fortis Aſylas, & exercitus Tuſcorum, & equitatus Evandri Arcadis : homines* illi *ſinguli pro ſe contendunt toto impetu virium : nec* eſt *mora, nec ceſſatio : certant immani prælio. Tunc mater* Æneæ *formoſiſſima immiſit* ipſi *conſilium : ut accederet ad muros, & admoveret exercitum urbi celeriter, & percelleret Latinos improviſâ ſtrage. Ille* Æneas *poſtquam circumjecit oculos huc & illuc, quærens Turnum inter turmas remotas : videt urbem*

NOTÆ.

531. *Turbine ſaxi.*] Saxi, in modum ventoſi turbinis rotati.

540. *Sui.*] *Faventes* : ſupra, v. 187.

542. *Laurentes campi*, &c.] Æ. 7. 63. *Argivæ*, Græcæ, Peloponneſiacæ, Æ. 1. 288. *Metæ*, terminus, à circi metis, Æ. 5. 288. *Idæ*, mons Troadis & Phrygiæ, Æ. 2. 801. *Lyrneſſus*, urbs Phrygiæ, circa ſinum Adramyttenum, quò uſque Idæ juga extendebantur, Æ. 10. 128.

551. *Tuſcorum*, &c.] Etruſcorum. Æ. 8. 479. *Phalanx*, peditum agmen. Æ. 6. 489. *Alæ*, equitum, Æ. 11. 604. Hi omnes aut Trojani, aut Trojanorum ſocii, præter unum Meſſapum, Turni ſocium, Æ. 7. 691.

552. *Opum vi.*] Omni induſtriâ, virtute, armis, Æ. 9. 532.

558. *Acies.*] Oculorum acies intelligit Servius, alii varias exercitûs partes. *Urbem*, Laurentum, Æ. 7. 63.

expertem tantæ pugnæ, & tranquillam abſque damno. Statim ſpecies majoris prælii inflammat eum. *Vocat duces, Mneſtheum, & Sergeſtum, & fortem Sereſtum: & conſcendit collem, quò reliquus exercitus Trojanorum congregatur, & ſpiſſi non dimittunt clypeos aut jacula: ipſe medius* inter illos ſic *loquitur erectus alto è tumulo: ne ſit ulla mora meis juſſis: Jupiter hâc* parte *ſtabit* pro nobis: *& ne ullus mihi ſit inertior ob repentinum conſilium. Niſi* hoſtes *volunt admittere frænum, & ſuperati obedire, hodie evertam urbem, cauſam belli,* & *ipſum regnum Latini: & ſternam tecta fumantia æquata terræ. Nempe expectabo, dum placeat Turno pugnam ferre noſtram,* & dum *victus iterum velit congredi mecum? hæc* urbs, *ô cives,* eſt *caput, hæc ſumma belli ſceleratí. Celeriter inſerte faces, & ignibus repetite* fidem *fœderis.* Sic *dixerat: & omnes animis unâ pugnantibus formant cuneum, & ſpiſsâ multitudine irruunt in muros. Repente ſcalæ & ſubitus ignis viſus eſt. Alii incurrunt ad portas & occidunt obvios: alii librant jacula, & obſcurant aërem ſagittis. Ipſe Æneas inter primos protendit dexteram ad muros, & increpat altâ voce Latinum: & atteſtatur Deos, ſe rurſus cogi ad pugnam: Italos jam bis hoſtes* eſſe, *hæc ſecunda fœdera violari. Diſſenſio naſcitur inter cives timidos: alii jubent* ſuos *recludere urbem, & aperire portas Trojanis, & trahunt ad muros ipſum regem: alii inferunt arma, & pergunt tutari muros. Veluti quando paſtor quæſivit apes incluſas in cavernoſo ſaxo, & implevit* eas *fumo amaro:*

Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mneſthea, Sergeſtumq; vocat, fortemq; Sereſtum,
Ductores: tumulumq; capit, quò cætera Teucrûm
Concurrit legio, nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt: celſo medius ſtans aggere fatur:
Ne qua meis eſto dictis mora: Juppiter hâc ſtat:
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frænum accipere, & victi parere fatentur,
Eruam: & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Noſtra pati, rurſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli ſumma nefandi.
Ferte faces propere, fœduſque repoſcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, denſâque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviſò, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnâque incuſat voce Latinum:
Teſtaturque Deos, iterum ſe ad prælia cogi:
Bis jam Italos hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia cives:
Urbem alii reſerare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipſumq; trahunt in mœnia regem:
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Incluſas ut cùm latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque implevit amaro:

NOTÆ.

563. *Nec ſcuta-----Deponunt.*] Mos notatur militum Romanorum, qui armati concionantem Imperatorem audiebant: à quo more ſæpe Græcos diſcedere ſolitos oſtendit Cerdanus.

565. *Juppiter hâc ſtat.*] Jupiter, vindex violatæ fœderum religionis, hâc parte ſtat à nobis: ſiquidem nudam & indefenſam urbem nobis objicit.

575. *Dant cuneum.*] Seſe in cunei figuram componunt: quæ, primâ fronte acuta, tum magis ac magis in latitudinem ſecundum latera explicatur. Lipſius, de militiâ, l. 4. 7.

582. *Hæc altera fœdera rumpi.*] Primò enim Latinus ultro Æneam ſocium & generum adſciverat, Æ. 7. 259. Secundò, ſingulare certamen Turni cum Æneâ facto fœdere conſtituerat, ſupra, v. 195.

585. *Ipſumque trahunt,* &c.] Trahunt ad muros Latinum regem ſuum; vel ut ſummi diſcriminis ſpectator urbem ipſe Trojanis aperiendam eſſe intelligat; vel ut violator fœderis ipſe Trojanis dedatur.

587. *Pumice.*] Cavo lapide, Æ. 5. 214.

Illæ

Illæ intùs trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis, tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſi muros, ignes ad tecta volare;
Nuſquam acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum: & ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſam clamat crimenq; caputq; malorum:
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab altâ.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roſeas laniata genas; tum cætera circum
Turba furit: reſonant latè plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: it ſciſſâ veſte Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbiſque ruinâ,
Caniciem immundo perfuſam pulvere turpans:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit antè
Dardanium Æneam, generumque aſciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minùs atque minùs ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectaſque impulit aures
Confuſæ ſonus urbis, & illætabile murmur.

illæ timentes rebus ſuis *volitant intus per ſuas domos, & excitant iram* ſuam *magnis fremitibus. Dirus odor diffunditur domo, & ſaxa reſonant intus obſcuro murmure: fumus exit in aërem apertum. Præterea calamitas iſta contigit Latinis fatigatis, quæ turbavit penitus dolore totam urbem. Regina, quando vidit hoſtem accedentem* ad *domos, muros infeſtari, flammas volare ad culmina, exercitum Rutulum nullibi* comparere *contrà, nullas turmas Turni: miſera putat juvenem occiſum* eſſe *in contentione prælii: & commota repentino dolore* ſecundum *animum, fatetur ſe* eſſe *cauſam & ſcelus & originem calamitatum: & amens locuta plurima ex triſti furore, lacerat manu veſtes purpureas moritura, & ſuſpendit ex altâ trabe laqueum fœdæ mortis. Poſtquam Latinæ* mulieres *infelices cognoverunt hanc mortem, filia* ejus *Lavinia, prima lacerans manu rutilos capillos & malas roſeas; deinde reliqua multitudo furit: domus latè ſonat planctu. Hinc fama miſera ſpargitur per totam urbem. Deficiunt animos: Latinus incedit laceratâ veſte, territus morte uxoris & clade urbis, fœdans albos crines mixtos ſordido pulvere: & multùm damnat ſe, quòd non admiſerit priùs Æneam Trojanum, & ultro ſociaverit ſibi generum. Interim Turnus pugnans in remoto campo perſequitur paucos errantes, jam tardior, & jam minùs ac minùs gaudens celeritate equorum* ſuorum. *Ventus pertulit illi hunc clamorem confuſum incertis terroribus, & ſonitus turbatæ urbis ac murmur minimè lætum pepulit aures* ejus *attentas.*

NOTÆ.

589. *Trepidæ rerum.*] Æ. 1. 182. *Feſſi rerum.*

596. *Inceſſi muros.*] Infeſtari ab hoſtibus imminentibus. Ita lego cum Pierio ex veteribus codicibus. Vulgò legitur, *incendi*, quod pleonaſmum efficeret; ſequitur enim, *ignes ad tecta volare.* Canterus legit, *inſcendi*, legitimo ſenſu, nullo tamen auctore.

602. *Purpureos amictus.*] Qui color regius eſt. De *purpurâ*, G. 2. 506.

603. *Informis leti.*] Suſpendium informe & ignominioſum fuit: quia ex libris Pontificalibus apud Servium, ſuſpenſi abjiciebantur inſepulti: quia ex Varrone apud Servium Danielis, iis non parentabatur, niſi ſuſpenſis oſcillis, quaſi ad ludibrium mortis: quia, ex Artemidoro, hos unos in mortuorum cœnis cognati non nominabant.

612. *Multa.*] Multùm: neutrum pro adverbio, G. 3. 500. *Dardanium*, Trojanum, Æ. 1. 239.

614. *Æquore.*] Plano campo, Æ. 2. 780.

616. *Minùs ſucceſſu lætus equorum.*] Vel quia minùs jam celeriter currebant: vel quia minùs jam gaudebat, quòd eum à pugnâ tam longe abſtuliſſent.

Hei mihi! cur muri turbantur tanto ululatu? & quæ tanta vociferatio erumpit ex urbe diſſitâ? ſic loquitur, & territus ſtat compreſſis habenis. At verò ſoror, quippe quæ *transformata in ſpeciem aurigæ Metiſci moderabatur currum & equos & habenas ejus, reſpondet illi talibus verbis: Turne, perſequamur Trojanos hâc, quâ prima victoria aperit iter: ſunt alii, qui poſſunt tutari manu domos. Æneas ruit in Italos, & agitat pugnam: nos quoque manu demus Trojanis crudelem mortem: non exibis inferior aut numero aut gloriâ pugnæ. Turnus* reſpondet *ad hæc: ô ſoror, & jampridem animadverti, quando prima turbaſti per dolos fœdus, & immiſiſti te in hanc pugnam; & jam fruſtra decipis* me, quamvis ſis *Dea. Sed quis juſſit te delapſam è cælo pati tantos labores? an ut ſpectares crudelem necem infortunati fratris* tui? *nam quid facio? aut quæ ſors promittit jam* mihi *ſalutem? vidi ipſe præ oculis meis Murranum, quo nullus alius ſupereſt mihi charior, magnum & magno occiſum vulnere mori vocando me. Occidit miſer Uſens, ne videret noſtram infamiam: Trojani habent cadaver* ejus *& arma. An feram everti domos? hoc unum deerat miſeriis; nec refutabo manu criminationes Drancis? vertam terga? & hæc terra ſpectabit Turnum fugientem? An eò uſque calamitoſum eſt mori? ô vos* Dii *inferi, eſtote mihi propitii, ſiquidem voluntas cœleſtium infenſa eſt* mihi.

Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu? 620
Quiſve ruit tantus diversâ clamor ab urbe?
Sic ait, adductiſque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror ut converſa Metiſci
Aurigæ, currumque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hâc, Turne, ſequamur 625
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit:
Sunt alii, qui tecta manu defendere poſſunt.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miſcet:
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc: 631
O ſoror, & dudum agnovi, cùm prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti:
Et nunc nequicquam fallis Dea. Sed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores? 635
An fratris miſeri letum ut crudele videres? (tem?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet fortuna ſalu-
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem
Murranum, quo non ſuperat mihi charior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Uſens 641
Aſpiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.
Exſcindi-ne domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextrâ nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra
videbit? 645
Uſq; adeone mori miſerum eſt? vos ô mihi manes
Eſte boni, quoniam ſuperis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpæ,
Deſcendam, magnorum haud unquam indignus
avorum.
Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hoſtes 650
Vectus equo ſpumante Sages, adverſa ſagittâ
Saucius ora; ruitque implorans nomine Turnum;

Pura anima & ignava hujus ſceleris, deſcendam ad vos nunquam indignus claris patribus. Vix ea locutus erat: ecce Sages vectus equo ſpumante accurrit per medios hoſtes, vulneratus ſagittâ ſecundum *vultum adverſum: & accurrit invocans Turnum nomine;*

NOTÆ.

633. *Fœdera turbaſti.*] Supra, v. 224.

639. *Murranum.*] Regii ſanguinis virum, occiſum ab Æneâ ſupra, v. 529. *Uſens*, dux Æquicolarum, Æ. 7. 745. occiſus à Gyâ Trojano ſupra, v. 460. *Teucri*, Trojani, Æ. 1. 239. *Drancis*, Latini principis, Turno infeſti, qui ipſi fugam publicâ oratione objecerat. Æ. 11. 336.

646. *Uſque adeone mori*, &c.] Moriar quidem: ſed mori malo, quàm eâ me viventem culpâ maculare, quòd fugerim, quòd urbem deſeruerim; neque enim adeò miſera res eſt mori. Ergo manes, Dii inferi, excipite me propitii, ſiquidem ſuperi mea non ampliùs curant. Quibus verbis devovet ſe pro patriâ. De *manibus*, Æ. 6. 743.

Turne,

Turne, in te ſuprema ſalus: miſerere tuorum:
Fulminat Æneas armis, ſummaſque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidioq; daturum:
Jamque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidiſſima, dextrâ
Occidit ipſa ſuâ, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos utrinque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit variâ confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Ut primùm diſcuſſæ umbræ, & lux reddita menti eſt,
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torſit
Turbidus, éque rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, ponteſq; inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari:
Quò Deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Æneæ: ſtat, quicquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorum, germana, videbis
Ampliùs: hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit, & è curru ſaltum dedit ocyus arvis:
Perque hoſtes, per tela ruit, mœſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cùm ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas:

Turne, ultima ſalus in te eſt: miſereſce tuorum: Æneas tonat armis, & minatur ſe everſurum & daturum exitio altas arces Italorum: & jam tædæ volant ad culmina: Latini conjiciunt in te vultus, in te oculos: ipſe rex Latinus dubitat, quem appellet generum, quam ad ſocietatem ſe vertat. Inſuper ipſa Regina fidiſſima tibi, occidit ſuâ manu, & attonita deſeruit vitam. Meſſapus & ardens Atinas ſoli ante portas ſuſtinent prælium: denſa agmina circumſtant illos utrinque, & ſeges ferrea rigeſcit nudis enſibus: tu volvis currum in ſolo gramine. Turnus obſtupuit turbatus variâ ſpecie rerum, & conſtitit tacitè intuens: ardet magnus pudor in intimo corde, & amentia mixta dolore, & amor commotus furore, & virtus ſibi ipſi cognita. Statim atque tenebræ diſſipatæ ſunt, & lumen redditum eſt animo: turbatus vertit ad muros orbes oculorum inflammatos, & è curru reſpexit ad magnam urbem. Ecce autem torrens flammarum elapſus inter contabulationes erumpebat ad cœlum & hærebat turri, turri quam ipſe ſtruxerat trabibus conjunctis, & ſuppoſuerat ei *rotas, & applicuerat altos pontes. O ſoror,* inquit, *jam jam fata vincunt: deſine retinere me: eamus, quò Deus, & quò adverſa fortuna vocat* me. *Deliberatum eſt* mihi *conſerere manum* cum *Æneâ, deliberatum eſt tolerare quicquid eſt aſperi* in *morte: nec me videbis ulteriùs inglorium, ô ſoror: precor emitte me exercere hunc furorem ante* mortem. Sic *dixit, & ſtatim deſilit è curru* in *agros: & rumpit per hoſtes, per arma: & relinquit triſtem ſororem, & celeri curſu diſjicit media agmina. Et quemadmodum quando ſaxum abruptum vento cadit pronum è montis cacumine, ſive pluvia repentina cecidit* illud, *ſive vetuſtas diſſolvit tempore labente:*

NOTÆ.

657. *Muſſat*, &c.] Vix audet loqui, dubitat, Æ. 11. 345.

662. *Phalanges.*] Pedeſtres copiæ, Æ. 6. 489.

666. *Æſtuat ingens*, &c.] Hos animi motus totidem verbis ac verſibus jam tribuit poëta Mezentio, Æ. 10. 870.

672. *Tabulata.*] Turres erant ligneæ, variis contabulationibus eductæ, pontibus inter ſe conjunctæ, rotis impoſitæ, ut pro rerum neceſſitate aliò atque aliò advolverentur.

680. *Furere furorem.*] Græca locutio, cujus multa exempla ſuppeditat Cerdanus.

Fertur

mons ille *vastus cadit in abruptum magno impetu, & subsilit humi, rapiens secum arbores, pecora, & homines: sic Turnus inter agmina disturbata currit ad muros urbis: ubi multa terra tincta est fuso sanguine, & aër stridet sagittis: & signum facit manu, & simul altâ voce incipit* loqui: *abstinete jam, ô Rutuli, & vos Latini cohibete arma: quæcunque est sors* hujus pugnæ, *mea est: justius* est *me solum implere fœdus pro vobis, & dimicare ferro. Omnes* qui erant in *medio recesserunt, & fecerunt spatium. At pater Æneas, audito nomine Turni, relinquit muros, & relinquit altas turres: & accelerat omnes moras, & abrumpit omnia opera, exultans gaudio, & horrendum sonat armis. Quantus* est *Athos, aut quantus* est *Eryx, aut quantus* est *ipse pater Apenninus, quando sonat ilicibus mobilibus, & gaudet tollens se nivoso cacumine in æthrem. Tunc autem & Rutuli & Trojani & cuncti Itali certatim converterunt oculos, & qui defendebant sublimes muros, & qui quassabant ariete muros infimos: & demiserunt arma ex humeris. Ipse Latinus obstupescit, magnos* illos *viros artos è disjunctis regionibus terrarum congredi inter se, & dimicare ferro. Ille autem, postquam campi aperti sunt spatiosâ planitie, celeri incursu procul vibratis hastis incipiunt pugnam clypeis æreis sonantibus: terra reddit gemitum: deinde infligunt gladiis frequentes ictus: fors & fortitudo confunduntur simul.*

Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque solo, sylvas, armenta, virosque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridentque hastilibus auræ:
Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli, & vos, tela inhibete, Latini:
Quæcunque est fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces:
Præcipitatque moras omnes: opera omnia rumpit,
Lætitiâ exultans: horrendumq; intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
Cùm fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
Jam verò & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
Convertêre oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
Ingentes genitos diversis partibus orbis
Inter se coiisse viros, & cernere ferro,
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clypeis atque ære sonoro:
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors & virtus miscentur in unum

NOTÆ.

687. *Improbus.*] Magnus, &c. G. 1. 146. *Labor omnia vincit improbus.*

694. *Verius.*] *Æquius*, Livius l. 32, 33. Sociorum *audire postulata verum esse.*

701. *Athos.*] Mons Macedoniæ, imminens mari Ægæo, ἄθως, ultimâ longâ, nunc *Monte santo*, G. 1. 332. *Eryx*, mons in Siciliâ post Ætnam maximus, nunc S. *Juliani*, Æ. 3. 707. Æ. 5. 759.

703. *Apenninus.*] Montium perpetua series, ex Alpibus propagata, in Liguribus circa Genuam incipiens: tum continuo dorso mediam Italiam secundum longitudinem intersecans: & ad fretum Siculum desinens. *Pater* dicitur tot sylvarum, tot fluminum, quæ in utrumque latus Italiæ ex eo erumpunt. Vel ob dignitatem, quia montium omnium Italiæ maximus est. *Ilex, yeuse*, arbor è querno genere. *Coruscis ilicibus*, foliorum motu coruscantibus, Æ. 1. 168.

706. *Ariete.*] Machinâ, quassandis muris comparatâ, Æ. 2. 492.

709. *Cernere ferro.*] Testatur Pierius codices antiquos fere omnes habere, *& decernere ferro* ita ut in versu syllaba redundet. Tamen Seneca legit *cernere*: sic enim, Ep. 58. *Quædam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant: Virgilius hoc probabit tibi*, &c. Mustus hujus item locutionis exempla affert, ex Ennio & Actio.

712. *Clypeis atque ære sonoro.*] Clypeis æreis ictuum inflictu sonantibus. Sic G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.*

Ac velut ingenti Silâ, ſummove Taburno,
Cùm duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, muſſantq; juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multâ vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armoſq; lavant; gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera complet.
Juppiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum:
Quem damnet labor, & quo vergat pondere letum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Altè ſublatum conſurgit Turnus in enſem;
Et ferit. Exclamant Troës, trepidiq; Latini;
Arrectæque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum, dextramq; aſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cùm prima in prælia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci:
Idq; diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma Dei ad Vulcania ventum
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit: fulvâ reſplendent fragmina arenâ.

Et quemadmodum in *magnâ Silâ, aut alto Taburno, quando duo tauri obverſis capitibus congrediuntur in certamen hoſtile, paſtores timidi fugerunt: armentum totum manet tacitum* præ *timore, & juvencæ mugientes* expectant, *quis dominetur armento, cui tota armenta pareant: illi confundunt inter ſe plagas multo robore, & oblucſtantes infigunt cornua, & tingunt colla atque humeros multo ſanguine: tota ſylva reboat gemitu. Non aliter Æneas Trojanus & heros Dauni filius incurrunt* in *clypeos: magnus fragor ferit cœlum. Ipſe Jupiter librat duas lances examine æquato, & addit* lancibus *fata oppoſita amborum:* ut videat, *cui labor malè ſuccedat, aut quo pondere mors inclinet. Tunc Turnus exilit, & toto corpore exurgit in gladium altè erectum, exiſtimans* id futurum *impunitum; & ferit Æneam. Trojani & turbidi Latini clamant, & amborum exercitus ſuſpenſi. Sed gladius infidus rumpitur, & deſerit ferventem in medio ictu, niſi fuga ſuccedat* in *auxilium. Fugit velocior Euro, quando vidit manubrium incognitum, & manum exarmatam. Fama perhibet,* Turnum *inconſultum, cùm conſcenderet equas jugatos ad primum certamen, dum properat, omiſſo gladio paterno, ſumpſiſſe gladium auriga* ſui *Metiſci. Is quidem diu ſufficiens* fuit, *dum Trojani objiciebant* ipſi *terga fugientia: ſed quando ventum eſt ad arma Dei Vulcani, gladius mortali* manu *factus fractus eſt ictu, veluti glacies fragilis: fragmina relucent* in *fulvâ arenâ.*

NOTÆ.

715. *Silâ----Taburno.*] *Sila* ſylva ingens Apennini montis, adhuc nomen antiquum retinens, in Brutiis, nunc *Calabre citerieure*; circa Conſentiam urbem, quæ hodie *Conſenza*. *Taburnus*, mons olivifer, in Samnio Campaniæ confini, furcas, ſive anguſtias Caudinas, à ſeptentrione obvallans, nunc *Tabor*, vel *Taburo*. Ita Cluverius.

718. *Muſſantque juvencæ.*] Timidè & quaſi tacitè mugiunt; videturque ipſo vocabulo vox juvencarum expreſſa.

722. *Armos.*] Humeros, Æ. 10. 894.

723. *Daunius.*] Turnus, Dauni filius, Æ. 7. 56.

725. *Æquato examine lances, &c.*] Locus imitatus ex Homero, Iliad. 22. 209. ubi Jupiter Hectoris & Achillis fata lancibus imponit. Is autem morti deſtinatus putatur, cujus fatum præponderat, & magis ad terram accedit. *Examen*, filum eſt, ſive ligula in medio bilancis pendula; cujus momentis judicatur, quò pondus vergat.

727. *Quem damnet labor.*] Juxta Scaligerum: *à quo labor fruſtra ſuſcipiatur.* Juxta alios, *quem labor infelix addicat morti.* Juxta alios, *quem felix labor damnet votis, obnoxium reddat votis exolvendis:* quomodo, Ecl. 5. 80. *Damnabis tu quoque votis.* Cæteri nugantur.

733. *Euro.*] Vento orientali, G. 1. 371.

736. *Patrio mucrone.*] Quem Dauno, Turni patri, Vulcanus fecerat, ſupra, v. 90.

737. *Trepidat.*] Properat, Æ. 9. 114.

738. *Palantia.*] Vaga, Æ. 10. 674.

739. *Dei ad Vulcania.*] Vulcani Dei, qui Veneris rogatu enſem, clypeum, galeam, Æneæ fecerat, Æ. 8. 370. 620.

Ergo

Itaque Turnus attonitus adit fugiens campos remotos: & miſcet dubios circuitus, nunc huc, deinde illuc. Nam Trojani undique cinxerunt eum *ſpiſtâ multitudine, & hinc magna palus, hinc alti muri ſepiunt. Æneas non ſegniùs perſequitur, & ardens tangit pede pedem timentis: quamvis aliquando genua Æneæ impediant & negent curſum vulnere ſagittæ remorante. Quemadmodum canis venaticus cùm aliquando reperit cervum deprehenſum in fluvio, aut circumdatum formidine plumarum rubrarum, imminet* ei *curſu & latratu: ille verò territus inſidiis & alto margine fluvii, fugit & refugit* per *mille vias: ſed acer* canis *ex Umbriâ adhæret* ipſi *hians, & jam jam apprehendit, & ſimilis apprehendenti inſonuit dentibus, & deceptus eſt vano morſu. Tunc autem clamor emittitur, & ripæ & lacus reſpondent circùm, & totum cœlum ſonat tumultu. Ille* Turnus *ſimul fugit, & ſimul objurgat omnes, appellans unumquemque nomine* ſuo, *& petit enſem ſolitum. Contrà Æneas intentat necem & præſentem ruinam, ſi ullus audeat* Turnum: *& terret trepidos, minitans ſe everſurum urbem, & urget* eum licet *vulneratus. Conficiunt curſu quinque circuitus, & totidem relegunt, huc, illuc: non enim quæruntur præmia tenuia aut ludicra, ſed contendunt de vitâ & ſanguine Turni. Fortè oleaſter frondibus amaris hìc fuerat ſacer Fauno, arbor quondam veneranda nautis: ubi* nautæ *erepti è naufragio ſolebant affigere dona Deo* illi *Laurentino, & ſuſpendere veſtimenta devota. Sed Trojani abſciderant ſine diſcrimine ſacram arborem, ut poſſent pugnare campo expedito.*

Ergo amens diverſa fugâ petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densâ Teucri incluſere coronâ:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minùs Æneas, quanquam tardante ſagittâ
Interdum genua impediunt, curſumque recuſant,
Inſequitur: trepidique pedem pede fervidus urget.
Incluſum veluti ſi quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu canis & latratibus inſtat:
Ille autem, inſidiis & ripâ territus altâ,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, ſimiliſq; tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum verò exoritur clamor; ripæque lacuſque
Reſponſant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes,
Nomine quemq; vocans: notumq; efflagitat enſem.
Æneas mortem contrà, præſenſq; minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat: terretque trementes,
Exciſurum urbem minitans, & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemq; retexunt
Huc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, ſed Turni de vitâ & ſanguine certant.
Fortè ſacer Fauno foliis oleaſter amaris
Hìc ſteterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti Divo, & votas ſuſpendere veſtes.
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.

NOTÆ.

740. *Futilis.*] Fragilis, inutilis, Æ. 11. 339.

746. *Sagittâ.*] Quâ vulneratus fuerat, v. 319. Sanatus ab Iapide & Venere. v. 411.

750. *Puniceæ formidine pennæ.*] Fune, rubris & verſicoloribus plumis diſtincto, ad terrendas feras. *Linea* vocatur à Seneca Philoſopho, & Tragico; *formido*, à Virgilio & Lucano; *penna formidatæ* ab Ovidio. De *puniceo colore*, rubro, Ecl. 5. 17.

753. *Umber.*] Canis ex Umbriâ, Italiæ ſeptentrionali regione: à ſeptentrione mari Hadriatico definita; à meridie fere Tyberi & Nare amnibus: Apennini jugis aſpera, nunc fere capit ducatum *Urbinatem*, *Spoletanum*, & *Anconitanam* Marchiam.

766. *Fauni oleaſter.*] De *Fauno*, Deo Laurentinorum, Latini patre aut avo, Æ. 7. 47. &c. *Oleaſter*, olea ſylveſtris, ſæpe pro templis conſtituta, ſuſpendendis donariis: quia vivacitas hujus arboris tanta eſt, ut multis confixa clavis, nihil tamen lædatur.

768. *Dona.*] Tabulas naufragii teſtes, & veſtimenta. Sic enim Horat. Od. l. 1. 5. 13. *Me tabulâ ſacer votivâ paries indicat, uvida ſuſpendiſſe potenti veſtimenta maris Deo.*

771. *Puro campo.*] Vacuo, abſque impedimentis. Horat. Epiſt. l. 2. 71. *Puræ ſunt plateæ, nihil ut meditantibus obſtet*, Æ. 11. 711.

Hìc

Hîc haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lentâ in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides; teloq; ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit: tuq; optima ferrum
Terra tene: colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contrà Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit: opemq; Dei non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem Dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telumque altâ ab radice revellit.
Olli ſublimes, armis animiſque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſtâ,
Aſſiſtunt contra, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulvâ pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjux? quid denique reſtat?
Indigetem Æneam ſcis ipſa & ſcire fateris
Deberi cœlo, fatiſque ad ſidera tolli.
Quid ſtruis? aut quâ ſpe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibuſq; inflectere noſtris:

Haſta Æneæ hærebat illic: impetus illam impulerat illuc fixam, & retinebat in radice tenaci. Trojanus Æneas *inſtitit, & voluit manu extrahere* haſtam *ferratam: & aſſequi haſtâ* eum, *quem non poterat attingere curſu. Tum verò Turnus exanimatus metu, ait: ô Faune, oro, miſerere: & tu, ô bona terra, retine ferrum: ſi fovi ſemper veſtros cultus, quos Æneas contrà reddidit bello profanos. Dixit: neque imploravit auxilium Dei in vota inutilia. Nam Æneas diu obnixus & moratus in tenaci radice, nullo robore potuit ſolvere tenacitatem ligni. Dum* Æneas *ardens conatur & urget: Dea filia Dauni, iterum converſa in formam aurigæ Metiſci accurrit, & reddit gladium fratri. Venus irata* quòd *id liceret audaci Nymphæ, venit, & attraxit haſtam è profundâ radice. Illi alti, reparati animis & armis, hic confidens enſi, hic ferox & ſublimis haſtâ, ſtant oppoſiti, anhelantes prælio Martis. Interim rex cœli omnipotentis affatur Junonem, ſpectantem prælia è rutilâ nube: ô uxor, quis nunc finis erit? quid demum ſupereſt? tu ipſa noſti & fateris* te *noſſe Æneam deſtinari Divum cœlo, & fatis evehi ad aſtra. Quid paras?*

aut quâ ſpe manes in frigidis nubibus? an decuit Divum illum *lædi* plagâ inflictâ à *mortali? aut gladium ſubductum reddi Turno, & robur augeri victis? nam quid Juturna poſſet abſque te? ceſſa nunc denique, & flectaris meo rogatu:*

NOTÆ.

773. *Lentâ.*] Tenaci. Sic dicitur *Lenta pix*, G. 4. 41. *lentum gluten*, Ibid. 161.

783. *Morſus roboris.*] Tenacitatem oleaginæ radicis, quaſi mordicus haſtam tenentis. *Robur* itaque, durum quodvis lignum eſt, ut jam notavimus, G. 1. 162.

785. *Dea Daunia.*] Juturna, Turni ſoror, Dauni filia, ſuprà, v. 139.

791. *Omnipotentis Olympi.*] Æ. 10. 1.

793. *Quæ finis.*] Nomen interdum Virgilio etiam fœmininum, Æ. 5. 384.

794. *Indigetem Æneam.*] Indigetes Dii, qui nunc *in* terrâ *degentes*: inde in cœlum tranſlati fuerant. Talis præcipuè Æneas; quem Livius teſtatur, non tantùm *indigetem* dictum fuiſſe, ſed etiam *Jovem indigetem*, G. 1. 498.

798. *Aut enſem*, &c.] Meritò ſanè accuſatur Virgilius indiligentiæ, in hoc Turni cum Æneâ certamine. I. Quòd eos armis ita impariibus inter ſe commiſerit. Hinc enim Æneas galeâ, clypeo, enſe cœleſti armatus: inde Turnus gladio mortali ac futili. II. Quòd ubi ſuus Turno gladius, item cœleſtis, redditus eſt: Jovem inducat eâ de re, quaſi contra jus facta ſit, conquerentem. III. Quòd Turnum ita bonæ rectæque mentis expertem deſcribat, ut recuperato enſe ſuo uti non meminerit, ſed eo omiſſo ſe ſaxi impulſu defendat, v. 896.

Nec

nec tantus dolor angat te tacitam, ſed mœſtæ ſolicitudines tuæ innoteſcant mihi ſæpe è tuo dulci ore. Ventum eſt ad ultimum. Potuiſti infectari Trojanos terrâ & mari, excitare dirum bellum, fœdare domum Latini, *& turbare calamitatibus nuptias: prohibeo te aggredi* quicquam *præterea. Sic Jupiter locutus* eſt: *ſic Dea Saturni filia contrà* reſpondit *dejecto vultu: ô magne Jupiter, deſerui & Turnum & terras invita, quòd quidem tua voluntas mihi eſſet cognita:* alioqui, *non videres me tam ſolam in aëriâ regione tolerare digna & indigna, ſed circundata ignibus eſſem in ipſo exercitu, & vocarem Trojanos in adverſa certamina. Fateor, ſuaſi* ut *Juturna auxiliaretur fratri* ſuo *infortunato, & approbavi ut ſuſciperet majora pro vitâ ejus; non tamen* ita *ut jacula intenderet, neque ut arcum: juro per originem inexorabilem fontis Stygii, quæ ſola religio impoſita eſt Diis cœleſtibus. Et nunc quidem cedo, & averſata pugnas relinquo* eas. *Peto à te pro Latio, pro dignitate tuorum* Latinorum, *id quod nullâ lege fatorum continetur;* ſcilicet *quando jam conſtituent pacem fauſto conjugio* (itaque *ſit*) *quando jam ſociabunt leges & fœdera: ne imperes,* ut *Latini indigenæ amittant nomen antiquum; neve* imperes ut *fiant Trojani, & appellentur Trojani, aut* ut *viri* illi *mutent linguam, aut convertant veſtimenta. Sit in æternum Latium, ſint reges Albani, ſit poſteritas Romana potens fortitudine: Troja cecidit, permitte etiam* ut *ceciderit cum* ſuo *nomine. Auctor rerum & hominum reſpondit illi ſubridens,*

Nec te tantus edat tacitam dolor: & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare vel undis
Trojanos potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere hymenæos:
Ulteriùs tentare veto. Sic Juppiter orſus:
Sic Dea ſubmiſſo contrà Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Juppiter, & Turnum, & terras invita reliqui.
Nec tu me aëriâ ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati; ſed flammis cincta, ſub ipsâ
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teu-
Juturnam miſero, fateor, ſuccurrere fratri (cros.
Suaſi, & pro vitâ majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una ſuperſtitio ſuperis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnaſque exoſa relinquo.
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro majeſtate tuorum:
Cùm jam connubiis pacem felicibus, eſto,
Component; cùm jam leges & fœdera jungent:
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucroſque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges:
Sit Romana potens Italâ virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troja.
Olli ſubridens hominum rerumque repertor,

NOTÆ.

804. *Accendere bellum*, &c.] Excitatâ ex inferis furiâ, quæ fœdus Latini cum Æneâ diſturbaret, Æ. 7. 323. *Hymenæos.*] Nuptias, G. 3. 60.

810. *Nec tu me aëria*, &c.] Supple, *niſi tua voluntas mihi nota eſſet, niſi prohibuiſſes.*

814. *Suaſi.*] Supra, v. 157.

816. *Stygii*, &c.] Fontis inferni, Æ. 6. 323. Per hunc Dii jurare ſolent: cauſam habes, G. 3. 551.

817. *Superſtitio ſuperis reddita.*] *Superſtitio*, gravis & formidoloſa religio, metus religioſus. *Reddita*, explicat Servius, *data & impoſita*; compoſitum pro ſimplici. Explicant Paſſeratius, Germanus, Cerdanus, *viciſſim repoſita ſuperis Diis ab inferis:* cùm enim inferi ſuperis ſubjecti ſint multis in rebus; hâc unâ re ſuperi viciſſim inferis ſubditi ſunt, ut per Styg jurare cogantur.

823. *Indigenas Latinos.*] Itaque Virgilius Latinorum nomen, non à Latino rege profectum, ſed multò antiquius cenſet: ut dixi mus, Æ. 1. 10. Quanquam aliter cenſet Dionyſius: aitque vocatos eos ante Latinum regem, *Aborigines*, Æ. 7. 181. Æ. 8. 314. ubi quærimus, an re ipsâ *Aborigines indigenæ*, i eſt, in ipsâ Italiâ nati; an verò aliunde advecti ſint. *Teucros*, Æ. 1. 239. *Latium*, Æ. 7. 54. *Albani reges*, ab Aſcanio inſtituti, Æ. 6. 763. Æ. 8. 48.

Es germana Jovis, Saturniq; altera proles:
Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?
Verùm age, & inceptum fruſtra ſummitte furo-
Do quod vis: & me victuſque volenſque remitto.
Sermonem Auſonii patrium moreſque tenebunt:
Utque eſt, nomen erit: commixti corpore tantùm
Subſident Teucri: morem rituſque ſacrorum
Adjiciam: faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſur-
Supra homines, ſupra ire Deos pietate videbis.
Nec gens ulla tuos æquè celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorſit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud genitor ſecum ipſe volutat;
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ:
Quas, & tartaream Nox intempeſta Megæram,
Uno eodemque tulit partu: paribuſq; revinxit
Serpentum ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hæ Jovis ad ſolium, ſævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris:
Si quando letum horrificum morboſq; Deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere ſummo
Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus ac nervo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, ſive Cydon, telum immedicabile torſit,
Stridens, & celeres incognita tranſilit umbras.

Tu es ſoror Jovis, & ſecunda ſoboles Saturni: an verſas in animo tantos fluctus irarum? Sed age, & mitiga furorem fruſtra ſuſceptum: concedo quod petis, ac me ſubmitto & ſponte & ſuperatus tuis precibus. Itali ſervabunt linguam patriam & conſuetudines, & nomen eorum erit, quale eſt: tantummodo Trojani juncti connubiis illic ſedebunt: addam modos & ceremonias ſacrorum, & faciam omnes Latinos unius linguæ. Videbis poſteritatem, quæ hinc orietur mixta ſanguine Italo, pietate ſuperare homines, ſuperare Divos. Nec ulla natio adeò celebrabit cultum tuum. Juno aſſenſa eſt verbis, & gaudens convertit animum. Interim abiit ex aëre, & reliquit nubem. His perfectis, pater ipſe volvit aliud ſecum, & meditatur deducere Juturnam à pugnâ fratris. Dicuntur eſſe duæ peſtes, nomine Diræ: quas & infernam Megæram, nox profunda edidit uno & eodem partu, & implicuit ſimilibus nexibus anguium, & applicuit eis alas celeres. Hæ adſunt ante ſolium Jovis & in veſtibulo ſeveri illius regis, & excitant timores miſeris hominibus: ſi aliquando rex Deorum parat horribilem necem ac morbos, aut terret bello urbes quæ id meruerunt. Jupiter mittit ex alto cœlo unam illarum velocem, & imperavit offerri Juturnæ quaſi portentum. Illa Dira volat, & labitur in terras veloci impetu: non aliter ac ſagitta, per aërem immiſſa nervo, quam Parthus aut Cydon conjecit imbutam felle diri veneni, ut ſit jaculum immedicabile, trajicit ſtridens & improviſa leves umbras.

NOTÆ.

830. *Es germana Jovis*, &c.] Senſus eſt juxta Servium, *Tu quidem mea es ſoror, & filia Saturni: unde non mirum eſt tantam te iracundiam animo concepiſſe. Potentiſſimi enim quique, iræ retinentiſſimi ſunt.* Juxta me ſecundus verſus cum interrogatione legendus eſt, ut ſenſus ſit, *Tu quidem mea ſoror es, & Saturni filia: quid ergo irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?* quod affine eſt iis quæ dicta ſunt, Æ. 1. 15. *Tantane animis cœleſtibus iræ?*

834. *Auſonii.*] Itali, quos priùs Latinos vocavit, Æ. 7. 54.

835. *Commixti corpore.*] Initis conjugiis.

845. *Cognomine Diræ.*] Apud inferos *Furiæ*, in medio *Harpyiæ*, in cœlo *Diræ* & *Jovis canes* dictæ, Æ. 3. 211. Et verò cùm Virgilius ait eas eſſe duas numero, eodemque cum Megærâ furiâ partu editas: innuit Diras ipſas eſſe furias alias duas, *Tiſiphonem* & *Alecto*, Æ. 6. 572. Noctis & Acherontis dicuntur filiæ.

846. *Nox intempeſta.*] Obſcura, media, ad agendum intempeſtiva, Æ. 3. 587.

857. *Felle veneni.*] Veneno amaro, aut felle venenato.

858. *Parthus*, &c.] Parthi ſagittandi arte nobiles, Ecl. 1. 62. *Cydon.*] Incola urbis, quæ *Cydon* ipſa quoque dicta eſt, in Cretâ, ſive Candiâ inſulâ, Ecl. 10. 59.

Talis

Filia Noctis talis intulit se & adivit terras. Quando cernit exercitum Trojanum & exercitum Turni, statim contracta in formam parvæ avis, quæ aliquando nocte manens in sepulcris aut in tectis desertis, serò canit ingrata per tenebras: Dira mutata hanc in speciem, fert ac refert se stridens circa vultum Turni, & ferit alis clypeum ejus. *Novus torpor debilitat ipsi membra timore: & capilli subrecti* sunt *horrore, & vox stetit* in *gutture. At misera Juturna, quando procul animadvertit stridorem & volatum Diræ, lacerat capillos sparsos, turpans vultum unguibus & pectus planctu,* quia erat *soror*, aitque: *ô Turne, quomodo tua soror potest jam succurrere tibi? aut quid jam restat infelici mihi? quo artificio producam tibi vitam? an possum objicere me tali portento? nunc nunc desero exercitum. Ne terreatis me* jam *timentem, ô infaustæ aves: cognosco verbera alarum* vestrarum, *& sonitum mortiferum, nec dura imperia magni Jovis decipiunt me.* An *reddit ista* mihi *pro virginitate ereptâ? cur dedit* mihi *vitam perpetuam? cur ablata est* mihi *lex moriendi? jam certè possem terminare tantos dolores, & ire socia fratri misero inter umbras,* si *ego nunc essem mortalis. Nihil quicquam meorum* bonorum *jucundum erit mihi absque te, ô frater.*

Talis se fata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
Alitis in parvæ subitò collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serùm canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertq; sonans, clypeumq; everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul ut Diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis:
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam miseræ superat mihi? quâ tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,
Letalemque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras,
Jam mortalis ego. Haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit. O quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manesque Deam demittat ad imos!
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio Dea condidit alto.
Æneas instat contrà, telumque coruscat
Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?

O quæ terra satis profunda aperietur mihi, & detrudet me *Divam ad infimas umbras! Eò usque locuta, Dea texit caput viridi velamine, gemens valde, & immisit se in profundum flumen. Contrà Æneas urget, & quassat hastam magnam arboream: & sic loquitur duro animo: quæ jam deincepsest mora? aut quid jam revolvis, ô Turne?*

NOTÆ.

862. *Alitis in parvæ*, &c.] *Noctua* ab interpretibus intelligitur: quia, v. 864. dicitur *nocte sedens:* tum quia minor est quàm *bubo*, unde *parva:* tum quia deserta loca incolit, bubo frequenter urbana ædificia. Et licet *noctua* Athenienſibus boni ominis haberetur; omen erat in volatu fauſtum, non in cantu: at hìc, *canit importuna: fertque refertque sonans.* De *bustis*, Æ. 4. 494.

876. *Obscœnæ volucres.*] Funeſtæ & mali ominis, Æ. 3. 262.

878. *Pro virginitate.*] Quam Juturnæ rapuerat Jupiter, v. 140.

882. *Jam mortalis ego. Haud*, &c.] Alii codices habent, *immortalis ego! aut*, &c.

884. *Manes.*] Inferos, Æ. 6. 743.

885. *Glauco amictu.*] Ex colore aquarum, quibus præerat Nais Juturna, v. 139.

886. *Fluvio.*] Tyberi: unde in lacum ſuum, qui influit in Tyberim, facilis fuit via, v. 139.

887. *Coruscat.*] Activè, Æ. 5. 642.

Non

Non curſu, ſævis certandum eſt cominus armis.
Verte omnes te te in facies; & contrahe, quicquid
Sive animis, ſive arte vales: opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque cavâ te condere terrâ.
Ille, caput quaſſans: non me tua fervida terrent
Dicta, ferox: Dii me terrent, & Juppiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens:
Saxum antiquũ, ingens, campo quod forte jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominũ producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepidâ torquebat in hoſtem
Altior inſurgens, & curſu concitus heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu, ſaxumq; immane moventem.
Genua labant, gelidus concrevit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium evaſit, totum nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis oculos ubi languida preſſit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere curſus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox nec verba ſequuntur.
Sic Turno, quâcunque viam virtute petivit,
Succeſſum Dea Dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii. Rutulos aſpectat & urbem,
Cunctaturque metu: telumq; inſtare tremiſcit:
Nec quò ſe eripiat, nec quâ vi tendat in hoſtem:
Nec currus uſquam videt, aurigamque ſororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis: & corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens: oraſque recludit

non pugnandum eſt curſu, ſed propius duris armis: muta te in omnes formas, & collige quicquid potes ſive virtute ſive dolo: opta adire alis alta ſidera, & occultare te abſtruſum cavâ tellure. Ille Turnus *commovens caput* ait: *dure* hoſtis, *tua ſuperba verba non terrent me: Dii, & Jupiter adverſus, me terrent. Nec locutus plura, aſpicit magnum ſaxum: ſaxum magnum, vetus, quod forte jacebat campo, conſtitutus limes agri, ut dirimeret lites agrorum. Duodecim electi* viri *difficile ſufferrent illud collo,* tales, *qualia* ſunt *corpora hominum, quæ terra jam profert. Ille heros aſſurgens altius & impulſus curſu, mittebat in hoſtem* hoc ſaxum *apprehenſum manu tremente. Sed neque cognoſcit ſe currentem, neque irruentem, aut erigentem manu & verſantem ſaxum grande. Genua titubant, ſanguis gelidus cogitur frigore: Præterea ſaxum ipſum, rotatum per aërem, nec pertranſiit intervallum hominis nec ſervavit totam vim. Et quemadmodum nocte in ſomnis, quando languida quies clauſit oculos, fruſtra videmur velle producere curſus optatos, & infirmi deficimus in medio impetu: lingua non viget, vires ſolitæ non ſuppetunt* in *corpore, nec vox nec verba erumpunt: ſic Dira divina abnuit Turno ſucceſſum, quâcumque vi tentavit modum. Tunc diverſæ ſententiæ agitantur* ejus *animo. Reſpicit Rutulos & urbem: & moratur* præ *timore, & timet haſtam imminentem: nec cernit uſquam quò ſe ſubducat, nec quo vehore irruat in hoſtem, nec currum, nec ſororem aurigam. Æneas incutit moranti haſtam letalem, explorans oculis opportunitatem: & procul immittit toto corpore. Nunquam ſaxa ſic ſonant, pulſa murali machinâ: nec tanti crepitus eduntur fulmine. Haſta portans ſævam mortem volat ſicut nigrans procella, & aperit extremitates*

NOTÆ.

898. *Limes .... litem ut*, &c.] *Limes* dictus eſt, ſaxum vel via *lima*, hoc eſt, *obliqua, tranſverſa*, diſcernendis agris conſtituta. Hinc *lis* dicta creditur à *limite*, quod primæ lites & contentiones de limitibus fuerint. Alia tamen *litis* eryma affert Voſſius.

899. *Bis ſex*, &c.] Locus ex duobus Homericis expreſſus, Iliad. 5. v. 302. ubi Diomedes ſaxum in Æneam immittit, quale vix duo temporis Homerici homines efferrent, Iliad. 21. v. 405. ubi Minerva ſaxo Martem percutit, qui agris limes erat poſitus. Quàm indiligenter Virgilius

thoracis, & ſinuoſos circuitus clypei ſeptemplicis : ſtridens penetrat per medium femur : Turnus magnus cadit percuſſus in terram flexo poplite. Rutuli ſurgunt cum *lamentis, & mons totus reboat circum, & profundæ ſylvæ late reddunt vocem. Ille abjectus & ſupplex, intendens oculos & dexteram ſupplicantem, ait : ſane merui, nec precor ut* ne me occidas : *fruere tuâ fortunâ : ſi ulla cura miſeri patris poteſt commovere te, oro, miſerere ſenectutis Dauni : fuit quoq; tibi talis Anchiſes pater : & redde meis,* vel *me* vivum ; *vel, ſi mavis, cadaver privatum luce. Viciſti, & Itali viderunt me victum tendere* tibi *manus : Lavinia tua eſt uxor. Ne progredere ulterius odiis. Æneas conſtitit ferox in armis, torquens oculos, & retinuit manum. Et jam jam magis ſermo* Turni *cœperat commovere morantem Æneam : quando magnus* ac *infauſtus balteus Pallantis juvenis apparuit* in *humero* Turni, *& cingulum emicuit notis clavis : quem* juvenem *afflictum vulnere Turnus occiderat, & geſtabat humero inſigne hoſtile. Ille* Æneas, *quando percepit oculis monumentum crudelis luctûs & ſpolia, inflammatus furore, & terribilis irâ,* ait ; *an tu, ornate ſpoliis meorum ſociorum eripieris hinc mihi ? Pallas, Pallas mactat te hoc ictu, & ſumit ſupplicia ex impio ſanguine. Hoc dicens, ardens, occuluit ferrum intra pectus oppoſitum : illi* [illegible] *Turno membra deficiunt* præ *frigore, et vita dolens abit cum gemitu ad umbras.*

Loricæ, & clypei extremos ſeptemplicis orbes:
Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſque remugit
Mons circum, & vocem latè nemora alta remittunt.
Ille, humilis ſupplexque, oculos dextramque precantem
Protendens : equidem merui, nec deprecor, inquit :
Utere ſorte tuâ : miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt, oro, (fuit & tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ :
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis,
Redde meis. Viciſti, & victum tendere palmas
Auſonii vidêre : tua eſt Lavinia conjux.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit.
Et jam jamq; magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat : infelix humero cum apparuit ingens
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri : victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille oculis poſtquam ſævi monumenta doloris,
Exuviaſque hauſit : furiis accenſus & irâ
Terribilis : tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi ? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
Fervidus ; aſt illi ſolvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

NOTÆ.

924. *Oras loricæ*, &c.] Extremitates loricæ, quæ femur attingunt : & extremitates imi clypei, quem tegendo capiti altius ſuſtulerat.

925. *Septemplicis.*] Septem coriis, aut laminis ferreis æreiſve contexti.

934. *Dauni.*] De illo, Turni patre, v. 44.

942. *Balteus, et notis*, &c.] *Balteus, cingulum* humero laterique circundatum : ornatum *bullis*, id eſt, clavis aureis, Æ. 9. 359. Balteum hunc Pallanti à ſe occiſo Turnus eripuerat, Æ. 10. 496. Agnoſcit cum Æneas ex pictura Danaidum, quarum facinus in eo expreſſum erat, ibid. Tumque accidit, quod à Poëta prædictum eſt, ibid. v. 503. *Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum, Intactum Pallanta, et cum ſpolia iſta diemque Oderit.*

952. *Indignata.*] Quod juvenis morte immaturâ moreretur, quod victus ab extero, quod regno & ſponſâ privatus, quod poſt ſpem veniæ conceptam.

FINIS.

INDEX

Vocabulorum omnium quæ in Eclogis, Georgicis, & Æneide Virgilii leguntur.

Literæ E. *Eclogas*, G. *Georgica*, Æ. *Æneidem*, *Numerus prior commate distinctus, Eclogam aut Librum; posterior verò, spatio interjecto aut puncto notatus, Versum significant.*

A.

A *Et* Ab *frequentius occurrunt quam ut usui sit locos notare, nisi forte in his:* dulces à fontibus undæ, G. 2, 243. quatuor à ventis 4, 298. à Tenedo Æ 2, 203 255. à Troja 3, 147. 6, 335

ab Argis Æ 10, 779. ab Arpis 10, 28. ab integro nascitur E 4, 5. ab Jove 3, 60. Æ 1, 384. 6, 123. 7, 219. ab læva 8, 460. ab radice G 1, 20 Æ 12, 787. ab sede 1, 274. 7, 209 324 454. ab usque Pachyno 7, 289

abactæ noctis. 8, 407

abacti ad litus. 11, 261

Abantem. 10, 427

Abantis 3. 286

Abarim 9, 344

Abas 1, 125. 10, 170

abde domo *equum* G 3, 96

abdiderat sese Æ 2, 574

abdidit alte fugâ caput G 3, 422. ensem lateri capulo tenus Æ 2, 553. ensem cervice reflexa 10, 536. ventos speluncis 1, 64. se in montes avios 11, 810

abdit natam montibus, 7, 387

abdita intus spiramenta animæ 9, 579

abducere à me *capreolos* E 2, 43 gremiis pactas Æ 10, 79

abducite me terras, *in terras.* Æ 3, 601

abducta virgine Æ 7, 362

abductis colonis G 2, 507

abduxere retro capita ab ictu Æ 5, 428

abeat montibus E 7, 56

Abellæ, *genit.* Æ 7, 640

aberat hinc E 1, 39

nec aberit usquam Juno. Æ 6, 91

abero nusquam 2, 620

abessem 4, 681

abesset luctamen remo 8, 89

abest 1, 588. 10, 2585 Cæsar ab origine Tithoni G 3, 48

abesto timor Æ 11, 14

abeunt 3, 452

abeuntibus 1, 200

abfore nihil credunt, quin 8, 147 (498

nec abfuit Deus dextræ. 7,

abi 11, 366

abibat 2, 382 hoc *æque* victor bellis omnibus 10, 852

abibis injussus ripam 6, 375. inductus carminibus 7, 733

abibit dilapsus in aquas *Proteus* G 4, 410. mihi non donatus Æ 5, 305

Abydi G 1, 207

abjectum, *masc.* Æ 10, 736

abies E 7, 66 G 2, 68. pro *navi* Æ 8, 91

abiete 2, 16. 5, 663. 8, 599. pro *hasta* 11, 667

abietibus 9, 674

abii 10, 670.

abiisse 2, 25, abire fugâ 4, 281

abiret Æ 10, 800

abis 2, 675. quo tantum mihi dexter? 5, 162. quo diversus? 5, 166. cur diversus? 11, 855

abit G 3, 225. 1, 419. 5. 156 318. 9, 386. sub altum pectus *sagitta.* 9, 700

abito contentus galeâ 5, 314

abitum pararet 8, 214

abjungens juvencum G 3, 118

abjuratæ rapinæ *plur.* Æ 8, 263

ablata pennis refugit 3, 258

abluamvulnera lymphis 4, 684

abluero me flumine 2, 720

abluta cæde 9, 818

abnegat adhibere manus G 3, 456. producere vitam Æ 2, 657 tibi conjugium, 7, 424

quis abnuat talia. 4, 108

abnueram Italiam concurrere Teucris 10, 8

nec abnuit omen Æneas. 5, 531

abolere monumenta 4, 497. Sichæum 1, 724. viscera undis G 3, 560

aboleri dedecus armis Æ 11, 789

abolescet gratia facti. 7, 232

abreptas in saxa *naves* 1, 112

abreptum divellere corpus. 4, 600

abrumpere lucem. 4, 631. vitam 8, 579. 9, 497

abrumpit fas omne 3, 55. sermonem medium. 4, 388. somnos cura G 3, 530

abrumpunt

INDEX.

abrumpunt vincula puppes. Æ 8, 118
abruptis nubibus. 3, 199. procellis. G 3, 259. vinclis. Æ 11, 492
abrupto ſidere it nimbus, 12, 451
in abruptum fertur mons 12, 687. ſorbet fluctus *Charybdis*. 3, 422
abſceſſu. Æ 10, 445
abſcidit. 3, 418
abſcindens. G 2, 23
abſcindere veſtem humeris Æ 5, 685
abſciſſa comas *Didonis*. 4, 590
abſcondantur. G 1, 221
abſcondere 3, 558. furto fugam. Æ 4, 337
abſcondimus arces Phæacum 3, 291
abſens 4, 83 384. 9, 361
abſentem. 4, 83. 9, 389. 10, 661
abſentes. 9, 63
abſenti 7, 280. 9, 215
abſint G 3, 385. 4, 13
abſiſtamus. Æ 9, 355
abſiſte 8, 39. indubitare. 8, 403. morari 12, 676. moveri, 6, 399. 11, 408
abſiſtere ferro 11, 307
abſiſtit limine 1, 196. 7, 610
abſiſtite luco. 6, 259
abſiſtunt ſcintillæ ab ore, 12, 102
abſit 10, 85
abſtinuit. 2, 534 tactu. 7, 618.
abſtractæ boves, Æ 8, 263
abſtruſa in venis ſilicis ſemina flammæ. 6, 7
abſtruſum in venis ſilicis ignē. G 1, 135
abſtulerat. Æ 4, 699
abſtulit amores *Sichæi Didoni*. 4, 29 animam hoſt. 9, 443. animas dextra. 8, 567. dies atra *infantes*, 6, 429. 11, 28. enſis caput. 10, 394. enſe caput *Turnus* 12, 382. nox cœlum. 3, 119. nox calorem rebus. 6, 272. ſe ex oculis 11, 814. me malus error. E 8, 41
abſumere menſas Æ 3, 257. ferro Aſcanium. 4, 601
abſumere animam leto. Æ 3, 654 me ferro, 9, 494
abſumpſere quadrigæ membra malis G 3, 268
abſumpta ſalus Æ 1, 559
abſumptæ vires. Æ 7, 301
abſunt. G 2, 151 471. inter ſe longis paſſibus, Æ 11, 907
abundabat rurſus fluidus liquor. G 3, 484
abundans amnis. G 1, 115. lactis *paſtor* E 2, 20
ac velut Æ. 10, 405 707 803. 11, 809. 12, 365 521 715 908. ac veluti G 4, 170. Æ 1, 152. 2, 626. 4, 402 441. 6, 707. 9, 59. haud minus ac Æ 3, 561. non ſecus ac G 3, 346 Æ 3, 236. 8, 243. 10, 272. 12, 856. ſimul ac 4, 90
acanthi, *gen.* G 2, 119. 4, 123 137
acanthida, *acc.* G 3, 338
acantho. E 3, 45. 4, 20 Æ 1, 653 715
Acarnan. Æ 5, 298
Acca *nom.* 11, 823 897
Accam, Æ 11, 820
accede domos 5, 732
accedere 1, 513. 10, 712. naturæ partes G 2, 483
accedet portus Æ 5, 813
accelera 12, 157
accelerant 9, 505
accelerat. 5, 675
acceleremus 6, 630. 9, 221
accendam animos amore 7, 550.
accendere bellum 12, 804. cedrum G 3, 414. Martem cantu Æ 6, 165
accenderit æſtus medios ſol G 4, 401. quæ cauſa ignem Æ 5, 4.
accendit animos bello Æ 7, 482. animos in hoſtes 12, 426. gloria rerum *Æneam*. 4, 232. imago pugnæ *Æneam* 12, 560. Mezentius irâ viros 8, 501. virtutem prece, dictis, 10, 368. veſper ſera lumina G 1, 251
accenſa, *nom. fœm.* Æ 1, 33. 4, 374. 7, 75. furore 4, 697. luctu 12, 277. ſpes extremis duobus 5, 183
accenſas furiis matres 7, 392
accenſi talibus *nom.* 9, 788
accenſo Turno 12, 9
accenſos monitu Arcadas 10, 397. rogos 11, 188
accenſus furijs 12, 836. rumore amaro 4, 203.
accepere urbes tectis *Metabum*, Æ 11, 568. cladem, *audivere*. 12, 604
acceperit Æneam, *exceperit*. 11, 471. 12, 612. Albam regnandam 6, 770
accepiſſe lacu. 6, 393
accepit. 3, 544. 5, 601. 8, 124. 9, 233. *Ariſtæum* unda ſinu G 4, 362. Turnum fluvius cum gurgite. Æ 9, 817 flammam Vulcanus *amorem*. 8, 389 paludem cymba limoſa. 6, 414. ſortem galea 5, 491. vulnera. 2, 279. vocem, *audit*. 12, 64
accepta menſis *vitis*. G 2, 101.
accerſit Æ 5, 746
accerſite tempus. 10, 11
acceſſeris urbem 3, 441
acceſſerit oras vento, 1, 311.
acceſſi 3, 24. 8, 165
acceſſit. 12, 987
acceſſu ventorum 3, 570
acceſſum. 8, 229
acceſtis ſcopulos, *acceſſiſtis*. 1, 205
accidit hæc fortuna Latinis. 12, 593
accincta ferro. *nom.* 2, 614. flagello. 6, 570
accingar dicere. G 3, 46
accinge te pugnæ. Æ 11, 707.
accingier invitam magicas artes. 4, 493
accingitur armis, 6, 184. enſe 7, 640 facibus. 9, 74
accingor ferro. 2, 671
accingunt operi 2, 235. ſe ptædæ 1, 214
accinxerat enſem lateri. 11, 489
accipe. E 6, 69. 8, 11. Æ 3, 486. 8, 150. 11, 559. *diſce* 2, 65. 6, 136
accipere. 2, 70. 7, 173. 8, 647. mœnibus. 11, 885. frænum, *domari*. 12, 568
accipiant me Muſæ. G 2, 477.
accipiat te orbis potentem tempeſtatum 1, 28
accipiebat illos in porticibus. Æ 3, 353
accipiens ſonitum paſtor. 2, 308
accipient præmia, 5, 309.
accipies hunc cœlo 1, 294
accipiet me ratibus. 4. 541 reduces læto ubere tellus 3, 96. te Dido gremio. 689 ſecures, *conſulatum*. 820. vitam Deûm. E 4, 1
accipimus, *diſcimus*. 7, 48.

accipio Æ 8, 155. 12, 260. te pectore toto. 9, 277. *audio.* 6, 693. 10, 675
accipit. 3, 79 708. 6, 315 412. 7, 211. animum quietum mentemque benignam in Teucros 1, 308 Æneam toto præcipuũ 8, 178. crines fusos cervix 10, 138. ensem jugulo. 10, 907. noctem oculis aut pectore. 4, 531. formam aratri ulmus G 1, 170
accipite Æ 4, 611 652. 8, 73. animis 3, 250. 5, 304. 10, 104
accipiter 11, 721
accipiunt G 4, 167 Æ 1, 438. 2, 267. 3, 210. 5, 472. formam ligna G 2, 450. inimicum imbrem omnes Æ 1, 127. *semina* sulci G 1, 216. vulnera tergo Æ 3, 243 redduntque auras follibus G 4, 172 Æ 8, 450
accire socios 12, 38
acciri Æneam 9, 192
accisam ferro ornum 2, 627
accisis dapibus 7, 125
accisos imperio 11, 235
accitis armis Ætolum 11, 308
accitus genitoris 1, 681
acclive tumulis solum G 2, 276
acclivis, *vel* acclinis arboris trunco Æ 10, 835
accola Vulturni 7, 729
accolet saxum Capitoli 9, 449
accolit gens Nilum G 4, 288
accommoda fraudi vallis Æ 11, 522 (393
accommodat lateri ensem 2
accubat juxta furia 6, 606
accubet umbrâ nemus G 3, 334
accumbens super visceribus Æ 10, 727
accumbere epulis 1, 83
accumulem donis animam nepotis 6, 885
accurrit 5, 451
acer G 2, 405. 3, 346 461. Æ 5, 254 402 507. 7, 672. 8, 342. 9, 171 779. 10, 308 577 897. 11, 518 612 869. 12, 549 661 783 938 bellis 10, 411. equo 5, 668 equis G 3, 8 metus Æ 1, 366. 3, 682
acerba, *nom. fœm.* G 3, 419. *neut.* Æ 10, 904. 12, 590
acerba fremens 12, 398 sonans G 3, 149
acerbat crimen Æ 11, 407
acerbi quicquid est 12, 678
acerbis animis 5, 462. fatis 11, 587
acerbo casu 5, 700 funere, 6, 429. 11, 28
acerbum *diem*, 5, 49 vulnus 11, 823
acernis trabibus 2, 112. 9, 87
acerno folio 8, 178
acerra, *abl.* 5, 745
acerrimus 2, 414 armis 9, 176. 12, 226
Acerris G 2, 225
acervis 1, 263
acervo Æ 11, 786
acervos cædis Rutulæ 10, 245 Rutulorum 10, 509 scutorum. 8, 562 stragis Teucrorum. 11, 384
acervum G 1, 158 cædis Æ 11, 207 sartis G 1, 185 Æ 4, 402 stragis 6, 504
Aceſtæ, *gen.* 5, 106 573. 9, 218 286 *dat.* 5, 771
Aceſtam 5, 718
Aceſten 1, 562 574. 5, 30 531 540 646
Aceſtes 1, 199 554. 5, 36 61 63 73 387 418 451 498 519 630 711 749 757
Acetes 11, 30 85
Achæmenides 3, 614 691
Achaica, *fœm.* 5, 623. *neut.* 2, 462
Achatæ, *gen.* 1, 124. 10, 344.
Achate, *voc.* 1, 463. *abl.* 1, 316 700
Achaten 1, 648. 10, 332
Achates 1, 178 192 517 583 585 660. 3, 523. 6, 34 158. 8, 466 521 586. 12, 384 459
Acheloia pocula G 1, 9
Acheronta Æ 7, 91 312
Acheronte 5, 99. 6, 107. 7, 569
Acherontis G 2, 492 Æ 6, 295
Achilleæ stirpis 3, 326
Achillem 1, 462. 9, 742. 11, 438
Achillei, *gen.* 1, 34 479. 3, 87. 6, 839
Achilles E 4, 36 Æ 1, 472 488 756. 2, 29 197 540. 6, 89 168. 11, 404. 12, 545
Achillis G 3, 91 Æ 2, 275 476. 10, 581. 12, 352
Achivi, *plur.* 2, 45
Achivis. 1, 246 492. 2, 60. 6, 837. 10, 78.
Achivos. 2, 102. 5, 497.
Achivûm, *gen.* 2, 318. 11, 266.
Acidalis matris. 1, 724.
acidis sorbis. G. 2, 380.
acie falcis. 2, 265. *oculorum.* Æ. 6, 200. *exercitu.* 7, 574. 10, 178. 11, 449 498. 12, 305 812.
aciem ferri. 6, 291. 11, 862. *oculorum.* 4, 643. 7, 399. *exercitum.* 7, 531 673. 8, 561. 9, 42 469 513 595. 10, 309 635. 11, 446. 12, 662.
acies ferri. 2, 333. obtusa stellis. G. 1, 395. vulcania, *ignis.* Æ. 10, 408. geminas, *oculos.* 6, 788. 12, 558. *exercitus sing.* 5, 563. 8, 504. 9, 508. 10, 125. *plur.* G 1, 490. 2, 281. 4, 82. Æ. 1, 493. 2, 30 599. 6, 827. 7, 42 296 426 523 643 695 703 796. 8, 540. 9, 27 550 639. 10, 360 364 543 643 691. 11, 618 632 898. 12, 137 224 227 369 548 597 731 861 875.
aclides. 7, 730.
aconita. G. 2, 152.
Aconteus. Æ. 11, 612 615.
acquirit vires fama. 4, 175.
acre genus luporum. G. 3, 264. virûm. 2, 167.
acrem cursibus *equum*, 3, 119. Molossum. 405. Turnum. Æ. 8, 604
acres agros. E. 10, 56. arcus Æ. 7, 164. 9, 665. equos. 8, 3. stimulos. 9, 718. viros. 11, 48
acri amore. 12, 392. dolore. 7, 291. 11, 709. equo. 4, 156. fugâ. G. 3, 141. remige. Æ. 5, 116. *viro.* 3, 14. 8, 441.
acribus oculis. 12, 102.
acrior. G. 3, 154. Æ. 5, 210 454. 9, 416. cura. G. 3, 538. potentia solis. 1, 93.
acris *equi.* Æ. 1, 448. Orontei. 224.
Acrisioniis colonis. 7, 410.
Acrisius. 7, 372.
acrius hoc. G. 4, 248. Æ. 9, 791.
Acron. 10, 519 730.
acta arundo per uterum. 7, 498. falarica modo fulminis 9, 706 hasta per armos, &c. 11, 64. 5, 804. Juno furore. 10, 63,

INDEX.

nox horis 3, 512. pars diei melior. 9, 156. ſitis venis omnibus. G 3, 483. actâ teſtudine Æ 2, 441. 9, 505.
actâ *ſubſt.* 5, 613
actæ furore. *plur.* 5, 659.
Actæo E 2, 24
actam claſſem Aquilonibus in tutum. Æ. 1. 395. Irim nubibus 9, 18. 10, 38
actas ad ſydera pinus. 11, 136
acti tormento ponderis *gen.* 11, 616 *plur.* acti errore viæ, tempeſtatibus 7, 199. fatis. 1, 36. prodigiis 6, 379. vento, fluctibus. 1, 337
Actia bella 8, 675, littora. 3, 280
Actias Orithyia. G 4, 463
actis circenſibus Æ 8, 636. imbribus G 1, 413. matribus. Æ 5, 793. his actis. 6, 236. 12, 843
Actius Apollo. 8, 704
Actor 9, 500. 12, 96
Actoris. 12, 94
actos caſibus. 1, 244 fluctibus. 7, 213. animis in funera. 7, 42
actu magno mons fertur 12, 687
actum imbrem cœlo. G 2, 334. genus per reges Latinos. Æ 12, 530. nihil omnibus impenſis 11, 227.
actus clamoribus. 2, 128. erroribus 6, 532. fatis uterque orbis. 7, 223. habena turbo. 7, 380. morſu canum de montibus aper. 10, 708. tempeſtatibus, 3, 708
actutum. 9, 255
acu 9, 582. 11, 777.
acuant ferrum in me. 8, 386.
acuens curis corda G 1, 123.
acuiſſe furores. Æ 7, 406
acuit hanc Juno verbis. 7, 330. acuit Martem Æneas 12, 108
acuta ſilex. 8, 233. acuta carice. G 3, 231. cuſpide. Æ 5, 208
acutis jaculis. 3, 46. 10, 863. ſpinis E 5, 39
acuto ferro. G 1, 292. 2, 450. Æ 10, 479. hinnitu. G 3, 94 jaculo. Æ 11, 574. murice 5, 205. robore. G. 2, 25. ſcopulo. Æ 1, 49 148. telo 3, 635
acuunt balatibus lupos agni G 4, 435. rumoribus iras. Æ 9, 464. ſtridoribus iras, *apes.* 12, 590. metum mortalibus, *dira.* 12, 850
ad, *reperitur trecenties quinquagies octies nulla ſingulari poteſtate, niſi forte in iis* : ad limum, G 4, 428. ad plenum. 2, 244. ad vivum. 3, 442. ad unum. Æ 5, 687. *pro* uſque ad. Fleti ad ſuperos *apud* 6, 481
adacta ſagitta. 12 320
adactum alte vulnus. 10, 850.
adactus enſis 9, 431
adamante 6, 552
Adamaſto 3, 614
addam. E 2, 53. G 3, 30. Æ 7, 548. te ductorem his millibus. 8, 496
addant ſe ſocios. 9, 149
addas te novum ſidus menſibus. G 1, 32
adde. 2, 155
addeas noctem operi. Æ 8, 411
addenſent acies. 10, 432.
addere honorem rebus anguſtis. G 3, 290. licia telæ. 1, 286. moras rebus. Æ. 7, 315. te Trojæ perituræ. 2, 660. vim victis. 2, 452
addit ſe comitem avo 6, 777.
addiderant. 8, 430
addiderat. 8, 637. ſe ſocium Æneæ. 6, 170.
addidit. 2, 593. 7, 451. 11, 95. 12, 848. alas pedibus timor 8, 224 animum vireſque Latinis. 9, 718. arcem jugis. 3, 336. comitem Aſcanio 9, 649. naturas apibus. G 4, 150. virus ſerpentibus. 1, 129
addit Æ 3, 470. 6, 854. 8. 666. 11, 80 107 673. 12, 358, comitem Halyn. 9, 765, frena feris. 5, 817 honores præcipuos ductoribus 5, 249 ſe ſociam. E 6, 20
addita Juno Teucris. Æ 6, 90 ſpes 10, 263. clauſtra Lucrino. G 2, 161
addite decus Divis, *voc.* Æ 8, 301.
additur. 1, 272. 5, 761. 6, 528.
additus furor animis. 2, 355. labor frumentis. G 1, 150
addixi me huic Æ 3, 653
adductâ habenâ 9, 587
adductis habenis. 12, 622 lacertis. 5, 141
adducto arcu 5, 507. lacerto 9, 402. 11, 561
adductus fatis 10, 380
addunt G 4, 297. ardorem mentibus Dii Æ 9, 184. decus ebori manus 1, 596. ſe in ſpatia quadrigæ G 1, 513. ſe ſocios, &c. Æ 2, 339
adduxerat artus vis ignea G 3, 483
adeas vatem. Æ 3. 456
adeat 12. 761
adedit favos ſtellio. G 4, 242
adegit Æ 6, 696. 7, 113. 9, 601. præcipitem 6, 594
adempta conditio mortis. 12, 879. pars altera rerum 9, 131
ademptis regnis 8, 320
ademptum lumen 3, 658
adeo, jamque adeo 2, 567. 5, 268 864. 8, 585. ſic adeo 4, 533. uſque adeo E 1, 12. G 4, 85. uſquo adeone Æ 12, 646
adeo 4, 125 386
aderant 8, 657. ex 11, 100
aderat 2, 132. 5, 104. 8, 203 228 609. 9, 107. 12, 391
aderit E 4, 48. Priami de ſanguine Pyrrhus Æ 2, 662
aderunt 2, 182
ades G 2, 39 44. Æ 11, 380 huc ades E 2, 45. 7, 9. 9, 39 43
adeſis poſtibus Æ 9, 537
adeſſe 2, 271 732. 8, 656
adeſſet 10, 443. 11, 415
adeſt 3, 688. 5, 49. 7, 557. 9, 38 49. 10, 279. 12, 96
adeant delubra 4, 56
adhæſit G 3, 443
adhibe ſocios caſtris Æ 8, 56
adhibere ad vulnera medicas manus. G 3, 445
adhibere animos Æ 11, 315 penates epulis 5, 62
adi nos pede ſecundo 8, 302
adibam ſidera. 4, 322
adigat me fulmine ad umbras 4, 25
adjiciam 12, 837
adjicias 11, 354
adjiciunt 8, 304. 10, 182
adit manes G 4, 469. menſas Æ 10, 517
adimit ſomnos 4, 244
adimunt fœtus creſcenti. G 2 56
adire 4, 446. Æ 5, 379. 11 636. tot labores 1, 14

adiren

adirem 6, 115
adires 6, 534
adiret 12, 349
adisti menſas 10, 460
adit oppida G 3, 402. oracula Æ 7, 82. penates 8, 544. regem 10, 149
aditum 6, 424 635. 9, 58 380 507
aditus *ſing.* G 4, 9. *plur.* 4, 35. Æ 2, 494 4, 293 423. 5, 441. 6, 43. 9, 67 683. 11, 466 525 766 886
adjuncta lateri caſtrorum claſſis 9, 69
adjungite 7, 238. 8, 13. me ſocium rebus 9, 199. ulmis vites G 1. 2
adjungi generum Æ 7, 57
adjungit E 6, 43 Æ 12, 244
adjuro caput Stygii fontis 12, 816
adjuvat 5, 345. 12, 219
adjuvet fors auſum 10, 458
admiranda, *neut.* G. 4, 3
admirans 2, 797. 6, 408
admirantur G 4, 215
admiſcere 4, 267
admiſceri Æ 7, 579
admiſſi *plur.* 6, 330
admittier 9, 231
admoneat 6, 293
admonet 4, 353. 6, 619. 10, 153. 11, 233
admonuit E 6, 4. G 4, 187. Æ 6, 538. 9, 109 telo bijugas 10, 587
admorſo ſtirpe G 2. 379
admorunt ubera Æ 4, 367
admoverit te oræ ventus 3, 410
admovi labra *poculis* E 3, 43 47
admovit pecus aris Æ 12, 171.
adnabam terræ 6, 358
adnare terris 4, 613
adnavimus oris 1, 542
adnixa columnæ haſta 12, 92
adnixi *plur.* Æ 3, 208. 4, 583. haſtis 9, 229
adnixus 1, 148. 5, 226. 9, 744
adole verbenas E 8, 65
adolemus honores Junoni Æ 3, 547
adolere Penates flammis 1, 708
adoleſcit prima ætas novis frondibus G 2, 362
adoleſcunt ignibus aræ 2, 379
adolet altaria cædis Æ. 7, 71
adoleverit ætas 12, 438
adonis E 10, 18
adopertus amictu Æ 3, 405
adora prece numen Junonis 3, 437
adorea liba. *neut.* 7, 109
adoret Cererem G 1, 343. numen Junonis Æ 1, 52
adoro vos *venti* 10, 677
adorta nefas 7, 386
adorti deducere, &c. 6, 397
Adraſti 6, 480
adſint G 4, 19 Æ 5, 70. 10, 74
adſis 1, 738. 10, 255 461. adſis ô G 1, 18. Æ 4, 578. 8. 78
adſit E 2, 68. 4, 56. Æ 3, 116. 5, 364
adſum 1, 599. 7. 454. 9, 427
adſumus 5, 57
adſunt 2, 330. 3, 225. 7, 506. 8, 286. 12, 288
advecta claſſis 5, 864
advecti huc 1, 562
advectum 8, 11
advectus ad oras 3, 108
advectus oris, *ab.* 10, 655
advehitur Teucros 8, 136
advelat tempora lauro 5, 246
advena E 9, 2. Æ 4, 591. 7, 38. 10, 460 516
adveneris urbem 1, 392
adveniat 7, 265
adveniet tempus 10, 11
adveniſſe diem 7. 145. viros 7, 168
advenit Camilla 7, 803. dies 11, 328
adventabant ſub finem 5, 686
adventante dea 6, 258
adventantibus Euris G 4, 192
adventat ad urbem Æ 11, 514
adventare virum 7, 69
adventus, *ſing.* 11, 607
adventum 5, 36. 8, 201
adverſa *nom. fœm.* 1, 107. 6, 552. 9, 274 283. 11, 11 719. 12, 651. *abl.* 1, 170. 8, 616. 9, 35. 10, 579. *neut.* 9, 172. 10, 571
adverſæ *dat.* 3, 38.
adverſam 10, 699
adverſas 1, 424
adverſata 4, 127
adverſi *gen.* 5. 477 504. 9, 412 588. 11, 667. 12, 307. *plur.* 2, 416. 11, 605
adverſis G 2, 526 Æ 3, 287. 6, 831.
adverſo G 1. 201 218 Æ. 2, 727. 4, 701. 5 89. 6, 279 418 630 631. 9, 347 443. 10, 734. 12, 1, 291 370 446 950
adverſos E 10, 45. Æ 6, 755. 9, 761. 10, 412. 11, 389. 12, 266 456 461 464
adverſum 6, 684. 8, 58. 11, 370 691 742. in adverſum nitens 8, 237. in adverſum rapiat 9, 211
adverte 4, 116. 8, 50
advertere proras terræ 7, 35
adverteret agmen urbi 12, 555
advertit proras 10, 293. puppim 6, 410
advertite animis quæ dicam 2. 712. malis numen 4. 611. mentes 5, 304. mentem huc 8, 440
advertitis æquore curſus 7, 196
advertunt proras 8, 101
advertuntur arenæ *dat.* 5, 34
advexerat oras *Teucros.* 1, 516
advexere carinis 2, 179
adulter 10, 92. 11, 268
adulterium 6, 612
adultos fœtus G 4, 462. Æ 1, 435
adunco roſtro 11, 755
advocat arma omnia. 8, 250. ſocios 5, 44
advolat 10, 456 896. Æneæ certior auctor 10, 511. haſta fervidus Meſſapus 12, 293
advolvere focis ulmos G 3, 378
adurat frigus *agros.* 1, 93
adytis Æ 2, 15 297 351 404 764. 3, 92. 5, 84
adyto 6, 98. 7, 269
Æacidæ, *gen.* 1. 103. 3, 296. 6, 58
Æaciden 6, 839
Æææ Circes 3, 386
ædes, *plur.* 2, 487. 12, 473 607
ædibus G 2, 462, 4, 258. Æ 2, 512. 8, 468. 12 93
ædificant equum 2, 16
Ægæo alto 12, 366. Neptuno 3, 74
Ægæon 10, 565
æger E 1, 13. Æ 10, 837. æger anhelitus 5, 432. 9, 814. curis 1, 212
ægida, *acc.* 8, 354 435
Ægyptia conjux 8, 688
Ægyptum G 4, 291. Æ 8, 687
Ægyptus G 4, 210. Æ 8, 705
Ægle E 6, 20 21
Ægon 3, 2. 5, 72

Ægonis

INDEX

Ægonis 3, 2
ægrâ morte G 3, 512 ægra corpora Æ 2, 566. 3, 140 genua 5, 468
ægram 1, 355. 4, 35. 5, 651. 10, 612
ægre G 3, 534
ægrescit violentia Turni 12, 46
ægri, *plur.* 12, 910
ægris G 4, 254 mortalibus 1, 237 Æ 2, 268. 10, 274. 12, 850.
ægro sues G 3, 496
ægrum amorem 4, 464 femur Æ 10, 856
Æme, *gen.* G 1, 492
Æmonides Æ 10, 537
æmula priſtis 5, 187 ſenectus 415 laudis æmula ſpes 10, 371
æmulus 6, 173
Ænea Æneæ Æneam Æneas *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
Æneadæ, *plur.* 1, 191. 7, 284 334. 8, 648. 9, 235 468 735. 12, 12 186 779
Æneadas, *acc.* 3, 18. 5, 108. 8, 341
Æneadis, *abl.* 7, 616
Æneadum. *gen.* 1, 569. 9, 180. 10, 120. 11, 503
Æneia *nom. fœm.* 7, 119 656. *neut.* 494
Æneide, *voc.* 9, 653
Æole 1, 69. 12, 542
Æolia 10, 38
Æoliam 1, 56. 8, 416
Æoliden 6, 164. 9, 774
Æolides 6, 529
Æoliis oris 8, 454 procellis 5, 91
Æolus 1, 51 60 80 145
æqua ſolo culmina ponam 12, 569
æquabat luctus Mavors 10, 755 operum laborem juſtis partibus 1, 512 opes regum animis G 4, 132
æquabis pedibus arenas 2, 232
æquabit animos Olympo Æ 6, 782
non æquæ Palladis 1, 483
æquævum 2, 561. 5, 452
æqualem 10, 703
æquales fidi 5, 468 catervas 10, 194
æquali ævo 3, 491
ex æqualibus unam 11, 820
æqualis chorus G 4, 460
æquam gentem 7, 203
æquanda cylindro area 1, 178
æquant ſata ſulcos 1, 113
æquante ventos ſagittâ Æ 10, 248
æquare labores lachrymis 2, 362 fluctus ſequendo 3, 671
æquas leges 11, 321 vires G 2, 286
æquaſſet nocti ludum Æ 9, 338
æquat amorem 6, 474 ducem paſſibus 263
æquata cœlo machina 4, 89
æquatæ ſpirant auræ 5, 844
æquati numero 7, 798
æquatis roſtris 5, 232 velis 4, 587.
æquavit tecta cælo 8, 100
æque G 2, 215 254. 3, 118 Æ 11, 32. 12, 840.
æquem tecœlo laudibus 11, 125
æquemus pugnas 5, 419
æquet numerum cum navibus 1, 197
æqui ſervantiſſimus 2, 427
æqui viribus *plur.* 12, 230
Æquicola 7, 747
æquiparas voce magiſtrũ E 5, 48
æquis animis & viribus Æ 10, 357 nec Diis nec viribus 5, 809 ducibuſq; & viribus 10, 431 manibus 11, 861 mentibus 9, 234 oculis 4, 372. 9, 209 paſſibus 2, 724 viribus 12, 218
æquius 11, 115
æquo campo 9, 56 diſcrimine 5, 154 fœdere 4, 520 Marte 7, 540 ſolo 11, 706
æquor, *mare* E 9, 57 G 1, 327. 2, 162. 4, 388 528 Æ 1, 71 150 385. 3, 126 157 191 664. 4, 313 411 582. 5, 143 821. 8, 89 690. 10, 233 269 693. *planities campi* G 1, 50. 2, 541 Æ 9, 68. 10, 541. maris æquor 2, 780. 3, 495 ſalis æquor 3, 385
æquora, *maria* G 1, 206. 3, 261 263 Æ 1, 47 146 158 168 380. 2, 69 176 419. 3, 197 209 325 378 403 662 668. 4, 240 255 524. 5, 171 219 235 763 778 819 843. 6, 171 337 355 692. 7, 7 228 728. 8, 674. 9, 119. 10, 103 166 206 660. 12, 572. *planities campi* G 3, 195 Æ 7, 738. 12, 9 742. æquora ponti G 1, 409
æquore, *mari*, 1, 246 361. 6, 359 470 Æ 1, 128 132 333 515. 5, 715 862. 6, 344 348 729. 7, 29 196 811. 8, 96. 10, 665. *planitie campi* G 1, 97. 2, 205 Æ 5, 456, 10, 444 596. 11, 599 746. 12, 333 501 614 710. æquore campi 7, 781
æquoreum genus G 3, 243
æquoris, *maris* E 8, 7. G 2, 105 Æ 3, 397. 9, 102
æquos ceſtus 5, 425 Faliſcos 7, 695
æquum eſt E 5, 4 Æ 12, 20
æquus G 3, 118 Æ 6, 129 ſorti utrique 10, 450 non æquus Clanius Acerris G 2, 225 aër avibus 3, 546
aër 3, 546 Æ 5, 20
æra *neut.* G 1, 480. 2, 464. 3, 363. 4, 151 173 Æ 2, 734. 3, 111. 6, 847. 7, 526. 8, 451. 9, 809. 10, 336. 11, 329
aëra *acc.* G 1, 428. 3, 109 336. 4, 311 Æ 1, 304. 3, 594. 5, 839. 6, 202. 9, 699 aëra ſummum arboris G 2, 112
æraba *navi*, 10, 266
æratæ peltæ 7, 643 proræ 5, 122 puppes 10, 223
æratam ſecurim 11, 656
æratas acies 7, 703. 9, 463 claſſes 8, 675
ærato tegmine 10, 887
æratas poſtes 2, 481
ære E 1, 36. 5, 90 G 2, 282. 3, Æ 1, 453. 2, 545. 3, 240 28 5, 266. 6, 165 591. 7, 804. 593. 9, 503. 10, 214 784 8 11, 10 433. 12, 210 712
aëre G 1, 404. 3, 367. 4, Æ 1, 415. 5, 216
ærea *nom. fœm.* 5, 198 490. 10, 835 *neut.* 1, 4 7, 615. 10, 313
ærei *gen.* 12, 541 *plur.* 7, 60
æreus G 3, 173 Æ 7, 743
aëriâ rupe G 4, 508 ſede 12, 812 ulno E 1, 59
aëriæ grues G 1, 375 palu bes E 3, 69 quercus Æ 680. 9, 679
aëriam Irim Æ 9, 803 nub volucrum 7, 704
aërias Alpes G 3, 474 Æ 3, 291
aërii mellis G 4, 1 mont 8, 59 Æ 8, 221
aëriis aſtris 5, 518
aërio monte 6, 234
æripedem cervam 6, 80

æris, *gen.* G 2, 165. 4, 71. Æ 10, 482
aëris E 7, 57. Æ 6, 887
æs Æ 8, 445
æsculus G 2, 16 291
æstas E 7, 47. G 1, 66 312. 2, 149 322 377. 3, 296 322. 4, 207. Æ 1, 269 760. 3, 8. 5, 626
æstate E 2, 22. G 4, 156. Æ 1, 434. 6, 707. 10, 405
æstatem G 4, 59 138
æstibus mediis 3, 331
æstifer canis 2, 353
æstivâ luce 4, 52. tota æstiva, *neut.* 3, 472
æstivis nubibus 4, 312
æstuum solem 4, 28
æstu, *calore* E 2, 10. G 1, 297. 2, 3 434 479. Æ 7, 464. *maris* 3, 397 419 557. 10, 292 687. 11, 627 æstu irarum Æ 4, 532 564 curarum 8, 19. 12, 486
æstuat ager G 1, 107 gurges Æ 6, 297 ignis fornacibus G 4, 263 pudor in corde Æ 10, 870. 12, 666 specus atra nebula 8, 258
æstum, *calorem* E 5, 48 *mare* Æ 8, 674
æstus *calor sing.* E 3, 98 Æ 2, 759 *plur.* G 1, 352. 3, 459. 4, 401 Æ 2, 706. 7, 495 *mare* G 2. 164 Æ 1, 111
ætas E 4, 437. 9, 51 G 2, 362. 3, 60 165 190 Æ 1, 287. 7, 680. 8, 200 326. 9, 212 275. 10, 434. 11, 174. 12, 438
ætate 1, 709. 2, 596. 4, 599
ætatibus florentes ambo E 7, 4
æterna, *nom. fæm.* Æ 10, 18 *abl.* 12, 504 *neut.* G 1, 60 Æ 7, 609. 8, 37. 12, 691
æternam G 1, 468 Æ 4, 99. 10, 746. 12, 310 879
æternas excubias 4, 201
æterni ignes 2, 154
æternis 1, 234
æterno *abl.* 10, 394. 11, 356
æternum *nomen.* 1, 40. 2, 297. 6, 235 381. 11, 583 *adverb.* G 2, 400 Æ 6, 401 617. 11, 97 98
æther G 1, 324. 2, 325. 3, 150 Æ 1, 94. 4, 167 668. 5, 228. 6, 640. 8, 289. 10, 102
æthera G 1, 406 409. 3, 358 Æ 1, 383 591. 2, 338. 3, 462 572. 5, 13 140. 6, 130. 7, 34 65 395 530. 8, 70 526. 9, 24. 10, 265 450. 11, 272 556 759. 12, 253 578
æthere E 1, 60 G 4, 78 Æ 1, 227. 2, 113. 4, 574. 5, 695 821. 6, 436. 7, 25 143 2 8. 8, 524 701. 6, 645. 10, 356. 11, 724 802. 12, 853
ætherea aura 1, 51 plagâ 1, 398. 9, 638 sidera 7, 768
æthereas auras G 2, 292 Æ 4, 446. 5, 520. 6, 762. 7, 557
ætherei Olympi 10, 621 solis 8, 68
æthereis astris Æ 5, 838
æthereo cursu 6, 536 Olympo 8, 319 semine 7, 281
æthereos haustus G 4, 221 nimbos Æ 8, 608 orbes 8, 137
æthereum Olympum Æ 6, 579. 11, 867 sensum 6, 747
ætheris 2, 512. 12, 140 181
Æthiopum E 10, 68 G 2, 120 Æ 4, 481
Æthon 11, 89
æthra 3, 585. 12, 247
Ætna G 4, 173 Æ 3, 544 674
Ætnam G 1, 472. 3, 579
Ætnæa 8, 419
Ætnæi 8, 440
Ætnæos 3, 678. 7, 786. 11, 263
Ætolâ 11, 239
Ætolis 10, 28
Ætolûm 11, 308
Ætolus 11, 428
ævi E 4, 11 G 3, 66 189. 4, 206 Æ 2. 638. 3, 415. 5, 73. 8, 627. 9, 255. 10, 472 582. 11, 425
ævo E 8, 27. 10, 43 Æ 2, 435 509. 3, 491. 8, 447. 11, 569
ævum G 3, 100. 4, 154 Æ 7, 776. 9, 609. 10, 53 235. 11, 569
Afer G 3, 344
affabat Æ 3, 492
affabilis dictu ulli 3, 621
affare 4, 424
affari 2, 775. 3, 153. 8, 35. 9, 484
affata G 4, 530 Æ 4, 632. 6, 40 538 666. 8, 611. 9, 83. 12, 138
affati positum corpus 2, 644
affatu 4, 284
affatur 1, 667. 2, 706. 7, 391 544 8, 126. 9, 198 295 640 652. 10, 332 466. 12, 10 71
affatus hac voce, G 4, 320 dulci amore Æ 6, 455
affecit illum alio pretio 12, 352
affectare dextram 3, 670
affectat viam Olympo G 4, 562
afferimur urbem Æ 7, 217
affers te huc 8, 477. 3, 310
affigere radicem terræ G 2, 318
affixa foribus ora Æ 8, 196
affixæ venis *pes* G 4, 238
affixit lateri flammam Æ 9, 536
affixus 5, 82 lateri 10, 161
afflarat oculis honores 1, 595
afflata numine *Sibylla* 6, 50
afflavit me fulminis ventis *Jupiter* 2, 649 oriens equis anhelis 5, 739 G 1, 250
afflictis rebus Æ 1, 456
afflictus 2, 92
affluxisse numerum comitum 2, 796
affore 7, 270. 9, 243 vim verbo 10, 457
afforet 1, 580. 2, 522. 6, 35.
affuit 10, 143
Africa terra 4, 37
Africus 1, 90
Afros E 1, 65 Æ 8, 724
agam 4, 534. 546. 10, 675
Agamemnoniæ phalanges 6, 489
Agamemnonias 6, 838 res 3, 54
Agamemnonius 4, 471. 7, 723
agamus E 9, 66
Aganippe 10, 12
agat nubes ventus G 1, 462 res casus Æ 9, 723 Teucros in Rutulos 12, 78 quid agat? 4, 283. 12, 486
Agathyrsi 4, 146
age diem E 8, 17 diversas *naves* 1, 74 potum pastas capellas E 9, 24 age Æ 6, 531 dic age 6, 34 en age G 3, 42 ergo age 1, 63 Æ 2, 707 eja age 4, 569 fare age 3, 36 6, 389 immo age 1, 757 nunc age G 4, 149 Æ 6, 756. 7, 37 quare age 7, 429 quin age E 3, 52 G 4, 329 sed jam age Æ 6, 629 surge age 3, 169. 8, 59. 10, 241 vade age 3, 462. 4, 223. 5, 748 verum age 11, 57. 12, 832
agebant hæc dubiis de rebus 11, 445
agebat agmen Palinurus 5, 833

nubila

INDEX

nubila ventus. G 1, 421. ratem Sergeſtus. Æ 5, 272. tauros hac Alcides. 8, 203. Troas palantes 5. 265 vitam Saturnus G 2, 538. yer orbis, 2, 338. ſe Palinurus Æ 6, 317. ſe matutinus. 8, 465. ſe primus. 9, 696.
agelli, *gen.* E 9, 3
inter agendum. 9, 24
Agenoris. Æ 1, 342
agens agmen. 7, 707 804. 8, 683. 11, 433 *cervam* telis. 4, 71. hyemem. G 3, 470. Æ 10, 634. Italos in prælia. 8, 678. tigres de vertice. 6, 805. miſcet agens. 1, 195. torquet agens. 1, 121 turbabis agens. G 3, 412
agentem carmine quercus 4, 510
agentes frigora ventos. 1, 352.
ager. E 3, 56. 7, 57. G 1, 102 107. 2, 6 243 330. Æ 4, 525. 11, 316 602
agerem hunc *diem.* 5, 51
agerent cervum. 7, 481
aget currum ad Capitolia. 6, 837. campus gemitus. 6, 873. ſpumas ore. 3, 203
agetur mihi nullo diſcrimine Tros Tyriuſve. Æ 1, 578.
agger murorum. 11, 382
aggerat cadavera. G 3, 556. iras Æ 4, 197. 11, 342. præmia. 11, 79
aggere. 5, 113. 7, 127 159. 9, 43 769. 11, 398 850. 12, 446 564. arenæ. 1, 116 murorum. 10, 144. ripæ 7, 106 terræ. 11, 212. tumuli. 5, 44. 7, 6. viæ 5, 273. aggere complent foſſas 9, 567.
aggeribus. 2, 496. 9, 70 784. Alpinis. 6, 830 murorum 10, 24. niveis. G 3, 354
aggeritur tumulo tellus. Æ 3. 63
agglomerant lateri. 2, 341. ſe. 12, 458
aggredere honores. E 4, 48
aggrediar his Daphnim. 8, 103.
aggrediare jacentem. G 4, 404.
aggredior haſtilia majore niſu Æ 3, 38. vatem dictis. 3, 358.
aggreditur dictis. 4, 92. 9, 387. enſe. 9, 325
aggreſſa dictis ſororem 4, 476
aggreſſi. E 6, 18. ferro turrim. Æ 2, 463. avellere, &c. 2, 165 reſcindere cœlum, 6, 584
agimur auguriis quærere, &c. 3, 5.
Agis 10, 751.
agit 12, 426. agmen in hoſtes. 4, 7. flumen piceum ſudor 9, 814. furentem in ſomnis Æneas 4, 465. *hunc* campo &c. 10, 540. 12, 502. limitem ferro, 10, 514. morbos ante metumq; G 3, 552. omnes ardor quærere &c. Æ 7, 393. omnia ſecum Afer G 3, 334 palantes Æ 11, 134. præcipitem toto æquore 5. 456, præcipites metus acer excutere, &c. 3, 682. Priſtin remige. 4, 116 reginam ſtimulis Alecto. 7, 405. res tempus 5, 68 palmes in auras G 2, 364. venena membris *pellit* 130. ventos *Mercurius* Æ 4, 245. undam fumus 8, 258
agitabat aves 12, 248, choros G 4, 533. equum Æ 11, 770. feras inſidiis curſuque 7, 478. gloria Turni *Drancen* ſtimulis amaris 11, 337
agitabis curſu onagros G 3, 409
agitabo currus ad flumina 3, 18
agitans diſcordia fratres 2, 496
agitant ævum ſub legibus 4, 154 pavidos formidine 3, 372
agitare ævum ſub undis Æ 10. 235. artes muras 12, 397. chelydros nidore G 3, 415. currus 3, 181. greges 287 gentes quietas Æ 10, 71. feras 11, 686. Trojanos terris, undis 12, 803
agitat diesfeſtos G 2, 527. mens molem Æ 6, 727
agitata per orbem *Camilla* 11, 694. freta G 1, 357. numina Trojæ Æ 6, 68
agitate fugam 2, 640
agitator aſelli G 1, 273. equorum Æ 2, 476
agitatus furiis amor 10, 872. furiis ſcelerum Oreſtes 3, 331. ſcenis Oreſtes, 4, 471
agitavimus urbe *hoſtes* 2, 421
ergo agite 3, 114. 5, 58. quare agite G 2, 35. Æ 1, 631. 7, 130. 8, 273. quin agite 5, 635
agitet fortuna 3, 609
agitur regina per urbes 7, 384. ſpina per lumbos G 3, 87. ſtipitibus Æ 7, 524. Turnus furiis 12, 101
agmen G 2, 280. 4, 59. Æ 1, 190. 2, 408 613. 4, 404. 5, 549 602 834. 7, 69 707 804. 8, 683. 9, 47. 10, 171 198 440 513. 11, 433 781. 12, 450 457 455. agmen aquarum G 1, 322
agmina 3, 423. Æ 1, 494. 2, 68 267 379. 4. 142 154 406 469. 5, 588 675 805. 6, 572 815. 7, 144 508 648 694 794. 8, 696. 9, 113 478 800. 10, 318 427 431 561 721. 11, 146 663 729 734 909. 12, 122 239 279 329 368 482 557 597 683 689 661. Extremæ agmina caudæ G 3, 423
agmine 1, 381. 3, 348 369. 4. 167. Æ 1, 86 397 438. 2, 212 450 52 782. 5, 90 211 378 562. 6, 712 749. 7, 703. 8, 587 595. 9, 28 375 728 788. 11, 412 684 763 880 907. 12, 324 442. Agmine certo *de ſerpentis lapſu* 2, 212. longo 5, 90. agmine remorum celeri 5, 211. leni fluit agmine Tybris 2, 782
agminibus 9, 686
agminis 7, 707. 12, 249
agnæ, *plur.* E 2, 21
agnam Æ 5, 772. 6, 249
agni, *plur.* G 1, 341. 4, 435 Æ 9, 61
agnis E 3, 9
agnos 3, 103. 4, 45. Æ 1, 639
agnoſcas 6, 407
agnoſcere vultus 3, 173
agnoſcit 1, 474. 3, 82 347. 6, 193
agnoſco 3, 351. 4, 23. 8, 155. 12, 260
agnoſcunt 2, 423. 5, 576 679. 9, 457 734. 10, 224
agnovere 9. 659
agnovi 12, 632
agnovit 1, 410 492. 3, 180. 6, 452 498. 9, 16. 10, 874 gemitum 10, 843. ſonitum 8, 531 ſtridorem 12, 869
agnum 9, 565
agnus E 1, 8
ago Æ 9, 37. 12, 637. capellas E 1, 13
Agragas Æ 3, 703
agreſtem Muſam E 6, 8. uſum G 3, 163

agreſtes *ſubſt.* I, 41 Æ 7, 504. 8, 349. 9, 11. *adj.* animos 7, 482. divos G 2, 493. nymphas Æ 3, 34
agreſti calamo E 1, 10. certamine Æ 7, 523. gaza, 5, 40. honore capitis E 10, 24. palæſtra G 2, 521. ſtramine Æ 11, 67
agreſtia pecora 7. 679
agreſtibus *ſubſt.* G 1, 160. *adject.* pomis Æ 7, 111
agreſtis legio 7, 681. manus 11, 682, pubes G 1, 343
agreſtum *ſubſt.* G 1, 10
agri *gen.* Æ 1, 347. 7, 262. 10, 563. *plur.* 11, 209 G 2, 183
agricola 1, 317 494. 2, 513. Æ 10, 805
agricolæ *gen.* G 1, 48. *plur.* E 9, 61 G 1, 101 300 355. 2, 36. 4, 272 Æ 2, 628. 7, 521
agricolam G 1, 259
agricolas 2, 459
agricolis 1, 429. 2, 401 Æ 1, 4. 12, 453
Agrippa 8, 682
agris, agro, agros, *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu.*
agunt otia tetrâ G 3, 377
Troes *Latinos* Æ 11, 620
aguntur iræ circum 12, 336
Agyllinâ 7, 652
Agyllinæ 8, 479
Agyllini 12, 281
ah! E 1, 15. 2, 60 69. 6, 47 52 77 G 2, 252. 4, 526
ahenâ luce Æ 2, 470. *neutr. ſubſt.* 1, 217. 5, 102. 6, 218
aheni, *gen. ſubſt.* G 1, 296 Æ 7, 463
ahenis falcibus Æ 4, 515. foribus, 1, 453. labris 8, 22 nodis 1, 299. ſquamis 11, 487 770
ahenos crateras 9, 165, thoracas 7, 633
Ajacis 1, 45
Ajax 2, 414
ait *ſapiſſime, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
aiunt 4, 598
ala, *exercitus* 11, 604 868
alacer 10, 729. 12, 337
alacres 9, 231. ſylvas E 5, 58
alacris Æ 1, 380. 6, 685
alæ, *plur. de exercitu* 4, 121. 11, 835. 12, 551
alarum Æ 1, 305. 6, 19. 12, 876
alas G 4, 27 106 203 Æ 1. 693. 3, 226. 5, 217. 7, 191 561. 12, 848 869. velorum 3, 520 *exercitus* 11, 730 timor addidit pedibus 8, 224
alatis plantis 4, 259
alba, *nom. fæm.* G 2, 465 Æ 3, 392. 8, 45. *abl.* E 7, 38. Æ 9, 548. *neut.* E 2, 18 G 4, 130 Æ 5, 567. 12, 69
Albâ 6, 766
albæ, *gen.* 9, 387
Albæ, *plur.* G 2, 91
albam Æ 3, 120. 5, 567
Albam 1, 275. 5, 597. 6, 770. 8, 43
Albanæ *plur.* 7, 602
Albane 8, 643
Albani, *plur.* 1, 11. 5, 600. 9, 388
Albanum 6, 763
Albanus 12, 134
albent campi oſſibus 12, 36
albeſcere fluctus, &c. G 3, 237. Æ 7, 528. lucem 4, 586. tractus flammarum G 1, 367
albi, *plur.* 2, 146 Æ 3, 392. 8, 45
albis G 3, 82 Æ 5, 565. 7, 667. 9, 49. 10, 575. 11, 681. 12, 164
albo E 2, 41 G 2, 71. 3, 56 Æ 8, 82. 12, 87
albos G 3, 386 Æ 5, 865. 7, 417. 9, 651
Albula 8, 332
album 11, 580
Albuneâ 7, 83
Alburnum G 3, 147
albus Æ 7, 517
Alcandrum 9, 767
Alcanor 10, 338
Alcanore 9, 672
Alcathoum 10, 747
Alcidæ, *dat.* E 7, 61 Æ 8, 219. 10, 321
Alcide *voc.* 10, 461
Alciden 5, 414. 6, 123 392
Alcides 6, 801. 8, 203 249 256 363
Alcimedon E 3, 44
Alcimedontis 3, 37
Alcinoi G 2, 87
Alcippen E 7, 14
Alconis 5, 11
alebat G 4, 563 Æ 8, 318
Alecto, *nom.* 7, 341 405 415 445 476. *acc.* 324
alendum 3, 50
ales 1, 398. 5, 506 861. 11, 721. 12, 247 355
Alethes 1, 125. 9, 246 307
Alexi E 2, 6 196
Alexis 2, 56 73. 7, 55
alga, *nom.* Æ 7, 590. *abl.* E 7, 42
alia aliæ aliam alias alii aliis alio alios aliud alium alius *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu.*
alibi E 1, 42 G 1, 55
aliena, *abl.* G 2, 67. *neut.* 4, 244 Æ 4, 311. 10, 78 866
alienis G 2, 149
alieno Æ 10, 781
alienus E 3, 5
aligeri agminis Æ 12, 249
aligerum amorem 1, 667
alipedes 7, 277
alipedum equorum 12, 484
aliqua, *adv.* E 3, 15
aliquæ 6, 60
aliquam 3, 73. 6, 55 Æ 1, 467. 2, 676
aliquando 8. 200 602
aliquas 6, 719
aliquem 7, 770. 2, 578
aliquid E 2, 71 Æ 2, 81. 9, 186. 10, 84 547
aliquis 2, 48. 4, 625. 6, 864
aliquod 2, 89
aliquot E 1, 70
alis 6, 81 G 1, 382. 4, 82. Æ 1, 401. 4, 180 240 252. 5, 515 657. 7, 408 476. 9, 14. 11, 756. 12, 866. alis fulminis 5, 319 nox tellurem amplectitur 2, 369. allapſa ſagitta 9, 578. 12, 319
alit Africa viros 4, 38. *Dido* vulnus venis 4, 2 *Jupiter* fœtus G 2, 327. ſpiritus aſtra 6, 726. ſucceſſus hos Æ 5, 231. tellus *florem* 11, 71. herbas G 2, 251 *vitula* fœtus E 3, 30
aliter *quindecies*
alitibus 9, 486. 10, 559
alitis *verb.* G 1, 22. *nom.* Æ 8, 430. 12, 862
alitur G 3, 454
alituum Æ 8, 27
allabi 10, 269 allabi rates 8, 108
allabimur 3, 131 569

INDEX.

allabitur Æ 6, 2. 9, 474. 10, 292
allapſa 9, 578. 12, 319
allia E 2, 11
Allia Æ 7, 717
alligat G 4, 480 Æ 1, 173. 6, 439
alloquere 4, 226. 8, 123
alloquitur 1, 233 598. 4, 8 22. 5, 780. 6, 341. 8, 372. 10, 228 860. 11, 821. 12, 792
alloquor E 8, 20 Æ 6, 466
alludens 7, 117
alluit G 2, 158 Æ 8, 19
alma G 1, 1. Æ 1, 310 622. 2, 591 664. 3, 311. 6, 74 117 197. 7, 644 774. 8, 457. 10, 215 220 252 332 439. 11, 557
almam 11, 182
almis G 2, 233
Almon Æ 7, 532
Almonem 7, 575
almum E 8, 17. Æ 5, 64
almus G 2, 330
alni 2, 110
alnos E 6, 63 G 1, 136
alnus E 8, 53. 10, 74 G 2, 411
Aloidas Æ 6, 582
Alpes G 1, 475 3, 474 Æ 10, 13
Alphea G 3, 180
Alpheæ Æ 10, 179
Alpheum G 3, 19 Æ 3, 694
Alpheſiboei E 8, 1
Alpheſiboeus 5, 73. 8, 62
Alpina Æ 8, 661
Alpinas E 10, 47
Alpini Æ 4, 442
Alpinis 6, 830
Alſum 12, 304
alta, altæ, altam, altas, alti, altis, alto, altorum, altos, altum, altus, *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
altaria E 1, 44 5, 66. 8, 64 74 105 G 3, 490 Æ 2, 515 550. 4, 145 517. 5, 54 93. 7, 71. 8, 285. 11, 80. 12, 174
altaribus Æ 3, 211
alter, altera, alterius, alterum, *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
alterna G 3, 192 Æ 3, 59. 5, 14 376. 6, 121. 11, 426
alternantes G 2, 220
alternanti 4, 287
alterni 12, 233
alternis E 3, 29. 7, 18 G 1, 77 79
alternos E 7, 19 Æ 3, 423. 5, 584. 8, 632
altior altius ; *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
altiſſima 8, 234.
altricem 3, 273
alveatia G 4, 34
alveo Æ 6, 411. 7, 33 303. 9, 32
alveus G 1, 203
alumno Æ 6, 877. 11, 33
alumnum 6, 585
alvo G 2, 453 Æ 2, 401. 6, 516. 9, 152. 12, 273
alvum G 3, 427. 4, 94 Æ 2, 51
alvus G 3. 86 Æ 10, 211
ama 5, 163
amabat E 2, 52
amabit 5, 67. 7, 63
amans Æ 4, 101
amant E 3, 59. 8, 108 G 3, 396
amantem G 4, 488 Æ 1, 356. 4, 296 370 479
amantes E 8, 26 G 3, 218 315 4, 124 Æ 4, 211 520
amanti 4, 429. 6, 526
amara E 10, 5 G 2, 86 238
amaracus Æ 1, 697
amaræ E 6, 62
amaras, 1, 79
amare *verb.* G 3, 186 Æ 3, 134 *nomen voc.* 10, 900
amari, *verb.* E 5, 89
amarior 7, 41
amaris G 1, 120. 2, 314 Æ 10, 591. 11, 337. 12, 766
amaro E 6, 68. Æ 4, 203. 12, 588
amator G 2, 247
amaros E 3, 110
amarum G 4, 431
Amarylli E 1, 37. 8, 77 78 101
Amaryllida 3, 5. 9, 22
Amaryllidis 2, 14. 3, 81
Amaryllis 1, 31. 2, 52
Amaſene Æ 7, 685
Amaſenus 11, 547
Amaſteum 11, 673
amat E 3, 84 88. 5, 61. 7, 63 G 2, 113
Amatæ Æ 7, 343 401 581. 9, 737. 12, 56
Amatam 12, 71
Amathus 10, 51
amati 10, 189
amavit E 5, 52 Æ 6, 129
Amazon 11, 648
Amazones 11, 660
Amazoniam 5, 311
Amazonidum 1, 494
ambæ, ambas, ambo, ambobus, amborum, ambos, *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
ambages G 2, 46 Æ 1, 345. 6, 2999
ambeſa 5, 752
ambeſas 3, 257
ambiguæ 5, 655. 8, 581
ambiguam 1, 665. 3, 180
ambiguas 2, 99
ambiguum 5, 326
ambit 10, 243
ambire 4, 283. 7, 333
ambit 6, 550
ambroſiæ G 4, 415 Æ 1, 407. 12, 419
ambuſta 12, 301
Ambuſtum 12, 298
Amello G 4, 271
amem 2, 486
amens Æ 2, 314 321 745. 4, 203 279. 7, 460. 9, 424 478. 10, 681. 12, 622 742 776
Amerina G 1, 265
amentaque Æ 9, 665
amica 2, 255
amice 6, 507
amici 1, 490. 2, 93. 5, 337 359 719 896. 6, 149. 8, 172
amicis 2, 147 372. 5, 41 770. 8, 126. 10, 467
amicitiæ 11, 321
amicitiam 7, 546
amico 3, 463
amicos G 4, 115 Æ 5, 57. 11, 109
amicti 1, 520
amictu 1, 416. 3, 405 545. 7, 669. 8, 33. 11, 77. 12, 401 885.
amictum 5, 421
amictus G 3, 563 Æ 6, 301. 12, 602
amicum Æ 1, 614. 2, 735. 3, 82. 5, 452. 9, 198 389 430 444 774
amiſit G 2, 198. 3, 227 Æ 8, 332
amiſſa G 3, 70 Æ 5, 519 795 11, 868. 12, 236
amiſſæ 3, 341
amiſſam 2, 741. 4, 375
amiſſi 11, 272
amiſſus G 4, 318 Æ 1, 255 478. 5, 99
amiſſo G 4, 213 Æ 5, 867
amiſſos G 4, 512 Æ 1, 221 2, 148
amiſſum 5, 614 814
Amiterna 7, 710
Amithaonius G 3, 550
amittebat Æ 5, 853
amittes 11, 409
amitto 2, 710

Ammone 4, 198
amne 11, 457
amnem E 5, 25 G 1, 141. 3, 37. 4, 362 Æ 3, 694. 6, 318 374 705. 7, 792. 8, 58 204 236 597. 9, 245. 11, 562. 12, 417
amnes G 1, 479. 2, 187 485. 3, 2 554. 4, 233 Æ 4, 164. 5, 634 807. 6, 671. 11, 298. 12, 524
amni G 1, 203. 1, 447 Æ 8, 473 549. 9, 469. 11, 316
amnibus 8, 71. 9, 30
amnis G 1, 115. 3, 522. 4, 293 319 373 Æ 2, 496. 6, 550. 7, 465 701 728. 8, 64 240. 9, 124. 10, 199 806. 11, 405
amo E 3, 78
amœna Æ 5, 734. 6, 638
amœno 7, 30. 8, 31
amomum E 3, 89. 4, 25
amor, amore, amorem, amores, amori, amoris, amorum, *sæpiſſ. ſed nullo peculiari ſenſu.*
Amphion E 2, 24
Amphryſia Æ 6, 398
Amphryſo G 3, 2
Amphitryoniadæ Æ 8, 103
Amphitryoniades 8, 214
ampla 1, 729. 2, 310. 4, 95
amplectens 10, 523
amplecti G 2, 42
amplectitur Æ 8, 369
amplector 3, 351
amplexa 4, 686
amplexæ G 2, 367 Æ 2, 490 517
amplexi Æ 2, 218
amplexu 6, 698. 8, 388 568
amplexus E 3, 45 Æ 1, 691. 2, 214. 3, 607. 5, 86 531. 8, 124 405
amplis 3, 353
amplius E 3, 105 G 4, 503 Æ 1, 687. 3, 192 260. 5, 8. 9, 426 519. 11, 808. 12, 680
amplum 6, 443
Amſancti 7, 565
Amyci 1, 225. 5, 373
Amyclæi G 3, 89
Amyclæum 3, 345
Amyclis Æ 10, 564
Amyco 10, 704
Amycum 9, 772. 12, 509
Amyneæ G 2, 97
Amynta E 3, 74
Amyntæ G 2, 97
Amyntas E 2, 35 39. 3, 83. 5, 8 15 18. 10, 37 38 41
an, *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
Anagnia Æ 7, 684
anceps 4, 603. 10, 359
Anchemolum 10, 389
Anchiſa 3, 475. 5, 244 424. 6, 322 331. 7, 152.
Anchiſæ 1, 621. 4, 351 427. 5, 31 99 535 652 664 723. 8, 156. 9, 647. 10, 534
Anchiſen 2, 597 747. 3, 12 179. 7, 10. 5, 614. 6, 670. 7, 134
Anchiſeo 5, 761
Anchiſes 2, 687. 3, 9 263 473 525 529 558 610. 6, 679 713 723 752 854 867 888 897. 7, 123 245. 8, 163. 12, 839
Anchiſiade 6, 126 348
Anchiſiades 5. 407, 8, 521, 10, 250 822
anchora, 1, 173. 3, 277. 6, 4 981
ancile 7, 188
ancilia 8, 664
ancipitem 5, 589
ancipites 5, 654
ancipiti 3, 47. 7, 525
Ancus 6, 815
Androgei 2, 392
Androgeo 6, 20
Androgeos 2, 371 382
Andromache 2, 456. 3, 303 319 482
Andromachen 3, 297
Andromaches 3, 487
anetl E 2, 48
anfractu Æ 11, 522
angit G 3, 497 Æ 8, 260
Angitiæ 7, 759
anguem 2, 379. 7, 346
angues G 3, 338. 4, 482 Æ 2, 204. 6, 572. 7, 450 658 8, 289 437 697
anguibus 7, 561
anguis E 3, 93. 8, 71 G 1, 244 295. 2, 154. 3, 425. Æ 5, 84. 8, 300
anguſta 2, 332. 3, 685. 11, 309
anguſtæ 11. 524
anguſtam G 4, 226
anguſti 4, 296 Æ 3, 411. 8, 366
anguſtis G 3, 390
anguſto 4, 83 Æ 3, 19. 4, 405
anguſtos G 4, 35
anguſtum 1, 380
anguſtus 2, 75. 4, 206
anhela 3, 497
anhelans Æ 10, 837
anhelanti 5, 254
anhelat 8, 421
anheli 12, 790
anhelis G 1, 250. 2, 135 Æ 5, 739
anhelitus 5, 199 432. 9, 814
anhelum 6, 48
Aniena G 4, 369
Anienem Æ 7, 683
aniles 7, 416
anili 4, 641
anima, animæ, animam, animarum, animas, *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
animadverſis G 2, 259. 3, 123
animalia E 6, 41 G 4, 309 Æ 3, 147. 9, 224
animi, animis, animo, animorum, animos, animum, animus; *ſæpiſſimè, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
animoſa Æ 12, 277
animoſi G 2, 441
animoſum 3, 81
Anius 3, 80
Anna 4, 9 20 31 421 500
annales 1, 377
Annam 4, 634
anni, annis, anno, annos, annum, annus; *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
annoſa 6, 282
annoſam 4, 441. 10, 766
annua G 1, 216 338 Æ 5, 53. 8, 173
annue G 1, 40 Æ 9, 625
annuerint 11, 20
annuerit 12, 187
annuis 1, 254
annuit 4, 128. 9, 106. 10, 115. 11. 797. 12, 841
annuus 5, 45
anſa E 6, 17
anſas 3, 45
anſer 9, 36 G 1, 119 Æ 8, 655
Antæus 12, 443
Antandro 3, 6
Antea 1, 185 514
anteferam 4, 371
anteirent 12, 84
antennæ 7, 631
antennarum 3, 549
Antenor 1, 246
Antenoridas 6, 484
antes G 2, 417
antetulit Æ 6, 677
anteveni G 3, 71
antevolans Æ 9, 47
antevolant 12, 455
Anthæum 10, 561
Anthorem 10, 778
Antigenes E 5, 89
Atiphatem Æ 9, 696
antiqua 1, 16 379 535 630. 2, 188 364 714. 3, 164. 4, 312 633.

INDEX

633. 5, 688. 7, 178 365. 11, 540
antiquæ G 2, 174 Æ 1, 646. 2, 742
antiquam 2, 137 626. 3, 96 342. 6, 179. 10, 688
antiquas G 2, 209 Æ 2, 635
antiqui 4, 458. 11, 253 851. 12, 347
antiquis 3, 131. 10, 719
antiquo G 3, 332 Æ 7, 38
antiquos E 9, 46 G 2, 157
antiquum Æ 3, 15. 4, 431. 5, 608. 6, 580 648. 9, 266 647. 12, 897
antiquus 11, 316
Antonius 8, 685
antra G 4. 429 Æ 8, 419
antris G 4, 509
antro E 1, 76. 5, 19. 6, 13. 9, 41 G 4, 44 152 Æ 1, 56. 3, 431 446 617 641. 6, 77 99 262 400 418 423. 8, 217 254 630
antrum E 5, 6 Æ 1, 170. 3, 631. 6, 11 42 157. 8, 451
Anubis Æ 8, 698
anus 7, 419
anxius 9, 89
Anxuris 10, 545
Anxurus 7, 799
Aonas E 6, 65
Aonia 10, 12
Aonio G 3, 11
aper E 5, 76 G 3, 248 Æ 10, 708
aperire 3, 206. 11, 884
aperiret 2, 60
aperit G 1, 217 Æ 1, 111 150. 2, 246. 6, 12 406. 7, 448 565. 10, 864
aperitur Æ 3, 275. 8, 681
aperta G 1, 393. 3, 194 Æ 11, 360
apertas 10, 13. 11, 748
apertis 7, 522. 8, 585. 9, 25
aperto G 2, 280 Æ 1, 159 398. 6, 262. 8, 523. 11, 493. 12, 333 353 450
apertos G 2, 112 Æ 11, 904
apertum 1, 591. 10, 324. 11, 666
apes E 5, 76. 10, 30 G 2, 452. 4, 177 285 516 Æ 1, 434. 7, 64. 12, 588
apex 2, 683. 10, 270
Aphidnum 9, 702
apibus E 1, 55 G 1, 4. 2, 213. 4, 8 37 139 149 197 220 251 318 534
apicem Æ 4, 246. 7, 66. 12, 492
apices 8, 664
apio E 6, 69 G 4, 121
Apolline Æ 10, 171
Apollinis 2, 430. 3, 79. 12, 516
Apollo E 3, 104. 4, 10 57. 5, 35. 6, 64. 10, 21 G 4, 7 323. Æ 2, 121. 3, 119 154 162 251 275 395 434 479. 4, 144 345 376. 6, 9 101 344. 7, 241. 8, 336 704. 9, 638 649 654. 10, 875. 11, 785. 12, 393 405
apparat 9, 147. 10, 453. 11, 117
apparent G 3, 353 Æ 1, 122. 2, 422 484 622. 3, 193. 11, 605. 12, 849
apparere E 9, 60 G 1, 484 Æ 8, 17
apparet G 1, 404 Æ 2 483. 3 270 531 701. 8, 557
apparuit 8, 241. 10, 579. 12, 576 941
appellabunt 5, 718
appellat 5, 540
Appenninicolæ 11, 700
Appenninus 12, 703
appetii 11, 277
applicat 1, 620. 12, 303
appone G 4, 280
apponere Æ 4, 602
apprima G 2, 134
appulit Æ 1, 381. 3, 338 705. 7, 39
apri E 7, 29 Æ 1, 328
apricis 9, 49. G 2, 522 Æ 5, 128. 6, 311
apros E 2, 59. 3, 75. 10, 56 G 3. 411
aprum Æ 4, 159
aptans 2, 672
aptant G 4, 74 Æ 5, 753
aptantur G 1, 172
aptarat Æ 9, 305
aptare G 2, 359 Æ 1, 556. 3, 472. 5, 247. 10, 131
aptat 8, 80. 9, 364. 10, 588. 11, 8. 12, 88
aptemus 8, 390
aptent 2, 289. 10, 259
aptius G 2, 234
aptos 3, 168
aptum Æ 4, 482. 6, 797. 11, 202
apud, *sæpissime, sed nullo singulari sensu.*
aqua, aquæ, aquam, aquarum, aquas, aquis; *passim occurrunt, sed nullo peculiari sensu.*
aquantur G 4, 193
aquarius 3, 304
aquila E 9, 13 Æ 11, 752
Aquilo G 2, 404
Aquilone 1, 460 Æ 1, 105. 5. 2. 7, 361
Aquilonem G 2, 113
Aquiloni 2, 261
Aquilonibus 2, 334 Æ 1, 395. 3, 285. 4, 310
aquoſæ E 10, 66 Æ 8, 429
aquoſam 9, 671
aquoſi G 4, 234
aquoſus Æ 4, 52
ara G 1, 299 Æ 2, 13. 7, 764. 12, 298
Arabs 8, 700
Arabis 7, 605
Arabum G 2, 115
Aracyntho E 2, 24
aræ G 4, 276 379 Æ 1, 421. 2, 129 155 514. 3, 63. 4, 509 676. 5, 639. 8, 179 718
aram E 1, 7. G 2, 395. 3, 486 Æ 2, 223 425. 6, 177. 8, 186 271 337. 12, 219
arando G 2, 204 239
arandum Æ 2, 780. 3, 495. 4, 212
aranea G 4, 247
arant Æ 3, 14. 7, 798
Ararim E 1, 63
aras *bis et tricies*
arat G 2, 224 Æ 7, 417
arator E 3, 43. 4, 41 G 1, 261. 2, 207. 3, 517. 4, 512 Æ 10, 804
aratra E 2, 66 G 3, 50 519
aratri 1, 19 162 170 Æ 7, 63
aratris G 1, 213. 2, 189. 3, 6 Æ 7, 539
aratro G 1, 45 98 494 507. 2 513 Æ 5, 755. 9, 435
aratrum E 6, 51
Araxes Æ 8, 728
arbor G 4, 142
arbore E 1, 38. 3, 60. 7, 54 G 262. 2, 76 200 470. 3, 2 353. 4, 557 Æ 4, 485. 5, 50 6, 136 141 187 203. 10, 2
arborei fœtus G 1, 55
arboreis cornibus Æ 1, 194
arboreum telum 12, 888
arboribus E 3, 81. 5, 32. 10, G 1, 444. 2, 9 82 116 2 278. 4, 560 Æ 1, 315. 2, 3 3, 139 230. 6, 178. 8, 96. 454
arboris G 2, 124. 3, 233. 4 Æ 7, 108. 10, 835. 12,
arbos E 3, 56 G 2, 57 66 111 150 290. 4, 24 Æ 6, 206. 12, 210

arbuſta E 1,40. 2,13. 4,2. 5,64. G. 2,416. 3,328. Æ. 10,363.
arbuſtum 3, 10.
arbuta G 1, 148. 2, 520. 3,301. 4, 181.
arbuteæ crates 1, 166
arbuteis virgis Æ. 11, 65.
arbutus E. 3, 82. 7, 46. G. 2, 69
Arcada Æ. 12, 512
Arcadas 8, 518. 10, 364 397. 11, 395
Arcades E. 7, 4 26. 10, 31. Æ. 8, 51 352. 10, 491. 11, 93 142 835. 12, 231 281
Arcadia E. 4, 58. Æ. 5, 299.
Arcadiæ E. 10, 26. G. 3, 392. Æ. 8, 159
Arcadibus 10, 452
Arcadii G. 4, 283. Æ 8, 573
Arcadio 10, 425. 12, 272
Arcadis 11, 835. 12, 551
arcana 1, 266. 6, 72. 7, 123.
arcanos 4, 432
Arcas 8, 102 129. 10, 239
arce 1, 60. 2, 33 41 245 322. 3, 531. 4, 410. 6, 17 519 830. 7, 70. 8, 1. 10 805. 11, 400
arceat 11, 826
arcebant 2, 406
arcebat 1, 35
arcebis G. 3, 155
arcem Æ. 1, 254 370 428. 2, 226 315 760. 3, 134 336. 8, 98 657
arcens 9, 583
arcent G. 3, 131. 4, 168. Æ 1, 439
arcentis 9, 581
arcentur 7, 879
arceret 1, 304
arces E. 2, 61 G. 1, 240. 2, 555. 4, 461. Æ. 1, 243 302 424. 2, 615 3, 291 553. 4, 234 260 347. 6, 9 774 783. 7, 61 364 696. 8, 375. 11, 477. 12, 698
arceſſere G. 4, 224. Æ. 6, 119.
arcet 5, 742
arcete 8, 73
Archetium 12, 459
Archippi 7, 752
arcibus G. 2, 172. Æ. 10, 12
arcis 2, 166 319. 8, 313 652. 9, 151
Arcitenens 3, 75
arcta 2, 146
arctis G. 4, 297
Arcton 1, 138
Arctos 1, 246. Æ. 6, 16
Arcturi G. 1, 204
Arcturum 1, 68. Æ. 1, 748 3, 516
arcu Æ. 5, 507 513. 6, 803. 11, 654
arcum E 3, 12. Æ. 1, 191 322. 3, 533. 5, 521 609 658. 8, 704. 9, 15. 11, 575. 12, 815.
arcus G. 1, 381. 2, 26 448. Æ. 5, 88 500. 7, 164. 9, 631 665. 10, 169. 11, 652 774 874
ardea G. 1, 364. Æ 7, 411, 631. 9, 738. 12, 44
ardebant G. 3, 512. 1, 517 585
ardebat E. 2, 1. 5, 87. G. 4, 426 Æ. 4, 262. 8, 163. 11, 782
ardemus 2, 105
arde G. 1, 34. 4, 91. Æ. 2, 41 529. 5, 277 456. 6, 5 130. 9, 421. 10, 514 689
ardent G. 3, 490. Æ. 2, 316. 11, 602
ardente G. 1, 391. Æ. 7, 244.
ardentem G. 4, 384 Æ. 6, 467. 7, 142 345. 9, 198 535 652 703 760. 10, 262. 12, 555 732.
ardentes G. 3, 46 505 564. 4, 99 451. Æ. 1, 427 476. 2, 210 734. 5, 637 648. 7, 481. 9, 568. 11, 200. 12, 670
ardenti E. 2, 13. Æ. 10, 552
ardentia 2, 405
ardentibus 4, 482. 6, 254 797
ardeſcit 1, 717. 11, 607
ardet 1, 495. 2, 311. 4, 101 281. 7, 623. 9, 66. 10, 270. 12, 3 71 325
ardor 4, 581. 7, 393. 11, 786
ardore G. 3, 432
ardorem Æ. 9, 184
ardua G. 2, 67. 3, 58 79 291 315. Æ. 3, 271 665. 4, 246. 5, 428 695 831. 6, 515. 7, 161 512 562. 8, 221 417. 11, 513. 12, 745 892
arduus G. 1, 240 524. 2, 145. 3, 439. Æ. 2, 328 475. 3, 619 703. 5, 278 479 567. 7, 624. 8, 299 685. 9, 53. 10, 3 102 197. 11, 638 754. 12, 789
area G. 1, 178 192 298. 3, 133
arebant 4, 427. Æ. 3, 142
arena G. 1, 114 389. 3, 195 234 493. 4, 291. Æ. 1, 176. 4, 620. 5, 336 374 423 871. 6, 316 643. 7, 31. 9, 589. 12, 106 276 340 382 741
arenæ G. 1, 105. 2, 106. 3, 110. Æ. 1, 116 544. 3, 38 557. 5, 34. 9, 716
arenam E 3, 87. G. 1, 70. 3, 241 Æ. 6, 297. 9, 629. 11, 626.
arenas G. 2, 232. 3, 350
arenis 2, 139. Æ 1, 111
arenoſum 4, 257
arentem 3, 350. 12, 522
arentes G. 3, 555. 4, 268
arenſia 1, 109
arentibus 2, 337
aret E. 7, 57. 10, 67. G 3, 501
Arethuſa E. 10, 1. G 4, 344 351 Æ 3, 696
argenteus 8, 655
argenti G 2, 165. 3, 449. Æ 1, 363. 5, 112 248. 10, 527 531
argento Æ 5, 267 307. 7, 634. 8, 672. 9, 263 357
argentum 1, 597 644. 3, 466
Argi 8, 346
argilla G. 2, 180
Argileti Æ 8, 345
Argiripam 11, 246
Argis 1, 28 289. 2, 178. 7, 286. 10, 779
Argitiſque G 2, 99
Argiva Æ 2, 254. 7, 682 794. 11, 243
Argivæ 1, 255. 3, 547
Argivum 1, 44. 2, 394. 5, 672
Argo E 4, 34
Argolica Æ 5, 314
Argolicas 2, 55. 3, 283
Argolici 3, 637. 8, 374
Argolicis 2, 177
Argolico 5, 52
Argolicos 10, 56
Argolicum 9, 202
Argos 2, 95 326. 6, 838. 10, 782
argue 11, 384
arguerim 11, 164
arguerit 9, 282
arguet 11, 393
arguit 4, 13
argumentum 7, 791
Argus 7, 791
arguta E 7, 1 24. G. 1, 377
argutæ 1, 143
arguto 1, 294. Æ 7, 14
argutos E 9, 36
argutumque 8, 22. G. 3, 80
arida 1, 79 289. 3, 197 458. Æ. 1, 179. 5, 200
aridus G. 1, 357. 4, 98
aries E 3, 94. 4, 43 G 3, 387 446
arietat Æ 11, 890
ariete 2, 491. 7, 175. 12, 706
Arion E 8, 56
aris G. 2, 380. 3, 160. Æ 1, 53. 2, 351 574. 3, 118 231 404. 4, 453. 5, 762. 9, 406. 12. 171 234 292

INDEX

Arisba Æ 9, 264
ariſta Æ 4, 28. G. 1, 8
ariſtæ Æ 7, 720
Ariſtæa G 4, 350
Ariſtæo 4, 437
Ariſtæus 4, 317 355
ariſtas E 1, 70 Æ 7, 809
ariſtis G 1, 111 220 248. 2, 253
Aritia Æ 7, 762
arma & armis; *paſſim occurrunt, ſed nullo peculiari ſenſu.*
armantur 3, 540
armare 7, 335. 8, 397. 9, 773. 10, 140
armari 4, 299. 7, 429. 11, 461
armat 2, 395. 7, 648. 9, 11. 10, 204 398. 11, 682
armata 6, 228
armatam 4, 472. 12, 857
armatas G 1, 255
armate Æ 9, 115
armati 7, 748. 8, 490 595 640. 9, 46 308 678
armato 2, 20. 6, 880. 11, 516
armatos 2, 328 485
armatum 3, 517. 6, 516
Armenias E 5, 29
armenta 2, 23. 4, 22. 6, 46 60. G 1, 355 483. 2, 144 195 201 329. 3, 129 150 155 162 352. 4, 223 395 Æ 1, 189. 2, 499. 3, 220 540. 7, 486 539. 8, 214 360. 11, 494. 12, 688 719
armentalis 11, 571
armentarius G 3, 344
armentis 3, 286
armento 3, 71
armet Æ 10, 165
armiger 2, 477. 5, 275. 9, 564 648. 11, 32
armigerum 9, 330
armipotens 6, 500. 9, 717. 11, 485
armipotentis 2, 425. 6, 831
armiſonæ 1, 544
armo *nom.* G 3, 86 Æ 10, 894
armorum G 1, 474 Æ 2, 301 412. 6, 653. 9, 517. 11, 523
armos 6, 881. 10, 711. 11, 497 644
Arpi 11, 428
Arpis 10, 28
Arpos 11, 250
arrecta 2, 206. 5, 138
arrectæ G 3, 105 Æ 4, 280. 5, 643. 11, 452. 12, 731 868
arrectas 12, 618
arrecti 1, 583
arrectis 1, 156. 2, 303. 9, 465 11, 496 754
arrecto 11, 639
arrectos 9, 317
arrectum 10, 892
arrectus 5, 426
arrepta 10, 298
arrepto Æ 11, 459
arrexere 12, 251
arrexit 10, 726
arripe 3, 477. 9, 13
arripit 9, 564
arripuit 10, 595. 11, 531
ars 12, 529
arſere G 1, 488 Æ 2, 272
arſerit 2, 581. 7, 644
arſiſſe 10, 567
arſit 5, 525
arſurus 11, 77
arte G 4, 6 294 Æ 1, 643. 2, 15 152 195. 5, 270 442 705. 7, 477 755. 11, 760. 12, 427 874 892
artem G 1, 121. 4, 315 Æ 5, 484 521. 8, 143. 10, 135. 12, 632
artes G 1, 133 145. 2, 52. 3, 101 549 Æ 1, 661. 4, 493. 6, 663 852. 7, 338. 11, 714. 12, 393 397
artificis 2, 125. 11, 407. 12, 210
artificum 1, 459
artis G 2, 174. 4, 440 Æ 2, 106. 7, 772. 8, 377
artus E. 6, 78. G 3, 84 457 483 514. 4, 190 Æ 1, 177. 2, 172 215 253. 3, 511 627. 4, 336 385 695. 5, 199 432 857. 6, 726 732. 7, 446 458. 8, 457. 9, 433 490 753 814. 11, 424
arva E. 1, 3 G. 1, 21 82 95 104 110 125 507. 2, 263 331 353 438. 3, 201 475. 4, 518. Æ 1, 250 573. 2, 209 498 781. 3, 171 418 496 500. 4, 236 311. 5, 82 215. 6, 60 477 744 793. 7, 45 662 682 696 739. 8, 551 695. 9, 100 135. 10, 78 404
arvina 7, 627
arvis E. 5, 33. G. 1, 99, 150 316. 2, 180 341 422. 3, 75 Æ 3, 35 136. 4, 39 355. 5, 702. 7, 537 736 799. 8, 38 605. 10, 183 300 390 473 590. 12, 4 237 681 898
Arviſia vina E 5, 71
arundine 8, 8. 7, 12. G. 2, 15 Æ 5, 544. 10, 205. 12, 387
arundinea 10, 710
arundineis G 4, 265
arundo 2, 434. 4, 487. Æ. 4, 73. 5, 525. 7, 499. 8, 34
Aruns 11, 759 784 806 814 864
Aruntem 11, 853
arvo E. 3, 100. G. 2, 24. 3, 136
arvorum 2, 1 177. 4, 559 Æ 8, 601
aruſpex 8, 498. 11, 736
arx 2, 56
Aſcanio 1, 650 663 695. 3, 484. 4, 234. 5, 548. 7, 522. 8, 550 629. 9, 649
Aſcanium G 3, 270 Æ 2, 666 747. 4, 84 274 602. 9, 646 662. 10, 47 605. 12, 433
Aſcanius 1, 271. 2, 598 652. 3, 339. 4, 156 354. 5, 75 597 667 673. 7, 497. 8, 48. 9, 258 592 636. 10, 236. 12, 168
aſcendebant 1, 423
aſcendere 9, 507
aſcendêre 12, 144
aſcendimus 3, 293
aſcendiſſet 2, 192
aſcenſu 2, 303
aſciverit 11, 472. 12, 613
Aſcræo E 6, 71
Aſcræum G 2, 176
aſelli 1, 273
Aſia 1, 383. 4, 343. Æ. 1, 389. 7, 701. 11, 266
Aſiæ G 2, 171. 3, 30 Æ 2, 557. 3, 1. 7, 224
Aſiam 2, 193. 10, 91
Aſilas 9, 571. 10, 175. 11, 620. 12, 127 550
Aſilo G. 3, 147
aſpectabant Æ 5, 615
aſpectans G 3, 228 Æ 6, 186 10, 251
aſpectat 1, 424. 10, 4. 12, 915
aſpectu 1, 617. 3, 597. 4, 279 6, 465. 11, 699
aſpectus 4, 348. 9, 657
aſper E 3, 89. G 3, 149 434 4, 245 477. 7, 647 729. 8, 318 330 365. 9, 62 794
aſpera E 10, 49. G. 1, 152 2, 413. 3, 57 384 503 Æ 1, 283 295. 2, 96 110. 4, 52

5, 367 730 766. 6, 351 360 882. 7, 505. 9, 263 667. 11, 635 664 902. 12, 124
aſperat 3, 285
aſperge G 4, 62
aſpergere 3, 419
aſpergine Æ 3, 534
aſpernabere G 1, 228
aſpernanda Æ 11, 106
aſpernata G 3, 393
aſperrima Æ 1, 18. 11, 319
aſperſa 3, 625
aſpexit 12, 734
aſpice E 2, 66. 4, 50. 5, 6. 8, 105. 9, 58. G 2, 114. 4, 2. Æ. 1, 397 530. 2, 604 690. 6, 771 788 825 855. 8, 190 385. 10, 481. 11, 374
aſpicere 12, 151
aſpiceres 8, 650
aſpiceret 12, 642
aſpiciam 2, 786
aſpiciebat 7, 218
aſpicies 2, 596. 3, 443. 6, 155 375. 11, 56
aſpiciet 2, 578
aſpicimus 2, 285
aſpicio E. 7, 8. Æ. 2, 569. 9, 481
aſpicis 4, 208
aſpicit Æ. 4, 372. 7, 101. 9, 209. 10, 782. 12, 558
aſpiciunt G. 4, 555. Æ. 4, 664
aſpirans 1, 698
aſpirant 7, 8
aſpirat 2, 385. 5, 607. 8, 373. 12, 352
aſpirate 9, 525
aſportare 2, 778
aſpris 2, 379
Aſſaraci G. 3, 35. Æ. 1, 284. 6. 778. 9, 259 643. 10, 124. 12, 127
Aſſaracuſque 6, 650
aſſenſere 2, 130
aſſenſu G. 3, 45. Æ 7, 615. 10, 97
aſſervabant 2, 763
aſſidua E. 7, 50
aſſiduè 2, 4. G. 2, 374 441. Æ. 4, 248. 8, 55
aſſiduis G. 1, 255. Æ. 4, 447.
aſſiduo 5, 866. 7, 12. 9, 245 808
aſſiduum G. 2, 149
aſſimilis Æ. 6, 603
aſſimulat 10, 639
aſſimulata 12, 224
aſſiſtens 10, 490
aſſiſtit 11, 710
aſſiſtunt 12, 790
aſſuerint ſervitio G. 3, 168
aſſueſcant 2, 361
aſſueſcat Æ. 8, 517
aſſueſce G. 1, 42
aſſueſcite E. 6, 832. 8, 174
aſſueta G. 2, 472. Æ. 7, 746 806. 9, 607
aſſuetæ 7, 33
aſſueti 5, 301. 9, 511
aſſuetis 9, 618
aſſuetum G. 2, 168. Æ. 7, 487
aſſuetus G. 3, 418. Æ. 7, 490. 9, 201. 11, 495
aſſultibus 5, 442
aſſurgat 11, 284
aſſurgens G. 2, 160. Æ. 1, 539. 10, 208
aſſurgenti 9, 348
aſſurgentis 10, 797
aſſurgere G. 3, 109
aſſurgis Æ. 10, 95
aſſurgit G. 2, 98. 3, 355
aſſurgunt Æ. 4, 86. 12, 494
aſſurrexerit 6, 67
Aſſyrio veneno G. 2, 465
Aſſyrium E. 4, 25
aſt Æ. 1, 50 120. 2, 467 634. 3, 330 410. 4, 488. 5, 509 676. 6, 316. 7, 308 395. 9, 162 727. 10, 120 173 743. 11, 293
aſtabant 7, 181
aſtabat 5, 478. 12, 93
aſtans 2, 328
aſtant 1, 156. 9, 677. 12, 133
aſtantem 10, 88
aſtantes 3, 677
aſtantibus G. 3, 545
aſtare Æ. 3, 123 150
aſtat 7, 72
aſtitit G. 4, 319. Æ. 1, 305. 3, 194. 4, 702. 5, 10. 6, 17
Aſtyanacta 2, 457
Aſtyanactis 3, 489
aſto 2, 303
aſtra E. 5, 23 51. G. 1, 232. Æ. 2, 460. 3, 158 567. 4, 352. 5, 25 853. 6, 725. 7, 99 272. 9, 76 641. 12, 893
aſtringi G. 1, 91
aſtris 1, 440. 3, 156. Æ. 1, 291. 5, 517 838. 8, 59
aſtro G. 1, 218
aſtrorum Æ. 3, 585. 8, 590. 9, 405
aſtrum E. 9, 47
aſtu Æ. 110, 522. 11, 704
Aſtur 10, 180
aſylo 2, 761
aſylum 8, 342
at, atque ; *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu.*
atavi 7, 474
atavis 7, 56
atavos 12, 529
atet G. 3, 221 507. Æ. 1, 515. 2, 272. 3, 33. 4, 633. 7, 466. 9, 239. 11, 646. 12, 591
Athamas 2, 262
Atheſim 9, 680
Atho G. 1, 332
Athos Æ. 12, 701
Atina 7, 630
Atinas 11, 869. 12, 661
Aty 5, 569
Atys 5, 569
Atlantide 8, 135
Atlantides G. 1, 221
Atlas Æ. 1, 745. 4, 481. 6, 769. 8, 136 140
atqui G. 3, 526
atra 1, 243. 2, 130. 4, 407. Æ 1, 93. 2, 360 516. 5, 512 693 721. 6, 272 429 602 866. 7, 214 329 525 801. 8, 258 262. 9, 36 105. 10, 114. 11, 28 876
atræ G. 1, 275. Æ. 4, 570. 10, 664. 12, 335
atram G. 2, 308. 3, 430. Æ 3, 572. 5, 666. 10, 730
atri 6, 127 240. 9, 700. 10, 603. 12, 923
atria 1, 730. 2, 483 518. 4, 666. 7, 379. 12, 474
Atridæ 2, 104 415. 9, 602
Atridas 1, 461. 2, 500. 9, 138
Atrides 11, 262
Atridis 8, 130
atris G. 1, 129 236 323. Æ. 1, 64. 4, 248 384 472. 6, 215 240 576. 9, 74. 10, 264. 11, 186
atro 2, 221. 3, 28 622 626. 5, 19. 6, 132. 7, 456. 8, 219. 9, 333 472
Atronium 10, 753
atros 4, 687. 5, 2. 8, 198
atrox G. 1, 408. Æ. 1, 666. 9, 420
atrum 1, 169. 7, 565. 9, 719. 11, 523. 12, 459
attactu 7, 350
atterat G. 4, 12
attigerat Æ. 10, 659
attigerint 6, 829
attigerit 4, 568
attigit E. 5, 26. Æ. 1, 741. 7, 662
attingere G. 3, 562. Æ. 5, 797. 9, 538

attollat Æ 5, 364
attollens I, 358. 4, 690. 5, 278 847. 6, 607. 8, 731
attollentem 2, 381
attollere 2, 185. 3, 134 205. 4, 688. 7, 173. 8, 32. 9, 321. 11, 130
attollet 4, 49
attolli 5, 829
attollit 3, 552 574. 4, 176. 5, 452. 7, 561. 10, 856. 12, 4
attollitur 5, 127
attollunt G. 4, 217. Æ. 9, 682
attolluntur 9, 714
attondens G 2, 407
attondent E. 10, 7
attonitæ Æ. 5, 659. 6, 53. 7, 580
attoniti G. 3, 545
attonitis Æ 5, 529. 7. 814
attonitus G. 2, 508. Æ. 3, 172. 4, 282. 12, 610
attractus G. 3, 505
attraxerit Æ 11, 250
attrectare 2, 719
attrita E 6, 17
attritus G 1, 46
attrivere 4, 204
attulerint Æ 6, 532
attulerit 12, 322
attulit G 3, 251. Æ. 5, 201. 6, 516. 8, 200. 9, 7. 12, 171 617
avari G 1, 47. 2, 494. Æ 1, 367
avarum 3, 44
auctor, *conditor* 2, 150. 3, 503. 4, 365. 6, 650. 7, 49. 8, 134. *pro ſuaſore* G 1, 432. 2, 315 Æ 5, 17 418. 8, 269 336. 12, 405. Trojæ G 3, 36. Æ 6, 650. generis 4, 360 ſanguinis ultimus 7, 49. urbis 8, 134. vulneris 9, 748. mali tanti certior auctor, *nuncius* 10. 510. conſiliis habitus non futilis auctor 11, 339. auctor ego audendi 12, 159
Auctorem frugum G 1, 27. teli *vibratorem* Æ 9, 421
Auctoribus fatis 10, 76
auctura 5, 565
audacem 9, 3
audaces 9, 519
audaci 9, 126. 10, 276. 12, 786
audacibus G 1, 40. Æ 7, 114 475. 9, 625
audacis 4, 615. 7, 409. 11, 812
audax G 4, 565. Æ 5, 67. 8, 110
aude 8, 364
audeat G 1, 464. Æ 4, 284. 9, 399
audebit G 4, 108
audendi Æ 12, 159
audendum dextrâ 9, 320
audent G 2, 332. Æ 9, 690. 11, 884 895. talia fures E 3, 16
audentem Æ 2. 349
audentes 10, 284
audentior ito contra 6, 95. ibo 9, 291
audeo 11, 503
audere 2, 347. 12, 814
auderent 9, 42
auderet 8, 650. 9, 7
audes 10, 811. 12, 152
audet G 3, 78. Æ 1, 497. 5, 379 383. 9, 802. 12, 808
audetis 1, 138
audiam 4, 387
audiat E 3, 50 G 3, 118 Æ, 12, 200
audieram E 9, 7 45
audierant G 2, 539
audieras E 9, 11
audierat Æ 1, 24. 2, 346
audiit E 6, 82. G 1, 475. Æ 4, 220 672. 5, 239. 7, 225 516. 9, 630. 10, 424 464. 11, 794 864. 12, 449
audimus 3, 556
audire G. 3, 184. Æ 1, 377 413. 2, 11 103. 4, 78 689. 7, 628
audiri G 1, 358
audis Æ 4, 562. 6, 791
audiſti 11, 295
audit E 8, 23. G 1, 514. 4, 7. Æ 4, 83. 6, 567. 7, 90. 8, 512. 9, 394 *bis*
audita *fœm. nom.* 1, 330. 7, 117 *abl.* 9, 778. *neut.* 3, 107. 6, 267
auditæ 6, 426
audite 3, 103. 4, 612. 7, 400. 8, 574 234
auditi G 4, 435 Æ 7, 196. 8, 420
auditis *nom.* 8, 140. 11, 251
audito 4, 302. 5, 316
auditur G 4, 72 260. Æ 2, 706. 3, 40
auditus *adject.* G 4, 493
audivit Æ 11, 911
avecta 11, 205
avectos 2, 43
avellere 2, 165
avelli 11, 20
avena 5, 509 542. 7, 191
avena E 1, 2. 10, 51. Æ 1, 1154
avenæ E 5, 37. G 1, 77
avenis G 1, 226
Aventini Æ 7, 659. 8, 231
Aventinus 7, 657
Averna 3, 442. 5, 732
Averni 4, 512. 5, 813. 6, 126 201
Avernis G 2, 164. 4, 493. Æ. 6, 118 564. 7, 91
Avernum 6, 242
averſa 1, 486. 2, 170. 4, 362. 6, 469. 12, 647
averſi 6, 224. 11, 871
averſos 12, 485
averſum G 4, 423
averſus Æ 1, 572. 7, 618
averte dolorem ferro 4, 537
avertens 1, 406
avertere E 8, 66. G 3, 210 459. Æ 1, 42. 4, 394. 10, 78. 11, 703
averteret 4, 106
avertes G 3, 320
avertet Æ 12, 304
avertis Romanis arcibus Indum G 2, 172
avertit Æ 1, 108 476. 4, 389. 8, 208. 9, 78
avertite 3, 265 620
avertitur fontes equus. *activè.* G. 3, 499
aves 1, 156. Æ 6, 193 311. 11, 273. 12, 248 262
aufert 4, 389. 9, 332. 10, 508. 11, 744
auferte 8, 439. 12, 316
aufertur 11, 713 867
Aufidus 11, 405
augent pomis Cereale ſolum 7, 111
auget numerum divorum altaribus 7, 211
augur 4, 376. 9, 327. 12, 258 460
augurat ſi quid veri mens, 7, 273
auguriis 3, 5
augurio 5, 523. 9, 328
augurium 1, 396. 2, 703. 3, 89. 5, 7. 7, 260. 10, 255. 12, 257 394
auguſta mœnia 7, 153
auguſtum rectum 7, 170
Auguſtus Cæſar 6, 792. 8, 678
avi G 4, 209. Æ 5, 564. 12, 164
avia *loca* G 2, 328. Æ 2, 736. 7, 508. 9, 58
aviaria G 2, 430
avibus 1, 271. 2, 60 328. 3, 54
avidæ 2, 375
avidi conjungere dextras Æ. 1, 518
avidis medullis G 3, 271
avido colono Æ. 1, 3

avidos curſu, Æ 12, 909
avidum G 3, 553 Æ 9, 661
avidus 3, 132. 6, 210. 12, 290 430
avis G 2, 320 Æ 7, 564 12. 10, 201
avitæ virtutis 10, 752
avitis regnis Æ 3, 228
avito ſolio Æ 7, 169
avium G 1, 422. 2, 209. 4, 110 473 Æ 11, 457
avius lupus 11, 810
aulâ G 4, 90 Æ 1, 44. 4, 328
aulæa G 3, 25
aulæis Æ 1, 701
aulai 3, 354
aulas G 2, 504, 4, 202
Auleſten Æ 12, 290
Auletes 10, 207
Aulide 4, 426
Auni 11, 700
Auno 11, 712
avo 2, 457. 4, 258. 5, 550. 6, 777. 7, 220
avolat 11, 717
avorum G 4, 209 Æ 7, 177. 12, 649
avos 6, 840 876
aura G 4, 417 Æ 1, 510. 3, 339. 6, 204. 9, 646. 12, 370 617
auræ E 9, 58 Æ 2, 728. 3, 356 530. 5, 84[illegible]. 7, 8. 9, 312 745. 11, 801. 12, 691
aurai ſimplicis ignem 6, 747
auram 4, 278. 7, 230. 9, 658
auras E 1, 57 G 1, 376 407. 2, 363 422. 3, 109 193 251 274. 4, 171 486 499 Æ 2, 63 391. 2, 158 259 699 756 791. 3, 422 576. 4, 76 226 270 357 378 388 417 494 504. 5, 257 377 427 503 740 861. 6, 82 194 363 554 733 751. 7, 287 466 543 593. 8, 24 449 535. 9, 52 112 409 645. 10, 6[illegible]4 819 892 898. 11, 455 558 617 795 799 863. 12, 84 253 267 592 703 æthereas G 2, 291 Æ. 4, 445. 5, 520. 7, 557. cœli 7, 768. 11, 595 luminis G 2, 47 Æ. 7, 660
aurata *nomin.* 12, 536. *abl.* 1, 145. 9, 627. 11, 858
auratam 5, 250
auratas 2, 448
aurati 12, 163
auratis G 1, 217 Æ 8, 655
aurato E 10, 71
auratum Æ 9, 304
auratus G 4, 371
aure Æ 9, 417. 11, 673
aurea E 3, 71. 8, 52 G 1, 431 Æ. 1, 496. 2, 488. 4, 139 240. 6, 136 [illegible]4. 7, 210 278. 8, 168 348 672. 9, 50. 11, 774 832 cæſaries Æ 8, 659 bullis cingula 9, 359 gens E 4, 9. ſæcula Æ 6, 792. 8, 324 Venus 10, 16. *diſſyllab.* 1, 702. 7, 190
aurem E 6, 53 Æ 5, 547
aureo *diſſyllab.* 8, 372. 10, 116
aures E 3, 73 G 3, 55 500. 4, 349 Æ 1, 379. 2, 81 119 731 3, 40 93 294. 4, 183 428 440. 5, 435. 7, 166 437. 8, 582. 9, 395 474. 12, 618 binæ aures *aratri* G 1, 172
aureus E 7, 36 G 1, 232. 2, 538. 4, 51. Æ 6, 137 144 187. 9, 270. 10, 271 884. 11, 490 652 774
auri 1, 353 363. 3, 49 57 483. 5, 112 559. 6, 204 208. 8, 445. 9, 26 265. 10, 527. 11, 333
auribus G 3, 84 Æ 1, 156. 2, 303. 3, 514. 4, 359. 6, 497
auricomos fœtus *arboris* 7, 141
auriga G 1, 514
aurigæ Æ 5, 146. 12, 85 624 737 784
aurigam 9, 330. 12, 469 918
auris G 2, 330. Æ. 11, 560. popularibus gaudens 6, 816.
auritos lepores G 1, 308
auro 2, 137 166 192 464 507. 3, 26. 4, 91 99 342 Æ 1, 367 488 597 644 659 662 732 7[illegible]3. 2, 504 765. 3, 55 355 467 517. 4, 134 138 148 264. 5, 87 132 259 312 366. 6, 32 621. 7, 142 245 279 639 790 816. 8, 167 436 624 661 677. 9, 163 707. 10, 142 243 314 499 818. 11, 72 75 488 576 771 776 779. 12, 87 126 430.
Aurora G 1, 249 447. 4, 544 552 Æ 3, 521 589. 4, 7 129 568 585. 5, 65. 6, 535. 7, 26. 9, 460. 10, 241. 11, 1 182. 12, 77
Auroræ 1, 755. 8, 686
Auroram 5, 105. 7, 606
aurum 4, 138. 7, 279. tortile collo 352. 10, 134. 11, 228. 12, 23
Auruncæq; 7, 795. 10, 353
Aurunci 7, 727. 11, 318. 12, 94
Auruncos 7, 206
auſa 5, 792. 7, 390. 9, 217
auſi 2, 168. 6, 624. 12, 361
auſim E 3, 32 G 2, 289
auſis *ſubſt.* Æ. 2, 535. 9, 281. 12, 351
auſo potiti *ſubſt.* 6, 624
Auſonia 4, 349. 6, 608. 7, 55 823. 11, 41
Auſoniæ 3, 496. 8, 328. 9, 136. 10, 356. 11, 41
Auſoniam 4, 236 10, 54
Auſonias 3, 771. 7, 105. 9, 639
Auſonidum 10, 564. 11, 297. 12, 121
Auſonii G 2, 385 Æ 3, 385. 11, 253. 12, 447 834 937
Auſoniis 7, 39 537. 10, 268
Auſonio 3, 378. 7, 547. 12, 183 838
Auſonios 6, 346. 7, 233. 9, 99. 10, 105
Auſonium 5, 83. 7, 198
auſpicibus 3, 20. 4, 45
auſpiciis 3, 375 499. 4, 103 341. 5, 534. 6, 781. 7, 257. 11, 53
auſpicium 11, 347
Auſter G 1, 462. 3, 278. 4, 261 Æ 2, 111. 3, 70. 5, 764. 6, 336
Auſtri E 5, 82 G 1, 333 354. Æ 8, 430
Auſtrinos calores G 2, 271
Auſtris G 1, 418. 3, 429 Æ 1, 55 540. 2, 304. 5, 696. 850. 9, 670
Auſtro G 2, 188 Æ 3, 357
Auſtros G 1, 241. 2, 333. Æ 3, 61 481
Auſtrum E 2, 58
auſum Æ 10, 389 458
auſus G 2, 175. 3, 113 Æ 1, 456. 2, 768. [illegible], 499. 6, 15. 9, 428. 12, 350
aut, *paſſim ſed nullo ſingulari ſenſu.*
autem G 2. 14. 238. 3, 129 387 515. 4, 37 67 Æ 2, 203 318 518 526 673. 3, 396 687. 4, 54[illegible]. 5, 3[illegible]6. 6, 255 347 695 826. 7, 286 561. 8, 711. 9, 132 216. 10, 661 717 739 878. 12, 622 752 ſed quid ego hæc autem? Æ. 2, 101. Quis procul ille autem? Æ. 6, 808
Automedon 2, 477

INDEX

autumni G 1, 311. 2, 321. 3, 479. Æ 6, 309
autumno G 2, 5. 4, 134 143
autumnus 2, 521
avulſa jugis ornus Æ 2, 631. ſaxis ſaxa 2, 608. viſcera montis 3, 575. membra 9, 490
avulſam *rupem* 8, 238. navem *funè per vim ſolutam* 10, 660
avulſo *ramo* 6, 143
avulſum humeris caput 2, 558. ſaxum vento 12, 685
avulſus complexu Iüli 4, 616
avum 12, 348
avunculus 3, 343. 12, 440
avis 10, 76
auxi dona meis venatibus 9, 407
auxilia 5, 222. 8, 8
auxiliis 2, 163
auxilio 1, 575 625. 2, 216 452 521. 4, 538. 5, 686. 7, 551. 8, 171 536. 10, 33. 11, 420 428. 12, 388
auxilium G 2, 130 Æ 1, 362. 2, 344 691. 3, 146. 4, 617. 7, 504. 8, 10 201 376 472. 12, 378
axe 2, 512. 5, 820. 8, 28
axem G 3, 351 Æ 4, 482. 6, 536 790 797
axi G 2, 271
axis 3, 107 172 Æ 12, 379

B

BAcca G 2, 86 519
baccas 1, 306. 2, 119. Æ 3, 649
baccare E 4, 19. 7, 27
baccatum monile Æ 1, 659
bacchata virginibus Taygeta G 2, 487. Alecto per urbes Æ 10, 41
bacchatam jugis Naxon 3, 125
bacchatur 4, 301. fama per urbem 4, 666. 6, 78
Bacche G. 2, 2 Æ 7, 389
Baccheia dona G 2, 454
Bacchi 2, 143. 3, 264 526. 4, 102 380 521 Æ 1, 219. 3, 354. 7, 385 405. 11, 737.
Baccho E 5, 306 979 G 1, 344. 2, 37 191 228 240 380 393. 4, 129 279 Æ 4, 302. 5, 77. 7, 580 725
Bacchum 8, 181
Bacchus G 2, 113 275 455. Æ 1, 738
baccis E 10, 27 G 1, 183 430
Bactra 2, 138 Æ 8, 688
Baiarum 9, 710
balantum G 1, 272. 4, 457. Æ 7, 538
balatibus 9, 565
balatu G 3, 554
balatum Æ 9, 62
Balearis fundæ G 1, 309
balſama G 2, 119
baltei Æ 10, 496
balteus 5, 313. 12, 274 942
barathri 3, 421
barathrum 8, 245
barba E 1, 29. 8, 34. Æ 3, 593. 4, 251. 12, 300
barbam 2, 277. 10, 838
barbara 1, 543. 11, 777
barbarica ope 8, 685
barbarico auro 2, 504
barbarus E 1, 72
barbis G 3, 366
Barcæi Æ 4, 43
Barcen 4, 632
Batulumque 7, 739
Bavium E 3, 90
beatas Æ 6, 639
beati 1, 98
beatus E 6, 82
Bebrycia Æ 5, 373
Belgica G 3, 204
Beli Æ 1, 625
Belidæ 2, 82
bella, belli, bellis, bello, bellum, *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu.*
bella, horrida bella 6, 86
bellando 11, 256
bellantes G 3, 224 Æ 1, 470
bellantum G 3, 183 Æ 12, 410
bellantur, *active*, 11, 660
bellare 8, 400
bellator G 2, 145 Æ 9, 721. 11, 89 553 700. 12, 614
bellatoris equi 10, 891
bellatrix 1, 493. 7, 805
bellipotens magne 11, 8
Bellona 7, 319. 8, 703
bellua Lernæ 6, 287
Beli 1, 625
Belo 1, 734
Belus 1, 625 733
Benace G 2, 160
Benaco Æ 10, 205
bene olentis E 2, 48. creditur ripæ 3, 94. vertat 9, 6. quid de te merui Æ. 4, 317. apud memores 4, 539. geſtis rebus 9, 157. credat emi vita honorem 9, 206
benefacta G 3, 525
benignam mentem Æ 1, 308
Berecynthia 6, 784. 9, 82 619
Beroe G 4, 351 Æ 5, 620 646
Beroen 5, 650
Bianoris E 9, 60
bibamus Hebrum 10, 65
bibant violaria fontem G 4, 32
bibat 2, 506
bibebat longum amorem Æ 1, 753
biberunt ſat prata E 3, 111
bibula arena G 1, 114
bibulam favillam Æ 6, 227
bibulum lapidem G 2, 348
bibunt Tyberim Æ 7, 715
bicolor 5, 566. 8, 276
bicornes furcas G 1, 264. 2, 359
bicornis Rhenus Æ 8, 727
bidentem 12, 170
bidentes G 2, 355 Æ 4, 57. 5, 96. 6, 39. 7, 93. 8, 544
bidentibus G 2, 400
biferi Pæſti 4, 119
biforem cantum dat Tibia Æ 9, 618
biformes Scyllæ 6, 286
biformis proles 6, 25
bifrontem Janum 12, 198
bifrontis Jani 7, 180
bigis 2, 272. 5, 721. 7, 26. 12, 164
bljuges eqni G 3, 91
bijugi leones Æ 10, 253
bijugo certamine 5, 144
bijugos 10, 587. 12, 355
bilicem loricam 12, 375
bilingues Tyrios 1, 665
bima fronte vitulus G 4, 299
bimembres nubigenas Æ 8, 293
bina E 2, 42. 5, 67. Æ 2, 317. 5, 61 306 557. 7, 688. 8, 168. 9, 263. 12, 165
binæ G 1, 172. 4, 95
binos E 3, 30
bipatentibus portis Æ. 2, 330. 10, 6
bipedum equorum, *marinorum* G 4, 389
bipennem, *ſecurim* 4, 331. Æ. 5, 307. 11, 651
bipenni 2, 479. 11, 135
bipennibus 2, 627
biremes 1, 186. 8, 79
Byrſam 1, 371
bis centum Æ 8, 518. denas 11, 326. denis 1, 385. denos 3, 397. quinos 2, 126. ſeni 5, 561. ſenos E 1, 44. Æ 11, 133. ſeptem 1, 75. 9, 161. ſex 272. 12, 164 899
tantumpatet inpræceps, quantus, *&c.* 6, 578
Biſaltæ G. 3, 461

Bitiæ Æ 1, 742
Bitiam 9, 703
Bitias 9, 672. 11, 396
bitumen G 3, 451
bitumine E 8, 82
bivias fauces Æ 11, 516
bivio portæ Æ 9, 238
blanda 5, 827
blandis G 3, 185 496 Æ 1, 674
blando labori G 3, 127
blandos flores E 4, 23
blattis G 4, 243
Bolam Æ 6, 775
bona *ſubſtant.* G 2, 458
bona *adject.* bello cornus 2, 447. Juno Æ 1, 738
bonæ 11, 658
bone rex 11, 344
boni inflare calamos E 5, 1. eſte mihi manes Æ 12, 647
bonis communibus 11, 435
bonum ſit E 8, 106
bonus E 5, 61 65 Æ 1, 199 541 779. 9, 572. 10, 499 11, 106
Bootes G 1, 299
Borea 2, 316
Boreæ E 7, 51. G 1, 93 370. Æ. 10, 350. 12, 365. *plurali nominativo* 4, 44
Boream G 3, 278
Boreas Æ 3, 687
bos 5, 481. 7, 790
boves E 1, 46. 5, 25 G 1, 285. 3, 532 Æ 7, 663. 8, 204 215 263
bovis 8, 188
bovum G 1, 325. 3, 211 419. Æ 3, 220 306. 5, 61 405. 8, 217. 11, 197
brachia G 1, 202. 4, 174. Æ. 2, 792. 5, 136 364 377 403 427 829. 6, 700. 8, 452 619. 9, 623. 10, 367. *pro ſcorpii chelis* G 1, 24. *pro ramis arborum* 2, 296 368. Æ. 6, 282. 12, 290. *pro ſcopuloſis lateribus portus* 3, 535
bractea 6, 209
breve tempus 10, 467
breves excurſus G 4, 194
brevia Æ 1, 115
brevibus Æ 5, 221. 10, 289
brevior dies G 1, 312
brevis E 9, 23. G 3, 80
breviſſimus curſus Æ 3, 507
breviter 1, 565. 2, 11. 4, 632. 6, 321 398 532. 6, 353. 10, 151 621
Brutus 6, 287
Britanni G 3, 25
Britannos E 1, 67
Brontes Æ 8, 425
bruma G 3, 321 443. Æ 2, 472
brumæ G 1, 211
brumali frigore Æ 6, 205
Bruti 6, 819
bubo ſola *fœm.* 4, 462
bubulci E 10, 19
buccina Æ 7, 519. 11, 475
bucula E 2, 86. G 1, 375. 4, 11
bufo G 1, 6 184
bullis Æ 6, 359. 12, 942
Bumaſte G 2, 102
burim 1, 170
Buſiridis 3, 5
buſta Æ 1, 201
buſtis 12, 863
buſtum 11, 850
Buten 5, 572. 9, 647. 11, 691. 12, 362
Butroti 3, 293
buxo G 2, 437. Æ 10, 136
buxum *neutr. genere* G 2, 449. 7, 382
buxus *fœm. gen.* Æ 9, 619

C

CAci Æ 8, 194 205 218 241 303
Cacum 8, 222 259
cacumen G 2, 29
cacumina E 2, 3 6 28. G 2, 307. Æ 3, 274. 6, 678
cadant E 6, 38
cadat Æ 4, 620. 9, 283. 11, 793
cadaver 8, 264
cadavera G 3, 557
cadebat barba tondenti E 1, 29
cadens unda Bootes G 1, 109 229
cadent quo res cunque Æ 2, 709. 12, 203
cadente ſole G 3, 401
cadentia ſidera Æ 2, 9. 4, 81
cadentibus aſtris *abl.* 8, 59
cadentum 10, 674. 12, 510
cadere G 3, 138
caderem Æ 2, 434
caderent Auſtri G 1, 354
cadet tibi hoſtia ante aras Æ. 1, 338
cadis, *verb.* 10, 839. *nomen abl.* 1, 199
cadit E 9, 17. G 3, 304. Æ 2, 426. 9, 711. 11, 668. 12, 460
cado *vaſe* 6, 228
caducas frondes G 1, 368
caduci bello Dardanidæ, *mortui* Æ. 6, 481.
caduco juveni, *morituro* 10, 622
cadunt E 2, 18. G 4, 80. Æ. 6, 710. 12, 409. *moriuntur* 2, 368. majores cadunt de montibus umbræ E 1, 84. vela cadunt Æ 3, 207
Cæræ G 1, 14
cæca Æ 11, 781 889. cæca caligine 3, 203. 8, 253. alvo 9, 152. cæca ſpiramenta G. 1, 89. freta 2, 503. 3, 260. ſpicula 4, 237. vada Æ 1, 540. ſaxa 5, 164. veſtigia 6, 30. murmura 10, 98
cæcæ fores 2, 453
cæcam noctem 2, 397
cæci amoris G 3, 210. cæci furore Æ 2, 244. ignes in nubibus 4, 209. ruunt 12, 279
cæcis undis 3, 200. latebris 3, 232 424. parietibus 5, 589. umbris 7, 619
cæco lateri 2, 19. igni 4, 2. Marte 2, 335. murmure 12, 591. pulvere 444
cæcos eventus 6, 157. lupos 2, 257. tumultus G 1, 464
Cæculus Æ 7, 681. 10, 544
cæcum conſilium 7, 591. ſcelus 1, 360. vulnus 10, 733
cæcus auri amore 1, 353
cæde 1, 475. 2, 500 526 718. 3, 247. 4, 21. 6, 503. 8, 196 695. 9, 242 354 453 456 693 778 818. 10, 119 426 515 901. 11, 634
cædem 12, 428
cædere 5, 773
cædes 2, 411. 8, 483 492 537 709. 9, 342. 11, 643 729 885
Cædicus 9, 361. 10, 747
cædis 3, 256. 9, 760. 10, 245
cædit 5, 96. 10, 104
cæditur G 1, 173. 2, 381 415
cædunt G 2, 364 375
cæduntur Æ. 2, 266
Cænea *acc.* 9, 573
Cæneus 6, 448. 9, 573
Cærete *ablat.* 10, 183
Cæritis, *gen.* 8, 597
cæſa G 4, 547. Æ 2, 116. 8, 641. 10, 498
cæſæ, *plur.* G. 2, 312
Cæſar 1, 25 503. 2, 170. 3, 16 48. Æ 1, 290. 6, 789 792. 8, 678 714
Cæſare G. 1, 466
cæſariem 4, 337. Æ. 1, 594. 12, 302

INDEX

cæſaries Æ 8, 659. 11, 643
Cæſaris E 9, 47. G. 3, 47
cæſarum ovium Æ 7, 87
cæſi 6, 612. 8, 719
cæſis G 2, 537. 4, 284. Æ 2, 166. 3, 369. 5, 329. 6, 837. 9, 151. 11, 167. 12, 338
cæſo 7, 175
cæſos G 3, 23. Æ 7, 574
cætera E 5, 58. G 3, 362 162 Æ 1, 589. 2, 207 438. 3, 379 594. 5, 74134 573. 7, 614. 8, 548. 9, 224 254 368 656. 11, 91 207 310 467 791. 12, 40 562 606
Caici 1, 187
Caicus G 4, 370 Æ 9, 35
Cajeta 7, 2
Cajetæ 6, 900
Calabris G 3, 425
calamis E 5, 48
calamo 1, 10. 2, 34
calamos 2, 32. 3, 13. 5, 2. 6, 69. 8, 24. G 1, 76. 2, 358 Æ 10, 140
calathis E 2, 46 571 G 3, 402 Æ 7, 805
calcaribus 6, 881
calcatur cruor miſta arena Æ 12, 340
calce terit calcem 5, 324. ferrata calce 11, 714
calcem 5, 324
calcentur G 2, 244
Calchanta Æ 2, 122
Calchante 2, 100
Calchas 2, 176 182 185
calcibus arva cædit ſemianimis Æ 10, 404. humum tundit expirans 730. auras verberat quadrupes 892
calculus G 2, 180 (bor
calefacta per ora cucurrit ru- Æ 12, 66. corda tumultu 269
calent aræ thure 1, 411
calentia membra 12, 297
Cales 7, 728
caiido 9, 422. 11, 698. 12, 100
calidos 6, 218.
calidum 9, 414. 10, 486. animis equum G 3, 119.
caligantem. nigra formidine lucum. G 4, 468
caligat humida *nubes* Æ 2, 606
caligine. G 2, 309 Æ 3, 203. 6, 267. 8, 253. 9, 36. 11, 187 876. 12, 466
calle 4, 405
calles 6, 443. 9, 383
Calliope 9, 525
Calliopea E 4, 57
calor G 1, 89. 3, 272. 4, 36 Æ. 4, 705. 8, 390. 9, 475
calore G 1, 190
calorem 2, 344
calores Auſtrinos 2, 270
calori 4, 23
caltha *abl.* E 2, 50
Calydona Æ 7, 306 307. 11, 270
Camenæ E 3, 59
Camerina Æ 3, 701
Camertem 10, 562
Camerti 12, 224
Camilla 7, 803. 11, 432 498 535 563 649 657 833
Camillæ 11, 604 689 821 856 868
Camillam 11, 543 760 796 839 892 898
Camillos G 2, 169
Camillum Æ 6, 825
caminis 3, 580. 6, 630. 8, 418
Campanæ 10, 145
campi *gen. ſing.* G 2, 274. 3, 202 343 Æ 7, 486 781. 9, 230 274. 12, 710. *nom. plur.* G 2, 486. 3, 198 Æ 3, 701. 5, 695. 6, 441. 11, 602. 12, 36 542
campis G 1, 210 314. 3, 246. 4, 186. Æ 1, 101. 3, 13 220. 4, 404. 9, 25 32 368. 10, 335 455 804. 11, 450 465. 12, 383 406. aëris in campis latis 6, 887
campo G 1, 401. 2, 145 280. 3, 13 353 390 466. 4, 11 Æ 7, 721. 8, 504. 9, 42 63 56. 10, 540 763. 11, 493 605. 12, 80 353 450 771 897
camporum 11, 866
campos G 1, 38 482 492. 2, 11. 4, 77 Æ 2, 498. 3, 11 334 400. 4, 154. 5, 552. 6, 640 653 677. 7, 223 540 643. 10, 408 582 602. 11, 102 513 908
campos liquentes Æ 6, 724
campos ſalis 10, 214
campum G 1, 72 126. 2, 198 103 163 522 Æ 3, 538. 5, 144 287. 8, 596. 11, 875 903. 12, 116 136
campus Æ 5, 128
camuris cornibus G 3, 55
cana fides Æ 1, 296. pruina G 2, 376. mala E. 2, 51
canæ Veſtæ Æ 5, 744. 9, 259
canalibus G 3, 303. 4, 265
canam *verb.* E 1, 78
canamus E 4, 1. 9, 61
canas *verb.* Æ 6, 76
canat Æ 3, 457
cancri ſub ſidere E 10, 68
cancros G 4, 48
candente favilla Æ 3, 573
candentem taurum 5, 236 juvencum 9, 628. enſem tinxerat unda 12, 91
candenti elephanto Æ 6, 896. corpore cycnus 9, 563
candentis vaccæ 4, 61 Phæbi 8, 720
candida *nom. fœm.* E 2, 46. 9, 41 G 2, 320 Æ 5, 1571. 8, 82 138 608 *neut.* E. 6, 75 G 4, 337 Æ 6, 708. 9, 432
candidior E 1, 29. 7, 38
candidus 2, 16. 5, 56 G 1, 217. 3, 387
candore nivali Æ 3, 538
cane vota Junoni 3, 438. talia capiti Dardanio rebuſque tuis 11, 399
canebam G 4, 559
canebant Æ 2, 124. 7, 796 98. 12, 28
canebat E 6, 31. 9, 26. G 4, 456 Æ 3, 183 559. 4, 1 190. 6. 345. 8, 616. 9, 777 canebat geminis temporibus ſparſa ſenectus Æ 5, 416
canem, *acc.* G 3, 345
canemus E 9, 67 G 3, 1
canendo Æ 2, 31. 5, 9
canens 8, 499. 10, 417
canentem E 9, 44. Æ 9, 621 10, 192
canentes G 3, 325
canenti 6, 657. 9, 525
canentia G 2, 13 120 Æ 10 418
canerem E 6, 3. G 4, 119
caneret E 9, 19
canes G 1, 470. 3, 44 540 Æ 6, 257. 7, 494. 8, 462
canet E 1, 57. 6, 11
canibus 1, 23. 3, 67. 6, 77. 8, 2 10, 57. G. 1, 140. 3, 371 4 496 Æ 3, 432. 7, 379. 9, 48
caniciem 9, 612. 10, 549 84 12, 611
canicies 6, 300
canimus 4, 3. 10, 8
canis montibus G 1, 2. *aſtru* 218. 2, 353. *animal* Æ 12, 5
caniſtris G 4, 280. Æ 1, 7 8, 180
canit E 6, 61 64 84 G 2, 4 Æ 1, 746. 2, 176. 3, 155 3 373 444. 5, 113. 6, 99. 7, 3 513. 10, 191. 12, 864

Canopi G. 4, 287
cano *nom.* 3, 442. Æ 8, 672
cano *ver.* E. 6, 9 G 1, 12, 2 176 Æ 1, 5. 8, 49
canor G. 4, 71
canoris 2, 328 Æ 6, 120
canoro 9, 503
canoros G. 4, 150 Æ. 7, 700
cantabitis E. 10, 31
cantabunt 5, 72
cantando 3, 21 25. 6, 71. 8, 71. 9, 52
cantantes 9, 29 64 65
cantantibus 10, 75
cantare 7, 5. 10, 32
cantaret 10, 40
cantari 5, 54
cantharus 6, 17
canto 2, 23
cantu G. 1, 293. 3, 328. 4, 471 Æ. 6, 165 172. 7, 12 34 754. 8, 2
cantum 9, 618
cantus G 1, 403 Æ 1, 402. 7, 641 755. 8, 285 456. 10, 163
canum G 3, 265 404 Æ 4, 132
canunt 2, 239. 7, 271. 10, 310
cape G 3, 420. 4, 380 Æ. 2, 294 717. 3, 488. 5, 712. 6, 377. 10, 242. 11, 590
capellæ E 1, 75 78. 4, 21. 8, 33. 10, 7 30 77
capellam 2, 63
capellas 1, 12. 3, 96. 7, 3. 9, 23 G 2, 196. 3, 287
Capenos Æ 7, 697
caper E 3, 23. 7, 7 G 2, 380
capere Æ 1, 400 677. 9, 139 267
capeſſere 1, 81. 4, 346
capeſſeret 5, 703
capeſſam 8, 507
capeſſant 3, 234
Caphareus 11, 260
capi 7, 295
capias 11, 856
capiendus G. 4, 396
capiere 1, 426
capio Æ. 2, 314
capiſtris G 3, 188 399
capit Æ. 4, 242. 5, 185. 6, 754. 7, 466. 9, 644. 10, 106
capita G 2, 355 Æ 1, 193. 3, 545 678. 5, 62 428. 6, 360. 9, 678 682. 11, 861. 12, 512
capite, *nom.* 2, 219. 12, 312 *ver.* 7, 403
capiti E. 6, 16 Æ 6, 524. 7, 668 689. 8, 484 570. 9, 810. 10, 135 270
capitis E. 10, 24 Æ 3, 371. 4, 354 640. 10, 639
Capitolia 6, 836. 8, 357 653
Capitoli 6, 488
capitum 3, 391. 7, 185 632 742. 8, 44 300
capitur 8, 311
capiunt 5, 315
captæ 4, 152
capreæ G. 2, 377
capream Æ. 10, 725
capreas 7, 735
capreoli E 2, 41
caprigenum Æ 3, 221
capris G. 3, 300.
capro E 9, 25
caprum 3, 17 22
capta Æ 4, 84 330. 12, 22.
captabis E. 1, 53.
captæ G 4, 348. Æ 2, 507 643.
captam G 3, 392. Æ 4, 326.
captant E 2, 8.
captare G 1, 139.
captas Æ 1, 400.
captat 3, 514.
captavit G 1, 376.
capti 1, 183. 3, 285. Æ 2, 196. 7, 295. 9, 599 635.
captiva 2, 765. 3, 314. 12, 623.
captivi 7, 184.
captivo 10, 520. 11, 779.
captivos 9, 273.
capto G 4, 399. Æ 2, 64 75. 11, 783.
captos 2, 384. 4, 194.
captum E 6, 59. Æ 11, 830.
captas E 6, 10. Æ 11, 49. 12, 392
Capua G 2, 124.
capulo Æ 2, 553. 10, 536.
caput E 1, 25. 7, 29. 8, 102. G 1, 386 467. 2, 341 392. 3, 21 52 80 422 553. 4, 319 352 368 523. Æ 1, 120 131 448. 2, 558 751. 3, 194. 4, 177 249 357 493 613 699 702. 5, 10 375 469 815 845. 6, 866. 8, 65 145. 9, 300 332 437 496 587 628 633 755 771. 10, 133 203 394 554 767 863 869. 11, 39 361 579 680 830. 12, 293 382 572 600 816 885 894.
Capyn Æ 1, 187.
Capys 2, 35. 9, 768. 6, 576. 10, 145.
cara E 4, 49. 8, 92. Æ 4, 91 492 634. 11, 215 586.
caræ 1, 193.
Caras 8, 75.
carbaſeos 11, 776.
carbaſus 3, 357. 4, 417. 8, 34.
carcere G 3, 104. Æ 1, 58
carceribus G 1, 512.
carcheſia Bacchi 4, 300. mero Baccho *pro* meri Bacchi Æ. 5, 77.
cardine 1, 676. 2, 480 493. 3, 448. 6, 573. 7, 621. 9, 724.
cardo 1, 453.
carduus E 5, 39. G 1, 152.
care Æ 2, 707. 5, 725. 8, 581.
careat 4, 432.
carebunt G 1, 435.
carecta E 3, 20.
carentes Æ 6, 333.
carentum G 4, 255 472.
carere Æ 2, 44.
careret 5, 651.
caret 9, 540. 12, 209.
cari 1, 650 681. 2, 560. 4, 354. 5, 747. 6, 108. 10, 789.
carice G 3, 231.
carina Æ 4, 398. 5. 186. 6, 391. 10, 197 296.
carinæ G 1, 303. Æ 2, 198. 4, 658. 5, 115 158 699. 9, 95. 10, 301.
carinas G 2, 445. 4, 46. Æ. 5, 682. 7, 431. 8, 93.
carinis G 1, 360. Æ 2, 23 179. 3, 465. 7, 186. 8, 361. 9, 148. 11, 328.
carior 12, 639.
caris 1, 24.
cariſſima 8, 377.
carmen E 3, 27. 5, 42 45. 6, 5. 7, 21. 9, 38. G 2, 176. 4, 514. Æ 1, 2.
Carmentalem 8, 338.
Carmentis 8, 336 339.
carmina E 1, 78. 2, 6. 3, 61 86 90. 5, 14 55 63. 6, 25. 8, 10 67 72 76 79 84 90 94 100 104 109. 9, 11 21 33 53 67. 10, 3 51 62. G 1, 350. 2, 388. 3, 3. 4, 565 Æ 3, 445 451. 6, 74 644. 9, 446 775.
carmine E 5, 81. 6, 67. 8, 3. G 2, 45 95. 4, 348 510. Æ 3, 287. 4, 462. 8, 287. 12, 500.
carminibus 3, 22. 4, 55. 8, 70. 9, 10. G 2, 394. Æ 4, 487. 7, 733. 8, 303.
carminis E 4, 4. 6, 18.
caro Æ 11, 33 550.
caros Æ 6, 682.
carpam E 2, 54.
carpamus G 3, 325.
Carpathio 4, 387.
Carpathium Æ 5, 595.
carpe 6, 146 629.

INDEX

carpebant G 4, 335. Æ 4, 522.
carpebat 4, 555. 7, 414.
carpendæ G 2, 366.
carpens E 2, 47. Æ 6, 245.
carpent E 9, 50. G 2, 201.
carpentem 3, 465.
carpentes 1, 390.
carpere 3, 142 191 296 435. 4, 134. Æ 4, 32. 9, 453.
carpes G 3, 176.
carpetis E 1, 79.
carpis Æ 1, 392.
carpit G 2, 90. 3, 215 347. Æ 12, 412.
carpitur 4, 2.
carpſit G 2, 501.
carpunt 4, 311.
Carthagine Æ 4, 224.
Carthaginis 1, 302 370. 4, 97 265 347.
Carthago 1, 17. 4, 670. 10, 12 54
caruêre 5, 173.
caſas E 2, 29.
caſeus 2, 35.
caſia 2, 49. G 2, 466.
caſiæ E 4, 30.
caſium G 4, 182.
caſias 2, 313. 4, 304.
caſibus Æ 1, 244 603.
Caſmillæ 11, 543
Caſperiamque 7, 714.
Caſpia 6, 798.
caſſa 12, 780.
Caſſandra 2, 246 404. 3, 183 187.
Caſſandræ 2, 343. 5, 636. 10, 68.
caſſes G 4, 247.
caſſibus 3, 371.
caſſida Æ 11, 775.
caſſis 11, 104.
caſſum 2, 85.
caſta E 4, 10. G 2, 524. Æ. 5, 735. 6, 402.
caſtæ 8, 665
Caſtaliam G 3, 293.
caſtaneæ E 1, 82. 7, 53. G 2, 15 71.
caſtaneas E 2, 52.
caſtella G 3, 475. Æ 5, 440.
caſti 3, 409. 6, 661.
caſtigant 4, 407.
caſtigat 5, 387. 6, 567.
caſtis Æ 7, 71.
caſto 6, 563.
Caſtore 10, 124.
caſtorea G 1, 56.
caſtra E 10, 23. Æ 1, 476. 2, 27 462. 3, 519. 4, 604. 5, 669. 6, 88. 8, 476 604. 9, 13 43 57 147 315 451 739. 10, 4 68 109 260 604 635 671. 11, 99 243 350 446. 12, 349 589
caſtris G 3, 348. 4, 108. Æ 2, 172. 7, 522. 8, 56 507. 9, 366 371 452 801. 10, 148 240. 11, 20 915. 12, 169 408 444
caſtrorum G 3, 313. Æ 7, 159. 9, 69 230
caſtrum 8, 412
caſtrum Inui 6, 775
caſu G 1, 340. Æ 1, 618. 4, 560. 5, 453 700 869. 6, 475
caſum 1, 225. 2, 93 507. 3, 265. 5, 350. 8, 533 578. 10, 791
caſuras 8, 375
caſus G 2, 68. 4, 251 485. Æ. 1, 13 208 627 758. 2, 1063 750. 3, 183 299 317 504 709. 5, 201. 6, 32 377 531. 9, 211 277 292 299 514 722. 10, 61 316 352. 11, 244. 12, 21 32 61 321
cateias 7, 741
catenæ 6, 558
catenis 8, 225
caterva 1, 501. 2, 40 370. 4, 136. 5, 76. 11, 478 533 564
catervæ 11, 456
catervas 7, 804. 8, 593. 10, 194. 11, 433. 12, 264
catervatim G 3, 556
catervis Æ 11, 682
Catilina 8, 668
Catillus 7, 672. 11, 640
Cato 6, 841
Catonem 8, 670
catuli 2, 357
catulorum G 2, 245
catulos E 1, 23. G 3, 405 438
cava E 1, 18. 9, 15. G 1, 326. 2, 186. 4, 427 464. Æ 1, 520. 2, 360. 3, 191 566. 5, 448 810. 6, 171 293. 9, 633 671 808. 10, 475 636 891. 12, 893
cavæ G 1, 117. 2, 391. 3, 253. Æ 2, 53 487. 9, 666
cavant 7, 632
cavantur G 2, 450
cavas Æ 2, 38. 9, 534
cavat G 1, 262. 3, 87
cavata Æ 3, 229
cavatas G 1, 136
cavatis 2, 387. 4, 33
Caucaſeas E 6, 43
Caucaſeo G 2, 440
Caucaſus Æ 4, 367
cauda G 3, 59. Æ 8, 210
caudæ G 3, 423
caudam Æ 11, 812
caudas 3, 428
caudicibus G 2, 30
caudis Æ 8, 674
caveæ 5, 340. 8, 636
caveis G 4, 58
cavernæ Æ 2, 53. 8, 242
cavernas 2, 19
cavernis 3, 674. 8, 420
cavete 11, 293
caveto E 9, 25
cavi Æ 8, 599
cavis G 1, 184. 2, 453. 4, 44. Æ 8, 69. 9, 46. 12, 86
caulas 9, 60
caulem 12, 413
Caulonis 3, 553
cavo 2, 260. 3, 240 286 45[illegible] 641. 5, 434. 8, 248
Cauri G 3, 356
Caurum 3, 278
cauſa E 1, 27. 3, 102. G 4, 532. Æ. 2, 285. 3, 584. 4, 170 290. 5, 5. 6, 93 458. 7, 197 482. 9, 216 376. 10, 90. 11, 178 250 361 480
cauſæ 1, 29. 7, 553
cauſam G 4, 391. Æ 12, 567 600
cauſando E 9, 56
cauſas G 2, 490. 3, 440. Æ 12 418. 2, 105. 3, 32. 4, 5, 788. 6, 488 710 849. 395. 9, 219
cautes 3, 534 699. 5, 163 [illegible] 6, 471. 11, 260
cautibus 4, 366
cautius 11, 153
cavum 1, 85. 10, 784
Cayſtri G 1, 388
cecidere Æ 3, 260. 6, 33. 10 470. 11, 677
ceciderunt E 9, 58. G 1, 487
cecidiſſe Æ 11, 168 349 [illegible] 898
cecidit G 3, 488. 4, 165. Æ 1, 158. 3, 2
cecinere G 1, 378
cecinerunt Æ 5, 524
cecini G 4, 566
cecinit Æ 8, 340
ceciniſſe E 10, 70
Cecropias G 4, 177
Cecropidæ Æ 6, 21
Cecropiumque G 4, 270
cedamus E 10, 69. Æ 3, 1[illegible]
cedat 7, 332. 9, 805. 11, 35[illegible] 12, 17
cede 5, 467. 6, 95. 7, 559
cedebant 10, 795

cedebat Æ. 10, 795
cedens G. 1, 218
cedentem Æ. 12, 324
cedentia 2, 496. 11, 724
cedere G. 4, 84. Æ. 10, 647. 12, 143
cedet E. 4, 38. Æ. 7, 68. 12, 185
cedit E. 5, 16. Æ. 3, 484. 5, 224. 9, 220. 10, 318
cedite 9, 620
cedo 2, 704. 12, 818
cedro 7, 178
cedros G. 2, 443
cedrum 3, 414. Æ. 7, 13. 11, 137
cedunt 3, 447. 6, 677
Celæno 2, 211 245 365 703
celant 6, 443
celarat ſylvis Haleſum 10, 417
celare ſe tenebris 9, 425
celavit factum 1, 355
celebrabis 12, 840
celebramus 3, 280
celebrant 8, 303
celebrare 5, 98
celebrata 5, 603
celebrate 1, 739. 8, 173
celebratus 8, 268
celebremus 5, 58
celebrent 7, 555
Celei G. 1, 165
Celennæ Æ. 7, 739
celer 6, 425
celerabat 4, 641
celerans 1, 660. 5, 669
celerant 8, 90. 10, 249
celerare 1, 361. 3 666. 9, 378
celerem 4, 180 285. 8, 20. 9, 178 590. 12, 853
celeres G. 1, 361. Æ. 1, 191. 4, 226 270 357. 5, 217. 6, 202. 7, 519 811. 11, 603 765. 12, 349 859
celeri 3, 243. 5, 211 445 485. 12, 855
celerrima 12, 507
celſa 1, 60. 3, 76 527. 4, 554. 7, 343. 8, 653 680. 10, 51 261
celſam 3, 293. 5, 439
celſas 4, 397. 8, 107
celſi 10, 653. 11, 320
celſis 1, 187. 2, 375. 8, 65
celſo 3, 679. 6, 805. 8, 604. 12, 564
centaurea G. 4, 270
centauri Æ. 6, 286. 7, 675
centauro magna Æ. 5, 122
centauros G. 2, 456
centaurum 10, 195
centaurus 5, 155 157
centena 10, 207
centenas 10, 566
centeni 9, 162
centum G. 2, 43. 3, 18. 4, 383. Æ. 1, 299 420 638 709. 2, 501. 3, 106 643. 4, 199. 6, 43 81 827 329 625 786. 7, 93 153 170 539 609 658. 8, 518. 10, 565. 11, 331
ceperat E. 8, 39
cepiſſe Æ. 6, 352
cepiſſent 5, 232
cepit E. 2, 69. G. 4, 488. Æ. 5, 465. 8, 363. 9, 264
cera E. 2, 32. 3, 25. 8, 80. G. 4, 38
ceras 3, 450. 4, 57 162 241
cerasis G. 2, 18
Ceraunia 1, 332
Cerberus 4, 483. Æ. 6, 417
cerea E. 2, 53. G. 4, 202. Æ. 12, 589
Cereale G. 1, 212. Æ. 7, 111
Cerealia 1, 181
Cerealis G. 2, 517
cerebro Æ. 5, 413 480. 9, 419 753. 10, 416. 11, 698. 12, 527
Cererem G. 1, 343 347. Æ. 1, 181 705. 7, 113
Cereri E. 5, 79. G. 1, 339 349. 2, 229. Æ. 4, 58. 6, 484
Cereris 2, 714 742. 8, 121
Ceres G. 1, 7 96 147 297
Cerinthe 4, 63
cernam Æ. 2, 667. 3, 501
cernas 4, 401
cernat 10, 462
cernatur 8, 246
cernebant 7, 161
cernens 6, 482. 8, 704
cernenti 4, 408
cernere Æ. 1, 417. 2, 538. 6, 596. 8, 516 676. 12, 709
cernes G. 1, 460. 2, 205. Æ. 1, 262 389. 4, 47
cernetis 9, 243
cernimus 7, 68
cernis E. 1. 9. Æ. 4, 561. 5, 413. 6, 325 574 826. 8, 62. 9, 188. 10, 20 581
cernit 4, 246. 6, 333 446. 9, 722. 11, 703
cernitur 1, 444. 3, 552 554
cerno 2, 286 734. 5, 27. 6, 87
cernunt 2, 446. 12, 218
cernuus 10, 894
certa 2, 350. 3, 393. 4, 125 564. 5, 349. 6, 673. 7, 548 611. 8, 39 46. 9, 193 249. 10, 240. 12, 112 268
certabant 9, 533
certæ Æ. 2, 62
certam G. 4, 294. Æ. 11, 767
certamen 7, 16. 11, 804. 12, 116
certamina G. 3, 530. 4, 36. Æ. 5, 66 114 596 603. 6, 172. 9, 662. 10, 146. 11, 221 434. 12, 397 467
certamine G. 3, 103. Æ. 3, 128. 4, 98. 5, 144 197 286 390 493 545. 7, 523. 8, 639 700. 9, 726. 11, 155 780 891. 12, 61 553 598
certandum 12, 890
certant 2, 64. 4, 443. 6, 178. 9, 520. 10, 130. 12, 765
certantes E. 8, 3. Æ. 11, 446 467
certantibus 3, 668. 12, 574
certare 2, 30. 5, 108 485. 10, 14
certaſſe 1, 532
certat E. 5, 8. Æ. 9, 557.
certatim G. 1, 385. 4, 38. Æ. 2, 628. 3, 290. 5, 7 8. 7, 146 472 587. 8, 178 436. 11. 209 486. 12, 704
certatis 10, 7
certatum 11, 313
certatur 10, 355
certaverit G. 2, 99
certe E. 3, 102. 8, 107. 9, 7. 10, 37. Æ. 1, 238 332. 12, 881
certent E. 8, 55. G. 2, 138
certes E. 2, 57. 3, 31
certet 4, 58. 5, 815
certi Æ. 8, 39
certior 10, 510
certis G. 1, 60 231 351 394. 2, 329
certiſſima 1, 439. Æ. 6, 322.
certiſſimus G. 1, 432
certo 4, 100. Æ. 1, 66. 2, 212 5, 194. 12, 490
certos G. 4, 155. Æ. 1, 580.
certum E. 10, 40. Æ. 3, 179 686. 9, 153
certus 4, 554. 5, 2. 9, 96
cerva 4, 69
cervam 6, 803
cervi E. 1, 60. 7, 30. G. 3, 265 369 539. Æ. 4, 153
cervice G. 3, 92 536. 4, 408 523 540 551. Æ. 1, 406. 2, 224. 8, 633. 10, 536. 12, 7 364 899
cervicem 3, 631
cervici G. 3, 167 Æ. 2, 707
cervicibus 2, 219. 11, 496
cervicis G. 3, 186
cervis E. 5, 60. G. 1, 307
cervix G. 4, 52 79 524. Æ. 1, 481. 9, 434. 10, 137
cervos E. 2, 29. Æ. 1, 188. 5, 253
cervum G. 3, 43. Æ. 7, 481. 10, 725. 12, 750

INDEX

cervus Æ 7, 483
ceſpite E 1, 69. G 4, 273. Æ 11, 566
ceſſa 11, 401
ceſſabit E 1, 59. Æ 1, 676
ceſſant, 11, 138
ceſſantem 3, 430
ceſſare E 7, 10. G 1, 71
ceſſas Æ 6, 51
ceſſat 2, 468
ceſſatum 11, 288
ceſſavit G 1, 485
ceſſere 3, 549 Æ 12, 717
ceſſerit 12, 183
ceſſerunt 10, 444
ceſſi 2, 804. 6, 460
ceſſiſſe 3, 121 297
ceſſit 3, 333. 5, 394 445. 6, 102. 7, 636. 8, 395. 9, 126. 10, 176
ceſtu G 3, 20. Æ 5, 68
ceſtus *plur.* 5, 379 401 410 424 479 484
cete 5, 822
Cethegum 12, 513
cetra 7, 732
ceu G 1, 303. 3, 542. 4, 96 499 Æ 2, 355 416 438 516. 5, 88 527 740. 6, 492. 7, 378 674 699. 8, 408. 9, 399 792. 10, 97 356 723. 11, 297
Chalcidica 6, 17
Chalcidico E 10, 50
chalybe Æ 7, 419
Chalybes G 1, 58
chalybs Æ 8, 446
Chalybum 8, 421. 10, 174
chao G 4, 347
Chaone Æ 3, 335
Chaoniam G 1, 8. Æ 3, 335
Chaonias E 9, 13
Chaoniique G 2, 67
Chaonio Æ 3, 293
Chaonios 3, 334
chaos 4, 510. 6, 265
Charybdim 3, 684
Charybdis 3, 420 558. 7, 302
Charon 6, 526
chelas G 1, 33
chelydris 2, 214
chelydros 3, 415
Chimæra Æ 6, 288
Chimæram 5, 118 223. 7, 785
Chiron G 3, 550
chlamyde Æ 8, 583
chlamydem 3, 484. 4, 137. 5, 250. 9, 582 11 775
Chlorea, 12, 363
Chloreus 11, 768
choreas 6, 644
choreis 9, 615. 10, 224
chori Æ. 9, 112
Chorinæum 9, 571
Chorinæus 6, 228. 12, 298
choris 5, 581
choro 6, 657
choros G 4, 553. Æ 1, 503. 4, 145. 7, 391. 11, 737
chorus E 6, 66. G 1, 346. 4, 460. Æ 5, 240 823. 8, 287 718. 10, 219
Chromim 11, 675
Chromis E 6, 13
cibum G 2, 216
cicadæ E 5, 77. G 3, 328
cicadis E 2, 13
cicatrix G 2, 379
ciconum 4, 520
cicuta E 5, 85
cicutis 2, 37
cie G 4, 64. Æ 12, 158
ciebat 3, 344. 5, 674 6, 468
ciebo 4, 122
ciebunt 6, 829
ciemus 3, 68
cient 1, 545. 5, 585
cientes 9, 766
ciere 6, 165
cieret 8, 354
ciet G 1, 110. 3, 517. Æ 2, 419. 4, 490. 7, 325. 10, 198. 12, 104
cincta 12, 811
cinctamque 7, 658
cincti 8, 282. 11, 188
cinctuque 7, 612
cinctum 4, 248
cinerem G 1, 81. Æ 4, 34. 5, 743. 8, 410. 11, 211
cineres E. 8, 101. Æ 2, 431 587. 4, 427. 5, 55 81 787. 6, 226. 10, 59
cineri 3, 303. 4, 552 623. 6, 213. 10, 828
cinge E 8, 64
cingebant Æ 5, 288
cinges G 1, 28
cingere E 4, 32. Æ 1, 677. 9, 160. 10, 119
cingeret 5, 597
cingetis 3, 255
cingi 2, 520. 3, 52
cingit 1, 116 539. 7, 159
cingite E 7, 28. Æ 5, 71. 8, 274
cingitur 2, 511. 9, 469 790. 11, 486 536
cingula 1, 496. 9, 360. 12, 942
cinguntur 4, 41 121. 9, 599. 12, 163 745
cinguntur 6, 665
cinis E 8, 106. Æ 4, 633
cinxere 1, 402. 10, 122. 11, 475
cinxerunt Æ 5, 13
circa G 3, 146. 4, 75. Æ 1, 677. 6, 865. 7, 535. 11, 1197. 12, 757
Circææ 7, 10
Circæumque 7, 799
Circe E 8, 70. Æ 7, 20 191 282
Circenſibus 8, 636
Circes 3, 386
circlos G 3, 166
circo Æ 5, 109 551
circuit 11, 761
circuitu 3, 413
circuitum 11, 767
circulus 5, 559. 10, 138
circumE 3, 45. 8, 12 74. 9, 40. 10, 16 G 1, 235 245 345 383. 2, 382 392 484 523. 3, 537 540. 4, 30 46 64 113 130 188 193 274 289 334 400 430 478 Æ 1, 36 60 179 315 416 470 487 6: 1. 2, 133 218 238 278 463 515 564 599 605 684 698 767 792. 3, 65 75 92 230 392 634. 4, 145 254 416 509. 5, 250 435 440. 6, 166 175 329 443 517 700 706. 7, 32 104 376 588 763. 8, 45 285 310 631 673. 9, 70 440 584 587 679 808. 10, 118 579 655 661 824. 12, 162 335 476 518 606 662 929
circumdabit 6, 783
circumdare E. 10, 57. G 1, 140 Æ 1, 372. 6, 207. 9, 153. 10, 74
circundat E 6, 62. Æ 2, 510. 8, 458. 12, 88
circundata G 4, 497. Æ 4, 137. 6, 549. 10, 483. 11, 596. 12, 416
circundatur G 3, 487. Æ 1, 596
circundatus 9, 462
circundedit G 2, 535
circundo E 8, 74
circumfert Æ 10, 887
circumflectere 3, 430. 5, 131
circumfluit 6, 32
circumfundimur 2, 383
circumfuſa G 3, 368. Æ 1, 590. 2, 64
circunfuſo 11, 546
circunfuſos 6, 666
circunligat 11, 555
circunſiſtunt 8, 490
circunſonat 8, 474
circunſpexit 2, 68
circunſpice G 3, 390
circunſpicit Æ 3, 517. 12, 896
circunſpiciunt 9, 416

circunſtant G 4, 216 Æ 6, 486. 7, 585. 12, 85
circunſtare 10, 905
circunſtet 4, 561
circunſtetit G 4, 361 Æ 2, 559. 8, 300
circuntextum 1, 653
circuntulit 6, 229. 12, 558
circunvectamur 3, 185
circunvolat Æ 2, 360. 3, 233. 6, 866
circunvolitavit 1, 377
circunvolvitur 3, 284
circus 5, 289
Ciſſea 10, 317
cita 5, 33
citæ 5, 66. 8, 642
citatorum 12, 373
citi 4, 574. 5, 824. 9, 37. 12, 425
citius 1, 146. 5, 242
cito 5, 610
Citorum G 2, 437
citum Æ 11, 714
citus 1, 305. 11, 462
cives E 1, 72 Æ 2, 42. 5, 196 671. 8, 489. 9, 36 783. 11, 243 305 360 459. 12, 572 583
civibus 5, 631. 8, 571. 11, 119
civili 6, 772
clade 12, 556
cladem 2, 361. 12, 604
clamantis 9, 442. 10, 323
clamarem E 3, 19
clamaſſent E 6, 44 (600
clamat Æ 4, 674. 7, 400. 12,
clamor 1, 91. 2, 313 338 488. 3, 128. 4, 665. 5, 140 227 451. 6, 493. 8, 595. 9, 395 504 566 664. 11, 192 454 745 832. 12, 268 409 462 621 756
clamoreG 1, 347. 3, 43 375 413. 4, 439 460 Æ. 1, 328 523. 2, 437 769. 3, 313 524 4, 303. 5, 9 150 167 207 491. 6, 175. 8, 216. 9, 38 54 466 597 636 791. 10, 266 716 799 895. 11, 609 838. 12, 252 257
clamorem G 1, 362 Æ 3, 566 672. 10, 262. 11, 622 878. 12, 618
clamores 2, 222
clamoribus G 4, 76 Æ 2, 128. 4, 411. 5, 228 341. 10, 713. 11, 147
clangorq; 2, 313. 8, 526. 11, 192
clangoribus 3, 226
Clanius G 2, 225
Clara Æ 1, 592. 2, 569. 5, 43 139 564. 9, 19
claram G 1, 138 Æ 2, 696
claraſque 1, 288
clareſcunt 2, 301
clari 5, 106. 6, 478. 8, 48 673
Clarii 3, 360
clarior 2, 705
claris 7, 474
clariſſima G 1, 5
clariſſime Æ 5, 495
claro G 1, 460 Æ 4, 268
clarum 3, 519. 12, 225
clarus G 4, 93 Æ 1, 554. 9, 582. 10, 126. 11, 782
claſſe Æ 1, 383. 5, 1 115 794. 8, 79. 9, 8
claſſem 1, 43 132 314 521 555 587. 3, 5 117 651. 4, 289 299 309 375 396 426 587. 5, 607 612 832 843. 6, 150. 7, 38 106 288. 9, 69 81. 10, 83 155
claſſes G 1, 255 Æ 3, 300 403. 4, 537. 6, 697. 7, 436 716. 8, 675. 10, 36
claſſi 5, 689. 6, 1. 8, 11
claſſibus 2, 30. 3, 61 157. 4, 582. 5, 726. 10, 269
claſſica G 2, 539 Æ 7, 637
claſſis 5, 33 66 862. 6, 334. 9, 88. 10, 231
clava 10, 318
clauda 5, 278
claudentur 1, 298
claudere 11, 883
clauderes E 7, 15
claudes 3, 321
Claudia Æ 7, 708
claudimur 8, 473
claudit G 2, 317 Æ 3, 642. 10, 377
claudite E 3, 111. 6, 56
clauditur Æ 1, 237
claudunt 6, 139. 7, 609
clauduntur 10, 746. 12, 310
clauſa G 3, 352 Æ 3, 213
clauſæ Æ 6, 734
clauſam 1, 315. 11, 554
clauſi 3, 230
clauſis G 4, 258 263. Æ 8, 385
clauſo G 4, 303 Æ 1, 145 378. 11, 298
clauſos G 3, 214. 4, 364. 9, 67
clauſtra G 2, 161 Æ 1, 60. 2, 259 491. 3, 411. 7, 185. 9, 758
clauſumque 12, 893
clauſus 7, 707
clavumque 5, 177 852. 10, 218
clienti 6, 609
Clioque G 4, 341
Clitumne 2, 146
clivo E 9, 8 G 3, 293
clivoſi G 1, 108, 2, 212
Cloanthum Æ 1, 226 514 616. 4, 288. 5, 167 245
Clœlia 8, 651
Cloniumque 9, 574. 10, 749
Cloreus 11, 761. *alias legitur* Chloreus
Clotho 9, 102
Cluenti 5, 123
Cluſi 10, 167
Cluſinis 10, 655
Clymene G 4, 345
clypeataque Æ 7, 793
clypei 2, 227 392 546. 3, 637. 7, 186. 8, 625. 10, 336 477 546 553 589. 12, 541 925
clypeis 10, 568. 12, 712 724
clypeo 2, 671. 7, 657. 9, 733 806. 10, 330 777 795. 12, 332 377
clypeos 2, 389 422 443 734
clypeum 3, 286. 5, 359. 7, 639 789. 8, 447 729. 9, 270 709. 10, 242 261 482. 11, 10 284. 12, 89 866
clypeus 12, 432
Clytio 10, 129. 11, 666
Clytium 9, 774. 10, 325
coacta E 6, 31
coactam Æ 7, 43
coacti 2, 196
coactis 7, 509. 12, 457
Cocles 8, 650
Cocto 11, 553
Cocyti G 3, 38. 4, 479 Æ 6, 323. 7, 562
Cocytia 7, 479
Cocyto 6, 297
Cocytuſque 6, 132
Codri E 5, 11
Codro 7, 22 26
coëant Æ 7, 317 546. 8, 385. 11, 292
coëgi 1, 2. coëgit G 4, 85
cœlata urna Æ 7, 702 in auro facta 1, 644
cœlatam argento bipennem 5, 307
cœlati argenti 10, 527
cœlatum opus E 3, 37
cœlatus ferro Mavors Æ 8, 701
cœlaverat auro 10, 499
cœleſtia G 4, 1 Æ 11, 276
cœleſtibus 1, 15 391. 6, 379. 11, 51. 12, 167
cœleſtis 6, 730
cœleſtium 7, 432
cœli E 3, 105 G 1, 35 51 335 337 417 503. 2, 1 269 345 477. 3, 261 327 478. 4, 58.

INDEX

100 152 166 Æ 1, 133 229 254 263. 3, 138 232 600. 4, 184 451. 5, 802 835 851. 6, 113 361 579 790 849. 7, 210 301 543 768. 8, 97 141 528. 9, 18 630. 10, 176 695. 11, 595 878. 12, 145
cœlicolæ 2, 641. 6, 553. 10, 6 97 117
cœlicolas 6, 787
cœlicolis 2, 592
cœlicolûm 3, 21
cœlifer 6, 796
cœlo E 1, 17. 4, 7. 8, 14 69. G 1, 6 23 252 260 322 366 474 487. 2, 306 334 342. 4, 103 192 227 235 426 Æ 1, 159 293 335 399. 2, 8 86 536 688 691. 3, 201 515 581 586 677. 4, 89 578 692. 5, 18 451 515 527 542 606 722 727 790 870. 6, 15 178 191 247. 7, 140 269 620. 8, 64 99 264 423 427 523 591 664 9, 2 671 881 803. 10, 215 548 633. 11, 192 210. 12, 76 245 283 367 795 842
cœlum E 4, 51 G 1, 233 280 375 397 433. 2, 81 209. 3, 279 417. 4, 52 222 325. Æ 1, 62 92 137 167 259 284. 2, 250 405. 3, 193 198 564 582. 4, 52 121 247 256 260 269 700. 5, 9 502 657. 6, 271 583 719 724 896. 7, 571. 9, 1420 111 429 480 504 541. 10, 275 781 845 895 899. 11, 187 202 351 611 745. 12, 196 407 462 672 752
cœni G 4, 49
cœno Æ 6, 296
Cœo 4, 179
cœperat 12, 941
cœpere E 7, 19 G 1, 225
cœperit E 6, 36
cœperunt G 4, 332
cœpit E 2, 69. 6, 47. 8, 16. G 3, 237 504. 4, 316. Æ 1, 525. 6, 372. 7, 528
cœpta E 8, 12. Æ 6, 256
cœptæ 4, 86
cœpti 2, 162
cœptis G 1, 40 Æ 4, 642. 8, 15. 9, 296 625. 10, 461
cœptorum 3, 20
cœptoſque 8, 478
coërcent 9, 27
coërcet G 4, 480. Æ 6, 439
cœrula 2, 381. 3, 208. 4, 583. 7, 198. 8, 622 672. 10, 209
cœrulea G 1, 236 Æ 5, 123
cœruleæ 5, 87
cœruleam 6, 410
cœruleis 3, 64 432. 7, 346
cœruleo 5, 819. 12, 182
cœruleos G 6, 482
cœruleum Æ 8, 713
cœruleus G 1, 453. 4, 388. Æ 3, 194. 5, 10. 8, 64
cœtu 1, 402. 5, 107
cœtum 1, 719. 5, 43
cœtumque G 1, 279
coëunt 4, 73. Æ 7, 582
cogant Æ 4, 289
coge E 3, 20. G 3, 169
cogemur Æ 12, 237
cogendæ G 2, 62
cogente Æ 12, 423
cogentibus G 2, 10
cogere E 6, 89 G 4, 140 Æ 11, 304
coget 7, 125
cogi 12, 581
cogis E 2, 7 Æ 3, 56. 4, 412. 10, 63
cogit G 4, 36 Æ 7, 639. 9, 463. 11, 235
cogitè E 3, 98. Æ 11, 460
cogitet G 1, 462
cogitur G 4, 420. Æ 4, 414. 5, 20
cognataſque 3, 502
cognatique 8, 132
cognato 12, 29
cognitus 1, 627
cognomen 1, 271. 9, 493
cognomine 1, 534. 3, 133 163 334 350 702. 6, 383. 7, 671. 8, 331. 11, 246. 12, 845
cognominis 8, 48
cognoſcere E 1, 42. 4, 27 60. G 1, 177 394. 2, 226 490. Æ 2, 10. 3, 299
cognoſcit 12, 903
cognoſcite E 6, 25. Æ 5, 474
cognovimus 9, 245
cognovit G 4, 375 Æ 6, 340
cogunt G 4, 231 Æ 1, 567. 4, 406. 5, 782. 6, 462. 8, 7
cohibet 3, 424. 9, 738
cohibere 12, 314
cohors 7, 710. 11, 500
cohortes G 2, 279
coirent Æ 11, 860
coiſſe 12, 709
coit 3, 30. 9, 801. 10, 470 452
colaque G 2, 242
colant 1, 30
colebat Æ 4, 458
colendi G 1, 121. 4, 118
colendo 2, 36 222
colere Æ 4, 422
colerem 4, 343
coli 3, 77
colimus 11, 786
colit E 3, 61. G 3, 430 Æ 5, 63. 7, 603. 11, 584
colito G 2, 413
colitur Æ 3, 1373
colla G 2, 542. 3, 167 421. 4, 337. Æ 2, 381 721. 5, 277. 6, 419. 7, 394 701. 8, 660. 9, 331. 10, 838. 11, 497 622 692 829. 12, 86 722
collapſa G 3, 485. Æ 4, 391. 9, 434 708
collapſam 4, 664
collapſi 6, 226
collapſos 9, 753
collapſum 8, 584
Collatinas 6, 774
collatis 11, 517
colle 8, 604
collecta 1, 324. 9, 63. 12, 862
collectæ G 1, 324
collectam Æ 2, 798
collectaſque 1, 147
collecti 2, 414. 7, 582. 9, 689
collectis 1, 174. 2, 743
collectos 9, 11
collectum G. 1, 114. 3, 84 235. 4, 40
collegerat Æ 11, 776
collegerit G 3, 327
collegit Æ. 12, 491
collem 1, 423. 8, 351
colles E 9, 7. G 2, 103 179 276. 3, 555 Æ 3, 522. 5, 150. 7, 798. 8, 216 305 598. 11, 319 902
collibus E 7, 58. 9, 49. G 2, 273. Æ. 5, 287. 7, 726
colligat E 9, 63
colligere Æ 5, 15
colligit G 1, 427. 2, 154. Æ 10, 412. 11, 671
collis 7, 659
collo E 6, 50. G 3, 204. Æ 1, 658 719. 2, 218 236 792. 3, 661. 6, 700. 7, 351. 8, 438. 9, 436. 10, 135. 11, 11. 12, 256
collocat G 4, 424
colloquio Æ 7, 91
collucens 10, 539
collucent 5, 4. 9, 166. 11, 209
collucere 4, 567
colludere G 1, 569
collum Æ 5, 559
colluſtrans 3, 651

colo,

colo, calathiſve Minervæ Æ 7, 805. 8, 409
colo, *verb.* 5, 735
colocaſia E 4, 20
coloni 9, 4. G 1, 125. 2, 385. 3, 288. Æ 1, 16
colonis G 1, 507. Æ 7, 63 410 422
colono G 1, 299. Æ 1, 3
colonos 4, 626
color G 2, 178 256. 4, 254. Æ 6, 47. 11, 819
coloratis G 4, 293
colore E 8, 73. G 4, 335
colorem E 9, 49. Æ 4, 558. 6, 272. 9, 650
colores E 4, 42. G 1, 452. Æ 4, 701. 5, 89. 12, 69
colori E 2, 17
coloribus G 4, 306. Æ 5, 609. 7, 191
coloris E 8, 77
coluber G 3, 418. Æ 2, 471. 7, 352
colubris G 2, 320. Æ 6, 419. 7, 329
coluere G 2, 532. Æ 1, 536. 3, 165. 7, 602
colui 12, 778
coluiſſe 1, 20. 11, 843
columba 5, 213
columbæ 2, 516. 6, 190
columnæ 6, 552. 12, 92
columnas G 3, 29. Æ 1, 432. 11, 262
columnis 7, 170
colunt 3, 212. 7, 684 714
colurnis G 2, 396
coma Æ 5, 556
comæ 1, 407 481. 2, 774. 3, 48. 4, 280. 6, 48. 12, 868
comam G 4, 137. Æ 1, 323. 2, 552 629. 7, 60. 9, 478
comas G 2, 368. Æ 2, 684. 3, 174 405. 4, 590. 7, 75 353 394. 8, 274 277. 10, 726. 12, 209
comantem G 4, 122. Æ 2, 391. 12, 6
comantes G 3, 312. Æ 3, 468. 12, 413
comantia 12, 86
comes 2, 704 711. 3, 613 691. 6, 159 166 292 448 528 538. 8, 466. 9, 179 223. 10, 321. 11, 33 479. 12, 385
cometæ G 1, 488. Æ 10, 272
comitabor 4, 543
comitamur 11, 52
comitante 2, 40 370. 5, 76. 11, 498
comitantibus Æ 3, 346. 4, 48
comitantur 3, 660. 8, 462. 10, 126
comitata 2, 580
comitate 10, 186
comitatu 4, 215
comitatur 6, 863. 7, 681
comitatus 1, 316. 6, 112. 9, 48. 10, 194. 12, 336
comitem 2, 86 778. 4, 677. 5, 546. 6, 777. 8, 308. 9, 177 277 649 765 775. 10, 779. 11, 542. 12, 362
comitentur G 1, 346. Æ 11, 61
comites 2, 181 294 744. 4, 123 140 162 664. 5, 191 301. 8, 52. 11, 655 805
comitetur 10, 164
comiti 2, 729. 11, 710
comitum 2, 796. 5, 822. 6, 865. 10, 20. 11, 94 586
commaculare E 8, 48
commemoranda G 4, 148
commendat Æ 2, 293. 5, 771
commendo 2, 748
commercia 10, 532
comminus G 1, 104. 3, 374. Æ 7, 553 732. 9, 347 770. 10, 454. 11, 706. 12, 890
commiſit 7, 542
commiſſa G 4, 454. Æ 1, 140. 3, 428. 6, 569. 10, 156
commiſſos 5, 113
commiſta 3, 633. 4, 120 161
commiſti 12, 835
commiſtis 8, 255
commiſtum 12, 618
commiſtus G 2, 327. 4, 500. Æ 6, 762. 10, 238
committas G 1, 223
committere 2, 289. 3, 78. Æ 1, 235. 5, 69. 10, 68. 12, 60
committitur 11, 560 589
commixtam 9, 76
commoda G 4, 129
commota Æ 1, 364. 5, 213
commotæ G 4, 471
commotis Æ 4, 301
commotus 1, 130
commovere 7, 494
commovet 5, 217
commune 2, 709. 12, 16
communem 4, 102. 8, 275
communi 9, 183
communibus 11, 435. 12, 118
compacta E 2, 36
compactis Æ. 12, 674
compagibus 1, 126 297. 2, 51
compellebat 11, 534
compellare 2, 280. 3, 299. 8, 164
compellat Æ 1, 185. 2, 372. 3, 474. 5, 161. 6, 499. 10, 606
compellere E 2, 30
compeſce G 2, 370. 3, 468
compita 2, 382
complebuntque Æ 4, 250
complectitur 1, 698. 2, 253. 5, 31. 11, 743. 12, 433
complent 2, 20 495. 3, 71 645 676. 6, 385. 9, 567
complentur G 2, 391
complerant Æ 5, 107. 9, 108 382
complere 11, 327
complerint 6, 712. 7, 643
complet 9, 113. 11, 140. 12, 724
completur 5, 46
complexa E 5, 22. Æ 2, 514 673. 6, 786
complexi 5, 766
complexibus 5, 742
complexu 1, 719. 4, 616. 8, 488 583
complexus 8, 260 558. 11, 46
componens 8, 486
component 12, 822
componere E. 1, 24. 3, 108. G 4, 176 438. Æ 1, 139. 3, 387. 4, 341. 8, 317
componet 1, 378
componi 12, 109
componite 10, 15
compoſitæ 12, 315
compoſitam 7, 339
compoſiti 11, 599
compoſitis G 3, 192. 4, 417
compoſito, *adverb.* Æ 2, 129. *particip.* 7, 6
compoſtus 1, 253
compoſuere G 4, 189
compoſuit Æ 1, 702. 8, 322
comprendere G 2, 104. Æ. 6, 626. 7, 73
comprenderit G 1, 428
comprendis 2, 305
comprenſa Æ 2, 793. 6, 701
comprenſamque 11, 723
compreſſa G 4, 87
compreſſi Æ 5, 802
compreſſus 2, 73. 8, 184
comprime 6, 389
comptæ 6, 48
comptos 8, 128. 10, 832
comptus 7, 751
compulerant E 7, 2
compulſus Æ. 1, 579
conamur 10, 89
conantem 9, 398
conata 4, 688. 11, 585 842
conati G 1, 281

INDEX

conatibus Æ 12, 910
conatus 2, 792. 3, 25. 6, 32 700. 10, 685
concava G 4, 49 Æ 5, 677
concedat E 2, 57
concede 10, 1 Æ 2, 523. 10, 906
concedere 11, 111
concedit 9, 655
concedite E 7, 22. 10, 63
concentus G 1, 422
concepit Æ 4, 474
conceptum 5, 38. 8, 139. 12, 158
conceſſa 3, 700. 5, 798
conceſſæ G 1, 238
conceſſerat Æ 10, 215
conceſsêre 8, 41
conceſſit 2, 91. 7, 305. 10, 820
concha 6, 171. 10, 209
conchas G 2, 348
concidere 2, 260
concidit 3, 516 Æ 2, 532. 5, 333 448. 11, 245
concilia G 1, 25 Æ 5, 735
concilias 1, 83
conciliet 10, 151
concilio 575
concilium 3, 679. 6, 433. 10, 2. 11, 234 304 460 469
concipe 11, 519. 12, 13
concipis 11, 369
concipit 4, 502
concipiunt G 1, 87 422
concita Æ 3, 127. 11, 889. 12, 921
concitat 7, 476. 11, 742
concitus 9, 694. 11, 744. 12, 331 379 902
conclamant 2, 233. 5, 660. 10, 738
conclamat 3, 523. 6, 259. 7, 504. 9, 35 375 425. 12, 426
concludere 1, 429
concolor 8, 82
concordes E 4, 47 Æ 6, 827
concordia 3, 542
concredere 10, 286
concreſcere G 1, 392
concreſcunt 3, 360
concreta 2, 376 Æ 6, 738
concretæ G 1, 236
concretam 2, 318 Æ 6, 746
concretos 2, 277
concretum G 3, 463
concreverit E 6, 35
concrevit Æ 12, 905
concubitu G 4, 198
concubitus E 6, 50 G 3, 130
concurrere 1, 318 489 Æ 1, 497. 2, 315. 8, 692. 10, 8 436 715. 11, 117. 12, 149 315 503 571 771
concurrerit 7, 224
concurrit Æ 12, 563
concurrunt 7, 520. 10, 361 431 691. 11, 805. 12, 297 724
concurſu 1, 513. 12, 100
concurſum 5, 611
concurſus 6, 318. 9, 454
concuſſa 1, 159. 4, 81. 9, 752. 11, 451. 12, 411 468
concuſſæ G 5, 205
concuſſam Æ 4, 666
concuſſere 5, 147
concuſſis 9, 498
concuſſit 8, 3 237. 12, 594
concuſſo 2, 629. 4, 444
concuſſus G 3, 151 Æ 5, 700 869
concute 7, 338
concuteret 8, 354
concutit 6, 101
condant 7, 145. 11, 323
conde 6, 152
condebat 1, 451
condemur 9, 152
condenſæ 2, 517. 8, 497
condent G 4, 66
condere E 6, 7. 8, 97. 9, 52 Æ 1, 37 526. 2, 696. 10, 35. 12, 893
conderet 1, 9. 7, 61
condet G 1, 438 458 Æ 1, 280. 6, 792. 8, 48. 10, 558
condidimus 5, 48
condidit E 2, 61 Æ 2, 621. 5, 243. 6, 271. 7, 619. 8, 66 357. 9, 32 348 443. 12, 886
condimus Æ 3, 68
condit G 2, 507. 4, 496. Æ 4, 177. 10, 767
condita E 3, 43 47. 10, 50 Æ 3, 388. 7, 570
conditio 12, 880.
conditor 8, 313
conditur 7, 719 802. 11, 187
conditus G 1, 442
conducta Æ 12, 520
condunt G 2, 452. 4, 473 Æ 2, 24. 3, 237. 5, 126. 9, 39. 12, 361
conduntur Æ 2, 401. 7, 303
confecta 5, 590
confecimus G 2, 541
confecti E 5, 362
confectum 4, 599. 6, 520
confectus 11, 85
conferre G 3, 169 Æ 6, 488. 9, 44 690. 10, 876. 12, 345 678
conferto G 3, 369
confertos Æ 2, 347
confeſſa 2, 591
confeſtim 9, 231
conficit 11, 824
confidentiſſime G 4, 445
confidere Æ 1, 456. 5, 849
confieri Æ 4, 116
confiſe 5, 870
confixa 9, 765
confixi 2, 429. 6, 543. 11, 8
confixum 3, 45
conflantur G 1, 508
confligunt Æ 2, 417
confluere G 4, 558
confoſſus Æ 9, 445
confugere 8, 493
confugio 1, 670
confundere 5, 496. 12, 290
confunditur 3, 695
confuſa 11, 211
confuſæ 6, 504. 11, 207. 12, 6
confuſam 2, 736
confuſus 12, 665
congeminat 11, 698
congemuit 2, 631
congerere 6, 178
congeritur 2, 766
congeſtere E 3, 69
congeſta G 2, 156. 3, 377. 243 Æ 6, 224
congeſtum 1, 69
congrediamur 12, 233
congredior 12, 13
congreditur 11, 720
congreſſi 2, 397. 8, 467. 11, 6
congreſſos 12, 465
congreſſu 12, 514
congreſſum 5, 809
congreſſus 1, 479. 5, 733. 540 889. 12, 342 510
conjecta 4, 60. 12, 362
conjecti 12, 711
conjecto 9, 698
conjecit 2, 545. 7, 456. 9, 5 11, 483
coniferæ cypariſſi 3, 680
conjice G 4, 26.
conjicit E 5, 619. 7, 347. 9, 4 10, 646 657 891. 11, 784
conjicite 9, 494
conjiciunt 5, 661. 6, 222. 330 801. 11, 194
conjuge G 4, 456 504 Æ 3, 4, 924. 9, 138
conjugiis 3, 275
conjugio Æ 3, 296 47 . 4, 4
conjugis E 8, 18 66 G 2, 3, 93 Æ 1, 358. 2, 572. 3, 488. 4, 21 338 458. 6, 11 272 406 413 612. 10, 280 11, 267. 12, 30 610
conjugium 2, 579. 4, 172 7, 423 433. 11, 270
coniuncta E. 8, 32 Æ 10, 6
conjunctus 8, 130.
conjunge 5, 712

onjungere E 2,32. Æ. 1, 518. 8,164.
onjungi 10, 105
onjunxere 8, 133
onjurat 8, 5
onjurato G 2, 497
onjuratos 1, 280
onjux 1,294. 4, 465. Æ 1, 51 347. 2, 519 597 651 673 678 711 725 738 777 783. 4, 91 113. 5, 620 647. 6, 93 473 523 764. 7, 56 189 287 308 314. 8, 377 384 393 688. 10, 44 607 611. 11, 158 371. 12, 17 80 272 793 937
onnexæ G 4, 257
onnexoſque Æ 8, 437
onnixa E 1, 15. Æ 5, 642
onnixi 5, 264. 11, 613
onnixus 9, 769. 10, 127
onnubia 3, 319. 4, 316 535. 7, 555. 9, 600. 12, 42
onnubii 4, 168
onnubiis 3, 136. 7, 96 333. 12, 821
onnubio 1, 77. 4, 126. 7, 253
onon E 3, 40
onſanguinei Æ 12, 40
onſanguineo 5, 771. 7, 366. 8, 703
onſanguineus 6, 278
onſanguinitate 2, 86
onſcendebat 12, 736
onſcenderat 8, 97
onſcendi 1, 385
onſcendit 1, 184. 4, 646. 10, 155
onſcia Æ 1, 608. 2, 141 267. 4, 519 608. 5, 455. 8, 395. 9, 429. 10, 679 872. 12, 668
onſcius 2, 99. 4, 167. 11, 812
onſederat E 7, 1. Æ 5, 388. 10, 780.
onſedere 7, 431. 11, 457
onſederis 4, 39
onſedimus E 3, 55. Æ 5, 3. 12, 237
onſediſſe 11, 350
onſedit G 4, 436. Æ 3, 245. 8, 841. 7, 169
onſequimur 2, 409
onſequitur 5, 153 224 494. 11, 722. 12, 375
onſere 9, 741
onſerere G 2, 38.
onſerimus Æ 2, 398
onſertam 3, 467. 5, 259
onſertum 3, 594
onſeſſu 8, 636
onſeſſum 5, 340 577
onſevimus E 1, 73
conſidant Æ 11, 323
conſident G 4, 65
conſidere Æ 1, 576. 2, 624. 3, 163. 6, 67. 7, 176. 9, 145
conſidite 4, 573
conſidunt 5, 136. 10, 5. 11, 915
conſilia 1, 285 662
conſiliis 2, 89. 5, 728 749. 11, 339
conſilio 7, 216. 11, 704
conſilium 2, 656. 4, 477. 7, 407 592. 9, 227
conſiſtere G 4, 27. Æ 1, 545 633 647. 6, 807. 8, 10 75
conſiſtit 5, 423
conſiſtunt 9, 789
conſonat 5, 149. 8, 305
conſortem 10, 906
conſortia G 4, 153
conſpectu Æ 1, 38 188. 2, 11 67. 10, 260. 11, 903
conſpectum 6, 108. 9, 262
conſpectus G 3, 17. Æ 8, 588
conſpexêre 1, 159
conſpexi 3, 652
conſpeximus 9, 237
conſpexit 1, 591. 4, 649. 10, 725
conſpicere 6, 508
conſpicit 4, 261. 5, 611. 6, 656. 9, 420
conſpicitur 8, 83
conſpirant 7, 615
conſtare 3, 518
conſternere 12, 543
conſternunt 4, 444
conſtet 5, 748
conſtiterant 3, 681. 10, 272
conſtitit G 4, 484 Æ 1, 191 230 463. 2, 68. 4, 253. 5, 426 507. 6, 331 559. 8, 381. 9, 624
conſtituam 5, 237
conſtitue G 4, 542
conſtituent Æ 12, 194
conſtituere 11, 185
conſtituit 1, 313. 5, 130. 6, 244
conſtituunt 6, 217
conſtructaque G 4, 213
conſtructam Æ 9, 712
conſueſcere G 2, 272
conſueta G 4, 429 Æ 10, 867
conſul 7, 613
conſule E 4, 3 11. Æ 9, 322
conſulere 12, 21
conſulis 6, 819. 11, 344
conſulit 4, 64. 7, 83
conſulite 11, 335
conſulta 6, 151. 11, 410
conſultus G 3, 491
conſumens Æ 3, 178
conſumere Æ 7, 125
conſumeret E 10, 43
conſumimus Æ 7, 116
conſumpta 2, 795. 5, 527
conſumptis 7, 112
conſurgere 8, 637. 10, 90 299
conſurgit G 1, 241. Æ 7, 530. 8, 457. 9, 749. 12, 729
conſurgunt 8, 110
contactos G 3, 566
contactuque Æ 3, 227
contagia E 1, 51. G 3, 469
contemnere G 2, 360 Æ 3, 77. 8, 364
contemnuntque G 4, 104
contemplator 1, 187. 4, 61
contemptor Æ 7, 648. 8, 7. 9, 205
contende G 2, 96. 4, 412
contendere E 7, 18 69 Æ 4, 108. 5, 291 370 834. 9, 518
contenderet 12, 815
contendunt 1, 162. 6, 643
contenta G 3, 536. Æ 5, 513. 9, 187. 11, 582
contentus 5, 314. 7, 737
conterrita 12, 54
conterritus 3, 597. 9, 123
contexit 12, 885
contextus 2, 112
conticuere 2, 1 253
conticuit 3, 718. 6, 54
contigerat 5, 836
contigerit 9, 268
contigimus 11, 245
contigit 1, 100. 2, 649
contiguum 10, 457
continet G 1, 259
contingat Æ 6, 109. 11, 371
contingere E 8, 40. Æ 1, 417. 2, 168 239. 5, 18 509. 6, 606
contingit G 2, 322. Æ 7, 480
continuit Æ 2, 593. 3, 598. 10, 686
continuo G 1, 60 169 856. 3, 75 158 271 386 468. 4, 53 69 254 548. Æ 3, 196 543. 4, 265. 5, 368. 6, 426 570. 7, 68 120. 9, 118 684 731 757. 11, 612 810 912. 12, 560
contis 9, 510
conto 6, 302
contorquens G 1, 481. Æ 12, 490
contorquent 7, 165
contorſi 2, 52. 3, 462. 5, 520. 6, 593. 11, 676. 12, 373
contorta 9, 705
contortum 11, 561

contracto G 4, 259
contractus 4, 265
contrahe Æ 12, 891
contrahimus 3, 8
contrahit G 1, 34
contraria 1, 286. Æ. 2, 243. 1, 39. 4, 628. 7, 293. 12, 487
contremuit 7, 515
contriſtat G 3, 279. Æ 10, 275
contulerant 10, 147
contulimus 11, 283
contulit 10, 735
contundet 1, 268
contundit E 2, 11
contuſoſque G. 4, 240
convalle 2, 186. Æ 6, 679
convalles G 3, 276
convallibus Æ 6, 139
convectare 7, 749. 9, 613
convectat 4, 405
convellere G 1, 457. Æ 3, 24 31. 6, 148. 12, 774
convellimus 2, 464
convellunt G 2, 294. Æ 2, 446
convenere 1, 712. 2, 799. 4, 417. 6, 490. 11, 236
conveniat G 1, 3 255
convenimus E 5, 1
convenit Æ 12, 184
conveniunt 1, 365 704. 5, 293. 9, 720 779
conventus 6, 753
converſa G 3, 303. Æ 1, 8. 2, 131. 5, 466. 9, 800. 12, 623
converſæ Æ 12, 369 548
converſi 2, 73. 11, 121. 12, 172
converſis 11, 713. 12, 716
converſo 9, 724. 11, 654
converſus 12, 377
convertant 2, 191
convertere 10, 83
convertêre 5, 582. 11, 746 800. 12, 723
convertite 9, 427
convertunt 12, 252
convexa 1, 612. 4, 451. 6, 241 750. 7, 543. 10, 251
convexo E 4, 50. Æ 1, 314. 11, 515
convivia E 5, 69. G 1, 301. Æ 1, 642. 4, 77
conum 3, 468
convolvens G 3, 426
convolvit Æ 2, 447
convulſa 2, 507. 3, 414
convulſæ 1, 387
convulſum 5, 143. 8, 690
coorta G 3, 478. Æ 1, 152
copia E 1, 82. 3, 308. 4, 31. Æ 1, 524. 2, 564. 5, 100. 9, 484 720. 11, 248 378 834
coquat G 1, 66
coquæbant 4, 428. Æ 7, 345
coquitur G 2, 522
coram Æ 1, 524 599. 2, 538. 3, 173. 6, 716. 8, 122
Coras 7, 672. 11, 465 604
corda G 1, 123 330. 3, 106. 4, 70 470. Æ 1, 307 726. 4, 528. 5, 138 643 729. 6, 49 80 407. 9, 55 225. 10, 87. 12, 223 453
corde Æ 1, 54 213 566. 4, 332 533. 6, 185 383 675. 8, 522. 10, 465 871. 12, 18 667
cordi 7, 326. 9, 615 776. 10, 252. 11, 369
cori 5, 126
coriis G 3, 559
Corintho Æ 6, 836
Coriti 9, 10. 10, 719
Coritum 3, 170
corna G 2, 34. Æ 3, 649
cornea 3, 22. 5, 557. 6, 894
cornibus G 1, 217 433. 2, 526. 3, 55 218 370. Æ 1, 194. 7, 483 789
corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum 8, 77
cornipedes Æ 7, 779
cornipedum 6, 591
cornix E 1, 18. 9, 15. G 1, 388
cornu E 3, 87. 9, 25. 10, 59. G 1, 428. 2, 395. 3, 57 88 509. Æ 5, 282. 7, 497. 9, 606 629. 11, 773 859
cornua E 6, 51. 7, 30. G. 3, 222 232. 4, 299 371. Æ. 3, 549 645. 4, 61. 5, 479 832. 6, 245. 7, 488 615. 8, 2. 10, 725. 12, 89 721
cornus G. 2, 448. Æ. 9, 698. 12, 267
Coroebus 2, 341 386 407 424
corona 3, 525. 5, 556. 8, 684. 9, 508 551. 10, 122. 11, 475. 12, 744
coronæ G 1, 222. 2, 66. Æ 5, 110
coronam 1, 659. 5, 355. 7, 75. 8, 505
coronant G 2, 528. Æ 1, 728. 7, 147. 9, 380
coronas G 1, 304. Æ 4, 418
coronat 4, 505
corpora G 2, 531. 3, 51 221 251 369 383 444 471 542. 4, 95 99 187 198 217 252 255 475 543. Æ 1, 74 105 197. 2, 18 214 365 565. 3, 141 511 623. 4, 523. 5, 318. 6, 22 303 306 391 583 714 721 731 751. 7, 108 535. 8, 485 539 607 634 662. 9, 157 273 317 455. 10, 430 662. 11, 22 102 185 197 204 276 634 665 691. 12, 271 287 328 900
corpore G 2, 23 327. 4, 413 538 550. Æ 1, 75. 3, 175 427. 4, 181 253 703. 5, 276 344 372 396 438 445 475 683. 6, 292 294 727. 7, 459 650 783. 8, 207 330. 9, 410 563 722 812. 10, 127 334 342 345 478 744 774 845. 11, 87 313 641 829 864. 12, 221 421 728 835 911 920
corporeæ 6, 737
corpus E 5, 22. G 3, 20 448. 4, 416. Æ 1, 448 490. 2, 542 558 644. 3, 176 578. 4, 572 635. 6, 58 149 161 219 596 635. 8, 153. 10 331 446 820 834 904. 11, 30 59 591 593 848. 12, 376 472 935
correpta 1, 104. 2, 479. 11, 584
correptis 10, 409
correptos G 3, 254
correptum 4, 405
corripio Æ 3, 176
corripit 4, 572. 5, 641. 6, 210 230 422. 8, 260. 10, 335 12, 93 299 302
corripite 12, 261
corripiunt G 3, 472. Æ 1, 367 2, 217. 5, 316. 6, 634. 9, 502. 12, 279.
corripuêre G 3, 104. Æ 1, 421 2, 167. 5, 145
corripuiſſe 11, 90
corripuit E 8, 105. G 2, 510 Æ 1, 49 92. 9, 537. 11, 48
corruit 10, 488
corrumpitur G 2, 466
corrupit G 3, 481
corruptam Æ 1, 181
corrupto 3, 138
cortex 7, 742
cortice E 5, 13. G 2, 74 304. 4, 160. Æ 3, 33. 9, 4
corticibus E 8, 54. G 2, 3 453. 4, 33
corticis E 6, 63
cortina Æ 3, 92. 6, 347
Cortynia E 6, 60. Æ 11, 77
corvi G 1, 410 423
corvorum 1, 382
coruſca 1, 328
coruſcæ Æ 2, 172

coruſcant G 4, 73 98. Æ 8, 661
coruſcat Æ 5, 642. 10, 651. 12, 431 887 919
coruſci 9, 163 678
coruſcis 1, 168. 12, 701
coruſco G 1, 233. Æ 2, 333. 8, 391
coruſcum Æ 2, 552
coruſcus 2, 470
Corybantia 3, 111
Corycium G 4, 127
Corydon E 2, 1 56 65 69. 5, 86. 7, 2 16 20 70
Corydonis 7, 40
coryli duræ 5, 21. G 2, 65
corylis E 5, 3
corylos 1, 14. 7, 63
corylum G 2, 299
corymbo E 3, 39
Corytii Æ 10, 169
Coſas 10, 168
Coſſe 6, 841
coſtas G 1, 273. 3, 256. Æ 2, 16. 9, 432. 10, 682. 11, 817. 12, 276 508
coſtis G 4, 303 556. Æ 1, 215. 7, 463. 10, 382
cote 7, 627
cothurnis G 2, 8
cothurno E 7, 32. 8, 10. Æ 1, 341
cotibus E 8, 43. G 4, 203
crabro 4, 245
cras E 3, 71
craſſa G 2, 236. 3, 205
craſſiſque 2, 110
craſſum Æ 5, 469. 10, 349
craſſus G 2, 309
craſtina 1, 425. Æ 8, 170. 10, 244. 12, 76
craſtinus 4, 118
cratera G 2, 528. Æ 3, 525. 5, 536. 9, 266 346
crateræ G 2, 457
crateras E 5, 68. Æ 1, 728. 7, 147. 9, 163 358. 12, 285
crateres 2, 765. 6, 225
crates G 1, 95 166. 4, 214. 7, 633. 11, 64. 12, 508
creandis 2, 9
crearat Æ 10, 551. 12, 271
creat G 1, 279. Æ 10, 705
creatos 10, 517
creatrix 6, 367. 8, 534
creatus 10, 543
creavit 7, 283
creber G 3, 470. Æ 1, 89. 2, 731. 5, 199 460 764
crebra G 3, 500
crebra *adj.* Æ 5, 436. 11, 611
crebreſcere Æ 12, 222
crebreſcit 12, 407
crebreſcunt 3, 530
crebris G 3, 221 334 554. 4, 27 Æ 1, 94. 2, 627. 3, 127. 11, 209
crebro 2, 492. 12, 535
crebros 12, 713
credam 5, 850
credant 1, 222
credas 3, 991
credat 9, 206
crede E 2, 17. G 4, 48. Æ 7, 97. 11, 707
credens 2, 371
credere E 10, 46. G 1, 224. 2, 333. 3, 391. Æ 4, 423. 5, 383. 6, 15 173 463 942. 10, 70 289. 11, 153 808
crederet 3, 187
crediderat 10, 548
crediderim G 2, 318
credidit Æ 7, 680, 10, 457 648. 11, 114
credimus E 6, 108. Æ 8, 140
credis E 3, 28. Æ 4, 34
credit 4, 561. 12, 591
credita 2, 196 247. 7, 486
credite 1, 48. 11, 283
creditis 2, 43
creditur E 3, 95
credo 3, 10. G 1, 415. Æ 1, 391. 4, 12. 6, 368 848. 7, 297. 10, 29 865
credunt 8, 147 353
cremant 11, 208
cremantur 6, 214
cremari 7, 74
cremato G 2, 408
cremavit Æ 7, 295
Cremonæ E 9, 28
crepantes Æ 11, 775
crepidine 10, 653
crepitabat 6, 209
crepitans G 1, 449. Æ 3, 70
crepitant 5, 436 459
crepitante Æ 7, 74
crepitantiaque G 4, 151
crepitantibus 1, 8. Æ 11, 299
crepitare G 2, 540
crepitus Æ 12, 923
crepuere 5, 206
creſcent E 10, 54
creſcentem 7, 25
creſcentes 2, 67
creſcentique G 2, 56. Æ 10, 292
creſcentis G 2, 3 336
creſcere G 3, 206. 11, 393
creſceret 4, 122
creſcetis E 10, 54
creſcit 10, 73
creſcunt G 1, 326
Creſſa Æ 5, 285
Creſſamque G 3, 345
Creſſia Æ 4, 70. 8, 294
Creta G 1, 179. 2, 215. Æ 3, 104. 5, 585
Cretæ rapidum Oaxen E 1, 66 Æ 3, 122 162
Cretæa 12, 412
Cretæis 3, 117
Cretam 3, 129
Cretea 9, 774
Cretes 4, 146
Creteus 12, 538
creti 9, 672
cretum 4, 191
cretus 2, 74. 3, 608. 8, 135
crevit G 2, 533
Creuſa Æ 2, 62 597 651 738
Creuſæ 2, 772 784. 9, 297
Creuſam 2, 666 769 778
crimen 10, 18. 11, 407. 12, 16 600
crimina 6, 433. 7, 326 339
crimine 2, 65. 4, 550. 6, 430. 7, 577. 10, 668 851. 11, 122
criminibus 2, 98
crinales 7, 403
crinali 11, 576
crinem 2, 685. 3, 65. 4, 148 2 6 704. 5, 528. 6, 281. 7, 391 815. 11, 35
crines E 6, 68. Æ 2, 277. 4, 138 509 559. 6, 89. 7, 418. 8, 34. 9, 651. 10, 137. 12, 99 605 870
crinibus G 4, 417 482. Æ 1, 484. 2, 404. 7, 73 346 450
Criniſo 5, 38
crinita 7, 785
crinitas 1, 744. 6, 638
criſpans 1, 317. 12, 165
criſta 9, 50. 10, 869
criſtæ 6, 779. 7, 185. 9, 732. 12, 89
criſtam 12, 370
criſtas 3, 468. 9, 270. 10, 701. 11, 8. 12, 493
criſtatus 1, 472
criſtis 8, 620. 9, 163 365 678. 10, 270
croceam 11, 775
croceis G 4, 109. Æ 4, 700
croceo E 4, 44. Æ 1, 653 715. 6, 207
croceos G 1, 56
croceum Æ 1, 447. 4, 585. 9, 460
croco 9, 614
crocum G 4, 182
cruda Æ 6, 304

INDEX

crudele Æ 1, 365. 2, 124. 11, 53 535 841. 12, 636
crudelem G 4, 356. Æ 8, 579. 9, 497
crudeles I, 359. 3, 44. 6, 501 585
crudeli E 5, 20. G 3, 263. Æ 2, 461. 4, 308. 6, 442. 8, 146. 10, 386
crudelia E 5, 23. G 4, 495. Æ 1, 225. 3, 616
crudelibus Æ 1, 551
crudelis E 2, 6. 8, 48. 10, 29. Æ 1, 411. 2, 368. 4, 311 661 681. 6, 25 359 446. 9, 483
crudeliter 6, 495
crudelius 2, 746
crudeſcere G 3, 504
crudeſcit Æ 11, 833
crudeſcunt 7, 788
crudo G 3, 20. Æ 5, 68. 9, 743
crudum 10, 682
cruenta G 1, 306. Æ 6, 555. 9, 753. 10, 340 462 862
cruentam 11, 668
cruentas G 3, 203
cruentat Æ 10, 731
cruentis G 4, 15. Æ 2, 167. 3, 618. 6, 281
cruento 1, 300. 2, 272. 3, 632. 8, 297. 9, 348. 10, 416 489. 12, 8
cruentum 11, 474. 12, 385
cruentus 1, 475. 7, 501
cruor G 1, 485. 4, 285. Æ 3, 43. 8, 106. 9, 434. 10, 178. 11, 646 724. 12, 340
cruore 4, 201 664. 5, 335. 9, 333. 10, 908
cruorem G 3, 516. 4, 542. Æ 3, 663. 5, 469. 6, 248. 10, 349. 11, 804
cruores 4, 687
crura G 2, 8. 3, 76. 4, 181. Æ 11, 639
crurum G 3, 53 192. Æ 11, 777
cruſtæ G 3, 360
cruſti Æ 7, 115
Cruſtumerique 7, 631
Cruſtumiis G 2, 88
cubile I, 447. Æ 3, 324. 4, 585 648. 8, 412. 9, 460 715. 12, 144
cubili E 4, 63. G 3, 230
cubilia G 1, 183. 4, 45 243. Æ 6, 174
cubilibus G 1, 411
cubito Æ 4, 690
cucumis G 4, 122
cucurrit Æ 2, 120 694. 5, 251. 6, 54. 8, 390. 11, 296. 12, 66
cuiquam G 4, 447. Æ 7, 692. 10, 712
cuique G 2, 177. 3, 102. Æ 5, 100. 7, 507. 9, 175 185. 10, 107 111 467
cujum E 3, 1. Æ 5, 87
cujus E 10, 73. G 4, 394 437. Æ 6, 324. 7, 197. 8, 511. 11, 347 666
culmen E 1, 69
culmi G 2, 517
culmina E 1, 83. Æ 2, 446 478 695. 4, 671. 12, 569
culmine G 1, 402. Æ 2, 290 410 603. 4, 186. 7, 512. 8, 456
culminibus 4, 462. 5, 459. 12, 863
culminis 2, 458
culmo G 1, 317. Æ 8, 654
culmos G 1, 192
culmum 1, 321
culmus 1, 111
culpæ Æ 4, 19. 12, 648
culpam G 2, 380 455. 3, 468. Æ 4, 172
culpatus 2, 602
culta E 1, 71. G 1, 153. 4, 126 372. Æ 8, 63. 10, 141
cultores 11, 788
cultoribus G 2, 114. Æ 8, 8
cultri G 3, 492
cultrix Æ 3, 111. 11, 557
cultros 6, 248
cultu E 3, 18. G 1, 102. 2, 51. 4, 559. Æ 3, 591. 5, 730
cultura G 2, 420
cultus 1, 352. 2, 135. Æ 3, 316
cum E 2, 28. 3, 10 19 77. 4, 19. 5, 227 488. 6, 339. 7, 1639. 8, 1528 38. 9, 2267. 10, 410 67. G 1, 43 148 178 187 180 217 288 303 310 313 316 327 361 370 391 427 438 450 458 467 483 493 512. 2, 193 209 218 279 321 340 403 422. 3, 103 133 139 196 223 237 303 322 336 347 358 423 437 443 458 462. 4, 21 97 103 110 131 171 401 414 439 488 524 533. Æ 1, 40 51 59 152 197 227 249 288 296 435 513 539 590 639 655 691 701. 2, 72 112 117 223 256 304 316 323 378 496 499 532 567 589 627 680 688 694 731. 3, 12 51 137 177 245 335 380 416 448 522 568 577 590 599 623 646 655 679 712. 4, 8 208 215 241 403 409 425 441 453 461 473 514 524 597 606 618 687. 5, 75 84 160 166 289 328 368 597 627 617 693 804 810 838 859 867. 6, 48 91 185 190 372 515 564 645 735 874 880. 7, 27 39 61 87 105 124 130 148 166 246 418 427 462 528 603 667 674 697 700 721 735. 8, 28 55 72 82 98 170 213 276 353 391 506 522 525 561 622 703. 9, 60 88 108 154 242 249 349 361 372 395 435 513 562 628 670 771 793 816. 10, 12 98 124 266 337 454 483 503 509 521 567 697 764. 11, 42 48 104 113 276 279 304 394 406 421 456 465 540 565 604 659 681 751 783 822 831 904. 12, 76 114 154 208 249 351 365 415 438 473 587 632 685 702 716 735 821 828 941 952
Cumæa 6, 98
Cumæam 3, 441
Cumarum 6, 2
Cumæi E 4, 4
cum primis G 1, 178
cumulant Æ 8, 284. 12, 215
cumulat 5, 532. 11, 50
cumulatam 4, 436
cumulo 1, 109. 2, 498
cumulos G 1, 105
cunabula E 4, 23. G 4, 66. Æ 1, 105
cuncta G 1, 343. 2, 42. 3, 19. Æ 2, 77 570 653. 3 298 515 563. 4, 498. 8, 19 439. 9, 345. 11, 241. 12, 180 472
cunctæ 5, 614. 12, 251
cunctam G 3, 473. Æ 10, 695
cunctando 6, 846
cunctantem 4, 133 390. 6, 211. 7, 449. 8, 388. 12, 940
cunctantes G 2, 236. 3, 48. Æ 10, 831
cunctanti 5, 856. 12, 919
cunctantibus G 4, 107
cunctantur 4, 258

cunctatur Æ 9, 124. 10, 717. 12. 916
cuncti 1, 563. 2, 409. 3, 100 189 363. 5, 58 70 227 385. 7, 583. 8, 109 306. 10, 96. 11, 344 745
cunctis 1, 522 598. 2, 228. 3, 97. 5, 244. 7, 230. 8, 162. 12, 229
cunctos 5, 380
cunctus 1, 158 237
cunei 12, 269
cuneis G 1, 144. 2, 79. Æ 6, 181. 7, 509. 12, 457
cuneos G 2, 509. Æ 5, 664
cuneum 12, 575
cunque 1, 614 *sic una* quo te cunque, &c. 8, 74. 11, 762. 12, 61 203 *et jungitur cum* ut, *ſicuti*, utcunque 10, 686
Cupavo 10, 186
Cupentum 12, 539
cuperem 5, 810. 10, 441
cupiant E 6, 7
cupiat 2, 16
cupidine Æ 4, 194. 7, 189. 9, 354. 10, 93
cupido G 1, 37. Æ 2, 349. 5, 138. 6, 133 373 721 823. 7, 263. 9, 185
Cupido 1, 662 699
cupidus 8, 165
cupiens 9, 796
cupiere 2, 108
cupio 6, 717
cupit E 3, 64. Æ 4, 394
cupiunt 6, 733
cupreſſi E 1, 26
cupreſſo Æ 3, 64
cupreſſos 6, 216
cupreſſum G 1, 20
cupreſſus Æ 1, 714
cur E 5, 1. Æ. 1, 412. 2, 286. 4, 428. 10, 34. 11, 423 855. 12, 39 879
cura E 1, 33 58. 7, 40. 8, 89. 10, 22. G. 1, 3 52 216. 2, 415. 3, 138 157 229 305 404 530 539. 4, 118 354. Æ. 1, 265 650 666 682 708. 2, 595 599. 3, 476 505. 4, 15 379. 5, 804. 6, 654 691. 7, 365 402 443 487. 8, 396. 9, 160 757. 10, 217 828. 12, 933
curæ E 3, 61. G 1, 17. 2, 439. 3, 112 286 319 384. 4, 113 178. Æ 3, 709. 5, 59 521 531. 6, 274 382 444. 7, 345. 8, 401 580. 11, 3 12 487 801
curam G 1, 26 228. 2, 433. 4, 345. Æ 4, 332. 6, 85. 9, 311. 11, 519. 12, 48
curamus E 7, 51. Æ. 3, 511
curandis G 2, 397
curant G 1, 301. 2, 263. 4, 187. Æ 8, 607. 9, 518
curare E 8, 3. G 1, 504. Æ 4, 34
curarum Æ 4, 608. 8, 19
curas E 2, 6. G 1, 177 302. 2, 405. 3, 124. 4, 531. Æ 1, 231 566. 2, 75. 3, 153. 4, 341 394 448 488 528 551. 5, 701 720. 8, 35. 9, 225 489. 11, 822
curat E 2, 33 56. 8, 103. 10, 28. Æ 3, 451. 9, 218
curculio G 1, 186
curet G 1, 39. Æ 2, 536
Curetum G 4, 151. Æ 3, 131
curia 7, 174. 11, 380
Curibus 6, 811. 8, 638
curis G 1, 123. Æ 1, 212. 4, 639 652. 5, 779. 6, 474 520. 7, 441
current 1, 611
currentem G 3, 330. 12, 903
currenti G 3, 360
currentia 1, 132
currere 1, 386. Æ 5, 222
curriculo 8, 408
currimus 3, 191
currit 5, 862
currite E 4, 46
curro Æ 5, 235
curru E 5, 29. G 4, 389. Æ. 1, 160 472 480. 3, 541. 5, 817 819. 6, 785. 7, 724 782. 10, 215 403 440 590 596. 11, 661. 12, 162 329 355 370 478 511 681
currum G 3, 359. Æ 3, 113. 6, 653 837. 7, 280 655 779. 8, 433. 10, 581. 12, 327 372 495 624 664
currunt Æ 12, 524
currus G 1, 174 514. 3, 18 91 104 113 181 533. Æ 1, 21 490. 5, 145. 6, 485 651. 7, 163 184 686. 9, 12 317. 10, 574 592. 11, 88. 12, 287 485
curſibus G 3, 20 119 193 Æ 12, 84
curſu E 6, 80. 3, 132 409 529 Æ 1, 161. 2, 321 399 736. 3, 116 200 253. 4, 154 157 672. 5, 67 253 265 291 592. 6, 338 536 591. 7, 165 383 478 676 807 809. 8, 221. 9, 91 478 559. 11, 702 519 875 879. 12, 484 489 683 751 763 775 890 902
curſum G 1, 40. Æ 1, 328. 3, 269 337 362. 4, 46 299 653. 5, 162 834. 6, 194 313. 7, 8 196. 10, 870. 12, 747.
curſus E 8, 6. G 4, 136. Æ. 1, 538. 3, 146 430 454 460 507 717. 4, 196. 5, 131 362 549 583 596 667 738. 6, 350. 10, 249. 12, 909
curva G. 2, 12. 4, 278. Æ 2, 748. 3, 238 643. 10, 684. 11, 377
curvabit nux plurima G 1, 188
curvæ 1, 508. Æ 6, 4. 7, 184
curvam 2, 51. 7, 179
curvans G 4, 299
curvas 2, 216
curvata 4, 361. Æ 11, 860
curvato 3, 564
curvatur 3, 533
curvi G 1, 170
curvis G 1, 360. 2, 189. latebris fluminum 3, 544. Æ 2, 179. 3, 674. 5, 287.
curvo G 2, 406. Æ 3, 16 223. 7, 497. 11, 184 522
curvus E 3, 42
cuſpide Æ 1, 85. 2, 230. 5, 208. 7, 817. 10, 733. 11, 691. 12, 362 386
cuſpidis 7, 756. 11, 41
cuſpis 10, 484
cuſtode 1, 568. 3, 221. 6, 424. 9, 380
cuſtodem 5, 546. 6, 395
cuſtodes, 2, 492 762. 5, 257. 8, 461
cuſtodia G 3, 165 327. Æ 6, 574. 7, 486. 9, 166
cuſtodibus G 3, 456. Æ. 2, 169. 9, 151
cuſtodita 8, 218
cuſtos E 3, 5. 5, 44. 7, 34. 10, 36. G 1, 17. 4, 110 215 433. Æ 4, 186 484. 6, 350. 7, 610 791. 8, 270 652. 9, 176 405 648. 11, 7 85 836
Cybele 3, 111. 10, 220. 11, 768
Cycladas Æ 3, 127. 8, 692
Cyclopas 3, 647. 11, 263.

INDEX

Cyclopea 1, 205
Cyclopes G 4, 170. Æ. 3, 644. 8, 440
Cyclopis 3, 617
Cyclopum G 1, 471. Æ 3, 569 675. 6, 630. 8, 418
Cycne 10, 186
cycni E 9, 29. Æ 7, 699. 11, 458
cycnos G 2, 199. Æ 1, 397
cycnum 9, 563. 10, 189. 12, 250
Cydippe G 4, 339
Cydon Æ 10, 325. 12, 858
Cydonia E 10, 59
cylindro G 1, 178
Cyllarus 3, 90
Cyllênes Æ 8, 139
Cyllenia 4, 258
Cyllenius G 1, 336. Æ 4, 252 276
cymba G 4, 506. Æ 6, 303 413
cymbæ 4, 195
cymbala 4, 64
cymbiaque Æ 5, 267
Cymini 7, 697
Cymodoceque G 4, 338. Æ 5, 826
Cymodocea fandi doctiſſima 10, 225
Cymothoë 1, 148.
Cyniphii G 3, 312
Cynna E 9, 35
Cynthi Æ 1, 502. 4, 147
Cynthius E 6, 3. G 3, 36
cypariſſi Æ 3, 680
cypariſſis G 2, 84
Cyprum Æ 1, 626
Cyrenæ G 4, 321 354 376 530
Cyrnæas E 9, 30
Cyſſaris Æ 7, 320. 10, 705
Cyſſeus 5, 537
Cythœron G 3, 43. Æ 4, 303
cythara 1, 744. 6, 120
cytharæ 9, 776
cytharamque 12, 394
Cythera 1, 684. 10, 51 86
Cytherea 1, 261 661. 4, 128. 5, 800. 8, 523 615
cythiſi G 3, 431
cythiſo E 9, 31. 10, 30
cythiſum 1, 79. 2, 64. G 3, 394

D

DA E 1, 19. G 1, 40. 2, 41. Æ 2, 691. 3, 85. 5, 689. 6, 66 370. 7, 331. 9, 83. 10, 62 421. 11, 789. 12, 97
Daæ ſeu Dahæ 8, 728
dabam 3, 137
dabant G 1, 471. Æ 1, 39. 2, 464. 8, 106. 10, 34. 12, 738
dabantur Æ 2, 376
dabas 4, 409 597. 10, 600
dabat 1, 511. 4, 485. 5, 415 706 852. 6, 16. 9, 312 431. 11, 341 535. 12, 69 394
dabatur 2, 656 803
dabimus 3, 159
dabis 4, 386. 5, 355. 8, 538
dabit G 1, 439 463. 2, 241 286. 4, 398. Æ 1, 203 278 691, 30 460. 9, 273. 10, 522 826. 12, 194 437 453
dabitur 5, 115. 7, 260 313. 9, 116. 10, 583 650
dabo 5, 306. 8, 519. 9, 263 323. 12, 192 645
dabunt G 4, 536. Æ 1, 297. 2, 391. 4, 627. 9, 254
Dacus G 2, 497
Dædala 4, 179. Æ 7, 282
Dædalus 6, 14 29
damæ E 8, 28. G 3, 539
damas 1, 308. 3, 40
damnabis E 5, 80
damnati Æ 6, 430
damnaverat 4, 699
Damœta E 3, 1-58
Damœtas 2, 37. 5, 72
Damon 3, 23. 8, 16 62
Damonis 3, 17. 8, 15
damus Æ 2, 145. 3, 191
Danaë 7, 410
Danai 2, 5 108 117 327 413 494 505 757 802
Danais 2, 396 617 669. 3, 288 602. 4, 425. 9, 154
Danaos 2, 49 71 258 440. 6, 519
Danaûm 1, 34 100 602 758. 2, 14 36 44 65 162 170 276 309 370 389 398 433 462 466 572. 3, 87. 6, 489. 8, 129. 12, 349
dant E 6, 69. G 2, 442 520. 3, 107 200 265 503. 4, 376 Æ 1, 705. 2, 366 569 633. 3, 70 650. 4, 167. 5, 435 798. 7, 383 701. 9, 144 667. 11, 458 614 646. 12, 173 368 463 524 575
dantem 6, 585. 8, 670
dantur 8, 551
dapes E 6, 79. Æ 3, 227 234 301. 5, 92. 6, 225. 7, 109. 8, 17 186. 11, 738
Daphni E 5, 25 66. 9, 46 50
Daphnide 8, 83
Daphnidis 3, 12
Daphnin 2, 26. 5, 20 52. 7, 7. 8, 76 84 85 90 100 102 104
Daphnis 5, 29 41 52 57 61. 7, 18 81 109
dapibus G 4, 133. Æ 1, 214 710. 3, 224 355 618. 7, 125
Dardana 1, 618 519. 6, 57. 7, 219
Dardania 3, 156. 10, 326
Dardaniæ 1, 606. 2, 281 325. 3, 52. 4, 658. 6, 65. 7, 299. 8, 120
Dardaniam 6, 756. 7, 289. 8, 695
Dardanidæ 1, 564. 2, 59 72 445. 3, 94. 5, 45 386 576. 6, 85 482. 7, 195. 9, 293 660. 10, 263. 12, 59
Dardanides 10, 545. 12, 775
Dardanidis 11, 353. 12, 585
Dardanidum 2, 242. 5, 622. 10, 4
Dardani 7, 422. 10, 638
Dardanio 1, 498 621. 6, 169. 8, 14. 9, 88 647. 10, 814. 11, 409
Dardanios 3, 596. 4, 626
Dardanis 2, 787
Dardanium 2, 582. 4, 220 647. 5, 30. 9, 100. 11, 472. 12, 14 613
Dardanius E 2, 61. Æ 4, 164. 5, 711. 10, 92 133 603
Dardanus 3, 167 503. 4, 365 662. 6, 650. 7, 207 240. 8, 134. 11, 287
dare G 3, 335. 4, 85. Æ 1, 67 735. 2, 702. 3, 961 686. 4, 546. 5, 631 637 796. 6, 707. 7, 433. 8, 708. 9, 56 795. 10, 365 733. 11, 2
Daren 5, 456
darent 2, 136
Dares 5, 369 375 406. 10, 629
daret 5, 806. 7, 247
Dareta 5, 460 463 476. 12, 363
Daretis, 5, 483
dari 4, 158
das 1, 83 245
dat G 1, 40. 3, 556. 4, 562 Æ 1, 109 160 489. 2, 698. 3, 239 519 611. 4, 5 244. 5, 62 216 248 276 729 758. 7, 243 567 676. 9, 266 306 362 618. 10, 217 420 639. 11, 172 377 474. 12, 227 245 267 328 383 713
data 1, 87 310 386 524. 3, 501. 4, 307. 7, 366 709. 9, 484 720. 12, 248 296
datæ 6, 431. 10, 517
datam 3, 255
datas 4, 225
date 4, 594 683. 8, 275. 9, 37
dati 2, 219. 10, 472
datis 3, 705. 11, 623
dato 10, 646. 12, 129
dator 1, 738

datos

datos Æ 7, 103
datum I, 143. 2, 191. 6, 477 537. 9, 135
datur E 8, 26 G I, 261 Æ I, 413 557. 3, 670. 5, 284 844. 6, 240 327 600 688 894. 7, 359 591. 9, 160. II, 293
daturum I2, 655
datus 6, 350. II, 33
Daucia 10, 391
Dauni 10, 688. 12, 22 934
Daunia 8, 146. 12, 785
Daunius 12, 723
Dauno 10, 616. 12, 90
de E 1, 17 77 84. 3, 32. 7, 31. 8, 59. 10, 20 G I, 370 402. 2, 14 23 64 74 90. 3, 53 166. 4, 81 112 160 269 273 471 474 Æ 1, 281 322 371 536. 2, 78 288 308 526 682 693. 3, 18 33 43 65 166 225 263 288 369 623 661. 4, 57 153 164 317 324 327 457 515. 5, 96 297 299 360 373 606 785. 6, 38 69 85 460 501 805 864 875 907. 7, 220 282 346 359 367 512 688 706 726 742 750 863. 8, 54 69 79 344 544 547 604. 9, 2 23 207 227 284 387 414 491 630 697. 10, 137 203 230 350 388 478 486 707 719 743. II, 1535 45 142 331 341 445 891. 12, 51 208 421 523 684, 65 792
dea E 4, 63 Æ I, 21 74 332 376 386 409 416 586 619 696. 2, 289. 3, 311 374 435. 4, 195 560. 5, 383 474 677 709. 6, 90 258. 7, 19 346 408 511 541. 8, 59 608. 9, 404. 10, 636
dea G I, 21 Æ 2, 170 227. 3, 262. 5, 619 816. 6, 64. 7, 641. 8, 617. 9, 117. 10, 163
deam 2, 591. 12, 139 884
dearum G 4, 541
deas Æ 1, 505. 9, 102. 10, 235
debellandæ 5, 731
debellare 6, 853
debellator. 7, 651
debent E 8, 93 Æ 12, 317
debentem 11, 52
debentur 4, 276. 6, 714
debere II, 179
deberem 8, 379
debeti 12, 795
debetur 10, 443
debile 12, 50
debilis Æ 5, 271
debilitat 9, 611
debita G I, 223. Æ 2, 538. 3, 184. 7, 120 145. 8, 3. 5. 9, 108. 11, 63 166
debitus 11, 759
debueram 10, 853
decebit 10, 613
decebat G I, 222
decedens E 2, 67 G I, 381 Æ 6, 508
decedente 4, 466
decedere E 8, 88. G 2, 206. 3, 467. 4, 23 185 Æ 4, 306. 5, 551. 11, 325
decedet G I, 40
decem E 3, 71. 4, 61 G 3, 61 Æ 2, 198. 8, 399
deceptam 4, 17
deceptum 3, 181
deceptus E 8, 18. 5, 851
decernere G 3, 218 Æ 11, 118. 12, 282 695
decernet G 3, 20
decernunt Æ 7, 525
decerpserit 6, 141
decesserat E 8, 14
decet Æ 5, 384. 12, 153
decidit 5, 517
decimam G I, 284
decimum Æ 9, 155. 11, 290
Decios G 2, 169 Æ 6, 824
decisa 10, 395
decisis 11, 5
declarat 5, 246
declinat 4, 185
decolor 8, 326
decoquit G I, 295
decora Æ 1, 433. 2, 448. 4, 559
decoræ 5, 343
decoram I, 593. 9, 365
decorant 6, 217
decorate 11, 25
decoret 9, 215
decori *dat.* E 5, 32. *nom. plur.* Æ 5, 133. 12, 126
decoris 5, 174 647
decoro 12, 210
decoros 11, 194 480
decorum 2, 392. 4, 589
decrevit 4, 475
decuit 4, 597. 10, 94. 11, 117. 12, 797
decurre G 2, 59
decurrens Æ 11, 490
decurrere 4, 153. 11, 189
decurrit 2, 41. 5, 21 610
decurrunt E 7, 84
decurso Æ 12, 523
decus E 4, 11. 5, 34 G 2, 40 Æ 1, 596. 2, 89. 4, 150. 5, 299 262. 6, 546. 7, 473. 8, 301. 9, 18 405. 10, 135 507 858. 11, 1 5 508 657. 12, 58 83 142
decussit G I, 131. 2, 404
decutiat G 4, 12
decutit Æ 10, 718
dede G 4, 90
dedecus Æ 10, 681. 11, 789. 12, 641
dederam 11, 46
dederas 11, 152
dederat G 4, 487 Æ 1, 200 323 349. 3, 546. 4, 653. 5, 538 572. 7. 560. 8, 565. 10, 172
dedere G I, 287. 3, 83 115 247 378. 4, 204 Æ 1, 402. 2, 53 243 566. 3, 238 337 566. 9, 686. 10, 488. 11, 190. 12, 696
dederis 4, 436
dederit 10, 49. 11, 128
dederunt 9, 192
dedi 1, 283. 9, 89. 10, 93
dedignata 4, 530
dedimus 4, 213
dedissem 4, 606. 10, 854. 11, 163
dedissent 2, 136. 11, 112
dedisset 8, 523 570. 9, 704. 11, 118 568
dedisti 5, 195. 7, 2. 12, 633
dedit E 1, 45. 2, 37. 8, 96 G I, 276. 2, 20 306 455. 3, 267 480. 4, 529 Æ 1, 70 80 252 527 742. 2, 171 310 482 790. 3, 77. 4, 55 370. 5, 139 579. 6, 76 628. 7, 24 323 471 520 554. 8, 30 167 322 405 541. 9, 173 816. 10, 200 235 242 383 393 508 633 704 870. 11, 385 795 799 840. 12, 81 211 301 341 441 540 681 879
deducam G 3, 11
deducat 3, 122
deducit 1, 114 Æ 10, 618
deducere E 6, 71. 8, 69 G I, 255 269. 2, 354 Æ 2, 890. 6, 397
deductum E 6, 5
deducunt Æ 3, 71. 4, 398
deerit 7, 262
deerunt G 2, 233
deerraverat E 7, 7
deest Æ 10, 378
defecerit G 4, 281
defeciſſe Æ 12, 2
defecit 12, 255
defectus G 2, 478
defende Æ 10, 907
defendentum 11, 886

INDEX

defendere Æ 2, 447. 9, 114 511 533. 10, 130. 12, 585 627
defendet G 1, 448
defendi Æ 2, 292
defendier 8, 493
defendit 10, 709
defendite E 7, 74 Æ 12, 265
defendo E 7, 6
defenſa G 3, 544 Æ 2, 292
defenſi 8, 658
defenſoribus 2, 521
defenſum 12, 437
defenſus 2, 257
defer 4, 226. 5, 730
deferar E 8, 60
deferimus Æ 9, 604
defertur 10, 688
defeſſa G 4, 438
defeſſi Æ 1, 161. 2, 285 565
defeſſus 7, 126
defice 6, 196
deficere 9, 352
deficerent G 1, 149
deficeret Æ 6, 354
deficimus 11, 424
deficit G 1, 290. 3, 96. Æ 2, 505. 4, 689. 6, 143. 11, 231
defigitur G 2, 290
defigunt Æ 12, 130
defit E 2, 22
defixa G 3, 519. Æ 7, 249
defixæ 6, 652
defixi 8, 520
defixit 1, 230
defixus 1, 499. 6, 156
defleta 6, 220
deflevit 11, 59
deflexit 10, 331.
defluëret 7, 495
defluit G 3, 447 Æ 8, 549
defluxit 1, 408. 11, 501
deformare 12, 805
deformat G 4, 255 Æ 10, 844
deformis G 4, 478
defoſſa Æ 10, 526
defoſſis G 3, 376
defoſſo 2, 507
defringe 2, 300
defringit Æ 11, 748
defruta G 4, 269
defuerint Æ 6, 89
defuerit 9, 298.
defuit 2, 744. 7, 678. 12, 643
defuncta G 4, 475. Æ 6, 306
defunctæ 9, 98
defuncte 6, 83
degenerant G 2, 59
degenerare 1, 198
degenerem Æ 2, 549
degeneres Æ 4, 13
degere 4, 551
deguſtat 12, 376
dehinc G 3, 167 Æ 1, 135 260. 3, 464. 5, 722. 6, 678. 8, 337. 9, 480. 12, 87
dehiſcat 4, 24. 10, 675. 12, 883
dehiſcens 1, 110. 8, 243
dehiſcent 6, 52
dehiſcit 5, 142
dehiſcunt G 1, 479. 3, 432
dei Æ 1, 714. 2, 247. 3, 84 91. 4, 556. 6, 51. 7, 204. 8, 201. 12, 336 739 780
dejecerat 10, 546
dejecit 3, 320. 5, 542. 8, 226. 10, 319. 11, 580
dejecta 11, 480 833
dejectæ 4, 152
dejectam 3, 317. 5, 490
dejecti 6, 581
dejecto 6, 862
dejectum 9, 770
dejecturum 12, 655
dejectus 10, 858
dejice G 3, 422
dejicis Æ 11, 665
dejicit G 1, 333. Æ 8, 428. 10, 753. 11, 642
deinde E 3, 58. 5, 15. G 1, 106. 2, 79. 3, 565. 4, 161 225. Æ 1, 199 618. 2, 391 691. 3, 327 373 450 609. 4, 561. 5, 14 152 258 296 303 321 400 741 773. 6, 434 756 812 890. 7, 135. 8, 66 481. 9, 766 781. 10, 261. 12, 195 889
Deiopeia G 4, 343
Deiopeiam Æ 1, 76
Deiphobe 6, 36 500
Deiphobi 2, 310
Deiphobo 6, 510
Deiphobum 6, 459
Deiphobus 6, 544
delapſa E 6, 16. Æ 5, 722. 7, 620
delapſæ 3, 238
delapſus 2, 377. 5, 838. 10, 596
delata Æ 7, 411
delati 3, 219. 5, 57. 7, 22
delato 3, 154
delatus 3, 441
delecta 2, 18. 4, 130. 8, 499. 9, 226
delectæ 5, 115
delecti 9, 162
delectos E 4, 35 Æ 3, 58. 7, 152. 11, 431
delectus G 3, 72
delegere Æ 8, 53
delegi 5, 191
delegit 11, 658
delere 9, 248
deletas 11, 898
Delia E 3, 67. 7, 29
delibans Æ 12, 434
delicias E 2, 2. 9, 22
delige G 4, 540 Æ 5, 717
delitui 2, 136
delituit G 3, 417
Delius Æ 3, 162. 6, 12
Delos G 3, 6
delphinas E 8, 56
delphines Æ 8, 673
delphinum 3, 428. 5, 594. 9, 119
delubra G 3, 23. 4, 541 549. Æ 2, 225 248. 4, 56 66. 8, 716
delubri 2, 410
deludunt 10, 642
Delum 4, 144
deluſit 6, 344
demens E 2, 60 Æ 2, 94. 4, 78 107 374 469 562. 6, 172 280 590. 9, 560 577 728. 10, 813. 11, 276 399. 12, 601
dementia E 2, 69. 6, 48 G 4, 488. 5, 465. 9, 601
demere Æ 2, 775. 3, 153. 8, 3
demerſis 9, 119
demeſſum 11, 68
demiſêre 2, 85. 9, 437
demiſerit 9, 527
demiſit 1, 301. 4, 694. 9, 455. 10, 804
demiſſa 1, 565. 3, 320. 4, 263. 7, 278. 8, 460. 10, 73. 11, 595
demiſſam 12, 635
demiſſo 12, 220
demiſſum 1, 292. 2, 262
demittat 12, 884
demitte G 4, 542. Æ 5, 692
demittere E 9, 8 G 4, 558
demitti 2, 231
demittimus Æ 2, 398
demittit 1, 301. 4, 268. 10, 662. 12, 853
demittis G 1, 23
demittitur E 4, 7
demittunt G 2, 525 Æ 3, 13 12, 609
Demodocum 10, 413
Demoleo 5, 260
Demoleus 5, 265
Demophoonta 11, 675

demoror Æ 2, 648. 3, 481. 10, 30. 11, 175
demum G 1, 47. 3, 205 280 Æ 1, 633. 2, 743 795. 6, 154 330 573 637. 9, 445 815. 10, 849. 12, 6
demus 11, 329
denas 11, 326
denique E 2, 7 G 1, 461. 2, 112 248 369 450 Æ 2, 70 295. 3, 439. 12, 793
denis Æ 1, 385. 10, 213
denſa G 1, 419 445. 2, 227 275. 3, 86 Æ 6, 7 592. 7, 673. 9, 514 551. 12, 409 466 575 744
denſæ G 1, 342. 4, 75. Æ 8, 64 720. 12, 663
denſantur G 1, 248 Æ 7, 794
denſas E 1, 14. 2, 3. 9, 60
denſat G 1, 419 Æ 11, 650
denſare 12, 264.
denſi 9, 382 534. 11, 834. 12, 280 457 503
denſior G 3, 308. 4, 80
denſis G 1, 382. 2, 142 411 Æ, 2, 383 409. 3, 23. 5, 459 696. 7, 595. 11, 523
denſiſſima G 2, 17 Æ 9, 555
denſiſſimus 1, 333. 10, 373
denſo G 2, 275. 3, 124. 4, 216 Æ 2, 450. 9, 788. 12, 442
denſos G 4, 347 Æ 2, 511. 10, 178 379 729
denſus G 3, 196 Æ 10, 361
dentalia G 1, 172
dente curvo 2, 406 unco 423 Æ 6, 3
dentem G 1, 262
dentibus 2, 141. 3, 514 Æ 3, 627 664. 7, 279 667. 8, 230. 10, 718
dentur 5, 737
denuntiat G 1, 453 Æ 3, 366
deo 1, 307 593. 2, 632. 5, 467. 6, 304. 7, 661. 8, 365 601. 9, 97 337
deorum G 1, 24. 4, 322 Æ 1, 258. 2, 365 745 764. 3, 172 406. 4, 12 178 282 576 671. 6, 341. 7, 90 136. 8, 187. 9, 786. 11, 157 305 443 725
deos E 1, 37. 5, 23. 8, 103 G 1, 338. 2, 493. 3, 456. Æ 1, 547. 2, 181 320 618 700. 4, 50 492 510 519 681. 5, 686. 6, 68. 7, 576 593 597. 9, 642. 11, 269. 12, 460 581 838
depaſcit G 1, 112
depaſcitur 3, 458 Æ 2, 215
depaſcunt G 4, 539
depaſta E. 1, 55 Æ 5, 92
depectant G 2, 121
depellere E 1, 22 Æ 9, 109 328
dependent 1, 370
dependet 6, 301. 10, 836. 11, 693
deponas 12, 49
depone E 9, 62
deponere 3, 32
depono 3, 31
deponunt Æ 5, 751. 7, 108. 12, 564
depoſita 2, 76. 3, 612
depoſiti 12, 395
depoſuëre 12, 707
depoſuit G 2, 24
deprecor Æ 12, 931
deprenſa 10, 98
deprenſi G 4, 421
deprenſum Æ 8, 247
deprenſus 5, 52 273
depreſſas G 3, 276
depreſſo 1, 45
deprome Æ 12, 590
depromſit 11, 859
depromunt 5, 501
depulit 5, 727. 9, 78
depulſis E 3, 82
depulſos 7, 15
depultus G 3, 187
Dercenni Æ 11, 850
deripe G 2, 242
des Æ 11, 356
deſævit 4, 52. 10, 569
deſcendam 12, 649
deſcendens G 2, 497 Æ 6, 832
deſcendere 4, 159. 5, 782. 11, 450
deſcendet E 7, 60
deſcendimus Æ 3, 565
deſcendit G 2, 326. 4, 23 Æ 5, 683. 6, 404. 8, 423
deſcendo 2, 632
deſcendunt 7, 675
deſcenſus 6, 126
deſcribent 6, 851
deſcripſi E 5, 14
deſcripſit 3, 41 Æ 3, 445
deſecto 8, 438
deſerat G 1, 70
deſere 4, 543 Æ 10, 600 649
deſerimus 3, 190
deſeris 3, 711. 4, 323. 10, 594
deſerit E 8, 30 G 1, 364 Æ 4, 144. 5, 220. 7, 543. 9, 694. 11, 470. 12, 683 698 732
deſerta E 6, 81 G 3, 291 342 462 476 Æ 1, 388. 2, 562. 3, 122 646. 4, 42 330 677. 7, 404. 8, 191. 11, 514
deſertæ 2, 714. 11, 843
deſertas 3, 4
deſerti G 4, 508 Æ 2, 572. 11, 412
deſertis 12, 863
deſerto 2, 24. 12, 664
deſertorum 12, 15
deſertos 2, 28. 5, 612
deſeruêre 2, 565. 3, 618. 4, 582. 7, 394
deſeruiſſe 7, 291
deſeruit 2, 791
deſidia G 4, 94
deſidiæ Æ 9, 615
deſignant 5, 755. 7, 157
deſilit 12, 355
deſiluit 10, 453. 11, 500. 12, 741
deſine E 5, 19. 8, 61. 9, 66 G 4, 448 Æ 4, 360. 10, 881. 12, 800
deſinet E 4, 9. 8, 11
deſinit G 3, 61 Æ 10, 211
deſiſte 12, 60
deſiſtere 1, 41. 10, 441
deſolati 11, 870
deſolavimus 11, 367
deſpectant 7, 740
deſpectare 1, 400
deſpectat 10, 409
deſpectus E 2, 19 Æ 4, 36
deſpicere G 2, 187
deſpiciens Æ 1, 228
deſpicis E 8, 32
deſpumat G 1, 296
deſtinat Æ 2, 129
deſtituent E 1, 61
deſtruat Æ 4, 326
deſueta 1, 726. 2, 509. 6, 814. 7, 693
deſunt E 8, 67
deſuper Æ 1, 169 424. 2, 47. 4, 122. 6, 678. 8, 249. 9, 639. 12, 295
det G 1, 350 Æ 3, 584. 4, 429. 10, 617. 11, 346 592
detecta 8, 241
detectus 10, 133
deterior G 4, 89 Æ 8, 326
deterrimus G 3, 82
detexere E 2, 72
detinet 10, 45 Æ 2, 786. 4, 85 348. 10, 809
detonet 10, 809

INDEX

detorquent Æ 5, 832
detorquet 4, 196. 5, 165. 11, 765
detorſit 9, 746
detraxerat 5, 260
detraxit G. 4, 513
detractans 3, 57
detrude Æ 9, 946
detrudere 6, 589. 7, 469. 9, 510
detrudunt 1, 149
detruſit 7, 773
detulerat 12, 773
detulit 4, 299 358. 9, 19. 12, 417
detur 3, 7
deturbat 5, 175. 6, 411. 10, 555
Deucalion G. 1, 62
devecta 2, 408
devenere Æ 1, 369. 6, 638
devenient 4, 125
deveniunt 4, 166
devexit G. 2, 207
devexo 3, 524, Æ 8, 280
devexus G. 1, 242. 4, 293
devicta Æ 9, 264. 10, 370. 11, 268
devictus 8, 304
deum E 4, 35. G 4, 221. Æ 4, 458. 6, 70. 8, 275. 9, 659
Deûm E 7, 15 49. G 2, 148 473. 3, 486. 4, 276 448 521 Æ 1, 13 233. 2, 54 156 248 257 623 788. 3, 59 215 375 476. 4, 62 268. 5, 707. 6, 322 376 461 565 786. 7, 58 239 356 584 620. 8, 736 41 698. 9, 82. 10, 101 228 252 470 875. 11, 4 233 785. 12, 199 851
devolat 4, 702
devolvunt G. 4 349. Æ 2, 449
devoveo 11, 442
devovet 12, 234
devota 1, 716
deus E 1, 6 19. 4, 63. 5, 64. 8, 75. 10, 26 61 G 1, 29. 2, 392. 3, 392. 4, 315 Æ. 1, 203 723. 3, 338 715. 4, 440 574 651. 5, 391 640 841 854. 6, 46 348 739. 7, 498. 8, 31 352. 9, 77 211 601 721. 10, 242 473 773. 11, 118. 12, 32 429 500 677
dexter 4, 294. 5, 162. 8, 302. 9, 769
dextera 4, 307. 6, 541 879. 7, 366 474. 9, 289 469 747. 10, 333 341 395. 11, 172 178 339. 12, 428 436 538
dextra, *nom.* E 1, 36 Æ 4, 579 597. 8, 8 567. 10, 610 773. 11, 118 385. 12, 97
dextra, *ablat.* G 1, 235 329. Æ 1, 102 338 615. 2, 29 425 592. 4, 60 704. 5, 457 478 642 692. 6, 486 656. 8, 354 563. 9, 320 677 807. 10, 226 246 279 326 359 650 830. 11, 267 408 528 558 651 862. 12, 14 50 206 403 644 659
dextræ 1, 412. 2, 723. 4, 104. 7, 498. 8, 164. 10, 517 797 847. 11, 292
dextram 1. 412. 3, 610 670. 4, 314. 5, 443. 6, 370 697. 7, 234. 8, 124 164 278 558. 9, 741. 10, 414 823. 11, 277 672 710. 12, 196 311 579 734 930 939
dextras 1, 518. 3, 83. 6, 613. 8, 467. 9, 250 558. 11, 165 414
dextris 2, 444. 8, 274. 11, 606 735
dextro G 3, 86
dextros Æ 5, 831
dextrum 3, 413 420
dî 6, 324
dia 11, 657
Diana *prima longa* 1, 503. *prima brevi* 11, 582
Dianæ 3, 681. 4, 511. 7, 306 764 769. 11, 537 652 857
Dianam 11, 843
dic E 3, 1 31 104. 8, 78 Æ 1, 754. 4, 635. 6, 318 343. 7, 546
dicabo 1, 77. 4, 126.
dicam G 1, 311. 2, 95 226. 4, 5 537 Æ 2, 712. 3, 388. 4, 43. 6, 722. 7, 41. 11, 348
dicamus E 10, 6 Æ 11, 322
dicat E 4, 59. 10, 34 G 1, 350
dicatis Æ 5, 60
dicatur E 6, 73
dicemus 5, 51. 8, 5 G 2, 393
dicenda E 10, 3
dicendum G 1, 160
dicens Æ 2, 550. 10, 744. 12, 950
dicent 6, 850
dicente 10, 101
dicentem 4, 362
dicentur 5, 633.
dicere E 4, 54. 5, 2. 6, 5, 8, 8. 9, 35 G 1, 463. 3, 46. 4, 102 Æ 2, 791. 4, 391. 7, 370 449. 8, 12. 9, 233. 10, 555. 11, 345 508. 12. 112
diceret E 9, 4 Æ 6, 162
dicet 1, 281. 12, 40
dicetis E 3, 59
dicetur Æ 8, 272
dicit G 4, 356
dicite E 3, 55. 8, 63 Æ 1, 147 6, 669. 7, 195. 8, 119. 9, 79
dicitur 4, 204. 5, 602. 6, 107 235. 7, 409. 9, 591
dicta 1, 85. 2. 115 678 790 3, 169 250 702. 4, 226 386 428. 5, 32 315 852. 6, 7 377 628. 7, 212 292 32 471. 8, 175 337 541 583. 9 431. 10, 104 244 4 8 49 584 600 612 633. 11, 33 12, 11 75 81 441 644 895
dictæ 3, 210
Dictæa 3, 171
Dictææ E 6, 56
Dictæi G. 2, 536
Dictæo 4, 152
Dictæos Æ 4, 73
dictam 7, 671
dictamnum 12, 412
dicti 9, 387
dictis 1, 157 201 583 588 66 693. 2, 336 775. 3, 53 14 358 379. 4, 53 92 197 21 388 394 476. 5, 357 38 464 719 770 816. 6, 98 38 387 468 759. 7, 249 28 373 445 848. 8, 35 126 35 373 611 643. 9, 620 6 661. 10, 278 368 418 49 591. 11, 222 342 520 82 12, 45 212 238 565 625
dicto 1, 146 699. 7, 433
dictu G 2, 30. 3, 275. 4, 5 Æ 1, 443. 2, 174 680. 3, 365 621. 4, 182 454. 7, 6 8, 252 565
dictum 8, 344
dicturus 3, 14
dictus G 3, 6. 6, 138. 7, 41
dicunt E 1, 20. 9, 13 33 G 280 531 E 1. 534. 3, 1 6, 441 644. 7, 607. 10, 5
dicuntur 12, 845
dicta 8, 132
diditur 7, 144
Dido 1, 303 344 364 4 500 507 560 603 617 6 689 722. 4, 60 68 101 124 165 171 192 263 308 383 408 450 596 64 5, 571. 6, 450 456. 9, 2 11, 74
diducitur 5, 720
diducta 3, 419
Didymaonis 5, 352

die E 2, 42. 3, 34. G 1, 208. 4, 466. Æ 3, 205. 4, 77. 8, 102. 11, 397 914
diebus E 5, 24. G 1, 268. 2, 201 329. 3, 503. Æ 2, 342
diei 9, 156
diem E 8, 17. G 1, 249 458. 3, 303 341. Æ 1, 92 378 736. 2, 802. 3, 198 201. 4, 63 620 697. 5, 64 766. 7, 145. 8, 94 269 601. 10, 504 808
dies E 1, 44. 8, 8. G 1, 205 276 312 434. 2, 337 527. 3, 66 553 Æ 2, 126 132 249 324. 3, 356 588. 4, 169. 5, 45 49 104 762 783. 6, 70 127 429 745. 7, 146. 9, 7 107 181 447 488 759. 10, 215 257 467 508. 11, 28 133 425 687. 12, 114 150 202
differre 8, 173
differt G 3, 197. Æ 11, 470
difficile G 2, 257
difficiles 2, 179. Æ 4, 694
diffideret 3, 51
diffidit 9, 589
diffugiens 4, 123
diffugimus 2, 212
diffugit 10, 804
diffugiunt G 3, 150 277. Æ 2, 399. 5, 677. 9, 756
diffundere 1, 323
diffundit 4, 195. 10, 908
diffundite 11, 455
diffunditur 7, 708
diffuſos E 3, 39
digerit Æ 2, 182. 3, 446
digeſta G 1, 54 267
digitos 2, 250. Æ 5, 426
digna E 8, 10 36. G 1, 168 Æ 1, 609. 2, 144. 3, 318. 5, 355. 6, 662. 9, 252 296 595. 11, 856. 12, 811
dignabere 10, 866
dignæ E 4, 3
dignas Æ 1, 605. 2, 537
dignata E 4, 63. 6, 1
dignare Æ 3, 475
dignatur 12, 464
dignatus 10, 732
digner 11, 169
dignetur 4, 192
dignior 9, 212
dignis 11, 355
digno E 8, 32
dignor Æ 1, 339
dignum G 3, 391. Æ 6, 173. 7, 389. 8, 364
dignus E 3, 109. 5, 54 89 G 1, 507. Æ 7, 653
digrediens 3, 492
digreſſa 5, 650
digreſſi 4, 80
digreſſu 3, 482. 8, 583
digreſſum 2, 718. 3, 410 715
digreſſus G 3, 300
di E 2, 60. G 1, 21 498. 3, 513. Æ 1, 607. 2, 190 352 536 702. 3, 265 528 620. 4, 610. 5, 50 235. 6, 64 264 529. 7, 259. 8, 484. 9, 184 254. 10, 758. 12, 188 539
dii 1, 640
diis G 2, 101. Æ 2, 428. 3, 12. 4, 45. 5, 809. 6, 131 394. 7, 229. 8, 245 679 682 715. 9, 642. 12, 118
dilapſa G 3, 557
dilapſus 4, 410. Æ 4, 705
dilecta 4, 31. 9, 85
dilectæ G 1, 399
dilectus Æ 1, 348. 5, 569. 12, 391
dilexit 9, 430
diligit 8, 590
dilue G 1, 344
diluit 1, 326
diluvio Æ 7, 228. 12, 205
dimenſa G 2, 284
dimenſi Æ 12, 117
dimenſum G 1, 231
dimittam Æ 1, 575 581. 8, 171
dimitte 11, 706
dimittere 4, 428. 5, 29. 10, 46 266. 12, 844
dimittit 1, 297
dimoverat 3, 589. 4, 7. 11, 210
dimovet 9, 645
dimovit G 2, 513. Æ 5, 839
Dindyma 9, 618. 10, 252
dinumerans 6, 691
Diomedem 11, 243
Diomedis 1, 756. 8, 9
Dionææ 3, 19
Dionæi E 9, 47
Diorem Æ 12, 509
Diores 5, 297 324 339 345
Dioxippum 9, 574
dira G 1, 36. 3, 469. Æ 2, 519. 3, 211 228 235 256 593. 6, 373 498 721. 7, 22 520. 8, 194 350. 9, 185. 11, 273 792. 12, 914
Diræ 1, 297. 2, 622. 3, 262. 4, 473 610. 8, 701. 10, 50. 12, 845 869
Dirarum 7, 324 454. 8, 233
Dircæus E 2, 24
directæ G 2, 281
diremit Æ 5, 462
direpta 2, 563. 11, 193
direptis G 2, 8
direptum Æ 11, 743
direxerat 10, 401
direxere 7, 523
direxit 7, 497
direxti 6, 57
diri *nom. plur.* G 1, 488. Æ 12, 199
dirige 1, 405. 5, 162. 11, 855
dirigere 10, 140
dirigit 11, 654. 12, 490
dirigite 6, 195
diriguêre 7, 447
diriguit 3, 260
dirimatur 12, 79
dirimit 7, 227
diripere 3, 267
diripient 4, 593
diripit 10, 414 475
diripiunt 1, 215. 3, 227
diripuêre G 4, 214. Æ 9, 756. 12, 283
dirum 4, 563. 11, 56 217
dirus 2, 261 762
diruta 10, 363
diſcat E 10, 61
diſce G 3, 414. Æ 2, 66. 12, 146 435
diſcedam 6, 545
diſcedat G 3, 24
diſcedens Æ 8, 167. 9, 40. 10, 246. 11, 46
diſcedite 2, 644
diſcentem 5, 222
diſcere G 1, 351. 2, 106. Æ 6, 488 755
diſcernere 3, 201
diſcerneret 12, 898
diſcerptum G 4, 522
diſcerpunt Æ 9, 313
diſces 5, 737
diſceſſerat 10, 215
diſceſsêre 12, 696
diſceſſu 6, 464. 8, 215
diſcimus G 2, 249
diſcinctos Æ 8, 724
diſcindere 9, 20
diſcindit 12, 602
diſciſſos G 3, 514.
diſcit 3, 232. Æ 6, 433
diſcite G 2, 3[illegible]. Æ 3, 103. 6, 20
diſcludere E 6, 35
diſco Æ 1, 634
diſcolor 6, 204

diſcordes

INDEX

discordes Æ 10, 356
discordia E 1, 72. G 2, 496. 4, 68. Æ 2, 423. 6, 280. 7, 545. 8, 702. 10, 9 106. 12, 313 583
discordibus G 2, 459 Æ 9, 688
discrepat 10, 434
discreverat 4, 264
discrimina 1, 208. 6, 646. 9, 143. 10, 382 393 529
discriminat 11, 144
discrimine 1, 578. 3, 629 685. 5, 154. 6. 319. 9, 210. 10, 108 511. 12, 498 770
discumbere 1, 712
discumbitur 1, 704
discunt G 3, 558
discurrere Æ 5, 580
discurrit G 4, 292
discurritur Æ 11, 468
discurrunt 9, 164. 12, 577 590
discussæ 9, 816. 12, 669
discutit G 3, 357
disjecit 1, 283. Æ 1, 47
disjecta 12, 482 689
disjectæ 8, 191
disjectam 1, 132
disjectas 2, 608
disjecti 11, 870
disjectis 8, 355
disjice 1, 74. 7, 339
disjicit 12, 308
disjungimur 1, 256
disparibus E 2, 36
dispendia Æ 3, 453
disperdere 3, 27
dispergit 10, 416. 11, 617
dispersi 3, 197
dispersit 11, 795
dispersum 8, 321
displiceat G 3, 56
disponunt Æ 3, 237
dispulerat 1, 516
dispulit 1, 542. 5, 839
dissensu 11, 455
dissidet 7, 370
dissiliunt G 3, 362
dissiluisse Æ 3, 416
dissiluit 12, 741
dissimilem 9, 282
dissimulant 1, 520
dissimulare 4, 305
dissimulent 4, 291
dissimulo 4, 368
dissultant 8, 240. 12, 923
distant 3, 116
distendere G 3, 124
distendunt Æ 1, 437
distenta E 4, 21
distentas 7, 3
distentent E 9, 31
distillat G 3, 281
distinet Æ 11, 381
distractus 7, 767
districti 6, 617
distulerant 8, 643
distulit G 4, 144. Æ 6, 569. 9, 155
Diti 4, 702
ditione 1, 240 626. 7, 737. 10, 53
Ditis G 4, 467 519. Æ 5, 731. 6, 127 269 397 541. 7, 568. 8, 668. 12, 199
ditissima G 2, 136
ditissimus Æ 1, 347. 7, 537. 9, 360. 10, 563
diu G 1, 197. Æ 1, 355. 2, 509. 6, 738. 10, 304 359 480 861. 12, 738 781
diva Æ 1, 486. 3, 552. 4, 365. 6, 367. 7, 41. 8, 387 396 534. 10, 76 255. 11, 560. 12, 179
divæ E 10, 70. Æ 1, 451 509. 2, 168 232 425 787. 6, 637. 7, 645. 8, 437 531. 9, 529
divellere 2, 220. 4, 600
divellerer 8, 568
divellimur 2, 434
diverberat 5, 503. 8, 411
diverberet 6, 294
diversa E 8, 73. G 4, 292 367 507. Æ 1, 380. 3, 4 325. 4, 163. 5, 676. 7, 132. 8, 642. 9, 1 623 691. 11, 203. 12, 557 621 726 742
diversæ 12, 487
diversas 1, 74. 12, 501
diversi G 1, 446. 7, 150 Æ 9, 416
diversis G 1, 258. Æ 12, 521 708
diverso G 3, 32. 4, 432 Æ 2, 298 716. 3, 232
diversos 12, 495
diversum 11, 261
diversus 5, 166. 11, 855
divertitur G 3, 293
dives E 2, 20. G 2, 224 468. Æ 1, 18. 2, 22. 4, 38 263. 6, 195. 7, 684. 9, 26. 10, 201
divi Æ 3, 363. 12, 28
dividet G 1, 209
dividimus Æ 2, 234
dividit 1, 201. 3, 383. 4, 285. 8, 20. 9, 751. 10, 134. 12, 45
divina 2, 15. 9, 659
divinæ G 4, 220. Æ 5, 711
divine E 5, 45. 10, 17
divini E 3, 37. G 1, 168. Æ 5, 47 647. 10, 639
divinis 8, 306
divinitùs G 1, 415
divino E 6, 68. Æ 3, 373
divinos 3, 442
divinum 1, 407. 8, 373
divis E 4, 15. Æ. 2, 402 647. 3, 19. 8, 103 301. 12, 296 817
divisæ G 2, 126
divisos E 1, 76
divitiis Æ 6, 610
divitis 7, 262. 12, 473
divo G 3, 435. Æ 12, 769
divortia 9, 379
divorum 7, 211
divos E 1, 42. 8, 19. Æ 3, 22 526. 5, 234. 6, 172 620. 11, 301. 12, 286
diurnis 3, 400
divum 12, 797
divûm E 3, 73. G 1, 238. 4, 347 358. Æ 1, 50 69 83 636. 2, 123 241 269 336 517 602 648 777. 3, 5 114 148 359 370 717. 4, 95 201 204 356 378 396. 5, 45 56. 6, 125 368 533 589 792 799. 7, 50 192 443 648. 8, 131 504 572. 9, 6 495. 10, 2 1865 155 175 743 880
dixerat 2, 152 621 705. 3, 607. 4, 238 331 663. 5, 84 740. 6, 633 752. 7, 212. 8, 152 276 387. 9, 104 410 743. 10, 246 482 530 547. 11, 120 132. 12, 574
dixêre G 4, 221. Æ 6, 292
dixerit E 6, 69
dixerunt 4, 46. Æ 6, 242
diximus 8, 332
dixit E 2, 38 39. G 4, 499. Æ 1, 406 740. 3, 258 312 335 362. 4, 579 650 659. 5, 164 238 467 477. 6, 155 231 677. 8, 66 366 615. 9, 14. 10, 776 867 882. 11, 561 595 709 858. 12, 266 681 780
dixisse 1, 537. 3, 166
do 12, 833
doceas 1, 336. 6, 109
doceat 4, 434
docebo G 3, 440. Æ 4, 116 6, 759. 8, 50. 11, 315
docemus 11, 294
docens 12, 111
docent G 2, 77
docere Æ 6, 614

doces E 1, 5
docet Æ 6, 891. 8, 346
docta 6, 292
doctiſſima 10, 225
docuêre G 3, 116. Æ 1, 396. 5, 600
docuit E 5, 87. 8, 47. Æ 1, 745. 5, 598 705. 6, 565
Dodona G 1, 149
Dodonæos Æ 3, 466
dolebas E 3, 14
dolens Æ 1, 13
dolent 6, 733
dolentem 4, 393
dolere 4, 434
doli G 4, 400. Æ 1, 134. 2, 264. 8, 206
Dolicaonis 10, 696
dolis 1, 677. 2, 44 152 196. 4, 128. 8, 393. 11, 523. 12, 26
dolituri 11, 732
dolo 1, 688. 2, 34. 5, 342. 11, 712
dolones 7, 664
Dolonis 12, 347
Dolopum 2, 7 29 415 785
dolor G 3, 102 457. Æ 2, 594. 4, 679. 5, 172. 6, 31 383. 8, 220 501. 9, 96. 10, 398 507. 12, 422 801
dolore 1, 390 673. 4, 474. 7, 291. 11, 151 709. 12, 411 599
dolorem 1, 213. 2, 3. 4, 419 693. 5, 608. 6, 464. 9, 426. 10, 64. 11, 159 645. 12, 146
dolores 1, 29. 5, 5. 12, 880
doloris 9, 216. 12, 945
dolorum 10, 863
dolos G 4, 346. Æ 1, 686. 2, 62 252. 4, 296 563. 6, 29 567. 11, 704
doluiſſi 1, 673
doluit G 2, 499
dolum E 5, 61. 6, 23. Æ 5, 590
dolus 2, 390
domandæ G 2, 62
domandi 3, 164
domandum 3, 206
domans Æ 6, 80
domat G 3, 539. Æ 9, 608
domatur G 1, 169
domi E 3, 33. 7, 15
domibus G 2, 443
domina Æ 11, 868
dominabitur 1, 289. 3, 97. 6, 766
dominæ 3, 113
dominam 3, 438. 6, 397. 11, 805
dominantur E 5, 37. G 1, 154. Æ 2, 327
dominarier 7, 70
dominata 2, 363
domini E 3, 16. Æ 12, 473 534
dominis 12, 236
domino 9, 332
dominorum 6, 613
dominos 1, 286. 10, 866
dominum 4, 214. 6, 621
domitant 7, 163
domitare G 1, 285
domitas 3, 30
domitis 3, 206
domito Æ 9, 84
domitor 5, 799. 7, 189 651 691. 9, 523. 12, 128 550
domitrix G 3, 44
domitum 2, 114
domitura 4, 102
domitus 3, 86
domo 3, 96. Æ 1, 604. 4, 82. 8, 114. 10, 141 183
domorum G 4, 159. Æ 2, 445. 8, 98. 11, 882. 12, 132
domos G 1, 182. 2, 115 209 511. 4, 446. Æ 1, 144. 2, 47 365 635. 3, 123 137 550 647. 4, 97 311. 5, 732 756. 6, 269 534 705. 7, 126 336 394. 11, 140. 12, 643
domuêre G 2, 198
domuit 2, 456
domum E 1, 36. 4, 21. 7, 44. 8, 68 72. 10, 77. G 2, 206. 4, 10 133 363. Æ 1, 665. 2, 579 677 702 756. 3, 85. 7, 52 348 407 492. 8, 253 490. 11, 163 395. 12, 805
domus G 1, 371. 2, 461 524. 4, 209 481. Æ 1, 172 288 360 641. 2, 241 300 311 483 486 563 652. 3, 97 618. 4, 318 645. 5, 121 214 638. 6, 27 53 81 673. 7, 122 371. 8, 39 65 192 235 262 270 422. 9, 448. 10, 152 101 526. 12, 59 519 547
dona E 5, 80. 6, 80. G 2, 454. 3, 22. 4, 1 520. Æ 1, 683 699 713. 2, 36 44 49 189. 3, 186 301 464 469 488. 4, 453. 5, 101 266 362 385 391 400. 6, 225 632 871. 7, 86 155. 8, 181 284 609 721 729. 9, 283 361 407 626. 10, 882. 11, 228 479. 12, 768
donabimus E 5, 85
donant Æ 9, 313
donaria G 3, 533
donat Æ 5, 262 282 361. 10, 701
donata E 3, 14
donati Æ 5, 268
donatus 5, 305
donec E 6, 85. G 3, 558. 4, 312 413. Æ 1, 277. 2, 10. 630 719. 5, 698. 6, 745. 8, 326. 9, 442. 10, 268 301. 11, 201 803 860. 12, 254
donis 1, 451 663 718. 3, 439 485. 4, 63. 5, 54 43. 6, 885. 7, 284. 8, 61 70 617. 10, 620. 11, 50 352
dono E 2, 37. Æ 2, 269 8, 658
donum 1, 656. 2, 31. 5, 478. 6, 408. 11, 566
Donyſam 3, 125
Doriea 2, 27. 6, 88
Doris E 10, 5
dormiat G 2, 506
dorſo 1, 172. 3, 116 436 Æ 8, 234. 10, 226 303
dorſum 1, 114. 11, 577
Dorycli 5, 620 647
dotabere 7, 318
dotales 4, 104
dotalis 9, 737. 11, 369
dotes 7, 423
Doto 9, 102
draco G 4, 408
draconem Æ 11, 751
dracones 2, 225
draconi 4, 484
Drance Æ 12, 378 384
Drances 11, 122 220 336 443
Drancis 12, 644
Drepani 3, 707
Druſos 7, 284
Dryadas E 5, 59
Dryades G 1, 11
Dryadum 3, 40. 4, 460
Drymo 4, 336
Dryope Æ 10, 551
Dryopen 10, 346
Dryopes 4, 146
duæ G 1, 237
duas E 5, 66. G 1, 245. Æ 12, 725
dubiæ 4, 55. 11, 324
dubiam 2, 359
dubii 1, 222
dubiis G 4, 253. Æ 2, 171. 6, 196. 7, 86. 11, 445 560
dubio G 1, 252
dubita Æ 3, 316
dubitamus 6, 806
dubitanda 3, 170
dubitant G 3, 433
dubitas Æ 9, 12
dubitem 7, 311. 9, 191
dubites 8, 614
dubitet G 4, 242
dubius G 2, 283. 3, 289 Æ 9, 797

INDEX

duc G 4, 358. Æ 6, 153. 11, 464
ducam G 4, 403. Æ 8, 57. 9, 323
ducantur G 3, 170
ducat Æ 1, 649. 4, 326 636. 5, 550
duce E 4, 13. Æ 1, 700. 6, 59. 10, 92. 12, 260
ducebam 6, 690
ducebant 8, 665
ducebat 2, 802. 5, 668. 6, 518. 9, 383. 10, 206
ducem G 3, 125. Æ 3, 122. 4, 224. 6, 263. 9, 100. 10, 374 574
ducenda 7, 359
ducens 2, 288 694. 9, 623
ducent G 4, 21. Æ 6, 848
ducente 2, 632
ducentem 11, 168
ducentibus G 3, 156
ducere 3, 22 140. Æ 1, 427. 2, 641. 4, 340 463 560. 5, 385 534. 9, 268. 10, 285
duceret E 9, 49
duces G 4, 4. Æ 2, 261. 3, 470. 6, 194. 7, 107 431. 8, 161 503. 11, 8493 171 430 521 598 835 870. 12, 325
ducet 5, 736. 12, 437
duci 1, 23. 2, 33 187. 7, 276. 10, 156 858. 11, 79 353
ducibus 10, 267 431
ducimus 6, 539
ducis E 9, 56. Æ 1, 537. 3, 166 401. 5, 801. 6, 834. 9, 675. 11, 7 519 758
ducit E 9, 1. G 3, 269. 4, 551 Æ 1, 405 494 635. 3, 347 372. 4, 74. 5, 563. 7, 652. 8, 347. 9, 166. 11, 524
ducite E 8, 68 72 76 84 94
ducitis G 1, 6
ducitur E 8, 29. G 4, 207. 10, 145. 11, 85
duco E 1, 13. 8, 75. Æ 3, 315
ducta 1, 646
ductis 6, 22
ducto 12, 378
ductor 8, 120 470 513. 10, 185. 11, 266. 12, 456
ductorem 6, 334. 8, 496
ductores G 4, 88. Æ 1, 193 239. 2, 14. 4, 37. 5, 133 561. 8, 6. 9, 226 778. 12, 126 562
ductori 9, 691. 10, 814
ductoribus 5, 249
ductos G 3, 533
ductus 2, 395. Æ 2, 201
ducum Æ 11, 13 349. 12, 501
ducunt G 3, 317 379. 4, 256. Æ 3, 114. 5, 7 471 528. 6, 43. 7, 634. 8, 55 552. 10, 117. 11, 88
dudum 2, 726. 5, 650. 10, 599. 12, 632
dulce E 3, 82. Æ 4, 318 493. 12, 882
dulcedine G 1, 412. 4, 55. Æ 11, 538
dulcem G 2, 216. 4, 17
dulces E 3, 110. G 1, 342 414. 2, 243 523. 3, 178 495. 4, 61. Æ 1, 171. 2, 138. 3, 140. 4, 33 281 342 651. 5, 214. 10, 782
dulci G 2, 184. Æ 1, 437 663 698. 4, 185. 6, 455. 6, 568. 12, 802.
dulcia E 1, 3. G 2, 511. 4, 101 347. Æ 1, 691
dulcibus G 1, 384. 3, 217 445
dulcis E 5, 47. G 1, 295. 3, 291. 4, 417 465 563. Æ 2, 777. 9, 428 522
Dulichias E 6, 76
Dulichium Æ 3, 271
dum *ſapiſſime, ſed nullo ſingulari ſenſu*
dumeta G 1, 15
dumi 3, 338
dumis G 4, 130. Æ 4, 526. 8, 348. 9, 381, 393. 11, 570 843
dumos G 3, 315. Æ 8, 594 657
dumoſa E 1, 77
dumoſis G 2, 180
duo E 2, 40. 3, 40 44. 5, 66 G 3, 32. 4, 92 231. Æ 3, 623. 5, 78 300. 6, 842. 7, 674. 8, 355 661. 9, 265 706. 10, 124. 11, 285 690. 12, 488 716
duo *pro* duos 11, 285
duobus G 4, 67. Æ 5, 183
duodena G 1, 232
duorum Æ 2, 213. 4, 95. 12, 511 726
duos E 5, 68
duplex G 3, 87. Æ 12, 198
duplicant 8, 556
duplicat E 2, 76. Æ 11, 645
duplicato 12, 917
duplicem 1, 659. 5, 421
duplices 1, 97. 4, 470. 7, 140. 9, 16. 10, 667
duplici G 1, 172. Æ 5, 251. 9, 707
dura E 10, 47. G 2, 369. 3 230 502. Æ 1, 567. 2, 479, 3, 706. 5, 730 837. 6, 54 471. 7, 807. 8, 522. 10, 45 72 393 745. 11, 48 159. 12, 309 677
duræ E 4, 30. 8, 52, G 2, 65. 3, 68. 10, 791. 11, 288
duram Æ 3, 297. 4, 239 399
duramus 9, 604
durando G 2, 295
durare E 6, 35. G 2, 100 Æ 8, 577
duras 4, 428 488.
durat G 1, 91. 3, 257
durate Æ 1, 211
dureſcere G 1, 72
dureſcit E 8, 80
duri E 10, 44. G 2, 378. Æ 2, 7. 3, 94. 4, 247. 5, 5. 6, 377. 9, 468. 10, 146 422. 12, 73
duris E 8, 43. G 1, 146 160. 2, 341 540. 3, 208. 4, 203 Æ 4, 366. 7, 524 747. 9, 66 510
duriſſima 6, 566
duro G 3, 515. 4, 114. Æ 5, 403 437. 6, 148. 8, 315 381. 9, 543. 11, 893. 12, 410
duros G 2, 170 355. Æ 5, 478. 6, 437. 7, 504. 8, 291. 11, 318 890
durum G 1, 63 261. 3, 4. 4, 102 246. Æ 6, 688. 8, 380. 9, 603. 10, 317
durus G 2, 412. 3, 259. 4, 512. Æ 6, 442
dux E 8, 38. Æ 1, 368. 4, 124 165. 6, 348 562. 9, 28
duxere G 2, 148. 3, 125 Æ 5, 568
duxerit E 6, 605
duxi Æ 8, 165
duxiſſe 10, 192
duxiſti 10, 669
duxit 6, 565 888. 8, 367. 11, 860
Dymas 2, 340 394 428

E

E *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu*
ea eam eo eos eum *varius, neque ullo ſingulari ſenſu*
eadem E 2, 35. 5, 87. G 2, 89 165. 4, 36 234. Æ 1, 244. 3, 95. 4, 77 298 678. 5, 812. 6, 647 655. 8, 146. 382.

382. 9, 302. 10, 487 508 607 741. 11, 96 132. 12, 197
eamus E 9, 64
eandem Æ 4, 125 165
eaſdem G 4, 185. Æ 7, 69
eat G 1, 345
ebenum 2, 117
ebori Æ 1, 596
eboris 11, 333
ebuli E 10, 27
ebur G 1, 57 480. 2, 193 Æ 10, 137. 12, 68
eburna 6, 898. 9, 305
eburno G 3, 7. Æ 6, 647
eburnum 11, 11
Ebuſo 12, 299
Echionium 12, 515
ecquæ 3, 341
ecquid 3, 342
ecquis E 1, 28 Æ 9, 51
edat 12, 801
edax 2, 758
edebat G 3, 566. Æ 10, 602
edendi 7, 113. 8, 184. 9, 63
edera E 7, 25 38
ederæ G 2, 258
ederam E 8, 13
ederas 4, 19. G 4, 124
edice Æ 11, 463
edicit 10, 258
edico G 3, 295 Æ 3, 235
ediderat 5, 693
ediderit 9, 527 785
edidit 5, 799. 7, 194 660. 8, 137
ediſcere E 6, 84
ediſſere Æ 2, 149
editus G 2, 188
edoceat Æ 8, 13
edocet 5, 748. 10, 152
Edoni 12, 365
educat 10, 518
educere 2, 186. 6, 178. 8, 413. 11, 20
educet 6, 765 779
educta 6, 630
eductam 2, 451
eductum 7, 763. 9, 584
educunt G 4, 163. Æ 1, 436
edunt E 8, 45. G 4, 199
eduramque 4, 145
eduxit Æ 9, 673. 10, 744
effabilis 3, 621
effare 6, 560
effari 4, 76
effata 4, 30 456 499. 5, 653. 6, 262. 7, 457. 12, 601 885
effatur 9, 295 737. 10, 523.
effatus G 4, 450. Æ 3, 463. 6, 197 547. 7, 274. 8, 443. 9, 22 641. 10, 256 298 877. 11, 741. 12, 896
effecta 11, 14
effer E 8, 64
effera Æ 4, 642. 7, 787. 8, 6 205 484. 10, 898
efferre 2, 657
efferri 5, 359
effert G 3, 553 Æ 2, 297. 5, 368
effervere G 1, 471. 4, 556
efficiam E 3, 51
efficit Æ 1, 164
effigiem E 8, 75. Æ 2, 167 184. 3, 497. 4, 508
efficies 3, 184. 7, 177 443
effingere 6, 32
effingit 10, 640
efflagitat 12, 759
efflant 12, 115
efflantem 7, 786
effodere 1, 448
effodiunt 1, 431
effœta 7, 440 452. 8, 508
effœtæ 5, 396
effœtos G 1, 81
effœtus 2, 417
effoſſi Æ 3, 663
effoſſis G 1, 497. 4, 42
effractoque Æ 5, 480
effrena G 3, 382
effudere 1, 512. Æ 7, 780
effudit 3, 92. Æ 3, 312. 5, 446 481. 7, 292. 8, 70. 10, 455. 12, 380
effuge 3, 398. 11, 825
effugia 2, 140
effugies E 3, 49 Æ 9, 748
effugimus 3, 272
effugiſſe 3, 653
effugit 2, 793. 5, 151. 6, 701. 7, 437.
effugiunt 2, 226. 11, 881
effulgens 2, 616
effulgent 5, 133
effulgere 8, 677
effullit 9, 110 731
effultum 8, 368
effultus 7, 94
effundat 9, 68. 12, 204
effunde 11, 485
effundens 6, 241
effundere 1, 102. 2, 271. 5, 723. 9, 500
effundit 5, 780 818. 7, 522. 12, 499 532
effundunt 10, 574
effuſa 4, 509. 6, 305. 7, 522. 812. 10, 803
effuſæ G 4, 337. Æ 6, 686. 12, 131
effuſi G 3, 104 Æ 2, 651. 5, 145 317
effuſis 5, 693
effuſo G 4, 288 Æ 7, 788
effuſos G 2, 352
effuſum Æ 10, 893
effuſus G 4, 312 492. Æ 6, 339
egelido 8, 610
egenis 6, 91. 8, 365. 10, 367
egenos 1, 603
egens 1, 388
egent G 2, 28
egentem Æ 4, 373. 8, 299. 11, 343
egentes 5, 753. 7, 197
egere E 5, 24 Æ 6, 463. 7, 240. 8, 118 135 335. 11, 629
egeret 9, 88
Egeriæ 7, 763 775
egerimus 6, 514
egerit G 3, 120
egeſtas 1, 146. 3, 319. Æ 6, 276
eget 2, 522
egiſſe 3, 695
egit G 2, 392. 4, 51 Æ 9, 587 761. 10, 73. 11, 579
egomet 3, 623. 5, 650. 5, 705
egredere 8, 122
egregia 5, 297. 6, 523. 11, 432
egregiam 11, 449. 4, 93. 7, 258
egregias G 2, 155 Æ 11, 24
egregiis 9, 581
egregio 4, 150. 11, 355
egregium 5, 361. 6, 862. 7, 213 473 556. 10, 778. 11, 705. 12, 275
egregius 6, 770. 11, 417
egreſſi 1, 176. 3, 79. 9, 314
egreſſis 2, 713. 10, 283
egreſſus 1, 2
eheu E 2, 58. 3, 100
eja Æ 4, 569. 9, 38
ejecto 10, 894
ejectum 4, 373. 8, 646
ejectus 1, 582
elabitur G 1, 244 Æ 5, 151
elapſa 9, 632
elapſi 9, 545
elapſus G 2, 305. Æ 1, 246. 2, 318 526. 5, 326 445. 8, 492
elata 6, 43

INDEX

elatam Æ 10, 415
elate 11, 715
elati G 3, 108
elatis Æ 12, 115
electra 8, 53
Electra 8, 135
Electram 8, 139
electro G 3, 522 Æ 8, 402 624
Elei G 3, 202
Eleusinæ 1, 163
elephanto 3, 26 Æ 3, 464. 7, 895
Eliadum G 1, 59
elicit 1, 109
Elidis Æ 3, 694. 6, 588
eligit 7, 274
eligitur G 4, 296
Elisæ Æ 4, 335 610. 5, 3
Elisam 3, 567
eliserit 8, 289
elisos 8, 261
eloquar 3, 39
eloquio 11, 383
elucent G 4, 98
eluctabitur 2, 244
eludit Æ 11, 695
eluditur 6, 742
elusit G 1, 226
elusus Æ 12, 755
Elysios G 1, 38
Elysium Æ 5, 735. 6, 542 744
emat G 1, 31
Emathiæ 4, 390
Emathiam 1, 492
Emathiona Æ 9, 571
emensæ 5, 628
emensi 7, 160. 11, 244
emenso G 1, 450
emensus Æ 10, 772
emi 9, 206
emicat 5, 319 337. 6, 5. 9, 736. 11, 496. 12, 327 728 921
emicuit 2, 175
eminet 10, 227
eminus 10, 346 645 776 801. 11, 674. 12, 342 711 921
emissa G 3, 551. 4, 22. Æ 11, 676
emissam 1, 128
emissum G 4, 58
emittit Æ 6, 898. 9, 52. 10, 474
emota 2, 610
emotæ 6, 382
emoti 2, 493
emovit 6, 524
emptum 10, 503
emuniit 8, 227
enarrabile 8, 625
enavit Æ 6, 16
Enceladi 3, 578
Enceladoque 4, 179
Enipeus G 4, 368
enitet Æ 4, 150
eniti G 2, 360
enituit 2, 211
enixa Æ 3, 391. 7, 320. 8, 44
enixæ 3, 327
enodes G 2, 78
ense Æ 6, 251. 7, 640. 9, 324 423 548. 10, 414 545. 11, 711. 12, 175 306 382 389 458 508
ensem G 1, 508 Æ 2, 393 553. 4, 507 579 646 664. 5, 367 471. 6, 524. 8, 459 621. 9, 303 347 441 749. 10, 387 475 536 577 682 786 815 907. 11, 11 489. 12, 90 729 785 798
enses G 2, 540 Æ 2, 155. 3, 237. 7, 636 732. 10, 568. 11, 194
ensis 2, 600. 4, 262. 7, 743. 9, 431. 10, 394. 12, 731
ensibus 7, 526. 12, 288 713
Entelle 5, 389
Entello 5, 472
Entellum 5, 387 462
Entellus 5, 437 443 446
enumerare 4, 334. 6, 717
Eoæ G 1, 221
Eoos 2, 115 Æ 1, 493
eodem E 8, 8. G 1, 483. 2, 182 Æ 1, 578. 4, 556. 5, 437. 9, 689. 10, 596. 12, 847
Eois 2, 417. 6, 831
Eoo 3, 533 588. 11, 4
Eous G 2, 288
Epeus Æ 2, 264
Ephyre G 4, 343
Ephyreiaque 2, 464
Epidaurus 3, 44
Epiri Æ 3, 292
Epiro 3, 503
Epiros G 1, 591
Epirum 3, 121
Epitidem Æ 5, 547
Epitides 5, 570
epulæ G 3, 527 Æ 6, 604
epulamur 3, 224
epulandum 4, 602
epulas 4, 484. 7, 146. 8, 283
epulata G 2, 537 Æ 4, 207. 5, 762
epulis G 4, 378 Æ 1, 83 220 727. 5, 63. 6, 599. 7, 110 175
epulonem 12, 459
equæ Æ 11, 571
equarum G 1, 59. 3, 266 Æ 11, 494
eques 6, 858. 10, 239
equestres 5, 667
equi G 3, 91 182. Æ 1, 448 757. 2, 32 150. 3, 540. 4, 515. 5, 105. 6, 653 821. 7, 779. 8, 550. 9, 152. 10, 750 891. 11, 635. 12, 115 364
equicolus 9, 684
equidem E 1, 11. 9, 7 G 1, 193 415. 4, 116 147 Æ 1, 580 623. 2, 77 704. 3, 315. 4, 12 45 330 382. 5, 26 56 399. 6, 690 716 722. 7, 205 311 369. 8, 129 471. 9, 207. 10, 29 793. 11, 111 302 348. 12, 818 931
equina G 3, 92
equino 3, 72 463
equis E 8, 27 G 1, 250 514. 2, 322. 3, 8 358 Æ 1, 480. 2, 418. 5, 554 574 578 739. 6, 587. 7, 163 285 625 767. 9, 124 331. 10, 213 4. 11, 190 501 871. 12, 352 478
equitatus 8, 585
equitavit 10, 885
equitem G 3, 116 Æ 10, 893. 11, 517
equites 4, 132. 8, 518 555. 9, 67 379. 11, 464 504. 12, 408
equitum 5, 560. 7, 804. 9, 48. 11, 433 512 598
equo 2, 48. 4, 157. 5, 571 668. 7, 166. 9, 58 269. 10, 181. 11, 499 637 671 678 706 730 743. 12, 291 295 345 465 509 651
equorum G 3, 44 211 250. 4, 389 Æ 3, 704. 5, 549. 6, 591. 10, 592. 11, 607 911. 12, 373 484 534 616
equos G 3, 50 114 Æ 1, 160 320 476 572. 3, 470 537. 5, 817. 6, 655. 7, 274 635 656 724 782. 8, 3 607. 9, 353 394 606 674 777. 10, 367 571 577 581. 11, 806 619 614. 12, 82 288 324 333 337 351 495 624 73
equum G 1, 13 Æ 2, 401. 3, 10. 10, 858. 11, 710 71 741 770
equûm G 2, 542 Æ 7, 1 651 691. 9, 26 523. 1 128 550
equus G 2, 145. 3, 499 Æ 113 260 329. 5, 566. 515. 9, 50. 11, 89 493

Era

Erato Æ 7, 37
Erebi G 4, 471 Æ 4, 26. 6, 404
Erebo 6, 247. 7, 140
Erebumque 4, 510
erepta 1, 651. 2, 738 764. 7, 51 186. 11, 679. 12, 141
ereptæ 2, 413. 3, 330
erepte 3, 476 711
erepto 10, 878
ereptum 5, 342. 12, 799
ereptus 1, 600
Ereti manus 7, 711
ergo, *adverb.* 6, 670
Ericaten 10, 749
Erichthonius G 3, 113
Eridani Æ 6, 659
Eridanus G 1, 482. 4, 372
erige Æ 4, 495
erigit E 6, 64 Æ 3, 423 576. 5, 488. 7, 530
erigitur 8, 25 417. 9, 240
Erigonem G 1, 33
Erimantha Æ 9, 702
Erinnys 2, 337 573. 7, 447 570
eripe G 4, 107. Æ 2, 289 619. 5, 690. 6, 260 365. 10, 624. 12, 157
eripere 9, 400. 12, 388
Eriphylen 6, 405
eripiam 2, 606. 9, 101
eripiare 12, 948
eripiat 7, 388. 12, 917
eripiens 8, 254
eripit 4, 579. 10, 788 896
eripite 3, 560
eripiant 1, 92. 12, 215
eripui 2, 134. 5, 810. 6, 111. 12, 31
eripuit 2, 736. 5, 464. 6, 342. 7, 119. 9, 129. 12, 539
errabant 1, 36
errabat 7, 492
errabunda E 6, 59
erramus Æ 1, 337. 3, 200
errando G 4, 203
errans 4, 11 Æ 4, 211
errant E 2, 21 G 3, 139 Æ 2, 599. 3, 6 4. 6, 329
errantem E 6, 64 Æ 1, 326 746 760. 3, 76. 7, 493
errantes E 4, 19 Æ 1, 189. 6, 68
erranti 2, 570. 7, 498
errantibus 4, 691
errare E 1, 9 G 1, 453 Æ 5, 867. 7, 557
erras E 6, 52
errat G 2, 283. 3, 14 Æ 1, 582. 4, 684. 7, 353. 9, 393
errata Æ 3, 690
erratur G 3, 249
erravere Æ 11, 135
erravit 2, 739
errent 6, 40
erret G 1, 337
error E 8, 41 Æ 2, 48. 5, 591. 6, 27. 10, 392
errore 2, 412. 3, 181. 7, 199. 10, 110
errorem G 3, 513
errores Æ 1, 759
erroribus 6, 532
eruam 12, 569
erubuit E 6, 2 Æ 2, 542
eructans 3, 576 632
eructat 6, 297
erudiit 9, 203
erue G 4, 329
eruere Æ 2, 628. 4, 443
eruerent G 1, 320
eruerint Æ 2, 5
eruet 6, 838
eruit G 2, 210 Æ 2, 612
erumpent G 2, 446
erumpere Æ 1, 584
erumpit G 4, 368
erumpunt Æ 10, 604. 11, 608
erupere G 4, 313
eruta Æ 5, 449
Eryci 5, 772
Erycino 5, 759. 10, 36
Erycis 1, 574. 5, 24 419 630
Erymanthi 6, 802
Erymantho 5, 448
Eryx 5, 392 402 412 483. 12, 701
eſcam G 4, 17
eſcas Æ 12, 475
eſſeda G 3, 204
eſt, i. e. edit Æ 4, 66. 5, 683
Ethemon 10, 126
etiamnunc E 4, 41
Etruria Æ 8, 494. 12, 232
Etruſca 10, 180
Etruſcam 9, 521
Etruſci 8, 150. 10, 429. 11, 598
Etruſcis 8, 480. 10, 148
Etruſco 10, 238
evadere 5, 689. 6, 128. 9, 560. 10, 55 316. 11, 702
evadit 6, 425. 11, 905
Evadnemque 6, 447
evado 2, 458
evaluit 7, 757
Evander 10, 515.
Evandre 11, 55
Evandri 8, 360. 9, 2. 10, 370 420. 11, 26 140 394 835. 12, 184 351
Evandrus Æ 10, 394
Evandro 10, 148 492 780. 11, 31 45
Evandrum 8, 52 119 455. 11, 140 148
Evandrus 8, 100 185 313 545 558
evantem 10, 702
evantes 6, 517
evanuit 9, 658
evaſerat G 4, 485 Æ 4, 685. 9, 386
evaſerit 9, 99
evaſiſſe 2, 731. 3, 282
evaſit 12, 907
Euboicæ 6, 42. 11, 260
Euboicis 6, 2
Euboico 9, 710
eveniunt 2, 778
eventum 8, 16
eventus G 4, 379 Æ 6, 158. 10, 160
everberat 12, 866
everſa 2, 571 746
everſæ 10, 45
everſo G 1, 500
everſor Æ 12, 545
evertere G 1, 256 Æ 3, 1. 9, 532
evertit G 2, 208 Æ 1, 47. 2, 603
evertunt 11, 136
evexit 6, 130
evicit 2, 497
evicta Æ 2, 630. 4, 474 558.
evincta E 7, 32
evincti Æ 1, 269. 8, 286.
evinctis 5, 364
evinctus 5, 494 774
eviſcerat 11, 723
Eumedes 12, 346
Eumelus 5, 665
Eumenides G 1, 278. 4, 483
Eumenidum Æ 4, 469. 6, 250 280 375
Eumenium 11, 666
eundem 4, 321
eundi 4, 554
eundo 4, 175
eunt 7, 592
euntem 5, 241. 6, 392 476 864. 7, 813. 11, 46. 12, 73 903.
euntes 2, 111. 3, 130. 5, 554 777. 9, 243 308
eunti 5, 607 649
euntibus 7, 676
euntis 8, 558. 10, 640

INDEX

evocat Æ, 4, 242
evoe 7, 389
evolat 7, 387. 9, 477
evolvere 5, 807
evolviſſe G. 4, 509
evolvite Æ 9, 528
evomit 8, 253
Euphratem G. 4, 561
Euphrates G. 1, 509. Æ. 8, 726
Eure G 3, 277. Æ. 1, 144
Euri G. 1, 371. 2, 339 441
Euris 4, 192
Euro 3, 382. Æ. 1, 387. 8, 223. 12, 733
Europa 1, 389
Europæ 7, 224
Europam 10, 91
Euros G. 1, 454
Eurotæ Æ 1, 502
Eurotas E. 6, 83
Eurum 1, 135
Eurus G. 2, 107. 4, 29. Æ. 1, 89 114.
Euryale 9, 185 320 390 481
Euryali 5, 334. 9, 342 467 475
Euryalum 5, 323 343. 9, 373 384 396 424
Euryalus 5, 294 322 337. 9, 179 231 281 359
Eurydice G 4, 486
Eurydicen 4, 490 519 525
Eurypilum Æ 2, 114
Euryſthea G 3, 4
Euryſtheo Æ 8, 292
Eurytion Æ 5, 495 514 541. 10, 499.
exacta 1, 313.
exactis G. 3, 139 190. Æ 5, 46. 6, 637
exactum G, 1, 435
exacuit 3, 255
exacuunt 1, 264. 4, 74.
exæſtuat 2, 240. Æ. 3, 576. 9, 798
examen 7, 67.
examina E. 7, 13. 9, 30. G. 2, 452. 4, 21 103
examine G. 4, 139. Æ. 12, 725.
exangue 2, 542
exangues 2, 212. 6, 401
exangui 9, 453
exanguis 11, 818
exanimata 5, 805
exanimem 9, 444
exanimes 5, 669
exanimi 11, 30.
exanimis 4, 672. 5, 481 517. 11, 110.
exanimum Æ 1, 488. 6, 149. 10, 496. 11, 51
exarſerat Æ 8, 219
exarſêre 2, 575
exarſit 5, 172. 7, 445. 11, 376
exaturata 7, 298
exaudire 1, 223
exaudiri 4, 460. 6, 557. 7, 15
exaudita G 1, 476 Æ 11. 157
excedens G 2, 474
excedentem Æ 9, 286
excedere 1, 361. 3, 60. 5, 380
excederet 11, 540
excedit 12, 842
excedo 2, 737
excedunt 6, 737. 9, 366
excellentem 12, 250
excelſo 5, 35
excepere 9, 745
excepi 5, 374
excepiſſe 7, 233
excepit 4, 114 297
exceptant G. 3, 274
excepto Æ 7, 650
exceptum 6, 173. 11, 684
exceptus 10, 867
exceſsêre 2, 351
exceſſit G 3, 228
exciderant Æ 1, 30
exciderat 9, 339
excidet G 4, 410
excidia Æ 2, 643. 10, 46
excidii G 2, 505
excidio Æ 1, 26. 12, 655
excidit G 2, 303. Æ 2, 658. 6, 6 686. 9, 113. 12, 424
excidium 5, 626. 8, 386
excidunt 1, 433
excierat 5, 107
excierit 5, 790
excindere 4, 425. 6, 553. 9, 137
excindi 2, 177. 12, 643
excipe 11, 517
excipere E. 3, 18
excíperet G 2, 345
excipiam Æ 9, 271
excipiat G 4, 207
excipiet Æ 1, 280
excipit 3, 318. 5, 41. 9, 258 763. 10, 387. 12, 507
excipiunt 5, 575. 9, 54
excire E. 8, 98
exciſa Æ 2, 481 637
exciſum 6, 42
exciſurum 12, 762
excita 4, 301. 7, 376 722
excitat G 4, 549 Æ 2, 594 728. 3, 343. 8, 434 543. 9, 228
excitet Æ 12, 440
excíti 7, 642
excitos 10, 38
excitum 3, 676
exclamant 12, 730
exclamat 2, 535 733. 12, 60
excluſi 11, 887
excluſos 9, 726
excoluêre 6, 663
excoquere G 2, 260
excoquitur 1, 88
excretos 3, 398
excubat Æ 9, 175
excubias 4, 201
excubiis 9, 159
excudent 6, 848
excuderet G 1, 135
excudit Æ 1, 172
excudunt G 4, 57
excurſus 4, 194
excuſſa Æ 5, 679. 6, 353. 777
excuſſi 9, 476
excuſſiſſe 6, 79
excuſſit 2, 224. 12, 493
excuſſos 3, 267. 7, 299
excuſſus 10, 590. 11, 640
excute 12, 158
excutere 2, 686. 3, 683
excutiat 9, 68
excutiens 12, 7
excutimur 3, 200
excutior 2, 302
excuti 12, 470 532
excutitur puppi 1, 119
execramur 3, 273
execrantur 11, 217
exectum 10, 315
exediſſe 5, 785
exegit 2, 357. 11, 569
exemit 6, 746
exempla 4, 219 Æ 12, 43
exemplum 11, 758
exempta 1, 220
exequar G 4, 2
exequere Æ 4, 421
exequerer 5, 54
exequiis 7, 5
exequitur 4, 396. 6, 236
exerce G 2, 370
exercebant Æ 8, 424
exercebat 7, 782
exercebis 1, 220
exercemus 4, 100
exercent G 4, 453. Æ 3, 6, 642. 7, 380 748 79 62. 10, 142
exercentur G 4, 159. 739. 7, 163

exercere G 1, 268. 2, 356. Æ 8, 378. 10, 808
exercet G 1, 99 403. 2, 415. 3, 229. Æ 1, 435 503. 4, 87. 6, 543. 7, 441. 8, 412. 9, 175
exercetè G 1, 210. Æ 4, 623
exercita G 3, 529. Æ 5, 779
exercite 3, 182. 5, 725
exercitus G 1, 382. Æ 2, 415. 5, 824. 7, 39. 9, 25. 10, 27. 11, 171 598. 12, 123
exercuit G 3, 152
exerta Æ 11, 649
exertæ 1, 496
exertam 11, 803
exertantem 3, 425
exesa G 1, 495. 2, 214. Æ 8, 418
exesæ G 4, 44
exesi 4, 419
exhalantem Æ 2, 562
exhalat G 2, 217. Æ 7, 84
exhausta G 3, 432. Æ. 4, 14. 10, 57. 11, 256
exhaustæ G 4, 248
exhausti 2, 398
exhausto 3, 309
exhaustos Æ 1, 603
exhaustum 9, 356
exhorreſcat, 7, 265
exhortantur 7, 472. 11, 610
exhortare 8, 510
exhortata 12, 159
exierat 8, 185. 11, 903
exierant G 2, 368. 4, 67
exigat Æ 1, 75. 10, 53 682
exigeret 7, 777
exigit 4, 476. 10, 815
exigua G 2, 202. Æ 11, 63
exiguæ 8, 473
exiguam 4, 212. 6, 493. 7, 113. 10, 128
exigui G 4, 87. Æ 5, 754.
exiguo G 1, 195
exiguum 2, 413
exiguus 1, 70 181. 4, 295
exiit 2, 81. Æ 2, 497
exilia 2, 780. 3, 4
exilio G 2, 511. Æ 2, 798 11, 542
exilit G 3, 433
exilium Æ 2, 638. 10, 850
eximet 9, 447
eximiæ 7, 496
eximios G 4, 538 550
exin Æ 6, 890. 7, 341. 8, 306. 12, 92
eximde Æ 6, 743
exire E 1, 41. 8, 98. Æ. 1, 310. 9, 739
exiret E 1, 34
exis Æ 8, 75
exit G 1, 117. 2, 53. Æ 5, 438 492. 8, 65. 11, 750
exitiale 2, 31. 6, 511
exitiis 7, 129
exitio G 3, 511. Æ 5, 625. 9, 316
exitium E 3, 101. G 3, 503. 4, 534. Æ 2, 131 190. 10, 13. 12 761
exitus 2, 554. 5, 523. 6, 894. 10, 630
exolvit 11, 829
exolvite 4, 652
exoptata 6, 330
exoptatum 2, 138
exorat 2, 370
exordia E 6, 34. Æ 4, 284
exordium 7, 40
exoriare 4, 625
exoriens G 1, 438
exoritur Æ 2, 313. 3, 128. 5, 765. 12, 583 756
exosa G 2, 46. Æ 10, 111
exorta 3, 99
exortem 5, 534. 8, 552
exortes 6, 428
exorto 4, 130
exosa 11, 436. 12, 818
exosum 12, 517
exosus 5, 687
expecta G 2, 237
expectant 2, 27 421. Æ 2, 358. 4, 134. 5, 137. 6, 614. 9, 46 130
expectare E 7, 34. Æ 11, 738
expectat 4, 225
expectata G 1, 226. Æ 5, 104. 6, 687
expectate 2, 283. 8, 38
expectati 11, 54
expectatum G 3, 348
expectem Æ 12, 570
expectent 5, 70
expectet 4, 430
expediam G 4, 150 286. Æ 3, 379. 6, 759. 7, 40. 11, 315
expedias 8, 50
expediat G 4, 397. Æ 12, 503
expedient 4, 592
expediet 3, 460
expedior 2, 633
expediunt 1, 182 706. 5, 209. 6, 219. 12, 258
expellere Æ 10, 354
expendere 10, 669. 12, 21
expendimus 11, 258.
expendiſſe 2, 229
expendunt 6, 740
experiamur E 3, 29
experiar 5, 16. 8, 67. Æ 4, 535
experiare 11, 387
experiatur 7, 434
experientia G 1, 4. 4, 316
experire 2, 222
experietur E 3, 110
experiuntur G 4, 157
expers Æ 10, 552
experta G 4, 340. Æ 7, 373
expertem 4, 550
experti G 1, 119. Æ 1, 206. 11, 396
experto 11, 283
expertos 10, 713
expertus 2, 676. 7, 235
expirans 10, 731. 11, 820
expirant 11, 883
expirantem 1, 48. 11, 865
expirare 3, 580
explebit 1, 274
explebo 6, 545
explenti G 4, 40. Æ 12, 763
expleri 1, 717. 8, 265 618
explerit 7, 766
expleſſe 2, 586
explet G 3, 431
expletus Æ 3, 630
explicat G 2, 335
explicet Æ 2, 362
explicuit G 2, 280
explorant Æ 7, 150. 9, 170
explorare 1, 81 311
explorat G 3, 537. Æ 3, 514
exploratores 10, 512
exploret 1, 175
exponit 6, 416. 10, 288 305
exportans G 3, 402. 4, 256
expoſcere Æ 3, 261
expoſcit 4, 79
expoſcunt 9, 193
expoſitis 10, 654
expoſta 10, 694
expromere 2, 280
expugnare 9, 633
expugnavit 10, 92
expulerat 8, 408
expulſam G 1, 320
expulſum Æ 1, 624
exquirere G 3, 331, Æ 7, 239
exquiritque 8, 312
exquirite 3, 96
exquirunt G 2, 266. 3, 119. Æ 4, 57
exſcindere 7, 316
exta G 2, 194 399. Æ 4, 64. 5, 237 775

extant G 3, 370
extantem Æ 6, 668
extemplo G 1, 64. Æ 1, 95. 2, 176 376. 4, 173. 5, 426 746. 6, 210. 7, 276. 8, 4 262. 11, 451 618 863. 12, 138
extende G 1, 230
extendere 2, 287. Æ 6, 806
extendit G 2, 405. Æ 5, 374. 9, 589. 10, 468. 12, 276 909
extenditur 6, 423. 10, 407
extenta 7, 226
extera 4, 350
externa 7, 255 367
externam 7, 370
externi 6, 94. 7, 98
externis 7, 270
externo 10, 106
externos 8, 503
externum 3, 43. 7, 68
externusque 7, 424
exterrens 10, 210
exterrita G 3, 149 417. 4, 353. Æ 3, 307 673. 4, 450 672. 5, 213 505. 8, 370 504. 12, 660
exterritus G 3, 434. Æ 4, 571. 6, 539. 8, 240. 9, 424. 11, 806
extimui 8, 129
extinctam 6, 457
extincto G 1, 466. Æ. 7, 662. 12, 38
extinctos 8, 267
extinctum E 5, 20 Æ 12, 599
extinctus 4, 322
extingui 6, 527
extinxem 4, 606
extinxi 4, 682
extinxisse 2, 585
extis G 1, 484. Æ 6, 254. 8, 183
extollere 11, 401.
extorquet 12, 357
extorris 4, 616
extra 2, 672. 6, 795
extrema E 8, 20. G 2, 473 Æ 1, 223 581. 2, 349 431 447. 3, 315 488. 6, 457. 7, 225. 8, 333. 9, 204. 10, 814. 11, 846 865
extremæ G 1, 235 340. 3, 423
extremam Æ 4, 179 435 621. 7, 572. 11, 628
extremas 9, 10
extremi E 8, 44. G 2, 123. 4, 319 Æ 8, 727. 10, 432
extremis G 2, 114 171. Æ 5, 183
extremo G 3, 304 542. 4, 116. Æ 5, 327. 7, 218. 12, 614
extremos G 2, 417. 3, 517 Æ 5, 196. 12, 925
extremum E 8, 60. 10, 1. G 1, 211. Æ 4, 429. 6, 466. 9, 484
extremus 3, 714. 4, 684. 5, 498 544 570. 11, 701
extructo 5, 290
extructorque Æ 11, 66
extructus 9, 326
extruimus 3, 224
extruis 4, 267
extuderat G 4, 328
extudit 4, 315
extuleram Æ 2, 753. 3, 150
extulerat 1, 656. 2, 25. 11, 183
extulerit 4, 119. 5, 65
extulit E 1, 25. G 1, 379. 2, 169 3, 41. 4, 352. Æ 1, 131. 2, 553 688. 3, 215. 5, 424 427 444. 8, 2 591. 9, 817. 10, 262. 11, 73 461. 12, 441
extunderet G 1, 133
exuberat 1, 191. Æ, 7, 465
exuberet G 2, 516
exudat 1, 88
exue Æ 4, 319. 5, 420
exuerint G 2, 52
exuit Æ 1, 694. 5, 423. 7, 416. 8, 567. 9, 303
exul E 1, 62. Æ. 3, 11. 5, 51. 8, 320
exulat G 3, 225. Æ 11, 263
exulibusve 7, 359
exultans G 4, 431. Æ 2, 386. 10, 550. 12, 700
exultant 3, 557. 7, 464. 11, 663
exultantes 8, 663
exultantiaque G 3, 105. Æ 5, 137
exultat 2, 470. 5, 398. 10, 643 813. 11, 491 648. 12, 688
exuperabile saxum G 3, 39
exuperant Æ 2, 207 759
exuperare 7, 591
exuperas 12, 20
exuperat 10, 658. 11, 905
exupero 1, 698
exuere 7, 431
exurere 1, 43. 3, 141. 9, 115
exurgitque 6, 607
exurite 5, 635
exuritur Æ 6, 742
exussit 5, 794
exustos 10, 36
exustus G 1, 107
exura Æ 4, 518
exutas 2, 153
exutos 11, 395
exuviæ 4, 651. 11, 577
exuvias E 8, 9. Æ 2, 275 646. 4, 496 507. 9, 307. 10, 423. 11, 7 790. 12, 946
exuviis G 3, 437. Æ 2, 473

F

FAbarimque Æ 7, 715
Fabii 6, 845
fabis G 1, 215
fabor Æ 1, 265
fabricata 2, 46. 9, 145
fabricator 2, 264
Fabricium 6, 845
fabrilia 8, 415
fac velle 4, 540
face 4, 626. 7, 319. 10, 77 704
facem 2, 694. 6, 224 607. 7, 456
facere 1, 680
facerem E 1, 41. 7, 14
facerent Æ 9, 228
faceret G 4, 504
faces E 8, 29. G 1, 292. Æ 1, 154. 4, 567 604. 5, 637 640 661. 6, 593. 7, 337. 11, 143. 12, 573 656
facessit G 4, 548
facessunt Æ 4, 295. 9, 45
faciam E 3, 77. G 3, 27. Æ 12, 837
faciat G 1, 1. Æ 1, 627 679. 9, 399. 10, 875
facibus 4, 472. 9, 74
facie 2, 412. 7, 19. 9, 336 583
faciebat E 2, 35
faciem G 2, 85 131. 3, 85. 4, 361. Æ 1, 662 687. 5, 357 619. 7, 415. 9, 734. 10, 234 637 699. 12, 416 623 784 865
faciemus 3, 504
facienda 8, 441
facient E 3, 16. vota 5, 80
facies *nomen* G 1, 506. 4, 95 Æ 2, 601 622. 3, 426 452. 5, 722 768 822. 6, 104 560 575. 7, 329. 8, 194 298. 9, 121. 12, 891
faciet E 2, 44. G 2, 54 246
facietis E 10, 72
facile G 4, 404. Æ 11, 721

facilem G 1, 40 152. 2, 223 460 Æ 1, 449. 3, 529. 4, 430
faciles E 3, 9. G 3, 165. 4, 535. 8, 310
facili E 3, 38. Æ 6, 676
facilis G 1, 79 266. 4, 272. Æ 2, 646. 3, 621. 6, 126 146 894
facillima 11, 716
facimus 8, 189
facio 3, 179
facis 1, 84
facit E 3, 86. 7, 23. Æ 1. 306. 2, 395. 5, 73 266 281. 7, 508
facite E 5, 42
facito Æ 12, 438
faciunt G 3, 135. Æ 3, 236 561
facta E 4, 26 54. 8, 8. G 2, 534. Æ 1, 645 734. 2, 548. 4, 190. 5, 587. 7, 541. 8, 288 483 516. 9, 356. 10, 282 369 398 791. 11, 241 439 792. 12, 254
factæ 9, 95
facti 1, 368 371. 4, 539. 7, 232. 9, 194. 10, 527. 11, 812. 12, 322
factis 3, 452. 8, 806. 7, 454. 10, 468
facto G 4, 167. Æ 1, 86 438. 3, 718. 8, 595. 9, 79
factum 1, 355. 4, 109. 9, 299
factura 2, 58
factus Æ 5, 763
facultas G 4, 437
Fadumque Æ 9, 344
fagi E 1, 1. 5, 13. 9, 9. G 4, 566
fagina E 3, 37
faginus G 3, 172
fagos E 2, 3. 3, 12. G 2, 71
fagus 1, 173
falcati Æ 7, 732
falce E 3, 11. G 1, 157. 4, 110
falcem E 4, 40. G 1, 348. 2, 416 421. Æ 7, 179
falces G 1, 508
falcibus Æ 4, 513
falcis G 2, 365
Falernis 2, 96
Faliſcos Æ 7, 695
fallaci 11, 717
fallacia G 4, 443
fallacibus 1, 195. Æ 5, 850
fallacis 9, 392
fallas 1, 692
fallax E 4, 24. Æ 6, 343
falle 1, 688
fallente 9, 572. 10, 754
fallere G 1, 139. 2, 467. 4, 447. Æ 4, 85 296. 6, 324 613. 11, 701
falleret Æ 5, 591
fallet G 1, 425
fallis Æ 12, 63 ?
fallit E 2, 27. Æ 4, 96. 7, 350. 9, 243 385. 10, 608 812
fallor 5, 49
fallunt G 2, 125. Æ 12, 877
falſa 2, 83. 6, 513 896. 7, 442 543. 10, 631
falſi 1, 720. 3, 302
falſis E 6, 49. Æ 1, 411
falſo 6, 430
falſum G 1, 463
fama E 6, 75. 9, 11. G 3, 47. 4, 42 218. Æ 1, 383 461 467 536. 2, 17 21 82. 3, 121 165 294 551 578 690 4, 170 173 298 323 387 666. 5, 106 302 392. 6, 14 502. 7, 79 104 205 232 392 564 745 765. 8, 132 554 600. 9, 79 195 474. 10, 510 641 679. 11, 124 139 224 368 511. 12, 235 608 735
famæ G 2, 40. Æ 4, 221. 6, 889. 7, 646
famam G 4, 286. Æ 1, 291. 4, 91 218. 6, 527. 7, 2. 8, 731. 10, 468. 11, 847
fame G 4, 259 318. Æ 3, 218. 6, 421
famem G 1, 159. Æ 3, 367
fames 1, 210. 3, 57 256. 6, 276. 7, 124 128. 8, 184. 9, 340. 10, 724
famulæ 1, 707. 4, 391
famulam 3, 329. 11, 558
famulaſque 8, 411
famuli 1, 705. 2, 712. 5, 263. 8, 584
famulo 3, 329
famulos 9, 329
famulum 5, 95. 11, 34
fandi 1, 524 547. 9, 602. 10, 116 225. 11, 248 346
fando 2, 681 361. 3, 481. 4, 333
fanti 6, 46
fare 3, 362. 6, 389 531
fari 2, 74. 3, 380 608. 7, 428. 11, 240. 12, 47
farier 11, 242
farra G 1, 73 101 219. 3, 127
farragine 3, 205
farre Æ 5, 745
farris G 1, 185. Æ 4, 402
fas G 1, 127 269 505. 4, 358. Æ 1, 81 210. 2, 157 402 779. 3, 55. 4, 113 350. 5, 800. 6, 63 266 563. 7, 692. 8, 397 502. 9, 96 298. 11, 181. 12, 28
faſce E 9, 65. G 3, 345. 4, 204
faſces G 2, 495. Æ 6, 81. 7, 173
faſcinat E 3, 103
faſelum G 1, 227
faſtidia E 2, 15. 4, 61
faſtidit 2, 73
faſtigia G 2, 288. Æ 1, 346 442. 2, 302 444 458 758. 8, 366 491. 9, 408 568
faſtus 3, 326
fata E 5, 34. G 4, 455 496. Æ 1, 22 209 226 243 262 386 550. 2, 34 54 [illegible] 194 433 506. 3, 7 337 375 395 444 494 717. 4, 20 340 440 596 614 651 678. 5, 709. 6, 45 72 147 376 438 511 683 759 869 882. 7, 234 239 272 294 584. 8, 398 599 575 731. 9, 94 137 208. 10, 35 113 417 438 472 740. 11, 97 112 160 701. 12, 111 395 507 676 726
fata, *i.* effata 1, 390. 4, 685. 6, 52 321 398
fatale 2, 165. 12, 919
fatalem 11, 232
fatales 1, 130
fatalia 5, 82. 9, 133
fatalibus 4, 385
fatalis 2, 237. 6, 409 515. 7, 116. 12, 232
fatebatur E 3, 24
fatebere 3, 3[illegible]
fatebor 1, 32. Æ 2, 77. 4, 20. 8, 471
fatentur 11, 344. 12, 568
fateor 2, 134. 3, 603. 12, 813
fateri 3, 609. 6, 567
fateris 12, 794
fatetur 7, 433
fati 1, 303. 4, 519. 10, 501
fatidicæ 8, 340. 10, 199
fatidici 7, 82
fatiferumque 8, 621
fatigamus 9, 610
fatigant G 3, 132. Æ 7, 582. 8, 94. 9, 605. 11, 306
fatigat 1, 284 320. 4, 572. 5, 253. 6, 79 533. 9, 63. 10, 304. 11, 714
fatis G 1, 199. 4, 324 452. Æ 1, 36 43 243. 2, 13 246 257. 3,

INDEX

9 17 182 700. 4, 14 110 225 450. 5, 655 725 784. 6, 67 546. 7, 79 120 224 255 293 314 594. 8, 12 133 292 477. 9, 135. 10, 67 100 154 380 624. 11, 287 587 759. 12, 149 610 795

fatiſcat pulvere victa, *area* G 1, 180

fatiſcit 2, 249

fatiſcunt Æ 1, 127. 9, 809

fato G 1, 416. Æ 1, 6. 2, 653 738. 4, 696. 6, 449 466 713. 7, 59. 8, 643

fatorum E 4, 47. Æ 1, 266. 2, 294 554

fatum G 2, 49. Æ 5, 703. 7, 123. 8, 334 512

fatur 1, 135 260. 2, 76 106 147. 3, 309 485 612. 5, 16 44 79 382 464 535 547 847. 6, 136. 7, 330. 8, 115 394 559. 9, 280. 10, 459 480 556 621. 11, 41 501 556 684 718 822. 12, 228 295 434 564 888

fatus 1, 589 614. 2, 50 323 391 544 602 721. 3, 90 118 655. 4, 570. 5, 72 351 421 539. 6, 190 372. 8, 520. 10, 451 495 535 594. 12, 650

fauces G 1, 207. 3, 508. 4, 467. Æ 6, 201. 7, 570. 9, 64. 11, 516 525

faucibus G 3, 497. 4, 428. Æ 2, 358 774. 3, 48. 4, 280. 6, 241 273. 7, 786. 8, 252 267

fave 4, 10

favens G 1, 18

faventes Æ 1, 739. 8, 173

faventum 5, 148

favet G 2, 228

favete Æ 5, 71

favilla 3, 573

favillam 5, 666. 6, 227. 9, 76

favis G 4, 22 141 161

Faune Æ 12, 777

Fauni G 1, 10. Æ 7, 81 102 213 254 368. 8, 314. 12, 766

Fauno 7, 47. 10, 551

Faunoſque E 6, 27

favor Æ 5, 343

favorum G 4, 214

favos 1, 344. 4, 104 179 242

faxo Æ 9, 154. 12, 316

febris G 3, 458

fecerat Æ 4, 264. 8, 628 630 710. 9, 304. 11, 75. 12, 91

fecêre E 9, 32. 10, 12. G 4, 272. Æ 3, 498. 5, 830. 6, 664 12, 779

fecerit E 4, 37. G 1, 208

feci Æ 9, 427

fecimus E 7, 35

feciſſent Æ 2, 100

feciſti 2, 539

fecit E 1, 6. 3, 44. G 1, 137 182. 2, 474. Æ 7, 191

fefellit G 3, 392. Æ 2, 744. 4, 17. 6, 347 691. 7, 215. 8, 218. 12, 246

felicemque G 2, 188

felices G 1, 277. 4, 329. Æ 3, 493. 6, 669

felici 7, 599 751

felicia 7, 725. 11, 196

felicibus G 2, 81. Æ 3, 120. 7, 745. 11, 31. 12, 821

felicior 9, 772

felicis G 2, 127. Æ 6, 230

felicius G 1, 54

felix E 1, 75. 5, 65. G 1, 284 345. 2, 490. Æ 1, 334. 3, 321 480. 4, 657. 6, 784. 9, 337. 11, 159 429

felle 8, 220. 12, 857

femore 10, 788

femur 10, 344 837. 12, 926

feneſtram 2, 482

feneſtras G 4, 298. Æ 3, 152. 9, 534

fer E 8, 101. G 4, 330. Æ 4, 452. 8, 60. 11, 370. 12, 13

fera 6, 49 80. 9, 551. 10, 12

feraces G 2, 79. 4, 114

feræ 1, 330. 2, 342. Æ 1, 312. 4, 152 551

ferales 6, 216

ferali 4, 462

feram G 3, 22. 4, 442. Æ 2, 161. 4, 371. 7, 539. 9, 626. 11, 594

ferant E 6, 58. 8, 53. Æ 1, 63 609. 3, 7. 6, 198. 7, 99 272. 8, 533. 10, 463 840. 11, 330

ferarum E 10, 52. G 2, 471 3, 242 480. 4, 223 406. Æ 3, 646. 6, 7 179 285. 7, 20 404 651. 9, 771

feras E 6, 27. G 1, 139. 7, 478. 9, 591. 11, 686

feras, *verb.* Æ 3, 459. 4, 579

ferat G 1, 53. 3, 299 395. Æ 1, 649. 2, 75. 3, 145. 4, 662. 6, 892. 9, 215. 10, 150. 11, 345 708 749

feratur G 2, 677. Æ 10, 20

ferè G 2, 203. Æ 2, 135. 3, 327 835

ferebam 2, 672. 3, 19

ferebant 1, 484. 2, 34. 5, 263. 6, 213. 8, 212 282 584. 9, 86 369 451. 10, 841. 12, 119

ferebar 2, 588

ferebat G 1, 128. Æ 1, 507 529. 2, 344. 3, 490. 5, 373. 6, 113 241. 7, 492. 8, 103 199 299. 9, 597. 10, 548 11, 99 141 341

ferebatur 7, 62

feremus E 5, 52. G 2, 394

ferendis 2, 178

ferendo Æ 5, 710

ferens G 1, 20. 2, 311. 4, 112. Æ 1, 683. 2, 175 195. 4, 11. 5, 11. 6, 859. 8, 85 609. 10, 274. 11, 479 747

ferent E 9, 29

ferentem G 2, 56. Æ 2, 216, 9, 570 628 804

ferentes G 4, 145. Æ 1, 19. 2, 49. 3, 678. 4, 430, 11, 872. 12, 65

ferenti 2, 570. 3, 473. 12, 299

ferentis 2, 114. 10, 797

feres G 3, 320. Æ 1, 263

feret E 4, 39. G 3, 294. Æ 1, 467. 10, 560

feretur 7, 231. 12, 235

feri E 5, 29. Æ 2, 51

feriant E 9, 43

ferimur Æ 2, 725. 5, 628. 7, 594

ferimus 4, 218. 9, 236

ferinæ 1, 219

ferino 11, 571

ferire G 3, 460

feris Æ 5, 818. 10, 559. 12, 414

ferit E 9, 25. G 3, 500. Æ 1, 107 119. 2, 488. 4, 580. 5, 142. 6, 251. 8, 25. 10, 154 315 340 346 415. 11, 832 12, 295 304 458 511 730

feritate 11, 568

feriunt 3, 290. 5, 776

fermento G 3, 380

fero G 2, 476. Æ 4, 703

feroces G 3, 178. Æ 1, 267. 7, 384 724

feroci

feroci Æ 12, 19
ferocia 1, 306
Feronia 7, 800. 8, 564
feror G 4, 497 Æ 2, 337 655. 3, 11 16 78. 4, 110 376. 10, 442 631 670
feros G 2, 36
ferox Æ 4, 135. 5, 277. 10, 610 711. 12, 895
ferrata 11, 714
ferratas 5, 208
ferratis G 3, 399
ferratos 3, 361 Æ 7, 622
ferre E 8, 9 106 G 2, 34 109 216. 3, 47. 4, 10. Æ 1, 652. 2, 158 456. 3, 542. 4, 270. 5. 60 248 307 403 538. 6, 464 7, 155 206 628. 8, 498. 9, 56 291 514. 10, 652. 11, 84. 12, 635
ferrea E 4, 8 G 2, 44 341 501 Æ 3, 45. 6, 554 626. 12, 964
ferreique 6, 280
ferres E 9, 22
ferret G 1, 321. 4, 504. Æ 7, 811. 11, 779
ferreus 10, 745. 11, 601 817. 12, 284 309
ferri G 1, 143 397 Æ 2, 333. 3, 465. 6, 142 558. 7, 78 461 609. 8, 710. 9, 354. 10, 316 482. 11, 232 862 900
ferro G 1, 50 147 292. 2, 301 450. 3, 374 453 469 489 Æ 1, 297 317 354 359 531. 2, 55 581 614 627 671. 3, 222 241. 4, 131 547 580 601 663 679. 5, 306 405 509 557. 6, 148 294 457 553. 7, 525 692. 8, 226 402 570 701. 9, 137 146 331 494 526 609 620 633 750. 10, 232 372 421 479 514 546 715. 11, 102 135 218 255 376 407 646. 12, 16 100 124 165 173 186 209 282 361 489 540 695 709
ferrugine G 1, 467. Æ 9, 582. 11, 772
ferruginea 6, 303
ferrugineos G 4, 183
ferrum 1, 58. 2, 220 369 504. 4, 175 Æ 4, 71. 5, 489. 6, 260 290. 7, 694. 8, 386 424 648. 9, 37 410 427 701 773. 10, 10 396. 11, 637 735 748 864 894. 12, 50 278 404 578 737 774 777 950
fert E 9, 51 G 1, 408. 2, 117 126. Æ 1, 505. 3, 483. 4, 378 438. 5, 216. 6, 295. 7, 645 729 900. 8, 310 501. 9, 75. 10, 127 665. 11, 752 897. 12, 369 866
ferte G 1, 11. Æ 2, 668. 3, 529. 4, 594. 8, 119. 9, 37. 10, 295 678. 12, 573
fertilis G 2, 185 191 252. 4, 128 142. 9, 36
fertis Æ 8, 114
fertur G 1, 514. 3, 236 Æ 1, 194 480. 2, 498 511. 3, 40 93. 5, 33 215 574 588 863 6, 893. 7, 208 381 755. 8, 549. 9, 82 553. 11, 30 678 730. 12, 346 687 835
ferventesque 11, 194
fervere G 1, 456 Æ 4, 409 67. 8, 677. 9, 693
fervet G 1, 327. 4, 169 Æ 1, 440 4, 407
fervida 7, 24 397. 12, 804
fervidus G 3, 107 Æ 8, 230. 9, 72 350 736. 10, 788. 12, 293 325 748 951
ferulas E 10, 25
ferum 7, 489
ferunt E 2, 46 G 1, 185 362 511. 2, 441. 4, 17 377 Æ 1, 706. 2, 230 374. 3, 416. 4, 399. 5, 101 557 832 843. 6, 82 284 400. 7, 765. 8, 180 284 288. 9, 133. 10, 189. 11, 91 172 227 525. 12, 285 361 455 586
feruntur 5, 157 587. 7, 156 673. 9, 121. 11, 906. 12, 575
fervore 10, 578
fervoribus G 3, 154
ferus Æ 2, 326. 4, 466
Fescenninas 7, 695
fessa E 8, 85. Æ 4, 522. 7, 298. 8, 26
fessæ G 4, 180
fessas 4, 266. Æ 1, 172. 5, 29 715
fessi 1, 182. 2, 109. 3, 276. 5, 327 717. 8, 489 607
fessis E 2, 10. 5, 46 Æ 3, 85. 5, 615. 11, 335. 12, 593
fessos G 4, 90 Æ 2, 253. 3, 78 511 568. 5, 41 845. 9, 814. 10, 913
fessum 2, 596. 3, 581 710. 5, 463. 6, 503 845
fessus G 4, 403 Æ 8, 232
festâ 2, 249. 4, 459
festina 6, 488
festinans 6, 177. 7, 156
festinare Æ 4, 575
festinate 2, 373
festinem G 4, 117
festis 1, 268
festos 2, 527. 6, 70
fiant E 8, 58
fibræ G 1, 484 Æ 10, 176
fibris G 1, 120. 3, 490 Æ 6, 600
fibula Æ 4, 139. 5, 313. 7, 815. 12, 274
fict 4, 188
ficto G 2, 45 Æ 2, 107
fictor 9, 602
fida 2, 23 377 400. 3, 112. 5, 24. 11, 821. 12, 271
fidam 5, 847
fide, *nom.* 7, 235
fidelis 9, 707
fidem G 4, 213 Æ 2. 161 541. 5, 604. 8, 150. 10, 71 792. 11, 511
Fidenam 6, 773
fidens 2, 61. 5, 398. 10, 181 345. 11, 351 370. 12, 789
fidentem G 3, 31
fidere Æ 3, 402. 5, 800. 7, 290. 9, 378
fides, *nom.* 1, 296. 2, 143 309. 3, 69 375 434. 4, 12 373 552 597. 6, 346 459 877. 7, 365. 9, 79 260 280. 11, 55
fidi, *nom.* 5, 468. 7, 121
fidibusque 6, 120
fidis, *verb.* 11, 706
fid ſlima 2, 281. 12, 658
fidit 5, 68
fidite 10, 372
fidoque 7, 640
fiducia 1, 136. 2, 75 162. 8, 395. 9, 126 142 188. 10, 152 276
fidum 1, 117. 6. 524. 10, 332
fidus 1, 192. 6, 158. 8, 521 586. 9, 307 648. 12, 384
fieret 3, 473
fieri E 5, 42. 8, 95 Æ 4, 116. 8, 402. 12, 824
fiet G 4, 407
figat 4, 115
figere E 2, 29 G 1, 328 Æ 10, 343 701. 12, 768
figet 1, 691
figi nomina *truncis* 11, 84
figit 5, 516. 6, 159 636. 10, 382 778 883. 11, 691. 12, 70
figite 3, 250. 9, 493. 10, 104
figo 1, 287
figunt 1, 216. 2, 49

figuram

INDEX

figuram Æ 6, 449. 12, 862
figuras 10, 641
fila 10, 815
filia 7, 11 52. 8, 383. 12, 605
filicem G 2, 189
filicum 3, 297
filius Æ 1, 329 755. 6, 864. 7, 50 649 736 781. 8, 104 466. 9, 93 581. 10, 194 199. 11, 700
filo 6, 30
fimo G 1, 80. 2, 347. Æ 5, 330 358
findit G 2, 353 Æ 6, 540
findite 10, 295
finditur G 2, 79
fine G 4, 116 Æ 1, 283. 2, 771. 3, 718. 5, 225
finem 1, 203 245. 3, 145. 4, 480 639. 5, 328 463. 6, 7. 7, 118. 9, 98
fines E 1, 3 68 Æ 1, 343 568 574. 3, 440. 5, 82 630. 6, 345. 7, 149 334. 8, 159 602. 11, 317 324 588
finge 4, 214 358. 7, 438. 8, 365
fingens 4, 143
fingere G 4, 179. Æ 8, 42 634
finget 2, 82
fingis 11, 364
fingit G 2, 407. Æ 6, 80. 11, 406
fingo 3, 18
fingunt E 8, 108 G 4, 57
finibus E 1. 62 G 1, 493 Æ 1, 304 624. 4, 211 616. 5, 139. 7, 469. 10, 19
finire 11, 116. 12, 880
finis 1, 227. 2, 554. 5, 384. 10, 116 582. 12, 793
finitimas 7, 549
finitimi 6, 378
finitimo 8, 569
finitimos 5, 106. 11, 206
finxit 2, 80
firmabant 12, 212
firmans G 4, 386
firmantur Æ 9, 788
firmat G 3, 209 Æ 3, 611 659
firmata E 4, 37
firment Æ 11, 330 466. 12, 188
firmes Æ 8, 78
firmiſſima G 2, 97
firmo Æ 6, 261
fiſcellam E 10, 71
fſcina G 1, 266
fiſſile G 1, 144 Æ 6, 181
fiſtula E 2, 37. 3, 22 25. 7, 24. 8, 33. 10, 34 Æ 3, 661
fit G 2, 76. 4, 79 188 Æ 1, 729. 2, 209. 5, 620. 6, 220 351 419. 8, 280. 9, 185 752. 10, 153 380. 11, 298
fixa 4, 496. 7, 291
fixam 5, 18. 12, 773
fixerit 6, 803
fixi 9, 408
fixit 1, 252. 4, 70. 5, 544. 6, 622. 7, 457
fixo 9, 413 701. 12, 537
fixos 1, 486. 6, 469
fixum 4, 15. 12, 7
fixus 2, 650. 11, 507
flabra G 2, 293
flabris 3, 199
flagella 2, 299
flagello Æ 5, 579. 6, 570. 7, 731. 8, 703
flagitat 2, 124
flagrans 12, 167
flagrante 11, 225
flagrantem 2, 685. 7, 397
flagrantes 1, 714. 12, 65
flagranti G 1, 334. Æ 9, 72
flagrantibus 12, 171
flamina 5, 832. 10, 97
flamine 4, 241
flamma G 3, 270 560. 4, 385. Æ 1, 677. 2, 304 431 684. 4, 66. 6, 226 300. 7, 74 462. 8, 694. 10, 232 270
flammæ G 4, 409. Æ 2, 173 587 600 633 759. 4, 23 640 670. 5, 680. 6, 6
flammam 1, 180. 2, 632. 3, 180 5, 689. 6, 518. 7, 336. 8, 389. 9, 536. 11, 199. 12, 214
flammantia G 3, 433
flammarum 1, 367 473 Æ 3, 574. 11, 144
flammas 1, 48 217. 2, 256 337 478. 4, 564. 6, 110 586. 8, 282 620 680. 10, 409 520. 11, 82
flammato 1, 54
flammea 7, 448
flammis E 8, 105. G 1, 85. 2, 309. Æ 1, 183 708 731. 2, 37 289. 4, 567 605. 5, 4 526 752. 6, 218 253 288 550. 7, 787. 8, 432. 9, 160. 10, 74 119. 12, 300 73 672 811
flatibus G 2, 339. Æ 4, 442
flatique G 3, 111
flatus Æ 7, 28. 11, 346 911
flava G 1, 73 96. 4, 339 Æ 5, 309
flaventem Æ 10, 324
flaventes G 3, 350 Æ 4, 590
flaventia 4, 126
flaventibus Æ 7, 722
flaveſcet E 4, 28
Flaviniaque Æ 7, 696
flavis G 1, 316
flavo Æ 1, 595. 9, 816
flavos 4, 559. 12, 605
flavum 4, 698
flavus 7, 31
flebant E 5, 21 Æ 5, 614. 6, 213
flebat 12, 55
flectat 12, 658
flecte 5, 28. 6, 788
flectentes 9, 372
flectere G 2, 357 Æ 7, 35 312. 8, 384. 12, 940
flecteris 2, 689
flectes G 4, 399
flecti Æ 6, 376
flectit 1, 160. 6, 804. 10, 577. 12, 471
flectitur 12, 46
flectuntque 7, 632
flendo 6, 539
flens 2, 279
flent 11, 454
flentes 5, 614. 6, 177 427. 9, 451. 10, 842
flerunt G 4, 461
flet 4, 514
fleti Æ 6, 481
fletibus 4, 439
fletu G 4, 505 Æ 3, 509. 4, 369
fletum 4, 463. 6, 699. 9, 498
fletus G 4, 375 Æ 2, 271. 3, 345. 4, 437. 5, 765
flevere E 10, 13 Æ 7, 760
fleverunt E 10, 15
fleviſſe G 4, 509
fleviſſem Æ 8, 380
flevit E 3, 78
flexa G 1, 169
flexere 4, 516 Æ 4, 35
flexi G 4, 125
flexibus 3, 14
flexilis 5, 559
flexit G 2, 406. Æ 4, 369
flexos 5, 500
flexu G 1, 244
flexus ſ. Tyberis Æ 8, 95
flictu 9, 667
flore G 2, 72. 4, 142 Æ 7 162. 8, 160. 12, 413
flores Æ 1, 434
floreat E 8, 53 G 4, 32
florem E 1, 55. 2, 48 G 1 188 Æ 11, 68
florentem E 1, 79. 2, 64 G 4 564 Æ 8, 481
florentes E 7, 4. 10, 25 G 3 126 Æ 7, 804. 11, 433

florentia Æ 4, 202
florentibus E 9, 19
flores E 3, 92 107. 9, 41 G 4, 54 Æ 5, 79. 6, 884
floret G 2, 6
floribusE 2, 58. 6, 69G 4, 11 39. 109 250 Æ 1, 698. 6, 708
floruerit 7, 644
florum G 4, 205
flos G 2, 134. 4, 271. Æ 8, 50. 9, 435
fluant E 3, 89
fluctibus G 2, 460. 4, 429. Æ 1, 113 133 137 760. 4, 628. 5, 126 239. 7, 213. 10, 683
fluctu E 5, 83 G 4, 195. Æ 1, 110 539 587. 3, 270 533 554. 7, 810. 8, 672. 10, 687
fluctuat G 2, 281 Æ 4, 532. 8, 19. 10, 680. 12, 486 527
fluctum 10, 207
fluctus E 9, 43. 10, 4. G 2, 108. 3, 200 236 542. Æ 1, 70 80 107 111 120 139. 2, 206. 3, 422 665. 5, 2 182 238 776 848. 6, 362. 7, 528 718. 8, 677. 10, 222 304. 12, 366 831
fluens 5, 179. 11, 828
fluenta G 4, 369 Æ 4, 143. 6, 327. 12, 35
fluentem G 3, 28
fluentes G 2, 190 370 Æ 1, 324. 8, 487
fluenti E 8, 101
fluentia Æ 3, 626. 9, 472
fluere G 2, 100 Æ 2, 169
fluidum 3, 663
fluidus G 3, 484
fluit 3, 524. Æ 2, 782. 5, 200. 8, 445
fluitantem 5, 867
fluitantia 10, 306
flumen Hymellæ Æ 7, 714. 9, 414 814
flumina E 1, 57. 5, 21 25 83. 6, 65. 7, 52 56. 8, 4. 9, 40. 10, 18 G 1, 310 326. 2, 11 157 486. 3, 18 144 180 213 253 270 310 530 543. 4, 54 278 360 366 383 427 457 Æ 4, 250. 5, 684. 6, 87 298 369 388 711. 7, 137. 8, 713. 9, 104 585 603 679. 10, 113. 11, 659. 12, 331 518
flumine E 3, 96 G 1, 201. 2, 147 199. 3, 360. 4, 288 527 Æ 1, 469. 2, 305 719. 7, 38. 7, 430 663. 8, 57 62 69 72 610. 9, 31. 11, 449 495. 12, 749
fluminibus G 2, 110 Æ 11, 273. 12, 139
flumini G 1, 245. 4, 333 Æ 3, 389. 6, 714. 7, 201. 10, 833
fluviali 4, 635
fluvialibus 9, 70
fluvialis G 2, 414
fluvii 1, 136 Æ 1, 611. 3, 702
fluviis E 7, 66 G 3, 445 Æ 4, 489
fluvio G 1, 272 Æ 6, 384. 7, 30 36 494. 8. 31 93. 11, 565. 12, 256 886
fluviorum G 1, 482
fluvios E 5, 70 G 3, 77 142 301 396 Æ 12, 131
fluvium G 1, 106. 4, 442 Æ 6, 415 749. 7, 152. 8, 86 125 331 651. 9, 720 816
fluvius 8, 677
fluuntque 11, 236
fluxas 10, 88
fluxit G 2, 166
focis G 1, 175. 3, 378 3, 178. 5, 660. 7, 680. 11, 212
foco G 4, 48
focos Æ 3, 134. 9, 75. 12, 18 286
focum 5, 70
focus E 7, 49
fodere G 1, 183. 4, 43
foderet Æ 6, 881
fodito G 2, 408
fœcunda 1, 67 Æ 6, 598
fœcundæ 2, 445
fœcundat 4, 291
fœcundis 2, 325
fœcundum Æ 7, 338
fœda 3, 244. 4, 195. 7, 619
fœdam G 1, 323
fœdans Æ 4, 673. 11, 86. 12, 871
fœdant 3, 227
fœdantem 2, 502
fœdare 2, 55. 3, 241. 12, 99
fœdasti 2, 539
fœdatique 7, 575
fœdavit 2, 286
fœde Æ 5, 794. 10, 498
fœdera G 1. 60. 4, 493. Æ 4, 112 339 624. 7, 546. 8, 56 540 641. 10, 91 902. 11, 129 164 292 330. 12, 151 191 200 212 316 502 633 653 822
fœdere G 4, 158 Æ 1, 66. 4, 520. 8, 169. 10, 105. 11, 356. 12, 109 286
fœderis 11, 321. 12, 459
fœdiſſima 3, 216
fœdiſſimæ 11, 392
fœdus Æ 5, 496. 10, 15 154. 12, 13 158 242 290 314 573 695
fœmina G 3, 216 Æ 1, 368. 4, 95 211 570. 5, 6. 6, 448. 8, 408. 11, 705 734
fœminea 2, 584. 11, 663. 12, 53
fœmineæ 7, 345
fœmineas 7, 806
fœmineis 2, 488
fœmineo 4, 667. 9, 477. 11, 782
fœmineum 9, 142. 11, 878
fœnilia G 3, 321
fœta Æ 1, 55. 2, 238
fœtæ G 3, 176
fœtam Æ 8, 630
fœtas E 1, 50
fœtibus G 1, 82
fœtis 4, 139
fœto Æ 3, 83
fœtu G 2, 69 390 429 517. Æ 6, 207. 8, 82
fœtum 12, 170
fœtura E 7, 36
fœturæ habilis *bos* G 3, 62
fœtus E 1, 22. 3, 30. G 1, 55 75 189 195. 2, 56 196 327 443 521. 4, 163 199 231 512 Æ 1, 436. 3, 391. 6, 141. 8, 44
folia G 2, 133
foliis E 5, 31 40 G 1, 131 296 413. 2, 121 314. 3, 21. 4, 200 274 Æ 1, 179. 3, 444. 5, 744. 6, 74 137 284. 8, 277 368. 12, 413 766
foliorum G 1, 191
follibus 4, 171 Æ 8, 449
fomite 1, 180
fonte E 3, 97. 6, 44 Æ 7, 84 489. 8, 75
fontem G 4, 32. Æ 1, 248. 12, 119
fontes E 1, 40 53. 7, 45. 10, 42 G 2, 175 200. 3, 529. 4, 18 376 Æ 7, 517. 12, 181
fontibus E 2, 59. 5, 40 G 2, 243. 3, 131 428 Æ 2, 686.
fontis 4, 512. 7, 150 242. 12, 816
foras E 8, 101
forcipe G 4, 175 Æ 8, 453. 12, 404
fore 1, 239 448. 4, 229. 9, 345 526. 7, 6. 9, 232. 10, 457
forent G 1, 260 Æ 2, 439. 8, 209

INDEX

fores Æ 2, 450 453. 6, 47. 8, 130.
foret 3, 417. 5, 398. 10, 328 614. 11, 516
foribus G 2, 461. 3, 26. 4, 247 280. Æ 1, 452 509. 6, 20 289 634. 8, 196 262. 11, 36
forma G 1, 52. Æ 1, 76 500. 3, 591. 4, 556. 5, 295 570. 6, 289 615 861. 7, 483. 8, 208. 9, 646. 10, 43 . 11, 70. 12, 275
formabat 9, 80
formabis G 3, 163
formæ Æ 1, 31. 6, 277 293. 7, 18 473. 8, 383. 10, 188
formam G 1, 170. 2, 450 Æ 9, 101. 12, 224
formas E 6, 37. G 4, 411. Æ 6, 626
formica G. 1, 186 380
formicæ Æ 4, 402
formidatus 3, 275
formidine E 4, 14. G 3, 372. 4, 357 468. Æ 2, 76 384 400. 3, 3047 259 612. 6, 290. 7, 442 453 608. 9, 160 756. 10, 631. 11, 407. 12, 750 776 867
formidinis 12, 335
formosa G 3, 219
formosæ E 7, 62
formosam 1, 5
formose 2, 17 45. 3, 79. 7, 67
formosi 5, 44
formosior 5, 44. 7, 38
formosissimus 3, 57
formosum 2, 1. 5, 86 90
formosus 4, 57. 7, 55. 10, 18
fornace Æ 8, 446
fornacibus G 1, 472. 4, 263. Æ 7, 636. 8, 421
fornice 6, 631. 10, 806
foros G 4, 250. Æ 4, 605. 9, 412
fors 2, 94 139. 5, 232. 6, 537. 7, 554. 8, 476. 10, 458. 11, 59. 12 41 183 714
forsan 1, 207. 4, 19
forsitan E 6, 59. G 2, 288. 4, 118. Æ 2, 506
fortasse 10, 548
forte E 3, 29. 6, 58. 7, 1. G 1, 202. 4, 28. Æ 1, 155 326 366 379. 2, 81 136 342 756. 3, 22 301. 5, 291 329 486. 6, 171 190 349 682. 7, 112 494 509. 8, 102. 9, 325 638. 10, 653 724. 11, 456 562. 12, 206 270 488 766
fortemque Æ 1, 226 514 616. 4, 288. 9, 591. 10, 562. 12, 513 561
fortes G 1, 65. 2, 296. 3, 50 121 288. Æ 7, 151
forti 4, 11. 5, 808. 10, 238
fortia G 2, 48. Æ 1, 105 645. 8, 150 509 536. 10, 369
fortibus G 2, 83. Æ 9, 281 364. 10, 735.
fortis G 2, 533. 3, 62. Æ. 1, 124 583. 12, 550.
fortissima 2, 348. 5, 729
fortissime 1, 100. 5, 389. 8, 154 513. 10, 185 865. 12, 538
fortissimus 6, 269. 7, 752.
fortuna G 3, 452. 4, 209. Æ 1, 244 458 521 632. 2, 70 350 385 656. 3, 16 53 318 493 609 615. 4, 109 434 603 653. 5, 22 356 604 625 710. 6, 62 96 533 615. 7, 413 559. 8, 15 127 334 578. 9, 49 214 240 260 282 723. 10, 43 49 107 284 435. 11, 43 108 128 253 345 413 427 761. 12, 147 405 593 637 677 694.
fortunæ 7, 241. 11, 180.
fortunam 10, 112 422. 12, 436 920.
fortunásque 6, 683
fortunata G 4, 287
fortunatæ Æ 11, 252
fortunatam E 6, 45
fortunate 1, 47 52. 5, 49.
fortunati Æ 1, 444. 9, 446
fortunatorum 6, 639.
fortunatos G 2, 458
fortunatus 2, 493. Æ 11, 416
Forulósque 7, 714
forum G 2, 502 Æ 5, 758
fossa 7, 157
fossæ G 1, 326. Æ 10, 24. 11, 381.
fossarumque 9, 453
fossas 9, 314 470 506 567. 11, 888
fossis G 1, 372. Æ 10, 236
fossor G 2, 264
forum Æ 1, 696
fove G 4, 230
fovebat Æ 4, 686
fovebit Æ 1, 285
foveis G 3, 558
fovemus Æ 4, 218
fovens G 4, 46
fovent 2, 135. 4, 56
fovere Æ 4, 193. 9, 57
fovet E 3, 4. Æ 1, 22 722. 8, 388. 10, 838
fovique Æ 10, 93
fovit G 3, 420 Æ 12, 420
fracta E 9, 9 Æ 10, 291
fractæ 2, 170. 3, 53
fractas G 4, 240 Æ 3, 556
fracti 2, 13
fractis G 3, 161. Æ 5, 222
fractos G 4, 72. Æ 5, 209
fraga E 3, 92
fragiles E 8, 40 82. G 1, 76
fragili E 5, 85. G 1, 317
fragmenta G 4, 304
fragmina Æ 10, 306. 12, 741
fragmine 9, 569. 10, 698
fragor G 1, 358. 4, 493. Æ 158. 8, 527. 11, 214. 12 724
fragore 2, 692. 7, 587 677. 9 541
fragosus 7, 566
fragrantia G 4, 169. Æ 1, 44
frange 11, 484
frangenda G 2, 400
frangentur 4, 400
frangere Æ 1, 183. 10, 297
frangeret 3, 625
frangimur 7, 594
frangit G 1, 94. Æ 12, 8
frangite G 1, 267
frangitur Æ 1, 165. 9, 413. 12, 733
franguntque G 2, 441
franguntur Æ 1, 108
frater G 2, 533. Æ 1, 671. 325. 5, 495. 10, 338 5 600. 12, 883
fraterna G 3, 518. Æ 4, 5, 24
fraternæ 9, 736
fraterni 5, 630
fratre 1, 296. 4, 656. 10, 12 11, 465 604
fratrem 1, 134. 5, 514. 6, 1 10, 338 403 600. 12, 509
fratres G 1, 280. 2, 496 3, 678. 6, 608. 7, 335 6 9, 604. 12 2 7 516
fratrique 12, 881
fratris G 1, 396. Æ 7, 6 9, 804, 10, 113 342. 12, 844
fratrum G 2, 510. Æ 10, 3 12 270
fraude 4, 675. 5, 851. 9, 39
fraudem G 1, 465. Æ 10,
fraudi 11, 522
fraudis E 4, 31. Æ 7, 552
fraudo 4, 355
fraus 6, 609. 9, 428. 11,

fraxineæ Æ 6, 181
fraxineaſque G 2, 359
fraxinus E 7, 65. G 2, 66. Æ 11, 136
fregere G 2, 72
fregiſti E 3, 13
fremebant Æ 1, 563. 5, 385. 6, 175. 8, 717. 10, 96. 11, 132
fremens 7, 389 787. 12, 398
frementem G 1, 13. Æ 4, 229. 9, 703. 10, 572. 12, 371
frementes 7, 638. 11, 609. 12, 82
frementi 12, 535
fremet 1, 300
fremit 5, 555. 7, 460. 9, 60 341. 11, 496 599. 12, 8 702
fremunt G 2, 160. 4, 216. Æ 5, 148 338
fremitumque 5, 152
fremitus 2, 338. 11, 607
fremor 11, 247
fremunt 1, 60. 4, 668. 5, 19. 7, 590. 8, 497. 12, 912
frena G 3, 115 252. Æ 3, 542. 4, 130. 5, 818. 6, 100. 8, 168. 10, 253. 11, 195.
frenare 1, 527
frenaret G 4, 136
frenat Æ 1, 58
frenatis 5, 554
frendens G 4, 452
frenis Æ 11, 719 889. 12, 372
frenos G 3, 184
frenum Æ 12, 568
frequens G 1, 99. 2, 185
frequentant Æ 6, 478
frequentes G 3, 394. 4, 216. Æ. 1, 711. 6, 486. 10, 506
frequenti G 2, 51
frequentibus Æ 10, 692
freta E 1, 66. G 1, 356. 2, 503. 3, 260. Æ 1, 161 611. 2, 313. 3, 127. 5, 141 626 791. 10, 147 210
freti *particip.* Æ 9, 676. 11, 787
fretis G 1, 327 386. 2, 164
fretus Æ 4, 245. 5, 430. 6, 12. 8, 143
fricat G 3, 256
frigentque Æ 5, 219
frigentis 6, 219
frigida E 5, 25. 8, 14. G 1, 336. 2, 469. 3, 298 324. 4, 104 506 525. Æ 2, 472. 4, 385. 7, 715. 11, 338
frigidus E 8, 71. G 1, 259. 2, 484. 3, 97 303 336 441 501. 4, 261. Æ 3, 29. 6, 311. 9, 415
frigora E 2, 8. 7, 51. 10, 47 57. G 1, 48 352. 2, 113 321 376. 3, 356
frigore E 2, 22. 7, 6. G 3, 279. 4, 35 135 259. Æ 1, 96. 6, 205 309. 12, 905 951
frigoribus E 10, 65. G 1, 300
frigus E 1, 53. 5, 70. G 1, 93. 2, 256 344
frondator E 1, 57
fronde E 1, 81. 10, 30. G 2, 13 301. Æ 1, 249. 4, 148 459 506. 5, 134. 6, 306. 7, 751. 8, 274. 12, 207
frondea G 4, 61. Æ 1, 195
frondem G 2, 435. Æ 5, 661
frondent E 3, 57
frondente Æ 7, 67
frondentes 4, 399
frondenti 5, 129. 7, 135
frondentia G 2, 300
frondentibus 2, 362. 4, 24. Æ 3, 25
frondentis G 2, 119. Æ 6, 208
frondes E 9, 61. G 1, 368. 2, 55 82 305 335 366 403. 3, 131 175 353. Æ 3, 449. 4, 444. 8, 32
frondeſcit 6, 144
frondet G 2, 15
frondi Æ 2, 523
frondibus 2, 446. 3, 231 528. 6, 217. 7, 565. 11, 523
frondis 11, 66
frondoſa E 2. 70. G 2, 296. Æ 5, 252
frondoſis 7, 387
frondoſo 8, 351
frondoſum G 1, 282
frons 3, 372. Æ 6, 862. 10, 211
fronte E 6, 51. G 4, 299. Æ 1, 170. 3, 636. 4, 477. 9, 627. 10, 349. 11, 238
frontem E 6, 22. 7, 27. Æ 5, 567. 7, 417. 9, 750. 12, 307
fronti 6, 244
frontibus G 3, 24. Æ 5, 158. 12, 717
fruatur 4, 619
fructus G 2, 36 500
fruges 1, 22 67 298 345. 2, 143 424. 3, 535. Æ 1, 182. 2, 133
frugibus E 3, 77. 9, 48. 10, 76. G 1, 69. 2, 239. 3, 133. Æ 6, 420
frugum G 1, 27. 2, 173. 4, 327
fruiturque Æ 7, 90
frumenta G 1, 189 315. 3, 176. Æ 4, 406
frumenti G 1, 134
frumentis 1, 150. 2, 205 228
fruſta Æ 1, 216. 3, 632
fruſtra E 3, 99. 7, 69. G 1, 158 257 459 513. 3, 97 373 544. 4, 353. Æ 1, 396. 2, 348 425 793. 4, 415. 5, 27 221 346 389. 6, 294 701. 9, 389 398 538. 10, 332 486. 11, 581 715. 12, 832
fruſtrata 12, 95
fruſtratur 6, 493
fruticumque Æ 2, 21
fruuntur 1, 300. Æ 3, 352. 8, 468
fuat 10, 103
fucata G 4, 355
fucatur 2, 465
Fucinus Æ 7, 759
fucoque G 4, 39
fucos 4, 168. Æ 1, 439
fundimus 2, 421
fudiſſe 9, 592
fudiſſetque 5, 234
fudit G 1, 13. Æ 1, 416. 2, 532. 5, 842. 6, 55. 8, 129
fuerat 4, 603. 5, 397. 6, 166. 7, 532. 8, 358. 10, 613. 11, 115 303. 12, 519
fuere 8, 324
fuerint G 4, 34 248 393. Æ 2, 77 506. 3, 453. 5, 475
fuerit E 7, 31. G 1, 67. 3, 404. Æ 3, 499. 6, 62, 7, 38
fuerunt 11, 275
fuga G 3, 31 120 142 201 422. 4, 85. Æ 1, 321. 2, 176. 3, 243. 4, 72 155 281 543. 5, 218 658. 8, 251. 9, 15 557 660 800. 10, 592 624 670 757. 11, 815. 12, 463 733 742
fugacem 10, 697 724. 12, 52
fugaces 3, 539. Æ 9, 591
fuge G 1, 286. Æ 3, 160. 4, 400. 5, 586 769. 9, 131. 10, 121 378. 11, 351 547
fugam G 4, 443. Æ 1, 141 361 364. 2, 108 610 640. 3, 283 666. 4, 328 338 430 575. 7, 24. 9, 378 539 719 781. 11, 706. 12, 252 263 367 484
fugarat 5, 42. 10, 257
fugas texunt 5, 593
fugat 1, 147. 6, 312
fugatis 3, 521
fugax 11, 713

INDEX

fuge G 1, 277. 3, 385. Æ 2, 289 733. 3, 44 413
fugere G 1, 330 375
fugerent Æ 1, 4 1
fugeret G 4, 457
fugi Æ 2, 156
fugiant E 9, 30
fugiaſque Æ 3, 459
fugiat E 8, 52. Æ 6, 892
fugiatis 11, 109
fugiens G 1, 406 409. 3, 94. 4, 19 234 317. Æ 1, 345 478. 5, 276. 6, 14. 8, 390. 10, 403. 11, 541 694. 12, 758
fugiente G 4, 526
fugientem Æ 1, 410. 5, 629. 9, 17. 10, 399 732. 12, 645
fugientia 11, 654
fugientibus 9, 763. 12, 330
fugientis 8, 61. 10, 656
fugimus E 1, 4. Æ 3, 268
fugio 3, 53
fugis 2, 60. Æ 4, 314 565. 5, 740. 6, 466. 9, 200. 10, 649
fugiſſe 10, 56
fugit E 3, 65. 9, 54. G 2, 265. 3, 67 284 417 462. 4, 500. Æ 2, 223 528. 4, 389 475. 5, 244 516 740. 8, 223. 9, 632. 10, 247 340. 11, 405 436 492 559 561 628 806 831 868. 12, 256 285 421 660 733 753 952
fugite E 3, 93. Æ 3, 639. 7, 202
fugitis 10, 369
fugiunt G 3, 543. Æ 5, 821. 10, 266. 11, 623 869
fulcit 4, 247
fulcra 6, 604
fulgebat 7, 26. 10, 171. 11, 490 769
fulgens 10, 869
fulgent 5, 562. 7, 526. 8, 684
fulgentem 10, 475. 11, 854. 12, 3 8.
fulgentes 8, 593
fulgenti 9, 614. 10, 414
fulgentia 6, 490. 8, 92. 11, 6. 12, 163
fulgentibus 2, 749. 6, 217. 10, 550. 11, 188 202. 12, 275
fulgentis 10, 589
fulgere 6, 826
fulgor 5, 88. 8, 524. 11, 70
fulgore G 4, 98
fulgores Æ 4, 431
fulgura G 1, 488. Æ 9, 733
fulicæ G 1, 363
fuligine E 7, 30
fulmen Æ 6, 590. 8, 427
fulmina G 1, 329. 4, 170. Æ 4, 208. 6, 842. 10, 567
fulminat G 1, 370. 4, 561. Æ 12, 654
fulmine G 1, 283. Æ 1, 234. 3, 458. 4, 25. 5, 691. 6, 581. 7, 73. 12, 200 922
fulmineum 4, 580. 9, 442
fulmineus 9, 812
fulminis 2, 649. 5, 319. 9, 706. 10, 177. 11, 616
fulſere 4, 167
fulſerunt 12, 942
fultoſque 8, 227
fultum 11, 39
fultus E 6, 54
fulva G 4, 408. Æ 4, 261. 5, 375. 6, 643. 8, 552. 11, 642 751. 12, 276 741 792
fulvæ G 3, 110
fulvique 2, 722
fulvis G 3, 383
fulvo Æ 1, 279. 7, 76. 11 776
fulvoſque 7, 688
fulvum 4, 158. 7, 279. 10, 562
fulvus 12, 247
fumabat 8, 106
fumans G 3, 515
fumant E 1, 44 83. Æ 2, 698
fumantem Æ 3, 573
fumantes 7, 457. 11, 908. 12, 338
fumantia G 2, 194 542. Æ 10, 45. 12, 69
fumantibus 8, 417
fumat 3, 3
fumeæ 6, 593
fumida 7, 76. 9, 73
fumidus 7, 46
fumiferam 8, 255
fumiferos 9, 522
fumo 3, 582. 12, 588
fumoſque G 2, 217. 4, 230
fumoſis Æ 2, 242
fumum 2, 609. 3, 206. 5, 681. 8, 252
fumus G 1, 175. 4, 499. Æ 5, 740. 8, 258. 9, 239. 12, 592
funalia Æ 1, 731
funda *nom.* G 1, 141
fundabat Æ 6, 4
fundabit, 6, 811
fundæ G 1, 309
fundam *nom.* Æ 9, 586. 11, 579
fundam, *verb.* E 5, 71. Æ 5, 238
fundamento 1, 432. 2, 611. 4, 266
fundamina G 4, 161
fundantem Æ 4, 260
fundaſſet 7, 410
fundat 1, 197
fundata 8, 478
fundator 7, 678
fundatur 5, 760
fundebat 3, 152 344. 5, 98. 8, 584
fundens 6, 254. 7, 792
fundent E 4, 23
fundere Æ 2, 683
fundet E 4, 20. Æ 12, 207
fundimur circum 3, 635
fundis G 2, 468
fundit E 9, 41. G 2, 460. Æ 2, 329. 3, 348. 4, 61. 5, 78 776
funditur 10, 271. 11, 646
funditus 6, 736. 11, 413. 12, 594
fundo 2, 419. 3, 557. 4, 621. 6, 178. 7, 581. 8, 530. 10, 88
fundunt G 2, 432. Æ 11, 482 610. 12, 122
funduntur G 4, 275. Æ 6, 709
fune 5, 488
funem G 1, 457. Æ 2, 239 262. 3, 639 667
funera G 3, 246. 4, 256. Æ 1, 236. 2, 284 361. 4, 500 507 618. 6, 875. 7, 42 542. 8, 571. 9, 486 526. 10, 602 756. 11, 366 422 646. 12, 383 629
funere E 5, 20. G 3, 263. Æ 2, 539. 4, 308. 6, 150 429. 7, 599. 11, 328 169
funereas 7, 337. 11, 143
funeris 6, 458 510. 11, 189
funes 4, 575. 5, 773. 8, 708
funeſtæque 7, 322
fungar 6, 885
fungos G 1, 392
funus Æ 3, 62. 9, 491. 11, 53 57
furare 5, 845
furata 7, 283
furcaſque G 1, 264. 2, 359
furem 3, 407
furens Æ 1, 495. 2, 498 613. 4, 68. 5, 6 202. 6, 262. 8, 228. 10, 604. 11, 486 709 762 901
furentem 1, 663. 2, 499. 4, 66 283 464 548. 7, 350. 8, 489

furentes G 2, 456. Æ 4, 42 670. 10, 37 578. 11, 609. 12, 332
furenti 2, 771. 3, 313. 4, 298. 6, 100. 9, 691
furentibus 1, 56. 2, 304
furentis 2, 345
furentum 11, 839
furere 12, 680
fures, *servi* E 3, 16
furiale Æ 7, 375
furialia 7, 415
furiarum 3, 252. 6, 605
furias G 3, 35. Æ 1, 45
furiata 2, 407 588
furibunda 4, 646. 7, 348
furiis G 3, 511. Æ 3, 331. 4, 376. 7, 392. 8, 205 219 494. 10, 68 694 872. 12, 101 668 946
furis, *verb.* 2, 595
furit G 3, 100 150 458. Æ 1, 111. 2, 759. 5, 662 694. 7, 377 464 625. 9, 552. 10, 386 545 802. 11, 638. 12, 607
furor G 3, 266. 4, 495. Æ 1, 154 298 352. 2, 316 355. 5, 670. 6, 102. 9, 760
furore 2, 244. 4, 697. 5, 659. 10, 63
furorem 4, 101. 7, 386. 10, 905. 12, 601 680 832
furores 4, 501. 7, 406
furori 4, 91 433
furoris E 10, 60. Æ 5, 788
furta G 4, 346. 9, 150. 11, 515
furtim 2, 304. Æ 2, 18 258. 3, 50. 5, 677. 9, 546. 11, 765
furtis G 1, 286
furtivum Æ 4, 171. 7, 660
furto 4, 337. 6, 24 568. 9, 350. 10, 735
furtumque E 6, 42
furum G 4, 110
fusa Æ 4, 455. 9, 317. 11, 102
fuscis 7, 408. 8, 369
fuscum 12, 417
fuscus E 10, 38
fusi Æ 1, 218. 2, 2 252. 5, 102 837. 6, 440. 9, 164. 11, 366
fusis E 4, 46. Æ 12, 433
fuso 6, 225. 9, 722. 12, 690
fusos 7, 421. 10, 137
fusus G 2, 527. Æ 5, 330. 10, 838
futilis 11, 339. 12, 740
futura 4, 543. 6, 12. 8, 706
futuræ 1, 716. 8, 628. 10, 501
futuram Æ 7, 257
futuras 12, 504
futuri 4, 508. 8, 580. 9, 315
futuris G 1, 214 433 508. 2, 246
futuro E 7, 28. G 4, 239
futuros Æ 3, 394. 4, 297. 8, 340
futurum 2, 191. 4, 622. 5, 522. 6, 690

G

GAbinæ Æ 7, 682
Gabino 7, 612
Gabios 6, 773
gæsa 8, 662
Galatea E 1, 31. 3, 64 72. 7, 37. 9, 59. Æ 9, 103
Galbaneoque G 3, 415
Galbaneos 4, 264
galea Æ 5, 314 491 498. 7, 785. 9, 50 373 612 771 808. 10, 330 836
galeæ 3, 468. 9, 667
galeam 2, 392. 5, 364 471 673. 7, 638 751. 8, 620. 9, 307 365 457. 10, 535. 11, 91 692. 12, 381 434 537
galeas G 1, 496. Æ 1, 105. 8, 539. 11, 194
galeis G 2, 142
galeros Æ 7, 688
Galesi 5, 575
Galesus G 4, 126. Æ 7, 535
gallæ G 4, 267
Galle E 10, 22
Galli 10, 6. Æ 8, 657
Gallo E 10, 272
Gallos Æ 8, 656
Galluna E 6, 64. Æ 6, 858
Gallus 10, 10
Gangaridum G 3, 27
Ganymedis Æ 1, 32
Ganges G 2, 137. Æ 9, 31
Garamantas 6, 794
Garamantes E 8, 44
Garamantide Æ 4, 192
Gargani 11, 247
Gargara G 1, 103
garrula 4, 307
gaudens Æ 1, 694. 4, 190. 6, 816. 7, 800. 8, 702. 12, 109
gaudent G 2, 181 510. Æ 2, 239. 5, 575. 6, 733
gaudere G 3, 185
gauderent E 9, 48. G 4, 120
gaudet E 3, 87. 6, 29. 8, 75. Æ 4, 157. 5, 757. 6, 383. 7, 220. 8, 730. 10, 500 726. 12, 682 702
gaudia 1, 506. 5, 828. 6, 279 513. 10, 325 652. 11, 180
gaza 1, 123. 2, 763. 5, 40
Gela 3, 702
gelida G 1, 287. 8, 343
gelidæque 2, 263
gelidam Æ 11, 210
gelidas 6, 16
gelidi E 10, 15 42. Æ 8, 28. 12, 331
gelidis G 2, 488. 4, 509. Æ 12, 796
gelido 8, 139 610
gelidos 8, 159
gelidum 7, 683. 8, 597
gelidus G 1, 43. 2, 202. Æ 2, 120. 3, 30 175 259. 5, 395. 6, 54. 7, 801. 12, 447 505
Geloi 3, 701
Gelonos G 2, 115. 8, 725
Gelonus 3, 461
gelu 2, 317. 3, 355 443. Æ 8, 508. 9, 604
gemellos E 1, 14
gemens G 3, 226. Æ 1, 469. 4, 395. 5, 869. 7, 50. 11, 150. 12, 886
gementem G 3, 183. 11, 865
gementibus Æ 11, 136
gemere E 1, 59
gemerentque Æ 5, 806
gemina G 4, 371. Æ 6, 203. 9, 750
geminæ G 4, 4300. Æ 6, 190. 893. 9, 601. 12, 845
geminam 1, 278
geminant 12, 714
geminas 6, 788. 8, 79 680. 11, 72
geminatur planſus G 2, 509
gemini Æ 1, 166. 2, 203 225 415. 5, 285. 6, 800. 7, 670. 8, 461. 10, 390
geminis 5, 416. 8, 130
gemino 3, 535. 9, 365
geminos 1, 748. 2, 500. 3, 180 516. 5, 266 401. 6, 582 842. 7, 280 470. 8, 289 631 697
geminum 4, 470. 5, 76
geminus 6, 217
gemit G 3, 133. 4, 175. Æ 1, 225. 8, 451. 12, 334
gemitu G 3, 223 506. 4, 353. Æ 2, 73 323 413 486 679. 3, 577 664. 4, 667. 10, 505. 11, 95 831. 12, 722 928 952

INDEX

gemitum Æ 1, 489. 2, 53. 3, 555. 8, 420. 9, 709. 10, 465 674 843. 11, 37 377. 12, 713
gemitus G 3, 517. Æ 2, 288. 3, 39. 4, 409. 6, 220 557 873. 7, 15. 9, 499. 11, 633
gemma G 2, 506. Æ 5, 313. 10, 134
gemmæ E 7, 48. G 2, 74
gemmas trudit pampinus 2, 335
gemmis Æ 1, 659 732. 7, 76
gemuit 6, 413
genæ 5, 173. 11, 221
genas 4, 644. 8, 160. 12, 65 606
gener 2, 344. 6, 831. 7, 317 367
genera duo apum G 4, 92
generandi 4, 205
generando 3, 65
generasse Æ 7, 734
generat 8, 141
generate 6, 322
generatim G 2, 35
generatus Æ 5, 61
genere 4, 606
generi 1, 530. 3, 184. 7, 98 753. 8, 484 512. 9, 302
generis E 8, 45. G 4, 249. Æ. 1, 136. 4, 365. 7, 219
genero 11, 355. 12, 31
generos 7, 270. 12, 658
generosa metallis insula 10, 174
generose 10, 141
generosi G 3, 75
generum 1, 31. Æ 7, 57 256. 11, 472. 12, 55 63 613
genialibus 6, 603
genialis hyems G 1, 302
genibus Æ 3, 38 607
genis 6, 686
geniſtæ G 2, 12 434
genitali Æ 3, 136
genitalia 2, 324
genite 9, 642
geniti 6, 131 394
genitor 1, 159 241 625. 2, 635 657 699 717 732. 3, 102. 4, 208. 5, 817. 6, 765 698. 7, 122 306 360. 8, 72 427 583. 9, 201 264 272 583 630. 10, 45 320 417 466 668 800 833 848. 11, 161 727. 12, 200 843 934
genitore 3, 614 804. 9, 257. 10, 129
genitorem Æ 3, 709. 6, 364 404. 7, 72 134
genitori 2, 548. 5, 94 537. 10, 704
genitoris G 4, 355. Æ 1, 681. 720. 2, 560. 4, 84. 6, 108. 7, 82. 10, 789
genitos 12, 708
genitricis G 4, 363. Æ 1, 693
genitrix 1, 593. 2, 788. 8, 383. 9, 82 94 107 284 297. 10, 234. 12, 412 554
genitum 1, 301. 7, 47 679
geniture 9, 642
genium 5, 95. 7, 136
gens E 4, 9. G 2, 125 385 537. 3, 382. 4, 287 430. Æ 1, 71. 4, 207. 5, 624 730. 6, 359. 7, 708 746. 8, 146 315 480. 10, 155 202 228. 12, 840
gente 1, 51 277. 2, 78. 4, 235. 5, 23 373 785. 6, 757 875. 7, 220 282 367 750 803. 8, 36 55. 9, 284 643. 10, 202 350 388. 11, 48 113 305 331 432
gentem G 3, 122 473. Æ 1, 37 280 286 449 537. 3, 1 133 166 653. 4, 425. 6, 788. 7, 203 304 671. 8, 502. 9, 137. 11, 324
gentes G 1, 331. 3, 33 349. Æ 1, 527. 4, 320. 6, 60 92 706. 7, 85 238. 8, 13 328 722. 9, 132. 10, 71 139. 11, 252 847. 12, 191 504
genti 1, 252. 3, 501. 6, 63 73. 9, 759
gentibus E 3, 41. Æ 1, 21
gentis G 3, 35 73 158. 4, 4 95. Æ 1, 100 435 606 646. 3, 105. 4, 4 483 542. 5, 299. 6, 767. 7, 171 249 268. 11, 246 402
genu 1, 324
genua 3, 607. 5, 432
genuere, 1, 610. 10, 597
genui 10, 848
genuisti G 4, 324
genuit Æ 1, 622. 4, 366. 5, 39
genus G 1, 63. 2, 20 83 167 240 262. 3, 242 264 480 541. 4, 208 223 246 282. Æ 1, 10 32 343 383 543 546 569 747. 2, 468. 3, 86 168 175. 4, 12 40 230 622. 5, 45 117 123 285 568 621 737 801. 6, 25 123 500 580 648 728 766 792 834 839 842. 7, 196 213 556. 8, 27 51 71 114 321 487 628 724. 9, 141 510 603. 10, 149 201. 11, 340. 12, 25 127 198 225 515 530 838
geram 9, 279
gerant 7, 444
gerat 7, 816
gerebat 1, 192. 3, 490. 5, 412. 7, 188. 11, 552. 12, 206 488 944
gerenda 6, 890. 7, 444
gerendum 3, 235
gerens 1, 319. 2, 278. 9, 311. 12, 472
gerentem 12, 289
geret 1, 267
gerimus 11, 306
Geryone 7, 662
Geryonis 8, 202
geris 12, 48
gerit G 2, 122. Æ 7, 658. 12, 97
geritis 11, 735
geritur G 4, 305
germana Æ 4, 478 492 549 675. 10, 607. 12, 679 830
germanæ G 4, 377. Æ 1, 355. 9, 804
germanam 4, 501 686. 9, 594
germani 4, 44. 10, 125
Germania E 1, 63. G 1, 474 509
germano Æ 12, 152
germanum 1, 345. 9, 722. 12, 479
germen G 2, 76
gero Æ 1, 52. 7, 455. 11, 113
gerunt 6, 772. 7, 396 664. 9, 171
geruntur 7, 540. 9, 1
gesserat 1, 28 657
gessêre G 2, 70
gessi Æ 2, 156. 9, 203
gessimus 2, 90
gessisse 11, 844
gestamen 3, 286. 7, 246
gestamus 1, 571
gestare 1, 340. 12, 211
gestat 7, 687
gestire G 1, 387
gestis Æ 9, 157
Getæ G 4, 463
Getarum 3, 462
Geticis Æ 3, 35
Getis 7, 604
Getula 4, 40

Getuli Æ 5, 351
Getulis 5, 51 192
Getulus 4, 326
gilvo equo G 3, 83
glacialis Æ 3, 285
glacie G 1, 236. 4, 136. Æ 4. 251.
glaciem G 1, 310. 3, 318 363.
glacies E 10, 49 G 3, 298. 4, 517. 12, 740
gladio Æ 9, 769. 10, 313 513 789
gladios 12, 278
glande E 10, 20. G 3, 520
glandem 1, 8. 2, 72
glandes 1, 148 305. 2, 67. Æ 7, 685
glandis G 4, 81
glarea 2, 212
glauca 2, 13. Æ 6, 416. 10, 205
glaucas 4, 152
glauci 3, 82
Glauci 3, 267. Æ 5, 823. 6, 36
Glauco G 1, 437
glauco, *adj.* 4, 451. Æ 8, 33. 12, 885
Glaucum 6, 483. 12, 334
gleba G 1, 44. 2, 399
glebæ Æ 1, 535. 3, 164
glebas G 1, 65 94. 2, 236 261
glebis 3, 161. Æ 7, 747
gliſcit 12, 9
globos G 1, 473. Æ 3 574
globum 6, 725. 9, 409
globus 9, 36 517. 10, 373
glomerant G 1, 323. Æ 4, 155. 9, 539
glomerantur G 4, 79. Æ 1, 504. 6, 311. 9, 689
glomerare G 3, 117. Æ 2, 313. 9, 792
glomerari 9, 33
glomerat G 2, 311. Æ 3, 577. 8, 254
glomerati 2, 727. 9, 440
gloria G 1, 168. 3, 102. 4, 6 205. Æ 2, 83 326. 4, 49 232 272. 5, 394. 6, 65 757 767. 7, 4. 9, 278. 10, 144. 11, 154 336 421 431 444. 12, 135 322.
gluten G 4, 40 160
gnate Æ 8, 569.
gnatam 11, 355
gnatis 10, 532
gnato Æ 11, 178 181
gnatum 8, 510
Gnoſia G 1, 222 Æ 3, 115
Gnoſius 6, 466. 9, 305
Gorgona 8, 438
Gorgone 2, 616
Gorgoneis 7, 341
Gorgones 6, 289
Gortynia E 6, 61. Æ 11, 773
Gracchi 6, 842
gracili E 10, 17 Æ 1, 1
gradibus G 3, 191 Æ 1, 452. 2, 443
gradiens G 3, 59 Æ 1, 505
gradientem 10, 572
gradientes 1, 415
graditur 1, 316. 3, 664. 4, 147. 8, 546. 9, 223. 11, 435
Gradive 10, 542
Gradivum 3, 35
gradum G 3, 166 Æ 3, 598. 4, 641. 6, 128
gradus 4, 685
Græcia G 1, 38. 3, 20 Æ 11, 287
Graia 6, 97
Graiæ 2, 593
Graiarum 2, 412
Graias 3, 295
Graii G 3, 90 148 Æ 1, 471 534. 2, 727. 3, 165. 6, 242 8, 135
Graiis G 2, 16. Æ 2, 786. 3, 398 499. 6, 529. 10, 430
Graio 3, 210
Graiorum 2, 157
Graios 2, 148
Grajugenum 3, 550. 8, 127
Graium 4, 228. 6, 588. 10, 33 41 81. 11, 289. 12, 538
Graius 3, 594. 10, 720
gramen G 4, 63 Æ 9, 353
gramina, E 10, 29 G 1, 56. 2, 200 332. 3, 174 325. 4, 19 Æ 2, 71. 6, 684. 7, 655 809. 12, 415.
gramine E 5, 46. G 2, 219 525. 3, 144 Æ 3, 537. 12, 664.
gramineas 12, 119
gramineis 6, 642
gramineo 7, 106. 8, 176. 11, 566
gramineam 5, 287
graminis E 5, 26
grandævis *apibus* G 4, 178.
grandævus Æ 4, 392
grandes G 2, 245
grandia E 5, 36. 10, 25. G 1, 497. 4, 26. Æ 4, 405. 11, 529
grandibus G 3, 427 Æ 11, 90
grandine 4, 120 161. 5, 458. 9, 669. 10, 803
grandior fœtus G 1, 195
grando 1, 449. 4, 80
grata Æ 8, 283.
gratare 4, 478
gratatur 5, 40
grates 1, 604. 2, 537. 11, 508
grati 11, 127
gratia G 1, 83 Æ 4, 539. 6, 653. 7, 232 402. 9, 298
gratior E 6, 11. G 3, 211. 4, 402. Æ 5, 28 344
gratiſſima E 7, 61. Æ 2, 268. 3, 73. 5, 128. 10, 158 607. 12, 142
gratiſſimus E 8, 15. Æ 8, 64. 9, 327
gratum 1, 4
gratuſque 10, 392
gravabit 2, 708
gravantur pluvia *papavera* 9, 437
gravaris 10, 628
gravatum 6, 359 520. 8, 220
grave G 1, 162. 4, 270 Æ 6, 201. 8, 516
gravem 1, 155 732. 12, 458
graves E 1, 50. G 3, 415 526. Æ 10, 321.
graveſcit G 2, 429
gravi 1, 124. Æ 4, 1. 10, 63. 12, 5
gravia 3, 464. 10, 836
gravibus G 1, 496. 2, 88. 3, 140 Æ 5, 114
gravidæ G 2, 143 150. 3, 139 275
gravidam G 1, 319. Æ 4, 229. 10, 87
gravidas G 2, 424
gravidi Æ 7, 507
gravidis G 1, 111
gravido 3, 155 317
gravidos 4, 231
gravidus 2, 5
gravior 4, 260 Æ 2, 436. 8, 582.
graviora 2, 203. 4, 522. 6, 84
gravis E 1, 36. 6, 17. 10, 75. G 2, 254 377. 3, 95 506. 4, 49 84 Æ 1, 278. 5, 178 274 387 437 447 781. 6, 516. 9, 246. 10, 207 630 755
Graviſcæ 10, 184

graviter

INDEX

graviter G 3, 88 133 374. 4, 31 452 4 6 Æ 1, 130. 2, 288. 5, 447. 7, 753. 10, 347 789 823. 12, 295
grege E 3, 32. 6, 56
gregem E 2, 30. 7, 36. G 1, 272. 3, 323 473
greges E 7, 2. G 2, 146. 3, 287 329 386. Æ 7, 538
gregibus E 5, 33. G 2, 200. 3, 63 538
gregis E 1, 15. 7, 7. 10, 36
gremiis Æ 9, 261. 10, 79
gremio 1, 689 696 722. 3, 509. 4, 84. 5, 31. 7, 233. 8, 406
gremium G 2, 326. Æ 8, 713. 11, 744.
greſſi 6, 633
greſſu 1, 694
greſſum 1, 405 414. 2, 753. 6, 389 677. 8, 462. 11, 25 99 855
greſſus G 3, 117. 4, 360. Æ 5, 649. 10, 640. 12, 386.
gruem 11, 580
grues G 1, 120 375. Æ 10, 265
gruibus G 1, 307
Grynæi E 6, 72
Grynæus Æ 4, 345
gryphes E 8, 27
gubernaculo Æ 5, 176 859
gubernaculum 6, 349
gube.nator 3, 269. 5, 12. 6, 337
gurges 6, 296
gurgite E 6, 76. G 3, 446. 4, 387 395 524. Æ 1, 122. 2, 497. 3, 197 421 564. 5, 33 160 209 814. 6, 310 741. 7, 704. 9, 23 816. 10, 559. 11, 796 624 913. 12, 114
gurgitis G 4, 321
guſtaſſent Æ 1, 477
guttæ G 2, 245. Æ 3, 28
guttis G 4, 99. Æ 11, 90
guttur 8, 261
guttura 6, 421
gutture G 1, 410 425. Æ 7, 533. 10, 348
Gyæ 5, 169
Gyam 10, 318
Gyan 1, 226 617. 5, 184 223
Gyaroque 3, 76
Gyas 5, 118 152
Gygen 9, 762
Gylippo 12, 272
gyro 7, 379. 10, 884. 11, 695
gyros G 3, 115. Æ 5, 85
gyrum G 3, 191

H

HAbe Æ 10, 827
habeant G 4, 35. Æ 5, 717. 7, 131. 9, 96
habeat 4, 29. 9, 188. 12, 17
habebam E 7, 14
habebant Æ 9, 227
habebat E 2, 2. Æ 1, 350. 3, 147. 4, 633. 8, 27 100. 9, 388 594
habebis 5, 535
habebit E 1, 71. G 4, 282 Æ 6, 381. 9, 449. 10, 423
habebo 5, 50. 10, 108
habemus 12, 233
habena 7, 380
habenas G 1, 514. Æ 1, 67. 5, 818. 6, 1. 7, 600. 11, 670 765 827. 12, 327 471 499
habendam 3, 329
habendi G 4, 177. Æ 8, 327
habendo G 1, 32 250. 3, 159 Æ 12, 88
habenis G 2, 364. 3, 89 194. Æ 5, 662. 6, 804. 10, 576. 11, 600 623 713. 12, 622
habent G 4, 154 Æ 5, 734. 7, 696. 9, 616
habenti G 2, 499
habere Æ 5, 262. 9, 362. 10, 221 701
haberes 6, 31
haberet E 3, 42
habes Æ 4, 100
habet E 1, 31. 2, 38. 7, 40. 8, 23. Æ. 1, 560. 2, 290 584. 4, 521 581. 5, 549. 6, 362 566 577 668. 7, 689. 8, 168. 9, 274 491. 10, 260 706. 11, 92 357 413. 12, 282 296
habetis 2, 102. 9, 782
habeto E 3, 107. 8, 60 Æ 3, 310. 12, 192
habetur 12, 134
habilem 1, 322. 9, 305 365. 11, 555
habiles, *vites* G 2, 92
habilis 3, 62. 4, 418 Æ 12, 432
habitabant 3, 110
habitæ G 2, 16
habitamus Æ 6, 673
habitans G 3, 430
habitant Æ 3, 106 644. 6, 275
habitantes 11, 265
habitantur 3, 398
habitare E 2, 29. 6, 2. 7, 151
habitarunt E 2, 60
habitatque Æ 6, 599
habitata G 3, 340
habitet Æ 11, 409
habitu 8, 723
habitumque 1, 319
habitura G 1, 24
habitus 1, 52 Æ 3, 596. 11, 339
habuere E 10, 9 G 9, 427 Æ 8, 602
habuiſſe G 2, 337 Æ 4, 97. 5, 590
habuiſtis 11, 308
habuit 6, 521
hac, *adv.* 1, 471. 6, 542. 8, 203. 9, 321. 11, 763. 12, 625
hac *&* tenus *per tmeſim* 5, 603. 6, 62
hactenus G 2, 1 Æ 10, 625. 11, 823
Hadriacas 11, 405
Hæmi G 2, 488
Hæmon Æ 9, 685. 10, 126
hærebam 6, 350
hærebat 2, 674. 3, 608
hæredis 4, 274
hærens 5, 852
hærent E 3, 102 Æ 2, 442. 4, 4. 6, 284
hærentem 10, 384
hæres 7, 424. 12, 796
hæret 1, 480 499 722. 2, 654. 4, 73 445 614. 7, 250. 559. 10, 361 726. 11, 15. 12, 754
hæſerat 10, 780
hæſêre 5, 529. 12, 415
hæſerunt G 2, 422
hæſit Æ 2, 774. 3, 48 597. 280. 5, 204. 7, 533. 9, 4. 537. 11, 290 752 804 86. 12, 868
halant 1, 421
halantes G 4, 109
halcyonem 3, 338
halcyones 1, 399
Haleſi Æ 10, 422
Haleſum 10, 417
Haleſus 7, 724. 10, 352 411
Haliumque 9, 767
halitus G 2, 350 Æ 4, 6. 6, 240
Halyn 9, 765
Hamadryades E 10, 62
hamis Æ 3, 467. 5, 259
Harpalice 1, 321
Harpalicum 11, 675

Harpyia Æ 3, 365
Harpyiæ 3, 212 226
Harpyias 3, 249
haſta 1, 482. 2, 530. 6, 167. 9, 411 576 610 746. 10, 340 512 553 579 588 736 877. 11, 644 674 799 803. 12, 96 270 293 493 537 789 924
haſtæ 6, 652. 10, 457 772. 4, 555 807
haſtam 2, 50 175. 8, 625. 9, 744. 10, 335 383 891. 11, 91 284 565 637 767. 12, 93 398 431
haſtas E 5, 31 Æ 7, 396. 9, 763. 10, 718. 11, 605. 12, 130 330
haſtile 9, 402. 10, 795. 11, 561
haſtilia G 2, 358 Æ 1, 317. 3, 37. 5, 557. 11, 650. 12, 165 489
haſtilibus G 2, 447 Æ. 3, 23. 12, 691
haſtis G 2, 142 Æ 9, 229 465 811. 10, 178. 11, 602 613. 12, 711
haudquaquam G 4, 455
hauri Æ 12, 26
hauriat 4, 661
haurit G 3, 105 Æ 5, 137. 10, 314
hauſerat G 4, 427
hauſere 2, 340
hauſerit Æ 2, 600
hauſi 4, 359
hauſit 1, 742. 6, 559. 9, 23. 10, 648 899. 12, 946
hauſtus G 4, 220 229
hauſurum Æ 4, 383
hebeſumque 9, 344
hebet 5, 396
hebetant 6, 732
hebetat *nubes* 2, 605
hebri flu. 12, 331
hebrum flum. E 10, 65 Æ 1, 321. vir. 10, 696
hebrus G 4, 463 524
hecate Æ 4, 609. 6, 118 564
hecaten 4, 511. 6, 247
hector 1, 103. 2, 270 282 522. 3, 312 343. 5, 371. 9, 155. 12, 440
hectora 1, 487. 6, 166
hectore 1, 754. 2, 275
hectorea 1, 277
hectoreæ 3, 488
hectorei 5, 190
hecboreos 5, 634
Hectoreum Æ 2, 543. 3, 304
Hectoris 3, 319. 6, 166. 11, 289
Hecuba 2, 515
Hecubam 2, 501
hei 2, 274. 11, 57. 12, 620
Helenæ 1, 654
Helenam 7, 364
Heleni 3, 545 684
Heleno 3, 329 334 433
Helenor 9, 544 545
Helenum 3, 295 380. 10, 388
Helenus 3, 346 369 559 712
Helicona 7, 641. 10, 163
Helimus 5, 73 300 323 339
helleboroſque G 3, 451
Helleſpontiaci 4, 111
Helori Æ 3, 698
herba E 3, 55 93. 4, 24. 6, 60. 7, 45 57. 8, 15 G 1, 112. 3, 326. 4, 272 459
herbæ 1, 69 180. 2, 411. 3, 216 353 498 528. 4, 402 427 Æ 3, 142 650. 4, 514. 5, 388. 7, 758
herbam E 5, 26 G 1, 134. 2, 527. 3, 295. 4, 121 Æ 1, 218. 3, 221 236. 5, 102. 6, 656. 9, 164 316
herbarum E 8, 2
herbas 2, 11. 6, 55. 8, 95 G 1, 90. 2, 129 251. 3, 126 162 283 395 436 465. 4, 12. Æ 4, 404. 5, 330. 7, 109
herbis E 2, 49. 7, 41. 9, 19 G 1, 107 339. 2, 185. 3, 494. 4, 200 Æ 7, 19 769. 12, 402
herboſa, *ſtu.* Mintii G 2, 199
Hercule Æ 7, 656
Herculea 8, 276
Herculeæque G 2, 66
Herculeas Æ 1, 288
Herculei Æ 3, 551. 8, 270
Herculeis 8, 542
Herculeoque 7, 669
Herculis 5, 410. 10, 319 779
heri 3, 324
herilem 8, 462
herili 7, 490
Herilum 8, 563
Hermi 7, 721
Herminium 11, 642
Hermionem 3, 328
Hermus G 2, 137
Hernica ſaxa Æ 7, 684
heroas E 4, 1635
heroes Æ 6, 649
heros 1, 200. 3, 345. 4, 447 5, 289 453 459. 6, 103 169 192 451 672. 8, 18 464 530. 10, 584 886. 12, 502 723 902
heroum E 4, 26 G 4, 476. Æ 5, 389 684. 6, 307
Heſiones 8, 157
Heſperia 3, 503. 7, 4
Heſperiæ 3, 186. 4, 355
Heſperiam 1, 534 573. 2, 781. 3, 163 185. 7, 44 543. 8, 148
Heſperidum E 6, 61 Æ 4, 484. 8, 77
Heſperio 7, 601
Heſperium 3, 418. 6, 6
Heſperus E 8, 30. 10, 77
heſterno 6, 15
heſternum Æ 8, 543
Hetruria G 2, 533
heu E 9, 17. G 1, 158 448. 3, 249. 4, 491 498 Æ 2. 69 289 402 738. 3, 44 317 709. 4, 13 65 267 283 376 541 657. 5, 13 615 671. 6, 150 189 458 828 878 882. 7, 293 594. 8, 537. 9, 485. 10, 849. 11, 273 841. 12, 452 486
heus 1, 325. 7, 116
hians 10, 726. 12, 754
hiantem G 2, 508
hiantes 1, 91 Æ 6, 493
hiatibus 6, 576
hiatu 6, 237
hiatus 11, 680
hibiſco E 2, 30. 10, 71
Hiceraoniuſque Æ 10, 123
Hiera 9, 673
hilarans E 5, 69
Himellæ Æ 7, 714
hinc atque hinc 1, 166 504. 4, 447. 8, 387. 9, 380 440
hinnitu G 3, 94
Hippocoontis Æ 5, 492
Hippodameque G 3, 7
Hippolyten Æ 11, 661
Hippolyti 7, 761
Hippolytum 7, 765 774
Hippomanes G 3, 280 282
Hippotaden Æ 11, 674
Hircanæque 4, 367
hirci G 3, 312
hircis E 3, 8
hircos 3, 91
hircus G 2, 295
Hircaniſve Æ 7, 605
hirſutæ E 7, 53
hirſuti G 3, 444

INDEX

hirſutis G 3, 231
hirſutum E 8, 34
hirſutus Æ 10, 869
hirtæ G 3, 55
hirtaſque Æ 3, 287
hirundo G 1, 377. Æ 12, 474
Hisbon 10, 384
hiſco 3, 314
hiſpida 10, 210
hiulca G 2, 353
hoc erat &c. Æ 2, 664
hodie E 3, 49
hœdi 7, 9. G 2, 526. 4, 10
hœdis E 3, 82. Æ 9, 668
hœdorum E 2, 30. G 1, 205
hœdos E 1, 23. 3, 34. 5, 12. 9, 6 62. G 3, 398
holus 4, 130
hominem Æ 1, 332. 10, 211
homines G 1, 63. 2, 433. Æ 1, 312. 7, 131. 10, 855. 12, 28 839.
hominis G 4, 444. Æ 3, 426
hominum E 10, 61. G 1, 504. 2, 10 439. 3, 242. 4, 426. Æ 1, 69 233 258 336 543 747. 2, 284 545. 3, 80 606 4, 671. 6, 728. 8, 727. 10, 2 18 65 175 501 743. 11, 725. 12, 829 900
homo 9, 783. 10, 720
Homolen 7, 675
honeſti G 3, 81
honeſtum 2, 392. 4, 232. Æ 10, 133. 12, 155
honoratum 5, 50
honore E 10, 24 G 3, 486. Æ 1, 339. 3, 178 406 474. 4, 458. 5, 272. 6, 333 780. 8, 76 617. 11, 52 208. 12, 630.
honorem G 2, 393 404. 3, 290. 4, 326. Æ 1, 53 636 740. 4, 207. 5, 58 201 229 342 365 534 601. 6, 589. 8, 61 102 339. 9, 206. 11, 61 76. 12, 140
honores E 4, 48. Æ 1, 32 595. 3, 118 264 547. 5, 94 249 347. 8, 189. 11, 219. 12, 778 840
honori 3, 484. 5, 541
honos E 2, 53. 5, 78. G 1, 507. Æ 1, 257 613. 4, 4. 5, 308 763. 7, 3 332 635 815. 8, 268. 10, 493. 11, 23. 12, 57 135
hora E 3, 5. 8, 20. G 1, 406. 3, 327. Æ 4, 679
horas E 10, 73. G 1, 208. Æ 6, 539
horis G 3, 400. Æ 3, 512
horrea G 1, 49 182. 2, 518 4, 250
horrebat Æ 8, 654. 11, 488 636
horrebis G 3, 408
horremus Æ 4, 209. 10, 880
horrenda G 2, 387. Æ 3. 559 712. 7, 323. 9, 112. 11, 507
horrendæ 6, 10
horrendas 6, 99 327
horrendos 2, 222
horendum 3, 26 658 679. 4, 181 454. 6, 288. 7, 78 172 568. 8, 565. 9, 632 732. 12, 700
horrendus 6, 298. 9, 521
horrens 4, 366
horrent G 4, 96. Æ 6, 799
horrentem G 3, 161
horrentes 3, 315. Æ 7, 713. 10, 237
horrentique 1, 169
horrentia 1, 4 638. 11, 570
horrentibus 1, 315. 3, 230. 10, 178.
horrentiſque 9, 306
horrere 6, 419
horreret G 1, 161
horreſce Æ 3, 394
horreſcit 6, 710. 7, 526
horreſco 2, 204
horreſcunt G 3, 199. Æ 12, 453
horret G 3, 79. Æ 2, 12. 11, 754. 12, 663
horribilem G 4, 442
horribiles 3, 152
horribili Æ 11, 271
horrida E 10, 23. G 1, 449. 2, 69 282. 3, 366 442. 4, 254 Æ 3, 23. 4, 251 378. 6, 86. 7, 41 746. 8, 348. 9, 382. 10, 408. 11, 96
horridior E 7, 42
horridus G 4, 93 407. Æ 1, 300. 5, 37. 7, 669. 9, 670
horrificam 8, 435
horrificant 4, 465
horrificis 3, 571
horrifico 3, 225
horrificum 12, 851
horriſono 6, 573. 9, 55
horror 2, 301 559 755. 3, 29. 12, 406
horrore 4, 280
horruit G 2, 142
hortamur Æ 2, 74. 3, 609
hortantem G 4, 266
hortantur Æ 3, 129
hortare G 3, 164
hortator Æ 6, 529
hortati 10, 69
hortatur 2, 33. 3, 144. 5, 177 189. 6, 184. 11, 13 521
horti E 7, 34. G 4, 109
Hortinæ Æ 7, 716
hortis E 7, 68
hortor Æ 3, 134
hortos G 4, 118
horum Æ 11, 319 361. 12, 273 490
hoſpes 1, 757. 4, 10 324. 5, 63 630. 8, 188 364 532
hoſpita G 3, 362. Æ 3, 377 539. 6, 93
hoſpitia 1, 676. 10, 495. 11, 114
hoſpitibus 1, 735. 11, 105
hoſpitiis G 3, 43. 4, 24
hoſpitio Æ 1, 303 544. 3, 83. 4, 51. 7, 264. 9, 361. 11, 165
hoſpitis 8, 346 463 493
hoſpitium 3, 15 61. 7, 202. 10, 460
hoſte G 3, 32. Æ 1, 382. 2, 390 541. 3, 123. 5, 632. 6, 111. 10, 375 438. 11, 746
hoſtem G 4, 76. Æ 2, 508 665. 4, 424. 5, 671. 6, 88[illegible] 7, 469. 8, 502. 9, 46 [illegible] 676 692 780. 10, 66 [illegible] 801 882. 11, 80 381 [illegible] 521 559 743. 12, 233 [illegible] 377 595 901 917
hoſtes E 10, 45. G 3, 12[illegible] Æ 2, 43 358 377 511 [illegible] 632. 3, 283. 9, 356 [illegible] 400 440 554 799. 10, 37[illegible] 379 398 729. 11, 387 [illegible] 12, 266 426 456 461 [illegible] 582 650 682
hoſti 4, 549. 9, 443
hoſtia G 1, 345. 3, 486. [illegible] 467 Æ 1, 338. 2, 156. [illegible] 740
hoſtibus G 3, 513. Æ 4, 66[illegible] 836. 10, 593 903. 12, 3[illegible]
hoſtilem 3, 322. 10, 489
hoſtili 10, 847. 11, 398
hoſtilibus 11, 83
hoſtilis 3, 407
hoſtis 1, 629. 2, 290 645. [illegible] 723. 9, 38. 10, 26 900. [illegible] 304. 12, 302 895
Hotrynque 7, 675

humana G 1, 198
humandi Æ 10, 493
humandis 11, 2
humandum 6, 161
humanis G 4, 470. Æ 10, 152. 12, 427
humanos 5, 689
humanum 1, 546
humectat G 4, 126. Æ 1, 469. 11, 90
humentem 3, 589. 4, 7
humentibus 4, 351
humeri 10, 476. 12, 643
humeris G 1, 385. 4, 217. Æ 1, 322. 2, 510 558 708. 4, 263 406 599. 5, 264 325 421 685. 6, 111 301 668. 8, 459. 9, 364 725. 10, 169 442 701. 11, 131 774 874. 12, 88 707 944
humero G 3, 7. Æ 1, 505. 4, 482. 5, 558. 6, 797. 8, 137 731. 9, 303 755. 10, 341 765. 11, 575 652 844. 12, 941
humeros G 3, 257. Æ 1, 593. 2, 721. 4, 250. 5, 13 376. 7, 669 815. 9, 250 434. 11, 679. 12, 293
humeſcunt equi G 3, 111
humi E 3, 92. Æ 1, 197. 2, 380. 5, 78 481. 6, 423. 9, 754. 10, 558 697. 11, 640 665
humida G 1, 100 142 373. 2, 251. 3, 364. regna Æ 2, 8 605. 3, 198. 4, 486. 5, 594 738 835. 11, 201. 12, 476
humidus G 1, 418 462
humilem Æ 3, 522
humiles E 2, 29. 4, 2. G 2, 213 434. 3, 108
humile Æ 7, 157. 8, 455
humilis E 5, 17. G 1, 331. Æ 4, 255. 12, 930
humo G 1, 213. 2, 460. 3, 9 558. 4, 115. Æ 3, 3. 5, 452. 9, 214. 10, 904
humor E 3, 82. G 1, 43 70 88 290 417. 2, 143 331. 4, 308
humore 1, 117
humorem 1, 114 295. 2, 218 424
humum E 5, 40. 9, 19. G 1, 220. 2, 153 232 408. 3, 298 420. 6, 196. 9, 669. 10, 731. 11, 418 669
humus E 4, 40. 9, 41. G 2, 184. Æ 8, 196
hyacinthi Æ 11, 69
hyacintho E 6, 53
hyacinthos G 4, 183
hyacinthus E 3, 63
Hyadas G 1, 138. Æ 1, 748. 3, 516
hyali G 4, 335
hyberna E 10, 20. Æ 1, 270
hybernam 4, 143
hybernas G 4, 235. Æ 6, 355
hyberni G 1, 291. 2, 482. Æ 1, 750. 5, 126
hybernis G 3, 39. Æ 7, 719
hyberno G 1, 101. 3, 302. Æ 4, 309
hybernus G 4, 474
Hyblæ Æ 7, 37
Hyblæis E 1, 55
Hydaſpen Æ 10, 747
Hydaſpes G 4, 211
hydra Æ 6, 576
hydram 7, 658
hydri G 2, 141. 3, 545
hydris Æ 7, 447 753
hydrum G 4, 458
hyemem 1, 391. 2, 322. 3, 470. 4, 51 239. Æ 1, 129. 3, 195. 4, 193. 5, 11. 9, 671. 10, 634
hyemes G 1, 100. 2, 293 373. 3, 197
hyemi 3, 403. Æ 3, 120
hyemis E 10, 66. G 1, 340. 4, 156. Æ 4, 403
hyems G 1, 299 302 321. 2, 317 519. 3, 356. 4, 36 135. Æ 1, 126. 2, 111. 3, 285. 4, 52. 7, 214
Hyla E 6, 44
Hylæum G 2, 457. Æ 8, 294
Hylam E 6, 34
Hylas G 3, 6
Hylax E 8, 107
hymenæi G 4, 516
hymenæis Æ 7, 344 358. 11, 353
hymenæos G 3, 60. Æ 1, 655. 3, 328. 4, 99 316. 6, 623. 7, 398 555. 10, 720. 11, 217
hymenæus 4, 127
Hymettia 7, 763
Hypanis G 4, 370. Æ 2, 340 428
Hyperboreas G 4, 517
Hyperboreis 3, 196
Hyperboreo 3, 381
Hyrtacidæ Æ 5, 492 503
Hyrtacides 9, 177 234 319
Hyrtacus 9, 406

I, Æ 4, 381 424. 6, 546, 7 425. 9, 634
Iacchi G 1, 166
Iaccho E 6, 15. 7, 61
jace 8, 102. Æ 10, 557
jaceant G 2, 37. Æ 11, 310.
jacebant E 6, 16. Æ 11, 102
jacebat 7, 94. 9, 336. 12, 897
jacebis 5, 871
jacebit 3, 391. 8, 44
jacens 12, 360
jacent E 7, 54. Æ 7, 298. 10, 526
jacentem E 6, 14. G 2, 512 4, 404. Æ 3, 689. 10, 750
jacentes G 1, 65. Æ 1, 228 9, 329
jacentis 3, 150
jacere 5, 631. 9, 318
jaceres 7, 427. 10, 327
jaceret E 10, 40
jaces Æ 9, 486
jacet G 1, 310. 3, 230 343 354. Æ 1, 103. 2, 557. 3, 104 692. 6, 149 300 795. 7, 801. 10, 737. 11, 327 527
jaciat 10, 683
jaciens 10, 886
jacit G 4, 294. Æ 5, 79 683. 10, 336 480 783
jacitur 3, 277. 6, 901
jaciunt 9, 712. 10, 26 893
jacta 10, 733
jactabam 2, 588
jactabant 2, 459
jactabat E 2, 5
jactabit Æ 6, 877
jactamur 3, 197
jactant E 5, 62. Æ 2, 479. 5, 433. 7, 527. 8, 491 134 568
jactante G 4, 195
jactantem Æ 1, 231. 5, 469. 9, 621
jactanti 1, 106
jactantior 6, 815
jactare G 1, 81 400. 2, 355. Æ 2, 768
jactaret G 2, 132
jactas Æ 10, 95
jactat G 1, 103. 5, 376. 11, 638
jactata 2, 249. 3, 86
jactatam Æ 1, 633
jactati 1, 446
jactatos 1, 33
jactatum 1, 136. 6, 693

INDEX

jactatus Æ 1, 7. 4, 14
jactavit G 1, 62. Æ 12, 323
jactemur 1, 336
jactet E 6, 73. Æ 1, 114
jactetur 1, 672. 10, 48
jactis G 2, 57
jacto 1, 104. 2, 317
jactos E 6, 41
jactu G 2, 124. 4, 87 528
jactura Æ 2, 646
jacuiſſe G 3, 436
jacuit Æ 3, 631. 5, 336. 9, 771
jaculata 1, 46
jaculatus 2, 276
jaculi G 2, 530
jaculis Æ 3, 46. 5, 37. 10, 130 713 868
jaculo 6, 69 253. 9, 178 698 704. 10, 248 342 754. 11, 563 574 760. 12, 354
jaculum 9, 52. 10, 323 585
jamjam 2, 701. 4, 371. 6, 602. 12, 676 754 940
jamjamque 2, 530. 8, 708. 12, 754 940
jampridem E 2, 43. 5, 55. G 1, 501. Æ 1, 726. 2, 647. 6, 717. 7, 693
jamtum 1, 22
jamdudum G 1, 213. Æ 1, 584. 2, 103. 4, 1 362. 5, 27 513. 8, 153. 9, 186. 11, 836. 12, 217
Jani 7, 180
janiculum 8, 138
janitor 6, 400. 8, 269
janua 2, 493 661. 3, 449. 6, 106 127
Janum 12, 198
Janus 7, 610. 8, 357
Iapetum G 1, 279
Iapidis 3, 475
Iapidis Gargani Æ 11, 247
Iapige 8, 710. 11, 678
Iapis 12, 391 420 425
Iarbam 4, 196
Iarbas 4, 36 326
Iaſide 5, 843
Iaſides 12, 392
Iaſius 3, 168. 10, 123
jaſpide 4, 261
ibant G 4, 473. Æ 1, 483 522. 5, 269. 6, 268. 7, 698. 8, 281. 9, 369. 10, 213
ibat G 4, 365 430. Æ 1, 699. 2, 254. 4, 149. 5, 75. 6, 589. 7, 761. 8, 162 307 466 671 726. 9, 25 269 424 597 649. 11, 33. 12, 378
Ibera 9, 582
Iberas, i. *Hiſpanas* 7, 663
Ibero, *Hiſpano Oceano* 11, 913
Iberos G 3, 408
ibi E 2, 4. G 1, 73. 4, 491. Æ 2, 40 792. 6, 333 700. 7, 126. 9, 412 445
ibidem G 3, 500. Æ 1, 120
ibimus E 1, 65
ibis Æ 2, 547
ibit G 1, 433. Æ 2, 578. 4, 290 654
ibitis 3, 254
ibo E 10, 50. Æ 2, 786. 9, 291. 11, 438
ibunt G 2, 245
Icare Æ 6, 31
icto 5, 428. 6, 180
ictibus G 3, 234. Æ 5, 198 459. 9, 811. 12, 106
ictu 2, 544. 5, 274 427. 7, 165. 9, 770. 10, 484. 11, 638. 12, 490 732 740
ictum 5, 444. 7, 756. 12, 314 907
ictus 5, 457. 8, 419. 12, 713 926
id E 3, 35. 9, 37. G 2, 263. Æ 1, 27. 2, 49 103. 4, 34. 5, 418. 6, 526. 7, 78 368. 9, 104 214 274. 11, 435. 12, 28 643 738
Ida 5, 252 449. 9, 80 177. 10, 158. 12, 412 546
Idæ G 4, 41. Æ 2, 801. 3, 6
Idæa 2, 696. 10, 252. 11, 285
Idææ 9, 620. 10, 230
Idæas G 3, 450. Æ 7, 207
Idæis G 2, 84. Æ 9, 112
Idæo 9, 672
Idæos 7, 222
Idæum 3, 112. 6, 485. 7, 139
Idæus 3, 105. 9, 500
Idaliæ 1, 697. 5, 760. 10, 52
Idalium 1, 685. 10, 86
Idam 9, 575
Idas 10, 351
idcirco G 1, 231. 3, 445. Æ 5, 680
idem E 3, 44 91 101. 5, 9. G 1, 71. 2, 105. 3, 72 244. 4, 139. Æ 3, 60 80 503. 4, 581 679. 5, 371. 6, 116 229. 7, 321 393. 8, 290. 9, 327 416. 10, 112 732 851. 11, 174 336
ideo G 2, 96. 3, 212. Æ 4, 228
Idmon Æ 12, 75
Idomenea 3, 122
Idomenei 11, 265
Idomeneus 3, 401
Idumæas G 3, 12
jecit Æ 8, 257. 10, 777
jecur 6, 598
jejuna G 2, 212. 3, 493
jejunia 3, 128
ierit Æ 7, 223
igitur E 7, 18. Æ 4, 537. 9, 199
ignara 1, 634. 4, 508. 5, 284 618. 6, 631. 8, 187. 10, 247
ignaræ 4, 65
ignaram 9, 287
ignare 3, 382
ignari 1, 202 236. 3, 569
ignaros G 1, 41 Æ 2, 384. 9, 345 766. 11, 19
ignarum 10, 228 706
ignarus 8, 627 730. 10, 25 85 666. 11, 154
ignava G 1, 299. 2, 208
ignavæ, *apes* 4, 259
ignavi Æ 12, 12
ignavia 11, 733
ignavius G 3, 455
ignavum 4, 168. Æ 1, 439
igne 8, 255
ignea G 3, 482. Æ 4, 352. 11, 718
ignem G 1, 87. 131 135. 2, 140. 3, 85 244 258. 4, 330 442. Æ 1, 46 179 664 692. 2, 297. 3, 231. 4, 200 661. 5, 4 641 660. 6, 747. 7, 281 355. 8, 256 491. 9, 351. 10, 131 566. 11, 119 189 787. 12, 65 119
ignes E 5, 10. G 1, 291 427. 2, 432. Æ 1, 519 747. 2, 154 276 502 575 624 664 686. 3, 199 406 585. 4, 167 209 676. 5, 743. 7, 296 320 786. 8, 199 267 403 410 590. 9, 78 129 145 166 239 522 570. 10, 56 177 271. 12, 201 521 596
igneſcunt 9, 66

igneus *Sol* G 1, 453. 4, 426. Æ 6, 730. 8, 27. 11, 746
igni E 8, 81. G 1, 196 234 267 454. 3, 378. 4, 268. Æ 2, 210 332 581 649. 4, 2. 6, 742. 7, 692. 9, 153. 11, 194
ignibus G 4, 379. Æ 1, 94. 2, 566. 3, 149. 4, 384. 6, 246. 8, 304 375 542. 11, 186 209
ignipotens 8, 414 423 628 710. 10, 243. 12, 90
ignis E 3, 66. 6, 33. 7, 49. G 1, 337. 2, 303 528. 3, 99 566. 4, 263. Æ 2, 505 705 758. 7, 577. 8, 421 430. 12, 102 576
ignobile E 9, 38. G 4, 63. Æ 1, 153
ignobilis G 4, 564. Æ 7, 776
ignominiam G 3, 226
ignorans Æ 12, 421
ignorare 5, 849
ignorate 7, 202
ignorent G 2, 268
ignoſce 3, 96
ignoſcenda 4, 489
ignoſcere 4, 489
ignota Æ 2, 91. 5, 871. 7, 124 137 167. 9, 485. 11, 254 527
ignotæ 5, 795
ignotas 4, 312. 8, 113
ignoti 3, 591
ignotis G 3, 225. Æ 10, 48. 11, 678
ignoto G 3, 78. Æ 11, 866
ignotos E 6, 40
ignotum G 1, 50. Æ 1, 363. 2, 59. 12, 734
ignotus G 4, 242. Æ 1, 388
iidem, *biſſyllabum* 3, 158 541 564. 8, 639
iiſdem, *biſſyllab.* 2, 654. 7, 70
iit 1, 380
ilex 6, 180
ilia E 7, 26. G 3, 507. Æ 7, 499. 10, 778
Ilia 1, 272 278. 6, 778. 9, 285. 11, 245
Iliacæ 8, 134
Iliacam 3, 336. 5, 607. 10, 635
Iliacas 2, 117. 4, 46 537 648. 12, 861
Iliaci 2, 431
Iliacis 1, 101 651. 3, 182 280. 5, 725. 10, 335
Iliaco 11, 393
Iliacos 1, 487. 3, 603. 4, 78. 10, 62. 11, 255
Iliades Æ 1, 484. 3, 65
Iliadum 2, 580. 5, 644. 7, 248
ilice E 1, 18. 6, 54. 7, 1. 9, 15. G 4, 81. Æ 4, 505. 5, 129. 6, 209. 9, 381. 11, 468
ilicet 2, 424 758. 7, 583. 11, 468
ilicibus G 3, 146 334. Æ 8, 43
ilicis G 2, 453
ilignis 3, 330
Ilio Æ 5, 261
Ilione 1, 657
Ilionea 1, 615
Ilionei 1, 124. 7, 240. 9, 501
Ilioneus 1, 525 563. 7, 212. 9, 569
Ilium 1, 72. 2, 141 325 625. 3, 3 109. 5, 756. 6, 64
illabere 3, 89
illabitur 2, 240
illacrymans 9, 303. 10, 628
illacrymat G 1, 480
illæ E 10, 54. G 2, 210 420 435. 3, 272 546. 4, 37 52 257. Æ 5, 676. 6, 199 220. 12, 589
illætabile 12, 619
illætabili 3, 707
illaudati G 3, 5
illecebris 3, 217
illic 1, 54 69 247 781. 3, 352 Æ 1, 210. 2, 783. 8, 626
illidit 1, 116
illinc G 1, 509. 3, 257. Æ 4, 442
Illyrici E 8, 7
Illyricos Æ 1, 247
illiſa G 3, 261. Æ 5, 206. 7, 590. 9, 713
illiſit, *caſtus* 5, 480
illotus G 3, 443
illuc 2, 297. Æ 4, 285 363. 5, 408 701. 8, 20 229. 9, 755. 10, 680. 12, 764
illudant G 1, 181
illudet Æ 9, 634
illudent G 4, 406
illudere Æ 2, 64
illudunt G 2, 375
illuſas 2, 464
illuſerit Æ 4, 591
illuſtrem 7, 79
illuſtres 6, 758
illuvie G 3, 561
illuvies Æ 3, 593
illuxiſſe G 2, 337
Ilo Æ 10, 400
Ilva 10, 173
Ilus 1, 272
ima G 1, 401. 2, 313. 3, 59 240 417 460 506 522. 4, 322. Æ 2, 120. 3, 443. 4, 24. 5, 498. 6, 459. 8, 67. 9, 120. 10, 675 785. 12, 447 883
imagine 4, 84. 6, 293. 7, 170. 8, 23 730. 10, 785. 12, 665
imaginibus 1, 412
imago E 2, 27. G 4, 50. Æ 1, 357. 2, 369 560 773 793. 3, 489. 4, 353 654. 5, 636. 6, 405 480 695 701. 7, 180. 8, 557 671. 9, 294. 10, 46 643 656 663 824. 12, 560
imam 12, 387
Imaona 10, 424
imas 2, 449. 6, 404. 7, 601. 10, 588
imbelle 2, 544
imbellem G 2, 172
imbelles 3, 265
imber 1, 259 333 373 429. 3, 441. 4, 312 474. Æ 1, 747. 3, 194. 5, 10 696. 9, 669. 11, 548. 12, 284
Imbraſidas 12, 343
Imbraſides 10, 123
Imbraſus 12, 343
imbrem G 1, 23 157 211. Æ 1, 127
imbres E 3, 80. 6, 38. G 1, 443. 2, 293 352. 4, 115. Æ 9, 60
imbri E 7, 60. G 1, 393. Æ 4, 249
imbribus G 1, 236 323 413. 2, 325. Æ 5, 693
imbrice G 4, 296
imbriferum 1, 313
imbris Æ 8, 429
imbuet E 1, 8
imbuit Æ 7, 542 554
imis E 3, 54. 8, 96. G 1, 319 374. 2, 53 209. 4, 41. Æ 1, 88 129. 3, 110. 5, 84 239. 7, 91. 8, 237
imitabere E 2, 31
imitabile Æ 6, 590
imitabitur E 5, 73
imitamur G 2, 204
imitantur 3, 380. Æ 11, 894
imitata G 4, 72. Æ 11, 500
imitatur 6, 586
immane G 3, 239. Æ 1, 214 6, 11 624. 7, 510 666. 8, 225 245. 10, 726. 11, 552. 12, 904
immanem G 3, 39. 4, 458. 7, 305. 9, 516. 10, 318 887
immanes Æ 1, 432

INDEX

immani Æ 3, 427. 5, 372 401. 8, 330. 9, 542 694 751
immania G 4, 394. Æ 1, 143. 3, 583. 4, 199. 5, 822. 6, 19 422 582. 9, 708. 10, 455
immanibus 1, 620. 4, 642
immanior 1, 351
immanis G 2, 141. Æ 2, 150. 3, 702. 6, 77 237 418 576 597. 11, 173
immatura 11, 166
immedicabile 12, 858
immemor E 8, 2. G 3, 428. 4, 440 491. Æ 5, 39. 7, 439. 9, 256
immemorem 9, 374
immemores 2, 244. 3, 617. 4, 194. 6, 750
immensa 2, 208. 5, 408. 6, 355 823
immensæ G 1, 49
immensam Æ 2, 185. 6, 186. 7, 377
immensas G 4, 557
immensi Æ 1, 29. 3, 541
immensis 2, 204
immensos G 2, 153
immensum G 1, 322. 2, 541. Æ 3, 632 672
immensus 11, 832
immergite 3, 605
immeritam 3, 2
immerserat 6, 174
immerserit G 4, 29
imminet E 9, 42. Æ 1, 169 424. 6, 603. 9, 515. 10, 26 158
Immiscent 5, 429
immiscerier G 1, 454
immiscet Æ 10, 153
immiscuit G 4, 245. Æ 4, 570. 10, 664 796. 11, 815
immisi E 2, 59
immissa Æ 3, 593. 10, 40
immissæque G 2, 342
immissi Æ 2, 495. 12, 521
immissis G 3, 371. Æ 4, 669. 5, 146 662. 11, 889
immisso 8, 246
immissus G 2, 364
immitibus 4, 17
immitis 4, 492. Æ 1, 34. 3, 87
immitte 10, 229
immittere 4, 488. 8, 708. 9, 421 758
immittet 10, 13
immisit 6, 1 312. 10, 406. 11, 562. 12, 333
immittite 10, 678
immittitur G 2, 164
immittuntur G 2, 80
immixti Æ 2, 396
immo E 5, 13. 7, 41. 9, 26. Æ 1, 757. 9, 257. 11, 459
immobile 9, 448
immobilis 7, 250 623. 12, 406
immolat 10, 541. 12, 949
immolet 10, 519
immortale G 4, 208. Æ 6, 598. 8, 715. 9, 95
immota G 2, 294. Æ 1, 261. 3, 447. 4, 331 449. 5, 127. 7, 314. 10, 696
immotam 3, 77
immotis G 3, 416
immotumque Æ 4, 15
immotus 3, 570
immugiit 3, 674
immugit 11, 38
immulgens 11, 572
immundi G 1, 400
immundo Æ 3, 228. 5, 333. 10, 844. 12, 611
immundum G 1, 81
immundus 3, 564
immunemque 12, 559
immunis G 4, 244
immurmurat 4, 261
imo Æ 1, 375 489. 2, 288 419 625. 3, 39 421 597. 5, 92 108 810. 6, 55 581. 7, 530. 10, 464 871. 11, 23 377 840. 12 208 422 667
imos G 1, 174. Æ 1, 408. 3, 565. 4, 387. 11, 181. 12, 706 884
impacatos G 3, 408
impar Æ 1, 479. 12, 216
impare E 8, 75
imparibus G 3, 533. 4, 245. Æ 10, 459. 12, 146
impasti 10, 560
impastus 9, 339. 10, 723
impatiens 11, 639
impavidos 10, 633
impavidus 10, 717. 12, 8
impediat 11, 21
impedit 10, 553
impediunt 5, 585 593. 8, 449. 9, 385. 10, 307. 12, 747
impellentibus 4, 305
impellere 1, 254
impellite Æ 4, 594. 11, 278
impellunt 5, 120
impende G 3, 74
impendendus 2, 61
impendente 1, 365. 4, 191
impendere 2, 433
impendunt 3, 124
impensis Æ 11, 228
impensius Æ 12, 20
imperat G 1, 99. Æ 3, 465. 7, 36 169. 11, 60
imperdita 10, 430
imperfecta 8, 418
imperia 2, 370
imperiis Æ 1, 234. 4, 229. 6, 463. 7, 240 487 654. 8, 381. 9, 716
imperio 1, 58 274. 2, 191. 4, 239 282 295 577. 5, 726 784. 6, 851. 8, 482. 10, 42. 11, 235
imperitet 12, 719
imperium 1, 142 283 291 344. 2, 352. 3, 159. 5, 235 747. 6, 264 782 795 812 819. 8, 509. 9, 449. 11, 47. 12, 58 193
imperterritus 10, 770
impetus 2, 74. 5, 219. 12, 369 772
impexis G 3, 366
impexum Æ 7, 667
impia G 1, 468. 2, 537. Æ 4, 298 596. 5, 733. 6, 543 613. 12, 31
impiger 1, 742
impingeret 5, 805
impius E 1, 71. G 1, 511. Æ 1, 298 353. 2, 163. 4, 496
implacabile 12, 816
implacabilis Turnus 12, 3
implacata 3, 420
implebunt G 3, 177
implent Æ 11, 274
implentur 1, 219. 5, 60
implere 3, 453. 9, 506
impleri 8, 216
implerunt E 6, 48. G 4, 461
implessemque Æ 4, 605
implet G 4, 515. Æ 3, 434. 5, 341. 7, 475. 9, 72 480. 11, 448 896
implevere G 2, 144
implevi 2, 769
implevit G 3, 94. Æ 1, 720 733. 3, 313 526. 4, 30. 7, 23. 8, 278. 10, 819. 12, 588
implicat 2, 215. 4, 148. 7, 136 355. 10, 894. 11, 555. 12, 743
implicet 1, 664
implicuêre 11, 632
implicuit 2, 552 724. 11, 109 752
implorans 12, 652
implorant 7, 576
imploranti 7, 502
implorare 7, 311. 10, 19

imploret

mploret 4, 617
mplumes *fœtus philomelæ* G 4, 513
mponas Æ 4, 498
mponat I, 53
mpone 2, 619
mponent 6, 774
mponere G I, 281. 2, 73 Æ 2, 707. 4, 639. 6, 852
mponeret 4, 453
mponit 6, 233 246 253. 7, 573. 12, 726
mportuna 12, 864
mportunæque G I, 470
mportunum Æ 11, 305
mpositam 3, 580
mpositi G 3, 116. 4, 477 Æ 6, 308
mpositis G 3, 190. 4, 173 Æ 3, 355. 8, 451
mpositos G 2, 540
mpositum Æ 8, 410. 10, 506
mpoſta 9, 716
mpoſuêre G I, 304 Æ 4, 418
mpoſuit G I, 61. Æ I, 66. 5, 463. 6, 622. 8, 188
mprecor 4, 629
mpreſſa 4, 659
mpreſſit G I, 263
mpreſſo 12, 303 357
mpreſſum 5, 536. 10, 497
mproba G I, 388 Æ 2, 80 356. 10, 727
mprobe 4, 386 412
mprobus E 8, 50 G I, 119 146. 3, 431 Æ 5, 397. 9, 62. 11, 512 767. 12, 250 261 687
mproperata 9, 798
mprovida 2, 200
mproviſi 2, 182. 7, 506
mproviſo 8, 524. 12, 576
mproviſum 2, 379
mproviſus I, 599. 9, 49
mprudens G 2, 372 Æ 9, 386
mprudentibus I, 373
mpubeſque 9, 751
mpubis 5, 546. 7, 382
mpulerat 2, 55
mpulerit I, 15
mpulimuſque 2, 465
mpulit G 4, 349 Æ I, 86. 2, 520. 3, 449. 4, 23. 5, 242. 7, 621. 8, 3 236. 10, 246. 12, 380 618
mpulſa 12, 856
mpulſo G 2, 211
mpulſu Æ 8, 239
mpulſus 10, 68
mpune G 2, 32 Æ 3, 628. 6, 239 879. 9, 653 784. 11, 134. 12, 728
imus Æ 11, 389
inque G 2, 332. 3, 188 553. 4, 420 Æ I, 165. 2, 51. 7, 347. 9, 434, 11, 886. 12, 293
inque ligatus, illigatus 10, 794
inque ſalutatam 9, 288
in antrum 6, 42
in arcum curvatus 3, 533
in armis ſpem Æ 11, 411
in fomite flammam I, 180
in manibus terræ 2, 45
in medium G I, 126. 4, 25. Æ 11, 335
in meſſem triticeam G I, 219
in naves Æ 5, 62
in noctem 7, 8
in numerum E 6, 27
in occaſum ager Æ 11, 317
in plumam 11, 771
in pratis ſalire G 2, 384
in primis G I, 338 Æ I, 307
in prora ſtans procul 5, 775
in ſceptra reponis I, 257
in ſe armat 10, 204
in ſolido alte, *&c.* G 2, 231
in ſolidum *&c.* 2, 79
in ſomnis Æ I, 357. 2, 270. 3, 151. 4, 353 466 557. 12, 908
in ſpiram *&c.* G 2, 154
in te committere tantum Æ I, 235
in Teucros, *&c.* Æ I, 308
in turmas, *&c.* 11, 499
in verſum diſtulit, *&c.* G 4, 144
inque vicem G 3, 188. 4, 166. Æ 12, 502
in vitulos, *&c.* G 5, 157
in unguem 2, 277
in utrumque paratus Æ 2, 61
in *ſubauditum* 2, 620. 11, 686
inacceſſam 8, 195
inacceſſos lucos 7, 11
Inachiæ G 3, 153
Inachias Æ 11, 286
Inachiis 7, 286
Inachus 7, 372 792
inamabilis G 4, 479. Stygia palus Æ 6, 438
inane E 6, 32 Æ 4, 433
inanem G 2, 285. 4, 345 Æ 3, 304. 4, 218. 5, 673. 6, 505. 10, 648 758
inanes G I, 496. 3, 134 170. 4, 241 375 400 Æ 4, 449. 6, 651 740. 7, 592. 9, 219. 10, 82 465 627
inani E 2, 5 G 4, 105 Æ I, 468 408. 6, 586 885. 12, 755
inania G 4, 196 Æ 4, 210. 6, 269. 10, 639
inaratæ G I, 83
inardeſcit Æ 6, 623
Inarime 9, 716
inauſum 6, 308. 8, 205
incæſtare 10, 389
incæſtat 6, 150
incanaque G 3, 311 Æ 6, 809
incanduit G 3, 479
incanuit G 2, 71
incaſſum G I, 387. 3, 100 Æ 3, 345. 7, 421. 8, 378
incautam cervam 4, 70
incauti G 2, 303
incautum 3, 469. 4, 488 Æ I, 354. 3, 332. 10, 385 812
incedens 5, 188
incedit I, 694. 10, 764
incedo I, 50
incedunt 4, 141
incendat I, 664
incende E 8, 82
incendebat Æ 5, 88
incendentem 9, 500
incendere G I, 84 271. 4, 264. Æ 4, 360
incendi 8, 562
incendia G 2, 311 Æ I, 570. 2, 329 569 706. 5, 680. 8, 259. 9, 71 77. 10, 406
incendimus 3, 279
incendit I, 694. 4, 197. 5, 455. 6, 889
incendunt 10, 895. 11, 147
incenſa 2, 327 374. 3, 156 325. 4, 300 376. 7, 295. 8, 285. 11, 709 781. 12, 238
incenſæ 2, 353
incenſam 2, 555
incenſas 5, 655
incenſi I, 731
incenſis 2, 764
incenſos G 3, 459
incenſum Æ 3, 298. 4, 54
incenſus 2, 343. 5, 719. 9, 342
incerta G 4, 103 Æ 4, 110. 8, 49 580. 9, 96
incertam 2, 224. 6, 270. 12, 160
incertas E 5, 5
incerti Æ 3, 7
incertis G I, 115
incertos Æ 3, 203. 12, 743
incertum G I, 25 Æ 2, 30 740. 8, 352. 11, 341. 12, 320
incertus G 3, 500 Æ 5, 95
inceſſit G 4, 68 Æ I, 501
inceſſu I, 409. 12, 219
inchoat G 3, 42 Æ 6, 252
incide E 8, 29

incidere E 3, 11. 9, 14. 10, 53. Æ 3, 667. 4, 575
incidit G 2, 107 Æ 2, 305 467. 9, 721. 10, 477. 11, 699. 12, 926
incinctæ G 4, 342 Æ 7, 396
incipe E 3, 58. 4, 60. 5, 10. 8, 21 25 31 36 42 46 51 57. 9, 32. 10, 6. G 1, 230
incipiam 1, 5 Æ 2, 13
incipiant E 6, 40 Æ 6, 751
incipias 10, 876
incipiat G 1, 45. 3, 191
incipiens 3, 295 Æ 11, 13
incipient E 4, 12 G 1, 454
incipio 2, 348
incipit E 6, 26. 9, 60 G 3, 61 139. 4, 386 Æ 1, 725. 2, 269. 4, 76 161. 6, 103. 8, 373. 10, 5. 11, 705. 12, 47 692
incipiunt E 9, 8 G 1, 357
incita, *part.* Æ 12, 492 534
incitat 11, 728
inclementia G 3, 68 Æ 2, 602
inclinata 12, 59
includit 9, 727
includunt G 2, 77 Æ 2, 19
incluſa 5, 149
incluſas 6, 680. 12, 587
incluſerat 11, 488. 12, 430
incluſêre 12, 744
incluſerit 9, 729
incluſi 2, 45. 6, 614
incluſit 7, 534. 8, 225. 12, 211
incluſos 2, 258
incluſum 8, 248. 10, 136. 12, 749
incluſus 11, 398
inclyta 2, 82 241. 6, 781
inclyte 6, 562. 12, 179
inclytus 6, 479
incocta G 3, 307
incœperat Æ 3, 8
incœpta 4, 638. 7, 259. 11, 469
incœpti 5, 678 714
incœpto G 4, 414 Æ 1, 41. 2, 654. 6, 470
incœptos 4, 316. 5, 95
incœptum G 2, 39 Æ 4, 452. 6, 384. 8, 90. 9, 694. 12, 566 832
incœptus 6, 493
incognita 1, 519. 12, 414 859
incolimus 6, 675
incolitur 8, 478
incolumem 6, 345. 8, 575. 10, 47 616. 11, 717
incolumes 6, 415
incolumi G 4, 211 Æ 12, 39
incolumis 2, 88 577
incomitata 2, 456. 4, 467
incommoda Æ 8, 74
incompoſitos G 1, 350
incomptis 2, 386
inconceſſoſque Æ 1, 655
incondita E 2, 4
inconſulti Æ 3, 452
incoque G 4, 279
increbreſcere 1, 359 Æ 8, 14
incredibilis 3, 294
incrementum E 4, 49
increpat G 4, 71. 6, 387. 9, 127 560 Æ 10, 278 830. 12, 332 758
increpitans G 4, 138 Æ 1, 742
increpitas 10, 900
increpitat 10, 840
increpitent 3, 454
increpuit G 1, 382 Æ 9, 504. 11, 755
increſcunt 9, 688
increvit 3, 46
incubat G 2, 507 Æ 1, 93. 4, 83
incubuêre 1, 88. 6, 610. 8, 444. 12, 367
incubuit G 2, 311. 3, 197 Æ 4, 650. 7, 88. 12, 774
incudibus G 2, 540. 4, 173 Æ 7, 629. 8, 419 451
inculta G 2, 430 Æ 1, 312. 6, 300
inculti G 2, 415
incultis E 4, 29
incumbebat Æ 8, 236
incumbens E 8, 16 G 2, 377 Æ 2, 514. 5, 325 858. 11, 674
incumbent G 4, 249
incumbere G 1, 213 Æ 2, 653. 5, 15. 9, 791
incumbit 10, 894
incumbite 10, 294
incumbunt 2, 205. 4, 397. 9, 73
incurrimus 2, 409
incurrunt 11, 613 759 834. 12, 717
incurſus G 3, 407
incurvant Æ 5, 500
incurvo G 1, 494. 2, 513
incuſat Æ 1, 414. 11, 471. 12, 580 612
incuſavi 2, 745
incuſes 12, 146
incuſo 11, 312
incuſum G 1, 275
incute Æ 1, 73
indagine 4, 121
inde G 1, 86. 2, 306 367. 3, 74 327 490 Æ 1, 279. 2, 2 355 434 756. 3, 69 663 666 697 703. 5, 139 223 583. 6, 201 385 411 477 728. 7, 530. 8, 238 407 587 642. 9, 771. 10, 249 315 521 888. 12, 743
indebita 6, 66
indecorem 11, 845. 12, 679
indecores 7, 231. 11, 423. 12, 25
indefeſſa 11, 651
indeprenſus 5, 591
Indi G 2, 138 Æ 8, 705
India G 1, 57. 2, 116 222
indicere Æ 7, 616
indiciis 8, 211
indicio G 2, 182 Æ 2, 84
indicit 1, 636. 3, 264. 5, 758. 7, 468
indicium G 2, 246
indictus Æ 7, 733
indiga G 2, 428
indigenæ Æ 8, 314
indigenas 12, 823
indiget E 2, 71
indigete Æ 12, 794
indigetes G 1, 498
indigna Æ 2, 285. 4, 617. 6, 163. 9, 595. 12, 812
indignabar 2, 93
indignantem 5, 651
indignantes, *venti* 1, 59
indignanti 8, 649
indignantur 5, 229
indignata 11, 831. 12, 786 952
indignatum G 2, 162
indignatus Æ 7, 770. 8, 728
indigno E 8, 18. 10, 10 Æ 12, 411
indignum G 1, 491 Æ 10, 74
indignus 12, 649
Indis G 4, 293
indiſcreta Æ 10, 392
indixit 11, 737
indocile 8, 321
indocte 3, 28
indole 10, 826
indomitæ G 3, 174
indomitas Æ 2, 594. 5, 681
indomiti 7, 521. 8, 728
indomitum 2, 440
Indos G 4, 425 Æ 6, 794. 7, 605
induat 10, 682. 11, 439
indubitare 8, 404
inducere E 5, 30 Æ 5, 379
induceret E 9, 20 G 1, 316
inducit 1, 106
inducite E 5, 40
inducitur Æ 8, 457
inductus 5, 399

indue Æ 1, 688
induerat G 4, 143
induere 1, 282 Æ 3, 198
induet 1, 188
induit Æ 3, 526. 7, 417. 9, 180 366. 11, 77
induitur 2, 393. 7, 640
indulge G 2, 277 Æ 4, 51
indulgent G 4, 198. 9, 165
indulgentia *nom. ſing.* 2, 345
indulgere Æ 2, 776. 6, 135. 9, 615
indulget 8, 512
indulſiſſe 10, 625
Indum G 2, 172 Æ 12, 67
induruit G 3, 366
induſtria 3, 209
indutæ 3, 364
indute Æ 12, 947
indutos 11, 83
indutum 10, 775
indutus 2, 275. 5, 264 674. 7, 668. 11, 487
induxerat G 4, 552
ineant Æ 11, 912
ineluctabile 2, 324. 8, 334
inemptis G 4, 133
inermem Æ 12, 311 734
inermes 1, 491. 10, 595. 11, 414
inermis 2, 67
inermum 10, 425. 12, 131
iners G 4, 25
inertem E 1, 28 Æ 11, 672
inertes E 8, 24 G 3, 136 523. Æ 10, 322. 11, 732
inertia 2, 364. 4, 158. 9, 55 150 730
ineſt 6, 26
ineunt G 2, 381. 4, 314 Æ 5, 114 583
inexaturabile 5, 781
inexcita 7, 623
inexhauſtis 10, 174
inexorabile G 2, 491
inexpertum Æ 4, 415
inexpletum 8, 559
inextricabilis 6, 27
infabricata 4, 400
infanda 2, 132. 8, 489. 10, 673
infandæ 11, 267
infandas E 8, 483
infandi Æ 3, 645
infando 1, 529 601
infandos 2, 84
infandum, *adverb.* G 1, 479. Æ 1, 255
infandum, *nom.* 2, 3. 4, 85 613. 7, 583. 8, 578. 12, 804
infans 11, 573
infantem Æ 11, 541
infantis 11, 550
infantum 6, 426
infauſtas 5, 635
infauſto 11, 589
infauſtum 7, 717. 11, 347
infecêre G 2, 128
infecit Æ 3, 481
infecta 4, 190
infecta *arma* 5, 413. 7, 341
infecti 10, 528
infecto 12, 286
infectos 10, 720
infectum 6, 742. 12, 243
infelicem 3, 649. 9, 430
infelicis 3, 613 691. 5, 3. 7, 401. 9, 786
infelix E 3, 3. 5, 37. 6, 48 53 82 G 2, 198 239 314. 3, 37 498 Æ 1, 479 716 753. 2, 245 4 5 772. 3, 50 246. 4, 68 450 529 596. 5, 204 329 465 625. 6, 456 521 618 822. 7, 309 376. 9, 390 477. 10, 325 425 596 730 781 829 850. 11, 53 85 175 563. 12, 598 608 641 870 941
infenſa 11, 859. 12, 232
infenſam 10, 521
infenſi 2, 72. 4, 321. 5, 587
infenſis 9, 793
infenſum 5, 641
infenſus 11, 123 336
inferat 9, 401. 11, 467
inferias G 4, 545 553 Æ 9, 215. 10, 519. 11, 82
inferimus 3, 66
inferior 12, 630
inferiora 6, 170
inferna 5, 732. 8, 244
infernæ 6, 138
infernam 12, 199
inferni 3, 386. 6, 106
inferre G 4, 265 Æ 3, 248. 7, 604. 8, 12. 10, 66 300 364
inferret G 4, 360 Æ 1, 10. 5, 652
infert 9, 53 522
infeſta 5, 542. 7, 299. 10, 206 877
infeſto 2, 529. 5, 691. 9, 512
infeſtos 2, 571. 11, 899
inficit 12, 418
infidos G 2, 496
infidum 3, 254
infigitur Æ 5, 504. 9, 746
infigunt 12, 721
infindere E 4, 33
infindunt Æ 5, 142
infit Æ 5, 708. 10, 101 860. 11, 301 342. 12, 10
infixa 9, 579 699. 12, 375
infixi 4, 4
infixit 1, 49
infixum 4, 689
inflammatus 3, 330
inflammavit 4, 54
inflare E, 5, 2
inflari G 2, 539
inflatum E 6, 15
inflatur Æ 3, 357
inflavit G 2, 193
inflectere Æ 12, 800
inflexa 11, 372
inflexi, *i.* incurvi G 1, 162
inflexit Æ 4, 22
inflicta 10, 303
influit G 4, 373
infode 2, 348
infodias 2, 263
infodiunt 3, 535 Æ 11, 200
infœcunda G 2, 48
informat Æ 8, 447
informatum 8, 426
informe 3, 658. 8, 264
informem 3, 431
informes G 3, 247
informi Æ 6, 416
informis E 2, 25 G 3, 354 lethi, ſuſpendii Æ 12, 603
infra G 2, 158 Æ 8, 148
infracta *Juno* 3, 784. 7, 332. 10, 731. 12, 387
infracto 9, 499
infractos 12, 1
infremuit 10, 711
infrenant 12, 287
infrendens 3, 664. 8, 230. 10, 718
infreni 4, 41
infrenis 10, 750
infula G 3, 487 Æ 2, 430. 10, 538
infundam 4, 122
infundere G 1, 385. 3, 509
infuſa Æ 4, 250. 5, 984. 6, 716
infuſcatur G 3, 493
infuſcet Æ 3, 389
infuſo 9, 461
infuſum 5, 552
infuſus 8, 406
ingemere G 1, 46
ingeminans Æ 2, 770. 5, 457
ingeminant G 1, 333 411 Æ 1, 751. 3, 199. 4, 531. 5, 434. 9, 811
ingeminat 5, 227. 7, 578
ingeminata G 3, 45

ingemuiſſe E 5, 27
ingemit *Æneas* Æ 1, 87
ingemuit 4, 369 692. 6, 483. 10, 789 823. 11, 840
ingeniis G 2, 177
ingenium 1, 416
ingens 1, 380 477. 2, 65 80 131. 3, 14 260. 4, 20 418. Æ 1, 103 118 267 450 644. 2, 325 476 513 557. 3, 62 99 390 466 570 619 636 658. 4, 181. 5, 85 156 172 523 765. 6, 42 64 283 400 417 423 426 552 616. 7, 352 483 569 676 710 791. 8, 43 241 258 527 597. 9, 110 454 515 709 735. 10, 127 427 446 485 553 579 870. 11, 124 680 849. 12, 225 268 300 666 724 888 896 927
ingentem G 1, 185. 2, 297 306 461. 3, 413. 4, 273. Æ 1, 489. 2, 50 202 400 438 482 796. 3, 462 555 579. 4, 402. 5, 118 216 611 658. 6, 215 413 519 868. 7, 29. 8, 192 252 342 367 447 622. 9, 15. 10, 195 762. 11, 537 207 641 897. 12, 398 640
ingentes G 2, 382. 3, 207 333. 4, 83. Æ 2, 20. 4, 89. 5, 701. 7, 167. 8, 204 475. 9, 470 528. 10, 145 509. 11, 367. 12, 36 708
ingenti G 1, 178 325 334. 2, 19 279 476 489. 3, 43. 4, 365 497. Æ 1, 457. 4, 505. 5, 118 223 487 506. 6, 222 232 491. 7, 65. 8, 647. 9, 38 242 569 597 752. 10, 541 698 842 884. 11, 231 447 556 614. 12, 162 640 715
ingentia G 2, 412. Æ 1, 196 369. 5, 404. 6, 81
ingentibus 1, 212. 2, 217 489. 7, 241 376. 9, 296. 10, 461
ingentior 11, 124
ingentis G 2, 351. Æ. 5, 340. 11, 63
ingerit 9, 763. 12, 330
inglorius G 2, 486. 4, 94. 9, 548. 10, 52. 11, 793. 12, 397
ingluviem 3, 431
ingrata Æ 2, 101
ingratæ E 1, 35
ingratis Æ 7, 425
ingrato 6, 213
ingratum G 3, 98. Æ 12, 144
ingratus 10, 666
ingravat 11, 220
ingredere G 1, 42. Æ 8, 513
ingrediens 8, 309
ingredior G 2, 175
ingreditur 3, 76. Æ 4, 177. 5, 543. 6, 158. 10, 763 767
ingreſſus G 4, 316 469. Æ 3, 17. 6, 867. 10, 148. 11, 704 904
ingreſſa 4, 107
ingreſſis 7, 194
ingruere 11, 899
ingrueret 8, 535
ingruit G 2, 410. Æ 2, 301. 12, 284 628
inguen 10, 589
inguina Scyllæ 6, 75
inguine G 3, 281. Æ 10, 786
inhærens 8, 260
inhæret 10, 845
inhæſit 9, 124
inhians G 4, 483. Æ 4, 64 7, 814
inhiant *agricolæ* G 2, 463
inhibere Æ 12, 693
inhoneſto 6, 497
inhorruit G 1, 314. Æ 3, 195. 5, 11. 10, 711
inhoſpita *nominat. ſingular.* Æ. 4, 41 *accuſ. plur.* 5, 627
inhumata 6, 325. 11, 22 372
inhumati 1, 357
inhumatus 4, 620. 6, 374
inibit E 4, 11
inibo Æ 5, 846
injecere 10, 419
injecit 2, 408
injecta 2, 726
injectis 9, 807
injice G 4, 46. Æ 6, 366.
injicit 9, 553
injiciunt E 6, 19
inimica Æ 1, 71. 2, 622. 4, 235. 3, 356 671. 6, 472. 8, 11. 9, 315 355 739. 11, 84 809 880. 12, 150 716 812
inimicam 10, 295
inimicis 8, 375
inimico 4, 656. 10, 556. 11, 685 720
inimicum G 4, 330. Æ 1, 127 10, 795. 12, 244
inimicus G 1, 407. Æ 2, 600
iniqua 10, 889
iniquæ 1, 672. 4, 618. 8, 292
iniquam 6, 332. 12, 243
iniqui 7, 227
iniquis G 4, 147. Æ. 2, 257. 3, 17. 10, 7 380. 11, 531
iniquo G 1, 164. Æ 5, 203. 6, 475. 10, 303
inire E 1, 56
init Æ 7, 647
injuria 1, 31 345. 3, 256 604. 4, 354. 9, 108
injuſſa E 6, 9. G 1, 55
injuſſus Æ 6, 375
injuſta E 3, 33
injuſto G 3, 347
inque ligatus Æ 10, 794
innabant 10, 222
innare G 3, 142. Æ 6, 134 369. 8, 93 691. 11, 549
innaret 9, 651
innatat G 2, 451
innatus 4, 177
innecte Æ 4, 51
innectit 7, 353 418
innectuntur 8, 661
innexa 5, 511. 6, 282 609. 8, 277
innexuit 5, 425
innexus 7, 669
innixa 4, 690
innocuæ 10, 302
innocuum 7, 230
innoxia G 2, 129. 3, 283. 4, 2, 683
innoxius 5, 92
innumeræ 6, 706
innumeras 11, 204
innuptæ G 4, 476. Æ 2, 238. 6, 307. 12, 24
inoffenſum 10, 292
inoleſcere G 2, 77. Æ 6, 738
Inoo G 2, 437
inopem 2, 499. Æ 9, 290
inopes 8, 100
inopi G 1, 186
inopina Æ 5, 857. 6, 104 476
inops 4, 300
Inouſque 5, 823
inquit E 3, 79. 6, 23. 7, 10, 22 28 31. G 4, 494 Æ 1, 325 463 2, 69 78 387 520. 5, 474 638 670 741. 7, 116 594. 8, 113 351 439. 9, 423 781. 10, 11, 42 855. 12, 259 777
inque ſalutatam 9, 288. *pro ſalutatam*
inſana 9, 760
inſanam 3, 443
inſani E 9, 43. Æ 7, 550.
inſania 2, 42. 4, 595. 7, 10, 871. 12, 37 667
inſanire E 3, 36

insanis E 10, 22
insano G 1, 481
insanumque 2, 502
insanus E 16, 44
inscia Æ 1, 722. 7, 381. 12, 648
inscius G 3, 189. Æ 2, 307 372. 6, 711. 8, 627. 10, 249 907
inscribitur 1, 482
inscripti 5, 106
insectabere G 1, 155
insodisse Æ 10, 59
insedit 2, 616. 8, 480. 11, 531
insequar G 4, 543
insequitur 1, 105 408. Æ 1, 91 109 245 620. 2, 530. 4, 161. 5, 301. 788. 7, 793. 8, 147. 9, 278. 12, 466 748
insequor 3, 32
inserat G 2, 50
inserc E 1, 74. 8, 50. G 2, 302
inserere. i. inserendi 2, 73
inseritur 2, 69
inserta Æ 11, 771
insertabam 2, 672
insertas 3, 152
inserto G 3, 509
insideat Æ 1, 723
insidiæ 2, 310. 6, 399. 7, 326. 12, 338
insidias E 5, 60. G 1, 271. 35 537. Æ 1, 758. 2, 36 65
insidiatus 9, 59
insidiis E 3, 18. G 1, 426. Æ 2, 195 421. 7, 478. 9, 237. 11, 783. 12, 494 752
insidunt 6, 708
insigne 2, 392. 7, 657. 8, 683. 10, 188. 12, 289 944
insignem 1, 14. 5, 310 367 705. 7, 76 655 745 782. 8, 166
insignes 11, 291
insigni 1, 629. 10, 456
insignia 2, 389. 8, 506. 11, 334
insignibat 7, 790
insignibus G 4, 82. Æ 10, 170 589. 11, 89
insignis G 3, 7 56 266. 4, 92. Æ 3, 468. 4, 134. 5, 295. 6, 167 403 808 837 855. 7, 613. 9, 336 583. 10, 21 354 754. 11, 388 769. 12, 322
insincerus G 4, 285
insinuat Æ 2, 229
insiste G 3, 164
insistere G 3, 114. Æ 6, 563
insistit 4, 533
insita G 2, 33
insolitæ 3, 543
insolitis 1, 475
insomnem Æ 9, 167
insomnia 4, 9. 6, 896
insomnis 6, 556
insonat 8, 239. 12, 366
insontem 2, 84. 10, 630
insontes 3, 249. 6, 435
insonti 5, 841
insontis 2, 93. 5, 350
insonuêre 2, 53
insonuit, 5, 579. 7, 451. 11, 596
inspectura 2, 47
inſperata 3, 278. 8, 247
inspicat G 1, 290
inspirans Æ 7, 351
inspirant G 4, 237
inspirat Æ 6, 12
inspires 1, 692
inspoliata 11, 594
instabant 8, 474
instabiles G 4, 105 195
instabilis 1, 210
instamus Æ 2, 244
instans 1, 508
instant G 3, 106 123. Æ 1, 427. 2, 627. 8, 537 693. 9, 171. 10, 118 692 713
instantem 5, 168. 11, 703. 12, 371
instantes 11, 872
instantibus 10, 614
instar 2, 15. 3, 637. 6, 885. 7, 707. 12, 915
instare G 1, 464. Æ 11, 529. 12, 916
instaret 1, 472
instat E 9, 66. G 3, 154. Æ 2, 491. 4, 115. 8, 49 250. 9, 350 441. 10, 198 433 645 6 7 788. 12, 751 762 783 887
instauramus 3, 62
instaurant 7, 146. 8, 283. 10, 543
instaurat 4, 63 145. 5, 94
instaurata 2, 669
instaurate 6, 530
instaurati 2, 451
insternor 2, 722
instigant 5, 228
instigat 11, 730
institerat 11, 574
instituam 6, 70
instituere 7, 690
instituit E 2, 33. 5, 30. G 1, 148. Æ 6, 143
instituuntque Æ 7, 109
instrato G 3, 230
instratos Æ 7, 277
instraverat 12, 675
instrepat G 3, 173
instructa Æ 9, 368
instructi 12, 124
instructis 2, 2 4
instructo 8, 676
instructos 11, 449
instructus 2, 152. 6, 831
instruimus 3, 231
instruit 3, 471. 8, 80
instruitur 1, 642
instruxit 5, 549
insueta E 1, 50. Æ 8, 248
insuetos 10, 364
insuetum E 5, 56. Æ 6, 16. 8, 92
insula 1, 163. 2, 22. 3, 104 386 692. 8, 416. 10, 174
insulæ 3, 211
insultans 2, 330. 6, 571. 8, 570. 11, 600. 12, 339
insultant 7, 581
insultare G 3, 117
insultent 4, 11
insuper Æ 1, 65. 2, 71 593. 3, 579. 9, 274. 11, 107. 12, 358
insuperabile 4, 40
insurgens 5, 443. 8, 234. 11, 697 755. 12, 902
insurgere 9, 34
insurgimus 3, 207
insurgite 3, 580. 5, 189
insuto 5, 405
intacta G 4, 540 551. Æ 7 868. 11, 419
intactæ 7, 868
intactam, 1, 349
intacto 6, 38
intactos G 3 41
intactum Æ 10, 504
integet. 2, 638. 9, 2 5
integram G 4, 302
integrat 4, 515
integro E 4, 5
intemerata Æ 2, 143. 3, 178. 11, 584
intempesta G 1, 247. Æ 3, 587. 12, 846
intempestæque 10 184
intendebat 8, 704
intendere 3, 683. 5, 403. 9, 7 6
intendi 5, 829
intendisse 9, 590
intendit 4, 506. 7, 514
intendunt 2, 237. 5, 33. 9, 665

intentaque

INDEX

intentaque Æ 5, 136
intentans 6, 572
intentat 1, 95
intentata 10, 39
intentatum 8, 206
intenti 2, 1. 5, 137. 7, 380
intentis 3, 716
intentos 7, 231
intepuit 10, 570
intercipit 10, 402
intercluſit 2, 111
intercunt G 1, 152. 3, 368
interfice 4, 330
interfuſa 4, 480. Æ 4, 644. 6, 439
intermit 10, 428
interior, 461. 2, 485. 5, 170 203. 11, 695
interiora 4, 645
interiore 4, 494
interit G 3, 544
interitum E 5, 28
interiuſque G 3, 137
interlucet Æ 9, 508
interluit 3, 419. 7, 717
intermiſceat E 10, 5
internectat Æ 7, 816
interpres 3, 359 474. 4, 356 378 608. 10, 175
interque legendæ G 2, 366
interrita Æ 5, 863. 11, 711 837
interritus 5, 427
interrupta 4, 83
interrupti 9, 239
interſint 11, 62
interſtrepere E 9, 36
intertextam Æ 8, 167
intervallo 5, 320
intexens E 2, 49. Æ 7, 488
intexere E 5, 31
intexet G 2, 221
intexti 3, 25
intextum Æ 10, 785
intextus 5, 252
intexunt 2, 16. 6, 216
intima G 4, 66 481. Æ 1, 247. 7, 347
intonat 6, 607. 8, 527. 9, 709. 12, 700
intonſa 9, 181 681
intonſam 12, 170
intonſi E 5, 63
intonnêre Æ 1, 94. 7, 515
intonuit 2, 693. 7, 142. 9, 631
intorquens 9, 52. 10, 323
intorquere 9, 534
intorquet 9, 744. 12, 925
intorſerit 2, 231
intorſit G 4, 451. Æ 10, 882. 11, 617
intorto 10, 382
intractabile 1, 343
intractabilis G 1, 211
intramus Æ 5, 57
intrantem 4, 359
intrare 3, 254
intraſtis 7, 201
intrato 3, 501
intravi 6, 59
intravimus 3, 219
intravit 8, 390
intremere 3, 581
intremuêre 3, 673
introgreſſi 1, 524. 11, 248
intulerat 10, 363
intulit 11, 250
intulerint 11, 36
intyba G 1, 120. 4, 120
invade Æ 6, 260
invadere 3, 382. 9, 186
invadit 4, 265. 9, 71 147. 10, 690. 12, 497
invadunt 2, 265 414. 3, 240. 9, 712. 12, 712
invalidas G 4, 498. Æ 12, 262
invalidi G 3, 128. Æ 12, 132
invalidum 5, 716
invalidus G 3, 119. Æ 6, 114
invaſerat 9, 799
invaſiſſet 6, 361
invaſit 6, 623. 10, 110
invecta 7, 287. 12, 77
invectas 7, 436
invectus G 3, 358. Æ 1, 159. 5, 571. 6, 587. 8, 714
invehitur 5, 122. 6, 783. 12, 162
invenere 7, 297
inveni 4, 478
inveniam 2, 645
invenient 3, 395. 10, 113
invenies E 2, 73
inveniet G 1, 495
invenio Æ 2, 797
inventa G 4, 283. Æ 3, 390. 6, 8. 8, 43
inventam 7, 61
inventas 6, 663
inventis G 1, 9
inventor Æ 2, 164
inventrix G 1, 19
inventum 1, 140. Æ 7, 680. 9, 742
inventus G 1, 184
invergit Æ 6, 244
invertant G 1, 65
invertere 2, 141. 3, 161
invertiſſe 3, 526
invertit Æ 11, 202
Inui 6, 775
invia 1, 541. 3, 383. 4, 151. 6, 154. 9, 130
invictaque 6, 878
invictæ 12, 191
invicte 6, 365. 8, 293
invicti 6, 394
invictis 11, 305
invictum 10, 243
invideo E 1, 11
invidet G 1, 504. Æ 3, 234. 8, 509. 9, 655
invidia E 7, 26. G 3, 37. Æ 2, 90. 4, 350. 11, 337
invidiam 10, 852. 11, 539
invidiſſe 11, 269
invidit E 2, 39. 7, 58. G 2, 499. Æ 5, 541. 11, 43
invigilant G 4, 158. Æ 9, 605
inviolabile 11, 363
inviſa G 2, 320. 4, 246. Æ 2, 574 601. 8, 245. 12, 62
inviſam G 2, 189. Æ 4, 631. 7, 293. 9, 734. 11, 177
inviſe, *verbum*, 11, 588
inviſere G 1, 25. Æ 8, 159
inviſi, *nomen*, 6, 608
inviſit 4, 144
inviſos G 3, 563
inviſum 4, 324. Æ 1, 32. 7, 571. 9, 496. 11, 364
inviſus 1, 391. 2, 647
invita 12, 809
invitæ G 1, 224. Æ 10, 233
invitam 4, 493
invitat G 1, 302. Æ 5, 292 486. 8, 198
invitent G 4, 109
invitet, 4, 23
invitis Æ 2, 402
invito E 6, 86. Æ 10, 31
invitus 6, 460
inultæ 4, 659. 11, 847
inulti 2, 670
inulto, *adverb.* 10, 739
inultus G 3, 227
inumbrant Æ 11, 66
inundant 10, 24. 11, 382. 12, 280
invocat 7, 140
involvens G 2, 251. Æ 6, 100 336. 12, 689
involvi 7, 77
involvit G 2, 308. Æ 8, 253
involvitur 12, 292
inurunt G 3, 158
inutile Æ 2, 510
inutilis G 1, 88. Æ 2, 647. 10, 794

io Æ 7, 400
Io 7, 789
Iola E 3, 76 79
Iolas 2, 57
Ionii G 2, 108
Ionio Æ 3, 211. 5, 193
Ionios 3, 671
Iopas 1, 744
Jove E 3, 60. Æ 1, 384. 4, 356 377. 6, 123. 7, 219
Jovem G 1, 125. Æ 1, 81. 3, 223. 4, 205, 6, 584. 7, 139. 8, 353. 9, 83 624. 12, 496
Jovi G 2, 15. Æ 3, 279. 4, 199 638. 7, 133
Jovis E 3, 60. 4, 49. G 3, 181 232. Æ 1, 46 50 398. 3, 681. 4, 91 331 614. 5, 255 726 747 784. 6, 586. 7, 220 287 308. 8, 301 320 380 640. 9, 564 673 716. 10, 567 758. 11, 901. 12, 144 247 849 878
Iphitus 2, 340 435
ira G 4, 236. Æ 2, 316 413 575. 4, 178. 5, 454 706 781. 6, 407. 7, 462 508. 8, 230 501. 9, 44 62 694 736 795 798. 10, 742. 11, 233 443. 12, 108 527 946
iræ E 3, 81. G 4, 435. Æ 1, 15 134. 2, 534. 7, 15 326 345. 8, 40. 9, 66 688. 10, 714 813. 11, 452. 12, 336 494
iram 1, 8 255. 8, 60. 10, 758
irarum 1, 29. 4, 532 564. 12, 499 831
iras E 2, 14. G 3, 152. 4, 536. Æ 1, 61. 2, 381 572 594. 3, 366. 4, 197. 5, 461. 7, 305 445 755. 8, 432. 9, 464. 10, 263. 11, 342 728. 12, 314 590
irascí G 3, 232. Æ 10, 712. 12, 104
iratus 2, 207
ire E 10, 59. G 1, 457. 3, 77 292. 4, 108 221. Æ 1, 682. 2, 27 704. 3, 88 144 374. 4, 118 310 413 468 660. 5, 769. 6, 108 386 461 719 860. 7, 154 624. 8, 555. 10, 453 458 770. 11, 132 504. 12, 839 881
iret G 2, 344. Æ 6, 880. 12, 555
Iri 9, 18
Irim 4, 694. 5, 605. 9, 2 803. 10, 38
Iris 4, 700. 10, 73
irremeabilis 5, 591. 6, 425
irreparabile G 3, 284. Æ 10, 467
irrigat 1, 696. 3, 511. 10, 142
irriget G 4, 115
irriguum 4, 32
irrisa Æ 4, 534
irrisam 4, 541. 5, 272
irrise 7, 425
irrita E 4, 14. G 4, 519. Æ 2, 459. 9, 313. 10, 95 244 331. 11, 735
irritata 4, 178
irritatque 10, 644
irritus 5, 442
irrorat G 1, 288. 3, 304
irruat Æ 6, 294
irruerant 2, 757
irruimus 2, 383. 3, 422
irruit Æ 9, 555. 10, 589
irrumpentem 9, 729
irrumpit 4, 645
irrumpunt 6, 528. 9, 683
irrupere 11, 879
is, *pronomen*, G 1, 432. Æ 2, 215. 3, 393 596. 4, 203. 7, 708. 6, 684. 7, 48. 8, 321. 9, 549 595 696 748. 11, 702
Ismara G 2, 37. Æ 10, 351
Ismare 10, 139
Ismarii 5, 620
Ismarus E 6, 30. 8, 44
Ister G 3, 350
Istro 2, 497
istum Æ 9, 205
it G 3, 342 507 517. Æ 1, 250. 4, 130 173 404 443 665. 5, 451 558. 6, 122 159 448. 7, 637. 8, 557 595. 9, 418 499 664. 10, 207 448. 11, 90 192. 12, 164 283 409 452 592 609
ita G 1, 320. 4, 95 394 409. Æ 2, 147 182 583. 4, 533 557. 5, 382. 6, 672 675. 7, 206. 8, 87. 9, 40 208. 10, 459 480 594 623. 11, 41 396 556 822. 12, 10 295
Itala Æ 3, 185. 7, 643. 9, 698
Itala, *abl.* 6, 757. 10, 780. 12, 827
Italæ 7, 85. 9, 133. 11, 420
Italas 5, 703. 8, 626. 12, 35 246
Itali 1, 113. 3, 396. 8, 331. 9, 532. 12, 251 705
Italia 1, 46 267. 6, 718
Italiam 1, 6 17 72 237 384 537 558. 3, 166 253 364 381 507 523. 4, 230 345 361 381. 5, 18 629 730. 6, 357. 7, 469. 9, 267 601. 10, 832 67
Italiæ G 2, 138. Æ 3, 458 674 4, 106 275. 6, 61. 7, 563 11, 219 508
Italidæ 11, 657
Italis 1, 258. 7, 776. 8, 715. 12, 202 628
Italo 6, 762. 8, 502. 11, 326
Italos 3, 440. 5, 82 65. 7, 334. 8, 678. 10, 74. 12, 189 582
Italum 6, 92. 8, 513. 10, 41 109. 12, 655
Italus 5, 117. 7, 178
ite E 1, 75 744. 10, 77. Æ 4, 593. 9, 116 617. 11, 24 119
item G 1, 187. 2, 248
iter 1, 380. 4, 108. Æ 1, 374 660. 2, 360 388. 3, 507. 5, 2 23 170 217 589 862. 6, 16 112 240 271 384 477 542 688. 7, 7 35 160 467 534 802 811. 8, 90. 9, 301 377 391. 10, 162. 11, 17 244. 12, 525
iterum E 4, 36. G 1, 490. 4, 349. Æ 3, 297. 4, 78 413 576. 5, 80 166. 6, 93 720. 7, 322. 9, 598. 10, 26 61 671 684. 12, 581
iterumque 2, 770. 3, 436
iterum atque iterum 8, 527
Ithaca 3, 613
Ithacæ 3, 272
Ithacus 2, 104 122. 3, 629
Ithyreos G 2, 448
itis Æ 2, 375
ito 6, 95. 12, 566
itur 6, 119
ituras 6, 680 758
Ityn 9, 574
juba G 3, 86. Æ 7, 785
jubæ 2, 206. 9, 810. 11, 497
jubam G 3, 92
jubare Æ 4, 130
jubarum 2, 412
jubas 10, 638
jube 5, 385. 10, 242
jubeant E 4, 33
jubeas Æ 12, 824
jubeat 3, 101 146
jubebant 7, 386
jubebas G 4, 325
jubebat Æ 3, 9 472. 8, 646
jubebatur 7, 617
jubebis G 2, 230
jubebo Æ 1, 581. 4, 546. 9, 101. 12, 189
jubent 2, 37. 3, 261. 6, 632. 8, 498. 10, 179. 11, 218. 12, 584
jubeo G 3, 100. Æ 3, 289
jubes 2, 73. 3, 88. 5, 849. 11, 353

jubet

INDEX

jubet G 4, 359. Æ 1, 952. 2, 147. 3, 267. 4, 270 498. 5, 15 552 757 773 828. 7, 154 276 432 468. 8, 175. 9, 117. 10, 858. 11, 7983 240. 12, 111
jubeto E 5, 15. G 3, 329
jucundum Æ 6, 363
judice E 2, 27. Æ 6, 431
judicio 5, 18
judicium Æ 1, 31
juga E 4, 41. 5, 76. 10, 11. G 3, 57 140. Æ 1, 502. 6, 256 411 804. 7, 639. 8, 148. 10, 594. 11, 544
jugalem 4, 496
jugales 7, 280 320
jugali 4, 16. 10, 497
jugalia 4, 59
jugarat 1, 349
jugera G 2, 264. 4, 128. Æ 6, 596
jugis G 3, 292. Æ 2, 631 801. 3, 125 336. 4, 147 153. 5, 147. 11, 335 529. 12, 374
jugo E 2, 66. G 1, 173. Æ 3, 542. 8, 239. 10, 78. 11, 514
jugulant 11, 199. 12, 214
jugulis G 4, 542
jugulo Æ 10, 907. 11, 750. 12, 358
jugulum 10, 415
jugum E 9, 8. Æ 6, 676. 9, 799. 11, 905
Iule 11, 58
Iuli 1, 560 694. 2, 563 682. 4, 274 816. 5, 546. 6, 364 789. 7, 493. 9, 501. 10, 524. 12, 110 399
Julia G 2, 163
Julius Æ 1, 292
Iulo 1, 271 292. 5, 569
Iulum 1, 713. 2, 674. 9, 640 652
Iulus 2, 677 710 723. 4, 140. 5, 570. 7, 107 116 478. 9, 232 293 510. 10, 534. 12, 185
junco E 1, 49. 2, 72
juncta E 3, 26. Æ 8, 169
juncti 3, 113
junctisque 5, 157
juncto G 4, 389
junctos 3, 173. Æ 12, 735
juncturas 2, 464. 12, 274
jungam 1, 77. 4, 126
jungant 7, 546
jungas 11, 356
jungat E 3, 91
junge G 3, 169. Æ 8, 56
jungebant 8, 641
jungebat 8, 485
jungemus Æ 11, 129
jungent 12, 822
jungentur E 8, 27
jungere G 3, 114. Æ 1, 412. 3, 451. 4, 192. 6, 697. 7, 268. 8, 316 476
jungi 4, 112. 7, 264
jungimus 3, 83
jungit E 2, 48. Æ 1, 572. 4, 142. 5, 817. 7, 724. 10, 154. 11, 145
jungunt 7, 267. 8, 467. 9, 170
juniperi E 7, 53. 10, 76
Juno G 3, 133. Æ 1, 19 40 283 447 666. 2, 612. 3, 380. 4, 114 166 371 608 693. 5, 606 679. 6, 90. 7, 330 438 552. 8, 84. 9, 2 745 764 802. 10, 62 73 96 628 685 760. 12, 134 156 841
Junone 4, 45
Junonem 7, 544. 10, 606. 12, 791
Junoni 1, 450. 3, 438 547. 4, 59. 6, 138. 8, 60
Junonia 1, 675
Junonis G 3, 532. Æ 1, 8 52 134 672. 2, 761. 3, 437. 5, 781. 7, 419 592 683. 8, 292
junximus 11, 163
junxit 4, 28
Jupiter E 7, 60. G 1, 418. 2, 419. 4, 143. Æ 1, 227 526 735. 2, 326 689. 3, 116 171. 4, 110 206 590. 5, 17 687. 6, 130 272. 7, 110 799. 8, 560 573. 9, 128 209 625 670 803. 10, 16 112 116 606. 12, 141 504 565 725 806 854 895
jura G 1, 269. 2, 501. 4, 562 Æ 1, 287 430 511 735. 2, 157 541. 3, 137. 4, 27. 5, 758. 7, 246. 8, 670
jurare numen *Stygia paludis* Æ 6, 324
juravi 4, 426
jure 9, 642
jurgia E 5, 11. Æ 10, 95. 11, 406
juris 7, 402
juro 6, 351 458. 7, 234. 9, 300. 12, 197
jus 11, 359. 12, 315
jussa G 3, 41. Æ 1, 81 306. 2, 607. 3, 114 684. 4, 295 378 396 503 538. 5, 749. 6, 176. 9, 804. 10, 445. 12, 877
jussa, *particip.* 3, 323. 4, 703. 6, 41. 10, 238
jusserat Æ 10, 222
jussere 4, 346
jussi 1, 712. 3, 236 561 697. 5, 834. 6, 21. 7, 156
jussis E 8, 11. Æ 7, 241
jussit E 6, 86. G 1, 130. 4, 446. Æ 2, 186. 3, 162. 7, 428. 9, 233. 12, 854
jusso 10, 444. 11, 467
jussos G 4, 62. Æ 3, 547
jussu 2, 247
jussus 1, 67. 5, 496
justa G 1, 35
justæ Æ 10, 714
justior 1, 548
justis 1, 512. 8, 494. 10, 95
justissima G 2, 460. Æ 10, 132
justissimus 2, 426. 7, 536
justitia G 2, 474. Æ 1, 527
justitiæ 1, 608. 11, 126
justitiam 6, 620
justo G 2, 251
justos 3, 60
justum Æ 4, 521, 10, 11
justus 8, 500
Juturna 12, 154 222 244 448 468 477 798 870
Juturnæ 12, 854
Juturnam 12, 813 844
juvabis 1, 207. 2, 586. 3, 606. 11, 131 168
juvabo 1, 575. 8, 171
juvant E 4, 2. 5, 83. G 3, 525. Æ 4, 66
juvare 12, 872
juvat G 1, 95 413. 2, 37 437. 3, 23 292. Æ 2, 27 661 776. 3, 280. 4, 539 660. 6, 135. 7, 628 749. 9, 613 615. 10, 284 411
juvenca E 8, 2. G 3, 219
juvencæ 2, 375. 3, 159. Æ 12, 718
juvencas G 4, 540 591
juvenci E 2, 66. 6, 47. 7, 11 44. G 1, 15. Æ 5, 477. 8, 619
juvencis G 2, 206 257 537. 4, 284. Æ 3, 247 369. 5, 329
juvencos G 2, 357 515. 3, 23 50 169. Æ 5, 97 101 247. 6, 38 243
juvencum E 8, 85. G 3, 518. Æ 5, 366. 9, 609 627
juvenem E 1, 43. G 1, 500. 3, 118. 4, 423 522. Æ 2, 57. 3, 326. 5, 361. 6, 861. 9, 335 399. 10, 464 686. 11, 51 67. 12, 149 275 517
juvenes G 4, 477. Æ 1, 325 631. 2, 348. 5, 300 729. 6, 338 771. 8, 273. 9, 28 51

163 674. 10, 173 518 837
juveni 3, 611. 5, 172. 7, 446. 9, 88. 10, 623. 11, 76 123 897
juvenili 5, 475. 12, 221
juvenilibus 2, 518
juvenis G 3, 258. 4, 360 Æ 2, 341. 5, 331 503. 6, 448 760. 9, 16 554 806. 10, 445 793. 11, 156 530 712 765. 12, 10
juventa G 3, 437. 4, 565 Æ 2, 473. 4, 32. 5, 295 398 430. 9, 181
juventæ 1, 595. 4, 559
juventus G 2, 472. 3, 63. 4, 22 Æ 1, 471 703. 2, 63 394. 3, 136. 4, 86 130 162. 5, 134 555. 7, 340 812. 8, 545. 9, 226. 10, 605. 11, 419 453
juvenum G 3, 105 165. 4, 445. Æ 1, 501. 2, 355. 5, 499 563. 6, 5. 9, 173 249 309 785. 10, 167 327. 11, 838 12, 238 399 410
juvêre 7, 757. 10, 320
juveris *præterit. act.* 10, 33
juves 4, 578
juviſſe 10, 84
juvit 10, 56
juxta, *ſine caſu* Æ 2, 513 666 714. 3, 22 571. 6, 605. 7, 659 727. 8, 308. 9, 179 329. 11, 479. 12, 168
juxta, *cum caſu* 3, 506. 4, 255 480 517. 6, 430 452 815. 7, 72. 8, 416
Ixiona 6, 601
Ixionei G 4, 484
Ixionis 3, 38

L.

LAbant Æ 5, 432. 10, 283. 12, 905
labantem 4, 22
labantes 2, 463
labantia 12, 223
labare 3, 478
labat 2, 492
labatur E 1, 64
labefacta G 2, 264 Æ 8, 390
labefactus 4, 395
labellum E 2, 34
labem 6, 746
labens 6, 232
labente 3, 281. 4, 77. 11, 628 914
labentem G 1, 6 Æ 2, 430 69[illegible]. 3, 181
labenti Æ 11, 672
labentia G 2, 133 157. 4, 366 Æ 3, 515
labentibus 1, 287. 2, 14
labentis 4, 318
labentur G 2, 349
labere Æ 4, 223. 11, 588
labes 2, 97
labi G 1, 366
labitur 3, 498 Æ 5, 329. 8, 91. 10, 667. 11, 818
labor G 1, 79 145 150. 2, 61 397 401 412 514. 3, 68 118 182 288 525. 4, 6 106 184 492 Æ 1, 81 435. 2, 708. 3, 714. 4, 115 379. 6, 27 129 277. 7, 248. 11, 425 476 684. 12, 727
laboranti G 3, 196
laboratæ Æ 1, 643
labore G 1, 197. 4, 114
laborem E 10, 1 G 1, 295. 2, 39 153 343. 3, 74 87. 4, 156 Æ 1, 334 511. 2, 11. 3, 160 459. 4, 233 273. 5, 499 617 769. 6, 892. 7, 331. 8, 380 444 577. 10, 111. 11, 510. 12, 435
labores G 1, 118 325. 2, 478 4, 340 Æ 1, 14 4, 9 601 632 746. 2, 284 306. 3, 368. 4, 78. 5, 688. 6, 56 437. 7, 421. 8, 291 378 439. 9, 202. 10, 321 759. 12, 23 177 635
labori G 3, 127 Æ 2, 385 619 776. 5, 845. 6, 135. 9, 404
laboris 1, 464
laborum G 2, 372. 3, 452. 4, 116 Æ 1, 245 377. 2, 143. 3, 145 393. 4, 528. 6, 103. 7, 117 559. 8, 46. 9, 225. 11, 73 126 416
labra E 3, 41 47
labris G 2, 6 Æ 8, 22. 11, 572. 12, 417
labruſca E 5, 7
labuntur Æ 11, 724 818
Łabyci 7, 796
labyrinthus 5, 588
lac E 2, 22. 3, 6 98 G 3, 462
Lacedæmonia Æ 7, 363
Lacedæmonios 3, 328
Lacænæ 2, 602. 6, 511
Lacænis G 2, 487
lacerare Æ 12, 98
laceras 3, 41
laceraſſe E 6, 78
lacerti G 4, 13
lacertis Æ 5, 141. 7, 165. 8, 387
lacerto Æ 9, 402. 10, 339. 11, 561 693
lacertos E 2, 9 G 4, 74 Æ 5, 422. 7, 503
lacerum 5, 275. 6, 495. 9, 491
laceſſas E 3, 53
laceſſent Æ 12, 185
laceſſere 10, 16. 11, 254 585 842
laceſſit G 3, 233 Æ 10, 644. 12, 105
laceſſita 7, 527
laceſſunt 5, 429. 7, 165. 10, 716. 12, 85
lacinia 3, 552
lacrymabile 7, 604
lacrymabilis 3, 39
lacrymæ 1, 466. 4, 449. 5, 343. 6, 686. 10, 790
lacrymam G 4, 160
lacrymans 4, 356 Æ 1, 463 474. 3, 10 344. 5, 771. 6, 1 476. 7, 351. 8, 559. 11, 90 150
lacrymantem 2, 790
lacrymantis 9, 501
lacrymas 2, 784. 3, 312 348. 4, 370 413. 6, 455 468. 9, 289 293. 10, 465. 11, 96. 12, 56 154
lacrymis E 10, 29 Æ 1, 232. 2, 8 145 196 362 651. 3, 492. 4, 30 548 6 9. 5, 173. 6, 867. 8, 384. 9, 251. 10, 504. 11, 41 62 191. 12, 30 64 156 400
lacrymoſis Æ 11, 274
lacte E 4, 21. 5, 67. 7, 3 15. G 1, 344. 3, 397 Æ 3, 66. 4, 514. 5, 78. 11, 571
lactea G 2, 525 Æ 8, 960. 10, 137
lactentia G 1, 315
lactis E 1, 82. 2, 20 G 3, 308 394
lacu G 4, 173 Æ 2, 135. 6, 238 393. 8, 66 451
lacum Cymini 7, 697
lacunæ G 1, 117. 3, 365
lacus G 1, 377. 2, 159 469. 3, 481. 4, 364 Æ 3, 386 442. 4, 526. 6, 134. 7, 760. 8, 74 296. 12, 756
Ladon 12, 343
Ladona 10, 413
lædant E 10, 48
lædat G 3, 298
læde 2, 301
lædent E 1, 51
lædet E 9, 64
lædit G 2, 220
læna Æ 4, 262
Laërtia Æ 3, 272
læſaque, *apes* G 4, 236
læſerit Æ 2, 232
læſi 12, 496

INDEX

læſiſſet 7, 809
læſo, 1, 12. 2, 183
læta G 1, 325. 2, 48 144 184 388. 3, 63 340 322 385. Æ 1, 420 507 609 711. 2, 306 395. 3, 220. 5, 183 816. 6, 744 786 862. 8, 393 681. 9, 89. 10, 643. 11, 42 73 238
lætabere 10, 740
lætæ G 1, 423. 2, 426. 4, 55. Æ 2, 783
lætam 3, 133. 5, 515
lætantes 1, 397
lætas G 1, 1. Æ 5, 304
lætata 12, 841
lætatus 6, 392 568. 10, 827
lætenturE 4, 52
lætere Æ 6, 718
læti G 1, 301 304 412. 2, 383 520. 3, 375 379. Æ 1, 39 558. 2, 260. 3, 638 685. 4, 295 418. 5, 34 577. 7, 130 147 8, 208 279. 9, 157. 10, 15
lætior G 2, 252. Æ 7, 653
lætis G 1, 69 339. 2, 221. 3, 494
lætiſſima 1, 101. 2, 112. Æ 1, 689
lætiſſimus 1, 445
lætitia E 5, 62. Æ 1, 518. 3, 100. 8, 717. 9, 637. 11, 807. 12, 700
lætitiæ 1, 738
lætitiam 1, 640
læto E 7, 48. G 2, 525. Æ 3, 524. 5, 107
lætor 11, 280
lætos 1, 594. 6, 638. 8, 171
lætum G 1, 74. 2, 262. Æ 1, 736. 5, 58 531. 6, 657. 7, 288. 10, 738
lætus G 1, 102. 2, 363. 3, 320 Æ 1, 279 700. 2, 417 687. 3, 169 178 347. 4, 140. 5, 40 210 246 283 667. 6, 193. 7, 36 259 430. 8, 311 544 617. 10, 787 874. 12, 393 616
læva E 1, 16. G 4, 7. Æ. 2, 54. 3, 412 *bis*
lævam 1, 615. 2, 552. 3, 563. 6, 486 656. 9, 677. 10, 227. 11, 528 862
læva, *manu* 5, 382. *parte* 8, 460. 10, 535. 12, 302 488
læva tenent *i. e. lævam partem* 5, 825. 6, 542
lævas 3, 562. 5, 163. 7. 732
lævo 9, 372 579. 10, 275 495 587. 11, 673
lævos Æ 10, 885
lævum 2, 693. 3, 400. 5, 170. 8, 286. 9, 631. 10, 589
Lageos G 2, 93
Lagus Æ 10, 381
lambebant 2, 211
lambent 10, 560
lambere 2, 684. 8, 630
lambit 3, 574
lamentabile 2, 4
lamentis 4, 667
lamina G 1, 143
lampada Æ 6, 587. 9, 535
lampade 4, 6. 7, 148
lampadis 3. 637
Lamumque 9, 334
Lamyrumqne 9, 334
lana G 2, 120 465
lanæ 1, 397. 3, 391
lancea Æ 12, 375
lances G 2, 394. Æ 12, 725
lancibus *G* 2, 194. Æ 8, 284. 12, 215
lanea G 3, 487
languebunt 4, 252
languentibus Æ 11, 874
languentis 10, 289. 11, *69*
languescit 8, 436
languida 12, 908
laniabant G 3, 514
laniata, *nom. ſing.* Æ 12, 606
laniatum 6, 494
lanicium G 3, 384
lanigeræ Æ 3, 660
lanigeras 3, 642. , 93
lanigeros G 3, 287 Æ 8, 664
lanugine E 2, 51 Æ 10, 324
Laocoon 2, 41 201
Laocoonta 2, 213 230
Laodamia 6, 447
Laomedonteæ G 1, 502 Æ 4, 542
Laomedontia 7, 105
Laomedontiade 3, 248
Laomedontiaden 8, 158 162
Laomedontius 8, 18
lapidem G 1, 274. 2, 348
lapides E 6, 42 G 1, 62. 3, 34
lapidoſa G 2, 34 Æ 3, 649
lapillos G 4, 194
lapis E 1, 48 Æ 5, 597. 12, 906
Lapithæ G 3, 115
Lapithis Æ 6, 601
Lapithas G 2, 457 Æ 7, 307
Lapithûm , 295
lappæque G 1, 153. 3, 385
lapſa Æ 1, 398. 2, 465 693. 5, 216. 6, 310. 8, 604
lapſæ Æ 3, 243. 6, 202
lapſantem 2, 551
lapſi G 4, 249 Æ 2, 262
lapſis G 4, 449
lapſo Æ 12, 356
lapſorum 5, 354
lapſu 2, 225. 3, 225. 4, 524. 10, 750
lapſum 7, 374. 10, 540. 12, 364 470
lapſura 6, 602
lapſus G 3, 457 Æ 2, 236. 5, 86. *anguis* 7, 349. 12, 249
laquearia 8, 25
laquearibus 1, 730
laqueis G 1, 139
larem G 3, 344. 4, 42 Æ 5, 744. 8, 543. 9, 259
larga 10, 619. 11, 378
largi G 3, 308
largior, *nomen* Æ 6, 640. *verb.* 10, 494
largo G 2, 390 Æ 1, 469. 6, 699. 12, 721
largos G 1, 385 Æ 2, 271
largum G 1, 23
largus Æ 11, 338
Lari G 2, 159
Laride Æ 10, 391 395
Larinaque 11, 655
Lariſſæus 2, 197. 11, 404
laſciva E 2, 64. 3, 64
laſſa Æ 2, 739
laſſo 9, 436
lata G 3, 213 Æ 2, 312. 6, 549. 12, 374
Latagum 10, 697 698
latamque G 4, 94
latebas E 3, 20
latebat Æ 3, 636. 6, 406. 9, 69
latebram 12, 389
latebras G 2, 216 Æ 2, 38 55. 10, 601 657 663
latebris G 3, 544. 4, 42 Æ 3, 232 424
latebris G 4, 423
latebroſaque Æ 8, 713
latebroſo 5, 214. 12, 587
latentem 2, 568
latentes 3, 32
latentia 1, 112. 3, 237
latera G 3, 523 Æ 3, 665. 4, 246. 6, 216
latere G 4, 419
lateri 3, 54 Æ 2, 19 341 393 553. 4, 73. 5, 434. 7, 590. 8, 459. 9, 69 536 579. 10, 161. 11, 489. 12, 432
laterum 1, 126 164. 10, 210. 12, 274
lateſ E 3, 93 Æ 2, 48. 3, 535. 4, 582. 5, 6 136. 7, 505. 10, 626 805
lati Æ 6, 43
laticem 1, 690

latices G 3, 509 Æ 4, 454 512. 6, 218 715. 7, 464
laticis G 2, 192
laticum Æ 1, 740
Latina 8, 55
Latinæ 7, 400. 10, 360. 11, 518. 12, 143 604
Latini, *populi*, Æ 5, 568. 7, 716. 10, 895. 11, 108 134 302 402 603 618 621. 12, 15 240 548 656 730
Latini, *regis*, 6, 891. 7, 284 407 585. 11, 213. 12, 58 137 567 693
Latinis 7, 96 313 367 470. 8, 38 117. 10, 77 300. 11, 193 229. 12, 211 593
Latino 7, 261. 8, 17. 10, 66. 11, 128 440. 12, 23 111
Latinorum 7, 160. 8, 448
Latinos 5, 598. 7, 151 202 426. 8, 602. 10, 4 137 311. 11, 17 331 588. 12, 11 448 556 823 837
Latinum 1, 10. 7, 333 373 457
Latinus 7, 45 92 103 192 249 432 556 616. 9, 388. 11, 238 469. 12, 18 161 192 195 285 609 657 707
Latio 1, 10 35 269. 4, 432. 5, 731. 6, 67 89 793. 7, 38 55 271 601. 8, 10 14. 10, 363. 11, 141 361 431. 12, 24 148 820
latis fundis G 2, 468 Æ 4, 199. 6, 887. 8, 605. 9, 725 11, 465
Latium 1, 209 558. 7, 342 709. 8, 5 18 322. 10, 58. 11, 168. 12, 826
Lato 1, 317. 2, 482. 4, 131. 5, 312. 9, 323. 12, 165 389
Latonæ 1, 506
Latonia G 3, 6. Æ 9, 405. 11, 534 557
latos G 1, 492. 4, 512 Æ 2, 721. 5, 376. 8, 8. 10, 408. 11, 644 679
latrans 6, 401
latrante E 3, 18
latrantibus 6, 75
latrat 8, 107
latratibus Æ 12, 751
latrator 8, 698
latratu G 3, 412. Æ 6, 417
latratus 5, 257
latronis 12, 7
latuere Æ 1, 134
latuisset 8, 323
latura 10, 513
latura 10, 792
laturam 8, 536
latus E 6, 54 Æ 1, 86 109. 2, 51. 3, 418 581. 6, 42. 7, 566. 8, 416. 10, 314 778. 11, 524 649. 12, 304 507
lavabat 7, 489
lavabo E 3, 97
lavandi G 1, 387
lavant Æ 6, 219
laudabor 2, 586. 10, 449
laudarit E 7, 27
laudare Æ 11, 460
laudato G 2, 412
laudavit E 5, 55
laude Æ 1, 629. 2, 232 237. 5, 230. 12, 49
laudem G 3, 288 Æ 2, 584. 4, 93. 9, 655. 11, 708 793. 12, 321
laudes E 3, 48. 4, 26. 5, 11 78. Æ 1, 613. 8, 282. 10, 282
laudi 1, 465
laudibus G 2, 138. 3, 188. 11, 125
laudis G 2, 174 Æ 5, 394 751. 7, 496. 10, 371
laudum G 3, 112 Æ 5, 138. 6, 823. 8, 273. 9, 197
lavere 6, 227
lavi 9, 487
Lavini *pro* Lavinii 1, 262 274. 6, 84
Lavinaque 1, 6
Laviniaque 1, 5
Lavinia arva 4, 236
Lavinia, *nom. prop.* 6, 764. 7, 72 314 359. 11, 479. 12, 17 64 80 194 605
lavit G 3, 221 359 Æ 3, 663. 7, 663. 10, 727
Laurea E 7, 62 64
Laurens Æ 10, 706
Laurente 7, 47. 12, 547
Laurentem 5, 797
Laurentes 8, 71 613. 12, 240 542
Laurenti 8, 1 38. 12, 769
Laurentia 7, 661. 9, 100. 10, 635 709. 11, 909
Laurentibus 8, 537. 11, 431. 12, 24
Laurentis 7, 63 171 342 650. 10, 671. 11, 78 851
Laurentum 8, 371. 12, 137 280
lauri E 2, 54. 3, 63. 10, 13 Æ 6, 658
lauro G 2, 131 Æ 3, 81. 5, 246 539
lauros E 6, 84. 8, 13 82
laurum 8, 83
laurus G 2, 18 133 Æ 2, 513. 3, 91. 7, 59
Lauſe 10, 775
Lauſi 10, 863
Lauſo 10, 439 700 810 814 839
Lauſum 10, 810 841
Lauſus 7, 649 651. 10, 345 426 434 790 902
lauris 8, 361
laxabant 9, 225
laxant G 2, 331
laxarant Æ 3, 836
laxare 3, 267
laxas 1, 67
laxat 2, 259. 6, 412
laxata 11, 151
laxaverat 5, 857
laxis G 2, 364 Æ 1, 126
laxos G 3, 165. 4, 247 Æ 8, 708. 11, 874
leæna 1, 63 G 3, 24. 4, 403
lebetas Æ 3, 456. 5, 266
lecta E 3, 70. 8, 95. G 1, 197 Æ 6, 228. 8, 519 606. 10, 294 542
lectæ 11, 655
lectas 4, 57. 6, 39. 8, 544
lecti 1, 522. 2, 762. 8, 179. 9, 146. 10, 213 837. 12, 899
lectis 9, 48
lectiſſima 9, 272
lectori E 3, 85
lectos Æ 5, 729. 6, 73. 8, 119. 11, 60
lectum 4, 496
Ledæ 1, 656
Ledæam 3, 328. 7, 364
legam E 2, 51
legat 10, 2 G 3, 51
legati Æ 11, 227 296
legatos 8, 143. 11, 239
lege, *verbum* G 2, 41. 3, 386
lege, *nomen* Æ 12, 819
legem G 4, 487
legendæ 2, 366
legens Æ 12, 475
legentem E 8, 38
legentes G 2, 152
legere E 4, 27 Æ 6, 755. 10, 79
legere *prater* G 3, 125 282
legeret 1, 199
leges G 1, 60 Æ 1, 511. 4, 213 231 618. 6, 622. 8, 322. 11, 321. 12, 122 315 822
legit E 6, 10

legibus

INDEX

legibus G 1, 510. 4, 154. Æ 2. 159. 6, 816. 7, 203. 12, 190
legiferæ *dat.* 4, 58
legimus 3, 127 292
legio G 2, 280. Æ 7, 681. 8, 605. 9, 174 368. 10, 120. 11, 121 563
legis *verb.* E 8, 7
legit G 1, 373. Æ 2, 208. 8, 79 548. 9, 393. 11, 632. 12, 481
legitis E 3, 92
lego Æ 3, 706
legumen G 1, 74
legunt 4, 301 278. Æ 1, 436. 3, 532. 5, 13 229. 10, 815
leguntur E 2, 18
Lelegas Æ 8, 725
lembum G 1, 301
Lemnius pater Æ 8, 454
Lenæe G 2, 4 529
Lenæos 3, 510
Lenæum Æ 4, 207
leni 2, 781. 6, 209
lenibant 4, 528
lenibat 6, 468
lenibus G 3, 199
lenſit Æ 1, 455. 8, 87
lenire 4, 393
lenis *nomen.* 3, 70
lenta E 1, 26. 3, 3883. 5, 17. 10, 40. G 3, 208. Æ 7, 164. 11, 650 829. 12, 489 773
lentæ E 9, 42. G 1, 265. 2, 12
lentandus Æ 3, 384
lentas E 5, 31
lenteſcit G 2, 250
lenti Æ 12, 237
lentis G 1, 228. 4, 170 558
lentius 4, 41
lento G 4, 34. Æ 6, 137. 7, 28 634 731. 12, 781
lentum G 3, 281. 4, 160. Æ 3, 31
lentus E 1, 4. G 1, 290
leo Æ 9, 339. 10, 454 723. 12, 6
leonem 4, 159. 8, 295. 9, 792
leones E 4, 22. 5, 27. Æ 3, 113. 10, 157 253
leonis 2, 722. 5, 351. 7, 666. 8, 177 552. 9, 306
leonum G 2, 151. Æ 7, 15
leporem G 3, 410. Æ 9, 563
lepores G 1, 308
Lernæ Æ 6, 287. 12, 518
Lernæus 8, 300
Lernam 6, 804
Lesbos G 2, 90
letale Æ 11, 749
letalem 12, 877
letali 9, 580
letalis Æ 4, 73
Lethæa G 4, 545
Lethæi Æ 6, 714
Lethæo G 1, 78 Æ 5, 854
Lethæum 6, 703 749
leti G 4, 481. Æ 4, 1691. 6, 278. 9, 143. 10, 511 622. 12, 603
letifer 3, 139. 9, 631. 10, 169
leto G 2, 456. Æ 2, 334 661. 3, 654. 5. 600 806. 8, 566. 9, 433. 10, 319 418 450. 11, 172 818 830. 12, 328
letum 2, 538. 5, 624. 6, 20 277. 7, 45. 8, 346. 11, 846 872. 12, 636 727 851
levabat 7, 571 755. 8, 309. 10, 834
levabo E 9, 65
levamen Æ 3, 709
levandum G 2, 400
levarent Æ 3, 36
levaret 7, 495
levari 2, 146. 10, 25
levat navem 1, 149
levaro 5, 306
levatos 4, 538
levavit 4, 690
Leucaſpim 6, 334
Leucatæ 3, 274
Leucatem 8, 677
leve 7, 581. 11, 688
levem G 1, 85 321 368 406 409. Æ 7, 789
leves E 1, 60. G 1, 289. 2, 358 449. 3, 274. 4, 55 314. Æ 1, 334. 5, 558. 7, 626 634 814. 8, 624. 10, 169. 11, 595
levi E 1, 56. 6, 51. 7, 31. G 4, 45. Æ 5, 328. 6, 230. 11, 40. 12, 207 394
levia G 1, 109. Æ 5, 9. 7, 349. 10, 817. 11, 511. 12, 464
levibus 1, 151. 5, 68. 6, 701. 9, 178
levibus 5, 259
leviare G 3, 305
levioribus 2, 92
levis G 1, 173. 2, 255 451 Æ 2, 682. 5, 819. 6, 17. 7, 232. 9, 576. 10, 663. 11, 868. 12, 489
levium G 4, 3
liba E 7, 33. G 2, 394. Æ 7, 109
libabant 3, 354
libabat 3, 303. 7, 245
libamina 6, 246
libamus G 2, 192
libans G 2. 529 Æ 5, 77
libant *apes* G 4, 54. Æ 8, 279. 12, 174
libat 4, 207
libare 7, 133
libato 1, 741
libavit E 5, 26. Æ 1, 260 740. 5, 92
libent Æ 2, 128. G 3, 436. Æ 12, 570
libemus G 4, 81
libens Æ 3, 438 8, 135. 11, 145
liber E 10, 67
Liber E 7, 58. G 1, 7. 3, 194. Æ 6, 805. 11, 493
libera G 3, 167. Æ 7, 369. 10, 154. 12, 74
liberius G 1, 128
libertas E 1, 28
libertate Æ 3, 821. 8, 648
libertatem 11, 346
libertatis E 1, 33
libet E 3, 36. 10, 59. Æ 9, 514
Libethrides E 7, 22
libo Æ 3, 177
libra G 1, 208
librabat Æ 9, 417
librans 10, 480. 11, 556
librant *apes* G 4, 196
libravit Æ 5, 479
libro G 2, 77. Æ 10, 421 773. 11, 554
Liburnorum Æ 1, 248
Libyæ G 1, 241. 3, 249 339. 1, 28 162 239 305 388 581. 4, 173 257. 6, 694
Libycæ 4, 320 348
Libycas 4, 106
Libyci G 2, 105. Æ 1, 343
Libycis 1, 381 600. 4, 271. 5,
Libyco 6, 338. 7, 718
Libycos 1, 531
Libycum mare 5, 595
Libyſtidis 5, 37. 8, 368
licebat E 8, 8. Æ 1, 555. 461. 4, 103. 5, 350 796. 579. 10, 46
licebat E 1, 41
licebit Æ 3, 252. 10, 14
licentius 7, 597
licere 12, 786
licet E 9, 64. G 1, 214. 70 176 531. Æ 6, 400. 7, 315. 9, 139. 11, 348. 440
licia E 8, 74. G 1, 285
licito Æ 8, 462
licitum 10, 106 344
licuit 4, 550. 5, 82. 6, 10, 317

lig

ligant Æ 2, 217
ligatus 10, 794
Ligea G 4, 336
Liger Æ 9, 571. 10, 576 580
Ligeri 10, 584
ligno G 2, 31 118. Æ 2, 45. 9, 413 544
lignum G 1, 144. 2, 442. Æ 12, 767
Ligurem G 2, 168
Ligurum Æ 10, 185. 11, 701
Ligus 11, 715
liguſtra E 2, 18
lilia 2, 45. 10, 25. G 4, 131 Æ 6, 709 883. 12, 68
Lilybæa 3, 706
limen E 5, 56. G 3, 317. Æ 2, 441 453. 5, 316. 6, 45 402 563. 7, 343
limes Æ 12, 898
limina G 2, 504 511. 4, 188 257 358. Æ 1, 393 452 711. 2, 366 480 508 567 634 752 803. 3, 91 155 351 371 616. 4, 133 202 645. 6, 115 522 575 696. 7, 221 491 613. 8, 145 232 362. 9, 648. 10, 117 620. 11, 29 235 667
limine E 8, 92 107. Æ 2, 242 469 485 500 620 673. 4, 473. 6, 151 279 427 636. 7, 579 598 610. 8, 461 696 720. 9, 687. 10, 355. 11, 423 482 881. 12, 849
limite E 1, 54. G 6, 126. Æ 2, 697. 9, 323
limitem 10, 514
limo G 1, 116 378. 4, 45. Æ 6, 416
limoſo E 1, 49. Æ 2, 136
limum G 2, 188. 4, 428
limus E 8, 80. G 4, 478
lina 1, 142
linea Æ 5, 510. 10, 784
lingua E 7, 28. G 3, 388 408. 4, 525. 8, 634. 11, 388 390
linguæ G 2, 43. Æ 4, 183. 6, 625. 10, 177
linguis G 3, 439. Æ 2, 211 475. 8, 723
lini G 1, 77 723
Lino Æ 12, 120
lino E 4, 57
linquam lucem Æ 10, 856
linquant 1, 521
linque 3, 160
linquebant 3, 140
linquebat 11, 827
linquens G 1, 16. 3, 19. Æ 3, 300. 4, 390 585. 6, 157. 7, 562. 9, 460. 10, 720
linquentem 10, 193
linquentes 7, 676
linquere 3, 61 289. 5, 795. 9, 482. 10, 68 559
linquimus E 1, 3. Æ 3, 124
linquit 9, 726. 11, 902
linquo 3, 705. 9, 288. 12, 875
linquunt G 4, 303. Æ 3, 616. 6, 320 678. 7, 670 728. 11, 866
lintea 3, 686
lintres G 1, 262
linunt 4, 39
Linus E 4, 56. 6, 67
Liparen Æ 8, 417
liquefacta G 1, 473. 4, 360 555. Æ 3, 576
liquefacto 9, 582
liquentem 4, 442
liquentes Æ 6, 724
liquentia *prima brevi* Æ 5, 238 776
liquentia *prima longa* Æ 1, 436 9, 679
liquere 3, 213. 10, 168
liqueris 2, 597
liqueſcit E 8, 80. Æ 8, 446
liquida G 4, 102. Æ 7, 699. 10, 272
liquidas G 1, 410. Æ 5, 859
liquidi E 6, 34. G 2, 200 466. 3, 529. 4, 8. Æ 7, 760
liquidis E 2, 59. Æ 5, 525
liquido G 1, 404. 4, 164 384. Æ 8, 402
liquidum G 4, 415. Æ 5, 217. 6, 202. 7, 65
liquit Æ 4, 71. 5, 93 275
liquitur G 1, 44. Æ 9, 813
liquor G 3, 484
liquuntur 2, 187. Æ 3, 28
lita 4, 99
litandum 2, 118
litatis 4, 50
litem 12, 898
lites E 3, 108. 9, 34
littora E 5, 83. 9, 43. G 1, 334 359 361. 2, 108 112. 3, 200 318. 4, 124. Æ 1, 790 161 229 532 580 637 672. 2, 205 256 321 399. 3, 10 71 122 161 186 209 239 280 292 300 522 526 592 598 651 657 676. 4, 254 280 409 567 582 588 628 657. 5, 23 107 125 150 177 611 676 765. 6, 4 329. 7, 124 249 705 764. 8, 553. 9, 122. 10, 223 268 227 290 574 683. 12, 262 366 455
littore E 1, 61. 2, 25. G 1, 398. 3, 33 542. 4, 432 465 Æ 1, 177 188 200 217 521. 2, 24 557. 3, 16 21 135 223 266 277 404 419 510 536 639. 4, 373 397. 16. 5, 43 236 411. 6, 162 212 362 460 505 900. 7, 158 477 7 9. 8, 83 497 68. 9, 317 710. 10, 36 309. 11, 184 199 265
littorea 12, 248
littoreis 4, 628. 7, 1
littoris G 2, 44. Æ 3, 396
littus E 6, 44. Æ 2, 28 582. 3, 44 413. 4, 212 257. 5, 163. 6, 6. 7, 198 215 226 798. 11, 261 628
lituo 6, 167
lituoſque G 3, 183
liventis Æ 7, 687
livida Æ 6, 320
loca G 2, 140 235. 4, 515. Æ 1, 55. 2, 495 698. 3, 414. 5, 132 756. 6, 265 434 462 534 761. 7, 131. 8, 24. 9, 190. 10, 238
locant 1, 217 432. 5, 101
locantur 5, 109
locare 7, 127
locari 2, 33
locarim 12, 145
locas 4, 266
locat 4, 508. 8, 176
locavi 4, 374
locavit 1, 251 702. 2, 525. 8, 367. 10, 867. 11, 427
loci 2, 384. 3, 697. 4, 213. 5, 95. 7, 136. 8, 31 350. 9, 397. 10, 366
locis G 1, 61. 4, 367. Æ 3, 447. 4, 386. 6, 445. 7, 559. 8, 311 336 608. 11, 10
loco G 3, 84. Æ 1, 446. 2, 322. 3, 17. 7, 333. 9, 220 531 723. 12, 506
locorum G 1, 52. Æ 1, 336. 2, 725. 3, 181
locos 1, 310 369. 2, 28. 6, 638. 9, 387
Locri 3, 399
Locros 11, 265
locum E 3, 69. G 2, 230 266 Æ 1, 429. 2, 633. 3, 109 313. 4, 506. 5, 155 185 258 315 442. 6, 507. 7, 188 477 677. 8, 53 346. 9, 237 456. 11, 112 531
locus G 1, 33. 2, 177. 4, 296 Æ 1, 163 463 534. 2, 39

71. 3, 393. 4, 319 381. 5, 492. 6, 381 540 670. 7, 411 553. 8, 46. 11, 180
locuta E 3, 72. Æ 1, 618. 3, 320. 6, 189. 7, 357. 9, 5
locutæ G 1, 478
locutam Æ 4, 105
locuti 6, 662
locutus G 4, 444. Æ 4, 277. 5, 14 303 400. 8, 404. 9, 3 9. 11, 461
lolium E 5, 37. G 1, 154
longa E 4, 61. G 2, 46 279. 3, 342. Æ 1, 345. 2, 483 7 0. 3, 383. 4, 193. 5, 783. 6, 411 645 715 745 766. 7, 46 700. 8, 86 488. 10, 197. 11, 544 657. 12, 386 510
longæ 1, 345. 5, 158. 7, 352. 11, 5 6
longæva 5, 620. 6, 321 628
longævi 5, 256 535. 7, 166. 12, 44
longævo 3, 166. 6, 764 9, 650
longævos 5, 715
longævum 2, 525
longævus 8, 428. 12, 420
longam G 3, 427. Æ 1, 275. 4, 467. 5, 597
longarum 3, 714
longas 4, 463
longi G 3, 200
longinqua 2, 197. Æ 3, 415
longis G 2, 301 320. Æ 2, 528. 3, 383. 7, 72. 8, 662. 9, 229 415. 11, 907
longissima 1, 645
longius G 3, 238. 4, 192. Æ 1, 266
longo E 1, 30 68. G 3, 54 506 561. Æ 1, 163 221 399 707. 2, 26 109 697 766. 3, 116 229 412. 5, 90 320 551. 6, 409 482 754. 8, 412 722. 9, 94 11. 10, 769. 11, 79 143
longos E 9, 1. G 1, 367. Æ 3, 344 430. 5, 131 276. 8, 95. 10, 549
longum E 3, 97. 9, 56. G 1, 293. 2, 80. Æ 1, 190 753. 3, 160 487. 4, 693. 9, 395. 10, 740. 12, 354
longus 11, 317
loquacia 11, 458
loquacibus G 3, 431. Æ 12, 475
loquar E 6, 75. Æ 4, 337
loquelas Æ 5, 842
loquendi 6, 76
loquentes E 8, 22
loquentis Æ 7, 118. 8, 152. 10, 347
loqui 6, 125 266 562
loquitur 10, 907
loquor 2, 91. 4, 595
loquuntur E 5, 28. Æ 1, 735
lora G 3, 107. Æ 1, 160 481. 2, 273. 5, 164. 9, 318. 12, 469 624
lorica 9, 707. 12, 432
loricæ 10, 485. 12, 952
loricam 3, 467. 5, 260. 7, 640. 8, 21 621. 10, 553. 11, 692. 12, 88 98 376
lotoque G 2, 84
lotoſque 3, 394
luant Æ 10, 32
luat 11, 444
lubrica 2, 474. 5, 335
lubricus 3, 48. 7, 353. 11, 716
Lucage 10, 592
Lucagus 10, 575 577 586
luce G 4, 52 255 298 472 490. Æ 1, 592. 2, 470 590 694. 4, 31 186. 5, 105. 6, 270. 8, 247. 9, 153 461. 10, 257
lucem G 1, 445. 2, 340. 3, 402 551. Æ 2, 471 509 698. 4, 452 86 631 692. 6, 435. 9, 338. 10, 704 855. 11, 183. 12, 115 660 873
lucent 5, 554. 6, 603. 8, 660. 11, 693
lucentemque 6, 725
luceſcere E 6, 37
lucet Æ 10, 137. 11, 143
Lucetium 9, 570
luci G 1, 209
lucida Æ 5, 306. 7, 626
lucidus G 1, 205 549. Æ 3, 585
Lucifer E 8, 17. Æ 2, 801. 8, 589
Luciferi G 3, 324
lucifugis 4, 243
Lucina E 4, 10
Lucinæ G 4, 340
Lucinam 3, 60
lucis, *genit.* Æ 5, 678. 6, 721. 7, 142. 9, 205
lucis, *abl.* G 4, 533. Æ 6, 118 564 673 761 787, 763 778
luco G 3, 181. 4, 543. Æ 1, 454. 3, 302. 6, 259. 7, 34 95 800. 8, 104 125 271. 9, 3 584 673. 11, 456
lucos E 8, 86. 10, 58. G 1, 476. 2, 122 438. 3, 19 146. 4, 364. Æ 1, 697. 6, 13 154 195. 7, 11 82 697. 12, 740
Lucrinoque G 2, 161
luctamen Æ 8, 89
luctans 12, 781
luctantem 4, 695. 5, 22
luctantes 1, 57
luctantur G 2, 526. Æ 6, 643. 7, 28
luctatur 12, 387
luctificam 7, 324
luctu 2, 12 269 298. 10, 189 871. 11, 38 350. 12, 277 594 620 667 805
luctum 6, 869
luctus G 4, 350. Æ 2, 369. 3, 713. 6, 274. 9, 452 500. 10, 755. 11, 62 139 214
lucum G 4, 463 546 553. Æ 7, 29. 8, 342 601
lucus E 6, 73. Æ 1, 445. 3, 681. 7, 761. 6, 139. 8, 597. 9, 86
ludat 10, 632
ludere Æ 1, 10. 6, 128. Æ 8, 632
luderet 4, 329
ludetque G 4, 22
ludi 2, 381
ludibria Æ 6, 75
ludicra 12, 764
ludis 1, 412. 3, 280. 5, 605. 8, 717
ludit 7, 442 453
ludo E 7, 17. G 3, 379. 4, 105. Æ 5, 593 674. 6, 643. 7, 380. 9, 167
ludos 5, 113
ludum 9, 338
ludunt G 1, 363. 2, 386. 107. Æ 1, 461. 5, 595 11, 497
ludus E 9, 39, Æ 9, 606
luere 12, 695
lues G 4, 452. Æ 3, 139. 7, 354
luet 11, 849
luetis 1, 140
lugent 2, 85
lugentes 6, 441
lugeret 11, 287
lugubre 10, 273
luimus G 1, 502
luiſti Æ 11, 841
lumbos G 3, 87
lumen Æ 1, 594. 2, 683. 3, 600 635 658. 4, 80. 6, 363 680. 8, 22. 9, 75
lumina G 1, 6251. 2, 432. 3, 433. 4, 414 496. Æ 1, 230. 2, 405. 4, 185 244. 5, 847 856.

856. 6, 156 255 300 594 828 862. 7, 13 449 771. 8, 69 411. 9, 189. 10, 418 447 463 746. 11, 819. 12, 63 173 310
lumine G 4, 423 451. Æ 2, 85. 3, 3 51 645 677. 4, 3 8 584. 6, 356 640. 7, 9 76 130. 8, 153 246 392. 9, 459. 10, 275. 12, 113 220 935
luminibus 2, 173. 4, 364
luminis G 1, 291. 2, 47. Æ 3, 663. 7, 660
luna G 1, 276 353 396 427. 3, 337 392. Æ 3, 152. 4, 81. 7, 9
lunæ G 2, 478. Æ 2, 255. 3, 645. 6, 725. 8, 23
lunam E 8, 69. Æ 1, 746. 2, 34. 3, 587. 4, 513. 6, 270 454. 9, 403
lunaſque G 2, 424
lunatis Æ 1, 494. 11, 663
lupæ 1, 279
lupam 8, 631
lupatis G 3, 208
lupercal Æ 8, 343
lupercos 8, 663
lupi E 9, 54. Æ 2, 355. 7, 688. 11, 681
lupini G 1, 75
lupis 1, 487
luporum 3, 264 407. Æ 3, 428. 7, 18
lupos G 1, 139. 4, 43
lupum E 2, 63. 8, 97
lupus 2, 63. 3, 80. 5, 60. 7, 51. 8, 52. G 3, 537. Æ 9, 59 566. 11, 811
luſerat E 6, 19. Æ 9, 336
luſi G 4, 565
luſit Æ 1, 356. 11, 427
luſtra G 2, 471. Æ 3, 647. 4, 151. 11, 570
luſtrabat G 4, 519. Æ 4, 6. 6, 681. 7, 148. 8, 153
luſtrabimus Æ 8, 183
luſtralibus 10, 55
luſtramurque 3, 279
luſtramus E 5, 75
luſtrandum 3, 385
luſtrans 8, 229. 12, 467
luſtrant 6, 887. 10, 224
luſtrare 1, 581. 3, 429. 7, 391
luſtras, Sol. 4, 607
luſtrat 1, 457. 2, 528. 5, 611. 8, 231. 9, 58. 11, 763. 12, 474
luſtravêre 5, 578. 11, 190
luſtravitque 6, 231
luſtres 3, 377
luſtret Æ 9, 96
luſtris 1, 287
luſtro *verbum*. E 2, 12. Æ 2, 564 754
lutea 7, 26
luteola E 2, 50
luto 4, 44
lux 7, 43. Æ 1, 310. 2, 281 668. 3, 117 311. 8, 170. 9, 110 355 731. 10, 244. 11, 210. 12, 669
luxu G 3, 135. Æ 1, 641. 4, 193. 6, 605
luxuria G 1, 191
luxurians equus Æ 11, 497
luxuriatque G 3, 81
luxuriem 1, 112
Lyæo 2, 229. Æ 4, 58
Lyæum laticem 1, 690
Lycei E 10, 15. G 1, 16. 3, 2 314. 4, 539. Æ 8, 334
Lycam 10, 315 561
Lycaon 9, 344
Lycaonis G 1, 138
Lycaonium Æ 10, 749
lychni 1, 730
Lyci 1, 226
Lycia 10, 126. 12, 344 516
Lyciæ 4, 346 375. 6, 334. 7, 721
Lyciam 4, 143. 7, 816
Lyciaſque 8, 166
Lycida E 7, 67. 9, 237
Lycimnia Æ 9, 546
Lycio 11, 773
Lycios 1, 117
Lyciſca E 3, 18
Lycius Æ 10, 751
Lycori E 10, 42
Lycorias G 4, 339
Lycoris E 10, 2 22
Lyctias 5, 72. Æ 3, 401
Lycumque G 4, 367
Lycurgo Æ 3, 14
Lycus 9, 545 556
Lydia G 4, 211. Æ 8, 479. 10, 155
Lydius 2, 781
Lydorumque 9, 11
lymbo 4, 137
lympha 4, 631. 12, 420
lymphas 1, 705. 9, 23
lymphata 7, 377
lymphis 4, 683. 10, 834
Lyncea 9, 768
lynces E 8, 3. G 3, 264
lyncis Æ 1, 327
Lyrim 11, 620
Lyrneſſi 12, 547
Lyrneſſius 10, 128

M
MAcer E 3, 100
Machaon Æ 2, 263
machina 2, 46 151 237. 4, 89
macie G 3, 129. Æ 3, 590
macies G 4, 255
mactabam Æ 3, 21
mactabat 2, 202. 7, 93
mactabis G 4, 546
mactant Æ 4, 57. 5, 101
mactantur 11, 197
mactare 6, 38
mactas 8, 294
mactat 8, 85 544. 10, 413
mactatos 2, 667
mactaverat G 3, 489
mactavit Æ 3, 118
macto 9, 641
maculæ G 1, 454
maculant Æ 3, 29
maculavi 10, 811
maculis G 1, 441. 3, 56 387. 4, 92. Æ 4, 643. 5, 656. 9, 49
maculoſæ 1, 327
maculoſus G 3, 427. Æ 5, 87
madefecerat 5, 330
madent G 3, 429. Æ 9, 334
madentem 4, 216. 5, 854
madentes 12, 100
maderent ſemina G 1, 961
madeſcunt Æ 5, 697
madet 12, 691
madida 5, 179. 6, 359
Mæandro 5, 251
Mænala E 10, 55. G 1, 17
Mænalios E 8, 21 25 31 36 42 46 51 57 61
Mænalus 8, 22. 10, 15
Mæonii G 4, 380
Mæonio Æ 9, 546
Mæotica G 3, 349. Æ 6, 799
magalia 1, 421. 4, 259
mage 10, 481
magicas 4, 493
magicis E 8, 66
magiſter Æ 1, 119. 5, 176 391
magiſtra 8, 442. 12, 427
magiſtratus *accuſ. plur.* 1, 340
magiſtri G 3, 118 185 445 549. 4, 283. Æ 5, 669. 12, 717
magiſtris G 2, 529. Æ 5, 562
magiſtro E 3, 101. Æ 5, 224 867. 6, 353. 8, 515. 9, 370
magiſtros E 2, 33. Æ 9, 173
magiſtrum E 5, 48
magna E 1, 24 48. G 1, 169 190. 2, 173. 3, 54 219 332 369. 4, 174 366 454. Æ 1, 501 668. 2, 6 40 101 251 295 370 623 780.

INDEX.

788. 3, 68 160 196 264 624 633 697. 4, 136 645. 5, 76 241 345 422 449 707. 6, 53 71 451 506 544 619 864. 7, 4 30 311 432. 8, 65 199. 9, 265 562. 10, 53 281 873. 11, 55 226 381 469 478. 12, 34 457 482 680 809

magnæ G 1, 338. Æ 5, 437 751. *fœveri.* 6, 250. 7, 629. 12, 116 163

magnam 1, 574. 4, 345. 6, 11 30 872. 9, 232. 10, 335. 12, 677

magnanimæ *nom. plur.* 10, 139

magnanime 5, 17

magnanimi 6, 647. 12, 14 878

magnanimo 10, 563

magnanimoſque G 4, 4

magnanimum Æ 1, 264. 9, 204. 10, 771

magnanimum *genit. plur.* G 4, 476 Æ 3, 704. 6, 307

magnanimuſque 5, 407

magnas 3, 106. 4, 173 187. 12, 473

magne 1, 245. 6, 841. 9, 595. 11, 7 410

magni E 4, 12. 8, 6. G 3, 91 Æ 3, 104 286. 4, 238. 5, 45 99 714. 6, 166 541. 7, 707. 8, 9 156. 9, 101 218 787. 10, 6 344 437 830. 11, 170

magnis G 2, 162 334. 4, 76 154 176. Æ 2, 128 331. 3, 12 159 226 349. 4, 668. 5, 341 532. 6, 83. 8, 636 679. 9, 711. 10, 474. 11, 448. 12, 296 590

magno E 6, 56. G 1, 13 190 381 407. 2, 327 458. 3, 294 306 375. 4, 439. Æ 1, 59 128 152 175 292 318 513 679. 2, 58 104 122 193 610. 3, 49 211 330. 4, 160 395 448 532. 5, 5 22 207 369 537. 6, 175 727 749 857. 7, 54 146 379 462 587 677. 8, 103 711. 9, 197 791. 10, 356 377 381 478 503. 11, 295 400 662 811. 12, 399 687 692

magnorum 1, 638. 7, 18. 11, 266. 12, 649

magnos E 4, 22 48. G 1, 140. 2, 169 260. Æ 1, 273 728. 5, 422. 6, 671. 8, 341. 9, 258

magnum E 4, 49. 6, 32. 7, 20 G 1, 158. 2, 38. 3, 28 205 358. 4, 79 388. Æ 1, 304 606 720. 2, 190. 3, 284 525. 4, 94. 5, 248 414 628. 9, 28 78 222 526 583 790 812. 7, 80 412 706. 9, 82 186 346 705. 10, 13 459 464 507 547. 11, 47 223 234 238 694

magnus E 3, 114. 4, 536. G 2, 327 338. 3, 99 225. 4, 106 560. Æ 5, 533. 9, 208 654. 10, 159 763. 11, 455

Mago 10, 521

Maio *ablat.* 1, 301. *nom.* 8, 138

Maiæ G 1, 225

Maiam Æ 8, 140

majeſtate 12, 820

major E 5, 4. G 1, 416. Æ 1, 549. 2, 773. 6, 49. 7, 44. 8, 55. 12, 429

majora E 4, 1. G 2, 434. Æ 4, 368. 10, 811. 12, 814

majore 3, 37. 10, 438

majoremque 7, 386

majores E 1, 84. G 2, 251

majoribus Æ 3, 374

majoris 12, 560

majus E 3, 35. 5, 53. Æ 2, 109. 7, 45 386. 12, 244

mala E 1, 51. 3, 11. 7, 28. G 1, 150. 3, 416. Æ 2, 471. 6, 278

mala E 2, 51. 3, 71. 6, 62. 8, 37 53. G 2, 33

malæ 3, 282. Æ 5, 436. 11, 681

malas 9, 751. 10, 324

male *adverb.* G 1, 105 360 448. 3, 3 249. Æ 2, 23 735. 4, 8

Maleæque 5, 193

malefida 2, 23

maleſana 4, 8

maleſuada 6, 276

mali 1, 634. 2, 97. 3, 663. 6, 93. 10, 510 843. 11, 480

mali felicis G 2, 127

maliferæ Æ 7, 740

maligna 6, 270

maligni G 2, 179. Æ 11, 525

malignis 5, 654

malint G 3, 159

malis *adj.* E 10, 61. Æ 3, 398. 4, 549 611. 6, 95 365 512

malis *ſubſt.* G 3, 268. Æ 3, 207. 7, 114. 12, 755

malis, *verb.* G 3, 69

malit Æ 4, 108

malle E 10, 53

malo *pomo.* Æ 3, 64. *arbore navis.* 5, 489

malo G 2, 168. 10, 110

malorum Æ 1, 202. 4, 169. 6, 527 542 739. 7, 481. 9, 538. 11, 261 280

malos G 2, 70. Æ 5, 829

maluit 8, 323. 12, 397

malum E 1, 16. G 1, 129. Æ 4, 174. 6, 736. 7, 375. 12, 407

malum 5, 487 544

malus E 8, 41 83. G 2, 243. 3, 425. *Pygmalion.* Æ 1, 356

malus, *navis Sereſti.* 5, 505

mammæ 1, 496

mammis G 3, 310. Æ 11, 571

manabat 3, 173

manabunt G 3, 310

manace 1, 485

manat Æ 3, 43

manda 6, 74

mandarat 3, 50

mandare G 2, 29

mandat E 5, 41. Æ 3, 414. 4, 222. 8, 506

mandata 4, 270 357. 6, 116. 7, 267. 9, 312. 10, 840. 11, 176 825

mandavimus E 5, 36

mandemus 11, 23

manderet 3, 627

mandet G 2, 50. Æ 9, 214

mandit 4, 135. 9, 340. 11, 669

mando E 8, 93

mandunt Æ 7, 279

mane *adverb.* G 1, 440. 2, 462. 4, 185

mane 3, 325

maneant Æ 3, 409. 6, 757

maneas 2, 160

maneat E 4, 53. Æ 2, 550

manebant 2, 22 455

manebat 2, 650. 5, 724. 6, 608 661. 7, 128. 8, 438. 10, 39. 11, 166

manebit 7, 596

manebunt E 1, 47. Æ 1, 613

manens 10, 696

manent E 2, 13 Æ 1, 261. 3, 447. 5, 349. 6, 71. 10, 438. 12, 61

manere 2, 194

manerent 4, 343

maneres 2, 56. 8, 643

maneret 4, 312. 10, 629

manes G 1, 243. 4, 469 505 Æ 3, 303 565. 434 387 427 490. 5, 99. 6, 119 506 743 896. 8, 246. 10, 3439 524 820. 11, 181. 12, 646. 884

manet G 4, 168. 2, 229. 4, 208.

4, 208 Æ 1, 30. 4, 449. 7, 314 319 401. 9, 299. 10, 630 696 770
manibus G 2, 45 249 366. 4, 15 377 405 Æ 1, 428 705. 2, 167 192 220 296. 3, 606. 4, 205 517. 5, 379 429 811 818. 6, 360 583 606 883. 7, 237. 8, 426 442 486. 9, 132 476. 10, 81 280. 11, 16 74 439 891. 12, 85 173 278 327 348 471
manibus 3, 63. 10, 828. 11, 689
manicas 2, 146. 9, 616
manicisque G 4, 439
manifesta Æ 2, 309. 3, 375
manifesti 3, 151
manifestius 8, 19
manifesto 4, 358. 11, 231
manifestus G 2, 246
manipli Æ 11, 870
maniplis G 3, 297 Æ 11, 463
maniplos P, 400
Manlius Æ 8, 652
mansêre 6, 48
mansisset 3, 615
mansuescere G 4, 470
mansuescit 2, 239
mansuram Æ 3, 86
mantilia G 4, 377 Æ 1, 706
Mantua E 9, 27 28 G 2, 198. 3, 12 Æ 10, 200
Mantus 10, 199
manu G 1, 179 199. 2, 3 32 176 395 420. 4, 230 329 Æ 1, 191 317. 2, 239 320 434 4 9 530 645 717. 3, 372 624. 4, 344 544 589. 5, 241 460 487 496. 6, 146 435 835. 7, 143 455 604 621 664 688. 8, 116 124 220 289 294 662 694. 9, 95 145 558 592 702 758 773. 10, 80 264 620 886. 11, 116 289 453 484 505 552 578 650 676 816 893. 12, 98 155 165 317 442 602 605 627 692 774 901 904
manum G 4, 114 Æ 2, 315. 3, 659. 5, 403. 7, 43 490 573. 9, 11 44 72 577 690 692. 10, 419 876. 11, 245 450. 12, 60 345 423 480 678
manus E 8, 48 G 3, 455 Æ 1, 459 491 596. 2, 29 57 189 681 793. 3, 42 177 217 490 498 592. 4, 665. 5, 429 436 623. 6, 5 33 57 314 496 660 683 701. 7, 382 711 730 795 806. 8, 328 486. 9, 115 309 321 396 561 579 801. 10, 164 167 294 320 353 376 433 498 566 667 672 868. 11, 3481 259 283 311 329 379 467 519 568 597. 12, 210 232 258
mapalia G 3, 340
Marcellus Æ 6, 856 884
mare E 2, 26. 8, 58 G 2, 158. 4, 262 373 Æ 1, 228 240 250 284. 3, 196 290 695. 4, 566. 5, 175 628 778 808. 7, 25 32 529 802 810. 8, 149. 10, 358. 12, 198 452
Mareotides G 2, 91
mari E 4, 38 Æ 1, 88 114. 3, 144. 5, 52 193. 6, 23. 7, 200. 9, 492. 10, 162
maria G 2, 478 Æ 1, 36 62 528. 3, 70. 5, 212 594 790. 6, 59 112 351. 9, 115 130 714. 10, 197
Marica 8, 47
marinæ G 1, 362
marinis E 6, 78
marino G 2, 160
marinos 2, 68
Marios 2, 169
maris E 4, 51. 6, 33 G 1, 29. 3, 541. 4, 222 Æ 1, 602. 2, 780. 3, 495 528. 5, 616 768 699. 7, 301. 8, 171. 10, 57 221 377 695
marite E 8, 30
mariti Æ 4, 35
marito 3, 297. 4, 103
maritos 4, 536
maritum G 3, 25
marmor 1, 254
marmore E 7, 31 G 3, 13 Æ 4, 457. 6, 69 868. 7, 27 718. 10, 308
marmorea G 4, 523
marmoreo Æ 4, 392. 6, 729
marmoreum E 7, 35
Marpesia Æ 6, 471
Marrubia 7, 750
Mars G 1, 511. 2, 283 Æ 7, 304. 7, 717. 10, 280
Martis 7, 758
Marsorum 10, 544
Marsos G 2, 167
Marte Æ 1, 278. 2, 335. 7, 540. 8, 495. 9, 518. 10, 22 237. 11, 899. 12, 1 410 497
Martem 2, 440. 6, 165. 7, 582 603. 9, 766. 12, 108 187 713
Marti 8, 433. 11, 153
Martia E 9, 12 Æ 7, 182. 11, 661
Martis G 3, 91. 4, 346 Æ 1, 4 250 608. 8, 516 557. 9, 584. 12, 590
Martius G 4, 71 Æ 7, 566
mascula E 8, 9 65
massam G 1, 275 Æ 8, 453
Massica G 3, 526 Æ 7, 726
Massicus G 2, 143 Æ 10, 166
Massylæ 4, 483
Massylique 4, 132
Massylum 6, 60
massis G 4, 170
mater E 4, 56. 5, 23. 8, 48 G 1, 498. 4, 321 333 357 380 Æ 1, 318. 3, 111. 5, 38. 6, 778 784. 7, 441 762. 8, 370. 9, 486. 10, 76 172 557 818. 11, 71. 12, 52 74
materies 11, 328
materna G 1, 28 Æ 5, 72. 11, 340
maternam 4, 144
maternas G 4, 349 Æ 6, 193
materni 7, 402
maternis 12, 107
materno 4, 258
matre E 8, 38 G 4, 328 Æ 1, 386. 7, 284. 8, 510. 9, 628 697. 10, 315. 12, 209
matrem E 4, 60. 8, 47 G 1, 39. 2, 268 Æ 1, 409. 3, 96. 4, 472. 8, 632. 9, 108
matres G 4, 475 520 Æ 2, 489 766 797. 5, 646 654 715 750 767. 6, 306. 7, 392 400 518 580. 8, 556 592 666. 11, 146 214 481 581 877 891. 12, 131
matri E 4, 61 Æ 3, 1974. 4, 516. 6, 20. 9, 216 202 484 565
matribus E 1, 23 G 3, 398 Æ 1, 639. 2, 786. 5, 622. 9, 61 217
matris G 1, 163. 2, 1955. 3, 187. 4, 64 548 Æ 1, 589 656 724. 7, 361 484. 8, 335. 9, 474. 10, 200. 11, 542. 12, 64 515
matronæ *nom. plur.* 11, 176
matrum G 2, 23. 3, 51 138 Æ 7, 357 813. 8, 718. 9, 272. 11, 478
maturam G 4, 143 Æ 7, 53. 10, 257. 12, 438
maturæ E 10, 36
maturare G 1, 261
maturate Æ 1, 141
maturis E 3, 80 G 1, 66 348. 412

INDEX

maturus Æ 5, 73. 9, 246.
matutini 8, 456
matutinus 8, 465
mavis 10, 43. 12, 935
Mavors 9, 700. 10, 755. 11, 389. 12, 179 332
Mavortia G 4, 462 Æ 1, 280. 3, 13
Mavortis 6, 872. 8, 630
Mavortius 6, 777. 9, 685
Mauriſia 4, 206
maxima E 10, 72 G 1, 199. 2, 15 40 146. 3, 201. 4, 354. Æ 1, 658 682. 3, 252 546 703. 4, 371. 5, 600 644 710. 6, 605 611. 7, 83 219 602 686. 8, 84 271 716. 9, 279. 10, 685 764. 11, 14 214 690
maxime G 2, 170 Æ 8, 470 571. 11, 97
maximus G 1, 26 244 429. Æ 1, 525 745. 2, 339. 3, 107. 4, 481. 5, 371 530. 6, 192 845. 7, 532. 8, 136 201 239. 10, 312. 11, 237. 12, 96
maximus Atlas 1, 745. 4, 481. 8, 136
meatus 12, 849
mecum E 1, 80. 2, 12 28 31. 3, 31. 4, 58. 8, 21 25 31 36 42 46 51 57. 9, 37. 10, 40. G 1, 41. 2, 8. 3, 10 Æ 1, 285 383 576 679. 2, 93 435. 3, 149. 4, 115. 5, 635. 6, 105 111 351. 7, 403. 9, 51 147 286 528. 10, 864. 11, 117 467 510 707
medendi 12, 396
medendo 12, 46
mederi E 8, 89
Medi G 2, 134
media E 9, 59. 10, 45 G 1, 328. 2, 297 Æ 1, 318 445 509. 2, 353 533. 3, 202. 4, 61 74 204 620 663. 5, 188 288 423 479 785. 6, 131 245 518. 9, 61 549 588 738. 10, 147 237 721 761. 11, 54. 12, 318 337 346 469 683
Media G 2, 26
mediæ Æ 2, 240 259. 11, 555
mediam G 1, 237 Æ 1, 702. 5, 22 835. 7, 414. 9, 750. 12, 307
medias G 1, 320. 4, 82 Æ 5, 618. 7, 296 384 397. 10, 41 239. 11, 648. 12, 224
medica G 1, 215
medica *abl.* Æ 12, 402
medicans Æ 12, 418
medicantur G 2, 135
medicare 1, 193
medicari Æ 7, 756
medicas G 3, 455
medicatis 4, 65 Æ 6, 420
medicina E 10, 60
medicinæ Æ 7, 772
medii G 3, 423 Æ 9, 142. 10, 764. 12, 696
mediis E 10, 65 G 2, 283. 3, 154 331 Æ 1, 113 246 495 642. 2, 328 512 665. 3, 149. 4, 156 310 382. 5, 303. 6, 339. 8, 467 696. 10, 305 407 683. 11, 237 683 815. 12, 25 409 910
medio E 3, 40 46 G 1, 297 361 442. 2, 74 528. 3, 16 237 466 486 519. 4, 524 Æ 1, 390 588. 2, 67. 3, 73 104 270 354 417 624. 4, 184 277 524. 5, 110 160. 6, 111 282 342. 7, 59 226 563 577. 8, 407 588 675 700. 9, 28 230 343 595 657 728. 10, 219 665. 11, 225 547 762 838. 12, 118 213 732
medios G 4, 401 Æ 1, 444 508. 2, 123 377. 3, 283. 4, 674. 5, 497 838. 6, 753. 7, 296. 9, 400 438 554. 10, 21 132 576 870. 11, 149 741. 12, 201 477 497 650
meditabor E 6, 8
meditando G 1, 133
meditante E 6, 82
meditantem Æ 10, 455
meditantur E 5, 61
meditatis 1, 2
meditata G 3, 153
meditatur Æ 4, 171
meditor 1, 678
medium E 8, 58 G 1, 127 209. 3, 303 351. 4, 35 257 526 Æ 2, 218 408 508. 3, 512 665. 4, 388. 5, 1 290 401. 6, 536 810. 8, 97. 10, 56 117 216 383 440 451 585 816. 11, 335 787. 12, 452 925
medius G 4, 436 Æ 1, 352 686. 5, 76. 7, 169. 10, 379 401. 12, 564
Medonta 6, 483
Medorum G 2, 136
medulla Æ 4, 66. 8, 389
medullis G 3, 271
Medus Æ 4, 211
Megæram 12, 846
Megaros Æ 3, 689
mei 3, 489. 4, 336 654. 7, 304. 8, 396 612
meis E 1, 34 G 2, 42 Æ 4, 340 548. 5, 800 811. 6, 67. 95 278 407. 11, 16. 12, 565 936
Melampus G 3, 550 Æ 10, 320
Melibœa 5, 251
Melibœe E 1, 6 20 34 74. 7, 9
Melibœi 3, 1. 5, 87 Æ 3, 401
Melicertæ G 1, 437
melior 1, 286. 4, 90 Æ 2, 35. 5, 68 153 415 430. 9, 156 556. 10, 735. 11, 338. 12, 179 296
meliora G 3, 456 513 Æ 3, 188. 12, 153
meliorem Æ 5, 483
melioribus 3, 498. 6, 546 649
Meliphylla G 4, 63
Melite Nympha Æ 5, 825
melius E 9, 67 G 1, 287. 2, 63 273. 3, 204 Æ 1, 285 456. 6, 849. 10, 632. 11, 303 426
mella E 3, 89. 4, 30 G 1, 131. 4, 35 57 101 141 163 169 213 228 Æ 1, 436 440. 4, 486
Mellæ G 4, 278
melle Æ 6, 420
melli G 2, 436
mellis 4, 1 205
membra 3, 268 565. 4, 43[illegible] Æ 1, 96 695. 3, 20 626. 4, 391 559. 5, 279 350 836. 6, 220 642 732. 7, 415. 8, 30 406 425. 9, 337 490 708 734. 10, 558 868. 12, 297 867 951
membris G 2, 130. 4, 418 Æ 4, 5. 5, 431. 7, 353. 10, 217
membrorum 5, 422
meme 9, 427. 12, 260
memento E 3, 7 G 2, 25[illegible] Æ 2, 549. 6, 851. 7, 12[illegible]
memet 4, 606. 7, 309
meminere G 1, 400. 3, 90
memini E 1, 17. 7, 69. 9, 4[illegible] 52 G 4, 125 Æ 1, 623. 7, 295. 8, 156. 11, 289
meminiſſe alternos E 7, 19. 9, 38 G 1, 451. 3, 216 Æ 1, 207 737. 2, 12. 3, 202. 4, 335. 6, 514
meminiſtis 7, 645. 9, 529
meminit E 8, 88
Memmi Æ 5, 117

Memnon

Memnonis Æ 1, 493
memor G 1, 167. 2, 347 Æ 1, 2 723. 4, 336 521. 5, 25. 6, 377. 8, 464. 9, 480. 10, 281. 11, 802. 12, 439
memora 1, 12
memorabile 2, 583. 4, 94
memoranda G 4, 283
memorande 3, 1 Æ 10, 793
memorandum G 2, 454
memorans Æ 2, 650. 5, 641 743. 6, 699. 10, 680
memorant 8, 339
memorare 6, 711. 7, 645. 9, 529,
memoras 4, 109. 10, 531
memorat 1, 635. 3, 182. 6, 890. 8, 79 532. 9, 324. 10, 149
memoratus 5, 392. 7, 564
memorem G 2, 158 Æ 1, 8 731. 6, 123 601. 8, 483
memores G 3, 316. 4, 156. Æ 1, 547. 4, 403 539. 6, 664. 10, 491
memoret 2, 75
memori 9, 447
memorum 12, 534
Menalca E 3, 13 58. 5, 4 64 90. 9, 18
Menalcam 2, 15. 9, 10
Menalcas 9, 16 55. 10, 20
mendacem Æ 2, 80
mendacis 8, 644
Menelaum 6, 525
Menelaus 2, 264. 11, 262
Menœte 5, 166
Menœten 5, 161 173. 12, 517
Menœtes 5, 164 179
Meneſtheo 10, 129
mens E 1, 16 G 3, 42. 4, 212 Æ 1, 608. 2, 54 170. 4, 449. 5, 812. 6, 727. 8, 163 205 400. 9, 187 798. 10, 182 541 843. 11, 3
menſa E 4, 63 Æ 1, 740
menſæ 1, 220 727. 2, 764. 7, 490. 8, 283. 11, 738
menſam 1, 740. 8, 279
menſarum 3, 394
menſas G 4, 133 378 Æ 1, 690 710. 3, 231 257. 6, 606. 7, 116 125. 10, 460
menſe 6, 453
menſem G 1, 435. 9, 341
menſes E 4, 12 61 G 1, 335. 4, 507
menſibus 1, 32 115. 2, 149. 3, 139 Æ 5, 46
menſis G 2, 101 Æ 1, 644. 4, 602. 7, 134 176. 8, 110 174
menta incana G 3, 311 Æ 6, 809
mente 1, 30. 2, 407 588. 3, 388. 4, 100 105 501 649. 5, 56. 9, 292. 10, 629 940. 11, 795
mentem G 3, 267. 4, 757 Æ 1, 308 466 647 680 717. 2, 316 736. 3, 47. 4, 39 319 595. 5, 828. 6, 11. 10, 824 899. 12, 37 468 554 599 841
mentes G 3, 3 Æ 4, 65 487. 5, 304 643. 11, 357. 12, 246 609
menti 2, 35. 4, 55. 11, 314. 12, 669
mentibus 9, 184 234
mentiri E 4, 42
mentiris Æ 2, 540
mentis *genit.* G 4, 220 Æ 6, 278. 12, 160
mentita 2, 422
mento G 3, 53 Æ 4, 250. 6, 299
mentum 4, 216. 10, 347. 12, 307
meo E 7, 22. 10, 2 Æ 1, 137. 3, 18. 8, 76. 11, 792
Meonia 4, 216. 10, 141
Meoniæ 8, 499
Meonidæ 11, 759
Meonii G 4, 380
Meonio Æ 9, 546
Meonis 10, 337
Mephitim 7, 84
mercatique Æ 1, 372
mercede G 2, 62. 4, 150
mercedis E 6, 26
mercentur Æ 2, 104
merces E 4, 39
Mercurio Æ 4, 558
Mercurium 4, 222
Mercurius 8, 138
meremur 2, 690
merendo 6, 664
merente 7, 307
merentem 2, 229
merentis 2, 585
mereor 5, 692
mergi *verb.* G 1, 361
mergis *nomen* Æ 5, 128
mergite G 2, 517
merita Æ 4, 547 696. 8, 501. 11, 849
meritæ 5, 70
meritas 12, 852
meriti 9, 256
meritis Æ 1, 78. 11, 179 224
merito *adverb.* G 2, 40
merito Æ 3, 667. 11, 502
meritos G 2, 515 Æ 3, 118 264. 5, 652. 8, 189
meritum G 4, 455 Æ 4, 611
mero 1, 733. 3, 526 633
Meropem 9, 702
Meropes G 4, 14
merſare 1, 212
merſas Æ 6, 267
merſatur G 3, 447
merſere Æ 6, 512
merſit 6, 342 348 429 615. 11, 28
merſum 10, 559
merui 4, 317. 5, 355 801. 12, 931
meruiſſe 2, 434
meruiſſet E 3, 22
meruit Æ 10, 492
meſſæ 4, 513
Meſſapi 9, 351 365 458
Meſſapo 9, 160
Meſſapum 11, 520
Meſſapus 7, 691. 8, 6. 9, 27 124 523. 10, 354 749. 11, 429 464 518 603. 12, 128 294 488 550 661
meſſem G 1, 219
meſſes E 8, 99 G 1, 49 103 161. 4, 330
meſſis E 5, 70 G 1, 253 314
meſſor E 3, 42
meſſorem G 1, 316
meſſoribus E 2, 10
meta Æ 3, 714. 8, 594
metabere G 2, 274
Metabus Æ 11, 540 564
metæ 12, 546
metalla G 2, 165
metallis Æ 10, 174
metallo 6, 144
metallum 8, 445
metam 5, 129 159 835
metas G 3, 202 Æ 1, 282. 3, 429. 10, 472
Methymnæo G 2, 90
metire Æ 12, 360
metis 5, 171
Metiſci 12, 472 623 737 784
Metiſcum 12, 469
metit 10, 513
metito G 2, 410
metitur 4, 389
Metium Æ 8, 642
metu 1, 261 284 518. 2, 685. 3, 213. 4, 164 176 390. 5, 395 676. 6, 491. 7, 60. 8, 556.

556. 9, 341. 10, 573. 11, 21 401 807. 12, 468 718 916
metuam E 2, 27
metuenda G 4, 37
metuende Æ 10, 557
metuendus G 2, 419
metuens 1, 186 335 Æ 1, 27 65. 5, 716. 6, 345. 11, 47
metuent E 4, 23
metuentem Æ 12, 21
metuentes G 1, 246
metues 4, 239
metuet E 2, 110. Æ 3, 38
metui 4, 604. 6, 694
metuiſſe 10, 94
metuit G 2, 333
metum G 3, 552. Æ 1, 222 466. 8, 431. 11, 900. 12, 110
metunt G 4, 54
metus 2, 491. Æ 1, 366 467 552. 3, 682. 5, 420. 6, 276 807. 7, 438. 9, 90. 10, 9. 11, 732. 12, 316
metuunt 6, 733
Mevi E 3, 90
Mezentii Æ 11, 7
Mezentius 7, 648 654. 8, 7 482 501. 9, 522 586. 10, 150 204 689 714 729 742 762 768 897. 11, 16
mi, mihi 6, 104
micans 8, 392
micant 7, 743. 9, 189. 10, 396
micantia 2, 734. 9, 733
micat G 3, 84 439. Æ 1, 94. 2, 4[illegible]. 7, 745. 10, 134. 12, 102
migrantes 4, 401
migrate E 9, 4
miles E 1, 71 Æ 2, 7
Mileſia G 3, 306. 4, 334
milio 1, 216
milite Æ 2, 20 495. 3, 400. 9, 161. 11, 516 546
militia 11, 261 585
militiam 8, 516
mille E 2, 21. Æ 1, 503. 2, 198. 4, 701. 5, 89 590 609. 6, 110 748. 7, 337 653 725. 8, 291. 9, 148. 10, 167 178. 11, 61 397. 12, 753
millia G 4, 473 Æ 2, 331. 5, 806. 9, 132 549. 10, 761
millibus 1, 495. 5, 75 289. 8, 496. 11, 167. 12, 125
minaces G 1, 484. 3, 77
minaci Æ 8, 668
minæque 4, 88
minans Æ 2, 240
Minanta 10, 702 706
minantem G 2, 457
minanti Æ 8, 649
minantur 1, 166. 3, 540
minantis 8, 578. 10, 900
minas G 3, 421. Æ 3, 265. 4, 44. 6, 113. 8, 60. 10, 451 695
minatur Æ 2, 628. 10, 196 810. 12, 654 760
Mincius E 7, 13. G 3, 15. Æ 10, 206
Minerva G 1, 18. Æ 8, 409
Minervæ G 4, 246. Æ 2, 31 189 404. 3, 531. 5, 284. 6, 840. 7, 805. 11, 259
Minervam 8, 699
minetur 11, 348
minime *adverb.* 6, 97
minioque E 10, 27
Minionis Æ 10, 183
minis 8, 40 371
miniſteria 7, 619
miniſterium 6, 223
miniſtrant G 3, 126. Æ 1, 217. 8, 181
miniſtrantem G 4, 146
miniſtras Æ 11, 658
miniſtrat G 2, 213 431. Æ 1, 154. 5, 640. 9, 764. 10, 218. 11, 71
miniſtri 1, 709
miniſtris 2, 580
miniſtro 2, 100
miniſtros G 3, 488
minitans Æ 12, 762
Minoia 6, 14
minor G 2, 99. 3, 240 306 Æ 3, 803. 9, 342 452. 10, 129
minorem 9, 593
minores G 4, 180. Æ 1, 536 737. 3, 165. 6, 822. 8, 268
Minos 6, 432
Minotaurus 6, 26
minus E 9, 64. G 1, 393. 2, 429. 3, 311 319 Æ 1, 637. 3, 482 499 561. 6, 212 [illegible]75. 7, 572. 8, 465. 10, 812. 11, 204 755. 12, 107 481 616 745
minutatim G 3, 485
mira *ablat.* Æ 9, 304. 10, 267
mirabar E 1, 37. Æ 8, 161
mirabere G 4, 60 197
mirabile 2, 30. 3, 275. 4, 554. Æ 1, 443 656. 2, 174 680. 3, 26. 4, 182. 7, 6478. 8, 81 252. 9, 120. 10, 637 12, 252
mirabitur G 1, 497
mirabor E 1, 70
miracula G 4, 441
mirans 4, 363
miranda Æ 1, 498
mirantibus 6, 855
mirantur G 1, 103. Æ 1, 713. 2, 32. 8, 91. 9, 55
mirata E 8, 2, Æ 5, 555. 7, 382
miratam E 6, 61
miratur 5, 56. 6, 30 G 2, 82. Æ 1, 425 460. 6, 6[illegible]1. 7, 813. 8, 92 310 619 710
miratus G 3, 49. Æ 5, 35, 6[illegible] 317. 10, 446
mirer 11, 126
miretur G 1, 38. Æ 8, 517
miris G 1, 477. 4, 309. Æ 1, 358. 7, 89. 10, 822
miro 3, 298. 4, 458. 7, 57
miror E 1, 11
miſcebant Æ 8, 432
miſcens 12, 205
miſcent G 2, 282. 3, 220 449 Æ 4, 210. 9, 714. 10, 2[illegible] 12, 720
miſcentem 10, 721
miſcentur G 4, 76 311 Æ [illegible] 557. 12, 714
miſcere 1, 138. 12, 805
miſceri G 1, 359. Æ 1, 12[illegible] 4, 112 160 411. 7, 704. 1[illegible] 217
miſcet 1, 195 444. 2, 329. [illegible] 727. 12, 628
miſcetis E 2, 55
miſcetur Æ 2, 487. 12, 44[illegible]
miſcuerunt G 2, 129. 3, 28[illegible]
miſcuit Æ 5, 791
Miſene 6, 189
Miſenum 6, 162 212
Miſenus 3, 239. 6, 234
miſer 12, 292
miſera 4, 697
miſerabere G 4. 240
miſerabile E 5, 21 G 4, 5[illegible] 572 Æ 1, 115. 2, 798. [illegible] 58. 12, 338
miſerabilis G 4, 454
miſeræ E 9, 28. Æ 1, 3[illegible] 773. 4, 315 420. 5, 623 6[illegible] 9, 216 475 484. 11, 1[illegible] 12, 58 604 873
miſeram G 4, 494 526 Æ [illegible] 285. 10, 829. 11, 881
miſeranda G 3, 478. Æ [illegible] 138 591. 11, 259

miſerandæ Æ 11, 593
miſerande 6, 882. 10, 327 825. 11, 42
miſerandus 5, 509
miſerans G 2, 499. Æ 5, 452. 10, 823
miſerantem 8, 74
miſerantur 10, 758. 12, 243
miſerati 5, 350
miſerat 9, 177 547 583
miſerata 1, 601. 4, 693. 10, 234 686
miſerate 6, 56
miſeratus G 1, 41 466. Æ 4, 370. 5, 727. 6, 28 332 4 6
miſêre G 4, 534. Æ 2, 566. 7, 727 744. 11, 430
miſerebitur 2, 645
miſerere E 2, 7. Æ 2, 143. 4, 318 435. 6, 117. 9, 495. 10, 598. 11, 365. 12, 43 653 777 934
miſereſcimus 2, 145
miſereſcite 8, 573. 10, 676
miſeret 5, 354. 7, 360. 9, 787
miſeri G 3, 262. Æ 1, 528. 2, 42 131 248 459. 3, 639. 4, 20. 11, 204. 12, 636
miſeris G 3, 66 313. Æ 1, 614. 2, 199. 6, 721 736. 8, 376 537. 9, 472. 10, 61. civibus & navibus 11, 119 182. 12, 452
miſerit 9, 785
miſero E 2, 58. Æ 2, 70 486 738. 6, 370. 8, 488. 10, 849. 11, 63. 12, 541 813 881
miſerorum 2, 140. 3, 622
miſeros E 1, 73. G 2, 152 505. 3, 483. Æ 2, 215. 10, 89. 11, 360. 12, 153
miſerrima 2, 5 411. 4, 117 437. 11, 885
miſerrime 2, 519
miſerrimus 2, 655. 6, 618
miſerum E 3, 27. Æ 2, 79. 3, 41. 5, 655. 6, 21. 12, 646
miſi E 3, 71. Æ 4, 426. 8, 563. 11, 397
miſit G 4, 362. Æ 2, 87. 4, 254. 5, 605. 7, 221 715 761. 8, 506. 9, 2 634. 12, 554
miſſa G 2, 385 452. 10, 339. 11, 799
miſſæ Æ 10, 457
miſſi 11, 511
miſſile Æ 10, 421 773. 12, 278
miſſilibus 9, 520. 10, 716 802
miſſo 5, 286 545
miſſos 12, 516
miſſu 7, 752
miſſum 9, 483
miſſuram 8, 534
miſſus G 3, 447. Æ 3, 595 688. 4, 356 377 574. 6, 812. 10, 779
miſta E 4, 20. Æ 7, 661. 9, 349. 10, 742. 12, 68 340
miſtæ G 4, 79
miſtas E 5, 3
miſti Æ 4, 145. 5, 923. 11, 134
miſtis E 10, 55
miſto Æ 2, 609. 3, 99. 10, 871. 11, 880. 12, 667
miſtum G 3, 516. Æ 6, 25. 12, 838
miſtus 8, 510. 10, 398
mites G 1, 448
miteſcent Æ 1, 295
miteſcere E 10, 61
miti G 1, 344
mitia E 1, 81
mitigat Æ 5, 783
mitis G 2, 522. Æ 8, 88
mitra *abl.* 4, 216
mitræ 9, 616
mittam E 3, 71. Æ 9, 200
mittamus 12, 629
mittant 8, 148. 12, 191
mittatur 11, 27
mitte E 3, 75. G 3, 64. Æ 6, 85
mittent 6, 380
mittere 3, 440
mitteret 4, 231. 11, 47 81
mittes G 3, 323. 4, 545
mittet 1, 229
mittetur E 4, 36
mitti 9, 193. 11, 352
mittimur 6, 744
mittimus E 9, 6. Æ 2, 115
mittit G 1, 57. 4, 553. Æ 1, 637. 3, 155. 4, 243. 6, 543. 9, 645 733. 10, 351. 12, 362 514
mittite 1, 207. 4, 623
mittitur 8, 9
mitto 11, 256
mittunt 6, 896. 9, 663
mixti 4, 145. 11, 134
mixtoque 11, 807
Mnaſylus E 6, 13
Mneſthea Æ 4, 288. 12, 561
Mneſtheoque 5, 184
Mneſtheus 5, 116 189 210 218 493 494. 9, 171 306 779 812. 10, 143. 12, 127 143 384 443 4 9 549
mobilis G 1, 417. 3, 165
mobilitate Æ 4, 175
modi 10, 247
modis G 1, 477. 4, 309. Æ 1, 357. 6, 738. 7, 89. 10, 822
modo E 1, 14. 4, 8. 9, 27. G 1, 419. 2, 285. 3, 10 73. Æ 1, 393 405. 2, 160. 3, 116. 4, 50 109. 5, 25 438 493. 7, 263. 9, 43 141. 11, 141
modo E 5, 50. G 2, 228. 4, 120 284 Æ 3, 459. 5, 599. 6, 892. 9, 119 706
modos G 2, 20. Æ 7, 701
modulabor E 10, 51
modulans E 5, 14
modulatus Æ 1, 1
modum G 4, 236. Æ 4, 475. 7, 129. 10, 502. 11, 328
modus E 2, 68. 10, 28. G 2, 73. 3, 54. 4, 537. Æ 4, 98 294. 12, 157
Mœcenas G 1, 2. 2, 41. 3, 41. 4, 2
mœnia Æ 1, 11 263 281 370 414 441 649. 2, 187 193 234 242 252 294 298 705. 3, 17 85 100 159 398 501 794. 4, 74 96 220 325 655. 5, 3 633 717 737 798 811. 6, 541 549 631. 7, 131 145 153 670. 8, 165 385 715. 9, 39 144 160 196 218 241 286 524. 10, 22 119 167. 11, 288 323 506 619 629 871 900. 12, 148 193 361 579 585 620 670 706 745
mœnibus G 4, 193. Æ 1, 99. 2, 328. 3, 255 322 345. 5, 624. 9, 676 726 805. 10, 460. 11, 567 884 895. 12, 116
mœrens G 4, 511. Æ 4, 32
mœrentem G 3, 519. Æ 8, 711. 10, 860
mœrentes 11, 211
mœrentia 1, 201
mœrentis 12, 399
mœrentum 11, 216
mœret 4, 82
Mœri E 9, 1
Mœrim 8, 98. 9, 53
Mœris 8, 96. 9, 16
mœrorum Æ 10, 24
Mœſia G 1, 102

mœsta E 1, 37. Æ 3, 482. 10, 820. 11, 92
mœstæ 3, 64. 11, 35. 12, 30
mœstam 4, 46. 6, 445
mœstas 2, 280. 5, 48. 11, 482
mœsti 6, 434. 9, 471. 10, 640. 11, 52 226 454. 12, 110
mœstis G 4, 515
mœstissimus Æ 2, 270
mœsto 6, 156. 11, 38
mœstorum Æ 2, 981
mœstos 6, 333
mœstum G 1, 480. Æ 1, 206. 6, 340. 10, 191. 11, 189. 12, 44 514 601
mœstus 2, 769. 9, 498. 11, 76
mola 4, 517
molam E 8. 82
molaribus Æ 8, 250
mole G 3, 270. Æ 3, 579 656. 5, 118 223 431. 6, 232. 7, 587. 8, 199. 9, 35 542. 10, 771. 12, 161 575
molem 1, 65 42. 2, 150 185. 5, 790. 6, 727. 9, 516
moles 1, 139. 2, 491 608. 8, 191. 11, 130
molibus 5, 439. 9, 711
mol mur 3, 6
molior 3, 132
molire G 4, 331
moliri 1, 271. Æ 1, 415 428 568. 2, 109. 7, 127 290
moliris 4, 273 309
molis 1, 37
molita hasta 10, 477
molitur G 1, 323. Æ 4, 233. 6, 477. 7, 158. 12, 327 852
molitus G 1, 494
molle 2, 12. 3, 299. Æ 9, 341. 11, 164
molles E 1, 82. G 1, 57. 2, 470. 3, 435. Æ 4, 423. 7, 390
molli E 2, 72. 3, 45 55. 4, 28. 5, 38. 6, 54. 8, 64. 9, 8. G 2, 120. 3, 204 293 464 Æ 2, 683. 4, 147. 8, 388. 10, 138 192 818
mollia E 2, 50. 10, 42. G 2, 389. 3, 41 76. 4, 348. Æ 9, 804. 11, 622. 12, 25
mollibus E 5, 31. G 2, 384. 3, 188 295 386. Æ 7, 488. 8, 415 666. 9, 817. 11, 352 728
mollior E 7, 45. G 1, 321 Æ 8, 726
mollis G 4, 147. Æ 1, 697. 4, 66. 11, 69
mollissima G 1, 341. Æ 4, 293
mollit 1, 61
mollite G 2, 36
molliter E 10, 33
mollitus G 1, 494
mollius Æ 6, 847. 7, 357
Molorchi G 3, 19
Molossum 3, 405
momordit Æ 11, 418
mone 7, 41
moneat G 1, 457
monebat Æ 7, 110
monebo 3, 436
monent 3, 684
monere 4, 5 7
moneret G 1, 353. Æ 3, 712. 11, 47
moneri Æ 3, 461
monet G 1, 465. Æ 10, 439
monile 1, 658
monilia 7, 278
monimenta 3, 102 486. 4, 498. 6, 26 512. 8, 312 356. 12, 945
monimentum 5, 538 572
monita 8, 336
moniti 2, 183. 3, 188. 6, 620
monitis 4, 331. 8, 504. 10, 110 689
monitu 4, 282 455. 6, 533. 9, 501. 10, 397
monituſque 7, 102
Monœci 6, 831
mons 1, 109. 3, 92 107. 12, 687
monſtra G 1, 185. Æ 3, 59 583. 6, 285 729. 7, 270. 8, 286 698. 9, 128
monſtrabat 3, 690
monſtrante 1, 386
monſtrantem 6, 445
monſtrantur 6, 440. 7, 569
monſtrarat 1, 448
monſtrat 1, 422. 2, 388. 4, 498. 6, 8. 8, 337 343. 9, 44
monſtrata 4, 483 636
monſtratas G 4, 549
monſtrate Æ 1, 325
monſtrator G 1, 19
monſtrent 1, 477
monſtris E 6, 76. Æ 2, 171. 3, 307. 5, 659. 7, 81 376
monſtro G 3, 152. Æ 5, 149. 7, 348. 8, 198. 12, 246 874
monſtrum G 4, 554. Æ 2, 245 680. 3, 26 214 658. 4, 181. 3, 523. 7, 328. 8, 811. 9, 120. 10, 437
montana 5, 440
montano 2, 305
monte G 3, 240. Æ 3, 455. 4, 159. 6, 234. 7, 697. 11, 849
montem G 3, 213 373. Æ 1, 85. 2, 804. 7, 713. 8, 231
montes E 5, 28 63. 6, 41 66 G 1, 283. 2, 260. 3, 264 270 412 535. 4, 461. Æ 1, 65. 2, 636. 3, 206 508. 4, 151 155. 8, 692. 11, 810. 12, 113
monti 12, 135
montibus E 1, 84. 2, 5 21. 5, 8. 6, 53 72. 7, 56. 10, 32. G 1, 43 342 358. 2, 111. 4, 112 433 484. Æ 1, 611. 2, 626. 3, 235 644 675. 4, 164 491. 6, 182 714. 7, 387 563 718. 8, 53 321 692. 9, 92 674. 10, 544 707 766. 11, 569 836. 12, 523
montis E 5, 76. 8, 59. G 2, 186. 4, 361 419. Æ 1, 59 249. 2, 15. 3, 274 575. 5, 35. 6, 360. 7, 674. 8, 191 221. 9, 569. 10, 128 699. 11, 320 513 526. 12, 684
montoſæ 7, 744
monuiſſet E 9, 15
Mopſe 5, 1 10. 8, 29
Mopſo 8, 26
mora 3, 52. G 2, 482. 3, 110. 4, 185 548. Æ 1, 710. 2, 701. 3, 207 473 548. 5, 140 268 458 639 749. 6, 177. 7, 156. 10, 622. 11, 19 713. 12, 11 74 541 553 565 889.
moræ 2, 282 453. 9, 143 232. 10, 400
moram E 10, 12. Æ 1, 418. 10, 428
morandi 4, 51
morando 10, 798
morantem 4, 568. 5, 185
morantis G 4, 28 70. Æ 7, 620
moranti G 3, 565
morantur Æ 5, 207 766. 6, 40. 11, 297
morari 6, 487. 12, 676
moras G 3, 43. Æ 4, 407 569. 7, 315. 8, 443. 9, 13. 10, 485 658 888. 12, 431 699
morata 4, 649
moratur 1, 674. 2, 287 373. 4, 235. 7, 253. 9, 368 439
moratus 3, 610. 5, 381. 12, 506 751

morbi G 3, 67 471. 4, 397 532. Æ 6, 475
morbo G 3, 478 485 561. 4, 252 318
morborum G 3, 440
morbos 3, 5?2. Æ 10, 274. 12, 851
morbus G 3, 504
mordet Æ 12, 274
more G 3, 177 461. 4, 66 Æ 1, 322. 3, 65 369. 4, 57 551. 5, 96 244 694. 6, 39 123. 7, 204 247 357 377 617. 8, 186 344 544 635. 10, 604 832. 11, 35 142 187
morem G 1, 51 245. 2, 227 250. Æ 1, 543. 3, 408. 5, 556 596. 6, 852. 7, 159. 8, 88 282. 11, 616. 12, 401 836
morer 12, 874
morere 2, 550. 4, 547. 10, 600 743
morerentur 2, 439
mores G 4, 5. Æ 1, 268. 6, 683. 9, 254. 12, 834
moretur 7, 388
mori E 2, 7. Æ 2, 317. 3, 323. 4, 475 564. 11, 895. 12, 646
moriamur 2, 353. 4, 660
moribunda G 3, 488. Æ 6, 732. 10, 341
moribundam 4, 323
moribundum 5, 374
moribundus 10, 590
moriemur 2, 670. 4, 659
moriens E 2, 38. 7, 57. 8, 20. 10, 67. Æ 7, 2. 9, 350 362 436 443 754. 10, 489. 11, 418 669 816
morientem 4, 675
morientia 10, 463. 11, 665
morientibus G 1, 107. 3, 510
morientis E 8, 60. Æ 4, 610. 10, 821
morientium 11, 633
moriere 2, 524. 11, 857
Morini 8, 727
moris E 6, 22
moritura G 3, 263. 4, 458 Æ 4, 308 415 519 604. 12, 55 602
moriture 10, 811
morituris G 3, 501
moriturus Æ 2, 408 511. 9, 400 554. 10, 881. 11, 741
moriuntur G 3, 494
moror E 8, 106. Æ 2, 102. 4, 325. 5, 400. 6, 528. 11, 177 365
mors 4, 385. 11, 167
morſibus G 4, 237
morſu Æ 1, 173. 2, 215. 10, 707. 12, 755
morſus 3, 394. 7, 112 755. 12, 782
mortale 6, 50
mortalem 7, 71. 9, 101
mortales G 1, 147. Æ 2, 605. 4, 277. 9, 751. 10, 376
mortali 9, 95. 10, 375. 12, 797
mortalia E 8, 35. G 1, 123 330. Æ 1, 466 546. 3, 56. 4, 412. 10, 30
mortalibus G 1, 237, 3, 66 Æ 2, 142 268. 10, 274 759 861. 11, 182. 12, 850
mortalis G 3, 319. 4, 326. Æ 1, 332. 12, 882
morte G 3, 512 518. Æ 2, 140 447 533. 3, 333. 4, 17 244 275 436 502 644 696. 5, 476 483. 6, 121 163 444. 8, 48 709. 9, 348 445. 10, 386 641 673 849. 11, 159 444 796 839 846 849. 12, 679
mortem G 4, 218. Æ 1, 95. 2, 359 645. 4, 451. 6, 569. 9, 363 401. 10, 829 880 900. 11, 348 644 881. 12, 41 760
mortes 10, 854
morti G 4, 226. Æ 2, 62 127. 5, 691. 6, 522. 9, 552 599. 10, 662. 11, 115 197. 12, 157 464
mortiferum 6, 279
mortis G 3, 68 482. Æ 2, 369. 4, 662. 9, 736. 10, 791. 12, 74 546 879
mortua E 3, 15
mortuus Æ 8, 485
mos G 3, 224. Æ 1, 340. 7, 601 731. 8, 316
motantibus 5, 5
motat Æ 3, 581
motibus G 1, 475
motos Æ 1, 139
motu G 1, 329. 4, 68 365 Æ 5, 430. 12, 217 503
motus G 1, 350 420. 4, 86 Æ 4, 297. 6, 317. 11, 225
movebant 2, 726
movebat 5, 280. 11, 446
movebit 6, 813
movebo 1, 266. 7, 312
movemus 3, 519
movendus G 2, 418
movens 2, 264. Æ 3, 34. 5, 608. 10, 890. 12, 333
movent Æ 7, 623
moventem 3, 656. 12, 904
moventes 6, 820
moveo 7, 45
moveor 10, 42
movere G 2, 316. 3, 521
moveret 1, 353. 4, 505. Æ 3, 187
moveri G 1, 130 460. Æ 3, 91 700. 6, 256 399. 7, 429. 10, 432 626. 11, 408
movet G 1, 509. 3, 236. Æ 4, 272. 5, 349. 6, 405. 7, 252 473. 10, 40. 11, 368. 12, 6
movete 7, 641. 10, 163
movetur 1, 718. 4, 170 438. 6, 470
movi 2, 96
movit G 1, 123. Æ 11, 538
mox G 1, 24 150 260. 2, 267. 3, 46 191 296 511. 4, 310 393. Æ 3, 294 598. 4, 176. 5, 117 216. 8, 613. 9, 242. 10, 438 741. 12, 438
mucro 10, 570 817. 11, 811 740
mucrone 2, 333. 7, 665. 10, 601 681. 12, 378 512
mucronem 10, 652 798. 12, 357
mucronibus 2, 449. 12, 663
mugiit 8, 218
mugite 3, 92. 4, 490. 6, 256. 8, 215 361 526
mugitibus E 6, 48
mugitus G 2, 470. Æ 2, 223. 12, 102
mulcebant volucres 7, 34
mulcebat 7, 755
mulcent 5, 464
mulcentem G 4, 510
mulcere Æ 1, 70. 8, 634
mulcet 1, 157 201
Mulciber 8, 724
mulctra G 3, 309
mulctram E 3, 30
mulctralia G 3, 177
mulgeat E 3, 91
mulget 3, 5
muliebribus Æ 11, 687
mulier 7, 661
mulsêre G 3, 400
multa E 1, 34. G 1, 176 287 449. 2, 62 295 347. 3, 220 226 247 297. 4, 180 301 320 450 473 501. Æ 1, 9, 275 338 356 469 575 774. 2, 283 394

694 790. 3, 34 610 712. 4, 3 205 390 395 464. 5, 270 433 478 608 705 806 862. 6, 160 285 309 340 349 737. 7, 31 89 183 200 358 535 593. 8, 452 522 538. 9, 24 210 312 348 357 589 669 724. 10, 531 554 662 839 890. 11, 78 197 205 222 425 471 697 744 760 788. 12, 23 68 294 328 402 496 506 601 612 720 886
multæ G 1, 506. 2, 103. 3, 471. Æ 6, 311. 7, 7 236. 11, 581
multam Æ 6, 414. 9, 343
multas 8, 13
multatam 11, 839
multi G 1, 225. 3, 398. Æ 2, 124. 5, 302. 7, 5 236 718. 10, 288
multiplicem loricam 5, 264
multiplici 4, 139
multis 3, 346 377. 5, 75 289 644 815. 7, 564 588. 8, 571. 9, 217 315 565. 10, 620
multo, *adverb.* E 3, 35. G 1, 167. 2, 257. Æ 2, 199
multo, *nomen.* E 5, 69. G 1, 197. 2, 190. 4, 139 268 Æ 1, 416. 2, 532 551 662. 3, 151 474. 5, 736. 6, 87. 7, 498 746. 9, 336 458. 10, 499 505. 11, 421
multorum 5, 865
multos G 1, 193. 2, 208 294. 4, 208. Æ 1, 356 632. 2, 363 398 715. 7, 60. 8, 481. 9, 85 925. 10, 708 709 839. 11, 426. 12, 329
multum E 3, 18. G 1, 94 161. 2, 272. Æ 1, 7. 3, 348. 6, 481. 9, 501. 10, 434. 11, 49
multus 4, 3
mundi E 6, 35. G 1, 5 232. 2, 330. 9, 93
mundo E 4, 9
mundum 1, 59
mundus G 1, 240
munera E 2, 44 56. 3, 63 68. G 1, 12. 3, 527. 4, 40 534. Æ 1, 640 651. 3, 177. 4, 217 263 624. 5, 109 247 349 3 4 846. 7, 261. 8, 61. 11, 195 249 281 333. 12, 393 520
munere E 5, 53. G 1, 7 238. 3, 391. 4, 178 5[illegible]. 5, 282 337 361 537 652. 6, 637 886. 8, 273
muneribus E 2, 57. G 2, 5
muneris Æ 8, 464
muniet 1, 275
munimen G 2, 352
munire 4, 179
munus E 8, 60. Æ 4, 429 647. 5, 535. 6, 142 526 629
munuſcula E 4, 18
murali Æ 12, 921
muri 9, 562
murice E 4, 44. Æ 4, 262. 5, 205. 9, 614
muris E 4, 32. Æ 5, 597 807. 8, 592. 9, 664 738 766. 10, 26 263. 11, 256 398 597 891
murmur G 1, 109. Æ 11, 298. 12, 239
murmura 4, 210. 10, 99
murmurat 10, 212
murmure Æ 1, 50 128 249. 3, 582. 4, 160. 5, 369. 6, 709. 12, 591
murmuris E 9, 58
muro G 2, 535. Æ 3, 402 535. 6, 549 783. 7, 161. 10, 236. 9, 371
murorum 4, 89. 9, 468. 10, 144. 11, 130 382
muros G 2, 157. Æ 1, 427 487. 2, 33 49 234 278 290 610 752. 3, 132. 4, 359. 5, 631. 7, 409. 8, 98. 9, 37 58 65 153 161 174 196 478 507 511 557 599 782 800. 10, 70 122 286 671. 11, 17 99 304 387 458 475 506 876. 12, 555 575 586 596 690 698 706
Murranum 12, 529 639
murum 8, 474
mus G 1, 181
muſa Æ 1, 12. 10, 191
muſæ E 3, 60. 4, 1. G 2, 475. 4, 315
Muſæum Æ 6, 667
muſam E 1, 2. 3, 84. 6, 8. 8, 5
muſarum Æ 9, 775
muſas G 3, 11
muſco E 6, 62. G 4, 18
muſcoſi E 7, 45
muſcus G 3, 144
muſis Æ 9, 774
muſſant G 4, 183. Æ 11, 345. 12, 718
muſſat 12, 657
muſti G 1, 295
muſto 2, 7
mutabant Æ 5, 702
mutabile 4, 569
mutabilis 11, 425
mutabit E 4, 39 44
mutandæ Æ 3, 161
mutant G 2, 511
mutare E 10, 64. Æ 3, 415. 12, 823
mutari G 3, 69 548. Æ 10, 627
mutat 4, 595. 9, 611. 12, 38
mutatâ E 8, 4. G 2, 50 268 Æ 5, 604. 9, 220. 11, 543. 12, 784
mutatæ 5, 676
mutatam G 2, 33
mutati Æ 5, 19. 11, 240
mutatis G 1, 82
mutato 1, 73. 4, 413
mutatos E 6, 79
mutatus Æ 1, 662. 2, 274
mutavêre G 1, 418
mutavit E 8, 70. G 1, 8*
mutemus Æ 2, 389
mutentur G 3, 307
mutet Æ 1, 678
mutua G 1, 301. Æ 7, 66. 10, 755
mutum 9, 341. 12, 718
Mutuſcæ 7, 711
Mycenæ 5, 52. 7, 372
Mycenas G 3, 121. Æ 1, 188. 2, 25 180 577. 6, 838
Mycenæus 11, 266
Mycenis 1, 654. 8, 331. 7, 222. 9, 139
Mycon E 7, 30
Mycone Æ 3, 76
Myconis E 3, 10
Mygdonides Æ 2, 342
myricæ E 4, 2. 6, 10. 8, 54. 10, 13
Myrmidonum Æ 2, 7 252 785. 11, 403
myrrha 12, 100
myrta G 1, 306
myrtea Æ 6, 443
myrte proxima Æ 2, 54
myrtetis G 2, 112
myrto 1, 28. Æ 5, 72
myrtos E 7, 6. G 4, 124
myrtum Æ 7, 817
myrtus E 7, 62. G 2, 64 447 Æ 3, 23
Myrus G 4, 370
myſtica 1, 166

N.

N' *Pro* ſua integra Ne. Æ 3, 319. 6, 779. 10, 668. 12, 503 797 874
nabat G 4, 506
nactæ *apes* 4, 77

nactus Æ 9, 331. 12, 749
Naïades E 10, 10
Naïadum 6, 21
Naïs 2, 46
nando Æ 5, 594. 10, 683
nantes G 1, 369 Æ 1, 122
nanti 10, 210
Napæas G 4, 535
Nar Æ 7, 517
Narciſſi G 4, 160
Narciſſum E 2, 48
Narciſſo 5, 38. 8, 53 G 4, 123
nare, *apes* 4, 59
nares 4, 300 Æ 6, 497. 7, 480
naribus G 1, 376. 2, 140. 3, 85 5 7. 7, 281. 12, 115
Naritiæ 2, 438
Naritii Æ 3, 399
narrabat G 4, 345
narrabis Æ 9, 742
narrantis 4, 79
narrare 2, 549
narraverit E 6, 79
naſcantur 3, 107
naſcentem G 1, 441. 4, 224 Æ 10, 75
naſcenti E 4, 8 Æ 8, 564
naſcentia E 3, 92
naſcentis Æ 4, 515. 10, 27
naſcentum G 3, 390
naſcentur I, 434 Æ 3, 98
naſcere E 8, 17
naſcetur 4, 25 Æ 1, 290
naſcitur 4, 5 G 2, 68. 3, 279 Æ 7, 44. 10, 275
naſcuntur G 2, 65 85 111
nata, *filia*. Æ 7, 268 358
nata, *particip*. 8, 315
natæ *gen*. 1, 260. 2, 515. 6, 623. 7, 360 398
natalis E 3, 76
natam, *filiam*. Æ 7, 99 387. 11, 5 4 570. 12, 27 42
natant G 1, 372
natantem Æ 5, 181
natantes G 4, 496 Æ 5, 856
natantum 3, 541
natarent Æ 3, 625
natarum 1, 658
natat G 3, 260 Æ 4, 398
nate, *fili*. G 4, 396 412 531 Æ 1, 668. 2, 594 619 704 733. 3, 182. 4, 223. 5, 333 724. 6, 689 693 722 781 868. 8, 569 913. 9, 83 492. 10, 846
nate Dea 1, 586 619. 2, 289. 3, 311. 4, 560. 5, 383 474 709. 8, 59
nati E 5, 22 G 2, 523. 3, 128. 4, 416 Æ 2, 338 551 789. 3, 3 98 391 490. 5, 285 592 621. 6, 116 446. 8, 45 615. 10, 470 800 906. 11, 53. 12, 411
nati, *particip*. G 1, 63 Æ 6, 649
natis 8, 379
nato 1, 594. 3, 12. 8. 383. 10, 525 878. 11, 57
natorum E 8, 47 Æ 2, 214 527. 5, 645. 6, 22. 7, 532
natos G 3, 178. 4, 153 Æ 2, 138 579. 4, 33. 6, 820. 7, 518. 8, 413. 9, 603
natu 5, 644
natum 1, 411. 2, 663 744. 4, 605. 6, 752 888 897. 8, 308 609. 10, 466. 11, 167
natura G 1, 61. 2, 9 20 49 178 Æ 10, 366
naturæ G 2, 483
naturas 4, 149
natus Æ 6, 90
navali G 3, 29 Æ 5, 493. 8, 684
navalia 11, 328
navalibus 4, 593
nave 5, 188 487
navem 1, 124. 5, 169 283. 6, 336. 10, 660
naves 1, 249 172 366 577 648 660. 2, 399 462. 3, 71 425 463. 4, 398. 5, 29 62 247 471 665. 6, 899. 8, 546. 9, 114. 11, 326
naufraga G 3, 542
navibus Æ 1, 174 197 255 383 522 529. 2, 254 375 613. 3, 385. 5, 713. 10, 213
navifragum 3, 553
navigat 1, 71
naviget 4, 237
navigiis G 2, 107 443 Æ 5, 753
navim 1, 188
navis 5, 161 280. 6, 354
navita G 1, 137 372 Æ 6, 315
nautæ E 6, 44 G 1, 29 304 436 Æ 3, 207. 4, 418. 5, 207 837. 7, 200
Nautes 5, 704 728
nautica E 4, 38
nauticus Æ 3, 128. 5, 141
nautis G 3, 313. 4, 421 Æ 3, 275. 5, 130. 10, 99. 12, 767
Naxon 3, 125
Nexram E 3, 3
Nealces Æ 10, 753
nebula 1, 443. 2, 356. 8, 258
nebulæ G 1, 402 Æ 1, 416
nebulam G 2, 217 Æ 10, 82
nebulis G 4, 24
necabat Æ 8, 488
nece 8, 202
neceſſe 3, 478. 4, 613. 6, 513 737
neci G 3, 480. 4, 90 Æ 2, 85 334. 12, 341 513
nectar E 5, 71
nectare G 4, 164 384 Æ 1, 437
necte E 8, 77
nectentur Æ 5, 309
nectis 9, 219
nectit 4, 239. 12, 603
nectitis E 6, 23
nefandi Æ 1, 547. 2, 155. 4, 497. 12, 572
nefandis 5, 785
nefando G 1, 278
nefandum Æ 10, 84
nefas G 1, 506 Æ 2, 184 585 658 719. 3, 365. 4, 306 563. 5, 197. 6, 391 624. 7, 386 596. 8, 173. 10, 497 901
nefas, *interject*. 7, 73. 8, 688. 10, 673
negabat E 3, 24 Æ 3, 142
negabo 2, 78. 4, 334
negabunt G 2, 234. 3, 207
negant 2, 215. 3, 131
negarat Æ 10, 435
negares 10, 614
negaret G 1, 149
negat Æ 3, 171 201. 4, 428. 7, 9. 12, 914
neget E 10, 3
Nemeæ Æ 8, 295
nemo 5, 305 349 383. 9, 6
nemora E 8, 86. 10, 9 G 1, 334. 2, 120 208. 3, 393 Æ 1, 195. 4, 70. 6, 803. 7, 580. 11, 902. 12, 929
nemore 6, 188
nemori 7, 775
nemoris E 6, 73 G 3, 436. 7, 566
nemoroſa Æ 3, 270
nemorum E 6, 57 G 1, 14 359. 2, 15 21 323. 3, 45 216 520 Æ 1, 314. 6, 238 639. 7, 83 747. 9, 405. 11, 546 557
nempe G 3, 259
nemus E 6, 11. 7, 59. 8, 22. 10, 43

INDEX

10, 43 G 1, 16. 2, 308 401 429. 3, 334 Æ 1, 169. 3, 112. 4, 118. 5, 149. 6, 386 473 658 704. 7, 515 759. 8, 92 108 216 305 345 351 599
Neoptolemi 3, 333 469. 11, 264
Neoptolemum 2, 500 549
Neoptolemus 2, 263
nepos 4, 163
nepotem 2, 320 702. 10, 47
nepotes E 9, 50 G 2, 294 Æ 2, 164. 3, 158 409 505. 4, 629. 6, 682 757 786. 7, 99
nepoti 9, 362
nepotibus G 2, 58
nepotis Æ 6, 885
nepotum 2, 503. 6, 864. 8, 731
Neptune G 1, 14 Æ 5, 14 195 782
Neptuni G 3, 122. 4, 387 Æ 5, 360 863. 9, 145
Neptunia 2, 625. 3, 3. 7, 691. 8, 695. 9, 523. 10, 353. 12, 128
Neptuno G 4, 29 394 Æ 2, 201. 3, 74 119. 5, 640
Neptunum 5, 779. 8, 699
Neptunus 1, 129. 2, 610. 7, 23
nequa 1, 686. 2, 606. 3, 406 453 473. 8, 209. 9, 321. 11, 19. 12, 565
neque enim G 4, 207 Æ 1, 202 647. 2, 379. 4, 170. 6, 368. 7, 195 581. 8, 251. 9, 617 704 748. 10, 217 865. 11, 537 684. 12, 74
nequeam 9, 289
nequeant G 3, 127
nequeo Æ 7, 312. 9, 497
nequeunt 8, 265
nequicquam G 1, 96 192 404. 4, 38 501 Æ 2, 101 510 515 546 770. 3, 677 711. 4, 209. 5, 81 256 392 433 632 761 860. 6, 118. 7, 373 441 589 652. 8, 232 370. 9, 219 364. 10, 122 554 604. 11, 536 716. 12, 403 486 517 634 909
nequid 4, 415. 6, 694. 8, 205. 11, 417
nequis E 6, 73 Æ 1, 417
nequit 1, 717. 8, 618
nequivi 6, 507
nequo 1, 678
Nerea E 6, 35
Nerei Æ 8, 383, 10, 764
Nereia 9, 102
Nereidum 3, 74. 5, 240
Nereus G 4, 392 Æ 2, 419
Nerine E 7, 37
Neritos Æ 3, 271
nervis 9, 776. 10, 341
nervo G 4, 313 Æ 5, 502. 9, 622. 10, 131. 11, 862. 12, 856
Neſæe G 4, 338 Æ 5, 826
neſcia G 2, 467. 4, 470 Æ 1, 303. 9, 552. 10, 501. 12, 227
neſciat 1, 569. 4, 292
neſcimus 7, 195
neſcio E 3, 103. 8, 107. G 1, 413. 4, 53 Æ 2, 735
neſcio quod 2, 735
neſcis E 3, 23 Æ 4, 541
neſcit G 3, 584
neſcivere 1, 391
neſcius Æ 4, 72
neverat 10, 818
nexæ 1, 452
nexantem 5, 279
nexis G 4, 276 Æ 7, 66
nexoſque 4, 695
nexus G 3, 423
nidi Æ 5, 214
nidis G 4, 17 Æ 8, 235. 12, 475
nido 4, 514
nidor 3, 415
nidorem 12, 301
nidos G 1, 415. 4, 56
nidum Æ 4, 307
niger E 2, 16 G 4, 126 478
nigerrimus 3, 278
nigra E 2, 18. 10, 39 G 2, 203. 3, 388 Æ 6, 134. 12, 473
nigrâ E 6, 54 G 1, 194. 4, 291 468 Æ 5, 516. 8, 599. 9, 381
nigræ E 10, 39 G 2, 258. 4, 275. 9, 714
nigram G 2, 255. 3, 241. 4, 546 Æ 3, 120
nigrantem 4, 120. 8, 353
nigrantes 5, 97. 6, 143
nigranti 9, 87
nigrarum 5, 736
nigras 6, 153
nigreſcere 4, 454
nigreſcunt 11, 824
nigri E 7, 50 Æ 1, 493. 4, 514
nigris G 2, 214
nigro G 1, 320 Æ 6, 238. 9, 33. 11, 596
nigrum G 1, 429. 2, 116. 3, 333 451 Æ 4, 44
nihil E 2, 6. 3, 48. 8, 67 103 G 1, 19 Æ 2, 482 6 9. 4, 315. 6, 509. 9, 262 377 428. 10, 54 319. 11, 227 801. 12, 11 405
nil E 2, 7. 8, 19 103 G 2, 28. 3, 42 Æ 5, 751. 7, 308. 9, 133 207. 10, 42 320. 12, 51 228 395
Nili 6, 800
Nilum G 3, 29. 4, 288 Æ 8, 711
Nilus 9, 31
nimbi 2, 113. 3, 198. 5, 1 459 821. 9, 669. 10, 803
nimbis G 1, 456 460
nimbo Æ 2, 616. 3, 587. 6, 317 666. 10, 634. 12, 41
nimborum G 1, 328 Æ 1, 5 84
nimbos 6, 590. 8, 608
nimboſo 3, 274
nimboſus 1, 539
nimbum 4, 120
nimbus G 3, 110 Æ 4, 16 7, 793. 9, 111. 12, 451
nimia 9, 354
nimio G 3, 135
nimirum Æ 3, 558
nimis 9, 472
nimium E 2, 17. 3, 94. 9, G 2, 252 458 Æ 4, 65 5, 870. 6, 189 514 816 8 9, 430. 11, 941
ningit G 3, 367
Niphatem 3, 39
Niphei Æ 10, 570
Niſa Æ 8, 26
Niſæ E 8, 18 Æ 6, 805
Niſe 9, 200 258 271
Niſi E 6, 74 Æ 9 467
Niſo 5, 354. 9, 223 306
niſu 5, 437. 11, 852
Niſum 9, 233
Niſus G 1, 405 409 Æ 294 318 328 353. 9, 1 184 207 230 553 586 438
nitens G 3, 172 Æ 2, 3 4, 252. 8, 257. 12, 30
nitent 6, 895
nitentem 3, 20. 9, 457. 386
nitentis 1, 232 654 677
nitentia G 1, 153
niteſcit Æ 5, 135.

nitidam Æ 4, 337
nitidi equi 7, 275
nitidum 1, 468
nitidus anguis G 3, 437 Æ 2, 473
nititur 6, 760. 12, 783
nitro G 1, 194
nituntur 2, 428 Æ 2, 443. 12, 552
nivalem G 4, 517 Æ 7, 675
nivales G 3, 318
nivali Æ 3, 538. 12, 762
nivea G 3, 177 487 Æ 6, 665
niveamque 3, 126
nivei E 2, 20. 6, 46 G 1, 15 Æ 7, 699. 11, 39
niveis G 3, 354 Æ 1, 473. 4, 469. 8, 347
niveo G 3, 391 Æ 8, 720
niveos G 2, 199
nives E 10, 23 47 66 Æ 12, 84
niveum E 6, 54
nivis Æ 11, 611
nix G 1, 310 Æ 4, 250
nixibus 4, 199
nixu 3, 37
nixus 10, 736. 12, 398
nobile 8, 341
nobilis 7, 564
nobilitas 11, 341
nobiſcum 8, 174
noceat E 7, 28
nocendi Æ 5, 618. 7, 338 511
nocent E 10, 76 G 2, 549
nocentes 2, 257
nocerent Æ 6, 694
nocet G 1, 121
nocte E 1, 80. 9, 44 G 1, 248 287 289 328 457. 2, 202. 3, 260 401. 4, 133 180 497 Æ 2, 420 795. 4, 123 184 527. 6, 265 268 503 827. 7, 16 87 167 331 414 427 492. 8, 86. 9, 61 335. 10, 147 272 497 703. 12, 860 909
noctem G 1, 469 487. 3, 156 379. 4, 190 514 Æ 1, 309 666 687 731 752. 2, 135 397 590 754. 3, 193 201 583. 4, 26 530. 5, 11 766. 6, 462 513. 7, 8 188 255 411. 9, 166. 10, 257 746. 11, 914. 12, 310
noctes 3, 204. 6, 127 555 556. 9, 488
nocti E 8, 88 G 3, 467 Æ 4, 570. 9, 338 378
noctibus G 2, 482 Æ 1, 750
noctis E 8, 14 G 1, 290 366 427 479 Æ 2, 361 621. 6, 390. 7, 138. 8, 407 658. 9, 314 373 397 411. 10, 162
noctivago 10, 216
noctua G 1, 404
nocturna 1, 139. 4, 521 Æ 7, 13. 11, 736
nocturnas 6, 252
nocturni G 2, 432
nocturnis Æ 4, 609. 5, 868
nocturnos 4, 490
nocturnum G 3, 407
nocturnus 3, 538 Æ 4, 303
nocuere G 2, 378. 3, 527
nocuiſſes E 3, 13
nodantur Æ 4, 138
nodis E 5, 90. 8, 77 Æ 1, 300. 5, 279. 7, 507. 8, 220. 9, 743. 11, 553
nodo G 2, 76 Æ 1, 324. 6, 301
nodos 2, 220. 5, 510
nodum 8, 260. 10, 428. 11, 776. 12, 603
Noemona 9, 767
Nomadum 4, 320. 8, 724
nomen, *appellatio*. E 6, 12 G 3, 147. 4, 271 Æ 1, 252 292 380 613 628. 3, 18 614 693. 4, 324. 5, 106 564 621. 6, 235 381 507 763. 7, 3 63 412 717. 8, 329 358. 9, 297. 10, 145 149 200 370 618. 11, 223 249. 12, 135 194 515 823 835
nomen, *fama*. E 5, 78. 9, 27 G 3, 47 Æ 2, 82 583. 6, 758. 7, 99 271 581. 10, 851. 11, 688. 12, 226
Nomentum 6, 773. 7, 712
nomina E 3, 106 G 1, 137. 2, 103 240. 3, 36 158 Æ 3, 544. 6, 627 776. 7, 337. 11, 84. 12, 182
nomine G 3, 280. 4, 356 Æ 1, 281 371 537. 2, 558. 3, 18 166 210. 4, 172 383 674. 5, 117 718. 6, 70 242 441 768 776. 7, 607 777. 8, 54 121 378 422 472 519. 9, 343 387. 11, 731 846. 12, 348 652 828
nominis 7, 723
nona dies G 1, 286. 4, 544 552 Æ 5, 64
nondum G 2, 322 365 Æ 3, 109. 4, 698. 5, 545 687. 6, 77
nonne E 2, 14 G 3, 103 250
nonnullo 1, 22
non tu, *pro* nonne tu. E 3, 26
noram 1, 24
norant Æ 8, 317
noras 4, 424
Norica G 3, 474
norint 2, 458
noris Æ 4, 33
norunt 6, 641
noſces 11, 708
noſco 6, 809. 12, 876
noſſes G 2, 108
nota E 1, 52 G 3, 130. 4, 266 Æ 1, 673. 2, 256 401 737 773. 3, 657. 6, 221 7, 491 500. 9, 379 472. 11, 195. 12, 519 808
notabis G 3, 100
notæ Æ 5, 24. 12, 911
notæ, *nom. ſ. bſt.* 5, 607
notant 12, 174
notas *part.* G 1, 363. 3, 251 Æ 6, 689. 12, 769
notas *nom.* G 3, 158 Æ 3, 444
notat 3, 515
notate 5, 648
notavi E 3, 68. 5, 14
nothos Æ 7, 283
nothum 9, 697
noti 3, 268
notior E 3, 67
notis G 3, 427 E 6, 499. 12, 942
notiſſima 2, 21
Noto 1, 579. 5, 242. 7, 411
noto, *adject.* 7, 480. 11, 495
notos 1, 688
Notos, *id eſt*, ventos Æ 5, 512. 10, 266. 11, 798. 12, 334
notum 4, 648. 12, 759
notum 5, 6
notus E 5, 43 Æ 1, 383. 2, 44. 8, 389
Notus, *id eſt*, ventus G 1, 444 Æ 1, 89 112. 2, 417
nova E 3, 86. 4, 7 G 3, 370. 4, 316 357 Æ 1, 434 454 624 661. 3, 240 591. 6, 104 206 820. 7, 393 477. 8, 695. 9, 110 641 693 731. 10, 35 325 515. 11, 154. 12, 54.
novæ G 4, 282 Æ 1, 301 370. 12, 424
novales G 1, 71
novalia E 1, 71
novam Æ 1, 526. 5, 104
novamus 8, 189
noyandis 4, 290

INDEX

novant Æ 5, 752, 7, 630
novantem 4, 260
novas E 8, 29. 9, 14. G 1, 22 90 345. 2, 82. Æ 1, 661
novavit 5, 604
novellas E 3, 11
novem Æ 1, 249. 5, 762. 6, 596. 12, 270
noverca E 3, 33
novercæ G 2, 128. 3, 282 Æ 7, 765. 10, 389
novêre G 4, 155
novi, *nomen.* 4, 21
novies 4, 480 Æ 6, 439
novimus E 3, 8
novis G 2, 362. 4, 306 Æ 2, 98. 3, 136. 4, 500
noviſſima 4, 650. 6, 231. 11, 825
novit G 2, 493. 4, 392
novitas Æ 1, 367
novo E 5, 6. 10, 74. G 1, 43 288. 4, 142. Æ 4, 584. 5, 78. 9, 459 596
novorum 2, 796
novos G 2, 332. Æ 3, 311
novum E 2, 22. 5, 71. 6, 38. G 1, 32. 3, 325. Æ 3, 365. 8, 637
novas G 3, 437. Æ 2, 228 473. 4, 10. 5, 670. 7, 554. 11, 537. 12, 867
nox E 9, 63. G 1, 247. Æ 1, 93. 2, 8 250 860. 3, 147 198 512 587. 4, 352 461 522. 5, 721 738. 6, 272 539 866. 8, 67 369. 9, 288. 11, 201. 12, 846
noxam 1, 45
noxia 6, 731. 7, 326
nube G 1, 547. Æ 1, 520. 5, 516 810. 9, 640. 10, 636. 11, 593 722. 12, 52 254
nubem G 1, 364 443. 2, 309. 4, 60. Æ 1, 584. 2, 606. 3, 572, 5, 20. 7, 243. 8, 528 595. 9, 33. 10, 809. 12, 842 856
nubes E 5, 57. G 1, 324 462. 4, 557 Æ 1, 92 147 591. 8, 622
nubi 10, 664
nubibus E 6, 39. G 4, 312 Æ 1, 46. 3, 199. 4, 209 248. 5, 88 525 658. 9, 15 18 813. 10, 38 73 264. 12, 796
nubigenæ 7, 674
nubigenas 8, 293
nubila G 1, 213 422 446. 3, 198. 4, 166 196. Æ 3, 586. 4, 177 246. 5, 512. 6, 454 592. 7, 527 699. 9, 671. 10, 358 767. 12, 250 367
nubilis Æ 7, 53
nubis 8, 429
nuces E 5, 52. 8, 30
nucis G 2, 69
nuda E 1, 15. Æ 1, 325. 7, 689
nudant 1, 215. 5, 586
nudat G 2, 531
nudata 2, 7
nudati Æ 3, 282
nudato 12, 312
nudatoſque 5, 135
nudavit 1, 360
nudi G 1, 58. Æ 11, 643
nudis 3, 514
nudo Æ 2, 512. 11, 642. 12, 306
nudos E 1, 61. Æ 8, 663
nudus E 1, 48. G 1, 298. 5, 871. 8, 425. 11, 489
nulla E 1, 78. 5, 25. G 1, 83 269. 3, 292. 4, 443 516 Æ 1, 330. 2, 701. 3, 670. 4, 232 272. 5, 633. 6, 455 553. 7, 51 591. 8, 212. 9, 278 281 447 739. 10, 44 375 592 864. 11, 306 362 399. 12, 11 222 405 597 819
nullæ 6, 309
nullam 1, 188. 2, 354. 11, 411
nulli G 1, 125. 4, 516. Æ 2, 439. 4, 35 456. 5, 610. 6, 563. 8, 502. 11, 157 341. 12, 27
nullis G 2, 10 Æ 4, 438. 11, 725
nullius G 4, 453
nullo E 4, 18. G 1, 102 128 Æ 1, 578. 3, 221. 5, 390. 7, 350. 10, 108. 11, 702. 12, 408 423 770
nullum 2, 583. 3, 495. 10, 901. 11, 104
nullus G 3, 54 Æ 4, 624
Numa, *abl.* 9, 454
Numam 10, 562
Numanum 9, 592 653
numen 1, 52 155. 2, 178 735. 3, 437. 4, 94 521 611. 5, 768. 6, 324. 7, 561. 8, 383. 10, 221
numerabat G 4, 347
numerant E 3, 34
numerantur G 4, 209
numeris 2, 284. Æ 6, 646
numero E 8, 75. G 2, 10 Æ 1, 175. 3, 623. 5, 6 305 560 754. 7, 698. 8 547. 10, 329. 11, 208 599 12, 230 630
numeros E 9, 45. G 1, 13 263. 9, 776
numerum E 6, 27 86. 7, 5 G 4, 175 227 436. Æ 1 197. 2, 797. 3, 446. 6, 54 682. 7, 211. 8, 453. 11, 31
numerus G 2, 204
Numici Æ 7, 151 242 797
Numidæ 4, 41
numina G 1, 10 30. 4, 7 50 Æ 1, 607 670. 2, 123 23 623 641. 3, 264 359 54 634 697. 4, 204 382. 5 466. 6, 68. 7, 297 310. 8 512 574. 10, 375. 11, 90 12, 201
numine E 4, 47 Æ 1, 12 13 451 678. 2. 183 336 39 703 777. 3, 363 372. 4 269. 5, 56. 6, 50 266 36 7, 119 385 584. 9, 24 11, 232. 12, 180 188
numinis G 4, 453. Æ 8, 1
Numitor 6, 768. 10, 342
nuncia 4, 188. 8, 550. 9. 473
nunciet 11, 740
nuncio 1, 395
nuncius 2, 547. 4, 237. 5, 6 6, 456. 7, 167 437. 8, 58 9, 692. 11, 447 897. 12, 7
nunquam E 2, 27. 3, 49. 46. 9, 3. G 1, 373 426. 398. 3, 406. 4, 518. Æ 331 970. 3, 459 700. 658. 8, 476. 10, 25. 1 408 732. 12, 95 207 921
nuper E 2, 25. 3, 2 99. 5, 9, 21. Æ 5, 789. 6, 33 594
Nurſæ 7, 744
Nurſia 7, 716
nurum 11, 582
nurus 2, 501 787. 11, 21
nuſquam G 4, 185. Æ 2, 4 620. 4, 373. 5, 633. 597
nutant 9, 682
nutat 2, 629
nutribant 7, 485
nutribat 11, 572
nutricem 4, 632
nutricis 1, 279
nutrierat 12, 344
nutrimenta 1, 187
nutritur G 2, 425

nutrix Æ 4, 634. 5, 645
nutu 7, 592. 9, 106. 10, 115
nux G 1, 187
nympha 4, 423. Æ 7, 47 734. 10, 551. 11, 588. 12, 142
nymphæ E 2, 46. 3, 9. 5, 20. 6, 56. 7, 21. G 4, 334 391 532. Æ 1, 75. 4, 168. 7, 775. 8, 71 314. 10, 220. 12, 786
nympharum 1, 172 333
nymphas E 9, 19. G 2, 494. 4, 382. Æ 3, 34. 7, 137. 10, 83 221
nymphis E 5, 21 75. 10, 55

O

O Formoſe E 2, 45
o vos G 1, 5. Æ 1, 739. 2, 638. 4, 622. 7, 121. 9, 146. 10, 430 676. 12, 646
tuque o G 1, 12. Æ 6, 65 196. 8, 72. 11, 158
adſis o G 1, 18. Æ 4, 578. 8, 78
o reginam 1, 80 528
o ſocii 1, 202. 2, 387. 3, 560
o Dea 1, 332 376
o juvenes 1, 631. 8, 273
o miſeri 2, 42. 3, 639. 7, 596
o audite 3, 103. 9, 234
o felix 3, 321 480
o virgo 6, 104 318. 11, 508
o cives 9, 383. 11, 243 459. 12, 572
o *cum vocativo* E 8, 32. G 4, 353. Æ 1, 100. 4, 31. 5, 870. 6, 83 258 509. 8, 499. 9, 617. 11, 124 361. 12, 95
o *bis poſitum*, G 2, 40. Æ 2, 241 281. 10, 18. 11, 732. 2, 644. 3, 489 539. 10, 631 676
o *ſine caſu* E 2, 28. 3, 72. 4, 53. 5, 65. 10, 33. G 3, 458 486. Æ 5, 195. 6, 194. 8, 560
Oaxen E 1, 66
obambulat G 3, 138
obducat E 1, 46
obducta nubes Æ 2, 604
obducto G 1, 116
obductum E 10, 64
obducunt G 2, 411
obeat Æ 10, 483
obeſaque G 3, 80
obeſis 3, 497
obeuntia Æ 6, 58
obfuit G 1, 374
obibat Æ 6, 167
obice G 4, 422. Æ 8, 227. 10, 377
obicibus G 2, 480
objeci Æ 8, 145
objecit 10, 90. 12, 372
objecta G 3, 253
objectæ Æ 3, 534
objectam G 4, 503. Æ 6, 422
objectant 4, 218
objectare G 1, 386. Æ 2, 751. 12, 230
objecto 12, 377
objectu 1, 164
objicienda E 3, 7
objicis Æ 4, 549
objicit 6, 421. 7, 480
objicitur 2, 200. 5, 522
objiciunt 2, 444. 9, 45 379
obit 8, 153. 10, 447
obita 10, 641
obitumque 12, 501
obitus G 1, 257. Æ 4, 694
obivit 6, 802
oblata G 4, 438. Æ 1, 454
oblati 2, 340
oblato 12, 109
oblimet G 3, 136
obliqua 4, 298. Æ 11, 337
obliquat 5, 16
obliquum G 1, 98. Æ 5, 274
obliquus G 1, 239
oblita E 9, 53. G 2, 59. 3, 245. Æ 4, 528. 9, 225
oblite 4, 267
obliti 11, 866
oblitos 4, 221
oblitum G 3, 236
oblitus Æ 3, 629. 5, 174 334 703
oblivia 6, 715
obliviſcere 2, 148
obloquitur 6, 646
obluctor 3, 38
obmutuit 4, 279. 6, 155
obniti 5, 21
obnixæ formicæ 4, 406
obnixi G 4, 84. Æ 3, 208. 5, 206. 10, 359. 12, 721.
obnixos G 3, 222
obnixus 3, 233. Æ 4, 332. 9, 725. 12, 105
obnoxia G 1, 397. 2, 439
obnubit Æ 11, 77
obortis 3, 492. 4, 30. 6, 867. 11, 41
obrue 1, 73. 5, 692
obruerent 11, 162
obruimur 2, 411 424
obruit G 2, 24. Æ 6, 336
obruitur 7, 808
obrutus 10, 808
obſcœnæ Æ 3, 262. 12, 876.
obſcœnam Æ 3, 367. 7, 417
obſcœnas 3, 241
obſcœni G 1, 471
obſcœnum Æ 4, 455
obſcura G 1, 229 468. 4, 424 Æ 2, 420 752. 4, 80 461 5, 302
obſcuram G 4, 60. Æ 6, 453. 11, 343
obſcurant 12, 253
obſcuri 6, 268
obſcurior 7, 205
obſcuris 6, 137. 9, 244
obſcuro G 1, 429. Æ 1, 415 3, 586. 12, 416
obſcuros 3, 522
obſcurum G 1, 479
obſcurus Æ 2, 135. 9, 87
obſedere 2, 332 450. 7, 66. 12, 133
obſedit 3, 400. 7, 343
obſervans G 4, 513. 6, 198. 11, 726
obſervant Æ 4, 212
obſervata 2, 754. 9, 393
obſeſſa 2, 802. 10, 120 605
obſeſſas G 3, 508
obſeſſos Æ 10, 286. 11, 902
obſeſſum 2, 441
obſidem 11, 516
obſidere 7, 334. 9, 159
obſidet 3, 421. 11, 304
obſidione 3, 52. 8, 64. 9, 598. 10, 26 109
obſit G 4, 89
obſita Æ 7, 790
obſitus 8, 307
obſtabit 10, 55
obſtant 4, 440. 6, 338. 7, 58
obſtare 4, 91
obſtet G 2, 482. Æ 1, 750
obſtiterit 2, 484
obſtitit Æ 6, 64
obſto 11, 435
obſtruit 4, 440
obſtruitur G 4, 301
obſtruere 4, 31. Æ 2, 720. 5, 404. 8, 530. 9, 123. 11, 120
obſtupui 2, 560 774. 3, 48 298
obſtupuit 1, 517 617. 2, 378. 5, 90. 8, 121. 9, 197. 12, 665
obtecta 2, 300
obtendere 10, 82
obtenta G 1, 248
obtentu Æ 11, 66
obteſtantur 7, 576
obteſtemur 11, 358
obteſtor 9, 260. 10, 46. 12, 820
obtexitur 11, 611

obtoriti

INDEX

obtorti Æ 5, 559.
obtruncant G 3, 374
obtruncat Æ 2, 663. 3, 55 332. 10, 747. 12, 459
obtulerat 2, 61
obtulit 2, 590. 4, 557. 8, 611. 10, 552
obtusa G 1, 396. Æ 1, 571
obtusi G 1, 262
obtusior 3, 135
obtusis 1, 433
obtutu Æ 1, 499. 7, 2[illegible]0. 12, 666
obversus 9, 622. 11, 601
obverterit G 2, 271
obvertimus Æ 3, 549
obvertunt 6, 3
obvia E 6, 57. G 4, 2[illegible]. Æ 1, 318. 3, 499. 9, 56. 10, 328 694. 11, 498 504. 12, 540
obvius 6, 880. 8, 111. 10, 380 552 734 770 877. 12, 298 481
obumbrant 12, 578
obumbrat 11, 223
obumbret G 4, 20
obunco Æ 6, [illegible]97
obustis 11, 894
obusto 7, 506
occasu 2, 432. 9, 668
occasum G 1, 225 403. 3, 336. Æ 1, 242. 11, 317
occiderit 2, 581. 7, 766. 12, 828
occidet E 4, 24
occidis Æ 12, 44
occidit G 1, 218. Æ 10, 470. 12, 641 660 828
occisis 11, 193
occiso 10, 312. 11, 811
occubat 1, 551. 5, 371. 10, 706
occulat 12, 53
occule G 2, 347
occulit Æ 1, 316
occultabat 8, 211
occultant E 2, 9
occultas G 1, 86
occulte *adverb.* Æ 12, 418
occultos 9, 383
occultum G 3, 397. Æ 1, 692
occumbere 1, 101. 2, 62. 7, 294
occumbes 10, 865
occupat G 4, 190 440. Æ 3, 294. 4, 499. 6, 424 635. 7, 446. 9, 770. 10, 384 699. 11, 424. 12, 300
occupet 7, 258
occurramus 10, 282
occurrat 3, 407
occurrens 6, 695
occurrere Æ 1, 686. 11, 503 526 808. 12, 854
occurrit 3, 82. 5, 936. 6, 474. 10, 220 352 734. 11, 499. 12, 536 625
occurſare E 9, 25
Oceani G 3, 359. 4, 233. Æ 4, 480. 8, 589
Oceanitides G 4, 341
Oceano 2, 122 481. 4, 381. Æ 1, 291 749. 2, 250. 7, 226
Oceanum G 4, 382. Æ 4, 129. 7, 101. 11, 10
oci G 4, 564
ocia E 1, 6. 5, 61. G 2, 468. 3, 377. Æ 4, 271. 6, 813
Ocnus 10, 198
ocreas 7, 634. 8, 624
octo G 1, 171
oculi 3, 505. Æ 4, 182. 6, 200. 7, 447
oculis E 6, 58. G 1, 183. 2, 230 25[illegible]. 4, 499. Æ 1, 93 595 721. 2, 68 589 740. 4, 278 289 372 530 661 691. 5, 277 438 522 654. 6, 34 145. 8, 81 223 254 592. 9, 110 209 658 703 731. 10, 516 772. 11, 726 814. 12, 3 102 151 920 945
oculorum 12, 670
oculos G 2, 73. 3, 523. 4, 451 Æ 1, 118 232 486. 2, 214 531 570 687 773. 3, 150 490. 4, 220 363 411 688. 5, 508 577 648 845 853. 6, 469. 7, 251 420. 8, 152 261 310 618. 9, 487. 10, 473 745. 11, 121 311 480 507 746 800 887. 12, 309 483 638 657 705 930 939
oculus E 3, 303
ocyor Æ 5, 319. 8, 223. 10, 248. 12, 733
ocyus E 7, 8. Æ 4, 294. 5, 828. 8, 101 278 444 555. 10. 786. 12, 556 681
odere 3, 452. 4, 321. 7, 327
oderit 1, 505
odia 2, 96. 10, 905
odiis 1, 672. 4, 623. 5, 786. 7, 298 336. 10, 14 692 853. 11, 122. 12, 938
odio E 8, 33
odiſſe Æ 2, 158
odit E 3, 90. Æ 7, 327. 12, 431
odium 1, 365
odor G 3, 251. 4, 49
odora *nomen* Æ 4, 132
odoratam G 3, 414. Æ 7, 13
odorato G 2, 118. 4, 279
odoratum Æ 6, 658
odore 7, 480
odorem G 2, 132. 4, 415. 1, 407. 3, 228
odores E 2, 55. G 1, 56. 4, 264
odoriferam Æ 12, 419
Oeagrius G 4, 524
Oebale Æ 7, 734
Oebaliæ G 4, 125
Oechaliamque Æ 8, 291
Oenotria 7, 85
Oenotrii 1, 536. 3, 165
Oeſtron G 3 148
Oetam E 8, 30
oſſam Æ 6, 420
offenſa G 4, 50
offer Æ 7, 425
offert E 3, 66. Æ 2, 371. 6, 291. 7, 420 536
officiant G 1, 69
officio Æ 1, 552
officiunt G 1, 122
Oilei Æ 1, 45
olea G 2, 38
oleagina radix G 2, 31
oleæ 1, 18. 2, 63 144 222 302. 11, 101
oleam Æ 1, 306
oleaſter G 2, 182 314. 4, 20. Æ 12, 766
oleis G 2, 420
olentes 1, 188
olentia 2, 134. 4, 270
oleo 1, 273. Æ 3, 281. 5, 135
oleum G 1, 393. Æ 6, 254
Olieron Æ 3, 126
oliva 5, 309 494. 7, 751
olivæ E 5, 16. 8, 16. G 2, 3 85 181. 3, 21. Æ 5, 774. 6, 230 807. 7, 418. 8, 116
olivam G 2, 425
olivi E 5, 68. G 2, 466
oliviferæ Æ 7, 711
olivo 6, 225
olli 1, 260. 5, 10 197 284 35[illegible] 580. 6, 321. 7, 458 505. 8, 94. 9, 740. 10, 745. 11, 120 236. 12, 18 309 537 78[illegible] 829
olorem 11, 580
olores E 9, 36
olorinæ Æ 10, 187
Olympi E 5, 56. Æ 2, 779 5, 533. 6, 586. 7, 558. 10, 1 437 621. 12, 791
Olympiacæ G 3, 49
Olympo E 6, 87. G 1, 96 45[illegible] 4, 562. Æ 1, 378. 4, 26[illegible] 694. 6, 782 834. 7, 218. [illegible] 2[illegible]

280 319 533. 9, 84. 11, 726. 12, 634
Olympum G 1, 282. Æ 6, 579. 9, 106. 10, 115 216. 11, 867
Olympus G 3, 223
omen Æ 2, 190. 3, 36 537. 5, 530. 7, 174. 10, 311. 12, 854
omina 2, 691. 3, 361 407. 7, 583. 9, 21
omine G 4, 386. 7, 146. 10, 250. 11, 389. 12, 72
ominibus Æ 1, 350
omnigenumque 8, 698
omnino 4, 330. 9, 248
omnipotentes G 2, 325. Æ 1, 64. 2, 689. 3, 251. 4, 25 693. 5, 687. 6, 592. 7, 141 428 770. 8, 398. 9, 625. 10, 100 615 668. 11, 790. 12, 178
omnipotentis 6, 595. 10, 112 791
omnis *in quibuſvis caſibus ſæpius invenitur quam ut è re Lectoris eſſet illa memorare.*
onagros G 3, 409
onera G 4, 167 Æ 1, 438
onerabant 11, 212
onerabat G 4, 133
onerabit Æ 10, 558
onerant G 4, 378. Æ 1, 367. 5, 101. 8, 180
onerarat 1, 199
oneras 4, 549
onerat G 1, 274. Æ 3, 485. 11, 342
oneratis *participium* 8, 284. 12, 215
oneraverat 12, 344
oneravit 9, 24. 10, 620 868. 11, 574
onerent 1, 710
oneret G 2, 518
oneri Æ 2, 723 729. 11, 550
oneroſa 9, 384
oneroſum 5, 352
onus 10, 553
onuſtum 1, 293
Onyten 12, 514
opaca 2, 725. 3, 619. 6, 283 633. 7, 84
opacam 4, 123. 6, 136 208. 11, 851 905
opacæ 8, 658. 10, 161
opacant G 2, 58
opacat Æ 6, 195
opaci *genit.* G 1, 156 *nominat.* Æ 3, 508
opacis 6, 673
opaco Æ 7, 36. 8, 212
opacum E 1, 53. Æ 8, 137
ope 8, 685
opem 12, 780
opera 4, 88 607. 6, 183. 8, 415. 11, 183. 12, 429 699
operam 7, 332
operata 3, 136
operatus G 1, 339
opere 3, 519 Æ 4, 407. 6, 31
operi 1, 508. 2, 235. 8, 411 432. 10, 792
operit 4, 352. 11, 680
operta G 1, 465. Æ 6, 140
operum G 1, 277. 2, 155 472. 4, 184 215. Æ 1, 459 511. 3, 20. 5, 284. 9, 607. 11, 228
opes G 2, 507. 4, 132. Æ 1, 368. 2, 4 603. 3, 53. 4, 75. 8, 317 364. 10, 154 609. 11, 419
Opheltes 9, 201
opibus 1, 575. 2, 799. 5, 41 268. 8, 171
Opim 11, 532
opima 2, 782
opimam 1, 625
opimis 3, 224. 6, 855. 10, 449
opis G 2, 428. Æ 1, 605. 2, 803. 8, 377
opis G 4, 343. Æ 11, 836 867
oportet E 6, 5
opperiens Æ 1, 458. 10, 771
oppetere 1, 100. 12, 543 640
oppetiiſſe 9, 654
oppetiit 11, 268
oppida E 4, 33. G 2, 156 176. 3, 402. 4, 178. Æ 8, 355. 9, 608, 11, 581. 12, 22
opponere G 3, 301. Æ 2, 127. 7, 300. 10, 239. 11, 115. 12, 874
opportuna G 4, 129. Æ 8, 235. 9, 531
oppoſitas 2, 497
oppoſiti *nom. plur.* 2, 333
oppoſitis 12, 292
oppoſitum G 3, 213 373. Æ 10, 428
oppoſuere 9, 469
oppoſuit 5, 335
oppreſſos 1, 133
oppreſſum 9, 398
oppugnat 5, 439
opta 12, 892
optabam 2, 636
optabis 11, 57
optanti 9, 6
optantibus 8, 200
optare Æ 1, 429
optas 5, 813. 7, 260
optaſtis 10, 119
optat 4, 159
optata 1, 176. 4, 619. 10, 405
optatæ 3, 132 509 530
optate *verbum* 8, 503
optatis 1, 574 6, 203
optato 7, 303. 10, 405
optatos 8, 405
optatum 5, 201. 11, 270
optavere 11, 582
optaverit 10, 503
optavit 3, 109. 6, 501
optem 4, 24. 5, 29
optes 1, 80
optima G 2, 205 262 319. 3, 51 66. Æ 4, 291. 10, 557 791. 12, 777
optime *nomen.* 1, 559. 3, 710. 6, 669. 8, 127. 10, 422. 11, 294 353. 12, 48
optimus 5, 358. 9, 40
opto G 2, 42. Æ 2, 655. 3, 498. 7, 275
opulentaque 8, 475
opulentia 7, 262
opulentum 1, 451
opum 1, 18. 2, 22. 9, 532. 11, 338. 12, 552
opus E 3, 37. G 4, 169. Æ 1, 4. 5, 119. 6, 129 261. 7, 45. 8, 516. 9, 149. 10, 469
ora *nominat. pluralis* G 2, 43 135 225 246 387. 3, 9 188 399. 4, 292 406 452 477. Æ 1, 99 249 358 662. 2, 1 211 247 423 531 663 681. 3, 174 218 425 457 490 707. 4, 62 195 499 511 673. 5, 200 340 477 576. 6, 308 496 625. 10, 728 790 822. 11, 36 86 121 233 300 887. 12, 335 373
orabat 4, 437. 6, 124. 10, 96
orabunt 6, 849
oraculum 3, 143
oracula G 2, 16. 4, 449. Æ 2. 114. 3, 456. 7, 81. 8, 131
oræ 3, 410
oram E 8, 7. G 2, 44. Æ 3, 396
oramus 1, 529
oranda 2, 232
orandi G 4, 537
orando 4, 399
orans Æ 6, 116. 9, 24
orant 5, 617. 9, 231
orantem 4, 219. 12, 294
orantes 1, 523. 6, 313. 11, 885
oranti 7, 446. 10, 599, 11, 697 787

orantis Æ 10, 536 554
orare 10, 80
oras alvearíorum G 4, 39. Æ 1, 162 311 516. 2, 117. 3, 75 108. 4, 106. 5, 703. 6, 61. 9, 528. oras clypei 10, 243 477 588. 12, 381
oraſſe 4, 205
orat E 2, 43. Æ 4, 451
orate G 1, 100
oratis 11, 111
oratores Æ 7, 135. 8, 505. 11, 100 331
oratur 10, 623
oraveris 6, 92
orbe E 1, 67. G 1, 443 512 Æ 2, 227. 6, 745
orbem E 3, 41. 4, 17. 8, 8. G 1, 62 209 232 506. 2, 114 401. 4, 79 425. Æ 1, 461 606. 3, 512. 4, 119 231. 5, 65. 7, 115 258. 8, 97 673. 10, 546 783. 11, 257 694
orbes G 1, 337. 2, 253. 3, 173 361 424. Æ 1, 273. 5, 584. 8, 137 448. 10, 885. 12, 743 763 925
orbi *nom. plur.* 11, 216
orbibus 2, 104. 8, 448
orbis E 6, 34. G 1, 26 460. 2, 123 339. 4, 484. Æ 1, 237 335. 5, 46. 7, 224. 12, 708
orbita G 3, 293
Orchades 2, 86
Orci G 4, 502. Æ 6, 273. 8, 296
Orco 2, 398. 4, 240 699. 9, 527
Orcus G 1, 277
ordea E 5, 36. G 1, 210 317
ordine E 1, 74. G 1, 276. 4, 4 367 537. Æ 2, 102. 3, 179 447 548. 5, 53 102 120 271 349. 6, 723. 7, 276. 11, 241
ordine longo 1, 399 702. 2, 766. 6, 482 754. 8, 722. 11, 79 144 in E 7, 20. G 3, 341. 4 507. Æ 1, 462. 5, 773. 7, 139 177. 8, 629
ordinibus G 2, 277
ordo E 4, 5. G 1, 236. Æ 3, 376. 5, 707. 7, 44. 11, 94
ore G 1, 431. 3, 203 273 294 439 516. 4, 17 92 97 201 230 277 444. Æ 1, 300 563 618 741. 2, 475 482 524 593 658. 3, 173 224 463 696. 4, 11 79 150 276 329 510 685. 5, 71 385 470 842. 6, 76 155 530 607 686. 7, 103 118 436 451. 9, 5 319 442. 10, 323 349 489. 11, 123 132 190 251 418 535 754. 12, 8 47 691 832 837
Oreades 1, 504
oremus 11, 358 414
Oreſtes 3, 331. 4, 471
Orgia G 4, 521. Æ 4, 303. 6, 517. 7, 403
oribus 8, 486. 10, 566
orichalco 12, 87
Oricia 10, 136
Oriens G 1, 250. Æ 5, 739. 7, 51
Oriente 5, 42
orientia 7, 138
Orientis 1, 293
origine G 2, 336. 3, 48 122 473. 4, 286. Æ 1, 290 376 646 757. 10, 179 618
origo E 6, 73. Æ 6, 730. 7, 371. 12, 166
Orion 1, 539. 4, 52
Oriona 3, 517
oris G 2, 171. 3, 196 225. 4, 300. Æ 1, 5 256 305 335 373 381 542 620. 2, 91 282. 3, 97 117 131 338 569 715. 6, 2. 7, 39 270 564 647. 8, 51 381 454. 9, 646. 10, 164 198 655. 11, 269 281 680
Orithyia G 4, 463. Æ 12, 83
oritur 2, 411 680. 11, 885
ornabat 7, 488
ornaret G 4, 119
ornat Æ 10, 638
ornatæ G 4, 276
ornate *verbum* E 7, 25
ornatum Æ 7, 74
ornatus E 6, 69. G 3, 21. Æ 1, 654
ornaverat 12, 344
orni G 2, 111
ornos E 6, 71. Æ 4, 491. 6, 182. 11, 138
ornum Æ 2, 626. 10, 766
ornus G 2, 71
oro Æ 2, 143. 4, 319 431 435. 5, 796. 6, 76 106. 8, 577. 9, 284. 10, 61 903. 11, 442. 12, 60 680 933
Oroden 10, 732
Orodes 10, 737
Orontem 1, 117. 6, 334
Oronti 1, 224
Orphea 3, 46. 6, 30
Orphei E 4, 57. G 4, 545 553
Orpheu 4, 494
Orpheus E 4, 53. 8, 56 G 4, 454 Æ 6, 119
Orphytus 11, 677
orſa 6, 125 562. 7, 387 435. 10, 632. 11, 124
Orſen 10, 748
Orſilochum 11, 690
Orſilochus 11, 636
orſus 1, 329. 2, 2. 9, 656. 12, 806
orta 7, 149. 12, 114
ortas 9, 92
orto G 3, 156
ortu 1, 431
ortum 1, 442. Æ 1, 630
ortus E 9, 46. G 1, 257. 3, 277. 4, 544 552. Æ 3, 167. 4, 118. 6, 255. 7, 206
Ortygiæ 3, 124 143
Ortygiam 3, 154 694
ortygium 9, 573
os G 3, 454. 4, 232. Æ 1, 319 593. 4, 659. 6, 80. 8, 152 591. 10, 699. 12, 300
oſcilla G 2, 389
Oſcorum Æ 7, 730
oſcula G 2, 523. Æ 1, 262 691. 2, 490. 12, 434
Oſinius 10, 655
Oſirim 12, 458
oſſa E 10, 33. G 1, 497. 3, 457 485. Æ 2, 121. 3, 57. 4, 101. 5, 31 47 55 422 480 787. 6, 55 228 328 379. 7, 458. 8, 297 350. 9, 475. 10, 416. 11, 212 696. 12, 448
Oſſæ G 1, 282
Oſſam 1, 281
oſſibus E 3, 102. G 3, 258 272. 4, 308. Æ 1, 664. 4, 625. 5, 172 865. 7, 355. 9, 66. 10, 384. 12, 36
oſtendat G 2, 253. Æ 5, 550. 6, 188
oſtendent 6, 869
oſtendere G 2, 261. Æ 4, 470. 6, 716
oſtenderit G 4, 544
oſtendit 2, 166. 4, 232. Æ 2, 388. 5, 376 443. 6, 368. 7, 143. 12, 479
oſtendunt 1, 210
oſtenduntur 8, 264
oſtentabat 5, 357
oſtentans 5, 521 567
oſtentant 3, 703. 4, 75. 6, 678. 7, 656. 8, 477
oſtentet G 2, 253
oſtia Æ, 1 18 404. 3, 688. 5, 281. 8, 43 81 109 800. 8, 667
oſtriferi G 1, 207

oſtro G 2, 506. 3, 17 Æ 1, 643 704. 4, 134. 5, 111 133. 7, 277 814. 10, 722. 11, 72. 772. 12, 67 126
Otriadæ 2, 336
Otriades 2, 319
Otryn 7, 765
ova G 1, 379. 3, 438
ovans Æ 5, 331. 6, 589. 11, 758
ovantem 5, 563. 9, 208. 12, 479
ovantes G 1, 346 424 Æ 3, 189 544. 4, 543 577. 9, 71. 10, 409 690. 11, 13
ovat 10, 500
ovem G 4, 546
oves E 2, 33. 3, 5 94 98. 6, 5 86. 7, 3. 8, 52. 10, 1668. G 2, 375. 3, 297 441. 4, 10 Æ 3, 660
ovile 5, 59
ovilia G 3, 537 Æ 9, 339
ovilibus E 1, 8
ovis Æ 2, 42. 3, 3
ovium E 1, 22. 2, 33 G 1, 17. 2, 196

P

PAbula E 1, 50 G 1, 86. 2, 436. 3, 321 385 481 548. 4, 9 244 266 280 Æ 1, 477. 12, 475
pacatumque E 4, 17
pace Æ 1, 253. 5, 587. 7, 46 426 467. 8, 325. 10, 31. 11, 133. 12, 504
pacem G 4, 535 Æ 3, 261 370. 4, 56 96. 7, 155 285 339 444. 8, 114. 9, 279. 10, 80. 11, 110 230 336 362 414 460. 12, 202 821
Pachyni 3, 429 699
Pachyno 7, 289
paci G 2, 425 Æ 6, 852. 7, 536
paciferæ Æ 8, 116
pacis 3, 543. 4, 618. 7, 266. 11, 332 363 658. 12, 112
paciſci 5, 230. 12, 49
pactæ 10, 722
pactas 10, 79
pacto G 2, 248
Pactolus Æ 10, 142
pactos 4, 99. 10, 649
Padi 9, 680
Pado G 2, 452
Paduſæ Æ 11, 457
Pæana 6, 657. 10, 738
Pæoniis 7, 769
Pæonium 12, 401
pagina E 6, 12
pagos G 2, 382
Palæmon E 3, 50 53 Æ 5, 823
palæſtra G 2, 531
palæſtras Æ 3, 281
palæſtris 6, 642
palam 7, 428. 9, 153
Palamedis 2, 82
palantes 5, 265. 9, 21 780. 10, 674. 11, 737. 12, 615
palantia 12, 738
palatia G 1, 499
Palatini Æ 9, 9
palato G 3, 388
paleæ 1, 192. 3, 134
paleam 1, 368
palearia 3, 53
Pales E 5, 35 G 3, 1 294
Palici Æ 9, 585
Palinure 5, 840 843 871. 6, 341 373
Palinuri 6, 381
Palinurus 3, 202 513 562. 5, 12 835 847. 6, 337
paliurus E 5, 39
palla *ablat.* Æ 6, 555. 8, 702
Palla *vocat.* 10, 411. 11, 97 152 169
Palladia G 2, 181
Palladii Æ 9, 151
Palladio 2, 183
Palladis 1, 483. 2, 15 163. 3, 544. 7, 154. 8, 435
Palladium 2, 166
pallæ 11, 576
pallam 1, 652 715
Pallanta 8, 515 575. 10, 374 442 480 492 504. 11, 141 149 163
Pallante 8, 51. 10, 533. 11, 177
Pallantea 9, 196 241
Pallanteum 8, 54 341
Pallantis 8, 54. 11, 30 39. 12, 943
Pallas *Minerva* E 2, 61 Æ 1, 43. 2, 615. 5, 704
Pallas 8, 104 110 121 168 466 519 587. 10, 160 365 385 393 399 420 433 442 458 474 515. 11, 27. 12, 942
Pallenen G 4, 391
pallente E 3, 39
pallentem Æ 8, 709
pallentes E 2, 47. 6, 55 G 3, 357. 4, 124 Æ 4, 26 243. 6, 275
pallenti E 5, 16
pallentia G 1, 478 Æ 10, 822
pallentis 6, 480
pallida G 1, 447. 3, 552 Æ 1, 358. 3, 217. 4, 644. 8, 197. 10, 761
pallidus G 1, 277
palma *arbor* 2, 67. 4, 20
palma *victoria* Æ 5, 339 519. 7, 655
palmæ *victoriæ* G 3, 49 102 Æ 5, 70 111 346
palmam *victoriam* 5, 349 472
palmas *manus* G 1, 59. 3, 12. 4, 498 Æ 1, 97. 2, 153 405 688. 5, 233 256 425 686 6, 686. 9, 16. 10, 596 845. 11, 574. 12, 936
palmes G 2, 364
palmis *manibus* E 3, 99 Æ 1, 485. 3, 263. 5, 364. 7, 503. 8, 69
palmite E 7, 48 G 2, 90
palmoſa Æ 3, 705
palmula 5, 163
Palmum 10, 697
paludem G 4, 503 Æ 6, 323 369 414
paludes G 1, 363
paludi 4, 48
paludibus 2, 110
paludis 1, 113 Æ 8, 88
palumbes E 1, 58. 3, 69
palus 1, 49 G 3, 432. 4, 479. Æ 6, 107 438. 7, 702 801. 10, 709. 12, 745
paluſtrem G 3, 175
pampineas E 7, 58 Æ 7, 396
pampineis 6, 804
pampineo G 2, 5
pampinus 1, 449. 2, 333
Pan E 2, 32. 4, 58. 10, 26 G 1, 27. 3, 392
Pana E 2, 31. 5, 58. 8, 24 G 2, 494
Panaceam Æ 12, 419
Panchæis G 4, 379
Panchaia 2, 139
Pandare 5, 496
Pandarus 9, 677 722 735. 11, 396
pandas G 2, 445 Æ 6, 109
pandens 6, 421
pandentemque 8, 712
pandere G 4, 28 284 Æ 6, 267. 12, 584
pandetur 6, 97
pandimus 2, 234. 3, 520
pandis G 2, 194
pandit Æ 3, 479. 6, 282 525 723. 12, 626
pandite 7, 641. 10, 163
panditur G 1, 34 Æ 8, 262. 10, 1

INDEX

pando Æ 3, 179 252
pandunt G 1, 399. 2, 258
panduntur Æ 2, 27
Pangæa G 4, 462
Panopeæ I, 437
Panopeaque Æ 5, 240
Panopeſque 5, 300
panos 8, 344
Pantagiæ 5, 689
Pantheræ 8, 460
Pantheu 2, 322 429
Pantheus 2, 318
papaver G 1, 212. 4, 131 Æ 4, 486
papavera E 2, 47 G 1, 78. 4, 545. 9, 436
Paphiæ 2, 64
Paphos Æ 10, 51 86
Paphum 1, 419
papillam II, 803 862
papulæ G 3, 564
par Æ 2, 794. 6, 702. II, 174 422
para 3, 160. 7, 430
parabant 4, 676. 12, 117
parabat 1, 364. 4, 238. 9, 81
parabitur G 1, 419
parans 11, 549
parant G 1, 265 Æ 1, 183 642. 2, 181 447. 4, 88 118. 7, 605
parantem 4, 390
parantis 10, 554
pararet 8, 214
parari 2, 132. 4, 299. 7, 468
pararit E 6, 80
paras 2, 72 Æ 3, 382. 5, 14. 6, 369. 8, 400
parat 1, 682. 4, 503. 7, 624. 10, 585 770. 12, 844
parata 2, 334
paratæ 1, 366. 6, 604
paratam 4, 75
paratas 1, 561
parate 11, 18
parati E 7, 5 Æ 2, 799. 5, 108. 9, 158
paratis 3, 248. 4, 555. 5, 578. 7, 97. 9, 248
parato 5, 513. 10, 654
paratos 2, 61. 12, 38
paratum 5, 548
paravi 4, 638
Parcæ E 4, 47 Æ 3, 379. 5, 798. 9, 107. 10, 419 815
Parcarum 12, 150
Parcas 1, 26
parce 1, 261 530. 3, 41. 6, 834. 9, 636. 10, 532
parcebant G 2, 539
parcendum Æ 2, 339
parcere 6, 63 853. 7, 115. 8, 317
parceret 11, 105
parces G 4, 239
parcimus Æ 10, 880
parcis G 1, 4
parcite E 3, 94 Æ 8, 109. 12, 693
parcius E 3, 7
parco *nomen* G 3, 403
pares Æ 5, 728
parem G 1, 258 Æ 11, 509
paremus 3, 189. 4, 577
parens G 2, 173. 3, 36 Æ 2, 591 664. 5, 80. 6, 197 609. 9, 84. 10, 252 443
parens *à pareo* 1, 699
parent *à paro* 2, 121. 4, 290. 10, 259
parent 4, 295. 7, 485. 10, 176
parentem *matrem* G 4, 320
parentem *patrem* Æ 1, 79. 2, 138 596. 3, 58. 4, 599. 6, 765. 7, 48. 8, 122. 9, 90 261. 12, 348
parentes E 4, 62 G 3, 262 Æ 1, 396 610. 3, 180. 7, 140. 10, 597
parenti 3, 169 469. 6, 687. 10, 507. 11, 45 152
parentibus 10, 392. 11, 216
parentis *patris* E 4, 26 Æ 1, 650. 2, 299. 5, 47 54 95 722 747. 7, 368. 8, 155 729. 9, 3. 10, 840. 12, 43 395 932
parentis *matris* 2, 606. 3, 341. 8, 531. 9, 289
parentum G 3, 101. 4, 477 Æ 2, 448 531 681. 3, 94. 5, 39 553 578. 6, 223 308. 7, 172. 10, 827. 11, 887
parere E 5, 4 G 3, 208 Æ 4, 238. 7, 433. 10, 179. 12, 189 568
parerent 1, 3
pares E 7, 5 G 1, 208. 3, 169 Æ 1, 709. 5, 114 580
paret 1, 693
paretur G 2, 266
paria Æ 10, 741. 11, 439
paribus E 5, 90 G 1, 490. 2, 284. 4, 99 Æ 4, 102 252. 5, 425 562 657. 6, 159 184 826. 7, 256. 9, 14 655. 10, 568. 11, 520. 12, 190 344 847
Paridem 5, 370
Paridis 1, 31. 6, 57. 10, 702
parietibus G 4, 298 Æ 2, 442. 9, 589
Parii G 3, 34
Parin Æ 10, 705
Paris E 2, 61 Æ 2, 602. 4, 215. 7, 321
pariter G 1, 189 456. 4, 37 Æ 1, 576 718. 2, 205 729. 3, 560. 4, 190 241. 5, 142 506 521 553 587 830. 6, 633 769. 7, 729. 8, 444 545. 9, 182 505 559 628. 10, 222 347 756 865. 11, 592 673. 12, 574
Parius 1, 597
parma 5, 148 765. 10, 800. 11, 693 711
parmam 2, 175. 10, 817
parmas 11, 619
Parnaſſi E 10, 11 G 3, 291
Parnaſſia E 6, 29 G 2, 18
paro Æ 8, 476. 11, 515
Paron 3, 126
Parthaſio 8, 344. 11, 31
pars *cum plurali* E 1, 66 G 2, 14. 4, 159 378 Æ 1, 216. 2, 400. 4, 405. 5, 108 558 661. 6, 218 222. 9, 507 11, 195 466 883. 12, 278
pars *cum infinitivo plurali* Æ 1, 427. 6, 491
pars *cum ſingulari*. E 4, 53 G 2, 40. 3, 286 Æ 2, 6. 6, 7 266 686. 8, 428 548. 9, 131 156. 10, 427 737. 11, 214 888
parta E 3, 68 Æ 2, 784. 3, 495. 7, 598
parte G 1, 35 370. 2, 270 Æ 1, 478. 4, 153 374. 5, 187 277 858. 8, 426 432 682. 9, 468 521 562 630 691. 10, 362. 11, 203. 12, 145 346
partem E 3, 73 G 4, 2 220 Æ 3, 223. 5, 187. 6, 3 440 611. 7, 709. 8, 511. 9, 540 90. 10, 128. 11, 79
partes G 2, 483 Æ 4, 28 630. 6, 540. 7, 69. 8, 2 11, 748
Parthenios E 10, 57
Parthenium Æ 10, 748
Parthenopæus 6, 480
Parthenope G 4, 564
Parthi 4, 314
Partho E 10, 59
Parthorum G 4, 211
Parthos Æ 7, 606
Parthum G 3, 31
Parthus, E 1, 63 Æ 12, 85

partibus G 1, 231 Æ 1, 512. 7, 70. 9, 754. 12, 521 708
partim 10, 330. 11, 204
partire 11, 510
partiri G 1, 126 Æ 11, 822
partito 5, 562
partitur 1, 198
parto G 1, 300 Æ 2, 578. 8, 317
partu G 1, 278 Æ 1, 278. 6, 786. 7, 660. 12, 847
partum G 3, 157 Æ 5, 229. 9, 298
parturit E 3, 56 G 2, 330
partus Æ 6, 89. 7, 321
parva E 3, 54 G 2, 18. 4, 176 Æ 2, 213. 3, 402. 4, 176. 7, 243. 9, 143 299. 11, 430. 12, 475
parvæ 3, 276. 11, 575. 12, 862
parvam E 8, 37 G 1, 415 Æ 3, 349. 8, 554
parve E 4, 60
parvi Æ 2, 563
parvis E 1, 24. 6, 811
parum Æ 6, 863
parumper 6, 382
parvo G 2, 472 Æ 3, 685. 6, 843. 9, 907. 10, 317 494
parvos G 2, 514. 4, 201 Æ 8, 413 543
parvulus 4, 328
parvum 2, 320 674
parvus E 7, 29 Æ 2, 677 710 723. 5, 563
paſcant G 3, 143
paſcat 2, 285
paſce E 9, 23
paſcente 1, 78
paſcentem G 2, 199. 3, 467
paſcentes E 3, 96. 4, 45. 5, 12 Æ 6, 199
paſcentur E 1, 60. 5, 77
paſcere 6, 5 G 3, 335 Æ 6, 655. 7, 391
paſces G 3, 155
paſcet Æ 1, 612
paſci 2, 684
paſcis 10, 627
paſcit G 2, 189. 3, 50. 4, 395. Æ 1, 468. 7, 684
paſcite E 1, 46. 3, 85
paſcitur G 3, 219 342 Æ 1, 190. 11, 787
paſcua E 1, 49 G 3, 213 323 339
paſcunt Æ 3, 650. 11, 319
paſcuntur G 2, 375 432. 3, 162 314 528. 4, 181 Æ 6, 658
Paſiphae Æ 6, 25
Paſiphaen E 6, 46 Æ 6, 447
paſſa *part.* 1, 390
paſſi 1, 203. 6, 660. 7, 182
paſſibus 2, 724. 6, 263. 7, 157. 11, 907
paſſim E 4, 19. 7, 54 G 1, 132. 4, 181 Æ 2, 364 384 570. 3, 220 510. 4, 162 195. 5, 676. 6, 652 886. 8, 360. 9, 316. 11, 385
paſſis 1, 236 484. 2, 403. 3, 262
paſſo G 2, 93
paſſos 4, 269
paſſus E 8, 24 G 1, 124. 3, 141. 4, 438 503 Æ 1, 9 648. 3, 628. 5, 462. 10, 162 436
paſtæ E 9, 31
paſtas 9, 24
paſti 7, 39 44
paſtor 2, 1. 6, 68 G 3, 2 401 402 455. 4, 317 Æ 2, 308. 4, 71. 7, 363. 10, 406
paſtorale 7, 513
paſtoralem 7, 817
paſtore 11, 811
paſtorem E 6, 4 Æ 3, 657. 12, 305
paſtores E 1, 27. 5, 41 59. 7, 25. 9, 34 G 3, 281 339. 4, 278 Æ 2, 58
paſtoribus G 2, 303 435
paſtoris E 10, 51
paſtorum 8, 1 23 G 3, 477. 4, 565. 7, 574. 11, 569
paſtos E 5, 24
paſtu G 1, 381. 4, 186 434. Æ 7, 700
paſtos G 3, 231 Æ 2, 471. 10, 710. 11, 494
Patavi 1, 251
pateant 1, 302
pateat E 3, 105
patefactus Æ 2, 259
patens 11, 40
patentem 7, 230
patentes G 4, 77 Æ 4, 153. 5, 522. 9, 683 693. 11, 879
patenti G 2, 41
patentibus Æ 2, 266
pater E 3, 33. 4, 56 G 1, 121 283 328 355. 2, 47. 4, 323 369 Æ 1, 69 349 559. 2, 87 617 648 653 677 710. 4, 234 372. 5, 14 241 533 690. 6, 719 780 863. 7, 48 61 92 178 327 485 598 654 685 792. 8, 138 198 357 394 540 558. 9, 300 406 449. 10, 2 18 62 351 421 450 743 875. 11, 57 356 410 558. 12, 50 520 703
pater omnipotens G 2, 325 Æ 1, 64. 3, 251. 4, 25. 6, 592. 7, 141 770. 10, 100. 11, 789. 12, 178
pater *Æneas* Æ 1, 584 703. 2, 2. 3, 343 716. 5, 130 348 461 545 700. 8, 28 115 606. 9, 172. 11, 183 904. 12, 166 440 697
pater *Anchiſes* 2, 687. 3, 9 263 525 539 558 610. 6, 679 854. 7, 245
pater, *id eſt*, Æneas 5, 358 424 867. 7, 119 274 618. 8, 394. 9, 649. 11, 469. 12, 13
pateram 1, 733 743. 4, 60. 5, 775
pateras 3, 67 355. 5, 91. 7, 133. 8, 640
paterentur 4, 340. 7, 21
paterer 10, 847
patereris E 1, 38
pateris G 2, 192 Æ 5, 98. 6, 249. 12, 174
paterna 8, 226. 10, 705
paternæ 5, 81. 10, 188. 12, 225
paternas 11, 44
paternis 3, 121. 10, 852
paternum 7, 657
pateſcit 3, 530
pateſcunt 2, 309 483
patet 2, 661. 6, 127 578. 9, 338. 11, 644
pati E 2, 15. 10, 53 G 3, 60 183 208 Æ 1, 223. 2, 638. 7, 807. 10, 866. 12, 147 571 979
patiar 8, 577
patiere 10, 904. 12, 33
patiens G 2, 472 Æ 5, 390. 6, 77. 7, 490. 9, 607. 10, 610
patientem G 2, 223
patiere 1, 72 Æ 7, 421
patieris 11, 847
patietur E 4, 40
patimur 6, 743
patitur G 2, 318. 3, 216 Æ 9, 795. 12, 480
patiuntur 7, 200
patre *prima lon.* 10, 205. 11, 666
patre *prima brevi* 11, 341
patrem G 4, 382 Æ 2, 666 724 747. 3, 35. 4, 605
patres G 2, 473 Æ 1, 11. 2, 579. 4, 682. 7, 174 371 727. 8, 132. 9, 192. 11, 454

patri Æ 2, 674. 4, 58. 5, 603. 6, 859. 7, 282. 9, 312. 10, 525. 11, 178
patria E 10, 46. Æ 1, 361. 2, 491. 3, 325 613. 4, 633. 6, 508. 7, 192 299. 8, 333. 10, 75. 12, 44 236
patria 1, 544. 2, 241. 4, 347. 5, 632. 7, 122. 10, 351. 11, 797
patriæ E 1, 3. G 2, 116. Æ 2, 159 291 573 634. 3, 10. 5, 624. 6, 33 813 823. 8, 511. 9, 294 786. 10, 59 371 824 853. 11, 246 359 594 892
patriam E 1, 4. G 1, 206. 2, 512. 3, 10 120. 4, 155 390. Æ 1, 55 384. 2, 137 576. 6, 621 660. 7, 182. 10, 436. 11, 127 249 793
patrias 2, 180 577. 3, 281 332. 11, 716
patrii G 1, 499. Æ 1, 702. 9, 247. 11, 374
patriis E 4, 17. G 2, 394. 3, 346. Æ 1, 624. 3, 595. 4, 602. 7, 229 653 736. 9, 674 738. 10, 198. 11, 269 281 882
patrio 2, 620 658. 3, 249 297. 7, 269. 8, 696. 10, 558
patrios E 1, 68. G 1, 52. Æ 2, 95 279 536 717
patris G 2, 67. Æ 1, 669. 2, 663. 4, 238 351 427. 5, 31 827 863. 6, 116. 7, 102. 8, 550. 10, 460 534 688. 11, 62. 12, 22
patrium G 1, 16. Æ 5, 601. 8, 681. 12, 834
patrius 1, 647
Patron 5, 298
patrui 6, 402
patrum G 2, 509. 3, 128 138 177. Æ 1, 99 645. 2, 715. 5, 341. 8, 598 10, 282. 11, 168 688
patuêre 6, 81. 8, 242
patuerunt 12, 710
patuit 1, 409
patulæ E 1, 1. G 4, 566
patulis 1, 376. 3, 362. Æ 7, 115
pauca E 4, 31. 10, 2. G 4, 127. Æ 3, 313 377. 4, 333 337. 8, 154. 10, 17
pauci 1, 542. 6, 129 744
paucis 3, 190. 4, 116. 6, 672. 8, 50. 10, 16 186. 11, 315. 12, 71
pancos 12, 615
pavere G 4, 152
pavidæ Æ 2, 489 766. 8, 592
pavidam 9, 473
pavidi 2, 685. 7, 180. 12, 717
pavidos G 3, 372. Æ 5, 575. 8, 349
pavidum 11, 406
pavit E 10, 18
pavitans Æ 2, 107
pavitantem 6, 498. 11, 813
paulatim E 4, 28. 6, 36. G 1, 134. 3, 215. Æ 1, 724. 2, 650. 6, 358. 7, 529. 8, 326. 9, 789. 11, 829
paulisper 5, 846
paulo E 4, 1
paulum 3, 597. 4, 649
pavor G 1, 331. 3, 106. Æ 2, 229 369. 3, 57. 5, 138
pauper 2, 87. 8, 105. 12, 519
paupere 3, 615. 6, 811
pauperiem 6, 437
pauperis E 1, 69. 7, 34. 8, 360
pausia G 2, 86
peccare Æ 9, 140
peccata 10, 32
pecora 4, 158. 7, 679
pecori E 3, 6 83 101. 5, 60. 7, 47. 8, 15. G 1, 4 263 445. 2, 233 435. 3, 72 125 155 159 326 419. 4, 129 402. Æ 12, 719
pecoris E 1, 51. 2, 20. 3, 101. 5, 44. 10, 17. G 2, 529. 3, 75. Æ 8, 601
pecorum G 2, 517. 3, 554. 4, 559
pectebat Æ 7, 489
pectine G 1, 294. Æ 6, 647. 7, 14
pectora G 1, 420. Æ 1, 157 201 359 485 571. 2, 200 206 349. 3, 56. 4, 412 6 3. 5, 7 816. 7, 349 518. 8, 29 151 267. 9, 250 432 543. 10, 151 571. 11, 86 216 357 452 615 875. 12, 89 217 541 871
pectore E 1, 64. G 3, 373 426. 4, 83. Æ 1, 40 48 231 375 489 525 661 721. 2, 107 288 474. 3, 246 426. 4, 41 67 448 530 553 563 689. 5, 182 363 408 434 482 558 679 701 780. 6, 55 78 85 101 261 600. 7, 254 292 356 392. 8, 437. 9, 103 276 326 347 414 718 740. 10, 212 337 556 838. 11, 40 368 377 409 639 685 840. 12, 831 888 914 950
pectoribus 4, 64. 7, 278. 10, 567. 11, 37 615
pectoris 12, 508
pectunt 12, 86
pectus G 3, 81. 4, 15. Æ 1, 506. 3, 298. 4, 589. 5, 781. 6, 48. 7, 338. 9, 700. 10, 422 425 485 601. 11, 370 667. 12, 5
pecuaria G 3, 64
pecudem 3, 120
pecudes E 2, 8. G 1, 424 479. 2, 150 340. 3, 243 368. Æ 1, 747. 3, 642 656. 4, 525 636. 6, 153. 11, 199. 12, 214
pecudum E 6, 50. G 3, 383 471 480. 4, 327. Æ 4, 63 201. 5, 736. 6, 728. 8, 27. 10, 176. 12, 174
peculi E 1, 33
pecus E 1 75. 3, 1 20 34. 5, 87. G 2, 371. 3, 299 342 445. 4, 168. Æ 1, 439. 3, 221. 9, 341. 12, 171 718
pede G 3, 256 499. 4, 233 Æ 8, 302. 10, 255 494 587 736. 12, 356 465 748
pedem G 1, 11. 4, 485 Æ 2, 378 657 756. 4, 518. 5, 511 830. 6, 386. 9, 125. 10, 764. 11, 764. 12, 748
pedes, *id est*, pedibus E 9, 1 G 1, 171. 2, 94. 4, 458 Æ 1, 408. 2, 273 673. 5, 381 673. 10, 307. 11, 752
pedes 6, 880. 7, 624 666. 10, 453 751 764. 11, 506. 12, 510
pedestre 10, 364
pedestri 11, 709
pedibus E 3, 87. 5, 57. G 1, 243. 2, 232 491. 4, 257 Æ 2, 227 235. 3, 233. 4, 18 239 491. 5, 255. 6, 25 644. 7, 66 100. 8, 209 22 264. 9, 556 564 629. 10 372. 11, 390 723. 12, 25
pedicas G 1, 307
pedis 3, 460. Æ 5, 567. 7, 69
peditem 6, 516. 10, 751
peditum 7, 793
pedum E 5, 88. G 4, 310
pedum Æ 2, 732. 3, 648. 5 67 430. 7, 722 807. 8, 45 11, 573 911. 12, 335 445
Pegasum 11, 670
pejus G 1, 200

pelagi G 1, 383. Æ 1, 142 158. 3, 241 555 708. 5, 165 235 617. 6, 532. 7, 304 586. 8, 333. 9, 81 117. 10, 231 289.
pelago G 1, 142 430. 2, 41 Æ 1, 185 250 368 671 683. 2, 36 179 205 800. 3, 69 124 204 478 506. 4, 52 546. 5, 124 212 870. 6, 3. 8, 691. 10, 165 378
pelagus 5, 8
Pelasga 2, 152. 9, 154
Pelasgæ 2, 106
Pelasgi 1, 628. 2, 83
Pelasgos 8, 600
Pelasgûm 6, 503
Pelethronii G 3, 115
Pelias Æ 2, 435 436
Pelidæ 2, 548. 5, 808. 12, 310
Pelidesque 2, 263
Pelio G 1, 281
Pelion 3, 94
pellacis Æ 2, 90
Pellæi G 4, 287
pelle, *nom.* Æ 2, 722. 5, 37. 7, 688. 8, 177 366
pelle, *verb.* 2, 784. 5, 812
pellem Æ 4, 302. 9, 306
pellere Æ 3, 249. 9, 519. 10, 277. 11, 116
pelli, *verb.* 7, 759
pellibus E 2, 41. G 4, 342. 7, 88 396. 8, 282
pellis G 3, 502. 8, 553. 10, 483. 11, 679 770
Pelopeia Æ 2, 193
Pelops G 3, 7
Pelori Æ 3, 411 687
peltæ 7, 743
peltis 1, 494. 11, 663
Pelusiacæ G 1, 228
Penates 2, 505. 4, 155. Æ 1, 72 382 531 708. 2, 293 514 717 747. 3, 15 148 603. 4, 11 598. 5, 62 632. 8, 11 39 543. 9, 258. 11, 264
Penatibus 3, 12. 8, 123 679
pendebant 8, 197
pendebat E 6, 17. Æ 5, 511. 8, 227
pendebit E 4, 29. 7, 24
pendens Æ 10, 586
pendent G 1, 214. 2, 523. 3, 53. 4, 257. Æ 1, 110. 4, 88. 5, 147. 6, 617. 7, 184 278. 11, 577
pendentem 8, 669. 9, 562
pendentes 8, 632
pendentia G 4, 374. Æ 5, 393. 9, 331
pendentibus Æ 1, 170
pendere E 1, 38 77. Æ 6, 20
pendes 6, 151
pendet G 2, 89. Æ 3, 661. 4, 79. 10, 303. 12, 374
pendetis 7, 595
Penei G 4, 355
Peneia 4, 317
Penelei Æ 2, 425
penes 12, 59
penetrabile G 1, 93. Æ 10, 481
penetrali 4, 504
penetralia 2, 484. 6, 71. 9, 259
penetralibus G 1, 379. Æ 2, 297 506. 5, 660. 7, 59
penetrant G 2, 504
penetrare Æ 1, 247
penetrat 7, 363
penetravit 7, 207. 9, 10
penitus E 3, 67. G 2, 290. 4, 43. Æ 1, 204 516 540. 2, 19 487. 3, 32 673. 6, 59 679 737. 8, 148 242. 9, 1 141 713. 10, 526. 11, 623. 12, 263 390
pennæ G 3, 372. Æ 3, 361. 10, 187. 12, 750
pennas G 1, 399
pennata Æ 9, 473
pennis G 1, 407 410. 4, 73 310. Æ 3, 258. 4, 223 700. 5, 215. 6, 15 240. 10, 722. 11, 172 722 867. 12, 253 474 892
pensa G 1, 391. 4, 348. Æ 9, 476
penso 8, 412
Pentheſilea 1, 495. 11, 662
Pentheus 4, 469
penum 1, 708
penuria 7, 113
pependit 1, 719. 2, 546. 5, 206. 7, 67. 8, 277. 9, 755. 10, 341
pepercit 2, 534
peperêre 6, 435. 11, 25
pepigêre 11, 133. 12, 12
pepigi 8, 144
pepigit 10, 902
peplum 1, 484
peracta 3, 493. 9, 242
peragat 4, 452
peragenda 6, 136
peragrans 10, 723
peragrant G 4, 53
peragrat Æ 4 72
peragro 1, 388
peragunt 6, 384
percepi Æ 6, 105
percepit 7, 356
percipe 9, 190
perculit 5, 374
perculſa G 4, 357. Æ 9, 292. 11, 310
perculſus G 2, 479. Æ 1, 517. 6, 475. 8, 121. 9, 197
percurrens 7, 14
percurrere 6, 627
percurrit G 1, 294. Æ 8, 392
percuſſa E 5, 83. G 1, 13. Æ 4, 589. 7, 503
percuſſæ 11, 877
percuſſit 12, 155
percuſſum 7, 190
perdere 7, 304. 10, 879
perdidit G 4, 494
perdit Æ 11, 58
perdita E 8, 88. Æ 4, 541
perditus E 2, 59
perducant 6, 60
perduxit 1, 73. G 4, 416
pereat Æ 10, 617
peredit 6, 442
peregi 4, 653. 6, 105
peregit 5, 362
peregrina 11, 772
peremptа 10, 315
peremptæ 5, 787
peremptis 9, 453. 11, 110
perempto G 4, 301. Æ 10, 533. 11, 177
peremptum 6, 164
perennis 9, 79
pereo 3, 606
pererrat 4, 363. 5, 441. 7, 375. 11, 766
pererratis E 1, 62
pererrato Æ 2, 295
pereſa G 3, 561
pereunt Æ 2, 428
perfecta E 9, 26. Æ 5, 267. 6, 895. 7, 545. 8, 612. 9, 263 357
perfectis 3, 548. 8, 307
perfecto 3, 18. 9, 637
perfer 1, 393. 11, 825
perferet 11, 718
perferimus 3, 584
perferre G 2, 343. Æ 4, 420. 5, 617. 6, 437. 9, 289 426. 11, 181. 12, 177
perfert 5, 665. 10, 695
perfertur 6, 692
perfice 9, 629
perficere 4, 639
perfide 4, 305 366
perfidus E 8, 91. Æ 4, 421. 7, 362. 10, 231. 12, 73

INDEX

perſtant Æ 1, 87
perfodiunt 11, 473
perforat 10, 485 589
perfoſſum 11, 10
perfringere 10, 279
perfudit G 4, 384. Æ 7, 459
perfundat 10, 520
perfundere G 1, 194
perfundi Æ 11, 495
perfunditur 3, 397
perfundunt G 3, 446
perfurit Æ 9, 343
perfuſa G 1, 78. Æ 5, 135. 12, 65
perfuſæ 5, 112
perfuſam 12, 611
perfuſi G 2, 147 510
perfuſos Æ 11, 88
perfuſus 2, 221. 8, 589
pergam 1, 376
Pergama 1, 470 655. 2, 177 291 375 536 571. 3, 87 336 350. 4, 344 426. 6, 516. 7, 322. 8, 37 58 110 374. 11, 280
Pergameæ 3, 110. 6, 63
Pergameam 3, 133
Pergameis 3, 476
Pergameum 5, 744
pergant 6, 198
perge 1, 393 405. 4, 114. 12, 153
pergit 11, 521
pergite E 6, 13
pergunt Æ 12, 586
perhibent G 1, 247. 4, 507. Æ 4, 179. 8, 135 324
perhibetur G 2, 238
peribat Æ 4, 696
pericli 5, 716. 8, 251. 9, 287 479. 10, 610
periclis 2, 751. 3, 711. 6, 83 693. 7, 425. 8, 73 188
periclo 8, 556
periclum 2, 709. 9, 174
pericula 1, 619. 3, 367. 4, 561. 9, 96 200 483. 10, 57. 11, 360 505
Peridiæ 12, 515
perii E 8, 41. Æ 4, 497
periiſſe 3, 606. 9, 140
Periphas 2, 476
periret E 10, 10
perita 10, 32
peritura G 2, 498
perituræ Æ 2, 660
periture 11, 856
perituris 2, 675
perjuræ 5, 811
perjuri 2, 195
perjuria G 1, 503. Æ 4, 542
perlabitur undas 1, 151. 7, 646
perlata 11, 803
perlegerent omnia 6, 34
Permeſſi E 6, 64
permetuens Æ 2, 573
permiſit E 1, 10
permiſſa Æ 9, 99
permiſta 10, 416
permiſti 11, 634
permiſtos E 4, 16
permiſtum Æ 1, 492
permiſtus 10, 238
permittere 4, 104 640
permittit 1, 544
permittitis 9, 240
permulſit 5, 816
permutat 9, 307
pernicibus 4, 180. 11, 718
pernix G 3, 93
pernox 3, 230
pero tegit altera Æ 7, 698
peroſi 6, 435
peroſos 9, 141
perpeſſus 9, 60
perpetiar 12, 644
perpetua E 4, 14. Æ 4, 32
perpetui Æ 8, 183
perpetuis 7, 176
perplexum 9, 391
perrumpere 9, 513
perrumpit 2, 480
perſedit G 3, 442
perſenſit Æ 4, 90
perſentit 4, 448
perſequitur G 2, 408
Perſidis 4, 290
perſolvant Æ 2, 537
perſolvere 1, 605
perſolves 8, 62. 9, 423
perſolvo 5, 484
perſonat 1, 745. 6, 170 418
perſtabat 2, 650
perſtat 5, 812
perſtrinxit 10, 344
perſuadeat G 2, 315
pertentant Æ 1, 506. 5, 828
pertentat 7, 355
pertentet G 3, 250
perterrita Æ 10, 426
pertæſum 4, 18. 5, 714
pertulerit 8, 293
pertulit 3, 323. 10, 786. 12, 907
pervenimus E 9, 2
pervenit Æ 2, 81. 9, 396. 10, 472
perventum G 4, 375. Æ 2, 634
perverſe E 3, 15
perverſo Æ 7, 584
pervigilat G 1, 292
pervius Æ 2, 453
pervolat ædes 12, 474
pervolitat 8, 24
pes G 3, 55. Æ 10, 361
peſſima G 3, 248
peſſime E 3, 17
peſte Æ 4, 90. 5, 699. 9, 540
peſtem G 3, 153. Æ 3, 620. 9, 328. 10, 55
peſtes G 1, 181. 3, 471. Æ 6, 737. 12, 845
Peſti G 4, 119
peſti Æ 1, 716
peſtiferas 7, 570
peſtis G 3, 419. Æ 3, 215. 5, 683. 7, 505. 11, 791. 12, 865
petam 4, 535
petamus 1, 558 562. 3, 115 129. 7, 132
petamur 3, 412
petat E 3, 67. Æ 8, 10. 9, 629. 10, 150 684
pete G 2, 300. Æ 4, 381. 5, 166 733. 7, 96
petebam 2, 636
petebant 1, 523. 7, 54
petebas 4, 675
petebat 8, 463. 11, 544. 12, 378
petemus 10, 378
petenda G 4, 8
petendum Æ 11, 230
petens G 1, 142. 4, 429 535. Æ 2, 256. 5, 508 840. 7, 92 362. 8, 67. 9, 564
petentem 1, 624. 8, 158
petenti E 1, 45. Æ 4, 127. 9, 83
petentibus 8, 551
petere 1, 162. 3, 364. 7, 69. 9, 81 790
peterem 6, 115
peteres 4, 312
peteret 1, 655
peteretur 4, 313
petet 2, 646. 12, 263
petiêre G 2, 210. Æ 2, 180. 4, 164. 6, 492. 7, 238. 10, 32
petierunt 11, 272
petiiſſe 2, 25. 3, 603
petiit 10, 67 343
Petilia 3, 402
petimus 3, 93 276. 8, 119
petis G 4, 446. Æ 6, 151. 8, 395. 9, 94
petiſti 4, 100. 12, 359
petit E 3, 64. G 2, 505. 3, 358 522. Æ 1, 185 198 61[illegible] 721. 5, 180 212 226. 6, 1[illegible] 7, 5

7, 55 343 532 562. 8, 221. 9, 479 646. 10, 313 388 489. 12, 742
petit 9, 9
petitis 3, 253. 7, 197. 8, 169
petito G 2, 197
petitum Æ 11, 9
petitur 7, 367
petiverit E 6, 81
petivi Æ 2, 804. 12, 259
petivit 3, 563. 5, 668. 7, 88 325. 8, 405 615. 10, 635. 11, 813. 12, 860 913
peto 4, 433. 5, 194 798. 11, 791. 12, 190
petulci G 4, 10
petunt 1, 402. 4, 62 187 218 Æ 2, 151 213 400. 5, 32 678. 6, 319. 7, 86. 8, 691. 9, 120 128 315. 11, 647 871
petuntur 12, 764
Phæacum 3, 291
Phædram 6, 445
Phaetontiades E 6, 63
Phaetontis Æ 5, 105. 10, 189
phalanges 6, 489. 12, 544 662
phalanx 2, 154. 11, 92. 12, 277 551
Phalarim 9, 762
phalarica 9, 705
phaleras 9, 359 458
phaleris 5, 310
Phanæus G 2, 98
pharetra 1, 327. 4, 138. 11, 590 859
pharetram G 3, 345. Æ 1, 340 504. 5, 311. 7, 816. 8, 166. 9, 660
pharetras 5, 558. 11, 844
pharetrata 11, 649
pharetratæ G 4, 290
pharetris 2, 125. Æ 5, 501
Pharon 10, 322
phaselis G 4, 289
Phasimque 4, 367
Phegea Æ 9, 65
Phegeus 5, 263. 12, 371
Pheretaque 10, 413
pheretro 6, 222. 11, 149
Philippi G 1, 490
Phillyrides 3, 550
Philoctetæ Æ 3, 402
Philomela E 6, 79. G 4, 511
Phinei Æ 8, 165
Phineia 3, 212
Phlegeton 6, 265 551
Phlegiasque 6, 618
Phocæ G 3, 543. 4, 432
Phocas Æ 4, 395
Phœbe G 1, 432. Æ 3, 371. 6, 18 56. 10, 216 316
Phœbea *adject.* 4, 6
Phœbeæ 3, 637
Phœbi E 6, 67. 7, 22 64. Æ 1, 333. 2, 114 319. 3, 80 359 474. 6, 35 70 77 347. 8, 720. 9, 661. 10, 537. 12, 402
Phœbigenam 7, 773
Phœbo E 3, 62. 5, 65. 6, 11 29 83. 7, 63. Æ 3, 188 251. 4, 58. 6, 62 662. 7, 62. 12, 391
Phœbum E 5, 9. Æ 3, 143
Phœbus E 3, 99 251. 11, 794 913
Phœnicum Æ 1, 348
Phœnissa 1, 674 718. 4, 529 6, 450
Phœnissam 4, 348
Phœnix 2, 762
Pholoe 5, 285
Pholumque G 2, 456. Æ 8, 294
Phorbanti 5, 842
Phorci 5, 240 824. 10, 328
Phryges 1, 472. 9, 134 599 617 635. 11, 170
Phrygia G 2, 68. 9, 80. 11, 403
Phrygiæ 4, 41. Æ 3, 6. 7, 207. 9, 617. 10, 88 582
Phrygiam Æ 3, 483. 7, 139 579
Phrygias 1, 186. 6, 518 783
Phrygibus 2, 191 344. 10, 255
Phrygii 1, 622. 4, 140. 11, 484 677
Phrygiis 2, 580. 7, 358. 11, 769
Phrygio 3, 545. 4, 103. 12, 75
Phrygios 2, 276. 7, 430. 10, 157
Phrygis 12, 99
Phrygium 1, 385
Phrygius 7, 363
Phrygum 5, 585. 7, 294. 11, 145
Phthiam 2, 288
Phyllida E 3, 76 107. 7, 14
Phyllidis 5, 10. 7, 59
Phyllis 7, 63. 10, 37 41
Phyllodoceque G 4, 336
pia Æ 4, 382 637
piabunt 2, 140. 6, 379
piacula 4, 636. 6, 153 569
piaret 2, 184
pias 3, 43
pice G 4, 41. Æ 9, 105. 10, 114
picea G 2, 309. Æ 9, 87
piceæ 6, 180
piceo 3, 573
pices G 3, 450
piceum Æ 9, 75 813
Pici Æ 7, 171
picis G 1, 275. 2, 250 438
picta Æ 7, 252. 9, 614
pictæ G 3, 243. Æ 4, 525
pictai 9, 26
pictas 5, 663. 7, 431. 8, 93
picti G 4, 13. Æ 4, 146. 7, 796
pictis G 4, 267 342. Æ 4, 206. 7, 277. 8, 588. 11, 660. 12, 281
picto 4, 137
pictosque G 2, 115
pictum Æ 1, 715
pictura 1, 468
picturatas 3, 483
pictus 9, 582. 11, 777
Picus 7, 48 189
Pierides E 3, 85. 6, 13. 8, 63. 9, 33. 10, 72
pietas Æ 2, 430 536. 5, 688 783. 6, 688 878. 9, 493. 10, 812
pietate 1, 14 155 549. 2, 690. 3, 480. 6, 403 769. 11, 292 787. 12, 839
pietatis 1, 257. 6, 405. 9, 294. 10, 824
pigebit 4, 335
piget G 1, 177. Æ 5, 678
Pigmalion 1, 351. 4, 325
Pigmalionis 1, 368
pignora E 8, 92
pignore 3, 31. Æ 3, 611
pignus 5, 538 572. 11, 363
pigræ G 4, 259
pii E 6, 662. 7, 21
piis G 3, 513. Æ 4, 517. 7, 401
pila G 1, 495. Æ 7, 664. 9, 711
pilataque 12, 121
pilentis 8, 666
Pilumni 9, 4
Pilumno 12, 83
Pilumnus 10, 76 619
Pinaria 8, 270
Pindi, juga E 10, 11
pinea Æ 2, 258. 9, 85. 11, 320
pineus 11, 786
pingit E 2, 50. 6, 22
pingue G 1, 64. Æ 4, 302. 6, 254
pinguem G 2, 425. 4, 183 Æ 6, 195 215
pingues E 6, 4. 7, 49. 8, 65. G 1, 192 341. 2, 85 525. 3, 450. 4, 118. Æ 2, 639. 4, 632
pinguescere G 1, 493

pingui arvo E 3, 100. G 1, 8 80. 2, 304 347. 3, 124 406. Æ 7, 627. 9, 31
pinguia E 8, 54. G 1, 1487. 2, 396. 4, 268 372. Æ 8, 63. 10, 141
pinguibus E 5, 33. G 2, 92. 4, 14
pinguis E 1, 35. 5, 68. G 1, 105. 2, 139 184 248 274. Æ 1, 219. 7, 764. 9, 585
pinifer E 10, 14. Æ 10, 708
piniferum 4, 249
pinnis 7, 159
pinoſque E 8, 22. G 4, 112
pinu E 7, 24. G 2, 389. Æ 9, 72. 10, 206
pinum G 1, 256. Æ 7, 397. 9, 522
pinus E 1, 39. 4, 38. 7, 65. G 4, 141. Æ 3, 659. 5, 153 449. 9, 116. 10, 230. 11, 136
pinxerat 8, 726
pio, 1, 530. 5, 296 418 745. 6, 530. 10, 617
piorum 5, 734
pios 1, 607. 3, 266. 8, 670
piri G 2, 72
piris Æ 2, 88
Pirithoumque 6, 393 601
piros E 1, 74. 9, 50
pirum G 2, 34. 4, 145
piſces E 1, 61. Æ 10, 560
piſcibus G 3, 430. 4, 388
piſcis E 5, 76. G 4, 234
piſcoſæ Æ 12, 518
piſcoſo 11, 457
piſcoſos 4, 255
Piſæ G 3, 180. Æ 10, 179
pius 1, 224 309 382. 4, 393. 5, 26 286 685. 6, 9 176 232. 7, 5. 8, 84. 9, 255. 10, 591 783 826. 11, 170. 12, 175 311
placabilis 7, 764. 9, 585
placarit 6, 804
placaſtis 1, 216
placat 1, 146
placata 3, 69
placatam G 4, 547
placati Æ 11, 300
placeant E 2, 62. G 2, 485
placemus Æ 3, 115
placent E 10, 103
placet Æ 2, 659. 11, 332 435
placida 1, 253. 5, 836. 7, 427. 8, 325. 9, 187 445. 10, 63
placidæque 6, 522. 8, 88
placidam 1, 695. 4, 5
placidas 4, 440. 6, 705. 7, 46
placide *adverb.* Æ 5, 86
placidi 3, 266. 5, 763 848
placidis 6, 371
placidiſſima 3, 78
placido 1, 525. 7, 194. 8, 98. 11, 251
placidum E 2, 26. Æ 1, 131. 4, 522. 8, 405. 10, 15
placiduſque 4, 578
placitam G 2, 425
placito Æ 4, 38
placitum E 7, 27. Æ 1, 287
placitura 12, 76
placuiſſe G 4, 197
placuit 12, 503
plagâ 1, 398. 9, 638
plaga 7, 227. 11, 320
plagæ 4, 131
plagamque 10, 797. 12, 299
plagarum 7, 226
plagas G 3, 225
plagiſque 4, 301
plangentia Æ 11, 145
plangor 6, 561
plangoribus 2, 487. 4, 668. 12, 607
plangunt G 1, 334
planicies Æ 11, 527
plano G 2, 273
plantæ 2, 80
plantaria 2, 27
plantas E 10, 49. Æ 7, 811
plantis G 2, 65. Æ 4, 259. 8, 458. 11, 718
platani G 2, 70
platanum 4, 146
plaudentem Æ 5, 516
plaudunt 6, 644
plauſa 12, 86
plauſæ G 3, 186
plauſtra 1, 163 206. 3, 536
plauſtris 2, 444. 3, 140 361 Æ 11, 138
plauſu 5, 148 338 506 575. 8, 717
plauſum 1, 751. 5, 215
plauſus G 2, 508
plebem Æ 9, 343
plebiſque G 2, 509
Pleiadas 1, 138
Pleias 4, 233
Plemmyrium Æ 3, 693
plena E 3, 60. G 1, 388. 2, 4. 3, 143 495. 4, 378. Æ 1, 464. 3, 152. 5, 745. 9, 339
plenæ G 4, 181. Æ 11, 738
plenamque 5, 311
plenis E 2, 45. G 1, 371. 2, 6. 4, 280. Æ 5, 281. 6, 883. 7, 53. 11, 236. 12, 121
pleno G 3, 390. Æ 1, 404 743. 8, 62. 9, 59
plenos 9, 456
plenum G 2, 244
plerumque 1, 300
pliçantem Æ 5, 279
pluit G 4, 81 Æ 10, 807
pluma 10, 192
plumæ 4, 181
plumam 11, 771
plumas G 1, 369
plumbi Æ 7, 687
plumbo 5, 405. 9, 588
plumis 3, 242
plura E 5, 19. 9, 66 G 1, 487 2, 206. Æ 1, 386. 5, 325 381. 6, 408. 7, 117 449 599. 8, 443. 11, 98. 12, 896
plures E 2, 32. G 1, 89. Æ 11, 327
pluribus G 3, 147. Æ 10, 599
plurima E 8, 96 G 1, 184 187. 2, 166. 3, 52. 4, 274 419. Æ 1, 309. 2, 278 364 369 429. 4, 333. 5, 250. 6, 299 667. 7, 269. 8, 427. 9, 335 398. 11, 312. 12, 690
plurimus E 7, 49 60. G 2, 183. 3, 147. Æ 1, 423. 6, 659. 8, 257. 12, 65
plus E 6, 73. G 1, 35. 4, 207
Pluton Æ 7, 327
pluvia G 1, 325 436. 4, 192 Æ 9, 437
pluviæ G 1, 92
pluvialibus G 3, 429. Æ 9, 668
pluviam E 6, 63. G 3, 388 454
pluviaſque 1, 352 748. 3, 516
pluvio 3, 279
pocula E 3, 36 44. 5, 67. 8, 28. G 1, 9. 2, 128 383. 3, 379 529. 4, 379. Æ 1, 710. 3, 354. 5, 91. 8, 176 274. 9, 264. 11, 738
podagras G 3, 299
Podalirius Æ 12, 304
pœna 1, 140. 2, 584
pœnam 5, 786. 6, 614 821. 12, 949
pœnarum 6, 627. 9, 356
pœnas G 1, 405. 4, 455. Æ 2, 72 103 139 366 572 576 586. 4, 656. 6, 20 501 530 543 565 585. 7, 595 766. 8, 538. 9, 422. 10, 617 669 853. 11, 298 592 720
Pœni 1, 306 446 571
Pœnis 6, 561 598 738
pœnitear E 2 34. 10, 17. Æ 1, 553

pœnitet

pœnitet E 10, 16
Pœnorum Æ 4, 134. 12, 4
Pœnos E 5, 27 Æ 6, 858
poeta 5, 45. 10, 17
poetæ G 3, 90
Poetam E 7, 25. 9, 32. 10, 70
poli Æ 1, 94
polibant 8, 436
Polybœtem 6, 484
Polydorum 3, 49 55
Polydorus 3, 45
Polyphemum 3, 651
polita 8, 429
Polyte 5, 564
Polytes 3, 526
pollice 11, 68
polliceor 9, 301
pollicitus 1, 241
Pollio E 3, 84 86. 4, 12
Pollucis G 3, 89
polluit Æ 3, 234
polluta 7, 467
polluto 5, 6
pollutum 3, 61
Pollux 6, 121
polo 3, 589. 4, 7. 9, 21. 11, 588
polum 1, 402. 2, 251. 5, 721
Polumque 12, 341
polus 1, 612. 3, 586
poma E 1, 38 81. 7, 54. 9, 50 G 2, 59 82 87 426. 4, 134
Pometios Æ 6, 775
pomis G 1, 274. 2, 150 240 516. 4, 142
pomo E 2, 53
pompas G 3, 22 Æ 5, 53
ponam E 3, 36 G 3, 13 Æ 5, 66. 6, 73. 12, 569
ponant 1, 710
ponat G 3, 195
pondera Æ 10, 496 527
pondere E 4, 50 G 1, 164. 2, 254 351. 3, 172 524 Æ 3, 49. 5, 153 401 447. 6, 413. 9, 512 752. 10, 381. 12, 255 727
ponderis 11, 616
pondus 1, 363. 5, 407
pono *verbum* E 1, 74 Æ 5, 845. 11, 366
pone 2, 208 725. 10, 226
ponere G 1, 284 307. 2, 273. 3, 88 Æ 6, 508. 10, 623
pones 1, 268
ponis 2, 676. 11, 411
ponit G 2, 521 530 Æ 5, 292 486
ponite spes 11, 309
pono 1, 282. 9, 261
ponte Æ 10, 654
pontem 8, 650 728
pontes 9, 170. 10, 658. 12, 675
ponti G 1, 356 470. 4, 430 Æ 2, 110
pontibus G 4, 27 Æ 9, 530. 10, 288
ponto E 6, 35 G 1, 372. 2, 163. 3, 78 237 Æ 1, 44 74. 2, 295. 3, 104 605. 5, 233. 6, 345. 7, 300. 9, 121 238 712. 10, 694. 12, 182
Ponto E 8, 95 96
Pontum G 1, 130 Æ 1, 128. 2, 207. 5, 615. 6, 312. 9, 103
Pontus G 1, 58 207 Æ 1, 560. 3, 193 417 672. 5, 9. 6, 729. 7, 9. 10, 103 377. 11, 624
ponunt G 4, 161 238 Æ 1, 177 306. 11, 67
poplite 9, 762. 10, 699. 12, 927
popoſcit 1, 732
populant 4, 403
populare 1, 531
popularibus 6, 816
populatque G 1, 185 Æ 12, 263
populataque 6, 496
populatus amnes 12, 525
populea G 4, 511 Æ 5, 134
populeas 8, 32. 10, 190
populeis 2, 286
populi G 2, 495 502. 4, 211 Æ 3, 58. 4, 615. 6, 706. 7, 236 716. 8, 385. 10, 202. 11, 345 420 430
populis 2, 556. 4, 624. 7, 24. 8, 688
populo 1, 152. 7, 80. 8, 679
Populonia 10, 172
populos G 4, 5 62 Æ 1, 229 267. 3, 458. 4, 112 189. 6, 851 891. 7, 316 384 693 725 738. 8, 325 475. 10, 4
populum 1, 25. 2, 188. 4, 682. 5, 552 750
populus *arbor* E 7, 61 67. 9, 41 G 2, 13 Æ 8, 276
populuſque 9, 192
porca 8, 641
porgite 8, 274
porrecta G 3, 350
porrectum Æ 9, 589
porriciam 5, 238
porricit 5, 776
porrigitur 6, 597
porro 5, 620. 6, 711. 9, 190
Porſenna Æ 8, 646
porta 1, 87. 6, 552
porta cœli G 3, 261
portabat Æ 1, 700
portæ 1, 298. 2, 27 242 752. 3, 351. 6, 574 893. 7, 607. 9, 176 238 570 687 746
portam 8, 338. 9, 183 675 724
portanda 9, 312
portans G 4, 524 Æ 1, 72. 5, 840. 11, 544
portant 4, 241
portantes 11, 333
portantur 1, 367
portare 4, 598
portarum 2, 535 803. 7, 185
portas G 4, 165 Æ 1, 426. 2, 612. 3, 539. 6, 631. 7, 617 621. 9, 39 45 159 169 309 693. 10, 23. 11, 142 473 879 883 890. 12, 577 584
portaſtis 11, 281
portat 1, 759. 5, 566. 6, 211. 9, 50. 11, 758. 12, 512
portendere 3, 184. 7, 80
portenderet 5, 706
portendi 7, 256
portenta 7, 58. 8, 533. 11, 271
porticibus 2, 528 761. 3, 353. 8, 656. 12, 476
portis G 4, 78 185 Æ 2, 187 266. 4, 130. 7, 429. 8, 386 585. 9, 758. 10, 118. 11, 485 499 621. 12, 122 661
portitor G 4, 502. 6, 298 326
porto 10, 881
portu 3, 72 78 292 300 378. 5, 243. 7, 132 201
portum G 1, 303 Æ 1, 163 198. 6, 900
Portunus 5, 241
portus G 2, 161. 4, 390 Æ 1, 431. 3, 10 124 219 254 289 382 530 533 570 676 707. 4, 588 612. 5, 24 32 57 612 813. 6, 366. 7, 22 598. 9, 98
poſcamus 5, 59
poſcant 8, 540
poſcas 3, 456
poſcat 2, 121. 7, 340. 11, 219
poſce 4, 50
poſcebat 6, 589
poſcens G 3, 456
poſcente 1, 128
poſcentibus Æ 8, 477
poſcere 1, 418. 5, 26. 6, 45. 7, 272. 8, 614. 9, 12. 12, 350
poſceret 5, 707
poſci 8, 12. 11, 221

INDEX

poſcimus Æ 11, 362
poſcit 5, 342. 6, 37. 9, 71 84 524. 10, 661. 12, 82 326 388 467
poſco 1, 670. 3, 59. 6, 66. 9, 194
poſcor 8, 533
poſcunt G 2, 324 Æ 2, 72. 4, 614. 7, 584. 8, 512, 9, 600. 11, 379 434 453 901
poſita 4, 681. 5, 60
poſitæ E 2, 55 Æ 4, 527
poſitis G 2, 278 354. 3, 348 436. 4, 344 Æ 1, 295. 2, 473. 3, 404. 7, 629. 9, 586. 10, 52. 11, 89
poſito G 2, 14 Æ 8, 639. 10, 736
poſitum G 4, 303 Æ 2, 172 644. 11, 30
poſitura 7, 129
poſitus 12, 898
poſſe E 3, 24 G 2, 234 Æ 1, 42. 2, 177 657. 4, 306. 5, 231. 6, 527. 9, 90 197 253 561. 11, 703.
poſſem 6, 627. 10, 616. 12, 880
poſſent G 2, 343 Æ 1, 372. 2, 291. 6, 200. 9, 513. 12, 771
poſſes 10, 879
poſſeſſor E 9, 3
poſſet Æ 1, 417. 5, 807. 11, 155
poſſim G 2, 483. 3, 8 Æ 3, 368
poſſimus 1, 351
poſſint 4, 27 Æ 7, 334
poſſis G 2, 226 Æ 1, 680. 3, 378 387
poſſit E 3, 28 Æ 1, 686. 2, 187 362. 4, 85 116 296. 5, 6. 6, 78 754. 8, 413. 9, 322 421. 10, 286 807. 11, 386
poſſum G 1, 176 Æ 8, 401. 12, 151 874
poſſumus E 7, 23. 8, 63 G 1, 253
poſſunt E 8, 69. 10, 64 G 2, 109 313. 3, 262 520 562 Æ 2, 69. 4, 382. 5, 231 669. 9, 446. 11, 291 307 325. 12, 627
poſt *cum ablat.* E 1, 30 68 Æ 6, 409
poſt tanto G 3, 476
poſt, *cum accuſat.* E 1, 70. 3, 20 G 1, 284. 3, 157 213. 4, 148 Æ 1, 300. 2, 57 283. 4, 20. 5, 154 626. 7, 655. 9, 346 363. 11, 81 279
poſt *adverbium* G 3, 70 172 Æ 1, 140 617 744. 2, 216 740. 5, 339 507 523. 8, 331 639. 9, 387. 11, 89 593. 12, 185
poſt ubi G 3, 235. 4, 189 544 552 Æ 4, 80. 5, 362
poſt hinc G 3, 300 Æ 8, 548
poſt deinde 5, 321
poſte 5, 360
poſtera 3, 588. 4, 6. 5, 42. 7, 148. 12, 113
poſtes E 7, 50 G 2, 463 Æ 2, 442 454 480 490 493. 7, 622. 8, 227. 11, 890
poſthabita 1, 20
poſthabui E 7, 17
poſthac E 1, 76. 3, 51
poſthuma Æ 6, 763
poſtquam E 1, 29. 5, 34 G 3, 432. 4, 374 Æ 1, 158 220 524 727. 2, 90. 3, 1 37 57 192 212 463 518 662. 4, 17 151 648. 5, 577. 6, 168 226. 7, 6 406 661 709. 8, 184. 10, 298 710. 11, 94 146 248 631. 12, 432 604 739 861 945
poſtrema G 3, 404 Æ 3, 427. 9, 27
poſtremum 11, 664
poſtremus G 2, 410
poſuere G 2, 383 445 Æ 5, 681. 6, 274 611. 7, 27. 8, 335. 9, 687. 10, 103
poſuerunt 3, 399
poſuiſſe 7, 63
poſuiſſem 4, 344
poſuit E 3, 46 G 1, 182. 2, 403 Æ 3, 631. 4, 200 212. 6, 19. 8, 329 616. 11, 830. 12, 209
potant 6, 715
potantibus G 4, 146
potare 3, 330
potat 3, 463
potens Æ 1, 535. 3, 164. 6, 871. 7, 56 541 630. 11, 340. 12, 827
potentem G 1, 27. 2, 373 Æ 1, 84. 2, 296. 3, 438. 6, 621 843. 7, 234
potentes 3, 528
potentia G 1, 92 Æ 1, 668. 8, 99. 10, 72
potentibus 7, 19. 12, 402
potentum 12, 519
poteram E 8, 40
poterant Æ 6, 239
poterat 8, 605. 12, 776
poteris E 1, 80. 4, 27 G 1, 395. 4, 253 Æ 6, 148
potero 4, 429
poterunt G 2, 287
potes E 7, 10 Æ 4, 560. 6, 117 366. 7, 335. 10, 81 632
poteſt G 3, 491 560 Æ 8, 402. 10, 35. 12, 872 933
poteſtas 3, 670. 4, 565. 7, 591. 9, 97 739 813. 10, 18 100
poteſtates 12, 396
poteſtis 7, 645. 9, 529
potior G 4, 100 Æ 4, 287
potiri 9, 267
potis G 4, 120
potis Æ 3, 671. 9, 796. 11, 148
potiti 3, 278. 6, 624. 9, 363 450
Potitius 8, 269 281
potitum 3, 296
potitur 3, 56. 4, 217
potitus 10, 500. 11, 493
potiuntur 1, 176. 12, 642
potius, *adverb.* E 2, 71. 5, 6 Æ 3, 654. 4, 99. 10, 631 676. 11, 114 443. 12, 39 188
Potniades G 4, 268
potuere 1, 161. 2, 124 Æ 1 236. 6, 131. 7, 295. 12, 544
potui E 3, 70 Æ 4, 19 419 600. 7, 309. 11, 823. 12, 177
potuiſſe E 6, 24 Æ 1, 102
potuiſti 9, 482. 12, 804
potuit G 2, 490. 3, 453 Æ 1, 44 246. 6, 119. 8, 384. 9, 328 426 429. 12, 47
potum, *ſub.* E 7, 11. 9, 24
præbere G 2, 216. 3, 301 Æ 9, 693
præbuit 10, 322
præcedunt 8, 462
præcelſa 3, 245
præceperat 9, 40
præceperit E 3, 98
præceps E 8, 59 G 1, 203. 3, 236. 4, 29 457 Æ 3, 598. 4, 253 565. 6, 578. 9, 815. 12, 684
præcepta G 1, 176. 4, 398 448 548 Æ 2, 345. 5, 747. 6, 236 632. 9, 45
præceptis 2, 607. 3, 546
præceſſerat 9, 47
præcipiant 11, 329
præcipit 11, 491
præcipitans 6, 351
præcipitant 2, 317. 4, 251. 9, 670. 10, 804. 11, 3
præcipitare 2, 37. 4, 565
præcipitat 2, 9. 11, 617. 12, 699
præcipitate Æ 8, 443
præcipitem G 3, 358 Æ 5, 17

175 456 860. 6, 594. 12, 379 735
præcipites G 1, 367. 3, 547. 4, 80 Æ 2, 307 516. 3, 682. 4, 573. 5, 144. 10, 232. 11, 673 895
præcipiti G 3, 103 Æ 2, 460. 8, 257
præcipue, *adverb.* G 2, 372. 3, 51 101 Æ 1, 224 716. 2, 112. 6, 176. 7, 746
præcipuos 5, 249
præcipuum G 3, 74 Æ 8, 177
præcipuus 11, 214
præcisis 8, 233
præclara G 4, 322 Æ 8, 480. 10, 397. 12, 347
præclaram 4, 655
præconis 5, 245
præcordia G 2, 484 Æ 2, 367. 7, 347. 9, 413 596. 10, 452
præda 9, 363 384 450 485
prædæ 1, 214. 9, 268. 11, 782
prædam G 2, 60 Æ 2, 763. 3, 223 233 244. 4, 404. 6, 361. 11, 79 757. 12, 255
prædarique G 1, 130
prædas Æ 1, 532. 7, 749. 9, 613. 10, 78
prædicam 3, 436
prædicere E 1, 17
prædicta Æ 4, 464
prædiscere G 1, 51 252. 2, 255
prædivitis Æ 11, 213
prædixit E 1, 18 Æ 3, 252 713
prædo 7, 362
prædonis 10, 774. 11, 484
prædulce 11, 155
prædurum 10, 748
præeunte 5, 186
præfatus 11, 305
præfecit 6, 118 564
præferat E 3, 4
præferimus Æ 7, 237. 11, 249
præfert 10, 211
præfigere 10, 80
præfigeret 11, 778
præfigunt 3, 399. 9, 466
præfixa 5, 557. 7, 817. 9, 472. 12, 489
præfixum 10, 479
præfracta 11, 614
præfulgens 8, 553
prægnans 7, 321. 10, 704
prælabi G 3, 180
prælato Æ 5, 541
prælia E 6, 3 G 1, 318. 2, 283. 3, 220 265. 4, 5 314 Æ 2, 334 347 397 670. 3, 240. 5, 375 402 467 593. 7, 335 603 744 806. 8, 614 678. 9, 463 499. 10, 23 357 455 661 901. 11, 48 307 486 520 541 631 727 731 912. 12, 103 337 346 570 581 628 716 735 812
prælorum G 2, 242
præmia 2, 382. 3, 49 Æ 1, 465 619. 2, 537. 4, 33. 5, 70 292 308 346 486. 9, 253 271. 11, 78 857. 12, 360 437 765
præmisit 11, 513
præmissi 9, 367
præmissus 6, 34
præmittit 1, 648
prænatat 6, 705
Præneste 7, 682. 8, 581
Prænestinæ 4, 678
prænuncia 11, 139
præpes 5, 254
præpetibus 6, 15
præpetis 3, 361
præpingue 3, 698
præque Æ 8, 17 E 3, 435
prærepta 9, 138
præreptus 4, 516
præripere 10, 277
præruptis G 2, 156
præruptus Æ 1, 109
præsaga 10, 843
præsagi 10, 177
præscia 6, 66. 12, 452
præsciscere G 4, 70
præscripsit E 6, 12
præ se 9, 134. 11, 544
præsens G 3, 452 Æ 5, 363. 9, 404. 12, 160
præsensit 4, 297
præsentemque 1, 95
præsentes E 1, 42
præsenti Æ 3, 611. 8, 495
præsentia G 1, 10 Æ 3, 174. 9, 73
præsentis 5, 656
præsentius G 2, 127 Æ 12, 152 245
præsepia E 7, 39 G 3, 214 495 Æ 11, 492
præsepibus G 3, 395 416. 4, 168 Æ 1, 419. 7, 17 275
præsertim G 1, 115. 2, 310
præses Æ 11, 483
præsidet 3, 35. 6, 10. 7, 800. 12, 140
præsidium 11, 58
præstans animi 12, 19
præstantes 8, 548
præstanti G 4, 538 550 Æ 1, 75. 5, 361. 7, 483 783. 8, 207
præstantibus 11, 291
præstantior 6, 164
præstat 1, 139. 3, 429
præstet 11, 438
præstiterit 6, 39
præsumite 11, 18
prætende G 4, 230
prætendere 1, 270 Æ 9, 599. 11, 332
prætendi 4, 339
prætendit 8, 116
prætenta 3, 692. 6, 60
præter G 1, 413 Æ 3, 478. 6, 874. 7, 24. 10, 399
præterea E 2, 40 G 1, 165 204. 2, 83. 3, 548. 4, 210 502 Æ 1, 53 651 657. 3, 433. 4, 457. 5, 64 302. 6, 285. 7, 71 183 243. 8, 255 514. 9, 271. 11, 78 285 330. 12, 659
prætereo G 4, 148
præterit 2, 322 Æ 4, 157. 5, 156 171
præteritos 8, 560
præterlabere 6, 874
prætervehor 3, 688
prætexere 4, 500
prætexit E 7, 12 G 3, 15 Æ 4, 172
prætexunt E 6, 5
prætoria G 4, 75
prætulerim Æ 12, 145
prævalidam, *tellurem*, G 2, 253
prævallidas 2, 190
prævertere Æ 1, 725. 7, 807. 12, 345
prævertitur 1, 321
prævidit 5, 445
præustis 7, 524
prata E 3, 111. 7, 11. 10, 42 G 1, 289 384. 3, 142. 4, 306 Æ 6, 674
pratis E 4, 43. 8, 71 G 2, 384. 4, 271 Æ 6, 707
prato 10, 836
pravique tenax *famæ*, 4, 188
precamur 3, 543
precando 4, 133 413. 6, 377. 8, 403
precantem 12, 930
precantes 11, 106
precanti 10, 176. 11, 697
precantis 10, 598
precantum 7, 237
precantur 8, 279. 12, 242
precari 3, 144. 8, 127
precati 3, 633. 5, 529
precatur G 4, 381 Æ 4, 521. 6, 186

6, 186 193. 9, 403. 10, 251 293. 8, 774. 11, 784. 12, 175
precatus 9, 624. 10, 420
prece 3, 437. 10, 368
preces 4, 612. 5, 234 782. 6, 51 55. 8, 60 572. 10, 153. 11, 158 229
precibus G 4, 470. Æ 2, 689. 3, 261 456 599. 4, 319. 7, 133. 9, 90. 10, 626. 12, 800
preciæque *vites* G 2, 95
precor Æ 4, 621. 6, 117. 9, 525. 10, 461 525. 12, 43 179 777
prehensis 11, 719
prehensum 2, 592
premat 10, 54 296
premebant 11, 545
premebat 4, 332. 7, 737. 8, 647. 10, 232
premendo 6, 80
premens G 3, 85. 4, 131 Æ 8, 289
prementem 1, 328
premere 1, 67. 10, 78
premere 11, 402
premeret 1, 471
premeretur E 1, 35
premes G 1, 157. 2, 346. 3, 413. 4, 101
premet 1, 289
premimus Æ 9, 612. 11, 788
premit G 3, 508. Æ 1, 58 215 250. 2, 530. 4, 148. 5, 187. 7, 103. 8, 249 474. 9, 324 330 793. 10, 103 465. 11, 257 880
premitur G 1, 241
premunt 3, 401. 4, 297. Æ 7, 368. 10, 375. 12, 254
premuntur 6, 827
prendere 3, 450. 9, 558. 12, 775
prendimus 2, 322. 6, 61
prenſa 3, 624
prenſant 2, 444
prenſantem G 4, 501 Æ 6, 360
prenſatque 12, 404
prenſique *equi* G 3, 207
prenſos 1, 285
preſſa G 1, 303. Æ 5, 556. 10, 347. 12, 322
preſſabimus E 3, 99
preſſat Æ 3, 642
preſſere 7, 518
preſſi E 1, 82. Æ 9, 487
preſſis G 3, 310. 4, 140. Æ 11, 600
preſſit 2, 310. 6, 197 331 521 7, 119. 10, 495. 12, 908
preſſo G 1, 411. 2, 203 356 Æ 5, 331. 6, 155
preſſos G 2, 25
preſſus Æ 3, 47
pretiis 5, 292
pretio 4, 212. 5, 399. 6, 622. 9, 213. 12, 352
pretium 5, 111. 9, 232. 12, 350
Priameia 2, 403. 3, 321. 7, 252
Priami 1, 658. 2, 22 56 191 437 457 484 506 527 554 760. 3, 1. 4, 343. 5, 297. 9, 284. 12 545
Priamiden 3, 295. 6, 494
Priamides 3, 346. 6, 509
Priamo 1, 754. 2, 291 344 541. 9, 742. 11, 259
Priamum 1, 462 491. 2, 501 518. 8, 15 83 99
Priamus 1, 46 491. 2, 501 581. 3, 50. 5, 564
Priape E 7, 33
Priapi G 4, 111
pridem Æ 1, 503
prima E 4, 18. 6, 1. G 1, 12 147. 2, 266 321 362. 3, 67 399. 4, 21 161 314. Æ 1, 28 727 741. 2, 97 268 387 613. 3, 8 17 69 95 367 426 544. 4, 166 297 548 584. 5, 66 114 375 502 641. 6, 96 153 246. 7, 51 118 127 354 371 481 503 554 603. 8, 143 288 340 407. 9, 479. 10, 97 157 283 561. 11, 267 503 868. 12, 103 448 505 605 626 632
primam G 2, 336. 3, 48. 4, 286 Æ 1, 376 54[illegible]. 7, 148. 9, 181. 10, 324. 12, 305
primæ 7, 40 542. 11, 895
primævo 7, 162. 10, 345
primævus 9, 545
primam 5, 355. 7, 118 136 8, 561. 9, 254 494 596 654
primas 7, 61. 9, 27. 10, 643
primi G 1, 144. 2, 44. Æ 2, 334 422. 4, 153. 5, 294 308 347 560. 6, 255 313. 7, 107. 8, 6 105 602. 9, 226. 11, 613 786 879
primus, *cum in* E 5, 69. 6, 34 G 1, 64 178 338. 2, 253 291. 3, 503. Æ 1, 307 349. 2, 87. 6, 273. 7, 468. 8, 59 517. 9, 453. 11, 573
primitiæ 11, 6 156
primo G 3, 324. Æ 1, 474 617. 2, 385 469 485. 5, 42. 6, 143 309 427 453. 7, 130 361 528. 11, 155 423
primo Eoo 3, 588. 11, 4
primo, *adverb.* G 3, 187. 4, 310 Æ 4, 176. 5, 654. 9, 576
primorum 9, 309
primos G 3, 130. 4, 340. Æ 2, 479 494. 4, 118. 5, 857. 7, 173 406 783. 8, 586. 9, 785. 11, 219 234. 12, 577
primum E 4, 8. 8, 73. G 1, 61 136 162. 2, 20 79 304 475. 3, 166 384. 4, 295 305 368 Æ 1, 178 193 446 454. 2, 79 213 375 410 559 636 677. 3, 58 108 205 209 437 651. 4, 239 252 342 677. 5, 220 540 604. 6, 18 243. 8, 190 222 542. 9, 80 110 253 590 603 696. 10, 380. 11, 19 852
primum, *poſt cum* E 6, 40. 7, 39 G 1, 115 428. 2, 340 Æ 2, 127. 7, 39. 8, 170 408. 12, 76 114
primum, *poſt ut*, G 2, 426 Æ 1, 310. 4, 259 586. 6, 102 452. 11, 300. 12, 47 669
primum, *adject.* 5, 540 746. 11, 664
primus E 1, 45. 2, 32. 8, 24 G 1, 250. 2, 409. Æ 1, 5 146. 3, 523. 4, 17 28 169. 5, 490 497. 6, 761 810 819. 8, 134. 9, 51 232. 10, 310 427. 11, 238. 12, 33
primus ante omnes Æ 2, 40. 5, 491
primus, *initio verſus*. G 2, 408. 3, 10 770 113 182. 4, 134 140 Æ 2, 40 370. 5, 310 318 667. 7, 617. 8, 319. 9, 35. 10, 242. 11, 364 380. 12, 461
primuſque G 1, 122. Æ 2, 32 263 424. 3, 561. 4, 169. 5, 151 451. 8, 269 281. 12, 258 426
primus, *fine carminis*. G 3, 6 Æ 5, 596. 6, 183. 10, 51
princeps 5, 160 833. 9, 53 10, 166 20[illegible]. 11, 620
principe 3, 168
principibus 1, 492
principio, *adverb.* G 2, 9 48 Æ 2, 752. 3, 381. 4, 56. 5, 10 6, 21

Æ 6, 214 724. 7, 342. 9, 762. 10, 258
principium E 3, 60. 8, 11. Æ 7 219. 9, 53
prior E 5, 10. Æ 1, 325 585. 4, 323. 5, 186 326. 6, 341 387 834. 7, 194. 8, 469. 9, 319. 10, 458 533. 11, 292 760. 12, 195
priorem I, 552. 5, 155 170
priores E 9, 54. G 2, 59. Æ 3, 213 693. 4, 534
prioris 7, 243
priorum G 3, 292. Æ 4, 464. 8, 312
priſca 6, 878. 9, 79
priſcæ E 4, 31
priſcique Æ 7, 710
priſco 7, 706
priſcos 5, 558
priſcum 8, 339
Priſtin 5, 116. 10, 211
priſtina 10, 143. 12, 424
priſtinus 6, 473
Priſtis 5, 154 156 187
Priſtis 3, 427
Priverno 11, 540
Privernum 9, 576
prius, *ſequente quam*, G 1, 50. 3, 468. Æ 1, 196 476. 2, 741. 4, 24. 6, 328. 11, 809
prius G 1, 74 194. 2, 274. 3, 362. 4, 229 396 537. Æ 2, 190 566. 6, 139. 9, 122. 10, 223 882. 11, 126
pro, *id eſt*, ante 8, 653. 9, 575. 11, 895. 12, 661
pro virginitate 12, 141 878
proavi 8, 54
proavis 12, 225
Proavoſque 3, 129
probat 5, 418
probavi 12, 814
probet 4, 112
procacibus 1, 540
Procas 6, 767
procedere E 3, 94. 4, 12. Æ 4, 587. 5, 461
procedit 3, 592. 10, 451. 12, 121
procedo 2, 760
protinus, & proavi ſedes 3, 349
procedunt 12, 169
procella 1, 106. 7, 594
procellæ 11, 798
procellis G 3, 259. Æ 1, 89. 5, 791
proceras E 6, 63
proceres Æ 1, 744. 3, 58 103 Æ 6, 489. 8, 587. 9, 659. 10, 213. 11, 403
procerum 12, 213
proceſſerat 10, 751. 11, 94
proceſſit E 6, 86. 9, 47. Æ 3, 356. 9, 23
proceſſu G 3, 504
Prochyta Æ 9, 715
proclamat *Dtores* 5, 345
procorum 12, 27
procos 4, 534
Procrinque 6, 445
procubet G 3, 145
procubuêre Æ 2, 505. 9, 190
procubuiſſe 6, 604. 8, 631. 11, 395
procubuit 8, 30 83. 9, 541. 11, 150 418
procudit G 1, 261
procul E 1, 83. G 3, 83 212 464. 4, 353 424. Æ 2, 42. 3, 13 206 383 479 522 537 791. 4, 70. 5, 613 642. 6, 10 651 808 824. 7, 493. 8, 98 191. 9, 372 503. 10, 447 455 537 713 777. 11, 677 838. 12, 358 869
procul de E 1, 77
procul, *prope* 6, 16. 10, 835
procul, à, *&c.* 10, 46. G 2, 459. 5, 35. 10, 410 521
procul, è, *&c.* Æ 3, 554. 8, 112 610
procul hinc 1, 473. 6, 440. 8, 478 603 635 666
procul inde 2, 666. 8, 642
procul in tenuem 4, 278. 9, 658
procul, *haud longe* 5, 124
procul in prora 5, 175
procul O procul eſte profani Æ 6, 258
proculcat 12, 534
procumbat G 1, 111
procumbere 3, 466
procumbit E 8, 87. G 3, 240. Æ 2, 426 605. 4, 481
procumbunt 2, 493. 5, 198. 6, 180
procurate 9, 158
procurrens 11, 624. 12, 267
procurrentibus 5, 204
procurrere 9, 690
procurrit 12, 785
procurrunt 12, 280
procurſu 12, 379 711
procurva 5, 765
procurvam G 2, 421
prodentia Æ 10, 99
prodere 2, 127
proderet Æ 4, 231
proderet G 4, 267
prodiderim Æ 12, 42
prodidit 9, 3 4. 10, 453
prodigiis 5, 639. 6, 379
prodigium 3, 366
prodigus G 4, 89
prodimur Æ 1, 257
prodire 6, 199
prodit G 2, 254
prodita Æ 1, 474
proditione 2, 83
producere 2, 637
producit 12, 900
produxi 9, 477
Prætides E 6, 48
profanes Æ 12, 779
profani 6, 258
profatur 1, 565. 4, 364
profeci E 9, 20
profecta Æ 1, 344
profectis 1, 736. 4, 111
profectum 7, 209 255. 8, 51
profectus 3, 615
profert 6, 705
proferret 12, 395
profiabat 9, 326
profluet humor G 4, 25
profudit Æ 11, 154
profuerit G 1, 452
profugis Æ 7, 300. 10, 158
profugos 8, 118
profugus 1, 6. 10, 720
profuit G 1, 84. 3, 459 509. Æ 7, 303. 11, 844. 12, 541
profundam, *nomen* 4, 26. 6, 462
profundi G 1, 243. 2, 391
profundo Æ 12, 263
profundum E 4, 51. G 4, 222 Æ 1, 62. 5, 614
progeniem G 1, 415. 4, 56. Æ 1, 23
progenies E 4, 7. G 2, 347. Æ 1, 254. 5, 565. 6, 790. 7, 97. 10, 30 329 471
progenuit 4, 180
Progne G 4, 15
progredior Æ 3, 300
progreditur 4, 136
progreſſi 8, 125
progreſſus 8, 337. 11, 608. 12, 219
proh *interject.* 4, 590. 5, 793
prohibe 1, 529
prohibebis G 4, 105
prohibemur Æ 1, 544
prohibent G 3, 398. 4, 10. Æ 3, 379. 9, 662
prohibere G 4, 106. Æ 7, 313

prohibet Æ 5, 631. 6, 606 608
prohibete G 1, 501. Æ 3, 265. 5, 97
projecere 6, 436
projecit 5, 402 673 859. 9, 444. 12, 256
projecta E 7, 42. Æ 3, 699
projecto 9, 577. 10, 387
projectus E 1, 76. Æ 11, 87
projice 6, 835
projicis 11, 361
proinde 11, 383 400
prolapsa 2, 555
prole 1, 79. 6, 784
prolem G 2, 3. 3, 65 541 701. Æ 1, 278. 3, 180. 4, 234. 6, 717 756. 10, 696
proles G 3, 35. 4, 281. Æ 4, 258. 6, 25 322 648 763. 7, 50 691 761. 8, 301. 9, 523. 10, 353 397 429. 12, 128 347 830
prolixa E 8, 34
proludis G 3, 234. Æ 12, 106
proluit G 1, 482. 3, 543. Æ 1, 743. 12, 686
proluvies 3, 217
promeritam 4, 335
Promethei E 6, 42
promiserat Æ 10, 549
promisi 2, 96
promisit 4, 228
promissa 1 *longa*. 1, 262. 4, 552. 6, 346. 8, 612. 12, 9 107
promissa, *substant*. 5, 386. 8, 531. 11, 45 152. 12, 2
promissam 12, 31
promissi 7, 541
promissis 2, 160. 5, 863
promisso 5, 282 718
promitte 5, 191
promittere 8, 401. 9, 6
promitti 6, 793
promittit 4, 487
promitto 11, 503
promittunt 9, 194
promovet 10, 195
promptum G 2, 255
Promulumque Æ 9, 574
promunt 2, 260
prona 5, 212. 8, 236 548. 9, 713
proni *G* 3, 107. Æ 3, 668. 5, 147
prono G 1, 203
pronuba Æ 4, 166. 7, 319
pronum 11, 485
pronus 1, 117. 5, 332. 10, 586
propagine G 2, 63
propaginis 2, 26
propago Æ 6, 871. 12, 827
prope G 4, 278. Æ 8, 97
properabat 7, 57
properanda G 1, 260
properant 2, 171
properari Æ 4, 416
properas 4, 310
properat 7, 264. 8, 454
properata G 1, 196
properate Æ 12, 425
propere 6, 236. 9, 801. 12, 573
properent G 2, 481. Æ 1, 749
properes G 1, 224
properet Æ 4, 635. 9, 401
properi 12, 85
propexam 10, 838
propinquabam 2, 730
propinquabant 5, 159. 9, 371. 11, 621
propinquam 3, 381
propinquant 2, 733. 6, 384 634. 8, 101
propinquat 5, 185. 6, 410. 9, 355. 11, 597. 12, 154
propinques 10, 254
propinqui 11, 156
propinquos 3, 502
propinquum 2, 86
propior G 2, 122. 3, 58. Æ 3, 531. 8, 280
propiora 5, 168
propiore 6, 51
propioribus 9, 275
propius G 1, 355. 4, 47. Æ 1, 530. 2, 706. 8, 785 556. 10, 712. 12, 407
proponit 5, 364
propria G 2, 428. Æ 6, 871
propriæ 3, 167
propriam 1, 77. 3, 85. 4, 126
proprios G 2, 35
proprium E 7, 31. Æ 5, 229. 7, 331. 11, 359
propter, *prope* E 8, 87. G 3, 14. Æ 9, 680
propter 4, 320. 12, 177
propugnacula 4, 87. 9, 170 664
prora 1, 108. 3, 277. 5, 206 775. 6, 901
proræ 9, 122. 10, 223
proram G 4, 117. 5, 165 202. 10, 659
proras Æ 3, 532. 6, 3. 7, 35. 8, 101. 10, 193
proripis 5, 741
proripit E 3, 19
proripuit Æ 6, 472. 10, 796
prorumpit *G* 1, 98. Æ 3, 572. 7, 32. 10, 379
proruptum 1, 2[illegible]
proruptus 7, 459
proscenia G 2, 381
proscinde Æ 2, 237
proscisso æquore G 1, 97
prosequar Æ 3, 340
prosequere 12, 73
prosequitur 2, 107. 3, 130. 5, 777. 6, 476 898. 9, 218 310. 11, 107
Proserpina G 1, 39. 4, 487. Æ 4, 698. 6, 142 251 402
prosiluêre 5, 540
prosit 9, 92
prospectant 9, 168. 10, 741
prospectat 7, 813
prospectum 1, 185. 8, 254
prospectus G 2, 285
prospera Æ 3, 362
prospexi 6, 357
prospexit 7, 289. 11, 839 909
prospicere G 1, 395
prospiceres Æ 4, 410
prospiciens G 4, 352. Æ 1, 131 159. 2, 733. 12, 136
prospicit 1, 189. 7, 30. 12, 595
prospiciunt 5, 34
prosubigit G 3, 256
prosunt Æ 5, 684
protecti 2, 444. 8, 662
protectus 10, 800
protegat *G* 2, 489
Protei Æ 11, 262
protendens 5, 377. 11, 931
protendunt 11, 606
protentus 1, 171
proterit 12, 330
proterret 12, 291
Proteu G 4, 447
Proteus 4, 422 429 528
protinus E 1, 3
protinus, *id est*, deinceps G 4, 1. Æ 3, 291 416. 4, 196. 7, 601. 9, 337. 10, 340. 11, 691
protinus, *id est*, longè 7, 514. 8, 159
protinus 2, 437 545. 5, 485. 6, 33. 7, 408. 9, 149. 10, 561 633
protrahit 2, 123
protrahitur 8, 265
proturbant 9, 441. 10, 801
provecti 2, 24
provectus 7, 166
provehimur 3, 72 506
provehor 3, 481
proveniunt 12, 428
proventu G 2, 518
provisa 1, 167

provocet G 3, 194
provolvens Æ 10, 536
provolvere 12, 533
proxima E 2, 54. 7, 22. Æ 1, 161. 3, 397. 6, 434 761. 7, 10. 8, 594. 9, 238. 10, 513. 12, 388
proximus 2, 311. 5, 388 543. 6, 767. 11, 316
proximus huic, longo ſed proximus intervallo 5, 320
prudens G 2, 315
prudentia 1, 416. Æ 3, 433
pruina G 2, 376
pruinas 1, 230
pruinis 3, 368. 4, 518
pruna E 2, 53. G 4, 145. Æ 11, 788
prunas 5, 103
prunis G 2, 34
Prytaninque Æ 9, 767
Pſythia G 2, 93
pube Æ 9, 154
pubem G 2, 167. Æ 2, 798. 7, 429. 11, 20
pubentes 4, 514. 12, 221
puberibus 12, 413
pubes G 1, 343. Æ 1, 403. 2, 477. 5, 74 119 450 573 599. 6, 580. 7, 105 219 521 616 794. 9, 74
pubeſceret 3, 491
pubeſcit G 2, 390
pube tenus Æ 3, 427
pubi G 3, 174
pubis Æ 8, 518
pudeat G 1, 80. Æ 5, 196
pudendis vulneribus 11 55
pudet 9, 598 787. 12, 229
pudicitiam G 2, 524
pudor E 7, 44. Æ 4, 27 322, 5, 455. 9, 44. 10, 398 871. 12, 667
pudorem 4, 55
puella E 3, 64. G 4, 458
puellæ E 10, 9. G 1, 11 390. 4, 476. Æ 2, 238. 6, 307
puellam E 6, 61
puellas 5, 59
puer 2, 17 45. 4, 18 60. 5, 19 49 54. 8, 50. 9, 66. G 1, 19. 3, 6. Æ 1, 271 479 682 688 698. 3, 339 487. 4, 94 156 354. 5, 74 252 569 599. 6, 875. 8, 581. 9, 181 217 276 641 656. 10, 236 605 825. 11, 42. 12, 435
pueri E 1, 46. 3, 93 98 111. 6, 14 24. G 4, 476. Æ 1, 688. 2, 238 766. 5, 206 349 553 561 602. 6, 307 832. 7, 162 379 484. 9, 605. 11, 216 476. 12, 943
puerile Æ 5, 548
puerili 11, 578
puero E 3, 14 70. 4, 8. Æ 1, 718. 3, 341. 5, 569. 10, 70
pueros 8, 632
puerum, *amorem* E 8, 45. 9, 52. Æ 2, 457. 7, 57
pugna, *ablat.* 9, 213 789. 10, 441 889. 11, 702. 12, 34 265
pugna *nominat.* 9, 667. 10, 359. 11, 589 635 833. 12, 125 216 506
pugnabis 4, 38
pugnæ 4, 603. 5, 365 585. 7, 40 542 611 788. 8, 16. 9, 53 661 720. 10, 11 311 428. 11, 78 780. 12, 54 430 560 598 630
pugnæ, *in dativ.* 5, 383 463 478. 10, 50 259 588 615 690. 11, 528 649 707 826. 12, 241
pugnam G 3, 26 234. 4, 67 Æ 2, 438, 5, 68 411 429. 9, 158 186. 12, 106 151
pugnando 6, 660. 7, 182
pugnant 7, 665
pugnas G 3, 46. Æ 1, 460. 5, 419. 6, 167. 7, 614. 9, 777. 11, 278 837 912. 12, 792 818
pugnat 11, 600
pugnata 8, 629
pugnatori 11, 680
pugnatur 7, 553
pugnent 4, 629
pugnis 4, 673. 11, 886. 12, 871
pulcher G 2, 137. Æ 1, 119. 5, 570. 7, 107 476 657. 9, 293 310 674
pulcherrima E 6, 21. G 2, 534. Æ 1, 510 500. 4, 60 227. 5, 728 6, 648. 7, 761. 9, 253. 11, 852. 12, 270 554
pulcherrime 10, 611
pulcherrimus 4, 141. 7, 55. 8, 75. 10, 180
pulchra G 2, 463. Æ 1, 79 290. 6, 821
pulchra 4, 192. 6, 142
pulchram G 4, 218
pulchrior Æ 7, 649. 9, 179
pulchros 9, 358 433
pulchrum 2, 317
pullis G 3, 389
pullulat 2, 17. Æ 7, 329
pullus 3, 75
pulmone 9, 701. 10, 387
pulſa 5, 395. 7, 702. 8, 529. 11, 653 793. 12, 320
pulſabant 12, 706
pulſabat 10, 216
pulſabit G 1, 497
pulſæ E 8, 5. Æ 11, 790
pulſam G 4, 51
pulſans E 3, 196. Æ 5, 138
pulſant 11, 680
pulſante G 4, 313
pulſat Æ 3, 619. 5, 460. 6, 647. 9, 415. 11, 600
pulſata 3, 555
pulſati 5, 150
pulſatos 12, 286
pulſatur 4, 249
pulſatuſve 6, 609
pulſi 7, 217. 10, 143
pulſos G 3, 411. Æ 11, 731
pulſu 7, 722. 12, 334 445 533
pulſum G 3, 30. Æ 3, 121. 8, 333. 11, 56 392
pulſus G 4, 325. Æ 1, 389. 6, 382. 10, 852. 11, 363 392 530
pulvere G 1, 101 180. 3, 171. 4, 96. Æ 2, 273 609. 7, 163. 9, 33. 10, 844. 11, 866 9. 9. 12, 99 407 444 611
pulveream 8, 593
pulveris G 4, 87
pulverulenta 1, 66. Æ 4, 155. 12, 463
pulverulentus 7, 625
pulvis G 2, 418. Æ 1, 482. 11, 877
pumice G 4, 374. Æ 5, 214. 12, 387
pumicibuſque G 4, 44
Punica Æ 1, 342. 4, 49
puniceæ 12, 750
puniceis E 5, 17. Æ 5, 269
puniceo E 7, 32
puppes Æ 1, 73. 5, 635 794. 10, 268 29
puppes in recto 1, 403. 3, 135 277. 5, 697. 6, 5 901. 8, 497. 9, 118
puppi 3, 130 519 527. 4, 554. 5, 12 175 [illegible] 841. 6, 339. 8, 115 690. 10, 261
puppibus G 1, 304. 3, 362 Æ 1, 187. 2, 276. 4, 418. 5, 132. 8 693. 10, 80
puppim 1, 119. 6, 410. 10, 226 247
puppis 2, 256. 5, 198 858 10, 156 172 302
pura E 9, 44. G 1, 434. Æ 2, 590. 6, 229 760. 11, 712. 12, 169

INDEX

purgat Æ 1, 591
purior G 3, 522
puriſſima 4, 163
purpura 2, 495. 4, 275. Æ 5, 251. 7, 251
purpurea G 3, 25
purpureæ, *vites*. Æ 4, 95
purpuream veſtem 4, 139. *animam* 9, 349
purpureas veſtes 6, 221
purpurei 8, 163
purpureo E 5, 38. G 1, 466 Æ 1, 341. 3, 405. 6, 641. 12, 414
purpureos G 4, 34. Æ 5, 79. 6, 884. 12, 602
purpureum E 9, 40. G 4, 373. Æ 1, 595. 10, 722
purpureus 9, 435. 11, 819
purum G 2, 364. Æ 6, 746
putabant 8, 522
putando G 2, 407
putandum eſt Æ 6, 719
putans 5, 380. 6, 332. 12, 728
putaris 10, 244
putas 10, 627
putaſſet 6, 361
putaſti 11, 686
putat 6, 454
putatis 2, 43
putator G 2, 28
putavi E 1, 20
puteis G 1, 486
putent E 9, 155
puteos G 3, 329
putes E 8, 42
putet 5, 96. 7, 704
puteum G 2, 231
putre 2, 204
putrem E 8, 596. 11, 875
putres G 1, 215 393. 3, 562
putri Æ 2, 262
putris 1, 44
pyra 4, 504
Pyragmon 8, 425
Pyram 4, 494. 6, 215
Pyras 11, 185 204
Pyrgi 10, 184.
Pyrgo 5, 645
Pyrrhæ E 6, 42
Pyrrhi Æ 2, 526. 3, 296.
Pyrrhin' *pro* Pyrrhine 3, 319
Pyrrhus 2, 469 491 529 547 662

Q

QUa, *adverb*. ut & *relat*. nullo peculiari ſenſu
qua *poſt* neſcio G 1, 413. 4, 55
qua *poſt* ne Æ 1, 686
qua, *vacat* 2, 606. 3, 406 453 473. 8, 209. 9, 321. 11, 19
quaque G 3, 251. 4, 290 529 Æ 2, 388. 5, 397
quacunque E 9, 14. G 1, 406
qua ſe cunque Æ 11, 762. 12, 368 914
quadret G 2, 278
quadrifidam 7, 509
quadrifidas G 2, 25
quadrigæ G 1, 513. 3, 268 Æ 1, 642
quadrigis 6, 535
quadrijuges 10, 571
quadrijugo 12, 162
quadrijugos G 3, 18
quadris Æ 7, 115
quadrupedante 8, 596
quadupredantum 11, 614
quadrupedemque 11, 714
quadrupedes 3, 542
quadrupedumque 11, 875
quadrupes E 5, 26. Æ 7, 500. 10, 892
quæcunque G 2, 346. Æ 1, 334 614 quodcunque 2, 77. 3, 445 652. 9, 99 260. 12, 143 694
quæ me cunque 1, 614
quædam G 1, 268
quæque E 7, 54. G 1, 53. 2, 229. Æ 4, 526
quærat 11, 129
quæratur 12, 80
quære 2, 204
quærebant G 1, 127
quærenda Æ 3, 497. 11, 230
quærendi 2, 118. 11, 388
quærendo E 8, 86
quærens Æ 4, 631
quærentem 2, 287. 7, 449. 8, 212
quærenti 1, 371. 2, 771
quærentibus G 4, 272
quærere Æ 1, 313. 2, 99 105. 3, 4. 4, 350 468. 5, 83. 7, 393
quæreret G 1, 134
quæret 5, 814
quæretur 9, 271
quærimus 10, 234
quæris 2, 19
quærit Æ 1, 77. 6, 6. 7, 802. 9, 58. 10, 161 395 663
quærite 5, 637
quæritis 1, 599
quæritur G 4, 300. Æ 4, 515. 5, 378. 7, 424
quæro Æ 1, 384. 11, 180
quærunt G 2, 512. Æ 3, 100. 9, 507. 10, 58
quæruntur 4, 513
quæſiſſet E 6, 51
quæſita G 4, 157. Æ 10, 650
quæſitæ G 3, 549. Æ 7, 758
quæſitas G 3, 532. Æ 7, 723
quæſitor 6, 432
quæſitum G 4, 449. Æ 4, 647. 9, 241 565
quæſivit 4, 692
quæſo 3, 358. 8, 573. 12, 72
quale, i. qualis res E 5, 46. 7, 22
quale, *habens comparationem* Æ 1, 596. 6, 20. 270. 10, 135
qualem G 2, 186 192 198. 4, 413. Æ 6, 453. 10, 492. 11, 68
quales 1, 756. 2, 223. 3, 679. 9, 679. 10, 264 641. 11, 659.
qualia 7, 200. 12, 900
qualis E 8, 85. Æ 2, 274 591. 3, 641. 6, 574. 8, 561. 9, 102
qualis, *comparationibus deſerviens* G 3, 196. 4, 511. Æ 1, 310 434 502. 2, 223 471. 4, 69 143 301. 5, 213 273. 6, 784. 8, 589 622. 9, 563 710. 10, 134 565. 11, 492 624. 12, 4 331 451
qualos G 2, 241
quamprimum Æ 4, 631
quamvis E 1, 34 48. 2, 16. 3, 84. 4, 56. 6, 51. G 1, 38 196. 3, 120 306 387. 4, 206 Æ 1, 3. 3, 454. 5, 542. 7, 492. 8. 379
quando, *adverb*. G 1, 245. *precedente* ſi G 1, 259. 2, 128. 4, 228 314. Æ 3, 500. 9, 172. 10, 272 803. 11, 653. 12, 749 811
quando, *conjunctio* Æ 1, 265. 2, 446. 4, 291 315. 6, 50 106 188. 8, 172. 9, 497. 10, 366. 11, 384 509 636
quandoquidem E 3, 55. Æ 7, 547. 10, 105. 11, 587
quanquam E 8, 19. G 1, 470 Æ 2, 12 299 533. 4, 393. 5, 195. 6, 394. 10, 857. 11, 2 415. 12, 746
quamque G 2, 226. 4, 178
quanta 2 1, 4. Æ 2, 592. 6, 692. 7, 12
quantæ 8, 537
quantas 6, 829
quantis 4, 49. 6, 693

quanto G 4, 411
quantos Æ 6, 872. 12, 33
quantum E 1, 26. 4, 54. 7, 16. 7, 51. 9, 12. 10, 74 G 2, 201 291 578. 4, 101 Æ 1, 372. 2, 274. 4. 445. 6, 731 828 865. 8, 403. 10, 772. 11, 57 154. 12, 10
quantus 1, 723 759. 3, 641. 6, 576. 9, 668. 11, 283. 12, 701
quare G 2, 35 Æ 1, 631. 7, 130 429. 8, 273
quarta G 3, 190 327
quarto 1, 433 Æ 6, 356
quartus 10, 619
quaſcunque G 2, 52 Æ 2, 800. 3, 601
quaſſabat 9, 521
quaſſans E 10, 25 Æ 6, 587. 7, 292. 12, 894
quaſſante G 1, 74
quaſſat Æ 5, 855. 12, 94
quaſſatæ 4, 53. 9, 91
quaſſatam 1, 555
quare G 1, 64
quater 1, 412. 2, 399 Æ 1, 98. 2, 242. 4, 589. 12, 155
quaterent 11, 513
quaterni 10, 202
quatiens 7, 143. 10, 762. 11, 656. 12, 442
quatit G 3, 496 Æ 2, 611. 3, 30. 5, 200 432. 6, 572 8, 596. 9, 608 814. 11, 767 875. 12, 338 370
quatiunt G 3, 132 Æ 3, 226
quatuor E 5, 65 G 1, 258 341. 3, 61 112. 4, 297 538 541 550 Æ 3, 537. 5, 115 639 699. 6, 243 587. 7, 227. 8, 207. 10, 518
que *locis prope infinitis, quæ enumerare inutile viſum eſt.*
queamus 10, 19
quem i. aliquem 1, 155
quemvis 8, 577
quenquam E 3, 51. 8, 85. 9, 17 Æ 2, 127 402
quemque E 2, 65 G 4, 224 Æ 3, 459. 5, 561. 6, 892. 7, 642. 9, 162. 11, 731. 12, 759
querar 4, 677
Quercens 9, 684
quercu E 7, 13 G 1, 159 349 Æ 6, 771. 8, 616
quercum 4, 441. 7, 509. 11, 5
quercus E 1, 17. 4, 30. 6, 28. 8, 53 G 2, 16. 3, 332. 4, 510 Æ 3, 680. 9, 681. 10, 423
querelam G 1, 378
querelis Æ 4, 360. 8, 215. 10, 94
querens G 4, 320 520
querentem Æ 1, 389
queri 4, 463
queritur G 1, 505. 4, 512
quernas 1, 305
querno Æ 11, 65
queror E 8, 19
querulæ G 3, 328
queſtibus 4, 515 Æ 9, 480
queſtu 7, 501
queſtus 4, 553. 5, 780
quique G 1, 22 113. 2, 185 Æ 5, 67. 6, 612 661 663. 7, 682 728 739. 12, 705
quive 7, 135. qui genus? unde domo? 8, 114
qui cum 11, 822
qui te cunque 12, 61
quia G 1, 415. 2, 286. 3, 272 Æ 2, 84. 4, 696. 5, 231. 12, 808
quianam 5, 13. 10, 6
quiane 4, 338
quicquam E 3, 32. 5, 53 Æ 4, 317. 8, 240. 11, 415 437. 12, 45 882
quicquid G 1, 36 Æ 5, 710. 8, 401. 10, 493. 11, 288. 12, 678 891
quicunque 10, 38 Æ 5, 83. 9, 209 299. 10, 739. 11, 255 591 848
quidve G 4, 446 Æ 1, 13. 2, 75 102 151. 5, 14. 6, 319
quidam G 1, 291. 4, 219
quidem E 9, 37 G 1, 126 390. 2, 48 125 212. 3, 217 501 567. 4, 457 489 506 Æ 3, 628. 9, 796. 10, 385. 11, 49 378. 12, 234 808
quicquid 1, 606. 2, 49
quierant 4, 523
quierunt 6, 192 328. 7, 6. 11, 300
quies G 2, 344 467 Æ 1, 727. 3, 49. 7, 598
quies, i. ſomnus 2, 268. 5, 857. 6, 522. 8, 407. 10, 745. 12, 305 909
quieſcam 6, 371
quieſcant E 10, 33
quieſcent G 4, 87
quieſcit Æ 1, 253. 5, 784
quieſcunt 10, 836
quietam 12, 559
quietas 1, 209. 10, 71
quiete 1, 836. 9, 187
quietem 1, 695. 4, 5. 7, 414. 8, 30. 10, 217
quieti, *dativ.* 5, 844
quieto 5, 216
quietos 4, 379. 5, 848
quietum 2, 307
quievi 7, 298
quievit 3, 718. 6, 226. 9, 445
quina 7, 538
quinas 5, 96
quingentos 10, 204
quinos 2, 126
quinquaginta 1, 707. 2, 503. 6, 576. 10, 566
quinque G 1, 233 Æ 7, 538 629. 12, 763
quintam G 1, 277
quippe E 1, 268 505. 2, 49. 4, 394 Æ 1, 43 63 665. 4, 218. 12, 422
Quirinali 7, 187 612
Quirini G 3, 27
Quirino Æ 6, 860
Quirinus 1, 296
Quirites, *de apibus* G 4, 202 Æ 7, 710
queis, *pro quibus in dativo* E 1, 73 Æ 1, 99. 7, 444 742 799. 8, 316. 10, 168 366 435
quis ſine G 1, 161 Æ 5, 511. 7, 570
quis? i. nullus E 2, 68. 9, 19. 10, 3 G 1, 463. 3, 4. 4, 42 Æ 1, 463 569. 2, 6 361 390. 3, 86. 4, 98 256 540. 5, 631 742. 6, 841
quis, *de homine*, E 3, 40 G 4, 445 494 Æ 2, 150. 4, 10. 6, 568 803. 9, 36 76 228
quis, *de aliis*, E 9, 39 G 2, 178. 3, 302. 4, 494 Æ 1, 619. 2, 594. 3, 317. 4, 98 294 408. 5, 648 670. 6, 561 865. 7, 38. 10, 9. 11, 732. 12, 621 719
quis, *cum ſeu*, G 3, 49. *neu.* Æ 1, 417. 7, 235. 12, 566
quis, *ſ.* homo 6, 501. *homo, aut Deus* 9, 18
quis Deus G 4, 315 Æ 3, 338. 8, 352. 9, 77 601. 10, 72. 12, 321 500 634
quiſquam G 1, 348 457. 2, 315. 3, 140 559. 4, 107 Æ 1, 52. 5, 378. 6, 875 879. 7, 703. 10, 34 65. 11, 392 872. 12, 323 761
quiſque 2, 130 395. 5, 501. 6, 743. 8, 661. 9, 464. 10, 281. 11, 189 309. 12, 129 457 525 552

quiſquis E 3, 109 G 2, 256 Æ 1, 391. 2, 148. 4, 577. 6, 388. 9, 22. 10, 493
quivi Æ 6, 463
quo minus G 3, 219 magis 4, 248 Æ 4, 452. 5, 29. 6, 718
quo *pro* ut Æ 1, 680. 3, 377. 4, 106. 6, 718. 7, 388
quo *cum* ex 2, 163 648. 5, 47. 8, 47
quocirca 1, 677
quocunque E 3, 49 quomodocunque 5, 50 G 1, 392 Æ 3, 634 682. 4, 627. 8, 75
quo me cunque res 2, 709. 12, 203 te 8, 74
quo quamque modo G 2, 226 quæque 270 quoque 4, 120 284 quenque Æ 3, 459. 6, 892 puer ipſe 5, 599
quoniam 2, 595
quod *poſt* id E 3, 35
quod. *i.* quam rem E 3, 70. 9, 3 666 G 3, 400. 4, 253 Æ 2, 141. 3, 154. 4, 100 115. 6, 97. 7, 260. 8, 49 402. 9, 84 175. 10, 19 279 628. 12, 786 833
quod, *cum antecedenti* E 5, 88 G 2, 158. 3, 280 Æ 1, 28 447 543 657. 2, 179 190 545 656 664. 3, 636. 4, 109 431 457. 5, 125. 6, 161 206. 7, 307 407. 8, 149 226. 9, 300 747. 10, 366 421 773. 11, 552. 12, 259 838
quod, *conjuncto* E 3, 48 G 4, 198 Æ 2, 180. 5, 651. 6, 466. 7, 236 779. 8, 129 650. 9, 135 280. 11, 177. 12, 11
quod niſi E 9, 14 G 1, 155
quod ſupereſt G 2, 346. 4, 51 Æ 5, 691 796. 9, 157. 11, 15 reſtat 10, 367
quod ſi 6, 133. 7, 310. 11, 166 357 434
quod i. quo circa 6, 363
quod i. quicquid 7, 311
quodcunque 1, 82. 9, 287
quondam E 1, 75. 6, 83 G 3, 99 152 478. 4, 261 Æ 1, 425. 2, 272 36 416 556 678. 3, 14 49 414 595 704. 4, 35 307. 5, 389 397 412 448 496 588 611 724 767 865. 6, 448 492 794 876. 7, 217 378 411 699. 8, 479. 9, 710. 10, 613. 11, 74 105 819. 12, 349 392 863
quoniam E 2, 44 55. 3, 36 5, 1. 9, 5 G 2, 228. 4, 251 437 Æ 4, 324. 5, 22 224. 8, 323. 9, 156 720. 12, 647
quotannis E 1, 43. 5, 67 79. 7, 33 G 1, 198. 2, 398. 3, 71 Æ 5, 59. 6, 21
quoties E 3, 72 G 1, 472 Æ 3, 581. 4, 531. 12, 483

R

RAbida Æ 6, 102
rabidæ G 2, 151
rabidum Æ 6, 80
rabie 6, 49
rabiem 1, 204. 5, 802. 7, 479
rabies G 3, 495 Æ 1, 357. 8, 327. 9, 64
racemis E 5, 7 G 2, 102
racemos 2, 60. 4, 269
radiantia Æ 8, 616
radiantis 8, 23
radice G 1, 20. 2, 17 292 Æ 4, 446. 12, 773 787
radicem G 2, 318
radices Amelli G 4, 279
radicibus 1, 319 Æ 3, 27 650. 5, 449. 8, 238
radicis G 2, 28
radii 1, 446. 2, 86 Æ 9, 476. 12, 163
radiis G 1, 396 Æ 4, 119. 5, 65. 6, 616. 7, 55 142. 8, 195 623. 9, 274
radimus 3, 700
radio E 3, 41. Æ 6, 850
radios G 2, 344 Æ 8, 429
radit 5, 170 217
radix G 3, 31
raduntur Æ 7, 10
ramea G 4, 303
rami G 2, 55 287 500 Æ 3, 650. 9, 318
ramis G 2, 81. 4, 558 Æ 3, 25. 5, 71. 6, 808. 7, 108 154. 8, 250 286. 10, 635. 11, 5 101
ramo G 4, 514 Æ 6, 230. 7, 67 135
ramorum G 2, 489 Æ 9, 384
ramos E 8, 40 G 1, 188. 2, 32 296 307 370. 3, 333 Æ 4, 485. 6, 206 282. 8, 128. 11, 332
ramoſa E 7, 30
ramum Æ 5, 854. 6, 406 636. 7, 418. 8, 116
ramus 6, 139 187 196
ranæ G 1, 378
ranis 3, 431
rapaces 3, 142
rape Æ 2, 675
rapere Æ 10, 462
rapiat G 3, 137 Æ 7, 340. 9, 211
rapida 12, 339
rapidæ 7, 493
rapidi G 1, 192 Æ 1, 63. 11, 906
rapidis G 3, 114 Æ 6, 75. 7, 31 156. 8, 442
rapido E 2, 10 Æ 4, 241. 5, 291. 7, 676. 11, 852. 12, 478 523 683 711
rapidos 11, 298
rapidum E 1, 66 G 1, 424 Æ 1, 46 651. 5, 261. 11, 562
rapidus G 2, 321. 4, 263 425 Æ 1, 121. 2, 305. 5, 513. 6, 550. 10, 870. 11, 627. 12, 81
rapiens 10, 496
rapinæ 8, 263
rapit G 1, 203. 2, 153. 3, 68 Æ 4, 286. 6, 8. 7, 638 725. 8, 21 220. 9, 364 398. 10, 178 308 348 486 519 660. 11, 651. 12, 250 470
rapitis 6, 845
rapiunt 2, 374. 4, 581. 5, 660
Rapo 10, 748
rapta E 9, 18 G 3, 32. 4, 456 504 Æ 4, 198. 7, 510
raptabat 8, 644
raptam G 4, 519
raptas Æ 1, 532. 8, 635. 9, 763. 11, 198. 12, 330
raptat G 3, 292
raptatus Æ 2, 272
raptaverat 1, 487
rapti 1, 32
raptim G 1, 411. 2, 427
raptis Æ 6, 496. 7, 520. 10, 449 774
rapto 4, 217. 7, 749. 8, 111. 9, 613. 10, 342
raptores 2, 356
raptos 1, 382. 6, 428. 8, 211
raptum 7, 484. 9, 213. 11, 751. 12, 265 901
raptus 7, 742
rapuêre 11, 143
rapuiſſe 10, 4. 12, 737
rapuit 1, 180. 5, 255. 9, 566
rara E 6, 40 G 1, 420. 2, 227 Æ 4, 131. 8, 98. 9, 189 508
rara *ablat.* E 7, 46. 10, 122.
raras G 4, 46
rareſcent Æ 3, 411
rari 1, 122
raris E 5, 7 G 3, 340 Æ 3, 314

rariſſima *terra* G 2, 229
rarum 2, 233. 4, 130
raſæ 2, 358
raſile 2, 449
raſtri 1, 164
raſtris 1, 94 155 496. 2, 439. 3, 534 Æ 7, 726. 9, 608
raſtros E 4, 40 G 2, 421
rata Æ 10, 629
ratem 5, 272 868. 6, 302. 10, 678
rates E 6, 77 Æ 1, 47. 3, 192. 4, 53 593. 5, 836 655. 6, 491. 7, 197 291. 8, 107. 10, 165 295 300
rati *particip.* Æ 2, 25
ratibus E 4, 32 G 2, 445 Æ 4, 540. 9, 78 109
ratione 4, 115. 8, 49. 9, 67
rationis 2, 314. 8, 299
ratis 10, 653
ratum *certum* 9, 104
ratus 11, 712
rauca 5, 866. 6, 327. 9, 125. 11, 474
raucæ E 1, 58
raucarum Æ 7, 705
rauci G 4, 71 Æ 11, 458
raucis E 2, 12
rauco Æ 2, 545. 7, 615. 8, 2
raucum G 1, 109
re 4, 337
rear 9, 253
rebar 6, 690
rebare 10, 608
rebellem 6, 858
rebelles 12, 185
reboant G 3, 223
rebus G 1, 146. 2, 178. 3, 290. 4, 449 Æ 1, 211 456. 2, 350. 3, 145. 4, 290 294 555. 6, 91 196 272. 7, 315. 8, 151 306. 9, 157 199 227 278 301 461. 10, 12 367 502. 11, 335 400. 12, 241 643.
recalent 12, 35
recedens 12, 291
recedes 12, 630
recedunt G 4, 191 Æ 2, 633. 3, 72
recens G 3, 156
recenſebat Æ 6, 682
recenſet G 4, 436
recentem Æ 6, 875
recentes G 3, 301. 4, 56 Æ 7, 748. 9, 612. 11, 233
recenti 2, 718. 6, 635. 8, 195. 9, 435
recentia 6, 674
recentibus 1, 421. 2, 395
recepi 4, 656. 6, 111
recepit 2, 524. 4, 214. 9, 348. 10, 899
receptæ G 3, 235
receptas Æ 1, 182. 7, 244. 9, 458
receptat 10, 383
receptet G 1, 336
recepti Æ 5, 80
recepto 1, 557. 3, 666. 9, 262
receptos 1, 587. 6, 818
receptum 2, 780
receptus 11, 527
receſſit G 4, 424 Æ 2, 300 395 791. 3, 53 311. 4, 705. 5, 526. 11, 70 653. 12, 81 129
receſſu 8, 193
recidere G 4, 241
recidiva 4, 344. 7, 322. 10, 58
recincta 4, 518
recipi 2, 187
recipit G 4, 404 Æ 9, 727. 11, 29
reciſum 12, 208
reclamant G 3, 261
reclinant Æ 12, 130
recludat 8, 244
recludere G 2, 175 Æ 7, 617
recludit 1, 362. 4, 646. 10, 601
recluditur G 2, 423
recludunt Æ 9, 675
recluſis 3, 92. 4, 63
recluſit G 4, 52
recluſo Æ 9, 423
recocto 8, 624
recognoſcit 8, 721
recolens 6, 681
recondam 1, 685
recondat G 3, 137
recondit Æ 5, 302. 7, 774. 10, 387 816
recondo 2, 748
recoquunt 7, 636
recordor 3, 107. 8, 156
recti 1, 608
rectis 8, 209
rector 5, 176. 8, 572
rectorem 5, 161
rectores 9, 173
recubans E 1, 1 Æ 3, 392. 6, 418. 8, 45 297
recumbit G 3, 86 Æ 9, 434 713. 12, 59
recumbunt G 1, 402
recurrens Æ 7, 100
recurſat 1, 666. 4, 3
recurſent 12, 802
recurſas 5, 583. 10, 288
recurvo 7, 513
recluſa 2, 607
recuſant Æ 12, 747
recuſantum 7, 16
recuſat 2, 126. 5, 406 749
recuſem 11, 437
recuſent 12, 12
recuſes E 3, 29
recuſet G 1, 53
recuſo Æ 2, 704. 10, 297
recuſſo 2, 52
redargueret 11, 688
reddam E 5, 81
reddant Æ 2, 537
reddantur 5, 347
reddar 6, 545
reddat 4, 479. 10, 684
redde 10, 61. 12, 936
reddemus E 5, 75
reddere E 3, 24 G 3, 491 Æ 1, 413. 6, 689
redderet E 3, 21 Æ 11, 103
reddet 6, 768. 8, 170. 9, 254
reddi G 4, 225 Æ 5, 342 387. 11, 799
reddidit 2, 543. 5, 705. 6, 672. 8, 217. 11, 251
reddimus G 2, 194
reddit Æ 2, 260 323. 9, 700. 10, 530. 12, 785
reddita G 4, 486 Æ 2, 740. 3, 40 333. 7, 95. 12, 669 817
reddite 2, 669. 9, 262
redditus 5, 178. 6, 18. 11, 269
reddunt G 3, 495. 4, 172 Æ 8, 450. 9, 121
redemit 6, 121
redemptum 9, 213
redeo E 9, 23
redeunt 4, 6 G 3, 316
redeuntibus Æ 8, 47
redeuntis 4, 556
redibant 7, 538
redibat E 1, 36
rediens G 3, 11
redière Æ 12, 424
rediiſſe 5, 196
redimibat 10, 538
redimicula 9, 616
redimitus G 1, 349
redit E 4, 6 G 1, 249. 2, 401. 3, 272 351. 4, 444 Æ 2, 275 367. 5, 454. 6, 122. 9, 771. 11, 764
reditu 2, 17
rediture 10, 507
reditus *plur.* Æ 2, 118. 10, 436
redolent G 4, 169 Æ 1, 440
reducant 2, 178
reducat 11, 914
reducem 11, 797
reduces 1, 394 401. 3, 96. 5, 50

reducet Æ 10, 670
reduci 9, 301
reduci G 1, 249. 4, 434. Æ 1, 147
reducitur G 3, 296
reducta Æ 5, 478. 10, 552. 12, 307
reducta valle 6, 703. 8, 609
reductis 8, 689
reducto 9, 257. 10, 807
reductos G 4, 420. Æ 1, 165. 5, 283
reduxi 4, 375
refecit 10, 234
refecti G 3, 511. Æ 12, 788
refellam 12, 16644
refello 4, 380
refer G 1, 339. Æ 3, 170. 6, 152. 12, 76
referam G 2, 118. 3, 12. Æ 11, 264
referant G 3, 128. Æ 11, 240
referat G 3, 121. Æ 8, 560. 9, 208
referatis E 3, 73
referebant G 4, 527
referebat Æ 5, 409. 7, 286
referemus 11, 127
referens G 2, 29. 4, 485. Æ 2, 204. 5, 564. 10, 766 794. 11, 183. 12, 286 348
referent E 4, 21. Æ 12, 186
referentem 6, 825
referes 2, 547. 10, 863. 11, 689
referet E 9, 55. G 1, 459. Æ 1, 285
referre E 6, 85. G 1, 176 Æ 1, 313. 11, 509. 12, 112
referret 4, 329. 11, 163
referri G 1, 200. Æ 2, 169
referri G 4, 225. Æ 12, 495
refers 9, 492
refert *canit*, E 6, 42. G 1, 441. Æ 1, 98 212. 4, 333. 5, 518. 7, 49 436. 8, 154. 9, 350 798. 10, 17 542. 11, 124 662 fertque refertque Æ 4, 438. 12, 866
refert G 2, 104. 3, 548
referte Æ 7, 267. 10, 491. 11, 176
refertis 4, 93
referto G 2, 409. Æ 10, 281
referunt E 2, 66. 6, 84. G 3, 397. 4, 180. Æ 4, 331. 5, 605. 7, 700. 8, 307 420. 10, 506. 11, 874. 12, 657
referuntur 11, 623
reficit G 3, 337. Æ 11, 731
refigunt G 4, 202
refixa Æ 5, 527
refixit 6, 622
refixum 5, 360
reflectas 10, 632
reflectunt 11, 622
reflexa 10, 535
reflexam 8, 633
reflexi 2, 741
refluens Æ 8, 87
refluentibus G 4, 262
refluit Æ 8, 240. 9, 32
reformidant G 2, 369
refringit Æ 6, 210
refugis G 1, 177
refugit Æ 2, 12 380. 3, 258 539. 6, 472. 7, 500. 618. 12, 449 753
refulget 8, 623
refullit 1, 409 592. 2, 590. 6, 204. 9, 374
refunditur 7, 590
refusa 1, 130
refuso G 2, 163. Æ 6, 107. 7, 225
refutet 12, 41
regales 1, 690. 7, 75
regali 1, 641
regamus 4, 102
rege *nomen* G 4, 212. Æ 1, 557. 7, 261. 8, 292 334. 9, 409. 11, 15
regebam 6, 350
regebat 7, 46. 8, 225. 12, 624
regem G 1, 36. 4, 75 152 201 210 469. Æ 1, 25 42 66 562 574. 2, 561. 4, 196. 6, 765. 7, 251 467 679 698. 8, 12 126 495 563. 9, 223. 728. 10, 37 149 224. 11, 17. 12, 10 265 289 584
regens 6, 30
regere 6, 851
regeret Æ 4, 230
reges *nomen*. E 6, 3. G 4, 21 Æ 1, 628. 6, 817. 7, 37 42 181 474 642. 8, 330 374 639. 12, 161 826
reget E 4, 17. Æ 4, 336
regi *verb*. Æ 1, 141. 3, 21 51. 6, 36 252. 7, 101 267. 8, 17. 9, 327 369 546. 10, 66 267. 11, 129 176 359. 12, 111
regi *substant*. G 1, 504 Æ 7, 111 210. 8, 242 363 654. 9, 737. 11, 38
regia Æ 1, 447 635 700 puppis 2, 256 783. 4, 114 221. 5, 645. 7, 56 488 668. 10, 62. 11, 236 371 447
regibus G 4, 68 106. Æ 7, 174
regifico 6, 605
regina 1, 13 50 80 277. 2, 578. 7, 620. 8, 696 707. 10, 705. 11, 478 499 845. 12, 54 595 659
regina *Dido*. Æ 1, 307 500 526 701 732. 2, 3. 4, 1295 334 504 587. 6, 460
reginæ 1, 393. 6, 28. 11, 223
reginam *Didonem*. 1, 458 598 664 678 721. 4, 133 283
reginam 7, 405. 11, 703 801
regio G 1, 53. 4, 294. Æ 1, 464. 4, 42. 6, 670. 10, 54. 11, 320
regione 1, 737. 6, 886. 7, 215. 8, 528. 9, 385 390. 11, 530
regionem G 2, 269
regionibus 3, 551 Æ 1, 553
regis G 2, 536. Æ 2, 451. 6, 106 396. 7, 166 585 752. 8, 553 573. 9, 286. 11, 850. 12, 289 849
regis Romani 6, 811
regis 1, 234
regit G 1, 232. Æ 1, 157 344. 3, 659. 10, 218. 12, 405
regius 1, 681. 5, 252 297. 7, 814
regna E 1, 70
regna Saturnia 4, 6 41. Æ 11, 252
regna G 1, 124. 2, 498. 3, 73. 4, 202 363. Æ 1, 210 248 342 350 624. 2, 22 455 543. 3, 106 115 185 272. 4, 47 214 350. 5, 656. 6, 14 67 84 154 269 417 566 664 798. 7, 256 578 735. 8, 157 244 471. 11, 43 264 322 461. 12, 22 186 567
regnabitur 1, 276
regnandum 6, 770
regnandi G 1, 37
regnantem Æ 1, 269
regnare 3, 295
regnat E 4, 10. G 2, 307
regnata Æ 3, 14. 6, 793
regnator , 269. 7, 558. 8, 77. 10, 437
regnatorem 2, 557
regnavit 10, 564
regnet G 4, 90. E 1, 145
regni 1, 82 567. 4, 267 374 8, 505. 9, 227. 11, 313 316

regnis G 3, 228 Æ 1, 230 508 576. 3, 121. 4, 199 591. 5, 792 800. 6, 71 584. 7, 217 313. 8, 320 475
regno *nomen.* 1, 272. 2, 88. 3, 109 249. 4, 355 619. 5, 357. 7, 231. 9, 596. 11, 539
regnorum 3, 333. 4, 194. 12, 545
regnum 1, 21 274. 2, 88 783. 4, 106 275 432. 7, 724. 11, 219
regreſſum 11, 413
regum E 3, 106. G 2, 495 504. 4, 95 132 Æ 2, 484. 6, 765. 7, 316 442 4, 3. 11, 353
rejecit 5, 421
rejice E 3, 96
rejice illum G 3, 389
rejicit Æ 10, 473
rejiciunt 11, 619
rejectantem 5, 470
rejecti armis 11, 630
relabens 10, 307
relatam 1, 394
relatu 9, 595
relatum G 1, 459
relaxat 1, 89 420
relegant Æ 3, 212
relegat 7, 775,
relegens 3, 690
relicta 2, 108. 3, 440. 9, 8 222
relictæ 9, 290
relictam G 2, 406
relictas Æ 3, 123
relicti G 4, 127 Æ 2, 357 454
relictis G 2, 210 Æ 2, 351. 3, 190. 4, 82. 5, 171. 8, 109. 11, 500. 12, 443
relicto 2, 647. 5, 321. 12, 736
relictum E 6, 43 Æ 2, 28. 4, 507. 6, 509
religatos 9, 352
religavit 7, 106
religio G 1, 270 Æ 2, 151. 3, 363. 8, 344. 12, 182
religione 2, 188 715. 3, 409. 7, 171 608. 8, 598
religioſa 2, 365.
relines G 4, 229.
relinquam Æ 4, 436. 12, 62
relinquat 4, 432 452. 5, 326. 6, 841
relinquens G 3, 438 Æ 11, 830
relinquere 4, 281
relinquet 7, 361. 11, 845
relinqui 2, 659. 4, 466. 8, 216
relinquit G 1, 35. 3, 519 Æ 3, 446. 7, 7. 9, 332. 11, 628. 12, 4 0
relinquo G 4, 148 328 Æ 3, 10. 10, 853. 12, 818
relinquor 2, 678
relinquunt G 3, 547. 4, 104 237 Æ 3, 247. 4, 155. 5, 316 472. 6, 444. 8, 126. 9, 357. 10, 604
reliqui 4, 315. 5, 650. 9, 390 10, 673. 12, 809
reliquias 1, 34 602. 3, 87. 4, 343. 5, 47. 6, 227. 7, 244. 8, 356.
reliquit E 1, 153 1. 5, 35. 8, 91 Æ 3, 446 568. 4, 129 277 495. 5, 517. 6, 512 735. 7, 123 600. 8, 67. 9, 475 657. 10, 820. 11, 1113 637 819. 12, 159 382 842
relucent 2, 312.
reluctanti G 4, 301
reluxit 4, 385 Æ 12, 300
rem Æ 3, 179 287. 9, 232. 11, 343
remeabo 11, 793
remeaſſem 2, 95
remenſo 2, 181. 3, 145
remetior 5, 25
remi 1, 108. 5, 120 205
remige 4, 588. 5, 116
remigiis G 1, 202
remigio Æ 1, 305. 5, 280
remigium 3, 471. 6, 19
reminiſcitur 10, 782
remis G 1, 254. 2, 503 Æ 3, 207 560 563 668. 5, 15 114 136 143 153 189 222 271 837. 6, 320. 8, 58 108 690. 10, 195 294
remiſit G 1, 202. Æ 2, 543. 9, 818
remiſſos 5, 99. 11, 239
remittant 12, 390
remittar 11, 346 359.
remittent G 4, 536,
remittit 2, 218. 4, 36 Æ 10, 839. 12, 429
remitto 5, 419. 10, 492 828. 12, 833
remittunt 9, 635. 11, 206. 12, 929
Remo 1, 296
remordet 1, 265. 7, 402
remorum 5, 211. 10, 306
remos 1, 556. 3, 510. 4, 399 594. 5, 209 663 753. 10, 290
remotæ 1, 220 727
removit G 1, 131
remugit 3, 45 Æ 6, 99. 9, 504. 12, 722 928
remulcens 11, 812
Remuli 9, 633. 11, 636
Remulo 9, 360 593
remum 6, 233
remurmurat 10, 291
Remus G 2, 533 Æ 3, 384
renarrabat 3, 717
renatis 6, 600
renident G 2, 281
renovare 2, 3 750
reor 4, 45. 5, 24 56. 7, 273 370. 12, 188
rependam 2, 161
rependens 1, 243
repens 12, 313
repente G 3, 472 Æ 1, 590 598. 2, 380 465. 3, 90. 5, 315. 7, 27 399. 8, 238 247 388 525. 9, 19. 10, 40 555
repercuſſum 8, 23
reperire 5, 807. 9, 193
reperit G 4, 443
reperta Æ 4, 692. 6, 718
repertæ G 4, 43
reperti E 2, 40 G 2, 350
repertis 4, 128. 6, 610
reperto 9, 452
repertor 12, 829
repertorem 7, 7 2
repertum 6, 145. 7, 507
repertus 6, 343
repetam 10, 36
repetant 2, 178
repetatur 7, 371
repetens G 4, 286 Æ 1, 376. 3, 436
repetent E 7, 39
repetentem Æ 12, 439
repetit 7, 241
repetita G 1, 39
repeto Æ 2, 749 753. 3, 184. 7, 123
repetunt G 2, 329
replebat Æ 2, 679. 4, 189
replenda 11, 379
repleti 5, 806
repletis G 2, 235
replevit Æ 7, 502
reponam 11, 594
reponas E 3, 54
repones G 1, 167. 2, 231
reponet 2, 202
reponi Æ 8, 175
reponimus 3, 231

INDEX

reponis Æ 1, 257
reponit G 3, 76. Æ 5, 619. 12, 878
reponite Æ 7, 134
repono 5, 484
reponunt G 2, 416. 3, 403. 4, 157 378. Æ 4, 392 403. 5, 752. 6, 220. 9, 502
reportant G 3, 375. Æ 7, 285 574. 11, 511
reportat G 1, 275. Æ 2, 115. 7, 167. 11, 764
repoſcent 2, 139
repoſcere 7, 606
repoſci 12, 2
repoſcit 10, 374. 11, 240
repoſcite 12, 573
repoſco 6, 530
repoſcunt 8, 495
repoſtæ G 3, 527
repoſtas 3, 364. 6, 59
repoſto 11, 149
repoſtos 6, 655
repoſtum 1, 30
repetit G 2, 22
reppulit G 4, 233. Æ 4, 214. 7, 480
repreſſit G 1, 132. Æ 2, 378. 10, 686. 12, 939
repugnans 11, 749
repulſi 2, 13
repulſum 2, 545
requiem 4, 433. 12, 241
requierunt E 8, 4
requies G 2, 516. 3, 110. Æ 5, 458. 12, 553
requies 3, 393. 8, 46
requies 6, 600. 11, 58
requieſce E 7, 10
requieſcere 1, 80
requieſcunt G 1. 82
requievit Æ 2, 100
requiras G 2, 227. 3, 70. Æ 2, 506
requirat 2, 390
require 3, 170. 6, 366
requirit 6, 710. 7, 460
requirunt 2, 221. 7, 624
rere 3, 381. 7, 437
retis 6, 97
rerum *cum ſubſtant.* E 6, 36. G 2, 490. 4, 3 382 441 Æ 1, 208 286 346 466 645 676. 3, 294. 4, 232 272. 7, 37 44 600. 9, 131 173 188. 10, 40 100. 11, 310. 12, 665 829. *cum diverſis adiect.* Æ 1, 182. 4, 267. 5, 714. 8, 550 730. 10, 666. 12, 227 589. *cum comparativo, aut ſuperlat.* G 1, 417. Æ 2, 534. 7, 602. 9, 279.
res *in nominat. ſing.* E 3, 54. Æ 1, 272 454 519 567. 2, 196 322. 9, 320. 10, 861. *in nominativo plur.* G 2, 174 343 498. Æ 2, 709 783. 7, 592. 12, 203. *in accuſa.* G 4, 240. Æ 1, 233 530. 3, 154. 5, 690. 6, 261. 8, 100 471. 9, 723. 10, 14 88. 12, 43
reſcindant 12, 390
reſcindit 9, 524
reſecantur G 2, 78
reſedit 1, 510. 2, 739. 5, 180 290. 7, 27. 8, 232 503
reſerare 12, 584
reſerat 7, 613
reſeret 8, 244
reſervant 8, 575
reſervat 5, 625
reſervent 8, 484
reſervo 4, 368
reſidant G 2, 480
reſident Æ 9, 643
reſideret 5, 702
reſides 1, 726. 6, 813. 7, 691
reſidunt 6, 407. 8, 467. 9, 539
reſignat 4, 244
reſiſtant G 4, 455
reſiſtat Æ 2, 599
reſiſtit G 3, 502 Æ 4, 76. 7, 586
reſiſtunt 2, 335
reſolvam 4, 27
reſolvat 3, 457
reſolvere 2, 157
reſolveret 4, 695
reſolvit G 1, 44 302. 4, 452 Æ 3, 370. 6, 29 422. 8, 591. 9, 517
reſoluta G 4, 225
reſonant E 2, 13. 7, 13. G 2, 328. 2, 338. Æ 12, 607
reſonantia G 1, 358
reſonare E 1, 5
reſonat Æ 4, 668. 5, 228. 7, 12
reſorbens 11, 627
reſpectant 1, 607. 11, 630
reſperſi 7, 547
reſpexeris E 8, 102
reſpexi Æ 2, 741
reſpexit E 1, 28. G 4, 491. Æ 5, 389. 12, 671
reſpice 2, 615. 4, 275. 7, 454
reſpiciens 5, 3
reſpicies G 1, 426
reſpicimus Æ 3, 593
reſpicio 2, 564
reſpicit Æ 4, 225 236. 5, 168 689. 6, 548. 8, 697. 10, 666
reſpiciunt 5, 666. 6, 734. 10, 269
reſpirare 9, 813
reſplendent 12, 741
reſpondent E 10, 8. G 2, 64 Æ 1, 589
reſpondere E 7, 5
reſponderit 8, 62
reſpondet G 1, 47. Æ 6, 23 474
reſpondit 12, 18
reſponſa G 3, 491. Æ 5, 706. 6, 44 82. 7, 86 92 102. 9, 134 369 635. 10, 32. 11, 227 240 294. 12, 111
reſponſant 12, 757
reſponſis 6, 799
reſponſo *nomen.* 6, 344
reſponſum E 1, 45. Æ 6, 672
reſtant 10, 29
reſtantia 1, 683
reſtare 7, 271
reſtarem 7, 271
reſtat 1, 560. 2, 70 142. 4, 324. 10, 367. 12, 793
reſtinctus 5, 698
reſtinguere E 5, 47. Æ 2, 685
reſtitit G 4, 490. Æ 1, 592
reſtituant G 2, 272
reſtituis Æ 6, 846
reſultant 5, 150. 8, 305. 10, 330
reſultat G 4, 50
reſupinus Æ 1, 480. 3, 624
reſurgens 4, 541
reſurgere 1, 210
retardant G 3, 253
retectis Æ 9, 461
retectum 12, 374
retentat 5, 278
retexerit 4, 119. 5, 65
retexit 4, 360
retexunt 12, 763
retia E 3, 75. 5, 60. G 1, 307 3. 413. Æ 4, 131. 10, 710
retinacula G 1, 265 513. Æ 4, 580
retinere 5, 669
retinet 8, 498. 10, 308
retorquens 8, 460
retorſit 12, 485 841
retorto 12, 400
retractant 10, 396
retractas 12, 889
retractat 7, 694
retractent 12, 11
retrahitque 10, 307
retrahunt 5, 709

retro G 1, 200. 4, 495. Æ 2, 169 378 755. 3, 496 686. 4, 489. 9, 392 539 794. 10, 573
retro 5, 428. 10, 7
retrorſum 3, 690
rettulit 5, 598. 8, 343. 11, 190 426
retuſo G 2, 301
revehis Æ 8, 37
revelli 4, 427 545
revellit 9, 562. 12, 787
revertens G 1, 274. 4, 132
revertentes 1, 428
reverti 2, 312. Æ 2, 750. 3, 101. 5, 130. 6, 720 751
revertor 11, 410
revinctum 2, 57. 4, 459
revinxit 3, 76. 12, 847
revireſcere G 2, 313
reviſam Æ 2, 669
reviſas E 7, 67
reviſens Æ 11, 426
reviſere G 1, 415
reviſes 4, 546
reviſit 4, 390 553. Æ 1, 419. 3, 318. 4, 396. 6, 899
reviſo 2, 760 795
reviſunt 6, 330
revocabat 5, 167
revocabo 7, 40
revocant 1, 218
revocare G 3, 262. Æ 3, 451. 6, 128
revocat 9, 125
revocate 1, 206. 9, 261
revocato 1, 239
revocatum 5, 476
revocaveris G 4, 88
revocent Æ 10, 840
revocetur G 4, 282
revolant 1, 351
revolvens Æ 9, 391
revolvere 10, 61
revolvo 2, 101
revoluta 4, 691. 6, 449. 9, 476
revolutus 5, 336. 11, 671
revomentem 5, 182
reus voti 5, 237
revulſa 5, 858
revulſam 12, 98
revulſas 8, 691
revulſis 8, 262
revulſum G 4, 523. Æ 6, 349
revulſus 4, 515. 5, 270
rex Eridanus G 1, 482. 2, 98 Æ 1, 56. 3, 80 353. 8, 102 185 307 469 481. 9, 327. 10, 655. Æneas Æ 1, 548 579. 6, 55. 7, 220. Latinus 7, 45 81 423 432 556. 9, 274 327. 11, 113 231 238 301. 12, 657. pater atque hominum Æ 1, 69. 2, 648. 10, 2 743. *invocativo* 1, 240. 2, 77. 7, 213. 10, 542. 11, 344 *de Jove* 3, 375. 5, 533. 10, 112 621. 12, 791 851
rexit 5, 868
Rhadamantus 6, 566
Rhamnete 9, 462
Rhamnetem 9, 325
Rhamnetis 9, 359
Rhea 7, 659
Rhemi 9, 330
Rheni E 10, 47
Rheſi G 4, 462. Æ 2, 473
Rhodia *uva*. G 2, 102
Rhodope E 6, 30. 8, 44. G 3, 351
Rhodopeiæ arces G 4, 461
Rhodopen 1, 332. 3, 462
Rhœbe Æ 10, 861
Rhœtea 10, 399
Rhœteas 3, 108
Rhœteia 5, 646
Rhœteius 12, 456
Rhœteo 6, 505
Rhœteus 10, 402
Rhœti 10, 388
Rhœtica *vitis*. 2, 96
Rhœtum 2, 456. Æ 9, 345
ridens E 6, 23
rident 7, 55
ridenti 4, 20
rigabat 6, 699. 9, 251
rigat 7, 738. 11, 698. 12, 308
rigebant 5, 405
rigentem 1, 652. 8, 621
rigentes 11, 72
rigeſcunt *frigore* G 3, 363
riget Æ 4, 251
rigida 10, 346
rigidam G 2, 316
rigidas E 6, 28
rigido Æ 12, 304
rigidum G 1, 508
rigor 1, 143
rigui 2, 485
rima Æ 8, 392
rimanti 7, 508
rimantur G 1, 384. 3, 534
rimatur Æ 6, 594. 11, 748
rimis 1, 127
rimoſa G 4, 45. Æ 6, 414
ripa G 3, 144. 4, 23
ripæ E 3, 94. G 3, 555. 4, 121 527. Æ 6, 314 410. 7, 106. 8, 240. 11, 290. 12, 756
ripam Æ 6, 375
riparum 6, 674
ripas E 7, 12 52. G 3, 15. 4, 459. Æ 6, 305 317 327 712. 7, 201. 8, 63. 9, 105. 10, 114
Riphæas G 1, 240
Riphæis 4, 518
Riphæo 3, 382
Riphæus Æ 2, 339 394
ripis G 2, 414. 3, 430. Æ 1, 502. 7, 33. 8, 57. 9, 118
riſere E 3, 9. 4, 63. Æ 5, 181
riſit 4, 128. 5, 358
riſu E 4, 60
rite G 2, 393. Æ 3, 36 346. 4, 555 638. 5, 25 77. 6, 154. 7, 593. 8, 60 69. 9, 352. 10, 254. 12, 213
ritu 7, 741. 11, 611
rituſque 12, 836
rivis 10, 29. G 1, 132. 4, 120 Æ 5, 200. 6, 674. 7, 683. 8, 445
rivo E 5, 4. Æ 8, 101
rivos E 3, 111. G 1, 106 269. 2, 165. 9, 456. 11, 668
rivum E 8, 87. Æ 3, 350
rivus G 4, 19
roborat 1, 175. 2, 177 305. 3, 377 420. Æ 2, 482. 4, 399. 5, 698 753. 7, 610. 8, 518. 11, 137
robore G 2, 15 64. 3, 332. Æ 2, 260 639. 4, 441. 5, 561. 6, 214. 8, 315. 11, 326 553 893
roboribus 2, 186
roboris 12, 783
robur G 1, 162. 3, 235. Æ 2, 230. 6, 181. 10, 479. 11, 174 368
robuſta G 1, 219
robuſtus E 4, 41. G 2, 264
rogamus Æ 7, 228
rogant E 10, 21
rogantes Æ 8, 120. 11, 101
roganti 2, 149
rogaret E 5, 88
rogavi Æ 8, 376
rogi 10, 520
rogis G 4, 477. Æ 6, 308
rogitans 1, 754
rogitat 10, 839
rogo 8, 383
rogos 4, 646. 11, 189
rogum 4, 640
rogus 4, 674

Roma G 2, 534. Æ 5, 601. 6, 781. 7, 603 709
Romæ 1, 7. 12, 168
Romam E 1, 20 27. G 1, 467 Æ 8, 6 5
Romana G 1, 500. 2, 176. Æ 4, 275. 6, 870. 8, 99 714. 12, 827
Romanæ G 2, 498. Æ 12, 166
Romanam 1, 37. 6, 857
Romanas G 4, 191. Æ 4, 234
Romane 5, 123. 6, 851
Romani 6, 810
Romanis G 2, 172. Æ 10, 12
Romano 8, 338 361
Romanorum 8, 625
Romanos G 2, 148. Æ 1, 238 281 286. 6, 789
Romanum G 3, 148
Romanus 3, 346
Romula Æ 7, 876
Romule G 1, 499
Romuleoque Æ 8, 654
Romulidis 8, 638
Romulus 1, 260. 6, 778. 8, 342
rorabant 8, 654
rorantes 11, 9
rorantia 3, 567
rore E 5, 7
rorem G 2, 213. 4, 12 431
rores Æ 12, 339
ros E 8, 15. G 2, 202. 3, 326
rosa Æ 12, 69
rosam G 4, 134
rosaria 4, 119
rosas 4, 268
roscida E 4, 30. 8, 37. G 3, 337. Æ 4, 700. 7, 683
roseas 12, 606
roseis 6, 535. 7, 26
roseo 2, 393. 9, 5
rosetis E 5, 17
roseus Æ 11, 913
rostra 7, 186. 10, 301
rostrata 8, 685
rostris G 2, 508. 4, 74. Æ 5, 143 232. 8, 690. 9, 119. 10, 295
rostro 5, 187. 6, 597. 10, 157. 11, 756
rota G 4, 584. Æ 5, 174. 12, 379
rotæ G 3, 170
rotam 3, 39 184. Æ 6, 748
rotantia 10, 363
rotarum 2, 235. 6, 616
rotas 8, 433. 9, 318. 11, 195. 12, 675
rotat 9, 441. 10, 577
rotis G 2, 444. 3, 114 180 Æ 1, 151. 10, 594. 12, 77 671
ruamus 2, 353
rubea G 1, 266
rubeant 4, 306
rubebit 12, 77
rubens E 3, 63. 4, 29. G 1, 234 251
rubent G 2, 430
rubentem E 10, 27. G 4, 182
rubentes 4, 47. Æ 8, 270
rubenti E 4, 43. G 2, 319
rubescebat Æ 3, 521. 7, 25
rubescunt 8, 695
rubet G 1, 431
rubicunda 1, 297
rubigine 1, 496. 2, 220
rubigo 1, 151
rubor Æ 12, 66
ruborem G 1, 430
rubores 3. 307
rubos 3, 315
rubra Æ 9, 50
rubræ 12, 89
rubro G 3, 359. Æ 8, 636
rubus E 3, 89
rudem Æ 9, 743
rudentem 3, 561. 8, 248
rudentes G 3, 374. Æ 3, 267 682. 5, 753. 10, 219
rudentum 1, 91. 7, 16
rudimenta 11, 157
rudis G 2, 211
ruebant Æ 1, 39. 8, 648. 9, 182. 10, 756. 11, 211
ruebat 7, 782. 10, 256
ruens G 4, 292
ruentem Æ 10, 338 385. 11, 805. 12, 305
ruentes 2, 440. 9, 727. 10, 573. 12, 505
ruenti 12, 535
ruentum 11, 886
ruere G 1, 200. Æ 8, 525 689. 11, 142
ruet 12, 454
Rufas 7, 739
rugis 7, 417
ruina 1, 133. 3, 414. 11, 319 888. 12, 610
ruinam 2, 310 465 631. 8, 192. 9, 712. 11, 613
ruinas G 4, 249. Æ 1, 242
ruinis 1, 651. 3, 476 571
ruis 2, 520. 5, 741. 10, 811
ruit E 1, 105. 2, 308. G 1, 313 324. 3, 470. 4, 439 Æ 2, 64 290 363. 3, 508 676. 4, 426 674. 5, 695. 7, 573. 9, 438 474 695. 10. 729. 11, 448 625. 12, 123 621 652 682 685 690. nox 2, 250. 6, 539. & fuscis tellurem amplectitur alis 8, 369
ruitis Æ 12, 313
ruminat *bos*. E 6, 54
rumor Æ 7, 144
rumore 4, 203. 8, 90
rumoresque 12, 228
rumoribus 7, 549. 9, 464
rumpant 8, 540
rumpantur E 7, 26
rumpas 6, 882
rumpe G 1, 43. Æ 4, 569. 9, 13
rumpebat 4, 553
rumpenda 10, 372
rumpent G 3, 328
rumpere Æ 8, 110. 9, 758. 10, 64
rumperet G 4, 136
rumpet Æ 6, 813. 12, 202
rumpi 4, 292. 12, 582
rumpit 2, 120. 9, 671. 10, 337. 11, 377. 12, 375 683 699
rumpite 3, 640
rumpitur E 8, 71
rumpunt G 2, 75. Æ 2, 494. 11, 615
rumpuntur G 3, 428. Æ 12, 527
rupe E 1, 57 77. 10, 14. G 4, 508. Æ 1, 314. 3, 229 245 443 647. 5, 180. 6, 548. 8, 343
rupem 8, 190
ruperat 11, 549
rupere G 4, 213
ruperunt 1, 49
rupes *pl.* E 5, 63. 10, 58. G 3, 253. Æ 1, 166. 11, 677
rupes *sing.* E 6, 29. Æ 7, 586. 10, 693
rupi 2, 134. 12, 30
rupibus G 2, 187. 3, 273. Æ 1, 433
rupimus 10, 233
rupis 6, 42
rupit 3, 246. 5, 510 543. 7, 451 622. 9, 432 580
rupta G 4, 492. Æ 8, 391
ruptis G 1, 473 510. 2, 480. 4, 56. Æ 2, 496. 3, 27 580. 8, 225 651
rupto 2, 416. 7, 569
rura E 1, 47. 2, 28. 5, 58 G. 1, 372. 2, 317 412 485 500 Æ 1, 434. 4, 527. 7, 712

ruris G 1, 156 168. 2, 212. 4, 128
rurſum 2, 78 Æ 3, 229 232
rurſus E 10, 62 G 1, 98. 2, 232 4 0. 3, 138 333 484. 4, 185 Æ 2, 401 655 671 7,1. 3, 31 143 422. 4, 531 534 546 557 688. 5, 92 581 764. 6, 751 793. 7, 491 767. 9, 391 662. 11, 427 621. 12, 280 571 784
ruſci G 2, 413
ruſco E 7, 42
ruſtica *Muſa*. 3, 84
ruſticus 2, 56 G 2, 406
rutilare Æ 8, 529
rutili 8, 430
rutilis G 4, 93
rutilo 1, 454
Rutulæ Æ 10, 245
Rutulas 12, 597
Rutuli *genit*. 7, 409. 9, 442
Rutuli *pl*. 7, 472 795. 9, 123 161 236 363 428 450 494 519 683. 10, 20 118 679. 11, 162 318 869. 12, 40 117 229 257 463 693 704 928
Rutulis 1, 270. 9, 635. 10, 390. 12, 216 321
Rutulo 7, 318. 9, 65. 10, 267. 11, 88
Rutulorum 8, 381 492. 9, 113
Rutulos 7, 475 798. 9, 130 188 517. 10, 84 111 334. 11, 464 629. 12, 78 758 915
Rutulum 9, 728. 10, 445. 11, 487. 12, 79 505
Rutulus 8, 474. 10, 108 232
ruunt G 2, 503. 3, 104 244. 4, 185 Æ 1, 87 89. 4, 132 164 581. 5, 145. 6, 44. 9, 516 708. 11, 461 673. 12, 279 369 443 526

S

SAbæi *mittunt*. G 1, 57 Æ 8, 706
Sabæis G 2, 117
Sabæo Æ 1, 420
Sabella 8, 510
Sabellam G 2, 167
Sabellicus 3, 255
Sabello Æ 7, 665
Sabinas 8, 635
Sabini G 2, 532
Sabinis Æ 7, 709
Sabinorum 7, 706
Sabinus 7, 178
ſaburram G 4, 195
ſacello E 3, 9
ſacer G 2, 395. ignis 3, 566 Æ 5, 761. 6, 138. 7, 247. 8, 278 598. 11, 721. *Cybele Chloreus* 11, 768
ſacerdos G 3, 489 Æ 2, 201 319. 3, 80 373. 6, 244 645. 7, 89 750. 8, 179. 11, 768. 12, 169
ſacerdos *fem*. Æ 1, 277. 3, 373. 4, 483 509. 5, 760. 6, 35 41 321 544 628. 7, 419 659. 10, 537
ſacerdos 6, 661. 8, 281
ſacra *adject. ablat*. E 7, 13 G 3, 334 Æ 2, 525. 3, 81. 10, 538. 11, 533
ſacra 3, 57 73. 6, 109. 7, 60 242. 9, 408
ſacra *ſub*. G 1, 339. 2, 473 476. 3, 532. 4, 721 Æ 2, 132 239 293 717. 3, 19. 4, 638. 5, 59. 6, 40. 8, 85 111 172 302 665. 9, 86. 11, 739. 12, 13 192 317
ſacrabat 8, 715
ſacrabo 6, 73
ſacræ G 1, 148 Æ 3, 148. 6, 573. 7, 608
ſacram 2, 167
Sacranæ 7, 796
ſacraria 12, 199
ſacrarunt 10, 419
ſacras 9, 116
ſacraſſe 7, 62. 8, 600
ſacrata 1, 685. 2, 157 245. 9, 4
ſacratam 2, 742
ſacratas 12, 213
ſacrati 3, 371
ſacratis 7, 78
ſacrato 2, 165
Sacrator 10, 747
ſacraverat 2, 502. 4, 200
ſacravimus 5, 48
ſacravit 6, 18. 12, 141
ſacri 3, 67. 5, 110. 8, 270 345
ſacrilego 7, 595
ſacris E 8, 66 Æ 3, 112. 4, 50 301 500
ſacris G 3, 160 Æ 6, 246. 7, 175 183. 9, 109
ſacro G 2, 147 Æ 5, 78 333 360. 7, 83
ſacrorum G 2, 21 Æ 3, 408. 12, 836
ſacros E 1, 53 Æ 4, 454 485
ſacrum G 4, 319 542 Æ 2, 230. 4, 703. 6, 484. 7, 391 602 797. 8, 591. 10, 316. 11, 591. 12, 770
ſæpe E 1, 8 56. 5, 36 88. 6, 18 52. 8, 97. 9, 5 155 G 1, 84 181 273 316 322 354 365 412 452 466. 2, 32 147 186 279 303. 3, 120 132 170 217 274 282 341 409 416 486. 4, 42 67 194 203 217 242 274 284 Æ 1, 152 673. 2, 108. 3, 182. 4, 384 463. 5, 273 527 801 860. 8, 353 380. 10, 620 723. 12, 259 802
ſæpius E 7, 67 G 1, 379. 2, 355 Æ 2, 456. 6, 696 791. 8, 329
ſæva G 2, 151. 3, 253 Æ 1, 299. 4, 523. 6, 557 572. 7, 19 287. 8, 570. 9, 77 651. 11, 545 727 901. 12, 629
ſæva *ablat*. 2, 616
ſævæ G 2, 128 Æ 1, 8. 2, 226. 7, 329 592. 10, 813
ſævam 7, 84. 12, 498
ſævas 4, 566. 6, 820
ſævi 1, 29. 3, 273. 6, 544. 7, 568 608. 12, 849 857 945
ſævior G 3, 246 Æ 3, 214. 6, 577
ſævire 5, 462. 7, 18
ſævis 7, 222. 8, 188 482. 10, 678. 12, 890
ſæviſſima 2, 612
ſæviſſime *Ænea* 10, 878
ſæviſſimus 11, 896
ſævit G 1, 512. 3, 434 551. 4, 456 Æ 1, 153. 2, 418. 4, 300 532. 5, 257. 7, 461. 8, 5 700. 9, 63 420. 10, 761. 12, 387
ſævo 5, 270. 9, 604. 11, 153. 12, 888
ſævoſque 7, 664
ſævum G 1, 279 Æ 1, 142 462. 6, 824. 9, 792. 11, 910
ſævus E 8, 47 G 3, 248 Æ 1, 103. 2, 29 559. 5, 739. 7, 719. 11, 220. 12, 107 406
Sagarim 9, 575
Sagaris 5, 263
Sages 12, 651
ſagitta *ablat*. 4, 69. 5, 242 485. 7, 531. 9, 572. 10, 248 754. 12, 651 746
ſagitta *nomin*. Æ 5, 502. 9, 578 632. 12, 319 423 856
ſagittæ G 2, 124. 4, 313 Æ 12, 415
ſagittam 5, 518. 9, 590. 11, 590 858

INDEX

ſagittas Æ 1, 191. 8, 166. 10, 131. 12, 394
ſagittis G 3, 31. 4, 344 Æ 5, 68 311. 9, 178
ſagittiferos 8, 725
ſagulis 8, 660
Salamina 8, 158
ſale G 3, 403 Æ 1, 177. 5, 866. 6, 697
Salantinos campos 3, 400
ſalices E 1, 79. 3, 65. 10, 40 G 2, 110 434 446. 4, 26 182
ſalici 2, 84
ſalicta 2, 13
ſalicti E 1, 55 G 4, 15
ſalicum Æ 3, 175
ſaliens 10, 594
ſaliente E 5, 47
ſalientem G 3, 460
ſalière 2, 384
ſaligna 4, 110
ſalignas Æ 7, 632
Salii 8, 285
Salio 5, 335 347 352
Salios 8, 663
ſalis G 3, 397 Æ 1, 39. 3, 385. 5, 848. 10, 214
ſalit G 1, 450
Salium Æ 5, 356. 10, 753
ſaliunca E 5, 17
Salius Æ 5, 298 321 341. 10, 753
ſalix E 3, 83. 5, 16
Salmonea Æ 6, 585
ſalo 1, 541. 2, 209
ſalſa G 2, 220 238 Æ 5, 158
ſalſæ 2, 133
ſalſas G 3, 395 Æ 12, 173
ſalſos 5, 182 237 775
ſalſus 2, 173
ſaltantes E 5, 73
ſaltem 2, 71 G 1, 501 Æ 1, 565. 4, 327. 6, 371 885
ſaltibus G 3, 143 425
ſaltu 3, 141 Æ 6, 516. 9, 553. 12, 287 326
ſaltu 2, 565. 8, 257. 9, 815. 10, 289
ſaltum 12, 681
ſaltus E 6, 57. 10, 9 57 G 1, 16 140. 2, 197 391 471. 3, 40 323 337 477. 4, 53 Æ 4, 72 121
ſalubres G 3, 530
ſalubri 1, 272
ſalubris Æ 12, 418
ſalve G 2, 173 Æ 8, 301
ſalvere 5, 80. 7, 121
ſalus G 3, 510 Æ 1, 559. 2, 354 710. 9, 257. 11, 362 399. 12, 653
ſalutant Æ 3, 524
ſalutantum G 2, 462. 9, 288
ſalutem G 4, 294 Æ 1, 455 467. 2, 354. 8, 476. 12, 241 637
ſalutis 2, 387. 5, 174. 6, 96. 10, 666
ſalvus E 7, 9
Sameque Æ 3, 271
Samo 1, 20
Samothracia 7, 203
Samum 7, 208
ſana *Dicta* 4, 8
ſancit 12, 200
ſancta 3, 543. 7, 365. 8, 131. 12, 648
ſancte 4, 576. 5, 80
ſancti G 2, 473 Æ 11, 785
ſanctiſſima Æ 6, 65. 11, 158
ſancto 5, 603. 8, 72
ſanctos G 2, 175 Æ 2, 686. 3, 406
ſanctum 1, 430. 2, 700. 8, 382
ſandyx E 4, 45
ſanguine G 1, 492 502. 2, 510. 3, 460 492 Æ 2, 72 116 210 277 366 502 535 551 582 607. 3, 28 622. 4, 621. 5, 78 328 413 470 736. 6, 87. 7, 271 318 423 534 541 595 766 788. 8, 261 645. 9, 64 333 349 422 456. 10, 24 520 617 787 832. 11, 8 24 82 88 382 422 592 720. 12, 29 36 79 512 691 721 765 949. *de genere.* 1, 23 239 554. 2, 74 662. 3, 608. 4, 191 230. 5, 45 299. 6, 125 500 762. 7, 98 271 706. 8, 142. 10, 203. 12, 838
ſanguineæ 2, 207. 9, 733
ſanguineam 4, 643. 7, 399. 8, 622
ſanguinei 10, 273
ſanguineis E 6, 22. 10, 27 G 2, 430
ſanguineo Æ 7, 703
ſanguineos 12, 340
ſanguineus 12, 332
ſanguinis E 8, 45
ſanguis Æ 2, 639. 3, 30. 5, 397 415. 7, 554. 10, 452 487 819. 12, 51 422 905
ſanguis meus 6, 836
ſanie G 3, 493 Æ 2, 221. 3, 625. domus, *&c.* 3, 618
ſaniem 3, 632
ſanos E 3, 66
ſapor G 2, 446. 4, 277
ſaporem 2, 126. 3, 397. 4, 102 267
ſapores G 4, 62
ſarcire 4, 249
Sardois E 7, 41
ſarmenta G 2, 409
Sarnus Æ 7, 738
Sarpedon 1, 104
Sarpedonis 9, 697. 10, 125
Sarrano G 2, 506
Sarraſtes Æ 7, 738
ſat E 3, 111. 4, 54. 7, 34. 10, 70 G 1, 68 Æ 2, 103 291 314. 3, 602. 9, 135. 11, 366
ſata G 1, 113 325. 2, 350. 4, 331 Æ 2, 306
ſata G 3, 176. *Alecto.* Æ 7, 331. 12, 860
ſatæ 1, 278
ſatas E 8, 99
ſate Æ 6, 125. 8, 36
ſatiaſſe 2, 587
Saticulus 7, 729
ſatio G 1, 215. 2, 319
ſatiros E 5, 73
ſatis E 1, 48. 6, 24. 9, 55 G 1, 502. 2, 398 423 Æ 2, 377 642. 3, 318 653. 5, 786. 6, 487. 7, 311 406 470. 9, 10 140 356 653. 10, 675 772. 12, 883
ſatis *ſegetibus* E 3, 82 G 1, 23 Æ 1, 106 445. 2, 141 423 436. 3, 139. 12, 434
ſator 1, 258. 11, 725
ſatum 2, 540. 10, 563
ſatura G 3, 214
ſaturæ E 10, 77 Æ 7, 801
ſaturantur E 10, 30
ſaturare G 1, 80
ſaturata Æ 5, 608. 7, 213
ſaturi G 2, 197
Saturne Æ 7, 49
Saturni G 1, 336. 2, 406 Æ 7, 203. 12, 830
Saturnia *plura* E 4, 6. 6, 42 Æ 1, 573
Saturnia tellus G 2, 173 Æ 8, 329
Saturnia *ſcilicet* Juno Æ 1, 27. 3, 380. 4, 92. 5, 606. 7, 428 560 572 622. 9, 2 745 802. 10, 659 760. 12, 156 178 807
Saturnia *urbs* 8, 358
Saturnius 4, 372. 5, 799
Saturno 6, 794
Saturnus G 2, 538. 3, 93 Æ 7, 180.

7, 180. 8, 319 357
saturo G 4, 33
satus Ammone *Iarbas* Æ 4, 198. 5, 244 424. 6, 331. 7, 152
saucia 4, 1
saucius 2, 223 529. 7, 500. 11, 753. 12, 5 652 762
saxea *accus.* E 8, 6 G 1, 110 474. 3, 230 239 276 428 521. 4, 26 135 Æ 1, 205 428 541. 2, 609. 3, 425 432 555 559 566 699. 5, 165 202 627. 6, 174 551. 7, 684. 10, 363 677. 11, 131 628
saxa *nom.* E 10, 15. 5, 866. 7, 590. 11, 297. 12, 592. *spelunca* G 4, 50. Æ 1, 143. 5, 678 *arma.* 1, 154. 2, 467. 9, 512. 11, 473 529. 12, 922. *pondus.* 11, 628. *moles* 5, 439
saxa, vocant Italimediis quæ in fluctibus aras Dorsum immane mari summo Æ 1, 112
saxea G 3, 145 Æ 8, 231. 9, 711
saxi G 4, 422 Æ 2, 308. 4, 152. 10, 653 806
saxis G 2, 156 522 Æ 2, 608. 3, 271 706. 5, 204. 7, 567. 8, 190 233 417. 9, 533 809. 10, 130
saxo G 1, 267. 2, 231 Æ 1, 183. 3, 14 688. 5, 275 sic *supr.* Frangeret ad saxum. 8, 478. 9, 569. 10, 415 698. 11, 721. *spelunca.* 3, 450. 8, 211 248
saxosas E 5, 84
saxosis G 2, 111
saxosumque 4, 370
saxum *Sisyphi* 3, 39 Æ 3, 625. 5, 124 6, 616. 8, 226 350. 9, 448. 10, 127 196 381. 12, 684 896 904
scaber G 2, 214
scabie 2, 220
scabiem 3, 299
scabies 3, 441
scabra 1, 495
Scæa Æ 3, 351
Scæas 2, 612
scalæ 2, 442. 12, 576
scalas 9, 524
scalis 9, 507. 10, 654
scandit 2, 239
scandite 9, 37
scandunt 2, 401
scatebris G 1, 110
scelerare Æ 3, 42
sceleratа 3, 60. 7, 461
sceleratam 2, 231. 9, 137
sceleratas 2, 576
scelerato 12, 949
sceleratum G 2, 256
scelere Æ 1, 351. 2, 535
sceleris E 4, 13 Æ 3, 604. 8, 206
scelerum G 1, 507 Æ 2, 106 164. 3, 331. 6, 529 560 625. 8, 668. 11, 258
scelus E 9, 17 Æ 1, 360. 2, 125 229. 5, 793. 6, 511 742. 7, 307. 11, 407
scena G 2, 24 Æ 1, 168
scenis 1, 434. 4, 471
sceptra 1, 61 82 257. 4, 597. 7, 173 252 422. 9, 9
sceptris 3, 296. 7, 369. 9, 267. 10, 852. 11, 238
sceptro 9, 506
sceptrum G 2, 536 Æ 1, 657. 7, 247. 12, 206
sciat G 3, 474 Æ 5, 788
scilicet G 1, 282 494. 2, 61 245 534. 3, 266. 4, 225 Æ 2, 577. 4, 379. 6, 526 750. 11, 371 387. 12, 570
scindebant G 1, 144
scindebat Æ 7, 510
scindendum G 2, 299
scindens Æ 10, 765
scindere 9, 146. 11, 137
scindimus G 1, 50
scindit 4, 420 Æ 1, 165 591. 8, 142. 12, 870
scinditur 2, 39. 6, 181
scintillæ 12, 102
scintillam 1, 178
scintillare G 4, 393
scio E 8, 43 Æ 3, 602. 10, 904
Scipiadas G 2, 170 Æ 6, 844
scire G 2, 105 Æ 1, 686. 3, 380. 11, 344. 12, 369 794
scirent G 4, 489
sciret E 2, 35 Æ 1, 67
scis G 4, 447 Æ 12, 143 794
scissa 8, 702. 9, 478. 12, 609
scit 11, 259
scitari 2, 105
scitatum 2, 114
scopuli G 3, 253 Æ 1, 167. 3, 536 566. 7, 589. 8, 192
scopulis G 2, 377. 3, 262 Æ 1, 170. 4, 383 415
scopulo G 4, 436 Æ 3, 140. 5, 149 165 220 270. 8, 669. 12, 531
scopulus G 3, 276 Æ 3, 272 559 575. 4, 255. 5, 169 864. 11, 274 625
scorpius G 1, 35
scrobibus 2, 50 235 260 288
scrupea Æ 6, 238
scuta 1, 105. 3, 237. 7, 722. 8, 93 539. 9, 229 666. 12, 130 563
scutati 9, 370
scutis 8, 662
scuto 10, 506
scutorum 8, 562
scylaceum 3, 533
Scylla *avis* G 1, 406 *monstrum.* Æ 3, 420. 7, 302
Scylla *navis* 5, 122
Scyllæ *plur.* 6, 286
Scyllæam rabiem 1, 204
Scyllam E 6, 74 Æ 3, 424 432 686
Scyllamque G 3, 481
scyphus Æ 8, 278
Scythia 2, 477
Scythiæ G 3, 197 349
Scythiam E 1, 66 G 1, 240
Scythoniasque E 10, 66
Sebetide 7, 734
secabant 8, 674. 10, 214 222
secabat 4, 157. 5, 2. 10, 147
secans Æ 7, 717. 10, 687
secant G 3, 126 Æ 1, 216. 5, 595. 8, 96. 9, 103
secantem 8, 63
secat G 1, 406 410 Æ 4, 704. 5, 218. 6, 899. 9, 231. 10, 107 166 440. 12, 268 368
secent 12, 389
secet E 10, 49
secessu Æ 1, 163. 3, 229
secius G 2, 277. 3, 367 Æ 7, 781
secla E 4, 46
seclis 8, 508
seclo E 4, 52
seclorum 4, 5
secludite E 1, 566
secluſa 3, 446
secluſum 6, 704
secreta G 4, 403 Æ 2, 299 568. 4, 494. 6, 10 478. 8, 463
secretæ 5, 613
secreti 3, 389. 6, 443
secretis 7, 774
secretos 8, 670
secretum 8, 610
secta G 1, 238 Æ 2, 16. 4, 505

INDEX

ſectaris E 3, 75
ſectis G 2, 30
ſecto 2, 278. Æ 3, 464. 6, 214
ſecuerunt G 3, 444
ſecuit Æ 5, 658. 9, 15
ſecula G 1, 469. 2, 295. Æ 1, 295 449 610. 6, 235 793. 8, 325. 12, 826
ſecunda 4, 45. 9, 282
ſecundæ 8, 283
ſecundaret 3, 36
ſecundas 2, 617
ſecundent 7, 259
ſecundet G 4, 397
ſecundi Æ 3, 529. 5, 32
ſecundis G 2, 101 Æ 1, 211. 3, 683. 7, 23. 8, 682. 9, 301. 10, 502
ſecundo G 3, 447 Æ 1, 160. 5, 338 491. 7, 494. 8, 90 302 549. 10, 21 255 266 687. 11, 899
ſecundos 3, 455. 4, 562
ſecundum E 2, 38 G 3, 143 Æ 5, 258
ſecundus 11, 441 739
ſecura G 2, 467. 3, 376. Æ 1, 294
ſecures 6, 819. 7, 184 627
ſecuri 6, 824. 7, 304 510. 12, 306
ſecuribus G 3, 364 Æ 6, 180
ſecurim Æ 2, 224. 11, 656 696
ſecuros 6, 715
ſecurus 1, 354. 10, 326
ſecus G 3, 346 Æ 2, 382. 3, 236. 4, 447. 8, 243 391 414. 10, 272. 11, 456 814. 12, 9, 124 856
ſecuta E 6, 5075. 10, 23 Æ 6, 62. 9, 492 542. 12, 423
ſecutæ G 4, 151 Æ 1, 503. 7, 642
ſecutam 6, 457
ſecuti G 4, 219 448 Æ 3, 156. 5, 561. 6, 612. 8, 12. 9, 162. 10, 33 672 738. 11, 759
ſecutos 7, 652
ſecutum E 6, 60 Æ 11, 161
ſecutus G 2, 306 Æ 1, 386 410. 3, 54 327. 5, 296. 6, 170. 7, 212. 9, 17 204 559. 10, 893. 12, 301 354 380
ſed tamen E 1, 19. 9, 55 G 1, 70 305 Æ 3, 541
ſed neque G 2, 103 136 Æ 12, 903
ſed non G 3, 209 Æ 3, 255. 5, 680. 6, 140 736. 9, 328. 10, 201 343 584. 11, 380
ſed enim 1, 23. 2, 164. 3, 395. 6, 28
ſedatis 9, 30
ſedato 9, 740. 12, 18
ſede 1, 684. 2, 525 568. 3, 687. 4, 504. 7, 193 324 454. 12, 810
ſedeant 12, 15
ſedeat 6, 575
ſedebant 6, 411
ſedebat 2, 574. 7, 187. 9, 4
ſedebit 6, 617
ſedem G 4, 228 Æ 2, 716 742. 3, 190 452. 6, 283 577. 7, 3 229 562. 8, 347 463. 10, 3. 11, 112
ſedens G 4, 344 514 Æ 1, 298. 6, 555. 7, 193. 8, 720. 9, 640. 10, 218 409. 12, 864
ſedent 4, 173
ſedentes 11, 460
ſedentis 11, 692
ſedere 6, 192. 10, 301
ſederet 4, 15
ſedes G 4, 8. 5, 759
ſedes *plur.* Æ 1, 209 251 419 561. 2, 232 437 642 760 785. 3, 88 123 161 167. 6, 431 639. 7, 52 158 175. 8, 244 362 667. 11, 44
ſedet E 10, 71 G 3, 456 Æ 1, 60. 2, 660. 4, 186. 5, 418 440. obſidet 6, 617. 7, 368 611. 10, 159. 11, 237 716 837
ſedetis 7, 201
ſedibus G 4, 65 461 Æ 1, 88. 2, 465 611 654. 6, 152 203 328 371. 7, 775. 11, 532
ſedili 8, 176
ſedilia 1, 171
ſedilibus G 4, 350
ſedis 2, 634
ſedit 10, 683. 11, 551
ſeditio 1, 153
ſeditione 11, 340
ſeduxerit 4, 385
ſeges *i.* terra G 1, 47. 4, 139 Æ 3, 142
ſeges G 2, 142 Æ 3, 46. 7, 526. 12, 663
ſegetem G 1, 212 319. 2, 411 Æ 2, 304
ſegetes E, 1, 72. 5, 33. 9, 48 G 1, 154 152. 3, 198
ſegeti G 1, 270
ſegetis Æ 7, 808.
ſegetum G 1, 112
ſegnem G 1, 72 Æ 5, 173. 10, 700
ſegnes G 2, 37. 3, 42. 4, 198 Æ 9, 787. 11, 21 64 736
ſegnior G 2, 275. 3, 95 Æ 4, 149. 7, 383. 8, 414. 10, 637. 12, 566 615
ſegnis G 1, 151 Æ 8, 547. 10, 308 592
ſegnities 2, 374
ſegnius 9, 441. 12, 525
Selinus 3, 705
ſellam 11, 334
ſemel G 2, 422 Æ 3, 431. 6, 487. 9, 140. 10, 298. 11, 412 418. 12, 208
ſementem G 1, 230
ſemeſa Æ 8, 297
ſemeſam 3, 244
ſemianimem 4, 686
ſemianimes 10, 396. 11, 635
ſemianimi 12, 356
ſemianimis Rhœteus 10, 404
ſemiferi Caci 8, 267
ſemifero 10, 212
ſemina E 6, 33 G 1, 193
ſeminat Æ 6, 206
ſemine G 1, 22 104. 2, 14 317
ſeminecem Æ 5, 275
ſemineces 9, 455. 12, 329
ſemineci 10, 462
ſeminibus G 2, 56 354 Æ 6, 731
ſemihominis 8, 194
ſemiputata E 2, 70
ſemita Æ 1, 422. 4, 407. 9, 383. 11, 524
ſemiviri 12, 99
ſemiviro 4, 215
ſemiuſta 5, 697
ſemiuſtum 3, 578
ſenatum 1, 430
ſenatus 8, 105
ſenectæ G 1, 186. 3, 96 Æ 6, 114. 9, 481. 11, 165. 12, 57 934
ſenectam 10, 182
ſenectus G 3, 67 Æ 5, 416. 6, 275 304. 7, 440 452. 8, 408. 9, 610
ſenem G 2, 494. 4, 127 438
ſenes Æ 5, 715. 7, 206. 11, 132
ſenex E 1, 47 52. 6, 18. Æ 7, 180
ſeni *dativus* E 6, 70 Æ 8, 638
ſeni bis 5, 561
ſenibus G 3, 135

ſenior G 3, 97 Æ 2, 509 544 692. 5, 179 409 704 729 823. 6, 304. 7, 46 535. 8, 32 457 524. 10, 418. 11, 31 122. 12, 401
ſenioris 5, 301 573 719
ſenis G 4, 403 Æ 4, 251
ſenos E 1, 44 Æ 1, 397. 11, 135
ſenſere G 1, 136. 2, 426 Æ 9, 660
ſenſibus E 3, 54
ſenſit G 1, 48. 4, 334 Æ 1, 129. 2, 377. 3, 669. 4, 588. 5, 868. 8, 393. 9, 354. 12, 493
ſenſu G 2, 247
ſenſum Æ 6, 747
ſenſus E 8, 67 Æ 4, 22 408. 7, 355. 10, 642. 12, 914
ſenſa 6, 462
ſententia 1, 241 264 586. 2, 35. 3, 59. 4, 287. 5, 748. 7, 611. 9, 191 220. 10, 6 240 608. 11, 21 222 295 314 551. 12, 238
ſentes 9, 382
ſentiat 7, 434
ſentibus E 4, 39 G 2, 411 Æ 2, 379
ſentis 3, 360. 4, 542. 5, 469. 10, 623
ſentit 10, 534
ſenum 8, 287. 9, 309
ſepem G 1, 270. 2, 436
ſepes E 1, 54 G 2, 371
ſepibus E 8, 37
ſepſit Æ 1, 415. 7, 600
ſepta G 1, 159 Æ 1, 510. 9, 551
ſeptam 9, 70
ſeptemplicis 12, 925
ſeptena 5, 85. 6, 21. 10, 329
ſeptenoſque 8, 448
ſeptima G 1, 284. 4, 207 Æ 1, 759. 5, 626
ſeptis E 1, 34
ſeptum Æ 12, 750
ſeptus 1, 443. 9, 783. 11, 398
ſepulchri 2, 646. 6, 177
ſepulchris E 8, 98 G 1, 498
ſepulchro Æ 2, 542. 3, 67. 4, 29. 6, 152. 9, 215. 10, 558 906
ſepulchrum E 9, 59 Æ 6, 232. 12, 547
ſepultam 2, 265
ſepulti 6, 326. 9. 189
ſepulto 3, 41. 6, 424
ſepultos 4, 34
ſepultas 3, 630
ſequaces G 2, 374 4, 230
ſequaci Æ 10, 365
ſequacibus 5, 193. 8, 432
ſequamur G 3, 40 Æ 2, 388. 3, 114 188. 5, 22 709. 12, 625 677
ſequantur 8, 547. 10, 258. 11, 809. 12, 32 719
ſequar G 2, 434 Æ 1, 346. 4, 114 384 538. 9, 391 490
ſequare 4, 626
ſequatur 4, 109. 6, 758. 8, 15. 10, 49 679
ſequebatur G 3, 565 Æ 11, 781
ſequendi 5, 590. 10, 180
ſequendo 3, 671
ſequens G 4, 487 Æ 3, 368. 5, 805. 10, 226. 12, 301
ſequentem 5, 227. 8, 333. 10, 193
ſequentes E 3, 46 G 1, 33 106 425
ſequenti E 8, 27.
ſequentum G 3, 111 Æ 6, 200. 9, 394
ſequentur 1, 189 440. 2, 52 Æ 4, 591. 12, 153
ſequere E 3, 58 Æ 4, 381
ſequeris 10, 325
ſequeſtra 11, 133
ſequetur 6, 146. 9, 299. 11, 430
ſequi G 1, 39 308. 2, 361. 3, 466 Æ 2, 350. 7, 300 606. 10, 10 66. 12, 750 893
ſequimur 3, 88. 4, 576. 5, 629
ſequitur E 2, 63. 6, 56 Æ 2, 724. 3, 33. 5, 74 323 655 815. 8, 688 703. 9, 504. 10, 180 651. 11, 695. 12, 51 195 366 615
ſequor Æ 2, 701 737 754. 4, 361
ſequuntur G 1, 439 Æ 1, 189 7, 1. 8, 592. 9, 54 466 636. 10, 487 799. 11, 92 271
ſera E 1, 28 G 1, 251. 4, 122 132 Æ 2, 363. 5, 524. 7, 16 492. 8, 581. 9, 482. 10, 94
ſeræ E 8, 88 G 3, 467 Æ 8, 509
ſeram G 4, 138 Æ 6, 569. 8, 30
ſeras G 2, 408. 4, 144
ſeræ Æ 4, 113
ſere 1, 299. 2, 275 297
ſerebant 6, 160.
ſerebat 12, 520
ſerena G 1, 394 Æ 5, 104. 6, 707. 8, 529. 9, 630
ſerenæ G 1, 427
ſerenas G 1, 100 462. 3, 197
ſerenat Æ 1, 259. 4, 477
ſereni 5, 851
ſereno G 1, 260 340 487 Æ 3, 518. 5, 870
ſerenos 2, 285
ſerentem 6, 844
ſerentes G 1, 193
ſerere Æ 2, 433
Seres 1, 73 227. 2, 121
Sereſti 5, 487
Sereſtum 1, 615. 12, 561
Sereſtus 9, 171 779. 10, 541 12, 549
Sergeſto 5, 184
Sergeſtum 1, 514. 4, 288. 5, 221 282. 12, 561
Sergeſtus 5, 121 185 203 272
Sergia 5, 121
ſeri *verbum*, G 1, 161
ſeria E 7, 17
ſeris G 2, 58 Æ 7, 597
ſerit 12, 228
ſerite G 1, 210
ſermo Æ 1, 221 752. 4, 189 277. 6, 160 470. 8, 309 468. 9, 657
ſermonem 4, 388. 12, 223 834
ſero, *nomen*, G 3, 406
ſeros 1, 291 404
ſerpant 3, 469
ſerpens E 4, 24 Æ 2, 214. 5, 91 273. 11, 753
ſerpentibus G 1, 129. 2, 215 Æ 4, 72. 7, 658
ſerpentis 7, 375
ſerpentum 8, 436. 12, 848
ſerpere E 8, 13
ſerpilla G 4, 31
ſerpillum E 2, 11
ſerpit Æ 2, 269. 12, 239
ſerræ G 1, 143
Serrane Æ 6, 844
Serrano 9, 454
Serranum 9, 335
ſerta E 6, 16. 10, 41
ſertis 6, 19 Æ 1, 421. 4, 202 506. 7, 488
ſerva, *verb.* G 1, 335 Æ 2, 789. 3, 86. 11, 506
ſerva, *nom.* 5, 284. 9, 546
ſervabat 4, 85. 7, 52. 11, 31
ſervabit E 5, 12
ſervandi G 1, 205
ſervans 1, 403 Æ 1, 40. 7, 179
ſervant G 3, 214. 4, 41 383 Æ 1, 550. 2, 450. 6, 507. 9, 222. 11, 200
ſervantem G 4, 459 Æ 2, 168

ſervantiſſimus Æ 2, 427
ſervare G 3, 160. 6, 200. 8, 412. 10, 288 502 616
ſervarent Æ 9, 43
ſervaſſe E 9, 10
ſervaſſent Æ 2, 642
ſervat G 2, 240 524. Æ 5, 30. 6, 298 338 556. 10, 340. 12, 428
ſervata G 4, 228. Æ 2, 160 715. 4, 552. 5, 29. 7, 60. 11, 159
ſervatæ 5, 699
ſervatam 5, 283
ſervate 1, 211. 2, 702. 3, 266
ſervati G 1, 437. Æ 8, 187. 12, 768
ſervatum 3, 209
ſervavêre 8, 296
ſervavit 5, 601
ſervent 9, 161
ſerves 2, 160. 10, 525
ſervet G 4, 111. Æ 2, 711. 4, 29. 6, 402 575
ſervetis 5, 476
ſerviat G 1, 30
ſervire Æ 4, 103
ſervitio E 1, 41. G 3, 168 Æ 1, 289. 3, 327
ſervitum 2, 786
ſe-um 6, 764. 12, 864
ſerunt 11, 318
ſervo E 2, 42. 3, 43 47 75
ſervor Æ 10, 849
ſerus G 1, 462. 3, 260
ſeta Æ 7, 667
ſetas G 3, 312. Æ 6, 245
ſetigeræ 12, 170
ſetigerique 7, 17
ſetigeroſque 1, 198
ſetoſi E 7, 29
ſeveris Æ 8, 638
ſeverum G 2, 37. Æ 6, 374. 7, 713
ſex 9, 272. 11, 9. 12, 899
ſexcentos 10, 172
ſi non E 1, 16. 7, 43. G 2, 344 461. Æ 2, 54. 4, 18
ſi non & E 3, 15. G 2, 132 Æ 2, 54 433 583 690. 4, 125 614. 9, 44 757. 11, 369. aut E 7, 23 27. 9, 63. Æ 3, 311. 11, 368. at E 7, 55 67 G 1, 67 191 219 431 4 9. forte. G 1, 202. 4, 28. Æ 1, 155 379. 2, 18 136 756. 10, 724. 12, 183. vero G 1, 227 425. 4, 251. Æ 9, 267
ſi *pro* ſiquidem G 1, 7 17. 5, 798. 6, 530. modo 4, 325 Æ 4, 109. 5, 25. ſi *comparationibus ſerviens* 4, 669. 6, 471. 12, 124
Sibarimque 12, 363
ſibila *G* 3, 421. Æ 2, 211. 5, 277
ſibilat 7, 447. 11, 754
ſibilus E 5, 82
Sibylla 5, 735. 6, 98 538 666
Sibyllæ Æ 3, 452. 6, 10 44 176 236
Sibyllam 6, 752 897
ſic cœpit E 8, 16. Æ 1, 525. incipit G 4, 386. Æ 12, 47. orſus 1, 329. 2, 2. 9, 656. 12, 806. ait 1, 468. 2, 296. 3, 189. 4, 641 704. 5, 365 551. 9, 303 479. 10, 473. 11, 29 520. 12, 622. *in ſequentibus ſubintelligitur* ait. 6, 854. 9, 234. 12, 194. alloquitur 1, 592. 4, 8 222. 6, 341. 10, 228. 11, 820. fatus 1, 614. 2, 50 391 544. 3, 118. 4, 570. 5, 72 351 539. 10, 536. locuta 1, 618. 9, 5, memorat 1, 635. 8, 79. 9, 323. effata 2, 524. 4, 30. 7, 456
ſic, *&c.* Æ 2, 644. 4, 660. 6, 154. affati 2, 775. 3, 153. effatus 3, 463. 7, 135. 9, 22. contra eſt ingreſſa 4, 107. excepit 4, 14. profatur 4, 364. fat 4, 685. 6, 321. affata 6, 666. 12, 138. locutus 5, 14 303 400. 9, 319. fatur 5, 547. 6, 1. 8, 115. 11, 621. 12, 888. effatur 9, 295. affatur 12, 10. orſa 6, 125 562. 7, 435. 11, 123. aggreditur 6, 388. addidit 6, 854. memorans 6, 699. 9, 250. voce ſecutus 7, 212. precatur 9, 403. 10, 420. 11, 784 hortatur 11, 13. exhortata 12, 159. reddidit ore 11, 231. ſequitur 12, 195
Sicanæ 8, 328
Sicani 3, 293. 7, 795
Sicaniæ 1, 561
Sicanio 3, 692
Sicanium 8, 416
Sicanos E 10, 4. Æ 5, 24. 11, 317
ſicca E 7, 56. G 1, 214 389. 5, 180
ſiccæ Æ 9, 64
ſiccant E 2, 42
ſiccat Æ 3, 95
ſiccis G 4, 427. Æ 2, 358
ſicco G 1, 363. 2, 31. 4, 97 Æ 3, 135 510. 6, 162
ſiccum G 3, 423. Æ 8, 261. 10, 301
Sicelides E 4, 1
Sichæi Æ 4, 20 502 632
Sichæo, Sichæio, 4, 552
Sichæum 1, 352 724
Sichæus 1, 347. 6, 474
ſicubi 3, 332. 5, 677
Siculæ 1, 38. 3, 410
Siculi E 10, 51
Siculis 2, 21. Æ 1, 553. 3, 696. 5, 702
Siculo 3, 418. 7, 289
ſicut 8, 12
Sicyonia G 2, 519
ſidera, *cum* ad E 5, 43 62. 6, 85. 9, 29. G 2, 247 Æ 1, 97 107. 2, 153 222 687. 5, 256. 7, 767. 9, 16 239 637. 10, 262 667. 11, 37 136. 12, 196 795
ſidera E 5, 57. G 1, 204 311. 2, 342 Æ 1, 612. 2, 9 488. 3, 243 360 423 515 574 599 620. 4, 81 322 489 520 524 578. 5, 126 628. 6, 338 458 641 795 850. 9, 93 429. 10, 161 193. 11, 833. 12, 197
ſidera Cœli G 1, 335. 2, 1 477. 4, 58. Æ 1, 263. 8, 141. 10, 176. 11, 879
ſidere E 10, 68. G 1, 173. 3, 324. Æ 2, 204. 4, 309. 12, 451
ſiderea 3, 586
ſideream 10, 3
ſidereo 12, 167
ſideris G 4, 227
Sidicinaque Æ 7, 727
Sidona 1, 623
Sidonia 1, 456 617. 4, 545. 9, 266. 11, 74
Sidoniam 1, 682. 4, 137
Sidonias 4, 75
Sidonio 5, 571
Sidonios 4, 683
ſidunt 6, 203
ſidus G 1, 32. 4, 234. Æ 2, 700. 7, 215. 8, 681. 11, 260
Sigea 2, 312.

Sigeis Æ 7, 294
signa E 3, 40. G 1, 229 440 464 472. 3, 236 440 503. 4, 108. Æ 3, 388. 5, 590 647. 6, 198 825. 7, 138 606 628. 8, 52 212 498. 9, 384. 10, 258 265 310
signans 9, 181
signant G 2, 269. Æ 2, 423. 5, 314
signantemque 2, 697
signare G 1, 129
signari Æ 12, 8
signat 7, 4
signavit 5, 516
signent G 3, 171
signet Æ 6, 780
significat 12, 692
signis G 1, 351 395. 4, 219 253. Æ 1, 652. 5, 267 536. 9, 263. 11, 517
signo G 1, 354. Æ 3, 287. 5, 315. 12, 129
signorum E 9, 46. G 1, 239 257
signum 1, 263. Æ 1, 447. 3, 239 519. 4, 167. 5, 130 137 578. 7, 513 519 637. 8, 1 523 534. 11, 474. 12, 245
sileam 3, 39
silebo 10, 793
silent 1, 168. 9, 190
silentes G 1, 477. Æ 6, 264
silenti 4, 527. 7, 88 102
silentia 1, 734. 2, 255 755. 4, 112. 6, 265. 10, 63. 11, 241
silentibus 9, 393
silentium 6, 432
Silenum E 6, 14
siler G 2, 12
sileſcit Æ 10, 101
silet E 9, 57. G 1, 247. Æ 2, 126. 4, 499. 5, 127. 10. 102
siletur G 4, 189
silex Æ 6, 471 602. 8, 233
silice E 1, 15
silicis G 1, 135. Æ 1, 171. 6, 7
siliqua G 1, 74
siliquis 1, 195
sim E 2, 19. Æ 9, 216
simæ E 10, 7
Simethia Æ 9, 584
similem E 1, 21. G 2, 266 Æ 8, 649
similes E 1, 23. G 2, 313. Æ 5, 317 594
simili 1, 140. 6, 144
similis G 3, 192. Æ 1, 593 632. 4, 254 558. 5, 254 842. 7, 502. 8, 396. 9, 650. 12, 477 754
similima G 2, 131. Æ 2, 794. 6, 522 702. 10, 391
Simoenta 5, 261 634 903. 10, 60
Simoentis 1, 622. 3, 302
Simois 1, 104. 6, 88. 11, 257
ſimplex G 2, 73. 3, 482
ſimplicis 3, 528. Æ 6, 747
ſimul *repetitum*. G 3, 201. Æ 1, 517 635. 2, 220. 5, 675. 9, 318. 12, 268 758
ſimul, *i.* poſtquam. G 4, 232 Æ 11, 908
ſimul ac 4, 90. 12, 222
ſimulacra G 1, 478. 4, 472 Æ 2, 517. 5, 585 674. 7, 89
ſimulacrum Tritonix 2, 172 232 7 2
ſimulans 1, 356. 6, 517
ſimulant 2, 17. 4, 302
ſimularat 6, 591
ſimulat 1, 213
ſimulata 1, 14. 3, 349. 4, 105
ſimulato 7, 385
ſimulatos 4, 512
ſin, & at ſi G 1, 432 454, ſin Æ 2, 195 483. 3, 179 500. 4, 67 239
ſin G 2, 233 276. Æ 1, 559. 2, 192 676. 8, 578. 10, 33 625. 11, 324 419. 12, 187
ſinant 1, 22
ſinas 11, 49 828
ſine, *verb.* E 8, 12. 9, 43. G 4, 47 90. Æ 5, 163 717. 9, 90 291 409. 10, 598. 11, 505. 12, 25 680
ſinebant 4, 651. 11, 701. 12, 147
ſinent 6, 870
ſineret 6, 31. 11, 103
ſines 5, 391. 10, 26
ſinet 4, 540. 6, 96
ſingula G 3, 471. Æ 1, 457. 3, 348. 6, 723 889. 8, 311 618
ſingultantem 9, 333
ſingultibus 9, 415
ſingultu G 3, 507
ſiniſter 1, 445
ſiniſtra E 1, 18. 9, 15
ſiniſtra *manu*. Æ 5, 457. 6, 348 571. 9, 468. 10, 361
ſiniſtræ 11, 10
ſiniſtram 2, 671. 10, 535
ſiniſtri Æ 7, 689
ſiniſtris 2, 443. 10, 110
ſiniſtro 10, 160
ſiniſtros 5, 830. 11, 337
ſinit 2, 779. 10, 427 433 700
ſinite 2, 659. 9, 620. 10, 15. 12, 316
ſinito G 3, 206
Sinon Æ 2, 259
Sinonem 2, 79
Sinonis 2, 195
ſinu G 4, 362. Æ 3, 692. 4, 686. 6, 132. 11, 544 626
ſinuatque 2, 208
ſinuetque G 3, 192
ſinum E 7, 33. G 3, 238. Æ 4, 30. 7, 347. 10, 819
ſinunt G 1, 269. 4, 7. Æ 7, 270
ſinuoſa 11, 753
ſinuoſo G 1, 244
ſinus *nom.* 2, 76 123. 3, 424 Æ 2, 23. 3, 551. *accuſat.* G 2. 331. 4, 420. Æ 1, 247 324, 3, 455 689. 5, 16 831. 8 712. 11, 775
ſi qua, *nominat.* E 4, 13. 7, 40. G 3, 83. Æ 1, 607. 2, 94 142 159 536. 3, 433. 4, 327. 6, 184 367 459. 7, 401 559. 9, 41 214 493 741. 10, 492 828 861 903. 11, 373 502. 12, 932
ſi quâ 1, 185. 9, 134 406
ſi quam 1, 22 185. 6, 367 459 882. 8, 243. 9, 134 512. 10, 458
ſi quam G 3, 489. Æ 1, 326. 6, 267. 11, 308
ſi quando, o *colliditur* E 2, 23 G 3, 98. Æ 9, 172. 11, 653
ſi quando G 1, 259. 2, 128. 4, 228 314. Æ 3, 500. 10, 272 803. 12, 749 851
ſi quem G 4, 6 281. Æ 1, 155. 6, 367. 7, 225 226
ſi quibus 1, 582
ſi quicquam 4, 319. 8, 140. 11, 415
ſi quid E 3, 52. 7, 10. 9, 32 Æ 1, 607. 4, 317 382. 5, 688. 7, 273. 9, 446. 11, 374. 12, 152
ſi quis E 6, 9. 7, 44. G 2, 49. 3, 453 474 563. Æ 4, 319 328 684. 5, 410. 9, 219. 12, 66 68 157
ſi quiſquam 12, 761
ſi quod 4, 520
ſi quos E 5, 10. G 2, 265. Æ 2, 420

INDEX

Sirenum Æ 5, 864
Siriiſque G 2, 88
Sirius 4, 425. Æ 5, 141. 10, 273
ſis E 5, 65. Æ 1, 334. 12, 439
ſi tam 2, 620. 6, 676
ſi tat G 2, 489
ſi te Æ 4, 634. 6, 465
ſi tere 3, 7. 4, 489. 11, 873
ſiſtet 3, 117. 6, 858
ſiſtimus 2, 245
ſiſtit 8, 85. 10, 309 323. 11, 853. 12, 355
ſiſtro 8, 696
ſiſtunt G 1, 479
ſiti G 2, 353. 3, 434. Æ 4. 42
ſitiens, *arvum*, G 3, 137
ſitiens E 1, 67. G 4, 425
ſitim E 5, 47. G 3, 327
ſitis Æ 3, 483
ſitit E 7, 7
ſitiunt G 4, 402
ſitu 1, 72. Æ 6, 462. 7, 440 452
ſitus 3, 451
ſobolem G 3, 71
ſoboles E 4, 49. G 3, 308. 4, 100. Æ 4, 328
ſocer 6, 830. 7, 317. 12, 192
ſoceriſque 11, 105
ſoceroque 11, 440
ſoceros 2, 457. 10, 79
ſocia 2, 371. 3, 352. 8, 120. 11, 161
ſociam E 6, 20
ſociare Æ 4, 16. 7, 96. 12, 27
ſocias 1, 605. 5, 36
ſociatus 9, 594
ſociiG 1, 346. 2, 528. Æ 1, 102. 2, 387. 3, 15 71 129 240 282 290 401 454 524 532 560 617. 5, 100 190 778. 9, 54. 10, 299 369 444 505 738 799 841. 11, 272 865
ſociis 1, 313 557 637. 2, 316 429 748. 3, 12 234 259. 7, 35. 9, 8 818. 10, 258. 11, 2 533 884
ſociorum 3, 638. 8, 174
ſocios E 8, 70. Æ 1, 198 221 364 394 587. 2, 267 338 795. 3, 471. 4, 289 375 572 601. 5, 43 283 766 765 860. 6, 184 229 890. 8, 56 80 491 546. 9, 71 150 351 758 768 780. 10, 241 287 293 441 831. 11, 12 22 200 322 521. 12, 38 110
ſocium, *agmen*, 2, 613. 4, 142. 5, 712. 6, 161. 9, 199
ſocium 5, 174. 9, 558. 10, 410
ſociuſque 7, 264
ſodalis 10, 386
ſol E 2, 67. G 1, 231 439 564. 2, 321. 3, 357. 4, 151 401 426. Æ 1, 572. 3, 284 508. 7, 100 218. 8, 97. 12, 176
ſola E 1, 10. G 1, 30. 3, 212
ſolâ E 10, 14. Æ 4, 322. 5, 613. 6, 268. 11, 582
ſola, *nom. ſing.* E 10, 48. G 1, 389. Æ 1, 601. 3, 183 365 489 660. 4, 32 82 423 462 467 543. 5, 691. 7, 52. 8, 581. 9, 218 257. 10, 879. 11, 504 821
ſolabar 1, 243. 9, 489
ſolabere G 1, 159. Æ 10, 825
ſolæ, *apes*, G 4, 153
ſolam 3, 467. Æ 4, 421. 9, 482. 12, 810
ſolamen 3, 661. 10, 393 859
ſolando 4, 394
ſolans G 4, 464
ſolare Æ 9, 290
ſolata G 1, 293
ſolatia E 9, 18. Æ 5, 367. 8, 514. 11, 62
ſolatur E 6, 46. Æ 5, 41 770. 10, 191. 12, 110
ſolatus 5, 708
ſole E 2, 13. G 1, 234 288. 2, 512. 3, 132 156. Æ 1, 435. 3, 568. 4, 701. 5, 89. 6, 534. 7, 527 720. 8, 23. 9, 461. 10, 807
ſolebam E 1, 24
ſolebant 2, 30. 12, 768
ſolebas 3, 26
ſolebat 6, 70. Æ 2, 456. 7, 754
ſolem 6, 37. G 1, 48 399 425 440 464. 2, 298 373. 3, 439. 4, 28. Æ 1, 147. 2, 475. 4, 470 480. 6, 641. 10, 172
ſolemus E 1, 21. G 2, 186
ſolenne Æ 11, 193
ſolennem 8, 102
ſolennes G 3, 22. Æ 2, 202. 3, 301. 5, 53
ſolennia E 5, 74. Æ 5, 605. 6, 380. 8, 185. 9, 626
ſolent E 1, 26. G 3, 461
ſolers G 4, 327
ſoles E 9, 52. G 1, 398. 2, 332 481. Æ 1, 749. 3, 203
ſolet E 10, 75. Æ 2, 592. 6, 205
ſoli E 10, 32. Æ 2, 366 6, 610. 10, 442. 12, 315 661
ſoli G 3, 302
ſolibus 1, 66
ſolida Æ 6, 253. 9, 809
ſolidæque 2, 639
ſolidanda G 1, 179
ſolidi Æ 2, 765
ſolido G 2, 64 231. 3, 26 88 Æ 6, 69 552. 9, 357. 11, 427
ſolidum G 2, 79. Æ 11, 553
ſolio 1, 510. 6, 396. 7, 169 210. 8, 178 541. 10, 116. 11, 301
ſolis G 1, 92 403. 2, 478. 3, 277 336. Æ 1, 746. 6, 255 796. 7, 10 130 227. 8, 68 195 623. 12, 115 164
ſolis G 1, 220. 2, 117. 3, 249 Æ 9, 139. 11, 569
ſolita 9, 214
ſolitæ 2, 462. 11, 415
ſolitum G 1, 413. Æ 9, 129. 11, 383
ſolitus E 2, 23. Æ 5, 370. 9, 501
ſolium 2, 849
ſollicitam 9, 89
ſollicitanda G 2, 418
ſollicitant 2, 503
ſollicitas Æ 10, 912
ſollicitat G 3, 131. Æ 4, 380. 11, 254. 12, 404
ſollicito 3, 389
ſollicitos E 10, 6
ſollicitum G 4, 262
ſollicitus Æ 7, 81
ſolo E 6, 64. G 2, 49 263. 3, 117. Æ 1, 486. 2, 174 3, 27 392. 4, 177. 5, 332. 6, 192 469. 7, 250. 8, 45 75. 10, 102 180 767. 11, 325 485 707. 12, 880 547 569 688
ſolo G 4, 465. Æ 9, 439
ſolorum Æ 11, 545
ſolos 9, 138
ſolſtitia G 1, 100
ſolſtitium Æ 7, 47
ſolvat Æ 4, 479. 12, 205
ſolve G 3, 64. Æ 1, 467. 5. 420. 9, 90
ſolvebat 11, 4
ſolvent E 4, 14, G 1, 437
ſolvere G 2, 541. Æ 4, 487. 10, 91
ſolvêre G 4, 214. Æ 5, 581 831

ſolves Æ 3, 404
ſolvet E 4, 41
ſolvi Æ 5, 773. 9, 253
ſolviſti 6, 510
ſolvit 2, 26. 4, 55. 5, 856. 8, 238. 10, 418. 12, 686 867
ſolvite E 6, 24 Æ 1, 566. 4, 574. 7, 403
ſolvitur 4, 530. 10, 305
ſolum, *adverb.* E 5, 48
ſolum 6, 35 G 1, 64. 2, 204 276 356 399 Æ 1, 371. 3, 698. 4, 202. 5, 199, *id eſt*, mare 6, 2, 6. 7, 111. 9, 666. 10, 60
ſolum *adject.* E 9, 44 Æ 3, 636. 4, 324. 7, 389. 9, 200 298 438. 11, 220 363 434 442. 12, 466
ſolvo 4, 703. 10, 111
ſolus E 2, 4 31 83 107. 3, 8 G 4, 517 Æ 1, 668. 4, 22. 5, 225 370 519 542. 7, 776. 10, 442. 11, 23 179. 12, 16
ſolutæ 3, 65. 9, 116. 11, 34
ſoluti 9, 236
ſolutis 7, 5
ſoluto G 2, 386
ſolutos 1, 400. 12, 870
ſolvunt 4, 199
ſolvuntur 3, 424 523. 4, 302 Æ 1, 96. 12, 951
ſomni G 1, 208 342. 2, 470. 6, 390 893
ſomnia E 8, 108 Æ 5, 840. 6, 283. 10, 642
ſomniferi, *plur.* 7, 758
in ſomnis *pro* in ſomniis 1, 357. 2, 270. 3, 151. 4, 353 466 557
ſomno E 6, 14. 7, 45 G 1, 78. 4, 414 Æ 1, 474 684. 2, 265 302 794. 4, 185 527 572. 6, 520 702. 9, 224 236 316
ſomnos G 3, 435 530 Æ 2, 9. 4, 81 244 555 560. 7, 88 754
ſomnum E 1, 56 Æ 7, 458
ſomnum *i. e.* in ſomnis 3, 633. 5, 636
ſomnus G 4, 496 Æ 3, 147. 5, 838. 8, 67. 10, 746. 12, 310
ſonabant 5, 866
ſonandum G 3, 294
ſonans 3, 149. 4, 370 Æ 3, 233. 6, 50. 7, 686. 9, 125. 12, 866
ſonant E 5, 64 G 3, 555. 4, 50 Æ 4, 149 183. 7, 637 722. 12, 592
ſonantem G 1, 70. 3, 269 Æ 5, 521. 6, 753. 9, 660. 12, 248 529
ſonantes E 10, 58 G 3, 184. 4, 364 Æ 1, 204. 5, 169. 11, 863
ſonanti 1, 250
ſonantia 3, 442. 6, 551 704. 12, 522
ſonare G 3, 191
ſonaret E 6, 44
ſonat G 2, 163. 3, 88 239 Æ 1, 332. 6, 180. 7, 84 701. 9, 631. 11, 135 652 774. 12, 477
ſonipes 4, 135. 11, 600 638
ſonitu G 1, 156 327 Æ 2, 466. 7, 499. 8, 525 596. 9, 715. 10, 266. 11, 614
ſonitum G 1, 475. 2, 306. 3, 185. 4, 333 402 Æ 2, 243 308. 3, 238 584 648 669. 5, 139. 7, 567. 8, 431 531. 9, 503 667. 11, 458 799. 12, 267 455 524
ſonitus G 4, 72 79 151 188 Æ 2, 209 301 732. 5, 435. 6, 586. 7, 628. 11, 802
ſono 2, 423
ſonoras 1, 57
ſonore 7, 462
ſonorem G 3, 199
ſonoribus Æ 9, 651.
ſonoris 12, 139
ſonoro 12, 712
ſontem 10, 854
ſontes 6, 570
ſonuêre 9, 732. 11, 562
ſonuerunt 2, 113. 5, 506
ſonum G 3, 83
ſonus 4, 260 Æ 2, 728. 5, 649. 9, 752. 12, 619
Sophocleo E 8, 10
ſopitas Æ 8, 542
ſopitos 1, 743. 2, 410. 10, 642
ſopitum 1, 684
ſopor E 5, 46 G 4, 190 Æ 2, 253. 3, 173 511. 6, 278. 8, 27
ſoporatam 6, 420
ſoporatum 5, 855
ſopore 6, 390
ſoporem 4, 522. 8, 406
ſoporiferumque 4, 486
Soractis 7, 697. 11, 785
ſorbet 3, 422
ſorbis G 3, 380
ſordent E 2, 44
ſordida 2, 28
ſordidus Æ 6, 301
ſoror G 4, 341 354 Æ 1, 51 331. 4, 9 147 420 424 438 673 682. 7, 487 503. 10, 419. 11, 823. 12, 222 623 632 676 871
ſoror & conjux 1, 51
ſororem 4, 8 179 476 635 677. 12, 138 682 918
ſorores G 2, 494. 4, 351 382 Æ 7, 327
ſorori 4, 31 456 478. 6, 250
ſororis 4, 435. 8, 157
ſororum E 6, 65 Æ 1, 326 330. 6, 572. 7, 324 454. 10, 190. 11, 215
ſors E 9, 5 Æ 10, 40. 11, 165
ſorte 1, 143 512. 2, 201 555. 5, 132 190. 6, 431 761. 11, 110. 12, 54 932
ſortem 5, 490. 6, 114 332. 7, 254. 8, 268. 11, 243
ſortes 4, 346 377. 6, 72. 7, 269
ſorti G 4, 165 Æ 8, 271. 10, 450
ſortibus 6, 22
ſortire G 3, 71
ſortiſque Æ 10, 501
ſortita 9, 174
ſortiti 2, 18. 3, 510 634. 8, 445
ſortitos 3, 323. 11, 920
ſoſpire 8, 470. 11, 56
ſpadices G 3, 82
ſpargam Æ 6, 884. 7, 551
ſpargat E 3, 87 Æ 9, 629
ſparge E 8, 30 82 G 2, 347
ſpargebat Æ 4, 584. 9, 459 12, 113
ſpargens 4, 486. 6, 230. 11, 650
ſpargere 2, 98. 4, 601 635. 7, 77 754
ſpargeret E 9, 20
ſpargemus Æ 12, 51
ſpargit 6, 636. 12, 339
ſpargite E 5, 40 Æ 3, 605
ſpargitur 8, 695
ſparguntur 11, 191
ſparſa G 3, 234 Æ 1, 606. 5, 416. 12, 116
ſparſas 3, 126. 4, 665
ſparſerat 4, 512
ſparsêre G 4, 522
ſparſerit 4, 29
ſparſi Æ 8, 645

INDEX

ſparſis E 2, 41
ſparſit 5, 7 Æ 7, 191
ſparſo 5. 413. 12, 308
ſparſos 4, 21
ſparſuros 11, 82
ſparſus G 4, 219
Spartæ 3, 405
Spartani Æ 2, 577. 10, 92
Spartanæ 1, 320
Sparus 11, 682
ſpatia G 1, 514. 3, 203 Æ 5, 316 325. 12, 129
ſpatiatur G 1, 387 Æ 4, 62
ſpatiis G 2, 541. 4, 147 Æ 5, 584. 7, 381. 9, 275
ſpatio 5, 203 321 327. 10, 219
ſpatium E 3, 105 Æ 4, 433. 6, 634. 10, 400 772. 12, 696 907
ſpe E 6, 16 Æ 1, 356. 4, 235 271. 6, 876. 11, 18 49 437 491. 12, 325 796
ſpecie 4, 170
ſpeciem 2, 407
ſpecies G 1, 421. 2, 103. 4, 406 Æ 6, 208
ſpecimen G 2, 241 Æ 12, 164
ſpectabat G 4, 367 Æ 12, 136
ſpectabis G 1, 158
ſpectabit Æ 10, 245
ſpectacula G 4, 3 Æ 6, 37
ſpectans 8, 68
ſpectant 11, 200
ſpectare G 2, 437 Æ 5, 655
ſpectat G 1, 96 Æ 10, 760. 11, 837
ſpectata G 1, 197 Æ 8, 151
ſpectator 10, 443
ſpectent 12, 15
ſpectentur 9, 235
ſpectes E 3, 48
ſpecubus G 3, 376
ſpecula E 8, 59 Æ 3, 239. 10, 454
ſpeculamur G 1, 257
ſpeculantur G 4, 166 Æ 1, 520
ſpeculata 7, 477
ſpeculator 12, 349
ſpeculatur 11, 853
ſpeculatus 5, 515. 10, 290 769
ſpeculis 4, 586. 7, 511. 11, 526 877
ſpecus G 4, 418 Æ 7, 568. 8, 241 258 418. 9, 700
ſpelæa E 10, 52
ſpelunca Æ 3, 424. 5, 213. 6, 237. 8, 193
ſpeluncæ G 2, 469. 3, 145 Æ 8, 234
ſpeluncam 4, 124 165. 8, 210 224 304
ſpeluncis G 4, 364 Æ 1, 64
ſpem E 1, 15 G 1, 224. 3, 73 473. 4, 162 Æ 1, 213 222. 2, 676. 4, 55 477. 6, 364. 9, 291. 10, 107 371 648. 11, 308 411
ſperabant 12, 242
ſperanda 11, 275
ſperans 6, 526. 10, 385
ſperare G 4, 325 Æ 1, 455. 2, 354. 4, 419. 6, 376. 7, 126
ſperaret E 2, 2
ſperaſti Æ 2, 658. 4, 305. 9, 561
ſperat 10, 291
ſperate G 3, 288 Æ 1, 547. 9, 158
ſperavi 4, 338
ſperavimus 10, 42
Sperchius G 2, 487
ſperem Æ 5, 18
ſperemus E 8, 26
ſperent G 1, 36
ſperet Æ 4, 292
ſpernis E 3, 74
ſperno 7, 261
ſpero Æ 4, 382
ſpes E 1, 33 Æ 1, 560. 2, 137 162 170 281 503 805. 3, 543. 5, 183. 8, 580. 9, 131. 10, 121 263. 12, 57 168
ſpes *plur.* G 3, 105 Æ 3, 103. 4, 274. 5, 672. 8, 514. 10, 524 627. 11, 309. 12, 35
ſpicea G 1, 314
ſpicula *pro* ſagittis E 10, 60 Æ 7, 497. 9, 606. 11, 575 654 774. 12, 403
ſpicula i. pila Æ 5, 307. 7, 165 625 687. 10, 888. 11, 606 676. 12, 563
ſpicula *de apibus* G 4, 74 237
ſpicula Æ 7, 186. 12, 408
ſpina G 3, 89. 10, 383
ſpineta E 2, 9
ſpinis 5, 39 Æ 3, 594
ſpinos G 4, 145
Spio 4, 338 Æ 5, 826
ſpirabile 3, 600
ſpiracula 7, 568
ſpiram G 2, 154
ſpiramenta 1, 90. 4, 39 Æ 9, 580
ſpirans 7, 510
ſpirant 5, 844
ſpirante G 2, 316
ſpirantem *Cacum.* Æ 8, 304
ſpirantes G 2, 140. 3, 356 Æ. 7, 281. 9, 645
ſpirantia G 3, 34 Æ 4, 64. 6, 847
ſpirantibus G 1, 327 Æ 7, 753
ſpirantis G 4, 31
ſpirare Æ 4, 562
ſpirate 3, 529
ſpiravêre 1, 408
ſpiravit G 3, 417
ſpiris Æ 2, 217. 12, 848
ſpiritus E 4, 54 G 3, 506. 4, 300 Æ 4, 336. 5, 648. 6, 726. 12, 365
ſpiſſa 5, 336. 9, 509
ſpiſſis 2, 621
ſpiſſo G 2, 241
ſpiſſus 2, 236
ſplendentibus Æ 12, 417
ſplendeſcere G 1, 46
ſplendet Æ 7, 9
ſplendida 1, 641
ſpolia 1, 490. 4, 93. 5, 393. 9, 457. 10, 504 862. 11, 15 193 791
ſpoliant 5, 661. 12, 297
ſpoliata 5, 224. 6, 353
ſpoliatum 12, 935
ſpoliaverat 11, 80
ſpoliavit 6, 168
ſpoliis 1, 293. 2, 395 504. 6, 855. 8, 202. 9, 242 450. 10, 449 775. 12, 947
ſpolio *nomen.* 10, 500
ſpolior 7, 499
ſpoliorum 11, 782
ſpolium 12, 94
ſponda 1, 702
ſpondeat 5, 18
ſpondeo 9, 296
ſpondet 12, 637
ſponſæ 2, 345
ſponte E 4, 45. 8, 106 G 2, 11 47 501 Æ 4, 341 361. 6, 82. 7, 204. 11, 828
ſpretæ G 4, 220 Æ 1, 34
ſpretos G 4, 233
ſpreviſti Æ 4, 678
ſpuit G 4, 79
ſpumabant Æ 8, 672
ſpumabat 11, 548
ſpumam 3, 567
ſpumant 3, 534. 5, 141. 10, 208
ſpumante 2, 209. 12, 651
ſpumantem G 4, 529 Æ 1, 743. 4, 158 665. 9, 103 701. 11, 770
ſpumantes 10, 300
ſpumanti 9, 456
ſpumantia E 5, 67 G 4, 140 Æ 3, 66. 4, 135. 5, 124 817. 12, 372
ſpumantibus 3, 268

ſpumantis Æ 1, 328. 6, 881
ſpumare 8, 689
ſpumas G 3, 203 449 Æ 1, 39. 3, 208. 4, 583
ſpumat G 2, 6
ſpumaverit 3, 309
ſpumea Æ 7, 589. 10, 212
ſpumeus 2, 419 496. 11, 626
ſpumis G 3, 111 516 Æ 7, 465
ſpumoſa 6, 174
ſpumoſi 12, 524
ſqualent G 1, 508
ſqualentem *ſordidam*, Æ 2, 277. 10, 314. 12, 87
ſqualentes G 2, 348
ſqualentia 4, 13
ſqualentibus 4, 91
ſqualore Æ 6, 299
ſquama 9, 707
ſquamam 5, 88
ſquamea G 3, 426 Æ 2, 218
ſquameus G 2, 154
ſquamis 3, 545. 4, 93 Æ 8, 436. 11, 488 754 771
ſquamoſus G 4, 408
ſtabant Æ 6, 313. 7, 275. 8, 641
ſtabat 2, 88. 8, 233 653. 9, 581. 10, 654. 12, 398 772
ſtabili E 4, 47 Æ 1, 77. 4, 126
ſtabis E 7, 32
ſtabit G 2, 395. 4, 25
ſtabula E 6, 60 G 3, 228 302 Æ 6, 179. 9, 388. 10, 723
ſtabulant 7, 286
ſtabulare G 3, 224
ſtabuli 4, 433 Æ 7, 512
ſtabulis E 3, 80. 6, 85 G 1, 355 484. 3, 295 352 407 414 557. 4, 14 191 330 Æ 2, 499. 8, 207 213. 9, 506
ſtabulo G 3, 184
ſtabunt Æ 3, 34. 10, 494
ſtagna G 3, 320 430. 4, 18 Æ 1, 130. 6, 323 330. 7, 150. 10, 765. 11, 458. 12, 477
ſtagnantem G 4, 288
ſtagnantis Æ 3, 698
ſtagni 8, 88
ſtagnis G 1, 384. 4, 493 Æ 12, 139
ſtandi 5, 384
ſtans G 3, 486 Æ 3, 527. 5, 775. 8, 680. 10, 261. 12, 564
ſtant E 7, 53. 10, 16 G 2, 273 368 Æ 2, 639 767. 3, 210 277. 4, 509. 6, 300 652 697 779 901. 7, 553. 8, 592. 9, 229 471. 10, 121 859 837
ſtantem Æ 2 460. 9, 576
ſtantes 2, 485
ſtare G 3, 84 Æ 7, 374. 399. 10, 455. 11, 408
ſtarem 1, 812
ſtares 2, 56. 11, 173
ſtaret E 2, 26 Æ 2, 113
ſtat G 3, 348. 4, 209 356 Æ 1, 650. 2, 333 750. 4, 135 539. 5, 437. 6, 22 554. 8, 192. 10, 467 771. 11, 817. 12, 565 678 718
ſtate 9, 376
ſtatio G 4, 8 421 Æ 2, 23. 5, 128
ſtatione 9, 183 222. 10, 297
ſtatis 12, 425
ſtatuam E 5, 68 Æ 9, 627
ſtatuent 6, 380
ſtatuere 2, 150 184
ſtatues 2, 295
ſtatui 4, 655
ſtatuis G 3, 73
ſtatuiſſe Æ 11, 302
ſtatuit G 1, 353 Æ 8, 271. 12, 506
ſtatuo 1, 577
ſtatus 7, 38
ſtatuunt 1, 728. 7, 147
ſtella G 1, 222 336 Æ 2, 694
ſtellantis 7, 210
ſtellas G 1, 365 Æ 5, 42. 9, 21
ſtellatus 4, 261
ſtellio G 4, 243
ſtellis 1, 137 396 Æ 3, 521 4, 482. 6, 798. 11, 202
ſterilem G 1, 70 Æ 6, 21
ſteriles E 5, 37 G 1, 84 154. 2, 70 111 440 Æ 3, 141
ſterilis G 2, 53
ſternacis Æ 12, 364
ſternamur 11, 374
ſterne 7, 426. 11, 485
ſternendus 8, 566
ſternentes 10, 318
ſternere G 3, 298 Æ 7, 692. 10, 119 733. 12, 97 464 545
ſterneret 8, 89. 11, 796
ſternet 6, 858
ſternimur 3, 509
ſternit 1, 194. 2, 306 603. 3, 193 571. 6, 8 702 754. 10, 352 697
ſternitur 5, 481 821. 7, 533. 9, 666. 10, 429 730 781. 11, 87
ſternuntur 2, 364. 10, 429
Steropeſque 8, 425
ſtet 6, 471
ſteterant 3, 110. 9, 122. 10, 223 334
ſteterat Æ 2, 352. 12, 767
ſteterint 3, 403
ſteterit G 2, 270
ſteterunt Æ 2, 774. 3, 48
ſtetimus 11, 282
ſtetit G 2, 280 Æ 1, 272. 2, 52 163. 5, 381 414 477. 6, 452. 7, 291. 9, 389. 12, 422 537 666 938
Sthenelumque 12, 341
Stheneluſque 2, 261
Stimicon E 5, 55
ſtimulant Æ 4, 302
ſtimulat 4, 576
ſtimulis 7, 405. 11, 337 452 728
ſtimulos G 3, 210 Æ 6, 101. 9, 718
ſtipant G 4, 164 216 Æ 1, 437
ſtipante 1, 501. 4, 136
ſtipat 3, 465
ſtipato 4, 541. 10, 328. 11, 12
ſtipite 3, 43. 4, 444
ſtipitibus 7, 524. 11, 894
ſtipitis 7, 507
ſtipula E 3, 27 G 1, 315. 3, 297
ſtipula 1, 289
ſtipulam 1, 85
ſtipulaſque 1, 321
ſtipulis 3, 99
ſtiriaque 3, 366
ſtirpe 1, 171. 2, 312 379. 4, 322 Æ 1, 630. 3, 94. 5, 297. 6, 864. 7, 99. 8, 130. 10, 543. 11, 394. 12, 208 781
ſtirpem 4, 622. 7, 293 579. 12, 770
ſtirpes G 2, 24
ſtirpibus 2, 53 209 367
ſtirpis 4, 282 Æ 3, 326. 5, 711. 8, 629. 12, 166
ſtivaque G 1, 174
ſtomachoque Æ 9, 699
ſtragem G 3, 247 556 Æ 6, 829. 12, 454
ſtrages 9, 526 784
ſtragis 6, 504. 11, 384
ſtramine 11, 67
ſtrata E 7, 54 Æ 1, 426
ſtrati G 2, 183
ſtratis Æ 3, 176. 4, 82 392. 8, 415
ſtratis 3, 247. 7, 88 94. 8, 366
ſtrato 1, 704. 3, 513
ſtratum E 9, 57
ſtratus Æ 10, 326
ſtraverat 12, 944

ſtravere Æ 8, 719
ſtraverunt 5, 763
ſtravi 8, 562
ſtravit G, 1, 331. Æ 9, 517. 10, 311
ſtreperet 10, 568
ſtrepit 6, 709. 9, 808
ſtrepitant G, 1, 414
ſtrepitu Æ 8, 305
ſtrepitum G 2, 492. Æ 1, 426. 6, 559
ſtrepitus G 3, 79. Æ 1, 729. 6, 865. 9, 394
ſtrepuerunt 8, 2
ſtricta 2, 334
ſtrictam 6, 291
ſtrictis 2, 449. 7, 526. 12, 288 663
ſtricto 4, 580. 10, 715. 12, 175
ſtrictum 10, 577 651
ſtricturæ 8, 421
ſtridebat 1, 453
ſtridens 1, 106. 4, 185. 6, 288. 9, 419 632 705. 12, 319 859 926
ſtridentemque 12, 692
ſtridente 5, 502. 7, 531
ſtridentem 9, 586. 10, 645 776
ſtridenti E 3, 27
ſtridentia G 3, 536. 4, 172 310 Æ 8, 450
ſtridentibus 1, 401. 5, 143. 8, 691
ſtridere G 4, 556
ſtridet 4, 262 Æ 4, 689
ſtridor 1, 91. 4, 443 914. 6, 558
ſtridore G 1, 408. Æ 7, 65
ſtridorem 11, 863. 12, 869
ſtridoribus G 2, 162. Æ 12, 590
ſtridula 12, 267
ſtridunt 2, 418. 8, 420
ſtringat 5, 163
ſtringe G 2, 368
ſtringentem Æ 8, 63
ſtringentia *tela* 10, 331
ſtringere G 1, 305 Æ 1, 556
ſtringeret G 1, 317 Æ 10, 568
ſtringunt E 9, 61. Æ 12, 278
ſtrinxerat 9, 577
ſtrinxit 9, 294. 10, 478
Strophades 3, 210
Strophadum 3, 209
ſtruat 8, 15
ſtructa 3, 84. 5, 811
ſtruere 1, 708. 9, 42
ſtrueremque 5, 54
ſtrueret 2, 60
ſtruis 4, 271. 12, 796
ſtruit Æ 4, 235
ſtruxere 6, 215. 11, 204
ſtruxit 4, 680
Strymoniæque G 1, 120 Æ 10, 265
Strymoniam 11, 580
Strymonio 10, 414
Strymonis G 4, 508
ſtudia 4, 5. Æ 2, 39
ſtudiiſque 1, 18
ſtudio E 2, 5. G 1, 387. 3, 318. Æ 2, 63. 4, 400 641. 6, 681. 12, 131
ſtudiorum G 3, 498
ſtudium 1, 21. 2, 195. 3, 163 179 Æ 11, 739
ſtultus E 1, 21. 2, 39
ſtupa Æ 5, 682
ſtupea G 1, 309. Æ 2, 236. 8, 694
ſtupeant E 6, 38
ſtupefactus G 4, 365. Æ 7, 119
ſtupet G 2, 508. Æ 1, 499. 2, 31 307. 5, 406. 7, 381. 10, 249 446
ſtupor G 3, 523
ſtupuêre 4, 481
Stygia 4, 506. Æ 5, 855. 6, 385 391. 12, 91
Stygiamque 6, 323 369
Stygias 6, 374. 7, 773
Stygii 8, 296. 9, 104. 10, 113. 12, 816
Stygiis G 3, 551. Æ 3, 215. 7, 476
Stygio 4, 638 699. 6, 252
Stygios 6, 134 154
Styx G 1, 241. 4, 480. Æ 6, 439
ſuada 6, 276
ſuadebit E 1, 56
ſuadebo G 4, 264
ſuadent Æ 2, 9. 4, 81
ſuadet 1, 361. 9, 340. 10, 724. 11, 254
ſuaſerunt 3, 365
ſuaſi 12, 814
ſuaſit 3, 161. 10, 10 367
ſuave E 3, 63. 4, 43
ſuaves 2, 55
ſuavibus 2, 49. G 4, 200
ſubactis 2, 50. Æ 1, 270
ſubactus 12, 494
ſubdideratque 12, 675
ſubdit 7, 347
ſubdita G 3, 271
ſubducere E 9, 7. Æ 1, 555. 10, 52 80 615
ſubducite 1, 577
ſubducitur E 3, 6
ſubducta Æ 3, 565
ſubducta Æ 3, 135
ſubduxerat 6 524
ſubeamus E 10, 66
ſubeant G 1, 180
ſubeant Æ 12, 733
ſubegit 5, 794. 7, 214. 8, 112. 10, 65
ſubere 7, 742. 11, 554
ſuberunt 4, 31
ſubeſt G 3, 388
ſubeunt 3, 67 Æ 2, 467. 6, 13. 8, 125. 12, 403
ſubeuntem 2, 216. 9, 570
ſubibant 7, 161. 8, 359. 9, 371
ſubibat 3, 512. 5, 864. 7, 668
ſubibit G 2, 349. Æ 6, 813
ſubibo 2, 708
ſubjecit G 2, 492. Æ 11, 813. 12, 66
ſubjecta G 3 381. 4, 385. Æ 1, 721
ſubjectam 6, 223
ſubjectat G 3, 241
ſubjectis Æ 2, 37. 6, 853. 11, 186
ſubiêre 3, 113
ſubigat 3, 257
ſubigebant G 1, 125
ſubigit 1, 202. 3, 218. Æ 6, 302 567
ſubigunt 7, 627
ſubjicio 3, 314
ſubjicit E 10, 74
ſubjiciunt G 4, 304. Æ 2, 236 5, 103. 7, 110. 12, 288
ſubiiſſe 4, 599
ſubiit 2, 560. 5, 346. 8, 363. 10, 768 824
ſubimus 3, 83 292
ſubincertas E 5, 5
ſubire Æ 6, 140
ſubirent 7, 22. 12, 899
ſubiſſet 9, 757
ſubit G 1, 152. Æ 1, 175 404. 2, 240 575 725. 5, 176 203 281 339. 9, 344. 10, 338 371 522 588 877. 11, 672 763. 12, 471
ſubita G 4, 488. Æ 3, 25. 69, 290. 7, 95. 11, 538 796. 12, 325 556
ſubitæ G 3, 360. Æ 3, 225
ſubitam 7, 479. 9, 33
ſubitis 4, 571
ſubito *adverb.* G 2, 268. 4, 407 499. Æ 1, 92. 5, 213 522 723 790. 6, 47 548. 7, 694. 8, 554 637. 9, 541. 10, 291 407. 11, 551. 12, 421 862
ſubitò cum 1, 513 539. 2, 731. 3, 137 590. 12, 249

ſubitò *adject.* 2, 692. 4, 697. 6, 710. 8, 109. 9, 397. 11, 609. 12, 599
ſubitum G 4, 554 Æ 2, 680. 7, 67. 8, 81. 12, 566
ſubitus 5, 170. 7, 446. 9, 475. 12, 576
ſubjuncta 10, 157
ſubjungere E 5, 29 Æ 8, 502
ſublaſpa G 1, 200 Æ 2, 169. 7, 354. 12, 686
ſublata 5, 642. 8, 175. 10, 502
ſublatis 12, 26
ſublato 2, 474
ſublatum 9, 203 749. 12, 729
ſublatus 2, 338
ſublegi E 9, 21
ſublevat Æ 10, 831
ſubligat 8, 459. 11, 11
ſublimè, *adverb.* E 9, 29 G 1, 320. 3, 108 Æ 7, 170. 10, 664
ſublimem 1, 263. 4, 240. 2, 255. 10, 144. 11, 67 722
ſublimes 7, 285. 12, 788
ſublimi 6, 682
ſublimibus 11, 602. 12, 133
ſublimis G 1, 242 405 Æ 1, 419. 6, 357
ſublucet G 4, 275
ſubluſtri Æ 9, 373
ſubmergere 1, 44
ſubmerſaſque 1, 73
ſubmerſum 1, 589. 5, 125
ſubmiſſa 10, 611
ſubmiſſi 3, 93
ſubmiſſo 12, 807
ſubmitto 12, 832
ſubmittite E 1, 46
ſubmora Æ 8, 193
ſubmovet 7, 226
ſubnecte G 3, 167
ſubnectens Æ 1, 496
ſubnectit 4, 139. 5, 313. 10, 138
ſubnixa 1, 510. 3, 402
ſubnixus 4, 217
ſubremigat 10, 227
ſubridens 1, 258. 9, 740. 10, 742. 12, 829
ſubrigit 4, 183
ſubſedit 5, 498. 11, 268
ſubſideus 12, 492
ſubſident 12, 836
ſubſidio 10, 214. 12, 733
ſubſidunt 5, 820
ſubſiſte 11, 506
ſubſiſtere 9, 806
ſubſiſtit 12, 622
ſubſtiterat 11, 609
ſubſtitit 2, 243 739. 8, 87. 10, 711. 11, 95. 12, 491
ſubtegmine E 1, 1 Æ 3, 483
ſubterlabentia G 2, 157
ſubterlabere E 10, 4
ſubtexere Æ 3, 583
ſubtrahe 6, 465 698
ſubtrahiturque 5, 199
ſubvecta 5, 721
ſubvectant 11, 474
ſubvectare 11, 131
ſubvectat 6, 303
ſubvectus 8, 58
ſubvehitur 11, 478
ſubvenit 12, 406
ſubvolvere 1, 408
ſuburget 5, 202
ſuccedam 8, 507
ſuccedat 11, 826
ſuccede 8, 123
ſuccedere G 3, 138 418 464. 4, 227 Æ 3, 541. 7, 214. 10, 847. 11, 103 146 794
ſuccedet 12, 235
ſuccedit 7, 36. 10, 690
ſuccedite 1, 631
ſuccedoque 2, 723
ſuccedunt 2, 4 8. 8, 607. 9, 222 663. 11, 481
ſuccenſus 7, 496
ſucceſſimus E 5, 19
ſucceſſit Æ 4, 10. 5, 93. 7, 501. 8, 327
ſucceſſu 2, 386. 5, 210. 12, 616
ſucceſſum 12, 914
ſucceſſus 5, 231
ſuccidimus 13, 911
ſuccidítur G 1, 297
ſuccincta 6, 555. 10, 634
ſuccinctam E 6, 75 Æ 1, 327
ſuccinctus 7, 188. 12, 401
ſucciſo 9, 762. 10, 700
ſucciſus 9, 435
ſuccos G 2, 59 126 Æ 12, 419
ſuccumbere 4, 19
ſucurre 9, 290 404
ſuccurrere G 1, 500 Æ 1, 634. 2, 451. 10, 439 511. 12, 813
ſuccurrit 2, 317
ſuccurrite 11, 334
ſuccurritis 2, 352
ſuccus E 3, 6 G 1, 90
Sucronem Æ 12, 505
ſudabit equus G 3, 203
ſudabunt E 4, 30
ſudant G 1, 117 480
ſudantis 2, 118
ſudarit Æ 2, 582
ſudent Æ 8, 54
ſudes G 2, 25 359 Æ 5, 208. 11, 473
ſudibus 7, 524. 11, 894
ſudor G 3, 444 501 Æ 2, 174. 3, 475. 5, 200 immundus G 3, 564
ſudore Æ 9, 458. 12, 338
ſudum G 4, 77 Æ 8, 529
ſues G 1, 401. 2, 72 520. 3, 497 Æ 5, 97. 7, 17. 11, 198
ſueti 3, 541
ſuetus 5, 402 414
ſuffecit 12, 739
ſuffecti 2, 210
ſufferre 2, 492
ſuffice G 3, 65
ſufficiet 2, 191
ſufficimus Æ 5, 22
ſufficit G 2, 424 Æ 2, 618. 9, 810
ſufficiunt G 2, 436. 4, 202 Æ 9, 515. 12, 912
ſuffire G 4, 241
ſuffoſſo Æ 11, 671
ſuffuderit G 1, 431
ſuffuſa Æ 1, 232
ſuggere 10, 333
ſuggeritur 7, 463
ſulcant 5, 158
ſulcat 10, 197
ſulci G 1, 216
ſulcis E 5, 36 G 1, 134 223. 2, 24
ſulco 1, 46 68. 2, 289 Æ 1, 429. 6, 842
ſulcos E 4, 33 G 1, 113. 2, 18. 3, 136 Æ 5, 142
ſulcum G 2, 61 Æ 10, 296
ſulcus 2, 697
ſulfura G 3, 449
ſulfure Æ 2, 698
ſulfurea 7, 517
Sulmone 10, 517
Sulmonis 9, 412
ſumat 4, 284
ſume E 5, 88
ſumere 6, 36 Æ 2, 576. 6, 501. 7, 390
ſumit 11, 720. 12, 949
ſumite 2, 103
ſumma *nom. plur.* E 1, 83 Æ 2, 463. 10, 476. *accuſ.* E 2, 47 G 2, 300. 3, 314. 4, 55 539 Æ 1, 346. 2, 225 695 758. 5, 180 819. 6, 678. 7, 808. 12, 174 434. *abl.* G 1, 369. 3, 195. 4, 352 597 Æ 1, 131. 2, 41. 4, 410. 6, 357 519. 7, 70 171. 9, 85 417 532

532. 11, 302 747. 12, 552 *nom. ſing.* G 3, 493 Æ 2, 322. 4, 237. 10, 100. 12, 572
ſummæ G 3, 199 Æ 2, 166 801. 9, 151
ſummam *ſubſt.* 10, 70
ſummas G 2, 232 300 381. 3, 465 Æ 1, 1 1.2, 615. 6, 245. 11, 47. 12, 493 654 698
ſumme 5, 533. 11, 78
ſummi 1, 669. 2, 302 458. 4, 186. 7, 58. 8, 25. 12, 381
ſummis G 2, 187. 3, 370 Æ 2, 460 626. 5, 226. 9, 199 227 531 575 744. 10, 766. 11, 547 837
ſummo G 1, 403. 3, 171 Æ 2, 110 114 227 384 741. 2, 547 682. 3, 226 55. 4, 168. 5, 197 558. 6, 123. 7, 514. 8, 652. 9, 23. 11, 526 726 891. 12, 134 715 853
ſummos 12, 113
ſummotis E 6, 38
ſummotos Æ 6, 316
ſummum G 2, 28 123. 3, 458. 4, 385. 7, 64. 12, 376 492
ſumpſi Æ 12, 31
ſumpſiſſe 2, 585
ſumptis G 2, 125 Æ 2, 518 676
ſumunt G 2, 387
ſupellex G 1, 165
ſuper, *pro* ſupererunt E 6, 6 Æ 2, 567 *fortuna laborum eſt* 7, 559 *ulla periculi eſt* 8, 251
ſupera *verbum* 3, 439. 8, 61 *nomen.* 6, 241 787. 7, 562. 10, 751
ſuperabat 5, 519
ſuperabit G 2, 235
ſuperaddita E 3, 38
ſuperaddite 5, 42
ſuperanda Æ 5, 710
ſuperans 5, 473. 11, 514
ſuperant G 1, 189. 3, 270 317 Æ 2, 219. 7, 713. 8, 95. 9, 314. 12, 676
ſuperante 1, 541. 2, 311. 8, 208
ſuperare E 5, 9 G 3, 141 Æ 1, 248. 3, 368. 5. 155 184
ſuperas *verb.* E 8, 6 *nom.* G 4, 248 Æ 6, 128. 7, 768
ſuperaſtitit 6, 17
ſuperat G 1, 3. 3, 63 286. 4, 331 Æ 1, 354. 3, 39. 5, 12. 12, 639 873
ſuperate 6, 676
ſuperavimus 2, 643. 11, 244
ſuperba E 2, 15 Æ 7, 544. 12, 277
ſuperbam Æ 6, 817
ſuperbas 1, 527. 2, 785
ſuperbi G 3, 226 Æ 2, 504. 5, 288
ſuperbia 1, 533
ſuperbis G 2, 461 Æ 1, 701. 4, 540. 7, 12. 8, 196 721. 9, 634. 11, 715. 12, 256
ſuperbo 1, 643. 3, 475. 8, 118. 4, 811. 11, 15
ſuperbos G 3, 117 217 Æ 6, 852. 8, 613. 9, 695
ſuperbum 1, 25. 2, 556. 3, 2 326. 4, 424. 7, 630. 8, 683. 9, 324. 10, 514
ſuperbus 5, 473. 8, 202. 12, 326
ſupercilio G 1, 108
ſupercilium E 8, 34
ſupereminet 1, 505. 6, 856. 10, 765
ſuperent 5, 195
ſuperes 8, 58
ſupereſſe G 3, 127. 5, 616. 8, 399. 9, 212. 10, 47
ſupereſt G 2, 346. 4, 51 Æ 5, 225 691 798. 9, 157. 11, 15
ſuperet E 9, 27 Æ 2, 597
ſuperi *celſi.* 2, 779
ſuperi *dvi* 6, 871. 8, 572. 10, 34. 11, 20
ſuperjacet 11, 625
ſuperimminet 12, 306
ſuperintonat 9, 709
ſuperis G 1, 493 Æ 2, 659. 3, 2. 4, 379. 6, 584. 10, 40. 11, 532. 12, 647 817
ſuperis *terrenis.* 2, 91
ſuperne 6, 658
ſupero *verbum* 2, 303. 3, 20
ſuperos 2, 141. 3, 600. 5, 529. 6, 459 481 568. 7, 312. 11, 784. 12, 234
ſuperſint 5, 325
ſuperſit G 3, 10
ſuperſtans Æ 10, 540
ſuperſtes 11, 160
ſuperſtitio 8, 187 12, 817
ſuperſunt 1, 384. 11, 420
ſupervenit E 6, 20 Æ 12, 356
ſuperum 1, 8 6, 680
ſupervolat 10, 522
ſupervolitaveris E 6, 82
ſupinas 3, 176
ſupinatas G 2, 261
ſupini Æ 3, 555
ſupinis 4, 20
ſupinos G 2, 276
ſupplet Æ 3, 471
ſuppleverit E 7, 36
ſupplex G 4, 534 Æ 1, 53 68 670. 3, 592 4, 205 414 424 735. 5, 745. 6, 911 5. 8, 145 382. 9, 624. 10, 523. 11, 365 559. 12, 930
ſupplice 4, 667
ſupplicia 4, 383. 6, 499 740. 11, 258 274
ſupplicibus 3, 439. 8, 61
ſupplicis 2, 542
ſuppliciter 1, 485. 12, 220
ſupplicium 7, 597. 8, 495. 11, 842
ſupponat G 1, 348
ſupponite civibus Æ 11, 119
ſupponunt 6, 258
ſuppoſita 7, 283
ſuppoſiti G 3, 492
ſuppoſta Æ 6, 24
ſuprema 3, 590. 5, 190. 6, 502. 7, 220. 10, 350
ſuprema 6, 213. 7, 128. 12, 653
ſupremam 6, 513
ſupremis 11, 25
ſupremo 3, 482. 6, 735. 8, 583
ſupremos G 4, 460
ſupremum Æ 2, 630. 3, 3 68. 11, 61 76. 12, 803
ſuras E 7, 32 Æ 1, 341. 11, 488. 12, 430
ſurculus G 2, 87
ſurdis E 10, 8
ſurgamus 10, 75
ſurgat Æ 9, 191
ſurge 3, 169. 8, 59. 10, 241
ſurgebant 1, 452
ſurgebat 2, 801. 3, 588
ſurgens G 2, 182. 3, 553 Æ 3, 130. 4, 129. 5, 335 775. 9, 30. 11, 1 832
ſurgente G 3, 400
ſurgentem 1, 374. 3, 134 Æ 1, 370. 4, 274. 10, 725. 12, 172
ſurgentes G 2, 333. 3, 29. 4, 12 Æ 3, 481
ſurgentia 4, 43. 6, 850
ſurgentibus G 1, 356 441 Æ 6, 354
ſurgentis 6, 764. 10, 524
ſurgere E 6, 40 G 1, 161 397 Æ 4, 47. 6, 6 453. 7, 771
ſurget E 4, 9 G 1, 447
ſurgit E 5, 39 Æ 1, 586. 3, 513. 6, 104. 8, 68 415. 9, 667. 10, 28. 11, 342 635. 12, 313

urgunt G 2, 14 48. Æ 1, 441. 3, 196. 4, 352. 10, 187 4 6 814
ſurrexit 8, 494
ſurrigit 4, 183
ſus G 3, 255. 4, 407. Æ 3, 390. 8, 43 83
ſuſcepit 1, 179
ſuſcepta 4, 327
ſuſceptum 6, 629
ſuſcipit 6, 723
ſuſcipiunt 4, 391. 6, 249. 11, 806
ſuſcitat G 1, 97. 4, 456. Æ 2, 618. 5, 454 743. 8, 410 455. 9, 463. 1 , 263. 11, 728. 12, 108 499
ſuſpecta 2, 36. 3, 550
ſuſpectas 4. 97
ſuſpecti G 1, 444
ſuſpectu Æ 9, 530
ſuſpectus 6, 579
ſuſpendat G 4, 307
ſuſpenderat Æ 1, 322
ſuſpendere G 1, 68. Æ 12, 769.
ſuſpendet 6, 859
ſuſpendi 9, 408
ſuſpendit G 4, 247. Æ 5, 489. 11, 11 575. 12, 512
ſuſpendunt G 2, 389. 4, 162
ſuſpenſa E 2, 66. G 1, 173 Æ 7, 810
ſuſpenſæ 6, 741
ſuſpenſam 5, 827. 8, 190
ſuſpenſi 2, 114
ſuſpenſum 2, 729. 3, 372. 6, 722
ſuſpexeris G 4, 59
ſuſpiciens 1, 376. Æ 9, 403. 10, 899. 12, 196
ſuſpicis E 9, 46
ſuſpicit Æ 1, 442. 6, 668
ſuſpiciunt 8, 527
ſuſpirans 1, 375
ſuſtentant 12, 662
ſuſtentare 11, 173
ſuſtentat 10, 339 609. 11, 224
ſuſtentata 10, 304
ſuſtinet G 2, 297 515. 3, 361 Æ 7, 398 786. 8, 137. 10, 810 884. 11, 750. 12, 726
ſuſtinuit 9, 708. 10, 799
ſuſtulerant 12, 771
ſuſtulerat 9, 547
ſuſtuleris G 1, 76
ſuſtulit 2, 57. Æ 2, 153. 5, 657 861. 8, 70. 9, 14 17 564. 10, 533. 11, 542
ſuſurrant G 4, 260
ſuſurro E 1, 56
ſuta G 4, 33. Æ 10, 313
ſutilis 6, 414. 12, 273
ſuum G 2, 393. Æ 6, 142 641. 7, 260. 10, 395. 11, 744. 12, 525
ſuûm terga 1, 639
ſuus G 4, 190. Æ 7, 321
Syla 12, 715
Sylari G 3, 146
ſylva, *nomin.* 1, 152. 2, 17 431. 3, 384, Æ 3, 681. 6, 444. 7 677. 9, 85
ſylvâ G 2, 181. 3, 219. Æ 1, 318. 2, 696. 6, 451. 7, 659. 10, 709. 11, 905
ſylvæ E 2, 62. 3, 57. 4, 3. 5, 28. 6, 40. 8, 58. 10, 8 63 G 1, 149. 2, 87 136 440 . 20. 3, 2 151 200 223. Æ 2, 418. 4, 523. 5, 288. 6, 131. 7, 515. 11, 515
ſylvam G 1, 76. 2, 20 414. 3, 24. 4, 273. Æ 3, 24 258. 6, 179 186 659. 8, 82 350 645. 10, 887. 12, 522
Sylvane G 1, 20
Sylvano Æ 8, 600
Sylvanum G 2, 494
Sylvanus E 10, 24
ſylvarum G 2, 21 26. Æ 6, 257
ſylvas E 1, 5. 2, 60. 3, 46. 4, 3. 5, 58. 6, 2. G 1, 461 482. 2, 486. 4, 53 329 383. Æ 2, 307. 4, 72. 5, 677. 6, 8. , 385 404. 8, 96. 9, 378 605. 11, 134 813. 12, 688
ſylveſtrem E 1, 2
ſylveſtrem animum G 2, 51
ſylveſtres Æ 2, 302 374
ſylveſtri E 3, 70
ſylveſtria G 2, 2
ſylveſtribus, 2, 183. 3, 411 Æ 8, 348
ſylveſtris E 5, 7. Æ 9, 673
Sylvia 7, 487 503
ſylvicolæ 10, 551
ſylvis E 2, 5. 8, 97. G 1, 256. 2, 310 323 342 404. 3, 149. 4, 261. Æ 1, 2 168 556 582. 3, 442 583 590 675. 4, 399. 5, 301. 6, 205 704 765. 7, 172 491 505. 10, 98 406 417. 11, 531 686
inſylvis E 2, 31. 5, 43. 7, 68. 8, 56. 10, 52. G 1, 159 169. 4, 473. Æ 3, 646. 6, 271 309. 11, 896. 12, 208
Sylvius 6, 763 769
Syracuſio E 6, 1
Syrtes Æ 1, 115 150. , 302.
Syrtibus Æ 5, 51 191. 6, 60
Syrtis 4, 41. 10, 678

T.

TAbe Æ 6, 442
tabida 3, 137
tabo G 3, 481 557. Æ 3, 29 626. 8, 197 487. 9, 472
tabulæque 1, 123
tabularia G 2, 502
tabulas Æ 9, 537
tabulata G 2, 361. Æ 2, 464. 12, 672
Taburno 12, 715
Taburnum G 2, 38
tacet Æ 4, 525
Tatioque 8, 638
tacita 8, 87
tacitæ 2, 255
tacitam G 2, 254. Æ 2, 568. 12, 801
taciti 2, 125. 3, 667. 4, 289
tacitis 4, 364. 7, 505. 8, 107. 10, 227 564
tacito 3, 515. 12, 219 666
tacitum 1, 506. 4, 67. 6, 386 842. 7, 343. 9, 31
tacitus E 9, 21 37. Æ 4, 306. 11, 763
tactas E 1, 17
tactu G 3, 416. Æ 2, 683. 7, 618
tactum G 3, 502
tacui Æ 2, 94
tacuiſſem G 4, 123
tædet Æ 4, 451. 5, 617. 10, 888
tædia G 4, 331
Tænarias 4, 467
tænia Æ 7, 352
tæniis 5, 269
Tago 9, 418
talaria 4, 239
tale E 5, 4 . G 2, 241. Æ 9, 207. 11, 417
talem G 2, 224. Æ 1, 507 610. 3, 265 620. 4, 227. 7, 484. 9, 298. 10, 597. 11, 408
talenta 5, 112. 9, 265. 10, 526 531. 11, 338
talentum 5, 248
tales I, 231. 3, 183. 4, 437 551. 5, 409 723 780. 6, 399. 7, 555. 8, 70. 9, 249. 10, 669. 11, 285. 12, 69
tali E 5, 53 81. Æ 1, 339 410. 2, 521. 4, 48 90 276. 5, 280 651. 7, 122. 9, 17 210. 10, 297. 11, 303 585. 12, 8 4
talia E 3, 16. 4, 46. 5, 47. 10, 28. G 4, 113. Æ 1, 54

INDEX

198 206 212 567. 2, 6 323 536 588 650 679. 3, 344 358 628 690. 4, 107 222 362 408 663. 6, 46 53 183 529. 7, 21 122 555. 8, 18 303 729. 9, 203 621. 10, 298 495 53 602 651
talia fatur Æ 1, 260. 3, 485. 5, 16 79 464 532. 6, 34. 7, 330. 8, 553. 9, 280. 10, 523. 11, 501. 12, 288
talia dicta 5, 8 2. 9, 431. 10, 583 599
talibus 1, 78 374 414 563. 2, 195 530. 3, 172. 4, 437. 5, 534. 6, 40. 9, 788. 10, 96 860. 12, 351
talibus dictis 2, 336. 4, 92 219. 5, 719. 6, 98 124 467. 7, 249 284 445. 8, 359 611. 10, 448. 11, 376. 12, 212 238 625
talis E 8, 85 89. G 3, 89 381. 4, 413. Æ 1, 507 *comparatio.* 2, 541. 5, 375. 6, 208 240. 7, 772. 10, 768. 12, 337 456 860 933
Talon 12, 513
talpæ G 1, 183
ſed tamen E 1, 19. 9, 55. G 1, 79 306 Æ 3, 841
attamen E 6, 49. 10, 31
non tamen G 3, 452. Æ 2, 534. 4, 500. 5, 334. 6, 736. 9, 248. 11, 845
& tamen 3, 878
Tanagri G 3, 151
Tanaimque 4, 517
Tanaimque Æ 12, 513
tandem 1, 335 373. 2, 128. 5, 34
tangere G 4, 359. Æ 4, 551 612. 12, 933
tangeret 11, 861
tangit 9, 138. 12, 57
tango 12, 201
tangunt 1, 466. 4, 596
tanquam E 10, 60
tanta *nominat. ſingul.* 1, 27. G 2, 344. Æ, 1, 136 533. 2, 42 503. 3, 604. 5, 465. 6, 133. 7, 263 448. 9, 97. 10, 846. 11, 733. *pluraliter.* G 4, 86 342. Æ 1, 619. 5, 353 390. 6, 369 832. 9, 21 200 483. 10, 529. *ablat.* 2, 659. 8, 693. 10, 426 826. 11, 437
tantæ, *dativ.* G 3, 112. *plur. nominat.* Æ 1, 15 37. 2, 283. 6, 405
tantam Æ 5, 802. 8, 502. 12, 321
tantarum 4, 232 272. 8, 273
tantas E 3, 108. Æ 1, 138. 7, 52. 9, 784
tanti 1, 570 610. 3, 453. 5, 13, 788. 6, 93. 7, 232. 8, 186. 9, 216 256. 10, 510. 11, 139 480. 12, 559 922
tantis 3, 711. 4, 411. 5, 639. 6, 354. 7, 315
tanto, *nomen.* G 2, 153. 4, 353. Æ 1, 618 676. 2, 718. 3, 317 629. 4, 98 282. 5, 378. 6, 31 188 712. 10, 578 792. 11, 108. 12, 72 620
tanton' 10, 668. 12, 503
tanto, *adverb.* G 3, 476. 4, 412 Æ 6, 79. 12, 20
tantorum 2, 107 144. 5, 404. 11, 228
tantos *G* 2, 159. Æ 3, 299 368. 4, 292 501 553. 7, 438. 9, 78. 10, 759. 12, 177 635 831 880
tantum&quantum E 1, 25 26. 5, 18. 7, 51. 9, 11, 10, 73. G 2, 20 292 376. Æ 4, 446. 6, 199. 7, 252. ſolummodo E 2, 28. 3, 0. G 1, 79. 2, 275. 4, 450. Æ 2, 23 690. 4, 329 657. 5, 814. 6, 74 262 547 869. 9, 636. 10, 256 877. 12, 835 885
tantum *in tantum* E 6, 29 30. G 1, 102. 2, 100. 3, 251 388. Æ 1, 749. 2, 776. 3, 415. 4, 150. 5, 21 162. 6, 502. 578 876. 7, 319. 9, 282 806 10, 7. 11, 435
tantum *nom.* E 9, 17. G 3, 343 Æ 2, 658. 4, 305 419. 5, 4 616. 6, 352 464 801. 7, 307. 10, 400 681. 11, 368
tantus G 2, 301. 3, 113. 4, 205 495. Æ 2, 10 594. 6, 133 561. 11, 323 357 548 644. 12, 621 801
tapetas 9, 358
tapetibus 9, 325
tapetis 7, 227
Tapſumque 3, 689
Tarcho 8, 603
Tarchon 10, 153 290 299. 11, 184 729 746 757
Tarchontem 11, 727
tarda G 1, 163. 2, 52 58. 4, 479. Æ 5, 154 280 431. 6, 720. 8, 508. 9, 610
tardant Æ 6, 731
tardante 5, 395. 12, 746
tardat 10, 857
tardatur 11, 559
tardatus 5, 453
tarde *adv.* G 2, 3
tardet Æ 11, 21
tardi E 10, 19
tardi aſelli G 1, 273
tardis 1, 32. 2, 206 482. 3, 14. Æ 1, 750
tardos G 3, 424
tardum 2, 126. Æ 5, 682. 9, 47
tardus 2, 436
Tarenti G 2, 197. Æ 3, 551
Tarpeia 11, 656
Tarpeiæ arcis 8, 652
Tarpeiam 8, 347
Tarquinios 6, 818
Tarquinium 8, 646
Tarquitus 10, 550
Tartara G 1, 36. 2, 192. 4, 482. Æ 4, 243 446. 5, 734. 6, 135 543. 8, 563. 9, 496. 11, 397. 12, 14 205
Tartareæ 7, 328
Tartaream 7, 514. 12, 846
Tartareas 8, 667
Tartarei 6, 295
Tartareum 6, 395
Tartareus 6, 551
Tartarus 6, 577
taurea 9, 706
tauri E 5, 33. 7, 39. G 1, 65. 2, 140. Æ 6, 24. 10, 483. 12, 716
taurinis G 4, 171
taurino 4, 371. Æ 1, 372
tauro G 3, 58. Æ 5, 473
taurorum 6, 252. 8, 180
tauros E 1, 46. G 1, 210. 3, 212. 4, 539 550. Æ 1, 638. 8, 203 207 316
taurum E 3, 86. Æ 2, 202. 3 21. 119. 5, 236 582 672. 10, 455
taurus E 3, 100. G 1, 45. 2, 146. 3, 515. Æ 2, 224. 12, 103
taurus auratus aperit cum cornibus annum G 1, 218
taxi 2, 113 257 418
taxos E 9, 30
taxum G 4, 47
Taygeta 2, 488
Taygete 4, 232
Taygetique 3, 44
te E 1, 39
te amice Æ 6, 507
tecta E 6, 81. G 1, 347. 2, 409. 3, 316 540. 4, 62 104

113 153 179 187 374 434 Æ 1, 636. 2, 440 627. 3, 84. 4, 164 260 343 668. 6, 8 211 525. 7, 127 160 168 193 290 393 500 512 584 668. 8, 99 359 584. 9, 502 558. 11, 237 447. 12, 81 132 596 672
tectam 9, 513
tecti G 4, 296 385 Æ 2, 302 695. 3, 583. 4, 186. 6, 29. 7, 58 279. 8, 25 366. 10, 281
tectis G 1, 379 450. 2, 242. 3, 438. 4, 38 47 256 Æ 1, 631 642 729 734. 2, 451 461 489 771. 4, 457. 5, 393. 6, 523. 7, 12 77 214 337 413 460 600 812. 10, 5 758. 11, 146 213 462 567. 12, 591 595
tecto G 3, 418 Æ 1, 429. 2, 478. 4, 403 494. 5, 216. 8, 455
tectorum 2, 454 508
tectoſque 3, 236
tectum G 3, 344 Æ 2, 679 757. 7, 170 502. 11, 851
tectus G 2, 304 Æ 2, 126. 10, 802
tecum E 3, 32. 9, 18. 10, 43 G 2, 2 Æ 1, 78. 2, 675. 3, 491. 4, 108. 5, 83. 6, 370. 9, 203. 10, 902. 11, 409 518
teda 9, 76
tedæ E 7, 49 Æ 4, 18
tedas G 2, 431 Æ 4, 339. 7, 388 457. 9, 109 568
tedis 4, 505. 6, 214 593. 7, 71
tegant G 3, 145
tegat Æ 12, 53
tege 4, 637
Tegeæa 5, 299
Tegeæe G 1, 18
Tegeæum Æ 8, 49
tegebat 3, 472. 8, 34. 9, 546. 11, 12 771
tegenda G 3, 454
tegens Æ 9, 488
tegentem 6, 498
tegentes 11, 630
tegentur 4, 123
tegere G 1, 213. 3, 558 Æ 10, 50
tegerem 3, 25
tegeret G 4, 414
tegi Æ 10, 904
tegit E 7, 46 G 4, 422 Æ 4, 250 477. 6, 138 444. 7, 690 731. 9, 50. 10, 541
tegmen Æ 3, 594
tegmina 7, 632 742. 9, 518. 10, 476
tegmine E 1, 1 G 4, 566 Æ 1, 279 327. 9, 577. 10, 887. 11, 576
tegunt 2, 159. 10, 22
teguntur 2, 227. 8, 95
tela inter E 9, 12. 10, 45 Æ 7, 673. 9, 329. 10, 237. *accuſ. ſine præpoſ.* 1, 192 669. 2, 216 422 433 459. 5, 438 501 514 582. 6, 57 835. 7, 630. 8, 117. 9, 37 129 171 409 490 534 555 659 773. 10, 93 264 329 433 731 801 886. 11, 9 80 196 559 578 610 735 893. 12, 50 465 693 815
per 2, 358 527 664. 6, 110. 9, 796. 12, 305 682
ad G 2, 443. *nominat.* Æ 2, 633 727. 4, 149. 6, 400. 7, 731. 10, 168. 11, 545 809. *contra* 8, 448. 9, 552. 11, 282
tela, *ablat.* 9, 489
telæ G 1, 285
telas 1, 294. 3, 562 Æ 4, 264. 7, 14. 11, 75
Teleboum 7, 735
teli 9, 420 748. 11, 608 802. 12, 389
telis G 1, 490 Æ 1, 195. 2, 177 318 332 410 447 470 520. 4, 71. 7, 520. 8, 249 694. 9, 543 653 666 793 807. 10, 419 638 692 808. 11, 117 162 808 857. 12, 578
tellure G 1, 214 Æ 1, 362. 3, 278. 6, 459 655. 10, 298 750. 12, 130 520
tellurem G 1, 99. 2, 316. 3, 88. 7, 137. 8, 369. 12, 204
telluri E 4, 33
telluris Æ 1, 38 175. 3, 509. 6, 140 801
tellus E 4, 19 36 G 1, 7 13 67 127 470. 2, 173 238 248 282 418 423 460. 4, 462 Æ 2, 69. 3, 63 73 95 412 416 477 673. 4, 24 166 275. 5, 9 30. 6, 23 795 799 877. 7, 85 120 225. 8, 329 422. 9, 285 491 709 752. 10, 102 651. 11, 71 191 245. 12, 445 713 900
telo G 1, 332 Æ 1, 103. 3, 635. 8, 111. 9, 496 534. 10, 382 425 586. 11, 694 689. 12, 294 775
Telon Æ 7, 734. 12, 513
telorum 2, 468. 3, 46. 9, 480 509. 11, 583. 12, 284
telum 2, 544. 5, 497 520. 6, 592. 9, 437. 10, 481 482 744 771 882. 11, 484 552 783 816. 12, 8 266 387 442 461 787 858 887 916
temerata 6, 841
temere 9, 329 375
temnenda 10, 737
temnere 6, 620
temnis I, 669
temnitis I, 546
temo G 1, 171. 3, 173
temone Æ 12, 470
Tempe G 2, 469. 4, 317
temperat 2, 110 360. 3, 377. Æ 1, 61 150
temperet 2, 8
tempeſtas G 1, 418. 2, 310 Æ 5, 694. 7, 223. 9, 20. 11, 423. 12, 284
tempeſtate 2, 516
tempeſtatem G 1, 323
tempeſtates 1, 252 311 Æ 1, 57 259
tempeſtatibus 3, 708. 5, 772 7, 199
tempeſtatum G 1, 27 Æ 1, 84. 3, 528. 10, 37
tempeſtivam G 1, 256
templa 2, 148 Æ 3, 84. 4, 199. 6, 19 41 69 840. 7, 443. 9, 626
templi 1, 509. 4, 484. 7, 419
templis G 1, 481 Æ 1, 636. 4, 217. 8, 718. 11, 778
templo 1, 457. 2, 165 404. 7, 778. 8, 653
templum G 3, 13 16 Æ 1, 420 450 500 523. 3, 536. 4, 457. 7, 174. 11, 477 481
tempora E 3, 42 G 4, 231 Æ 1, 282. 4, 294 423. 6, 691. 7, 37. 9, 107. *capitis* E 6, 22 G 1, 28 349 Æ 4, 637. 5, 71 246 269 539 856. 6, 665 772. 7, 135. 8, 286 684. 9, 588 633. 10, 538 891. 12, 120 162 173 536
tempora circum E 8, 12 Æ 2, 133 684. 5, 435. 9, 808. 12, 162
tempore E 1, 30 68. 7, 35 70 G 1, 484. 3, 245 267 531 566. 4, 100 563 Æ 1, 627. 3, 390.

3, 309. 4, 627. 6, 409. 8, 414. 9, 811. 11, 276 303 459 470 783
temporibus Æ 5, 416
temporis 6, 745
tempus E 3, 97. 4, 48 G 1, 213 253 305 494. 2, 80 542. 3, 284. 4, 428 Æ 2, 268 324 522. 4, 433 475. 5, 638. 6, 37 46 537. 7, 511. 9, 395. *de capite*, 418. 10, 11 441 467 503 522. 12, 96 156
tenaces G 2, 421. 4, 161
tenaci 1, 179. 4, 175 Æ 6, 3. 8, 453. 12, 404
tenacia G 4, 57 412
tenax 2, 134 Æ 4, 188
tendamus 11, 414
tendant 5, 489
tendat G 3, 333 Æ 12, 917
tende G 4, 400 535 Æ 12, 938
tendebant 6, 314
tendebat 1, 660. 2, 29 674. 8, 605. 9, 351. 10, 595. 11, 99. 12, 311
tendens G 1, 514. 2, 296. 4, 498 Æ 1, 97 2, 405. 5, 233
tendentem 1, 491. 6, 684. 9, 268
tendere 1, 558. 5, 21 27 686. 6, 198 240 696. 7, 605. 9, 377 606 795. 12, 936
tenderet 10, 521
tendimus 1, 209
tendis 6, 388. 9, 206
tendit G 2, 292 Æ 1, 22 414. 2, 220 321. 3, 592. 4, 446. 6, 541 578. 7, 7. 9, 555. 10, 412 570 667 845. 11, 494 672. 12, 196 579
tenditis 5, 670. 8, 113. 9, 781
tendo 3, 176
tendunt G 3, 396 507 Æ 2, 205. 3, 268. 5, 155 256. 7, 164. 8, 595. 10, 354. 11, 871. 12, 553
tene 12, 778
teneant 1, 312. 3, 686. 5, 164 230. 8, 149
teneat E 8, 89 G 4, 24
teneatur Æ 1, 679
tenebam 6, 358
tenebant 2, 1 209 517 757 802. 3, 355. 5, 159. 6, 477. 8, 204 520 603 657. 9, 183. 11, 121. 12, 705
tenebat E 1, 32 G 4, 143 Æ 1, 436 626. 3, 587. 4, 331. 5, 1 721 853. 6, 124 469 518. 7, 28. 8, 308 653. 9, 250. 11, 903. 12, 55 673 773
tenebris G 4, 405 Æ 10, 741
tenebit G 3, 16
tenebo 2, 46 Æ 6, 722
tenebræ G 1, 248 Æ 9, 384
tenebras 8, 59. 9, 34 150. 11, 187
tenebris, *med. long.* G 3, 401 Æ 2, 92. 6, 734. 7, 325. 8, 259 658. 11, 824
tenebris, *med. brev.* G 3, 551 Æ 3, 195. 5, 11. 6, 238 545. 8, 255. 9, 425
tenebrosa 6, 107
tenebrosum 5, 839
tenebunt 9, 98. 12, 834
Tenedo 2, 203 255
Tenedos 2, 21
tenemus 2, 359. 6, 744
tenendum G 3, 371
tenens Æ 1, 61 481. 4, 60. 5, 514. 7, 784. 8, 299. 9, 29. 11, 559
tenent G 1, 233. 2, 12 144. 3, 352 Æ 1, 173. 2, 490 505. 4, 527. 5, 825. 6, 131 434. 8, 75 700. 9, 169 470. 10, 301
tenentem 4, 219. 5, 168. 6, 485. 7, 204
tenentes 6, 787. 8, 640. 9, 229
tenenti 12, 754
tenentur 10, 109
teneo 4, 380
teneor 2, 159
tener E 1, 8. 6, 34 G 2, 331
tenera E 2, 51. 7, 12. 8, 15. 10, 7 G 1, 112. 2, 372. 3, 15 326 Æ 11, 578
teneræ G 2, 343
teneram 1, 20
teneras E 7, 6. 10, 49 Æ 2, 406. 3, 449. 7, 809
tenere 6, 284. 11, 148
tenerem E 9, 45
tenerent G 1, 355 Æ 1, 240
teneret 4, 461. 7, 735
teneri 4, 90. 5, 384. 9, 589
teneris E 10, 53 G 2, 272 363. 3, 74. 4, 308 Æ 11, 572
tenero G 2, 23
teneros E 1, 22. 3, 103
tenes G 4, 322
tenet E 5, 59 G 1, 116 Æ 1, 143 404 671. 2, 530 613. 4, 308. 5, 121 154 171 338 382 775. 6, 235. 7, 412 589. 8, 75. 10, 157 226 238 535 802. 11, 723. 12, 754
tenet ora defixa Æ 7, 250
tenetis 1, 374. 9, 377
teneto 3, 388 408
tenetur 2, 533. 10, 120 236. 12, 819
tenorem G 2, 337 Æ 10, 340
tentabunt E 1, 50
tentamenta Æ 8, 144
tentamus 3, 520
tentanda G 2, 365. 3, 8 Æ 2, 176
tentant G 4, 194 Æ 2, 334. 3, 240
tentanti G 4, 328
tentantum Æ 3, 247
tentantur 1, 207
tentarat 3, 563
tentare E 4, 32 G 3, 77 Æ 2, 38. 3, 32 146 364. 4, 113 413. 5, 499. 8, 113. 11, 437 505. 12, 361 806
tentas 10, 87
tentasti 1, 716
tentat G 3, 232 441 Æ 1, 725. 8, 231. 11, 350 761. 12, 104
tentatura G 2, 94
tentaturum Æ 4, 293
tentavit 12, 484
tentent 11, 912
tentet 9, 67
tentoria 1, 473
tenuant G 3, 129
tenuem 2, 217. 4, 311 Æ 4, 278. 7, 534. 9, 658 696. 10, 636
tenuere 1, 16. 2, 282. 3, 192. 5, 8. 6, 224
tenues G 1, 75 177. 2, 75. 3, 335. 4, 410 500 Æ 3, 791. 5, 526 690 740 861. 6, 292. 7, 14
tenues pluviæ G 1, 92. 4, 471
tenui E 1, 2. 6, 8 G 1, 68. 2, 289. 3, 166. 4, 6 Æ 4, 264. 8, 409. 10, 511. 11, 75
tenuia G 1, 398. 2, 121. 4, 31
tenuis, *id eſt*, vehemens 2, 93 349. 4, 6 Æ 9, 448. 7, 646. 8, 33. 11, 524
tenuis ubi G 2, 180
tenuiſſe Æ 3, 383. 4, 46
tenuiſſent G 3, 3
tenuit 3, 53. 4, 483 Æ 1, 136. 3, 741. 5, 258. 8, 482. 9, 285. 10, 846
tepebat 8, 196

tepefacta G 4, 428 Æ 9, 333 419
tepefactus G 4, 308
tepentibus Æ 2, 330
tepeſcit 9, 701
tepidi G 1, 296
tepido I, 117 Æ 3, 66. 11, 212
tepidum G 1, 398 Æ 6, 248. 9, 455
tepiduſque 8, 106
ter, *myſticè*, E 8, 74 G 1, 345. 4, 493 Æ 2, 174. 6, 229. 7, 141. 10, 873
terque, quaterque, G 2, 399 Æ 1, 98. 4, 589. 12, 155
ter, aut quater G 1, 411
ter, *id eſt*, ſæpius Æ 1, 120. 3, 425. 6, 506
ter G 1, 281. 4, 384 Æ 1, 487. 2, 792. 3, 566. 4, 690. 6, 700. 8, 230. 10, 685 885. 11, 188
terat G 4, 114
tercentum 1, 15 Æ 1, 276. 4, 510. 7, 275. 8, 716. 9, 370. 10, 182
ter denis 8, 47. 10, 213
Tereaque 11, 675
terebramus 3, 635
terebrare 2, 38
terebintho 10, 136
Terei E 6, 78
terens G 1, 380
teret 1, 192
teretes Æ 6, 207. 7, 730
tereti E 8, 16 Æ 5, 313. 7, 665. 8, 633. 11, 579
terga, *de arvis*, G 1, 97. 2, 336. *de arbori*. 2, 271. *de ſerpenti*. 3, 427 Æ 2, 208 229 474. 5, 8[illegible]. *de variis*. G 3, 80. 4, 13 Æ 1, 639. [illegible], 97 405. 6, 243 422. 7, 20. 9, 706. 10, 482 784. *de hom.* 2, 57. 11, 81 630
terga dare G 4, 85 Æ 9, 794. 10, 365. fugæ nudant 5, 586. vertere 6, 49[illegible]. vertebant Æ 8, 706. dedêre 9, 686. dant 12, 463. dabo 645. dabant 738
tergeminamque Æ 4, 511
tergemini 8, 202
tergent 7, 626
à tergo G 1, 174 367. 3, 408 Æ 1, 190. 2, 455. 8, 697. 9, 322. 12, 292
tergo G 3, 363 Æ 1, 372. 2, 231. 3, 242. 5, 168 403. 7, 94. 8, 183. 10, 646 718 867. 12, 415 432
tergora 1, 215
tergum Æ 1, 3[illegible]0. 5, 351. 9, 412 764. 11, 653
teris 4, 271
terit G 1, 298 Æ 5, 324
teritur G 2, 519 Æ 9, 609. 12, 273
terminet 1, 291
terminus G 4, 206 Æ 4, 614
terna E 8, 73 Æ 1, 270. 8, 565
terni 5, [illegible]60 580
terno 5, 120
ternos E 8, 77 Æ 5, 247
terra E 8, 93 G 1, 278 330. 2, 136. 3, 355 Æ 1, 535. 3, 164 205 539. 4, 37 178. 7, 644. 8, 243. 9, 334 485. 10, 321 378 676. 11, 286. 12, 645 691 778 884
terra, *ablat.* G 2, 27 313 347 Æ 1, 545 663. 3, 60 387. 4, 306 349 466. 5, 48. 6, 84 383 508 807. 10, 75 277 831. 12, 893. à E 8, 40 G 1, 458. ſub. 3, 377. 4, 43 Æ 2, 472
terra marique 9, 491. 10, 162
terræ, *nom. plur.* E 6, 37 G 1, 184 480. 2, 37 45 109 179 324. 3, 429 432 Æ 1, 302 614. 3, 71 93. 6, 770 *gen.* G 1, 63 83 86. 2, 301 Æ 1, 602. 3, 528. 4, 184. 5, 656 795 6, 580 595. 10, 57. *dat.* G 2, 29 290 318 Æ 6, 358 652. 7, 35 290. 10, 555. 11, 22 87 103 205. 12, 303
terram G 1, 1 147 155 495. 2, 237 259 354 513. 3, 160 171 256 499 534. 4, 97 Æ 1, 111 137 482. 2, 251. 3, 29 93 273. 4, 241 444 491. 6, 365. 7, 369 539 748. 8, 719. 9, 108. 10, 296 349 489. 12, 195 543
ad terram G 3, 524 Æ 2, 566. 5, 243 447. 6, 310. 9, 542. 11, 501 828. 12, 855 927
terrarum E 6, 32 G 1, 26 Æ 1, 23[illegible]. 4, 607. 5, 695
terras E 3, 61. 4, 14 51 G 1, 258. 2, 345. 3, 239 525. 4, 52 Æ 1, 62 228 240 284 399. 3, 364. 4, 256 269 352 451 523 654. 5, 624. 6, 58 724. 7, 323. 10, 3 193. 11, 625. 12, 451 860
terras 2, 800. 3, 4 44 170 364 396. 4, 281. 6, 692. 7, 239. 8, 26 428. 9, 19 224
terras 4, 6. 7, 148. 8, 26. 9, 459
terrea G 2, 341
terreat Æ 6, 401
terrebat 8, 349
terrebere G 1, 460
terrebis 1, 156
terrenique Æ 6, 732
terreno 11, 850
terrent 2, 728 755. 4, 9. 9, 133. 11, 643. 12, 894
terrentur 8, 109
terrere 2, 98. 8, 40. 9, 591
terres 1, 234. 10, 879
terret 4, 353
terrete 12, 875
terribilem 8, 620. 9, 503
terribiles 6, 277. 8, 266
terribili 4, 465. 6, 299. 7, 667
terribilis 12, 498 947
terrificant 4, 210
terrifici 5, 524
terrificos 12, 104
terris E 3, 104 106 G 1, 182. 2, 92 474 479 538. 3, 242. 4, 117 Æ 1, 719 464 760. 2, 556. 3, 127 147 383 620. 4, 568 613. 5, 717 803. 6, 18 312 782. 8, 170. 10, 583 807. 12, 803
territat 4, 187. 11, 351. 12, 92 852
territus 5, 453. 9, 793. 11, 699. 12, 752
terror 11, 357
terrore 8, 705
terroribus 7, 58. 11, 447. 12, 617
terrorum 7, 552
terruit 2, 111. 8, 298
tertia 1, 269. 3, 117. 5, 339. 11, 210. *plural.* 3, 37 645. 5, 266. 6, 859. 11, 631
tertius 5, 314 495. 10, 175
teſſera 7, 637
teſta G 1, 392
teſtæ Æ 2, 351
teſtatur 4, 519. 6, 619. 8, 344. 11, 221. 12, 581
teſtatus 7, 593. 12, 496
teſtentur 3, 487
teſtes E 5, 21
teſtibus 8, 19
teſtis 5, 789. 9, 288. 12, 176
teſtor Æ 2, 155. 3, 599. 4, 357. 5, 803. 9, 429. 12, 201

INDEX

teſtor, *abſolut.* Æ 2, 432. 12, 559
teſtudine G 2, 463. 4, 464. Æ 1, 509. 2, 441. 9, 505 514
tetendit 2, 688. 6, 685. 10, 823. 11, 859
teter 10, 727
tetigêre G 1, 303. Æ 9, 135
tetigiſſe 7, 266
tetigiſſent 4, 658
tetigit 3, 324 662. 4, 259
tetricæ 7, 713
tetrum 3, 228
Teucri 1, 566. 2, 48. 5, 474. 9, 114. 10, 430. 11, 164
Teucri, *nominat.* 2, 252 366 459. 3, 352. 4, 397. 5, 181 293 450 530. 6, 212. 9, 34 39 510 516 636 779 791. 10, 58. 11, 62 134 34. 12, 117 193 642 738 744 770 836
Teucri ſanguine 1, 239. 4, 230. 6, 500 648
Teucria 2, 26
Teucris *dat.* 1, 303. 2, 247. 5, 66. 6, 54 90. 7, 155 276 359 388 470. 8, 551. 9, 130 719. 10, 8 44 62 105 158 512 617. 12, 186 629
Teuctis 2, 427. 11, 279. 12, 600
Teucrorum 1, 42 93 252 515 630. 2, 326. 5, 7. 8, 470. 9, 805. 11, 321 385
Teucros 1, 308 629. 2, 571 747. 3, 186. 4, 349. 6, 41 67. 7, 193 301 476 547 578. 8, 10 136 161 397. 9, 68 149 248. 10, 12 260 309 690 866. 11, 116 175 178 449 585 842 872. 12, 78 506 812
Teucrûm, *pro.* Teucrorum 1, 559. 2, 281. 3, 53. 4, 48 537. 5, 592 675 690. 6, 562. 7, 344. 8, 154. 9, 55 226. 10, 528 684. 11, 690 834. 12, 78 562
Teucrus 3, 108
Teuthra 10, 402
texamus 11, 326
texatur G 1, 266
texendæ 2, 371
texent 4, 250
texêre Æ 11, 681. 12, 539
texi 12, 148
texit, *præſ.* E 10, 71. G 1, 468. Æ 2, 430. 3, 45. 6, 228. 10, 424
texta G 4, 34
textilibus Æ 3, 485
textis 2, 186
textum 5, 589. 8, 625
texunt E 9, 42. Æ 5, 593. 11, 65
thalami G 4, 374. Æ 2, 503. 4, 18 550. 6, 94 280. 10, 498
thalamis G 4, 189. Æ 7, 97
thalamo G 4, 353. Æ 4, 133 392 495. 6, 397 528. 7, 253. 8, 372. 9, 494
thalamos 10, 389 640
thalamum 6, 623. 7, 388
thalamus 6, 521
Thalia E 6, 2. G 4, 338
Thamyrimque Æ 12, 341
Thaſiæ G 2, 91
Theumantias Æ 9, 5
Theano 10, 703
theatri 5, 288 664
theatris 1, 431
Thebana 9, 697
Thebas 4, 470
Themiſtæ 9, 576
Thermodoontis 11, 659
Therone 10, 312
Therſandrus 2, 261
Therſilocumque 6, 483. 12, 363
theſauris G 4, 229
theſauros Æ 1, 363
Theſea 6, 122 383
Theſeidæ G 2, 383
Theſeus Æ 6, 618
Theſtylis E 2, 10 43
Thetidi G 1, 400
Thetin E 4, 32
Thetis 1, 31. Æ 5, 825
Thoantis 10, 415
Thoas 2, 262
tholo 9, 408
thoraca 10, 337. 11, 9 487
thoracas 7, 633
thoracis 12, 381
Thraca 12, 335
Thraces 3, 14
Thracius E 4, 55. Æ 5, 536 565. 9, 49
Threicia 6, 120
Threiciæ 11, 659
Threiciamque 7, 206
Threiciis 5, 312
Threicio 3, 51
Threicios 10, 350
Threicius 6, 645
Threiſſa 1, 320
Thule G 1, 30
thura E 8, 65. G 1, 57. 8, 106
thure Æ 1, 42. 11, 481
thurea G 2, 117. Æ 6, 225
thuricremis 4, 453
thuriferis G 2, 139
Thyas Æ 4, 302
thyaſis 7, 581
thyaſus E 5, 30
thymbræ G 4, 31
Thymbræe Æ 3, 85
Thymbræus 12, 458
thymo E 5, 77 Hyblæ 7, 37 G 4, 169 181 241 Æ 1, 440
thymum G 4, 112 270 304
Thyrrhena E 7, 209. 8, 458 507 551. 11, 581. 12, 272
Thyrſide E 7, 16
Thyrſim 7, 69
Thyrſis 7, 120
thyrſos Æ 7, 390
tiaras 7, 247
tibi E 1, 27 54. 8, 29. G 1, 34 343. 2, 5 174. Æ 3, 477. 8, 84
tibia E 8, 21 25 31 36 42 46 51 5 61
tibia Æ 9, 618. 11, 737
tignis G 4, 307
tigres E 5, 29. G 2, 151. 4, 510. Æ 4, 367. 8, 805.
tigri *navis* 10, 166
tigridis 11, 577
tigrim 9, 730
Tigrim E 1, 63
tigris G 3, 248. 4, 407
tilia 1, 173
tiliæ 2, 449. 4, 141
tiliam 4, 183
Timavi E 8, 6. G 3, 475 E 1, 248
time 2, 607
timeant 9, 152
timebat 2, 130
timens, 4, 298. 5, 165
timentem G 4, 530. Æ 2, 729. 8, 222. 10, 612. 12, 875
timeo 2, 49
timet 1, 665, 4, 502. 11, 55
timidi E 8, 28. G 3, 539
timidis E 6, 20. Æ 6, 263
timidos G 3, 409
timidum 5, 422
timor Æ 4, 13. 8, 40 22 557. 9, 89 385. 11, 14
timorem 1, 206 434 652. 719
timores 5, 812
timoris 11, 383
timuerunt G 1, 469
timuiſſet E 6, 50
timuit Æ 5, 505

tineæ G 4, 246
tinge G 2, 8
tingere G 2, 481 Æ 1, 749
tingeret 7, 811
tingi G 1, 246
tingunt 4, 173 Æ 8, 450
tinguntur 3, 492
tinnitu 9, 809
tinnituſque G 4, 64
tinxerat E 12, 91
tinxit 3, 665
Tiſiphone G 3, 552 Æ 6, 571. 10, 761
Titan 4, 119
Titania 6, 580 725
Tithoni G 1, 448. 3, 48 Æ 4, 585. 9, 460
Tithonia 8, 384
titubata 5, 332
Tityon 6, 595
Tityre E 1, 1 39. 4, 13 19 39. 3, 20 96. 6, 4. 9, 23 G 4, 566
Tityrus E 1, 39. 5, 11. 8, 55
Tmarus Æ 9, 685
Tmolus G 1, 56. 2, 98
togatam Æ 1, 286
tolerabile 5, 768
tolerare 8, 408 515
tollant G 3, 25
tollat Æ 1, 444
tolle 6, 370. 10, 451 624
tollemus E 5, 51 Æ 3, 158
tollent G 2, 350. 3, 207
tollentem 3, 421 Æ 2, 281. 12, 904
tollere G 3, 9 Æ 1, 70 138. 2, 635. 6, 492
tollet 6, 876
tolli 5, 390. 11, 59. 12, 795
tollimur 3, 564
tollit G 4, 273 Æ 1, 107 696. 2, 222. 3, 673. 5, 369 375. 7, 529, 8, 141 541. 9, 127. 10, 144 250 278 892. 11, 455
tollite 3, 601. 8, 439. 10, 295
tollitur G 3, 111 Æ 7, 408. 9, 567. 11, 745. 12, 462
tollo 12, 39
tollunt G 2, 47. 4, 174 Æ 6, 202. 8, 452. 9, 637. 10, 262 357. 11, 37 206 622 877. 12, 114
Tolumnius 11, 429. 12, 258 460
tona 11, 383
tonant 8, 419
tonanti 5, 820
tonare 8, 529
tonat G 1, 371. 3, 261 Æ 3, 571. 12, 757
tondebat G 4, 137
tondent 1, 15. 3, 312
tondentes Æ 3, 538
tondenti E 1, 29
tondentur G 1, 290. 2, 431
tondere 3, 561
tonitru Æ 4, 122. 5, 694. 8, 391
tonſa G 4, 302 Æ 5, 556
tonſæ G 3, 21 Æ 5, 774. 7, 28
tonſas G 1, 71
tonſis 3, 443. 4, 277 Æ 1, 706. 10, 299
tonſum G 3, 448
tophus 2, 214
torique Æ 9, 334
toris G 3, 81 Æ 1, 712. 4, 207. 6, 604
tormenti 8, 487
tormento 11, 616. 12, 922
torno E 3, 37 G 2, 449
toro Æ 2, 2. 4, 508 650 659 691. 5, 288. 6, 220. 7, 460. 8, 177
toros 3, 224. 6, 674. 11, 66. 12, 7.
torpent G 3, 370 Æ 9, 499
torpere G 1, 124
torpor Æ 12, 867
Torquatum 6, 825
torqueat G 1, 174 Æ 11, 284
torquebat 11, 773. 12, 901
torquebit G 2, 247
torquens 3, 350 433 Æ 7, 448 666. 9, 402
torquent 3, 208. 4, 583. 5, 831. 9, 665. 12, 578
torquentem G 1, 309
torquentia 3, 254
torquentur 2, 448
torquere E 10, 59 Æ 7, 741
torques 4, 208. 12, 180
torquet 1, 112 121. 4, 269 482. 5, 165. 6, 551 797. 9, 93 671 724. 10, 585. 12, 536
torquibus G 3, 168. 4, 276
torre Æ 7, 506
torrebimus G 2, 396
torrem Æ 12, 298
torrens G 4, 425 Æ 2, 305. 7, 567. 10, 363
torreat 5, 103
torrentem G 2, 451
torrentes Æ 9, 105. 10, 114
torrentia E 7, 52
torrentibus Æ 6, 550
torrentis Æ 10, 630
torrentur 7, 720
torrere 1, 183
torretur G 1, 267
torrida E 7, 48 G 1, 234
torſerat Æ 12, 461
torſerit, *telum*, 10, 334
torſiſti 5, 497
torſit G 4, 529 Æ 3, 669. 4, 220. 6, 547. 11, 578. 12, 670 858
torta G 1, 349
torti Æ 8, 429
tortile 7, 351
torto G 3, 106 Æ 7, 278 : 68
tortos G 3, 38 Æ 4, 575
tortus G 4, 121 Æ 5, 276
torva 2, 63
torvæ G 3, 51
torvam Æ 7, 415
torvo 3, 677
torvos 6, 571
torvumque 7, 399
torvus 10, 170
toſta 8, 180
toſtas G 1, 298
tot natorum Æ 5, 645
tota, *nom.* E 7, 31 G 2, 139, 3, 58 150 Æ 1, 189. 11, 500. 12, 719. *accuſ.* G 3, 178 2[illegible]ò 472 Æ 6, 596. *ablat.* G 3, 321 Æ 2, 421 439. 4, 68 100 401 592. 5, 186. 6, 886. 7, 54. 8, 712
totæ G 3, 365 Æ 12, 548
totam 2, 611. 4, 300. 6, 150 726. 7, 43 375. 8, 716. 10, 309. 11, 349 395. 12, 594 608.
totas G 3, 377 Æ 11, 632
totidem G 2, 100. 4, 143 540 Æ 1, 709. 3, 204. 4, 183. 6, 44. 8, 208 507 519. 9, 121. 10, 83 3 6 518. 12, 763
toties G 1, 488 Æ 1, 411. 2, 582. 4, 536. 5, 851. 6, 122. 7, 366. 10, 483. 11, 360. 12, 137 485
totis E 1, 11 G 2, 462 Æ 7, 77 793. 9, 664 686. 11. 450. 12, 528
totius G 4, 4
toto E 1, 67. 4, 9. 7, 43 G 1, 474 512. 3, 367 479. 4, 527 555 Æ 1, 33 132 721. 2, 113. 3, 175. 4, 253 398 416. 5, 456 683 695. 6, 259 423 494. 7, 300 356 459 784. 8, 417 457. 9, 29 276 326 410 812. 10, 127 569. 11,

60 87 199 313 599 683 828 906. 12, 101 283 501 728 920
totos G 4, 507 Æ 1, 276
totum E 3, 41. 8, 9 G 2, 308. 3, 341. 4, 416 Æ 1, 88 461. 4, 231 363 410. 5, 142 340. 7, 258. 8, 153 230 553 689. 9, 106 245 347. 10, 115 170 269 546 626 816. 11, 781. 12, 907
totus G 1, 434 Æ 3, 91. 10 539. 12, 928
trabali 12, 294
trabe 2, 481. 3, 191, 12, 603
trabea 7, 188 612
trabeæque G 1, 164
trabeamque Æ 11, 334
trabes 1, 453 556. 2, 448. 6, 181
trabibus 2, 112. 4, 566. 9, 87. 12, 674
tractabile 4, 53
tractabilis 4, 439
tractæ 6, 558
tractanti G 3, 102
tractim 4, 260
tractos Æ 8, 210
tractu G 2, 154 182. 3, 183 Æ 3, 138
tractuſque E 4, 51 G 4, 222
tractus flammarum lon. 1, 367
trade Æ 5, 713
tradiderit 4, 619
tradidit E 3, 2
tradit Æ 11, 710
traducere E 8, 99
traducitur G 3, 157
traham 4, 117
trahantur 4, 393
trahat 3, 173
trahebam Æ 2, 92
trahebant 2, 58. 3, 140
trahebat G 3, 485 Æ 1, 512 752. 10, 795
trahebatur 2, 403
trahens G 4, 94 Æ 1, 375. 4, 701
trahentem 3, 425. 5, 468
trahere 7, 315
traheremque 12, 812
traherent 6, 537
traheret 8, 511
trahi G 4, 60 557
trahit E 2, 65 G 1, 95 142. 3, 98 237 424 Æ 2, 307 321 466 499. 5, 89. 6, 753. 9, 340 713. 11, 816
trahitur 12, 374
traho 3, 647
trahunt G 2, 188. 3, 536. Æ 7, 709. 12, 585
trahuntur G 1, 245 Æ 1, 481
trajecerat 6, 536.
trajectaque 1, 359
trajecto 5, 488. 9, 419. 10, 339 348
trajectus 2, 273
trajicit 9, 634. 10, 400. 11, 685
tramite 5, 610. 6, 676. 11, 515
tramitis G 1, 108
tranant 3, 270 Æ 10, 265
tranat 4, 245
tranavimus 6, 671
tranquilla 2, 203
tranquillo 5, 127
tranſque caput jace E 8, 102 G 3, 213 trans Pontum fugat Æ 6, 312 415. 7, 65
trans æquora tranſmiſſæ claſſes Æ 3, 403
tranſadigit 9, 432. 12, 276 508
tranſcribi 7, 422
tranſcribunt 5, 750
tranſcurrere 9, 111
tranſcurrunt 5, 528
tranſeat 5, 326
transferet 1, 275
transfixa 11, 645
transfixo 1, 48
transformat G 4, 441 Æ 7, 416.
transfoſſi 9, 544
tranſierim G 2, 102 Æ 10, 186
tranſierint 1, 278
tranſiit 10, 785 817
tranſilit 10, 658. 12, 859
tranſire G 4, 503
tranſit Æ 9, 413. 11, 719. 12, 926
tranſmiſit 3, 329
tranſmiſſæ 3, 403
tranſmittere 6, 313
tranſmittunt 4, 154
tranſportare 6, 328
tranſtra 5, 663 752. 10, 306.
trauſtris 3, 289. 4, 573. 5, 136
tranſtulit 2, 327
tranſverberat 10, 336 484. 11, 667
tranſverſa E 3, 8 Æ 5, 19
tranſverſas G 4, 26
trapetis 2, 519
traxere Æ 8, 191
traxerit 5, 624
traxi 6, 351
traxiſſe 5, 786. 10, 888
traxit 2, 551 631. 4, 101. 5, 85. 6, 396
trecentos 10, 137
tremebant Æ 8, 350
tremebunda 10, 521
tremefacto 2, 228 629. 10, 102. 12, 449
tremefactus 2, 382
tremefecerit 6, 803
tremefecit 9, 106. 10, 115
tremenda 8, 335
tremendum G 4, 469 Æ 2, 199
tiemens G 3, 189 Æ 2, 52. 5, 491
trementem 2, 175 550. 6, 396. 8, 669. 12, 94
trementes 4, 643. 12, 671
trementi 5, 431
trementia 1, 216
trementibus 2, 509
tremere 3, 90
tremerent 3, 627
tremiſcit 12, 916
tremiſco 3, 648
tremiſcunt 5, 694. 11, 403
tremit G 1, 330. 3, 80 Æ 5, 198. 7, 722. 9, 715. 11, 646. 12, 445
tremot G 2, 479. 3, 250 Æ 2, 121. 6, 55. 7, 446. 11, 424. 12, 448
tremuere 8, 296
tremuerunt G 1, 476
tremulis E 8, 105
tremulo Æ 7, 9
tremulum 8, 22
tremunt 9, 733
trepida 4, 642. 6, 800. 9, 756. 11, 300. 12, 901
trepidæ G 4, 73 Æ 7, 518. 11, 805 893. 12, 589
trepidant 4, 121. 9, 418
trepidanti 10, 788
trepidantia G 4, 69
trepidare Æ 2, 685. 6, 491. 9, 538
trepidat 12, 403 737
trepidate 9, 114
trepidi 3, 616 666. 9, 169. 10, 283. 12, 730 748
trepido 2, 735. 4, 672. 8, 5
trepidos 9, 233. 12, 583
trepidus 2, 380. 6, 290. 7, 638
tres E 3, 105 Æ 1, 112 188. 3, 203. 5, 308 560 772. 6, 355 484. 8, 429 1564. 9, 329. 10, 351. 12, 514
tres quoque Threicios Boreæ 10, 350
tria G 4, 483 Æ 4, 511. 6, 421

tribulique G 1, 153. 3, 385
tribus E 8, 77. G 3, 190
tricorporis Æ 6, 289
tridentem 1, 142
tridenti G 1, 13. Æ 1, 149. 2, 418 610
tridentibus roſtris 5, 143. 8, 690
trieterica 4, 302
trifauci 6, 417
triginta 1, 273. 3, 391. 8, 44
trilicem 3, 467. 7, 639
Trinacria 3, 384 440 554. 5, 450
Trinacriæ 5, 555
Trinacriam 3, 582
Trinacrii 3, 429. 5, 300 530
Trinacriis 5, 573
Trinacrio 1, 200
Triones 1, 748. 3, 516
Trioni G 3, 381
triplex Æ 10, 202
triplici E 8, 73. Æ 5, 119. 6, 549. 8, 714. 10, 784
triplici crinita juba 7, 785
tripodas 3, 360
tripodes 5, 110
triſte *i.* res triſtis E 3, 80. Æ 2, 184. 5, 7. 6, 223. 7, 596. 9, 262. 11, 259
triſtem 5, 411
triſtes E 2, 14. G 4, 531. Æ 1, 242. 3, 366. 6, 534. 7, 617. 11, 534
triſti G 3, 448. 4, 252. Æ 6, 185 383 438. 7, 545. 8, 29 197 522. 11, 470 839. 12, 160
triſtia E 6, 7. G 2, 247. 4, 256 Æ 2, 115 548. 3, 301. 4, 243. 5, 840. 10, 612.
triſtibus G 1, 485. Æ 7, 787
triſtior G 4, 235. Æ 1, 232
triſtis E 10, 31. G 3, 67 517. 4, 135 319 355. Æ 2, 337. 6, 275 315 695. 11, 589. 12, 439
triſtiſque lupini G 1, 75
triſtius Æ 3, 214
triſulcis G 3, 439. Æ 2, 475
trita G 4, 63
triticeam 1, 219
Triton Æ 1, 148. 6, 173. 10, 209
Tritoneſque 5, 824
Tritonia 2, 171 615. 5, 704. 11, 483
Tritonidis 2, 226
tritura G 1, 190
trivere 2, 444
Trivia Æ 7, 774
Triviæ Æ 6, 13 35. 7, 516 778. 10, 537. 11, 566 836
trivils E 3, 26. Æ 4, 609
triviſſe E 2, 34
triumphata Æ 6, 836
triumphatas G 3, 33
triumphi Æ 11, 54
triumphis 4, 37. 6, 814
triumpho 2, 578. 8, 714
triumphos G 1, 505. 2, 148
Troades Æ 5, 613
Troas 1, 34 133. 5, 265. 10, 89. 12, 824
Troes 1, 176 236 651. 7, 21. 9, 136 533 689 756 811. 10, 31 89. 11, 620. 12, 231 281 704
Troes 1, 528. 2, 325
Troja G 2, 385. Æ 1, 379 736. 2, 108 637. 3, 149 340. 5, 61. 6, 335. 7, 244
Troia 1, 123 253. 2, 56 161 290 461 581 625 703 763. 3, 342 596. 4, 312. 5, 38 599 804. 7, 296 521. 9, 644. 10, 60. 11, 350 779
Trojæ G 1, 503. 3, 36. Æ 1, 5 99 210 242 380 477 569 601 683. 2, 11 34 573 622 660. 3, 15 86 322. 5, 190 555 626 633 756 787 811. 6, 56 68 650 840. 7, 121 262. 8, 471 587. 9, 202. 10, 27 45 110 214 469. 11, 288
Trojam E 4, 37. Æ 1, 28. 3, 60 342 555 603 751. 3, 349 462 497 505 595 614. 5, 637. 7, 233. 8, 291 398. 9, 547. 10, 74 378
Trojana 1, 471 703. 2, 63. 4, 162. 6, 62. 7, 144. 8, 182 545. 9, 180. 11, 34 131 597
Trojanæ 1, 628. 6, 767. 10, 360
Trojanam 4, 342 425. 8, 36
Trojanas 2, 4. 7, 364. 10, 609
Trojane 7, 260. 8, 188. 10, 598. 11, 125. 12, 359
Trojani 7, 723
Trojanis 5, 793. 11, 421
Trojano 1, 23 554. 3, 335. 4, 191. 7, 318. 11, 230
Trojanos 5, 420 688. 9, 128. 10, 77. 11, 828. 12, 806
Trojanum 5, 602
Trojanus 1, 290. 4, 124 165. 5, 757
Troilus 1, 478
Trojugena 3, 359
Trojugenas 8, 117
Troius 1, 600. 5, 417. 6, 403. 7, 221. 8, 530. 10, 584 886. 12, 122 502
trophæa G 3, 32. Æ 11, 172
trophæis 11, 224 385
trophæum 10, 542 775. 11, 7 790
Troſque parens G 3, 36
Tros, &c. Æ 1, 578. 6, 52 126. 10, 108 2 0. 12, 723
Troum 9, 113. 11, 161. 12, 137
truci 10, 447
trucidant 2, 494. 12, 577
trucis G 1, 370
trudentes Æ 3, 373
trudit G 2, 335
truditur 2, 31
trudunt 1, 310. 2, 74. Æ 4, 405
trunca G 4, 310. Æ 3, 659. 11, 9,
truncas *nomen* 6, 497
trunci G 2, 78
truncis Æ 8, 315
trunco G 3, 233. Æ 10, 835. 12, 105
truncos G 2, 302 426. Æ 6, 207. 11, 83
truncum 9, 332. 10, 555. 12, 382
truncus 2, 557. 11, 173
tuba 5, 113 139. 9, 503
tubæ 8, 526
tubamque 6, 233. 11, 424
tubarum G 4, 72. Æ 2, 313. 7, 628. 11, 192
tuebitur 2, 523
tuemur 12, 34
tuenda G 3, 305
tuendo Æ 1, 71[illegible] 8, 264
tuendum 9, 175
tuens 9, 794. 12, 82
tuentem 9, 467. 12, 792
tuentes 5, 575. 10, 397
tuenti 2, 604. 9, 65
tuentibus E 3, 8
tueri G 1, 21. Æ 1, 568. 2, 188. 4, 451. 6, 688. 7, 443
tuetur 4, 362
tuguri E 1, 69
tulerat Æ 7, 105
tulere G 2, 501. Æ 2, 131. 5, 582. 11, 186 800
tulerint 2, 600
tulerit G 2, 2[illegible]1
tulerunt E 4, 61. 5, 34. G 2, 422 454. Æ 1, 609
tulimus 3, 327
tuliſſem 4, 604

tuliſſet Æ 2, 94 756. 4, 679. 5, 3 6. 6, 879. 9, 338. 11, 285
tulit E 5, 89. G 1, 484. 4, 252 Æ 1, 318 540. 2, 407 555. 3, 43 95 599. 5, 290. 7, 87 118. 8, 256. 9, 407 578 622. 10, 578. 11, 762. 12, 371 493 847 860
Tullaque 11, 656
Tullus 6, 814. 8, 644
tum cum E 3, 10. 5, 89. 9, 67 G 1, 45 308. Æ 5, 866
tum verò E 6, 27. G 3, 505 Æ 1, 489. 2, 105 228 309 624. 4, 172 227 397 450 571 659 720. 7, 376 519. 9, 73. 11, 633 832. 12, 257 494 756. 12, 776
tum jam E 8, 39. G 1, 360. 2, 405. 4, 137. Æ 7, 737. 8, 349. 10, 533. 11, 578
quid tum E 10, 38. Æ 1, 68 74. 2, 775. 4, 114 542. 6, 192. 9, 735. 10, 62 116. 11, 501
tument G 2, 324. Æ 6, 49
tumentem G 3, 421. Æ 2, 381. 8, 86. 11, 854
tumenti 7, 810
tumeſcant G 2, 479
tumeſcere 1, 357 465
tumida Æ 1, 146. 6, 407
tumidi 8, 671
tumidis G 2, 102. Æ 5, 125
tumido 3, 357. 10, 387
tumidum 2, 272. 3, 157. 5, 820. 11, 393
tumidus 9, 596. 10, 21
tumuli 5, 44. 7, 6. 10, 493. 11, 233
tumulis G 2, 276. 3, 475
tumulo E 5, 42. Æ 3, 40 63. 5, 93 605 760. 6, 380. 8, 112. 11, 6 104 594 853. 12, 136
tumultu 2, 122 486. 3, 99. 6, 317 857. 8, 4 371. 9, 397. 11, 225 447 602. 12, 269 757
tumultum 11, 897
tumultus G 1, 465
tumulum E 5, 42. Æ 2, 742. 3, 304 322. 5, 76 87 3 1 664. 6, 380 505 754 874. 12, 562
tumulus 2, 713. 3, 12
tundens 6, 598
tundit 10, 731
tunditur G 3, 382. Æ 4, 448. 5, 125
tunicaque 8, 457
tunicæ 9, 616
tunicam 10, 314 818
tunicas G 2, 75. 11, 777
tunſæ Æ 1, 485
tunſis G 3, 133. Æ 11, 37
tunſum G 4, 267
turba Æ 2, 580. 3, 233. 6, 305 325 611 667. 7, 381 813. 8, 300. 9, 792. 10, 432. 11, 13 34 145 372 880. 12, 444 607
turbabat 1, 399
turbabis G 3, 412
turbam Æ 1, 195. 5, 152. 6, 753. 12, 248
turbans 9, 339
turbant 6, 801
turbante 6, 857. 8, 397
turbantique 9, 692
turbantur 12, 620
turbare 9, 409. 11, 401
turbaret 12, 556
turbari 4, 566
turbaſti 12, 633
turbat 1, 519. 12, 70
turbata G 3, 259. Æ 5, 668. 6, 75. 9, 13. 11, 3 297. 12, 599
turbatæ 8, 435. 11, 618
turbatam 11, 796. 12, 160
turbati 8, 4. 9, 538 735. 11, 451 869. 12, 302
turbatis 7, 767. 9, 124
turbatos 12, 325
turbatumque 8, 223
turbatur E 1, 12
turbatus Æ 2, 67. 3, 314
turbavit 3, 449. 12, 246
turbentur G 2, 106
turbet Æ 3, 407
turbida 4, 245 353. 6, 534. 12, 283
turbidus G 1, 137. 3, 350 Æ 5, 696. 6, 296. 9, 57. 10, 648 703. 11, 742 814 876. 12, 10 671 685
turbine G 1, 320. Æ 1, 49 87 446. 2, 116. 3, 573. 6, 594, 9, 91. 11, 284 596. 12, 320 531
turbinis 10, 603. 12, 923
turbo G 3, 470. Æ 1, 515. 10, 665
turbo volitans 7, 378
turgent E 7, 40. G 1, 315
turmæ Æ 5, 560. 11, 503 518
turmas G 3, 179. Æ 5, 550. 10, 239 310. 11, 599 620
Turne 7, 421 596. 8, 538. 9, 6. 10, 514. 11, 178 363 502. 12, 32 56 625 653 872 888
Turni 7, 344 398 650. 8, 493. 9, 73 108 549 [illegible]. 10, 143 151 456 463 478 561. 11, 114 217 336 376. 12, 45 97 138 243 469 597 697 765 861 865
Turno 7, 366 371 724. 8, 17. 9, 115 126 327 369 691. 10, 240 276 446 503 629. 11, 123 223 371 825. 12, 9 38 74 183 232 368 539 799 913
Turnum 7, 434. 8, 614. 9, 3 738. 10, 75 308 440 471 615 624 655. 11, 178 221 896. 12, 148 317 466 557 645 652.
Turnus 7, 56 413 473 577 783. 9, 4 28 47 269 462 526 535 559 573 740 789 797 805. 10, 20 453 479 490 500 532 647 657 677. 11, 91 129 441 459 486 507 910. 12, 1 164 220 324 337 353 380 446 502 409 614 631 666 689 729 742 776 927 943
turpans 12, 611
turpantem 10, 832
turpe G 3, 52
turpes E 6, 49. G 2, 60. 4, 96 393. podagras 3, 299
turpi 3, 96 557. Æ 2, 400. 4, 194
turpia 5, 358
turpis G 3, 441. Æ 6, 276
turres 2, 445. 4, 86. 7, 160, 11, 466. 12, 132
turribus G 4, 125. Æ 4, 187. 9, 46 470 575 677. 10, 121
turrigeræ antennæ 7, 631. 10, 253
turrim 2, 460. 12, 673
turris 6, 554. 9, 530 540
turrita 6, 786
turriti 3, 536
turritis 8, 693
turtur E 1, 59
Tuſci Æ 10, 199. 11, 629
Tuſcis 10, 164
Tuſco 8. 473. 10, 203. 11, 316
Tuſcorum 12, 551
Tuſcum G 1, 499
tuſſis G 3, 497
tuta E 2, 40. Æ 1, 168 587. 3, 387. 4, 88 298 373. 5, 171 796. 6, 218 358. 7, 632. 8, 603. 9, 366. 10, 805. 11, 871 882
tutæ, *apes*, G 4, 193
tutamen Æ 5, 262
tutare 2, 677
tutari 7, 462

tutatur Æ 5, 343
tute E 3, 35
tutela G 4, 111
tuti Æ 9, 61. 11, 527
tutior 3, 377
tutiſque 10, 713
tutiſſima G 4, 421
tuto, *adverb.* G 2, 332 Æ 3, 78. 12, 381
tutos 1, 575. 9, 43
tutum 1, 395. 2, 620. 5, 862
tutus 1, 247. 5, 813. 8, 323
tuum E 5, 27 45 51. 9, 27 Æ 1, 613 628. 4, 492. 5, 737. 10, 851. 11, 848. 12, 146
tuus E 4, 10. 9, 16 Æ 1, 80 671. 4, 94. 5, 412 495. 7, 3
Tyberim G 1, 500
Tyberina Æ 1, 17. 12, 35
Tyberine 6, 873. 7, 797
Tyberini 10, 833
Tyberino 11, 449
Tyberinus G 4, 369 Æ 7, 30. 8, 31. 9, 125
Tybri 8, 72 540. 10, 421
Tybridis 3, 500. 7, 303 436
Tybrim 3, 500. 5, 83 797. 6, 87. 7, 151 242 715. 8, 331. 11, 393
Tybris 2, 782. 8, 86
Tybris, *vir*, 8, 330. 10, 124
Tyburque 7, 630
Tyburti 7, 671. 9, 360. 11, 519
Tyburtia 7, 670
Tyburtum 11, 757
Tydide 1, 101
Tydides 1, 475. 2, 164 197. 10, 29. 11, 404. 12, 351
Tydeus 6, 479
Tymber 10, 391
Tymbræus G 4, 323
Tymbre Æ 10, 394
Tymœten 12, 364
Tymœtes 2, 32. 10, 123
tympana G 2, 444 Æ 9, 619
Tyndarida 2, 569
Tyndaridis 2, 601
Typhis E 4, 34
Typhoëa ſævum G 1, 279
Typhoëa tela Æ 1, 669
Typhoëo 9, 716
Typhoëus 8, 298
tyranni, *gen. ſing.* 1, 365. 7, 342. 8, 483. 10, 448
tyranni, *nom. pl.* 4, 320. 7, 266
tyranno 12, 75
Tyren 10, 403
Tyri 1, 350
Tyria urbe 1, 344. 4, 224
Tyriam Æ 1, 392
Tyrias 1, 24
Tyrii 1, 16 427 711 751. 4, 162 321. ô Tyrii 1, 340 700 736. 4, 111 544. 10, 55
Tyrinthius 7, 662. 8, 228
Tyrio G 3, 17 Æ 4, 262
Tyrios G 3, 307 Æ 1, 342 663. 4, 104 469
Tyriuſque 1, 578
Tyro 4, 36 43
Tyros 4, 670
Tyrrhena 7, 209. 8, 458 507 551, 11, 581. 12, 272
Tyrrhenæ 10, 691
Tyrrhenam 7, 43. 10, 71. 11, 450
Tyrrhenas 7, 426
Tyrrhene 11, 686
Tyrrheni 8, 555 603. 10, 787. 11, 93 171 733 835
Tyrrhenis 7, 647
Tyrrheno 6, 697. 7, 663
Tyrrhenos 11, 504
Tyrrhenum æquor 1, 71. 7, 242. 11, 517 727. 12, 290
Tyrrhenum 11, 171
Tyrrhenus G 2, 164 193 Æ 11, 612
Tyrrhi 7, 532
Tyrrhidæ 7, 484. 9, 28
Tyrrhus 7, 485 508.

V.

VAcantes G 3, 477
vacare Æ 3, 123
vacat 10, 625. 11, 179
vaccæ E 6, 60. 9, 31 G 2, 524. 3, 177 Æ 4, 61
vaccam 6, 251
vaccinia E 2, 18 50. 10, 39
vacet Æ 1, 377
vacua G 4, 90 Æ 2, 528. 4, 82. 7, 379
vacuas G 3, 3 Æ 6, 269. 12, 592
vacuis G 2, 225. 3, 143 Æ 2, 761. 12, 476
vacuo 5, 515. 12, 710
vacuos G 2, 54 Æ 4, 588
vacuum G 1, 62. 3, 109 Æ 12, 906
vada 1, 540. 3, 70 158 557 615. 6, 320. 7, 24 198 242. 9, 670
vade 2, 462 480. 4, 223. 5, 548
vadentem 6, 263
vadimus 2, 359 396
vadis 1, 116 130. 5, 221. 8, 91. 9, 713. 10, 303 678
vadit 8, 702
vadite Æ 11, 176
vado 11, 628
vadoſi 7, 728
væ miſeræ *&c.* E 9, 28
vagantur G 3, 540 Æ 5, 560. 6, 886. 11, 273
vagatur 2, 17. 4, 68
vagina 4, 579. 6, 260. 9, 305. 10, 475 896
vagitus 6, 426
vale E 3, 79 G 4, 497 Æ 2, 789. 5, 738. 11, 98 827.
valeam E 9, 38
valeant Æ 6, 554
valens 5, 431
valent E 9, 12 Æ 8, 403
valentes G 2, 70 426
valeret Æ 12, 798
Valerus 10, 752
vales 4, 334. 12, 892
valet 3, 415. 5, 67. 9, 807. 11, 873. 12, 911
valida 11, 552. 12, 98
validæ 10, 320
validam G 4, 331 Æ 1, 124. 10, 401. 11, 651 696. 12, 93
validas 6, 833
validique 8, 419
validis G 2, 237 367 447 Æ 2, 50. 5, 15 500. 10, 294
valido G 3, 172 Æ 4, 441
validum 10, 815
vallant 11, 915
valle E 2, 40 Æ 2, 748. 5, 288. 6, 703. 8, 232 609. 9, 4
vallem G 3, 331 Æ 8, 204
valles E 5, 84. 6, 84 G 2, 391 Æ 1, 190. 7, 565 802. 11, 522
valli 9, 142
vallibus G 1, 374. 2, 485. 4, 277 Æ 3, 110. 4, 156. 9, 244
vallis 10, 120. 11, 522
vallos G 1, 264. 2, 409
vallum Æ 9, 146 506 524
valuiſſe 11, 229
valuit 5, 510. 7, 305. 12, 782
vana 1, 356. 4, 12. 6, 284. 8, 42 259. 10, 631. 11, 854
vanæ 10, 593
vane 11, 715
vani 1, 396
vanis G 1, 226 Æ 12, 53
vannus G 1, 166
vano Æ 11, 52
vanos G 3, 79
vanum Æ 2, 80

INDEX

vapor Æ 5, 683 698. 7, 466
vaporant 11, 481
Vare E 6, 7. 9, 27
Vari 6, 12
varia G 2, 9 Æ 11, 475. 12, 665
variæ G 1, 145 181. 3, 264 Æ 5, 822 7, 32. 8, 723
variant 9, 164
variare 12, 223
variarum G 2, 468 Æ 6, 285
varias G 1, 133 383 Æ 4, 286. 7, 90. 8, 21
variaverit G 1, 441
varii Æ 12, 915
variis 4, 202. 5, 442 605. 6, 708. 7, 58. 8, 95 685. 9, 464. 11, 222 730
vario 1, 752. 3, 128. 4, 564. 6, 160. 8, 309. 10, 97. 11, 455. 12, 217 486
varios E 4, 42. 9, 40 G 1, 453. 2, 463 478 521 Æ 1, 208. 2, 284. 4, 701. 5, 89. 10, 160 352. 11, 228
varium G 1, 51 Æ 4, 569
varius 11, 296 425
Varo E 9, 26 35
vasta 7, 228 302. 9, 323. 12, 745
vastabant 8, 374
vastabat 1, 475 626
vastæ 1, 166. 10, 57
vastam Æ 3, 414 6 6. 6, 296 503. 8, 446
vastant G 4, 16. Æ 8, 8
vastas 1, 150
vastatorem 9, 772
vasti G 4, 422 430 Æ 11, 208
vastis 1, 337. 3, 13. 5, 198 368. 8, 250. 10, 768
vasto G 3, 222. 4, 362 Æ 1, 56 122 249. 3, 197 431 605 617. 5, 447 821. 6, 237 741. 8, 193 217 424. 9, 530. 10, 716. 12, 553
vastos 1, 90. 3, 421 647. 5, 432. 10, 271
vastum 2, 780. 3, 191. 8, 295. 10, 693
vatem E 9, 34 Æ 2, 122. 3, 358 443 4 6. 6, 415. 7, 41 435 442
vates G 3, 491. 4, 387 450 Æ 3, 187 2 6 463 712. 5, 534. 6, 65 78 125 161 189 372 398 419 562 662 669. 7, 68
vati E 7, 28 Æ 3, 433. 11, 774
vatis 5, 636. 6, 82 211. 8, 340
vatum 4, 65 464. 8, 627
uber G 2, 234. 7, 262
ubera E 2, 42. 3, 99. 4, 22. 9, 31 G 2, 524. 3, 178 396 Æ 3, 392 642. 8, 631. 11, 572
ubere E 3, 30 G 2, 185 275. 3, 187 309 317 Æ 1, 535. 3, 95 164. 5, 285. 6, 428. 7, 484
uberrima G 4, 141 Æ 3, 106
ó ubi G 2, 486
aut ubi, aut ubi G 4, 49
ubi quæque Æ 7, 400
ubique Æ 1, 605. 2, 368 755. 11, 646
Ucalegon 2, 312
udæ 7, 533
udiſque G 3, 446
udo G 2, 77. 3, 388 429 Æ 5, 357 681. 7, 354
vectæ 3, 325. 7, 65
vectare 6, 391. 11, 138
vecte 7, 609
vecti 1, 528. 7, 228
vectis G 1, 206
vector, *nomen*, E 4, 38
vectos Æ 1, 380. 6, 335
vectum 6, 692. 7, 124
vectus 1, 125. 12, 651
vehat E 4, 34 G 1, 462
vehatur 10, 165
vehebant 5, 105
vehebat 1, 117
vehere Æ 11, 44
vehit 6, 326. 8, 688. 10, 209
vehitur G 4, 286. 12, 162
veho Æ 1, 383
vela G 1, 373 Æ 1, 39. 2, 136. 3, 9 191 207 268 357 455 532 683. 4, 546 574. 5, 32 281 797. 7, 23. 8, 708. 12, 264
vela da, *&c.* G 2, 41
velabat Æ 8, 33
velamen 1, 653 715
velamina G 3, 313 Æ 6, 221
velamur 3, 545
velamus 2, 249
velantur G 3, 383
velare Æ 3, 405
velat 5, 72
velatarum 3, 549
velatas 3, 174
velati 11, 101. 12, 120
velatos 7, 154
velatum 5, 366
velatur 5, 134
velatus 10, 205
velavitque 8, 277
velet 7, 815
velim 2, 800. 9, 212
Velini Æ 7, 517 712
Velinos 6, 366
velint 5, 291 486
velis, *verbum*, G 1, 26 Æ 1, 737. 11, 528
velis, *nomen*, Æ 1, 473. 3, 472 477. 4, 587. 5, 28 281 829. 6, 302. 7, 7 10 218 229
velit G 2, 105 Æ 2, 104. 4, 111 488. 7, 340 558. 12, 571
velivolum 1, 228
velle G 4, 448 Æ 4, 540. 6, 751. 9, 539. 12, 910
vellem E 1, 10 Æ 4, 16. 11 111 303 584
vellent 6, 436
vellera E 3, 95. 4, 44 G 1, 398. 2, 121. 3, 307 389 562. 4, 334
vellere G 4, 109 Æ 8, 6 0. 9, 506. 10, 889. 11, 19
velleribus 4, 459. 7, 95
velleris atri 6, 249
velles 11, 153
vellet 2, 653
vellet autem E 6, 4 Æ 2, 480. 10, 381. 11, 566
vellitur 3, 28
velo, *nom.* 1, 404
velocem 5, 116. 11, 532 760
veloces G 3, 405 Æ 5, 253
velocis G 2, 530
velocius Æ 7, 174
velorum 3, 528
velox G 4, 344 Æ 5, 444
velum 1, 107
venabere G 3, 410
venabor E 10, 56
venabula Æ 4, 131. 9, 553
venam G 3, 460
venantis Æ 7, 493
venantum 9, 551. 12, 5
venas inflatus E 6, 15 G 1, 91
venatibus Æ 9, 407
venator 11, 678. 12, 751
venatrix 1, 323. 9, 178. 11, 780
venatu, *pro* venatui Æ 7, 747. 9, 705
venatu 9, 245
venatum 4, 117
venatus 8, 318
vendebat 1, 488
vendidit 6, 621
venena E 8, 95 G 2, 130
veneni E 4, 24 Æ 4, 514. 12, 857
venenis Æ 7, 190 341
veneno G 2, 465 Æ 1, 692. 2, 221

2, 221. 7, 354. 9, 773. 10, 140
venenum G 2, 378. 4, 236
venerabar Æ 3, 34
venerabere G 4, 546 Æ 7, 597
venerabile 6, 408. 12, 767
veneramur G 4, 391 Æ 3, 79 697
veneranda G 3, 294
venerande Æ 9, 276
venerans 12, 220
venerare G 1, 338. 4, 535
venerat Æ 2, 343. 6, 457. 10, 719
venerate 3, 460
veneratur 5, 745
venêre E 10, 19 G 1, 145 Æ 2, 33. 6, 163 191 201. 8, 328
Venerem G 2, 329. 3, 65 97 137 210. 4, 199 Æ 4, 92. 8, 699. 11, 736
Veneri E 3, 68. 7, 62 Æ 5, 760. 7, 321. 9, 135
Veneris E 8, 78 Æ 1, 329. 2, 787. 3, 475. 4, 33. 6, 26. 7, 556. 10, 132
venerit E 9, 67
veni G 2, 7 Æ 4, 339. 8, 145 365. 10, 901. 11, 856
venia Æ 11, 107
veniam, *verbum.* E 3, 49. *nomen,* G 4, 536 Æ 1, 523. 3, 144. 4, 50 435. 11, 101 358
veniant G 1, 108 Æ 1, 522. 7, 551
venias G 1, 29 Æ 6, 389
veniat E 3, 88 G 1, 37 90 Æ 1, 663. 4, 637
veniebat E 2, 4 G 4, 486
veniemus E 1, 66. 9, 62 Æ 2, 716
veniendi Æ 1, 418. 6, 488
veniens E 8, 17 Æ 4, 258. 5, 344 373. 7, 218. 9, 668 746. 10, 544. 11, 145
venient E 7, 11. 8, 28 Æ 6, 85
veniente E 9, 13 G 4, 466 Æ 7, 587. 10, 241. 12, 540
venientem G 2, 405 Æ 3, 652. 12, 510 595
venientes 10, 277. 12, 446
venienti 12, 299
venientibus 2, 59. 6, 291
venientis E 5, 82 Æ 6, 889. 10, 456. 11, 802
venientum G 4, 167 Æ 1, 438. 6, 755
venies 2, 781
veniet G 1, 190 Æ 1, 287
Venilia 10, 76
venimus G 4, 449 Æ 1, 532. 2, 743. 6, 671
venio 5, 726. 8, 382. 10, 881
venire 1, 623. 7, 470
veniret 11, 42
venis, *nomen,* G 1, 135. 3, 482. 4, 238 Æ 6, 7. æris metalla, G 2, 166. amore Æ 4, 2
venis, *verb.* 2, 283. 6, 532
veniſſe 4, 191. 7, 768. 8, 120
veniſſem 5, 400
veniſſet 1, 755. 11, 286
veniſti 6, 687
veniſtis 1, 373. 2, 117. 8, 172
venit, *præſens,* E 3, 30 50. 7, 47. 8, 109. 10, 77 G 1, 216 322. 2, 58 130. 3, 496. 4, 97 418 549 Æ 1, 701. 4, 39. 5, 504. 8, 525. 9, 312 633. 11, 149
venit, *præteritum,* E 1, 30. 4, 4. 10, 19 24 G 2, 320 519 Æ 1, 6 56 352 357. 2, 119 324. 3, 138 417 662. 5, 346. 6, 515. 7, 499 750. 8, 319. 9, 705. 11, 421 538 733
venito E 3, 77. 7, 49
veniunt G 2, 18 Æ 7, 98. 9, 544
venti E 3, 73 81 G 2, 266. 4, 9 Æ 1, 137. 3, 416. 4, 69 196 337. 5, 20 760. 6, 362. 7, 27. 9, 91. 10, 356 676. 12, 367 455
ventis E 2, 26 G 1, 356 436. 2, 133. 3, 302. 4, 9 298 Æ 1, 47 323 528 555. 2, 649 794. 3, 253 563 683 705. 4, 382 548. 5, 211 319. 6, 75 702. 7, 23 394. 8, 682 707. 10, 69 405
vento G 1, 334 369 432 456. 3, 275. 4, 60 419 484 Æ 1, 70 186 311 337. 2, 25 180 758. 3, 473. 4, 46 249. 6, 209. 9, 536. 12, 685
ventorum G 1, 318 Æ 1, 145. 3, 570
ventos G 1, 51 352. 2, 360. 3, 233 318 Æ 1, 57. 2, 116. 3, 77 115 514. 4, 245 257 430 705. 5, 26 59 527 607. 7, 807. 9, 60. 10, 37 82 99 248. 12, 105 345
ventos ferre gaudia Æ 10, 652
ventoſa æquora G 1, 206 Æ 6, 36. 11, 390 708
ventoſas 12, 848
ventoſi E 9, 58
ventoſis Æ 8, 449
ventrem G 4, 122
ventris Æ 2, 356. 3, 216
ventum, *verb.* G 3, 98. Æ 4, 151. 6, 45. 8, 372. 10, 710. 12, 739 803
ventum, *nom.* 5, 16 446
ventura G 4, 393 Æ 2, 47 125. 3, 458. 6, 790. 8, 550. 9, 643
venturæque G 4, 156
venturam Æ 2, 194
venturi 1, 66. 8, 627
venturo E 4, 52
venturos Æ 3, 158 186. 10, 99
venturum 1, 26. 6, 346
venturus 8, 576
ventus G 1, 422 432 463. 2, 311 Æ 3, 130 269 411 448. 5, 777
Venulo 11, 742
Venulus 8, 9
Venus G 3, 267. 4, 516 Æ 1, 233 329 339 390 415 622 695. 4, 107. 5, 779. 8, 370 590. 10, 16 332 608 760. 12, 411 416 786
vepres G 1, 271. 3, 444. 8, 645
ver E 9, 40 G 1, 313. 2, 149 323 338. 4, 77
vera G 4, 42 Æ 1, 409. 2, 78 149 161. 3, 316 551. 6, 100. 8, 301
ver Phrygiæ 9, 617
veras 1, 413
verba E 9, 45 G 2, 129. 3, 283 Æ 1, 714. 3, 348. 4, 5 460 650. 6, 231. 7, 237. 8, 155 404. 11, 688. 12, 318 912
verbena 12, 120
verbenaſque E 8, 65 G 4, 131
verbera G 1, 309. 3, 208 252 Æ 5, 147. 6, 558. 7, 336 451. 10, 586. 12, 876
verberat 3, 423. 5, 377. 9, 669. 10, 208 893. 11, 756
verbere G 3, 106 Æ 7, 378
verbis G 3, 289 Æ 2, 96 372. 7, 330. 10, 64. 11, 107 380
verbo 6, 547. 10, 547

verbo-

INDEX

verborumque 9, 208
vere *nomen* E 10, 74. G 1, 43 215 340. 2, 319 324. 3, 272 429. 4, 22 134
vere, *adverb.* Æ 6, 188. 9, 617
verebar 9, 207
veremur E 9, 63
vereor Æ 1, 6 5
veretur E 3, 4
vergant G 2, 298
vergat Æ 12, 727
veri 2, 141. 4, 188. 7, 452. 10, 630
veris 3, 434. 6, 894
veritam 4, 96
veriti E 9, 3. Æ 6, 613
veritus 12, 694
vero *&* tum E 6, 27. Æ 1, 489. 2, 105 228 309 624. 4, 397 450 571. 5, 172 227 659 720. 7, 376 519. 9, 73. 10, 647. 11, 633 832. 12, 257 494. 756 776
vero G 2, 69 475. 3, 3 14 322. 4, 554. Æ 2, 438 698. 4, 93 279. 7, 78. 8, 219 532. 9, 275 424. 10, 762 821. 11, 36 127 213 278. 12, 216 704. nec G 2, 109. 4, 191 Æ 6, 392 431 801
vero *nomen* G 3, 280
verrant Æ 1, 63
verrebant 8, 671
verrens G 3, 201
verrimus Æ 3, 668
verrit *bos* G 3, 59
verrunt Æ 3, 208 778. 6, 320
versa G 3, 222. 4, 85 Æ 5, 141. 10, 7
versâ 1, 482
versabat 4, 630
versæ G 3, 273
versando 1, 119
versans Æ 5, 702
versant G 4, 83 175 Æ 6, 362. 8, 453
versanti 11, 551
versare 2, 62. 7, 336. 10, 704
versas 10, 268. 12, 664
versat E 9, 5. G 3, 258. Æ 1, 661. 4, 286 563. 5, 408 460. 8, 21 619. 9, 747. 10, 285. 11, 669 753
versemus E 10, 68
versi Æ 9, 686 756. 10, 573. 11, 618. 12, 462
versibus E 7, 23. G 2, 42 386
versicoloribus Æ 10, 181
versis G 2, 399. 3, 24 31. Æ 1, 395. 8, 210. 10, 512. 11 93 287
verso G 1, 98. Æ 3, 448. 7, 777. 10, 208. 11, 412 684
versos G 3, 120. Æ 11, 264 629
versu E 6, 1. 10, 50. G 3, 339. Æ 5, 119
versum G 1, 506. Æ 7, 190
in versum distulit 4, 144
versus E 5, 2. 8, 21 25 36 42 46 51 57 61
vertamus Æ 5, 23
vertat E 9, 6
verte Æ 12, 891
vertebant 8, 706
vertebat 7, 539
vertentem 8, 438
vertere G 1, 2 147. 2, 33. Æ 1, 532. 2, 652. 3, 145. 4, 455 489. 5, 810. 6, 491. 7, 112. 10, 88. 12, 825
everêre G 3, 148 365 Æ 10, 593. 11, 798
verteret G 1, 239. Æ 1, 24
vertet 4, 412
vertex 1, 242
verti, *passivum.* Æ 2, 625. 7, 101 309
vertice G 1, 482. 2, 291 310 440. 3, 11. 4, 529. Æ 1, 118 167 229 407. 2, 308 629 682. 3, 679. 5, 152 168 247 445 698. 5, 35 444 759. 6, 779 805. 7, 567 674 784. 8, 139 351 681. 9, 29 682 732. 10, 187 230 270 701. 11, 526 577 642 683. 12, 493 684
vertisse 7, 407
vertit 1, 241 264. 6, 101. 7, 328. 9, 718 800. 10, 646. 11, 734
vertite 6, 833. 11, 282
vertitur 2, 250. 3, 376. 5, 626. 7, 784. 9, 29 646. 10, 529
vertunt 5, 586. 7, 725. 9, 165. 11, 619
vertuntur G 1, 421. Æ 1, 162. 12, 915
verubus G 2, 396. Æ 1, 216. 7, 103
verumque Æ 7, 665
verum *conjunctio* E 1, 25. 3, 2 35 G 1, 418. 3, 563. 4, 88 147 200 405 443 Æ 2, 602. 3, 448 670. 4, 603. 7, 591. 11, 587. 12, 832. *nom.* 8, 332. 12, 435
verus Æ 6, 456. 11, 892
verutos G 2, 168
vesana 9, 340. 10, 724
vesano 10, 583
vescas G 3, 175
vescentes Æ 6, 657
vescitur 1, 550. 3, 339 622. 8, 182
vescumque G 4, 131
Vesevo 2, 224
vesper E 6, 86. G 1, 251 462. 3, 336. 4, 186 434 474. Æ 1, 378. 8, 280
vespere 5, 19
Vesta G 1, 499 Æ 1, 296
Vestæ 2, 567. 5, 744. 6, 259
Vestam G 4, 384. Æ 2, 296
veste 2, 722. 4, 518 687. 5, 179. 6, 359 406 645. 7, 167. 8, 712. 10, 539. 12, 169 609
vestem 4, 139. 5, 619 685
vester E 8, 38. Æ 5, 672
vestes *accus.* G 2, 464 Æ 3, 483. 4, 648. 6, 221. 7, 349. 11, 72. 12, 769 825
vestes, *nominat.* G 3, 363 Æ 1, 643. 5, 112. 7, 248
vestibat 8, 160
vestibulo 6, 575. 7, 181
vestibulum G 4, 20. Æ 2, 469. 6, 273 556
vestiet E 4, 45
vestiga Æ 6, 145
vestigans 12, 557
vestigat 12, 467 482
vestigavit 12, 581
vestigemus 7, 132
vestigia E, 2, 12. G 2, 258 402 474. 3, 59 171 195 Æ 2, 711 753. 3, 244 659 669. 4, 23. 5, 331 592. 6, 30 159 198 331 547. 7, 689. 9, 392 797. 10, 646, 11, 290 573 788
vestigia primi pedis Æ 5, 566. *nominat.* E 4 13 31. 6, 58. Æ 8, 209 10, 283
vestire G 2, 38
vestis Æ 1, 408. 2, 765. 8, 659 723. 9, 26 614
vestit E 3, 36. G 2, 219 Æ 6, 640
Vesulus 10, 709
vetabant 8, 398
vetabat 2, 84
vetabit 9, 214
vetabunt E 10, 56
vetant Æ 1, 545
vetat 3, 380. 8, 111

veterem G 1, 378 Æ 3, 82. 6, 449
veteres E 3, 12. 9, 4 G 2, 381 532 Æ 1, 362. 7, 795. 8, 600. 10, 184
veteris E 9, 9 Æ 1, 27 219. 4, 23. 7, 204 254
veterno G 1, 124
veterrima Æ 2, 513
veterum G 1, 176 Æ 2, 448 484. 3, 102 181. 5, 39 376. 6, 527 739. 7, 177 8, 187 356. 9, 786. 11, 289. 12, 27
vetitis 9, 547
vetitos 6, 623
vetitum 10, 9
veto 12, 806
vetor 1, 43
vetuit G 1, 270
vetus Æ 8, 332. 12, 823
vetuſta 9, 184. 10, 388
vetuſtas 3, 415. 10, 792. 12, 686
vetuſto 3, 84. 8, 478. 11, 142
vetuſtum 2, 713
vexaſſe E 6, 76
vexatus Æ 4, 614
vexerit 9, 100
vexit 6, 356. 7, 24 198 364
Uſens 7, 745. 8, 6. 10, 518. 12, 641 gelidus 7, 802
Uſentemque 12, 460
vi G 1, 169. 2, 479. 3, 107 220. 4, 398 450 Æ 1, 8 375. 2, 491 494. 3, 56 414 454. 5, 641 855. 6, 349. 8, 243 452. 9, 339 532 724 747. 11, 744. 12, 93 263 552 720 916
via E 9, 1 23 59 64 G 1, 238. 2, 79 278. 3, 8 482 Æ 1, 405. 2, 494. 3, 383. 6, 96 194 295 367. 9, 67 243 356. 10, 373 879. 11, 143 151
viâ G 2, 22 Æ 2, 739. 10, 487
viæ G 1, 41 Æ 1, 362. 3, 202 569. 5, 273. 7, 199 215. 8, 717. 9, 376
viam G 1, 122. ire 3, 77 141 164 347 Æ 1, 386 422. 2, 371. 3, 395 520 529 685. 4, 468 478. 5, 28 526 609 807. 6, 260 629 899. 7, 297. 9, 196. 10, 49 113 422 477 685 765 864. 11, 128 884. 12, 368 388 405 626 913.
itque reditque viam 6, 122
viarum G 2, 284 Æ 1, 426 2, 332 737. 3, 714. 6, 633 8, 210 594. 9, 385. 11, 533
vias G 1, 89 419. 2, 477 Æ 2, 697 769. 3, 695. 5, 582. 6, 796. 8, 113 mille fugit, refugitque vias 12, 751
viator G 4, 97 Æ 5, 275. 10, 805
vibrant 11, 606
vibranti 9, 769. 10, 484
vibrantibus 2, 211
vibratos 12, 100
vibratus 8, 524
viburna E 1, 26
vice Æ 6, 535
vicem G 3, 188. 4, 166
vices Æ 2, 433. 3, 376 634. 9, 164 175 222
vici 11, 160
viciæ G 1, 75
viciamque 1, 227
vicina E 9, 28 G 2, 224. 4, 23 Æ 1, 2. 3, 500 506. 5, 759
vicinæ G 1, 501 Æ 11, 299
vicine E 3, 53
vicini 1, 51
vicinia G 4, 290
vicino E 1, 54
vicinoſque Æ 3, 382
viciſſe 11, 712
viciſſim E 3, 28. 5, 50 Æ 4, 80. 5, 827. 6, 531. 7, 435. 11, 123. 12, 462
viciſti 12, 936
vicit 1, 126. 6, 688
victa G 1, 180 Æ 7, 440 452
victæ 8, 722. 11, 402
victam 1, 41. 4, 434. 5, 156
victas 8, 471
victi 9, 5 Æ 10, 757. 11, 307. 12, 34 568
victima E 1, 34 G 2, 147. 12, 296
victis Æ 1, 289 531. 2, 354 367 452. 4, 344. 5, 353, 10, 903. 11, 104. 12, 799
victo G 3, 102 Æ 5, 367
victor G 2, 171 307. 3, 114 499. 4, 85 561 Æ 1, 195 626. 2, 95 329. 3, 439. 5, 160 261 310 331 337 473 484 493. 6, 168. 8, 50 61 203 362 562 686. 9, 560. 10, 569 602 859. 11, 4, 44 92 247 397 565. 12, 383
victor regnat *ignis*. G 2, 307
victor ego Virgilius G 3, 9
victorem Æ 5, 245 372 540. 9, 573 640 757. 10, 463. 11, 141
victores 2, 368. 7, 656. 9, 450. 10, 757
victori 5, 250 366. 9, 268
victoria G 3, 112 Æ 2, 584. 10, 628. 11, 289 436. 12, 183 626
victoribus 3, 288. 5, 111
victoris G 3, 27 227 Æ 3, 324
victoſque 1, 72. 2, 320 668. 8, 11 713. 12, 17 184
victrices E 8, 13
victricia Æ 3, 54
victrix 7, 544. 11, 764
victu G 4, 158. *pro* victui Æ 1, 449
victum E 4, 59. 7, 69 Æ 10, 842. 12, 640 936 943. *nom.* G 1, 149. 2, 460. 3, 320. Æ 3, 142 649
victus *particip.* E 3, 21 G 3, 225. 4, 443 Æ 2, 699. 4, 370. 9, 337. 12, 29 254 833
victus animi G, 4 491
videat E 7, 41
videas E 7, 56 G 1, 387
videat G 3, 476 Æ 1, 186. 4, 617
videbant 2, 125. 8, 360. 9, 471
videbar 2, 279 730. 3, 174
videbat 1, 470. 6, 860. 9, 352 639
videbis G 1, 365 456 Æ 4, 490 566. 6, 873. 11, 53. 12, 679 839
videbit E 4, 15 Æ 2, 579. 11, 394. 12, 645
videbitur E 4, 16
videbo 1, 77 Æ 5, 634. 10, 671. 12, 63
videbunt 7, 101
videmur 12, 511
videmus G 1, 452. 2, 32 Æ 3, 220 522 585 655. 11, 349
videntur Æ 6, 779
videndi E 1, 27 Æ 2, 137
videndo G 3, 215
videns E 1, 70 Æ 6, 419. 8, 19
vident 2, 485. 5, 163. 8, 99 529. 9, 317 780. 12, 408
videntem 2, 555. 9, 345
videntes G 1, 354

videnti E 5, 21
videntur G 3, 108 Æ 1, 400 498. 5, 231
video 3, 26. 9, 20. 10, 674. 12, 149
videor E 9, 35. 10, 58 Æ 9, 195
videre E 3, 10. 6, 14. 9, 54. G 1, 491. 2, 438. 3, 23 182 Æ 2, 28. 6, 134 490 818. 8, 10 222. 9, 683. 10, 573. 11, 892. 12, 447 937
viderem 11, 270
viderent G 1, 391
viderer 4, 330
videres E 6, 27 Æ 4, 410. 8, 676. 11, 43. 12, 636 810
videret 3, 52. 11, 417 797
videri E 3, 65. 6, 24 Æ 2, 591. 8, 604. 10, 267
videri *pro* videtur Æ 2, 461. 6, 49. 12, 216
videris G 3, 465. 4, 414
viderit Æ 1, 269. 9, 729. 10, 744
viderunt 9, 144. 10, 139. 11, 147. 12, 542
vides *præcedente* nonne G 1, 56. 3, 103 250
vides E 10, 48 Æ 1, 342 587. 2, 609. 3, 316. 4, 416. 6, 323 760. 8, 117 356. 9, 210 739. 11, 179. 12, 33
videt E 5, 57. 7, 8 G 1, 243 Æ 1, 132 312 460 514. 3, 518. 4, 85 469. 5, 612. 6, 454 549 703. 7, 89 290. 9, 396 555. 10, 652. 12, 2 861 918
videtis 2, 350. 3, 497. 11, 309
videtur G 1, 396 Æ 4, 467
vidi E 1, 43. 2, 25. 3, 17. 8, 38 99 G 1, 193 197 318 Æ 2, 5 347 499 561 746. 3, 537 623. 4, 358 655. 6, 582 585. 12, 638
vidimus E 10, 26 Æ 1, 588
vidiſſe G 4, 127 Æ 3, 431 6, 454 437. 8, 353
vidiſſet 5, 411
vidiſti E 3, 14 Æ 9, 269
vidiſtis Æ 1, 326
vidit G 2, 502. 4, 409 502 Æ 2, 507 519. 3, 596. 4, 453 587. 6, 495 684. 9, 549 610. 10, 365 441 454 721 790 821. 11, 40 263 854 909. 12, 221 324 446
viduaſſet 8, 571
viduata G 4, 518
vigebat Æ 2, 86
viget 4, 175
vigila 10, 229
vigilanda G 1, 313
vigilantem Æ 9, 345
vigilantia G 2, 265
vigilantibus Æ 5, 438
vigilaſne 10, 228
vigilate 4, 573
viglemque 4, 200
vigiles 2, 266 335. 4, 182. 9, 221
vigilum 9, 159
viginti 1, 638. 9, 48
vigor G 4, 418 Æ 6, 730
vigorem 9, 611
vilis 5, 590. 11, 237
vilemque G 2, 227
viles Æ 11, 372
vilibus G 2, 274
vilior E 7, 42
vilis G 1, 165
villarum E 1, 83
villis G 3, 386 446. 4, 377 Æ 1, 706
villoſaque Æ 8, 266
villoſi Æ 8, 177
vim G 4, 399 Æ 1, 73 addere 2, 452. 5, 454. 6, 400. 10, 77 547 697. 11, 750. 12, 199 799
vimen G 4, 123 Æ 3, 31
vimina G 2, 245 414
vimine Æ 2, 241. 3, 166. 4, 34. 6, 137. 11, 65
vimineaſque G 1, 95
vimimbus E 2, 72 G 2, 446
vina *accuſ.* E 5, 71 G 1, 132 3, 364 Æ 1, 199 728. 5, 98 238 248 776. 6, 244. 7, 134 147. 9, 319 350
vina G 2, 97 Æ 4, 455. 8, 275
vincant 10, 43
vincantur 9, 92
vincat G 2, 518
vincere G 2, 123. 3, 289 560 Æ 5, 194. 6, 148. 10, 43
vincet E 7, 64 Æ 6, 824
vinci *paſſ.* 12, 527
vincire 1, 341
vincit *à vinco* E 10, 69 G 1, 145
vincite Æ 5, 196
vincla G 4, 412 Æ 2, 147. 4, 59. 6, 395. 7, 16. 12, 30
vinclis G 4, 396 405 Æ 1, 38. 2, 153. 4, 518. 8, 651. 11, 492
vinclo 4, 16. 7, 203
vinclorum 5, 408
vincor 7, 310
vinctæ G 2, 416
vincti Æ 12, 120
vinctuaque *G* 2, 94
vinctus 1, 299
vincula E 6, 19 23. 8, 78 G 4, 399 Æ 2, 134 236. 5, 510 543. 8, 4, 8. 9, 118. 10, 233
vincula *nominat.* Æ 1, 172. 2, 406
vindemia G 2, 6 89 522
vindicat E 4, 228
vinea E 4, 40 *G* 2, 390 403
vineta 2, 298 357
vinetis 2, 319
vinitor E 10, 36 *G* 2, 417
vinoque Æ 2, 265. 3, 630. 6, 227. 9, 163 189 236 316
vinxerat 11, 81
viola E 5, 38
violabile Æ 2, 154
violæ E 10, 39 G 4, 275 Æ 11, 69
violare 7, 114
violari 12, 797
violaria G 4, 32
violarit Æ 11, 591
violas E 2, 47
violaſſet Æ 2, 189
violaverit 12, 67
violavi 1, 277
violavimus 11, 255
violavit 11, 848
violem 4, 27
violentaque 10, 151
violentia 11, 354 375. 12, 9 45
violentior *G* 2, 107. 4, 373
violentus Æ 6, 356
vipera G 3, 417 545
vipeream Æ 7, 351
vipéreo 7, 753
vipereum 6, 281
vir E 7, 7 Æ 6, 791. 10, 361 598 734. 11, 125 632
virago 12, 468
Virbius 7, 762 777
virebit E 7, 59
virentem G 3, 146
virentes 4, 304
virenti Æ 6, 679
virentia G 4, 18
virere Æ 6, 206
vires G 1, 86. 2, 286 427. 3, 209 215 229 Æ 1, 216. 2, 617.

617. 4, 175. 5, 191 415 446 455 466 680. 6, 114 771 833. 8, 687. 9, 611 717 764 802. 10, 786. 11, 71 401 539 *nominat.* G 3, 235 Æ 1, 668. 2, 170 639. 5, 396 684. 7, 301. 8, 473 509. 9, 499. 10, 202. 12, 424 912
vireſcunt G 1, 55
viret 2, 21
vireta Æ 6, 638
virga G 1, 266. 2, 117. Æ 6, 144, 4, 190
virgæ G 2, 358. Æ 6, 409
virgam 4, 242
virgatis 8, 660
virgea G 1, 165. 3, 320. Æ 7, 463
Virgilium G 4, 563
virgine Æ 2, 116. 7, 362 389. 11, 507 565. 12, 70
virgineæ 9, 120
virgineas 2, 168
virginei 3, 216
virgineo 11, 68
virgineum G 1, 430. Æ 11, 804
virginibus G 2, 487. Æ 1, 340. 11, 533
virginis 1, 319. 2, 413. 4, 511. 7, 791. 11, 604 791 808
virginitate 12, 141 878
virginitatis 11, 583
virgis 11, 65
virgo E 4, 6. G 3, 263. 4, 339 Æ 1, 331 497. 2, 403. 3, 321 445. 5, 240 610 825. 6, 45. 7, 72 479 806. 11, 479 557 655 696 718 762. 12, 69
virgo, *vocat.* E 6, 47 52. Æ 1, 331. 6, 104 319 560. 7, 318 331. 11, 483 508 536 664 841
virgulta E 10, 7. G 2, 3 328 346. Æ 3, 23. 5, 661. 6, 704. 7, 677. 12, 207 522
viri, *vocat.* G 1, 210. Æ 2, 373 668. 4, 573. 9, 158 252 376. 11, 14. *nomin.* G 4, 475. Æ 1, 536. 5, 433 501 530. 6, 41 306 712. 7, 444 682. 8, 693. 10, 142. 11, 677. 12, 117 552. *genit.* Æ 1, 618. 3, 591. 4, 3 423 440 461 49 . 6, 191. 8, 644. 10, 280 398 423. 11, 9. 12, 906
viribus G 2, 360. 5, 99. Æ 2, 50. 5, 67 226 368 500 809. 6, 147. 7, 258. 8, 404 441. 9, 431 531 744. 10, 357 431 459 474 636 748 811. 11, 750. 12, 218 528 782
viridante 5, 388. 7, 495
viridanti 5, 539
viridem G 4, 291. Æ 3, 24 125. 5, 129
virides E 2, 9. G 3, 162. 4, 30 121. Æ 5, 110 330. 8, 96
viridi E 1, 76 81. 2, 30. 5, 13. 6, 59. 8, 87. 9, 20. G 1, 315. 2, 219. 3, 13. Æ 3, 304. 5, 246 295 494. 6, 192. 7, 800. 8, 83
viridis E 7, 12 46. 10, 74 G 4, 539. Æ 6, 304
viridiſſima G 3, 144
virilem Æ 9, 311
viriles 3, 342
virilis 7, 50
viris, *dat.* E 3, 7. G 1, 313 Æ 1, 95 268 521. 5, 201. 9, 620. 10, 610 737. *ablat.* 1, 444 497. 7, 644. 9, 509. 11, 306
viro E 6, 66. Æ 2, 146. 5, 262 386. 6, 233 890. 7, 155. 8, 13 401. 10, 82 692. 11, 696. 12, 319 425
viro, *i.* marito E 8, 32. Æ 4, 192. 7, 53 268
viro vir 10, 361 734
virorum 3, 102. 8, 356
viros G 2, 265. 4, 223. Æ 1, 244 570 646. 2, 158 452 797. 3, 8. 5, 177. 6, 74 165 231 336 615 814 856. 7, 168 296 653. 8, 176 434. 9, 57 193 318 455 462 693 796. 10, 119 305. 11, 48 61 257. 12, 688 825
viros & decernere 12, 709
viroſaque G 1, 58
virtus E 4, 27. Æ 2, 367 390. 4, 3. 5, 342 363 455 754. 6, 130. 8, 131 500. 9, 741 795. 10, 410 712 872. 11, 312 386 444. 12, 714
virtute 5, 258. 7, 257. 8, 548. 9, 641. 11, 441. 12, 20 827
virtutem 3, 342. 6, 806. 9, 634. 10, 368. 12, 435
virtutes 1, 570
virtutibus E 4, 17
virtutis Æ 10, 469 752. 11, 27 415. 12, 226
virum E 4, 37. Æ 1, 5 14 155 550. 2, 280. 3, 299. 4, 656. 5. 379. 6, 174 415 390 863. 7, 69. 8, 164. 9, 527. 10, 644. 11, 224 632 645 747. 12, 482
virûm, *pro* virorum G 2, 142 174 295 340. 3, 9 252 382 Æ 1, 91 123. 2, 18 313 782. 4, 195. 5, 148 369. 6, 553 651 683 784 872. 7, 535. 8, 93 197. 9, 357 471 479 777. 10, 312 672. 11, 192 205 607. 12, 328
virum, *i.* maritum Æ 2, 744. 3, 299. 4, 656
virum vir 11, 632
virus malum G 1, 129. 3, 281 419
vis, *verbum*, E 3, 28. Æ 6, 817. *nom.* G 1, 198. 4, 37. Æ 6, 553. 7, 432. 10, 857 898. 11, 148. 12, 150 203
vis non ea poſſibilitas 1, 533
viſa, *ſing.* G 3, 510. Æ 1, 330. 2, 773. 3, 206. 4, 287 557. 5, 610 722 768. 6, 871. 7, 73 406. 12, 147. *plur.* G 1, 478. Æ 3, 90. 4, 461. 8, 525
viſæ 6, 257
viſcera G 3 559. 4, 302 555 Æ 1, 215. 3, 875. 5, 103. 6, 599 833. 7, 374. 8, 180 644
viſceribus 3, 622. 10, 727
viſco G 1. 139. 4, 41
viſcum Æ 6, 205
viſenda G 4, 309
viſendi, *gerund.* Æ 2, 63
viſentem 8, 157
viſi 3, 150
viſis, *ſubſt.* 3, 172
viſo 10, 787
viſu *ſupinum*, 1, 115. 3, 621. 6, 277. 7, 78. 8, 234. 9, 465 521. 10, 637. 12, 152. *nomen*, 2, 212 382. 5, 90. 6, 710. 8, 109. 10, 447. 11, 277
viſum, *ſupinum*, G 4, 394. Æ 2, 428 624. 3, 2. 4, 4, 6. 6, 409. 9, 375.
viſura G 2, 68
viſuri Æ 5, 108
viſurus 8, 576
viſus, *erit*, G 4, 89
viſus, *ſupple eſt*, Æ 2, 271 682 732. 8, 33. 9, 111
viſus, *nomen*, 2, 605. 3, 36. 4, 277
vita G 2, 467. 3, 10. 4, 252 Æ 4, 706. 5, 724. 6, 608 661 735. 10, 629 819. 11, 831. 12, 952

INDEX

vitæ E 4, 53. G 4, 326. Æ 6, 428 728 828. 7, 771. 10, 468. 11, 180
vitam E 4, 15. G 2, 532 538. 3, 547. Æ 2, 92 145 532 637 641. 3, 315 646. 4, 340 550. 5, 230 517. 6, 663. 7, 534. 8, 409 577. 9, 497 687 704. 10, 69. 11, 118 617. 12, 879
vitas G 4, 224. Æ 6, 292 433
vitaviſſe 2, 433
vite E 10, 40. G 4, 269
vitea 3, 380
vitem 2, 289 407
vites *accuſat.* E 1, 74. 3, 11. G 1, 2 284. 2, 191 273 299. 4, 331
vites *nomin.* E 9, 42. G 2, 91 97 416
viti Æ 1, 265
vitibus E 5, 32. G 2, 221 233 397 410
vitio E 7, 57
vitioſæ G 2, 453
vitis E 2, 70. 3, 38. 5, 32. 7, 61. G 2, 262
vit ſator Æ 7, 179
vitium G 1, 88
vito Æ 3, 367
vitrea 7, 759
vitreis G 4, 350
vitta E 8, 64. G 3, 487. Æ 4, 637. 6, 665. 7, 418. 8, 128. 10, 538
vittæ 2, 2 133 156. 7, 352
vittas 2, 168 221 296. 3, 370. 7, 237 403
vittis 3, 64 81. 5, 366. 6, 281
vitula E 3, 77 179. 4, 546
vitulam 3, 29 48 85
vitulos G 2, 195. 3, 157 164. 4, 434. Æ 5, 772
vitulus G 4, 299
viva G 2, 27. 3, 449. 4, 226 Æ 6, 391
vivacis E 7, 30. G 2, 181
vivendi Æ 10, 846
vivendo 11, 160
vivens 10, 849
viventes 10, 519
vivere 1, 222. 7, 749. 9, 613
vivi E 9, 2 G 2, 469
vivida Æ 5, 754. 10, 609
vividus Umber 12, 753
vivis 3, 311. 6, 154 654. 8, 485. 11, 111. 12, 214
vivit G 3, 454. Æ 4, 67. 5, 681
vivite E 8, 58. Æ 3, 493
vivo *verbum*, 8, 576. 10, 855
vivo *nom.* 1, 171 725. 2, 719. 3, 688
vivos 6, 848
vivum G 3, 442. Æ 6, 531
vivuſque 12, 235
vix E 1, 13. 3, 102. 8, 14. G 1, 201. 2, 213. 3, 195 317 370 492. 4, 327 438. Æ 1, 387. 2, 334. 3, 313. 4, 545. 5, 263 270 693 847 857. 6, 340 356 498. 7, 640. 9, 544. 10, 659. 11, 551 903. 12, 34 113 233 899
vix *v.* mox 1, 38. 2, 172. 3, 8
vix ea 1, 590. 2, 223 692. 3, 90 655. 6, 190. 8, 337 520. 11, 296. 12, 154 650. tandem 2, 128. 5, 578. 11, 151
vixet 11, 118
vixi 4, 653
viximus 10, 862
ulceris G 3, 454
ulciſci Æ 2, 576
ulciſcimur 3, 638
uligine G 2, 184
ulla *ſing.* E 3, 52. 6, 11 49. G 2, 99 265 420. 3, 209 452. Æ 2, 137 803. 3, 214. 5, 8 783. 6, 103 600. 8, 251. 9, 131. 10, 121 629 861. 11, 148. 12, 840
ulla *plur.* E 5, 61. 10, 12 56. G 4, 398. Æ 1, 173. 2, 43 729. 11, 791. 12, 185
ullæ G 2, 124. 3, 352. Æ 3, 192. 6, 239. 8, 298
ullam 3, 242
ullas 2, 433. 4, 439
ulli E 5, 24. G 3, 428. *dat.* 2, 439. Æ 1, 444. 3, 621. 10, 880. 11, 441
ullis G 2, 133. 3, 274 342 371. Æ 2, 259. 6, 147. 11, 5. 12, 782 841
ullius 11, 354
ullo G 2, 206 Æ 6, 878. 9, 91
ullos 3, 323
ullum G 2, 127. Æ 2, 467. 4, 174. 6, 352. 8, 376. 10, 333. 11, 279. 12, 245
ullus G 1, 506
ulmi 2, 446
ulmis E 2, 70. 5, 3. 10, 67 G 2, 221 361 367. 4, 144
ulmis G 2, 18 72 83
ulmo E 1, 59. 2, 70. 10, 67. G 2, 530
ulmos E 5, 3. G 2, 221 361 367. 3, 378. 4, 144
ulmus G 1, 170. Æ 6, 283
ulnas E 3, 105. G 3, 355
ulta Æ 4, 656
ulterioris 6, 314
ulterius 12, 806 938
ultima E 4, 4 53. G 1, 30. Æ 2, 446 668. 4, 537. 5, 218 317 347. 6, 478. 8, 687. 12, 334
ultimus G 3, 424. Æ 2, 248. 4, 481. 7, 49. 9, 759. 11, 476
ultor 4, 625. 8, 201. 10, 862. 11, 260
ultorem 2, 96
ultoris 6, 819
ultra E 7, 27. Æ 6, 114 *adverb.* 3, 480. 6, 869. 9, 782. 10, 663. 11, 411
ultricem 11, 590
ultrices 4, 473 610. 6, 274
ultricis 2, 587
ultrix 6, 570
ultro E 3, 66. 8, 52. G 4, 204 265 530. Æ 2, 59 145 193 279 372. 3, 155. 4, 304. 5, 55 446. 6, 387 399. 7, 236. 8, 611. 9, 7 127 676 729. 10, 278 282 312 606 830. 11, 286 471. 12, 3 613
ultus 6, 841
ulva 2, 135. 6, 416
ulvamque G 3, 175
ululæ E 8, 55
ululant Æ 2, 488
ululante 11, 662
ululantibus G 1, 486
ululare Æ 6, 257. 7, 18
ululârunt 4, 168
ululata 4, 609
ululatibus 7, 395
ululatu 4, 667. 9, 477
ululatus 11, 190
Ulyſſes 2, 44 97 164 261 762. 3, 628. 9, 602. 11, 263
Ulyſſei E 8, 70. Æ 2, 7* 90. 3, 436 613 691
Ulyſſis 3, 273
Umber 12, 753
umbo 9, 810. 10, 272 884
umbone 2, 546
umbonum 7, 633
umbra *ablat.* E 1, 4. 5, 70. 7, 10. 9, 20. G 2, 19 489. 3, 334. 4, 511. Æ 1, 169 445 698. 2, 251 360 514. 6, 271 340 866. 8, 276. 9, 373. 11, 612

umbra, *nominat.* E 7, 46. 8, 14. 10, 75 G 1, 121 191. 2, 410. 3, 145. 4, 402 Æ 2, 772. 4, 386
umbracula E 9, 42
umbræ 1, 84. 10, 76 G 1, 342. 3, 418 464 520. 4, 472 Æ 1, 611. 5, 81 734. 6, 139 264 289. 10, 593. 12, 669
umbram G 2, 58 297 435. 4, 146 Æ 2, 420 732 768. 3, 589. 4, 7 184. 6, 257 452. 9, 314. 10, 190 636. 11, 210
umbrarum 6, 390
umbras E 2, 8 67. 5, 40. 7, 58 G 1, 157. 3, 357. 4, 501 Æ 3, 638. 6, 294 401. 9, 411. 12, 207 859
umbras *præcedente* ſub E 5, 5 Æ 4, 660. 6, 268 461 490 578. 11, 831. 12, 954 *præcedente* per G 1, 366 Æ 2, 693. 12, 864 881. *præcedente* ad 4, 25. 6, 404
umbrata 6, 772
umbriferum 6, 473
umbris G 1, 209 Æ 1, 315 551. 2, 621. 3, 230. 4, 50 351. 6, 510 894. 9, 619 770. 10, 519. 11, 81. 12, 53
Umbro 7, 752. 10, 544
umbroſa E 2, 3 G 2, 66 Æ 8, 34
umbroſæ 8, 242
umbroſam G 3, 331
una, *partitive*, E 6, 65 G 1, 233 Æ 1, 333. 5, 563 644. 8, 217. 10, 407. 11, 586
una G 1, 535. 3, 510. 4, 184 212 Æ 2, 642 710 743. 3, 321 417. 4, 95. 5, 616. 6, 783. 10, 182 529. 12, 57 272 817
una, *ablat.* 1, 51. 10, 487 497 703
una, *adverb.* E 2, 31 G 2, 39. 3, 224 404 Æ 1, 89. 2, 476. 3, 634. 4, 117 704. 5, 157 830. 6, 35 526 752 860 897. 7, 710. 8, 104 689. 9, 230 453 631. 10, 170 470. 11, 864
unam 1, 19 117 687. 2, 716. 3, 504. 4, 110. 11, 76 533 820. 12, 143 229 853
unanimem 4, 8
unanimes 7, 335
unanimi *nom. plur.* Æ 12, 264
uncæque 3, 217
unci G 1, 19. 2, 223
uncis 2, 365 Æ 3, 233. 5, 255. 6. 360. 9, 564. 11, 723. 12, 250
unco G 2, 423 Æ 1, 173
uncta 8, 91
unctos G 2, 384
unda, *nomin.* 1, 360, 3, 240 349 361 420 Æ 1, 110 165. 3, 195. 5, 11. 6, 326. 7, 466. 10, 212 291 307 560. *ablat.* G 3, 254. 4, 352 Æ 1, 131. 3, 202 384 423 565. 5, 127. 6, 174 229 357 385 438. 7, 759. 8, 87 589. 12, 91
undabat 12, 673
undæ G 2, 243 Æ 3, 673. 5, 820. 6, 425. 8, 91. 11, 562
undam E 10, 5 G 1, 108 296. 2, 451. 3, 330. 4, 529 Æ 7, 230 436. 11, 625. *de hominibus* G 2, 462
undam *præcedente* ad 4, 355 508 Æ 1, 621. 3, 302 389. 509. 6, 714. 9, 22. 10, 282 833. 11, 327
undantem G 1, 472. 2, 437. 3, 28 Æ 2, 609
undantes 12, 471
undantique 10, 908
undantia 5, 146. 6, 218
undantis 7, 463
undas E 8, 59 G 1, 386 439. 4, 235 305 Æ 1, 151. 2, 207. 3, 413 562. 4, 253 628. 5, 165 859. 6, 295. 7, 529 773. 8, 538. 10, 765. 11, 405. 12, 204 249
undas, *præcedente* per. 1, 123 541. 4, 381. 5, 595 796. 6, 370. 7, 299. 10, 247 650
unde G 1, 63 74 462. 2, 207 479. 3, 278. 4, 316 Æ 1, 248 562. 2, 458. 3, 107 145 507. 5, 130. 6, 44 204 242 658 754. 7, 778. 9, 19. 10, 3 670
unde genus 1, 10 747. 5, 123 568 801. 6, 766. 8, 71
alter ab undecimo E 8, 39
undique E 1, 11 Æ 2, 63 414 598 763 799. 3, 634. 4, 417. 5, 287. 7, 405 520 551 584. 8, 6 233 598. 9, 566 720 807. 10, 108. 11, 5 208 388 454 610. 12, 744
undis E 9, 39 G 1, 31. 3, 560. 4, 262 403 Æ 1, 104 108 181 387 446 600. 3, 200 209 215 417 507 696. 4, 600. 5, 151 193 629 789 868. 6, 339 354. 7, 588 719. 8, 710 726. 9, 70 99 604 817. 10, 48 196 227 235 305. 11, 299. 12, 768 803
undoſum 3, 693. 4, 313
ungere 9, 773
unge G 4, 46
unguem 2, 277
unguibus 3, 535 Æ 4, 673. 5, 352. 8, 553. 11, 86 752. 12, 255 871
unguine G 3, 450
ungula 3, 88 Æ 8, 896. 11, 875. 12, 339 533
ungunt 6, 219
uni 4, 19. 10, 691
unius 1, 45 255. 2, 131
uno E 8, 81 G 4, 273 Æ 1, 316 499. 2, 65 102. 5, 271. 6, 344. 8, 142. 11, 132. 12, 514 837
unquam E 1, 36 68. 3, 25. 8, 7 G 2, 249. 3, 359 Æ 2, 95 247. 4, 338 529. 6, 770. 9, 256 447. 12, 649
unum E 7, 2 Æ 8, 576. 9, 801. 10, 410. 12, 714. genus G 2, 83 Æ 10, 201 ad unum 5, 687
unum 2, 709. 3, 435 602. 4, 518. 5, 815. 6, 106. 8, 447. 9, 284. 10, 369 903. 11, 649 780. 12, 60 490 694
unum *i.* præcipuum 5, 704
unus E 10, 35 G 4, 184 Æ 1, 588. 2, 426 527 567. 3, 715. 5, 308 814. 6, 846. 7, 536. 9, 544 785. 12, 282
vobis E 6, 25. 10, 11 35 Æ 2, 349. 3, 252 495. 5, 61 236 348 638 646. 6, 870. 7, 261. 8, 136. 9, 252 614. 10, 61 393. 11, 450. 12, 265 695
voca 4, 223
vocabat E 2, 23 G 4, 52 Æ 3, 303. 5, 98. 6, 519. 12, 312
vocabis 6, 821
vocabitur 1, 294
vocamur 3, 494
vocamus 3, 222
vocans G 3, 393 Æ 6, 247. 11, 731. 12, 759

vocant G 2, 388. 4, 76 496 Æ 1, 113 614. 6, 147. 10, 472. 11, 97. 12, 487
auræ vela 3, 357
vocantem G 3, 393. 4, 266 Æ 5, 221 860. 8, 712. 9, 768. 12, 638
vocantes G 3, 148
vocantia Æ 5, 656
vocantibus G 3, 312
vocantis Æ 4, 460
vocare 3, 185. 5, 686
vocarent 9, 172
vocares E 1, 37
vocari G 1, 42 Æ 7, 168 256 264 578. 8, 322. 10, 241. 11, 220. 12, 824
vocaris *i.* vocaveris E 3, 49
vocas E 9, 22 94
vocasſes 4, 678
vocaſſet 5, 234
vocat E 5, 23 G 1, 388. 2, 529. 3, 43 Æ 1, 135. 2, 338 614 668. 3, 70 264. 4, 172 288 303 417. 5, 23 547 764. 6, 41 172 433 525 572. 7, 508 508 614 694. 8, 696. 9, 320 619. 10, 2. 11, 375 442 476. 12, 483 561 677
vocare 7, 133. 8, 275
vocati 2, 437. 5, 471 581
vocatis 3, 253. 5, 211 244 758. 7, 246. 8, 707. 11, 105 379
vocatos 1, 223
vocaturum 4, 584
vocatus G 4, 7 Æ 3, 395
vocaverit G 1, 157
vocavi Æ 2, 770. 4, 680. 6, 506
vocavit 3, 526. 5, 514. 7, 193 471. 10, 873. 11, 542. 12, 780
voce E 3, 51. 5, 48 G 3, 320 505 Æ 1, 98 212 410. 2, 127 328. 3, 68 172 177 320 461. 4, 76. 5, 161 245. 6, 619. 7, 211 544. 9, 17 403. 10, 193 628 644 667. 11, 784. 12, 580
voce vocat G 1, 388 Æ 4, 681. 6, 506. 10, 873. 12, 483 638
vocem 1, 375 729. 2, 129. 3, 246 457 648. 4, 359 558 621. 5, 149. 6, 492. 7, 514 519. 8, 156 217. 9, 324 650. 10, 348. 11, 798. 12, 64 472 825 929
vocemus Æ 11, 322
vocent G 1, 347
voces E 5, 62 G 1, 411. 2, 51 Æ 1, 413. 2, 98 280 768. fractas 3, 556. 4, 439 460. 5, 409 482 723. 6, 44 426 689. 7, 90. 8, 70. 10, 322. 11, 377 534 840. 12, 318
vocet 3, 101 455. 11, 442 740. 12, 125
voci 2, 534. 11, 151
vocibus 1, 68 675. 3, 314. 4, 304 447. 5, 608. 6, 499. 7, 420. 9, 83. 11, 274 730
vociferans 2, 679. 7, 390. 10, 61. 12, 95
vociſque G 4, 50
vocis Æ 3, 669. 5, 649. 7, 534. 11, 343
voco 3, 133. 12, 181
vocum 6, 646
volabant 6, 706. 7, 34
volabat 4, 256
volamus 3, 124
volando 6, 199
volans G 2, 41. 3, 194 Æ 1, 160. 5, 215 512 525 861. 9, 411. 10, 336 476 664 777. 11, 139 752. 12, 247 370 478
volant G 4, 103 Æ 1, 154. 10, 584. 11, 381. 12, 334 656
volantem 5, 219. 12, 370
volantes G 1, 321. 3, 181. 4, 16 Æ 6, 191 239
volantia 5, 528
volantum 6, 728
volare G 4, 226 Æ 12, 596
volarent 7, 803
volat ardea G 1, 364. 3, 107 201 Æ 1, 304. 3, 121. 4, 184 255. 5, 324 338 819. 7, 466. 8, 111 554. 9, 696. 11, 746. 12, 450 480 650 923
volatile 4, 71. 8, 694
volebant E 7, 19
volebat Æ 1, 630
volemis, *i.* pyris G 2, 88
volens Æ 3, 457. 6, 146. 10, 677. 12, 833
volent 6, 75 86
volente 1, 307
volentem G 4, 501 Æ 2, 790. 5, 712. 8, 133. 12, 203
volentes G 3, 129. 4, 561 Æ 8, 275
volentia G 2, 500
volentibus Æ 9, 216
volitabant 11, 546
volitans G 3, 147 Æ 7, 104 378. 8, 655. 9, 473. 12, 328
volitant 6, 329. 12, 126
volitantia 3, 450. 7, 89
volitare G 1, 368. 3, 9 Æ 5, 666. 6, 293. 10, 641
volitaverit E 6, 81
Volſca Æ 7, 803
Volſcens 9, 375 420
Volſcente 9, 370 439. 10, 563
Volſcentem 9, 439 451
Volſcorum 11, 167 432 463 498 898
Volſcoſque G 2, 168
volvantur Æ 4, 671
volubile 7, 382
volucrem 1, 321. 5, 488. 11, 858
volucres G 1, 470. 2, 217. 3, 243. 4, 14 Æ 3, 241 262. 4, 525. 5, 503. 7, 33. 8, 433. 11, 795. 12, 251 415
volucri 2, 794. 5, 242 544. 6, 702. 10, 440
volucrum 3, 216 361. 7, 705. 8, 235 456. 10, 177
volvebant 9, 512
volvenda 9, 7
volvendis 1, 273
volvens G 2, 295 Æ 1, 266 309. 3, 102. 4, 363 643. 8, 151. 12, 939
volventia G 1, 163
volventibus Æ 1, 238
volvere G 1, 473 Æ 1, 12 26. 3, 206. 11, 529
volvêre 6, 748. *prat. verb.* volvo
voluêre 7, 239. *prat. verb.* volo
volverat G 4, 525
volves Æ 8, 539
volui E 2, 58 Æ 8, 378. 10, 700
volvimur 5, 629
volvis 12, 831
voluiſſent 2, 641
voluiſti 10, 669
voluiſtis 5, 50
voluit G 1, 122 Æ 1, 633. 5, 533. 8, 128. 12, 77 635
volvit G 3, 85 Æ 1, 105. 3, 376. 7, 254. 8, 618. 10, 447. 12, 329
volvitur G 2, 402. 3, 438 Æ 1, 120. 2, 759. 6, 659. 7, 350. 9, 26 414 433. 10, 590. 11, 640 876 889. 12, 591
volumina G 3, 192 Æ 5, 85 408. 11, 753
volumine 2, 208

voluntas Æ 6, 675. 12, 647
voluptas E 2, 65. 5, 58 G 3, 133 Æ 3, 660. 6, 675. 8, 581. 10, 846
Voluſe 11, 463
volutabris G 3, 411
volutæ Æ 10, 790
volutans 1, 54. 3, 607
volutant 1, 729. 5, 149. 10, 98
volutat 4, 533. 6, 185. 10, 159. 12, 843
voluto E 9, 37
volutus G 3, 238 521 Æ 10, 403. 12, 672 906
volvunt 1, 90. 2, 706. 3, 196. 6, 182 616. 9, 516
volvuntur 4, 449 524. 6, 581. 7, 718
vomens 5, 682. 8, 199. 9, 414. 11, 688
vomentem 8, 259 620
vomer G 1, 46
vomere 2, 203 211 356 424. 3, 515 Æ 7, 798. 11, 318
vomeris G 1, 262. 2, 223 Æ 7, 635
vomis G 1, 162
vomit 2, 462. 3, 516 Æ 9, 349. 10, 271 349
vomunt 8, 681
voragine 6, 296. 9, 105. 10, 114
vorago 7, 569
vorat 1, 121
vortex 1, 121. 12, 673
vorticibus G 3, 241 Æ 7, 31
vos, *accuſ.* E 1, 76. 2, 54. 3, 108. 7, 46. 10, 9 G 3, 2 Æ 1, 136. 2, 154. 3, 94 256 601 619. 10, 369 374 677. 11, 108 164 253. 12, 648
vos E 5, 21. 8, 62. 10, 72 Æ 1, 204 372 573 739. 2, 155 375 638 712. 3, 654. 4, 622. 5, 474. 6, 63. 7, 121 267. 8, 572. 9, 116 146. 10, 390 430 976. 12, 264 646 693
vos O Calliope, &c. 9, 525
voſmet 1, 211
vota E 5, 74 79 G 1, 437 Æ 3, 404 438. 4, 65. 5, 53. 8, 556. 9, 624. 11, 450
in vota 5, 234 514. 6, 51. 7, 471. 12, 780
votas 12, 769
voti 5, 237. 11, 794
votis E 5, 80. G 1, 42 157. 4, 536 Æ 1, 294. 3, 261 279 548. 4, 158. 7, 597. 9, 243 10. 10, 279. 12, 259
votum Æ 2, 17
voveo 10, 774. 11, 558
vox E 9, 53 G 1, 77. 2, 44. 3, 45. 4, 71 525 Æ 1, 332. 2, 119 774. 3, 40 228. 4, 280. 5, 616. 6, 626 686. 7, 93. 9, 112. 12, 868 912
upilio E 10, 19
urbe 8, 68 72 76 79 84 90 94 100 104 109 G 1, 275. Æ 1, 344 445 604. 2, 327 421 439 659 713 746. 3, 252. 4, 69 401 545 592. 5, 52 60. 6, 97. 7, 71. 9, 9 367. 10, 705 780. 11, 100 213 226 239 468 540 826. 12, 34 621
urbem E 1, 20 G 2, 505 Æ 1, 9 251 262 342 492 569 577. 2, 265 611 749. 3, 52 79 255 298 387 441. 4, 47 75 111 211 266 342 655 683. 5, 439 617 631 718 787. 6, 773 810 891. 7, 149 195 216 409 712. 8, 36 47 53 357 571 647. 9, 244 639. 10, 87 169. 11, 147 246 350 448 793. 12, 137 558 584 762 915
ad urbem 1, 681. 6, 872. 8, 9 306. 10, 688. 11, 26 127 514. 12, 184 671
ante urbem 3, 302. 7, 162. 8, 104. 11, 915
in urbem E 9, 162 Æ 2, 192. 7, 573
per urbem 2, 249. 4, 300 666. 6, 588. 7, 377. 8, 554 665 716. 9, 473 784. 12, 608
urbem deſignat aratro 5, 755
urbes E 1, 25 G 1, 486. 2, 155. 3, 30 Æ 3, 106 282 295 418 502. 4, 173 187 225 609. 6, 92 372 785. 7, 104 207 364 384 549. 8, 290 434. 9, 10. 10, 41. 11, 286 12, 852
urbes, *nomin.* G 1, 511 Æ 1, 553. 3, 72. 4, 40. 7, 601 629. 10, 253. 11, 420 567
urbi E 1, 35 Æ 1, 423 458. 2, 47 240 352 643. 3, 159 276. 5, 750. 8, 101. 9, 48 729. 10, 145. 11, 206 472. 12, 194 555
urbibus 1, 582. 8, 65
urbis G 1, 25. in brevia, & Syrteis Æ 1, 115. & vaſtas aperit Syrteis 1, 150
urbis G 4, 154 193 Æ 1, 442 627. 2, 234 284 360 507 771. 3, 132 149 393. 4, 348. 5, 119. 7, 678. 8, 46 134 479. 11, 466. 12, 116 610 619 690
urbs 1, 16. 2, 363. 10, 180
ure G 4, 48 331
urentes 2, 196
urere 1, 85 Æ 2, 37
urgebam 9, 489
urgemur 10, 375
urgens G 1, 146
urgent 3, 200
urgente Æ 11, 564 888
urgenti 2, 653
urgentur G 3, 222. 6, 561
urgerent Æ 2, 352
urgeri 3, 579. 7, 705
urget G 1, 444. 3, 523 4, 177 290 Æ 1, 115. 5, 226 442. 7, 241 566. 9, 73 89. 10, 373 433 745. 11, 524 755. 12, 309 748
urgetur 10, 889. 11, 587
uri, *nomen*, G 2, 374
uris 3, 532
urit E 2, 68. 8, 83 G 1, 77. 3, 215 Æ 1, 666. 7, 13
uritis 5, 673
uritur 4, 68
urna 6, 22. 7, 792
urnam 6, 432
urſæ 5, 37. 8, 368
urſi G 3, 247 Æ 7, 17
urunt G 1, 78. 2, 56
uſa eſt Æ 1, 68
uſi quibus 5, 192
uſquam 1, 608. 2, 71 124. 6, 91. 7, 311. 8, 568. 9, 420. 12, 918
uſque E 9, 64 Æ 2, 628. 6, 487. 10, 321. uſque ad E 5, 43. 9, 9. ad uſque Æ 11, 262. uſque adeo E 1, 12 G 4, 84. uſque adeone Æ 12, 645. uſque ab G 1, 211. 4, 293. ab uſque Pachyno Æ 7, 289. quo me decet uſque teneri 5, 384. fines ſuper uſque Sicanos 11, 317
uſum G 3, 163 313 Æ 12, 396
uſus E 2, 71 G 1, 133. 2, 22 466. 5, 135 211 306 559. 4, 295 Æ 2, 453. 4, 647. viribus 8, 441
ut E 1, 9 46. 3, 99. 4, 52. 5, 79. 6, 15 33 45 65. 8, 80 G 1, 240. 2, 121. 3, 24 250. 4, 95 Æ 2, 4 272. 4, 547.

547. 5, 329 667. 6, 513 779. 7, 437 814. 8, 88 191 237 288. 9, 47. 10, 20 608 847. 11, 437 796. 12, 143 188 218 270
ut perhibent G 1, 247. Æ 4, 179. 8, 135 324
ut fama G 4, 318. Æ 6, 14
ut, *comparationibus ſervient* E 5, 32. G 1, 513. 2, 270. 3, 99 237. 4, 95 195 261 Æ 1, 401 671. 5, 448 588. 9, 551. 10, 454. 11, 751. 12, 206 262 587
ut, *cauſativa*. E 7, 26. 9, 65 G 1, 133 195 351. 2, 270 508. 4, 21 27 396 484 Æ 1, 3 78 302 558 662 689. 2, 60 665. 4, 432 681. 6, 115 371 534 750. 7, 481. 8, 58 412. 11, 153 161 371 516 778 856. 12, 349 395 555 636 771 898
ut, *ſuaſiva*. 12, 815
ut, *id eſt*, ſtatim 1, 490. 2, 67 119 519 531 581. 3, 53. 5, 8178. 6, 385 490. 7, 112. 8, 1 5 107 227 362 610. 9, 389 683 722. 10, 148 365 418 441 570 586 646 790 821. 11, 36 40 838 854 892. 12, 1 129 324 353 557 710 869
ut primum G 2, 486. Æ 1, 310. 4, 259 588. 6, 102 452. 11, 300. 12, 47 689
utere 6, 546. 12, 932
uteri 2, 38
utero G 4, 556. Æ 2, 52 243 258. 3, 428. 11, 813
uterque E 3, 28. G 2, 412. 3, 118. Æ 2, 214. 7, 223. 11, 608
uterum 2, 20. 7, 499
uti, *conjunctio*. E 6, 31. Æ 1, 470. 7, 528. 12, 488
uti G, 2, 285
uti fortuna Æ 9, 240
utile G 2, 323 442
utilior 2, 93
utilis 2, 150
utinam E 10, 35. Æ 1, 579. 2, 116. 3, 615
utraque G 4, 37. Æ 3, 416. 5, 460 855.
utramque 3, 504 685
utraſque 5, 233. 6, 685
utres G 2, 384
utrinque Æ 7 566. 11, 524 12. 662
utrique 10, 450
utroque G 3, 33. Æ 5, 469. 9, 755
utrumque G 3, 323. Æ 2, 61. 4, 357. 7, 100. 9, 418
uva E 4, 29. 9, 49. G 2, 60
uvæ 3, 54, 2, 191
uvam demittere 4, 558
uvas G 1, 419
uvidus E 10, 20
uvis G 1, 9. 2, 419
Vulcani 4, 346. Æ 8, 422 729. 9, 148. 10, 542. 11, 439
Vulcania 8, 422 535. 12, 739.
acies 10, 408
Vulcano G 1, 295. Æ 2, 311. 7, 679
Vulcanum 8, 371
Vulcanus 5, 662. 8, 198. 9, 76
vulgare 10, 64
vulgata G 3, 4. Æ 1, 461. 8, 554
vulgatur 12, 608
vulgi G 4, 69. Æ 2, 119. 11, 451. 12, 223
vulgò E 4, 25. G 1, 477. 3, 246 363 [illegible]49. Æ 3, 643. 6, 283
vulgum 2, 99
vulgus G 3, 469. Æ 1, 153 194. 2, 39 798. 12, 131
vulnera G 3, 257 455. 4, 218 Æ 2, 278 286. 3, 242. 4, 683. 5, 433. 6, 446 660. 7, 182 757. 9, 401 487. 10, 140 560 834 848. 11, 647. 12, 720
vulnera, *nomin.* 10, 29. 11, 643
vulnere G 4, 238. Æ 2, 436 529 561. 5, 278 436. 6, 450 497. 9, 580 751. 10, 486 781 842 857. 11, 277 591 792 817 848. 12, 51 160 323 376 422 640 797 943 948
vulneret 8, 583
vulneribus G 3, 221 Æ 2, 630. 11, 56
vulneris 9, 700 748. 11, 639
vulnificus 8, 446
vulnus Æ 1, 40. 4, 2 67 689. 7, 533. 9, 578 745. 10, 488 733 850. 11, 698 749 823. 12, 389 420
vulpes E 3, 91
vulſæ Æ 11, 724
vulſis 3, 650
vult G 2, 218. Æ 6, 318
vultu G 1, 453. 4, 371 Æ 1, 233 259. 4, 477 556. 6, 156 862. 12, 807
vultum G 4, 254. Æ 1, 479 565. 3, 320. 6, 470. 8, 156 266. 9, 251. 10, 821. ſalis 5, 848
vultur 6, 597
Vulturni 7, 729
vultus *nom.* E 1, 64 Æ 1, 333. 3, 216. 4, 4. 5, 649. 6, 47
vultus *accuſ.* 1, 688 714. 2, 286 536. 3, 173. 6, 755 848. 7, 20 265 416. 12, 70
uxor E 8, 29
uxorius Æ 4, 266

X.

Xanthi Æ 3, 350 497. 4, 143
Xanthoque G 4, 336
Xanthum Æ 1, 477. 5, 634 803. 10, 60
Xanthus 5, 808. 6, 88

Z.

Zacynthos Æ 3, 270
Zephyrique G 1, 371. 2, 339. Æ 5, 33. 10, 103
Zephyris E 5, 5. G 3, 322. 4, 305. Æ 3 120
Zephyro G 1, 44. 2, 108
Zephyros 4, 138. Æ 4, 223 562
Zephyrum G 3, 134 273 Æ 1, 135. 12, 334
Zephyrus 2, 417
Zonæ G 1, 233.

BODLEIANA

FINIS.